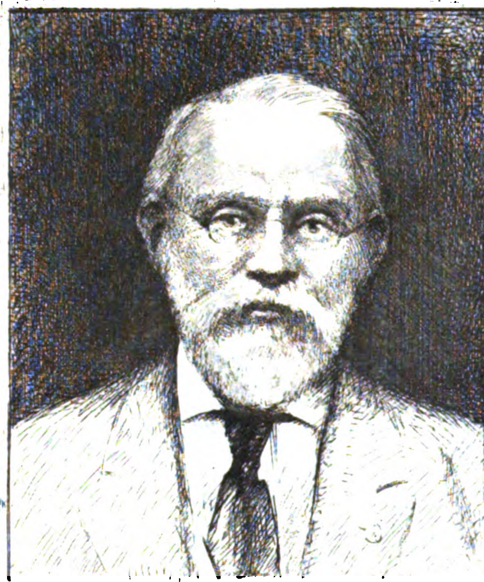

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK XXVII — DÍL I

1897

V PRAZE
TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM
1897

Obsah dílu prvého.

Str.

R. 1897. Čís. I.

OSVĚTA

Království české a Napoleon I. r. 1809.

Napsal

dr. Bohuš Rieger.

Království české v novém věku bylo opětně jevištěm velikých válek. Byly to doby mocných útoků proti panství rakouské dynastie, jednak za války 30leté, jednak za války o rakouské dědictví i s následující válkou sedmiletou. V obojím případě možno říci, že koruna česká vlastními ztrátami (Lužicí r. 1635 a Slezskem r. 1742) zaplatila nebo vykoupila konečné zachování mocnářství a dynastie rakouské. Tu stát český, jenž kdysi za Lucemburků byl se povznesl na větší dynastickou říši, musel se vrátiti zpět k původní a základní podobě, celkem obmeziti se zase na území českomoravské; a týmž časem zároveň víc a více pozbýval někdejší politické i státoprávní samostatnosti: — doby Bělohorská a Terezínská současně se ztrátami territoriálními byly zároveň oběma hlavními dobami úpadku českého státního práva, napřed vnitřního (ústavního) a potom zevnějšího. Ale mocnářství rodu Habsburského a Lotrinského v těch dobách celkem šťastně přestálo evropské bouře, a státní svazek říše právě tehdáž pokročil a sesílil.

Také v našem století znova byl podniknut útok proti panství rakouské dynastie, útok snad ještě mocnější, než byly útoky ze století 17. a 18., totiž za válek francouzských. I tyto bouře však přešly konečně bez ujmy mocnářství, a i ony měly v zápětí nejen politickou reakci, ale i další státní sjednocování rakouského »císařství.« Jen v jednom směru lišil se nový útok od předešlých: království české samo nebylo přímým jeho jevištěm, zůstalo válkami francouzskými celkem ušetřeno; a rovněž tak koruna česká tentokráte nejevila se býti osou útočníkových plánů, jako v minulých stoletích.

Nicméně bylo by mylno mysliti, že království české nebylo jednou z těch figurek, které Napoleon rozestavoval na politické šachovnici evropské: chceme právě zběžně (bez širšího pragmatického líčení) poukázati, že i ono mělo svůj úkol v kombinacích a plánech moderního

světovládce, úkol, jejž nesluší sice přeceňovati, jenž však přece měl svůj význam i váhu ve vážném nebezpečí, v jakém r. 1809 ocitlo se samo trvání rakouské monarchie.

První francouzské války a míry s císařem Františkem — v Campo Formio r. 1797, v Lunévillu r. 1801 a v Prešpurku r. 1805 — dotýkaly se především území italských a německo-rakouských, a ztráty, které mocnářství utrpělo, měly ponejvíce zabezpečiti moc a vliv Francie jednak v Italii, jednak v Německu.[1]) Po míru Prešpurském následovalo založení Rýnského bundu a zrušení staré říše německé r. 1806; tu již záměry Napoleonovy sahaly zřejmě dál a dále, zejmena když se mu podařilo povaliti také Prusko (které mírem v Tylži r. 1807 přišlo o polovici zemí) a zároveň uzavříti přátelský spolek s ruským carem. Tu si již začal osobovati universální supremacii na pevnině evropské: — a samostatné císařství rakouské nemohlo na dlouho s ní se snášeti.

Snaha jeho sice nenesla se přímo k vlastní universální monarchii; svou vrchní moc hodlal založiti jinak: připouštěl a sám zakládal řadu menších států, románských i germánských, které formálně měly býti svrchovanými, po případě i s titulem královským, avšak ve skutečnosti měly jen skupiti se kolem něho a poslušně sloužiti jeho vůli a zájmům. Tak rozbitím staré říše německé r. 1806 vznikli v Jihoněmecku králové bavorský a virtemberský, velkovévoda badenský i jiná knížata »svrchovaná,« ale ve formě Rýnského bundu (confédération du Rhin) museli uznati Napoleonův protektorát, a dle jeho libosti stavěli mu pak do jeho válek vojenské kontingenty (a to i vyšší, než bylo umluveno). Z druhé strany Napoleon od r. 1806 také pro své bratry a příbuzné zakládal nová »království« (italské, holandské, vestfalské, španělské), jež vesměs zůstávala v jeho službách.

Na těchto cestách samostatné mocnářství rakouské bylo Napoleonovi jenom na překážku. Mohlo vždy ohrožovati trvání nových poměrů v Italii a v Německu; mohlo nesnášeti se se záměry velikého dobyvatele ve dvou otázkách, ve kterých se zájmy jeho stýkaly, ale v pravdě neshodovaly se zájmy Ruska, totiž v otázce východní (rozdělení Turecka) a v otázce polské.[2]) Také císařský titul, kterým rakouská dynastie stavěla se Napoleonovi po bok jako mocnost rovnocenná a vskutku svrcho-

---

[1]) Válka r. 1805 končila však již na půdě moravské (rovněž tak i válka r. 1809). Dotkla se již také Čech, ale jen potud, že v příměří uzavřeném po bitvě u Slavkova Francouzům bylo ponecháno obsaditi kraj Táborský a část Budějovického; také byla tam pak uložena válečná kontribuce $1\frac{1}{2}$ milionu franků (na Moravě 12 mil.). Mírem Prešpurským však území české nebylo stenčeno; arci marnou se ukázala naděje, že Napoleon povolí arrondování Čech některými územky z Horní Falce.

[2]) Na doklad, kterak i tyto otázky mohly ve svých důsledcích dotknouti se koruny české, stůjž zde toto: Když na podzim r. 1806 mluvilo se o znovuzřízení Polsky pod Jérômem jako králem, mělo býti odškodněno Rakousko za postoupení Haliče *Slezskem*, jež by se odtrhlo od Pruska; nabídka podobná byla z rakouské strany odmítnuta (viz Beer, Zehn Jahre österr. Politik 1801—1810, str. 253 a 258; Wertheimer, Geschichte Oesterreichs u. Ungarns im ersten Jahrzehnt des 19. Jahrh., Bd. II., 162). Po míru v Tylži Napoleon na začátku r. 1808 zdráhal se opustiti obsazené části Pruska, leda když Rusko vzdá se slíbených mu knížectví Podunajských, anebo když dostane se jemu za náhradu Slezska; tu Ru-

vaná, nebyl jemu vhod; neboť všeliká království za nové éry nepřekážela mu v požadované supremacii, ale ovšem císařství.[3]) Byla tedy na snadě myšlenka, že by mocnářství rakouské jakožto stát složený mělo se rozděliti na své původní součástky, nebo že aspoň některé z nich mohly by se odděliti jako zvláštní státy, tak aby buď všecky nebo některé mohly se zařaditi do soustavy království Napoleonovi posluhujících.

Zavedením císařského titulu r. 1804 rakouské »státy« nestaly se ještě jediným státem;[4]) tituly a ústavy jejich byly zajisté ponechány v platnosti. Protož ani Napoleon císařství rakouského nikterak nepokládal za stát jednotný: přední jeho součástky viděl ve královstvích uherském a českém, tak že r. 1804 chtěl císaři Františkovi přiznati vlastně titul císaře uherského a českého (empereur de Hongrie et de Bohème.[5]) Také mír Prešpurský r. 1805 uzavřel s císařem rakouským, králem uherským a českým. Proto také r. 1809, jak níže uvidíme, mluvil o Rakousku jen jak o ***spojení zemí německorakouských a »tří korun,«*** t. j. koruny uherské, české a království haličského. Země rakouské tehdáž vesměs ocitly se v jeho moci, i hrozil ještě ***»séparer les trois couronnes«*** . . . Při takových plánech měl pak snad větší zření ke království uherskému a haličskému, nežli k českému z toho duvodu, že Halič měla zvláštní význam pro otázku polskou a dotýkala se též zájmů Ruska, kdežto ve příčině Uher nadál se, že snad slibováním národní samostatnosti dají se pobouřiti proti dynastii, čehož při Čechách nebylo. Po případě však hodilo se ponechati císaři Františkovi právě Uhry.[6]) Nicméně zamýšlené seslabení dynastie a mocnářství rakouského bylo by dle těchto plánů vedlo asi nepochybně k oddělení Čech (na západě ležících a strategicky důležitých) jakožto zvláštního království, ačkoli »samostatnost« jeho nebyla by bývala jinou, než jaké vůbec požívala království z éry Na-

sové nabízeli mu zprvu Hanoversko, později *Čechy,* tak aby Rakousko dostalo za ně náhradu v Italii (Wertheimer, n. u. m. 229). Téhož roku mínilo se, že by Rakousku za zřeknutí se Haliče mohlo dostati se náhrady z Turecka (tamže 245).

[3]) Tak na př. Metternich ve své přednášce císaři Františkovi v Komárně dne 20. července 1809 pravil: »Die Beibehaltung des Kaiser-Titels Euerer Mt. darf nicht in Frage kommen. Ich könnte nie für Ablegung desselben stimmen, da Napoleon nur mit der Kaiser-Würde den Begriff der Suprematie und Independenz verbindet. Aus Metternich's nachgelassenen Papieren, Bd. II., 310.

[4]) Budiž tu zvlášť uvedeno, že plukovník Knesebeck ve zprávě ke králi pruskému r. 1809 nepokládal mocnářství rakouského za jednotný celek (Ganzes): »Die deutschen Staaten unter sich bilden es nicht, vielweniger Ungarn und Böhmen mit einander.« Wertheimer, u. m. 102.

[5]) Viz náš článek: Jak bylo zavedeno rakouské císařství, v Osvětě r. 1893, str. 193 sl.

[6]) Talleyrand již r. 1805 mínil, že rakouská dynastie měla býti pošinuta na východ, tak aby Uhry tvořily hlavní zemi říše, ke které by se snad mohly přikázati země Podunajské až k Černému moři; také Gentz zabýval se r. 1806 podobnou myšlenkou; v. Springer, Gesch. Oest. seit dem Wiener Frieden 1809, I., str. 75. — O vzbouření Uhrů pokoušel se Napoleon, jak známo, r. 1805 i r. 1809; proklamace jeho z 15. května r. 1809 končila vyzváním: »Réunissez-vous en diète nationale dans les champs de Rakos, à la manière de vos aïeux, et faites-moi connaître vos résolutions.«

poleonovy, — že totiž na základě mezinárodní federace neb i bez ní nacházela se v poloviční služebnosti k svému původci.

Myšlenka podobného rozdělení Rakouska, jak o ní r. 1809 zřejmě mluvil sám Napoleon, nepřišla teprve tehdáž na světlo. Trousily se řeči takové již po delší dobu, a vystupovaly časem určitěji i v kruzích jemu bližších. Tak hned jakmile r. 1807 došlo k přátelské úmluvě Napoleona s carem Alexandrem, prvé než znění míru Tylžského bylo známo, Pařížané domnívali se, že celá Evropa bude přetvořena: že budou dvě císařství, západní a východní, která kolem sebe seskupí malé konfederované státy, jež jim budou navzájem za prostředníky. Politikové kaváren a salonů dělali (dle zprávy rakouského vyslance Metternicha) až 17 nových království, mezi nimi rakouské, uherské, české atd., a podíleli jimi prince z rakouského rodu.[7]) Když následujícího roku začínalo se již mluviti o válce mezi Francií a Rakouskem, byl Napoleonovi podán pamětný spis (z 1. srpna 1808), v kterém se vykládalo, že zájmy francouzské říše a Napoleonské dynastie nutně toho vyžadují, aby rakouský rod vzdal se císařského titulu, rovněž i všech jižních provincií (mezi mořem Jaderským a řekou Drávou až po její ústí do Dunaje), ano aby též úplně zřekl se »Německa t. j. suverenity a držby Haliče a království českého.« Federativní soustava francouzského císařství nebude prý míti bezpečných základů, dokud rakouský rod nepodrobí se tomuto rozdrobení.[8]) Konečně když z jara r. 1809 na francouzském dvoře válka s Rakouskem a jeho porážka pokládaly se již za věci nepochybné, přetřásáno tam hned napřed rozdělení císařství rakouského v ten spůsob, že císaři Františkovi ponechávány pouze Uhry nebo docela škrtán ze seznamu suverénů; že Čechy připojovány k Sasku, nebo dávány samostatnému králi nebo Bavorsku; že rakouské provincie rozdávány buď jednotlivým maršálům nebo konfederovaným knížatům, a Poláci již domýšleli se, že maršál Davout byl určen za jejich krále.[9])

Hlasy takové, byť i neměly officielní povahy, ve svém jádru neobsahovaly nic, co by se bylo neshodovalo se smýšlením velikého dobyvatele. Talleyrand sice v listopadu 1807 prohlásil, že »Rakousko je pro existenci Evropy nutným,« a nescházela i jiná příznivá ujištění, avšak rakouští diplomaté nedali se lichými nadějemi skonejšiti. Státní kancléř Filip hrabě Stadion ve své přednášce k panovníkovi v dubnu r. 1808 mínil, že přáním Napoleonovým musí býti podrobiti rakouskou dynastii a rozděliti mocnářství mezi své příbuzné a generály. Pařížský vyslanec Metternich v červnu t. r. mínil, že Napoleon zamýšlí Rakousko

---

[7]) Zpráva Metternichova Stadionovi z 26. července 1807, otištěná v knize: Aus Metternichs nachgelassenen Papieren, Bd. II., S. 121. — Také po vyhlášení míru Tylžského domníváno se, že staly se tajné úmluvy o rozdělení Turecka, ano i také Rakouska. Z druhé strany Napoleon tvrdil Metternichovi v lednu 1808, že mu byly dříve od Pruska činěny nabídky na rozdělení Rakouska.

[8]) Wertheimer u. m. II., 282—3. Podivně nesprávným spůsobem pravilo se tu: »Qu'elle (la cour de Vienne) évacue entièrement l'Allemagne, c'est-à-dire qu'elle renonce à la souveraineté et à la possession des Gallicies et du royaume de Bohème.«

[9]) Zpráva Metternichova Stadionovi ze 7. března 1809, ve dvorním a státním archivu; neúplně uvedena Beerem na u. m., str. 365.

zničiti, poněvadž nesnáší se s požadovanou jím všeobecnou supremacií.[10] I císaři Františkovi samému dostalo se od Napoleona ze sjezdu jeho s carem Alexandrem v Erfurtě v říjnu 1808 pánovitého připomenutí, že bylo již v jeho moci (r. 1805) mocnářství rakouské rozbiti. (J'ai été le maître de démembrer la monarchie de V. M.)

Bylo za těchto poměrů jen přirozeno, když Rakousko pracovalo na svém vnitřním obrození, když pro příští válečnou dobu organisovány v zemích osobním řízením arciknížat vojenské reservy a zemské obrany. Země v skutku ukazovaly se k říši ochotnými a obětavými (stavové čeští r. 1808 povolili 4 miliony zl. z domestikálního jmění na vojenskou berni, $1^1/_2$ millionu pro zemskou obranu), a vláda sama hleděla nastávající válce dodati rázu národního. I Metternich dovolával se tehdáž národností a žádal, aby se válka učinila populární; nechať prý také Čechové zvědí, že Francouzové chtějí z jejich vlasti učiniti stát poplatný.[11]) Potom však válka byla prohlašována především za národní válku německou.

Také doba stávala se příznivou následkem odboje Španělů po pádu Burbonů; i došlo tedy k válce v dubnu r. 1809. Ale výsledek její nebyl jiný než r. 1805. Bojiště brzo přesunuto z Bavor do Rakous — Napoleon byl již dne 13. května ve Vídni; království české i tenkráte zůstalo stranou, ačkoli původně bylo pokládáno za strategické středisko rakouské.[12]) Přes to mocnářství rakouské podalo přece platné důkazy zdatnosti: u Aspern byl Napoleon poražen a teprve po delší době zvítězil zase v tuhém boji u Vagramu (5. července). Další boj nebyl ještě nemožný; ale Napoleonovo vítězství bylo pravdě podobno, a pak bylo by asi vedlo ke konečnému pádu monarchie. Napoleon ze své strany nebyl rozhodnut, máli věci tak daleko hnáti; politické úvahy ho zdržovaly, věděl také, že car Alexandr měl svůj zájem v tom, aby

[10]) Wertheimer, u. m. 233; Beer, u. m. 319. Když r. 1809 vypukla válka, psal Metternich, že již dlouho a zejmena po válce r. 1805 bylo plánem Napoleonovým rozdrobiti Evropu až po ruské, uherské a turecké hranice na státy nejvýše se 3—4 mil. obyv., tak aby on sám jako císař byl hlavou a protektorem 20—30 malých států. Své universální panství zamýšlí prý dotvrditi tím, že použije neprozřetelného kroku Ruska na zničení Turecka k tomu, aby s celou Evropou vrhl se i na Rusko a] zatlačil je za Volhu a do tatarských stepí. Metternichs nachgel. Papiere, II., 303—4.

[11]) Zpráva Metternichova Stadionovi z 3. dubna 1809: »Que le Bohême soit prévenu, qu'il sache, par les propres publications françaises, qu'on veut faire de sa patrie un État tributaire comme la Bavière; que l'Autrichien sache que quelque Maréchal français est peut-être destiné à le gouverner avec le titre d'Archiduc; que la Hongrie ne se flatte pas de rester unie en un seul corps de nation.« Aus Metternichs nachgelass. Papieren, II., 296.

[12]) První operační plán Mayerův opíral se o Čechy (Beer u. m. 367—8, Wertheimer u. m. 300). Po porážce u Eckmühlu arcikníže Karel pak musel ustoupiti přes Klatovy a Budějovice, po cestách tak špatných, že prý za dnů Žižkových nemohly býti horší (tak psal sám dne 3. května, Wertheimer, 313). — I později před bitvou Vagramskou arcikníže Karel byl vlastně odkázán na Čechy a Moravu. V Čechách nadál se vlastenecké podpory, poněvadž Francouzové byli zde v nenávisti; proto při možném ústupu chtěl se tam obrátiti a posledním útočištěm měla býti Praha (Wertheimer 361, 363 379).

Rakousko nebylo zničeno, a on sám mohl ještě z jeho trvání po případě míti prospěchy. A tak došlo zprvu ku příměří u Znojma dne 13. července.[13]) Po třech měsících pak uzavřen mír Vídeňský z 14. října r. 1809, kterým mocnářství zakusilo největších ztrát. Konečně tedy Napoleon přece upustil od myšlenky rozbiti mocnářství rakouské; ano potom sňatkem jeho s dcerou císaře Františka Marií Ludovikou měly býti pojištěny poměry přátelské.

Tento obrat nebyl snadný. Mezi vyjednáváním vyhlídky na mír nebo válku opětně kolísaly. I na rakouském dvoře byla strana, která chtěla dále bojovati. Napoleon pak opětně vracel se k myšlence rozbití Rakouska: aspoň po každé, když se naskytala řeč o další válce, neopomenul hroziti, že pak roztrhne »tři koruny« rakouské dynastie.

Když po bitvě u Vagramu císař František pokusil se hledati mír, tu Napoleon vyslanému generálu Janu knížeti Liechtensteinovi (v noci z 11. na 12. červenec, před Znojmem) dal zprvu za odpověď, že neuzavře žádného míru, nýbrž rozdělí monarchii na řadu samostatných států: jen abdikace císařova mohla prý by jej pohnouti k vyjednávání.[14]) Taková byla hrozba pyšného vítěze; ale jednání jeho bylo přece jiné: uzavřelť zatím s arciknížetem Karlem příměří, v jehož znění tento již spatřoval důkazy, že Napoleon nesměřuje ke zničení dynastie. To se ukázalo, když dne 15. července Liechtenstein přišel do Vídně a o své ujmě měl druhou rozmluvu s Napoleonem: tu tento snad sice zase mluvil o »division de couronnes,« ale konečně byl hotov »ještě jednou« uzavříti mír, a to prý za mírných podmínek, zejmena když by císař František (k němuž neměl více důvěry) vzdal se trůnu ve prospěch jiného člena dynastie; ano když by si vyvolil velkoknížete Vircburského (svého bratra Ferdinanda Toskánského), mohla by prý i celistvost mocnářství býti zachráněna.[15]) Toto příznivější přijetí vedlo pak v srpnu ke konferencím ve Starých Hradech, kde hlavně Metternichovi bylo vyjednávati o podmínkách míru s francouzským ministrem zahraničných záležitostí Champagnym.

Napoleon chtěl vyjednávati zprvu na základě stavu skutečné držby (uti possidetis) a dle jisté kompensanční soustavy, tak že obsazené již územky nemínil vrátiti leda za náhradu nebo výměnou za jiné. Také hned na počátku konferencí dal skrze Champagnyho (dne 19. srpna) sděliti rakouským plnomocníkům, že kdy by se stal pokus desorganisovati správu obsazených zemí, ihned je zaujme svým vlastním jmenem, zruší

---

[13]) Před Znojemským příměřím arcikníže Karel obával se, že by jeho vojsko mohlo býti úplně potřeno; v skutku Jan kníže Liechtenstein večer dne 11. července viděl takovou sílu francouzského vojska shromážděnou, že odpor byl by prý býval nemožný. Maršálové Napoleonovi chtěli v boji pokračovati, ale on přec uzavřel příměří a učinil tím prvý krok k míru, poněvadž také jako státník bral na váhu (vedle bojů ve Španělsku) své poměry k Anglii a Rusku.

[14]) Beer u. m. 423; Wertheimer u. m. 392—3.

[15]) Beer u. m. 427; Wertheimer u. m. 393. Druhá rozmluva Liechtensteinova líčí se ve dvou zprávách nestejně. V Tagebuch eines Ungenannten praví se: »Il n'a plus été question de division des couronnes;« avšak opak tvrdí se v »Précis de la marche des négociations« u Klinkowströma, Aus der alten Registratur der Staatskanzlei.

feudální práva, vyhlásí code Napoleon, zakáže oběh rakouských papírových peněz a p. Jestliže pak vyjednávání zůstane bez výsledku, učiní prý všechna tato opatření a nad to ještě rozloučí »tři koruny rakouského domu.« [16])

Jednání ve Starých Hradech však se táhlo; tu císař František poslal generála hraběte Bubnu přímo k Napoleonovi, aby jej pohnul činiti pouze požadavky, které by nemusel pokládati za destruktivní a nemožné pro své mocnářství. V audienci dne 10. září Napoleon v skutku upustil od vyjednávání na základě »uti possidetis« (jež bylo by značilo ztrátu skoro 9 milionů obyv.), a žádal stejné oběti, jaké byly učiněny v míru Prešpurském r. 1805 (3—4 mil. obyv.). Ale jakož bylo u Napoleona spůsobem oblíbeným, že ukazoval se nejen velkomyslným a smířlivým, nýbrž dle potřeby zároveň neodolatelným a strašidelným, tak i tentokráte při všech projevech přízně neopomenul užívati zároveň hrozeb. Mluvil zase o »oddělení tří korun,« a prohlásil, že dojdeli znova k boji, ujme všechny země, kterých dobude. [17]) Dle toho pak požadoval jako ultimatum 2 miliony obyv. v Haliči a 1,600.000 obyv. na pomezí italském a na řece Innu. Ale císař František zase odpíral a poslal Bubnu znova k Napoleonovi. Ten dne 20. září večer vykládal prudce o válce, o nutnosti »odděliti koruny,« odstraniti feudální práva a j. v. Toliko odkazoval ku prostřednictví Ruska. [18])

Za těchto průtahů těm, kdo při rakouském dvoře mír pokládali za nezbytný, podařilo se získati na svou stranu statečnou císařovnu Marii Ludoviku, tak že jejím vlivem císař v poradě dne 25. září rozhodl konečně pro mír, jehož dojednání pak převzali Liechtenstein a Bubna. Císařovně totiž bylo předloženo nebezpečí, které z odkladů hrozilo jejímu domu, že totiž Napoleon opětně požadoval abdikaci císaře Františka a mluvil o rozdělení mocnářství (i Liechtensteinovi nabídl jednu provincii), zvláště pak že hleděl získati bratry císařovy velkovévodu Vircburského a arciknížete Karla. [19]) Poslední ovšem odmítal každou nabídku;

---

[16]) Correspondance de Napoléon I, tome XIX, p. 364; v listu z 19. srpna ukládalo se Champagnymu: . . . »Vous devez insinuer que, si les négociations n'avaient aucune issue, je prendrais toutes ces mesures, et qu'en outre je ***séparerais les trois couronnes*** de la Maison d'Autriche.«

[17]) Napoleon dal Champagnymu dvojí zprávu o této audienci Bubnově, první hned 10. září, druhou 15. září (Corréspondance, XIX, 446—8, 474—5). Dle první pravil: »si la guerre avait lieu, je prendrais possession de tous les pays que j'occuperais.« Dle druhé: »que mon véritable intérêt était de ***séparer les trois couronnes***, ou de faire une alliance intime avec la Maison régnante; que la séparation des trois couronnes n'était proposable qu'en se battant encore, et que c'était une fâcheuse extrémité que de se battre et répandre encore du sang; que l'intime alliance avec l'empereur actuel était difficile;« — »que l'uti possidetis était pire que la séparation des trois couronnes et destructif de la monarchie; que je consentirais à ce que l'Autriche ne fît qu'une perte égale à celle qu'elle a faite à Presbourg.« — Zpráva Bubnova trochu se liší od líčení Napoleonova (v. Beer u. m. 438). Dle denníku Nejmenovaného povídal Bubna po svém přijetí o Napoleonovi: »qu'il ne pense plus à séparer les trois couronnes, qu'il veut vivre en bonne amitié avec nous« (Wertheimer u. m. 409 až 410).

[18]) Beer u. m. 440—2.

[19]) Wertheimer u. m. 416—7.

nicméně trousily se také již pověsti, že arciknížata s Napoleonem dohodnou se o rozdělení rakouských států, a zvláště že arcikníže Karel (který r. 1797 byl v Čechách místodržícím) stane se knížetem Rýnského bundu a králem českým.[20])

Uzavřením Vídeňského míru byla konečně zmařena myšlenka odděliti tři koruny rakouského domu, českou mezi nimi. Strategické disposice, které Napoleon po uzavření Znojemského příměří v červenci a později zase v měsíci září činil k dobytí Čech a Prahy pro případ, že by došlo k obnovení boje, zůstaly bez výsledku.[21]) Přes to byla také mezi vyjednáváním míru i sama celistvost Čech ohrožena požadavkem, aby k Sasku byly postoupeny 3 kraje: Loketský, Žatecký a Litoměřický (asi 400.000 obyv.), tak že by Terezín byl zůstal pohraničnou českou pevností. Avšak Napoleon vzdal se pak tohoto požadavku, a pouze české enklavy v Sasku byly Vídeňským mírem tomuto odstoupeny.[22]) A tak ani tenkráte války francouzské celkem se nedotkly království českého; teprve v srpnu r. 1813 nastaly zase teskné obavy, že by Napoleon mohl dobyti Čech a Prahy, však i tu maršálek Vandamme, přešedší Krušné hory, byl poražen i jat u Chlumce.

Hankův proces proti Kuhovi.

Zprávu dle soudních spisů

podává

dr. **Václav Flajšhans.**

Málokterý proces vzbudil svého času takovou sensaci za svého vzniku i trvání — a takové překvapení svým závěrem, jako právě proces Hankův proti Kuhovi r. 1858—1859. Je známo, že několika feuilletony v Kuhově časopise Tagesbote aus Böhmen (dnes, po spisích Vaškových a Šemberových a hlavně po bezohledných článcích Athenaea v l. 1886—1888 nám velmi nevinně znějícími) cítil se Hanka, nálezce RKého, na cti uražen a podal na Kuha žalobu, jež vedla k vyšetřování, přelíčení a konečnému odsouzení Kuhovu. Je také známo, že způsobem zcela mimořádným zjednáno Kuhovi osvobození. Akta procesu pak uložena k odpočinku v úkrytu úředním; ale

[20]) Krones, Gesch. Oest. IV., 595, 598.

[21]) V červenci 1809 král Jérôme a Junot (vévoda d'Abrantès) měli býti připraveni vtrhnout do Čech (kam již před bitvou Vagramskou se chystali). Dne 15. září Napoleon hodlal do Čech vyslati od Znojma maršálka Massénu s vojskem 80.000 mužů, spolu s Bavory pod maršálkem Lefebvrem (vévodou Gdanským) a s vojskem saským pod vévodou d'Abrantès. Correspondance XIX., 244, 291, 478 a j. v.; tuto vůbec nacházejí se četné zprávy o chystaných operacích válečných v příčině Čech, počínajíc měsícem květnem.

[22]) Beer u. m. 431, 447; Correspondance de Napoléon I, XIX, 418, 485, 486, 492, 557; Berghaus, Deutschland vor 50 Jahren, II., 399.

r. 1895 k žádosti dr. Vojtěcha Friče a výboru Musea království českého vydána archivu musejnímu a tak stala se přístupna i širšímu obecenstvu. Dle připojeného »Tagebuchu« bylo jich 65 kusů (66., stvrzenka Musea, že akta obdrželo, leží u vrchního zemského soudu), ale vlastního procesu týče se jen 61 kusů, ostatní týkají se žádosti musejního výboru a dr. V. Friče za vydání těch akt archivu musejnímu a vzniklé tím úřední korrespondence. Myslím, že obšírnější výtah z nich čtenářům nebude nevhod: majíť důležitost literární, právnickou a zajisté i národní.[1])

Původem a příčinou celého sporu bylo několik feuilletonů Tagesbota, uveřejněných v říjnu r. 1858 a nadepsaných Handschriftliche Lügen und paläographische Wahrheiten, z nichž tuto podáváme hlavní obsah: I. (Středa 6. října Tagesb. čís. 276). Dupoisat kdysi ošálil mnoho znalců padělaným démantem. Takových Dupoisatů je v paleografii mnoho. Kdo nezná Macphersona? Po výkladu o něm a jeho falsech následuje zmínka o falsech německých: o přísaze Vodanovi a podrobovací formuli Karlu Velikému. Mnohem rozsáhleji vedl fabrikaci Simonides — »při čemž opatrnost míchati falsifikáty s pravými rukopisy bránila po delší čas objevení podvodu.« Porážka jeho v Německu je známa. »Obraťme se proto raději k pozorování literární mystifikace, která, ačkoli přihodila se před našimi zraky, přece až dosud právě mezi námi ještě příliš málo budila pozornosti.«

II. (Pátek, 15. října čís. 285.) Výklad, jak do vínku novočeské literatuře přibyly Rukopisy Kralodvorský (RK) a Zelenohorský (RZ), Píseň krále Václava (PVácl.) a Píseň pod Vyšehradem (PVyš.). Proti těm zlomkům zvedala se kritika a povedl se nevývratný důkaz o PVác., že její stáří je nejmodernějšího data. A myslilo se o ní, že je originálem písně německé! A myslil to i »pan Hanka, jemuž nikdo v příčině rukopisné nebude upírati nadobyčejné zručnosti,« kdežto Hauptovy důvody jasně ukazují falsaci, tak že nebylo ani potřebí chemické zkoušky Rochlederovy.

III. (Úterý, 19. října, čís. 289.) Hned po ní zahynula také PVyš. Tyto dva fragmenty musely býti tedy naprosto a bez výhrady ponechány osudu; třetí (RZ) má trojí druh kritiků: jedni mají jej za falsum naprosté: Dobrovský, Kopitar, Palkovič, druzí za falsum jen paleografické (t. j. obsah, skladba, jazyk atd. prý staré) — to je veřejné tajemství jisté strany, a třetí ho zastávají — Hanka, Jungmann, Svoboda, Palacký, Šafařík. Jsou to znalci, »ano chceme také panu V. Hankovi rádi přiznati, že si dobyl svou velikou činností, kterou provozoval ode dávna v oboru rukopisném, v očích hojných přívrženců znamenité zásluhy a vážnosti« — ale nejsou neomylní. I uvádějí se paleografické pochybnosti: pergamen zvláštní, inkoust podivný, rumělka nová — písmo míchané z různých věků. Aby to vyložili, předpokládají Palacký a Šafařík zvláštní českou písařskou školu: »Zdali také p. V. Hanka takovou apartní českou písařskou školu uznává, o tom se neproslovil, pokud my víme, dosud nikde nijak určitě, ačkoli by bylo jistě velmi vítáno, míti

[1]) To, co z nich výtahem podal J. Truhlář v Athenaeu r. 1887, bylo příliš skrovné.

v této příčině i s jeho strany nepokryté vyjádření.« Tolik o vnějších důvodech.

IV. (Pátek, 22. října čís. 292.) Co se týče vnitřních důvodů, ukazuje se předně na jazyk — hlavně výtky Dobrovského. Obsahově se také nepodobá, že by národní poesie takový moment vůbec a k tomu dramaticky zpracovala. Také se nepodobá, že byl možný takový spor domácího a německého práva. K tomu přistupuje mysteriosní jeho provenience. A hned po objevu »prohlásil jej Dobrovský za podvrženou slátaninu dvou neb tří žijících učenců, Hanky, Jungmanna, Lindy . . . Neobírajíce se tak kategoricky určitými jmeny, klademe přec na to energický důraz,« že jeho výtky nejsou vyvráceny. K vyvrácení nutno proces revidovati. K tomu se v poznámce dokládá: »Zvláštní věc, že již tehdy, když Dobrovský a jiní učenci nejsnadněji mohli býti vyvráceni vědeckým prozkumem rukopisu, že tento způsob vyvraceti nebyl oblíben; zvláštní věc, že snesl p. Hanka pohanu literárního podvodníka, prý z piety k svému učiteli Dobrovskému, raději klidně, než aby byl vyhověl požadavku, tak nutnému své cti, po paleografické zkoušce rukopisu. Zvláštní věc, že na Dobrovského slova: ‚Mlčte o té věci a já budu také mlčeti' odpověděl uzamčením rukopisu, které bylo tak přísné, že rukopis po nějaký čas zdál se býti docela nezvěstný.«

V. (Pátek, 29. října čís. 299.) Tyto případy postačují »dokázati existenci literárního Cagliostra, který sám anebo, což je pravdě podobnější, s přispěním několika pomocníků podnikl ne zrovna zdařilý kousek, citovati za jasného, světlého dne přítomnosti duchy staročeského básnictví paleografickou magií.« Ukázalo se však, »že staročeská písařská škola, stanovená Palackým a Šafaříkem, kvetla vlastně v 19. století.« Vyráběla prý rukopisy až na export do Petrohradu. Poslední svůj výrobek však nechala vlasti — Libušino proroctví. »Z rukou p. V. Hanky, který tenkrát, zdá se, měl se staročeskou písařskou školou bližší a důvěrnější styky, měla královská společnost nauk tuto staročeskou báseň v slavnostním sezení přijmouti ve prospěch vlastenecké literatury. Ale sotva že se p. Hanka jako vyslanec této staročeské písařské školy připravil,« již Šafařík Libušino proroctví zavrhl. Bouře r. 1848 uvedly toto i onen rukopisný export v zapomenutí. »Kdo však může ohraničiti meze produktivnosti této staročeské školy písařské? Kdo určiti počet jejich falsifikátů? Kdo za to ručiti, že zmíněná písařská škola není ku všem od r. 1817 vystoupivším staročeským rukopisům v poměru společné, třeba i anonymní pramateře? Ano, musíme, ačkoli s těžkým srdcem, zde veřejně vysloviti: ani Kralodvorský poklad není mimo dosah onoho podezření, k němuž nás analogie příkladů přivádí, ano zrovna donucuje.« Ve všech vydáních od smrti Dobrovského 1829 je RK spojen s PVyš., PVác. a RZým tak, že činí spolu Corpus poeseos veterobohemicae. A kdo poznal, že se mu ve skříňce s drahokameny nabízejí některé falešné, jistě bude naléhati na zkoušení všech. A pochybnosti o pravosti RKho jsou. Básně jeho jsou bez výjimky literární unica. A jsou přec tak krásné — proč jich nikdo jiný nepoznamenal? To uznamenal i falsator PVyš.,[1]) který na rub její napsal Jelena. Pádem

[1]) Omylem místo PVác. *Pozn. vyd.*

jejím padl ovšem i Jelen. Pak RK má býti (dle nadpisu kapitol) troska veliké anthologie: a nikde jiné stopy. Také poukazy na činy předků nynějších slavných rodů odkazují k nové době. Konečně víme, že Hanka novým inkoustem občerstvoval: »Jsme již toho přesvědčení, že se žádný bibliothekář neprovíní na rukopise opravdu starém, sobě kromě toho vždy jen svěřeném, zrovna takovým spůsobem, jímž ničí se původní stopy pravosti a starobylosti v rukopise. Myslíme spíše, že jen tam se může tak resolutně občerstvovati, kde se ví, že se jen čerstvé občerstvuje.« A tak vidíme množiti se pochybovatele o RKém — Feifalika, Sickela. Je tedy třeba přísné zkoušky.

Pro tyto feuilletony podal Hanka žalobu na Davida Kuha, jakožto redaktora Tagesbota, jehož uvedených 5 čísel je přiloženo a závadná místa v nich červeně zatržena. Žaloba Hankova — dvouarchová, podaná dr. Fričem, německá jako vše ostatní — počíná jako první číslo tato akta. Má datum 9. listopadu, záznam úřední: Praes. 11. listop. 1858, byla postoupena 23. listop. 1858 státnímu zastupitelství, účastnili se procesu; 24. listopadu 1858 státní zastupitelství přisvědčilo. Rubrum: »V. Hanka, bibliothekář musea království Českého v Praze, NC. 858—II. prosí, aby se zavedlo trestní řízení proti p. Davidu Kuhovi, odpovědnému redaktoru a vydavateli pol. časopisu ‚Tagesbote‘, pro přečin tiskem na něm spáchaný proti bezpečnosti cti. Přiloženo pět čísel inkriminovaných.« Uvnitř čteme:

»Redakce Tagesbota kritisovala znova rukopis ode mne r. 1817. v Králové Dvoře nalezený a od té doby pod jmenem Kralodvorský známý, od nejslavnějších českých učenců za pravý uznaný, spolu se staročeskými básněmi Libušin soud a Milostná píseň krále Václava ode mne v doplňku přidanými, a líčila mne v této kritice úmyslně z části přímo, z části nepřímo jako hotovitele falsátora zmíněného rukopisu i Libušina soudu a jako literárního podvodníka.

1. Důkazem toho je přechod v prvním feuilletonu: ‚Obraťme se proto raději k pozorování literární mystifikace‘ atd. Již tím hází se RK se svými přídavky a objeviteli do jednoho koše se zmíněnými falsifikáty a falsátory. Skoro přímo a výslovně je to pak řečeno v pátém feuilletonu, v odstavci »o písařské škole« a jejím exportu na sever.

2. Když tedy redakce pokládá RK i s přídavky za falsum a onu písařskou školu klade do 19. století, jest vysvětlitelno, proč v II. feuilletonu vytýká mou ‚nadobyčejnou znalost rukopisnou‘ a proč v III. feuilletonu mluví o ‚veliké činnosti, kterou jsem ode dávna v oboru rukopisném provozoval.‘ Zajisté proto, aby na mne ukázala jako na možného falsátora. A ten úmysl jeví také tím, že mi v III. feuilletonu vytýká, že prý jsem se o oné písařské škole nikde nevyslovil. Tu si každý domyslí, že mlčím proto, ježto jako její člen anebo snad hlava dobře vím, jak to s ní vlastně dopadá. Pak se také v skutku vykládá o mé falsifikaci.

3. Uvádí se výrok Dobrovského o padělatelích RZého a mé jmeno klade se tam na prvé místo. Zvláště pak jasně mluví redakce v poznámce (‚že snesl raději pohanu literárního podvodníka‘ atd.). Z tohoto tvrzení, nikde nedokázaného, plyne nutně logicky, že jsem nejen klidně nesl pohanu literárního podvodníka, protože jsem byl uvnitř přesvědčen

o pravdivosti výtky Dobrovského, nýbrž že jsem RZ i proto tak pečlivě ukryl, ježto jsem věděl, že paleografické zkoušky nevydrží.

4. Konečně ze závěrku ‚kdo může za to ručiti' atd. a ze slov o občerstvení písmen ‚může se jen tam tak resolutně občerstvovati, atd. vyznívá přímé obvinění, že RK roku 1817 mnou nalezený je patrný falsifikát, že jsem ho sám fabrikoval, fabrikátorovi pomáhal aneb aspoň že jeho fabrikanta dobře znáti musím, a že dále jsem literární Cagliostro, protože jsem postoupil vědomě falešný rukopis Museu království českého a jej skoro po 30 let za pravý v mnohých vydáních publiku prodával.«

Tím jest přečin urážky na cti dokázán, a Hanka žádá, aby podle paragrafu 34 b) c) tiskového zákona ze dne 27. května 1852 a podle paragrafu 488—495 trestního zákona bylo zavedeno vyšetřování proti Kuhovi.

V druhém čísle akt jest obsažen protokol o výslechu Hankově ze dne 22. listopadu 1858 u zemského soudu v Praze. Protokol vedl rada Ryšánek. Z generálií vyjímáme, že Hanka byl 67tiletý, neúhonný, bibliothekář musea, rytíř ruského řádu sv. Vladimíra a komandér ruského řádu sv. Anny. Žalobu doplňuje takto: »Když jsem r. 1817 16. září v Králové Dvoře o výročním trhu navštívil tehdejšího kaplana P. Pankráce Borče, šli jsme s tímto kaplanem, pak s tehdejším kostelníkem a nějakým hochem do kostelní věže . . . Navštívil jsem s P. Borčem tehdy proto kostelní věž, ježto mi již dříve oznámil, že se v ní nalézají husitské střely. V prvním poschodí věže našli jsme také v skutku staré, bezcenné paramenty, šňůry praporní, kusy pergamenu a mnoho husitských šípů. V této části věže stála také stará skříň, která neměla zámku. Tu jsem s P. Borčem pilně hledal a našli jsme za skříní několik kousků pergamenu, pak kancionál latinský, který později prostřednictvím prof. Meinerta přišel do musea, a konečně jsme našli za touž skříní dvanáct listů pergamenu a dva proužky úzké, související s těmito 12 lístky. Ve věži samé, kde byla tma, myslil jsem, zvláště ježto písmeny na pergamenu jsou velice malé, že je to psáno latinsky. Procházejíce však kostelem, spozorovali jsme, že písmo na těchto zmíněných pergamenových lístcích je české. Namáhal jsem se hned tehdy, abych rozluštil obsah nalezeného spisu, který nyní vůbec je znám pod jmenem Kralodvorského rukopisu, oznámil jsem pak rozluštění, respektive obsah P. Borčovi a tehdejším městským radům a mohl jsem si tento nalezený zlomek s jejich povolením podržeti, o čemž musí býti také něco písemného v tamějším magistrátním archivě. Ježto pak, jsa majitelem tohoto spisu, poznal jsem jeho cenu, záleželo mi jakožto vlastenci na tom, aby takový nález přišel do rukou českého národa, i odevzdal jsem tento spis, ježto teprve r. 1818 na provolání hraběte Kolovrata bylo založeno České museum, kterýmž provoláním každý byl vyzýván, aby zasílal museu starožitnosti, Českému museu, a tam se chová až podnes. Připomínám při té příležitosti, že jsem spis ten museu daroval. Věnoval jsem tedy spis, jejž jsem za přítomnosti svědků v Kralodvorské věži nalezl, Českému museu jako vlastenec, a za to mne David Kuh veřejně napadl spůsobem tak urážlivým.

Dále 1. mohu s dobrým svědomím odpřisáhnouti, že jsem onen nález 12 pergamenových listů a dvou úzkých proužků popsaných

16. září 1817 v kostelní věži Kralodvorské za přítomnosti p. P. Pankráce Borče a druhých dvou shora zmíněných osob nalezl (sic!).

2. Je zajisté na bíle dni, že se při takovém náhodném nálezu, nedělají teprve veliké přípravy, i bylo by bývalo také možno, že bych byl nález učinil docela sám; ale to se nestalo. Neboť *α*) zemřelý nyní P. Pankrác Borč byl spolunálezce RKého, i odvolávám se v té příčině na A. Birgla, měšťana Kralodvorského, který byl tehdy městským radou a který ujišťoval později Bedřicha Landrocka, ředitele Kralodvorské školy, že může přísežně stvrditi, jak zemřelý děkan Puš, který byl v Králové Dvoře v l. 1807—1837, často P. Borčovi vytýkal, že dal RK ze svých rukou, protože on, děkan, chtěl jej míti pro svůj dekanátní archiv; *β*) zrovna tak jsem vypátral, že Josef Trnka, který byl tenkrát v čas nálezu kostelníkem v Králové Dvoře, již zemřel, ale tamní ponocný Trnka, potomek jeho, bude moci dosvědčiti, že mne místo svého děda, který tenkrát byl churav, vedl do věže, neboť poznal mne při odhalení pomníku Zábojova jako toho, s kterým byl r. 1817 ve věži; *γ*) Jan Schaffer, nyní kostelník, r. 1817 hoch asi 14tiletý, byl taktéž přítomen při nálezu 12 pergamenových lístků a dvou proužků; *δ*) Páter Jan Kulhavý, kaplan a kronikář dekanátního okresu, poznamenal v pamětní knize č. 3 pag. 129 toto o Kralodvorském rukopise: ‚Na konec ještě něco o slavném RK, jejž p. J. (tak) Hanka, bibliothékář Pražského musea, zde nalezl anebo spíše obdržel. Pan Hanka odebral se s tehdejším kaplanem, p. Pankrácem Borčem do sklepení kostelní věže, aby se podíval na nějaké starožitnosti, a našel mezi několika maličkostmi nepatrný rukopis, za truhlou pohozený, ve velmi starém slohu psaný, který měl vzezření, jako by byl zlomek kancionálu, missálu nebo čehos podobného. Pan Hanka, ve čtení starých spisů sběhlý, poznal však cenu věci a vyprosil si jej k dalšímu užívání od p. P. Borče, který k jeho žádosti přivolil‘ . . . [1]) *ε*) Také by mohl snad, jak jsem zvěděl od Bedř. Landrocka, ředitele Kralodvorské školy, podati zprávu o nálezu RKého pan František Vogel, farář v Obecnici, okresu Příbramského; *ζ*) Václav Pelikán, úředník okresního úřadu v Rychnově, prý sepsal protokol o nálezu RKého, když byl ještě úředníkem v Králové Dvoře. Jeli to pravda, nevím, říká se tak.«

Dále připojuje Hanka, že se nejvíce cítí uražen tím odstavcem, kde Kuh mluví o podvodníku Simonidovi a pak na Hanku přechází. Když mu výpověď jeho byla přečtena, uznává ji za správnou a dodává: »Když jsem přinesl spis do Prahy a byl ještě můj, a když jsme s nebožtíkem Dobrovským počali čísti a tu v eposu Beneš Hermanov slovo ***blesk*** (dvakrát), respektive písmena ***b***, ***l***, ***e***, pak v Jahodách písmena ve slovech ***če řekne***, a to ***c***, ***i***, ***r***, ***s***, vybledla, přetáhl jsem inkoustem tato vybledlá písmena, což až do dneška jeví se zřetelně na originále.«

Soudce na to upozornil na následky křivé přísahy, Hanka protokol přečetl, podepsal a odpřisáhl. Protokol má pět archů plných, na šestém dva řádky.

V třetím čísle obsaženy jsou koncepty zemského soudu k okresním úřadům jakožto soudům *a*) v ***Králové Dvoře***, oznamující dotyčná udání

---

[1]) Ostatní zápisek jsou literární kombinace kaplana Kulhavého, pro nás zde bezcenné.

Hankova a žádající, aby vyslechnuti byli Trnka, Šafr a Bürgl »obšírně a pod přísahou o nalezení RKého,« dále »také všecky ostatní osoby, na něž se jmenovaní odvolají, ale pak i jiní, staří, hodnověrní mužové, kteří snad o nalezení RKého a příslušných podrobnostech mohou dáti zprávu.« Rovněž má se pátrati po záznamech u města v té příčině učiněných, a najdouli se, mají býti odeslány do Prahy; rovněž má se učiniti výtah z pamětní knihy děkanství a vše má se co nejrychleji zaslati; — *b*) v ***Rychnově***, aby vyslechl Pelikána, rovněž co nejrychleji; — *c*) v ***Příbrami***, aby vyslechl faráře Fr. Vogla (»třebali, pod přísahou«), opět co nejrychleji. Všechny tři koncepty obsahují příslušné výpovědi Hankovy a mají datum 25. listopadu 1858.

Pod číslem čtvrtým je přípis okresního úřadu Příbramského ze 14. prosince 1858 (na rubru poznámka zemského soudu: Praes. 16. Dezember 1858) se žádaným protokolem o výslechu P. Fr. Vogla. Výslech konal 13. prosince 1858 soudce Jansa v Příbrami. Frant. Vogel, 65tiletý farář v Obecnici, rodák Kralodvorský, když mu přečtena výpověď Hankova, vypověděl toto: »Nebyl jsem přítomen sám při nálezu RKého. Když jsem se však 14. neb 15. září 1817 z výletu na Krkonoše vrátil do Králové Dvora, zastihl jsem tam Hanku, musejního bibliothekáře, který mi s velikou radostí oznámil, že nalezl důležitý pergamen starých spisu (sic). Udal také, že ho nalezl pod kostelní věží, kde nejduležitější paramenty se schovávají. Při nálezu byli prý přítomni zemřelý Kralodvorský kaplan Borč a František, syn tehdejšího kostelníka Trnky. Více osob prý při tom nebylo. Pergamen sám jsem tenkrát viděl; bylo to několik listů foliových, které byly složeny do osmerky. Rozuměl jsem však tomu tenkrát málo a nevěděl jsem také, co to obsahuje. Hanka to částečně předčítal, rozuměl jsem však jen tolik, že jsou to staročeské básně. Ačkoli mám text RKého, nemohu přece udati, které jmeno měly zmíněné básně. Barva pergamenu byla bledožlutá, nabělavá, písmo a list byly bez korrektur. Byl jsem již tehdy toho mínění, že to není originál, nýbrž opis někým sestavený. Zdálo se mi, že jsou to básně z rozmanitých dob. Tak jsem ho však nikdy nerozložil, abych mohl udati, mělli někde skvrny. Inkoust byl všude stejný, ale zabledlý. Spis ležel také ve vlhku. Ke kostelní věži, kde písmo bylo, sestupuje se s kuru po několika stupních. Věž tato byla zavřena železnými dveřmi. Klíč od ní měl kostelník, ale v noci byl chován u děkana. Před nalezením pergamenu nikdy jsem o něm nic neslyšel, ačkoli pocházím z Králové Dvora. Hanka vzal spisy s sebou, klada na ně velikou váhu. Jinak se nikdo o ně nestaral, až teprv po třech neb čtyřech letech spis byl uveřejněn. Básně z mladších dob jsem chápal, když Hanka četl pergamen. Tyto shodují se úplně s vydaným nyní RKým. Starší básně nebyly mi tehda srozumitelny; a vubec jsem neslyšel, že by byly na tom místě, kde byl RK nalezen, nalezeny ještě nějaké jiné staré spisy.« Výpověď svou P. Vogel odpřisáhl.

V čísle pátém je přípis okresního úřadu Rychnovského, ze dne 17. prosince 1858 (na rubru pozn. vrchního soudu: Praes. 20. Dezember 1858) s vyžádaným protokolem o výslechu Pelikánové. Výslech zavedl adjunkt okr. soudu Glaser 16. pros. 1858 v Rychnově. Padesátiletý ženatý Josef Pelikán, rodák Hořický, adjunkt téhož soudu,

vypovídá takto: »Jako magistrátní radní v Králové Dvoře hleděl jsem založiti fond pro Kralodvorskou městskou školu na zařízení školní knihovny, pak na prémie pilných žáků. Chtěl jsem dále opatřiti fondu chudých a nemocnici nějaké příjmy, a ježto RK dožil se několika vydání, pátral jsem, zdali magistrát RK vydavateli, rytíři řádu sv. Vladimíra, panu Hankovi, daroval pod nějakými podmínkami, zdali by snad mohl býti k těm účelům obrácen nějaký počet exemplářů neb nějaká část čistého výtěžku, pak zdali by bylo lze najíti ještě nějaké zbytky jeho. Dověděl jsem se od pensionovaného magistr. rady Navrátila, že byli při nálezu RKého přítomni justiciár Jan Sklenčka a P. Borč, a že pan Hanka zažádal u magistrátu o darování toho rukopisu a že ten rukopis bez podmínky obdržel, ježto se rada nerozpakovala mu jej darovati, domnívajíc se, že udělá tím nejvyššímu purkrabímu, hraběti Františku Kolovratovi Libštejnskému potěšení, ježto zrovna bylo založení musea v proudu, a p. Hanka české výrazy sotva mohl rozluštiti, když to magistrátnímu radovi Navrátilovi a purkmistrovi Müllerovi předčítal v radní kanceláři a žádal za darování. Pátraje dále, přišel jsem na stopu výslechem paní Kateřiny Kněžáčkové, že se nacházelo něco z RKého v pozůstalosti P. Bonifáce Borče, který zemřel v Kuksu, že spolu s městským obhájcem Janem Kněžáčkem pracoval o rozřešení a že P. Borč Janu Kněžáčkovi často říkal: ‚Ten člověk (totiž p. Hanka) stal se nálezem tohoto rukopisu šťastným, já se také mohu státi šťastným, za tisíc dukátů nedám tento pergamen prvé.‘ Přestoupil jsem r. 1847. bohužel od magistrátu Kralodvorského do Sezemic a nemohl jsem stopy dále sledovati. Zdali se v pozůstalosti v Kuksu, kde P. Borč zemřel, něco našlo, zdali po mém přestoupení sl. magistrát na moje oznámení a na předložení protokolu s paní Kněžáčkovou po té věci u Kukského soudu nebo u dědiců P. Borče dále se pídil, není mi známo. Viděl jsem také na píšťalách u varhan a na měších kostelních úřezky pergamenu, které byly sice poprášeny, ale faksimilu RKého ne nepodobny. Důkladnější prohledání těchto varhan při nějaké reparatuře jejich by snad ještě některé úřezky objevilo, které ve sklepení kostelní věže, kde se paramenty schovávají, r. 1817 šípy s RKým p. Hanka nalezl (věta pomatena) a ty takto vyvrátiti, kteří se neštítí proti Nejvyšší vůli našeho milovaného mocnáře vyvolávati nepřátelství mezi národnostmi proti § 302 tr. z. Ostatně byl jsem již o té věci u okresního úřadu 22. listopadu t. r. vyslýchán [1]) a odvolávám se na výkaz svých návrhů obecného dobra se týkajících, ode mne jako rady podaných, k tomu výslechu přiložený. Kdy by se mezi těmi podáními nalezl protokol, bylo by to mezi r. 1843 a r. 46. Mezi oznámeními, ode mne r. 1846 učiněnými, měl by protokol čísla asi tato: num. exh. 1035 r. 1846. 330 r. 1847, 2028, 2023, 2589, 2591 a 2594 r. 1847.«

Po přečtení doplňuje: »Ježto jsem teprv r. 1841 přišel do Králové Dvora za sekretáře a r. 1843 byl ustanoven magistrátním radou, nemohl jsem ovšem r. 1817 spisovati protokol o nálezu, i spočívá tedy toto udání na omylu. Mé pátrání, o němž jsem napsal protokol s Kat. Kněžáčkovou, mělo hlavně za předmět zjištění dalšího zlomku RKého

[1]) O tom v aktech nikde nic není.

který prý byl v majetku P. Borče, i nepamatuji se tedy, které osoby jsem vzhledem k tomuto zlomku a které vzhledem k nálezu vyslýchal, jen tolik, že jsem od svého předchůdce, magistrátního rady Navrátila, pak registrátora Leop. Petery a kostelníka Vaňury, který měl klíče od zmíněného sklepení, kde se paramenty chovají, vyzvěděl hořejší údaje a také to, že RK byl nalezen ve schránce pro staré pamětihodné věci, mezi nimiž také byla hrst šípů, když P. Borč pana Hanku u justiciára Sklenčky přítomného, po starožitnostech pátrajícího, vedl do toho sklepení a ukázal mu ten rukopis, který ležel tam pod šípy, a učinil objevení, že to není, jak se dříve myslilo, latinský žaltář, a že p. Hanka později po nálezu další zlomky rukopisu častěji v registratuře hledal.« Udání svá svědek přečetl a odpřisáhl.

V 6. čísle je koncept další rekvisice u okr. soudu Kralodvorského ze dne 22. prosince 1858, aby — na základě protokolu Pelikánova — byli možno-li vyslechnuti také Navrátil, Sklenčka, Müller, paní Knižáčková (sic) a Jan Knižáček (sic).

Sedmé číslo je urgence, kterou zemský soud dne 10. ledna 1859 poslal okresnímu úřadu Kralodvorskému.

Číslo osmé obsahuje protokoly vyžádané od soudu Kralodvorského, zároveň s podotčením, že nenašel se v aktech Kralodvorských žádný protokol o RKém a že všechny osoby tehdejšího magistrátu, jakož i zmínění Pelikánem: Navrátil, Sklenčka, Müller a Knižáček i s chotí zemřeli. Datum 18. ledna 1859. Jedenáct příloh.

Protokol první obsahuje výslech Trnkův ze dne 24. prosince 1858 (po česku). Fr. Trnka, 61letý, pověžný, ve Francouzsku rozený (první léta ministrant, později kostelničil za churavého děda Josefa Trnku) vypovídá o nálezu (citujeme i s chybami): »V roce 1817 právě když studující prázdniny měli, byl zde p. V. Hanka u p. děkana Jana Puše na návštěvě a přišel jednoho dne s p. P. Borčem, který zde tenkrát kaplanem byl, do kostela, aby všechny staré památky prohlédl. Pan P. Borč ho uvedl také do kvelbu v kostelní věži, kde kostelní věci uloženy byly, tam prohlíželi almaru, která vysoká a široká byla a v prostředku toho kvelbu u zdi stála. Tam našli mnoho starých šípů, a když všechno prohledli, klepal V. Hanka hůlkou po stěně a tam za almarou trefil na jedno místo, kde to šeptalo, načež povídal, že tam musí býti ve zdi díra; na to se almara od zdi odstrčila a našla se za ní ve zdi díra, která taškou přikrytá, ale tak obílená byla, že jí viděti nebylo; když se ta díra otevřela, našlo se tam zase několik starých šípů, který oni prohlíželi. Najednou držel p. V. Hanka něco v ruce, aniž by udati mohl, jestli to v té almaře nebo v té díře za almarou našel; byl to tlustý, zažloutlý papír jako pergament zatočený: ano to mohlo býti na prst tlustý. Já za to mám, že by jsem to poznal, kdy by mně to předložené bylo. Pan V. Hanka s p. P. Borčem na to něco spolu mluvili, ale já jsem si toho nevším, a šli pak spolu na děkanství, kam ten nález s sebou vzali. Nějaký čas na to jsem slyšel, že tento nález starodávní rukopis byl, který pak jmeno RKého obdržel. Já jsem takovým způsobem byl přítomen při tomto nálezu a byl jsem tenkrát právě 21 roků stár; jestli a kdo tenkráte ještě s sebou byl v tom kvelbu, kde se ten rukopis našel, udati nic nemohu, poněvadž se to tuze často stávalo,

že cizí hosti do toho kvelbu se vodili, který starodávní a kostelní věci, jenž tam uschované byly, viděti chtěli, a poněvadž jsem tenkráte na to nespomněl, že by ta naleznutá věc tak důležitá byla. Já jsem pana V. Hanku od r. 1817 neviděl až loňského roku, když sem ke slavnosti na památku nálezu RKého, jak se socha Záboj na zdejším náměstí odhalila, přijel, a tu jsem ho hned poznal, že jest to ten samý pán, co 1817 tento rukopis nalezl. Jiného mně nic povědomo nejni.« Že by byl děkan Puš pro darování RKého Borčovi výtky činil, »o tom mně nejni nic povědomo; to ale vím, že od té doby p. P. Borč mnohokráte cizím kněžům a jiným pánům o tom povídal, že ten RK v kvelbu naleznut byl, a že by si nebyl nikdy pomyslel, že by v tomto papíru taková důležitá věc obsažená byla.« Jiného svědka živého nezná, o druhém kuse RKého u P. Borče neví nic. Výpověď odpřisáhl.

Protokol druhý obsahuje (též po česku) výpovědi Šafrovy. Jan Šafr, rodák Dvorský, 57letý, kostelník, vypovídá 24. prosince 1858 takto: »Já jsem byl 1817 často na zdejším děkanství, poněvadž děkan p. J. Puš můj strejček byl a mě jakožto privatistu první latinské školy ke zkoušce připravoval; tenkráte byl také nynější bibliothékář V. Hanka na děkanství na návštěvě; jednoho dne t. r. právě o prázdninách se stalo, že V. Hanka se zdejším kaplanem P. B., který již zemřelý jest, a ještě s někým, na koho se více nepamatuju, do kvelbu v zdejší kostelní věži šli; já jsem, když tam již chvíli byli, za nima šel; oni měli velkou almaru otevřenou a prohlíželi tam šípy starodávní a najednou vyndal V. Hanka něco, co jako knížtička vypadalo, on to prohlížel a někdo z nich povídal, že to budou nejspíš latinské modlitby. Tato knížtička byla na prst tlustá, jako když se arch papíru na 8 dílů složí, ty listy byly zažloutlé; jestli to ale papír aneb pergament byl, dojista nevím, poněvadž jsem to do ruky nedostal. Já ale tuto knížtičku mám v paměti tak dobře, že kdy by se mně ukázala, by sem jí hned poznal. V. Hanka pak s těma ostatníma pány tento nález na děkanství odnesl a teprv v roku 1825 nebo 1826, když jsem se ze světa domů navrátil, jsem se od nebožtíka děkana pana P. Puše dozvěděl, že ta knížtička, kterou V. Hanka tenkráte ve kvelbu zdejší kostelní věži nalezl, jest RK. Já jsem byl tenkráte 14 roků stár.« Jiných svědků živých ze sousedů nezná, »při tom nálezu byl také nebožtík Vaňura, otec zdejší učitelky Josefy Nieveltové, jako kostelník přítomen. Zdejší ponocný Trnka také měl při tom býti.« Podepsal »Johann Schafer, Kirchendiener« a odpřisáhl.

V třetím protokole vypovídá 57letý kostelník a trafikant Fr. Vogl, rodák Dvorský, německy, že 1817 nebyl v K. Dvoře, byl v Praze v učení; teprv 1823 nebo 1824 slyšel poprvé o RKém. Před 9 lety, když byl ustanoven kostelníkem, vedl ho Dlohoška nebo Šafr do sklepení a pověděl mu, tam že RK nalezen; místo však určitěji zvěděl až později, že to bylo »za velikou almarou«, a tak též sám cizincům, na př. Kolínskému děkanovi Lindnerovi, o tom při prohlídce věže vyprávěl. Svědky zná jen Trnku a Šafra. Výpověď odpřisáhl.

Čtvrtý protokol, 24. prosince 1858 se 64letým Dvorským rodákem a měšťanem Al. Bürglem německy zavedený, měl tento výsledek: sám nebyl při nálezu, ale často slyšel od P. Borče, že tento vedl Hanku

do sklepení, ten že tam našel RK. Hanka že Borče prosil za darování a že vskutku ten mu jej — nevěda o jeho vzácnosti — daroval. Že by byl proto děkan Puš P. Borčovi nějaké výčitky činil, svědek neví. O druhém (Borčově) pergamenu, vypovídá: »Za nějaký čas po nálezu RKého bylo slyšeti, že není úplný a že toho p. V. Hanka lituje; slyšel jsem též, nemoha se již rozpomenouti od koho, že proto bylo ještě dále v tomto sklepení hledáno; nalezloli se však co, o tom nevím: možná, že P. Borč, jehož ta věc velice zajímala a který litoval, že dal ten rukopis p. Hankovi, ještě nějaký zlomek jeho našel.« O darovací listině městské neví, neboť teprv 1839 stal se radním. Jiného živého svědka nezná, neboť P. Borč zemřel v Kuksu 1827—8, a také Müller, Navrátil, Sklenčka a manželé Kněžáčkovi jsou již mrtvi. Výpověď taktéž odpřisáhl.

Pátý protokol zaveden 10. ledna 1859 s pensionovaným mag. registrantem Leop. Peterou, 74letým rodákem Dvorským. O darování RKého ví jen tolik, že Hanka r. 1818 u magistratu o něj žádal; bylali mu však vydána nějaká listina darovací, neví, ač byl již tou dobou od 1815 v magistrátních službách — také jí neviděl. V aktech o tom nic není, ježto asi 1850 v přípravných pracích k odevzdání akt státním úřadům byla s jinými vyřazena a do starého papíru prodána. Akta celého archivu k žádosti purkmistrově za tou příčinou marně prohledal. O nalezení RKého z vlastní zkušenosti neví nic, jen tolik, že r. 1817 a 1818 pátral Hanka i v kostele i v městském archivě po starožitnostech a že se obecně po vydání RKého o tom mluvilo, že byl zde v kostelním sklepení nalezen. S účastníky nálezu však nemluvil.

Šestý a sedmý protokol, 10. ledna 1859 s 75letým kalkantem Fr. Krafkou, rodákem Dobřenickým, zavedený, zaznamenává česky: »Jednoho mně již nepamětného dne asi před 40 roky, jak jsem okolo kvelbu pod věží zdejšího děkanského kostela na chor šel, aby jsem co kalkant měchy při varhanách opravil, slyšel jsem v tomto kvelbu nějaký hovor a v tom vyšel nebožtík p. Fr. Tynus, který při zdejším magistrátu kancelistou byl, z toho kvelbu ven, nesl pod paždí několik šípů a v ruce držel oblouk nebo ručiště, kterým se ty šípy pouštějí, a povídal mně, že to jsou Žižkovské střely. Mezi tím hovorem v tomto kvelbu jsem slyšel jednoho z těch tam přítomných pánů říci: ‚To jest ztráta nenahražitelná: ostatní snad leží někde v rumu práchnivý!‘ Brzy na to jsem viděl nynějšího bibl. p. V. Hanku, kaplana P. Borče a ještě někoho, na koho se víc nepamatuju, z toho kvelbu vycházeti. Který z nich to řekl a co ta slova znamenati měly, jsem tenkráte nevěděl: ale později, když nebožtík děkan P. J. Puš od p. V. Hanky knížtičku RK nazvanou dostal, což asi rok po tomto sejití se s p. V. Hankou ve zdejším kostelním kvelbu býti mohlo, pravil mně, že tenkráte, jak jsem ten hovor ve kvelbu slyšel a jak se ty šípy tam nalezly, V. Hanka RK tam nalézti měl.« Jiného nic neví, ježto sám v »kvelbu« nebyl a RKého neviděl. O pergamenu na varhanách dí: »Několik let později, když stavitel varhan z Jaroměře zdejší varhany spravoval a papíru se nedostávalo, dal mně nebožtík Jalovecký jednu starou pergamentovou knihu, která samé zpěvy kostelní obsahovala, aby měchy a trouby při varhanách tím polepil, a přisadil, že ty zpěvy beztoho k potřebě nejsou.

poněvadž ty noty jenom ve čtyrech liniích psané jsou. Jestli mezi touto knihou a RKým nějaká stejnost pozůstává, nemohu udati; já mám ale jeden list z této knihy, která se ku správě varhan roztrhala, a přiložuju ho.« [1]) Výpověď svou svědek odpřisáhl.

Příloha osmá obsahuje onen výpis z pamětní knihy děkanské doslovně tak, jak jej uvedl Hanka. Datován je onen zápisek 18. dubna 1839; přepis je kollacionován a pověřen od soudu 18. ledna 1859.

V deváté příloze jest obsažen přípis úřadu purkmistrovského, že v městských aktech není nic o nálezu RKého a že by to bylo muselo býti v registratuře, »nebyloli to prodáno kupcům v době, když byla akta odevzdávána.« Zprávu tu podává purkmistr Tinus 13. ledna 1859.

Příloha jedenáctá [2]) podává výtah z protok. exhib. Kralodvorského magistrátu z r. 1818. Toho roku pod č. 510 »V. Hanka žádá o písemné dovolení na připsání k RKému«. Vyřízeno 31. prosince 1818. Expedováno nebylo. Výtah kollacionován a pověřen soudem 19. ledna 1859.

Dvanáctá příloha obsahuje výtah z protokolu o sezení městské rady Kralodvorské 31. prosince 1818. Přítomni byli: purkmistr Müller, radní Navrátil, Schubert a Kopp, sekretář Bernatscheck. Hankovo podání od 29. srpna t. r. (»žádá písemné dovolení na připsání RKého«) vyřizuje se: »Da der Bittleger das gedachte Werk bereits auflegen liess, so entfällt die angesuchte Bewilligung zur Dedication von selbst.« Výpis srovnán a pověřen soudem 18. ledna 1859. (Dokončení.)

Před branou dvacátého věku.

Já zřel ji také. Schvácený těžkým snem,
jak Dante onu vedoucí v pekel týn,
však tato byla uzavřena
železnou závorou příštích časů.

I nápis zřel jsem, nemožno čísti jej,
byl dýmem halen, slzami smazán byl,
však stejně u ní jak u sestry
v tísni se zástupy hnaly kolem.

Křik, vřava divá, rouhání, lání, pláč,
tlesk dlaní, pěstí zaťatých burný vztek,
kvil tichý bídných, zavržených
v zoufalý paian se nesly k hvězdám.

Však veřej stála bez hnutí v svorech svých,
ať pěstí v krvi proletář do ní tlouk,

---

[1]) Tento perg. list 4° s 8 řádky lat. zpěvů s notami je také v skutku přiložen. Podobnosti s RKým není žádné.

[2]) Přílohy desáté tu není, a podobá se, že jí vůbec nebylo.

ať hasnul u ní žen vzdech, jehlou
které si ruce své rozpíchaly.

Ať hloubkou dum svých myslitel sfingy spár
chtěl pohnout — blázen! — k soucitu, marný sen!
spár nepohnul se, dále třímal
Oidipa hádanku, jež taj všeho.

A davy rostly peřejí času dál,
jak písek mořský na břehu kupí se,
jak špačků mračna v hustých davech
v sítí když zapadnou podvečerem.

A byly smutné, znavené poutí zlou
ty davy lidské, mrtvoly byly spíš,
i kletbám došla síla, vzdoru
rouhavý k odboji selhal jazyk.

Já ptal se v smutku: Jak to jen možná jest,
to že jsou vnuci století, které kdys
před všemi neslo velké světlo
urvané s pochodně revoluce?

Tak sešlí, bídní, malátní, bez všech sil,
tak zdráni žalem, schváceni v bídě zlé,
tak unaveni všemi hesly
papoušků nestoudných, sov a mloků?

Tak papírových raket jim oheň zhas
o doutnák pumy zavadiv plaše jen,
a z něho zbyly fráse, fráse,
falešné pozlátko harlekýnů.

Však síly umřít, padnouti, není jim,
v před síla dědů neznámá žena je,
spád kladiv kyklopických z hlubin
k osudí láká je budoucnosti.

V nich stará choutka Adama stále plá,
ráj urvat zase ztracený dávno již,
být aspoň lidmi, když ne bohy
v příšerném zápasu tmy a světla.

Ó bědné děti budoucna! Kam jen, kam
se takto slepí řítíte v marný boj
své skládajíce kletby, slzy
u brány železné, neuprosné?

Co zříte za ní? Vyčkáte v pláči, až
vám otevře se záhadná, bude stát
v ní anděl míru s palmou těchy,
anebo zářící zjev snad Kristův?

Zda ruce svoje zbodané hřeby On
nad vámi vztáhne šeptaje: Mír, jen mír!
Sem pojďte, všichni unavení
sirotci, nešťastní, zoufající!?

Či nová hydra, šílenstvím zpuchlý zrak,
v ní šklebná stane hlásajíc nový boj
a nový zápas, ozbrojená
pancířem výzkumů bratrovraždy?

Vy lkáte v tísni, nehne se brána však,
až rafij těžká orloje schýlí se.
Ó naděj aspoň budiž s námi,
poslední z Pandory skříně odkaz.

Té věřme aspoň tonoucí! Její lem
si chytněm všickni! Nemožno, věků svár
a duchů boje, hodny laurů,
vyznět by mohly snad prázdným echem.

Tu Naděj aspoň, opustil Dante ji,
u brány svojí zástavou vztyčme my,
jí silní projděm mhou a stíny,
alespoň o tuto buďme větší!

Jar. Vrchlický.

Mrtvý pták.

Pták mrtvý leží na čeřitém mechu
a na srdci má krev,
snad dravý ostříž v divém choutky spěchu
jej zobem stih, když nadšený pěl zpěv
a bránil hnízda s útlou svojí ženou;
teď leží s perutí zde roztaženou
a s hlavou obrácenou do nebes,
jak o pomstu by umíraje volal,
na zákeřníka, jemuž neodolal.
Perlami rosy pláče vřes.

Co květných snů v té outlé zniklo hrudi,
co zpívajících jar,

co nyvých vzdechů as, jež láska budí,
co drobných klenotů zde přišlo v zmar,
co štěstí výkřiků a lásky zvuků,
co srdce záchvěvů a srdce tluků
a jaká zvěstí zvonkovitých směs!
co pohádek, jež slunná duše tkala,
zlost vraha na věky zde pochovala!
Perlami rosy pláče vřes.

Kdo nahradí tě, zavražděný ptáku,
blankytných plavče vln,
ty neznámého mistra milý žáku,
ret jehož melodických snů byl pln,
než dravce ukrutného smrtná střela
na zpěvné štěstí tvoje zanevřela
a změnila je v žalný smrti hles?
snad dřív než rozvily se, opadaly
tvých písní stolístky, můj druhu malý!
Perlami rosy pláče vřes.

Či u hnízda smrt lestná sletla na tě,
když vábils děti ven,
a mladá zora koupala se v zlatě,
jež v ruce nabíral si jarní den,
když bílé rybky hvězd v něm ještě pluly?
Ach, kdo se teď v tvé něžné hnízdo stulí,
v něž výkřik tvůj i nach tvé krve kles?
Kdo porozumí popěvkům tvé lásky?
Kdo dosní srdce pohádky a zkazky?
Perlami rosy pláče vřes.

Už dotrpěls, a sotva kdo as tuší,
že ustal jsi už pět,
však stromy mají citlivější duši,
a vzdychat bude pro tě jejich květ;
a v něžných anemonek modré oči
stesk rosný povždy z lítosti se vnočí,
co jar jim žití popřeje jak dnes,
a starý buk se rozželí až k pláči,
že ztratil tebou část své duše ptačí . . .
Perlami rosy pláče vřes.

Už darmo lkát! Však zlomené tvé křídlo
já za klobouk si dám,
kéž nosí myšlenky mé v slunné zřídlo,
v němž blažen koupal jsi se ondy sám;
kéž každá v duši jiskří se a jasní
a zlatokřídlou pozvedá se básní,

vždy výš a výš, až modrých do nebes,
a světla paprsky a vláhu rosy
mé vlasti ubohé a lidu nosí! . . .
Perlami rosy pláče vřes. —
Adolf Heyduk.

Skromná studie.

Obrázek ze Slovenska

od

Gabriely Preissové.

Věnováno panu Janu Karlu Součkovi v Oslavanech.

»Milý Oskare!

Divte se tomu v našinském kroužku, jak chcete, ale já se už nejspíše do Vídně nevrátím. Vysmějte se mi třeba všichni, že už jsem dočista zapadnul do »fůry s mandely« — jak jsi mi to vtipně vyčetl, ale to mi již věřte, že jsem tu začal nějaký nový oddíl života, který se mi líbí.

Už se krade ovšem podzimek do veškeré té krásy zapadlého venkovského hnízda, listí žloutne a vraští se jako tváře naší bývalé přítelkyně Lórinky, neblahé paměti, babí léto straší zrak neméně než Tebe nějaký ten stříbrný vlásek na skráni, ale nic na plat, já se vám odtud nehnu. Kdykoli si jen vzpomenu, že bych se měl vrátiti zase k tomu žlutému stolku v naší kanceláři, na který se tak rád podpírá tajemník, kdykoliv mu napadne »mladým pánům« otloukati růžky, zachvěju se nechutí, ne, ne, já se vám nejspíše nevrátím. Dočkám se ještě jen těch sedmi týdnů, kdy má půlletní dovolená vyprší, a pak načmárneme slavnému ministerstvu obchodu své klidné adieu. Prozatím ovšem to svěřuji jen Tobě, starý brachu. Ostatně jsem nějaký měsíc před Tebou, a tak mužeš býti rád, že Ti dobrovolně odstraním jednu kládu s cesty ku postoupení, neboť protekce jsme jakživi neměli stejně oba žádné. Nač bych tedy čekal a překážel jiným, jistě nadanějším, kteří také náhodou po poctivém strýčkovi nedědili zapadlého zemanského statečku v Uhrách, který na konec vždycky uživí skromného člověka a šafáře se šafářkou. Ještě kdy by mi alespoň zmlklý hlas nebožky matky byl zůstal k povzbuzování, těm tenkým matčiným rukám k vůli už bych se byl musel snažit došplhati se k nějaké té karrieře, ale jsa samoten, jako kůl v poli, nemám ani kouska důvěry v nějakou lesklejší budoucnost. Nechte mne tu jen s Pánembohem sesedlačit. Z částky mé selské slovenské krve počíná ve mně pučeti nějaká tichoučká vůle k takovému prostému životnímu úkolu, a zdá se mi, že mne zavede také ke kousku štěstí. Vždyť kdy by se mi jednou zastesklo, mohu se dokonce výhodně oženiti, nějaká řádná kišasoňka v okolí by se vždycky našla, ačkoliv

Ty znáš mou nešťastnou planetu, že mi jako kletbou padají do očí i do srdce jen ženy, kterým už vězí pod rukavičkou osudný zlatý kroužek. Už jen proto se mi jaksi ten snubní kroužek protiví . . .

Ale mám Ti raději vypravovat, jak ten můj skromný svět vypadá.

Což jsem Ti ještě to svoje zděděné hnízdo nenakreslil? Představ si dlouhatánské jednopatrové stavení se šindelovou, do zelena omšenou střechou, k východní straně je něco přilepeného, co se podobá více kamenné houbě než věžce, do dvora mám dřevěnou, prostince vyřezávanou pavlač, s které, ačkoli je tu a tam chatrná, hledívám dolů jako král. Hospodářské přístavky jsou zánovní, ale za to zahrada hodně spustlá; nebožtík strýc prý do ní nikdy nechodil. Míval na pavlači svůj svačinový stolek, a šafářčino korýtko s resedkou a macoškami, postavené rok co rok na trámku zábradlí, dostačilo mu prý k potěše. Ostatně Ti stavení i s okolím nakreslím, jestli odfoukneš moje věrné pozvání, abys se raději přijel na moji milou samotu podívat.

Se známostmi jsem to dosud daleko nepřivedl. Byl jsem jen u Dukvického faráře a služného, jejž jsem musel v úředních záležitostech navštívit. K nim se mi připletl, ani nevím jak, učitel, konečně jsem zde jednou k vůli šafářce měl lékaře.

Z dám jsem poznal jenom dvě dcerky hospodského, které, tuším, nestojí za vzpomínku, a dosti hezkou ženu kupcovu, židovku. Domácnost mi k úplné spokojenosti vede šafářka, která jest znamenitou kuchařkou a jen košil žehlit nedovede.

Od šafáře a kočiše se učím rozuměti hospodářství a já je zase učím poznávati lepší koně. Měli jsme tu dva páry z gruntu šeredných herek, těch jsem se hned zbavil a objednal jsem z dolní krajiny pět slušných koní; jednoho užívám k jízdě. Krom této zábavy pěstuji nerušeně své zneuznávané umění malířské; jen kdy bych mohl aspoň jediný obraz dokončiti. Nejprve jsem se pokusil zobraziti houslistu cikána, který nám sem chodí ještě s dvěma druhy vyhrávat čardaše, ale předmět je náramně nesnadný, poněvadž ten můj věčně napilý cikán zdá se míti pokaždé jiné tahy; pak jsem si rozvrhl roztomilý dětský genre, jehož hlavní postavička, husopaska, unikla mi z nenadání na celou zimu k daleké tetce, kde prý bude choditi do školy; a nyní počínám kresliti zajímavou ženku, drátenici, která mi zde napadla v hloučku našich dělníků, přišedších sem z Trenčanské stolice na tovarych. Škoda té půvabné ženy, že jí osud nepostavil na vyšší společenský podstavec; takhle se v dřině ustará, uvadne a zajde nejvšednějším způsobem. Teď již, majíc sotva dvacetdvě léta, vypadá o pět let starší. Není divu. Po celou dobu od jara až do podzimu pracují tito dělní lidé ode čtyr hodin ráno až do osmi, devíti večer na poli, sotva že si dopřejí chvilky oddechu k snídaní, k obědu a k svačině. Ženské mi připadají ještě pilnější a otvrdlejší než muži. Jako na vzdory slunečnímu úpalu vážou si svoje bílé loktušky vysoko nad čelo, že obličeje jejich nejsou nikdy zastíněny a chráněny tak, jako mužské tváře pod širůchy, ruce až k nadloktí a nohy po kolena nahé, nedbají statečně jarních mrazů, vichřic, dešťů a štiplavého žáru. Po úmorné práci se pak ještě se zpěvem vracejí s pole, při měsíčku perou konopné oděvy, a v neděli odpoledne,

kdy všichni muži pohoví si spánkem, ženské trpělivě vyšívají. Hleď, starý hochu, k jakým skromným ženským studiím jsem se to uzdráhnul.«

Tu Adamčíka vyrušily pádné, volné kroky na chodbě; známá netroufalá ruka svezla se na kliku dveří, ale bála se ji jako obyčejně stisknouti. Adamčík vsunul rozepsaný list do stolku a pokročiv k dveřím otevřel je s pozdravem: »Vítaj, Judo! To je pěkné, že jsi přišla v čas, a dnes je tak jasno.«

»Ba, je jasno — aj boty jsem si koupila — však vidijú,« nazdvihla vysokorostlá, přisnědlá ženka hned u dveří pravou nohu. »Dala jsem za ně půl šesta rynského.«

»Tak málo?« podivil se Adamčík. »Vždyť jsou to vysoké shrnovačky!«

»Však je to dost peněz za botiska,« odpovídala Juda Belušina již s klidem i s důvěrou, kterých vždy brzy nabývala z Adamčíkova přátelského pohledu. »Kdy by to věděly pajmáma, ohubovaly by tu útratu... Ty staré, které jsem předloní koupila v Miškovci na jarmarce, stály jen pět rýnských bez šestky, a mohla jsem se v nich ještě minout.«

»Posaď se zatím, Judo,« ozval se Adamčík po té úvodní rozprávce, přehlížeje na přístěnném stolku v bedničce i mimo ni vzorně seřaděné malířské pomůcky. »Mášli mi ještě co vyprávět, jen povídej; poslouchám tě tak rád, ať žvatláš cokoli, jen když se ti oči usmívají. O, ty tvoje oči kdy bych jen potrefil, Judo, ty oči dítěte i ženy, ale to by dokázal jen pravý umělec.«

Belušina se zapýřila a v rozpacích otřela si fěrtouškem nos i bradu. »Pěkné, ty nejhezčí oči má jen Panna Maria,« řekla pak, jen aby zapřela radostně pyšný dojem panského uznání. Však nebyla tak nevšímavá, aby to již dávno nepoznala, že je v zrcádku pohlednější než ty druhé, a lidé jí to vědomí již také mnohokrát potvrdili.

»Mělas už nějaké děti, Judo?« vzpomněl si ještě velkomožný pán.

»Kde by se vzaly, jsem teprve na druhý rok vdaná,« zněla jasná odpověď. »A vy, velkomožný pane, nemáte tam ve Vídni nikoho?«

»Jak to myslíš?« súžil Adamčík zraky.

»No tak, nějakou rodinu. Paničku nemáte a děti také ne?«

»Kde by se vzaly,« opáčil Adamčík po drátenici.

»Tož věděly to přece dobře o vás naše ženské, že jste jen sám! A frajerku také ještě nemáte?«

»Aj, to vaše ženské nevěděly? — divná věc,« zasmál se srdečně Adamčík. »Ne, nemám ani jediné frajerky. To je škoda, viď?« doložil vážněji.

»Což je vám o frajerku,« mínila Juda; »na takový statek dostanete, kterou jen budete chtít.«

»Ty máš divné ponětí o lásce, vdávalas ty se také jen pro statek?«

»A mně bylo všechno jedno, jak to rodiče spravili, tak jsem byla spokojena.«

»Je tvůj muž hodný člověk?«

»Ba, je spořádaný, jako málo který. Náš tatíček s ním chodili světem a říkali o něm, že si ani pálené nekoupí; každý stržený nebo vydrátovaný krejcar uloží si pěkně do kabely, a co mu zbude po výplatě

mistra, který mu to plechové zboží svěřuje, všechno mi pošle k uschování. Co si já sama vyrobím na tovarychu, to si smím nechat na ústroj.«

»Tvůj muž je tedy také obchodníkem?« povážil Adamčík.

»No, rozumný a chytrý je na všecko.«

»Že se vám po sobě nestýská, v té stálé odloučenosti?«

»To už tak člověk navykne. On se rozeberc ve světě, a mně je také dost veselo na tovarychu. V zimě zase chodím za jinými ženskými přísť, drápat peří, a všelicos se nahodí ku práci.«

»Máte vlastní chatku?«

»Stavení patří ještě jeho mamičce. Má jen ty dvě děti, mého muže a pak ještě děvčici školačku. Ta jeho mamička sú ale někdy mrzutá jak čert; má zlost, že Ondruch posýlá peníze mně a ne jí. Naši říkají, že teď už musím všecko strpět, když jsem přísahala u oltáře snášet dobré i zlé, ale kolikrát si myslím, že by mi bylo stokrát lépe, kdy bych šla zatím ještě do vánoc někam do služby, jako Katra Uhlíková. Jenže gazdové i paní vdanou neradi berou. Kolikrát ten muž dojda domů se opije a přijde ženu v tu chvíli odvádět ze služby, ale ten můj takový není, ba ani do vánoc domů nepřijde.«

»Nebál by se o tebe? Vždyť by se mohl do tebe, nestřežené, někdo zamilovat,« protáhl Adamčík novou svou otázku se zvláštní zpytavostí.

»Hm, to přece nemůže být,« děla Belušina s klidným přesvědčením. »Za svobody, když jsem ještě sloužila na Myjavě u kupcu, mívala jsem galánů dost, to jich má každá kolik chce. Ale jak se jednou vydá, je konec, to by ten muž, kdy by se něco nepravého dověděl, mohl ji zabít v tu chvíli a toho jistého taky.«

»Museli by býti právě tak chytří, aby se neprozradili,« uščířil Adamčík rty, sbíraje už do ruky paletu.

»Však Pánbůh všecko vidí,« děla Juda bez pomatení svých jasných názorů, »a jen cikánům je všecko jedno.«

Poslední slova naučila se Juda od svého muže, který tak soudil každý nepořádek.

Byla škoda Ondrucha Beluše, že byl jen dráteníkem, rozumu i povážlivosti by byl měl na velkého gazdu. Pro tu svoji moudrou hlavu ani do vysoka vyrůsti nemohl; když si ho Juda brala, mohli o něm lidé říkati, že mu žena nabije, ale neříkali to. Měl drobný obličej s konopnými vlasy a zeleně šedými zraky, které se v rozmluvě rády každému dívaly do očí; a nebýt jeho milého pokojného úsměvu, kterým okazoval ve svěžích rtech bělоučké ženské zuby, byl by mu každý z jeho osmahlé, oprýskané pleti místo jeho třiceti let hádal čtyřicet. Dost dlouho nepomýšlel na ženění, až se mu zalíbila Juda, když z Myjavy přišla na hody.

»Na koho bych čekala?« pomyslila si Juda k spokojenosti svých rodičů, a ještě před adventem byla svatba. Potom přes vánoce až do postu zůstal Beluš doma, zrobil ženě pro radost nový kurník, vědérka na vodu, dvoje krbce i košík (»On všechno dokáže, jak henšpígl,« chválívala ho vlastní matka), a potom rozhodl, že bude ještě po dvě léta ve světě obcházet, aby si doplnil základ k novému hospodářství. Dvě stě třicet rynských měl už v Trenčínské spořitelně uschováno, vypočítal

na vlas, mnoholi mu ještě schází, aby si mohli připachtovat chlebovou roli, koupit dvě krávy, šest ovec, vozík a ještě tak všelicos k radosti života . . . Bylo třeba ještě obětovati dvě léta strádání. Tak pevně všecko rozhodujícího, vracejícího se zase na vánoce s vlasy potem mokrými, i s jasnou šipkou věrné touhy v rozumných, jakoby ptačích očích, vídala ho Juda k své útěše, když jí někdy tchyně trochu ubližovala, a nedošla zastání u vlastních rodičů připomínajících, že musí snášet dobré i zlé.

»Tak ještě sedm měsíců, už zbývá jen sedm měsíců,« počítali si k útěše oba . . .

Adamčík odhodil s nedokončené malby plátno a pokývl na Judu, aby se posadila do světla. Byl také amateurem fotografem a prvotně si nakreslil dráteničinu postavu dle fotografie; nyní mu jen záleželo na tom, aby svým pochybným uměním dostihl výrazu dětsky vážné Judiny tváře, s tím mile důvěřivým srnčím zrakem, a to se teď zdálo tak těžké . . . A mladá žena už tu stála v naučené póse, ruce poslušně svislé, ztišená a pokorná, s takovou posvátnou vírou v očích, jako by tušila před sebou štětec Rafaelův . . .

»Ty ruce mi vždycky překážejí,« pomyslil si Adamčík v tísni pojmů (najednou mu připadalo, že koná marnou práci, pobaviti se s tou skromnou ženskou studií bylo by skoro rozumnější); jak může mít tak venkoncem ladná, souměrná ženská postava takové kloubovité, jako by ubroušené, šeredné ruce? Už na fotografii křiklavě hatily krásu celého zjevu. Odloživ paletu i štětec, pokročil k drátenici a založil jí obě ruce za bočné záhybky konopné sukně a žluté krajky fěrtošku. Při tom načechrávaje v nadloktí Judiny rukávce, povytáhl zadrhnutou tkanici výš a div se neusmál, jaký to byl rozdíl v růžově bílém proužku pleti proti opálenému a ovětřenému podloktí. Škoda bylo té ženky, že si oď nejtvrdší práce tak kazila nejnádhernější dary přírody, krásu i svěžest mládí. Pohladil i stiskl ji za to laskavým soucitem v ramenou.

Judina postava se mu zachvěla pod dlaněmi, jako kdy by se jí byl dotknul elektrikou, a než se toho mohl nadíti, buchly jej tvrdé, hrubé její ruce do prsou, a odstrčily ho tak prudce, že až zavrávoral. Po tom nepochopitelném okamžiku se drátenice zpola odvrátila k oknu, utírajíc si fěrtoškem jak šípek zrudlou tvář a třesoucí vysoké rtíky . . . Adamčík byl rád, že ho alespoň vysměvavě zrakoma nesledovala, odhozeného jak míč, pak naplnil mu příval hněvu uleknutě překvapenou hlavu, ale to všecko se náhle rozplynulo v myšlence: Je tohle divná ženská! Taková ubohá drátenice, kterou vyplácí pětadvaceti krejcary denně, ať mu již okopává v počasí, nepočasí řípu, anebo stojí pokorně za model! Z počátku ruce jí musel utrhovati, aby mu jich nelíbala, a teď najednou si troufá odstrčiti ho jako pastuchu, to je zajímavé — roztomilá studie — příkladná ženská! Je to nedotknutelnost! rozvíjel se mu ještě v mysli polo ironický, polo opravdivý obdiv.

I zadíval se na oslněnou postavu skromné své studie, jako by ji teď po prvé uviděl. A jak byla přece jen půvabná! Pod tenoučkou krajkou čepce zdvihaly se jí rudohnědé kučerky vlasů ve slunci třpytnou čelenkou, na sklopených víčkách a jemně ohnutém nosíku svážel se lítostivý stud s jistou divokostí. Rozkošný obrázek! Stál vlastně za

ten její originelní nápad; za svobody měřila asi tak s každým frajerem svou sílu . . .

Adamčíkovi zaplály uši, po nich skráně a pak celý jeho dosti hezký obličej, v těžkých, přeložených víčkách a sivě růžových rtech jen trochu vyžilý. Už dávno nepocítil takové touhy, vybojovati si celou ženskou přízeň i oddanost na pochybném, ba zdánlivě i nebezpečném místě. Jak jen s takovou divoškou začíti, aby jí zase nepoplašil? Což, kdy by ji přivábil soucitem?

»Proč pak jsi mě tak divně odstrčila, Judo?« přerušil konečně dlouhé, trapné ticho. »Vždyť se nepamatuji, že bych ti byl něčím ublížil . . . Jestli jsem tě nějak nevědomě urazil, proč jsi mi to klidně neřekla? Rád bych tě byl odprosil.« Hlas Adamčíkův se rozlehl chvějnou něžností, zapomínal v tu chvíli ve svém výpočtu, že před ním stojí jen drátenice Belušina, které musel ještě před čtrnácti dny ruku utrhovat, aby mu jí poníženě nelíbala.

Žádná odpověď, ale za několik vteřin podložila si Juda pravý loket pod čelo a zavzlykala . . .

V Adamčíkových prsou to zaševelilo radostnou tuchou. »Ty pláčeš?« ozval se měkce, »a proč?«

Ledy povolily — Juda se obrátila jako dítě, když se vyplakalo ze vzdoru. Oči její už se podívaly přímo do kouta na starou sádrovou sošku italského chlapce s opičkou v náručí, a pod nimi zůstala šmouha setřených slz nad plnými růžemi tváří.

»Byla jsem hloupá,« povzdychla si pak už jen zkrátka, »ani nevím, co se mi to obrátilo v hlavě . . . Jiná by si toho vážila, dostávat plat bez práce, a šaty v čistotě také ušetřím.«

Byla miloučká, jako když z mračné přeháňky vypluje sluníčko.

»Tak vidíš,« zabroukl Adamčík, stále ještě jako by jednal s dítětem, »a máš mě zase ráda jako dříve?«

Drátenice pokynula upřímně hlavou.

»Počkej, musím ti otřít líčka,« osměloval se malíř k modelu opět se přiblížiti svým batistovým kapesníkem, »umounila jsi se trošičku.« Přejel jí tak opatrně tváře, jako by byly z dragantu. »Jak jsi horká,« zašeptl při tom trochu pomateně, couvaje zase na dva kroky zpět. Ale neposadil se ještě na svoji šroubovou židli k malování. Přehodil si ruku na růžek podstavce, a přikláněje k ní zádumčivě hlavu, ozval se tak skromně, jako by byla Juda velkomožnou paní a on jen dráteníkem:

»Ty ani nevíš, Judo, jak jsem si na tebe zvykl, okrášlila jsi mi tady celý můj život, tak že jsem před chvílí psal svému příteli do Vídně, že se tam již ani nechci vrátit . . . Ale kdy bys ty mi odtud odešla, věř, to poznávám teprve v této chvíli, když mezi námi šťastně proklouzlo chvilkové neporozumění, tu by se mi celé okolí zastínilo . . . Já jsem takový zvláštní, divný člověk, mne vlastně nebaví vznešené salony a ty jejich dámy — taková půvabná žena z lidu, jako ty jsi, Judo, je mi stokrát milejší, a proto se na mne už nesmíš horšit, že jsi se mi zalíbila, však pochopíš, že člověk takový osamocený jak já, za to nemůže . . .«

Slova jeho, v této chvíli i skroušenou upřímností zvučící, neminula se s účinkem. Juda se po něm ohledla tak soucitně, jako po sirotku, a pak se ozvala ztichoučka:

»To je škoda, že jsem už vydatá, mohla jsem udělat velké štěstí.«

»A já s tebou, Judo, viď?« snížil Adamčík také svůj hlas, »ale teď mi poraď, co mám dělat, abych došel pokoje a klidu?«

»Musíte si někde najít jinou frajerku, která je ještě svobodná,« poradila prostě Juda a div tou jednoduchou radou světa znalého muže nepomátla.

Počal znova stavěti: »Ty si myslíš, že mohu tak snadno najít brzké náhrady, ale já jsem takový zvláštní člověk, mohu jít kolem sta krásek, a žádné si nepovšimnu.«

»Ba, to už je takový osud na člověka, co je jeho osud, to ho nemine,« zafilosofovala si Belušina. Bylo jí chudáka pána dost líto...

»Víš, co se mi prve k útěše kmitlo, ale jen tak jako sen,« zachvěl se Adamčíkovi znova hlas nadějí i tesklivostí, a díval se při tom přes Judinu hlavu oknem ven do daleka, »z vlastních tvých slov čerpám tu tichou naději. Povídala jsi, že bys ráda šla někam do služby zatím, než se vrátí tvůj muž. Co myslíš, nemohla bys k vůli mně zůstat u nás v domácnosti, a nikdo by ti tady slovem ublížit nesměl, o to bych se již postaral sám. Co myslíš?« osmělil se Adamčík Judě zadívati do očí. Vždyť se jí zatřpytly tak zřejmou radostí . . . Ale přece zadívavši se znova na sošku italského chlapce s opičkou, váhala s odpovědí; rozvažovala, dlouho rozvažovala . . .

»Nuže, jak se rozhodneš? Jenom nezapomeň, že rozhodneš mé štěstí,« ponoukal ji Adamčík.

»Když je to u vás takové divné,« promluvila konečně Juda.

»Proč divné? Neboj se, šafářka by s tebou musela nakládat co nejlépe, žádný by se nesměl opovážit slovem ti ublížit.«

»Ó, já se nebojím postavit jakoukoli práci, to by se šafářka se mnou nemohla vadit. Prát a žehlit umím dobře, na kastlíku ničeho nerozbiju, a vařit, když se mi napoví, také potrefím,« troufala si Belušina.

»Tak vidíš,« ujal se Adamčík potěšen slova, »ale já bych od tebe ani mnoho práce nežádal; byl bych radší, kdy bys se šetřila.«

»To já vím, že jste hodný pán,« pravila vděčně Juda, »takového dobrého pána jsem ani jakživa nepoznala. Ale víte, velkomožný pane, když je to přece v takovém velkém stavení bez paničky takové divné... Je mi to hanba povědít, abyste mě nevyhnal z dobrodiní, ale když se bojím, že by se mi naši chlapi i ženské smáli. Teď, co se dávám malovat, už se mi naši mužští pošklebovali, že kdo ví co tady robím, ve svátečních šatech, až se mne Halešina zastala, však že mám rozum, a nadala jim. Jářku jen: Hloupí, však se můžete dívat oknem!...« A Belušina se obrátila po okně s rukama jen skroušeně sbalenýma ve fěrtochu, ale tak klidně jistá, jako dobré hodiny.

»Proto si to jinak smýšlím, jen kdy byste vy s tím byl svolný, velkomožný pane,« pokračovala pak bez snivosti, jen se svitem naděje v mladé tváři, »když už se vám tak líbím, kdybyste jen počkal do vánoc a vzal si nás pak oba, mě i Ondrucha. U vás bysme ještě radší hospodařili než na vlastním, však jsme ještě mladí, dobře by se

nám hodila dobrá služba u hodného pána. A věřte mi, Ondruch je takový rozumný a šikovný na všecko, na rolích, po domě, i s posilkou, on všecko dokáže. Jen když by to mohlo počkat do těch vánoc, od nového roku, jak se patří, dojít do služby, a pak už bysme vám spravedlivě sloužili, a lidé u nás by říkali: Ti udělali štěstí!«

Juda se po té dlouhé řeči zamlčela a přitahujíc si na své nízké, oblé a čisté čelo krajku čepce, jenom za tuchou nějakého pohybu, vzpomněla si ještě na něco.

»Iha, psaní bych vám mohla od něho okázat,« ozvala se znova jaksi zjemněným hlasem, vytahujíc z pod kordulky a oplécka sežmolený papír, »kterak on je pěkně dovede sestavit. Podívejte se!«

Adamčík vzal psaní jako ve snách z dráteničiny otvrdlé, jako ubroušené ruky, a dosti nechápavě přehlížel následující, čitelnou rukou psané řádky:

»Pochválen buď Pán Ježíš Kristus až na věky věkův.

Moje ze všech nejmilejší Judo!

Tak už jsem přece zas ten nejhorší čas od vánoc do velikonoc přetrpěl, každý den si říkal, že už je to poslední rok, až jsem uviděl u Staré Boleslavě blízko toho zázračného kostela Panny Marie rozkvétati jívu. Věděl jsem, že už je to konec psoty zimy, a byl jsem rád. Však bych si ti mohl, dušičko, stýskat, jako jsem si ještě jakživ nestýskal. Z té loňské špatné úrody byli i lidé tvrdí a žádný nechtěl nic kupovat. Pak koncem masopustu se ještě zima vrátila jako běs, jednou jsem myslil, že na cestě k Brodu zahynu, a volal jsem tě, Judiško — dobře, žes to neslyšela, byla bys plakala nade mnou. A tak se mi často divně stýskalo, jak před smrtí. Ale teď už se jen těším, když je svět zelený, utíká spíš čas a lidé více potřebují zboží. Zatím ti posílám sedm rynských, však dá Pánbůh, že donesu na vánoce víc, a potom budeme s Jurou Gombíkem utíkat k Trenčanskému kraji za ženíčkami, jak hladoví za chlebem, a já už se nikam bez tebe nevydám, budeme spolu šťastni až do tmavého hrobu. Pozdravuj mamičku, sestru i tvoji rodinu, já už se jen těším na naše gazdování.

Zůstávám až do smrti tvůj věrný Ondruch Beluš.«

»Píšete si často?« prohodil Adamčík, jen aby něco řekl.

»Dost často,« pokývla Juda, »to už je druhé psaní, co letos po třech králích odešel.

Nastala dlouhá pomlčka. Adamčík dívaje se jen na ruce, obíral si svoje dosti čisté nehty, a Juda zastrčivši psaní na dřívější místo, nevěděla už co povídat. Bylo jí divné, že velkomožný pán Ondrucha nepochválil, jak pěkně dovede psát. V jejím sousedství se tomu divili všichni.

»Rozbolela mě nějak hlava,« promluvil konečně velkomožný pán, přetíraje si levičkou čelo, »a proto se, Belušino, dnes prozatím rozloučíme. Musím si tvůj návrh rozmyslit, neboť nevím jistě, jak se to s mým hospodářstvím rozhodne; možná, že je pronajmu nebo prodám . . .«

»No, tak já už se odsud poberu, zatím se mívajte dobře,« napřáhla Juda ruku ne bez tichého podivu. Jak se jí to před očima ten pán poměnil, tak jaksi sestárnul proti dřívějšku. »Znavil se chudera,

má moc starostí v hlavě,« pomyslila si, a s klidem své střízlivé, ale dobromyslné duše přála mu, ať už ho ta hlava nebolí.

Když dozněly volné, těžké kroky jejích okovaných bot na dřevěné chodbě, hodil sebou Adamčík do staré, temně modré pohovky, v které nebožtík strýc provážil tesknotu vdovského života i vzpomínky na věrnou nezapomenutelnou ženu. Takový chladný, čistý vzduch ovíjel světem znavenou hlavu v té pohovce, ale Adamčík se pod jeho dotknutím div neotřásl zimou. Povstal, zapálil si svůj oblíbený doutník, Lublaňskou viržinku, a když mu několik nikotinem prodechlých obláčků zakroužilo před očima, vzpomněl si na dopis, jejž byl po odpolednách počal psáti příteli Oskarovi. Vyňal ho ze stolku a přehlížeje ho znova s jakýmsi zasmušilým úsměvem, počal škrtati některé věty a najednou přeškrtl křížem celou první stránku. Bylo třeba psáti zcela něco jiného, mohl by také začíti: »Divte se tomu v našinském kroužku jak chcete, ale já už vydržel v kraji těch nejvěrnějších žen čtyři měsíce . . .« ale neměl chuti do žertovných, silnou černou kávou vzrušených začátků, vždyť ty nápady, zkušenosti a plány se tak snadno tvořily i rozplývaly, jako kroužky dýmu z doutníku, a jen zkušenosti dělily se do dvou stránek životního pohledu, jako noc a den . . . .

Vara čarodějka.

Obrázek z Rodopských hor

od

Pavla Janoty.

Za úsvitu srpnového dne klusala z Čepelaru malá naše výprava na horských koních vesele k tureckému pomezí. Napřed četník Georgij, za ním můj přítel Václav, pak moje maličkost, a průvod uzavíral četník Gavril. Lesy, pastviny, pahorky, brody peřejnatou říčkou střídaly se s malebností divoké horské krajiny. Tam šlo to dolní cestou, to jest vůbec jakousi cestou podle Čepelu až na rozhraní jejích vod a Ardy, kde rozjeli jsme se ještě kus do Turecka. Truchle zadívali jsme se do starého Smoljenska, nynějšího Achačelebijska, jemuž přes veliké oběti ryzího bulharského lidu jeho neudeřila dosud hodina osvobození. Četníci sňali pušky s ramen a zkoumali spouště připomínajíce, abychom i my měli pohotově revolvery pro všechny možné případy. V místech, kde končí moc jednoho státu a začíná moc druhého, obyčejně si dávají dostaveníčko loupežníci. A pak šlo to vzhůru, volně i strmě, skrze skaliska i lesiny, v nichž od věků jedle a smrk zápasí s bukem a dubem; zde na čas vítězí ty, jinde ony. A s temene Bukaku jaký to rozhled za velebného hlubokého ticha! Na levo holá pohoří nad Ardou, z pravé strany jako dlouhá hradba na tě hledí rozeklaná Karamandža, nad temnými hvozdy vystupující. Kolkolem trčí, dmou a rozpínají se hory a pohoří. Co upomínek, co

bájí a pověstí pojí se k jednotlivým těm končinám od Elemterlaku, jenž z makedonského pozadí vypíná svou hlavu, až co oči vidí do Krdžalie! Po hajduckých cestách, to jest po temenech horských, konali jsme objížďku nad tureckým územím a vraceli se do Čepelaru. Střídaly se lesiny, sluje, prostranné pastviny, na kterých se pásla zvonící stáda, srázy po stranách, v jichž hloubi jako mraveniště vypadaly turecké dědinky. Tam kostelíček sv. Jiří ze starých časů zbylý poutal naši pozornost, onde salaš čobana, letního obyvatele výšin těch, pastevce i sýraře v jedné osobě, k němuž, zahánějíce psy ranami z revolverů, jsme zaměřili na mísu kyselého mléka; jest jediným pamlskem horského lidu v Rodopách tak jako sladké mléko jedinou medicinou nemocných. I déšť a bouřka přišly jako na objednání, a potom zas nejhezčí pohoda.

Byl to pěkný den, ale konec jeho byl veselý i truchlivý, půvabný i krušný zároveň. Půvabný a veselý, když jsem se zastavil a rozhledl po temně modrém blankytě s jiskrnými hvězdami a s úzkým zlatým srpkem měsíčným, po obrysech hor, jež mátožně nad sebe se vyvyšovaly, a popatřil zase dolů, kde v hloubi obrážel se mdlý třpyt stříbrných pentlí vodní hladiny a z protějšího zákoutí ozývaly se cimbály, bubny a píšťaly, v jejichž ryk mísilo se chvílemi výskání a jásání. Truchlivý a krušný pak byl, když jsem se hnul ku předu, či lépe řečeno, dolů a v dešťovém výmole dříve musel tapati, než jsem mohl nastoupiti celou nohou a najíti opory, abych tapal po pevném podkladě zase nohou druhou. Oči ti nepomáhají, neboť je tma a jen v šerých obrysech vidíš své společníky. Oči měly hod při bouřce a ještě více při západu slunce, nyní jsou skoro zbytečny. Rukama také nemůžeš veslovati, abys udržoval rovnováhu, poněvadž jednou vedeš koně, na štěstí koně moudrého, a druhou si místy pomáháš s kamene na kámen. A ke všemu jako by ta cesta neměla ani konce. Byl ještě den, když jsme byli nahoře a tuto ze všech nejlepší cestu si vyhledli k sestupu — a nyní již dlouho byla noc.

A jak do tebe trká na každém kroku všednost života! Zrak tvůj těká po nekonečném prostoru všehomíra; příroda ti z Rodopských hor a údolí, z blankytného obzoru miliony světů oživeného rýsuje perspektivu nezměrnosti k bodu, kterým jest tvá maličkost; do nitra se ti loudí tajemná touha, rád bys vše to postřehl a objal v hrudi své: zatím jeden krok, a noha se ti smeká a přehýbá ve výmolu, že bys křičel bolestí.

Sestup byl krušný, to je jisto. Ani duma ani nervosa nebyla tu na místě, nýbrž jen vypočítavá opatrnost orientu, zvláště když se kamení strže vystřídalo na čas s mazlavinou, kterou zde působí několik pramenů.

Přiznávám se, že se v podobných případech klidně odevzdávám osudu, ale na osud svých hnátů byl jsem přece jen poněkud zvědav.

»Tady jich asi dost už spadlo, že, Georgiji?« tázal jsem se četníka, jenž klopýtal se svým koněm kus pode mnou.

Ptal jsem se, ale myslil jsem si, že uslyším: »Ach, Bůh uchovej, to je předsudek, tady ještě nikdo nepřišel k úrazu« — a on mi zatím odpovídá: »Zajisté, ačkoliv jest to cesta nejlepší. Právě před týdnem tady sletěl Stojko bakalin i s muletem.«

Máš ještě leckterou otázku za lubem; nyní bys na příklad chtěl zvěděti, jak to se Stojkem a jeho muletem dopadlo, ale dovtípíš se, že by to o tobě nevzbuzovalo příznivého soudu. Prohodíš jen: »Ale což, ve dne je to hračkou.«

»Bylo to právě o polednách,« vykládá Georgij. »Bylo po dešti, mule ‚zarítalo.' To víte, ženská mulata bývají ‚rítavá.' Vyhodilo tedy, a již letěli. Dole byli na padrť.«

Zastavili jsme se. Zdola bylo slyšeti zřetelněji cimbál a výskání, a mezi stromovím rozeznávali jsme světélka jako bludičky. Bylo to v pomácké čtvrti v Čepelaru.

»Měsíc se ukázal, počíná jim bajram,« prohodil četník ukazuje na srpek na obloze se lesknoucí.

Svátek poslání koranu mínil jsem slaviti již v Cařihradě, kde v tuto noc vše oslněno nádherou, kde na všech stranách ozývají se hudby, nad Zlatým rohem vypaluje se proslulý ohňostroj, po moři se kmitají osvětlené čluny, a záři světel Stambolu, Galaty a Pery odpovídají světla v Skutari a po obou stranách Bosporu. Ale nelitoval jsem, že jsem v Rodopách, na blízku svých milých.

Jako na povel počalo nyní vypravování o rozličných nehodách, které se tu přihodily. Jednou tu dokonce sletěl i hajduk, kterého hledali po horách, jindy nějaký softa, který z Cařihradu sem zavítal na ramazan posilňovat věřících.

Pode mnou kmitlo se cosi jako stín. Dosti rychle pohyboval se nahoru. Z šera vynořila se ženská postava. Kráčela zlehka téměř hopkujíc. Viděla nás již z daleka.

»Dobrý večer, zaptiové a páni,« pozdravovala silným zvučným hlasem.

»Dobrý večer, Varo,« odvětil četník.

»Odkud shora? Co tam bylo?« tázala se.

»Na Bukaku a tam okolo,« zase Gavril. »Nic tam nebylo. Jen podívat. A ty?«

»Jdu nahoru. Viděli jste Penča čobana?«

»Zdráv je a daří se mu dobře i jeho stádům, chvála Bohu. Psi se jako dravci do nás pustili. Snad ho nehledáš?«

»Hledám, nehledám. Ale psi vám neublížili, jste hodní lidé. Co by byl čoban bez psů, vlci by mu stádo roznesli.«

Při tom se ta ženská postava kmitla mimo mne: rozeznal jsem její vráskovitou tvář a připadalo mi, že napadá na nohu. Ale pohybovala se na skalnatém a kluzkém svahu jako děvče při valčíku. Šťastnou cestu a dobrou noc přáli jsme si navzájem, a ona za chvíli byla o kus výše. Hleděl jsem za ní s podivením.

»Vara čarodějka,« pronesl s chladnou lhostejností četník Georgij.

»Čarodějka,« opětoval jsem si v duchu a přemítal, co vše jsem již o ní slyšel.

»Jak se zdá, jest již hodně stará,« tázal jsem se. »Patrně tu také přišla k úrazu.«

»K úrazu? Ani pomyšlení. Vždyť jste ji viděli, může jít se zavázanýma očima, a neklopýtne. Vrchům jsou tu lidé již zvyklí,« mluvil Georgij usmívaje se, »a ona zvláště. Doskočit si nahoru jest jí hračkou.«

Vypravoval mi případy z katastrálního měření, jak horal dvakrát za sebou doběhl hodinu cesty po strmých skalách pro zapomenutou věc, a pokračoval: »A stará? Ani sama neví, kolik jest jí let: za těch času se to nepsalo. Co také s ženskou? Na vojnu jí neberou, daň z hlavy neplatí, proto na tom nezáleží jako u muže. Ostatně narodila se, když ještě lidé měli v dobré paměti loupežnické panství Krdžalijské. Zná také jako nikdo jiný mnoho písní o Eminu agovi, jenž sídlil tady na východ v Gyvendžileru a brával všude, ale doma rozdával a žil vesele, o Dedu Nikolovi z Makedonie, o Indže vojvodovi a jiných Krdžalijech. V tom je Vara nepřekonatelna. Jako dítě již slyšela zase o Rusech, když táhli na Drinopol.« — Podle toho byla tedy rozena někdy okolo roku 1820.

»Co teď nahoře?« ptal jsem se dále. »Snad proto, že roste měsíc a s ním účinek jejích kořínku a trav?«

»Možná, ale kdož ví, co vše tam šuká. Zná všechno v celém kraji široko daleko; dovede každému říci i jeho nejtajnější myšlenku. Čoban Penčo jest ostatně její zeť, a Vara jest hlavou celé rodiny, stará se o všechno, všude zasáhne a vše zařídí, tak že celé rodině se dobře daří. Snad hledá i jeho.«

»A od které doby napadá na nohu?« tázal se přítel Václav, jenž se za rozhovoru k nám přiblížil a teď mi na znamení stiskl ruku.

»Myslíš, že opravdu čaruje?« doložil jsem polou žertem, polou vážně.

»Myslím, nemyslím,« odtušil četník. »Něco na tom je, nadarmo by se lidé po ní neshánělí. Napadá na nohu — ale o tom právě se vypravují věci, že by jim neuvěřil.« Vyhýbaje se určitější odpovědi pokračoval: »Jsou věci, kdož je může znáti. Jsme lidé rozdílní, někdo vidí, kde jiní jsou slepi, a řekne ti, o čem nikdo nevěděl. Máš tu lékaře, jediným práškem udělá s tebou, co chce. Sta lidí může chodit kolem toho prášku nebo kolem té rostliny, a nikdo neví, jakou skrývá v sobě moc. A co věcí se stalo před námi, a tu přijde někdo a pozná je v kameni, kterého nikdo z nás si dosud nevšiml. Ale to je pravda, Vara čarodějka je pořádná žena.«

Opět jsme sestupovali se zvýšenou pozorností. Nemohli jsme pokračovati v hovoru. Několikráte ještě jsem vyklouzl nebo pomáhal si rukama, ale posléze končí se všecko na světě, a tak skončilo se i naše drápavé putování. Zaradoval jsem se, když jsem cítil opět pevnou, rovnou půdu pod nohama. Jako rozlámaný posadil jsem se do tvrdého semeru na koně, a nyní šlo to volněji a veseleji přes vodu, která zdála se tak blízko a byla tak daleko. Po lukách a přes druhý potok klusali jsme volně k druhé straně k bulharské čtvrti, kde soudce, přítel a hostitel náš, nás očekával.

Za půl hodiny seděli jsme v pohodlné světnici při skopovině, červeném víně a veselém hovoru. Byl tu i místní lékař, rodem Řek, jenž v Cařihradě vystudovav, později zde se usadil.

Rozumí se, že první otázky platily našim cestovním dojmům, které doplňoval soudce mnohými podrobnostmi. Muž to střední, zavalité postavy, s temně kaštanovým plnovousem a hustými hnědými vlasy, jen zamrkal očima a již chápal celou situaci. A to nejen ve společnosti, které měl tak poskrovnu, ale i na soudě. Chválili si jeho

spravedlnost Bulhaři i Pomáci. Jako učitel poznal z praxe byt národní, život a obyčeje jedněch i druhých, a to mu více pomáhalo, než psané zákony. Řek — krátkých černých vousů a temných těkavých očí — »zabil hada«, totiž byl plešatý. Kdo zabije dobrého hada, jmenovitě domácího, tomu prý vypadají vlasy. Jen že jeho potkala ta nehoda již někde v Cařihradě nebo v Smyrně, kde první lékařskou praxi provozoval.

Za hovoru přišli jsme i na Varu, a já se u ní zastavil.

»Dělá konkurrenci veřejnému právu a spravedlnosti,« prohodil jsem k soudci.

»Ó, nám nikoliv,« odporoval on. »Co shledá a urovná, na to nebývají stížnosti, a jestliže to pro někoho skončilo výpraskem, uznal svou vinu a byl dalek toho, aby šel k soudu.«

»Vás tedy aspoň, celeberrime, zkracuje o pacienty?«

»Jak to? Ah . . .« rozpomněl se rychle doktor, »mně na tom nezáleží, mám svůj pevný plat a nedostal bych za lékařskou pomoc ani ten groš, který dostává ona za své koření a mazání. Jeli jim to vhod, mně také. Lidé jsou tu ostatně jako Methusalemové, nikdo neumírá a nikdo nestůně, ačkoliv jedí jen černý chléb, mamaligu z kukuřičné mouky se sýrem (a bez sýra, jeli právě půst), boby, proso, čočku a brambory. Maso vidí sotva ve svátek. Jen když se někdo potluče nebo někoho v pračce popíchají, mívá lékař práci.«

Šťastná krajina, tanulo mi na mysli. »A co říkají popové?«

»Vara chodí do kostela, postí se, dává na modlitby, je dobrá křesťanka,« vykládal soudce, předkláněje se a čistě si brejle. »Ostatně uvažte. Když na jaře se vyhánějí stáda a při ohních pop je vykropí a hodža ochraně Allahově svěří, přicházejí ještě pravoslavní i mahomedáni k Vaře, aby je vykouřila a všechno zlo od nich zažehnala. A věřte mi, že i popové se u ní zastavují o radu.«

Vypravovali dále, vypravovali též o její nešťastné noze — a obraz Vary čarodějky vynořoval se přede mnou vždy jasněji.

Byly časy, kdy Vara v odlehlých těch horských končinách dospívala v statnou dívčici. Tehda — asi okolo r. 1840 — byli mohamedáni ještě pány a křesťané pokornou rají, tehda ještě Juruci se svými bílými stády přicházeli na léto na horské ty pastvy od Egejského moře a byli tu spolu i šiřiteli islamu mezi Bulhary. Tehda byl horský ten kraj ještě odlehlejší, tišší a opuštěnější než teď. Ale i tam vládla svým žezlem panovnice láska. Vara s jinými dívkami chodívala ku prameni pro vodu. V bílé říze až ke kotníkům bosých nohou, s pletenci bohatých vlasů na zádech, s úzkohrdlou testií na rameně nebo s vědárky přes rameno zavěšenými kráčela laškujíc s ostatními. Děvčata vždy si mají co povídati. A podivno, i Stojka, syna souseda z druhého konce dědiny, vodívala sem cesta. Když se na Varu zahleděl, skláněla hlavu, ale přece úkradkem i ona na něj popatřila. A té chvíle oči jejich mluvily k sobě všesvětovou mluvou. Jakž jinak. Oba byli rají, oba sobě rovni, proč by nemohli s nadějí na sebe pohlednouti? Tak to trvalo, až Stojko na ni promluvil, a ona jednoslabičně na všední věci mu odpovídala. I Stojkův otec promluvil pak s otcem Vařiným a zmínil se o jeho dceři. Nezdálo se již nejmenší pochybnosti, že Stojko si Varu

odvede do malého kostelíka, tehda jediného, kde jim vstaví koruny na hlavu, a odtud do svého domova. Již si tkala dlouhý, jemný »račenik«, závojový háv od hlavy k patám splývající, jenž zaručeným nevěstám a mladoženám tak dobře sluší. I ozdobné kalcuny si ušila na nohy, sukmany z vlny vlastní rukou tkané a z pestrobarevné vlny dle domácích vzorů hotovila si čorapy.

Nadešlo léto a den Svatojanský, a ten se jí stal osudným. O sv. Janě, kdy rozdělávají se ohně a kolem nich se skáče, kdy každá bambitka a puška se shání a střílením zapuzují se čarodějnice z horských končin, zdvihl se i Stojko, ulil z olova kule, každou s třemi zrnky pšenice, a do každé vryl nožem tři křížky. Vyzbrojen bambitkou i on pospíšil na čarodějnice. Plížil se až k samé chýši Vařině. Ať ho slyší, ať ví, že je na blízku. Tam se postavil a vypálil. Rána vyšla, a cosi padlo k zemi. Ozval se výkřik — byl to hlas Vařin. Věděl, že střelil vzhůru, přímo do povětří, k oblakům. A Vara spadla.

»Toť nemožno!« zvolal. Přiskočil, a Vara, přemáhajíc bolest, se země mu odpovídala:

»Jak jsi mě poděsil. Byla jsem na stromě, zde na jabloni, hleděla jsem po tobě. Vyšla rána, noha sklouzla mi, nemohla jsem se udržet, spadla jsem. Ach, zde to cítím, mám nohu vymknutou.«

Pohledl na ni a dal se na útěk. Střelil po čarodějnici — a Vara spadla.

»Vara čarodějka!« ozval se tehda prvně hlas, a byl to hlas Stojkův.

Rodiče dívku odnesli a položili na lože. Naříkala na bolest a na pád a ještě více na útěk Stojkův. Rodičům Vařiným bylo to vše pochopitelno, ale ne Stojkovým.

»Ne, tu není vše v pořádku — Bůh to suď — po svěcené ráně v Jenin den padne shůry raněná. A jak! Rána ani nebyla krvavá.« Tak se dali slyšeti.

Ze sousedů, jež měl spojiti svazek příbuzenský, stali se nepřátelé. Ale byl tu jiný soused, který nyní přišel do domu pojednat o nevěstu pro syna. »Jsem stár,« mluvil, »žena mi odešla na věčnost, syna mám djulgera, něco vždycky přinese, nějaké to políčko také pomůže zdělat ale vázne to, potřebujeme hospodyně, a tu bych myslil, kdy by vám se líbilo, že byste mohli dáti Varu mému Kostovi za ženu.«

Djulgeři, dělníci, hlavně však zedníci, chodívají z mnohých dědin Rodopských a také makedonských na léto daleko široko na práci. Staví domky, studny, česmy, mlýny, ano i leckterý most postavili dle návodu mistra a vůdce, a to bez veškeré theoretické znalosti, jedině dle staré dědičné praxe. Kteří mají i nějakou usedlost, v létě se na čas vracívají sklidit, co z jara nebo na podzim zaseli.

Děvče v domácnosti jest sice dělná síla, které rodina sama může dobře potřebovati, pročež nespěchá se s jejím provdáním; ale tentokráte neměla si Vara tkáti marně »račenik«. Jedva se vystonavši, stala se nevěstou a ženou djulgera Kosty. Sháněla, pracovala, ale napadání na levou nohu jí ostalo a také ostávala pověst, kterak k tomuto úrazu přišla. Stojko se o to přičiňoval, aby každý věděl, jak se to stalo a že jest Vara z rodiny, v které byl vampyr, že jest čarodějkou. Působilo to

tak, že jednotliví přicházeli k ní o radu v důvěrných věcech. Zprvu nesměle, zdrželivě, později důrazněji. Ta jí přišla svěřit, že si jí muž málo všímá, co má dělat, aby upoutala jeho lásku; onen, že mu právě někdo udělal, jak se toho zbavit. Čím více je odháněla od svého prahu, tím usilovněji žebronili a naléhali.

Jednou zastavil se u ní sám muchtar (bulharsky kmet, náš starosta). »Vím, že se tím nezabýváš,« pravil, »ale vidíš, ztratilo se mi mule, někdo mi je ukradl. Snad bys se mi mohla po něm ohlednout. Stojko tvrdí . . .«

»Stojko je špatný člověk,« odvětila mu Vara plna nevole a rozpaků.

Sotva se sklonilo slunce k západu, zaštěkali psi. Přicházel soused muchtarův. »Slyš, Varo, jen slovo!« zvolal na ni tiše, když otevřela. »Byl u tebe muchtar, neříkej mu probůh o muleti.«

»A kde máš jeho mule?« tázala se příkře.

»Nahoře, v doubravě, je uvázáno a chtěl jsem je vyvesti.«

»Slyš, nech mule na místě, ani se k němu nebliž, ať se neprozradíš.«

Soused odešel ujistiv se, že ho Vara nevyzradí, a ona vzkázala ještě večer starostovi, kam si má jíti pro své mule. Ráno je již měl. To byly první čáry Vařiny. Ale skutek ten získal jí takové jmeno, že nyní neodbytně naléhali na Varu, aby jim pomáhala, hádala, vykládala nevysvětlitelné příhody. Vara stala se čarodějkou. Když její djulger přišel, měla již rozličné zásoby na zimu, černou mouku, kukuřici, ba i kozu. Stěžovala si muži na svůj osud, vypravovala mu vše, ale on byl spokojen, ničeho nenamítal.

Čtyři syny měla Vara, všichni stali se djulgery, a tak dobrými, že uvázli ve světě, dva v Drinopoli, dva v Plovdivě. Jediná dcera jí ostala, a tu provdala za čobana Penča, který se stal nejhledanějším čobanem ve vsi. Vše se dařilo, všude měla Vara štěstí. Když jí zemřel muž, dorůstali jí vnukové a vnučky po dceři, kteří i její políčka pomáhali vzdělávat.

Takový byl osud Vary čarodějky.

Společnost naše u soudce záhy se odebrala na odpočinek, po denním namáhání velevítaný. Minula noc, a nazejtří dopoledne vyšli jsme soudce, přítel Václav a já rozhlednout se po Čepelaru. Kostely a školy jsme viděli dříve, pohledu na horskou krajinu jsme také užili, ale procházka v dědině na úpatích horských s tak hojnou, kyprou zelení jest přece jen půvabná. Mimo to nás ujišťoval soudce, že má Čepelare své zajímavosti, k nimž i Varu počítal.

Nejprve zaměřili jsme k bratřím Pomákům, kteří se v svátečních šatech shromáždili kolem džamie. Přáli jsme jim šťastného a veselého bajramu a potřásti jim ruce. Jaká rázovitost slovanská hledí z tváří těch a zračí se i v živých, veselých barvách jejich oděvů! Pravoslavný Bulhar v Rodopách nesměl ovšem nositi takového oděvu, jen černou barvu poroby, a té ostal věren, když se později stala barvou svobody.

Provázeni kus od Pomáků dali jsme se oklikami dědinou.

Zastavili jsme se u politického úřadu, okresního načalstva. Domek s patrem, jakých je tu většina; okno otevřeno a z okna čouhají dvě nohy v lehkých střevících. Ze dveří vystoupil batolivě Mustafa aga.

»Co je to tam nahoře?« ptal se soudce více k vůli nám než z nevědomosti četnického závodčího.

»To?« rozmýšlel se chvíli Mustafa a dodal pak vážně: »To je kéf.«

Věru, státnická to odpověď. »Blahorodé nohy Mehmeda bega« bylo by znělo komicky a bylo by majetníka jejich kompromittovalo. Ale kéf — toť něco přirozeného, toť oprávněnou snahou každého pravověrného, třebas se k vůli kéfu nestavěly kanceláře.

O kéfu by se dala psáti kniha, ale připomínám jen, že vyznavači prorokovi a ti, kteří se tomu od nich naučili, zovou tak blahé pohodlí, kdy tělo si najde polohu, aby pokud možná nic tlačením mu nepřipomínalo vezdejší trampotu, a duch nevytrhován dává se unášeti klidem dumání bez všelikého spolupůsobení a myšlenkového nepokoje. Jak pochopitelno, dokonalý kéf není jen tak snadný, je k němu potřebí jisté dovednosti. Zásada při něm je též, že lépe chutnává ve společnosti, jen že bez rušivého hovoru. Nanejvýše blahý povzdech anebo slovo nerozčilující poznámky a pomlčka, pak povzdech anebo slůvko odpovědi a zase pomlčka. Mehmed beg přivedl to v kéfu dosti daleko a holdoval mu i ve své úřední činnosti.

»A víte, jak si usnadňuje těžší rozhodnutí a řeší důležitější úkoly?« pravil soudce. »U Vary. Chodí si k ní pro rady a předzvěsti. Tak se zbavuje starostí, zvláště když jde také o jeho osobu.«

S pojmy o kéfu souvisely poněkud i Mehmedovy názory politické. Když slyšel, že jsem nejen mudrc z Evropy, ale také Čech z české země, s mnohými poklonami českému národu ujišťoval před společností ve svém selamliku: »Ó Čechler, to je hodný, dobrý národ, jakživ jsem o něm neslyšel.«

Ne, kéf tak vzácného přítele jsme nesměli rušiti. Jindy na návštěvu bude času dost. Zaměřili jsme tedy ke kmetovi. Nový domek s kamenným spodem a dřevěným patrem a s pěknou verandou obýval s užší svou rodinou. Zde i úřadoval a sem svolával výbory. Opodál v starém domě bydlili jeho rodiče, dva bratři a sestra. Senníky a sýpky tvořily několik skupení kolem. Vyšel nám vstříc a uvítal nás přátelsky. Výraz opravdovosti, zde tak obecný, zračil se v jeho ještě mladé tváři. V temném kroji Rodopských Bulharů vypadal jako škotský puritán. Domek byl čistý jako klícka. Posadili jsme se na mindere, a při obvyklé černé kávě rozpředl se rozhovor. Byla řeč o Čechách, kde bratr kmetův byl studoval, o naší cestě a jak se nám Rodopy líbí. Sám vyňal starou hlavní knihu ze skříně, totiž svazek prutů, kam vroubky se zanášejí placené daně. Každý poplatník má a zná svůj, a proutek jest mu spolu potvrzenkou. Pro sebe a úřad vedl si starosta zvláštní knihu.

Přišla řeč i na Varu zase. Vypravoval jsem o našem setkání.

»Snad nepátrá po pokladech?« prohodil jsem s úsměvem.

»Po ‚razkovně,' kvítku, který otvírá poklady v tajemných skrýších od orlů hlídané?« pravil kmet. »Nemyslím. Má teď jiné starosti. Sedlo to na ni. Jest všecka rozhorlena, a brzo je tu, brzo tam. Včera byla až v Pavelsku a večer jste ji viděli už zase cestou nahoru, zajisté až k zeti Penčovi, o jehož nejstaršího syna, jejího vnuka, se jedná. Musí

jí na tom opravdu mnoho záležet. Ale jest to dosti zvláštní náhoda. Staří si vypravují, jak se kdysi rozešla se Stojkem a vzala si brzo potom Kostu. Kdežto u ní vše se obracelo k lepšímu, u Stojka naopak. I samý nesvár byl v rodině. Synové prý si někdy i zaloupežili. Jenom jeden se vrátil ze světa a ten se stal potom popem v Pavelsku. Bylo to ještě za řecké správy, ale zůstal tam i za bulharské, protože v čas dovedl obrátit. Vara má vnuka Najdena, na němž si zakládá, a Stojko má vnučku, dceru popovu, Agapiji. A vnuk i vnučka nevěděli nic lepšího než navazovati tam, kde děd a bába přestali. Ale pop nechce ani slyšet. Vara nejprve poslala k němu, potom sama ho žádala, ale pop vede stále svou: ‚Jak bych dal dceru do rodiny čarodějnice? Nikdy!‘ Křižuje se při tom a křičí: ‚Pánbůh s námi a zlé prvč!‘ Ale to ‚čarodějnice‘ a to ‚nikdy‘ popudilo Varu tím více. Co jindy nedělala, volá a hrozí pěstí: ‚Já ti, pope, ukážu! Uvidíme!‘ Nějaká mela již se asi strhla, ale nevím, jaká.«

»To je ten pop, o němž se říká? . . .« tázal se soudce. »Nevěděl jsem do té chvíle . . .«

»Týž — Atanasij.«

»Ale vždyť sám býval u Vary a chtěl, aby mu pomáhala.«

»Ano, sám prý Vaře nabízel, aby posílala lidi k němu s penězi na modlení. Vara ho odbyla, že prý lépe jest modliti se v Čepelaru. Popa provázela k Vaře i Agapije a tu se viděla prvně s Najdenem.«

»A mladí?«

»Šli by za sebe raději dnes než zítra, ale pop drží děvče jako svatý Mikuláš psohlava na řetěze.«

»A pak že nemá i naše horské zákoutí svou cronique — řekněme — amoureuse,« usmíval se soudce obraceje se ke mně.

Pop Atanasij patřil ostatně již k mým známým; utkvěl mně v dobré paměti, když jsme se v jeho dědině zastavili k polednímu odpočinku. »Lesní muž,« zašeptal jsem, když jsem ho prvně spatřil. Nic popského neměl na sobě, ani oděv ani vzezření. Učiněný satyr objevil se před námi, když jsme v jeho veliké zahradě hledali stínu a pro koně krmení. Jako v srsti zašit vězel celý v kabátku s dlouhými úzkými rukávy, souvislém s kalhotami, vše s černou srstí navrch a od zadu k zapínání. Rozcuchaná, ještě černá hlava a prokvetlý vous splývaly s tímto zevnějškem, jako by byl celý z jednoho kusu. I zápach satyra z něho vanul. Měl v Pavelsku nový dům, jejž si byl s několika lacině najatými djulgery sám vystavěl. Širokými štěrbinami prkenné podlahy v patře bylo viděti do přízemku, a jediným nábytkem v jizbě bylo několik houní povážlivého vzezření, jež on nazýval koberce, a venku ibrik k umývání. Nabízel nám to za letní byt. Přemáhal jsem se, abych se nedal do hlasitého smíchu. A ejhle, toť syn Stojkův a otec Agapijin.

Za chvíli kráčeli jsme do mahaly na úpatí vrchů rozložené, kde jsme dosud nebyli. Úvoz tvoří hlavní ulici; kolem nepravidelně vystupují zahrádky, domy a ploty. Přes ploty skákali psi různých velikostí a hlasů, jedni hafani přivolávali druhé, a hnedle celá láje dorážela na nás od předu i z obou stran. Kámen se u nich neosvědčoval, spíše naopak účinkoval jako olej na oheň.

»Tu přec nemůžeme dále, ti dravci by nás potrhali, — škoda, že nemám s sebou revolver,« prohodil jsem zastavuje se.

»Revolver — to by zde bylo povážlivé,« pravil soudce, »ale ukážu vám jiný dobrý prostředek.«

Stanuli jsme, a když hafani skoro již našich nohou se zuby dotýkali, soudce rychle se předklonil a prudce rozevřev deštník vyskočil na štěkavce. Účinek byl překvapující. Mžikem obraceli se psi a brali do zaječích, a kteří nemohli hned zmizeti, kvíčeli, jako by jim krk zařezával. Teprve kus cesty za rohem a na plotech se opět zastavovali a vracela se jim kuráž. Co však podařilo se jednou, setkalo se s úspěchem i po druhé, a takž kráčeli jsme volně k zajímavému obydlí. Gratuloval jsem soudci k tomuto vynálezu, on však mínil, že hlavní příčinou účinku jeho je nedostatečná vzdělanost místního psího pokolení, které ještě nepoznalo deštníků.

»Avšak nemáte žádnou bolest? Nehledáte žádný poklad, třeba poklad svého srdce?« tázal se soudce. »Jsme před chatou Vary čarodějky.«

Domek nebyl nový, místy chyběl šindel, na ploské střeše zelenal se mech; ale dojem celku nebyl nepřívětivý. Jabloně a slívy rozkládaly kolem své větve, houštiny růží a slezu nahrazovaly květnici. Po straně byla stáj, vzadu špýchar. Hustá tráva bujela vůkol.

Přiblížili jsme se k stupínkům k domu vedoucím. U bezového plotu ukázala se stará žena v černé suknici a volala na psy, kteří ji ihned poslechli a zalezli. Chytré její šedé oči s výrazem jakési potutelnosti hleděly kolem. Obličej samá vráska, vlas téměř bílý v copy spletený svědčily, že již mnoho prožila. Štíhlá, vzpřímená postava, vysoké čelo a mužné tahy zase ukazovaly její energii. Byla to Vara.

»Buďte vítáni ve jmenu božím na mém chudobném prahu,« promluvila k nám. »Vstupte jen, a můželi vám nepatrná žena něčím posloužit, bude jí to útěchou.«

Při všem zevním klidu bylo patrno, že jest v jakýchsi rozpacích.

»Nepřišli jsme pro nic jiného,« pravil soudce, »než poprosit za trochu vody.«

»Ah, jen se podívat,« prohodila s mírným úšklebkem.

Vstoupili jsme do síně a poněkud jsme byli překvapeni. U dveří jako na stráži stál čoban Penčo. Klonil se nám, a za chvíli přinesla Vara dřevěnou nádobu s kyselým mlékem, kterou nám podala, a my z ní po pořádku pili.

»Měla jsem ho nutně potřebí,« omlouvala se Vara ukazujíc na svého zetě. Osmahlý čoban v hrubých hnědých vlněných šatech jako by byl na někoho čekal.

»Půjdeme již zase, děkujeme ti,« odpovídali jsme jí dopivše mléko.

»Ne ne, jsteli již zde, vyčkejte chvíli, neodcházejte, přijde pop Atanasij z Pavelska.«

Chtěli jsme právě odvětiti, že nám není lze, když Vara otevřela a vešel pop ve svém satyrském obleku. Spatřiv nás zarazil se nemálo; připadali jsme mu patrně jako nějaká soudní komise, a on nám zase, jako by neměl dosti dobré svědomí. Pojednou se zdvihl a chtěl ze dveří. Čoban však zastoupil mu cestu.

»Varo,« pravil pop vážně, »tys mi vzkázala, já přišel.«

»A také tu ostaneš, ať uslyšíš!« odvětila mu Vara.

Nyní jsme se zdvihli, nechtějíce býti svědky toho, co bude následovati. Patrně schylovalo se k hromobití. Vara již neodporovala, a my odešli.

Co se dále odehrálo, neostalo nám tajemstvím. Sám Penčo vyprávěl o tom kmetovi. Vara horlila:

»Nuže slyš, a slyš i ty, Penčo! Tvrdí o mně, že prý vidím vampyry, jak lítají, jak lidem a dobytku ssají krev, kde se skrývají. Jsem prý potomek fárkuljaka. To tvrdíš, pope! Nuže . . .«

»Ale,« namítal pop v rozpacích, »já říkal jen, že je to snadné, přeskočíli pes nebo kočka nebožtíka nebo padneli na něj stín, že nebožtík jest vampyrem. Tak se říká, a co se říká, nemusí býti pravda. A tak se také říká, že obcováním ženy s vampyrem povstává fárkuljak a potomci fárkuljaků že vidí vampyry.«

»V hrdlo lžeš!« vyrazil nyní ze sebe Penčo. »Mně samému jsi do očí říkal, že jest Vara z fárkuljaka, že jest spolčena s nečistými duchy.«

»Nuže,« pokračovala Vara s rozhorlením, »nuže dobrá, vidím vampyry, viděla jsem aspoň jednou vampyry.«

»Ale, Varo, nač horliti, vše může býti dobře,« namítal Atanasij.

»To uvidíme,« horlila Vara dále, »ale o vampyrech, které jsem viděla, musíš slyšet. Byli to vampyři, kteří také pili krev, také dělali lidem bolesti, ale především pili zlato. Jenom že je nechodili zahánět svatým obrazem, nýbrž poterou. U Chaskova chytili dva kupce a odvlekli si je do hor. Víš kam? Až na Bukak. Tam je obrali do hola a drželi tak dlouho, až dostali pět set tureckých zlatých liber. Je to arci už hodně dávno, ale toho vampyra vidím dosud. A víš co dále? Když se kupci vyplatili, vtrhla potera na vampyry. Jeden z nich padl mrtev. A druhý, jeho bratr, skryl se ne do zvonců stáda, ne do dřevěné roury, kterou by byli ucpali, ale v sudě na sýr. A víš kde? U čobana, kterého zná Penčo. A když stráže a lid potery přeběhli, vylezl vampyr a skryl se do černého řeholního roucha v Bačkovském klášteře, zakoupil si potom od řeckého biskupa místo — a vampyr stal se popem. Rozumíš?«

»Ale Varo, tak dávné věci! Každému se něco mohlo přihodit. Hajdukem byl leckdo. Ty znáš . . .«

»Znám všecko. Ale nyní jednej, jak chceš. Včera jsem ti dala výstrahu, abys přišel poslechnout, co tě může zachránit. Zítra promluvím, až to všichni lidé uslyší. Nyní s Bohem! Chcešli, pošli vzkaz po Agapiji. Dnes už ani slova!«

Atanasij počal mluviti, ale Vara odešla: jen s Penčem ostal ještě déle pohromadě.

Přišla neděle. Můj pobyt v Čepelaru se chýlil ke konci. Dopoledne věnováno několika návštěvám. Kráčel jsem opět se soudcem a přítelem Vácslavem po zelených lukách od jedné strany dědiny k druhé, když mou pozornost z daleka již k sobě obrátila dívka v úboru nevěsty, jež kráčela proti nám. Dlouhý, jemný răčenik, na temných vlasech sepjatý a dolů splývající, dodával jejímu půvabu jakési vážnosti, stříbrný a zlatý nákyt bohatých vlasů a stříbrná čelenka oživovaly její zjev

Pestrobarevný pás přepínal její bílý vlněný kabátec, od něhož dolů splývaly modravé, pestře vyšívané suknice. Štíhlá byla jako jedle a při tom plných, kyprých tvarů. Velké černé oči svítily jí z nasnědlého, pravidelně oválného obličeje. I upracované její ruce byly pravidelné, téměř jako by je vymodeloval. Dáli si příroda záležeti, provede mistrovské dílo, pomyslil jsem si v duchu. Dívka přistoupila k nám se sklopenýma očima, políbila ruku mně, příteli i soudci, jak se na řádnou nevěstu sluší. Zardívajíc se ubírala se dále.

»Víte, kdo to jest?« pravil soudce. »Agapije, nevěsta Najdenova.«

»Věru, příroda si libuje v kontrastech — jaký to rozdíl, ten satyr otec a ona! Konec bude tedy šťastný,« žertoval jsem.

Odpoledne tančilo se choro, každá bulharská strana obce má svoje zvláštní. Zastavil jsem se nejprve na palouce po levé straně Čepelské řeky. Jak půvabný to rej! Krajiny mají tak své charakteristické choro jako své národní ornamenty a kroje. A také typ Rodopských těch dívek je skvostný, proti rovinám mnohem půvabnější. Odtud ubíral jsem se na druhou stranu, kde choro tentokráte slavně vynikalo. Dudy vřeštěly, dudák s nimi poskakoval v taktu, tu v prostřed velkého kola, tu na kraji, tu v pozadí, nebo postaviv se za chorovodce, vodil celou řadu tanečníků a tanečnic za sebou. Chvílemi ozýval se divočejší rythmus, rychleji střídala se tempa a chorovodce když se v řadě dívek k jedné přiblížil, vesele zavýskal, a ostatní to po něm opětovali. Byl to Najden, jenž tu měl svou nevěstu. Nemluvili mnoho, nemiliskovali se, což by nebylo slušno; ale zaníceně pohledli na sebe, když se přiblížili, a on vítězně zavýskal, až i ozvěna hlas jeho opětovala.

»Najden s Agapijí přece tedy budou svoji,« prohodil jsem ke kmetovi, jenž stál podle mne.

»Vidíte, jaká přec je Vara čarodějka.«

V pondělí s ranním úsvitem loučili jsme se s Čepelarem. Na horských koních v průvodu četnickém klusala volně naše karavana podle toku Čepelské řeky k Bačkovu.

„Babička."

Vzpomínka z Paříže.

Neděle byla, den byl parný, žhavý,
a já tak sám jsem po Paříži bloudil.
V tom hlučném víru, jenž kol divě proudil,
kde černaly se nespočetné davy,
najednou smutno bylo mi. Tak cizí
zde byl jsem všem v té vřavě neobsáhlé,
kde člověk jako v moři krůpěj mizí.
A Bůh ví proč, mně zastesklo se náhle,
jak někdo by mi smutek v duši hodil.
Ty davy tísnily mě, mezi těmi,
již hlučně kolem bavili se, němý

já jediný jsem bez úsměvu chodil.
A pocit samoty mě náhle schvátil
v tom moři hlasů cizích, jež kol zněly,
já z polí Elysejských jsem se vrátil
a po nábřeží šel jsem osamělý.
A nevím, jak to přišlo, možná z nudy,
jsem zastavil se u zábradlí Seiny,
na kterém antikvář svůj krámek chudý
si pořádá, kde knihy rozloženy
jsou porůznu, jež koupit můžeš, chcešli.
Antikvář, člověk ubohý a sešlý,
se klidně dívá, v jeho knížek směsi
když hledá někdo celé odpoledne,
či kdosi přijdeli a v knize jedné
když o zábradlí opřen klidně čte si
a odejde. — Já zastavil se v chůzi
a prohlížel si nápisy a vazby
těch plodů cizí, jinokrajné Musy
a přemýšlel jsem, z knih těch která as by
se hodila mi za lekturu dneska.
A najednou — ó zázrak — v tomto braku
co našel jsem, to byla kniha česká! . . .
»Babička« Němcové! Já svému zraku
jsem nevěřil. A přec to ona byla,
Babička naše, předrahá a milá
ta česká kniha zde, v té cizí dálce,
ta drahá česká kniha, klenot ryzí!
A jmeno, jež jsem četl na obálce,
to jmeno Boženy v té zemi cizí
mě k slzám jalo. Já si knihu koupil
a chvatně její obracel jsem listy . . .
Daleký český kraj mi v mysl vstoupil,
dech ovanul mě milý a tak čistý
a bylo mi, že sám tu nejsem více
v té velké Paříži. Šly kolem davy
jak vlny v moři stále vzrůstajíce,
leč mně se zdálo, že kol mojí hlavy
šum našich českých hor a lesů vane,
hluboký, svatý dech, jenž srdce hojí . . .
Ó drahá kniho, z každé stránky tvojí
tak horoucně a s takou láskou psané
mne ovanulo zde, v té cizí dáli
posvátné kouzlo domova . . . V mém snění
obrázky z dětství drahé náhle vzplály,
pohádky babičky, nad kterou není . . .
Kol Paříž hlaholila jako moře
a žitím kypěla a ruchem vřela —
leč dnes to všechno v duši zní mi cize:
já s láskou četl jsem v té staré knize.

jež byla mi tak jako přítel milá
a Bůh ví, jak v tu Paříž zabloudila.
A vzpomínkami do dálky se noře
myslivnu zřel jsem, jak se v lesích bělá,
a zřel jsem večer hvězdný v tiché kráse
a babičku, jak na prahu tam stojí,
a Barunku, jak zamyšlena ptá se,
zda Viktorka má také hvězdu svoji . . .
Jak v moři vlna druhou vlnu stíhá,
bez konce davy kolem jdou a pílí,
kol Paříž hlučela, — leč mně v té chvíli
víc těšila ta chudá, stará kniha,
a zdálo se mi, že ten ruch kol splývá
v šum lesů a že tišším jest a tišším,
a zdálo se mi najednou, že slyším,
jak Viktorka tam v hukot splavu zpívá . . .

Bohdan Kaminský.

Jak žijí lidé v nejzadnější Sibiři.

Sděluje

Josef Mikš.

»Herbless, treeless, manless, lifeless
A lump of death.«
Byron's Darkness.

Bez bylinky, bez stromu, bez lidí, bez života, hrouda mrtvé země.« Lépe nemohl neznámý spisovatel Dioneo[1]) vyznačiti předmět svého smutného líčení, jako těmito slovy z Byronovy básně. V jeho knize před sebou jako na jevišti vidíme vznik civilisace, vidíme skon celých plemen, přemožených přírodou a člověkem, šiřitelem osvěty v těchto nehostinných končinách. Časem se nám zdá, že před sebou vidíme ne člověka, nýbrž dravé zvíře, ale zároveň musíme se obdivovati vytrvalosti, síle, houževnatosti, jak vítězů tak i přemožených.

Kdo jest ten Dioneo, jenž nás provází na takové pouti? Snad to kdysi býval horkokrevný mladík, jenž za svá slova nebo snad i za své skutky dostal se do té nejzadnější Sibiře: nyní jest to vyspělý muž, který zkušeným okem a se soucitným srdcem pozoruje a líčí mravy prvotné. Z počátku posílal svá pozorování do Moskevských Ruských Vědomostí; pak sebral své feuilletony v knihu a přispěl tím nemálo nejen k rozšíření vědomostí národopisných, nýbrž i k ušlechtění srdcí svého čtenářstva, neboť nelze tyto stránky čísti a necítiti vřelou soustrast s nebohými bratry.

[1]) Діонео, На крайнемъ сѣверо-востокѣ Сибири. С. Петербургъ 1895.

I.

Kolymský okruh jest ohromný kraj, ležící při řece Kolymě mezi 40—45° vých. délky a 63—69° sev. šířky a obsahující 604.756 čtver. verst, t. j. více než pětkráte tolik země jako nynější Francie. Téměř po deset měsíců bývá pokryt sněhem a ledem; mezi letní a zimní teplotou bývá rozdíl celých 100 stupňů (— 62·8, + 28° C.). Velikými mrazy jest půda stuhlá více než na sto sáhů a i v největší parna taje vždy jen na několik palců. Za takých mrazů oko ovšem před sebou vidí holé hory a v létě pod horami nedohledné »badarany,« t. j. bařiny, v nichž se koně po břich brodí. Cestování po takové bařině jest velmi nebezpečno, poněvadž se jezdec na každém kroku může propadnouti do nějaké říčky, které všemi směry křižují tuto na pohled pěknou louku. Tři města »krášlí« tento bezplodný kraj: na jihu Vrchní Kolymsk, pak Střední Kolymsk a při ústí Nižní Kolymsk. Počet obyvatelů činí 6060 Čukčů a jiných »inorodců« i Rusů. O stupni vzdělání jejich můžeme souditi z toho, že neznají chleba, nemají soli, ohně dobývají prvotným způsobem, o mýdle a prádle nemají žádného pojmu, oblékajíce kožešiny na nahé tělo. Smrt z hladu hrozí neustále všem a každému a nezřídka stává se děsnou skutečností, jestliže led na řece příliš pozdě se prolomí nebo řeka se rozvodní nebo zničí »toni« zařízené k hromadnému chytání ryb. Ostatně osud jich i bez toho jest zpečetěn: všichni při nynějších poměrech dříve nebo později musejí vyhynouti, jak se již stalo s plemenem Kangienisů. Roku 1889 narodilo se v celém kraji 194 lidí, zemřelo 456; z toho můžeme souditi, že padesáte let stačí, aby kraj zůstal úplně bez lidí. Hůře než macecha příroda ničí zemi tuto nevěstka civilisace, která přinesla obyvatelům dvě nové nemoci: neštovice a příjici. Neštovice r. 1889 vykořenily všecko obyvatelstvo plemene Korjaků, tak že úplně zmizeli s tváře země, což ovšem nevadí, aby nebyli živi a zdrávi na stránkách každé anthropologie; z plemene Čuvanců pak zbyl jediný člověk; spisovatel jej viděl r. 1891 na vlastní oči. Plémě Jukagizů počítalo v minulém století několik tisíc lidí, nyní z něho zbylo jen několik osob. Ruský viceadmirál Wrangel, proslulý svými cestami v l. 1820—1827 (ke cti jeho pojmenován ostrov Wrangel severovýchodně od Nižního Kolymska), vypravuje o třech velikých vesnicích tohoto plemene, ležících na řece Omoloně: v červenci[1]) r. 1891 Dioneo navštívil tyto vesnice a přesvědčil se, že jedna zmizela beze stopy, z druhé zůstal jediný »dým« (komín, dvůr), z třetí dva. Okolní obyvatelé raději si hodně daleko zajedou, jen aby nemuseli jeti těmito místy, poněvadž veškero jich obyvatelstvo v pravém smyslu slova toho shnilo příjicí a cingou. Roku 1885 neštovice sklátily do hrobu asi 1000 Čukčů, tedy skoro celou polovici tohoto čilého a tuhého plemene.

Proč a jak se zmocnili Rusové krajů tak málo požehnaných a jak si v nich vedou? Byli to bohatí ruští kupci Stroganovi, kteří hledajíce drahých kovů, učinili prvé kroky k dobytí Sibiře, pozvavše si na pomoc statného kozáka Jermaka Timoťejeviče. Tento přišel k nim r. 1571

---

[1]) Uvádíme data dle starého slohu na Rusi obvyklého.

s 540 kozáky a již r. 1581 držel klíče Sibiře, zmocniv se po vítězné bitvě města Sibiře, odkud osťácký chán Kučuma, opuštěn svými vasaly, uprchl. Vše to se dálo na březích řek Tobolu a Irtyše. A sotva minulo asi 60 let, roku 1648 jiný kozák Dešnev jakož i kupci Kolmogorec a Ankudinov seznámili se s Čukotským mysem; tedy za dobu poměrně krátkou Rusové prošli celou ohromnou pevninu od Uralu až k Beringovu průlivu (více než 10.000 verst). Vábily je dva předměty: sobol a »třpytivé říčky,« o kterých polární divoši vypravují divy divoucí. Ruští kupci domnívali se, že v potocích a říčkách najdou zlatý písek, a nejeden ruský život padl za oběť tomuto mamu a mamonu, ale také Sibiř, díky tomu, byla dobyta. Dioneo tvrdí, že Sibiř dobyta vlastně lovem sobolů, který trval celých 60 let. Lovci nešetřili ni sebe ni obyvatelstva, s kterým se setkali. Toto šedesátiletí sibiřských dějin psáno jest krví a slzami. Každý krok Rusů na severovýchod měl v zápětí zoufalou, mučedlnickou smrt přemožených. Čím méně se domorodci bránili, tím více museli trpěti, tím dříve hynuli. A toto řádění prováděla hrstka lidí. Roku 1628 kozák Bugor s deseti soudruhy na »lyžích« proputovali kraj od Jeniseje k ohromné řece Leně, při níž bylo usazeno asi 150.000 Jakutů. Tito od Bajkalu, odkud je vytiskli Burjatové, přinesli jakousi vzdělanost; a přece deset molodců, známých pod jmenem »promyšlenníků« (průmyslníků), zvítězilo nad celým mocným kmenem. Chtěli rychle zbohatnouti, proto všeho se odvažovali. Západní spisovatelé nemálo si lámali hlavu nad otázkou, kdo byli tito promyšlenníci; jedni myslili, že jest to náboženská sekta, druzí je pokládali za povstalce, třetí za výběrčí daní atd. Roku 1636 na Lenu přišel »sotník« Beketov a založil Jakutskou tvrz.

Roku 1638 poslán do Jakutska první vévoda Petr Petrovič Golovin, jenž spravoval kraj velmi nespravedlivě a ukrutně. Mučení, popravám a loupežím nebylo konce, tak že až se mírumilovní Jakutové vzbouřili a tím ovšem smutný svůj stav ještě více zhoršili. Sveřepý Golovin krutě ztrestal nespokojence, poroučel odřezávati Jakutům nosy a uši, vylupovati oči, věšeti je za žebra, zahrabávati živé do země po hrdlo a oči. V Jakutské pevnosti byla zvláštní mučírna, kde od rána do pozdní noci katové měli plné ruce práce. A jak dí jeden z letopisců doby oné Jakutský kupec Moskvin, ve svém rukopisném díle, »Vévodové a náčelníci města Jakutska a jich činy,« vše to konalo se ne z vůle ruské vlády, nýbrž toliko ze ziskuchtivosti správců. Na štěstí rozkazem z Moskvy r. 1646 učiněna přítrž řádění Golovina; byl odvezen do Tobolska, mučen na »kozle« a nemilosrdně zbičován. Ale Jakutům to málo pomohlo; celá řada nových »stolníků« vedla si stejně a také podobně končila jako Golovin. Všechny překonal Andrej Afanasjevič Barnyšev, jenž se stal vévodou r. 1675. Téměř dne neminulo v Jakutsku bez popravy, tím spíše, že již tehdy Jakutsk byl místem vyhnanství »raskolníků« a státních zločinců. Barnyšev za malicherné přestupky posílal nebožáky na děsné trápení. Lidé byli za živa vařeni v kotlích, posazováni na ostré koly, čtvrceni; byl-li vévoda v dobrém rozmaru, dával odsouzencům milost a jednoduše je věšel; ale to bývalo velmi zřídka. Po třech letech se také on dostal do Tobolského vězení. Za vévody Priklonského v září 1682 Jakutové učinili poslední pokus od-

boje; k nim připojili se raskolníci a několik kozáků, majících Jakutky za ženy. Zbouření ukončilo se úplnou porážkou povstalců. Vůdce jich Dženník byl raněn i zajat a zemřel v Jakutské mučírně. Odřeli s něho kůži za živa a zaobalili do ní pacholátko, které porodila žena Dženníkova, když ji vytáhli na »dybu.« Zbylí Jakutové houfně prchali na daleký východ k řekám Janě i Kolymě, rozšiřujíce hroznou zprávu o nových dobyvatelích. Strach tak působil na všechny, že Rusové k břehům Kolymy, vzdáleným celých 3000 verst, došli beze všeho odporu. Posud na dalekém severovýchodě Sibiře leckde v temné jurtě při svitu kahánce stařena jednotvárně, zpěvavě vypravuje olongo (starou pověst) o hrozné smrti Dženníkově. Jakutské epos vyniká pozoruhodným bohatstvím obrazů a odstínů vypravování. Stařena podrobně líčí, jak se konala poprava, jakými noži dřeli kůži, a okolo na lavičkách sedí Jakuti, bledi strachem, bojíce se promluviti slovíčko.

Asi o deset let později kozák Vasilij Buzyg s deseti soudruhy dostal se na »koče« Ledovým mořem do ústí Jany a založil tam pevnůstku Usť-Jansk. Touž dobou 11 kozáků vedených Michajlem Staduchinem též na lodici proplulo Ledovým mořem asi 2000 verst a usadili se při ústí řeky Kolymy. Tito hrubí, nevzdělaní kozáci neuměli ani čísti ani psáti, neměli žádných map ani kompasu, a přece vykonali čin, o nějž 250 let později marně se pokoušely rozličné polární expedice výtečně opatřené. Severovýchodního průlivu nenašli, tuto úlohu provedl teprv Nordenskjöld. A co se stalo s potomky těchto neohrožených dobyvatelů? Příroda se jim pomstila za umučené své děti; téměř docela se odrodili, pozbyvše svých plemenných vlastností, své národnosti. Čím pak méně se jim vzpírali domorodci, tím dříve se odrodili. V Jakutsku, Verchojansku, v Středním Kolymsku se změnili v dokonalé Jakuty; avšak mnohem dále (o celých 550 verst) k severu, v Nižním Kolymsku, kde Čukčové zoufale se bránili, potomci starých kozáků si v úplné čistotě zachovali rodnou ruskou řeč. Tam při ústí Kolymském ruský jazykozpytec může uslyšeti taková ryze ruská, starodávná slova, takové »byliny« (bohatýrské písně), po kterých by marně pátral v evropské Rusi a jež ho rázem přenášejí do minulých století. Rusové bydlí v třech městech: Vrchním, Středním a Nižním Kolymsku a v některých »poselcích« (osadách) mezi Nižním Kolymskem a Ledovým Mořem. Každý z těchto středů má zvláštní řeč, zvláštní mravy, zvláštní způsob života. O »městě« Vrchním Kolymsku mluví se arci jen neprávem: bydliloť tam za návštěvy Dioneovy všeho všudy devět obyvatelů; v okolí, na 20—180 verst od města žije asi 100 Jakutů a Lamutů.

Střední Kolymsk aneb Sredno, jak mu tam říkají, jest hlavním městem této mračné pouště. Domů v našem smyslu v něm není, jen asi 30 chalup bez střech. Chalupy jsou vystaveny aneb spíše naházeny bez všelikého pořádku na levém břehu Kolymském, majíce uprostřed úzkou sice, leč hlubokou říčku Ankudiu. V »městě« sídlí celá administrace kraje: ispravník, jenž jest zároveň vrchním soudcem, a komendant pevnosti s posádkou. Vojska v celém kraji jest pouze 11 kozáků a ani ti nemají ručnic, uniforem, praporu a podobných vojenských věcí. Obyvatelstvo Středního Kolymska záleží z »měšťanů« a kozáků. Kozáci

tvoří místní aristokracii. Hmotně mohlo by se jim vésti zcela dobře; neboť každé kozáče ode dne narození dostává od vlády měsíčně půl »pajka,« t. j. pud žitné mouky (asi 35 našich liber), a když mu jest sedm let, celý pajek, t. j. dva pudy (pajek vzniklo z franc. payer, platiti). Ovšem touto moukou málo kdo se nasytí, poněvadž chytří a nesvědomití kupci kupují pajky za celý rok napřed, jeden za 3 ruble, a prodávajíce je erárnímu skladu dostávají za ně jako za dodanou mouku po 12 rublích. Pajek málo přispěl k blahobytu kraje, ba hrozně podvracuje mravnost jeho. Dívčí cudnost, panenství se tu nic necení, ano junáci pohlížejí na těhotnou dívku jako na jakousi loterii; může se jí naroditi pajek t. j. chlapec, a kozák má zajištěný dosti značný důchod; proto taková dívka má ženichů nazbyt. Kozáci, díky těmto pajkům, alespoň hlady neumírají, což nelze tvrditi o »měšťanech« živících se výhradně rybolovem. Ale ani největší hojnost ryb nemůže jich zachrániti před hladem. Led na řece láme se velmi pozdě, počátkem června, a zatím často již v březnu došly zásoby z roku minulého. Hrozný bývá v tu dobu pohled na zmořený lid, jenž počíná se živiti psí stravou, kostmi, shnilými aneb hnijícími vnitřnostmi ryb. Světnice nebožáků jsou procyceny hrozným zápachem od takové potravy. A každým dnem jest hůře. V květnu lid už jí i řemínky, kožené odřezky z obuvi, rybí kůže, kterými v létě bývají opatřena okna místo skla. Život v Středním Kolymsku za této doby bývá hroznou útrapou. Člověk se může pominouti rozumem patře na žluté, opuchlé tváře, na oči s chorobným leskem, který jest následkem horečky z hladu. Vychrtlí psi potulují se po městě, hledajíce zdechliny svých soudruhů a hltavě je požírají. Konečně nastal konec května a na řece s ohromným praskotem láme se led. Obyvatelstvo jásajíc opouští své jizby a spěchá za bohatou kořistí. Dvéře svých chat nemusí nikdo zavírati; v Kolymsku není ani zlodějův ani vězení; malá hůlka podepřená o dvéře jest znamením, že hospodáři nejsou doma. Na řece zatím rozléhá se smích a hlahol radostných písní v jakutské řeči.

Tělesně jsou obyvatelé Středního Kolymska velmi špatně vyvinuti: jsou větším dílem zakrnělé postavy a slabých svalů. Hlavu mají jakutského typu, tvář bezvousou, teprv ve vysokém stáří vyráží na tváři jakési chmýří. Protože cestovatel a jeho soudruzi byli vousatí, nazývali je tam všickni kyrdžagas, t. j. stařečky, ačkoliv nejstaršímu stařečkovi bylo třicet let. Vůbec mají tito lidé podivné pojmy o tělesné kráse: statné a krásné Evropany pokládali za pravé nestvůry, předně proto, že mají chlupaté tváře »jako psi,« za druhé pro jejich »skleněné« (modré nebo tmavé) oči, hlavně však pro jich obrovskou postavu, ač největší obr měřil pouze 2 lokte 9 palcu. Slabé jsou také jejich duševní vlastnosti; téměř úplně postrádají paměti, mohouce pouze s velikou námahou opakovati tři slova za sebou. Jest třeba mnohoieté práce, aby se naučili čísti a psáti, ale málo měsíců stačí, aby docela zapomněli, čemu se naučili. Někteří dospělí Kolymšťané umějí počítati do 39, dále to nejde, a oni říkají třicet deset, třicet jedenáct atd. Z měst znají pouze »Verchno, Nižno, Verchojanško, Jakuško.« Za Jakutskem po jich náhledu leží velké město »Anperija« (t. j. ruská imperia), za Verchojanskem pak Rossija, t. j. Bílá Arapie (Arabie). Sebe nepokládají za Rusy, chlubíce se tím, že jsou lidé »Koimští« (místo Kolymští, zvuku *l* vyslo-

vovati nemohou; vůbec celá jich řeč jest jaksi dětská). Lidé »osvícenější« jsou přesvědčeni, že Rusko začíná teprv za Jakutskem.

Jako řeč, tak i jich náboženství jest silně proniknuto jakutskými živly, tvoříc divnou směsici pohanství a křesťanství. Věří v čtyři bohy, z nichž hlavní sv. Nikola (Mikuláš) bydlí v jižní části nebe, dva Spasové (spasitelé) v západní, Matka boží zastupuje u nich jakutskou Asynylach Aisyt Chatyn, jež jakožto »máť soustrastná tvůrkyně« jest jedinou dobrou bohyní jakutského pantheonu, ostatní jich bohové jsou veskměs zlí. Obyvatel Kolymska shoduje se s Jakutem též v tom, že každou nemoc připisuje zlému duchu, jenž se zahnízdil v lidském těle. Proto určiti nemoc může pouze »šaman,« jenž pozná, jaký »abaga« (zlý duch) posedl nemocného. Nejvíce bojí se Jakutové hnědého medvěda, jichž jest v oné krajině velice mnoho. Jakutové pokládají ho za vtělení nejstrašnějšího svého boha Ulu-Tojona. Setkajíli se s ním, nejvýmluvnější a nejsmělejší Jakut obrací se k němu asi s těmito slovy: »Ulu-Tojon! my víme, že jsi jediným pánem těchto míst, ale my přišli jsme v tvé panství, ne abychom tě uráželi, nýbrž proto, že naše cesta nás sem vede. Smiluj se nad námi, Ulu-Tojone! vždyť víš, že naše děti nejsou promyšlenníci, kteří by za tebou slídili: proč ty nás vyhledáváš?« Ostatně při těchto slovích leží tváří na zemi, hlasitě křičíce: »Abra ani, Ulu-Tojon, abra!« t. j. smiluj se nad námi, medvěde, smiluj se! Někteří zatím třesoucíma se rukama připravují a zapalují ohromné hranice. Mnohdy medvěd »smiluje se« nad nimi hodně pozdě, a karavana musí se zdržeti třeba celý den a noc. Též v Kolymsku medvěd požívá velké úcty: Rusové se k němu modlí a pokládají za hřích nazývati ho jeho jmenem, říkajíce mu »ogoner« (dědeček) anebo jednoduše »kini« (On).

II.

Od Středního Kolymska do Nižního po řece jest sice pouze 550 verst, což se na Rusi a zvláště v Sibiři pokládá za nepatrnou vzdálenost, ale cestovateli se zdá, že přijel do zcela nové země. »Město« skládá se asi z deseti chalup bez střech: leží na levém břehu řeky Kolymy, která v tomto místě je asi pět verst široká. Na druhém břehu, zrovna proti »krěposti« (pevnosti) třpytí se ústí obou Aňujů, suchého a bystrého. Na prvém, jak vypravuje podání, jest hora a na ní »arangasy,« t. j. mohyly vyhynulého, tajemného plemene Kangienisu, o němž se vypravují celé legendy. V Středním Kolymsku lid jest tváře osmáhlé, zde mnoho lidí jest světlovlasých a bílé pleti. Jsou to též lidé malé postavy, bezvousí; ženy mají dosti pěkné tváře, jen kdy by nebyly tak špinavy. Zdejší obyvatelé jsou přímými potomky Michajla Staduchina, jehož jmenem jest nazván jeden z rukávů řeky. Vůkol bydlili a bydlí Čukčové, kteří nejen udatně hájili svého území, ale nezřídka i sami odvažovali se k útokům. Téměř po dvě století při ústí Kolymském stály proti sobě tváří v tvář dva tábory, vždy připravené k zoufalému boji. Nyní Rusové k svým bývalým nepřátelům chovají se velmi laskavě: jest to vzácnou vlastností prostého Rusa, že vždy své přemožené odpůrce konečně pokládá za hodné, dobré lidi. Kdo by neznal na Rusi

tuto vlastnost prostého vojína, zvláště dobře zobrazenou Glěbem Uspenským v osobě vojáka Kudyniče? Tak se chová ruský vojín ke Kavkazským horalům, s nimiž zápasil dlouhá léta až na nůž, téhož mínění jest o přemožených Turcích, Francouzích, vůbec všech svých některejších nepřátelích; vesměs jsou to v jeho očích hodní lidé, kteří dopustili se jediné chyby, že proti carovi se »buntovali.« Proto též Kolymští »Rusové« velmi ochotně navštěvují různé slavnosti svých sousedů Čukčů. U Čukčů až posud se zachoval slavnostní obřad, jenž se jmenuje »vyjegrygin.« Jest to děsný obyčej, dobře známý národopiscům. Čukčové své staříky na vlastní žádost jich usmrcují s velikou okázalostí, pořádajíce při tom rozličné vojenské hry a tělocvičné zápasy. Tyto slavnosti velmi pilně a hojně navštěvuje ruská mládež a nemálo se pyšní, zvítězíli někdo z nich při zápolení a obdržíli čestný název, jako na př. Mundukan (silák), Amčat (král Tundry), Kety (medvěd) atd. Ba Rusové jdou ve své přízni mnohem dále. Nezřídka se stává, že ruský jonák, jejž omrzel život v »pevnosti,« zapřáhne své psy a odjede do čukotského tábora. Čukčové ho vítají velmi pohostinsku. Chasník vezme si za ženu jednu, dvě neb více Čukčanek a žije s nimi jako pravý divoch. Trvá to rok, dva i více. Obecně známo, že u Čukčů jest v obyčeji pohostinská prostituce. Ale též Čukčové, zavítavše do »pevnosti,« žádají si téhož u Rusů, kteří zde tak lhostejně pohlížejí na ženskou věrnost, že pouze zřídka odříkají jim jejich žádosti; též s velkou ochotou dávají své dcery za manželky Čukčům. Mravouka těchto Rusů (kteří mluví mezi sebou sice po rusku, ale jak již řečeno, jakýmsi zkomoleným, dětským jazykem) vidna na př. z některých pořekadel jejich: ženy, hájíce své právo na nevěrnost, říkávají: »Věnčajas, neprodajas,« t. j. vdala jsem se, ale neprodala; mužové pak: »Baba ne kajac odin ne sěs,« t. j. baba není koláč, jeden jí nesní.

Celkem jsou obyvatelé Nižniho Kolymska mnohem intelligentnější než Sredněvci, alespoň jsou čilejší než malátní jich sousedé. Libují si v zpěvu, ba mají docela i své domácí bardy; obsah jich písní jest výhradně satirický. Ač jsou výteční lovci, přece neumějí toho použiti, by si ulevili a pomohli k lepšímu živobytí. V Středním Kolymsku mají dobytek a požívají alespoň časem mléka; ale v Nižním Kolymsku jediným domácím zvířetem jest pes. Léto trvá tu pouze dva měsíce; v srpnu již padá sníh a počátkem listopadu začíná dlouhá polární noc. Jedinou potravu tvoří ryba bez soli. Ký tedy div, že ruské obyvatelstvo tam valem vymírá, tím spíše, že »ruské« nemoci, jak tam říkají neštovicím a příjici, řádí nemilosrdně. O neštovicích se tam vypravuje následující legenda. Kdysi nedaleko od města Rusové usmrtili velikého šamana a světce plemene Kangienisů jmenem Jelchalksika, který umíraje proklel celou tuto zemi. Proto jednou v pěti letech půda se rozstupuje, šaman z ní vychází a vstupuje na vrchol věže. Tam stojí, dotýkaje se hlavou nebes, na všechny strany vlají jeho šedivé vlasy, k nimž přimrzly kousky ledu. Čaroděj má pouze jednu nohu a jedno oko, které hoří na čele jako žhavý uhel. Jelchalksik napřahuje do prostranství svou ruku vyrostlou přímo z prsou, a kam mávne rukou, tam ihned letí »ospa-stařena« (neštovice) oblečená v krásný kožich. Tato babizna jede na saních tažených psy krvavé barvy, majíc v rukou hořící pochodeň.

Koho se jí dotkne, ten musí zemříti. Tak se mstí Jelchalksik za svou smrt a záhubu celého svého rodu. Neštovicemi r. 1889 vymřelo několik ruských osad: Boďjagino, Jamki, Kabačkovo, jakož i celá polovice Sucharného, poslední a nejvzdálenější ruské vsi v Sibiři. Tyto osady jsou nyní opuštěny; sklepy jsou přeplněny mrtvolami nešťastných obyvatelů. Mimochodem zmíníme se několika slovy o jmenované poslední ruské vsi. Na pravém břehu Kolymském stojí pět anebo šest roztroušených chalup, za nimi celé návrší holého kamene. K severu jest obzor lemován modravým pásem; tam jest moře. Chaloupky v Sucharném jsou pramalé a tak nízké, že člověk poněkud větší nemůže tam přímo státi. Též dvéře jsou tak nízké, že Evropan, jehož hřbet není tak ohebný jako u domorodců, musí do jizby lézti po čtyřech. Obyvatelé této osady téměř po celý rok jsou od celého světa odloučeni; Nižno jest v jich očí zrovna rájem. Čaj, tabák, sůl jsou jim velmi vzácny. Řeč jejich skládá se asi z dvou set slov, počítati mohou pouze do deseti, ženy ani to ne. A přece tito zdivočilí lidé, kteří žijí nyní skoro stejným životem jako současníci mamuta před tisíci let, přinesli sem před 200 lety alespoň nějakou vzdělanost. Kam se vše podělo? Otázku tuto si snadně zodpovíme, povážímeli, že tento kraj odloučen jest od ostatního světa ohromnými bařinami a horskými řetězy. Do nejbližšího »kulturního« středu, do Jakutska, je cesty asi 3000 verst. A jaká to cesta! Hory, ohromné řeky, bařiny a nic podobného našim silnicím a cestám. V nejpříznivějším případě cesta od Jakutska do Středního Kolymska trvá 50 dní; ale též 4 měsíce i více. Třikrát ročně přijíždí do Kolymska pošta, mimo to zajedou tam časem kupci — hlavní příčina rychlé zkázy této nešťastné země.

III.

Sibiřský kupec, pravý to potomek známých nám již promyšlenníků, jest zvláštní typ: smělý, činný, zároveň ale nesvědomitý a bezohledný člověk. Má docela jiné svědomí než my obyčejní lidé, a výtečně se mu při tom daří . . . Vizme jeho činnost na dalekém východě. Počátkem října, jakmile zamrznou bažiny, vyjíždějí kupci z Jakutska. Vezou s sebou nejhorší druhy čaje (»kirpičný,« cihlový), tabáku a vodky, jakož i lehké látky nejhoršího druhu. Asi v březnu jsou v Kolymsku, kde něco prodají, ale hlavní část svého zboží vezou psím potahem na Aňuj na čukotský trh, do známé již nám Aňujské »pevnosti,« ležící asi 250 verst východně od Nižního Kolymska, na neutrální půdě mezi územím ruským a územím nezávislých Čukčů. Kupci za čaj, tabák a hlavně vodku kupují drahé kožešiny a neméně drahé mamutí zuby (»klyky«). Ač přivážeti vodku (»akamimel«) do pevnosti jest přísně zakázáno, přece se tam dováží v celých ohromných lahvích. Za půldruhé malé láhve vodky silně zředěné vodou, ale okořeněné »machorkou« (nejhorším druhem tabáku) a vitriolem, nebohý divoch dává kupci bobří kůži. Prodej obyčejně se děje takto: Jakmile jest trh zahájen, Čukčové velmi horlivě vyhledávají svých »přátel« kupců a usilovně žádají vodky. Kupec se zdráhá, vymlouvaje se, že vodku sice má, ale ne na prodej:

ovšem přítele s radostí vyčastuje třeba zadarmo. Podává Čukčovi sklenku »sladké« vodky, t. j. čisté, bez příměsi tabáku a vitriolu. Čukča se rozpaluje a úpěnlivě prosí, by přítel dal mu tak mnoho vodky, až by se z ní svalil na zem; jiné míry při koupi vodky neuznává. Kupec se zdráhá ještě více, odhání Čukču, jenž mlaská jazykem, špoulí ústa, potácí se jako na mol opilý, jen aby tím názorněji ukázal, jak mnoho »veselé vody« potřebuje. A v ten okamžik kupec jako náhodou udeří do láhve, v níž zašplouná drahý nápoj. Čukča již není sebe mocen, jest odhodlán vše obětovati, jen aby se mohl opiti. Takové nálady starý lišák kupec umí náležitě využitkovati a obírá Čukču do hola.

Když kupci svou »práci« vykonali, vracejí se počátkem května z Kolymska do Jakutska, vezouce s sebou velké zásoby kožešin a mamutových zubů; mimo to každý kupec béře s sebou několik hezkých dívek, které nakoupil. Cena dívky jest »cihla« (kirpič) čaje a láhev vodky, co jest o něco méně, než tam stojí jelen. Cestou dívky tvoří harem kupců a v Jakutsku je prodávají s výdělkem buď majetníkům vykřičených domu aneb jednatelům z Vitima a Kirenska, kde ženská má velikou cenu, poněvadž tato místa jsou prvými stanicemi, kde odpočívají dobyvatelé zlata, odcházejíce z tajgy. Celá tato pouť do Kolymského kraje jest ovšem velice obtížná, ba nebezpečná, ale kupec si tu za krátkou dobu vydělá nejméně 15 tisíc rublů. Vedle obchodu s obyvatelstvem dělá výborné kšefty s vládou. Jak již řečeno, vláda se zavazuje vydávati každému kozákovi dva pudy mouky měsíčně a určuje na to po 12 rublech za pud dodavatelům mouky a soli do erárního skladu v Kolymsku, třebas jaktěživi nedodali ni jediné libry mouky; kupují totiž jednoduše u kozáků kvitance za dodanou mouku po 3 rublech, prodávají je do skladu po 12 rublech a bez zbytečné práce jedí koláče, — bez toho by též kozák tu mouku propil. Se solí se děje asi podobně; alespoň jest v jižním pobřeží Kolymy věcí skoro neznámou. Ve skladě pud mouky stojí 14 rublů, a poněvadž jsou to pro Kolymšťana ohromné peníze, nikdo této mouky nekupuje. A v skutku za celou dobu, co trvá sklad v Středním Kolymsku, nebyla prodána ni jediná libra mouky, a přece obchod s moukou lze nazvati čilým, když na něm kupci tak mnoho vydělávají a kozáci své »pajky« tak horlivě prodávají.

Drahota vůbec tam jest nesmírná: cihla čaje stojí 8 rublů, to jest šestnáctkráte více než na Rusi, libra machorky 3 ruble, vodku kupci týmž kozákům, od nichž za čtvrtinu ceny kupují pajky, prodávají šestkrát dráže, než by se patřilo.

Dle mínění Dioneova nešťastné obyvatelstvo musí zhynouti, ač neutvoříli se pevnější spojení Kolymského kraje s Gižinským. Jediný pohled na mapu východní Sibiře poučuje o tom, že mínění jeho jest zcela správné. Gižinský kraj tvoří pobřeží Ochotského moře mezi Jamskem a Penzinskem na severovýchod od Ochotska. Byla doba, kdy obyvatelé tohoto přímořského kraje nevěděli, co jest to parník nebo koráb. Nejbližším »kulturním« středem byl Ochotsk, jenž větší část roku bývá odloučen od celého světa. Spojení po pevnině bylo tak znesnadněno, že pošta do Gižinska přijížděla jednou za dva nebo tři roky, zvláště když neměla co vozit. Obyvatelé — Rusové a Lamuti — žili téměř jako lidé doby kamenné. Tyto divochy našeho věku objevil známý

majitel parníků Filipeus, jehož jmeno u obyvatelů severovýchodní Sibiře značí totéž co bohatství. Můžeme si představiti zděšení a pak i radost domorodců, když asi před 40 lety u svých břehů uviděli první parník. Tento parník skutečně přinesl jim jakousi kulturu: předně mohli si kupovati mouku za nízkou cenu (1 rubl 50 kop. za pud), lidé se pak přece alespoň časem myli, a to vodou i mýdlem, a ne po čukotsku močí, ba někteří počali nositi i prádlo. Čaj a tabák najednou byly mnohem lacinější, ale bohužel i vodka stala se všem dostupnou. Parník přijížděl jednou ročně, přivážel obyvatelům všeliké potřeby a odvážel rozličné zboží, zvláště kožešiny. I tehdy, v dobu nám dosti blízkou, přiházely se tam prapodivné věci následkem malého vzdělání domorodců. Tak na př. byl do Gižinska poslán ispravník, a brzo se tam zbláznil, nejspíše následkem úplného osamocení a odloučení od světa. Bláznovství jeho jevilo se v tom, že sám sebe prohlásil za Jurjung-Ai-Tojona, t. j. za hlavního boha lamutského a jakutského pantheonu. Obyvatelstvo uvěřilo v nového boha, a co jest ještě podivnější, uvěřil v něj i zdivočilý ďákon místního pravoslavného chrámu. Duchovní nepletl se do celé věci, očekávaje, jak se vše skončí. Jurjung-Tojona ctili a sloužili mu jako skutečnému bohu. Každého dne s velikou slávou nosili jej po městě, při čemž neustále zvonili. Minul celý rok, a ve Vladivostoku neměli žádných zpráv od Gižinského ispravníka. Proto úřady požádaly Filipeusa, aby věc prozkoumal. Když Filipeus v létě přijel do Gižinského přístavu, na jeho otázku domorodci mu řekli, že ispravník odjel na inspekci svého okresu. Kapitán, jenž se nemohl dlouho zdržeti, odplul s nepořízenou. Totéž se opakovalo roku příštího. Třetí rok úřadové ruští žádali Filipeusa, aby každým spůsobem přišel věci na kloub. Slíbil to, a když opět dostal tutéž odpověď, tvářil se, jako by tomu věřil, a odplul. Ale nedaleko města ukryl svůj parník v malém přístavu: v noci s lékařem, námořnickým důstojníkem a několika námořníky sedli na koráhku a časně ráno přiblížili se k městu. Z daleka už slyšeli hlahol zvonů, střelbu z pušek, radostný křik obyvatelův a pronikavé bubnování šamanů. Podle břehu všudy plály hranice. Před jich očima konal se neobyčejný průvod: na vysokém trůně seděl Gižinský bůh, pohlížeje na své věřící s důstojností bohům vlastní. Trůn byl ozdoben křídly koroptví, fábory, chumáči vlasů, rolničkami a pod. Osm vyšňořených Lamutů neslo trůn, okolo něhož se zběsilým výskotem křepčili všichni obyvatelé města, řídíce se příkladem šamanů, tlukoucích na své ploské bubny. Takto obyvatelé slavili zachránění svého boha z velikého nebezpečí. Můžeme si představiti jejich úžas, když nenadále před sebou uviděli Filipeusa a ozbrojené námořníky, o nichž si myslili, že jsou již daleko na moři. Filipeus nyní jednoduše poručil zatknouti boha a posaditi jej na loď: nešťastník odvezen do blázince ve Vladivostoku.

Nyní Gižinsk čítá 40 domů s kostelem, v nichž bydlí asi 200 obyvatelů, a má dosti dobré spojení s ostatním světem. Dioneo tvrdí, že prostranství mezi řekami Korkodonem (přítokem Kolymy) a Gižigou jest zeměpiscům úplně neznámo, na mapách jest vyměřováno a určováno zcela libovolně. Kolymu a Gižigu spojuje cesta, známá pouze domorodcům. Lamutové sice přijíždějí každý rok na svých jelenech z Gižinska do Středního Kolymska, ale poněvadž z příčin pochopitelných

chovají se k Rusům s velikou nedůvěrou, tvrdošíjně zdráhají se blíže naznačiti onu dráhu. Před několika lety Kolymský ispravník Varrava prvý pokusil se prozkoumati cestu na Gižigu, leč pokus se nezdařil. Roku 1889 ispravník Kazirn k rozkazu výtečného generála Světlického znova se o to pokusil, s lepším sice zdarem, ne však úplným.[1]) A přece kdy by se dílo zdařilo, mohl by celý Kolymský kraj býti zachráněn: pud mouky stál by jen asi 2 ruble, a v takovém poměru vše by zlacinělo. Pak by kupci nemohli tak nesvědomitě hubiti tuto opuštěnou zemi.

(Dokončení.)

Hudební rozhledy.

Píše

Karel Knittl.

I.

Mnichovské dvorní opeře provedeno v květnu letošního roku veselé drama »Don Juan čili potrestaný záletník, od Lorenza da Ponte, hudba od Wolfganga Amadea Mozarta.« Tak zněl původně název Mozartova veledíla, které bylo H. Levim dle originálu věrně znova přeloženo, kapelníkem Straussem pečlivě nastudováno, režisérem Possartem výtečně ve scénu uvedeno a na novém otáčecím jevišti, jež vynašel strojmistr Lautenschläger, se znamenitým výsledkem provedeno. Nové jeviště, záležejíc z velké otáčecí desky, slouží k rychlým proměnám scény. Mezi tím, co se na jedné části k obecenstvu otevřené jistý děj odehrává, připravuje se následující scéna na druhé části, která pak pouhým otočením desky divákovi předvede nový obraz.

Orkestr při tomto představení čítal pouze 26 členů (přesně dle prvního Pražského provedení), později komponovaná čísla byla odstraněna, a jiná, která se nyní vynechávají, znova dosazena (jako závěrečný sextet). Učiněno a opatřeno vše, co k důstojnému a znamenitému provedení sloužiti mohlo. Jediný citelný nedostatek nebylo lze odstraniti. Vzácný druh pěvců, kteří Mozarta náležitě zpívati dovedli, vyhynul až na malé výjimky. Kromě výborného Vogla křičeli ostatní dle nálady: vesele i mrzutě, suše i nejapně. Krásný háj postrádal slavíku.

Stesky, že pěvecké umění klesá, množí se nebývalou měrou. V jich oprávněnost nevěří dnes leda nejmladší generace, která neslýchala výborných pěveckých výkonů ještě za dob nedávno minulých, kdy slohové provedení klassických oper i na menších jevištích nebývalo vzácností. Nejvíce pěveckou nehotovost výkonů u převážné většiny současných i vyhlášených pěvců a pěvkyň pociťuje ten, kdo měl v posledním čtvrtstoletí příležitost obdivovati se bravuře Nilsonové, sladkému hlasu Etelky

[1]) Bohužel byl Světlický záhy odvolán, a nyní se otázkou tou méně zajímají.

Gersterové, vášnivému přednesu Artôtové, lahodnému orgánu Hauckové atd. Jako dozvuky lepších časů blažily nás ještě před několika lety tklivý zpěv Alicy Barbiové, vřelý přednes Bulssův, uhlazené podání Scheidemantlovo, velkolepost Lasallova. Znamenité ony síly stárnou: co v náhradu za ně dorůstá, není právě mnohoslibné. Jaký div! Panujeli v životě veřejném moc nad právem, vládne také v umění síla nad krásou. Ten vítězí, kdo dovede mocněji a déle křičeti.

Přátelům a příznivcům pravého umění jest útěchou, že na vzdor úžasnému rozšíření převrácených názorů ještě dosud vyskytují se stateční a poctiví hlasatelé a pěstitelé hledaného bel canto. Nedávno zesnulý profesor Vídeňské konservatoře Viktor Rokytanský spisem »Über Sänger und Singen« postavil se po bok zároveň těm nejsrozumitelnějším z nich. Radí tu, aby všecko vyučování hudební spočívalo na nejdůležitější pedagogické zásadě, na ohledu k individualitě. Vedle ní ve vyučování zpěvu velikou váhu má jedna vlastnost učitelova i žákova: schopnost nápodobiti. Čím lépe dovede učeň nápodobiti, co učitel ukázal, čím lépe dovede zase učitel nápodobiti vady žákovy, aby je tento náležitě poznal a jich se vystříhal, tím rychlejší a jistější je postup učení. Učitel vyhýbej se všem neesthetickým pomůckám vyučování, jako jest cvičení pohybů jazykových, znetvoření rtů, nadýmání líce, stahování obočí, útvar úst v podobě okrouhlé díry atd. Co Rokytanský o hlasových rejstřících vysvětluje (zejmena o hlasovém rejstříku ženském), vyniká stručností a zároveň i jasností. Pojednává o chorobách hlasových, o nasazení tónu, o vlastnostech a přednostech dobrých hlasů atd. Pražským pěvcům doporučujeme vřele kapitolu o podrážení tónu (strascinare). Není ostatně ve spise stránky, kde by se nenalézal vhodný pokyn, plynoucí ať ze zkušeností vlastních, ať z analyse výkonů světoznámých pěvců, ať z výroků věhlasných učitelů.

Z aforismů obsažených v druhé části spisu stůjž zde — pro jadrnost a pravdivost — malá ukázka: »Naše doba hledí na virtuosní pěvce s patra a odbývá je nepříznivými posudky. Avšak třeba moderní proud stál proti virtuositě pěvců v opposici, přece jí nemůže upříti všestranného zájmu, který propuká u všech posluchačů bez rozdílu stáří a uměleckých směrů vždy, kdykoliv takový pěvec umění své veřejně na odiv staví. Bel canto jest sice v úpadku, ale vnímavost pro něj u obecenstva ani u hudebníků neutuchla. V celém založení novější hudby, která si postavila za úkol pouze dramatisovati (při čemž je hlava obyčejně těžká a srdce prázdné), vysvítá zřejmě, jak nesprávně jest tu pojat účel a úkol lidského hlasu. Kdy by psána byla hudba pro housle analogicky takovým spůsobem, jako se po dlouhá léta píše pro lidský hlas, za deset let by se — vyjímaje snad několik virtuosů — nenašel houslista, který by kloudně provedl jednoduchý mordent. Kdo by odvážil se pak přičítati houslistovi, že neumí hráti? Jeli oslavována hudba, která hlas pěvcův hubí a vývoji jeho umění všemožně překáží, proč žaluje se na pěvce, že již nedovedou zpívati? Jaká je v tom logika, ušklíbati se na produkujícího se pěvce virtuosa a současně obdivovati se virtuosní dovednosti? Pod tlakem moderního proudu neodvažuje se žádný téměř skladatel psáti hudbu melodickou, která by vyhovovala pěveckému umění, poněvadž se obává, že by nebyl

jmín duchaplným. Dokud tato bázeň nebude odstraněna, nelze na znovuzrození pěveckého umění mysliti.«

Těžká tato obžaloba, kterou vznáší spisovatel na deklamatorní sloh dramatu hudebního, je pouze potud oprávněna, pokud ti, kteří jej reprodukují, oddávají se bláhové domněnce, že k správnému uhlazenému jeho podání naprosto není potřebí dlouholetého výcviku hlasového (jenž býval kdysi podmínkou úspěchů), nýbrž že dostačí jen býti šťastným majetníkem vydatného hlasu, vytrvalých plic a pevného zdraví, kterýmiž vlastnostmi nutno čeliti útokům mohutného tělesa orchestrálního a ohromiti otupělé smysly bezmyšlenkového davu, jenž větším dílem zaujímá čelnější místa v hledišti velkých divadel. Od časů Mozartových se ve všech čelnějších orchestrech divadelních počet členů aspoň zdvojnásobnil. Škoda, že stejnou měrou nevzrostly fysické síly pěvců. Nesmírné namáhání rychle hubí nevyspělé hlasy, na důkladnou výchovu nadaného dorostu při tak nesmírné spotřebě a vysoké nabídce nelze pomysliti. Jest málo učitelů a ještě méně žáků, kteří před úplným zakončením studií odolají skvělým návrhům rozličných ředitelů, impresariů a divadelních agentů: jedna pěvecká hvězda po druhé rychle mizí se zářivé oblohy divadelního ráje. Nynější doba, pokud se týče pěveckého umění, jest pravou protivou časů, na které kdysi žehral Wagner.

Tenkráte zpěv ozdobný byl na jevišti *účelem*: nebyl, jak by se bylo slušelo, prostředkem výcviku; v jeho službách byla opera, on byl hlavní okrasa a lakadlo její. Dnes upadla hudba dramatická v opačnou vadu: odstranivši koloraturní zpěv, zavinila (ovšem nepřímo a nechtíc) přílišné a nemístné omezení jeho v síních učebních, a to nejen na škodu umění pěveckého, nýbrž i na škodu svou vlastní. Kdož volají po nápravě, přicházejí s výstrahou v nejvyšší čas!

Neníť jediného odvětví hudby vokální, kde by deklamatorní sloh nebyl mocně opanoval. Sborová literatura drahnou dobu žije z milosti jeho; správně deklamovaný text je nyní obyčejně jedinou předností sborových skladeb; důsledně provedené heslo »accord contra syllabam« vyloví tu a tam na povrch poněkud zajímavou kombinaci harmonickou, která v šedivém ovzduší melodickém trudným životem se vleče bez jasu, bez vzletu. Obor písně úpí rovněž pod nemístnou nadvládou slohu deklamatorního. Co v tomto směru poskytuje musa Straussova nebo Plüddemannova, sahá nezřídka za hranice bizarrnosti. Jejich písně a ballady jsou vlastně větším dílem klavírní skladby, kde jednotný a nejednou i pěkný dojem ruší zpěvní hlas, potácející se v klátivém chodu od jedné modulace ke druhé: hotové to pěvecké delirium tremens. Také v naší domácí literatuře vine se tok písně namnoze málo vábnými krajinami.

Máme před sebou devět sešitů písní, a to: »Za šera« cyklus písní od Bendla [1]), písně pro vysoký hlas od Hoffmeistra, [2]) Tré písní od Chvály, [1]) Jarní květy od Kovařovice, [1]) Šestero písní od Maláta, [1]) Šest českých písní od Nešvery, [1]) Tré písní od Prause, [1]) Šest písní od Rauschera, [1]) Šest písní od Zamrzly. [1]) Mnohým z nich škodí sypká

[1]) Nákladem Fr. A. Urbánka.
[2]) Nákladem Schwentnerovým.

půda deklamace nebo bažiny nicotné fráse. Vkusné a v každém směru zajímavé jsou písně Chválovy, vzletné a charakteristické jsou zpěvy Hoffmeistrovy. Dojem Rauscherovy mnohoslibné sbírky zkalen je volbou textů z němčiny přeložených. Totéž vytýkáme Kovařovicovi, který se nad to pustil i ve zbytečný zápas se Schumannovou písní »Du bist wie eine Blume« (Tys poupě něžné krásy). Jsou jisté texty, jež nelze komponovati leč pod trestem kritického zatracení. Skládáli R. Franz píseň: »Ó, kdybych zřel tě v pláni stát« (O seh' ich auf der Heide dort), ačkoli Mendelssohnův nápěv její téměř znárodněl, nebo »Na Rýně na svatém proudu« (Am Rhein am heil'gen Strome), ač ji Schumann zařadil ve známý velkolepý cyklus Láska básníkova, chápeme to vědouce, jak hřešil Mendelssohn ve vytčené skladbě proti slovní souvislosti, jak podivným, protivně kulhavým průvodem Schumann jmenovanou píseň opatřil. Avšak jako zavrhujeme Franzovo hudební znovuzpracování textu »Když čarokrásný kvetl máj« (Im wunderschönen Monat Mai), které není leč slabým odleskem stejnojmenné skladby Schumannovy, tak nemůže se nám líbiti zmíněná Kovařovicova píseň, která ani z daleka nevystihuje něhy a hloubky Schumannovy. Jsou písně, o nichž platí slova písma: »Kdo z vás může mě trestati z hříchu?« Ty znáti má každý hudebník a varovati se opětného skládání na jejich text. Kdož by se tak přeceňoval!

Podobná autokritika však plyne z nutných ohledů nejen k velikánům, nýbrž i ke skladatelům řádu nižšího. Chtělli Zamrzla skládati píseň na slova: »Když mě stará matka zpívat učívala,« měl dříve zkoumati své hudební srdce a ledví a usouditi, zda je schopen napsati k vytčenému textu případnější a výraznější skladbu, nežli učinil Bendl v Cigánských melodiích. I některé esthetické neoprávněnosti nutno Zamrzlovi vytknouti. Nevíme na př., proč píseň »Má duše hlučně láskou zní« začíná dissonantním akkordem? Takový začátek živě připomíná výtečného a dobromyslného učitele měřictví na jistém venkovském gymnasiu, který rád zahajoval poučky kondicionelní větou s mnohoslibným příslovcem »jestliželiby.«

Z těchto malých ukázek zjevno, že u nás deklamatorní sloh rozvoji písně valně neprospívá. On však i skladatelům operním začíná býti nepohodlný. Jelikož nedovedou tímto kapitálem z Bairutské banky dobře zacházeti, uzavírají s obecenstvem pouze menší obchody splátkové nebo žijou z koncessí. Firma Mascagni et consortes na akcie podniku »Všeobecný nefalšovaný verismus« vyplácí stále hubenější dividendu, z kteréž už ani nejshovívavější obecenstvo nemůže slušně žíti. Jiní zpěvoherní vyrabitelé činí všemožné slevy, jen aby zboží odbyli. Ve své tísni volají na pomoc — absolutní melodii, nad kterou ještě před několika lety významně krčili rameny. Stůjž zde v té příčině výrok vyslovený ve vážném listě hudebním Musikalisches Wochenblatt (ze dne 6. prosince 1894, st. 618 b), který redigován jsa čistokrevným Wagnerianem, náleží k nejvýdatnějším zápasníkům pro idey onoho mistra. Posuzuje operu »Perníková chaloupka« od Humperdincka, obrací se tam referent k hudebním skladatelům těmito slovy: »Zároveň upozorňujeme na jednoduchost těchto hlavně na stupnici spočívajících melodií, a odvolávajíce se na nepopíratelný úspěch hudby Humperdinckovy

doporučujeme našim mladším skladatelům, aby se vrátili ku ***přirozené tvorbě melodií***, opírající se o hlavní živly ***veškeré absolutní melodiky***: totiž o stupnici a její doškálné akkordy.«

Opravdu operním skladatelům nezbývá, než aby místo nechutného ohřívání nyní už všeobecně známých obratů, jež jsou u Wagnera proto působivé a charakteristické, poněvadž jsou původní a případné, vrátili se na starou cestu, k zdravé, jednoduché, svěží a osobité melodii. Avšak zde vězí kámen úrazu. Skoro nám připadá, jako by tak dlouho pomíjená absolutní melodie se notně vymstíti chtěla na genru, v němž úmyslně byla zanedbávána. Zprávy, které docházejí z ciziny o provedených novinkách operních, vyznívají v tom směru vesměs nepříznivým úsudkem. Vyjímáme jen úryvky z několika posudků o třech významnějších zpěvohrách: »Ingo« od Rüffera, »Heimchen am Herd« od Goldmarka a »Rubin« od d'Alberta. U Rüffera všude dochází chvály snaha po samostatnosti, která hledá střední cestu mezi živlem recitativním a melodickým. Rüffer ví, co kam sluší, ale nedovede oslniti původností, pomáhá si neustálým modulováním a neutuchající plností orchestrální. Silná a při tom jednoduchá vynalézavost, přirozené nadání pro dramatické skládání schází mu téměř úplně. Co Goldmark podává, je »míchanina bez slohu.« Vše se mu hodí do jeho krámu se vším a pro všecky. Poslouží idylou, národní písničkou, ohlušujícím hřmotem, sentimentálností, dokonce i operetním sborem. — O d'Albertově díle mluví se jako »o nesmírně melodickém.« Ovšem neplují prý zde melodie na povrchu; »všude však složena je zde ušlechtilá, umění důstojná hudba.« S ušlechtilostí je to v umění prožluklá věc. Na uměleckém díle hledáme především krásu: jeli s ním sdružena šlechetnost, dobro, užitečnost, vlastenectví atd., tím lépe; avšak pouze tyto vlastnosti dílu nedávají umělecké pečeti. Nepřekvapují nás tudíž žaloby d' Albertovy, že opera jeho nalézá malého povšimnutí a rozšíření. Jako na plesu hledány bývají především tanečnice hezké, tak na jevišti vítány a rády vídány jsou opery poskytující vše, co je podmínkou uměleckého krásna. Proto dobře dí Hanslick: Znamenitému a oslavovanému umělci, jako je d'Albert, nemůže býti nikterak těžko svou operou všude proraziti předpokládaje ovšem, že jest k životu schopna.

Zmíněné zprávy zvěstují na poli operním v lonském roce žeň sotva prostřední. V Německu se novinky zdařilé nebo dokonce znamenité loni neurodily. Slyšeti nářek: Všude se nyní vůbec jen experimentuje, tak nebo jinak dle vkusu obecenstva. Po Wagnerovi děly se pokusy s látkami mythicko-hrdinskými, po Mascagniovi s veristicko-novoitalskými, po Humperdinckovi se znárodněle dětinskými; moda ustanovuje výrobu — »co se asi bude líbiti?« to jest jádro, z kterého klíčí nyní největší počet děl uměleckých.

Opravdu, experimentuje se všude. Už také v Bairutu! K letošním představením tetralogie »Prsten Nibelungů« stalo se v hudebním i scénickém ohledu mnoho změn, které byly od stoupenců Wagnerových různě posuzovány. Nejvřelejší přívrženci mistrovi, jako Humperdinck, Krause, Welti, Wolzogen, Krebs pronášeli o nich úsudky diametrálně se rozbíhající. Jeden novou závěrečnou dekoraci označil jako překrásnou, druhý zase jako naprosto nezdařenou, ten nazval úbor Fricky čarovným,

onen nevkusným, jeden liboval si, jak zpěv Siegfriedův až na konec skvěle zněl, kdežto jiný tu vyšeptalé tóny slyšel, ten obdivoval se čisté intonaci Rýnských vil, onen vytýkal jim nesoulad atd. Mrzutou náladu, kterou tak různé posudky vzbudily mezi účinkujícími i posluchači, sotva zaplaší pochvalný dopis, který pí. Kosima Wagnerová v Bairutských Listech vytiskla, který všem zaměstnaným tam letos umělcům výkonným i výtvarným dává nejlichotivější vysvědčení. Nelze však odčiniti přiznání, snad ukvapené, které uveřejnil Musikalisches Wochenblatt (st. 412) a dle kterého nevládla tentokráte při představeních taková povznešená a slavnostní nálada jako při prvním provozování tetralogie r. 1876, kdy tvůrce hudebního dramatu ještě žil a provedení svého veledíla sám připravoval. Osvědčuje se tu známá pravda, že přítomnost skladatelova má vždy účinek na úspěch novinky a že jest nutno velikost úspěchu s toho stanoviska posuzovati. Po příštích dvaceti letech zavládne o tetralogii úsudek ještě střízlivější, a kdo ví, nedočkámeli se tu hlasů, které přimlouvati se budou za důkladné zkrácení celku a — horribile dictu — dokonce sloučení čtyř večerů ve dva. Snad také vymizejí z hudebního světa ti Wagneriani, kteří se domnívají, že nutno skládati ve slohu Wagnerově. »Je to mor,« dí o nich Bülow.

Tento mor řádil před lety také mezi českými skladateli. Fibich byl svou Messinskou nevěstou jeho dobrovolná oběť. »Horlivým a svědomitým nápodobením Wagnera není umění poslouženo, nedružíli se k němu samostatná vynalézavá a tvořící síla,« vyslovil se v jistém referátě nedávno Vídenský kritik dr. Helm. Těmi slovy nejlépe lze také vystihnouti význam Messinské nevěsty na dráze dramatické tvorby Fibichovy. Messinskou nevěstou nebylo poslouženo umění vůbec ani českému umění zvláště. Posuzuje r. 1884 premiéru této opery, hájil jsem přesvědčení, že hudební sloh Wagnerův v Nibelungách zabíhá příliš do krajností, aby se nápodobování jeho doporučovati mohlo. Fibichova následující činnost operní potvrdila správnost našeho, tehdy ovšem z mnohých stran kaceřovaného úsudku.

Čím více se Fibich v Bouři a ve své lonské novince *Hedě* vzdaluje od svého kdysi vyvoleného vzoru, tím jest jeho dílo samostatnějším a úspěšnějším. Právě ty části Fibichovy Hedy, ve kterých se k Wagnerovi obrací téměř zády, ukázaly se býti nejúčinnějšími a rozhodly o přijetí novinky. Byl to balet a ensemble v jednání třetím. V Hedě vymanil se Fibich z mnohých dřívějších, více méně neužitečných náklonností, jako jsou značná nezpěvnost údělů hlasových, pološero a přeplněnost orkestrální. Na některých zvycích lpí skladatel posud s horlivostí lepší věci hodnou. Na příklad na příznačných motivech. Jsme z horování pro tyto hudební přílepky dokonale vyhojeni a těšíme se z toho, že názor náš s námi sdílí mnoho kritiků — a nejsou to zpátečníci, aniž chudí duchem. Na ukázku podáváme úsudky dvou z nich, Ehrlicha a Riemana. Ehrlich v knize »Modernes Musikleben« uveřejňuje stať nadepsanou »Richard Wagners Leitmotiv und seine Nachahmer« (v Berlíně 1895). Zjišťuje, že Wagner příznačný motiv jako základ hudebně dramatické charakteristiky sice vymyslil, ale nevynašel. Meyerbeer i Weber činili v tom pokusy ovšem nepatrné. Otázka o uměleckém významu příznačného motivu, jak Wagnerem byl

vymyšlen, vyvinut a užíván, došla tolika souhlasu a chvály, kolika odporu a hany. Těžiště účinu Wagnerových hudbodramat neleží v zásadním užívání příznačných motivů, nýbrž ve vynalézání, ve velkolepé původnosti a kráse těchto motivů a často v obdivuhodné jich orkestraci, tedy ve vlastnostech, jež jsou individuální, t. j. Wagnerovu duchu vlastní, a jež nemohou býti nápodobeny. Veškery pokusy, skládati dle Wagnerova vzoru motivy příznačnými, vedly k velmi slabým výsledkům. I stranníci Wagnerovi mohli zde vytýkati pouze to »zajímavé« a odkazovati k budoucnosti, ačkoliv příznačný motiv a jeho směr teď od přívrženců i protivníků všude jest pochopen, a tudíž s pojetím jeho v budoucnosti zbytečno počítati. Pravým ctitelům obrovského genia Wagnerova vlastně mělo již dávno býti jasno: až jednou zase povstane skladatel, jemuž bude popřána milost veliké vynalézavosti a síly formelní, nebude tento vyvolený dojista kráčeti cestou Wagnerova příznačného motivu, nýbrž svou vlastní, jak to činil Mozart a Gluck. Příznačný motiv jest zvláštní Wagnerovou vlastností; čím nadanějším hudebníkem je ctitel Wagnerův, tím více ať se vystříhá, by nepodlehl slabosti pouhého nápodobení. Více však než slabého nápodobení nelze cestou příznačného motivu dosáhnouti.«

Neméně rozhodně a srozumitelně vyslovuje se Riemann v knize Präludien und Studien (Das formale Element in der Musik): »Wagner se mýlí, domníváli se, že rozšíří hranice hudby, když motivům, jež nejprve v určité situaci vystoupily a tam konkretního významu nabyly, tento konkretní význam i na dále ponechává . . . Je nebezpečí, že kdo užívání příznačných motivů pěstuje, upadá v mechanickou, duchaprázdnou symboliku. Geniovi jako Wagner nebylo se toho nebezpečí obávati, ale méně geniální epigonové zabřednou v ně bezvýminečně.« Příznačným motivům lze jen vedlejší význam přikládati; bližší přihlednutí poučí nás, že ony u Wagnera netvoří jádro jeho novější tvorby, třeba by to jeho nohsledové a zbožňovatelé tvrdili.

Pádné tyto vývody snad i mnohé osobnosti v českých hudebních kruzích poučí, jak při posuzování nového operního díla zbytečná váha se klade na existenci příznačných motivů.

Jinou ještě okolnost nutno vzhledem k Fibichově Hedě vytýkati: skladatel štítí se téměř ve zpěvních údělech napsati periodu, která by do vzdálených tonin nemodulovala. Zejmena v milostných zpěvích jest toto ustavičné měnění tonality zjevem rušivým, a jest asi tak na místě, jako v rozmluvě dvou milenců líčení náboženských zvyků obyvatelů Honolulských. Posléze vyslovujeme vřelé přání, aby Fibich budoucí prací postavil se po příkladu Smetany a Dvořáka na půdu domácí. Bezúhonná deklamace sama ***nikdy*** české hudby nestvoří. Tu rozhoduje činitel důležitější: krásno tónové ve svém rozložení v krásno melodické a harmonické. Vždyť by jinak každá opera skladatele cizince, výtečně jsouc přeložena, mohla slouti skladbou v českém duchu psanou, byloť by v ní požadavkům správné české deklamace zajisté plnou měrou vyhověno!

Že lze býti hudebním pokrokářem a zároveň skladatelem národním, ukázal Rimskij Korsakov zpěvohrou ***Májová noc***, která byla na

jeviště Národního divadla uvedena. Korsakov je hudební duše velice spřízněná s naším Smetanou, a to ve vyhledávání melodií i ve způsobu zevnější úpravy thematického zpracování. Také jemu jsou vzorem národní písně, jichž ovšem nepadělá, nýbrž hudební povahu jich si osvojuje. Jsa pilný sběratel ruských zpěvů národních (vydal zajímavou sbírku s průvodem klavíru) měl dostatek příležitosti vniknouti do nejtajnějších záhybů cítění a myšlení svých krajanů. Poutavé a se Smetanou rovněž spřízněné jest po stránce hudební vypracování dialogu v Májové noci. Skladatel vybere si praegnantní rytmický útvar a prohání jej vtipně a rozmarně celou scénou. Každému při tom napadnou známé dvojzpěvy z Prodané nevěsty. Také zde Smetana uchopiv jistou úpravu zvukořadu vyšperkuje jí celý výstup. Korsakov i Smetana vykonávají tuto práci s neobyčejnou pružností a lehkostí: proud hudební plyne u nich stále přirozeně a nikde není stopy potu a námahy, vše připadá jako duchaplná improvisace, která ducha osvěží, kterou srdce okřeje. Nadhodí se otázka: proč takové dílo nezanechá znatelné stopy v repertoaru, proč mizí u nás po několika představeních? Většina posluchačů nechápe jeho krásy, neoceňuje významu jeho, snad ho ani nechce chápati, zdráhá se je oceňovati. Divadelní správa měla by více činiti na prospěch takových novinek, vydatněji napomáhati jim k delšímu radostnému životu.

České obecenstvo mělo dosud poskrovnu příležitosti těšiti se slohovému provedení operních děl ruského původu. Nelze nikomu činiti výčitky z přirozeného úkazu, že schází u nás ten, jenž by kouzelným proutkem, taktovka zvaným, byl schopen odhaliti veškeren půvab hudebních plodů pobratimského národa. Vždyť se také nedivíme, že z Německa, kde přece hudební život nalézá se na velkolepém stupni vývoje, dojíždějí do Prahy ředitelé, kapelníci, režisérové, aby si poslechli ten jistý na tradici založený způsob reprodukce děl Smetanových. Naše odborné kruhy však berou si z těchto návštěv jen neúplné naučení. Neopomíjejí sice také studovati francouzské, vlaské a německé novinky u pramene, ale do Moskvy, do Petrohradu zdá se jim býti přece příliš daleko. Ovšem dokud z hudebního Ruska k nám vane mrazivý vítr nepřízně, ano pohrdání, nebude pro nás cestička tam schůdnější. Přese všecky opačné zprávy je dosud na Rusku půda pro české skladby ještě velice tvrdá. Nebylať propaganda pro ně vždy v nejpovolanějších rukou. Dále nelze zamlčeti, že hlasy veřejného mínění v Rusku mají dosud ladění německé, konečně panuje na Rusi všeobecná nechuť k cizinské invasi, v níž každý tuší újmu vlastního prospěchu. Avšak přes trpké zkušenosti dosavadní bylo by na prospěch zlepšení vzájemných poměrů hudebních, kdy by z naší strany důstojným způsobem opakovány byly pokusy o sblížení a obapolné poznání. Hudební Rusko ještě před nedlouhou dobou hradilo spotřebu výkonných sil aspoň částečně z uměleckých kruhů českých. Povznesením hudebních vyučovacích učilišť vymanilo se ku podivu rychle z této odvislosti. Vládnouc značnými peněžnými prostředky, zjednalo výtečné učitelské síly ve všech odvětvích, tak že nyní svými rodáky, odchovanci hudební školy novoruské, čelí s prospěchem i německému umění, a to v oboru produktivním i reproduktivním. Ruské skladby jsou hledány a vítány na sjezdech velkých hudebních spolků německých, ruští virtuosové, najmě pianisté,

dobyli v poslední době nejednoho skvělého vítězství na horké půdě velkých, čilým hudebním ruchem a znalostí slynoucích měst německých. Proud hudebního vývozu ruského nejde přes Rakousko, nýbrž do Německa a znenáhla do Francie. A jelikož ony trhy jsou směrodatné, může ruská hudba klidně hleděti na přízeň nebo lhostejnost naši nejširší i nejužší domoviny. Naproti tomu není nejmenší pochybnosti, že by rozšíření plodů našich skladatelů v krajích dosud nám méně přístupných bylo naším prospěchem. Častým pak prováděním skladeb slovanských u nás byly by obohaceny zkušenosti a tříben vkus obecenstva našeho, probuzen zájem a podporována vnímavost pro umělecké zjevy, které svou hodnotou mnohem výše stojí než mnohé modní zboží, jež znešvařuje repertoar a svádí divadlo od cesty ryzím uměním vytčené.

Provádění kusů jako *Nikol-Nick* a *Reservistka* na Národním divadle jest rozhodnou chybou, pracné studování oper jako Kolumbus jest nenahraditelnou ztrátou času, neomluvitelnou zbytečností. O prvních dvou výkvětech rozpustilé Musy předměstské škoda každého slova. Franchettiův *Kolumbus* jest slavnostní operou, prací příležitostnou, která byla pořízena na oslavu památky objevitele nového světa. Ač prozrazuje všude obratnou ruku hudebníka dobrého vychování, přece není dílem tak pozoruhodným, aby jeho provedení na našem divadle jevilo se nutným. Melodika konvencionelní, instrumentace honící se po hřmotivém effektu, harmonické obraty tvrdé a hledané, rozvláčnost a nejasnost děje, otřepané exotické výjevy s pitvornými tanci divochů tvoří jádro skladby, která k tomu na veškery reproduktivní činitele činí požadavky nesmírné, a pokud scény se týče, snad i nemožné — a konec celé té námahy: obrovská nuda.

Zábavnější, třeba lehčího zrna, byla jiná novinka Národního divadla, zrozená v daleké Hispanii: Chapiova *Čarodějka*. Tato zarzuela zajímá aspoň národním rázem, jejž na povrch vynáší uvedení působivých španělských tanců (jota a zorziko) a využitkování obyčejů národních. Invence Chapiova není bohatá, zpracování myšlenek je šablonovité. Nemůž býti jinak při genru tak lehkonohém — jeť zarzuela vlastně opereta solidnějšího druhu, její účel je zábava, hojné rozšíření a - hmotný prospěch. Přiznává se k tomu upřímně, nechce býti více, než skutečně jest. Tím liší se od Humperdinckovy zpěvohry *Perníková chaloupka*, která si hraje na velkou operu a není leč jednoduchou dětskou báchorkou. Jaký to složitý ústroj na těch prostých několik výjevů malých lidí! Kdy by dětské úlohy aspoň také mohly býti hrány a zpívány takovou drobotinou, ale představte si nevkus, nechutnost, když dorostlá osoba dává obecenstvu k lepšímu veškery výstřednosti mládeže od povalování se a metání kozelců až k posunům, které s makavou srozumitelností tlumočí pocity, jež vznikly z nepříjemného styku s metlou. Nevázané projevy mladých nevázanců vyplňují téměř celé první, část druhého a třetího jednání. Zbytek prosycen je bombastem. S nesmírnou rozvláčností, s bouřlivým průvodem rozvlněného orkestru sesílá nebe i peklo, ochranu a záhubu — malým dvěma rozpustilcům. Snaha Humperdinckova, způsobiti u předrážděného obecenstva zájem pro své dílo, jest sama o sobě chvalitebná. Rozpočet skladatelův v tomto směru jest jednoduchý a jasný. Historická opera ohlásila dávno

již konkurs, akcie bájesloví klesly hluboko pod cenu, dovoz surového verismu vlaského převyšuje spotřebu, dodané zásilky leží pohotově na skladě, kazí se a páchnou, ale výroba z dětské báchorky — toť novinka dosud nesevšednělá. V ní pracuje Humperdinck na úspěch za každou cenu. V jeho skladatelském uzlíčku srovnána je pestrá směsice dle zvráceného hesla: non multum sed multa. Pro publikum melodie, pro kritiku kontrapunkt, režisérům andělíčky, naivnosti dětem, a co nejdůležitějšího: divadelním pokladnám zajištěný důchod. Perníková chaloupka nastoupila šťastnou pouť kolem světa. Syn Wagnerův dal jí na cestu skvělé doporučení, dle kterého jest prý nejznamenitější německou operou po Parsifalovi! Hanslick dodává suše: »Tedy nejlepší dílo za dvanáct let? Trapné slovo, a nejtrapnější při tom, že je — pravdivé.« Naše Národní divadlo pospíšilo si s jeho provedením, ale stalo se to bez značného uměleckého zisku. Národní náš ústav podrobuje se zhusta modě, bere na sebe povinnosti podniku přepychového, v němž není místo výhradně pro úkoly ryze umělecké, ale zejmena také pro díla denního vkusu a pomíjející záliby. Vpustiv do svých komnat operetu a frašku, opustil své povýšené stanovisko a postavil se v řadu divadelních podniků, v nichž není umění činitelem jedině rozhodujícím. Jest to úkaz smutný, ale přirozený; marno naň žehrati! Vyslovujeme a potvrzujeme pouze, o čem každý je přesvědčen, co každý sám sobě vyznati je nucen, porovnáli jen dějiny prvního roku Národního divadla s rokem uplynulým.

Nechceme z vytýkání činiti sport. Jsouť jiní, kteří nesrovnalosti a nedostatky operních divadel vůbec ostře kárali. Vzpomínáme slov Bülowových, dotýkajících se jedné jich stránky: »Zpěváci by nás měli hudebně vychovávati; zatím má se věc obráceně, my stáváme se působením většiny jich nehudebními; sám hraju mnohem lépe klavír od té doby, co nejsem ve styku s operou.«

Rozhledy v umění výtvarném.

Od

Renáty Tyršové.

Nové stavby v slohu české renaissance. — Výzdoba Zemské banky. — Z výstavy Topičovy.

W řešení otázek týkajících se rázu budoucí Prahy stal se šťastný krok zřízením poradního sboru znalců, kterému městská rada bude odkazovati záležitosti důležité a rozhodné pro tvářnost našich ulic, náměstí a pohledů celkových. Již ta okolnost, že sbor tento se skládá z architektů, je zárukou, že bude k tomu přihlížeti, aby pieta k starým památkám a ohled na malebnou krásu naší Prahy se srovnal s právy a podmínkami zdravého vývoje moderního dělného a rušného života. Mezi našimi architekty je několik takových,

kteří jsou zároveň umělci i znalci památek našeho starého umění a kteří lépe než kdokoli jiný dovedou vycítiti vztahy mezi přítomností a minulostí a vystihnouti pojítko mezi dílem zašlých věků a duchem doby přítomné.

Architekti Wiehl a Koula to byli, kteří před lety obrátili pozornost k stavitelským památkám oné, všude na západu a severu tak originálně plodné doby, kdy vlivy renaissance do země vnikající se mísily s tradicemi místní gotiky. Ti, kdož dali iniciativu k obrození slohu, jemuž právem smíme dáti název české renaissance, vycítili, že malebnou volností skladby, že vlastnostmi uměleckými, které vyšly bezděčně z podmínek klimatických a stavebních, že celou povahou svojí -- nám snad též proto sympatickou, ana tlumočí ducha doby, v níž to v Čechách nejryzeji po česku chodilo -- sloh tento je vhodným základem pro vývoj další.

První dům v »české renaissanci« postavil architekt Wiehl v Poštovské ulici na sklonku let sedmdesátých; Ženíšek vyzdobil ho roztomilým vlysem s dětskými postavičkami. Něco později vystavěn dům druhý rázu příbuzného, v Sadové třídě, pak Staroměstská vodárna, svými malebnými štíty tak podobná budově, která na tom místě druhdy stávala; široká plocha strany k mostu obrácené poskytla Ženíškovi místo k rozsáhlému obrazu sgrafitovému -- k břitce koncipované, živě podané historické scéně z hájení mostu za obležení švédského.

Nová myšlenka měla ovšem své nepřátele, vždyť právě myšlenka dobře česká, nedovedeli použiti hlučné reklamy, dosti nesnadno u nás se ujímá. Tenkrát také dr. Tyrš uznal za vhodné propagandu uměleckými skutky české renaissanci činěnou tištěným slovem podepříti. [1] »Nejsme nikterak přátelé bezrozdílného otrockého nápodobování věků minulých, však zde máme pozůstatků vzácných, které až posud nejen z ohledu historického, nýbrž též se stanoviska uměleckého pozornosti a studia zasluhují, zde jest materiál, jenž potřebám našim snadno přispůsoben býti může. Celým starším částem krásné naší Prahy dostává se rázu od budov v slohu pozdní renaissance stavěných, z části vysoce zajímavých, mezi nimiž dům v moderním slohu činžovním tak často dojem přímo nesnesitelný činí. Tam pěstujmež při nových stavbách především tento malebný a při vší působivosti umělecké přece nikoli nákladný druh renaissance své. Taktéž trváme, že by obce Pražské nedůstojno nebylo, kdy by při různých stavbách svých také k renaissanci české přihlížela . . . Nechť vstoupí renaissance česká uprostřed budov starších opět v život v neskráceném starém rouše svém: nechť oživuje na místech příhodných smělým kontrastem jednotvárné linie nejedněch našich tříd pozdějších. Rozumí se samo sebou, žeť ona jako každé umění života schopné nezastaví též další vývoj svůj. Jestiť spusobilá, aby požadavkům našim vyhověla, aby hrdou stavbu palácovou vytvořila, aby bez zvýšení nákladu opět skutečným útulným domem občanským nás dařila, aby ornamentaci svou všude v ušlechtilou míru a harmonii spůsobem nejrůznějším vyvinula, aby v sgrafitech a malbách svých povahu doby, majitele a různé památné okolnosti k budově

[1] Národní Listy 1882.

se vztahující umělecky vyjádřila, aby tím elementem individuálnosti, v kterém též humor místa svého má, třídy naše opět zajímavějšími učinila, aby na základě upomínek dějinných, jež k našim náměstím, k našim ulicím a domům se pojí, historický ráz města našeho na místech náležitých v ladném spojení malby s architekturou vytkla.«

Vzpomněli jsme si na tyto první projevy snahy k obrození naší české renaissance čelící bezděčně, když máme v Osvětě zaznamenati nové výsledky téhož směru: a není nevhodno u nás připomínati okolnosti se vznikem některé myšlenky souvisící v době, kdy to, co se vykonalo nebo napsalo dříve než včera, již neplatí.

V posledních letech soustřeďovaly se pokusy s českou renaissancí zejmena v Plzni. Ruku v ruce s architektem Mikuláš Aleš rozvinoval tam směrem tímto činnost výsledků vysoce zajímavých. V Praze vyrostly nám letos v létě dvě fasády, při nichž tu poprvé bylo bohatě užito dekorace malířské. Míníme ***dům architekta Wiehla*** na nároží Václavského náměstí a ulice Vodičkovy a ***nové průčelí domu Rottova*** na malém náměstí Staroměstském. Na dekoraci obou domů má Aleš podíl. Takřka výhradný na fasádě Rottova domu, která celá je pokryta malováním. Netajíme, že převážně zelené tóny ornamentiky, též v kresbě jednotvárné, s napořád se opakujícími zákruty listovými — které Aleš na Zvíkově a jinde studoval — valně se nám nezamlouvají. Hmotné tvary listoví jsou příliš hrubé na malé rozměry průčelí a vtírají se až příliš do oka kolemjdoucího i na úkor obrazů, které jsou podstatnou částí dekorace. V těchto obrazech rukou účinkem jistou a na psaní podobných dokumentálních rysů zvyklou umělec načrtal se stručnou charakteristikou účel obchodního domu několika postavami řemeslníků a venkovanu v kroji historickém i lidovém, kolorit těchto obrazových ploch přispůsobuje barvitému dojmu celé fasády.

Na dekoraci domu Wiehlova dílo malířské se podřídilo rozvaze architektově. Barevným plochám neustoupily docela články architektonické, a je to obzvláště arkýřek ve výši prvního patra, půvabný kousek ranné renaissance, který pestré plochy účinně přerušuje. Mohutné rámoví oken a štíty o řízných silhuetách, spolu se štíhlou věžkou nad střechou vztýčenou, tomuto rozsáhlému domu dodávají slohového rázu a vzácně originální malebnosti. O návrhy k dekoraci malířské Aleš a architekt Fanta se dělili. Aleš v šestero obrazech, nápisy provázených, vypravuje o bězích života, k významu slov nápisu je připínaje. Fanta vkomponoval v prostory mezi obrazy a nad nimi ornamentálné články a postavy s nimi souvisící, které studium jednak Michelangelových stropních maleb Sixtinské kaple, jednak dekorace starých našich památek renaissančních prozrazujíce v obraznosti umělcově k podobě nové, s charakterem budovy shodné a myšlenkově bohaté se vykrystalisovaly. Návrhy Alešovy i Fantovy provedli Ladislav Novák, František Urban a někteří jiní z mladších, rukou jistou a hbitou, účinek dekorativní dobře vystihující. Co v této dekoraci, pro Prahu nové, se zdá dnes pestrým a hlučným, snad kontrastem vůči vysokému přízemku a mezipatru velmi světle drženému, zmírní asi v brzce patina času, která zvláště v Praze své vyrovnávací dílo bez dlouhého odkladu provádívá.

První palácovou stavbou v slohu české renaissance je ***budova Zemské banky*** — dílo architekta Osvalda Polívky — která letos na

podzim svému užívání byla odevzdána. Sloh paláce, jehož snad po přání stavebníka tu bylo užito, zní zvláštní říznou notou v banálním okolí fasád okolních. Budova Zemské banky presentuje se jako stavba důstojná významného peněžního ústavu, a jsouc ve všech částech svých dílem rukou českých je dokladem toho, že ústav ten svých povinností k veřejnosti a královské Praze si byl plně vědom. Banka tvoří nároží Nekazanky, a tato situace je zvláště přízniva k rozvinutí účinku mohutné římsy, která jest nejvíce charakteristickým jejím odznakem. Attika nad římsou dokumentuje v malebných obrysech štítků rys pro renaissanci českou zvláště charakteristický, stejně charakteristické je kamenné rámoví širokých, delikátně traktovanými články ovroubených oken s prostornými plochami meziokní. Moderně vyznívá přízemek budovy, který ke krámům a pisárnám skladu musel býti přispůsoben. K oživení fasády přispívá znamenitě plastická dekorace, která z ruky profesora Kloučka vyšla a v bohaté rozmanitosti jako pás z lipových ratolestí budovu nad přízemkem obepíná po hlavicích a konsolách, nad okny i pod nimi se rozvíjí, delikátní modelaci slučujíc se svěžestí koncepce, nevížící se na žádný vzor, a přece s jemným taktem dekorativnímu úkolu se podřizujíc. Další plastická výzdoba fasády záleží ze čtyř hautreliefů od Suchardy, živostí pojetí k svěžímu celku dobře se hodících. Také barevný živel neschází fasádě, soustřeďuje se nahoře na římse, která mosaikami dle komposicí Alešových je vyložena. Barevné kartony dle Alešových náčrtků provedli Bartoněk a Roubalík, mosaiky samy jsou v Inspruku pracovány. Podněty lunetových obrazů, u vztahu s účelem budovy, jsou allegoriemi jednotlivých zaměstnání, z jichž výsledků kapitály plynou do banky, jež zase je vynakládá na podporu jejich a ke zdaru skutků vlasteneckých a obecně významných, kteréž rovněž tu jsou naznačeny. Že koncepce Alešova a jeho spůsob výrazu výborně se srovnává s požadavky dekorace architektonické a se slohem české renaissance zvláště, již kolikráte bylo pověděno — zde provedením, v technice zvláštní stylisaci vyžadujícím, ledacos s charakteru umělci specifičně vlastního se setřelo. Nad římsou vyznívá barevný akkord, v ostíněných lunetách dosti sytý jemnějšími tóny květnatých haluzí, slečnou Suchardovou komponovaných a rovněž mosaikou provedených.

Pro disposice bohatého vnitřku památky české renaissance namnoze také valně přestavované neposkytují vzorů, tím méně arci pro zvláštní potřeby, jakým bankovní budova hověti má. Zde tvoří středisko — jádro paláce — vždy ústřední místnost pro jednání stran s úřednictvem, ostatek má již určení více soukromé. Ji předchází imposantní, snad trochu strmé schodiště, ústící do chodby, od níž opět výše ke kancelářím ředitelstva stoupá. Ústřední místnost či dvorana, která odpovídajíc dokonale praktickým potřebám, tím samým již element příznivého účinku v sobě chová, je bohatě vyzdobena. Barevnému akkordu též sochy, ve výši prvního patra umístěné, lehkou polychromií se přispůsobují. Sochařům, kterým jejich provedení svěřeno — Hergeselovi, Procházkovi, Suchardovi, Šnirchovi — vytknuty za předmět personifikace kraju či spíše dvanácti krajinných okrsků našeho království. Na místě mdlých allegorií dostalo se nám — díky souhlasné koncepci — řady soch, které určitý ráz na sobě nesouce, bez výkladů

jsou srozumitelny. Šťastnou rukou vystihli umělci rozličné charakteristické odznaky místní, použili jich jako attributů zároveň k rozmanitosti pós přispívajících a využitkovali — se zdarem arciť ne naskrze stejným — správně podaných součástí kroje selského. Některé ze soch — dobřeli se pamatujeme: Chrudimsko, Chebsko a Žatecko od Procházky a Hergesella — viděli jsme, ač nepolychromované, letos na výstavě v Rudolfině. Zdá se, že ne všichni súčastnění umělci opatrně počítali s místem, na němž sochy ve dvoraně se ocitly. Některé jsou při pohledu zdola nepříznivě sešinuty, ba i v proporcích jiné, než se jeví, když se na ně díváme ze zasedací síně, která leží o patro výše než dvorana. Ostatní plastická výzdoba dvorany pochází z ruky Folkmannovy.

Architektu Polívkovi byla stavebníkem prozíravě dána volná ruka při volbě spolupracovníků, řemeslníkův i umělců. Kde se nevypisuje práce konkursem, tento způsob výběru zajisté nejspíše vede k cíli. Tvůrce budovy počítá s dekorací, a je zcela místno, když má rozhodující vliv na její utváření. Nevíme, do jaké míry architekt Zemské banky byl uspokojen výkony jednotlivců, které k součinnosti povolal. Není pochyby, že znamená leckterou nesrovnalost barevnou při díle dokončeném, a není rovněž pochyby, že mladí malíři sami, kterýmž se tu práce dostalo, ledacos by nyní na svých malbách rádi pozměnili, když stojí před hotovým celkem. Platí to snad hlavně o Klusáčkových rozměrných malbách v hořením patře schodiště. Klusáček po kolik let předstupoval na veřejnost s komposicemi, z nichž byla zřejma schopnost podnět myšlenkového jádra malířsky promysliti a tak rozložiti, aby zřetelně po malířsku bez násilí ho bylo lze vyjádřiti. Také cit pro rozvržení plochy obrazové a pro harmonii skupení jevily komposice Klusáčkovy. Zdálo se býti z těch jeho akvarelovaných listů zřejmo, že má kromobyčejné nadání pro malbu dekorativní. V Zemské bance postaven Klusáček poprvé před skutečný úkol toho druhu. Byl arci hned na poprvé dost složitý. Bylo mu zobraziti hold Bohemii, k jejímuž oslavení a prospěchu směřuje práce všeho obyvatelstva v průmyslu, řemesle a zemědělství. Sluší s uznáním vytknouti, že Klusáček úkolu tomu co do rozložení myšlenky ve scény bezúhonně dostál. Co se týče komposice, měl mladý umělec práci znesnadněnu rozčleněním plochy barevnými pilířky. Rutinovanější v podobném díle malíř byl by asi dovedl toto rozčlenění organicky se svými malbami spojiti, při Klusáčkově řešení rušivě přeřezávají živě zbarvené anty aspoň místy celek. Nejlepší stránkou maleb jsou jednotlivé postavy v pěkné skupinky spojené. Jsou to charakteristicky podaní representanti jednotlivých prací a stavů — v levo od středního obrazu orba a hospodářský průmysl, v pravo obchod a řemesla. Klusáček pro ně všude, kde bylo lze, volil kroj lidově nebo historicky přibarvený, reálností podání a mnohým detailem v póse a pohybu ze skutečnosti obratně přeneseným docílil živosti a přece dovedl zase jistou měrou stylisace sjednotiti všechny ty různorodé postavy a scény, z nichž se komposice jeho skládati musela. Že co do dojmu barevného malby ve schodišti neuspokojují, nespadá snad tak zcela na vrub Klusáčkův. V záplavě světla, kterou jsou oblity, delikátnější tóny plavější barvoskaly by byly docela na místě. Ostatně snad i spěch, s kterým na dokončení maleb bylo naléháno, leckterou disparátnost zavinil.

Klusáčkovy obrazy mají světla nadbytek, za to lunetám, které Vítězslav Mašek maloval pro chodbu doleního poschodí, se ho nedostává. Zdá se nám skoro, že by zde náplně mosaikové v energických svítivých tónech dekoračnímu účelu lépe byly vyhověly. Myšlenková jednota lunetových obrazů není zjevná; celkem je to zosobnění rozličných stránek činnosti bankovní. Jak jinak již ani býti nemůže, užil Mašek hojně rozličných krojů lidových, staví osoby jimi oděné někdy vedle allegorií v draperii, jinde zas vedle postavy v kroji historickém. To při slabém osvětlení lunet ostatně na váhu ani nepadá, a Mašek sám nepočítá zajisté tyto malby mezi své nejlepší práce.

Zasedací síň, ve výši chodby umístěnou, vyzdobil lunetami Holárek. Jsou zvláště na plátno malovány, podobně jako lunety Maškovy. Delikátním tónem barevným dobře působí jako živel dekorační. Mladý umělec dal si na práci záležeti a ve výrazu s taktem se přispůsobil menší místnosti, kterou lunety zdobí. Podobizna mocnářova je dílo Ženíškovo, je to replika výborného portrétu, jejž mistr pro Českou akademii maloval.

Nejmladšímu z umělců ku práci sem povolaných, M. Švabinskému, vykázán vestibul, aby dvě protilehlé stěny dvěma obrazy vyzdobil. Práce Švabinského náležejí co do provedení k nejzajímavějším částem malířské dekorace Zemské banky; škoda, že se octly právě zde, kde není ani místa ani pohodlí k jich vnímání. Švabinský je do jisté míry symbolista, ale troufali bychom si tvrditi, že nikoli z mody, nýbrž z vnitřního pudu a nadání. Způsob jeho práce — na mladistvý věk umělcův kromobyčejně vyspělý — přiléhá dobře ku podnětům symbolického jádra. Není nám povědomo, měl-li Švabinský příležitost studovati malby Puvisa de Chavanne, ale vliv zvláštního idealismu formového i koloritu vzácného francouzského mistra je v této práci našeho mladého umělce bez odporu zřejmý. Delikátní kolorit obou obrazů, ač snad na tak velké plochy trochu jednotvárný, k architektuře na tomto místě dobře se hodí; sv. Václav, práci a přičinění žehnající, mnohem lépe se zdařil než malba protější. Je to snad podnětem, který fantasii umělcově poskytl určitějšího podkladu.

Výzdoba Zemské banky jest, pokud se týče maleb vnitřku, dílo členů mladé a nejmladší generace našeho umělectva. Skoro před dvaceti roky podobně svěřeno mladým rukám malířské vyzdobení Národního divadla. Budou po nových dvaceti letech z těch, kteří malby v bance provedli, umělecké individuality tak určitě vyhraněné, jako jsou dnes ti, kteří v Národním divadle poprvé své síly na díle monumentálního významu byli zkoušeli?

* * *

V Topičově saloně byly v listopadu vystaveny zajímavé listy (počtem 160) podávající obraz *moderního grafického umění* ovšem spíše rozmanitý než úplný. Valnou většinou byly to rytiny leptané — Rusové užívají pohodlně názvu oforty, — sem tam některé barevné rytiny a lithografie. Bylo pod zajímavými listy mnohé zvučné jmeno moderní: Lunois, Raffaëlli, Liebermann, Thoma, Zorn, Felicien Rops, Legrand, Otto Greiner atd. Zamlčovali bychom pravdu, kdy bychom nepověděli, že většině obecenstva nebylo volno před touto záplavou modernity, která nervosní, ponejvíce horečnou touhu po novosti, odpor

ke všemu prostému a zdravému jeví. Jaká summa talentu, obdivuhodné zručnosti rozplýtvá se při takové honbě za něčím nebývalým, jak často vzácné umění a cit pro nejjemnější záchvěvy světla a barvy dostaly se na scestí jen proto, že umělec nechtěl »po šosácku« jíti tou přímou cestou, kterou před ním šli jiní rozumní lidé! I v technickém ohledu bylo tu plno novot a nových pokusů, malé divy finess v provedení, výsledky využitkování všech vynálezů doby, a vedle cenného a solidního i bizarrnosti, nad nimiž by se starší mistři rytby s úžasem pozastavovali.

Ve výstavě grafických uměn, kteráž by snad sama nebyla širší obecenstvo dosti vábila, umístěn též »cyklus« šesti obrazů Anny Costenoblové, nazvaný *Tragédie ženy*. Slečna Costenoblova patrně o anatomii ani nezavadila a maluje akty, neumí malovat a chce řešiti světelné problémy, na cestě za sensací úplně pozbyla ženského citu a nenabyla v náhradu za něj ani citu speciálně uměleckého, ani všeobecně lidského. Čtenáři, kteří obrazy viděli, dají pisatelce této zprávy zajisté za pravdu, když neuzná za vhodné v Osvětě se šířiti o této ukázce směru ne již dekadentního, nýbrž docela kleslého pod úroveň toho, co má ještě právo zváti se uměním.

Obzor divadelní.

Nový život od Václava Hladíka vyšel u J. Otta tiskem a byl Národním divadlem i na jeviště uveden. Spisovatel nazval svoji práci ***hrou*** o třech jednáních, podložil jí oblíbené théma o zborceném a znova spjatém manželství a ponořil ji v Ibsenovský názor, že mravnost manželského svazku toliko na ***pravé*** manželské lásce spočívá, i je tedy zcela přirozeno, že novinka má ***dva*** reky: Jaroslava Melana, mladého, asi třicetiletého malíře »měkké, snadno vznětlivé« a — jak se nyní hlavně vyžaduje — také »nervosní« povahy, pak jeho »živou, rozmarnou, velmi koketní« manželku Helenu, mající »něco svěže dívčího« ve svém vystupování, dceru »milionáře,« který vlastně již milionářem není. Melan má s osobami francouzského dramata společnou vlastnost, žeť obecenstvu různá hnutí své mysli sám se zalíbením vyličuje, a tak se z jeho sdílných úst dovídáme, proč si oba manželé byli skorem odcizeni, jaké neviditelné ruce je od sebe odstrkovaly. »To způsobily vlivy našeho okolí,« volá na konci kusu Melan k své choti vášnivě, »mé přispůsobení se tvému světu, jenž mi byl cizí a vzdálený,« světu jejích společenských a sportovních zábav. Cítil, jak klesá i slábne, hleděl do hrobu svých hrdých tužeb, do zřícenin své budoucnosti. »A mezi tím druzí šli v před, pracovali, bojovali, vítězili! Hornych, ten šťastný Hornych, v bídě, opuštěnosti, v cizině vyrostl v obra. A já zatím živořil jako modní, lokální celebrita . . . Někdy mi bývalo tak beznadějné úzko, že jsem chtěl již učiniti všemu konec,« nejspíš asi z láhvičky s jedem. Jak to zní tragicky! Melan v jakés takés Tolstovské zpovědi vyznává, že se choti své rouhal, že se rouhal její veliké, čisté

lásce, a že hledal srdce, které by jej slabého učinilo silným, že hledal lásku, která by byla posvěcením jeho duše a požehnáním jeho práce. A tu, v této nejhorší prý duševní jeho krisi objevila se před ním žena, jež mu připomněla všechny sny mládí, paní Pavla Kvisová, bývalá jeho Pařížská umělecká družka, nyní sedmadvacetiletá dáma, »sebevědomá, ironická, někdy chladně upjatá, jindy zase nevázaně veselá.« Míti tuto ženu ve svém okolí, oživla by jeho ***osamělá duše*** a vztýčila by se do vítězné umělecké výše. Avšak »warum in die Ferne schweifen? Sieh', das Gute liegt so nah'!« A takž Melan, jako nejeden divadelní hrdina před ním, zrovna ve svojí Heleně, právě když ji navždy ztratiti má, nalezne novou, jinou, přitažlivější, žádoucnější, stálejší Pavlu Kvisovou: »V novém životě nalezneme novou lásku,« horuje Melan v objetí Helenině, »***tu*** lásku, která scházela našemu štěstí.« A touto perspektivou do budoucnosti, perspektivou, že ***jiný vzduch*** smířené manžely a sklížené jejich manželství spasí, končí kus. Ale — ta nám tu ještě zbývá otázka — byla žárlivost jedinou vzpruhou, jež Helenu do manželova náručí vtiskla? Nikoli. Novým životem jde ještě druhý proud: Helena se zadluží, aby kolem sebe společnost udržovati a svým plutokratickým choutkám hověti mohla, její ctitel Holman, »stárnoucí elegán,« bohatý bursovník, skoupí její směnky, žádá za ně ji celou neb aspoň polibky s jejích rtův, a to jí otevře oči. Helena vidí, na jakou potupnou úroveň se nerozvážnou družností svojí snížila. Na úroveň prodejné ženy! Tím pak vyvstane pažba mezi ní a mezi její minulostí, a tím otevře se jí průlom k životní obnově, kterou si s manželem do budoucnosti slibuje. Vše to aspoň dle intence spisovatelovy.

Zde máme jakýsi celkový přehled událostí v Novém životě před sebou; nyní snad bude potřebí vniknouti do některých podrobností.

Nejeden moment poukazuje k tomu, že autor pracoval podle plochých modelů ze života vzatých. Ale zároveň vidíte, z jaké lektury přibíral materiál, aby jim dal divadelní relief, a záhy seznáte, že tímto průsvitným materiálem nepatříte ani tak úspěšně v nitro hrajících osob jako v zásobu názorů, spisovatelem z cizí půdy nashromážděných a pohříchu skoro neustále k námitkám vybízejících. Autor chce býti realistickým a skoro ještě raději naturalistickým, avšak co nad touto jeho vůlí mimoděčné žezlo povznáší, není než romantika více méně lichá, překotná, místem i planě mystická. Nalézáte ji z počátku i na konci kusu, ano narážíte na ni kdykoli a kdekoli. Ke konci nalezli jste názor, že kromě horoucí, »velké, čisté« lásky existovati může ještě jiná, »nová« láska, ***ta*** láska, která prý scházela štěstí manželů Melanových, i máte chtíce nechtíce v cosi nadčlověckého, v jakousi po Ibsenovsku mysticky zabarvenou, nadhoroucí, nadvelikou, nadčistou lásku, která jen tak beze všeho zlato do tobolky a umělecké posvěcení v malířovu hlavu vkouzluje, uvěřiti. Podobně mimořádný náhled naleznete také hned v prvních výstupech prvního jednání. Znáte jej z činohry »Kámen úrazu« (la Pierre de touche), již Augier se Sandeauem sepsali, a víte, že varuje umělce před zbohatnutím, protože prý bohatství umělce ničí. Nemožno to není, ale věru, právě opak toho přibližuje se více pravdě, a zrovna chudoba může býti spíše s to, aby skvělý talent třeba v genristu povšechnějšímu vkusu hovícího proměnila. Každému umělcovi, chudému i bohatému, je především potřebí ***síly***, houževnaté, setrvačné pracovní síly, avšak

Melan není o mnoho více nežli slabošská třtina. Trochu rozhledu, bystrá volba odpomocného prostředku, rázné a nepovolné zakročení nebo ještě raději vytrvalý jemný appell k milujícímu srdci a k lepším snahám Heleniným obrátily by všechen temný rub Melanovy domácnosti v jasný líc. K tomu ovšem nemá Melan spůsobilosti, ale pouští se do protivných a hnusných excessu, které logické, správně vývojné smírné rozluštění nemožným činí. »Nový život« končí stětím a roztětím. Excessů? Což jiného než nepřípustný excess je Melanova docházka do pokoutní kavárničky před samýma očima choti, velikou a čistou láskou milující? Kterak se má Helena po takové kompromittující scéně jen tak beze všeho zmoci k oné nadčisté lásce pro *nový* život? To je, s realistického neb i naturalistického hlediště souzeno, nemožnost, a jenom povolaný romantik mohl by nám snad vytvořiti obdobnou Katinku Heilbronnskou. Ale degažovaný spusob, jakým autor na věc nazírá, je zajisté pozoruhodným symptomem. Škodným, pro samu spisovatelovu práci škodným jest i rozvleklý Melanův excess, do kterého náš »rek« se sprostou světoběžnicí, se svojí bývalou vyšší modelkou s cigaretou v ústech a se záchvaty v nervech, se svou bývalou Pařížskou »uměleckou družkou« zabředne, a co při tom nejosudnějšího, že není to sám Melan, který svůj zápal uhasí, nýbrž táž jeho staronová, vyšší zbožněnka Kvisová, která jej odbude slovy: »Slevte něco z ideálů, milujte svou ženu a vychovávejte děti!« A tento člověk, takovýto Melan beze vší pevnější půdy pod sebou, by si ke konci kusu směl mysliti, že ještě kdy ve svých prsou nalezne *nadčistou* lásku k své manželce? Nový to pozoruhodný symptom. Modní »francouzský« import. Mladé panstvo myslí, že zná Francouzsko, ale zná je špatně. Za to vyzná se aspoň v jedné příčině v Norsku. Neboť co jest paní Pavla Kvisová jiného než importovaná kopie vrtošivé Nory? Rozbila svoje manželská pouta, jakmile »poznala, že manželství, v němž nejsou spojeny též dvě duše« (modní slovo *duše* musí se v »moderním« díle přes tu chvíli opakovati!), kterému »schází posvěcení pravé, obětavé lásky — je pouhým konkubinátem!« A teď je volná, žije »pouze dle zákona své vůle a svého svědomí: »Vyrazila jsem z davu, z celku, ze stáda, jež slepě se dává ovládati absurdními zákony, pokryteckými předsudky, zvětralými tradicemi,« zkrátka, jest papouškující anarchistkou a naturalistkou, která nevyběhla *ze* stáda, nýbrž *do* stáda, která samým papouškováním přehlíží, že také manželství bez lásky, jakkoli snad těžké a trpké, jest poměrem naprosto mravním, když pevně na zřeteli podrží anglický, věru nikoliv absurdní příkaz »to do his duty.« Úcta před takovým manželstvím není žádný pokrytecký předsudek, a velikášská paní Pavla Kvisová nemohla by uznána býti ani za hodnu, aby hospodyni, která své rodinné povinnosti svědomitě plní, podala botky.

A takových nepromyšlených náhledů je v Novém životě celá potkaní splef. Melan na př. (na str. 9) tvrdí, že nemůže si dělati soukromou galerii ze svých obrazův, ale že musí pracovat věci, které za cenu kompromisu se vkusem obecenstva jdou na odbyt, a musí je i prodávat, aby se neřeklo, že ho živí manželka. Avšak že tímto jednáním svého, ostatně dosti problematického genia zahazuje, to *smí* o sobě slyšet, a ostatně zajisté sotva pochopíte, proč by právě manželka nesměla svému manželovi býti mecenáškou, když jí za nedlouho skvělými vý-

tvory své umění všechnu poskytnutou zálohu nahrazovati může. A láska? Což nevíte z dějin, že umělcovi je především umění, nadání, soudnosti a píle potřebí a nikoli lásky? Naše doba že je Garborgovsky vyžilá, unavená? Proč — v době takového zápalu pro pravdu — věříte v takovou báchorku? Bareš mluví posměšně o národních slavnostech, čamarách, dobročinných koncertech, uchraptělých řečnících, — proč ne také o nemožných, fádních divadelních kusech, o frivolních a cynických, mluvnici se nedoučivších uchraptělých autorech? Pak ta domněnka, že možno mluviti takovým (řekněme) žampusovským tónem i před dámou, jakou jest Helena, nebo způsobiti takovou před společností výtržnost, jako Melan, když se odhodlává uteci z domu »třeba« za paní Kvisovou! Anebo ta blátivá koruna všeho: chlapecké Chevrialství, kterým Holman Helenu napadá! Peníze? stárnoucí elegán? snad jeden ze starců v bibli Zuzanku přemlouvající?! Nuže ano, je pravda, že mu Helena povolila dostaveníčko v divadle, avšak . . . odkud se — stále táž otázka! — pak má v takové dámě vzíti ta nadveliká, nadčistá láska pro nové její manželské žití?

Když je Bareš v proudu, mohl by snad také říci: »Národní divadlo vystavěl *národ sobě*, jakožto chrám svého umění. Což, neměl by se tento nápis nad hudbištěm při některých »intimně moderních hrách« něčím červeným zastříti? nebo nahradit jiným, na př. nápisem: *Národ proti sobě?* Bylo by to pikantnější, modernější a — last, not least — pravdivější.«

* * *

Pan Fr. Ad. Šubert vydal 13. svoji ředitelskou zprávu. Svým nákladem. Neboť správní výbor odepřel pro tentokrát i pro příště z té příčiny výdaj na listopadové sešitky ty, že se loňský »Dvanáctý rok Národního divadla« o připuštění odrodilé Marie Pospíšilové na české naše divadlo ostře vyslovil, a k té neshodě poukazuje zajisté aspoň částečně páně ředitelův projev, jejž ve Třináctém roku čteme: »Upřímné uznání mne těší, ale nepachtím se za ním; malichernostem svým i cizím hledím rád jíti s cesty a nedělá mi radost, když o některou z nich aneb o některou zlomyslnost proti svému přání musím trochu citelněji zavadit.« O projektu, kterým se na tu dobu širší úvahy a prohlášení zabývají, pronáší se p. ředitel: »Nejmocnějším prostředkem k rozvoji Národního divadla pro celou budoucnost jest druhé jeviště — *malé činoherní* divadlo v Praze,« které by určeno bylo nejvýše pro 1400 diváků a nebylo ústavem konkurrenčním, nýbrž součástkou divadla Národního. Následkem dosavadních nesnází v jediném divadle stížen jest prý přirozeně i rozvoj samy tvorby literární, ačkoli se obtíže tyto vůči jistým výtvorům hravě překonávati umějí. Šubertovy posudky dávaných kusů vybízejí k polemice. Docházka do divadla nad očekávání vzrůstá, a můžeme si tedy s úsměvem připomenouti naděje Pražských Němců z počátku let osmdesátých, že Národní divadlo v desíti rocích do jejich rukou přejde. Příjmy jsou skvělé, a není tedy nikterak třeba špatné hry v oběť bohyním zábavy a pokladen přinášeti. V 13. roce bylo celkem 437 představení uspořádáno, a to 339 večerních (mezi těmito 3 operní představení »pro lid«), 98 odpoledních (mezi těmito 36 představení »pro lid«); od 25 domácích spisovatelů dáváno 41 prací celkem 112krát, od

8 domácích skladatelů 14 prací celkem 60krát. Pohostinské hry Národního divadla mimo Prahu působily by velmi prospěšně, ovšem s jinými kusy v záloze, než jakým jest Vina.

Tajemník Národního divadla dr. Karel Kadlec vydal práci veliké píle: ***Družstva král. českého, zemského a Národního divadla***, příspěvek k dějinám českého divadla. Najdete tam velmi mnoho zasloužilých jmen a několik i nezasloužilých, najdete tam i mnoho suchých, ale výmluvných číslic a nejeden zajímavý údaj literárně historický.

Divadelní »lidové« slavnosti dne 26., 27. a 28. září 1896 ve prospěch Brněnského divadla a ve prospěch pensijního fondu Pražských divadelních solistů pořádané byly ovšem svěže míněným »skutkem svépomoci a pomoci,« jak praví řed. Šubert, ale program měly míti přece jenom skoro naskrze jiný. Pěknou výjimku tvořil slavnostní list ***Praha-Brno***, paní Marií Laudovou z příspěvků divadelními kollegy napsaných roztomile, avšak — ó lidská falši! — s tím komickým úspěchem zredigovaný, že se jí za její redakční úsilí dostalo, jak si sama vesele a veršovaně stěžuje, titulu »redakční drak:«

Připadala jsem si sama jak nestvůra ježatá,
kollegové schovávali přede mnou se — za vrata.
Největší však strast a muka nesmím ani říci Vám,
redakční to tajemství je, které věrně zachovám . . .
Dnes se tedy, zaplať Pánbůh! s redakcí zas rozloučím,
čtenářům i kollegům svým uctivě se poroučím.

Dáma, která za každou cenu zachová tajemství! Toť ovšem heroina všech heroin!

František Zákrejs.

Z nových směrů a proudů.

Od

Elišky Krásnohorské.

Uplynulo prvé století od procitnutí národního vědomí v několika nejsvětlejších hlavách a nejlepších povahách, které tehdy v Čechách žily. Doba Josefínská se svým liberalismem s hůry, jehož nástrojem učiněna kultura německá, nesla v sobě tu hlubokou protivu, že jazyka a národnosti ani jako zdravé půdy kultury, ani jako podstatné věci svobody oceniti nedovedla, a budíc živý protitlak vyvolala hnutí české, což jest věcí příliš známou, aby beze zvláštní příčiny mohla býti připomínána. Avšak příčina taková je zde: ne snad že bychom chtěli jubilejními výkřiky vzpomínati národního svého vzkříšení, od jehož úsvitu nás dělí jen století: věru není proč jubilovati, když téhož pojmu a uvědomění národnosti, jehož hájili křisitelé naši proti absolutismu živlu cizího, dnes hájiti musíme proti vlastnímu dorostu národa, a když za sto let po době Krameriových novin v číselně obrovském rozrostu publicistiky české na prstech bychom sčetli ony české žurnály, které nedavše se másti odsoudily s patřičnou ráznosti projev, kde jmenem veškeré české mládeže se národnost přímo drze

dává ve psí. Neslýchaná ta manifestace »mladých« směrů stala se v programovém článku, zahájivším nový ročník časopisu Rozhledy.

Prohlásiv, že v pojímání vztahů svých k národnímu celku a vztahů národního celku k světové kultuře odřízli se mladí úplně od starých, že »zde není téměř přechodu, zde zeje skutečná propast mezi pokoleními, která si navzájem nerozumějí,« nesnaží se prorocký orgán ten ani dost málo, aby napravil chybu aspoň» ze své, t. j. mladé strany a učil se porozuměti snahám starších, ale za to mimovolně způsobuje, že jestli kdo mezi »starými« ještě dost nerozuměl, kam tito »mladí« střemhlav směřují, nyní jim rozuměti musí, pročež neporozumění již nijak není vzájemné. »Vzpomínáme všickni,« praví se v onom programě Rozhledů, »jak již od let, od samých těch chvil, kdy jsme se naučili mysliti a cítiti, rostla v nás nechuť k tomu, co nám podávala domácí literatura, odpor ke způsobu, jímž se formulovaly v politice životní potřeby národa, tušení, že všechen ten modlářský kult národa jako něčeho samobytného a svéúčelného, toto vychování nás na pouhé vlastence a štvaní nás do nenávisti národa jiného je hříchem proti člověku v nás, hříchem proti kultuře, hříchem proti duchu svatému. Toto tušení uzrálo a stvrdlo u nejvyspělejších v pevné přesvědčení a hledalo průchodu v hlasitých protestech. Každým pokusem zašlapati tyto vyšlehující plameny odkrýval se nám starý český svět v neudržitelné své spuchřelosti a nekulturnosti . . . Viděli jsme, že už nemluvíme jen za sebe, za několik kaceřovaných jedinců, nýbrž za všecku mladou generaci národa, alespoň za její ryzí, intelligentní jádro, že ***otázky, které vřely jen v našich hlavách, staly se otázkami národní psychologie*** a v našich snahách i naší práci že mluví ***sama duše národa.***«

A věru, »užasne budoucí psycholog,« jaké to zjevy a typy se té »národní psychologii« (my bychom řekli psychiatrii) k obdivu nabízejí: »mladíci, sotva přes dvacet let, kácejí v literatuře domácí modly« — »mladíci bez universitního vzdělání zaplavují český svět všemožnými evropskými idejemi; ***student odhazuje vlastenecké praporečky,*** jde apoštolovat mezi proletáře« a — dodáváme my — dává se od proletářů přeapoštolovat, dává se oněm »mladíkum bez universitního vzdělání« do dressury a pěkně papouškuje po nich »všemožné evropské ideje,« kterými zaplavují český svět jako pravou velkou vodou, nemaje v naivnosti své ani sebe slabšího nápadu, aby také trochu zkoumal, nepoutajíli ho »v bludném kruhu vyvětralých frásí a hesel.«

Ujišťujeme ony samozvance, kteří tak drze mluví za celou mladou generaci, o ctihodném stáří oněch »všemožných evropských idejí,« jichžto ***proselyty*** — nikoliv apoštoly — jsou oni moderní studenti, neboť apoštoly jsou zde žoldáci sociální demokracie německé, pokud jde o náhledy politické.

Kdy by tito »mladí« vedle titanského sebevědomí pěstovali v sobě také špetku vědomí jiného, vědomí, že nutno věděti a znáti dříve než odsuzovati, a kdy by aspoň nejbližší minulosti, na jejíchž ramenou se tak pohodlně vypínají, věnovali vznešené své povšimnutí, věděli by, že vše to, co nám deklamují o nekulturnosti a copařství směru vlasteneckého, o modlářském kultu národa, o štvaní do národní nenávisti, o nechutnosti českého písemnictví, o hříších proti kultuře i duchu svatému

a o samospasitelnosti »všemožných evropských idejí,« jest povážlivě nenové a valně opotřebované, neboť generace starší to dávno tisíckráte slyšely s jiných tribun: s řečniště i tisku národních našich odpůrců za nejlítějšího hárání jejich nepřátelství k nám, za nejsmělejšího útočení velkoněmecké lačnosti podmanitelské, za chvil, kdy furror teutonicus se hlasně pochlubil svým nedočkavým záměrem zničiti národní naši existenci veškerým »kulturním« znásilňováním, v němž do dnešního dne celým aparátem »evropských idejí« houževnatě pokračuje a pokračovati hodlá tak dlouho, až nám tu nepohodlnou samobytnost a svéúčelnost národa z tvrdých českých hlav, jak myslí, vytluče. Co při ***těchto*** vyvětralých frásích a heslech dnes je nového, toť právě jen úkaz nevídaný, že námaha někdejších »kulturtrégrů« stává se zbytečnou, ježto se našli v mladé generaci české kulturní lancknechti, kteří si do nevděčné té práce odnárodňovací kasají rukávy s pravou pochoutkou a s plnou horlivostí ctižádostivých nováčků, ještě neomrzelých danajským svým úkolem, libujících si v dětinském sportu reformátorů a v naivní domýšlivosti, že tu před nimi nebylo reků myšlenky, či jejich mluvou řečeno, heroů ideje tak velikých, jako jsou oni. To, proti čemuž, ozvaloli se to proti nám z úst Němců, ještě před deseti lety studentstvo české vzplanulo k odporu jako jeden muž, to je prý dnes všeobecně jeho evangeliem, ano brzo již nám »starým« bude »mladými« zakázáno rozlišovati pojem českého či německého studenta, české či německé mládeže, neboť již i pouhé označení národnosti prohlášeno »nejvyspělejšími« stoupenci mladých směrů za zbytečnost, a snad také patří do rubriky »štvaní do nenávisti národa jiného.« A bylo by jen správno i důsledno, kdy by se aspoň každý zřejmě znal k své barvě a zachoval si tak aspoň poctivou otevřenost přesvědčení; ale k čemu ten křik, že »mezinárodní« není »nenárodní«, když přímo »národním« přece býti se vzpouzí? A neníli mrzkou lží, co samozvaní »mladí« proklamují, že totiž mezi mladší a starší generací vůbec »zeje propast,« k čemu tedy hned, jakmile to jen o jednotlivci konstatujeme, se oni derou opět mezi nás pod ty okázale odvržené »vlastenecké praporečky,« tvrdíce, že nejsou nevlastenci, a obviňujíce nás, že mladým mezinárodovcům kazíme existenci, odvracejíce od nich sympatie národního obecenstva? Aj, kde pak je neohrožený »student, jenž v politickém boji sází na kartu svou existenci,« když najednou masných hrnců buržoasie tak želí? K čemu tedy vše to koketování s proletářstvím? Rozumímeli dobře, má národ, který se rozehřeje jen pod svými vlasteneckými praporečky, zahrnovati mladé mezinárodovce láskou a štědrotou k tomu cíli, aby mu upírali svéúčelnost a právo k samobytnosti, házejíce mu tytéž vlastenecké praporečky pod nohy do bláta.

Ale nechať tyto čisté »mezinárodní« zásady se směle hlásají jmenem veškeré intelligentní mládeže, nechať tato ani ve svých oblíbených orgánech, ani v hlučných schůzích Slavie a v polemikách z nich povstalých neprojevila nejmenší potřeby odmítnouti, co Rozhledy jmenem jejím manifestují, nechať místo nás Němci dnes mají příčinu jubilovati a také jubilují při nejnovějších manévrech mladoreformátorů našich, nechať dospěli tito od slov již tak daleko k činum, že se Časopis pokrokového studentstva proměnil v česko-německou »Akademii«, že Moderní Revue začala již také býti česko-německým časopisem a že radikální

mladá publicistika pro tyto obojživelné zjevy nemá ani tisícího dílu potupné kletby, jakou stíhá vše, co se drží starých hesel vlasteneckých: neobracíme se proto přece vůči tomu všemu proti veškeré intelligentní mládeži moderní, naopak ani proti mládeži neintelligentní, ba proti této nejméně; obracíme se však proti starým pletichářům a jejich zrale vyspělým pomahačům, kteří při velké fabrikaci tohoto mezinárodního hnutí jsou dílovedoucími nebo jako prokuristé podpisují za firmu jmenem svým.

Kam až zavedli tito zlostrůjci lehkověrnou, kejklířským mudrlantstvím lacině oslněnou a na vodítku mladistvé ješitnosti snadně ovládanou moderní generaci, ukázalo se v studentské Slavii. Vlastenečtější strana členstva, uznavši za nutno ohraditi se proti dvojjazyčné »Akademii« a proti povážlivým projevům kollegův internacionálních, byla konečně těmito ze sedla vyhoupnuta ve valné hromadě, jež měla dáti satisfakci internacionálům, křivě prý nařknutým z nevlastenectví a proti výčitce té zle se ohánějícím praporečky národními. »Ale přece jsou některé zjevy, které zarazily na této mimořádné valné hromadě,« praví časopis, který nemůže upadnouti v podezření, že jsme s ním jedné barvy, nebo že si získal naši přízeň zdvořilostmi k nám, zvláště pokud se týče pisatelky těchto řádek; citujeme totiž Radikální Listy, č. 48 str. 411. V stati nadepsané »Ze Slavie« promíjí tento list s indulgencí věru až neradikální vše, čím v předchozích projevech páni internacionálové vzbudili bouřné pochybnosti o svém vlastenectví, chválí je, že sporné znění svých výroků snaží se pozbaviti nátěru beznárodnosti, a oddává se smířlivosti i samým pocitům »jistého uspokojení.« Avšak, jak již praveno, také tento list, jenž přece neholduje heslům »spuchřelým,« nýbrž mladým proudům se úslužně propůjčuje za řečiště, nachází ve veřejné schůzi intelligentní mládeže naší leccos, co jej zaráží. Praví: »Přese všechno ohrazování pp. bratrů Houserů«, totiž dvou velice vyspělých internacionálů, »jiný z jejich skupiny (p. Sachs) totiž řekl do slova: ‚U nás boj národní má ještě ***jakýsi*** význam, já ho nepopírám, ale čím dále tím více tento význam ustupuje onomu, kterého nabývá třídní boj.‘« Vůči tomu dí Rad. L.: »Náš boj národní zajisté dotud nepřestane míti svůj plný, nestenčený význam, dokud nebude naše národnost míti úplnou svobodu a samostatnost, dokud nepřátelské moci budou stále ohrožovat, kde se jen dá, podmínky její existence a zdržovati její vnitřní vývoj . . . Zarazilo nás dále, že ***z většiny*** valné hromady, která se tak hájila z výtky nenárodnosti, ***nikdo proti názoru p. Sachsovu nevystoupil*** a že výrok až na několik výkřiků zůstal nezodpověděn. — Stejně nás zarazilo, že i jiný výrok téhož řečníka zůstal ze strany většiny bez odpovědi, výrok, jenž zněl: ‚Bylo zde řečeno, že usnesení valné hromady dnešní má nám posloužiti k jakési satisfakci. ***Já jí nežádám. Nám postačí, že jsme jednali v souhlasu a se sympatiemi dělnictva.***‘ Tento výrok na straně socialně demokratické a mlčení na straně většiny ukazuje dobře, kde je více sebevědomí.«

Potud Radikální listy.

Ano, již se tedy cítí, že národního sebevědomí v intelligentní mládeži naší ubývá. A mohlo ho snad přibývati za onoho vychování, jakým jejího ducha po léta utvářely ony »nové« proudy a »mladé« směry, jichž horlivě poslušnými dodavateli byli právě ti, kteří dnes nad nimi hlavami vrtí, jsouce »nejvyspělejšími« mladými již dosti dlouho

též vybrakováni mezi »staré« a pasováni na reakcionáře? Vlasteneckého sebevědomí že se nedostává mládeži proti agressivnosti sociálních demokratů, v nichž se konečně poznává živel nebezpečný životním silám národním? Aj, kdy by byly rekriminace co platny, což bychom nalezli podivuhodných dokladů, jak a kým byla akademická mládež pozvána do lodičky dobrodružných theorií, kteří to veslaři se namáhali odraziti ji švižně od břehu hezky daleko, do samého středu proudu, jímž se musela dostati tam, kde právě jest. »Všecko, co je staré a tradičně české, je přežilé; vlastenecká horoucnost je prázdný bombast; pro obsažné ideje, pro pokrok a rozhled musíme sahati jen do ciziny; sociální snahy cizinské musí nám býti vzorem; sociální otázku nelze u nás pěstovati na základě domácím a vlasteneckém; obvod žití národního obmezuje snahy pokrokové a humánní; pokroková mládež přes rozdíl národnostní sjednotí se stejnými zásadami, stejným programem« .... Toto vše, co dnes v projevech dosti četné mladé frakce leká, zdaž jí to vštípeno do hlav teprve dnes, včera, před rokem, anebo to rašilo z mladé půdy již před desíti lety, když jiní, dnes již starší, byli nejmladšími, razili nové směry a vedli chorovod?

Citujme ještě jednu úvahu z téhož místa v Radikálních Listech, kde tyto, mluvíce o realistickém Čase a České Stráži, vyslovují politování, že strana v studentstvu vítězící »neodmítla patronisování své ze strany těch listů, které vždy přichvátají ihned tam, kde se dá proti jejich odpůrci v jejich prospěch něco vytěžiti, a obzvláště tam, kde tak činiti mohou v póse největší svobodomyslnosti, neposkvrněné počestnosti a křišťálové spravedlnosti. Bylo by osudno, aby naše studentstvo, které chlubí se svou emancipací od denní i jiné žurnalistiky, upadlo zase pod vliv těchto dvou listů, jenž by mohl míti nanejvýš jen jediný a konečně snad i blahodárný vliv: že by nynější skličující chaos a jistý trapný rozklad v našem nejmladším dorostu jen urychlil.« [1])

Ano, v póse největší svobodomyslnosti, neposkvrněné počestnosti a křišťálové spravedlnosti rozestírá i nyní Čas plášť svůj k ochraně pronásledovaných a nevinných nad onou studentskou stranou, jejíž vyznání se lépe shoduje s jeho prvopočáteční tendencí, základní myšlenkou a vodící zásadou; vždyť to byl právě Čas, jenž hned při vzniku svém uvedl slavnou otázku přimknutí k jiné národnosti v čelo svých zásluh, a celý pohyb, který se od té doby stal směrem od »starovlastenectví« pryč k moderní světovosti, šel po větru vanoucím z měchů Času. Ovšem by se toto dílo nebylo tak vydařilo, kdy by ducha mladé generace neměl již po léta v práci známý demiurg její prof. Masaryk; v jeho čarodějnické kuchyni sociologické se uvařil zázračný onen elixir mladosti, který všecku modernost, světovost, vědeckost, humanitu a mezinárodnost v sobě obsahuje. Elixiru toho požívá již několikátá serie mládeže české, a tím se vysvětlují extáse její; elixiru toho první filiální sklad je v Čase, pročež nejen jeho redakce je věčně mladá jako demiurg

[1]) Zvěděli jsme ze strany studentské, která se sama nazývá internacionálně pokrokovou, že se členstvo Slavie dle smýšlení nyní liší asi v 43 různé skupiny! — »Kolik hlav, tolik smyslů« je sice staré selské přísloví, ale zdá se, že mnozí mladíci tuto bohatost na různé programy pokládají za imposantní, za důkaz zvláštní duševní vyspělosti a samostatnosti. Do rozkladu, jehož si Radikální Listy přejí, asi nebude daleko.

sám, nejen mládne někdy až k blaženému stadiu kotrmelcův i jiného klukovství, ale dovede si privileje mladosti také tím zachovávati, že posílá starobu, na koho jí libo. Ještě nedávno — bylo to v době Macharovy zásluhy o Hálka — Čas okázale a dojemně rozestíral svá křídla nad celou rodinou mladých, hláse se přes rozdíly a odchylky vedlejší k jednotnosti hlavního směru všech orgánů realismu, pokrokářství i moderny, a byl v právu. Tážemeli se, který to byl hlavní směr, pojící tyto tři hvězdné dráhy v jednu soustavu, odpovíme nejsprávněji a nejsrozumitelněji, řkouce: směr Masarykovský. Ale již dnes Čas mladé lidi onoho odstínu, který se jeví v Radikálních Listech, odsuzuje jako starce do tábora reakcionářů. Jest docela přirozeno, že Čas, věren svému poslání, zahájenému stvořením slavné otázky přimknutí k jiné národnosti, tulí k svému srdci jen onu frakci mladých, která stvořila otázku, máli dnešní generace také ještě jakousi povinnost pod vlasteneckými praporečky a máli národnostní naše obrana ještě jakýsi význam.

Dávajíc v této věci za pravdu Radikálním Listům, uvádím arci Čas v silné pokušení, aby svou známou methodou zásadním výstřelům odpůrcovým odpovídal sensační zprávou: tvůj spojenec řekl o tobě tam a tam to a to. Jak jenom Čas teď odolá vábivé příležitosti, aby otázku internacionalismu vítězně rozřešil vycitováním všeho, čím Radikální Listy kdy tupily podniky Krásnohorské! Vždyť svého času na př. skvěle dokázal honetnost Macharovy kritiky na Hálka tím, že Vrchlický napsal verš o buldogu a čubě; tento přesvědčivý důkaz zalíbil se mu tolik, že jej dosud ohřívá, neodbyv ho, dokud byl čerstvý. Čas zachovává rád starobylou válečnou taktiku praprадědů, kteří z obležených posic, jak známo, rádi házívali mezi útočníky — ledacos. Toť arci věcí vedlejší, totiž pro nás; za Čas nemluvíme.

Tedy k věci. Dle Času prý neudálo se v Slavii zhola nic, při čem by jeho chránĕnci nebyli sněhobílými beránky, trpícími za hříchy jiných, dle Času celý ten zlozvuk, jenž mezi studentstvem a v časopisectvu způsobil bouři, existoval jen ve fantasii bývalého předsedy Slavie JUDr. Hrbka a v klamné zprávě Národních Listů. Nejspíš dr. Hrbek také jen ve své fantasii viděl viseti na černém prkně ve spolku plakát obojživelné »Akademie,« a v omylu tom strhnul jakési horoucně vlastenecké provolání? A nepochybně dojmy své z pověstné valné hromady sobě žurnály všech barev objednaly šmahem od Národních Listu, nemajíce vlastního svědectví ani úsudku? Avšak Čas poučuje nás takto: »Pan dr. Hrbek stojí nyní před celou veřejností usvědčen jako první vinník, jenž veřejnost začal strašit bubáky. Neboť dejme i tomu, že by na schůzích spolkových nebo v knize přání vyskytly se skutečně výroky rozpustilé, kacířské, řekněme i hloupé, — kde pak jinde jest aréna, aby se studentstvo vymluvilo, vytříbilo, vybouřilo?!« Aj, snad by se ty rozpustilé a hloupé výroky nejlépe hodily do časopisu, jenž jim s takovou zaníceností dělá advokáta: pan redaktor Času, jsa historik, mohl by vědecky provesti Houserovu parallelu mezi králem Jiřím a hrabětem Thunem, bylali mu dost hloupá a rozpustilá, aby měla i nepopíratelnou zásluhu jako jiné rozpustilosti a hlouposti, totiž »aby se studentstvo vymluvilo, vytříbilo, vybouřilo.«

Máme za to, že se u nás proti nejpalčivějším důležitostem národa, i kultury a humanity v něm děje a bohužel bude díti hloupostí víc než dost i tenkráte, dostaneli se každé hned spravedlivého pokárání, a že věru netřeba udržovati na ochranu hloupostí spolky a žurnály, aniž hlouposti omývati, ba pozlacovati, neřkuli dáti si je věšeti na nos. Okrašlovacích podniků pro věci neomluvitelné nechceme rozmnožovati, a proto nám nelze jinak než výstražně odsouditi postupování, jaké Čas v této záležitosti vyličuje jako pravé morální vítězství.

Ač kaceřovaný dr. Hrbek veřejně věc vypověděl jinak, zaznamenáme ji zde pouze v té zmírněné podobě, jak ji vylíčil hlavní chráněnec Časův p. Houser v Čase samém. Při zápisu do Slavie se dříve vedle jmena, rodiště a vlasti udávaly též náboženství a národnost; později rubrika náboženství byla vypuštěna. Tu žádal p. Houser, aby se vypustila též rubrika národnosti. (Kdybychom se optali, zda toho žádal ze živého citu národního, zajisté sám by řekl: ne.) Předseda dr. Hrbek odpověděl v ten smysl, že kdo národnost svou zapírá nebo se k ní znáti nechce, může se styděti. A když i jiní členové tak se vyjádřili, pan Houser, jak sám píše, »odsekl«: »Stydím se za takovou národnost, jak se dnes pojímá.« -- Pan dr. Hrbek uvádí tato slova trochu jinak, ostřeji, ale netřeba nám toho zostření, o jehož pravdivost je spor. To, co pan Houser sám konstatuje, spolu se symptomy pozorovanými jinde a zejmena v literatuře, je důkazem, že máme jistou část mládeže, v níž národní vědomí velice pokleslo. Ujišťujeme tuto nejnovější mládež, že právě onen pojem národnosti, který ona odmítá a za který dle vlastního doznání se stydí, nevznikl ***dnes***, ale jest týž, který uvědomělá část národa našeho měla vždycky, však se tomuto pojmu ze strany moderní posměšně říká »starovlastenectví«. Tento starovlastenecký pojem, jemuž jest národnost nejdrahocennějším a nedotknutelným statkem národa, probudil se před stoletím v prvních křisitelích českého ducha, obrodil národ náš nadšenou snahou a prací, kterou nejzasloužilejší jeho synové se nestyděli konati pod vlasteneckými praporečky; a že pojem ten přese všechnu mezinárodní propagandu ***v moci své trvá ještě dnes***, může mrzeti jen takové příslušníky národa, kteří si ***dnes*** formulují o národnosti nauky ***v českých ústech*** nové, ač kulturtrégrům dávno běžné, nauky, zvoucí jmenem humanity holuba do jestřábova objetí, ideje nemající ani tolik rozumové hodnoty jako nebožtík volapük a jdoucí vstříc ještě smutnějšímu konci než tento. Ano, právě my starovlastenci měli bychom vůči tomuto druhu mladých plnou příčinu i právo obrátiti vlastní jejich výtku proti nim samým a říci, že nejen za »takovou« humanitu, jak ji oni pojímají, ale i za ten jejich dvojsmyslný dnešní pojem o národnosti se stydíme. To pravíme do duše nejen mladíkům dnešního dne, ale i dívkám, kterým humanita starovlastenecká ochotně ***směla*** urovnati cestu k studiím, kdežto moderní mladí, vystupující honosně jako bohatýři ženské otázky, neli objevitelé její, za deset let své éry neučinili ještě ani nejmenšího náběhu k nějakému skutku.

Ano, bylo totéž starovlastenecké nadšení, jež je mladým tak směšno a pohrdání hodno, dost dobré ke vší obrovské práci a k nevýslovnému strádání, kterým starší pracovníci přivedli národ až tam, kde jest a kde se mladým již tak pohodlně vykračuje, že se jim nutnost další obrany

národnostní zdá pochybnou. Jest mladé pokolení již úplně spokojeno s národnostní svobodou svojí, má za to, že již dosaženo všeho, čeho spravedlivě nám lze žádati? Nuž, jestli mu tak volno, kdož tedy mu dobyl volnosti té než předchůdci a opět předchůdci, a kdo dal mladým právo, pohrdati jejich požehnanou prací, jejich plodným nadšením a vítěznými jejich prapory či praporečky? Kdo smí to vše drze nazývati spuchřelou nekulturností? Ale neníli národu ani dnes ještě tak dokonale volno, jeli dosud obklopen i prostoupen živlem deroucím se naň s vůlí záhubnou, jeli dosud v svém právu zkrácen a ve svém vývoji ohrožen: pak humanita i kultura právě velí, všemožně hájiti národa toho, jemuž se děje bezpráví, — či *který* národ v Čechách snáší křivdu, i *to* snad mohlo by pro naši mládež býti otázkou?! Skutečné humanitě nemůže nikdy býti povinnost k odčinění křivdy věcí podřízenou, a náš boj národnostní jen tím světějším nám musí býti, že jest zároveň bojem eminentně humanním a kulturním. Takový pojem o humanitě zpečetili Havlíček i Palacký celým svým životem, a nenapsal snad nikdy ještě Čas něco tak směšně opovážlivého, jako když v příčině »tak zvané humanity« páně Masarykovy skupil tomuto mistru svému jenom Kollára, Palackého a Havlíčka za stafáži. Není pravda, že kdy Palackému, Havlíčkovi a Kollárovi někdo přisuzoval tak zvanou humanitu, »tak zvané zásady a tak zvaný program (tak zvaný vždy v úhanném smyslu)« — ale dr. Herbenovi jistě někdo přisoudí tak zvanou arroganci a tak zvané měděné čelo.

Jak pak je to s humanitou a s našimi národními menšinami? Menšinový fond nemá pro stranu vyvolenců Časových ještě dosti zřetelného úkolu, či aspoň dle vlastních jejich slov »dosti přesně stanovené působnosti«? A proč neodmítli vyvolenci Času výtky dr. Hrbka, že účelem menšinového fondu nazvali ***národnostní štvanice?*** Patrně jim není dosti zřejmo, na čí straně jest u našich menšin »humanita« a na čí straně »štvaní do nenávisti jiného národa.«

Nabýváli »třídní boj« svrchované důležitosti v očích jisté třídy mladých, nuže zdaliž se chce tento boj vésti pouze o lepší bydlo tělesné, jehož dobývá humanita strádajícím, aneb také o chléb duševní, jejž rozdává kultura? Neníli boj třídní jen otázkou žaludkovou, nýbrž chceli třídám odstrčeným hájiti také práva k lidsky duševnímu rozvoji, pak nemůže mu býti lhostejno, zmrzačujíli se mozky českých dětí již od abecedy vnucovaným cizím jazykem a nesrozumitelným vyučováním, odchovávajíli se z nich zaražení tupci aneb chápaví renegáti, budoucí kulturtrégři, tedy jen utlačení neb utlačovatelé. A komu jest třídní boj skutečně jen hrubým bojem o dobro hmotné, zdaliž nevidí, kterak se v tomto vzhledě právě děje českým menšinám? Však žasneme, že nutno toto vše vykládati teprv intelligentní mládeži české, vpravovati jí elementární počátky kultury také od abecedy, jako tam těm ubohým menšinovým dětem.

Uvážímeli vše, stačilo by předložiti mladým, kdy by jen ***chtěli*** logicky a přímo mysliti, několik zcela stručných otázek:

Jest nám národnostní obrany ještě třeba či není? Máme rovné právo jazyka ve všech životních oborech či nemáme?

Máme již nezbytnou míru samosprávy, jakou podmiňuje občanská svoboda vubec a volnost k samostatnému kulturnímu rozvoji zvláště?

Má řeč mateřská praktický význam či nemá?

Má národnost význam kulturní či nemá?

Jsou otázky samosprávy sociálně důležity či nejsou? Záleží tedy něco na jazyku a národnosti, na samosprávě a politických právech národa, na př. na státním právu českém?

Zahrnuje tento boj národní v sobě podmínky kultury a humanity či nezahrnuje?

Vykonalo národní naše hnutí za sto let vážné dílo kulturní či nevykonalo nic?

A jest národní tento zápas ukončen či není?

Nuže, jakého jmena zasluhuje příslušník národa, který se v takovém boji nejen z povinnosti spoluzápasnictví vyzouvá, ale rozhodné jeho zápasníky s drzou zpupností tupí, prapory jejich pohazuje blátem hany a s fanatickou ztřeštěností proti nim útočí, jestliže nepřestává na tom, že se s cynickou lhostejností pouze od nich odvrací?

(Dokončení.)

Vade mecum pro p. dr. Herbena.

Volně podle Lessinga.

Von Zeit zu Zeit seh' ich den Alten gern.

Milý pane doktore!

Nebude mi teď asi delší čas možno věnovati Vám svou pozornost. A budu musiti — k své veliké lítosti a nenabyté škodě, jak by řekl Havlíček — nějaký čas nyní žíti a tráviti bez Času. Pokládám tedy za svou svatou povinnost, abych se s Vámi na ten čas slušně rozloučil: »ne vedlé zaslúžení tvého, ani vedlé bohatství mého, kteréhož nemám — ale podlé mé povahy tudíž i možnosti toto tobě, cožkoli jest, jakéžkoli jest, s vochotností aspoň a rád posielám.«

Před čtvrt rokem, milý pane redaktore Času, věnoval jsem Vám v Literárních Listech tvrdý oříšek k nakousnutí: kousal jste od té doby každý týden, ale zdá se, že to Vašim zubům neslouží. Posledně koušete — nevím už po kolikáté — zase včera ve svém orgánu, a dovolte tedy, abych vám oříšek zas trochu nařídil: slíbil jsem Vám to a — on revient toujours à ses prèmiers amours.

Ze všeho věcného, co jsem proti Vám uvedl — a je toho na fůry — troufáte si pořád jen na Zbyhoně a Kytici. Vyložil jsem Vám to dost populárně v Literárních Listech, dal jsem Vám zvláštní lekci ještě v listopadové Osvětě — marno vše. Tedy — dejte naposled pozor!

1. Zbyhoň. Slovo to vyskýtá se nejprv 1817 v RKém. Pak v Blaníku Klieperově, tištěném r. 1820. Máte nějaký doklad z doby před r. 1817? Máteli, věřte mi, ačkoli mám »neobyčejnou popěračnou drzost« (jak elegantně, dr. Herbene!), nebudu Vám to přece moci popříti. Blaník se dával r. 1815 — dobrá: to je jisto. Víte, že ta osoba se tenkrát jmenovala Zbyhoň? Odkud? Prosím Vás, poučte mne!

2. Kytice. Proti ní uvádí se parallela s Hankovou písní Na sebe — avšak tato parallela sama nestačí. Nutno ukázati, že Na sebe může býti starší než z r. 1819, kdy vytištěna. Pak teprv je důvod celý. Nu, doktore, kdo pak uvedl ***první*** tenhle důvod, tak vypreparovaný? Profesor Masaryk? Příteli drahý! On tedy vyhledal určité místo v Hankově písni Na sebe a vyhledal určité místo u Legis-Glückseliga a udělal z toho ve spojení s Kyticí určitý závěr. »Jedné věci si však při tom nepovšiml aneb zapomněl si povšimnouti: že totiž ***už jiní, před ním*** a to ***právě ti*** (Šembera, Vašek), ***jichž spisů ve výkladě svém užíval, právě tytéž*** spisovatele prostudovali a nešťastnou náhodou ***právě tatáž*** místa vybrali, která on — on pak nanejvýše jen pohodlně, a to málo kdy, ***nahledl do textu,*** aby podal, ne snad něco nového, nýbrž ***věci staré obšírněji.***« (Praví — J. Král, Suum cuique, 24—25.)

Co proti tomu všemu pomůže nadávati Jidášů, hadů, pokrytců, falšovatelů, drzounů atd.? To je přec vyložené, i pro redaktora sebe méně »intelligentního«. Skoro mi napadá »z veliké knihy aforismů ze světových literatur«: »Mein Freund, du wirst grob, also — ***hast du nicht Recht.***«

* * *

Ostatní všecko je samá pleva, samý klep a pomluva, samá pravda a báseň. Mám Vám zas trochu poznámek dáti pod čáru? Bude to něco platno? Nebude — aspoň Vám nic. Ale přece bude aspoň pro jiné dobře trochu rozanalysovat tu Vaši činnost intellektuální, prolomit okno do Vaší duševní dílny, ohledat ta Vaše kolečka a péra, která řídí Vaše velkolepé výtvory. A zas je trochu namazat — vrzají povážlivě. S toho stanoviska omluvte následující pitvu.

Napřed Vám musím poněkud ujasniti pojem osobnostního boje a tak zvané sprostoty. Vám to není — bohužel po desítileté veřejné činnosti — dosud jasno. Pamatujte si tedy pro příště.

Všecko, co kdo tiskem vydá nebo ve veřejných shromážděních jedná — to všecko, ať se mu již líbí nebo nelíbí, je majetkem veřejnosti. Všechno, co kdo z těchto dvou pramenů ví, je k jeho disposici: podpisujeli se kdo jako doktor, redaktor, vystupujeli veřejně s určitými spisy (a — u Vás — klepy), přijímá tím eo ipso za to všechno odpovědnost. Ovšem — jen potud — pokud sám toho užil aneb to uveřejnil. Všechno ostatní — od jeho osoby k jeho bytu, od jeho hlasu až k jeho dopisu — je věc soukromá a na veřejnost nepatří; veřejnosti je to úplně stejno, nosíli paruku či nic, píšeli švabachem či latinkou, máli jmění či nouzi, máli obchod s chmelem či s čokoládou, — to je nám všechno úplně jedno. Ale kolik pak takových veřejných — a veřejnosti určených — fakt uvádíte Vy? Skoro žádná — ale za to úryvky z dopisů (»jednoho přítele,« »přítele našeho listu« atd.), kusy rozmluv (»jeden mladočeský spisovatel povídal,« »obránci sami nám říkali« atp.), pikantní klepy (»on plakal — bohaté slzy jako hrách ronily se mu po tvářích,« »nesl k prof. Masarykovi článek takový a takový« atd.), pak trochu nadávek a urážek, za které byste se u svého domovníka styděl — to, pane redaktore (dejte se v té příčině od »spolupracovníka« poučiti), není veřejné a není dovoleno — nýbrž je to ***zbraň ošklivá a hanebná,*** kterou spor o RKém nerozhodnete a rozhodnouti nemůžete.

A pravda — urážky. Vy ani v té příčině nemůžete si stěžovati na přílišné pochopení. Každý veřejně působící člověk musí u nás snésti kritiku — a zejmena ji ovšem musí snésti kritik sám. A když taková kritika je opřena důvody, byť i byla sebe ostřejší, není již sprostotou a není urážkou. Když Vy otisknete článek, který Vám nebyl vůbec poslán, a když jej otisknete nejen bez svolení, nýbrž ***proti*** vůli autora, má každý právo říci, že ten článek je ***ukraden***. Je to slovo ostré, ale pravdivé; Vaše svědomí Vám jistě říká, že jste tak učiniti ***neměl***. Když někomu nadáte Jidášů a nedokážete toho jedinou písmenkou, může Vám každý křesťan, bible znalý, říci, že je to ***nejhrubší surovost*** — ostré slovo, ale pravdivé, — a může dále říci, že je to ***drzá lež***, poněvadž Vy toho nikdy a nijak nemůžete dokázati. Pojmenovati věc pravým názvem není ***sprostota***, ani ***drzost***: je to snad nedvorné, nemilé — ale když je válka, tedy se muži zabíjejí. Ovšem ale Vaše slova: ***jedovatý had, zrádný Jidáš, drzá lež,*** poněvadž u nich není důvodů, jsou sprostá nadávka — Vy vedete válku dokonce i tak, že vraždíte děti, pálíte vesnice a ohavíte zajaté. Je to také válka, ale tak vedou válku bašibozuci a Čerkesové, ne však Evropané a dokonce ne — Čeští bratří.

Vy si také stěžujete, že vedu válku nikoli proti Vašim přispěvatelům, nýbrž proti Vám. Což pak nejste odpovědný a »intelligentní« redaktor? A — bonum melius — což pak jste se s těmi články neztotožnil? Což pak jste si je netroufal napsati sám? Jaká to zbytečná finta! Jsouli ty články věcně tak špatné, jak opravdu jsou (a zůstanou, dokud mých důvodů nevyvrátíte), což pak jim to pomáhá, že je psal prof. X. nebo prof. Y, lidé jinak vší úcty hodní? Prostý rozum Vám poví, že nic — naopak, že ty špatné články škodí jejich dobré pověsti.

Píšete také dále, že mi staří ovšem platí (— jak tomuto ušlechtilému spůsobu polemiky mám říci, rozsuďte sám —), ale že s Časem polemisovati nedovedou, k tomu že jsou slábi. Když tohle není hloupá pýcha, není jí jistě už nic na světě. Což pak jsem dosud vubec někoho prosil, aby se mne zastal? Což pak — povězte si to upřímně doma »o půlnoci při spuštěných záslonách a při zavřených dveřích« — na Čas nestačím sám docela? Což pak jste dosud neprohrál bitvu za bitvou? Což pak jste dosud odpověděl k jediné věci — od srpnové Osvěty počínaje až do nynějška? A což pak Vám to neřekli sami Vaši lidé? sama Vaše strana? — (Mně to řekli, abych užil Vaší methody argumentační.)

A ještě kdy by všechny ty Vaše narážky o soudu povolaných odborníků byly pravdivé a upřímné, kdy by v skutku dávali Vám za pravdu! Hned na počátku vedl jste proti mně za svědka »jednoho mladočeského spisovatele« — mluvil jsem s ním potom náhodou, a on mi potvrdil, že s mými výroky úplně souhlasí, jen dodal, že on »by se s Časem nešpinil«; nazýváte mé obrany v Osvětě a Literárních Listech »sprostými« (— při tom jste ani neškytl —), a dva universitní realisté-profesoři vyslovili s nimi úplný souhlas; citujete, Bůh ví po kolikáté, proti mně Machara, — a on mi zatím řekl: »nemělo se proti tobě tak psáti; když jsem přečetl Literární Listy, viděl jsem, že je ta bitva pro Herbena ztracena« — atd. atd. Když Vám vyvrátím deset klepů, stisknete se hezky do koutka a napíšete dvacet nových; uveřej-

níte »peprné zasláno« kollegy filosofa, o kterém v pravdě by se mohlo říci: »si tacuisses, philosophus mansisses;« a vyhodíte konečně hlavní trumf — podporu Akademie a Svatoboru.

Milý redaktore! Byloli co sprostého a špinavého, byla to tato Vaše výtka. Víte, že podporu nemám na další studie, nýbrž na drahé a nákladné cesty. Kdy bych byl universitní profesor, nepotřeboval bych jí možná; ale že supplent si na takovou cestu neušetří, ani z honorářů, spočítáte si sám na prstech. Výtka je také hloupá a nešikovná, jako celá Vaše expedice proti mně. Vaše kulky lítají přes mou hlavu a padají někam zcela jinam, než si myslíte. Neboť — což pak Vy sám jste nedostal nikdy od Svatoboru podpory? A proč jste to neoznámil v Čase? Ze skromnosti? A což pak — krátkozraký redaktore — nedostal universitní profesor Gebauer od téže Akademie, na niž tu tolik hubujete, šest set zlatých podpory na další studie? Proč pak o tom Čas mlčel a mlčí? Proč? Nehodí se mu snad toto uznání Gebauerovy práce Akademií? Což pak nedostal — — ale málem bych upadl do Vašeho spusobu — mala exempla corrumpunt bonos mores.

A ta Vaše Horácovská pýcha chudoby. »Naše strana je chudá,« ale chudoba cti netratí — tak se konejší redaktor Času. Což pak to není k smíchu? Což pak to není strana samých universitních profesorů? A což pak chodívají chudáci se zlatým límcem a chocholem na klobouku? A což pak nerozhodují tito páni o stipendiích státních i fakultních? Což pak náhle lidé v Praze ztratí paměť, když Vy se uhodíte v prsa a zvoláte s Horácem: »probamque pauperiem sine dote quaero?« Vy jste jako Seneka — ten, jak známo primánům — na tunách zlata sedě chudobu vychvaloval.

Myslíte, že španělský hidalgo je figura tragická?

* * *

Ale tu vidím, že Vy jste opravdu stížen myopií, aspoň duševní. A to podle všeho nevyhojitelnou. Neboť — a to tvrdíte docela vážně po 10 ročnících Času a 3 ročnících Naší Doby, — Vy píšete, že ***se realisté přísně kritisují.*** A při tom se ani neusmějete! Římští augurové byli přece upřímnější.

Také tak šlakovitě vyčítáte mi, že jsem se změnil v šesti nedělích. Příteli drahý, neuvádějte mi za autoritu sv. Pavla: Vy přece — od svatého Jana Nepomuckého — nevěříte v zázraky, a obrácení Šavlovo je přece každému křesťanu zázrakem. Držte se raději Dobrovského — ten se změnil v neprospěch evangelia Svatojanského za dva dni, držte se Palackého, který se změnil ve prospěch RZého za několik hodin, a držte se Gebauera, který **21.** ledna 1886 se odhodlal napsati Potřebu a o kterém **22.** ledna dr. Novák veřejnost ujistil, že píše ***obranu.*** Nedržte se pořád jen mne — srovnáváním se člověk učí (pověděl to už také někdo).

Na konec — neopatrně, jako vždy — prozrazujete, proč jste proti mně se svými děly vytáhl. »Strhal Gebauera a Masaryka.« Crimen laesae majestatis tedy in optima forma. Předně: pamatujte si, když někdo k svým výtkám uvede duvody, a to důvody tak hojné a makavé, jako jsou moje, není jeho psaní ani pomlouvání ani strhání; za druhé — o prof. Gebauerovi to není vubec pravda, a Vy o tom můžete

nejméně mluviti, protože, jak jsem Vám ukázal, rozumíte grammatice asi jako Salač breviáři (abych se zas Šmilovského doložil); za třetí a konečně — o Masarykově esthetickém rozboru, České otázce atd. jsem nesmýšlel nikdy jinak a lépe nežli nyní — jiní lidé, také odborníci, byli jen upřímnější než já a řekli, že ty spisy, zejmena Česká otázka, jakož i chvála, kterou ji vynáší její nakladatel Čas, jsou docela obyčejný (vědecký) humbug. Já to neřekl — a snadno najdete, kdo to pověděl.

* * *

Tím uzavírám s Vámi na ten čas polemiku. Nebude mi asi — už jsem to řekl — nyní možno Vás poučovati (Vy mne nepoučujete, nýbrž jen mi nadáváte). Proto prohlašuji také napřed — důkaz podám, jakmile budu opět jednou míti pokdy — všeliká Vaše budoucí »odhalení« za veliký švindl, všeliké Vaše budoucí »věcné duvody« za vyložené nesmysly a všeliké Vaše budoucí nadávky za výplody chorého mozku. Váš dosavadní hrdinský boj dává mi k tomuto paušálnímu odsouzení úplné právo.

»A to je konečně to nejsmutnější« — abych se přítele doložil.

Dne 30. listopadu 1896. *V. Flajšhans.*

Zprávy hospodářské a sociální.

Komise pro splavnění Vltavy a Labe z Prahy do Ústí. — »Svůj k svému« na Moravě. — Konsul Korbel o vyhlídkách zdejšího vývozu do Spojených států. — Anketa rafinérů cukru. — Dělnická akademie v Praze.

Dne 23. listopadu t. r. měla ustavující schuzi v Praze ***komise pro splavnění Vltavy a Labe z Prahy do Ústí***, skládající se ze zástupců zemského výboru království českého, místodržitelství a ministerstva, jejímž úkolem bude ustanovovati pracovní plán pro každý rok a míti vrchní dozor nad prováděním stavby zmíněného podniku. Pro příští rok, jehož počátkem má stavba býti zahájena, komise bude disponovati obnosem 840.000 zl. od státu a asi 400.000 zl., které zemský sněm český v nejbližším zasedání povolí. Celý náklad tohoto podniku rozpočten jest na 12·95 mil. zl. z čehož $^1/_3$ připadne na království české a $^2/_3$ na stát. Splavněním Vltavy z Prahy do Mělníka a Labe do Ústí, s nímž spojeno bude také upravení a splavnění Vltavy uvnitř Prahy a zřízení vorového přístavu na Smíchově, přijdou ku platnosti přístavy v Holešovicích a v Libni nákladem více než 4 mil. zlatých pořízené, a budeli ruch dopravní na této nové vodní trati uspokojující, dočkáme zajisté v brzku spojení Prahy s Vídní kanalisovanou Vltavou (z Prahy do Budějovic) a umělým průplavem (odtud do Korneuburka), čímž bude utvořena nepřetržitá vodní cesta zdéli 3700 km., spojující Severní moře a vodní síť pojící se k Labi v délce 2100 km. s mořem Černým a vodní sítí pojící se k Dunaji v délce 4435 km. Vedle zmíněných již 840.000 zl. na kanalisaci Labe a Vltavy nalézá se v státním rozpočtu na příští rok ještě 340.000 zl. na zřízení vorových přístavu na

Vltavě a Labi, 40.000 zl. na regulování Vltavy mezi Štěchovicemi a Prahou, 80.000 zl. na dokončení regulace a zřízení překladiště spojeného s vlečnou drahou Labskou u Mělníka, a 10.000 zl. na předběžné práce pro kanalisování Malého Labe od Mělníka do Hradce Králové.

Heslo »*Svůj k svému,*« o jehož prospěšnosti jsme se na tomto místě již vícekráte zmínili, ujalo se nejvíce na Moravě, kdež města a tudíž i obchod v nich zastoupený jsou v rukou německých: důkaz toho podaly opět nedávné volby do obchodní a živnostenské komory Olomoucké, při nichž ani v obou odděleních nejnižších poplatníků nezvítězili čeští kandidáti. Jestliže tamější obchodníci, i v českých městech usedlí a tudíž téměř výhradně z českého odběratelstva žijící, bez ostychu staví se mezi naše národní odpůrce, nezbývá našim krajanům zajisté nic jiného, nežli odmítnouti další jejich služby a opatřovati své potřeby u obchodníků českých K takovému rozhodnutí jest ovšem potřebí dorozumění se dotčených odběratelů, které se děje nejlépe novinami. Heslo »Svůj k svému« jest tedy výronem národní svépomoci, v níž zajisté nikdo nemůže spatřovati nic nedovoleného. Ale na Moravě člověk s obyčejnou logikou daleko nedojde. Brněnské místodržitelství vydalo v tyto dni vyzvání k okresním hejtmanům, aby upozornili obecní starosty, že vyzývání, aby se neobjednávalo a nekupovalo u jistých osob neb u celých tříd buď z důvodů národních nebo politických (dle hesla »Svůj k svému«), budou trestána dle § 302. trestního zákona, a jakmile obecní starostové o podobných případech zvědí, mají hned učiniti oznámení u státního zastupitelství neb u soudu, by zavedeno bylo trestní řízení. Výnos tento způsobil v české veřejnosti ovšem ohromný úžas. Že § 302. tr. zák. jest velice podajný, jest zejmena českým novinářům s dostatek známo, ale interpretace moravského místodržitelství má do sebe tolik původnosti, že sotva asi tak hned nalezne napodobitelů. Neboť jeli nakupování od někoho projevem nepřátelství proti němu, pak všichni občané v Rakousku až na nepatrné vždy vyjímky žijí mezi sebou v nepřekonatelném nepřátelství. Při nastávajících volbách do říšské strany nebude snad na Moravě nikdo směti druhého vyzývat, by s protivnou stranou nebo protivného kandidáta nevolil, neboť by tím proti oné straně neb onomu kandidátu vybízel k nepřátelství z důvodů národních nebo politických a dopustil se tak přečinu dle § 302. trestního zákona. Doufáme, že vyšší instance správní neb aspoň soudy zjednají v této věci nápravu. Což aby krajané naši taktiku svou změnili a nabádali ke kupování u krajanů, místo aby zrazovali od kupování u národních odpůrců? Snad se tímto projevem zvláštního přátelství nedopustí žádného trestního skutku.

Vývozní spolek pro Čechy, Moravu a Slezsko, jemuž Němci dosud nemohou odpustiti, že při jeho zakládání poukázáno bylo na nezbytnost zamezení »vnitřního dovozu« zboží německého, a jenž i u mnohých kruhů českých nenalézá takové přízně, jaké by pro svou čilost zasluhoval, uspořádal dne 26. listopadu v Praze veřejnou schůzi, jež nabyla veliké důležitosti tím, že se do ní dostavil rakousko-uherský konsul ze San Franciska pan *Fr. Korbel*, a podal k učiněným dotazům velmi cenná *vysvětlení o vyhlídkách vývozu od nás do Spojených států.* Pan Korbel myslí, že dovoz zboží, pro které Amerika nemá vhodných su-

rovin a které se tam tedy nevyrábějí, ani za nového presidenta nebude stížen. To prý zejmena platí o rukavičkách, o skle, porcelánu, lučebninách a na dlouhou dobu také ještě o cukru. Vývoz granátového zboží nemá valných vyhlídek, avšak tím prý jsou zdejší vývozci sami vinni, jelikož nelze žádati, aby Američan kupoval zboží, jež není ani zlaté ani stříbrné a za 24 hodin zčerná. Také vývoz rukaviček prý vzal značnou újmu nesolidností zdejších vývozců, kteří skupují různý brak a posílají jej místo zboží dobrého. Mimo to prý se zde málo dbá na řádné balení, následkem čehož zboží se ušpiní a mnohdy i docela nepotřebným stává. Při některých zásilkách byly prý do škatul vházeny pouze levé rukavice a u některé nebyly prý ani mezi prsty sešity. Naproti tomu lze očekávati, že plátna z Čech a Slezska zase budou se moci do Ameriky vyvážeti, jelikož len se tam nepěstuje. Avšak mělo by se usilovati, aby plátno nadále se posílalo do Ameriky přímo od nás, a nikoli přes Hamburk a Londýn, odkudž tam přicházívá jako výrobek irský, o čemž prý se p. Korbel sám nejednou přesvědčil. K tomu cíli že by bylo potřebí, aby do Ameriky byli vysláni od nás lidé, kteří by se tam trvale usadili, a seznajíce tamější poměry jali se pak dle potřeby říditi přímý obchod odtud s Amerikou. Bylo by si přáti, abychom měli v cizině více tak znamenitých krajanů, kteří by ob čas k nám zavítali a o obchodních poměrech své nové domoviny zdejší živnostníky a obchodníky tak důkladně poučovali.

V anketě rafinérů cukru, která se konala dne 30. listopadu u ministerstva financí, prohlásil ministr Biliński, že zachování prémií vývozních ve zvýšení obnosu podstatně se stěžuje, když cukrovarníci při stanovení prodejné ceny cukru a při odebírání řepy řídí se kartelovými a rayonovacími úmluvami. Dlužno prý přičítati kartelu, že vývoz rafinády značně klesl, a rozpjetí mezi cenou surového cukru a bílého zboží se zvětšilo. Vydání všeobecného zákona kartelového dlužno prý proto pokládati za možné. Naproti tomu prohlásili cukrovarníci, že kartel jest zrovna životní potřebou rakouského cukrovarnictví, že jen kartel udržuje výrobu v pravidelných kolejích, a snažili se výtky v příčině ceny a rayonování vyvrátiti.

Dne 1. prosince počaly přednášky na ***dělnické akademii*** v Praze zřízené od spolku stejného jmena, jenž o sv. Václavě tohoto roku konal svou ustavující valnou hromadu. Dle programu mají se v ústavě tomto pořádati nejen kursy zvláštní o jednotlivých předmětech, na př. o hygieně, o dělnickém pojišťování, o ústavním a trestním právu a pod., nýbrž také všeobecný kurs 2—3letý, ve kterém by bylo lze nabytí podobného všeobecného vzdělání, jakého poskytují asi gymnasia, vyjímaje ovšem znalost mrtvých jazyků, na jichž místo by vstoupily fysiologie a nauky sociální. K založení dělnické akademie zavdalo asi podnět přesvědčení náčelnictva české strany sociálně demokratické, že české hnutí sociálně demokratické, jehož přívrženci rekrutují se téměř výhradně z řad dělnických, v nichž vzdělání školské zpravidla končívá obecnou nebo v městech měšťanskou školou, a jen zcela vyjímečně některou nižší třídou škol středních, vzhledem k malé přitažlivosti, kterou program strany této dosud jevil na české intelligenty, potřebuje k dalšímu svému rozvoji lépe vzdělaných žurnalistů a řečníků. I sebe větší přítel české sociální demokracie nebude moci zapříti, že tato ku prohloubení pro-

gramu a nauky sociálně demokratické dosud ničím nepřispěla, jsouc duševně úplně zavislá na sociální demokracii německé, a že také její tisk periodický nestojí dosud nikterak na vysokém stupni. Smímeli hnutí sociální našeho století porovnati s reformačním hnutím v 15. a 16. století, jest zajisté nápadno, jak značný rozdíl jest mezi významem, jaký příslušel národu našemu v onom hnutí, a mezi úlohou, jakou hraje v hnutí sociálním. Také tehdy na naše reformátory působily vlivy cizí, ale zůstaly pouhými podněty, jež duch český samostatně a organicky zpracoval v ušlechtilý útvar Jednoty bratrské, jež povždy zabezpečí národu českému čestné místo v dějinách kulturních. Naproti tomu se teď u nás cizí nauky přijímají čistě mechanicky, bez ohledu na to, zdali duchu našemu svědčí čili nic. Myslíme proto, že by bylo vděčným úkolem nové akademie, aby přispěla k vyjasnění poměru mezi naukami sociálně demokratickými a českým duchem a vyšetřila, jak by učení to muselo býti změněno, aby vyhovovalo potřebám českého lidu. Nemůže býti zajisté nic mezinárodnějšího než učení Kristovo, neznající rozdílu mezi plemeny a hlásající lásku k nepříteli jak osobnímu, tak i kmenovému, a přece jak různě si je každý národ přispůsobil. Tím méně zdá se nám, že by učení sociálně demokratické, jež obsahuje celý zvláštní názor světový, proto, že se prohlašuje za internacionální, mělo zůstávati šablonou, pro všecky národy stejnou. Jeli však, jak za to máme, učení to ve své positivní části naprosto pochybené, pak dlužno tím spíše žádati, aby takovéto cizí sazenice byly dobře prohlednuty, nežli se budou ve velkém pěstovati. Dále myslíme, že by jedním z hlavních předmětů v dělnické akademii vyučovaných měla býti věda národohospodářská, najmě ony části její, které od socialistických theoretiků vykládají se jinak, než od t. zv. ekonomistů »vulgárních« čili měšťanských, a to nejen proto, že dělnictvo, jsouc nejvíce dotčeno ve svých zájmech vývojem hospodářským, potřebuje, aby mu theoreticky dobře rozumělo, nýbrž také z toho důvodu, aby naše sociální demokracie byla s to, jak v theorii se emancipovati od sociální demokracie německé, tak i praktické požadavky své dle našich národních podmínek a poměrů upraviti. Neboť lišíli se národ náš i za nynějšího řádu hospodářského mnohými zvláštnostmi od národa německého a zejmena židovského, není pravdě nepodobno, že i v »státu budoucnosti,« kdy bychom se ho jednou snad přece měli dočkati, bude třeba mnoho odchylek od zařízení německých. Majíce na paměti, že převážná většina našeho národa náleží třídě dělnické, a že právě této třídě následkem poslední opravy volebního řádu dostalo se účastenství v činnosti zákonodárné, kteréž za nedlouhý čas zajisté bude rozšířeno, přejeme si, aby se nové akademii, pokud se týče dělnictvu našemu, jehož touhu po vzdělání pokládáme za úkaz velice potěšující, dostalo nejlepších učitelů, neboť jsme toho mínění, že pro dělnictvo »věci nejlepší jsou právě dost dobry«.

Dr. *E. B. Šimek.*

Hlídka vojenská.

Úvodní slovo. — Válčení na Kubě.

Mezi tím, co učení lidumilové a mravokárci ve svých studovnách, měkce vystlaných moderním pohodlím, a obklopeni modravými obláčky vonného dýmu spřádají své sny o budoucím míru světa a horliví sněmovníci a apoštolé myšlenek budoucnosti bouří v debatách u zeleného stolu proti molochu militarismu a uzavírají resoluce proti válečným výpravám a válečnému řemeslu vůbec: bijí se tisíce synků evropských v řadách na dalekém východě a západě, v pustinách afrických a na ostrovech amerických, snášejí svízele a útrapy války, divokého zápasu s nehostinnou přírodou v cizím podnebí a prolévají krev v boji s rozkácenými vášněmi domorodců.

Je to nehodné! Hanba století! A přece nevyhnutelné, elementární, osudné jako všechen život.

Novodobému pohodlníku, který ráno u kávy čte své noviny a má den příjemně rozdělený na četbu knih, poslouchání nebo konání přednášek a jiné sybaritství, snadno se řekne: »Bojovati je barbarství! Dobře na Italy, že byli pobiti v Africe; proč se tam odvažovali! Zkáza Francouzům, že derou se do Madagaskaru, a Španělům, kteří touží labužníkovat na Filipínách! Jen hnusné sobectví pudí evropské státy odvažovati se do cizích dílů světa a podmaňovati nevinné, nic zlého nepodnikající národy!«

Pravda, sobectví je pudí. Ale — bez sobectví není lidského skutku, ani nejvznešenějšího. Ze sobectví káže hlasatel nového učení svým žákům, aby získal sobě a odloudil přívržence svému soupeři z druhé školy; ze sobectví podniká vzdělaný stát evropský nákladné výpravy do zámořských krajů. Jinak to už na světě nejde. Dnešní vzdělanost je dílem všeho druhu zápasu, od zápolení v slově až do nejlítějšího prolévání krve, jakého svědkem byla země naše po tisíce let, co se člověk objevil na jejím povrchu.

Pokrok kulturní je na štěstí idea tak veliká a mocná, že nevisí jen na slově mravokárce a básníka, který z pohnutek nejčistších se jí ujímá, který přináší v ústrety svoji obětavost, své nadšení a lidumilství, nýbrž je to imperativní zákon přírody, která tíhne k svému zdokonalení i přes vůli člověka, přes jeho odpor a sobectví, ba právě tato vlastnost jeho kuje nejvýdatnější zbraň pokroku a rozvoji. A jako by nebylo dnes velkolepého rozkvětu moderně kulturního života ve Spojených obcích severoamerických bez krvavých válek, které tu s domorodci v minulých stoletích sobecky podnikali Španělé a Holanďané, Angličané a Francouzi, tak i dnešní osadová politika a všecky výpravy válečné od států evropských v zámoří podnikané, byť vycházely z popudů sebe hrabivější a nízkomyslné politiky, přece jen stojí v službě velikého pochodu lidstva za cílem vzdělanosti. Vojna a vojsko byly dosud a budou ještě dlouho, jak přítomný stav věcí na povrchu zeměkoule dokazuje, výdatnými prostředky vzájemného sebevychovávání národů, t. j. společného spění za vzdálenými cíli člověčenstva.

Vojenství náleží mezi nejvýdatnější prostředky kulturního vývoje, jsouc rovnocenné s jinými prostředky ať vědeckými, ať uměleckými, jakožto hlavní kotva státního bytu, záštita společenského řádu, ochrana osobní svobody, majetku, všeliké práce, míru atd., také jako ochrana vzdělanostních snah, které ve formě výprav vědeckých, styků obchodních, podniků missionářských a pod. navazují styky národů vzdělaných s národy dosud přírodními. Pohříchu tyto ideální styky co chvíle mocí zákonů životních zvrhají se v krvavé srážky a zápasy.

Chceme v této rubrice sledovati všecky zajímavější zjevy v oboru vojenství, vojenských organisací, reform, strategie, vojenských věd pomocných, vynálezů, hlavně pak soudobých výprav a činných podniků válečných. Stanovisko naše ovšem bude čistě pozorovací a zpravodajské.

* * *

Na ostrově Kubě vidíme zápasiti seřaděné šiky vojenské s organisovaným odporem národa. Půldruhého roku trvá již boj, vedený z obou stran s neobyčejnou houževnatostí, a posud nelze s jistotou předpověděti rozhodné vítězství té či oné strany. Mravně jsou dosud vítězi povstalci, k nimž kloní se převážnou většinou sympatie národů, získané vytrvalostí obdivuhodnou v boji za nejvyšší poklad národní svobodu a samosprávu.

Vojensky zajímavý zápas na Kubě jest důkazem, kterak vojsko o sobě, nepodporované lidem, nepostačuje, aby zlomilo odpor věrně k sobě držícího národa, podporovaného přírodou a nezastrašeného neúspěchy jednotlivých čet. V drobné válce jsou vítězství nad početně slabými houfci povstaleckými skutečně bezvýznamna. Kolikráte již oznámily telegramy španělské, kterak prý rozprášena a zničena zde četa Maceova, onde Gomezova, či zase Nunězova, Delgadova, Sotomajorova a jiné a jiné, aby v zápětí oznamovaly nový a nový »úspěch« nad týmiž četovodci v krajinách buď sousedních či vzdálenějších! Schopní vůdcové a správcové výprav povstaleckých nedbají na takovéto místní, parcielní neúspěchy, vědouce, že nikoli tak vavříny bitevní, taktické, jako spíše souhrnný účinek všech podniků neúnavné čilosti způsobuje, by vojsko proti nim vyslané pozbývalo mravních sil, nezbytných k houževnatému vytrvání a neutuchajícímu nadšení.

Drobná vojna rozrušuje každé řadové vojsko, jakmile se iniciativy uchopili povstalci a vojsku nelze než bíti se s nepřítelem vždy jen nenadále se objevujícím. Ustavičná nejistota kdy a kde se tak stane, a holá nemožnost donutiti guerillů, aby stanuli k boji, odnímá vojsku chuť a sebevědomí, a tak zvolna, ale jistě, na místě odvahy nastupuje nedůvěra, bázeň. Povstalecké čety, jimž nadržuje lid, stávají se postrachem vojáků; zpravodajsky výtečně obsluhovány a kryty příhodným terrénem znají vše, co děje se u nepřítele, jsou s to vyhnouti se vždy jeho nástrahám a zároveň překvapovati jej, kdy a kde se toho nejméně naděje; nedopřávají mu oddechu, ruší jeho spojení, stravování, zachycují a ničí potřeby válečné jemu dovážené, škádlí a dráždí jej ve dne i v noci bez ustání a na všech bodech zároveň, tak že vojsku nelze ani s bezpečností obraceti úsilí své v určitou stranu. Není místa bezpečného, kde by se mohlo oddati spánku s klidným vědomím, že z něho

nebude vyrušeno. A tak nedostižností a pouhým drážděním docilují povstalecké čety svého účelu téměř beze ztrát: nevyspalé vojsko strádá ve všech potřebách, a nemajíc příležitosti vzpružiti se rozhodným úspěchem zbraní, ochabuje, až poklesne na mysli. Událi se pak přece srážka nějaká, buď povstalci vyhnou se rozhodnutí, nebo jsou již od počátku ve výhodě, tak že s úspěchem minouti se nemohou. Že za takových okolností morální převaha nachází se v leženích povstaleckých, je zřejmo. Jednotlivci guerillové vědouce, že nerozhoduje síla a dokonalost zbraně, jsou čilí a neochvějní ve všech svých podnicích, a tak roste i odvaha jejich i chuť k činnosti; vypozorují výhodu plynoucí z prodloužení zápasu a vypozorují také únavu i zmalátnělost nepřítelovu.

Aby řadové vojsko dosáhlo nad povstalci úspěchu, je především třeba četných, obratných i naprosto spolehlivých zpravodajů, zvědů: avšak cíle toho nelze domoci se bez prostředků ohavných, mezi nimiž korrupce společnosti povstalecké hraje nejdůležitější úlohu. Vzbuzovati a živiti vzájemnou nedůvěru mezi jednotlivci i četami a zvláště mezi vůdci, čehož dosáhne se obratným nastrojením »zrady« mezi nimi, navnaďovati povstalecký lid hojnými úplatky, bývalo odevždy nejbřitší zbraní proti revolucionářům, prostým vznešenější idey. Vojsko s železnou kázní a s vytrvalostí, nezviklanou nijakými chvilkovými nezdary, vždy hybné, hotové bojovati a časově i věcně spravované tak, že kroky jeho nestávají se údery do vzduchu, dovršuje v tom případě snadno plný úspěch.

Ostrov Kuba je pro drobnou válku neobyčejně výhodným jevištěm. Jest po celé délce pokryt četnými hřebeny hor, místy velmi strmých, kde jsou všude hojné sluje a všemožné úkryty, jejichž bezpečnost zvýšena jest temnými pralesy namnoze s podrostem neproniknutelným: jest prorván nevelikými sice, nicméně však nesnadno překročitelnými koryty tekoucích vod, nebezpečných také množstvím obrovských ještěrů. Vedle toho překáží vojenským operacím mnoho močálů, zvláště na jižním pobřeží. Není divu, že taková země je eldorádem povstaleckých čet, a že se v ní nedaří Evropanům v boji proti vzbouřeným domorodcům, jimž mimo to vydatně pomáhá i nezdravé ponebí. Žlutá zimnice, řádící mezi Evropany úžasnou měrou zvláště v době dešťů — od června do konce října, deštěm nejbohatšího měsíce — zrovna decimuje mužstvo španělského vojska.

Kubánci, počtem mužského pohlaví do devíti set tisíc sahající, v zápase o svobodu výborně užívají výhod skýtaných povahou svojí vlasti. Pochopujíce prospěch plynoucí z vražedného účinku ponebí na Evropany, prodlužují dobu zápasu všemožným způsobem. Půda přímo Kubánce vyzývá, aby rozdělovali válečné síly své na slaboučké houfce, lehce pohyblivé, které náhle překvapují Španěly hned v čele, hned v boku, hned v týle, a hned zase zmizejí, jakmile nepřítel poněkud se vzpamatuje. Španělé jsou ustavičně odkázáni na trpnou obranu, a to i tehda, když, chtíce povstalce překvapiti, výbojně vytrhnou: náhle, než se nadějí, vyrážejí povstalci z houštin, aby způsobíce v řadách vojska zmatek a ztráty opět beze stopy zmizeli; vojsko pak, dojdouc cíle, nachází ho opuštěný, po povstalcích není již vidu ani slechu.

Již maršálek Martinez Campos marně se pokoušel vyhubiti tlupy guerillů létacími sbory a drobnými výpravami vůbec. Vojsko za něho

křižovalo ostrovem a pronásledovalo povstalce co nejusilovněji, namnoze ovšem bez úspěchu, neboť dostihnouti jich po chuti nikdy nemohlo. Když přišel nový generální kapitán, generál Valerian Weyler, uchopili se Španělé jiné taktiky: snaží se dusiti povstání po jednotlivých krajích. Především měly od sebe býti odděleny obě hlavní skupiny Kubánců, Maceova a Gomezova. Don José Maceo ještě před příchodem Weylerovým pronikl až do krajiny Havannské, udržuje na východ spojení s druhým čelným vůdcem povstaleckým, Maximem Gomezem, ovládajícím krajinu Matanzasskou. Weyler rozdělil rozmnožené vojsko své na tři hlavní skupiny, z nichž jedna pod generálem Ahumadou měla opanovati krajiny na západ od Havanny, jiná pod generálem Bargesem, končiny na východ od téhož města a třetí konečně střed ostrova. Všem sborům uložil Weyler zaplaviti současně ostrov drobnými četami a tak pochytati a rozprášiti povstalecké čety na ráz i důkladně. Samostatného pak sboru létacího pod generálem Arolasem užíti chtěl výpomocně na místech nejvyšší potřeby a na docílení spojitosti mezi jednotlivými sbory. Nepořídil však ani tehda. Udály se sice v té době velmi četné srážky, avšak opět více méně jen z vůle povstalců, kteří se opatrně vyhýbali všem vážnějším bojům. Srážky, v nichž se povstalci vždy moudře v čas ukryli, kdykoli poplašení nepřítele bylo docíleno, označovali Španělé v hojných telegramech za svá vítězství. Guerillové místy na čas zmizeli, sotva že však vojsko určitou krajinu »pacifikovanou« opustilo, objevili se opět. Podnikavý a nadaný Maceo dokonce dvakrát prorazil řetězem španělských vojsk: na východ do kraje Matanzasského a nazpět zase do kraje Pinal del Rio, v němž počátkem dubna 1896 dobyl opevněného a Španěly tuze hájeného hlavního města. Guerillové v té době vládli již znamenitým počtem lehkých rychlopalných děl, jichž dostalo se jim od zámořských přátel, ponejvíce z obcí severoamerických. Koncem dubna dostalo se jim vydatné mravní posily pro známou aféru »Competidoru,« když občané Unie zvedli hlučný protest proti tomu, že proti výslovnému znění smluv uzavřených mezi Spojenými Státy a Španělskem dva jejich spoluobčané byli od Španělů zatčeni a vojenským soudem odsouzeni. Následkem toho zakročení odboj na celém ostrově velmi zmohutněl.

Ale také generálu Weylerovi dostalo se právě z té příčiny vydatných posil: vojenská jeho moc čítala na počátku nastalé zatím doby dešťů asi 145.000 mužů. Jako všeobecně v tropech, není ani na Kubě, lze v době dešťů válčiti. Weyler užil doby té, aby sesílil východiště svých budoucích podniků ve smyslu vlastního plánu: odděliti od sebe úplně tlupu Maceovu od Gomezovy. Již před nastalými dešti počal přepažovati ostrov na nejužší jeho části mezi městečky Marielem a Majanou, z nichž ono leží na severním, toto na jižním pobřeží. Zřídil tu souvislou řadu opevnění, známou a často ve zprávách kubánských jmenovanou »Trochu.« Slovo to znamená strmou stezku, jaká skutečně obě jmenovaná pobřežní místa spojovala. Stezku dal generál rozšířiti na silnici, již obehnal hlubokými a širokými příkopy vodními, chráněnými hustým pletivem ostnatého drátu. Silnice vede z Marielu do Guanaje, městečka o 5000 obyv., konečné stanice pobočné dráhy, která sem vede z Havanny. Odsud jde silnice dále do Artemisy, rovněž 5000 obyv. čítající a ležící na hlavní kubánské železničné trati, protínající ostrov téměř po celé jeho délce.

Silnice, jak již řečeno, končí v Majaně. Celá délka její činí 38 km. Břehy vodních příkopů jsou vedle drátěné sítě lemovány palisádami. Městečka Mariel, Guanajay, Artemisa a Majana jsou opevněna; v Artemise leží teď hlavní štáb vojsk španělských. Mezery mezi městečky vyplňují opevněné vojenské tábory, rovněž palisádami obehnané, dále skupiny srubů. Výšiny okolí Marielského, dostupující přes 200 m., věnčí 7 malých tvrzí, které silnici zvlášť vydatně chrání.

Třicet tisíc mužů vloženo jest na posádky do hradeb a táborů s účelem čistě obranným; podél silnice jsou strážné i spojovací oddíly v neustálém pohybu. Vojsku posádkovému uloženo jest nepřekročovati určitý pás po obou stranách opevněné čáry a dbáti výhradně o to, aby povstalci v kraji Pinal-del-Rioském od ostatního ostrova úplně byli odloučeni. K vlastním výbojným operacím vyhradil sobě Weyler útočný sbor 45.000 mužů, jehož výstroj na výpravu do kraje Pinal-del-Rioského se dokončuje.

Maceo i Gomez pochopili úmysl Weylerův i účel opevněného přepažení ostrova a pokoušeli se již několikráte proraziti opevněnou čarou. Že však síly jejich k tomu nestačují, chystají se postup výboje Weylerova v ohroženém kraji co nejvíce stížiti. Všechny silnice a důležitější cesty, vedoucí na západ od pevného přepažení, jsou prokopány, důležitější prosmyky horské zataraseny a vchod do pohorského nitra vůbec všemožně uzavřen. Jednotlivé výpravy zkušebné, podniknuté španělským vojskem, jakož i pokusy vzíti záseky útokem, dosud se nezdařily.

Boh. Horák.

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 5. prosince 1896.

Před novými volbami; přípravy Němců z Čech; drobení se levice a sbližování autonomistů; činnost říšské rady. — Uherská výpověď; uherský sněm. — Srbský král a ruský velkokníže ve Vídni — Odstoupení Sturdzovo v Rumunsku. — Nové volby v Bulharsku. — Mélineova vláda ve Francii; senát — Německý říšský sněm; attentát Brüsewitzův; mdloba parlamentu a její příčiny.

Politickou činnost v soustátí rakouském ovládá již více budoucnost než přítomnost. Na každém kroku ve veřejném životě hledí se k tomu, co bude nebo býti může, až nové všeobecné volby rozhodnou na šest let o novém složení říšské rady. V Čechách namáhají se němečtí liberálové, aby stranu svou od levice odštěpenou učinili hodně života schopnou. Kdežto ve Vídni tvoří titéž němečtí poslanci volné sdružení, v Praze organisují se jako ***německá pokroková strana***. Dne 21. listopadu konal výbor desítky a dne 22. výkonný výbor německých poslanců z Čech porady, v nichž vyřízeno volební provolání a sestaven volební program.

Levice na říšské radě se dále drobí, jinak znamenati jistý vánek shody a sdružování společných prospěchů a důležitostí. Platí to především o ***českém poselstvu,*** sbližujícím se jak s českými konservativci, tak s velkými autonomistickými stranami. Charváti a Slovinci, rozdělení dosud v tři kluby (Hohenwartův se 7, neodvislý charvátsko-slovinský s 5 a jihoslovanský s 10 členy), rozhodli se 26. listopadu na společné hro-

madě, že vystupovati budou při volbách sjednoceně a v nové říšské radě zřídí ***jednotný jihoslovanský klub***, který solidárně hájiti má národních a hospodářských prospěchů všem společných. Podnět k rozhodnutí tomu dán byl již na shromážděních v Dalmacii, Terstu a Istrii, na říšské radě došlo vyznání od dr. Laginje, tedy ze strany neodvislých.

Říšská rada zůstává hr. Badeniovi do posledka spolehlivým sborem k vyřizování předloh. Zákony o ***platech státních úřadníků, učitelů na středních a vysokých školách*** vyřízeny byly od 24. listopadu do 2. prosince ne bez politicky významných okolností. Provedení zákonů těch vyžaduje 11 milionů zl., které však ministr financí nemá po ruce, nýbrž očekává, že jich dostane při zavedení daně z piva a lihovin. S tím souvisel i návrh vládní, aby v prováděcím ustanovení pouze stálo, že zákon nabývá platnosti dnem prohlášení. Tomu vzpírala se levice i němečtí nacionálové. Při hlasování (26. listopadu) vystoupil po letech opět železný kruh bývalé pravice, skládající se z Čechů, Poláků a konservativních Němců a Jihoslovanů, jejichž většina zamítla zdánlivě, ne však opravdu příznivější návrh, aby zákon nabyl platnosti již 1. června 1897. Druhým bodem nárazu bylo sestátnění kollejného na vysokých školách. S největším důrazem zdvihli se proti tomu němečtí liberálové, majíce hlavně Vídeňskou universitu na mysli. Sestátnění bylo však přijato (2. prosince). — ***Státní rozpočet*** ve výboru rozpočtovém 23. listopadu vyřízený, položen 5. prosince na denní pořádek. - Zákon o povinném ***pojišťování*** proti škodám z ohně od hr. Wurmbranda navržený vrácen výboru, v němž pro toto zasedání ostane pohřben.

Vídeňská vláda byla (28. listopadu) od Pešťské vlády kabinetním listem vyrozuměna, že Uhry vypovídají ***celní a obchodní smlouvu rakousko-uherskou***. Vypovědění smlouvy rozumělo se sice samo sebou a bylo od obou vlád ohlášeno, poněvadž by jinak nynější smlouva platila dalších 10 let a oběma stranám jde o to, aby byla pozměněna. Avšak že si s výpovědí pospíšili právě Maďaři, jimž nynější smlouva jest velmi příznivou, jest pro situaci charakteristické.

Za neobyčejného lesku zahájeny 26. listopadu v Budínském hradě obě ***sněmovny uherské*** trůnní řečí. Po prvé při tomto obřadu vystoupil samostatný uherský dvůr, k roku jubilejnímu úplně zřízený. Trůnní řeč, suchého úředního rázu, vytkla za hlavní úkoly sněmovní činnosti vyrovnání s Rakouskem a dovršení nápravy měny zavedením placení v hotovosti, z domácích oprav jmenovitě změnu státní správy, která soudnímu zřízení bude přispůsobena. O nový vojenský trestní řád se jedná mezi oběma státními útvary, za to ohlášena předloha o trestání vyzvědačství a zrady vojenských tajemství. O zahraničné politice zmínka se nestala, čehož opposice používá k útočným dotazům, jako by vláda zahraničnou politiku vymykala z právomoci sněmovní a snižovala tak význam uherského sněmu. Bánffy pravil, že od 5. října, kdy sněmovny trůnní řečí byly ukončeny a o návštěvě mocnáře v Bukurešti se stala zmínka, nic pozoruhodného se nestalo.

Dvě ***návštěvy ve Vídni*** obrátily k sobě pozornost. Dne 21. listopadu přijel ***srbský král Alexandr***, zdržel se tři dni, byl přijat od mocnáře a obcoval s vládními i dvorními kruhy. Jest to třetí návštěva mladého krále u dvora Vídeňského; mezinárodně pokládá se jako důsledek setkání s císařem rakouským při zahájení plavby v Železné

bráně, ve skutečnosti zdá se, že nastalo opět jisté sblížení Srbska s Rakousko-Uherskem. Srbský král zavítal pak 25. listopadu *do Říma* a byl též přijat ve zvláštním slyšení od papeže.

Nepoměrně větší význam a nejrůznější pověsti pojí se ku příchodu velkoknížete ***Nikolaje Nikolajeviče***, jenž přijel do Vídně také 21. listopadu, byl přijat od císaře a v kruzích dvorních i vládních, a pobyl ve Vídni 8 dní. Že návštěva jeho nebyla nahodilá, nýbrž s určitým posláním podniknuta, zdá se býti nade všechnu pochybnost. Ježto hlavní otázkou, v níž prospěchy ruské a rakouské se různí, jest Balkánský poloostrov, platí poslání to nepochybně dorozumění ve věcech východních.

Jak vrtkavé jsou politické poměry v Rumunsku, ukazuje opět nenadálé ***odstoupení ministerstva Sturdzova***, jež vládlo od října r. 1895 a právě nyní zdálo se nejpevnější. Nové volby provedlo způsobem, že dřívější většině neostal v sněmovně než hlas. Nyní klopýtlo přes otázku, kterou do nedávna podceňovalo. Metropolita a hlava rumunské církve Gennadios Petrescu byl 17. května pohnán před sv. synodu, nejvyšší sbor ve věcech duchovenských a církevních. Dvanácte soudců-biskupů uznali ho za vinna 20. května rušením pravoslavné víry a porušeností; byl sesazen a zavřen nejprve v klášteře Slobodzii, pak v Caldarusanech. Proti tomu bouřili se jeho přívrženci a valná část národa; dokazováno, že byl odsouzen na základě falšovaných listin. Dne 28. listopadu dopoledne táhly v Bukurešti zástupy k sněmovně a senátu, aby podaly petici. Avšak vláda je dala rozháněti a vyzvala k tomu i klackářů, této speciality východu. Nevole rostla, a Sturdza odstoupil. Jeho nástupcem stal se (28. listopadu) předseda sněmovny ***Aurelian***. Na straně Gennadiově stojí i rumunské pravoslavné duchovenstvo v Sedmihradsku a Uhrách.

Diplomatická akce v příčině Turecka přestává tím časem na jednání mezi vládami velmocí. Z ruské strany obrácena pozornost i k tomu, jak velice by se Turecku mohlo ublížit i pouhým konsolidováním jeho financí, čehož příčinou jest zvláštní situace jeho rent, právě těch, k jichž splácení mezinárodní komise spravuje jisté zastavení nepřímé daně. Jsou to čtyři skupiny rent, z nichž první v obnosu 35 mil. fr. jest v kursu 65%, druhá 210 mil. v kursu 32%, třetí 735 mil. a čtvrtá 106 mil., obě v kursu pouze 20%. Ježto umořování se děje koupěmi těchto rent na peněžném trhu, bylo by na škodu Turecka, kdy by obnosy na umořování mělo platiti dráže, což by se stalo, kdy by konsolidováním státního dluhu tureckého kursy rent těch stouply.

V Bulharsku vykonány 29. listopadu opět volby sněmovní. Potřebnými se staly pro drobení se většiny v předešlé sněmovně. Zápas byl dosti tuhý. Tři opposiční strany, ač jinak mezi sebou nepřátelské, sdružily se, aby vyhodily ze sedla vládu konservativního směru, jež po radikálním Stambolovu nastoupila. Přívrženci Stambolova podali si ruce s přívrženci Cankova, jenž za dřívější vlády zachránil se útěkem do Ruska a s vrstevníky čilého Radoslavova. Jen Karavelov ostal mimo toto sdružení. Volby skončily neobyčejným úspěchem vládní strany jak v severním, tak v jižním Bulharsku. Vůdcové opposice propadli vesměs. Vláda Stojlova bude v novém sobraniji míti značnou většinu.

Trochu slávozáře a sympatie z velkých carských slavností ve Francii, jež utkvěla i na vládě Mélineově, slouží jí nyní jako štít v tuhých potyčkách v parlamentu. Jinak nelze si ani vysvětliti její značné úspěchy při tolikerých útocích na ni podnikaných. Méline nemá ve sněmovně mnoho přátel, nepočítaje umírněné republikány, kteří sami o sobě nejsou většinou. Union progressiste nedůvěřuje ministerstvu a podezřívá je z důvěrných styků s monarchisty a novorepublikány. Konservativci jsou mu stejně nepřátelští jako radikálové, kteří by je nejraději pomocí socialistů svrhli. Přes to vyšlo Mélineovo ministerstvo od odjezdu carova vítězně z bojů o východní otázku, o katolický sjezd v Remeši, o opravu volebního řádu senátu, o Dreifussovu záležitost i o dotaz stran alliance rusko-francouzské. — Volební řád do senátu od sněmovny přijatý byl od senátu velkou většinou zamítnut. Senát chce setrvati na dosavadním svém základě jako zastupitelstvo obcí a ne všeobecného práva hlasovacího.

Říšský sněm v Německu jen zřídka se vzchopuje k větší horlivosti. Mimo rokování o Bismarckových odhaleních rozehřál sněmovníky ještě ***případ s nadporučíkem Brüsewitzem***, který v Karlsruhe v hospodě šavlí skolil technika Siebmanna za to, že strčil do jeho židle a neomluvil se. Hluboká roztrpčenost obecenstva ulevovala si v bezpočetných peticích k sněmu, aby konečně přestal rozdíl mezi zvláštní ctí dustojníka a občana. Poslanci téměř všech stran poukazovali dne 19. listopadu na nešvary a dovolávali se i odstranění souboje mezi důstojnictvem jako instituce středověké a nepřístojné. Jmenovitě svobodomyslný poslanec Lenzmann sypal žhavé uhlí na hlavy vysoké vojenské správy německé. Úspěch sotva však bude valný, neboť císař Vilém II. jest sám obhájcem zásad, proti nimž tu bojováno. Ostatně panuje mezi poslanci taková nechuť a mdloba, že nový parlament ostává téměř prázdný. Před 5 lety byl říšský sněm jen v 13 schůzích z 66 spůsobilý k uzavírání, nyní jest ještě hůře, od počátku podzimního zasedání byl říšský sněm pouze jednou spusobilý k uzavírání. Jsou to zhoubné účinky nepoměru mezi mocí panovnickou, vysoko nad úroveň povýšenou, a mocí zákonodárnou hluboko pod svou úroveň stlačenou. — ***Pruský sněm*** zahájen 20. listopadu trunní řečí, avšak bez účastenství krále Viléma, který sice pro každou vojenskou nepatrnost má dosti času, ale pro sněm nikoli. Rozpočty, jak říšský tak pruský, jsou letos neobyčejně příznivy a vykazují značné přebytky. *Vlad. Svoboda.*

Z redakce. Pan prof. M. Hattala nám píše, že neučinil Dobrovskému takové výtky, o níž jednala poznámka na str. 1065 a 1066 Osvěty 1896. Dokládá: »Nevytýkal jsem Dobrovskému ani v Kroku 1891 a násl. ani jinde, že by nebyl znal výroku Horatiova: ‚Ut silvae' atd., nýbrž pravím tam (str. 177), že ‚se neznal k moci zvyku, vládnoucí každou řečí, ***theoreticky***, pokud mně známo, nikdež ani tak, jak by byl bezpečně mohl i dle dotčených veršu Horatiových,' k čemuž pak ihned výslovně dodávám, že ‚se Dobrovský ***prakticky*** má k oné moci zvyku mnohem upřímněji a správněji, než by nebyl plnou měrou hoden chvály, vyslovené mu tamže.'«

R. 1897. Čís. 2.

OSVĚTA

Duše davu.

Paběrky z novějšího dušezpytu.

Podává

Josef Kuffner.

Všímavějším navštěvovatelům divadla častěji napadla jedna věc: divák není v hledišti zcela svůj, není zcela ten a takový v hledišti jako mimo ně. Za představení často se přistihl při otázce: »Co se to ve mně děje? Takovouhle hloupostí bych se přec venku, doma nebo vůbec na jiném místě mimo divadlo, nikdy nebavil, téhle primitivnosti bych se nesmál, při takovéto odrhovačce neslzel. A přece! Nemohu odolati. Nějaký pramen citů, jindy zakrytý, prolomil se v mé hrudi, dere se na povrch, zaplavuje všecku moji bytost, všecko mé osobní já, všecko mé myšlení a cítění. Aspoň na tu chvíli je zaujal, zmohl. Nemohu se ubrániti.«

Co se to děje ve vás v takové chvíli?

Říká se: podlehl divadelnímu dojmu!

Divadelní dojem! Ale to je slovo jako jiné. Nevysvětluje ničeho. Co je divadelní dojem? Čím se liší od jiného dojmu? Proč se vůbec od něho liší? Což nejsem já doma ve své pohovce a já v divadle jedna a táž osoba? A proč je mi jedno slovo, jedna myšlenka, jedno ponětí doma na pohovce lhostejné, prázdné, nesmyslné, a proč se mu dám v divadle snad do hlasitého chechtu či do opravdového pláče?

A obráceně! Čím to je, že věci hluboké, duchaplné, poetické, které mě doma na pohovce unesly svojí znamenitostí obsahovou nebo formální, které mě rozechvěly v nejhlubším nitru nebo mne rozkoší nevýslovnou naplnily, proč, v podstatě-li své byly přeneseny na jeviště, zůstavují mne úplně, ale naprosto chladného?

Divadelníci znají dobře ten úkaz. Mluví o zvláštní divadelní optice a perspektivě, o tom, že třeba pro divadlo jinak psáti než pro čtenářský kabinet, že má divadlo svůj styl, svůj zorný úhel, a nevím co ještě. A že třeba pro jeviště představy umělecké ne líčiti, ne popisovati, ne

vypravovati, nýbrž — scenovati! Ale to jsou samé povídačky, samá slova! Kde je vysvětlení?

Blíže k věci se již dostal, kdo pravil, že divák v divadle jest jiný člověk, než divák doma, jiný než divák v krajině nebo divák na věži.

Jak to, jiný člověk?

A teď přiberte ještě zkušenosti z jiných oborů a shromaždišť. Řečníci ze schůzí, táborů, školních síní a parlamentů vykládají své zkušenosti. Praví, že vystoupíce na povýšené místo před své posluchače, nesmějí mluviti jen větším hlasem a více se rozpřahovati, ale že musejí také způsob své řeči, svá slova, své myšlenky zcela jinak upravovati a ku platnosti přiváděti, než kdy by s kterýmkoli ze svých posluchačů za stolem seděli a o stejném předmětě s ním rozmlouvali. Kdy by známý řečník s tribuny, s kathedry nebo s kazatelny vstoupil k vám do pokoje, chtěl spustiti tónem, formou a obsahem, jak mluvívá jako řečník, byl by vám směšný. Kdy by naopak na vyvýšeném místě před zástupem posluchačů chtěl klásti slova, jak jest uvyklý klásti je v rozmluvě, v zábavě všední: v několika minutách stal by se na svém místě nemožným, a neli co horšího, to aspoň by způsobil, že by se mu shromáždění posluchačů v krátce rozutíkalo.

Ty a podobné zkušenosti vedly znenáhla k pozorování, že s jedincem, který se ocitl ve společnosti jiných jedinců, jichž pozornost zároveň s ním obrácena jest určitým směrem, jehož cítění a myšlení tedy ***sdílí***, že s jedincem v této situaci stává se jakási niterní proměna, že na se přijímá určité zvláštní vlastnosti, že se stává členem či lépe řečeno částí jistého celku, jakési ***nové bytosti***, která cítí a myslí jinak, aspoň co do stupně jinak, podle jiné míry a jiných zákonů, má tudíž jaksi ***jinou duši*** nežli on, jedinec, pokud o samotě se nalézá. A že proto sluší rozeznávati tento soubor nových vlastností duševních jako zvláštní ***duši hromadnou***, duši sboru, zástupu, davu na rozdíl od duše jedinecké.

Rozumí se, že hned v zápětí tohoto poznání následuje vzniklá snaha zvěděti více a více o zákonech a podstatě nově objevené bytosti.

* * *

Dav divadelní rozhoduje o osudu divadelní hry. Kus se líbí nebo nelíbí, tleská se mu nebo dupe. Básník, který píše pro divadlo, říkej co říkej, píše pro dav, pro oko a ucho davu, pro cit jeho duše a jeho vnímavost. Chtěj nechtěj vyvolává tedy úsudek davu, podřizuje se a podléhá mu. Tak bylo od nejstarších časů.

Ale jiný obrázek. Voličská schůze rozhoduje o politickém programu řečníka, přijímá a zavrhuje kandidáty, vysílá zástupce do sboru zákonodárného, který má a bude rozhodovati o osudech států a národů. Není tu dav v jakémsi vyšším povolání? A více! Zákonodárný sbor sám, shromáždění několika set vážných, hlubokomyslných, učených mužů, kteří za určitým cílem se sestoupili, radí se a hádají, rvou se a potírají, zákony přijímají a zamítají, — neníli to nový obraz zmítané zvláštní podivuhodnou bouří — duše davu? A což teprve idea bu-

doucnosti, stát socialistický, společnost vládnoucí sama sobě a tudíž vládnoucí především všem jednotlivcům — neníli to někdejší obrácený svět, kdy jednotlivci vládli zástupům?

Davy za všech dob hrály svoji rolli v historii. Zdá se však, že teprve s rozvojem moderního demokratismu, kde myšlenka rovnosti a všeobecného práva hlasovacího kus po kuse půdy dobývá, nastává chvíle, kdy dav svoji velkou rolli v dějinách teprve nastoupí. Není divu, že novější dušezpyt obrací bedlivější pozornost k úkazům a dokumentům sem spadajícím.

Co je tedy vlastně ta duše davu? Jak třeba jí rozuměti? Jak se projevuje? Podle jakých zákonů se řídí? A jak se rozeznává v podstatě od duše jednotlivcovy? Tyto otázky klademe si dnes se zvýšeným zájmem, a kontrolující věda podává už na ně velmi zajímavé odpovědi. Prozatím ovšem běží po většině o snášený teprv materiál.

Žijeme v kritické době. Idey minulosti, zpola pobořeny, však posud velemocny narážejí na idey nové, kterými mají časem býti nahrazeny. Tyto nové idey však teprve se tvoří, a tak doba skýtá obraz přechodu a zmatku. Není dosud možno předvídati, jaký stav věci z přítomného se vyvine. Tolik však je dnes už zřejmo, že příští doba bude muset počítati s novou mocností, novým panstvem: s mocností davů. Věk, do něhož ponenáhlu vstupujeme, bude věkem zástupů a mnohot, věkem vůlí sborových a hromadných, na rozdíl od věků minulých, jimž rázu dodávaly vůle jedinecké, rozmary knížat jakožto hlavních podněcovačů událostí. Vůle mass dříve mnoho neplatila a často vůbec se s ní nepočítalo. Nebylo jí téměř. Dnes začínají neplatiti někdejší podněty a vůle individuí náčelných. Vstup lidových tříd do života politického, kde stávají se znenáhla živlem udávajícím směr, je nejvýznamnějším zjevem přechodné té doby. Tyto třídy vysílají do sborů zákonodárných zástupce úplně závislé od své vůle, zbavené vší iniciativy, a ustanovené býti pouze mluvčími výborů a sborů, jednot a spolků, tedy hromad, mnohot a davů, které je vyslaly.

Nevalně nadáni jsouce schopností rozumovací jsou davy tím více nadány schopností činu. Organisace dodává pak tělesům jich moci obrovské. Dogmata nového učení teprve se rodí. Nabudou však záhy mocnosti starých dogmat. A dogmata mají mocnost tyranisující, samovládnou, jež vylučuje všecku diskussi. Příznaky všeobecné, jež pozorovati lze na všech stranách, ukazují rychlý vzrůst nové této rodící se mocnosti.

Až posud civilisace byly tvořeny a voděny malými výbory duchů vynikajících, nikdy mnohotami. Davy nedovedly než bořiti. Jich panství znamenalo vždy dobu barbarství. Civilisace žádala ustálenost pravidel, disciplinu, postup od citovosti k rozumovosti, prozíravost do budoucna, vyšší stupeň vzdělání. Samé podmínky, jež dav, sám sobě jsa ponechán, nikdy nebyl schopen splniti. Jakmile však budova té které civilisace prohnila, přišly po každé davy a přivodily její shroucení. Tu jim připadala hlavní úloha. Na okamžik převaha čísla zdála se býti jedinou rozhodující převahou v historii.

O povaze davů, o jichž příští začíná se tolik mluviti, nemnoho se dosud ví. Řemeslní psychologové se jich vzdalovali, nevěděli o nich.

Však praví vládci davů, skuteční páni světa, zakladatelé nových věr a nových států, bývali nevědomky výbornými psychology. Napoleon pronikal znamenitě duši davu. Dnešním státníkům, pokud chtějí ne vládnouti massám — to už stalo se uměním téměř nemožným — ale pokud nechtějí sami býti od davů příliš ovládáni, nezbývá než obírati se studiem té nové duše a jejích zákonů.

Od několika let objevovaly se v Pařížské Revue scientifique (růžová revue) zajímavé články francouzského sociologa ***Gustava le Bona*** »o duševědných zákonech v dějinách národů.« Později následovala zajímavá serie úvah »o psychologii davu.« Články budily pozornost jak novotou názoru, tak i trefností úsudku. Nedávno pak sebral autor materiál svůj v soustavný celek a vydal knihu s názvem »***Psychologie davů,***« [1]) s jejímž jádrem chceme zde čtenáře blíže seznámiti.

* * *

V běžném slova smyslu dav znamená hromadu lidí bez ohledu na původ, smýšlení, povolání nebo pohlaví. Nahodilé shromáždění lidí je dav. Ale dušezpytně má slovo jiný smysl. Znamená hromadu individuí sebraných za podmínek, kdy jednotlivec svoji osobní povahu svléká, přijímaje výhradně (ovšem bezděčně, nevědomky) vlastnosti duše společné, celkové. Tisíc osob někde na prostranství velkém nahodile shromážděných netvoří jestě dav ve smyslu psychologickém. Za to jen málo osob, deset, dvacet, jichž pozornost a zájem v určité chvíli určitým směrem jsou obráceny, ***rázem splynou*** v jediné těleso ovládané jednou ***hromadnou duší.*** Však i z tisíce osob nahodile přítomných může rázem, vlivem nějakého hnutí, na př. události národní, veřejné, státi se dav oživený jediným zapláním idey, zavířením citu, vášně.

Některé vlastnosti sdílí duše davu s duší jednotlivce, jiné jsou jí výhradně vlastní. Osoby co nejvíc od sebe vzdálené vzděláním a vychováním chovají v sobě jisté pudy základní, vášně, které jsou jim společny. Sem náležejí všecky city širší, náboženské, politické, mravní, city náklonnosti a antipatie a p., jež ve chvíli společného styku dostávají vrch a úplně zatlačují jemnější hnutí a city osobní. Mezi proslulým mathematikem a jeho obuvníkem může býti propast co do vzdělání, leč co do jich letory a způsobu cítění není snad mezi nima rozdíl téměř žádný nebo jen nepatrný. A právě tyto povšechné vlastnosti ***citové, letorové,*** náležející v obor ***neuvědomělých sil a dějů,*** rozhodují v duši davu. Tím se vysvětluje, proč dav nikdy není schopen myšlenek, odhodlání a činů, které vyžadují ***vyšší intelligence.*** V davu splývá a zhutňuje se nikoli vzdělanost, nýbrž nevědomost jeho členů. Tím se stává, že jedinec v davu se v chování svém jeví jiným než o sobě. Jedinec v davu pouhou vahou počtu nabývá vědomí nepřekonatelné síly, která ho pudí pouštěti uzdu hnutím, kterým by jsa o samotě nikdy nepovolil. V davu každé hnutí, každý skutek stává se nakažlivým, a to do té míry, že jedinec velmi snadno svuj osobní zájem obětuje zájmu

[1]) ***Psychologie des Foules.*** Par Gustave le Bon. Bibliothéque de Philosophie Contemporaine. Paris, Felix Alcan 1895.

celkovému. Zajímavo je, že jedinec v davu přijímá na sebe dokonce i vlastnosti, které se snad i naprosto *příčí* vlastnostem jeho ***osobním***. Stává se přístupným suggesci jako v stavu hypnotickém. Ponořen v množství cítí se jedinec bezvládně unášena jistými mocnostmi, cizí vůlí a cizím vlivem, jako hypnotisovaný bezvládně poslouchá vůle a rozkazu hypnotiséra, nejsa sobě vědom svých skutků. Následkem těchto okolností jedinec jako člen davu ***sestupuje*** o několik stupňů s výše své vzdělanosti. Sám o sobě snad je vzdělaným, učeným členem společnosti, v hromadě je barbarem, to jest ***hříčkou svých pudů***, zrnkem písku uprostřed jiných zrnek písku, které vichr unáší. Tak lze vysvětliti různé projevy duše hromadné, jež se stanoviska psychologie pouze osobní nebyly by vysvětlitelny. Na př. některé výroky porot, jichž členové jako soukromé, osamocené osoby zcela jinak nazírají a soudí, než svědčí podepsaný výrok. Anebo přijaté celými sněmovnami zákony, jež členové sněmoven jako jednotlivci odmítají. Potřeba klubovního zřízení, jakéž během doby ve všech parlamentech se vyvinulo, není než křiklavý doklad zákonů davové duše. Členové stran a klubů vstupují do plných sněmoven s určitým heslem a vědouce, jak budou a jak mají hlasovati, ***dříve***, než jednání vůbec počalo. Nebýti tohoto opatření, nastaly by během jednání a vlivem davové duše největší zmatky v řadách, a nejvzdělanější muž ponořen v zástupu »podlehl by dojmu« a byl by s to hlasovati proti vlastní zásadě, kterou zastupuje. Členové konventu za velké revoluce každý o sobě byli občané zcela klidní a mírumilovní; ale shromážděni ve sboru byli krvežíznivci, kteří nejnevinnější osoby posílali pod guillotinu.

Dav je rozumově vždycky na nižším stupni než jednotlivec. Svým úsudkem je na stupni divocha nebo dítěte. Za to citem a skutkem, jenž v citu klíčí, může vyniknouti nad jednotlivce, býti horším anebo lepším, na všechen spůsob mohutnějším. Dav bývá někdy zločinný, ale dovede býti také hrdinný. Dá se voditi na jatky za víru nebo myšlenku, za přelud cti nebo slávy. Skoro bez chleba a zbraně táhly křižácké davy proti nevěřícím k osvobození Božího hrobu. Podobně r. 1793 vítězily chudé, nespořádané davy vojsk revolučních. Hrdinství sice trochu neuvědomělé, ale takovým se právě dělá historie.

K nejvíce nápadným vlastnostem davové duše sluší počítati popudlivost, těkavost, neschopnost rozumování, nedostatek úsudku a kritičnosti, přemrštěnost citovou a podobné stavy a vzruchy, jaké pozorujeme u bytostí na nižším stupni vývoje, jako u divochů a u dětí.

Dav je hříčkou zevnějších popudů. Ty se obrážejí v jeho duši jako v hladině zrcadelné. Omrzelí individualisté v divadelním hledišti často s rozhorlením ukazují na jisté »neslušné« chování obecenstva, jež v okamžiku nejtragičtějším je schopno dáti se do hlasitého smíchu. Proč? Pro hloupost. Othellovi, jak se sápe na Desdemonu, přihodila se maličkost, která nestojí za řeč, smeklo se mu roucho s těla nebo mu vypadla z ruky dýka, musel se shýbnout: smích! Tisíce podobných historek vypravují divadelníci. »Rozumný« člověk si toho nevšimne. Leč dav není rozumný, je veliký dětina, který se hned směje a hned zase slzí a nikdy vlastně neví řádně proč. Snad kočka přeběhla z kulisy do kulisy. Hahaha! Jaká zábava! Potom zase herec, spekulant,

který zná své lidi a má velice fádní a prázdný text na jazyku, spustí nesmírně dojemný tón, vzdychavý, naměklý, slzavý, slova není vlastně rozumět, ale v přízemí a po galeriích jsou už všecky kapesníky venku. Dojem! Takový je dav. Podléhá nejslabšímu dojmu. Ale na druhé straně zase: jak těžko chápavý bývá!

Těkavost, přeletavost citů je v davu svrchovaná. Od krvelačného zuření dovede se přemetnouti v dokonalé sebezapření a v hrdinskou velkomyslnost. Hračkou béře na sebe úlohu katana, jak svědčí případy mistra Lyncha, ale rovněž snadno přijímá úkol mučenníka. Dav cedil ochotně krev za všech válek a nepokojů náboženských i státotvorných. Právě pro tuto hybnost a nestálost jeho lze jej těžko ovládati. Tím méně pak, nalézáli se část veřejné moci v jeho vlastních rukou.

Žádáli dav všecko freneticky, se slepou dychtivostí, nežádá za to nic vytrvale. Nemá paměti. Je tak neschopen trvalého chtění, jako je neschopen pevné myšlenky. Třeba jej stále pobádati a postrkovati. Jako divoch neumí dav pochopiti, že by přáním jeho smělo něco býti na odpor. Cit početnosti dodává mu vědomí moci neodolatelné. Jedinec v davu ztrácí smysl pro pojem nemožnosti. Jedinec o sobě ani by nepřipadl na myšlenku zapáliti palác, drancovati sklad. A kdy by byl sváděn, dovedl by odolati pokušení. Ale v davu, v překypujícím vědomí síly ztratil rozvahu, a stačí třeba jen napověděti myšlenku vraždy nebo plenu, aby okamžitě ji provedl. Popud sotva sdělen přenáší se nákazou do všech mozků, a jako u všech bytostí, které podlehly suggesci, ihned se mění v skutek. Někoho zavražditi nebo vlastní život nasaditi, vše stejně hladce a snadně se u něho odbude.

Svrchovaná lehkověrnost je dalším příznakem hromadné duše. Pojem pravděnepodobnosti pro ni neexistuje. Třeba se rozpomenouti, jak se v obecenstvu ujmou a rozšíří pověsti nejbláhovější. Autor Psychologie davu uvádí příklady z doby obležení Pařížského. Potřebovala se objeviti svíčka v okně vyššího patra domu, hned pokládána a vykládána za znamení dávané obléhatelům, ačkoliv okamžik přemýšlení mohl o nesmyslnosti věci každého přesvědčiti. Sem spadá známý úkaz z dob válečných, kdy rozčilené obecenstvo má neodolatelnou potřebu viděti v každém nápadnějším člověku špehouna. Všecky bláhovosti lidové fantasie mají původ v této duševní vlastnosti davu. Sem spadá ostatně i známý pojem divadelní »konvence.« Věc o sobě nesmyslná rozumí se na jevišti sama sebou. Na příklad že pan A. může o panu B. do obecenstva pronesti hlasitě nejtěžší urážku, ale pan B. ji »neslyší,« ačkoliv stojí vedle a není hluchý. Proč ji neslyší? Protože podle konvence byla mluvena »stranou.« Davu diváckému taková pravděnepodobnost pranic nevadí.

Vznik pověstí má ještě jinou příčinu: zvláštní náklonnost hromadné fantasie zvětšovati rozměr viděných a slyšených dojmů. Prostá událost v očích davu rychle nabývá rozměrů nadskutečných. Dav myslí v obrazech, a vzbuzený obraz vyvolává hned řadu jiných, které logicky nesouvisí, ale mžikem srostly v celek. Jsme hromadně přítomni hlučnější události. Někdo sdílí hlasitě svůj nejasný, deformovaný, přemrštěný dojem, a okamžitě celé množství nákazou přijímá dojem za svůj. Jeden křižák před branami obleženého Jeruzaléma zočil na hrad-

bách postavu sv. Jiří. Sdělil svůj dojem. Hned celý dav byl očitým svědkem zázraku Takový je vždy mechanism společných hallucinací, které tak často se vyskytují v historii. Tím pak za jistější platí, čím větší byl počet přítomných svědků. Zatím je věrohodnost věci právě tím větším počtem ***méně bezpečna***. Ukazujeť na davovou suggesci. Při tom pranic na tom nesejde, jakého složení byl dav. Jakmile se octli v množství (rozuměj psychologickém, vzrušeném), jsou nevědomec jako učenec stejně neschopni úsudku. Schopnost pozorovací a kritičnost ihned jedince v davu opouští. Z té příčiny moderní psychologie nepřisuzuje ***svědectvím hromadným*** (množství očitých svědků) téměř žádné ceny. Jsou většinou ***klamná.***

Svědectví válečná na příklad! O žádné bitvě není spolehlivých zpráv. Ví se jen, kdo zvítězil a kdo byl poražen, více nic. Ostatek jsou zmatené pověsti, pověry a příznaky povstalé ve chvíli svrchovaného rozčilení. Nákazou se to rozšířilo a bylo suggerováno a jako »stvrzená očitými svědky fakta« zaznamenáno. A poněvadž podobné zprávy tvoří dějepravný materiál, vyniká z toho malá spolehlivost dějepisu. Čím větší počet souhlasných výpovědí, tím podezřelejší zpráva. Anglický generál Wolseley v knize nedávno vydané dokazuje, že nejzávažnější data, jež byla dosud o bitvě Waterlooské pokládána za jistá, protože nesčíslnými svědky zaručována, jsou zcela lichá. Tak díla dějepisná sluší pokládati větším dílem za výrobky fantasie. V skutku pozorujeme, že vlastně každá doba má »svůj dějepis,« to jest svůj názor na minulost. Co se ví a vypravuje ze života velkých postav a hrdin dějinných, jsou báje přešlé z úst lidu do děl kronikářských a jiných toho druhu »dokumentů,« odtud pak řetězem podání do literatur a knihoven. Kdysi psalo a mluvilo se ve Francii o Napoleonu jako o muži lidumilném a liberálním, příteli chudiny, jehož památka dlouho v chatrčích bude ctěna. Potom zase z hrdiny dobráčka stal se krvežíznivý despota, jenž vlády se zmocniv a svobodu v okovy uvrhnuv, obětoval tři miliony lidu své ctižádosti. A za našich dnů znovu začínají »velkému hrdinovi« zapalovati ve Francii kadidlo oslavy. Postava Havlíčka, našeho hrdiny národního, ačkoliv ani půl století neminulo od jeho smrti, a ještě lidé žijí, kteří se s ním osobně stýkali, tak je legendární, že každá politická strana má o něm jinou představu a každá jeho povahu i věhlas pro sebe reklamuje. Čistý zjev davové psychologie. Po stu letech mohou přijíti učenci, mohou studovati dnešní »dokumenty« sobě navzájem tak odporující a ve strašných rozpacích snad na konec prohlásí, že ona historická postava jest bezpochyby pouhou — báchorkou. Nebylo by to po prvé.

* * *

Ať dobré nebo zlé, city davu jsou vždy předně velice jednoduché a za druhé velmi přemrštěné. To je význačno. Prostota a přemrštěnost davových pocitů zaviňuje, že dav nedovede ani pochybovati ani se rozpakovati. Jako rozmarná žena přechází ihned k výstřednostem. Násilenství davových ruchů jest nad to — zvláště při davech nestejnorodých — zvýšeno naprostým ***nevědomím zodpovědnosti.*** Nevědomec, hlupák, žádostivec ponořen jsa v davu a zbaven pocitu své nicotnosti a malomoci,

nabývá vědomí jakési mimochodné sice, ale za to tím ohromnější síly chvilkové. Proto lze množství tak snadno strhovati k násilnostem. Jen silný, přemrštěný výraz působí na jeho mysl. Řečník, který dovede vládnouti takovými výrazy, tvrditi hodně, opakovati, přemršťovati, který jen se vystříhá všeho úpravného rozumování a dokazování, má u davu vyhráno.

Stejnou přemrštěnost forem a výrazu žádá si dav u hrdin svého ideálu. Jejich ctnosti a vlastnosti musejí býti do široka nadmuty. Divadelní rek musí býti obr svou vůlí, odhodlaností, mravností, ctností, sice u davu nepronikne. Dav je vždycky romantický. Proto se mu líbí Kolárův Žižka a Ohnetův Majitel hutí, poněvadž jeví nadpřirozenou sílu a ctnost, a proto se mu nelíbí hrdina Osamělých duší, poněvadž je tak málomocně přirozený. Marné je brojení proti tomu vkusu mravních širokostí a tlouštek. Je to prostě fysikální, přírodní zákon. Tak musí býti v divadle, kde rozhoduje vkus davu. Jak těžko bývá, dle četby divadelní rozhodnouti o působivosti hry na jevišti, vědí všichni praktikové divadelní. Někdy se líbí kus zde a jinde se nelíbí. Příčina vězí jistě v některém z prostých, ale pádných zákonů duše davové.

Dav cítí jen prostě a jen ve velkých obrysech. Nezabývá se podrobnostmi. Buď názor přijme nebo jej zamítne. Pochybností nebo rozpaků nezná. Novou ideu, novou víru, nové učení buď vzbudí nadšený záchvat anebo vražedný hněv. Buď je dav věřícím anebo bloudícím, ale vždy s celou duší, se vší silou a vášní, středu žádného neznaje. Neznaje pochybnosti a maje na druhé straně pocit neskrotné síly, je dav nejnesnášelivějším tyranem. Jedinec snese námitku i odpor v názorech, dav jich nesnese. Na veřejných schůzích nejmenší poznámka, která se příčí citu hromady, budí hned vášnivý odpor, podrážděnost, urážky. Muž úcty hodný a všeobecné vážnosti se těšící může zde učiniti nejtrpčejší zkušenosti. Za to je dav velmi náchylen sám podléhati jakémukoliv autoritářství a tyranismu. Snáší je snadno i podrobuje se lehce. Násilí mu imponuje, dobrota nikoli: tu pokládá za slabost. Typ hrdin, kteří se davu zamlouvají, má vždy ráz césarský. Hotov ke vzpouře proti slabému vládci a veliteli, plazí se ochotně dav před pánem mocným a bezohledným. Ve své náchylnosti k výstřednostem dovede, kážouli okolnosti, přejíti od nejbujnější anarchie k nejtužšímu otroctví a z otroctví třeba zase do prosté anarchie. Takové výbuchy však — ať vzpoury ať ničivosti — vždy u něho trvají jen krátko. Sám sobě ponechán dav záhy se vyčerpává, unaví se a znechutiv si nastalý nepořádek cítí potřebu schýliti šíji pode jho poroby a otroctví. Nejpyšnější a nejdivočejší Jakobíni na konec nejhlasitěji jásali vstříc Bonapartovi, jenž všecky svobody zrušil a železnou rukou zasáhl do kola děju.

Těžko vůbec pochopiti dějiny revolucí, nevezmeneli v úvahu hluboce konservativní potřeby a pudy davové bytosti. Věčná pohyblivost hromadné duše tíhne jen k povrchnostem. V základě je dav svrchovaně nehybný a konservativní. Všichni mluvčí a horlitelé pokroku nabývají o tom denně nových zkušeností. Dnes odhlasuje schůze nejradikálnější návrh, a zítra titéž občané půjdou za ustanovením nejhlubší reakce. Snad z pouhého zvyku, neli z jiných příčin. Fetišism množstva ke všem zvyklostem, obyčejům a podáním je dokonalý. Hrůza z novot, jež za-

sahují do denního života a pořádku, je sice u lidu neuvědomělá, ale hluboká. Kdy by svého času, když první technické vynálezy a vymoženosti, továrny, železnice, telegrafy atd. vstupovaly do života, už demokracie byla měla moc a sílu, jakou má dnes, sotva by bývalo možno novoty ony v skutek uvesti. Lid nebyl by takové porušení svého zděděného pořádku a zvyklosti připustil. Leda přes krvavé, nevolné a vražedné nepokoje bylo namnoze bývalo možno raziti cestu užitečným novotám a vymoženostem. Historie civilisace vypravuje zábavné kocourkoviny spadající v obor těchto odporů.

Proti násilnostem hromadné bytosti, proti vraždám, paličství, drancování a podobným zločinům davů sluší ovšem zase položiti skutky, které svědčí o svrchované oddanosti, sebeobětavosti, nezištnosti vysoko povznesené nade všecko sobectví, jakých není schopen žádný jednotlivec. Dav je v každém svém hnutí velký, nadměrný, přemrštěný. V historii hemží se případy, jakými byly dějiny válek křížových anebo velké revoluce. Celé hnutí husitské je úžasný zjev, jejž nelze si vysvětliti než dle zákonů duše davové. Dav bije se s dokonalým hrdinstvím za svoji ideu a krvácí pro věci, jichž dosahu a významu ani nedovede chápati. Stávkující dav podléhá více heslu než skutečnému přesvědčení o úspěchu a zisku. Zájem osobní u množství zřídka rozhoduje, za to rozhoduje skoro vždy u jednotlivce. Zástup vojenský nerozumí příčinám války, ale s nadšením táhne za svým bubnem a praporem jistému zničení vstříc. Stává se, že v zástupu i rozený ničema a sobík na chvíli se stává mravným a obětavým. Rozlícená chátra, která r. 1848 vnikla z ulic Pařížských do Tuilerií, nedotkla se uvnitř paláce žádného drahocenného předmětu. A přece byla tu příležitost za cenu mnohé tretky opatřiti chleba tisícům. V divadle žádá obecenstvo na hrdinech divy ctností, a mnohý divák, osobně třeba muž velice pochybné mravnosti, cítí se jako člen obecenstva velmi nemile dotknuta nevázanějším slovem, které snad tu a tam s jeviště padne. Novotářští básníci posledních dob nadělali v té příčině mnohých zajímavých zkušeností. Tak má dav svoje hnutí divoká a nízká, ale také svoji vyšší citlivost a jistou umravněnost. Všecko nadsazeno, přehnáno, vše neuvědomělo a nepromyšleno. Netřeba však proto naříkati! Nebýti této »nerozmyslnosti« davů, byly by mnohé z nejkrásnějších stránek historie zůstaly nenapsány.

(Dokončení.)

Hankův proces proti Kuhovi.

Zprávu dle soudních spisů

podává

dr. **Václav Flajšhans.**

(Dokončení.)

Číslo deváté obsahuje n á v r h v y š e t ř u j í c í h o s o u d c e, r. z. s. Ryšánka, aby bylo neodkladně zavedeno podrobné vyšetřování proti Davidu Kuhovi pro urážku na cti. Soudce zmiňuje se na-

před o článcích Tagesbota a o žalobě Hankově a vykládá dále, že po přednosti musí se hleděti k RKému. Hanka odpřisáhl, že jej v skutku nalezl v Králové Dvoře; protokoly svědků tomu nijak neodporují; také je zjištěno, že Hanka jako právní majetník byl »so taktlos«, že litery novým inkoustem občerstvoval a že pak RK museu daroval. Kuh celým tenorem svých článků, zvláště pak slovy »jiná mystifikace« zřejmě naráží na to, že Hanka národ český mystifikoval; zůstává však důkaz svého tvrzení dlužen. Proti tomu odborníci tvrdí, že pergamen RKého je čistý, že nikdo nemohl mu dáti vzezření staré, že písmo RKého je normální a jsou jen pochybnosti nepatrné, patříli do XIII. či do XIV. století, že dějiny české 1817 nebyly tak známy, aby byl z nich falsátor mohl pro své zpěvy čerpati, a že se organismus řeči nedal abstrahovati z památek, před nálezem RKého vydaných. Je ovšem dovoleno pochybovati, kombinace stavěti — ale nikterak nesmí jíti kritika tak daleko, aby tiskovými přehmaty osoby tak napadala, by je rovnala k Simonidovi. Musí tedy býti zavedeno vyšetřování proti Kuhovi podle § 34 b) c) tisk. řádu ze dne 27. května 1852 a podle §§ 144 a 145 soudního řízení. K tomu poznamenává náměstek státního zástupce J. Pohl 15. února 1859, že třeba před zavedením podobného vyšetřování vyslechnouti D. Kuha, můželi pravdu svých tvrzení dokázati.

Tento výslech Kuhův vyplňuje v skutku také číslo jedenácté. Osmiarchový tento protokol, nejprv 25. února 1859 od 3. do 5. hod. odpol. soudcem Ryšánkem zavedený, napřed popisuje obviněného. Černooký, černovlasý (s knírem a valousy), prostřední postavy, 40letý rodilý Pražan, mojžíšského vyznání, ženatý, otec tří dětí (nejstarší tříleté), redaktor a majitel Tagesbota, jinak nemajetný, dosud bezúhonný [1]) — tak vystupuje před námi David Kuh. Za přítomnosti dvou soudních svědků, když mu přečtena žaloba, vykládá německy, že je nevinen; prosí za podrobnější vytčení. Když byl upozorněn na slova »jiná mystifikace« a na srovnávání se Simonidem, praví, že to vyplývá jen z chorobného pessimismu žalobcova, prý mu »ani ve snách nenapadlo, spisovatele rázu Hankova srovnávati se Simonidem nebo s básníkem Ossiana.« Co se týče výrazu mystifikace, »není mi ovšem dovoleno bráti v pochybnost kompetenci zemského soudu ve věci, která podle své vlastní bytnosti náleží přece před forum kritiky,« a proto jmenuje jako památky, na něž se to vztahuje, Píseň pod Vyšehradem, Milostnou píseň krále Václava a Proroctví Libušino. Kritika nemůže býti soudem zapovídána. Články ony působily dobře. Vždyť o RZém. o kterém bylo tolik pochyb, ukázalo se nyní, následkem těch článků, že ty pochybnosti byly nesprávné. A i v příčině RKého články prospěly: Hanka ve svých vydáních připojoval k RKému uznaná falsa, ve vydání hr. Thuna byla dokonce smíchána s pravým textem — od toho je nyní RK očištěn. Když soudce připomněl onu poznámku, že »Hanka raději snesl potupu literárního podvodníka . . ..« odpověděl Kuh, že nejen Hanky neurazil, nýbrž vyznačil jeho snahu o dobrou věc (!). Co dále řečeno o výroku Dobrovského (»Mlčte« atd.), je citát z Älteste Denkmäler. Hankova obě-

---

[1]) Dle akt bylo proti němu 1858 zavedeno vyšetřování pro urážku na cti, ale bylo zastaveno,

tivost jest zde tím skvělejší, ježto RZ se ho vlastně netýče. Kuh opakuje: není toto místo urážkou, nýbrž naopak uznáním Hankovy obětivosti (!). Když konečně soudce zmínil se o indirektních narážkách na Hanku, pravil Kuh, že Hanka, cítili se jimi dotčen, mohl je tiskem opraviti v Tagesbotu, krom toho nikdo nikdy nepomýšlel »prokazovati Hankovi tak vysokou literární úctu,« aby ho měl za skladatele RKého. »Pan Hanka — a to vysvědčení dá mu celá země — RKého nebásnil, nýbrž jej nalezl; jeli však tento jím nalezený RK starý či nový, pravý či nepravý, toť otázkou kritiky . . . což se občanské cti p. Hanky nijak nemůže dotýkati.« Tyto výroky byly Kuhovi přečteny, i potvrdil je. Ve výslechu pokračováno 25. března 1859 od 4. do 5. hod. odpoledne. Kuh vyslovuje své podivení, že Hanka brání se jen proti nejasným narážkám v příčině RKého, kdežto zřejmé a jasné místo o Libušině proroctví úplně pomíjí mlčením. Pak rozeznává čest literární a občanskou; i když by Hanka byl falšoval na př. Libušino proroctví, nebyla by jeho občanská čest dotčena, an nic neukradl, nic nevzal, nýbrž jen čest literární. Soudce nabízí mu ještě před skončením tři dni na rozmyšlenou k dalšímu obhájení. Kuh nabídku zamítá i žádá, by vyšetřování bylo zastaveno, protože nikde a nijak Hanku nechtěl uraziti a kritikou zmíněných památek nezabýval se on první, nýbrž již Dobrovský, Kopitar atd. Na důkaz toho přikládá právě vyšlý článek Büdingerův ze Sybloovy Historische Zeitschrift,[1]) o němž je obšírný referát (také přiložený) ve Wiener Zeitung. Prosí opět, by vyšetřování bylo zastaveno, ježto je beze všeho ochoten výklady proti oněm článkům ve svém časopise uveřejniti. Správné zapsání svých výroků potvrdil.

Číslo 12. obsahuje soudní rekvisici ze dne 26. února 1859 u magistrátu za vysvědčení o zachovalosti a o jmění Kuhově. Toto vysvědčení magistrátu ze dne 15. března 1859 (Kuh je »v dobrých okolnostech majetkových,« v mravním ohledu »nevyšlo proti němu nic závadného na jevo«) je přiloženo pod číslem třináctým.

V čísle 14. přiložena je ve dvou exemplářích přehledná tabulka procesu Kuhova pro soud od počátku až do kassace 1. května 1860. V 15. čísle jest výkaz útrat vyšetřovacích — nejsou žádné. (Datum 26. března 1859). Šestnáctým číslem ze dne 21. března 1859 zapisuje se Kuh do seznamu osob »na svobodě« vyšetřovaných. Ukončená akta vyšetřovací předkládá soudce Ryšánek 26. března 1859 státnímu zastupitelství (číslo sedmnácté).

Státní zastupitelství žádá 30. března 1859 (pod číslem 18.), aby vyšetřování bylo doplněno výrokem znalců o RKém, jeli pravý či nepravý; podati důkaz nepravosti Kuhovi nebylo prý dopřáno.

Na základě pak předběžného vyšetřování vznáší zemský a trestní soud v Praze proti Kuhovi dne 16. dubna 1859 N. Exh. 6143 žalobu (dvouarchovou, číslo devatenácté), kterou státní zastupitelství 13. května t. r. prohledlo; obžalovaný Kuh ponechává se na svobodě. V obžalobě vytýkají se nejprve podstatné punkty feuilletonu, pak žaloby Hankovy a obhajování Kuhova a ukazuje se pak, v podstatě dle relace vyšetřu-

[1]) Článek ten v aktech není, jen zmíněný obšírný referát o něm z Wiener Zeitung z 23. března 1859.

jícího soudce, že zvláště srovnání Hanky se Simonidem, pak slovo »jiná mystifikace,« konečně výrok o strpění potupy literárního podvodníka chovají v sobě skutek přečinu dle §§ 483 a 493 tr. z. a § 34 b) c) tisk. řádu, na čemž nic nemění, že Kuh popírá urážlivý úmysl. Této obžaloby byly dvě kopie 13. května 1859 (jak svědčí listy obdržecí pod číslem 20. a 21.) dodány Hankovi a Kuhovi.

Proti této žalobě ohlašuje v čísle 22. Kuh 14. května 1859 odvolání k vrchnímu zemskému soudu. Číslo 23. podává o tom zprávu vrchnímu zemskému soudu a přikládá akta: 28. května 1859. Omylem rovněž číslem dvacátým třetím označena jest v aktech plná moc Hankova, kterou tento 17. května 1859 před svědky Svátkem a Dundrem opatřuje svého právního zástupce dr. Jos. Friče.

V čísle 24. jest koncept vyřízení Kuhovi o zamítnutí jeho odvolání vrchním zemským soudem; 7. června 1859.

Dvacáté páté číslo obsahuje rozhodnutí vrchn. z. soudu ze dne 6. června 1859, č. 10, 138: odvolání Kuhovo se zamítá, obžaloba potvrzuje — větším dílem týmiž důvody jako u stolice první. Nařizuje se zároveň zemskému jako trestnímu soudu další úřední jednání.

Číslo 26. obsahuje k témuž veřejnému rozhodnutí pod týmž číslem a datem dva vnitřní úřední pokyny vrchního zemského podřízenému soudu.

Pod číslem 27. přiložen jest přípis státního zastupitelství ze dne 27. června 1859. Vrací rozhodnutí právě zmíněné a oznamuje trestnímu soudu, že zříká se dalšího účastenství v tomto vyšetřování.

Číslem 28. oznamuje se Hankovi jako žalobci, že závěrečné ústní přelíčení bude se konati 25. srpna 1859 o 9. hod. dopolední. Datováno 15. srpna 1859.

V čísle 29. je seznam obeslaných — Kuh i Hanka obesláni 18. srpna 1859.

Protokol tohoto přelíčení, konaného 25. srpna 1859, přiložen je v čísle třicátém. Jako žalobce vystupuje plnomocník dr. Frič, jako obhájce žalovaného dr. Federsel. Hanka není přítomen. Předseda: r. z. s. Svoboda, soudcové r. z. s. Petz a adj. z. s. Opolecký. Žaloba i obrana jsou v podstatě tytéž, jak shora bylo uvedeno; z nových momentů uvádíme toto. Kuh bránil se nejprve svobodou kritiky; byl soudcem přerušen, aby zůstal při věci; lituje, že není Hanka přítomen: ukázal by mu 15. vydání RKého z r. 1855, kde stále ještě je otiskována píseň krále Václava, ač ji Haupt již 1847 prohlásil za falsum. Nesrovnává ho se Simonidem; mezi jmenem Hankovým a Simonidovým uplynulo 20 dní: a takovou paměť žádný žurnalista u svých čtenářů nepředpokládá. Pak Simonides byl falsátor, Hanka je editor. A i kdy by ho byl nařkl falsací, nebyla by to urážka občanské cti: nefalšoval směnky nebo bankovky — nýbrž básně: míti někoho za spisovatele »so herrlicher Poesien« není urážka, ale kompliment. Předčítá heslo »Chatterton« z Erschovy a Gruberovy Encyklopedie [1]) a obrací se s důvěrou ke spravedlnosti soudu. Pak soudce dává předčítati z čísla 276 Tages-

[1]) Opis tohoto hesla (obsahuje článek Müllerův) nečíslovaný, činí patrně číslo 31.; je přiložen zvláště.

bota odstavec o Simonidovi. Kuh popírá, že by vůbec srovnával s ním některého žijícího literáta. Předčítá se z č. 285 odstavec o falsacích — obžalovaný »dovolává se památek literatury české.« K odstavci z č. 289 o veliké činnosti Hankově na poli rukopisném dí obžalovaný, že to není ironie, nýbrž pravda. Z čísla 292 předčítá se výrok o potupě, kterou Hanka snesl jako literární podvodník; Kuh dí, že nechtěl ho tím uraziti. Z čísla 299 předčítá se výrok o písařské škole; Kuh tvrdí, že býti musela, když jsou tu uznaná falsa. Předseda upozorňuje na místo, »že tak resolutně jen čerstvé písmo se občerstvuje.« Kuh odpovídá, že je mu to počínání Hankovo nevysvětlitelné; Palacký v Bohemii řekl, že Hanka jednal nesmyslně a nekriticky — to by si Kuh napsati nedovolil. Připomíná, že sám (Kuh) RK uznal za pravý, nazývaje jej diamantem. Rada Petz upozorňuje obžalovaného znova na výrok o potupě, kterou Hanka snesl jako literární podvodník. Kuh odpovídá, že čím více si to opakuje, tím více že vidí v tom jen literární kritiku. Rada Petz praví, že kritika nesmí urážeti. Kuh dí, že nesmí se mnoho o všem napsaném spekulovati: jinak by stačily dvě napsané řádky, aby přivedly člověka na šibenici. On nežádal nic než zkoušky: on sám pro svou osobu věří v pravost RKého, ale přeje si zkoumání. Předseda ptá se, jak může obvinění z falsace zváti komplimentem; Kuh vypočítává na to »několik učenců, kteří podvrhli rukopisy a byli za to ctěni souvěkovci a potomky.« Přečtena pak Hankova žaloba a protokol s ním zavedený; obžalovaný trvá na svých výpovědech. Pak čteny protokoly Krafkův a Šafrův; obžalovaný nežádá překladu. Dále přečten protokol Bürglův, výtah z protokolu a o sezení městské rady Kralodvorské z r. 1818, plná moc Fričova a vysvědčení o zachovalosti Kuhově; obžalovaný ničeho nenamítá.

Pak mluví zástupce žalobcův dr. Frič. Trvá na žalobě, je vůbec »těžko pochopiti, jak politický žurnál, který ještě nanejvýš má na zřeteli obchodní zájmy, přichází k učeným výkladům o památkách jazykových.« Nic neopravňovalo k úsudku o nepravosti RKého. Zvláště ne k tomu, že jej Hanka padělal. Nelze činiti rozdílu mezi ctí literární a občanskou. A články v skutku ve svém kontextu napadají Hankovu čest (v podstatě důkaz týž, jak již shora uvedeno). Co se týče občerstvování písmen, »učinil to Hanka za přítomnosti a na radu Dobrovského, když rukopis byl ještě jeho soukromým majetkem.« Rukopis nezkoušen z obavy před možným zničením jeho. Dr. Frič činí návrh na odsouzení, výměr trestu přenechává soudu, prosí však, aby byl obžalovaný donucen výrok soudní svým nákladem oznámiti ve veřejných listech. Obžalovaný brání se, že ani ***nemohl*** počítati RK mezi falsa, ježto byl nalezen r. 1817 a on o své písařské škole dí, že kvetla ***v l. 1820—1840.*** Slovo »export« neznamená ještě »exportní ***obchod***«. Předseda doporučuje obžalovanému, aby se mírnil.

Obhájce dr. Federsel mluvil v ten smysl: Otázka o pravosti RK sem vlastně nepatří. § 488 mluví o faktech vymyšlených nebo znetvořených, které tvoří přečin urážky na cti. Žaloba však takových vymyšlených nebo znetvořených fakt neuvádí; co se za ně uvádí, to není Kuhovo, to jsou výroky slavných učenců. Srovnání se Simonidem není nikde — Simonides rukopisy prodával, Hanka rukopis daroval. K občerstvování písmen se Hanka sám přiznal. Tagesbote měl ke kritice

právo — vždyť Palacký psal do Bohemie. Obhájce činí návrh, by obžalovaný byl osvobozen; kdy by však měl býti přece odsouzen, připomíná, že není přitěžujících okolností, naopak polehčující, že obžalovaný je dosud bezúhonný, článků těch že nepsal, že chtěl přispěti otištěním jich jen k vypátrání pravdy a že tím nijaká škoda nevznikla. Je tedy možno užiti trestu nejmírnějšího, a hledě k tomu, že Kuh je otec rodiny a jeho rodina že odkázána je jen na výnos časopisu svého, prosí obhájce, by trest byl změněn v peněžitou pokutu. Pak žádá žalovaný za přečtení protokolu s Frant. Voglem a dodává: »Tak nejisté a kolísavé jsou tedy údaje o nálezu;« nepřestane, i odsouzen, hájiti práva volné kritiky »bis diese gemassregelt wird.«

Předseda oznámil, že výrok soudu bude ohlášen 26. t. m. o 3. hodině odpol., a jednání se skončilo o $1^3/_4$ hod. odpol. V ustanovenou dobu pak za přítomnosti týchž osob přednesl předseda soudu r. z. s. Svoboda rozsudek; Kuh uznán vinným a odsouzen na dva měsíce do vězení, zostřenému postem vždy 1. a 3. pátku v měsíci, jakož i ke ztrátě 100 zl. z kauce a náhradě soudních útrat. Rozsudek zněl do slova takto: »David Kuh ist des im § 488 St.-G. bezeichneten Vergehens gegen die Sicherheit der Ehre durch die Presse schuldig und deshalb nach § 493 und 251 St.-G. mit Berücksichtigung des § 264 ad b) c) und unter Anwendung des § 260 ad b) und § 266 St.-G. mit Arrest in der Dauer von zwei Monaten, verschärft mit Faste am 1. u. 3. Freitag jeden Monats der Strafzeit und mit dem Verfall der Kaution im Betrage von 100 fl. Ö. W. zu bestrafen und ist schuldig die Kosten des Strafverfahrens zu ersetzen.«

Když byly přečteny důvody rozsudku, dáno obžalovanému poučení o odvolání. Zástupce i žalobce vyžádali si po opisu rozsudku.

Tento rozsudek je 32. číslo našich akt. Obsahuje mimo uvedený výrok také důvody. Konstatuje se souvislost všech inkriminovaných článků; obsahují vymyšlená fakta, Hanku urážející: jmeno Simonidovo uvádí se ve spojení s domnělými českými falsy a o Hankovi se vykládá, že strpěl potupu literárního podvodníka. Ježto paleografické zkoušky dosud nebylo, byl by Hanka patrně podvodníkem dosud. Když se praví, že možná jen tam resolutně občerstvovati, kde se ví, že se jen čerstvé občerstvuje — vyplývá samozřejmě obvinění, že Hanka věděl, že opravuje jen nový padělek. Tak rozuměl těm narážkám i Hanka a v tom smyslu žaloval. Obvinění ta jsou vymyšlená: Hanka je notorický nálezce RKého, udal a odpřisáhl bližší okolnosti svého nálezu, a udání jeho potvrzují přísežná udání svědku Trnky a Šafra; při tom jest úplně lhostejno, zda RK je pravý čili nic: a i kdy by byl falsum, nesměl by býti narčen jako falsátor, ježto odpřisáhl, že ho nalezl, a jeho výrok jest udáním svědků potvrzen. Kuh je odpovědný redaktor; popírá sice urážlivou tendenci, ale články onu tendenci mají; je tu tedy skutkový přečin podle § 488 tr. z. a vina obžalovaného dokázána podle § 264 a 272 tr. ř. Výmluva, že obvinění vzata jsou z děl Dobrovského, Palackého a j., zde nerozhoduje, ježto uvádění znetvořených fakt, ať jsou již dílem obžalovaného nebo jen jím rozšiřovány, vždy je trestno dle § 493 tr. z. Trest je dle § 493 a 251 tr. z. vězení šesti měsíců až jednoho roku a ztráta kauce 100— 500 zl. Ježto nebylo přitěžujících

okolností, a obžalovaný byl dosud zachovalý, dal se jinými k takovému psaní svésti, je ženat a výdělek jeho by zákonným trestem mohl býti zkrácen, bylo podle § 260 b) a 266 tr. z. užito uvedeného již zmírnění trestu. Ježto soukromý žalobce podle § 493 žádá otištění rozsudku na náklad obžalovaného ve veřejných listech, zařídí se k tomu vše, čeho třeba, jakmile rozsudek nabude právní platnosti. Datum 25. srpna 1859. Podepsán Svoboda, r. z. s. a Opolecký, adj. z. s.

V čísle 33. nařizuje se 2. září 1859 dodání rozsudku stranám. Podle přiložených obdržecích lístků (čís. 34. a 35.) obdrželi Hanka a Kuh po exempláři dne 7. září 1859.

V čísle 36. oznamuje David Kuh 7. září 1859 tr. soudu, že se odvolá k vrchnímu zemskému soudu i v příčině viny i v příčině trestu, a prosí, aby, až odvolání podá, trestní soud akta předložil vrchnímu zemskému soudu.

První jednání tohoto dramatu tím ukončeno.

Druhé jednání počíná pod číslem 37. odvolací spis Kuhův, omylem datovaný 14. srpna (místo 14. září) 1859. Odvolací spis je z největší části tištěn. Dva exempláře (Kuh přiložil 3) jsou dosud v aktech, rovněž byl přiložen (v aktech však již není) spis Palackého a Šafaříkův Die ältesten Denkmäler der böhmischen Sprache (1840). Tištěný ten exemplář má 5 listů archových a stíhá důvody rozsudku krok za krokem. Prý »všechny články Tagesbota zabývají se rukopisy starověku« — nikoli, žádný; všechny jen buď novými nebo starými — ale podezřelými. Pak prý »pochybuje o pravosti památek českého starověku;« není starověkých českých památek, nýbrž jen ze středověku; památky však kritisované nejsou pravé, nýbrž buď notoricky podvržené nebo podezřelé (o RKém pochyboval Kopitar, Luden, Grimm; na zkoušky naléhali Wenzig, Hanuš). Tagesbote prý tedy nepochyboval o pravých památkách, nýbrž kritisoval 4 památky nepravé a 2 podezřelé. Články pak nejsou rozlučného spojení — jen věcného a chronologického. Dále shledal zemský soud dva momenty vymyšlených fakt: Tagesbote prý uvedl »domnělé padělky« ve spojení se Simonidem — nikoli, je mluveno o Simonidovi zvlášť; prý nařkl Hanku, že snesl potupu literárního podvodníka a že se neočistil zkouškou rukopisů: toto však není vymyšleno, nýbrž pravda; to, co Tagesbote řekl, že je to »zvláštní« atd., je pouze důsledek z těchto pravdivých fakt. Zemský soud mluví všude o výkladu, jak slovům rozuměti, ale zákon žádá hotových fakt. Jako druhý moment uvedl soud odstavec o občerstvování písmen. To však není předloženo jako faktum, nýbrž jako pochybnost. Kdo pochybuje, netvrdí nic najisto — netvrdí tedy ani nepravost RKého. A zvláště nikde netvrdí, že RK falšoval Hanka. Hanka v Tagesbotu vždy jest jen nálezcem, nikde falsátorem. Jméno jeho souvisí ovšem s nepochybnými padělky: P. Vyš., Lib. pror. atd.: ale ani tu není zván falsátorem, nýbrž vydavatelem, což je nepochybné faktum. A rovněž ono přetahování písmen je faktum: co je paleografie, žádný majetník starého rukopisu tak nejednal. Pan Hanka tímto neslýchaným jednáním vrhl sám nejsilnější stín podezření na RK, to tvrdí i Hanuš, Palacký si to nedovedl vysvětliti. A tak celý závěr soudu, že nikdo nemá práva Hanku nařknouti z falsace, když je dokázáno, že je nálezce, je klamný, ježto nikde Hanka není falsátorem

jmenován. Soud také správně tvrdí, že nesejde na tom, jeli RK pravý či nic, Hanka že je vždy nálezcem. K tomu dodává Kuh jen tolik, že výpovědi svědků nepřispěly mnoho k tomu, aby utvrdily víru v pravost: neboť předně intelligentní svědek Vogl viděl foliový rukopis do 8° přeložený, kdežto RK je v 12°; za druhé svědkům nebyl dán RK k ohledání; není tedy zjištěna identita. Tagesbote pak prý vždy a všude zvláště v příčině RKého uvádí Hanku jako nálezce a ne jako falsátora. Hanka nebránil se v příčině Libušina proroctví, nýbrž chopil se RKého, aby se rozhlásilo, že nalezení RKého což v očích laiků je stejno s pravostí — odpřisáhl. Nejsou tedy momenty ony platné: druhý jest jen kritická pochybnost, první pouhé faktum: soud opírá se o »výklad« nemaje »vymyšlených fakt,« jak žádá zákon. Není tu tedy skutkového přečinu ani viny obžalovaného.

K tomu psaný (na $1\frac{1}{2}$ archu) dodatek. Ačkoli tedy vše je vlastně nedokázáno, přece byl zdvižen proti Kuhovi proces a byl k těžkému trestu odsouzen. Obé jest v Rakousku bez příkladu. Ve Francii zamítl soud žalobu Burnoufovu proti Dübnerovi, v Rakousku pokutován P. Brunner pro skutečné utrhání na cti 10 zl. Tagesbote prý se nikde nedotýkal osob. A každý vidí, že odsouzení na 2 měsíce znamená úplnou zkázu listu i redaktora. Kuh tedy prosí, by tento v Rakousku neslýchaný rozsudek byl změněn.

Pod č. 39. předkládá pak z. tr. soud odvolání Kuhovo a zároveň akta procesu k vyřízení vrchnímu zem. soudu 17. září 1859. V čísle 40. leží pod n. exh. 16.959 ze dne 26. září 1859 rozhodnutí vrchn. zem. soudu, kterým se nález prvé stolice ***potvrzuje***. Za důvody uvedena hlavně — vzhledem k tomu, co v úvodě dotčeno o Simonidovi — dvě místa feuilletonů: první, kde se o Hankovi dí, že snesl pohanu literárního podvodníka, a druhé, kde se mluví o občerstvování čerstvého písma. Vina obžalovaného je tedy dokázána, a vrchní soud potvrzuje rozsudek první stolice v plném jeho rozsahu. Zmírnění trestu nedoporučuje se proto, že Kuh se ve svém odvolání nechce k vině své znáti a není tedy naděje na polepšení. Vrchní zem. soud ponechává si exemplář odvolacího spisu Kuhova a vrací akta k dalšímu úřednímu jednání zemskému soudu.

Číslo 41. se v aktech nenalézá. Jak zřejmo z přílohy k č. 43, obsahovalo vyřízení zemského soudu Davidu Kuhovi o jeho odvolání. Pod číslem 42. přiložen výtah z archu dodavacího, dle něhož Kuh rozsudek vrchního zemského soudu obdržel 23. října 1859.

V čísle 43. jest obsažen protokol ze dne 27. října 1859, zavedený s J. Knedlhansem, spolupracovníkem Tagesbota. Tento přináší rozsudkem ustanovenou pokutu 100 zl. a dodává číslo Tagesbota, v němž otištěn rozsudek. Je to číslo 296 ze dne 24. října 1859. Přináší na druhé straně duvody rozsudku vrchního zemského soudu s poznámkou, že Bohemia otiskla již rozhodnutí včera. Dále pak otiskuje z nařízení zemského jako trestního soudu rozsudek (jak je otištěn pod číslem 32.) zemského soudu, vrchním zemským soudem již potvrzený, datovaný 15. října 1859 č. 19.901.

Policejní ředitel Päumann žádá (pod čís. 44.) 25. října 1859 za udání doby, kdy Kuh musí nastoupiti trest. Číslo 45. dává 30. října

r. 1859 k tomu odpověď, že neužijeli Kuh dobrodiní zákona dle §. 322. tr. z., je povinen trest nastoupiti do 3. listopadu t. r. a že, až bude vše zjištěno, bude o tom policii podána zpráva. V čísle 46. ustanovuje soud 2. listopadu 1859, že pokuta 100 zl. Kuhem složená má se na kvitanci vyplatiti vrchnímu ředitelství Pražského chudobince.

Číslo 47. je prosba Kuhova, 1. listopadu 1859 datovaná, k vrchnímu zemskému soudu za odklad trestu do 3. února 1860. Motivována jest tím, že by okamžitým nastoupením jeho časopis byl uveden na mizinu a že by jemu »po přestálé vazbě (smutná pravda, ne přehánění, ne fráse na podporu mé prosby) nezbyla než hůl poutnická, aby pro choť a čtyři nemluvňátka v jiném městě si zjednal nový výdělek.«

V příloze navrhuje referent Svoboda doporučiti žádost vrchnímu zem. soudu a uvědomiti o tom odkladu policejní ředitelství; v senátě (předseda vicepres. Steyrer, referent v. z. s. Svoboda, votant v. z. s. Saak) první část přijata jednomyslně, druhá zamítnuta, až dojde vyřízení vrchního zem. soudu (5. listopadu 1859). V čísle 48. přiložen je originelní zápis o tomto sezení.

Expedit z. soudu dodává v čísle 49. stvrzenku ředitelství chudobince, že 100 zl. Kuhovy pokuty řádně obdrželo.

Pod čís. 50. je protokol s Knedlhansem ze 6. listopadu 1859. Udává, že Kuhovi bylo 1. list. policejním ředitelstvím uloženo, aby do tří dní se vykázal, že kauci zaplatil a útraty soudní nahradil. Prosí ve jmenu jeho, aby z. tr. soud ředitelství oznámil, že ztráta kauce byla již uhrazena, a rovněž aby dal náležité uvědomění o útratách soudního řízení. Číslem 51. však dává 8. listopadu 1859 soud Kuhovi samému potvrzení, že a) kauci složil a že již vyplacena chudobinci, b) že nebylo žádných útrat.

V čísle 52. zasílá ředitelství chudobince dne 5. listopadu 1859 stvrzenku pokladny o přijetí pokuty 100 zl. ze dne 9. listopadu 1859 (je přiložena kopie; opis je ověřen soudem 18. list. 1859). Originál kvitance byl poslán z. tr. soudem Kuhovi dne 15. listopadu 1859 (vyřízení toto má číslo 53.)

V čísle 54. povoluje vrchní z. soud Kuhovi odklad trestu jen na dva měsíce do 15. ledna 1860, uváděje, že podle § 322. tr. z. při trestech pod 6 měsíců smí býti trest odložen jen na krátkou dobu. Vrací také přiložená akta. Datum 14. listopadu 1859.

Druhé jednání dramatu je tím skončeno; Kuh musí 15. ledna 1860 nastoupiti trest; že by mu uniknul, nikdo nemohl předvídati.

Tuto nepředvídanou věc ohlašuje nám ž á d o s t K u h o v a k c í s a ř i. Činí, ač není tak počítána, 55. číslo akt. Je dvouarchová, není datována. (Ministerstvo spravedlnosti obdrželo ji 24. listopadu 1859.) Kuh, vyloživ, proč byl odsouzen, upozorňuje na dva momenty: RK nebyl předložen svědkům k rekognici, ano intelligentní Vogl vypověděl, že nalezený rukopis byl foliový; a za druhé narčení literární falsace netýká se občanské cti a neřeší se soudem. Ukazuje dále, že by trestem určeným byl ruinován časopis, on i s rodinou a asi 40 jiných lidí, při časopise zaměstnaných, což by bylo tím truchlivější, »als der Kläger durch den richterlichen Ausspruch über die Schuld ohnehin eine glänzende Genugthuung erlangt hat.« Prosí tedy nejposlušněji: »Euere k. k.

apostol. Majestät geruhe entweder a) die Wiederaufnahme der Untersuchung bei einem delegierten Gerichte oder b) die Revision des abgeführten Strafprocesses von Seite des h. k. k. obersten Gerichts- und Kassationshofes allergnädigst anzuordnen; für den Fall jedoch, als die Allerhöchste Gewährung dieser Bitte nicht eintreten sollte, dem in tiefster Ehrfurcht unterfertigten die Allerhöchste Nachsicht von der über ihn mit dem Eingangs erwähnten Urtheile verhängten zweimonatlichen Arreststrafe huldvollst zu ertheilen.«

O této žádosti uvědomilo 27. listopadu 1859 ministerstvo spravedlnosti vrchní zemský soud, žádajíc za jeho dobré zdání v příčině žádosti Kuhovy ad a) (delegování jiného soudu) a nařizujíc zatím zastavení trestu až do nejvyššího vyřízení. O tom (pod číslem 56.) vrchní zemský soud dne 5. prosince 1859 dává vědomost zemskému soudu, žádaje zároveň za jeho dobré zdání o té věci do osmi dní a nařizuje rovněž, aby výkon trestu zatím byl zastaven.

Žádané dobrozdání podá pod č. 57. zemský soud dne 10. prosince 1859 (koncept dvouarchový, k němu z čistopisu přiložen jen poslední arch: navrhuje zamítnutí žádosti Kuhovy ad a), ježto jediný důvod Kuhův — že nebyl RK rekognoskován — je nesprávný: v tomto soudu nešlo o RK (jeli pravý či nic, jak také v důvodech rozsudku uvedeno), nýbrž o to, smíli Kuh tak psáti. Dále dodává z. tr. soud, že Kuh sám o sobě řekl — a soud tak též dle policejního vysvědčení myslil, — že je zachovalý; avšak tomu tak není; v aktech se shledal dopis generálního velitelství Budínského s opisem rozsudku, dle něhož byl Kuh od Budínské vojensko-politické centrální komise 5. března 1849 odsouzen »wegen schriftlicher Aufreizung, bezüglich Vorschubsleistung zum Aufstande mit bewaffneter Hand« na 5 let na pevnost v železech; ostatek trestu byl mu nejv. rozhodnutím 9. července 1850 prominut.

O zastavení trestu uvědoměno týž den policejní ředitelství. Číslem 58. dává pak tresní soud 31. prosince 1859 o zastavení trestu vědomost také Kuhovi.

Odtud dále nejsou akta již číslována; jen vyřízení zemského trestního soudu má číslo 60, jsou pak, dle čísel denníku, akta v tom pořádku (některá nečítána).

Dva přípisy žalářníkovy ze 4. listopadu 1859 a 16. ledna 1860, že Dav. Kuh svůj trest vězení dosud nenastoupil.

(Číslo 59.) Vrchní zemský soud oznamuje 23. dubna 1860 zemskému soudu, že nejv. soudní dvůr ve Vídni dne 12. dubna 1860 č. 3166 na žádost Kuhovu ***rozsudky ve věci Kuhově změnil*** a takto za právo nalezl: »David Kuh werde von dem ihm angeschuldeten im § 488 St. G. bezeichneten Vergehen gegen die Sicherheit der Ehre losgesprochen und schuldlos erkannt, auch von dem Ersatze der Kosten des Strafverfahrens losgezählt.« A zároveň přikládá vrchní zemský soud duvody nejv. soudu (5archový lithogram). V těchto duvodech je nejprve résumé celého sporu, článku, žaloby, obrany atd. a poukázáno k tomu, že § 488 tr. z. žádá znetvořená nebo vymyšlená fakta; avšak žaloba i rozsudek mluví jen o »výkladu,« »podezření« atd., nikde není fakt. Co je snad závadného, jsou jen *citáty* předních autorit. Übrigens hat der *Inhalt* der K. H. einen so allgemein anerkannten hohen, innern, wahren

literarischen Werth, dass dieselbe, wie Hanka selbst angibt, in 14 Sprachen übersetzt worden ist.« Nebylo by tedy nařknutí z falsace vlastně urážkou. Ale všecko, co je v Tagesbotu, je jen kritika. Kritika však musí býti dovolena, i když vyslovuje pochybnosti. Obvinění Hankova ukazují se pouze mylným výkladem inkriminovaných míst. Důvody obou instancí, vážené ze dvou míst feuilletonů, ukazují jen ***domněnky***, ne ***fakta*** — není tedy překladu, žádaného v § 488. Jiného nic není v článcích závadného, i jeví se tedy rozsudky obou instancí »***zřejmě nespravedlivé.***« — Proto nejvyšší soud na základě ***mimořádného rozhodovacího práva, dne 28. února 1860 nejvyšším rozhodnutím sobě uděleného***, změnil rozsudky tak, jak shora uvedeno.

Tímto úplným osvobozením a zrušením právoplatného rozsudku končí vlastně celé drama; co ve čtvrtém jednání následuje, jsou jen pouhé doplňky.

Pouhé důsledky z toho jsou snesení zemského trestního soudu 1. května 1860 (č. 60. akt). Soud usnáší se zaslati kopie rozsudku Kuhovi a Hankovi, uvědomiti policejní ředitelství, uzavříti soudní výkazy v té věci, požádati ředitelství chudobince za vrácení pokuty 100 zl.

Nedatovaným přípisem vrací pak ředitelství chudobince pokutu 100 zl., žádajíc náhrady 32 kr. za kolek, jejž bylo dalo na kvitanci. O tom přípise usnáší se soud 22. května 1860, že je vrátí Kuhovi 24. května 1860, zároveň také přiložené k obraně knihy.

O tomto vydání pokuty a přiložených knih je pak 24. května r. 1860 zaveden protokol; Kuh potvrzuje příjem, dodává však, že originální kvitanci chudobince doma nenalezl.

O přijetí pak 100 zl. od chudobince a vydání jich Kuhovi vydává soud 26. května 1860 ředitelství stvrzenku, o oněch 32 kr. pak: »wäre gar nicht zu veranlassen.«

Dne 2. června 1860 ukládá konečně soud všechna akta do registratury. Čísla následující pak vztahují se již jen na vydání akt těch museu.

Nejvyšší soudní dvůr pak na základě svého ***zpět působícího*** rozsudku byl zahrnován tak žádostmi za nová soudní řízení (jak vypisuje Helfert), že konečně sám od tohoto práva upustil.

V Čechách pak vzbudilo toto — ***vyřízení*** ovšem všeobecný podiv a ohromnou sensaci.

Jak žijí lidé v nejzadnější Sibiři.

Sděluje

Josef Mikš.

(Pokračování.)

IV.

Nejkulturnějším plemenem onoho kraje, jak již výše řečeno, jsou Jakutové, kteří byli zahnáni na břehy Leny z Bajkalu plemenem Buratů a odtud uprchli dále ke Kolymě, postrašeni hrozným zkrocením vzpoury Džennikovy. Dukazem jejich vyšší osvěty, nyní valně utracené, jest, že jejich řeč má názvy pro železo

(timir), rolníka (basammai), čtení (asabyn), psaní (suruj), dopis (suruk). Jest ku podivu, že toto plémě, které celých šest století bylo potlačováno, nejen se zachovalo, nýbrž skutečně se rozmnožuje, což nelze tvrditi o žádném jiném plemeni dalekého severovýchodu.

Nejlepší vlastností Jakutů jest vzácné jich pohostinství. Cestovatel jen ať směle vstoupí do první jurty, která nikdy nebývá zavřena. Uvnitř nejlepší místo na lavicích kol stěn určeno jest hosti a proto bývá obyčejně neobsazeno. Hosta častují čím a jak mohou dle svého spůsobu, ovšem že se mu při tom často obrací žaludek. Chuďas Jakut si v obyčejnou dobu pochutnává na polních myších, ale pro nahodilého hosta vždy má uschovaný kousek kobylího masa nebo zabitého »uškana.« Pohostinství bývá tak veliké, že mnohdy Jakutové bydlící na hlavní sibiřské dráze, jím přicházejí úplně na mizinu. Kdysi nad Jakuty panoval dědičný kníže mocí neobmezenou. Měl plné právo mučiti, ba i popraviti, koho se mu zlíbilo, což zvláště rád činíval svým příbuzným. Tento tojon mohl prodávati své poddané v otroctví, přivlastňovati si jejich statky, vůbec nakládati s nimi dle své libovůle. Nyní jest veta po takové moci; náčelníci bývají voleni a z celé jich slávy zbyly jim pouze krátké dýky (»kortiky«), darované kdysi Kateřinou Velikou, jimiž se jakutská »šlechta« nemálo pyšní. Jakutové jsou beze vší pochyby lid velmi schopný a vynikají znamenitou pamětí. Hlavní město Jakutsk ve svých školách vzdělává asi 400 Jakutů, téměř polovici veškerého svého žactva. Ale také mnoho si domýšlejí o své učenosti, pokládajíce se za »severní Řeky.« Ale to platí jen o západních Jakutech, jich krajané žijící dále k severovýchodu značně zdivočili a o učení nemůže u nich býti řeči. Dle jmena jsou Jakutové křesťany již celých osmdesáte let, což jim nevadí, aby věřili ve své zlé pohanské bohy a zachovávali své pohanské obřady a zvyky. Tak na př. obřady svatební až posud svou prostotou připomínají starodávné doby, kdy svatba měla ráz zcela primitivní, jak jest viděti z jakutských »oloncho« (starých zpěvů, po rusku bylin). Ty velmi zevrubně líčí jednotlivé výjevy jakutského života, ale o námluvách a o svatbě obsahují zprávy až příliš stručné. Obyčejně chasník zajde si na táčky do jurty, kde sedí nějaká krasavice. Junák dlouho se nerozpakuje, popadne dívčinu, nahne ji jako mladý stromek a přivoní k ní; při tom ji snad políbí — a pak již žijí pospolu jako muž a žena. Jakutské sloveso »sylar« znamená jak líbati tak přivoněti si, a druhý význam zajisté jest původní: aspoň jakutské matky nelíbají svých děcek, nýbrž tisknouce nosy k plnému jich tílku se zálibou ssají v sebe jeho zápach. Národopiscům jest tato věc dobře známa; divoši hledají si své ženy ne dle tváře, než dle zápachu, a těmito zápachy, jak víme, jsou též prosyceny knihy věnované líčení pohlavních pudů, vyšlé z péra moderních naturalistu a dekadentu, kteří trpí v této příčině snad tou nejhnusnější formou atavismu, a naivní jich ctitelé pokládají tuto chorobu za vrchol a poslední slovo umění.

Ale vraťmež se k našim Jakutům. Tito berou si ženy vždy z druhého kmene, z daleké vsi, poněvadž jsou pevně přesvědčeni, že dívka v domovině své nemůže býti šťastna. Kdysi otcové jednoduše dcery prodávali, a proto i nyní ještě dlouho před svatbou hlavní věcí jest smluviti se o věně nebo ceně nevěsty (»kalym«). Když jest vše vy-

jednáno, jedou svatové k jurtě nevěstině s ženichem. Ale do jurty ženich vstoupiti nesmí. V ústrety svatům jdou matka a starší sestry nebo jiné příbuzné nevěstiny, nesouce »čorony,« t. j. číše s kumysem a »čybyčachy,« t. j. nádoby se smetanou. Vítají milé hosty následovně: »Ač dobře víme, že vezete s sebou tak mnoho potravy, že nemůžete hladověti, přece dověděvše se, že přijíždíte, nikomu jsme nedovolili dotknouti se těchto čoronů. Naše kobyly drželo sedm čistých jinochů; dojilo je sedm čistých děv. Připravovali jsme vám nápoj nejlepší.« Svatové pijí, potom stojíce opakují všechny odstavce svatební smlouvy. Když jsou podmínky přijaty, vchází ženich; často bývá to hoch třináctiletý. Sundavá svůj pás, k němuž bývají připevněny nůž, křemen, ohnivo, gamza (dýmka), a podává tyto předměty nevěstě. Nelíbílí se jí ženich, odmítá dary, a ženich se svaty vrací se ihned zpět; pakli dary přijímá, jest již tím manželství uzavřeno: hosté sednou si za stůl k obědu, a když se všichni nasytí, ženich a nevěsta ulehají spat v téže jurtě. Avšak jakutská přísná etiketa vyžaduje, by mladý muž druhého dne odjel a navštěvoval ženu tajně do té doby, pokud nebude »kalym« úplně zaplacen.

Dioneo popisuje takové námluvy a takovou svatbu. Mezi splátkou »kalymu« a únosem ženy uplynulo celých pět let. Konečně za krásného jitra osedlal Ytyňach (tak se jmenoval mladý muž) nejlepšího koně a tryskem jel k jurtě. Vedle jurty bylo malé jezírko, kam jako náhodou šla jeho žena pro vodu. Ytyňach zavýskl, chopil se své ženy, posadil ji před sebe na koně a odjel tryskem. Otec a bratři, kteří již dříve o všem byli zpraveni, uslyševše výskání a koňský dupot, rychle vyběhli z jurty, vsedli na koně a hnali se za uprchlíky, ale jenom asi pět minut, pokud nedojeli k »badaranům« (bařinám). Tam se klidně obrátili a asi za půl hodiny přijeli do jurty ženichova otce k svatební hostině. Mladým manželům vyšla vstříc dvě asi dvanáctiletá děvčátka. Vzavše koně za uzdu, pomohla slézti mladé ženě. Od sloupů, k nimž Jakutové přivazují koně, až k jurtě nastlali čerstvou trávu, po níž kráčela mladá žena, každé dva nebo tři kroky shýbajíc kolena, jak toho žádala etiketa. Dvéře nové jurty byly do kořán otevřeny, ale vchod byl přehrazen dvěma napříč položenýma tenkýma žerděma, které držela obě děvčátka. Kyčipir (jmeno mladé ženy) svýma prsoma rozlámala tyto žerdě, sebrala třísky a zatopila jimi oheň. To znamenalo, že duch ohně dostal novou kněžku. U Jakutů vůbec oheň v kamínkách nikdy nesmí docela uhasnouti, což by bylo velkou hanbou nejen hospodyně, ale i hospodáře. Jakmile v »čuvale«, zazářil oheň, mladou ženu posadili na »oron« (výše zmíněné lavice u stěn) a zastřeli ji pestrou oponou. Na samém prahu jurty byla přinesena oběť — hříbě, jehož krev z velkého kotle malou konvicí šaman vylil na zemi u dveří s tím účelem, aby hrozný bůh Ulus-Channach-Tojon se svou ženou Chan-Chatynou, a ještě vůdce všech zlých duchů Arsyn Dolaj, jenž má ústa na temeni a oči na spáncích, do jurty nepouštěli nemocí. Druhou konvici krve šaman lije do ohně, třetí »duchu jurty,« malounké stařence Njacha Charachsyn, kteráž bydlí pod sloupem, na němž se drží celá jurta. Jakutští bohové mají neobyčejně dlouhá jmena, jako nějací španělští grandové, tak na př. plný titul stařenky jest tento: Njacha Cha-

rachsyn Nirylyn Kočjamčjaj Njadžim. Poslední konvici vylévají ke cti »vychovatelky a mateře opatrovnice, soustrastné paní« Asyt-Chatyn. Tato dobrá bohyně chrání vůbec Jakuty, zvláště pak pomáhá ženám. Co přinášeli oběti domácím bohům, celá jurta byla obvázána ohromným řemenem, k němuž přivázali všechen dobytek novomanželů. Šaman oblekl se ve zvláštní šat, vyšel na dvůr a postavil se uprostřed tohoto živého kruhu, by obětoval všem zlým bohům libací z kumysu. Jakutové nemodlí se k dobrým bohům, vždyť oni zůstanou dobrými i bez modlitby. Po oběti příbuzní a přátelé hodovali. Tyto hody takto popisuje starobylá píseň: »Shromáždili se všichni příbuzní. Porazili mnoho dobytka. Jedli a pili tři dni a tři noci bez přestání. Veselili se . . . Škytali od tvrdé potravy. Hladoví se najedli, hubení stloustli.« Též na svatbě, které přítomen byl Dioneo, stráveno bylo za jeden den ohromné množství kobylího masa, tuku, mléka, tak že každému Jakutu přibylo váhy o mnoho liber. Ale všemu bývá konec, též chuti Jakutů: stařící, zmožení dřímotou následkem přesycení, svalili se na svých místech, a mládež, která dávno již očekávala tento okamžik, vyhrnula se před jurtu. Utvořily se dvě živé stěny — hoši a dívky — které pomalu blížily se jedna ke druhé. »Jagaj, nokoloz! (hoši) jagaj! Veselme se, pokud jsme mladí!« zanotoval jeden z chasníků. — »Jagaj! písničku co možná hlasitou ať zazpívá mé hrdlo!« odpovídá dívčina. — »Nokoloz, zatancujeme si, budeme se smáti, pokud se neoženíme, pokud babský jazýček nevykroutí z nás všechny »žíly.« — »Družky, zahrajme si, pokud jsme se nevdaly a nedostaly do tvrdých rukou muže.« Vše to byla improvisace, při níž rozohněné mládeži nezřídka vyklouzla slova dosti pochybné mravní ceny. Ba i stařeny, většinou slepé, vychrtlé a otrhané, vylezly na boží světlo a účastnily se s bedlivou pozorností v radovánkách mládeže a samy též improvisovaly rozličné písně. Kromě improvisací mládež zpívala starší písně, všeobecně již známé. Tyto zpěvy jsou dvojího druhu: jedny jsou výrazem hrubé, rozpustilé smyslnosti, při čem všechny věci a děje nazvány jsou svým jmenem, druhé naopak vynikají něžnou melancholií. Po té mládež bavila se luštěním hádanek dosti naivních, ale časem s posvátnou prostotou dívky dávaly takové hádanky, které by se nejlépe hodily do nějakých hodně necudných francouzských almanachů pro »cocotty.«

Vůbec mravní čistotou se Jakutové chlubiti nemohou. Manželská nevěrnost jest zjevem obyčejným. Muž se hněvá jen tehdy, když milovník zároveň s ženou zmocní se též jeho jurty. »Cizí člověk vzal můj oheň a hřeje se jím,« stěžuje si pak. Kdo chce blíže seznámiti se s životem Jakutů, ať si přečte Jakutské povídky Václava Šěroševského (Sirko), uveřejněné v Petrohradě r. 1895. Šěroševský asi dlouhá léta již v Sibiři a mezi Jakuty, a proto nyní, kdy vzbuzen jest všeobecný zájem k tomuto ohromnému a vzdálenému kraji, sebral v malou knížku povídky, které uveřejňoval v ruských a polských časopisech. Knížka obsahuje čtyři povídky: Jeseň, Ukradený chasník, Chajlak, V oběť bohům, a tři podání jakutská: Loupežník Maňčary, Dobytí Kolymského kraje, Velikánové Ledového okeánu. V prvé povídce *Jeseň* spisovatel líčí smutnou přírodu v dobu deště a vnitřek špinavé jurty »Talaka,« kde neobmezeně panuje nad svým mužem »Kyrsou« (t. j. bílou liškou) zlá krasavice

Kjumys. Muž její byl, jak mínili Jakutové, »babou své baby.« Spisovatel živými barvami popisuje neméně smutné okolí, hlavně »Šajtan tu-mul,« t. j. čertův les, jenž činí taký dojem, že »nic se nemusíme diviti, když tuzemcům při světle záře nebo měsíce zdá se bloudící stín vysokého lesního čerta aneb černá silhueta slovanského střelce ‚sjatuna,' jenž přišel od poledne a věčně bloudí nedaleko jakutských hor, honě se za dobytkem Jakutů. Běda tomu okolí, kde mihl se jeho stín: jedním výstřelem zabíjí 50 až 100 kusů dobytka.« Jsou však ještě jiní, skuteční šajtanové v tajze. Jsou to vyschlé mrtvoly Tungusů, a od nich i tento les obdržel své jméno. Seděli obyčejně kdesi pod stromem anebo vysokým břehem, vyschlé, malé nestvůry, jichž prázdné oči vyklubané od ptáků zíraly k východu. Na kolenou jich ležel buď dřevěný luk anebo puška, u nohou sekyra se zlámaným topůrkem, a k pasu, ozdobenému stříbrem a skleněnými perlami, byl přivázán nůž v pochvě, též zlámaný. Zbraň byla zlámána proto, aby nebožtík nemohl škoditi živým. Vedle mrtvoly ležely rozházené kosti jelenů, řemení a malé tunguské sáně. Nikdo nikdy se neopovážil přivlastniti si některý z těchto předmětů, které zde měly dosti velikou cenu; takový drzý člověk byl by hrozně potrestán: musel by celé dni blouditi, pokud by se nevrátil k témuž místu a nedal nazpět to, co si přisvojil. Ba vrací se marně desetkráte, stokráte, a nemůže uniknouti z očarovaného kruhu, pokud neučiní zadost rozhněvanému duchu hojnými dary. Pouhé dotknutí se některého předmětu, náležícího umřelému, jest velmi nebezpečno: může to způsobiti »purgu« bouři neb aspoň silný vichr.

V tajze se člověk vůbec snadno stává pověrčivým. Hluboké ticho, klid vždy panující v těchto lesích, vědomí, že mnoho a mnoho verst vůkol není živé duše, vzbuzují v duši nepokoj a tesknotu. Jsou lidé, kteří zabloudili v tajze, celí poděšeni podobnými přeludy, vraceli se domů zhubenělí a téměř zbaveni rozumu: a přece bloudili nedaleko svých obydlí nemohouce ho nalezti. Pláčou a vyjí jako zvířata, nemohouce rozeznati strany světa za bílého dne. Po uzdravení tvrdí, že viděli ďábla. Jedna příčina takového stavu jest zmoření následkem nucené, marné, ale hrozně napínavé chůze. Bolestí v těle a námahou slabnou všechny smysly kromě sluchu. Sěroševský vypravuje, že konečně slyšel tlukot svého srdce, tok krve v žilách, šelest stromů, ba i kotouče mlhy nad lesem cosi šeptaly; mrtvý les pojednou zahovořil, z počátku šeptem, ale potom neustále hlasitěji a hlasitěji. Možnoli se diviti, že člověk v těchto krajích všudy vidí »šajtany.« Jakut následkem své opuštěnosti jest tak zvědav, tak rád slyší lidskou řeč, že obyčejným pozdravem při setkání jest slovo »Vypravuj.« Veliký strach, jak již výše řečeno, mají Jakutové před »knížetem lesů« medvědem a nemalou úctu chovají k člověku, jenž zabíjí na honbě medvěda. Takým byl statný Chachak, jenž zápas s medvědem vášnivě miloval. Jakmile uslyší, že se kde ukázal medvěd, již nemá klidu a spáti nemůže, pokud ho nevystopuje a nezabije. Nejednou se stávalo, že kupci najdou doupě s několika zvířaty a zavolají Chachaka; on pak hoře netrpělivostí, nemůže dočkati se rána a spěchá ještě za tmy se svým věrným psem k ukázanému místu. Zde obyčejně nalézali ho bledého, postříkaného krví, v hromadě trupů »lesních knížat.« Jeho sou-

druhům nezbývalo než sníst po kousku srdce a jater zabité zvěře, vypiti po číšce krve a hlasitě vzkřiknouti třikráte vítězoslavné »uch!« Potom oči všech obracely se k Chachakovi, jenž s tváří na pohled lhostejnou, skutečně však jsa pln rozechvění a pýchy stál s hlavou skloněnou, zářící aureolou bohatýrské slávy. Vždyť zabil medvěda s ohonem, jenž, jak známo, není medvěd, nýbrž čert. Chachak byl hluboce přesvědčen, že sám dříve nebo později zahyne od medvěda. »On jest chytrý a mstivý. Dlouho pamatuje křivdu! Nejspíše že Andrej něčím ho dopálil, chlubil se, něco vypravoval, a hle, on vzal mu chlapce. Ať žije kdekoliv, třeba hodně daleko, na horách anebo v boru, vše slyší a ví, co my zde mluvíme; jako člověk všemu rozumí, ba lépe než člověk. Kdož ví, čím jest *on*? Stáhněte s něho kuži a uvidíte, jak jeho tělo podobno je ženskému tělu! A jak jest mstivý a ukrutný, to já vím!« doložil Chachak a sklonil hlavu. Stalo se, jak předvídal: zmizelť jednou v tajze beze stopy, mstiví »knížata lesní« učinili mu konec.

Zvláště s děsnými poměry seznamuje nás povídka ***Chajlak***. Kdo jsou chajlaci? Dioneo též o nich obšírně mluví. Jsou to sibiřští psanci (ssylnoposelenci), trestníci nejhoršího druhu. Trestanec musí mnoho natropit, aby se dostal na nejzazší severovýchod, do Kolymských končin, jež se úředně nazývají »místa nevhodná k obývání.« »Poselenec« musí spáchati celou řadu zločinu a musí býti několikráte souzen, aby se dostal z počátku do Irkutské gubernie na Lenu, pak do Olekminského kraje, pak do jednoho z »ulusů« Jakutského kraje, pak do Verchojanského kraje za Indigirku a posléze na Kolymu, kde uvázne, protože dále ho poslati nelze. Takým spůsobem k Jakutům na Kolymu přicházejí nejzatvrzelejší a úplně nenapravitelní zlosynové. Chajlak dobře ví, že v Kolymě jest konec všem jeho nadějím a myšlenkám na útěk; vždyť polární tundru projíti marně by se pokoušel. Takového chajlaka tedy posílají v ulus k Jakutům, kteří jsou povinni ho živiti. Jakut buduje chajlakovi jurtu, dává mu krávu, koně, maso, ryby, cihlový čaj, krátce vše. Výživa takového chajlaka stojí měsíčně 11–12 rublů, peníz pro Jakuty ohromný. Ovšem přispívá k tomu celý ulus, ale co naplat, když chajlaků jest příliš mnoho. Roku 1889 bylo v onom kraji psanců 5155 mužů a 935 žen. Mezi nimi bylo 154 politických zločinců (132 mužů, 22 žen) a 1233 skopců (754 mužů, 479 žen), zbývá tedy na chajlackou armádu 4703 (týká se to okresu Jakutského, Olekminského, Viljujského, Verchojanského, Kolymského). Chuďasové Jakuti musejí častovati takové dareby, a zatím sami se živí často po celé dni korou, kterou polévají lžicí kyselého mléka, ba Verchojanském okrese většina Jakutů, nechceli umříti hladem, musí jísti polní myši.

Ale nedosti toho. Aby chajlak nechal na pokoji ženy a dcery jich, Jakutové obyčejně dávají mu v dočasné manželství nějakou osiřelou dívku, k hroznému jejímu trápení. Tvář a celé její tělo bývá zohaveno modřinami a boulemi, poněvadž chajlak mstí se na ní za své ponížení a nemilosrdně ji bije. Opovrhujeť tak velice Jakuty, že ačkoliv často jest živ mezi nimi mnohá léta, obyčejně umí po jakutsku pouze jediné slovo »agal« (dej)! Život stává se nesnesitelným: Jakut pohlíží na chajlaka jako na divé zvíře, které pohlcuje celý jeho výdělek, jako

na hrubého rozpustilce, jenž může učiniti násilí jeho ženě nebo dceři kdykoliv v přítomnosti otcově nebo manželově. Ale též chajlak jest velmi nešťasten; cítí se zde v této samotě mnohem hůře než pod zámkem v malé věznické komůrce, což se pokládá za velký trest pro ruského vězně, zvyklého žíti v společných síních. Proto se často dopouští nového děsného zločinu, jen aby se dostal prvě z tohoto kletého kraje. Tak Dioneo vypravuje, že za jeho pobytu v Kolymském kraji jistý chajlak hodil beze vší příčiny do hořících kamen dítě a držel je tam svou holí tak dlouho, pokud docela neshořelo. Tento skutek rozlítil pokorné Jakuty, svázali a odvezli jej do Středního Kolymska, odkud byl dopraven do Jakutska a tam odsouzen k těžké práci na 12 roků. Nedaleko Nižního Kolymska jest obec jakutská, skládající se z 18 lidí, která musí živiti 14 psanců; tito Jakutové jsouť pravými otroky svých nevítaných hostí. Do vesnice Kresty byl poslán psanec Titov. Jakutové a Jakutky chvěli se na celém těle vyslovujíce jeho jmeno. Titov byl padesátiletý, silný, zdravý muž. Jakmile zavítal do Krestů, ihned poroučel si jurtu, koně, psy (krav zde není), rybářské nářadí a ženu. Nedostaneli vše to, hrozil vypálením. Dostal vše. Pak žádal, by každý měsíc mu dávali jisté množství masa, ryb i čaje. Též v tom učinili mu po vůli. Ale Titovu ani to nestačuje. Sám nechce rybařiti, nechce prý si nohy nastuzovati a není prý sem poslán na práci. Co sám nemohl snísti, házel psům, nešetře ani nejlepších ryb, které bez okolků bral svým hospodářům. Posléze prodal své sítě a žádal nových. Ano, kdy by aspoň s námi mluvil jako člověk,« stěžoval si smíšenec Ivan (otec jeho byl Jakut, máť Ruska), »věru se psem lépe jedná, než s námi.« Celá vesnice odhodlala se poslati deputaci k ispravníku do Středního Kolymska prosit, aby vzal od nich chajlaka, kdy by to neučinil, byli odhodláni přestěhovati se jinam.

Čím se vysvětluje taková veliká bázeň před chajlaky a úplná pokora k nim? Spisovatel dobře dí, že tato bázeň má původ historický. Kolymští Jakutové jsou uprchlíci z přemoženého vojska povstalce Dzennika; přišli sem, zachovavše v srdci svém hrozné vzpomínky na popravy a kruté mučení, jaké zkusili přívrženci Dzennikovi; o tomto mučení zpívaly jim jejich »oloncho« z pokolení k pokolení. Proto Jakutové chvějí se, slyšíce pouhé slovo »niuča,« co znamená obyvatel jižní země, Rus. A chajlak jest jim jaksi vtělením všech těch hrůz, o nichž tolik slýchali od samého dětství; jest v jich očích vyšším tvorem, bílou kostí, a jinak ho nenazývají než »tojon,« pán. Chajlak dle mínění Jakutů jen částečně dělá ta příkoří, která v plné míře museli snášeti jich předci od předků »mužů.« Proto Jakut trpí, ba on jest pevně přesvědčen, že chajlak jest schválně sem proto poslán, aby všem strpčoval život. A kdež dovolati se spravedlivosti? Tento kraj jest tak ohromný, že při nejlepší vůli jediný administrátor celého kraje — ispravník — nemůže nic učiniti ve prospěch Jakutů. A což teprv bude, až provedena bude oprava soudní a poselence budou posílati ne do celé Sibiře, nýbrž pouze do nejzazší její části? Pak tam bude děsné peklo na zemi — ovšem nespasíli obyvatelstvo před jeho hrůzami nová sibiřská dráha; ale ta bohdá celému onomu kraji dá lepší tvářnost. (Dokončení.)

Z nových směrů a proudů.

Od

Elišky Krásnohorské.

(Dokončení.)

Obecenstvo k otázkám těm dalo svým jednáním srozumitelnou odpověď, která horkou krev mladých reformátorů poněkud ochladila, aspoň na okamžik. Největší mladí odpůrci »vlasteneckých praporečků« následkem toho neustávají veřejně prohlašovati, že *nejsou* nevlastenci, že nejsou proti pěstování národnosti, ale dále nad tuto negativní ctnost si sami netroufají o sobě svědčiti: nikde neubezpečují, že *jsou* rozhodnými a vřelými vlastenci, ani že »kultus národa« jest také kultem jejich, zápas náš národnostní též jejich posvátným zápasem. Nuže, těmto mladíkům, kteří svým »internacionalismem nerozumějí popírání, nýbrž *uznávání* národní individuality,« zdvořile děkujeme, že dosud »uznávají« také národnost naši, ovšem s výhradami a klausulemi, slovem, že ještě trpí myšlenku národnosti a že nám laskavě dovolují, abychom do jisté míry ještě byli Čechy. My pak se osmělujeme v odpověď na provolání »společné kandidátní listiny« Slavie jim k poučení pověděti s naprostou jistotou, že uznávání národní individuality má přirozeně rozrostlý a tudíž bezpečně pevný kořen v *nacionalismu*, ale v internacionalismu velmi okleštěný, velmi oviklaný a velmi pochybně života schopný.

Odmítajíce od sebe výčitku nevlastenectví byli si tito »spojení« zajisté vědomi, že by se vlastenectví jejich dosti přesvědčivě nezaskvělo, kdy by se vlastníma rukama chopili kormidla, pročež nabyvše v Slavii vrchu nechtěli přejmouti výborství a řízení spolku i prohlásili asi tolik, že nechtějí v čelné posici býti za osud Slavie odpovědni. Pohodlná methoda, hlásati: »my máme lepší, nejlepší názory a zásady,« a při tom vysvleci se z odpovědnosti za provádění jich. U rozumových, mravně i duševně již nemladých lidí nazvala bych to bezcharakterností, avšak u mládeže platí jiné měřítko; u mládeže jest takováto upřílišněnost v slovech a nespůsobilost k dílu, taková sebešalba, chtivá velkých theorií a zaražená před choulostivou zkouškou praxe, právě jen přívlastkem nehotovosti.

Tato nedůvěra ve vítěznou spasitelnost vlastního programu nás u mladých internacionálů ovšem jen těší, jistě by nebylo dobře, aby tito svým náčelnictvím vtiskli mimoděk všemu studentstvu v čelo znak, který před veřejností s vlastního čela stírají. Dosti na tom, i když jen frakce mládeže holduje heslům tak velice odchylným od tradicionelního jejího poslání v národě. Dlouholi tomu, co se studentstvo bouřilo proti výroku, že každý český vzdělanec má uměti německy? Ano dlouholi tomu, co se rozhorlovalo proti návrhu, aby na Moravě byla zřízena universita obojjazyčná? Tak smýšlel předvoj studentstva do nedávna, a hle, kam čelí nyní předvoj nejsmělejší? Dnes výrazem jeho smýšlení a znázorněním jeho směru jest ***českoněmecký časopis!***

Dle tištěných i řečnických výroků politické naší moderny věru by bylo lze se domnívati, že u nás vlastenectví buď pučí krvavými květy jako u Maďarův, a Němci že jsou u nás — tak jak sami rozhlašují — obětmi ještě ubožšími než Slováci, nebo že aspoň se nám národně vede tak výborně, až oplýváme pýchou, tukem, jednotvárným pohodlím a všemi neřestmi zahálčivého dobrého bydla, které snadno umrtvuje kulturní snahy. Věru bych ráda od internacionálův uslyšela, v čem se jeví u nás tak nebezpečný přebytek nacionalismu. Mně naopak se zdá, že potřeba vštěpovati nám internacionalism nebyla ještě příliš naléhavá. Jen jděte živějšími ulicemi Pražskými, zvlášť když jsou promenádní hodiny, a můžete vždy s novým úžasem odkrývati hrozně starou pravdu, že veliká část právě té buržoasie naší, již každý moderní člověk musí s pošklebkem jmenovati aspoň sedmkrát za den, jest ve své povznešenosti nad vlastenčením tak pokročilá, jako by byla chodila k internacionálům do školy. Pražské Příkopy v parádě jsou ideálem »uznávání« národnosti jiné než vlastní, jehož naši internacionálové nemohou ani předčiti ani sobě k zásluze přičísti, neboť jest již starý, trvá bohužel již až příliš dlouho a nečekal, aby jej dnešní mládež teprv stvořila. Mezinárodnost kvete na vývěsních štítech, vydává plody v obchodech a krámech, šlechtí se ve školách šulferajnu, vyhání odnože na poštách, na železnicích, bují co nejutěšeněji v úřadech — všude tak, aby se nepřepínal kultus té jediné národnosti, o niž nám jde a jíti musí, o niž se starati máme právo a povinnost, totiž národnosti naší. Nečiňme se opatrovníky a správci národností cizích, starejme se raději o vlastní. Či mají naši moderní kulturníci tak velký strach, jen aby národní ospalosti, podajnosti i prodajnosti, tupé ledabylosti a jidášského renegátství bylo probůh šetřeno, najdeli se ho někde špetka nebo houf, jen aby se mu neublížilo, ba aby ani tato odrůda světovosti národu našemu nebyla porušena nebo naprosto ztracena? Dle internacionálů jest vlastenčení věcí mnohem horší než národní odpadlictví, proti němuž nevidí se jim ani dost málo nutno vésti zápas, jaký proti vlastenčení vedou prudce a neustále.

Ba táži se: v čem záleží to naše nebezpečné převlastenčení, kde jest ten zhoubný oheň, aby se naň muselo s internacionální stříkačkou? Však nikoliv, není prý to oheň, nýbrž planý dým a hluk. Frásemi prý jsou vlastenecké výzvy, tužby a stesky; chauvinismem prý jest každý projev řinoucí se z pevného a rozhodného vědomí národního; planým tlachem prý jest každé vřelejší povzbuzení, aby skutečná oddanost k národní věci se nezdolně udržela tam, kde jest, a rozšířila také tam, kde jí není, ale kde by měla býti. Samozvaní mluvčí mládeže naší již nevidí žádné potřeby, aby v něčem a někam vůbec ještě pokročila naše národnost k vůli sobě samé, jim naopak zdá se, že zabírá již půdy více, než jí právem náleží, odnímajíc ji něčemu, co trochu rozpačitě a nejasně nazývají kulturou. »Budeme rozhodně vystupovati proti pokusům vládnoucích, aby přirozené rozdíly národní činily překážkou všeobecného kulturního rozvoje,« stojí programově psáno ve »společném« prohlášení moderních mladých, — avšak nemysliž si nikdo, že rozhodnost tato jest namířena snad proti Němcům, hledícím svou hegemonií překážeti kulturnímu rozvoji našemu; naopak to všecko se obrací proti »vlasten-

čení« vlastního národa, které proto se nazývá vládnoucím, že řídilo dosud každou práci u nás, z níž se vyvinul národní život náš, každý ruch a vznět duchů českých, jejichž společným velkým dílem jest naše kultura. Tak bylo u nás v tomto věku jako u každého kulturního národa: vědomí národní samobytnosti bylo mocnou vzpruhou činnosti ve všech oborech, kterými národ vyniká. A tu přijde hlouček mladíkův i chce pojednou rozvírati propast mezi vlastenectvím a kulturou! Jakou to divnou kulturu mají ti mladí lidé na mysli, že se jim jeví jako protiva národnosti?

»Kulturu budoucnosti,« řekli by snad – aspoň by odpověď taková se nejlépe shodovala s ideální myslí mladosti a byla by se stanoviska moderních nejsprávnější. Všeobecně se dí, že mládeži náleží budoucnost, a skoro všeobecně se tomu věří; výjimkou snad se najdou nevěřící, kteří též onu krásnou větu podrobují kritice zkoumajíce, nenílì frásí, a vědouce, že mládež také může budoucnost svou zmařiti, že by mohla po případě utratiti též budoucnost národa svého. Ale mládež vět takových, které ji povznášejí, nepodezřívá nikdy z frásovitosti, i jest docela přirozeno, že si mladost na budoucnost činí všecka práva. Nic snadnějšího, než namluviti mládeži, že ona stvoří nový lepší věk; každý mesiáš, byť i jakosti nejpovážlivější, nalezne apoštoly mezi mladíky, kteří pak hravě reformují svět; prováděti světové převraty ve fantasii jest tak vábno. Nová zřízení politická i společenská se vymýšlejí zcela lehce, kde nepracuje o nich opatrný rozum s těžkým závažím zkušenosti, nýbrž jen úslužná fantasie, již nahrazuje často i pouhá nápodobivost; ba i nadšení pro různé ideové stvůry reformátorské oživuje nejsnáze ve fantasii, a to tak klamně, že se může zdáti skutečným citem. Mesiášové modernosti také u nás se vyskytli a mezi mládými si apoštoly udělali; oni jsou odpovědni za sebeklam těchto. Ano, jsem přesvědčena, že i za svou vidinou internacionalismu mladý náš svět se žene většinou v sebeklamu, zamotán v theorie, které se zmocnily jeho fantasie, ale nikoli jeho srdce; jsem jista, že v každém nepřipravovaném, nenadálém případě, kde by se pravé smýšlení mimoděk prozradilo, národní cit ozval by se i nevolán v nitru týchž mladých lidí, kteří mu již dávají jen lhůtu do vymření.

Navštívil ondy »vyspělý« internacionál A. starovlastence B. a vykládaje mu o sociálním ráji budoucnosti (který jest proto výhradním vynálezem mladých, že o něm četli u Bebla), tvrdil s klidem jistoty jasné jako slunce mezi jiným toto: »Na národnosti nic, věru pranic nezáleží; cit pro vlast jest pouhým návykem, zděděným ještě z dob, kdy nebylo železnic ani telegrafův a člověk žil v lokální obmezenosti; jazykové rozdíly pak se nyní úžasně hravě odčiňují novými methodami a kulturními prostředky, ano i zvýšeným jazykovým nadáním, takořka epidemicky teď se jevícím, hlavně však chutí a dobrou vůlí k učení se cizím jazykům. Teď každý vzdělanější člověk zná tři, čtyři jazyky; kdo studuje a duševně pracuje, osvojí si jich tucet ani nevěda jak; dnes by Mezzofanti nebyl zázrakem, a blíží se určitě doba, kdy na národnosti a mateřštině budou lpěti jen analfabeti.«

»Vollkommen wahr,« odpověděl mu na to potutelný B.: »wozu das Gezänk um die abgeschmackte Nationalitätenkomödie? Hätten doch

unsere Erwecker den absurden Wust ruhig schlafen lassen. Schade um das vertändelte Jahrhundert!«

»Dovolte,« vpadl mu A. do řeči a vrtěl sebou netrpělivě, »co mi chcete dokázati svou němčinou?«

»Sprechen Sie deutsch, ich bitte,« starovlastenec opět na to.

»Nemám příčiny ani chuti mluviti německy,« bránil se A. zapýřen a podrážděn. Ale B. se nezalekl, nýbrž odpověděl zas německy a po několika slovech pověděl v překladě výslovně totéž, co mu byl A. s klidem jistoty jasné jako slunce pověděl: že na národnosti nic, věru pranic nezáleží, a tak dále, a když na konec A. zaslechl slovo »Analphabeten,« škubl sebou a hledě trochu vyjeveně zvolal: »Toť mi již příliš! Zdá se mi, že si chcete ze mne šašky tropiti! To je nešetrnost!«

»Co jsem řekl urážlivého?« hájil se B., »a jakáž v tom nešetrnost, že mluvím německy?«

»Vy si mě dobíráte,« rozhorlil se A. spravedlivým hněvem; »neumím tolik německy — a slušnost vůbec káže mluviti s Čechem česky.«

S výrazem podivení odvětil B.: »Kterak by bylo možno, abyste německy neuměl — při nynějším epidemickém nadání pro cizí jazyky a při dnešních pokročilých methodách?«

»Což o to,« namítl A. červenaje se víc a více, »jenom kdy by se mi chtělo do té nešťastné němčiny . . .«

»V dětství arci jste se jí vzpouzel snad zděděným návykem,« mínil B., »ale kdo studuje a duševně pracuje, osvojí si tucet cizích jazyků ani nevěda jak. Zvolte si, prosím, jazyk, kterým bychom mohli zcela volně a přesně názory své vyměňovati.«

»Tak úplně vládne snad každý jen svým vlastním jazykem,« koktal A. a bral již klobouk do ruky.

»I dejte pokoj,« smál se B., »zcela určitě blíží se doba, kdy budou na mateřštině lpěti již jen analfabeti. Či myslíte, že na národnosti přec něco záleží, že jazykové rozdíly se neodčiňují tak zcela hravě a že mateřština i pro myslitele má trochu kulturního významu?« Ale internacionál ho již neposlouchal, byl již ze dveří venku i se svými theoriemi budoucnosti.

Nuže, kolik jest u nás mladých lidí, kteří dovedou některým cizím jazykem myšlenky své plynně a správně vyjadřovati? Co by bylo z přesnosti myslitelské, co z určitosti vědeckého rozboru, co z literatury a poesie, co by konečně bylo z popularisování vědomostí, co ze vzdělání lidu, kdy by rodný jazyk přestal býti bráněn, pěstován a vyvíjen vědomě, zásadně, nezadatně, od školy až po výklad zákona, na němž závisí čest, svoboda a život člověka, od prosté písničky až k subtilné tkani vývodů filosofických? Co by bylo z kultury, kdy by rodný jazyk, ten jediný dokonalý nástroj původní myšlenky, přestal býti klenotem jak oko v hlavě střeženým a lhostejně byl vydán pohromám nahodilým aneb úmyslně nepřátelským? A že si drahocenného toho nástroje každý národ, zvláště pak národ ohrožený může uhájiti jen živým uvědoměním, je snad dost pochopitelno. Či jsme tak příliš přeplněni bujným vlastenectvím, že nám nutno pouštěti žilou? Tvrdíli kdo, že vřelost národní poškozuje vývoj kultury, má jeho mínění asi tolik

ceny, jako kdy by tvrdil o stromu, že míza v kmeni poškozuje vývoj koruny. Či jest kultura netvorem, který kam šlápne, tam se již živá tráva nezazelená?

Tento zmatený pojem o nepřátelském poměru kultury a národnosti má svůj patrný původ v importovaných a kolportovaných theoriích o dokonalém zřízení společnosti lidské v budoucnosti. Není zde vhodného místa a okamžiku k ocenění zdravých i chorobných stránek onoho mohutného proudu myšlenkového, jehož cílem jest odstranění společenských, majetkových i vzdělanostních nerovností, ale je jisto, že mezi nesčíslnými theoriemi, které ideální tu otázku domněle řeší, každá pokládá všechen dosavadní řád za špatný. Chtěje zreorganisovati společnost lidskou od základu, tak aby z tisícileté její stavby nezůstal kámen na kameni, musí moderní ten proud nevyhnutelně stanoviti, že nic, cokoli předcházelo, není hodno zachování ani schopno opravy; nebo, pověděno od opačného konce s moderního hlediska: jelikož vše, čím společnost lidská dosud byla a jest, od základu jest pochybeno, musí oprava nutně počíti bořením starého a dovršiti se vytvořením něčeho zcela nového, od základu jiného a ovšem neskonale lepšího. Taková nauka — toť znamenitá voda na mlýn mladých hlav! Kdo hlásá mladým lidem: »všecko před vámi bylo mizerné, a teprve vy provedete arcidílo dokonalosti, — všichni před vámi měli zabedněné hlavy, a teprve z vašich otevřených duchů vychází světu světlo, — všecko, čeho starší žádají od vás, je šosáctvím, neboť vy jste nepochopenými apoštoly svobody« — kdo s takovými hesly přichází, může býti vždycky jist, že mládež s jásotem se hromadně pohrne k jeho straně. Za takovou vůdčí myšlenkou se v mladistvě samolibé důvěře tím veseleji kráčí, čím lehčí jest práce vyvolená: bořiti. A ježto společnost lidská se nezboří za několik semestrů, může se hezký počet mladých pokolení baviti bořivým sportem tím a míti při tom klidné svědomí, že na slíbené tvoření něčeho lepšího ještě nenastala doba. Majíli také ti, kteří uvádějí mládež v tuto sociologickou horečku na škodu její i na škodu všeobecnosti, svědomí klidné a čisté? Některé svědomí mnoho snese . . . Vyrovnati nestejnou citlivost lidských svědomí, tím by byly arci všecky otázky lidské rozřešeny potud, pokud jsou vůbec rozřešitelny; ale mládeži se vštěpuje duch poznání, žeť dovoleno ponechávati bořivou smělost sobě a odpovědnost jiným. Také dělení práce!

Lidská společnost se ovšem stále prohřešuje proti rovnosti všech lidí: příroda, jež tvoří jen čirou nerovnost sil a rozmanitost disposic, dala jí živý materiál, z něhož se nemohla ani vyvinouti jinak, než tak, že síla jest výhodou nad slabostí, bystrost nad tupostí, smělost nad váhavostí: ani nedovedla zameziti, že z výhody se udělala výsada, z výsady nespravedlivost a sobecká bezohlednost, zavádějící k násilí a způsobující většinu všeho mravního zla. Jak pravím, není zde na místě posuzovati, co nám moderní věštby nabízejí v náhradu za vše, co nám chtějí zbořiti a vzíti; neuvažuji tedy o slibované budoucí společnosti, kultuře a mravnosti oproti staré; uvádím pouze, v jakém poměru jest zásada rovnosti k zásadě hájení národnosti, a to zejmena u nás. Jen ochabněme v národní své obraně, odhoďme vlasteneckou zbraň, a uvidíme hned, jak strašně se přiostří společenská nerovnost, jak se rozšíří

propast kastovní, jak hluboko klesne v nevýhodu chudina proti blahobytnictví. Jen třídy výhodně postavené mohou svému odnárodnění věnovati tolik času a péče, aby se na základě cizoty mohly dosti vzdělati, vybrousiti, raffinovati, jak jim k vlastnímu prospěchu nutno; chudina, nemající v klopotu svém k tomu prostředků, zůstala by v tak neblahém upozadění, jaké vidíme denně při dětech venkovanů českých na německých školách: zaražená chápavost, zaleklost, zmalátnění schopností jest jejich údělem. Takový osud, jakmile bychom se vzdali národního zápasu, čekal by právě ony třídy, jichž jméno berou moderní mluvčí nadarmo ve svém odporu proti branné povinnosti národní. Chtíti veřejnosti české zhnusiti zápal vlastenecký může jen ten, komu nejen na národnosti pranic nezáleží a komu povinnosti národní jsou nepohodlné, ale kdo též o své spravedlivé lásce k třídám nemajetným mluví jen laciná slova bez opravdové myšlenky a hlubšího pochopení. Právě sympatie a dobrá vůle mezi třídami, pokud v nich jest, by se přetrháním národnostní pásky zničila, a kde jí není, vznik její by se nemožným učinil. Národní vědomí jest v tisícerém případě jedinou páskou, která víže k sobě jednotlivce i celé kruhy lidí, a žel, že nepřevládá všude a ve všem měrou takovou, aby odčinila to naše dávné zakletí v nesvornou rozdrobenost. Zlehčováním a zošklivováním národních hesel přichází se jen vhodně vstříc nízkému sobectví prospěchářů, jimž není nic tak obtížno jako nedobrovolné vědomí, že patří k nějakému celku, jenž jim má býti svatý; nízká zištnost jen číhá na příležitost, aby mohla dobrou manýrou a za bernou záminkou od celku toho se odtrhnouti jen k ideálu vlastního prospěchu.

Právě ta třída blahobytnická, kapitalistická, která u nás jest většinou cizí neb k odcizení nejnáchylnější a jen z malé části našinská, schází, jak známo, velmi citelně v národním organismu našem, a moderní mládež v poslední době již na svém vlastním praktickém zájmu pocítila důležitost její. Starovlastenectví směřuje také k tomu, aby dobývalo pro národní celek tříd oněch, které v něm nejsou tak zastoupeny, jak by býti měly; tendence národní aspoň byla dosud klíčem, který otevřel nejeden zámek sobectví na srdci i pokladně boháčově a zjednal poněkud ideálnějšímu, lidumilnějšímu smyslu přístup do kastovní jeho obmezenosti. S takovým snažením arci nemohou souhlasiti moderní mladí, kterým jejich mesiášové namluvili, že musí celá stará společnost padnouti a na místo její nastoupiti nová, taková, kterou stvoří proletariát. Ovšem že buržoasie tak hned nepadá, nýbrž hledí své vady napravovati dobročinností, vzděláním, zákonodárstvím, svépomocí, spolčováním, pozvolnými ústupky atd., ale mladí nechtí o žádném záplatování slyšeti, nýbrž slibují zcela novou úpravu světa. Proto by bylo marno jim připomínati, že dosud žádný národ v kulturním svém díle nebyl prost mocné páky citu vlasteneckého a nepracoval bez ní; odpověděli by pouze, že všecka dosavadní kultura nestála za nic, ano že i samo roztřiďování lidstva dle národností jest nesmyslem, při němž pravá kultura vzniknouti ani nemohla.

U nich není národů: jest jen lidstvo, a jediné pozoruhodné jeho rozdělení jest v kasty, jež jsou toliko dvě, jako dvě vojska na šachovnici: bílí čili proletariát a černí čili kapitál (v poetické mluvě »buržo-

asie«). Proletariát vypovídá kapitálu (či buržoasii) boj na vyhubení; jiného moderní mladí nic neuznávají a nevěří, neboť tak jsou naučeni sociologickým svým katechismem. Poraziti buržoasii s její plesnivou kulturou a vytvořiti jiný pořádek s kulturou zcela novou, to se zdá mladým hlavám tak jednoduché jako dva šachové tahy. Jsou ovšem různé systémy — různé šachové úlohy, jimiž se mesiášové honosí a apoštolé mezi sebou znepřátelují; jakmile dojde na nejmenší kladný důsledek, byť i jen smyšlený na šachovnici utopií, objevují se i v našem mladém světě různosti, ale ty nevadí, neboť velké pouto svornosti spojuje vyznavače všech moderních sekt: negace všeho, co není moderní, a snaha, vše to bořiti.

Že fantastické mladé hlavy věří v takovéto »řešení« otázek, že většina jich v skutečném zápalu pro spravedlnost a lidskost holduje lichotivé vidině svého poslání: kdož by o tom pochyboval! Ale jak neutěšené jsou v skutečnosti toho výsledky, ukazuje se na př. v literatuře.

Podajným materiálem papíru a černi tiskařské lze mnohem snáze operovati než živými stotisíci existencí a železnou konstrukcí společenských řádů, pročež moderní mladí nejdříve dospěli skutků nějakých v publicistice i v »krásném« písemnictví.

Zásady bořící nalezly rozsáhlé pole v žurnalistice. Úžasně bohatá úroda časopisů menších, malých i maličkých vybujela z půdy veřejného tisku, která není tak tvrdá, aby setbě jakéhokoli směru kladla valný odpor; aspoň na čas, byť jen na kratičký, udrží se obyčejně každá publikace, i kdy by měla ráz za normálních poměrů sebe nemožnější. Že však v poměrech našich jest něco chorobného, dokazují všecky ony zjevy, o kterých právě zde mluvíme. V čele drobné publicistiky moderní vlaje několik větších papírových praporů v rukou nikoli již nejmladších, třímajících bulavy, kterých ostatní menší vědomě či nevědomě, chtíce či nechtíce následují.

Mezi předními těmi listy mladých jsou zvláště charakteristickým zjevem Radikální Listy. Patronové jejich byli mezi prvními, kteří při samém vzniku směru pokrokového studentstva stáli v čele šiku nejpřednějšího a vedli útok proti »šosáctví« našeho úzkého programu politického, oproti němuž vytvořili nový politický program »pokrokový,« který překvapoval každého svou nepromyšleností a nelogičností; konali porady o příštím politickém upravení Evropy, měli na mysli velkou revoluci vlasteneckou, ale chtěli zároveň český program rozšířiti socialismem, i přiházela se jim pak nejednou ta nehoda, že jedním dechem pro »buržoasii« schvalovali více vlastenectví, ale druhým kárali vlasteneckou stranu v dělnictvu ze zpátečnictví, sympatisujíce s dělnickou internacionálou. Není divu: formulky pro socialismus byly pohotově jen v barvě internacionální, jak se vyráběly za hranicemi českými, a vlastenecký duch v dělnictvu nedal se dobře do nich vměstnati. Bylo by se muselo vytvořiti něco původního – aspoň theoreticky, aspoň formulka česky sociální, ale ta se nevytvořila; sociální internacionalism dostal vrch, nahnal respekt těm, kdož v politice chtěli vlasteneckému radikalismu, a šetrného respektu požívá podnes v Radikálních Listech, třeba že leckdy příliš neomalený projev internacionální je pohne ku protestu.

Patronové Radikálních Listů v čele prvního šiku studentstva pokrokového byli též náčelníky neodvislého hnutí proti terrorismu autorit, zahajujíce boj ten na místě nejbližším: proti vlastním profesorům, ale vzdávajíce jedinému mezi nimi z klatby jejich vyňatému, profesoru Masarykovi, nepodmíněnou víru a úctu jako proroku, který věštil a zahajoval lepší dobu. Lehčeji než Pelion na Ossu vyvýšili tuto autoritu jeho nade všecko v klatbu dané autoritářství. K němu jedinému pojavše důvěru, že jest jejich přítelem, že pochopuje a miluje mládež a že stojí na výši moderní vzdělanosti, pokládali ostatní profesory za přirozené nepřátele studentstva, za zlovolné, pedantické tyrany a náramně opozdilé nevědomce. Kdo všecko byl vinen takovým poměrem, není tak jednoduchou otázkou, aby se na ni mohlo odpověděti jen mimochodem. Nám zde jest významno hlavně odpadnutí radikálních mladých od Masarykova tábora realistického, z něhož je vypudila otázka přenárodnění a jiné výkvěty realismu do opposice, za kterou je Čas již zařadil mezi vlastenecké šosáky.

Radikální Listy tedy pevně se drží směru národního, ale postupují v něm taktikou, které se naučily u realistů a v které jich ani moderna ani internacionála nepředstihuje. Mají za to, že národní věci nejlépe slouží, když podezřívají, odsuzují a hanobí vše, co se mimo jejich vlastní tábor v národě českém vyskytne. Radikální Listy, prohlásivše se slavným důrazem, že jsou orgánem vlasteneckého boje čistýma rukama a čistou zbraní, ano že právě tato neposkvrněnost jest důvodem, pro který strana jejich jest v národě našem nutnou potřebou, provozují prapodivnou národní čistotu. Jsou neméně bohatým skladištěm klepů, trhanských útoků, tendenčních jízlivostí, špinavých výmyslů a strannického šarlatánství, jež pod soudcovskou togou vždy má pohotově dvojí loket, než sám vzor moderního časopisectva, realistický Čas. Hlavní operace jejich touto ušlechtilou čistou zbraní provozovány ovšem na vůdcích mladočeských, avšak ani nejrozmanitější osobnosti jiné, pokud směru jejich neholdují, ani družstva, jednoty, zastupitelstva, ústavy, žurnály, spisy i národní podniky všeho druhu neujdou jejich čistotymilovné pozornosti. Podobají se oněm domácnostem, kde se každý den od rána do noci dělá čistota, a proto je všude rozbryndáno špíny, pořád se uklízí, a proto je stále vše rozházeno, pořád se drhne, mydlí, smýčí, haraší, křičí, a proto je pořád plno dusna, prachu, smetí, řinkotu a vády, ale nikde pořádku a v žádném koutečku klidu k opravdové práci. Vyjednáno jest jednou pro vždy, že se nikde nesmí nalezti pravé vlastenectví, pravá svobodomyslnost, pravá modernost, pravá bystroduchost, poctivost, pravý charakter, talent, pravá osvěta či zásluha, než u příslušníků Radikálních Listů neb aspoň vůbec u pokrokářstva. Avšak pardon! Přece jeden člověk v národě přijat na milost: Radikální Listy odkryly mezi žijícími Čechy přec také jeden ryzí charakter, mužný a nezávislý, při tom talent, jenž pro literaturu učinil více než všichni ostatní oni šosáčtí: a chceli kdo věděti, kdo jest tento vtělený ideál Radikálních Listů, nuže, jest to Jan Váňa, autor »Kokrhů« a »Krákoru.« Pan Váňa jest příliš náruživým posměváčkem, aby se sám nezasmál Radikálním Listům, jimž se v čistotné mravokárné horlivosti jejich přihází leccos, co činí konkurrenci listům humoristickým. Neodolatelně obveselující jest

účinek, čtemeli v Radikálních Listech po všem tom, co po léta samy provozují, výlev mravní bolesti a rozhorlenosti jako v čís. 52 článek nadepsaný »Vlastenectví, klepající, pomlouvající a udávající,« v němž nacházíme plno srdcervoucích stesků, jako tyto: »S nejtrapnějším citem zabýváme se touto chorobou naší společnosti. Chápeme, jak jest třeba zdrželivé opatrnosti, aby při léčení nebyly nejdůležitější organismy národní zasaženy smrtícím nožem až i ve svém kořeni. — Co snesou snad veliké národní společnosti, to v úzkém rámci malého národa přináší neodvratně úplné mravní rozrušení. — Nejedná se tu o jednotlivce. Avšak křiklavý tento případ ukazuje k té hluboce zakořeněné malichernosti až i ničemnosti, z níž rostou klep, pomluva, udavačství. — Musí se rozhodně a přísně přikročiti k vyhlazování těchto nízkých vlastností, jež hrozí naší společnosti nejhorší otravou. — Široká společnost prostředních hlav klepá, pomlouvá a zase klepá, časem pro rozmanitost také udává. — Svatě zapřisáhne se vám takový pomlouvač, že nepřátelství jeho není osobní . . . Nejkřišťálovější nevinnost a čistota nechrání dle slov Hamletových před pomluvou. Jeli tu však osoba, jež užívá tónu časem ironisujícího a ráda chodí *svou* cestou, jež — což jest nejhorším proviněním — má intelligenci a úspěch, tu taková osoba přímo provokuje naše malinké velikáše, aby ji štvali nejvynalézavějšími způsoby.« — — A kdy bych nebyl Tizianem, chtěl bych býti Correggiem, povídá se v staré anekdotě, čili jinak: Kdy by to nebylo psáno v Radikálních Listech, myslila bych, že to je psáno *o nich*, a to třeba právě hledíc k pisatelce těchto řádků; ale kdež pak! té by Radikální Listy jistě nepřisoudily intelligence a úspěchu. Horování jejich vztahuje se k známé affaiře radikála dr. B., jehož odpůrce jeho v Severočeské jednotě přímo nařkl, že si jakési spolkové maličkosti přisvojil. Dr. B. byl soudem uznán za nevinna z důvodu, že není věrohodno, aby věc tak bezcennou byl odcizil. Nikdo nebude míti Radikálním Listům za zlé, že se pro věc tu zlobí, ba kdy by samy nebyly proti jiným jednotlivcům i řadám osob již tak příkladně se naklepaly a napomlouvaly, slušelo by jim pak horlení proti oné zakořeněné malichernosti a ničemnosti, nízkým oněm vlastnostem utrhačským. Slušely by jim výroky proti »poklepům a poslechům,« kdy by poklepy a poslechy nehrály tak znamenité úlohy v jejich vlastních sloupcích, kdy by »úplnou nesvědomitost a bezohlednost k následkům s nepřesností přirozenou malicherným a zlým lidem« bylo lze spatřovati vždy jen na straně Radikálním Listům odporné! Nařkneli někdo v určitém případě určitého člověka, třeba se jmenoval dr. B., nazývají to Radikální Listy nízkým udavačstvím atp.; ale nařknouli ony samy celou společnost paušální pomluvou, že krade, podezřívajíli a pošpiňujíli podniky dobročinné, na př. bazary, v krásném souhlase s Časem zcela bez udání fakt, všeobecně a celkem, jako spekulace zlodějské, pak nechť si dají oba ty moderně mravné listy líbiti tuto odpověď: že takové udavačství je nejenom stejné váhy jako nařknutí osobní, ale nad to i zákeřnicky zbabělé. Víšli o zloději, chyť jej za límec a postav se mu třeba i před soudem tváří v tvář, to ještě není nic nízkého; ale nařknešli jen dle »poklepu a poslechu« o někom, koho si jmenovati netroufáš, celý kruh bezúhonných lidí ze zlodějství, jsi sám zlodějem, který krade dobré

jméno, a to má cenu i pro jiné lidi než pro pokrokářské advokáty. »Nejedná se tu o jednotlivce —« ale o veřejnou poctivost a mravnost, a citovalali jsem výše v této stati, jak se Radikální Listy posmívají Času v jeho běloskvoucí říze křišťálové neviny a mravní rozhorlenosti, nechť se jen podívají do zrcadla, jak jim táž říza pěkně sluší. A potom Radikální Listy při své pronikavé bystroduchosti jen to jedno chápati nedovedou: kterak jest možno, že si jich někdo nevšímá a za hodno neuznává každému jejich nápadu nebo výpadu odpovídati.

Tímto pohledem v moderní názor mravnosti ocitla jsem se již na půdě jiné než národně politické, i nezbývá než překročiti od oboru žurnalistiky k literatuře »krásné.« Měli sice moderní mladí tento zastaralý název již vyhostiti, neboť na kráse také pranic nezáleží, krása dávno patří do starého haraburdí, požadavek krásy jest v umění nejabsurdnějším nesmyslem. Technický výraz belletrie či krásného písemnictví by pro moderní tvorbu měl rozhodně po právu býti zrušen, ano zakázán jako klam a šidba. Nejdříve krásu vydědil a vyhodil realismus a nastolil na její trůn pravdu, což aspoň v principu mělo nepopíratelně mnoho rozumových a pochopitelných důvodů pro sebe, ač literární praxe jednostrannou výstředností v tom směru mnoho se nahřešila. Ale realismus již je z módy a nejmladší školou odpraven. Co tato nejmodernější tvorba však sama podávati chce na místě starší literatury, která se »vyspělým« vyznavačům nového druhu dle vlastních jejich slov již od dětství — div že ne již od kolébky — ošklivila, lze sledovati hlavně dvojím směrem: jednak v tom, co se z cizích literatur vybírá a překládá jako nejlepší duševní strava, jednak v původní tvorbě nejmladší generace.

Celkem lze pozorovati, že se z ciziny převádějí do písemnictví našeho hlavně výtvory takové, které svým moderním spůsobem líčí život sociální a rodinný ze stránky mravní, domácí tvorba nejmladší pak že si nejraději libuje v poesii mající jen sebe samu za účel, bez tendence jakékoliv jiné, než aby nitro básníků do všech subtilností svých nálad nalezlo svůj výraz.

Překládají se ovšem také u nás věci rozhodně dobré, které jsou literárnímu obecenstvu na prospěch znamenitý, i věci lhostejné, kterými nikdo nic nezíská ani neztratí, konečně pak věci otravné, které kdyby nikdy nám přeloženy nebyly, mnohem lepší služba by nám byla prokázána než jich šířením ve světě našem.

»Před nedávnem jistý Newyorský soudce« — referují americké Ženské Listy — »odsoudil dva chlapce na dobu čtyřiceti roků a jednoho na doživotí. Čin, který přivodil těžký tento trest, záležel v tom, že zavinili roztříštění osobního vlaku. Člověk nemůže pochopiti, že by děti v tak útlém věku mohly se dopustit toho hrozného činu. Skutek ten byl vykonán s chladnou promyšleností a tak dovedně, že by mohli staří, raffinovaní zločinci býti na něj hrdi. Při soudu hoši se přiznali, že po mnoho měsíců se zabývali čtením sensačních kněh a časopisů, v nichž líčení vražd, přepadání vlaků a jiných zločinů jest popisováno do podrobna. Spravedlivo by bylo bývalo, kdy by onen soudce byl odsoudil nejenom mladistvé zločince, ale i nakladatele oněch spisů a netečné rodiče, kteří dítkám dovolují podobné škváry čísti. Křiklavé líčení

vražd, loupeží, únosů, přepadávání vlaků, rychlého zbohatnutí bídáků atd. otravuje mladistvou mysl a dusí každý vznešenější pud lidskosti, vzbuzujíc neukojitelnou touhu po penězích, a tak činí lidstvo sobeckým a podlým. Zhoubná, jedovatá tato četba jest nejenom trpěna, ale i dopravována poštami jenom z pochybeného pojmu o ‚svobodě tisku.‘ Největší lži, nejoplzlejší nadávky, obrázky, chlípné povídky, jsouli jenom tak psány, aby na první pohled celá ta spousta z nich nebyla viditelna, mohou býti veřejně a beztrestně prodávány — protože se nesmí ohrožovat ‚osobní svoboda‘ nebo ‚svoboda tisku.‘ Jak hrozná to fraška! Strašný duševní mor, horší nežli nejnakažlivější nemoc, rozšiřuje se denně v stotisících výtisků z těch tiskařských duchomoren.«

Nuže, jeli fantasie dvanáctiletého chlapce nebezpečně vznětliva vůči představám loupežné romantiky, je zas fantasie sedmnáctiletého i staršího mladíčka zajisté tím chytlavější na podněty smyslné, vztahující se k druhému pohlaví. Mohlo by se zdáti nemožno, aby vzdělavatelé či pedagogové ještě nevěděli, že ukazovati mládeži zapovězené ovoce jest tolik jako drážditi v ní po něm choutku, že tak, jako se nesmí drobné mládeži vyličovati surovosti a darebáctví pro její ušlechtění, nesmí zas mládež velká býti krmena detailními názornými studiemi náruživostí a výstředností pohlavních — — pro umravnění!! Ale chyba lávky: hlavní snaha moderních vůdců mládeže se nese k tomu, aby se její obraznost nasycovala oplzlými představami až ku přecpání, aby se její pudy a city pobuřovaly až do nelidské míry, aby její mysl zvykala hnusu a nízkosti nejmožnější, — — neboť co jiného může z takové duševní stravy vzejíti než výstřednost aneb otupění? *Že mravní odpor proti neřesti?* Vštěpujte mládeži do duše představy ušlechtilé, povznášející, učte ji zálibě v čistotě a ideálu — mravní odpor proti sprostotě bude pak nejjistější, bude přirozený, samostatný a hluboký. Ale fabrikovati mravní odpor třaskavinami a jedy, které se dotýkají nejchoulostivějších stránek fysiologických, u mládeže tak snadně rozpoutaných, ale tak těžce zkrotitelných: to že jest počínání správné, rozumné, poctivě rozmyšlené? Ne, ani omluvitelné není, neboť až příliš bije do očí převrácenost a farizejská nicota záminky, že se mládež musí odstrašujícími příklady vilnosti od vilnosti odvraceti, — jako by fantasie poskvrněná ji lépe mohla chrániti od pokušení než fantasie čistá. Vzbuditi mravní odpor, panický hnus — k tomu by věru dostačila jediná kniha taková, jakých se nyní pohříchu vydává na tucty; mladík, v němž by se v skutku ozvala zdravá ošklivost, na druhou ani třetí knihu takovou by již nesáhl; ale právě že knihy ty se čtou, ba hltají, že vycházejí v hojnějším a pikantnějším co den výběru, jest důkazem, že nesou jiné ovoce než mravní očistu; táhnou, líbí se, opanovávají, budíce odpor jen proti — domácí literatuře, která se ještě nehonosí tak znamenitými orgiemi bezuzdné neřesti, jakými jsou tyto importované moderní romány.

Nejsou to orgie krve a dynamitu, jako literatura loupežnická, ale jsou to orgie masa — ženského masa. Ve všech tělesných záchvěvech pudu se hrabati s revoltující schválností, ve všech duševních prohlubních prostopášnosti se váleti a tahati veškerým jich bahnem mysl čtenářovu s sebou, toť rafinovanou taktikou jistých moderních spisovatelů, k vůli výdělku spekulujících na nejpeprnější podráždění blaseo-

vaného čtenářstva. Což o to, sensaci dělá taková kniha, zvláště udělali trefu, že ji stihne zákaz, jako »Paní Bovaryovou,« a tím spíše pronikne, jeli psána s virtuositou velkého talentu, který se propůjčil »mravopisnému líčení« tak nepochybné jakosti. Ale že by sedl u nás na tak hrubou vějičku i vzdělavatel dobré vůle, jest věru podivuhodno. Zdá se mi, že člověk zdravého rozumu a čistého citu musí i se zavázanýma očima viděti ničemnost takových nekalých výrobků prodejné musy. Představímeli si, že čtoucí mládež v sebe vnímá a v duchu prožije obsah asi tuctu hnilobních bahnisk, jimiž jsou takové knihy, že k tomu jest moderní publicistikou svojí stále nabádána ku podvratným myšlenkám proti »šosácké« mravnosti a slušnosti starého řádu, k víře v spasitelnost volné lásky a k nauce, že každý má přirozené právo hověti svým pudům do libosti, — pak věru jest nám teskno a chmurné obavy naplňují nás smutkem.

Snad mě nějaký holobrádek se zdviženým nosíkem ofoukne, že v směšné pruderii chci předpisovati, aby v románech vystupovali samí lidé ideálně šlechetní a jako křišťál cudní. Namítneli to kdo, řekne velmi mělkou hloupost. Jinší moderní lidé než já starovlastenka již před celým světem stvrdili, že nynější módní literatura jest nestoudná a nemravná. Pověděli si to nedavno veřejně socialisté v plném sjezdu svém v Gotě, vyslechli to chlapíci jako Bebel a Liebknecht a neodporovali tomu, neřekli: »literatura moderní jest mravná a dobrá,« nýbrž řekli pouze, že se jí má i při povážlivé mravní jakosti její nechati volný průchod, protože jest nová, mladá, moderní. — Tedy vše, co jest nové, t. j. odporuje ustáleným pojmům, byť to bylo i špatné, bídácké, spustlé, musí prý se respektovati. Všecko, co jest dávno osvědčeně dobré, smí se trhati, »okřikovati« (vlastní to výraz našich mladých pánů), hanobiti, ale před novým nesmyslem, před novou sprostotou klobouk dolů! Před lety si jakýsi švindléř v Německu vymyslil dobrý obchůdek: vydal knihu prý vědeckou, v níž dokazoval, že zeměkoule není koulí, nýbrž plackou. To bylo nové, aspoň v devatenáctém století, a čtenářské mouchy šly na tu placku, jako by byla namazána syrobem. Obchod se podařil.

A takovými plackami jsou celé haldy moderních, mravopisných, dekadentských, symbolických a jiných a jiných děl »uměleckých,« hlavně literárních; zvláště na placky belletristické jdou překladatelé, vydavatelé i čtenáři jako na medové jidáše. Bez úsudku, bez samostatnosti, bez odvahy zastati se svědomitě pravdy proti křiklounům modernictví pomáhá obyčejně i ta část veřejného tisku, která provádí program »starovlastenecký,« literárnímu importu onomu k reklamě a k úspěchu. Bez rozpaků jsouc nejednou hotova přikládati výčitkou »chauvinismu,« »fanatismu« atd. po polénku na hranici, na níž moderna upaluje nemoderní literaturu domácí, nemívá ta naše milá vlastenecká žurnalistika nikdy přesnějšího kritického měřítka pro ono zboží z cizích jarmarků, které jest leckdy také »horší než nejnakažlivější nemoc« a vůči němuž také by se mohla svoboda tisku zdáti jako »hrozná fraška.«

Jest mi hluboce líto, že na tuto hořkou literární povinnost musím upomínati svým ženským hlasem a že se v literatuře naší nakupilo překladů děl nemravných a odsouzení hodných, jichž obsah tak oplývá nahou bezstoudností, že se takořka úplně vymyká možnosti, aby byl

ženským pérem rozbírán, místy pouze i naznačen. A jest mi tím hlouběji líto, že nelze publikace ty přičísti jen snad na vrub ziskuchtivosti knihkupců; nejtrpčím při tom jest, že značná řada děl nejpovážlivějších toho druhu vydána jest v podniku, který studentstvo pokládá za svůj nejvlastnější a nejlepší, — ve *Vzdělávací bibliotéce*. Škoda, že krásný výběr děl významných a cenných, jichž uveřejnění je v skutku zásluhou, zhyzděn jest romány jako chorobně přemrštěná a nechutná »Kreutzerova sonata,« monstrésní »Žák,« jehož tendence uvaluje odpovědnost za děsnou nemravnost na svobodu *vědy* a jediný východ ze Sodomy ukazuje ne v mravním vědomí, ale v modlitbě, — jako vypočítaně obšírná kronika kluzkosti a prostopášnosti »Paní Bovaryová,« ještě snad šerednější než brutální »Život« a stejně hrubá »U maminky« — dvě knihy nevyslovitelného rázu, proti nimž »Rolla« se svým theatrálně vyšňořeným lumpáctvím je pouhým kouskem pro zasmání. Co vše se v těchto knihách »vzdělávacího«(!) vyličuje, o tom budiž mi dovoleno pomlčeti.

Vzhledem k výběru tomu dáváno někdy vysvětlení, že publikace ta chce pro vzdělání naše podávati ukázky všech směrů v světové literatuře se vyskytujících; těžko tedy rozlišiti, rozhodujeli při volbě děl stanovisko Bebelovo, že se musí zjednati volnost všemu, co uráží a podvrací staré názory, nebo jsouli tyto spisy medicínou proti nemravnosti, jak se jindy tvrdí.

Snad rozhoduje obé společně; snad v sebeklamu věří některý z apoštolů mravnostní obnovy, že v skutku nutno dílo počíti zničením starých pravidel mravnosti a mezi nimi i studu. Ale silnější — aspoň počtem vyznavačů — jest asi úcta k novotě, kultus módy. Nejen vyznavačů, také vyznavaček. Jako v šatstvu mají i v smýšlení ty tuctové dušičky módu za svrchovanější a nedotknutelnější svátost než rozum, slušnost, vkus, ekonomii i zdravotu; k tomu přichází ještě velký strach před bujarými harcovníky novoty, a není divu: moderní mladí mají silné sebevědomí a silné plíce — dovedou »okřikovat« toho, kdo se dá. Žádná karikatura není dnešního dne jista, že nebude obdivována jako veliké umělecké dílo, neboť teď jest v módě velebiti místo krásy pitvoru. Každá pokročilá dáma byla by se bála, že by se zdála ukrutně nedovzdělanou, kdy by před nahatými dřevěnými pannami, omalovanými Annou Costenoblovou, nebyla vážně postála jako před malbami významu takořka prorockého, ano i ženská naše moderna musela jim písemně věnovati věnec vavřínový, ač by byl fíkový lépe zasloužen. Všecko se pachtí a žene o překot jen zavděčiti se mladým a klaněti se nové kultuře — jako zázračnému rouchu královskému v komedii »Talisman,« když před nimi vztyčen »nahý« věšák a na něm nevisí nic.

Trochu podobně se to má s původní naší modernou literární; král chodí v košili, t. j. moderna píše kritiky a programy, ale produkce umělecká je skoro tak tenká jako ono roucho zázračné. Dím »skoro,« ne docela, neboť ukázky jsou tu již, aby naznačily, co nám lze očekávati v náhradu za to staré veršovnictví a povídkářství, které mladí, zdrcujíce nás opovržením, již jen v ironických úvozovkách jmenují »poesií« neb literaturou vůbec.

V moderní poesii mladých je všecko »vzvířené« neb aspoň »zvířené,« »nervy se nervósně chvějí« cítí se »ozon příštích blesků,« a Bůh

ví, co vše nám starým nepochopitelného se děje; ale musí nám vetchým invalidům býti již odpuštěno, že nerozumíme, ačkoli čeština moderních prý, shodivši staré cetky bombastu, »učí se výrazu smyslně palčivému, hmatatelnému, břitkému jako švihy pitevního nože:« nám nezdá se to vše tak hmatatelné a břitké, naopak spíš mysteriosně kuriosní, jak líčí sama Moderní Revue vrchovatě znamenité dílo jistého moderního velikána poesie. Vyjímáme z nadšené úvahy té jen několik úryvků: »Obrazy a vise vystupují bez každé příčinné souvislosti, oslňující jas vynoří se náhle v zmatené tmě, světlý smyslový dojem vyroste v děsnou chimeru . . . A někdy tu stojí jen jedna věta, nahé slovo, bezsmyslné ‚Horla-slovo' pro nejvzdálenější šeření pocitu. Nikde žádné vysvětlení, jen nahý duševní stav, nejasný a nesprostředkovaný . . . nikde logický svazek pojící dva pojmy dohromady . . . zrovna zmatený útěk myšlenek . . . Je přirozeno, že toto umění činí po čtenáři velmi těžké požadavky . . . Udiveni nasloucháme cizím hlasům, jichž jsme nikdy dříve nezaslechli, vzpomínky na něco, co se nikdy nestalo, vystupují, duše se šíří a šíří, oči se zavírají, smysly otupují, svět dožíhá.« (To snad čtenář usne?) »V tomto umění, jež nic nevysvětluje, nic pro mozek neupravuje, nýbrž prostě jen dojmy podává, neexistují žádné rozdělující hranice. Slovo se chutná jako tón a barva současně . . . tak, že každý dojem se stává chutnatelným ve všech smyslových hodnotách.« — Jen si představte poesii, jejíž dojem jest takový: »A v parnou tmu pokoje šlehl náhle bezhlasně blesk a rozpukl v dlouhém výkřiku, jenž se strmě vrhal do výše a hluše se hroutil; v tomto výkřiku se žena naze vypěla. Neexistuje žádná žena mimo ni, jež by mohla tak naze zpívati« . . .

Tu máte charakteristiku i ***naší*** moderní poesie mladých. My šosáci, kteří spojujeme pojmy a za neradno pokládáme ochutnávati barvy, vzdáváme se práva k porozumění. Vyličování různých stavů šílenství, fatalistický kultus dědičnosti, jenž neplechy synkovy tak pěkně svaluje na tátu, bezmyšlenkové symfonie slepých smyslů, a hlavně žena, nahá žena, která se naze vyzpívá — to jsou oblíbené motivy moderní poesie ve světě vůbec. A kdy by jich nebylo ve světě, nebylo by jich ani u nás.

Až tam ve světě zas tuto módu zabije móda novější, bude i naše moderna jinak zpívati. Možná, že až zajde nafouklá móda ženských rukávů, zajde i nafouklá móda dekadentství mladých pánů.

Nové rovy české.

C. Hevera. — Fr. Hartl. — K. Žák. J. Grégr — V. Hausmann. — J. J. Kolar. — E. Zillich. — J. Mourek. — A. Tille. — M. Blažek. — Fr. Višňák. — A. Nedvěd. — H. Palla. — Fr. Kavan. — V. F. Červený. — St Pospíšil. — M. Knapp. — B. hrabě Chotek. — V. Nykles.

Neskrovný jest zase počet národních pracovníků, kteří v prošlém roce 1896 nám byli smrtí odňati.

Dne 27. ledna v rodišti svém Kolíně zemřel měšťan a někdejší poslanec zemský a říšský Čeněk Hevera, spisovatel v oboru národo-

hospodářském. Náležel k nemnohým vynikajícím mužům našeho národa, kteří povznesli se vlastní pilností a pracovitostí bez přípravy ve vyšších školách. Narodil se 7. prosince 1837 jako dítě chudobných rodičů, jež záhy ztratil. Chodil do obecné a hlavní školy; jiných škol tehdy v Kolíně nebylo. Odrostl v pilné práci a snaže se čtením a badáním doplniti, co mu škola poskytnouti nemohla, dosáhl skrovného místa jako výpomocný úředník při vyvazovací komisi, potom při c. k. okresním úřadě v Přibislavi, odkud k žádosti své přeložen do Kolína. Při zřizování okresních zastupitelství r. 1865 nabídnuto mu tam místo tajemníka; přijal je a od té doby pracoval pilně ke zvelebení samosprávy. Chovaje přesvědčení, že národ hmotně nezávislý nejspíš domůže se svých práv a postavení, v němž o svých osudech rozhodovati může, věnoval Hevera všechnu svou sílu zájmům národohospodářským, i dbal o zřizování obchodních a průmyslových podniků. Když se v Kolíně zřizovaly hospodářsko-průmyslová jednota, lučební továrna, záložna, akcijní obchod pro zboží střižné a železné, měl při tom Hevera účast vynikající a vykonával při všech těchto zřízeních vážné funkce. Při tom vynikal svou činností v životě veřejném a vlasteneckém. V Kolíně a v okolí nebylo důležitějšího spolku, v němž by Hevera nebyl měl nějakého úkolu. Jakožto nadaný řečník šířil živým slovem učení o věcech hospodářských a národních. K rozhojnění svých vědomostí podnikal cesty do ciziny i kořistil ze zkušeností nabytých ke zdaru rodné země. Působil slovem mluveným i psaným, vydal řadu užitečných spisů, z nichž jmenujeme státní cenou poctěné dílo Lesy v Čechách, dále Švýcarsko, jeho ústava, jeho vláda, jeho samospráva, Vězenství a ústavy dobročinné, Český kupec a živnostník, Obrana celní na ochranu českého rolnictví a průmyslu, Banka rakousko-uherská, Daň a průmysl cukerní u nás a jinde, Obrana a ochrana rolnictví proti následkům krupobití, Stručné pojednání o řízení reklamačním nové daně pozemkové, O scelování pozemků.

Jakož patrno, směřovaly spisy Heverovy ku praktickým potřebám, i pracoval také jinak vydatně zvláště v oboru bernictví. Na sjezdě záložen českých v Mladé Boleslavi přijaty byly opravní návrhy Heverovy jednomyslně a přispěly k vydání příslušného zákona, kterým zachován jest záložnám ráz humanní.

Že muž činnosti tak záslužné povolán i na zápasiště politické, jest přirozeno. Za tuhé opposice proti vládě Herbstově a Beustově v posledních letech šedesátých byl Hevera předním řečníkem při táborech na Vysoké, v Malíně a v Ledči, a r. 1872 svou horlivou činností pro českou věc utržil si vojenské ubytování důstojníka a 20 vojáků z celého praporu, k pokoření Kolínské opposice od generála Kollera vyslaného. Roku 1874 zvolen na radu říšskou i na sněm zemský. Když o pět let později naši ustali v trpné opposici a parlamenty obeslali, náležel Hevera vždy k nejpilnějším poslancům a horlivě věnoval se záležitostem národohospodářským. Změnou politického zastoupení národního v sněmě i radě říšské počátkem let devadesátých přestala politická činnost Heverova, i uchýlil se v ústraní, zřekl se i úřadu okresního tajemníka a jednatele hospodářské záložny. Potměšilá choroba upoutala jej roku 1895 na lože, s něhož více nepovstal. Skonal u věku 59 let.

V Sedlovicích na Českodubsku zemřel dne 11. dubna okresní starosta a dlouholetý poslanec na sněmě království českého mlynář František Hartl, jenž náležel k starým národovcům dbalým v okolí svém o povznesení blahobytu mravního i hmotného. Jako poslanec a starosta okresu i obce své pečoval Hartl o zvelebení školství českého, jemuž mnohou oběť přinesl. Přičinil se též vydatně o upevnění samosprávy a dbal o upravení chudinství, v kterémž směru byl stoupencem sněmovního druha svého Hevery. Dožil se věku 63 let.

Karel Žák, doktor práv a někdejší starosta města Pardubic, dne 6. května v Praze zemřelý, jako poslanec zemský a říšský časem svým zasáhl platně v novodobé dějiny naší vlasti. Narodil se 10. února 1829 v Kolíně, studoval práva v Praze a byl r. 1856 za doktora veškerých práv prohlášen. Usadiv se předem jako notář, pak jako advokát v Pardubicích, získal si brzo nejchvalnější pověst jako právník i odborný spisovatel. Uveřejnil mnohé články v Samosprávném Obzoru, Právníku a Naučném slovníku, i byl r. 1861 zvolen za poslance v městské skupině Pardubické, a od té doby byl veřejně činným až do r. 1891. Na říšské radě zasedal v letech 1879—1885, i zjednal si úctu parlamentárních druhů svým praktickým rozhledem, svou pracovitostí a svým společenským taktem. Roku 1871 účastnil se Žák důvěrného jednání dr. Riegra a hraběte Clama-Martinice s vládou Hohenwartovou o známých fundamentálních článcích, v kteréž věci konaly se tajné schůze v jeho bytě v Pardubicích. Žák byl muž přímé povahy a vážné práce zasluhující vděčné uznalosti.

O významu a životě dr. Julia Grégra, dne 4. října u věku 64 let zesnulého, podala Osvěta zevrubnou úvahu z péra J. J. Toužimského (na str. 1017—1025), k níž čtenáře odkazujeme.

Někdejší poslanec říšský a zemský, vládní rada a profesor Vincenc Hausmann, zemřel v Praze dne 13. listopadu u věku 71 let. Byl muž práce na poli vědy i politiky. Narodil se r. 1826 ve Vrbně u Mělníka, studoval techniku a r. 1852 stal se profesorem nauky o strojích a deskriptivní geometrie na technické akademii ve Lvově, později přijal profesuru v Pešti, pak v Štyrském Hradci a r. 1864 v Praze, kde tehdy zřízen nový ústav polytechnický. Když r. 1870 toho učiliště rozděleno dle národnosti v ústavy dva, zůstal Hausmann při ústavě českém a stal se jeho prvním rektorem. Venkovské obce skupiny Rychnovské zvolily Hausmanna za svého poslance do sněmu zemského r. 1867, potom vyslala ho městská skupina Táborská na říšskou radu. Vláda Auerspergova nebyla přízniva politisujícím profesorům českým, a Hausmann byl donucen vzdáti se svých mandátů. V letech sedmdesátých zasedal ve sboru obecních starších v Praze. Roku 1884 odebral se na odpočinek a žil v soukromí až do své smrti.

V poslední den měsíce ledna skonal u vysokém věku 84 let slavený dramatický umělec Josef Jiří Kolar, jehož dlouholetá činnost zůstavila v našem veřejném životě trvalé stopy. Kolar, rodným jmenem vlastně Kolář, byl Pražan dne 9. února 1812 rozený. Domácí vychování jeho bylo německé, jak tehdy v měšťanských rodinách Pražských vůbec bývalo. Studoval filosofii v rodišti svém, pak pobyv asi tři leta v Pešti jako vychovatel mladého šlechtice vrátil se po smrti schovance svého

r. 1836 do Prahy, kde hodlal vstoupiti na fakultu medicinskou. Avšak seznámení jeho s Tylem a některými ochotníky, kteří onoho času v Kajetanském domě na Malé Straně divadlo hráli, bylo příčinou, že se věnoval divadlu. Vystoupiv u Kajetanů v Klicperově veselohře Hadrian z Řimsu jako mnohomluvný zbrojnoš Soběbor došel hlučné pochvaly, které dostalo se mu později též na divadle stavovském, kde r. 1837 hrál titulního reka v Kotzebueově činohře Hrabě Beňovský. Mimo zevnější vlastnosti pro divadlo, jako imposantní postavu, výraznou tvářnost a zvučný orgán, měl Kolar i neobyčejné nadání. Ředitel Stöger přijal jej do svazku německého divadla stavovského a rád vyhradil mu místo také při nedělních představeních českých. Od těch dob konal divadlu znamenité služby. Na německém jevišti míval sice vedle četných umělcu postavení nikoli vynikající, avšak jeho obsáhlé vědomosti bývaly i tam ceněny. Na jevišti českém, které zvláště v prvních desítiletích svého rozvoje mělo ráz dilettantismu, vynikal Kolar jako velká litera v malé abecedě. Záhy jal se pro divadlo působiti též literárně. Překládal dramata Shakespearova, Goethova a Schillerova, i dáván v letech 1839 –1870 téměř každého roku některý překlad Kolarův. Dne 20. prosince 1846 dáváno první jeho původní drama Monika s výsledkem úplným: když však bylo vydáno tiskem, shledáno, že spisovatel čerpal částečně z Byronova Wernera, o čem V. Rejšl-Kokořínský recensi napsal. Kolar se bránil, avšak nepopřel, že v Monice jsou podobnosti s Wernerem. Kolar vynikal již tehdy mezi svými vrstevníky znalostí cizích literatur, i uměl z této znalosti kořistiti také později při spisování některých dramat svých, z nichž dočinily se největšího výsledku Žižkova smrt (17. listopadu 1850), Magelona (2. února 1852), Pražský žid (24. listopadu 1871), Smiřičtí (20. června 1881) a Primátor (6. ledna 1883).

Látka k Mageloně shledána ve Wachsmannově povídce Das Loos der Schönen, a částečný dialog v Shakespearově Králi Janu, jakož i v Schottkyově knize Prag wie es war und wie es ist, v nížto nalézá se citát ze starého spisu Hypolita Guarinoniova, nazvaného Gräuel der Verwüstung. V Žižkově smrti nalezeny podobnosti z Schubertovy tragedie Johannes Zischka, vyšlé r. 1849 v Lipsku a ku Pražskému židu užil Kolar děje z Wachsmannovy povídky Die Hexenwaage, jížto byl r. 1847 z belgické půdy na českou a z německého jazyka na český převedl a ve Květech otisknouti dal. Též Primátor a veselohra Umrlčí hlava připomínají některé cizí vzory.

Celkem napsal Kolar třináct dramat, z nichž většina podrží dlouho svou platnost, neboť se vyznamenávají divadelní účinností a obsažnou, jadrnou mluvou, která jest příznakem všech publikací Kolarových.

Časem svým býval Josef Jiří Kolar též jako novelista na slovo brán. V letech padesátých vyšel svazek jeho povídek, v týž čas vyšly v Lumíru jeho pověstné fantastické romány Pekla zplozenci a Muzikanti čili Ďábel ve fraku. V bouřlivé době posledních let čtyřicátých byl Kolar též politicky činný, vydal některé drobné spisy polemické a účastnil se r. 1850 redakce časopisu Union, jejž vydával přítel jeho dr. Augustin Smetana. Dále se osvědčil Kolar jako duchaplný kritik umění hudebního a výtvarného.

Jakožto reproduktivní umělec dramatický byl Kolar výborným představitelem reků Shakespearových; nezapomenutelnými zůstávají jeho postavy krále Leara, Macbeta, Richarda, Coriolana, Mercurtia, Shyloka, Hamleta, Falstaffa, Jaga, Bruta. Výtečným byl také jako Franc Moor, Mefisto, Valdštýn, Narcis, Rysoor. Zvláště pak dařily se mu úlohy, v nichž mohl užívati svého sarkasmu, kterým i v životě společenském pověst si zjednal. Tato vlastnost, jakož i osobní nedůtklivost způsobila mu nejednu nepříjemnost a byla příčinou, že roku 1863, kdy české divadlo k samostatnosti dospívalo, od něho se odvrátil a při německém zůstal. Teprv po třech letech, kdy správa divadla českého v jiné ruce přešla, přistoupil k němu Kolar znova, stal se vrchním režisérem a zustal v činnosti do r. 1873, kdy odebral se na odpočinek jako příslušník pensijního fondu zemského divadla německého. Potom již jen čtyřikrát vystoupil na českém divadle jako host r. 1884. Žil u všeobecné přízni, jížto nebyla na ujmu ani jeho nevlídnost k veřejným hlasům kritickým, které nevždy srovnávaly se s jeho výkony. Kolar polemisoval s odpůrci svými prudce a bezohledně; o tom kromě novinářských jeho projevů svědčí také Básně, vydané r. 1882, jimiž paušálně satirickými šlehy bičuje všechny, kdo troufali si činnosti jeho kriticky se dotknouti.

Kromě spisů již jmenovaných vzbudil pozornost též Kolarův překlad Goethova Fausta (1862), v němž osvědčilo se mistrné péro pabásníkovo, avšak jen na místech některých, kdežto jiná místa jsou důkazem, že při podobných pracích bývala pozornost a pilnost Kolarova velmi nestejná. Kolarova povaha těkavá, nedržemná byla na ujmu též jeho překladu Fausta, jakož i jiným pracem, jimž nedosti času a píle věnoval.

Leč i přes tyto vady budou zásluhy Kolarovy o rozvoj domácího umění dramatického vždy vděčně uznávány.

Z řady našich výtvarných umělců odešel na věčnost akademický malíř a illustrátor Emil Zillich. Dočkal se věku 65 let. Náležel k umělcům nejpilnějším, pracoval, pokud síla a zrak stačily. Když pak po činnosti půlstaleté oko mu se zatemnilo a ruka chvěla, byl nucen v práci ustati, a nouze dostavila se do jeho domácnosti. Avšak stud bránil mu o stavu svém učiniti zmínku přátelům, kteří o všem zvěděli, kdy bylo již pozdě. Těžce nemocný Zillich dal se dopraviti do všeobecné nemocnice Pražské, kde skonal dne 22. ledna. Zůstavil památku muže, jenž rád propůjčoval se k výkonům uměleckým — i když nebylo vyhlídky na nějakou odměnu. Tvoření umělecké bylo potřebou jeho srdce, v němž bylo vždy dosti ochoty. Malby jeho, k nimž nejraději volíval náměty z doby rekokové, vyznamenávají se něžným pojetím a lehkým humorem.

Ze sboru našich vědců urvala smrt dne 20. července Jindřicha Mourka, mladého lékaře a odborného spisovatele. Narodiv se v Humpolci dne 26. července 1863, studoval v Praze medicinu a stal se r. 1891 assistentem české dermatologické kliniky profesora Janovského. V té době byl již pilným badatelem vědeckým i vyznamenával se nevšední bystrostí ducha a příkladnou pracovitostí i skromností. Prodlením šesti let vydal přes 20 vědeckých prací v rozličných časopisech a sbornících. Také Osvěta přinesla Mourkovy populárně vědecké statě: Hypno-

tismus jako hračka i řemeslo, a Kochova éra. Díla Mourkova byla překládána do jiných jazyků a dělala mu i v cizině čest.

Dne 12. března zemřel v Praze dr. Antonín Tille. Narodil se 29. listopadu 1835 na Hrádku u Březnice, studoval v Písku a v Praze, r. 1861 stal se supplujícím učitelem v Oseku, po dvou letech dosazen na vyšší gymnasium v Táboře, kde stal se skutečným profesorem. Roku 1869 byl povolán za ředitele nového nižšího gymnasia v Třeboni, o čtyři léta později jmenován ředitelem vyššího gymnasia v Litomyšli a r. 1882 ředitelem nově zřízeného vyššího Pražského gymnasia v Žitné ulici. Nedlouho potom stal se zemským inspektorem pro české obecné školy a ústavy učitelské, i šla o něm jednomyslná chvála jakožto o muži povolání svému z celé duše oddaném. Zvláštní horlivost věnoval zeměpisu, a jeho učebnice zeměpisu a statistiky pro obecné, měšťanské i střední školy náležejí k nejlepším knihám školním. Česká společnost zeměvědná zvolila ho za předsedu svého.

Dne 12. září skonal v Brně někdejší profesor Matiáš Blažek, spisovatel v oboru jazykozpytném. Narozen byl r. 1844 v Hrdějicích v Budějovicku, studoval v Praze, suppleval v Českých Budějovicích, v Rokycanech a v Rakovníku, r. 1875 pak stal se profesorem při českém učitelském ústavě v Brně. Řada spisů svědčí o pilné práci jeho; jsou to: Česká mluvnice a nauka o slově, Spusobové básnictví a jich literatura, Stylistika, Věcné vyučování ve škole obecné. Dále vydal Knihy o životě a umučení všech sv. mučedlníkóv, jenž slovú v latině Passional. Časopisy pedagogické měly v Blažkovi vzácného spolupracovníka.

František Višňák, ředitel českého gymnasia v Kroměříži a c. k. školní rada, o rozvoj středního školství českého na Moravě nemálo zasloužilý, zemřel dne 7. listopadu u věku 52 let. Četní jeho někdejší žáci ctí jeho památku jako výborného učitele a muže pro vše dobré zaníceného.

Z české obce hudební ztratili jsme několik vzácných hlav. V Lublani dne 16. června skonal Antonín Nedvěd, skladatel, pěvec a učitel hledaný. Narodil se v Hořovicích dne 19. srpna 1828; učitel jeho Ant. Slavík byl otec slavného houslisty Slavíka. V Praze pak došel Nedvěd vyššího vzdělání hudebního u Krejčího, Horáka, Kolešovského a Kittla. Záhy stal se učitelem zpěvu v Žofínské akademii a na české reálce, pak opustiv toto místo obrátil se k opeře; měl mohutný basový hlas a byl za výhodných podmínek přijat k divadlu Brněnskému. Když toto pokleslo, nabídnuto Nedvědovi místo sbormistra a učitele zpěvu při filharmonické jednotě v Lublani, kam r. 1856 se odebral, bez mála 40 let chvalně tam pusobil a nemalých zásluh o společenský rozvoj našich bratří Slovinců si získal. Sborové skladby jeho vynikají melodičností a vhodnou koncertní úpravou: složil též mnohé zpěvy chrámové a školní, které v Krajině zobecněly.

V Plzni dne 23. července zemřel hudební spisovatel a skladatel Hynek Palla, jenž jako produktivní umělec i jako kritik chvalného jmena požíval. Narodil se na Smíchově 14. prosince 1837, studoval v Praze reálku, strávil dvě léta na technice, avšak hudební umění mocně ho vábilo, i jal se studovati u Jos. Krejčího a L. Zvonaře. Roku 1859

složil známý sbor Náš zpěv, za nějž obdržel cenu. Účastniv se horlivě zřízení tělocvičné jednoty Sokola stal se v ní cvičitelem a v té vlastnosti odebral se do Plzně, aby také tam Sokola zařídil. Vykonav úkol ten zůstal Palla napořád v Plzni jako učitel zpěvu a tělocviku na obecní reálce, i byl tam pak zvolen za ředitele Hlaholu, r. 1882 postaven v čelo filharmonického spolku. Společně s Bendlem, Pechem a Horejškem vydal Palla Besedník písní na texty Elišky Krásnohorské, složil velkou mši pro mužský sbor a solový čtverozpěv, velkou kantátu pro smíšené hlasy Noc nad Vltavou, první asi skladbu toho rozsahu: jinou kantátu Oslava geniů, baladu Zavedený ovčar a jiné krásné skladby, jimiž sobě pojistil trvalou paměť.

Starý vlastenec dobrého jádra, skladatel František Kavan zemřel v Praze dne 6. prosince. Kavan se narodil pod Krkonoši v osadě Branné dne 13. ledna 1818, studia konal v Praze a r. 1842 stal se vychovatelem i učitelem hudby v rodině hraběte Jindřicha Chotka, v níž do roku 1862 vytrval. Meškaje s ní v Nových Dvořích u Hory Kutné horlivě dbal o rozvoj hudebního umění v celém okolí, zejmena v Hoře, kde byl ředitelem pěveckého spolku Tyl. Přestěhovav se do Prahy řídil zde Hlahol, stal se učitelem hudby při české vyšší dívčí škole a ředitelem kůru v Týně. Vlastních skladeb, nejvíce písní, vydal celou řadu; díla jeho vyznamenávají se ušlechtilou elegancí, za kterouž příčinou razily si cestu do salonů a koncertů. Mazurky Kavanovy náležejí k nejlepším skladbám toho druhu. Záživná lahoda skladeb jeho poskytuje dokonalý požitek a příjemně baví. Při povolání svém uměleckém neobmeškával Kavan vykonávati povinnosti upřímného národovce, v obcování společenském zdobila ho milá skromnost a nenucenost, bodrou mysl zachoval si Kavan až do poslední chvíle.

V Králové Hradci zemřel dne 19. ledna vynikající průmyslník Václav František Červený, jehož továrna na hudební nástroje dobyla si jmena světového a šířila čest českého jmena ve všech končinách. Důmyslem a pilností povznesl se Červený z dělníka nástroju na vysoký stupeň výrobníka, jenž na všech výstavách evropských i zámořských docházel uznání a od panovníků rozličných států dostával lichotivá vyznamenání. Červený narodil se r. 1819 v Dubči, vyučil se v Praze v závodě Bauerově a pracoval ve Vídni, Pešti a Brně. Jsa neobyčejně chápavý nabyl vědomosti o rozličných soustavách dechových nástrojů hudebních a tímto věděním opatřen otevřel r. 1842 v Králové Hradci vlastní skromnou dílnu. Již po dvou letech své samostatné činnosti zjednal si dobré jmeno svým prvním vynálezem, vojenskou trubkou zvanou kornon, nahrazující při jízdních plucích nepohodlné horny či lesní rohy. Nástroje toho užívá se podnes při armádě ruské. Po kornonu sestrojil Červený r. 1845 kontrabas, r. 1846 zvukovodku, na níž zjednal si výsadu, r. 1848 zvukoroh, r. 1849 baroxyton, později ještě řadu jiných nástrojů, i rozšířil dílnu svou na největší továrnu stroju hudebních v střední Evropě. Rozsáhlá činnost průmyslová nevadila Červenému v péči o dobro národa. Působil v životě spolkovém a obětovně účastnil se podniků národních; nejeden literát český došel u něho povzbuzení a pomoci v dobách, kdy nebylo ani Svatoboru ani jiného podobného sdružení ku prospěchu uměleckých pracovníků. V bydlišti svém Hradci

Králové míval Červený všeliké hodnosti, a obec jmenovala ho čestným měšťanem. Jakkoliv Červený v obcování s lidmi byl spíše příkrý než přítulný, požíval přece obecné vážnosti, neboť jeho spoluobčané znali vlastnosti jeho srdce, nakloněného vždy ke skutkům šlechetným.

Z nakladatelské rodiny Pospíšilů, o rozvoj našeho písemnictví nevšedně zasloužilé, zesnul v Chrudimi dne 18. června knihkupec a knihtiskař Stanislav Pospíšil. Byl narozen v Hradci Králové dne 29. května 1825 a po příkladě otcově i starších bratrů svých Jaroslava a Ladislava věnoval se knihtiskařství a nakladatelsví. Otec Jan Hostivít, zařídiv třetí tiskárnu v Chrudimi, přenechal ji r. 1856 Stanislavovi, jenž prodlením času vydal mnohé spisy pro mládež a některá díla belletristická. Nemaje synu zůstavil Pospíšil závod svůj zeti svému Šollovi.

Jiný nakladatel, Mamert Knapp, zemřel u věku 59 let v Karlíně dne 27. června. Byl z Mělníka, kde 9. května 1837 se narodil, u Jaroslava Pospíšila knihkupectví se vyučil, v závodě Kobrově jako účetní po několik roků pobyl a r. 1866 společně s Jos. Mikulášem závod tiskařský a knihkupecký v Karlíně zařídil. Po 15 letech ujal se závodu toho sám a vydal svým nákladem množství knih pedagogických, zábavných a divadelních, jakož i některé populární hudebniny. Účastnil se též spolkového života jakož i obecní a záloženské správy v Karlíně.

Hrabě Bohuslav Chotek zesnul dne 31. října ve Zhořelci u věku 67 let. Byl potomkem starobylého rodu českého; otec jeho hrabě Karel byl v letech 1826—43 nejvyšším purkrabím v Čechách a získal si veliké zásluhy o zvelebení Prahy. Syn jeho Bohuslav, r. 1829 rozený, věnoval se v mládí činnosti diplomatické a působil v rozličných sídelních městech evropských. Roku 1871 za ministerstva Hohenwartova byl z Petrohradu, kde byl vyslancem, povolán k řízení českého místodržitelství, v kterémž postavení přičiňoval se horlivě o provedení fundamentálních článků a tím o uspokojení národa českého. Když v říjnu 1871 pletichami importovaného státníka Beusta a hraběte Andrassya vyrovnání s národem českým bylo zmařeno, složil i hrabě Chotek svůj úřad a vrátil se k diplomacii. Od r. 1884 byl členem panské sněmovny.

Z vlasteneckého duchovenstva odešel 27. listopadu na věčnost Václav Nykles, farář u sv. Štěpána v Praze. Život jeho byl bohat plodnou prací na vinici Páně i na roli národní. Narodil se dne 1. listopadu 1821 ve Velkém Jenči, r. 1845 vysvěcen na kněze, byl kaplanem v Staré Boleslavi a jinde na venkově, v letech padesátých dostal se do Prahy k sv. Vojtěchu, kde později farářem se stal. Odtud dosazen pak na rozsáhlou faru Svatoštěpánskou. Jako duchovní správce užíval vlivu svého ve směru mravoučném a lidumilném ve vrstvách hlavně dělnických, kteréž snažení po léta sdílela s ním paní Marie Riegrová. Roku 1865 zvolen byl do zastupitelstva města Prahy a později do rady městské. V tomto postavení velmi záslužně pracoval na prospěch Pražského školství, zejmena opíral se snahám poněmčovacím. V horlivé činnosti této bylo mu pomůckou obsáhlé vzdělání a zevrubná znalost školství ve vlasti i v cizině; k utěšenému rozvoji Pražského školství v posledních desítiletích Nykles neskromnou měrou přispíval. Snažením jeho rozmnoženy také Pražské opatrovny a zařízeny útulky

pro nemluvňata. Jakožto stoupenec ušlechtilých zásad Bolzanových byl Nykles ve všem počínání svém humanistou v pravém významu slova, i má zvláště chudina Pražská příčiny žehnati jeho památce.

Všem těmto drahým hlavám lehka buď země mateřská!

J. L. Turnovský.

Radhošt a Tatra.

Z cyklu »Měsíc v úplňku«

od

Josefa Kalusa.

Hora z dálky.

»Hoří na Radhošti zlatá vatra?«

Radhošt.

»Kdo se ptá?«

Hora z dálky.

»Já, sestra tvoje, Tatra.«

Radhošt.

»Měsíc spočívá mém na temeně
v ryzí stříbro hory doly měně.«

Tatra.

»Já už závistila, že vám svítá,
že ten lid tvůj nové jitro vítá.«

Radhošt.

»Nezáviděj: tu je jako v hluši,
smutno, pusto — jaro dřímá v duši.
A jak u vás?«

Tatra.

»Okovy tu zvoní,
volnost odjela na zlatém koni.«

Krajina.

Hle, hora, tam druhá a třetí —
jak obrů tu stojí řad!
Kam oko tvé přes obzor letí,
aj, pozdrav hor odevšad.

Je zulíbal východ svým retem,
jas vházel jim do klínu,
vtisk na čela bělostná letem
jim čelenky z rubínů.

A jako by v pohádce, v snění,
tak paprsek světelný
hor tělesa v postavy mění,
tká v obraz je kouzelný.

Viz, jedna ční nad tmavou strží
tam ze stínů pralesa,
jak Atlanta paže, jež drží
v dál rozpjatá nebesa.

Tam druhá se k obzoru kloní
v tlum paprsků objata —
toť trojice bělostných koní
je s řemením ze zlata.

A jiná, jež k nebesům sahá
až v oblacích zaniká,
toť rusalka, tančící nahá
nad vlnami rybníka.

Ta zde, jež přede mnou vzrůstá,
toť obluda kamenná:
má široká, šklebivá ústa
a zdvižená ramena.

A ona, jež k nebi se zvedá
tam v modravém závoji par,
toť Nioba — tvář její bledá
a v očích plá bolesti žár.

A v pozadí, uprostřed jasu
se zdvíhá jak pochmurný stín,
jak vzpomínka minulých časů
věž mohutná ze ssutin . . .

A všecko je pokryto sněhem:
hor pata i temeno
i říčka se strhaným břehem —
vše v stříbro změněno.

V ně změněny na polích klasy
i stromů řad u cesty,
v ně zaklety ptačí jsou hlasy
i lupenů šelesty.

Les tichý a pustý a smutný
jak tajemných mnichů je dav,
na dlouhé stříbrné kutny
se snáší stříbro jich hlav.

A v údolu každičký kámen
je do stříbra zahalen.
Kam zrak tvůj jen zabloudí, zmámen
zří stříbro a stříbro jen.

I propasti stříbra jsou plny,
že na rtech jim pohrává smích,
též rybník má stříbrné vlny
a stříbra květ na březích.

I cesta, jež vleče se s výše,
se třpytí jak stříbrný had,
ba v stříbře se skrývají chýše,
však v chýších se skrývá — hlad!

Karel Scheinpflug.

Samota.

Kus vlastního denníku.

Podává

Vácslav Vlček.

I.

V přestávce mezi dvěma akty vyšel jsem z parketu na chodbu a tu setkal jsem se s dobrým známým, divadelním lékařem, který přicházel od jeviště.

»Také vám to nedalo,« pravil, »také jste se musel podívat na poslední představení před divadelními prázdninami a rozloučit se s Národním?«

»A co hlavního,« odtušil jsem, »odvesti po představení dceru domů.«

»Pravda, slečna je z těch, kteří musejí sloužit do poslední chvíle. Všichni tam, pokud stojí před obecenstvem, mluví a hrají své úlohy, jako by se nic zvláštního nedělo, jako by je zejtra nebo pozejtří měli hráti zase, — a přece už nikdo není ve své míře. Jak zajdou do kulis, všichni se zvláštním vzrušením jen o tom povídají, že zejtra začíná zlatá svoboda, kde kdo zejtra už touhle dobou bude a čeho všeho chce o prázdninách užiti. Inu, zrovna jako jsme my za chlapeckých let dělávali, když měl do třídy vstoupiti profesor, aby nám rozdal vysvědčení! — Od slečny Lidmily jsem zaslechl, že pojedete s ní, ale nevím kam. Snad na nějakou okružní cestičku?«

»Ona by ovšem ráda,« řekl jsem, »ale pro mne by takové cestování bylo nejen nepohodlím, nýbrž obtíží, které bych se nyní podvoliti nemohl. Musím stranou od světa, do klidu, do zátiší — «

»Do nějakých lázní?«

»Prý bych potřeboval Karlových Varů — ale i lázeňský život je mi proti mysli. Toužím jen po samotě.«

Lékař mi, jak obrazně říkáme, sáhl na zub, a s rychlostí i jistotou, vlastní pánům tohoto povolání, vyzvěděl na mně, jak to s mým zdravím vypadá.

»Á, poslyšte,« vykládal mi, »s tím nesmíte žertovat, když se to už tolik let opakuje! Teď vězí choroba v žaludku, potrápí vás několik neděl, na nějakou dobu se ztiší, ale pak se vrátí zase. Tu je třeba důkladného vyléčení, a toho neodkládejte. Na venek, do zátiší, do samoty — ano, to je ta pravá medicína; ale musíte tam strávit delší dobu, aspoň deset neděl — «

»To by ovšem bylo hezké —« chtěl jsem podotknouti.

»Žert stranou, příteli,« vpadl mi doktor durazně do slova. »Deset neděl — s toho nelze nic slevit! Ale toho není dosti: nesmíte tam nic dělat. Ano, docela nic dělat z toho, co je doma vaší obyčejnou prací. Ne abyste to chtěl jen ošidit — ošidil byste jen sám sebe. Není tu pražádného smlouvání! Jinak se neduh stále bude horšit a zachvátí snad ponenáhlu, snad rychle — i jiné orgány. Známe se spolu takovou dobu — přes třicet let — a neslyšel jsem, že byste byl někdy opravdu stonal —«

»Nikdy.«

»To už je štěstí, za které můžete Pánubohu děkovat. Ale když člověk přes třicet let pracuje jako vy, v stálém duševním napjetí, nutně se pak dostavují následky. Oči, hlava, srdce, dýchadla, žaludek — všecko ochabne, všecko potřebuje náležitého odpočinku, zotavení a sesílení. Odpočinek ještě nyní pomůže: později, neposlechneteli, všecka medicina sero parabitur.«

»Prosím, pánové, na sedadla,« napomenul nás v tom s šetrnou důtklivostí biletář, »hned počne jednání.«

»Díky za dobrou radu,« loučil jsem se s doktorem.

»Na vás záleží, aby byla něco platna . . .«

Sedě na svém sedadle před otevřeným hledištěm poslouchal jsem velmi roztržitě, co se tam nahoře mluvilo; více myslil jsem na slova lékařova. Recept, jejž mi předpisoval, zajisté byl výborný, a kdož by se radší podle něho zachoval, než já: ale co mi říkávala — ne bez úštěpku — hned moje kvartýrská, když spravovala mou mládeneckou domácnost? »Vy nebudete mít času ani se oženit, ani umřít.« O první ani o druhé už není starosti — ale deset neděl venku, a pranic nedělat! To se mi asi tak snadno vyplní, jako kdy by se mi zachtělo přespati rok nebo dva v Blaníce. Žádná pomoc, musím vzíti vděk hodně menší dávkou předepsané medicíny . . .

Kolem počala cvakati kukátka, opona padala, hra byla u konce. Obecenstvo se rázem pozdvihlo, a poněvadž se nyní v červenci nemuselo zdržovati u šaten, prostory divadla rychle se prázdnily. Ulice kolem něho se proměnily v hlučné mraveniště lidské, ale jenom na krátko; čtvrt hodiny potom jsem blíže vchodu jeho na Žofínské straně stál zase již samoten.

Pak se hnedle počali ven trousiti herci. Dva z prvních si u dveří zapalovali doutníky, jeden drobný, druhý hodně vyšší a objemnější.

»Tak s Pámbíčkem a s ádiem, chaloupko naše,« promluvil sladce první, když vykročili. »A tvoje parní kotly zvláště ať žijou!«

»Proč?« ptal se úsečně druhý.

»Poněvadž je to jejich zásluhou, že jdeme na prázdniny. Musejí být ročně aspoň jednou náležitě čistěny a opravovány -- nebýt toho, museli bychom hrát beze vší přestávky po celý rok.«

»Aha!« mínil druhý. »Ale právě proto nesmíš o nich říkat: ‚Ať žijou,' nýbrž musíš volat: ‚Mor na ně! Podagra, chiragra, tyfus, hlíza a všecky nemoci ať na ně padají.' Než pak je z toho všeho inženýři a jiní odborníci vykurírujou, budeme mít ferií, co srdce ráčí.«

Zmizeli za rohem Smetanovy ulice. Po nich vycházeli z divadla jiní, jednotlivě, kvapnějším krokem než obyčejně, a venku neočkávajíce rovně pryč se vzdalovali. A tuhle ten to není herec, to je muj dobrý rádce doktor! Na ulici zamířil si tak, že jsme se nemohli minouti.

»Měl jste tam ještě nějakou práci?« tážu se ho.

»Jedné baletce nebylo dnes volno; na konec už jen s velikým přemáháním tančila, a sotva byla hotova, přišly na ni mrákoty. Jinak je tam nahoře náramný rumrejch. Dnes, když opona naposledy spadla, byli by se nadšení ctitelé i dámám málo zavděčili, kdy by je byli chtěli vyvolávati mnohokrát po sobě. Všecky jen letěly do garderob a tolik chvátají na svlékání z divadelních kostymů a oblékání do šatů svých obyčejných, jako by za hodinu měli do Prahy vtrhnout zase jednou Prusové a ony chtěly před nimi v čas uprchnout. Ovšem, jedna druhá hodlá k cestování užít ještě nočního vlaku, aby z drahocenných prázdnin neztratila zbytečně ani hodiny. Vy nebudete tolik spěchat?«

»My se na to pěkně vyspíme.«

»Tím déle zůstaňte venku. Aspoň deset neděl, rozumíte?«

Doktor mi příjemně skrátil chvíli; když jsme se nadobro rozloučili, nečekal jsem již dlouho, a dcera se objevila ve dveřích.

»Á,« pochvalovala si, »jak líbezný je tu venku chládek!«

»Nu,« pravím, »ochlazení po denním vedru mohlo by teď už být větší --«

»Proti vzduchu, který jsme tam nahoře dýchaly, jaká je zde lahoda! A také tato temnota proti elektrickým lampičkám, které mě už zrovna do očí bodaly, a toto ticho proti tolika rozčileným hlasum je nás v té výpravné hře tolik, a už to všechno bylo zrovna poblázněno!«

Poněvadž byla neděle, přijel i po desáté hodině přece ještě tramvajový vůz -- a za pul hodiny jsme byli doma. Ostatní členové rodiny se už odebrali na odpočinutí; povečeřili jsme něco a skrátili jsme tu tichou besedu ve dvou více než jindy.

»Dobře se vyspi před cestou,« přál jsem dceři, »a na jedno nezapomeň: dáti na hezké počasí ať nám zejtra neprší!«

»Bože, nedej!« zvolala. »To by v divadelním světě byl nářek horší než v Israeli!«

»Nevím, nevím -- noc zustává tak teplá, a už máme letos vubec deštivý rok. Ostatně míti nejlepší naději a při tom býti připraven i na věci nejhorší, toť pravá životní moudrost.«

Dcera poslouchajíc upřela na mne pátravý pohled, v němž se tajila nedůvěra. Rozumím — vzniklo v ní podezření, že snad bych rád odjezd o nějaký den odložil.

»Ale zejtra odjedeme,« prohodila, »i kdy by na krásně trochu pršelo — «

»I kdy by padala šídla,« prohlásil jsem. »Dobrou noc — a na zejtřek si Morfea objednej každým spůsobem do Meziluží.«

II.

Usínal jsem, maje hlavu plnou starostí. Přes noc hlídaly mou postel, a jak jsem ráno oči protrhnul, již zase byly v hlavě.

Předně — jak je s počasím? Kolem ještě šero; je tak časně, rozednívá se teprv, anebo —? V tom se v dálce ozve zcela zvláštní, ale mně dobře povědomý hlahol — jakýsi těžký vůz, nepochybně svou brzdou, jej působí; když se octne na blízku, rozléhá se to vůkol, jako by nějaký obr celé stádo řvoucích lvů hnal mimo. Tento koncert provádí se v naší Vinohradské čtvrti přesně vždy po páté hodině ranní — to by už mělo sluníčko vesele svítiti do pokoje. Tedy přece máme deštivý den? Podívejme se mu odhodlaně do tváře.

Stromy v zahradě jsou suché, cesty také — ale mlha je venku, hustá jako kožich. Možná, že se jí slunce probere, že budeme na cestu míti nejkrásnější pohodu. Jen ještě za toho půl dne všecko pořiditi, čeho třeba.

Již jsem to měl sepsáno, abych na nic nezapomněl; a byl toho hezký rejstřík. Skládal se z několika hlavních skupin. Máli člověk na tři neděle odjeti ven, co všecko musí dříve doma opatřiti! Aby venku byly přece nějaké prázdniny, musí napřed vykonati pořádný kus práce do zásoby. V ranních hodinách připravím co možná hodně rukopisů pro tiskárnu; potom se vydám do města na některé nezbytné pochůzky; před polednem pak si složím věci. Aby celý program byl proveden, nutno spěchati a užiti každé minuty.

Spěch začal holením, mytím, oblékáním, snídaním — a spěch trval ještě při obědě, a to měrou notně zvýšenou. Rozvržení času pohatilo se nejdříve vycházkou do města — vrátil jsem se o celou hodinu později! Lidé mě tam zdržovali — a pak mě zdržovali doma. Přišla neočekávaná návštěva, šlo o neodkladnou věc — dvacet minut bylo zase pryč. Později přišel — jen tak na besedu — druhý host, u nás řídký, ale jindy vždy milý a vítaný; chvilku jsme si povídali, já všemožně zakrýval svůj neklid, svou netrpělivost; po čtvrt hodině seděl jsem již jako na žhavém uhlí, a konečně jsem musel s barvou ven: »Račte mě míti omluvena — ale my dnes odjíždíme — a ještě některé drobné přípravy — —« Host vyskočil s křesla s tak chvatnou ochotou, že mě to zrovna do duše bodlo.

Každé cinknutí domácího zvonku mě pak znova polekalo — a on zrovna dnes řinčel přes tu chvíli.

Abych nezapomněl pověděti: den se udělal tuze pěkný, ale ještě parnější než včera.

Chvíle oběda byla vyplněna hlavně sháněním toho, co bylo třeba vzíti s sebou na venek: prádlo, šatstva zásobu pro případy rozličné povětrnosti, knihy, papíry, všeliké denní potřebnůstky. Skládal jsem své věci v jednom pokoji, dcera své v jiném.

»Tohle bych ráda, abyste mi vzal do svého kufru,« přišla několikráte.

»Tvuj koš je větší, musí se tam vejít i některý můj kabát a ještě leccos, nač nemám v kufru místa.«

Že prý to není možno. Nuž, ještě jeden menší kufřík sem! A pak ještě hodně velkou škatuli. A honem, honem — ničím se už nesmíme zdržovati, abychom nezmeškali vlaku!

Konečně jsme v nádraží. Co u kasy kupuji lístky, zvoní se venku ponejprv. Honem tedy odevzdati zavazadla! Zřízenec je klade na váhu — a běda! náhle ukazuje, že poutko u koše, na palec silné, při odnášení s vozu bylo přetrženo, že se víko otvírá, že si může s koše každý vzíti, co chce. Tak to nemuže dráha přijmouti!

Jaká tu pomoc? Honem, honem! Království v odměnu — !

Ne království, ale koruna to spravila, malá stříbrná koruna — vtisknutá zřízencovi ne na hlavu, nýbrž do ruky — a mimo to kus starého provazu, ovinutého okolo dceřina koše, který pak putoval na perron. My také, jenže jinou cestou. Do vagonu jsme sedli zrovna ještě v čas.

Nyní bylo po chvatu, po práci; nyní v skutku nastaly prázdniny, jedním rázem — nebylo nám ani možno něco dělati. Mohli jsme si volně oddechnouti, mohli jsme se oddati úplné spokojenosti — ale nestalo se to. Jednak se dle zákona setrvačnosti ani duch tak náhle nezastavuje a neutišuje, jednak bylo ve voze horko a dusno jako v peci; Bůh ví, kolik hodin před tím byl zavřen. Provětral a ochladil se trochu teprve, když vlak vyjel z městského ovzduší do širého kraje.

Byl to rychlík, ale naše mysl ho netrpělivě předstihovala. »Teprv Lysá! Ffffu! — Teprv polovice jízdy! Už abychom byli venku, na volném vzduchu!« vzdychali jsme bezpočtukrát, utírajíce pot s rozpáleného obličeje.

Nu, teď již přijde Sedlec! Chvála Bohu, již vidíme Kutnou Horu! Slunce jest nad ní nachýleno k západu, a ona pod ním vypadá, jako by se koupala v jezeře roztaveného kovu, kterým tolik proslula, ve vlnách řiďounkého, bělounkého stříbra, z něhož jen věže a střechy domů zřetelně vyčnívají.

Poslední stanice!

Vykročili jsme z ní, uvelebili jsme se v otevřeném kočáře, a když se rozjel, ovanuly nás zároveň s příjemným větříkem první pocity prázdninového blaha.

Již jsme nespěchali, již nám jízda nebyla příliš volná. Místa i předměty, jež jsme míjeli, dobře nám byly známy, již po léta jsme je vídali, a přece nám přicházely zase tak nové, tak sváteční. Všecko jako by nás vítalo vlídným úsměvem, i my jsme všecko s potěšením pozdravovali. Když po nějaké chvíli kočí na silnici zastavil před slaměnou boudou sadařovou, aby koupil zásobu višní pro paní správcovou, když smlouval, dokazuje, že je tu pán ondyno platil laciněji, a když

aspoň dva krejcary strhoval, tuze nás to bavilo. Sami jsme se dali se sadařem do řeči:

»Zdá se, že letos bude málo ovoce?«

»Summa summarum nestojí to za nic!« odpověděl. »Jen něco těch višní se urodilo, švestky žádné, a kde visí nějaké jablko, může člověk slepě říci, že je červivé. To přišly ty teplé dni hned v březnu, potom, když se stromy obalily květem, v jednom kuse do toho pršelo. Tuhle ten pes aby byl sadařem, ne člověk. A on mi ještě dva krejcary utrhne!«

To lamento nás pohnulo, že jsme si také koupili hodný kornout višní.

A zase ku předu. Čas i cesta pěkně míjejí. Adie erární silnice — zabočujeme na okresní. Pak před námi, jako by na poli rostla, vyskočí červená vížka, ponenáhlu se zdvíhá, pod ní se vynořuje kostel a celé městečko, v pravo i v levo od něho pole, louky, stráně, vše rozmanitě zčeřené, a za ním veliká rozloha lesů mírně do výše stoupajících a obzor končících.

To je kraj, do něhož naše cesta vede. Kdo ví, po kolikáté již se v luno jeho uchylujeme; je z těch koutků české země, ke kterým jsem zvláště srdcem přirostl. Však jsem po něm také vás již vodil, milý čtenáři a laskavá čtenářko, když jste s účastenstvím sledovali osudy P. Innocence Čackého a Albíny Tiché. Pro román jsem tehdy arci všeliká jmena překouzlil; i dnes, ač podávám kus svého denníku, dovolte, abych učinil tolikéž.

A tak vjíždíme v městys Dubensko. Ještě před prostranným náměstím zatáčí vuz náš otevřenými vraty na dvur patrového, zánovního domu, jehož vlastník — dvur to i cizímu člověku na první pohled ukáže — jest polní hospodář a stavitel zároveň. Jedna zvláštnost je na dvoře před samým vchodem do obydlí: malinká zahrádka bujných ružových keřu, zrovna hojně kvetoucích.

A na lavici před ní sedí stařičká naše babička, ruce má sepjaty a s radostným pohnutím na nás kývá šedivou hlavou. Spěcháme ji obejmout a políbit. A co ona slzíc ještě svou Pražskou vnučku k srdci tiskne, já už jsem v náručí švakrové Josefíny a pak švakra Antonína, kteří se na zápraží objevili.

Vedou nás do domu, který nás již často hostíval; dnes však tu nezůstaneme, dnes je naším cílem Meziluží, hodinu cesty vzdálené.

»Jen na několik minut,« povídám, když k vybídnutí přátel ku prostřenému stolu sedáme.

»Však nám Márinka přísně nakazovala, abychom vás dlouho nezdržovali,« praví švakrová. Márinka jest její dcera, nyní správcová v Meziluží. »A co by vám nejspíš přišlo vhod? Čaj, víno nebo pivo?«

Dali jsme pivu přednost; než jsme my příchozí vyřídili vzkazy z domova a než jsme si s domácími navzájem vyměnili obvyklé poptávky a zprávy, už před námi byly naplněné sklenice, chutný domácí chléb a čerstvé máslo. Neopomenuli jsme si ťuknout a vzpomenout i nepřítomných členů rodiny.

»A také na zdraví pana barona i pana inspektora!« dokládala moje dcera. Baron je zdejší vrchnost, ale sídlí jinde, na Moravě; ředitel Dubenského panství pak jest inspektorem všech jeho statků. »Na zdraví

jejich, protože nám Márinku s Jeníkem přeložili do Meziluží; na Moravu měli jsme k nim tuze daleko.«

»Nevím, milá Lidmilko,« podotkla Josefína, »jak budete v Meziluží spokojeni. Když je to tak docela na samotě!«

»Však tam jdeme poustevničit.«

»A jak je s poštou?« tážu se švakra.

»Poštu máme teď do Hory jízdnou,« odpověděl, »a to dvakrát denně. V poledne tu máme již ranní noviny.«

»Ano, ale do Meziluží?«

»Jiřetická poslice, když jde sem, staví se vždy u našich v Meziluží, a nazpátek zase. Co tu pro vás najde, dostanete jakž takž brzo; ale co sem od vás ponese, přijde poštou do Hory až druhý den, a teprv třetí den to bude v Praze. Příliš na spěch s tím být nesmí,« smál se švakr.

»S čím bude na spěch,« mínila Josefína, »s tím vám jsem pošlou zvlášť nějakého výrostka — «

»A někdy,« dokládal jsem »si to sem doneseme sami.«

»Tak, tak, moje děti,« svědčila babička, »přece abychom vás častěji viděli!«

»Budeme tu přes tu chvíli,« sliboval jsem, »jen když nám déšť a bláto bránit nebudou.«

III.

Kočár pod námi zase hrčí po silnici. Pěšky po ní do Dubenska a nazpět chodívati nebudeme, to zvolíme vždy některou z rozkošných cest lesních: buď horem blízko této silnice, nebo dolem, úžlabinou podle potoka a luk, aneb okolo zámku, který tamto nad stromoví vyniká a uprostřed té spousty zeleně vypadá jako jediný obrovský květ leknínu na temném povrchu lesní tůně.

Jen krátko se nám ukazuje, pak mizí, a za ním i plochy lesní. Silnice táhne se zvolna do kopce, pořád rovnoběžně s krajem lesa, z něhož vidíme jen temnou řadu předních stromů, označujících hořejší čáru stráně. Mezi lesem a silnicí je pás úrodných polí, na kterých žito a pšenice již lákají kosu a srp.

Vyjeli jsme na kopec — a hle, na rovině před námi, tam vzadu, čeká na nás Mezilužský dvůr. Jako by si byl schválně stoupl do polí, aby dobře viděl do dálky, až se objevíme. Našeho pozdravu na tu vzdálenost slyšeti nemůže, ale nám jest, jako by odpovídal: »Nu pojeďte, pojeďte — to jsem se vás navyhlížel!«

I koně, zdá se, mu rozumějí, rádi přidávají do kroku. Rychle se blížíme, dvůr už není tak nízký, zrovna jako by se — statný šedivec — víc a více v zádech narovnával a vzpřimoval. V průčelí jeho stojí několik topolů, které vysoko nad jeho střechu vynikají.

»Jako by to byly velikánské stožáry s vlajkami,« míní dcera, »ale svislými.«

»Rozumí se, nám na počest postavené,« dokládám, »na celou dobu, pokud zde budeme.«

»Ještě více: také až odjedeme, zůstanou tam na památku slavnostních dní.«

Po pravé straně vidíme, že se tu les končí. S alejí štěpu podle naší silnice křižuje se druhá; při křižovatce pod čtyřmi mladými lipami stojí na kamenném podstavci železný kříž. Zrovna před ním uhýbáme do aleje na levo, a než by napočítal sto, vjíždíme na dvůr, veliký čtverhran, obklopený na všech stranách budovami, napřed obytnými, vzadu hospodářskými.

Kde zůstávají správcovi, ukazuje nám živý obraz, který okamžitě všecku naši pozornost k sobě obrátil. Před nejbližšími dveřmi na zápraží, pod dvěma nevelikými lipami, bohatým květem více žlutými než zelenými, stojí mladá paní nízké ale souměrné postavy, plných, ladných tvarů, v lehké, volné růžové bluze, černobrvka, ale modrých očí. Vedle ní drobné, pětileté děvčátko plavých vlásků, do žluta osmahlé, se svislýma ručkama, bez pohnutí, jako soška k nám upírá zraky. Na lávce u zdi pak je třetí osoba, hošík o rok mladší než děvčátko, ale skoro tak vysoký a hodně širší: dlaněma opírá se o lávku, tělo má do zadu nachýlené a pohodlně klátí masitýma nožkama v hezkých, pruhovaných punčoškách a nových střevíčcích.

»Prr!« Rozjetý kočár náhle zastavil.

»Pozdrav tě Bůh, Márinko!«

»Vítám — vítám vás!«

Rychle slézáme s vozu.

»Přicházíme na žně,« pravím podávaje neteři ruce, »abychom vám pomáhali — překážet.«

»Kteříž pomocníci by nám byli vítanější?« odpovídá rychle se srdečnou upřímností, kterou potvrzuje i její ručka, silně tisknouc moji pravici. »Jen kdy byste nám tu chtěli pomáhat po celý rok, netoliko ve žních,« dokládá mezi tím, co líbám její tváře, podobné — uhodli jste čemu? Nu ano, dvěma dozrálým broskvím, ale broskve jsou to, kterým se při tom přirovnání činí lichotivá poklona.

»Nu, Jitko!« prohodí maminka, když jsem se obrátil k děvčátku, oblečenému v světlé, čisťounké šatečky.

»Ruku líbám,« zašeptá ono ostýchavě.

»Ta je hubená, viďte, strýčku? Zrovna jako by se po celý rok nemohla do syta najíst.«

»Ty jsi byla v jejím věku zrovna taková,« odpovídám: »a ona, až dosáhne tvých let, bude zrovna taková jako teď maminka.«

»A ty, Otakare — co se klackuješ?«

Otakar se lehounce ušklíbl a klátil nohama dále. Hm, klackuješ!

»Nevíš, co se sluší?«

Nyní se odhodlaně vztýčil. Bodejť, nevím! Sešoupl se s lávky a nedbale šel ke mně, jako by si myslil: »Pha — to je toho! Dokážeme jiných věcí!« A podobným tónem, jako se při litaniích odříkávají slova »Oroduj za nás,« hlasitě promluvil: »Ruku líbám!« — ale po výkonu samém se hned opět skoro vzdorovitě odvrátil. Zajisté to uvnitř cítil všecko jinak, ale zevně si nechtěl zadati, nýbrž spíše ukázati, že mu ty naše vítací obřady pranic neimponují a že by se svět bez nich nepochybně také nezbořil.

»Mužovi musíte odpustit, že vás nevítá,« hovořila Márinka. »Má tu na starosti ještě jeden dvůr, hodně vzdálený; odešel tam, a patrně ho něco zdrželo, že tu ještě není. Ale pojďte už dále.«

Vešli jsme na síň dlážděnou červenými cihlami.

»A prosím vás,« pokračovala neť, »nedbejte těch krámu zde; v hospodářství to nemůže být jinak. Tuhle má Jeník svou kancelář, velmi jednoduchou, tu vedle já svou kuchyň, málo pohodlnou; za ní je naše jídelna, ložnice a dětská světnice zároveň, na štěstí ke všemu tomu dost prostranná. A vy pojďte semhle.«

Otevřela dvéře do salonku pečlivě a vkusně upraveného, zcela po Pražsku a ovšem podle nového spůsobu. Tím však jsme jen prošli a octli jsme se v pokoji hostinském, nyní nám ustanoveném; měl tři okna, jedno na dvůr a dvě do přírody, tedy hojnost světla i vzduchu vanoucího zrovna ze zahrady, z luk, polí a lesu. Také zde bylo všecko po městsku zařízeno.

»To jsou zdi silné jako v starém hradě,« pravila Lidmila rozhlížejíc se, »a strop klenutý jako v klášteře.«

»Snadno se tu tedy můžeš vpravit v úlohu nějaké rytířské slečny nebo jeptišky,« usmála se Márinka.

»Nebo třeba Ofelie, která sice v klášteře nebyla, ale Hamlet ji tam posílal. Jenže jsem já všecky úlohy pěkně pověsila doma na hřebíček, a tady budu hrát leda tuhle s Jitkou míčem a s Otakarem špačka neb o fazole do důlku.«

»Jednu úlohu bys tu přece měla nastudovat, a to dobře,« ozval jsem se, »úlohu mladé paní správcové. Tuhle máš mistryni,« ukázal jsem na neteř.

»Ach, mistryně, strýčku!« odtušila ona. »Jaké pak je to umění?«

»Všechen respekt před ním.«

»Člověk dělá, co musí. Osud si s ním zatočí dle svého rozmaru. Mladý člověk je jako volné hříbátko — ale dlouholi to trvá? Než se naděje, dostane ohlávku, pak chomout — trochu se vzpouzí, ale musí zvyknout, a potom už jen tahá, tahá. A ještě musí být rád, když ho pan Osud bičem nemrská.«

Osud mohl Márinku ovšem postaviti na jiné místo. Mělať dvoje vychování, venkovské a městské. Pravidelně žila u rodičů v Dubensku, ale každý rok pobývala delší dobu v Praze. Přecházela tak z jednoho živlu do druhého, a v obou úplně zdomácněla. Počátkem týdne na příklad zavářela s matkou švestky na celé soudky povidel — a na konci týdne brala již v Praze lekce u mistra Pivody, aby se zdokonalila v pěveckém umění. Dnes seděla v stodole u mlatců, zítra večer v Národním divadle. O štědrý den se otáčela na otcovském dvoře mezi slepicemi, husami a kachnami, též u jiných domácích zvířat, pak v kuchyni pletla vánočky — po novém roce otáčela se na plese v Žofínském sále a pletla hlavy Pražským švihákům. Jak ji obskakovali! Mnohá patricijská slečinka se na ni za takový večer rozžárlila.

Ona však nepřipravila žádnou o ženicha. Do Dubenska přišel nový hospodářský adjunkt, a ten se jí vloudil do srdečka. Poněvadž byl rovněž řádný jako švarný, dali mu brzo samostatné místo na moravském panství baronově; tak se z Márinky stala paní správcová, a to dovedná.

svědomitá, rozšafná i rázná. Ale kdy by tomu osud chtěl, aby se zejtra stěhovala do města, ona by tam s rovnou snadností a s rovným zdarem dovedla říditi domácnost a dělati dámu ve společnosti.

Boubelatá služka Tonča s kočím přinášeli za námi naše zavazadla; děti, které nás již trochu okoukly a chvilku zůstávaly od velkých nepovšimnuty, užily nastalého rumrejchu a vytratily se z pokoje.

»Udělejte si pohodlí,« nabádala nás Márinka, »uvelebte se tu, jak nejlépe možná — «

»Jako ježci u jezevce,« prohodil jsem.

»Dokonce ne — nás nikterak tísnit nebudete. Do tohoto pokoje ani jindy hrubě nevkročíme; budeteli, strýčku, pracovat, nikdo vám sem nepáchne, ani vedle vás nikdo nebude vytrhovat. V noci je tu ticho jako v kostele, nic vám nebude rušit spánek. My si jen přejeme, abyste se tu cítili jako doma. — Ale já povídám, povídám, a vy jistě máte žízeň a hlad — — «

»Ne, ne,« ujišťovali jsme oba jedním hlasem, — »v Dubensku se o nás postarali.«

»Budeme brzy večeřet. Tu na umyvadle je uchystána voda — «

»Tuze rád se opláchnu a ochladím — «

»I já si té rozkoše dopřeju,« dokládá Lidmila.

»Jedno mi ještě pověz, Márinko,« tážu se, »kudy se chodí na vaši zahradu?«

»Zde, strýčku, hned před okny jsou dvířka ze dvora, ale udělali jsme si vchod také z kuchyně, protože v besídce jídáme, když to počasí dovoluje. Zahrada je velká, ale neupravená. My jsme se přistěhovali koncem zimy, ale já s dětmi jsem z počátku žila nejvíce v Dubensku, a celé měsíce trvalo, než jsme si zas to nové hnízdo upravili a v něm zdomácněli. Na zahradu z jara nezbývalo času, proto tam roste hodně ovsa a brambor, ale málo květin. Až na budoucí rok, dáli nám Pánbůh zdraví, chceme si ji lépe zříditi.«

V saloně klaply dvéře a zaduněly mužské kroky.

»To je muž,« pravila Márinka.

Hned potom k nám vstoupil — vysoký, ramenatý, zdravě osmahlý, dobromyslně — jako vždy — se usmívající, chůzí uhřátý, s potem na čele, v šedém letním obleku, s uprášenou obuví.

Jak se s ním objímáme, poznamenává Márinka: »Tak, tak, Jeníku — v jedné ruce klobouk, v druhé ruce hůl — «

»Na mou duši!« spozoruje on to teprv nyní. »Ale nedivte se mi, že sem s tím vrážím, — jak jsem uslyšel, že jste zde — — «

»A čím jsi se tak opozdil?« ptá se žena.

»Kůň se nám tam rozstonal.«

»Zle?«

»Poslal jsem pro zvěrolékaře, ale ten mu, myslím, už také nepomůže. Už je letos takový mizerný rok.« Tu se milý správce obrátil k nám: »Špatně jsme sili, špatně to urostlo — «

»Ale sklízet budete dobře,« chlácholil jsem ho.

»Kde pak dobře! Úroda nízko pod prostřední míru — a ještě všecka venku. Jindy tou dobou míváme žita, pšenice i ječmeny už pod střechou, letos jestli tak v týdnu prvně kosou sekneme — «

»Zpívá docela stejnou notou, jako prve ten sadař,« usmívala se Lidmila, »jen čekám, brzoli řekne, aby správcem byl tamhle ten — —«

»Maminko!« ozval se v tom vedle u samých dveří hlas Otakarův.

»Co pak chceš?« plála se matka.

»Jitka mě tam nechce pustit.«

»Proč?«

»Že prý se nesmím ukazovat —«

Aha, to před námi hostmi.

Lidmila honem otevřela dvéře: hošík, byv o ně opřen, skoro vpadl k nám do pokoje, a sestru, vzadu za šaty jej držící, vtáhl za sebou. Ale už nebyli tak vyfintěni jako před malou chvílí. Otakar měl na sobě jen košilku a všední, ne parádní kalhotky po kolena. Jitka na košilce bez rukávů jen krátkou sukničku; střevíců ani punčoch neměli.

»Cože?« zvolala rozhorleně matka. »Jak to přicházíte? Kdo vám dovolil, abyste se svlekli?«

»Mně dovolila Jitka,« dost kurážně odpověděl Otakar.

»Přej jim toho — udělali dobře,« chtěli jsme se já s dcerou dětí zastati.

Ale matka se hněvala: »Vyplatím vás oba dva!«

»Ona mě svlíkla,« hájil se hoch, jen málo zaražen.

»On tomu chtěl,« omlouvala se zajíkavě sestra.

»Ty už máš mít rozum! A máš poslouchat mne, ne jeho — rozumíš?«

Rozlítostněna ostrou důtkou matčinou dala se Jitka náhle do pláče. Pražská teta vzala ji i s Otakarem k svému koši a dala každému po nějakém »sladínku« a po nějaké hračce z Prahy.

»Přicházíme sem užívat volnosti,« pravil jsem stranou rodičům, »a oni jsou první, kterým pro nás má býti zkracována.«

»Vy jste už zapomněl, strýčku, jak to je s těmi malými pokušiteli — a jak jste sám býval přísný,« namítala Márinka.

Nicméně vymohl jsem na ní slib — a ruku na to! — že děti od té chvíle smějí zas jen zcela tak se oblékati a vůbec stejným spůsobem si vésti, jak byly zvyklé do našeho příjezdu. (Pokračování.)

Rozhledy v umění výtvarném.

Od

Renáty Tyršové.

Album děl Alešových. — Vánoční výstava výtvarného odboru Umělecké Besedy.

Jmeno Mikuláše Aleše stojí napsáno při začátcích novodobého svébytného umění národně českého. S vývojem umění toho zůstane vždy spojeno v paměti budoucnosti.

Když jsme se probírali listy třísvazkové publikace, kterou spolek »Manes« předsedu svého dle povinnosti své uctil, zaletěli jsme v duchu živé zas o dvacet let zpět, do doby, když se v mladé družině

kvasilo a připravovalo to, z čeho dnes se těšíme. Duše mistra, jehož jméno nese spolek výtvarníků, který dílo Alešovo vydal, vtělila se v mysli tehdejší mladé generace v nové formy a dávala snahám po obrození a pudu po neodvislosti určitý, společný cíl.

Dvě desítiletí jsou doba krátká, ale na sklonku našeho století rychle se zapomíná a zřídka je příležitost si rozpomenouti, jak krušně se klestila mladému umění českému v Praze cesta. Českého výstavního obecenstva bylo tehda tak málo, že určitě národní podnik výstavní naprosto by se nebyl udržel. V rozhledech Tyršových v Osvětě z r. 1873 dočítáme se trpkých stezků na tyto poměry: »Nejsme přáteli ustavičných výtek a víme, žeť i u nás je několik výjimek velmi čestných, ale když si vzpomínáme na úspěch první výstavy Umělecké Besedy, která přec tak mnoho krásného, zajímavého a nového poskytovala, když si připomínáme tu lhostejnost, s kterou později stálá výstava téže jednoty u samých počátků se potkala, když si na mysl uvádíme, že i při všech výstavách jiných v té, jak právem a rádi říkáme, české Praze tak zřídka český hovor slyšíme, pak těžko se ubrániti, aby se srdce hněvem nepobouřilo. Nejen umělci, ale též obecenstvo náleží do vylíčení poměrů uměleckých, a máli se věc v oboru tom ještě snad hůře než v jiných oborech vyššího života duševního, není to vinou zpravodaje, jenž faktum konstatuje.« Trvalo pak ještě kolik let, než ledová kora netečnosti obecenstva roztála — těm, kteří dnes si stýskají do našeho obecenstva doporučujeme srovnání s minulostí ne tak dávnou.

Vznikající mladé umění národní mělo tehda k tomu proti sobě hráz starodávné organisace domácích institucí umění sloužících. Malířská akademie i Krasoumná jednota byly ovládány směrem, jemuž nacionalism v umění se zdál býti něčím neslýchaně nemožným. A to tím více, an tento nacionalism byl zároveň odbojem proti bezbarvému konvencionalismu, jehož představiteli byli ti umělci Pražští nebo čeští rodáci jinde usedlí, kteří oficielními kruhy byli podporováni a »uznáváni.« Proti této hradbě bylo tenkráte nesnadno podnikati útok. Mladé umění národní ji obešlo, až konečně později moc okolností dobrovolně otevřela brány tábora, kdysi obraženého, a četní představitelé tehdejší útočně naladěné generace jsou dnes, v změněných poměrech, abychom tak řekli, sami officielními činiteli.

Jak silná byla moc nedůvěry proti českému snažení uměleckému, je zřejmo z té okolnosti, že i korporace tak ryze vlastenecká, jako byl sbor pro zbudování Národního divadla, volila do porot ku posuzování návrhů k sochařské a malířské výzdobě divadla napořád znalce z Německa a že první konkurs roku 1874 vypsaný ani na domácí umělce nebyl obmezen. Při tomto konkursu — jednalo se, nemýlímeli se, toliko o postavy Mus — s dr. Tyršem též Vítězslav Hálek zasedal v porotě a podařilo se skizzám Šnirchovým dobyti ceny před pracemi cizích konkurrentů. Jeden z německých účastníků poroty tehdy arci namítal, že by snad bylo vhodno svěřiti mladému umělci práci teprve tehdy, až vyspěje. »A kterak má jeho talent vyspěti, když nebude míti práci?« namítnuto mu. »Vždyť máte umění milovnou šlechtu,« po té cizí host. Hálek se zasmál a vyložil udivenému Drážďanskému sochaři, že talent

českého umělce by z přízně tehdejšího šlechtického mecenášství měl spíše příležitost zrezavěti než se rozviti.

O čtyři roky později při soutěži o malířskou výzdobu divadla byli jsme již o něco dále a šlo již o princip širšího či vlastně hlubšího dosahu -- o princip umění duchem národního, od šablony cizím duchem proniklé neodvislého, nejen obsahem, ale též formou originálního. Nebylo to snadné. Účastníci soutěže, kteří návrhy tímto směrem se nesoucí podali, byli mladí, neměli ještě zvučných jmen, nestál za nimi žádný mocný přímluvčí -- nepřišli s ničím jiným než se svojí prací. Hálek, který pudem své české duše by byl vycítil vzácnou cenu skizz z rukou »mladých,« byl již mrtev, v porotě zasedalo též několik členů určitě národního cítění dalekých, ani nálada doby nebyla přízniva ocenění prací, v nichž zvučela silným, smělým a novým zvukem nota nejen národní, ale nepokrytě vlastenecká. Jednalo se tenkráte o výzdobu loggie, hlediště, a hlavně o malby ve foyeru, a tu o návrhy, které pod znakem okřídlené palety Ženíšek a Aleš zaslali. Že se jim po horkých debatách na konec dostalo jednohlasně ceny první, bylo vítězstvím myšlenky umění svérázně českého, vítězstvím, kteréž na celý další rozvoj domácího umění našeho bez vlivu neostalo. Vyspěli jsme od té doby, umělecké poměry se šíře rozvily, jednotlivci z pokolení tehdy mladého domohli se všestraného uznání i slávy v cizině; přece však nebylo od té doby tak významného konkursu. Nešlo tehdy o osoby, nýbrž o princip, o ideu. I bližším pamětníkům snad již vybledly v mysli podrobnosti, a mladší, kteří dnes jdou za zájmy a cíli jinými, již docela nevědí, »co to krve stálo,« aby českému umění v Čechách bylo dobyto právo domovské. Těm snad se zavděčíme obnovíce upomínku tehdejšího účastníka, která nám přišla do ruky, když referát o skizzách k výzdobě foyeru jsme pročítali; v době pochyb a chabé nedůvěřivosti v sílu a oprávněnost nacionalismu je snad vzpomínka ta dvojnásob zajímava. »Byl zimní podvečer, mlha, nebe zachmuřené, když málo hodin před vypršením lhuty pro odevzdání prací určené, poslední postavy zběžně se dodělávaly, text v pološeru se dopisoval. Malý kruh přátel, umělců a znalců umění, mladých a starých obklopoval návrhy jižjiž hotové, konečně též umělec skončiv svuj úkol a štětec odloživ mezi ně vstoupil: s hlubokým pohnutím dívali se všichni na práci dokonanou. Již za hodinu měla býti odevzdána. Jaký bude výsledek a osud její? Kus nejlepšího života svého, kus nejskvělejších nadějí, k jakýmž českého malíře zevní poměry naše opravňují, vložili tvurcové v dílo toto. Nikdy již snad nenaskytne se příležitost podobná z těsných mezí vykročiti, v provedení díla velkého doufati, v němž by umělec všechny nejvyšší schopnosti své rozvinouti mohl. Proudilať v práci té krev z jejich krve, duše z jejich duše ji oživovala. Každý, kdo na ni patřil, byl mravně přesvědčen, že návrh lepší podán nebyl, podán býti nemohl, že zasloužená cena znamenité, smělé náčrtky tyto minouti nemuže. Jen umělec povzdychl lehce a trpce pravil: Ano cítím sám, že výkon ten přece nepatrný není; nebyl jsem nikdy před tím tak s celým srdcem, s celou myslí při práci své. Jen jednoho se bojím . . . Čeho? ptali se všichni jako jedním hlasem. Práce naše, tak odvětil, je naskrze česká, naskrze v duchu národním myšlená, provedená, a nynější čas tak zmatený a ne-

jasný. Bude to všechněm vhod, že jsme svou podstatu nezapřeli, že jsme s plnou upřímností uměleckou tvořili, že jsme nižádných šablon v koncepci své se nepřidrželi, že jsme žádné »hotové« avšak též otřepané prázdné formy v nich neopakovali, což bychom arciť též byli dovedli, že jsme puvodními a českými býti se osmělili? A přece jsme nemohli jinak učiniti, když jsme to nejlepší, nejryzejší podati chtěli, co v nás leželo, když jsme před vlastním svědomím čestně obstáti hodlali. — Čech umělec, který se obával, že úspěch při něm nebude, protože k Čechům česky promluvil! Nezvratné znamení poměrů nepřirozených! Jen doba, v níž národní uvědomění na chvíli pokleslo, mohla zroditi obavy takové.« [1])

Chtěli jsme mluviti o albu děl Alešových a mimoděk jsme zabloudili do vzpomínek. Budí je hned ta podobizna dvacetiletého umělce, Pirnerem znamenitě načrtnutá, mladistvá hlava, jasná odleskem duše, v níž vře to, co o několik let později v koncepci cyklu lunet mělo dojíti výrazu. Do soutěže divadelní bylo obecenstvu jmeno Alešovo známo jen z kreseb v illustrovaných listech a z té okolnosti, že umělcuv historický obraz nebyl připuštěn k výstavě Krasoumné jednoty. Užší kruh přátel umění znal již jeho illustrace k národním písním a první pokusy v komposicích cyklických. Z těch starších prací poznáváme v publikaci Manesa kresbu k chorálu sv. Václava z r. 1876. Aleš tu ještě není formově svůj, ale zraje tu již jeho schopnost poetické myšlence dáti výraz výtvarný. Zvláště zajímavý je cyklus Pět smyslů z téhož roku. Jeví se v něm již ona směs lidovosti a historismu, z níž se vykrystalisoval specielní sloh Alešuv. Vliv Manesuv vzbudil v Alešovi náklonnost k mythické — pohanské — době české minulosti, která v cyklu Vlast nejvyššího výrazu došla a spusobem snad ještě zřejmějším, ale umělecky o mnoho méně vyspělým, ač mnohem později než lunety komponovaným, v listech o životě starých Slovanu je vyjádřena.

Umělci se neshodují s pedantickým seřaděním, a tak i v publikaci jejich nejsou reprodukce srovnávány dle časového postupu. Nicméně není pro poznání individuality Alešovy bez užitku, když si v mysli seřadíme postup, kterým počínaje ideovou malbou, jakou je cyklus Vlasti, se probíral a propracovával studiem památek starého našeho umění a obnoveným kontaktem s lidem českého jihu k oné epicky jasné, řízné formové mluvě, jež mu nyní jest vlastní.

Illustrace a dekorace jsou hlavní obory tvoření Alešova, co v akvarelu a drobných obrazech olejových provedl, nepadá v díle jeho na váhu. Je pořád spíše kresličem než malířem, a obrys tužkou nebo pérem zachycený stačí mu úplně k vyjádření myšlenky. Illustrování nebylo mu jen prostředkem k dobytí vezdejšího chleba, on více než kterýkoli jiný z našich umělcu cítil a myslil vždy s dílem básnickým slova obrysy svého péra provázeje. Nemá vše stejnou cenu, co Aleš takto provedl, někdy vnucen mu úkol, k němuž neměl pravé chuti nebo který s individualitou jeho se nesrovnával. Když nad to pak ještě na práci kvapeno, jako při illustracích k Rukopisu Kralovédvorskému, nebyl arciť výsledek plně uspokojivý. Za to mnohá jen tak »příležitostná« rychle

[1]) Viz Osvětu 1879 str. 506. M. Tyrš, Rozhledy v umění výtvarném.

načrtnutá kresbička je plna skvostných detailů, tak procítěných a podaných, jak v takové spůsobě nikdo jiný u nás to nedovede.

Hálek, Jirásek, Beneš Třebízský, Rais jsou jmena, která nám zvučí v mysli, když na kresby Alešovy se díváme. Zde ten, zde onen spíše, dle toho, zdali kresbu historického námětu nebo výjev ze života lidu před sebou máme. Kdy by duši národa bylo lze analysou v součásti rozložiti a součásti ty určitě definovati, v díle Mikuláše Aleše by se k tomu nalezl materiál. Prozatím nezbývá než prostě citem sledovati tep české krve a zvučení českých tónů v kresbách Alešových. Každému z nás poví jeho česká duše bezděky, čím to je, že vtip, kterým zvoní tak mnohá illustrace národních písní, nebo humor, kterým dýší denní a roční časové a Studentské vzpomínky nebo tesknota a žalost Osiřelého dítěte, zde veselí, onde smutek lásky, prostými črtami tužky vyslovené, jsou nám tak teple blízké a bezprostředně srozumitelné.

Bezděky při illustracích Alešových, zejmena při národních písních srovnání s obdobnými pracemi Josefa Manesa nám napadne. Není třeba a bylo by též bezúčelno vynášeti dílo jednoho nad dílo druhého. Oba jsou si příbuzni ve své originalitě, a přece se v samém pojetí úkolu i zde liší. Manes je aristokratičtější, v každém obrázku je plno detailů docela ze skutečnosti vzatých, ale osobnost umělcova vtiskuje veškeré té realitě zvláštní pečeť, tak že pro předmět nikdy na umělce nezapomeneme. Aleš je lidovější, těsněji se přimkl k duchu písně, je často niternější než velký předchůdce jeho, úžeji splývá s látkou, kterou duší všecku pronikl. Mohli bychom říci, že jako líčitel duše lidu selského Aleš nad Manesa předčí as o tolik, oč co do formálné stránky tvoření ho nedosahuje. Však ani to snad by nebylo zcela správné odvážení poměru jich obou.

V přítomné sbírce zvláště vítány jsou reprodukce dekorativních prací Alešových, zejmena sgrafit. Nejstarší mezi nimi jsou postavy jednotlivých osob z hájení Prahy proti Švédům známých, které r. 1883 pro budovu Staroměstské vodárny navrhl. Následující komposice z domu Wiehlova (1889), pak postavy rytířů z domu Rixyova, s celou chutí energickými črty a s výbornou charakteristikou zachycené. Historické studie Alešovy, jichž tyto postavy a jiné v téže době vzniklé práce jsou ovocem, ustupují lidové notě v sgrafitech domu Štrayblova v Smetanově ulici, který na místě bývalého »transportního domu« vznikl a jemuž proto dobře sluší postavy vojáčků v starší i nové zbroji a vlys líčící radosti i trampoty »vojny.« Vlys z r. 1892 na jednom domě Holešovickém se stručnou jasností zobrazuje v drobných postavičkách postup práce řezbářské. Jaksi malebněji sytá jsou sgrafita Plzeňská z let nedávných, na nichž jako by Aleš se byl připravoval k obrazům, kteréž — když na domech Staré Prahy z Národopisné výstavy se byl tak znamenitě vpracoval do širokého účinku dekorativního, — loni pro nový dům Wiehlův a nejnověji Rottuv navrhl. Z Plzeňských prací Alešových jsou tu jen ukázky, však i ty stačí, abychom poznali, že v nich Aleš dospěl na výši svého slohu epického. Mohloli se v letech osmdesátých zdáti, že Aleš, vytvořiv cyklus Vlast, již jen v drobnější minci své nadání rozměňovati bude, pak vše, co v oboru dekorativního malířství

od r. 1890 provedl, znova okázalo, že s novými, četnými a vhodnými úkoly talent umělcův vždy vzrůstá a novými směry se rozvíjí.

Aleš je 44 léta stár, je dnes jeden z nejpopulárnějších českých malířů. Jeho umění rozumíme všichni, kdož máme české srdce, a podivno, jemu ještě ani nikdo nevyčetl, že tendencí vlasteneckou chce kaptivovati dav, ač to, co stvořil, je velkou převahou nejen národní, nýbrž zřejmě vlastenecké. Máme vedle něho lepší kresliče, mnoho lepších malířů, ale málo individualit tak určitě vyhraněných, jen ze sebe vyspělých, a nemáme nikoho, kdo by tak jako on české duši rozuměl a tuchy a snahy přítomnosti uměl slíti v jednotný celek s dědictvím, které slavná i smutná minulost paměti národa zanechala. Lépe snad než kdokoli jiný Aleš provádí obranu historismu v umění. Staré kroje, zbroj, typy osobností dávno spráchnivělých oživují v jeho pracech. Jinak než na velkých plátnech koloristů, kteří s rovnou svědomitostí je studovali, dle skutečnosti s mnohem bedlivějším zachováním detailů je malovali. Je to snad tím, že Aleš při tom svého individuelního nazírání na tyto postavy historii náležející nezapírá a že nesnaže se po životnosti zjevu se stanoviska malířské techniky, přece postavy své oživuje vlastním citem a obsahem myšlenkovým, který v ně vkládá.

Umění Alešovo zakotvilo výhradně v myšlence národní. Z ní vyšly i vidiny duše láskou k vlasti zanícené, i prosté ztlumočení písní lidových i zobrazení slavných osob a bezejmenných reků z minulosti národa. Jeho umění je, jak jsme již řekli, nejen národní, ale přímo patriotické, však při tom nikdy rhetorické, není v něm fráse, jako jí není ve vlasteneckých písních Svat. Čecha, nikde čisté harmonie umělecké neruší zlozvuk úmyslnosti. Aleš prostě kreslí, čeho má duši plnu, a to je horoucí láska k české zemi a cit pro všechno, čím srdce národa touží; nikdy Aleš neuhodil na notu, z níž by zvučel zvuk cizí, nikdy, pokud víme, netlumočil myšlenky obzoru našeho vzdálené — a právě touto jednostranností jest umění jeho silno.

* * *

Vánoční výstavka Umělecké Besedy není výstavou representační: je to do jisté míry trh na umělecké předměty. Umělci se tu bezděky dostávají jaksi do styku se vkusem obecenstva a naučí se v běžné produkci mu vyhovovati. Toto vyhovování nemusí teď u nás již být na úkor ceně umělecké, neboť to úzké obecenstvo, kteréž obrazy kupuje, dovede většinou velmi bystře rozeznati solidní práci od ledabylé, a ne každý, kdo není umělcem aneb umělcovým druhem, jest už šosákem. Jakkoli se leckdy mluví pohrdlivě o měšťáckém vkuse, a ty případy, kdy umělce ohled na snadnou prodejnost obrazu zavedl na scestí, jsou časté, přece někdy i ohled na vkus laika poslouží k tomu, aby umělec se nespolehl jen na technickou sílu, vybroušenost, nýbrž šel za myšlenkou a aby výraz této myšlenky hleděl zaokrouhlením a jasnou formou učiniti laikovi přístupnější, kdežto jeho umělecky školenému vkusu vlastnímu by napověděný nápad, jen nadhozené slovo byly třeba milejší a úplně postačitelné.

Naše Osvěta pokládá za svoji povinnost zaznamenati na svých stránkách vše, co z domácí produkce na výstavách nebo jiným spůsobem se širší veřejností Pražskou do styku vešlo. Za příležitosti výstav, jako je vánoční, nemůžeme arci než stručně registrovati vše, co z drobnějších prací za rok provedených se tu sejde. Avšak na vánoční výstavce bývá příležitost poznati práce některých umělců, kterých skorem jinde ani nevidíme. Míníme ovšem především Frt. Slabého, který ze svého venkovského útulku nám vždy před vánocemi do Prahy pošle jeden druhý kousek přírody věrně vypozorované a upřímně podané, s takovou láskou a intimním porozuměním pro každý zákmit světla a každý odstín barevný, s tak vřelým citem pro povahu koutku, jejž svým štětcem portretuje, jak pouze ten, kdo s přírodou je v stálém styku za všech oddobí ročních a denních, ji procítiti a zobraziti je schopen. Letos měl tu Slabý dvě krajinky motivem zcela prosté, U lesa a Na potoce, pak Zaječí kšaft před hlavním honem.

Ze svých studií české krajiny podal Karel Liebscher motivy z Mezihoří, z Harrachova, ze Šárové Lhoty a některé anonymní, mezi nimiž Jarní motiv plavé tóniny snad nejmoderněji byl cítěn. Do ciziny často se zatoulá Václav Jansa. Ve dvou ze svých letošních zásilek — Příboji a Sciroccu — rozpomněl se na dojmy z pobřeží Adrie a reprodukoval je se svěžestí, s níž jsme se u málokterého z novějších větších obrazů jeho setkali. Engelmüller a Březina volili si motivy obdobné, vděčné partie u mlýnů, s vlhkým okolím a malebným nakupením kol a dřev. Při svých prostých, se schválným nedbáním látkového zájmu volených úsecích krajinných trvají Kaván a Holub. Nic nearanžují a spoléhají pouze na svůj bystrý pozorovatelský talent a na vzácnou obratnost ve vystižení jemných odstínů barevných. Zejmena Kavánova Jarní voda je v skutku výborným výsledkem oddaného studia přírody. Věrným obrazem skutečnosti a zároveň odleskem určitě vyhraněného individuelního názoru jsou krajiny, které Zdeňka Braunerová vystavuje.

Novým hostem na vánoční výstavce byl Holzer, který podrobným štětcem vystihl pohled na jeden z domků, jež na strmé skály Českého Švýcarska se schůdky a miniaturními zahrádkami jsou přilepeny. S akvarely kvalit jako vždy cenných též letos prof. Stibral a L. Kuba se dostavili, Fiala opět přišel s motivy, z oblíbeného okolí Zbraslavského letos vytěženými.

Z našich umělkyň našli jsme všechny, které poslední dobou v malbě květin a zátiší pozoruhodnými výsledky se vykazují. Květinová panneaux a menší akvarely tu měly Suchardová-Boudová, Zahradnícká, Sequensová; Kleinmondová virtuosně malované sklo, Zahradnická mimo to studii starce pastelem provedenou. Vedle těchto mladších prací dva obrazy květin od Kirschnerové dosti cize vypadaly, jsouce po starším názoru na barevný effekt vypočteny, ne tak intimně studovány, ale dekorativně šťastně traktovány.

Mezi figurálními pracemi též letos motivy lidové převládají. Z čelnějších zásilek kromě portrétu dámy od Josefa Ženíška a staršího obrazu Sireny od Hilšera jen Madonna a Hudba Karla Záhorského

z okruhu toho se vymykají. Záhorský již o poslední výstavě v Rudolfině osvědčil snahu studovati akt, v osvětlení rozptýleném, jak pod šírým, jasným nebem se jeví. Svojí Hudbou ocitl se na cestě toho studia hned o značný krok dále. Také v Madonně, arci zcela moderně pojaté, zřejmý jest osobitý cit pro barvu, která v světlé tónině jemně je odstupňována. Pleinairovou studii, v níž nálada přírody s postavičkou mladé Slovačky do svěží zeleně ranním sluncem probuzeného lesa postavenou, výborně je sladěna, vystavil Vítězslav Mašek a vedle toho dva trochu tvrdé krojové typy slovácké. Co do stanoviska malířského jsou s Maškovým Jitrem na Olšově příbuzny studie Němejcovy. Obě holčiny, zejmena ta s černým vínkem okolo hlavičky ovázaným, jeví všechny vzácné kvality opravdově vážné snahy a vzácného nadání, které se ohlásily v Němejcově Beznadějné lásce před šesti lety v Rudolfině vystavené.

Drobným figurkám bez určitého děje do krajiny postaveným a s ní malířsky jako celek s věrnou pravdou zobrazeným ostává nyní napořád věren Trsek. Podobné cíle technické Rašek si staví, ale ve svém obrázku Na louce bezděky okazuje, co vytrvalého studia je potřebí, než dojmu jednoty osvětlení a barevného podání objektu v určité ovzduší postaveného se dosáhne. Marold vystavil některé originály illustrací, Kuba studie z jihu slovanského; rozličné drobotiny Adolf Liebscher, Herčík, Terš, Mathauser, Borůvka, z nichž některé na anekdotovou pointu v účinku spoléhají. Práce od Douby a Ulricha jako by byly malovány před 5—7 roky, kdy mladá družina malířská tak ráda si vybírala předměty z ovzduší nižších vrstev Pražských. Jak Konec románu tak První pokus jsou dobré obrázky, ale triviální nota v nich přece jen zní, i jsme přesvědčeni, že by oba umělci s malým napjetím fantasie s něco lepšího byli.

Nejobsažnější z vystavených maleb jest Jaroslava Spillara výjev z Lešetínského kováře. Je zajímavo srovnati jej s plastickýn ztlumočením výjevu, o kteréž vloni Amort se pokusil. Zobrazení Spillarovo má před skupinou sochařovou tu přednost, že i příčina zděšení dívčina a obrany kovářovy — v tlupě vojáků u otevřených dveří kovárny je naznačena. Spillar použil k vyjádření děje básně Čechovy postav z kraje Chodů, ač ovšem na podrobnosti krojové důrazu nepoložil. Co do opravdové snahy po dosažení hlubšího účinku, ve výrazu vnitřních pochodu duševních záležejícího, pokročil v obraze tom zase dále, ač dojmu dramatické síly dosud nedosáhl. Také malířský problém — temné místnosti, do níž otevřenými dveřmi proud světla vniká je šťastněji rozřešen než při Spillarových pracech pod širým nebem myšlených. Ostatně také studie sekáče nasvědčuje, že mladý umělec i tím směrem vážně a úspěšně studuje.

Sochařských prací bylo letos v salonu Topičově málo. Amortova Vodníka znali jsme již z Rudolfina, podobně byla nám povědoma hlava starce, kterou Wurzel ze své vyznamenané skupiny Choda na stráži v poprsí upravil. B. Vlček ke svým loňským typům lidovým přidružil živou, svěže modelovanou hlavu Slováka. Roztomilý »národopisný« genre »Kukuč« vystavil Frt. Úprka, takové Slováče boubelaté a roz-

pustilé, jak je známe z akvarelů Josefa Úprky. Řezbu v dřevě, hlavu starce z Táborska poslal Bílek. Je pracována rukou na vzdorný materiál ještě nezvyklou, ale v této kostrbaté neuhlazenosti snad tím zajímavější. Nelze upříti, že dřevo, v němž středověcí sochaři tak rádi pracovali, spíše než studeně střízlivá sádra by vyhovovalo výrazu mystických tanutí snílka Chýnovského.

Hudební rozhledy.

Píše

Karel Knittl.

II.

Bohudík, že konečně jako jinde tak ani u nás není veškeren zdravý hudební ruch soustředěn kolem opery a jejích lžiproroků. Máme nyní svůj spolek pro hudbu komorní, Českou jednotu filharmonickou, kterážto sdružení zasáhla v lonském období mocně a blahodárně v český hudební život a přivedla některé důležitější záležitosti na přetřes nebo pošinula je blíže k žádoucímu rozřešení.

Se zřízením filharmonie vynořila se také u nás na povrch otázka dirigentská. Má už celou historii. V cizině znenáhla totiž vyrostla a vypěstována byla nová species primadon v mužských šatech, tak zvaných dirigentů virtuosů. Dospěloli technické ovládání jednotlivých nástrojů k virtuositě závratné výše, proč by měli dirigenti, hrající na nejskvostnější nástroj hudební, na orkestr, v řešení těžkých technických úloh svého umění zůstati stranou nebo pozadu? Když mohou býti oslavováni a hýčkáni pianisté, kteří s podivuhodnou vytrvalostí a se zvláštním důvtipem vrhají se na takovou reprodukci proslulých děl, jež hledá v podrobném vypracování a vynášení vedlejších a mnohdy velice nepatrných momentu vítězství své dovednosti, proč by měli dirigenti z toho zářícího kruhu oslavenců býti vyloučeni? Virtuosita dirigentů vyvíjela se podobně jako virtuosita pianistu. U mistruv obojího toho povolání byl kdysi vychvalován klid v zevnějším vystupování a přemrštěná uhlazenost v reprodukování skladeb. Perlící se »vyrovnané« klavírní passáže byly velebeny stejně jako nezměněným ruchem jednotvárně plynoucí tok souzvuku orkestrového. Lisztovým pusobením učiněn idylickému tomu živobytí konec. Jako se u klavírního virtuosa neobdivujeme již klidnému, neměnivému držení ruky, nýbrž spatřujeme v užívání všech odstínuv úhozu náležitý a oprávněný prostředek, kterým jistá skladba, dříve ovšem správně pojatá, dochází patřičného provedení, tak vidíme v nejrozmanitějších, třeba neobvyklých a více nebo méně nápadných posuncích dirigentových rovněž jen vhodný, ano nutný prostředek, kterým účinkující na smluvený spusob reprodukce připomínáni jsou. Ovšem dlužno při dirigování voliti posun ruky a výraz tváře, jenž odpovídá v každém ohledu vážnému postavení di-

rigentovu vzhledem k veřejnosti. Nemůže tudíž nyní už býti sporu o tom, zda při dirigování lze připustiti živost a rozmanitost pokynu, nýbrž jedná se o míru této živosti a rozmanitosti, která vždy odpovídati má požadavkům dobrého vkusu a neurážeti krasocitu.

V tomto ohledu je dirigent do jisté míry hercem, jako tento nesmí ani on překročiti jisté meze, nechceli upadnouti v karrikování. Mutatis mutandis platí tu plnou měrou skvostná sentence principálova z Prodané nevěsty: více méně jsou všichni dirigenti komedianti, jenže ne každý svou úlohu dobře provádí. V slůvku »dobře« vězí celý zázrak. Chceli dirigent býti virtuosem a umělcem, studuje skladbu tak pečlivě, že ji dovede říditi bezpečně i z paměti, vniká v melos a s ním související rhytmiku skladby, dovede výsledek svého studia krátce a srozumitelně podati účinkujícím, pomáhá si při tom vhodným posunem, pósou, výrazem tváře, při provedení pak takřka prožívá reprodukované dílo a převádí ze svého nitra ono božské fluidum nadšení přímo na účinkující a nepřímo na posluchače. Dirigování přestává tu býti řemeslem, které založeno jsouc na pouhé rutině, s klidem hodným závidění třímá žezlo třeba celý den, bez únavy sice, ale také beze vzletu a bez trvalého dojmu.

Cizina už vykazuje slušný počet takových věhlasných vůdcu: Muck, Nikisch, Mottl, Weingartner jsou nejpřednější z dosud žijících. Vedle děl méně známých a dosud ještě málo oceněných s obzvláštní zálibou provádějí díla nejpopulárnější a nejrozšířenější. »Co tak nového a pozoruhodného může Weingartner ukázati v nastudování a řízení uvertur k Čarostřelci nebo k Tannhäuseru?« ptal jsem se sám sebe, chystaje se navštíviti koncert od něho řízený. Ale s jakým překvapením, jež dostoupilo až k úžasu, sledoval jsem jeho výkon! Už ten přednes prvních osmi taktu čarokrásné, stále svěží uvertury Webrovy! Toť jako hudební otázka a odpověď! A to překrásné frásování posvátným klidem dýšícího kvarteta lesních rohu, trefné provedení děsivého tremola houslí s pizzicatem bassů, významné, tajemné události zvěstující, dále neznatelné převody z jednoho ruchu do druhého, zaokrouhlení, scelistvení, dynamické i agogické odstinování každého melodického úryvku, hotová deklamace hudby absolutní! Velká to síla umělecké intelligence, která za několik dní — ovšem po důkladných, namáhavých zkouškách — dovede z chatrného poměrně tělesa orkestrálního (jako bylo to, které účinkovalo ve zmíněném koncertě) zrovna vynutiti nebývalý soulad, přesnou souhru, úplné ponoření se do ducha skladeb, porozumění jich rázu — a docílí tím dojmu neočekávaného a nezapomenutelného.

Není zde místa, vylíčovati způsob, jak každý ze svrchu jmenovaných dirigentů v povolání svém si vede. K tomu by bylo třeba celého objemného spisu.[1] Poukážeme jen k novým, imponujícím těmto uměleckým zjevům, oceníme jejich význam a vysvětlíme jejich snahy. České obecenstvo mělo v lonském koncertním období příležitost poznati dirigentské způsoby dvou umělcu: jednoho z ciziny, Safonova,

[1]) Koho by věc zajímala, viz výtečnou brošuru »Uiber das Dirigieren von Felix Weingartner« (Berlin 1896), článek »Die Virtuosen auf dem Orchester« v Ehrlichově: »Modernes Musikleben« (Berlin 1895) a šestou knihu Hanslickovy publikace »Aus meinem Leben« (Berlin 1894).

a jednoho domácího, Kovařovice. O Safonovu (jenž mimochodem řečeno jako věhlasný učitel klavírní hry jest zároveň ředitelem konservátoře v Moskvě) platí Caesarovo: Veni, vidi, vici. Přišel k nám celkem širšímu obecenstvu neznámý, poznal naše umělecké síly, dovedl je vzpružiti, nadchnouti pro skladby svých krajanů, zde dosud buď nepoznané nebo málo ceněné, a zvítězil úchvatným jich reprodukováním na celé čáře. Zajímavé jako jeho řízení byly také měrou svrchovanou i skladby, s nimiž nás seznámil. Safonov přivedl nás v ocenění ruské skladatelské školy na pravou cestu, poněvadž náležitý výklad o směru nynější hudby ruské mohl nám poskytnouti jedině ten, kdo je na Rusi zrozen a tam žije. Navštívil nás kdysi Čajkovský, a rázem dostavilo se pochopení pro jeho díla, která dříve (jako na př. jeho Panna Orleánská) brzo upadla v zapomenutí. Dostavil se k nám Safonov, a nyní chápeme Rimského Korsakova, zajímáme se o Ippolita Ivanova a dychtíme seznati jiné. Mladá ruská škola hlásí se k nejkrajnějšímu křídlu pokrokářů moderního hudebního vyznání. Nepřekvapují novotou forem, ale ovládají staré dokonale. Tím více oslňují prostředky výrazu najmě živým, ostrým, charakteristickým rytmem, smělou harmonisací a skvělou, neobyčejně lahodnou, přes umělost jednoduchou a přirozenou instrumentací. Nejde jim tak o sílu, jako spíše o jakost zvuku. Jich orkestr zní sice mohutně, kde toho potřeba káže, ale více libuje si v jemné, lahodné měkkosti zvláštního neobvyklého rázu. V té příčině jsou práce mladých ruských skladatelů hotovou naukou o instrumentaci. Oplývají kombinacemi úplně novými, jež dříve sotva kdo tušil. Doufejme, že jich šiřitel, Safonov, který tolik znamenitého nám ukázal, nebyl v Praze hostem naposled. Filharmonikové aspoň slibují pro budoucí období jistě jeho opětnou návštěvu. Dočkáme se tudíž letos velice zajímavých dirigentských závodů.

Loni účastnil se jich v koncertech filharmonie kromě obou pánu kapelníku také Kovařovic. K dirigentskému povolání má Kovařovic řadu vzácných vlastností. Jeť operním skladatelem ušlechtilého směru, ovládá tudíž veškeré theoretické disciplíny hudební dokonale, zná prakticky znamenité umění pěvecké, v němž se vzdělal u mistra Pivody, obdařen od přírody výtečným sluchem vystupuje uhlazeně, pokyny jeho jsou výrazné, mají po případě i žádoucí rozmanitost, ač nevykazují ještě dosud úplnou stupnici nejjemnějších odstínů. Jakožto dirigent filharmonického tělesa, jemuž umělecký i hmotný prospěch káže, aby věnovalo pozornost všem směrům skladatelským, má úlohu velice nesnadnou. Pro odchovance moderní školy jest choulostivá věc vniknouti do velkolepých staveb klasických, pojmouti správně ducha jejich, vypracovati je tak, aby podání vyhovovalo nejpřísnějším požadavkům znalců a vábilo zároveň nejširší kruhy. Nemužeme v té příčině než opakovati slova, jež jsme už jinde pronesli: »Tato umělecká stránka dirigování záleží z části theoretické a praktické. Prvé nabyti lze z dobrých odborných spisů, ze zdařilých výkonu vynikajících dirigentu. Kdo mnoho dobrého slyší, tomu utkví také mnoho dobrého v paměti. Avšak jako se nenaučí klavíru samouk, třeba navštěvoval veškery koncerty klavírních virtuosu, tak nenaučí se dirigovati, nebo lépe řečeno, nestane se dirigentem virtuosem ten, kdo neopatří si poučení v tomto

směru od znamenitých dirigentů. Tu odhalili jsme nedostatek všech nás současných dirigentů Pražských české národnosti: žádný z nás neučil se dirigování tak, jako se učil nauce o skladbě nebo nějakému nástroji. Osvojením si jisté rutiny, občasným poslechnutím zdařilé produkce v cizině, četbou začaly a končily naše studie. A přece Bülow, než stal se světoznámým dirigentem, co píle vynaložil, aby za přísného dozoru Wagnerova naučil se dirigovati! Wagner tak byl svému žáku nakloněn, že navštěvoval jej ve zkouškách a udílel mu rady, jak si zde počínati má. Ve zkouškách, tam je hlavní těžiště činnosti dirigentovy, tam je také místo žákovo, při produkci se jedná pouze o to, aby naučené bylo připamatováno a nadšení vůdcovo přeneseno bylo na účinkující. Není ovšem každý v takových poměrech zrozen a vychován, aby mohl v daleké cizině účastniti se poučení u pramene náležitého.«

Umění dirigentské je pro svůj zevnější lesk zaměstnáním velice lákavým a znamená pro hudebníky asi tolik, co pro vojína velitelství. Více než jinde tu však platí slovo: mnoho je povolaných, ale málo vyvolených. Ani veliteli ani dirigentovi ničeho neprospěje umělé jich vlastností zveličování. Na čas lze sice i veřejné mínění oklamati, na dlouho nebo trvale nikoli. Liknavost takového štěstí zakouší i syn velikého dramatického reformátora, mladý Siegfried Wagner. Zástěrková vláda Bairutská, spočívající v rukou Kosimy Wagnerovy, oktrojovala obci Wagnerovské mladého panovníka, dědice slavného jména. Ve dvou letech si mladistvý Siegfried, jemuž se dříve o povolání hudebním ani nezdálo, pod vedením Humperdinckovým jakž takž nacvičil několik parádních kusů všude oblíbených a známých, zajel si s nimi na umělecké cesty po větších městech a dirigoval je — pro zvláštnost — levou rukou. Část Wagnerianů, věřících v Bairutskou neomylnost, v hluboké pokoře vzdávali obvyklým enthusiasmem novorozenému dirigentovi povinný hold.[1]) Jiní však šli celé věci na kloub a jali se nemilosrdně odsuzovati umělecký přehmat. Dozvuky kárajících hlasů přinesl nedávno časopis Neue deutsche Rundschau z péra Weingartnerova. Bairutský kabinet těmito úsudky nebyl velmi potěšen. Jelikož však nebylo lze jich konfiskovati, požádáni Bairutští knihkupci, aby jich aspoň neprodávali.

Sledujeme tyto ostré půtky pouze jaksi ze strany. Náš hudební svět sotva vstoupí v nejbližší době v přímé spojení s jednou či druhou

[1]) Nejskvělejší výkon v té příčině podal asi Chamberlain následujícím projevem: »Siegfried Wagner převzal ve čtvrtém Bairutském cyklu hudební vedení: to byla velkolepá událost. Kdo s otevřeným srdcem a s myslí pro umění vnímavou byl tomuto provedení přítomen, neupře, že se tu projevoval více než talent a více než technická virtuosita. Ano slovo ‚více' není zde ani na místě, měl bych spíše říci: něco jiného než talent a virtuosita. Zajisté vládne Siegfried Wagner značným talentem a dostatečnou vlohou, které je třeba k nenáhlému vývoji žádoucí virtuosity; ale na tomto provedení spočívalo zvláštní kouzlo, jehož nelze s ničím srovnati, a to nebylo pouze kouzlo blahého mládí, spíše byla to přítomnost osobnosti, která je tak velevýznamnou, že dovede obsáhnouti a obemknouti tak mocný a poetický výtvor, jako je prsten Nibelungů. Z toho vznikl pocit bezprostředně tvořícího novouspůsobení. Něco magnetického — nebo spíše psychického — rozlévalo se nade všemi účinkujícími.«

z rozvaděných stran. Hájíce národní stanovisko, obětujeme část uměleckých zájmů, třeba by i jistý prospěch přinesti mohly. Proto však přece můžeme si dopřáti dovoz dirigentských kapacit cizozemských, třeba ne německých. Rusko a Francie jsou také výbornými dodavateli. Těšme se, že nám z některé povolané strany bude v tom ohledu brzy uchystáno milé překvapení. Jsouť novi homines rovněž jako novae res nejpůsobivějšími prostředky umělecko-hudební lékárny proti vlažnosti nebo nevšímavosti obecenstva.

V našich koncertních podnicích děly se dosud valnou většinou pokusy pouze druhým z jmenovaných prostředků. Neúmorná pilnost a mužná síla našich skladatelů je zárukou, že nebude tak brzo vyčerpán. Hleďme jen, co jediný mistr Dvořák během lonského období uveřejnil nových znamenitých skladeb. Hlubokou zbožností dýšící biblické písně, tři velevýznamné symfonické básně, dvě duchaplná kvarteta. Dvořákově čisté mysli, upřímné povaze vzácnou ozdobou jest hluboký, náboženský cit, který s nelíčenou zálibou vyhledává ovzduší bible, knihy knih. Ona jest mu povznášející četbou, z ní čerpá klid a nabývá duševní rovnováhy v nynější rozervané, sobectvím prosáklé době. Prostými slovy hovoří o této své náklonnosti; rovněž tak nehledaným a zároveň důstojným spůsobem tlumočí ji jaksi hudebně v biblických písních. Melodie, kterými Dvořák nezměněný text žalmů Davidových přiodívá, jsou jednoduché, recitativního rázu, deklamace pečlivá, průvod případný, forma jasná. Z některých těchto zpěvů vane duch Beethovenův, Dvořákův to umělecký kompas, který ho vždy jistě vede ku pravému cíli. Jeho moc zjednává mu bezpečnost i v oněch končinách skladatelského moře, kterým dosud se vyhýbal. Veplul z nenadání srdnatě do vod symfonické básně, plných úskalí. Způsobil tímto neočekávaným rozhodnutím v kruzích hudebních neobyčejné napjetí. Mnohý se tázal: jak zachová se skladatel k tomuto genru, v jehož kraj ponejprv vstupuje? Zachoval se — díky svému spolehlivému kompasu — nejen originelně, ale také jistě a pevně. Zvoliv za předmět tří symfonických básní Vodníka, Polednici a Zlatý kolovrat Erbenovy Kytice, osvědčil svou příslušnost k české domovině: také hudební obsah těchto novinek dýše českostí; ale na jeho zpracování, formelní úpravu, přehlednost, soulad, hlavní účin měl veliký symfonik. Jinými slovy: Dvořák v hudební líčení nerozptyluje síly své na vedlejší podrobnosti, nýbrž vnoří se do ducha básně, z níž významnější scény hudebně kreslí rysy ostrými, tvary srozumitelnými. Odtud ta zaokrouhlenost každé z vytčených tří skladeb. Pozoruhodný je také spůsob, jakým si Dvořák zjednává hudební materiál těchto symfonických básní. Z rytmu a řečnického spádu deklamovaného textu v dialogu nebo v líčení utváří případnou melodickou frási, které pak co thematu užije k uměleckému zpracování. Najdeš tu hojně případu, kde bys mohl obratem ruky skladbu z oboru absolutní hudby proměniti ve skladbu vokální pouhým podložením příslušného textu. Orkestr nehraje, nýbrž zpívá.

Dvořák má v úmyslu v tomto druhu skládání pokračovati. Dokončil v říjnu novou symfonickou báseň Holoubek (opět dle básně Erbenovy). Tvoří v plné svěží síle. Nemá toho, bohudík, potřebí, aby počet děl svých předěláváním mladistvých prací rozmnožoval, jak jej

podezřívaly některé německé listy, podávajíce zprávu o jeho americké symfonii. Lichý ten klep koloval také v naší veřejnosti. Čekali jsme, že bude při příležitosti prvého provedení téže symfonie v Praze na příslušném místě odvolán. Nestalo se to, čehož v zájmu pravdy a upřímnosti litujeme.

Zmíněná symfonie jest dílem tak mohutného založení, zralého ducha a duchaplné, hluboké umělecké propracovanosti, že je směšno klamati lehkověrné obecenstvo o jeho stáří. Třeba tu a tam melodická čára prozrazovala osvětlení z krajů zámořských, přece — zejmena po stránce rytmické — jest to dílo duše slovansky cítící a myslící. Kdo si dá práci a prohledl moravské a slovenské zpěvy, najde dosti podobných t. zv. kulhavých rytmů, nad nimiž mnozí hudebníci významně krčili ramenoma. Vybíráme jen některé ze sbírky Sušilovy: Milenka (str. 89), Klášterník (str. 216), Stojí hruška v sadě (str. 541), ze sbírky Bartošovy: Stojí Jano (č. 1), Stojí Janko (č. 136), Jde šohaj (č. 182), Janko sem já (č. 294), Na dolinách (č. 602). Zejmena se častěji vyskytují ve sbírce Slovenské spevy: Bože, co mám dělat (č. 29), Svití mesác (č. 107), Padla muška na konárík (č. 164), Išlo dievča trávu žati (č. 221), Na Fraštackom mostě (č. 299), Chodí Janko po potoce (č. 307).

Tím ovšem není pořad děl, jež spadají v období Dvořákovy působnosti za oceánem, vyčerpán. Těšme se, že nás letošní období koncertní seznámí s jeho slavnostním Te Deum a s novými jeho plody z oboru hudby komorní. Při utěšeném rozkvětu, v jakém nalézá se spolek pro komorní hudbu, neleží žádná pozoruhodnější novinka domácího původu příliš dlouho ve psacím stolku. Okolnost tato budiž našim skladatelům mocnou pobídkou, aby vzácnému tomu odvětví hudební komposice síly své věnovali. Jest to tak říkaje nejčistší, nejcudnější zdroj krásna hudebního, k němuž nelze dospěti po stezkách laciného effektu nebo ledabylé povrchnosti. Vítáme tudíž každou práci v tomto oboru vřeleji než jinou, třeba tato pracovala prostředky většími, oslňujícími. Z té příčiny dotýká se nás smyčcové kvarteto od F. B. Foerstera mnohem příjemněji než jeho skladby orkestrální. Foerster jest umělecký zjev příliš měkký, jeho skladatelské nadání jest květinka příliš něžná, aby sneslo tropický žár dramatu nebo vlnobití symfonie; ale v mírném ponebí menších forem daří se mu velmi dobře. Ušlechtilost a průhlednost vystupuje tu v popředí a dochází souhlasu. To dokazovalo i jeho nové kvarteto, v němž všeobecně zamlouvalo se v první větě vzdechuplné théma hlavní, v scherzu pak svěží rytmus. Foerster miluje hladkou, ladnou harmonii a jest v tom směru pravým protinožcem mladého skladatele Vítězslava Nováka, který také loni v koncertu komorního spolku vystoupil s novým klavírním kvartetem op. 7. Novák neleká se břitkostí harmonických, jimiž domáhá se ostřejší charakteristiky a mohutnějšího výrazu. Náruživé krajní věty jeho kvarteta tvoří bohatý rámec ku prostému a přívětivému obrazu věty druhé a k plné, syté kresbě věty třetí. V Novákovi tušíme dramatický talent; kéž se tato předtucha v příznivém smyslu vyplní!

Spolek pro komorní hudbu, jak zřejmo, pojímá úlohu podporovatele umění domácího způsobem náležitým. Koncerty jeho jsou také

vždy dostaveníčkem hudební společnosti české, která s nelíčeným obdivem poslouchá výkony proslulého českého kvarteta i cizích umělců, pohostinsku zde vystupujících. Vypočítávati přednosti kvarteta, vymýšleti k dosavadním superlativum nové, zdá se nám býti věcí zbytečnou. Avšak i o uměleckých zjevech, které lonského roku představily se v produkcích řečené jednoty, nesnadno najíti případná slova chvály. Překvapujeli Grünfeld vzletem, Koenemann vroucností, očaruje vás Careño ohněm, Lévinne mladistvou bujností. Obě poslední virtuosní síly způsobují v posluchači pocit úžasu — toť jest pravé označení pro velkolepost jich umění. V úžasu tážeme se: zda je možno, aby ohromující tato virtuosita dostoupila ještě vyššího stupně? Pachtění po ní nabylo za naší doby neobyčejných rozměrů, ale bohužel nikoliv na prospěch hudebního umění. Největší část virtuosů pěstuje především skladby, v nichž nakupeno co možno nejvíce krkolomných obtíží. Ve skladbách mistrů pak usilovně snaží se přednesem odkryti nějaké zvláštní dosud nepovšimnuté stránky. Věci vedlejší stávají se tu hlavními, a mnohá nepatrná episoda násilně proměněna v událost nevšedního významu. Jisté komposice veze si skoro každý virtuos ve svém cestovním vaku a vytasí se s nimi, ne aby jich cenu znova vyhlašoval, nýbrž spíše aby ukázal, jak s nimi dovede zatočiti. Obecenstvo pak netěší se již z krás skladby samé, nýbrž ze způsobu, jakým byla přednesena. O tom vede hovor, jak ten neb onen virtuos ji přednášel, nikoliv jakého je založení, významu, v čem krásno její spočívá. Produkce ustoupila reprodukci, záliba zábavě. Čím více oprávněny jsou tudíž stesky na přílišné, v četných případech výhradné pěstování virtuosity, tím vítanější jsou i prostředky, jimiž má v hudebním životě proti němu dosažena býti rovnováha zvýšením pruměrného stupně náležité hudební výchovy. Tam není pravé osvěty, kde vzdělání jest majetkem pouze jistých vrstev, kolem nichž hemží se to analfabety; tam nezdomácněla hudba, kde schází všeobecné porozumění pro pravé důležitosti hudebního umění, kde vedle opravdové hudební intelligence roztahuje se nevzdělaný dav, jásající dnes nad výkonem virtuosním a zítra tleskající nejhrubší operetní banálnosti.

Neblahé tyto zjevy zavinila hudební výchova. Co platno odborníkům, ukážouli na zajímavý umělecký zjev, doporučíli zdařilou skladbu, zahrnouli podnik ryze umělecký pochvalou. Zajímavý umělecký zjev strádá nedostatkem, zdařilá skladba — najdeli vubec nakladatele — zůstane bez povšimnutí, umělecký podnik hyne úbytěmi. Obecenstvo, nemajíc ku porozumění těchto věcí náležité hudební výchovy, nemohouc samo odhadnouti jich cenu, nedůvěřujíc ani vlastnímu úsudku ani výrokům jiných, tone v lhostejnosti a udílí svou přízeň buď nahodile nebo dle pověřujícího soudu ciziny; její pochvalný dekret otevře našemu obecenstvu teprve oči, jím se zjev dosud nepovšimnutý přes noc stává obdivuhodnou znamenitostí. Nesamostatnost úsudku náležitým hudebním vyučováním znenáhla odstraniti jest chvalitebnou snahou prozíravých lidí, kteří mají dosti zkušenosti, aby rozeznali jádro od skořápky, a zároveň také dosti odvahy, aby svému přesvědčení zjednali platnost na příslušných místech na vzdor všem předsudkům.

Jak se zdá, dospěli také rozvážní činitelé v oboru vyučovací správy konečně ku poznání, že nutno vyrvati hudební vyučování z rukou

osob nepovolaných. Zařízením zvláštního hudebně pedagogického běhu pro nastávající učitele hudby, jenž pod přímým dohledem ministerstva vyučování zaveden byl letos na Vídeňské konservatoři, učiněn prvý krok k odstranění nesnesitelných poměru. Obšírná vyučovací osnova obsahuje tyto předměty: všeobecné vychovatelství, nauku o hudební výchově, methodiku vyučovací pro zpěv, housle a klavír, hudební literaturu, dějiny hudby, hudební krasovědu, akustiku, nauku o nástrojích, komorní hudbu, sborový zpěv, cvičení orkestrální. Stanovy tohoto učitelského běhu (jenž trvá tři půlletí) vedle všeobecného řádu obsahují také řád pro zkoušky přijímací, roztřídění vyučovacích odboru a konečně řád pro zkoušky o spůsobilosti učitelské. Jen toho k svému politování pohřešujeme, že není čekatelům dána příležitost poznati spůsob vyučování od prvopočátku. Chovanci hospitují v přípravkách, kde ovšem už jsou žáci pokročilejší, jak dosvědčuje ustanovení týkající se podmínek přijetí do takové přípravky: stáří desíti let, znalost not v klíči houslovém a basovém, rozpjetí ruky na oktávu, znalost několika tonin a stupnic, přednes nějaké skladby dle vlastní volby, aby dokázán byl rytmický cit. Jak má konati se vyučování elementární u dítek mladších než 10 let, těch zkušeností se čekatelům na řečeném běhu nedostane, jednoduše proto, že Vídeňská konservatoř (jako ostatně každý podobný ústav) takového elementárního vyučování neposkytuje. Zařízením jakési vzorné cvičné hudební školy s omezeným počtem žactva bylo by ovšem snadno tuto citelnou mezeru vyučovacího plánu vyplniti. Nepochybujeme, že učitelský běh hudební ve Vídni těšiti se bude hojné návštěvě a dobrým výsledkum. Ministerstvo vyučování bude nepochybně podle vylíčeného vzoru i v jiných městech zařizovati podobná učiliště, jejichž vysvědčení, požívající státní platnosti, budou majetníka opravňovati k vyučování na ústavech hudebních, k založení hudebních škol, kapel atd.

Potřeba průpraven pro učitele hudby jeví se všude. V sousedním Německu chopily se úkolu toho osoby soukromé. Proslulý dr. Riemann založil letos seminář pro učitele klavíru. Vyučuje se tam všem předmětum, které nalézají se na jmenované učitelské průpravně Vídeňské, a nad to ještě analysi, hudebnímu diktátu a také — což zvláště vytknouti sluší — methodice vyučování elementárního.

Těšíme se, že kámen oprav s vysokých hor přiveden v pohyb, kolotá přes ledovce nevšímavosti a brzy vzroste v ohromnou lavinu, která smete s povrchu hudebního živoření vše, co je zbytečné a škodlivé. Přijde zajisté na řadu hudební vyučování na školách středních a pedagogiích, budou konečně místa učitelů hudby systemisována, osnova vyučovací přesně vytknuta, pomucky učebné a knihy jí odpovídající od zkušených odborníku sestaveny. Jdeme vstříc vážným změnám v oboru hudebního vyučování. Kéž se zdaří ku prospěchu umění našemu národu tak drahého!

Obzor divadelní.

Kostra děje v poslední původní novince Národního divadla jest asi tato: Marie Regnerová, rozená Jelínková, nyní 38letá, vdala se za mladšího muže, Julia Regnera, tehdy 29letého. Její poručník a přítel Bašík, nyní 65letý, jí v tom marně zbraňoval. Regner je výlupek všech možných nectností a neřestí, až přílišný, malé museum špatností, malé monstrum. Žije a hýří z ženina perného výdělku, spolkaří, opíjí se, je povaleč, necita, vyděrač, týral, cynik atd., a mimo jiné chová se k své 28leté kuchařce Betty příliš důvěrně, béře ji kolem pasu, líbá ji. Prach, oheň — výbuch. Paní Regnerová strnulá zhnusí sobě Regnera pro vždy, chce s poručníkem Bašíkem z většího venkovského města, kde bydlí, pryč do Prahy. Regner jí to hledí překazit, a konečně se k vůli tomu, aby lidské řeči zamezili, shodnou, že budou spolu sice žíti odděleně, cize, avšak přece v *témž* bytě. Paní Regnerová byla *v jařmu* a v jařmu zůstane.

Autorka, paní Božena Viková Kunětická, je v životě s ženatými muži, které zná, zajisté více méně spokojena: neměla tedy snad v úmyslu provesti světlý a patrný, ale zcela zbytečný důkaz ad oculos, jak mužové na své manželky bývají zlí. Ne tak všestranně jako Regner a někdy v určitém směru třebas i horší než on. A krásná, bílá pleť? Ovšem, také tato bývá více méně zlá. Neli jako Klytaemnestra nebo Goneril, aspoň jako Betty. A že konečně také mužský může býti hodný, ano ještě hodnější než paní Regnerová, toho dokladem jest pan Bašík, přepodivný, ale ctihodný až na to, že ve své dobrotě se všemi krásnými záměry svými před zlostným Regnerem zrovna tak ostražitě jako předčasně zmizí. Jestliže však pokus *V jařmu* hodlá hájiti veleznámou thési, že jest nezbytno, aby zastaralý článek občanského zákona byl modernějším nahrazen, nenajde žádného svobodomyslného lidomila, který by se stavěl proti tomu. Lépe břitký rozvod než neustále svody. Ostatně, když se již Regnerová, na nový sňatek ani zdaleka nepomýšlejíc, pouze rozvodem spokojiti chce, nezdá se býti tak nemožno, aby se proti Regnerovi dostatečných důkazů nedocílilo.

Co říkáte postavám? Bašík vystupuje zprvu dosti důstojně, jednu chvíli stává se trochu dotěrným, a na konec odhodí svou humanitní vlajku. Nezdá se vám býti trochu skreslen? Paní Regnerová vzdá se svého rozhodnutí odejít od Regnera, k vůli tomu, aby nepovstaly pomluvy, které bez toho již městem hojně kolují. Nezdá se vám to nedramatické, plané? Výhrůžník Regner dá se posléze najednou také až i do prošení. Neznělo vám to nepřirozeně, protimyslně, protiúčelně? Tento prosebný rys v povaze Regnerově byl by zajisté způsobil dosti jiný průběh děje, než jaký v kuse vidíme.

Děj hry jest jednotvárný, chudý, málo hybný, zhola nepoetický. Ale snad nás odškodňuje dikce? Paní Viková vede si ráda jak v motivech tak v mluvě degažovaně, i tam, kde bychom od dámy diskretních mezer anebo tlumených barev žádali. Z kusu vyrážejí zde onde věty rázu tak choulostivého, že by se nad nimi rudá tužka rozpakovati ne-

měla. Vůbec vynucuje V jařmu mnoho drobných námitek. Dobromyslná, vzdělaná učitelka Regnerová hned v 1. čtvrtině hry zatne pěsti a dí o svém muži: »Ten lump!« — čímž ovšem zbytečně padá pod hladinu naší sympatie, které jí tolik potřebí jest; i nelze pochopiti, jak by mohla která politická družina většího českého města zvoliti si takového neotesaného »lumpa« za předsedu. Podobně zní neženský nízce výrok Regnerové, že muž ženy »okrádá« o minulost. Snad bezděčný, ale přece povážlivý jest výsměch drobné práci (na str. 19). Marie praví k manželovi: »Tážu se, jak jsem mohla svůj život s tvým skřížit v tomto hrozném nepoměru citovém i duševním. Vžívám se zpátky atd.« Mluvívá takto choť s chotěm? Na str. 36 nechce paní »na trh společenských zákonů!« A dále: proč by (str. 30) neměla Regnerová míti sebeúcty? Konečně: nač ty mimické podivnůstky? což ta nevýplň na str. 15, kde si herci nevědí rady? Jak má herečka projeviti (str. 38), že jest si jako vědoma celé nesmírné důležitosti svého prvního pohybu?

Hra vyšla v Repertoiru českých divadel a věnována jest paní Ot. Sklenářové v milé upomínce na první sny autorčiny. Pro druhé představení byla místy vhodně pozměněna.

Práva duše! Která to práva míní pan autor, Josef Giacosa? Zdánlivá světice paní Anna je již pět let vdána, je choti Pavlovi fysiologicky věrna, miluje však jiného nežli svého muže, miluje manželova bratrance Luciána, mladíka mnohých předností. Má k tomu její duše právo? Právo dle našich názorův a řádu zajisté ne: je tu rozpor s povinností, tragický konflikt. Lucián z neblahé lásky zhyne samovraždou a dopisy paní Anny po něm pozůstalé (francouzská výpomucka!) vzbudí v Annině žehravém manželovi podezření, tak že záhadu houževnatě, podrážděně a dráždivě vyšetřuje. Má k tomu jeho duše právo? Zajisté. Ale že to koná s houževností až protivnou, že pronikl do hlubin její milující duše, lituje paní Anna své fysiologické věrnosti, zasype pana chotě třaskavinou svého tlumeného zášti a prchne mu navždy z domu. Má ***k tomu*** její duše právo? Oč výše stojí ubohá česká žena, která, byť byla mužovou mučenicí, nezlomně při něm setrvává slovy: »Vždyť je to můj muž!«

František Zákrejs.

Zprávy hospodářské a sociální.

Anketa v příčině jubilejních fondů úvěrních ku podpoře maloživnostníků a malorolníků v království českém. — Druhý odborový sjezd ve Vídni. — Sjezd českého rolnictva v Praze

Jak jsme se již svého času (v Osvětě r. 1896 č. 3) zmínili, zemský sněm království českého ve svém loňském zasedání uzavřel, že na oslavu jubilea padesátiletého panování císařova zřízeny budou dva ***zemské jubilejní fondy úvěrní***, jeden ku podpoře malovýrobců živnostenských, druhý ku podpoře malovýrobců zemědělských v zemi; každému z nich věnována dotace 500.000 zl. splatná v 10 letech, zemskému výboru pak uloženo, aby v nejbližším zasedání sněmovním

předložil organisační plán těchto ústavů. Zemský výbor vyžádal si nejprve dobré zdání obou zemských bank a obchodních komor, pokud se týče zemědělské rady, načež uspořádal dvě ankety, jednu v příčině fondu maloživnostenského, druhou v příčině fondu malorolnického; ku první z nich pozváni byli zástupci předních úvěrních ústavů Pražských, původce návrhu, pak zástupcové obchodních i živnostenských komor a některých jiných korporací maloživnostenských a obchodnických, jakož i někteří poslanci, k druhé pak zástupci zemědělské rady a ústředních hospodářských společností. Oběma anketám předloženy zevrubné dotazníky, jež každému účastníku bylo zodpovídati.

V anketě, týkající se fondu maloživnostenského, konané dne 4. ledna, odpověděla veliká většina znalců, aby jubilejní fond nebyl zřizován hned jako samostatná banka, nýbrž aby byl dán do správy zemské banky, která by obstarávala jeho agendu účetnickou a pokladničnou, kdežto o povolování úvěru z tohoto fondu by rozhodovalo zvláštní, od ředitelstva zemské banky docela nezávislé ředitelstvo nebo kuratorium, které by při tom nebylo obmezeno jen na základní jmění fondu, nýbrž smělo by si k tomu účelu od zemské banky opatřiti ještě takové sumy, jaké by se této se zřetelem na bezpečné jich splacení vidělo jemu půjčiti. Pouze dr. Čuhel vyslovil se v ten smysl, že by bylo záhodno z obou fondu utvořiti jeden ústav úvěrní, který by -- předpokládajíc, že by aspoň polovice základního jmění byla splacena -- hned roku 1898 jako samostatná banka, ovšem o dvou značně samostatných odděleních — maloživnostenském a malorolnickém — činnost svou počal. Kdy by se to však nedalo uskutečniti, doporučoval, aby maloživnostenský fond obdržel sice v stanovách svých organisaci jako banka, aby však pro první dobu, zejmena pokud základní jmění nebude celé splaceno, správa jeho svěřena byla zemské bance na základě smlouvy, v níž by se jubilejní fond na dobu, pokud toto spojení potrvá, vzdal práva ku provozování některých bankovních obchodů, jako přijímání vkladů peněžných a obchodů girových a kontokorrentních, ponechávaje si však právo uzavírati výpůjčky a reeskomptovati směnky také s jinými ústavy úvěrními nežli se zemskou bankou.

Dle náhledu většiny má se působnost jubilejního fondu maloživnostenského vztahovati nejen na řemeslníky, nýbrž i na malé kupce, a úvěr má býti poskytován toliko živnostenským společenstvům anebo obchodním gremiím jakož i družstvům svépomocným ve smyslu zákona z 9. dubna 1873. V příčině aktivování fondu maloživnostenského vysloveno přání, aby počal svou činnost v den jubilea císařova, t. j. dne 2. prosince 1898, a do té doby aby aspoň polovice základního jmění (250.000 zl.) od země byla splacena. Experti německé národnosti všichni souhlasně žádali, aby kuratorium fondu jubilejního bylo rozděleno ve dvě sekce podle národností, z nichž každá by samostatně rozhodovala o žádostech za povolení úvěru, a to česká sekce o žádostech českých společenstev, německá společenstev německých. Proti tomuto požadavku vyslovili se svorně všickni čeští experti, jelikož by to mělo za následek rozpoltění fondu ve dvě části, a oprávněným požadavkům obou národností za stejné právo jinak úplně lze vyhověti.

V anketě v příčině fondu malorolnického, konané dne 8. ledna t. r., zastávali čeští experti v zásadě stanovisko, aby se fond ustavil jako samostatný ústav, jenž by měl za účel podporovati poskytováním úvěru především družstva hospodářská nákupní a prodejní, výrobní, strojní a pod., dále organisovati drobný mobilární úvěr rolnický, tak že by fond mohl býti zárodkem agrární banky. Úvěr má býti poskytován toliko družstvům a ústavům rolnickým. Dokud fond nebude úplně splacen, doporučovala též tato anketa, aby byla správa jeho svěřena zemské bance za spolupůsobení zvláštního kuratoria. Zástupci německého odboru zemědělské rady zastávali usnesení většiny ústředního sboru jejího, znějící v podstatě v ten smysl, aby fond ustaven byl jen jako zvláštní jmění účelové, spravované zemskou bankou, a zápůjčky aby poskytovány byly toliko k zakládání společenstev nákupních, strojových a prodejních, a to z pravidla pouze prostřednictvím příslušných zemských svazků, kteréž jim slouží za ústřední orgány k zastupování jejich zájmu společných. Ale zástupce německé ústřední jednoty hospodářské žádal, aby se zápůjčky neposkytovaly pouze na zřizování společenstev, nýbrž i k jejich účelům provozovacím, a kladl hlavní váhu na úvěrní společenstva systému Raiffeisenova, kdežto prý by společenstva nákupní a prodejní neměla z fondu býti podporována, dokud by se znova nezřídila podle soustavy Raiffeisenovy. Také zde se vyslovili všichni němečtí experti pro to, aby kuratorium rozděleno bylo ve dvě sekce dle národností, kdežto čeští experti požadavku tomu jako zbytečné komplikaci správy vesměs odporovali.

Zemský výbor zavděčil by se velice všem třídám, pro které oba fondy jsou určeny, kdy by nyní co nejrychleji vypracoval stanovy obou fondů, přidržuje se, pokud možná, osnov obchodní komorou Pražskou a českým odborem zemědělské rady vypracovaných, tak aby zemský sněm již v nejbližším zasedání svém mohl se o nich usnesti.

O vánočních svátcích 1896 konán ve Vídni ***druhý rakouský sjezd odborový***. Odbory jsou pobočnou organisací rakouského dělnictva sociálně demokratického vedle organisace politické (jejíž sjezd konán o velikonočních svátcích v Praze), mající za účel hlavně soustavné pořádání stávek a podporování stávkujících. Odborové hnutí jest v Rakousku ještě velice mladé. Činilť počet odborně organisovaného dělnictva r. 1888 sotva 15.000, kdežto 30. června 1896 dostoupil výše 99.734 osob (mezi nimi 3501 žen). Nejvíce pokročila tato organisace mezi dělníky železničními (19.237 mužu a 30 žen), pak mezi dělnictvem železářským (15.289 mužu a 90 žen), mezi horníky (8191 mužů a 125 žen), mezi typografy (6732 mužu) a mezi dělnictvem textilním (4768 mužu a 1096 žen). Malý poměrně počet horníků vysvětluje se loňskou nezdařenou stávkou v uhelném revíru Karvínském, před níž počet členů tamějšího odboru činil přes 11.000, po ní však klesl na 1796. Celkový příjem organisací odborových od 1. ledna do 30. června 1896 činil 492.583 zl. 88 kr., vydání 300.760 zl. 76 kr.; z toho připadá na odborné listy 9·0%, na agitace 3·6%, na právní ochranu 0·7%, na cestovní podpory 2·8%, na podpory nezaměstnaných 10·1%, na podpory v případě nemoci a neschopnosti ku práci 14·3%, na přestěhování a výpomoc v případě úmrtí a nouze 1·4%, na služné 3·5%, n. pro-

středkování práce 0·2%, na konference a sjezdy 0·9%, na kancelářské potřeby, nájemné a osvětlování 2·0%, a na jiná vydání 12·5%. Nynější jmění všech odborových organisací činí 376.634 zl. 70 kr. Ze zprávy o odborovém tisku uvádíme, že vychází nyní 19 německých, 12 českých a 2 slovinské listy odborové. Úhrnný náklad jejich činí 119.850 výtisků proti 77.550 v roce 1894. Za měsíc vycházejí časopisy ty v 327.350 výtiscích. Z německých listu nejvíce odběratelů má »Eisenbahner« (19.800), z českých »Kovodělník« (7309). Povšimnutí zasluhují číslice týkající se stávek. Komise zaznamenává za dobu od 1. ledna do 31. října 1896 160 stávek, jichž súčastnilo se 68.483 osob (62.109 mužů a 6974 žen.) Počet prozahálených dní pracovních činil 2837; průměrně trvala jedna stávka 18 dní. Ze zmíněných 160 stávek bylo 122 výbojných, 23 obranných, u 15 stávek byla odborové komisi příčina neznáma. Z výbojných stávek skončilo 35 úplným zdarem, 56 zdarem částečným a 19 nezdarem. Z odbojných stávek měly 3 za následek úplné vítězství dělnictva, 4 vítězství částečné a 10 skončilo v neprospěch dělnictva. U 33 stávek není výsledek znám. Ze stávek úplně vítězných trvala jedna průměrně 13 dní, ze stávek částečně vítězných jedna průměrně 23 dní, a ze stávek bezvýsledných jedna průměrně 26 dní. Osvědčilo se tedy také r. 1896 pravidlo, že nejdelší stávky mívají nejmenší úspěch.

Komise netají se tím, že číslice o stávkách jsou velice smutné, ale hlavní chybu shledává u lidí, »kteří myslí, že pouhým nadšením vyssávaných a vyhladovělých proletářů bude možno po několik neděl podnikatelům vzdorovat, a požadavku svých přece vydobyt. Proti šílenství takovému musí se od důvěrníku dělnictva bojovat, nechcemeli organisaci, s tak velikými obětmi práce, času a peněz zbudovanou, ztroskotati.« Proto odborová komise sjezdu předložila osnovu »řádu stávkového,« jímž mají býti zamezeny stávky nepromyšlené; byla s některými změnami přijata. Podstatný obsah tohoto řádu jest následující: »Aby stávky a boycotty mohly býti vítězně prováděny, musejí býti promyšleně zaváděny fondy odborové k tomu cíli, by pro tyto akce utvořen byl pevný podklad hmotný. Dále budiž o to pečováno, aby odborová komise umožnila uzavírání kartelových úmluv s jinými skupinami průmyslovými, které mají moc, by nejen udržely dobytých už posic v oboru pracovním a mezdním, nýbrž aby dobyly nových a lepších. Každá organisace, zamýšlíli stávku, ať o tom zpraví komisi odborovou a vymůže si její schválení. Stávky, jež budou počaty bez svolení komise odborové, nemají nároku na hmotnou podporu. I stávky obranné smějí býti teprve tehdy zahájeny, nebyloli dříve odstranění sporu po dobrém možno a jestliže se svazek toho kterého odvětví o této nemožnosti přesvědčil.« Maje zření k tomu, že v poslední době řada stávek byla prohrána, poněvadž byly podniknuty za podmínek nejnepříznivějších, sjezd doporučil, aby i při stávkách obranných dbáno bylo největší obezřelosti. V příčině prostředkování práce přijat bez debaty následující referát: »Správy obcí jsou nyní v takové míře podrobeny mocnému vlivu kapitálu, že by se zřízením obecních poptaváren po práci, jež by nebyly výhradně ve správě a pod vedením jednot odborových, posloužilo jen zájmům kapitálu. Neboť sjezd jest přesvědčen, že by poptavárny nalézající se

ve správě obecní nebo státní, ve sporech mezdních mohly dělnictvo ohrožovati nebezpečenstvím, že by se postavily proti dělnictvu v mezdním boji stojícímu a po bok podnikatelů. Sjezd žádá tudíž, aby stát neb obce, záležíli jim opravdu na věci, poskytly jednotám odborovým peníze k vybudování a správě poptaváren. Zároveň sjezd se vyslovuje, že poptavárny nalézající se ve společné správě zaměstnaných a zaměstnatelu pokládá za nebezpečné a ukládá všem jednotám odborovým za povinnost, aby přikročily k vybudování vlastních poptaváren a každý nový pokus směřující k tomu, aby prostředkování práce provedeno bylo státem nebo obcemi bez výhradného vedení jednot odborových, aby potíraly energicky tím, že takovýmto ústavům budou odnímány nejlepší síly pracovní.«

Další resoluce žádá za úplné odstranění práce domácké; dokud však nebude provedeno, mají býti osoby při domácké práci zaměstnané podrobeny všem předpisům živnostenského řádu o ochraně dělnictva, dozoru živnostenských inspektoru a všem spůsobum dělnického pojišťování: práce noční a nedělní při domáckém prumyslu budiž zakázána a zaveden normální den pracovní; zaměstnávání dětí mladších než 14 let budiž zapověděno: k dozoru nad domáckou výrobou ustanoveni buďtež zvláštní živnostenští inspektoři a inspektorky, pro místnosti a byty, kde se provozuje domácká výroba, budiž zavedena povinnost ohlašovati je úřadům, jejíž plnění budiž vynuceno přísnými tresty; pro místnosti tyto buďtež vydány zvláštní předpisy zdravotní a k zachovávání jich budiž přísně přihlíženo; dále budiž zavedena povinnost vésti seznamy o osobách po domácku zaměstnaných a vydány předpisy o sjednávání mzdy a její výplatě, se zápovědí činiti srážky se mzdy bez předchozího nálezu rozhodčího; za plnění těchto předpisů buďtež učiněni zodpovědnými všickni podnikatelé, kteří dávají po domácku vyráběti, a přestoupení jejich budiž stíháno přísnými tresty. Konečně vyslovena ještě dlouhá řada požadavku sociálně politických a politických, které bývají na každém sjezdu dělnickém pronášeny.

Čtenářům našim jest známo, že na loňském Brněnském sjezdu českoslovanské strany sociálně demokratické podán byl návrh, aby česká organisace odborová odloučila se od odborové organisace rakouské, že však návrh ten neprošel, nýbrž přijat byl návrh, aby rozhodnutí v příčině té ponecháno bylo nejbližšímu odborovému sjezdu rakouskému. Proto dány na denní pořádek Vídeňského sjezdu odborového také návrhy, aby odborová komise volila dva sekretáře, z nichž jeden musí býti řeči české mocen v slově i písmě a bude sdělávati statistiku pro potřeby českých »soudruhu,« dále aby nejen u správ ústředních svazku nýbrž i u správ zemských a okresních dle potřeby ustanovováni byli »soudruzi« mocní řeči české, pokud se týče polské, slovinské a italské. Požadavky tyto jsou oduvodněny tím, že ústřední komise křiklavě nadržuje národnosti německé. Tak na př. pro české organisace v Čechách ustanoven pouze jeden důvěrník, kdežto pro německé organisace tam ustanoveno pět důvěrníku a organisátorů. Roku 1895 uspořádala odborová komise v Čechách 22 agitační cesty a schůze, z nichž však na česká města a české organisace nepřipadla ani jediná. Ve prospěch stávkujících vydáno bylo 44.960 zl. 31 kr., z čehož se však dostalo

českým organisacím pouze 5010 zl. Z těchto několika příkladů jest viděti, že ani v sociálně demokratické straně Němci — ač se tím často vychloubají — nejsou prosti své národní domýšlivosti, a že české dělnictvo sociálně demokratické, jež v politické organisaci dovedlo se již emancipovati od Vídeňského centralismu, učiní dobře, když se co nejdříve také v organisaci odborové postaví na vlastní nohy.

V stejné době konal se v Praze ***veliký sjezd českého rolnictva.*** Rolnictvo české bylo až do posledních let silně prosáklo národohospodářským liberalismem, a není tomu dávno, co sympatie staročeské strany pro obmezenou dělitelnost statků selských a utvoření statků kmenových sloužila Mladočechům za výdatné heslo agitační proti Staročechům. Avšak v posledních šesti letech se poměry značně změnily. Krise zemědělská vyssává stále více životní šťávy z našeho rolnického stavu a proto návrhy socialně politické v něm docházejí vždy živějšího ohlasu. Zejmena český jih, kde zemědělství jest nejvíce v úpadku, počíná se hlasitě ozývati proti hospodářskému programu vedoucí strany politické. Této podařilo se tenkráte ještě podržeti rolnické hnutí ve svém vedení a přiměti organisátory jeho, že vypustili z programu některé odstavce příliš »socialistické;« ale i ty koncese, které liberalismus rolnické organisaci musel povoliti, jsou tak značné, že by se jich před několika lety sotva kdo byl nadál. Hlavní odstavce programu rolnického, jenž na sjezdu tom byl schválen, znějí následovně: 1. Vyvazení hypothekárních dluhu; 2. zrušení differenčního a upravení termínového obchodu na bursách plodinových; 3. odstranění daně pozemkové a zavedení progressivní daně osobní z příjmu a zvýšení daně bursovní; 4. zavedení nuceného zemského pojišťování proti ohni a krupobití; 5. podporování, zřizování a udržování statku střední velikosti; 6. nucené scelování pozemků zákonem zemským; 7. úprava řádu exekučního se zřetelem k nekapitalistické povaze pozemku hospodářských, jakož i zaručení existenčního minima; 8. zařízení pojišťování rolnictva a jeho dělnictva pro případ staroby, onemocnění a úrazu; 9. zachování v platnosti práva českého inkolátu a zákonné opatření, aby v království českém cizinec nemohl se státi vlastníkem malých ani velkých statků ani jich nájemcem; 10. zřízení veřejných obilních skladišť. Mimo to obsahuje program rolnický četné požadavky politické, mezi nimi zejmena vyrovnání rakousko-uherské na základě úplné celní rozluky. Podivno jest, že tento program neobsahuje ničeho o tom, jaké stanovisko má rolnictvo zaujíti k rentovým statkům, o nichž přece již jednou předložena byla vládní osnova zákona; také k otázce nucených společenstev rolnických, od nichž přece závisí účinnost jubilejního fondu malorolnického, zaujato stanovisko nerozhodné. Požadavek obmezené zadlužitelnosti selských statků se taktéž do programu nedostal.

Dr. *E. B. Šimek.*

Rusko-čínská železnice,

část světové dráhy sibiřské.

Novou událostí překvapen svět v příčině světové dráhy sibiřské.[1]) Již zarývaly se rýče do pralesní půdy v Zabajkalsku u Sřetenska a Chabarovky, již duněly rány dynamitu v skalních stěnách Jablonného pohoří, v rozvodí mezi Amurem a Lenou, nad Ingodou, Šilkou i veletokem Amurským, — nenadále však nastala změna. V stavbě železnice od Sřetenska do Chabarovky v rozsahu 2000 verst (2134 kilom.) nastal zatím klid, železnice pokračovati tu bude paroplavbou, která již nyní jest na Amuru zavedena. Od Chabarovky pak, kde Amur zahýbá k severu, bude do Vladivostoku na Tichém oceáně spojení opět po železnici, nyní ostatně již hotové. Za to inženýrské stany, dělnické osady, rýče, vozíky, dynamit stěhují se pod silnou ochranou kozáckou několik set verst na jih, za hranice modrého draka, do čínského Mandžurska, aby tudy provedeno bylo přímé spojení od Bajkalu k Nikolajevsku, stanice nad Vladivostokem. Magistrální trať sibiřská vstoupí za Bajkalem na čínskou půdu a protne ji až do jižního Ussurijska.

Spojení toto není novinkou. Bylo vzato v patřičnou úvahu a studováno hned, když sdělávány první plány k sibiřské dráze. Viděli jsme je na všeruské výstavě v Nižním Novgorodě a jest také zaneseno v díle ruského ministeria financí o sibiřské dráze.[2]) Spojení to jest i přirozenější, kratší a levnější: jest tetivou od Bajkalu k Vladivostoku, kdežto nynější dráha tvoří oblouk. Avšak byloli lze pomýšleti na stavbu tak dlouhé tratě cizím státem, který kromě toho osvědčoval se jako nepřítel železnic a vůbec styků s Evropou? Rusko by se bylo muselo odhodlati k zabrání rozsáhlé té končiny neb obsazením jejím vymáhati si možnost spojení. Proto od záměru toho upuštěno.

Dlouho však čekati Rusové nepotřebovali. Vidíme nyní, že velká ta změna úzce souvisela i s cestou knížete Chilkova kolem světa. Již před jeho odjezdem z Petrohradu skoncována byla ***smlouva mezi čínskou vládou a rusko-čínskou bankou***, jakožto zakladatelkou rusko-čínské dráhy. Smlouva, banka, dráha, Čína, Rusko, vše to vynořovalo se před žasnoucí Evropou a zavdávalo podnět k nejrozmanitějším kombinacím a výkladům. Ale věc sama je prostá. Podstatná změna v stavbě dráhy jest ovšem důsledkem podstatné změny poměrů na asijském východě. Čína, říše o 420 milionech obyvatelů, poražena byvši od Japonska, vidí v Rusku svého ochránce a spojence. Prospěchy obou se shodují v tom, aby Japonsko nešířilo svého vlivu na pevnině. Rusko pod žádnou podmínkou nedopustilo, aby Japonci usadili se v Koreі nebo na některém místě čínské pevniny. A proti čemu by se Čína za jiných okolností byla zdráhala, ochotně učinila Rusku, jež ostatně i před čínsko-japonskou válkou těšilo se větší přízni v Pekingu než kterákoliv

[1]) Viz naše pojednání »Světová dráha sibiřská« v Osvětě r. 1896 sv. 12.
[2]) Sibirj i velikaja sibirskaja železnaja doroga. Izdanije vtoroje, ispravlennoje i dopolnennoje. S. Peterburg. 1896.

evropská moc. Vyhověti pak Rusku bylo tím snadnější, poněvadž úřední Rusko ani nestálo v čele, nýbrž toliko »rusko-čínská banka,« k tomu cíli od Petrohradské vlády zřízená společnost.

Zprávu o podepsání smlouvy v Pekingu (8. září dle našeho kalendáře) obdržel kníže Chilkov již na cestě v Sibiři. Za Bajkalem mohl již činiti opatření, kde a pokud dlužno stavěti a co činiti, aby velká vodní cesta po Amuru mohla býti otevřena. Za 70 dní i s delším zdržením v Sibiři a v Americe vrátil se Chilkov opět do Petrohradu a s neobyčejnou rychlostí provedl zřízení železničné společnosti pro rusko-čínskou dráhu, jejíž statut (ustav obščestva kitajskoj vostočnoj dorogi) od cara 16. prosince byl schválen a 23. prosince v ministerském sborníku vyhlášen.

Dle ***statutu*** toho zkrácena bude světová dráha sibiřská o 514 verst, čímž zrychleno a zlevněno bude spojení. Z oddílu Srětensko-Chabarovského nebude se stavěti 1667 verst, místo nich zavedena bude paroplavba na Amuru. Po technické stránce byl tento oddíl nejnesnadnější a stavbu nejvíce zdražoval; 117·5 milionů rublů bylo na tuto část vypočteno.

Směr nové tratě vede od Zabajkalské stanice Ononu poblíž Kjachty a Majmačina k Staré Curuchajtě, kde překročuje hranice do Mandžurska, a přes města Cicichar, Chulančen a Ningutu k Nikolajevsku v sibiřském Ussurijsku. Celá trať jest 1920 verst dlouhá (tedy jako železnice z Prahy přes Vídeň a Pešť do Cařihradu); z toho připadá 495 verst na Sibiř a 1425 verst na Mandžursko. Místo pralesními končinami Zabajkalskými projde nová dráha lesnatým, ale přece oživenějším Mandžurskem, 942 tisíc čtv. km. rozsáhlým, s obyvatelstvem $7\frac{1}{2}$ milionů duší. Končiny tyto slynou svými obchodními středisky, jsou rodnou zemí panující v Pekingu dynastie a vynikají svou úrodností a zvláště též kožešinami. Jest to přirozené pokračování Sibiře na jih. Roku 1903 má tato trať býti hotova. Bude šířky pěti stop (1·5 m.) na Rusi obvyklé a vůbec uspořádáním, správou a dopravou bude to ***dráha ruská, která od sibiřské tratě ničím se nebude lišiti.***

Jako rusko-čínská banka jest orgánem pro upravování rusko-čínských poměrů ve velké míře, tak společnost čínské východní dráhy jest orgánem železnici provádějícím. Dle statutu jest to akcionářská společnost s akciovým kapitálem pouze 5 milionů rublů, rozloženým v 1000 akcií po 5000 rublech. Akcionáři smějí býti jen Rusové a Číňané. Kapitál ten byl upsán koncem prosince v Petrohradě téměř obratem ruky. Nepoměrně větší působnost vyhrazena jest obligacím, za něž ruský stát ručí a jež se budou vydávati, jak toho bude potřeba. Finanční uspořádání jest ostatně takové, že vlastním pánem ostává ruská vláda; ministerstvo financí schvaluje všeliká rozhodnutí a usnesení společnosti jak po věcné stránce, tak osobní. Vlastním předsedou jest místopředseda, jejž také potvrzuje vláda. Předsedu ustanovuje čínská vláda, a jediný jeho úkol jest, aby byl diplomatickým zástupcem Číny ve správní radě. Sídlem společnosti jest Petrohrad a Peking, valné hromady mohou se konati tu nebo tam. Forma jest zachována, na ostatním patrně nezáleží.

Významné jsou výsady, jichž se krom toho od čínské vlády železničné společnosti dostalo: Jest oprávněna ať ve spojení s železnicí

nebo mimo ně dolovati na uhlí a všeho druhu kovy v Číně a prováděti všeliké podniky průmyslové a obchodní. Do jisté míry bude společnost státem ve státě. Čína jest sice povinna starati se o bezpečnost železnice a jejích zřízenců, ale společnost bude si dle svého uznání ustanovovati »agenty policejního dozoru,« bude tedy míti svou policejní a ozbrojenou moc. Tolikéž soudní moc jí přísluší, pokud se týče železničního území, na němž trestní skutky souditi budou ne obyčejné, nýbrž rusko-čínské soudy. Cla a celní přehlídka pro zavazadla cestujících a zboží z ruského území na ruské odpadnou, a cla z ruského zboží do Číny vyváženého budou o třetinu menší proti clům v přístavních městech vybíraným.

Jenom jedno jest v statutu nejasno: po 80 letech může dráha přejíti v majetek čínské vlády, a po 36 letech vyhrazeno čínské vládě, že má právo dráhu zakoupiti. Že by Rusko chtělo a že by vůbec mohlo vzdáti se dráhy, která bude jeho životní tepnou, není pravdě podobno a odporují tomu také ostatní okolnosti. Jak by mohla dráha, která jest velikou důležitostí ruskou a jejíž společnost jest spolu velkopodnikatelkou průmyslnou a obchodní, přejíti v ruce cizí? Na to se asi v Petrohradě nepomýšlí, naopak zdá se, že Rusové brzo tu zdomácní, což jest i cílem jejich hledě ke Korei, s Mandžurskem sousedící.

Ministr Chilkov jel již po dráze sibiřské z Čeljabinska k Obi, která pak v délce 1328 verst úředně 27. října veřejné dopravě odevzdána. Za Obí jel na hotové již dráze do Krasnojarska, kde prozatímná doprava zahájena 13. ledna, pravidelná bude zahájena v květnu t. r.[1]) Odtud dále do Irkutska shledal práce v plném proudu. Od Irkutska a do Srětenska bude trať v délce 1009 verst provedena. Bude to, jak tvrdil, nejmalebnější dráha světa, jež prostupovati bude divokrásnou přírodu. V Srětensku bude se přesedati na parník a v Chabarovce opět na železnici, která v délce 729 verst spojuje toto místo s Vladivostokem. To bude jedno, smíšené, železničné a paroplavební spojení; druhé hlavní půjde Mandžurskem. Bude tedy míti Rusko výhodu dvojího spojení.

Chilkov přesvědčil se na místě, jak obtížné jest budování dráhy a co si již vyžádaly obětí nebezpečné zimnice v bařinatých krajinách a reumatismy. Jest to oběť a hrdinství, pravil, čeho odvažují se tam ruští inženýři. Nejen na Sibiři, ale i v Americe, kam se přes Jokahamu odebral, nasbíral Chilkov hojné poučení pro dráhy a závody sibiřské.

---

[1]) Na 1328. verstě od Čeljabinska jest most přes řeku Ob, kudy jezdí se nyní po ledě. Dále jest dráha zhruba vystavěna do Krasnojarska na 2049. verstě. Prozatímná doprava dle jízdního řádu od 13. ledna 1897 platného jest dosti zvláštní, ale ovšem velmi laciná. Jezdí tu na rozsahu 721 v. smíšené vlaky s osobními vozy pro první tři třídy a s nákladními patřičně upravenými pro čtvrtou třídu. Vlaky jezdí buď denně nebo v určitých lhůtách. Poněvadž budovy pro cestující nejsou v té části dosud ukončeny, cestujícím se vykazují buď prozatímné budovy nebo jurty (turkmenské stany) anebo nákladní vagony. Ježto stanice nejsou zařízeny, zavádějí se, kde možno, bufféty, ale přednostové stanic povinni jsou míti připravený »kipjatok« (vřelou vodu v samovarech), který cestujícím zdarma se dává. Za 721 verst jízdy od Obi do Krasnojarska, počítaje v to i odbočku do Tomska, platí se v první třídě 3 ruble, v druhé $2^1/_2$ r., v třetí $1^1/_2$ r., ve čtvrté $^3/_4$ r. Sazby dráhy Čeljabinsko-Obské uvedeny jsou v naší stati v prosincovém svazku Osvěty.

Zasáhlli světový podnik sibiřské dráhy dle prvotního projektu hluboko do života na Rusi, v nezměrných končinách Sibiře a asijského východu, upřímení jeho Mandžurskem význam ten ještě zvětšuje. Zde zasahuje již Rusko přímo do Číny, sdružujíc se s ní rozumovou politikou, zde vstupuje v míru sice, ale jako mocný činitel v příznivější a výhodnější polohy k svému vývoji, zde sbližuje se i s Koreou. Velké dílo, jež nedávno čirou nemožností by se bylo zdálo, uvidí počátek 20. věku jako hotovou událost. *J. J. Toužimský.*

Volné rozhledy.

I.

Jest zajisté zajímavo i důležito pozorovati, jak si jará naše »naděje vlasti« naše časové důležitosti ve svých volných myslech obrazí, jaké si myšlenky o naší minulosti a pro naši budoucnost asi zásobuje, jaké názory o různých, jmenovitě literárních zjevech doby a dne chová, jaký úsudek si na příklad tvoří o žijících našich básnících, zejmena o Jaroslavu Vrchlickém, nyní tak soustavně pronásledovaném, aneb o J. S. Macharovi, nyní tu onde tak okázale vynášeném. A při tom jedna, hlavní před nás vystupuje a nám se vnucuje otázka: zdaž tato naše »naděje vlasti,« skoro vždy tak velice vznětlivá, všude a ve všem poddává se suggestivním útokům, které se z tolika stran na její soudnost podnikají.

Mám před sebou několik čísel mladistvého sborníku, která básnickou činnost p. Macharovu probírají a zároveň i k Vrchlickému poukazují. Je to rozbor stručný ale pádný, úvaha otevřená, poctivě míněná, obeznalá, obezřelá. Chutě chválí, kde to uznává za přípustné, a statečně zamítá, co dle posuzovatelova seznání zasluhuje odsudku.

Pokládáme za vhodno seznámiti čtenářstvo Osvěty s touto druhou, rozhodně význačnější a závažnější částí rozpravy, a podotýkáme, že posuzovatel se posud nejmenoval, pročež jej krátce písmenem N. označovati budeme. Ovšem že zde onde i ze svého nějakou glossu připojíme.

V úvodě poukazuje posuzovatel k známému názoru, že normální rozum a normální cit tvoří snad realistická díla, plná dokumentů lidských, to jest bohatou žeň kulturně historickou, že však významu hlubšího, čistě uměleckého docílí pouze ten, kdo nese ***nové***, ***vypjaté***, ***vyšší***, kdo není typem, nýbrž jen ojedinělou ***výjimkou***. »Školácky: ne talent, ale genius.« A že tento jest abnormální, je posuzovatelovi jasno. Jeho čelná otázka tedy zní: je Machar genius, je talent? Pan kritik nezná J. S. Machara osobně, nemá k němu hořkosti osobní žádné (leda instinktivní, jak výslovně dí), osvědčuje se, že nebyl nikým proti němu popuzen aniž píše pro pikanterii. Nechce než účtovati s minulostí (s Macharem) důkladně a svědomitě,

Po té přichází k Macharovým knihám. Hned v první z nich (Confiteor) vypozoroval touž niť, která se i pozdějšími knihami Macharovými vleče, niť postupu, že ***normální*** mladík, absolvent gymnasia, syn zádumčivého i praktického Polabí, s dósí vtipu ale i samolibosti, soucitný i zlomyslný pozorovatel, zamiluje se nešťastně, že milá ho zradí, vezmouc si kdysi v listopadu let osmdesátých někoho jiného, a že tím optimista stane se pessimistou: »Pessimismus spráskaného dítěte,« napsal kdosi o Strindbergovi, a to dle pana N. platí také zde. »Postup jako u tisíce jiných,« tedy nikoli vyšší, abnormální. Tento mladík píše verše. Určiti jejich cenu?! Znaky jejich jsou: přemíra affektovanosti, cizí vlivy, okázalý dandysm, studentská naivnost, dikce rozbředlá, ***zpětná*** vlna po deklaraci, po Čechovi a Vrchlickém, vliv Heineův, Mussetův, Byronův a silný vliv Vrchlického, formální nucenosti, nesprávnosti, zloba proti Evě zamítající, urážející zpupného Adama, let zrazeného seladona od ženy k ženě, bez lásky, flirt, smyslnost a chtivost (à la Strindberg). Vzor mládeži. Panu N. připomíná, co bylo napsáno o Heineovi: »Suggeruje si svoji sebevražednou posměvavost: uráží sebe a znečišťuje svoji vášeň.« Confiteor nemá tendence užitečné, ale (nadhazovaný) účel ukázati, jaký tehdy byl národní dorost a v dorostu Machar. Účel je tedy zde, Machar nechtěl umění pro umění (l'art pour l'art), a dokázal si sám svou normálnost.

V knize Bez názvu spatřuje pan N. opět jen normální kočičinu dvacátých let, kdy »lidé slevují ze svých ideálů, nadávají a smějí se všemu, a nabízejí své služby úřadům (zde ve vojenské variaci).« Četné básně jsou tam podle šablony s mathematickou vypočítavostí sestrojeny a řídí se schematem: a, b, a, b. »Chcete duchaplné reflexe?« ptá se posuzovatel. »Nuže: láska je směs prosy s poesií. Žasneš, čtenáři? Krásky stárnou; stávají se z konvalinek růžemi, pivoňkami, bodlákem: A jdou pak do kostela. Vybírám maně. Jiný doklad: Máme více milovati a méně veršů psáti.« A dále praví p. N.: »Jinde glossuje Machar různé zjevy národního a společenského života vtipně i nevtipně; doklad, kam může Machar ***klesnouti,*** je báseň ‚Při každém kroku'; dokument didaktiky (rozuměj normální) a slabosti autorovy je ‚Píseň o ideálech;' ‚Sláva' jest ***absurdní;«*** vůbec jest panu N. oddíl »My« ***úplně*** slabý. »Antická krása« hodí se dle něho pro Palečka, nechutností jest mu »První debut.«

Následuje Třetí kniha lyriky. Starý román odbyt, pluje se do přístavu, finanční poměry se upraví, autor se ožení a je dosti šťasten; pluje se o dvou. (Příznivec pomohl mu k místu v německém ústavu peněžném; z Machara se — nastojte! — stal buržoa.) Ve sbírce ***mnoho starého*** najdeme, ***únavné*** reflexe; moudrý motýl stal se moudrým komárem; na konec atheista, materialista modlí se k Tvůrci; (Machar) žije bez soucitu a účasti, lidé jsou mu darebáci, chce býti štěstím zrakům své ženy. »Není zcela tomu tak,« tvrdí posuzovatel, »p. Machar je zde stlačený; je zde nejméně jeho odporných vtipů, za kterými elegán, ‚fešák' nakukuje s výrazem: ‚Smějete se, ano?' Je zde nejméně těch omšených reflexí, které s nejmudrčtějším výrazem ***nejstarší*** věci říkají.« Machar je zde (normálním) realistou, což dokazuje vše. Vždyť ostatně Machar pro sebe normálnost výslovně ***reklamuje.***

Dále vydáno Pêle-Mêle, čtvrtá sbírka se čtvrtým nešťastným názvem. Posuzovatel N. nemá zvláštní záliby v epigramech Macharových; jinak zří tam ***staré*** genry, z nichž některé ***starým*** chodem jdou. Autorovu charakteristiku v »Causerii« neuznává pan N. za správnou, esthetika páně Macharova v »Slokách literárních« ***není*** nová a jest jinak dosti ***obmezená.*** V prvém oddíle sbírky byly jen jedna — dvě nálady slušné. Sbírka Pêle-Mêle jest bez celkové ideje, její zajímavost je slabší.

Sonetům Macharovým (s názvy zhusta tolik bizarními) nelze přiznati, že zdokonalily formu znělkovou, a celek jejich zanechává konečně dojem únavy, nudy. Jsou hříčka, zastávka, nekonečné opakování týchž tónů. Čím zdokonalil Machar sonet Vrchlického? »Pan z Čenkova dokázal rozpor některých výroků p. J. S. Macharových o kritice s vlastní praxí: odpor jeho proti školám básnickým byl vyvrácen známou jeho školskou pedanterií, a odpuzuje nás cechovní ten odpor jeho proti směrům literárním pro některé jich výbočky . . .« Spousta polemik zaráží; jsou retorikou nudné.

Zatím strávil Machar několik let v jiném prostředí: život Vídeňský má mnoho zajímavého, pro různé složky, protivy a zápasy, nyní tak vzkypělé. I vyšla jeho sbírka Tristium Vindobona (zase s nešťastným názvem!). Při básni »Na Kahlenberku« nikterak nemůže pan N. pochopiti »ohromný prý její význam.« Jemu se zdá jen obstojnou, poněkud romantickou. »Suchý žalm« jest mu parafrásí veršů Vrchlického; »Intermezzo« prohlašuje za nezajímavé a konec jeho za ***triviální.*** Malichernost našich politických stran šlehá »Hořký žalm.« Ale kde je poesie, poesie?! táže se pan N. Ve sbírce ***není*** mnoho nového. Nestalo se nic, nežli že věty, které tehdy ležely ***ve vzduchu***, se vyřkly, a normálnost tedy zůstala, jak dodávám, normálností, obyčejnou. Cosi jako malá duše. Sbírka Tristium Vindobona »větší ceny ***nemá*** než kterákoliv ze sbírek páně Macharových«! . . .

Zde je zatím rozbor pana N. přerušen. Jak viděti, není J. S. Machar až posud panu N. pořád a pořád téměř nic více nežli věčně nadějný básník.

A ještě dokument! O Macharově sbírce ***1893 – 1896*** (opět nešťastný název!) pronáší se ***jiný*** mladistvý list takto: »Při čtení provane Vás takový zvláštní vlhký vzduch ***ruiny*** . . .« A dále: »Jak ničivě bije do květů poesie všednost denního života, života ***zaslán*** a literárních ***přestřelek!*** A ten dojem Vás již neopustí. Sedí na Vás, tlačí, tlačí. A ***přejete si*** skoro, by básník svou duši neházel do ***malicherně*** vypjatých ‚zásad' stran, směrů, osob.« A proto posuzovatel, přihlížeje k tomu, co Čas nedlouho před tím uveřejnil, diví se, jak může »vysoký aristokrat« za nízký honorář nalézati v těch ***troskách*** sílu, moc, velikost . . .

II.

Zelená, obálkově i duševně zelená Naše Doba, naivně reformátorská revue pro kollektivistické pěstování provaznické filosofie, přinesla v prosincovém sešitě svému dobrému a důvěřivému čtenářstvu, bez pochyby jako nejkrásnější vánoční překvapení, veliký, popelavý, žlutavý,

bledě fialový, šedivý, pochmurně žlutý, zkrátka všemi chameleonovými barvami hrající motouz, který mně jako čestný dar k mé žádoucí literární justifikaci odevzdán býti má. Motouz nese plachou, dumavou, posupnou vignettu: »Odpověď na kritiku p. F. Zákrejse,« — kterážto kritika na str. 1127—1129 loňské Osvěty vytištěna byla.

Motouz ten upletl ve své osvědčené pletárně náš věčně nadějný básník p. J. S. Machar, věčně stejný ve své nadčlověcké grandiosnosti. Rozčilil se ve svých velenervech nad mou úvahou náramně hořce a rozhořčiv se ve své veleduši co nejrozkaceněji, napsal hanopis, z něhož neobyčejná nadvzdělanost a nadzdvořilost tohoto giganta zrovna čiší. Brehm nebyl nikdy tak důsažně využitkován jako v Macharově pamfletu. Po »Božích bojovnících« je to pokrok skutečně již nepřekonatelný. Moderní zjev: mužíček Kleon cítí se velikánem Aristofanem a píše verše i prosu podle toho. Pan J. S. Machar chce býti velevtipným nadkomoedem a — to nutno uznati — skutečně působí velesmích; neboť nic není směšnějšího, nežli když nadvelcobr malomocným vztekem soptí. Pan Machar myslí, že mi zapálil hranici. Mýlí se: koho svým hanopisem na pranýř postavil, jest pouze a jedině — J. S. Machar.

Macharových poučení odmítám; čemu bych se od něho, zejmena z jeho Odpovědi naučiti mohl, leží pradaleko od mých cest. O svých vědomostech mám výdatný počet svědků: skoro všechny ročníky Osvěty. Ale zvláštních vědomostí Macharových nevidím nikde. Velkolepá sebevědomost není vědomostí, jako velkopanskost z Trebizondské princezny není aristokratismem. Macharova denunciace, že by kdo na Poděbradské slavnosti byl udělal exces nebo si byl nějaké zvláštnosti vyžadoval, spočívá na nepravdě. Rovněž není pravda, že se v první části své úvahy zabývám ***osobou jeho*** v tom směru, jak to p. Machar líčí. Zabývám se tam jeho planou, affektovanou a vyzývavou ***předmluvou*** ke sbírce *1893—1896*, tedy jeho ***výtvorem***. Není pravda, že Machar slovy »pluk nepřátel svých« nemíní také mne; doklady nalezne v Čase, v ruzných číslech Naší Doby, v Božích bojovnících. Mé protivnictví čelí proti jeho činnosti, jen pokud ji uznávám za škodnou. Pan Machar mluví o našem »starém poměru«, i mohu tedy učiniti, čemu jsem se dlouho vyhýbal, a o tomto poměru promluviti též. S p. Macharem mluvil jsem asi třikrát. Psal mi, vyhledal mne: když jsme v Karlínských sadech spolu chodili, p. J. S. Machar oslovoval mě způsobem, který s jeho nynějším inkoustovým nazíráním na moji literární činnost jest v rozhodném rozporu: kromě toho mluvil jsem s Macharem toliko ještě ve Vídni, dvakráte v týž den, ale dojem, jaký jsem si z toho odnášel, nechci dnes vyličovati . . . Píši úvahy bez bázně a píši, co myslím; chválím a vytýkám, jak po svém svědomí uznám. Srovnávání s Arn. Procházkou mu vracím. Prostibola duše píše někdo jiný, člověk ***Macharovi*** velice blízký. P. J. S. Machar frasuje po duchu T. G. Masarykově: »Kdo opponuje, nerozumí. Kdo chválí, rozumí výtečně.« Proč se »točím« po (Macharově) členství akademie? Což nepraví p. Machar v předmluvě, že »vzdal se blahosklonných vavřínů od našich ***akademiků***«? Macharova epištola Vrchlickému *(1893—1896,* 14*)* působí ***zvláštním*** dojmem: tak jsem (v Osvětě 1896, 1128) řekl a při tom zůstávám: p. J. S. Machar, jak se zdá, ve svém rozčilení srozuměl, že jsem užil slov

»*protivným* dojmem«. To jest omyl, bezděčný nebo zúmyslný. Jak celá věc souvisí s mou cestou do Poděbrad nebo do Pešti, nepochopí leda snad Masaryk nebo Herben. Trvám na tom, že Macharovým historickým básním byla Musa Vrchlického štědrou kmotřinkou, a Macharovu parallelu Macharových básní s Božskou Komedií, Donem Quijottem, Hamletem nebo s Konfessemi sv. Augustina pokládám za nešťastnou. P. Machar dělá stále rozsudího ve své věci: básnička »To je dnes hovoru nahoře« *jest* nápodobena po Hálkovi, byť měla název jakýkoli. Svých přídavných jmen užívá p. J. S. Machar s pósou dona Ranuda de Colibrados, kdežto El. Krásnohorská básní bez pósy, bez adjektivních *šablonek*, ze srdce k srdci — to je rozdíl. A konečně: je to malodušná nepravda, že jsem přeložil slovo »Märchen« slovem »Báchor«. Napsal jsem (Osv. 1896, 1040) akkusativ *Báchoru* od slova bách*ora* (demin. *báchorka*, které se však pro Schnitzlerovo Märchen nehodí), a všecky jeho úštipky jsou zrovna tak lichě jako cynické, duchaprázdné, nevtipné, ubohé, magdalénské.

Titanskou skromnost p. Macharovu charakterisuje nejřízněji báseň, v níž o svých »bohdá vítězných zbraních« pěje. P. Machar se svými souspřeženci pokládají totiž hned již to za své vítězství, když jim někdo přestane odpovídat. Jejich přesvědčení tedy je, že vyhrál, kdo si vykřičel poslední slovo, kdo tedy vydrží nejdéle míti otevřená ústa. Prosím tedy: račte! A jelikož se p. Macharovi tato imposantní posice líbí, žádám ho, aby se neženoval: ponechávám ho v jeho posici co nejochotněji a poroučím se mu s upřímným, p. dr. Herbenovi dobře známým osvědčením: že ani nejsmělejší urážky od lidí jejich rázů nesáhají po výši mého — nadobdivu.

Svou Odpovědí ulehnul si p. Machar se svou »individualistní« vlajkou pod postel velkomotouzové Naší Doby hned vedle malomotouzového Času, a potěšení, jež tyto dva časopisy z Odpovědi pocítily, jest nejpádnějším dokladem, jak samozvaní pp. humanitáři svému obrozenskému reformatoření rozumějí. Před nimi scházelo nám kde co. Nyní, za nich, to již máme! Vysoké učení pro šíření nadvzdělanosti novou methodou invektiv a kalumnií.

III.

Rozhledněme se trochu, jaké horké bubliny v tom našem světě šumí, vrou, kypí a syčí!

*** »Státní právo,« pravil dr. F. L. Rieger v Kolíně, »znamená tolik, že království české jest souverénní, že král český jest plný suverén, nepodléhající žádnému jinému mocnáři ani v minulosti, ani v budoucnosti.« Rieger mluvil každému z té duše, dle přesvědčení, jež každý z nás v srdci srdce svého chová: proto nelze mluviti o konci samostatnosti české, a proto jsem vždy tak těžce nesl název známého Denisova díla.

*** Ve své nové sbírce »Napadlo rosy . . .« uveřejňuje Jaroslav Vrchlický na str. 117 báseň nadepsanou »Co nemohu pochopiti«:

Že můž kdos v plané ješitnosti
v svém srdci zapřít lepší část,
vše zapomnít, co bylo, v zlosti
v hrob věrné druhy mládí klást;

Že může v žluč svou duši hroužit,
a smát se nářku cizích běd,
dar světla božský v prachu ploužit,
své péro namáčeti v jed:

To chápat mohu, jedno pouze
jsem tvrdošíjný pochopit,
jak můž pak v otce sladké touze
své dítě v čílko políbit . . .

*** Pan J. S. Machar ujišťuje v Naší Době (1896, 275), že není člověk, na nějž by se hodila slova písma: »Dáli ti kdo políček na pravou tvář, nastav mu levou!« proto prý panu Vrchlickému na všelijaké »jízlivé« veršíky v Zlaté Praze uveřejněné a na jiné, ještě »jízlivější« v knize »Napadlo rosy . . .« otištěné napsal odpověď. Byla ostrá. Někdo ji četl v rukopise. A ten prý pana J. S. Machara prosil s sepjatýma rukama, aby ji netiskl. Mluvil mu o Vrchlickém tak, jak jen soucitný člověk mluviti dovede — a pan Machar prý jenom ***na jeho žádost*** hodil rukopis do kamen. Pan J. S. Machar dostal dle toho políček na pravou tvář, nastavil pak levou . . . a jenom škoda, že pro svou takto osvědčenou křesťanskou trpělivost nemá ještě třetí tvář!

*** Havlíčka si vlastní všechny strany. Nejnověji — ve spise »Karel Havlíček« — vindikuje ho p. T. G. Masaryk dokonce i realistům! Pravda jest, že Havlíček patřil a patřiti bude všem ***věrným národovcům***, a p. Masaryk ať se neptá, jak by ***jím*** Borovský zatočil, kdy by se byl dožil našich dnů.

*** Panu F. V. Krejčímu jeden venkovský list velmi dobře připomíná, co ve své »Dnešní otázce mravní« napsal: že obojazyčnost není věcí lhostejnou, nýbrž neřestí mravní, znakem bezbarvitosti národní. A hle, nyní p. F. V. Krejčí slíbil psáti do dvojjazyčné, českoněmecké »Akademie!« Nepřekvapilo by nás, kdy by se p. F. V. Krejčí s p. J. S. Macharem stali úplně německými spisovateli jako druhdy V. K. Šembera.

*** Co bývalo, co je staré, nemá ceny, tak asi zní oblíbený, »moderní,« moderně zakotvený názor. A hle, co pojednou tvrdí Čas (1896, 819): »Vzpomínámeli na ***starší*** doby české literatury, kde býval překlad událostí, kusem umělecké práce, vzpomínámeli ještě i na poměry před 20 lety — je nám teskno po těch poctivých časích a svědomitých pracovnících . . . Překladatelství pokleslo. Z umělců stali se (sic!) řemeslníci, z uměleckých děl (sic!) jarmareční výrobky.« Jeli možná!

*** Pp. moderníci horlívají proti historismu a nacionalismu. A co »uznamenal« jeden z nejstarších jejich adeptů, ctihodný týdenník Čas? Pojednou (1897, 17) se klaní poznání, že »náš ***národ*** největší posilu pro své snahy pokrokové čerpá ***z minulosti***, a že, škrtnemeli z minulosti své patnácté a šestnácté století, nám z nich (sic!) nezbude leč trochu válek.« Čtrnácté století (Karel IV.!) ještě není přijato na milost, ale pokrok jest jasný. A později (ibid., 18) táže se Čas úzkostlivě, co

nám bude půl českého státu »platen« (stilistovi Času jest *půle* mužského rodu), »když ztratíme ten oživující pramen, jenž ***naše vědomí jako národa*** živí, sílí a zalívá.« Nyní tedy smíme státi o národnost a milovati české dějiny? . . . O, prosím! vím, co vlastně p. dr. Herben chce: zpětnou pokrokovost a pokrokovou zpětnost — do 15. a 16. století, čili provaznickou filosofii. Provazník jde totiž, jak víte, nejrychleji ku předu, když nejrychleji couvá.

*** A zase jeden obrat sensační! »Nenapadá mi nijak, vylučovat ***vlastenecký*** cit z poesie, z umění,« prohlašuje shovívavě a milostivě p. F. X. Š(alda) v Čase 1897, 20.

*** »Student« píše: »Pan prof. Massaryk je skoro jako císař Vilém. Čas od času hodí do světa nějaké okřídlené slovo. Tak také při posledních bojích ve Slavii. Je prý to ‚boj vzdělanosti proti nevzdělanosti.‘ Rozhodně. Jsme téhož náhledu. Přijde ovšem na to, jak se to vezme.« Císař Vilém? Ó, nikoli! Kdo píše korany, je Mohamed.

*** Přemoudrý Čas pozastavuje se nad tím (1897, 3), že v Koptových ***Bohemian legends and other poems*** i autorové scházejí, kteří přece v žádném výboru nesmějí býti prostě vynecháni, jako Kollár, Mácha, ***Hálek*** a jiní. A dále praví (1897, 4), že »vezmemeli i jen ***skutečné básníky***, Erbena, ***Vrchlického***, Nerudu, Čelakovského, Čecha, ***Heyduka***, Sládka, ***Krásnohorskou***, shledáme jen dle ciferního poměru, že výborem tím je špatně podán obraz naší básnické literatury.« Věříteli svým očím? Najednou jsou malincí lidé (***Hálek*** podle dřívějšího názoru dr. Herbena) ***důležití***, a malincí veršovci (***Vrchlický, Heyduk, Krásnohorská***) ***skutečnými*** básníky! Čas vše mění, mění a zase změní, i — Čas.

*** Týž list lehl si pod pověstnou postýlku, zaťal pěstky a hněvá se (1897, 30) na Ign. Hořicu; Hořica prý »koketuje, že mezi básníky na počátku 19. století těžko bude najít pisatele RKého«. Proč nám ho tedy pp. Jakubec, Jar. Vlček a Herben nepovědí? Lačníme po tom, ale »vědecký« Čas napájí nás místo všeho touto skorem doslovnou argumentací: Rukopis Královédvorský jest podvržen, tedy ho někdo podvrhnul. A poněvadž ho někdo podvrhnul, jest rukopis Královédvorský podvržen.

*** Času (1897, 17) nepodobá se duch v ***Životě církevním v Čechách*** od Zikmunda Wintra; vězí prý v tom liberálně klerikální spojenství . . . Ovšem, ovšem, seč by mohl být Winter, když je na straně rukopisné!

*** Sebevědomě domnívá se Čas (1897, 7), že se kdosi bude hájiti proti »vtipům Herbenovým«. Herben a vtipy! Panenko Maria!

*** Čas nazývá (1897, 1) svůj směr ***starým***. Konečně! Zároveň slibuje, že zůstane ***věčným***. Čas věčným — svatá Jenovefo!

*** Bude tomu skutečně tak, že strach má veliké oči. Času bylo v moravském listě dr. Flajšhansem pořádně zatopeno, ale Čas ihned si pospíšil poslat o sobě na Moravu inserát, aby svět věděl, že štír se v ohni neprobodl.

*** Je prý největším neštěstím pro rukopis Královédvorský, že jej našel Hanka. To je zrovna takové mudrctví, jako kdy by někdo

hájil thési, že je naším největším básníkem J. Karásek nebo p. Karel Dostál Lutinov.

*** Čas holedbá se (1897, 29), že dávno vyložil své postavení k směru socialistickému: hrál si tak trochu na sociálního demokrata s pomačkaným širákem na hlavě a s rudou vázankou pod bradou, ale nyní (tamže) manifestuje se: »My přijímáme v hlavních bodech i Marxovu ***kritiku*** společenských řádu, ***ne však učení a filosofii jeho.***« Aha! Vždyť jsme věděli!

*** Čas, jehož redaktor dr. Herben druhdy bez pláče tančíval, jest nyní, když ubožáček sestárnul, pro puritánství a proti tanci. Ale přes to zrovna nyní (1897, 30) bez námitek uveřejňuje Teutův náhled, že »usmívání je ze všeho to největší. Nesmrtelní bohové jsou veselí.« Dle toho nemá tedy náš Chronos (po česku Čas) nic božského do sebe.

*** ***Alligátor***, spolupracovník dr. Herbena, jest zajisté jedním z prvních plazů, kteří píší do novin. Je to vynikavé zvířátko: vidí, před sebe, vidí za sebe, jenom na sebe nevidí. Vytýká (v Čase 1897, 7) s šedivou posupností kterémus anonymovi, že zůstává »hezky v skrytu«, a vytýká mu to, pečlivě se skrývaje za roští ***pseudonymu!***

František Zákrejs.

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. ledna 1897.

Rok naděje vlády Badeniovy. Pražské kasino a německá strana pokroku. Moravští Němci proti českým Němcům. Zákonodárná činnost říšské rady; rozpočtová debata; návrh na uvolnění tisku; bursovní zákon; porážka s Celji, vítězství s Komenským. — Zemské sněmy. — Zlatý déšť jubilejní v Uhrách; sněmovna. — M. M. Muravěv, správce ministeria zahraničných věcí na Rusi; Goluchowski v Berlíně: Rusko a Francie. — Černohorské jubileum. — Nový obrat v Srbsku. — Bulharsko. — Doplnění senátu ve Francii.

Novou metou v domácí politice rakouského soustátí stává se rok 1898, rok padesátiletého panovnického jubilea mocnářova. Do té doby má býti skoncováno rakousko-uherské vyrovnání a tím na deset let opět upravena dráha mocnářství: k době té pojí se naděje úředníků, profesorů státních a vysokých škol, úředních zřízenců a sluhu, vůbec všech, kteří zahrnuti jsou v novém zákoně o platech aktivním úředníkům atd., který byl přijat, avšak platnosti nabude teprve dnem svého vyhlášení; ta doba stává se i lhůtou pro akci vyrovnání v Čechách, pokud vláda Badeniova ji má na mysli. Již nyní šalmaj shody a míru udává namnoze tón, jako jsme viděli mezi velkostatkáři o sněmovních volbách v Horních a Dolních Rakousích a k našemu úkoru na Moravě, kde shoda velkostatkářská zabezpečila na dále většinu německo-centralistickou. Heslo míru, které se ozývá nyní z tábora ryt. Chlumeckého, jest ovšem jen prostředkem k cíli bez vnitřní podstaty, ale pro situaci charakteristickým.

V Čechách Němci, jejichž národní potřeby jsou svrchovanou měrou ukojeny, zaujímají nejnesmířitelnější stanovisko, činíce z německých okresů území, kam česká noha nemá vkročiti. Při tom hrají na dráž-

děné a ohrožené. V polovici prosince vydal desítičlenný výbor německo-liberální v Pražském kasině ***program německé pokrokové strany*** o 15 kusech. Neobmezuje se jen na Čechy, ale jako by pro ztrátu Vídně kasino mělo převzíti velení nad Němci v rakouských zemích, shrnuje hned všechny Němce pod svůj klobouk. O Němcích hlásá, že oni jsou zakladatelé státu rakouského, a oni že v něm zaujímají první místo. Němci v Čechách musejí prý po léta s napjetím všech sil vésti boj za svou národnost a neustanou prý, dokud nedojde ke smíru. Ke smíru tomu jsou prý hotovi, ale jenom na základě dělby. Lzeli však mluviti o shodě a smíru tam, kde jedna strana jako první podmínku žádá, aby se druhá bezvýminečně podrobila jejím rozkazům? Němci z Čech odůvodňují své vystoupení z levice jmenovitě tím, že hr. Badeni výslovně neuznal »uzavřené území,« nýbrž dopustil »ethnografické posuny.« Ale jak je tomu dávno, co Litoměřice byly české a co Budějovice zastoupeny byly na sněmu uvědomělým Čechem dr. Klavíkem?

Na Moravě němečtí důvěrníci na sjezdu 8. prosince vyslovili se pro taktiku docela opačnou než Němci v Čechách. V resoluci schválili, že poslanci na říšské radě setrvali v levici. Ano poslanec dr. Promber uznával vládu Badeniovu za sympatickou, poněvadž prý není žádnou vládou strany, a neviděl příčiny, proč by jí Němci moravští neměli budoucně podporovati. Dr. Fux nešel sice ve své důvěře tak daleko, ale uznával, že na Moravě jsou zvláštní poměry, že jest potřeba opatrnosti, a odsuzoval chování Němců z Čech a poboční vládu v Pražském kasině.

Říšská rada ani na sklonku svého zasedání nesklamala hr. Badenia. Jako usínajíc vyřizovala od 5. prosince státní rozpočet, při čemž většina poslanců pravidelně bývala nepřítomna. Politická mdloba však činí nyní hlasovací apparát pro vládu náramně pohodlným. V povšechném rokování vyřízen rozpočet již 10. prosince a velkou většinou přijat za základ podrobného rokování. Politicky oživenější bylo toliko rokování o ***disposičním fondu***, kterýž (12. prosince) schválen 163 hlasy proti 82. Pozoruhodná změna stala se s Jihoslovany, kteří šmahem opouštějí opposiční šik. Hlasovali buď pro disposiční fond nebo se vzdálili. Dr. Russ a Němci z Čech pospíšili si ještě před zavřením sněmovny učiniti pilný návrh na ***zrušení novinářského kolku a uvolnění kolportáže.*** Účel jejich jest patrný; titéž poslanci, kteří r. 1894 bez rozpaků s ostatní koaliční většinou zamítli návrh podobného znění 140 hlasy proti 79, domnívají se nyní, že nebude na škodu, navěsili na se k všeobecným volbám kus svobodomyslného pozlátka. A poněvadž ani ostatní poslanci nechtějí ostati pozadu, přijat návrh (15. prosince) téměř jednohlasně a odkázán tiskovému výboru, který jej rychle vyřídil. Vláda vyslovila se proti návrhu, poněvadž prý ministr financí nemá náhrady za úbytek výnosu novinářských kolků 1·9 mil. zl. a ministr spravedlnosti za objektivní řízení, poněvadž prý volnou kolportáží by se konfiskace staly nemožné. Proti tomu lze ovšem namítati, že úhrada, hledalali se, vždy dosud se našla a že by přivstáním censorních úřadů mohla i konfiskační praxe šťastně trvati. Sněmovna nedovolila si ostatně ani toho mírného nátlaku na vládu, aby výborové návrhy o uvolnění tisku vyřídila ještě před rozpočtem; ponechala je až na konec, nedonucujíc vlády ani k určitému závazku. V prosinci vyřízen i nový ***zákon bursovní.***

Byvši 19. prosince odročena a 4. ledna opět zahájena, sněmovna dále potichu vyřizovala rozpočet. Jenom dva případy ji trochu vzrušily. Dne 5. ledna po návrhu Bendlově zamítnuta většinou 109 hlasů proti 98 položka 12.850 zl. na ***slovinské parallelky v Celji.*** Tento úspěch německo-centralistický, způsobený sehnáním všech liberálů i nacionálů a nedostatkem organisace a nedbalostí ostatních stran, vyvážen byl poněkud 7. ledna schválením ***resoluce o škole Komenského ve Vídni,*** navržené od hr. Pálffya a od rozpočtového výboru doporučované, aby české škole ve Vídni dáno bylo právo veřejnosti; resoluce přijata 122 hlasy proti 111. Co se týče Celje, vláda neobnovila pomocí panské sněmovny zamítnutý úvěr v rozpočtu, nýbrž trvá na tom, že pro letošní rok jest nižší to gymnasium zabezpečeno a pro příští rok že rozhodne nová sněmovna.

Sněmy koruny české a pět jiných zemských sněmů (haličský, krajinský, štyrský, gorický a dolnorakouský) svoláno bylo na den 28. prosince k zasedání, které většinou již 30. prosince odročeno. Jsou to sněmy, jež se domáhaly toho, aby zemskému hospodářství nebyly činěny překážky a poskytnuta jim byla lhůta k zákonnému opatřování svých potřeb. Krátké to zasedání v době vánočních prázdnin mělo toliko za účel povolení provisoria pro počátek r. 1897 a ustavení se sněmů nově zvolených. K vlastnímu zasedání dojde až po skončení rady říšské. Jen dolnorakouský sněm také vedle říšské rady zasedal.

V Uhrách uveřejněna k vánočním svátkům nejvyšší ***vyznamenání za příčinou jubilejní výstavy maďarské.*** Jsou asi čtyřicetkráte hojnější než vyznamenání, jichž se dostalo tvůrcům a vynikajícím činitelům jubilejní výstavy české r. 1891. Vyznamenání je celkem asi 300, mezi nimi čtyři vlastnoruční listy mocnářovy, 96 nejvyšších uznání králových, 3 komturské kříže řádu Františka Josefa, rytířské kříže řádu Svatoštěpánského, 20 rytířských křížů železné koruny, 44 rytířských křížů řádu Františka Josefa, 51 zlatých záslužných křížů s korunou, 44 zlatých záslužných křížů a j. mimo čestné tituly ministerských a královských radů. — ***Uherská sněmovna*** zahájila svou činnost hlučnými debatami o adrese, kterou bude odpověděno na trůnní řeč.

Po čtyřech teprve měsících od smrti knížete Lobanova došlo na Rusi k obsazení ministeria zahraničných věcí. Napjatá pozornost, s níž evropská veřejnost otázku tu sledovala, a kombinace, které činila s domnělým povoláním tu Šiškina, tu Nelidova, svědčí, jak velikou váhu má každá i osobní politická změna na Rusi. Neshoda dvou státníku — z nichž jeden, Šiškin, v Paříži o tureckých věcech ujednával, čemu druhý, Cařihradský velevyslanec hr. Nelidov se stavěl na odpor — vedla k povolání třetího. Jest to hrabě Michael Michajlovič ***Muravěv,*** státník, jenž dosud nevystupoval na žádném politicky významném místě, ale ovšem zaujímal postavení duvěry jako vyslanec u dánského dvora. »Vyslav jej r. 1893 na místo tak mnohým žádoucí,« napsal o něm před dvěma lety Notovič ve svém díle o Alexandru III., »dal mu car neklamnou známku své přízně. Jest více než pravdě podobno, že hr. Muravěv jest povolán hráti ještě velkou úlohu.« Muravěv byl jmenován 11. ledna správcem ministeria zahraničných věcí (upravljajuščij ministerstvom) dle národní obvyklosti, dle níž ministr, byť i na krátko,

stává se dříve prozatímným ministrem. Jest nyní v 52. roce věku svého, otec jeho byl známý gubernátor litevský. Diplomatickou školou prošel v Hágu, Paříži a Berlíně, i zdálo se, že byl vyhlednut, aby zde Rusko zastupoval, ale r. 1893 rozhodnuto jinak. V Kodani byl v nejbližším styku s panovnickou rodinou jak domácí tak ruskou, kdykoliv sem zavítala. Jmenování jeho uvítáno velmi vřele zvláště ve Francii.

Ač politiku na Rusi dělá mocnář, a zahraničná politika přesně jest vyznačena spolkem s Francií, mírumilovností a při tom i přátelstvím k sousedním mocnostem, přece povolání Muravěva nezůstalo bez účinku na vládní kruhy v Berlíně a souvisí s cestou *hr. Goluchowského do Berlína*. Rakousko-uherský ministr zahraničných věcí byl tam povolán jen jako k slavnosti řádu Černého orla, jehož jest rytířem, a pobyt jeho nad Sprévou ustanoven od 15. do 19. ledna. I hr. Mohrenheim, nynější ruský velevyslanec v Paříži, i hr. Toll byli předchůdci Muravěva v Kodani a v Berlíně, tudíž cítí potřebu bližšího dohodnutí pro případ, že bude v Petrohradě větší ještě důraz položen na francouzsko-ruskou vzájemnost.

Shoda francouzsko-ruská osvědčuje se při každé příležitosti z obou stran. K novému roku zaslal Mikuláš II. presidentu republiky zvláštní blahopřejný telegram, na který Faure odvětil rovněž srdečným a přátelským osvědčením v blahopřání carovi o ruském novém roce (13. ledna). O plukovních slavnostech ruských a francouzských vyměňují se pravidelně vzájemné nadšené pozdravy svědčící, že jmenovitě armády obou národů jsou prodchnuty vzájemnými sympatiemi. Francouzská obrazová výstava koncem listopadu od cara a carevny v Petrohradě zahájena za zvuků marsellaisy a koncem prosince přenesena do Moskvy, kdež velkokníže Sergěj jejímu zahájení dodal demonstrativní výraz slavnosti rusko-francouzské. V obou případech vyměněny depeše s francouzským ministrem krásných umění. Sem náleží též jmenování ministrů knížete Chilkova a Witte čestnými členy jednoty francouzských inženýrů, které podobně zavdalo podnět k utvrzení vzájemných sympatií.

Č e r n á H o r a slavila 14. ledna *dvoustoleté jubileum* panovnické rodiny Petroviću Něgošů. První z rodu toho, spřízněného se starými Balšići i se Skanderbegem, stal se (r. 1696) Danilo hospodárem a biskupem černohorským; po jeho smrti se v l. 1735—1782 ve vládě vystřídali hospodárové i metropolité Sava a Vasilij, načež následovali Petr I. Svatý (1782—1830) a Petr II. (1830—1851), proslulý básník. Po jeho smrti stal se Danilo I. prvním světským knížetem Černé Hory; Nikola I., nynější kníže, pěvec a bohatýr, vládne od r. 1860. Slavnost loni odročená měla se konati letos v červenci; ale uspíšena pro veliké živelní pohromy, jež minulého podzimu Černou Horu stihly. Kníže Nikola promluvil k shromážděnému lidu vlasteneckou řeč, v níž vzpomínal na léta těžkých bojů, jež Černohorci vedli za víru a svobodu.

Změna ministerská a změna systému nastala opět v S r b s k u. Význačna jest i tím, že strana, Milanovi i Alexandrovi k velkým službám vždy ochotná, z opposice proti panovníkovi zmizela s jeviště. Vznik krise dlužno hledati v tom, že král Alexandr počal se spravovati radou

jiných osob než radou ministerstva Novakovićova. Když 18. prosince z italské cesty své přes Vídeň (kde se setkal s otcem svým Milanem) se navrátil, byla krise nepochybna, ale král chtěl ji protáhnouti, dokud by nenalezl bezpečných nástupců. Zatím orgán napredňaků opověděl králi odpor prohlásiv 25. prosince, že »krise jest následek zasahování Vídeňské vlády do věcí srbských« a že celá napredňacká strana jako jako jeden muž stojí za ministerstvem. Pod záminkou neústavního vyřízení soudního řádu Novakovićovo ministerstvo 27. prosince odstoupilo. Spolu rozhodl se ústřední výbor napredňacké strany, že strana odstupuje s jeviště, všeliké její výbory že se rozpouštějí a její orgán Videlo od nového roku se zastavuje. Situace dvacetiletého krále, vstupujícího v šlépěje otcovy, není právě snadná. Liberální stranu sprovodil se světa státním převratem, s radikály nedovedl vládnouti, proto zrušiv ústavu odhodlal se pro napredňaky, kteří mu vypomohli v reakci. Král povolal nyní srbského zástupce ve Vídni Simiće, kterýž do konce roku sestavil kabinet »nestranný« z mírných radikálů dr. Vuiće (finance), Velimirovića (stavby), M. Đorđevića (vnitro), Klerića (obchod), Milovanovića (spravedlnost) a Nikolića (vyučování); ministrem války jest mírný liberál Misković. Simić jako předseda má zároveň zahraničné věci o kterýž obor nyní hlavně šlo. Zároveň učiněn Pašić, bývalý vůdce radikálů, starostou města Bělehradu. Radikálové, dosud arci jen dvorní, přicházejí opět na řadu. Po návrhu Simićově vytknul král za úkol ministerstva vypracování nové ústavy a shodu všech stran.

Národní *sobranje* v Bulharsku zahájeno 13. prosince trůnní řečí, v níž kníže vřele vzpomínal jmenovitě obnovení dobrých poměrů Ruska k Bulharsku, svého pobytu v Moskvě o slavnostech korunovacích a sblížení se Srbskem. Ve sněmovně jest veliká většina vládě přátelská. — Zároveň vyřízena *otázka emigrantů* bulharských, kteří od attentátů na knížete Alexandra Battenberského ze dne 21. srpna 1886 na Rusi se zdržovali. Udělena jim úplná amnestie a pense, pokud jejich vojenská služba v Bulharsku a Rusku trvala aspoň deset let. O novém jich vřadění do bulharské armády nestala se dosud zmínka.

Ve Francii konány 3. ledna volby, jimiž obnovena *třetina senátu* a jichž výsledek jest pozoruhodným vítězstvím republikánů nynější většiny senátu. Monarchisté z 20 okresů ztratili 8. Radikálové a socialisté utrpěli porážku potud, pokud agitace jejich činila z voleb rozhodnutí pro změnu volebního řádu do senátu v radikálním smyslu. Celkem zvoleno 64 mírných republikánů, 21 radikálních republikánů a 12 monarchistů. »Ani reakci, ani revoluci,« takový výklad dává Temps těmto volbám. *Vlad. Svoboda.*

R. 1897. Čís. 3.

OSVĚTA

Císař Josef II. a český trůn.

Napsal

dr. **Bohuš Rieger.**

V Čechách i v Uhrách byl císař Josef II. legitimním dědičným králem, avšak nekorunovaným. Hned nazejtří po smrti Marie Terezie nejvyšším reskriptem z 30. listopadu 1780 prohlásil se býti králem českým, totiž pravým, přirozeným a bezprostředním dědicem (jako jiných dědičných zemí, tak i) »*všech král. českých dědičných zemí,*« a to sice na základě »*základních zemských zákonů v Našem dědičném království Českém a v jeho přivtělených zemích od starodávna platných i potvrzeného řádu dědické posloupnosti.*« I bude prý jeho povinností pečovati co nejhorlivěji o řádnou spravedlnost, dobrou vládu a blahobyt zemí a poddaných. Tudíž potvrzoval veškeré zemské úřady, ukládaje jim pilné konání úředních povinností pod vrchním vedením král. české a rakouské dvorské kanceláře: dle toho měly opatřiti také další vyhlášení. [1])

Nebylo zajisté dobře možno, aby císař Josef nastoupil panování v zemích koruny české z jiného právního důvodu, než jako dědičný král český. Vždyť jednotného císařství rakouského dle jmena ani dle věci ještě nebylo. Z druhé strany rovněž není pochyby, že panovník ten byl absolutistou a centralistou, který namnoze nedbal historických práv a individualit zemí. Tak aspoň psal svému bratru Leopoldovi, že »monarchie musí tvořiti jedinou, ve všech zřízeních a břemenech stejnou provincii,« »jednu jedinou massu, řízenou týmže spůsobem;« a k námitkám proti zavádění německé úřední řeči v Uhrách odpověděl: »Jsem císařem německé říše; následovně ostatní státy, jež mám, jsou provin-

[1]) Reskript z 30. listop. 1780 v kopiáři Praž. gubernia, listop. str. 103. Uveden též v čele Kropáčkovy sbírky zákonů (sv. I.) i Rothovy (sv. I.), ale původní znění tu nepodáno; pro nás důležita jsou slova: »Weilen nun vermög der in unserm Erbkönigreich Böheim und dessen incorporirten Landen alt hergebrachten Fundamental-Landesgesätzen, und bestättigten Erbfolgsordnung auf uns als rechten natürlichen Immediat-Erben die gesammte königl. böhm. gleichwie alle übrige Erblande gediehen . . .«

ciemi, jež ve spojení s celým státem tvoří jedno tělo, jehož hlavou jsem já.« [2]) Kdo by tedy měl na mysli pouze takovéto výroky, nebo vůbec známou centralistickou politiku Josefa II., a zvláště to, že v Čechách ani v Uhrách nedal se korunovati, snadně mohl by domýšleti se, že císař Josef prostě na základě svého dědického práva nastoupil hned způsobem samovládně jednotářským (unitárním), jako v jednom nerozdílném patrimoniu, bez rozlišování zvláštních státních titulů a subjektů. Mohl by souditi, že tento panovník nejen skutečně spojoval v sobě osobnost krále českého, uherského a arciknížete rakouského, nýbrž že jako společný dědic a pán hned při svém nastoupení také právně hleděl různé ty právní subjekty soustředití a smísiti v jednu osobnost vladařskou a státní, a vládnouti pak jednostejně z jediné ústřední moci státní, takto jím samým založené.

Avšak naproti takovým smyšlenkám dnešních politických stranníků dlužno opět a opět připomínati, že císař Josef dle vlastního veřejného prohlášení z 30. listopadu 1780 nastoupil v českých zemích jakožto král český na základě zvláštních základních zákonů českých. Tím také uznal závaznou platnost těchto zákonů zemských a jmenovitě plynoucí z nich státní celistvost a nerozdílnost koruny české, t. j. království českého a »zemí k němu přivtělených.« [3])

Při tom císař Josef pokládal se za přirozeného bezprostředního (immediátního) dědice českých zemí. To značilo ve smyslu Obnoveného zřízení zemského A 41, že nebylo potřebí, aby dědic teprve sněmem byl za krále přijímán, jak tomu bylo v dobách předbělohorských; nýbrž dědic hned při smrti předchůdcově sám sebou, bezprostředným nápadem (ipso jure) vstupoval v království, kteréžto právně ani na chvíli nezůstalo uprázdněno (každé interregnum bylo vyloučeno). Bylať obnoveným zřízením zemským r. 1627 do Čech poprvé uvedena zásada platná v státech absolutních a přijatá vůbec v novověkých dědičných monarchiích, že jednotliví králové fakticky sice umírají, ale království samo nebo stát sám a jeho hlava jsou právně nesmrtelnými (dle průpovědí: le roi ne meurt pas; le roi est mort, vive le roi).

Patrně dle této zásady císař Josef II. stal se druhým v trojici nekorunovaných králů českých. [4]) Rovněž tak zůstal nekorunovaným králem uherským, ačkoli listem z 30. listopadu 1780 k uherským komitátům byl potvrdil všecky královské úředníky a zaručil práva a privilegia uherská. A jako v obou královstvích pominul ústavního obřadu korunovacího a spojeného s ním osobního holdování stavů, tak ani v zemích německo-rakouských nedal si vykonati holdování, které se tam dělo také do rukou místodržících. Jako koruna Svatováclavská již Marií Terezií r. 1743 z král. hradu Pražského byla do Vídně odvezena, tak stalo se za

[2]) Srov. naše pojednání: Dílo centralismu v 18. století, III. oddíl, v Osvětě 1888. 596—613.

[3]) Reskript z 30 listop. 1780 táhne se patrně k základním zákonům o dědické posloupnosti, jak jsou uvedeny v Obn. zř. z., totiž k bulle Karla IV. z 1348, k majestátu Vladislavovu 1510 a k druhému reversu Ferdinanda I. 1545, jakož i ku přijetí pragmatické sankce z r. 1720.

[4]) Zvláštní hříčkou osudu i jmen jsou nekorunovanými králi českými právě ti, jimž dostalo se jmena po sv. Josefu, kterýž v r. 1654 přece byl zvláště přijat za spolupatrona Čech; nejprve byl to Josef I. (1705—11).

Josefa II. r. 1784 i s korunou Svatoštěpánskou, do té doby na král. hradě Prešpurském chovanou. I byly spolu s vévodským kloboukem rakouským stejně uloženy do císařské pokladní komory, aby ustalo uctívání jich jako nejvyšších symbolů a palladií zvláštních států i práv zemských.

Nicméně immediátní právo dědické samo v sobě nevylučuje nutně korunování, jak ukázalo zase jednání nástupců Josefa II. Samo Obnovené zřízení zemské A 3 stanovilo znění přísahy, kterou král český, kdykoli se dává korunovati, vykonati má. Korunování pobělohorské arci nemohlo zachovati týž význam, jako předbělohorské, jež bývalo závěrkem všeho ústavního přijímání (inaugurace) králův a bez něhož králové nemohli královská práva a vládní moc platně vykonávati. Ale přes to i po utnutí neb zkomolení ostatních aktuv inaugurace zůstal tento závěrek, a ani teď nebyl pouhou ceremonií. Korunování králů českých i nadále bylo netoliko církevním posvěcením, nýbrž také státoprávním aktem, jehož význam byl celkem dvojí.

Jednak korunováním měla se slavně manifestovati a zaručiti státní svéprávnost koruny české, její celistvost i svrchovanost.[5]) Jestliže tedy císařem Josefem II. obřad a přísaha korunovací byly pominuty, může se v tom spatřovati vážný nedostatek a poklesek, porušení ústavní povinnosti královské. Avšak rovněž tak jisto zdá se, že tímto zanedbáním nemohla snad býti zvrácena státní povaha a samobytnost království českého a integrující příslušnost přivtělených zemí: ty stály samy sebou neboli celým svým zřízením a ústavou, ne pouze na základě korunovacího obřadu a královské přísahy, tak aby snad padaly s nevykonáním této přísahy. Sama legitimnost panovníkových práv ke království a koruně české zakládala se v tom, že právě byl králem českým dle základních zemských zákonů: — a byť povinností svých nedotvrdil korunovací přísahou, přece přirozeně musel povinně šetřiti základu svých práv, tedy i samobytnosti a celistvosti svého království. V skutku také Josef II., jakž byl dne 30. listopadu 1780 prohlásil se býti českým králem, t. j. suverénem českého státu, tak i po tom, jak níže uvidíme, v nejednom ohledu zřejmě uznával státní neodvislost »říše české,« a také rozhodným způsobem na ní trval. Ovšem činil tak především v záležitostech zevnějšího státního práva, kdežto centralistické snahy nedaly mu jednati stejně také v důležitých vnitřních ústavních otázkách.

Druhý hlavní význam českého korunování byl v těchto dobách ten, že obapolnými činy projevoval, potvrzoval a obnovoval se vzájemný právní svazek a poměr panovníka a národa (resp. zemských stavů, kteří tehdáž tvořili politický národ český). Stavové ze své strany netoliko králi holdovali, ale také ještě zachovávali jistý podíl v korunování

[5]) Království pokládala se vůbec za samostatné státy, a zvláště tehda, když panovníci dávali se na takové království zvláště korunovati. Celistvost koruny české byla zaručena korunovací přísahou na neodcizování ničeho od ní. Mimo to dle zákonů Karla IV. korunování bylo vůbec společnou záležitostí všech českých zemí; tudíž v době pobělohorské stavové moravští a slezští přicházeli do Prahy k holdování a bývali přítomni korunování (kdežto přijímání v Moravě a ve Slezku odpadlo). — O významu korunování srov. vůbec Kalouskovo Státní právo 1892, str. 553 sl. a Čelakovského České dějiny právní (otisk z Ottova Slovníku Naučného), str. 43—4, 72—3.

a nastolení svého dědičného krále — v obřadu korunovacím byly vždy ještě stopy investitury, uvedení v plnou držbu koruny a trůnu (rovněž tak stavové měli spoluuschovávati korunovací klenoty na hradě Pražském podobně jak tomu bylo v Uhrách). Z druhé strany král zavazoval se (vedle přísahy církevní) přísahou dle Obnoveného zřízení zemského, ničeho od koruny neodcizovati a šetřiti aspoň těch základních práv a privilegií, které Obnovenému zřízení neodporovaly a v době pobělohorské znova byly potvrzeny. Přísaha ta byla od časů Leopolda I. také jediným spůsobem potvrzování práv, jelikož majestáty dále nevydávány. A nechať ústavní ta práva byla jakkoli zkomolena a zkrácena, nechať absolutismus jakkoli se zakotvil v královské výhradě moci zákonodárné, — přece v korunování a v královské přísaze jevil se vždy ještě dvojstranný poměr krále i stavův, poměr práv i povinností z obojí strany. Stát český nestal se patrimoniem, s nímž by panovnický rod byl mohl neobmezeně nakládati, nýbrž také stavové byli ještě spoluzástupci království a jeho práv. [6])

Byť i přijímání a korunování nebylo již podmínkou vládní moci králů pobělohorských, přece s dědickým jejich právem zůstával spojen závazek ke korunování a korunovací přísaze. I jest jistě závažno a pozoruhodno, že i nadále platil obyčej či tradice, která nebyla výslovně v odporu se zněním Obnoveného zřízení zemského, že v některých ohledech a směrech královská moc teprve korunováním dosahovala svého dovršení a potvrzení, vlastní své plnosti. Tak aspoň ještě v 17. století počítala se léta panování od korunování (teprv Josef I. počítal je od nastoupení); proto inkolátní reversy k zemi vztahovaly se na krále korunovaného (teprv od Marie Terezie na krále panujícího); proto, ač někdy korunování značně se spozdilo, přec (jak níže uvedeme) až do Josefa II. potvrzovali privilegia měst, kostelů, cechů a jednotlivců toliko králové korunovaní, a j. v. [7])

A celkem podobně měly se věci v Uhrách po r. 1687, od které doby tam nastupovali králové dědiční dle přijatého pořádku posloupnosti, kdy tedy přestalo se mluviti o volbě krále, a význam inaugurace částečně se změnil. Obyčejně má se za to, že i v této době korunování uherské mělo podstatně jiný, větší význam než české; že ještě za Josefa II. bylo podmínkou vládní moci, tak že král nekorunovaný vlastně nebyl zákonitým králem. Avšak i v Uhrách král nekorunovaný musí v těchto dobách býti pokládán za dědičného legitimního panovníka, který nastupuje panování a nabývá vládní moci již před korunováním. Toto jest aktem nutným pouze k tomu, aby vykonávání této moci dělo se spůsobem konstitučním, a aby moc ta dosáhla plného rozsahu i v některých záležitostech zvláště vyhrazených: uherská ústava totiž výslovně zadržuje některé oprávnění králi nekorunovanému, tak že moc královská teprve po korunování v každém směru plnou a dovršenou se jeví. Aspoň když císař Josef zemřel, tu přese všechno bouřlivé jednání

[6]) Především byli spolu povoláni hájiti celistvosti koruny, bez jejich svolení nesměli panovníci žádnou zemi od koruny odciziti; jim také pro případ vymření dědiců příslušelo právo voliti krále.

[7]) Tak též pouze korunovaným královnám příslušela jistá práva v městech věnných.

o právech, která přísluší králi před korunováním, sněm uherský ve čl. 3. 1791 přec uznal, že již před korunováním příslušejí dědičnému králi výsostná práva k zemské vládě nutná, a že poslušnost stavů není korunováním podmíněna; výslovně pouze privilegia a král. donace vyhradil toliko králi korunovanému (patrně proto, že udílení privilegií namnoze vyrovnává se činností legislativní, a nicméně koná se jednostranně, beze sněmu.[8])

Dle toho i císař Josef II. byl v Uhrách legitimním panujícím králem (sněm 1791 nazýval jej rex haereditarius); privilegia a donace jeho ovšem měly býti platny pouze, pokud je potvrdí král korunovaný (čl. 32. 1791), kdežto zákony jeho pokládány za neplatné, protože byly vydány absolutisticky, beze sněmu.[9]) Ovšem že zákony z r. 1791, přikazující korunování do určité lhůty, staly se pak novou zárukou uherské ústavy.[10])

Dle toho státoprávní charakter korunování uherského po r. 1687 a českého po r. 1627 sám v sobě nejeví se podstatně rozdílným. U obou šlo o slavné projevení, potvrzení a zaručení jednak státní svrchovanosti a celistvosti, jednak vzájemného právního svazku krále i národa. Jestliže v Uhrách teprve korunovaný král měl plnou moc propůjčovati privilegia, i v Čechách platila ještě podobná tradice. Avšak rozdíl veliký byl ovšem v tom, že ústavní práva, na něž přísahal král český, byla přece menší a slaběji hájena, než práva, na která přísahal král uherský, která mimo to napřed také potvrzoval inaugurálným diplomem. Míra vnitřních ústavních svobod byla ovšem nestejná.

Pokud tedy císař Josef II. v Čechách a v Uhrách korunovati se nedal, mělo to též následky povahy celkem podobné; jinak bylo to pro Uhry ještě horší, pokud tam větší ústavní práva nežli v Čechách nedošla svého přísežného potvrzení. Přes to ani tu, ani tam není možno tomuto panovníkovi upírati proto legitimnosti a dovozovati snad, že jeho vládní práva byla právně suspendována. Zanedbání korunovace v dědičné monarchii mělo a má asi ten význam, jako když teď panovník nevykoná, co obyčejně žádají na něm ústavy novověké, aby totiž při

---

[8]) Čl. 3. 1791: . . . ut Inauguratio Coronatioque Regia cum singula Regiminis mutatione, intra sex mensium a die obitus defuncti Regis computandum spatium, ritu legali innomisse suscipiatur, ***salvis*** tamen intermedio tempore omnibus Juribus haereditarii Regis, quae ad publicam constitutionique conformem Regni Administrationem pertinent, ***salvis*** non minus eidem Regi debitis homagialis fidei obligationibus; Privilegiorum ***nihilominus*** Collatione imposterum quoque penes solam legitime coronatam Regiam majestatem permansura.

[9]) Nelze říci, jak mínil sám Deák, že by nekorunovaný král v Uhrách nemohl žádného zákona sankcionovati; mohl přece svolávati sněm, činiti proposice i resoluce, i také vydati inaugurální diplom. Nikde zákonodárná činnost krále nekorunovaného nebyla výslovně vyloučena, pokud by arci sněm spolupůsobil. — Pokud se nedá uvesti výslovný předpis jiného smyslu, nelze slušně pokládati korunování za nevyhnutelnou podmínku vládní moci (conditio sine qua non) a nesplnění jeho přisuzovati moc klausule kommissorické.

[10]) Před r. 1791 uherské zákony — podobně jako české Obn. zř. z. — nemluvily o nutnosti korunování způsobem absolutním, nýbrž jen podmínečným (quoties, toties; si, nisi). Nicméně nelze z toho dovozovati, že by tu proto nebývalo skutečné ústavní povinnosti.

svém nastoupení přísahal před sněmovnami na ústavu nebo základní zákony (tak i u nás, v Prusku a j.). Tím by sice zanedbal svou povinnost, porušil by ústavu (a ministři mohli by z takového neústavního činu býti poháněni k odpovědnosti), ale — pokud by výslovně nebylo stanoveno něco jiného — nevyplývala by z toho žádná suspense vykonávání vládních práv, žádná neplatnost vládních aktů, aniž jaké domnělé právo odpírati věrnost a poddanost takovému panovníku, jenž práva svého nabyl spůsobem immediátního nápadu. Suspense panství nebo ztráta dědického práva musely by vždy zvláště býti stanoveny. [11]) Rovněž ústava neztratila by své platnosti, neboť přísaha korunovací ježto přísaha na ústavu, právě tak jak i holdování poddaných, mívají za účel pouze potvrditi a zaručiti práva a povinnosti bez toho již existující.

Jaké to asi mohly býti důvody, že Josef II. nevykonal státoprávních aktů takové důležitosti, jakými bylo korunování v Čechách a v Uhrách? Snad tu spolupůsobily náhledy osvícenské a proticírkevní. Shodovalo se s duchem času, že spatřován vyšší duch v nedbání starých forem a obvyklých ceremonií (jak známo, zaváděl Josef též úspory a novoty v dvorském životě a v etiketě). Rovněž t. zv. josefinismus liboval si v tom, že podřizoval duchovní moc světské, i nemohlo se mu zdáti vhodným, aby nejvyšší královská výsost docházela ještě jakéhos potvrzení a posvěcení od církve. Avšak neuchýlíme se od pravdy, že z druhé strany vedly císaře Josefa také jiné pohnutky, totiž důvody státoprávní: jednak přísný legitimismus monarchický, kterému postačovalo samo sebou vlastní dědické právo a který naopak mohl by si snad zadati připuštěním, aby stavové v korunování zdáli se spolupůsobiti; jednak snaha po moci absolutní a říšský centralismus. Chtěl vládnouti absolutisticky - proč tedy při korunování potvrzovati zemské ústavy? proč vázati se přísahou na stavovská práva, když by později přísahu takovou jistě byl porušil? Říše měla napotom býti jednotnou a jednostejně zřízenou -- proč tedy korunováním a holdováním ještě slavně projevovati a obnovovati její základní federalistickou povahu?

Že tak asi soudil, nebude nám pochybno, když si na mysl uvedeme náhledy, které nacházíme již v prvním z politických pamětných spisů Josefových, v t. zv. »Rêveries,« jež se kladou do let 1761-65. Již tehdy vyslovil se, že panovníkovi obmezenému zákony, statuty nebo přísahami, v kterých země (ačkoli prý jen k vlastní škodě!) vidí své palladium, tudíž panovníkovi nemajícímu absolutní moci není možno, aby stát učinil šťastným a dokázal velikých věcí. On prý sice nikterak neradí rušiti přísahy již vykonané (enfreindre les serments, qu'on a faits), ale potřebí prý pohnouti země k dočasnému přijetí absolutismu a tak obrátiti je na víru v jeho prospěšnost. [12]) Patrno, že s takovými náhledy dobře se nesnášely korunovace; i o tom lze nám uvesti projev zcela bezohledný

[11]) Zvláštní je předpis ústavy belgické z r. 1831, dle níž »všecka moc vychází z národa,« a nutno přísahu na ústavu pokládati za podmínku vládní moci; dle čl. 79 po smrti králově, dokud nástupce přísahy nevykoná, ministerská rada sama pod svou odpovědností vykonává ústavní práva králova jménem národa belgického.

[12]) Arneth, Gesch. Maria Theresia's, VII., 66.

z doby, kdy císař Josef byl ještě spoluvládcem své matky. Státní kancléř Václav kníže Kounic totiž v pamětním spise o opravě vládní soustavy (ze 14. dubna 1773) mimo jiné připomenul, že všichni uherští stavové toužebně očekávají brzké korunování císařovo, a toho že by se dalo s prospěchem použiti k dosažení oprav v celé vládní formě v Uhrách (zvláště k větší závislosti vrchních županů a komitátních úředníků na králi). Avšak císař, vraceje dne 20. dubna 1773 spis Kounicův s poznámkami, vyslovil se, že v království dědičném ani si o korunování nedovede učiniti žádného pravého pojmu, ani o tom, k čemu by mělo posloužiti, a za jakým právním důvodem![13])

Zajisté nebyly náhledy císařovy o korunování českém jiné, než jsme právě uvedli o Uhrách. Zdaž neodvracel se od koruny Svatováclavské také proto, že r. 1741 bylo jí zneužito ke korunování Karla VII. bavorského? Ostatně lze tu připomenouti, že již Krištof svob. pán Bartenstein, jenž asi r. 1758 Josefovi jako princi vykládal státní historii Čech, hleděl mu mimo jiné vštípiti náhled, že království české počínajíc již Přemyslem ze Stadic vždycky bylo jen dědičným v mužském i ženském pohlaví (třeba prý z počátku následkem neurčitého pořádku posloupnosti stavové mívali volbu mezi dědici); a pokud se vyskýtaly jaké doklady o volbě králů, velice se vynasnažil, aby je jako nemístné vesměs vyvrátil.[14]) Z druhé strany týž učitel zevrubně líčil všeliká práva lenní výsosti, která koruně české příslušela nad územky v Sasku, Bavorsku a Falci, a neméně i státní neodvislost království českého od říše německé.[15]) Zajisté jest dovolen úsudek, že Bartenstein svou měrou přispěl k tomu, že potomní císař Josef držel se nejen přísného monarchického legitimismu, ale že také pevně trval na neodvislosti a právech koruny české, kdekoli nešlo o ústavní práva

---

[13]) »Die beigefügte Betrachtung aber ad pag. 67 wegen meiner Cröng, von der könnte ich mir gar keinen Begriff in einem Erb-Königreich, dessen Nutzen und sub quo Titulo machen.« Přednášky státní kanceláře z r. 1773 ve dvor. a státním archivu.

[14]) O Bartensteinových »Memoires pour servir a la Connaissance Geographique, Historique et Politique du Royaume de Boheme« (asi 1758) viz Dudíkův spis: Ceroni's Handschriften-Sammlung, str. 308—313. O posloupnosti trůnní jedná kapitola první: Du Royaume de Boheme en general et du Roi, jakož i dodatek spisu; vykládá se: »La Succession dans le Royaume de Boheme depuis la famille de Primislas de Staditz, qui en faisoit le premier Chef, et dure encore aujourdhui, etoit toujours hereditaire pour l'un et l'autre sexe.« — Zdaliž nejevila se potřeba absolutismu zvláště v Čechách, když Bartenstein vysokému žáku svému takto líčil »neposlušné Čechy«: »Le Sujetts Bohemes de la Nation Slave sont paresseux et desobeissants, il faut les faire leur devoir a coups de Battons, sans quoi le Souverain et le Seigneur perde droit ce qu'il leur doit.«

[15]) O poměru k říši německé dí se: »Jusque au Regne de l'Empereur Joseph I. ce Royaume donc n'avoit d'autre Connexion avec l'Empire, que celle d'en posseder des fiefs, l'Electorat et la dignité de grand Echanson, et sous ces titres l'on assistoit a l'Election d'un nouveau Empereur.« O lénech koruny české jedná se zvláště v kap. páté; kap. 7. jedná »de pretensions du Royaume et des Differens touchant de Frontieres;« v kap. 1. mluví se též o smlouvách se sousedními státy nebo zeměmi.

stavů na ujmu absolutní moci panovníkovy, tedy v zevnějším právu státním.

Ale nechať náhledy Josefovy před nastoupením vlády byly již pevny a hotovy, nechať dřívější snad pokusy o jeho korunování za života jeho matky, pokud jaké se staly, byly marné, — přece to nemohlo brániti, aby při smrti Marie Terezie r. 1780 otázka přišla znova na přetřes u úřadů i stavů samých. Pokud šlo o Čechy, víme, že Pražské gubernium i česká a rakouská dvorská kancelář pomýšlely na to, že císař Josef nyní přece za krále českého korunovati se dá; a rovněž není pochyby, že to bylo přáním českých stavů, jichž práva jediné korunovací přísahou mohla dojíti potvrzení a zaručení. Ale všechny první kroky a známky v tom směru byly ihned potlačeny neb odmítnuty: každé jednání utuchlo.

Pražské gubernium připravovalo se již na případ, že by došlo ke korunování Josefa II.; aspoň víme, že guberniálnímu registrátoru Ondrákovi bylo tehdáž uloženo zodpověděti některé otázky za tou příčinou jemu dané. Podal zprávu dle akt o korunováních, zvláště dle reskriptů Karla VI. z r. 1723 a Marie Terezie z r. 1743, i také dle tištěného ceremoniálu z r. 1723. Uvedl, které jsou dědičné úřady království českého, počtem 10 (vlastně 11), které rody a osoby jsou v jich držení, a dva že jsou právě uprázdněny, jakých požívají předností a jaké jsou jejich výkony při korunování; na čem se zakládalo pasování rytířů sv. Václava, pouze při korunováních obvyklé — a že při korunování teď nastávajícím není žádného již na živu; kterak účastní se korunování stavové moravští a slezští, a pokud česká dvorská kancelář v té době na místě zemského gubernia sama do svých rukou přijímá politickou správu země.[16]) Toto poptávání a archivální vyhledávání jistě předpokládalo blízkou možnost korunování (registrátor užil jednou dokonce slov: jetzig vorstehende Krönung), avšak nechať se to dělo jen z vlastního podnětu Pražského gubernia nebo k pokynu dvorské kanceláře, přece sotva můžeme usouditi, že by císař Josef sám na korunování byl pomýšlel aneb aspoň o něm uvažoval. Spíše asi mínil se vyhnouti otázce, kterou nepokládal za shodnou se svým zásadním náhledem o immediátním právu dědickém.

Avšak některé poměry, jimž při nastoupení vlády nebylo lze se vyhnouti, bezděky uvedly korunovací otázku přece na přetřes. Císař sám dne 10. ledna 1781 nařídil dvorské kanceláři, aby mu předložila

---

[16]) Zpráva Ondrákova asi 1780 v archivu míst. K 1 : 75; opis v zemském archivu. Uprázdněny byly tehdáž dvě novější hodnosti, totiž dědičné komornictví nad stříbry, dědičné korouhevnictví rytířského stavu; první bylo v Čechách zavedeno teprve r. 1743, kdežto korouhevnictví panského a rytířského stavu byl pro větší okrasu král. korunování zřídil Karel VI. r. 1723, tak aby při korunovacím procesí byla nesena korouhev se znakem království českého uprostřed a se znaky přivtělených zemí okolo. Ostatně byli dědičnými úředníky: hofmistry hrabata Kinští, číšníky hrabata Černínové z Chudenic, truksasy hrabata a knížata Colloredové, kraječi hrabata Waldšteinové, kuchmistry hrabata Vratislavové, pokladními či šacmistry hrabata z Vrtby, korouhevníky panského stavu hrabata Kořenští z Terešova, strážnými dveří či dveřníky Mladotové svob. páni ze Solopisk; konečně dědičnými poštmistry byli knížata Paarové, a to na rozdíl od ostatních ve způsobě dědičného léna.

osnovu nařízení v příčině obvyklého potvrzování privilegií nebo jiných renovací. Dle mínění dvorské kanceláře (z 19. ledna) šlo o dvojí věc. Jednak náleželo obnoviti investitury při lénech, které závisely od císaře »jakožto krále českého« nebo »arciknížete rakouského.« V té příčině při lénech rakouských vydávaly se zvláštní svolavací listiny (konvokatorie), dle nichž pak manové do určité lhůty museli za obnovení léna žádati; naproti tomu při tak zvaných německých lénech koruny české běžela lhůta roku a dne (dle obecného lenního práva) přímo ode změny v osobě lenního pána, i měli tedy manové sami v čas se hlásiti, — nicméně Marie Terezie (po svém korunování za královnu českou dne 12. května r. 1743) vydala dne 5. července 1743 přece ještě patent svolávající many těchto lén ku přijetí investitury. I mínila kancelář, že by se mohlo zase jednati podobně. Druhá věc, o kterou běželo, bylo prý obnovení privilegií, milostí a svobod, jež předešlí králové čeští a arciknížata rakouští byli propůjčili kostelům, městům, cechům nebo jednotlivcům, pokud dle své povahy podléhaly obnovení a potvrzení (tedy s výjimkou povýšení stavu, založení majorátů, legitimací a p.). V té příčině dřívější dvorská kancelář rakouská jak za Karla VI. tak i za Marie Terezie už v druhém roce vlády vyhlásila v Rakousích patenty s určením tříměsíčné lhůty. Naproti tomu česká dvorská kancelář za Karla VI. i za Marie Terezie držela se obyčeje, že »v království českém a v zemích jemu přivtělených« žádalo se za potvrzení privilegií ***teprve po vykonání královského českého korunování*** (bis nach vollzogener königlichen böhmischen Krönung). I byla k tomu vyměřena lhůta 6 měsíců, za Karla VI. teprve dne 17. července 1731, za Marie Terezie dne 18. srpna 1746 (tedy 8, resp. 3 léta po korunování, 20, resp. téměř 6 let po nastoupení vlády); zachovány při tom určité zásady a předpisy, jež dvorská kancelář ve 12 bodech zvláště uváděla. Na nejvyšším rozhodnutí prý tedy závisí, zdali a kdy stane se vyhláška, a jaká bude lhůta k žádostem; avšak za příčinou značných tax bude prý delší lhůta vítaným dobrodiním, zejmena pro chudá poddaná města, obce a řemeslnické cechy v dědičných zemích českých, vzhledem ku přestálým válečným útrapám a k dlužným berním.

Spojená česká a rakouská dvorská kancelář tedy přímo nehájila dosavad zachovávaného obyčeje českých zemí, ponechávala věc na libosti panovníkově, avšak tomuto nezbývalo než zaujmouti buďto příznivé neb odmítavé stanovisko k starobylému odkazu státoprávnímu. Jest jistě pamětihodno, že i po vydání Obnoveného zřízení zemského, dle něhož korunování nebylo podmínkou legitimního nastoupení vlády, přec až do časů Josefa II. — tak jak to v Uhrách i napotom ještě zůstalo platnou zásadou — udržovalo se v Čechách vždy ještě mínění, že do pravdy jediné král korunovaný, t. j. takový, jenž byl posvěcen a v plné držení zděděného trůnu uveden a jenž byl přísahal zachovávati privilegia a svobody svého království, jest povolán s pravou plnou mocí potvrzovati jednotlivá privilegia. Avšak za Josefa II. nadešel čas, kdy tohoto starobylého státoprávního odkazu šetřiti se přestalo, kdy byl jednoduše odsunut stranou. Při tom i způsob, jak již samo okolí císařovo k němu se zachovalo, jest v skutku zajímavý. Když ve státní radě byl hotoven obvyklý ***výtah*** z přednesení dvorské kanceláře, pravilo se v něm v pří-

čině konfirmace privilegií, že v Čechách bývala pro žádosti stanovena lhůta 6 měsíců — a patrně schválně ***potlačeno***, že konfirmace děla se tu teprve po korunování (!); ve výtahu státní radou pořízeném nebylo o korunování ani zmínky, buď že původce výtahu sám k němu zaujímal nepřátelské postavení, nebo že tak učinil z nadbíhavé ochoty k vědomé nebo předpokládané nechuti panovníkově ke korunování. Ze státních radů pak již nikdo nepoukázal k tomu, že tu vždy předcházelo korunování; i není nemožno, že císař, když se rozhodoval, ani pravého stavu věci neznal.

Rozhodnutí císaře Josefa ze dne 26. ledna 1781 znělo prostě v ten smysl, že při obnovení investitur slušelo se držeti starého pořádku, kdežto k žádostem za potvrzení privilegií byla určena lhůta jednoho celého roku, arci beze zmínky o korunování. Ostatně císař vyhradil si, aby v každém případě, nechať šlo o potvrzení privilegií aneb jeho odepření, podávalo se přednesení k jeho vlastnímu rozhodnutí.[17]) Privilegia pak potvrzoval ovšem z královské moci české, jakožto »panující« král český (regierender König zu Böheim.[18])

Bylo arci povinností českých stavů, aby přímo a zřejmě žádali za korunování. Ale jest to z části záhadou, proč se tak nestalo. Víme toliko, že hned v lednu 1781 někteří ze stavů žádali nejvyššího purkrabí Karla Egona knížete z Fürstenberga, aby jim u dvora vymohl dovolení, by směli k císaři vyslati deputaci s blahopřáním k nastoupení vlády. Dvorská kancelář (dne 26. ledna) neradila vyhověti této žádosti, poněvadž prý takové deputace při nastoupení vlády nebyly obvyklé a stavovské domestikální pokladně vzešly by z toho veliké výlohy. Naproti tomu státní rada tenkráte ujímala se stavů. Zejmena český šlechtic František svob. pán Kressl z Qualtenberka mínil, že deputace nebude domestikální pokladnu ani poplatnictvo nic státi, arci prý závisí na císařově milosti, chceli vyhověti přirozenému a povinnému přání svého království, anoť prý shodovalo se slušně s povinností a vděčností, jelikož císař byl království tomu prokázal zvláštní přízeň a milost za hladu a nemocí (r. 1771) a konečně také ve vlastní osobě převzal jeho ochranu proti Prusku (r. 1778). Sám osvícenec Tobiáš Filip svob. pán Gebler radil dopřáti stavům českým této »potěchy« (nebudeli poplatníky nic státi), spatřuje v žádosti jejich potvrzení povinné jich oddanosti. Avšak císař rozhodl se dne 1. února 1781 takto: »Milostivě přijímám projevenou dobrou vůli za skutek sám, a chci stavy tohoto vyslání sprostiti.« [19])

Císař Josef přirozeně nepřál veřejným okázalostem a slavnostním formám, k jakým bylo možno počítati vítání nového panovníka a blahopřání k jeho nastoupení vlády. Ale snad šlo o něco více: lze se domýšleti, že stavové při té příležitosti zároveň chtěli císaře prositi, aby se

[17]) Archiv dv. kanc. IV. D 7, opis v zem. archivu; akta státní rady 1781 č. 162. O císařově rozhodnutí vydán dvor. dekret z 27. led. 1781, v kopiáři gub. str. 91.; Rothova sbírka zákonů čes., sv. I., č. 33.

[18]) Mimo jiné viz na př. potvrzení privilegií Pražských židů z 11. ledna 1782, v Čelakovského Privilegia měst Pražských, str. 710—2.

[19]) Archiv min. vnitra I. A 2., opis v zem. archivu; k tomu akta státní rady r. 1781 č. 219.

dal korunovati za krále českého,[20]) — a byloli tomu tak, císař odmítnutím deputace předešel již také přednesení podobné prosby. A stavové již utichli; snad už byli s dostatek zpraveni, že všeliké úsilí pohnouti císaře Josefa, aby se dal korunovati, zůstane bez úspěchu. Stejné jednání jeho s Uhry a zejmena pozdější jeho nakládání s korunou Svatoštěpánskou může aspoň sloužiti za doklad pevného jeho odhodlání. Známe jediný výjimečný doklad, že císař Josef snad nemínil korunování české pro budoucnost úplně odstraniti, byť i pro svou osobu podrobiti se mu nechtěl. Když totiž dvor. dekretem z 8. března 1782 zrušil benediktinský klášter ženský u sv. Jiří na hradě Pražském, tu právo kněžny abatyše Svatojirské, aby královně české při korunování stavěla na hlavu korunu, přenesl na kněžnu z ústavu šlechtičen na Hradčanech, a kdy by té nebylo, na šlechtičny z ústavu na Novém městě Pražském.[21])

Jestliže stavům českým v lednu 1781 šlo o projev vděčnosti a blahopřání císaři Josefovi, nebylo to tehdáž v odporu s poměry. Nastoupení to namnoze právě budilo v Čechách znamenité naděje, tím více, že Čechy u Marie Terezie zvláštní přízně nepožívaly. Stačí zejmena připomenouti, kterak vítal nového panovníka český dějepisec Frant. Martin Pelcl v »Kronice Čech pod vládou římského císaře a krále českého Josefa II.« Kdežto proti Marii Terezii sestavil dlouhou řadu stížností a končil slovy: »Bohužel, bohužel, nemohu nic zaznamenati, co by tato veliká královna byla učinila a zřídila k dobru naší vlasti,« — naopak neopomenul ihned uvesti výrok, jejž prý Josef byl hlasitě pronesl po pohřbu své matky: »Vidím, že Vídeňáci jsou k mé matce nevděčni, a neukazují mně dobrého srdce. Snad Čechové budou mě více milovati,« i dodával Pelcl v radostném vzrušení: »Přijď, mocnáři! přebývej u nás, budiž druhým Karlem IV. Budeme tě právě tak vzývati, jako předkové naši Karla IV. vzývali a milovali.« A k měsíci lednu 1781 Pelcl znova zaznamenal si zprávu, že prý císař veřejně říká: »Musím svým ubohým Čechům pomoci, byli dost dlouho utiskováni,« a že lze čekati počátek květu a lesku Čech. V skutku vzpomeňme si, že císař Josef koncem března 1781 zamýšlel obnoviti správní a soudní svéprávnost zemí českých, kterou byla Marie Terezie porušila, že chtěl tehdáž zříditi tři dvorské kanceláře: rakouskou, českou a uherskou, tak aby soustředily v sobě politické, finanční i soudní záležitosti svých zemí, a jen některé záležitosti celého mocnářství byly by připadly společnému finančnímu ministru.[22]) A když v Čechách jmenoval nového

[20]) Aspoň spisy o zamýšlené deputaci uloženy jsou v archivu dvor. kanceláře v sign. I. A 2. pod záhlavím »Krönung der böhm. Könige Maria Theresia u. Josef II.« — Rovněž tak po smrti cís. Josefa stavové čeští zvolili čtyrčlennou deputaci k Leopoldovi s blahopřáním k nastoupení vlády a spolu výslovně s prosbou za korunování; dle zprávy nejv. purkr. hr. Cavrianiho nejv. kancléři hr. Kolovratovi z 30. břez. 1790, tamže I. A 2., opis v zem. archivu.

[21]) Dvor. dekret z 8. břez. 1782 v kop. gubernia str. 41.; Rothova sbírka zákonů I., č. 367., Kropáčkova II., 129. resp. 268. — Poslední volba kněžny abatyše kláštera Svatojirského stala ještě se svolením cís. Josefa dle dvor. dekretu z 7. dub. 1781 (kop. gub., str. 67).

[22]) O tomto neprovedeném plánu srov. pojednání: »Dílo centralismu« v Osvětě r. 1888, str. 601—603. Blíže vylíčíme věc letos na jiném místě.

nejvyššího purkrabí Františka Ant. hraběte Nostice, pravil ve vlastním listě ze 17. listopadu 1782, že mu svěřuje Čechy, »srdce mocnářství« . . .

Zdali a v kterém směru veliké ty naděje Čech do císaře Josefa opravdu se splní, to arci nezáviselo pouze od okolností, dáli se korunovati za krále českého čili nic, neboť i bez korunování mohla tu ještě býti pravá přízeň k zemi, právě tak jak i vláda krále korunovaného mohla býti zemi nepřízniva. Pominutí korunování hleděli si tedy v Čechách vysvětliti tak, že nesměřovalo přímo na ujmu země (však také Uhry neměly krále korunovaného), hlavně z osvícenského nedbání zevnějších forem a obřadů, zvláště snad církevních. Tak praví se v obšírném popise Prahy z r. 1787, po vylíčení korunovacích obřadů, že císař Josef »dosavad« ceremonie té pominul ze zásady, že jeho práva na dědičné státy nemohou nabyti větší váhy případnou nádherou korunování, a že mírný a spravedlivý spůsob vlády má na lid větší vliv než bleskot korunovacích slavností. Také prý sprostil poddané holdovací přísahy v tom přesvědčení, že toliko láska má přiváděti k vykonávání povinností věrnosti, poslušnosti a poddanosti.[23])

Nicméně císař nebyl tak naprostým nepřítelem zevnějších forem a slavností, aby proto jediné zamítal korunování. Aspoň lze připomenouti, že v některých případech i s důrazem neb okázalostí ukazoval se býti králem českým, a dokonce jako takový uspořádal na hradě Pražském některé slavnosti.

Tak k nařízení jeho z jara r. 1782 nejvyšší purkrabí kníže Fürstenberg s dvořany z Vídně vyslanými konal v královském hradě Pražském pilné přípravy pro očekávaný příchod syna carevny Kateřiny, velkoknížete Pavla Petroviče a choti jeho, kteří při návratu ze své italské cesty měli zde na podzim slavně býti přijati a hostěni. Císař mínil v září jako jiná léta držeti vojenské ležení a cvičení v Hloupětíně, potom na hradě Pražském slavnostně propůjčovati léna koruny české, k čemuž již dal volati majetníky dědičných úřadů království českého, i konečně pořádati jiné slavnosti na počest hostí. Posléze však nejvyšším vlastním listem z 18. srpna t. r. všechny ty slavnosti byly odřeknuty; vysocí hosté přišli pak do Vídně, kde ke konci listopadu uspořádána pro ně veliká slavnost v oranžerii Schönbrunnské.[24]) Za to v září 1783 po odbytém vojenském ležení v Hloupětíně došlo v Praze ku propůjčování zahraničných lén koruny české se vší nádherou: dne 13. t. m. přijímal léno vyslanec knížete Schwarzburgského, pak dne 15. září vyslanec vévody saského (Sachsen-Gotha), a to, jak víme, stalo se ve velikém sále (vedle choru kostela Všech svatých), kde císař Josef usednuv na královský trůn a obklopen královskými dědičnými úředníky i vůbec stavy českými slavně vykonal příslušné obřady propůjčovací.[25]) Podobně i následujícího roku 1784 císař Josef z ležení Hloupětínského přišel dne 14. září do Prahy v průvodu jednoho prince anglického a biskupa Osnabrückého, a ku poctě princově dával dne

[23]) Beschreibung von Prag, 1787, ve 2 svazcích; viz I., str. 243—257.

[24]) O tom několik dvor. dekretů v guberniálním kopiáři.

[25]) Viz rukopisnou kroniku Pelclovu a spis kanovníka Praž. Josefa Locatelliho (v arch. kapit., opis v zem. archivu). Též Beschreibung von Prag 1787, I., 258.

19. t. m. nádherný ples ve španělském sále; také sám v maškaře se ho účastnil, a počítalo se na něm 1500 mask, jelikož i lepší měšťanské kruhy byly připuštěny a hojně pohostěny; i stál prý ten ples na 16.000 zl.[26])

Při dvorských slavnostech r. 1783 šlo zároveň o vykonávání práv koruny české naproti některým knížatům zahraničným. Ale i v jiných případech byl císař toho pamětliv, aby přivedl ku platnosti lenní výsost králů českých. Tak hájil práv koruny české i v příčině lén v Horní Falci a Bavorsku. Známo, že také (dle Vladislavova privilegia r. 1499 na neodcizování od koruny) vymohl si r. 1781 svolení stavů českých, aby mohl kurfirstu falckému (vévodovi bavorskému) postoupiti léna Schönborská v říši.[27]) Zároveň dbal toho, aby kurfirst Karel Theodor, na nějž r. 1778 byly spadly Bavory, nebyl nazýván kurfirstem bavorským nebo falckobavorským, nýbrž pouze kurfirstem falckým, poněvadž prý s vévodstvím bavorským hodnost kurfirstská nikdy spojena nebyla; pouze neprávem na újmu Čech bylo se o to druhdy pokoušeno.[28]) Neméně staral se císař o to, aby ničím nebylo rušeno právo krále českého k vrchnímu dozoru nad katolickými ústavy a kláštery v Horní a Dolní Lužici (jus supremae advocatiae et protectionis), zejmena dle smlouvy z r. 1773.[29]) Naopak z toho, že diecése Řezenská vztahovala se na území Čech, resp. Chebsko, které bylo již okresem

---

[26]) Vedle Pelcla i Cornova, Stransky's Staat von Böhmen, VI., 238. Za tohoto pobytu deputace soukromé společnosti nauk žádala císaře za povýšení na veřejnou, i byla pak v prosinci t. r. jmenována »královskou« českou společností nauk. — Z pozdějších let nevíme o slavnostech na hradě Pražském. V září 1786 císař pouze prohlížel v Praze veřejné budovy (jako již r. 1783 byl učinil), hlavně za příčinou užití a upravení zrušených klášterů; tu také byl v stavovském divadle přítomen představení české komedie.

[27]) Hock, der österr. Staatsrath, 168. Kurfirst falcký zejmena pro léna v horní Falci dovolával se smlouvy z r. 1465, aby byl dispensován od osobního přijetí léna (srov. dvor. dekrety z 30. července, 4. září, 29. list. 1781 v kop. gub.). — Rovněž dle dvor. dekretů z 14. července a 22. října 1781 (kop. 50; 94) mělo Pražské gubernium skrze hraničnou komisi a krajského hejtmana Loketského bdíti, aby se nestalo nic na ujmu juris advocatiae koruny české nad bavorským klášterem Waldsassen, ačkoli se strany Bavorska vedl se o to spor. Za to při vydání patentu o krajských hrdelních soudech stanovil dvorský dekret z 20. srpna 1787: dass in Betreff derjen. höheren Gerichtsbarkeit, die als böhm. Lehen über verschiedne im Bayreuthischen u. Pfälzischen gelegene Lehengüter u. Unterthanen von der Krone Böhmen verliehen worden, alles in statu quo zu belassen sei (kop. norm. 1786—7, 419).

[28]) Srov. Právník 1893, str. 15. — Vévodové bavorští po klatbě Fridricha V. falckého (zimního krále) drželi dočasně kurfirství falcké (páté), až do smrti Maximiliána Josefa dne 30. prosince 1777; to pak spadlo zase na linii Rudolfinskou z Dolní Falce. Této dostalo se mírem Westfálským nového osmého hlasu kurfirstského, dokud na ni hlas pátý nespadl.

[29]) Dvor. dekretem z 1. dub. 1782 (kop. gub., str. 2.) bylo českému guberniu uloženo bdíti, aby ze strany Saska nic proti tomuto právu nebylo podnikáno; srov. i dvor. dekrety z 3. srpna a 7. pros. 1782 (kog. 18; 21). Dle dvor. dekretu z 10. srpna 1782 (kop. 214) císař diplomem z téhož dne potvrdil volbu abatyše Mariensternské »als regierender König zu Böheim u. Marggraf in Oberlaussnitz.« Děkanu Budišínskému na základě dvor. dekretu z 10. července 1783 (kop. 50) mělo Pražským arcibiskupem ob čas býti delegováno duchovní vedení čtyř katolických far v Hor. Lužici.

českým, nesmělo vyplynouti nic na újmu svrchovanosti koruny české.[30]) Rovněž tak hledělo se nezadati ničeho z práv korunních v pohraničných sporech a záležitostech.[31]) Při ustavičném říšském sněmu Řezenském zastupovány zájmy království českého českým vyslancem kurfirstským.[32])

Nad jiné pozoruhodno jest, kterak císař Josef sám dvorským dekretem z 27. července 1782 vyvrátiti dal bludné domnění českého gubernia, jako by království české potřebovalo nějakého privilegia de non evocando, neboť takové privilegium předpokládalo by vlastně podřízenost nebo poddanost, a o takové prý *»při Čechách jakožto neodvislé říši« nikdy* a nanejméně naproti králi pruskému řeči býti nemůže. Totéž nejvyšší rozhodnutí bylo také veřejně vyhlášeno v čísle 71. sbírky zákonů soudních pod datem 3. srpna t. r. Podnětem byla žádost veřejného inkvisitora v Kladsku za vydání české poddané ze zločinův obviněné, jež ovšem byla odmítnuta na základě původního vlastního práva státního, aniž bylo na místě dovolávati se snad nějakého privilegia z vyšší moci, tedy snad privilegia uděleného říší německou.[33]) Tomuto zcela správnému a důslednému stanovisku ani nebylo veskrze hned porozuměno: Moravští stavové ve svých desideriích z r. 1790 naopak žádali, aby nejv. rozhodnutí z 3. srpna 1782 č. 71 sb. z. s. zase bylo zrušeno, a privilegium de non evocando v českých zemích v platnosti

---

[30]) Na př. když konsistoř Řezenská činila námitky proti projednávání pozůstalosti faráře ve Frauenreitu magistrátem Chebským, byla dvor. dekretem z 1. září 1786 (kop. 315) odmítnuta na nové Josefinské soudní a jurisdikční předpisy: »Die vom Consistorio angeführten ***Reichsgesetze*** können ***besonders in dem Königreiche Böhmen*** nicht wirken.« Dle dvor. dekretu z 15. října 1789 (kop. norm. 611) mohli »v uzavřeném území« království českého, Chebsko v to počítaje, býti ustanovováni pouze kněží dle zdejších předpisů vychovaní. — Pokus r. 1787 přivtěliti Chebsko arcidiecési Pražské nezdařil se, avšak biskup Řezenský musel v Chebu zříditi samostatného duchovního komisaře (srov. Kürschner, Eger u. Böhmen. 183; Frind. Gesch. der Bischöfe u. Erzb. v. Prag, 266). Také budiž připomenuto, že císař Josef zrušil Chebské purkrabství; viz naše Krajské zřízení, II., 150—1.

[31]) Gubernium s hraničnou komisí nejednou hotovilo protestační a dehortační listy; tak zejmena naproti markraběti Bayreutskému, viz dvor. dekret z 10. března a 7. dubna 1781 (kop. 25; 12). a z 6. února a 19. dubna 1782 (kop. 14; 116). Také mělo na péči hraničnou obchůzku mezi královstvím českým a zeměmi bavorskými a hornofalckými dle hlavní hraničné smlouvy z r. 1764; dv. dekret z 26. října 1782 (kop. 133) a z 26. června a 23. října 1783 (kop. 103, 92).

[32]) Vyslanec ten (kön. kur-böhmischer Gesandte) požíval přednosti před rakouským direktoriálním vyslancem. – Naproti tomu vyslanec v Římě slul vyslancem »království a zemí« (dle schematismů 1786 a 1788).

[33]) Dvor. dekret z 27. července 1782 v kop. gub., 130: »Wobeinebens Ihre Mt. allergnädigst anbefohlen haben, ihm k. Gubernio den Irrwahn zu benehmen, als ob in dem Königreich Böhmen ein Privilegium de non evocando existire, massen dieses eine Unterwürfigkeit in sich schliesse, welches jedoch bei Böhmen ***als einem unabhängigen Reiche*** nie und am wenigsten in Ansehung des Königs in Preussen anwendbar sein kann, dem sich also das Gubernium nicht allein selbst nachzuachten, sondern auch die Granitz-Commission hiernach anzuweisen haben wird. — Také appellační soud měl dle toho býti poučen. Kladskému inkvisitoru měl se poslati pouze ověřený opis examinis summarii obviněné Rakovnické poddané Anny Marie Mackové, a naopak měly se vyžádati jeho výslechy za příčinou platnějšího zavedení další inkvisice.

zachováno. Avšak dvorská komise zákonodárná dne 11. listopadu 1790 prohlásila, že není žádného důvodu, proč by moravští stavové měli žádati zavedení takového privilegia na újmu neodvislosti království, jelikož v skutku obsahovalo by v sobě poddanost naproti cizímu státu jakožto evokantu; byli prý asi v témže bludu jako české gubernium r. 1782, jež bylo poučeno, že evokace českého poddaného místa nemá nikoli ex privilegio, nýbrž sama sebou za příčinou neodvislosti království českého, tedy jure proprio.[34]) Pokud naopak běželo o vydávání cizích zločinců vlastnímu jejich státu, jednalo se dle reciprocity, a v příčině Saska zvláště dle t. z. dědičné smlouvy jeho s královstvím českým z r. 1587.[35])

Dle těchto dokladů netřeba pochybovati, že císař Josef II. v otázkách zevnějšího státního práva nepomíjel hájiti svrchovanosti a lenní výsosti Čech; možno připojiti, že také v některých vnitřních záležitostech jednal výslovně z královské moci české, ovšem s podpisem hodnostáře, který napořád slul »král. českým nejvyšším a rakouským prvním kancléřem.« Dvorským dekretem z 26. listopadu 1781 sice »z důležitých příčin« zrušil v českých zemích povinnost stavů ku přísaze dědičné poddanosti (Erbhuldigungseid), která dosud dle Obnoveného zřízení zemského A 2 konána králi českému a jeho dědicům, budoucím králům českým.[36]) Avšak inkolát pro »dědičné království české a země jemu přivtělené,« tedy celé koruně společný, byl i dále udílen z král. moci české; a dvorským dekretem z 11. srpna 1783 č. 174 sb. z. s. císař také výslovně zachoval závazek skládati obvyklý revers k zemi (dle Obnoveného zřízení zemského A 20) před súčastněním se stavovských práv.[37]) Za příkladem

---

[34]) Nota z 6. listopadu a odpověď komise ke spojenému dvor. úřadu z 11. listopadu 1791, v arch. dvor. kanc. IV., H 2, opisy v zem. archivu.

[35]) Ačkoli tato Erbeinigung zavazovala ke vzájemnému vydávání zločinců, nebylo toho ze strany Saska vždy šetřeno, v. dvor. dekret z 7. ledna 1783 (kop. 85). Dvor. dekret z 18. března 1782 (kop. 144) kázal inkvisici emigranta Donatha v Čechách se usídlivšího provésti spíše zde, »als in der Lausnitz, welches Land ohnehin ein böhmisches Lehen ist;« a týž pak dle dvor. dekretu z 16. list. 1782 (kop. 73) vůbec neměl Sasku býti vydán.

[36]) Dv. dekret z 26. listopadu 1781, gub. kop. 87; Kropáček IV., str. 400, Roth I., č. 270. Pelcl praví, že se tak stalo proto, že každý poddaný je panovníkovi povinen věrností ex natura rei. Srov. výše před notou 23. uvedené místo z Beschreibung von Prag 1787. Přísahu takovou konali dosud nejen nově přijatí »obyvatelé« (incolae), ale vůbec osoby panského a rytířského stavu, kdykoli dosáhly 20 let, dle reskriptu z 12. dubna 1753 teprve po dokonaném 24. roce. Nařízením císaře Josefa nebylo vyloučeno osobní holdování při korunování.

[37]) Dv. dekret z 11. srpna 1783, též u Kropáčka IV., str. 400 a Rotha I., č. 894. Moravské gubernium navrhlo zrušiti revers k zemi, tak jako bylo zrušeno dědičné holdování; i bylo o tom vyžádáno zdání českého gubernia a úřadu zemských desk (dv. dekret z 2. května 1783, kop. 10). Když potom revers k zemi byl zachován, tu k docílení jednostejnosti ve všech českých zemích měl revers v Čechách obvyklý býti zaveden též u moravsko-slezského gubernia; po zrušení úřadu desk zem. podáván guberniu a pak ingrossován u král. zemského soudu (dvorský dekret z 4. září 1783, kop. 17). — Po zavedení tolerance katolíků mohli také tito na základě král. dispense nabyti inkolátu: tím způsobem zase prvým protestantským pánem v Čechách stal se v listopadu 1784 kníže Kristian August z Waldecka

Marie Terezie udílel sice šlechtictví platné pro »všechna dědičná království, knížectví a země;« nicméně r. 1783 povýšil Karla Josefa říšského hraběte Palma do knížecího stavu »dědičného království českého a přivtělených zemí,« tak aby i jeho mužští potomci dle prvorozenství požívali předností knížat »v královských českých dědičných zemích.«[38]) Podobně diplomem ze dne 3. května 1786 »z královské moci jako panující král český« povýšil panství knížete Lobkovice Roudnici n. L. na knížectví a ozdobil je titulem vévodským.[39]) Rovněž uvedli jsme již, že císař Josef všeliká privilegia potvrzoval jako panující král český, kdežto dříve činívali to teprve králové korunovaní. Mimo to jako při tak zvaných německých lénech (in curte neb extra curtem), tak i při českých lénech dbalo se o obnovení investitur z královské moci české dle předpisův Obnoveného zřízení zemského.[40]) Léna udílená knížetem arcibiskupem Olomouckým neměla již slouti léna duchovní, nýbrž královská česká podléna.[41]) Z druhé strany císař připouštěl svobodění malých lén, kdežto lenní soudy změnily se z části reformami soudními. Vedle toho i desky zemské měly se zaříditi nóvě dle vzoru Rakous; avšak pokud byly »archivem říše,« t. říše české, měly k tomu cíli zachovati se nadále.[42])

Ostatně bylo by lze vyhledati i další doklady, než které jsme měli po ruce, jež svědčily by stejně, že v mnohých ohledech císař Josef II. jednal výslovně jako král český a že kladl důraz na státní individualitu a svrchovanost koruny české. K tomu právě poukázati bylo na místě, jelikož věc je méně známa než okolnost, že Josef nedal se za krále českého korunovati. Jinak nemůže zde býti naším úkolem, ukázati blíže též na rub podávané zde líce, totiž k tomu, jak týž panovník naopak ve mnohých vnitřních ústavních otázkách jednal absolutisticky a centralisticky. Proto také netřeba zde pronášeti úhrnný konečný úsudek o panování císaře Josefa u nás, jenž by v rozličných ohledech

---

[38]) Dvor. dekret z 24. července 1783, kop. 230. Stalo se tak vzhledem k tomu, že Palm věnoval 500.000 zl. ke zřízení nalezince a všeob. nemocnice v Praze.

[39]) Desky zemské, 569, D 30: »aus königl. Machtvollkommenheit als regierender König in Böheim.« Srov. 734 H 21.

[40]) Dle dvor. dekretu z 20. června 1783 (kop. 90) obnovení českých lén dělo se podle reskriptu Marie Terezie z 27. listopadu 1747, nikoli dle patentu z 1743, jenž týkal se pouze lén německých. Lenní povinnosti oněch plněny u král. českého soudu dvorského, nikoli u dvor. kanceláře, kdežto německá léna stála pod appellačním soudem jakožto německým lenním hejtmanstvím; srov. i dvor. dekrety z 1. dubna a 10. srpna 1782 (kop. 3; 38). Gubernium sice také dostávalo přípisy cizích vlád ve příčině německých lén, ale mělo je dodávati německému lennímu hejtmanství, dle dvorského dekretu z 21. srpna 1783 (kop. 102).

[41]) Dle Cornovy (Stranský's Staat von Böhmen, VI., 44) nařídil tak císař Josef, jelikož jemu jako českému králi záleželo na důstojnosti jeho koruny. Bylo prý to nejvhodnější pojmenování, poněvadž biskupství Olomoucké bylo vždycky lénem koruny české; aniž prý zasahovalo se tím do práv církevních.

[42]) Dvor. dekret z 1. října 1789 (kop. norm. 579): »jedoch mit Beibehaltung des bestehenden *Reichsarchivs.*« Podobně již dvor. dekret z 7. ledna 1782 (kop. 34) uznal, že desky tvořily zároveň »archivum publicum des Landes,« kam vtělovaly se všechny veřejné listiny a dokumenty vztahující se na statum publicum a zemskou ústavu.

asi nezněl stejně. Avšak když jsme již poukázali k velikým nadějím, jaké v Čechách k tomuto panovníku namnoze byly chovány při jeho nastoupení, budiž nám dovoleno krátce připomenouti, jak se naň pohlíželo ke konci jeho vlády.

Jaký to obrat nastal ponenáhlu u těch, kdož v Čechách panovníka toho byli až s nadšením vítali! Slunce vzešlo tak krásně, a zapadlo v mracích a bouřích. Ke konci r. 1789 Pelcl (jakkoli ještě chválí josefinské opravy v církevním oboru) zaznamenává, jak obecná jest nespokojenost s despotickou vládou; jak »všude doutná vzpoura pod popelem«; jak zkáza hrozí mocnářství, nenastaneli změna; jak přeje se smrt císaři, od jehož vlády tolik dobrého slibováno, a doufá se v Leopolda, že jeho vláda bude lepší. Uhři prý Josefa nenávidí, Čechové ho nemilují a Rakušané se mu posmívají.

Jaká jest v tom tragika, když panovník, jenž tak sebevědomě a prudce jal se zápoliti za idey a reformy v duchu své doby, jehož vysoká mysl celá v skutku obětovala se veřejnému dobru podle vlastních názorů — (na pomníku jeho skví se nápis: »qui saluti publicae vixit, non diu, sed totus«), — když na konec ne bez vlastní viny potkává se s plným takořka nezdarem, a ještě sám umíraje odvolává část svých snah a díla svého!

Známo, že i stavové čeští, o všechnu působnost připravení, vzpružili se již k odporu a sešedše se svémocně dne 11. února 1790, sestavili spis, 60 předními pány podepsaný, kterým zřejmě žádali za obnovení stavovské ústavy v Čechách.[43]) Když císaře došla o tom zpráva, pravil prý: »Chciť jim všecko dáti, čeho žádají, jen ať mě nechají s pokojem do hrobu se uložiti.«[44]) Nejvíce pospíšili si Uhři, kteří vlastně již byli v odboji, a kde nejvíce bylo potřebí státoprávní pacifikace. Těm jedině dostalo se ústupků (ač ne ve všem) ještě za živobytí císaře Josefa rozhodnutím z 28. ledna, reskriptem z 30. t. m. 1790; mimo jiné nařízeno, by koruna Svatoštěpánská s ostatními říšskými klenoty převezena byla do Budína, a panovník byl hotov podepsati diplom inaugurální, ačkoli jsa již nemocen odmítal podrobiti se korunování za krále uherského; bylť prý bez toho »pomazaným Páně.«[45]) Císař zemřel již 20. února r. 1790, ve věku 49 let. Kdy by byl zůstal déle na živu, byl by asi také Čechám povolil částečnou restauraci, ale zdaliž by se byl dal korunovati za krále českého, jak to učinil, vrátiv korunu Svatováclavskou zase na hrad Pražský, nástupce jeho Leopold II.?

---

[43]) Dle Pelcla nepodepsali spis ten arcibiskup a generál velmistr křižovníků z bázně před císařem, kdežto Kinští učinili tak proto, že spis byl tuze zdvořilý a pokorný.

[44]) Jäger, Kaiser Joseph II. u. Leopold II., 1867; str. 297.

[45]) Obřad korunovací podnikl Josef II. pouze jako král Římský dne 3. dubna 1764 (také mladý Goethe, jak známo, byl přítomen).

Za českou knihou.

Úryvky z cesty po Švédsku a Rusku.

Podává

V. Flajšhans.

V Petrohradě, 21. ledna 1897.

Úvod.

»Tisíce a tisíce knih spálili nám jesuité, celé vozy a lodi knih odvezli nám Švédové a Sasové — tisíce tisíců knih činí tato nenahraditelná ztráta doby protireformační!« Tak obyčejně se vykládává populárně česká literární historie, v jejímž pozadí viděti v ohnivé záři pláti kolem hlavy »Koniášovy« 60.000 zničených českých knih.

Ale skutečná fakta jsou zcela jiná. Celý svůj život zpytoval a hledal Jungmann zprávy o českých knihách — a nejvýš dvě stě knih zůstalo mu záhadných. A Švédové — to můžeme říci s dobrým svědomím — neodvezli odsud snad ani tisíc českých knih. Bibliothéka kardinála Dietrichsteina mezi 10.000 svazků čítala asi 40 českých knih (katalog zachován), bibliothéka pána z Rožmberka mezi 11.000 měla českých jen 54 (katalog rovněž zachován). A v té stovce knih je sotva deset titulů neznámých.

Pravda, zle hospodařili zvláště Švédové v našich knihovnách. Roku 1642 padly jim do rukou knihovny Olomoucké, r. 1645 v Mikulově knihovna kardinála Dietrichsteina (neuměl vůbec česky) a konečně r. 1648 královská knihovna Pražská, do níž rok před tím byla odevzdána velikolepá knihovna Rožmberská, dobře skatalogisovaná archivářem Březanem. Že by se však bylo knihovnám těm nějak vandalsky ubližovalo, jest opět báje. Vůdcové švédští měli od kancléře Oxenstjerny rozkaz (a činili to, hledíce se královně zalichotiti, zajisté i bez rozkazu) knihy zasílati královně. A tak v nesčetných vozích putovala až do r. 1650 kořisť česká a moravská do Štokholma; tam čtyři léta skvěla se v královských sbírkách.

Avšak roku 1654, kdy Kristina vzdala se trůnu, nastala těmto sbírkám doba zlá. Nejlepší část knihovny odnesla Kristina do Říma, kde po její smrti r. 1689 papež Alexandr VIII. ji skoupil, rozmnožil a ve Vatikáně zvlášť postavil. O ostatek svorně se rozdělili její učenci a dvořané, každý vybíraje si, co se mu líbilo. A tak za krátko z bohaté české kořisti zůstaly jen slupky.

Kristina rozdělila také své poklady do knihoven jiných, veřejných; zejmena obdržely po částech knihovny universitní v Upsale, Åbo a Lundě, gymnasijní ve Westeråsu, Vexjö, Strengnäs a Viborgu, kathedrální ve Štokholmě. Nejvíc ovšem měla knihovna královská a po ní universitní Åboská a Upsalská.

Tato česká kořisť byla v skutku ohromná, k ní přibyla i ohromná kořisť německá a polská, tak že Švédsko v sobě soustředilo snad největší část knih celé střední Evropy. Avšak českých (česky psaných)

knih a rukopisů bylo jistě málo; již jsme ukázali, že obě největší knihovny, Dietrichsteinská a Rožmberská, neměly mezi 20.000 svazků ani 100 českých knih. Ale všimněme si dalších osudů.

Viděli jsme již, jak část knih odstěhovala se do Říma; tam dle starších zpráv je ještě jeden rukopis české bible (starého zákona), Palacký viděl tam překlad Sylviovy kroniky; z 72 rukopisů českých, které Kristina měla (tolik jich vykazuje katalog její), zachovány v Římě ještě ***dva***.

Avšak osud troskotal dále hrdou kořist českou; r. 1697 veliký požár královské knihovny Štokholmské zničil 18.000 knih a 1000 rukopisů. Roku 1827 zničil strašný požár i celou universitní knihovnu v Abo, a jen 800 knih bylo z ní zachráněno. Dvě největší sbírky české kořisti lehly tak skoro úplně popelem. Z knihovny Viborgské zůstaly po válkách rusko-švédských ***dva*** svazky! Knihovna Strengnäská prodala r. 1765 přes 1000 knih veřejnou dražbou, z knihovny královské vykoupili čeští magnáti v XVIII. století asi 133 kusy úředních akt a jeden český právnický rukopis. Tak mizela a propadala se ona kořist, která dnes ještě činí snad $^1/_6$ starých knih veřejných knihoven švédských.

Ale přes to přese všecko není ztráta české literatury tak veliká, jak by se zdálo; na základě katalogů starých i nových lze sestaviti asi tato čísla:

A. Tisky. Odjinud známých chová se dosud v švédských knihovnách 90 (některé, jako Laktifer Vodňanského a j. v několika exemplářích); odjinud známých prodáno, ztraceno nebo zničeno 30 (některé opět v několika exemplářích: bratrský kancionál z r. 1618, z Mikulova uloupený ve 2 exemplářích, prodán obojí dražbou v Strengnäsu atd.); o ***desíti*** ztracených nelze na základě nepřesných katalogů zjistiti, bylyli známy či nic (na př. Mikulovský katalog oznamuje: Böhmische Bibel absque authore et anno, Symbolum Apostolicum bohemice atd.), a jen ***pět*** neznámých dříve knih nalézáme nyní v knihovnách švédských (některé opět v několika exemplářích: Řebřík duchovní je ve Westeråsu, Strengnäsu, v Upsale, v Štokholmě atd.). Tedy celkem činila ztráta v tiscích 135, nebo, přiznámeli, že snad ještě jinde byly pobrány české knihy, nejvýš 150 knih, z nich neznámých (počítámeli i oněch 10 záhadných a připočtemeli opět rovný počet na možnost omylu) nanejvýše *20!*

B. Ještě přízniveji však vypadá bilance u rukopisů. Rukopisy měla jen královna Kristina; nelze dokázati, že by byl nějaký býval v rukou privátních; bylo jich 72. Z těch nejméně 2 jsou v Římě; jeden vykoupen, jak zmíněno, v XVIII. století, jeden zachován dosud v Upsale, tři omylem počítány za české (byly charvátské) a 21 jich vráceno ještě roku 1879 do Brna; tedy ztráta po všech těch bouřích činí *44* rukopisy. Avšak když důkladněji prohledneme číslování a řadění, vidíme, že schází vlastně jen 40 rukopisův a z těch že po odečtení duplikátů (Dalimila, Husovy Postilly, bible atd.) zbývá nejvýš ***šest*** anebo ***sedm*** rukopisů ztracených.

Ovšem nebylo toto vše známo v širších vrstvách českého obecenstva. Těm stále na mysli tanuly ony vozy a lodi knih, a již koncem XVII. století sháněl hrabě Nostic ve Švédsku bohemika; 133 kusy úředních listin vykoupil a vrátil zemskému archivu v Praze. Roku 1731 sháněl se již rakouský historik Pez marně po starých kronikách v Štok-

holmě a v Upsale; podobně o něco později Vídeňští historikové k historii Ursinů. V 80. letech minulého století kníže Fürstenberg marně vymáhal bohemika u švédského krále Gustava III., rovněž tak marně žádal touž dobou Ungar švédské historiky za kollaci kroniky Kosmovy. To všecko napínalo a dráždilo zvědavost.

Tu usnesla se konečně královská česká učená společnost vyslati tam svého nejslavnějšího člena. Josef Dobrovský podnikl se znamenitou podporou její r. 1792 výpravu do této tajemné Thule. On první odhalil tento obraz Saiský — a sklamání se dostavilo u něho i u jiných. Starobylé rukopisy, nové prameny dějepisné šel hledat velmistr kritiky — a našel několik rukopisů z XV., několik kronik z XVI. a XVII. století. Byla to cesta opravdu Herodotská, výtěžky byly samy o sobě pěkné — ale neuspokojovaly tužeb a snů. A odtud to sklamání, do kterého si patriarcha slavistiky dlouho naříkal. Roku 1819 pak po diplomatickém vyjednávání zhotoveny v Praze kopie dvou Štokholmských rukopisů, a tím akta uzavřena.

Dobrovský prohledl sbírky v Štokholmě, Drottningholmě, Lundě, Linkiöpingu, Skogklosteru, Upsale, Åbo a Malmö; na největším počtu míst nenašel nic, jinde tisky většinou známé, rukopisy jen ve Štokholmě (a jediný v Upsale, a o tom později se ukázalo, že také pochází ze Štokholma). A to za nepříznivých okolností; královskou knihovnu zrovna přestavovali, Upsalskou katalogisovali. Mohlo se tedy míti za to, že se snad najde více.

Tato naděje oživena zvláště náhodným objevem dr. Pečírky r. 1850. Objevil mimo jiné — dle řádných katalogů knihovních — katalogy bibliothéky Mikulovské a Rožmberské a legendu o sv. Kateřině (rukopis z XV. století). Nemaje náležitého přehledu o celé kořisti zavdal tak první podnět k novým sanguinickým nadějím. Ty potvrzovány také zprávami Lundského bibliothékáře o »stech českých rukopisů« a vedly konečně k tomu, že r. 1851 moravský zemský výbor vyslal dr. Bedu Dudíka do Švéd.

Dudík jsa opatřen veškerou historickou výzbrojí, provázen diplomatickým zakročením, podporován všemožně švédskou vládou prohledl ve čtyřech měsících všecko, co vůbec bylo lze prohlednouti; zjistil, které knihovny které knihy ztratily; shledal katalogy jejich dřívější a pozdější; stopoval jejich osud až do nynějších jejich polic a příhrádek i potvrdil a odůvodnil shledání Dobrovského ve všech podstatných punktech:

1. Na největším počtu míst: v Drottningholmě, Skogklosteru, Lundě . . . (přidal k tomu Bergshammer, Gripsholm, Göteborg, Stralsund) není jediné knihy z české kořisti;

2. rukopisy jsou jen v Štokholmě (o jediném Upsalském ukázal, že také odtud pochází);

3. ukázal bezpečně a na jisto, že ony sanguinické naděje jsou marné a nemohou býti nikdy ukojeny.

A korunou jeho práce bylo, že vlivem obou panovníků — rakouského císaře a švédského krále — veškeré české rukopisy Štokholmské byly r. 1879 vráceny zpět moravskému zemskému archivu (r. 1860

byla sem na krátký čas prostřednictvím kardinála Schwarzenberga půjčena k opsání legenda o sv. Kateřině) — a tím všecka pro nás důležitější švédská kořist vrátila se zase do vlasti. Tak rozplynula se báje o pokladech naší literatury chovaných ve Švédsku. 21 rukopisů Brněnských representuje celou tu bohatou kořist.

Má cesta.

Ale tímto shledáním Dudíkovým přece nebyla akta uzavřena úplně. Byl to jednak odpor současných badatelů: Pečírka totiž, který touž skoro dobou byl ve Švédsku na výzkumech, podával zcela jiné naděje nežli Dudík, a Dudík sám neprohledl Finska, kam také hojná kořist byla vládou švédskou dána. Kromě toho čím dále tím více doléhala touha poznati důkladněji knihovny ruské, z nichž zejmena carská veřejná v Petrohradě pohltila knihovnu Varšavskou, kde Dobrovský shledal hojně bohemik. Byla také vyslovována naděje, že nyní jsou nejen veřejné knihovny švédské a ruské lépe katalogisovány, nýbrž že snad něco najde se i v knihovnách soukromých oněch velitelů a generálů švédských, těch Banérů a Torstensonů, Königsmarků a Wrangelů . . . A zjednávalo si čím dál tím víc půdy mínění, že nutno revidovati výsledky Dudíkovy a opakovati celou cestu Dobrovského.

Nepotřebuji zde uváděti, jak někteří zástupcové veřejného mínění měli domnění a naděje až příliš sanguinické; stačí k historii mé cesty pouze zmínka, že redaktor Osvěty vzbudil ve mně první myšlenku tuto revisi cest Dudíkových a Dobrovského podniknouti. A stal se hned u Svatobora ochotným přímluvčím za podporu na tuto cestu. Měl jsem stále na paměti skrovné poměrně výtěžky cest dřívějších, až prof. Truhlář, jenž se vzácnou ochotou ujal se mé žádosti za podporu České akademie v její III. třídě, ukázal také na Petrohrad a Moskvu a tak utvrdil ve mně záměr opakovati celou cestu Dobrovského. A tak skrovný původně plán vzrostl ve velikou myšlenku, jejíž uskutečnění díky štědrosti České akademie a Svatobora bylo brzy možno.

Z příčin vedlejších nehodily se k cestě prázdniny (knihovny jsou tou dobou zavřeny atd.), ze školských nehodilo se mi jaro, a tak požádal jsem za dovolenou na zimní měsíce 1896—97. Ministeriální rada Wretschko a zemský školní inspektor Kotsmích s nevšední laskavostí a ochotou ukrátili dlouhou cestu instanční; dr. Bernhard, ředitel Vinohradského gymnasia, ujal se celé mé věci se vzácnou přízní a horlivostí, — a tak, díky všem jmenovaným příznivcům vědy a literatury, mohl jsem již koncem prosince 1896 počíti svou práci v Malmö.[1])

Připravil jsem se k této cestě, jak bylo vůbec možno; laskavostí p. bibliothékáře Patery, dostalo se mi zpráv o rukopisech Brněnských,

[1]) Byl by čirý nevděk, kdy bych nevzpomněl také zvláštní reklamy, kterou mi v každém čísle až do mého odjezdu (zdali i potom, zde nevím) ochotně a nezištně obstarával p. dr. Herben v Čase. Jelikož za nynější doby se již ani věda bez reklamy neobejde a p. Herben obstarával ji k úplné mé spokojenosti, nemohu než vysloviti mu za to aspoň zde své uznání.

dříve Štokholmských; jiným mnohým pánům jsem povinen díky za přátelské doporučení bibliothékářům a učencům švédským a ruským. Nezůstalali má cesta bez výsledků, jak následující skizzy jen stručně ukazují (podrobný účet o ní vydám v Akademii), je to arci předně zásluhou oněch pánů, kteří ve mně myšlenku tuto vzbudili, ji uskutečniti přispěli a mně na celé cestě radou i skutkem byli pomocni.

Malmö. Kodaň. Lund.

Malmö, sídlo 14 konsulů, bydliště 52.000 lidí, je jedno z nejčilejších obchodních měst švédských. Neobsahuje z české kořisti docela nic. Ani v gymnasijní knihovně, ani v městském archivu. Za půl hodiny jsi o tom úplně přesvědčen. Jak to?

Tu je ta věc, která u nás doma obyčejně není tak známa, ač již Dobrovský, Pečírka i Dudík ji důrazně vytýkali. Švédsko je totiž země vysoké kultury, vybrané zdvořilosti a pohostinné úslužnosti. Vysoké jeho vzdělání jeví se zejmena v péči o jeho školství a knihovny. Veřejné i soukromé knihovny jsou v nejlepším pořádku, výborně katalogisovány; české knihy zařazeny obyčejně v oddílu **tsjeck** mezi slavica. A to nejen snad v universitní knihovně Upsalské, královské Štokholmské a pod., nýbrž i v městských a soukromých. Knihovny spravují lidé výborně věci znalí; stát dává bohaté dotace. Za malou chvíli jsi orientován úplně; co mají, vidíš ihned. Největší české knihovny nesnesou srovnání s malými švédskými; o tom, jak se u nás na venkově ještě tu a tam s českou knihou hospodaří, raději se ve Švédsku ani nezmiňuj: nerozuměli by ti. Tu tedy nenajdeš žádné knihy na půdě ani pod kratší nohou almary; tu v rukopisných pozůstalostech nenalezneš nic nového: každý dopis je v katalogu specialisován, signován, počítán. Katalogy velikých knihoven jsou tištěné: na př. Upsalské již z r. 1796! Nesmíš si ani vzpomenouti na knihovny Pražské: v těch můžeš každou chvíli něco objeviti. Ve Švédsku ne!

Měl jsem doporučení ku prof. W. v Lundě. Za 20 minut donese tě tam rychlík z Malmö. Dovíš se, kde bydlí, a v jeho bytě dovíš se, že — odjel. Ve Švédsku totiž mají o vánocích měsíčné prázdniny. Jedeš tedy zpátky do Malmö a začneš ab ovo.

Jdeš k řediteli gymnasia. Švédové mají gymnasium — allmänna högra läroverket — zřízeno dle plánu německého, o 9 ročnících. Jen že ve vyšších třídách je dvojí oddělení: jedno s latinou, druhé bez latiny. A v posledních čtyřech třídách teprve v latinském oddělení přibývá řečtina, té však, kdo nechce, nemusí se učiti. Na př. v Malmö bylo z 34 abiturientů 15 realistů (realafdelningen sluje oddělení bez latiny), 15 latinářů bez řečtiny a 4 latináři s řečtinou. Všecka oddělení mají povinnou němčinu, frančinu a angličinu. (Ale žáci umějí francouzsky a německy asi tolik, jako naši realisté.) Nepovinné předměty mimo krasopis, kreslení, zpěv, tělocvik jsou i hudba (na varhany) a v nejvyšších třídách cvičení ve zbrani. Královským rozkazem ze dne 19. srpna r. 1895 řídí toto cvičení (šerm fleuretem a šavlí, střelbu do terče, slu-

žební reglement a nauku o zbrani) důstojník vojska; dohlíží (v Malmö) major posádky. Prázdniny hlavní, tříměsíční, o vánocích měsíc, o velikonocích týden. Toto zařízení nezdá se ti zrovna špatné. Pan ředitel Löderbaum mluví francouzsky a německy; vyložíš mu, proč přicházíš; ihned jde s tebou k znalci češtiny lektorovi (tak slují zde gymnasijní učitelé) dr. E. Petersonovi. Pan dr. E. Peterson zná Prahu důkladně; na jeho stolku vidíš fotografie Eliščina mostu, v Lundě jsi viděl jeho překlad Sv. Čecha (»Czech Swatopluk, Berättelser arabesker och humoresker 1884«), zná se s dr. Píčem, pamatuje se na Bozděcha — ale česky již zapomněl. Jen »doutník, prosím,« ti s úsměvem nabídne — a oba pánové vedou tě do gymnasia.

Gymnasium a gymnasium! Ty sám učíš na gymnasiu, které jedna z prvních obcí v českém království před několika lety velikým nákladem vystavěla; viděl jsi také, že toto Vinohradské gymnasium (mluví se ovšem pořád jen o budově) je proti některým gymnasiím Pražským zařízeno královsky — tu v Malmö jsi na venkově. Ale smekneš před jeho zařízením. Velkolepé nádvoří, živým plotem ohraničené, uvádí tě k hlavní budově. V pravo jednopatrová tělocvična. V hlavní budově stoupáš po nádherném schodišti do předsíní. Předsíně ty — dlouhé korridory, vzduchem vytápěné — jsou šatny žáků; ve zdech skřínky na galoše. Vstoupíš do učebny: 30 stolků se dívá na tebe. (Maximum žáků je ve Švédsku 35; proto někdy i ***tři*** parallelky.) Každý stolek má své sedadlo, pohyblivé dle polohy těla. Zásuvka stolku otvírá se ven, k učiteli; žák nemůže tropiti pod lavicí allotria. Zvláštní pohyblivý stojan na mapy a obrazy stojí v levo od tabule. Tabule ohromná zaujímá celou šířku stěny a polovinu výšky. Elegantní ventilátory doplňují vnitřek; po každé hodině vyučování desítiminutová pausa, žactvo jde do korridorů, síně se větrají. Prohlížíš síň konferenční: krásný sál, pohodlná polštářovaná křesla; vedle pak sborovnu s veškerým pohodlím, s příruční knihovnou atp. Ukazují ti knihovnu — tři prostranné sály, tištěné katalogy, placený bibliothékář (úřaduje v pondělí od $^1/_2$12—$^1/_2$1. a pak dle přání po předchozí ohlášce). Provádějí tě museem — ***devět*** velikých sálů s úplnou sbírkou zvířeny skandinavské, s krásnou sbírkou mincí, krojů, zbraní atd. Všecko, všecko je tu — jen žádná česká kniha. Na konec ukazuje ti ředitel některá materielní data: služné sboru ročně 100.000 korun (koruna asi 68 kr. r. č.), stipendia žákům 66.000 korun, tisk 1800 korun atd. Všimneš si tabulky s byty profesorů a s oznámením, kdy který přijímá návštěvy; všimneš si čísla žáků: 630; všimneš si oznámení, že gymnasijní lékař úřaduje denně od 5 do 6 — a všímal bys si snad těch věcí až do rána, kdy bys si nevzpomněl, že tu českého nemají nic a že vlastně jsi pro studium škol nepřišel. Je to všecko jako u nás, také máme třídy, knihovnu, kabinet, lékaře, stipendia, — a je to přece jako XXI. století. Altro paese, altri costumi!

Poroučíš se tedy zdvořile přeochotným a přelaskavým kollegům (ředitel — zde v Malmö — má 14.000 korun ročně, z městských dotací, profesor 4—5000 korun), pan ředitel ti ještě věnuje dva programy gymnasijní, a ty se klidně ubíráš domů. Jen ještě před spaním ze zvědavosti nahledneš do programu; vidíš tam také položku 463 kor.

81 öre premier — odměn pilným žákům. Ty sám rozdáváš jen důtky a karcery.

Druhý den, než jel vlak do Lundu, šel jsem trochu procházkou po hlavním náměstí: Gustav Adolfs Torget, a vidím, že v pravo jakýsi podivný park věnčí náměstí. Jdu dál — je to hřbitov. Pěkný, krásně zřízený; mnohé pomníky jsou na zimu zavřeny do jakýchsi dřevěných beden. A tu najednou stojím před pomníkem a na něm čtu: »Åt minnet af Georg Richard Ahlmann, professor, rector scholae i Malmö. Född 1768, död 1838. Upprest af tacksamma lärjungar.« »Postaveno od vděčných žáků« překládáš si v duchu a vzpomínáš honem, viděllis nějaký takový pomník v Praze, v Plzni, Hradci? Ne, neviděl . . .

Lund dělá dojem asi jako Hradec Králové, kdy by ovšem bylo možno srovnávati Švédsko s Čechy. Jsi tam po druhé, dnes máš s sebou lístek vždy laskavého dr. Petersona k dr. C. af. Petersens, prvnímu ammanuensovi universitní knihovny. Tu ani Dobrovský ani Dudík ničeho nenalezli, jsi přesvědčen již napřed, že tu nejsi také nic platen. Zdvořilý akademik v černé čapce se zlatým prýmkem ukazuje mi knihovnu. Stará budova s kulatou věží cihlovou — ale vstoupíš dovnitř a prosíš za odpuštění. Všecko nejmoderněji zařízeno; knihovna dle věd srovnána abecedně; není tedy třeba žádných signatur. Velice vlídný a úslužný pan Petersens podává ti úplnou zprávu: rukopisy žádné, tisk jeden, bohemik (lat. a něm. spisů, jež se českých věcí týkají) osm, z nové literatury jeden exemplář. A jsi hotov. Ten starý tisk je — bible Kralická, zde jen čtyřdílná (díl pátý — apokryfy — patrně Švédové jako protestanti zamítli, díl šestý jest v Strengnäsu; nový exemplář jest rukopis Královédvorský, vydání z roku 1829. Divíš se, že Dobrovský a Dudík této bible neviděli: i to ti vykládá ochotný knihovník. V starém katalogu je omylem zapsána jako »bibel letske« — a tak ušla pozornosti. Prohlížíš dále starý katalog i nový — nic. Z oněch 8 bohemik mají tu Lupáče, Bechlarna, Frehera, Stránského — známé věci. Divíš se zas, že jich Dudík neviděl: opět vysvětlení. Tehdejší knihovník — řídká výminka ve Švédsku — nevyznal se dobře v knihách; od 10 let je knihovna nově katalogisována. Tehdejší knihovník myslil, že knihy z české kořisti — a těch (latinských a německých) je zde hojně, skoro šestina zdejších inkunabulí — jsou české. Jsou však *latinské* — a tím se vysvětluje jeho omyl o stech rukopisů českých. Prohlížíš konečně oddíl »slavica.« Tu hojně zastoupen Dostojevský, Tolstoj; sem zařazeny Sládkovy sbírky básnické a švédské překlady z české literatury: Petersonův z Čecha 1884, Weerův ze Světlé 1894, Jensonův z Nerudy 1896. U některých latinských, z Čech pocházejících inkunabulí vidíš poznámku: »S přípisky.« Prohlédneš si je tedy: jsou to přípisky latinské. Nic českého. Jen bible Kralická a rukopis Královédvorský zastupují zde naši literaturu. Prohlédneš si ještě čítárnu — 400 časopisů vědeckých je tu vyloženo k volnému použití, — podíváš se na obrazy Lundských biskupů, které ji kolem zdobí, poděkuješ ještě jednou panu dr. Petersensovi za neobyčejnou ochotu a laskavost, — a za 20 minut sedíš zase v Malmö.

Pohodlná loď nese tě pak do *Kodaně.* Tu ovšem nic z kořisti; rukopis žádný, českých tisků a bohemik v královské i v universitní

knihovně dost. Žádný však důležitý, a na podrobné probírání méně důležitých knížek nezbývá ti času. Chceš ještě viděti Upsalu, Štokholm, Åbo, Petrohrad — jsou to tisíce kilometrů. Jdeš tedy zpět do přístavu, za půldruhé hodiny jsi doma a rovnáš věci k odjezdu.

(Pokračování.)

Duše davu.

Paběrky z novějšího dušezpytu.

Podává

Josef Kuffner.

(Dokončení.)

Jako u bytosti rozumově málo vyvinuté bývá, jest u davu velice mohutná *síla představovací.* Popudy fantasie rovnají se u hromadné duše téměř dojmům skutečnosti. A poněvadž soudnosti nemá aniž schopnosti uvažovací, podléhá dav úplně hříčkám své obraznosti: vědomí nepodobnosti pravdě na př. u něho není. Proto dav nejraději slýchá věci báječné, legendární. Zázračnost a legendárnost hrály v každé vzdělanosti velkou rolli. Zdání mělo v dějinách vždy větší význam nežli skutečnost. Nevěcnost panovala nad věcností. A bohudíky, že tomu tak bylo. Neboť jedině tento duševní stav činil široké vrstvy přístupné ideálu, bez něhož nebyl by proces civilisace ani mohl postupovati. Dav nejsa schopen jinak mysliti než pomocí obraznosti, jen obrazem dá se povzbuditi a unášeti. Proto mělo divadelnictví vždy tak značný význam u národů. Římský lid posléze jiného si nepřál, než trochu chleba a pak divadelních představení. Mělli to i ono, byl šťasten. Mohutnost divadelního dojmu záleží v tom, že celý zástup zároveň účastní se stejného niterného hnutí. Vzplane určitým směrem, roztouží se, rozčilí. Že hnutí ihned nepřechází ve skutek, jen tím lze vyložiti, že každý divák je si zároveň vědom klamu, který jím v divadle vládne. »Pouhá hra!« řekne si. Ačkoliv i tu jsou známy případy, že obecenstvo po představení si počíhalo na herce, který hrál zlosyna, aby si na něm schladilo žáhu.

Však i nejvzdělanější člověk podléhá v divadle dojmu davovému. ***Zdání*** má tu pro něj sílu i význam skutečnosti. Odtud si vysvětlete známý zjev zbožňování herců, zvláště u mládeže. Divák tak silně podléhal dojmu, že není s to odloučiti vlastnosti pouze hrané od skutečné osobnosti, která je na sobě provádí. Herce, který na divadle představuje krále, hrdiny, ušlechtilé osobnosti, vzácné povahy, miluje obecenstvo a zbožňuje jej, jako by ty krásné vlastnosti, ta výmluvnost, ta ušlechtilost a spanilost mysli, ta hloubka citů a myšlenek a vřelost povahy byly jeho vlastní peří. A zatím je známo, že třeba pravý opak bývá pravdou. Ale dojem v davu tak byl mohutný, že diváku, i když přestal

býti částí hromadné jeho duše, zůstala illuse, z jejíhož kouzla jen těžko a po mnohých teprv zkušenostech se vyprošťuje.

Na síle obrazivosti zakládali svoji moc dobyvatelé. Všecky velké události dějinné, převraty, reformace, revoluce bývaly následkem mohutných účinků na obrazivou sílu davů. Největší státníci i samovládci nacházeli v obraznosti lidu základ své moci a slávy. Nikdy si nedovolili vládnouti proti ní.

»Abych potlačil vzpouru Vendejskou, stal jsem se katolíkem,« vykládal Napoleon ve své státní radě; »abych založil panství v Egyptě, stal jsem se musulmanem, abych získal italské kněžstvo, prohlásil jsem se ultramontánem. Kdy bych měl vládnouti národu židovskému, obnovil bych chrám Šalomounův.«

Od časů Alexandrových a Césarových žádný rek neznal lépe omamovati mysl lidu, než »veliký Korsikán.« Napoleon neustále přemítal, jak by duševní zrak širokých vrstev oslňoval, zaměstnával, unášel a cele pro sebe zaujímal. V každém kroku a slově, v každé póse a každém rozkazu svém byl pamětliv zevnějšího dojmu. Také se nikdy neklamal v těchto výpočtech. Ještě na smrtelném loži hrál dokonale svoji imperátorskou úlohu.

Jak nejlépe působiti na obraznost davu?

Především třeba se vystříhati všeho, co má za účel působiti na rozum a soudnost. Žádným učeným výkladem právním nepřemlouvá Antonius dav kolem mrtvoly Césarovy, aby jej přesvědčil, že třeba pomstíti jeho smrt. Přečetl Césarovu závěť, odhalil rány na jeho těle, a vášeň už zalomcovala zástupem.

Co účinkuje na obraznost, co dojímá nebo působí slnivě nebo tajemně, vše uchvacuje dav. Jednoduché, hotové události: velké vítězství, velký div, velký zločin, velká naděje a pod. Třeba ukázati věc, jmenovati ji prostě, netahati se s příčinami nebo důvody. Nevykládati nic a nedokazovati teprv. Sto drobných událostí nezůstaví dojmu žádného. Jedna velká unese, rozdrtí, zkruší. Neštěstí, při kterém zahynul rázem velký počet lidí: velký požár, shroucení stavby, výbuch, zemětřesení — způsobí ohromnou paniku. Influence, která tisíce lidí o život připravila, nezanechala na venek žádného dojmu. Věc sama nikdy nevzbudí dojem, sensaci, effekt — jenom její forma, zdání, ***obraz.***

Na mysl davu působiti znamená ***na jeho obraznost*** působiti. Nikdy na soudnost. Nejsouli obrazy po ruce, jsou aspoň slova, která obrazy vzbuzují. Dovedně užiti slova, aby vzbudilo obraz — v tom záleží všecko umění řečnické. Často slovo, jehož smysl a pojem je úplně nejasný, nevymezený, neurčitý a tajemný, má právě největší účinek na obraznost: taková je většina hesel politických, jimiž se zvedaly vůle davů. Kde je bližší definice slov a pojmu, jako: socialism, rovnost, svoboda? Jsou to ve své podstatě nejsložitější společensko-politické pojmy, celé svazky nestačí na jich vymezení, a přece lze jimi nejsnadněji uchvacovati davy. Vznětlivá mysl se rozehraje, zrovna magicky působí ty dvě tři slabiky, jako by v nich obsaženo bylo rozřešení nejtěžší záhady.

Marný je boj rozumu a duvodu proti jistým slovům a heslům. Slovo proneseš před tváří davu, a jakmile vysloveno, na všech lících

se vyjasní, jako by slunce vzešlo, záře se rozleje, posvátné teplo naplní prsa všech a hlavy v úctě se kloní. Žádný důvod rozumový nemá té síly a moci okouzlující. Jistá slova jsou jako elektrický knoflík, jejž smáčkneš a kouzelný stroj obraznosti koná svoji povinnost.

Někdy se stává, že slovo jindy mocné působením nějakých okolností přišlo o svůj úvěr, nebudí už nadšení jako dříve. Naopak účinek jeho v pravý opak se zvrátil, v nechuť, opovržení nebo posměch. Však pozor! Ne věc, ne obsah slova, ne jeho smysl a význam budí ty nelibé city. Jenom slovo samo! Pomoc je tedy lehká. Třeba věc samu jenom ***pojmenovati jinak***. Dáti jí nové jmeno, jiné slovo podložiti, a je zase dobře! Těmto pochodům davové duše rozuměli jistí státníci. Právem historikové francouzští vyčetli konsulátu i pozdějšímu císařství, že neměly jiného na práci, než odstraňovati jistá nepopulární slova a hesla a nahrazovati je jinými, zvučnějšími. *Věc* zůstávala jedna. Staré instituce převzaty, ale s novými jmeny. Dobře volené slovo vykoná divy. Taine připomíná, že pod rouškou populárního hesla svobody a bratrství provozovali Jakobíni despotism, který byl »hoden státu Dahomejského, soudnictví, které svým ukrutenstvím zastiňovalo samu inkvisici, a krvavé oběti lidské, jaké svou početností se rovnaly hekatombám starého Mexika.« Umění advokátů na př. záleží hlavně v obratném užívání, t. j. obracení slova.

Od počátku vzdělanosti lidová mysl vždy podléhala přeludům, illusím. Tvůrci přeludů ctěni bývali jako božstva, stavěli se jim chrámy, pomníky a oltáře. Jindy přeludy náboženské panovaly, pak filosofické zavládly, dnes sociální jsou na řadě a planou v myslech zástupů pochodujících za záměry civilisace. Úloha mudrců vždy v tom záleží, probouzeti národy z dotyčných snů. Stavěli se kdysi proti náboženským, a staví se na základě důvodů rozumných proti dnešním sociálním. Ale vždy marně. Rozum je slabá zbraň. Dosud nikdy se nepodařilo filosofii, aby svým ideálem dovedla okouzliti mysl davu. Rozum je jen menší světlo, které svítí člověčenstvu na jeho dráze za neznámým cílem. Větší a mohutnější pochodeň, která svítí na největší dálky, je cit. A ten byl vždy pochodní zástupů. Dav má potřebí illuse, nemůže bez ní býti. Žene se za ní, třeba ohrožovala jeho život, jako motýl se žene k svíci a křídla si popálí. Velikým činitelem dějin nikdy nebyla »pravda,« vždy býval jím pouhý — přelud. A těšíli se dnes socialism tak velké moci, jest to tím, že jest jediným ještě velikým přeludem doby, jenž uměl si zachovati před davy ***zdání*** životnosti.

Jeli dav schopen přesvědčení? Jediný způsob důkazu existuje, jenž má sílu přesvědčivosti také na mysl davu, a to je — zkušenost. Ta jediná dovede porážeti přeludy, jež začaly snad až příliš ohrožovati život široké bytosti. Z pravidla však zkušenost jednoho pokolení nemá žádného významu — pro pokolení druhé. Proto je historie tak málo lidstvu platna, proto se tolik a přese všecky nauky historie zlých zkušeností znova opakuje. Dav nemá žádné paměti. Co jedna generace zažila, pro druhou neplatí. Abychom stále o ideách filosofických nemluvili! Vzpomeňte na Karlův most! Kolikrát za dobu svého trvání byl porouchán, sřítil se, znova byl postaven! A přece! Od počátku až na naše doby platí o něm legenda starého, pevného, věkopamátného, »pěti-

stoletého« mostu Karlova, do jehož malty »z celých Čech snášely hospodyně bílky a žloutky.« My svědkové katastrofy z roku 1890 v ty žloutky sice nevěříme. Ale ta u pokolení ode dneška za padesát let dávno bude zapomenuta, a ono s pýchou bude opět šlapati dlažbu »šestistoletého« mostu Karlova! Jako my jsme ji šlapali s pýchou nevědouce nic o katastrofě, která se udála roku — 1830 a o těch ostatních před tím o nichž dnes už vědí leda archivy.

Obrovská zkušenost, jakou kdy zažili národové, byla velká francouzská revoluce. Tisíce a miliony životů lidských musely tu vzíti za své, aby Evropa přišla k poznání, že nelze ve dvaceti letech a od základu přeměniti hned společnost lidskou podle návodu a uznání pouhého tak zvaného rozumu lidského. Aby francouzský národ uznal za pravdu, že německé vojsko není jen jakási hračka v podobě královské pruské vyparáděné gardy, jak se před třiceti lety po Francii od úst k ústům říkalo, musel národ francouzský zakusiti velké, strašlivé války se všemi hroznými následky. Třeba jen vzpomenouti dětinských illusí o Prušácích, »které čepicemi utlučeme,« jaké před propuknutím války r. 1866 byly u nás bernou mincí. Dokladů podobných je bez počtu.

Jen nejtrpčí zkušenosti byly od počátku světa jedinými učiteli davu. Poznatek rozumový nikdy. Kdy by byl někdo před válkou chtěl rozumově přesvědčovati davy, byl by za svoji bláhovost býval leda oběšen, a to na místě, neb aspoň důkladně bit.

Dav ve své mysli nedovede sledovati a vážiti důvodů. Jen silné dojmy a vjemy u něho platí. Citům rozumí, ne myšlenkám. Je bytost citová, pohnutlivá, ne vypočítavá aniž srovnávavá. Netřeba se vraceti až k divochu a přírodnímu člověku, aby podán byl důkaz naprosté málomoci důvodů rozumových proti vládě citů a hnutí. Jak dlouho v lidstvu panovala a dosud panuje pověra a jak slabě vedle ní vždy stálo a stojí přesvědčení tak zvané logické! V středověku a v době renaissance žilo dost velkých a osvícených mužů. Jednoho mezi nimi není, jenž by se byl býval vyprostil z tenat nejdětinštější pověry. Všickni na př. uznávali potřebu páliti čarodějnice. Lidstvo ve svém množství nikdy se nespravovalo rozumem, vždy jen citem. Skutky jeho byly činy nevědomosti. Každé plemeno a každý národ nosí v hlubinách své duše zákony svých osudů a podle těch asi dle neříditelného pudu jedná. A jedná moudře, třeba se popudy jeho zdály sebe nesmyslnější. Jsme děti nevědomosti. Národové poslouchají a vykonávají své úlohy podle týchž tajných zákonů, podle kterých ze semene vyvíjí se rostlina a těleso nebeské pokračuje na své dráze. Mudrci snad mají pravdu, pokud kritisují minulou historii, ale jeli radno, aby se tuze pletli do řízení národů? Kdož na to odpoví? Rozumem, jak dějiny učí, málo se tu svede. Největší skutky dějinné, jež pošly ze ctižádosti, obětavosti, víry, z lásky k slávě a vlasti a podobných *citů*, děly se nezřídka ***proti*** hlasu chladného rozumu.

* * *

Počet jednotlivců ideou zmítaný cítí potřebu nějakého vůdce. O všech živočiších to platí. Zvěř v hejnech slepě se podrobuje autoritě, jde za vůdcem. Dav je podobným hejnem a neobejde se bez ná

čelníka. Tím bývá právě jednotlivec, v němž nejmocněji shrnut výraz společných pudů. Vůdce sám tedy vlastně není než veden či lépe strkán. Je hypnotisován společnou ideou, jejímž apoštolem se stal. Přepadla jej tak mocně a lomcuje jím, že se marně vzpírá. Vše vedle ní mizí, každý názor opačný připadá mu bludem a pověrou. Tak byl Robespierre hypnotisován filosofickými ideami Rousseauovými. Byly to idey svobody. Ale aby je prosadil, užíval horlivec slepě prostředků nejsurovějšího násilnictví. Tak i náboženství lásky během dějin octlo se v propagandě meče a krve. Tak všickni fanatikové svobody jsou vzteklými terroristy a katanují odchylná přesvědčení.

Vůdcové nebývají z pravidla muži myšlenky, ale za to muži činu. Nebývají prozíraví a nesmějí ani býti ducha tuze bystrého, neboť prozíravost budí pochybnosti a pochybnost ochromuje čin. Proto mezi vůdci tak často vyskytují se přemrštěnci, chorobné letory, výstředné povahy, pološílenci. Opovržení a pronásledování se jich netkne, leda ještě více je podráždí. Pud zachování bývá v nich zcela utlumen, rovněž zájem osobní, rodinný. Jediným přáním u nich bývá, státi se mučenníky. Množství je vždycky hotovo odevzdati se vůli tak mohutné a táhnouti za novým prorokem. Člověk v davu, pozbyv vlastní vůle, pudem se obrací tam, kde cizí vůli cítí. Většina v lidovém zástupu nemá kromě odborných jasné myšlenky o ničem. Neví, jak se v tom kterém případě zachovati. Proto tak hravě se podrobuje cizímu rozhodnutí. Tím snadněji, čím pánovitěji ona cizí vůle si vede. Proto dav tak snadno podléhá despotickým vůdcům. Náhodouli vůdce zmizí a neníli okamžitě náhradníka, ihned dav, před tím jednotný, silný a odhodlaný, stává se bezvládnou, činu a odporu neschopnou massou. Při poslední obrovské stávce zřízenců omnibusových v Paříži zatčeni pro nějakou neplechu dva vůdci, a — bylo po stávce. Nikoli potřeba svobody, nýbrž potřeba otroctví zmítá davem. Dav nikdy samostatně, ze sebe nejedná. Vždy jen někomu slouží. A vždy tomu, kdo si jej dovede podmaniti.

* * *

Bude už na čase určiti různé druhy davů a rozeznati jejich podstaty.

Autor Psychologie davů rozeznává dvě velké skupiny: davy ***nestejnorodé*** (hétérogènes) a davy ***stejnorodé*** (homogènes).

Prvních dále dva druhy: ***bezejmenné*** davy (na př. zástupy pouliční) a davy ***účelné*** (poroty, sněmy, různá obecenstva: divadelní, přednášková a pod.).

Druhých rozeznává odrůdy tři:

1. sekty (politické, náboženské sekty, družiny literární, umělecké atd.);

2. stavy (vojenský, kněžský, úřednický, dělnický atd.);

3. třídy (měšťanská, rolnická, šlechtická atd.).

Davy první kategorie (nestejnorodé, heterogenní, nahodilé) lze si snadno omeziti.

Zajímavo je třídění stejnorodých.

Sekta znamená společnost individuí různících se vychováním, povoláním a často i plemenem a ovzduším, ale pojená jediným svazkem vyznání. Jsou sekty náboženské a politické. Vezměte stranníka politického. Je o sobě hodný, mírný, vzdělaný muž, osobně roztomilý. Dotkněte se nepozorně některé citlivé záležitosti jeho strany nebo politického vyznání, a davový cit se v něm probudí, zbaví ho rozvahy, držení, a roztomilý jinak vzdělanec snad vám vyvede brutálnost. Nezná se. Aspoň své vlastní povaze se zpronevěřil na tu chvíli. Sem spadají všecky nepříčetnosti a nepochopitelnosti časopiseckých polemik ať politických, náboženských, literárních. Muž, kterého znáte jako gentlemana, jakmile strannického péra se chopil, stává se dravcem, luňákem, tygrem. Je schopen rváti svému soupeři vnitřnosti z těla. Pozbyl své individuality, své vyšší intelligence. Ta rozplynula se v širší a nižší duši davu. Klesl o několik stupňů civilisace. Zdivočel.

Stav je vyšší druh davové organisace. Stav předpokládá stejné vychování, povolání a ústředí svých příslušníků. Vojsko, kněžstvo i úřednictvo tvoří těleso, bytost stavovskou.

Třída je souhrn jedinců nesjednocených ani dle svého vyznání ani dle povolání, za to však dle zájmů, dle určitých forem a obyčejů životních. Třída občanská, dělnická, šlechtická a pod.

Nás hlavně ovšem zajímá širší pojem davu, tedy dav ***nestejnorodý***, nahodilý, dav vůbec. Je to nejvšeobecnější, proto nejnižší druh davu. Jeho členem může se státi každý jedinec, jejž náhoda do množství přivede, ať kníže nebo dělník, učenec anebo drvoštěp.

Delší dobu vystaven byv vlivům dráždivým, stává se dav bezvládným, sebe zcela si nevědomým automatem, zmítaným pouhými suggescemi. V tom případě mluví se o davu ***zločinném***. Rozkacený dav, jenž svou oběť na kusy drásá, nevinné ženy vraždí a děti za živa na vidle napichuje, je zrovna tak zločinný jako tygr, jenž své spáry do masa zatíná nešťastníku, kterého pod sebe dostal. Všecky krvavé výstupy válečné, revoluční, lynchy pouliční etc. sem spadají.

Příklad mravní nevědomosti zločinného davu:

Bastilla dobyta. Po pádu tvrze velitel (M. de Launay) obklopen rozkaceným davem tržil rány ze všech stran.

»Pověste ho! Sražte mu hlavu! Přivažte ho ke koňskému ocasu!«

A podobné návrhy libezně ozývaly se ze všech stran. Nešťastník strkán jsa sem a tam, kopl z nepozornosti někoho z přítomných.

»Ten, kterého kopl, ať mu srazí hlavu!« zvolal nějaký otevřhuba.

Navrženo, přijato. Kopnutý byl jakýsi kuchař bez místa. Zcela nahodile, jako pouhý zevloun ocitl se v davu. Ale uslyšev tak velké slovo, ihned je pokládá za svatou vlasteneckou povinnost. Hluboce jsa přesvědčen, že dobude si zásluhy, má se k dílu. Dají mu šavli, sekne, ale nebroušená šavle sjela na licho. Vytáhne tedy kuchtický svůj nůž. Tím zná lépe zacházet — a šťastně dokoná operaci.

Možná, že byl katanský kuchtík mužem jinak zcela mírumilovným, krve nežíznivým. Ale zde, jako osobnost hypnotisovaná přítomností v davu, podlehl mechanicky suggesci. Suggesci tím mocnější, že je společná, že dává vědomí záslužného činu a provázena je souhlasem a pochvalou všech.

Sta podobných bestiálností spáchaly revoluce, vojny a všecka podobná hnutí davová, jichž je plna historie.

Také poroty podléhají silněji dojmům citovým než rozumovým. »Porota,« píše jistý znalec, »neodolá, postavíli se před ni matka kojící děcko nebo řada sirotků.«

Stalo se, že obžalovaná byla hezká, a už ta okolnost ji zachránila před odsudkem. Porotce je nemilosrdný k zločinům, u kterých cítí, že by sám se mohl státi jejich obětí — a ty jsou též nejnebezpečnější pro společnost, — za to je velmi shovívavý k tak zvaným zločinům vášně. Zřídka odsoudí porota svedenou dívku, která svůj plod se světa sprovodila, nebo opuštěnou, která snad svému nevěrníku chrstla trochu vitriolu do tváře a pod.

Dav volební je z nestejnorodých. Členové jeho náležejí všem stavům, třídám a stářím. Hlavní vlastnosti: nedostatek soudnosti, podrážděnost, prostomyslnost. První, co volebnímu davu nejspíše doporučí kandidáta, je nějaká záře, nějaký lesk. Jmeno, sláva, velké jmění, vysoké postavení atp. To účinkuje zázračně. Velký pán, všestranně uznaný šlechtic, hodnostář nebo boháč, postavíli se na podium, má zpola vyhráno. Duch, nadání, zásluha skutečná, pokud nijak zevnějším způsobem nejsou vyznačeny, nemají váhy. Proto dělníci, rolníci a pod. tak zřídka volívají ze svého středu dělníka nebo rolníka. Nemá pro ně nic oslňujícího, nic, co by omračovalo. A volíli jej přece, bývají v tom jiné pletky a příčiny, fascinace jiných momentů, hesel a účinků. Lesk není arci všechno. Volič žádá, aby jej kandidát zašimral trochu pod bradou, aby dráždil jeho choutky a marnivůstky. Máť v tom ohledu tvrdou kůži a snese nejtučnější pochlebenství.

»Velectěné shromáždění! Vy jste tu samí osvícení občané pohromadě a můžete posouditi, jak bídně je celý ten svět zařízen a že to tak dále nemůže jíti . . .«

Kdo dovede slíbiti hory doly, má vyhráno. Jsouli posluchači dělníci, je nezbytno hodně brousiti do majetníků a zaměstnavatelů. Co se týče kandidáta odpůrce, o tom třeba směle tvrditi nejšerednější ohavnosti. Co se určitě tvrdí, směle opakuje, to působí jako nákaza a ihned se mění v přijatou svatosvatou pravdu.

»Pan protikandidát je hlupák, ničemu nerozumí, nikdy nikde nebyl, je taškář, seděl pro podvod, a tam a tam ukradl nějakou stříbrnou lžíci . . .«

Výborně! Jenom nic dokazovat! Kdo by chtěl snášet důvody pro svá tvrzení, přesvědčovat a vyvozovat, začne nudit a je ztracen. Nevyználi se odpůrce v psychologii davu, začne se tímto důvodovým způsobem z pronesených obvinění omývat, a má nešťastník už předem prohráno. Kdo dovede zacházeti obratně slovem, vládne myslí davu dokonale.

Jakže je za takých okolností možno, aby měl volič nějaké mínění a přesvědčení?

Nemá a nepotřebuje žádného. Volič zcela dobře se obejde bez mínění. Je to liché a klamné heslo, voláli se po vzdělávání voličů. V čem je chcete vzdělávati? V politické vědě nebo národohospodářství?

To jsou tak složité vědy, že na ně sotva stačí páni učenci. Nějaká přednáška nikoho nevzdělá.

»Víte, co to je ***volební výbor?*** « táže se znamenitý sociolog a obránce moderního zřízení demokratického, Scherer. »To je prostě klíč všeho dnešního zřízení, je to hlavní páka politického stroje. Francií vládnou dnes volební výboři!«

Ne voliči, nýbrž volební výbory dělají politiku. Jsou to vůdcové či lépe dresérí politisujících davů. Proto je možno a denně se opakuje, čemu se lidé noviny čtoucí nemohou dost vynadivit, a co dilettanty politických hesel uvádí často do takového zoufalství, že dnes volí okres, město, obec kandidáta určité barvy, zítra však třeba způsobí náčelníku zcela protivné strany ovaci. Dnes volí proti vládě a zítra vládnímu komisaru přisluhuje. Jak to možno? Jsou to přece po každé jedni lidé! Jak to možno? Lid je stále jeden a stejný. Ale kdo s ním naposledy mluvil, je — někdo jiný. Vyšvihl se k vládě, ovládl bytost davovou, tvrdí muziku. Tak z okresů konservativních přes noc se stávají radikální, z radikálních třeba klerikální. Jak stádo běží.

Jaká pomoc? Snad obmeziti volební právo?

Nebylo by nic platno. Neboť i nejvyspělejší jedinci, jakmile se ocitnou v davu, utvoří těleso, sloučí se za záměrem, ihned podlehnou všem nedokonalostem davového myšlení. Mudrc v davu se ocitnuv stává se prostomyslníkem a schopen je nesmyslností jinak zcela nevysvětlitelných, jak denní zkušenost učí. Co hříchů, zlomyslností, špatností, směšností, zbrklostí navyváděli se už nejmoudřejší lidé na př. ze strannictví nebo z jiného pudu davového! Neprospělo by nijak, kdy bychom chtěli sestavovati »volební dav« z individuí vybraných, prosypaných, ze samých třeba vzdělanců neb učenců. Dav zůstane davem, ať z jakýchkoli prvků se skládá.

Vraťme se na konec ještě k davu divadelnímu.

Dávali někde Divokou kachnu, symbolistické drama Ibsenovo. Ibsen je duchaplný muž, jistě nic bezvýznamného a prázdného nemohl napsati. Ale večer v divadle byl bídný. Obecenstvo se rozcházelo jako polito vlažnou vodou. Nevědělo, co si myslit. Nebouřilo, netleskalo (až na některé výjimky předpojatých přívrženců směru, tak zvaných zasvěcenců, kteří z davového pudu třídového [klika literární!] tleskali zuřivě, jako by šlo o bitvu, která se musí vyhrát) — ale také se nenamáhalo sykotem. Zachovalo dokonalou indolenci davu.

»Naše obecenstvo je zabedněno,« napsal klikový kritik, »samý slabomyslný bourgeois!«

Pravda je, že v davu každý jedinec zeslabomyslní při nejlepší vůli. Stane se vnímavým jen pro jisté vzněty a dojmy. Pro jiné vzněty a dojmy stává se zase citlivějším, dojmu schopnějším. Rozumová schopnost ustupuje, cit převládá. Kolikrát jste se vrátili z představení a vyznali si: bylo to hloupé, zbrklé, nemožné, ale — výborně jsme se bavili. Jindy se přiznáte: je to důmyslné, hluboké, poetické, ale — nudí to ukrutně. Drama i román mohou míti stejný obsah poetický, ale drama, chceli býti působivé, musí míti ***formu*** povrchnější, rozsáhlejší, nápadnější. Musí bráti v úvahu zákony optiky, podmíněné zorným úhlem davového vnímání. Socha, kterou postavíte na střechu vysoké budovy,

musí míti jiné rozměry, linie jiné a konstrukci jinou, nežli drobnůstka, kterou si na stolek postavíte.

Zkušenost diktuje tu zákony. A zkušenost s davem divadelním vytvořila během věků zákony dramatické, čili zákony konstrukce divadelního dojmu. Všecko horlení individualistů proti »nízkému vkusu« tupého davu je marné, tak marné, jako hartusení výletníka turisty na barometr a na povětří. Venku prší nebo neprší, třeba se dle toho zaříditi. Jiné pomoci není. Dramatické básnictví v tom smyslu vlastně není nejvyšší, nýbrž nejnižší druh básnictví, neboť je skládáno pro nejnižšího stupně vnímavost, pro vnímavost davu. A přece jsou Sofokles, Shakespeare, Corneille největšími básníky. V tom právě vězí paradoxon umění dramatické stavby: hloubku myšlenky básnické tak vyjeviti, aby se stala přístupnou nejpovrchnějšímu vnímání. Hic Rhodus! Hlubokým pro svoji osobu je i mnohý němý živočich. Ale svoji hlubokost ***sděliti***, vědomě přenesti je umění. Dav má svoji povahu, a to je živel, s nímž třeba počítati, neboť je bezohledný a rozmarný jako každý živel v přírodě. Nedáteli si dobrý pozor, dá se do smíchu třeba uprostřed nejtragičtějšího okamžiku. Ale za to vystihneteli zákony jeho duše a vyhovíteli jejím potřebám, je dav vnímavý a poddajný jako dítě, plný ohně a síly a dovede se pro nejvznešenější ideu rozvlnit a zaburácet nadšením jako moře. —

Pravdali, že s nenáhlou demokratisací společnosti nastává lidstvu nová éra, éra davů, pak bude radno, aby všichni, kdož mají činiti s novým vládcem a pánem, seznámili se blíže s přirozeností a vlastnostmi jeho. Tedy především politikové (všeobecné hlasování) a umělci (davový vkus.)

Bismarck a politika krásné pleti.

List z tajné dvorní historie Berlínské.

Podává

Pavel Janota.

Co se nahorlil, co si nastěžoval časem kníže Bismarck jako státník na tajné ty vlivy, které překážívaly jeho politické akci, s nimiž musíval zápasiti a jichž původce často ani neviděl! Jako komáři obletovaly ho, že »div z kůže nevyskočil,« jak sám říkával. Štípaly ho tak dlouho, až jej konečně přece vyštípaly, tak že bude letos své osmdesáté narozeniny slaviti jako pensista, desátý již rok nevražící na nové osoby a proudy. Za to se jim nyní pomstil. Ne on sám, ale jeho nejmenovaný důvěrník odhalil světu, jak to bylo s politikou něžných rukou v Německu a jak i královna anglická, nemohouc posílati vojska do Němec, jako dříve Anglie činívala, posílala tam své dcery, vnučky, ujce, agenty ženského i mužského pohlaví. Na »anglické vlivy« měl Bismarck zvláště spadeno.

Jednotvárně a pravidelně jako uniforma gardových poručíků vypadá zevně od drahných let politika pruská. Autorita panovnické moci a vojsko jsou pružinou, která popohání celé ústrojí státního života. Dějinné události posledního půlstoletí zdají se, jako by byly bývaly důkladně napřed vypočteny a ve scénu uvedeny, jako by politika za Krymské války, rozmnožování vojenské moci, Šlesvik-Holštýn, Králové Hradec a Sedan byly musely za sebou následovati. Ale tento líc vypočítavé důslednosti má také svůj rub. Pod tichým povrchem bylo bojů a soupeřivých snah při každém kroku, a jmenovitě vysoké paní pruské snažily se jiný, opačný směr dáti politice, než jak v Berlíně ji vedli. Ale teprv nyní dovídáme se z vydaného v Berlíně spisu o politice vysokých paní u Berlínského dvora [1] i o příčinách zuřivých vzdechů a trpkých stesků německého kancléře, teprve nyní poskytuje se nám pohled do státnické kuchyně, v níž povolaným kuchařům míchaly se i vznešené kuchařky do řemesla, ač odpovědnosti a drsnostem politické práce se vyhýbaly.

Jako dva navzájem se odpuzující póly vidíme r. 1850 královský dvůr Bedřicha Viléma IV. v Berlíně a dvůr jeho o dvě léta mladšího bratra, korunního prince Viléma v Koblenci. Rozdurděnost, často do příkrosti zabíhající, vládla mezi oběma. Rozdvojovala je politika domácí i zahraničná. Král povolal Mauteuffela k řízení státní správy, korunní princ byl proti tomu a horlil pro liberální směr. S tím v souhlase byl princ pro Anglii a král pro Rusko. Ale horlivější ještě než princ a král byly korunní princezna Augusta a královna Alžběta.

Jako generální guvernér Porýnska a Vestfálska usadil se korunní princ se svou rodinou r. 1849 v Koblenci, odkudž jen v zimě na několik měsíců přicházel do Berlína. V Koblenci byl »ruské sféře« politické vzdálenější a Anglii bližší. Odtud si také pilně dopisoval s princem Albertem, chotěm královny Viktorie. Ale jeho manželka daleko jej předstihovala. »Budeli Anglie Prusko podporovati, bude možno nebohé Německo spasiti, neli, považte tolik zahraničných a domácích nepřátel!« Tak psala r. 1854. Korunní princezna byla i ve shodě s liberály a za jedno se vším, co bylo anglické. Hannoverský král nazýval ji »malou Jakobínkou.« A přece byla korunní princezna Augusta dcerou velkokněžny Výmarské Marie Pavlovny, vnučky Kateřiny II. a sestry carů Alexandra i Mikuláše! Dcera Rusky a nepřítelka Ruska! Náklonnost k Anglii jevila se u ní již od útlého mládí: vynikajíc duchem i vzděláním nad prince Viléma, za nějž byla od r. 1829 provdána, dovedla říditi i jeho názory — aspoň na čas.

Za to král v Berlíně byl smýšlení ruského, nad něho pak ještě mnohem více královna Alžběta, rodem princezna bavorská. Krymská válka přiostřila otázku: Anglie či Rusko? Veškera společnost Berlínská dělila se r. 1854 na ruskou a anglickou. Mnoho zajímavého podávají v té příčině Paměti lady Bloomfieldovy. Bloomfield byl v letech 1851 až 1861 anglickým vyslancem v Berlíně a jeho choť byla jako důvěrnice korunní princezny zasvěcena do všech tajemství dvorních. V březnu

[1] Die Damenpolitik am Berliner Hof 1850—1890. Ein Beitrag zur Geschichte der Entstehung des Deutschen Reiches. Von ***. V Berlíně 1897.

r. 1854 dávali u Bloomfieldových ples na počest dědičné velkokněžny Mecklenbursko-Střelické, princezny pruské. Dvůr v podobných případech vždy přicházíval. Tentokráte však královna Alžběta nechtěla. »Musíš!« rozhodl král, jak Bloomfieldová vypravuje. Když večer o 10. hodině přijeli, královna nemluvila — prohodila pouze k vyslanci, jenž ji u vchodu očekával: »Vaše schody jsou velmi příkré, mylorde!« Již před hostinou byla venku, dala povolati krále a s ním odešla.

O Krymské válce srazili se několikráte král a korunní princ. Když propuštěn anglicky smýšlející ministr války Bonin, zaslal princ z Koblence králi tak příkrý list, že by byl za něj vlastně měl přijíti na pevnost. Od Bloomfieldových dovídáme se také o jiné bouři. Pruský vyslanec v Londýně Bunsen poslal 1. března 1854 králi návrhy na úplné ***rozebrání Ruska***, které na krále učinilo nejtrapnější dojem. Mezi princem z jedné a králem i Manteuffelem z druhé strany došlo k prudkým výstupům, ježto král nechtěl ani omluvy Bunsenovy vyslechnouti. Manžel královny Viktorie v listě ke korunnímu princi trpce toužil na věci pruské, »čirou reakcí« nazýval vše, co se děje uvnitř, a zkázou, co děje se vně, když Prusko pozbývá všelikých přátel, poněvadž jest pokládáno za jediného přítele Ruska. Jak velkopansky mluví se tu jmenem Anglie a jak malé bylo tehda ještě Prusko!

Kronika starých pruských časů vyznívá z drobného boje, jenž veden byl té doby mezi »Angličany« a »Rusy« v Berlíně. Král a královna čítali konservativní Kreuzzeitung, korunní princ a princezna svobodomyslnou Volkszeitung u Fr. Dunckera vydávanou. Onen list horlil proti západním mocem, tento proti Rusku. Král viděl ve shodě s Ruskem svůj prospěch, ale západních mocí nechtěl proti sobě štváti obávaje se vždy o Rýnskou hranici, na kterou Napoleon III. měl zálusk. Zlatá střední cesta zdála se mu tedy politickou nutností. Ministr vnitra Westphalen byl pro Kreuzzeitung, ale policejní president Berlínský Hinckelsdey pro Volkszeitung; jsa spolu konfiskační instancí chutě konfiskoval onen list a tento propouštěl. Westphalen se horšil, král se horšil, královna se horšila, ale nic platno. Když od Westphalena došlo nařízení, aby nebylo dopouštěno štváti proti spřáteleným mocem, policejní president poslal pro Dunckera jízdního četníka. — »Několik dní se mějte na pozoru,« vystříhal ho, ukazuje mu podpis představeného, »ale vynadáli dnes Kreuzzeitung spřáteleným mocem, věru že ji seberu.« K tomu došlo a to se opětovalo. Rozmrzelému nad tím redaktoru Wagnerovi psal generální adjutant králův Gerlach mimo jiné: »Odpusťte, shledávám, že konfiskaci berete příliš do pravdy. Jste nad tím rozhorlen, není divu, já také . . .« Dále ho povzbuzoval, aby pokračoval. Kabinetní tajný rada Niebuhr psal témuž: »Král si přeje, aby Váš list trval a Vy zůstal v jeho redakci, ale nemůže se odhodlat Vám to přímo nebo nepřímo dáti na srozuměnou.« Královna domlouvala králi, že se jí konfiskuje její list, kterýž byl ostatně i jeho listem. Strana Rusku přátelská podala redaktoru Kreuzzeitungu drahocenný čestný dar a adresu, v níž hlásala: »Nevděk světem vládne« a projevovala svůj souhlas s články redaktorovými. Na adrese skví se jmeno *»von Bismarck-Schönhausen«*. Náležel k rozhodným odpůrcům Anglie, ku přívržencům nejkonservativnějšího směru doma a nejlepší vůle s Ruskem na venek.

Bismarck byl tehda pruským zástupcem u německého spolku ve Frankfurtě. Ve svých zprávách Manteuffelovi odsuzoval anglický parlamentarism, jmenovitě velkou anglickou reform-bill, jež k demokratickému rozvoji v Anglii položila základ. Nejvíce však nenáviděl Rakouska. »Pryč od Rakouska!« bylo heslem, jímž se řídil při všem konání svém. Největší jeho obavou bylo (jak psal Manteuffelovi 18. prosince 1854), aby Prusko nevyvedlo něco, z čeho by Rakousko mohlo míti prospěch. »Jakkoliv povážlivá by i nám mohla býti válka s Ruskem,« dokládal, »přece bych se neodvážil z ní zrazovati, kdy bychom měli naději na nějakou důstojnou válečnou kořist. Mně však jako přízrak tane stále na mysli, že bychom podnikali namáhání a oběti ve službě Rakouska.«

Bismarck býval častěji i v Koblenci a smýšlení svého tam nijak netajil, ano zastával je i vůči princi Vilémovi. Tam setkával se i se svým soupeřem. Byl to Schleinitz, jenž pro neshody opustil r. 1850 ministerium zahraničných věcí v Berlíně a usadil se na Rýně; v Koblenci býval vítaným hostem. Dávný rozpor mezi nima obnovil se zase. Bismarck byl pouhým zemanem, junkrem, který chtěl velká města jako sídla revoluce vyvraceti a všechny knihtiskárny odstraniti, Schleinitz byl ze starého rytířského rodu, ale smýšlení svobodomyslného. Korunní princezně byl Schleinitz tak sympatický, jako jí byl Bismarck odporný. Vliv měl v Koblenci Schleinitz, nikoliv Bismarck. Schleinitze si korunní princ jako muže po své chuti choval pro budoucnost, avšak i Bismarck měl příležitost vyličovati mu své záměry a politické snahy. Když se princezna později stala královnou a na konec císařovnou, zůstalo její smýšlení stejné i k Bismarckovi i k Schleinitzovi.

Za těchto okolností vysvětluje se také význam anglického sňatku. Korunní manželé byli mu nakloněni i z důvodů politických. Princ Bedřich oddán byv koncem ledna 1858 s Viktorií, nejstarší dcerou královny anglické, nejen sám vstoupil tím na půdu přátelství anglického, ale stal se spolu zárukou liberálnějšího vývoje v Prusku. Celé svobodomyslné Německo vidělo v sňatku tom počátek nové doby, konservativcům ovšem byl proti mysli. Manteuffel snažil se do poslední chvíle sňatek překaziti, i Bismarck v listě ke Gerlachovi málo příznivě se o něm zmiňuje; proti sňatku by ničeho nenamítal, »ale to anglické na něm« se mu nelíbí. Princezna Viktorie již za svých líbánek toho zakusila.

Dva byly proudy: jeden starý konservativní, jenž měl na mysli, že Prusko svou státní mocí bude dále šířiti se a růsti, druhý liberální, který doufal, že korunní princ obnoví Prusko ve smyslu svobody, aby se stalo přitažlivým a silou svého pokroku a své svobody sjednotilo celé Německo. Tuto myšlenku jmenovitě také chovala a svému manželu vštěpovala mladistvá princezna Viktorie. Pamětní spis o odpovědnosti ministerské od ní vypracovaný došel úplného souhlasu jejího otce prince Alberta a byl, rozumí se, podán jejímu manželovi.

Rozhodující chvíle nad očekávání brzo nadešla. Churavý král Bedřich Vilém IV. vzdal se panování, princ Vilém se stal v říjnu 1858 vladařem a po smrti bratrově 2. ledna 1861 králem pruským. Korunním princem stal se nyní Bedřich. V listopadu 1858 spatřilo světlo světa »ministerstvo nové éry,« v kterém Schleinitz ujal zahraničné věci. Bismarcka poslal pro ochlazení do Petrohradu. Ale brzo nastávaly ob-

tíže, brzo nemohlo nové ministerstvo vládnouti. V březnu 1862 odstoupili poslední liberálové. Bylo potřebí svobodomyslné politiky velkého slohu. Autokracie a právo sebeurčování se neshodují. Korunní princ Bedřich byl na straně liberálů a podporoval je v radě koruny. Ale k radě ministra války Roona povolal král ministry mimo strany; pro neshody a potíže vznikal v něm ***úmysl vzdáti se trůnu***. Bylo mu 65 let, mohl tudíž si přáti odpočinku a starosti vládní přenesti na syna Bedřicha, tehda 31 rok starého.

Jeden však muž ještě zbýval: bar. ***Bismarck***, a toho mu ministr Roon důtklivě doporučoval za předsedu ministerstva. Král Vilém měl s ním rozmluvu v parku Babelsberském. První listina, kterou Bismarckovi podal, ohlašovala jeho vlastní odstoupení. »Tak daleko to v Prusku nesmí ještě dojíti,« pravil Bismarck zaražen. — »Vše jsem zkusil a nikde nevidím východu,« odtušil král. »Proti svému přesvědčení nemohu vládnouti, moji ministři jsou proti mně, můj syn se přidal k jich straně. I vy jste již u něho byl. Neshodnuli se s vámi, dám toto do Státního Věstníka, a pak ať můj syn hledí, jak bude hotov. Upustiti od reorganisace armády jest proti mému přesvědčení.« — Bismarck se omlouval, že byl u korunního prince byv k němu povolán, i naléhal především, aby král vzdal se myšlenky odstoupiti. Král váže listinu v ruce tázal se: »Chcete zkusit vládnouti bez většiny?« — »Ano.« — »Bez rozpočtu?« — »Ano.« — »Nevzdati se reorganisace armády?« — »Nevzdati.« — »Nuže, vizte můj program.« Král mu podal jinou listinu svým drobným písmem popsanou. Bismarck počal čísti a vida, že se tu zabíhá do podrobností a časových otázek, namítal, že hlavní otázkou jest, máli v Prusku vládnouti ***koruna nebo sněmovní většina***. Rozhodneli se tato otázka, ostatní prý se podá. Ministerstvo přijal, ale bez programu. Král po krátkém váhání souhlasil. Při té příležitosti odehrála se ještě tato episodka: Oba nalézali se na mostě přes roklinku v parku a monarch počal svůj program trhati a kusy pouštěti. Bismarck zdvihl je opět a pravil: »Neráčilo by Vaše Veličenstvo ten papír raději hoditi do krbu? Zde by přece mohl býti nalezen, a každý zná rukopis Vašeho Veličenstva.« Král strčil program do náprsní kapsy a rozmlouval s Bismarckem o potřebných formalitách stran obnovení ministerstva . . . Byloli chování jeho před rozmluvou s Bismarckem chování muže velice na mysli skleslého, nyní kráčel zpříma, pevně a odměřeně dále. — To bylo první jeho důvěrné setkání s Bismarckem.

Bylo rozhodnuto. Bývalý korunní princ na trůně rychle se změnil; svobodomyslný vývoj vzal za své, padli liberálové, s nimi i snahy korunního prince Bedřicha a jeho choti Viktorie. Bismarck zvítězil. »Královna Augusta unikala nyní do svého starého sídla. Berlínské ovzduší vždy méně jí svědčilo. Boj potom proti katolické církvi se jí nadobro znechutil. Zámek nad Rýnem stal se sídlem katolických jejích přátel, a svobodomyslný Schleinitz býval tu opět hostem jako dříve, pokud mu to okolnosti dovolovaly. Tytéž stěny, které tak často byly poslouchaly vzrušené rozmluvy proti nepříteli Anglie a Rakouska, Bismarckovi, zvučely opět zažehnáváním nepřítele Říma.« Tak píše anonym Bismarckův. Více ještě než královna zakusili trpkosti Bismarckova nastoupení ko-

runní princ Bedřich, jež je nazval »březnovou katastrofou,« a jeho choť Viktorie. Z ženských úst se také brzy potom prvně ozvalo heslo: »Pryč s Bismarckem!«

O tom, jaký vliv měla na svého manžela korunní princezna Viktorie, zmiňuje se Gustav Freytag v knize téměř officielní: [1]) »Byla paní jeho mládí, důvěrníci všech jeho myšlenek, jeho rádkyní všude, kde mu radu uděliti chtěla. Zakládání zahrad, výzdobu obydlí, vychovávání svých dítek, úsudky o lidech a událostech, vše to zařizoval dle její osobnosti . . . Po šťastná léta s horlivostí a někdy s trpělivostí pracovala k tomu, aby v duši svého manžela vypěstila zájmy, které měla na srdci, a on ve své prosté ryzí povaze pociťoval, co se v něm oživilo, za její dílo. Jemu připadalo, jako by teprve skrze ni viděti, cítiti, pravé poznávati, krásného užívati se byl naučil. Bylo snadno pochopiti, že muži, příštímu vládci pruskému, takovéto panství paní hrozí způsobiti obtíže a různice, větší snad paní samé, která vedla a řídila tu, kde ženě jest potřebou, aby byla vedena.« Se slovy Freytagovými souhlasí i nynější anonym.

Jak snadno by se bylo vše zase obrátilo a jak rychle by byl Bismarck zmizel v dějinném propadlišti, kdy by jeho politika nebyla se dodělávala tak skvělých zahraničných úspěchů pro Prusko. V domácích věcech byla reakce vždy horší. Proti tiskové ordonanci ze dne 31. května 1863 sám korunní princ Bedřich, od manželky své jsa povzbuzován veřejně vystoupil v Gdansku. »Já lituji,« pravil, »že jsem přišel v době, kdy mezi vládou a lidem nastala roztržka, o níž zpráva nemálo mě překvapila. Nevěděl jsem ničeho o opatřeních, která k tomu vedla. Neměl jsem žádného podílu v radách. Nebyl jsem přítomen.« Král zaslal synu 7. června hrozebný list. Korunní princ Bedřich trval na svém, dokládaje, »že proti krokům, které tak nebezpečnými se mu zdály, nevěděl pro svou a svých dítek budoucnost co lepšího učiniti.« Horlil i na to, že Bismarck jednal úplně za jeho zády. Král 11. června zakázal synu dělati veřejně opposici a »vztyčovati prapor, dle něhož by lid měl voliti mezi otcem a synem.« Ale královna anglická litovala, že její zeť ještě ostřeji nevystoupil.

Za tepla uveřejnily Times celou tu korrespondenci. Rozezlen proti domněnce, že by to bylo mohlo vyjíti z jeho strany, princ 14. června r. 1863 dokládal Putbusovi, že originály i opisy má v rukou a že neví, jak prý by někdo otiskoval, čeho nemá? »Byloli užito tajných umění, pak ovšem jest moje moc v koncích a byl bych málo překvapen, kdy by ***špehounstvím mé osoby***, v jistých kruzích nikoliv neobvyklém, ***Bismarck si byl dovedl opatřiti ty listy***. Jednou se toho jistě dovíme!« Princ nechtěl dále o ministerských radách ani slyšeti a uchýlil se s rodinou do Škotska. Hory a lesy škotské byly mu vždy milým útulkem, kdykoliv rozmrzelost doma ho přemáhala.

Dánská otázka byla v letech 1863 a 1864 v plném proudu. Korunní princ a princezna byli naprosto proti Bismarckovi a hájili práva vévody Bedřicha k Šlesviku a Holštýnu. Také královna anglická byla na jeho straně a pro Prusko viděla v tom nebezpečí, když neurovnáno

[1]) Gustav Freytag: Erinnerungen an Friedrich III. V Berlíně 1889.

doma sahá po cizích zemích. Neméně vřele zastávala se vévody královna Augusta a tolikéž královna vdova Alžběta. Ale Bismarck zvítězil cynickou bezohledností své politiky. Později liboval si mluvě o tomto svém polním tažení: »Toť diplomatická akce, na které si nejvíce zakládám. Hned po smrti krále dánského myslil jsem na zabrání Šlesvika a Holštýna. Ale bylo to nesnadné. Všichni byli proti mně. Rakousko, malé státy německé, paní u dvora, liberálové, Angličané. Napoleon nestavěl se na odpor. Chtěl si nás tím zavázat. Ani král nechtěl dlouho ničeho o tom slyšet.« A přece týž král později Bismarcka za to, čemu dříve sám nechtěl, povýšil na hraběte.

Když se blížila válka r. 1866, všechny vysoké paní byly proti ní. Neušlo jich, že veřejné mínění jest dvoru nepřátelské. Korunní princ Bedřich soudil, že Bismarck svým zpátečnictvím strojí revoluci, jediný neúspěch s Rakouskem a že všeobecná nevole podvrátí Prusko. Ve velké ministerské radě r. 1866 položil hlas svůj proti válce a proti plánům Bismarckovým. »Jedině požadavkům času přiměřená, naprosto svobodomyslná vláda doma dovede panství pruské v Německu založiti,« prohlásil za zásadu, kterou prý provede, nepodvrátíli mu Bismarck dříve všechnu půdu pod nohama. Královna anglická ještě v poslední chvíli snažila se odvrátiti krále od války s Rakouskem. Královna vdova Alžběta určitě se tázala krále, co hodlá činit proti Rakousku: Bismarck ji podezřívá, že prý všecko hned oznámila své sestře arcikněžně Sofii ve Vídni.

Válka vypukla. Korunní princ odebral se na bojiště, jak povinnost mu kázala, a velel sboru, který rozhodl bitvu u Králové Hradce. Bismarck slavil nové vítězství, a to svou politikou zahraničnou i domácí. »Králové Hradec přinesl opět králi pokoj s vlastní zemí. Čtyři léta byl porušen. V Berlíně došlo tak daleko, že na ulici skoro nikdo již ani panovníka nepozdravoval. Nyní však pojednou lítaly klobouky do povětří.«

Tak neobyčejné úspěchy Bismarckovy svědčily nejen pro jeho politiku, ale i proti politice něžné pleti. Roztrpčení neochabovalo, jenom že výtky proti němu uváděné pozbyly svého ostří. Korunnímu princi bylo hlavně proti mysli, že »bismarckovina« (Bismarckerei), jak dříve činnost jeho nazýval, zastiňuje lesk samého panovnického domu.

Jen jedna paní zvítězila tehda a zasáhla v děje německé. Byla to ruská carevna, choť Alexandra II., rozená princezna hessenská. I Hessensko mělo sdíleti osud Hannoverska, Šlesvicko-Holštýna a j. a octnouti se v nenasytném žaludku pruském. V rozhodující chvíli v Mikulově obdržel král Vilém od carevny list, v němž jej zapřísahala: »Prosím u nohou Vašeho Veličenstva slzíc — zachovejte velkovévodství Hessenské!« Prosba ta a v této formě rozhodla a učinila prý hluboký dojem i na okolí královo.

Bismarck stával se čím dále tím mocnějším, ale spolu i podrážděnějším. Hněvem na paní soptil jeho list, když královský kabinet r. 1869 odmítl, aby jmenován byl vrchní poštovní ředitel z Hannoveru pro Frankfurt. »Nemohu ani za poštovní kamarilly ani za úkladů harémových obstáti, a nikdo nemůže žádati, abych obětoval zdraví, život a samu pověst počestnosti nebo zdravého úsudku k vůli nějakým vrtochům. Po 36 hodin jsem nespal, plival jsem žluč a hlavu mám

jako pec na vzdor obkladům. Člověk by však přišel také o rozum« — tak psal Roonovi.

Ještě častěji pobuřovaly ho svou politikou ženské r. 1870 za války francouzské, anglická královna dovoláváním se »velkodušnosti« k Francouzům, a podobně jiné paní, které byly proti bombardování Paříže. Ale i jiné okolnosti ho trápily. Korunní princ psával z bojiště dlouhé listy své choti a Bismarck ji podezříval, že píše to zase do Londýna královně, své matce, a odtud že se to posílá Francouzům, tak že nepřítel má přímé zprávy z německého tábora. Ano došlo až na to, že (dle Bismarckovy uřední zprávy z r. 1888 stran denníku princova) Bismarck »neměl dovolení králova, aby o důvěrných otázkách politických s korunním princem rozmlouval, poněvadž prý se král obával anglického dvora, přejícího Francouzům, a poměru k německým spojencům.« Bazaine v Metách prý první zprávu o postupu Prusů za Moselu dostal z Anglie. Bismarck horlil v hovorech svých ve Versaillesu na »ženské strážné anděly Paříže,« kterým pumový déšť, jako pravý germánský pozdrav krásnému městu, byl strašnou surovostí. Podobně i Roon v listech k své manželce v listopadu a v prosinci horlil, že se bombardování odkládá. »Postavili se nám tu do cesty jisté ženské úklady, doufám, že přece nepochodí: Museli bychom se stydět a všechna válečná sláva by byla v pekle.« A jindy zase: »Dějí se samé neslýchané věci, a co se neděje, jest ještě neslýchanější. Sem patří jmenovitě odklady s bombardováním Babylona.« Jinde stěžuje si na nervosu pro »neoprávněné, nepruské vlivy.« Celý velký hlavní stan byl zaujat proti paním, které mu překážely! Bismarckův anonym staví královnu, potomní císařovnu Augustu i po její smrti na pranýř pro její »přízeň k Francouzům!« Ve Francii prý měla mnoho ctitelů. Zajatce často prý doporučovala milosti svého chotě! Více francouzských důstojníků bylo prý propuštěno z kasemat na její přímluvu, a šesti francouzským občanům, kteří jako vyzvědači měli býti zastřeleni, zachránila život.

Korunní princ Bedřich nechodíval ovšem o radu k Bismarckovi. Po Sedanu navštívil Mac-Mahona, který však pro těžké poranění nemohl s ním mluvit, na jeho místě přijal jej pobočník D' Abzac. Princ pravil mimo jiné: »Pan Moltke po mém náhledu se hodlá dopustiti chyby. Chce na vás vynutiti, abyste postoupili část území. Projevil jsem o tom svůj náhled a prohlásil, že bych to pokládal za chybu. Myslím, že znám dosti povahu Francouzů, abych věděl, že vše mohou zapomenouti, jenom ne takové zkomolení. Jakmile by se cítili dost silni, budou přirozeně toužiti, aby své krajiny opět dostali, a tím by vznikly nové války, které by pokoj Pruska rušily.« Jak skutečnost ukázala, zvítězil i tu Bismarck nad korunním princem.

A co rozličných drobných bojů svedeno mezi Bismarckem nebo jeho stranou a mezi něžnou pletí panovnické rodiny! Korunní princezna Viktorie byla stálou odběratelkou a čtenářkou Volkszeitungu. Korunní princ Bedřich zprostředkoval, aby polní pošta dopravovala na rozličná místa 1000 výtisků toho listu, jejž redakce zdarma vojsku posílala. To však muselo býti zamezeno. Dne 7. prosince 1870 vydal ministr války Roon z Versaillesu přísný rozkaz, aby, pokud se to již nestalo, zabráněno bylo dodávání toho listu, docházející výtisky aby denně na

poště byly sbírány a ničeny. – O jaké až nepatrnosti staral se Vilém I. na vojně a jak vedl i polemiku proti královně, ovšem ne z vlastního popudu, ukazuje následující případ. Po zprávě o Sedanu byla v Berlíně taková radost, že jakýsi výrostek, Berlínské kvítko, v nadšení svém vylezl až na vrchol pomníku Bedřicha Velkého. Královna Augusta ho za to bohatě odměnila. Ale král Vilém vrtěl povážlivě hlavou, a jeho předčítatel, dvorní rada Schneider, vyhledal zpravodaje Postu dr. Kaysslera, aby napsal proti tomu článek a dal jej králi Vilémovi přečísti, že by sice sám poslal o tom dopis do Kreuzzeitungu, ale že tento list králi se příčí. Dr. Kayssler sepsal stať »Ochrana našim pomníkům,« kterou král Vilém schválil a se svým výslovným doporučením dal poslati do Postu, kde ovšem byla otištěna a z Postu jako velká státní záležitost octla se i v listech vládních.

Král vrátil se z Francie jako císař Vilém I., královna stala se císařovnou. Smýšlení císařovo k Bismarckovi se skalopevně utvrdilo. V osmi letech politika kancléřova Prusko tak vysoko pozdvihla. Bismarck stal se knížetem a zahrnován vyznamenáními. Avšak císařovna Augusta necítila proto větší k němu náklonnosti. Tím méně pak korunní princezna a její manžel. (Dokončení.)

Jak žijí lidé v nejzadnější Sibiři.

Sděluje

Josef Mikš.

(Dokončení.)

V.

60 verstách od vesnice Kresty (Kříže) se po pravém břehu řeky na více než tisíc verst táhne horní řetěz, jehož konec tvoří ohromná smutná hora Kandžiboj; tam hory zahýbají na východ do země Čukčů. Čukotské a lamutské epos oslavují onu horu. Na jejím úpatí žil velikán Sana-Hiavati čukotského eposu. Sana utvořil ze sněhu prvního Čukče a jeho ženu: naučil je dobývati oheň, zapřahati jeleny, šíti oděv, vůbec všem věcem potřebným pro všední život. Neustále tento čukotský Prometheus přemýšlel o tom, jak zlepšiti život lidský; ale měl hrozného odpůrce Čanaka, zlého ducha. Jednou Čanak sešel s Kandžiboje a uviděl, jak Sana pod horou pevně spí. Zabil ho a počal jej jísti. Snědl maso až do lebky, ale když prokousl tuto, dobré myšlenky Sanovy rozletěly se na všechny strany v podobě motýlů. Od té doby, kdykoliv Čukča v létě chytí motýla, tře si jím čelo mluvě: »Chylčin, Sana, milgimil,« t. j. dej světlo (rozum), Sano. V nynější době »kámen« Kandžiboj jest u velké vážnosti, jak u Čukčů tak i u Rusů, poněvadž jest majákem v tundře, kterouž domorodci též nazývají mořem. Nesnadno představiti sobě něco smutnějšího a jednotvárnějšího než břehy Kolymské za Kandžibojem. Hromady bílého od slunce »plavníku« zdají se býti kostmi jakýchsi velikánů. Kde není

takých hromad, tam krajina jest ještě smutnější. Břeh jest pokryt okrouhlými hrboly, zarostlými černým mechem; mají tak zvláštní podobu, že se zdá, jako by celý břeh byl pokryt hlavami utopenců s rozcuchanými vlasy, naplněnými pískem. Protějšího břehu již ani není viděti pro jeho vzdálenost.

Byl srpen, když Dioneo navštívil tyto kraje, přece však již bylo hodně zima; mnohdy v tuto dobu již padá sníh. Celých osm dní trvala plavba na »karbasech« k řece Omolonu. Před sto lety tam žila tři ohromná jukagirská plemena, která na podzim pořádala znamenité honby na jeleny, když v celých stádech plavali přes Omolon. Lovců bylo na sta; nyní z těchto plemen zbylo pouze 18 lidí. Když naši cestovatelé dostihli těchto břehů, vytáhli karbasy na břeh a šli hledat »urasa« (stany) divochů. Po některé době přiběhlo jim vstříc asi 12 lidí, starců, výrostků, dětí; jedni s velikou radostí chápali se jich rukou, druzí pomáhali nésti jich zavazadla. I s velikou úctou uvedli je do svých nejlepších stanů. Na zemi prostřeli medvědí a ovčí kůže, ženy zvoníce ohromnými pancéři z vypuklého plechu stavěly k ohni čajníky hostí. Kolem nich všichni sedli, vítajíce je jakutským jazykem: »Přátelé, vypravujte noviny! My tak zřídka vidíme cizince.« Ano, tomu nelze se diviti: vždyť před našimi cestovateli místo lidí byly jakési chodící mrtvoly. U jednoho místo nosu byla díra, plná hnisu, u druhého místo očí byly jakési červené, hnojné kruhy, u třetího nebylo rtu a žluté, shnilé zuby hrozně trčely. Vždyť vítězové nejen vyhladili toto mírumilovné, dobré plémě, nýbrž zanechali jim dvě strašné nemoci: neštovice a příjici. »Omolonščíci,« jak jim říkají sousedé, jsou vesměs syfilitiky. A nad to se tu ku příjici připojila jiná děsná nemoc, »ulachaneller,« »prokaza.« Proto jsou tu hosté tak vzácni, proto nebozí domorodci tak vroucně vítají cizince! Můžeme si představiti, s jakými pocity rozloučili se cestovatelé s těmito chuďasy. Opět táhla se dlouhá cesta dolů po Kolymě a posléze ocitli se u samé čukotské země, ležící mezi 64. a 71. stupněm šířky. Kdysi jeden z cestovatelů takto určil přírodu této země: »Celá Čukocie není ničím jiným než hromadou holého kamení; podnebí jest tam hrozně nesnesitelné. Podél břehu Ledového moře až k Behringovu průlivu sem tam jest viděti zbytky starých obydlí. Čukčové vypravují, že tu žilo plémě Onkilonů, které přemohli a zahnali na ostrovy Ledového moře. Nejspíše v XIII. století na nejzazším severovýchodě vyskytlo se nové plémě, Čukčové. Přišli z krajů za Behringovým průlivem. Noví vítězové nejspíše přivykli přímořskému životu; aspoň Čukčové, kteří ubytovali se na březích oceánu, byli patrně spokojeni svým osudem, ostatní bydlící dále na pevnině trpěli velkou bídu, pokud se neseznámili s chovem jelenů. O tom jest následující podání: Přišli z krajiny za mořem Čukča se svou ženou; jmenovali se Ojemtivelan a Nauvgan. Zbudovali si »majang« a lehli spat. Zle se jim vedlo: nevěděliť, čím se živiti. Už se odhodlali k smrti; tak zle jim bylo. Najednou zvedá se podlaha jich stánku a vykukuje hlava bílého medvěda. Hrozně se poděsili Ojemtivelan a Nauvgan. Medvěd jim povídá: Nebojte se; já jsem Kyt Olgyn, pán tohoto místa. Neumřete, spřáteliteli se s mým synem Irlvilem (divokým jelenem). Vyšli Čukčové ze stánku, a tam před nimi stojí irl-vil bílá laň (jelenice). Od té doby

Čukčové počali se zabývati chovem jelenů. Ku poctě jelenů ustanovili zvláštní svátky.

Mezi domorodci a novým plemenem počal krutý zápas. Čukčové přemohli malé Onkilony, sami jsouce vzrůstu více než středního, a maličtí Onkilonové museli prchati dále na sever za 83° severní šířky. Nejspíše zašli za Ledový oceán; aspoň jest známo, že v XIV. století plémě trpaslíků »skrelingerů« vyskytlo se v Groenlandii, kde vyhladili plémě Islanďanů. Jisto jest, že v XV. století Čukčové byli neobmezenými pány nové země, a sousedíce s mírumilovnými »Kangienisy« a Lamuty nejednou s nimi bojovali. Roku 1646 Rusové prvně setkali se s plemenem Čukčů na březích řeky Kolymy. Rusové uviděvše na břehu množství stanů vystoupili na břeh a položili tam nože, kotly, sekyry a j.; pak se vrátili zpět. Čukčové vzali si přivezené předměty a místo nich položili drahé kůže, zuby mrožů a předměty z nich zhotovené. »Průmyslníci« ruští, domnívajíce se, že mají před sebou obyvatele soboliho kraje, pokusili se je pokořiti. Ale Čukčové se na prvý hromadný výstřel nerozutíkali, jako jiní divoši, nýbrž srdnatě udeřili na nepřítele. Půldruhého sta let trval tento zápas, a sláva o chrabrém plemeni pronikla až do Evropy, kde se o něm prvně r. 1705 zmiňuje Witsen. Na mapě Lotterusově z r. 1765 Čukotský poloostrov označen jest zvláštní barvou a tímto nápisem: »Tjuktzchi natio ferocissima et bellicosa Russorum inimica, qui capti se invicem interficiunt.« Rusové vše zkusili: posílali kozáky, lamuty, vojsko, — ale marně; posléze učinili pokus o smíření, a výsledek byl skvělý. Natio ferocissima et bellicosa zjevila se v novém světle jako lid velmi dobrácký a soused mírumilovný. Tito ukrutní a věrolomní divoši nejednou pomáhali svým hladovějícím sousedům, štědře jim posílajíce množství jelenů. Nyní Čukčové se dělí na Čukče jelení a psí, jedni užívají za potah psů, druzí jelenů; jinak jest rozdíl mezi nimi nepatrný. Jelení Čukčové kromě svého jazyka jiného neznají; u psích Čukčů téměř každý zná obyčejná anglická slova. I nejhloupější umí počítati po anglicku do deseti, třebas neznal ani jediného ruského slova. Své angličině naučili se od amerických lovců velryb. Všichni Čukčové milují obchod. Jelení dostávají za své zboží od Rusů tabák a cihlový čaj, sami dostávají nože, pušky, rum od psích Čukčů, kteří tyto věci nalézají u obyvatelů na ostrovech průlivu Behringova »Kargaulů,« a Kargaulům prodávají je Američané. Proto nezřídka můžeme najíti u Čukče výtečnou winchestrovskou pušku, kdežto kozáci tam posud mají staré flinty s křemenem.

Každý rok ruský misionář hledí obrátiti na křesťanskou víru několik Čukčů; ale to se málo daří, tím méně, že misionáři nevládnou jich jazykem. Čukčové obrácení na víru lehce opět se jí zříkají. O tom časopis »Sibiř« r. 1885 vypravuje: U jednoho pokřtěného Čukče byl silný jelení mor. U jeho nekřtěných sousedů jeleni byli úplně zdrávi. Čukča pomodlil se k ruskému Bohu, jehož obraz měl u sebe ve stánku; ale to nepomohlo. Jeleni neustále hynuli, z ohromného stáda zbyla jenom asi čtvrtina. Co dělati? Jednoho jitra zapřáhl jeleny, vzal ruského Boha do náručí a jel do tajgy. Vyhlídl si velký strom, vzal řemen, vyndal obraz a přivázal ho vysoko k větvi, sundal čepici, pomodlil se k němu a řekl: »Ty ruský Bože, nehněvej se, nezachovej o mně zlou

památku, neškoď mně, vždyť též já tobě nečiním nic zlého — nepohodil jsem tě v tundře jen tak — pojede Rus, vezme si tě.« A pak opět žil Čukča ve staré víře, jak žili jeho dědové a otcové. Křtění Čukčové následující rok třebas znova přicházejí s prosbou, aby je pokřtili, vidíli v tom svůj prospěch, ale ve svých stáncích klanějí se svým skřítkům, mají po několika ženách atd. To platí vše o jeleních Čukčích, sousedících s Rusy; o obrácení psích Čukčů na křesťanskou víru nemůže býti ani řeči. Čukčové mají jakási knížata, jimž říkají »erema,« ale ti nejspíše mají větší moc pouze v čas vojny, aspoň jindy jim nikdo neprokazuje zvláštní pocty. Kolik jest asi všech Čukčů? Když dal spisovatel takovou otázku známému Čukčovi, tento vzal do hrsti písek a hrdě řekl »Spočítej!« — jakož Čukčové vůbec jsou velmi hrdí. Ve skutečnosti jsou jich asi tři tisíce. Psí Čukčové bydlí ve vsech, skládajících se z 3 až 25 stanů, tak že bývají vesnice se 125—300 obyvatelů, což jest více než v Nižním Kolymsku. Žijí mezi sebou obyčejně v míru, jen zřídka mezi nimi bývají bitky, jako na př. v květnu r. 1891, kdy celá dědina bydlící v Šelagském lese byla usmrcena. Rusové, kteří tam náhodou z Kolymska přijeli, našli 18 trupů, z nichž některé byly skoro úplně od psů snědeny; všudy vůkol byly rozházeny winchestrovky, nože a zlámaná kopí. — Tito Čukčové zabývají se hlavně rybařením, pak lovem tuleňů a mrožů. Časem se jim podaří zabiti velrybu, jestliže ji odliv zanechal na břehu. Pak jedí celý den, až následkem přeplnění žaludku je přemůže spánek. Čukča usíná, drže v ústech kousek velrybího masa, které pomalu žvýká, a věrná žena hledí pomoci svému muži vsouvajíc prstem do úst tučný kousek. Hody trvají, pokud mořské vlny neodnesou vše, co zbylo z velryby; pak opět počíná hladovění.

Čukčové, jako všichni polární divoši, jsou velmi pohostinní; při tom nečiní rozdílu mezi přáteli a nepřáteli a sami svým hostím nabízejí své ženy. Bydlí v stanech, které jmenují »rylkami;« mají podobu čtverhranných škatulí, jsou zhotoveny z kožešin a velrybích žeber, délka jich činí $3^1/_2$ lokte, šířka $2^1/_2$. Dva kahance s verlybím tukem osvětlují takovou rylku. V rylce, kterou Dioneo popisuje, válejí se jelení kůže, kopí, asi tři malé modly a vedle nich ohromné rohaté hlavy divokých jelenů (irl-vil). Okolo kahance, svítícího uprostřed rylky, sedělo několik čukotských dám, oblečených v široké kožešiny »chanby;« byly po pás obnaženy, prsa jich byla tetována rozličnými kolečky a čarami. Pracovaly, vyšívajíce bílou jako sníh »kuchljanku« proužky z kožešiny. Jedna stařena, kost a kůže a celá vráskovitá, bojovala s drobným hmyzem, lezoucím po její »chanbě.« Našeho cestovatele častovali jeleními jazyky, vařeným jelením masem, koláčky z jeleního tuku atd. Místo ubrusu byla prostřena jelení kůže. Cizincovi jest takové častování u Čukčů velikou mukou. Tak na př. dle anglického spůsobu Čukčové myjí sobě po jídle ruce lidským močem, jejž si podávají do kola v tulením měchýři; slévají ho pro jeleny, kteří v něm mají velikou zálibu. A čistotní Čukčové s jeleního ubrusu vše berou prsty, nevyjímaje ani krvelačnou stařenu. Snadno si pomyslíme, jak našemu častovateli chutnalo. Čukčové při jídle neustále rozprávěli, se svými ženami dobře jednali, též velmi přívětivi byli k dětem. Ve své rylce chovají Čukčové posvátná dřívka, z nichž dobývají »živý oheň.« Nyní se připravovali k velkým slav-

nostem: zemřela u nich stařena a irl-vil zabloudil do stáda domácích jelenů. Kdykoliv se tak stává, Čukčové zvou šamana, jenž »zaříká« stádo na tři týdny. Po celou tu dobu nesmí hospodář prodati ani jediného kusu, třebas mu zaň dávali celou láhev akamimeli (kořalky). Když tato doba jest u konce, divokého jelena loví mamunem (lassem), slavnostně ho zabíjejí a hlavu jeho umisťují mezi své bohy.

Pohřeb u nich bývá dle popisu Dionea konán se zajímavými obřady. V rylce, kde ležela mrtvola stařeny, přikrytá koží irl-vila, bylo několik Čukčů, sedících na zemi, kteří rozprávěli mezi sebou velmi nenuceně a vesele. Z počátku pili čaj. Hospodyně vychrstla první čišku nebožce pod jelení kůži. Pak jedli a opět předložili nebožce nejlepší kousek tuku. Potom byly zahájeny tajemné obřady. Synové nebožky vyndali onen měchýř se vzácným obsahem, vyšli před stan a křičeli táhlým hlasem »Girach! girach!« Na tento křik ihned přiběhlo mnoho domácích jelenů ze všech stran. Čukčové vychrstli jim vše z měchýře, a zvířata zápasíce mezi sebou počala hltati politý sníh. Čukčové velmi obratně zachytli parohy dvou úplně bílých jelínků a vedli je na západní stranu stanu; na východní stranu položili hlavu irl-vila, na severní hlavu vlčí, na jižní pak hlavu psí. »Taljam!« (hotovo) křikli chasníci. Ze stánku vážným krokem vyšli tři starci. Každý držel v rukou obromný buben. Staříci pomalu kráčeli okolo stanu, zastavujíce se u každé hlavy. Počali bubnovati a zpívati tichým, táhlým hlasem. V těchto písních byla řeč o tom, že nyní Galga (tak se jmenovala nebožka) pojede »na horu.« Ať tam řekne nejvyššímu bohu Kytu Omynovi, aby byl dobrotiv k Čukčům, nedovoloval Čapanu (zlému duchu) trápiti jeleny a hlavně nepouštěl »červenou stařenu« (neštovice), která před třemi roky svou pochodní spálila polovici stanu. Třikráte starci obešli okolo stanu, pak přestali zpívati a zlehka bubnovali. Potom ihned přivedeny jelení samice a bodnuty nožem zrovna do srdce. Ubohá zvířata, potácejíce se, učinila několik nejistých kroků, pak klesla k zemi a několikráte křečovitě udeřila tenkýma nohama, jako by chtěla zapuditi smrt. Čukčové pozorně přihlíželi, jak umírala: na základě těchto pozorování činili rozličná proroctví. Všichni přítomní namazali si krví ruce a tváře. Dobrácké tváře Čukčů tím nabyly výrazu divokého a svéřepého. Ženy velmi obratně řezaly jelenice na kusy a všechnu krev lily do žaludku, jenž do poloviny byl naplněn polovařeným mechem, oblíbeným jídlem Čukčů. Kousky této pochoutky dostala tlama psí hlavy, aby chránil hospodyni až pojede »na horu,« jakož i vlku, představujícímu Čapana (zlého ducha), by nechal na pokoji jeleny na její dlouhé cestě. Čukčové a jejich hosté lámali kosti zabitých jelenu a hltavě z nich ssáli vřelý tuk, zrovna jak to činí se zvířecími kostmi divoši všech dílů světa a jak to též činili naši předkové, obyvatelé jeskyň, kde podobně zlámané kosti nalézáme. Zatím stařeny přinesly oheň, který též vyloudily starobylým spůsobem, to jest třením. Každý Čukča hodil do ohně své poleno, a brzo zaplápolala ohromná hranice, do níž jeden ze staříků s bubnem tančících hodil vyčištěnou jelení lopatku. Každý z přítomných vrhl do ohně kousek tuku, z čeho vznikl hustý kouř. Když se kouř rozešel, stařík vyndal lopatku, pozorně prohlížel praskliny na ní a oznámil shromážděným, že Kyt Olgyn dobře přivítá

stařenu. Zhasl krátký soumrak polárního dne; po celém nebi rozprostřely se »červené vrkoče krasavice Jurgjal,« které ona češe namotavši je na stříbrný kužel (záře). Obřady tohoto dne byly u konce. Ženy v celém táboře horlivě pracovaly připravujíce různé pochoutky, jako na př. kaši z jelení krve a tuleního tuku.

Časně ráno bylo vše na nohou; v noci přijelo ještě několik lehkých »nart« ze sousedních táborů. U stanu, kde ležela nebožka, již stály zapřažené sáně; na nartách ležely rozličné předměty: kotel, sekera, zamilovaný bubínek stařenin a j. Tělo posud leželo jsouc přikryto kůží irl-vila. Titéž tři staříkové chodili okolo ohně a otazovali se nebožky: »Gyz kerkille?« t. j. chceš jeti? Ženštiny odpovídaly vždy místo ní. Otázku svou opakovali třikráte, pak stařenu vynesli, položili na narty a pevně přivázali mrožím řemenem. Mrtvolu odvezli na západ od stanu k místu, kde byl ohromný »choluj« (hranice) ve vzdálenosti asi dvou verst. Když tam již byli, tryskem se na nartách přihnal jakýsi Čukča. Rychle seskočil a podal balíček synovi zemřelé stařeny. Byl to dluh — balíček tabáku, jejž si Čukča vypůjčil od svého přítele, který nedávno zemřel, nedostav tabáku nazpět; nyní stařena ho s sebou vezme »na horu« a odevzdá. U hranice počal příšerný výjev. Jeleni, kteří přivezli tělo stařeny, byli zabiti, a jejich krví opět všichni natřeli své tváře, pak zabité jeleny, nartu a stařenu položili na hranici a zapálili. Čukčové křepčili okolo hranice, pokud oheň s praskotem trávil mrtvoly. Celý obřad trval asi dvě hodiny. — Sluší podotknouti, že to není jediný způsob pohřbívání u Čukčů. Někdy zavážejí své nebožtíky do tundry, kde je zanechávají v plném oděvu, s rozličným nádobím a s kopím v rukou na pospas vlkům a jiné zvěři. Pouze velké šamany pohřbívají do země. Čukčové až posud zachovali obřad »vujegregyin,« t. j. usmrcování starců mladšími potomky. Pozoruhodno při tom jest, že sami starcové k tomu pobízejí: neboť jest to skutek milý bohům a přinášející slávu lovci a vojínovi. Po pohřbu stařenině počala hostina, při které jídlo šlo na dračku; po jídle následovaly velmi zajímavé hry mládeže, při nichž hlavní cenou byl balíček tabáku. —

Mnoho ještě zajímavého obsahuje v sobě kniha Dioneova, ale nemůžeme se o tom šířiti a pouze ještě několik slov věnujeme severním Francouzům, t. j. Lamutům, o nichž jsme se již několikrát zmínili. Jsou nejbližšími sousedy Jakutů, pěkně a vkusně se šatí, což nelze o Jakutech říci; vůbec jsou velicí šviháci, tak na př. každý Lamut u svého pásu kromě loveckého nože, prachovnice a sáčku s kulemi má též malé nůžky k vytrhování vousů na bradě, čím se pilně zabývá. Jako pravý Francouz jest vždy vesel a rád si zatancuje, při čem napodobí křepčící jeleny. Tvář jeho temně cihlové barvy jest přímá a svědčí o vědomí vlastní důstojnosti. Lamut vyniká velikou srdnatostí a neváhá, jsa ozbrojen pouze nožem, jíti na medvěda, jakutského boha. Avšak nejvíce vyniká svou vzornou poctivostí. Kolymští kupci věří slovu úplně neznámého Lamuta, jsouce přesvědčeni, že jich nikdy neoklame. Dioneo znal kupce, s nímž Lamutové byli v obchodním spojení. Každý rok přijíždějí k němu třebas až od břehů Ochotského moře a berou u něho prach, olovo, čaj a tabák. Poněvadž počítati neumějí,

kupec sám na kousku papíru poznamenává, kolik zboží jim dal, a s tímto papírkem vrací se domů, aby mu napřesrok za zboží přivezli rozličné kožešiny. Kupec nikdy nebyl ošálen, a třebas Lamut nepřijel ani za rok, nedělá si starostí, věda, že mu nedovolily přijeti důležité okolnosti a že zajisté se svým papírkem a kožešinami přijede roku příštího. Ba byl takový případ: Lamut vzal zboží u děda kupcova, a po třiceti pěti letech vnuk dlužníkův přišel k vnukovi věřitelovu s polosetlelým papírkem, aby zaplatil starý dluh. Kmen totiž, k němuž náležel dlužník, prchl před neštovicemi do nejzazšího kouta kraje, kde všichni zahynuli až na dva tři lidi. Chuďasové trpěli hroznou nouzi, nemajíce ani prachu ani olova v horách úplně neznámých. Mnoho let trvalo, než vnuk dlužníkův s napjetím všech sil mohl dostati tolik kožešin, aby dle svého rozpočtu mohl zaplatiti dluh. Pak dílem pěšky, dílem na jeleně proputoval mnoho týdnů, pokud nedostal se do Středního Kolymska s sežloutlým proužkem papíru, kterýž mu svěřil děd na smrtelné posteli. — Bohužel vodka a neštovice ničí tento výtečný kmen, jenž zároveň chudne, tak že jest nyní velkou vzácností, máli kdo ještě tisíc jelenů. Původ Lamutů jest neznámý; se svými sousedy mají málo společného. —

Naše ukázky snad přesvědčily čtenáře, jak mnoho poučného chová v sobě kniha Dioneova, a ponuknou snad naše národopisce, aby si více všímali přebohaté ruské národopisné literatury.

Večerní dumy.

Od

Adolfa Heyduka.

Po západu.

Výš stoupá slunce; kdož se ptal,
co k žití probudilo květů,
co klasů v nivách vylíbal
ret jeho v žhavé lásky vznětu?

Výš stoupá slunce; kdo as děl,
co žárem svým mu v duši vlilo,
čím jeho úsměv v hruď mu spěl,
co v srdci písní zazvonilo?

Výš stoupá slunce; kdo as dbal,
čím kvet? až v přítmí náhlém chladu
jej v náručí svém tiskne žal,
jenž přišel s rosou po západu. —

Náhrada.

Sklon nebe zarděl se, mhla po zemi se snuje,
zvon vyzněl modlitby své zvučný rým,
noc pohádku měsíčnou vypravuje
kol hvozdům zeleným.

Strom každý poslouchá a chvěje se a chvěje,
a v jeho duši roste nový svět
jar dávno zaniklých i písní, pták jež pěje
i květů vonný ret.

Vše časem vykvete, co ondy vykvést mělo:
ze zrna ztraceného vzejde klas,
a co z mé duše lýry ještě vyznít chtělo,
snad pták vyzpívá zas.

Samota.

Kus vlastního denníku.

Podává

Václav Vlček.

(Pokračování.)

IV.

dyž jsme chvíli pohovořili, domácí nechali nás o samotě. Umyli jsme se, vyndali šatstvo z kufru a koše a rozvěsili v almaře i na mnohoramenném stojaně. Jak jsme neměli v pokoji co dělat, šli jsme ven, na zahradu.

Šířkou byla obrácena k cestě a kus jí sahal až před průčelí domu, pod naše okna; do zadu pak se táhla pod celým dlouhatým dvorem. Ohrazena byla dosti řídkým okleštkovým plotem. Napřed, pokud sahalo správcovo obydlí, byly u domu, porostlého révou, záhonky jahod, kopru, mrkve a jiných kuchynských rostlin lemovány květinami, jako růžemi, karafiáty, bazalkami, resedou, a příjemná směs rozličné vůně tu naplňovala vzduch. U záhonků nalézala se mělká vodní nádržka vykládaná dřevem, a pod ní doleji dvě hodné líchy zemčat bujně urostlých a bíle kvetoucích. Za nimi dále do zadu byl celý hájek keřů malinových a rybízových, pokrytých zralými plody; pak začínal sad jabloní, hruší a švestek.

Proti dveřím do kuchyně stála dřevěná besídka, dole prkenná, výše mřežovaná, obklopená vysokými keři bezu, šeříku, jasmínu a čilimníku; několik kroků od ní vypínal se vysoký smrk a něco dále

dvojice košatých ořechů, pod nimiž lavice s lenochem vábívala do libého chládku. Nyní ovšem vrhalo stavení stín na celou zahradu a dále, neboť slunko na druhé straně jižjiž sklánělo se za vrchy.

Okolo besídky, po stezkách i po záhonech hemžila se drůbež, kvočny vodily tu hejna svých kuřat, z nichž některá byla tak drobná, jako by teprve dnes byla ze skořápek vyklouzla. Brázdami zemčat klidně poskakovali dva králíci velikých schlíplých uší, nic na to nedbajíce, že tu pobíhá černý, dosti velký, ale ještě náramně mladý psík; zdálo se, jako by měl chuť na ně pustiti hrůzu, ale jako by ho zdržovala pochybnost: »Šlak ví, zda by to pro mne špatně nedopadlo!«

Sešli jsme k dolejšímu plotu. Za ním se na pravo i na lévo táhly louky a jimi vinul se potok, lemovaný vrbím a olším. Podle dvorem vtékal do malého rybníka, u něhož před hrází i za ní stálo asi půl tuctu chalup: sloužily za obydlí dělníkům ve dvoře zaměstnaným a tvořily s dvorem celé Meziluží. Právě se do nich z práce vrátily hospodyně, sháněly večeři a pokřikovaly na děti, které se brodily na kraji rybníka nebo se proháněly po cestách a po trávnících.

I za námi se ozvaly dětské hluky. Přihnali se tam Jitka a Otakar s Vinckem poklasných, hochem asi jedenácti let, nyní lépe vystrojeným než oni; byl mimo školní čas jejich společníkem, opatrovníkem a služebníkem zároveň. Právě si Otakar poručil, aby ho ještě před večeří povozil na dřevěném kočárku; Vincek se ochotně zapřáhl, a hned počala rychlá, veselá jízda. Psík běžel o závod s vozíkem, a když se děti po chvilce u nás zastavily, vyskočil předníma nohama na něj a v rozjaření svém chtěl Otakarovi lízati tvář.

»Jdeš pryč!« rozkřikl se tento, zlostně se oháněje rukou. »Hned tě zabiju!«

Vincek zahnal psíka, ale Otakar se na něj hněval dál: »Počkej, ty Čertíku čertíkovitá!«

»Tak se mu neříká,« ozvala se káravě Jitka.

»A zrovna Čertíku!« vzdoroval jí bratr.

»Ďase budeš říkat!«

»Proč?« optala se Lidmila.

»Pan farář mu to jmeno dal,« ohlašovala rozhorleně Jitka.

»Pan farář?« divili jsme se my cizí.

V tom se k naší skupině blížila Márinka i spěchala nám dáti vysvětlení.

»Podle jeho vzezření začali ho jmenovat Čertíkem; onehdy tu byl Jiřetický pan farář návštěvou, zaslechl to, vyslovil se proti takovému jmenu a navrhoval: ‚Když už toho černého připomíná, říkejte mu aspoň Ďas.' — Ale nyní pojďte k večeři.«

Zamířili jsme nahoru k besídce, od níž proti nám kráčel Jeník.

»Je to divočina, ta zahrada, že?« pravila Márinka. »Před lety to zde vypadalo docela jinak. Meziluží měl v nájmu pán, který se vyznamenával dvěma zvláštnostmi: tuze rád citoval latinské a německé klasiky a byl veliký milovník růží. Tu od těch malin až k cestě bylo všecko vysázeno jen růžovými keři, na tisíce jich tu rostlo, žádný snad druh, co jich na světě, tu nescházel. To byla pak v létě podívaná, když všecky kvetly, červeně, fialově, také skoro až černě, jiné žlutě,

jiné zas bíle jako padlý sníh. Růžový sad Mezilužského pána byl široko daleko v kraji náramnou vzácností. Ale když pán sestárnul, zanechal hospodářství, odstěhoval se do města, přenesl své růže tam a hověl dále své pěkné zálibě. Tady zahrada spustla. Na budoucí rok tu již neporostou brambory, ale co my zde svedeme, nebude se zdaleka rovnati tomu, co bývalo.«

»Vida, vida,« ozval jsem se. »ty jsi tedy také zpátečnice.«

»Jak to?«

»Tak, že chceš místo bramborů zase zaváděti růže. Nedávej sem bramborů, nech záhony zarůsti bejlím, hložím a blínem — *tak* budeš postupovati s duchem času, jenž místo pokroku káže úpadek, dekadenci, místo krásy šerednost, místo květu hnilobu —«

»Místo vůně smrad,« dokládal Jeník, »místo slušnosti a ušlechtilosti svinstvo, místo svatyní chlévy. Kdy bych já měl do toho co mluvit, řekl bych — —«

»Kdy bych já měla co mluvit,« vpadla mu do řeči Lidmila. »řekla bych: Člověče, nezlob se, zvláště ne před večeří, když smažená kuřátka tak vábně tvůj zrak i čich pošimrávají!«

Této rady jsme beze všech námitek uposlechli. Usedli jsme v besídce kolem pokrytého stolu, Márinka starala se o naše talíře, choť její o naše sklenice: pivní láhve z domácí ledničky přinesené bouchaly mu v rukou div ne jako šampaňské. Tonča jenjen poletovala mezi kuchyní a naším útulným stánkem.

»Včera touhle dobou,« podotkla Márinka, »ještě jste se pohybovali v říši Thaliině.«

»Včera zrovna asi touhle dobou,« odpovídala Lidmila podívavši se na hodinky, »pohybovali jsme se v říši Neptunově — prováděli jsme umění plavecké. Jen krátkou chvíli, ale neptejte se, jak slavně.«

»My se přece ptáme,« řekl Jeník.

»Nějaká dáma z baletu postavila se do kulisy tak, že ji ředitel ze své lóže uviděl. Vstane a stiskne na svém příručním telegrafu příslušný knoflík. My, kteří jsme zrovna na jevišti, slyšíme známé cinknutí, bezděky se ohledneme, kdo se v kulise neprozřetelně ukazuje — a pán, který zrovna mluví, udělá ve své řeči skok — asi na půl strany; druzí nemohou své věty mluvit, jak v úloze za sebou následují, ale něco mluvit musejí, nesmí nastat pausa a obecenstvo nesmí zmatek spozorovat. Slovem, plavali jsme; herečka, jejíž heslo bylo přeskočeno, nemohla vystoupiti v pravý okamžik. Ředitel v lóži stojí, hledí na nás, několikrát se obrácenou pravicí dotkne levé dlaně — «

»Co to znamená?«

»To znamená: ‚Kdo to zavinil?‘ Ale v tom jsme se pomocí nápovědovou zachytili zase pevného břehu, a dále šlo všecko zas pěkně, jako když karty hraje.«

»Možná, že ještě o stupínek pěkněji,« usmál se Jeník.

»Dnes by bylo nepochybně následovalo vyšetřování a nějaká důtka, neli dokonce peněžitá pokuta; ale zatím se všecko rozprchlo, jako když mezi vrabce hodí hul, a pan ředitel sám nyní už nepochybně dojíždí k mořským břehům. Moře je z nejvyšších ideálů našich divadelních lidí.«

»A vy se strýčkem berete vděk touto zastrčenou samotou,« pravila Márinka.

»Nám se zrovna tato samota dobře hodí,« odtušil jsem.

»A ty si jí také nesmíš hanět,« mínila Lidmila, »nic vám tu neschází.«

»Divadlo na příklad ne,« na oko souhlasil Jeník, »zahrajou nám je někdy — když už pro nepohodu nikterak nemohou ven — Jitka a Otakar se svými panáčky, jenže obyčejně hned v prvním jednání vypukne katastrofa — poperou se. Víc než divadla nadělají koncertů —«

»To každodenně,« smála se Márinka, »a takových, že mohou člověka o sluch připravit. Pravda, jiných koncertů neuslyšíme, leda že sem ob čas zabloudí flašinet.«

»A což kosi?« namítala Lidmila, »drozdi, pěnice, skřivánci —?«

»A žáby?« dokládal Jeník. »Slyšíš?«

Zasmáli jsme se, neboť v rybníce počínaly zrovna žáby své jednotvárné houkání.

»Společnost tu nemáme velkou,« pokračoval Jeník, »ale může tu třeba i Pařížan teprv poznati nejen, co je hot-vole, nýbrž také čehyvole. A co se týče hostinců — tamhle v té dolejší chalupě je Mezilužská restaurace — mimo kořalku může tam host dostat i tabák, všecko první jakosti. Ale nejhlavnější naše výhoda jest, že tu ani nesmíme stonat.«

»Právě,« svědčila Márinka, »neboť kde pak je tu lékařská pomoc!«

»No v Dubensku,« připomínala Lidmila, »a to není tak daleko. Dáte zapřáhnout, a za hodinu je doktor zde.«

»Ne tak docela jistě,« vrtěl Jeník hlavou.

»Doktor má veliký obvod,« hádal jsem, »a často asi nebývá doma?«

»Tuze často nebývá doma,« svědčil Jeník, potutelně se usmívaje a hladě si vous, dle mody do špičky přistřižený. »A pak v tom vězí ještě jeden háček. Bývají časy, že by doktor mohl třeba celý den doma sedět a jen na nás čekat, a přece bychom ho zavolat nemohli, nýbrž, kdy by na nás Pánbůh něco dopustil, museli bychom poslat až do Hory.«

»Z jaké příčiny?«

»Příčinou toho je skupení stran, neb abych přece mluvil jako čtenář novin: konfigurace frakcí v Dubensku.«

»Jsou tam staří a mladí?«

»Politicky všichni vesměs — i šedivci — jsou teď mladí. Také posud svorně volívali do říšské rady, do sněmu, do zastupitelstva okresního, ano i do obecního —«

»Snad,« dovtipoval jsem se, »působí tam společenské rozdíly?«

»Ani ty — aspoň pokud se hlav čili náčelníků týče.«

»Tedy osobní prospěchy?«

»Ty jsou u nich pojítkem, ne dělidlem. Vezměme jen tři přední činitele: inspektora, který zastupuje velkostatek a je členem obecní rady, našeho otce, který je obecním starostou, a lékaře, který je starostovým náměstkem. Nejlepší harmonie všem by nejvíc prospěla, kdy by byla věčná. Bývá však jen dočasná. Zřídí se na příklad hasičský spolek, doktor se stane jeho předsedou: k jeho poctě uspořádá se spo-

lečná slavnost, při které se všichni v bratrské lásce objímají. Později hasičský sbor zvolí obecního starostu a inspektora za své čestné členy a vystrojí jim pochodňový průvod, — nadšené řeči, nadšené besedování od večera do rána a ovšem nadšené bratření. Náš otec vystaví nový dům, a doktor v něm po léta bydlí; pak sezná, že bude pro něj lépe míti dům vlastní, a náš otec mu ho zbuduje. Oba si dohromady najmou honitbu a společně chodí na zajíce a na koroptve. Večer se celá honorace sejde v jednom hostinci a při pivě a při kartách dobře se baví, pokud —«

»Nu, pokud —?«

»Pokud z některé strany nepadne horké, pichlavé, kyselé nebo trpké slůvko, které vzbudí odpor, hádku, vádu, hněv. Semelou se třeba jenom dva, ale druzí se pak volky nevolky přidávají k některému z nich, a nazejtří ze včerejší jiskry už po celém městečku šlehají plameny. Vypravuje se, kritisuje se, přidávají se polínka, přilévá se oleje, donáší se od jedněch k druhým. Bratrští kamarádi od včerejška se dnes druh druhu vyhýbají nebo na potkání na sebe nepohlednou. Nepřátelství roste, v krajinském listě objeví se jedovatá lokálka nebo dopis oplývající květomluvnými narážkami — a je teprva zle. Nikdo neví, na jak dlouho. Nyní je taková tichá vojna mezi prvním zástupcem velkostatku a lékařem. Náš otec —«

»Náš otec do toho vždy přicházívá nevinně,« důrazně prohlásila Márinka.

»Inu, toť víme,« vece chlácholivě vypravovatel, »on by s nikým nechtěl mít zlou vůli, ale druzí se drží pravidla: kdo není se mnou, je proti mně. Na zajíce a na koroptve s doktorem otec letos chodit nebude, a my zde nesmíme stonat, předně proto, že náležíme k velkostatku, za druhé proto, že jsme děti svého otce.«

»Nejdivnější osud při tom mají dámy rozvaděných pánů,« pravila Márinka. »Do včerejška byly nerozlučné přítelkyně, pilně se navštěvovaly, na procházku spolu chodily, společně se koupaly, srdce si navzájem otvíraly, jen sladké zdvořilosti sobě říkaly — a dnes nesmějí se vidět, nesmějí se znát, musejí se na smrt hněvat a nenávidět. Proč? Protože se mužové jich rozkmotřili.«

»Vidíš,« ozvala se Lidmila, »před takovým osudem jsi ty zde v Meziluží bezpečně jista, když tu mimo tebe druhé dámy vůbec není. Pročež opakuji: nesmíš si své samoty hanět —«

»Já bych jí všecko ráda odpustila,« dí Márinka, »já bych ji třebas i hodně pochválila, jen kdy by byla naše.«

»Já,« prohlásila slavnostně Lidmila, »já i takto — neboť jsem se dnes už v Dubensku vrhla na přípitky — já i takto zvedám pohár na její čest a na blaho jejích obyvatelů!«

»A na zdraví a slávu vzácných hostí jejích!« zvolal Jeník. »Na zdar!«

Naše sborové »Na zdar!« hlaholilo již do večerního šera.

IV.

Nedali jsme ani rozsvěceti lampu a brzo jsme si navzájem přáli »Dobrou noc.«

Když jsme ulehli, zavládlo vůkol hluboké ticho, ani pes nikde nezaštěkal, jako by jich v Meziluží vůbec nebylo. U postele, na kterou jsem se dnes uložil, nestála na stráži žádná starost. Spal jsem pokojně a také déle než obyčejně. Probudil mě kohoutek, jenž v hejně odrostlejších kuřat pod naše okna přitáhl, tam se pěkně slunil a horlivě v kokrhání cvičil; měl proč, umění jeho bylo ještě tuze nedokonalé.

Byl jsem první na zahradě, ačkoli Jeník vstal dávno přede mnou. Obloha byla jako zrcadlo, ranní slunce zalévalo kraj svou září a svým teplem. Ponenáhlu sešli jsme se všichni opět v besídce.

»Jaký máte program, strýčku?« ptala se Márinka, když jsme se pustili do snídaní.

»Býti celý den v lese,« odtušil jsem; »leda že se ti přiženeme na oběd, ačkoli bychom mohli na poledne zajíti do lázní.«

Lázněmi nazýval se hostinec na samotě, ještě asi čtvrt hodiny za zámkem, když se šlo z Meziluží; koupelí tam dávno již nebylo.

»V lázních, strýčku, jsou letos mladé krásné dámy na letním bydle,« prohodil Jeník.

»Půjdeme tam tedy společně,« řekl jsem, »totiž až při tom bude také Márinka.«

Netrvalo dlouho, a byli jsme k své lesní výpravě uchystáni. Jitka si vyžádala, že půjde s námi; matka ji dovolila, ale Otakar o tom nesměl zvěděti.

»Zlobil by vás,« pravila, »a tak dlouho by tam nevydržel.«

Otec ho kamsi odvedl, aby neviděl, jak odcházíme.

»Teď abyste se drželi vozové cesty,« radila Márinka, vyprovodivši nás do vrat, »jinde ještě je rosa.«

Pustili jsme se alejí ke kříži. V pravo rostla řepa, v levo žito, a toho držela se Jitka; měla co nejjednodušší oblek, na hlavě a na nohou nic, a neopomenula první travnatou lužkou v příkopě se pobrodit. Ke kříži nás předběhla, povrtala se palcem na čele, na ústech a prsou, položila na podstavec několik chrp a koukolů, jež byla v žitě utrhla, a na konec políbila kámen.

»To jsi hodná,« chválila ji Lidmila. »Maminka tě to naučila, že?«

»Vincek,« zněla odpověď.

»A kdo pak pověsil ty věnečky na kříž?«

»Taky Vincek. On tam vyleze jako nic. Trhali jsme mu květiny a on pletl věnce. A vždycky se má nějaký kvítek tady položit; taky nějaká jahoda, když zrajou. A když tudy někdo jde a neudělá kříž, povídal Vinca, že Pán Ježíš vzdychne a čert se zasměje.«

Opět vrtala palcem křížky, jenže tentokrát zdola nahoru. Potom skočila na silnici, kterou jsme včera přijeli a která dále za křížem podle luk a pastvišť volně vystupovala k vesnici, v hojném stromoví tak ukryté, že z něho vynikala jen bílá věž s tmavou střechou.

»Jak se to místo jmenuje?« zkoušela Lidmila Jitku.

»To jsou Jiřetice,« odpověděla ona. »Tam chodí Vinca do školy. Já tam taky budu chodit — už za rok.«

A klusem se od křižovatky rozběhla k lesu.

»Nepůjdeme po silnici,« pravila dcera, »tudyhle budeme hned v stínu, a nevídáno, když se po lesních stezkách trochu urousáme.«

Do lesa měli jsme jen některé sto kroků. Slunce již tak hřálo, že jsme radostně vydechli, když jsme vkročili do stínu vysokých dubu, které kraj lesa lemovaly a jako hradbu jeho tvořily. Dále bylo stromoví mnohem mladší a nižší, ale vesměs listnaté; stín tu nebyl tak hustý a chladivý jako ve smrčině nebo v boru, ale za to všade bylo jasno a veselo a všade byla půda porostlá travou: ani na pěšinách nebylo hrubě jinak — patrně se jich lidská noha dosti zřídka dotýkala.

Ta, kterou jsme se pustili, křižovala se po několika minutách s obloukem široké cesty, na níž jsme se mimoděk zastavili. Byla rovná jako stůl, táhla se lesem bělounkých bříz, tráva na ní byla hustá a netknutá jako na nejpěknější louce, a tak lahodně zelená, že se na ni srdce smálo.

»To je krása!« libovala si Lidmila. »Ani se člověku nechce dál, už tady byla by radost celé půldne stráviti.«

»Na štěstí,« pravím, »je tu v lesích bez počtu rozkošných míst — máme bohatý výběr.«

Jitka neříkala nic, ale rozběhla se po cestě, vláčejíc nožky travou, na níž se rosa ve všech duhových barvách třpytila.

Za cestou brali jsme se po pěšině dále i níže zeleným špalírem, v němžto se střídaly mladé břízy, habry a jívy, tu a tam též jednotlivý smrček a modřín, až jsme se octli na jízdné cestě, která od silnice vedla k zámku. Bylo na ní viděti, že nedávno byla hodně rozmoklá a vozy se do ní hluboko zařezávaly. Spadala rychle do úžlabiny, zde silně súžené, jejíž dno brázdil křivolaký potok, několikrát přecházeje od jedné stráně k druhé.

Na můstku, po kterém jej cesta překračovala, opět jsme se zastavili. Koryto bylo na luční potok hluboké a divoce rozervané, bylo patrno, že tu rozpoutaný živel ob čas zle řádí; nyní však bylo tu vody málo, jasné a průhledné jako sklo, namnoze nadržené v malých tůních pod spletitým kořáním podemletých olší a vrb; rejdila a hemžila se v nich hejna drobounkých rybiček, které na sebe obrátily zvláštní pozornost Jitčinu.

»Některé jsou zrovna jako ovísek,« promluvila jako k sobě; po chvilce polo k nám dokládala: »Hned bych vlezla do vody.«

»Já také,« řekla s žertovnou dychtivostí Lidmila.

»Vy přece tady ne!«

»A kde?«

»No v Dubensku, v koupadle, kam chodí paní inspektorová, paní doktorová, paní komisarová, snad taky paní účetní —«

»A babička ne?«

»Babička?!« dlouze protáhla Jitka. »Mladá nebo stará?« Stará babička byla vlastně její prabička. »Ale co pak se babičky také koupají? Hm,« usmála se tak zvláštnímu nápadu, tak nemožné věci. Hned potom ukazujíc očima na potok se otázala: »Mám?«

»Až půjdeme zpátky,« rozhodl jsem, »všichni si vykoupáme aspoň nohy.«

»Vy také?« zadívala se na mne pohledem nevěřícího Tomáše.

»Také. Nyní se podíváme k zámku.«

Do kopce šli jsme, jen co noha nohu mine. Nahoře nad strání se k lesu připojoval neveliký park, po léta již velmi málo pěstovaný, ale vynikající znamenitou polohou a krásnými starými stromy. V něm zcela volně, beze vší ohrady stál zámek, čtverhranná budova o dvou patrech, zevně beze všech stavitelských okras.

Vrchnost tu kdo ví kdy už nebyla, v celém zámku bydlila jen stará slečna Adéla, klíčnice, která tu hodnost zdědila po svém otci. Právě seděla na lávce u domu. Štěkot jejího psa ji na nás upozornil, vstala a šla nám vstříc. Byla vysoká, kostnatá, hubená, měla staromodní účes, čelo plné vrásek, líce dávno uvadlé, ale byla pohyblivá, čilá a mluvná.

»I pěkně vítám! Pánbůh rač pozdravit! Ponížená služebnice!« volala. »Zase jednou k nám? Nu to je hezké, to nás těší! A tentokrát z druhé strany, z Meziluží« — poznala to snadno podle malé Jitky, — »od sestřenky?« doložila k Lidmile. »A jak se pořád ráčíte? Ach dobře, to je vidět! A paní matka taky pořád zdráva? Snad přijela celá ctěná rodina?«

»Jen my,« odtušila dcera. »Až se vrátíme domů, zas matka se sem podívá.«

»Na svou drahou matičku. Ta se taky pořád ještě drží — staré, zlaté srdce. Nu ovšem, osm křížků, to je věk, pak je člověk už jen jako pára nad hrncem. Jak ta léta ubíhají! Víteli pak, drahá slečno, že to pamatuju, jako by to bylo včera, když tuhle váš pan otec tady prvně byl? To bylo za nebožtíka pana ředitele — Bože, to byl pán! Do nejdelší smrti na něj budu vzpomínat! Slečna Josefínka, nyní jako paní starostová, vaše tetinka, bývala v jeho rodině — dobrá duše, každý ji měl rád. A tu jednou v létě sem přišel její tatínek, pan učitel, bratr pana ředitele, jako váš dědeček. Přivedl s sebou hezkého mladého pána, tuším, že tehdy ještě študenta, a všickni přišli sem do zámku; můj nebožtíček otec, dej mu Bůh věčnou radost, je prováděl, a my — taky jsme byly tehdy mladé — jsme milého študenta po straně okukovaly. Měl takovou hezkou čamaru, tehdy je teprv začínali nosit, snad jsem ji na něm prvně viděla, — a už tehdy se povídalo, že píše knihy. Myslili jsme, že z toho bude asi párek, jako s Josefínkou — byl, ale s Aninkou, jako s vaší paní matkou. Taky tu tehdy bývala časem u ředitelů — a taky z gruntu dobrá duše. Později se pan učitel, jako váš dědeček, přistěhoval do Dubenska na odpočinek, a to jsme tu, drahá slečno, uviděli taky vás, když jste přijela z Prahy k babičce, takováhle maličká. Lidé dobří, kde jsou ty časy! A nyní už umělkyně u národního divadla —«

»Div ne už pensistka,« usmála se Lidmila.

»Ale taky zlaté srdce,« obrátila se slečna Adéla ke mně, »inu, celá matinka, jako by jí z oka vypadla. A Márinka, jako paní správcová, už má tahovouhle dceru —«

»Ještě toho dočkáte,« podotkl jsem, »že vám sem i Jitka svoji dceru přivede.«

»Tatíčku nebeský — to už by na mně rostl mech! Ale vy, drahý pane, nic nestárnete, pořád vypadáte stejně.«

»Zrovna jako vy.«

»Co pak já — já jsem jako došek na střeše: když ho tam dají, za krátký čas je černý, a pak už na něm nikdo nepozná, jeli tam deset roků nebo padesát. Ale vy jste pořád jako mladík.«

Máchnuv rukou, chtěl jsem učiniti námitku — ale klíčnice nedopustila.

»Řekněte sama, slečno, lžuli jedno slovo nebo mluvímli pouhou božskou pravdu?«

»Jisto je,« odpověděla Lidmila, »když s tatínkem někam přijdu, kde nás neznají, že mě lidé nazývají milostpaní, mají tatínka za mého chotě.«

»A v duchu si říkají: Kam pak ta osoba dala rozum, že si uvázala na krk šedivého dědka!« doložil jsem. — »Nu, a co tu máte nového?«

»Svatá Jenovefo — já a nového!« volala Adéla, div se nekřižujíc. »Vždyť tu sedím celý rok jako sysel v díře nebo myš v pasti! Kam pak já přijdu a kdo přijde ke mně? A ještě kdy by bylo pořád léto, ba taky na jaře a na podzim bych neříkala nic — ale když se přivalí ta nešťastná zima! Napadneli hodně sněhu, někdy dvě, tři neděle nevyjdu ven — ani k zahradníkovým, ačkoli zůstávají od zámku skoro jen, co by kamenem dohodil! Někdy za týden človíčka nespatřím, aby šel mimo!«

»Bydlí tu s vámi jen služebné děvče?« dí Lidmila.

»Děvče as tak mladé jako já. Mladší mi odsud jedna po druhé utekly. Není divu. A i tu ženskou, která se mnou přezimuje, abych vyrážela a obveselovala. Já něco píchám a pletu, ona, když to neumí, nemá čím den vyplnit. Ostatně všecka ta věčně stejná práce člověka omrzí. Ani do té haluzny —« klíčnice ukázala na zámek — »není možno vykročit, je to učiněná lednice a všecko v ní straší; a tak se pořád motáme na jednom fleku. Jíst nám nechutná, spaní nám nechutná; nocí se děsíme, neboť trvají od čtyř hodin odpoledne do osmi ráno. Opravdu se divím, že jsem se z toho ještě nerozstonala. To mně věřte, slečno zlatá, že ani těm, co se pouštějí tam do ledových končin k severní točně, není hůř než mně na téhle samotě: oni tam přetrvají jednu druhou zimu a dost, kdežto já zde takové zimy trávím po celé živobytí.«

»Vy toužíte ze samoty pryč, a my se do ní utíkáme,« pravil jsem; »vy jí máte příliš mnoho, nám se jí nedostává; vy se v ní div nerozstůněte, a my stůněme po ní, nám je lékem«

»A mně jedem. Ba, Bože milý,« vzdychla klíčnice, »tak je to na tom světě nestejně rozděleno! — Ale prosím, neráčíte se na chvilku posadit?«

»Až po druhé,« řekl jsem. »Půjdeme se podívat na stará milá místa. Teď se tu častěji uvidíme.«

»To bude má radost. Však vloni, když jste tudy chodili — hned z jara, — ani jste se u mne nezastavili!«

»Byli jsme tu jenom na krátko, ani jsme všecko nemohli proběhnout. Na shledanou!«

»Pánbůh rač provázet!«

Sešli jsme na pažit před zámkem, kde stála jediná rozložitá lípa, a průsekem lesním zadívali jsme se dolů do úžlabiny, jejíž dno v těch místech tvořila široká a dlouhá louka; potok se tu držel pořád po jedné straně, ukrývaje se v zeleni stromů.

»Jak zcela jiný to byl pohled vloni o velikonocích!« přerušila dcera po chvíli mlčení. »Jen role tam vzadu se zelenaly ozimním obilím, louka byla suchá, popelavá, stromy na stráních neměly lístečku; vrcholy jich tvořily fialový závoj, kterým pronikalo stříbro březových kmenů, kdežto se vrby při potoce na slunci čepejřily jako žlutí strnadi nebo kanárci. A ten vzduch — chladný, čistý, silný, každé dechnutí jako doušek šampaňského —«

»Ale hlava při tom vždy jasnější,« dokládal jsem, »prsa volnější, tělo lehčí —«

»Podívejte se,« vytrhla nás Jitka, »tam — nahoře —«

Na zámecké střeše pracovali dva dělníci; zrovna opravovali něco na hromosvodu, jeden se hleděl dostati až k hrotu železné tyče, druhý mu při tom pomáhal.

»Že se tam nebojí!« řekla Lidmila, »že se jim hlava závratí nezatočí!«

»Vinca by se tam taky nebál,« podotkla Jitka. »Hned by vylezl až nahoru —«

»Jako veverka?«

»No. On se docela ničeho nebojí a všecko dokáže. Ondyno mě na pastvišti chtěla trknout kráva; on se na ni rozehnal — a ta palovala! Až budu chodit do školy, půjde Vinca vždycky se mnou — to se mi nic nestane.«

A maličká jako kůzle hopkuje po pažitě od nás, chtíc patrně, bychom se také již hnuli dále.

V levém cípě pažitu je křižovatka. Ujetá cesta vbíhá tu do lipové aleje a schyluje se do vesničky Proseče, kdežto na stranu Dubenskou, skoro v pravém úhlu s lipovou alejí, počíná krásná alej modřínová. Proti ní jde cesta parkem vzhůru, a tou se pouštíme. Míjíme zámek, nyní po druhé straně, projdeme malou doubravou a nad ní pořád výše vystupujeme velkým štěpným sadem; zde skoro není stínu, slunko na nás může a s chutí si nás vypujčuje.

»Mně je horko!« žaluje Jitka zastavujíc se a najednou se podávajíc únavě.

»Přece bys měla nosit klobouček,« povídá Lidmila, »hodně široký, aby ti stínil na obličej.«

»Hned už si odpočineme,« povzbuzuji maličkou.

»Tu máš,« dokládá dcera, »vezmi si můj slunečník.«

Slunečník pomohl nejen tím, že dobrou půli Jitčiny postavy proti slunci zakryl, nýbrž ještě více zálibou, kterou v ní vzbudil jako kus obzvláštní parády. Cítí se pod ním slečnou, a když se tu nemůže na

sebe podívati do zrcadla, hledí se aspoň na svém stínu přesvědčiti, jak jí to sluší. Únava její jako kouzlem zmizela, nožky zas lehce a hbitě vykračují.

Sad končí a zrovna u něho zase počíná les; zároveň přestává kopec a v lese otvírá se před námi široká, rovná, zelená cesta, které není viděti konce. K ní nádhernou slavobránu tvoří dvě staré obrovské lípy svými korunami nahoře spojené a vysoko nad jiné stromoví vynikající. Jsme u cíle své výpravy.

»Buď pozdraveno, rozmilé Bradlo, a ty naše Zalíbená!« volá Lidmila zastavujíc se v stínu pod lipou. »Hle, jak jsme vám věrni — a jak jsme se pro vás zapotili!«

»Však toho nebudeme litovati,« pravím a obrátiv se ukazuji do kraje, který se za námi široko daleko rozevřel, »hle, jaká odměna!«

Zámek se nám nyní v stromech ukrývá, jako by se také uchyloval do chladu. Proseč jen maličko z loubí vykukuje, a také lázenská samota dole pod ní, zdá se, že s výsluní couvá pod své topoly a lípy. Za to Dubensko vystupuje ze svých zahrad, abychom viděli, jak přátelsky nám kyne. A dále — kam se má oko dříve obrátit, na čem dříve spočinout? Jest jako motýl v rozlehlé květnici: tisíce vonných kalíšků jej vábí, on jednoho se dotkne, celé záhony jiných přeletí, s veselou bezstarostností a rozmarností semo tamo těká.

»Velkolepý obraz!« myslí nahlas Lidmila.

Neodpírám ovšem, souhlasím. Ale potom, když ještě chvíli zrak do dálky upírám, pozoruji, že Vysoká, Kaňk, Hora, Kačina, Čáslav, tlumy Železných hor, lesy, pláně, úvaly a tisíceré zjevy přede mnou nejsou mrtvé předměty, nýbrž osoby, v kterých koluje život podobně jako v našich žilách krev — každá má jiné vzezření, každá je osobitý charakter.

»Ne obraz,« myslím také trochu hlasitě, »spíše divadlo.«

»Divadlo?« opáčí dcera. »Nuže dobrá, zasedněme do lóže — laciněji než do lóže to zde neuděláme, — a představení může začít.«

Usedli jsme, patříme — nechceme rozbírat a kritisovat, chceme se jen bavit. Ale »osoby« trvají na svých místech, nepouštějí se do hry. Nespěcháme na ně, nedupáme, necítíme nic podobného nedočkavosti a netrpělivosti. I tak se velmi dobře bavíme.

Chvíle míjí — už je patrno, že nebude žádného představení, ba ještě víc: nejsme v divadle, nýbrž na besedě. Co spatřujeme, jsou sami dobří, milí společníci. Přátelsky nám hledí do očí, jako my jim; hluku nenadělají, planého nic neřeknou — mluví tiše, svou řečí, které nelze sluchem zachytit, které bychom svými slovy nedovedly ztlumočit, ale mluví přímo k srdci, a srdci je tak volno a blaho.

Lehký větřík laškuje tu kolem nás a obstarává ventilaci v tomto prostranném saloně, jako lípy nad námi lahodnou vuni a roje včel v jich korunách tichou, jemnou hudbu. Chvíle za chvílí utěšeně míjí.

»Tetičko,« zašeptá Jitka, když jsme dlouho mlčeli, a jako kočička se vine k Lidmile, »nebudeme ještě jíst?« — a očima ukazuje na kabelku, kterou tetička vedle sebe byla položila.

»Ach, dítě moje, máš hlad?«

Rychle byl na trávníku prostřen ubrousek, na něm vyskytlo se několik vajec, tři housky, špetka soli a ploská lahvička v černém povlaku. V kterém hostinci bylo by nám snídaní na vidličku tak chutnalo jako zde, ač zde vůbec vidličky ani nebylo?

Drobky jsme v ubrousku donesli do blízkého mraveniště, a nemálo nás zajímalo, jak se mravenci tím nadělením poplašili, jak příjemně byli překvapeni, když seznali, že jim zrovna s nebe spadla výborná kořist, a s jakou horlivostí jali se ji uklízeti do svých zásobáren.

»A hle,« ozvala se Lidmila, »zde je pěkný hříbek! Hnedle bych ho byla rozšlápla.«

To zde bude nepochybně také druhý, »bratříček.« I počali jsme hledati houby. Rostly tu hodně daleko od sebe, ale my neměli na spěch. Za dobrou půl hodiny nasbírali jsme tři kozáky a sedm lišek. Holoubkami jsme mohli naplniti třeba dvě kabely, ale o ty jsme nedbali.

»Jahody!« vykřikla náhle Jitka.

Nové zábavné a příjemné zaměstnání. Jitka připomněla, že nesmíme všecky jahody sníst, několik že třeba donesti k Pánu Ježíši.

»To musíme také neli věnec, aspoň kytici na kříž udělat,« vece Lidmila. »Natrhejme kvítků, vřesu a metlic.«

Když byla kytice hotova, ukázalo se, že je čas nastoupiti zpáteční cestu, máme-li ještě dole u potoka učinit umluvenou zastávku.

Sebravše pod lipou své věci, ještě se na okamžik pokocháme krásnou vyhlídkou. A ten milý kraj zas už se nám jeví v jiné podobě: je to také jen veliká zahrada, ty věže Kutnohorské, Čáslavská a jiné drobnější jsou kvočny, které tam vodí hejna svých kuřat, a to zářivé oko na obloze jest oko bedlivé, rozšafné hospodyně . . .

Dolů k potoku došli jsme brzy, ale od něho se nám nechtělo, zvláště Jitce. Ochladili jsme si nohy, ruce i tváře, ale když jsme se ubírali dále k Meziluží, polední vedro nám teprv rozpálilo krev. U Jitky naposled i Lidmilin slunečník měl slabý účinek.

Otakar vyběhl nám ze dvora naproti jako hříbátko, když vyrazí ze stáje.

»Hochu zlatý,« ptala se ho Lidmila, »nestýskalo se ti po nás?«

»Ne,« zněla určitá odpověď.

»Byl jsi tu hodný?«

»No.«

»A co jsi pořád dělal?«

»Chytal jsem Ďasovi blechy. Vinca ještě nejde ze školy?«

»Co mu chceš?«

»Postavíme do potůčka mlejnek.«

VI.

Když jsme vešli do bytu, libovala si Lidmila: »Nyní teprv vám rozumím a dovedu vás ocenit, vy tlusté zdi a klenuté stropy! Dáváte chládek, že u moře nemůže být rozkošnější.«

»Báječně rozkošný,« dokládám — »abychom přece mluvili po Pražsku.«

»Dám tedy prostřít v pokoji,« navrhovala Márinka přebíhajíc.

Tomu jsme odpírali — v besídce oběd, v pokoji siesta, rozhodli jsme po Šalamounsku.

»Ale holka,« řekla Lidmila Márince, když jsme se chápali lžic, »ty z té kuchyně jen hoříš! A my to máme asi na svědomí?«

»Dokonce nemáte,« zněla odpověď, »vařím přece každý den. A nic mi to nedělá; dvě hodiny je mi trochu horko, ale což — venku na poli musejí se lidé za největšího úpalu pachtit od rána do noci, a je jim při tom zdrávo.«

»Výborně!« ozval jsem se.

»Tatínek říká: výborně,« mínila dcera, »ale mně se zdá, že by se té práci sám nechtěl podrobit.«

»S prací v kuchyni jsem to, pravda, nikdy nezkusil,« pravím, »ale práce na poli, zvláště i ve žních, jsem se od dětství dost nadělal, bezpočtukrát jsem se při ní jak náleží vypražil a zapotil a všecek mokrý osin do vlasů, na obličej, za krk i do úst naužíval. A nebylo mi to proti mysli; ale těžký pohrabáč po čerstvém strništi tahat, na žhavém slunci a k tomu bos — to jsem dělával tuze nerad, ale dělával jsem to, pokud jsem neodešel do Pražských škol.«

»To jsem od vás ještě nikdy neslyšela strýčku,« dí Márinka.

»Já také ne,« dopadla Lidmila.

»Ano, co jsem já v tom věku všecko dělal! A jak to bylo dobře! Všecky děti, i městské, měly by aspoň do desíti let vyrůstati na venkově v takových pracech. Mně jako studentovi už málo scházelo do dvacítky, když jsem ještě s chutí pomáhal obilí vázat, do mandelů snášet, v stodole skládat, ano i mlátit. A ještě nyní, když jdu okolo lidí na poli pracujících, jaksi se ve mně hýbe svědomí, že já si u takového namáhání, popilu a chvatu pohodlně hovím. Ovšem, kdy bych se také zase chopil srpu, roubu, cepu, rýče nebo hrabí, řeknou lidé, že se opičím po Tolstém, jako řeknou, že kneippuji, když dělám, co jsem dělal před půlstoletím a co dnes na naší vycházce dělala Jitka, ačkoli k tomu nebrala hodiny ani u Vincka, neřkuli u faráře Kneippa.«

»Tím si připomínám našeho pana faráře,« ujal se slova Jeník, »však ho dobře znáte —«

»Vždyť si s námi jako s dětmi, když byl na Dubenské kaplance, často celé hodiny hrával,« svědčila Lidmila, »a nejlepším ovocem ze své zahrady nás častoval.«

»Když jsem se ho po našem návratu z Moravy ptal, proč farní polnosti pronajímá, pravil: ‚Tak jako tak mi skoro nic nevynesou. Snad bych hospodařil, kdy bych mohl aspoň sám orat, sít, sekat; ale toho mi stav můj nedovoluje — už teď kdo ví, co lidé o mně povídají, že si též nějaké tělesné práce hledím.‘ Nyní mu náš otec opravuje kostel, a on by při tom nejraději sám cihly a písek na kolečku vozil. V zahradě si všecko dělá sám, i s kolečkem. Také pilně včelaří, a v zimě váže knihy.«

»Kdo v takovémto zákoutí chce bez práce, v nečinnosti a v pohodlí život trávit, brzo neví, co si na světě počít,« pravila Márinka.

»Nicméně doufám,« vece Lidmila, »že malá dávka nečinnosti a pohodlí ani tobě neuškodí a že se odpoledne vypravíš s námi ven.«

»Já mám řízení u pana inspektora — nechcete se projet se mnou do Dubenska?« ptal se Jeník.

»A vykoupat se tam,« dí Lidmila, »myšlenka lákavá, svůdná! Co říkáš, Márinko?«

»Jsem při tom.«

»Já,« ozval jsem se, »setrvám při původním programu, aspoň první den chci stráviti v lese.«

»Nuže, strýčku,« navrhoval Jeník, »dojděte až do lázní, my tamtudy pojedeme zpátky a stavíme se pro vás.«

»Abyste tam viděl ty krásné dámy?« pohrozila mu Lidmila.

»Aby jich tam bylo o dvě více!« odtušil on ukláněje se.

Jiřetická poslice, vracejíc se z Dubenska, přinesla nám z pošty noviny a psaní.

»První list dostávám tu od paní komisarové Dvorské,« hlásila nám Lidmila. Všichni jsme arci věděli, že paní Dvorská je dcera Dubenského inspektora a žije nyní v Německém Brodě.

»Přijede sem?« ptala se Márinka.

»Poslechněte, co píše,« dí Lidmila a jme se z listu čísti:

»Tak Vy se, panenky, sjíždíte v Čechách, na Moravě a div ne také ve Slezsku — a já nejsem nic? Nevíš, Liduško, když naše malá společnost dělala výlet na Sion — tehdy jsem byla ještě svobodnou občankou Dubenskou (ach, lidé dobří, kde jsou ty časy! volám se slečnou Adélou) — a když jsme stály nad rozvodněným potokem, a když mně to lezlo na mysl, že s mojí svobodou co nevidět skončí se i můj pobyt v Dubensku, a že se octnu, Bůh milý ví v jakých končinách, až tam v jakémsi Broumově, a že se neuvidíme, Bůh milý ví jak dlouho — — nevíš, co jsme si tehdy svatě slíbily? Že se budeme pilně navštěvovat. A nevíš, když jsem nějaký rok potom z Broumova k Tobě přijela do lázní na Rezku nad Metují a když jsme za Slavoňovem v zeleném háji seděli na nízkých pařezích a z očí se nám slzy válely (smíchem) — nevíš, jak jsem Ti pak vyčítala, že jsi u mne ještě nebyla, a jakou jsi mi dala odpověď? A konečně vloni, zrovna na velký pátek, po líbání, když jsme pod Prosečským zámkem trhaly první bílé kvítky a s takovým potěšením se dívaly na březové berušky, a kosové v pravo, v levo tak bravurně flautovali, nevíš, jaké jsem Ti tam přečtla levity? Nevíš?! Tedy je musíš dostat černé na bílém. Po celá léta (svatá Jenovefo, jak ubíhají! také už vzdychám jako slečna Adéla) — po dlouhá léta pořád jen čítám v Tvých dopisech: Hrála jsem pohostinsku v Hoře nebo v Plzni; — oslavovali jsme Klicperu v jeho rodišti nebo Němcovou v Domažlicích; — včera jsem přijela ze Slaného a za týden budu v Táboře; — onehdy jsme zahajovali skvělou akademií v Pardubicích nové krásné místnosti besední . . . Pak zase slyším: Písek, Budějovice, Brno . . . a za každým tím jmenem tážu se rozhorleně a trpce: Jen Německý Brod, a zrovna Německý Brod pořád nic?! — Moje drahá dušinko, tak to dále nepůjde. Rozhodně tomu udělám konec, a to brzy. Přijedu do Dubenska a Meziluží — a po dobrém nebo po zlém si Tě odvezu sem. Buď ubezpečena: Brod je město výborné, mladých pánů ani nerozeznáš od Pražských, i starší jsou pořád dvorní, a dámy veskměs

roztomilé. Přijdeš k upřímným přátelům — a než budeš odcházeti, rozmnoží se počet jich jako písek na břehu Sázavském.«

Zprávě, že paní Dvorská přijede, všichni jsme byli rádi.

»Ale odvést si vás nedáme,« pravila Márinka, »raději ať ona pobude tady.«

Po třetí hodině Jeník, Márinka a Lidmila ujížděli po silnici k Dubensku, a já zase už byl v lese. Volil jsem nyní jinou partii než ráno, nesešel jsem do údolí; když pak jsem se asi hodinku potuloval stinnými chodbami po zelených kobercích, živé duše nepotkávaje, blížil jsem se opět k Bradlu, ale z opačné strany. Postranní stezkou octnul jsem se u pěkné široké cesty, u jejíhož počátku jsme dopoledne pod lipami besedovali a již jsme od let mezi sebou říkali »zalíbená.«

Než bych na ni vstoupil a po ní do míst více zalidněných se dostal, chci si ještě dopřáti řídkého a v této úplné samotě zcela nezávadného požitku. Dolů s kloboukem a dolů s obuví — zde mohu po měkkém trávníku do libosti chodit bos zrovna jako Jitka, a nikdo se mi neušklíbne.

Jak je to příjemno! V celém těle cítí člověk zvláštní ulehčení a osvěžení. Tamhle je jakýsi palouček, mohla by tam být i stružka . . . Je, ale vyschlá, zarostlá sítím. Pomněnkám se tu přece daří — natrháme si jich kytičku.

Jak trhám, slyš! — hlasy, a ženské k tomu! Patrně po »zalíbené« přichází společnost — ta mne, bosého, nesmí spatřiti! K mé obuvi je padesát kroků, nezbývá než schovati se za nejbližší dosti husté křoví a počkati, až přejdou.

Už je vidím skrze větve — tři dámy, pod bílým, rudým a měňavým slunečníkem. Mne nespozorují, buduli zticha. Jsou mladé a sličné — aspoň ty, na něž lépe vidím; jedna drobná blondýnka, poupě tak sedmnácti let, sotva rozpuklé; druhá, vlasů havraních, bude asi stejného věku, ale je mnohem urostlejší, bohatá růže, která se nádherně rozvíjí. Obličej třetí zakrývá mi slunečník; postava její vyniká nad obě druhé a jest velmi ztepilá.

»Proč jsme my sem nešly ráno!« řeční vysokým, zvučným hlasem blondýnka. »Byli prý tu skoro do poledne! Proč jsme sem nešly!«

»Protože jsi chtěla být v bažantnici,« odpovídá jí společnice, jíž nevidím do tváře, ale její hlas — ten je mi jaksi povědom! »Dnes ráno nikam jinam než na oříšky! volala jsi jako chtivá Eva.«

»Což, Eviny dcery jsme všechny, — to jest, slečna Tekla snad —« a blondýnka se jaksi rozpačitě zastavuje v řeči i v chůzi.

Teď stojí všechny — zrovna proti mému křoví! Vysoká jest ode mne odvrácena, brunetka zase docela obrácena ke mně.

»Proč bych já, slečno Hano, nebyla Evinou dcerou?« ptá se lahodným altem a usmívá se lehounce.

»Odpusťte — nemohla jsem si hned vzpomenout, jeli tu nějaký rozdíl — ale pravda, Evou začíná starý zákon, a ten máme stejný.«

Aha — slečna Tekla jest Evina dcera z pokolení israelského — ale vnadná! Novou »píseň písní« mohl by o ní skládati některý souvěrec, kdy by to nebylo zaměstnání tak málo zištné, tak hrozně nevýnosné.

»Že se mi dnes chtělo těch oříšků,« pokračuje slečna Hana, »za to mi musíte vytahat za uši.«

Tekla před ní couvne, ona pak obrátivši se nachyluje hlavinku k druhé průvodkyni a žádá naléhavě: »Tedy ty, Pavlo. Prosím tě, buď tak dobrá, udělej mi to k' vůli!«

»Pavlo!« trhne to mnou, jako by se mne dotknul elektrický proud. Pavlo — a ten hlas — — slečna Semínová!

Pavla nabízenou hlavinku pohladí po lesklých hedbávných vlasech, po malém oušku i ruměném líci. Hana se k ní lichotivě přitulí, udělají malý obrat — konečně ukazuje mi svou tvář i Pavla. V skutku, je to slečna Semínová! Milá známost, ale odjinud — kdež bych se jí nadál zde!

»Ale poslouchejte, moje dámy,« promlouvá zase velmi živě Hana, »slečna Adéla tvrdí, že je to Meziluží jen pár kroků od lesa — pusťme se tam! Půjdeme jako náhodou kolem — nebo se zastavíme a požádáme za sklenici vody. Pojďme!«

»Tato cesta tam nevede,« namítá Pavla.

»Dejme se jinou —«

»Ale vždyť ty a slečna Tekla ani nemáte klobouku.«

»Na mou věru! Je to hloupé! Nu, tedy pojďme aspoň touto cestou až na konec lesa — už je ho vidět, — snad odtamtud Meziluží aspoň v dálce spatříme. Potom se vrátíme k zámku — slečna Adéla jistě bude mít dobrou radu. Neboť takto, pouhou náhodou, bychom se s nimi třeba ani za týden nesetkaly!«

Pavla a Tekla nečinily námitek — a všecky po široké dráze vykročily dál.

Jak minulo nebezpečí, že se prozradím, kvapil jsem k svému klobouku a své obuvi. Pak se už nemusím před dámami skrývat — a také nebudu. Dám se od nich dohonit, nebo jim půjdu vstříc. Bez toho jsou to ony krasavice z lázní, o kterých mluvil Jeník. Ale slečna Pavla Semínová — kde ta se béře v těchto končinách?

(Pokračování.)

Na Dobřanské faře.

Napsal

Alois Jirásek.

I.

Radnice, Libuň, Dobřany, tři historické fary, památné z »idylických« dob naší nové literatury. Byly idylické, měly však více literátů trpitelů nežli kterákoliv jiná perioda literární u nás.

»Za ranních červánků« vyvstává chmurný stín V. Thama, a po něm řada nešťastných zápasníků roste. Vzpomeňte na veselou bídu, ale přece jen bídu J. Hýbla, na Langra pro básničku z Prahy vyobcovaného,

vzpomeňte, jak po té »pan Kopřivarius« v osamocenosti své se stal plachým a nedůvěřivým a hynul jako strom z půdy vytržený, vzpomeňte na M. S. Patrčku pro básničku na čtrnáct let na vojnu odvedeného, na jeho trudný život a zoufalý konec, na klopotný život Franty Šumavského, na muka Tylova — — A maně sem řadíte Čelakovského, velkého Šafaříka . . .

Časy ty byly také »idylickými« z donucení, jak nutila Metternichova éra, kteráž měla v podezření i přibrané vlastenecké jmeno a kteráž čila i v nevinných jiřinkových společnostech divné spolky. Za těch poměrů byla jen možna tichá, »drobná« práce vlastenecká; ale ta pomáhala vykonati »div« našeho národního vzkříšení.

Jedním z jejích středisek staly se Dobřany. Co byly za Puchmajera Radnice v Plzeňsku, co za Marka Libuň na Jičínsku, to byly kromě Hradce Králové kraji Hradeckému i dále východním Čechám Dobřany, když tu působil J. L. Ziegler.[1])

Činností literární nevyrovnal se ovšem ani Puchmajerovi ani Markovi, ale jistě obsáhlou vzdělaností, svým buditelským působením, a jako zakladatel a redaktor několika časopisů vynikl nad ně. Jako sháněl čtenáře českým knihám, tak vyhledával nové literární spolupracovníky, známé pak nabádal, povzbuzoval a všecky sdružoval.

A po léta (od r. 1809 až do 1817) byly jejich středištěm Dobřany, nevelká vesnice[2]) v kopcích, v Orlických horách, na samých jazykových hranicích. Dnes vede k ní aspoň na valný kus slušná cesta, o jaké tenkrát, před osmdesáti lety snad ani nesnili.

Tou cestou se vydáme. Ze zajímavého náměstí Nového Města nad Medhují vyjedeme starobylou branou, k níž se přimykají zbytky starých bašt a hradeb, dolů »horským předměstím.« V pravo, v levo, vedle novějších domů ještě stavení roubená, jakých Nové Město ještě do nedávna, a zajímavých, mělo hojně. Na dole, kterým se kolem ostrohu Nového Města lukami místy pod srázem malebně stáčí Medhuj, přejedeme přes most; a pak už opět do kopce.

Silnice stoupá ustavičně, rozhled roste a vábí. Především k severu, přes lesnaté údolí pod námi, kde v modravé zeleni ukryly se známé lázně Rezek, na lesy u nich i nad nimi v stráních i po kopcích. Nad ně nade všechny posupně shlíží Sendraž, pod jehož prudkými svahy v hluboké kotlině Medhuje mezi lesy tají se Peklo. A blíž shlednete v tu stranu Slavoňov, vísku se starým dřevěným kostelem, v jehož svatyňce kdysi přijímáno pod obojí, nač také připomíná kalich z 16. století, malovaný na dřevě poblíž hlavního oltáře.

Projedeme vesnicemi Zákravím, Vanovkou, Olmišovem, za nímž silnice, na kus plání vedoucí, patrněji zase stoupá k Bystrému. Rozhled k jihovýchodu je daleký do kraje, k Opočnu, před nímž se na slunci svítí hladina Broumaru, a dále, do rovinatého kraje až k starobylému Hradci. Jak se opět svou cestou obrátíme, upřeme zraky na levo, k severu, na rozvaliny Frymburka s pozadím lesnatých vrchů, na tkalcovské městečko Hrádek hned v jeho sousedství, kdež skoro před devadesáti

---

[1]) Viz životopis jeho v Rybičkově díle: Přední křisitelé.
[2]) Nyní má něco přes čtyři sta obyvatelů.

lety složil M. Polák, tenkrát mladý důstojník, když tu byl na konskripci, »Zbrojení se černých divochů k boji,« báseň na onen čas neobyčejné síly.

Před námi na obzoru vyzdvihl se tmavomodrý hřbet lesnatého Vrchmezí. Nedaleko za vesnicí Bystrým dělí se silnice u osamělé hospody. Na levo vede k Olešnici, na pravo k Sedloňovu, obojí do vlastních Orlických hor. My se dáme na kus cestou Sedloňovskou, pak se pustíme s ní, k jihu, do lesnatého údolí k Zlatému potoku v lukách mezi stráněmi namnoze lesnatými. Mineme osamělý mlýn, jedeme v stínu olší u šumného potoka, mineme pilu v samotě.

Vrchmezí zmizelo, rozhled je malý, jen na chlumy a vrchy kolem. Na jednom z nich, v pravo, na lesnatém ostrohu stopy starého hradu. »Hrad« tomu říkají, jen »hrad« a žádného jiného jmena neznají. A nezná ho ani náš výborný Sedláček. Pouze se domnívá, že ten hrad slul kdysi Dobruška. Více nežli na té hoře je prý toho hradu v Dobřanském kostele. Když v 17. století v Dobřanech kostel stavěli (nad malým, dřevěným, který prý nechali, dokud nový nad ním nebyl dostavěn) rozvezli źdi a bašty starého hradu na veskou svatyni.

A již se nám, jak jedeme z údolí zas do vrchu, ukázala svou zvonicí. Dojeli jsme na vrch pod vrchem, jsme nad 600 metrů vysoko. Před námi vesnička kolem zděného, vysokého kostela s hřbitovem. Stavení stojí po horsku různo a jsou namnoze roubená. Všude skoro viděti »besídku« před hlavními dveřmi, prkenné to bednění na jejich ochranu před sněhovými vánicemi. V některých vsech v sousedství slove také »lojva« (Laube).

U kostela jsme hned. A první, co zrak náš uvábí, je věkovitá, košatá lípa opodál. Jiná, znamenitá, stojí na hřbitově, ale proti té u prostory před kostelem! Té kladou šest set let. A kdy by jich nem
ěla, Žižku pamatuje.

V stínu jejím chodili, to se vám nejprve hlavou kmitne, Ziegler a jeho hosté vlastenci, a své zlaté listí sypala také na cestu Dobrovskému...

Zrovna naproti přes ten plácek je fara, dřevěné přízemní stavení s vysokou šindelovou střechou, s »besídkou« přede dveřmi, jako je mají tkalcovské chalupy, a se zahrádkou v průčelí. U fary stranou sklípek, stodola a kůlna. A je jako bývalo za Zieglera? Je, ano, jen v průčelí, nyní o čtyřech oknech, o jedno okno víc, a o jednu světničku víc, kterou přistavěli novější dobou pro kaplana, jehož byla potřeba, když se farář těžko roznemohl rheumatismem; tenť výsluhou zdejších duchovních správců, i když sem přijdou se zdravím železným.

Jdeme po záspi, pod »besídku,« vcházíme na chodbu; na pravo jsou komory a chlév, na levo obydlí. Napřed pokojíček jako předsíň se skříní plnou farních knih; z něho vkročíme do většího, ale ne velkého, a z toho do třetího, nejprostrannějšího. Čtvrtý pokojík, to je přistavěná kaplanka. Ty tři první, to byl Zieglerův byt.

Tady pracoval mladý farář, nevelký, ale složitého těla, černovlasý, kudrnatý, černooký, zdravého, stále usměvavého obličeje. Byl ochotný, řeči nepentlil, rád se smál, měl rád hosti a společnost, a byl veliký ctitel Jiříka z Poděbrad.

Ziegler přijel na Dobřany, tenkrát mu bylo dvacetsedm let, r. 1809, zrovna před štědrým dnem. Zima je tu zlá. Plot u farské za-

hrádky ztratí se často v sněhu a vítr navívá závěje až do oken vysoko, že pak v pokoji se ani nerozední. V nedalekých pohraničných lesích napadá sněhu až na čtyři metry, a tu se pak jeleni stěhují do nižších hor. Cesty a stezky zapadají ve spoustách sněhu, a jen zastrkané sněti a stromky označují směr horákům, kteří přivazují na nohy obroučky, aby tak nezapadali a se nebořili.

V té »Siberii« usadil se vysoce vzdělaný kněz, orientalista zvučného jmena, jenž i za hranicemi nebyl neznám, znatel slovanských jazyků, kteréhož si i Dobrovský vážil. Tu v těchto skromných pokojích studoval za nekonečných zimních večeru. Když kolem v chalupách tkalci při loučích za stavem dělali nebo předli, srovnával jejich farář překlady sv. písem nebo překládal tu Horáce, tu Fenélonova Telemacha nebo psal psaní za psaním, vlastencům do Prahy, do kraje i na Moravu.

Ob čas ho vyrušil z práce hlas zvonečku, tlumený mrazem, smutný v tom tichu zimní noci. Se saněmi přijeli pro něj, aby šel k nemocnému do sousední vesnice, dál v kopcích. Hned nechal všeho a spěchal posloužit. Připravil se, vsedl do saní, jel, často však jen za ves. Koně se probořili do sněhu, saně uvázly v závěji a nezbylo, nežli brodit se pěšky, po pás sněhem, často v metelici, až se dech tajil. Ale Ziegler rád sloužil lidu, s jehož písmáky a čtenáři po všem okolí se seznámil. Sháněl u nich staré české knihy a půjčoval i dával jim nové.

II.

Veseleji bývalo, když se všecko vukol zazelenalo, kdy staré lípy u kostela dýchaly sladkou vuni. Kočáry mohutných per, okroče žluté, zelené kolébaly se přes tu chvíli vzhůru k Dobřanum a zastavovaly před farou. Hosté přijížděli a také přicházeli, z daleka, z blízka.

Sem přijížděl Frant. Raymann, Častolovský děkan, skladatel »Maří Magdaleny,« »Josefa Egyptského,« »Posledního dne a soudu« a — »Selských námluv,« sem přijížděl M. Sychra, rodák z Ústí n. Orl., tehdy farář v Imramově, spisovatel první české fraseologie, J. Král, spisovatel »Pruvodce po biskupství Královhradeckém, F. Vacek, J. Devoty, jenž vydal monografie o klášteře Sedleckém a kostele sv. Barbory v Kutné Hoře, Fr. Vetešník, přítel A. Marka a horlivý rusofil,[1] a jiní kněží vlastenci.

Tu byli hostmi autor básně »Jan za chrta dán« a písně »V borovém na skále háji,« justiciár Schneider, zkoušený radní Rettig, drobný, nevelký, až malý vedle své manželky, tenkrát ještě ne třicetileté, statné a vysoké, jež s ním sem přijížděla.

Tu se také stavoval puvodce »Míchanice« Michal Patrčka, ze sousední Solnice, samouk. Stavoval se tu, i když mu kupectví šlo znamenite, i když finančním patentem r. 1811 a požárem přišel o všecko jmění a znova pak začínal, chodě s uzlem na zádech po okolních horách a kupuje od tkalcu plátno a přízi. To již delší dobu skládal krátké povídky, básně, písně, i vojenské (ty zpívaly české pluky, když táhly

[1]) Viz o něm ve spise dr. J. Jakubce: Antonín Marek, str. 45.

k Lipsku a k Paříži), až také složil satirickou báseň »Ponocný« a dotekl se některých okresních veličin. Rázem se stal nebezpečným individuem. Z trestu odveden na čtrnáct let na vojnu, ač mu bylo již dvacet osm let, ač byl krátkozraký, ač byl jedinou oporou staré své matky . . .

Strčili ho do bílého kabátu a dali ho do Josefova k plukovní škole za učitele, když se do roka stal šikovatelem. Toho vídala Dobřanská fara často, a farář Ziegler byl a zůstal mu vždy přítelem. Nejčastěji asi navštěvoval Dobřany F. Hek, kupec a měšťan z nedaleké Dobrušky, kdež Ziegler tři léta kaplanoval a s Hekem, vlastencem uvědomělým a přispívatelem do některých časopisů, se spřátelil.

Hek pak seznámil Zieglera (na štěstí české literatury) s důstojníkem Matějem Polákem, jenž po válce (bojoval také u Aspru a Ogruně) zdržoval se s plukem v Hradecku. Mladý poručík básnil už tenkrát, ale po německu. Ziegler poznal bystrého ducha a jeho vzácné nadání: i vtiskl mu českou lýru, jež pak zazvučela jako žádná před tím. Kněz a voják se spřátelili upřímně za ten krátký čas: stejné snahy vlastenecké živily to přátelství i pak, když vojenská služba Poláka zase odvedla do ciziny. I v poli i v bitvě vzpomínal na Dobřanského faráře.

Na raportech a vojenských účtech psával básně a často i dopisy. Takový také na kusu papíru došel z vřavy válečné na Dobřanskou faru: »My před nepřítelem stojíme; před Drážďany děla již strašně hučí . . . Jeden oficír z našeho pluku jde se zajatými Franky do Teplic a vezme mi toto psaníčko s sebou, sice by nedošlo. Krev se dnes hojně cedit bude. Pozdravujte Čechy všecky . . . P. S. Na bubnu v hřmění děl psáno« — [1])

Pak, za klidnějších časů, došla sem, do tiché, odlehlé horské fary psaní z dálky ještě větší. Zase od Poláka. Jedno z Pompejí (1815) »psané v chrámě bohyně Isis na křimse z alabastru,« jiné z Neapole (1815), do něhož přiloženo »kapradí, jež se okolo Virgilovy svatyně keří.« Polák chtěl Dobřanskému faráři, překladateli Horáce, poslati také »zeleniny, které v zarostlinách hrobu Horácova« pro něj natrhal. Ale sluha nešika ho o ně připravil.

Ti, jak tu byli jmenováni, sotva kdy se všichni najednou sešli na Dobřanské faře. Navštěvovali ji porůznu, někdy však se jich tu shledalo kolik najednou. O čem jednali? O »vlasteneckých důležitostech.« Co nadšeného horlení těch láskou a důvěrou silných srdcí slyšely ty prosté, farské pokoje, i co vzdechů, co plánů tu přetřásáno i osnováno, jak se tu těšili z každého nového vyznavače, z každé nové knihy!

A tu to bylo, kdy sám hostitel navrhl, aby vlastenci přibírali k svému křestnému jmenu druhé národní. A tak sám se stal Liboslavem, Hek Vladislavem, Pospíšil Hostivítem, Rettig Sudipravem, Schneider Sudimírem, Rettigová Dobromilou, Patrčka (jenž rád se zabýval fysikou) Siloradem, officír pak Polák přibral zrovna jmena dvě: za Matěje Milotu a k tomu ještě Zdirada. [2]) Onoho času temné neuvědomělosti a houfných odrodilců nabylo to jistého významu jako nepokryté přiznání české národnosti.

---

[1]) Lumír 1856 a Spisy M. Z. Poláka.
[2]) Rybička: Přední křisitelé str. 193.

Po faráři Zieglerovi zůstalo na Dobřanské faře několik knih. Na jeho hosti, na vlastenecké jejich schůze však nikde tu žádné památky ani připomínky. Ale byl tu také host, a nejznamenitější všech, o kterém knihy nevědí, že tu byl, o kterém však jediném dochovala Dobřanská fara paměť, že ji navštívil.

Na podzim r. 1814 přijel sem Josef Dobrovský z Častolovic, kde meškal na zámku u hraběte Šternberka. Tato návštěva byla zajisté velký svátek pro Dobřanského faráře. O žádné z návštěv prve jmenovaných Ziegler nic nepoznamenal, aniž sobě jejich podpisů vyžádal na památku. Návštěvu však Jos. Dobrovského zapsal do knihy Memorabilium (fol. 89) a Dobrovského poprosil, aby se tu podepsal.

Kniha pamětí je psána německy, jak se tenkrát psáti musila, zprávu však o návštěvě Dobrovského poznamenal Ziegler latinsky: »Eximius DD. Josefus Dobrowsky natus Jarmuti in Hungaria 17. Aug. 1753. venerat Czastolovicio Dobrzanam die 5. Octob. 1814. Eius avus vixit et mortuus est Solnicii, pater ejus Solnicio se contulit in Hungariam.«

Toto napsal *pod* řádky, kterými se Dobrovský zapsal švabachem, *po česku:*

»6. ho rzijna, roku 1814. slaužil mši swatou w kostele Dobřanskem

Jozef Daubrawsky
ginda Dobrowsky.«

Pátého přijel, byl tu přes noc, ráno sloužil mši sv. a toho dne asi zas odjel do Častolovic.

Tři léta po té rozloučil se Ziegler se svou horskou farou. Stal se profesorem při theologickém ústavě v Hradci Králové. Styky s vlastenci ovšem nepřestaly, ba vlastenecká činnost Zieglerova se v Hradci, v živém středisku severovýchodních Čech, ještě více vzpružila. Než o tom již psáno.

Ani styky s Dobrovským neutuchly. Jakou úctu ku geniálnímu učenci choval, patrno z listu,[1]) jejž mu zaslal z Hradce Králové, když se vrátil ze své cesty do Uher. Podává mu zprávu o *české* škole v Pešti, jak žáčkové pěkně přednášeli z čítanky, na jejíž vydání že propůjčila baronka Podmanická 600 zl. (a Podmaničtí dnes!). List je nadepsán: »Jemnostpane!« Tak jako také A. Marek tituluje Dobrovského ve svém listu: »Milostivý pane!«[2])

A ještě jeden dopis z korrespondence Dobrovského.[3]) Psal ho slavnému učenci jeden z návštěvníků Dobřanské fary, jeden z nejoblíbenějších tehdejších belletristů, Michal Silorad Patrčka z Josefovské pevnosti.

Tehda, po francouzských válkách byl vojenský život v pevnosti hodně idylický a sousedský. V kasárnách, která se hemžila vojenskými dětmi, předli vojáci zas bavlnu a pletli punčochy, jak to kdys bylo za císaře Josefa zavedeno; bylo dost volno a hodně chodili k Medhuji i Oupě chytat ryby. Ale M. S. Patrčku, jenž měl vyšší snažení, jenž pilně studoval a sám se vzdělával a latině se naučil, jenž měl hlavu

---

[1]) Korrespondence Dobrovského v Českém Museu 4 E 5.
[2]) Tamtéž.
[3]) Tamtéž.

plnou plánů na výzkumy a nové stroje, tížily hrozně komisní vzduch a plukovní škola dětmi nabitá.

Povzbuzen svým příznivcem Zieglerem dopsal Dobrovskému. Psal mu (německy), že je stav jeho nesnesitelný a že si dovoluje k němu se obrátit a prosit ho, aby se za něj přimluvil »bei den Groszen des Landes,« jejichž důvěry za své skvělé služby Dobrovský požívá, že by bylo brzo spomoženo a že by nejspíše šlo skrze Excellencí p. hr. Šternberka s tou záminkou, že by Patrčku potřebovali při vlastenském Museu.

»Velebnosti! Pro lásku k vlasti, neračte mne opouštěti!« prosí Patrčka. Na poslední straně toho německého psaní jsou tyto české verše:

Smíli od nepřátel snížený
vlastenec své oko zdvihnout k Tobě?
Smíli trudným jarmem sevřený
pomoc Tvou as připovídat sobě?
Ocelivý, mocným duchem rozrazil jsi kov,
pod nímž Čechie tak trudně chřadla,
v severní až ledy po češtině veda lov.
A hle, mrákota hned z vlasti spadla!
Slávo národa a jasný štíte vlasti,
snadno bude Tobě mne i zbavit strasti.
Přes doly a hory mají potom písně znět,
vděčné, libozvučné, jež chci Tobě vroucně pět!
Silorad.

Dobrovský zatrhl báseň do kola červeným inkoustem a pod tu čáru udělal, také červeným inkoustem, trojúhelník. Zednářské znamení, či nápad chorobného záchvatu, jaké mu mysl zkalovaly? —

Patrčka napsal toto psaní v dubnu 1820. Vyslyšelli ho Dobrovský, nelze mi říci. Ale tři léta po tom vystoupil Patrčka z vojska. Do plné, čtrnáctileté služby mu scházela skoro polovička. Tedy stalo se něco, co mu těch čtrnáct let ukrátilo.

A nebyl pak šťasten. Zbaven pouta, věnoval se zcela literatuře a svým vynálezům. Patnáct let pak zápasil většinou v bídě a nouzi. A mnohého sklamání se dočkal. Oheň po druhé strávil mu, co měl; to bydlil v Jaroměři v domku svého tchána. Tentokráte zničil mu požár duševní majetek, šedesát modelů rozličných strojů. Pak přišla nemoc, tchánovi prodali staveníčko, a Patrčku na smrt nemocného, když neměl čím platit, vyklidili z domu . . .

Tak skončil velice oblíbený tenkrát belletrista, jehož písně se hojně zpívaly a básně deklamovaly. Za našich časů dotkli se ho již s posměškem. Jaký div, když i Tyl byl nedávno prohlášen za bezvýznamného. Je v tom nespravedlnost nebo neznalost. Ale ať skončím světlejší připomínkou.

Největší básník z kroužku Dobřanské fary, M. Z. Polák, vrátil se r. 1818, tenkrát adjutant podmaršálka Kollera, z Italie do Čech a zdržoval se s rodinou Kollerovou na zámku v Obříství. Tu pěvec přírody bloudil často »v dubině lemující tučné proudů břehy,« tu v Obříství upravil také k tisku svou »Vznešenost přírody.« Po sedmdesáti a několika letech vyšly odtud »Písně otroka« a »Modlitby k Neznámému.«

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

Dva zjevy, jež si odporují a jež přece stále současně u nás vystupují, budou nutně příštího dějepisce našeho písemnictví zaměstnávati: jsou to stále opětované stížnosti našich knihkupců na špatný odbyt knih a současné, pravidelné vzrůstání domácího knihovního trhu. Stesky se množí, ze všech stran ozývají se nářky, že obecenstvo naše nemá dosti smyslu (neřku vřelé lásky) pro českou knihu, a přece vzrůstá počet knih českých stále a měrou netušenou. Není, tvrdí se, konsumentu, a produkce přece neochabuje. Každý týden vychrlí tiskařské lisy slušnou řadu nových prací literárních. Řada nejrozličnějších »bibliothék« a značný počet samostatných publikací vedle přečetných časopisů šíří původní práce v obecenstvu. Překladů pak vydávají se pravé spousty, a chvílemi zdá se, jako by v horečném chvatu a spěchu, s jakým se u nás v této příčině pracuje, ani dosavadní veliký počet mobilisovaných sil již nestačoval.

A nejsou to jen novinky, jež s vlhkou vůní čerstvé tiskařské černě rozletují se malým českým světem. Pomalu, ale přece splácí naše písemnictví staré dluhy těm, kdož o dnešní rozvoj literatury měrou vynikající se zasloužili. Míníme souborná vydání spisů J. Nerudy, A. V. Šmilovského, V. Beneše Třebízského, Al. Jiráska a V. Kosmáka. Souborná vydání tato může jak obecenstvo tak i kritika vítati jen s upřímným povděkem; jsouť billancí životní činnosti autorův a na základě této rozvahy možno nejlépe stanoviti míru práce, kterou spisovatel k obohacení a prohloubení kultury národní vykonal. Zdá se, že obecenstvo naše dobře chápe význam těchto publikací; aspoň úspěch sebraných spisů Nerudových, Benešových a Jiráskových tomu nasvědčuje. Stejného úspěchu přáli bychom i oběma druhým spisovatelům. Sebrání prací Šmilovského má ještě svůj zvláštní význam. Jmeno Nerudovo oblévá záře slávy, ovšem trpce vybojované, a jmeno Benešovo, Jiráskovo a Kosmákovo patří k těm, s nimiž se nejčastěji setkáváme, stopujemeli vnikání literatury do nejširších vrstev, a všecka tato jmena jsou v nejlepším smyslu populární: ale na Šmilovského se brzo po smrti jeho zapomínalo. A přece byl z předních našich spisovatelů, neodešel od nás beze stopy, nýbrž zanechal cenné a trvalé pomníky svého ducha v četných, zdařilých pracích. Kdy by u nás bylo opravdu dosti smyslu pro umění, prosycené vůní domácí půdy, spisy Šmilovského musely by býti z nejčtenějších a nejoblíbenějších. Jest jisto, až zase splasknou měnivé, šumné vlny prchavé denní mody, že historie českého písemnictví s úctou a vděčností povznese jmeno tohoto muže s hlubokou, jemnou českou duší a zlatým, měkkým českým srdcem. Snad souborným vydáním jeho spisů bude správné ocenění jeho práce uspíšeno a tím dosaženo cíle, k němuž tato publikace především směřuje.

Původní novinky stále vycházejí, doba knihového trhu rozšiřuje se skoro již na celý rok. Kvantitativní rozvoj naší literatury jest nepopíratelný, a kdy by jakost novinek byla vždy v žádoucím poměru

s počtem jejich, konečná rozvaha literární byla by utěšená. Avšak není ani jinak možno, než že rozvoj literatury jest vždy ještě kvantitativně bohatší než kvalitativně. Jenom neveliký zlomek všeho toho, co vychází, má cenu trvalou; přes větší část dnešních novinek se v nedaleké budoucnosti převalí kalná vlna zapomenutí. Tím větší pozornosti však zasluhují zjevy, jež vynikají nad nízkou úroveň denní výroby. U některých se hned zastavíme.

Není to pouhá galanterie, dávámeli i zde dámám přednost. Patříť právě práce dvou dám k nejlepším číslům minulého období: povídky paní Gabriely Preissové a paní Růženy Svobodové. Ovšem vnitřní hodnota a významnost jest jediným bodem, v němž práce obou spisovatelek, jinak tolik rozdílné, se stýkají. Jmeno Gabriely Preissové jest z nejzvučnějších v domácím písemnictví: citová hloubka a mužná síla prací jejich zjednaly jí nevšední oblibu v českém obecenstvu. Stejně vřelého přijetí, dostane se dojista i nejnovější knize její, ***Korutanským povídkám***, sbírce rozkošných novel, k nimž motivy čerpány jsou ze života slovinského lidu v Korutanech. Z velké části vyšly původně v Osvětě a čtenářstvo její zajisté je má dosud v dobré paměti; soubor jich vyšel u J. Otty. Neváháme říci, že tuto knihu paní Preissové počítáme k nejzdařilejším plodům jejího péra a k nejlepším povídkám, jež v posledních letech u nás byly napsány. Milý, důvěrný duch ovívá nás z těchto stránek. Cítíme dobře, že zde není nic vyumělkováno, nic pracně skombinováno: prostě a nelíčeně vyvíjí se vše samo ze sebe. A snad právě proto působí vše tak teplým, svěžím dojmem bezprostřednosti. V této bezprostřednosti tkví hlavní cena Korutanských povídek, jen proto jsou nám všichni ti lidé tak blízcí. A blízkost ta jest zase podmínkou živého zájmu. Nemůžeme lidem, o něž tu jde, odepříti své vřelé účasti, nemůžeme zůstati chladni, sledujíce jejich osudy, spisovatelka dovedla své hrdiny srdci našemu přiblížiti. Vládneť vzácným uměním nahlížeti v tajemné hlubiny lidové duše. S plným porozuměním proniká každý záchvěv té duše, jde po jejích stopách, a ta cesta ji pod pestrou, měnivou vrchní hladinou vede k temným propastem nitra. A tou cestou musí jíti také čtenář, podléhaje kouzlu jejího umění. Nové světy citové otevírají se tu před zrakem naším, s údivem hledíme až na dno do duší všech těch prostých, dobrých lidiček, kteří žijí životem jen a jen citovým, poněvadž ve své prostotě, ve své blízkosti přírodě a v neustálém styku s ní ani jinak nemohou. Slyšíme rychlý tep jejich srdcí za těmi na oko tak prostě a lehounce načrtanými stránkami Korutanských povídek. Celá měkká, důvěřivá a při veškeré prostotě hluboká duše slovanského lidu mluví k nám z knihy, prosycené kořenným, svěžím dechem zelených korutanských hor. Čtouce cítíte, jak hluboké jsou kořeny slovanské duše, cítíte vřelost té společné krve, jež v žilách nás všech koluje, zapomínáte na zeměpisnou vzdálenost, na všechny končiny, jež leží mezi domovinou naší a zelenými nivami, z nichž vypučely květy uvité v kytici Korutanských povídek. Zapomínáte na všechno a slyšíte v nitru svém jen mocné ohlasy, jež rozzvučela tato kniha, vytrysklá z hlubokého citu, plná rosné svěžesti. Rádi pročtete si znova perlu sbírky Lahku noč, Bouři, výborného Pátera Jurije, v chmurných tónech kresleného Majorátního pána a rozkošnou črtu Nedošlo, vyzní-

vající v zastřené souzvuky nyjící touhy. Ale i ostatní čísla mnohým krásným rysem svým vás upoutají. Korutanské povídky budou míti hodně čtenářů; zasluhují toho plnou měrou, neboť je v nich životní pravda naskrze prozářena jemným svitem čisté poesie.

Zcela jiného rázu jest nová kniha paní Růženy Svobodové, nadepsaná *Ztroskotáno*. Při knize paní Preissové cítili jste, že spisovatelka všechny svoje osoby kreslí s oddanou láskou. V Ztroskotánu miluje autorka pouze svou hrdinku, naivní, poetickou, nezkušenou Rafaelu Staňkovu, jež překročivši práh kláštera, kde byla vychována, poprvé vstupuje do skutečného života s jeho šedou oblohou a s jeho dusivým čmoudem. Na zlaté půdě mladých illusí rýsuje se před naším zrakem bílá, čistá, luzná postava sedmnáctiletého děvčete, tak jako na obrazech starých mistrů ze zlacených, časem již trochu zčernalých desek vídáme vystupovati sněžné postavy světic, s květem liliovým v průhledných rukou, obletované modravými obláčky kadidla. Tak kreslí pí. Svobodová svoji hrdinku: nešetří jiskřivé běli ani zlata, ale na újmu ostatních postav své pozoruhodné knihy. Jest k nim nespravedliva, karikuje je, nadsazuje jich vady a vyhledává skryté jich slabosti, jen aby tím více vynikla krása jejího miláčka. Rafaela ocitla se s lodičkou svých illusí ve zčeřeném příboji života. Jen růžová záře jakýchsi mlhavých ideálů v životě svítí jí v temnotách bouře, jež se kol ní rozpoutala. Vzedmuté vlny podávají si slabou lodičku, a konec všeho je, že lodička se na ostrých úskalích života roztříští. Vysoké zářící sloupy illusí shroutily se v prach, je ztroskotáno. Praobyčejný venkovský Don Juan — kolik takových doktorů Kovářů pobíhá v našich městech! — vyléčil naivní slečinku ze všech illusí o životě. Nějaký čas bavila ho její nezkušenost, nedotknutý pel její mladé duše. Ale pak ho omrzela, pozbyla u něho vší zajímavosti; nemohli si podati ruce, poněvadž stáli na dvou různých březích. Odmítl její čistou, dětskou lásku, a to jí otřáslo v nejhlubších hlubinách duše. Křišťálové, zlacené, vzdušné zámky se propadly do temných hlubin prvním surovým dotknutím skutečného života. Mladý strom byl plný květů; přišla první jarní bouře a setřásla je do bláta.

Historie dojista ne nezajímavá, třeba ne nová. Ale na tom konečně nezáleží. Hlavní věcí zůstává vždy forma, v jakou byl drahý kov básnického díla vlit. A tu nutno říci, že dojem, jejž Ztroskotáno po této stránce činí, není jednotný. Dotkli jsme se již jedné vady díla: náchylnosti ke karikatuře. Jsou tu však ještě jiné, podstatnější a závažnější výtky. Jakmile přečtete stránku nebo dvě, pozorujete jistou individuální vlastnost autorčinu, její sloh. Jí nejde o to, dáti myšlence výraz co nejpřiléhavější, nýbrž co možná nejzvláštnější, nejodlišenější. Chce se *vědomě* vyjadřovati co nejosobitěji a nejnověji. Snaha potud chvalitebná, pokud tento nový způsob vyjadřování, tato nová expresse jest i umělecky přípustna, pokud šťastně volené slovo skutečně také budí představy jasné, živé, pokud tento vnější sloh jest v plné shodě s utajeným, neviditelným a jenom tušeným vnitřním stylem díla, pokud — řekněme to co nejvšeobecněji — nový způsob vyjadřování není nucený a nepěkný. V této příčině možno paní Svobodové činiti zcela vážné výtky. Myslíme, že to není ani krásné ani přirozené, řekneli se o někom, že měl »paže k ramenům jako bochníky švýcarského sýra«

(str. 68), nebo že byl »taková poklopená láhev od benediktinského likéru, a to ještě vypitá i vypláchnutá láhev« (str. 77), nebo poznamenávali se o nějaké služce, že byla »tak bledě bezbarvá, jako by měla obličej v stearinu namočený.« A podobných nechutností najdete v knize hodnou zásobu. Vedle toho však setkáváme se s pasážemi delikátního stylu, se stránkami, které upoutají tlumenou, jako zamlženou krásou své dikce. Připomínám jen skvostné závěreční pasáže knihy. A jako sloh knihy zmítá se mezi těmito dvěma póly, tak i umělecké nazírání autorčino kolísá mezi překonaným již naturalismem a moderním impressionistickým, nervosním, personelním zachycováním jevů vnějšího světa. Vedle ryze uměleckých partií najdete i takové, kde skutečnost prostě fotografována se všemi svými i zcela bezvýznamnými a zbytečnými podrobnostmi. Co je mi u Šlaka po tom, že služka u Sokolů »měla žaludeční křeče a užívala Hofmanské kapky« (str. 44), nebo stálli doktor Kovář při odjezdu Rafaelině na terase s deštníkem a kloboukem či bez nich (str. 257)? Taková zbytečná fotografická věrnost dovede vám zkaziti požitek z nejumělečtější partie knihy. Jest to, jako byste seděli v saloně plném jemných vůní a někdo náhle otevřel dvéře do kuchyně a pustil sem její zápach a čmoud. A na ovzduší kuchyně vzpomenete si častěji, když v knize, která má vysoké aspirace umělecké, čtete přirovnání, jako že lidé mají obličeje barvy cibulkové omáčky, tváře naduřelé jako vodnice, červené jako rajská jablíčka, nohy jako cihličky atd.

Ale přese všechny tyto vady neubráníte se dojmu, že máte před sebou dílo talentu bohatého, osobitého, tvůrčího, jehož volný rozlet zatím ještě zdržuje kolísavost uměleckého nazírání na svět a silný svah k ironisování a karikatuře. Až talent tento přemůže všechny náklonnosti, svádějící jej s cesty ryze umělecké, až celou duší přilne k světu kolem sebe a bude naň pohlížeti okem jasným, žádným předsudkem nekaleným, vytvoří bohdá díla čisté, úchvatné krásy.

Život maloměstský, z něhož paní Růž. Svobodová v Ztroskotánu podala tolik zajímavých mžikových snímků, byl od let nejvlastnější literární rolí Fr. Heritesa. I v nové knize své *Návštěvy* (v Salonní bibliothéce) čerpal z bohatého tohoto zdroje. Zachytil řadu obrázků z malicherného, prázdného, ve vyjezděných kolejích se pohybujícího života maloměstského. Studoval jednu z nejčastěji se opakujících forem vzájemného jich obcování, návštěvy. Shledal, co lži, co pokrytectví se v nich tají. Při všech možných příležitostech navštěvují se lidé, nutí se do uhlazených, příjemných forem, jsou k sobě roztomilí, ale srdce jejich zůstává chladno, ba často vrou i nenávistí k těm, na něž se ret vlídně usmívá, když jako hosté překročují práh jejich. I nad vychladlými mrtvolami hrají takovou komedii dál. Přicházejí, aby se rozloučili s mrtvými, kterých si v životě nikdy nevšímali, aby vyslovili soustrast, které necítí, aby zmírnili smutek pozůstalých, kteří rovněž netruchlí. Ale jsou i návštěvy, jež zanechávají v duši trvalé stopy, jež vrhají temné stíny i za hrob. Pak za nocí chladného měsíčního lesku zjevují se postavy mrtvých hostí našich — návštěvy přeludů a příšer. Tak sledoval Herites význam návštěvy v životě lidském, její pomíjející i trvalé stopy, její tragiku i směšné, odporné stránky, studoval ji jako

jednu část tragikomedie lidského života. Výsledky pozorování svých uložil v knize lehce načrtaných obrázků. Neučinil to vždy se stejným úspěchem. Kde směje se převrácenostem lidského života, jest rozhodně slabší. Ruka se mu často sveze a kreslí pitvorné karikatury. Ale za to tím silnější jest tam, kde zachycuje vážné, chmurné ba soumrakové chvíle života, kde do shonu a hluku všední skutečnosti kouzlí přeletavou hru záhrobních stínů.

Ještě výše stojí v malé knížce ***Bůh v lidu*** (v Kabinetní knihovně), kde proniká až k samému srdci lidu, aby vyšetřil, jak se tam zrcadlí obraz Boha a jaký mravní význam má víra v Boha pro obecný lid. Schýlen k své rodné hroudě, zapřažen v jařmo bídy, jde ten lid řadou trpkých dní k hrobu. Jen za cenu slz a potu vynucuje si na životě skývu černého, tvrdého chleba. Starosti a trudy vždy znova sypou se na hlavu jeho, jako stín vleče se za ním bledá bída. Nikde úlevy, nikde světla, všude jen černé, posupné mraky. A přece lid ten neklesá. Bouře jím otřásá, ale nemůže ho zlomiti nebo vyvrátiti z kořene. Kde a v čem nalézá tedy sporu? Ve víře v Boha, odpovídá spisovatel svojí knihou. Jen tato silná, radostná víra, pevná jako žula a nekonečná jako moře, nedává mu zahynouti v přívalu strastí, dává křídla jeho duši, sílí zemdlenou ruku a přes černý, smutný příboj vln ukazuje mu do dálky, kde za smutnou plání v klidné, nehasnoucí záři hoří veliké, věčné slunce, pramen věčného života. Bídný, nicotný vrak v rozpoutané mořské bouři byl by člověk, kdy by nebylo víry v Boha. Prostý člověk miluje Boha, doufá v něho – poněvadž jest mu mnohem bližší – mnohem silněji a upřímněji než lidé otrávení kulturou až k závrati vyvrcholenou, poněvadž je všecek proniknut dechem Božím a denně vnímá celou neobsáhlou nádheru a velebu jeho přírody. Jak se tato důvěra a víra jeho jeví, o tom podává nová knížka Heritesova krásné, uchvacující doklady. Jest to jenom několik črt, provedených nejprostšími, základními liniemi, ale jaká síla z nich mluví! Řadíme drobnou tuto knížku k nejlepším věcem, jež v posledních letech u nás vyšly.

Pročetše řadu obrázků ze života maloměstského, rádi sáhneme ku práci, v níž se zrcadlí rušný, neklidný život velikého města. Ignát Herrmann je z těch, kteří si za předmět svého studia obrali život naší královské metropole. Nejnovější kniha jeho, ***Dvě Pražské idyly*** (u J. R. Vilímka), již nadpisem svým udává dějiště svých příběhů; ovšem jedna z obou »idyl« (Idyla páně Potápkova) odehrává se v Hálkově třídě na Král. Vinohradech, jejíž drobné zahrádky tak divně se odrážejí od vysokých činžáků. Ráz tvorby Herrmannovy byl v těchto listech již několikráte označen; i postačí snad, řekneme-li, že nová tato kniha má všechny přednosti i vady dřívějších publikací autorových. Dva milostné příběhy, vypravované co možná podrobně, dvě idyly, z nichž zvláště prvá není bez trpké příchuti. Pro význam spisovatelův a jeho postavení v literatuře neznamenají dojista mnoho. Ale jako lehká, příjemná četba získají mu snad dosti nových přátel. Jmenovitě druhá idyla, Od srpna do května, i v komposičním ohledu ne nezajímavá, přivábí k sobě častěji krásné oko »laskavé čtenářky.«

Přátele písemnictví mnohem více zajímati budou rozkošné obrázky ze staré Prahy, jež Zikmund Winter seřadil v knihu ***Staropražských***

novel (u J. Otty). Tyto pohledy do života dávno zaniklého dojdou tím větší obliby nyní, kdy naše krásná stará Praha se přebourává a přestavuje na moderní, všem zdravotním, kommunikačním a kdo ví jakým ještě ohledům hovící velkoměsto. Když v sluch náš zaléhají údery motyk drtících omšenou krásu staré Prahy, rádi se ohledneme zpět do minulosti tohoto slavného královského města, do časů, kdy ještě stará Praha stála v plné velebné kráse svých hrdých věží a zamlklých lomenic. V staré, úzké, tmavé uličky její uvádí nás Zikmund Winter. Stíny lidí dávno v prach setlelých potkáváme na své pouti, aksamitová a hedvábná roucha, sněžné krejzlíky i těžké šuby zašustí kolem nás, divné kroje, dávno strouchnivělé, meče dávno rzí strávené zvoní v náš sluch, a s utajeným dechem vstupujeme v příbytky rodin dávno již vymřelých, ke krbům, na kterých již před staletími vyhasly ohně. A teď náhle stíny ty vzkříšeny k novému životu a bloudí kobkami, jež před tak dávným, dávným časem opustily. Ještě jednou žijí před zrakem naším, milují a nenávidí se, prou se o víru a pachtí se po slávě, mají tisíce drobných, malicherných svých starostí, jako před třemi staletími. Jak se jejich touhy a snahy, jich láska a nenávist, jich cíle a zápasy podobají našim a jak jsou přece jen zas rozdílné! Tak jako my na život jejich, budou kdysi potomci hleděti na sny a zápasy naše, až srdce naše setlí, tak jako setlela ta, o jejichž strastech čteme zde tolik zajímavých podrobností. Jako my dnes, snad po staletích pokolení budoucí budou zkazky o mrtvých předcích svých čítati s tím lehkým úsměvem, v kterém se povýšenost mísí s dobráckým soucitem. A jako my teď, pomyslí si potom i oni, že ten život lidský jest vlastně stále, stále týž a že se při tom dramatě mění jen scenerie, ale ne scény. Takové dojmy vzbuzuje kniha roztomilých kulturních obrázků Wintrových (název »novely« není zcela případný), a zájem náš neutuchá, čehož hlavní zásluha patří živému spůsobu vypravování a jadrnému, úsečnému humoru spisovatelovu. V tomto humoru jest něco, co nám připomíná široký, dobrácký humor starých, naivních dřevorytů. Také kousek *vnitřního* stylu, který má pro knihu větší význam než nejbravurnější pasáže a dekorace zevnější. *K. Staněk.*

Obzor divadelní.

Tříaktovka *Dědečku, dědečku!* od Frant. Xav. Svobody hraje se kdesi na venkovském zámečku. Její hlavní osobou jest Antonín Jelínek, a protivničí úlohy mají v rukou: v menší míře jeho vnučka Barčinka, u větší míře její učitelka Růžena Strnadová se svým milencem Veselým. V kuse mihají se veseloherní živly, které však v žádoucí veselohru nezhoustnou. Mladičká Barčinka, které slůvko o volné lásce vyklouzlo, touží pryč, do Prahy, aby se na »zlatém« Nábřeží se studenty procházeti a s nimi celomodní i polomodní hovory míti mohla; dědeček povolá si k ní učitelku Růženu, by touhu tu tlumila, ale žer-

tovnou náhodou táž učitelka vede Barčinku zrovna k tomu, čemu se snaží dědeček zabrániti; Růženina matka požádá dědečka, by jí dceru před jejím nápadníkem Veselým ochránil, ale tím vzejde mu povinnost, aby místo jedné dívky — Barčinky — hlídal dvě: Barčinku i její učitelku; a což více, dědoušek, jenž, jak praveno, má Růženu chrániti před jejím žádoucím ženichem, ocítí se v takové situaci, že jí ho mimoděk sám se vší horlivostí namlouvá. Veseloherní živly tu tedy jsou, avšak spisovatel vyhnul se cestě, na které by se daly zužitkovat. Nechce jíti raženými silnicemi, nedbá dramaturgických vymožeností, nejde drahou vývoje, nýbrž hledá něco jiného, něco nebývalého, něco extra »moderního«, příliš sobělibě experimentuje, příliš soběstačně mudruje i mudrlantuje, — a celek, který z toho povstal, není pohříchu než veliká marota z marotek. Vědecká dramaturgie žádá bohatý, pestrý, sečlánkovaný, stupňovaný, rázný dějový proud, komické situace, ústrojný rozvoj povah, bohatou, zhuštěnou, duchaplnou a vtipnou dikci, avšak »moderní« experimentátoři volí děj chudý, chudší, nejchudší, milují houževné opakování skutků i slov, obírají si povahy vniterně nehybné, zastavené, štítí se pointovaných rozmluv, neumějí se zmoci na lesklý vtip, holdují zbytečné »intimní« mnohomluvnosti, — a výsledek je: nuda, ospalost, rozmrzelost, neúspěch, porážka.

V kuse je mnoho podivného, nemožného. Spisovatel dává Barčince za pravdu, že chce do studentské společnosti na Pražské Nábřeží, ale který rozumnější dědeček by nejednal jako Jelínek, jdeli o studenty tak opovážlivé nebo trhlé jako Vocel a Koubek? Který dědeček převzal by v těch okolnostech úlohu, již mu paní Strnadová ukládá? který vzpěčoval by se věřiti historce v druhém jednání vyprávěné? který pustil by Barčinku do Prahy z té příčiny, že z Růženy a Veselého učinil snoubence? Nebo: která učitelka počínala by si tak neučitelsky dotěrně? která milenka nechala by milence zbytečně venku v mraze? Třetí dějství není o mnoho více než opětování druhého. Z povah se dramaticky aspoň poněkud rozvine jenom jediná: dědoušek Jelínek, jenž od své předpojatosti proti Veselému dojde ku poznání veliké pravdy, že je hodný ženich — hodným ženichem. Spisovatel nazval své dílko veselohrou, a když nechtěl nebo neuměl buditi veselost, hleděl si pomoci tím, že vystupujícím osobám nařizuje, aby jevily a říkaly »radost« a »štěstí,« aby se smály, rozesmávaly, byly plny smíchu atd. atd., aniž by k tomu měly dostatečné příčiny, a nutí je, aby se tedy licho přetvářely, aby přeháněly. Následek toho je, že herci jinak mluví, jinak hrají, že z míry affektují. Také jinak příčí se posluchači, máli poslouchati místa nabubřelá nebo nízká a zejmena výstřelky »moderního« pseudofilosofování, do kusu vtlačené; naproti tomu však třeba ochotně uznati, že spisovatel měl všemožnou péči o zrnitou dikci a že se v kuse nezřídka cennější věta naskýtá.

* * *

V nejedné příčině pravým opakem nešťastného experimentu Svobodova je tragická tříaktovka *Hřích* od A b e l a. Podle autorovy poznámky vyšla hra v původním zpracování tiskem; pro Národní divadlo byl text pozměněn, ale přece nebyl na jeviště propuštěn, dojista z té

příčiny, že v kuse zobrazena tragika přepjatého, zámezného, po krvavém provinění propuklého náboženského blouznění a poblouzení. Zde naléžáte děj břitký, divadelně působivý, sečlánkovaný, rázně postupující, řízně vypínavý, pěknými podrobnostmi proplétaný, ale pohříchu nezřídka také bestiálními výbuchy svéřepců znechucovaný. Rekyní jest Anna Klavíková. Má muže zlotřilého, a jakkoli miluje manželova bratrance Pavla, šest let čekala s jeho matkou, mlynářkou Kateřinou, že se muž umoudří, že bude »doma rád,« ale marně: přeherodesovaný Jiří mrhá peníze, karbaní, zpronevěřuje, krade, hýří s děvkami, hlavně s bohopustou Bětou, chová se k matce, k jejímu manželu, k choti své, k Pavlovi prasurově a jest jako na skoku vraždit. Jeho špatnost je zděděna: není Klavíkův, ale syn Prušáka, který — ve válce — učinil Kateřině násilí a od ní pak tím života zbaven byl, že ho dala rozdrážděným hadům, v lese nasbíraným, na pospas. Annino srdce nemůže zůstati bez lásky, podléhá prosbám Pavlovým, žije s ním, stane se nemanželskou matkou jako její tchyně Kateřina, Jiří svou ženu s Pavlem překvapí, dusí jej, Pavel skoro skonává, Anna nevidí jiného zbytí, než Jiřího nožem do týla vraženým zabiti, a děsné výčitky svědomí pojednou, mimo čtenářovo nadání, vzbudí a vypnou její duševní disposici k náboženskému šílenství tou měrou, že dojde k výstupu bizarně hroznému. Královna nebeská »obětovala syna nejsvětějšího za spásu světa. Před ní umíral, na jejím klíně naposled odpočíval. Pro bolest svou je tak povýšena,« dí Kateřina, a nebohá Anna tedy jde, křižuje se a klaní s tváří visionářky, vynese nemanželské dítě své z komory, líbá je, bodnutím je usmrtí, šíleneckou silou vytrhne dřevěný kříž mezi keři u vody, odstraní obraz s něho, rozepne na kříž dítě, upevní je tam růžencem a stužkou a zdvíhá kříž volajíc: »Sláva Otci i Synu i Duchu! Nade všecky ženy jsem trpěla, nad hříchem zvítězila. Světice jsem a čekám korunu mučednickou.«

Abel je talent silný. Přeskočil začátečnické mety a stojí před námi v pevném brnění.

Oba kusy, Abelův i Svobodův, otištěny jsou v Repertoiru českých divadel: »Hřích« tvoří jeho XLI. a »Dědečku, dědečku!« jeho XLIV. číslo. Milý zjev spatřujeme v tom, že Abel svou práci věnoval Jaroslavu Vrchlickému.

František Zákrejs.

Sněmové koruny české.

Sněmové koruny české opět přišli k slovu, ovšem ne patřičnému. V tom jim brání obmezená jich právomoc, centralism vždy více se utužující a nejistá, dle vůle vlády změnitelná půda Schmerlingovy ústavy. Léta míjejí, staré křivdy se nenapravují, ba na té půdě ani napraviti se nemohou, a činnost sněmovní ubírá se dále na té těsné, oktrojované dráze, proti níž slavně jsme se ohrazovali. Přes tuto stísněnost svou sněmy české vždy budí pozornost. Nevyřízená otázka česká, úzkostlivé obavy národních odpůrců přede vším, co by k platnosti při-

vádělo národnost českou, a vedle toho význam zemí českých dodávají jejich sněmování důležitosti, které sněmové jiných zemí nemají. Letos to platí ještě větší měrou: sněmové moravský a slezský sestoupili se poprvé v novém období, z Brna již dříve docházely zvěsti o velké mírumilovnosti, kterou německá většina českou menšinu hodlá překvapiti, a sněm český stal se těžištěm situace v zemích rakouských. Očekávaná vyrovnávací akce vlády, očekávané ministerské nařízení o zavedení češtiny jako vnitřního jazyka úředního, útočné vystupování Němců, vše to nejen u nás, ale i za hranicemi obracelo zřetel ku Pražské sněmovně.

Sněmové koruny české zahájeni již 28. prosince, ale druhého dne potom zase odročeni. Svoláni byli hlavně jen k povolení rozpočtového provisoria. Ale hned v první schůzi českého sněmu dr. Herold jmenem českých poslanců podal návrh na státoprávní adresu k mocnáři, dr. Schlesinger jmenem Němců návrh na zřízení národních kurií a zemský výbor osnovu o zavedení přímých voleb ve venkovských obcích. Místodržitel hrabě Coudenhove označil stanovisko vládní v ten rozum, že vláda, prohlásivši, že k souboru české otázky blíže přistoupí, každou snahu bude podporovati, která by směřovala ke zmírnění národních protiv. — Na moravském sněmu dorozuměly se strany národní a svobodomyslná a ustavily se ve společný klub, jehož předsedou jest dr. Tuček a místopředsedou dr. Žáček. Jen katolická národní strana není v klubu zastoupena. Jmenem Čechu dr. Tuček učinil návrh, aby sněm podal mocnáři státoprávní adresu. I tu hned v první schůzi uvedena na denní pořádek oprava volební, od Němců v užším smyslu zavedením přímých voleb ve venkovských obcích, od Čechů v širokém smyslu, aby zlořády a těžké křivdy volebního řádu byly odstraněny. Oba návrhy přikázány výboru. Bez opposice z české strany povolena Brnu půjčka 5 milionů zlatých. - Nejlepší shoda panuje na slezském sněmu mezi třemi českými a třemi polskými poslanci za venkovské obce, kteří společně mají většinu v této kurii. Zástupcem jejich v zemském výboru byl dříve prof. Świeży, nyní jej dle úmluvy vystřídal Čech dr. Stratil. I tu oprava volební octla se na denním pořádku, a slovanští poslanci domáhali se opravy, která by nebyla dílem libovůle, nýbrž práva a spravedlnosti.

Vlastní zasedání sněmů našich počalo po skončení říšské rady 26. ledna. V Čechách místodržitel hr. Coudenhove je zahájil ***prohlášením předsedy ministerstva*** hr. Badenia; jest pozoruhodno tím, že nynější zasedání sněmovní má býti vyhrazeno pravidelným potřebám zemským a v pozdějším zasedání že se bude sněm zanášeti předlohami vyrovnávacími. Z té příčiny nebude ukončen, nýbrž před volbami toliko odročen. Vláda trvá »na zásadě plné rovnoprávnosti a rovnocennosti obou národností v království českém« a na »jednotě jeho jak v zákonodárství tak i ve správě státní.« Předlohu o národních kuriích podá prý vláda později a spolu ohlašuje předlohu o opravě volebního řádu sněmovního, spočívající na základě plné spravedlnosti.

Ačkoliv prohlášení vládní neobsahuje žádné určité přípovědi, přece německá strana postavila se příkře proti němu. Dr. Russ žádal, aby hned se o něm rozpředlo rokování, a když to podle jednacího řádu nebylo možno, podal jmenem Němců návrh, aby prohlášení přikázáno bylo

výboru, který by o něm sněmovně podal zprávu. Návrh ten místo Russa odůvodňoval 5. února krotší dr. Lippert. Avšak rokování nepřispělo k vyjasnění situce. Nové vládní prohlášení vrcholilo v slovech místodržitele, že »vláda jest ochotna najisto vyhověti všem oprávněným požadavkům v soudnictví a veřejné správě, ale podrobnosti že mají býti ustanoveny po dorozumění s jednotlivými stranami.« Dr. Herold ukazoval, že zavedení kurií nezávisí na vládě, nýbrž na českých poslancích. Únorovou ústavu nedělali Čechové, nýbrž Schmerling, a nemůžeme za to, když se přepočetl doufaje, že městská kurie bude vždy německou. Smír mezi národy nemůže způsobiti žádná vláda, ten může býti zjednán jen od zástupců obou národů.

Sněm také kvapem vyřídil opravu volební (28. ledna), jakkoli vláda prohlásila, že pro nával prací nemůže již do nastávajících voleb uvedena býti v život. Dr. Pacák podal návrh zákona o ***užívání obou zemských jazyků při samosprávných úřadech*** v Čechách, Fr. Schwarz po čtvrté opětoval svůj návrh na ***opravu zákona chudinského*** a z německé strany podán návrh na ***zrušení školného*** v obecných a měšťanských školách, též od dr. Čelakovského jmenem Čechů vřele doporučený (4. února). Také ne poprvé ocitly se ve sněmovně a odkázány výboru: návrh na zřízení zemské pojišťovny ***proti škodám z krupobití,*** jejž tentokráte odůvodnil poslanec Barták (9. února), a návrh Heřmana Jandy na zavedení povinného pojišťování ***proti škodám z ohně*** (18. února).

Návrh na podání ***státoprávní adresy*** (který loni k zahájení nového šestiletí sněmovního byl podán, ale tiše pochován ve výboru, z něhož do konce zasedání nevyšel) odůvodňován dr. Heroldem znovu (9. února) a znovu odkázán reaktivovanému výboru adresnímu, jednohlasným usnesením českých lidových a velkostatkářských poslanců; Němci při tom vyšli ze sněmovny.

Němci nespokojili se prohlášením vlády, že ***návrh kuriátní*** podán bude příště po docílené shodě, ani skutečností, že bez Čechů nelze pro takovou změnu zemského řádu dosíci kvalifikované většiny, nýbrž naléhali, aby jim odhlasován byl do dvou neděl, jinak že odejdou ze sněmu. Kurie prý pokládají za své právo, vykládal (15. února) vůdce německých liberálů dr. Schlesinger, a nezavazují se za jeho splnění k nižádné vzájemné ochotě; horlil na domnělé útisky Němců v Čechách a těm, kdož prý »staví Němce stále pod kaudinské jho státního práva českého,« hrozil, že naleznou je dnes i příště v úplné sjednocennosti a v nezlomném odporu. Z české strany dokazoval dr. Kaizl, že volební kurie nehodí se do rámce nynějších řádů, a národní kurie že mohou býti přijaty jen v souhrnu jednání, až budou odstraněny větší křivdy, které se Čechům dějí zemským zřízením. Pouze návrh kuriátní přijmouti nelze, nýbrž jen v celém souboru otázek, s nimiž souvisí. Jak čeští národní poslanci tak velkostatkářští hlasovali pro to, aby návrh odkázán byl výboru loni zvolenému, ale dvounedělní lhůta ku podání zprávy byla zamítnuta.

Na sněmu moravském, který se až 3. února opět sestoupil, jest vůdcem německé většiny obezřelý rytíř Chlumecký. Dle jeho rady a pokynu řídí se nejen německý velkostatkářský »klub středu,« ale i sjedno-

cená německá strana a strana střední. Tentokrát vydal Chlumecký heslo: osvědčovati smířlivost a mírumilovnost. To na ten čas posici německé na Moravě nejvíce prospívá. Mírumilovnost osvědčil i při návrhu státoprávní adresy od dr. Tučka 4. února odůvodňovaném, který tudíž jednomyslně odkázán výboru. Chlumecký odůvodnil to ne souhlasem s adresou, ale ochotou k velké parlamentární straně. ***Adresa*** vrcholí v těchto větách: »Nové ústavní řády staly se zdrojem nynějších neutěšených poměrů, pramenem všeho roztrpčení, jímž strádá srdce českého národa.« Sněm pokládá tudíž »za hlavní podmínku zdárného vývoje této země znovuzřízení své na základě státního práva českého, novodobým útvarům politickým přispůsobeného.« Sněm prosí, aby J. Vel. dáti ráčilo zemím koruny české stará, nezadatelná jejich práva na zákonodárnou moc a správní jejich samostatnost a koruně Svatováclavské starou její slávu, aby mohly země české šťastně a spokojeně vzkvétati.«

Dalším skutkem nápadné té smířlivosti byl dlouho napřed z německé strany do světa rozhlašovaný »***návrh za účelem národního smíru*** na Moravě,« jejž jmenem Němců odůvodňoval dr. Hugo Fux (9. února) a jenž má za účel: I. zřízení tří sněmovních kurií, velkostatkářské, české a německé, k volbám do výborů od sněmu konaných a II. rozdělení zemské školní rady a okresních školních rad na národní sekce. Navrhovatel k nemalému překvapení českých poslanců hájil rovnoprávnosti a rovnocennosti obou nejvzdělanějších a nejpoplatnějších národních kmenů v říši, českého a německého. V dosažení smíru shledával »nesmrtelné zásluhy o Rakousko.« Návrh jednomyslně odkázán výboru. Není však mnoho bystrozraku potřebí, aby čertovo kopýtko návrhu bylo vypátráno. Zřízení kurií znamená ustálení nynějších poměrů, které však jsou nespravedlivé. Němci měli by kurie dvě (německou a velkostatkářskou) a Češi jednu. Češi na sněmu moravském získali by jen tolik, že by při volbách z plena konaných měli třetinu výboru zabezpečenou. Rozdělení školních rad jest zabezpečením sytého pro budoucnost, kdežto lačný, český lid na Moravě, by se musel teprve starat, jak opatřit své potřeby; horší by sice stav ten pro něho nebyl než posud, ale byl by to stav s jeho souhlasem uzákoněný, kdežto posud byl a jest nezákonný.

V jakém směru by Němci na Moravě smířlivost měli osvědčovati, ukázal poslanec dr. Pražák (18. února) požadavkem, aby na Moravě byla konečně zavedena ***okresní zastupitelstva***. Návrh takový se jmenem českých poslanců a českého lidu v každém zasedání opakuje. Již sice r. 1863 podala vláda příslušnou předlohu sněmu markrabství a v letech 1864, 1866 a 1871 byla též projednávána, ale nadarmo. Německá většina nechtěla slyšeti o samosprávě, která by její uměle založené panství podvracela. Dr. Pražák navrhl resoluci, aby vláda dotyčnou osnovu zákona opět předložila; návrh odkázán sice výboru, ale tam bude zase pochován.

Ještě podivněji ukázala se německá smířlivost v řeči poslance Elverta. Dne 10. února dr. Žážek odůvodňoval návrh na zřízení ***české university a české techniky*** na Moravě, Elvert návrh na zřízení ***university německé***. Žáček žádal Němce, aby dokázali, že slova Fuxova nejsou jen mírumilovným dýmem; Elvert odpovídaje s neurvalou vášní,

popíral Čechům vůbec spůsobilost k vyššímu vzdělání a snižoval českou literaturu a vědecké snahy naše; za to horoval i pro německý státní jazyk. Při finanční debatě mu (12. února) odpověděl dr. Žáček důrazně. »Odmítáme se stejnou rozhodností státní řeč německou jako německé vedení v Rakousku,« pravil. »Slova ta jsou již směšné anachronismy, patřící do musea, a musíte si jednou pro vždy zvyknout, že v Rakousku ani k německé státní řeči ani k německému vedení nikdy již nedojde. Stát tak mnohotvárný může kvésti a síliti jen za rovnoprávného spolupůsobení všech národností.«

Jako každé zasedání tak i toto bylo podnětem k horlivému úsilí o *českou školu*, o niž tak bezohledně jsme byli zkracováni. Zemský výbor podal tentokráte návrh, aby zřízena byla česká reálka v Jevíčku. Poslanec Skála doporučoval opět vyzvání z r. 1893, aby vláda v Prostějově zřídila české gymnasium. Dr. Pražák podal návrh zákona, aby měšťanské školy zřizovány byly všude, kde se toho potřeba jeví.

Pro letošní sněmování moravské charakteristické jsou i tyto návrhy: dr. Šíleného, aby zavedeno bylo všeobecné povinné zemské pojišťování důchodů pro stáří a nemoci; zpráva a návrh zemského výboru (16. února), aby zřízena byla na Moravě zemská pojišťovna důchodu, v níž by ženám od 51. a mužům od 56. roku věku zabezpečovati se mohla renta do 500 zl. ročně; na uskutečnění toho bude do rozpočtu na r. 1898 postaveno 100.000 zl. a zemský výbor má vypracovati statut a sazby na základě 3% zúrokování a mírného režijního poplatku; návrh na opatření industriálních učitelek pro stáří; Palmův návrh na zavedení kursů pro výcvik obecních tajemníků.

Jak nepříznivé jsou poměry našich rodáků ve *Slezsku*, kde jim sněmovní většina i právo k existenci upírá, tak záslužná jest jejich snaha, aby zachovali tuto nejzazší baštu své národnosti. Do stenografických protokolů sněmu slezského nesmí do dnešního dne přijít ani jediné české nebo polské slovo. Poslanec Hrubý podal jmenem slovanských poslanců návrh, aby také české a polské řeči, návrhy a prohlášení přijímány byly do stenografického protokolu, avšak návrh ani nebyl odkázán výboru, nýbrž jako hrozná opovážlivost ihned zamítnut (30. ledna).

Předpotopní poměry školské, na něž jsme na tomto místě již v dřívějších letech ukazovali, uznány konečně i na straně národních odpůrců. Marně domáhali se dosud čeští a polští poslanci *nápravy ve školství*, jakž už v jiných zemích zavedena a jak i zákon ji káže. Zařizování škol jest v Slezsku posud věc obcí a zemský výbor může dle libosti školy německé protežovati a subvencemi je podporovati. Z té příčiny zamítala většina slezského sněmu všeliké pokusy slovanské menšiny, aby ve školství zjednán byl zákonný stav. Nyní dr. Stratil opětoval starý návrh, aby provedeno bylo v zemi upravení platů učitelských a placení aby převzato bylo od zemského fondu; a tu konečně i jmenem Němců poslanec Haase návrh podobného obsahu učinil. Oba návrhy odkázány zemskému výboru, aby do příštího zasedání učinil, čeho třeba. Zkrácenější jednání ve sněmovním výboru Němci zamítli. Jistoty, že bude dosaženo cíle, ovšem není, neboť od slov k skutkům bývá u německých liberálů daleko, shledávajíli, že by to německému jejich panství bylo na ujmu. -- K opravě školství směřuje i návrh poslance Hrubého,

aby velké průmyslové závody byly zavázány přispívati k uhrazení nákladů školských. Zatím ostává návrh ten ve výboru.

Jiné bolestné stránce odpomoci má návrh dr. Stratila na ***opravu zemského volebního řádu***. Slovanská většina země jest na sněmu nepatrnou menšinou; jen v kurii venkovských obcí má 6 hlasů proti 3 německým. Důvodné jsou zajisté stížnosti na volební geometrii, která menšině dává všelikou moc v zemi. Aby to poněkud bylo napraveno, navrhuje dr. Stratil, aby počet poslanců za venkovské obce rozmnožen byl s 9 na 14, což počtem a poplatností obyvatelstva více než dostatečně jest odůvodněno. Návrh odkázán (9. února) výboru. Spolu baron Zdenko Sedlnický podal ze své strany návrh, aby pro případ rozmnožen byl i počet poslanců velkostatkářských a městských. Německá většina ovšem nedopustí ničeho, co by její moc oslabilo. Zemskému výboru bylo též uloženo, aby uvážil, nemáli zavedena býti pátá kurie i při volbách do sněmu. ***J. J. Toužimský.***

(Dokončení.)

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. února 1897.

Volby, pátá kurie a socialisté. Labutí zpěv říšské rady; hr. Hohenwart. — Gustav Eim †. — Hr. Muravěv v Paříži a v Německu. — Reformy pro Turecko. Překvapení na Krétě. Řecké zakročení. Princ Jiří na Krétu. Delijannisův oběžník. Řecko a velmoci. Vasos a řecké vojsko na Krétě. Loďstva a armády Řecka a Turecka. Velmocenská okkupace přístavů. Masopustní vojna.

Hlavní událostí politickou v soustátí rakouském jsou nastávající volby do říšské rady, jmenovitě v nové kurii všeobecného práva hlasovacího. Zde poprvé nastává dosavadním stranám zápas se sociální demokracií, která poučena zkušenostmi v Německu nabytými již po několik měsíců rozvíjí horlivou činnost a v době volební jako v jiných zemích tak i v Čechách a na Moravě důsledně maří schůze voličské od jiných stran svolávané.

Říšská rada vyřídivši rozpočet byla 23. ledna nejvyšším reskriptem rozpuštěna. Jejím labutím zpěvem bylo přijetí zákona o ***zrušení kolku novinářského a svobodné kolportáži***. Že by nabyl platnosti, nelze se ovšem nadíti. Ač ministr Biliński ve chvíli nadšení nazval sbor ten »velkým parlamentem,« byla říšská rada, jež nyní ukončila své šestiletí, tak málo parlamentem jako její předchůdkyně. — S koncem zasedání rozloučil se s veřejným životem ***hr. Hohenwart***, jenž maje 73 léta věku nehodlá již kandidovati. Jako předseda ministerstva poctivců r. 1871 tkví v milé paměti všech Čechů, jejichž spojencem ostával i na říšské radě.

Muž nevšedního ducha a bystrozraku opustil v Gustavu Eimovi kolbiště politické, na němž vynikal jako žurnalista a politik český, Odešel ve chvíli, kdy ztráta jeho zvláště jest citelna. ***Gustav Eim***, dosáhnuv teprve 48 let, zemřel dne 7. února ve Florencii, kam se s chotí svou z Vídně k svému zotavení uchýlil. Zcela neobyčejná byla pracovní síla a bystrost jeho; jako z mohutného zřídla proudily z jeho

péra duchaplné úvahy, pojednání, zprávy, essaye, polemiky, v době několika hodin vykonával práci, k níž by jiní potřebovali celých týdnů. Činnost jeho byla tím více podivuhodna, že jej po drahně již let tížila nervová choroba, která pevné jeho tělesné ústrojí ponenáhlu ničila. Horečnou horlivost, kterou jevil v žurnalistice a politice, osvědčoval i v životě soukromém, zvláště kde šlo o to prokázati někomu přátelskou službu. Narodiv se 9. října 1849 v Šťáhlavech, studoval na gymnasiu Plzeňském, pak na právnické a filosofické fakultě v Praze. Záhy přilnul k povolání novinářskému a po několikáté průpravě, hlavně u Františka Šimáčka v Českých Novinách, vstoupil r. 1874 jako 25letý muž do redakce Národních Listů, kde nevšední jeho síly měly příležitost se rozvinouti a dojíti platnosti. Již od mládí byl pro politiku činnosti a kompromisu. Roku 1891 zvolen byv ve dvou okresích vstoupil do říšské rady, kde horlivé a rozechvěné jeho úsilí ještě více se stupňovalo. Jeho řeči proti koalici r. 1894, v delegacích o trojspolku, proti výjimečnému stavu v Praze, o opravě tiskového zákona, o nápravě měny a j. byly oceněny i od politických odpůrců a neostávaly bez praktického účinku. Léta vzdoroval chorobě, až posléze jej překonala. Tělesné ostatky zvěčnělého byly v Praze 13. února slavně uloženy k věčnému odpočinku.

Mezera času od konce říšské rady do začátku voleb věnována ***sněmům zemským.*** Haličský sněm se usnesl oslaviti padesátileté jubileum panovníkovo obnovením hradu Wawelu v Krakově jakožto sídla královského, což mocnář již vzal s potěšením k vědomosti. V Istrii bude sídlo sněmu přeloženo z italského štváčského Poreče do bezpečnější Pulje. Dalmatský sněm opustilo šest Italů pro zamítnutí nákladu na italskou školu ve Splitě. V štyrském sněmu zvolen poprvé Slovinec (dr. Robič) do zemského výboru. Jinak debat značnějšího politického významu na sněmích mimočeských nebylo.

V zahraničné politice první místo zaujímá východní otázka. S tou do jisté míry souvisela i cesta ruského ministra zahraničných věcí hr. Muravěva do Paříže, ač hlavní její význam záleží ve shodě ***Ruska a Francie.*** Rozloučiv se v Kodani, kde byl vyslancem, zavítal 27. ledna do Paříže, kde přijat od presidenta a rokoval s vládou. Na zpáteční cestě zastavil se v Berlíně a Kielu u německého císaře (1. února). Od jeho cesty jevil se příznivý obrat v poradách Cařihradských.

Porady velevyslanců v Cařihradě o reformách pro Turecko vedly počátkem února k shodě nejen o nutných finančních a politických opravách, ale také o zárukách provedení jejich. Zbývá jen ještě schválení velmocí, aby podány byly sultánovi.

Zatím však, co každý den již čekána za tím účelem akce velmocí a ohlášení oprav pro říši tureckou, překvapen byl svět ***novými bouřemi na Krétě.*** Předloňské a loňské události v Arménsku neostaly bez účinku na mysli řecké. I na Krétě zřízen revoluční výbor (epitropie), jenž s královstvím řeckým v nejtěsnějším byl spojení a s jeho pomocí pracoval pro uskutečnění starého záměru, aby ostrov (mající 8600 čtv. kilom. rozsahu, tedy větší než naše Slezsko) spojen byl s Řeckem, s nímž národně souvisí. Obyvatelstvo Krétské, jehož za Benátské vlády bylo přes milion, páčí se nyní na 280.000 duší; z toho 73.000 jsou mohamedáni řecky mluvící, jejichž význam je zvýšen tím, že jsou stat-

18*

káři a vůbec zámožnější živel. Po mnohých průtazích dohodly se na podzim velmoci o reformách pro Krétu, jež ostrovu zabezpečovaly samosprávu, spravedlivé soudnictví, hospodářské výhody a křesťanské četníky jako výkonné orgány vládní moci. Již na podzim byly opravy zaváděny, turecké vojsko větším dílem odvoláno, pravoslavný Řek Berovič jmenován guvernérem. Úplný klid sice nenastal, ovšem však utišení. Ale právě ve chvíli, když šlo již o to, aby zabezpečen byl úplný pořádek organisací četnictva, k němuž i Černá Hora 80 muži přispěla, vzplanuly nové nepokoje, po celou zimu připravované, jak okolnosti nasvědčují.

Ráz na ráz následovaly pak události jako na divadle. Revoluční epitropie zase oživla, Sfakioté, tito Černohorci Krétští, horalé z nepřístupných končin západní části ostrova, kteří při každém povstání hráli úlohu, sestoupili se svých hor, dobrovolníci z Řecka zřizovali povstalecké čety. Branné moci, jež by se jim v cestu postavila, nebylo, a zástupy den ode dne rostoucí vrhaly se na mohamedánské dědiny nebo okresy ve vesnicích a soustřeďovaly směrem ke Kanei, Rethymnu (přístavním městům majícím po 8000 obyv.) a Kandii (12.000 obyv.). Mohamedáni prchali před nimi do měst; na 30.000 se jich takto sběhlo v Kandii, kde se povstalcům postavili na odpor. Velmoci jako by o celém tom hnutí nebyly věděly, poznaly, že jest zle, teprve když před očima loďstev jich odehrávaly se krvavé výjevy, a Kanea vzplanula ohněm. Konsulové zakročovali a vyvedli téměř veškero křesťanské obyvatelstvo z ohrožených měst do bezpečí na koráby. Požár, jenž v Kanei zuřil, byl teprve po třech dnech 8. února uhašen.

Úplné jasno nastalo, když ***Řecko rozhodlo se zakročiti***. Všeliké okolnosti ukazují k tomu, že Řecko vzalo si za vzor státní převrat v jižním Bulharsku ze dne 18. září 1885, kterým zvrácena Východní Rumelie jako provincie pod politickou mocí tureckou a sjednocena s Bulharskem. Povstalci na Krétě prohlašovali sjednocení s Řeckem, Řecko pak vypravilo válečné lodi a vojsko, aby »zjednalo pořádek« a zabralo Krétu. Rozdíl byl ten, že v Plovdivu stal se převrat nenadále, kdežto zde byl dlouho a pečlivě připravován. Řecko stejně jako Turecko náleží k státům, u nichž všeho hojnost bývá na papíře, ale nikoliv ve skutečnosti. Řecké loďstvo bylo ještě loni chatrné. Asi v takovém stavu jako ona kocourkovská stříkačka, z které, když vypukl požár, musely dříve vybírány býti brambory; tu chyběl stroj, tam kotel, onde jiná maličkost. Také mužstvo bylo roztroušeno po světě. Řecko během léta a zimy muselo si všecko pořizovat a také pořídilo, ačkoli finanční jeho poměry jsou bankrotní. Zakročilo právě ve chvíli, kdy příchodem cizích četníků samospráva Kréty snad na dlouho by byla zabezpečena.

Ne bez divadelního effektu loučil se v noci na 10. února druhorozený královský princ Georgios se svou rodinou a s Athenami, aby odjel na Krétu s šesti torpedovými loďmi. Větší menší obrněnci Hydra, Psara, Sfakteria, Navarchos Miavlis, Alfeios byly již v Krétských vodách a opatřovaly povstalce. Po tu dobu dálo se to neúředně, nyní mělo se to státi úředně před celým světem. Řecko postavilo se brannou mocí proti Turecku. Přes to trvala plavba z Pireu ke Kanei, celkem jen 300 kilometrů dlouhá, od rána 10. do poledne 12. února, kdy z šesti

řhimonosek čtyři s kapitánem princem Jiřím se objevily u Kanei. Také nadšení se patrně změnilo. Princ nepřistal, ale vrátil se k ostrovu Milu, řecké stanici mezi Pireem a Krétou. Za účel výpravy prohlášeno zprvu, že Řecko nedopustí, aby turecké vojsko bylo na Krétu vyloďováno. V skutku také řecký obrněnec pálil po chatrné návěštní lodi turecké, Fuadu, která prostředkovala spojení mezi Krétskými přístavy; případ ten pak přičiněním velmocí od řeckého kapitána omluven. Ostatně řečtí dělostřelci po každé chybili.

S hrdým sebevědomím mluvil 10. února starý muž činu, předseda ministerstva Delijannis v řecké sněmovně. Již před 30 lety znamenala jeho vláda akci za připojení Kréty, podobně r. 1886, než byl nahrazen Trikupisem. Řecká vláda zaslala nyní velmocem oběžník, který řečtí zástupcové 12. února přednesli. V něm prohlašuje se: »Vláda nemohla déle nečinně přihlížeti k úplnému vyhlazování křesťanského obyvatelstva na ostrově . . . Cítíme se naprosto zavázáni prohlásiti, že všemi prostředky se zasadíme, aby vylodění tureckého vojska bylo zmařeno . . . Řecko nemůže déle ostávati bezcitné . . . Kréta nemůže již déle setrvati pod panstvím tureckým . . . Krétští své rozhodnutí sloučiti se s Řeckem prohlásili již usnesením, že do poslední krůpěje krve budou bojovati za dosažení toho cíle.« Velmoci zakročily v Athenách zrazujíce od dalších povážlivých kroků, za něž by na Řecko padla odpovědnost.

Z velmocí trvá Rusko na bezvýjimečném zachování nynějších držeb na východě a v opravách vidí cestu k nápravě a jest vzdor příbuzenskému svazku cara s panovnickou rodinou řeckou proti spojení Kréty s Řeckem. S Ruskem jedné mysli jest i Francie, ač tam mladé živly vřele sympatisují s Řeckem. Se vším důrazem postavil se na stranu Ruska a Francie i německý císař, jenž dává i podnět k zakročování velmocí. V Anglii jest sice veliká přízeň k Řecku, jmenovitě celá liberální strana podporuje řecký podnik, ale v parlamentě Curzon jmenem vlády podával dosti střízlivé zprávy, dle nichž ne mohamedáni, ale pravoslavní na Krétě byli a jsou útočící stranou. Také Italie a Rakousko-Uhersko souhlasí s druhými mocmi. Maďaři staví se na stranu Řecka, vidouce v nich spojence proti Slovanům. V Italii z důvodu ideálního přeje mladší pokolení Řekům.

Zatím šlo Řecko o krok dále. Dne 11. února konal následník princ Konstantin přehlídku několika sborů, které pod velením třetího prince, Mikuláše, odešly do Thessalie, a dne 12. února přehlížel vojsko pravidelné i dobrovolnické, pro Krétu určené; ještě téhož dne vstoupilo na lodi a 15. února bylo 1500 řeckých vojáků a mnoho dobrovolníků bez překážky vyloděno u Platamu, asi 8 kilom. západně od Kanei, tedy před očima loďstev velmocenských. Velitelem jejich jest pobočník králův, plukovník Timoleon Vasos, jenž se spojil s povstaleckými sbory Krétskými a zaujímá výšiny Akrotirijské od Kanei ke Kandii se táhnoucí. Ve jmenu krále prohlásil Krétu za část řecké državy, což oslaveno střelbou, veselím a tanci. Hlavní stan Vasův nalézá se v klášteře Gonii. Zároveň jmenován vrchním velitelem řeckého loďstva admirál Stomatellos, bývalý pobočník králův a jeden z nejoblíbenějších řeckých námořních velitelů.

Válečné loďstvo řecké dle výkazu z r. 1896 čítá 41 válečných lodí a lodic, mezi nimi 5 obrněnců, a mužstva 3179. Turecké loďstvo 103 lodí a lodic, mezi nimi 19 obrněnců, mužstva 31.719 a mimo to 9659 námořních vojáků. Rozdíl je sice veliký, ve skutečnosti však se Řecko připravilo a Turecko má svou náramnou převahu jen na papíře.

Pozemní moc řecká ani na papíře není značná, 25.000 mužů v míru a 66.000 v době válečné. Celkem počet mužstva tak je stenčen, že prapor čítá jedva 250 mužů. Mimo to i výzbroj jest nedostatečná, pušky Grasovy soustavy pocházejí z r. 1880, jsou tedy staré, a ježto opatrování zbraně u řeckého vojska jest co nejhorší, jest většina pušek do pole nezpůsobilá. Vyzbrojení opakovačkami malého kolibru pro nedostatek peněz nemohlo býti provedeno. O děla je nouze. Přes to přese všechno dovedlo Řecko imponovati od zimy »vojenským táborem« u Théb a prováděti nyní svou proti vůli všech velmocí. Turecká armáda jest ovšem nepoměrně četnější, 183.000 mužů v míru, 64.000 záložního mužstva, 590.000 zemské obrany a 262.000 domobrany, ale ve skutečnosti nad Řeky nehrubě předčí, i tu papír všechno snese. Také Turecko počalo zbrojit, aspoň pro forma. Sultán dal rozkaz, aby zřízena byla dvě loďstva pod velením viceadmirálů Faika a Hassana, mimo to má kontradmirál Sami paša převzíti velitelství loďstva u Kréty. Také co do pozemní branné moci učiněna opatření.

Téměř současně, co Vasos vystupoval u Platamu a vztýčil na Krétě modrobílou vlajku, pluly z obrněnců u Kanei kotvících námořní oddíly k břehu, aby obsadily Kaneu a vztýčily na hradbách jejích vlajky velmocí. Celkem vystoupilo tu 100 Rusů, 100 Francouzů, 100 Italů, 100 Angličanů a 50 Rakušanů. Vyzván jsa od velitelů loďstev, aby opustil Krétu, odvětil Vasos, že má rozkazy od krále a dle těch že se bude spravovat. Zcela určitě a bez vytáček odpověděl i řecký ministr zahraničných věcí Sezes vyslancům v Athénách, že Řecko zabralo Krétu, a že tam ještě více vojska pošle. Velmoci obsadily pak námořním vojskem i Kandii, Rethymnos a Sitii, hlavní přístavy ostrova. Obsazení stalo se ve shodě s prozatímným guvernérem tureckým Ismailem bejem.

Stav věcí na Krétě se vyznačuje zmatkem zvláštního druhu. Tureckého vojska dle udání mělo tu býti 15 praporů, opravdu však jest ho jen polovička. Mimo to jsou turecké prapory slabé, tak že tato branná moc tu nepadá na váhu. Turecký guvernér Berovič, ve shodě s velmocmi ustanovený, dal se na útěk po prvních ranách na počátku února. Odjel až do Terstu a nechce se již vrátit ani na Krétu ani do Turecka. Místo něho nastoupil jeho adjunkt Ismail bej, statkář na Krétě, jemuž přiřknuta hodnost prozatímního guvernéra, ačkoliv se to příčí smluvenému statutu pro Krétu. Také 80 černohorských četníků neví si rady; vystoupili v Rethymnu, ale zase se vrátili na ruskou obrněnou loď. Pověsti o krvavých řežích křesťanů, jaké se dály v Bulharsku před 20 lety, vyvrátila v parlamentu sama vláda anglická. Byly by také zhola nepochopitelny tam, kde na mohamedána připadají tři křesťané. Tím ovšem není řečeno, že by se vše dálo bez krveprolití. Jako při jiných povstáních vzati jsou i tentokráte mohamedánské statky se svými stády a zásobami obilí, oliv, sýra, cibule a p. v plen. Ve tyřech přístavních městech lodní posádky vztýčily vlajky pěti velmocí, roti nim však stojí řecké sbory a řecké obyvatelstvo pod prapory

řeckými. Mezi povstalci jest jako o volbách uherských; jídla dost, pití dost, nadšení, tanec a k dovršení celku i krvavení, arci bez zvláštního nebezpečí. Jest to veselá vojna, která Kréťanům ostane v paměti, ať již zvítězí na ostrově řecký bílý kříž v modrém poli či minotaur samostatnosti aneb aspoň samosprávy pod znamením půlměsíce. Mohamedánské obyvatelstvo podrobuje se šmahem velmocem a žádá za ochranu; řecké pak obyvatelstvo ani v nejhorším případě nemůže ničeho ztratiti, naopak jen získati! *Vlad. Svoboda.*

Zprávy hospodářské a sociální.

Mezinárodní sjezd kooperativný v Paříži. — Anketa o terminových bursovních obchodech s obilím. — Šetření o poměrech řemesla v Rakousku. — Sjezd českých odborových spolků v Karlíně.

O ***mezinárodním sjezdu svépomocném*** (*kooperativném*) *v Paříži*, na nějž jsme již před časem (v 9. čísle Osvěty 1896) upozornili, můžeme následkem opozděného vydání úřední zprávy teprve nyní více pověděti. Sjezd konal se ve dnech 28., 29. a 30. října 1896 v nádherných místnostech sociálního musea (Musée social), z větší části nákladem hraběte de Chambrun zbudovaného. Účastnilo se ho celkem 294 osob, z nichž 223 byli delegáti svépomocných sdružení, 71 byli soukromníci. Z oněch 223 delegátů bylo 149 Francouzů, 29 Angličanů, 19 Holanďanů, 14 Vlachů, 6 Španělů, 3 Belgičané, 2 Němci a 1 Rus. Česká ani rakouská společenstva na sjezdu zastoupena nebyla. Předsedou byl bývalý francouzský ministr obchodu Jules Siegfried, nynější pak ministr obchodu Boucher se dostavil k zahájení sjezdu. Zvláštního vyznamenání dostalo se sjezdu i tím, že byl jako celek přijat od presidenta republiky. Ke sjezdu byl očekáván také Gladstone, ale konečně odřekl hledě k svému zdraví; v přípise svém prohlásil, že ve společenstvech vidí prostředek smírný, kterýmž bude lze časem překonati nesnáze mezi zaměstnanými a zaměstnateli. Sjezd zahájen obšírnými zprávami o ruchu společenstevním ve všech důležitějších státech; zprávy ty vyplnily celý první den. Druhého dne po delším rokování přijata resoluce, kterou sjezd prohlašuje, že práce má stejný nárok na čistý výtěžek jako kapitál, a to v každém podniku, v kterém zaměstnáni jsou dělníci za mzdu pracující; zároveň usneseno, aby ku praktickému studiu o účastenství dělníků v zisku podnikatelském a k sebrání statistických dat týkajících se závodů, kde účastenství to jest zavedeno, pokud toho k doplnění dat již uveřejněných bude třeba, zřízena byla stálá mezinárodní komise, v níž by bylo po dvou nebo více delegátech každé národnosti a jejímž úkolem by bylo přesně vymeziti pojem účastenství v zisku podnikatelském (co-partnership a profit-sharing), tak aby ve všech zemích bylo lze vytknouti určitou hranici mezi pravým a nepravým účastenstvím v zisku tom. Velmi zevrubně bylo také jednáno o společenstvech v zemědělství, při čemž od francouzského delegáta kladen důraz na vyloučení všeliké pomoci státní, »jelikož sedláci pomocí společenstev a s malými obětmi mohou si opatřiti všecky výhody velkých hospodářství.« Třetího dne

jednáno o rozmnožení obchodních styků mezi svépomocnými družstvy téže země i různých států a přijata resoluce, kterou sjezd prohlašuje za věc žádoucí, aby ve všech zemích utvořeny byly komitéty, které by tiskem, osobním působením, rozšiřováním statistických informací a všemi jinými vhodnými prostředky organisovaly přímé mezinárodní obchodní spojení mezi svépomocnými družstvy, aby svépomocná družstva prodejní se zavázala při kupování zboží za stejné ceny a kvality dávati přednost svépomocným družstvům výrobním (rolnická v to počítaje), aby výrobní družstva navzájem se zavázala, že budou prodejním společenstvům nabízeti své zboží za podmínek co nejvýhodnějších, dále aby komitét každé země vyšetřil, nebyloli by lze ve velkých střediscích obyvatelstva zříditi vzorková skladiště pro zboží svépomocných družstev. Velmi dlouhá debata se rozpředla o stanovách mezinárodní jednoty svépomocné, zejmena o návrhu, aby členy směla býti jen taková společenstva, u nichž jest zavedeno účastenství zaměstnaných v zisku podnikatelském. Návrh tento nedošel souhlasu, místo něho přijato znění dále pod č. 3. uvedené. Dle schválených nyní stanov bude účelem jednoty: 1. seznamovati společenstva všech zemí navzájem: 2. se zřetelem na zlepšení poměrů pracujících tříd vyšetřiti pravé zásady a nejlepší methody všech bez pomoci státní organisovaných druhů společenstev a šířiti je u společenstev, u rozličných národů a ve veřejném mínění celého světa; 3. jelikož účastenství dělníků a zřízenců v zisku náleží ke zvláštnostem každého společenstva, jest úlohou jednoty všemi na snadě jsoucími prostředky urychliti příchod doby, kde všecky společnosti, nesoucí jmeno společenstva, ať výrobní, spotřební, stavební, zemědělské neb úvěrní rozšíří na všecek svůj personál, bez rozdílu, a závazek ku poskytování podílu na zisku budou míti v stanovách; 4. ve všeobecném zájmu navazovati obchodní styky mezi společenstvy různých zemí. Ke konci rokováno o pořízení mezinárodní statistiky společenstevní a usneseno vydávati ročenku obsahující názvy a adresy svépomocných družstev ve všech zemích a zároveň údaje o počtu jejich členů, peněžném obratu a p. K sestavení jejímu zvolena mezinárodní komise o 21 členech. Příští sjezd konán bude letos v holandském městě Delftu.

Nepřátelství kruhů zemědělských proti bursám obilním pohnulo zemědělský výbor říšské rady ještě na samém sklonku zasedání, že svolal ***anketu o terminových obchodech bursovních s obilím***; ale výsledek její sotva uspokojil zemědělské kruhy. Rolníci žádají za odstranění neb aspoň upravení obchodů lhůtních tak, aby nemohlo býti prodáváno obilí jen na papíře, nýbrž obilí, které skutečně v ten rok se urodilo, poněvadž prý se takovýmito fiktivními koupěmi cena vyrabiteli značně snižuje, kdežto největší zisk zůstane v kapsách spekulantů, těchto příživníků na nemocném těle nynějšího národního hospodářství. Bursa prý jest doupě lupičů, kteří vyrabiteli zboží za fatku odnímají a spotřebiteli za drahé peníze je vnucují. Prostředky, kterými se to děje, jsou »hausse a baisse,« kterých se asi tímto způsobem užívá. Chceli spekulant poškoditi vyrabitele, prodá na lhutu velké množství obilí, jehož nemá ani zrnka, a to za nižší cenu, než jest cena tržní. Spotřebitel (mlynář) zcela přirozeně dá při nákupech svých přednost takovémuto spekulantovi, než samému vyrabiteli (producentovi), poněvadž tento žádá vyšší ceny. Kdy by vyrabitel byl bohat a mohl se s obilím

držeti, musel by ovšem spekulant v době, kdy lhůta končí, od něho obilí dráže koupiti, než je sám prodal. Avšak tento případ se za nynější krise zemědělské zřídka přihází; naopak, rolník větším dílem hledí, aby dostal co nejdříve hotové peníze, a tak volky nevolky musí obilí své prodati spekulantovi, poněvadž konsumenti jsou již zásobeni, ovšem za ceny, při nichž spekulantovi přece proti cenám, za které sám prodal na lhůtu, zbude ještě slušný rebach. Jeli honba namířena proti konsumentovi, skoupí spekulanti všecko zboží, jež od vyrabitelů mohou dostati; mohou to učiniti, poněvadž kupují opět na lhůtu, a nemusejí tedy vydati ani krejcaru. Chceli spotřebitel (obchodník, továrník) opatřiti si v čas potřeby zboží, musí je kupovati u spekulantů, kteří je mají, a zaplatiti jim ovšem cenu mnohem vyšší, než za jakou oni koupili. Spekulant přijímá tedy peníze od spotřebitele, nechá si z nich svůj zisk a jen zbytek dá vyrabiteli. V obilním obchodu převládá baisse, a útraty zaplatí tudíž vyrabitelé, poněvadž výroba jest velice nestejná a spotřebitelé hledí se tudíž co možná proti proměnám ceny zabezpečiti, zejmena však z toho důvodu, že rolník z pravidla sklizeň svou v krátké době po žních prodati musí. Ale v zemědělských kruzích vykládají se zhoubné vlivy bursy tak, že spekulanti prodávají obilí na papíře a nemyslí při tom na skutečný převod z ruky do ruky, nýbrž jen na zaplacení difference. A poněvadž prý tohoto papírového obilí se prodá stokrát více, než se ho skutečně urodí, způsobuje prý toto rozmnožení nabídky klesání cen. Že se tyto zdánlivé obchody na burse *také* dějí, nelze popírati, ale tím klesání cen obilí vysvětliti nelze, neboť papírové obilí ani rolník neprodává, ani ho mlynář nekupuje; transakce tyto děly by se jen mezi spekulanty, a poněvadž jsou mezi nimi vždy dvě strany, haussiéři a baissiéři, které si celkem drží váhu, lze tak vyložiti jen jisté dosti malé kolísání ceny, ale nikoli tendence klesající. Tuto tendenci vysvětliti lze jen oněmi manipulacemi spekulace, které jsme výše vypsali. Chtějíli spekulanti docíliti, aby spotřebitel kupoval od nich, a nikoli přímo od vyrabitele, musejí prodávati levněji než on, a proto je třeba, aby ceny stále klesaly. Z té příčiny také anketa hrubě k ničemu nevedla, jelikož zástupcové Vídeňské bursy dokazovali, že se na ní žádné papírové obilí neprodává, a mlynáři dosvědčili, že pro ně jsou terminové obchody výhodné, což je pravda, neboť jim zabezpečují poměrně stálé a pořád klesající ceny.

Publikace německého spolku pro sociální politiku o postavení řemesla v Německu, o níž jsme asi před půldruhým rokem referovali (viz Osvětu 1895 seš. 11.), vyšly další čtyři svazky, z nichž poslední jedná ***o poměrech řemesla v Rakousku.*** Mezi monografiemi v tomto svazku obsaženými pozornost českého čtenáře nejvíce upoutá stať professora Pražské německé university dr. Rob. Zuckerkandla o obuvnictví, rukavičkářství a truhlářství v Praze a v okolí. Na základě četných výpovědí z hruhů odborných konstatuje spisovatel, že se poměry řemesla obuvnického v Praze v posledních letech značně zhoršily, a shledává hlavní příčinu toho v přílišném počtu samostatných živnostníků, jimž část zakázek a odbytu odnímají ještě neoprávněnci, t. zv. štukverkáři, a sklady cizích továren, následkem čehož na jednoho mistra připadne dosti malá část z celkové poptávky po nové obuvi, která se proto obyčejně překročí, načež nepoměrem mezi poptávkou a nabídkou nastalým

stlačují se ceny, dále v tom, že veliká část obuvníků stávají se samostatnými, nemajíce dostatečného provozovacího kapitálu, pročež musí kupovati suroviny na úvěr od menších obchodníků, jimž za pochybné kvality musejí platiti nepřiměřeně vysoké ceny, pak v nedostatečném technickém a obchodním vzdělání mistrů a konečně ve velikém kolísání zakázek. Postavení pomocníků je, možnoli ještě horší než postavení mistrů; mzda 8 zl. týdně vyskytuje se jen u dovedných dělníků, naproti tomu však mzdy 2—3 zl. týdně nejsou nic vzácného a průměr činí asi 5 zl. týdně. V mrtvé sezoně bývá sotva pro 500 pomocníků práce a asi 200 jest jich stále bez zaměstnání. Doba pracovní v dílnách bývá 12—14 hodin denně. Práce jest dosud ruční, vyjímaje šití svršků, které se děje stroji; i v tak zv. továrnách na venkově, které vyrábějí pro vývoz, pracuje se dosud ručně, zdali proto, že mzdy jsou tak nízké, že by zúrokování a amortisace strojů přišlo dráže, či proto, že cizina si přeje ruční práce, nelze rozhodnouti. Spisovatel uvažuje, máli veřejná akce pro opatření strojů obuvníkům jakousi naději na úspěch, a vyslovuje se v ten smysl, že dokud továrny nebo některá podnikavější společenstva nesáhnou ke strojům, dotud nebudou míti stroje pro malé živnostníky žádného významu. — Rukavičkářství Pražské, které vyváží ročně za 8 mil. zl. zboží do ciziny, jest po většině průmyslem domáckým. V dílně exportérově provádí se z pravidla jen příprava a přistřihování koží, kdežto ostatní práce obstarávají dělníci ve svých bytech za pomoci členů své rodiny a učedníků; šití rukavic děje se větším dílem na venkově, hlavně kolem Příbramě a pak v Krušných horách, a práci tu prostředkují faktoři. Konečná úprava děje se buď v dílně exportérově neb opět po domácku za prostřednictví faktorů. Výtěžky v průmyslu rukavičkářském za posledních let dle informací spisovatelových klesly, jelikož kůže v ceně stouply, rukavičky v ceně klesly, za to zvýšily se požadavky kupců co do úpravy a balení zboží, jakož i požadavky dělnictva, co se týče mzdy. Dělnictvu rukavičkářskému se vede poměrně dobře, jelikož práce je po celý rok dosti stálá; mzdy ženských dělnic jsou však velice nízké. — Truhlářům zavdávají nejvíce příčiny ke steskům sklady nábytku, které řemeslníka vždy více z přímého spojení se zákazníky vytlačují. Obecenstvo dává skladům těmto přednost, že mívají větší výběr nežli řemeslníci a pak že zboží u nich bývá lacinější, ovšem na újmu jakosti, kterou však obecenstvo při novém nábytku zřídka kdy dovede rozeznati. Následkem této tendence v obecenstvu se veliké části mistrů nedostává zakázek, i jsou nuceni pracovati pro sklady, které těžíce z jejich nouze nutí je k cenám velice nízkým, čímž převaha jejich nad samostatnými řemeslníky se jen zase zvyšuje. Následkem práce pro sklady ujala se u malých truhlářů, kteří pracují po většině jen s učedníky, podrobná dělba práce, tak že jeden dělá pouze skříně, druhý židle, třetí stoly a pod. Že takovíto nesamostatní mistři také při koupi suroviny, kterou musejí bráti na úvěr, bývají proti větším soudruhům v nevýhodě, netřeba zvláště podotýkati. Mimo to stěžují si truhláři Pražští na nedostatek vhodných dílen a na obtíže s dělnictvem, které v krátkém čase si vymohlo dvakráte snížení doby pracovní, naposledy v uplynulém létě na 9 hodin. Zlému vlivu skladů nábytku čeliti má tržnice nábytku zařízená společenstvem truhlářů r. 1888, jejíž tržba rok od roku značně stoupá a jež minulého

roku zřídila již druhý sklad na nejživější ulici Pražské. Činnosti této tržnice dostalo se v stati prof. Zuckerkandla velmi vřelého uznání, které jest také docela zasloužené. Společenstvo truhlářů zařídilo před krátkým časem také strojovou dílnu se sušírnou dříví, kde se budou vyráběti rozličné součástky nábytkové, jako lišty, římsy a pod. Ke konci zmiňuje se spisovatel zevrubně o návrhu, jenž byl poprvé v Osvětě vysloven a od té doby k uskutečnění svému značně se přiblížil, totiž o zřízení zemského jubilejního fondu úvěrního pro maloživnostníky, a velice příznivě jej oceňuje.

České odborové spolky konaly dne 31. ledna v Karlíně ***sjezd***, který byl obeslán 108 delegáty a učinil skutkem, co se po usnesení většiny loňského rakouského sjezdu odborového očekávati dalo: přijal návrh, aby zřízena byla samostatná odborová organisace československého dělnictva ze všech království a zemí na říšské radě zastoupených, která však má udržovati přátelské styky s odborovými organisacemi ostatních států a hlavně s odborovou organisací rakouskou. Nejvyššími orgány této organisace budou sjezd odborových sdružení, který se má konati každé tři roky, a kontrolní komise, do níž každá ze 17 průmyslových a obchodních skupin vyšle po jednom zástupci. Komise tato, jejíž sídlo určuje sjezd, koná občasné schůze, kdežto běžné práce vyřizuje sekretář a úřednictvo jemu přidělené. Úkolem komise jest říditi agitaci a organisaci, sestavovati statistiku, zejmena stávkovou, zříditi a vésti ústřední fond stávkový, sbírati dary pro organisované dělníky v boji o mzdu se nalézající a pěstovati styky s odborovými sdruženími jiných zemí. Dr. *E. B. Šimek.*

Volné rozhledy.

Ocítil jsem se s nejedním přítelem svým v Macharových »Božích bojovnících,« a jako »boží bojovník« mám tedy nejen právo, nýbrž i povinnost, abych se jednou také chopil pádnější zbraně.

* Machar ve své soptivé Odpovědi, Naší Dobou (IV., 274) uveřejněné, tvrdí, že jsem se vychoval cizím vzorem: Lessingem. Ano, četl jsem zejmena Hamburskou Dramaturgii několikrát — který mladší starší člověk, zabývající se divadelní poesií, jí nečetl? Snad Machar? či Masaryk? A jestliže četli nebo čtou Lessinga, jak mohou totéž vytýkati mně? Zabýval jsem se však také přemnoho jinými esthetiky německými, ano i Pařížskou kritikou, Tainem atd., atd. Vidíli v tom Machar chybu nebo hřích, a nikoli přednost, neumí rozeznávati. Ostatně věnoval jsem také mnoho času studiu našich domácích esthetikův, a bylli jsem kdy vážně neb ironicky nazván českým Lessingem, stalo se to jinými; já jsem se nikdy nikde tak nenazval. I myslím, že jsem zůstal do vší možnosti nezávislým; neboť, abych aspoň jednu věc uvedl, pohlížím na některé literární zjevy, jmenovitě na př. na klasické drama francouzské, jinak než Lessing . . . Veliký objev Macharův, Masarykem potvrzený, zněl by asi v ten (ne)rozum, že kdo nejméně studoval, nejvíce ví, a že má

kritiky psáti, kdo v umění nemá širšího rozhledu. Proč tedy Machar sám nepíše kritiky . . . s otevřeným hledím?

* O novém neurvalém útoku, který na mne Machar v Čase (1897. 104) učinil, budu asi nucen šíře se rozepsati. Dnes přestanu na některé jen poznámce. Není pravda, že mně Machar za našeho rozhovoru Vídeňského »nechtěl nechat platiti Schillera, Götha.« Když jsem zastával cenu Schillerových a Goethových děl, pravil Machar: »Goethe ještě, Schiller ne.« To jest, Goethe byl Macharem milostivě na Parnas připuštěn, ale Schiller — chudák! — již nikoli. Bez pochyby, aby tam zbylo místa pro Bahra a Bahrovce Machara, cizím vlivům, na př. Heineovým, Hamerlingovým, Baudelaireovým tak pečlivě se vyhýbajícího. Tedy Schiller nikoli, moje dramata (v. Naši Dobu, IV., str. 274) rovněž ne, a výsledek všeho byl by pro mne asi ten, že stojím na stejné výši se Schillerem. Dostal jsem se tedy do nejvýtečnější společnosti. Za kteréžto potěšení ovšem co nejvroucněji děkuji.

* Macharova Odpověď v Masarykově Naší Době vtipkuje mým příjmením. Je to výpůjčka ne z Heinea, ale z Nevšímala, který kdysi svým nedokrevným humorem sestavoval Palečka. Machar měl mé příjmení nechati s pokojem, ale když toho neučinil a když mu Masaryk ten vtipek do listu připustil, byl bych oprávněn k odvetě. Již po delší dobu přicházívá mi na mysl, jak význačné jmeno mohlo by se z »Machara« udělati, kdy by se v něm jedno písmě vystřídalo jiným; a co se Masaryka, který své vlastní příjmení správně po česku napsati neumí, týká, může být ujištěn, že by se ošíval a svíjel, kdy bych na jeho jmena (»Tomáš Garrigue Masaryk«) chtěl dělati vtipy. Chceli na té cestě pokračovati, dobře: já se mu nevyhnu. Nyní mu jen tak mimochodem podotýkám, že vím, co znamená slovenské slovo masarík (cf. huntýř), a že jsem přes to posud nemluvil ani o huntýřském boji proti rukopisům, ani o huntýřské »České otázce«, ani o huntýřské humanitě atd. atd.

* Machar tvrdí v Čase (1897, 105), že jsme byli se svým poměrem »hotovi,« poněvadž prý jsem v Hálkově »aféře« do něho »šťouchl.« To zase není pravda. Když jsem se ve Vídni s Macharem rozcházel, byl jsem si toho vědom, že se mi s člověkem jeho povahy nikdy již stýkati nelze, a zachoval jsem se důsledně podle toho. A mimo to: ať si p. Machar vyhledá číslo Času, v kterém se mne hned před Hálkovou »aférou« tak neurvale dotknul. Při spisování článku »Nová světla,« který mládeží tolik hnul, jsem na staršího, jižjiž na »špargl« (z Heineových veršů) se připravujícího Machara věru ani nepomyslil. Či domnívá se páně Macharova veliká, nahořklá, vypjatá, šedá, gigantská duše, tak asi jako solipsisticky, že každý neustále jenom na něho myslí, jak on sám na sebe?

* V Macharově Odpovědi kmitají se dva macharovsky titanské názory: předně, že se o jeho pracích smějí psáti jen otrocké, nejponíženější devotností diktované adorační úvahy, a po druhé, že je smí psáti jenom ten, koho Machar za velikého básníka uzná. Ale Aristoteles a jiní až po Sarceye — byli ti velicí básníci? A což pan Masaryk? Je snad velikým básníkem? Avšak jest velikým esthetikem! Ano, je, zrovna tak velikým esthetikem jako velikým básníkem.

* Pan Machar a gladiátorské panstvo stále se proti mně ohánějí Heddou Gablerovou. Nejde jim o věc, ale o spisovatele, který stojí na straně rukopisův a který ve všem všudy s Macharovým rozborem Hálka nesouhlasil. Setrvávám zcela rozhodně na svém názoru o Heddě a prohlašuji útoky naň činěné za nejvýš podjaté, záštím diktované a naprosto plané. Páni nedokázali proti mému názoru zhola ničeho a nemohli ani dokázati, již proto, že se nutí hájiti náhled záporný. Stojí tu klidný názor proti horečnému nedomyslu, a věru bych nevěděl, proč by si smělo panstvo osobiti právo, že zrovna jen ono může míti pravdu. Rovněž odmítám novou, nejapnou, gladiátorskou polemiku, v Čase proti mému předešlému referátu divadelnímu namířenou.

* Machar zavrhuje šmahem veškeru moji literární činnost. Opakuji mu tedy, že spůsob, jakým mě v Karlínských sadech Jungmannových oslovoval, je v naprostém rozporu s tím, co nyní o mně se svou koterií píše. A kromě toho, když mě k tomu donucuje, poukazuji jej na př. na Nerudovy výroky o mém snažení a na jeden z posledních ročníků Časopisu Musejního, v kterém nestranný posuzovatel z celého přesvědčení svého mé práce v Osvětě uveřejňované oceňuje. Pan Machar může být ujištěn, že bych s nižádným prosaickým a veršovnickým břidilem neměnil. Prius mori, quam foedari!

* ***Čas je podvržen!*** U jiných umí všude najíti nějaký chlup, neli velechlup, jmenovitě také mluvnický, ale sám píše na příklad:
v ročn. 1895, na str. 658: »máme se varovati, ideu ekonomickou stavět ***proti a pod*** nacionální«, místo: ***proti nacionální a pod ni***;
1895, 694: »Flaubert obdivoval ***Sandovou***« m. ***obdivoval se*** (s dativem) — George Sand je ***mužské*** jmeno paní hr. Dudevantové;
1895, 21: gen. »Guy de Maupassanta« m. Guy***e*** de Maupassant;
1896, 450: »mezi námi a bratry Francouz***y***« m. Francouz***i***;
1895, 695: »Pokud je na mn***e***,« m. na mn***ě***;
1895, 707: »že se jedná opravdově o naš***í*** věc,« m. naš***i***;
1896, 325 a 412: »nade vš***í***(!) pochybnost« m. vš***i***;
1895, 562: »rozpadne se v nivec,« m. niveč;
1895, 645: (poslanci Kaizl a Kramář) »v klubu jednotně kráč***í*** se stranou svobodomyslnou,« m. kráč***ejí***;
atd. atd. . . . Proč prý jsou naše rukopisy podvrženy? Protože mají odchylky od »normální« gramatiky. Čas má, jak viděti, důkladné odchylky od normální gramatiky: ***tedy je Čas podvržen! Čas je padělek!*** Q. e. d.

* ***Čas*** (1896, 298) vylovil přec aspoň jednou — patrně z božího dopuštění — pikantní zprávičku: »Méline je členem sněmovny (francouzské) již od r. 1871 a byl více let ministrem orby, a při tom zakladatelem nového řádu pro zásluhy o zemědělství, nazývaného v ústech lidu l'ordre du poireau, řádem kapustovým.« Je tedy skutečná, nepopíratelná mezera v českém světě. Podobného řádu se nám nedostává. Což aby se u nás tak pro Čas založil řád štovíkový? nebo ještě lépe: řád celoročních politických kyselých okurek?

* »Očerňovat celou řadu mužů dle svého nejlepšího svědomí pracujících, denuncovat je v naší veřejnosti a možnoli i k vyšším úřadům, to nesvědčí o člověku ideálně smýšlejícím ani o karakteru ryzím,« horlí

Čas (1895, 717), sám sebe ironisuje a satirisuje. Těmi jednotlivci dle svého nejlepšího svědomí pracujícími a přece jízlivě očerňovanými jsou patrně míněni Tomek, Hattala, Čelakovský, Heyduk, Vrchlický, Krásnohorská, Winter, Flajšhans, Vlček, Zákrejs atd. atd. A tím člověkem ideálně smýšlejícím, tím charakterem ryzím naráží se co nejstydlivěji tak asi na Herbena, J. S. Machara, T. G. Masaryka, atd. atd.

* ***Čas*** (1895, 652) cituje z ***Čecha***: »Co máme z české university? Všecko dobré, co z ní vychází, je pokáleno hydrou pokrokářství. Jeden profesor dostačuje, aby nám celou universitu otrávil a proměnil ji v rejdiště pověstné Omladiny. Kde tentýž profesor směl se odvážiti mladíkům nezletilým za předmět svých přednášek vyvolit Tolstého Kreutzerovu sonátu? . . .« Recitujeme, aniž připojujeme poznámek.

* Herben i Masaryk, redaktor a profesor, atd. jsou bez odporu měšťáky jen což. Ale co vytisknul Herben (v Čase 1896, 218): »***Všechny*** měšťácké strany bez výjimky jsou roztříštěny, bez programu a dohospodařily.« Tedy též Masarykovci?!

* Pan dr. Jan Herben v Čase (1895, 53) po výroku redaktora Petrohradského týdenníku Nedělja V. P. Gajdeburova konstatuje, že pan dr. Jan Herben »jest prý muž velice ctihodný, vážný, pevný, snad i poněkud příliš positivní, příliš málo náklonný k illusím.« Že ***prý*** je muž velmi ctihodný, vážný a pevný, s tím souhlasíme. Ale že by snad byl příliš positivní, to popíráme; neboť je dokázáno, jak ctihodně, vážně a pevně miluje jisté ***kvartální illuse***.

* Čas (1895, 659) praví o komsi: »Čím tento řečník vzbuzuje dojem v obecenstvu, je nám záhadou čím dál větší. V žádném oboru myšlenkami nevyniká, řeči jeho zrovna zejí prázdnotou obsahu; hlas jeho je nepříjemný, čeština jeho je nepěkná . . .« Neváží v tom dokonce nějaká špička pro p. Masaryka?

* V přehledu politickém a sociálním na str. 136 r. 1896 praví uhlazený Čas: »V Čechách politický život utuchl. Politika odstěhovala se do Vídně a v zemi udržuje se jen plamínek sem tam v ***banálních*** schůzích, abych (kdo? dr. Herben?) oheň vůbec nevyhasl. Jinak všechen národní zájem se vyčerpává tím, jeli za ***smetiště*** u Slepé brány odpověděna Praha či Vinohrady, a staří vlastenci radují se, že pan Zákrejs v rukopise Královédvorském našel ***juhem!***« Ano, radovali se vlastenci, staří i mladí, a sám prof. Gebauer se svým ***liuhem*** i ***linhem*** úplně umlknul, tedy můj výklad uznal. Co se však týče té parallely v důmyslné poznámce o smetišti: neníli tohle politické žvanilství, co to, prosím, potom jest?

* Vědecký! vědecká! vědecké! Čas (1896, 637) připomíná, že »v Klokotech působil křisitel národní, kněz a ‚kacíř' J. V. Kamarýt; tam 19. března 1833 i zemřel a pochován.« Kamarýt pochován v Klokotech? Pak je tedy jeho hrob u Kotnova v Táboře podvržen! A já sklamaný jsem tam před ním nejednou tak úctyplně stál! Zas jeden padělek! A proto — také rukopisy jsou padělány!

* Nevědomost hříchu nečiní. ***Čas***, list pro všemožnou přesnost vědění, referuje (1896, 762): »Lidová strana polská zaznamenává skvělé vítězství při volbách do okresního ***výboru*** Krakovského.« Opravdu? Což kdy by tak mezi okresním výborem a okresním zastupitelstvem

byl rozdíl? Což kdy by rada powiatowa značila okresní zastupitelstvo? Nevědomost hříchu zejmena v Čase nikdy nečiní — ovšem, když se všechna čísla tohoto neomylného týdenníku odečtou.

* *Čas* pro censuru? »Havlíček může nám být příkladem, že všechna censura a policie nic neznamená a že pravým mužům úst nezavře. Vážný myslitel a politik jí nepodlehne, ona nebude mu překážkou v svobodě slova.« A což Německý Brod a Brixen? . . . Neškareď se tak!

* *Čas* (1896, 375) zlobí se jízlivě: »Ať žije stará theorie geniů, jak ji uznává p. Zákrejs. Mládeži, buď mladá, tancuj, zpívej a cti staré! Poeto, buď poetický!« Ale, pro všechno na světě, což mám volati, p. Herbene, k mládeži: »Buď stará, bubácká, švindluj, pomlouvej, nadávej, trhej staré, trhej mladé, zkrucuj, lži, nadávej, beř kvartály, buď poturčencem horším Turka, atd.!«?

* Masarykova Naše Doba přináší ve zvláštním oddělení články podepisované pseudonymem »Sursum«. Fáma vyprávěla, že v nich má péro Macharovo neli lví, aspoň — abych užil macharovské terminologie — sloní nebo hroší podíl, při čemž bylo nejzábavnější to, že v týchže článcích zrovna p. Jan Svatopluk Machar byl nade všechny básníky vynášen. Proto vidělo se p. T. G. Masarykovi, hrdinskému reformátoru pro neškodné zrevolucionovávání duchův inkoustem a humanitou, býti nezbytno, aby uveřejnil slavnostní prohlášení (v Čase 1896, 319): »Vůči všem klepům mluveným i tištěným prohlašuji: Rozhledy časopisecké v Naší Době, označené jménem ‚Sursum,‘ nejsou a nebývají od spisovatele jednoho. Každá zmínka, každý posudek o básních a činnosti J. S. Machara pochází ode mne.« Při čemž ovšem zrovna básnický nadveleobr Machar jako — aby to zase znělo po macharovsku — prosaický, tlustý a těžký, bachorovitý a panderovitý beran proti . . . Vrchlickému paraduje.

* »Kdykoli jsme se o křivdě přesvědčili, odvolali jsme ji« (dle § 19?) »mužně a upřímně,« dušuje se Čas (1896, 317). Ano, jednu (dle § 19!) odvolá, a deset jiných vysype z rukávů.

* ***Čas*** (1896, 278) píše skroušeně: »Ne bez příčiny se i absolvovaným našim gymnasistům a zvláště ***realistům*** vytýká, že nemají (v mateřštině) výrazu slušného ani slovem, ani písmem.« Také ***realistům***? Jaké to sebepoznání! Také realistům!! Není možná! . . . A co se gymnasistů týče, kdo fanaticky brojí proti nacionalismu a tím ovšem i proti rodnému jazyku? Kdo? Rádi bychom Času — a to tak často — řekli: »Ipse, vtip se!« . . . ale ten se dovtípí, jenom když uhlídá motyku nebo kopáč. A kde pak by se kdo tolika motyk a kopáčů nabral?

* Čas vypravuje (1895, 41), že se kdosi ptal českého řídícího z moravského venkova, »proč chce do města, kde nebude mít dle nového upravení platův učitelských větších příjmů než na dědině. — ‚Rád bych dal své děti do německé školy‘ — zněla odpověď. Co máme na to říci?« Co? Ale, ale! Jak pak budou ty děti po příkladu Masarykově svým časem moci psáti do německého Zeitu, když nebudou uměti výtečně německy? Ach ano, ano, národnost není ohrožena, máli národ takových pp. řídících učitelů nebo máli takových listů přimykavých jako Rozhledy, Naše Doba nebo Čas.

* »Ať si druzí píšou cokoliv,« vykřikuje Čas (v. 1895, 25) programově, »jedno chceme pro sebe: volnost myšlení a svobodu slova — a právo, házeti těm, kdo svobodného slova užijí, všecky svazky velikého Brehma na hlavu.

* *Čas* má ukrutné strachy, že se k nestranné revisi literární minulosti tak brzo nedostaneme (snad proto, že při tom bude třeba zrevidovati Herbenovy spisy a jich poměr ke Conscienceovi), a praví (1895, 25): »Pro kritiku současnou je v tom významný pokyn: říci celou pravdu hned a tak ušetřiti budoucím kritikům práce a národu nových poprav.« To věkověčné nadšení pro celou pravdu — jako by ani nebylo Flajšhansů, Radikálních Listů, Českého Listu, Studenta atd. atd., kteří Času tolik nepravd dokázali! A co se toho katanství týče, kdy — prosím — p. historiku Herbene, žádali kteří katani a biřici, aby zrušen byl trest smrti?

* Dr. Herben se rozplakal, vytáhl svůj realistický kapesník, utřel si slzy a zahořekoval pláčem holubiným: stálo prý v Radikálních Listech, že pokrokáři jsou rozčarováni, že zejmena studentstvo je rozechvěno rakušáctvím prof. Masaryka, pro něhož tak dlouho bylo nadšeno, kdežto prý nyní svého miláčka vidí v pravé podobě! A na konec, dodav si srdnatosti z popložního dvora, žádá (v Čase 1895, 21), aby se řekla pravda. Totiž pravda z vysoké školy Herbenovy? ne?

* *Čas*, který schůze i přednášky tak rád strhává, durdil se (1896, 217), že prý »to vypadá, jako by jen poslanci nesli na svých ramenou politiku českého národa. Kromě nich není života, není schůzí, není přednášek.« Proč tedy veliký, směrodajný politik Herben nepořádá schůzí? proč třeba den co den nepřednáší? Snad ne proto, aby pak nemusel každotýdně strhávati sám sebe?

* V Literárních Listech (XVII., 352) píše nějaký sebevědomý pan B. Ptáčník: »P. Vrchlický má velmi dobrý čich — lepší, ujišťuju pana Zákrejsa, než podle jeho hypotésy p. Karásek — a poznával výborně po celou svou dráhu, odkud vane vítr.« Děkuji za ujištění a dovoluji si podotknouti, že by se o Vrchlickém s menším snad sebevědomím, ale za to s větší uctivostí mluviti mohlo a mělo.

* Pan J. S. Machar, náš věčně nadějný básník, zuří dál a dále. Jako pravý veleobr hází nejhrubšími (= největšími) kyji a klacky kolem sebe. Radil bych mu delší procházku po veliké Vídni, na př. do Schönbrunnu nebo Döblingu. Snad se usadí a utiší, a pak . . . uvidíme.

František Zákrejs.

R. 1897. Čís. 4.

OSVĚTA

Za českou knihou.

Úryvky z cesty po Švédsku a Rusku.

Podává

V. Flajšhans.

(Pokračování a dokončení.)

Štokholm. Upsala.

Na cestě z Malmö do Štokholma ještě některé menší knihovny přechovávají trofeje z války třicetileté; knihovna hraběte de la Gardie v Löberödu (výhradně jen díla francouzská, švédská a latinská, rukopisy její jsou nyní v Lundu), gymnasijní knihovny ve Vexjö (jen latinská díla, opět kronika Dubraviova, jako již v Lundu) a v Linköpingu (z českých věcí jediný svazek: bratrská bible z r. 1596). Ale jak patrno, málo bohemik a ještě méně českých věcí.

Ale v Štokholmě podle zpráv Lundských a Malmöských čekáš tím hojnější kořist. Urazíš tedy nepokojně těch 618 kilometrů, které dělí Malmö od metropole švédské, a sotva žes učinil nejnutnější toaletu, pospícháš do královské knihovny.

Krásná budova na návrší, kolem park, v něm vzadu socha Linnéova dojímají tě již předem příznivě. Vstoupíš; oznámení ve 4 řečech ukazuje čítárnu a ohlašuje, že se nedává zpropitné (»nebere se« tam nestojí a nebylo by to pravda). Poněvadž všechny knihovny švédské (i Helsingforská) jsou stejným spůsobem zařízeny, dovolím si zařízení jich vypsati trochu šíře.

Každá švédská veřejná knihovna má svou budovu (nejkrásnější Štokholmská a Helsingforská, největší Upsalská — Pražská žádná, vyjímaje Strahovskou, širšímu obecenstvu nepřístupnou). Otevřeny jsou denně od 10 hod. do 3 a od 5 do 7 (Helsingforská do 9 — Pražské od 8 do 12 a od 3 do 6, universitní krom toho v pondělí, úterý, čtvrtek a pátek do 8 hod., ale jest za to o universitních prázdninách zavřena). V neděli a ve svátek je sice zavřeno; ale zabouchášli na vrata a uvnitř úředníkovi řekneš: »var så god,« můžeš do 3 hodin seděti zase

jako jindy. V předsíni je šatna (v Pražských nikoli) a kniha, kde se návštěvník zapíše. Pak je úřadovna, sál, kde sedí úředníci knihy vydávající (pokud jich totiž potřebuješ), ze sálu vchod jednak do bibliothéky, jednak do čítárny. Čítárna je vysoký, dvoupatrový, ohromný sál o 8 oknech a 50 stolcích: na nich pulty psací a přihrádky na knihy; vždy pro čtenáře (nebo čtenářku, bývá pravidelně $^1/_4$—$^1/_2$ obecenstva dívek a paní) stolek. Na něm tištěné lístky s číslem stolku, s poučením, jak je vyplniti. Ostatní stěny sálu vyplněny jsou tisíci knih příručních. Hned u vchodu tištěný seznam všech knih příručních, tištěný seznam všech knih bibliothéky a roční seznamy »accessionskatalog« všech přírůstků ve veřejných knihovnách švédských. Okamžitě víš, jeli kniha žádaná vůbec v některé knihovně švédské, jeli také v královské a stojíli v čítárně či v knihovně, stojíli v čítárně, kde v které přihrádce. Knihy narovnány jsou v litinových přihrádkách; ve dvou patrech táhnou se kolem chodby. Štíhlé korintské sloupy litinové podpírají malovaný strop: na nich všude elektrické lampičky (v Helsingforské má každý elektrickou lampu na svém stolku); podlaha asfaltovaná, topení vzduchem. Zvláštní stěna je vyhrazena novým číslům časopisů — na 400 jsem jich napočítal v Lundě, jen asi 300 v Helsingforsu. Knihy čítárny mají na hřbetě vyraženo číslo přihrádky a číslo řadové: nemůžeš ani knihu založiti. (U nás v Praze není ovšem nikde podobné čítárny, není příručné knihovny, není výkladu časopisů, není elektrického osvětlení, není... atd.; Helsingfors má 80.000 obyvatelů, universita v Lundě 800 posluchačů). Knihy zařazeny jsou dle oborů, většinou abecedně; katalogy jsou tištěné, katalogy rukopisů jdou list od listu; král. knihovna vydává ročně zprávu o svých pracích a katalozích ve formě referátu králi (u nás není specifikovaného seznamu rukopisů: kdy by dnes umřel pan bibliothékář Patera, který — ex privata industria — prozkoumal celou universitní, kapitulní a musejní knihovnu, bude zas nemožno v rukopisech Pražských se orientovati). Vybereš si vhodný svazek z příruční knihovny, za půl hodiny jsi úplně orientován, napíšeš na lístek svou knihu, odevzdáš jej úředníku. Za chvíli ti ji sluha přinese. U nás musíš úředníka obtěžovati ptaním, jeli to ono v knihovně, prositi o signaturu atd. — zde je to všechno zbytečno; úředník nemůže opatřiti, co není v katalogu — to pochopíš tuze snadno. Dodámli ještě k tomu, že obyčejný úředník mluví čtyřmi jazyky (v Helsingforsu šesti: finsky, švédsky, rusky, francouzsky, německy a anglicky) a je úslužnost a zdvořilost sama, že sluhové jsou nad obyčej intelligentní a ochotní, že shánějí a snášejí ti sami, co by se ti mohlo vůbec hoditi, že chefové knihoven jsou nejen znamenití bibliofilové a výteční odborníci, nýbrž i přední učenci a na slovo vzatí badatelé — podal jsem v hlavních rysech obraz švédských předností proti našim nedostatkům.

A nemůže se tu říci, že jsou to knihovny staré: Lundská knihovna pochází teprve vlastně z konce XVIII. století, Helsingforská z r. 1829, král. Štokholmská má budovu teprve z r. 1876. Co je tak vypravuje, nejsou ani tak peníze (Upsalská má státní dotaci 24.000 korun ročně) jako vysoké vzdělání a tím vyvinutý smysl pro vědy a umění u Švédů. Počítámeli obyvatelstvo Švédska na 5 mil., Finska (které fakticky je úplně švédské) na $2^1/_2$ mil., máme na $7^1/_2$ mil. obyvatelů 5 velkolepých knihoven se

vším moderním apparátem, kdežto týž počet nás Čechů vykazuje — jedinou Pražskou universitní, která by měla na tom stupni státi, ale jest ho velice vzdálena. A mimo ni jsou tu dvě menší: Pražská musejní a Olomoucká studijní, z nichž Pražská musejní ovšem roste a vzmáhá se, ale jistě ne souměrně a ne přehledně. Švédským pěti nemůžeme po bok postaviti žádné své; za nynějšího stavu zemských financí není pomyšlení, že by mohla země knihovnu musejní tak dotovati, takovou budovou a takovým úřednictvem opatřiti, jak by náleželo. A stát, který má jistě povinnosti k svým 6000 akademických posluchačů a ke 400.000 obyvatelů Prahy — ach, pardon, ten není ničím vinen, ten nám nijak nepřekáží, tak to stojí kdesi v České Otázce a tak to došlo sankce Času.

Takové myšlenky asi vtírají se člověku, když na pohodlné židli se probírá v královské knihovně českými folianty. Pan hrabě Znoilský, vrchní bibliothékář, oznamuje mi, že má stále ještě (200 let) nezařazené knihy české a maďarské; Dudík jich neprohlížel, nestály mu za to, Dobrovský jich neviděl, Pečírka jich nenašel. Maďarské s díky vrátím, z českých vyloučím dvě polské a excerpuji nyní pro správu knihovny i pro sebe tituly. Vida — tu je ta »česká kronika« z r. 1564, která se zdála v starém seznamu z r. 1698 Dudíkovi podezřelou: otevru ji — byl by to objev! — ale hned mám po radosti: jsou to »Práva a zřízení zemská,« což nějaký méně dobrý znatel češtiny přeložil »chronica bohemica.« Prohlížím přídeští (jak to vůbec dělám všude), ejhle, pergamenové proužky! český text! Aby to tak byl druhý kus rukopisu Královédvorského! Nevzal bych si to na svědomí: redakce Času by jistě skončila mrtvicí, nu ale jakáž pomoc; jdu tedy ještě jednou k panu hraběti, vyložím stav věci, řeknu, že ty proužky se neopovážím sám sníti, protože měl s tím u nás Hanka všelijaké neštěstí. Nevěří mi, dá je sejmouti: nu, zaplať Pán Bůh, je to jen pět proužků z listiny Oldřicha z Rožmberka, někde již nečitelných a nesouvislých! Oddechnu si — a hledám dál. Jsou tu tisky z knihovny jesuitů Olomouckých a z knihovny Rožmberské. Tyto mají vždy skvostné »ex libris,« líbily se již Balbínovi a Dobrovskému, divil se jim Pečírka a Dudík. Pan Petr Vok dávával si vázati pravidelně několik traktátů v jedno; a teď ty jeho špalíčky dost dobře doplňují Jungmannovu literaturu a objasňují tehdejší život veřejný. Mezi těmi traktáty jest také svázáno jedno prostonárodní čtení »Kniežky tyto jsú o boji duchovnieho Jeruzalema s Babylonskými« z r. 1507. Dílo to bylo Jungmannovi známo; uvádí je dvakrát, chybně: patrně je z vlastního názoru neznal. Je to pěkný románek duchovní; ale překlad již starý XIV.—XV. stol; překrásný jazyk staročeský, jen málo opisem změněný; hojně čtený, již valně porouchaný. Učinil jsem si kopii pro Museum. A krom těchto českých věcí hojně bohemik, nesmírné bohatství pramenů k dějinám třicetileté války.

A jak vůbec lze pozorovati, vidí se i zde. Všude totiž větší i menší soukromé sbírky přicházejí pomalu neodvratně do knihoven velikých, tak že skoro s jistotou lze říci, že za nějaký čas pohltí veliké knihovny všecky poklady malých. Tak Upsala od doby Dudíkovy pohltila velikou sbírku Westinskou (nic však českého), tak říšský archiv Štokholmský sbírku Skoklosterskou, tak královská knihovna sbírku Enge-

strömovu, Helsingforská Alexějevičovu atd. Tím ovšem studium se usnadňuje. Co ještě Dudík musel shledávati u soukromníků, leží nyní skoro všechno ve veřejných knihovnách.

Hledáš dále knihovny oněch vůdců a velitelů velikého Gustava, těch Banérů, Torstensonů, Wrangelů a j. Není jich, ani oněch rodů. Sic transit gloria mundi! Hledáš knihovny milců Kristininých, těch filologů a archeologů, těch filosofů a theosofů — nic a nic. Pátráš po knihovnách švédských bibliofilů, Sparfvenfeldů a de la Gardiů, Benzeliů a Lidéniů, kteří za zlato a drahé kameny si opatřovali poklady literární — jmena jejich shlížejí na tebe z příhrádek knihovních a rozsáhlé řady svazků dokumentují ti dnes ve veřejných knihovnách jejich sběratelskou činnost.

Ale to všechno máš v tištěných katalozích, v knihovně samé nenajdeš již nic nového. Abys však viděl, jak také ty naše věci opatrují, zmíníš se na př. v Upsale ochotnému a laskavému p. Andersonovi, že bys rád viděl biblické oddělení. »S největší radostí« — vede tě ke zdi, neviditelným klíčkem otevře neznatelná železná dvířka — teprv později se upamatuješ, že na té stěně něčí vtipná ruka vymalovala umrlčí hlavu s dvěma hnáty — vykřičníky jako výstražné znamení, — a již tě nese elevátor ve zdi do druhého patra. Jsou tu bible ze všech konců světa: tu v bílé vazbě s červeným znakem některého města německého, tu s černým hřbetem některého kláštera polského, tu dole v rohu vidíš v hnědé vazbě Pražskou staroměstskou z r. 1570 — vše ve vzorném pořádku a největší čistotě. Poděkuješ a po železných točitých schůdkách odebereš se zase do čítárny.

Podobným asi způsobem prohlížíš všechny knihovny švédské; všude táž ochota a laskavost, kterou již dřívější badatelé chválili, všude týž pořádek a přehlednost, že můžeš s dobrým svědomím jíti dál. Ze života Štokholmského, čilého a rušného, všimneš si hlavně saní veřejných s kočími v černých kožiších a v černých chlupatých čepicích, mikulášským čertům nenepodobnými, všimneš si obliby stavěti domy z různobarevných, netesaných skalních balvanů, všimneš si zvyku štít krámu vystrkovati ne nad krám na dům, nýbrž do ulice před krám, při tom také hned plechové znázornění: bota, rukavice, prsten, hodiny atd. (nejvíce tě překvapuje plechový prapor jako znak kavárny a dvě kominické štětky jako znak kupcův), všimneš si konečně strážníků v chlupatých čepicích, bez viditelné zbraně, úslužných a třemi, čtyřmi jazyky mluvících, všimneš si mostu nad městem a tunelu pod ním, všimneš si také malých těch měďáčků a stříbrňáčků, které ti mezi prsty propadávají, — a poněvadž nejsi tu za zábavou, jdeš na nádraží a vlak tě unáší k *Upsale*.

Malé, přívětivé venkovské to město rozkládá se kolem své university. Když jsem tam byl, byly ještě vánoční prázdniny (trvají měsíc) a Upsala byla tedy ještě tišší než jindy. Bibliothéka je podobné nádherné, ještě větší stavení než královská Stokholmská. Pan dr. Andersson (zná Prahu, zvláště pana bibliothékáře »Páteru,« je také Komenista a pro vydání korrespondence Komenského opsal 6 listů Upsalských) provádí tě celou knihovnou, snáší katalogy; slovanských rukopisů má knihovna 65, prohlížel a popsal je Kovalevský r. 1888; mezi nimi jest jediný český,

známý již Dobrovskému. Prohlížíš katalogy korrespondencí: mimo šest oněch zažloutlých listů Komenského Mathiaemu jsou tu všeho všudy dva francouzské (úřední) listy hr. Nostice z roku 1777 (byl tehdy rakouským vyslancem ve Švédsku). Prohlížíš katalog inkunabulí — jediná bible Horská z r. 1489, další katalogy, zábavnou literaturu . . . nic nového. Leda jeden exemplář »řebříka duchovního« z r. 1636, který Švédové v mnohých exemplářích odnesli (ale není ho škoda; »allerlei dogmatischer Unsinn,« řekl by o něm Dobrovský), který tam dost komicky je zařaděn mezi belletrii. Vypíšeš si české titule, prohledneš si ještě česká oddělení — a jsi s Upsalou hotov. Poděkuješ ještě vlídnému a laskavému panu Anderssonovi — ve vratech ti ještě klade na srdce, abys pozdravoval »hodného pana Páteru,« — a zpět do Štokholma.

Mohl bys ovšem ještě popisovati dojmy z Malmö a Štokholma, z Lundu a z Upsaly, ale »viz Gutha, Baedekra a Štolbu, kniha prvá,« řekneš si v duchu s Macharem a pomýšlíš na odjezd ze Štokholma.

Máš namířeno vlastně na Åbo; tam byla od r. 1649 universita, která měla po Štokholmu největší podíl švédské kořisti z Čech; bibliothékář její v minulém století vyprávěl, jakou sílu knih z Čech universita má, Dobrovský našel tam dosti mnoho. Ale jako Štokholmská lehla popelem r. 1697, tak tato druhá pokladnice kořisti vyhořela r. 1827, jenže důkladněji. Jen 800 svazků bylo zachráněno z požáru, žádný český; universita — a s ní knihovna — byly pak přeloženy do Helsingforsu, a nyní má opět na 200.000 svazků v krásné budově. Vidíš tedy, že bys vlastně v Åbo nebyl nic platen; a ostatně, i kdy bys tam chtěl, nemůžeš tam. Přístav Åboský je již od října zamrzlý, tak že plavba úplně přestala a všecko spojení s Ruskem a Finskem vůbec obstarává nyní jednou týdně jediná beranová loď, Express, která jede do Hangö, a jak lístek společnosti ohlašuje, při mírné tloušťce ledu i do Helsingforsu.

Koupil jsem si tedy lístek do Hangö, po případě do Helsingforsu — a 10. ledna před polednem vstoupil jsem na palubu »Expressu.«

Hangö. Helsingfors. Viborg.

V pondělí, 11. ledna vstoupil jsem poprvé na půdu finskou. V *Hangö*, kam parník náš přirazil, nebylo lze pro literaturu českou ovšem ničeho se nadíti; toto lázeňské a v zimě jediné přístavní město finské chová v sobě nevím co všecko, jen nic českého. Vstoupil jsem tedy opět na parník a přirážíme k Helsingforsu, nynější residenci Finska.

Helsingfors, kam přišel jsem 12. ledna 1897 (dle úředního ruského kalendáře 31. prosince 1896), je jedno z nejkrásnějších měst přístavních, která jsem viděl. Všechno vystavěno v rozměrech ohromných; je vidno, že peněz je zde dost. Čtyřpatrové domy, promenády se sady a s alejemi o čtyřech řadách, divadla a banky, velkolepá universita, ohromná kathedrála, veliké doky, pěkná observatoř — to všecko svědčí o bohatství. A rovněž bohatě zařízena je knihovna.

Řekl jsem již, že r. 1827 vyhořela celá knihovna až na 800 svazků; s ní ovšem nejenom velikolepé dary královny Kristiny, nýbrž i krásná pozůstalost generála Torstensona, který též na sebe pamatoval, když na Moravě a v Čechách působil. V minulém století ještě Dobrovský zde našel řadu českých knih, bibliothékář Porthan mohl se honositi českou kořistí, ale teď tu již není ničeho. Vzrostla ovšem knihovna z požáru zase na 200.000 svazků, má české knihy i bohemika — Palackého, Balbína atp. — ale nemá ničeho z české kořisti. I Dubravius, kterého Dobrovský po deskách poznal před 100 lety, je zde již jiný, pozdější vydání; staré shořelo také r. 1827.

Vlídný a ochotný bibliothékář, pan Vasenius, ukazuje mi s oprávněnou pýchou veškery krásné místnosti knihovny s pěknými sádrovými odlitky soch antických, které studující Helsingforští, nemajíce archeologických sbírek, sami si opatřili a které nyní, když stojí již krásná budova archeologických sbírek, zde v knihovně jsou památkou obětavosti starších akademiků.

Ukazuje mi také nové české knihy, které knihovna zakoupila, dává mi na památku švédský překlad rukopisu Královédvorského (Collan, překladatel, byl jeho tchánem) a rád by znal někoho v Praze, kdo by jej mohl informovati o poměrech českých, hlavně literárních.

Všímal jsem si také úřední trojjazyčnosti a dvojjazyčnosti. Všechno, co je ryze autonomní, universita, divadla, čítárny, tramwaye atd., je dvojjazyčné — švédské a finské. Firmy obchodníků též z největší části. Co však je státní, pošta, železnice, uličné tabulky, peníze, je trojjazyčné: švédské, finské a ruské. Armáda a marina má ovšem nápisy a velení jen ruské. V těch třech etapách znázorněn jest minulý i budoucí vývoj Finska. Do nedávna ještě řečí úřední a řečí intelligence byla výhradně švédština. Před nějakým časem domohla se finština rovnoprávnosti: obecné školy jsou jednojazyčné, na středních jsou zavedeny obligátně oba druhé jazyky (tedy na švédských finština s ruštinou, na finských ruština se švédštinou) a universita je obоujazyčná. Ale zároveň s finštinou nabyla rovnoprávnosti i ruština; posud jest sice ve Finsku nepatrně rozšířena, ale bude vždy více půdy nabývati. Když r. 1809 Finsko připadlo Rusku, svolal Alexandr I. sněm do Borgå a na něm prohlásil: »Proizvoleniem Vsevyšnjago vstupiv vo ovladanie velikago knjažestva Finljandii priznali my za blago sim vnov utverdiť i udostověriť religiju, korennyje zakony, prava i preimuščestva, koimi každoje sostojanije sego knjažestva v osobennosti i vsě poddannyje onoje naseljajuščije ot mala do velika po konstitucii ich doselě pol'zovalis, oběščaja chraniť onyje v nenarušimoj i nepreložnoj ich silě i dějstvii.« A toto slavné prohlášení bylo pak pojato i do podmínek míru se Švédskem 5. září 1809 ve Frederikshamnu. Ale — první sněm finský sešel se teprve po 54 letech, r. 1863 přízní šlechetného cara Alexandra II. Vděčný národ postavil za to caru Osvoboditeli krásný pomník v Helsingforsu. Avšak již za Alexandra III. zdálo se Rusku, že Finsko je jaksi slabě připoutáno k »imperii,« a reskript nynějšího cara Mikuláše II. oznamuje utužení a sesílení těchto svazků s »ostatním gosudarstvem.« Odpor Finska, vedený hlavně Švédy, jest ovšem beznadějný: $2^1/_2$ mil. proti 110 mil. a z těch $2^1/_2$ mil. ještě největší část, finské obyvatelstvo totiž, za jisté

jazykové ústupky jde s ruskou vládou. Ten postup: švédsky — švédsky, finsky — švédsky, finsky, rusky — rusky odehraje se jistě co nejdříve, jako již u vojska a loďstva, u železnic, telegrafů . . . a z velkoknížectví stane se ruská gubernie. —

Za krátký čas unášel mě pak vlak dále do *Viborgu*. Jedno z oněch ruských opevnění, kde je dle starého vtipu víc vojska než lidí. Jako Helsingfors svým bohatstvím a silou svých opevnění zasluhuje jména »Gibraltar Finského zálivu,« rovněž tak Viborg svou polohou na jediné cestě do Finska mezi mořem a pevninou je v pravdě klíčem celého velkoknížectví. Byl také dějištěm častých válek švédsko-ruských a je silně opevněn. Má staré lyceum švédské, bylo také obdarováno částí Pražské kořisti. Ale přes to — vzhledem k válečným pohromám — nedalo se mnoho čekati.

Vedle švédského jsou ve Viborgu dva střední ústavy finské a jeden ruský, z doby nejnovější. V těch ovšem nemohl jsem se nadíti zhola ničeho. Navštívil jsem nynějšího správce švédského lycea, vicerektora Wahlroosa, který mi s velikou ochotou a laskavostí byl nápomocen. Avšak v knihovně nebylo ničeho; za to na půdě mezi starými katalogy, zahozenými učebnicemi atp. byly dvě latinské knížky z české kořisti, sešlé a plesnivé, neznámé a zapomenuté — všecko, co nyní vůbec ve Finsku se ještě nalézá z bohatých darů Kristininých.

Viborg má již mnohem finštější ráz než Helsingfors. Nápisy uličné jsou finské, švédské a ruské, firmy mnohé jen finské: Viini-kauppa (obchod vínem) atd., ve výkladních skříních nejvíc finská literatura atd. Tu také, jakož i v Helsingforsu, je pozorovati, že lid finský je velice zbožný. U nás sice mnozí hlásají také bratrství, ale vydávají knihy o sv. Janu Nepomuckém, přepadají lidi a nadávají jak listy socialistické. Zde však všude laciné a malé finské traktátky o slovech evangelia, výklady křesťanské víry, obrázky ze života Kristova, příruční vydání bible — všecko v úpravných a laciných vydáních, v krámech i ve zvláštních kioscích. Skoro se mi zdá, že se tak hlásá »bratrství« vydatněji, než nadáváním lidem, na které odborní referenti nestačí.

Co také cizinci všude ve Finsku bije v oči, je veliká rozšířenost cizích jazyků. Ve Finsku skoro každý zná nejméně dva jazyky, nižší vrstvy vzdělanců čtyři, lidé akademického vzdělání průměrně šest jazyků. Švédský, finský a ruský jsou jazyky »v zemi obvyklé;« frančina a němčina velice rozšířeny, v přístavních městech také angličina. Vyhlášky na nádražích a přístavištích jsou šestijazyčné, pokud netýkají se vnitřní služby.

Před 100 lety divil se Dobrovský pokroku, jaký Finnové od dob Tacitových učinili: cituje slova Tacitova: »Fennis . . . mira feritas, foeda paupertas, non arma, non equi, non penates, victui herba, vestitui pelles, cubile humus.« A dodává: »nyní má Finsko universitu s mnoha profesory, v Sveaborgu nepřemožitelnou pevnost, u břehů mnoho měst s krásnými domy a kostely. Jejich koně nesli nás dosti rychle se stanice na stanici. V Borgå měli jsme pečená kuřata a pili z velikého stříbrného poháru pivo . . . Za Frederikshamnem pozval nás finský sedlák do světnice, pohostil nás mlékem a vodkou, nechtě přijmouti odměny. Jiní Finnové, kteří nám spravovali tyč u vozu, vraceli nám

dokonce polovici peněz. Mira humanitas! Zpupným Rusům, kteří jako vítězové přičítají podmaněným Finnům nejhorší úmysly, zdálo se také toto chování docela neuvěřitelným.« K těmto slovům Dobrovského, dosud platným v plné míře, bylo by lze dodati několik čísel: universita Helsingforská (na 60° s. š.) má 1043 posluchačů, mezi nimi 31 žen; Sveaborg má nyní 900 děl a 6000 mužů posádky, spojené loďstvo francouzsko-anglické ho r. 1855 marně dobývalo; Helsingfors má 80.000 obyvatelů v nádherných domech, ohromnou kathedrálu sv. Mikuláše, svou státní banku; příjmů mělo Finsko 54 milionů mark, vydání 47½ mil., státní dluh činil (za dráhy) 77 mil.; železnic bylo 2400 kilometrů; obyvatelů 2½ mil., vojska 56.000 mužů stálého se 27.000 muži zálohy a 60.000 muži milice; ženám jest otevřeno veřejné působení (na lyceu Viborgském působí dvě dámy: slečna Wittingová učí francině, paní Ahlquistová kreslení); literatura vzkvétá měrou podivuhodnou; 22 časopisů švédských a finských leží v kavárnách; skvělý pomník domácímu básníku Runebergovi v krásných sadech na hlavní třídě Helsingforské označuje lásku »národa finského;« mají své peníze (nekolísavé v kursu) a svého ministra, neznají revolucí ani výminečných stavů, ulice osvětlují elektřinou, divadla vytápějí vzduchem. Tak nyní vypadají ti barbaři Tacitovi. —

Ale povinnost volá dále — do Petrohradu.

Petrohrad.

V Petrohradě, 16. února 1897.

S Ruskem slučuje si každý »Evropan« jeden pojem, jenž nabízí se sám a jehož nelze s Ruska setříti — je to pojem velikosti, ohromnosti. Pohled na mapu i do statistické knížky, jízda vlakem i studium v knihovně — to vše ten pojem tak jasně vtiskuje v mysl, tolikrát opakuje a sesiluje, že je takřka klíčem všeho nazírání na »velikou Rus.«

Z něho vyplývají všechny vady i přednosti Ruska; je veliké, bezprostředně z toho plyne, že je silné — a z toho dále, že má v plném slova smyslu všude »dost času.« Odtud také ruské ‚сейчасъ', ‚hned' — to jest, za hodinu nebo za dvě — které ‚Evropana' dovede uvesti v mírné zoufalství. Odtud ono nevážení si vzdáleností jako u Američana: jízda z Petrohradu do Moskvy, dvacet hodin vlakem, je Rusovi výlet jako u nás z Prahy do Kolína nebo do Roudnice. Rusů je mnoho — jako písku v moři, odtud ono vědomí nicoty vlastního života, onen zcela jiný názor životní než u nás; odtud ono **ничего**, ‚nevadí,' při kterém by západník z kůže vyletěl. Odtud také nesmírné bohatství vyvolenců, neobmezená moc jednotlivců — o čemž na západě nemáme ani náležitého úsudku.

Ale odtud také ono snížení slabých, odtud úplné potlačení podmaněných, odtud ona bezohlednost vlády a úřadů. Každý ruský úředník ví, že stojí za ním ona ohromná veliká Rus, kdy by se proti němu jeho »poddaný« vzepřel; on nemusí míti ohledův a šetrnosti, poddaný ***musí*** poslechnouti, a nechceli, bude donucen — ať je to Němec, Fin, Polák,

Svéd, Tatar, Čerkes nebo vůbec kterýkoli z přečetných národů bílého cara.

Vrcholu svého dochází ovšem tato velikost v osobě ruského cara. Od dob římských imperátorů nebylo na západě nikdy soustředěno tolik moci v jedněch rukou, jako v rukou ruského cara. S oblibou zobrazují Rusové své »imperátory« v římských oděvech, s oblibou pěstují tradici, že po Římu zdědila Byzancie světovládu a po Byzancii Rus. Majíli jiní národové po jednom sídelním městě, má jich Rus tré — Petrohrad pro západ, Moskvu pro východ — a Cařihrad pro jih. O tom, že Cařihrad je třetí metropole ruská, je jednosvorné mínění i ruské — i turecké, třebas snad ještě rok nebo dva zůstává pro forma v rukou tureckých. Provádějíli v Berlíně, v Paříži a jinde politiku evropskou, provádí Rusko politiku světovou — ono, jako žádná jiná velmoc, hraničí, neli v Evropě, aspoň v Asii, se všemi velmocemi světa. A mezi hranicemi těchto velestátů leží ruský svět, svět, který má svého Boha, svůj čas, svou kulturu, svůj jazyk, své písmo, svého pána. »Самодержецъ всероссійскій« tak zní hrdý a pravdivý titul »gosudára imperátora.«

Tato velikost, síla a zároveň z obojí plynoucí hrdost jeví se ovšem i v Petrohradě. Toto podivuhodné město, které — proti vší sociologii, jež platí jen na západě — vykouzlilo mocné slovo carasamovládce na samém konci říše, na bahnitých močálech, uprostřed nepřátelské země, v době urputných bojů s dobrodružným Karlem XII., na vzdory přírodě i lidem, je z vůle carské a bez cara nebylo by ničím. Celé město všude jeví známky toho plýtvání penězi i lidmi, časem i místem, jaké jen v Rusku je možno. Stavíli v Evropě pomníky za statisíce, staví je zde za miliony; stavíli v Evropě dómy a paláce za miliony, staví je zde za desítky milionů. Vidíš na příklad leckde v Berlíně, Vídni, Štokholmu, Kodani krásné pomníky králů s nápisem, za 100.000, 200.000 korun nebo marek; zde na rozkaz carevnin byl přivalen kus skály k břehům Něvy, za půl milionu rublů byl na ni postaven pomník Petrův a hrdý nápis: »Петру Первому Екатерина Вторая« ohlašuje i jmeno carovo i vůli carevninu. V Římě mají Pantheon — na rozkaz cara Alexandra I. na bahnitém močále zvedá se nákladem 23, píši dvaceti tří milionů rublů nádherný mramorový Isaakijevský sobor; několik lesů muselo býti nakladeno do základů, přec stále ještě nemůže půda snésti ohromné oné tíže a na západní straně provádí se nyní opět již několikátá podezdívka. Ve Vídni má císařská akademie věd svou budovu a ročních 70.000 zl. dotace — zde je též akademie, celý komplex paláců, s palácem musejním a knihovním, s roční dotací 300.000 rublů. Atd.

Válka Krymská a Berlínský kongres daly na nějaký čas také Rusku cítiti sílu ostatní Evropy; hrdá slova Puškinova i Lermontova, kterými odbývali Evropu zastávající se r. 1830—1831 Polsky, nenacházela již ohlasu; ale od nedávné doby tato hrdost Rusů jeví se znova měrou ještě silnější. Jsou to zejmena listy ‚Moskevské': Novoje Vremja, Moskovskyja Vědomosti, Svět a j., které mají již zvláštní tón pro evropské velmoci: na Francii hledí s jakousi protektorskou blahovůlí, Německu okazují demonstrativně záda, Rakousku zaťatou pěst a s Anglií — s tou vůbec nemluví. Tyto listy a ta strana v Rusku má nyní většinu; a tó

ovšem jsou některé zbytky neruské (polské, švédské, německé) solí v očích, rovněž tak jako každý sebe slabší pokus autonomie a samosprávy. Před nedávnem pokusila se na příklad hospodářská družstva o jakýsi poradní sbor všeruský, rozumí se, jen hospodářský; Moskovskyja Vědomosti troubily na poplach, a ministr hned věc zakázal; před krátkou dobou byl propuštěn ruský vrchní správce polského školství Apuchtin (polština měla za něho jednu hodinu týdně na gymnasiích, dějepis vykládal jen chyby Polska, žáci ruští trestáni za promluvení s Polákem atd.), Poláci tu pronášeli skrovňoučké naděje, ale Novoje Vremja ohrazovalo se hned proti »polonisaci« — a včera zjevil se v Pravitelstvenném Věstniku carský úkaz, kterým Apuchtinu za jeho působení ve prospěch ruského ducha se vyslovuje nejvyšší dík a zároveň se oznamuje, že tytéž zásady Apuchtinovy musejí býti vodítkem všech jeho nástupců; na zasedajícím právě sněmu finském učinili předevčírem Švédové Finům, ačkoli dobyli skvělého vítězství volebního, návrh úplné a dokonalé rovnoprávnosti švédštiny a finštiny ve všech úřadech a školách celé země (tak zvaná vnější rovnoprávnost je tam již dávno úplně provedena), kterýž návrh Finnové radostně přijímají: dnes však ozývají se již listy Moskevské: »Ten zákon nesmí býti schválen carem; pro švédštinu není ve Finsku místa; ruština jako ‚gosudarstvennyj jazyk‘ musí býti rovnoprávná — a vůbec sněm usnesením o jazyku překročuje svou působnost« (neboť dosud prý se nikdy o jazyku neusnášel; dle té logiky nesměl by se také zabývati železnicemi, stenografickou kanceláří atd.); a také předevčírem uveřejnil již Pravitelstvennyj Věstnik carský rozkaz, kterým se ve Finsku všude a vždy nařizuje užívati výhradně říšských (t. j. ruských) praporů. Atd.

Všude lze nyní cítiti onen železný tlak ruské ruky. Jsou ovšem i listy, zejmena Petrohradské, mezi těmi na prvním místě Skt. Peterburskija Vědomosti, také nám velice příznivé, které hlásají spravedlivost a lásku; časopis Rus přináší právě řadu feuilletonů, které hledí tento cit propagovati — ale tyto listy nemají vlivu na vedoucí lidi, ani na většinu obecenstva. A týž poměr síly a velikosti jest ovšem i k jiným Slovanům.

Mezi těmi na prvním místě jsme ovšem my Češi. Neboť Srbové a Bulhaři jako mladé a malé národy poddávají se ve své valné většině dobrovolně panství ruskému. S Poláky pak mají Rusové své soukromé účty, do kterých nedávají si od nikoho mluviti. A poměr k nám Čechům stojí na prvním místě jejich slovanských svazků.

A tu ovšem není pochyby, že není ten poměr takový, jak si jej představujeme my. Pokud nás Rusové znají — a známost ta je v Rusku velice málo rozšířena — mají k nám rozhodnou nechuť, že provozujeme rakouskou politiku. »Vy Avstrijci a ne Slavjane,« tak vyslovilo se několik slavjanofilů, kteří ovšem slavjanofilstvím rozumějí hlavně přátelství k pravoslavným. Pokládají nás obecně za jakýsi druh česky mluvících Němců, z kterých teprv pravoslaví, azbuka a — car by dovedli udělati Slovany. Avšak — obraťme se k literatuře.

Tu na prvním místě jsou nám důležity ovšem knihovny. Z nich nejpřednější a největší je »carská veřejná« (императорская публичная библіотека) na rohu Něvského prospektu, Sadové ulice a Alexandřina

náměstí. Opět vše v ohromných rozměrech jako v Rusku vůbec. Velkolepá tato budova však již ani zdaleka nedostačuje a nyní na jižní straně provádějí se rozsáhlé přístavky. Stavba sama trvala od r. 1794 do r. 1830.

Vejdeš (vchod je z Alexandřina náměstí, proti velkolepému pomníku Kateřiny II.) do předsíně, mramorem dlážděné, kde svlékneš kaloše a kožich a dostaneš od sluhy (v uniformě se zlatými pásky na modrých výložcích) plíšek na oděv a lístek návštěvní s datem. V pravo v předsíni je vchod do oddělení rukopisného, v levo do oddělení starých tisků; vstoupíš přímo po schodech do vestibulu — sochy Apollona, Atheny, Herma a Hestie, pak kameny s řeckými, římskými a arabskými nápisy dodávají mu ozdoby; před tebou vchod do kanceláří knihovny, v levo mramorové schodiště do čítárny. Vše bez dveří, vzduchem vytápěno. Po schodech vystoupíš na »ploščaďku,« předsíň čítárny; tam na pultech s tužkami jsou katalogy čítárny, spolu s oznámením, že knihy v těchto katalozích zapsané možno obdržeti hned, knihy, které v bibliothéce jsou postaveny, až druhý den. V zásuvkách pod katalogy jsou lístky na knihy; vezmeš a vyplníš. Na pravo vchod do bibliothéky, v levo vchod do čítárny. U vchodu do čítárny v levo nádherné zrcadlo, v pravo umyvadlo a voda k pití. Vstoupíš do čítárny: ohromný sál na 300 čtenářů s obrovským obrazem Alexandra II. v pozadí, s řadou vysokých oken v pravo, jinak kolem do kola obklopený knihami, k nimž vedou pěkné galerie. V předu sálu mříž s okénky pro úřednictvo čítárny. Přistoupíš k prvnímu, legitimuješ se a dostaneš »nomer,« t. j. stvrzenku, že můžeš tento rok zde čísti, s číslem; tímto číslem pak musíš označiti i svůj lístek na knihy i onen lístek návštěvní, který jsi dole dostal. Prohlížíš si číslo: 2774 je na první polovici ledna jistě dost; napíšeš toto číslo na svůj lístek na knihy (na každou knihu zvláštní lístek) a jdeš k vedlejšímu okénku, kde se knihy vydávají. Odevzdáš svůj lístek a za čtvrt nebo za půl hodiny knihu ti přinesou; úředník ti napíše jmeno její a počet svazků na lístek návštěvní, který jsi obdržel od »švejcara« dole, lístek na knihy si nechá — a můžeš čísti. Když knihu odevzdáváš, dáš zároveň lístek návštěvní (листокъ посѣтителя), úředník ti naň vyrazí pečeť knihovny, a můžeš jíti. Lístek návštěvní pak zase dole, oblékaje se, odevzdáš sluhovi. Přeješli si, aby ti tu knihu schovali do zítřka, vložíš do ní zvláštní, vedle ve velikém množství připravený proužek papíru (každý den má jinou barvu.)

Čítárna sama je pohodlně zařízena; dlouhé stoly s pohodlnými křesly, s elektrickým osvětlením a s kaučukovými koberci, s hodinami v čele a s dobrou ventilací dávají zde asi 300 návštěvníků dosti místa. Vstup mají jen dospělí, otevřeno je ve všední den od 10. hod. z rána do 9. večer, v neděle a svátky od 10. do 3. Pravidelně téměř bývá tu většina »krásného« (zde ovšem lépe by se řeklo »slabého«) pohlaví; mezi pohlavím silnějším většina zase uniforem. Je zajímavo tak studovati sousedy. Skoro každý návštěvník hledí dostati místo u zdi, aby nemusel vstávati a pouštěti jiné. Vybereme si také takové; je nejpohodlnější. Naproti nám u stolu, pohodlně opřen o zeď, sedí nějaký kozácký důstojník; volně a pomalu bere číslo za číslem nějakých sibiřských novin (žurnály se zde vydávají beze všech obtíží, kterékoli číslo, dnešní nebo lonská, jedno nebo sto); šavli pohodlně si položil na

židli (ruské šavle jsou křivější, rukojeť mají obrácenu dovnitř a zavěšují se na pravé rameno, ne v pase jako u nás). Podle něho nějaký »svěščennik« v modré sutaně, bledý, s rusým plnovousem probírá se tlustými svazky svatých otců. Vedle tebe a za tebou sedí asi čtyři kněžky Mus; dvě mají brejle, dvě zas krátké vlasy; mají před sebou rozloženy litografované přednášky. Aha! venku je 17° R. zimy — vzpomínáš si, že Pražská universitní knihovna bývá také v zimě plna »čtenářů,« kteří nehodlají svým haléřem přispívati k hříšnému mamonu uhlířů a dřevařů. Možná, že ani v carské bibliothéce nebývá v létě tak plno. V devět hodin večer upozorní tě sluha, shasínající elektřinu, že je čas dáti knihovně s Bohem.

Doba tato — jedenáct hodin denně — je ovšem veliká, ale nemusíš míti strach, že bys knihovnu vyčetl. Skoro ***dva miliony*** knih přechovává v sobě již bibliothéka, mezi nimi na 8000 inkunabulí, na 50.000 rukopisů; každý rok přibývá asi 10.000 knih jinojazyčných a celá obrovská literatura ruská. Každý rok knihovna o cizojazyčných přírůstcích vydává zvláštní katalog. Mezi nimi zaujímají největší počet »Rossica,« díla jinojazyčná buď v Rusku vydaná (francouzská, německá, anglická, hebrejská, vlaská, švédská, finská, litevská, estonská, latinská, turecká . . .) buď v cizině, ale Ruska se týkající. Někde ten vztah je náramně volný: mezi »Rossica« je na př. vřazen Brugmannův Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, Vernovy Příhody tří Rusův a tří Angličanů v jižní Africe atd. V tom ohromném počtu knih jsou ovšem věci nesmírně vzácné: drahocenný kodex Sinajský písma sv., jedna z nejdůležitějších knih lidstva, Tischendorfem nalezený, úplná bibliothéka Voltairova Kateřinou II. zakoupená atd.

Česká literatura nová je v knihovně zastoupena velice hojně, zejmena vědecké časopisy. Ale obtížno je vyhledávati české spisy — mezi téměř dvěma miliony jiných. Za to ovšem možno zkoumati literaturu vzhledem k době nejstarší. rukopisům a inkunabulím. A tu je v bibliothéce 21 rukopisů českých a mnoho starých tisků (bible z r. 1488, 1506, 1529, bible Kralická, Nový zákon z r. 1498 atd.). Odkud toto bohatství?

To opět vysvětlí nejlépe několik čísel, která významně illustrují i slova výše řečená.

Vlastní základ ke knihovně položila sbírka bratří Załuských, Ondřeje a Josefa. Zejmena druhý později ve své hodnosti biskupské hleděl shromážditi co největší bohatství knih a »věnovati milému národu polskému.« Jako mravenec snášel pečlivě všechno, co mohl dostati, skoupiti nebo vyměniti, do své bibliothéky: s vroucí upřímností doufá, že láska jeho k vlasti, které chce věnovati knihovnu co možná největší, omluví i poklesky, kterých se snad při tom dopustil; a r. 1747 byla ve Varšavě slavně odevzdána národu polskému, čítajíc na 200.000 svazků. Ale opatrovníci její nebyli dosti svědomití, knihy se ztrácely (ač ovšem jich ještě mnohem více přibývalo), nastávaly spory s vládou a s úřednictvem; tomu všemu učinil potom přítrž ruský meč. Roku 1795 dala Kateřina II. celou knihovnu (tehdy měla 262.000 svazků a 10.000 rukopisů) odvezti do Petrohradu: její zřízení stalo se základem carské knihovny veřejné.

Ovšem nepřibyla tato knihovna do Petrohradu celá; asi 25.000 svazků bylo rozdáno jiným knihovnám, tisíce rukopisů shnilo a bylo potrháno neumělými baliteli; ale přece hlavní obsah knihovny Załuských přešel v carskou knihovnu veřejnou.

Knihovna Załuských měla mnoho bohemik; soustřeďovala do polovice XVIII. století téměř veškeren soukromý majetek knihovny v Polsce, a mezi tím lví podíl měla literatura česká. Zůstávalo však mnoho ještě v knihovnách klášterních a školních. Tyto knihovny pohltila všechny universitní knihovna Varšavská a knihovna tovaryšstva přátel nauk tamže. A také obě tyto knihovny — rovněž na 300.000 svazků — provázely r. 1834 vítězné pluky ruské do Petrohradu; tak že skoro všechen starý knihový majetek Polsky chová nyní knihovna Petrohradská. Před tím již r. 1831 »sestátněna« tak jezuitská knihovna v Płocku.

Rovněž tak ovšem přinášely ruské pluky trofeje rukopisů východních z války s Persií r. 1828, z války s Tureckem r. 1829 atd.; tyto však pro nás nemají významu.

Důležitější byly některé velkolepé sbírky soukromníků; mezi nimi nádherný dar carovi, krásná sbírka Dubrovského r. 1805. Tento ruský diplomat po celé Evropě sbíral vzácné rukopisy a knihy (také jeden důležitý český rukopis XIV. století má jeho signaturu), zvláště hojně ve Francii za revoluce; celá jeho sbírka je nyní majetkem knihovny. Hrabě Tolstoj r. 1830 prodal rovněž slavnou svou knihovnu sem za 150.000 rublů v papírech; za touž sumu, ale ve stříbře (= $^1/_4$ mil. zlatých) koupila na rozkaz cara Mikuláše I. r. 1852 knihovna veškeru pozůstalost slavného slavisty Pogodina; sem také přišla r. 1856 celá knihovna Jungmannova, sem téhož roku veškeré papíry státníka hraběte M. M. Speranského atd. atd.

Jest tedy dosti jasno, že polský filolog a jazykozpytec nemůže vůbec konati náležitě studia v Poznani, Varšavě, Krakově, Lvově . . . ale v Petrohradě, a že český literární historik, zejmena pokud se tisků týče, musí nezbytně všímati si také knihoven Petrohradských.

Není ovšem ani pomyšlení, že by bylo možno tyto miliony svazků prohlednouti najednou. Berlínský profesor A. Brückner zabýval se polskými rukopisy a latinskými, pokud jsou v nich polské texty, s podporou Berlínské akademie ***sedm měsíců***, a díla ovšem nedokonal. Bylo mi tedy nemožno za dva měsíce — na tak dlouho byl můj pobyt v Petrohradě vyměřen — probrati všecka bohemika, nýbrž bylo nutno přestati na rukopisech a inkunabulích.

Českých rukopisů počítá knihovna 21, dva pergamenové, ostatní papírové, ze XIV.—XIX. století. Stručnou, neúplnou a částečně nesprávnou zprávu podal o 18 z nich Perwolf v Listech filologických r. 1879. Téhož roku byl v Petrohradě také Dudík — nenašel žádných českých rukopisů, což se vysvětlí snadno tím, že nejsou zapsány jako **чешскія**, nýbrž **богемскія** — ***bohemské*** (tak nás znají bratří Rusové!). Jsou dosti zajímavé; mezi nimi na příklad rukopis zjevení sv. Brigity z r. 1419, který byl dlouho u nás pokládán za ztracený a do knihovny přibyl z bibliothéky hraběte Stroganova; dále pěkný rukopis »Jádra« z XV. století, staročeské »modlitby« z konce XIV. století, opis sbírky

Přísloví z r. 1705 se zajímavými přípisky atd. Avšak tím není obsah bohemik vyčerpán. Mnoho českých kusů je v textech latinských; popisovatelé těchto latinských rukopisů píší mnohdy »polonica,« kde text je český; mnoho také v německých, polských a »raznojazyčných.« Nezbývá než bráti rukopis za rukopisem, pokud ze záznamů katalogů vidí se provenience česká, a prohlížeti je. Mnohdy za několik dní (dovoleno denně zabývati se pouze čtyřmi rukopisy) nenajdeš zrnka. Tuto práci velice svědomitě provedl již z veliké části Brückner, tak se našlo meziřádkové přeložení latinského středověkého »bontonu« při jídle, latinského Katona a j.; našly se jiné verse legendy o sv. Kateřině, legendy o Pilátovi, legendy o sv. Alžbětě; našel se nejlepší rukopis Smilovy »Rady otce synovi« atd. atd. Při tom také nacházejí se rukopisy míchané, to jest psané od Poláků po česku, neb od Čechů po polsku, zajímavá to hatmatilka polsko-česká, ale zároveň makavý důkaz, jak mocně působila literatura česká v XV. a XVI. století na literaturu polskou. Takový polsko-český kodex je kronika Trojanská z r. 1519, česko-polská sbírka kázání polského Husity z XV. století atd.; nečítaje drobných gloss. Mnoho také nachází se rukopisů historicky důležitých, kterými však filologovi nemožno se zdržovati (knížky Husovy atp.).

Konečně velice důležitý je pro českého filologa i XVIII. oddíl »různojazyčných« rukopisů. Obsahuje totiž na 200 katalogů bibliothék polských; mnoho knih ovšem již schází, mnoho jich shnilo a ztratilo se při dopravě, ale přece není toto prohledávání bez zajímavosti. Někdy osud nepřeje: na př. je zachován seznam knih (authentický) všech bibliothék jezuitských v Polsku z polovice XVIII. století; ale listy, na nichž měly býti knihy české, zrovna scházejí.

Jaká práce, vyžadující aspoň 10 měsíců stálého sezení, čeká tu filologa českého, pozná se z těchto číslic. V oddělení rukopisném možno pracovati toliko od 11 do 3 hod. a protekcí také od 10; denně možno prohlížeti toliko 4 rukopisy. Napřed však nutno seznámiti se s katalogy; tu ovšem katalogy rukopisů církevně slovanských, řeckých, arabských atd. samy se vylučují; s katalogem rukopisů českých (bohemských) jsi brzy hotov; ale nutno nyní prozkoumati 3 veliké folianty katalogu rukopisů latinských (první, obsahující theologica, má 3550 čísel, které nutno pomalu probírati, nevěřiti udání »polonica« nebo »slavonica;« vzíti do ruky každý rukopis, který jmenem písaře nebo místem původu ukazuje do Čech), pak veliký foliant rukopisů »raznojazyčných,« foliant německých, foliant polských. Při nejlepší vůli a nejnapjatější práci dá jen zběžná prohlídka těchto katalogů 14 dní usilovné námahy. A pak postoupíš ku prohlídce rukopisů. Ostatní čas hledíš pak své výpisky nahoře v čítárně kontrolovati a seznamuješ se s nesmírnou literaturou ruskou; carská knihovna od r. 1810 dostává po 2 exemplářích každého spisku v Rusku (t. j. ve Finsku, Polsku, Rusku, Sibiři, Kavkaze . . .) vytištěného — o tomto moři ruských knih nemáme v Evropě ani ponětí. Pastrnkova bibliografie ruských knih v jeho přehledu slovanské filologie činí dojem asi tak seznamu knih nějakého venkovského knihkupce naproti bibliografii Jungmannově.

Při tomto množství nad množství nemáš ovšem kdy všímati si jiných vzácností Petrohradských; ba ani ne prohlednouti obrovské

knihovny akademie nauk, duchovní akademie (má zase rukopisy Vilenské), Eremitáže (která si z carské veřejné vybrala nejkrásnější kousky) atd. Všechno to musíš nechati budoucnosti a musíš si říci, že ani s carskou nebudeš tak hotov, jak bys sobě přál.

Práce sama v rukopisném oddělení je dosti lehká a příjemná; veškera knihovna (nemusel bych to ani zvlášť připomínati, kdy by v Praze tomu bylo také tak) je vytápěna vzduchem, všude jsou stolky pracovní s inkoustem a péry, všude zvláštní sluhové (personál knihovny, kromě ředitele a dvanácti bibliothékářů, činí na 100 osob), všude zvláštní katalogy. Rukopisné oddělení (pracovna jeho) je malý, přízemní, klenutý sál, sál Alexandra I., s mramorovým jeho poprsím. Kolem dokola jsou rozestaveny prvotisky ruské (ty ovšem zaujímají dobu XVI. a XVII. stol.), rozvěšeny obrazy a rozestaveny sochy učenců a bibliofilů. Okna jdou na Něvský prospekt. A když někdy unaven odložíš lupu a péro, centimetr a tužku (nezbytné potřeby pracovníka na poli rukopisném) a zahledíš se oknem ven, tu jako v kaleidoskopu míhá se před tebou všechen ten šumný rej milionového města se všemi jeho ruskými zvláštnostmi. Tu slyšíš zvonky tramwaye — na Něvském jezdí od admirality až k Moskevskému nádraží (dálka asi 3 kilometrů) vždy tři vagony (s vysokým imperiálem) tam a tři zpět; kočí má zvon (asi jako u nás v zákristii) a na stanicích vždy vyzvání. Tu míhají se kolem nepřetržitou řadou izvoščíci ve svých modrých kaftanech, s vysokou čepicí a huňatými rukavicemi, tu vlekou se pomalu selské saně, dřívím naložené; na nich sedí klidně mužík v kožichu a bačkorách po kolena, tu kmitne se na malém ruském koníku důstojník gardy, bez ostruh, šavlí pobřinkávaje. Kousek dál gorodovoj (strážník) v černém plášti, černé čepici, kapuci přes uši a vysokých galoších, zjednává místo dvorní dvojspřežné ekypáži; kočí její v národním kroji, s červenou nebo modrou čapkou, shlíží pyšně se své výše na drobný národ izvoščíků. Tu přebíhají širokou ulici dvě ruské dámy, v dvojích bačkorách, v huňatém kožichu s vysokým ohrnutým límcem, s teplou čapkou a ještě šátkem hedbávným přes týl a uši, tu elegantně se proplítá mezi tramwayemi ruský akademik ve své lesklé uniformě, tu kmitá se omnibus (saně), tu prochází se volně a pomalu s odkrytou hlavou (a mrzne, jen to praští) nějaký pop s talířkem, klaní se každému a prosí o kopejku na chrám »přečisté Bohorodice,« tu zas vidíš, jak naproti krám od krámu pobíhají tři ruské jeptišky (vzbuzují svým špinavým oděvem a hrubou tváří až odpor), tu vidíš Peršana v jeho vysoké čepici, kterak se třese zimou ve vozíku izvoščíkově dole senem vystlaném, tu umrzlí prodavači nabízejí křičíce Vremja, Herold, Svět, Šut, Peterburgskija atd. dnešní čísla novin, tu táhne vojenská stráž nestejným krokem (vede ji bubeník, důstojník kráčí s vytasenou šavlí po levé straně) . . . a tisíce a tisíce drobností Petrohradského života se ti jeví ve tvém okénku. A tak den co den — jenom když uhodí obleva (a leckdy v lednu taje sníh) a překáží volné sanici, zjeví se ještě zvláštní vozy se sněhem a rozhazují jej po ulici, aby se mohlo jezditi.

A přec se ti tak zdá, že ty ohromné stavby, ty milionové pomníky, mramorové chrámy a zlaté věže, ty dlouhé a široké ulice (v Petrohradě není úzkých uliček, není křivolakých cest a zapadlých

zákoutí) nepřirostly ještě k srdci ruského národa. Ani tobě nepřirůstají k srdci, ačkoli budí a vynucují podiv, ačkoli imponují. Nemají staré historie — a nemají také nové. To vše, co zde jest, od novinářské budky až do ohromných budov admirality, to vše je zde z vůle jediného člověka; nerepresentuje, jako u nás doma, skromný sněmovní dům dobu počatého našeho vzrůstu, nedodělaný dóm nedokončené dosud úsilí za právo, nádherné Museum dobytí opět panství v zemi, »zlatá kaplička« doby hrdé a svorné síly národní . . . zde všechny budovy mají jeden společný znak, staré i nové, světské i církevní — vůli, neobmezenou a silnou vůli jediného člověka. Takovým dojmem působil Petrohrad před sto lety již na Dobrovského; on Kopitarovi, který toužil na slabost a rozdrobenost rakouských Slovanů, na malomocnost snah spojovacích, které ani k jednotě písma dosud nedospěly, pravil významně: »Ruský ‚samodržec' by to vše spravil; řekl by: ‚буди сему' (staň se) a stalo by se.« Petr řekl: ‚budiž město' — a bylo město.

Ale ovšem tato moc carova, jak ostatně již existence Petrohradu sama svědčí, byla Rusku blahodárna a spasitelna. Bez carů nebylo by ani Ruska. Kdežto na západě i při nejtužším absolutismu vždy zůstávala jistá moc ve veřejném mínění, která měla podstatný vliv na správu státu, kdežto na západě neudržely se konečně nikdy vlády bez kompromisu s vládnoucími třídami, někdy ovšem i na újmu pokroku, v Rusku platila vždy a všude jen vůle carova. »Na rozkaz carův« mělo kouzelnou moc a má ji dosud; Lermontov i Puškin, odporem proti dvoru naplnění, s láskou a úctou hledí k svému carovi; prostý ruský lid zbožňuje ho téměř; rozšíření obrazů carských, knížek o carovi atd. je v lidu nesmírné. »Carstvuj na slavu nam« nese na sobě korunovační mince a plně vyslovuje mínění Rusovo. Snahy ústavní, na západě tak přirozené, u Maďarů a Angličanů srostlé s celou jejich staletou historií, zde v Rusku nemají dosud půdy; kdo jen poněkud všimne si lidu, vidí, že ony proudy nihilistické byly v skutku jen nemocí hořeních tříd; takových povstání národních, jako války husitské, veliká revoluce francouzská, odboj Maďarů v l. 1848—1849 . . . těch v Rusku nebylo a dlouho ještě nebude. Celé zřízení ruské je jiné, veškeren světový názor ruského lidu je různý od západního; jeho základem a korunou je — moc carská. To ostatně nyní uznávají sami Rusové téměř jednosvorně.

»Silné Rusko je i spásou ostatních Slovanů« — v takové myšlence asi vrcholilo učení všech západních slavjanofilů; myšlenka je zajisté správná, i když se nemyslí na zabrání ostatních Slovanů Ruskem. Ale má korrelát: »Rusko může síleti jenom mocí carskou« — a na ten korrelát na západě rádi zapomínali. Chtěli často očkovati Rusko západním parlamentarismem; ale samostatným Slovanům parlamentarismus jaksi nesvědčil.

Závěr.

Šest neděl strávil jsem tak v carské knihovně prohlížením českých rukopisů a tisků, šest neděl, z nichž některý den byl bez kořisti, jindy zase jedna knížka několik těch dní vyplňovala. Ovšem bylo možno jen se informovati, prohlednouti jen to, co se i podle katalogu hlásilo za

české: ostatní spoustu nutno bylo ostaviti příštímu ohledání a prozkumu Taktéž ovšem i knihovny ostatní, zejmena knihovnu duchovní akademie katolické, v které jest kořist polská z Vilna, dále knihovnu akademie nauk, do které jest velice obtížný přístup i domorodcům, knihovny rozmanitých ministerstev, rukopisy Eremitáže atd., nemluvě ani o Moskevských knihovnách, jako o knihovně Rumjancovského musea a j.

V tomto smyslu, informačním, dosáhla také má cesta úplně svého cíle; je nyní jisto, že ve Švédsku kromě tisků jiných památek literatury české není; za to ovšem tím více nutno zkoumati knihovny ruské, mezi nimi zejmena carskou veřejnou. Šestinedělní zkoumání objevilo již na ***padesát*** českých rukopisů, řadu důležitých tisků; podrobnější prozkoumání zajisté že v tomto rámci objeví ještě více. Otisky a výňatky důležitých textů XIV. a XV. století přinese má zpráva Akademii, kam také laskavého čtenáře, o podrobnosti se zajímajícího, tímto odkazuji.

Jako skoro každému poutníku v cizině nabízí se samo srovnávání s domácími poměry a zároveň buď hubování (a to valnou většinou) na okolnosti domácí nebo návrhy na zlepšení. Dotekl jsem se již ve svých výkladech shora této věci a chci ke konci podati také své »reformní návrhy.«

Naše česká literární produkce již sama sebou musí nehleděti k dvěma velikým větvím našeho národa. Literatura česká v Americe a literatura slovenská v Uhřích vymyká se úplně naší kontrole. Tyto dvě větve nemůžeme doma stopovati s bibliografickou úplností, jen nejdůležitější jejich výtvory můžeme registrovati. Můžeme tedy míti zření jen k české literární produkci, pokud se jeví v zemích koruny Svatovácslavské a ve Vídni. Pro tuto literární produkci je střediskem, kde všechno se schází, Vídeňská c. a k. dvorní knihovna. Avšak tato nemá dostatečné veřejnosti, dostatečného místa pro obecenstvo a — což je nejhlavnější — leží mimo střed duševního života našeho. Tímto středem je Praha; ale žádná z jejích obou velikých veřejných knihoven (musejní a universitní) neshrnuje v sobě veškeru literární produkci českou. Universitní knihovna dostává povinné exempláře pouze z Čech, knihy moravské a slezské putovaly dříve do Olomoucké studijní knihovny, nyní však pro slezské jest opět ustanoveno zvláštní centrum, knihovna německého gymnasia Opavského. Má tedy literatura česká v zemích koruny Svatovácslavské tři střediska úřední (universitní Pražskou, Olomouckou studijní a gymnasijní Opavskou) a jedno neúřední — Pražskou musejní. Z úředních středisk vyhovuje jen Pražská universitní, Opavská gymnasijní je v rukou německých a Olomoucká studijní je knihovna bez čtenářů, jsouc mimo centrum zemské, kterým jest Brno. Že novým požadavkům ani místnosti Pražské knihovny universitní nevyhovují, ukázal v Osvětě před lety velice pěkně její nynější kustos p. Josef Truhlář. Avšak péče o universitní knihovnu náleží universitě a nepochybuji, že oba opravovací orgány Čas a Naše Doba ujmou se nápravy v této příčině s touž bezohledností a rázností jako u institucí národních.

» Nám může zde na srdci ležeti pouze Museum. Je to jediný ústav národní, na který můžeme v té příčině appellovati. Nynější čítárna vyhovuje již mnohem lépe požadavkům novým než dřívější; také správa

knihovny — jsouc i dobrou vůlí našich knihkupců a celého obecenstva namnoze podporována, snaží se vyprošovati si téměř všecko, co česky vychází. Ale toto vyprošování a darování jest ovšem jen neúplné a kusé — a mimo to velikého národního ústavu nedůstojné. Za nynějších okolností politických nebylo by zajisté zástupcům národa českého těžko dosáhnouti na sněmích koruny české nebo v říšské radě nařízení nebo zákona, kterým by byli tiskaři v zemích koruny české zavázáni dodávati po dvou exemplářích každého díla knihovně musejní. Kdy by snad Němci a Poláci (Těšínští) nesouhlasili, bylo by možno omeziti se jen na díla česky psaná — proti takovému nařízení, aby Čechové v Čechách, na Moravě a ve Slezsku odváděli své knihy své národní knihovně, zajisté by se těžko zdvihl odpor — a přec bylo by to zařízení váhy ohromné. Jak slabě jsou v té příčině naše knihovny opatřeny, svědčiž aspoň tolik: důležitý Brněnský časopis Obzor není v žádné Pražské veřejné knihovně, Bartošovu Skladbu opatřila universitní knihovna teprve na moji žádost atd. Toto nařízení bylo by jedna z oněch »koncesí,« které nic nestojí — a již proto nepochybuji, že by se ho mohlo dosíci.

Druhé přání týkalo by se musejní čítárny. Nynější čítárna snad by vyhovovala, kdy by se k ní přidal jeden zákaz. Je v ní nyní trochu příliš veřejnosti; chodíť do ní také malí hoši, čtou si tam různé humoresky, povídky o Indiánech, deklamanky a bajky o hodných zvířátkách atd. Jejich kontingent je hodně veliký, ale je, myslím, čítárně jen na škodu. Museum není takový ústav, aby chodili se do něho školáci dívat na obrázky a smát se Tůmovým historkám z českých mlýnů. Tím nikterak nemyslím, že by se té drobotině měl vůbec přístup do knihoven zakázati; nikoliv, ať si jdou do městské knihovny, do bibliothéky Průmyslové Jednoty, do rozmanitých obecních knihoven — tam ať si čtou a ať se baví po libosti. Čítárna musejní knihovny, která přec určena je ku práci a ne k zábavě, budiž, podobně jako universitní knihovna, otevřena jen dospělým a žákům vyšších učilišť — děti obecných a měšťanských škol, žáci nižších gymnasií a reálek, učňové atd. buďtež z ní zásadně vyloučeni. Tento zákaz měl by také tu výhodu, že nic nestojí — a přec by práci nesmírně ulehčil.

Kdy by pak obě věci byly provedeny, dala by se zajisté v čítárně zříditi referenční knihovna, z které by čtenáři sami si mohli knihy vybírati a čísti. Do této příruční knihovny, zřízené asi podobně jako Štokholmská shora popsaná, daly by se hlavní slovníky, mluvnice, atlasy, konversační lexika, dějiny literatur, dějepisy atd., duplikáty knihovní. Duplikáty krásné prosy vůbec bylo by možno, pokud nemají vyšší ceny, prodávati dražbou, a tak by bylo možno uhraditi i neveliký náklad, jehož by zřízení této příručné knihovny vyžadovalo.

Nepochybuji, že správní i dozorčí orgány musejní knihovny všimnou si těchto skromných přání, jako všimli si a vyhověli přání r. 1893 mnou projevenému v příčině odpoledního navštěvování knihovny, a že pokud bude možno, jim také vyhoví. Jsou učiněna optima fide a netýkají se nijak osobností.

Katastrofa.

Vlastní zkušenosti a paměti

Josefa Alex. svob. pána **Helferta.**

1.

Na říšském sněmu v Kroměříži mělo počíti rokování o návrhu základních práv. President Strobach zahájil sezení dne 4. ledna sdělením, že k generální debatě zaznamenáni jsou řečníci *contra* poslanec kremžský JUDr. Wildner, *pro* poslanci Borrosch, Szabel a Klaudy. Právě chtěl vyvolati Wildnera, an hrabě *Stadion* z ministerského křesla vstal a ve jmenu veškerého ministerstva za slovo žádal. I přednesl ono vyjádření proti zásadě v § 1. návrhu směřující, o němž v poslední ministerské poradě uzavření učiněno bylo.[1])

Tohoto kroku ministrova, tohoto ministerského vyjádření ve sněmu naprosto se nikdo nenadál. Za úplného ticha vyslyšána jsou ministrova slova; mušku by bylo bývalo slyšeti v sále; žádná ruka k potlesku se nepohnula, ale také žádného znamení nechvaly nebylo; tak hluboce byli sněmovníci závažnou opravdovostí toho, co slyšeli, dojati.

President, jako by případ ten pokládal za odbytý, přešel k dennímu pořádku a vyvolal podruhé Wildnera na tribunu. Co *Wildner* pronesl, bylo tak nejapné, že se sněmovníci namnoze smáli, ano i syčeli. Ale žádný na něho dále nedbal, všecky tížila váha slov Stadionových, i byli tomu od srdce rádi, že *Borrosch*, jenž po Wildnerovi měl řečniti, na tribunu vstoupiv propověděl: »Co jsme právě z úst ministrových slyšeli, jest tak velice vážné, že v tomto okamžení naprosto není možno rokovati dále. Pročež navrhuji, aby rokování se přerušilo, vyjádření ministerské aby se vytisklo a členům rozdalo, nejbližší pak shromáždění aby bylo dne 8. ledna.«

Následovaly dni prudkého rozčilení a nepokojného pohnutí; i mnohých konservativců zmocnila se rozkvašenost proti vládě. »Totě neslýcháno,« pravilo se, »volnost porady takto obmezovati, mínění zástupců lidu takto zúžovati!« Kdy by mladý náš konstitucionalismus byl měl více parlamentární rozvahy a zkušenosti, bylo by se muselo říci, že se vláda zachovala loyálně a správně, jestliže, chtějíc vyhnouti se nepraktickým a bezužitečným debatám, napřed zcela upřímně vyslovila, nač by mohla přistoupiti, nač ne. Avšak poslanci byli z Vídně příliš navyklí myšlence, že ústavodárný sněm jest »suverenní« a že ve svých poradách a sneseních jest nedotknutelný; proto také onen krok vlády pokládali upřímo za útok na nadpráví sněmu.

Sněmovníci sami sebe víc a více rozpalovali. Téhož dne večer shromáždil se slovanský klub, a tu vytryskovaly nejpodivnější návrhy. Někteří pravili, že třeba vesměs opustiti sněm říšský, jíti domů a svolati voliče, aby voličové sami věc tu rozhodli. Jiní pokročili ještě dále, míníce, aby lid svolán byl do zbraně, aby se mu do rukou daly cepy

---

[1]) Viz Osvětu 1896, str. 447.

a kosy; doba žeť tomu přízniva, ano v Čechách skoro žádného vojska není. Ale nejí se chléb, jak je horký z pece! ***Brauner*** vyjádřil se ke Klaudymu: »Naši lidé jsou jako hřebec do vozu zapřažený. Přijdouli mu opratě přes ocas, vyhazuje, mlátí přes prostraňky, i nelze ho upokojiti; popusť opratě a dej je do pořádku, i jde zase jako dobrák svým obvyklým krokem.«

I byl večer i bylo ráno. Krev se pokojila; v slovanském klubu již nehromováno; jen se horlilo a hubovalo. Členové klubu, od ministrů rádi vídaní, jako Přibyl, Wocel, Jonák, zváni jsou zrádci národa. Strobach, za posledních dnů appellačním radou v Praze jmenovaný, měl za to, že nesmí prve jíti k ministrovi práv se děkovat, dokud nebude rozpor mezi klubem a ministerstvem vyrovnán.

Ale záležitost tato netýkala se pouze slovanského klubu; byla jí dotknuta celá říšská rada. I zdálo se, že nejpříkřejší rozdílové mezi stranami mizejí; slovanská pravice sblížila se s německou levicí; bylo míněno, aby se stal společný krok proti ministerstvu. Ale znenáhla dostavovaly se rozpaky a rozvahy. Ministerstvo nehodlalo postavení své závislým učiniti od toho, budeli § 1. přijat nebo nebudeli přijat: ***kabinetní*** otázky tedy nebylo, ale nebyloli spíše otázky ***říšského sněmu***? Staneli se roztržení, zdaž pak nepraskne spíše říšský sněm? Toho poslanci přece dopustiti nechtěli, nejméně levice toho žádala, dobře vědouc, budeli dnes říšská rada rozpuštěna, že zítra sáhnou soudy na četné členy z jejího středu.

* * *

A takž v zasedání dne 8. ledna mnoho prachu vystříleno, ale do povětří; bylli kdo raněn, byli to střelci sami; zabit nebyl nikdo. ***Pinkas*** napsal osvědčení, jež přijali skoro všichni členové slovanského klubu i veškera levice; podpisů bylo 178. Osvědčení toto přečteno hned na počátku sezení; zněloť takto:

> »Vysoké říšské shromáždění osvědčuje, že s politováním spatřuje, kterak vyjádřením od ministerstva proneseným dne 4. ledna 1849 před početím rokování o § 1. návrhu základních práv, podle něhož projev smýšlení sebe loyálnějšího při hlasování o tomto paragrafu nebude již výkonem svobodným, nýbrž toliko výrazem mínění vynuceného, svobodné mínění ohroženo jest, což netoliko obsahem, ale i formou a odůvodněním onoho vyjádření nepřístojno jest vážnosti svobodných zastupitelů národa a protivno onomu postavení, kteréhož se ústavodárnému říšskému sněmu císařským manifestem ze dne 16. května a 6. června 1848 dostalo.«

Toť bylo votum nedůvěry ***in optima forma!*** Ale takovým votem to přece zase býti nemělo, vždyť vládu přece nechtěli podlomiti, ani se s ní znepřáteliti, nechtěli se vydati v nebezpečenství, že by vláda sněm poslala domů. A takž Pinkasovi, jenž jako první řečník osvědčení měl zastávati, byla úloha tato velmi lehtivá a nad míru těžká. On v řeči své objevil vtipu i duchaplnosti plno a plno, opět a opět dostalo se mu pochvaly shromážděných, avšak byla to přece jen zručnost umělce na provaze, byl to přece jen zábavný tanec mezi vejci! Na mi-

nisterstvo dorážel důtklivě, zadávaje mu ránu po ráně, ale ruce měl při tom v rukavičkách z měkkého sametu i opět a opět opakoval, že mu nejde o to, aby ministerstvu projevena byla nedůvěra; vláda že může býti jista loyálním smýšlením sněmu.

Jinak *Fischhof*. Pamatujeme se,[1]) že by byl rád zůstal ministerním radou v ministeriu vnitra a Stadion že s tím byl srozuměn, ovšem, jak se samo sebou rozumí, pod tou výminkou, že Fischhof přizná se k zásadním názorům vlády a svého radikálního stanoviska se vzdá. Trvalo to kolik neděl, nežli Fischhof, nechtěje svého politického smýšlení měniti, podal resignaci, kterouž vláda také přijala. Toť stalo se v těchto dnech, a takž Fischhof jal se mluviti, stanovisko ministerstva, též i jeho politiku zamítaje od počátku až do konce, jmenovitě pak broje proti obměňovacím návrhům Helfertovým, jichžto ustanovení jsou prý tak roztažitá, že by se v nich čtyřspřežným vozem mohlo jezditi. Celá jeho řeč měla ráz hanlivý, jehož v tomto okamžení ani přátelé jeho neschvalovali. Z lavic levice zazněla jen jednotlivá bravo, na pravici hlučně volal mu pochvalu jediný *Klaudy*, tento »politický polisson,« jakž mu někteří říkali, nebo »na česko přeložený Goldmark,« jakž ho nazývali druzí. *Schuselka*, tedy jeden z Fischhofovy strany, jakožto generální řečník výslovně káral, že poslanec Matzleinsdorfský dokonce nemluvil ve smyslu většiny levice, kteráž naprosto nemíní aniž chce nedůvěřovati hned předem ministerstvu a proti politice jeho v celku se vyjadřovati. Také Pinkas ohradil se proti nájezdům Fischhofovým: »Nemohu než velice toho litovati, že pan poslanec, jenž hned po mně mluvil, převrátil loyální směr mého návrhu.«

Jediný řečník, jenž měl té odvahy, aby bez obalu vyslovil se proti navrženému osvědčení 178 poslanců, byl *Gredler* jakožto řečník ve jmenu centra. Spojení pravice s levicí nazval »nepřirozeným;« obava o zkrácení volného slova že jest zbytečna; slova Pinkasova a Schuselkova, od nich opět a opět pronesená, že nechtějí vládě dávati votum nedůvěry, že jsou ledabylá; budeli osvědčení sněmem přijato, že to bude skutečně výrazem nedůvěry! S velikou zručností dovedl oběma stranám sněmovním lichotiti: »Obáváte se, že svoboda řeči bude zkrácena? Nuže, pánové, dnešní řeči jsou důkazem opačným, takových slov jako dnes již dávno neslyšeli jsme v tomto domě. (Pochvala.) Obáváte se zastrašení? Což pánové na levici, kteří v říjnu za hřímání děl zůstali ve Vídni, vypadají tak, jako by se snadno dali zastrašiti?! (Velká pochvala na levici.) A vy, pánové z pravice, vy, kteří máte úplnou důvěru svého národa, máteliž se obávati, že voličové vaši pochybují o dokonalé svobodě mínění a řeči, že byste vy přišli v podezření, že se ministerským vyjádřením dáte snad zastrašiti?!« (Velká pochvala v pravo i v centru.)

Návrh Pinkasův byl v opise již před sezením ministerstvu sdělen. Nevím, staloli se k vyzvání Stadionovu nebo z mého vlastního popudu, že jsem napsal následující opačné vyjádření ministerstva:

»Ministerstvo ve svém vyjádření ze dne 4. ledna t. r. mínilo hájiti právo koruny a tak vyhověti jak svému postavení k trůnu, tak i k národu.

[1]) Viz Osvěta 1894, str. 431.

Tohoto přesvědčení ministerstvo po tu chvíli ani na okamžení se nespustilo.

Jednalo věrně podle svého programu, jenž s rozhodným přisvědčením převahující většiny tohoto vysokého shromáždění byl přijat. Jednalo by zrovna tak, kdy by k tomu kdykoli za jiné některé příležitosti tak jako nyní byla příčina.

Ministerstvo rozhodně zamítá domnění, jako by při tomto vyjádření bylo mělo úmysl porušiti důstojnost samostatných a svobodných zastupitelův národa a vysoké říšské shromáždění obmeziti ve volném pronášení loyálního smýšlení.«

Stadion s mým názorem byl srozuměn, ale formulace byla mu příliš ostrá; i změnil znění těch slov a poukázal obzvláště ku případu ze dne 27. listopadu,[1]) kdež říšský sněm ministerstvu osvědčil důvěru co nejrozhodněji.

Avšak ani slova jeho ani řeč Gredlerova s takovou pochvalou přijatá nebyly s to, aby opposice v odhodlání svém se zviklala. Ano stalo se, že při hlasování kuličkami číslo bílých kuliček bylo ještě větší, nežli číslo podpisů na návrhu Pinkasově. Byloť hlasův 196 pro tento návrh a jen 99 (t. j. hlasy z centra) proti němu.

* * *

Příhodami ze dne 4. a 8. ledna porady o právech základních byly zaraženy. Dne 9. znova se začalo o nich rokovati. Generální debata netrvala dlouho: přikročeno k debatě podrobné, tedy ku poradě o nešťastném § 1. Zapsáno bylo patnácte řečníků *pro*, jednou tolik *contra*, mezi těmi druhými dokonce takoví, co se na vyjádření ze dne 8. ledna byli podepsali a návrhu Pinkasovu hlasem svým přisvědčili. Brauner a Ohéral ze slovanského klubu, Machalski z Poláků, z Němců Demel. Závěrečné slovo měl zpravodaj ústavního výboru *Rieger*. Rieger řečnil skoro dvě hodiny, rázně, ohnivě, úchvatně; slova svá kořenil mnohým odvážným tvrzením a vplítal v ně namnoze ostré výpady proti vládě duchovní i světské. Nastalo hlasování. Návrhů bylo několik, jeden aby zachránil, druhý aby odstranil osudný paragraf. President podal k hlasování především návrh *Ullepitschův* »jakožto nejširší.« Návrh ten byl:

> Paragraf 1. návrhu o právech základních, jelikož nepatří na toto místo, buď vynechán a výbor ústavní buď vyzván, aby proň v ustanoveních druhého oddělení ústavního díla navrhnul případné znění.

Parturiunt montes etc. Toť bylo ne sice výslovně, ale mlčky tolik, jako zamítnutí celého § 1. Kde pak v druhé části ústavního díla měla umístěna býti zásada, která přece bez odporu patřila do části první, ku právům základním? Byl tedy Ullepitschův návrh krokem polovičatým, nesmělým couvnutím. Avšak právě to byla na okamžení příhodná cesta, aby vláda, proti které sněm vlastně nemínil důrazně vystoupiti, přijetím zásady od ní zamítnuté nebyla ponuknuta k boji,

[1]) Srovn. Osvětu 1891, str. 1065.

kdežto zase jistá ostýchavost nedopouštěla sněmu, aby zásadu od něho posud tak vysoce kladenou přímo zamítl. A takž byli všichni rádi, že se našla cesta prostřední, kde si podle svého mínění a mluvení nikdo v žádném směru ničeho nezadal. Hlasováno. Nikdo při tom nenavrhoval, aby se hlasovalo vyvoláváním jmen, jakž se to sic jinak stávalo při návrzích závažných. Jeden z poslanců navrhoval hlasování kuličkami, leč návrh ten nedošel předepsané podpory. Přišlo tedy ku prostému hlasování vstáním a nevstáním. Centrum vstalo jako jeden muž, též tak větší část pravice. President zjistil většinu hlasů, opačné zkoušky nežádal nikdo, a takž byla věc odbyta. Výsledek přijat mlčky, z centra neozvala se žádná pochvala, na levici nepozorováno žádné známky odporu.

2.

Uzavřelli říšský sněm svým hlasováním ze dne 9. ledna mír s ministerstvem? Samo ministerstvo jinak tomu rozumělo. Zadáním obměňovacího návrhu Helfertova dalo na jevo, že má opravdovou vůli, aby společně s říšským sněmem ústavu postavilo na místo. Našloliž ochotu k tomu ve sněmu? Vyjádření ze dne 8. takovou většinou přijaté dokazovalo opak. Dalším pak dokladem tohoto rázu bylo chování slovanského klubu, jenž uzavřel, že na žádný návrh nepřistoupí, jenž by shodoval se s obměnným návrhem ministerským. Nemuseloliž ministerstvo za takových okolností ptáti se, možnoliž *s tímto* sněmem říšským dále?

Zatím nepozorovalo se žádného znechucení ministerského. V zasedání dne 11. ledna dostavili se ministrové všickni. Také knížete *Schwarzenberga* bylo tu vídati jednou, dvakráte; přítomnost jeho vždy vzbuzovala jistý respekt. Ale potom následovaly dni, že se na křeslech ministerských neobjevil nikdo, anebo že přišel ministr jeden jediný, Bach nebo Stadion nebo Thinnfeld.

Ovšem, oč se nyní ve sněmu jednalo, nebylo právě zajímavo, ani ministrům, ani poslancům, ba ani národům rakouským, těmto nejméně. Mluvilo se bez konce o přirozených právech lidských, o svobodě ústavní, o »státu právním« proti předešlému »státu policejnímu.« Že by ministerským vyjádřením ze dne 4. ledna zkráceno bylo volné pronášení mínění, o tom nebylo ani potuchy. Levice byla sice v celku tišší nežli svého času ve Vídni; ale to mělo příčinu docela jinou než ono vyjádření ministerské. Nejprudšími řečmi skoro napořád vynikal *Rieger* jako zpravodaj, ovšem to byly také řeči nejzajímavější. *Schuselka* opět a opět mluvil, aby interpelloval ministerstvo v příčině stavu obležení, v příčině odsudků k smrti atd., při čemž býval obyčejně velmi nakvašen. Leopold *Klaudy* byl opravdový *ex libro doctus*. V sále sněmovním dělila mě od něho toliko chodba, tak že jsem ho dobře vídal denně se sešity v červených obálkách: byl to »Staats-Lexikon« Rotteckův a Welckerův, vycházející právě v druhém vydání po sešitech; z těch Klaudy čerpal hojnou moudrost pro každou svou řeč. Vždy tu bylo hlavní slovo »svoboda« a přídavné »svobodný.« Dr. *Gredler* na-

podoboval ho jednou, an ve sněmovní síni řečnil, v čítárně před některými kollegy: »Svobodné slovo svobodného zástupce svobodných národů« atd.

* * *

Život společenský v Kroměříži byl jednotvárný, jeden den jako druhý; dopoledne zasedání buď ve sněmovně nebo ve výborech; poledne v restauraci sněmovní, v hostinci »u Slunce« a j.; podvečer procházka pod šírým nebem, buď o samotě nebo ve společnosti; potom zase v restauraci nebo doma.

Málo kdy přihodilo se co kromobyčejného, jako dne 18. ledna, dle řeckého kalendáře o sv. Třech králích. Biskup *Jachymowicz* světil vodu pod šírým nebem na řece Moravě v arcibiskupském parku. *Izaszkiewicz* assistoval, Kroměřížská národní garda byla čestným průvodem. Byla to krásná slavnost, jížto obcovali skoro všickni poslanci a množství lidu z města a z okolí; takového svatého obřadu posud neznali. Po slavnosti spěchali mnozí z lidu, aby do nádob nabrali vody od biskupa svěcené.

Obměnou v jednotvárném denním životě bývalo večer divadlo. Cestující divadelníci dávali malé veselohry a frašky, jako Nestroyovo »Einen Jux will er sich machen«. Někdy dávali také vážné hry: Birch-Pfeifferové »Dorf und Stadt«, podle Auerbachovy povídky »Die Frau Professorin«; Raupachovo »Schule des Lebens«; Bauernfeldovo »Ein deutscher Krieger«; jistého dra. L. Schubara »Keine Jesuiten mehr!«

V české společnosti byl veselým kumpánem profesor *Koubek*, světem prošlý, sečtelý, mnohovědný. Na obličeji jeho málokdy bylo vídati mráčků, oči jeho blýskaly vždy vesele, řeč jeho oplývala vtipy, jmenovitě pak citáty. Při tom se s každým přátelil, i s nejhoršími němčoury z levice. Jednoho dne, když byl s Füstrem na procházce, potkal je *Tomek*. Zastavili se. Koubek po česku oslovil Tomka a mluvil samé veselé věci, kteréž se také dotýkaly duchovního jeho společníka, ovšem bez jmena. Tomek dal se do smíchu, Koubek pak zcela dobromyslně obrátil se k Füstrovi a řekl po německu: »Du verstehst doch böhmisch, Bruder! Du bist ja auch ein Slave!« Füster překvapen přisvědčil s vynuceným úsměvem. Toť se ví, že ani slovíčka nerozuměl, co Koubek o něm mluvil.

O tyrolských poslancích všelicos bylo by vypravovati. Byliť skoro napořád mužové rovněž důkladní jako bodří, veselí a vtipní. Při tom byli tito synové hor dětmi požehnáni až ku podivu. Jednou tři z nich seděli večer v hostinci, a tu vyšlo na jevo, že dohromady měli třicet dětí. Jeden z nich *Hellrigl* z Bruneka měl toliko jedno, ale za to Insbrucký *Hasslwanter* měl jich dvanáct a Vorarlberský *Ratz* dokonce sedmnáct. Když pak po roce nebo po dvou dostal Hasslwanter třinácté, psal Gredlerovi: »Duch jest ochotný, ale tělo — silno!«

Nejveselejší mezi svými krajany byl dlouhý *Strasser* ze Schwatze. Pohříchu byl komický též na řečništi i bylo mu slýchati mnohou výčitku od nich, když bez přivolení jejich řečnil a při tom cos nevhodného pronesl. Strasser byl pln šprýmů, uměl znamenitě nápodobovati a po jiných se tvářiti; ve vypravování veselých kousků byl nevyčerpa-

telný, a těch sám zažil i ponejvíce sám jich byl účasten. Jeden příklad! Když byl v praxi u soudu v Lienzi, žil tam lékař, o kterémž se mluvilo, že jeho nemocní netrpívali dlouho. Měl na domě štít se svým jmenem: »Georg Steiner, Doctor der Medicin.« Jednou z rána bylo pod tím křídou napsáno: »Gehts nur keiner einer (hinein), 's wird a jeder hin.« Doktor pln zuřivosti běžel k soudu. Strasser slíbil přísné vyšetřování, ale nebylo výsledku — neboť Strasser sám byl nočním písařem těch slov!

S Tyrolany mnoho jsem obcoval. *Gredler* zamiloval si mě i obeznámil mě s nimi. Je to také zvláštní nárůdek tito Tyrolané; jich »Landl« jest jim nade všecko; kdo není v Tyrolích zrozen, toho pokládají za cizozemce. »Přeju tobě štěstí k tvému zasnoubení,« pravil jeden Inspručan k druhému, »a to s domorodkou!« »Děkuji za přání, ale Tyrolka moje nevěsta není; otec její je Šváb.« *Nota bene*: otec nevěstin byl již od čtyřiceti let v Tyrolích, nevěsta sama narodila se v Inspruku! Mravnost a poctivost v Tyrolích panuje, až na výminky, kterých je všude. Můj kollega Michel, jsa profesorem v Inspruku, povídal kdysi, jak přišla kuchařka z trhu a vypravovala paní, že byla někde pokladna oloupena, i doložila: »To bezpečně neudělal nikdo z našinců.« Ale náhodou byl to tenkráte přece jeden »z našinců«. Ostatně poctivost tato není bez jistého nádechu chytráctví; Vintschgauští jsou proto zvláště pověstní, že všelicos »najdou.« Spatřil jeden na kamnech podkovu: »Tuto šla jistě jednou silnice,« i zastrčil podkovu; co se »najde« na silnici, to prý se smí vzíti. Nejvíce mě bavila četná rodinná jmena, jakých málo kde bývá: Schönafflinger, Oberlindober, Jobstreiwitzer, Tschurtschenthaler, Turneretscher, Unterstrumpflehner, Mitterwurtzner a j.

* * *

Kdykoliv jsem byl v Kroměříži, býval jsem pravidelně v zasedáních sněmu přítomen, vydržel jsem od počátku až do konce a nikdy jsem se nezdržel hlasování. Prací v odděleních zpravidla neúčastnil jsem se; do výborů dostavoval jsem se jen, když jsem jako zástupce vlády byl pozván. Ve sněmovně řečnil jsem málokdy, ježto jsem chtěl mluviti jen při takových paragrafech ministerského obměnného návrhu, kteréž svým zněním zcela byly po mé chuti.[1])

Tak to bylo při § 2., jenž podle návrhu ústavního výboru zněl:

»Všecka nadpráví stavův jsou zrušena.

Šlechtictví od nynějška nemá ani udělováno ani uznáváno býti.«

To byla pastva encyklopedistům à la *Borrosch* a nezkušeným doktrinářům à la *Klaudy*; oba mluvili mnoho a mnoho o tomto »závodu rozmaru a nerozumu,« sypali na šlechtu všecky možné stížnosti i velebili jakožto vrchol politické moudrosti zrušení a odstranění její. Nešika *Sierakowski*, sám szłachcic, všecko zlé tohoto světa odvozoval od šlechty, »od římských patriciův až po barony středověké, od benátských nobili až po naše časy.« Také *Szabel* prohlásil se proti šlechtictvu, žádaje jeho zrušení, ač nemohl popírati, že lid sám takového

[1]) Osvěta 1896, str. 454.

zrušení ani nežádá. Právě v ty dny, co se v Kroměříži rokovalo o § 2., sbírány ve Vídni mezi měšťanstvem Vídeňským podpisy k císaři, aby odepřel sankci, kdy by sněm říšský uzavřel snad zrušení šlechty. Mně se tento požadavek liberálů zdál býti nesmyslem. Kterak rušiti, co se od staletí vžilo v lidu? Což páni poslanci myslili, že takovým diktátem na roveň postaví chalupníka a drvoštěpa s knížetem Kinským anebo Lobkovicem? Rovnost před zákonem, to ano; všeliké nadpráví, jež jest na odpor této zásadě, nechať padne; to ano! Ale zděděná jmena, tituly, erby ponechány buďte šlechticům, poněvadž jim toho žádnými dekrety odníti nelze, nehledíc ani k tomu, že to není na ujmu ústavní svobodě.

Zakončil jsem řeč svou těmito slovy: »Přál bych, aby ústava, kterou nyní budujeme, nebyla žádným posupným hradem, kde by některé třídy obyvatelstva před branou odháněny byly hromovitými výrazy na vchodu do Dantova pekla napsanými: *Lasciate ogni speranza voi ch'entrate!* Přál bych, aby naše ústava byla přívětivým domem, jejž by osoby všechněch stavů rády pozdravovaly slovy, kteráž se čtou na klášteře Kremsmünsterském:

Dies Thor soll gastlich jedem offen stehn,
der freundlich mag durch selbes gehn.«

Ale slova má zůstala, jak jsem předvídati mohl, bez účinku. První věta § 2.: »Všecka nadpráví stavův jsou zrušena,« přijata jest jednohlasně. Při druhé větě: »Šlechtická vynamenání kteréhokoli spůsobu nebudou od státu ani udělována ani uznávána,« žádáno bylo za hlasování kuličkami. Výsledek byl: 231 hlasů pro zrušení šlechtictví, 84 proti němu.

3.

Že jsem parlamentárních prací tak málo se nyní účastnil, toho příčina byla též, že záležitosti mého ressortu víc a více vyžadovaly práce. Mnohdykráte nesl jsem akta do sněmovny a studoval je, toliko na půl ucha poslouchaje krásné i nekrásné řeči, mluvené s tribuny. Tímto spůsobem bylo lze všelikteré záležitosti vyřizovati. Takž přišla mnohá věc buď na místo nebo byla připravena, jako na př. disciplinární řád pro studentstvo; podmínky k dalšímu užívání stipendií a osvobození od školného na universitách, ježto posavadní půlroční zkoušky byly zrušeny. Naprosté vyloučení ze studií nemělo se díti leč s přisvědčením ministeria.[1]) Výnosem ze dne 16. ledna (ŘZ. č. 91) upraveno prozatímně studium zvěrolékařské. Sám pracoval jsem o návrzích co do platů kollejních, co do docentur soukromých a j.

Avšak tím nebylo vše odbyto. *Exner* ustavičně domáhal se, abych přijel do Vídně, poněvadž právě nejdůležitější věci nemohou odbývati se pouze dopisováním. Takž jsem čtvrtý den po své řeči, již jsem v příčině šlechty měl, odejel z Kroměříže; dne 20. ledna byl jsem ve Vídni. Ubytoval jsem se tentokráte v hostinci »u krále uherského« v Schulerstrasse. Jednání sněmovních ani jsem nepostrádal aniž jsem

[1]) 3. a 4. ledna 1849 ŘZ. č. 68, 85.

čeho tratil, že jsem při nich nebyl. Měl jsem umíněno, že teprve při § 15. budu mluviti; jakožto někdejší profesor práva kanonického nemohl jsem se tomu vyhnouti, abych neosvědčil stanovisko své v otázce církevní. Co se zatím dálo v Kroměříži, o tom mě stále zpravoval baron *Riefel*.

Ve Vídni pracoval jsem denně se svými referenty, hlavně pak s Exnerem, jemuž především záleželo na tom, aby universita Vídeňská zase byla otevřena. Avšak guvernér městský nechtěl o tom ani slyšet. *Welden* kladl jednu výminku za druhou. Žádal, aby se mu předem předložily podrobné seznamy studujících, kteří by se k přednáškám hlásili; seznamy tyto chtěl důkladně prozkoušeti a jmena těch, kteří se byli bouří r. 1848 účastnili, vyškrtati. To by byla bývala procedura nekonečná! Exner navrhnul: »Universita buď prozatímně otevřena a pak ať se zkouší, jak se zapsaní studenti zachovali; kdo by v tom vyšetřování neobstál, buď navždy vyloučen. Purifikace konati *před* početím přednášek bylo by tolik, jako otevření university o kolik měsíců zpozditi.« Ale ani na tento návrh Welden přistoupiti nechtěl.

V Praze na štěstí nebylo žádného Weldena. Byl tam sice též ostrý generál, universitě a studentům rovněž nedůvěřující a jim nepříznivý jako Welden ve Vídni; ale hrabě *Khevenhiller* nebyl civilním, nýbrž toliko vojenským guvernérem, i nebylo mu ničeho do věcí civilních. Ty příslušely guberniálnímu místopředsedovi bar. *Mecsérymu*, jemuž bylo nejmileji vyhýbati se všemu povyku a jenž také naprosto byl proti všem prostředkům násilným. A takž přednášky na universitě Pražské počaly se sice o něco později než jiná léta, ale v prosinci 1848 a v lednu 1849 byly již v plném proudu, a to skoro tak jako prve: s týmiž profesory, s týmiž předměty, s týmiž posluchači. Výminkou byla toliko fakulta filosofická. Fakulta tato, jak víme, přestala býti přípravnou pro druhé fakulty, měla se státi hlavním sídlem vědeckým. Ještě roku předešlého bylo v posluchárně logiky (I. roku) bez mála 500, v posluchárně fysiky (II. roku) 200 až 300 posluchačů; všickni tito studující dle nového studijního řádu poukázáni byli do lyceejních tříd rozličných gymnasií; v ohromných dvou síních Klementina seděli nyní toliko žáci 7. a 8. třídy akademického gymnasia, tedy v každé ne více jak 80—100.

Ani při druhých universitách nebylo obtíží, co se týče zahájení přednášek; čtení se na všech fakultách počalo a konalo během pravidelným.

* * *

Organisační návrh a též tak i základní práva obsahovala zásadu určitě vyřčenou, že každému národu v mocnářství poskytnouti se mají prostředky ku vzdělání národnosti jeho. Toho dostalo se nyní v skutku národu německému, československému a polsko-rusínskému. Němci měli vysoké školy své ve Vídni, v Hradci a v Inspruku, Čechoslované v Praze a v Olomouci, Poláci a Rusíni ve Lvově a v Krakově; na universitách v Inspruku a v Hradci brán poněkud zřetel i na národnost vlaskou. Toliko jižní Slované, četní Slovinci, Chorváti a Srbové neměli ústavu, kterýž by uzavíral a dovršoval veškero vyučování. Měli

toliko školy obecné a střední, jež měly nyní postaveny býti na základ jich národnosti; kromě toho byla ještě c. k. lycea v Zadru, v Celovci, v Gorici a v Lublani; v Lublani a v Celovci nacházela se také učiliště chirurgická. Ale posavadní učiliště filosofická přešla v sedmou a osmou třídu nově organisovaných gymnasií, a učiliště chirurgická měla býti zrušena, »aby všem státním občanům poskytnuto bylo léčení doktory lékařství i chirurgie jakožto lékaři dokonale v lékařství vzdělanými.«

V zasedání sněmovním dne 24. ledna ozval se v té věci poslanec Postojenský JDr. Karel *Ullepitsch*. Žádal za zřízení university pro jižní rakouské Slovany se sídlem v Lublani. »Lublaň že již nyní má učiliště bohoslovecké, filosofické a nižší učení medicinsko-chirurgické; potřebí tedy toliko doplnění tohoto lékařského učiliště na fakultu lékařskou a zřízení fakulty právnicko-politické, aby universita byla úplna a hotova. Učebních prostředků že poskytuje tam museum přírodovědecké, botanická zahrada znamenitého jmena, chemická laborátoř právě nyní zřízená, kabinet fysikální, bohatá bibliothéka lycejní, bibliothéka historického spolku spolu s antiquariem a sbírkou numismatickou, klinika lékařská i chirurgická, porodinec a dům nalezenců, konečně škola veterinářská. Ústavy tyto velice budou pomáhati ke zřízení university a značně mírniti náklad na její zřízení.« Řeč svou zakončil Ullepitsch otázkou k ministeriu vyučování: »Míníli pracovati ke zřízení university v Lublani?«

Bylo mně uloženo, abych na dotaz tento dal odpověď. V zásadě uznával jsem plné oprávnění toho, čeho Ullepitsch žádal. Poukázal jsem k tomu, že ministerium vyučování svými posavadními skutky dokázalo a pořád ještě dokazuje, jak opravdově mu jde o to, aby spravedlivo bylo ke všem národům říše. Avšak zřízení úplné university že vyžaduje tolik rozmanitých podmínek i takového nákladu, že o tom nelze přes noc rozhodovati. Také že ústav tak důležitý stojí ve spojení s rozšířením a doplněním veškerého vyučování, že tedy nemůže o něm rozhodnouti se pouze cestou administrativní, alebrž jen cestou zákonodárství. Ministerium že tedy nemůže než v zásadě pronesti, že dokonale uznává důvody zřízení university v Lublani příznivé a že důležitou tuto záležitost nespustí s oka. Jakožto přípravu že ministerium vyučování dalo již nyní povolení, aby se v Lublani přednášky konaly o zákonech občanských a trestních v řeči slovinské.

Officiální odpověď na dotaz Ullepitschův že dá v některém zasedání říšského sněmu hrabě Stadion jakožto prozatímný ministr vyučování.

* * *

Ministerium vyučování mělo zatím opravdu dost co dělati s posavadními universitami. Na všech fakultách třeba bylo zřizovati nové stolice učebné, třeba bylo přivolávati čerstvých sil učitelských, aby vysoké školy rakouské aspoň poněkud zařízeny byly tak, jako od dávných let zařízeny byly university německé. Jmenovitě bylo nutno fakulty filosofické bez mála znova zařizovati. Na stolice filosofie, dějepisu a filologie, mathematiky a nauk přírodních museli býti podle pokroku těchto

věd povoláni spůsobilí profesorové; laboratoria a kabinety, též i bibliothéky posud velmi zanedbávané, musely dostati vydatnějších dotací; třeba bylo zařizovati semináře a cvičebné kursy filologické a historické. Nastávala také ještě jiná důležitá proměna. Mezi posavadními předměty medicínských fakult byly též přírodopis všech tří říší, lučba, anatomie a fysiologie, vesměs nauky ne vlastně lékařské, nýbrž takové, jež podávají theoretický základ vzdělání lékařskému. I měly býti z medicínské fakulty vyštípeny a fakultě filosofické přičísleny.

Jiná záležitost hýbala tehda vědeckým světem, totiž zřízení přiměřených a úplněji opatřených hvězdáren, aspoň při větších universitách; ve Vídni a v Praze nacházela se observatoria na místech nanejvýš nepřiměřených. Referentem byl Marian *Koller*, ondy ředitel hvězdárny Kremsmünsterské, muž z té příčiny o věc velice zaujatý. Ve Vídni vyhledáno zcela příhodné místo za linií Hernalskou; ale tato vzdálenost od středu města nebyla po chuti rodině tehdejšího astronoma,[1]) a takž z té strany činěno hojně námitek proti oné volbě, bez jinakých přiměřených návrhů. V Praze pomýšlelo se z počátku na t. zv. Marianskou hradbu. Ale »všemohoucí vojsko,« psal mi *Kuneš*, bylo proti tomu, jakkoliv nestranní důstojníci fortifikační *sub rosa* přiznávali, že by hvězdárna v těch místech dokonce nevadila účelům vojenským;« také on, Kuneš, »při historickém bombardování Prahy« viděl, že bašta, o niž tuto šlo, vojskem ani obsazena nebyla. Již od roku 1804 (psal Kuneš dále) astronomové Pražští všemožně se vynasnažovali, aby dostali novou hvězdárnu; ale marně. »A přece je věc tím důtklivější, protože Rakousko v této vědě je daleko pozadu za jinými státy, ani Turecko nevyjímajíc, kde právě novou hvězdárnu staví.« Že pak to nešlo s Marianskou hradbou, voleno místo nad Bruskou, tou stranou k císařské zahradě, kdež dvorský erár měl rozhodné slovo. A tak se ta věc vlekla a vlekla.

* * *

Mezi profesory na našich universitách bylo několik, kteří patrně nemohli vyhovovati zvýšeným požadavkům vědy. Pravil jsem již, že jsme nechtěli jíti po příkladě Feuchterslebenově a jednoduše jich propouštěti. Pokudž sami dobrovolně nechtěli na pensi, nechali jsme jich na jich místech, starajíce se o to, aby jim po bok postaveni byli mužové zdatní, ve svém oboru dokonale vyspělí. Při všem tlaku duchovním, jenž za předešlých vlád všelikému volnějšímu hnutí na našich vyšších učilištích vadil, vzdělalo se na nich přece mnoho zdatných učenců. Těch bylo nyní záhodno užiti podle jich vědomostí a spůsobilosti. Profesor lučby v Praze Josef *Redtenbacher* měl býti povolán do Vídně, kde se mu rozevřel obšírnější kruh působnosti. Geniální *Endlicher*, rovně zběhlý ve filologii jako v naukách přírodních,[2]) nabídnul se, že bude čísti o Tacitovi; jakožto člen akademie nauk nepotřeboval k tomu žádného zvláštního přivolení;[3]) ale že se s ostatními akademiky roz-

[1]) Karel Ludvík šlechtic *Littrow*, syn a nástupce slavného Josefa Jana, rodilého z Horšova Týna.
[2]) Viz Osvětu 1895 str. 297.
[3]) Osvěta 1896 str. 522.

kmotřil, vystoupil z akademie. Františkovi ***Miklosichovi*** měla býti zřízena stolice slavistiky na universitě Vídeňské. Jednu chvíli pomýšlelo se pro ni na Jana ***Kollára***, ale Kollár byl ve vážné vědě přece příliš dilettantem; byl by se spíše hodil pro pěknou literaturu. Dilettantem ve filologii byl vlastně také ***Čelakovský***, ale on pro Prahu měl příliš velkou důležitost, i nemohli jsme ho pominouti. [1])

Také v oborech bohoslovných bylo dosti dobrých sil. Jmenuji toliko doktora bohosloví a filosofie Šebestiana Brunnera a doktora bohosloví a filosofie Jana Michala Häusle. ***Brunner*** v té době, kde všemu hrozilo rozpadení, založil »Wiener Kirchenzeitung« a neoblomně, důvtipně a duchaplně zastával v ní práva církve proti všem útokům na ni činěným. Rozeznáváme církev učící a církev bojující (***ecclesia docens, ecclesia militans***). Brunner byl bojovníkem první třídy, ale právě tato úsilná neoblomná povaha vedla k osobnímu sporu mezi ním a konsistoří. Zde by bylo nemístno vyšetřovati, kdo byl práv a kdo křiv; dosti na tom, že za takových okolností nebylo lze povolati ho na učebnou stolici na universitě Vídeňské. Dr. ***Häusle***, druhý studijní direktor na Augustineu, byl věrným soubojovníkem Brunnerovým i pilným spolupracovníkem Kirchenzeitungu. Také Häusle zastával práva církve, avšak sporům s osobnostmi se vyhýbal, jemu šlo jedině o věc. Nejpřednějším účelem byla mu reforma studií bohoslovných, rovněž jako slavnému profesorovi Janu Křt. Hirscherovi ve Freiburce, s kterým se v náhledech svých shodoval. Häusle byl mi co nejvřeleji doporučen doktorem Aloisem ***Fischerem***, toho času místodržícím v Linci. Häusle že má bohaté vlohy i vědomosti, tak mi psal milý můj přítel »Alf« — jmenoval jsem ho tak, jako on mne »Helf« —, že jest muž rázný, zmužilost svou že dokázal za dnů říjnových, an v obecní radě odpíral přílišnostem revolucionářů; že by bylo dobře užiti ho při obnově studií, zvláště fakulty bohoslovecké. Häusle představil se mi i podal mi dvě rozpravy své, otisky z Kirchenzeitungu; dojem osobnosti jeho byl příznivý. Pohříchu však nebyl v přízni u arcibiskupa. ***Milde*** byl rozhodný josefinista, kdežto Häusle byl rovně rozhodným stoupencem nezávislosti církve od státu; obávali se při konsistoři snah jeho reformátorských. Také ***Zenner***, můj referent ***in theologicis***, varoval mě před ním náruživě pravě: »Může být rád, že jsme mu nehodili proces na krk!« Nebylo tedy ani řeči, aby Häusle proti výrazné vůli konsistoře povolán byl do služby. Bylo to právě tak jako v Praze u Frant. Seraf. ***Náhlovského***, o němž Litoměřický biskup ***Hille***, též josefinista, ani slyšeti nechtěl. Tito tři zdární a rázní mužové byli tedy pro naše bohoslovecká učiliště ztraceni!

V oborech světských nebylo domácích sil dosti: muselo se pamatovati na jinozemce. Nabídek a doporučení byla hojnost, jakž o tom již dříve zmíněno. Též i o tom byla řeč, že ***Oppolzer*** měl býti povolán z cizozemska zase domů. [2]) Hrabě Stadion přál si, aby byl povolán ***Fallmerayer*** rodilý Tyrolan; baron Hammer-Purgstall měl v té věci prostředkovati a Fallmerayera se tázati. Ze Stuttgartu hlásil se Wolfgang ***Menzel*** na stolici literatury a krásovědy při universitě Vídeňské. Exner

---

[1]) Srovn. Osvětu 1895 str. 522.
[2]) Viz Osvětu 1895 str. 516, 1896 str. 300 atd.

myslil, že by tím získána byla skvělá osobnost, ale Stadion měl pochyby i chtěl si to rozmysliti. Ve Vídni šel profesor klasické filologie a literatury František ***Ficker*** na pensi; na jeho místo doporučen byl Jeho Veličenstvu profesor ***Bonitz***, který sice své posavadní místo nemohl opustiti leč až po velkonocích. Německý říšský ministr Robert v. Mohl a pruský poslanec ve Švýcarech rytíř v. Bunsen horlivě se přimlouvali za profesora ***Zündela***, jakožto prý znamenitého hellenistu a egyptologa. Toť vše bylo radostným dokladem, že v nerakouském Německu velké naděje vkládali do zvelebení našich universit.

* * *

Tak mně Vídeňské dni moje míjely v pracech úředních. Působiště mé bylo milé i pěkné, konání prací úředních příjemné, ježto jsem se všemi svými referenty byl zadobře. Ale kromě úřadu cítil jsem se osamocena. Veselá mysl moje jaksi mizela. Od mladosti byl jsem zvyklý radostem společenským a obcování s milými přáteli: nyní neměl jsem skoro nic takového. Čeho jsem jediné si mohl popřáti, byl po odbyté denní práci ten onen večer v dvorském divadle nebo v opeře. Bývalli ***Stadion*** ve Vídni, zvával mě, pak toho neb onoho ministra neb osoby ze svého ministeria tu i tam na oběd do hotelu Munschova. Také ***Gredler*** byl ve Vídni; za příčinou své advokatury vyjednal si několikadenní dovolenou ze sněmu. Dne 28. ledna byli jsme Stadion, ***Bach***, ***Thinnfeld*** a já u Gredlerů zváni na »tyrolské knedlíky;« byl tam také hrabě ***Bissingen***, vyhlédnutý za místodržícího v Tyrolích. Na dolejším konci stolu seděly obě domácí dcery, mezi nimi první koncipient Gredlerův dr. ***Weidel***, jenž se s nimi vesele bavil. »Slečno Julie,« ptal se mladší dcery přitlumeným hlasem, »tam nahoře mezi pány sedí jeden vdovec a dva neženatí, kterého byste ráda?« Toť se ví, že ukázala na mne jakožto nejmladšího. »Je mi líto,« pravil Weidel, »ale právě ten není již svobodný.« Veselé zasmání mladičké dcery zaneslo se i k nám nahoru k veliké nelibosti rodičů pro takové chování, ale k ještě větší libosti Stadionově, jenž býval vždy příznivec a ctitel krásného pohlaví. Míval chuďas tak málo veselých okamžiků! Neužil ani divadla ani společnosti; nevěděl než o svém přísném úřadě!

Již jsem připomenul, že mi v mém bureau v Modenském paláci bylo velmi milo.[1]) Ale těm milým místnostem neměl jsem se dlouho těšiti. Již konec listopadu 1848 vyslovil mně ministr obchodu ***v. Bruck*** přání, abych mu těch místností postoupil, ježto jich pro své ministerium potřebuje; že mi za to dá pohodlné místnosti v t. zv. bankohause v Singerstrasse. Jednal o to s Exnerem, a ten mi o tom psal. V bankohause byly pokoje prostranné a světlé, některé byly zrovna jako sály; ale byly v druhém a v třetím poschodí. Hlavní schody byly krásné, ba velkolepé, ale měly 120 stupňů! Do zadních místností chodilo se po užších schodech, ponejvíce točitých, namnoze velice úzkých, »což,« jak Exner psal, »velmi bylo nedůstojno pro ministra.« A takž nabídnutá směna nebyla právě lákavá. Mimo to zastrašilo Exnera dlouhé, až osmi-

[1]) Srvn. Osvětu 1896 str. 294.

denní stěhování, citelná to ztráta času, kde se práce jenjen hrnulo. Jednak ovšem bylo patrno, že nám naše posavadní místnosti budou nepostačitelné. Radové dvorské komise studijní pracovali doma a přicházeli jen k sezení; ale nyní měl každý referent míti své bureau a svoje pracovníky. Což teprve kdy by se počet referentů měl rozmnožiti, jakž bylo skoro předvídati?!

Já se k nabídnuté směně nemohl odhodlati. Ale Bruck nutil a příčinou přesídlení všecko možné sliboval, až jsem konečně povolil. Přípravy konaly se hned, jak jsem zase z Vídně odjel. Exner ujal se té nelibé věci, ale stěžoval si, že mu ředitel dikasteriální direkce Petr ***Schürer z Waldheimu*** dělá obtíže. Já se obrátil na Brucka, upomenul ho na oběť jemu podanou, na sliby mně dané, načež Waldheimovi po státním podsekretáři v ministerium obchodu Michalovi ***Rueszkäferovi*** rytíři z ***Wollenthalu*** nařízeno, aby žádných dalších těžkostí nedělal.

(Pokračování.)

Rector universitatis.

Studie z XVI. věku.

Podává

dr. **Zikmund Winter.**

Byl to velmi vážený pán, hlava veškeré universí. Nic nevadí, že dle statut mohl se rektorem státi třeba také studios (při nejmenším 25letý), jakož bylo v italských universitách ode dávna; studiosovi, když se stal rektorem, vzdávána čest jako starému mistrovi. U nás od vypuknutí husitské vojny nebylo nikdy studentského rektora, až teprve r. 1613 šlechtický synek studující zvolen k hodnosti té. To potom dělo se ještě za několik let. Byla tehdy doba náboženskými protivami a zápasy tak nesnadná, že mistři staroslavné »akademie« Pražské pro větší ochranu připadli na tu myšlenku zvoliti chlapce za rektora. Prvním byl hrabě Julius Šlik. Mladičký rektor při tehdejších poměrech ovšem nemohl býti tuze vážen; protivníci protestantské školy vysoké posmívali se. Ale mistři a členové university mladému pánovi všecku vzdávali úctu. Při installaci mistr Kampanus, básník latinský veleplodný a vzletný, řečnil v aule universitní, že mladý Scipio prospěl u Ticina, výborný že byl Octavianus, když ho jako mladíka volali ke konsulátu, takový též byl Ascanius, jiným jmenem Julius, a takový že bude i tento Julius. Jest prý sice věkem chlapec, ale duchem muž heroitský. V listech svých k vysokým pánům mistři oznamovali, že k napravení a k rozkvětu akademie náleží »majestas« rektorova, a proto prý volili urozeného hraběte, nepochybujíce, že Bůh, jenž chválu svou dokonává ústy dětí, chlapci bude žehnati. Poslední rektor student byl Štěpán Střela z Rokyc, volený r. 1617 o sv. Jiří. S takovými rektory dobře nepochodivše a nadějí na podporu vyšších sklamáni byvše, mistři

zanechali studentských rektorů; doba čím dál tím těžší žádala mužů. Že za chlapeckého rektora vedl správu prorektor z mistrů, toť pochopitelno.

Rektorové pobývali ve své důstojnosti rok. Před sv. Havlem každého roku rektor psal ohlášku všem oudům akademie, mistrům, bakalářům, studentům, aby sešli se k volbě nového rektora, on že složí úřad svůj. Kdo nepřijde k volbě, tomu nikdy ohláška nezapomněla pohroziti peněžitou pokutou. Ohlášku na velikém papíře buď psanou a někdy i tištěnou přibíjel pedellus na vrata kolleje Karlovy a bez pochyby také na dvéře jiných kollejí.

Když se v určitý den a hodinu voličové sešli v síni kolleje Karlovy největší, rektor dosavadní dlouhou řeč míval, v níž po mnohomluvném spůsobě starých dob mluvívalo se o ledačems. Obyčejně byl v řeči obsažen dík Bohu za pomoc v ouřadě a pak široký důkaz, že v obci kde které musí někdo býti, kdo poroučí a vede, a jiní, kteří poslouchají. Rektor Bacháček, astronom bedlivý, rád v řečech svých za příklad přiváděl hvězdy a jejich pořádek v nebeském etheru.

Po vykonaném proslově složil rektor znaky svého úřadu, totiž šat šarlatový, pečeť universitní a statuta. Některý z předních členů universitních poděkoval rektorovi za jeho starost a práci. Pak učená obec musela vyslechnouti řád a zákon o volbě rektorské, aby nestal se omyl od zvyků starodávných a platných. Nejprv vybráni byli ze shromáždění čtyři volitelé. Privilegiem krále Vácslava tři volitelé měli býti vybráni z národa českého, jeden měl zastupovati národy ostatní. Když se Němci proto vystěhovali, ovšem vybíráni byli pak oni čtyři electores z národa českého samotného. Nedlouho před bitvou Bělohorskou vznikla myšlenka, aby jeden volebný hlas dostal se zase »národům.« Za ty cizí národy pak volíval obyčejně některý učitel z Pražské školy německé. Volitelé odešli z hromady do postranní jizby kterékoli pospolu s děkanem fakulty, jenž volbu řídil. Tu se nejprv pomodlili k Duchu svatému za dobré vnuknutí, pak slíbili poctivost při volbě a spravedlnost. Děkan přečetl jmena kandidátů rektorského úřadu a sám dal první hlas. Většina hlasů rozhodla. Obyčejně také hned vykonána volba prorektora i těch, kteří měli býti rektorovi radou. To volení nesmělo pod pokutou trvati déle nežli hodinu. Ale před vypršením hodiny volitelé také nikdy z jizby nevyšli. Děkan latinskou řečí vyhlásil rektora všemu shromáždění slavnostně a jmenem sv. Trojice a na konci ptal se, líbíli se zvolený, nač odpověděno, že se líbí. Nevíme, že by někdy byla hromada vzkřikla, že se nelíbí. Nelíbilali se volba samému zvolenému, mohl se jí zbaviti jen složením pokuty desíti kop míšeňských.

Několik dní po volbě zase scházela se universí, a to k investituře či ke konfirmací rektorské. To byla slavnost universitní, k níž psáváno veliké pozvání všem oudům i hostům. A poněvadž k té slavnosti slušelo čísti zákony a napomínání k mravům, zvoucí rektor již ve svém pozvání nezřídka mnoho promlouval o tom, jak si oudové university mají vésti, napomínával zvláště studenty tuze upřímně a skoro po sousedsku, aby nechali přepychu a cizích hanebných mod krojových, aby netoulali se nočně po krčmách a nechali lenosti.

K slavnosti kollej Karlova bývala horem pádem čištěna, bílena. V nedělský den, kdy se slavnost obyčejně konala kolem 8. naší hodiny ranní, shrnulo se v lepších dobách hojně lidí; přicházeli páni z úřadů zemských, též některý konšel městský, učitelé latinských škol, kněží, kteří měli titul mistrů a tudy patřili k universitě, přicházeli studenti z kollejí, ano dospělejší žáci ze škol farních. Bydlili nový rektor v jiné kolleji nežli v Karolině, mistři přivezli si ho k slavnému nastolení ve voze pěkném, kteréhož sobě ovšem vypůjčili.

V určenou hodinu průvod s rektorem vešel na sál. Vešel rektor starý, děkan, radové universitní, profesorové, za nimi notarius universitní čili písař, pak pedellus, nesa znaky rektorské, a za ním kráčela dvě pacholátka se stříbrnými žezly v rukou a za nimi rektor nový. Všickni v šatě slavnostním; mistři ve svých misterských sukních s doktorskými birýty na hlavách. Všickni usedli. Na povýšené kathedře děkan fakulty zahájil nastolení dlouhou řečí; trvala i hodinu. Po ní přísahal nový rektor, že bude sám v úctě míti zákon a jiné k němu že povede, peněz sobě svěřených že chovati bude na dobro university, že bude věren králi a tomuto království. Kromě těchto důležitých věcí musel ještě přísahati, že je neženat, že je člen university (!), že po ukončení svého úřadu setrvá po celý měsíc v Praze hotov jsa k soudu, kdy by ho kdo z čeho vinil, že pokutou se podřídí svému nástupci a naposled že bude zapisovati do pamětní knihy. Po té mu vydána insignia: pečeť se sv. Václavem, šarlatová epomis, zákony, a starý rektor nebo vicerektor dosadil nového řka, že ho konfirmuje a vyhlašuje. Všickni přítomní údové universitní slibovali poslušnost. Na konec slavnosti nový rektor promluvil. Když pak s nižší kathedry notarius nebo pedell byl přečetl zákony, pozval nový rektor pány přátele na filosofské snídaní nebo svačinu, při které jedlo a pilo se hojně až do pozdních hodin nočních. Kuchařka kollejní měla vždy tuhou práci, a studentští famulové nestačili běhati, obsluhovati a opilé pány domů voditi.

Rozumí se samo, že k filosofskému hodokvasu nebylo pozváno veškero shromáždění; opatrný rektor zvával si, koho chtěl, už kolik dní před tím skrze listy a posly. Býval té doby staré srdečný zvyk, že nejeden z pozvaných, než přišel, poslal k hostině pomoc nějakou. R. 1610 mistr Vlaveryn poslal k tomu celého vepře; učitelé Pražských škol pro dobrou vůli, byť nebyli zváni, také snažívali se rektorovi býti lecčíms vděk: jeden poslal hus, jiný ptáčky, jiný ovoce; městské rady venkovské i Pražské také leckdy přispěly pivem, vínem anebo věcmi k snědku. Slavnost nastolení bývala též oslavována básněmi latinskými, které psali i tiskli profesorové a všelicí přátelé nového rektora.

Od svého nastolení rektor tedy panoval. Statut chtěl tomu, aby se šatem jevil veledůstojně. Biret měl míti v létě jenom hedbávný, ne sprostější, v zimě z nejlepší kožešiny; měl choditi v misterské sukni či reverendě, pod níž ovšem měl šat dle módy, ale vážný. Při slavnostech byl v sukni šarlatové. Tato šarlatová epomis zůstala v starodávném spůsobě až do r. 1655, kdy nařídil císař Ferdinand III., aby Pražský rektor dal si dělati epomis, jako má rektor ve Vídni.

Rektor měl nejprv právo i povinnost, že repraesentoval universitu, kdekoliv́ek toho bylo potřebí: u věcech universitních býval první, před-

sedal hromadě vší učené obce; bděl, aby každý zachovával řád, zvláště studentům několikrát v rok připomínal, kterak si vésti, čeho nechati. Rektorovi nestačilo ono napomínání, které přičiňoval studentům při čtení zákonů, on začasté i ve zvláštních ohláškách studentům přestupky vytýkal. I výtečný Rokycana, když byl r. 1458 rektorem, tuze ostře káral zvláštní ohláškou studenty i bakaláře pro jich lenost a nedbu, hroze pokutou peněžitou těm, kdo by utíkali disputací školských; těm pak, kteří bydlili jako stipendisté v bursách anebo kollejích, Rokycana rektor hrozil, že budou zbaveni stolu, jídla. Z Rokycany hovořila husitská mravní opravdovost, kterouž ještě na léta potom znáti v ohláškách oněch rektorův universitních, kteří byli stavu kněžského. Z těch ještě velmi přísný byl Pavel z Žatce. Tomu se r. 1492 velmi znechutily šaty veselých studentů, byl mu to šat turecký, hazuky, farkaše, nenáviděl řezaných rukávů, košilí barvou a zlatem tkaných, kalhot utažených a jiné mody tehdejší; chtěl, aby studenti nosili se dle statut klerikálně. Také měl za to, že by oudové universitní nemuseli hráti v karty, kostky, kuželky; ženek lehkých též že by měli býti vůbec prázdni. Modní šat, nedbalost, pití a ženky zůstávaly i potom, když mravní horlivost husitská zmizela, pořáde hlavními výtkami v rektorských napomínáních. Jestliže rektor Zahrádka r. 1549 zakazuje pod trestem několika grošů nositi »lancknechty,« a vyčítáli rektor r. 1613 módy španělské, viděti, že ohlášky rektorské honily se s módou, ale zdá se, že nebyly nic platny. Stran nemírného pití jedenkráte r. 1610 rektor Bacháček přirovnal studenty poněkud básnicky ke krokodilu, který běží k Nilu a mnoho pije.

Se svým primátem v universí rektor spojoval právo obhajovati privilegií proti komukoli a udíleti dovolení ke zkouškám, ke gradům universitním. To právo míval dle založení Karlova arcibiskup, ale po smrti husitského arcibiskupa Konrada ujal to právo rektor. Dohled nad školami městskými po vší koruně, nad řády školními, nad učitelstvem příslušel od starodávna také rektorovi Pražské university. Ovšem husitským rozkolem odpadly z jurisdikce rektorské školy katolické. Rektorovi náleželo dosazovati učitele do škol městských i velkých, do měst královských (mimo Budějovice a Plzeň jakožto katolické) i do měst panských — ale tu jen, pokud vrchnost chtěla držeti s Pražskou akademií; dosazoval do měst českých, k nimž ovšem náležela v XVI. věku všecka ta na severu českém, která ranou Bělohorskou, vojnami následujícími a chytrou smělostí přistěhovalých řemeslníků německých se potom zněmčila; na příklad o školu v Teplicích rektor Pražské university staral se ještě r. 1622, když už poslední chvíle samostatné školy Pražské byla nastala; jižjiž chystali se jesuité s dekretem, že škola Karlova náleží jim v pokutě. Že český rektor Pražské akademie do Žatce, do Litoměřic, do Stříbra, do Ústí n. L., do Prachatic i do jiných měst, teď zněmčených, učitele posílával, rozumí se už proto, že ta města byla česká. Kdy by historik směl měřiti starou dobu dneškem, řekl by, že český rektor universitní roku 1612 pomáhal Dubské pod Ještědem germanisovati; chtěli totiž z Dubu, aby jim poslal učitele předního, který umí česky i německy; poslal jim nějakého Němce z Erfurta.

21*

Dosazení učitele od rektora slulo konfirmací. S konfirmacemi rektor dvakrát v rok — o sv. Jiří a Havle — starost míval, neboť v ty časy rok co rok dělo se veliké stěhování učitelstva z místa na místo. Stěhovali se i s žáky, ovšem podle obliby učitelovy — neoblíbeného nechali žáci odejíti sama. V ty časy rektor universitní nedělal takřka nic jiného, nežli že zapisoval, které město se hlásí o učitele a kteří učitelé se hlásí o nové místo. Někdy obec nalezla si učitele sama a žádala jen, aby ho rektor stvrdil. To někdy učinil ochotně, jindy neochotně a jindy dokonce zamítl. Tento vzdor rektorský však s rostoucí reformací katolickou mdlel, poněvadž obce uměly také vzdorovati vzkazujíce, nebudeli jich volba stvrzena, že se obrátí za učitele jinam. Tím mínili jesuity. O kandidátech učitelství rektor psal si album; psal si jmena po pořádku, jak se hlásili za místa, a vyvoleného přetrhl. Někdy se do kolleje k rektorovi sběhlo kompetitorů víc, než měl míst na zadanou, někdy zas měl o učitele nouzi, jakž to už na světě chodívá.

Rektor zajisté měl své miláčky, kteří zdatností svou vědeckou zasloužili si, aby je poslal k lepším místům, neboť nebyla štace v městech jako štace. Někde se měl učitel velmi špatně. Rektor také býval dle obecného zvyku tehdejší doby ochotně přístupen darům a dárkům i přímluvám a dle toho také místa kandidátům rozdával. Ovšem na druhou stranu nutno říci, že rektorové protekci zamítali i sebe silnější, když poznali, že by kandidát »in lectionibus ve škole zle stál a akademii ku posměchu byl.« S některým kandidátem venkovské nebo Pražské profesury měl rektor těžké pořízení. Byli mezi nimi i lidé, kteří znali knihu Grobiána a dle ní si vedli. Mistr Bacháček takovým kázal »jíti s očí.«

Když zvolený učitel rektorovi ruky dáním slíbil zachovávati řády universí nařízené, vydán mu list konfirmační. Bacháček psával do takového dekretu nebo listu doporučujícího, že ten mládenec je střídmý, a ovšem pobožný i učený.

Od konfirmační práce rektor dostával od kollegů starodávným zvykem poctu či dar. Podali mu zlatý groš čili dukát. Hojnější a zisknější důchod byl z konfirmace učitelské ten, jejž posílaly obce, obdrževše učitele. Až i jednu kopu grošů bylo platiti, a universitní pedell také ruku nastavil pokaždé.

Rektor býval také od osob soukromých žádán, aby dohodil, doporučil praeceptora dítkám. Od čilého a čiperného Bacháčka snad veškera šlechta nekatolická v Čechách brávala praeceptory, a musí se mu k chvále říci, že se svým dohazováním nejednou Bacháček spojoval vlastenský úmysl, aby se mladý praeceptor se svými žáky dostal do ciziny a zkušeností nabuda i vrátě se, aby vlasti své hodil se lépe.

S právem dosazovati učitele souvisela povinnost, aby rektor nebo jeho kollegové zastupujíce universí chodili se inspekcími do škol přesvědčovat, jak si učitel vede a čemu naučil. O tom se rektor v Pražských školách přesvědčoval o zkouškách půlročních, které bývaly veřejny. Ale někdy také překvapil učitele a žáky i mimo čas.

Rektoru přináleželo právo soudné; znamením jurisdikce rektorské bylo žezlo, které noseno o slavnostech před ním. K jurisdikci jelo ná-

leželi všichni členové university dle starodávného principu právního, aby ti, kteří příslušejí k nějaké korporaci, byli souzeni jen v ní a ne jinde, ne u soudů jiných. Chtělli žalovati člen university do nějaké osoby, která nebyla v universitě zapsána, ovšem musel k soudu náležitému, jinému; ale sám byl žalován jen u rektora.

Rektorův soud měl býti dle statutu stručný, úhrnný, bez forem procesních mnohých; rektor rozvaděnce po dobrém smlouval a smiřoval. Rektor Tomáš Rakovnický r. 1527 dokonce i žida, jenž byl od universitního člena nezbedně zbit, smiřoval a smířil.

Na soud rektorský nejhustěji přicházely spory, urážky na cti a bitvy. Dosti zhusta také ženské pohlaví stěžovalo si při soudné stolici rektorské, že některý člen universitní nechce vrátiti peněz nebo dárku milostného cenného. Kdy by byla oznámila, že takový provinilec vlastně slíbil manželství a teď ji opustil, byl by rektor musel obžalovaného i žalobnici odkázati k soudu kněžské konsistoře — tam náležely sliby manželské. Ale přes to rektor nejednou, pochopiv situaci, snažil se žalovaného připraviti k svatbě s žalobnicí. Takž na př. byl r. 1530 viněn Jeroným bakalář od paní Lidmily, vdovy po malíři, že jí zanedbává vrátiti pět kop a tři prsteny. Rektor vše vyslyšel, ale na konec zapsal: »Tento spor svazkem manželským pominul.«

Kromě žen přicházeli k soudu rektorskému velmi často jiní věřitelé se spravedlivými dluhy, zvlášť za pivo zdělanými a k placení nepříjemnými. Některý bakalář školní také viněn byl, že nekřesťansky bije své žáčky. I to rektor soudíval.

Rektoru náleželo odsuzovati vinníky k trestům. Trest bití, jako v Pařížské universí za starých časů byl, u nás nikde se nepřipomíná. U nás trestalo se penězi nebo vazbou, neb obojím pospolu. Kdo vzal zbraň, aby bil, propadl dle starého statutu 5 grošů českých, jináč trestána rána dle své vážnosti. Byloli třeba na její zhojení vzíti lékaře, stála pokuta 2 zlaté. Na hru v kostky, karty, koule byla pokuta podobná pokutě v řádech městských stanovené; řídila se tím, oč se hrálo; tu pokutu bylo složiti universitě; rektoru kromě toho náleželo všecko to, oč hráli. Kdo provinil se nedovolenou hrou zase, mohl býti zavřen. Tím spůsobem byly ustanoveny po starodávnu pokuty na leckterý hřích, ale dlením doby rektor usuzoval dle dobrého zdání svého i svých rad.

K vazbě rektor odsuzoval dvojí. Jedna byla horší, totiž do radního domu; druhá byla domácí. Domácí karcer slul kurník čili ornithoboscus. Kurník byla nějaká kobka bídná kdesi ve dvoře Karolina. Zdá se, že i v domácím kurníku byl rozdíl. Podle obyčejného kurníka vyskytuje se v zápisech universitních také »černý« kurník, kamž rektor posílával jistojistě sedláky z vesnic universitních, když se byli provinili proti své učené vrchnosti, a možná, že do černé té díry i těžšího provinilce studentského někdy poslal. V černém kurníku vězeň v zimě tuze mrzl. Do vazby vedl pedellus. Byloli nalezeno rektorem na vazbu rathauzní, zajisté bylo některému studentu nebo graduovanému bakaláři a mistrovi velmi nemilo a stydno, když ho vedl pedellus veřejně po ulici do staroměstské špinky. Některý ovšem podle své povahy tuze se nermoutil; ve vězení byl s ostatními vězni vesel, a pokud stačil měšcem,

popíjel až do vypuštění ze žaláře; ba r. 1617 mistr Virga Hostimenus vyšed ze šatlavy chodil po rynku se džbánkem a připíjel, koho potkal.

Však rektoru náleželo nejen trestati oudy universitní, nýbrž také naopak chrániti jich od pohrom, které se na ně začasté hrnuly od práv jiných; zvláště zhusta rektorové nuceni bývali dopisovati do měst k purkmistrům a konšelům, proč páni osmělili se toho neb onoho příslušníka akademie Pražské zatknouti a zavříti do vazby své, an náleží se vším všudy, s vinou i s trestem, rektorovi. Obyčejně byl takovým vinníkem latinský učitel městský, jenž buď pro dluh, buď pro bití nebo nějakou nepořádnou lásku dostal se do rukou rychtáře a jeho biřiců. Rok co rok tu ten tu onen rychtář nevzpomněl privilegia krále Václava z r. 1392, že pouze rektorovi náleží trestati universitatis alumnos. Učitelů jakožto oudů akademie rektor zastával se začasté také v tom, že upomínal městské úřady a lakomé vrchnosti, aby spravily zadržený učitelům plat, jenž byl bez toho velmi ubohý.

Oudové university byli povinni skládati své poslední vůle na právo rektorské; kšaft byl pak od rektora publikován těm, jimž se náleželo. Proti této jurisdikci rektorské dosti často prohřešovaly se úřady městské, sbírajíce po zemřelých učitelích kde co; ovšem dověděv se rektor universitatis psával o tom a hněval se tuze zle.

V normálných poměrech městské rady přátelsky pomáhaly rektorovi při jurisdikci jeho proti neposlušným a nepořádným učitelům městským. Dosti často se přiházelo, že byl »nectnostlivý,« pohoršlivý a nezbedný bakalář volán na radní dům a tu mu slavnostně vyřízena důtka universitního rektora; některému pohrozeno, že bude, nenapravíli života svého nešlechetného, vyzdvižen anebo do konce se svolením Jeho Milosti páně rektorovým do šatlavy zavřen.

Neposlední starost rektorova byla finanční. Jemu náleželo spravovati jmění university, pokud bylo veškeré universitě společno, jmění fakult nebo kollejí spravováno od jiných zvlášť. K důchodům universitním příslušely všelijaké poplatky, pokuty, pokladnice byla ve fisku čili, jak říkali, ve fišku. I ten všecek fišek, do něhož skládány listiny, privilegia, cenné dary, rektor spravoval. Počty skládal starý rektor novému po volbě. Z důchodů universitních měl rektor třetinu pokut. třetinu ze zápisného (platil student nebo jiný oud) po 6 groších, od přitištění své pečeti třetinu z groše. Některý nevalný groš rektor míval i od zkoušek, něco mu přibylo do měšce dvakrát v rok za konfirmace učitelské. Lze vlastní důchod rektorský ceniti za velmi skrovný, poněvadž universí v XVI. věku sama byla tuze skrovna. Důchod ten byl asi jen malý příspěvek k tomu důchodu, jejž bral rektor ze své profesury; jakožto profesor byl totiž přidělen k některé kolleji a z té měl svoje stipendium.

Rektorovi k ruce byla rada, consiliarii. Ti s ním zasedali v soudě. Radové vybíráni byli obyčejně z profesorů. V první půli XVI. věku jen v řídkých případech přibrán do rady jiný mistr, bakalář anebo student. To dělo se jen in gravi causa, v těžké věci. V druhé půli stalo se zvykem, že do rady vždy volen také některý zástupce graduovaných oudů i studentů.

V staré době rektoru k ruce býval notarius čili písař; rektor si ho volil, rektoru písař přísahal poslušnost, úkolem mu bylo psáti v registra, opisovati listy a listiny, něco vydělával sobě také spisováním všelikých potřeb oudů universitních, psával jim kvitance, dlužní úpisy, svědectví a jiné kusy toho řádu. Stenčením university v husitské době zmizel notarius. Za něho, co potřebí, psával pedell anebo některý profesor. Teprv r. 1604 zvolili zase notaria.

Pedellus, bidellus byl také vlastně úředník rektorský. Sliboval poslušenství rektorovi. Mohlo býti pedellů víc, ale chudé universí Pražské v XVI. věku stačil bidellus jediný. Říkali mu také cursor (běhoun), minister (posluha); a v těch jmenech hlavní jeho úloha se tají. Běhal a sloužil. Běhal po Pražských školách s ohláškami universitními. Starý statut ukládal pedellovi také i tu podivnou věc, aby chodě po školách, shlížel, kde co nepořádného, a rektorovi oznamoval. Pedellus zastupoval též práci písařskou, čítal leges v shromáždění universitním; viděti, že se k pedellství nehodil člověk zhola neumělý. O slavnostech kráčel před rektorem oděn jsa řasnatou sukní jako klerikou, na hlavě maje černý biret, v ruce žezlo.

U nás za pedelly bráni lidé vzdělanější, třeba ne jako v Kolíně Rýnském doktorové filosofie. Vybíráni lidé jednou mladý, jindy starší, svobodný, ženatý. Jakub Zych, pedellus z počátku XVII. věku, býval na škole tertianem, pak zvoníkem, pak měšťanem. R. 1620 nabízeno pedellství Credeliovi, školnímu správci u sv. Havla — řekněme tedy řediteli gymnasia, — a ten se nevzpíral; pedellství na dobrých příjmech neslo víc nežli správa latinské školy. Povědomý spisovatel pamětí universitních (Programmata) Bohuslav Jičínský byl od r. 1609 pedellem. Rektorové uváděli pedelly své v plné hromadě universitních oudů. Nezbední oudové, zvláště studenti, z pedella tropívali sobě snad na všech universích na světě svoje posmíšky, zlobili ho, a kdo sobě se svou neomaleností netroufal na universitní úřad nejvyšší, ten vylil si hněv a opposici na ubohého pedella. Stálý plat pedellův byl nevalný; na rok asi 20—30 kop; víc přineslo, co museli pedellovi platiti učitelé městští o kvartál — v tom výklad, proč si dal pedell leccos líbiti. Z tax pedellus také částku brával. Byt měl v některé kolleji. Pedellus náležel jurisdikci rektorské, a známe některého, že byl pro své viny zavřen do kurníka stejně jako studenti nezdární. Když umřel, museli všickni Pražští učitelé a žáci s pohřbem. Za rakví kráčeli profesorové a v jich čele rector universitatis.

Tři palinodie

od

Jaroslava Vrchlického

Fráze.

Tu znáte nevěstku z vidění Jana,
jež s všemi králi všeho světa líhá,
dnes do kořán jí otevřena brána,
dnes plna jest jí tribuna i kniha,
v zrak vlepí pozlátko ti, jímž je stkána,
jak motýl se a vážka vůkol míhá,
jak řeka z jara protrhla vše hráze —
Zdar, paní světa, vše vládnoucí fráze!

Na ostří péra sedí kritikovi
a pod kvadrátem sedí kazateli,
jak šermíř zručný ohání se slovy
a pouze v slovech její význam celý.
Cos našeptne a víc v tom šeptu poví,
než myslitele stih to výzkum bdělý,
prach zvíří lehce, rozdmýchá vše saze —
Zdar, paní světa, vševládnoucí fráze!

Je pathetická, potřeba jak určí,
je drze cynická, jak velí móda,
svým jedem stříkne po myšlence tvůrčí,
a víno ducha -- bezbarvá je voda.
Strom šumí dnes ji, pramínek ji zurčí,
vše koupí lacino, vše draze prodá,
jak věčný kejklíř tančí na provaze —
Zdar, paní světa, vševládnoucí fráze!

Pro každý obor myšlenky a citu
má slovník svůj, vždy najde slovo pravé,
jak zlatá muška hraje v lesku, třpytu,
kdo právě vrch má, slyší její Ave!
Vše hesla svorně srovná na svém štítu,
vše jest jí vítané a dobré, zdravé,
čím dospěti lze ku výsledku snáze —
Zdar, paní světa, vševládnoucí fráze!

Ji politik zná jako symbolista,
ba tento její vladař ze všech pravý,
ač jednonohá, obratně jde, jistá,
ví, chytřejších co pomátla již hlavy;

ví, všady svět že nemá ani místa,
kam umístil by vavřín pravé slávy,
a při tom že mu kanibalsky blaze —
Zdar paní světa, vševládnoucí fráze!

Rekláma.

Ty dcero zisku s bubnem na pleci,
již Heine poznal, co ten buben zmůže,
kam před jeho jen třeskem utéci?
Zde nestačí již rhinocera kůže!
Co bohatýři, věštci odvěcí?
Co laury věků, tvé kde prší růže?
Tys Babel, Paříž, Vídeň, Panama! – –
A slaješ rekláma!

Dnes mladík vychrtlý a dlouhovlasý
na dvéře slávy bušil řadu roků,
chtěl vypáčiti z kořen bránu krásy,
svět dobýt mnil za refrén svůj i sloku.
Jak chudák bloudil! Sotva že se hlásí
pod prapor tvůj a ty mu stoupneš k boku,
jest roztříštěna veřej Neznáma —
Ať žije rekláma!

Dnes jirchář — třeba Kleon nazývá se —
však zítra v ruce otěže má státu,
jak začal chytře v tvém se slunit jase,
jak pyšný páv dnes chodí v majestátu.
Ba mnohé mlátem vypasené prase
dnes v šarlatu se pyšní, ve brokátu,
a dobře má — tvůj buben neklamá —
Ať žije rekláma!

Sen duše své a práci mnohých let
papíru svěřil umělec neb štětci,
co platno pěničkou dnes v keři pět,
kde pouze planý hloh a skála svědci!
Je třeba, hejl by na vějičku sed,
ach, oč jsme dále, nežli byli předci!
Jak pevný cíl dnes plane před náma —
Ať žije rekláma!

Ze sloupců novin a z návěští rohů
všech ulic křičí, lomozí a třeští,
sta tvoří mistrů, generálů, bohů
a parkety všech jako služka lešti.

Jen jejímu se bubnu svěř a rohu,
čím hlučněj on a pronikavěj vřeští,
výš stoupáš — když se žebřík nezlámá —
a s ním i rekláma!

Móda.

Kde béře se a z jakých hlubin vstala?
Žel, v prvním opravit se musím řádku.
Ta z hlubin? Pouze z mělčin hlavu vzpjala,
jen obratně si přistřihla tu látku,
jíž smysly všech a rázem obetkala.
S tou dryáčnicí nechci míti hádku,
té stačí krejčí nebo švadlena,
číš krásy pro ni vždy jest zavřena.

Hle, jak tu sebevědomá kol cape
a rozhazuje hubičky v plen davu,
jak čejka a jak papoušek dál šlape
a lacině svou při tom sklízí slávu.
Dí drze: »Ustup s cesty cháme, chlape!
Co chceš ty tam, kde já svou vznáším hlavu?
Já dělám šiboletv, znaky, hesla,
a vari, nejsili mi od řemesla!

Já měním štíty, jak se komu zráčí,
dnes v bahně brodím se až po kotníky
a zítra vzdychám v hysterickém pláči,
své z rohu ulic volám zápasníky;
dnes bonbon mi a zítra cetka stačí,
vše seberu a za vše řeknu díky!
Jen podle mého kankánu ty rej
svůj zatoč, dráma nebo epopej!

Mně maskou ideál i národnost,
jež odhodí se dle potřeby snadno,
ve vlasech brillanty mám, frází skvost,
všech netřeba je hloub nahlednout na dno,
mně úspěch chvilky stačí za věčnost,
mě ignorovat, věř mi, není radno,
mně lhostejno, že tančím na močále,
že dějin soud jde klidně přes mě dále!«

Tak nadýmá se. Zaklepala taky
u dveří mých, já byl však rozespalý,
mé dávných dějů vidin plné zraky
krok její neviděly zdobný, malý,

před nosem dveřmi bouch jsem jí, v své mraky
se zahalil, v střed svojich světů stálý,
do vousů bručel: »Chraň nás Pánbůh zlého,
přec nemusí mít každý ode všeho!«

Však z rána před mým oknem špačků shon,
to štěbot, kvik a jedno cvrlikání;
»Jak možná, dvéře ukázal jí on,
a nebral poesii z jejích dlaní?
Nám zdál se lvem a vidíme, je slon,
jak mohl dvéře zavříti té paní?
Nu, dobrá, nechceli, my vstříc jí jdem,
jí srdce svá i dvéře otevřem.

Jí kadidlo kde jaké zapálíme
z všech různých možných hesel moderních.
sem podkasaná sloko, sem, ty rýme,
spusť rolničku svou stejně v žal i smích!
To paní světa, bohyně, my víme,
a Homér dávno jako Byron stich,
kde ona zpívá, epigram i óda
jsou hračky škol, kde všemocná jest Móda!«

Však starý eremita v svojí celli
si hladí vous a do sebe se směje,
zří lítat motýle kol, vířit včely,
zří v celé epos lidské beznaděje:
»Ó děti, děti!« — Oči se mu stměly,
a duší vesnou, starou se to chvěje.
Kdos před ním každým krokem růže střásá,
ne dnešní Móda — je to věčná Krása!

Samota.

Kus vlastního denníku.

Podává

Vácslav Vlček.

(Pokračování.)

VII.

Na jiné straně Čech, v N**, jednom z čelných našich měst, chystali před třemi lety okázalou národní slavnost a požádali Lidmilu, by při ní účinkovala. Vydali jsme se tam spolu, a za pošmourného letního jitra unášel nás vlak od Prahy. Bylo nám milo, že jsme v oddělení pro nekuřáky sami dva; ale když slunce proskočilo z mraků a zároveň se podle dráhy ukázaly první lesy, nočním

deštěm osvěžené, vyšli jsme před kupé na chodbu — vábily nás tam čerstvý vzduch a panoráma míjející krajiny.

Z počátku sotva jsme si všimli, že za námi v sousedním kupé sedí tři osoby, dáma a dva páni, všichni již pokročilejšího věku. Teprve po hodné chvíli, když pozornost naše ven obrácená již se počala rozptylovati, bezděčně jsme zachytili tu a tam slovo z jich hovoru, jak se stával živějším.

»Chyba je,« pravil starší pán, »že tam není řeky ani většího potoka.«

»Je tam rybník jako jezero,« odpovídal mladší, »v tom je vody až nazbyt.«

»Železnice je tuze daleko.«

»Za to jsou tam pracovní síly tím lacinější. A o novou železničnou trať se tam už také jedná — koupíteli statek, nebude vám těžko stavbu její urychlit — —«

»Když na ni dáme své peníze — a nebudemeli míti svých, když si na ni vypůjčíme,« namítal první. »Neboť je to v kraji docela českém. Zadarmo u nás dostávají železnice a jiné vzácné presenty jen Němci — a vy židé!«

»Nám židům,« podotýkal pokojně druhý, »všecko jen tak z nebe spadne.«

»Ano, když jste měli kolem sebe poušť, padala vám manna — odkud? Z nebe. A když jste přitáhli k zemi oplývající strdím a mlékem, která ovšem patřila lidem docela jiným, řekli jste: Musí být naše. Je nám zaslíbena. Odkud? Z nebe. A zabrali jste ji — byla vaše.«

»Pokud nám jí zase jiní nevyrvali.«

»To vám starého ďasa škodilo!« horlil starý pán na oko zcela vážně. »Kdy byste o ni stáli, hned by zase mohla být vaše. Ale nestojíte — nic po ní není, strdí a mléko je z ní dávno v pekle. A na světě je dost jiných zemí, a krásných — a ty všecky jsou teď vaše zaslíbené. Ani žádného Mojžíše nebo Josuy už nepotřebujete, dobře to dovedete bez nich. A nepotřebujete sekati mečem, bodati kopím, troubiti na zdi Jerišské — beze všech těchto prostředků se pohodlně všeho zmocníte!«

Mimoděk jsme se i my na řečníka zadívali.

»Hleďte, milostivá paní,« ujal se opět slova druhý, »jakým antisemitou se váš pan otec stává. Čekám, brzoli mi vyčte, že jsem ukřižoval Spasitele, — mohlo by to pak špatně se mnou dopadnout, kdy by tu byl větší zástup posluchačů.«

Ukázal očima na nás, a všichni tři — smějíce se jako my — obrátili k nám oči. Potom stichli, počali hovořiti soukromí a přes tu chvíli se na nás dívali. Konečně starý pán povstal a vstoupil do dveří; pohledli jsme si z blízka a přímo v tvář. Pochopil jsem okamžitě, proč se k nám přiblížil.

»Měli bychom se znáti,« prohodil jsem.

On zrovna vykřikl mé jmeno. A mně se hlavou mihl obraz lučnatého břehu na hořejší Vltavě, výstavný mlýn, kolem něhož se shlukly celé chlumy stromů, hned vedle veliká pila s ohromnou zásobou klád, trámů, prken — —

»Pan Pažout z Brtnice?« odpověděl jsem. »Po dlouhých letech nás náhoda svádí.«

»Ba po dlouhých!« zvolal on tiskna mi ruku. »Do třiceti mnoho neschází. Prvně jsem vás viděl brzy potom, když jste se dostal do Budějovic — však to bylo právě o slavnosti, vystrojené od vlastenců v pátý výroční den říjnového diplomu. Česká beseda byla přeplněna našinci z města i z okolí — tehdy jsme vás tam poprvé slyšeli řečnit — podnes pamatuju na vaše slova a na tu bouři po nich. Jaké to bylo tehdy nadšení! Jaké naše naděje! Aby nám tak někdo byl řekl, že mine deset, dvacet, třicet let a že budeme pořád na poušti, jako ti židé, ale bez manny — — och, hanba o tom mluvit!«

Pan Pažout, ač již sedmdesátník, byl posud hřmotné postavy, vousy měl šedivé, ne bílé, vlasy ještě dosti husté a jen prokvetlé, obličej zdravě červený, oči pod silným tmavým obočím jiskrné; ještě znamenitě stáří vzdoroval, toliko pravou ruku zvedal s jakousi obtíží.

»Dorotko!« přetrhl proud své řeči a obrátil se k paní, kterou posud svým tělem zakrýval.

Ona postoupivši ku předu a podávajíc mi pravici promluvila: »I já jsem byla tehdy mezi účastníky slavnosti a též jsem vám tleskala chválu, co síly stačily —«

»Byla jste tenkrát nevěstou,« vzpomínal jsem, »tuším, i váš pan ženich byl přítomen —«

»Měli jsme před samou svatbou —«

»A potom, následujícího roku za vojny, po bitvě u Hradce Králové —«

»— jsme se před Prusy utekli do Brtnice, ale přes tu chvíli jsme byli v Budějovicích, abychom zvídali čerstvé noviny a trochu se potěšili ve společnosti.«

»A právě v té době strávil jsem s dvěma kollegy celý den u vás ve mlýně. Student, kterého jste měli tehdy na gymnasiu —«

»Jest nyní mým nástupcem na Brtnici,« ozval se opět pan Pažout. »Ze všech svých profesorů snad nejvíce na vás vzpomínával. Stal se také jmenovitě podnikatelem staveb; vede se mu, chvála Bohu, dobře. — A toto jest nepochybně slečna dcera —?«

»Ta, která jest u divadla?« doložila paní.

»Mám jenom tu.«

»Kterou dnes uslyšíme v N**ské akademii? Jsem tomu od srdce ráda, slečno, že se osobně seznáváme. Hráti jsem vás ovšem již viděla na Národním divadle. S panem otcem se na cestách života setkáváme po dlouhé době, ale my jsme se mu neodcizili, býval často mezi námi přítomen — svými spisy.«

Paní Dorota byla po svém otci velmi statná dáma mezi čtyřiceti a padesáti lety, příjemné tváře, otevřeného, přímého pohledu, nenuceného, uhlazeného, ale pevného chování. Zvěděli jsme, že manžel její, pan Plichta, majetník velkostatku Temechovského blíže N**, před dvěma lety zemřel, zanechav dva syny, z nichžto starší v otcovské dědictví se uvázal, ale posud je svoboden, mladší pak je na studiích; bylo více dětí, ale některé zemřely. Pan Pažout poslední léta trávil větším dílem v Temechově.

Usedli jsme všichni v jednom kupé, při čemž nám byl představen i pan Frank, nájemce dvora patřícího též k velkostatku Temechovskému, ale poněkud odlehlého; plemenný ráz tohoto pána jevily jeho pronikavé oko a povědomý zvláštní zvuk hlasu, jinak nebylo na něm nic nápadně židovského, měl kulaté vyholené tváře, hezké tahy a usmíval se spokojeně, vesele, ba dobrácky.

Hovořili jsme na přeskáčku o staré i nové době, o svých rodinách i cizích lidech, o věcech soukromých i veřejných. K Budějovicům let šedesátých jsme se opět a opět vraceli. Pan Pažout počal jmenovitě také vypočítávati osoby, s nimiž jsme tam tehdy obcovali a jež zatím už odešly na věčnost; byl jich hodný počet. Vyslovil jsem své potěšení, že na něho věk hrubě neměl účinku.

»Jenže,« podotknul on, »člověk neví, máli se proto radovat anebo si stýskat.«

»Proč vy byste si stýskal?«

»Jsem voják z armády, která odtáhla pryč, a já jsem se opozdil, zapomněl jsem v řadách jejích odejít, zůstal jsem samoten mezi cizími —«

»Chudáku!« litoval ho uštěpačně pan Frank. »Opuštěný — od celého světa odloučený, zrovna jako Robinson na pustém ostrově!«

»Teď se posklebujete,« obrátil se k němu starý pán, »ale i na na vás dojde —«

»Ačkoli jsem žid?« narážel Frank na dřívější rozprávku.

»Počkejte jen ještě dvacet let. — Také jsem se dost nastaral, nazlobil, nalopotil, rok za rokem býval jsem jako v kole, často jsem nevěděl, kde mi hlava stojí. Konečně mě to již nadobro přemáhalo, netoužil jsem než po odpočinku. Když pak mě začal navštěvovat i hořký host, suché lámání, odevzdal jsem všecko synovi a jednoho krásného rána jsem si radostně oddechoval: Teď jsi se zbavil všeho břemene, teď jsi lehký jako pták, teď můžeš na světě několik let spokojeně a blahoslaveně trávit!«

»A tato naděje vás přece nesklamala?« tážu se.

»Přestěhoval jsem se z Brtnice na Temechov, a tu mě přijali s otevřenou náručí a s otevřeným srdcem. Všichni mi dělali pomyšlení, hýčkali mě jako mazlíčka. Když jsem se ob čas vrátil na Brtnici, dělali tam se mnou na vlas tak. Tam i zde hověl jsem si v největším pohodlí a blahobytu — byl jsem den za dnem, týden za týdnem, měsíc za měsícem živ jako na posvícení. Jediná v tom byla chyba, že to posvícení bylo příliš dlouhé, že neskončilo v pravý čas — čili, jak jsem to dříve vyjádřil: že jsem se svou armádou v pravý čas neodtáhl.«

»Ale tatínku!« ozvala se paní Plichtová.

»Nehněvejte Pánaboha,« přizvukoval jí pan Frank.

»Oni mi nechtějí rozumět,« mluvil pan Pažout ke mně, »a vy byste si teprv mohl myslit, že mám kdo ví jaké roupy, za které by mě Pánbůh mohl trestat. Nechci Pánaboha pokoušet — neříkám, že by mi něco scházelo, povídám, že se mám až příliš dobře. Ale nejsem už na světě nic platen, to je to. Nemám tu co dělat, nikdo mne už nepotřebuje.«

»Tatínku, tatínku,« opakovala paní Dorota, »ještě řekněte, že jste už jen na překážku, na obtíž —«

»Neřeknu, nebylo by to pravda. Ale v tom, co tvrdím, nic proti pravdě není. Je tomu pár let, co jsem vypřáhl, co žiju na vejminku,« obrátil se pan Pažout zase ke mně, jako by mu na tom záleželo, aby zrovna mě přesvědčil. »A považte si moje živobytí. Ráno se probudím ve čtyři, v zimě v pět — vlastně bych měl nejraději větší část dne prospat, ale déle než sedm hodin v posteli nevydržím, a v létě bych už za jitřního světla neusnul, ani kdy by mi oči zašil. Tedy ve čtyři nebo v pět vstanu — čím pak mám den za dnem vyplniti čas až do devíti, desíti večer? Mohu se procházeti, mohu čísti, mohu se dívati, jak druzí pracují. Každý má svůj úkol před sebou, každý ví, jak ho prováděti. Mimochodem — jen abych okolo lidí nechodil jako němý — řeknu něco pojezdnému nebo mysliveckému mládenci, šafářovi nebo dělníkovi; svědčí, kloní se, ale v duchu si myslí: ‚Co ty máš do toho mluviti? Víme, co dělat — na tvou radu jsme nečekali, poroučeti nám nemáš práva, od toho jsou tu jiní.‘ A mají docela pravdu. Můj syn rozumí své věci, tátu již předstihl, chvála Bohu, může už spíše poučovati mě než já jeho. Dceři nemohu také v ničem býti nápomocen — ona myslí jen na své syny, a synové jsou také již pernatí ptáci, žárliví na svou samostatnost a neodvislost, nechtějí, aby se jim matka do čeho míchala, může se na ně leda pozdalečí dívat, jak chodí po svých vlastních cestách, ale i to dívání by jí milerádi odpustili.«

»Když jste byl mlád,« poznamenal pan Frank, »byl jste zrovna takový a nedělal jste to jinak.«

»Dost možná, svědčil pan Pažout, »ale já, můj zlatý, pořád nikomu nic nevytýkám, já se držím jen své zkušenosti, o které od samého počátku mluvím: že starý vejminkář, jako já, nemá na světě už co dělat, že je zbytečný, že už stojí stranou mimo proud života, že je čím dále tím více osamocen — chceteli, jako Robinson, třeba ne na pustém ostrově.«

»Takovému vejminkáři jako vy je snadná pomoc,« mínil pan Frank; »kupte statek —«

»— který on mi dohazuje,« poučoval mě pan Pažout.

»Nu, vždyť jsem žid,« usmál se pan Frank. »Kupte statek, který nota bene dostanete za polovici skutečné ceny jeho, a hned budete míti zase co dělat.«

»A nejspíš také hned omladnu, co? Chytil jste se slova vejminkář, ale já jsem vejminkářem jen proto, že nosím na zádech sedm křížů — takových, jakých vy nosíte pět, ačkoli jste žid.«

»Já,« ujala se slova paní Dorota, »já jich nemám ještě ani pět, a přece mohu se již také nazývati vejminkářkou —«

»Dojista, jakmile se Karel ožení —«

»Hleďte, pak bych také já už neměla na světě co dělat, stála bych stranou, čím dále tím více osamocena, jako kůl bez plotu — kdy bych totiž neměla svého milého tatínka. Takto ale se na svém vejminku přidružím k němu — doufám, že nebude pak i on žárliv na svou samostatnost a neodvislost, — a budeme již aspoň dva.«

»A potom,« dokládal jsem, »se k paní Plichtové přiženou vnuci a vnučky, čím dále tím četnější, a bude po samotě — také pan Pažout octne se zase v plném proudu nového života.«

Starý pán se smál, až měl slzy v očích.

»Tolik jsem se namáhal se svým důkazem,« řekl, »a když chci zvolat: Quod erat demonstrandum, vy na mne takhle! Nuže, abyste mne neměli za paličatého vrtáka, povoluji a volám: Dejž to nebeský Pánbůh!«

Slza mu již skanula na tvář. Nedbaje toho podal ruku mně, paní Dorotě a řadou mimoděk i Lidmile. Tu se náhle zarazil.

»Ach, Bože — slečno!« zvolal, rychle si utíraje vlhkou tvář. »Co vy si o mně pomyslíte! Najednou se ve mně bouří svědomí, v pohledu vašem čtu těžkou žalobu. ‚Káže tu o své samotě a nevidí, že se nalézá ve společnosti. Kdy by byl jen zbytečný, ale on je protivný, nesnesitelný!' To vám byla souzena krásná zábava na dnešní cestu do N** — už abyste tam byla, zajisté tam máte milé známé!«

»Na dnešní cestu byla mi souzena zábava tak příjemná, jaké si jen přáti mohu,« vece Lidmila; »a v N** budu tentokrát poprvé, tak že se tam teprv na nové známosti těším.«

»Předsedou slavnostního výboru je dr. Semín,« pravila paní Plichtová.

»U něho budeme ubytováni,« řekl jsem, »ale také se ještě neznáme.«

»Je to náš advokát.«

»Kapitální advokát,« poznamenal pan Frank se znaleckou tváří.

»Vůbec výborný muž,« pochvaloval pan Pažout.

»Manželka jeho,« dí paní Plichtová, »je zvláště hodná, milá dáma.«

»A dcera jejich, slečna Pavla,« pokračoval pan Pažout, »je skutečná perla —«

»Tuze krásné děvče,« svědčil pan Frank.

»Krásné,« opakoval pan Pažout. »Jenže půvabné děvče není u nás nic tak řídkého — ale to vychování, ta povaha, to srdce jako u Pavly, ten duch jako v rodině Semínově, to se musí pohledat! Půl města a půl okresu je do ní zamilováno.«

»Totiž všichni mužští?« řekl jsem.

»Ženských také dost,« odtušil pan Frank. »Na příklad, hned moje dcera —« (a všecko se mi zdá, že řekl Tekla!) — »ta o ní zrovna blouzní. Slečna Pavla jest její ideál, všecko by chtěla míti a všecko dělati jak ona, — jen když s ní může chvíli pobýt, — a zahrajeli s ní slečna Pavla na piano, je to pro ni sváteční den. A kdy by s ní mohla být pořád pohromadě, to by bylo její nebe!«

VIII.

Dříve, nežli jsme se nadáli, zastavil se vlak v poslední stanici před N**. Společníci cesty naší tu z něho vystoupili, ale ještě venku volali k nám do vozu: »Na shledanou!«

Asi deset minut potom vjížděli jsme do N**ského nádraží. Kdo nás asi očekává? Nebyli jsme dlouho v pochybnosti. Před těmi, kteří tu chtěli přisednouti, stál přednosta stanice s dvěma pány černě oděnými; jeden z nich byl mladý profesor a filosofie doktor Rosa, kterého jsem znal hned z jeho universitních studií a který byl jednatelem slavnostního výboru N**ského, druhý o hlavu vyšší, tělnatý, s mohutnou českobratrskou bradou, silně prošedivělou, byl zajisté předseda výboru toho dr. Semín. Nejbližší chvilka domněnku naši potvrdila.

Pozdravivše se s nimi vsedli jsme do kočárův, a sotva jsme za jízdy vyměnili sto slov, už jsme byli před obydlím Semínovým. Byl to dům o jednom patře, už starší, ale — jak jsme se hned přesvědčili — prostorný a pohodlný; dole byla advokátní kancelář, nahoře byt, na jehož prahu nás uvítaly domácí paní s dcerou. Obě byly stejně vysoké, matka ovšem již v podzimku života, za to dcera opravdu vynikající krasavice: rozkošná hlavinka kaštanových vlasů, čistá, jemná pleť, bělounké čelo, růžové líce, oko barvy a lesku jako nejtemnější granát, lepé poprsí, v celém zjevu zvláštní vděk a lahoda.

Z matky i dcery hleděla a mluvila nelíčená srdečnost — hned v prvních okamžicích stali se z nás přátelé.

»Však k vám nepřicházíme jako k cizím a nesetkáváme se s vámi teprva v tento okamžik,« pravil jsem, »již po cestě byli jste zrovna jako v naší společnosti. Mnoho chvály jsme o vás slyšeli —«

»Od koho pak?« ptal se dr. Semín.

»Od paní Plichtové z Temechova a jejího otce, také od pana Franka — mnoho nadšené chvály, nejnadšeněji o slečně Pavle —«

Líčko slečnino se živěji zardělo, plaše pohledla na dr. Rosu a sklopila zrak.

»— a nyní jen vidíme na své vlastní oči, jak všecka ta chvála byla zasloužena.«

»Hodní lidé o jiných rádi dobře mluví a chválou neskrblí,« řekl domácí pán. »Ale jen už račte vstoupiti do svého pokoje a odložiti cestovní přítěž. Pavla vám poslouží, slečno. Ty, matko, dávej oběd, a takový, aby našim milým hostům chutnal. — Vás na žádný způsob nepustíme, profesore,« zadržel Rosu, když se tvářil, jako by se chtěl poroučeti, »pro dnešek jste skonfiskován — však máte odpoledne prázdno, jste jednatelem a víte, že předseda bude několik hodin zaneprázdněn neodkladnými záležitostmi.«

Byt našich hostitelů byl na tak malou rodinu velmi rozsáhlý, pokoje prostranné a světlé; v jednom se nalézala hojná knihovna, z toho pak, který nám byl určen, bylo viděti do květinové zahrady, nevelikė ale velmi pečlivě upravené.

»My vedeme všecko po sousedsku a po domácku,« pravil dr. Semín sázeje nás ke stolu, »i bylo by nám zvláštním potěšením, kdy byste se u nás cítili jako svoji mezi svými.«

V skutku pak nebylo v chování domácích znamenati nic škrobeného, strojeného a planého, a nám bylo u nich hned od počátku volno a příjemno. Rozmlouvali jsme o N** a o Praze, o této mnohem více, o divadle a hercích, o knihách a spisovatelích, a ovšem také

o politice a politických stranách; dr. Semín pronášel mínění své bez diplomatických obalův a okolkův, zpříma, jadrně a řízně.

Slečna Pavla pilně nás obsluhujíc sledovala hovor s patrnou pozorností, ale sama se ho ze všech nejméně účastnila. Mojí soukromou, tajnou zábavou bylo, že jsem jí nespouštěl se zřetele; líbila se mi vždy více. Vedla si jinak, než u nápadných krásek bývá pravidlem; chovala se, jako by netušila, že je sličná a že všichni na ni patří s potěšením a obdivem. Po sebevědomí, pýše, koketnosti nebylo u ní stopy, vystupovala, mluvila a hleděla skromně. Vše na ní bylo přirozené a prosté; i pohyby její byly jednoduché, ale půvabné, tak že ať se postavila jakkoli, vždy to oku lahodilo a vždy jí to neobyčejně slušelo. Pohled její byl jasný jako u dítěte; v nitru jejím patrně byl blahý klid, který celou bytost její prozařoval. Soudil jsem, že její duše jest rovněž krásná a ušlechtilá jako její tělo a že jí nic neschází k tomu, aby byla spokojena i šťastna.

»Její srdce jest beze vší pochyby už zadáno,« myslil jsem, »a má plnou jistotu, že volilo dobře, že přítomnosti ani budoucnosti její nemohou zatemňovati žádné stíny.«

Vzpomněl jsem si na její zardění při našem příchodu, i vznikla ve mně domněnka, že by mezi ní a dr. Rosou mohl býti milostný poměr. On byl dosti hezký muž, k tomu pevný charakter, vynikal už nyní jako učitel a vychovatel mládeže, ale nepřestával na tom, nezakopával ani jinak hřivny své, nýbrž pilně a vážně pracoval ve vědě, měl dobré péro a pomýšlel na stolici universitní. Hodil by se k Pavle, jak se tu jevila v životě domácím. Pátral jsem, zda by se v jednání jich něčím projevilo, že jsou si nakloněni, ale pořád jsem nic takového nepozoroval.

Dlouho jsme poseděli u stolu. Na dr. Semína jinde asi netrpělivě čekali, neboť konečně viděla se paní nucena mu pošeptati, že je tu pro něj posel. Omluvil se nám, že musí odejíti, a když jsme se všichni zdvihli, navrhoval, abychom sešli do zahrady.

»Já musím přece také pamatovat na svou povinnost, nejen na samou zábavu,« pravila Lidmila. »Jsem tomu velmi povděčna, že mě bude slečna při melodramatech provázeti na piané, a prosím jí, abychom si teď udělaly zkoušku.«

»Raději dvě,« řekla slečna, »jen abych vám vyhověla «

»O to je nejmenší starost.«

»Slečna je pravá virtuoska,« podotknul dr. Rosa.

»Leda u tak shovívavých soudců,« odtušila ona, »jako je pan profesor.«

»Nejsem ani žádný soudce, jsem toliko vděčný posluchač.«

»Bydlí totiž hned vedle, jenom zdí jsme odděleni,« vysvětlovala nám Pavla; »zasednuli k pianu a okna jsou otevřena, má moji hudbu z první ruky — a posud dělá, jako by mu to nic nevadilo. Já bych si dala pozor a nehrála bych, když je doma — kolikrát jsem ho nabádala, aby vystrčil z okna malý praporeček, kdykoli chce míti při své práci klid, ale pan soused se pořád obětuje — «

»Obětuje dvojím spůsobem,« vpadl jí profesor do řeči, »na jedné straně tím, že poslouchá krásné skladby mistrně přednášené, a na druhé

straně, že se může dívati do kvetoucí zahrady páně doktorovy. To jsou moje sousedská muka — Bože, chraň, aby je měl někdo jiný snášeti místo mne! Bože, nedopouštěj!«

»Nyní bude praporeček přece vyvěšen,« ozvala se Lidmila, »a to u našeho okna nebo u našich dveří —«

»Abychom vám při zkoušce nepřekáželi?« dovtipoval se Rosa. »Zajisté nebudeme -- jen když takový odpuzující praporeček nevystrčíte večer na divadle.«

Navrhl jsem, abychom si my dva zatím učinili procházku podle řeky, a Rosa byl hned při tom.

»Slečna Pavla,« ptal jsem se ho, když jsme vyšli za město, »není jedináček svých rodičů?«

»Dva bratři a sestra jsou již z domu, opatřeni,« odpověděl, »Pavla je nejmladší.«

»Kolik je jí asi let?«

»Dvacet a nějaké k tomu.«

»Když je tak sličná, tak vzdělaná, tak hodná, čím to, že se posud neprovdala? Nedostatkem nápadníků zajisté ne.«

»Těch měla i má hojnost. Komuž by se nelíbila? Ale ona není z ženštin, které se ženou do vdavek; také jí otec v té příčině vštípil ještě zvláštní zdrženlivost.«

»Kterak otec?«

»Semín není člověk tuctový; má své zásady, svou hlavu, svou vůli. Byl vždycky nad míru zaměstnáván nejen svou advokátní praxí, nýbrž také věcmi městskými, okresními, spolkovými, ale své rodiny při tom nijak nezanedbával; děti vychovával dle svých pravidel, pečlivě, ale pevnou rukou. Pavla jest jeho miláček, jeho největší poklad; ta mu od let obzvláště leží na srdci, opatroval ji vždy jako zřítelnici oka svého. Také ona k němu zvláštní láskou lne a na celý svět pohlíží jeho očima. Lidé říkají, že ho její krása naplňuje hrdostí a že s ní míří tuze vysoko. Pravda jest, že jí nechce zahodit, že mu svrchovaně na tom záleží, aby dostala muže, který by jí byl hoden a poskytoval všelikou záruku, že Pavla se nedožije sklamání, bolu a hoře. Otec ví lépe než ona, jací mužští jsou, a s odporem odvrací se od mnohého nápadníka, kterému jinde s radostí dvéře dokořán otvírají. Jest slovem velmi vybíravý, není mu dáno přimhouřit jedno oko neb obě, jen aby už dcera byla z domu a pak nesla svůj kříž jako sta a tisíce jiných. Ona sama -- tuším, že také hlavně působením otcovým -- o muži, v jehož ruce by měla odevzdati svůj osud, má jiné ponětí, než u dívek obyčejně bývá; má větší požadavky, a proto si snad posud ani v skrytosti své duše neřekla: Tohle je ten pravý.«

»Snad — ale ovšem možná, že přece již volila?«

»Bylo by to její tajemství. Posud zacházela se všemi mužskými stejně vlídně, žádný nemohl se chlubiti, že by mu před jinými dávala přednost, že by si mohl dělati zvláštní naděje, že by nedostal košem, když by se vytasil s určitým nabídnutím. Celý N** už tomu tak zvykl, až právě v posledních dnech vlny jeho zčeřila neočekávaná událost.«

»Jsem opravdu dychtiv,« řekl jsem.

»Nynější Temechovský pán, inženýr Plichta,« dí Rosa, přejev pravicí svůj tmavý plnovous, »poslal slečně Pavle skvostnou kytici.«

»Á?! To patrně předcházely už jiné věci?«

»O jedné vím. Plichta ob čas chodívá k dr. Semínovi, ale jen do kanceláře, nikdy nahoru. Onehdy mu písař řekl, že je pan doktor v zahradě; Plichta nedovolil, aby ho volali, šel za ním a našel rodinu Semínovic v altáně u svačiny. Pozvali ho, aby přisedl, podali mu kávy, a když měl odcházeti, slečna Pavla mu k vybídnutí otcovu utrhla několik růží. Nazejtří dostala od něho velkolepou kytici —«

»Která by mohla být jen kavalírskou oplátkou —«

»Nebo počátkem románu. Celé město s horečnou netrpělivostí očekává, co se bude díti dále.«

»Jaký pak je mladý Plichta člověk?« tázal jsem se.

»Oplývá vlastnostmi, které okouzlují srdce dívek — i mateří a otců jejich. Obličej má pěkný, tělo jako mladý dub a s velikou péčí je pěstuje a šlechtí. Jezdí na koni, vesluje, chodí na lov a provozoval snad kde jaký sport. Co pak na sobě nosí, jsou samá mistrovská díla oděvnického umění; jako dědic bohatého jmění může si toho i jiných věcí dopřávati. Podniká cesty pro své poučení a pro svou zábavu do Německa, do Švýcar, do Švédska, do Italie, Francie i Anglie.«

»Snad na ujmu otcovského jmění?«

»Ne, všeho toho měl vůli ještě za života otcova. Asi dvě léta je svým pánem, ale pořád ještě žije více v Praze a jinde než na Temechově. Zde posavad platilo za věc naprosto nepochybnou, že si nevěstu vyvolí v Praze, arci takovou, která k své kráse má celý milion neb aspoň veliké statisíce; má prý tam bohatý výběr mezi takovými, které se na něj jen třesou. Zde ovšem si na něj žadná nemohla ani pomyslit, ukazoval se tu vždy jen jako člověk z jiného, velkého světa.«

»A jakého je ducha? jaké povahy?« vyzvídal jsem dále.

»Já ho blíže neznám, ale pověst má dobrou; platí za rozvážného, vzdělaného, spůsobného mladého muže, který si ve všem dává na sobě záležet a ukazuje se hodným šťastného osudu, jenž jest mu souzen. Rodiče jeho těšili se tu veliké vážnosti a oblibě, na něj pak všichni hledí jako na vyvolené dítko štěstěny.«

Poslouchaje svého průvodce pořád jsem měl na mysli obraz Pavlin, jmenovitě, jak se náhle zapýřila, když jsem se zmínil o paní Plichtové.

»Slečna Pavla,« řekl jsem, »nečeká, trvám, že pro ni přijde princ — ale kdy by přišel, zasluhovala by toho, neníli pravda?«

»Pravda, — jenže z princů, jací aspoň nyní jsou, málokterý by zasluhoval jí.«

»A nyní, když jste se podvolil celému výslechu o jiných, musím také vám trochu sáhnouti na zub. Proč pak vy posud nejste ženat? Ukážete mi zde aspoň krasavici, ke které vás srdce táhne?«

Rosa pohodil hlavou.

»Mne srdce táhne do světa,« pravil, »jmenovitě do slovanských zemí, — jest jich ještě více než polovice, do kterých jsem posud nohou nepáchnul. Teprv až je všecky seznám, budu rozvažovati, z které si vybrati nevěstu. Ještě to tedy některý rok potrvá. — Ale tu jsme

u střelnice a můžeme se přesvědčiti, jak tu pokračují přípravy k zejtřejší slavnosti. A pak, kdy by vám bylo libo, můžeme zajíti na plovárnu.« —

Půl hodiny potom byla nás již pohromadě celá společnost; a u řeky bylo tak příjemno, že jsem se k Semínovým vrátil až k večeru, a dámy teprve zas uviděl, když byly ustrojeny do divadla.

»A je to zhola nemožno,« ptal se doktor Lidmily, než přijel kočár, »abyste tu s námi zůstali na zejtřejší odpoledne?«

»Nemožno, vždyť zejtra hraju v Národním divadle.«

»Snad by to přece telegram spravil —«

»Nebyl by docela nic platen — dovolená u divadla musí se na hodinu dodržet, jako u vojska.«

»Pak musíte po akademii nevyhnutelně na hodinku vejít do besedy.«

Po krátkém rokování, hlavně o délce té hodinky, usnesli jsme se na resoluci: »Nejpozději udeřením dvanácté svatosvatě návrat!«

Paní Semínová jela do divadla s Pavlou a Lidmilou, my s doktorem jdouce za nimi shledali jsme se hned ve vestibulu s panem Pažoutem a s celou rodinou Plichtovou. Paní Dorota představila mi své syny, Karla a Stáňu. Musel jsem jí k tak švarným šohajům gratulovat — ale ne, neřekl jsem »šohajům,« to slovo by aspoň u staršího nebylo případné: byl vtělená elegance, gentleman od hlavy až k patě bezvadný, uhlazený, při tom — aspoň v tuto chvíli — vážný, obřadný. Viděl jsem, že popsání dr. Rosy prve bylo svědomité a věrné. Takový mladý muž si ovšem snadno ženská srdce podmaňoval; zvláště jeho oblá, hladká, jen mírně zbarvená tvář s velikýma černýma očima a sličným knírem mátla asi děvčatům hlavy.

Stanislav byl as o půl tuctu let mladší, ale mnohem živější a pohyblivější. Tváře se mu leskly, oči zářily; jak k němu někdo promluvil nebo když sám něco povídal, hrálo mu to v celém těle.

»Myslivec či ekonom?« ptal jsem se ho ukazuje na jeho stejnokroj.

»Jsem na hospodářské škole — ale potom půjdu na práva,« pravil výrazně — patrně mu záleželo na tom, abych to o těch právech nepřeslechl.

Temechovští zasedli v lóži zrovna proti nám. Divadlo bylo již ve všech prostorách naplněno, na všech místech bylo viděti rozjařené tváře, na všech stranách hlaholila živá rozmluva. Ale již po několika minutách se opona zdvíhala, rázem nastalo utišení, akademie počala.

Na programu byly zpěvy sborové i solové, produkce na piano a na housle, smyčcové kvarteto, melodramata, básně vážné i veselé. Obecenstvo bavilo se výborně a neskrblilo pochvalou; rozjaření jeho rostlo každou novou produkcí, až se jevilo bouří skutečně ohlušující. Z těch, kteří s pravým nadšením tleskali, byl starý pan Pažout a jeho vnuk Stáňa; za to se Karel Plichta i při tomto výkonu držel v mezích elegance.

Některá čísla musela opakována, některá nová přidána býti. Akademie trvala již déle, než měla, když došlo na poslední kus; tím byl Erbenův Štědrý den s hudbou Fibichovou. Lidmila recitovala, slečna Pavla ji provázela na pianě. Obecenstvo poslouchalo s utajeným dechem,

zraky všech upřeny byly na jeviště, nikdo sebou ani nehnul. Až báseň dospěla k dojemnému obrazu:

Zašlo léto. Přes pole
  chladné větry vějí.
Zvoní hrana. Na marách
  tělo vynášejí:
bílé družičky, planoucí svíce;
pláč, bědování, trouby hlahoIice
  z hlubokosti znějí:
  Miserere mei!

Koho věnec zelený,
  koho v rakvi kryje?
Umřela, ach umřela,
  panenská lilie!
Vykvetla, jak by zalívána rosou,
uvadla, jak by podsečena kosou —
  Ubohá Marie!

Tu snad v celém divadle nezůstalo suchého oka, vousatým mužům tekly slzy po tvářích, všude se ozývaly tlumené vzdechy.

Elegický konec umírnil bolestné vzrušení, ale upevnil a ustálil hluboký dojem básně:

Všeckoť na světě jen na obrátku
  a život lidský jako sen!
Však lépe v mylné naději sníti,
  před sebou čirou temnotu,
nežli budoucnost odhaliti,
  strašlivou poznati jistotu!

Opona spadla na znamení, že jest program vyčerpán; ale hned zase šla vzhůru, a když se na jevišti Lidmila a Pavla děkovaly, předstoupili dva členové slavnostního výboru a podali jim po nové kytici. Potlesku a vyvolávání pak dlouho ještě nechtělo býti konce.

Když se posléze hlediště prázdnilo, sešli jsme my na jeviště. Tam bylo plno, živo a hlučno; okolo těch, kteří se byli produkovali, hemžili se četní gratulanti. Mě chytil nejdřív dr. Rosa.

»Ruka vaše,« vpadl jsem mu do blahopřejné řeči, »chvěje se a zrovna pálí —«

»Pohnutím. Všecko bylo tak krásné a závěrek pravá koruna. — Víte,« ptal se po tichu, »od koho byly obě kytice teď na konec? Od paní Plichtové.«

Pohleděli jsme si mlčky do očí.

»Lidmila,« řekl jsem pak, »k této poctě přišla tím, že nás ráno náhoda s paní Plichtovou svedla v železničném voze. Co se týče slečny Pavly, byla by věc ještě mnohem jednodušší, jest jenom otázka, víli paní Plichtová o kytici, kterou slečně Pavle poslal její syn, a chceli svým darem sesíliti její dojem, vyjádřiti svou vůli?«

Rosa pokrčil ramenoma. Podíval jsem se pozdalečí na Pavlu; tváře jí jen hořely — ale Lidmile a paní Semínové také. Hovořily spolu, a paní najednou Lidmilu objala i políbila. Když se pustily, Lidmila vztáhla ruku k Pavle, a již si padly do náručí a pevně se k sobě vinuly.

»Výborně! Výborně!« zaznělo kolem, a všichni tleskali tomu výjevu. Přistoupil jsem k nim. Paní byla všecka rozechvěna.

»Bude nám to nezapomenutelný večer,« pravila tiše, — »nezapomenutelný!«

Podal jsem ruku Pavle, tajně ji zpytuje, snaže se popatřit jí do duše. Mlčky na mne upřela oči — byl to takový otevřený, srdečný, šlechetný, čistý, světlý, blahý pohled, že by ho žádná báseň nevyjádřila, — neboť co jest všecko slovo proti takovému okamžitému, živému divu? Byl to nebesky spanilý květ, který se i u tak krásné bytosti za celý život jen zřídka opakuje.

»Dostavila se u ní taková chvilka,« mihlo se mi hlavou, »miluje, poznala, že jest milována, všecko kouzlo luzné budoucnosti jí náhle padlo do duše — nová kytice byla čarodějným prutem.«

Sám jsem byl na okamžik milc očarován. Ale musel jsem něco říci — pochválil jsem slečně její mistrnou hru. Potřásla živě hlavou.

»Děkuju vám, že jste sem přijeli,« vydechla a prudce mi stiskla ruku.

»Ale vy také přijedete k nám?«

»Děkuju, děkuju . . .«

Dr. Semín provolal heslo: »Do besedy!« a druzí je po něm hlučně opakovali.

Jak jsme vstoupili do besedního sálu, octli jsme se ve společnosti Temechovských. Dívky děkovaly paní Plichtové za krásné kytice, a ona je zasypala chválou. Synové její představili se Lidmile, načež uchopil ruce její pan Pažout.

»Slečno — slečno!« volal. »Kdo by to byl do vás řekl!«

»Čeho jsem se dopustila?«

»Jste vy opravdu ta skromná osůbka — pardon, chtěl jsem říci: ta tichá dušička, která dopoledne mezi námi v kupé seděla jako pěna? A potom vyjde na jeviště — mraky lidstva sedí před ní — a ona s nimi provozuje své divy!«

»Já nic — to básník.«

»Ano — básník!« rozehříval se starý pán. »Přece jsem na příklad ten Štědrý den — jako celou Kytici — nejednou četl, napřed jsem dobře věděl, co tam je: přástky, svatba, pohřeb, všecko známé věci, které nás ve skutečnosti už valně nedojímají. A teď poslouchám, srdce ve mně radostně poskočí, ale v patách za tím se zachvěje a sevře — trnu, jde po mně mráz, — pak mě to bodne do prsou, rozlítostním a rozpláču se jako dítě —«

A řečníkovi skutečně slza skočila do hrdla. Násilně se zpřímil a máchnul rukou.

»Básník! Ano, sláva Erbenovi! Znal jsem ho, dobře jsem ho znal, slečno, — ale tu na místě si dám hlavu utít, že by byl také plakal, kdy by byl poslouchal s námi!«

»Boží pravda!« svědčil důrazně dr. Semín a jiní za ním.

»Nezapomínejte na dojemnou hudbu,« dí Lidmila, »a na zásluhu slečny Pavly —«

»Zásluhu!« odpírala Pavla. »Když došlo na ubohou Marii, noty mně plavaly před očima v slzách a prsty se mně třásly, že bych již málem byla přestala.«

»Laškuje,« řečnil zase pan Pažout, »laškuje jako ten jarní větřík, a najednou — zahřmí, opravdu zahřmí! Nedivil bych se, kdy by to byl jeden z těchhle —« ukázal na své vnuky — »ale tak by to nedokázali!«

»Tak zajisté ne,« pravil inženýr Plichta a dvorně dokládal: »Nemnohým jest dáno píti z medového poháru slávy.«

»V kterém je vždy nejvíc pelyňku,« řekla Lidmila. »Tím ovšem nic nevyzrazuji. Ale, pánové,« pokračovala tlumíc hlas a berouc Pavlu za ruku, »znejte naše tajemství. My žízníme — ne po slávě, ne po medovině, nýbrž zcela prosaicky po doušku dobrého piva.«

Pavla usedla k stolu vedle Lidmily, a když je páni na protější straně v hovor zapřádali, mluvila více s dr. Rosou než s inženýrem Plichtou; ale i na tohoto patřila vždy jen zpříma, otevřeně, nikdy jsem jí nepřistihl při nějakém utajeném pohledu.

Asi za půl hodiny dr. Rosa povstal, zaťukal na sklenici, a když všecko umlklo, pronesl první přípitek. Pak následovala celá řada zdravic; mnohokrát jsme se shlukali, proplétali, sklenicemi ťukali. Pavla, když jí Karel Plichta prvně vyhledal, jevila jakousi plachost, v okamžiku byli spolu hotovi; ale podruhé promluvili mezi čtyrma očima již několik vět, a každé následující setkání jejich se více prodlužovalo. Po jednom z nich (když jsme s panem Pažoutem oslavili připitím paměť doby Budějovické) přikročil jsem k Pavle.

»Myslete si honem štěstí a blaho,« řekl jsem, »jakého byste si jen žádati mohla.«

»Už myslím.«

»Takového vám na Pánu Bohu z celého srdce přeju věrně rád.«

»Z celého srdce děkuju. A řeknu vám je —«

»Ne, neříkejte!«

»Proč?«

»Protože — inu, s pravdou před Boha — protože bych nechtěl, abyste mi řekla něco, nač jste nemyslila.«

»Křivdil byste mi takovou domněnkou. Žádám si jen blaha, jaké mi přinesl dnešní den.«

Ťukli jsme si.

»Ale teď já sám si budu myslit vaše štěstí.«

»A nesmím zvědět jaké?«

»Takové, že dnešní milé okamžiky jsou jako zavřená poupata na štěpu počátkem dubna, když ještě lístky nevylézají. Za málo neděl potom stojí strom v plné nádheře májové, v nejkrásnějším rozkvětu — a takové buď vaše štěstí, až se opět shledáme . . .«

IX.

Nazejtří po ránu odjeli jsme z N**. Nebyli jsme účastni dalších částí slavnosti, ale potom jsme zvěděli, co při nich působilo největší sensaci: inženýr Plichta byl odpoledne v sadě na střelnici pořád okolo slečny Semínové a večer na bále tančil a bavil se skoro jen s ní.

V následujících dnech nepřestávalo se po městě o tom mluviti; bylo to překvapení, z kterého se lidé nemohli vzpamatovati — kdy by byla řeka zatopila kraj, kdy by byl požár strávil několik domů, kdy by bylo sražením vlaků deset lidí přišlo k úrazu, sotva by byl obecný úžas býval trvalejší.

Prodlením téhodne měl inženýr Plichta zase nějaké řízení v kanceláři dr. Semína, ale tentokrát vešel »na okamžik« i k jeho dámám, aby se poptal, jak jsou po slavnosti zdrávy; a zahovořil se u nich tak, že »okamžik« trval dobrou hodinu. Druhý týden přišel zase, třetí týden přišel dvakrát. Nejen město, ale už i celé okolí na míle cesty nepřicházely z ustrnutí.

Čtvrtého pak téhodne proneslo se, že Temechovský pán mluvil s dr. Semínem o účelu svých návštěv: žádal ho za dovolení, aby se směl ucházeti o přízeň slečny Pavly, a řekl, že by byl šťasten, kdy by se mu v lásce naklonila a podala mu ruku před oltářem. Ač ovšem byl úplně svým pánem, přece doložil, že matka zná jeho úmysl a že ho s potěšením schvaluje.

Dr. Semín odpověděl, že žádost, kterou právě slyšel a které by se do nedávna nijak nebyl nadál, otcovské jeho srdce hluboce dojímá, tím více, an pana Plichtu zná a dobře ví, že takový krok nečiní z okamžitého vrtochu, nýbrž po dobrém rozvážení. Připomněl veliký rozdíl v majetku a těšil se, že Plichtu k Pavle netáhne nic jiného než srdce. Jen v pevném svazku srdcí že kotví štěstí manželův a celé jich životní blaho; aby pak se takový svazek utvořil, že jest potřebí, aby mladí lidé navzájem dobře poznali své vlastnosti, své ctnosti i vady, a také aby každý sama sebe svědomitě zkoušel, než se stane rozhodnutí pro všecku budoucnost.

Od té doby Temechovský pán teprv býval u Semínů pravidelným, častým hostem. I jeho matka a pan Pažout tam přijížděli již jako k nastávajícím příbuzným. O sv. Václavě bylo zasnoubení formálně prohlášeno. Pro N**ské to už nebyla žádná zvláštní novina; teď si už jen povídali o tom, jak ukrutně je inženýr Plichta do Pavly zamilován, jak jí každodenně — a třebas i dvakrát — posílá psaní, jak ji zahrnuje drahocennými dary.

Málokdo zvěděl o tom, že míra těchto důkazů lásky byla Pavle příliš veliká a že první její vážná žádost ke Karlovi byla, by jí nedával ani skvostův ani jiných drahých předmětův.

»Nejsem milovnice nádhery,« hleděla se mu vyjádřiti, když se nad tím trochu pozastavoval, »ano zdá se mi to dětinské věšeti na sebe šperky za sta zlatých. Jiným než tobě nechci se líbiti, a nemohu se spřáteliti s myšlenkou, že bys mě o vlásek více měl rád, když bych na sebe vzala zlata nebo diamantů, co jich v zlatnickém krámě. A kdy bys ty — dejme tomu — ke mně, totiž ke mně samotné přišel s brillantovými řády a hvězdami na prsou, řekla bych ti: Prosím tě, odlož ty trety, my jsme svoji a to je mezi námi cizí věc, které se můžeme leda usmáti. Lásku naši zvyšovati na žádný spůsob nemohou. Když ti hledím do očí, co jsou mi proti tomu všecky diamanty pod sluncem? A když mi podáš pomněnku nebo chrpu, věř, že je mi to dostatečný

dar. Vždyť beze všech darů vím, že mě upřímně miluješ — a ty o mně víš to také bez podobných důkazů, neníli pravda?«

V říjnu byly přípravy k sňatku v plném proudu. V ten čas Pavla s matkou přijely do Prahy a navštívily nás. Náhodou jsme byli s Lidmilou sami dva doma. Paní Semínová se netajila radostí nad tím, že dceru potkalo takové štěstí, ale Pavla nezářila vědomím dosažených ano předstižených tužeb a snuv, ba zdála se mi ještě skromnější, než jsem ji viděl v jejím otcovském domě. Pravila, že v zimě stráví s Karlem delší dobu v Praze, a ona i my těšili jsme se, že se budeme častěji vídati a teprv se blíže spřátelíme.

»Venku, doufám, nás také navštívíte,« dokládala, »octnuli se přece na tom nešťastném Temechově.«

»Proč nešťastném?« ptali jsme se já a Lidmila zároveň.

»Karla by mi už lidé konečně snad ponechali,« odpověděla, »ale Temechov mi nemohou prominout, ten jim ani v noci nedá spát pro ten Temechov by nevím co udělali k našemu rozdvojení.«

»Až tam budete měsíc, dva,« řekl jsem, »budou to mít lidé odstonáno, zvyknou tomu a upokojí se.«

Avšak — milá, dobrá Pavla se na Temechov nedostala.

Brzy potom, co se vrátily z Prahy, obdržela od svého ženicha lístek, že dnes ani zejtra do N** nepřijede, poněvadž se mu stala hloupá nehoda: spadl prý s koně a udělal si na čele bouli jako malý Říp. Žertoval o tom nadělení a o své nešikovnosti, ale mrzel se, že si pomohl k domácímu vězení a může jen v myšlenkách prodlévati u svého anděla.

Nazejtří Pavla vyšedši do města vrátila se dříve nadání, v obličeji nápadně změněna. Nového dopisu, kterýž jí od Karla podali, neotevřela: když na ni matka doléhala otázkami, co se jí přihodilo, žádala, by přišel také otec. Pak rodičům pověděla, že potkavši na ulici Šedu, Temechovského zahradníka, zeptala se ho, co v zámku dělají; ale on — všecek jiný než jindy — vyhrknul, že již není v Temechově, že se odtamtud náhle vystěhoval, a co ho vypudilo, že je skutek do nebe volající. A počal plésti takové věci, že Pavlu pojala závrať, odvrátila se od něho a jak omámená, div nevrávorajíc, spěchala domů.

»Prosím vás,« končila obracejíc se k otci, »vyhledejte nebo zavolejte k sobě toho člověka a promluvte s ním sám — vy můžete slyšet věci, které mně jen všelijak naznačoval.«

»Pohleď přece, co ti píše Karel,« pravil otec.

V listě, oplývajícím jako vždy sladkými a něžnými slovy, vtroušena byla poznámka, že se u Karla k domácímu vězení přidružují ještě nové mrzutosti, jmenovitě že musel na hodinu vyhnati zahradníka, z kterého se najednou vyloupnul špatný chlap a který se v opici dopustil i k němu osobně neslýchané drzosti.

»Tu by nebylo radno, abych ho k sobě povolával, neřku vyhledával,« mínil dr. Semín. »Když byl náhle propuštěn, nelze vůbec věřiti tomu, co povídá — je to nepochybně v hněvu a zlosti vybájeno.«

Odpoledne přišel k Semínovi dr. Lužný, tolikéž N**ský advokát. Po krátkém úvodě mu důvěrně oznámil, že u něho byl zahradník Šeda žádaje, by ho zastupoval proti inženýru Plichtovi.

»Nezapírá,« pokračoval, »že ho udeřil nebo porazil, — ale který otec by na jeho místě jednal jinak, zvláště když dceři jeho je teprv 18—19 let a je nejstarší z jeho čtyř dětí? Staloli se, co Šeda tvrdí, udělal by pan Plichta ovšem nejlépe, kdy by se s jeho Kačenou bez soudů ve vší tichosti vyrovnal. Já jsem Šedu proto vyslechl, že se věc dotýká i rodiny mého vysoce váženého pana kollegy; kdy bych ho odbyl, poběhne jinam, a celá historie bude zejtra na bubnu. Myslím, abyste sám s panem Plichtou promluvil in camera caritatis; aspoň uslyšíte, co řekne on jako druhá strana, — i bude mi nad míru příjemno, když vám dokáže, že je nevinen jako beránek a že může sám Šedu přivesti za mříž.«

Semín v skutku dojel do Temechova. Jak ženich jeho dcery zaslechl, z čeho jej Šeda viní, vzplanul prudkým hněvem; ale když zvěděl, že věc jest již v rukou advokátových a jakým způsobem bude soudně projednávána, hrál úlohu uraženého, rozhorleného poctivce již s menším zdarem, — a dr. Semín odjížděl od něho s přesvědčením, že není nevinen jako beránek, byť i Šeda hodně přidával a nadsazoval.

Několik dní se u Semínův o Plichtovi a Temechově vůbec nestala žádná zmínka. Pavla nebyla veselá, nežertovala, nesmála se, ale také nevěšela hlavy a neukazovala ve svém vzezření a chování žádné změny. Karel, kterému na poslední list jeho neodepsala, ovšem nepřicházel, aniž čeho posílal. Za to mimo vše nadání přijela paní Plichtová. Co ji matka vítala, Pavla uprchla do nejzadnějšího pokoje. Ale paní Plichtová šla rovnou cestou za ní.

»Nestraňte se mne, dušinko,« promluvila k ní, »vždyť vás miluju, jako byste byla mou vlastní dcerou. Stala se chyba, ale já za ni mohu tak málo jako vy.«

Dívka stála pohlížejíc stranou a na celém těle se chvějíc. Když ji paní Dorota objala, přemohlo ji pohnutí, vypukla v usedavý pláč.

»Věřte, trpím s vámi,« pravila paní, »po všecky ty neblahé dni jste mi na okamžik nesešla s mysli. Nechci vinníka omlouvat, nechci poklesek jeho bráti na lehkou váhu a říkati, že je z nejvšednějších — avšak my ženské, Pavlinko, musíme mnoho odpouštěti, a nejsou z toho pravidla vyňaty ani kněžny ani královny a císařovny . . .«

Drahnou chvíli trvalo, než se dívka poněkud upokojila.

»Mezi mnou a Karlem je bezedná propast,« prohlásila potom. »Lnula jsem k němu celou duší, ale nyní nemohla bych se na něj podívati — kdy bychom byli sto let živi, nikdy už bych nemohla k němu přiložiti srdce.«

Paní Plichtová konejšíc a laskajíc ji dále, těšila se v duchu lepší nadějí. »Bude potřebí delšího času, ale ponenáhlu hněv a bolest její přestanou se jitřiti, zapomene, odpustí, smíří se . . .«

Dr. Lužný kollegu Semínovi brzy oznámil, že mezi inženýrem Plichtou a zahradníkem Šedou i dcerou jeho vše jest v dobrotě uklizeno a urovnáno.

»Největší hloupost vyvedl vlastně zbrklý tatík,« dokládal. »Když je oheň a sláma na blízku, rádo hoří — tatík, jak uviděl plamen, horem pádem běžel k zvonici a udeřil na poplach. Zatím stačila konev vody, a bylo po požáru — jen byl snopek trochu ožehnut. Mladému

pánovi, který se v slabé chvilce zapomněl, dostalo se citelného poučení — nepochybně bude v příští době opatrnější a nebude se již křehkosti podávat tak snadno jako jiní.«

Dr. Semín k určité žádosti Pavlině poslal inženýru Plichtovi všecky dary a dopisy, které od něho byla obdržela. Psal mu, že následkem událostí, které se poslední dobou sběhly a kterých se nijak nenadála, dcera jeho vrací mu také slovo i volnost jeho, a všecko mezi ní a ním že jest definitivně ukončeno. Sám žádal, by pan Plichta své právní záležitosti z jeho rukou vzal a do jiných odevzdal.

Dostavil se sice ještě pan Pažout a potom i pan pan Frank, a oba manželům Semínovým důtklivě přimlouvali. Ale všecko bylo marno, dostávali stejnou odpověď, že Pavla stojí nezvratně na svém rozhodnutí a že o Plichtovi už ničeho slyšeti nechce.

Temechovský pán, přesvědčiv se, že jest nadobro odmítnut, vzplanul nevolí a litoval, že šel do prosa. Pavla měla zvěděti, že její vzdory jsou mu náramně lhostejny. Odjel do Prahy a počal se dvořiti jiným. Vyhledl si dceru velmi bohatého otce, ne krásnou, ale hezkou, která sice byla již nevěstou jednoho z jeho kamarádův, ale když jí Plichta učinil nabídnutí, bez rozpaků dala mu přednost, neboť byl »rozhodně« lepší partií.

Po novém roce byla svatba. Novomanželé trávili své líbánky ovšem v cizině; vrátivše se z dlouhých cest stavěli v Praze i na Temechově na odiv takovou lásku a takové štěstí, užívali světa tak hojnou i skvělou měrou, že jim všichni známí museli záviděti.

Také k Pavle blížili se opět ctitelé a nápadníci. Ale ona chovala se k nim stejným spůsobem jako před svou známostí s Plichtou, žádnému z nich nezadala srdce a ruky, zůstávala svobodna. Doma i mezi lidmi vypadala vždy spokojena i vesela. Až jí drsná ruka osudu zasadila novou přebolestnou ránu: dr. Semín přepaden byl náhlou nemocí, která jej v několika dnech sklátila do hrobu. (Pokračování.)

Bismarck a politika krásné pleti.

List z tajné dvorní historie Berlínské.

Podává

Pavel Janota.

(Dokončení.)

o čem korunní princ toužil, co stávalo se mu potřebou, byla samostatnost, jmenovitě aby mohl činiti skutkem, co zamýšlel: svobodomyslné vybudování německé říše. Ale postavení jeho jako prince ostávalo nesamostatné; byl odkázán i na příjem, jejž mu určoval otec, na úřad, jejž mu přiřknul, a synové a dcery jeho museli se spravovati dle toho, co jim děd povolil. Tlak nesamostatností tížil ho čím dále tím více. Sám nečinil projevů politických, ale o jeho názorech

svědčí jeho důvěrníci. K čelným z nich náležel ***Geffken***, jeho soudruh v universitních studiích. Byl zástupcem hanseatských měst v Londýně a Berlíně, syndikem pro zahraničné věci v Hamburce, posléze profesorem veřejného práva a státních věd na universitě Štrasburské. Byl konservativního smýšlení, ale povrhoval konservativci na říšském sněmu německém. Chválil katolický střed a svobodomyslnou stranu proti konservativcům a národním liberálům »bičem a porušeností Bismarckovy vlády do té míry znešvařeným, že jedině od vzpamatování se voličstva očekávati lze nápravy.« Důvěrníku tomu svěřil princ i svůj denník o 700 stranách a Geffken učinil si z něho výpisy. Po smrti císaře Bedřicha III. vydal část jich, která se týkala války francouzsko-německé, a byl za to od Bismarcka pohnán na soud pro velezrádu.

Na žádost korunního prince Bedřicha psával Geffken pamětní spisy o časových věcech, z nichž vzešlo r. 1870 jeho dílo »Oprava pruské ústavy.« Přátelsky nakloněna byla mu i princezna, a když Bismarck v sjednoceném Německu pořádal boj proti katolické církvi, sblížila se s Geffkenem i císařovna Augusta, které boj ten byl velice proti mysli. Názory paní těch došly výrazu v Geffkenově spise »Stát a církev« r. 1875. Kdežto Bismarck v katolících viděl špatné Němce, kteří závisí na cizí moci, a proto je obmezoval, císařovna ve volném vývoji a v pokoji shledávala jediný prostředek, aby katolíci a evangelíci svorně podle sebe žili, stejně Němci se cítíce. Když meškala v Baden-Badenu, zvala Geffkena i ke dvoru, kdež i císař ochotně ho vítával. Odpor proti Bismarckovu náboženskému boji sdružil císařovnu i s královnou vdovou Alžbětou, ač s ní jinak nežila v nejlepší míře.

S Bismarckem nebyl princ Bedřich nikdy v důvěrnějších poměrech, což přičítáno jmenovitě vlivu jeho choti. V Berlíně kolovaly i ministerské listiny pro případ, že by princ vstoupil na trůn. Ale k tomu nedocházelo.

Posléze skoro všichni těžce nesli chování Bismarckovo, ale všichni pokládali jej za nezbytného. Tři byli kandidáti v záloze na říšské kancléřství, hr. Armin byl kandidát konservativců, Schleinitz a Stosch kandidáti liberálů; Bismark dovedl všechny ukliditi. Schleinitz sice přičiněním císařovny Augusty vyznamenán řádem černého orla a povýšen na hraběte, ale Bismarck dovedl mu ztrpčovati život ve svých novinách i svými poznámkami, slovem dovedl ho činiti nemožným. Ještě příkřeji vystupoval proti ministru námořnictva Stoschovi; roku 1877 k vůli němu zadal za propuštění, ale po dovolené dal si opět říci a učinil J. Stosche konečně nemožným.

Hrabě Harry ***Arnim*** byl prvním německým velevyslancem v Paříži. V srpnu 1873 přijel do Berlína a 1. září měl slyšení u císaře, jehož se tázal, přeje-li si jeho odvolání z Paříže a vystoupení ze státní služby. Císař odpověděl, že k tomu není příčiny. »Nejedná se o nic, než o zlovůli knížete Bismarcka,« doložil. »Zlovůle je známka povahy Bismarckovy, a je smutno, musíme-li to říci o muži, jemuž za mnoho děkujeme. Tato zlovůle mnohé věrné odstranila, Goltze, Thilea, Savignya, Usedoma, Werthera a jiné. Nyní jste vy na řadě.« — Arnim pravil, že jako služebník císařův a ne Bismarckův pokládá za svou povinnost ještě jednou kancléři vyložiti, jak bezdůvodná jsou jeho tvrzení. Císař

souhlasil. Odpoledne téhož dne měl Arnim slyšení u Bismarcka. Jsa churav, nemohl hned promluviti. Bismarck jej přijal s urážlivou vysokomyslností, těší prý ho, že jej vidí tak zdravého. Na otázku Arnimovu, proč je k němu tak krutý, spustil: »*Já* jsem pronásledován. Po osm měsíců, po celý rok ubližoval jste mému zdraví, připravujete mne o pokoj. Děláte spiknutí s císařovnou a neustanete, dokud nebudete sedět u stolu, kde já sedím, a neshledáte, že to také není nic.« Láteřil a vytýkal Arnimovi, že si v Paříži nevede dobře. »Obžaloval jste mne u císaře. Máte styky s dvorem, které mně již dříve překazily, abych vás sem povolal.« Arnim byl u dvora oblíben, jmenovitě u císařovny Augusty a korunní princezny Viktorie. Ani starý císař Vilém ho nechtěl propustit. A přece nejen padl, ale pro spisek svůj »Pro nihilo,« v němž poukázal na počínání Bismarckovo a z něhož i uvedená slova jsou vyňata, pohnán byl od Bismarcka před soud pro zemězradu, urážení Veličenstva a urážení říšského kancléře a odsouzen na pět let do káznice; před tím byl již pro odstranění úředních listin odsouzen na tři, pak na devět měsíců do vězení a disciplinární cestou vyhoštěn ze státní služby. Nepřečkal těch trestů, smrt ho stihla dřív. Právem možno tvrditi, že zásluhou říšského kancléře.

I cizí vyslanci těžce nesli bičování Bismarckovo. Především francouzský velevyslanec hr. Gontout-Biron, jemuž velmi byla nakloněna císařovna Augusta. S jeho matkou, rozenou Rohanovou, i s jinými členy rodiny jeho znala se osobně. Bismarck byl velice rozčilen nad reorganisací francouzské armády r. 1875, nechtěl, aby Francie se zotavila a stala se spojenkou některého přítele Pruska. Pomýšlel na novou válku. Chvíle byla opravdu nebezpečná. Prostředníkem byl tehda, jak známo, car Alexandr II. I císařovna Augusta ochotným prostřednictvím přispívala k zachování míru. Co však i cizí diplomaty urážело, bylo chování Bismarckovo k francouzskému velevyslanci, jemuž jeden z vynikajících diplomatů tehda pravil: »Co chce ten muž? Jednoho dne budou se muset všechny velmoci dohodnout, aby jeho podnikům učinily přítrž.«

Svého druhu jediný jest časopisecký boj Bismarckův proti císařovně a korunní princezně. Ve svých vládních listech neznal ohledu, a Grenzboten prosluly dopisy berlínskými z jeho strany. Jen malou ukázku. »Pujdeli kníže, budou především jásati ultramontáni, a takž máme za jejich úspěch děkovati vysoké dámě . . . Snad uveřejní její list jednou článek o politice v spodničce, která bohužel není tak směšná, jak vypadá!« (Grenzboten, 7. dubna 1877.) »Celá řada excellencí a neexcellencí pokoušela se kancléřovy plány překazit, povahu jeho zatemnit nebo aspoň ho zlobit a jeho zdraví škodit. Hlavními však jeho škůdci jsou a ostanou nepřístojnosti u dvora.« (Grenzboten, 19. dubna.) Útočí se tu na jistého hraběte a nejvyššího hofmistra (hr. Nesselroda, císařovnina nejvyššího hofmistra), na nějž se prozradilo, že psal v Reichsglocke proti ministrovi, načež po hotovém skandálu redaktor do vězení odsouzený dostal milost — přičiněním jisté paní — a onen hrabě vysoký řád. Schlesische Presse útočila ještě příkřeji na korunní princeznu jako nepřítelkyni Bismarckovu. Wespen přinesly obrázek o »procházce Reichsglocke se spodničkou.« Ulk podobně se rozpisoval. Posléze ministr

královského domu hr. Schleinitz uznal za svou povinnost oznámiti tyto nestoudné útoky Jeho Veličenstvu, »ne k vůli státnímu návladnímu, což by snad pachatelům bylo vhod, aby před soudem mohli v skandálech pokračovati, nýbrž aby se zjistilo, zda nevycházejí z tiskové kanceláře.« I disposiční fond hrál tu patrně úlohu v útocích proti císařovně i korunní princezně.

Ani to však Bismarckovi neubližovalo. Na krátko, od června do prosince r. 1878 princ Bedřich zastupoval svého otce, když byl Nobiling na císaře učinil vražedný útok. K rozvinutí nějaké zvláštní činnosti ani krátká doba ani okolnosti princovi nestačovaly. Císař, ač mu bylo již 81 let, ještě si liboval, že mu atentát dobře posloužil. Ano korunní princ cítil se později, jmenovitě r. 1883 a 1885 mdlejší než jeho otec, a tu i sám uznával, kdy by jeho choť měla se stát vladařkou, že by bylo záhodno, aby si Bismarcka podržela. Obával se náhlého obratu. Přátelé jeho ovšem tušili, že by Bismarck za jeho vlády neb vladařstva manželky jeho dlouho nevydržel. Ostatně ukázal se pravý stav věcí při tragickém osudu prince Bedřicha.

Dne 22. března 1887 slavil císař Vilém I. své devadesáté narozeniny; dva měsíce před tím stižen byl korunní princ zlým zápalem krku, jehož známky léta již se ukazovaly, tak že naskytovala se otázka: máli a můželi korunní princ vstoupiti na trůn? Němečtí lékaři konstatovali rakovinu v krku, ale slibovali vyléčení. K žádosti korunní princezny povolán k choti jejímu anglický odborník dr. Mackenzie. Princ s princeznou unikl německému léčení odchodem do Škotska a léčení svěřeno výhradně Mackenziovi, což německé lékaře nemálo pobouřilo. Otázka léčby přiostřila se na otázku národní, a přičiněním Bismarkovým i na otázku státní. Opět stáli proti sobě Bismarck na jedné a korunní princezna Viktorie na druhé straně. Jednalo se o vladařstvo pro případ, že starý císař nebude moci vládnout a korunní princ bude poután na lůžko. Bismarck trval na tom, aby vnuk císařův princ Vilém převzal vladařství. V tom viděla princezna vladařství Bismarckovo, jemuž chtěla zabrániti. Korunní princ žádal, aby jeho choť stala se vladařkou, čemuž naprosto odporoval Bismarck. Daleko od domova, v San Remu, na italské rivieře, meškali korunní manželé přes zimu. Nemoc Bedřichova se pořád horšila. K Mackenziovi přišel druhý anglický odborník Howell, z Němců byli tu Schröder a Bramann. Angličané byli při princi a princezně, Němci při Bismarckovi. Za těch okolností 9. března 1888 dokonal Vilém I. svuj život. Den před smrtí jeho dal Bismarck jmenovati prince Viléma, nynějšího císaře, za císařova zástupce. Ale korunní princ Bedřich hlásil se k trunu, a jakkoli těžce churav, nastoupil cestu do Berlína. Spor jižjiž propukající odročen. Bismarck i za císaře Bedřicha ostal u vesla. Svou převahu dával ovšem paním u dvora trpce zakoušeti.

Mladší dcera císařova Viktorie oblíbila si Alexandra Battenberského, když byl již dvě léta z Bulharska pryč; jeho mužná postava, jeho vítězné boje, jeho statné vystupování činily jej osmnáctileté dívce ideálem ženicha. Její matka i její babička, královna anglická, byly mu nakloněny. Ale Bismarck byl proti němu a podstoupil »boj s třemi Viktoriemi.« Battenberg měl již zavítati na velkonoce k císařskému dvoru,

ale k zakročení Bismarckovu dáno mu pokynutí, aby nepřicházel. Za to 24. dubna 1888 přijela královna anglická. Přišla potěšit dceru, urovnat její domácí poměry, navždy se rozloučit se zetěm a pokusit se o splnění vroucí tužby své vnučky Viktorie snad tím způsobem, že by Alexandr Battenberg vstoupil do státních služeb anglických. Ale Bismarck byl neúprosný. Spatřoval ve sňatku příčinu k nevoli Ruska a tím k poškození říše německé. Bismarckův pamětní spis chorému císaři v dubnu podaný uveřejnila hnedle paní Adamová v Nouvelle Revue. V podstatě byl prý správný, a to vzbudilo proti »anglické indiskretnosti« nové štvanice, ačkoliv koncept listu mohla francouzská spisovatelka dostati i od strany druhé, vládní, jakož skutečně mnoho tajných listin později tou cestou bylo vyzrazeno. Sňatek vyličován jako dílo prospěchu anglického, kterému by posloužilo, kdy by Německo s Ruskem se rozkmotřilo.

Vývody ty jsou silně nadsazeny. Vždyť i anglická a ruská panovnická rodina jsou mnohonásobně spřízněny, ačkoliv Anglie a Rusko jsou soupeřícími státy. Bismarck se vysokým paním mstil za jejich přičinění o nastoupení císaře Bedřicha. Byl v osudných těch chvílích nezbytný a za ním stál i celý tábor konservativně junkerský i všechny konservativní a vládní listy. Ostatně i z vládní strany bylo tehda ujišťováno, že se »Bismarckovi nejedná jen o Battenberga, nýbrž o zásadní otázku, můželi svou politiku dále vésti čili nic.« Byl prý odhodlán »v tomto případě provesti příklad« a »zabezpečiti si pro všechnu budoucnost volnou ruku.« Zadal za propuštěnou -- a zvítězil. Císař chtěli si Bismarcka v osudné chvíli zachovat, musel se mu podrobit. A nástupce císařův byl též na straně Bismarckově. Tři Viktorie prohrály.

Právě, když se zdálo, že nastává obrat, když 9. června 1888 Puttkammer propuštěn a mělo nastoupiti ministerstvo svobodomyslnější, zhoršila se choroba Bedřichova a on 15. června dokonal život svůj. Panování jeho bylo panováním člověka těžce nemocného, bylo skutečným provisoriem. K čemu se byl po celý život připravoval, co s chotí svou hodlal učiniti skutkem, vše jako přelud unikalo před ním, když posléze stal se císařem — pouze na 99 dní.

Sotva zavřel oči, nejvášnivější boj rozpoutal se v příčině jeho léčení a ostří boje toho namířeno bylo proti jeho vdově. Němečtí lékaři vinili Mackenzia až i ze smrti Bedřichovy, a Bismarck k úkladné i těžké zbrani přimisoval jedu, že cizozemec zasáhl v dějiny německé a že by císař Bedřich nikdy nebyl přijal císařské koruny, kdy by ho lékař nenechal v nejistotě, že má rakovinu. Mackenzie neostával odpověď dlužen. Po vůli královny anglické vydal spis, v němž posvítil na počínání lékařů německých. Zároveň ukazoval, že nebyl jen lékařem, ale i důvěrníkem císaře, který »v prospěchu svém a své choti jakož i z vyšších mravních a praktických důvodů« si přál panovati aspoň na krátko. — »Jest vám úplně volno každému, kdo to chce slyšet, prohlásiti, že pokládám spis německých lékařů za sbírku nepravd, kterou osobně jsem byla uražena, a že vaše kniha byla mi velikou útěchou,« tak pravila k Mackenziovi císařská vdova Viktorie v slyšení ve Windsoru 23. února 1889 a do-

dala: »Když došla vaše kniha, byla ode všech v zámku čtena a nikdo neshledal v ní nejmenší nepřístojnosti.«

Nový císař Vilém II. stál na straně německých lékařů, jež po vyjití Mackenziova spisu vyznamenal vysokými řády a pozval si je k stolu. »Pochopitelno jest napjetí, které tehda mezi mladistvým císařem a matkou i bábou jeho panovalo. Nikdy nebyla Berlínská společnost tak rozdvojena jako za 99 dní vlády nešťastného císaře Bedřicha,« praví anonym Bismarckův. Ostatně i císařovna vdova Augusta sympatisovala s císařovnou Viktorií a s Mackenziem.

Jedna velká záhada po smrti císaře Bedřicha ostala nerozřešena a nevysvětlena. Bylo známo, že psal své paměti, že si vedl denník od svého sňatku, tedy po 30 let. Dle svědectví Worldu obsahoval denník 30 velkých foliových svazků. Po denníku tom byla velká sháňka. »Sotva císař dokonal, vojenský řetěz obklopil zámek a vojsko obsadilo všechny východy. Účel opatření toho byl zabrániti, aby nějaká kompromittující listina z bezpečného úkrytu nebyla odstraněna. K listinám těm počítán byl i denník císařův. Mackenzie měl s lecčíms co činiti, co a jak, snad nikdo nikdy se nedoví.« Tak píše anglický duchovní Haweis, a dokládá, že v denníku byly i vysvětlivky k nemoci a k léčení císaře od něho sestavené, které by úplně byly Mackenzia ospravedlnily.

Jak patrno, vojenský řetěz mnoho neprospěl, neboť již první týden v červenci r. 1888 konána v Berlíně korunní rada, po níž celé státní ministerstvo od císařovny Viktorie bylo přijato v slyšení. Tolik jest úředně známo. O slyšení samém oznámil francouzský zpravodaj: »Návštěva všech ministrů u císařovny vdovy, Bismarcka otce i syna vyjímaje, měla výhradně za účel žádati za vydání všech zápisků císaře Bedřicha. Císařovna odvětila, že všechny v Londýně uložené papíry týkají se císaře osobně, nepopírala jejich důležitost, ale doložila, že s vědomím a vůlí císaře byly poslány do ciziny.« Anglický týdenník World zase oznámil: »Královna Viktorie (jež v dubnu meškala návštěvou v Berlíně) vzala tento denník s sebou do Anglie. Po smrti císaře Bedřicha dal císař Vilém II. ihned císařovnu vyzvati, aby vydala denník, by v státním archivě byl uchován. Císařovna to odepřela prohlašujíc, že dle přání císaře Bedřicha má býti uveřejněn s její revisí.« Když v červenci generálmajor Winterfeld šel oznámit do Londýna nastoupení císaře Viléma II., měl žádat i za listiny po císaři Bedřichovi, jejichž vydání mezi Berlínem a Londýnem činilo potíže. Královna Viktorie jich nevydala. Později však přece prý se dostaly do státního archivu pruského. Takž i paměti Bedřichovy, jimiž v národě se chtěl zvěčniti, zmizely snad navždy Bismarckovým přičiněním. Leda že snad byly ve Windsoru přepsány.

Nynější císařovna Viktoria Augusta (narozená r. 1860), dcera onoho vévody Bedřicha, jejž Bismarck r. 1863 a 1864 připravil o Šlesvik a Holštýn, bývala ve svém dětství strašena slovy: »Bismarck přichází.« R. 1881 byl Bismarck na její svatbě, ale jak se zdá, vrátila se potom k starému o něm mínění. Na Bismarcka došlo v březnu r. 1890, musel odstoupit a to co nejrychleji.

Kdo měl pravdu v těchto dlouhých sporech a půtkách, Bismarck či krásná pleť? Prusko vzrostlo, Německo zmohutnělo, ale že domácí

poměry německé nejsou spořádané ani zdravé, ukazuje každému rostoucí množství sociálních demokratů a roztrpčenost všech stran. Právě to, co vysoké dámy v Německu pokládaly za neštěstí, nedostatek samostatného života a svobodného vývoje, ostalo základem domácí politiky. Také zabrání Elsaska vedlo k nekonečnému zbrojení, které ročně pohlcuje ohromné miliony. Teprve budoucnost ukáže, kdo měl pravdu.

Nové písemnictví.

Dějepis.

Kulturní styky Čech s cizinou až do válek husitských. Sepsal Ferdinand Tadra. Číslo VIII. spisů poctěných jubilejní cenou Král. české společnosti nauk. V Praze 1897, stran 436 v 8°.

Kniha tato poskytuje zevnější obklad k dějinám vzdělanosti a vnitřního života národa českého v době dohusitské. Ukazují se v ní všeliké vzájemné vztahy, jaké kdy v té době vznikaly a trvaly i zanikaly mezi národem českým a cizinou blízkou i vzdálenou; objasňuje se vzájemné obcování v rozmanitých oborech, co a kterak Čechové přijímali z ciziny a kterak sami zase v cizině působili ve všelikých odvětvích lidské činnosti, vyjma toliko válku. Široký tento předmět jest v díle Tadrově dobře rozčlánkován a přehledně vyložen; uspořádání jest vhodné, a hledání jest usnadněno podrobným přehledem obsahu a abecedním rejstříkem.

Spis dělí se v patnácte kapitol, jichž obsah budiž zde kratince naznačen ku povzbuzení čtenáře, aby vzal sám knihu do ruky a četl.

Kapitola I. odpovídá k otázce, odkud naši předkové čerpali známost cizích zemí; oznamuje o cestopisích středověkých někdy v Čechách čítaných, též zvláště o popise asiatské cesty, kterou v letech 1316 až 1330 vykonal Čech v Italii zrozený a vychovaný, minorita Oderik Pordenonský. Dále vypráví se o křižáckých výpravách do svaté země a účastenství Čechů při nich, též o putování poutníků českých do Palestiny.

V kapitole II. popisuje se stručně bývalý hvozd pomezní a cesty, které přes něj vedly z Čech i z Moravy do zemí sousedních, a jaké bývaly styky obyvatelstva na hranicích zemských. Tato hlava týče se nejvíce nejstarších věků, ježto osazováním pomezního hvozdu po r. 1200 tyto poměry se změnily.

Následuje vylíčení styků obchodních (III.); ty byly zprostředkovány jednak kupci cizími do Čech přicházejícími, Franky, Araby, Vlachy, Němci, též však českými kupci navštěvujícími cizí země, a židy, kteříž od nepaměti byli v Čechách usazeni. Zmíněno též o překážkách, které vznikaly obchodu s cizinou zlou mincí před rokem 1300, a později celní politikou, jež obmezovala dovoz některých druhů zboží; celkem však obchod stále rostl a se vzmáhal až do války husitské.

Zvláštní kapitola (IV.) věnována křesťanství a stykům se dvorem Římským. Tu promluveno o prvotním příchodu křesťanství do českých zemí od východu i od západu a o slovanské bohoslužbě; dále jedná se o kněžstvě v Čechách světském i řeholním, a pokud bylo původu českého nebo německého; o putování z českých zemí do Říma a českém hospici tam zřízeném; o desátcích papežských, taxách a jiných platech vymáhaných v té době a vždy hustěji za rozmanité výkony moci papežské. Zvláště vypravuje se o jízdách Karla IV. ke dvoru papežskému, o nunciích papežských v Čechách a poslích královských ku papeži. Mnoho nových podrobností přináší částka o jednotlivých Češích, kteří sloužili v rozmanitých postaveních papeži při dvoře nebo ve vojště.

Styky Čechů s Uhry (V.) poskytují dosti látky za Přemysloviců, z nichž Václav III., i za Lucemburkův, z nichž Sigmund stali se králi uherskými. Kratčeji vypadly styky se Srby, Charváty a Řeky. V té části zajímavé jsou dva případy ze 14. věku, kdy horníci z Kutné Hory, tehdáž ovšem německé, byli voláni od italských dobyvatelů, jednou aby dolovali na stříbro na ostrově Naxos (1340), po druhé aby podkopnictvím pomáhali dobývati měst na Krétě (1364).

S Polskem a se zeměmi litevskými (VI.) měli dávní Čechové mnohé styky, jak mírné, k nimž na prvním místě náleží účastenství v pokřesťanění těch zemí, i válečné, kteréž nejednou směřovaly ke spojení Čechův a Poláků v jednu říši. V druhé polovici 14. věku Poláci a Litvané valnou měrou přicházeli do Prahy na studie; také však naopak v knize Tadrově dočítáme se o Češích, kteří vyučovali anebo studovali v Krakově anebo zdržovali se v Polsku v rozmanitých službách.

Podobným postupem doličuje spisovatel rozmanité styky Čechů s Míšní, Saskem a zeměmi severními (VII.), s Bavorskem a zeměmi západními (VIII.), a s Rakousy, s alpskými a jinými zeměmi jižními (IX). Při každé z těchto zemských skupin najdou se příhody a osobnosti, při kterých český čtenář rád prodlí: zvláštnosti takové jsou na př. při Dánsku královna Dagmar, v Anglii královna Anna, dcera Karla IV., v Bavořích vévodkyně Lidmila, ve Francii pobyt Karla IV. za mládí a zase na konci života, při Italii vedle četných jiných vlivů osvětných poměr Petrarkův ke Karlovi IV.

Kapitola X. vypravuje o Češích na universitách středověkých, kterak a kteří Čechové navštěvovali obecné učení Pařížské, Bononské, Paduanské a jiná učení v Italii, v Montpellieru, v Krakově, ve Vídni, v Erfurtě, v Heidelberce, v Kolíně n. R., v Oxfortě a v Lipště. Tu také položen zajímavý oddíl o počátcích obecného učení Pražského a o poměrech národních v něm; o prvních profesořích university Pražské sneseny zde zprávy hojnější, dosud neznámé, a ukázáno, že co do původu a národnosti tito profesoři byli namnoze Čechové.

Kapitola XI. jedná souvisle o Němcích v Čechách, zvláště o valném stěhování se Němců do českých zemí v 13. století, o uvedení německého měšťanstva a poněmčení některých krajin v Čechách, o odporu českém proti živlu německému, a kterak čeština za Lucemburků krok za krokem se vzmáhala a opět větší platnosti si dobývala i v osadách dříve německých. K tomu pojí se kapitola XII. o jednotlivých cizozemcích v Čechách, kdež vypravuje se hlavně o některých vynikajících

osobách z Němcu, Vlachu a Francouzů, kteří nacházeli se ve službách králů českých.

Kapitola XIII. seznamuje nás s tím, jaké styky měli Čechové s cizími národy v literatuře a v umění, jmenovitě o dovozu knih z Italie, z Francie i z jiných zemí do Čech, o vývozu knih vědeckých z Čech do zemí okolních; o překladech z cizích literatur do češtiny, o literatuře německé v Čechách, o literárních stycích s Polskem; o umění románském v Čechách, o stavitelích a jiných umělcích, přicházejících do Čech z Francie, z Němec a odjinud, i také zase o českých umělcích zaměstnaných v cizině.

V kapitole XIV. sneseny jsou dávnověké úsudky o vlastnostech a povaze národů, jmenovitě kterak Dalimil soudil o Němcích, štyrský kronikář Otakar o Češích, co soudilo se o Uhřích, Polácích a jiných národech.

Kapitola XV. obsahuje závěrečné úvahy a podává si ruku s předmluvou knize předeslanou. Spisovatel nezapírá, nýbrž přiznává se otevřeně, že při spisování tohoto díla, kteréž v jistých stránkách osvětluje minulost českou, s tímto účelem prostě vědeckým spojoval také účel národní. Účel tento záleží v tom, aby bylo vyvráceno nebo na pravou míru uvedeno tvrzení některých spisovatelů, jako by Němci byli samojedinými učiteli Čechův od časů pohanských až po nynějšek na poli všelikého umění, vědy a literatury, a jako by Čechové Němcům měli děkovati za všeliký pokrok, jejž kdykoli učinili v kterémkoli oboru vzdělanosti. Tvrzení toto jest zrovna tak upřílišené a nesprávné, jako kdy by někdo jistil, že Čechové všemu se přiučili od národů ostatních, jen od Němců ničemu, nebo kdy by opět jiný na tom stál, že Čechové všechnu vzdělanost mají sami ze sebe, a nikdy jim nebylo potřebí přiučovati se od jiných. Hlavní zásluhou Tadrovou v této stránce jest, že mnohými příklady dokázal dvojí věc: ***předně***, že Čechové často přijímali živly osvětové přímo z téhož pramene, jako Němci sami, totiž z Italie a z Francie, bez prostřednictví Němcův; a ***po druhé***, že nejen cizozemci působili v oborech vyšší vzdělanosti v Čechách, ale že podobně také mnozí Čechové bývali v týchž oborech činni v zemích cizích.

Tyto dvě pravdy nejsou sice ničím z brusu novým, nýbrž byly vystopovány již dějezpytci staršími. ***Zásluhou Tadrovou však jest, že jednu i druhou větu dokázal mnohem větším počtem příkladův a dokladů, než kterýkoliv jeho předchůdce.*** Oddíly jeho spisu, jež se týkají těchto věcí, vynikají nad jiné původností svou. Látku k nim sbíral spisovatel s mravenčí pílí z původních historických pramenův a pomůcek, vydaných v rozličných zemích. Zvláště hojného výtěžku dobyl z publikací o dějinách cizích universit; pomůcek těch přibývá v posledních desetiletích měrou dříve neobvyklou. Nejpůvodnější pak částka údajů, z nichž dílo své zdělal, pochází z opisův učiněných v archivě Vatikánském nákladem země české v posledních letech od několika českých badatelů, mezi nimiž pan Tadra náležel k prvním. Kapitola X., jednající o Češích na universitách středověkých a o postavení národa českého v nich, obsahuje poměrně nejvíce materiálu nového, jenž dosud v tom směru zpracován nebyl. Naproti tomu ně-

které kapitoly, jmenovitě I.—IV. a XI.—XIV., týkají se předmětů, o kterých bylo již mnoho psáno od dřívějších spisovatelův a které tedy již valnou měrou jsou vzdělány, a to s rozličných stanovisk i k rozličným účelům. K vůli úplnosti a souměrnosti spisovatel nesměl těmto předmětům se vyhýbati, nýbrž musel je do plánu svého též pojmouti; měl při tom dílem až i nadbytek látky na výběr.

Vyhledati drobné nedostatky a poklesky v knize tohoto rázu jest velmi snadné. Byl by div, aby v díle založeném na tak velikém množství dat, sebraných z přerozmanitých pramenů a pomůcek, nenašlo se nic vadného; a zhola nemožno jest, aby dílo takové bylo úplné, tak aby v něm vše bylo obsaženo, co by dle jeho plánu do něho náleželo. Jako teprve v posledních desetiletích vyšly na světlo mnohé knihy, které k němu poskytly vzácnou látku dříve neznámou a nepřístupnou, tak zajisté i v příštích časích bude přibývati vydaných pramenů a zpracovaných pomůcek, ze kterých přítomné dílo bude moci býti doplňováno i opravováno. V kapitolách, jichž látka byla již od jiných mnohostranně zpracována, spisovatel patrně zúmysla se uskrovňoval, aby objem knihy příliš nevzrostl; a činil tak dobře: v těch partiích netřeba si přáti větší šířky, ale spíš tu a tam větší přesnosti, aby také ve sporných kusích bylo vystíženo poslední stanovisko, k němuž vědecké badání s pravděpodobností dospělo. Že materiál, přinesený v opisech za posledních let z Říma do Prahy, není vyčerpán k účelům knihy s plnou dokonalostí, tomu diviti se netřeba, a zasluhovalo by výtky teprve pak, když by ty prameny byly náležitě tiskem na světlo vydány. K tomu dějí se teprve přípravy.

Nový spis Tadrův jest dílo plánem svým pěkné, tendencí chvalitebné, provedením dobré, místy výborné, látkou leckde nové, všude zajímavé. I můžeme knihu tu českému čtenáři ke čtení co nejlépe doporučiti. Královská česká společnost nauk, majíc na zřeteli jedno ustanovení jubilejního fondu svého, ustanovila krámskou cenu (2 zl.) té knihy nízkou, za kterou žádný soukromý nakladatel by ji dáti nemohl.

Dr. *Josef Kalousek.*

Výpravná prosa.

Dvacet let potom, co byla jeho Ukřižovaná poprvé vytištěna (1876), vydal ji Jakub Arbes znova jako prvý díl *Romanet*, jimiž zahajuje souborné vydání svých spisů. A věru není hned tak díla jeho, které by pro světový názor a celou duševní strukturu tohoto plodného spisovatele bylo význačnější. První romaneta založila slávu jeho. Jest dosud v živé paměti, s jakou dychtivostí a pozorností sledováno každé pokračování těchto chmurných, nejvýš napínavých, duši do hlubin rozechvívajících prací, když vycházely v sloupcích časopisů. Pozdější četná romaneta Arbesova nepotkávala se již s tak pronikavým, všestranným úspěchem jako prvá čísla dlouhé jich řady; zdá se, jako by těžká vůně květu, jenž, dokud byl svěží a nový, opojoval, později byla vyvětrala. Marně pátráme ve spoustách produkce Arbesovy po díle, jež by bylo tak pronikavě a hluboce zvířilo a zjitřilo duše čtenářů, jako právě

Ukřižovaná (třeba není umělecky nejcennější mezi romanety) a práce, jež jí, co do doby svého vzniku, stojí nejblíže. A práce ty právě možno pokládati za typické pro Arbesa, na nich zcela jasně lze vysvětliti individuelní moment v umění autorově.

Není pochyby, že příčinou obliby jejich byla jejich modernost. V nich zrači se myšlenkové proudy, jež tou dobou zmítaly dušemi současníků, jež v tisícerých hlavách vířily, ale v domácí literatuře se neobrážely. Evolucionismus a determinismus, ovládající tou dobou všechny myslící duchy, nalezly v Arbesovi svého hlasatele a zastance. On jediný ze současných spisovatelů českých objevil se ve spisech svých přívržencem onoho filosofického materialismu, který tehdy, v době největší své slávy, přijímán s naprostou důvěrou jako nové jakési zjevení a který v našich dnech dožil se tak úplného bankrotu. Zasypali jsme již dávno ty zdroje, z nichž pila generace předcházející, a hledáme v šeru a v zamlklých hlubinách nové prameny pravdy. Nad opuštěnými, temnými šachtami materialismu vzchází v růžově zlaté své slávě slunce nového idealismu. Tehdy, před dvaceti a několika lety, bylo ovšem jinak. Jiné idey ovládaly mysli, jiná světla hořela duším pravdu hledajícím. A této citové a myšlenkové disposici doby odpovídaly práce Arbesovy. Celá myšlenková stavba jejich byla provedena ve slohu své doby, ona zrcadlila niterní život oněch dnů. První dojem ovšem byl velmi neurčitý. Jako v závratném reji chorých představ mísila a pronikala se v těchto pracích střízlivá, studená skutečnost s divokou, pitvornou fantastikou. Šedý, klidný proud realismu srážel se v nich s horoucími, zčeřenými vlnami fantastické romantiky. Oba proudy vrážely na sebe, pronikaly a lámaly se, by konečně splynuly v jednu klidnou, šedou, široko rozlitou hladinu. Takový byl první dojem z prací Arbesových. Ale při hlubší úvaze shledalo se, že toto splývání a pronikání obou proudů jest jen zdánlivé, a že ve skutečnosti lze pouze o jednom mluviti. Vše, co v dílech těchto zdálo se býti divoké, pitvorně zkřivené a příšerně planoucí, bylo ve skutečnosti velmi pravidelné, jednoduché a nikterak mimořádné. Jen našemu zraku zdálo se to býti výminečné a strašidelné. V pravdě však rostlo vše ze své půdy, vyvíjelo se z daných podmínek a předpokladů, bylo pevnými svazy připoutáno k zjevům předchozím i následujícím, řadilo a splétalo se s ostatními trvajícími a vznikajícími útvary. Vše rostlo nekonečným vývojem dle přesných, nezměnných, nám málo známých anebo vůbec neznámých zákonů. A tento vývoj, který klíčil a vzrůstal před našimi zraky, byl jediné možný. Slepá, neznámá, ale nezlomná nutnost jakási jej řídila a ovládala. Za těchto daných podmínek vše co bylo, bylo nutné. Neznámé síly určovaly směr a postup vývoje, tlak jakýsi, o němž nevíme, odkud přichází, třeba bychom sebe více jeho sílu cítili, utvářel vše, tiskl vše do jistých přesně vedených kolejí a drah. Jako nekonečný řetěz na hřídeli vinul se celý život, a všechna jeho zdánlivá pestrost a proměna nebyla než povlovným, pravidelným splýváním jednotlivých článků jeho, vláčených neznámými silami. V tomto nekonečném řetěze nebyl člověk než jediným, mrtvým, bezmocným článkem. Neměl na vůli vybaviti se z pevných svazků svých, postaviti se mimo nekonečné, pevně sečleněné pásmo. Šel tak, jak šel, protože jinak nemohl. Ostatní články vtiskly jej tlakem svým na jeho místo.

Všechno jeho jednání, myšlení a cítění, jeho touhy, zápasy, sny a boje byly jen výsledkem tlaku z okolí jeho. Bylo nutno podrobiti se těmto tajemným, nezměnným, odvěkým zákonům, a bylo by nejen zbytečno, ale i směšno bouřiti se proti nim, klásti jim odpor. Zde síly člověka byly by třtinou, stavící se na odpor vše drtícímu a rozmetávajícímu dechu orkánu. Co zbývalo? Zoufati? Truchliti nad stavem, jehož nelze změniti? K čemu to všechno? Nebylo lépe, se vším se smířiti, klidně šinouti se drahami, do nichž jsme byli vtisknuti, a tiše, bez reptání splývati pomalu po hřídeli v těsném spjetí s ostatními články? Nevězela vlastně největší moudrost v tom, poznati vše, přijmouti vše tak, jak to právě jest a jak to i býti musí, nečiniti si illusí a tak předejíti všechna bolestná sklamání?

Tuto oddanou, se vším smířenou, tichou, klidnou, bezradostnou náladu vydychují všechna díla Arbesova, i Ukřižovaná. Na první pohled zaslepí nás rudé blesky, šlehající dusným, chmurným přítmím, v něž stopen celý tento rozrušující příběh, zaráží nás mihotavá světélka, klouzající po tomto posupném, v těžké hnědi a kalné černi malovaném obraze. Ale přihlednemeli blíže, vidíme, že z tak hustých mračných chumlů nutně musejí sršeti blesky, že ty přelétavé záblesky tryskají ze skrytých jisker, doutnajících pod těžkým příkrovem. Vidíme, že celý ten hrozný, bizarrní a při veškeré své divokosti s chladnou myslí logicky skombinovaný obraz, kde všechny tváře a postavy mají týž žlutavě ssinalý, příšerný nádech jako lidské obličeje při prudkém zablesknutí, že celý ten zdánlivě vzedmutý a zpěněný, ale v pravdě velmi klidný a pravidelně se vyvíjející tok událostí působí dojmem, který se zdá v svém konečném výsledku býti v odporu s jednotlivými složkami, z nichž vzešel: dojem ten jest šedý a chladný jako mrtvá, mrazivá ocel. Cítíte, že autor sám, spřádaje tento děj, jenž vámi otřásl, zůstal klidným a článek za článkem, rys za rysem pojil k sobě, aby docílil konečného obrazu, jenž mu tanul na mysli. Ruka, jež vedla štětec, zůstala klidnou i tam, kde malovala největší hrůzy a kde nejsilněji nanášela na tmavou půdu divoké, sálavé tóny barevné.

Ještě patrnější jest tato nesúčastněnost autorova na událostech v romanetu ***Anna a Marie***, jež s Ukřižovanou tvoří prvý svazek sebraných spisů Arbesových. Klidně, s pozorností i na nejmenší, podřízený detail upjatou vypravuje autor historii dvou přítelkyň v upřímné lásce sobě oddaných, jež stavše se jedna po druhé manželkami muže od obou milovaného, po boku jeho, obklopeny vším, co život může poskytnouti, hynou sebevraždou. S podrobností až unavující líčí Arbes duševní muka a zápasy obou žen, jež neznámá síla žene obě touže drahou, na jejímž konci zeje hrob. Marně vzpírají se duše jejich — nemohou samy určovati běh svého života. Tlak, jehož původu ani netuší, pohání je, a teprve smrt jest východištěm z tmavé spleti bludiště. Aby vysvětlil všechny důsledky, vykládá autor všechny podmínky, aby objasnil závěry, seznamuje nás se všemi předpoklady, ale činí to způsobem, který nejednou unavuje. Nemá sympatií k svým rekům, ale také ne antipatií. Jeho stanovisko k nim je stanovisko demonstrátora ku předmětu, jejž má demonstrovati. A proto klidně, beze všeho vzrušení odstírá před námi clony ze všech záhybů jejich duší, pracně shledává každou

podrobnost, svědomitě zapisuje každý rys. Celek nemůže ovšem jinak působiti než mrazivě. Obdivujete se snad kombinační schopnosti autorově, zamyslíte se nad spoustou filosofických, ethických a sociálních reflexí, rozsetých po stránkách knihy, všimnete si objektivné, skoro vědecké methody, které užívá spisovatel při své práci umělecké, ale nerozehřejete se, neuchvátí vás celý ten tragický případ, ba ani snad nevzruší. A přece neváháte uznati, že máte před sebou knihu, sice zbytečně rozvleklou a roztřepenou, ale zajímavou a pozoruhodnou. Odnášíte si ne dojem čisté záliby, ale takovou podivnou náladu, kterou je těžko slovy vystihnouti. Zcela jinak ovšem působí na čtenáře Ukřižovaná. Zde není polovičních dojmů, zde vzbuzuje autor emoce hluboké a mocné, a kniha vás zajímá, i když filosofického stanoviska jejího nemužete sdíleti. I sloh knihy jest v plné shodě s myšlenkovou stavbou její. Jest prostý, chladný a střízlivý, postrádající všelikých ozdob. Jako nepřehledné vojenské šiky táhnou jeho věty a slova před zrakem čtenářovými. Nikde nezachví se pod jejich shlukem rytmický tlukot srdce, nikde nešlehne klidnými jich řadami žár teplé, živé proudící krve. Zde cítíte úplnou harmonii mezi látkou a formou, vidíte, jak myslící umělec úplně ovládá a přemáhá látku.

Na chmurný determinismus Arbesův v leckterém rysu připomíná V. Štechova kniha *Koleje*. Ale determinismus — a zde možno skoro již říci fatalismus — Štechův jest méně filosoficky podepřen. Základní myšlenku knihy vyslovuje prospěchář dr. Vrána; on přímo popírá tlak okolí, ač jsouli tímto míněny »okolnosti«, o nichž hrdina knihy, Rokyta, mluví. »Okolnosti? Houby a ne okolnosti!« křičel skoro již Vrána … »To je všecko osud! Na prvním kroku záleží — ostatek jsou koleje, po kterých letíte a nevíte kam. Turci to mají dobře vystudováno — *všecko* je osud. Já tomu říkám: koleje. Jednou do nich vpadnete a už vás vedou — marno všecko. Principiis obsta! Dostati se do pravých kolejí — to je ta životní moudrost — a seděti alespoň v druhé třídě — neli v první. Ve třetí je mačkanice a žádné pohodlí.« (Str. 76.) Jak viděti, filosofie nepříliš hluboká a velmi pohodlná. Malý záloženský úředníček Rokyta zamiluje se kdesi v malém venkovském městě do Justiny Bečvářovy, dcery zámožné vdovy. Získá si její náklonnost i přízeň matčinu, když šťastnou náhodou v úřadě povýší. Základ k budoucí šťastné domácnosti byl by tedy položen. Rokyta ocitl se v kolejích, vše jde pravidelným chodem dál, až tu pojednou šťastný ženich spozoruje, že vlastně miluje sestru své nevěsty Netu. Jak fádní, limonádová, mělká jest ta Justina vedle živé, koketní, pohyblivé Nety, takového diblíka, jehož plné formy a ohnivý temperament docela Rokytovi popletou hlavu. Neta odloudí zcela způsobně své sestře ženicha. Miliskují se spolu, mají schůzky, až konečně jednoho jitra vidí, že se *musí* vzíti. Jedny koleje, na kterých Rokyta vězel, jsou ovšem ze země vyrvány, ale zrádný ženich ocitá se náhle v kolejích nových. A ty vedou ke smutným koncům. Hrozné zděšení v rodině, rychlý sňatek s Netou, pak výpověď v záložně, bídné živoření v Praze, konečně smrt Netina — ráz na ráz sledují těžké rány osudu a plnou silou dopadají na hlavu neblahého Rokyty. A proč to všechno? Protože smělec ten vymkl se z kolejí, na něž byl postaven. Ale kniha končí perspektivou v budoucí

sňatek s Justinou, která po tolika bouřích ujme se Rokyty a stane se nástupkyní Netinou. A Rokyta ocitne se znova v pravých kolejích a pojede životem v — druhé třídě, abychom užili terminu Vránova, jenž si na toto pohodlné kupé také dělal naději a jemuž by byla Justina, rozšedši se s Rokytou, již málem ruku podala. Oba chybující jsou tedy s přísnou spravedlností potrestáni, ale kniha přece vyznívá smírně. Autor se pilně snažil všecky psychologické procesy podrobně vylíčiti a odůvodniti.

Koleje jsou nejvážnější práce Štechova; nejednal na její prospěch, když právě onu kolejní filosofii Vránovu vystavil za základní myšlenku své »maloměstské události«, z níž přece samo sebou jiné naučení vysvítá. Mimo to vloudila se mu v osnovu povídky technická vada, kterou interes náš valně oslabil. Čteme totiž hned na počátku, jak Rokyta říká o ruku Justininu a jak jest mu připověděna; potom teprve se velmi obšírně vypisuje, jak vznikla jejich známost, jak dlouho byl Rokyta v nejistotě o lásce své vyvolené a pak o přízni matky její, jaké překážky hrozily mu nezdarem atd. Celá první polovice knihy jest vyplněna touto retrospektivou, a poněvadž otázka, jak to přece dopadne, již napřed, na prvních stránkách jest zodpověděna, čtenář nesleduje toto vypravování s žádoucí pozorností, jest mu příliš dlouhé, přes mnohé podrobnosti spěchá netrpělivě, aby zvěděl, co se dělo dále po zasnoubení. Druhá polovice knihy jest mnohem obsažnější, živější a zajímavější. Není pochybnosti, že Koleje stanou se knihou hledanou v širokých vrstvách čtenářstva, což konečně také něco znamená.

Kdo miluje sloh jemně rozvlněný, kdo rád se podává kouzlu syté, v pestrých barvách planoucí dikce, s chutí sáhne k nové knize Julia Zeyera ***Amparo a jiné povídky***, jež vydána jako další část ***Obnovených obrazů***. Zeyer jest opačným pólem Arbesa a všech těch, kdož jedině realitu uznávají za předmět hodný uměleckého zpracování. Arbes, chladný a positivní, rozbíjí illuse. Vychází v boj, aby je zničil, aby rozptýlil zářivé mlhy, vznášející se nad kalným přívalem života. Zeyer, snivý a jemnocitný, popírá realitu a proklamuje vládu snů, vládu illuse v umění. Jemu illuse jest pravdou, poněvadž mu popřává, aby rozvinul všechny síly ducha a srdce, aby ku platnosti přivedl vše, co v hlubinách nitra dřímalo a co se rozzvučelo dotknutím čarného pohádkového proutku. Jemu oblast snů a pohádek jest útočištěm, kde nalézá ochranu před kypícím příbojem všednosti, jež mohutnými vlnami naráží na břehy krásy a kus po kuse rve luznou její říš. V divém shonu dneška, v palčivém vření sociálních a politických proudů přítomnosti jest mu nevolno, tíž denních půtek ochromuje jeho vzlet, brání mu, aby vystoupil do výšin, kde trůní nesmrtelná krása. Proto utíká se z klopotného víru přítomnosti v čarovný svět dob dávno minulých, kultur dávno mrtvých, v pohádkové říše, jež dávno již zapadly! V těch dávných dobách bylo všechno jiné, větší, krásnější, vášně byly mohutnější, síly pružnější a snahy světější než dnes. Tehdy srdce bila jinak, než bijí dnes mdlá, unavená, zmučená srdce naše. A odvrácen od vřavy přítomné, hledí v minulost, kde šeré stíny zvedají se z propastí věčnosti a v prchavém reji míhají se nad troskami zapadlých světů. Jako báječní, bílí ptáci kmitají se stíny před zrakem básníkovým, jenž mocí

své inspirace básnické nutí je, aby přijaly dávnou podobu svou a vypravovaly o bojích a touhách, mukách a slastech, jež rozechvívaly jejich nyní již dávno setlelá srdce. Na mlze dávných, báječných dob čarovná svítilna básníkova kouzlí barvité, měnivé obrazy ze života postav, jež před naším zrakem rostou v nekonečno. V novém lesku, v pestré hře planoucích barev zjevují se nám tyto dávno dohrané fragmenty tragikomedie lidského života. Jsme v říši snů a krásy, v říši, jež má své zákony, v říši, kde genius básníkův jest suverénem. Na jeho povel nové světy noří se z hlubin, kam k jeho pokynu staré se propadly. Básník obnovuje staré, vyrudlé, dávno zapomenuté fresky. Španělsko, Japan, Čína, Egypt, Indie a Babylon poskytly motivy k těmto obrazům, ale básník nedržel se prostě vybledlých obrysů, jež našel, nýbrž sám po svém tu měnil, tu opravoval, aby stvořil obrazy, jichž představa v plném žáru sytých barev svítila v jeho duši. Jest to rozkošný, překrásný svět, svět neexistující a přece tak blízký nevysloveným touhám našich duší. Šest povídek jest zde sloučeno v knihu, šest povídek, z nichž každá jest rozkošnou, filigránskou, v jemné zlato tepanou prací uměleckou, tak raffinovaně krásnou a přece zase naivně milou, jako jsou skvostné laky žaponské, kde klikaté zlaté skvrny značí slunce a ptáky a květy, a kde nachové čluny houpají se na mihotavých, jako nadechnutých vlnách. V knize této jsou úchvatné pasáže stylistické, které možno směle po bok postaviti nejlepším partiím slavných stylistů romantických. Všechny ty jemně ciselované věty mají tak lehký, sladký a měkký spád, poslouchají se jako vzdálené vzlyky louten a jemné šelesty, hrající v korunách starých stromů. Srovnejte s touto bravurní, sytou prosou střízlivé, monotonně splývající věty Arbesovy a rázem **pochopíte, jak tito dva tak různí básníci tvoří opačné póly moderní naší literatury: Arbes, jenž připravoval cesty realismu, a Zeyer, k němuž hledí stoupenci nejmladších škol jako k svému předchůdci!**

K. Staněk.

Obzor divadelní.

Jana Ladeckého pětiaktová hra *Dva světy*, spisovatelem »památce zesnulé matky« posvěcená, byla v podobě porotcům předložené Náprstkovou cenou za r. 1896 obmyšlena, po té novému propracování podrobena a na jevišti Národního divadla výborně sehrána.

Dva světy! Světy! Název to poněkud sebevědomý, do vysoka vypjatý, ale nezbývá nežli s ním počítati. O jaké tedy světy jde? Především stojí v kuse naproti sobě občanský svět podřízených a aristokratický svět pánů, kteréžto světy podle výroku ve hře prohozeného navzájem sobě se posmívají, a v obou těchto světech zase zápasí svět šlechetných a svět špatných; ano svět smavého i lichého jasu a svět čiré i domnělé temnoty bojují spolu též v nitru jednotlivých osob. Representant ušlechtilejší vrstvy nešlechtické lesník Antonín Kalaš na př. vede si v hraběcí službě kdesi na Táborsku až citlivůstkářsky, koná panstvu

své povinnosti věrně i správně a chová se k chudině se shovívavostí až nebezpečnou, ale k svojí milé, milující, oddané manželce Františce, kterou v srdci srdce rovněž vroucně miluje, chová se jako bezcitný. Vidí na ní stále jenom černý stín z její minulosti, má ji v žárlivém podezření, že před lety za svobodna měla s mladým baronem záletnou známost a že ji páni jemu, Kalašovi, svému zřízenci, vnutili, aby všechno ututlali. Kalaš odevzdává se osudu. Nehledá, nepátrá, nezjišťuje, jak by mohl a měl, ale podezřívá, žárlí, stěžuje si, sužuje. A mýlí se, jak Otello. Františčin milostný poměr k baronu Bedřichu Burianovi z Dobřenic byl platonický, bylo to mělké miliskování, byly to romantické, »hloupé sny«, jak si paní Kalašová po letech osvědčuje. Ale že baron Bedřich pomýšlel na sňatek s rozmilou Františkou, poslali ho kamsi hodně daleko přes pole, přiměli Kalaše, aby se s Františkou oženil, rozpůlili vetchý svazek mladých srdcí ze světa nižšího a vyššího, avšak jakým spůsobem se Kalaš přes rozcestí konfliktu mezi sebeúctou a chlebařstvím přesunul a jakou vyšší snad mocí páni Kalaše přivedli až před oltář, zůstává nevysvětleno, nezdůvodněno. Ano ani pokus není učiněn. A přece, který celý poctivec, poctivec každým coulem by se k podobné machinaci propůjčil?

Representantkou zbahnělého aristokratického světa jest Kalašova velitelka Anna hraběnka Richlensteinová. Žije bezuzdně, bez rozumu a studu, vilně svádí, shání pomluvy, hoří mstivostí, týrá, hýří, dluhaří, a když jí hrozí zkáza, hledá nemožný východ a možný odmítá. Pokud může dluhařiti s úspěchem, jest jí v tom její sedmdesátiletý otec, hrabě Leopold Eulenberg, jakýs Vaucourtois čís. II., věrně po boku. A přec i z hrudi této »marnice«, jak význačné, z lidu zachycené slovo pro ni zní, vyzařuje světlý paprsek: její láska k dceři, k ryzí Vilmě, něžné, jasné, líbezné, a jen tím po hraběnčině hmotné katastrofě jaksi ochmuřené, že jest odsouzena matku ortelovati. Jako Pailleronova »myška« zamiluje se Vilma do čtyřicátníka, kterým však nikdo jiný není než právě první »láska« paní Kalašové, baron Bedřich Burian, muž nejušlechtilejšího zrna, jenž ani nepomýšlí couvnouti, když z milované Vilmy, nevěsty zdánlivě bohaté, stane se dítě bankrotářčino, které svět zářivé nádhery se světem trpkého nedostatku vystřídati má. Ale baron učiní ještě více. Podnikne smír mezi manžely Kalašovými, a jeho snaha se mu přes jeho více méně slabé argumenty zdaří.

Ostatní osoby kusu jsou vedlejší. Nejčernější duší z nich, temnou bez nejmenšího zážehu světelného, je hraběnčin správce Kamil Schneider, nelidský, hrabivý, drzočelný faun: šlehavými čarami nastíněni jsou mužolapka Tini, která se dle všeho stane na konec Schneidrovou hospodyní, pak její mimoděčný vyvolenec Nobáč, který neskonale náruživěji miluje lihoviny nežli vdávavé komorné, a zlomyslný, denunciantský lokaj Homola. Rej osob, částečně zbytečných, oživují též ubohá podruhyně Kotalíková, pro kterou, že jí krádež prominul, Kalaš tolik přeslýchati musí, a dobrácká Kalašových služka Baruška.

Dva světy ovšem — snad proti záměru spisovatelovu — moderním dramatem v modním rozumu slova nejsou. Ale za to se na jevišti osvědčily. A zasloužily si toho s dostatek. Pevná vůle spisovatelova pronikla. Dva světy nechtí zajisté žádné zvláštní idey ztělesniti,

nechtí žádné hluboké otázky řešiti, neoplývají poesií ani maximami, postavy neprobíhají značnou stupnicí duševního vývoje, exposice zasahuje až do posledního jednání, nemoderních samomluvů není poskrovnu, ve čtvrtém a pátém dějství naskytají se délky, místem prorážejí neostýchavá slova, — ale články nesplетitého, stále součinnou náladu vybouzejícího děje po většině rychle se střídají, do vážných situací chutě vpadají žertovné výjevky, povahy jsou důsledně drženy, mluva je plynná, čilá, případná. Kus není rozlaďující experiment, jakými nynějšek tolik těžkých zkoušek prodělal. Zajímá bez raffinovanosti, ano potěšuje, ne bez veliké zásluhy, která zdařilému inscenování náleží. Někde opomněl autor připojiti žádoucí pokyny, a tak některé výstupy, na př. milostná scéna Vilmina s baronem, venkoncem stojmo, bez řízných přerývek odehrávaná, nebyly s dostatek zdivadelněny.

* * *

Jihoslovanský básník, autor dramatu »Psyche«, nynější Dubrovničan Ivo conte Vojnović zavítal k nám na jeviště svojí mocně rozrušnou *Ekvinokcí* v překladu dobrého stylisty dr. Karla Kadlce. Bílý Dubrovník, lesklá, bohatá kdysi republika, jižní náš Orion slovanský, veliký démant v dějích osvěty, působiště Gundulićův a Palmotićův, vynikal již od patnáctého století zářivým dramatickým básnictvím. Tím, že si obral národní látku ze sinomořského břehu a že ji železnou antickou tragikou obestřel, šel Vojnović po světlé stopě svých na slovo braných dramatických předchůdců, dramatiků, kterými se druhdy slavné doby jihoslovanských Athen pyšnily, ale Vojnović šířil svůj obzor i nad to; tužil básnického ducha svého netoliko Dionysovským tragickým vínem francouzským, vlašským, anglickým, nýbrž i mladším a trpkým burčákem ruským a norským. V Ekvinokci předvádí nám nemanželskou matku jak Augier nebo Dumas, Kapuleta (Frana Dražiće) jak Shakespeare, a veřejnou zpověď jak Tolstoj, chce býti symbolikem jak Ibsen, vede si živě a směle jako veristé. Název připomíná Shakespearovu Bouři; neboť Ekvinokce (rovnodennost) značí též ekvinoční řádění mořské, jež současnou parallelou bouře v lidských duších býti má.

Děj položen jest do malého přístavu v Dubrovnickém přímoří. Jsme v šedesátých letech nynějšího století. Rekyní truchlohry jest Jele (Ledinićova). Měla na svobodě syna (Iva) se špatným člověkem (Nikem Marinovićem), a když syn dospěl, dostavují se následky jejího provinění, jež poměry nově vzešlými skřižovány, ve vysoce vypjaté míře soustrast i bázeň vynucují a stupňují. Ve svém přiznání před lidem, v den božího soudu, v osmý den po sv. Mikuláši konaného, vypovídá o tom matka Jele souhrnně: »Viděli jste, lidé, všechny moje strasti a moji dlouhou bídu, ale neviděli jste červa, který mi hryže život.« Míněn tím Niko Marinović, který svedenou Jeli opustil a v Americe zbohatnul. »Vítr ho přinesl opět jako lítou saň.« Vrátil se domů, smrti na pospas najímat námořníkův, a vedle toho — jako sok svého syna — sňatkem s hezkou, dobrou Anicí, dcerou Franovou a milenkou Ivovou, co nejvíce vyženit. »Abych zachránila čest svého dítěte,« dí Jele dál, »zapřísahala jsem ho (Nika), aby mi vrátil počestnost. Násilník nechtěl.

Vysmál se matce. Když pak černá bouře (ekvinokční) chtěla zemi pohltit, zachránila jsem mu život, poněvadž syn ho chtěl zabit. V tu chvíli ponížila jsem až k smrti a dítěti svému jsem odhalila hříšné svoje tajemství. K vůli tomu mi odchází syn do dalekých krajů.« Anica Franova odhodlá se jíti do Ameriky s ním za osudem své lásky, ale bídník Niko zaklel se Jeli, že »nebude mít pokoje, dokud nepřivede syna v okovech obviněného, zahanbeného, jako svůdce, jako únosce, jako loupežníka.« »V tu chvíli Bůh, veliký, spravedlivý, všemohoucí Bůh, dal mi do rukou tento nástroj, lidé!« líčí Jele málem slov katastrofu, ukazujíc motyku. »Jeho síla zdvihla mou ruku, a on padl!« Lid na božím soudě vydá pak rozsudek: »Je to Judita! — Vrahem byl ten člověk.« Ale osvobozená Jele nad ztrátou milovaného syna zšílí a mrtva sklesne.

V Ekvinokci je všechno dobře uklinováno, spevněno, sevřeno, ale zase jen románově, jako ve Dvou světech. Čerň a šeď u Vojnoviće velice převládají. »Je to hrozné,« zněl výrok paní z obecenstva, které mezi příchylnosti k tragice a mezi vzporem proti ní kolísá. Aničin otec, kapitán Frano Dražić, a ještě více Poloameričan Niko Marinović, otec Ivův jsou hotoví, přezralí, zledovatělí ničemové a zabírají mnoho místa. Osud Jelin je strašná ekvinokční bouře, ale bez jejího majestátu. Světlejší postavy obou milenců mohly dopomoci k světlejším výjevům, ale nedošlo na to. Jemný jas, který z prostých dobrých srdcí kolem Jele vytryskuje, bez většího účinu zase zaniká. Míním úlohy slepého žebráka Vlacha, Katinu a farářovu. Vystupující osoby jsou kresleny důsledně. Větší duševní vývoj prožije toliko Jele se svým šťastně nešťastným Ivem. Děj probíhá jenom nízkými vrstvami, podmílá si tím svůj význam, svou váhu. Hra počíná si realisticky, a přece sobě přeje, aby pokládána byla za symbolickou. Spisovatel položil právě do polovice kusu, mezi druhé a třetí jednání, program symfonického intermezza i žádá si, aby genius hudebního skladatele pomocí dekoratérovou, kteréž jsme však v divadle pohřešili, přenesl do hlediště tajemnost ekvinoční bouře. »Z ní se vyvíjí toto drama a v ní opět nalézá svůj symbolický smysl.« Myslím, že se tu na skladatelovi vymáhá příliš mnoho, jako též myslím, že symbolický smysl není v Ekvinokci o nic větší nežli v kterékoli jiné tragedii. Ale to naší výborné novince nevadí. Ekvinokce jest i přes to velice účinným, přitažlivým a poutavým dramatem.

Ekvinokce i Dva světy vyšly v Repertoiru českých divadel; prvá hra tvoří XLII. a druhá XLV. svazeček této čilé sbírky.

František Zákrejs.

Sněmové koruny české.

(Dokončení.)

Pozornost, jež byla k sněmu českému obrácena při jeho zahájení, jeho průběhem sklamána. Ani úzký rámec působnosti, který ústavní oktrojírkou sněmům vyměřen, nebyl vyplněn, jak se očekávalo, neřku činností politicky a národně závažnou. Vystříhati se všeho, co by ne-

shody a bouře vzbuditi mohlo, bylo hlavní známkou sněmování. Návrh na státoprávní adresu i tentokráte tiše usnul v reaktivovaném výboru, kterému byl opět přikázán a který ani nebyl svolán. Odkazujíli se politické a národní důležitosti mlčky na zasedání pozdější, aspoň hospodářské prospěchy mohly býti projednávány, ale ani toho nebylo. Četné iniciativní návrhy nijak nezvyšují plodnou činnost sněmovní, ale činěny jsouce většinou bez předběžné dohody a bez naděje v úspěch, jsou jen jaksi soukromými projevy spíše agitační než obecně prospěšné povahy.

Z iniciativních návrhů ve sněmu podaných přáli bychom si, aby se šťastnějším než jiné setkal se osudem návrh na *ustavení velké Prahy*, jejž ve velkém jeho dosahu odůvodnil (2. března) dr. Podlipný. Co pokusům toho druhu dříve hlavně vadilo, bylo fiskální stanovisko: předměstským obcím měla býti nadělena stejná míra domovní a potravní daně, jako je v Praze, a to by jim bylo na velikou, nepochybně osudnou škodu. Podobný účel měl i říšský zákon o zvenáhlém zvyšování daní v době 15 let. Starosta Pražský vytknul nyní jiné stanovisko, které má šetřiti prospěchů všech obcí ve velkou Prahu se sdružujících. Že by velké, ryze české hlavní město, čítající 400—500 tisíc duší, mělo velký význam pro království a celou korunu českou, jest na bíledni. Návrh výboru odkázaný v prvé části stanoví: 1. aby zemský výbor zavedl jednání se zástupci Prahy a předměstských obcí, v poloměru 8 kilometrů od Staroměstského náměstí se nalézajících stranu sloučení: 2. aby dosáhna shody podal sněmu osnovu zákona; 3. aby vypracoval nový statut pro velikou Prahu, kterýmž by zvláštní prospěchy sjednocených obcí byly uhájeny; 4. aby s vládou ujednal slevy daně činžovní a upravení daně potravní. V druhé části stanoví návrh, aby vláda s předlohou o sloučení obcí ve velkou Prahu podala říšské radě zákon o přechodní slevě činžovní a o upravení daně potravní se všemi úlevami, které byly poskytnuty Vídni.

Mimo požadavek národních kurií (který též usnul ve výboru) vytasili se němečtí liberálové i s jiným útočným podnikem, návrhem dr. Werunského o *dvojjazyčných tabulkách v Praze.* Praha prý jest hlavním městem, a tu prý platí jiná zásada než na venkově. Dr. Engel ukázal, že Němci sami to zavinili, co stalo se v Praze, a že jest jen odpovědí na to, co dálo se v Liberci, Brně, Duchcově a jinde proti Čechům. Při hlasování (20. února) byl sněm neschopen k uzavírání a návrh teprve v příští schůzi odkázán výboru, kdež také ostal

Poměrně největší pozornosti těšilo se školství. Zvláštní důležitost jmenovitě pro odčinění sporů a trpkostí v národně smíšených okresích mají návrhy dr. Čelakovského a dr. Zátky o *zřizování škol pro národní menšiny,* které od školského výboru byly projednány a schváleny. Avšak Němci se s největší příkrostí postavili proti nim. Posléze (4. března) byly přijaty 132 hlasy proti 58, avšak podrobné rokování odročeno až na dobu pozdější. — Těžce toužili poslanci Schwarz, Adámek, Čelakovský na *centralisační snahy ve školství,* které jmenovitě pokračovacím školám jsou na úkor. Čelakovský kladl důraz na to, aby sněmu podán byl zákon o školách pokračovacích. — Opět přijat návrh, aby při lékařské fakultě české university zřízena byla škola zvěrolékařská. — Industriálním učitelkám počínaje od ledna 1897 budou zvýšeny platy

a po návrhu dr. Čelakovského věnována pozornost jich opatření v stáří. — Zemskému výboru přikázáno, aby uvažoval a podal návrhy o zrušení 4. třídy platův učitelských. — Německý posl. kněz Opitz přimlouval se za školy náboženské, byl však odmítnut od německé a české většiny. — Přivedeno též k řeči, aby úkolem umělecko-průmyslové školy bylo vzdělávati průmyslníky a nikoliv odchovávati učitele a malíře nebo sochaře.

Jak málo docházejí ve Vídni ohlasu i jednomyslná usnesení sněmovní, toho novým dokladem jest starý, nyní opět přijatý návrh Bondyův, aby bylo provedeno nové ***železničné spojení Prahy s Terstem přes Karavanky***, tak aby Čechy s tímto hlavním přístavem a vývozním střediskem obdržely kratší a výhodnější spojení, které by jmenovitě vývozu českého cukru bylo na prospěch. Dr. Fořt, dr. Russ, kníže princ Ferd. Lobkovic přimlouvali se za tento návrh, který také (4. března) jednohlasně přijat. Zároveň poukazováno na to, jakou slabost vláda jeví k uherské celní politice a jaký béře ohled na soukromé prospěchy jižní dráhy. Zatím dochází zpráva, že největší naději má železnice přes Taury, která bude sloužiti spojení jižního Německa s Terstem.

Hospodářské povahy bude oslava panovnického jubilea r. 1898. Usneseno (10. března), aby k tomu cíli zřízeny byly ***zemské jubilejní fondy*** jeden pro malé živnostníky a druhý pro malé zemědělce, oba mají vstoupiti v život 2. prosince 1898 a zemský výbor má vložiti do příštího rozpočtu potřebné k tomu částky. — Značnému poměrně vývoji těší se v Čechách ***železnice nižšího řádu***, kterých bylo od vydání zákona zbudováno 1335 kilometrů za 71$^{1}/_{3}$ mil. zl. a které by ještě rychleji se vzmáhaly, kdy by bylo větší ochoty ze strany vlády. — Stará již myšlenka, na jejíž potřebu jsme v Osvětě před šesti lety ukazovali, stane se letos skutkem: ***zemská statistická kancelář*** bude konečně zřízena. — Sněm usnesl se, aby ***poslanecké diety*** byly všem mimopražským poslancům zvýšeny s 5 na 8$^{1}/_{2}$ zl. Jsouli diety poslanecké požadavkem demokratickým, aby každý bez rozdílu mohl býti zástupcem lidu, musejí býti takové, by úkolu svému vyhovovaly.

Při rokování o ***zemském rozpočtu*** (5.—10. března), o němž generálním zpravodajem byl dr. Fořt, různily se náhledy co do úhrady. Velkostatkáři trvali na tom, aby jen mimořádná potřeba uhrazována byla půjčkou, řádné výdaje pak většími přirážkami, ježto společnost výdaje přítomnosti jest povinna sama si hraditi. Proti tomu většina výborová (Čechové a Němci) trvali na ponechání menší přirážky a úhradě půjčkou, což za nynějších hospodářsky stísněných poměrů jest výhodnější. Většina sněmovní přistoupila na toto stanovisko. Výdaje na r. 1897 schváleny v sumě 18,853.894 zl., vlastní úhrada v sumě 1,369.856 zl.; schodek, počítaje i půl milionu na sesílení pokladniční hotovosti, činí 17,984.038 zl. a bude uhrazen 39% zemskou přirážkou ku přímým daním, jež vynese 12 mil., a na zbytek 5·9 mil. učiní se půjčka 6 mil.

Sněm byl dne 10. března ***odročen***.

Plodnější byla činnost sněmu moravského, avšak co do velké smiřovací akce, od Němců napřed vyhlašované, nastalo také sklamání. Každá otázka samosprávy, školství, odčinění křivdy volebním řádem páchané, vše co by zdravou krev ku proudění přivádělo, posu-

zuje německá většina jen se stanoviska boje o Moravu a zamítá nebo maří návrhy jinam mířícími a jen z donucení odhodlává se k ústupečkům.

V oboru ***školství*** zasazoval se s důrazem o nápravu křivd opět dr. Ot. Pražák. Při rozpočtu zemských středních škol (23. února) vypočetl dosavadní a prozatímné požadavky české k státu a zemi, jmenovitě slušné umístění české státní reálky v Brně, zřízení druhé reálky v hlavním městě, rozšíření českého Starobrněnského gymnasia na vyšší, počeštění neduživé německé reálky v Kroměříži, kde jen český ústav může se vyvíjeti, zřízení českých středních škol v Jevíčku, Kyjově, Mor. Ostravě, Prostějově, Vyškově a postátnění nebo pozemštění neb aspoň výdatné subvencionování matičných středních škol v Hodoníně, Místku, Příboře a Zábřehu. Za hlasitého souhlasu českých poslanců pohrozil řečník, »nevyhoví-li nám Němci a vláda, že do trpné opposice nebude daleko.« Ultimatum účinkovalo aspoň potud, že sněm 27. února uzavřel zříditi českou ***vyšší reálku v Jevíčku*** od příštího školního roku a povoliti matičným ***reálkám v Lipníku a Hodoníně po 2000 zl.***

Po stránce rovného práva národního se dr. Pražák dovolával ***českého úředního listu*** pro Moravu, jak již, ale bez úspěchu, byl učinil v září 1892. — Dr. Stránský při rokování (23. února) o umořování Brněnské půjčky $3\frac{1}{2}$ milionů odhaloval ***národnostní nešvary v Brně***. Snahou vládnoucí strany v každém podniku se jevící jest poněmčování. Mateřských škol založilo město hojnost, ale německých a s tím zjevným účelem, aby české dítky odchovávaly pro německé školy. Německé obecní školy v Brně mají paláce, české školy jsou tam bídně umístěny a není tam ani jediné české měšťanské školy. Z obecních přirážek platí se německé divadlo a Čechové musejí tedy platit na německé a mimo to si sami beze vší podpory vydržovati své. Pro Čechy není nikdy peněz, za to plýtvá se penězi na německé slavnosti. České nárožní tabulky byly strhány před samou návštěvou mocnářovou a tak česká národnost tu uražena. — Dr. Parma podal (24. února) návrh o ***rovném právu při zemských a samosprávných úřadech na Moravě***, ale k jeho projednání nedošlo.

Jednohlasně přijat (24. února) návrh poslance Rozkošného na ***zřízení zemědělské rady na Moravě***. Statut její odpovídá úplně statutu české zemědělské rady; oba odbory, český a německý, mají se však děliti o subvence říšské a zemské dle poměru národnosti, obyvatelstva a dle výše daně pozemkové a domovní třídní, při čemž daň ze statků v zemských deskách zanesených se nepočítá. Sněm vložil 15.000 zl. do rozpočtu, aby ještě letos instituce ta byla uskutečněna. Jen co do diet má zemský výbor vypracovati zvláštní normu, aby snad dietami nebyly vyčerpávány fondy určené pro zemědělství. — ***Zákon o zdravotní službě***, na jehož vyřízení čeští poslanci naléhali, byl po všeobném rokování odročen.

Zemský ***rozpočet*** na r. 1897 vykazuje potřeby řádné 6.237.292 zl. (+ 231.666) a mimořádné 953.676 zl. (+ 752.676), kteréž mimo vlastní příjem 192.564 zl. uhrazeny budou přirážkou 46% ku přímým daním. — Při rokování (26. února) vyslovil se dr. Stránský jmenem českých poslanců ***proti smiřovací akci německé***, která by pouze Němcům byla

na prospěch. Kuriální návrh znamenal by ustálení našeho ponižujícího postavení, neboť Němci by měli dvě kurie, svou a velkostatkářskou, ale Čechové jen jedinou. Také v zemské školní radě při nynějším jejím zřízení nerozhoduje než vliv vlády.

Hlavní politická debata svedena o ***volební opravu.*** Těžiště její a celé politické a smiřovací akce spočívalo ve výboru. Zde dr. Žáček ukazoval na křivdy volebním řádem české národnosti činěné a domáhal se nápravy na základě práva a spravedlnosti. Venkovské obce měly by míti aspoň o 15 poslanců více, vším spůsobem tak, aby jeden poslanec připadl na každých 50.000 duší. Při tom ať všichni, kdož volí do říšské rady, budou oprávněni voliti i do sněmu. Vymezení okresů dle národností jest žádoucí, aby všeliké umělůstky a majorisování odpadly. Do kurie měst buďtež vřaděna všechna města s okresními soudy a jiná důležitá místa a v tom poměru budiž i počet městských poslanců rozmnožen. Volby ve venkovských obcích ať se konají přímo, a každá obec čítající přes 250 duší, budiž místem volebním. — Rytíř Chlumecký namítal proti tomu, že snížení censu nebylo štěstím při volbách do říšské rady, kladl důraz na zastoupení zájmové a nesouhlasil s návrhem Žáčkovým. — Jmenem vlády místodržitel baron Spens-Booden učinil neurčité prohlášení, jehož smysl jest, že vláda ponechává opravy zatím vzájemné shodě. — Chlumecký uznával i možnost české většiny na moravském sněmu a z té právě příčiny hájil potřebu, aby se strany obrnily.

Ve sněmovně přišla volební oprava na denní pořádek až poslední den. Většina výboru obmezovala se na zákon o přímých a tajných volbách ve venkovských obcích. Čeští poslanci trvali na tom, že volební oprava musí býti vyřízena jako celek v souvislosti. Dr. Žáček ukazoval na to, že zákon od Němců a velkostatkářů (konservativních) navržený, nemohl by již nabyti platnosti k nynějším volbám. Uznával potřebu přímého a tajného hlasování ve venkovských obcích, ale návrh takový má jen formální smysl proti návrhu nepoměrně vážnějšímu, kterým se my dovoláváme odčinění křivd. Poslanec Rozkošný požadoval mírumilovných skutků, ne pouze slov. Dr. Stránský uznával součinnost s Němci za možnou, kdy by nezamítali státního práva a zaručili Čechům plnou rovnoprávnost. Tak to však ani ve školství, které pokládají za svou vymoženost, nemůžeme s nimi jíti, když tu pomocí byrokracie ničí svobodu školy a učitelstva. »Kdy bychom měli voliti mezi naším farářem a c. k. okresním hejtmanem, vždy se spíše rozhodneme pro našeho faráře, který je z naší krve a nepotlačoval by českého ducha jako byrokrat.« — Při hlasování bylo 57 poslanců pro opravu ve smyslu německém, čeští poslanci však odešli a tím zmařili kvalifikovanou většinu, které ku přijetí jest potřebí. Oprava volební odkázána tím ku příštímu zasedání.

Moravský sněm byl 27. února uzavřen.

Sněm slezský dožívořil dne 27. února, kdy byl uzavřen. Dva hlavní předměty toho zasedání, ***oprava školství*** a ***oprava volebního řádu,*** přikázány šťastně zemskému výboru. Co z nich učiní, jest hádankou. Návrh dr. Stratila, aby byl zřízen osmičlenný stálý výbor k vypracování osnovy školské opravy, nebyl ani připuštěn k hlasování, poněvadž prý se příčí jednacímu řádu. Náklad na učitelské platy, které

obce platí, činí nyní okolo 730 tisíc zl., k čemuž země obcím dle svého uznání přispívá 286 tisíci. Vzrostlo by tedy břemeno země převzetím učitelských platů na zemský fond o 444 tisíc. Tím však by se stala konečně přítrž všelikému protekcionářství, na čemž hlavně slovanským poslancům záleží. — Zajímavý jest dodatek, který též spojen býti má s opravou školství a má za účel, aby se směly *učitelky vdávat*. Dovolení záviseti má na zemské školní radě, která je udělí, nenli se obávati pohoršlivých nepřístojností, pro kteréž, kdy by vadily vážnosti školy, stavu učitelského nebo kázni, i vdaná učitelka mohla by býti dána na trvalý nebo dočasný odpočinek. — Jako jiná léta i tentokráte dovolával se dr. Stratil zřízení *učitelského ústavu* pro české a polské učitele, poněvadž jen tak školství slovanské ve Slezsku může náležitě býti opatřeno. Ale vláda s tím nemá na spěch.

Jediná národní vymoženost, dosažená pomocí hlasů velkostatkářských, jest subvence, která Opavské Matici poskytnuta na podporu pro českou pokračovací školu v Opavě a činí celých *200* zl.

Dr. Stratil podal též návrh na zřízení *zemědělské rady* slezské; ale Němci obávajíce se každé, i nepatrné změny v nynějších poměrech nedbají o věcnou stránku, a proto návrh zamítli.

Zemský *rozpočet* vykazuje potřebu 1,161.598 zl., která se uhradí přirážkou 46% k přímým daním ($2\frac{1}{2}$ mil. činícím).

Za poslanci na sněmech koruny české opět zavřely se dvéře. Jak mnoho i při nynější obmezenosti sněmů jest společných prospěchů a stejných důležitostí! A kde bychom byli, kdy bychom měli skutečné zastupitelstvo a kdy by mrazivý dech centralismu neumrtvoval každý zárodek národního života! Quousque tandem? *Jos. J. Toužimský.*

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. března 1897.

Volební oprava Taaffova, koaliční a Badeniova; všeobecná kurie, národní program a sociální demokracie; výsledek voleb v zemích koruny české a v ostatních zemích rakouských. — Události na východě; Kréta, Řecko a velmoci, bombardování Akrotirských výšin; Krétský program; požadavky velmocí a řecké odmítnutí; blokáda; křižectví Krétské; řecké hrozby. — Srbský král v Sofii; bratrství srbsko-bulharské.

Poprvé v rakouském soustátí vykonány také volby na základě všeobecného rovného práva hlasovacího, jež při svém líci má i svůj rub, mnohdy osudný. Ve Francii, když k plné platnosti přivedeno roku 1848, pohřbilo druhou republiku a stalo se vydatnou podporou reakce a císařství Napoleona III. V Německu, kde ovšem jest obmezeno neplacením diet poslaneckých, přivádí do říšského sněmu konservativce na jedné a sociální demokraty na druhé straně; svobodomyslné strany, které se ho domáhaly, staly se nečetnými menšinami. Pro český národ neznamenalo ostatně opravu volební, nýbrž spíše odvrácení pozornosti od této opravy, která měla záležeti v tom, aby napraveno bylo těžké zkrácení venkovských obcí patřičným rozmnožením jejich poslanců, aby napraveno bylo volení v kurii měst a aby sněmům vráceno bylo právo podle zemských řádů jim příslušné: obsílati cis-

lajtánský zastupitelský sbor. Čtyři léta pokládána volební oprava za nutnost, ale nebyly to naše potřeby, které v ní došly platnosti. Již hr. Taaffe překvapil v říjnu r. 1893 říšskou radu opravou, dle které v městech a venkovských obcích mělo prostě zavedeno býti všeobecné, rovné právo hlasovací. Ani o jednoho poslance nemělo býti voleno více, podstata Schmerlingova volebního řádu měla ostati, jenom forma volení měla býti jiná. Taaffe padl a dědictví jeho převzala koaliční vláda, která po mnohých bolestech v červnu 1895 dospěla k opravě zastoupení nejmenších poplatníků 34 poslanci a dělnictva v nemocenských pokladnách zapsaného 13 poslanci. Němečtí liberálové byli by si dali líbit trochu sociální demokracie, ale v zastoupení nejmenšího poplatnictva viděli svou ujmu. Volební oprava způsobila i pád koalice. Přišel hr. Badeni a jako mu v unavené a apatické sněmovně šlo všecko hravě, tak i volební oprava. Spojil obě propadlé osnovy, z Taaffovy vzal všeobecné právo hlasovací, z koaliční pak novou kurii, kterou smlouváním rozšířil až na 72 poslance — a oprava byla hotovým zákonem. Nová kurie k všeobecnému zápasu všech stran byla stvořena.

V Čechách vykonány ***volby ve všeobecné kurii*** 12. března, na Moravě a ve Slezsku 9. března. Šlo zajisté o to, aby byly mohutnou manifestací národní a státoprávní. Národ domáhající se svých práv a své přirozené i historické platnosti má právě při takové příležitosti osvědčiti svou elementární sílu. To podařilo se jen částečně. Již po několik měsíců šířila se v zemích koruny české z Vídně i z Německa agitace sociálně demokratická. Zásady Lassalovské a německé sociální demokracie našly tu stoupenců a zástupy dělnické pod tímto praporem voděny k volebnímu osudí. Snaha o vyrovnání protiv společenských, o povznesení vrstev nižších a zjednávání platnosti práci jest známkou celého 19. století a jest zejmena i požadavkem národním. Národní věcí bylo vybavení rolnictva z roboty, zavádění zákonů na ochranu dělnictva, zvšeobecnění vzdělanosti a j., národní věcí jest také, aby na této cestě bylo pokračováno. Sociální demokracie stojí však na půdě jiné a není organisací národní, nýbrž cizí, která svůj střed a své vrchní vůdce má mimo národ. Vítězství její jest tedy oslabením myšlenky národní.

V Čechách z 18 mandátů připadá 11 na české okresy. V těch zvoleno 9 kandidátů národní strany svobodomyslné, dvou okresů, Plzeňska a Kladenska, dobyla sociální demokracie. V Mladoboleslavsku zvítězil národní kandidát jen většinou 4 hlasů. V Praze, která s Karlínem a Smíchovem volí přímo, musilo dojíti k užší volbě (16.), která pak provedena s onou mohutností, jež při všech těchto volbách byla žádoucí a možna byla jen součinností, tedy shodou všech národních stran. Nejde toliko o několik hlasů více, ale o vítěznou manifestaci, při níž nemá chyběti žádný český hlas. V sedmi okresích, většinou německých, zvítězilo 5 sociálních demokratů a 2 němečtí liberálové, jeden z nich teprve v užší volbě s českým kandidátem, který by byl býval zvolen, kdy by socialní demokraté mu byli dali hlasy. Na Moravě zvítězili 4 národní kandidáti a 3 sociální demokraté, jeden z nich (na Brněnsku) teprve v užší volbě pomocí německých liberálů. Ve Slezsku zvoleni 1 nacionál a 1 socialista pomocí německých liberálu. Celkem zvoleno v zemích české koruny 13 národních poslanců, 11 sociálních demokratů, 2 němečtí liberálové a 1 nacionál.

Nejtěžší ranou pro německé liberály byly volby v Dolních Rakousích (9. března), kde propadli všichni od nich podporovaní sociální demokraté a zvoleni značnými většinami křesťanští sociálové (antisemité). Dále zvoleni ve všeobecné kurii v Bukovině 2 konservativně národní poslanci, v Terstu italský radikál, v Solnohradsku 1 konservativec, v Korutanech 1 nacionál, v Krajině 1 Slovinec, v Gorici 1 Slovinec, v Istrii 1 Ital, v Haliči 13 národních polských a rusínských poslanců a 2 socialisté, v Horních Rakousích 3 něměčtí konservativci, v Dalmacii 2 národní charvátští poslanci, ve Štyrsku 1 Slovinec, 2 němečtí konservativci a 1 socialista, v Tyrolsku 2 němečtí a 1 italský konservativec a ve Vorarlbersku 1 německý konservativec.

Celkem připadá z všeobecné kurie na slovanské národní poslance 31 mandát, na konservativce 21, na socialisty 14, na německé nacionály, liberály a italské radikály po 2 mandátech. –

Krétské drama vyvíjí se dosud za souhlasu evropských mocí a za formálního jen účastenství Turecka. Naděje Řecka, že v letošním masopustě se stane pánem Kréty, se nesplnily, a bohatýrský rozmach po rozkošném ostrově mění se v tragikomické rozpaky. Řekové nechtějí zpátky, a velmoci nechtějí trpěti, aby k třitisícileté minulosti Krétské přidělávali nový kus historie. Ostatně není tentokráte povstání pro křesťany nebezpečné. Kromě asi 2000 řeckého vojska v polovici února vyloděného jest tu přes 10.000 povstalců dílem z Řecka, dílem domácích. Tábory jsou hojně navštěvovány od zpravodajů, fotografů a illustrátorů, turistů a turistek, a nedostatku neměli vojáci ani povstalci dosud v ničem. Turci jim nehrozí, a mohamedáni jsou sami od povstalců svíráni.

Velitelé velmocenských loďstev obsadivše Kaneu a vztyčivše tu vlajky své přikázali, aby povstalci a Řekové se neblížili posicím Kanejským, což vedlo 21. února k ***bombardování povstaleckých posicí*** s korábů velmocí. Mezi zátokami Kanejskou a Sudskou vystupuje vrchovitý poloostrov Akrotirský, kde se utábořili povstalci z Řecka přibylí, počtem přes 2000. Když přes opětované výstrahy blížili se odtud k Halepu, zahradovému předměstí Kanejskému a napadali tureckou moc tam rozloženou, učiněna hrozba skutkem a dáno 70 výstřelů s válečných lodí, ale jen málo jich mířeno bylo na povstalce, velká většina na okolní návrší. V Athénách vzbudilo to veliké rozechvění, a ministr zahraničných věcí Skuzes protestoval. Také v parlamentech evropských přišlo bombardování k řeči, jmenovitě v německém, francouzském a anglickém, avšak souhlasně uznáno za skutek, jenž byl nevyhnutelně nutný.

Zatím mezi kabinety velmocí jednáno o donucovacích prostředcích proti Řekům, a Německo navrhlo blokádu Krétských i řeckých přístavů. S tím nesouhlasila Anglie, jež žádala, aby dříve byl stanoven osud Kréty, než dojde k jeho vymáhání. Otázka Kréty byla tudíž ve svém celku řešena, a v trojím směru dosažena ***shoda velmocí***: 1. aby Kréta Řecku nebyla postupována, 2. aby nepřišla již ani pod přímou správu tureckou, nýbrž obdržela autonomii dle vzoru ostrova Samu, a 3. aby Řekové byli z Kréty vypuzeni.

Na tomto základě podány 2. března ***totožné noty v Athénách,*** šetřící národního citu řeckého již ujištěním, že »za nynějších okolností« není sloučení Kréty s Řeckem možno; jinak žádaly velmoci za odvo-

láni řeckého loďstva a vojska z Kréty dokládajíce, že »pro případ odporu nezvratně jsou odhodlány neustupovati před žádným donucovacím opatřením.« Řecká vláda odpověděla nepřímo povoláním nových dvou ročníků zálohy do zbraně; určitá ***odpověď Řecka*** dána až poslední den 8. března odpoledne. Dovozuje se v ní, že Řekové chtějí zachrániti Krétu před úplným zničením. Zamýšlená samospráva nevedla prý by k cíli; anarchie pustošila by stále zemi, a řecká vláda uvalila by na sebe těžkou odpovědnost, kdy by nežádala velmoci za spojení Kréty s Řeckem. Kdy by i řecké loďstvo mělo býti odvoláno, jmenem lidskosti a míru ať řecké vojsko ostane na ostrově. Kdy by řeckému vojsku svěřeno bylo zjednati na ostrově pokoj a pořádek, vyhovělo prý by se tím nejlépe a nejrychleji záměru velmocí.

Odpověď byla vyhýbavá, ale přece odmítavá, a velmoci musely se raditi o dalších krocích. Stalo se rozhodnutí pro ***blokádu Kréty.*** Záměr velmocí jest uzavříti Krétské přístavy a odříznouti ostrov od všelikého spojení, a kdy by to ještě nemělo účinku, budou vyloděny okkupační sbory. Plukovník Vasos s řeckým vojskem ustoupil již hloub do země, do pohoří Sfakiotského, které sice pro své srázy, těsné průsmyky s hrčícími na dně vodami a vodopády jest nepřístupné, ale pobyt jeho tam stává se bezúčelný. Sfakioté aspoň, domnělí potomci starých Dorů, pomoci té nikdy nepotřebovali. Bezúčelným stává se i postavení povstaleckých čet, když mohamedáni před nimi prchli a nalézají se ve větších přístavech pod ochranou evropských mocí nebo ze svého sevření byli osvobozeni. Tak podniknuta zvláštní ***výprava do Kantana,*** odkud lodní mužstva evropská 9. března přivedla do Selina 523 mužů, 1047 žen a dětí a 340 vojáků, vesměs mohamedánů, a mimo to 112 Turků ze Spaniaka, jež všechny s nemalou námahou a nebezpečím vyprostila z obklíčení.

Řecká politika na Krétě jest získati času v naději, že se stav věcí změní v jeho prospěch. S tím ve spojení jsou i ***válečné hrozby Řecka.*** Jako v odpověď na blokádu povolalo Řecko všecky záložníky do zbraně a vypravilo do severní Thessalie na hranice makedonské. V Athénách opakují se demonstrace pro válku, a nejednou rozletly se již odtud telegramy, že válka jest vypověděna. Při útoku řeckém na Makedonii nemohli by však ani Bulhaři a Řekové ostati lhostejni.

Samospráva, kterou Samos od r. 1832 se honosí a kterou velmoci na Krétě hodlají zavesti, jest rozsáhlá a měla by za účel zřízení ***knížectví Krétského.*** Přes svou nepatrnost jest Samos (468 čtv. kilometrů a 50.000 obyvatelů) úplně svésprávný stát, s vlastní vlajkou obchodní, jenž sultánovi jako suzerénovi odvádí toliko roční poplatek. Autonomie přispěla k značnému blahobytu obyvatelstva. Jak se zdá, obává se Řecko samosprávy Krétské, ježto by rozkvět ostrova mohl jej odvrátiti od touhy po Řecku, jemuž sice národně náleží, ale jehož hospodářské poměry nejsou příliš lákavé.

Shoda ***jihoslovanských států Balkánských,*** prvně loni slavností 14. února tak okázale osvědčená, není ani té chvíle bez významu pro poměry na východě hrozivě se vyvíjející. ***Návštěva srbského krále v Sofii*** (1.—4. března) byla novým jejím osvědčením. Král Alexandr uvítán slavnostně a s nadšením již na hranicích bulharských v Caribrodě, a vjezd jeho do Sofie podobal se triumfálnímu průvodu. Před

tím již zavítalo okolo 1500 Srbů po železnici do Sofie, a z bulharského venkova dostavovali se tisícové k slavnostním dnům sbratření srbsko-bulharského. Neobyčejný ruch a čilý život panovaly v hlavním městě bulharském, kde se panovník a národ srbským hostům i svým vojskem mohli pochlubiti. Krále provázeli předseda ministerstva Simić a ministr financí Vujić. Před samou návštěvou ustanoveno bylo v Sofii místo srbského vojenského zástupce, jež zaujal hned plukovník Bašić, což zavdalo podnět k domněnkám o vojenské konvenci mezi oběma sousedy. Za pobytu králova skoncována též obchodní smlouva srbsko-bulharská. O dvorní hostině, které se účastnili ministři, sv. synoda, generalita a celý diplomatický sbor se svými dámami, připíjel kníže Ferdinand upevnění vzájemnosti a jednomyslnosti. V návštěvě královĕ viděl úkaz pevné vůle, »aby zachovány byly upřímné bratrské svazky k cíli společné, přátelské akce ve všech důležitých věcech.« Kníže mluvil bulharsky, a král odpovídal srbsky ujišťuje, že i on jest proniknut přesvědčením »o nutnosti upřímné shody ve všech věcech našich národů jednoho kmene a jedné víry se týkajících,« a že sám učiní, seč bude, aby »bratrské pásky mezi Srbskem a Bulharskem co nejtěsněji upoutal.« Nazejtří konáno velké cvičení vojenské, v němž králi Alexandru od lidu činěny ovace, a 3. března byl v kathedrále; přehlídkou, národní slavností a plesem u dvora, k němuž pozváno pět set osob, slaven devatenáctý výroční den podepsání míru Svatoštěpánského mezi vítězným Ruskem a poraženým Tureckem, největší to národní svátek bulharský. Dne 4. března účastnil se král slavného zahájení dopravy na nově zbudované nákladné dráze, která těsninami Iskru od Sofie v délce 109 kilometrů vede k Romanu a prostředkuje takto spojení západního Bulharska s Černým mořem. — Z Cařihradu zavítal generál Achmed Ali paša s vlastnoručním listem sultána Abdula Hamida k srbskému králi. Dne 4. večer, provázen od bulharského knížete až do Caribrodu, vracel se král Alexandr do Bělehradu.

Politický význam návštěvy záleží v utvrzení vzájemnosti a politiky ve shodě s Ruskem, kteréž uznávajíc, že otázka východní jest dávno již vlastně otázkou západní, otázkou prospěchu jednotlivých mocí, trvá na zachování nynějších držeb sultánových a zasazuje se o vnitřní jejich změnu reformami. K činitelům v tomto šiku a tudíž i k činitelům v odporu s politikou Řecka náleží i Srbsko a Bulharsko a tolikéž Černá Hora. *Vlad. Svoboda.*

Zprávy hospodářské a sociální.

Z národohospodářské činnosti sněmu českého: Návrh na zavedení zvláštního práva selského. — Oprava stanov Hypoteční banky. — Jubilejní fondy úvěrní císaře a krále Františka Josefa I. na podporu maloživnostníkuv a malovýroben zemědělských. — Zemský statistický úřad. — Zemská komise živnostenská.

Navrhovací stroj v českém sněmu také za minulého zasedání byl v plné činnosti. Navrhovatelé četli již svá jména i své »myšlenky« v denních listech; zabloudilyli tyto také do rukou voličů jejich, vědí tudíž i tito, jaký reformátor jest jejich vyvolenec, a nyní mohou návrhy klidně odpočívati ve sněmovní registratuře. Bylo by od nás nemilosrdné,

abychom spánek jejich rušili. Jen jeden návrh odlišující se od ostatních svou neobvyklou nyní propracovaností, zasluhuje po našem soudu většího povšimnutí, než se mu posud dostalo. Míníme tu návrh Alfonsa Šťastného na zavedení zvláštního ***selského práva***, kterým má býti zabráněno dalšímu úpadku stavu rolnického, a v kterém sneseno téměř vše, co za posledních desítiletí u nás i v cizině za účelem zachování středního stavu rolnického bylo vymyšleno a navrhováno. Právu selskému mají býti podrobeny ony statky střední velikosti, které k žádosti majetníka zapsány byly do selských desk, jež se při každém okresním soudu mají zříditi.

Hlavní ustanovení tohoto selského práva jsou dle návrhu následující: 1. Při každém takovém statku musí býti vyznačena domovina, t. j. nejmenší zákonem přípustný statek střední velikosti (asi o 40 měrách) s potřebným k tomu živým i mrtvým inventářem. 2. Domovina je nedělitelná a nezadlužitelná. 3. Ke statku mohou býti mimo domovinu připojeny ještě jiné pozemky, ale jen tolik, aby jejich čistý katastrálný výnos nepřesahoval pateronásobného výnosu domoviny. 4. Statek jest jen do míry tím, kdo zápis jeho do desk selských vymohl, ustanovené, nikdy však pod čistý katastrálný výnos domoviny svobodně dělitelný; k oddělení pozemků jest však třeba svolení úřadu zemědělského. 5. Statek lze vyjma domovinu pro nezaplacené podíly a zbytek trhové ceny, avšak jen do třetiny hodnoty katastrálné zadlužiti. 6. Statek podléhá nucenému vyvazení z dluhů knihovních. 7. Směnky mají míti naproti majetníkům takovýchto statků účinky pouhých dluhopisů. 8. Vyplácení podílů dědicům ze statku děje se umořovacími splátkami dle nejmenší míry úrokové v zemi obvyklé. 9. Výměnek ze statku není přípustný. 10. Umřeli majetník statku do desk selských zapsaného bez posledního pořízení, převezme jej pouze jeden dědic, kdežto ostatním se vyměří podíly dle nižšího odhadu ceny, nežli jest cena trhová. 11. Majetník statku jest povinen na něm bydliti a hospodařiti. 12. Budovy, příslušenství, zásoby a osení statku musejí býti proti pohromám živelním stále pojištěny. 13. Svršky statku nepodléhají exekuci mobilární. 14. Majetník statku může zříditi z něho svěřenství rodinné. 15. Prodej statku může se státi z pravidla jen za souhlasu obou manželů. 16. Výmaz statku z desk selských podmíněn jest svolením úřadu zemědělského. Aby rolníci k zápisu statků do desk selských byli povzbuzováni, má se majetníkům takovýchto statků dostati četných výhod, jako osvobození od daní a poplatků, od služby vojenské ve vojsku řadovém a zeměbraně. Kdy by návrhy tyto, kterými mají býti zavedeny tak pronikavé změny platného práva soukromého i veřejného, měly býti převedeny ve formu zákonů, povstal by z toho zajisté zákonník tak velikých rozměrů, že by sepsání jeho nebylo nikterak snadným úkolem techniky zákonodárné. Při známé nespůsobilosti našich parlamentárních sborů ku projednávání velikých zákonů mají návrhy Šťastného již z této formálné příčiny malou čáku na uskutečnění. Mimo to zdá se nám, že vývoj práva pozemkového spěje ve zcela jinou stranu, nežli v kterou je návrhy ty chtějí svésti, a že kdy by se podařilo je uzákoniti, neměly by dlouhého trvání.

Pokud se týče vyřízených věcí z oboru národohospodářského, náleží uplynulé zasedání k nejneplodnějším obdobím českého sněmu. Ač se

konalo více než 20 schůzí, nalezneš sotva troje, čtvero usnesení, jež přinese obyvatelstvu nějaké hmotné výhody. Sem náleží předně ***oprava stanov hypoteční banky***, která nyní bude moci půjčovati na rolnické usedlosti až do 20násobného čistého výnosu katastrálného. Oprava ta byla před samou závěrkou sněmu v komisi schválena a jen s velkou nouzí ještě v poslední schůzi sněmovní vyřízena. Nejdůležitější však jest usnesení v příčině ***jubilejních úvěrních fondů*** císaře a krále Františka Josefa I. ku podpoře malých živnostníkův a malovýrobců zemědělských, které taktéž teprve v poslední schůzi sněmovní bylo učiněno. Obsahuje hlavní zásady organisační, jež celkem souhlasí se zásadami, navrhovatelem v těchto listech svého času vyloženými, až na to, že působnost fondu dle výsledku ankety ze dne 4. ledna t. r. obmezena bude jen na obchody aktivní, a ukládá zemskému výboru, aby opatřil nejvyšší schválení k tomu, by fondy směly nésti jméno panovníkovo, dále aby na základě oněch organisačních plánů sdělal stanovy pro oba jmenované fondy a předložil je ku schválení v nejbližším zasedání sněmovním, aby provedl potřebná vyjednávání s vládou, zejmena v tom směru, aby zajištěno bylo těmto fondům osvobození od daní, kolků a poplatků, a aby do zemského rozpočtu na r. 1898 vložil pro jmenované fondy takové sumy, jichž k zahájení činnosti těchto fondů dnem 2. prosince 1898 bude potřebí.

Předloha zemského výboru o zřízení ***zemského statistického úřadu***, na nějž již od r. 1884 nejprve posl. prof. Bráfem, později posl. Adámkem opětovně bylo naléháno, byla sice v komisi vyřízena, ale do plena sněmovního se již nedostala. Ti, kdož při dosavadní nečinnosti obchodních komor v oboru statistiky skládali naděje do tohoto ústavu, budou asi sklamáni, neboť dle osnovy zemského výboru bude celá novota záležeti v tom, že se dosavadní statistická kancelář zemědělské rady převezme do správy země a že se místnosti její odstěhují z Václavského náměstí na Malou Stranu.

Předloha zemského výboru na zřízení ***zemské komise živnostenské*** uvázla již ve výboru, jelikož Němci mermomocí chtěli, aby rozdělena byla ve dvě sekce podle národností, což Čechové vzhledem k poradnému rázu této instituce vším právem pokládali za zbytečné.

Dr. ***E. B. Šimek.***

Vojenská hlídka.

Rozvojná síla Turecka a Řecka. — Rusko: dělostřelba, jízda, loďstvo Černomořské. — Francie: čtvrté prapory, vyšší složení jezdecká. — Německo rozmnožení loďstva. — Anglie: nové lodě. — Japonsko: síla vojsk.

Často se poslední dobou ozývala otázka, jak by se maličké Řecko mohlo pustiti do boje s tureckou říší, jejíž vojenskou moc reorganisovali od rusko-turecké vojny pruští důstojníci, mezi nimi zvláště generál Goltz. Tento zabezpečil Turecku — na papíře — 7 armádních obvodů (ord čili hord), z nichž tři jsou evropské (1. Cařihrad, 2. Drinopol, 3. Monastyr) a čtyři asijské (4. Erzinghian, 5. Damašk, 6. Bagdad, 7. Sana v Jemenu). V době válečné postaví se v každém obvodu jeden

sbor nizamů (stálé vojsko), dva sbory redifů (1. a 2. řady zemské obrany) a jeden sbor mustaficů (domobrany); armádní sbory jsou — na papíře — vesměs jednotně organisovány, každý o 26.000 mužů pěchoty, 1200 jezdců a 78 dělech (vyjímkou 7. orda, z níž postaví se pro nepřízeň poměrů pouze jeden sbor) čili souhrnem v 25 armádních sborech 650.000 mužů pěchoty, 30.000 jezdců a 1950 děl na souši. Mimo to může Turecko — na papíře — postaviti 27.000 mužů na válečné lodi, kterých (vojenských, nepočítaje dopravních) jest 59.

Ve skutečnosti mají se věci arci jinak. Rozháraná a prohnilá administrativa turecká nedopustila vůbec dokonati přetvoření vojsk v uvedené míře, a zároveň na všech koncích říše roznítila vzpoury, tak že Turecku v případě vojenských zápletek evropských fakticky lze těžiti pouze z armádních obvodů Balkánských a příslušných k nim částí maloasijských. Vojsk ostatních hord, až na skrovné výjimky, nebude lze upotřebiti na *evropském* jevišti vojny. V dosahu 4. a 6. hordy trvá nebezpečí nových bouří arménských, hordy 5. a 7. držány jsou v šachu nepokoji a vzpourami v Syrii a Jemenu.

Leč ani všech evropských svých sil nemůže Turecko obrátiti proti Řekům. Prostý mohamedán nerozeznává mezi ďaury, vojna s jedním nakvasí ho hned proti všem, a tak »výtržnosti« mohamedánů albanských, starosrbských a rumelských přimějí Černou Horu, Srbsko i Bulharsko k rozličným »opatřením bezpečnostním,« která zadrží asi 6—10 divisí tureckého vojska (obvodů Drinopolského, Ištibského a Skaderského). Na Balkáně nebývá od opatření takových daleko do vojny, zvláště zuříli vojna v sousedství a nadešlali příhodná chvíle sáhnouti po vytouženém ovoci.

Proti Řecku tedy Turkům zbývá pouze vojsko z obvodu 3. hordy (Monastyr-Smyrna), totiž: 3. sbor nizamů (pěchot. divise čís. 5., 6., 7., 8., čtyři pluky jízdy, čtyři pluky dělostřelby, dva prapory střelců) a 1. sbor redifů 1. řady (2. sbor není schopen polních operací), čili úhrnem: 96 praporů pěchoty, 4 střelců, 24 švadrony jízdy a 40 baterií s 240 děly. Na papíře činí válečný stav tureckého praporu (turecky: tábor) 1034 mužů, švadrona 150 jezdců, baterie 115—160 mužů (dle druhu), což dohromady značilo by 99—100.000 mužů pěchoty a střelců, 3600 jezdců a asi 5000 dělostřelců, tedy 108—110.000 mužů. Ve skutečnosti nepřesahuje však počet mužstva u praporu 700 (průměrně), u švadrony 110—112 mužů. Turecko by tedy za příznivých okolností mohlo na řecké hranice vrhnouti asi 67.000 mužů pěchoty, 2—3000 jezdců a 4—5000 dělostřelců, či celkem pouze asi ***75.000 mužů.***

Za takových okolností jest pak pochopitelno, proč Řecko může směle řinčeti zbraněmi. Máť k disposici 12 ročníků polního vojska a 18 ročníků zemské obrany. Ovšem, organisováno jest pouze 8 praporů (po 1000 mužů) myslivců, 30 praporů pěchoty, 3 pluky či 12 švadron jízdy (1800 jezdců), 20 baterií (120 děl, 1600 mužů) dělostřelby, 2 prapory hradebníků a setnina telegrafistů (200 mužů) čili 44.000 mužů polních vojsk, mimo to pak prapor myslivců, 15 praporů pěchoty, 3 švadrony jízdy, 10 baterií dělostřelby a prapor hradebnictva čili 18.200 mužů zemské obrany — úhrnem tedy ***62.200 mužů.*** Ale

za těmi stojí v strategické záloze materiál mužstva páčící se v polním vojsku a zemské obraně na 160—180.000 mužů, z nichž by bylo lze nové formace postaviti a ztráty snadno nahraditi. Řecko dovede tureckým vojskům obtíže působiti zvláště výpravou a vojenskou organisací četných tlup guerillů, jimiž by zaměstnávalo turecké sbory v týle i v boku a tak je seslabilo na jevišti rozhodných bojů. Zprávy o massivním transportu vojsk tureckých, zvláště z Anatolie, na Balkán vůbec a na pozemí řecko-turecké snadno čtenář uvede sobě na pravou míru. Až do Cařihradu, Rodosta a Dedeagače děje se doprava hromadně a jednotně, ale odsud ryzptyluje se do všech končin Balkánských. Ostatně železničná doprava dosti zhusta všeobecně vázne; i tu jeví se následky neschopné administrativy turecké říše.

Co do námořní vojny stačí poukázati na úplnou nehotovost loďstva tureckého, jemuž vedle nedostatku správně pracujících strojů lodních ani topiva se nedostává. —

Na Rusi soustavně pracují o přípravě odborně vycvičených částí vojenských. Za tím účelem postavena na př. zvláštní pěchotní, dělostřelecká a technická výhradně pevnostní vojska (v jiných armádách je pouze pevnostní dělostřelba). Rusko tedy v tomto ohledu nejdále pokročilo. Výhody leží na bíle dni. Zápas o pevnosti vyžaduje zvláštního výcviku, a není lhostejno, v jaké míře je vojsko za tím účelem vycvičeno. Výhoda trvá ovšem pouze potud, pokud jedná se o počet nezbytný k obsazení té oné pevnosti. Všeliké zvyšování jeho ohrožovalo by jen sílu vojsk polních, která přece za války vždy a všude rozhoduje. Rusové měli do počátku tohoto roku pevnostní pěchoty 31 praporů (po 5 setninách), z nichž připadly 2—4 na jednu pevnost; nyní jí mají 17 pluků po 2 praporech a nad to 13 samostatných praporů.

Pevnostní dělostřelba činila: 3 obléhací pevnostní prapory, 56 pevnostních praporů, 12 samostatných setnin a 5 baterií výpadních. Obléhací prapory doprovázeti budou obléhací sbory, kdežto pevnostních praporů a setnin užije se na obranu vlastních pevností (že i z těchto některých užiti lze při obléhání pevností, je na snadě). — Od 1. října zvýšen bude stav všech pevnostních praporů, které (6—7 setnin silné) roztříděny jsou po rozličných pevnostech a nestojí ve vyšším svazku; zároveň zvýšen bude i mírový stav všech pevnostních praporů v 8 pevnostech, kde pevnostní pěchota zvýšena bude na pluky. Téhož dne přibude nový, Kavkazský, obléhací prapor pevnostní dělostřelby, jenž sestaven bude ze dvou setnin pevnostních praporů Karského a ze dvou setnin praporu Alexandropolského, místo nichž zřídí se pro oba prapory po dvou nových setninách.

Stav pevnostního vojska technického jest na Rusi následující: 11 setnin pevnostních zákopníků (sapérů), 9 setnin pevnostních podkopníků (minérů), 2 setniny říčních podkopníků, 6 oddílů pevnostních telegrafistů a 5 oddílů vzduchoplavců.

Dalším rozmnožovacím opatřením bude postavení 5 nových polních dělostřeleckých brigád po dvou divisích o třech lehkých bateriích. Celkem přibude o 552 nových děl. Sestavení nových brigád (42., 45., 46. a 47.) znamená pro nejbližší budoucnost také rozmnožení pěchotních divisí o čtyři nové, pro něž formace již jsou uchystány.

Rusko mělo kdysi jistý počet záložních praporů [1]) po 5 setninách, z nichž každá v případě vojny vzrůsti měla na prapor, tak že z praporu státi se měl pluk o pěti praporech (4 polní, 1 náhradní). Potom se organisace tato zjednodušila tak, že sloučili vždy několik takových praporů v záložní pluky o dvou praporech, z nichž by pak snáze bylo postaviti ve vojně čtyři prapory. Tím spůsobem vznikla nová tělesa, schopná rychlejší mobilisace. Vždy čtyři pluky sloučeny ještě později do svazků brigádních se štábem rovným štábům pěchotních divisí, tak že za mobilisace byla by již vlastně pěchotní divise sestavena a zbývalo by ji doplniti pouze dělostřelbou a jezdectvem. Brigád těchto zřídilo se devět s čísly, prodlužujícími počet divisí pěchotních, a to od č. 42 naboru.

Příkazem ze dne 15. ledna doplněny záložní kadrový prapor tělesné gardy a tři armádní záložní pěchotní prapory na pluky o dvou praporech; 17. ledna pak zřízen nový Inzarský záložní prapor, což dohromady značí přírůstek o pět nových praporů záložních.

Jezdectvu přibyly dva nové dragonské pluky, a to č. 51 (Černigov) a č. 52 (Něžín). Nejznamenitějšího však rozmnožení dostalo se letos polní dělostřelbě, jíž s 1. říjnem přibude 68 nových baterií; z těch bude 19 míti po osmi a ostatní po čtyřech dělech.

Černomořské loďstvo ruské bývá každý rok až do pozdního podzimku na plavbě; letos však následkem událostí Krétských je soustředěno v přístavu Sevastopolském, jsouc vyzbrojeno válečně a dotováno plně válečným množstvím střeliva. Je to šest obrněnců (po 10.000 tunách), křižák trojstěžník a tři dělové čluny, vedle hojných nákladních korábů a minonosných člunů. Jeden z pěchotních pluků tamní posádky a také prapory pevnostní dělostřelby jsou prý hotovy k nalodění.

Odvodem r. 1896 bylo dle Ruského Invalida do ruské armády vřaděno 279.000 branců. K odvodu povinných mladíků bylo dle listin povolávacích 971.047; u 946.079 osob bylo stáří zjištěno listinami, u ostatních 24.868 pouze odhadnuto. Z povolaných bylo 892.596 křesťanů, 50.641 židů, 26.382 moslimů a 1428 pohanů. Lékařsky prohlednuto bylo 736.997 a k činné službě určeno 275.247 (37·3%) mužů. Neschopných k službě bylo 77.542 (10·5%). Lhůta odvodní prodloužena 100.502 (13·6%) mužům za příčinou nemocí či soudního vyšetřování. K odvodu nedostavilo se 30.585 mužů. Do záložních vojsk 1. třídy (zemská obrana) zatříděno 212.209 (28·8%) mužů. Ženatých bylo 81.580 (29·59%).

Ve Francii padlo konečně (22. února) také rozhodné slovo senátu na prospěch zřízení čtvrtých praporů u pěchotních pluků, což znamená sesílení francouzské pěchoty o nových 145 praporů.

Nebude na škodu, podámeli tuto přehled veškeré pěchoty polního vojska francouzského 1. řady. Francie i s Alžírskem rozdělena jest na 19 pásem vojenských, jež jsou zároveň okresy jednotlivých sborů armádních a každý se dělí opět na osm obvodů subdivisijních, t. j. souhrnem 145 obvodů. Z těch každý vystrojí jeden pluk pěchoty o 3 praporech. Mimo to jest od roku 1887 18 tak zvaných pásmových (regionálních) pluků, rozložených většinou podél pomezí východního, každý o čtyřech

[1]) Záložní vojsko rovná se naší obraně zemské.

praporech. Mimo to jest 31 praporů myslivců (chasseurs à pied) po šesti a 1 prapor myslivců o čtyřech setninách. Dále 4 pluky zuavů po čtyřech, 5 pluků turkosů (tirailleurs algériens) po čtyřech praporech, 5 praporů lehké pěchoty africké (zephirs), 2 pluky cizinců (reg. étrangères) po pěti praporech, souhrnem 584 prapory. K tomu nutno připočísti 32 prapory námořské pěchoty, tedy celkem 616 praporů.

Po dokončení doplňku o 145 nových čtvrtých praporech (prozatím mají zříditi se tyto nejprve u pluků VI. a XV. sboru [Chalons s. M. a Marseille]), bude tudíž pěchota francouzská čítati *761 praporů.*

Vše závisí na vytrvalém provádění novoty; možná, že při častém střídání ministrů války některý z pozdějších přemění, co tuto na prospěch republiky bylo rozvrženo.

Od některé doby jedná se také o přeměně vyšších složení francouzského jezdectva. Jízda francouzská jest posud rozdělena na 7 divisí jezdeckých a několik samostatných brigád sborových. Záměna je prý nezbytna k jednotnějšímu výcviku jezdců. Většinou činí se návrhy na rozdělení jízdy jedině na jezdecké vojskové divise, v nichž by už za doby pokoje byly jezdeckým plukům přiděleny příslušné části pěchotní (1 prapor myslivců) a jízdného dělostřelectva (1—2 baterie). Vždy několik vojskových divisí jezdeckých sloučilo by se pak v jezdecké sbory. V poli přidělí se armádám po jezdeckém sboru a vrchním velitelům nad několika armádami generál, jemuž by příslušela správa všeho podřízeného jezdectva, zvláště ku pátrání po nepříteli před čelem i po případě v bocích vojsk operujících.

Nynější válečné loďstvo německé nevyhovuje prý cílům německé politiky světové; pouhá obrana pobřeží nepostačuje; Německo — jak z předloh březnových vysvítá — touží po loďstvu dosti početném, aby vystoupilo s úspěchem výbojně a obranně také mimo obvod moří německých. — Nyní staví se již nové dva obrněnce 1. řádu, křižák 1. řádu, pět křižáků 2. řádu, křižák 4. řady a celá divise člunů minonosných. Předloha uvádí, že je nezbytný náklad 182,883.000 mark na stavbu dalších prostředků námořní vojny. A sice mají během rozpočtového roku 1897—98 býti vystavěny: obrněnec 1. třídy (za 20 milionů mark), dva křižáky 2. řádu (po 10,130.000 mark), loď návěštní (za 4,240.000 mark), 2 čluny dělové (po 1,326.000 mark) a divise člunů minonosných o 9 člunech (po 4,452.000 mark). Roku 1898—99: dva obrněnce 1. řádu (po 20 mil. mark), dva křižáky 1. řádu (po 14 mil. mark), člun dělový a divise minonosek. Roku 1899—1900: obrněnec 1. řádu (za 20 mil. mark), 2 křižáky 1. řádu (po 14 mil. mark), návěštník a divise minonosek. R. 1900—1901: obrněnec 1. řádu (za 20 mil. mark), dva křižáky 1. řádu (po 14 mil. mark), návěštník a divise minonosek. Dle výkazů námořního úřadu tajemnického bude se loďstvu německému i po ukončení těchto staveb ještě nedostávati pět křižáků, dvou návěštníků, dvou baterií plovoucích a dvou monitorů, nehledě k nutným stavbám doplňovacím, jako na př. v náhradu za pět obrněnců, jež do té doby zastarají a z počtu bitevních lodí vzaty býti musejí.

V Anglii budou letos zbudovány: čtyři bitevní lodi o 12.000 tun a tři křižáky o 2800 tun, mimo to dva minolovci. Během dalších

let zbudovati se má celkem 108 lodí o 380.000 tun a 800.000 koňských sil; a to 14 obrněnců bitevních (o 10.000 tun), osm křižáků 1. řádu (9000 tun), devět 2. řádu (5500 tun), 10 řádu 3. (o 2000 až 3000 tun) a 52 minolovců s rychlostí 27—32 uzlů. Počet mužstva námořního zvýší se o 6300 mužů.

Japonské vojsko má nyní v čas míru 3492 důstojníky, 7260 poddůstojníků, 63.189 mužů. Roku 1906 má míti 6870 důstojníků, 14.887 poddůstojníků a 122.313 mužů. Připočteli se záložnictvo a zemská obrana, bude Japonsko r. 1906 míti vojska přes 500.000 mužů. Výdaje — nezvýšíli se hodnota cen během nejbližších 10 let — nepřekročí 26 milionů jenů (asi 84 mil. zl.). Jaký rozvoj v japonském vojenství po čínsko-japonské vojně zahájen, lze posouditi z toho, že před vojnou rozpočet pro veškeru vojenskou sílu námořskou činil 5½ milionů jenů, kdežto r. 1895—96 pouze na novostavbu nových lodí 12 milionů vydáno. *Boh. Horák.*

Volné rozhledy.

Veliký (v čem?) T. G. Masaryk přehoupnul se kdysi přes pevné svoje »realistické« přesvědčení, a touž rukou, která kdysi v realistickém politickém programu sněmy českých zemí odstranila, podpisoval provolání horlící pro české státní právo a hájil totéž právo na říšské radě i v delegacích. Týž veliký Masaryk dal si nyní do Naší Doby dodati pošklebnou glossu, v nížto si pseudonym Sursum (= Masaryk [pro velebení Machara] + Machar [pro polemiky proti Zákrejsovi] + 000) mizerné šašky tropí z Riegrova Kolínského monumentálního výroku: »Státní právo znamená tolik, že království české jest souverénní, že král český jest plný suverén, nepodléhající žádnému jinému mocnáři ani v minulosti ani v budoucnosti!« ***Důsledný*** Masaryk nepřijal by ani písmene proti státnímu právu, ale ***důslednost*** podle něho není ***velikost***: veliký Masaryk zdvíhá svou vědeckou palici proti národovci, který zůstává důsledným, a chechtá se národovci, který v oněch Riegrových slovech a ve všem, co s nimi souvisí, nezvratnou pravdu spatřuje. Ach ovšem, všecko do starého haraburdí: rukopisy, vlastenectví, láska k národnosti, láska k dějinám, ideály! Státní právo české? Světskému panství papežovu jest konec, a tedy je také — anglickému, severoamerickému, švýcarskému konec? Ah, nikoli! Českému, pouze českému. Tak to vyžaduje Masarykovská logika. A slyšte dále: české právo již neexistuje, protože římské imperium z dob — Augustových přestalo, protože se Makedonci nehlásí o svůj stát z dob — Alexandra Velikého, Peršané o svůj stát z dob — Dareiových, Francie z dob — Ludvíka XIV. nebo nejlépe: z dob — Karla Velikého, atd. atd. Ano, ano, zcela správně: proto že ***některé*** státy zanikly, zanikly ***všecky*** státy, a proto že ***všecky*** státy zanikly, také dánský, belgický, španělský, ano i ruský atd., zaniknul i český stát! Takové báječné konfusní nesmysly smějí se psáti a tisknouti i v milovaném našem českém jazyku! Takovému poslanci svěřovali našinci svoji čest! Zde jest i nejostřejší slovo slabé. Zde by

měl následovati čin. Ó ano, pane Masaryku, jestliže bych kdy coram populo mluviti chtěl, vždycky bych mu zas a zase opakoval, co vyslovil Rieger v Kolíně. A kdy bych už byl v proudu, řekl bych coram populo ještě více. Řekl bych také: Milý národe, vyháněj, pokud ještě čas, z chrámu svého hamižné kramáře, spekulanty a dobrodruhy, kteří ve dne v noci počítají, zač by prodali tvé nejvzácnější statky!

* * *

Ve sborníku, k němuž jsme v Osvětě (1897, 181) poukázali, uveřejněno v dalších dvou číslech pokračování a dokončení úvah o Macharových básních. Též my tedy ukončíme zde zprávu o tomto předmětě.

Posuzovatel přichází ke sbírce »Zde by měly kvést růže.« Ve »Dvou listech,« praví, poznáváme ženu, dívku, něžnou, sympatickou, čistou, jako jich znám mnoho ***z románů***, a ani jednu ze života; »je trochu, tuším, překreslena jeho práce. Viděti ***účel.***« Tedy nikoli l'art pour l'art. Některý lapsus v dikci (na př.: »Bez ***pojmů***, jak vítr nestálá«) »nás nepřekvapí u p. Machara ve vypravování ***stařenky.***« Machar se opakuje: několikrát už p. J. S. Machar zpracoval motiv básně »Bez ovoce.« Machar píše ohlasy: »List« zaráží nás známostí z knih. ***Příliš*** rhetorisuje mimo to. A »Otrokyně otroka« je ***příliš*** suchá a ***přerealisovaná*** báseň. S ***uměleckého*** stanoviska ***nemožno*** o této knize psáti chvalořeči. Vůbec jest tomuto posuzovateli p. J. S. Machar »***nejslabším*** tam, kde chce filosofovati.« Těmi slovy je také změřena prostřední výše, na které stojí Macharovy vědomosti, jeho vzdělání, osvícení. »Kdosi u něho hledal filosofii. Ubožák... Svědčí to o tom, že předně nečet' p. Machara ***důkladně***, a pak že on sám filosofie postrádá a smyslu pro poesii.« Máli p. T. G. Masaryk ve svých kapsách ještě trochu místa pro kalené špičky, tahle se mu tam hodí, jak by ji vysoustruhoval.

Nyní dochází na »Magdalenu.« Scény společenské, dí posuzovatel, ***nepřinášejí*** mnoho nového; ***nejméně*** se mu zamlouvala epická místa! Vtipkování i zde je slabou stránkou p. Macharovou. Stavba románová ***není*** rovněž nejpevnější; vše je náramně rozvleklé. »A ***příliš*** mnoho místa věnováno maloměstským pletkám, které nás prostě nudí. Proti knize předešlé je tato ***mnohem*** slabší.« Zde mnoho barev a ***mnoho slov.*** To jest mnoho vody. Pan J. S. Machar veršuje suše:

»— Chci v shodě
žíti s utilitaristy,« atd.

A hle, p. J. S. Machar žije skutečně ve shodě na př. s Časem. A tu by Macharova ironie mohla i vážně býti přijímána a snad i míněna. A jinde (»Za dvacet let bude jinak . . .«) jaký naivní optimismus! »Za dvacet let mohli by« (Machar a Ona) »býti šťastnými (za změny poměrů politických), dnes jsou oba ztraceni; ***ale je to jedno.*** A dále: za několik dní bude ***po všem***, ale je to něco ***provisorního.***« Ach, ach, sv. Magdaleno, jaké to sladké nesmysly!

Dokončení statí obsahuje posuzovatelovy *Závěry*. »Pan J. S. Machar je typ člověka vyrostlého v přidušeném ovzduší českém, třetí třetiny našeho století,« praví tu kritik a míní, že se Macharovi dostalo nerozumného vychování, že mu *scházelo* povznesení, extáse umělce, sebe-

omámení. »V patnácti až osmnácti letech může býti naším ideálem. — Pak nastane krise, a my se rozlomíme. Seznáme tak mnoho starého v jeho verších, tak mnoho odporů, tak mnoho všednosti. Ideje jím hlásané nám sestárly a nyní nás již ***nedovedou*** plně upoutati. ***A jeho umění, ach, umění zde vychází zkrátka.*** « Dokazovati Macharovu prostřednost dalšími doklady, zdá se autorovi této studie zbytečno. Tam, tam i tam najdete v Macharových verších »pouze sentimentální odpozorování zevnějšku;« při myšlence na svou smrt vzpomíná p. J. S. Machar hlavně (nesmějte se!) na to, co budou slečny o něm povídati. (Dvakrát — v. Confiteor i Třetí knihu lyriky!) V Confiteor najdete ***nudu bez nudy.*** V »Jarních sonetech« dí Machar s diabolickou koketerií:

ať ničemné, ať jedovaté zlé.
bez jasu, harmonie, bez všeho —
jen ať je to zas něco, něco nového . . .

a hle, neníli to koketerie človíčka do cizí kůže zažitého!

Buď peklo tam neb Ráj — jen nové buď, až zvíme,
čím propast Neznámá nás na dně uvítá.
(Z Baudelaireových »Květů zla«.)

»Koho zajímá srovnavací studium, nechť dále přečte »Romanci o mém příteli« a srovná je ve »Svítání na západě« s básní »Vladaři snů.« Hošík jde s plácačkou za silákem s mitraillesou na rameně.

Konečně prohlašuje kritik, že jej »pánovitý« p. J. S. Machar s tou svou realitou a její ***arrogancí*** odpuzuje a že jméno jeho na svůj prapor nevezme. Souhlasíme.

Autor studie o Macharovi vedl si anonymně. Teprve po Závěrech se podepsal. Je to V. Dyk.

František Zákrejs.

V povědomých proudech.

Nové zjevení. Prof. Masaryk vykládal v lednu akademikům o našem obrození; otiskl to Čas. Prof. Masaryk se dosud proti tomu neohradil; je to tedy správně otištěno. Některé ukázky budou i nás zajímati; podáváme je doslovně — ale s úvodem starovlastence a s doslovem raráška.

Starovlastenec (v tomto případě Palacký). Hlavní obsah našich dějin byl boj proti němectví.

Masaryk. Není pravda. Byl a tuhý; ale Němci sami zároveň měli boje s Francouzi a Rusy.

Rarášek. Není také pravda, že jižní Slované jenom bojovali 500 let s Turky. Turci sami zároveň měli boje s Benátčany, Uhry, Rusy, Araby, Tatary . . .

Starovlastenec. Nesli jsme kulturu na východ. Poláci 200 let, Slováci 400 let od nás se učili; od Poláků zase Rusové.

Masaryk. To není pravda. Nikdy jsme neprostředkovali a nebudeme prostředkovat. Jaký západ a východ? Co pak na Rusku není západ a východ?

Rarášek. Ani Řekové nenesli k Římanům kultury z východu na západ. Co pak v Italii není východ a západ?

Starovlastenec. Bílá Hora byla pro náš národ katastrofou.

Masaryk. Před Bílou Horou jsme měli mnohem horší Bílé Hory a několik jich.

Šotek. Řekové měli před Chaironejí několik a mnohem horších Chaironejí, Srbové před Kosovým polem několikeré a mnohem horší Kosovo pole . . .

Starovlastenec. Povinnost universitních profesorů jest opatřovati nám díla vědecká: vide Krejčí, Geologie; Tomek, Dějepis Prahy; Gebauer, Historická mluvnice . . .

Masaryk (po patnáctileté práci). Potřebujeme revisi filosofie, kulturní historii, historii nové doby, dějiny sociální, historii literatury, fysický vývoj . . .

Rarášek. Proč pak to profesor Masaryk dřív nenapsal, teď nepíše – a příště nenapíše?

Masaryk. Co naši historikové dělají, tomu já nerozumím.

Nestranný pozorovatel. Svatá pravda! Sice jediná v celé přednášce, ale za to – upřímná.

Ztráta. V některých týdennících a měsíčnících ztratil se ***Čech*** a ztratilo se ***česky***. Místo nich tam vystupuje jakýsi »český člověk,« který mluví »českým jazykem.« Je strach, že u těchto mistrů slohu za čas vyhyne také kůň a místo něho vyskytne se nějaké »koňské zvíře.«

Skromný dotaz. Čas 16. ledna t. r. napsal: »Mladočeští poslanci odhlasovali 23. srpna 1896, že se má vydat brožurka [1]) . . . Nevěřili jsme, že ta brožurka [1]) kdy spatří světlo světa. Už vyšla?« – Referent Času, Jar. Vlček, vydávaje první sešit svých Dějin české literatury, napsal 15. prosince 1892: »Z jara vyjde část další, zavírající v sobě století XV.–XVII.; průběhem léta pak bohdá ostatek.« Dne 21. března 1897 nastalo nám nové jaro, již ***páté***, o té »části další« se stoletím XVII. dosud neví nikdo, â »ostatek« zdá, se, ostane ještě v XX. století ostatkem. Bylo by tedy dobře zeptati se, které jaro a které léto, resp. které století myslil tehdy odborný referent Času?

Prof. T. G. Masaryk v únorovém čísle Naší Doby nazývá Kanta ***kralohradeckým*** filosofem. – Ale Königsberg jmenuje se česky ***Královec!*** Viz A. Tille, Zeměpis všeobecný pro nižší třídy středních škol.

Čas skloňuje ruské ***Neděla***, ***Neděly***, ***Nedělu*** atd. Ale časopis, jehož se týče, nejmenuje se ***Neděla***, nýbrž ***Nedělja***, a český genitiv jest ***Neděle***, akkusativ ***Neděli***. Cf. Novák-Gebauer, Mluvnice česká pro školy obecné a měšťanské.

KROKODIL.

---

[1]) Podle nejnovějších sanskrtských grammatik má se psáti lépe **brošurka**; vide Brugmann, Indogermanische Forschungen, a Schleicher, Litauische Grammatik XIV., 4576.

R. 1897. Čís. 5.

OSVĚTA

Katastrofa.

Vlastní zkušenosti a paměti

Josefa Alex. svob. pána **Helferta.**

(Pokračování.)

4.

Po ten celý čas vleklo se v Kroměříži rokování o právech základních velmi zdlouhavě. Že by v jednom sezení býval odbyt jeden celý paragraf, bylo vzácností. Vlastně to nebyla ani žádná debatta, kde následující řečník odpovídá předcházejícímu, rázem poráží důvody jeho a proti jeho názorům staví své důvody, své úvahy; spíše to byla řada samomluv, byly to akademické rozhovory a řečnické zkoušky, na které se řečník kolik dní připravoval, jim se uče a v nich se cviče. »Ano, kdy by všichni páni poslanci byli tak pilni jako ten, co u mne bydlí! Do půlnoci je vzhůru a cvičí se, nahlas mluvě, před zrcadlem,« pravila domácí paní, u které bydlil *Szábel*; hned o tom věděla celá Kroměříž. Jednou za pěkného zimního odpoledne procházeli se někteří tyrolští poslanci po velkém parku; v tom opodál ze zákoutí bylo slyšeti prudké mluvení, ba i křičení. Nemajíce za jiné, nežli že se stalo nějaké neštěstí, spěchali, odkud povyk pocházel, prodrali se houštinami — a hle, tu stál *Purtscher*, drže několik archů papíru a přednášeje svým stentorským hlasem bezduché přírodě řeč, kterou chtěl v některém brzkém sedění přednášeti živoucímu obecenstvu. Potichu a smích v sobě tutlajíce odešli poslanci, aby nevyrušili svého krajana, jenž ve svém horlivém řečnění jich ani nepozoroval. Bylo tedy za těch okolností bojně řečníků *pro et contra*, ale každý stál o sobě, každý měl mínění své již napřed ustálené a jevil je bez ohledu na duvody strany protější; političtí přátelé jeho tleskali mu, ale na ty, kdo měli mínění opačné, nedosáhl dojmu sebe menšího. Starý *Kudler* mluvě o zrušení trestu smrti vytasil se se všemi těmi vtipy a rázy, kterýmiž od čtyřiceti let s profesorského stolce obmýšlel posluchačstvo své. Také *Löhner*, jenž stržen jsa okamžikem a mluvě bez přípravy dovedl posluchače

horoucně zanítiti, přednášel nyní řeči připravené a naučené, a ty byly rovněž unavující jako řeči všech druhých. O staatslexikonové moudrosti *Klaudyho* již jsme se zmínili. Opak všech byl *Schuselka*, jenž se sám přiznal, že na začátku své řeči naprosto neví, kam v ní dojde a čím ji skončí. Pillersdorff nazval ho »nejhbitějším jazykem říšského sněmu.« Za jeho řeči zle se stenografům vedlo. Schuselka byl modlou hornorakouských sedláků, ačkoliv tomu, co mluvil, skoro nic nerozuměli. Mluvil jednou s řečniště; i odešel jeden z těch poslanců selských ze sálu i volal na poslance druhého, jehož potkal: »Geh'n S' nur hinein, der sagt's ihnen heunt!« »Was sagt er ihnen denn?« »Na, er sagt's ihnen halt!«

* * *

Co do základních práv šlo hlavně o to, máli občanům státním dostati se větší nebo menší míry svobody. Jednalo se jen o jednotlivce, o individua, nikoli o korporace, neboť všeliké korporace dle názorů liberálů nebyly než obmezením svobody jednotlivců. Liberálové ze zásady byli proti všem korporacím, proti církvi, proti klášterům, proti stavům. Chtěli dopustiti toliko takových spolčení, kteráž by nevadila svobodné vůli jednotlivců: právu spolčovacímu a shromažďovacímu přáli zcela neobmezenému.

Nicméně tento pud po svobodě měl své meze; musel utichnouti, šloli o jisté osobní zájmy. Stadionův odvodní zákon zbudován byl na základě rovnosti všech státních občanů; posavadní privilej šlechty měl býti odstraněn. Ale tu se ozvali Pražští studenti, a byli by se bez pochyby ozvali také Vídeňští, kdy by nebyla universita právě zavřena; studenti v četných peticích obraceli se k říšskému sněmu, aby volni byli povinnosti vojenské, a jich přímluvčím byl svobodomyslný Schuselka!

Koncem ledna došlo rokování ku § 10., jenž se týkal svobody přesídlovací osob a jmění; svoboda tato měla podrobena býti — tak zněl návrh — toliko a jediné »obmezením v zákoně obecním obsaženým.« Slovanský klub však ustanovil, že o tom nemá rozhodovati obecní *zákon*, nýbrž obecní *řád*, tak že by každá obec žádosti nových členů vyřizovala dle svého uznání. Netřeba dokládati, že tu šlo o židy. V Čechách některá města měla od dávných věků výsadu, že se ve zdech městských nesměl žádný žid usazovati, ba ani přes noc v nich meškati. V královských horských městech bylo to bez výminky pravidlem; ale i jiná města měla toto nadpráví, na př. Budějovice. Také kromě Čech byla otázka židů velmi závažná. »Poláci ve fraku« byli v té věci stejného mínění jako Čechové. Rusínských sedláků získáno, že se jim řeklo, že jinak obce jejich budou zaplaveny židy. Důvod tento působil též u Hornorakušanů, kteří byli sice napořád liberální. Poslanec *Herndl* měl malý obchůdek v městě Steinu nad Dunajem. Z radikálů byl on nejradikálnější. I ptal se ho dr. *Gredler*, co by počal, kdy by teď jeden nebo druhý židáček usadil se v jeho rodném městě a postavil mu krámec před nosem? Tu se Herndlovi obličej zdloužil. Kterak potom hlasoval, ovšem se neví. Kdy by se bylo hlasovalo vstáním anebo dokonce dle jmen, byl by se snad štítil a zásadám levice se nezpronevěřil. Ale hlasováno bylo kuličkami — a v tom bez pochyby

byla i kulička Herndlova —, výsledek pak byl, že většina prohlásila se za změnu § 10., t. j. aby svoboda přesídlovací osob a majetku podrobena byla obmezením, jež by stanovili obecní řádové.

Mezi levičáky nastalo veliké přestrašení, židé byli bez sebe. Můj presidialista slyšel z úst *Fischhofových:* půjdeli to takto dále, tedy že lépe bude, aby vláda ústavu oktrojovala. Též tak vyslovil se druhý poslanec před profesorem Haimerlem, jenž byl, tak jako skoro většina centra, hlasoval pro § 10. v původním jeho znění. Sám *Violand* pravil, že není divu, jestliže novináři na říšský sněm žehrají.

Zdálo se tehda, že se postavení stran promění a že nastanou jinaká skupení. Slovinci a Rusíni měli chuť vystoupiti ze slovanského klubu, kdež se četnějšími Čechy cítili přemáháni. O centru se povídalo, že v jednotlivých otázkách chce s levicí se dorozumívati. Poláci ve fraku a členové pravice hleděli se vespolek sblížiti. Jednoho dne objevil se *Palacký* v restauraci arciknížecího paláce, aby poobědval s Poláky. Baron Riefel o všech těch věcech věrně mě do Vídně zpravoval; psaní zakončil slovy: »Opravdu panuje takové rozpadání ve sněmu, že se není nadíti dobrého konce. Od několika dní nápadně se množí pověsti, že říšský sněm bude rozpuštěn.«

* * *

Rozpuštění říšského sněmu!

Ve skutečnosti dopadalo to tak, že poslanci měli pobytu v Kroměříži dosti. Neměli zde, kromě svých vlastních kruhů, žádných duševních pobudek, pobyt tam byl drahý, strava prostřední. Mnohým poslancům, a to netoliko českým, zdálo se, že by sněm měl býti přeložen do některého většího města; o Vídni ovšem nemohlo býti řeči, neboť tam panoval vojenský zákon; tedy snad do Prahy?

Rozvážlivější nemohli se tím tajiti, že to dále takto nepůjde; i neostýchali se říci to též ministrům, ovšem že jen mezi čtyřma očima. »Nebuďte bláhoví« řekl *Pinkas* rozmlouvaje s Bachem, »pošlete nás domů a postavte se v čelo sami!« Jednoho dne byl černý *Mayer* u Stadiona. Ministr zmínil se o rokování sněmovním, že mu není konce a že se ničeho nesvede. Mayer přisvědčil a v komické opravdovosti zdvihl k ministrovi sepjaté ruce řka: »Osvícenosti, prosím vás, rozpusťte nás!«

Někteří poslanci opustili sněm jako myši tonoucí loď. Dr. Jan Křt. *Spangher* z Gorice objevil se u mne v úřadě, a že mne nenašel, vzkázal mi po bar. Riefelovi, že se chtěl se mnou rozloučiti, že neví, vrátíli se zase. *Palacký* odjel do Prahy; pravili, že mu paní stůně; ale mnozí myslili, že zůstane tam docela. *Bach* psal jednoho dne Aloisu Fischerovi do Lince: »V Kroměříži to jaksi nechce ku předu!« *Fischer* měl příliš ostrý čich, aby neznamenal, co za těmi slovy vězí. »Chceteli oktrojovati,« psal mi do Vídně, »nuže, buďte liberální, docela liberální: a chceteli vydat zákon vyvazovací, buďte též liberální, docela liberální: neboť oktrojování nesmí se státi bez zákona vyvazovacího!«

5.

Pomeškav něco více než dvě neděle ve Vídni, musel jsem zase do Kroměříže. Cesta na Moravu nebyla toho času bez nebezpečenství. Dne 24. a 25. ledna zuřila bouře tak prudká, že se přes Dunaj nemohlo; do Kroměříže jeden den, jak baron Riefel psal, nedošla Vídeňská pošta. Potom se nepohoda poněkud polepšila, dne 5. února mohl jsem fiakrem bez nesnáze do Floridsdorfu a odtud po dráze do Hulína.

V Kroměříži neznamenal jsem žádné změny. Nebyloli právě zasedání ve sněmovně, pracovalo se ve výborech; ale ani v těch ničeho se nesvedlo. Poslanci podobali se mi vedle ministrů jako horští diblíci vedle horníků: co tito klidně v dolech pracují, diblíci rukama nohama hýbají, běhají ze štol do štol, zdvíhají kladiva, a přece ničeho nedobývají! Dne 9. února sešel se výbor školní a učební za předsednictví profesora dr. Františka ***Haimerle*** z Prahy, poslance Loketského. Já byl zván jako zástupce vlády. Bylo mi slyšeti dosti nechutných řečí, ale byl jsem klidný, až si ***Löhner*** začal dobírati veškero ministerstvo; nezbývalo, než abych se jemu postavil. Že jsem byl trochu prudký a Löhner sarkastický, byli bychom málem na se vrazili, ale Haimerl vložil se v to a byl zase klid.

Téhož dne psal jsem Stadionovi, jenž zase meškal ve Vídni. Poslal jsem mu dva návrhy, jež jsem v Kroměříži vypracoval: o organisaci prozatímných zemských školních rad a o zlepšení učitelských platů na školách obecných. Při tom zmínil jsem se též o' věcech v Kroměříži: »Zdá se, že pravice rozvahuje. Ne bez výčitek sobě samé činěných cítí, že ministerstvo míň a míň dbá o sněm, a přece to byl sněm sám, že zamítl ruku od ministerstva jemu podávanou. Čechové by rádi obrátili. Časopis ‚Slovanská Lípa‘ měl, jak mi bylo řečeno, v nejnovějších číslech článek ministeriu a zvláště Vašnosti příznivý.«

* * *

Čím jsem se ve volných chvílích nejvíce, ba výhradně zanášel, o tom nemusím se ani zmiňovati. Myšlenky mé zalétaly do Prahy, kde mojí Míně jižjiž nastávala rozhodná doba. Psala mi, že každé ráno probouzí se myšlenkou, co bude večer, a každý večer že jde spat s myšlenkou, co bude zítra. Konec ledna dostala kruté zubů bolení, aniž při svém stavu směla proti tomu čeho užívati: musela bolest trpěti. Trvalo jí to osm dní a nocí bez ustání, až jednou z večera bolest tak se zhoršila, že myslila, že přijde o rozum. Otec i matka běželi pro doktora, a tu konečně přece musela užívati. Noc byla na to klidnější; nazejtří bylo po bolesti. »Dnes bych objala vešken svět, tak je mi blaze po tom dlouhém trápení!« K tomu zase touha po mně. Což prý naprosto nemožno, abych přijel do Prahy? byť i jen na několik okamžiků: »Vždyť mně i ty dny, cos byl u nás, zdály se okamžikem!«

Já hořel netrpělivostí a nejistotou. Každý den přišed do úřadu ptám se především: »Přišloli co z Prahy?!« a odpověď pravidelně: »Nic!« Pak zase přišlo psaní od ní, ale libá zvěst nepřicházela. Velmi

přátelsky se k mé choti zachovali Dreyschokovi; mnohý večer přišel on sám a sedna ku pianu hrál jí po celé hodiny. Bratr Jindřich bavil ji svou dobrou, milou náladou. Návštěvníci lichotili jí, chválíce mne: »Všickni by tě zulíbali za tvoje chování na sněmu . . . ale to říkají toliko páni!« Také strýček Antonín a teta Julie, jiż sami milenou jedinou dcerušku byli ztratili,[1]) byli plni lásky a péče o Mínu, tak že je ctila jako vlastní své rodiče. Brzo bylo mezi námi ujednáno, že strýček Antonín bude našemu hošíčkovi kmotrem. »Což pak jsi docela zanevřel,« psal mi můj anděl, »na dcerušku, jako by o ní ani řeči býti nesmělo? . . . Ubožátko, budešli holčička!« Já na tuto možnost v skutku ani nemyslil, ale psal jsem pro její upokojení: »Přijdeli děvčátko, musí se po své malé matince jmenovati Vilemína.«

Všickni moji přátelé věděli, čeho očekávám, i psali mi rozmarnými slovy o tom: »Ne, teď ještě tatínkem!« psal ženich Michel: »Tys věru šťasten! *Ter quaterque felix*, zvolal by Kikero!« A přítel Alf z Lince: »Nepochybně máš teď také již klučinu. Povídám ti, nedávej mu žádný cumlík do ústiček, on musí jedenkráte po tobě na řečniště, a k tomu se cumlík nehodí. Celou jich zásobu vykliď z dětského pokoje; jednou ti povím, kterému poslanci se má vstrčit do huby.«

Druhý, třetí den mého pobytu v Kroměříži psala Mína: »Netrpělivě čekám konec tohoto nebo začátek budoucího téhodne, v neděli, v pondělí nebo v úterý dostaneš žádoucí zprávu; podívám se, umímli dobře prorokovati. Je mi zcela dobře, ba velmi dobře, tak že mohu i na delší procházky. Pohoda je překrásná, vtělené jaro!« Také švakr Jindřich upokojoval mě svým žertovným spůsobem: »Vašnostina přeširoká paní choť dobře se má.«

Ale minula neděle, minulo pondělí i úterý, byla středa, a pořád žádné zvěsti, tak že nepokoj můj začal přecházeti ve přístrach.

* * *

Ve čtvrtek dne 16. února nastala malá přestávka v rokování sněmovním; já v Kroměříži nemohl již obstáti; pravil jsem Stadionovi, že musím do Prahy. Čekaje dne 16. února v Hulíně na vlak, zvěděl jsem od novináře, jenž mě tu viděl, že na poště právě došlo pro mne psaní, když jsem odjel. Konec tedy všeho mého očekávání v zapečetěném psaní na Kroměřížské poště, a já ve všech útrapách nejistoty na železnici do Prahy! Přijev nazejtří do rodného města, letím z nádraží do Senovážné ulice. Zvoním; otevře mi kuchařka od kolika let u Fügnerů sloužící a pozdraví mě vesele usměvavým obličejem. Tedy všecko šťastně odbyto! Ale živou věcí nemohl jsem dostat otázku na rty, mámeli hoška nebo holčičku? Jdu do prvního poschodí. Na schodech mě potká sestra moje Marie: »Viděllis ho již?« ptá se plna radosti. »*Ho!*« Teď jsem věděl, na čem jsem. Běžela napřed, aby mě choti mé oznámila. Vstoupím a Marie volá žertovně: »Teď si považ, co máš za koketní ženu! Sotva že jsem řekla, že ‚Pepi je tu,' strhla čepeček s hlavy a žádala za čerstvý, také si vlasy přičesala, jen aby

[1]) Srvn. Osvětu 1891 str. 1054.

se tobě lépe líbila!« Mína se smíchem ji pokárala a že prý tomu není tak . . . Ano, to byla ona, má věrná andělská dobrota! Před mužem byla stydlivá a chtěla se jen jemu líbiti, tak jako dívka; ba více ještě jako žena nežli jako dívka!

Nyní jsem teprve zvěděl co a jak. Dne 13. večer pojedla Mína s velkou chutí ještě kus husí pečeně a šla spat. Dne 14. časně z rána dostavily se první bolesti; ty trvaly kolik hodin. Porod byl lehký a rychlý. Jedva že nový človíček poprvé zkřiknul, ptala se, jeli hoch či holčička? Že byl hoch, zvolala s ulevenym vzdechem: »To bude mít Pepi radost!« Švakrová Julie sedla hned ku psaní a vypravila dva listy, jeden do Kroměříže, druhý do Vídně, aby se mne neminuly, oba stejnými slovy, jak jsem byl napřed udal: »On je zdráv, ona je zdráva!« *On* třikráte podtrženo, a k tomu přídavek: »Kluk jako obr!« Nazejtří žádala mladá matka za papír na dva listy, jeden do Kroměříže, druhý do Vídně, a v tmavém pokoji napsala čtyři řádky: »Na důkaz, že jsem docela zdráva; náš synáček jest také zdráv a těší se, že tatínka svého brzo uvidí.« Podpis: »Tvoje blažená Mína.« Ale švakrová Julie připsala k tomu: »Maličký má takový hlas, že může být Staudiglovi o pověst úzko! Při tom je velmi affektovaný, a jak se zdá, ví, že má pěkná očička, neboť zvláště na dámy dívá se velmi vyzývavě. Tomu ho musíš odnaučit!« Dne 16. psala Julie zase: »Kluk má znamenitý apetit; dnes mu chci k večeři dát šest cervelátů, vepřovou kýtu, několik kotlet a sklenici slivovice nebo koňaku; snad že toho bude mít na dvě hodiny dost!« Všecky tyto listy, dva a dva vždy stejny, jeden do Vídně, druhý do Kroměříže, dostal jsem ovšem teprve, když jsem se zase do Kroměříže vrátil.

Křest byl dne 18. února. Křtil můj věrný od mladosti přítel P. Pepi *Fabian*, kterémuž jsem to dávno byl přislíbil — byl toho času praeses arcibiskupského semináře. Za kmotry byli dobrý strýček Antonín a tchyně má paní Františka Fügnerová. Syn dostal jmeno Josef po mně, Vilém po matce a třetí, vlastenecké, Zdeněk. Ustanovil jsem, že ho budeme jmenovati Zdenko, což mé nábožné choti bylo jaksi povážlivé. Vždyť chtěla, aby syn byl křesťanem; ale cokoliv kalendářů prohledla, nikde žádného svatého Zdeňka! Ještě více pováženi vzbudilo to jmeno u mých Vídeňských známých. Mému referentovi *in theologicis*, kanovníkovi *Zennerovi*, nedalo to pokoje i hledal a hledal, až v Jungmannově Slovníku našel: Zdenko nebo Zdeněk anebo Zeno tolik jako Sidonius, Zdenka Sidonie. [1]) Pátraje dále našel, že Sidonius byl římský básník z velmi vzácné rodiny v Gallii, narozený v Lugduně, 430 po Kr. Jako zeť potomního císaře Avita, maje nadání řečnické i básnické, došel nejvyšších hodností, až byl i praefektem v Římě a patriciem. Ale pojednou zanechal věcí světských, stal se r. 472 biskupem v Clermontu v krajině Auvergneské a zemřel r. 487 anebo 488. Jmeno jeho slaví se v církvi dne 23. srpna.

Toť se ví, že jsem si pospíšil, abych těmito daty upokojil pochybenství a obavy své ženušky!

---

[1]) Jedna z dcer krále Jiřího, vdaná za prince ze saského panovnického rodu, zanesla do Sas jmeno Sidonie (Zdena) a tak se ještě za nejnovějších časů nazývala jedna princezka saská.

6.

Rád bych byl ještě několik dní zůstal v Praze, jmenovitě jsem chtěl u své choti vyčkati devátý den. Psal jsem Stadionovi: »Případ u mladé a statné hraběnky Waldsteinové a několik jiných ukazují, že letos zimnice porodní jsou velice nebezpečny; což, jak doufám, ospravedlní starost mou.« Ale nebylo vyslyšení. Již dne 21. musel jsem opustiti mladou matinku i malého křiklouna rododržce a navrátiti se k úředním pracím.

V Kroměříži našel jsem psaní dávného přítele, o němž na léta jsem nevěděl. Jan *Cori*, rodilý Jindřichohradečan, byl za studií filosofických mým kollegou v učení a členem našeho historického kroužku: Hugo *Caspar*, *Lebermayer*, Eduard *Brzorad* a j. Zanášel se tehda sbíráním zpráv a pamětí o Menhartovi z Hradce, vůbec byl českým vlastencem šlechetného snažení, nezapadaje do mnohých směšností tehdejšího vlastenčení. Byl dobrý kamarád, veselý student a zanícen pro svobodu. Maje všecky tyto vlastnosti volil, nepochybně k ponoukání své rodiny, stav duchovní. Jakožto Jindřichohradečan byl diecesánem Budějovickým. Navštívil jsem ho jednou na cestě přes Budějovice v tamním semináři: měltʼ posud to buršikosní chování jako druhdy a se svým růžovým veselým obličejem jaksi divně vypadal v černé klerice. Stavu svému zůstal věren a jako kněz nehodil se nikam lépe jako do duchovní správy vojenské; r. 1848—49 byl c. k. polním kaplanem rakouské posádky v Mohuči. Psal jsem mu jednou, nevím z jaké příčiny, do Mohuče; snad že to bylo dne 17. z Prahy. Psaní moje převelice ho těšilo. »Vidím,« psal mi v odpovědi své, »žes posud, jakýms býval, dobrý milý přítel jako ondy, posud taže věrná duše.« Stěžoval si, že povolání má pochybené, že jest tak osamělý: »Co mne ještě těší, co mi ještě do trampot mých přívětivě svítí, jest vzpomínka na vás přátele z university, jest obraz váš, jejž ve svatyni srdce svého pečlivě chovám. Bylo by mne velice trápilo, kdy bych tvůj obraz byl musel ovinouti smutkem. O, jaká radost, kdy bych malého Helfertíčka mohl podržeti na rukou a políbiti ho s žehnáním nové budoucnosti ducha!«

Také *Exner* srdečné psaní napsal. Přál mi štěstí k milé rodinné události, dodávaje, že brzo budu moci požívati svého rodinného blaha, jehož se mi posud tak skoupě dostávalo. Ale zároveň nutkal ku příjezdu do Vídně, kde na mne čekají práce velmi pilné. Rozpočet měl být sestaven, což prý bez osobní mé přítomnosti nebylo lze pořiditi. O reorganisaci gymnasií pilně se rokovalo. Psal mi Exner, »že na poradách o tom bývají denně až do 8 hod. večer; ale že to nejde ku předu, že se věc pořád více hatí; že musíme Bonitze vyčkati.« Vyhláška o početí čtení na universitě Vídeňské dávno byla pohotově, místností v Theresianu i v Josefinu mohlo se ihned užívati; na fakultu filosofickou bylo se již přihlásilo 20 posluchačů. Avšak *Welden* posud nepopustil. V místnostech auly hospodařil prý jako tyran; dával uvnitř přestavovati, čímž netoliko budova ujmu brala, ale i vzácné sbírky, jako fysikální kabinet, přišly v nebezpečenství. Ministerní rada *Bergenstamm* napsal přípis a Exner z příčin nutnosti na vlastní odpovídání jej odeslal.

Žádalo se v něm, aby držána byla komise, a to za přítomnosti jednoho zástupce ministeria vyučování.

Za mé nepřítomnosti vykonalo se přesídlení úřadu z Herrengasse do Singerstrasse, a to bez načité ujmy pravidelného úřadování, a takž jsem, navrátiv se do Vídně, zaujal nové svoje bureau v t. zv. bankohause. Byl tu prostranný předpokoj a veliký sál, předělený sklennou stěnou na menší pokoj a na větší prostoru ustanovenou pro mne.

Rozpočet ministeria nevyhnutelně musel býti zvýšen, a to ve všech směrech: při universitách na nové síly učitelské, při gymnasiích na přiřaděnou sedmou i osmou třídu; o všem tom nutno bylo jednati s ministrem financí velmi spořivým. Na učitele a pomocníky při školách obecných rozpočetl Krombholz sumu 1,500.000 zl. [1]) Ale vědouce, že takové sumy u Krause nedocílíme, prozkoumali jsme návrhy nanovo, při čemž hleděno k tomu ke všemu, co by jinými cestami lze bylo hraditi; tím se požadavek na stát zmírnil na 600.000 zl., tedy na dvě pětiny Krombholzova rozpočtu.

Tentokráte nemohl jsem než několik málo dní pobyti ve Vídni. Důležitá parlamentární povinnost volala mě konec února zase do Kroměříže.

* * *

Základní práva byla jednou, a to první částí ústavního díla; druhá část bylo vytvoření a organisování celistvé říše a jejích částek, jich autorit a orgánů. Ústavní výbor pilně pracoval i mínil, že v prvních dnech měsíce března bude práce hotova.

Zde bylo ještě větších těžkostí nežli při právech základních. Co se týče těchto práv, jednalo se hlavně o větší nebo menší míru svobody, vlastně nevázanosti, která měla jednotlivým státním občanům býti přiřknuta. Rozdíl tedy byl jen takořka kvantitativní, ale v otázce ústavy byl vysoce kvalitativní. Onde dělili se vůdcové zásadnými rozdíly. Nebylo vážnějšího článku, aby se v něm docílilo souhlasu; skoro napořád získáván výsledek většinami hlasů, majorisováním. Strana podléhající mohla těšiti se toliko nadějí, že poměr hlasů jiný bude na plném sněmu, než byl ve výboru ústavním.

Celkem panovala veliká otázka a také pronikala v každé jednotlivé věci: otázka, zdaž centralism či federalism? Centralisty byli Vídeňáci a Dolnorakušané, což pochopitelno; pak Němci těch zemí, kde byli menšinou, tedy jmenovitě Němci z Čech, Němci moravští a Němci ze Slezska. Ostatní skoro všichni přáli federativnímu zřízení mocnářství: především přívrženci koruny Svatováclavské: kromě těch obyvatelé Alpských zemí německých. V prozatímném zemském sněmu korutanském pronesl tuto zásadu hned dne 14. srpna 1848 poslanec ***Jacomini***, i byla jednohlasně schválena. Když v první polovici listopadu prozatímní zemští sněmové hornorakouský, korutanský a štyrský zůstali na tom, aby držána byla společná konference, tedy vlastně generální zemský sněm, vypracoval poslanec ***Kalchberg*** k výzvě štyrských stavů návrh, jehožto základ byl tento: »Rozdělení celistvé říše na skupiny zemí co

[1]) Srvn. Osvětu 1896, str. 303.

možná stejně veliké, zachovajíc při tom posavadní hranice zemské.« Také na sněmu tyrolském vyslovil se dne 11. listopadu poslanec dr. *Schuler*, jakožto zpravodaj výboru pro obecné věci zemské, rozhodně pro stát federativní o životvorných samostatných provinciálních sloučeninách. Prof. *Flir* podporoval názor zpravodajův i navrhoval, aby se jak Jeho Veličenstvu tak i ústavodárnému sněmu v Kroměříži oznámilo: »že si provincie z potřeby přejí federativního státu.« Vorarlberk byl ochoten přidružiti se k Tyrolsku, ač budeli mu zaručena konstitutivní samostatnost ve věcech vnitřních. Ne tak vlaské Tyrolsko, ač nikdy nebylo samostatným útvarem státním: vlaští Tyrolové chtěli odděliti se od německého Tyrolska a býti samostatnou částkou říše.

Tu byl zase druhý zásadný rozpor: z jedné strany němectví, z druhé národní rovnoprávnost. Kromě Tyrol nejvíce vynikal tento rozpor v zemích české koruny. Na Moravě byli úřadové a úředníci venkoncem němečtí.[1]) Němectvo na Moravě co do vážnosti a platnosti velice a s těžkým nátlakem převyšovalo Slovanstvo, ač bylo Slovanstvo dvěma třetinami obyvatelstva zastoupeno. Ještě počátkem prosince 1848 chtěli redakci Moravských Novin zapovídati, aby list svůj netiskla latinkou, poněvadž to písmo bylo prý »panslavistické«! Do rozporu mezi rakouskými Slovany a Němci mísili se Němci zahraniční, vystavovali strašidlo, že Rakousko bude státem slovanským; proti slovanské straně v Rakousku soptili ohněm, »poněvadž prý raději volí císařský absolutismus, než aby se říše stala německou.«[2])

Výsledkem březnové petice Pražské vydány jsou, jak povědomo, císařské reskripty z 8. dubna, jimiž uznána souvislost Čech, Moravy a Slezska a slíbeny společné centrální úřady i společný sněm těchto zemí. Více Pražané žádati nemohli a také nežádali. V ústavním výboru členové čeští nepominuli ani jedné příležitosti, aby se odvolávali na ony císařské sliby. Marná snaha! Jakkoliv nic státoprávního nemohlo býti řečeno, čímž by rozhodnutí císaře Ferdinanda Dobrotivého bylo pozbylo platnosti, strana odporná bez okolkův a naprosto si ho nevšímala: ústavní výbor že prý s tím nemá co dělati; že prý tím, co předcházelo, není vázán; že prý má plnou volnost, jak by ustavil a ustrojil říši rakouskou. Ve sněmu samém panovalo totéž nepříznivé smýšlení k Čechům. Když Chrudimský poslanec František *Plaček* referoval o peticích příčinou svobodné správy obecního jmění, poukázal také na obecní zákon moravským sněmem vypracovaný a navrhoval, aby zákon tento prozatímně nabyl platnosti. Poslanci čeští podporovali návrh ten a *Klaudy* odvolal se při tom na císařské sliby ze dne 8. dubna. A hle, slova jeho účinkovala na centralisty a němčoury jako červené sukno na býka; strhnul se povyk, nastalo křičení a hulákání, že dle slov *Braunerových* nemohlo býti hůře, kdy by Windischgrätz s praporem granátníků byl do sněmovny vrazil.

* * *

---

[1]) Srvn. Osvětu 1890 str. 575.

[2]) Gustav *Kühne*, Mein Tagebuch in bewegter Zeit (Leipzig, Demcke 1863) str. 519—522.

Říšský sněm základní práva dokonce ještě nezpořídil. Jednání a rokování o ně prodlužovalo se od téhodne k témudni: jako by všechna čilost, všechen život byl pominul! Ovzduší bylo stísněno; proslýchalo se pořád, že sněm bude rozpuštěn a ústava oktrojována. Sněm i ministerstvo byly mezi sebou rozpadlé i rozcházely se víc a více. Akademických řečí ve sněmu ministerstvo si nevšímalo, jako by mu nic po nich nebylo. Na sněmu podávány k vládě interpellace co nejostřejší; ale na odpověď čekávalo se velmi dlouho.

Ministři méně a méně bývali v Kroměříži, pobyt jejich tu býval pořád kratší, za to pobyt v Olomouci a ve Vídni pořád delší. Ve mnohých sezeních sněmovních nebylo z ministrů žádného viděti kromě ***Thinnfelda***; já sedal na svém poslaneckém místě. Říšský sněm sám do sebe neměl vlastně důvěry, ještě méně národové do něho, i přes tu obrovskou adresu důvěry z Čech, která v zasedání dne 1. března byla čtena. Pocházela od Slovanské Lípy. Podepsáni byli Václav ***Hanka*** předsedatel, Vilém ***Gauč*** jednatel, Kristián ***Štefan*** a J. ***Vávra*** sekretáři. K adrese bylo přistoupilo 170 obcí, jednotlivých podpisů bylo 40.595.

V témž sezení rokováno o § 15. práv základních. §§ 13.—18. jednaly o náboženství a církvi, § 15. zejmena o poměru církve ke státu. Bylo předvídati, že porady o něm po kolik dní budou trvati. Již ku § 13. přihlásilo se bez mála půl sta řečníků, šestnáct pro a třicet jeden proti. Z mých krajanů jedni byli v tom, jiní v onom táboře; mezi řečníky byli z nich ***Borrosch***, ***Schuselka***, ***Jonák***, ***Tomek***, ***Löhner***, ***Pinkas*** pro, ***Sidon***, ***Brauner***, ***Thiemann***, ***Koubek*** proti. Ale nemysliž nikdo, že by náhledy řečníků proti paragrafu byly vespolek souhlasny; naopak nacházela se mezi nimi stanoviska nejrůznější, přísné církevní z jedné a nevázanost individuí v nejširším objemu z druhé strany, svoboda církve od států zde a nejpřísnější podřízenost pod státem onde. Také mnozí, kteří se byli zapsali pro znění toho paragrafu, vlastně byli proti němu.

§ 15. zněl dle snesení ústavního výboru:

> Poměry mezi státem a církví, jmenovitě co se týče církevního jmění a volby představených církevních, jakož i výminky, pod jakými mají kláštery a duchovní řády buď dále trvati, buď přestati, ustanoví se zvláštními zákony.

Těmito slovy patrně nebylo nic určitého pověděno; naopak všechno v nejistotě ponecháno: jmění církevní, organismus církve, nejdůležitější závody církevní.

Já již dávno mínil mluviti o otázce církevní i požádal jsem hned v prosinci 1848 svého přítele Pepi ***Fabiana***, aby mi vyložil názor svůj ze stránky theologické. Fabian navrhnul tuto stylisaci § 15.:

> Poměry mezi státem a církví uspořádají se zákony, jež budou opírati se o smlouvu řádnými orgány obapolně vyslovenou.

Fabian tedy mínil konkordát. Asi v polovici února 1849 poslal mi podrobnější vypracování. »Přicházím sice trochu pozdě, ale Fabiové i Fabianové jsou od nepamětných časů kunktátoři. Ostatně mám pevně

za to, že se říšský sněm sám rozejde a má škrabanina že bude zbytečná.«

Zbytečná sice nebyla, ale já mohl málo čeho z těch vývodů užiti. Fabian jako theolog byl nejpřísnější církevník; já jako jurista nechtěl jsem stát zcela obětovati. Byl jsem sice protivník všelikého náboženského poroučení ze strany světské, odpíral jsem všemu vlivu státu na věc náboženskou, všemu poručníkování státu nad církví, tedy všemu josefinismu, kterýmžto jmenem nazýváno soustavu, ne teprve od císaře Josefa II., ale již od času Marie Terezie u nás panovavší. Rozhodně jsem přál volnějšímu hnutí církve v jejím vlastním oboru; ale mnohé věci ze starorakouského systému nemínil jsem přece pustiti. *Placetum regium* na př. nepochází od Josefa II., nýbrž sahá o mnoho století dále. První stopy lze znamenati v dekretu císaře Karla IV., kterýmž schválil a potvrdil bullu papeže Klimenta VI. o svěcení a korunování krále českého skrze arcibiskupa Pražského.

Můj návrh zněl takto:

Církev katolická, jako každé jiné podle § 13. [1]) ve státě stávající náboženské společenstvo, řídí a spravuje záležitosti své samostatně, bez újmy práv, jež mocí vrchního práva dozorského a opatrovacího příslušejí státu nebo mocí zvláštního zajednání zeměpánovi. Co se týče provedení této zásady, jmenovitě vzhledem na církev katolickou, budou stanovy o tom na základě zvláštního ujednání s povolanými k tomu církevními orgány zákonem dány.

Netřeba dokládati, že jsem se dal zapsati mezi řečníky *proti* formulaci § 15., pochodící od ústavního výboru. Byl jsem, tuším, třetí v řadě protiřečníků; byli tedy čtyři řečníci přede mnou. Že pak řeči obyčejně držány velmi dlouhé, čehož při otázce církevní tím více bylo očekávati, byl jsem teprv druhý den debatty v sezení dne 3. března na tribunu volán.

Řeč moje byla více polemická než dogmatická. Na církevňáky z levice ostře jsem dotíral. Dopouštěl jsem, že ve mnohých církevních věcech žádoucny jsou reformy; ale ty že má církev sama vykonati. »Kdo by sáhnouti chtěl na některý závod církevní, musel by především míti smýšlení církevní. *Odi profanum vulgus et arceo!*« Když jsem jal se probírati výraz »ultramontanism,« volali na mne z levice: »Což jste theolog?« Odpověděl jsem: »Nejsem, ale kanonista.« Ukázal jsem, jakých nebezpečenství společnost má se nadíti od socialistů a kommunistů; proti těm že není jiné opory, než oživení a posílení církevního ducha, křesťanské lásky a snášenlivosti; takového pak oživení a posílení že není očekávati než od svobodné církve. »Čím to, že strana protější ničeho nechce slyšeti o této svobodné církvi!? Každému, ano každému chcete poskytnouti svobody, čím to, že jen církev katolickou nemůžete dosti obmeziti?! Všemohoucnost státu chcete ve všech věcech vyvrátiti, jen naproti církvi má tato všemohoucnost dále trvati. Chcete svobodu,« volal jsem na závěrku k levici, »nuže, nechtějte svobodu toliko jen pro sebe, ale pro všecky, tedy také pro katolickou církev!«

---

[1]) Každému rakouskému státnímu občanu jest svoboda víry a veřejného konání náboženství zaručena.

Řeč moje, při mnohých místech přerušovaná pochvalou pravice i odporem levice, získala ke konci velikého potlesku. K návrhu mému přidalo se centrum a též i někteří členové pravice. Ale jistě vřelejšího uznání došel jsem odjinud, kromě sněmu. Prof. Jan **Fabian** v Salcburku řeč mou přednesl svým bohoslovcům a vykládal jim ji; kdo prý by chtěl vytýkati mně zdánlivé nedůslednosti, jako v příčině ***placetum regium***, nechť uváží, že jsem tak jednal pouze v interesu církve od demokratův ohrožené. P. Jan ***Cori***, o kterém svrchu byla zmínka, psal mi z Mohuče: »Já nedbám na křik pangermánů, kteří vám nemohou odpustiti, že jste jim dali košíček, že Německo máte sice rádi, ale že byste se s ním neoženili. Katoličtí obyvatelé Německa skoro napořád rakousky smýšlejí, Rakousko jest jich mesiášem, Prusko antikristem.«

Chvalozpěv právě Ambrosianský došel mne od prof. ***Bernharda*** z Litoměřic: »Zaplať Pánbůh tisíckrát za to za všecko, co jste posud pro věc boží učinil a ještě učiníte. Toť jest vlastní a hlavní věcí naší milé vlasti. Kéž bych je spatřil, toto vřele milované veliké Rakousko, zbavené tíhot, sproštěné falešných přátel, vyhojené ze svých ran! Rakousko nemůže než katolickou věrou býti a zůstati jednocené a mocné; totě pravda, kterou, tuším, každý rukama může chápati, nejvyšší pak politické interesy druží se s nejvyššími potřebnostmi člověčenstva. Mně to den ode dne jasnější a jasnější, že nám především třeba důkladného intellektuálního vzdělání. Zásada falešná musí především poražena býti na poli vědy. Plané mluvení o stavu přirozeném, o smlouvě společenské, o přenesení svobody na stát, i jiné protestantské jednostrannosti musejí být v celé své nahotě vylíčeny, máli nastati doba lepší . . . Protož díky, tisíceré díky za snahy Vaše, díky ode mne i od četných vlastimilovných mužů, zejmena od mého řeholního bratra, P. Mayera, jenž mne zvláštním přípisem za to žádal. Získal jste si mnoho přátel a ctitelů . . .«

Jestliže jsem pak z této strany klidil pochvalu a přízeň, jevil se opak toho ve sněmovní síni Kroměřížské. Nikdy se jmeno poslance Tachovského tak zhusta nepronášelo jako v sezení, jež po mé řeči následovalo. Všickni řečníci ***contra*** přepadali mě, jako bych byl jedinkým, jenž se zastal církve. Již přede mnou biskup ***Wierzchlejski*** z Přemyšle byl měl řeč velice krásnou a vřelou za svobodu církve. Ale proti němu nikdo nic neměl; jakožto kníže církevní že prý ani jinak nemohl. Ale že já, laik, též tak se zachoval, toho mi nemohli odpustiti.

Ostatně osobně ničeho jsem z těch výčitek nezakusil. Byltě jsem od Stadiona povolán do Olomouce i nebyl jsem ten den po své řeči v Kroměříži. Toliko ze zpráv mých přátel a z protokolů stenografických zvěděl jsem, že protivníci moji usilovně se obírali mými slovy a výroky.

(Pokračování.)

Bedřich Vilém Nietzsche.

Obraz kulturní a psychologický.

Píše

Vojtěch Kalina.

Dvě věci naplňují mysl novým a stále rostoucím obdivem a úctou . . . hvězdné nebe nade mnou a mravní zákon ve mně.

Im. Kant, Kritika praktické filosofie. Doslov.

O, what a noble mind is here o'erthrown!
The courtier's, soldier's, scholar's eye, tongue . . .
The glass of fashion and the mould of form,
The observed of all observers, quite, quite down!

Hamlet. Act. III. Sc. I.

I. Dítě a jinoch.

Bedřich Vilém Nietzsche narodil se 15. října 1844 ve vsi Röckenu nedaleko světoznámého městečka Lützenu. Otec jeho byl tam pastorem, ne v Naumburku, jak nesprávně udává většina životopisců. Rod jeho byl původu slovanského, jak Nietzsche sám ve svém zápisníku z r. 1883 praví: »Říkali mně, že pocházím z krvé polské šlechty a mám jmeno od šlechticů, kteří se jmenovali Nietzki (Nízký) a asi před sto lety opustili svou vlast zřekše se šlechtictví, by jsouce protestanty uvarovali se hrozného náboženského pronásledování.« Dle jiné zprávy praděd šlechtic Nízký uprchl r. 1715 z Polsky byv zapleten v politické spiknutí. Nietzche pyšnil se tímto vznešeným a slovanským původem a zvláště byl potěšen, když ho lidé pokládali dle zevnějšku za Poláka. Skutečně jeho velice intelligentní tvář má velmi význačný polský ráz. Proto též snad velice vychvaluje Poláky: »Pokládal jsem je za nejnadanější a nejrytířštější kmen slovanský. Vůbec nadání Slovanů zdálo se mně býti větší než Němců, ba byl jsem přesvědčen, že Němci pouze následkem silného smíšení s krví slovanskou vstoupili v řady nadaných národů. Příjemný pocit budila ve mně vzpomínka na právo polského šlechtice, který svým prstým veto mohl zvrátiti usnesení celé hromady, a jak se mně zdálo, Polák Koprník spůsobem velice vznešeným a důstojným použil tohoto práva, by zvrátil klamné přesvědčení všech ostatních lidí. Politická zbůjnost a chabost Poláků stejně jako jich přemrštěnost (Ausschweifung) spíše dosvědčovaly jich nadání, než aby mu byly na úkor. Chopina vážil jsem si hlavně proto, že hudbu očistil od německých vlivů, její tíhy k ošklivému, mdlému, maloměstskému, pitomému (läppisch), nemístně vážnému (wichtig-thuerisch). Duševní krásе a vznešenosti, hlavně však vznešené veselosti, rozpustilosti, duševnímu přepychu jakož i jižnímu zápalu a plnosti citu nikdo před ním nezískal náležité platnosti.« Uvádíme tato slova jakožto zvláště významná pro celý směr myšlení Nietzschova, jenž skutečně dle letory své byl pravým Slovanem. Velkopanská vznešenost Poláků, která se mu tak velice líbila, později se jemu draze vyplatila. A sice r. 1883—84 za pobytu jeho v Nizze jakýsi šelma »pán« sestavil celý objemný spis v polské řeči s francouzským záhlavím »L' Origine de la famille seigneuriale de

Niëtzky.« V tomto rodokmeně bylo vše, co si jenom může vymysliti bujná polská fantasie, a chorobný již Nietzche byl dosti bláhový, aby tomu věřil.

Nietzsche již v mládí, jako hoch 14letý, z vlastního popudu počal psáti vzpomínky »Z mého života.« Jsou pro nás veledůležitým pramenem psychologickým a proto, kde možno, jich užíváme. Otec Nietzschův byl ve velké přízni u pruského krále Bedřicha Viléma, jemuž byl představen jako vychovatel tří princezen Altenburského dvora. Na jeho památku dal svému miláčkovi jméno královo: Bedřich Vilém. Veliká radost rozhostila se při narození synově ve farním domě. Otec byl člověk velmi bohabojný, vzdělaný a nadaný a v společenském životě pro svou uhlazenou a jemnou povahu těšil se velké oblibě. Byl též velký milovník a znalec hudby jakož i pěkné literatury. Všechny tyto vlastnosti zdědil syn, jenž se ve svém dětském a chlapeckém věku vyznamenával velkou bohabojností jako otec. Bohužel otec zemřel již v červenci r. 1849 změkčením mozku. Zde sluší opraviti druhý omyl, který opakují mnozí kritikové Nietzschovi, vysvětlujíce duševní chorobu jeho dědičností. Rod Nietzschův byl zdraví velmi jadrného a pevného; všichni skoro velmi dlouho žili, jako na př. praděd, jenž zemřel u věku 92 let. Ani otec nečinil výminky; bohužel v říjnu r. 1848 spadl se schůdků svého farního domu a od té doby počal churavěti, nejspíše otřesením mozku. Stěžoval si na velké bolesti v hlavě, od nichž ani nejlepší lékařové nemohli pomoci; posléze otekl a zemřel se jmenem svého miláčka na rtech. Tato první smrt v rodině zdrcujím spůsobem účinkovala na mysl chlapcovu. Obřady pohřební, hoře i pláč domácích ještě více zkormoutily jeho srdce. V denníku s vroucí zbožností mluví o své náladě a sděluje nám sen, zajisté výsledek oněch smutných událostí. »Slyšel jsem, jak v našem kostele hrály varhany jako při pohřbu. Ohlížeje se po příčině, spatřil jsem, jak pojednou hrob se otevřel a z něho vyšel otec v rubáši. Bystrým krokem kráčel do chrámu a v malé chvíli vrátil se odtud s děckem v náručí. Hrob znova se otevřel, otec do něho sestoupil, země se nad ním zavřela. Hlahol zvonů umlkl, a já jsem procitl. Ráno vyprávěl jsem svůj sen milé matce, a brzo potom náš milý Josífek náhle se rozstonal, dostal křeče a v několika hodinách zemřel. Náš bol byl nesmírný: můj sen takto se docela vyplnil, a též malá mrtvola byla položena do náručí otcova. V tomto dvojím neštěstí Bůh na nebesích byl naší jedinou útěchou a ochranou. To se stalo koncem ledna r. 1850.«

Chmurná nálada chlapcova se ještě zvýšila, když brzo po smrti otcově musel se rozloučiti s útulným farním domem a s rodnou vsí i přestěhovati se do Naumburka. Těžce se loučil chlapec se zamilovanými místy a velmi nevolně se cítil v těsných zdech zasmušilého, starodávného města. Stýskalo se mu po boží přírodě, k níž ve svém dětství tak přivykl. Společnost jeho nyní tvořily skoro výhradně ženštiny: matka, babičky, tety a sestřička, což mělo též velký účinek na jeho povahu, bez toho až příliš měkkou a snivou. Naumburk bylo město dobrých mravů ve smyslu německém, tedy šosácké, silně konservativní a pietické. Takové bylo i celé okolí chlapcovo, a proto není divu, že potomní bořitel všelikého náboženství a každé mravouky byl hoch

neobyčejně nábožný a tak přísně vážný, že jej všichni nazývali malým pastorem. Uměl prý tak pěkně vypravovati biblické příběhy a přednášeti duchovní písně, že posluchači až slzeli. Ovšem se tím lišil velice od jiných dětí, o čem sám vypravuje: »Později stal jsem se žákem městské školy; z počátku byl jsem nemálo pomaten uprostřed takové vřavy dětí, ale poněvadž jsem se v Röckenu u otce a pana učitele přece něčemu naučil, rychle jsem prospíval. Avšak již tehdy má povaha počala se jeviti. Ve svém dětství viděl jsem tak mnoho truchlivého a hořkého, že jsem nemohl býti tak veselý a divoký, jako bývají děti. Pro tuto mou vážnou povahu spolužáci mě škádlívali, což se dálo nejen v městské škole, ale též později v ústavu, ba i na gymnasiu. Již co dítě vyhledával jsem samotu, cítě se nejlépe tam, kde jsem nebyl vyrušován, ale úplně zůstaven sobě samému.« Totéž dosvědčuje jeden z dvou důvěrných přátel jeho dětství Vilém P., jenž také ve svém mládí napsal pokus vlastního životopisu. Vyznává, že malý Nietzsche měl na něj pro celý další život ohromný vliv, jako vůbec na každého, s kým kdy vůbec blíže obcoval. Praví: »Hlavním rysem jeho povahy byla jakási melancholie, která dávala ráz celému jeho vnějšku. Od útlého dětství miloval samotu, kde se oddával svým myšlenkám a jaksi prchal od lidské společnosti. V přírodě vyhledával vždy místa vynikající zvláštní krásou. Mysli byl zbožné a vroucí a již co dítě přemýšlel o mnohých věcech, kterými si chlapci jeho stáří hlavy nelámou.« Přítel mnoho mluví o jeho přátelské věrnosti, skromnosti, vděčnosti a rozvážnosti, která se jevila mimo jiné tím, že uměl výtečně vymýšleti a pořádati různé dětské hry, při čem stejně spolupůsobily jak rozum tak obrazotvornost. Nietzsche byl tehdy (r. 1851) zároveň se svými přáteli v soukromém ústavě jakéhosi kandidáta Webera, řádného, křesťanského učitele, jenž věda o přátelství hochů hleděl je ještě více upevniti. Tam dle slov Nietzschových výtečně se učili náboženství a počátkům řeči latinské. Správce ústavu nepřetěžoval jich pracemi a proto měli dosti času »starati se o své hlavy.« V létě podnikali vycházky do romantického okolí.

V ústavě prodlel Nietzsche tři roky; r. 1854 byl přijat do páté třídy (u nás třetí) gymnasiální. Že byl chlapcem velmi důvtipným, můžeme souditi z popisu her, které tak zevrubně líčí sestra jeho Eliška ve velkém životopise svého bratra, jehož posud vyšel pouze díl první. Současný svět byl cele zaujat Krymskou vojnou; ale nikde snad s takým napjetím nestopovali různé převraty a obraty štěstí válečného, jako malí Naumburští rusofilové. Vítězství Rusi bylo jim věcí jistou, a pěkně by se byli podívali na člověka, jenž by se byl opovážil o tom pochybovati. Ovšem, kdy by jenom Rusové bývali tak dobře připraveni a byli měli takové vojáky, lodi, pevnosti, hlavně však plány, jako naši hošíci. Však si dali na práci. Bedřich napsal celou knížku her, z nichž většina (14) byla věnována vojně s Ruskem. V úvodě knížky jest proroctví, že r. 1857 Rusko zvítězí, Napoleon zemře a Rusové znova vystaví Sebastopol a zřídí tam ohromný pomník svého vítězství. Sám o tom píše: »Úplně jsme vykořistili vše, co jsme mohli najíti o vojenské vědě, a tím získali jsme dosti pěkných vědomostí. Vyhledávali jsme slovníky a nové knihy vojenské, které obohatily naše sbírky, ba my

přátelé již jsme hodlali sepsati společně velký slovník vojenský a k tomu jsme již učinili velké přípravy, an jednoho jitra Gustav přišel s tváří na smrt bledou a zděšenou a sdělil mně, že Sebastopol padl. Nebylo již nyní žádných pochybností; hrozně jsme zuřili, jsouce rozlíceni pro ten okamžik na Rusy za to, že lépe nehájili Malakovské pevnůstky.« Bedřich mírnil svou bolest tím, že psal básně na vzetí Sebastopole, z nichž jedna se zachovala. Ale tím též vzala za své vojna a vojenské umění v pokoji Bedřichově, aby ustoupila místo Homeru s jeho Trojanskými reky, kteří ostatně též hodně řinčeli svými zbraněmi tam, kde ještě tak nedávno rozléhal se vítězný křik Rusů. Bedřich tak se nadchl pro hellenism, že sepsal zvláštní divadelní kus. »Bozi na Olympu,« jenž se odehrával částečně na zemi, částečně na nebi. Provozován byl na malém domácím divadle, při čemž sestřičky reků k velké své radosti převzaly úlohy bohyň.

Zatím dostal se Bedřich do kvarty a vedle svých studií počal s velikým zápalem pěstovati hudbu. Mocně na něj působil zpěv církevní; zvláště rozhodný byl pro něj den na nebe vstoupení páně r. 1854, kdy tak byl uchvácen v kostele jásavým sborem andělů, že si umínil sám něco podobného složiti. Popsal proto mnoho notového papíru, snad ne zcela zbytečně; zajisté se při tom mnohému naučil. Vizme, jaká nálada vládla nadšenou a čistou myslí chlapcovou: »Pojal jsem nezlomnou zášť k moderní hudbě a ke všemu, co nebylo klasické. Mozart a Haydn, Schubert i Mendelssohn. Beethoven a Bach jsou oni sloupové, na které se opírá německá hudba a též já. Také mnohá oratoria jsem tehdy vyslechl; mocně uchvacující Requiem bylo prvním. Jak otřásla celou mou bytostí slova Dies irae, dies illa a následující, skutečně nebeské Benedictus! Do zkoušky jsem často chodil. Tato zádušní mše konala se na dušičky, to jest v mlhavé dni podzimní. V posvátném šeru velechrámu« (mimochodem řečeno, zasvěceného sv. Václavu) »jsem tehdy seděl a naslouchal vznešeným melodiím . . . Mimo to v onen čas vyslechl jsem Händlova Judu Makabejského, ale se zvláštním zájmem Stvoření Haydnovo. Též jsem byl přítomen provozování něžného, duchaplného Snu v letní noci od Mendelssohna. Jaká to obdivuhodná uvertura! Zdaž se vám nezdá, jakoby v noci ozářené stříbrným svitem měsíce víly plesaly své reje?« Při takých dojmech Bedřich sám velmi rád leccos skládal, časem i zdařile, jako na příklad »Měsíčná záře na pustě.« Hudbu vůbec již tehdy pokládal za nejvzácnější dar nebe a za nejlepší průvodkyni v celém budoucím životě, která ho bude naplňovati čistou rozkoší, láskou ke kráse a pravdě a vždy zapudí nudu. Lidé, kteří pohrdají hudbou, jsou dle jeho mínění duchaprázdní, zvěři podobní tvorové. Záhy se též zkoušel v básnění, ale sám se přiznává, že se mu básně dosti špatně dařily, zvláště rytířská, příšerná truchlohra »Orkadal« se zuřivou uverturou pro piano na čtyři ruce.

Zatím blížila se doba, kdy chlapec se musel rozloučiti s Naumburkem a s domácím krbem. Byl totiž přijat r. 1858 jako chovanec na znamenitý ústav do blízké Pforty. Velmi zajímavé jsou dějiny založení tohoto ústavu. Slované vyhnali mnichy cisterciáky z okolí Lipska a tito utekli se k Naumburskému biskupovi Udovi a založili r. 1136 na cestě

z Lipska do Erfurtu klášter, známý v středověkých listinách pod jmenem Monasterium S. Mariae de Porta nebo in Porta čili Coenobium Portense. Jindřich Saský r. 1540 zrušil klášter, zabavil jeho území, ale neponechal si ho, nýbrž se svolením stavů patentem ze dne 21. května 1543 zřídil zemskou školu, jíž daroval 73 jitra pozemků. Nyní tam jest několik nových i starobylých budov s ohromnou zahradou, ohrazených zdí, věnovaných ústavu, jenž 200 svých svěřenců dává celé opatření a vzorné vzdělání. Lesy, sady, řeka Sála nemálo zvyšují půvab ústavu. Profesoři, počtem 12, bývají voleni z nejlepších sil a bydlí s chovanci v ústavě; studium trvá šest let.

Nietzschovi, jenž přivykl rodinnému životu a příliš miloval svou mateř i sestru, bylo z počátku velmi teskno, ačkoliv měl do Naumburka pouze půl hodiny cesty a tedy své milé mohl často navštěvovati. I nyní psal svůj denník, líče v něm své školní strasti a slasti, každému z nás dobře známé z vlastních vzpomínek. Soukromě pilně četl a zvláště vlivem spisů Humboldtových prahl po všeobecném vzdělání. Sestavil si ohromný plán svých budoucích studií, jenž zahrnoval vše, co člověk může věděti a po čem může toužiti. Patrně již tehdy ve vědě viděl největší rozkoš a proto roztřiďuje vědy ne logicky, nýbrž dle rozkoše, jaké nám poskytují; hlavně se hodlal kochati přírodou (Naturgenusz) a uměním (Kunstgenusz). Ale již tehdy byl si vědom, že si musí vypracovati pěkný sloh nejen německý nýbrž i latinský a výtečně znáti nové i staré řeči. Nade vším v obsáhlém jeho programu trůní »náboženství, základ veškerého vědění.« Ale horkokrevný mladík neukojil se pouhými plány, nýbrž odhodlal se pracovati ihned k jich uskutečnění a proto nadchl též oba své přátele Viléma P. a Gustava K. a v červnu r. 1860 založil s nimi vzdělávací spolek. Zahájení spolku bylo komicky vážné. Za krásného dne červnového naši tři hoši vyšli si na procházku v náladě velmi slavnostní. Na svou pouť koupili si za 75 halířů láhev Naumburského vína a vážně kráčeli k troskám hradu Schönberga, vzdáleného asi hodinu od Naumburka. Tam vylezli po krkolomných schodech na cimbuří hradní věže, pokochali se rozkošnou vyhlídkou do Sálského údolí a potom rokovali o svých vznešených účelech. Každý se zavázal měsíc co měsíc něco vykonati, co by svědčilo o jeho vědeckém aneb uměleckém rozvoji: buď báseň nebo vědecké pojednání, architektonický plán anebo hudební skladbu, a tyto plody budou si vzájemně posuzovati a k nové činnosti se nabádati. Ze společných příspěvků budou si kupovati knihy a hudebniny. Ke konci »valné hromady« slavnostně si na hradním cimbuří přísahali věčné přátelství, pokřtili spolek jmenem »Germanie« a hodili prázdnou láhev dolů. Spolek trval asi tři léta; Nietzsche velmi správně odevzdával své příspěvky, druzí dva členové byli pilni pouze dva roky, třetí rok vadila jim maturita. Studovali v městě a byli ve vyšší třídě než Nietzsche. Nietzsche psal v onu dobu hlavně básně; pro nás zajímavý jest překlad některých národních písní srbských, symfonická báseň »Serbia;« z vážnějších článků uvedeme: »Napoleon jako president,« »Fatum a dějiny,« »Daemonism v hudbě,« jakož i hudební skladbu na motiv »Bolest jest základním tónem přírody.« Kromě toho popsal své feriální cesty, které konal po Sasku, Harcském pohoří a jinde v nedalekém okolí.

Sestra jeho se zvláštní pietou zachovala mnohé zlomky neb i celé kusy z doby tehdejší a uveřejnila je v dodatcích k životopisu. První článek má záhlaví: »Dopis k mému příteli, jemuž doporučuji svého zamilovaného básníka.« Jest to školní úloha z října r. 1861; oblíbeným básníkem byl Jan Kristián Hölderlin (1770—1843), jehož životní osudy a spisovatelská činnost v nejednom ohledu nápadně se podobají osudům Nietzschovým. Tento nešťastný básník, přítel Schillerův, Herderův, Goethův a Hegelův, z počátku theolog, později domácí učitel, zamiloval se ve Frankfurtě nad M. vášnivě do matky svých chovanců a těšil se lásce vzájemné; po mnohém bloudění z místa na místo r. 1802 docela se zbláznil, uveřejniv několik let před tím román »Hyperion aneb Poustevník v Řecku« (2 sv. 1797—9). V šílenství svém měl světlé okamžiky, a tu psával básně nebo překládal Sofoklea. Zemřel v Tubinkách, kde mu pak r. 1881 postaven pomník. Brockhausův slovník dí o jeho »lyrických básních,« že jest to nejdokonalejší dílo jeho, které pro zápal obrazotvornosti, dokonalost formy, hloubku a plnost myšlenek, jakož i geniální názor navždy zachová svou cenu. Též Hyperion prý jest pln hlubokých myšlenek a vznešené síly, která se však stupňuje až do chorobné nezkrotnosti (zum Krankenhaften und Gewaltsamen). Osnova románu jest též výtečnou, ale spisovatel příliš rád staví na odiv svůj vnitřní duševní chaos, dbaje při tom málo na meze umění. Takový básník zvláště se líbil Nietzschovi; on jako by tušil svůj budoucí osud, ohnivě hájí svého miláčka, jemuž odpůrce vyčítá nejasnost výrazu, bláznovské myšlenky, prudké útoky na Německo, zbožňování světa pohanského atd. atd. Nietzsche obdivuje se čisté, měkké mysli básníkově, bohatství myšlenek a oněm básním, které, třebas i patrně jich původce zápasil se strašným neduhem, jsou pravé perly poesie. A což jeho »Empedokles, tento tak významný dramatický zlomek, v jehož ponurých tónech vyznívá budoucnost nešťastného básníka, hrob po dlouholetém pomatení mysli, ale ne, jak ty se domníváš v nesouvislé nýbrž nejčistším Sofokleovským jazykem, překypuje bohatství hlubokých myšlenek. Což též neznáš Hyperiona, jenž libozvučným pohybem své prosy, vznešeností a krásou postav tam se vynořujících činí na mne podobný dojem, jako příboj vln rozbouřeného moře? Skutečně tato prosa jest hudbou . . . V nedokončené truchlohře Empedokles básník odhaluje nám svou vlastní povahu. Empedokleova smrt jest smrtí následkem božské hrdosti, opovrhování lidmi, přesycení pozemským životem, víry v pantheism. Celé toto dílo při čtení zvláště mnou otřáslo: v tomto Empedokleovi žije božská vznešenost. V Hyperionu naopak, zrovna jako by vše tonulo v jakémsi nejasném třpytu, jest vše neukojeno a nesplněno; postavy, které vykouzluje básník, jsou vzdušné vidiny, které zvuky, budícími v nás tesknotu (Heimweh), hlaholí vůkol nás, probuzujíce v nás nadšení, zároveň však též neukojenou touhu. Nikde však nevyznívá horoucí touha po Řecku čistějšími zvuky než zde, ale nikde též nejeví se duševní příbuzenství Hölderlinovo se Schillerem a Hegelem zřejměji než v tomto díle.« V básních svých posléze dle mínění Nietzschova povznáší se Hölderlin k nejvyšší ideálnosti, a my cítíme zároveň s ním, že tam jest vlastní jeho domovina. »Na konec jest pozoruhodna celá řada básní, kde říká Němcům trpké pravdy, které

bohužel často jsou až příliš odůvodněny. Též v Hyperionu vrhá ostrá a jízlivá slova proti německému ‚barbarstvu.‘ A přece tento hluboký odpor ke skutečnosti dobře se snáší s jeho velikou láskou k vlasti, kterou skutečně Hölderlin vynikal ve vysokém stupni. Ale on v Němci nenáviděl pouhého odborníka (Fachmenschen), filistra.«

Skoro vše, co zde mladistvý Nietzsche napsal, platí též o něm, a dobře pochopujeme, proč si právě tak velice oblíbil Empedoklea. Kromě všeho toho myšlenky a kritický talent 17letého jinocha jsou pozoruhodny, o čemž ještě lépe svědčí jeho přednášky v Germanii »Fatum a dějiny« jakož i »Svoboda vůle a fatum« (obě z jara r. 1862). Z téže doby zachoval se zlomek »o křesťanství.« Zde již jsou mnohé myšlenky, s kterými se později setkáme, zde již jsou prvé rozhodné příznaky náboženské skepse. Jakožto ukázku uvedeme jeho soud o morálce: »Ona jest výsledkem všeobecného lidského rozvoje. Ona jest souhrnem všech pravd našeho světa; možná, že v bezkonečnosti světové ona nic více neznamená, než výsledek jistého duševního směru v našem světě; možná, že z takých výsledků pravd ve světech jednotlivých utvoří se nějaká pravda všeobecná. Vždyť sotva víme, neníli lidstvo pouze jedním stupněm, obdobím ve všeobecném rozvoji, vzniku všeobecném, neníli libovolným projevem Boha (eine willkürliche Erscheinung Gottes).« Ve zlomku o křesťanství čteme: »Křesťanství jest rozhodně věcí našeho srdce . . . hlavní nauky křesťanské vyslovují pouze základní pravdy srdce lidského; jsouť symboly, jako vždy nejvyšší musí býti symbolem ještě vyššího. Najíti ve víře spásu znamená starou pravdu, že pouze srdce a ne vědomí může nás učiniti šťastnými. Učení, že Bůh stal se člověkem, ukazuje pouze na to, že člověk nemá v bezkonečném hledati svou spásu, nýbrž založiti své nebe na zemi. Mylná víra v nadzemský svět přivedla ducha lidského k falešnému poměru k světu pozemskému; ona byla výmyslem dětského věku národů. Plamenná a mladistvá duše lidstva přijímá tyto idey s nadšením a vyslovuje v předtuše toto tajemství, kořenící se stejně v minulosti i budoucnosti, že Bůh stal se člověkem. Po těžkých pochybnostech a bojích lidstvo stane se mužným: ono pozná v sobě počátek, střed, konec náboženství.« Mimovolně se tážeme, odkud jinoch již tehdy vzal takové myšlenky? Z jeho denníku víme, že v poslední třídě četl pilně Emmersona, Shakespeara, Platonovo Symposium, Aeschyla, Aristofana, studoval Eddy, Nibelungy a j.

Jeho hluboká spekulace a pilná četba soukromá vedle přednášek a kritik v Germanii zajisté nemálo vadily jeho studiím, kterých patrně počal zanedbávati, zvláště když zemřel milovaný jeho třídní profesor Buddensieg. Dříve vzorný žák počal se nuditi v ústavě a vyhledávati samotu, blouzně o pralesích a divé přírodě. Též spolužáci se ho stranili, ba i představení pokládali jej za jízlivého kritika, jenž nešetří ani svých profesorů. Toho však on byl dalek, naopak mluvil vždy s velikou úctou o svých výtečných učitelích a zachoval k nim vždy vděčnou vzpomínku. On, jak praví ve »Veselé vědě« (Froehliche Wissenschaft), byl »úctyplné zvíře« s vděčným srdcem a spíše nejen své profesory, nýbrž i spolužáky nadceňoval, než podceňoval, očekávaje od nich v budoucnosti mnohem více než od sebe. Ovšem dovolil si kdysi

nemístný žert, paroduje některé malichernosti ústavu, jednou též byl podnapilý a odpykal si to v karceru, o čemž sám kajícně zpravil svou matku, prose jí za odpuštění. Jeho představení také nepřestávali býti k němu vlídni, vážíce si pilného a schopného jinocha. Mezi tím přiblížily se konec studií gymnasiálních a zkouška maturitní, při níž Nietzsche obstál celkem dobře. Byl výtečným znalcem řeči latinské a německé, za to však soustavně zanedbával mathematiky.

S Pfortou rozloučil se slavnostně dle starého obyčeje v září r. 1864. Tamní škola byla mu výtečnou přípravou k dalšímu studiu filologie, které si zvolil. Tam patřilo jaksi k dobrému tónu, aby žáci pilně a mnoho četli řecké a římské klasiky. Nietzsche takto soudí o této své průpravě: »Měl jsem výtečné učitele filology, dle nichž jsem si utvořil svůj vysoký pojem o jejich vědě. Kdy bych byl měl tehdy takové profesory, s jakými se nezřídka setkáváme v gymnasiích, totiž úzkoprsé mikrology s žabí krví (engherzige, froschblütige Mikrologen), kteří o nauce nic nevědí, polykajíce její učený prach, byl bych ovšem rozhodně odmítl myšlenku holdovati kdy vědě, které slouží tací břidilové. Tam však měl jsem před očima takové filology, jako byli Steinhart, Keil, Corsser, Peter, mužové s volným vzhledem a živou řečí, kteří též mně v jisté míře prokazovali svou přízeň. Tím se stalo, že již poslední dva roky svého pobytu v Pfortě jsem se samostatně zabýval dvěma filologickými pracemi: v jedné hodlal jsem vylíčiti staré pověsti o východogotském králi Ermanarichovi dle pramenů (Jordanesa, Eddy atd.), v druhé chtěl jsem zobraziti zvláštní útvar řecké tyrannie, jak se vytvořil v Megaře. Jest zvykem v Pfortě na památku zanechávati nějakou svou práci; tomuto účelu bylo věnováno toto mé druhé pojednání, povahopis Megařana Theognisa. Když jsem se po šestiletém pobytu v Pfortě rozloučil s touto sice přísnou, ale zároveň též velmi užitečnou školou, odebral jsem se do Bonnu. Zde teprve s hrůzou jsem spozoroval, jak dobře vyučen, ale špatně vychován přichází na universitu takový knížecí chovanec. Mnoho přemýšlel, ale postrádá způsobilosti vyjadřovati své myšlenky. Posud nic neví o vzdělávacím vlivu žen, myslí si, že z knih a rozhovorů zná život, a zatím se mu zdá vše tak cizí a nepříjemné.«

II. Universita. Bonn. Lipsko. Známost s Ritschlem, Schopenhauerem a Wagnerem.

Prázdniny strávil Nietzsche vesele cestováním a počátkem zimního semestru zavítal do Bonnu na studia filologická a bohoslovecká. Stal se též členem buršácké korporace Franconie, ačkoliv byl velikým nepřítelem »pivního materialismu« německých studentů. V Bonně tehdy byli výteční profesoři: slovutný Bedřich Ritschl, největší latinista své doby, Otto Jahn, Schaarschmidt a j. Kdo sám též poslouchal profesora Ritschla, snadno si představí, jak jeho plamenná, ale též přísně vědecká řeč pusobila na vznětlivého jinocha. Později v Lipsku byli jsme svědky, jak se k »starému« hrnuli v auditorium studenti všech fakult a semestrů, aby poslechli jeho Plauta neb Aristofana. Ostatně Ritschl uměl

vykládati vše se stejným zápalem, nevyjímaje ani grammatiky nebo epigrafiky. Nás Čechy měl rád, nejen pro filologickou žilku, nýbrž i proto, že dle jeho mínění nejlépe umíme čísti po řecku, a nejednou v té příčině uváděl jmeno oblíbeného svého žáka Pecháčka (záhy zvěčnělého), aby posluchačům dokázal, že Čechové zrovna tak vyslovují slovo Pecháček, jako Řekové své *ἄνθρωπος*. -- Nietzschovi se též velice líbil profesor Sybel, jenž četl o politice. Studia theologického zanechal již po velkonocích r. 1865; byl se mu věnoval hlavně proto, že doufal ve filologickém rozboru a v kritice evangelia i pramenů nového zákona najíti klíč k řešení některých náboženských a filosofických otázek; ale přesvědčiv se o marnosti svých snah, tím pilněji oddal se filologii. Tuto vědu zvolil si hlavně proto, že mohl v ní pracovati s chladnou rozvahou a přísně logicky bráti se ku předu, aniž by výsledky badání blízko dotýkaly se našeho srdce, jako v jiných vědách, týkajících se blíže osudu současného lidstva. Kromě toho viděl v ní jakési závaží své nezkrotné touhy po vzdělání všeobecném a svých libůstek vědeckých. Zde v Bonně nastal u Nietzsche rozhodný převrat ve smýšlení náboženském: uzráloť to, co počalo klíčiti již v Pfortě. Jako zbožný a poctivý jinoch úzkostlivě a svědomitě pátral po pravdě v tomto oboru, ale nenašel jí. Spozorovala to jeho sestra, s kterou si stále dopisoval a před kterou se ničím netajil; zděsila se a všemi prostředky hleděla bratra přivesti na pravou cestu. Měli hlavně pomoci a mladíkovi hlavu spraviti dva strýcové pastoři. Ale Bedřich dopisem z června r. 1865 nadobro zmařil tyto naděje. Při tom předkládá si následující otázky: »Jest skutečně tak nesnadno vše prostě za pravdu uznati, v čem jsme byli vychováni, co se ponenáhlu hluboce v nás vkořenilo, co platí za nezvratnou pravdu v kruhu příbuzných a mnohých hodných lidí? Zdaž jest to těžší, než v zápase se zvykem jíti po nových drahách, krokem sice nejistým, při neustálém kolísání mysli ba i svědomí, často bez naděje, ale za to vždy s věčnými cíli pravdy, krásy a dobra před očima? Zdaž se o to jedná, nabyti o Bohu, světě, věčné spravedlnosti takovou představu, která jest nejpříjemnější našemu citu; či zdaž nemusí býti spíše pravému badateli výsledek jeho zkoumání úplně lhostejný? Zdaž hledáme svým zkoumáním klid, pokoj, štěstí? Nikoliv! Hledáme pouhou pravdu, třebas byla ve vyšším stupni hrozná, ba hnusná. Ještě jednu poslední otázku: Kdy bychom od dětství věřili, že veškera spása duše pochází ne od Ježíše, nýbrž od někoho jiného, na př. od Mahomeda, zdaž bychom se byli beze vší pochyby nestali účastni téhož požehnání jako nyní? Vždyť víra jediná dává nám toto své požehnání, ne však předmět (das Objektive) její. To ti píšu, milá Eliško, abych vyvrátil obyčejné důkazy lidí věřících, kteří se odvolávají na svou vnitřní zkušenost a z ní soudí o neklamné platnosti své víry. Každá vroucí víra jest neklamná, poskytuje to, co věřící člověk doufá v ní najíti, ale nedává ani nejmenšího práva platně souditi o pravdě věčné. Zde se rozdělují cesty lidí: toužíšli po duševním klidu a po štěstí, tedy věř, pakli se chceš státi borcem pravdy, zpytuj!« Tohoto stanoviska Nietzsche ani později nezměnil.

Zatím však ho omrzel život v Bonně. Ovšem si vedle přednášek velmi liboval ve vycházkách a výletech po čarokrásném Porýnsku,

v hudebních zábavách (tak na př. navštívil velkolepou slavnost, zpěvácký sjezd v Kolíně), nestranil se také studentského života, ale stával se vždy zasmušilejším, patře na hrubé, bezuzdné mravy svých soudruhů ve Franconii. Byl mladík bez úhony a totéž žádal od svých kollegů, horlivých stoupenců »biermaterialismu;« oni však pokládali ho buď za naivního nebo příliš dotíravého mravokárce, což ideálního jinocha nad míru kormoutilo. Ke všemu ještě, nejspíše z přílišné duševní námahy, připojila se choroba: silné bolení hlavy a revmatism. Bolestmi v hlavě trpěl již dříve ve Pfortě, ale málo toho dbal a stejně usilovně pracoval. Asi tehdy Ritschl následkem prudkého sporu odhodlal se opustiti Bonn a přijal pozvání na Lipskou universitu. Nietzsche neváhal provázeti mileného učitele do města, které jej vábilo vším, k čemu celým srdcem lnul, totiž svou vysokou vědou a výtečnou hudbou. A jak veliký půvab mají pro učence Lipská knihkupectví, jimž není rovno na celém světě! Jak se rozloučil s Bonnem, čteme v denníku, věnovaném pobytu v Lipsku (od 17. září 1865 do 10. srpna 1867): »Odešel jsem z Bonnu jako zběh. Když mě o půlnoci přítel M. doprovodil k břehu Rýnskému, kde jsem čekal na parník z Kolína, pranic jsem nelitoval, že musím opustiti tak krásné město, tak kvetoucí krajinu a rozloučiti se s množstvím mladých soudruhů. Naopak — spíše to byli soudruzi, kteří mě přinutili k útěku. Nechci býti též nyní nespravedliv k oněm dobrým lidem, jako jsem býval dříve častěji. Bohužel, má povaha nenalézala v jich středu, po čem toužila, byl jsem sám příliš nesmělý a zamlklý a neměl jsem síly, bych mohl hráti nějakou úlohu v tamním životě. Vše mně bylo vnuceno, já pak neuměl opanovati své okolí. Z počátku namáhal jsem se vpraviti se v nové formy života a státi se tím, co se jmenuje bujarým (flott) studentem. Poněvadž se mně to však vždy více a více příčilo, poněvadž nádech poesie, který zdánlivě ochvívá studentské rejdy, pro mne zmizel a naopak hrubé filisterské smýšlení stále patrně vycházelo na jevo uprostřed hřmotných pijáckých orgií, při dělání dluhů, počalo vše ve mně tiše vříti, a já raději stranil se těchto pustých radovánek, abych se pokochal přírodou nebo společným studiem umění.« Takový studentský život se Nietzschovi tak velice zhnusil, že ani později nikdy nemohl píti, kouřiti nebo v karty hráti, aniž klidně na takovou činnost pohlížeti. Ani o prázdninách nerozveselil se Nietzsche. Navštívil v Berlíně svého přítele M. a k vůli němu seznámil se s některými Berlínskými studenty a chodil do jejich »knejpy,« ale tam tak tvrdošíjně mlčel, že ho pokládali za pravého škarohlída, jenž ani nepije, ani nekouří a celé společnosti radost kazí.

Teprve Lipsko, kam přijel se svým přítelem M., rozehnalo mráčky na jeho čele. Tato »malá Paříž,« jak Goethe velmi vhodně nazývá Lipsko, učinila na něj výborný dojem, zvláště po Berlínské návštěvě. Slovanská krev dává Sasům mnoho živosti, veselosti a dobromyslnosti, a tyto vlastnosti činí tam vzdělaného Němce velmi milým společníkem. Nietzsche byl zapsán v universitní album zrovna v týž den, jako před sto lety Goethe. Opatrný rektor Kahnis, přijímaje slib studentů, neopomenul je upozorniti, že genius kráčí po zvláštní dráze a že tedy nikdo z nich nemusí si bráti za vzor právě studenta Goetha. K veliké své radosti Nietzsche shledal se s Ritschlem na jeho první slavnostní přednášce

v aule. Dvorana byla přeplněna studenty a občany. Starý Ritschl v salonním obleku, až na plstěné střevíce, přišoupal se do síně; vesele a svobodně prohlížel si své budoucí posluchače a ihned spozoroval na všech stranách mnoho známých tváří, mezi nimi též Nietzsche, jemuž radostně kynul rukou. Řeč profesorova o hodnotě a užitku filologie byla výtečná jak svým obsahem, tak přednesem. Jeho pohled, mladistvá energie slova, ohnivá čilost celé tváře, celý jarý a nadšený zjev tohoto starého pána vzbudily všeobecný obdiv. Jakýsi bodrý Sasík liboval si: »Ne, was der alte Mann für ein Feier hat!« A takové byly skoro všecky jeho přednášky. Nietzsche stal se i zde velmi pilným posluchačem, ač (jak se přiznává) nezmohl se ani jednou, by měl řádně sepsané všechny přednášky o jistém předmětě. Avšak o to ani nestál a hlavní pozornost obracel na methodu a spůsob výkladu svých učitelů. Látka ho ani tak nevábila, jako spíše forma, kterou profesor sděloval svou moudrost a vědění posluchačům.

Ale ani přísné studium a veliký zájem pro přednášky nezaplašovaly jeho chmurných myšlenek. On vždy toužil po rozumném společenském životě, ale nenašel ho a cítil se nyní osamoceným, bez pevných zásad životní moudrosti, bez víry, bez naděje. Náhodou dostal se mu do ruky u antikváře Schopenhauerův »Svět jako vůle a představa,« kniha po tu dobu jemu zcela neznámá. »Jakýsi démon,« praví, »šeptal mi, bych si vzal dílo domů, což jsem též učinil.« Od knihy se neodtrhl, pokud úplně si neosvojil myšlenky »mračného genia.« »Zde každý řádek hlásal zříkání se, negaci, sebezapírání, zde jsem měl před sebou zrcadlo, v kterém v hrozné velebnosti spatřil jsem svět, život a vlastní mysl. Zde na mne pohlíželo plné, bezúhonné (vl. interesselose) sluneční oko umění, zde jsem viděl chorobu a zotavení, vyhnanství a útočiště, peklo a nebe. Potřeba sebepoznání, ba trýzně vlastní osoby silně se mne zmocnila; až posud o tomto převratu svědčí rozhárané, pošmourné stránky denníku z oné doby, plné bezplodných žalob na sebe sama a horoucí touhy po očistě a mravní obnově celého lidského pokolení. Ve své chmurné náladě soudil i odsoudil jsem všechny své vlastnosti a snahy a v této své nenávisti k sobě samému byl jsem trpký a bezuzdně nespravedlivý. Dospěl jsem až k tomu, že jsem počal mořiti své vlastní tělo. Dvě neděle za sebou chodil jsem schválně spat teprv o druhé hodině noční a již o šesté hodině byl jsem opět na nohou. Rozčilení nervů zmocnilo se mne; kdož ví, kam bych došel ve svém bláznovství, kdy by mně půvaby života, ješitnost a nutné, pravidelné studium nebyly pomohly vybřísti z takového stavu.«

Nejvíce asi mu v té příčině prospěl filologický spolek, jejž k podnětu Ritschlovu s několika přáteli založil. Pro přednášku v tomto spolku zpracoval svou starou oblíbenou látku o Theognisovi. Přednáška se vydařila a za několik dní osmělil se Nietzsche přinesti ji k Ritschlovi, jenž vůbec velmi nerad přijímal práce mladých filologů, pokládaje je za nezralé. Tím větší bylo překvapení starcovo, když si věc přečetl: přiznal se, že nikdy nic podobného nečetl, co by v také míře činilo zadost požadavkům přísné methody a vynikalo takou jistotou kombinací, jsouc napsáno pérem studenta třetího semestru. Nietzsche byl ovšem nad touto pochvalou u vytržení, zapomněl na okamžik na

Schopenhauera a s tím větší pílí studoval filologii. Nebudeme unavovati čtenáře líčením poměrů a osob, zajímavých pouze filologovi, zvláště Lipskému. Podotkneme pouze, že se Nietzsche o něco později zabýval zkoumáním pramenů Diogena Laertia a měl několik přednášek ve spolku filologickém. V prázdninách zotavoval se četbou Schopenhauera, hudbou a procházkami. Mravní otázky, které v něm vznikly již ve věku třinácti let, ani nyní nedaly mu klidně žíti. Byl z těch lidí, kteří neustále hledají v srdci svém Boha a nenašedše ho stávají se mučenníky svých myšlenek. Pevného základu k víře, která mu byla dána v dětství, nenašel ani ve vědě ani ve filosofii a proto s napjetím všech sil hledal nové osnovy. Jednou píše: »Včera se ukázala hrozná mračna na nebi; spěchal jsem na sousední horu a nalezl tam chýšku . . . Zaburácela hrozná bouře s vichřicí a krupobitím, a já rázem pocítil neobyčejný vzlet duševní a uznal jsem, že teprv tehdy přírodě dobře rozumíme, když se k ní musíme uteci z kruhu svých starostí a svízelů. Co zde nahoře byl mně člověk a jeho těkavé chtění? Což mně bylo věčné ‚ty máš‘ (du sollst) a ‚ty nemáš‘? Jak jináče jest s bleskem, s bouří, s krupobitím — svobodnými silami bez mravouky! Jak šťastné, jak mocné jsou ve své čisté vůli bez rušivého vlivu rozumu!« Zde v této symbolické řeči již vyznívá pozdější jeho učení. Ještě zřejměji mluví v dopise k svému příteli: »Sto knih přede mnou na stole je sto kleští, které vypalují nerv samostatného myšlení. Domnívám se, milý příteli, že ty jsi smělou rukou sáhl po nejlepším údělu. Vždyť věru jest třeba něčeho skutečně zcela jiného, obráceného názoru, docela opačného stanoviska k životu, člověku, práci a povinnosti. Já sice nechválím tvé nynější zaměstnání co takové, ale pouze pokud jest negací tvého dřívějšího života, snah, myšlení. Při takých protivách duše a tělo zůstávají zdravé a nemají za následek ony nutné choroby, vznikající jednak z přílišné učené činnosti, jednak z nezřízené převahy sil tělesných, následkem čeho stejně trpí jak učenec tak i selské chlapisko. Ovšem známky choroby u obou bývají různé. Řekové nebyli učenci, ale též nebyli bezduší turnéři. Což skutečně nutně musíme voliti buď ten neb onen stav, což skutečně i zde ‚křesťanství‘ způsobilo trhlinu v lidské povaze, kterou neznal národ, jemuž nejvyšším ideálem byla harmonie? Což neměl by zahanbiti každého učence obraz Sofoklea, jenž tak elegantně uměl tancovati a hráti v míč, což mu nevadilo projeviti některé výtečné vlastnosti ducha.« Nietzsche netajil se nikdy svým smýšlením a proto ovšem jeho protináboženské náhledy a touha po opravě mravních osnov lidské společnosti byly dobře známy příbuzným, zvláště sestře jeho. Proto teta Růžena, která o prázdninách zemřela, vynutila na něm slib, že nebude s sestrou mluviti o svých názorech, zvláště o Schopenhauerovi. Tato okolnost Nietzsche velice hnětla; přivykl ve všem sdíleti s sestrou své pochybnosti, duševní radosti i útrapy.

Zatím jeho studie byly značně stíženy. Doufal, že pro svou velkou krátkozrakost nebude odveden k vojsku, ale zrovna před koncem jeho pobytu v Lipsku vydána byla nová pravidla pro krátkozraké při odvodu, a silný, statný mladík musel nastoupiti službu. Odbýval ji doma v Naumburku jako jízdný dělostřelec. Ovšem zbývalo mu nyní k studiu

velice málo času, ale on užíval každého okamžiku a připravoval novou práci filologickou. On a několik přátel Ritschlových odhodlali se vydati zvláštní sborník in honorem Ritschelii. Nietzsche si k tomu účelu zvolil stať o spisovatelské činnosti Demokritově, a též v této práci chtěl filologům pověděti některé trpké pravdy. Ale na vojně se mu stala velká nehoda: při cvičení narazil silně prsoma na přední část sedla a zranil se. Z počátku toho nedbal, ale později musel ulehnouti a po dlouhé nemoci podrobiti se bolestné operaci. Jsa upoután na lože v březnu a dubnu r. 1868 horlivě pokračoval ve svých filosofických pracech, předsevzatých ještě v druhé polovině r. 1867 a nesoucích se dvěma proudy: filologickým na základě studia pramenů Demokritových a filosofickým se stálým ohledem na Schopenhauera. Oba proudy u něho vycházely z jednoho zřídla a směřovaly k jedinému cíli. Nemálo byl k své práci povzbuzován výtečnými »Dějinami materialismu« záhy zemřelého Bedřicha Alberta Langa (1828—1875), kterouž knihu pilně četl, hned jak vyšla r. 1866, a znova pilně studoval r. 1868. Souhlasíme úplně s ním, že jest to »kniha, která nezměrně více dává, než slibuje titul její, a kterou máme prohlížeti a čísti znova a znova jako pravý poklad.« Hlavně asi podnícen touto knihou počal novou, důležitou práci: »Teleologie počínaje Kantem.« Z této doby máme od něho dva zlomky kritiky Schopenhauerovy filosofie a článek o mravouce. Mýlili bychom se velice, kdy bychom myslili, že Nietzsche byl slepým ctitelem Schopenhauerovým. Naopak jeho krátká kritika jest hodně řízna a peprná. Pokládá jeho světový princip »vůli« za falešný peníz, a přece z celé jeho soustavy jediné tato »vůle« jest jeho majetkem, ostatní vše jest dědictvím po Kantovi. Celá soustava jeho jest děravá, přece však má Nietzsche nesmírnou úctu k tomuto velikému člověku a poslednímu filosofu našeho věku. Proč, vysvětluje v druhém zlomku »Schopenhauer jako spisovatel« (z jara r. 1868): »Tento věk jest věk Schopenhauerův, zdravého pessimismu, který má za základ ideál, věk mužné a silné vážnosti (Ernst) s odporem ke všemu pustému, bezpodstatnému, s náklonností k zdravému a prostému. V porovnání s Kantem Schopenhauer jest básník, v porovnání s Göthem jest filosof. V porovnání s Kantem jest naivní a klasický. Má vůbec sloh, což se nemůže říci o většině filosofů, a někteří vůbec popírají, že vědy, jako mathematika, logika a j. ho vůbec míti mohou. Též úsudky Schopenhauerovy mají klasickou původnost: mnoho, co již jako dědictví národů úplně se opotřebovalo a přežilo, zrozuje se u něho s novým leskem. On pohozené již mince vyčistil a vrátil jim jejich zlatý lesk. Schopenhauer jest filosof vzkříšeného klassicismu, germánského hellenismu; jest filosof znovuzrozeného Německa, a proto stál vysoko nad svým časem, jenž teprv nyní se k němu přibližuje. Jest střízlivější než jeho doba, zároveň zdravější, krásnější, ideálnější, především však pravdivější. Jest nejpravdivější filosof, nejvíce ze všech filosofů ssál svými ústy z prsou pravdy. Schopenhauerovi jest filosofie nezkrotným pudem.« Schopenhauer zůstal navždy Nietzschovi vzorem filosofa.

Velice zalíbil se mu též Demokrit, hlavně pro svou methodu, onen Demokrit, o němž tak mnoho lhali staří a noví, a jehož spisy již »božský« Platon chtěl spáliti a pouze proto se zřekl toho úmyslu, že již jeho

idey byly příliš rozšířeny a tedy zničením několika exemplářů zlo by vyroceno nebylo. Později po dlouhé věky Demokrit zároveň s Epikurem pokládáni za nejhorší škůdce mravů; teprve nová doba svou přísnou kritikou ukázala nám je v novém světle. Nietzsche porovnává způsob dřívějšího zkoumání s nynějším: dříve platila autorita, zkoumatel nehledal důkazů, nýbrž svědků a hodně mnoho svědků svého tvrzení; nyní však »učiněn pokrok v literárním zkoumání tím, že se nespokojujeme jednou odpovědí, nýbrž tážeme se dále, že jsme se odhodlali žádné otázky sobě neponechati na srdci, že posléze jsme se odnaučili bezmezné úctě k starým svědectvím. Bylo ovšem cosi ethického v oné němé důvěře k úsudkům staré doby, ale byla to ženská ethika. V novém badání, které neklade si list před ústa, které strhlo věnec s hlavy Homerovy a rozmetalo ho do všech konců světa, které vynašlo smělý titul Aristoteles pseudepigraphus, ovívá nás vánkem smělé a neohrožené mravnosti mužské . . . Neustálými energickými otázkami podkopána naivní důvěra k starým dobám a jich výrokům. Mnohý zhynul bez kormidla v bouřných vlnách skepse, leckdos, aby neztratil pevné půdy, zachytil se plovoucích trosek a hleděl si namluviti, že našel pevnou půdu. Bez hranic, jako dříve byla důvěra, jest nyní nedůvěra, a mravným nyní se jeví pochybování, jako dříve mravnou byla víra.« O činnosti Demokritově soudí takto: »Rychle byl hotov se stavbou světa a ethiky: hlubší problemy zůstaly ho tajny. To jest, jeho vůle pohání jeho smysl pro badání; on chce honem býti hotov a dosíci posledního vědění. V to pak věří a to dodává mu jistoty, činící zadost jemu samému. Pohlížeje nazpět na dřívější soustavy, nespozoroval nekonečné množství různých stanovisk, nýbrž vybral si ze spisů nemnohých předchůdců stejnorodé, srozumitelné, prosté pravdy a zavrhl bezohledně veškero působení světa mythického. Takto jest věřícím rationalistou; věří v blahé působení své soustavy a mimo její meze vidí vše zlé a nedokonalé. Takto zároveň on prvý z Řeků stává se mužem vědy, on, jenž se snažil množství zjevů vysvětlovati jednotně; při tom ovšem v těžkých okamžicích byl mu nezbytně potřebný deus ex machina. Tento nový typ mocně působil na Řeky. Taková oddanost vědě, která měla v zápětí nepokojné toulání po světě, strasti plné a posléze chabé stáří, tvořila silnou protivu harmonického vzdělání a střednosti (aurea mediocritas). Demokrit sám pokládal takový stav za nový životní princip: vědecký názor cenil výše než perskou říši. Domníval se, že v životě vědeckém našel cíl všeho blaženství. S tohoto stanoviska zavrhoval život lidových mass a dřívějších filosofů. Strádání a hoře lidí vysvětloval jich nevědeckým životem, zvláště pak jejich strachem před bohy. Při tom ovšem musel vzpomínati svého velikého předchůdce Empedoklea a jeho pochmurné mythologie. Má nepodmíněnou víru, že ratio přesvědčuje; svět a lidé jsou před ním, jak si myslí, zbaveni svého tajemného hávu, a proto zavrhuje roušky a hranice, kterými jiní tuto ratio zahalují a obmezují. Vědecký život byl tehdy parodoxon, a proto Demokrit zjevil se jakožto blouznivý apoštol nového učení. Proto jeho líčení vyniká takovým básnickým vzletem, až se nám snadno může zdáti nápadným. Poesie leží ne v jeho tmavé soustavě, nýbrž v oné víře, kterou provází svoji soustavu. Podobným způsobem můžeme si vysvětliti nadšení Pythagorejců pro

jich číslo; na prvé počátky vědeckého znání patřili Řekové zpitým zrakem. Tedy v očích Demokritových jeho způsob zkoumání dostal ethickou hodnotu; on věřil v štěstí lidstva, staneli se jeho vědecká methoda životní potřebou. Při tom mimovolně vzpomínáme Augusta Comta. Tato víra učinila ho básníkem, třebas jeho učení v sobě chovalo tak málo básnických prvků. Svůj celý život věnoval snaze proniknouti svou methodou v předměty všemožného druhu. Také byl první, jenž soustavně zpracoval ***veškeru vědeckou látku.***«

Nechť nám čtenář odpustí tyto hojné citáty; jest jich však velmi třeba, bychom budoucímu Nietzschovi náležitě porozuměli. On kdesi praví, že člověk s 24 lety jest se svým světovým názorem hotov; jako Demokrit a též s týmž účelem chtěl zpracovati ohromný vědecký materiál, a že to myslil upřímně, o tom nepochybujeme; svědčí o tom již bohatý seznam knih, které chtěl v nejbližších letech studovati.

Ale vraťme se k jeho vnějším životním osudům. Zajímavo jest, že tyto své myšlenky, plány a články částečně psal, částečně dokončil v nemoci; víme, že jiní dva výteční filosofové němečtí Eugen Dühring a Eduard von Hartmann nejlepší své věci psali jsouce připoutáni k lůžku, a zvláště tragický jest osud optimisty Dühringa, jenž studoval a dával své práce psáti jakožto slepec. — V červnu r. 1868 byl Nietzsche operován; operace se zdařila, ač byla velmi nebezpečná (byly mu z prsou vyňaty zlomky roztříštěné kosti). Na ten čas byl ovšem uznán za neschopna k další službě vojenské, pročež v říjnu r. 1868 vrátil se do Lipska, ale již ne jako student, nýbrž jako soukromý učenec, který se chtěl habilitovati na některé universitě. Zdědil něco po své tetě, též po otci zbylo nějaké jmění, a proto mohl se toho odvážiti, ač dříve se hotovil k stavu učitelskému na střední škole. Že poměry rodiny byly spořádané, vysvítá z toho, že v Bonnu dostával od poručníka 40 tollarů měsíčně, což jest velmi slušná podpora i pro německého »burše«. Nyní za druhého svého pobytu v Lipsku se mladý učenec k veliké své radosti seznámil osobně s Richardem Wagnerem, jenž tam byl hostem u své sestry, paní Brockhausové. Mistr dověděv se, jakého nadaného ctitele má v Lipsku, sám si přál se s ním seznámiti. Později uvidíme, jak ohromný vliv měla hudba i osoba Wagnerova na osudy Nietzschovy. Z počátku se mu u Wagnera líbilo totéž co u Schopenhauera, totiž onen ethický nádech, jenž vane ve všech jeho dílech. Nietzsche dlouho s ním rozmlouval o Schopenhauerovi a byl nad míru potěšen, slyše, s jakou vřelostí mistr o něm mluví, jak netají toho, že za mnohé děkuje tomuto jedinému filosofu, jenž porozuměl podstatě hudby. Nietzsche miloval Schopenhauera jako svého duchovního otce; vůbec po smrti svého otce neustále toužil seznámiti se s člověkem, jenž by mu otce nahradil; tím vysvětluje se jeho velká přítulnost nejprve k třídnímu profesoru Buddensiegovi, později k Ritschlovi a posléze k Schopenhauerovi, kteréhož si představoval jako člověka venkoncem dokonalého. Jeho spisy, psané živým, přesvědčivým jazykem, alespoň poněkud mu nahrazovaly řeč člověka živého. Proto Nietzsche velmi horlil, když mu rozliční žáci a známí filosofovi zcela jinými barvami jej líčili. »Což mohou tyto tupé, zvodnatělé hlavy věděti o člověku

Schopenhauerovi!« říkával podrážděn. Nejvíce miloval tohoto filosofa pro jeho nepodmíněnou pravdivost, pokládaje lidi větším dílem za veskrze prolhané, což bylo hlavní příčinou toho, že se vzdaloval lidské společnosti. Nyní našel člověka, jenž chválil Schopenhauera a byl mu v lecčems podoben; proto přilnul k němu celým srdcem.

Wagner studoval též v Lipsku a právě nyní psal svůj životopis, z něhož některé kapitoly, týkající se studentského života, Nietzschovi četl.

Z hudebního nebe spadl Nietzsche do bludiště filologického; tak alespoň můžeme nazvati 25 ročníků Rýnského Musea, naplněného mořem učených drobnůstek a statí, k němuž na požádání Ritschlovo Nietzsche počal sestavovati ukazovatele. Taková práce byla mu ovšem málo příjemná a neosladila mu tento rok, aspoň ho vzpomíná v dopise ku příteli jako »roku, plného příjemných a nepříjemných dojmů, asketických a eudaimonických pocitů, roku, který počal v konírně, našel své pokračování na lůžku v těžké nemoci a dokončení v otrocké práci, v sestavování ukazovatele.« Vůbec filologie již Nietzsche omrzela; vzal z ní vše, co chtěl, to jest přísnou methodu čtení textů a zkoumání vědeckého, a nyní hodlal se s ní rozloučiti, aby se zároveň s přítelem Ervinem R. věnoval studiu chemie. S tímto přítelem se po celý rok umlouvali o cestě do Paříže, chtěli se jako filosofičtí flaneurové pohřížiti do půvabů tamějšího života. Ale všecky tyto plány vzaly rázem za své; příčinou toho bylo právě Rýnské Museum, které Nietzsche nyní tak velice nudilo. Slovutný Basilejský professor Vischer byl velice překvapen Nietzschovými články v Rýnském Museu, a poněvadž se právě uprázdnila stolice filologie na Basilejské universitě, dopsal Ritschlovi a ptal se na mladého učence. Ritschl ovšem co nejvřeleji svého chráněnce doporučil. Ale Nietzsche posud nebyl ani doktorem, žádné přísné zkoušky neodbyl aniž podal dissertaci. Opět pomohl Ritschl. Senát dlouho se nerozpakoval a vyhlásil Nietzschea bez zkoušky a dissertace za doktora filosofie »ob sciptorum ab eo editorum praestantiam.« Brzy potom byl ustanoven za mimořádného professora s platem 3000 franků. Radost jeho nebyla tak veliká, jak bychom si mohli mysliti; musel zanechati mnohých záměrův a dáti se přikovati k »řetězu povolání« a státi se »odborníkem« (Fachmensch) a filistrem. Píše o tom příteli velmi nevesele: »Státi se filistrem, ἄνθρωπος ἄμουσος, člověkem stáda — od toho mne ostříhej Bůh a všechny Musy! Též nevím, jak bych to narafičil státi se jím, když jím nejsem. Ocitl jsem se sice poněkud blíže k filisterství, k species ‚odborník', i jest úplně přirozeno, že každodenní břímě, neustále soustředěné myšlení na jisté obory a úlohy poněkud otupuje svobodnou vnímavost a v samém kořeně kazí filosofickou mysl, ale doufám, že mohu jíti vstříc tomuto nebezpečí s větším klidem a jistotou než většina filologů. Příliš hluboko jest ve mně zakořeněna filosofická vážnost, příliš zřejmy jsou mně skutečné a podstatné úlohy života a myšlení z toho, čemu mně naučil veliký mystagog Schopenhauer, tak že se nemusím obávati, že kdy hanebně zradím ‚ideu'. Prosytiti svou vědu touto novou, sděliti ono Schopenhauerovské vážné pojímání života, které trůní na čele tohoto vznešeného muže, svým posluchačům — to jest mé přání, má smělá naděje. Chtěl bych býti něčím více než

pěstitelem (Zuchtmeister) řádných filologů: pokolení učitelů doby nynější, péče o dorost, vše to mi tane na mysli. Musímeli již snášeti svůj život, zkusme užívati ho tak, by mu jiní žehnali za dobrodiní, když se ho sami šťastně zbavíme.« V dubnu r. 1868 přestěhoval se Nietzsche do Basileje.

(Pokračování.)

Kréta a Kréťané.

Od

Václava Doubka.

Ostrov v moři Středozemském, za středověku Kandií a nyní po křídovém útvaru svých skal opět Krétou zvaný, má rozlohu 8618 km², která se nevyrovnává ani ploše některých krajských obvodů Královéhradeckého a Jičínského. Žije na něm ke 300.000 lidí; spolehlivých čísel není, zejmena v příčině mohamedánského obyvatelstva. Roku 1879 bylo na ostrově napočítáno 37.840 moslimův a 3200 židů, tvoří tudíž mohamedáni nepatrný zlomek obyvatelstva, které z největšího dílu je pravoslavné. Pravoslavní Kréťané jsou napořád původu hellenského, mohamedáné dělí se však v Turky, v poturčené Řeky a v arabské osadníky v okolí města Kaney, které turecká vláda na ostrov přestěhovala, aby proti snahám řeckého obyvatelstva měla stálou, náboženským fanatismem ovládanou posádku a proti Evropě nový důvod pro legitimitu panství svého.

Jakkoli jest neveliká, mohla by Kréta uživiti dvojnásobný počet obyvatelstva, ježto má teplé a velmi zdravé podnebí, mnohem více pršek než pevnina království řeckého, půdu v rovinách a na nižších svazích velmi úrodnou a polohu ku plavbě a k obchodu příhodnou. Pobřeží jsou skalnatá, ale severní břeh rozčleňuje se mnohými zátokami a pohodlnými přístavy, čímž Kréta připoutána jest k nedalekému Řecku a k Evropě. Naproti tomu se jižnímu břehu nedostává přístavů. Vnitřkem ostrova, jako páteř od východu k západu se táhnoucí, postupuje hornatina ve čtyři skupiny rozdělená, jejíž jednotlivé vrcholky, jako Theodoro (2469 m.) a Psiloriti nebo Ida (2456 m.), dotýkají se již úrovně velehorské. Hory tyto složeny jsou namnoze z vápence, břidlicovými vrstvami promíseného, odkudž zvláštní jejich tvar srázných lysých turní mezi nepřístupnými údolími. Také jeskyně a pecery v hojném počtu se vyskytují. Slavná jest jeskyně Idajská, kterou za starověku za rodiště Diovo pokládali. Mezi severním pobřežím a horským úpatím šíří se nevelké sice, ale žírné, výborně zavlažované rovinky okolo měst Kaney, Kandie, Pediady a j., které za byzantských a benátských dob zásobovaly Evropu plodinami, nyní z amerických subtropických krajů dováženými, bavlnou, cukrem, rýží, ale i vínem vzácných druhů. Útvar ostrova přináší s sebou, že vodní tepny jsou nepatrné; namnoze jsou to horské ručeje, řítící se divokým proudem do roviny a po krátkém toku v moři končící; avšak pilní obyvatelé těží z nich

výborně za doby letní, rozvlažujíce stálou jejich vodu po plantážích svých, zvláště když ze suchopárných planin severoafrických vane horkodechý scirocco. V tu dobu, v červenci a srpnu, bývá na Krétě vedro v pravdě africké. Zima je tam mírná, mráz zjevem téměř neznámým, sníh padá toliko na horách, a v nižších polohách pouze hojnější déšť patří k zimnímu rázu. Proto Kréta přičítá se k nemnohým evropským krajinám, které se honosí stálou zelení, a libé podnebí za spořádané správy záhy by vzbudilo v Krétě nebezpečnou sokyni Ligurské i Jaderské rivieře, zvláště že Kréta jen zřídka bývá borou zasažena.

V starověku Kréťané byli slavní plavci a odvážní bojovníci, kteří rádi dávali se najímati do cizích služeb. Rozeklané, málo přístupné břehy a krasovitý ráz vnitrozemské hornatiny, poskytující přehojných skrýší a útulky, podporoval i rozvoj námořského loupežnictví, které nejhůře řádilo za doby občanských válek římských mezi Sullou a Mariovci. Ale Kréťané také pilně vzdělávali půdu a vyváželi hojnou měrou všeliké plodiny, zejmena olivový olej, víno a med. I obilí těžilo se nad potřebu. V středověku přinesena tam ze Syrie cukrová třtina a bavlník, jichž pěstění rozšířilo se tou měrou, že byla Kréta v této příčině za zásobárnu Evropy pokládána. Byla tehdy zemí kvetoucí blahobytem. Náš český poutník Oldřich Prefát z Vlkánova, inženýr vzdělaný a zkušený, jenž Krétu navštívil r. 1546, podává zajímavé zprávy o hmotných poměrech jejího obyvatelstva, jež sice bylo vyssáváno benátskými nobily, přece však žilo v blahobytu, poněvadž ostrovské plodiny docházely odbytu a jinak správa benátská byla spořádaná. To vše změnilo se za panství tureckého, které bylo zahájeno zabíráním nejlepších pozemků pro Turky a poturčence a ukládalo nelidské daně všemu křesťanskému obyvatelstvu. Ježto Porta po celé téměř XVII. a XVIII. století stále vedla války s křesťanskými mocnostmi, mnohé pak plodiny, zejmena třtinový cukr a bavlna, byly do západní Evropy přiváženy z kolonií zámořských, počal blahobyt Krétský rychle klesati. Zemědělství dříve kvetoucí vzalo velikou újmu, neboť pravdivý jest výrok, že islám, kdekoli zavládne, ničí život. Pěstování třtiny a bavlny zaniklo zúplna: přinesen sice z Ameriky tabák a nalezl na Krétě příhodnou půdu, ale těžba jeho nenahradila jiných ztrát. Dnes se na Krétě obilí nedostává i nutno je přiváželi z Egypta a Rumunska. Nejpřednější plodiny jsou oliva a víno, ale výtečnému vínu Krétskému nedostává se spořádaného hospodářství; není sklepův ani nádob, a tak víno buď recinované spotřebuje se v domácnosti nebo prodává se dosti levně francouzským podnikatelům, kteří z něho připravují koňak anebo jím šlechtí těžké druhy svých domácích vín. Také se na Krétě hojně daří len, sladké dřevo, svatojanský chléb, mandle a všeliké druhy jižního ovoce, ale celní politika evropských států není vývozu nijak příznivá. Veliké bohatství chovají v sobě mohutné lesy dubové i platanové, jichž cena stoupati bude s rychlým ubýváním zrostlých, vyspělých dubových kmenů v střední a jižní Evropě. Palmy vyskytují se sice na jižních svazích hojně, ale nenesou ovoce. Myrta po všem ostrově jest rozšířena. Rozsáhlé lučiny a hojné keře často kvetoucí podporují včelařství, které v hojnosti poskytuje medu i vosku: med Krétský závodí co do chuti s medem Hymettským v Attice. V hornatých končinách daří se chov

ovcí, zvláště v západních krajinách, Sfakioty obývaných. Tito řečtí horalé připravují z ovčího mléka výborný sýr, který jest jmín za pochoutku po vší Levantě.

Pravili jsme již, že řecký živel má na ostrově velikou převahu, ovšem toliko ethnicky, neboť značná část Řeků, poturčivši se, zřekla se jak víry otců tak i vší solidarity s křesťanskými krajany. Tito poturčenci, zvouce se begy jako poturčení Srbové v Bosně, přebývají hlavně v městech přístavních a v nejbližším okolí jejich. Ale islám nebyl s to, aby zapudil u nich všechny křesťanské zvyky. Řecký moslim na Krétě zachovává půst jako křesťan a ženy jejich vzývají Panagii, zvláště když se blíží těžký okamžik porodu. Jinak jsou proti křesťanským soukmenovcům velice tvrdi a stupňují svévolně trýzeň, kterou turecký způsob veřejné správy již sám sebou na poddané křesťanské obyvatelstvo uvaluje. Harémy své plní tito begové po výtce uloupenými Krétskými dívkami křesťanskými, kteréž, jakmile překročily práh domu svého únosce, nesmějí se k svým příbuzným již vrátiti. Za našich dnů i mezi Turky a poturčenci objevují se případy pokročilé západní vzdělanosti, o nichž světa znalý Löher některé příklady podal. Ale to jsou jen osamělé zjevy; obecný úsudek, opíraje se o skutečné poměry, zní o Turcích i poturčencích velmi nepříznivě. Ztráta uloupeného a vládou darovaného majetku následkem naprosté nečinnosti, nedostatek všeho duševního vzletu a spojená s ním otupělost, tělesná porušenost a neodvratné vymírání jsou údělem tohoto lidu.

Naproti tomu domácí živel hellenský v křesťanském obyvatelstvu uchoval svoji neztenčenou duševní i tělesnou svěžest. Chlubí se sice všichni Řekové naší doby, že v žilách jejich koluje jediné krev vrstevníků Themistokleových a Perikleových, ale mnohé důvody, historické, ethnické i jazykové, nasvědčují, že Peloponesan i ostrovan řecký hojně do sebe pojali příměsků slovanských, albánských, arabských, vlaských i tureckých. Kréťan činí výjimku; stále zachoval vědomí, že jest Rhomaeos, t. j. potomek příslušníků někdy byzantské říše, a okkupace arabská, benátská ani turecká nesetřely s něho znakův odedávna kmeni řeckému vlastních. Podnes honosí se Kréťan štíhlou, pružnou postavou, výrazným okem, orlím nosem a temným, měkkým vlasem, podnes by Kréťanka mohla býti modelem nejpřednějším výtvorům dláta Feidiova nebo Praxitelova. Avšak i specificky řecké zvyky uchovaly se mezi křesťanskými Kréťany nejryzeji. Všichni, kdož měli příležitost z blízka pozorovati rodinný život Kréťanův, obdivují se jeho bezúhonnosti a vroucímu citu příbuzenství. Pohostinství Kréťanův upomíná podnes na starořeckou proxenii, a morální úroveň tohoto po sedm set let cizím panstvím hněteného lidu jest tak povznesena, že krádež náleží posud k pojmům na ostrově téměř neznámým. Zvláště pak mile dojímá přičinlivost Kréťana, jenž jakkoli pracuje především pro tureckého pána, přece získává více, než potřebuje. Tím vysvětluje se úkaz již obecně pozorovaný, že majetek mohamedánský ustavičně přechází v ruce křesťanské. Ovšem známá řecká střídmost a skromnost v domácnosti nemálo k tomu přispívají.

Nejpřednějším representantem řecko-pravoslavného živlu na Krétě jsou hrdinní obyvatelé nepřístupných »bílých hor« v západní části ostrovské, řečení Sfakioté. V nich zračí se nejzřejměji původní Krétský

dorism, jenž neoblomně vzdoroval arabským vetřelcům, benátským nobilům i tureckým pašům. Benátčanům nepodařilo se nikdy podrobiti tento bodrý, statečný lid, věrně se přidržující jazyka, víry i zvyků zděděných. Neméně pernou práci měli se Sfakioty Turci, a přece od let dvacátých všechny snahy po osvobození ostrova vycházejí z »bílých hor,« z této Mainy a Zety Kréťanů. Nejvýmluvnějším svědectvím o významu Sfakiotů jest okolnost, že Turci přenesli správu ostrova z ústředně položené Kandie do západní Kaney; chtěliť býti v nejbližším sousedství nepoddajných horalů, které z Kaney bylo lze nejlépe pozorovati. Za velikého povstání v l. 1820—1827 konali Sfakioté pravé divy udatenství, porážejíce turecké zástupy, kdykoli se odvážily vyjíti z bran Kanejských. Ale Turci obdrželi pomoc z Egypta, jehož vládce Mehmed Ali lakotným již okem pohlížel po ladném ostrově, a proti mnohonásobné číselné převaze museli Sfakioté, zvyklí na zděděný způsob válečnický a v obklíčených svých horách hladem soužení, podlehnouti. Nesmírné byly rány, jež utrpěli. Většina mužů zahynula; rod, jenž před válkou skládal se z 62 dospělých, zbraně schopných mužů, representován byl r. 1827 dvěma muži. Thermopyly Sfakiotů, úzká, půldruhé hodiny dlouhá debře Samaria, vedoucí k vysoké planině Omalské, poslednímu to útočišti a národnímu shromáždišti Sfakiotů, byla pokryta mrtvolami, chaty spáleny, setba, vinice a olivové stromy zničeny, ale duch Sfakiotů nebyl přemožen. Na mohylách padlých otců matky odchovávaly své syny hrdinskými písněmi, které dýchaly smrtelnou nenávistí k Turkům.

Po sedm set let trvá tato poroba Kréťanův a přece nebyla s to, aby vyplenila jejich touhu po samostatnosti národní i náboženské. Když Benátčané a hladoví křižáci čtvrté výpravy roku 1204 dobyli Cařihradu a rozebrali mezi sebou zbytek Konstantinova dědictví, přiřčena Kréta Benátčanům, kteří držíce i Kytheru, ostrovy ionské a Evviu, stali se takto námořskou velmocí. Pokládajíce bohatou Krétu, kterou dle kandaka neboli někdejšího arabského tábora nazvali Kandií, za nejpřednější záštitu panství i svého levantského obchodu, nespokojili se Benátčané pouhou lehce nabytou svrchovaností, nýbrž počali soustavně ostrovu dodávati rázu vlaského. Záminkou byl odpor řeckého obyvatelstva, kteréž podporováno jsouc Janovany, chápalo se zbraně proti benátským proveditorům, a teprve r. 1214 bylo vnitrozemí pokořeno. Tehdy rozdělila signoria žírné nížiny Krétské mezi šlechtice benátské a katolické církevní ústavy; 132 větších a 508 menších lén zařízeno, hojní schudlí nobilové spěchali na statky snadno nabyté, zařizovali si letohrádky a žili pohodlně na účet domácího ochuzeného obyvatelstva. Také pravoslavná církev zbavena svých statků a kněžstvo její upadlo v naprostou chudobu. Přímořská města výborně opevněna a vloženy do nich dalmatské posádky pod správou benátských důstojníků. Za krátko měla Kréta vnější ráz vlaský a nové vlaské její jmeno v Evropě zobecnělo.

Avšak panství benátské nevniklo nikdy pořádně do Sfakiotských hor. Chráněni jsouce věkovitými hradbami hor a vedeni pravoslavnými kněžími i svými kmenovými pohlaváry, Sfakioté šťastně odráželi veškery pokusy benátských útočníků. Po sto let trval nerovný tento boj, až Benátčané, počínajíce poznávati, že násilím nedojdou cíle, dali se na cestu mírnou. Utiskujíce Kréťany v kraji, hleděli bující síly Sfakiotův

užiti k záměrům svým v jiných stranách; nepokoušeli se tedy již o porobu Sfakiotů, nýbrž nabídli jim služby ve vojště svém. Sfakioté přijali nabídnutí signorie a za krátko se vedle Dalmatinců a Albánců vyskytovali ve všech posádkách benátského Archipelagu. Po dvě století takto trval jalový mír, za něhož horalé požívali v nedostupných roklích »bílých hor« skutečné nezávislosti. Mezitím Sfakioté seznali střelnou zbraň a výhodnost její v boji horském a počali toužiti i po formální nezávislosti. Z počátku XVI. století tvořili již stát i dle jmena nezávislý, proti němuž Benátčané marně veškery síly napínali. Ani nejvybranější a nejhroznější úskok, jímž sláva republiky sv. Marka navždy poskvrněna, neuvedl Sfakiotů v novou porobu. Budiž krátce vzpomenuto hrozného onoho úskoku, dokazujícího, jak křesťané ani před očima hrozivé výbojnosti turecké nezanechávali vražedných bojů mezi sebou. Podnět k boji dala láska mladého Sfakioty k sličné dceři benátského nobila Molina, žijícího na letohrádku na úpatí hor, v rovině Kanejské. Otec zamilovaného Sfakioty, náčelník svobodných horalů Jiří Gadhanole, požádal Molina za ruku dceřinu pro svého syna, jemuž chtěl vedle statkův i hodnost svou ponechati. I byla vystrojena svatba s velikým přepychem a v domě Benátčana popíjeli vesele i nejpřednější Sfakioté s ženami a dcerami svými. Ale když po kvasu hledali odpočinku, přikvapilo potají vojsko z Kaney a spoutalo spící; kdo se pokusil o útěk, byl na místě sklán. K rozkazu proveditorovu byli Gadhanole, syn jeho a nejpřednější Sfakioté na stromích oběšeni, jiní na galeje odvlečeni, ostatní pak ve čtyři zástupy rozděleni, do předních osad ostrovských vedeni a před očima zděšeného lidu popravováni. Osada Krustogherako, odkud Gadhanole pocházel, srovnána se zemí. Všeobecné sklíčenosti chtěla signoria užiti ke konečnému podrobení horalů. Když proveditor zvěděl, že v osadě Fotigniaku sešli se potají starší Sfakiotův a ostrovanů k poradě, co činiti, obklíčil v noci osadu a všechny přítomné kázal zjímati. Nazejtří vybráno dvanáct nejváženějších mužův a čtvero jejich žen plod pod srdcem nosících, mužové byli před očima zajatých oběšeni, ženám plod z těla vyřezán — a pak oznámeno, že se tak bude díti každému, kdož by nebyl poslušen rozkazů signorie. Ostatní zjímaní buď v Kanee popraveni, buď posláni na galeje.

Pak ohlášeno nařízení, aby všichni Sfakioté v určitý den se svými rodinami přišli do Kaney a tam slíbili přísežně poslušenství republice. Horalé nedůvěřujíce, nedbali vyzvání i jsou prohlášeni za psance, majetku zbaveni a na jich hlavy cena ustanovena. Aby pak rodinné svazky na vždy byly rozpoutány, přislíbil proveditor milost oněm psancům, kteří do Kaney přinesou hlavu svého otce, bratra nebo bližšího příbuzného. Hlad v horách vzniklý přinutil skutečně některé, že vykonali krutý rozkaz; avšak vyskytly se i případy hrdinské obětavosti, kde neduživí nebo ranění prosili svých pokrevencův, aby jejich hlavami své životy zachránili. Vypravuje se případ, že přišel do Kaney starý, hladem zmořený kněz s dvěma syny a dvěma pobratimy, každý v rukou okrvavenou hlavu nesouce. Když byly hlavy soudci odevzdány, zalkal stařec a pravil, na hlavy ukazuje: »Toť můj syn, toť bratr, toť zeť a tito dva jsou moji sestřenci!«

Takovým spůsobem podařilo se Benátčanům Sfakii udolati. Ale z krve sfakiotských hrdinů vzrůstalo plémě za plemenem a vedlo se signorií téměř ustavičný boj, ovšem svým zděděným spůsobem. V zimě strádali hladem ve svých horách, z jara přepadali rozptýlené osady a dvory benátské, uchylovali se však ihned do horské tvrze, když proveditor sebral větší počet vojska. Zatím ztratili Benátčané Evvii i Kypros a toliko Kréta s ionskými ostrovy zůstávala v moci jejich. I snažili se, aby Krétu, tvořící základ námořské moci jejich, v držení svém uchovali, a proto stále zaváděli na ostrov osadníky cizí, na újmu domácího obyvatelstva a duchovenských ústavů jeho. Katolických biskupství, far a chrámů přibývalo, ale domácímu duchovenstvu pravoslavnému zbylý majetek odnímán a apostasie náboženská i národní štědře odměňována. Kandia, Kanea i Rethymno mocně opevněny, zvláště Kandia, která v očích tehdejší Evropy s Maltou závoditi se zdála.

Tu konečně překypěla krev řeckého obyvatelstva. Raději poddánu býti Turku než lakotnému, ukrutnému Benátčanu — toť bylo heslo, které z počátku XVII. století rozšířilo se po všem ostrově. Kréťané sami volali Turky na pomoc, a r. 1636 přistály na ostrově prvé zástupy osmanské. Křesťanské obyvatelstvo poddalo se svrchovanosti sultánově, Sfakioté ovšem toliko dle jmena, ve skutečnosti uchovávajíce si i nadále svou nezávislost. Toliko města na severním pobřeží činila odpor. Nejvytrvalejí Benátčané hájili Kandie, která po dvacet let (1649 až 1669) od Turkův obléhána. Praví se, že obrana Kandie stála 50.000 lidských životů. Vidouce konečně nemožnost dalšího odporu, benátští velitelé r. 1669 vydali město Turkům a vyhradili si čestný odchod na nedalekou Kytheru. Od té doby republika o znovunabytí Kréty se nepokoušela, jakkoli mír Karlovecký podával k tomu dobrou příležitost.

Příchodem Turků změnily se poměry ostrovské, ne však na prospěch Kréťanů. Italský živel ovšem brzy zmizel, ale státní pozemky a dvory benátských nobilů přisvojovali si Turci. Toliko některá část katolického církevního obročí ponechána církvi pravoslavné, která se jakž takž zorganisovala. Benátský a katolický majetek v přístavních městech zabrán Turky všechen, ano i pravoslavným Řekům v nich pobyt stěžován, aby snáze z pevných měst udržován byl ostrov v poslušenství. Řecký živel v nitrozemí kromě Sfakiotů stal se znenáhla rájou a z jeho řad unikali zámožnější a méně energičtí jednotlivci, poturčujíce se. Tak nabyla Kréta mohamedánského obyvatelstva, v nepatrné jen části tureckého, ale stejně pravoslavným nepřátelského. Diaspora mohamedánská vznikala i v ostrovském nitrozemí; toliko Sfakioté zůstávali věrni víře a zvykům svým.

Ochablost a mdloba rozhostila se v XVIII. století po všech krajích řeckých. Teprve když r. 1768 objevil se v tureckých vodách ruský admirál Orlov s velikým válečným loďstvem a když se rozletla zpráva o slavném dni u Česmy, kde Orlov zničil loďstvo turecké, oživli řečtí pravoslavní na Krétě nadějí v pomoc Ruska věrou spřáteleného. Již r. 1770 povstala Sfakia proti Turkům, ale tento prvý pokus neměl úspěchu. Turci využitkovali sporů, jichž muži Sfakiotští neuměli ani za nejkritičtějších chvil odložiti, uplatili některé pacholíky a od nich vedeni pronikli do bílých hor, poplenily osady a setbu, odvlekli ženy

i dítky do otroctví a způsobili v řadách překvapených Sfakiotů řež tak děsnou, že po třicet let zřejmy byly její následky, ba paměť její podnes z národních písní Krétských zaznívá. Nejhorším následkem tohoto nezdaru bylo, že valná část Řeků, zvláště v okolí měst, zoufajíc nad budoucností víry a národnosti své, přijala islám a posílila řady odpůrcův ostrovské nezávislosti.

Také Turci těžili hojně z vítězství svého. Všichni mohamedáné na ostrově sehnáni a zařazeni do čtyř nově zřízených janičarských pluků, jimž solidarita proti křesťanům stala se hlavní povinností. V městech přístavních obyvatelstvo řecké beztrestně týráno. V Kanee po mnohá léta nesměla mladá Řekyně, dívka ani žena, objeviti se na ulici, a žádný Řek nesměl koňmo do města vjeti. Jednou biskup vjel do brány, ale byl tureckými vojáky s koně stržen, a jenom nenadálé objevení pašovo ho zachránilo před upálením. Řekové z kraje, kteří za obchodem nebo úředním řízením do města přicházeli, museli z něho před západem slunce zase vyjíti. Ani domácnosti řecké nebyly bezpečny, a Turci buď násilně do domu dobře uzavřeného vniknuvše nebo vynutivše si hrozbami pozvání, začasté páchali na ženách a dcerách řeckých nejhorší zločiny. Někteří pašové pokoušeli se obmeziti násilnosti, ale marně; rozvzteklení janičárové neostýchali se stříleti pašovi do oken, a pokračovalli ve své snaze, dovedli mu v Cařihradě zjednati hedbávnou šňůru.

Až r. 1813 přišel na ostrov energický guvernér Hadži Osman paša, jenž spojil se s Řeky a řídě se proudem v seráji Cařihradském tehdy panujícím, vážné konal přípravy ke zlomení janičárské zpupnosti. Jednoho dne byli náčelníci janičárů po Krétě zjímáni, do Kaney sveženi a tam po dva měsíce popravováni. Obyvatelstvo si oddechlo, ale rázný paša neušel hedbávné šňůry.

Tu došla r. 1821 zpráva o událostech v Messenii a Patrech, jimiž vzbuzeno obecné povstání řecké. Mohutné hnutí a náboženské i národní nadšení zachvátilo záhy též křesťany Krétské, v jichž čele stálo dorůstající právě plémě Sfakiotů. Jakkoli čítali toliko 800 mužů nošení ručnice schopných, neváhali přece prohlásiti nezávislost ostrova. Turci odpověděli hromadným vražděním křesťanského obyvatelstva v městech, načež rozpoutal se boj neobyčejně náruživý a z obou stran do vyhubení vedený. Po sedm let trval tento boj, nepatrně z Řecka podporovaný, až skončil opětnou porážkou a velikou záhubou Sfakiotů. Není v rámci této zprávy místa, abychom vyličovali všechny podrobnosti jeho. Ale jednotlivé momenty vymykají se z úzkých mezí ostrovských událostí, podávajíce skvělý důkaz o obětavosti a hrdinnosti křestanského obyvatelstva. Dlouho bylo vítězství na vahách, Turkům valně nezpomáhala ani pomoc egyptská, avšak mezi Řeky nebylo svornosti. Sfakiotští bohatýři žádali si, aby všichni Řekové ostrovští podřídili se jejich velení, a když tito odporovali, Sfakiotský náčelník Russos vlastní rukou zabil vůdce Řeků rovinných, chrabrého Melindonia, posud v národních písních opěvaného.

A tak po šestiletém krutém boji Kréta znova porobena a hrozně zpustošena. Ale krev bohatýrů Krétských nebyla vycezena nadarmo. Egyptská správa, jíž nabyl od sultána Mehmed Ali, netrvala sice dlouho, ale za to vznikl na nedalekých pobřežích a ostrovích nový

národní řecký stát, kterýž i na Krétu pomýšlel. Přes ostře vyznačené politické hranice Kréťané udržovali spojení s rodáky svými v království, jedni obchod vedouce, druzí ve službách vojenských trvajíce, třetí na školách řeckých vzdělání hledajíce. Přes veškeré spousty povstáním způsobené řecký živel na ostrově počal se opět vzmáhati, tureckého však a mohamedánského povážlivě ubývalo. Pilný Řek narovnal hromadu kamení nad hrobem padlého v boji otce, bratra nebo syna, ale ihned opravil spálenou a obořenou chýši, vyčistil zaházenou studnu, vysázel znova posekané olivy a vinice. Za krátko těžil opět z rodné půdy a získal tolik, že mohl zakoupiti i zpustošený statek souseda mohamedána, jenž proniknut jsa tupým fatalismem nechával spoustu bez nápravy a s resignací odevzdával se do svého osudu. Povznesené národní vědomí Kréťanů přálo si spojení s královstvím řeckým, zvláště když se r. 1863 ionským ostrovům spojení toho dostalo. Za heslem tímto vzniklo nové povstání r. 1866, a vedeno opět s velikou obětavostí ze strany křesťanské a se vší zuřivostí ze strany mohamedánské, i zdálo se již, že hrdinský boj Kréťanů tentokrát bude korunován úspěchem. Mocnosti evropské se již obíraly myšlenkou odevzdati Krétu Řecku za nějakou náhradu, která by vyvážila výsostná práva sultánova; ale Porta přelstila Evropu, javši se s libovolně vybranými delegáty Krétskými vyjednávati o autonomii ostrova a o reformy v jeho správě. Mocnosti chopily se tohoto návrhu ochotně a nedopřály sluchu námitkám pravých náčelníků křesťanského lidu, když tito na nedostatečnost nabízených oprav a zvláště na úplný nedostatek záruk ze strany turecké poukazovali. Tytéž mocnosti, které v Smyrně nebo v Armenii nejpilněji střehly život každého tureckého loupežníka, neměly porozumění pro námitky Kréťanů. pokládaly je za svévolný odpor, jímž · prý se ohrožuje evropský mír, a lhostejně přihlížely, když krvelačný Omer paša houfně vraždil osamocené a opuštěné Kréťany. Po čtyřletém zápase zaniklo tudíž i toto povstání. Ale v bílých horách touha po svobodě neutuchla.

Porta byla spokojena, jen když události Krétské nehýbaly veřejným míněním evropským, avšak odhodlala se k některým formálným ústupkům, tak aby, kdy by opět Kréťané povstali, mohla ukázati na domnělou mírumilovnost svou. Do Kaney svoláno národní shromáždění Kréťanův, ale mohamedáné měli v něm většinu; přece však usneslo se na osmileté slevě daní, již velkovezír Ali paša přislíbil, osobně na Krétu zavítav. Když vznikla r. 1877 válka rusko-turecká a Kréťané znova si žádali připojení k Řecku, tu generální guvernér Muktar paša za intervence námořských mocností učinil s nimi úmluvu v Kanejské letní čtvrti Chaleppě a přislíbil ostrovu značnou míru svézákonnosti u věcech finančních a administrativních. Ale úmluva tato byla zdržána, dokud nebyl ujednán mír; později dařilo se jí rovněž jako všem slavným přípovědem, jež Turci v kritických okamžicích křesťanům učinili. Řecko vyhovujíc veřejnému mínění, Krétským komitétem v Athénách povzbuzovanému, nepřestávalo rovněž dbáti o připojení Kréty, a již r. 1886 schylovalo se k válce řecko-turecké. Tehdáž patero velmocí kromě Francie zastrašilo Řeky blokádou, ale spolu povzneslo vzdorovitou mysl Turků, kteří se jali na Krétě hospodařiti po starém způsobu. Marny byly prosby Kréťanův u velmocenských konsulů. Ti byli slepi k sveřepostem na

Kréťanech páchaných; jedině rakouský konsul v Kanee Pirner činil tureckým úřadům výtky a podával pravdivé zprávy Vídeňskému zahraničnému úřadu. Za to anglický konsul Billiotti byl ochotným nástrojem Turků.

Za takých okolností chopili se Kréťané r. 1895 opět zbraně. Mocnosti skrze své velvyslance v Cařihradě naléhaly na sultána; velkovezírové rychle se střídající ochotně přijímali kollektivné noty velmocí, pouze to a ono namítajíce, aby času nabyli. Zatím na Krétě vražda, pálení a plen provozovány beztrestně. Nemajíce záštity v zástupcích velmocenských, kteří až příliš velikou kladli váhu na výsostná práva sultánova, odhodlali se povstalci k nejkrajnějšímu boji. Starci, ženy a dítky jich hledali záchranu na půdě řecké, a tak Řecku finančně slabému připadla úloha po celý rok živiti 30.000 a více Krétských uprchlíků. To byla také jedna z hlavních příčin, že se král Jiří v únoru t. r. odhodlal na Krétě brannou mocí zakročiti. Jakým spůsobem se to stalo a jaké to mělo následky, bylo v těchto listech pověděno. [1])

Jiné tři palinodie

od

Jaroslava Vrchlického.

Nemesis.

Ty druhdy velká ve antické říze
a na kothurnu řeckých tragiků,
ty slední veto v dějin přísné knize,
ve změti hadů děsnou odliku
Medusy v tváři! Podivně a cize
tvé jmeno zní dnes v davů povyku.
Čas zmalicherněl. Vše jest podlost, lež,
ký věru div, žes změnila se též.

Dřív bohyně — dnes pouze služka soudu,
jež pouty chřestíš, hrozíš šibenicí,
kdes hlásila se dříve v dějin proudu
buď hladem, morem nebo vlasaticí,
dnes jiskry z vyhaslého křesáš troudu,
ač zločin týž se tyčí s šklebnou licí,
víc nezaznívá̌š v Zeva hromném slovu
jen stajena v píšťalku strážníkovu.

Dnes pouštíš velké a jen chytáš malé,
jak sama bys dnes rovněž malou byla!

[1]) Viz Rozhledy v dějinách současných v 3. a 4. čísle letošní Osvěty.

Co lidstvo, Prometheus spoután k skále,
z ran krvácí, zkad vytéká mu síla,
jen v drobném trestu jen a v drobném žale,
jak malá lidí moderních jsou díla,
se jevíš malá, jehlou místo kyje
dnes vládneš, fraškou tvá kdys tragedie.

Dnes nanejvýš se ozveš v časopise,
kde malicherně sok potírá soka,
dnes v drobného se hmyzu válíš hnise
a Danta ohněm trestající sloka
se stají v karikatur směšném ryse,
jsi moudrá dnes, a svět je bahna stoka,
tvůj dunivý krok hádětem jen sykne,
komárem bzučí — tomu se již zvykne.

Ó vrať se v plné trestající síle,
kde pokoutně jen hlodáš v lidské hrudi!
Vstaň jako anděl soudu na mohyle,
ať břeskný pozoun tvůj vše chabé vzbudí!
Smeť vichrem vše, co malátné a shnilé,
co svírá nás a hlodá, rve a nudí,
v to bahno ospalé a v tupý klid
spusť hadochvějné kštice Eumenid!

Na Orestově oltáři zda navždy
jsi usnula, tvé otupěly spáry?
Zda sevšedněl ti pohled lži a vraždy,
pych tyranův a otroků všech cáry?
Kluk do tebe dnes klidně kopne každý
a mrkvičku ti strouhá, pravdě máry
dnes každý Kleon chvastající chystá —
Ó šlehy Archilocha! Důtky Krista!

V těch, z chrámu když vyháněl prodavače,
tys promluvila vítězící k světu.
Dnes dobrý zoufá, spravedlivý pláče
v sta škorpionů malicherném hnětu.
Jež's Voltairovým smíchem třeskla v spáče
a revoluce fantom na odvetu
jsi vylákala z Endorské jak skrýše:
vstaň! Čekáme tě! Jitra van již dýše!

Já, který válkám klnu z celé duše,
tu poslední všech přece přál bych tobě,
v té naději, v té doufajících tuše,
že Zora vstane na pobitých hrobě.

Svět krví očistit lze pouze, svory skruše
by volný člověk zved své ruce obě
zas k nebi čisté, střesa hmyz všech údů
zajásal tebou: Teprv člověk budu!

Démos.

Je slepý bůh a hrubých tvarů
jak s duší pravdu tušící,
jej přitesal či v ohně žáru
si ulil člověk věřící,
je síla, jež se valí věky,
jest jako rozvodněné řeky
na brány věčna bušící.

Hne nohou z žuly a vše mlátí,
vše drtí, kácí napořád,
co velcí jsou mu, věštci, svatí?
On svrchovaný soudce, kat,
jak Moloch sedí na svém trůnu,
na žezlo šilhá, na korunu
a oboje by zhltil rád.

Svou drsnou nastavuje ruku
a drze v tvář se šklebí všem,
zří lhostejně v svých dětí muku
jsa k věštbám proroků všech něm.
Kost hodíte mu dneska s výše,
ji ohlodá, zpět vrhne v pýše
tím nespokojen bakšišem.

Však sílu má a ta jej nese,
tou vítěz dlouhých bez řečí.
Ač nedohledný k hvězdám pne se,
svých vlastních padne do léčí.
Duch aristokrat nad ním vstane,
pak teprv jemu život vzplane,
jenž jej i lidstvo vyléčí.

Maličcí.

Dnes pod jednu vše klesá úroveň
a kolečkem je pouze každý v stroji,
všech snah a skutků skrovnička jest žeň,
dnes každý sprostý voják v šiku stojí,

kde stačí sloupek, nač tam pochodeň?
Vždyť podivně se každý světla bojí,
táž svíčka Bohu se i ďáblu pálí:
tak v malém světě dnes je každý malý.

Kdys nestačily Kapitólu fresky
vše pojmout, čím se chvěla lidská hruď,
dnes na vignety jen i arabesky
se scvrká vše díc: »Hezky skromný buď!«
v plakáty geniů se skryly blesky,
myšlenky zlato těkavá je rtuť,
hrát na titana — vkus je zastaralý,
jen z blízka posviť naň — je každý malý!

Dnes v posměchu se všední bláto deptá,
co nad prostřednost křídlem vzlétá výš,
již bouří zdá se, co jen vánkem šeptá,
a velká hora malou rodí myš;
mláď ignoruje vše, neb soudíc reptá,
ke kritice než v čin hotova spíš;
jak rakety jsou ideje, jež vzplály,
a jejich vzlet i pád jest stejně malý.

Ó století, jež prvním ve úsvitu
jsi zašlo Zory břesknou fanfarou,
dnes reky schromlé neseš na svém štítu,
tlum starců jen za mládež bujarou,
dav mělkých sketů, lačných parasitů
v rej tančících jen módy fujarou,
již mní, že fráse z lepenky jsou skály,
kterými spjatý jejich svět je malý.

Chtí dobýt světa, imponovat světu
jen kolportáže rykem titěrným,
když pilně zapíší si na manšetu,
co druhu druh řek slovem důvěrným,
jak nosy z vosku zkroutí každou větu,
a žurnál pranýřem dnes příšerným,
co v dopise brk zradil málo dbalý,
tam vbito svědčí, jak jich obzor malý.

O písmenu se hádají a slovo,
co boží duch se vznesl nad vody,
zří podešvů jen vlastních na olovo,
vše vykličkují hříčkou náhody.
Ó písni, sirotku, ó kráso, vdovo,
tvář vaše svůdná, plna lahody
se v závoj smutku resignace halí,
dnes ráje vyhnanci jste v ten svět malý!

Sta máte jmen, sta kapliček a chrámků
si pro vás každý stranou staví zvlášť,
na srdce tisíc, na ústa sto zámků,
a ve všem podezření, lest a zášť,
jen modernosti když vše nese známku
a podle větru hbitě točí plášť
a síla, velkost? — Jaké ideály!
čím větší zisk, tím šťastnější svět malý.

Sta hesel, šiboletů, škol a půtek,
sta model kolem a přec žádný bůh,
a frásí tisíce a žádný skutek,
jen hmyzu hemžení, ne zdravý ruch,
sta osnov, plánů, kterým činu útek
v začátcích zhacen, samý slib a dluh,
a bělmo předsudků všech oči kalí,
jež před sebe jen zří a v svět svůj malý.

Tak prostřednost jen »Evoe!« své vřeští
kol pobořených pravdy oltářů,
cíl velký hasne v drobném mlhy dešti,
ne v rukách mecénů — leč kramářů
se svíjí píseň, která Zoru věští,
i dílo malířů a sochařů,
a nad vším smích se vznáší neskonalý:
Ó jak jste malí, nekonečně malí!

Samota.

Kus vlastního denníku.

Podává

Václav Vlček.

(Pokračování.)

X.

akové vzpomínky táhly mi hlavou od toho okamžiku, co mi Pavla a její průvodkyně na lesní cestě s očí zmizely. Smrtí Semínovou se vzpomínky ocitovaly u konce; tehdy jsme si ještě dopsali; pak nastala přestávka, zaviněná neblahým obratem v osudu Pavlině, jehož arci ani my jsme se v listech dotýkati nechtěli, — a přestávka mimoděk vždy více prodlužována. Také dr. Rosa, od něhož jsem se dovídal podrobnosti z Pavlina příběhu, nadobro umlknul.

Místo na Temechově, jak jsme byli ondy v Praze umlouvali, spatřil jsem Pavlu teprv zas až tady. Čím neočekávanější bylo toto nové setkání, tím více jsem se mu těšil.

Bral jsem se za děvčaty, ale ne po široké cestě, nýbrž lesem podle ní, abych nikým nepozorován rychleji mohl jíti. Přes tu chvíli jsem je skrze stromy před sebou viděl, jako trojici makových květů rozličné barvy. Hana v růžových šatech, s rudým slunečníkem, byla nejpohyblivější; obracela se brzy k Pavle, brzy k Tekle, poskočila tu stranou, tu v před, chvilku kráčela pozpátku hlasitě se smějíc, pak zase prozpěvujíc několikrát se otočila jako v tanci.

Když jsem jich už doháněl a na cestu vystoupiti chtěl, najednou se zastavily. Tekla držíc nyní jakousi knihu patrně dala podnět k tiché poradě. Za řeči se ohlížely kolem.

»Je to zřejmé jako na dlani!« zvolala potom Hana. »Touto cestou od zámku přijížděli pruští důstojníci — z opačné strany přicházeli polesný s Rusem — tu někde za hustým křovím byli ukryti Čacký s Albínou a paní Potockou.«

Sehnuvši se k pokraji cesty utrhla hrst drobných květů.

»A zde,« ukazovala je, »zde máte zrovna tu mateřídoušku, jejíž vůni Čacký dýchal, když tudy prvně šel a když si pravil: ‚Zde je to roztomilé, sem budu často chodit.‘ Přesvědčte se,« dokládala dávajíc druhým přivoněti, »že to není žádná jiná.«

»Po třiceti letech!« prohodila Pavla.

Užil jsem té chvilky a pokročil jsem ku předu, schválně šustě křovím. Děvčata se rázem obrátila v tu stranu — a již jsme si hleděli tváří v tvář.

»Jaké překvapení!« volal jsem kráčeje k Pavle. »Jakým divem vás tu shledávám, slečno?«

Mé nenadálé objevení působilo na všecky tři dosti silným účinkem — i Pavla potřebovala několik okamžikův, aby se z něho vzpamatovala.

»Mámli říci pouhou pravdu,« odpověděla potom, »hledáme vás a slečnu Lidmilu. — To je moje sestřenice Hana Chlumová z Prahy, to moje přítelkyně slečna Franková,« představovala nás navzájem.

Hana upírajíc na mne s netajenou zvědavostí své tmavohnědé oči upřímně mi stiskla ruku, slečna Franková jen lehce se jí dotkla — zdálo se mi, že se mne zrovna bojí.

»Řekli mi,« zaváděl jsem hovor, »že jsou zde v lázních dámy na letním bytě —«

»Bydlíme tam,« řekla Pavla. »V poledne nám hostinský pověděl, že jste přijeli a ráno už byli u zámku — proto jsme odpoledne spěchaly sem —«

»Jak jste hodné!«

»Málem bychom se už byly pustily do Meziluží,« zdrženlivě, skoro ostýchavě podotkla Hana.

»Velice, velice mě to těší. A jaká šťastná náhoda přivedla vás z N** do tohoto kraje?« ptal jsem se Pavly.

»Poslední dobou žila jsem ve Vídni,« odpovídala. »Hana a teta mi psaly, že letos budou zde, vybízely mě, abych tu pobyla s nimi,

a lákaly mě zejmena též tím, že i vy se slečnou sem nepochybně přijedete, jako mnohá jiná léta.«

»Vám a paní matce,« obrátil jsem se k Haně, »bylo to místo již dříve povědomo?«

»Ne,« odtušila ona, zase již oživujíc, »jsme tu poprvé. Máme přátele v Německém Brodě, býváme tam návštěvou a známe se s paní komisarovou Dvorskou. Ta mě tam viděla čísti Zlato v ohni. ‚Víte,‘ pravila, ‚kde tento román hraje? V mém domově.‘ Všecku mě tím poplašila. A když nám krajinu chválila a na srdce nám kladla, bychom jednou také tam letní prázdniny strávily, bylo naše rozhodnutí brzy hotovo.«

»Vlastním a pravým původem toho, že jsme tady,« pravila Pavla, »je tedy autor Zlata v ohni.«

»Budu se pýřit, jak mi lichotíte!«

»S milým Zlatem,« dí Hana ukazujíc na knihu v rukou Tekliných, »chodíme tu po všech místech a shledáváme jeviště rozličných událostí. Slečna Tekla je tu teprv tři dni, ale už čte také poslední svazek.«

»Pan otec,« tázal jsem se Tekly, abych řeč obrátil jinam »hospodaří, tuším, na jednom z Temechovských dvorů?«

»Tam je nyní můj bratr,« odvětila lehce se zardívajíc. »My jsme se přestěhovali do Rozběl —«

»Do Rozběl? To není daleko odsud?«

»Dobrá míle, snad i více. Pan Pažout a paní Plichtová koupily Rozbělský velkostatek a dali otci dvůr do nájmu.«

Teklin hlas rychle nabyl své přirozené lahody a jistoty.

»Slečna Pavla,« pokračovala ne bez malé výčitky, »měla by vlastně být u nás; často jsme jí prosili, aby nás navštívila — ale nadarmo.«

»Vždyť já přece jednou přijdu,« usmála se Pavla.

Rozuměl jsem, co je hlavní překážkou: nebylo jí možno jíti do místa, kde by se byla musela setkávati s matkou a s dědem Karla Plichty.

»Jsem povděčna každému,« dokládala Tekla, »kdo má o to zásluhu, že slečna zavítala aspoň sem. Hnedle jsem tu byla také.«

»Ale pouze na tři dni,« žalovala nyní zase Pavla.

»Však jí nepustíme,« tvrdila Hana rozhodně.

Pavla se ptala po Lidmile. Když jsem řekl, že je v Dubensku a že se máme sejíti v lázních, prohlásily slečny, že se tam také vrátí. Nabídl jsem se, že je povedu lesními cestami, na které asi posavad nepřišly; ale zvěděl jsem, že se musejí vraceti kolem zámku, kde zůstaly maminky. Pustili jsme se tedy zpátky po »zalíbené.«

Za hovoru bedlivě jsem si všímal Pavly. Nepozoroval jsem, že by se v obličeji a celém zevnějšku jejím byla za poslední léta stala patrná změna. Krása její dojista nevzala nijaké ujmy; spíše se mi zdálo, že se v povaze její zřejmě vyvinula pevnost, samostatnost a odhodlanost. Tehdy, když hleděla vstříc přešťastné budoucnosti, myslil jsem, že vidím celou křišťálově čistou, líbeznou duši její; když jsem se nyní snažil v oku jejím čísti, patřila na mne sice zas klidně a jasně, ale hlouběji nemohl jsem proniknouti, nemohl jsem uhodnouti, co se asi v nitru jejím

od té doby událo, — jen to jsem pokládal za jisto, že je to přece jen už jiná Pavla . . .

Sešli jsme k zámku. Mezi doubravou a zahradníkovou štěpnicí bylo roztomilé místečko, po větší část dne zastíněné korunami kaštanů a lip, a tam si na drnovém sedátku hověly matky Hanina a Teklina. Paní Chlumová, choť bankovního pokladníka, mladší sestra paní Semínové, nebyla právě postavy slabé, ale že líce její, vždy ještě pěkné, vynikalo běloučkou pletí, zdála se býti útlého zdraví; oko však měla velmi živé a bystré. Paní Franková byla silného těla a tváře se jí i v chládku horkem červenaly. Jedna držela háčkování, druhá pletení; bavily se zároveň hovorem a prací, které teprv při našem příchodu nechaly.

»Vaše horlivá čtenářka a dávná ctitelka,« ujišťovala mě paní Chlumová, když jsme si podávali ruce.

Ale vážná obřadnost trvala jen kratičkou chvilku. Dámy poznaly, jak nelíčené jest mé potěšení, že zde budeme bývati pohromadě, a v rozmluvě naší zavládl tón důvěrný.

Ptal jsem se, jak jsou zde spokojeny.

»Vystřídaly jsme už hezký počet letních bytů,« odpovídala paní Chlumová, »každý měl leccos příjemného, ale málokterým jsme byly hned na počátku tak nadšeny jako zdejším.«

»Žádným, maminko,« poznamenala se vší určitostí Hana.

»Z pokoje svého hledíme jen do svěží zeleně, na louku a na stromoví; jak vykročíme z domovních dveří, je tu park, pažit, nádherná alej, rozkošný les.«

»A to množství krásných lip!« pravila Pavla.

»Pravda,« svědčila paní Chlumová, »a co jsme se přistěhovaly, jsou v plném květu; den za dnem do nich svítí slunko, a tak se libou vůní zrovna opájíme. Kdy bychom se držely jen v nejbližším okolí lázní, už bychom si musely nanejvýš libovati, že nám letos štěstí přálo.«

»Ale tady je nějaký rozběh!« ozvala se zase Hana. »My jsme ještě daleko nepřišly, ale kam jsme se posud dostaly, všude jedna skvostnější partie než druhá.«

»Člověk je tu hned v útulném zákoutí,« promluvila Pavla, »hned chodí tajemnými cestami jako v nějaké báječné říši, v očarované zahradě pohádkové, a hned otevře se před ním zase skutečný svět, třeba hned daleký, nepřehledný kraj.«

»A při tom je zde všude tak přívětivo,« ujala se znova slova paní Chlumová, »tak vzdušno a volno, všecko jen září a zrovna se směje —«

»Tuze hezky je tu, tuze příjemně,« souhlasila také paní Franková.

»Čarokrásně!« řekla její dcera.

»Jako v ráji!« blouznila Hana.

»A co je věc opravdu neocenitelná, že toho s takovým pohodlím, v takovém klidu a svatém pokoji můžeme užívati,« pokračovala paní Chlumová. »V lázních bydlí nás půl tuctu, dále od nich za půldne sotva koho zočíme. Vrchnost tu není, máme tu plnou vůli, jako by všecko jen pro nás bylo uchystáno. Co to stálo práce, nákladu a času,

a my tu zrovna smíme býti jako ve svém. Ano, kdy by to na krásně bylo naše, nechodily bychom tu tak beze všech starostí jako nyní.«

»Škoda zámku, že tu pořád stojí tak na prázdno,« mínila paní Franková. »Vrchnost sem po všechen čas nepřijde — kdy by ho aspoň pronajímala. Tolik pokojů, a zůstávají v nich jen mouchy a myši! Bohatí lidé by se našli — z Hory, z Kolína, z Prahy, z Vídně — kteří by baronovi rádi pěkný nájem platili. — Teklo, přines sklenici vody!«

Několik kroků odsud byla zahradníkova studně; na obrubni stál okov, a k tomu nyní před Teklou kvapila Hana.

»Ty tam raději nechoď!« volala matka. »Sice něco vyvedeš!«

»Mám ukrutnou žízeň, maminko!« odpovídala dcera již od studně.

Paní šla za ní.

»Nesahej na okov, ať ho nesvrhneš, divoká!« starostlivě mluvila cestou. »Jdi od kliky — kdy by okov sletěl, klika tě zabije!«

Odebral jsem se tam také.

»Navážím čerstvé,« řekl jsem.

»Bože uchovej!« bránila paní Chlumová. »Není dokonce potřebí — před malou chvílí nám ji zahradník vážil. — Co se tam tak nahýbáš, nerozumná osobo!« plísnila dceru, odtahujíc ji od studně.

»Neboj se tolik, maminko,« chlácholila ji ona. »Prve jsme se slečnou Teklou seděly pěkně na obrubni — takhle — —«

»Hano!« vzkřikla paní polo hněvivě, polo úzkostlivě.

»— a nestalo se docela nic,« končila sličná pokušitelka, se smíchem odskakujíc před matkou od obrubně.

Paní jí pohledem ukázala na mne, a to u ní způsobilo náhlou změnu: chytila se za ústa, sklopila oči, stála okamžik bez hnutí, pak se zpod obočí stydlivě na mne podívala.

»Jejej —« zašeptla, »já zapomněla — —«

Potom poskočivši zmocnila se úhledné, hladce broušené sklenice, nabrala z okovu čerstvé vody a spůsobně mi ji podávala: »Tácku zde nemáme. Smím prosit?«

Zavrtěl jsem hlavou.

»Dostanu košem?!« protáhla lítostně.

»Kdy byste stála na divadle, dostala byste toto —« zatleskal jsem do dlaně.

»Applaus?« zvolala radostně.

»Tak pěkně jste to provedla.«

»Opravdu? Ach, jak jsem šťastna! Maminko, slyšíš? — Ó, kdy bych si mohla vaše slovo nějak uschovat na věčnou památku! Co mám radostí hned udělat?«

»Napijte se.«

Sklenice šla kolem, na konec jsem ji uchopil sám.

»Komu náleží?« ptal jsem se.

»Zahradníkovi,« zněla odpověď z několika úst.

»Chtěl bych ji převesti do svého majetku — a chtěl bych — také na věčnou paměť — fotografie osob, které tu právě z ní pily, míti do kola na jejích bocích —«

»Výborně!« tleskala nyní Hana.

»Nás starých také?« ptala se její matka.

»To by byla pro nás příliš veliká čest,« pravila paní Franková.

»Ne, to je znamenité!« volala Hana. »To bychom měli provest!«

»Ale račte si přece také zavdat sám,« ozvala se Pavla, »vy byste nesměl scházet — a slečna Lidmila musela by také při tom být. Sejdeme se s ní v lázních,« oznamovala paním.

Poslední slova její zavdala k tomu podnět, že jsme za několik minut po zeleném, jasně osvětleném svahu všichni sestupovali k lázním.

Paní Franková si brzy počala utírati pot s obličeje.

»Milá Teklo,« pravila, »my se už musíme po kraji rozhlížet na rozloučenou.«

»Máti, ne —« odtušila dcera hlasem, v kterém se jevila jak prosba tak i důvěra a naděje.

»Co myslíš?« řečnila paní. »K večeru se bude otec vracet z Hory o sedmé tu má být, aby nás odvezl —«

»Však on bez vás také trefí domů,« podotkla paní Chlumová.

»Ale jak tam má bez nás být?«

»Asi jako náš otec bez nás.«

»Ouvej! Rozběly nejsou Praha! Kolik dní už je dům bez hospodyně — kdo ví, jak to tam motali!«

»Musíteli vy nás nevyhnutelně opustit,« pravila Pavla, »slečnu si tu ještě podržíme.«

»Já,« dí paní Chlumová, »zatím u ní zastanu vaše místo — přijmeli mě.«

Tekla na ni vděčně upřela své veliké, bohatými brvami vroubené oko, nad nímž se na bělostném čele zvláště sličným obloukem klenulo silné obočí. Potom se obrátila k matce.

»Až já budu doma,« slibovala jí, »můžeš zase ty jet do Prahy, do Vídně nebo jinam, třeba na několik neděl — všecko obstarám.«

»Mě ty snadno ohneš, ale otec je pevnější — nevím, povolíli.«

»Povolí,« řekla paní Chlumová, »když se přimluví matinka.«

»A nepovolíli,« prohlásila Hana, »prchnu já se slečnou Teklou na noc do lesů — ať si nás tam hledá!«

»Jen si nezapomeňte vzít paraple,« poznamenala paní Franková, »kdy by na vás v lese přišel déšť.«

»A Sadilovi,« dokládala paní Chlumová, »nezapomeňte povědět, kam za vámi má poslat večeři, abyste v noci hladem neplakaly.«

Hostinský Sadil, muž ještě ne starý, kulaté tváře a hladkých spůsobů, přišel nám od sídla svého hezký kousek v ústrety, aby nás uvítal; poklony jeho byly bezvadné, úsměv jako med, slova jako hedbáví.

Hostinec sám presentoval se mnohem prostěji, sousedštěji, starodávněji. Byla to dlouhá, ale nízká a jednoduchá budova, půvabná leda svým okolím. Na zámecké straně prostírala se před ní louka, na opačné straně, rovněž po celé délce, táhl se sad bujných lip, asi půl sta let starých; pod nimi rozstaveny byly hostinské stoly, u kterých v tak libém chládku a v tak vonném vzduchu bylo nad míru příjemno poseděti, ačkoliv byly — zrovna jako lavice u nich — výrobkem uměleckého průmyslu jen slabě ještě vyvinutého.

K lipovému sadu se tam, kudy jsme přicházeli, připojoval kuželník: podle něho a podle sadu tekl malý potok, a za ním, jen nějaké

sto krokův od hostince, na malém vršíku stál uprostřed košatých stromů drobný poutnický kostelíček.

»Na kuželníku si denně hodíme,« oznamovala mi po straně Hana, »ale marně jsme posud čekaly, že se mezi nás přimíchá nějaký páter Čacký. I do kaple často zaběhneme — je tam největší chládek —«

»Slečna Tekla také?«

»Také, a ráda,« šeptala šibalsky Hana, »i svěcenou vodou se kropí —«

»Ovšem, aby maminka nevěděla?«

»A ještě spíše tatínek!«

V hostinské zahradě bylo téměř prázdno — tam na dolejším konci (u samého sklepa, odkud nosili pivo) seděli dva, tři hosté; jiného, v obleku cyklistickém, spozoroval jsem u domu, an cosi řídil na svém kole, ale honem toho nechal, přistoupil k nám, klaněl se dámám, pozdravoval i mne.

»Mám čest představiti se —«

»Pan Plichta mladší!« vpadl jsem mu do řeči. »Přijel jste až z Rozběl?«

»Udělal jsem si malý výlet do Kolína a do Poděbrad, zpátky přes Horu —«

»V tom vedru — takovou cestu?«

»To je jako nic,« usmál se.

»Ouvej — jako nic!« podotkla paní Franková. »A obličej má jako žhavé pláty. Ne abyste pil teď studené pivo! A musíte si tu řádně odpočinout.«

»Už jinam nepojedu, než rovně domů.«

»A nejlépe když s námi dočkáte mého muže a svezete se domů po kočáře.«

Stáňa patrně zmužněl; přicházel do podoby bratra Karla, ale živosti mu neubylo. Ptal jsem se ho na matku, děda i bratra, on mne zase na Lidmilu.

»Zde přijíždí,« mohl jsem mu právě odpověděti.

Přistoupil jsem ke kočáru, jenž se blíže kuželníku zastavil.

»Na pět minut musíte přece vystoupit,« pravil jsem přátelům.

»K vůli těm krásným dámám?« ptal se Jeník.

»Ba právě.«

První slézala Lidmila; jak skočila se stupátka, spatřila před sebou Pavlu.

»Jeli možná?« zvolala. »Slečna Semínová!«

»Nezapomněla jste na mne docela?« promluvila tiše Pavla.

A již se objímaly.

»Vy se tedy už znáte?« ptal se mne přitlumeným hlasem Jeník.

»I Márinka je musí poznati,« odtušil jsem podobným spůsobem, »aby se přesvědčila, jak nebezpečno je nyní mladým správcům choditi do lázní — třeba jen na pivo nebo na kuželky.«

Nastalo vzájemné seznamování a sbližování. Potom jsme se přece museli všichni na chvíli usaditi.

»Již k vůli hostinskému,« odůvodnil to Jeník, »abychom mu neodnesli spaní.«

Okolo stolu bylo hlučno; mluvili jsme hned s vedlejšími, hned s protějšími, hned se vzdálenějšími. Uběhla čtvrthodinka, uběhla druhá. Márinka počala se ohlížeti po kočím, který kdo ví kolikrát již po cestě sem tam přejel. Byl čas vydati se do Meziluží.

Jak jsme povstali, zdvihla se celá společnost.

»Smíme doufati,« přitočil se ke mně Stáňa, »že se odsud podíváte i k nám do Rozběl?«

»Na každý způsob bychom rádi pozdravili paní matku i pana děda. Vyřiďte jim naše poručení.«

»Uvidíme se zejtra?« ptala se Pavla Lidmily.

»Zajisté. Ale kde si dáme dostaveníčko?«

»Nejdéle o desáté,« stanovil jsem, »budeme u zámku.«

»A zůstaneme tady celý den,« rozhodla Lidmila, »u tohoto samého stolu se v poledne spojenými silami pustíme do oběda.«

»Slečna Tekla,« dokládal jsem k dámám Frankovým, »nesmí tu scházet.«

»Už vidím,« pravila máti, »že jí odsud nedostanu ani já, ani otec, ani děd, ani bába.«

»Teď tu bude teprve blažený život!« radovala se Hana. »S chutí bych si zavýskla!«

A objavši Teklu okolo pasu zatočila se s ní do kolečka.

Když jsme se alejí starých lip od lázní rozjeli ku Proseči, ptal se Jeník: »Nu, Márinko, lhal jsem? Nejsou ty slečny krásné?«

»Jsou jako tři Gracie,« svědčila Márinka. »Teď nám teprv budete z Meziluží utíkat,« obrátila se ke mně.

»Pokud bude pěkně,« řekl jsem, »ale budeme tě pilně bráti s sebou. Snad se nebudeš vzpouzet?«

»Což —« odvětila, »zdají se to být opravdu velmi roztomilé dámy.«

XI.

Po celé cestě i potom doma mnoho jsme rozmlouvali o slečně Semínové. O panu Pažoutovi a paní Plichtové Jeník a Márinka posud jen tak doslechli, ježto byli po léta odsud vzdáleni, teprve k jaru se sem vrátili a Rozběly přec jen byly místo dosti odlehlé. Za to o panu Frankovi měli mnohem lepší povědomost, an byl netoliko vlastním hospodářem na Rozbělském velkostatku, nýbrž i podnikavým obchodníkem s polními plodinami.

Pamatujíce na plán, jejžto jsme pro zejtřek udělali, neopomenuli jsme večer před odchodem na odpočinek zkoumati aneroid.

»Pořád ještě dává dobrou naději,« poznamenal Jeník.

A naděje se plnou měrou splnila — ráno vyšli jsme ze dvora zase do nejpěknějšího dne.

U zámku spatřili jsme nejprve Hanu a Teklu, běžely nám naproti. Obě byly jinak oblečeny než včera; mimo to se mi Teklino vzezření zdálo dnes rozjařenější, Hana si naopak vedla jako rozšafná slečna.

»Přijel včera pan otec?« ptala se Lidmila Tekly.

»Dosti pozdě — a chtěl, abychom hned do vozu sedaly. Ale jen máti byla připravena.«

»Vám prodloužil dovolenou?«

»Jen pod jednou výminkou,« odpověděla Hana, »musely jsme se zavázat, že přijedeme do Rozběl.«

»To je docela v pořádku,« pravil jsem.

Tu jsme se již potkávali také s paní Chlumovou, s Pavlou a s klíčnicí Adélou, která je provázela.

»Jenže,« podotýkala paní, »jenže jsme napolo nebo ještě více slibovaly také za vás, neboť pánové Frank a Plichta si vzali do hlavy, že nemá být žádných odkladů. Plichta se dušoval, že jste mu již svou návštěvu slíbili. Dnes po obědě přijedou vozy, k večeru zde budeme zase zpátky — ovšem, nezamítneteli naše ujednání.«

»S radostí je přijímáme,« pravil jsem, »je to milé překvapení, za které můžeme býti jen vděčni.«

»Těm dobrým lidem — já myslím: paní Plichtové a starému pánovi, jejímu otci — uděláte veliké potěšení,« pravila mi Adéla. »Hrubě celý rok žijou sami — skoro jako v klášteře.«

»Vy je znáte?« ptal jsem se.

»Vždyť Lóra — jako moje sestra — u nich slouží. A také mladý Šeda —«

»Šeda?« pravím překvapen. A utajeným hlasem, aby mě jen klíčnice slyšela, dokládám: »Šeda byl, tuším, u paní Plichtové zahradníkem v Temechově?«

»To starý. Potom se přestěhoval sem, do Proseče — pochází ze zdejší krajiny. Teď sadaří — má tamhle za Dubenskem najaté aleje.«

»Hleďme!« myslím si. »Dle všeho je to ten, který nám předevčírem prodával višně a doporučoval sadařskou živnost leda svému psu!«

Nahlas — ale pořád jen soukromí k Adéle — povídám: »Na Temechově měl také dospělou dceru —«

»Kačenu? Je tu také, chodí do Sedlecké fabriky.«

Opatrně jsem se přesvědčil, že Pavla naší řeči neposlouchá, a přistoupil jsem blíže k ní.

»Kam se pustíme?« tázala se Lidmila.

»Kam nás povedete,« mínila Pavla.

»Jen ne daleko,« dí paní Chlumová, »neboť hostinský se mnou uzavřel smlouvu: Punkto ve dvanáct polívka na stole!«

Usoudili jsme, že nám bude nejvolněji v modřínové aleji. Táhne se po hřebeně dlouhého vrchu a má po jedné straně lesnaté úbočí, po druhé, k lázním, otevřený kraj. Je z ní tedy také pěkný rozhled, a vždy tam přece nejspíš vane větřík.

Děvčata vykročila rychleji, já s paní Chlumovou zůstali jsme brzy pozadu.

»Nezněla vám v uších,« pravila, »jak jsme o vás do noci hovořily? Měli jsme dvéře mezi pokojema otevřené, a ještě na loži brzy jedna brzy druhá vždy znovu o vás začínala —«

»— kritiku?«

»Ne, chvalořeč. Naše Hana, a což teprv slečna Franková, myslily si vás do včerejška jako starce s dlouhými vousy, přísného, uzavřeného nepřístupného, pánovitého —«

»— pedanta a kakabusa?« doplňoval jsem.

»Spíše mistra nebo patriarchu. A slečnu Lidmilu si představovaly jako hrdou princeznu, která na obyčejné smrtelnice jen s patra hledí. A nyní —«

»— mají zase o illusi méně?«

»Nyní o vás horují: ‚Ale vždyť oni ze sebe docela nic nevyvádějí — vždyť jsou to takoví přívětiví, srdeční, milí lidé, a člověku je u nich tak veselo‘ — —«

Co jsem měl dělati, než nazdvihnouti klobouk a stydlivě se pokloniti? O námitku marně jsem se pokusil.

»Je byste měl slyšet,« pokračovala paní. »Haně jste se svrchovaně zavděčil poznámkou, že něco provedla dobře na způsob herečky — jeť všecka poblázněna myšlenkou jíti k divadlu. Vyšla z vyšší dívčí školy a o jiném nechce slyšet. A když činíme námitky, nikdy neopomene ukazovati na vaši rodinu a na slečnu Lidmilu.«

»Která, když jí byly činěny námitky, také vždy měla na koho ukazovati,« pravil jsem. »Bránění rodičů mívá ostatně zpravidla opačný účinek, než sobě žádají.«

Paní mi pověděla, že jim Hana z dětí zbyla jediná, a že proto snad až přílišnou měrou na ní lpějí. Přála si znáti mé zkušenosti a náhledy o hereckém povolání, zvláště ženských — a tak jsme se dostali do horlivé rozpravy o divadle. Prošli jsme imposantní modřínovou alej po celé délce a látky jsme dokonce nevyčerpali; museli jsme jí však nechati, poněvadž děvčata se nás dočkala.

Ukazují nám hříbek, který na samém kraji lesa před nimi z mechu vyskočil. Je to roztomilý cvalík — zdravý, tuhý, křehký; hlavu má hnědou jako kaštan, tělo buclaté a bělоučké — jen ho líbat. A jak voní!

»Chceme se trochu podívat do lesa a na louku,« dí Lidmila, »ale vy se nemusíte k vůli nám chůzí po stráni namáhat.«

Rozumíme — máme zůstati tady a je aspoň na chvíli pustiti. Aby se tu pořád jen procházely jako v saloně, jako v koncertní nebo taneční dvoraně, není hrubě ani možno; vůkol tolik volné přírody, tolik stromů, tolik trávníku, tolik mechu a vřesu, tolik jasu a vůně, tolik ptačích hlasů, tolik různotvárných motýlů, — tuť i v městských slečinkách, sebe déle a lépe cvikovaných, se pohne mladá krev, počnou tušiti, že chodí v poutech, a upadají v pokušení aspoň maličko se z nich vyzouti. Oči věčných napomínačův a karatelův nemusejí nutně na takové pokusy patřiti.

»Podívejte se do lesa a nasbírejte hub,« souhlasil jsem, »podívejte se na louku a natrhejte levandulí, šalamounkův, arniky a zeměžluče — podívejte se k potoku a chytejte třebas i ryby a raky — utopit se tam vůbec nemůžete, leda trochu umáčet.«

»Potok máme taky na programu,« prohodila Hana i mrskla očkem po druhých, které hleděly jako neviňátka — jen Tekla sklopila oči.

Aha — les a louka jsou jen prostředkem, pouhou záminkou, potok je pravým účelem. Tam v úkrytu vysokých břehů a hustého

olší najdou si pěkný dychánek, zujou se, ponoří nožky do čisté, studené vody — á, jaká rozkoš! Příležitost je tam slavná, i co se týče krásného místa i co se týče dokonalé bezpečnosti — po celé dni tam lidská noha nepáchne.

Děvčata nám jen sešla s očí, a již na stráni hlaholil jejich hlučný smích.

»To zase už Hana,« pravila paní Chlumová.

»Také Lidmila i slečna Franková,« odtušil jsem, »jen slečny Pavly není slyšeti.«

»Ta, co ji pamatuji, tuze zřídka se tak hlasitě rozesmála. A dnes jí přece jen asi jde na mysl, že se jednou zas má setkati s paní Plichtovou, jejíž dcerou jižjiž státi se měla.«

»Od té doby se nevídaly?«

»Co se paní Plichtová odstěhovala z Temechova, jistě ne. Pavla včera ani tuze neodpírala, když pan Frank určitě prohlásil: ‚Řekneteli ne, odvezeme Teklu.' Já však si myslím, že je pan Frank příliš praktický člověk, aby mu jenom na té návštěvě tolik záleželo. Také se do toho příliš horlivě vkládal mladý Plichta, a dost možná, že on našeptal Frankovi, aby tu podmínku učinil.«

»Mladý Plichta patrně tu včera v lázních nebyl prvně?«

»Byl tu po druhé, co tu jsme, a to jen tudy projížděl na delší cestě.«

»Za několik dní je toho dost,« mínil jsem. »Ale není divu, když je tu tolik mladých krásek.«

Paní Chlumová se zasmála.

»Snad nechcete v jisté matce vzbudit myšlenku, že by se naposled mohla státi jeho tchyní?«

»Ne,« namítal jsem, »takové myšlenky budit je věc jedině mladého Plichty, nikoho jiného. Chtěl jsem pouze říci, že ho sem dozajista netáhne jiný magnet než dívčí, a jsem — proč bych se tím tajil — žádostiv poznati, do kterých očí se tu nejhlouběji zadíval.«

»Já zase myslím,« vece paní, »že se tu ocitl jen po přání své matky a svého děda, kteří měli k Pavle zvláštní náklonnost a hořce toho musejí litovati, že nepřišla do rodiny jejich. Na dnešek jest ovšem pozvána k rodině Frankovic, ne k nim.«

»Že se tak dlouho po druhé nezaslíbila?« prohodil jsem.

»Nevím, nevím, jak to s ní bude. Dívka její povahy se jen při první známosti snadno vydá na cestu k oltáři. Má svoje sny a svoje ideály, vidí jen, co viděti si žádá, pro nic jiného nemá oči, je samá blahá, slepá víra, samá růžová naděje — mužský hravě dobude jejího srdce. Poználi po svatbě, že skutečnost je třeba opakem jejích dívčích snů a ideálů, není již couvnutí, do všeho se musí vpravit, se vším chtěj nechtěj se musí smířit. Ale Pavla dožila se bolestného sklamání ještě jako nevěsta.«

»Vím o tom,« řekl jsem. »Muž, v kterém viděla samou krásu, šlechetnost a dokonalost, kterého celou duší milovala, který jí denně dokazoval, že je světicí a bohyní jeho a že láskou k ní umírá, náhle jí objevil se v jiné, pravdivější podobě. K hrůze a žalosti své poznala, že její víra byla veliký blud a její náklonnost smutný omyl.«

»Ženich zradil její důvěru, podváděl ji — sprostým způsobem poskvrnil a porušil svazek, který jí byl tak čistý a svatý; když se o tom přesvědčila, nemohla ho déle milovat, zprotivil se jí, zamítla ho.«

»Ale proto snad se neodvrátila ode všech mužských?«

»Ke všem stala se nedůvěřivou. Kdy by přišel sebe hodnější, bude se v ní proti němu ozývati podezření. Spálila se a štítí se ohně. Neposlechne hned tak ani hlasu vlastního srdce, kdy by ji k někomu táhlo, poněvadž myslí, že také hlas ten ji osudně přelhal, když mu neobmezeně věřila.«

»Dovolte, abych se zeptal, zda slečna v tomto smyslu mluvívá?«

»Jen v první dobu, když se poměr její s Plichtou zhatil, vyklouzlo jí někdy trpké slovo. Potom jako by všecko bylo do vody zapadlo. Pavla je povaha v sebe uzavřená, o sobě nikomu nevykládá; co se v srdci jejím děje, snad živá duše neví, ani její matka. Také se svými plány se nikomu nesvěřuje. Není na ní viděti žádné sklíčenosti, tesknoty a zasmušilosti, ale se svými city, myšlenkami a záměry se příliš v sobě tají.«

»Smím věděti, jak přišla do Vídně?«

»Má tam bratra, kterému se vloni rozstonala manželka. Když si žádali Pavly na výpomoc u dětí a v domácím hospodářství, našli u ní všecku ochotu, zvláště že matku zase vdaná dcera u sebe míti si přála. Pobyt Pavlin ve Vídni se pak mimo nadání prodloužil. Pustila se tam s velikou horlivostí do studií.«

»Jakého druhu?« ptal jsem se dychtivě.

»Hrála už dávno krásně na klavír, ale tam se do toho teprv energicky vložila. Má skvělé vysvědčení z konservatoře, a bratr její psal matce, že vynikající znalci ji uznávají za skutečnou umělkyni jak nadáním tak vyškolením, a ujišťují, že by mohla s nepochybným úspěchem koncertovati.«

»Můžeme tedy očekávat, že brzo veřejně vystoupí?«

Paní Chlumová pokrčila rameny.

»Nic o tom neříká. Něco má v hlavě, ale možná, že sama ještě není pevně rozhodnuta, že chce do budoucnosti mít otevřenu víc než jednu cestu. Udělala také zkoušku z francouzského jazyka. — Což abychom se zas trochu posadili?«

»Tu máme divan, třeba pro sto osob,« odtušil jsem, ukazuje na zelený příkop, táhnoucí se na kraji lesa podle aleje, kterou jsme posud sem tam přecházeli. »Péra a opěradla mu sice scházejí, ale vypolštářován je znamenitě: mechem, vřesem, mateřídouškou.«

Když jsme se na něm uvelebili, pokračovala paní v hovoru: »Neměl do Pavlina osudu zasáhnouti ten nešťastný Plichta! Všecko by s ní bylo jistě dopadlo jinak, kdy by on si byl svou Jettu o půl roku dříve na krk uvázal. Bez toho se jí dvořil mnohem dřív.«

»Skutečně?«

»Jak to v Pražské ‚zlaté mládeži' přišlo do mody. O každém bále, o každé veřejné slavnosti k dobrému účelu nový ‚podnik' a nové ‚vítězství'. Tak se pěkně mezi sebou vystřídají a někteří se k sobě vracejí po druhé i po třetí.«

»Ta paní Jetta je, myslím, dcera bohatého obchodníka?«

»Továrníka, pana Dekara. Rodiče dali jí brillantní vychování, to jest, platili jí drahé učitele a učitelky, nejen doma, ale i v cizině, a ti jí ovšem nepřipravovali pro domácí život, nýbrž pro ‚velký svět.‘ Když si ji Plichta vzal, počali také hned velkosvětsky žít: ze zábav do radovánek, z radovánek do rozkoší, stálá změna, žádná práce, a starost jen o to, čím by jeden druhého překvapil a co nového by si ještě dopřáli. Z této starosti připadl arci panu manželovi lví podíl.«

»A on ho ochotně přijal?«

»Z počátku jistě. Toť se rozumí, že choť svou ‚zbožňoval‘, že byla hvězdou, sluncem jeho života; ona tedy už tím plnila svůj úkol, že mu na pouti tímto slzavým údolím zářila. Jeho povinností však bylo, aby se jí za toto blaho, za tuto milost prokazoval vděčným a vystlával jí pozemskou dráhu samými růžemi. — Usmíváte se tomu, že jsem se ocitla v tak básnickém proudu, nenílí pravda?«

»Jen tomu, že si to mladý párek tak mezi sebou zavedl. Dostál pan manžel své povinnosti?«

»Činil se dost, ale Jetta se málem nespokojila. Co si zmanula, toho hned musela dojít, ať to byl nový kočár nebo nový jízdecký kůň, cesta do Paříže nebo pobyt v mořských lázních. Co jiní měli nebo dělali, bez toho nemohla zůstat, spíše je v tom chtěla přetrumfnout. Její vášeň jest: dělat parádu, oslňovat, budit obdiv — a každodenním prostředkem k tomu jsou věci, které na sobě nosí. Za šperky, šaty, klobouky atd. vydala ročně nekřesťanské peníze. Plichta hověl choutkám jejím, i když mu to již silně lezlo za nehty. Matka i děd jeho nemohli se na to nehospodářství dlouho mlčky dívat. Když ho napomínali a varovali, nevedlo to k ničemu jinému než k hněvům a rozbrojům, a staří se z Temechova odstěhovali. Mladí rok po své svatbě čekali radostnou událost rodinnou, ale přišla událost smutná: novorozeňátko po několika hodinách zemřelo, matka jeho upadla v nebezpečnou nemoc. Vyvázla z ní sice a nabyla opět zdraví, ale příhodami těmi její rozmazlenost, její choutky a rozmary jen ještě vzrostly.«

»Nežil tedy pan Plichta dlouho v manželském ráji —«

»A ocitl se v očistci. Více, nežli vším jiným, počala mu Jetta záhy život strpčovati svou záletností. Chtěla okolo sebe mít pořád dvorné ctitele, chtěla se všem líbit, věřila, že jest neodolatelná, a chtěla svou moc nad mužskými srdci pořád zkoušet. K manželovým povinnostem počítala i tu, aby se těšil, že se všichni po ní fantí, aby v očích jeho byla tím vzácnější a vznešenější bytostí. Když pak počal jevit nespokojenost a nevrlost, byla náramně uražena, že jí už ani nepřeje, aby s někým promluvila; a když se u něho probudila i žárlivost, došlo k vádám a vzdorům, vypukla domácí vojna. U Jetty nic nespravila. Podrobit se, to jí ani nenapadlo; schválně dělala, co jí muž zakazoval, a když tím byl ještě více popuzen a rozezlen, prohlásila jej za nesnesitelného surovce a tyrana, sebe pak za utlačovanou nevinnost. Propuklali příliš prudká bouře, utekla k rodičům, a ti druhý den — potom i později — přicházeli s ní ke Karlouškovi, byli jako máslo, hladili mu ruku i tvář, přimlouvali se, aby byl k Jettušce shovívavý, aby vzal ohled na její mládí, na její nezkušenost, na její živou, společenskou povahu — zacházíli se s ní po dobrém, že je učiněná beruška a všecko s ní lze

pořídit. Jetta si při tom třeba i slzičku utřela, dojemně se podívala na muže — nu, a slavilo se smíření. Jetta nějaký čas dělala dobrotu, ale ani v takové době manžel nepřicházel ke klidu; přestal ženě věřit a pokládal za nutno stále ji hlídat, nespouštět jí s očí. Za dvě léta od své svatby o deset roků sestárnul.«

»Vídáte ho?«

»Jsouli v Praze, dost často, neboť bydlíme nedaleko jich domu. Letos se tam od jara snad ani neukázali, jsou pořád pryč, v Temechově, v lázních, na cestách.«

»A co se u nich děje, jest už veřejným tajemstvím?«

»Před světem hrají pořád na svorné a šťastné manželstvo, ale služební před svými kollegy a kollegyněmi nic nesmlčí, a všecko se roznese.«

Ochotná vypravovatelka učinivši přestávku vytáhla drobnou bonbonieru.

»Tak jsem se rozpovídala,« vece, »až mi v krku vyschlo. Neráčíte také —?«

»Děkuju — a zvláště též za velmi zajímavé vypravování.«

»Kde pak by si hned člověk mohl tak příjemně o sousedech sklepnout jako tady? — Ale kam se nám zatoulala naše mládež? Docela zanikly.«

»Však se jistě neztratí,« řekl jsem, »ani na bludné cesty nezajdou, když je při tom Lidmila.«

Nestajil jsem své domněnky, že se asi u potoka osvěžují stejným spůsobem, jako jsme to včera touto dobou činili my.

Ještě hodnou chvíli nebylo o nich ani pocitu.

»Teď už by tu mohly být,« připomněla zase paní Chlumová.

Zahoukl jsem do lesa.

»Hahou!« ozvalo se zdola od louky. A od té chvíle bylo zase už pořád děvčata slyšeti. Vracely se k nám se smíchem ještě hlučnějším, než byly odcházely. Také na nich bylo hned viděti, že se jim přihodilo jakési veselé dobrodružství.

»Byly jste daleko?« vyzvídal jsem.

»Ale jen u potoka,« vece Lidmila.

»Jak to, že k nám od vás ani hlásku nezaletělo?«

»My jsme si — my jsme si tam uložily mlčení.«

»I šlaka! A z jaké příčiny jste si tam zvolily toto pravidlo přísných řeholí?«

Pohledly na sebe a tajily smích.

»To k vůli rybičkám, abychom jich neplašily,« odpovídala Lidmila s líčenou pravdivostí.

»Tedy jste je chtěly chytat?«

»Leda pod kamínky — udic nemáme.«

»Měly jste na ně mít nějaké vnadidlo,« mínila paní Chlumová.

»Já jsem našla v kapse půl rohlíku,« ozvala se Hana, — »házely jsme jim.«

»Ony snad radší něco masitého,« dí matka, — »to jste jim nemohly nabídnout?«

»Ano,« rychle svědčila dcera, »i to jsme mohly . . .«

Po těch slovech se již nemohly udržet a všecky propukly v smích.

»To bylo nějaké šprýmovné lovení ryb,« kroutil jsem hlavou.

»Což,« řekla paní Chlumová, »Hana by byla schopna vlézt do vody a sahat pod kamínky.«

»Já,« bránila se dcera, — »já jsem, maminko, nedělala nic jiného, než co dělaly slečny.«

»A to se všecko může povědět,« ujala slovo Lidmila. »Abychom se na rybičky pěkně podívaly, odložily jsme, co nám překáželo, každá si vybrala pohodlné místečko — a řádkou usedly jsme podle vody. Že jsme byly zticha, to již výše řečeno. Ale *jak* zticha jsme byly, nejlépe vám dokáže to faktum, že s protější stráně, v levo od nás, jen co by kamenem dohodil, na louku se šoural ušatý zajíc.«

»Nelekly jste se?« prohodila paní.

»Lekly, v patách za tím — ale ne zajíce. Zaslechneme, že cosi šustí v stromech, a to na pravo od nás, ale ještě blíž. Také jako by suché větvičky praskaly. Hrklo v nás jako v starých hodinách. ‚Zle je!' šeptám já. ‚Nebesa!' vzdychne slečna Tekla. ‚Matičko skákavá!' děsí se slečna Hana.«

»Ale proč pak?« divil jsem se co možná opravdově.

»Myslily jsme, že jde — myslivec. Ano, a že třeba na toho zajíce střelí — a že třeba my se svalíme.«

»Měly jste se tedy ozvat —«

»To jsme neudělaly . . .«

»Měly jste křičet: Pozor, my tu sedíme!«

»Ne,« podotkla šibalsky Hana. »To nám ani nenapadlo!«

A všecky zase přemáhal smích, jenže Pavla se mu tolik nepodávala jako druhé.

»My jsme vyskočily a počaly chápat odložené věci,« povídala Lidmila. »V tom přestrašení hrozil zmatek jako u Babylonské věže. ‚Vždyť berete mé punč—' mám říci: ‚mé rukavice!' volala slečna Hana na slečnu Teklu.«

»Ano, ano — rukavice,« prohodila paní Chlumová, »ale na nohy. A co pak vás vlastně tak poplašilo?«

»Veverka! Skákala po větvích a drápala se po kůře.«

XII.

O dobrodružství na tiché samotě u potoka, o ušákovi, veverce a »rukavicích« proskočilo mnohé žertovné slovo, ještě když jsme v lipovém sadě u lázní seděli při obědě. Na tak velké prostranství byla naše společnost malá, ale pan Sadil stavě na stůl napěněné sklenice s pivem, vyjádřil mi soukromě své potěšení: »Dnes je u nás veselo!«

Když na cestě zahrčely dva kočáry, s nimiž přijížděl Stanislav Plichta, všem to bylo příliš brzy, jedna dáma přes druhou volala: »Už?!«

Půl hodiny trvaly přípravy. Pavla pro každého přinesla kvetoucí lipovou větvičku za klobouk a byla hned hotova sedati; za to Tekla

a zvláště Hana vždy si ještě na něco vzpomněly, co si mají s sebou vzíti, a opět i opět vracely se do pokoje.

Konečně musela býti rozřešena veliká otázka, kdo si má do kterého kočáru sednouti; pronášena přerozličná mínění a přání. Navrhl jsem, aby to paní Chlumová plnomocně a neodvolatelně ustanovila.

»Předně,« zněl její výrok, »v každém voze musí pro bezpečnost a uspokojení slabého pohlaví sedět zástupce pohlaví silného; za druhé nebude na škodu, když v našem případě uděláme výminku od pravidla ‚Svůj k svému,‘ tak aby spolu nejely osoby, které jindy obyčejně bývají pohromadě a dosti se užijí.«

Posadila vedle sebe Lidmilu, proti sobě Teklu a Stanislava; já, Pavla i Hana přišli jsme do druhého vozu.

»Pamatuj, že nesedíš v divadle nebo v parku,« volala ještě paní Chlumová na dceru, než se koně hnuli, — »nešij sebou a drž se, ať nesletíš!«

»Co pak já,« odtušila Hana, »mám sama celé sedadlo — ale naproti vám pan Plichta se slečnou Teklou se musejí pevně držet, aby některý nespadl.«

»O mne nemějte strachu,« odtušila Tekla, jako růže se zardívajíc.

Jeli jsme. U zámku stála klíčnice a přála nám šťastné cesty; když pak jsme dále po mostě míjeli potok, Hana volala na Teklu, nebyloli by lépe zas rybičky chytat než jeti v tom vedru do Rozběl. V Meziluží jsme se na chvilku zastavili, abychom dali přátelům návěští o své cestě a také jako druzí pro všechny případy vzali s sebou svrchní šat. Márinka se ptala, čím by mohla hostům posloužiti.

»Doporoučím vám sklenici smetany,« řekla Lidmila, »mají zde lepší než v Praze a ve Vídni.«

Paní Chlumová odtušila, že po druhé ji vděčně přijmou, ale dnes že se tu nesmíme omeškávati.

»Tlakoměr silně klesl,« pravil mi po straně Jeník, když jsme se zase k vozům vraceli, »do deště není daleko.«

Od Meziluží jel náš kočár napřed. Na silnici k Jiřeticům dohonili jsme ženskou, nesoucí na zádech velikánskou otep klestu a chrastí. Jiná, pasouc při cestě kravky, volala na ni: »Pozor! Jedou za vámi!«

»Div jazyk po zemi neplazím!« vzdychla první, stavíc se s břemenem svým podle silnice.

»Trochu si odpočiňte,« radila jí pasačka.

Obě byly už letité. Na nás se velmi zvědavě zadívaly; a jakmile stejnou dobou vyslovili křesťanské pozdravení, pasačka hlasitě povídala: »Pánbůh rač požehnat — má ten pán líbezné dcerušky!«

»Jako májová kvítka,« dokládala druhá.

»Je to veliká milost od Pánaboha, veliké štěstí.«

»Zvláště když je může takhle po světě vozit, kdežto my tuhle, chuděry —«

Více jsme neslyšeli vzdalujíce se.

»Soud lidu, soud boží,« řekl jsem. »Jste moje dcery — když ne až do hrobu tmavého, aspoň až do Rozbělského dvora. Odevzdáte se do svého osudu?«

»Já jsem na něj hrda!« prohlásila Hana, vzpřimujíc se na svém sedadle.

»Tedy líbezná a hrdá dcera moje. A což slečna Pavla?«

»Dcera poslušná,« zněla odpověď.

»Od dorostlých dcer otec již nepožaduje poslušnosti,« pravím, »milá jest mu samostatnost a svéprávnost jejich, — čeho si od nich především přeje, toť jejich důvěra.«

Pohledl jsem Pavle do očí, a než něco řekla, vztáhl jsem k ní ruku, k Haně druhou. Pavla ji hned stiskla, Hana ji obrátila a plácla do ní.

»Papínkovi,« podotkla, »dává se pac —«

»Zadržte!« zvolal jsem. »Musíme to přece ještě uvážit —«

Vyjevila oči.

»Vy couváte?!« protáhla.

»Nikoli, mé májové kvítko, ani o vlas — jen se zastavuji a rozjímám: jak má býti veliké moje otcovské právo a štěstí?«

»Právo je neobmezené,« odtušila, »štěstí bude hodně menší.«

»Bude dobře, přihlednemeli blíže ku praktickému případu. Kdy by v té neobmezenosti byla zahrnuta i pac, pomyslila jste na to, v jak těsné, skoro nerozlučné spojitosti spolu bývají pac a — pusa? Jak by to dopadalo, kdy by pak šlo též o tuto druhou část?«

Hana strčila ukazováček mezi své růžové rty, jako dělávají malé děti, když se ostýchají nebo jsou v rozpacích.

»Vida!« dokládal jsem. »Kdo mlčí? kdo váhá? kdo couvá?«

Vzala na se zas jiné vzezření a odpověděla určitě: »Necouvám, ani neváhám, jsem pevně rozhodnuta — ale je tu starší dcera a májové kvítko, jí při hlasování náleží přednost. Je na tobě řada, Pavlo — mluv!«

»Proč ne?« dí Pavla. »Věc je zcela jasná: když jsi řekla pac, řekla jsi *a*, a když jsi řekla *a*, musíš také říci *b*.«

Důležité záhady podobného druhu jednu za druhou řešíce, všímali jsme si jen tu a tam pozorněji kraje, který kolem nás míjel; když jsme — vyjíždějíce právě ze stínu a chladu jehličnatého lesa — před sebou uviděli zářící hladinu velikého rybníka a kočí k Haninu dotazu odpověděl, že je to rybník Rozbělský, byla nemálo překvapena, že naše jízda trvá již přes hodinu a že jsme u cíle své cesty.

Rybník táhl se skoro až k samému dvoru, za kterým se okolo bílé kostelní věže černaly šindelové střechy skrovného městečka. U dvora stranou počínal park, z jehož vysokých stromů vykukovala červená vížka zámecké budovy.

Pan Frank — jen trochu tělnatější než před třemi lety — přivítal nás před domem, paní Franková na síni, majíc po boku svého Benjamina, který však se jmenoval Alfred, byl o dvě, o tři léta mladší, než Tekla, ale o půl hlavy vyšší, a co se pohlednosti týče, nijak sestře podobný: měl velké uši, velký nos, velkou bradu, velké pysky, jen knírky malinké — slovem, do krásy ještě nedozrál.

»Náš vejškrabek, gymnasista a dvorní fotograf,« ukazovala nám jej matka; »ve dvoře snad už všecko vyfotografoval, co tu chodí, stojí

a leží. Žije teď jen tomuto sportu, celý den tahá aparát, vězí v temné komoře, dělá zlatou lázeň, exponuje a retušuje.«

»Výborně,« pravil jsem k němu, »připravte si desky, přijely dva vozy zákazníků — to bude práce a výdělku!«

Hned potom bylo ve všech pokojích bytu Frankovic živo a hlučno. Tekla jala se dělati hospodyňku; doma se náhle proměnila, stala se hovornou, byla jako rtuť, ujišťovala nás jednoho po druhém, jak je šťastna, že jsme sem zavítali, a bylo patrno, že to nejsou jen planá slova.

»Ano,« ptal jsem se jí, »kam pak se poděl pan Plichta? Snad jste ho cestou přece neztratili?«

Opět se pýříc odtušila: »Nepochybně se odebral do zámku.«

»Měl nás vzíti s sebou, abychom učinili poklonu panu Pažoutovi a paní Plichtové.«

»Také oni sem přijdou«, ozval se pan Frank.

»Tím více jest třeba,« řekl jsem, »abychom se s návštěvou svou neopozdili.«

Alfred dovedl mě a Lidmilu k zámeckým vratům. Vstoupivše dovnitř a blížíce se k jednopatrové budově starobylého rázu, spatřili jsme pana Pažouta, an sedě pod vysokým javorem čte v jakémsi časopise. Zaslechl naše kroky, podíval se na nás přes brejle, vyskočil, spěchal nám naproti.

»Buďte nám tisíckrát vítáni!« volal. »To jste hodní, že jste se k nám vydali! Ani nevíte, jakou radost nám tím děláte. Jak Sťáňa přinesl tu novinu, že také budete v Proseči, zrovna nám srdce v těle poskočilo. Musíme je vidět! povídali jsme, pojedeme k nim. A vy jste nás předešli — zaplať vám to Pánbůh! Milá, drahá slečno, nemůžete si pomyslit, jak často na vás vzpomínáme! Zapsala jste se nám zrovna do srdce. A na pana otce také.«

Starý pán měl nyní už docela bílou hlavu, v obličeji silné rýhy a byl také už trochu nahrben.

»Těšíme se jako děti, že vás tentokrát více užijeme,« pokračoval, »bude to pro nás sváteční čas! — Dorotko! Dorotko!«

Paní Plichtová přijala nás se stejnou srdečností a vřelostí. Účinek posledních let byl u ní ještě mnohem patrnější než u otce; byla už také šedivá, v obličeji bledá a přepadlá, kolem rtů jejích usadil se bolestný rys, v oku smutek.

Po širokých dubových schodech uvedli nás nahoru, do salonu, z něhož bylo zotvíranými dveřmi viděli celou řadu pěkných pokojů. Podotkli jsme hned, že nyní přicházíme pouze na okamžik, jen abychom se jim bez prodlení představili.

»Tuze si toho vážíme,« pravila paní, »a teď vás nebudeme zdržovat, podíváme se s vámi do dvora, — ale doufáme, že potom u nás pobudete déle.«

»Velmi rádi,« řekl jsem, »máme na Rozběly kolik hodin.«

»To je všecko jako nic!« zvolal starý pán. »To bychom si ani tak nepohovořili jako tehdy v železničném voze. I kdy bychom vás měli sami celý den, bylo by nám toho příliš málo. Nejlépe, kdy byste se k nám přistěhovali na několik neděl. Místa, jak vidíte, je tu dost; my

jsme zvyklí zůstávati dole, zde nahoře je skoro po celý rok prázdno — kolik měsíců již k nám nezabloudil host. Také Stáňa tu jen ob čas bývá. Přijedete, viďte? Aspoň na týden. Byla by to naše radost, kdy byste tu byli spokojeni a chtěli se pak déle zdržeti — nu, a kdy by vás to zde omrzelo dříve, vrátíte se k milým přátelům do Proseče — nebo vlastně do Meziluží — a my tam budeme jezdit za vámi.«

Děkovali jsme za laskavé pozvání.

»My jsme zde už jako horáci,« pokračoval pan Pažout, »ale kraj není zlý, jmenovitě tu máme dost lesů, smrkových a borových —«

»Kraj je rozmanitý, velmi přívětivý,« ujal jsem se slova, »a mně již ode dávna milý, že je tak blízek mé rodné domovině.«

»Opravdu?«

»Hned za mladých let, když jsem touto stranou jezdíval na prázdniny k Sázavským břehům, rozhlížel jsem se po zdejších končinách již jako po domácí přátelské půdě; a obraz jejich z oněch dob zůstal v mé duševní galerii mezi těmi, kterými jsem se vždy rád potěšil.«

Těmito slovy jsem u hostitelů našich vzbudil živé účastenství. Dychtivě se ptali, odkud pocházím, jak je to daleko a kudy se tam jede.

»Na té straně jsme ještě nikam nepřišli,« vece paní.

»Ale teď se tam podíváme!« horlivě tvrdil pan Pažout. »Jak tu budete, vypravíme se tam společně.«

»Řeka, u které jsme jako čtenáři v duchu prodlévali s Setníkem Halaburdem, je tedy Sázava?« tázala se paní Dorota.

»A do školy,« svědčil jsem, »v které byl učitelským pomocníkem, také já jsem chodil.«

»A babička, která v té škole život svůj trávila —?«

»Jest matka mé ženy, žije nyní v Dubensku, a jak jsme se v tyto dni k svému potěšení opět přesvědčili, ještě nyní — ač překročila již 80. rok věku svého — čte bez brejlí a sama si do jehly navléká nit.«

»A je šťastna, že vás nyní zase bude mívat u sebe,« dodávala paní Plichtová, s patrným pohnutím, a jak se mi zdálo, ne bez jakési tesknoty a lítosti.

Mluvili jsme o příbuzenstvu Dubenském a Mezilužském, až se v pokoji objevil Stáňa.

»Abychom šli k Frankovým, neníli pravda?« řekl jsem.

Odtušil sice, že není ještě tak na spěch, ale my dobře věděli, že nás ve dvoře čekají, ježto už prve byl stůl k svačině prostřen.

Když jsme se po chvilce vydali na tu krátkou cestu, paní Plichtová se synem a s Lidmilou kráčeli napřed, pan Pažout se v hovoru se mnou hned u zámku na několik okamžiků zastavil — ne bez úmysla.

»Jak se vám líbí Stáňa,« ptal se mne potom, když jsme v některé vzdálenosti za druhými následovali.

Pochváliv mladého pána doložil jsem, že z něho matka jistě má velikou radost.

»Velikou starost o něho má,« pravil kmet tlumě hlas. »Ne proto, že by dělal daremnosti; posud se držel dobře. Ale s Karlem to v jeho letech nebylo jiné, a přece to dopadlo zle. Vzal si ženskou, která je neštěstím jeho — ničí ho hmotně i duševně, a je strach, že ho zničí docela.«

Mohl jsem jen pohledem svým ukázati, že mě slova jeho naplňují ustrnutím.

»Není to bohužel už žádné tajemství, spíš o tom leckde vrabci na střeše zpívají. Dorotka vidí, k jakým koncům to spěje, nevím, co by ráda udělala a obětovala, aby se vše obrátilo k lepšímu, ale marna všecka její dobrá vůle. Aby synovi a jeho ženě do něčeho mluvila, aby varovala nebo jen radila, tomu ji dávno odnaučili. Musí daleko stranou stát a jen mlčky se dívat, ať se děje, co děje. Myslí na Karla dnem i nocí — a dnem i nocí se trápí. Na stará kolena jsem jí zbyl jenom já — stal se ze mne těšitel, ale jaké pak já mohu poskytovat útěchy a posily!«

»Je mi srdečně líto, —« pravím, »ale domníval bych se, že právě tak zdárný syn jako pan Stanislav —«

»Dorotka pro Karla vzdychá a pláče, o Stáňu se bojí. Přišel do let, kde se tak snadno, zrovna nedočkavě srdce zadává a kde by mu nějaká nešťastná známost mohla uchystati stejný osud jako bratrovi. On je mimo to ještě mnohem ohnivější letory. Proto je matce asi divně kolem srdce, když ho má nyní uvidět ve společnosti Pavlině.«

»Jak to?« tážu se zbystřuje sluch.

»Vám mohu všecko svěřit,« vece pan Pažout ještě tišeji. »Když před lety Stáňa zvěděl, že z Karlova sňatku s Pavlou nebude nic, přijel schválně do Temechova. Uzavřel se s matkou v pokoji, byl nad tím, co se stalo, celý bez sebe a tvrdil, že to tak nemůže zůstat, že se to musí napravit. Když se ho matka optala, jakým spůsobem, řekl: ‚Nenílí to jinak možno, jest moje pevné předsevzetí, že si Pavlu vezmu sám!‘ Dorotka byla velice překvapena, nejen jeho úmyslem, ale také odhodlaností, s jakou jej projevoval. Žádal jí za svolení, aby se mohl odebrati k Semínovým a Pavle i rodičům jejím sebe místo Karla nabídnouti. Matka s ním o věci se vší laskavostí rozmlouvala. ‚Neodpírám ti svého svolení,‘ pravila, ‚nestavím se nikterak proti tvému úmyslu. Ale máli se vydařit, musíš sobě počínati rozumně a opatrně. Jedním chybným krokem všecko bys mohl nenapravitelně pokazit. Celé srdce Pavlino náleželo Karlovi, nejde to tak rychle, by se opět jinému naklonilo. Každému, kdo by jí teď tak bez okolků nabídl ruku, by nepochybně odpověděla: Vždyť vás nemiluji a nemohu se rázem k lásce přinutit. I ty sám musíš své srdce dobře a dlouho zkoušet, abys byl jist, že se nepodáváš jen chvilkovému nápadu. Jsi také ještě příliš mlád, abys se hned ženil. Uzavři úmysl svůj do svatyně své duše, buď řádným mužem, který dovede hodnou dívku učiniti šťastnou, a sám si zaslouží, aby ho šťastným učinila, — toho já ti horoucně na Pánu Bohu žádám. V tvém nitru právě vyklíčilo semeno — sám dobře víš, jakého potřebuje času a pěstění, máli vyrůsti a přinesti jednou ovoce.‘ Takovým spůsobem s ním hovořila; hoch jí svatě slíbil, že se docela dle rady její zachová, a zase odjel na svou školu.«

»A potom?«

»Když se po delším čase domů vrátil, nezačal již s matkou podobné řeči, a ona ovšem také mlčela. A tak to zůstalo. Minula léta a my nemyslili jinak, nežli že Stáňa dávno na svůj rytířský nápad zapomněl. Tu najednou se Pavla octne na blízku — zvěděli jsme o tom

od Frankových; Stáňa je tu na prázdninách, vrátí se z vyjížďky po velecipedu a hlásí nám, že s Pavlou mluvil v Proseči. Vyjíždí každý den — a včera večer nám vítězoslavně zvěstuje, že tu nazejtří vás i Pavlu bezpečně můžeme očekávati.«

»A vyjádřil se při tom snad o slečně podobným spůsobem, jako tehdy —?«

»Zatím ne. Ani my jsme ovšem žádné takové zmínky neučinili — a nyní čekáme, co se nám objeví. Ona je, pravda, o něco starší než Stáňa, ale znám nejeden případ, že se i takové manželství krásně vydařilo. A je to Pavla!«

Paní Plichtová a průvodci její se nás dočkali — byliť jsme již u dvora. (Pokračování.)

Návrh na povznesení jazyka českého

učiněný roku 1753.

Podává

dr. **Bohuš Rieger.**

aše probuzení neb obrození bylo národní i politické, jako byl náš úpadek. Pěstovali jsme vědomí národní i vědomí státoprávní, poněvadž minulost nás poučila o přirozené souvislosti jedné i druhé stránky. Náš úpadek, který chystal se již delší dobu, nastal státními převraty doby Bělohorské, a tu také německý jazyk byl českému postaven po bok jakožto rovnoprávný jazyk zemský. Ve skutečnosti jazyk český jemu ustupoval, a čím dále postupovaly doby absolutismu, tím více horšilo se postavení českého národa. Když za Marie Terezie nastávaly další převraty v státním zřízení, tu nové orgány centralismu a byrokracie mocí státní sloužily zároveň germanisaci.

Němčina převládala ve veřejné správě již před Marií Terezií; nicméně dokud trvala česká dvorská kancelář a dokud nejvyšší zemští úředníci tvořili královské místodržitelstvo, vždy ještě užívalo se v některých ohledech češtiny jakožto oprávněného jazyka úředního. Ale i v tom nastal obrat, jakmile r. 1749 zřízeno ve Vídni directorium in publicis et cameralibus a v Praze repraesentace a komora. Při nové správě zemské všechny úřední spisy byly pouze německé, i všecka manipulační služba byla poněměena, čehož do té doby nebylo.[1] Postavení češtiny pokleslo tou měrou, že při zemském úřadě bylo již pro ni potřebí zvláštního translátora. Tyto poměry, vůbec novou měrou vzrůstající panství jazyka německého v úřadech i ve školách, a zejmena dosazování úřednictva česky neumějícího, pohnuly »kancelistu trans-

[1]) Bližší zprávy podávají naše články »Z germanisačního úsilí 18. věku« v Osvětě r. 1887, č. 5. 6 a 7; zejmena oddíl IV. o užívání jazyka českého ve veřejném životě. str. 590—604, kdež je poukázáno ke správě dvorské. zemské i krajské. O poslední viz i Zřízení krajské, II., 43—50.

látora« Matěje *Blažeje*, že roku 1753 podal repraesentaci a komoře zvláštní návrh k obecnému povznesení jazyka českého.

Patrně právě jako translátor, dle svých služebních zkušeností, pokládal se za povinna a povolána připomenouti svému představenému úřadu potřebu pomoci, obrátiti jeho pozor k úpadku, který jej jakožto upřímného vlastence českého hluboce dojímal. V skutku dosáhl toho, že jeho návrhy a žádosti byly úředně uvažovány. Pražská repraesentace tehda ještě zachovala se k podání Blažejovu dosti příznivě, aspoň vyžádala si o něm potřebná dobrá zdání. I Vídeňské direktorium, když nabylo o něm vědomosti z týdenního protokolu repraesentace ze dne 28. května t. r., vyslovilo přání: »aby toto o sobě prospěšné podniknutí pokud možná bylo podporováno;« i bylo reskriptem z 23. června r. 1753 nařízeno, aby dobrá zdání o návrhu Blažejově byla pilně upomínána a ihned do Vídně zaslána s připojením vlastního zdání Pražské repraesentace, kterak by takový návrh nejpříhodněji provesti lze bylo. [2])

Obsah Blažejova návrhu nebyl nám zprvu blíže znám, až p. prof. dr. Albín Bráf, konaje studia ve zdejším archivu universitním — který, nevíme proč a jak, nachází se výhradně v rukou university německé, — našel tam jeho znění i také zdání podané Pražskou filosofickou fakultou, a z laskavé ochoty oba spisy s námi sdělil. [3]) Seznáváme z toho, že navrhovatel přál si netoliko zachovati jazyk český před hrozící mu záhubou, nýbrž opět jej »pozdvihnouti,« t. j. přivesti k hojnějšímu užívání a k větší vážnosti, ano zjednati mu zase postavení původního a předního jazyka zemského. Máme před sebou vůbec příspěvky ku poznání, v jakém stavu ocitla se jazyková otázka u nás v polovici 18. století, a věc zaslouží, aby návrh Blažejův i s odpovědí filosofické fakulty byl podán veřejnosti. I otiskujeme níže celé znění obou spisů, a to v českém překladě, připojujíce několik poznámek.

Z podání Blažejova mluví k čtenáři samo srdce horoucího vlastence, který touží na útisky a potupu, jež slavný kdysi národ ve svém vlastním domově musí snášeti, který v tesklivé předtuše znamená, jak jeho mateřský jazyk neustále víc a více blíží se k svému konečnému pádu, ale nicméně přece věří a spoléhá v Boha a svaté zemské patrony, vyhledávaje všeliké prostředky k záchraně a povznesení, volaje o pomoc k správcům zemským i k samé panovnici a celému panovnickému rodu, jež v loyální oddanosti nepřestává ctíti jako potomky a dědice svatého Václava, posledního ochránce Čechů . . . A tomuto kypícímu srdci odpovídá v druhém spise, abychom tak řekli, studený rozum byrokratický, který se nedá stesky srdce uchvátiti a ze zavedených navyklých kolejí vyrušiti, který všeliké soukromé návrhy na změny a opravy v úřadech a školách nejraději by odbyl prohlášením, že nepodávají nic nového, důležitého a možného. Rozum takový ihned

---

[2]) Reskript z 23. června 1753, v archivu místodržitelském, v knize reskriptů, červen 1753, str. 93. O Blažejově podání učiněna zmínka již v Osvětě 1887, str. 596 v notě. — V schematismu repraesentace pro r. 1754 uvádí se mezi kancelisty na druhém místě Matěj Blažej, kancelista translátor, bytem na Uhelném trhu u Šturmů. V pozdějších schematismech osoba jeho mizí; i nelze nám o jeho dalších osudech prozatím ničeho více oznámiti.

[3]) Acta et concl. facult. philos., tomus IV.

bystře vypátral, v čem by podávané návrhy byly na škodu ne snad jen právům, nýbrž vůbec i zájmům a postavení, jakého německý jazyk v zemi již se domohl; ale naopak neviděl anebo viděti nechtěl, že druhému jazyku zemskému skutečně děly se křivdy, že platných předpisů se nešetřilo, a přece nepřipouštěl si veliké starosti o to, lzeli blížící se pohromu jazyka českého ještě zastaviti, zažehnati, a jakým spůsobem. A tak ovšem, kdo přečte zdání filosofické fakulty, z panujícího v něm ducha bude moci tušiti, že návrh Blažejův, jakkoli úřady zprvu příznivě jej vyslechly, na konec přece zase bude položen ad acta: osud češtiny asi zdál se neúprosně pokračovati svou cestou bez lidské pomoci. Přes to však nikdo neupře, že tento chudý vlastenecký kancelista aspoň konal svou povinnost, kde jiní mlčeli; i tím získal si skutečnou zásluhu. O jeho osobě dnes ničeho nevíme, ale návrh posavad může zaň mluviti sám.

I. (Rubrum: Veleslavné cís. král. repraesentaci a komoře v království českém, Jich Excellencím a Milostem. — Poddaně nejponíženější prosba o uvedené milostivé podporování a znovupovznešení hynoucí české mateřské řeči — ode mne, Matěje Rudolfa Blažeje.)

Veleslavná cís. král. repraesentace a komoro!
Milostivě velemocní páni a páni![4])

Vašim Excellencím a Milostem bez toho jest milostivě známo, kterak dvě řeči v této zemi k užívání zavedené a v obyčeji se nacházející, totiž česká Svatovácslavská čili česká (die Czechisch Wenceslaische oder Böhmische) a německá, veškeré veřejnosti slouží a za zemské řeči se považují.

A ačkoli poslední řeč nejprve pod Ferdinandem Prvním nejslavnější paměti v tomto českém království se rozmohla a dosáhla volného přístupu spolu vcházeti do královských desk zemských,[5]) tož však bez ohledu na to přece v tomto století začíná ona nabývati přednosti netoliko při veškerých královských instancích a úřadech, nýbrž i mezi vznešenějšími lidmi, a naproti tomu řeč první, nejsouc podporována, musí hynouti tím více, čím více ona i s lidmi jí pospolu užívajícími (Brauchgenossen) nezaslouženým spůsobem v nenávist se bere od většího dílu druhého národa, v zemi přibylého, spolu se živícího a rovněž za patriotický[6]) považovaného; hlavně pak v tom škodu trpí, že při královských zemských deskách jakož i při jiných dikasteriálních registraturách,

---

[4]) Předsedou repraesentace a komory byl tehdáž Vácslav Kazimír svob. pán Netolický; rady panského stavu byli: Karel Bedřich hrabě Hatzfeld, Frant. Jos. hr. Pachta, Frant. Xav. hr. Věžník, potom přespočetní Jan N. svob. pán Mitrovský, Frant. Jos. Liebšteinský z Kolovrat, Karel Egon hr. Fürstenberg, Vinc. Ign. hr. Vratislav; z nejvyšších zemských úředníků byli členy pouze zemský podkomoří Arnošt Vilém Malovec z Chýnova a purkrabí kraje Hradeckého Jan Krištof Bořek Dohalský.

[5]) Desky zemské vedly se česky od r. 1495, a vyjmouc majestáty a listy německy sepsané nepřipouštěly se německé vklady ani za Ferdinanda I. (Zř. z. 1549 H 49, 1564 F 7); došlo k tomu teprve za Ferdinanda II. (Obn. zř. z. C 2, J 6). Nicméně Ferdinand I. zavedl již němčinu do správy komorní.

[6]) Ve smyslu: vlastenský, domorodý, domácí.

kde každému spravedlnost hledajícímu vydávají se priora regni[7]) i s rozličnými jinak potřebnými, z největší části v české řeči chovanými listinami a dokumenty, nedostává se officiantů této řeči dobře znalých, kterých při dotčených úřadech dle vší slušnosti a nutnosti, i také dle Obnoveného královského zřízení zemského C 24 nanejvýše jest potřebí, aby ona priora dle jich povahy mohli dokonale srozuměti a obsah přednesti, ale takových, budiž to politováno, teď pramálo se vynajíti dává, většina pak buď řeč tuto jen málo zná nebo nemá pražádné znalosti její, tudíž ani takové spisy české, dřívějším starým obyčejem obstarané i nyní se naskytající, náležitě nemohou býti pochopeny, aniž také úplně se rozumí prostému, v tomto velecenném království českém rozenému člověku, jako synu této země (Landeskind) svou mateřskou řečí mluvícímu, ano což bolestnějšího jest, ježto tato podivná událost již zobecněla, i živnostníci a obyvatelé z cizích zemí četně zde se zakupující proti vší lásce k bližnímu a proti lásce vlastenské ještě proto člověku tomu a jeho jazyku, jak známo, se vysmívají a jím takměř pohrdají.

Následovně při nezměněném toho pokračování musela by nevyhnutelně následovati, že by svrchuřečený prvnější, od slovanského pocházející jazyk (erstere von der Sclavonischen entsprossene Zunge), jenž přece hned od prvního vévody Čecha získal si své zásluhy jakožto domácí mateřská řeč, tak mnohými nejslavněji korunovanými hlavami, vyvolenými přáteli Božími a slavnými předky užívaná, bez své vlastní viny zúplna a s ním i týž národ, jináče tak mnohými hrdinskými skutky historicky proslavený, takměř byl odstrčen a povrhován; a že by zemský, starobylou zvyklostí zakořeněný obyčej spolu s obvyklými a přirozenými vlastnostmi proti následujícímu zákonu práva byl porušen a k citelné bolesti celého řečeného národa českého (Czechischen oder Böhmischen Nation) zničen. Nápodobně také touto potupnou a škodlivou případností mohl by právě takový obecný národovec[8]) zcela snadně býti spolu sveden k jisté ochablosti, zoufalosti nebo v případě krutějším dokonce k emigraci, pro tělo i duši nejvýše politování hodné, jakož se to častěji vyskytuje,[9]) abychom pomlčeli o jiných nepříhodných následcích, jež by z toho vzejíti mohly.

Jakož pak, milostivě velemocní páni a páni, Bůh všemohoucí dle udání svatého písma všechny národy předně k své cti stvořiti ráčil, také je rozličnými jazyky obdařil a konečně je k tomu zavázal, aby navzájem jako bližní se milovali, ale jinak nikterak se neopouštěli:

Jakož potomně mimo jiné příklady hrdina sice ještě nekřtěný, přece však světoznámý Alexander Veliký obzvláště slovanský jazyk a národ za tak mile vzácný pokládal, že jemu také z ohledu na osvědčenou mu

[7]) Starší akta zemská.

[8]) »Nationalist,« zde ve smyslu člověka znajícího pouze mateřskou řeč. Jinak v úřední mluvě nazýváni nationalisty nebo utraquisty úředníci znalí obou zemských řečí, ponejvíce to rození Čechové.

[9]) Stát tehdejší zvláště obával se emigračního hnutí u poddaných, jak z pohnutek populačních a národohospodářských, tak i vzhledem k otázce náboženské, v pozadí stojící. Lid byl z části podněcován ze strany protestantského Pruska.

bojovnost odkázal země půlnoční až k zemím vlaským, teste Nao fol. 319.[10])

A rovněž tak u starých pohanských Římanů mateřská řeč tak se cenila, že když Posthumius anno mundi 3680 v Tarentu u Řeků jako vyslanec veřejně mluvil a s řeckou řečí nemohl dobře s místa, a oni se mu tedy vysmáli, napotom Římané již usnesli se a stanovili, nedati říšské záležitosti skrze vyslance nadále jináče přednášeti, než v jejich mateřské řeči: což právě uznali za dobré potomstvu k užívání zavésti.[11])

Jakož pak také takové platné obyčeje, jakožto jus consuetudinarium, k potřebnému zachovávání jsou zavedeny netoliko in jure communi, per L. de quibus 32, item §: inveterata 1, ejusdem Legis, L. diuturna 33, L. cum de consuetudine 34, L. sed et ea 35, L. imo magna 36, L. si de interpretatione 37, L. nam Imperator 38 et L. ergo 40 ff. de Legibus, senatusque consultis et longa consuetudine, nýbrž i v království českém Městská práva A 3 § 2. stanoví jasně per annexa formalia: Quae pia consuetudine firmata sunt, pro lege et jure observabimus in iis quae non ex scripto descendunt, item A 30, 37 § 4, B 89, pak ab argumento Obnovené král. zřízení zemské D 49 a Novell. Declar. Cc 5.[12])

Protož tedy k Vašim Excellencím a Milostem z horlivosti vlastenecké přichází má nejpoddaněji nejpokornější prosba, abyste milostivě ráčili uvedená, jak v právu a slušnosti, tak v nutnosti založená motiva k srdci připustiti, a k tomu cíli, aby domácí, hynoucí řeč mateřská mohla opětně ad competentem statum prioritatis býti povznesena, u Jejího cís. král. Veličenstva vymoci nařízení a statuty, aby

pro 1º napříště k veškerým královským instancím a úřadům byli přijímáni pouze obou zemských řečí dobře znalí, ostatně kvalifikovaní

---

[10]) Domnělé privilegium Alexandra Velikého Slovanům uváděl i Hájek ve své kronice (k r. 1348), i polský Kadlubek. Dle toho Alexander, jakožto prvý císař řecký a pán světa od východu k západu i od jihu až k půlnoci, zároveň jmenem svých nástupců ve světovládě daroval Slovanům celou zemi od půlnoci až po vlaské, k jihu ležící země, k svobodnému dědičnému držení na všechny časy, a tak, že nikdo jiný nesměl tam bydliti nebo se usaditi, leda by on i jeho potomkové zůstávali vždy služebnými. Srovn. Goldast, I. (Commentarii) 94, II. (Collectio) 170.

[11]) Pohanění římského poselstva, žádajícího v Tarentu zadostučinění za ztečení 5 římských lodí, vedlo k znamenité válce s touto řeckou osadou a s Epirským králem Pyrrhem v l. 282—272 př. Kr.; válka ta přijala na se podobu národního boje mezi Římany a Řeky.

[12]) Uvedené leges z Digest čili pandekt, knihy první, titulu třetího »de legibus, senatusque consultis et longa consuetudine« (jež by dnes byly citovány jako L. 32—38, 40 D de legibus I, 3) poukazují vůbec ku platnosti starobylých obyčejů v nedostatku práv psaných. Podobně činí články Koldínových práv městských, kdežto uvedené články Obn. zř. z. a Nov. ukazují k subsidiární platnosti Městských práv, tak že teprve tam, kde ani v těchto nebylo žádného ustanovení, slušelo se dovolávati rozhodnutí panovníkova (nikoli starých nálezů nebo praejudikátů). — Ku podivu Blažej nedovolává se výslovných předpisů, které o národní rovnoprávnosti chová Obn. zř. z. (B 12, C 2—5, D 47, F 4, 15, 46, 71, J 6), a Novelly (Bb 5, ve příčině soudů městských).

a z patriotů skládající se officianti, i také aby od té doby jako prve v české řeči za povýšení supplikovali.[13])

Neméně 2do aby vrchnosti a magistráty královských a jiných měst (vyjímajíc již poněmčená města pohraničná) podle předešlého obyčeje od měšťanstva a podřízených nepřijímaly memoriálů a spisů v žádné jiné nežli v české mateřské řeči, a rovněž tak aby vydávaly vyřízení, aby strany mohly obsahu dobře rozuměti,[14]) v čem by pak následovaly královské vrchní instance a úřady při svrchuřečeném příštím rozmnožení officiantů obou řečí znalých.

Rovněž 3tio aby vyučovali mládež v menších školách a humaniorech zmíněné české řeči jakožto řeči základní (Grund-Sprach), protože její vyslovování dává též obzvláštní snadnost k naučení se jiným řečem a vůbec za klíč se pokládá.

Konečně 4to aby byla nejmilostivěji ustanovena autorisovaná universitní komise, která by rozhodovala závady vyskytující se netoliko v pravopise, nýbrž také ve všech částech řečených dvou zemských řečí, jež by jí každý, zvláště pak školmistři a PP. piaristé svobodně mohli přednesti; a jako t. zv. Academia della Crosca v Sienně ve vlaské řeči čeho třeba každoročně tiskem připomíná,[15]) tak aby i ona tyto dvě zemské řeči pěstovala, a napotom časem ponenáhlu dle uznání a ze záložního fondu, od dobře smýšlejících poskytnutého nebo vůbec odjinud opatřeného, postarala se o autorisované dictionarium spolu s latinskou řečí, jehož jeden exemplář každá vrchní i nižší instance, úřad, město a panství přijmouti a zaplatiti by byly zavázány, a tudíž aby také náležitě v zemi se vyhlásilo, čeho v tom potřebí, spolu s výdatným napomenutím vrchnostem a magistrátům co do pěstování a povznesení mateřské řeči, tak aby i ze strany každého krajského úřadu zevrubně k tomu se přihlíželo.

O kteréžto nejponíženější žádosti mohlo by se s nejvyššího místa očekávati povolení tím milostivější, že by národ, jsa tím potěšen, povzbuzen byl jak v nejpoddaněji povinných praestacích, tak i také ve své světoznámé bojovnosti, a následovně byl by spolu se svatými zemskými patrony, četně z něho pošlými, tím spíše ochoten orodovati u Boha všemohoucího za zachování Jejího Veličenstva a celého vysoce

---

[13]) Tak jmenovitě každoroční renovace krajských úřadů děly se až do r. 1749 pouze v jazyku českém. Byl to jeden ze zbytků původní přednosti češtiny v úředním životě. Supplikace české mohly poněkud také býti průkazem znalosti tohoto zemského jazyka. — Přednost jazyka českého jevila se i nadále aspoň v jistých formálních prosloveních při korunování, na sněmích a při zemském soudu.

[14]) V polovici 18. století germanisace některých měst ovšem nebyla ještě tak pokročila, jako na konci panování Marie Terezie a Josefa II. Tak na př. v Litoměřicích městské knihy vedly se ještě r. 1751 česky (Čelakovský, Úřad podkomořský, 124, nota); dle jiné zprávy zápisy radní byly české jen do r. 1739. Plzeň ještě r. 1776—77 domáhala se gymnasia českého a r. 1783 žádala českým podáním za potvrzení svých privilegií a za prvé místo na sněmích po Praze (Osvěta 1887, 498). — Blažej patrně přeje si vyšším příkazem odstraniti zlořád, který se tehdáž rozmáhal, že Čechové podávali podání německá a že města vlastně česká začínala úřadovati německy.

[15]) Míní se tu Accademia della Crusca ve Florencii, nejslavnější z italských, jež byla vzorem francouzské.

slaveného nejjasnějšího arcidomu Rakouského, zvláště i přední patron zemský svatý Václav tím spíše, že on sám, jsa příbuzný s Jejím Veličenstvem v pokrevním příbuzenství po přeslici, mimo to i do pravdy jest předkem v říši a dědickým zůstavitelem. V naději milostivého vyhovění trvající

Vašim Excellencím a milostem

nejpoddaněji nejposlušnější

Matěj Rudolf Blažej.

Praes. 28 Maj. 1753.

II. (Rubrum: Jeho Magnificenci a slavnému Akademickému magistrátu starobylé cís. král. Karlo-Ferdinandské university v Praze. — Nerozhodující zdání ve příčině návrhu Matěje Blažeje ku povznesení české řeči, cum restitutione acclusi — od děkana a fakulty filosofické.)

Magnifice Domine Rector
jakož i
slavný Akademický magistráte!

Veleslavná komise pro povznesení university [16]) dala slavnému Akademickému magistrátu ku podání dobrého zdání doručiti návrh Matěje Rudolfa Blažeje ve příčině povznesení a zachování české řeči, kterýžto napřed byl k vyslyšení sdělen s fakultou filosofickou. Abychom pak s pominutím všech historických vypravování, která supplikant rozvláčně uvádí, dostali se k návrhu oněch bodů, které by mohly věci posloužiti, podáváme následující nezávaznou odpověď:

Ad 1um ***aby k veškerým instancím a úřadům byli přijímáni pouze obou řečí dobře znalí patrioti:*** — jakkoli věc v sobě byla by dobrá, netřeba k tomuto návrhu žádného dobrého zdání, poněvadž to závisí od propůjčování oněch Vyšších, kteří služby obsazují; že však přece nejen nejvyšší moci, ale i jiným vyšším vždy musí zůstati vyhrazena volba subjektů, kteří jako cizinci se svou německou mateřskou řečí v případech věrnosti a v jiných službách podali důkazy své veliké schopnosti; neboť jest to všední věc, že za příčinou takových služeb a výbornosti jak Čechové v jiných zemích tak cizinci v Čechách své výživy a hodností požívají. [17])

Ad 2um ***aby vrchnosti a magistráty královských a jiných měst přijímaly od měšťanstva a podřízených spisy a memoriály pouze v české mateřské řeči, podobně stranám vyřízení vydávaly, a rovněž i vyšší instance toho následovaly:*** — není dobře možné, aby obyvatel zemský, který na příklad usídlil aneb ubytoval se v městech českých anebo smíšených s oběma řečma, nevyhnutelně byl vázán na českou řeč, a bylo mu odpíráno přirozené dobrodiní, by při soudních příbězích a právních jednáních anebo komisích dle svého vlastního úsudku a roz-

[16]) Marie Terezie, pečujíc o reorganisaci Pražské university, již r. 1746 jmenovala k tomu cíli zvláštní komisi při místodržitelství. Roku 1753 vydány nové řády studijní.

[17]) Vychvalovaná zde reciprocita mezi zeměmi ovšem pokulhává: Čechové jinde sloužící museli tam užívati němčiny, kdežto cizinci do Čech přišlí nikterak nemínili učiti se češtině.

umu v přirozené jemu německé řeči se vyjádřil anebo spisy sepsal, zvláště když hledíc k nynějším okolnostem zajisté nelze v Čechách vykázati žádného místa, kde by mezi pouhými Čechy (Stock-Böhmen) nenacházeli se pouzí Němci (Bloss-Teutsche), subjekty zde v zemi i kromě ní narozené. Spíše zdá se býti o bonum publicum a zachování české řeči dostatečně postaráno, jelikož J. Cís. Kr. Veličenstvo nejmilostivěji nařídilo, aby ve které řeči se staly supplikáty a přednesení, v téže řeči vydávaly se resoluta a decisiones.[18])

Ad 3tium ***aby mládež v menších školách byla přidržána k české řeči:*** to bez toho jest, s tak dobrým prospěchem, že Čechové přidržují se k německé a Němci k české řeči, jakož i

Ad 4tum ***k dostatečné orthografii***, ano i ve vyšších třídách humaniorum ku překládání německých okkupací do češtiny, českých do latiny a latinských do obou řečí, a v tom se cvičí, tak že tedy zříditi proto zvláštní komisi zdá se zbytečným.

To ještě dlužno připomenouti, že nejen české grammatiky a dictionaria již jsou tištěny, a některé nedávno tiskem vydány,[19]) ano kdy by byl nějaký fond na vydání časem úplného velkého dictionarium v německé, české a latinské řeči, anebo kdy by supplikant mohl se ukázati sám toho býti schopen, tedy by taková kniha mohla zcela dobře posloužiti jak starým tak i mladým subjektům ke slušnému užívání české řeči.

Že tudíž nezbývá nic důležitého, co by byl supplikant uvedl pro povznesení české řeči, o čemž Vaší Magnificenci a slavnému Akademickému magistrátu zprávu a zdání podávají, další uznání Vám pozůstavujíc a zůstávají uctivě

Vaší Magnificenci a slavnému Akademickému magistrátu
službou povinní.[20])

Co učinil akademický senát, jaké vůbec byly další osudy návrhu Blažejova, není nám známo. Nepochybně neměl přímých výsledků, zejmena ne pokud šlo o povýšení češtiny, o vlastní přednost buďsi v úřadech nebo ve školách. Blažejovi asi zdálo se, že neváżnost a po-

---

[18]) Nařízení podobné od Marie Terezie není nám známo; zdání snad táhne se ku předpisům starším, snad až k Obn. zř. z. Ale právě těchto předpisů skutečně nebylo šetřeno. Také na př. akta zemského úřadu jsou veskrze německá, a znalost češtiny vyžadovala tu zvláštního translátora! — Ostatně Blažej nežádal, aby pouzí Němci museli podávati české spisy; češtinu chtěl míti vlastně závaznou pro Čechy.

[19]) Později dvorský dekret ze 7. září 1765 nařídil nově tiskem vydati grammatiku Václava Rosy (Čechořečnost z roku 1672) a dle potřeby také slovník knihkupce Zachariáše Vusína nebo jiný, leda by znalci uznali, že je třeba sestaviti knihy nové (kop. gub., září 10). Známý Jan Václav Pohl vydal svoji nestvůrnou grammatiku, věnovanou sv. Václavu a arciknížeti Josefovi (potomnímu císaři), poprvé r. 1756.

[20]) Dle sv. Václavského kalendáře roku 1753 vydaného (pro r. 1754) byl direktorem filosofického studia Ph. dr. Josef Stepling, slavný mathematik, děkanem fakulty P. Th. dr. Václav Kraus, seniorem P. Ph. dr. Jiří Langer, řádný profesor theologie morální, všichni tři členové tovaryšstva Ježíšova. Zdali Kraus také r. 1753 byl děkanem, nevíme udati.

nížení, ve kterém octly se jazyk a národ český, nedají se překonati než vyšší mocí, nucením nebo výhradami, jelikož prosté předpisy o rovnoprávnosti fakticky nepomáhaly, skutečné platnosti pozbývaly. Ale návrhy, jako: závazné předepsání českého jazyka pro nižší instance (vyjímajíc jisté území německé), přijetí jeho za základní jazyk vyučovací, sotva našly tehdáž ohlasu a podpory. Ano, ani ostatní žádosti Blažejovy patrně neměly úspěchu, jak lze tušiti z odpovědi filosofické fakulty. Aspoň návrh na zřízení učené komise pro pěstování českého i německého jazyka — po způsobě starších akademií — jistě neubližoval Němcům, byl i v jejich prospěchu v době, kdy na vysokém učení převládal ještě jazyk latinský; a přece návrh ten byl odbýván skoro mlčky a nejvýše posměšným snížením. Rovněž tak proti požadavku domácích, obou zemských jazyků znalých úředníků, kterýžto zakládal se na dosavadních právních řádech a obyčejích, troufáno si činiti námitky a vytáčky.

Přes to přese všecko nechceme říci, že hlas Blažejův úplně zanikl beze stopy. Možná, že v pozdějších pokusech bezděky tají se ohlas staršího volání Blažejova. Aspoň r. 1763 v skutku byla uznána potřeba podporovati jazyk český v úřadech i ve školách; stalo se tak známým reskriptem Marie Terezie z 9. července 1763, podepsaným od Rudolfa hr. Chotka a Bartensteina, jehož znění tu budiž v překladě uvedeno: »Milí věrní! Jakož jsme posud pozorovali, že jak v našem dědičném království českém, tak i v markrabství moravském česká řeč u největší části zemských obyvatelův obvyklá, tolik přichází v úpadek, že většina představených a úředníků je této řeči docela neznalá, ano že i u našich tamních zemských a vrchních soudních úřadů, rovněž u městských magistrátů ukazuje se veliký nedostatek subjektů té řeči mocných, a tedy k zvelebení naší služby, pak k zachování pořádku a justice bude nevyhnutelně nutna, tuto tak daleko pokleslou řeč opětně pozdvihnouti: Protož dáváme Vám tímto svůj nejmilostivější rozkaz, vyhlásiti v zemi, aby rodičové nadále dávali své syny pilněji vyučiti v české řeči: studijní komise pak aby skrze direktora humaniorum zvláště k tomu přihlížela, by mládež v menších školách byla poukazována a přidržována k překládání českých argumentů: následovně aby tato řeč pokud nejvíc možná opět byla do přímého chodu přivedena a zachována: aby tedy takto k obsazování radních stolic, úřadů a kanceláří i vyšších míst odchovávaly se napořád spůsobilé, v německé i české řeči dobře zběhlé subjekty, nad čímž také Vy ze své strany máte pevně bdíti a na uprázdněné služby beze zvláštní příčiny a ceteris paribus nenavrhovati žádných jiných subjektů, než které česky mluví a píšou.« [21])

Avšak tato poslední přízeň a milost, jež zároveň je dokladem, jak velice český jazyk již klesal, nijak neodvrátila postup germanisace v úřadech a školách. Naopak nařizováno r. 1765 činiti vše pro rozšíření a zevšeobecnění jazyka německého; v státní radě mínilo se r. 1770, že každý, kdo chce studovati, musí znáti tento »jazyk panovníka, vysokých úřadů a vojska.« Krátce potom začala za Marie Terezie sou-

[21]) Kop. gubern., červenec 1763, str. 41. Srovn. Helfert, Gründung der österr. Volksschule durch Maria Theresia, 469 sled. Vůbec též Osvětu 1887: Z germanisačního úsilí 18. věku.

stavná germanisace školství — ale v téže době začalo veřejně znova hlásiti se slovanské, národní vědomí Čechů, tak ve spise Františka hraběte Kinského 1773, ve vydání Balbinovy rozpravy 1775. Zdaž ostatně také Blažej nemluvil o jazyku slovanském? a jeho vzývání sv. Václava (jako při Balbinovi) zdaliž nebylo dědictvím po nábožných předcích vlastencích?

Nová říšská rada a nové poměry.

Šumný, rozkvašený zápas přineslo letos jaro soustátí rakouskému. Jako když jarní proudy trhají ledový příkrov zimy, vytryskl kypící život ve volebních okresích a rozvinul se dramaticky pohnutý boj v podstatě o otázky, které již na počátku ústavní éry vytčeny byly v slovech »historicko-politická individualita« a »rovné právo národní,« proti nimž nyní mimo centralisticko-německou panovačnost zdvíhá se i otázka žaludkového prospěchu sociální demokracie. Pro nás Čechy tyto jarní proudy neznamenají jaro, to dřímá ještě za horami; ale znamenají nový život pro říšskou radu, která půldruhého léta vlády Badeniovy za mdloby dohasínala rozkladem životních sil, třeba vládě konala nejplatnější služby. Volby novou kurií všeobecného hlasovacího práva doplněné, krise ministerská k vůli většině, jazykové nařízení, nová říšská rada a nová situace, toť jsou pozoruhodné zjevy v několika týdnech letošní vesny.

Výsledek říšských voleb od 4. do 24. března jest pozoruhodný v dvojím směru: úpadkem strany německo-liberální, jež byla posud representantkou centralismu a německé panovačnosti, a vzrostem konservativních i slovanských stran. Což bylo po tomto výsledku přirozenějšího, než aby sdružily se v pevný svazek strany, které přes různé odchylky jsou sobě blízky v zásadách rovného práva národního a historicko-politické individuality, ať se tato zove státním právem, autonomií, právem sebeurčovacím nebo federalismem? S tím musel hr. Badeni od prvopočátku počítati a také počítal potud, že si získal nejvyššího souhlasu, aby po tu dobu strana mladočeská, opposiční, pojata byla do většiny. Podmínkou v té příčině bylo, aby vláda osvědčila dobrou vůli vydáním nařízení o rovném právu obou zemských jazyků v Čechách a na Moravě při soudech a v úřadech. Ale vláda Badeniova byla vykonavatelkou ještě jiného úkolu: do státotvorné většiny měli pojati býti i umírnění živlové levice, jmenovitě ústaváčtí velkostatkáři, když by již německá pokroková strana dala ministerstvu výhost. V ten rozum byla také trůnní řeč upravena tak, že nemohla ani na levé straně sněmovny býti na závadu. Přece však vyvinula se situace jiným spůsobem.

Dne 27. března sestoupila se prvně nově zvolená říšská rada a 29. března zahájena byla *trůnní řečí.* V této se zákonodárství k rozšíření práva hlasovacího prohlašuje za ukončené, slibují se vyrovnání společenských protiv bez poškození spůsobilosti podnikatelů k soutěži, zákony na povznesení řemeslnictva, průmyslu a hospodářské výroby, jmenovitě slibuje se ochrana zemědělství proti hrozícím nebezpečím a spo-

lečenstevní organisace zemědělců. Jako hlavní úkol nejbližšího zasedání označuje se vyrovnání s Uhry. Opravy úrazového a nemocničného pojišťování, konkursního řádu a řízení u věcech nesporných, předlohy o smírčích soudcích a prostředkovacích úřadech obecních, nový trestní zákon a dlouho očekávaný vojenský trestní řád, zákon proti stěhování, zákon o nuceném vymáhání přímých daní, oslazený slibovanou náhradou obcím za jich vybírání, opravy fiskálních zákonů a výpomoc zemským financím podílem na dani potravní: vše to jest rozsáhlý program jmenovitě povahy hospodářské. Politicky však jest bezbarvý a takového způsobu jest i politická zmínka o domácích poměrech, že se vláda vynasnaží, aby »odstraňovala překážky sblížení a v mezích platné ústavy razila cestu vyrovnání zápasících nároků a tak zjednávala půdu, na které by odpůrcové ve vzájemném uznání svého práva a své síly se mohli smiřovati.« Proto mají si též poslanci popílit, aby »sněmům království a zemí více času a volnosti se poskytlo,« kterýž požadavek plyne prý i z ohledu na samosprávu zemskou, jíž přidělené věci »časem z věcných důvodů a k vůli rychlejší administrativě jen rozmnoženy býti mohou.« Zmínka o zahraničné politice, o neopatrnosti Řecka, o povinnosti Turecka přijmouti reformy a o mírumilovné shodě doplňuje trůnní řeč, která při vší své zevrubnosti ničím neprojevila, o kterou většinu vláda v nové říšské radě se hodlá opírati. Co do politického stanoviska panuje v řeči té úplná zdrželivost, co do autonomistického pak odmítavá zdráhavost, poněvadž hlavní a jediná váha klade se na sbor centralistický a nikoliv na sněm domácí jako na vlastní základ moci zákonodárné v královstvích a zemích.

Přece však v nově zvolené vídeňské radě většina dávno nebyla tak zjevná jako nyní. Vizme jen ***kluby sněmovní***, jak se ustavily na počátku zasedání. Jest to ovšem pestrá mosaika stran a frakcí, která se nám tu jeví, ale shoda a pojítko většiny ve smyslu označeném jsou na první pohled patrny. Český klub, jehož předsedou jest dr. Engel, čítá 62 poslanců; dva Srbové dalmatští, kteří v jihoslovanském sdružení nenašli místa, sesilují jeho řady jako členové mimořádní. Klub českých velkostatkářů, jehož předsedou jest hr. Pálffy a který druhdy s českým klubem tvořil jednu parlamentární skupinu, má nyní 19 poslanců z Čech a z Moravy. Polský klub za předsednictví Jaworského čítá 59 poslanců. Slovinci a Charvátě, konservativní a radikální bez rozdílu, s nimiž spojilo se i 6 umírněných Rusínů, ustavili se jako slovanská křesťansko-národní jednota. Šest Rumunů, zvolivše si Lupula za předsedu, zřídili si zvláštní klub. K těmto klubům druží se katolická lidová strana německá s Dipaulim jako předsedou, čítající 35 hlasů, pak konservativní střed, jejž tvoří šest konservativních německých poslanců s hr. J. Falkenhaynem v čele. Již tu jest nadpoloviční většina, společnými prospěchy a potřebami vázaná. Máme před sebou starou pravici v novém vydání. Železný kruh, který působíval Němcům mnoho nepříjemností, tvoří se opět. Ku prospěchu jeho i ku prospěchu českému jest žádoucno, aby žil životem samostatným a bral se za cílem svým, nikoliv za cílem vládním. Levici nenáležejí ostatně ani dvě menší slovanské frakce: šestičlenná katolická lidová strana polská a tříčlenná polská lidová strana, toliko pět radikálních Rusínů stojí levici blíže než pravici.

Vizme dále strany ostatní, které s bývalou pravicí nemají nic společného, především uěmecké liberály, kteří nyní do říšské rady přišli jako německá strana pokroku. Na ně padá kletba za všechen nezdar a za těžké úkory národnosti naší činěné; po prvních přímých volbách r. 1873 měli v říšské radě 226 hlasů, ve volbách r. 1879 jich zachránili 147, r. 1885 ještě 132 hlasy, a r. 1891 měli 110 poslanců německoliberálních tvořících levici a 16 nacionálních. Již tehda utkali se s nimi antisemité a porazili je v 12 okresích. Při letošních volbách prošlo jí už jen 47 poslanců, ale ani ti nemohli se dohodnouti na společném klubu pokroku, do něhož se jich zapsalo pouze 31, kdežto 11 za předsednictví Mauthnerova ustavilo se jako volné sdružení. Jen liberálové z Čech, ostrá moravská skupina a Vídeňská trojka tvoří dnes tábor levičácký. K oběma těm frakcím druží se ústavácký klub velkostatkářský o 28 členech, jehož mluvčím jest baron Ludwigstorff. Němečtí lidovci čili nacionálové, kteří přejímají okresy liberálů, mají klub o 39 členech. Křesťanští sociálové s dr. Luegrem a kn. Liechtensteinem v čele čítají 26 poslanců; s liberály žijí v nejprudším nepřátelství. Moravská střední strana o 3 hlasech jest pro každou vládu. Italové sdružili se tentokráte vzdor konservativnosti a liberalismu ve společný klub, jenž čítá 19 hlasů. Uveďme nyní ještě malý hlouček Schönererův, 14 sociálních demokratů a něco divokých. Byli by živlové tito vůbec spůsobilí utvořiti jednotnou a pevnou stranu? Nikoliv, neboť mají programy sobě odporující, nepřátelské, a navzájem se potírají.

Za státní, to jest k většině a vlivu na vládu spůsobilé pokládáni byli od vlády vůbec jen ústavověrní velkostatkáři a obě frakce německoliberální. Avšak zda by s nimi byla většina vůbec možná bez konservativců německých a slovanských? Přece však jednalo se o to, aby byli ve většině neli všichni aspoň ústavověrní velkostatkáři. Jako hr. Taaffe r. 1879 spekuloval, aby také Němce udržel při dobré vůli, a jako on nechtěl bez německých liberálů vládnouti, cosi podobného opakovalo se nyní i u hr. Badenia. Také důsledky byly podobné: němečtí liberálové odepřeli své účastenství. Rozdíl byl ten, že hr. Taaffa doufali rázem svrhnouti, v čemž se ovšem sklamali; Taaffe »fretoval se« bez nich. Teď sice také doufali uvesti ministerstvo v rozpaky, ale kdo mohl dělati drahotu, nebyli oni, nýbrž vláda. Nyní kynula i jim naděje, že umírněný Baernreither stane se ministrem pro Němce vedle českého ministra bez oboru, který teprve má býti povolán.

Cislajtánskou zvláštností jest ovšem, že vláda si dělá většinu nebo aspoň ve shodě s korunou a se stranami si vybírá skupiny, které jsou pro ni důležitější a spůsobilejší. Největší obrat, který stavu věcí dodává nového rázu, stal se v poměru vlády Badeniovy k českému lidovému poselstvu, k mladočeskému klubu. Ti, které Taaffe r. 1891 vyhosťoval a osamocoval, proti nimž zařízena byla koalice, aby je držela na uzdě, stali se nyní stranou většiny, a to nejen samozřejmé většiny bývalé pravice, nýbrž i s vůlí a souhlasem vysokých činitelů státních, kteří účastenství českého klubu ve většině kladli za podmínku kombinace. Za málo let jak veliká změna! Počátky této shody spadají už v dobu nastoupení hraběte Badenia; ten ze soukromého obcování s poslanci mladočeskými přešel ve vyjednávání, jehož prvním

výsledkem mělo býti nařízení o rovném právu v úřadech v Čechách a na Moravě zavedením češtiny jako rovnoprávného vnitřního úředního jazyka, za úplného šetření nedílnosti království a markrabství. Nařízení to mělo vyjíti už v březnu před zahájením říšské rady. Ale porady s důvěrníky německých liberálů čili pokrokářů, Schlesingerem, Lippertem, Funkem, Schückerem nevedly k cíli. První (20. března) skončila bez výsledku, v druhé (23. března), které mimo Badenia, Gautsche, Gleispacha a Bilińského účastnili se i čtyři důvěrníci čeští, ukázala se nemožnost shody s německými liberály. Této frakce nemohl tedy hrabě Badeni »na ten čas« postaviti do většiny. Zbývali však ještě velkostatkáři. Vyhlášení jazykového nařízení protahovalo se, až se sestoupila říšská rada.

Ministerstvo Badeniovo není ministerstvem pravice; ministři Gleispach, Glanz a Welsersheimb byli toho náhledu, aby aspoň část německé levice byla ve většině. Ale ústavověrní velkostatkáři po mnohém váhání vyslovili se proti jazykovému nařízení a zaujali v té příčině opposiční stanovisko jako liberálové. Propukla ministerská *krise*. Gleispach, Glanz a hrabě Welsersheimb odstupovali a následkem toho celé ministerstvo 1. dubna se usneslo podati žádost za propuštěnou.

Krise však nebyla těžká a její rozřešení bylo patrné. Mocnář nepovolával ani žádných politických osob, aby vyslechl jejich náhledy. Ústavověrní velkostatkáři měli několikadenní lhůtu k rozmyšlení. V ministerské radě 4. dubna panovník vyslechnuv důvody přednesené rozhodl, aby *ministerstvo setrvalo*. Svou důvěru osvědčil mimo to hraběti Badeniovi reskriptem, v němž praví: »Nepřijímám demisse, poněvadž kladu na to důraz, aby vláda ode mne ustanovená, neohlížejíc se na dočasné obtíže stran, svou činnost určovala výhradně jen všeobecným státním prospěchem.« Ujišťuje hraběte Badenia svou nejúplnější důvěrou poukazoval mocnář na program v trůnní řeči vytknutý.

Badeni tedy s celým ministerstvem ostal a postavení jeho ještě upevněno. Z císařského reskriptu zřejmě vyznívá, že říšská rada není parlamentárním sborem a že vláda není parlamentární vládou. Ne z většiny vychází vláda, a co provádí, není program většiny. Majority však vláda přece potřebuje, a v tom spočívá význam pevné, sebevědomé většiny, neli pro politiku zásadní, aspoň pro opportunistickou. A většina taková utvořila se, než se ještě stalo rozhodnutí o ministerstvu Badeniově. *Většina pravice* zřídila se sama. Vynikající účastenství měl při tom jmenovitě rytíř Jaworski, předseda polského klubu a spolu senior předsedů klubovních. Vzájemně se dohodli Čechové, čeští velkostatkáři, Poláci, jihoslovanský klub, německá katolická strana, Falkenhaynův střed a Rumuni. Dorozuměli se také o ustanovení parlamentární komise, společného poradního sboru, který se o všech vážnějších věcech usnáší a zároveň representuje jednotu sdružených stran. Ustavení této většiny je skutek přirozený a pro příští vývoj věcí velmi důležitý.

Den po mocnářově rozhodnutí podepsáno *jazykové nařízení* a nazejtří uveřejněno. Skládá se ze dvou částí; první se týká věci, druhá spůsobilosti osob.

Otázky jazykové jsou bolestnou stránkou při našem národním vývoji. Zkostnatělá byrokracie, beroucí se od dob Marie Terezie vyšlapanou

cestou němectví, a fanatický odpor našich odpůrců, kteří v každém kuse spravedlnosti pro nás vidí své zkrácení, nedopouštěly zavedení rovného práva jazykového. Stremayerovo čili Pražákovo nařízení ze dne 19. dubna r. 1880, kterým zavedeno rovné právo češtiny v obcování se stranami, tedy v zevním úředním jazyku, platilo za vrchol toho, k čemu Taaffova vláda se odhodlala. Avšak i rovné toto právo platilo jen při soudech, státních zastupitelstvech a politických úřadech. Teď se novým nařízením jazykovým uznává rovné právo a zavádí se čeština jako vnitřní úřední jazyk v obvodu království českého při všech soudech a úřadech, jež jsou podřízeny ministerstvům vnitra, spravedlnosti, financí, obchodu a orby; vyňaty jsou úřady vojenské a ministerstvo železnic. Je to průlom do německého státního jazyka, s kterým vždy vystupovali němečtí centralisté, a zavedení češtiny jako vnitřního jazyka úředního vedle němčiny s uhájením celistvosti a nerozdílnosti českého království. Nařízení z 16 článků přijalo dílem doslova dílem se změnami deset článků z nařízení z r. 1880 a při tom drželo se i haličského nařízení ze dne 4. června 1869 o zavedení polštiny jako jazyka zevní i vnitřní úřední služby. Hlavní význam nařízení spočívá v článku 7., který obtíž dvojího úředního jazyka řeší povinností úřadů užívati řeči podání od strany při ***všech*** úředních jednáních, kde pak o stranu se nejedná, ***dle povahy věci*** (místa a osoby dle článku 4. nařízení z r. 1880), a kde korrespondují spolu úřady, dle podání nebo povahy věci. Tím i pro vnitřní obcování úřadů se pro česká místa a české osoby zavádí čeština. Pokud se země týče, zavedeno plné rovné právo co do jazyka úředního, avšak nedocíleno rovného práva, pokud se týče ústředních úřadů Vídeňských, spojení rozličných instancí s ústředními úřady a s nejvyšším soudem a zpráv k nim podávaných. Vláda se zavázala vydati podobné nařízení též pro Moravu, ale o několik dní později, patrně proto, aby se vyhnula uznání státoprávního svazku Čech i Moravy současným prohlášením. Ve Slezsku všecko bezpráví češtiny a polštiny a všechno nadpráví němčiny trvá dále.

Druhá část jazykového nařízení hlásá, že teprve od 1. července r. 1901 ustanovovaní soudcové a úředníci, ministerstvům vnitra, spravedlnosti, financí, obchodu a orby podřízení, mají prokazovati znalost obou zemských jazyků slovem i písmem. Úředníci neznalí druhého zemského jazyka ostávají tedy na vymření, ale po čtyři léta ještě mohou býti doplňováni. Průkaz má se podati prakticky nebo zkouškou, které od r. 1901 vyhrazena jsou další 3 léta. Ale již nyní má se při obsazování úřadů přihlížeti ke znalosti obou zemských jazyků.

Jazykové nařízení znamená zisk a pokrok v dlouhých našich zápasech o platnost národního jazyka; mnoho záležeti bude i na dobré vůli jmenovitě českých úředníků, aby se zbavili nemístné úzkostlivosti, kde jde o nepochybný a jasný akt, mnoho i na veškeré veřejnosti české, aby byla strážkyní těžce dobytého práva. A to, čeho se nám i teď ještě nedostává, bude cílem další snahy a práce naší.

V nově zvolené říšské radě prvním aktem po trůnní řeči bylo ***státoprávní ohrazení.*** Když neblahými okolnostmi nuceni Čechové v říjnu 1879 vstupovati zase do říšské rady, aby tu hájili prospěchů národních a přivodili vyrovnání s korunou českou, podali 9. října státoprávní ohrazení, podepsané v Praze 23. září 1879 od poslanců lidových

i velkostatkářských, trvajíce na všech právech a nárocích české koruny a uznávajíce říšskou radu za půdu pouze faktickou, nikoli legální. K státoprávnímu ohrazení tomu přistupovali potom všichni poslanci čeští, lidoví i velkostatkářští, kteří do říšské rady byli zvoleni. Letos svobodomyslní poslanci podepsali a podali 30. března nové ohrazení, pojící se k ohrazení z r. 1879. Prohlašují v něm, že »vstupujíce na tuto faktickou půdu říšské rady státnímu právu království a koruny české, opětovnými korunovacími přísahami stvrzenému a přemnohými státními akty, posledně nejvyšším reskriptem Jeho Veličenstva ze dne 12. září r. 1871 uznanému, v ničem tím nezadávají a vší silou o to zasazovati se budou, aby nabylo platnosti a došlo provedení.« Čeští velkostatkáři podali ohrazení, že »trvajíce pevně při státoprávních názorech své strany vstupujeme v tento dům se stejnou výhradou a právním ohrazením, jak naši předchůdcové r. 1879 při svém vstupu do říšské rady projevili.« Poslanci dr. Stojan a Šrámek připojili se k ohrazení z r. 1879. Dr. Vašatý podal ohrazení zvláštní.

Mimo české poslance podali také dalmatští poslanci charvátští státoprávní ohrazení v ten rozum, že Dalmacie sice skutkem náleží k zemím v říšské radě zastoupeným, ale právně že jest součástí království charvátského, slavonského a dalmatského.

Tu stalo se cosi neslýchaného, co na vlas vypadalo tak, jako by bylo objednáno od urputných nepřátel národa českého. ***Čeští sociální demokraté*** zahájili svou činnost ve sněmovně protestem ***proti státnímu právu.*** Prohlašujíce, že stojí »na půdě rovného práva všech národů,« ohrazovali se proti »vyhrabávání setlelých historických privilejí a listin.« Jsou prý »synové naší doby« a žádají »za moderní instituce.« Stavíce se proti svéprávnosti národa, jehož jsou členy, ukazují centralismem svým a papouškováním německo-liberálních frásí, čeho se může národ od nich nadíti. Zapomínají se ostatně nejen nad národem, ale sami nad sebou a nad prospěchy dělnictva, které by zajisté lépe byly opatřeny, jakmile bychom sobě vybudovati mohli svou českou domácnost dle potřeb svých. V zápětí ostatně zaprodali i půdu rovného práva, které se tu dovolávali.

Přes to přijat byl v této schůzi a od českých poslanců zvláště hájen pilný návrh sociálních demokratů, aby zvolený v Řešově za poslance Tomáš Szajer, přívrženec křesťanské lidové strany polské, propuštěn byl z vězení na svobodu, což se i neprodleně stalo.

Volba předsednictva (6. dubna) ukázala poměr stran přibližně jako 2 : 1. Za předsedu zvolen od pravice a blízkých jí frakcí konservativní Němec dr. Kathrein 258 proti 114, jež od frakcí levice dostal hrabě Attems. Za prvního místopředsedu zvolen Polák Abrahamowicz 251 hlasy proti 75, jež obdržel Attems, a 35, jež nacionálové dali Pradovi. Za druhého místopředsedu zvolen Čech dr. Kramář 233 hlasy proti 76, jež obdržel Attems, a 25, jež obdržel Prade.

Dvě hlučné debatty tvořily začátek zasedání a charakterisovaly poměry; jedna z nich platila Polákům, druhá Čechům. Socialista Daszyński podal (7. dubna) pilný návrh, aby zvolen byl vyšetřující výbor pro volby haličské. Dr. Stránský navrhl, aby všechny přednesené stíž-

nosti přikázány byly verifikačnímu výboru, který haličské volební věci prozkoumá. Návrh ten přijat (8. dubna) velkou většinou.

Dne 9. dubna uvedeno na denní pořádek jazykové nařízení. Němečtí liberálové a nacionálové podali pilné návrhy, aby bylo odvoláno, Schönerer, aby bylo předloženo sněmovně. Wolf, přívrženec Schönererův, v Trutnově proti Hallwichovi zvolený, zahájil hned nejostřejší tóninu; vláda nařízením o rovnoprávnosti sama prý pořizuje *Germanii irredentu.* Funke, Bendel a Iro šermovali za výsadnost a panovačnost německou. Řeč hr. Badenia vrcholila v tom, že se vláda nedá ze své cesty zatlačiti. Dr. Steinwender horlil, že prý se německý úředník stane v Čechách řídkostí, budeli platit jazykové nařízení. Dr. Pacák poukázal na bezdůvodnost jeho vývodů; německé obyvatelstvo hnedle pozná, že jazykové nařízení nemá jiného účelu, než aby Čech ve svém mateřském jazyku došel práva. Hr. Pálffy hájil nařízení se stanoviska práva a nedílnosti českého království. Hr. Piniński hájil potřeby a práva českého národa, jehož vřele se ujal i Dipauli, který podal osvědčení svého klubu proti učiněným návrhům. Dr. Herold dokazoval, že jde německým centralistům o uverturu k akci znepokojovací. Kdo svobody hoden, musí šetřiti svobody i pro jiného. Při hlasování postavili se všichni centralističtí živlové proti Čechům a s nimi i frakce, u nichž nepřátelství proti nám nesnadno lze vysvětliti. Také Vídeňští antisemité hlasovali po boku svých liberálních odpůrců pro pilnost štváčských návrhů německých, Schönerer a Wolf s Aehrenthalem a Auerspergem, Schneider s Eiselem, Mauthner s Pradem. Proti nám postavili se částečně též Italové, jako Cambon, Malfatti, Chiari a j.; proti nám hlasovali též radikální Rusíni, jako by zas na se vzali ponižující úlohu Schmerlingových pochopů z let šedesátých. A *proti rovnému právu češtiny zdvihli se i sociální demokraté!* Zeller, Cinger, Hybeš, Rieger, Daszyński a j. při hlasování rozmnožili šik zuřivých našich odpůrců. Tedy na straně a ve službách potlačovatelů českého jazyka je spatřujeme! Vědomí a hrdost národní nemůže tak hluboko klesnouti, aby klidně strpěla takové počínání. -- Útok těchto spojenců proti nám se nezdařil. Pilnost byla zamítnuta 221 hlasy proti 151. Většina pravice poprvé a skvěle se osvědčila. -- Říšská rada nastoupila pak velkonoční prázdniny.

Tak s novou říšskou radou vyvíjejí se nové poměry. Levice jest sice potrhána a oslabena vnitřní neshodou, ale i trosky její jsou dosud střediskem našich národních nepřátel. Útoky její skončily sice porážkami citelnějšími a důraznějšími, než bylo kdy za Taaffovy vlády, avšak potíží může i dnes ještě mnoho působiti. Proti těm ve sboru, k němuž národu našemu srdce nepřirostlo a jenž ostává mu vždy jen ledovou faktickou půdou Cislajtánska, jest jediný prostředek a spolu jediný klíč k situaci: shoda a kompromis s živly Čechům příznivými, solidarita pravice. *Jos. J. Toužimský.*

Nové písemnictví.

Básně.

Zpěvy páteční Jana Nerudy byly v letech 1881, 1883, 1886 a 1887 napsány a vyšly s obrazy Viktora Olivy, malířem naším samostatnému hudebnímu průvodu na roveň stavenými. První báseň v silných, bohatých tazích živě a vzrušně v šíři a hloubi rozvádí počáteční slova Havlíčkova hesla »Moje barva červená a bílá,« tak že jsme samým Nerudou, v nynějších letech se zvláštní zálibou velebeným, přímo na vítanou půdu národního a vlasteneckého zápalu uvedeni. Básník vidí v barvách našeho českého praporu barvu života nad barvou smrti, a naše dějiny jsou Nerudovi kronika světlým brkem bělokřídlého anděla a rudým pérem ďáblovým skládaná. Dvěma číšemi, jednou s červeným a jednou s bílým vínem, připíjí poeta svému národu: »Čech buď Montblanc a Montrosa zvýšen nade všemi, po mužných pak rekovných bojích buď v Čechách bílý den a plno růží kolem!«

V lásce k vlasti spatřuje Neruda svého ***anděla strážce***, anděla mlhami světa bezpečně vedoucího a nadšenými perutěmi přes propasti přenášejícího. Česká vlast jest ***matkou sedmibolestnou***, český národ synem v jejím klíně, na české Kalvarii jest dokonáno, Bůh člověk zdáven, veliký pátek v Čechách ukončil své temné, hrozné dílo: i táže se náš národovec, »zda jesti bol, jenž tomu roven bolu.« Srovnává obraz »Ecce homo« s obrazem »Když na lid český padla exekuce«: tam zobrazen Bůh ve své slávě, rek a vítěz, oběť za všechny, a zde lid ve své bídě, hrdiny v zoufalství, nové a nové žertvy, přes to, že byly Spasitelem vykoupeny. Budeli vždy tak, že budou jedni ve jmenu Božím dravě vraždit a druzí ve jmenu Božím bez vin umírat? Básník věříval, že každý národ myslí to se svobodou stejně, ideálně, avšak vítr ledné skutečnosti odvál květy podobných myšlenek, i nadešla doba, kdy v kmen jeho života udeřil blesk, duše nad mukou Čechů schla i schřadla, kdy seznal, že není trpčích slov nad slova: Ecce homo! Ecce homines!

»V zemi kalicha« vše poseto je trpkostí: kraj, plémě, ornice, víno v číších, sláva po otcích, vzpomínání, naděje, zpěv, slovo, kletby, otčenáše, a sám tvrdý kámen hor zemi naši trpkou kol do kola jako kalichem obětí vroubí; jen v Čechách mohla povstati báje truchle krásná o kapličce v hlubokém lese:

> Kristus pán mši svatou denně číst tam chodí;
> zvonek sám mu zvoní, vítr píseň duje,
> když pán Kristus ***denně sebe znova*** obětuje.

Jezulátkem, od Jidášů vždy a vždy zase zaprodávaným, jemuž »Ukolébavka vánoční« platí, není opět nikdo jiný než národ, jemuž je třeba odpočinku, aby se dobral nové síly na cestu k spáse lidstva, na níž ho nečeká než nové mučení a nové veliké umírání za svobodu. ***Za srdcem!*** — za srdcem našeho poety! — volá Neruda náš národ: nám Čechům z mečů žárných dána věčná meta, a básník byl by srdcem svým při nás rád až do skonání světa.

»Láska,« trochu do národního tónu přeskakující, ujišťuje nás, že básník přežil matku, lásku, vše, ale »Tebe bych, národe, Tebe bych nepřežil!« Poeta dlel kdysi s Araby v poušti, na kraji oasy — *ve lví stopě* jako český národ. Lví stopa vypudila Arabům bujné hry z hlavy, a podobně cítí země s dechem zatajeným a s chvěním, že býti v Čechách, jest býti ve lví říši. *Jen dál!*

Ta myšlenka, která nás ve hrob smetla,
zas k slávě vznese nás — jen dál, jen dál!

»Ještě žije českých bitev Bůh, dost v zemi železa na dobré meče i v krvi železo — jen dál, jen dál! Dál, národe náš drahý, věčně dál!« opět a opět volá náš pěvec neúnavného pokroku! . . . Ze všech imponujících básní Nerudových budou věrným národovcům Zpěvy páteční přes některé slabůstky své vždy obzvláště milé a vzácné, i bylo by přáti, aby se v laciném vydání co nejúčinněji rozšířily.

Název zajímavého, význačného, myšlenkově souvislého veršovaného cyklu *Modlitby k Neznámému* od Svatopluka Čecha odnáší se k Bibli, ke Skutkům apoštolským. Zde (XVII., 15—34) dočítáme se, kterak sv. Pavel přišed do Athén, vida město oddané býti modloslužbě, pro nové učení působil a zaveden jsa do Areopagu, stoje uprostřed něho řekl: »Muži Athénští, vidím vás býti všelijak příliš nábožné lidi; nebo procházeje a spatřuje náboženství vaše, nalezl jsem také oltář, na kterém napsáno jest: Neznámému Bohu (*Ἀγνώστῳ Θεῷ*). Proto, kterého ctíte neznajíce, tohoť já zvěstuji vám. Bůh ten, který stvořil svět i všecko, co jest na něm, ten jsa pánem nebe i země, nebydlí v chrámích rukou udělaných.« I hlásá Pavel pokání a soud a soudce soudu, Krista vzkříšeného z mrtvých. Někteří se posmívali, někteří dali se na odklady a někteří uvěřili.

Svatopluk Čech věnoval svůj cyklus Jaroslavu Vrchlickému, a Modlitby k Neznámému nazývá *první* řadou svých veršovaných meditací. Máme tedy začátek rozsáhlejšího brevíře před sebou. Věříme, že je co nejopravdověji čerpán z hlubin básníkovy duše, ale zrovna proto právě při této knize, vůči jejímu vysokému problemu zvláště těžko neseme rys, s nímžto se u našeho čelného spisovatele nezřídka setkáváme: s neurčitostí. Sledujte jen krok za krokem celistvý postup jeho názorů! Především naleznete povzdech, jinými obraty často pronášený: že na počátku *slovo* bylo, ale že jen pouhé, prázdné, liché slovo zbylo; že druhdy vladařila zlatá doba ducha i srdce, ale nyní opanovala železná doba plané hmoty a bezcenných titěr . . . ale jak se státi mohlo, že velkomoc ideálu tento převrat připustila, s potřebu nevysvětleno. Básník nevstupuje s nerozdělenou duší na svéráznou slovanskou půdu myšlenkovou, a rozdumává se i horuje pro starý a nový zákon:

Sny palestýnské, divné, *cizokrajné,*
vy z dětství předly jste v můj *celý* věk
svou *jitřní* zář, své šero svatotajné,
svých pouští hrůzu a svých sadů vděk.

Duch *tamního* lidu vtíral poetovu duchu zvláštní *ráz* i pel *svých* dum a citů; »kol Jehova se vznášel plný hněvu a hřímal velebný hlas proroků;« jezero, kde Šimon lovil, výsota, »kde Mistr bleskem nebeským

se ovil,« i Golgota vnikly v poetovu duši; avšak — a zde narážíte již na první neurčitost — básník chtíval jat domorodým vzdorem, »všech těch cizích přívěsků se zbýt« i chtíval Boha svého spodobiti dle ***svého*** tušení, dle jeho obláčení se v ***naše*** soumraky —

> leč marná snaha, vybavit se ***zcela***
> z pout, ***s dítětem*** již srostlých tak . . .

Tedy ne zcela? Tedy pokud? Tušení! Možnoliž veliké pravdy spolehlivě ***vytušiti?*** »Avšak,« řeknete, »básník má právo, meditovati ***poeticky***, a to Čech dojista činí.« Ne tak úplně. Proč nevyužitkoval tmavošera, do kterého svou meditací dospěl? A proč nedstranil ani slabých a suchých veršů? . . . Obě básně — »Slovo« a »Sny palestýnské« —, které jsme posud prošli, jsou jaksi úvodem, a teprve »Ranní« obsahuje skutečnou modlitbu:

> Jen obdiv, radost, vděčnost moje němá
> buď Neznámému jitřní obětí
> a pevný úmysl, že Tvému chtění,
> jež ***tuším*** v lepším svého srdce chvění,
> den tento moje ***snaha*** zasvětí —

skromná, krásná mnohými sdílená snaha, přispět aspoň znakem k setbě, by Boží »krásný svět« stal se sídlem šťastnějšího a lepšího lidstva: cosi jako melioristický program vznáší se nad vámi. Sv. Pavel duchaplně těžil z nalezeného nápisu (Bohu Řekům neznámému), ale jeli v české novověké básni, která by určitěji mluviti měla, neurčitá řeč o bytosti za ***Neznámou*** a tedy také za neznanou vydávané, jížto se však přes to ***svět*** přivlastňuje, podněcuje to neočekávaným způsobem ku přísným úvahám, které se nad to později množí. Také zde mohlo sbásnění vypadnouti důsledněji a vzletněji.

»Bůh« vybízí k porovnání se slavenou ruskou hymnou Děržavinovou. Sv. Čech umí novými a novými, mocnými a povznášejícími zvuky skládati theosofickou svoji symfonii, ale dojem básně jeho hacen jest místy hluchými, zbytečně prosaickými: Bůh, největší, ***nevybádatelné*** a ***nedohádatelné*** tajemství, je v tajné oblasti, ***kde pojmy vše se tratí, jež pro člověka platí,*** Bůh jest i v tom, co člověku jen ohyzdností zdá se, ***však celku krásného je nutnou součástí,*** praví na př. Čech (na str. 18 a 19), a dále (na str. 21) dí: »*Neb* mysle po lidsku — a jiné nemá míry — jen v lásce ***tušiti můž' člověk*** onen taj.« Ale překlouzněme třebas přes formu: přes obsah mnohde nemůžeme. Čech myslí mnoho, do výšky i hloubky, Čechův »Bůh« oplývá myšlenkami nejtěžší váhy, ale co máme říci tvrzení o Bohu, že jest ***nade vše veliký*** a přece ***nepostižně malý?*** že ***jest i není*** věčností i dobou, že jest ***veškero***, a přece ***nic*** (str. 19)? že jest láska, ale že jest i tam, kde čepel ***vraha*** blýskne, i tam, kde ječí smích ***hetér***, a že ***kletby*** i ***blasfemie*** pro něho splývají v proud jedné ***harmonie***? . . . Bůh! Tedy ne již Neznámý? Ó ano, Čechovi jest to i nadále neurčitá bytost (Bůh, bozi, Jahve, Allah), jež nad to »*v* ***neznámu***« se vznáší. Deismus, polytheismus a pantheismus vedle démonismu — nuž pravda, kdo mnoho přináší, může každému něco přinésti!

Velice zdařila se Čechovi »Májová«. Vládne v ní také neurčitost, ale rozpor rozdělen do dvou konkretních myslí, tak že čteme rozpravnou selanku. Jan debattuje ve farní zahradě se strýcem farářem o jarních zjevech, a v básni, kterou si strýc pročítá, vyslovuje synovec »za blaho života, za květů tisíce, snivou báj měsíce ***praduchu přírody*** horoucí dík;« nad tím se farář ovšem pozastaví: »Duch přírody! Co jmen si vymýšlejí. Jen jména pravého se pilně střeží, jež prostě: »Bůh«. Kdy by farář byl poetou, jen Boha chtěl by nejvzácnějším poesie květem dařit nadšeně, a když milostnou Janovu selanku s Olgou zahlédne, připočte také sladké snění lásky k hymnám vděčně Boha slavícím. Církevnímu deismu zůstalo poslední slovo; zdaž i slovo rozhodující? ***Lesní žalm*** je zbožný, poetický výlet do lesa. Čekáte, že uzříte vypodobené zajímavé a svérázné lesy Obřístevské, při nichž básník bydlí, ale výlet básníkův koná se v lesích povšechně míněných. Vede nás od společenských zlořádů ven k bohu přírody, optimistickou myslí pojímané, k míru, do samoty, pod vonné jehličí. Lesem razili si první lidé cestu k vítězství v životním boji, prales byl »nejprvnější školou člověku,« a také naši vrstevníci vracejí se od městského šablonního rozumování v přírodu, scházejí »s výšin kulturního žití zpět k lidem prostším, bližším přírodě,« do svitu háje, k malosvětu mravence, mšice a svlačce, se slovy »vznik« a »rozvoj« v badajícím duchu:

I člověk ***rovný mně,*** když touhu cítí
nad světa tajemstvím a života
se volně zahloubat, jde tamo sníti,
kde obestře ho tvoje samota,
ó přírodo! Kde ***není*** vřava denní
ni ***dogma vér*** ni ***protest nevěry*** ...

Básník prchá tedy před únavným problémem, avšak jen aby zvolal: »Mluv, lese, ty! Snad ***šum*** tvůj poodhalí té clony tajemné cíp aspoň malý.« V bouři zlé »klaníme se hrozné moci, leč její jmeno neznáme.« Ale konec konců: »koho chválíme svým pěním, kdo všeho původ, ***nevíme.***« Nevíme! »Neznámý« odstoupil, a negace vstupuje na jeho místo. Nevíme, a přece »dík ***taji věčnému***, že jsme.« Poeta z nedůsledného kolísání nevychází. »Nevíme,« dí, a »Nebádej!« ... ale přece hned zase tvrdí: »***vím***: že (Příroda, Bůh) jest, a věřím, že jest láska.« Láska ostatně, jež »ví, proč nám žití zdroj i metu ***skryla***, ví, proč nám ***dává*** nést i zlo a muku.« Zlo? muku? Kde je původ zla? Tedy nihilismus, a přece též ***ideální*** theismus, ale proniklý ***démonismem***!

»Zbořený chrám« jest vidění ve sřícené božnici, kterým se nám různé druhy modlitby k Bohu zobrazují. Je to pochmurný novellistický pendant k jasné Májové. Rytíř tvrdých, hrdých lící, člověk zlý a špatný, pokáním a mšemi a dary Boha usmiřující, obětuje Matce Boží, že ho v bitvě zachránila, svou jedinou dceru, ale při tom ještě také doufá, že vzdech dceřin, vzdech nevěsty Kristovy, že jeho jmění chrámu věnované vymůže mu odpuštění hříchů. Sebeobětovně skládá dcera své ubohé, krvácející srdce k nohám královny nebeské, a její milenec modlí se:

Ó veď mne, mocná, svým ramenem
tam za moře, kde hrob je Tvého Syna...

A snad někdy spojí ho »s růží sladkou, zde mu vzatou,« věčná nebes glorie. Vidění mizí a nad oltářem objeví se... suchá, posměšná tvář Ferneyského filosofa: po modlitbách břitká skepse. Báseň šla plným proudem, ale nyní jste zase nemile vyrušeni.

V cizotvarých slokách »Na Řipu« vyslovuje Čech vroucnou svoji lásku k vlasti a k národu: modlí se k Tajemství, jež lidské dráhy řídí, aby kmenu našemu dalo nové vláhy a zachovalo nám zemi českou, plnou krás, činí nenadálou, kolísavou, prosaickou poklonu věčné, ale nyní tak dotěrně modernistické bohyni Lidskosti a překvapuje zbytečnou podivnůstkou. Láska k národu jako láska k příbuzenstvu a jako sebeláska potrvají, avšak — a to přece patřilo by na jinou adresu než na českou — třeba prý šlechtit národní cit, by s lidskostí se snoubil k pravé zdobě, by národů již nespřádala děj jen touha jiným vlást, jen lupu žízeň a slavomamu pošetilý rej.« Je to všechno velice krásné, ale nechť pp. nepřátelé začnou! Lidskost rozumí se sama sebou, aniž potřeba líti z ní děla do lásky k národnosti, jak se toho »realismus« dopouští. A podivnůstku, na kterou jsem narážel, vidím v Čechově vyznání, že by na své rodáky volal »Zpět!«, kdy by mohli a chtěli dobývat »uzavřeného území«.

A na konci básně opětně nejasnost: náš lid má spěti k lidstva ***sbratřeného*** světlé metě, ale má prý si vlastní bytí chránit především. Chránit? ***všemi*** prostředky? či pouze ušlechtilými? prostředky světlé lidomilnosti? ušlechtilými též proti násile? Ochrana není všechno, dobývavost pohříchu značívá víc. Optimismem nemožno vždy a všudy dělati úspěšnou politiku. Záboj uměl pěti též, a teprve když zvítězil, žádal za lidskost. Proto také Čech sám se (V bouři) doplňuje: nepřišlo dosud naplnění času, i ptá se, zda »národ, jemuž hrozí vraha kopí, má zakřiknouti odhodlané syny,« když chtí dát život svůj za spásu domoviny. Láska! mír! nastavené druhé líce! To. všechno se krásně básní, ale nechť začne ten, kdo napřáhnul ruku k ráně na první tvář! Pěkná jest poznámka, že každý věřící má své zvláštní Nejvyššího vidění (str. 87).

V básni »Pod Marianským obrazem« si Čech zaschilleroval:

> Ó vděku ženství, nejvábnější květe,
> jejž do věnce svých krás nám život plete,
> co bez tebe by byla tato zem?

I zajímá nás, kterak toho básník želí, že celé blaho, které skýtá muži hruď oddané ženy, nepoznal, že plnou září ženství blahočinnou neohřál své srdce — vlastní vinou, jak výslovně dí. Ale za to poznal celou, neskonalou, vroucí lásku dobré mateře, touž lásku, jakou cítí Panna k Jezulátku. Symfonií »Klekání« uvádí nás v kraj svého mládí, kde zavzní večerní zvon, a básník pocítí dech té noci jiné, velké, jíž je bližší. Snad sřítí se všechny svatyně, ale zvon tajemného snění o neznámu »vždy na dně srdcí lidských bude zníti.«

»Zpověď« přemítá listy v básníkově knize života. Poeta žaluje na sebe, že na nich hustěji a hustěji se skvrny tmějí, že zrázel jasné svoje ideály, že jinak myslíval, jinak žil, že místo klopotné srážky pohodlný volíval klid, že míval vůli vrátkou, jež chtíči a líné smyslnosti podléhala, že žil v rozporu s ideami, že se nadcenoval a přelhával...

že však nezná jiného soudce nad sebou ani jiného karatele nežli sebe sama. »Vánoční« touží zas a zase po budoucnu, kdy jen láska bude místo práva, kdy zbraní lomoz navždy oněmí, kdy bude vskutku Bohu v nebi sláva a pokoj lidem na zemi.

»Modlitby k Neznámému« mnohým přátelům Čechovým byly překvapením — ne tak proto, že v těchto básních bytně dosti prosy shledali, jako z té příčiny, že rádi v Čechovi vždycky spatřovali silného palladina volnověrství. V té příčině neprožil Čech od Adamitů skutečně valného rozvoje, i myslím, že jest obrat pravdě podoben. Ale zcela nepochybno jest, že aureola nejkrásnější ušlechtilosti kolem Čechovy hlavy nezmizí.

František Zákrejs.

Novinky v oboru českého jazykozpytu.

Přes půlstoletí uplynulo již od r. 1845, kdy poprvé dostal se čtenářům českým do rukou silný kvartant »Výboru z literatury české« (druhý jeho díl následoval až po dvaceti letech), obsahující v pěkných přepisech a výkladech nejpodstatnější část staré naší literatury do XV. století. Tehdy teprve mohlo žasnoucí obecenstvo posouditi bohatství staročeské literatury, výši našeho kulturního života za dob Přemyslovců a Lucemburků, mohlo srovnávati s cizinou, a nejlepší dvě soudobá jmena jazykozpytná — Šafařík a Jungmann — zaručovala bezpečnost vydání.

A také stalo se, co bývá jakýmsi osudným údělem všech podobných monumentálních děl: jimi bývají na dlouhou dobu uzavírána akta celé dlouholeté práce, z nich vyrůstá tradice, jejich prostá konjektura nabývá váhy dokázaného zákona, jejich omyl stává se pravdou. A po dlouhém teprve čase, příští teprve generace odvíjí se od jejich autority a staví dále. Tak bylo i s Výborem: na originály bylo zapomínáno, přepis Výborový platil víc, studium textů omezovalo se na opakování výkladu Výboru, grammatika studována z »Počátků staročeské mluvnice« k Výboru Šafaříkem přidaných, literární historik přejímal k další práci data Výboru — Výbor stal se normou i kanonem.

Avšak ponenáhlu klíčila a vyrůstala skepse: některé památky staročeské shledány novými padělky (evangelium sv. Jana, píseň pod Vyšehradem, píseň krále Václava atd.), u jiných shledáno, že otisky Výboru jsou libovolně zdělány proti originálu, u dalších shledáno seřazení a vročení chybné — — skepse vzrostla a podemlela konečně veškeré základy Výboru. Dnes již žádný český filolog Výboru se nedokládá, leda pro historii přepisu, každý uchyluje se do rukopisů nebo do věrných jejich vydání: krátce, při neshodě mezi čtením rukopisným a čtením Výboru pokládáme dnes téměř pravidelně čtení Výborové za chybné, kdežto dříve bylo naopak.

A nejen grammatika, nýbrž i historie literatury se tak měnila: z mlhavých končin IX. století ustupovala literatura česká pomalu do X., XI., XII., XIII., až konečně stanula na konci XIII. století. Skoro o půltisícletí posunuty tak památky staročeské dále — a ovšem i další jejich výklad změnil se nesmírně proti výkladům Výboru.

Přední zásluhu v tomto obnoveném pojímání (obnoveném proto, poněvadž tytéž názory v podstatě měl již Dobrovský 1790—1818, od nichž Jungmann a Šafařík se uchýlili) má profesor Jan Gebauer. On první vyslovil a provedl zásadu, že nutno se emancipovati od starších vydání staročeských památek a obrátiti se k rukopisům. A tuhou, neúnavnou prací podle rukopisů sbíral si pak látku a staví nyní monumentální své dílo, »Historickou mluvnici jazyka českého,« jejíž silné dva díly dosud vydané stávají se novým základem a východištěm české práce grammatické.

Ovšem dílo jeho nebylo by takové a — řekněme upřímně — nebylo by vůbec možno, kdy by tři úředníci knihovní nebyli se starali o náležitý materiál a správné jeho vydání. Jsou to pp. A. Patera, nynější bibliothékář knihovny Musejní, Josef Truhlář, nynější kustos knihovny universitní, a Ferd. Menčík, kustos dvorní knihovny Vídeňské. Všichni tři doma i v cizině shledávali každý úlomek českého textu, s radostí podjímali se jeho vydání a — hledali dále. Zejmena p. Patera prozkoumal s mravenčí pílí a vzácnou nyní láskou k věci Pražské knihovny kapitulní a universitní, knihovny moravské, dolnorakouské a hornorakouské, obracel list za listem v latinských traktátech, prohlížel přídeští našich inkunabulí, — a snaha jeho korunována výsledkem nejskvělejším. On objevil staročeské písně duchovní z XIII. století, doplnil zlomkovitou legendu o Jidáši z r. 1306, objevil několik legend XIV. století, rozpoznal falsa v Mater verborum a Žaltáři Musejním, vydal nově řadu nejstarších textů, přepsal pro vydání Hat'alovo rukopisy Alexandreidy, propůjčil prof. Gebauerovi k jeho studiím své pracné přepisy rukopisu Hradeckého, žaltáře Klementinského, kapitulních textů atd. — jeho nálezy a vydání (spolu s objevy a vydáními Truhlářovými a Menčíkovými) staly se teprve nutným a nezbytným základem, na němž je vystavěna nyní hrdá Historická mluvnice Gebauerova.

Historická mluvnice prof. Gebauera počala vycházeti před třemi lety: obsahuje nesčíslné množství poznatků nových a velice mnoho ovšem poznatků jiných, než byly starší. Jako každé dílo lidské, má i ona své vady a nedopatření; prof. Gebauer postavil své dílo souměrně na oba pilíře vědění jazykového: znalost spisovné řeči dle památek starých i nových a znalost živé řeči dle popisů nynějších. Tato druhá stránka — kde nebylo ještě Paterů (vyjma ovšem nářečí moravská, kde takovým mravenčím a k látce své nadšenou láskou zaníceným pracovníkem byl školní rada Fr. Bartoš), kteří by látku shledávali a rovnali — vypadla ovšem slabší než stránka první. Ale i stránka první mohla býti silnější a hlubší; prof. Gebauer spokojuje se pravidelně stopováním některého zjevu jazykového v literatuře české — t. j. od sklonku XIII. století do našich dob. Avšak — třeba bychom neměli literatury — můžeme jazyk svůj stopovati již od X. století, dle bohemik (českých slov a názvů) v textech starobulharských, latinských a německých (ovšem dost kuse a nejistě). Jsou to však jen nepatrnosti vzhledem k ohromnému poučení, jakého tato kniha poskytuje.

Nesmíme zde, mluvíce o zásluhách Gebauerových, pominouti skromného jeho žáka, prof. A. Havlíka. Tento důstojně řadí se nálezem pravidla jerového k mistru, jenž objevil pravidla o jotaci a negaci staročeské.

A právě prof. Havlík, který v grammatice české svým pravidlem jerovým učinil pravý převrat a zahladil všecka libovolná pravidla o blahozvuku, libozvučnosti, a jak se vše ještě jmenovalo, uveřejnil nedávno v Časopise Musejním obsáhlou studii o rýmu staročeských památek — titul, jako autor sám, skromničký, — která hrozí převrátiti dosavadní názory o literatuře staročeské.

Tyto názory kodifikoval prof. Jar. Vlček v malé knížečce (čtyřarchové) před pěti lety. Byla to celkem obratně podaná tresť přednášek Gebauerových, zejmena v partii o Štítném hojně zužitkovaných. Podle tohoto jádra Gebauerových výkladů byla nejstarší památkou českou známá hrdinská báseň o Alexandrovi Velikém, Alexandreis, zachovaná nám v sedmi rukopisech z XIII. až XV. století. Ale nejstarší její rukopis (kladený Wattenbachem a Gebauerem do XIII. století) představuje nám (jak pěkně již před lety týž prof. Havlík ukázal) jen mladší recensi, a to ještě chybný její opis. I kladen její originál dle těchto stop do doby velice staré, do první polovice XIII. století, jak se může čtenář v druhém výtahu z Gebauera (z článku dra. Hanuše v Ottově Slovníku naučném I. s. v. Alexandreis) přesvědčiti důkladněji. Druhou skupinou staročeských básní byly legendy, pocházející z doby kolem r. 1306, hned za nimi následovala kronika Dalimilova, rukopis t. zv. Hradecký atd.

Nesouhlasili ovšem mnozí s tak starým datováním Alexandreidy; přihlížejíce k četným narážkám na doby tehdejší kladli ji někteří do dob Přemysla II., jiní do dob Václava II., ale všichni bez rozdílu (Gebauer. Hattala; Vlček, Prusík; Toischer, Titz; Kraus, Hanuš; Jireček, Pelikán; Tieftrunk, Nebeský; Dobrovský, Šafařík atd. atd.) do XIII. století jakožto nejstarší památku staročeskou. Toto stáří XIII. století bylo jaksi již dogma: nikomu ani nepřipadlo pochybovati nebo domnívati se snad, že by Alexandreis pocházela ze století čtrnáctého.

Avšak prof. Havlík ukázal nyní v Časopise Musejním, že domnění toto je klamné a mylné. Mocnými, bezpečnými důvody ukazuje, že nejstarší památkou staročeské literatury, nám nezachovanou, bylo asi nějaké skládání o umučení Krista Pána z posledních let XIII. století; na tomto že se vzdělali a na vrchol básnického umění starého dospěli skladatelé legend o apoštolích, o Jidáši, Pilátu, seslání sv. Ducha a o P. Marii, které dle všeho tvořily sborník, psaný kdysi po r. 1306; za dob Jana Lucemburského (1310—1346) pak že neznámý autor, těmito legendami vzdělaný, složil Alexandreidu nejprve v přísnějším přilnutí k latinskému originálu Gualtherovu, později ve volnějším zpracování. A pak teprve že vznikla, na základě Alexandreidy, kronika Dalimilova, rukopis Hradecký a j. Alexandreis že nám představuje tedy již jen úpadek staročeského básnictví, že patří spíš do doby legend o sv. Kateřině, sv. Jiří, Alexiovi a jiných, než do doby archaické; v nejlepším případě že tedy pošinuje se nejméně o půlstoletí. Celá stará doba literatury Vlčkovy musí se nyní zpracovati na nových základech.

Čtenáři může se zdáti divno, jak možno bylo provesti tak radikální obrat v názorech o staré době literatury. Jak možno bylo, vykládati rozmanité narážky na Přemysla II., pak na Václava II. a nyní na Jana Lucemburského, neli na Karla IV.? Jak možno bylo klásti do druhé polovice XIII. století rukopis, který nemůže býti starší druhého desítiletí

XIV. věku? Jak možno bylo říci, že čerpal básník legend z Alexandreidy, když je tomu právě naopak? Jak bylo možno, že badatelé, padesát let již se zabývající studiem Alexandreidy a legend, nepoznali této jednoduché pravdy, kterou A. Havlík objevil?

K tomu ke všemu není uspokojivé odpovědi. Zbývá jen vyložiti postup, jakým Havlík objevu svého se domohl.

Vedly ho k tomu některé shody mezi legendami a Alexandreidou. Kdežto však dříve na základě nejistých narážek časových a povrchních odhadů paleografických kladena Alexandreis do XIII. století a legendy do doby po r. 1306, všímal si Havlík těchto shod bez ohledu na (domnělé) stáří obou textů. A tu shledal, že podoby, které jsou v legendách s Alexandreidou, nejsou přídavkem nebo glossou skladatele, nýbrž že jsou většinou slovním překladem latinského vzoru, že tedy nejsou reminiscencemi z Alexandreidy. Naproti tomu shodná místa Alexandreidy nejsou založena v latinském originálu, ukazují se někde až protismyslným a nevhodným přídavkem — jsou tedy reminiscencí, a to ovšem ze zachovaných nám legend.

Při tom stále musíme míti na paměti, že ze stč. Alexandreidy máme zachovány jen trosky, a to valně porušené, že žádná ze zachovaných legend není celá dochována, a že by bylo tedy dobře možno, že by v zachovaných částech nebylo se dochovalo vůbec vzájemných stop. Avšak tomu tak není; shody jsou velice hojné — ***sedmdesát sedm*** jich vypočítává článek Havlíkův (považme, kolik jich asi nyní neznáme ze ztracených částí Alexandreidy i legend!) — a jsou výrazné a zcela přesvědčivé.

Na příklad: legenda o Panně Marii dí latinsky: »ecce, iam quinque menses sunt, quod virum meum non vidi,« což staročeský překladatel tlumočí (se vzhledem k dřívějšímu »passus verecundiam«):

jímž sě ľudské řěči styzju,
že pět měsiec ho nevizju.

Naproti tomu Gualterovy verše: »veniamque precatur seditiosa cohors« nedávají zajisté podnět ku překladu Alexandreidy:

a řka: kráľu, již to vizju,
jehož sě řéci nestyzju,

kterýž odchylný a neobratný překlad lze vysvětliti jen reminiscencí na legendu Marianskou.

Nebo zase sv. Anna »emisit vocem ad Dominum cum gemitu et dixit: Domine Deus omnipotens, qui dedisti filios omni creaturae, bestiis et iumentis . . .«, což český básník pěkně tlumočí verši:

vzedše, plaččivě mluvieci,
řkúci: »Mocný Hospodine,
jehož vólju nic nemíne,
a jenž věčky smutky cělíš
hi, jakž chtě, své dary dělíš,
dávajě bravóm hi skotu
plemenité vóle lhótu . . .«

Naproti tomu v Gualterových verších:

Et tamen haec secum: quos me, pater optime Divum,
distrahis in casus? quo me parat alea Fati
perdere delicto?

není podnětu k tomuto přebásnění Alexandreidy:

»sedí mdlý král, vzdýšě k Bohu
a řka: »Mocný Hospodine,
jehož chtienie nic nemine,
ani kto móž lap co moci,
k němuž Tvé nenie pomoci«

i nezbývá opět nic než vzíti tyto verše za reminiscenci z legendy Mařinské.

Nebo v legendě o Jidáši napomíná vlastenecký básník čtenáře:

viz-že každý, kak jest vrátka
seho světa čest hi chvála —
kak jest na mále postála
čáka škariotské vlasti!

kdežto Gualterovy verše:

»nostra est victoria, nostra est —
ingeminant Graeci«

zajisté nejsou vhodně přeloženy verši Alexandreidy:

Stane sě nám čest hi chvála,
když sě králu ta čest stala.

Atd. Nejsou ovšem všechny parallely Havlíkovy stejně průkazné: mnoho jich snad rychlý čtenář odmítne; ale parallely podobné uvedeným rozhodují přece úplně.

Avšak nejenom v literární historii působí tento nález Havlíkův ohromný převrat, nýbrž i v grammatice. Neboť chronologie a seřazení jevů hláskových v nejstarší době češtiny, jejich výklad na vzájem atd. — vše se nyní přeložením Alexandreidy za legendy mění dosti podstatně. Srovnej na příklad výklad o šíření se *ř* v češtině u Gebauera, Histor. Mluvnice I. 329, kde se patrný nyní písecký omyl *prosrědku* v Jindřichohradeckém rukopise Alexandreidy bere za důkaz chronologický (»*ř* vyskytuje se teprve v 1. polovici století XIII., má převahu na sklonku století XIII.; v Žaltáři Glossovaném je valnou většinou a v Alexandreidě Jindřichohradecké, druhé největší památce té doby, je *skoro* vždy« ...), ačkoli nyní dle nálezů Havlíkových nemůže býti archaismem, nýbrž chybou píseckou (m. *prozrzíedku* napsal písař *prozríedku*). Bývalo často od mnohých zelotů tvrzeno, že v chronologii jsou dílem Gebauerovým akta uzavřena; i tu nález Havlíkův otřásá starou (vlastně mladou) tradicí. Podobně výklady o pravopise staročeských textů se nyní změní; pravopis starších zlomků Alexandreidy není archaický, není průpravou ku přesnému pravopisu legend, nýbrž úpadkem a pokažením jeho.

Zatím však dosti těchto poznámek. Kdo by se snad podrobněji o tyto drobnosti zajímal, budiž mu článek p. Havlíkův upřímně doporučen.

V. Flajšhans.

Životopisy.

Antonín Marek. Jeho život a působení i význam v literatuře české. Příspěvkem k poznání snah a úsilí našich kněží buditelů, podává dr. Jan Jakubec. V Praze, u Fr. Bačkovského, 1896. 244 str. 8⁰. S podobiznou Markovou.

Spis tento v úvodě prohlašuje se folií a doplňkem životopisu Jüngmannova od V. Zeleného. S Brandlovými životopisy Šafaříka,[1]) Dobrovského a Erbena, pak s Řezníčkovým nástinem života Fr. Palackého uzavíral by tento spis (kdy by se dostavila také nějaká důkladná biografie Hankova) kruh životopisů předních našich buditelů. Líčení Jakubcovo je populární, příbuznější Řezníčkovi než Brandlovi, poněkud roztržené a přervané rozdělením života od působení literárního, někde strannické a neúplné, ale celkem svému účelu vyhovuje. Jen bylo by si ještě přáti, aby tisková úprava byla poněkud přehlednější, a když připojena podobizna, byl by také žádoucí nějaký autogram.

Avšak mlčením nelze pominouti »zvláštní« spůsob psaní Jakubcova o Markovi vzhledem k rukopisu Kralodvorskému. Dr. Jakubec, jako literární odpůrce Rkého, má ***povinnost*** (vyložil to již Pypin) ukázati, ***kdo*** jej padělal. Dr. Jakubec vytýká totiž novotvary Rkého, některé naprosto nesprávně: není mu známo, že slovesa ***míšeti*** a ***odpraviti se***, substantivum ***roba*** a adjektivum ***zlobný*** jsou dnes již v staré češtině bezpečně dosvědčena — a dí (str. 158—159 pozn.) doslova: »některá slova zajímava jsou tím, že sloužila za základ padělatelům Rukopisu Kralodvorského. O Markovi ovšem není ***jediného positivního*** dokladu, že by byl měl nějaké účastenství v ***obou***« (jak to? Pozn. ref.) »padělcích. Domněnky... opírají se hlavně ***vyšší*** cenou jeho básní... ***Mohly by*** se ovšem ještě zvětšiti zvláštní jeho skromností a malou ctižádostí osobní: ***pro slávu svého národa byl hotov*** podstoupiti vše, té byl schopen obětovat též své jméno básnické. ***Může se poukázati*** též k tomu, že právě po objevení obou fals« (kterých? Pozn. ref.) »Marek přestává býti činný v básnictví. ***Ale to vše jsou pouhé domněnky.***« Jakubec ovšem nepřipomíná, že největší částí Markových básní jsou — ***překlady***, a že k Záboji, Jaroslavu, Čestmíru atd. dosud nebyl ukázán originál, ale pomluvy zde přece nechává; sluší se tedy alespoň, aby biograf Herbenův měl tolik zmužilosti a kuráže, kolik jí nemá Herben sám, a řekl nám otevřeně: »Jungmann a Marek padělali Rký, já tomu věřím, ale dokázati toho nedovedu.«

František Palacký. Sestavil Vácslav Řezníček. (Modré knihovny č. 30, t. j. V. ročníku číslo 4—6.) V Praze, 1896, nákladem vlastním. Str. 433 8°.

Populární vylíčení celého života a působení Palackého, provedené hlavně výňatky z jeho spisů a výpisky z jiných pramenů. Tyto výpisky z cizích prací nejsou vždy náležitě označeny. Ježto na budoucí rok připadá stoletá ročnice narozenin Palackého, vykoná tato knížka v nejširších vrstvách zajisté svou úlohu. Poněkud nezvyklé jest (na str 433) ohrazení autorovo proti kritice: »Kdy by mne někdo chtěl z některých snad nedopatření kárati, tu předem každou podobnou výtku odmítám zdvořilou lítostí, proč ten někdo nepodnikl lepší sestavení podrobnějšího životopisu Palackého dříve přede mnou sám.«

Život a spisy Vácslava Bolemíra Nebeského. Sepsal dr. J. Hanuš. V Praze. Nákladem České Akademie a České Matice 1896. 176 str. 8°. S podobiznou Nebeského.

---

[1]) Životopis Šafaříkův jest nyní v přední své části valně pozměněn a doplněn důkladnou prací K. Jirečka »P. J. Šafařík mezi Jihoslovany« (v Osvětě 1895).

Práce tato chce — na rozdíl od obou předešlých – býti životopisem přísně vědeckým. O tom svědčí nejen úplná bibliografie, tón její a množství (186) poznámek, nýbrž i její nakladatelství. A tu můžeme se o výsledku vysloviti jen zdrženlivě. Neboť srovnání prací Nebeského s výkony předchůdců, označení pokroku vědy v nich a ukázání, pokud výsledky jeho byly potvrzeny anebo modifikovány novějším zkoumáním — to provedeno jen měrou dosti nepatrnou. Rovněž spisy Nebeského nejsou vylíčeny s náležitou podrobností a jasností. Také schází závěrečná kapitola, která by roztroušené rysy předchozího obrazu shrnovala v náležitý celek. Jinak vyniká podobně jako práce Jakubcova o Markovi také tím, že zachovává o těchto mužích mnoho velice zajímavých a důležitých jednotlivostí z tradice, která nyní již povážlivě mizí.

АЛЕКСѢИ СТЕПАНОВИЧЪ ХОМЯКОВЪ. Его жизнь и сочиненія. Валерія Лясковскаго. V Moskvě, 1897. Str. 176 4°.

Je to velice pěkný výklad o ruském slavjanofilu A. S. Chomjakovu. Autor sám v předmluvě praví, že nechce podati výklad jeho života se stanoviska některého směru, nýbrž tak, jaký byl. Napřed vypisuje jeho život, pak velice pěkně sestavuje téměř vlastními jeho slovy učení jeho. Krásná hlava závěrečná ukazuje pak čtenáři jednolitý obraz. Práce ovšem proti monumentálnímu dílu Barsukova o M. Pogodinu (dosud neukončenému) skrovná, ale svým příjemným slohem a přehledným sestavením i českému čtenáři velice zajímavá.

V. Flajšhans.

Obzor divadelní.

Národní divadlo velice se nám zachovalo. Uvedlo Turinského čtyřaktové dílo *Angelinu* na jeviště a vykonalo tím záslužný akt piety ku přednímu našemu literárnímu průkopníku. Kus vyšel již r. 1821 tiskem, avšak teprve nyní, po 76 letech, slavil své první představení Pražské. Obecenstvo se přesvědčilo, že naše slovesnost má již po 76 let svoji »Vinu,« práci nejmodněji moderní, stejně novelisticky založenou, ale sociálnější, důslednější, ucelenější a poetičtější, než je vlastní Vina Hilbertova. Sociálnější, neboť v Angelině kromě vinnice, jíž titulní úloha dána, mimo vinníka (harfeníka, pěvce) a mimo sklamaného manžela (Racontiniho) vystupuje také dítko viny: Ludmila. Ano, samo jmeno »Viny« se v Angelině nejednou naskýtá a v důrazné spojitosti posunuje v popředí: »Vina pochovala všecku radost,« dí harfeník v dějství třetím; a což dojista dosti zajímavo, také zpověď rázu Tolstovského se v Angelině naléžá (IV, 9):

Mně málo zbylo okamžení,
kvapně dokonává bytí mého čas.
Racontini, slyš a odpusť mi!
Po všech šestnácte let, co tvá jsem byla,
zachovala jsem ti věrnost neporušenou . . .
Dříve, než jsem tebe znala, Racontini,
uvázáno bylo láskou srdce mé
na jinocha ve vlasti nejhodnějšího,
na jinocha s čistým srdcem, srdcem chrabrým:
a život můj byl májem milostným —
až nás, zpité šírou blažeností,
překvapila doba nešťastná!

Ta vládu drží mocnou nad člověkem!
O, doba smutná, doba nešťastná!
(Mlčí, za chvilku.)
Já porodila dívku; vzata byla mi,
od služebné zahradnice vychována . . .

Pozoruhodný je také vlastenecký zápal v »Angelině.« — Práce byla na divadle Národním sehrána ve zpracování, které se pohříchu na nejmenší míru neobmezilo.

Druhé vydání Angeliny vyšlo r. 1840, třetí r. 1880 v Národní bibliothéce (LXIII, 1), kde také obě další divadelní díla Turinského »Pražané v roku 1648« i »Virginie« v nových vydáních otištěna, k nim pak ještě první tisková vydání jeho 7 dramatických, pro modernistu více méně poučných zlomků připojena byla: Přemysl Ottokar, Záviš Vítkovec z Růží, Alžběta Přemyslidka, Vládyka Mirovít, Chorinský, Zůstane při starém, Hrad a barák. Týž díl Národní bibliothéky obsahuje také smíšené básně Turinského a poutavý básníkův životopis, sepsaný jeho synem Moricem, který mě při tomto souborném vydání Básnických spisův otce svého ochotně podporoval.

* * *

Dějištěm Marie Calderonové, dramata o čtyřech jednáních ***Jaroslavem Vrchlickým*** roku 1896 sepsaného, loni jako XXI. sešit jeho Dramatických děl tiskem vydaného a nyní také v Národním divadle provozovaného, jsou Madrid a Buen Retiro r. 1628 – 1629, tedy v uměleckém zlatém věku Španělska, kdy lidský duch nejskvělejšími světly zářil. Hlavní čin titulní rekyně ve Vrchlického novince záleží v tom, že se s úspěchem o to zasadí, aby její učitel, Pedro Villegas, herec divadla »Principe,« od inkvisice k smrti upálením nevinně odsouzený, byl zachráněn. Marie Calderonová vymůže toho na mladém králi Filipovi IV., jehož jest maîtressou, avšak zároveň způsobí trvalou roztržku mezi sebou a svým královským milencem, který na Villegasa žárlí. Ozývá se tu konflikt a máme zde cosi jako silný čin dramatický před sebou. Ale drama není kolem svého jádra soustředěno a postrádá ústrojného vývoje.

Za prvním dějstvím hlásil se jiný rozpor k svému dramatickému právu, ale není sám sebou řešen, nýbrž hlavním činem přeťat. Tento druhý rozpor vzniká mezi králem a Marií ze strany jedné a mezi královou manželkou Isabellou ale končí ze strany druhé, selankovým smírem, ačkoli se Marie stane až i matkou králova syna (pozdějšího slavného dona Juana d'Austria). Ostatně má také králová svoji postranní lásku: důstojníka dona Diega Calderona de la Barca – třetí to rozpor, který se však v písku druhého dějového proudu ztratí. Čtvrtý proud má šrůtky slavného dramatika dona Pedra Calderona, Diegova bratra, s kazatelem řádu trinitářského Paravicinem za podklad, rozkládá se silně do šíře, ale prodlením kusu pozbývá důležitosti, až se na nejmenší míru súží. V kuse je dosti momentů zajímavých, básníkova znalost zlaté doby španělské jest podivuhodna, jeho dikce v dramatě je stručná, plynná, místy řízná, smělá i vtipná, ale místy sahá až na samé hranice dovoleného, společensky přípustného. Ve hře je mnoho nevysvětle-

ného. Proč se odevzdala Marie Filipovi? Miluje ho či nemiluje? Milujeli ho, proč mu dává výhost? Snad proto, že dle jejího názoru nikoli manželka, nýbrž vlastně milenka jest manželkou? Kde se vzal takový náhled v sedmnáctém století? Jak lze Marii sváděti královou s Diegem, když je to dívka tak sympatická? Kterak může Calderonová žárliti na královy docházky ke králové? Kterak se jí může král v tom tak nepochopitelně omlouvati panovnickou povinností? Kterak se může Marie takovou omluvou spokojiti, jeli její žárlivost tak hluboká? Kterak se mohla králová s Marií usmířiti, že jí až pošle dary? Jaký vývoj věcí přivedl nevinného Villegasa do rukou svaté inkvisice a Marii k sebeobětavému zakročení pro něho? Proč to nezdvojilo jeho milostný žár? Proč mizí originelní náčelník Madridských tleskačů divadelních Cristobal po prvním jednání z kusu? Proč nešetřeno zákona setrvačnosti také v jiných a jiných příčinách? To všechno zůstává bez uspokojivé odpovědi. Jak komposici hry, tak vystupujícím osobám málo svědčí nápadná kolísavost, nespolehlivost, nelogickost, jíž v postupě kusu podléhají... Autor začal Marii Calderonovou jako básník, ale skončil ji jako improvisátor.

* * *

O *Doně Sanče* Julia Zeyera promluvil jsem již v Osvětě r. 1889 (279—80). Teprve letos, když byly všechny potíže přemoženy, objevila se Zeyerova truchlohra v Národním divadle. Ve svém dotčeném posudku zmínil jsem se o Zeyerově vyjádření z července 1888, že by tuto svou práci velmi rád viděl na jevišti, ale že »bohužel, nemáme jeviště,« že Národní divadlo má pro českou dramatickou literaturu jen malý význam; Zeyer pokládal to pod svou důstojností, choditi do Národního divadla, kde jest úplně ignorován: »Nezbývá, než navzájem ignorovat.« Zda jsme tudíž neměli práva, z toho (v Osvětě 1896, 1037) souditi, že se Zeyer tímto veřejným prohlášením zaříká, nepracovati již dále pro národní naše jeviště, zejmena když doba osmiletá (1888—96), v níž ignorování trvalo, určité odhodlání Zeyerovo potvrzovala? I žádáme, aby dle toho posuzována byla popírací poznámka, kterou proti tomu Zeyer do prosincového čísla loňské Osvěty (str. 1123) zaslal.

* * *

Jaroslav Kvapil, autor Bludičky, vydal kratičkou »lyrickou,« v nevázané mluvě sepsanou »trilogii« *Memento.* V jejím prologu oslovuje básník pružným, zde onde rozmařilým veršem řeckého, bez úkojů hledaného Erota: vytýká mu, že z jeho slávy zbyla kletba démonství, že kde něha sedávala, sedí svědomí, že v království lásky není svobody.

Částmi trilogie jsou: »Tulák,« »Kdosi« a »Cizinka.« Ve všech třech jednají jen povšechně osoby bezejmenné. »Tulák« předvádí nám svěží, šťastné zasnoubence na hřbitově, mluvící o lásce a životě, o ničitele smrti, o mžiku a věčnosti, o víře a nevěře; v hovor jejich vmísí se »stařec,« který vše milé *pochoval,* avšak v bolech svých boží zkoušky vidí, a »tulák,« nemilující ničeho nad hrst *země,* neúhlednou krásku, v níž kořeny celé přírody žijí. »Kdosi,« přivádí před nás na dějiště života »básníka,« který od své nesčetnými polibky jej zahrnující »milé«

žádá více než tělo: bílou duši, jež by hořela, své tělo rozhořela, stud a lásku mu věnovala; neznámý kdosi však volá: »Dala ti všecko!« a kdežto milenčino tělo kypí vášní, básník nechce svadnouti v jejím náručí; vždyť venku kvetou jiné, mladé lilie, a ještě zpívají slavíci! V tom však stane již »kostlivec« na prahu pokojíka s trpkým memento: »Všude *na hrobech* kvetou lilie a zpívají slavíci.« V »Cizince« vstupuje k manželům (»k člověku« a »ženě«) do chudobné jizby »nepřítel,« nade kterým kdysi statný »člověk« v lásce zvítězil, a »cizinka,« která se »člověka« táže, proč ji opouštěl. »Člověk« se zachvěje a jako podťatý strom shroutí, ale jeho ryze čistá »žena« je břečťanem kol stromu tak silným, že životní strom »člověka« udrží. »Memento« jsou skizzy, kterým bych, ač podle všeho na divadlo nereflektují, více barev, více masa i krve přál, které však sytým, pointovaným dialogem zaujímají.

* * *

Jednoaktová »komedie« *V úskalí* od Jana Ladeckého, jenž ji svému příteli Jos. svob. p. Krušinovi ze Švamberka připsal, těší se trvalé oblibě na menších divadech. Hra mohla by míti také název »Proti tchyním.« Manželé Benešovi měli prý se rádi, byli prý spolu šťastni, pokud byli sami; ale když se k nim přistěhovala mrzká matka nesamostatné, slabé paní Marie Benešové, bylo zle. Tchyně pana Beneše svádí totiž dceru k odporu proti zeťovi, vmlouvá v ni touhu po přepychu a nadbytku, ano neostýchá se ani domlouvati jí, aby se manžela úplně sřekla a bohatému velkoobchodníku Bindrovi nabídla. Pohříchu s úspěchem. Paní Benešová ocitila se *v úskalí* — a pan Beneš ovšem také. Tento prohledne pletivo, zakročí včasně u choti, probudí v ní dřívější lásku, a nyní zase pan Binder i paní tchyně ocitli se v úskalí: dvéře z bytu Benešova stojí pro ně dokořán otevřeny. Nevysvětleno zůstává, kterak se stalo, že matka kazička nadobro nezkazila dceru, pokud ji měla ještě svobodnou doma, kterak mohl Beneš vůči bezohlednému cizoložnému rozběhu své manželky nesetrvati na roztržce s ní a kterak mohl v nitru paní Benešové, ženy více než lehkovážné, proniknouti obrat Benešovi tak příznivý. Jádrem děje připomíná V úskalí Fuldovu duchaplnou jednoaktovku Mezi čtyřma očima.

František Zákrejs.

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. dubna 1897.

Březnové volby. Dr. Lueger starostou Vídeňským. — Turecko, Kréta a řecké povstání v Thesalii. — Nový černohorský sňatek. — Císařské slavnosti v Německu; Bismarck v nemilosti; říšský sněm a námořní moc; poslanecké diety. — Italské volby. — Mac Kinley a ochranná cla ve Spojených státech.

V soustátí rakouském byl letos březen měsícem voleb. Volby do říšské rady konané jsou poučny jak pro poměry v zemích ***koruny české*** tak v královstvích a zemích ostatních. Z počtu 425 postanců

připadá na Čechy, Moravu a Slezsko 165. Volby v českých okresích konány celkem s jednomyslností nepoměrně větší než v okresích německých. Ve venkovských obcích v Čechách zvoleno (17. března) českých kandidátů 17 (15 svobodomyslné strany, 2 samostatní), dále od Čechů a konservativních Němců na Krumlovsku konservativec proti německému liberálovi, z německé strany zvoleno 9 německých liberálů, 1 nacionál a 2 krajní nacionálové. Na Moravě (15. března) zvoleno 9 Čechů a 2 němečtí nacionálové. Ve Slezsku 1 Čechopolák (kněz Swieży) a 2 němečtí nacionálové. Prachaticko, které zastupoval kn. Jan Schwarzenberg, připadlo německým liberálům. Na Písecku zvítězil dosavadní poslanec dr. Vašatý, který tentokráte jako samostatný kandidát proti klubu vystoupil.

Volby v městech přinesly nám dvojí zajímavé překvapení. V Čechách (19. března) dobyty Budějovice, kde jako národní kandidát zvolen kníže Bedřich Schwarzenberg 1210 hlasy proti 977, odevzdaným pro německého liberála. Celkem zvoleno 18 českých kandidátů a z Němců po čtyřech užších volbách 9 liberálů, 4 nacionálové a 1 krajní nacionál, Vídeňský redaktor Wolf v Trutnově, který porazil dra. Halwicha. Na Moravě (17. března) dobyta skupina Olomoucko-Prostějovská, kde zvolen Čech Skála 1333 hlasy proti 1304, jež obdržel německý liberál Dusík. Zvoleni celkem 4 Čechové, 8 německých liberálů a 1 německý nacionál. I tento výsledek svědčí, jak uměle byl sestrojen volební řád ve prospěch našich národních odpůrců. Ještě hůře jest ve Slezsku, kde ve městech zvoleni (17. března) 2 němečtí liberálové a 2 nacionálové. Od obchodních komor v Čechách zvoleni (20. března) 4 Čechové a 3 němečtí liberálové, na Moravě pak 3 němečtí liberálové.

Za velké statky zvoleno v Čechách (22. března) kompromisem 16 českých konservativců a 7 německých centralistů, na Moravě (19. března) rovněž kompromisem 4 němečtí centralisté, 3 ze střední strany a 2 čeští konservativci; ve Slezsku zvoleni 3 němečtí centralisté.

Celkový výsledek počítaje i 27 mandátů z všeobecné kurie (o níž viz minulé číslo Osvěty) jeví se takto: 66 českých národních poslanců, 18 českýeh konservativců, 1 německý konservativec, 36 německých liberálů, 13 nacionálů, 3 krajní nacionálové, 14 německých centralistů velkostatkářských, 3 poslanci střední strany a 11 sociálních demokratů. Ani tato čísla neodpovídají skutečným poměrům národností v zemích koruny české a svědčí o těžkém úkoru, který se národnosti naší děje volebním řádem. Pátá kurie není také opravou jeho, nýbrž jen provedením vyšší vůle v této formě, která se zdála stranám bývalé sněmovny nejméně povážlivou.

V Haliči jak v páté kurii tak při volbách ve venkovských obcích ukázaly se silné proudy protiklubovní. V této kurii náleželo dosud 20 mandátů polské národní straně a 7 Rusínům. Nyní zvoleno sice též 20 Poláků a 7 Rusínů, ale z Poláků 2 patří k opposiční lidové straně (rolnické) a 5 ke křesťanské sociální polské straně (Stojalowského). Ostatně zvoleni kandidáti klubovní, 13 za města, 3 za obchodní komory a 20 za velké statky.

V Bukovině, této ultima Thule Rakouska, kde k vůli ohřívané telecí kýtě u zemského presidenta dochází až na rozpuštění sněmu,

zvoleno sice ve venkovských obcích a velkých statcích úhrnem 6 Růmunů, ale v městech zvítězil německý nacionál a německý liberál, též obchodní komora zvolila liberála! V zemi, kde není Němců, jeví německá universita již takové účinky!

Na jihu byl nejpotěšitelnější výsledek volební *v Dalmacii.* Poučeny nevýhodností vzájemného boje shodly se obě národní strany charvátské, mírná a radikální, a rozšířily shodu tu i na Srby. Následek toho bylo vítězství ve všech kuriích a se všemi kandidáty. Zvoleno celkem 9 Charvátů a 2 Srbové. V Přímoří podstoupili Charváté tuhý volební boj s Italy. *V Istrii* zvítězili ve venkovskýsh obcích 2 Charváté, v městech 1 Ital a ve velkých statcích též 1 Ital. *V Gorici* ve venkovských obcích zvítězil 1 Slovinec a 1 Ital, v městech Ital a ve velkých statcích též Ital. *V Terstu* podlehli Slovinci násilí provozovanému od městské rady a Italové prorazili svými liberálními, irredentě blízkými kandidáty, jak ve všeobecné kurii tak ve třech volebních sborech a v obchodní komoře, celkem 5. Mandát za třetí sbor (Terstský venkov) měli dosud Slovinci, kteří proti volebnímu násilí podali též protest tak jako Charváté proti volbě v páté kurii v Istrii. *V Krajině* zvítězili Slovinci až na velké statky, které zvolily 2 německé liberály; za venkovské obce zvoleno 5 Slovinců a za města 3. *V Korutanech* zvolen tentokráte za venkov vedle 3 nacionálů Slovinec, statečný kmet Einspieler, ostatně zvoleni vesměs nacionálové, 3 za města, 1 za obchodní komoru a 1 za velké statky. Citelná porážka stihla tu německé liberály. *Ve Štyrsku* zvoleni za venkovské obce 3 Slovinci, 5 konservativních Němců a 1 nacionál, za města 1 liberál a 7 nacionálů, za obchodní komory 2 a za velké statky 4 němečtí liberálové.

Zdrcující porážka stihla německé liberály v *Dolních Rakousích.* Jako ve všeobecné kurii tak podlehli vítězným antisemitům i ve venkovských obcích, kde zvoleno všech 8 protiliberálních kandidátů, Vídně zmocnili se antisemité až na vnitřní město a Leopoldov, a zvoleno tu 9 antisemitů, 4 liberálové a 1 sociální politik, do nedávna demokrat dr. Kronawetter; v ostatních městech zvoleni 2 antisemité a 3 nacionálové, v obchodní komoře 2 liberálové a za velké statky po tuhém boji 2 konservativci a 6 centralistů. Podobně pochodili liberálové *v Horních Rakousích*, kde od venkovských obcí zvoleno 7 konservativních Němců, v městech 3 konservativci a 3 nacionálové, za obchodní komoru liberál a za velké statky 3 konservativci. *V Solnohradsku* zvoleni za venkovské obce 2 konservativci, za města 1 konservativec a 1 liberál a za velké statky 1 konservatovec. *V Tyrolsku* zvoleno za venkovské obce 5 německých a 3 italští konservativci, za města 2 liberálové, 2 Italové a 2 konservativci a za velké statky 1 konservativec, 2 liberálové a 2 Italové. *Ve Vorarlberku* pak prošli jednomyslně 2 konservativci za venkov a 1 liberál za města.

Všem stranám přibylo hlasů neb aspoň zachovaly dřívější jich počet, jen bývalá německo-liberální strana ztratila 28 mandátů proti lonsku, a kromě toho němečtí velkostatkáři počtem 28 je opustili (viz výše stať o říšské radě). Také *panská sněmovna doplněna* 24. března povoláním 19 nových doživotních členů, mezi těmi jsou z Čechů dr. Frant. Lad. Rieger, velmistr řádu křižovnického dr. V. Horák a hrabě Ferdinand Deym, z Poláků hr. Borkowski a rytíř Zaleski, z konserva-

tivců hr. Hohenwart; pravice ve sboru tom čítá nyní 98 členů. Rytíř Chlumecký, hr. Kuenburg, dvorní rada Beer, dvorní rada Grünhut, Arthur Krupp, baron Liebig a baron Scharschmid rozmnožili levici, jež má nyní 60 hlasů. Střední straně přibyli hr. Coronini, hr. Kalnoky, kn. Liechtenstein, baron Mylius, dvorní rada Pfaff a baron Niebauer; vzrostla tím na 46 členů. K žádnému klubu nenáleží 19 členů. Celkem čítá nyní panská sněmovna bez členů panovnické rodiny 232 lordů.

Přirozeným důsledkem vítězného postupu antisemitů, ale trpkým soustem pro německé liberály jest ***volba dra. Luegra za starostu Vídeňského.*** Strobach, loni zvolený, se koncem března hodnosti té vzdal, a 8. dubna zvolen K. Lueger více než dvoutřetinovou většinou, kterou křesťanští sociálové mají v zastupitelstvu, a 16. dubna od mocnáře potvrzen. —

Krétské zápletky se rozšířily i na pozemní hranici řeckou, ale zvolné tempo, kterým se provádějí překvapení napřed ohlašovaná, zbavuje jich dramatické působivosti a dodává jim příchuti velkohellénské Donquijotiady. Při tom velice trpí Turecko, jehož slabé finanční síly se vyčerpávají, ale neméně i Řecko, které mizerií finanční svého souseda ještě převyšuje. Na *Krétě* prohlášena 21. března ***blokáda*** a oznámena úředně všem státům. Evropské koráby sevřely přístavy a zabraňují dovážení zásob válečných a potravních. Zda s náležitým úspěchem, jest neznámo. Ale i plukovník Vasos i povstalci se drží a mezi nimi a posádkami velmocí bývá častěji rušen i mír. Zatím vyjednává se o ústavu pro Krétu, aby zřízena byla jako samosprávné, Turecku poplatné knížectví. V ***Řecku*** hraje vláda úlohu, která může pro zemi skončiti jen mravním a hmotným úpadkem. Na jedné straně podněcuje a strojí válku, a na druhé svaluje všechnu odpovědnost, staví se na stanovisko míru. Dne 27. března odejel korunní princ Konstantin, vévoda Spartský, přes Volo do Larissy, aby se ujal velení nad vojskem na hranicích soustředěným. Ale válka jižjiž očekávaná nevypukla, ba denním rozkazem jeho hlásán ústup. Nicméně ohlašována ***velká akce na den 6. dubna***, na nějž připadá výroční památka prohlášení povstání r. 1821. Válka sice nevypověděna, ale Řecko poslalo povstalecké čety vojensky vypravené za pohraničné hory Pindu a Olympu. Bohatýrský rozmach, proklamace k Makedonii a Epiru, hesla Svobodu nebo smrt a p. následovaly; v pátek 9. dubna setkali se povstalci s Turky a v sobotu byli již zase zpátky za dostřelem. Nejhůře vedlo se při tom italské legii Ciprianiově, z jejíchž 85 mužů se 40 stalo k akci nespůsobilými pro studené počasí. Povstání obmezuje se nyní přesně na pohraničné hory. Nemělo sice úspěchu, ale ostává nebezpečím pro budoucnost. Při tom nabývá v Řecku vždy větších rozměru finanční tíseň, z které si vláda chce pomoci půjčkou 25 milionů drachem (franků).

Ne bez politického významu, jmenovitě pro východní věci jest nový sňatek na Černé Hoře. Kníže Mikuláš zavítal do Nizzy, kdež 1. dubna ujednán sňatek šesté jeho dcery, princezny Anny (narozena 18. srpna 1874) s princem Františkem Josefem Battenberským (narozen 24. září 1861), nejmladším ze čtyř Battenbergů, z nichž Jindřich, manžel Beatrice, nejmladší dcery anglické královny, a Alexandr, bývalý bulharský kníže, již zemřeli. Nejstarší z nich Ludvík má za ženu princeznu Viktorii Hessenskou, vnučku anglické královny a sestru nynější

carevny Alexandry Feodorovny. Car souhlasí s obmýšleným sňatkem černohorské princezny, a jmeno ženicha jejího uvádí se mezi kandidáty velmocí na příští knížecí stolec Krétský.

V Německu ve dnech 21.—23. března okázale slavena stoletá paměť ***narození císaře Viléma I.***, jemuž před hradem odhalen nádherný pomník. Vilém II. kladl zvláštní důraz na to, aby děd jeho zvěčněn byl jako zakladatel a tvůrce sjednoceného Německa. Očekávaná amnestie však vydána nebyla, pouze duelantům císař prominul tresty. Na Bismarcka jako zúmysla vzpomenuto nebylo. Také oslava ***Bismarckových 83. narozenin*** 1. dubna vypadla letos bledě. Vilém II. nezaslal mu ani telegrafického pozdravu a jeho nemilost byla tím patrnější, čím okázaleji císařští manželé projevovali svou přízeň kancléři kn. Hohenlohovi, když 31. března slavil své 79. narozeniny. — Stále na štíru s císařskou vládou jest ***říšský sněm***, jenž v předvečer slavnosti v druhém čtení přijal značné škrty v požadavcích císařových na námořnictvo a po slavnostech (27. března) schválil je i v třetím čtení. Sněm od r. 1871 již po desáté (27. března) se usnesl, aby poslancům vypláceny byly diety, ale i tentokrát bez úspěchu.

V Italii vykonány 27. března nové volby ***parlamentu***, kterýž 5. dubna zahájen trůnní řečí. Ministerstvo Rudiniovo má v něm značnou většinu.

Ve Spojených státech severní Ameriky nastal opět hospodářský obrat Evropě nepříznivý. Dne 4. března nastoupil vládu v bílém domě ve Washingtoně president Mac Kinley, jenž v poselství k oběma sněmovnám se vyslovil pro zákonodárství protekcionistické, které průmyslu a vývoji země bude ochranou a povzbuzením. Dne 15. března zahájeno mimořádné zasedání obou sněmoven, jehož hlavním úkolem jest ochranná celní sazba, jež má od 1. května nabýti platnosti.

Vlad. Svoboda.

V povědomých proudech.

* ***Čas*** je pravý virtuos v prorokování. »Boj proti němectví v Praze nebude žádný,« tak věstí s úsměvem svůdné diavoletty (1897, 178), »leda nějaká ***komedie*** tabulková.« Tabulková komedie! Ale nechť se Čas upokojí! Vždyť se tento mezinárodní přehmat dá přesně dle zásady rovnocennostní odčinit. Necháme si české tabulky po 3 léta, a pak dáme na 30 let tabulky jen německé, a spravedlivému p. dru. Herbenovi koupíme černou tabulku s kamínkem — ať s ní někde pod Bohemií před Museem usedne a dělá čárky, by pp. Němci z kasina ani o den nebyli skráceni.

* ***Čas*** vystupuje zas a zase proti dru. Herbenovi. Tak na př. píše (1897, 130): »Lidé vážní a seriósní, namnoze vynikající psávali do novin — to přestalo.« Ale dr. Herben pořád ještě ***píše*** do novin.

* ***Čas*** (1897, 161) míní, že poslanci nemusejí umět Historickou mluvnici. Podle toho asi dr. Herben brzo vystoupí jako kandidát poslanectví.

* Jednalo se o to, máli Praha z páté kurie na říšskou radu poslati vlasteneckého muže nebo sociálního internacionála. Nový Brennus, dr. *Herben*, uznal za nutné hoditi meč svůj na váhu pro kandidáta socialistu. Svolal schůzi »mladé intelligence«, t. j. panstvo z redakcí *Času*, *Naší Doby* a *Rozhledů*, a všichni kázali: »Zvolen musí býti Dědic!« Praha neposlechla, následkem čehož p. Dědic nemohl na říšské radě spolu podepsati socialistický protest proti českému státnímu právu ani hlasovati proti zavedení češtiny do vnitřního úřadování. Za to matku a hlavu českých měst musí stihnout zasloužená pokuta — i nebude asi daleka doba, kdy vozka (nejspíš také z »mladé intelligence«) jeda z Pankráce k Nuslím šlehne v levo bičem a řekne: »Tam stávala Praha.«

* *Český List* (15. dubna) píše: »O původci prohlášení ‚českých‘ socialistů rozepsaly se různé listy. Olomoucký Pozor přinesl zprávu, že prof. Masaryk sepsal pro socialisty prohlášení, které u jich generála Adlera nenalezlo milosti. My označili jako původce dra. Adlera, a kdo by chtěl znáti i rádce židovského majetníka sociální demokracie, ten ať si přečte na příklad na stránce 37 Macharovy knížky Tristium Vindobona veršování, které začíná: ‚Ty staré pergameny, jež ožraly kdys myši . . .‘ Také jiné verše této sbírky doporučujeme k přečtení a novější knihu Macharovu 1893—96 (z toho na př. ‚Ravachol‘).« Český List dodává, »že Machar jest nejdůvěrnějším přítelem Adlerovým, že dal pro Arbeiterzeitung sepsati kritiku svých ‚Božích bojovníků‘, v níž znova nechal tupiti české poslance, že představil pisateli této kritiky dra. Adlera jako svého nejlepšího přítele (Mein bester Freund dr. Adler), že tohoto svého přítele v domácnosti navštěvuje.«

* *T. G. Masaryk*, přišed z Vídně do Prahy, zdvihl boj proti rukopisům, vystoupil s naukou o přimknutí k jinému národu čili přenárodnění, vynášel realismus, založil stranu lidovců čili lidolovců — a pořád ještě nebyl poslancem. Přimknul se tedy k straně, která právě měla rozhodující vliv a moc, přísahal na její program, v kterém české státní právo bylo první a hlavní věcí, dostal mandát a ve sněmě, na říšské radě, v delegacích a v bezpočetných schůzích české státní právo vynášel, zastával a hájil. Avšak ten čas minul, — a od té doby, co pan Masaryk přišel o mandát, Naše Doba, kterou rediguje, v každém čísle »obrozuje« český národ už i tím, že plivá po českém vlastenčení. A nejnověji (15. dubna) v Neue freue Presse, a to v prvním úvodníku, p. Masaryk zlehčuje jazykové nařízení, schvaluje uzavřené území (kde prý nemusejí úředníci uměti česky) a vykládá o českém státním právu podobné rozumy jako socialističtí poslanci v říšské radě, kterým dělá advokáta. Čechové, jste přece národ dobrý — nač ještě čekáte? Stavte konečně slavobrány a snášejte vavříny a palmy!

R. 1897. Čís. 6.

OSVĚTA

Turci a Řekové.

List o věcech východních.

Od

Jos. J. Toužimského.

Jaká to ohromná moc soustředěna v jedné osobě obestřené leskem náboženským, státním a vojenským, a přec jaká to nejistota tkví ve výrazu tohoto všemohoucího člověka — a jak snadno může tento nejzářivější bod islamu býti v temném zákoutí ušlápnut jako nepotřebný knot! Takové asi byly myšlenky, jež ve mně budil sultán Abdul Hamid chan, když v plné nádheře klusal na arabském bělouši od Hvězdového paláce k páteční slavnosti do džamie, která nad Bosporem své štíhlé pozlacené minarety k nebi zdvíhá. Vojsko, pašové, ulemové, výkvět Cařihradu obklopoval v uctivé vzdálenosti padišaha, a obecenstvo všech vrstev a končin, ani zastřených krasavic nevyjímaje, mělo tu své dostaveníčko. V noci na pátek 16. července r. 622 prchal Mohamed z Mekky do Mediny, od noci té počíná éra mohamedánská, a pátek jest zasvěceným dnem islamu, kdy pán všech věřících a nástupce proroků slavnostně koná jízdu do džamie, aby se poklonil Allahu a prorokovi. Kolem mne tlačila se pestrá společnost, softové v zelených a bílých čalmách, »pravověrní« ze Stambolu i Kurdistanu, hadžiové i ti, kteří se jimi státi hodlají. Stín Allahův se blížil, vojáci strkali pažbami do věřících i nevěřících, aby rozšířili volné prostranství u džamie. Jak zanícenými zraky pohlíželi moslimové na to divadlo! Jak dotýkali se pravicemi prsou, úst a čela a zdvihali ruce s hlučným voláním vidouce sultána. Ani bych nebyl orientály pokládal za schopny takového nadšení.

Hluboce utkvělo mi v paměti vzezření Abdula Hamida II. Bylo to sice již v srpnu 1884 a od té doby neměl jsem příležitost jej spatřiti, ale dojem, s nímž jsem odcházel, pozdější okolnosti mi potvrzovaly. Postava prostřední velikosti, slabá, se schýlenými rameny činila v zlatotkaném kabátě dojem jisté potutelnosti. S rudým fezem kontrastovala žlutá pleť; velký, zahnutý nos vystupoval na obličeji vrou-

beném prokvetlým vousem, který teď ovšem již valně sešedivěl. Byl jsi na rozpacích, co ten orlí nos v tváři vyjadřuje, zda energii nebo nějakou jen omylnou bizarnost. Nejvýmluvnější byly sultánovy temné, jiskrné a při tom plaché, jako zaječí oči. Neklidně těkaly s místa na místo, úkradkem rozhlížely se kolem, nikde neutkvívajíce, jako by pátraly, ostýchaly se a bály. Zde ovšem padišahovi nic nehrozilo, ale návyk stal se mu patrně druhou přirozeností.

Abdul Hamid jest třicátým pátým panovníkem z rodu Osmanova, před nímž se Evropa často třásla; ale panování jejich bývalo jen svitem zářného meteoru, obyčejně krvavým. Jakmile některý zavřel oči, ať přirozeně nebo násilím, bylo pro jeho rodinu veta po jeho slávě, mohutnosti a bohorovnosti; co vytvořil, nenáleželo jeho synu, na jeho děti a ženy obyčejně čekal nejkrutší osud, neboť ten, kdo po něm nastoupil, nebýval zesnulého a jeho rodiny přítelem, třebas to byl i jeho mladší bratr anebo strýc. Známy jsou případy, že nastoupivší sultán všechny své bratry dal zardousiti a nad to ještě těhotné vdovy do moře vházeti. Tím spůsobem zahynul i Abdul Azis, 30. května 1876 sesazený; po něm nastoupil jeho synovec Murad, ale již po třech měsících, 31. srpna r. 1876 vystřídal jej Abdul Hamid. Kdo ví dnes něco o Muradovi? Nikdo ho nevídá, nikdo o něm neslyší, jest střežen jako vězeň v sultánově paláci. A zda četl kdo o Mehemedu Rešadovi, mladším bratru Abdula Hamida, že by byl vystoupil někde na veřejnost jako budoucí následník? Neb o Achmedu Kemaleddinovi, Nureddinovi, Suleimanovi, Vahiduddinovi, vesměs mladších bratrech sultánových, kteří se mají vystřídati na trůně, načež by teprve přišla řada na Jusufa Izzedina a tři druhé syny Abdula Azisa? Nebyli pobiti, jako bývalo dříve, ale v posadách pro prince jsou střeženi, aby s nikým neobcovali. Ba není slyšeti ani o Abdelu Kadiru a Achmedu, obou synech sultánových, kteří se mu v únoru a březnu 1878 narodili; užívají sice volnosti, ale jen za života otcova — po smrti nebo sesazení jeho čeká i na ně vězení s pozlacenými mřížemi.

Právo následnictví dle starešinství tíží nejen panující rodinu, ale i celou říši tureckou. Jen co mají na hotovosti, mohou synové a ženy sultánovi nazývati svým; vše ostatní jest jen dočasně propůjčený požitek, kterého rychle bývají zbaveni, jakmile nastoupí nový pán. Bratři bývají obyčejně urputní nepřátelé již od mládí, neboť žárlivost a nepřátelství matek, z nichž jedna druhou zapudila v přízni sultánově, přenáší se obyčejně již od útlého mládí na syny. Korunního prince pokládá panovník za svého nejnebezpečnějšího nepřítele; jeho vzdělání jest obyčejně chatrné a jeho zábava harem. Bez přípravy a bez vědomostí vystupuje pak jednoho dne na závratnou výši, na níž nebyl zdomácněl a kde jím vládnou a za nástroj ho užívají lidé jej obklopující.

Tak bylo i s Abdulem Hamidem, jenž znám byl jen tím, že se dovede zbožně modliti z koranu. Má dosti pestrou minulost. Za něho »mladé Turecko« slavilo největší svůj triumf, prohlášení ústavy ze dne 7. zilhidže 1293 (23. prosince 1876), kterážto komedie přes svou směšnost vždy znova jako lék proti všem nemocem osmanské říše od Mladoturků se doporučuje. Pro sultána měly se věci poněkud jinak:

nerozhodoval on, nýbrž vláda, jmenovitě všemocný jeho ministr Midhad, který v čas potřeby dovedl také sultány dosazovat; jedinou snahou sultánovou bylo, aby moc tu převedl na sebe a svůj dvůr a zabezpečil se takto proti vládě. Zprvu se podroboval, dělal, co musel, ale ponenáhlu stával se pevnějším v sedle. Ústava hnedle padla, Midhad odebral se do vyhnanství, z něhož se nevrátil, válka rusko-turecká úplně zamíchala Cařihradskou společností a upevnila vliv sultánův. Řevnivost mezi dvorem a vládou trvá sice posud, ale rozhodujícím činitelem jest dvůr.

Sultán netěšil se zvláštnímu vzdělání, ale chytrost a lstivost orientála nahrazuje bystrozraku jeho, čeho mu vědění neposkytlo. Vítězní vojevůdcové mohli mu býti nebezpečni. »Lev Plevenský,« Osman Ghazi, chystal se hráti jistou úlohu, jméno jeho bylo s reformováním vojska spojováno a také rozsáhlé opevnění Cařihradu bylo jeho plánem. K tomu sice nedošlo, ale sultán poctil ho svou láskou tak velice, že si ho vzal do Hvězdového paláce, kde jej má na očích. Nedávno za vrchního velitele proti Řekům byl od dvora vyhlednut Edhem paša, a Osman Ghazi vypraven tam teprve, když se podobalo, že Edhem ničeho nepořídí. Zatím v polou cesty své, ze Soluně, byl Osman povolán zpět. Hlučné pozdravy, jimiž byl v Cařihradě provázen, zněly ovšem jako demonstrace proti sultánovi. Dnes však může sultán dáti vyhlašovat, že porážka Řeků jest jeho zásluhou. Muchtar paša, známý z tří bojišť, srbského, černohorského a asijského, byl opět poslán hodně daleko, až do Egypta, kde v Kahyře hraje zbytečnou úlohu, neboť pánem tam není sultán, nýbrž Angličané. Fuad, jenž u Jeleny v Bulharsku proti Rusům dobře se držel, byl uveleben nejprve v Kadiköji proti Cařihradu, ale když se tu vyznamenal ochranou Arménů, dostal též přístřeší v Hvězdovém paláci. Jiný vojevůdce, Suleiman paša, učiněn hned po ruské válce nemožným obžalobou na něj vznesenou. Velení vojska dostalo se do rukou přívrženců dvora.

Jiný ještě činitel v Cařihradě hrál důležitý úkol při sesazení Abdula Azisa i Murada V. a ten zakusil účinků politiky sultánovy opravdu orientálním spůsobem. Bylo to válečné loďstvo, které ještě za poslední války daleko předčilo Černomořské loďstvo ruské, jež se bylo sice zvěčnilo zvláště výkony Baranova, nynějšího gubernátora Nižněgorodského, ale s tureckým porovnati se nemohlo. Nyní jest jinak. Ve válečném přístavě za druhým mostem na Zlatém rohu a před admiralitní budovou se sice za mých návštěv houpali turečtí obrněnci, ale byly to koráby jen pro podívanou obecenstva, nikoliv pro válku. Ani jediná loď nebyla spůsobilá k vyplutí; na některé chyběla část stroje, parní kotel, jenž byl dán k opravě a již nevrácen, na jiné byla děla, z nichž nebylo lze střileti, jedna byla bez komínu, druhá bez stěžně, opět jiná bez člunů nebo s neupevněnými děly. Žádná cvičení se nekonala v plavbě ani ve střelbě; vše bylo kusé, zapadlé a ukazovalo, že v čas nebezpečí turecké loďstvo nemůže s místa, bude nuceno krýti se v přístavech, a rozsáhlá pobřeží turecká že ostanou bez obrany. Pochopené přání sultánovo, aby nad Bosporem byl bezpečen proti hrozbám z námořní strany, a netečnost orientální spojená se ziskuchtivostí vykonaly toto dílo zkázy na tureckém válečném loďstvu.

K organisaci a výcviku vojenskému povolána byla z Německa celá vojenská komise. Budtež jen připomenuti Goltz paša, jenž jmenovitě o pěchotu se staral, Grumbckow paša a Kalau vom Hofe, bývalý německý kapitán, o němž do světa hlásáno, že s tureckým vojskem vypluje proti řeckému loďstvu. Německo, jež při každé příležitosti opětuje, že na východě nemá žádných svých prospěchů, kořistí v Cařihradě nejvíce ze všech velmocí, k čemuž němečtí organisátoři vojenští nemálo přispívají. Jejich zásluhou se nyní všecky objednávky zbraní činí v Německu. Ještě před dvanácte lety byli dodavateli Francouzi, nyní jsou to Krupp, Mauser a Ludvík Löwe v Německu. Dle vlastního vyznání dodali v posledních letech do Turecka zbraní za osmdesát milionů mark. Mimo děla dodáno jmenovitě 800.000 ručnic Mauserovy soustavy, jimiž nahrazeny částečně (neboť z velké části leží dosud v skladech) martiniovky, sniderovky a winchesterovky při pěchotě. Jaké staly se pokroky u jednotlivých druhů zbraně, nesnadno rozhodovati; turecký voják byl i dříve vytrvalý, statečný, a turecké jízdectvo dokonce výborné; ale válečné loďstvo přese všechny opravní návrhy ostalo stejné.

Sultán — a ten především znamená dnes Turecko — postihl přes svou neučenost i způsob, kterak nejlépe vycházeti s velmocemi. Názorně viděl to již r. 1878, kdy z jedné strany stáli Rusové proti Cařihradu a z druhé Angličané se svým loďstvem se postavili proti Rusům. Sultán podepsal i Svatoštěpánský mír 3. března téhož roku, ale krátce potom se proti němu opřel. Ano, přijal i závazky v Berlínské smlouvě, jmenovitě provedení oprav v Makedonii a v Arménsku, hnedle však se přesvědčil, že podepsati a provesti jest velký rozdíl. Předstoupíli velmoci s domluvami, s verbálními a společnými notami, sultán nikdy nestaví se na odpor, uzná vše, schválí a přislíbí, ale ví, že při neshodě velmocí vždy šťastně vyvázne z hrozivé situace. Tato dovednost nestavěti se proti větru, nýbrž přizpůsobovati se dokud vane, jakož i nepřekonatelná vis inertiae, síla netečnosti, jsou hlavní známky nynějšího stavu věcí. V očích mohamedánského lidu získaly ne velmoci (šestero bezmocí, les six impuissances zovou je Levantinci), nýbrž sultán a jeho politika.

Turecko má také svou opravní stranu. Opravní pokusy padají už do počátku tohoto věku, avšak zavedení nového vojska, vyhlazení janičarů v červenci r. 1826 a zavedení centralismu byly ne opravami, nýbrž podmínkami existence Turecka. Rozsáhlé opravy k rovnoprávnosti křesťanů směřující, ohlášené hatišerifem Gülhanským r. 1839 a hatihumajumem po Krymské válce r. 1857, mohly míti sice znamenité účinky, ale nebyly nikdy provedeny. Vlastní opravní strana pod firmou mladého Turecka (la jeune Turquie) a Mladoturků vystoupila po prvé v letech šedesátých jako opposice proti Ali pašovi a Fuadovi, Staroturkům, ale posledním šťastným politikům tureckým. Aoli Soavi, Zia bej, Mehemed bej a jiní vyznamenávali se jako dobrodruhové a úřadolovci. Prvním jejich politickým činem, když r. 1867 prchli do ciziny, bylo, že starému Aliovi z Terstu poslali veliké pozlacené buvolí rohy, narážejíce tím na »svatyni« jeho haremu. Otevřené listy, menší časopisy v Ženevě, Londýně a Paříži znamenaly celou jejich činnost. Když Midhad paša dosáhl veřejné moci, došla jím myšlenka mladoturecká výrazu, avšak la jeune Turquie

i vespolek na sebe nevrážící, rozplynula se znenáhla niveč. Teprve v pozdějších letech panování Abdula Hamida ozývala se znovu. Byla a jest to opposice, jež sama chce vládnouti, sama dosíci veřejné moci a jež té doby větší platnosti za hranicemi nabyla tím, že jest z Anglie podporována. Převrat v jejím smyslu byl by vítězstvím Anglie na Zlatém rohu. O program není v rozpacích, jest to Midhadova ústava, jež před dvaceti lety tak smutně za své vzala.

Snad by šlo vše svou cestou klidně dále, ale Turecko chová samo zárodky vnitřního rozkladu v sobě, a chorobný proces vyvíjí se živelní silou. Z celé držby v Evropě zbylo Turecku i s ostrovy 176 tisíc čtv. kilom. s obyvatelstvem 5·7 milionu, tedy menším než má království české. V Asii čítá sice 15½ milionu duší, ale na prostranství 1·78 milionu čtver. kilom., z čehož na váhu padají přece jen končiny Malé Asie, lidnatější a Cařihradu bližší. Rovněž Tripolisu a Egypta v Africe nelze bráti v úvahu. V Evropě tedy Turecko sil svých pozbylo, a to nejen politických a vojenských, nýbrž i finančních. Je státem dvojnásob chudým; jednak že bez průmyslu jest obmezeno jen na výrobu zemědělskou primitivního spůsobu, jednak že tone v dluzích a postrádá prostředků k úhradě svých potřeb. A přece civilní listina sultánova činí 54 miliony fr. ročně, plat velkého vezíra půl milionu, platy ministrů a muširů (maršálů), jichž není málo, až po 200.000 fr. Již to charakterisuje hospodářství, které ačkoliv důležité zdroje příjmů jsou zastaveny cizím věřitelům, plýtvá penězi na jedné straně, kdežto na druhé na platy se peněz nedostává vojákům, úřadníkům atd. —

Břemena obyvatelstva při tom rostou i chudne nejen křesťanský lid, ale i mohamedánský, jehož hospodářský stav jest nyní spíše horší ještě nežli stav ráje. Opatrnost Cařihradské censury jest taková, že na příklad o vraždě presidenta Carnota nesměly časopisy ani zprávu přinesti: oznámily prostě, že se v Lyonu roznemohl a zemřel. Ani o posledním attentátu na život italského krále nesměly učiniti zmínku. Ký div, že za takových okolností široká společnost turecká má o sultánovi ponětí, jako by on byl hlavou všech mocnářů evropských a rozdával koruny. Vždyť ve spisku nedávno vydaném dal sultán »pravověrným« vylíčiti, kterak Evropa jest rozdělena na dva tábory, trojspolku že čelí úplně dvojspolek rusko-francouzský; sultán že má milion výtečných bojovníků, a na čí stranu se postaví, ten že zvítězí. Proto prý obě strany se snaží dostati ho k sobě; aby pak toho dosáhly, že se podvolují každému jeho přání. Proto jest sultán nejmocnějším pánem světa a Turecko nejzávažnější zemí. Toť stručná jen ukázka Stambolské politiky.

Nynější stav věcí by se ovšem brzo změnil, kdy by se velmoci rozhodly; jeť důsledkem evropské východní politiky. Východní otázka jest především otázkou evropského západu, a řešení její nezávisí na více méně nalehavých potřebách, které vnitřní stav osmanské říše poskytuje, nýbrž na oceně, vzájemnosti a vyrovnání prospěchův a důležitostí, obav a nároků jednotlivých mocí evropských. To jest pro Turecko šťastnou okolností, která mu prodlužuje život.

Za těch poměrů vynořila se r. 1894 otázka arménská. V Bitlisku v červnu a červenci prolévána krev křesťanských Arménů. Turci vedli

si známým spůsobem. Jako při jiných příležitostech vrhli se na nepodajný živel, pustili mu tolik krve a zničili tolik statků, by to celému pokolení ostalo v hrozné paměti. Krveprolití opětovalo se i r. 1895 a 1896, a sám Cařihrad stal se jeho jevištěm. Turecku hrozilo opravdové nebezpečí. V sedmi vilajetech Malé Asie žijí Arméni, třebas ne ve většině, a samospráva byla by končiny ty vyňala z moci turecké. Svatoštěpánskou smlouvou (čl. 16.) a Berlínskou smlouvou (čl. 61.) zavázalo se Turecko zavesti tam opravy, které pak zavedeny nebyly. Avšak Rusko právem se mohlo obávati, že Anglie, jež Arménů se ujímala a arménskou akci neúřadně řídila, má na mysli jenom svůj prospěch, zřízení samosprávného obvodu mezi ruským Kavkazem a Malou Asií, v němž by měla svůj vliv. Rusko opřelo se anglickým pokusům, a na stranu Ruska postavily se druhé moci, k nimž posléze i osamocená Anglie se připojila. Turecko bylo zachráněno, shoda velmocí v otázce velice choulostivé utvrzena. Účel shody nebyl sice ten, aby velmoci sloužily za štít politice turecké, nýbrž aby převzaly poručnictví v Cařihradě a reformovaly Turecko dle prospěchů západní Evropy. Na tom však dohodly se všechny aby nynější stav držby turecké nebyl měněn a aby opravami zlepšeny byly poměry obyvatelstva.

Než však ještě požár v Arménsku byl uhasen, prošlehovaly plameny v Makedonii a na Krétě, a Řecko nedočkavě se hlásilo k oběma zemím jako k svému dědictví. Hlavní nebezpečí záleželo v tom, vystoupili některá moc o sobě, aby dle své vůle uspořádala poměry. K tomu se sice žádná velmoc neodhodlala, ale převzalo ten úkol Řecko. R. 1896 rozdmychlo povstání na Krétě a r. 1897 šlo o krok dále, utkalo se válečně s Tureckem.

Vzbouření na Krétě r. 1867 vedlo k zvláštní ústavě pro ostrov ten (Réglement organique de l'île de Crête ze dne 10. ledna 1868) a ke konferenci Pařížské r. 1869, na níž Rusko bylo horlivým zástupcem Řecka a Řeků. »Krétský a povstalecký« ministr zahraničných věcí Delijannis tehda nepochodil, ale již r. 1876 naskytla se mu příležitost projeviti odvahu. Srbsko a Černá Hora vypověděly Turecku válku, Řecko bylo se Srbskem v allianci, ale porušilo ji. Ani za srbské peníze nevypravilo povstalecké čety do Thessalie a Makedonie. Následovala válka ruská, v podzimu r. 1877 mělo Řecko i finanční pomoc Ruska zabezpečenou. Rusové překročili v zimě Balkán, Srbsko opět vstoupilo do akce, Černá Hora ve válce vůbec vytrvala, Rumunsko bylo v poli; ale Řekové postavili se na stranu Beaconsfieldovu a sympatisovali s Turky. Proto na ně též pamatováno 13. protokolem Berlínského kongresu a 24. článkem Berlínské smlouvy. Oni však ani nezmocnili se přiděleného jim území, nýbrž čekali, až jim je velmoci vymohou. Thessalie a celé pohoří Pindu připojeny r. 1881 k Řecku. Při trošce odvahy byli by asi získali též Epir, ale neučinili k tomu ničeho. I samospráva Kréty byla tehda smlouvou Halepskou rozšířena.

Dvě otázky zaujímaly loni veřejné mínění v Řecku, hrozinková a Krétská. Hrozinky, kterých se odtamtud za více než 10 milionů zl. ročně vyváží, klesaly v ceně, zemědělci žádali za pomoc slevením daně, dostavila se hrozinková krise, která finanční bídu bez toho velkou ještě

zvyšovala. Na Krétě pak propukalo povstání od Athénského výboru zosnované, a také za pohraničné hory vypraveno z Thessalie několik povstaleckých čet do Makedonie. Finance, armáda, loďstvo řecké byly v nejhorším stavu, ale Delijannis, jsa opět u vesla, činil přípravy k akci. Finance a armáda nedaly se ovšem za několik měsíců předělati, za to však loďstvo, na něž rozpočet zvýšen o více než milion drachem. Chvatem se pracovalo o výzbroji válečných parníků a pořízeno též něco minonosek. Mimo to poselstvím královým ze dne 4. prosince nařízeno, aby byl zřízen stálý vojenský tábor pro 12.000 mužů. Pro vojenský výcvik bylo to příliš málo, pro finance příliš mnoho. Kde se musí redukcí úroku státního dluhu, tedy bankrotem pomáhati financím na nohy, tam i menší zbytečné vydání jest přepychem na útraty poplatníkův i věřitelů. Přes to však královo poselství vzbudilo v Řecku nejbujnější plány o velké akci.

Čím je v Turecku absolutní moc sultánova, tím v Řecku je parlament. V Turecku by musely opravy počíti od sultána, v Řecku od parlamentu; vrtkavost, shon po úřadech, nejvášnivější stranický boj, fantastické politikářství nepovznášejí ho nad sultánské hospodářství. O Turecku lze říci, že se tam jeví rozklad životních sil, sešlost věkem; ale Řecko je stát mladý, kterému ještě není 70 let, a přece jest bez solidního základu politického a hospodářského. Od jeho založení bojuje jen strana se stranou, sněmovna vytlačuje sněmovnu, vláda vládu, nikdy nevěnována péče vývoji hospodářských sil. Země, jež slynuly druhdy bohatstvím, živoří v nuzotě, a nepomohl Řekům ani tak úrodný kraj, jakým jest Thessalie.

Přes to přese všecko byl by se Řecku asi podařil jeho záměr s Krétou, kdy by k tomu nebylo zvolilo dobu tak nevhodnou. Po mnohých námahách v Cařihradě a na Krétě a po dlouhých průtazích vymohli konečně zástupcové velmocí opravy, a sultán je vyhlásil iradem, které zastupitelstvo Krétské v září 1896 přijalo. Aby toho docílily, musely velmoci užiti nátlaku na sultána i na křesťany Krétské. Značná míra samosprávy dávala Řekům naději, že po provedení oprav jim Kréta za několik let padne do klína jako zralé jablko. Ale v Athénách jako by se byli báli účinků samosprávy na ostrov, podněcovali revoluční epitropii k odporu, vysílali tam dobrovolníky a důstojníky, až za prvních vánků jara podnikli masopustní výpravu.

Pohotové loďstvo řecké překvapilo sice Evropu a ještě více Turky, a neméně odvaha, s kterou plukovník Vasos na Krétu vyslán s oddílem řadového vojska řeckého. Řekům šlo o to, aby utvořili hotové události, které mají na východě tak velkou váhu. Ale přepočetli se.

Řekové, kteří před dvaceti lety měli nejen spojence, ale i mravní důvody a povinnost vstoupiti do války, která nemohla pro ně ani jinak skončiti než s prospěchem, letos nejen volili nejnevhodnější chvíli, ale jsou též úplně osamoceni. Nejochotnější jejich přímluvčí a pomocník, Rusko, byl nejrozhodněji proti nim. Ruská politika vystoupila za Mikuláše II. na Balkánském poloostrově opět aktivně, ale aktivnost ta záleží v docílení shody, aby udržen byl dosavadní stav věcí. Jest to politika, která odvrací cizí nápadníky od dědictví tureckého a zachovává je ná-

rodům Balkánským. Turecka netřeba se dnes báti, ovšem však nebezpečí, které by pošlo z jeho dělby. Politika dělby nejen že by nebyla na prospěch Balkánským národům, ale znamenala by i boj velmocí mezi sebou, kdežto politika zachování nynějšího stavu věcí znamená mír, sesílení a přípravu oněch činitelů, kteří pokládají se za přirozené dědice Turecka. K tomu cíli Rusko loni urovnalo poměry bulharské, uznalo knížete Ferdinanda a způsobilo shodu bulharsko-srbsko-černohorskou. Ale Řekové, místo aby touto cestou shody a kompromisu zabezpečovali si budoucnost, podjali se sami řešení východních věcí. Odpověď na to — od Řecka sice neočekávaná, ale z okolností a podstaty věci plynoucí a pochopitelná — bylo obsazení přístavních měst a blokáda Kréty od velmocí. K tomu druží se ještě rozsáhlejší samospráva pro Krétu, než loni vymožena, k níž v zásadě dalo Turecko souhlas velmocem.

Domluvy, chlácholení a šetření národního citu měly v Athénách opačný účinek. Válečný vír zachvátil řeckou společnost. Národní hetairie, Delijannisova vláda i královská rodina závodily v projevech válečných. Jako v odpověď velmocem soustřeďováno vojsko na hranicích thessalských proti Makedonii a vyzbrojovány a posílány povstalecké sbory na pohraničné hory Pindu a Olympu. Co proti jednotlivé moci by nebylo možno, vzdor a vyzývavost, jest sice možno, jdeli o moci všechny, poněvadž společná shoda všech je spojena s obtížemi. Řecko vzdorovalo a jednalo vyzývavě na Krétě i na hranicích makedonských, ale tu potkala je nehoda, podnítilo válku, od které velmoci zbraňovaly. Turci soustředili se na hranicích, sultánův dvůr zjednal věřícím i nevěřícím zadost učinění, a Evropa nemohla překazit, aby Turci na útok neodpověděli útokem. Po masopustní výpravě na Krétu aprilová válka! Po každém z Athén vyhlašovaném vítězství Řekové ustupovali. Od Melunu, Olympského Jezera a Mezovska do thessalského Trnovska, k Salamvrii a do Poljanska, od Mati do Farsalu, do starého Zagorska a odtud ještě jižněji až na pohoří Othryské. Než minul měsíc, skončila i válečná a vojenská sláva řecká. Rozvrat, vzájemné obviňování, odstoupení Delijannisovo, demonstrace proti královské rodině a proti národní hetairii jsou výsledkem krátkého poměrně bojování.

Řekové na ten čas neslavně dohráli svou úlohu. Jaký význam to má pro Slovany, ukážeme v jiné stati. Sesílen a před »pravověrnými« leskem ozářen vychází ze zápasu toho sultán Abdul Hamid. Úspěch jeho jest spolu i neúspěchem mladého Turecka, které se svým anglickým pozadím nemá nyní naděje zmocniti se vlády. Jedna však velká otázka ostává vždy ještě nerozřešena: otázka oprav pro Turecko, jmenovitě evropské. Byloli by bezpečnější záruky pro její vyřízení, než reforma moci a postavení sultánova?

Katastrofa.

Vlastní zkušenosti a paměti

Josefa Alex. svob. pána **Helferta.**

(Pokračování.)

7.

Počátkem března nacházela se říše rakouská v postavení nehrubě přívětivém, čehož hlavní příčinou byl běh válečných věcí v Uhrách.

První výsledky naší armády byly sice velmi příznivé, po některou dobu nebylo slyšeti než o vítězstvích našich. Koncem ledna povídalo se, že císařští po krvavém boji zmocnili se Debrecína, Kossuth a mnozí jeho stoupenci že jsou zajati. O několik dní později rozšířila se v Sączském kraji v Haliči pověst, že sbor Görgeyův jest rozprášen, zbytky jeho že jsou zapuzeny do Liptovska, odkud že snad přes Karpaty přejdou na haličskou půdu; v Novém Sączi na rychlo zřizovali zemskou hotovost, aby uherští odbojníci řádně byli uvítáni.

Avšak v brzku změnila se scéna. Do Kroměříže stihla pověst o vpádu Bémovu do Sedmihrad. *Borkowski* a *Hubicki* sotva utajovali radost svou, Poláci ve fraku mezi sebou jásali a ruce si mnuli: leč před jinými kollegy opatrně mluvili, jaké prý to neštěstí pro Halič, jelikož tím budou dány nové popudy k osočování jich krajanů. U Kápolny bojováno po tři dni, byla to bitva veliká. Císařští opanovali sice bojiště, Uhři couvli, ale vítězství získáno bylo velikými obětmi. Sotva že byl Windischgrätz na Budíně, hrozilo nové nebezpečenství ze středního Potisí: Moric Perczel, divoký Damjanics postupovali odtamtud ku předu. Zmizela naděje, že válečné tažení rychlým dobytím Budína a Pešti tak příznivě počaté v brzké době bude skončeno.

Neblahý tento obrat působil na všecky země v říši. Krakovské území hemžilo se podněcovateli, zejmena z emigrace a z haličského studentstva, kteří užívali každé příležitosti, aby proti vládě popuzovali. Zvláště popuzovali venkovský lid proti odvodu. Krakov a jeho okolí mělo postaviti 587 mužů; v některých končinách chápal se lid zbraně, aby odvod překazil. V hlavním městě Krakově obyvatelé osedlí spokojeni byli s vládou rakouskou a poctivě starali se o zachování pokoje. Ale luza byla k výtržnostem náchylna, blažitelé lidu roznášeli pověsti o nastávajícím výbuchu i podněcovali chátru proti vojsku. Dne 25. února (bylo to v neděli odpoledne) přitrhla setnina pluku Parma z Wieliczky do Krakova i měla býti umístěna v Knotzovském domě v Janské ulici, vozy s ložními věcmi jely za ní. Tu podplacený žebrácký a tovaryšský lid posmíval se tomu pochodu, přepadl vozy a tahal slamníky s nich dolů. V tu chvíli vojáci pluku Palombini vyrazili z Walterovského domu, ozbrojeni holemi; nastala po náměstí divá honba, někteří pokušitelé jsou chyceni a zatčeni. Ale část luzy shromáždila se v Janské ulici, kde vojáky na pochodu urážlivými slovy vítali a na ně se drali. Přikvapila silná patrola, důstojník vyzval lidi, aby se rozešli, nač oni úhanou a hlomozem odpověděli. Důstojník kázal střeliti, ale pouze do

povětří; tu teprv zástupy rozprášily se na vše strany. Piketa jízdy rozmnožila ten zmatek, při čemž několik osob zraněno. Jakýsi zámečnický tovaryš chytil šavli jednoho z jezdců i nechtěl jí pustiti; že pak voják šavli svou úsilně vytrhnul, byly zámečníkovi přeříznuty prsty.

Byl to případ ojedinělý. V Haliči a v německých končinách slezských nebylo se v celku čeho zlého báti, dokudž Německo bude pokojno a v Uhrách Windischgrätz bude míti vrch. Z Bielice psal mi přítel *Gabriel*, jenž toho času tam byl policejním komisařem: »Nastaneli ve válce uherské obrat dost málo nepříznivý, budeme míti v Haliči všeobecné povstání, kde se zvláště úředníkům německým zle povede.« V okolí Bielickém byl lid velice rozdrážděný: »Jsou ostří a snad by se spustili, kdy by jim neimponovala pevná ruka vlády, stav obležení v Haliči a několik rázných prostředků pruského krále.« Slezští katolíci průměrem přáli Rakousku; ale za to mnozí protestantští pastoři přimlouvali se za republiku a jich sedláci pravili: »Nám je to jedno, daně musíme platiti tak i tak!« Zlým živlem byli dělníci továrenští, a těch bylo v Bielici hodná částka obyvatelstva, k 1500 hlav. Měli tajná spojení s radikálním dělnictvem v pruském Slezsku, brávali odtamtud svá hesla, i byli zároveň přístupni vlivům uherským. Hmotné jich postavení nebylo již sice tak bídné jako r. 1848, kde neměli výdělku; ale bídy a nouze bylo nicméně dosti mezi nimi, i pohlíželi zlobně na bohatství továrníků: »Ve spojení s malými řemeslníky odvážili by se v okamžitém zmatku rychle a drancovali i pobíjeli by majetné měšťanstvo.«

V sousední Moravě panoval v celku pokoj. Byli tam pyšni, že mají říšský sněm ve své zemi, i vyhýbali se všemu, co by sněmovníkům bylo nelibo. Zemský president hrabě *Lažanský* uměl s lidem vlídně zacházeti, ale byl při tom nesmírně lehkovážný. S ženskými tropil totéž, co s nimi prve tropil v Haliči. Kde na svých úředních cestách do některého města zavítal, byla první jeho starost, aby tam zařídili ples anebo jinou zábavu.

Všeobecně bylo znamenati, že obyvatelstvo ve všech zemích převahou si přeje pokoje. Nekonečnými deklamacemi na říšském sněmu bylo obecenstvo omrzelé, všech těch frásí mělo dost i ptalo se, co z toho ze všeho konečně bude? Ovšem že z druhé strany zase prudké řeči, čas od času promlouvané, nezůstaly bez zlých následků, zvláště u obyvatelstva Vídeňského, kde to pořád ještě kvasilo. Riegrova řeč o § 1. základních práv, Schuselkova fulminantní mluva rozněcovaly mladé mysli. Zprávami z Uher vzbuzovány nové naděje mezi zle smýšlejícími. Po Vídni bylo viděti lidi nositi uherské barvy, nebo německé, nebo dokonce červené; i mnohé ženské ozdobovaly se látkami v těchto barvách. Po venkově, v arcinížectvích, v Korutanech, ve Štyrsku dosti bylo domácích buřičů a emissařů z Němec, kteří provozovali své řemeslo až vysoko v horách. Prof. Jan *Fabian* psal mi ze Salcburka: »Zde máme sněhu na loket zvýší a liberalismus namnoze sáhový. Slunko Boží roztopí jedno i druhé, bohdá že bez povodní ... Důsledná demokracie je v politickém směru republika, v církevním kvakerství. Moji Čechové nepřejí ani tomu ani onomu. Bůh je ochrání obojího!«

* * *

»Moji Čechové!« ... Což byli Čechové opravdu tak rozvážní a rozumní, jak si to o nich myslil vzdálený krajan?

Většina obyvatelstva městského i venkovského ano. Měšťanstvo Pražské převahou smýšlelo dobře po císařsku a bylo rádo, že starý císař v Praze sídlí. Právem litovali nahodilého poblouzení, přičítajíce je více nedostatku náhledu nežli zlé vůli. Při tom nepřáli si nikterak, aby se stal návrat k bývalým nekonstitučním časům. »Právo lidu, aby měl hlas ve věcech státních,« pravili, »jest nedotknutelné a spočívá na podstatnějších základech nežli na řečech sněmovních v Kroměříži. Ústavu jednou máme i musí být uznávána. Časem ponapraví se všelikerá nesrovnalost. Násilou zatočiti státní hodiny o sto let nazpět, toť naprosto nemožno.« [1])

Ale byli i fanatikové pokoje, kteří by se dokonce nebyli horšili, kdy by se v hlavní věci navrátily staré časy, jaké byly přede dnem 11. března 1848. Toť byli oni často jmenovaní sedmašedesátníci. Z nich mnozí byli by bývali nejradši, aby nebylo ani Václavských Lázní, ani Národního výboru, ani ústavodárného říšského sněmu. Ti měli jen jednu žalost. Baron ***Mecséry*** byl po jich názoru příliš sláb; příliš prý naslouchá Slovanské Lípě, Studentskému výboru. Více důvěřovali v malého generála ***Khevenhillera***, který prý nezná žertu a hned má své »pilulky,« totiž dělové koule, pohotově. Ustavičně měli strach, že zase něco propukne. Dne 4. března měl býti odvod; mnozí z bázlivců měšťanů měli všecko připraveno, aby honem upláchli, jakmile by se ukázaly nepokoje. Ale losování konalo se v nejlepším pořádku, a tak postrach pominul.

Ostatně nářky a obavy sedmašedesátníků nebyly tak zcela bez příčiny. Právě v těch dnech psal mi jeden dávný Pražský přítel a líčil mi tamní stav věcí dosti pohrůžlivě; pověsti o brzkém výbuchu že sice umlkly, ale všickni živlové nepořádku že jsou tuze činní. Studentský výbor trval napořád. Profesoři skoro všickni pozbyli váhy u studentů, studenti neměli žádné důvěry k nim a takž byli v těch kritických dobách odkázáni sami na sebe.

Výbor sám choval se dosti rozumně. Dne 1. března konána porada v aule: jednalo se o děkovací a důvěřovací adresu poslanci Schuselkovi, jenž na říšské radě zastal se studentstva, aby nebylo podrobeno povinnosti vojenské. Na závěrku čteno vyzvání městského zastupitelstva a vrchního velitelství národní gardy, aby erární ručnice od některých ze studentstva ještě zadržané najisto byly teď vráceny: přítomní účastníci zavázali se svým slovem, že tak učiní. Ale mnozí z jich kommilitonů nemínili rozkazu se podvoliti. Téhož dne odpoledne, co se ono snesení stalo, šli někteří studenti výletem do Libně. Proti tomu nebylo ničehož; ale co tam chtěli se zbraní? Vracejíce se podvečer do města, byli sami zrovna tak nabiti jako jejich ručnice. Na pobřeží Vltavském pohádali se s jedním venkovanem o jakési děvče. Na pokřik děvčete přikvapila vojenská patrola, načež studiosové až na dva zmizeli, jeden hodil ručnici do řeky, druhý mířil a spustil, na štěstí rána nevyšla; i byli oba dva chyceni a zatčeni. Ručnice, která selhala, byla erární, podobně i druhá, jež byla v řece.

---

[1]) Prof. Athanas ***Bernhard*** z Litoměřic dne 24. ledna.

Byly i jiné skandály. Nočního času lepeny pobuřlivé listy na rozích nebo rozhazovány po ulicích. Zástup studentů šel jednou v noci po ulicích, provolávaje »pereat« Windischgrätzovi a slávu Kossuthovi; patrole, která je napomínala, smáli se, načež patrola ostře zakročila a technika Piffla a medika Krupičku zatkla. Nejméně klidni byli technikové, po nich hned medikové s chirurgy a farmaceuty. Poměrně nejslušněji chovali se právníci, ale i mezi právníky jevilo se poněkud zlé smýšlení. Dr. Vendelín *Grünwald* [1]) měl *veniam docendi* občanského zákoníka po česku; když jej starý *Kopetz* na kathedru uváděl a při tom německy mluvil (byltě z Chodové Plané), zakřikli ho studenti prudkými výrazy, tak že vážný tento muž hluboce uražen opustil síň a brzy potom složil profesuru, kterouž skoro po čtyřicet let čestně a záslužně byl zastával.

Pražské městské hejtmanství nemělo těch časů nižádné vážnosti. Úřadující policejní adjunkt *Preininger* byl vážen, choval se čestně, zacházel vlídně a zdvořile, též i obratný byl v péře, ale nedostávalo se mu dokonce síly a odhodlanosti, obtíže obcházel a vše, což bylo povážlivého, se sebe svaloval. Též takovým byl vrchní policejní komisař Jan *Thum*. Obdrževši Stadionův výnos o ostřejším dozoru k novinářstvu,[2]) co učinila Pražská policie? Ne aby sama věci té se chopila, odevzdala výnos městskému zastupitelstvu, a městské zastupitelstvo uložilo Ludvíku *Rupperlovi*, demokratovi, jak pravili sedmašedesátníci, nejryzejší barvy, aby nařízení toto vykonával. Výnos Stadionův vykonávali teď tak, že prodavačů novin bylo plno ve všech ulicích. Také revisi novin konal *Ruppert*; Sabina ve »Slovanské Lípě,« Beuron (? .. snad Breier Edvard) v »Concordii« mohli psáti, co chtěli. Jednoho dne stal se povyk na Staroměstském náměstí. Pán jeden slušně oděný vytrhl ženě novinářce několik čísel »Concordie« z ruky a roztrhal je. Radikální ten list toho sice zasluhoval, ale ubohá žena žádala za zaplacení, k čemu se onen pán neměl. Redaktor »Concordie« byl vícekráte pro politické, jednou dokonce pro kriminální věci ve vyšetřování a pro rozličné přečiny také trestán; ale štval ve svém listě bez ostychu dále, i pravilo se, že mu nadržoval sám vrchní policejní komisař Thum.

Vládou v Praze byla vlastně Slovanská Lípa. Zastupitelé města byli skoro všichni jejími členy. Rozkazům císařské vlády posmíváno se, za to rozkazů klubů posloucháno. »Úřadové nejsou ničím,« psalo se mi, »ultrasové vládnou!« *Kampelík*, Emanuel *Arnold* a j. užívali vážnosti Slovanské Lípy, aby létacími listy podněcovali lid. Podezřelí cizinci přicházeli do Prahy, aniž Mecséry a městské hejtmanství proti nim zakročili; policie cizinské vůbec nebylo.

* * *

Pohnutek pobuřovacích bylo dosti. Ministerstvo znova vypsalo volby do Frankfurtu; *Schmerling* usiloval o to, chtěje míti co nejvíce rakouských poslanců v chrámě Pavelském, aby přemáhal machinace

[1]) Viz Osvěta 1895 str. 523.
[2]) Srov. Osvětu 1896 str. 451.

pruské. Ale Slovanská Lípa agitovala proti volbám. Po všech kruzích slovanských, a to nejen v Čechách, byly volby do německého parlamentu zrovna tak nenáviděny jako v loni.

Jinou příčinou nespokojenosti byla emancipace židů, která hrozila z Kroměříže. Právě se tam jednalo o otázky náboženskocírkevní, mezi nimi o tyto paragrafy základních práv:

§ 14. Žádný náboženský spolek (církev) neužívá od státu přednosti před jinými.

§ 16. Rozdílnost náboženství nečiní rozdílu v právích anebo povinnostech občanů.

O spory ústavní obecný lid venkovský skoro docela se nestaral. Zůstaloli mu uvolnění od roboty, ostatek ho nezajímal. Což rada říšská! Což základní práva! Kdo pak se ptal po právu spolkovním a shromažďovacím, kdo po svobodě tisku, po ústnosti a veřejnosti soudního řízení, po soudech porotních, zkrátka po všech těch krásných věcech, o něž se v Kroměříži tolik hašteřili! Když jeden z poslanců českých zavítal do svého volebního okresu (byl to, tuším, sám *Rieger* v Železném Brodě), pravili mu lidé: »Pane deputovaný, my bysme poníženě prosili, kdy by se na říšském sněmu jednalo o zákony, abyste byl tak dobrý a na to hleděl, by ostřejší zákony vyšly proti krádeži; my si už nemůžeme pomoci.«

Na pováženou bylo smýšlení v německých končinách Čech, a to že saské sousedství tam účinkovalo. V Drážďanech scházeli se političtí uprchlíci ze všech zemí; podle výnosu slabého ministeria mohli tam meškati. Pověstný *Bakunin* a četní polští emigranti měli tam své rejdiště. Přístup do Čech byl jim volný, a tak přicházeli revoluční jednatelé zhusta do země, anebo usazovali se blízko pomezí. V saském městečku Neusalzi seděl jistý Tadyáš *Gube*, domýšlivý radikální mazal, redigoval mizerný denník a lid volebního okresu Šluknovského proti jich poslanci, med. dr. *Fleischerovi*, konservativci klidně smýšlejícímu, popouzel. V Teplicích bylo několik štváčů, jichžto zpupnost zmáhala se den ode dne. Rozesílali lithografované adresy, oslavovali Německo a snižovali Rakousko. Ústavní dílo Kroměřížské nebylo ukončeno, a takž jim venkovský lid věřil, že vláda chce reakci, sedlák že zase bude robotovat jako před tím. Strach před odvodem byl štváčům právě vhod. Nejen na pomezí ale i v kraji byl lid pro odvod rozjitřen; v Příbrami strhlo se při losování malé vzbouření.

K tomu ke všemu družily se následky a účinky r. 1848. Za dob obecného zmatku událo se množství přestupků, pořádek a zákonnost byly ve psí. Že úřady byly bez moci, domáhal se lid sám práva; přihodilo se mnoho skutků svémocného soudu, některé až příliš ukrutné. Nyní zase byla vláda mocnější a orgány její konaly, co byly rok před tím zanedbaly. Po celé zemi bylo množství kriminálních vyšetřování. U soudu v. Chrastavě vyšetřováno počátkem března 1849 šestnácte případů pro přečiny honební a lesní, obžalovaných bylo na sta.

8.

V ten čas dály se důležité věci v ministerstvě, o nichžto měl jsem sice zdání, ale nic určitého jsem nevěděl. Já zasedal ve sněmu, kdežto ministři ustavičně byli na cestách mezi Olomoucí a Vídní a měli porady jednu po druhé, kterým jsem obcovati nemohl. Nyní však jsem byl vyzván, abych přišel.

Několik dní před tím upomenula mě moje Mína na náš svatební den: »Nezapomeň na 6. březen; nesmíš ho stráviti jako den obyčejný!« a já odpověděl: »Den 6. března nestrávím, jak se zdá, jako den obyčejný, nýbrž hůře, a to buď na cestách anebo zde v Olomouci. Tak se mi to v duchu zdá!« Ubohá žena má byla toho času zase u velikých úzkostech. Po Praze roznášely se temné pověsti, že to dne 5. března opět propukne. Mladá matka po kolik nocí nemohla ani oka zamhouřiti: »Věř mi, já jsem s naším malým chlapečkem viděla se ve všech možných strašných situacích!« Pověsti sice umlkly, ale smýšlení a věci v městě zůstávaly napořád velmi pohrůžlivé.

* * *

Přijev dne 4. března do Olomouce, shledal jsem, že *Stadion* byl již zase odejel. I jel jsem za ním do Vídně, kamž jsem dne 5. pozdě večer dorazil. Nazejtří nalezl jsem v úřadě psaníčko od hraběte Jindřicha *Clama*:

»Hrabě Stadion a ministr Bach jedou dnes o 11. hodině separátním vlakem do Kroměříže, i bylo by hraběti nad míru milo, také se na to bezpečí, že tam pojedete s ním.«

Že nebylo vyřčeno, zdali o 11. hodině dopoledne nebo v noci, musel jsem se ještě jednou ptáti, a tu mi řečeno, že ministři odjedou *hned*. Kvapem tedy do hostince na masité snídaní a pak úprkem do Floridsdorfu. Když jsem co nejrychleji ve fiakru ulicemi Vídeňskými jel, zmocnilo se mne všecko moje rozradostnění, i jal jsem se v kočáře, jako před třemi čtvrtmi léta po mé volbě v Tachově, zpívati dle nápěvu v »Deváté:« [1])

Froh wie seine Sonnen fliegen
durch des Himmels prächt'gen Plan,
wandelt, Brüder, eure Bahn
freudig wie ein Held zum Siegen.

Do nádraží dorazil jsem teprve o 12. hodině a našel v čekárně zemského radu Jiřího rytíře *Mitisa* s několika úředníky a sluhy, majícími obrovské balíky tiskopisů s sebou. Mitis se již po tři dni a noci z šatu nesvlekl, ustavičně byl zaneprázdněn tím, co mu bylo nařízeno a jako největší tajemství svěřeno; byl mdlý do úpadu i ležel na svých pokladech, spaním přemožen.

Separátní vlak byl dávno již pohotově, ale teprv asi za hodinu přijeli oba ministři. S těmi vstoupil jsem ihned do vagonu. Mitis se

[1]) Devátá symfonie Beethovenova prostě sluje »Devátá.«

svými balíky usadil se v jiném kupé. Jakmile jsme z nádraží vyjeli (jako by nás v nádraží ještě někdo poslouchal), ujal se slova Stadion: »Teď našemu mladému příteli musíme říci, o čemž jsme zatím byli pracovali!« A já se dověděl: Říšský sněm bude rozpuštěn! Ústava oktrojována!

Mně se nyní představilo, co jsem za posledních dní slyšel o věcech v svém rodném městě, i vyrazil jsem s otázkou: »Máteli dosti vojska v Praze?« — *Stadion*: »A proč?« — *Já*: »Bude ho snad potřeba! V tom okamžení nestrachuji se žádné země, toliko Čech, Prahy, Slovanské Lípy, slibů z 8. dubna.« — *Bach*: »Zákon vyvazovací! Ten bude zároveň vyhlášen s ústavou.« — *Já*: To je selskému lidu! Ale četnému měšťanskému lidu v Čechách? Měšťanský lid beztoho sedlákům není přízniv a závidí mu, říšský sněm a vláda ničeho neučinily pro stav měšťanský, a nyní nad to zví, že má sedlákům ještě třetinou vyvazovací náhrady býti nápomocen!?«

Bach a Stadion pronesli několik chlácholivých slov a ukázali mi tiskopisy, jež byly připraveny k uveřejnění: císařský patent, provolání ministerské, listinu ústavní a zákon o vyvazení.

Teď však nastala otázka, v jaké formě by rozpuštění sněmu mělo býti vykonáno? Důležitá věc tato nebyla tedy posud ani na přetřesu!

Moje mínění bylo, že rozpuštění musí buďto vyrčeno býti v plném zasedání, za přítomnosti všech ministrů; president ministerstva že rozpuštění prohlásí, a tím všecku další činnost říšského sněmu zastaví. Jestliže tato forma by se nelíbila, tedy ukončení sněmu bez zasedání, přípis k presidentovi říšského sněmu, zavření zasedacích místností, při tom pak opatření, aby žádné další zasedání, žádné shromáždění sněmovníků nebylo možné, »sice že se dočkáme výstupů, které nejsou žádoucny. Z té příčiny že musí především Jelen jako pořadník sněmu o tajemství zvěděť, aby o to pečoval, by nejen síně sněmovní, ale i komnaty výborové, čítárny atd. byly nepřístupny.« Konečně uzavřeno, aby Bach jel do Olomouce a tam zařídil čeho potřebí; Stadion a já měli jsme v Kroměříži upraviti, co by se zdálo býti radného.

A tak se i stalo. V Hulíně jsme se rozešli. Bach jel po dráze dál do Olomouce, Stadion a já v poštovském voze do Kroměříže; za námi v druhém voze Mitis a jeho lidé s balíky. Při jízdě vykládal mi Stadion, že nesmím déle se zdráhati a že musím státi se členem ministerstva; příčiny, pro které jsem se posud proti tomu zdráhal, že rozpuštěním sněmu minuly; od nynějška že budeme moci bez překážek ve Vídni pracovati. Já odpověděl jako vždy posud, vyhýbavě.

Do Kroměříže přijeli jsme o 9. hodině večer. Stadion a já byli jsme umluveni, že hned po našem příjezdě svoláme několik vynikajících a spolehlivých poslanců, abychom jim sdělili, co se připravuje. Posláno pro Jelena a umluveno s ním, koho máme povolati. Z pravice povoláni ***Palacký***, ***Brauner***, ***Strobach***, ***Pinkas***; z centra Leopold ***Neumann***, Kajetán *Mayer*, ***Lasser***, ***Neuwall***, ***Wildner***, ***Kreil***, ***Rak***, ***Strasser***, ***Trummer***, ***Thiemann***, ***Gredler***, ***Hasslwanter***, ***Fluck***, ***Ullepitsch***; z Haličanů *Szaszkiewicz* a biskup ***Jachymowicz*** z Rusínů; z Poláků nikdo, ani předseda sněmu ***Smolka***; z Dalmátska ***Petranović***; z levice nikdo. Rozesláno po městě do bytů těch poslanců. S Jelenem

umluveno zařízení pro den zejtřejší; on aby se staral, by veškery místnosti sněmovníkům byly uzavřeny a uzamčeny, kromě presidia a kanceláří, kde by poslanci dostali své pasy a peníze na cestu. Císařský patent a prohláška ministerstva měly časně ráno býti vyvěšeny na residenci arcibiskupské a na několika přednějších místech města. Výtisky ústavy a zákon vyvazovací měly býti pohotově ku podělení sněmovníků.

Naši důvěrníci z poslanců měli se sejíti ve velké úřadovně Stadionově. Scházeli se ponenáhlu, neboť někteří již byli spali, jiní nebyli doma, jsouce v tu chvíli na cestách. [1])

Rozumí se samo sebou, že příchozí nad míru byli rozčileni, napjati i zvědavi, ježto v takové neobyčejné hodině vyburcováni byli ze svého klidu; tichými slovy, pošeptmu, rozmlouvali mezi sebou, co se to děje divného.

Bylo 11 hodin a více, když byli všickni pohromadě; tu povstal *Stadion* a jal se přítomným vykládati, oč se jedná. Ve velkých rysech rozložil zásady, kterými se vláda při návrhu nové ústavy řídila; ústava ta že má míti platnost netoliko pro země v ústavodárném sněmě zastoupené, ale pro říši celou, tedy i pro Uhry a Lombardsko-Benátsko; poměr k říši německé že později bude upraven.

Jak Stadion přestal, rozešel se šepot po síni, mluveno polohlasně, očekávalo se, že někdo bude chtíti mluviti. Z centra mnozí rozhodně tomu kroku přáli; jiní hotovili se k odporu.

Pavel Barras připomíná ve svých pamětech: »že málokteří lidé zůstávají si stejní, podle toho jak vystupují jednotlivě nebo pospolitě; spravedlnost, kterou jednotlivě uznávají a dopouštějí, že často titéž lidé zapírají nebo jsou proti ní, jakmile řečniti mají u větším shromáždění.« Zajímavého dokladu této pravdy dočkal jsem se tehda před svýma očima. Vzpomeň sobě, laskavý čtenáři, kterak před několika nedělemi »v tiché komůrce« mluvili černý *Mayer* k Stadionovi, *Pinkas* k Bachovi! Nyní však báli se o svou popularnost, aby dobrovolně přijali, co před tím mezi čtyřma očima schvalovali, ba doporoučeli. Ovšem, chcemeli býti spravedlivi, nesmíme zapomenouti, že se jich postavení mezi tím poněkud bylo proměnilo. V ústavním výboru a v odděleních byla konečně druhá část ústavního díla, t. j. vlastní ústava, skoncována; návrh ten právě dnes rozdán poslancům i měly se ve sněmovně počíti porady o něm; na tisíce výtisků rozesláno bylo do volebních okresů — a to vše mělo rázem býti zbytečno!? Nejcitlivěji dotkla se ta rána černého Mayera, jenž měl největší účastenství v práci té; návrh ústavy byla vlastně jeho práce, a nyní viděl, ano dílo jeho odstrčeno jest ústavou oktrojovanou, od vlády vypracovanou. U českých poslanců byla

[1]) Ve svém díle »Geschichte Oesterreichs« VI. pozn. 205, 206, mylně jmenoval jsem Palackého a Strobacha jako nepřítomné; *Rieger*, kterého jsem se ptal, psal mi, že Palacký téhož večera odejel do Prahy, že tedy bezpečně v tom shromáždění nebyl. Tehda jsem neprohlídnul svou korrespondenci; bylo v ní psaní k choti mé do Prahy dne 7. března psané, tedy hned po prvním dojmu, a v něm výslovně jmenují se jako řečníci jak Palacký tak Strobach; také hrabě *Huyn* určitě se pamatoval, že po skončené konferenci mezi odcházejícími poznal Palackého.

ještě jiná věc. Pravili jsme, že přičiněním Slovanské Lípy pořízena byla adresa s tisícerými podpisy, v které vysloveno uznání i plná důvěra obecenstva poslancům — měliliž poslanci ti důvěry té pojednou se státi nehodni?!

První byl *Pinkas*, který se ujal slova, tento »Klaudy s šedinami,« jakž ho nazýval Bach, i vyslovil se náruživě proti oktrojování; oktroj že ničí povolání ústavodárného sněmu, že odporuje slíbenému jednání mezi korunou a zastupitelstvem. *Strobach* i *Palacký* zastávali stanovisko české, odvolávali se na císařské sliby ze dne 8. dubna, kterým že se posud neučinilo zadost. Oba mluvili bez náruživosti, klidně a odměřeně, zejmena *Palacký*, jenž ku podivu mému velice byl mírný. Na to ozvali se ten i onen z centra, jmenovitě *Thiemann*, jenž zúplna prohlásil souhlas svůj s oktrojováním; oktrojovaná ústava že jásavě vítána bude od obyvatelstva, již dávno na nějaké rozhodnutí čekajícího a od říšského sněmu ničeho se nenadějícího. Také *Hasslwanter* prohlásil se pro oktrojování; jen že prý doba není vhodně volena, ježto ve včerejším sezení oznámeno, že ústavní výbor se svou prací jest hotov a že návrh II. části ústavního díla právě dnes rozdán byl mezi poslance. Avšak nadvládly hlasy nepřisvědčující. *Lasser* a *Mayer* neschvalovali, co ministerstvo chystá, líčili rozčilenost lidu, která bude následovati, předvídali, že vypukne válka občanská a pod.

Já, co se mne týče, byl jsem tichým pozorovatelem. Bylť jsem málem před pěti měsíci obcoval scéně podobné;[1]) tehda jsem též byl varovatelem a výhrůžníkem proti ministeriu. Nyní jsem sám byl členem ministerstva; nemohl jsem tedy, byť bych i měl sebe větší obavy a pochyby, vystoupiti proti kroku od vlády chystanému. Také mi byla věc sama, o které jsem teprve před několika hodinami se byl dověděl, příliš nová, aby mi snadno bylo ku prospěchu ministerstva za ni se přimlouvati.

Chvilku jsem seděl na taburetu vedle pohovky; přišel jeden i druhý poslanec z centra, aby mi mezi čtyřma očima osvědčili svůj souhlas. Byl to tuším dr. *Gredler*, jenž mi řekl: »Dobře tak! Nemohli jste nic lepšího učinit.« Také biskup *Jachymowicz* dal mi důvěrně souhlas svůj na jevo.

A teď Pinkas, všechen rozjařen! Já vstal a šel jsem s ním na druhý konec síně, kde jsme bez překážky mohli mluviti. Nejhůře se mu protivili ti pětistoví členové hořejší sněmovny; o těch mluvil opět a opět. »Příteli,« odvětil jsem, »já seznal ústavu oktrojovanou jako ty teprve dnes; ale té hrůzy nevidím, jako ty v členech pětistových. Podívej se na ústavu oné země, která je vzorem ústavního státu a která v rozbouřených dobách jako nyní zachovala mír a klid, totiž Belgie; ona nemá sice v ústavě své pětistové členy, ale jednostové, a přece s nimi dobře vychází!« Ale Pinkas nijak nedal se upokojiti, byl pořád prudší, zkřiknul: »Totě neslýchaná perfidie!« Při tom stále mluvil: »Moje země« a »můj lid,« a vždy mezi tím »měšťanská krev,« která prý »poteče proudem.« »*My* nebudeme revoltovat,« řekl konečně: »ale naše moc nesahá tak daleko, abychom zabránili, co jistě vybuchne.«

---

[1]) Večer dne 17. října u Wessenberga. Srvn. Osvětu 1890, str. 725—728.

Na to já: žeť toho nemohu než litovati a že s postrachem hledím do budoucnosti, jestliže osvícení mužové, jestliže předáci lidu popouštějí své náruživosti uzdu v takové chvíli, když nejvíce potřebí jest rozvahy. »Pomysli, příteli, co by v Čechách znamenala válka občanská! Pomysli, že husitství a katastrofa r. 1618 na dvě století umrtvily zemi tuto, jsouce příčinou, že jazyk i národ český odsouzen byl k živoření tak nuznému! Jsem přesvědčen, že občanská válka v Čechách nemůže míti než tyto věci v zápětí: buďto potlačení země Němectvem anebo odtržení německých krajů od Čech.« *Pinkas*: »Vem je čert, nechtějíli býti s námi!« *Já*: »Jeli tobě to stejné, mně nikoli. Mně by to prořízlo srdce, kdy bych vlast svou viděl na dví rozštěpenou.«

Tím byla rozmluva ukončena, i šli jsme každý ke svým. Tu zatím rozhovory neustaly. Sami nejvěrnější ze všech věrných rytíř *Neuwall* a c. k. *Neumann* spatřovali očima svýma černá mračna, všechen lid že se vzbouří, březen že bude krvavý tak jako byl lonský — zkrátka, dobírali si Stadiona tak, že vyšel, aby trochu pookřál.

Neuwall navrhl, aby císař poselstvím k říšskému sněmu vyslovil žádost, by ústava do 15. března byla hotova; po té aby bylo navrženo, by text ústavy od ústavního výboru vypracovaný přijat byl tak jak jest a předložen byl císaři; na základě tohoto textu aby císař oktrojoval ústavu pro celou říši.

Tím, co jsem slyšel, hlavně pak rozmluvou s Pinkasem byl jsem tak rozčilen, že se mi návrh Neuwallův zdál podobným. I šel jsem ke Stadionovi i přimlouval jsem mu: možnoli krok ministerstvem připravovaný ještě zastaviti, aby přijat byl návrh Neuwallův; Stadion a já abychom ihned do Olomouce jeli a tam zkoušeli a činili, co by bylo možného; shromáždění důvěrníci aby slavně slíbili, že o celé věci pomlčí.

Tím se porada skončila. Důvěrníci rozešli se u velikém rozčilení; c. k. major Jan hrabě *Huyn*, jenž v bočním jednom pokoji čekal, viděl je polootevřenými dveřmi, kterak jeden za druhým odcházeli. Když byli přešli, vystoupil z komnaty. »Co tu děláte?« spustil na něho Stadion. *Huyn*: »Vaše Osvícenosti, víte, že zejtra sněm bude rozpuštěn, a *proto* tu jsem!« *Stadion*: »Z toho nic nebude. Stane se to jinak. Já jsem právě ujistil se poslanci, že přijmou ústavu *en bloc*. Netřeba tedy násilí, i bylo by velmi nebezpečné.« *Huyn* odtušil: »To je snad všecko dobře, ale já mám určité rozkazy, od kterýchž nesmím upustiti, leč by kníže Schwarzenberg tak nařídil.« *Stadion*: »Já bez toho chci do Olomouce a promluvím s předsedou ministerstva.«

Poštovský vůz, s kterým hrabě Huyn z Olomouce přijel, byl hned pohotově a tak jsme mohli zrovna odjeti. Zároveň s hrabětem Huynem byl přijel také krajský Olomoucký hrabě *Mercandin*, jenž odpočinuv a pospav představil se svému ministrovi. Nyní teprv dověděl jsem se o vojenských přípravách, aby žádného odporu ze strany poslanců nebylo. Prve než jsme se Stadionem odjeli, důrazně jsem žádal hraběte Mercandina, zůstaneli to při zamýšleném rozpuštění, aby se zachovala všechna možná opatrnost a mírnost.

Byly skoro 2 hodiny s půlnoci, když jsme do poštovského vozu vsedli. Jaké myšlenky měl asi Stadion za té noční jízdy!! Jistě že

oka nezavřel — já zatím spal vedle něho hned velmi důkladně — snad že si všecko lépe rozvážil! Do Olomouce dorazili jsme o $^1/_2$6. ráno. Nešli jsme přímo ke knížeti Schwarzenbergovi, ale do bytu *Bachova.* Vzbudili jsme sluhu a ten nás se svíčkou vedl do ložnice svého pána. Stadion vzbudil Bacha a vypravoval mu hlasem poněkud nejistým, co bylo od Kroměřížských pánů navrženo, aby se bez násilného rozpuštění sněmu došlo žádoucího konce. Bach ze spaní otevřel oči, vzal Stadiona za ruku, jako by chtěl dle pulsu zvěděti, máli zdravý rozum, i řekl: »Ale Vaše Osvícenost přece nejlépe víte, že nelze zpátky. Měniti nelze ničeho. Páni mají Kroměřížské názory a nevidí dál, než kam sahá jejich horizont!« Stadion omlouval se, že co učinil, učinil poslancům k vůli; tím jsme se poroučeli, Bach lehl na druhou stranu a spal dále, Stadion a já šli jsme na telegrafický úřad a poslali jsme do arcibiskupského paláce Kroměřížského tato tři slova: »*Es bleibt dabei!*« (Zůstane při tom!)

* * *

Stadion zůstal zatím v Olomouci, já jel zpátky do Kroměříže, kam jsem dorazil dopoledne. Jaké tu překvapení! Arcibiskupský palác obsazen vojskem, ve velikém dvoře vojáci a pyramidy ručnic; u dveří a po všech chodbách domu stráže; před zámkem a jinde po městě skupiny poslanců, měšťanů, vesničanů — vše mělo ráz příšerný. Na několik poslanců z levice vydány zatykací rozkazy, a to byli *Violand*, *Füster*, *Kudlich*, *Prato*, *Fischhof*, *Goldmark.* Neměli býti ve městě zatčeni, nýbrž teprv mimo město; na všech nádražích vojsko a osoby, jež stíhané dobře znaly; o Violandovi pravilo se, že pěšky ušel. I dobře smýšlejících poslanců zmocnila se nevole a rozhořčenost, že říšský sněm takto rozpuštěn. Lid byl podrážděn emancipací židů.

Já jsem se na ulici mnoho neukazoval; mohlť jsem se domysliti, že podle Stadiona padne všechna nechuť na mne. Ostatně jsem ve svém bytu a ve své kanceláři měl plno práce; chtělť jsem ještě v ten večer do Vídně. Odcházeje z bytu musel jsem paní vrchňové slíbiti, že v létě s paní svou přijedu do Kroměříže, aby viděla, kde jsem po čtyři měsíce, ovšem že s přestávkami, zůstával a žil. Své Míně odeslal jsem obšírné psaní a vylíčil jí stručně, co se v té krátké, ale vážné době mezi 5. a 7. dnem března událo. »Bůh dej své požehnání tomuto rozhodnému kroku,« tak jsem psaní ukončil. »Nerad odtud odcházím, nerad jdu do Vídně, kde prý panuje smýšlení velmi stísněné!«

Jednu věc musel jsem ještě v Kroměříži vyříditi. Pinkas, s kterým jsem v noci měl ten nelibý výstup, roznášel mezi poslanci, že prý jsem řekl: »Nebudouli Čechové poslouchati, naděláme z nich Němců!« Kdo mě znal, věděl ihned, že jsem takových slov neřekl, že jsem jich říci *nemohl.* Ale ne všickni znali mě tak dobře, pročež jsem uznal za potřebí v »Oesterr. Correspond.« uveřejniti opravu. Nejmenoval jsem rozšiřovatele toho utrhačství zejmena; znetvoření mých slov že nemohlo vzniknouti leč z nějakého nedorozumění, jakž to v rozčilenosti té noci snadno se mohlo státi; i zakončil jsem, řka »co nejurčitěji,« že jsem slov mně připisovaných *neřekl.*

Když jsem pozdě večer na nádraží Hulínském čekal na vlak, vedli vojáci Fischhofa v krátkém plášti oblečeného mimo mne. V dopise jednom A. A. Zeitungu vylíčil scénu tuto někdo tak, že čtenář musel mysliti, že já dal Fischhofa zatknouti a že bdím, aby byl odveden.

9.

Loučení s Kroměříží bylo všem poslancům bez rozdílu politických směrů těžké. »Den 7. března,« psal mi po několika dnech statečný ***Fleischer***, »rozehnal nás do všech koutů říše. Mě nejvíce při rozchodu bolelo, že ze všech těch zdatných mužů, které jsem tam poznal, sotva kterého za svého živobytí zase uhlídám.«

Nejtrapněji dotklo se rozpuštění těch, kteří byli do věcí říjnových zapleteni. Skoro všechněm, po kterých Vídeňský kriminální soud pátral, povedlo se uprchnouti i bloudili jako političtí uprchlíci po všech zemích. Jen ***Prato*** a ***Fischhof***, tedy osoby nejméně vinné, vzati jsou do vazby. ***Schuselka*** byl by rád měl hlavu svou v gloriole politického mučennictví; ukazoval se v Kroměříži za bílého dne po všech ulicích, ale žádní drábové politické hermandády nevložili naň rukou; bez úrazu, bez stíhání musel zase do Vídně. Ještě komičtěji dopadalo to s ***Löhnerem***. Odvážlivý v řeči, zběhlý v úskocích, ale v politice pouličné cizí, neúčastnil se povstání říjnového, protož z té strany nebylo ničeho proti němu. Za to však známo, že ustavičně obcoval s Františkem Pulszkym, i mohlo se při vynikavém vlivu uherské revoluce na hnutí Vídeňské zdáti, že také na něho vyšetřující soudce sáhne. Proto uznal za dobré, aby se takovým fatalitám vyhnul, i byl to tuším sám Stadion,[1]) jenž mu u ministeria zahraničných věcí vymohl písemnosti k cestě do cizozemska potřebné. Později, když jsme všickni byli ve Vídni, vypravoval nám kníže Schwarzenberg u stolu se smíchem, jak se Löhner staví ve Frankfurtě pronásledovaným a v samém nebezpečenství, jako politický mučenník a uprchlík — »s cestovním pasem ode mne v kapse.«

Ale i z těch poslanců, kterýmž s politického stanoviska nebylo čeho vytýkati, byli mnozí, jichž se náhlé rozpuštění sněmu těžce dotklo. K vůli říšskému sněmu byli pustili své prvější postavení anebo za osmiměsíčného sněmování zanedbali obyčejné svoje zaneprázdnění, jehož nyní zase museli vyhledávati. ***Hein*** z Opavy stěžoval si mi, že svou kancelář musí znova uspořádati – byltě advokátem — a velmi toho litoval, že se o svou živnost tak málo staral.

Thiemann byl v severních Čechách vrchním justiciárem na Sloupském panství hrabat Kinských; mínil, že se tam již nevrátí; nyní pak, nemaje jmění, po zrušení poddanství nemaje svých předešlých příjmů, po zrušení říšského sněmu nemaje diét, musel se po nějakém postavení ohlížeti. Že pak velkostatkáři o nové pořádky ve svých záležitostech starati se museli, bylo se nadíti, že ho nové postavení nemine. Ale služba soukromá byla mu protivná, raději by byl ve službě státní, i myslil si, že maje veliké zkušenosti v těch vážných dobách získané,

---

[1]) Osvěta 1894, str. 431 atd.

bude moci dobré služby konati státu. Svým chováním v říšské radě byl všem ministrům milý. Bach jako ministr vnitra brzo našel čestné místo pro něho ve službě administrativní.

Politování hodné bylo postavení *Fleischerovo*. Byl hraběcím Harrachovským chudinským lékařem ve Šluknově; byl tam vážen a oblíben i měl pěknou praxi. Ale nyní bylo všecko jinak; konservativní jeho chování na sněmu podvrátilo mu předešlé postavení v krajině té, kde převládal nyní radikalismus. Tadyáš *Gube* ve svém plátku z Neusalzu vysílal jedovaté články proti němu, tak že si Fleischer ani nedůvěřoval ve svém volebním okresu se okázati. Šel nejprve do Prahy, odtud do Litoměřic, »aby se za nějakou chvíli vyhnul možným útokům.« Konečně pudila ho touha po ženě a po dětech do Šluknova, kde ho novinářské články a pamflety, nazývajíce ho copařem, reakcionářem, ministerským sluhou, tolik zostudily, že si ani na ulici netroufal. Všeliká odpověď z jeho strany byla by jen způsobila nové hany, i musel mlčeti a snášeti. Byl bez platu, poněvadž kontribuenti r. 1848 přestali platiti, byl bez praxe, neboť za dlouhého sněmování skoro všickni pacienti odpadli. Přál si postavení v nově zřízeném medicilnalním kollegii, čeho sice nedošel, ale stal se váženým lékařem v Litoměřicích a získal si důvěry spoluobčanů, že ho i za měšťanostu sobě zvolili. Ačkoliv byl lékařem z povolání, měl přece patrnou spůsobilost administrativní a spravoval úřad ve vzorném pořádku.

Žalostné listy docházely mne z Prahy od Eberharda *Jonáka*. »Den 4. března všecko převrátil, nás deputované postavil *extra curtem*, mě po stránce finanční velice znuzil.« Na rozličných stranách hledal postavení. Profesura po mém otci posud nebyla obsazena; i ucházel se o ni, ačkoliv se právem římským a církevním nikdy vlastně nezabýval. Ale jemu šlo jen o zaopatření, i byl by se ucházel i o profesuru statistiky nebo trestního práva nebo soudního řádu, kdy by byly bývaly prázdny. Při ministerii nabízel se k instruktivní cestě: prohlednouti obecné školy ve Švýcarech, učitelské semináře ve velkovévodství badenském, hospodářský ústav v Hohenheimu, obchodnickou školu v Lipsku, technickou v Berlíně, Porýnské university, reální a průmyslové školy v Belgicku; to vše chtěl prohledati i zkoumati a zprávu o tom ministeriu podati. Ale nám o takového vševěda nešlo, na universitu potřebovali jsme mužů, kteří by se jedním určitým předmětem zabývali a spůsobilost svou v tomto předmětě osvědčili. Konečně si zjednal Jonák pro počátek výpomocné místo při české finanční prokuratuře a habilitoval se zároveň na universitě; po několika letech stal se profesorem statistiky.

Ještě si vzpomínám na kollegu P. *Sidona*. Ten si nejvíce pospíšil s přímluvami; neboť již dne 9., tedy hned po návratu ze sněmu, psal mi jako katecheta gymnasia Jičínského doporoučeje mi, aby tamní gymnasium povýšeno bylo na lyceum, kterýž návrh zasluhoval povšimnutí. (Pokračování.)

Bedřich Vilém Nietzsche.

Obraz kulturní a psychologický.

Píše

Vojtěch Kalina.

(Pokračování.)

III. Nietzsche profesorem v Basileji. — První spisy: Vznik truchlohry a Nevčasné úvahy. — Zřeknutí se Wagnerismu. — Choroba.

Basileji Nietzsche měl dosti práce. Kromě dvou přednášek v universitě učil řečtině v nejstarší třídě paedagogia, ústavu středního mezi gymnasiem a universitou, kde působili též jiní profesoři, na př. kulturní dějepisec Jakob Burckhardt a filolog Mähly. Nietzsche velice se zalíbil svým žákům a posluchačům; alespoň prof. Burckhardt tvrdil, že takového učitele v tomto městě posud nebylo, tak mocně Nietzsche na všechny působil silou přesvědčení a celým půvabem své bytosti. Také nezůstal v Basileji tak osamocen, jak se obával; brzo si našel několik důvěrných přátel, kteří s radostí poslouchali jeho výklady z oboru filosofie a literatury. Zvláště blízcí mu byli jmenovaný již Jakob Burckhardt, církevní historik Fr. Overbeck a stoupenec Kantův Jindřich Romundt. S Romundtem a Overbeckem bydlil Nietzsche v jednom domě, který později po uveřejnění Nevčasných úvah byl od jisté části Basilejské společnosti nazván »travičskou pelesí« (Gifthütte). Nietzsche patrně byl na dobré cestě a dle všeho připravoval se býti kulturním historikem v nejlepším smyslu toho slova, jak o tom svědčí práce z oné doby. Odbočoval by sice k otázkám filosofickým, ale přece hlavní jeho prací bylo by prohloubání kulturního dědictví lidstva. Že k tomu byl nad jiné spůsobilý, dokázala první jeho práce. V lednu a únoru r. 1870 měl Nietzsche v Basilejském museu dvě přednášky, »Řecké drama hudební« a »Sokrates a tragedie«. V létě téhož roku seděl kdesi v zákoutí (jak dí ve své předmluvě k tomuto dílu z r. 1886) a »psal své myšlenky o Řecích, které tvořily jádro podivné a těžko srozumitelné knihy.« Právě tehdy vypukla francouzsko-německá vojna, a Nietzsche spěchal pod hradby Metské, by jako dobrovolný ošetřovatel nemocných sloužil v německém vojště, jsa ještě posud, jak dokládá, v růžové náladě, alespoň na oko, následkem svých úvah o řeckém umění. Bohužel si z vojny přinesl chorobu, ale přece »v onen měsíc nejvyššího napjetí, kdy se dály ve Versaillech porady o míru, též on dosáhl míru s sebou samým,« a zotavuje se ponenáhlu od své nemoci, vypracoval úplně svou knihu »o původu tragedie z ducha hudby« *(Die Geburt der Tragoedie aus dem Geiste der Musik)*. Kniha byla hotova r. 1871 v dubnu a uveřejněna počátkem ledna r. 1872 v Lipsku. Věnována byla Richardu Wagnerovi, který za oné doby (1866—1872) bydlil v letohrádku Triebschenu u Lucerna,

Na titulním listě jest nakreslen odpoutaný Prometheus — umění odpoutává člověka od oné skály, k níž byl přikován celým svým osudem.

Mezi filology tento spis vzbudil bouři; nemohliť porozuměti filosofu, třebas anebo právě proto, že měl o filologii příliš vysoký pojem. Jemu nebyla »ani Musou ani Gracií, nýbrž věštkyní bohů, a jako Musy s výšin svých zavítaly k zasmušilým, zmořeným Boeotickým sedlákům, tak i filologie zazářila do světa plného temných barev a obrazů, oplývajícího nejhlubšími a nejnezhojitelnějšími bolestmi, aby nás utěšila, vypravujíc o světlých postavách bohů daleké, blankytné, šťastné země báječné.« Tato slova jsou vzata z jeho první přednášky v Basilejské universitě, která později vyšla tiskem pouze pro přátele jeho pod názvem ***Homér a klassická filologie.*** O dva roky později (1871) týmž způsobem byl uveřejněn druhý malý spisek Nietzschův »Sokrates a řecká tragedie,« o němž jsme se již výše zmínili. Filologové z povolání nezůstali dlouho odpověď dlužni. Zvláště se vyznamenal Ulrich von Wilamowitz-Möllendorf, jenž r. 1872 v Berlíně uveřejnil brošuru »Budoucí filologie,« v níž soptil hněvem a vrhal blesky na filologického kacíře. Ale Nietzschovi více posloužil než uškodil, obrátiv pozornost širšího obecenstva na spisovatele až posud málo známého. Richard Wagner zastal se svého ctitele v Severoněmeckých Všeobecných Novinách (Sendschreiben an Friedrich Nietzsche) a starý přítel Ervín Rhode, profesor v Heidelberce, důkladný znalec řecké literatury, uveřejnil výtečnou obranu (»Afterphilologie«); s Wilamowitzova stanoviska hleděl dokázati, jak se mýlí, tvrdě, že Nietzsche pod vlivem filosofie zbloudil s pravé cesty a ztratil pod nohama půdu historickou. Sám Wilamowitz ve své duplice uznal, že se v mnohých kusech přenáhlil.

Následující léta (1873—1876) věnoval Nietzsche sepsání svých ***Nevčasných úvah.*** Tak se nazývají čtyři ne příliš objemné spisy, které tvoří základ jeho vědecké a esthetické filosofie: »David Strauss — hlasatel a filosof,« »O prospěchu a škodlivosti dějin pro život,« »Schopenhauer jako vychovatel lidstva« a »Richard Wagner v Bayreuthu.« Tyto čtyři články zároveň se Vznikem tragedie tvoří prvý svazek spisu, jediný, jejž Nietzsche sepsal a uveřejnil v stavu úplně normálním, pokud zhoubná choroba ponenáhlu neopanovala mysli jeho, až docela zničila tento vzácný talent. Hlavní ránu dostal, odkud se toho nejméně nadál — od Wagnera, ovšem bez jeho viny. Pro léto r. 1876 byly činěny v Bayreuthu přípravy ku provozování Wagnerových Nibelungů. Nietzsche, který už tehdy trpěl tak velkými bolestmi v hlavě, že se musel počátkem toho roku vzdáti své učitelské činnosti na paedagogiu, chtěl zbožňovaného mistra překvapiti slavnostním spisem, jenž též vyšel koncem července jako čtvrtá »nevčasná úvaha.« Kdož si mohl pomysliti, že týž Nietzsche uveřejní o 12 let později druhý spis o Wagnerovi, v němž se stejným zápalem bude tupiti mistra v jeho umění, jako pro ně kdysi horoval. A přece rozhodný převrat v názorech Nietzschových stal se již tehdy r. 1876 v Bayreuthu, kam přibyl v červnu, by byl při zkouškách k slavnostním hrám. Avšak již ke konci června prchl odtud rozladěn a hledal útulek v lesní samotě Klingenbrunnské v Bavorském lese, »cítě hluboké odcizení všemu.« Již zde povíme, že nyní v hudbě Wagnerově spatřil ohromné nebez-

pečí nejen pro své zdraví, nýbrž pro zdraví celého současného lidstva a ve své vznětlivé povaze nad míru se toho zděsil. Nyní nenáviděl mistra, vida v něm zlého démona. Wagnerovci i zde našli příčinu, očerňující povahu filosofovu. Jakýsi Eduard Kulke v knížce z r. 1890 »Richard Wagner a Bedřich Nietzsche« praví, že Nietzsche zahořel takovou záští proti mistrovi, že nepřijal operu z péra Nietzschova ku provozování v Bayreuthu, nýbrž odmítl ji způsobem velmi příkrým, ba potupným. O věci té můžeme s obhájci Nietzschovými slušně pochybovati; on nebyl tak malicherně ješitný, by takové zamítnutí způsobilo úplný převrat v celém jeho smýšlení, aniž kdo ví o nějaké jeho opeře, třebas byl skutečně znamenitým hudebníkem a znalcem Wagnera. Nietzsche — a to uznávají též jeho odpůrci — byl veliký milovník pravdy, a proto musíme mu i zde uvěřiti.

Nevrátíme se již k této věci, odbudeme ji na tomto místě. Slyšme, co sám o tom ve svém dílku *Nietzsche contra Wagner* v kapitole »Jak jsem se zbavil Wagnera« praví: »Již v létě r. 1876 uprostřed prvých slavnostních her rozloučil jsem se s Wagnerem. Nesnesu nic dvojsmyslného. Wagner pak od té doby, co žil v Německu, činil ústupky krok za krokem všemu, čím já opovrhuji. Skutečně byl tehdy již nejvyšší čas rozloučiti se s ním; později se to úplně potvrdilo. Richard Wagner, na pohled prvý vítěz, v skutečnosti stal se shnilým, zoufalým dekadentem a klesl pojednou bez pomoci a zkrušen (hülflos und zerbrochen) před křesťanským křížem. Což nikdo z Němců neměl tehdy pro toto divadlo oči v hlavě, cit ve svém svědomí? Což jsem byl já jediný, jenž tím trpěl (vl. an ihm litt)? Dosti, mně samému tato neočekávaná událost jako bleskem osvítila místo, které jsem opustil, ale zároveň jsem též dodatečně pocítil děs, jejž každý pociťuje, kdo nejsa si toho vědom kráčel velmi nebezpečnou cestou. Když jsem pak kráčel dále sám, chvěl jsem se, brzy potom stal jsem se nemocným, ba více než nemocným, a to zemdleným — zemdleným, poněvadž nezvratně jsem se sklamal ve všem, co nám moderním lidem zbylo k našemu nadšení, poněvadž jsem litoval své zmrhané síly, práce, naděje, mladosti, lásky, poněvadž se mně zhnusilo celé to idealistické lhářství a změklost svědomí, které opět jednou zde slavilo své vítězství nad jedním z nejstatnějších lidí. K tomu se v stupni velmi značném pojilo rozhořčení z nevole, že nyní jsem odsouzen ještě více nedůvěřovati, ještě více opovrhovati, ještě více dlíti o *samotě* než kdykoliv dříve. Vždyť jsem nikoho neměl kromě Richarda Wagnera.« Nietzsche předkládá si dále otázku: »Co nás stál Wagner?« A E. Kretzer ve svém spisku, věnovaném Nietzschovi, správně tvrdí, že Wagner připravil Nietzsche o zdraví tělesné i duševní. Nietzsche, »nejzkaženější Wagnerian,« jak dí o sobě, prchá od mistra touže po »přírodě, zdraví, veselé mysli, mladosti, *ctnosti*« (VIII. 10). Později psal o tom takto: »Nebezpečí nové hudby záleží v tom, že nám podává pohár se vznešeným a rozkošným nápojem tak vábně a na pohled s takovým mravním vytržením, že i nejmírnější a nejšlechetnější člověk vždy vypije několik krůpějí více. Takové minimální nemírné požívání (Minimal-Ausschweifung), jsouc neustále opakováno, může posléze z kořene otřásti a podkopati zdraví duševní v míře mnohem větší, než

hrubé hýření. Proto posléze nezbývá nic, než jednoho dne utéci z rusálčiny jeskyně a raziti si cestu mořskými vlnami a nebezpečími směrem ke kouři Ithackému do náručí ne tak vznešené, ale za to lidštější manželky.« Soud jeho o Wagnerovi vrcholí v těchto slovech: »Tento dekadent kazí nám nejen zdraví, nýbrž i hudbu! Jest vůbec Wagner člověkem? Neníli spíše chorobou? Činí chorobným vše, čeho se dotkne — ***on učinil hudbu chorobnou.***«

Nietzsche hledal nyní spásu v přírodě a v positivismu nebo vědecké filosofii, kdežto Wagner vždy víc a více se blíží k názorům mystickým, které dostihly v jeho Parsifalu svého vrcholu. Byly sice činěny pokusy ke smíření, jako na př. ještě na podzim r. 1882 za doby prvého provozování Parsifala, půl roku před smrtí mistrovou. Avšak Wagner, jakmile jen zaslechl jmeno Nietzschovo, ve velkém vzrušení opustil pokoj a vyžádal si, by nikdo nikdy před ním jmena tohoto nevyslovoval. Ale ani příznivý výsledek nebyl by filosofa pohnul, aby z blízké vsi Tautenburgu v Durynkách zavítal do Bayreuthu, jak doufali jeho přátelé; soudíme tak z dopisu k Lou-Andreas-Salomé z oné doby, v němž o Wagnerovi praví: »Byl mou celou dlouhou passí (eine ganz lange Passion), jiného slova pro tento poměr nenalézám . . . nejtěžší a nejsmutnější v mém životě. Poslední slova, která mi napsal Wagner, tvořila nadpis v krásném exempláři Parsifala mně věnovaném. Zněla: ‚Mému drahému příteli Bedřichovi Nietzschovi Richard Wagner, vrchní církevní rada.‘ Právě tehdy dostal ode mne mou knihu ‚Menschliches, Allzumenschliches‘ a tím se stalo vše jasno, zároveň též však všemu nastal konec mezi námi. Jak často ve všech možných věcech zakusil jsem právě to ‚Vše jasno, ale též všemu konec.‘«

Draze zaplatil Nietzsche své přátelství: nyní počíná jeho největší tělesné i duševní trápení. Knihy, které nyní píše, jsou spisy nemocného, duševně chorého člověka; ovšem měl své světlé chvíle, více méně dlouhé, v nichž se mu podařilo napsati díla v mnohých ohledech výtečná. By nám bylo lépe porozuměno, rcemež, že choroba Nietzschova nebyla nepříčetnost, jak tvrdí mnozí jeho odpůrci, kteří takovým způsobem bojují obyčejně tam, kde logika jim nepomáhá. Je to ovšem mnohem pohodlnější. Nemoc Nietzschova právě v tuto dobu, na počátku vědeckého nebo positivního období jeho filosofie, stávala se z příčin nám již známých vždy hrozivější. V květnu 1878 píše: »Zdraví mé jest kolísavé a v nebezpečném stavu, leč — skoro bych řekl: co záleží mně na mém zdraví?« Právě tehdy uveřejnil první svou »toulavou« knihu, t. j. řadu aforismů, které byl sestavil na svých procházkách v Bavorském lese a v srpnu r. 1876 v Bayreuthu. Látku zpracoval v zimě r. 1876—1877 v Sorrentě a uveřejnil ve formě knihové r. 1878 s názvem: ***Menschliches, Allzumenschliches. Ein Buch für freie Geister*** (Lidské, přespříliš lidské. Kniha pro svobodné duchy). Spis věnován jest památce Voltairově, jenž zemřel právě před sto lety 30. května 1778. V předmluvě Nietzsche dí, že by počkal s uveřejněním této knihy, kdy by necítil příliš horoucí touhu přinesti osobní hold největšímu osvoboditeli lidského ducha. Název knihy zřejmě vyznačuje nový směr myšlení Nietzschova. »Zotaviv se od Wagnera«

zavrhuje všecko nadpřirozené v lidském myšlení a konání a kráčeje v šlépějích positivistů bojuje proti pověrám (a pověrou jest mu skoro všecko, več lidstvo posud věřilo a doufalo) v oboru mravouky, náboženství a života společenského. Zde není původní, aneb jest aspoň mnohem méně původní než v ostatních svých spisech. Nietzsche nemohl býti (nevím, vyjádřímli se vhodně) bez filosofické školy, t. j. on musel býti buď žákem neb učitelem, Platonem, jenž z žáka Sokratova stal se samostatným filosofem a hlásal své a mistrovy pravdy hloučku vyvolenců. Nietzsche, zřeknuv se Wagnera a tedy též Schopenhauera, stal se — jak sám o sobě několikráte žertovně tvrdí — réealistou, t. j. přívržencem Pavla Rée, svého přítele, známého německého positivisty v oboru morálky. Rée uveřejnil první své dílo »Psychologische Beobachtungen« (Psychologické úvahy) r. 1875. Byla to sbírka průpovědí, jak je dělával La Rochefoucauld ve známých svých výtečných »Maximes et réflexions morales (1665). Nietzsche, vděčen svým duchovním dobrodincům, spíše přeceňoval než podceňoval výtvory svých přátel, a právě nyní jemu, rozháranému idealistovi, tato vědecká strava posloužila jak náleží k duhu. Francouzští spisovatelé aforismů, La Rochefoucauld, La Bruyére, Vauvenarques, Chamfort, které Rée pilně četl a vykořisťoval, stali se též jeho miláčky, a jak každý čtenář jeho spisů nahledne, měli veliký vliv na myšlení a sloh jeho. Jako Rée vážil si též on z francouzských spisovatelů nejvíce Pascala, Voltaira, Stendhala a Mériméea. R. 1877 vydal Rée své druhé dílo »Der Ursprung der moralischen Empfindungen« (Vznik mravních pocitů), v kterém zcela přilnul k učení anglických positivistů, a s ním též ovšem Nietzsche, jenž spis přítelův pokládal za fenomenální. Proto posílaje mu svou první »vědeckou« knihu zcela správně píše: »Vám náleží — druhým lidem jest darem . . . Všichni moji přátelé srovnávají se nyní v tom, že má kniha jest Vámi napsána a od Vás pochází: pročež Vám blahopřeji k tomuto novému otcovství. Ať žije Réealism!«

S Réem byl Nietzsche ve velmi důvěrném přátelském poměru, ač Rée bydlil daleko v západním Prusku a jen zřídka mohl navštíviti chorého přítele. A nemoc zle se zmáhala; v dopisech si Nietzsche hořce stěžuje na své trápení. V prosinci r. 1876 smutně volá: »Zdravotní můj stav je trýzeň (Thierquälerei) a předpeklí, nemohou to popírati. Nejspíše nastal konec mé akademické činnosti; snad vůbec činnosti.« Ale čím více trpěl, tím více rostla jeho oddanost ku příteli. Prchaje do samoty, vyhýbaje se lidem píše Réeovi z Basileje: »Desetkrát denně přeji si býti u Vás, s Vámi.« A z Naumburka v říjnu r. 1879: »Mnohých svých tužeb musel jsem se vzdáti, ale nikdy nezřekl jsem se té, že s Vámi budu žíti — to jest má záhrada Epikurova!« A s jakým obdivem mluví o svém příteli, s jakou vděčností děkuje mu za jeho služby! Ovšem též Rée byl mu přítelem dobrým; opatřoval mu knihy, kterých potřeboval, předčítal mu poloslepému, kdykoliv dlel u něho, a neustále si s ním dopisoval. »Můj milý příteli!« píše mu Nietzsche, »k našemu shledání, dožijili se toho štěstí, mám mnoho v sobě připraveno. Též bedničku knih mám pohotově pro tento případ — a to Réealia — jsou tam pěkné věci, které Vás potěší. Nemůžeteli mně poslati bohatou, poučnou knihu, nejlépe angli-

ckého původu, leč v překladě německém a tištěnou pěknými a velkými písmeny? Žiji docela bez knihy, ze sedmi osmin slep, avšak beru velmi rád do rukou zapověděné ovoce. Ať žije Svědomí« (tak se jmenoval připravovaný spis Réeův), »poněvadž nyní bude míti své dějiny a můj přítel stal se jeho dějepiscem.«

Zatím musel se Nietzsche vzdáti své profesorské činnosti, což mu bylo velmi trudno, zvláště když viděl, jak před ním prchá věda, po které tak toužebně vztahoval své chabnoucí ruce. Pracovati však nepřestával. Druhá sbírka aforismů, zpracovaná v Basileji koncem r. 1878, vyšla v únoru roku následujícího se stejným názvem. Rok potom uveřejněny nové aforismy, sepsané ve Sv. Morici, plody jeho procházkových úvah a proto též nazvané ***Procházkové myšlenky Sv.-Moricské.*** Později dal Nietzsche této sbírce název mnohem významnější: ***Poutník a jeho stín.*** On jest ten poutník, jenž neustále sám s sebou, se svým stínem přemítá a utvařuje svou »toulavou filosofii« (Wanderphilosophie). Žije nyní skoro neustále v přírodě, pohřižuje se v krásy a hrůzy její, čerpaje z nich svou novou filosofii. Hlavně počíná se nyní vymaňovati z vlivu Réeova, jenž jako přísný vědec málo dbal oněch otázek vyššího řádu, které tak trápily nešťastného »poutníka.« Píše o tom: »Neustále více se obdivuji, jak dobře obrněna jest Vaše práce ze stránky logické. Ano, něco podobného nemohu vykonati; nejvýše mohu trochu vzdychati nebo zpívati, ale vésti důkaz tak, aby člověk pěkně si vše srovnal v hlavě (sl. dass es einem wohl im Kopfe wird), to můžete pouze Vy, a na tom stokráte více záleží.« Ovšem — ale tyto vzdechy a zpěvy jsou věcí ještě mnohem důležitější, je to ona metafysika, onen jed, jejž do sebe Nietzsche ssál s každým slovem Schopenhauerovým a jehož účinky nezmaří žádná věda, žádná filosofie, ani nejpositivnější. Marně budeme se vzpírati — metafysika bude své věčné otázky opakovati, a my neodoláme jejímu vábnému hlasu, třebas by nám při tom hrozila ztráta rozumu — jen když při tom nebudeme zahnáni do svinských chlívkův a na věky odsouzeni k hrubé stravě soudruhů Odysseových. V srdci Nietzschově opět zahrála hudba, příroda mu na jeho potulkách mocně odpovídala svou ozvěnou, a on stal se opět samým sebou — básníkem a filosofem. Nezřídka mluvívá ve svých spisech o tom blahém a mocném účinku, jaký na něj měla příroda.

Ba i hrozící slepota snad velice přispěla k dokonalé formě jeho pozdějších spisů. »Psáti nemohu, ačkoliv bych si to srdečně přál,« píše r. 1881 z Italie. »Ach, ty oči! Nevím si již ani rady, ani pomoci; tyto oči násilně mě vzdalují od vědy, a co mně zbývá kromě této! Ano, mohlo by se říci: Inu, tedy uši!« Ale kdy by nebylo oněch slepnoucích očí, úplně zdravý Nietzsche byl by se možná pohřížil do haldy vědeckých traktátů a matka Germanie měla by o několik objemných učených spisů a o jednoho profesora více — ale sotva onoho Nietzsche, jenž napsal celou řadu aforismů skutečně geniálních a obsahem i formou dokonalých. Nietzsche pozbýval zraku, ale za to tím pozorněji poslouchal šepotu svého srdce, hlaholu přírody, všehomíra, až se skutečně počal domnívati, že v sobě a vůkol sebe slyší cosi nového, aneb jak dí ve svém hlavním spise (Zarathustra), že dostal sluch pro věci neslýchané.

»Svobodný duch,« jenž povrhoval vším a posmíval se všemu, co nebylo vědecké v nejužším smyslu slova, že to až hraničilo s obmezeností, hledá novou pravdu, vyciťuje ji ve svém třetím velkém díle, a proto dává mu název »*Červánky (Morgenröthe).* Myšlenky o mravních předsudcích« (1881). Byla to poslední kniha na základě positivismu, a dobře dí Lou Andreas-Salomé, že v tomto spise shledáváme jemné přechody myšlenkové od jeho positivismu k nové mystické filosofii vůle, a právě tento přechod od starého k novému tvoří veliký půvab knihy. Za heslo tohoto svého díla vzal slova nejstarší arijské knihy Rigvedy: »Jest mnoho ranních září, které posud nesvítily« — a po této zářné vidině tento nevěrec, popěrač všeho nadpřirozeného, nepřítel každé metafysiky, znova vztáhl svou ruku. Věda neukojila tohoto vroucího srdce. Asi za rok potom v nadšení své přítelkyni[1]) píše: »Též já mám vůkol sebe samé záře, a ne pouze tištěné na papíře! Čemu jsem již nevěřil, to zdá se mi nyní možno jakožto zlatá záře na obzoru celého mého budoucího života.«

A to byly »velké perspektivy duchovně mravního obzoru (des geistig sittlichen Horizonts), které ho v trapném jeho osudu utěšovaly a byly mu bohatým zdrojem životním. V takové nadšené náladě ke konci roku 1881 v Janově píše svou novou knihu a přepisuje ji tam v »nejkrásnějším všech lednů« r. 1882, jest s prací koncem téhož měsíce hotov a proto celou knihu nazývá »darem tohoto jednoho měsíce.« Jest to *Veselá věda (Die fröhliche Wissenschaft)* s předehrou ve verších »Žert, lest a pomsta« a s dodatkem »Písně prince Vogelfreie.« Za heslo k této knize zvolil krásná slova Emersonova: »Básníku a mudrcovi jsou všechny věci spřáteleny a posvěceny, všechny životní příhody užitečny, všichni dnové svatí, všichni lidé božští.« Zdá se, jako by Nietzsche byl setřásl vše, co ho tížilo, a viděl před sebou zemi zaslíbenou — ovšem byla to táž země, v které již dlel, která byla jeho původní vlastí. V takové náladě píše své přítelkyni: »Nyní jest nebe nade mnou jasno . . . Teubner poslal mně tři první tiskové archy Veselé vědy, a ke všemu tomu zrovna nyní jest hotov poslední díl mé filosofie, a tím dokonáno dílo šesti let (1876—1882), má celá ‚svobodomyslnost' (Freigeisterei). Ach, jaká to léta! Jaké všemožné útrapy, jaké osamocení, jaké strasti života! A na obranu proti všemu tomu, zrovna jako na obranu proti smrti a životu, připravoval jsem si tento svůj lék, tyto své myšlenky s jich malými, malými proužky *bezoblačného nebe* nad nimi: ano, milá přítelkyně, kdykoliv o tom všem přemýšlím, bývám otřesen a pohnut a věru nevím, jak vše to se mohlo zdařiti: ba až rozkoš a pocit vítězství mě cele naplňují. Neboť toto *jest* vítězství, a to úplné — vždyť docela opět, ani nevím odkud, vrátilo se mé zdraví tělesné, a každý mně říká, že vypadám mladší než kdy před tím. Nebe uvarujž mne hloupostí! Leč nyní, kdy *Vy* mně budete raditi, budu míti *dobrou* rádkyni a nepotřebuji se ničeho obávati. Co se týče *dalších* plánů, *vážně a výhradně* mám na mysli

[1]) Sluší podotknouti, že Nietzsche zvláště mezi ženami měl řadu velmi oddaných přítelkyň, jež mu získávala jeho uhlazenost, jemná povaha a výmluvnost; zvláště jmenujeme Olu Hanssonovou a Malvidu z Meysenburga též sestra nějaký čas s ním žila v Basileji.

Vídeň . . . Jih Evropy mne nyní neláká. Nechci býti déle osamocen a chci se učiti, býti a státi se člověkem. Ach, *této* úloze musím se ještě skoro ve všem všudy znova učiti! Přijmětež mé díky, milá přítelkyně! *Vše* bude dobře, jak jste se vyjádřila. Našemu Réeovi pozdrav nejsrdečnější! Úplně *Váš* F. N.«

Nesmíme však mysliti, že se Nietzsche docela zříká vědy při svých budoucích pracech; naopak, s neutuchnoucí horlivostí pokračuje v studiích, které byl s Réem r. 1878 počal. Chce získati vědecký základ pro svou filosofii budoucnosti (Zukunftsphilosophie) a r. 1882 odhodlává se ku přísnému studiu věd přírodních. Proto opouští jih, proto chce sídliti střídavě v Paříži, ve Vídni a v Mnichově, by obcoval přednáškám universitním. Deset let mělo trvati toto studium; po celou tuto dobu nechtěl nic psáti, by potom mohl dáti obecenstvu dokonalé dílo filosofické s vyššími názory, avšak na základě vědeckém. Též Rée věnoval se studiu přírodních věd, ale za jiným účelem; chtěl si spíše odpočinouti po ukončení zdařilého díla a státi se přístupen novým dojmům. Počal studovati lékařství, stav se znova studentem, a odbyl si státní zkoušku jako praktický lékař hodlaje zabývati se psychiatrií a později opět vrátiti se k svým studiím psychologickým. Názory obou přátel byly již tehdy v příkré neshodě. Nietzsche se s přítelem v jednom z aforismů Veselé vědy nadepsaném »Přátelství na hvězdách,« takto loučí: »Byli jsme přátelé a nyní jsme se stali cizími . . . Snad jest ohromná, neviditelná křivka a hvězdná dráha, v které naše tak různé cesty a účely snad jsou obsaženy jako malé cestičky — povznesmež se k této myšlence! Avšak život náš jest tak krátký, síla našeho zraku tak slabá, že nemůžeme býti více než přátelé ve smyslu oné vznešené naděje. Pročež věřme v ono hvězdné přátelství, třebas bychom museli býti zde na zemi odpůrci.«

Nový nával nemocí nedovolil Nietzschovi, by uskutečnil svůj plán, proto jej počátkem zimy roku 1882 shledáváme opět v Janově. A nyní to jde s ním s kopce. Předposlední aforism své Veselé vědy, v němž mluví o »velkém zdraví,« jehož jest potřebí velkému duchu budoucnosti, významně zakončil slovy: Počíná tragedie. Ano, počíná jeho následující knihou *Tak vece Zarathustra* (*Also sprach Zarathustra*). On píše o svém novém směru v listě k Lou: »Duch? Čím jest mně duch? Čím jest mně poznání! Nic necením kromě *pudů* (Antriebe), i mohl bych přísahati, že v tom se spolu srovnáváme. Pohleďtež a rozhlednětež naskrze (hindurch) tím obdobím, v kterém jsem žil od několika let, — pohlednětež za ně (dahinter)! Nedejte se Vy ohledně mne klamati. Vždyť snad si nemyslíte, že ‚svobodný duch' jest mým ideálem!! *Já jsem* . . . Odpusťte! Nejmilejší Lou! F. N.« Sama Lou nám vysvětluje, co znamená toto »Já jsem.« Nietzsche se nyní zpronevěřil svému čistě logickému ideálu poznání a vrátil se k metafysice Schopenhauerovsko-Wagnerovské esthetiky a k jejímu učení o nadlidském geniovi. Tohoto genia spatřil v sobě, a vše se u něho zakončilo ohromnou, neslýchanou apotheosou vlastní osoby. Řekl v srdci svém »Já jsem — bůh,« a sšílel. On jest Zarathustrou — počátkem a koncem všeho. Myšlenka jeho díla »Tak vece Zarathustra« v něm dle jeho slov vzklíčila v srpnu r. 1881 v Engandinských Alpách, kde na procházce

lesní krajinou na jezeře Silvaplanském »nedaleko ohromné, nebetyčné skalní pyramidy« zasvitl mu »první blesk myšlenky o Zarathustrovi,« myšlenky o věčném znovuzrození (Wiederkunft). Zaznamenal si ji téhož dne a připsal slova: »Počátkem srpna r. 1881 v Sils-Maria 6000 stop nad mořem a mnohem výše nad všemi lidskými věcmi.« Ve Veselé vědě v 341. a 342. aforismu líčí tento stav své duše: »Jak pak, vloudíli se jednoho dne nebo jedné noci nějaký démon ve tvou nejosamocenější samotu a řekne ti: Tento život, jejž žiješ a jejž jsi žil, musíš ještě jednou, ba ještě bezpočtukráte prožiti, a nového v něm nebude nic, než každá bolest a každá radost a každá myšlenka i každý vzdech a vše nevýslovně malé a velké v tvém životě musí se opakovati a vše v témže pořádku a v téže posloupnosti — nevyjímaje ani tohoto pavouka, ani tohoto svitu měsíčního mezi stromy, ani tohoto okamžiku a mne samého. — Nevrhneš se na zemi, nebudeš skřípati zuby a klnouti démonu, jenž tak mluvil? Aneb zažil jsi jednou neobyčejný okamžik a odpověděl jsi: tys bůh a nikdy neslyšel jsem nic božského v míře vyšší!« A poslední aforism zní: »Když Zarathustrovi bylo třicet let, opustil svou domovinu a jezero Urmi i odebral se do hor. Tam se kochal svým duchem a svou samotou a nalézal v tom svou zálibu po celých deset let. Posléze však změnilo se jeho srdce — a jednoho jitra vstal s ranní září, předstoupl před slunce a vece: Ty veliké světlo! Čím bylo by tvé štěstí, kdy bys nemělo komu svítiti! Po deset let jsi přicházelo sem k mé jeskyni; omrzelo by tebe tvé světlo, tato tvá dráha beze mne, bez mého orla, bez mého hada: avšak my jsme tebe očekávali každého jitra, brali jsme od tebe tvůj přebytek a žehnali jsme ti. Hleď! Omrzela mě má moudrost, jako včelu, která nasbírala příliš mnoho medu. Mně jest třeba rukou, které by se vztahovaly, abych mohl štědře rozdávati, by opět jednou mudrci uprostřed lidí těšili se svému bláznovství a chuďasové svému bohatství. Proto musím sestoupiti do hloubky, jak ty činíš na večer, když zacházíš za moře a neseš své světlo ještě podzemí, ty hvězdo přebohatá! Já musím jako ty *zajíti* (untergehen), jak tomu říkají lidé, ke kterým chci sestoupiti. A takž žehnej mně, ty klidné oko, které bez závisti může patřiti na nesmírné blaho! Požehnej poháru, jenž bude přetékati, aby voda z něho se prýštila jako zlato a všudy s sebou šířila odlesk tvé rozkoše! Hleď! Tento pohár chce se opět vyprázdniti a Zarathustra chce se opět státi člověkem.' Tak počal skon Zarathustrův. Incipit tragoedia.«

Prvý díl sepsal Nietzsche v lednu a únoru r. 1883, anebo lépe řečeno, zbásnil jej na svých procházkách nedaleko Janova. Tam v rozkošné přírodě, jak dí, »přepadl ho první Zarathustra« (obsah prvé knihy). Byl v neobyčejném napjetí duševním a jeho hlava pracovala s chorobným spěchem. Stejným způsobem následoval druhý a třetí Zarathustra během téhož roku. Nietzsche nazývá každý ze tří částí této své práce desítidenním dílem, tolik asi potřeboval k její koncepci. Tyto tři díly byly vytištěny r. 1883 a 1884 s názvem: »Tak vece Zarathustra. Kniha pro všechny a pro žádného.« K nim připojil Nietzsche r. 1885 v dubnu čtvrtý a poslední díl, který dal vytisknouti v Lipsku v 40 exemplářích na své útraty s poznámkou »Pouze pro mé přátele, ale ne pro veřejnost.« Roku 1886 byl uveřejněn spis ***Jenseits von Gut***

und Böse (Za hranicemi dobra a zla) a r. 1887 pokračování téhož spisu *Zur Genealogie der Moral* (K rodokmenu mravouky). Následovala řada menších spisů, sepsaných jako dříve dílem v Sils Maria, dílem v okolí Nizzy. Jsou to: *Případ Wagnerův* (*Der Fall Wagners 1888*), *Soumrak model aneb Jak se filosofuje s kladivem (Die Götzen-Dämmerung 1889*), *Nietzsche contra Wagner* a *Antichrist*, sepsané r. 1888, ale tehdy neuveřejněné, poněvadž filosof těžce onemocněl. Když se stal stav ubohého Zarathustry beznadějným, byly uveřejněny i tyto jeho spisy a čtvrtý díl Zarathustry. Nebohý mučenník svých myšlenek musel býti odvezen do blázince v Jeně a po marných pokusech o vyhojení našel útulek u své matky v Naumburce, kde jako tichý blázen poskytuje žalostné divadlo svým milým a svým četným ctitelům, kteří jsou tak neohrožení, že mohou navštíviti a patřiti na tohoto »fool of nature.«

A zatím jeho knihy se pilně čtou, myšlenky rozšiřují — bohužel ne vzácné perly, které vždy budou zářiti z jeho spisů, nýbrž ony populární neblahé výroky, často polopravdy, polomamy, kterým každý lehce rozumí, jichž každá vášeň, ba každá neřest s radostí se zmocňuje jako svého odůvodnění, a jež přece, vyrvány jsouce z půdy své, nemají žádné ceny, žádného významu, nýbrž jsou na velikou škodu celému kulturnímu rozvoji lidstva. S tímto Nietzschem, ničitelem nejlepších, nejsvětějších našich statků kulturních, hodláme zápasiti na stránkách následujících.

(Pokračování.)

Přípitek stínů.

Byl večer dne a vzduchem vanul stesk
jak večer žití. Zavily se květy,
v keř sedl tiše motýl rychlolety
a složil křídla, skryl jich pestrý lesk,
mdlým spodem ven je obrátiv. Jsou chvíle,
kdy na života stromě rub jen šedý
list každý vtírá v rozkouzlené hledy,
a smutku netopýr nám šustí v týle,
duch větří »nic« — a hasne naděje
co zkřehlá světluška. Byl soumrak hluchý,
van němý bledé chmury hnal jak duchy
kams za nesmírné, černé dveřeje.
I našim duchům zatměla se vstříc
ta brána, za níž propast — Marnost zeje;
i vážili jsme teskně, bez naděje,
zda naše tužba, sil svých neměříc,
tu nedozírnou propast přeletí.
Či vášeň bořivá, jíž čas je vznícen,
vše, co nám draho, strhne v zmaru jícen?
V ten večer dne vál večer století —
i tázali jsme se, zda příští jitro

bez slunce bude, jímž náš zénit plál,
zda bez zápalu, jenž nám srdce hřál,
nás odřekne se příštích rodů nitro?
Zda bude pro vtip, co nám pro nadšení?
Co v potu svatém námi zaseto,
zda bude vypleto a prokleto
kdys pohrdáním příštích pokolení?
Zda naše světlo tmou, ctnost naše hříchem
a naše boje, vzlety, oběti
zda povídačkou budou pro děti
jak o karkulce, a jich dozvuk smíchem?
Či nechytli jsme z nesmrtelné příze,
z níž vesmír snuje věčnost životnou,
ni vlákna ve svou práci klopotnou
a není živné kapky v naší míze?
Či zhyne bez plodu a bez stopy,
co chránili jsme, jako mláď svou lvice,
a nejdražší náš odkaz pro dědice
věk příští smete valem potopy?
A musí tak, co po věk budováno,
v rum kácet mládí? musí nový svět
si od počátku v troskách vystavět,
by době příští vzešlo blahé ráno?
A nebude než mythem starým pak
ta láska, jež nás v národ svatě pojí,
než pověrou ta víra ve krev svoji
i v ducha otců, v rodný vlastní znak?
Ó, zmizí sladké kouzlo domova
i soucit s jeho štěstím nebo hořem?
Zda lidstvo jako kapky splyne mořem
v poušť sklennou bez břehů neb ostrova?
Ne, naše víra není přeludem!
Ta vroucnost, jež nás víže v rodné svazky,
jest zákon, který klamu prost a masky
meč přísně kříží s vratkým osudem.
Jest jiskrou přímou z krbu přírody,
jenž tvory její živí a je zhřívá.
Ne, dokud lidstvu lidské srdce zbývá,
hlas velký dí mu: buďte národy!
Toť nevylhaný, jasný paprsek,
jímž sudba věčná v srdce naše svítí
a v koutek tajin svých nám přeje zříti.
Nuž tomu světlu vznesme přípitek!
Buď zdráva žehnaná ta svatá zvěst!
Buď zdráva láska rodná, moc ta věčná!
Boj náš byl dobrý, budoucnost buď vděčná!
Nuž spěte dobře! S Bohem! večer jest . . .
I zvedli jsme své číše na rozchod,

vstříc ruka ruce k přípitku je zdvihla.
V tom zlatá zář se od západu mihla
a paprsek se vřinul do mrákot.
Tu červánkově vzplály stěny bílé
a stíny naše z čiší zářivých
si připíjely v doušcích ohnivých.
Ať žijí, přežijí nás naše cíle!

El. Krásnohorská.

Další tři palinodie

od

Jaroslava Vrchlického.

Musa pedestris.

Jen stále v oblacích a na červánku,
jen stále v zlaté aureole hvězd,
jen stále v hudbě sfér a šumném vánku
dlít nelze, často prósa prašných cest
nám stříká blátem svým až příliš k spánku,
a prósa žití, nechť i prósou jest,
když pravdivá, má nárok na též tóny
jak věštce fantasmata, visiony.

Tu divokého rhapsodií oře
ku prósy kůlu váže básník rád,
za hvězdnou čabraku, zkad tryská zoře,
houň prostou dá mu domácích svých lad,
a všední zápas všech a malé hoře
zří před sebou v jich nahé pravdě stát,
i opustí svůj kothurn poetický
a mluví prostě, bez metafor, lidsky.

Neb vztahy jsou, jak život podává je,
ty nelze zdobným zlatit obrazem;
jen bukolické hráti na šalmaje
vždy nelze, máli báseň odrazem
být duše, jak to hraje v ní a zraje,
tím pěvce bytosti jsouc odkazem,
a tak se často proti vůli stane,
že zrnko všední prósy v píseň skane.

Přec nelze samou ambrosii píti,
po černém chlebu zasteskne se též,

svět vedle slavíků má vlčí vytí,
hnus vedle krásy, vedle pravdy lež,
jen všecko uměním když můžeš slíti
na jednu zvonovitou, zvučnou spěž,
máš vyhráno — co pak v tvých vyzní zvonech,
svůj ohlas najde v srdcí milionech.

A v posled prósy kus být může básní,
vše forma dá a tvůrčí okamžik,
tož v dumě choré bledé čelo zjasni,
nechť s pískem štěrk v tvé písně kadlub vnik;
jen ti jsou velicí a v skutku šťastni,
kdo vyslovit se mohli v hněv a v dík,
nechť Pegas při tom pad a jsou z nich pěší,
jen zpěv když mrská zlé a dobré těší!

Země lotofagů.

Ó šťastný, šťastný, třikrát šťastný lid,
jenž s květy lotosu jed zapomnění
a božský úkoj, svrchovaný klid
a šťastně prospal všední vřavu denní
a ztratil boje odvahu a cit
a smysl pro bolest a utrpení!
Jej chápat lze i květů jejich div,
leč za ním jíti — nikoliv!

Kdo žíti chce, ten musí bojovat,
dost času potom v hrobě dřímat sladce,
zde třeba vždy o něco shon a chvat
a věčný neklid, neúmorné práce,
dnů šest je všedních, v dlouhý jejich řad
jen jedna neděle, a resignace
jest přístav, který na mžik plavci kýv —
však zůstati v něm — nikoliv!

Co zapomnít —, když zapomnít se nedá?
Co nechtít víc — když věčně touží hruď?
Spát? — Nespí umění a nespí věda,
a duch jest příliš pohyblivá rtuť,
to věčný Ariel a neposeda
i k močálu, jenž hnije, dí: Se vzbuď,
by lotos zjasnil květem stín tvých niv! —
Buď lotos — močál nikoliv!

Ať hašišem snů spitý sybarita
se zavře v sebe — duch, ten polyp jest,

stem ramen svých se všeho kolem chytá
od trávky lučin k paprsku až hvězd,
kde jiskra se jen pravdy nové kmitá,
on, zdrávli, vždy se za ní musí vznést,
jím každá vlna chví i každý vliv,
vše můž' — jen spáti nikoliv!

A proto líné spáče nenávidí,
jimž blaha přístav tupý poklid jen,
jak v blescích věštec tváře Boha vidí,
duch v boje vřavě vzplá, víc rozrušen.
Chtít, o něco se rvát, je úkol lidí,
ne zvěře přežvýkání, líný sen;
zdar každý děckem vzbouřených je čiv,
tupého klidu nikoliv!

A nejmíň kráse může klid být maskou,
ta ť věčný osten duší žíznivých,
ta ť nejvíc bodá nadšením a láskou
a v tupé smysly hází smolný vích;
trud nestaví ji ani s čela vráskou,
vzplá, zbita stokrát, v nových nadějích,
vše pro ni lze, mřít později nebo dřív,
být lotofagem nikoliv!

Terminus.

Když titánů již vzpoura povalena
a v panství svoje vešel Joviš král,
druž bohů blesky jeho postrašena,
jak stačit moh jí na Olympu sál,
před králem couvala, kol tušíc, změna
že paní, velký že se převrat stal,
moc boha od země že do nebes —
Však zapomněli, vše má cíl a mez.

Jak vešel vítěz s orlem na rameni,
tu květů déšť k vladaře nohám slet,
zněl paián všech: »Nad Joviše dnes není,
jím nebe trvá a jím stojí svět!«
Jen jeden mlčel v toto chvalopění
a v cestu vládci nehodil ni květ,
vír bláznů byla mu všech bohů směs,
jen myslil v duchu: Vše má cíl a mez.

Hle, drsný Mars tu i Venuše sladká
i krásný Apollo, ten světlonoš,

i hrdá Juno, krbů klidná matka,
i chmurný Neptun, tento mořský mrož,
vše skláněło se — ale sláva krátká!
od jednoho král nebes dostal koš,
od toho, zrak jenž k němu nepovznes,
se nehnul s místa, všeho cíl a mez.

I Vulkán krasavec byl proti němu,
on, balvan čtyrhranný jen přitesán,
zřel tupým okem klidně k reji všemu,
jak byl by k svému místu přikován.
»Zpět, cháme, ustup s cesty orlu mému,
což nevidíš, že všeho já jsem pán?
Vše v prachu leží, každý tvor můj kněz,
ty mlčíš? Kdo jsi?« — »Všeho cíl a mez!«

Děl klidně balvan a se s místa nehnul,
Zevs soptil hněvem, kšticí mocnou třás,
dav polobohů na pomoc se sběhnul,
on stále seděl. »Kdo jsi?« Zevův hlas
děl hromný, »chceš, bych bleskem tebe sžehnul,
přec nejsi Fatum snad a nejsi Čas?
Víš, všeho vládcem že jsem já zde dnes?« —
Děl balvan jen: »Jsem všeho cíl a mez!

Jsem Terminus, vím, poslední jsem z bohů,
tvé slávy hlahol darmo v sluch mi zní,
vše couvá, žulovou já nehnu nohu,
v tom velkost má je, že jsem poslední.
Jen plesej v davech vil a kozonohů,
ó, v moci, v slávě sladce se to sní!
Však neporostou stromy do nebes,
vše konec má a vše má cíl a mez!«

A Zevs, ač nerad, couvl, mocné čelo
jen zakabonil v rajské hudby ton,
v ryk vítězství cos výstrahou mu znělo,
na konci stolu stále seděl — on,
ta kamenná tvář, nemotorné tělo,
v Hór tance, ve Gracií čilý shon,
jak v mořské vlny shlíží skalný tes,
svým zjevem hlásal: Vše má cíl a mez!

Snad zvykli naň při stále hlučném hodu,
však jistě v jejich růžích trnem byl
a únavou byl v tance chorovodu,
a žluč se v číše slední doušek skryl,
naň pohled stlumil Apollovu ódu
a v rozmar faunů trpkosti škleb lil,

jak olovnice k dnu jich blaha kles
tím vědomím, že vše má cíl a mez.

Ó božství chmurné, symbole ty děsný,
pad celý Olymp s nebešťany v prach,
tys pouze zbyl z nich, v triumf jejich plesný
to strašné memento: ‚Vše dým a prach!‘
to ‚Mene Tekel‘ tyranů všech ve sny
jak balvan nehybný, kůl v poli nah,
jenž značí konec všeho, zmar a děs,
ty, bože poslední, tys cíl a mez!

Však sladký všem jsi, kteří trpí v žití,
ať šílí svět kol — ty se nepohneš,
ať zima jíní, vesna vrší kvítí,
ty jako skála nehybný, jak věž,
máš času počkat v dějin vlnobití,
víš, většího že soka nenajdeš,
smír všeho jsi, kde svár byl, tebou ples,
křivd věků mstitel jsi a všeho mez!

Samota.

Kus vlastního denníku.

Podává

Václav Vlček.

(Pokračování.)

XIII.

pravo od vrat, kterými jsme vcházeli, byla květinová zahrádka před okny domu, v němž bydlili Frankovi a jenž stál po šířce dlouhého dvora.

»Dámy prohlížejí hospodářství,« upozornil nás Stáňa, ukazuje šikmo přes dvůr, kde bylo prostranství zcela jednoduše ohrazené ležatými žerděmi a v něm veliké stádo krav a jalovic, ve zvláštním pak oddělení asi tucet telátek. U plotu viděli jsme Hanu, Teklu a Alfreda, dále stranou, za stromovím, snad byli ještě jiní.

»To je zajímavá podívaná,« řekla Lidmila.

»Zajděme tam,« ihned navrhl pan Pažout.

»Ach, to má překrásné oči!« volala Hana, nahýbajíc se přes plot k strakatému telátku, »a ta běloučká lysinka — k ulíbání! To bych vám chtěla odvést! Nemáte aspoň jeho fotografii?« obrátila se k Alfredovi.

»Fotografii? toho —?«

»Paní matka povídala, že jste všecko už vyfotografoval, co ve dvoře chodí, stojí a leží.«

»Celé stádo v ohradě ano —« odpovídal ochotně Alfred, »tím bych mohl posloužit, budeli vám libo —«

»Náramně se mi zavděčíte! — A podívejte se, najednou mi telátko uteklo! Za to tuhle, důstojně jako skutečná dvorní veličina, přistupuje stará — jeho matka, ne?«

»Švýcarka,« usmála se Tekla.

»Jak moudře a vážně si mě prohlíží! Má nejhlubší úcta!« obřadně klonila se Hana před statnou dojnicí. »Snad vám to není dvakrát milo, že házím očima po vašem nejmladším? Račte být bez starosti — nepůjde se mnou, nechce mne.«

»Prosím, tu je jiné číslo naší menažerie,« pravil Alfred, ukazuje dále na dvůr, kam kočí — bez pochyby z uložení jeho — vyvedl kobylu s ryšavým, asi půlletým hříbětem.

Dívky se obrátily tak, že musely i nás již uviděti. Tekla pokročivši k nám velmi uctivě pozdravila a chtěla paní Plichtové políbiti ruku.

»Hubičku mi dejte,« dí paní, »vždyť jsme se kdo ví kdy neviděly — touláte se nám po světě.«

Zdálo se mi, že se Tekla svými kyprými, malinovými rty dotkla paniných úst se stejnou zbožností, s jakou věřící poutník líbá zázračný obraz. Potom představovala Hanu.

»Kde máte matinku a slečnu Pavlu?« ptala se Lidmila.

»Jsou u paní Frankové,« zněla odpověď, »my jsme jen tak vyběhly —«

»Nedejte si překážet,« vece pan Pažout, s patrným zalíbením na Hanu pohlížeje.

»Která se chcete na toho koníčka vyšvihnout?« ptala se Lidmila.

»Bez sedla ovšem a bez ohlávky — jako lesní panna,« doložil jsem.

»My se na lesní panny teprv zaučujem,« řekla skromně Hana, »teprv několik dní jsme pořád živy v lesích. Ale víteli co, přiveďte mi ho,« vybídla Alfreda, »já to zkusím.«

Pohleděl na ni s komickou nejistotou, mínili to do pravdy.

»Já vám ho přivedu,« prohlásila Tekla — a přistoupivši ke klisně, podala jí na dlani kousek cukru; potom couvajíc nabízela jí druhý. Klisna pokročila, a při třetím kousku se k natažené bílé ručce přiblížilo i hříbě; patrně tomu bylo již navyklé.

»Výborně! Krásně!« libovala si Hana, ale hlasem opatrně přitlumeným. »Prosím vás, půjčte mi také kousek cukru.«

Tekla jí vyhověla; v tom však hříbě odskočilo jako odražený míč a počalo jako svévolný nezbeda rejditi po dvoře.

»Teď už ho nepřivábíme,« pravila Tekla.

»A cukr musí smlsat sama lesní panna,« dodala Lidmila.

»Bohu poručeno,« odevzdávala se Hana ve svůj osud, »obětujem se — zvláště když to maminka nevidí.«

Tu se k nám přidružil pan Frank a žádal, abychom již vešli do domu.

Když jsme se blížili k jeho dveřím, vyšla nám vstříc Pavla. Hleděla jasně, kráčela hbitě — a zrovna k paní Plichtové. Ta vztáhnuvši k ní obě ruce okamžik patřila jí do očí.

»Pavlinko!« řekla pak tichým, pohnutým hlasem a prudce sevřela ji do náručí. Několikrát se políbily, a oběma zvlhly zraky.

Pan Pažout netrudil se asi lítostí nad tím, co se stalo v minulosti, ale raději podával se upřímnému potěšení, že Pavlu zase spatřuje, a to zrovna takovou, jak ji vídal jindy. A kdežto paní Dorota ještě nebyla hrubě řeči schopna, on nacházel vždy nová slova, by svoje potěšení opět a opět vyjádřil. Vstupoval do domu drže Pavlinu ruku ve své paži zavěšenou, a ještě uvnitř před paní Chlumovou osvědčoval: »Ani ona neví, jak jsme ji vždycky měli rádi — nebylo dne, abychom na ni byli nevzpomínali.«

U stolu posadili paní Plichtovou na čestné místo, paní Chlumovou po pravici její, Pavla pak musela zasednouti u ní po druhé straně. Zabraly se do hovoru o nejbližších příbuzných Pavliných, a pan Pažout, sedě vedle paní Chlumové, živě se ho účastnil. Podobně jako dcera pilně jí dával otázky, ona pak ochotně a nenuceně vyprávěla o své matce, o sestře, která se nyní s mužem dostane do Prahy, o bratrovi Vídeňském i o druhém, který po otci ujal v N** advokátní kancelář, o jejich manželkách a dětech, o rozličných nemocech a jiných zkouškách, kterými tyto rodiny za posledních let byly navštíveny.

Paní Dorota a otec její téměř od Pavly neodvraceli očí; chovali se k ní zrovna tak, jako rodiče k milované dceři, když se k nim po dlouhém odloučení zas jednou z ciziny vrátí; jenže paní při svém pohnutí a své něžnosti pořád zůstávala vážná, kdežto obličej páně Pažoutův zářil stálým úsměvem a živým ruměncem.

»Jaký to dobrý, ušlechtilý člověk — ten starý pán!« pravila mi potichu Hana, má sousedka v levo. »Radost je se na něj dívati.«

»Zrovna se člověku loudí do srdce,« odtušil jsem, »neli?«

»Opravdu.«

»Moje líbezná a hrdá dcera jemu, když se s ní prve setkal, také hned padla do očí — dobře jsem viděl.«

»A můj dnešní papínek snad by nebyl srozuměn —?«

»Leda s tím, abyste nechtěla vítězství příliš hromadit, v jedné hodině kolik srdcí sobě podmaňovat.«

»Jak to?«

»Vy hledíte jen na nejstaršího člena společnosti, já také na nejmladšího.«

Na protější straně stolu při dolejším rohu seděl Alfred, jenž jediný ze všech přítomných nevěnoval pozornosti Pavle, nýbrž hleděl skoro ustavičně na Hanu, neuměje se ještě přetvařovati a opatrně skrývati, že růžové její líčko, jiskrná očka a hedbávné vlásky k sobě udivené zraky jeho rovněž neodolatelně táhnou jako magnet železo.

Hana podívavši se na něj pozdvihla ke mně ze strany oči, jako by je obracela v sloup.

»Jste přesvědčena?« ptal jsem se.

»Jsem bez sebe,« zešeptala vážně se tváříc. »S fotografií toho telátka musí mi dát také svou — a v albu musejí být umístěny proti sobě.«

»Hleďme májové kvítko umí také píchat — a jak ostře!«

»Bude to nejspíš trnka nebo bodlák, o kterém arci nevím, kveteli už v máji.«

Mladý Frank spozoroval, že na něj hledíme a snad o něm i mluvíme, — zamrkal, sklopil oči a začervenal se jako pivoňka.

»Pane Alfrede,« řekl jsem, »slečna Hana povídá o vašich fotografiích — nerada by, abyste na ně zapomněl. Buďte tak hodný, ukažte nám některé — čím více, tím lépe.«

»Ale jen ty podařenější,« ozval se otec jeho, »abys si tuze nepokazil renomé.«

Alfred nedal se pobízeti a přinesl zásobu svých uměleckých výrobků, podobizen jakož i pohledů na městečko, zámek, park, rybník atd. Došly všeobecné pochvaly.

»A toto je myslivna, okolo které jsme prve jeli,« řekl jsem prohlížeje fotografie.

»Ano, Klenovka,« svědčil Stáňa.

»Jedno z těch půvabných lesních zátiší, před světem ukrytých, na které našinec vzpomíná jen s toužebným povzdechem: Kéž bych tam byl polesným aneb aspoň hajným!«

»Jen tu račte zůstati,« odpověděl mi pan Pažout, »všichni, aspoň na několik dní, a také Klenovky užijeme. I pěšky jsme tam skoro za půl hodiny.«

Ujišťovali jsme, že pozvání jest velmi lákavé, ale že jsme se tentokrát vypravili pouze na několik hodin.

»Potřebujeme jen vašeho svolení,« vece starý pán, »a přijedeme pro vás a přestěhujeme vás sem.«

Hana zavolala si Alfreda k sobě. Přihnal se velmi spěšně, neopomenuv zakopnouti o matčinu stolici.

»Vy nás musíte také v Proseči navštívit,« pravila mu Hana.

Vyvalil překvapen oči, pak se mu ústa náhlým úsměvem ještě více roztáhla.

»Ó prosím —« klonil se radostně.

»Ale s aparátem. Půjde to?«

»Tuze snadně — všecko vezmu na velociped.«

»A tam nám naše zamilovaná místečka vyfotografujete. Ano?«

»K službám.«

»Bude jich hodně!«

»Prosím — s velikým potěšením — ale myslil jsem, že už dnes tady — —«

»Tedy slovo s to.«

Alfred se ručky, kterou mu Hana podávala, chopil dosti neohrabaně, ale s takovým pohledem, jako by kladl pravici na thoru a měl skládati slavnou přísahu.

»Mám vzít aparát k rybníku?« obrátil se potom k Stáňovi.

»Partie na rybníku nesmí trvat příliš dlouho,« ozval se pan Pažout, »musíte se přece také podívat k nám.«

»Abychom se tedy raději dřív vypravili,« navrhovala paní Chlumová. »Čas nám utíká.«

»Já mám ještě něco na srdci,« hovořil starý pán, »co chce už dlouho na jazyk a co bych nerad déle zamlčoval. Týká se to tamhle slečny Tekly.«

Tekla skoro po celou svačinu byla na nohou, obcházela stůl, obsluhovala a pobízela nás; právě byla vedle mne nachýlena k Pavle — při posledních slovech se vztýčila.

»Odjela nám do Proseče,« mluvil pan Pažout s žertovnou důtklivostí, »a zase tam chce odjeti, jako by nevěděla, že tu kdosi po ní vzdychá.«

Tekla stála jako socha hledíc na protější okno — byla bledší, ač na jejím sličném hrdle tepna poskakovala silnějšími proudy krve — ba zdálo se mi, že zřetelně slyším srdce její bušiti.

»Po mně?« vydechla.

»Ano, po vás,« pokračoval pan Pažout. »Jestliže vám posud neučinil úplného vyznání, přece myslím, že nemůžete o jeho citech být v pochybnosti.«

Proč se řeči jeho nezasmála? Proč nemluvila, proč ji žert jeho tísnil — ano, proč v jejím krásném oku byla tajená bázeň, úzkost, muka?

»Touží tu po vás věrné srdce — snad ne už docela mladé, ale vždy ještě ohnivé, —« starý položil si ruku na prsa — »nyní velice znepokojené, poněvadž se povídá, že se hlásí ženiši odjinud — z Kolína, z Hory, z Čáslavě — snad i tam do Proseče za vámi dojíždějí!«

»Z Kolína ani z Hory ani z Čáslavě tam nikdo nebyl,« ujala se slova paní Franková, »ale ona tam přece měla svou lásku.«

»Máti!« šeptem promluvila Tekla, náhle se v tváři zapalujíc.

Jak klopila zraky, setkala se s mým pohledem. Snad pozorovala, že se na ni dívám s jiným účastenstvím než druzí — okamžik na mne patřila, i zdálo se mi, že se při tom v oku jejím mihnul zvláštní paprslek.

»Jen se přiznej,« pravila máti, »s kým bys se dala nejraději kopulovat.«

Tekla se rychle sehnula k Pavle, objala ji kolem krku a ukryla obličej na její tváři.

»Kdy bych měl žárlit jenom na slečnu Pavlu, ještě by to ušlo,« dí starý pán,« »ale bojím se, bojím, že mám nebezpečnějšího soupeře.«

Při těch slovech — snad bezděky — povstal; i počali jsme se zdvíhati. Tekla vztýčivši se rychle se obracela ku dveřím — a tu jsme si stanuli tváří v tvář. Čtuli dobře v oku jejím — je tajně ulekána?

»Co je vám?« tážu se tiše v povstalém hluku.

»Těžko . . .« vzdychla.

»Snad ne pro ten žert?«

»Bylli to jen žert? . . .«

Prsa se jí vlnila prudkým dýcháním.

»Zajisté, zcela nevinný.«

»Všichni na mne tak upjatě hleděli — myslila jsem, že se zalknu . . .«

»Bez příčiny.«

Najednou měla vzezření dítěte — ale dítěte, jež se cítí opuštěno, bez pomoci.

»Starý pán snad přece schválně — —«

»Ani ve snách mu nepřipadlo uvádět vás v rozpaky!«

»A vy sám — co si myslíte?«

»Že se žertu máte zasmáti. Nu — hezky od srdce! Jako ráno v modřínové aleji.«

»Snad tam již nepřijdu . . .«

»To by bylo! Jaké to chmury —?«

»Odpusťte — ale musím na chvilku stranou . . .«

Odběhla z pokoje.

Brali jsme klobouky, slunečníky a deštníky a poroučeli jsme se manželům Frankovým, kteří se plavby po rybníce nehodlali účastniti.

»Nechávají takovou zábavu jen nám mladým,« podotýkal vesele pan Pažout.

»Máme z vás radost,« řekl Frank, položiv mu ruku na plece, »že jste v tak dobré míře.«

»Ano — dnes!« odtušil starý pán. »Dnes je nám tu blaze!«

Již jsme vycházeli ze dvora, a to druhou stranou, k rybníku, když se k nám teprv zase přidružila Tekla.

»Kde pak je vám konec?« volala na ni Hana.

»Cosi mně padlo do oka,« dí ona mnouc sobě víčko.

»Vida,« řekl jsem, »slečně Haně prý také.«

Hana čtverácky po mně mrskla okem.

»Ba,« prohodila, jako maně hledíc na Alfreda, »ne mrva, ale pořádné břevno.«

»Na vás však nic není vidět,« vece Tekla.

»Nejspíš matinka honem pomohla,« hádal jsem.

Hana silně vrtěla hlavou a máchala pravicí.

»Kdy bychom měly vždycky hned k maminkám běhat, když nám něco padne do oka — kam pak by to vedlo!«

Tekla odvrátila obličej.

»Budeme hodně veseli?« pravil jsem jí potom soukromí.

Hleděla se usmívati.

»Jsem vám *velice* vděčna . . .« zašeptala — a mnohem výmluvněji pravilo to její oko.

U rybníka zastavili jsme se na místě, kde bylo uvázáno několik loděk. Čekal nás u nich mladý člověk osmahlé, bezvousé tváře, v zeleném klobouce a vysokých botách; brzo jsme se dověděli, že je to Jiřík Šeda, panský zahradník. Zeď zámeckého parku byla jen přes cestu, a blízko tohoto malého přístavu v ní byla dvířka.

»Je rybník hodně hluboký? Není tu plavba nebezpečná?« ptala se paní Chlumová.

Pan Pažout i Stáňa ujišťovali, že je tu plavba tak bezpečná jako procházka po louce nebo po Pražských Příkopech.

»Ty zůstaneš na každý spůsob u mne,« kázala paní Haně, »a budeš pěkně tiše sedět.«

»Tiše a pevně — jako padesátiletá panna,« slibovala dceruška.

»Račte se dle libosti svěřiti jednomu z kapitánů, Stáňovi nebo Jiříkovi,« pravil pan Pažout.

»Nebo panu Alfredovi,« spěchala doložiti Hana. »Já tedy opravdu nesmím, maminko?«

Matka jí pohrozila a usedla s ní na Stáňově loďce proti paní Plichtové, která si k sobě zase vzala Pavlu. Pan Pažout s Lidmilou vstupovali do druhého člunu.

»Račte,« pobízel jsem Teklu, aby učinila tolikéž.

»Já s bratrem,« odtušila tiše.

»Ach ne, to nesmíte.«

»Starý pán by třeba zase počal —«

»Leda kdy byste se tak nápadně vyhýbala — jinak už bez pochyby zapomněl . . .«

»Nuže — poslechnu vás,« rozhodla se Tekla a vkročila na loďku.

XIV.

Alfred si příliš nepřipouštěl, že bude na svém člunu samoten; odraziv od břehu zalehl junácky do vesel a brzy nás daleko předhonil.

Mně připadlo místo naproti Tekle. Vida, že s tajnou obavou očekává, co se bude díti, pustil jsem se do rozmluvy s panem Pažoutem, vyptával jsem se, jakou má rybník výměru, vyplácíli se lépe, než kdy by tu byla louka, jakým spůsobem provádějí rybolov, co se tu při něm zachovalo ze starých zvyků atd. Starý pán se horlivě rozpovídal; obracel se s výkladem svým pořád ke mně a k Lidmile. Tekla nečinila otázek, jí jako domácí nebyly ty věci nové, poslouchala mlčky — a vůčihledě se upokojovala.

»Často se plavíváte po rybníce?» hleděl jsem po chvíli také ji do hovoru zaplésti.

»První rok jsme se toho nemohli nabažit,« odpověděla. »Letos jsme už rybníka pilněji užívali v zimě, aspoň já — klouzat se mohu sama, na loďku bez průvodce a veslaře nesmím.«

»A snad byste si ani netroufala?«

»Což, o kuráž by nebylo, ani o chuť — ale žádná dáma to zde nedělá.«

»A přece by to bylo tak půvabné,« řekla Lidmila, »dáti se samotna houpat lehkými vlnami, pustiti volně uzdu myšlenkám a poslouchati skřivánka, který nám právě tak dvorně nad hlavami koncertuje.«

»Však tu dole je celá zásoba mladých hlasův,« pravil jsem, »a bylo by zrovna hříchem konati tak příjemnou plavbu bez zpěvu. Slečno, zanotujte nějakou.«

»Já nezpívám,« odtušila Tekla.

»Taková hudebnice!«

»Ráda si zahraju na piano, ale zpěvu jsem se neučila — a nepřijde mi ani, abych si zazpívala jako jiná děvčata. Je to snad přirozený nedostatek — jsem němý pták.«

Obrátil jsem se s přáním svým na druhou loďku — neodpírali, ale mlčeli.

»Co se budeme upejpat,« řekla Lidmila. »Kritiko, volám tě do Šraňkův!« I spustila:

Což se mně, má milá,
  hezká zdáš!
Budešli tak hezká,
  až se vdáš?
Ještě hezčejší,
  můj nejmilejší,
vem si mě, vem si mě,
  uhlídáš.

Byla by asi přestala na této sloce, avšak nenastala ani přestávka. Hana počala hned zpívati jinou sloku, a Lidmila s ní pokračovala:

Vem si mě, můj milej,
  vem, vem, vem,
dobrá hospodyňka
  jsem, jsem, jsem:
já ráno vstávám,
kravičkám dávám,
kuželíček každej den
  vypřádám.

Hana jako by svým hláskem závodila se skřivanem ve vzduchu. Počátek byl šťastně učiněn; nyní se ozval i Stáňa — prostě, ale příjemně přednesl píseň:

»Jen se mně, má milá,
  dobře chovej,
koupím ti šáteček
  šakonovej.«

»»Já se ti, Pepíčku,
  dobře chovám,
dal jsi mně prstýnek,
  už ho nemám.

Když jsem si v potůčku
  ruce myla,
tam jsem tvůj prstýnek
  upustila.««

»Abychom zůstali při vodě —« prohodila potom Hana úvodem k novému číslu svému:

Skočil krejčí do rybníka,
  kdo nám bude šít.
Mlynářova Andulička
  popletla mu nit.

Skočil krejčí do rybníka,
  zle je, holky, zle!
Však se krejčí neutopí,
  plove na jehle.

Dobrá jehla krejčíkovi,
  komáru co trám;
ukažme mu šněrovačku,
  on vyleze sám.

»A slečna Pavla pořád nic?« zvolal jsem. »Kdo sliboval býti poslušnou dcerou?«

»Vždyť opravdu pilně poslouchám,« usmála se Pavla.

Dala si ostatně také říci a velmi lahodně i dojemně zapěla ukolébavku z Hubičky: »Letěla bělounká holubička.« A pak už se zpěv skoro netrhnul.

Tekla měla pořád na tváři úsměv, ale opravdu veselá vždy ještě nebyla. Kdykoli jsem jí bystřeji pohleděl do očí, četl jsem v nich myšlenku: »Zkoumáte mě — nejde vám z hlavy, co se prve stalo, hádáte — —«

Bylo tomu v skutku tak — vedle toho, co jsem právě vůkol viděl a slyšel, ustavičně mi tanula na mysli ta malá příhoda. Nebylo pochyby, že Tekla měla tajemství, které pečlivě skrývala. Prve z nenadání přikvačil na ni okamžik, kde se domnívala, že tajemství její vyšlo na jevo, že pan Pažout o něm ví a roušku s něho odhaluje.

Kohosi nosila v srdečku — ale ne z těch, kteří se o ni veřejně ucházeli nebo ucházeti mohli — slovem, měla tajnou lásku, jejíhož vyzrazení musela se lekati. A ten, jehož milovala, byl na blízku — zde nebo v Proseči. Proč ve chvilce trapného zmatku prohodila: »Snad tam již nepřijdu?« . . .

Otázka: »Kdo by to byl?« se mi ovšem hned mezi prvními namanula. Ale jakéž hádání? Viděl jsem v její společnosti posud jen jednoho mladíka — Stáňu; ale právě tato malá znalost osob a poměrů mi bránila, abych si řekl, že dcera Frankova jest ten magnet, který mladého Plichtu do Proseče táhl . . .

Hana si zatím se Stáňou smluvila nový kousek. On jásavě zazpíval:

Už mou milou do kostela vedou —
tenkrát jsi, má panenko, tenkrát jsi má!

ona pak mu jako upejpavá nevěsta odpovídala:

Ještě nejsem, můj nejmilejší,
ještě jsem mamínčina.

A tak provedli celou píseň. Když jsem se při konci jejím na Teklu podíval, vyhnula se mi zrakem — ale to mohla býti pouhá náhoda; zdála se mi také zase bledší — ale to byl nepochybně účinek jejího bílého slunečníku.

Přepluli jsme rybník po celé délce; tu byla již hráz, široká a pevná, na obou stranách stíněná několika věkovitými duby. Před ní na lučním výběžku stál Alfred a měl svůj aparát již na podstavci uchystaný.

»Chce nás fotografovati na vodě,« oznamoval nám Stáňa.

Tento plán se všem líbil, ale s jeho provedením nešlo to tak snadno a rychle; když se loďky příhodně postavily a ustálily, osoby dle Alfredova přání se upravily a utišily, prohodila Hana: »Teď přívětivě koukat —« ale sama hned tak pitvorně stáhla obličej, že se všecko rozesmálo — jen fotograf hleděl zoufale. Několikrát musely přípravy znova začínati, ale konečně byl obraz přece zachycen, i mohli jsme přistáti.

Z loďky, kterou Stáňa za řetěz k břehu přitahoval, první za ním vyskočila Pavla. Obrátivši se podávala ruku paní Plichtové; ta se také

šťastně octla na pevné zemi, ale Pavla v tom bezděky vykřikla — loď pohnuvši se ji uhodila do nohy. Ujišťovala, že to nestojí za řeč; ale když jsme se hnuli od loděk, nemohla se přemoci, aby trochu nepokulhávala.

»Stáňo!« pokynula paní Dorota synovi, a on hbitě přiskočiv podal Pavle rámě. Paní kráčela starostlivě po druhé straně.

»Nic to není,« opakovala dívka.

Vyšli jsme na hráz mezi duby; na jednom visel za sklem obrázek Panny Marie s Ježíškem, dole byla sedačka. Pod rybníkem, v hustém stromoví ukryt, vesele klepal mlýn, a dále se v obrovském oblouku zdvíhala bradba temného lesa.

»Jen kdy by nebylo tak příliš horko!« vzdychala Hana.

»Nebo,« dí Lidmila, »kdy by aspoň, až se budeme vracet, ty košaté duby s námi plavaly.«

Vyňal jsem z kapsy dva krajíce chleba (o svačině jsme si ho mazali máslem) a každému děvčeti dal jsem po půlce.

»Jé!« zvolala Hana. »Vy jste pamatoval —?«

»— abyste měly co hoditi rybám. Zde stojí už za podívanou.«

Ona se potutelně podívala na druhé.

»Máme se zas tak rozsadit,« ptala se jich, »jako dopoledne u potoka?«

»Toť,« řekla paní Chlumová, »pan Alfred vás tak vyobrazí, a nastaneli zas nějaký poprask, dáme my pozor, abyste jedna druhé nebrala — rukavice.«

Chvilku plavaly drobty chleba po hladině, než se pod ní ukázala první ryba; zvolna a opatrně přiblížila se k jednomu a chopivši ho mrskla sebou zase do hloubky. Ale brzo jich tu bylo více, až se jich vynořil celý roj a na každé nově vržené sousto se jich několik vrhalo. Celý bochník chleba byly by tak dívky do vody vházely, jak je to bavilo; takto byla skrovná zásoba příliš brzo vyčerpána.

Tu přistoupil Alfred a ukláněje se pravil, kdy by se chtěly dámy umístiti po dubem, že by se pokusil — —

»Jednotlivě nebo pohromadě?« ptala se Hana.

»Prosím, zcela dle libosti —«

»Víte, co uděláme?« navrhovala Lidmila. »Malebnou skupinu: Výletníci ověnčují obraz Panny Marie.«

»Skvostný nápad!« souhlasila Hana. »Jenže k tomu nejdřív musíme mít věnec —«

»A na věnec květiny a ratolesti. Ale je tu břeh hráze, je tu louka, je tu porostlina —«

»A je tu zahradník,« řekl pan Pažout. »Hej, Jiříku!« zvolal na Šedu.

Mladí lidé běželi po květinách; Stáňa neopomenul Pavle opět nabídnouti rámě. Zavěsila se v ně — »ačkoliv,« pravila, »už toho dokonce není potřeba.«

Matky si zatím hověly na sedačce, my se starým pánem jsme přecházeli.

»Lidičky!« volala po několika minutách v porostlině Hana. »Pojďte sem! Tady je hrůza ostružin!«

»A znamenitých!« dodávala Lidmila.

Hnedle se tam všichni sběhli, neboť Jiřík prohlásil, že už má květin dostatečnou zásobu.

»Jen ať se tu příliš neopozdíme,« pravila paní Chlumová, vytahujíc hodinky, »nesmíme zapomenout na zpáteční cestu —«

»Dost na ni máte času,« ujišťoval pan Pažout. »Později nebude tak dusno.«

»A slunko se jaksi ztrácí —«

»Tím lépe,« dí starý pán vesele, »tím lépe!«

Nicméně když Jiřík přinesl hotový, jen prý tak na spěch a ledabylo slepený věnec, počala paní Chlumová důtklivě mládež svolávati.

»Ale holka!« vítala vracející se dceru. »Jak jsi se to upatlala? Rty máš jako mouřenín!«

»Opravdu?« protáhla Hana. »Pro pánečka! Ale na fotografii to, myslím, bude tak málo vidět jako klapání tuhle toho mlýna. Že, pane Alfrede? Jinak bych se dala fotografovat od zadu.«

Páni smeknou klobouky, a všichni se přiměřeně postaví. Lidmile dostalo se úkolu, aby vystoupíc na sedačku věnčila obraz. Pan Plichta a Jiřík pokleknou na jedno koleno. Skupina zkoušena a všelijak opravována. Tekla v ní také stála, lehce sepjavši svislé ručky a vážně pozdvihujíc oči.

»Pro Pána Boha!« lekla se pojednou paní Chlumová. »Vždyť ono už hřmí!«

»I to na pile svalili kládu,« usmál se pan Pažout.

Hnedle po tom zahučel hrom v dáli tak silně, že jsme všichni věděli, co to znamená.

»Vystupuje bouřka,« poznamenala nyní sama paní Plichtová. »Nebude již odkladů.«

Třeba tedy končiti. Každý ať hledí, kam ustanoveno, a nikdo ať se nepohne. Jeden, dva — teď!

Jak se to vydařilo? To se i samému fotografu teprv doma ukáže. Nyní jen už zase na loďky.

»Když jsme pluli sem,« podotkla Lidmila, »rybník smíchem jen zářil — teď se škaredí jako obloha.«

»Stišil se a zdřimnul v tom parnu,« řekl jsem, — »ale spánek jeho nebude trvati dlouho.«

Na hladině nebylo ani vlnky, naše loďky lehce se po ní klouzaly. Oblaka se rychle zatahovala, hrom rachotil vždy blíže a vždy silněji. Pavla a Tekla ještě se usmívaly, Hana a Lidmila ještě žertovaly, ale paní Plichtová slovem i pohledem pobízela veslaře k popilu, a paní Chlumová nemohla utajiti svého strachu, že to všechno špatně dopadne. V nejlepším rozmaru z celé společnosti byl pan Pažout, a viděl jsem patrně, že to není přetvářka, že slova, úsměv a oči jeho prozrazují skutečnou radost.

Byli jsme již dále od hráze než od parku, když se na všech cestách zdvihly oblaky prachu a brzo zahalily celé městečko. Rybník se probudil, vlny pobíhaly po něm jako hejna poplašené drůbeže, stra-

chující se zkázonosného dravce, podlouhlého tmavého mraku, který se zvolna vznášel na popelavé obloze.

»Už je to tady! Už nás to chytí!« volaly ženské, držíce si klobouky. Vítr jim cuchal vlasy a zmítal jich nadouvanými rukávy.

»Je to nezdvořák!« durdila se Hana. »Pěkně nás zpořádá!«

»A což ten cedníček na nebi!« řekla Lidmila. »Budeli nás jenom pět minut kropit, več se promění všecka naše paráda? A co si počneme, když se tu nemáme do čeho převleci?«

»Vyplenime almary slečny Tekly.«

»A nestačíli to, půjdeme v městečku po numerách.«

»A což jestli vítr s námi převrhne loďku!« div nebědovala paní Chlumová.

»Nic se nám nestane!« tvrdil pan Pažout. »Vítr nám jen slouží, plujeme po něm rychleji — a dešti ještě v čas unikneme.«

Již počaly také v mracích šlehati blesky, až se dámy křižovaly. Vlny rostly a s nevrlostí vždy hlasitější pod loďkami reptaly.

»Naposledy,« ozvala se po chvilce zas Lidmila, »je mezi námi nějaký Jonáš nebo Jonáška a bude muset přes palubu, aby rozkacené moře bylo usmířeno.«

»O jedné Jonášce jistě vím,« prohodila Hana.

»Ale?!«

»Bereme od ní v Praze mléko. Je to tak důkladná Jonáška, že by velrybě jistě byla milejší, než my tři dohromady. — Pánbůh s námi!« končila Hana, honem dělajíc tři křížky, když se silně zablýskalo.

Alfred byl zase dříve v přístavu. Také my jsme suchou nohou vstoupili na zemi, přece však se podobalo, že se příznivé proroctví páně Pažoutovo nevyplní; padla na nás vichřice, jako by tu na nás byla číhala, také nám první krůpěje cákly do tváře.

»Jen honem do parku!« volal starý pán.

Do dvířek, jež Jiřík otevřel, vběhli jsme až na Alfreda, jenž uháněl ke dvoru. Park hučel jak obrovský vodopád, stromy divoce zápasily s vichrem. Ale krůpěje houstly dosti zvolna, a cesta k zámku nebyla dlouhá.

»Vyhráno!« volali jsme, klusem k němu dobíhajíce.

Ale měli jsme nejvyšší čas. Než jsme vystoupili po schodech nahoru, splýval již liják po oknech, a v pokojích bylo šero jako za soumraku.

»Vidíte, že se nám nic nestalo?« pravil pan Pažout. »Nyní ať si s Pánembohem prší!«

»Ale jak my se dostaneme do Proseče?« naříkala paní Chlumová.

»Tuze pěkně,« odtušil starý pán všecek spokojen, — »ale ovšem až zejtra. Vyšší mocí bylo souzeno, abyste tu zůstali přes noc.«

»Ano, je v tom patrna vůle Páně,« řekla Hana, které ta změna programu byla asi docela vhod; »budiž Jeho jmeno pochváleno, že jsme zadrženi zde — mohlo nás to překvapit až na cestě, v širém poli.«

XV.

Jako na dotvrzení slov jejích protrhlo se venku i v pokoji šero na okamžik prudkým žlutavým světlem a hrom hněvivě zaburácel: »Již jsem tu!« Paní Chlumová odvedla dceru od okna a prohodila, že je zámek jistě dobrým hromosvodem opatřen.

»Ne jedním, ale třemi,« upokojoval ji pan Pažout.

V malé chvíli rozpoutala se bouře, že všechny žerty nadobro umlkly. Blesk za bleskem nám oslňoval zrak, třesknými ranami zaléhaly uši, dům se zachvíval, okna řinčela. Několikrát nastalo jakési utišení a vzbudilo v nás naději, že bitva živlů jest již dobojována, ale ony se vždy opět rozzuřily.

Trvalo to bez mála hodinu. Hluk potom zanikl v dáli, ale pršeti nepřestávalo. I na písčité rovině před zámkem vyrostly louže. Paní Chlumová nepochybovala, že v parku bude kolik stromů roztříštěno bleskem, ale Stáňa sešed dolů přinesl od Jiříka zprávu, že se žádná taková škoda nestala.

»Teď vypustíme všecku starost a tíseň,« pravil pan Pažout a jal se otvírati okno.

Stáňa přiskočil a učinil to sám. Čistý, chladný, silný vzduch valil se do pokoje, všichni ho s rozkoší dýchali a jeden za druhým hlasitě si liboval, že bouřka způsobila takové osvěžení. Také stromy venku měly zcela jinou, lahodnější zeleň; stály zase už docela klidně, listí na nich pohybovalo se leda krůpějemi deště, který v nich šuměl. Ptáci počali zase již vesele štěbetat, pískat a cvrlikat.

»Co to?« zvolala náhle Hana a nahnuvši se do okna poslouchala dlouhé trilky, které zdola zaznívaly. »To je slavík!«

»Ne,« řekl Stáňa, »to jeden náš kanár dole tak zpívá.«

»Slavíka nemáte?«

»V kleci ne.«

»Na mou věru, chtěla bych se vsázet — klokotá docela jako slavík! Zolotistyj solovej . . .« zanotovala Hana tiše kousek nápěvu. »Znáte ruského Slavíka, že?«

Stáňa lehce zamrkal, nevím zda proto, že si hleděl vzpomenouti, nebo že mu napadlo schválně se dělati nevědomým.

»Buďte tak hodná,« pravil, »zazpívejte ho.«

Připojil jsem se k tomuto přání, druzí za mnou. Hana zasedla k pianu, vzala několik akkordův a hlas její vytryskl, zahlaholil.

»Jako když perličky sype!« volal pan Pažout, když ukončila a všichni jí tleskali.

»Víte,« povídala Stáňovi, »já neumím rusky, jen textu několika písní jsem se naučila.«

»Kterých ještě na příklad?« ptal jsem se.

»Na příklad Kaliny, Sarafánu — «

»Musíte nás i těmi potěšit.«

Po Kalině Hana prohlásila: »A teď zase někdo jiný!« Obrátily jsme se k Pavle, a ona mistrně zahrála jednu z Beethovenových skladeb.

Když pak jí posluchači projevovali svůj obdiv a vděk, ona velice chválila piano.

»Bude potřebí zase je naladit,« vece paní Plichtová; »dosti se ho užívá, tatínek je milovník hudby —«

»A Dorotka musí mi denně hodinku hrát, nebo radší dvě,« dí starý pán, »zvláště když na mne padne můj šlakovitý hostec a na čas mě uvězní. Také Teklička mi někdy prokáže lásku a přijde mi zakoncertovat — nu,« obrátil se k ní, »jistě vám to anděl v nebi zapisuje do knihy zásluh. A nedivte se, že si někdy zavzdychnu, když jste pryč.«

Rozumí se, že musela nyní slečna Franková k pianu. Spustila Slovanské tance. Produkce přetrhly se teprva, když nás zavolali k večeři.

Zábava při stole byla mnohem hlučnější než odpoledne ve dvoře; žertův a smíchu bylo dost, pan Pažout v tom závodil s mladými lidmi. I dcera jeho měla ze společnosti patrnou radost, ale jevila ji svým tichým způsobem. Pavla seděla zase po jejím boku, a ona se přes tu chvíli laskavě na ni zahleděla, ruku jí pohladila nebo stiskla, potichu s ní promluvila.

Z dvou služebných ženštin, které nám při stole posluhovaly, jsem snadno poznal sestru Prosečské klíčnice, anať jí byla velmi podobna — totiž svým vzezřením, jinak byla Lóra — aspoň zde — zrovna tak mlčenlivá jako Adéla hovorná.

»Hleďte,« upozorňovala v jednu chvíli Lidmila, »na nebi se sice ještě prohánějí chmury, ale už jimi prokukuje měsíc. Po takové bouřce!«

»Bouřky bylo potřebí jen v jistou hodinu,« promluvil pan Pažout, »a co bych to nyní už neřekl: bouřka byla krátce objednána.«

»Od koho? K čemu?« ptalo se několik hlasů.

»Ode mne — a k tomu, abyste nám nemohli odjeti.«

»K tomu účelu,« dí Lidmila, »nemusela snad býti tak důkladná.«

»Na zejtřek,« ozvala se paní Chlumová, »nemáte, doufám, už nic takového za lubem?«

»Zejtřek nám ještě věnujete, podíváme se i do lesů, třeba též na Klenovku, — a pak zas my navštívíme vás v Meziluží a v Proseči.«.

»Mohli bychom hned smluviti, kdy?« řekl jsem.

»Pozejtří máme památný den, ale v sobotu již nás tu nic nebude zdržovat —«

»Já hlavně proto, abychom věděli, kdy my si máme objednati bouřku, abyste zas vy nám nemohli odjeti.«

Přišel pan Frank — »pro Teklu a pro své hosti, kteří tak brzy dvoru paty ukázali.«

»Měl jste se nás držet,« odpovídal mu pan Pažout. »Mnoho jste propásl, zvláště také slavný koncert — leda by naši přemilí hosté byli tak dobrotivi a dopřáli nám ještě toho řídkého požitku. Slečno,« obrátil se k Lidmile, »prve, před večeří, jsem se neodvážil, — ale nyní vás prosím, neoslyšte mne — předneste nám něco!«

Nebylo lze odepříti. Po deklamaci došlo zase na zpěv, pak na hru o dvou i o čtyřech rukách — a tak dále, číslo za číslem. Až tu byla jedenáctá hodina.

»Neodvolatelně poslední výstup,« prohlásil jsem, »zcela krátký, unisono: Dobrou noc!«

Výstup se poněkud prodloužil tím, že naši hostitelé chtěli s panem Frankem propustiti jen jeho dceru, ale Pavla setrvala na tom, že půjde s Teklou do dvora. Stáňa vypravil se s nimi, aby je vyprovodil.

»Ani vám nemohu vypovědět,« pravil mi na rozloučenou pan Pažout, »jak jsem byl dnes šťasten, jak si vážím zvláště toho večera!«

V pokoji, kde jsme s Lidmilou spáti měli, poslední se s námi loučila Lóra. Zmínil jsem se jí, jak mluvíváme s její sestrou a že jsme vzpomněli též dávných časů, kdy jsme se s Adélou a s ní prvně viděli v Prosečském zámku. Lóra byla velmi mile překvapena, zrak se jí zaleskl a celý obličej její osvítil se náhlou radostí. Optala se na Dubenské i Meziložské přátele naše, i ukázalo se, že o všem, co se tam děje, má dobrou povědomost.

Brzy bylo v domě ticho jako v kostele, mně však nechtěly se oči sklížiti. Zabýval jsem se v myšlenkách osobami, s nimiž jsem byl za dne obcoval; když tak minula dlouhá chvíle, počal jsem se do spaní nutit — a když jsem konečně zdřimnul, zdálo se mi dlouho, že pořád nemohu usnouti.

Probudiv se viděl jsem, že je sice již den, ale posud šero. Pohlednu na hodiny — skoro sedm! Okna byla na západní stranu a žaluzie spuštěny.

Rychle jsem se umyl a oblekl, vzbudil jsem dceru a šel jsem dolů, abych se hned v sadě potěšil krásným jitrem. Když jsem scházel s posledních schodů, vyběhla na síň Lóra, jako by byla na stráži; dnes na mne již docela jinak hleděla. Oznámila mi, že starý pán je před domem, a tázala se, máli mi tam hned přinesti kávu.

Pan Pažout seděl venku pod javorem a četl.

»Dobré jitro!« vítal mě. »Již vzhůru?«

»Ba teprve,« řekl jsem, »zaspal jsem jako pravý měšťák. Vstáváteli vy pořád ještě se skřivánkem —«

»Pořád, pokud mi zdraví slouží. Všecko jsem již obešel, také již trochu zahradničil. Dorotka šla do kostela, na sedmou, to už je tak její pravidlo. Chodíváme spolu, ale dnes ji provází Stáňa, tomu je ona ještě radší. Budou tu co nevidět zpátky.«

Po chvíli přišla Lidmila — také dámy Chlumovy prý hned již budou hotovy. Ale dříve než ony objevila se paní Dorota, a s ní Stáňa, veda se s Pavlou.

»Hleďte,« pravila paní otci, když jsme se pozdravili, »Pavlinka také přišla do kostela — k vůli mně.«

I přitulila ji ze strany k sobě.

»A což noha?« ptal se pan Pažout, »Ještě bolí?«

»Ani jsem na ni dnes už nevzpomněla,« dostal v odpověď.

Hodinu jsme společně strávili v jídelně, druhou jsme chodili v parku. Park nebyl rozsáhlý, ale v jakém byl pořádku! Vedeni panem Pažoutem prohlíželi jsme ho jako museum. Hned z počátku vzpomněl jsem si, co Márinka předevčírem vyprávěla o bývalém nájemci Meziložském; pan Pažout ho v zálibě zahradnické dojista daleko předstihoval. Měl k tomu mnohem více času, místa a jiných prostředků. Vyrozuměl

jsem, že od zimy do zimy se staral o každý strom a keř, o každý záhonek a pažit, téměř o každý pupenec a květ, a to právě tak, jako se stará otec o děti; od rána do večera jej steré věci v sadě zaměstnávaly. Jako venku, tak potom v sklenníku nám ukazoval zvláštnosti, kterými sám byl zrovna nadšen, pro které však jsme my hrubě neměli smyslu; v sklenníku mimo to bylo horko jako v parní lázni, nevydrželi jsme tam dlouho.

Vděčnější a vnímavější diváky a posluchače měl v nás pan Pažout v štěpnici, kam nás potom zavedl; broskve, meruňky, jabloně, hruše, švestky, slívy atd. zajímaly každého člena naší společnosti, i sebe těkavějšího a roztržitějšího. Malin jsme na místě počali okoušeti. Posléze přišli jsme k místu, kde stál veliký počet různotvárných oulů. Zadními jich dvířkami dámy zvědavě se dívaly na hemžení a dílo včel, ale když nám několik bzučivých pracovnic počalo lítati kolem samých hlav, paní Chlumová honem odváděla Hanu, a také druhým nechtělo se žihadel a oteklin. Poněvadž pak štěpnice přiléhala ke dvoru, vzpomněly si ženské, že zajdou k Tekle, a Stáňa je provázel.

Zvěděl jsem, že pan Pažout nejen o zahradu pečuje a na ni dohlíží, nýbrž také rozmanité práce v ní vlastní rukou koná, ba že i paní Dorota v tom počíná příkladu jeho následovati.

»Takového živobytí od jara do podzimku vám my měšťáci musíme záviděti,« pravil jsem, když jsme se sami dva procházeli, »ale proč v zimě aspoň na nějaký čas nepřijíždíte do Prahy?«

»Já po ní netoužím,« odtušil starý pán, »příliš jsem zvyklý žít na venkově, v přírodě; Dorotka ovšem dřív častěji bývala v Praze, ale teď o ní nechce ani slyšet — to pro toho nešťastného, ztraceného syna.«

»Ztraceného snad přece ne.«

Pan Pažout máchl rukou.

»Pro ni ztraceného,« řekl. »To mi věřte, kdy by jí byl umřel, že by se byla pro něj tolik netrápila jako takhle. Byla by pro něj mnoho plakala, dlouho truchlila, ale konečně byla by se ta rána zajizvila — on byl by zůstal drahým pokladem jejího srdce, kdežto takhle jí nepřestane srdce užírat.«

Pohleděl jsem na něj mlčky; on rozhorluje se, ale zároveň přitlumuje hlas vykládal: »Jakou láskou matka k dítěti lne, takový synek ani netuší; co ji stál práce, starostí, vzdechů, slzí, než ho vychovala, on si nikdy nepřipustí, a také ona sama na to zapomíná, pokud se jí nezačne špatně odpláceť. Ostatně, co taková matka, jako Dorotka, na svém synu žádá? Aby z něho byl hodný a šťastný člověk, a aby k ní měl srdce. Pakli není šťasten, má ho ještě radší, pakli chybuje, dovede mu ona nejvíce odpouštět. Ale on? Vyvede daremnost — a již mu ze všech lidí nejvíc překáží matka! Z jiných by si málo dělal, nejsou třeba lepší než on; ale matka má právo soudit a kárat, před tou jej vina jeho pálí; i kdy by mlčela, nemůže snésti jejího pohledu, začne si přát, aby byli od sebe pryč.«

»Nastává odcizení . . .«

»A potom odboj, nepřátelství! On po jedné chybě dopustí se druhé, dá se na scestí, pozbude rozumu, vyvádí bláznovství za bláznovstvím — a když mu matka jen hlesne, už je oheň na střeše! On

už, prosím, není dítě, nepotřebuje vodítek, ani dozoru, ani poručníkování -- je samostatný muž, ať nikoho nebolí jeho hlava — a konečně si musí jednou pro vždycky vyžádat, aby se *nikdo* nemíchal do jeho záležitostí, ani rodinných, ani finančních! Svět se změnil, moderní lidé žijou jinak, a pošetilé jest žádati na nich, aby si ve všem vedli jako za staré, předpotopní mody! — Ano, ten člověk naposledy uvěřil, že i jeho matka je z těch tchyní, o kterých mizerní mazalové a mudrci s mlíkem na bradě přežvykují své věčně stejné a tyransky hloupé vtipy.«

Starý pán si zlostně odplivl.

»V Praze,« pokračoval po malé přestávce, »nemohla by Dorotka bydliti v domě, který jí do nedávna patřil. Karlovi a jeho ženě musela by se vyhýbati, ba po všem tom, co se přihodilo, by se s nimi při nahodilém setkání hrubě znáti nesměla. Co by se o nich dovídala, působilo by jí vždy novou bolest, nový zármutek -- čím méně o nich slyší, tím lépe! To není matka, by se vtírala dětem, když ji neradv vidí — ona by se nejraději se svou bolavou duší odstranila do takové samoty, kde by se celému světu skryla. Pohledneli na Stáňu, neubrání se myšlence: ‚I on se mi dříve či později tak odslouží!‘ Chudák, mimo starého, často také již omrzelého tátu nemá ke komu se přivinout. Na zejtřek připadají její padesáté narozeniny. Stáňa zmínil se o tom Pavle, když ji v noci vyprovázel do dvora, a ona proto dnes přišla do kostela – jak to Dorotku těšilo! Bůh jí vložil do srdce tolik lásky, a ona nemá, komu jí věnovati -- od svých nejbližších je s ní odmítána, odpuzována. Zejtra bude míti tak památný den — a bude hleděti, aby nebyla lidem na očích, ani mně, aby mohla po straně plakat a vzdychat: Kdy by mě již radší Bůh k sobě povolal!«

Pan Pažout se zasmušile zamlčel. Najednou však sebou trhnul.

»Ale pro pána krále,« zvolal, »já vás příjemně bavím! Já vás pěkně častuji — za to, že jste nám sem přinesli takové osvěžení! Musím spustit tohle stavidlo -- a půjdeme se raději ještě někam podívat.«

»Půjdeme k paní Plichtové,« rozhodl jsem.

V parku potkali jsme Jiříka.

»Ten vám koná, tuším, dobré služby?« ptal jsem se, když zašel.

»Zná svou věc,« odpovídal starý pán, »a práce mu jde od ruky, jako bysi jí jen hrál. Je to vtipný a veselý chlapík, před kým může rozvázat, hned ho rozesměje nebo poškádlí. Má sílu a strachu nezná. Vzpomněli si na nás také zloději — on je zaplašil a střílel po nich jako po zajících. S čertem by se pustil do křížku; bojím se, aby svou přílišnou odvahou a bojovností jednou něco nevyvedl.«

S paní Dorotou pobyli jsme až do poledne. Naši lidé přihnali se ze dvora až k obědu — shledali tam, že se Alfredovi obrázek pod dubem na hrázi zvláště povedl, a hned zase nastalo nové fotografování.

Při stole povstal jsem, abych paní Plichtové jmenem nás hostí vyslovil blahopřání k zejtřejšímu svátku a pozdvihl sklenici na její zdraví a mnohá léta. Velice ji to překvapilo a dojalo; objímala a líbala všecky dámy, zvláště Pavlu dlouho držela v náručí.

»Děkuji vám,« pravila, tisknouc mi ruku, »odpusťte, že již neumím než plakat . . .«

Po obědě jsme dlouho ještě besedovali. Potom jsme se loučili se zámkem, parkem a dvorem, jako bychom tam byli aspoň týden strávili. U rybníka vsedli jsme na loďky jako včera, jenže dnes Alfred neplul na zvláštním člunu; od hráze pak se on a Jiřík s loďkami vrátili, za to tam na nás čekal pan Frank.

Na cestu lesem k myslivně potřebovali jsme dvojnásobného času, ježto se děvčata rozbíhala po hubách, které tu rostly hojněji než u Proseče.

Volné prostranství okolo myslivny bylo z tří stran obklopeno vysokým lesem; na jedné byl přes paseku otevřený pohled do kraje. Bylo patrno, že nás v myslivně čekali; v zahrádce před domem, kam již padal stín, byl uchystán stůl pokrytý ubrusem, polesný Ráž a jeho manželka byli vystrojeni. On byl čtyřicátník, vytáhlý, dlouhonohý, snědý, zarostlý vousem tu tmavějším, tu světlejším, i na rukou kosmatý, v slovech i pohybech zdrženlivý; ona jsouc asi o deset let mladší, sahala mužovi jen po ramena, byla boubelatá, ale jako vítr, pořád se usmívala, i měla při tom v bílém, kulatém obličeji plno pěkných důlků.

V malé chvilce rozstavila po stole kávové náčiní, velikou bábovku, chléb, máslo, med a mísu čerstvých, vonných jahod, usadila nás a nepřestávala přívětivě pobízeti.

Když si na těch božích darech jak náleží pochutnáváme, zahrčí na silnici v pasece kočár. Vozy, kterými se máme ku Proseči vraceti, dostaví se sem z opačné strany.

»Kdo pak to as jede?« prohodil pan Plichta.

Stáňa přikročil ku plotu zahrádky a pozorně se zadíval ven.

»Skutečně,« promluvil potom překvapen, »jsou to oni — naši — Karel a Jetta!«

Zatočil kloboukem nad hlavou, zvolal »Na zdar!« a spěchal ke kočáru.

(Pokračování.)

Osud.

Má drahá, vy jste vždy tak vesela
jak mladičké, zpěvavé ptáče,
vám úsměv je vlíbán do čela,
vy neznáte pláče.

Vy nevíte, co to jest bolu vzdech,
vy neznáte starostí trudu,
vy spějete motýlem po květech
přes zemskou tu hrudu.

Vám blaho a jarost a veselí
se usmívá z očí i s líčka,
a každý se s vámi rád přátelí
a každý vás hýčká.

Vy vstáváte ráno kol deváté
a čiperně máte se k světu:
dvou hodin dost na účes nemáte
a na toilettu.

Pak snídaní, klavír neb visita,
pak oběd a návštěva zase,
a smíchu a hovoru do syta,
až únava v hlase.

A večer ples anebo divadlo,
či soirée u známých rodin:
»Můj Bože, ne, koho by napadlo,
už jedenáct hodin!«

A všude, kde zazní váš sladký smích
a zašustí hedbávná vlečka,
hned přiletí na větru perutích
k vám ctitelů smečka.

Ti v modlu vás, v bohyni promění
a mluví k vám nesmyslů tucty
a plýtvají projevy nadšení
a lásky a úcty.

A vy jste tak šťastna. Ten šum a lesk,
ty fráze, ty lízané hlavy,
těch závistných pohledů zlobný blesk,
jak vás to vše baví!

A ve vaší duši vždy mír a klid
a blaho a radost jen trůní,
a celý svět zdá se vám hudbou znít
a dýchati vůní.

Vy procházkou jdete. Hle, u cesty
tu stojí sám domeček bílý
a košatá jabloňka s šelesty
se k okénku chýlí.

Vy stanete, patříte s úsměvem:
Jak hezký je domek ten malý,
jak útulně as je těm lidem v něm,
co štěstí as halí!

A nezříte, střecha že děravá
a v oknech pár tabulek schází,
že skulinou, v dveřích jež rozstává,
déšť, vichřice vchází.

A nevíte, po celý dlouhý den
že Bůh sám pět dětí tam hlídá,
že přečastým hostem tam bývá jen
hlad, nemoc a bída . . .

A kráčíte dále. Hle, kolem vás
se obilí vlní a zvedá
a šeptá a zpívá . . . Ó, šum a jas!
To vypsat se nedá.

Vy nevíte, s úměvem na rtech
když sloucháte šumotu polí,
že zní to z nich tlumený, lidský vzdech:
»Jak mozoly bolí!«

Vy nevíte, vzdech ten že zevšad zní,
i v písni, již oráč si výská,
i v sykotu, jímž kosa zazvoní,
když v klasech se blýská.

Vy nevíte pranic. Vám ve clonu
skryt života boj, hnět a snahy,
vy oknem naň hledíte salonu
a s tennisu dráhy.

Ó, ve vaší duši vždy mír a klid
a blaho a radost jen trůní,
a celý svět zdá se vám hudbou znít
a dýchati vůní . . .

Jak bude vám dále? Co budoucnost?
Ó, výborně! Rok neb dvě léta
as budete ještě — všech zábav skvost —
tak užívat světa.

Pak vdáte se jistě — nu, o tom přec
ni nejmenší pochyby není?
Vše máte, co pomáhá pod čepec,
i krásu i jmění.

Zda vdáte se z lásky či z prospěchu?
zda dají vám švarného chotě,
či řád, zlatý límec jen v útěchu?
Já nevím, mé kotě.

Já vím jen, že budete blaze žít
a užívat zábavy hojné,
a budete dětí jen málo mít,
k nim chůvy i kojné.

Ó, Nizza jest krásná a v Meranu
jest nebe tak luzné, tak tmavé . . .
a v Ostende koupele po ránu
tak laškovné, smavé! . . .

Tak mžikem vám přeletí řada let,
jak meteor mihne se v šeru —
a do plesu prvního odvážet
svou budete dceru.

A zase ten rozruch, to nadšení,
ty úspěchy, vítězství sladká,
jak z dnešních dob schováte v pomnění
je vy, její matka.

Též ona se provdá, vy vnoučete
se dočkáte ještě tak mladá —
»vždyť sotva kdo, kolem když jedete,
vám čtyřicet hádá.«

Pak jedenkrát první svůj bílý vlas
si najdete s hlubokým vzdechem.
A budete v pohodlí stáří čas
žít vzpomínek echem.

A zemřete klidně. Snad vaše tvář
i mrtva se usmívat bude.
Ach, pohřeb tak krásný, zpěv, světel zář
a stovka pro chudé . . .

Ve hřbitova koutě, kde v stromů chlad
běl krypty tak tajemně svítí,
tam budete tiše pak spočívat
a věčný sen sníti.

A nad vámi život dál kypěti,
a slunce dál bude zas pláti —
a jedni dál budou tam trpěti
a druzí se smáti . . .

Karel Scheinpflug.

Rozhledy v umění výtvarném.

Od

Renáty Tyršové.

Úprkova výstava v saloně Topičově. — Výstava Krasoumné jednoty v Rudolfině.

řehlídkou, kterou výroční výstava Krasoumné jednoty poskytuje, není vyčerpáno, co poslední dobou v Praze z výsledků uměleckého snažení a zápolení bylo veřejnosti přístupným učiněno. Jsme čtenářům Osvěty ještě dlužni referát o souborné výstavě Jože Úprky, v Topičově výstavní místnosti v březnu uspořádané. Jakkoli bujní šohajové a červenolící děvčice Úprkovi již před delším časem museli učiniti místo jiným výstavním objektům na stěnách salonu Topičova, nesmíme exposici slováckého malíře Slovácka tu minouti mlčením. Tím spíše nesmíme, že Úprka v Rudolfině docela schází.

Úprka nemíval štěstí s umístěním svých obrazů ve výstavě Krasoumné jednoty. Každé sousedství jim ubližovalo, a ony zase se svými samorostle upřímnými manýrami koloristickými překážely po městsku vychovanějším a konvencionelnějším spůsobem si vedoucím sousedům. Úprka si zasloužil, aby souborný přehled jeho dosavadní tvorby přiměřeně byl vystaven, a aby ti, kdož u nás o domácí umění se zajímají, věrný obraz o individualitě jeho si učiniti mohli. Zde barvoskála Úprkova, veselá jako slovácká muzika a pestrá jako slovácký fěrtúšek, jeho spůsob vnímání světelných dojmů, jeho technika a celé jeho stanovisko malířské nerušeně mohly přijíti ku platnosti. Úprka byl tu sousedem a soupeřem jen sám sobě. Soupeřem ostatně dost nemilosrdným některými výborně malovanými obrazy proti několika o hodně povrchnějším, smímeli tak říci: barevně nedocítěným. Úprka maluje téměř výhradně lidi pod širým nebem postavené a nejraději v jasném světle slunečného dne. Sváteční letní kroj umělcových krajanů je ze všech slovanských krojů snad nejpestřejší. Červené nohavice, červené kyty na kordulkách, červené šátky, často červené sukně neb aspoň červené fěrtúšky, vedle toho suknice, objemné rukávce, mužské košile čistě bílé, mezi to temnější skvrny modrých zástěrek a černých kloboučků šohajských, toť trojzvuk, který se stále a stále vrací a opakuje, kde hlouček lidí se sejde. A slováckému temperamentu Úprkovu se ta veselá, tvrdě hlučící nota tak zamlouvá, že jí netlumí žádným měkkým stínem anebo volbou šeřejší nálady světelné. Díváme se s potěšením na ty jeho malby, kdež to, co Úprka chce, se mu plně daří, nicméně vidímeli pětkrát, desetkrát vedle sebe týž akkord barevný, stává se přece jen jednotvárným a rádi si zrakem odpočineme na těch několika motivem, osvětlením a volbou barvitosti odlišných, jako byly na výstavě pasácké studie a muž štěrk klepající. Úprka vidí jen barvu; nevytýkáme mu, že není kresličem, ale že leckdy, když hledá malebný účinek zjevu, tratí se mu pod štětcem ona správnost struktury, kterou, ať bývá jakkoli zúmyslně skryta, přece vždycky vycítiti máme. Obdivuhodně pravdivý a výmluvný je Úprka vždy v postojích a posuncích svých osob.

Tak jak ony stojí, sedí, hlavu drží, paže zakládají, rukama mluví, nohy staví, dělají to právě originály, mezi nimiž umělec vyrostl. Ty pohyby a pósy podmiňuje jednak kroj, jednak temperament a ovšem i každodenní zaměstnání. Výborný je též v tom ohledu veliký obraz Jízda králů, kde mimo to bylo Úprkovi zmoci rozvržení značného tlumu osob, což opět o hodně lépe než v Pouti k sv. Antoníčku se mu zdařilo. Že kroj je nejen správný, ale ve všem všudy nelíčeně věrný, rozumí se samo sebou. Také typy jednotlivců jsou zajisté upřímně ze skutečnosti vypozorovány; že se v nich tak málo vnitřního života obráží, je snad spíše vinou volených situací než zvláštností umělcova pojetí. Zdá se nám skorem, jako by Úprka svými obrazy trochu svým krajanům ubližoval. Nota citu a duše docela schází v jeho obrazech, i nemůžeme si mysliti, že by interpretací malebných pestrých hábů a zobrazením několika »národopisných« výjevů bylo docela vyčerpáno, co život krajanů umělcových vyplňuje. Čekáme, že Úprka časem, až jeho bystrý zrak a obratná ruka k dokonalosti vyčerpá zobrazení zevního zjevu, nám ztlumočí se stejnou sympatickou upřímností také kus duše slovácké. Ve výrazné hlavě ovčáka se psem máme ukázku, jakým způsobem by Úprka i podobný úkol samorostle a ve všem všudy rázovitě rozřešiti dovedl.

* * *

Z letošní výstavy v Rudolfině odnáší si divák celkem utěšené dojmy. Snad jen průměrné, snad i leckteré uspokojení docela měšťáckého vkusu, ale nás, kdož máme pro vnímání nejmoderněji vycítěných raffinementů smysly příliš normální, je přece ještě na ten čas většina. Přesvědčujeme se s potěšením, že valná část českých umělců je zdráva na duši a že také to, co nejlepšího z ciziny do Prahy zasláno bylo, jeví klidné vytříbení snah nedávno ještě s hesly revolučními, ale v jádru svém reakcionářskými samolibě vystupujících.

Domácí produkci nelezneme v souhrnný celek sestavenu v hlavním sále výstavním; i v přízemí mezi akvarely a kresbami sešlo se dosti pěkných a zajímavých českých »čísel« a také ve dvoraně je středem pozornosti veliké plátno českého umělce. Specificně českou notou arciť na ten čas domácí část našeho salonu nijak určitě se neozývá. Ani látkově ne, tím méně duchem. Naše výtvarné umění se obrodilo ideou národní a po několik desítiletí obráží fáse vývoje této myšlenky. V letech prvních nesmělých projevů národního ducha budilo vzpomínky na minulost vlasti, romanticky přibarvujíc události a příběhy povahy anekdotické nebo kronikářské; stalo se po té národním, zároveň s politickým probuzením lidu a upřímně vlasteneckým; v letech vystřízlivění, kdy struny silně napínané povolily, obrátilo pozornost ke skutečnosti a přítomnosti, zároveň tím sledujíc všeobecnou modu naturalismu; studován lid v městě a čím dále tím více na venkově. A nyní přichází z ciziny moda nová — novoidealismus, symbolismus, primitivismus, mysticismus atd. — s kterýmižto hesly si naši mladí umělci ještě dobře rady nevědí. Jejich zdravé, svěží duše se pudem vzpouzejí tomu, co jinde je výplodem přeraffinované velkoměstské kultury a u nás by vypadalo jako konec, jemuž schází začátek, ale malířským okem vycíťují v mnohých

cizích výtvorech modních směrů nové neb aspoň raffinovaně obnovené živly účinku a silná osobitost mnohých z nich svůdně se jim zamlouvá. Co působením těchto kvasivých vlivů mezinárodních vzniklo, arciť nemůže míti rázu českého. Podobně má se to s těmi, kteří jdou vždy cestou dobrou, byť by i nejvyššího dojmu uměleckého se po ní nedosáhlo, cestou k řešení problémů ryze malířských vedoucí. Takoví jsou v Rudolfině ne poskrovnu zastoupeni a jejich práce náleží k nejsympatičtějším. Také konservativní směry mají ovšem v Rudolfině své representanty, a tak je společnost, v které starší, mladí a nejmladší družně se scházejí, jak obyčejně dosti rozmanita.

Mluvímeli o družném scházení, nechceme tím pověděti, že těm různě sladěným obrazům a obrázkům těsně nad sebe a vedle sebe narovnaným ve vzájemném sousedství je volno a zdrávo. Ti, kdož v tlumených tónech delikátně šepotají, jsou přehlušeni živě a křiklavě si vedoucími, a tito zas připadají vedle svých tichých sousedů nad pravdu vtíravě hlučnými. V Rudolfině je napořád málo místa, a ač sluší uznati, že dolů k »římse« se dostaly — až na dvě tři vyjímky — v skutku jen dobré věci, přece může si leckterý domácí umělec právem stěžovati na pověšení nevhodné. Nejlépe je malbám dole ve dvoraně umístěným, a přáli bychom podobně volné místo, spolupůsobení klidné zeleně a krásné světlo mnohému delikátně sharmonisovanému obrazu nahoře v českém sále pověšenému. Velké plátno Václava Brožíka arciť zde nalezlo zvláště vhodné místo. Tu felix Austria nube je malba, k níž umělci podnět byl podán. Je to obraz ceremonie, jež pro dynastii Habsburskou měla význam dalekosáhlý, neboť osobami mladého krále Ludvíka a Anny Jagelovny získány koruny česká a uherská. Umělec nemůže ovšem historický význam podobných jednání, jako bylo dvojí zasnoubení císařských dětí, jež slaveno 22. července 1515 v Svatoštěpánském chrámě Vídeňském, jinak vyjádřiti než konečným zjevným výsledkem. Výborný režisér, jakým je Brožík, má k vytčení hlavních osob a soustředění pozornosti k hlavní skupině vždy po ruce prostředky osvědčené. Nevylučuje to nikterak, aby též na ostatních částech svého rozsáhlého plátna neumístil několik zvláště zajímavých postav, na nichž pro výraznou hlavu, výborně malovaný šat anebo zvláštní effekt barevný oko divákovo s pozorností spočine. Veliký počet (81) určitě označených osob je na obraze Brožíkově seskupen. Mnoho z nich, snad většina, jsou portréty, k nimž umělec nejsvědomitější studie konal, a tak shromáždil řadu význačných historických hlav. Že pósy, posunky, držení těla sem tam postavy z předchozích maleb Brožíkových připomínají, je nepopíratelno. Skupení osmdesáti osob není úkolem, jejž by bylo lze rozřešiti bez pomůcek konvencionelní komposice, kteréž osoby od hlavní až do nejposlednější se musejí podříditi. Výborně sestrojeno je jeviště ceremonie, chór chrámu Svatoštěpánského. Kolorit obrazu, provedení látek, zbraní atd., jeví celé technické umění Brožíkovo. Kdo by delikátní propracování světelných účinků tu postrádal, zapomínal by, že plátno toho určení a podnětu nutně požadavkům konvence se podříditi musí a že při malbě tak rozměrné i nejobratnější ruka někdy zemdlí. Je pravda, že ze starších obrazů Brožíkových jsme byli zvykli na živější souhru výrazu ve tvářích. Je tu mnoho t. zv. charakterních hlav,

ale analysa těch fysiognomií, ponejvíce rázovitě vymodelovaných, by dopadla chudě. Ale při podobných příležitostech jako je tato, nikdo po produševněnosti se neptá a bylo by snad i chybou proti dvorské etiketě vnitřní tanutí a pocity osobní dávati na jevo. Jako nesúčastnění svědci díváme se s interessem na nádherné divadlo. Obdivujeme se vzácnému umění v obraze se jevícímu, ale při tom si vyznáváme, že když Brožík čerpal přímo z české duše, odnášeli jsme si z jeho děl dojmy hlubší a pronikavější.

Ve dvoraně umístěna též dvě velká panneaux od Julia Mařáka, určená k výzdobě budovy zemského musea — Karlův Týn a Zvíkov. Jsou to dvě malby v skutku historickým duchem nesené, cítíme z každého tahu štětce, že nešlo umělci jen o zachycení malebného pohledu na starý hrad, ani tak o zobrazení architektonických jeho zvláštností, ale o ztlumočení dojmu, kterým české srdce se vzněcuje při pohledu na památníky dávné minulosti vlasti. Pohled na Karlův Týn umělcem zamýšlenému účinku výhodněji se propůjčuje. Nízké domky Budňanské a řada stromů cestu vroubících tvoří mohutnému zdivu hradu vysoko se týčícímu effektnější folii nežli širý kraj, který kolem Zvíkova se rozvírá. Z příčin polohy také Karlův Týn jako by lépe se hodil do úzkého, vysokého rámce, do něhož je vsazen, nežli Zvíkov, jejž jsme zvykli vídati obklopený volným okolím, jemuž vévodí ostroh, na kterém široce je rozložen. Obě malby Mařákovy jsou nejen slohově cítěny, ale též tak provedeny, aby dekorativnímu účelu svému se podřídily. Jsouce v plavých a šedých tónech barevných drženy, bez hlubokých stínů v jasném světle plného dne zachyceny, účinkují obě panneaux široce traktovanými plochami svými klidně harmonicky. Jsou to vzácná díla dekorativního umění. Obráží se v nich sice osobitě vyspělé umění, nicméně dovedl ten, kdo je koncipoval, své individuálné nazírání na skutečnost s obdivuhodnou pružností danému úkolu dokonale přispůsobiti.

Mezi pracemi nahoře v českém sále vystavenými není letos žádné kromobyčejné, smímeli tak říci, attrakce. Nikdo ze známých nás nepřekvapil něčím, co bychom od něho nebyli očekávali, málokteré nové jmeno slibně se ohlašuje, je i dost těch, kteří zcela scházejí — Liška, Doubek, Němejc, Slabý, Dítě, Douba, Mašek, Úprka — abychom jen některé jmenovali, jak mané nám napadli. Že moda dne k nám zanesla náklonnost uchylovati se ze světa skutečného do vzdušné říše snů a vidin, to již výstavy právě minulých let nám prozradily. Není u nás posavad více toho novoidealismu, který přes průplav Lamancheský, skrze Paříž a Německo ztratil mnoho z oné vnitřní upřímnosti, která duši svůdně opřádá a kterou praerafaelité angličtí mu vštípili — než tolik, co stačí nabádati naše malíře, aby se zase pilně učili malovati neoděné tělo. Máme letos na výstavě několik ukázek pozoruhodné schopnosti v malování aktu — a k tomu dnes je již třeba více než anatomicky správného kreslení těla. Mistra Hynaisa ženská studie z Rozsudku Paridova je arciť nad každé srovnání povznesena. Je to již druhá ukázka z proslulého obrazu Hynaisova, a každá stupňuje dychtivost po poznání celku. Když tak se díváme na postavičku graciosní plavovlásky, po jejíž něžné pleti se rozsýpá světlo tlumené zeleným loubím, jejíž pružné údy jsou tak precisně kresleny v pohybu každého svalu, pod jehož měkkým

obalem umělec vyciťuje posunutí každého kloubu pósou podmíněné, když se naučíme chápati celé mistrovství tající se v takové studii pleinairové, rozumíme prvním velkým mistrům renaissance, proč své modely stavěli do prostor uzavřených a z umělého vedení světla si dělali pomocníka při práci, s kterouž bývá spojeno tolik obtíží. Vedle studie visí portrét matky s dítětem z ruky Hynaisovy. Nic víc než dvě hlavičky, a je to mistrovské dílo štětce, za které bychom mnohé velké plátno s celou spoustou hlav beze škody mohli vyměniti. Obě hlavy patří živým lidem, což se zdá sice býti samozřejmo při podobizně, čemu však bohužel u mnohých portrétů nijak není. V tváři sličné matky a rozmilého děcka je tolik tepla a života, že vždy znova a znova se k nim vracíme a také čtenáři nedovedeme nic lepšího říci, než aby se šel na ně podívat.

Akt, jemuž dán k vůli katalogu titul, jak již tak obvykle bývá, je Vanitas od Herčíka. Vězí kus poctivé práce malířské v této, do pěkné pósy vpravené postavě dívčí se sličnou, sympatickou tvářinkou, docela moderně cítěné, nevšedně delikátně traktované a velmi svěže, ač s jistou mírou zdrženlivosti malované. Velmi obtížnou zkoušku složil Frant. Urban ve své trilogii Zlato. Hlavní část trojdílného obrazu je směsí aktů v nejpohnutějších pósách, v osvětlení a ovzduší zcela zvláštním postavených; tyto akty nejsou však účelem o sobě, ale prostředkem k vyjádření myšlenky umělecky vděčné a mladým umělcem důmyslně rozložené. Na výběžku skály, nad temnou propastí sedí démon, pevně zachycen o kámen, s nímž téměř srostl, od věků, po které zde tkví, s neúprosným klidem přihlížeje k hroznému divadlu, jež vzněcuje mámivým leskem zlaté hroudy, kterou v ruce drží. Tisíce paží již se po ní napínalo v marném úsilí, tisíce duší utraceno v divém shonu po jejím dosažení, čest, láska, humanita rdouseny a šlapány, krev bratrů prolévána pro její svůdný lesk. V slepé chtivosti dere se dav ku předu, nevida propasti, která se rozvírá u samého cíle. Po tělech poražených šlapou druzí, se zuřivou bezohledností si klestíce cestu s vyděšenými tvářemi, s rukama chtivě vztaženýma po svítící metě, které jižjiž jako by dosahovali. Dvě postranní křídla slouží k doložení hlavního thématu. Na levé straně zjevení smrti chystá kosu nad postavou lakomce, na druhé v klidné, utěšené krajince oře skromný, spokojeně v potu tváře chleba si dobývající Slovák, zády obrácen k pustému divadlu lakoty. Urban soustředil ovšem úsilí svého umění malířského především na hlavní část trilogie, na pevně kreslené a na základě svědomitého studia propracované akty. Nezcela šťastně rozřešil světelný problém své malby. Fialovitý opar, v kterém se temní skalnatá krajina, dává směsici nahých těl rudé zbarvení, nevalně sympatické, ač snad náladě celku odpovídající. — Příbuzná do jisté míry thématem je práce slečny Loukotové V tísni života. Nadané malířce šlo s jejího výlučně impressionistického stanoviska arciť jen o vzbuzení povšechného dojmu. Směsice lidí mezi tvrdými skalami rve se a tísní, druh druha tlačí od místa, kterého si dobyl, a za ním číhá již zas jiný, aby jeho odstrčil. A na všechny čeká dole táž temnota propasti. Nevšední kvality techniky slečny Loukotové jsou ještě zřejmější z portrétní studie děvčátka s kvítím, Čemeřice nazvané, kdež v životně měkké modelaci a jemném

sladění barvy osobité umění hluboce vzdělané umělkyně se obráží. Příbuzné kvalitami technickými jsou obě práce Herm. Lindnerové, Pozdě a Mezi dvěma barvami. Na vkus laického obecenstva o moderní problémy malířské se nezajímajícího počítá postavami hezkých, pravidlem jak rodné sestry si podobných děvčat, tak aneb onak pojmenovaných, náš Mnichovský krajan Alfred Seifert. Letos bíle drapovaná postava — dle výkladu katalogu — Zvuky Aelovy zosobňuje. Novým chce býti Jakesch v allegorii Smrti a mládí, nešťastném, zcela nevysvětlitelně špatně malovaném obraze, jehož — spíše na prospěch umělcův než na jeho škodu — nahoře nade dveřmi do neblaze pověstné loggie málokdo si povšimne. Také Soudruzi v povolání od Karla Tůmy sdílejí podobný osud, a také tento podivný motiv — Kostlivec a Hastrman spolu v smutné krajině při ohníčku družně besedující — je práce o mnoho slabší než vše, co Tůma poslední dobou vystavoval.

Že mezi obrazy, jichž účinek na řešení světelného problému záleží, též letos většina motivů soumrakových se naskytuje, je snad věcí mody dost všeobecné. Před patnácti, desíti roky, když plein-air byl novinkou, zářily na stěnách internacionálních výstavních paláců plavé plochy intensivně sluncem osvětlené neb stejnoměrně šeré, rozptýleným světlem podmračného dne. Po té Besnard, Wistler a jiní svými virtuosními malbami přivedli do mody experimenty zvláštního nebo dvojakého osvětlení. A zase bylo třeba přijíti s něčím novým, a tak tedy od několika let vídámé na výstavách malovanou tmu. Náš výborný malíř noci měsíčními paprsky osvětlené prof. Liška si letos ničím na výstavu nevzpomněl. Za to prof. Schikaneder poslal rozměrnější obraz — vysoce zajímavou studii rozporu mezi šerem a umělým osvětlením. Spuštěnými průsvitnými záclonami modrá se světlo pozdního večera a na stole žlutá se již lampa. Toto vzájemným kontrastem stupňovaně barvité světlo vrhá různé reflexy a způsobuje odsvity nejpodivnějšího druhu, které Schikaneder znamenitě zachytiti dovedl. Při tom má toto dvojaké světlo, jež, spolu se potýkajíc, vlastně nesvítí, něco smutně zádumčivého do sebe, co harmonuje s postavou stařenky mezi oknem a stolem v křesle sedící. Méně komplikované thema řeší Adolf Wiesner — nemýlímeli se po prvé v Rudolfině vystavující — ve svých dvou obrázcích velmi svědomitě a s jemným citem pro světelné odstupňování provedených. V Smutku vede nás umělec do tichého koutka pokoje, kde na pohovce pláče černě oblečená paní. Je sama se svojí bolestí a rozžala jen malý olejový kahanec, který na kamnech rudě kmitá — tma je zarmoucenému někdy konejšivou těšitelkou. »K večeru« je soumrakový motiv v parku zachycený, v němž měkké stíny večera se stelou po sedící postavě mladé dámy. Jiný problém světelný obral si Wiesner v obrázku Na stopě nazvaném. Švižná postavička v moderním úboru pospíchá prudce po pěšině, rozhrnujíc větve podzimního stromoví přes pěšinu se klenoucího. Nezajímá nás věděti, komu je na stopě, ale s interesem sledujeme řešení technické. Z předu je postava silně ostíněna kontrastem temna v hustém loubí, proti jasné, ještě volnější prostoře, odkud přichází. Také pohyb dámy, dychtivě předkloněné, je živě vystižen. Světničku malou lampou chudě osvětlenou namaloval Jakesch. Mladá žena usnula nad strojem, při němž hluboko do noci

šila. Na proužek plátna pod jehlou a na peřinky kolébky, v níž dřímá děcko, padá žlutavé světlo, ostatek obrazu je zahalen pološerem, z něhož vynikají obrysy spící ženy, a na druhé straně se chví jako stín postava Bohorodičky s Ježíškem v náručí. Zde chtění s výsledkem mnohem lépe se kryje než na Jakeschově velkém obraze allegorickém, již výše uvedeném, a jakkoli problém technicky dokonale rozřešen není, dosaženo sympatického obrazu náladového. Dva dokumenty studia pod šírým nebem vystavuje tentokráte Schusser, který vloni výborným tmavým interieurem nás mile překvapil. Je to podobizna pana H. s pozadím starého průmyslového paláce naší výstavy, pleinairová studie ve své podrobné propracovanosti a vypozorovanosti až tvrdá, i troufali bychom si skoro tvrditi, přece jen nikoli pravdivá onou životnou pravdivostí, která nám nedává stopovati tajemství »machy« — smímeli toho slova ze žargonu užiti, — ale prostě reálností uchvacuje. I na Májovém večeru je snad trochu mnoho zbytečné hledanosti technické zřejmo. Nicméně když delší chvíli na plochu obrazu z náležité vzdálenosti se díváme, barevné skvrny splynou v effekt slunce, probleskujícího mladým listovím kaštanu na pěšinku parku, trávník, na němž je tónů ze všech barev palety, se zazelená skutečnou svou barvou pod paprsky šikmo dopadajícími, rozpestřené barvy kvítí na záhonu se zajímavě sladí, postavička dívky květ kaštanu k sobě sklánějící nabývá plastičnosti a celek delikátního souladu, s onou přísadou pikantních harmonií fialovomodrých a modrozelených, jaké jsou právě moderní.

Také Oskar Rex v drobném obrázku z mořských lázní se pokouší o pleinairový, ve velmi světlé skále držený motiv. Nám zamlouvá se lépe výjev z Klementina — pálení závadných knih od jesuitů r. 1778 — aspoň pokud zobrazení skvostně zařízené síně s ozdobnými skříněmi a velikými zeměkoulemi se týče, jejíž hnědavé tóny se sutanami kněží a koženými deskami knih, v nichž nepovolaní censoři dychtivě se probírají, harmonický studený souzvuk tvoří. Historický podnět obrázku je tu arciť spíše jen záminkou. Ostatně také jiné malby v českém sále vystavené, při nichž historického kostymu je užito, nemají nic historického do sebe. V kroji sedmnáctého věku, v malebných sametových kabátcích s prýmy, na nichž široký límec s kavalírským chicem se odráží, věží veselí hosté v kterési krčmě s hezkou sklepnicí se bavící, které Jan Šl. Skramlík namaloval. Klenba síně, svěží postava neupejpavé krčmářky, dva hodovníci při těžkém stole v nenucených pósách usazení, s pěknými dobově arranžovanými hlavami, tvoří obrázek k effektu scenovaný, jehož kolorit a obratné provedení látek nezapírá žáka Brožíkova. Z doby třicetileté války je kavalír Karla Javůrka, svědomitá kostymní studie stařičkého malíře zdravého temperamentu, který už o hodně více než půlstoletí pilně štětcem pracuje. — Episoda z Rýnského válečného tažení r. 1796 od R. šl. Ottenfelda je svědectvím důkladných jeho studií vojska rakouského. V Ottenfeldových pracech věží vždy kus mužné opravdovosti, a jeho vojáci nejsou nikdy parádními panáčky. Také zde šik kyrysníků, tvořící eskortu rakve generála Marceau, kterou arcikníže Karel kázal dovezti k vojsku francouzskému, je výborně podán. Zbroj a kroj, způsob posezení, držení uzd, hlavy koňů

takřka z obrazu vystupující, prozrazují specialistu, celek nevelkého obrazu výborného malíře.

Jaroslav Spillar vystavil dvě práce. »Na robotě« je obraz ze selského života prvních desítiletí našeho věku. Jako ve všech složitějších obrazech Spillarových nějakého elementu k docílení plného dojmu se tu nedostává, a jako ve všem, co maluje, je i zde mnoho výborných kvalit ryze uměleckých. Spillar nezmocnil se dosud tajemství věrného vystižení vzduchových a světelných zjevů, pod šírým nebem se naskytujících. Studuje poctivě v plein-airu, hledá si cestu k cíli; že jí ani tentokráte ještě nenalezl, je tím více škoda, že obraz je dobře myšlen, plný správně cítěných detailů a snad i v tom rozporu mezi komickým dojmem naparujícího se drába a tísnivými reminiscencemi na zlou dobu roboty po česku charakteristický. Sedláček i v písni si stýskal na útisk panský a hned v druhé sloce si služebníky panské zvůle dobíral. Švižná vazačka s povříslem, ruce v bok opírající, patrně hrůzu pouštějícímu drábu neuctivě se pošklebuje, kdežto na čele mladé ženy s kojencem v náručí sedí temný mrak hněvu. Tato statná Chodka, v čepci koláči, je v typu i pohybu výborně cítěná postava, která by o sobě dala působivou studii. Takovou je také stařec v bílém županu před chalupou sedící, jedna z těch postav, smímeli tak říci, historického charakteru, jaká je možná jen v kraji Psohlavců. Ostatně jsou Spillarovy obrazy letos na výstavě takřka jedinými representanty »národopisného« genru českého; vedle nich jsou tu malý slovácký motivek Věšínův, Kraslice od Borůvky a Olejkář od Raška. Ještě Skramlíkova Dohazovače bychom k nim mohli počítati, obrázek z vesnické hospody s výraznými hlavami znamenitě soustředěného účinku.

Lokálně Pražskému genru ostal ze skupiny, která asi před osmi roky v Rudolfině slibně vystoupila, věrným již jen Vojtěch Bartoněk. Pro výstavu zpracoval v malý obrázek jednu z lunet ve vestibulu ústřední tržnice vymalovaných. Tyto lunety (budiž dovoleno při této příležitosti o nich se zmíniti), jež počtem pěti znázorňují život na dosavadních trzích našich — uhelném, vaječném, ovocném, zelném a Pražské specialitě sobotním trhu husím — jsou jednou z těch dekorativních prací, za které budoucnost bývá vděčnější, než za sebe důmyslněji řešené allegorie. Kousek skutečného života je tu zachyceno malířem, jenž po léta se obíral předmětem, který mu bylo znázorniti, a dokonale ho ovládl. Nebylo mu nesnadno voliti sobě vhodné postavy a výjevy z ruchu tržišť našich. Že z nich uspůsobil zdařilé komposice dekorativní, přiměřené místu a výzdobnému účelu, aniž by při tom konvencionelně byly arranžovány, je bez odporu vzácným úspěchem. Stejně též technické provedení a volená jasná barvoskála dekorativně dobře účinkují. V modernisující se »pokrokové« velké Praze bude vzezření našich starých trhů a typických trhovců tak brzy zapomenuto, že za něco málo let Bartoňkovy lunety budou platiti za kousek líčení kulturně historického. Jak by dnes asi prof. Winter radostně vítal obrázek, jejž by byl nějaký Bartoněk sedmnáctého století na některém Pražském trhu zachytil!

Krajináři, kteří si dávají malovati »stafáži« do svých obrazů, již snad nadobro vymřeli a s nimi ti, kteří malovali přátelům genristům krajinářská »pozadí.« Malíř, který zobrazuje scenu pod šírým nebem

se odehrávající, musí ji procítiti v souvislosti s celým okolím a musejí býti jeho postavy ztopeny v totéž ovzduší a týmž světlem oblity, jako krajina, jejíž úsek v rámec jeho obrazu je pojat. Tak je tomu nevšední měrou při Dětech v lese, jimiž Vácslav Brožík nahoře v českém sále je representován. Skupinka odrostlejších dětí a malé drobotiny vrací se bučinou, kam na houby, nebo snad jinou lesní kořist si vyšly. Motiv je ve Francii malován, o čemž arciť typy dětí i jejich šat ani na chvíli v pochybnostech nás nenechávají. Jemné přísvity, zelenou klenbou mladých buků tlumené, naplňují obraz, a znamenitě modelované postavičky jsou jimi oblity, tmavými tóny svých šatů se zelení půdy a šedí kmenů klidný, trochu chladný, mistrně sharmonisovaný barevný akkord tvořice. Výborný pleinairový motivek a dobře český je Ohníček od Viléma Trska — skupinka dětí, na podzim bramborovou natí a kořeny na poli ohníček si rozdělávajících. Postavičky kluků kolem ohníčku dřepících a do něho foukajících i holčiny, která náruč nového paliva přináší, aby na sousedním poli vytahané brambory dobře se dopekly, jsou kabinetní kousky podrobného vystižení skutečnosti. Šírý plochý kraj s pruhy zoraných polí, svěží ozimí a posledními zbytky polního kvítí dýše podzimní náladou. V českém sále je věru málo prací, kteréž by byly tak proniknuty zdravým citem malířským, jako tento dětský motiv Trskův. Zvučí tu táž jasná nota neaffektované, objektivní lásky k přírodě, která se ozývá v pracech některých krajinářů našich a která v době hledání sensací a hysterického matení dojmů smyslových dvojnásob sympaticky působí svojí zdravotou a upřímností. (Dokončení.)

Nové písemnictví.

Vzor překladu, jaký býti nemá.

Bedřich Nietzsche. *Tak mluvil Zarathustra.* Kniha pro všecky a nikoho. 24 vybrané kapitoly přeložil a úvodem opatřil F. V. Krejčí. Knihovny Rozhledů (vydává a pořádá Josef Pelcl) čís. X. V Praze 1896. Nákladem Rozhledů. VI. 108. 8°.

Překladatel díla tohoto byl si dobře vědom obtíží, jaké podniká: vyložil také dosti správně, že dílo Nietzschovo [1]) není v literatuře jepicí, nýbrž pomníkem, že tedy vyžaduje překladu co nejbedlivějšího. Čtenářům Osvěty, čtoucím nyní právě život Nietzschův, bude snad zajímavo poznati, jak překládá dílo Nietzschovo právě p. Krejčí, jehož jmeno má v literatuře naší svůj zvláštní zvuk.

Především nutno vytknouti formální opomenutí: překladatel nejenom neřídí se formální úpravou Nietzschovou [2]), neudává, podle kte-

[1]) V následující úvaze citujeme strany překladu p. Krejčího; německý text uvádíme bez čísel stran podle vydání pátého z r. 1894 (Koegelova v VI. svazku sebraných spisů Nietzschových).

[2]) Na př. rozdělení řádků str. 79 (a j.) jest v originále jiné, scházejí charakteristické závěrečné hvězdičky, někde pausy atd.

rého vydání překládá (je to patrně nějaké starší vydání), proč vybral zrovna určité kapitoly a jiné zase vynechal, neoznačuje jich místo a souvislost v díle celém, ale ani neoznačuje nijak, vynechávali uvnitř (na př. kapitola »o starých a nových deskách« má v originale 30, v překladě 11 hlav; překladatel však nečísluje, jak by měl, 1, 2, 4, 12, 13, 16, 20, 26, 27, 28, 29, nýbrž nepřetržitě 1—11; podobně kapitola »o vyšším člověku«, mající místo 20 jen 6 hlav, jakož i »píseň nočního poutníka«, v níž schází hlava první a prvé dva odstavce hlavy druhé). Čtenáři je tak srovnání s originálem znesnadněno, a přec několik číslic by to bylo spravilo. Výběr dělá dojem libovůle a měl by míti spíše titul »chrestomathie« než původní název.

Avšak o tom mohou býti mínění různá, ačkoli nedůslednost někdy zrovna křičí: na př. str. 79 v kapitole III. knihy »o starých a nových deskách«, v hlavě 5. (recte 13.) vynechána hned třetí věta: »Žíti — jest mlátiti slámu« — proč, nedomyslíme si; ale pak ovšem, když vynechána tato věta, měl býti vynechán i čtvrtý odstavec: »a kdo pořád mlátí slámu etc.«, ježto nyní nemá v knize smyslu. Nu, buďme spokojeni tím, co se nám přece zachovalo. Snad překlad těch kusů nás odškodní.

Jisto jest, že ten, kdo chce překládati z němčiny do češtiny, musí uměti aspoň německy a snad také trochu česky; a kdo chce překládati Nietzsche, že musí znáti aspoň Nietzsche.

Pan překladatel vyložil sice v úvodě něco o svých názorech Nietzschovských; ale kterými pravidly se řídil při překladu, nepověděl; nejsou to však pravidla právě uvedená.

Neboť ***německy*** (tak, aby mohl správně překládati) překladatel jistě neumí: »sich von ***Eicheln*** und Gras nähren« překládá se str. 24 »***duběnkami*** a travou se živiti« (podle Eiche — dub, utvořeno Eichel — duběnka); avšak Eichel je ***žalud***, duběnka — Gallapfel. Tamtéž slova »mit ***Tauben*** Freundschaft schliessen, die niemals hören« přeložena: »a s ***holuby*** uzavříti přátelství« místo »***s hluchými***«! Německé »der Bauch des Seins redet gar nicht zum Menschen, ***es sei denn*** als Mensch« přeloženo na str. 27: »břicho *B*ytí nemluví vůbec k člověku, ***alespoň k němu jako člověku***« místo: »břich jsoucna vůbec nemluví k člověku, ***leč*** skrze člověka«; tamtéž věta: »Kranke und Absterbende waren ***es, die*** verachteten, Leib und Erde«, přeložena slovy: »nemocní a odumírající byli to, ***již*** pohrdali tělem a zemí« — místo: »byli nemocní a zmírající: ***ti*** opovrhovali tělem a zemí«; německé »begierig auf die kleinen ***Zufälle***, welche den Tod bringen« přeloženo na str. 29: »žádostivi na nejmenší ***případy*** [Fall = pád, Zufall = případ!], které přinášejí smrt« — místo: »dychtíce na malé ***náhody***, které přinesou smrt.« Nebo »was ***schiert es*** sie, dass sie Andre mit ihren Ketten und Geschenken noch fester binden« přeloženo na str. 30: »co jim ***překáží***, že jiné svými řetězy a dary ještě pevněji přivazují« — místo: »co ***je jim po tom***, že uvazují jiné ještě více svými řetězy a dary?« »***Böser*** Blick« je překladateli důsledně (str. 33, 95) »***zlý*** pohled« místo ***uhranutí***; »***Erdreich***« důsledně (str. 56, 85, 82, 73) překládá »***říše pozemská***« (= Erdenreich) místo »***půda, prsť***«; »***Höllenkunststück***« přeloženo na str. 34 »***pekelný kus umění***« místo »***ďábelsky chytrý kousek***«;

»*Brecheisen*« str. 35 »*páka*« místo »*sochor*«; »*eifersüchtig*« str. 37 »*řevnivý*« m. »*žárlivý*«; »*hohle* Nuss« je v překladě str. 37 »*dutý* ořech« (místo *prázdný*); »lange Dummheit« přeloženo str. 42 »dlouhá *pošetilost*« (a tím naprosto zkaženo celé místo Nietzschovo, kde se proti »krátkému bláznovství« klade »dlouhá hloupost«); podobně zkaženo »kein Hirt und *eine* Herde« překladem str. 12 »žádný pastýř a *žádné* stádo« (místo »*jediné*«); »*zeichnet aus* damit, dass ihr annehmt« str. 50 nesmyslně přeloženo: »*dávejte tím na jevo,* že přijímáte« místo »*vyznamenávejte* tím«. — Takových nesmyslů bývá někdy po několika na stránce: na př. na str. 53: »es ist euer *Liebstes* selbst, eure Tugend« přeloženo: »jest *to, co na sobě máte nejraději, ta* vaše ctnost (!)« místo: »vaším miláčkem jest právě — vaše ctnost«; hned za tím: »die heissen Tugend das *Faulwerden* ihrer Laster; und wenn ihr Hass und ihre Eifersucht einmal die Glieder strecken« přeloženo: »zovou ctností *zahnívání* svých neřestí; a když jejich nenávist a jejich žárlivost si jednou roztáhnou údy« místo: »nazývají ctností *leniveni* svých neřestí; a až si někdy zášť jejich a jejich žárlivost protáhnou údy«; hned za tím: »was ich *nicht* bin, Das, Das ist mir Gott und Tugend« zní: »čím nejsem, tím je mi bůh a ctnost« — místo: »co *nejsem* já, to, to je mi Bohem a ctností!«; hned za tím »Wägen, die Steine abwärts fahren« přeloženo: »vozy, *jedoucí dolů po kamenitém svahu*« místo: »vozy, které svážejí shora kamení« a uzavřeno korunou překladatelského umění: »Und Andere giebt es, die sind gleich *Alltags*-Uhren, die aufgezogen wurden; sie machen ihr Tiktak und wollen, dass man Tiktak Tugend heisse,« což přeloženo: »a jiní jsou, *kdož* se podobají *každodenním* hodinám, které se *natahují*; ty dělají své *tyktak* a *chtějí*, aby se *tyktak* jmenovalo ctností« (!) — místo: »A jiní jsou, ti jsou podobni *obyčejným* hodinám, které byly *nataženy*: tikají po svém a chtí, aby se tikání nazývalo ctností.« Toto vše na jediné stránce! Není tedy již divno, že překladatel převádí »ihr schönen, fremden *Wunder*« str. 56 »vy spanilé, cizí *rány*« (!) místo *divy*, pleta si slova *Wunden* a *Wunder*, »lauschte *nach* mir« str. 103 »naslouchalo *po* (!) mně«, str. 95 *Trübsal-Blasen* — *pochmurné troubení* (!) místo: *puchýře strastí*, str. 88 *Zehen* — *chodidla* (!) a jemanden *äffen* — *opičiti se* po někom; nebo str. 78 *Zeuger* — *ukazateli* (! místo *plodiči*; spleteno s *Zeiger*) anebo str. 76 *weise* Sehnsucht — *bílá* (!) touha (popleteno s *weisz*), *Gewebe* — *tkanice* na str. 74 (podle Gedränge, mačkanice uděláno z weben = tkáti také Gewebe — tkanice); *Schieferstift* je ‚kamínek' nebo ‚pisátko', ale nikoli *břidlicová násadka* (! 72).

Chybně přeložených vět je na každé straně dost: »wir hörten nun genug *von* dem Gaukler« str. 8 není: »dosti jsme se už *naposlouchali, kejklíři,*« nýbrž »slyšeli jsme již dosti *od* kejklíře«; nebo »dass die Erde einst des Übermenschen werde« — »aby se země stala jednou *nadčlověkem* (! 9)« je zajisté nesmysl místo: »aby země kdysi *náležela* nadčlověku«; »so schreitet er als Geist *über* die Brücke«, »tak kráčí jako duch *k* mostu« (9) místo »*přes* most«; »er will *an den* Gegenwärtigen untergehen« »on chce *na přítomném* (!) zajíti« (str. 10) m. »chce zahynouti *nynějšími*«; *rechtfertigen* přeloženo zrovna v téže větě nesmyslem: *opravňovati* m. *ospravedlňovati*; »diese lebendigen

Särge zu *versehren«* přeloženo: »*hýbati* živoucími rakvemi« (29) místo: »*porušiti* tyto živé rakve«; »sie hängen an ihrem Strohhalm« není (str. 29) po česku »*pověsí* se na své stéblo«, nýbrž »*visí* na stéble svém«; »ich kenne euch« str. 32 dvakrát chybně přeloženo: »*znám vás«* m. »*já vás znám«* (je řečeno s důrazem); »hängten einen Glauben und eine Liebe über sie hin« přeloženo 33: »*rozvěsili přes* ně víru a lásku« m. »a *opásali je* věrou a láskou«; »jüngste Schöpfung« není »*nejmladší«* (37), nýbrž »*poslední* stvoření«; »*über* sich (bauen)« není »*přes* sebe« (41) nýbrž »*nad* sebe«; »zusammen paaren« není »*dohromady* páří« (41), nýbrž »*spolu«*; »*das* Erbe« není »*dědic«* (45, 56), nýbrž *dědictví*; »rückwärts« není »*pozpátku«* (! 59), nýbrž *zpět*; »Widerlegung« není »*protiklad«* (61 -- jak hezky utvořeno: wider + legung = proti + klad!), nýbrž *vyvrácení*; »*ja«* na počátku věty není »*ano«* (často), nýbrž *ba*; »ich zittere vor Begierde« není »chvěji se *před* žádostí« (65), nýbrž »chvěji se chtivostí«; »Wahrträume« nejsou »*pravdivé* sny« (61); »auf ihren Würden« není »na *vašich* důstojenstvích« (63, Ihren!); opačně proti překladu »v tom však *spočívá* jejich nauka (70) . .« dí originál: »das aber macht ihre Lehre« (to však působí . .«); něm. *soviel-soviel* (*kolik-tolik*) přeloženo 71 *tolik-tolik*; »Nothdurft« není »*nedostatek«* (85), nýbrž »nutná potřeba«; »verneinen« není »zapírati« (84), nýbrž *popírati*; »Krüppel« není »*zmrzačení«* (101) nýbrž *mrzák* atd. atd.

To jest znalost (vlastně neznalost) němčiny, abych tak řekl, *absolutní*; překladatel prostě *neví*, co jest Erdreich, Eichel, rechtfertigen, Widerlegung . . . m. *hluchých* klade *holuby*, z *puchýřů* dělá *troubení* atd. atd. Avšak k tomu přistupuje neznalost *relativní*; nedovede německá slova vyjádřiti vhodným českým slovem — dopouští se tu mnohých chyb.

Odtud pak řada *germanismů*: »co jest *to* největší« (7) »*das* Grösste« m. *největší*; »*více* již nežíti« (str. 9) »nicht *mehr* leben« m. »nežiti již« (oba germanismy velice často): nesprávné jest: »vždy více *drží* než slibuje« (10 = hält) m. »*plní«*: »*kein* hoher Baum wird nicht . .« přeloženo otrocky »*žádný* vysoký strom nebude . .« (str. 11 a často); ano »daran ist nichts zu verachten« přeloženo (à la »slanečky k mání«): »na tom není nic *k pohrdání*!« (str. 14); že překládá »inzwischen« *mezitím* (14), »darauf« *na to* (17) atp. -- »na tom není nic k divení« abychom užili krásného rčení překladu. Krásný je také překlad »*ein* Lebendiger und *ein* Todter« »*jeden* živý a *jeden* mrtvý« (str. 16) nebo: *eine* schwere Wolke = *jedno* těžké mračno (str. 51) - což je ovšem *jedna* chyba. »Heimschicken« otrocky přeloženo »*domů* poslati« (str. 23), »Herzensdienst« »*srdečná* služba« (! str. 34): »herzbrechend« (48) je ovšem »*srdcelomný«*: několik krásných germanismů poskytuje překlad na str. 64: »sie wissen schon, Korn klein zu mahlen und weissen Staub daraus zu machen« »oni *to* už dovedou mleti *žito na drobno* (!) a dělati z něho bílý *prach«* (m. »oni již umějí obilí rozemlíti a dělati z něho bílý prášek«); »*trotzdem«* ovšem je »*vzdor* tomu« (64); »*stalo se menším«* 69 m. »*zmenšilo se«* (a často); »kdo má *čas«* (75) »wer Zeit hat« (m. *kdy*). Doslovně také přeloženo »Vogelscheuche« (76) »*strašák na ptáky«* (m. *hastroš*), srovnej výše již

uvedená *dutý* ořech (m. *prázdný*), *každodenní* hodiny (m. *obyčejné*) atd. atd.

Překlad oplývá ovšem i hrubými chybami proti češtině: »byla *by jsi* syta« str. 3 opravuje každý slabikář na *bys*; množné číslo od *pěst* není *pěstě* (str. 72) nýbrž *pěsti*; »*kdyby nebylo mě*« (str. 3) zní správně: »kdyby *mne* nebylo«; m. *vyprázněn* (str. 4) píšeme lépe vyprá*zd*něn; m. *chýže* (t.) lépe *chýše*; m. *kolem jíti* (str. 4) lépe *mimo* jíti; místo *povrhateli* (str. 7) učí se děti nominativu *povrhatelé*; neznáme *lačniti* (65), nýbrž *lačněti*; od *hladověti* není *hladovící* (16), nýbrž hlado*vějící*; »kolena se *klaní*« (54) m. klan*ějí*; »ke trůnu« (35) chybně m. k trůnu; a zase ku svému atd. m. k svému; místo *k*arakter (39) píšeme správně *ch*arakter; »tak se *tě* ptám« (40) m. tebe; v němčině píší se ovšem slova zpodstatnělá velikým písmenem, ale ne v češtině: »vítězně *D*ovršující« (43) »dlouhé *A*takdále« (93) atd.; chybně obh*a*jce (47) m. obh*á*jce, pomíjej*i*cnost (47) m. pomíjej*í*cnost, *mouší* (71) m. *muší*, nevi*nn*a (48) m. nevi*n*a, pos*ý*lati (58) m. —*í*— atd. Proti české skladbě na př. »což jsem falešným *hráčem*« (str. 10) m. podvodný hráč? — »mlčení jest tak těžkým« (51) m. těžké atp.; dle známého: »mamince bolí zuby« vznikl také tento květ: »mrazí *mi* nad jejich průpově*d*mi (63); o červu neříkáme, že »ryje« (98), nýbrž hlodá nebo hryze; atd. atd.

České sloveso, tento zkušební kámen každého překladu, stkví se těmito půvaby: »my jsme tě očekávali každého jitra, *ubrali* . . . a žehnali« (str. 3) m. ubírali; »also dienten sie . . .« není »tak posloužili« (str. 33), nýbrž »takto sloužili«; »procházím tímto národem a *pronesu* mnohé slovo« (72) m. pronáším; 86 »dovede *běžeti*« m. běhati; 97 »tak *poběžíte*« m. poběhnete atd. atd. — vesměs jasný důkaz, že pan překladatel netoliko nezná náležitě mluvy *spisovné* (tvary *by jsi*, genitivy *mě*, *tě* jsou chyby proti grammatické znalosti obecných škol), nýbrž že nemá vůbec jazykového citu, smyslu pro jazyk: jen ten, kdo *ještě* neumí anebo *již* zapomněl česky, může napsati: umí *běžeti*, tak *poběžíte* atp.

Překladatel nezná tedy ani němčiny, odkud překládá, ani češtiny, do které překládá; umění překladatelské pak samo — vybírati vhodně a vhodně tvořiti — je mu naprosto cizí. Tu pak je jasno, že chyb drobnějších jest množství nesčíslné; tenší odstíny významu jsou naprosto ignorovány: na př.: »wir nahmen dir deinen Überfluss ab« (str. 3) není: »ubrali ti z tvého přebytku«, nýbrž »odnímali jsme tobě přebytek tvůj«: »wenn du hinter das Meer gehst« není: »když zacházíš *za mořem*« (str. 3), nýbrž »když jdeš za moře«: rozdíly sloves *viděti*, *patřiti*, *hleděti* (sehen, schauen, blicken) jsou překladateli hlubokým tajemstvím: »ein allzugrosses Glück sehen« není: »patřiti na přespřílišné štěstí (str. 3), nýbrž: »viděti přílišné štěstí« atp.; rovněž nezná rozdílu slov *vrhati*, *metati* a *házeti*, rozdílu mezi *první* a *nejprvnější*; mezi *prve* a *nejprv*; rovněž známý rozdíl mezi *jej* a *ho*; rozdílu mezi *žalářem* (= Kerker) a *vězením* (= Gefängniss) nepochopil překladatel ani na str. 80; »dass das Wasser *golden* aus ihm fliesse« není: »aby z něho *zlatý mok* se roztékal« (str. 4) nýbrž: »aby voda tekla z něho zlatem«: »betteln« není *prositi* (str. 5), nýbrž žebrati; »Fluth« není *příboj* (6),

nýbrž příliv; »doch« vkládané není »***přece***« (str. 8 ‚kde přece') nýbrž ***pak***, ***-že*** (jak nemotorný je na př. překlad str. 11: ***jak*** říkají ***přece*** tomu m. ***jakže*** říkají tomu); »Rücken« nejsou ***bedra*** (str. 15); »der Genesene« není ***uzdravující se*** (str. 26), nýbrž uzdravený; »erfunden« není ***zřízen*** (34) nýbrž vynalezen; »unerlässlich« není ***neodvratný*** (36) nýbrž nezbytný; »verschwenden« není ***vyplýtvati*** (43), nýbrž utratiti; »versengen« není ***spalovati*** (70), nýbrž popáliti . . . cum gratia in infinitum. Lecco lze snad omluviti jakožto chybu tiskovou, jako na př. místo ***ctnostní***? (52) má býti ***ctnostní***! taktéž 27: této zemi? místo zemi! Str. 27 »chcete nebe ***na*** zemi« m. ***za*** zemi; str. 63 »z ***vašich***« m. ze ***všech***; 67 »***tajná*** oblaka« m. tažná; str. 77 (poslední slovo) ***poroučel*** m. ***poslouchal*** atd. — ale omluvy této lze přece jenom zřídka užiti.

A konečně, co se týče celého Nietzschovského rázu knihy, biblicky volného a vážného — ten je v překladu setřen úplně. Překladatel nemá naprosto citu pro sloh a jazyk biblický; parataxi, v bibli tak oblíbenou, mění v hypotaxi: na př. »er ist diess Meer, ***in ihm*** kann euere grosse Verachtung untergehen« přeloženo: (str. 7) »on jest to moře, ***v němž*** může zajíti vaše veliké pohrdání« místo: »on jest to moře: ***v něm*** zajíti může veliké vaše opovržení«; věty složené stahuje přechodníky: »als Zarathustra in die nächste Stadt kam, ***die an den Wäldern liegt***, fand er daselbst viel Volk . . .« přeloženo (str. 6): »když přišel Zarathustra do nejbližšího města, ***ležícího při*** lesích, našel tam mnoho lidu,« místo: »když Zarathustra přišel do nejbližšího města, ***ježto leží u lesů***, nalezl v něm mnoho lidu.« Podobně na str. 33, 27 a j. Charakteristické »wahrlich« překládá se téměř vždy (str. 7, 15, 19, 37 atd.) slovcem ***opravdu***, naprosto nevhodným a urážlivým, které se nikdy v bibli nevyskýtá v tomto významu. Rovněž tak charakteristické »***also***« přeloženo téměř vždy ***tak*** m. ***takto*** (hned nadpis na př. »***also sprach*** Z.« — kde bylo přeložiti jen dvě slova, která se pak často vracejí — přeloženo: »***tak mluvil*** Z.« naprosto špatně místo »***takto pravil*** Z.«; z tohoto chybného překladu pak je nesmysl jako na str. 103: »***pravil***, tak jako byl kdysi ***mluvil***« »***sprach*** er, wie er einstmals ***gesprochen hatte***«); charakteristické »***der da***« atd. přeloženo (str. 73 a j.) »***jenž tu***« docela nedostatečně místo ***kterýž***: charakteristické »***da***« na počátku vět (str. 14 a j.) překládáno ***tu*** místo biblického »***i***«, známé »***meine*** Brüder! ***mein*** Bruder!« atd. přeloženo vždy »***moji*** bratři! ***můj*** bratře!« atd. místo prostého ***bratří! bratře!*** Náměstky pravidelně klade ***před*** slovo (***jeho*** krása 64, k ***svému*** dílu 103, ***moje*** dítky 104 atd.), ačkoli bible s největší pravidelností klade: oči ***jeho***, učedlníků ***svých***, ruce ***vaše***, hodina ***má*** atd. Rovněž tak nebiblicky užíváno vulgárních tvarů ***moje*** štěstí (7), ***moje*** žádost (57) atp. m. štěstí ***mé***, žádost ***má*** atp. Ovšem pak i celé frase: biblické rčení »gen Himmel schreien« (volati do nebes) přeloženo »***křičeti k*** nebesům« (! 8). Rovněž nebiblické, vulgární jsou tvary: káž***ou*** (30), pláč***ou*** (55), píš***ou*** (18) atd.; ***leda*** (37) m. ***leč***, ***je*** m. ***jest*** atd. A podobně nemá překladatel smyslu pro Nietzschovy slovní hříčky; někdy ovšem je překlad obtížný, ale na mnohých místech překladatel patrně hříček ani netuší: na př. »langgeohrte und kurzgeäugte« je nedostatečně přeloženo str. 34 »dlouhouší a krátko***zrací***« (= kurz-

sichtig) m. *krátkooci* atd. atd.; ano, překladateli vůbec ušlo, že »jiná píseň taneční« a »píseň nočního poutníka (!)« mají hojné *rýmy* — a tak překládá obě »písně« *prosou*! Nietzsche bez slovních hříček, bez rýmů, bez biblického slohu — je to ještě vůbec Nietzsche?

Jak vypadá sloh Nietzschův v překladě věrném a v překladě p. Krejčího, toho stůj zde ukázka nahodile vzatá (na př. str. 37 první odstavec): »Wahrlich, mein Bruder, erkanntest du erst eines Volkes Noth und Land und Himmel und Nachbar: so erräthst du wohl das Gesetz seiner Überwindungen und warum es auf dieser Leiter zu seiner Hoffnung steigt.« (»Zajisté, bratře, poznalli jsi prve národa některého bídu i zemi a nebe i souseda: uhodneš jistě zákon překonávání jeho a proč po tomto řebříku vystupuje k naději své!«) To přeloženo: »*Opravdu*, bratře *můj*, poznallis *nejprv jistého* národa nouzi a zemi a nebe a souseda: *pak* uhodneš *dobře* zákon jeho překonávání a proč na této *právě* stupnici stoupá *ku* své naději.« Nebo: »Oh meine Brüder, den Guten und Gerechten sah Einer einmal ins Herz, der da sprach: ‚es sind die Pharisäer.' Aber man verstand ihn nicht.« (»Bratří, dobrým a spravedlivým viděl kdysi kdosi do srdce, kterýž pravil: ‚Fariseové jsou!' Ale nerozuměli mu.«) To přeloženo: »O bratři *moji*, dobrým a spravedlivým *pohledl* člověk jeden kdysi do srdce, *řka*: ‚jsou to fariseové.' Ale *nebylo mu porozuměno*.« Atd. — ad libitum.

Překladatel si libovolně přidává: str. 9 »*i* potřebuji«, v orig. jen »ich brauche«; str. 28 »jüngste der Tugenden« není »nejmladší ze *všech* ctností«; str. 29 »že ještě na pouhém stéblu *sami* (!) visí,« něm. »dass sie noch an einem Strohhalm hängen« (m. »že visí ještě na stéble«); str. 38 »nechybíliž tu také — ono samo ještě *sobě*« (»fehlt da nicht auch sie selber noch?«) místo: »i nescházíliž — ono samo ještě?«; »machen einen bescheidenen Lärm dabei« rozšířeno: »dělají při tom *jen* skrovný hluk« (63) místo: »lomozí při tom skromně«; nebo: »in Lügen der Guten wart ihr geboren und geborgen« přeloženo (83) »ve lžech *těchto* dobrých byli jste zrozeni a skrýváni« (s nepovšimnutou hříčkou slovní); »auch das schlimmste Ding hat zwei gute Kehrseiten« přeloženo (str. 95) opět nadbytečně: »i nejhorší věc má *své* dva dobré ruby« atd. atd. — A zase rovněž tak libovolně vynechává: str. 9 »chudí ze svého bohatství« netlumočí něm. »die Armen *wieder einmal* ihres Reichthums . . .«; str. 5 »zpěvem, pláčem a mumláním« taktéž nikoli něm. »mit Singen, Weinen, *Lachen* und Brummen«; str. 9 »*zu* viele Tugenden« není »mnoho ctností«; 63 »ihrer *kleinen* Sprüche« není jen »jejich průpověďmi«; str. 38 »*eure* schlechte Liebe« jest více než »špatná láska«. Atd. atd.

Za takových okolností nemůže býti ovšem pochyby o tom, že překlad p. Krejčího není nijakým snad nedokonalým obrazem originálu (— a každý překlad, z Nietzsche zejmena, musí býti nedokonalý —), nýbrž jeho zkažením a znetvořením. Kdo čte překlad p. Krejčího se všemi jeho »holuby,« »pozemskými říšemi,« »zahníváními,« »ranami« atd., nenabývá nikterak správného obrazu, nýbrž přičítá chyby překladatelovy originálu. Překlad ten je přímo škodlivý, je — *vzorem překladu, jaký býti nemá.*

Uvažujme trochu: »Zarathustra« není rodinný román, na který může se odvážiti i abecedář, nýbrž filosofické dílo prvního řádu — »těžká kniha« v plném slova toho smyslu. A — co nebývá u jiných německých filosofů — autor jeho vládne mistrně jazykem; je virtuos slohu i řeči. Zdálo se tedy, že těmito svými dvojitými obtížemi je spíš uchráněn překladatelských nedouků, kteří překládají rozmanité čtivo zábavné, tiskový arch za den. Mohlo se tedy mysliti, že jako na Voltaira troufal si jen Göthe, na Ariosta jen Vrchlický — mistr na mistra: tak že »Zarathustra« dočká se překladu mistrného.

Avšak našel se překladatel, který neznaje nejobyčejnějších slov německých, nejen že si nevzal práci podívat se do slovníka na to, co neznal — který však za to obohatil českou literaturu překlady Eichel = duběnka, Gewebe = tkanice, Widerlegung = protiklad atd. Našel se překladatel, který neznal ani mateřštiny své tak, jak ji musí znáti frekventant obecných škol (mezi uvedenými chybami není ovšem uveden nesčíslný počet chyb, které vyskytují se proti vyšším požadavkům jazykovým, za »brusičské« vyhlášeným: na př. chyby proti českému pořádku slov — o tom pan překladatel nemá ponětí, chyby proti správnému užívání genitivu, proti užívání adjektiv výrokových, proti užívání náměstek atd.) — a našel se překladatel, velice vzácný jinak exemplář, kterému pro litery a slova unikl duch, který nepoznal ani rázu knihy — biblického a hymnického! Bylo by možno na jedinou správně tlumočenou větu vypsati cenu, libovolně vysokou, a jistě by zůstala nevyplacena. Asi 200 chyb, zde uvedených, činí jen malou ukázku — jsou vybrány jen namátkou a lze je libovolně rozhojniti a rozšířiti.

A takového překladu původcem jest autor, od něhož možno očekávati, že nejenom ví, jakou úlohu si obral, nýbrž i že ví, jak ji nutno řešiti. A nota bene — kritik, velmi přísný kritik, který sám jiné mistruje a od kterého každý čeká, že ukáže kritisovaným vzor, jak dlužno pracovati. Kritik, který vybízel ku práci — a jehož *práce* vypadá pak — takhle! —.

Ještě slovo jaksi pro domo. Mohlo by se zdáti divno, že zrovna já se o překlad Nietzschova spisu starám, že snad k tomu mám vedlejší pohnutky, že mi p. Krejčí nijak neublížil atd. Přiznávám se, že taková vedlejší pohnutka zde v skutku jedna jest: čítal jsem totiž Nietzsche, líbil se mi — a proto s dychtivostí sáhl jsem po českém jeho překladu. A sklamání, které se dostavilo, jakási trpkost proti překladateli, který nejen ošálil mé očekávání, nýbrž ublížil i Nietzschovi, — to bylo vlastní příčinou těchto řádků. Dr. *V. Flajšhans.*

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. května 1897.

Nový boj za právo. Centralisté a autonomisté v rakouském soustátí. Pravice přirozenou většinou. Jazyková nařízení pro Moravu. Bouře doma i za hranicemi pro jazyková nařízení Říšská rada a obstrukce německé levice. České školy v obcích s německou správou. Návrh na obžalobu ministerstva. Školský návrh německých konservativců. Prováděcí instrukce proti jazykovým nařízením. Vyrovnání uherské, kvota a nástraha na hr. Badenia. — Císař Vilém ve Vídni. — Rakouský mocnář v Petrohradě. Osvědčení Balkánským státům. — Bulhaři, Srbové a Turecko. Nový patriarcha ekumenický. — Srbský král na Černé Hoře; sňatek sedmé dcery knížete Nikoly. — Francie a Rusko. — Attentát na krále italského. — Reakce v Prusku a Německu.

Starý, od počátku ústavní doby mezi německým centralismem a životním právem národů v ***rakouském soustátí*** vedený boj rozpoutal se od dubna novou silou. Ani předmět boje není nový, otázka jazykové rovnoprávnosti v zemích českých, pro niž boj ten vzplanul, jest nejen stará, ale i dlouho zralá k řešení. Celou zákonodárnou literaturou může se již otázka ta vykázati; zásadně sám dr. Herbst, vůdce mocné dříve strany německo-liberální a ministr spravedlnosti, před třiceti již lety rozhodl, že úředník v Čechách má znáti česky i německy; co ke zdárnému vyřízení chybělo, jest dobrá vůle našich národních odpůrců, kteří z německé panovačnosti nechtějí ničeho postoupiti životní potřebě i prospěchu státnímu. Jen zbraň, které se německý centralism uchopil, aby zmařil dílo národního smíru, výbuchy vášnivého odporu a zastrašovací methoda křiku a povyku, jest hřmotnější ještě a křiklavější, než byla za Belcredia v letech 1865 a 1866, za Potockého a Hohenwarta v l. 1870 a 1871, za Taaffa od r. 1879 a na českém sněmě r. 1886. Spoléhalli hr. Badeni na ochotu německých liberálů a chtěllí je míti ve většině říšské rady, byl na velkém omylu. Dlouholetá zkušenost mohla jej poučiti o velkém zásadním rozdíle mezi německými liberály a autonomisty, kteří sami se sdružili ve většinu a obnovili pravici. Všeliký ústupek německým strůjcům obstrukce nemůže za nynějších okolností znamenati než vlastní slabost a sesilování posice odpůrcovy. Mimo to je strana německých liberálů v rozkladu, i uchopila se nejostřejší tóniny, aby se upevnila mezi voličstvem.

Po obou jazykových nařízeních pro Čechy ze dne 5. dubna následovala totožná ***jazyková nařízení pro Moravu*** ze dne 22. dubna (vyhlášená 25. dubna). Doplněna byla nařízením ministra vyučování (26. dubna), kterým jazyk vyučovací stanoven spolu za jazyk úřední, kdežto posud němčina i v školské správě na Moravě byla samospasitelná. Němečtí liberálové závodili již prve v dělání poplachu s krajními nacionály, od nichž nechtěli se dáti přetrumfnouti, nyní snažili se překonati sami sebe. Velký protestní tábor v saských lázních Elsteru (nedaleko Františkových lázní) na den 19. dubna od krajních nacionálů svolaný skončil směšným fiaskem, byl zakázán a saské četnictvo vyvedlo dlouhé řady účastníků za hranice. Ještě větší tábor do Drážďan na den 2. května svolaný byl úředně zakázán. Shromáždění 9. května v Drážďanech rozpuštěno za první řeči, když se ukázalo, že má býti protestem proti jazykovým nařízením. S netajenou škodolibostí provázeli liberálové tento nezdar akce nacionálů za hranicemi a sami svou tiskovou

kanceláří pobízeli všechna zastupitelstva a spolky ku projevům proti jazykovým nařízením. Poslanec Russ (28. dubna) dal v Neue frei Presse v osvědčení »V poslední hodině« z Meranu datovaném heslo k *parlamentární obstrukci*. Na sjezdech v Teplicích a Liberci na den 2. května svolaných od liberálův i nacionálů děly se pravé závody vášnivého odporu, jenž postrádaje věcné oprávněnosti v bouřliváctví hledá si zbraně; byly také průpravou pro akci parlamentární.

Za těchto okolností zahájena po velikonocích 28. dubna činnost *říšské rady*. Hned v první schůzi sypal se návrh za návrhem; vedení zmocnila se ne strana liberální, nýbrž frakce Schönererova a Wolfova. Jejich řeči i návrhy byly pronikavější a bezohlednější. Elvert a Chiari učinili pilný návrh, aby jazyková nařízení pozbyla platnosti, Schönerer zase, aby předložena byla říšské radě a pozbyla platnosti, dokud nebudou vyřízena cestou zákona, dále aby veškery petice a protesty proti jazykovým nařízením přikázány byly výboru o 24 členech, který by o nich do tří neděl podal zprávu. *Obstrukce* zakryta ostatně lístkem, že prý němečtí centralisté jsou zkracováni při volbách výborových a že předsednictvo před pilnými návrhy dává na denní pořádek první čtení. Celkem záležela obstrukce v tom, že pětkráte muselo býti hlasováno dle jmen. Ve schůzi 30. dubna podány hned tři *návrhy na obžalobu ministerstva* pro jazyková nařízení: Wolfův i Schönererův, jejž neváhali podepsati i němečtí liberálové, Kaiserův i Hochenburgův z německé lidové strany (nacionálů) a Funkův i Grossův od německých liberálů. Ve schůzi 4. května definitivně zvoleni do předsednictva sněmovny mužové, kteří v něm zasedali prozatímně. Na denním pořádku octly se *české školy v Duchcově*, kterých sám ministr Gautsch hájil proti útoku německému, jenž měl za účel, aby zbaveny byly školní budovy. Českých dítek tam r. 1886 bylo 322, letos jest jich 719. Ježto obec otálela se svou povinností, pořídil politický úřad školní budovu za 44 tisíc zl. na útraty obce. Pilný návrh Pferschův v té příčině byl zamítnut hlasováním dle jmen 195 hlasy proti 95. Vrcholu svého dosáhla vášnivá vřava při *rokování o obžalobě ministerské* ve dnech 6., 7. a 8. května. Hned řeči navrhovatelů zahájily nejostřejší tóninu. Krajní nacionál Wolf prohlašoval v řeči své: »My Němci jsme viděli, že se nepotřebujeme báti méně cenných národností, Čechů, Slovinců a Poláků.« Slova ta vzbudila bouři nevole, a řečník pro odpor z české strany nemohl mluviti dále, při čemž padaly poznámky: »Nestyda! Ven s nestoudným člověkem! Vyhoďte jej!« Hr. *Badeni* v stručné řeči věcně poukázal, kterak jazyková otázka již bezpočtukráte řešena cestou vládního nařízení a že byla vláda oprávněna i nyní tak učiniti. Když druhého dne ministr spravedlnosti hr. *Gleispach* se ujal slova, aby s právnického stanoviska hájil jazykových nařízení, a když podotkl, že »páni, kteří podepsali návrhy na obžalobu ministerstva, nemyslili to s obžalobou nijak do pravdy,« Němci povykovali a lomozili, aby nemohl mluviti. Po delší přestávce, za které hr. Badeni vyjednával s opposičními kluby, postavili se mnozí čeští a polští poslanci před hr. Gleispacha a vytlačovali odtud lomozící levičáky, až ministr řeč svou dokončil. Proti vládě se ústy hr. Dubského prohlásili též ústavověrní velkostatkáři. Urážlivá slova Wolfova a ostré odpovědi na ně vedly k souboji mezi poslancem Ho-

řicou a Wolfem (8. května). Při hlasování zamítnuta obžaloba 203 hlasy proti 163.

Většina 40 hlasů není sice přílišná, ale sluší při tom uvážiti, že to byla srážka obou velkých táborů, centralistického a autonomistického, a že šlo o jazykovou otázku. Proti hlasování o návrzích Wurmbrandově a Scharschmidově jest to značný pokrok. Mimo to menšina skládá se z živlů, které vedou spolu boj na život a na smrt, a jen na chvíli se mohly sdružiti. Tábor německých centralistů sesílili též Italové i sociální demokraté, kteří buď hlasovali po boku velikého kapitálu proti životní potřebě a právu českého národa, nebo se opatrně vzdálili. Tolik je na bíledni, že pestrá tato směsice nemůže na dlouho dělati parlamentárního strašáka.

Novinou ve sněmovně jest návrh dr. Ebenhocha a německých konservativců na *opravu školských zákonů* (4. května), jehož podstatným požadavkem jest, aby zemskému zákonodárství příslušelo upravení náboženských poměrů.

Říšská rada schválila (10. května) *obchodní smlouvu s Bulharskem*, která 21. května nabývá platnosti; odkázala (11. května) výborům předlohy o nařízeních pro pomoc v hospodářské tísni, o povinných zemědělských společenstvech a sestátnění dráhy Lvovsko-Belzecké. Obstrukční návrh Funkův na jmenovité hlasování nedošel podpory ani potřebných padesáti hlasů. Pilný návrh Gregorčičův a Laginjův na vyšetření smutných poměrů v Přímoří byl (13. května) přijat.

Zatím přichází na veřejnost *prováděcí instrukce*, 27. dubna od ministra hr. Gleispacha podepsaná, kterou plné rovné právo se stanoví pro vyřizování věcí stran, avšak vyhrazuje se němčině vnitřní služba úřední, pokud se netýče stran, jmenovitě u věcech presidiálních, v registratuře a pomocné správě. Úředníka prý nesluší pokládati za stranu, pročež prý osobní a disciplinární věci ostati mají německé, tolikéž přísně úřední korrespondence úřadů vespolek. V tom smyslu vydalo také vrchní státní zastupitelstvo »přísně důvěrné« instrukce státním zastupitelstvům. Veškero jednání o vyřízení jazykové otázky dálo se mezi vládou a důvěrníky českých poslanců, a výsledek této shody byla jazyková nařízení pro Čechy a Moravu ze dne 5. a 22. dubna. Ale prováděcí nařízení vyšlo bez vědomí a proti vůli důvěrníkův a poslanců českých, kteří v něm vidí porušení ujednané shody, obsažené jmenovitě v 7. článku jazykového nařízení. Důsledek toho jest i nový obrat v poměru českých poslanců k vládě, kteří jen s podmínkou jazykové rovnoprávnosti zaujali k vládě ochotnější stanovisko.

Jiná ještě otázka stává se co den palčivější, jest to *vyrovnání uherské*. Celní jednota a společná banka sklíženy sice povolností Uhrům prokázanou; potravní daň má býti účtována ne dle místa výroby, nýbrž spotřeby, čímž Maďaři získají 3 miliony zl. a zvyšováním daně ještě více; v národní bance uznána parita Uher a podíl v čistém zisku zvýšen s 30 na 40%; ale příslušná náhrada za to, která se měla ukázati v kvotě, se nedostavila. Podobalo se sice, že Maďaři stanou se ochotnějšími. Člen kvotové deputace, místopředseda sněmovny a profesor národního hospodářství Ludvík Láng sestavil elaborát pro vypočtení kvoty a měl místo dr. Falka převzíti zpravodajství o kvotě. Uherská

vláda však si věc rozmyslila a v poslední chvíli rozhodla jinak. Lángův elaborát na konferenci u bar. Bánffya zamítnut, s věcmi a osobami ostalo při starém. Falk jako zpravodaj stavěl se opět proti všemu. Ostří celého obratu namířeno jest patrně proti hr. Badeniovi a proti nynější většině říšské rady. Věci jako by spěly ke krisi, která by Badeniovi podrazila nohy.

Když se říšská rada po velikonocích sestoupila, počaly opět kvotové deputace jednati. Písemná poselství nevedla k cíli; rakouská deputace trvala na kvotě pro Uhry 43·16, uherská na 31·4. Došlo tudíž (2. května) k jednání ústnímu v Pešti, ale i to mělo jediný výsledek, že konstatována nemožnost shody. Mocnář potom v slyšení 4. května uložil oběma vládám, aby se dohodly. Jednáno pak zase notami; Bánffy přistoupil na revisi výpočtu z r. 1887, což znamená kvotu 33·4 a zaokrouhlením snad 34. Badeni trvá na 36·4, o čem však Maďaři nechtí slyšeti. Nepovedeli ústní jednání k cíli, jest propuknutí krise pravdě podobné. O to zasazují se všemožně i němečtí centralisté, jižto bez své součinnosti učiniti chtějí vyrovnání nemožným.

Pro vývoj politický významna byla dvojí ***schůze císařů***. Dne 21. dubna zavítal ***císař Vilém II. do Vídně*** a mimo důvěrné rozhovory s mocnářem rakouským měl dlouhou rozmluvu s ministrem zahraničných věcí Goluchowským. Hrozivé zápletky na východě a snaha po utužení lepší shody s Ruskem přivedly asi německého císaře do Vídeňského hradu v samý takřka předvečer cesty krále a císaře Františka Josefa do Petrohradu. Dne 22. dubna konána velká vojenská přehlídka na Šmelci, a večer toho dne Vilém II. opět odjel. Mezi osobami od něho vyznamenanými byl i hr. Badeni, jenž obdržel řád červeného orla první třídy, o stupeň vyšší než bar. Bánffy, tak že návštěva ta neznamenala nijakou trpkost proti předsedovi rakouského ministerstva, jako bylo před devíti lety za hr. Taaffa.

Petrohradská návštěva konána se zvláštní okázalostí z obou stran. Jest to po druhé, co mocnář rakouský navštívil carské sídlo nad Něvou, a obě návštěvy dály se za okolností nápadně sobě podobných. Když v únoru roku 1874 František Josef I. s hr. Andrassym meškal v Petrohradě, bylo to také v době, kdy se již ohlašovalo drama východní. Mír a shodu znamenaly tehda přípitky a projevy obou mocnářů, ale mír ten a shoda byly také jen negativní povahy, nesměřovaly k řešení, nýbrž toliko k zachování stavu věcí na východě. Jen jisté shody dosaženo o obvodu vlivu a moci rakouského mocnářství v západní končině Balkánského poloostrova. Přes to vypukla posléze válka rusko-turecká a vzájemná shoda změnila se ve vzájemnou roztrpčenost. Letos císař, provázen jsa od arciknížete Otty, hr. Goluchowského a skvělé družiny opustil 25. dubna po polednách Vídeň, nazejtří ráno uvítán ve Varšavě a 27. dubna o 10. hodině dopolední slavil svůj vjezd z Nikolajevského nádraží Něvským prospektem k Zimnímu dvorci, v jehož nádherných síních byl ubytován. Velkolepé bylo uvítání jeho ve skvostně ozdobených třídách Petrohradských. Nad okázalé slavnosti při vojenské přehlídce na Martově poli (rakouský panovník tu oslovoval vojsko po rusku) vynikala politická stránka návštěvy, jež dvojím způsobem došla výrazu. Přípitky obou mocnářů byly projevem eminentně

politickým. Car Mikuláš II. slavě vzájemné »upřímné přátelství,« dokládal: »Toto přátelství jest utvrzeno (est cimentée) shodou v názorech a zásadách směřujících k tomu, aby zabezpečily dobrodiní míru našim národům.« Císař a král František Josef pak v přípitku svém pravil: »Raduji se, že spatřuji v tom nový důkaz těsného přátelství, které nás spojuje a které založeno jsouc na vzájemných citech úcty a loyálnosti tvoří pro naše národy pevnou záruku míru a zdaru.« Vyslovil i přesvědčení o úspěchu, s kterým vzájemné snahy se potkají. Druhý projev, totožné noty Balkánským státům z Petrohradu, byl ještě významnější. Hr. Muravěv a hr. Goluchowski zaslali do Bukurešti, do Bělehradu, do Sofie a na Cetyň noty, v nichž oznamují, že společné objasnění názorů cara Mikuláše a císaře Františka Josefa oběma panovníkům zavdalo příležitost, aby s uspokojením konstatovali správné chování oněch vlád za nynější krise na východě. Chování to tím více se shoduje se snahami obou panovníků, čím pevněji jsou odhodláni zachovati všeobecný mír, zásadu pořádku a nynější stav věcí. — Císař a král opustil dne 29. dubna večer Petrohrad a stihl 1. května odpoledne do Vídně. — Výsledek návštěvy jest zjevné upevnění politiky míru na Balkáně, kterou důsledně Rusko se řídí. Avšak jako r. 1874 tak i 1897 jest to politika negativního rázu. Nadejdouli nové okolnosti, dostaví se i nutnost jiné politiky. Tolik je patrno, že z nynější politiky mají největší prospěch slovanští národové v Turecku a tři slovanské státy Balkánské.

Turecko jeví nyní větší ochotu k ***bulharským a srbským národním požadavkům***. Sultán slíbil, že dovolí v Makedonii ustanovení dalších pěti biskupů, za něž bulharský patriarchát žádá. Tím byla by bulharská národnost v těchto diecésích upevněna. Také Srby hodlá sultán uznati za národnost v Turecku, chce jim dovoliti církevního zástupce na Zlatém rohu a srbské biskupy v Skopii a Prizrenu. Ježto mají takto odstraněny býti mnohé příčiny neshod a vzpour, jest ochota tato i ve smyslu shody Petrohradské, pročež má výdatného přímluvce v osobě ruského velevyslance hr. Nelidova.

Bulharské a srbské požadavky přispěly též k tomu, že se stala ***změna hlavy řecké církve***. Cařihradský patriarcha Anthimos VII. neuznával potřebu, aby se vyhovělo Srbům v Skopii, že by se pak stali spojenci fanariotů proti Bulharům. Ale byla to jen poslední z příčin, pro které odstoupil; hlavním důvodem byly tuhé půtky v sv. synodě, jež tu poslední doby vůbec nepřestávají. Metropolitové hlasováním biskupů ustanovili 20 kandidátů pro novou volbu, z nichž turecká vláda odmítla 5, načež patriarchální sbor ze zbylých 15 sestavil terno, z něhož 14. dubna sv. synoda 10 hlasy proti 3 zvolila za všeobecného patriarchu Konstantina V., dosavadního metropolitu Efesského a správce patriarchátu; je to muž 64 let, rodák Chioský, v Cařihradských úkladech obeznalý.

Dne 3. května uvítán na Černé Hoře s neobyčejným nadšením ***srbský král Alexandr*** a pobyl čtyři dni na Cetyni. Projevy, jež by snad mohly buditi pochybnosti v sousedních zemích, se tam sice nestaly, ale skutek sám sebou byl výmluvný. Jest to upevnění shody srbsko-černohorské a tím i tří slovanských států na Balkáně. V tom smyslu pozdravil oba panovníky metropolita Cetyňský v chrámě, v tom

smyslu uvítal je národ a tak vyznívaly i pronesené přípitky, v nichž na »pevné bratrství Srbska a Černé Hory« váha kladena. Srbský král vraceje se domů přes Kdyni, poslal knížeti ještě z Kotoru telegram: »Dni, jež mi bylo popřáno prožiti u Tebe a v kruhu Tvé rodiny, ostanou mi na vždy nejdražší upomínkou.« Za touto slavností v patách následovala druhá. Dne 15. května zavítali na Cetyň velkokníže Petr a vévoda Leuchtenberg se svými manželkami, černohorskými princeznami, dále Petr Karaďorděvić a princ František Josef Battenberský, kterýž za přítomnosti vynikajících hostí slavil (18. května) sňatek s princeznou Annou, sedmou dcerou knížete Nikoly. Sňatek byl v pravoslavném chrámě požehnán i od evangelického duchovního; princ Battenberský jest evangelík a princezna Anna ostane pravoslavnou. Účastenství Rusů při sňatku tomto ukazuje, že carská rodina nechová hněvu k rodině Battenberské.

Poměr mezi Ruskem a Francií je pořád stejně přátelský, a zástupcové obou říší užívají každé příležitosti k osvědčením srdečností, jež daleko přesahují meze obyčejné dvornosti. Tak bylo i nyní po krutém ***neštěstí ze dne 4. května*** v ulici Jeana Gaujona v Paříži, kde shořel divadelně zařízený dobročinný bazar, představující starou Paříž, a v něm zahynulo 147 osob, valnou většinou paní a dívek z předních rodin Pařížských, mezi nimi i vévodkyně z Alençonu, mladší sestra císařovny rakouské. Opět »blízko východů« nalezen největší počet ohořelých mrtvol; zoufalý zmatek stal se jim osudný. Car Mikuláš zaslal presidentu Faurovi z Carského Sela ze dne 7. května vlastnoruční list, v němž mimo jiné praví: »Klademe důraz na to . . . že Vám můžeme tlumočiti veškeré naše sympatie jakož i sympatie veškerého Ruska. Dovoltež mi spolu, pane presidente, velice ctěný a veliký příteli, abych obnovil ujištění svého nezměněného, upřímného přátelství.« Ostatně i německý císař snaží se poslední dobou o sblížení s Francií a poslal 10.000 franků k účelům dobročinného, ale katastrofou zmařeného bazaru.

V Italii pokusil se anarchista Pietro Acciarito o bezživotí královo. Když král Humbert 22. dubna v otevřeném kočáře jel v Římě k dostihům, vyskočil útočník, 24letý kovář bez zaměstnání, na stupátko kočáru a chtěl králi vraziti dýku do prsou. Král sám jej srazil a druzí jej zadrželi a stráži vydali.

V Německu vyduly se vlny veřejného mínění proti opravě ***zákona o shromažďování a spolčování***, která byla 13. května podána pruskému sněmu. Ne pruský nýbrž říšský sněm domáhal se opravy, aby domácí politické spolky mohly spolu býti ve spojení. Oprava pruské sněmovně podaná obsahuje sice toto ustanovení, ale zároveň ponechává policii rozsáhlou moc, aby rozpouštěla shromáždění i spolky. Protestantské strany konservativní a svobodně konservativní jsou pro předlohu, katoličtí konservativci, obě svobodomyslné frakce německé, Poláci, socialisté jsou proti ní. Rozhodovati budou národní liberálové, kam se nakloní, tam bude většina. Zároveň podepsalo 231 poslanců říšského sněmu návrh, aby domácí politické spolky směly spolu býti ve spojení, a návrh ten 13. května podali sněmovně. ***Vlad. Svoboda.***

Hlídka vojenská.

Vojna řecko-turecká.

Již v lednu ohlašoval telegraf, že Řecko v okolí Farsaly zřizuje veliký tábor vojenský za účelem »jarních vojenských cvičení.« Krátce potom vypuklo na Krétě povstání novou silou, jehož intensita zvýšila se přistáním plukovníka řeckého Vasa s plukem pěchoty, tří baterií a praporu technických vojsk.

Zároveň se objevovaly zprávy o činnosti filhellenského spolku, jenž se zasazoval o rozdmychání povstaleckých bouří a hodlal podporovati akci řeckých vojsk mimo dosah vládní moci řecké.

Sbíráni po celém hellenském světě dobrovolníci a dopravováni na pomezí; s nimi vypravili se také dobrodruzi ze všelikých zemí evropských, najmě z Italie. Pod záštitou těchto nepravidelných tlup, kteréžto brzy začaly na hranicích Turky všelijak znepokojovati, počalo Řecko stahovati k pomezí pravidelné svoje vojsko, patrně aby při nejbližší příležitosti vtrhlo na půdu tureckou. Hlavní síla, t. zv. armáda thessalská, soustředěna kolem Larissy a skládala se z kombinované, sesílené divise generála Makrisa, jež měla operovati severním směrem proti Soluni, odkud by, v případě vítězství, snadno odříznouti bylo lze Makedonii a Albanii od turecké Rumelie a tedy i od Cařihradu, neboť říše turecká v těch místech nebezpečnou měrou jest súžena, tak že by nebylo ani přílišných sil potřebí, aby nemožnou učiněna byla všeliká doprava tureckých vojenských oddílů do území řeckým vojskem ohroženého.

V útočném podniku proti Soluni měla spolupůsobiti také divise plukovníka Mavromichaelisa, soustředěná kolem Trikaly, kdežto skupině shromážděné na březích řeky Arty připadla pobočná úloha vtrhnouti do Epiru, zabrati co nejvíce území a zadržeti zde turecké vojsko, aby nemohlo podporovati vojska sebraného na hlavní řecké operační čáře. Ale vmísení se evropských velmocí do Krétských záležitostí mělo za následek, že Řecko dlouho váhalo s rozhodným, energickým krokem, a tak získala porta času přichystati se vojensky k odražení řeckého útoku.

Maršál Edhem paša jmenován velitelem turecké operační armády, a vojsko určené k operacím dopravováno na ohrožené body.

Do přední řady na bezprostřední obranu posicí pošinuty divise Monastýrského obvodu armádního, a to do Kateriny, Elassony, Dissikaty, Greveny a Janiny. Za těmi sbíraly se divise pěchotní v Servii a Kailaru, jako zálohy na oporu nejohroženějších bodů rozvoje armádního.

Devět neděl trvalo sbírání se tureckých vojsk, a po celou tu dobu přestávali Řekové na pouhém přihlížení a na theoretických hrozbách. A když konečně Turci byli hotovi a řecké tlupy zahájily útok vpádem na turecké území, ukázala se řecká nehotovost a nedostatečnost sil. Příhodná chvíle byla promeškána.

Vpád řeckých čet nepravidelných na území turecké přiměl Turecko, že dne 17. dubna vypovědělo válku.

Překročení hranic řeckými četami nepravidelnými bylo součástí řeckého plánu operačního. Útokem na krajinu Grevenskou hodlal řecký hlavní štáb odlákati pozornost Turků, zároveň však ohroziti týl turecké hlavní skupiny, zatím soustředěné blíže hranic v okolí Elassony, proti níž čelil vlastní útok řecké hlavní útočné skupiny. Řekové patrně očekávali, že vzbouří se po příchodu dobrovolníků obyvatelstvo prozatím aspoň Grevenského kraje. Co události se první pomezní boje větších rozměrů na horských stezkách vedoucích z Kalabaky přes Boltinon, Georgikon a přes Asprakilissu do rovin řeky Bystřice, dala se skupina Larisská na pochod k pomezí, rozčlenila se na tři části, z nichž jedna, střed, zmocniti se měla Melunského průsmyku, kdežto druhá, pravé křídlo, odbočivši dále na sever, pochodem přes Nezeros měla vzíti průsmyk Godamanský a udeřiti odsud přes Davii na dvě turecké divise, soustředěné kolem Elassony. V okamžiku, co by se tato skupina hnula z Godamského průsmyku na západ, vyraziti měla i Melunská skupina k útoku, aby společným úsilím jádro turecké armády makedonské bylo poraženo. Současně však dirigována třetí skupina, skládající se z jedné brigády divise Makrisovy a jedné brigady divise Mavromichaelisovy, soustředěné kol Trikaly, přes průsmyk Revenský a údolím řeky Xeragisu, aby degažovala skupiny svrchu uvedené a vítězným postupem ohrozila pravý bok, po případě i týl turecké skupiny Elassonské. Plán celkem nebyl zlý; ale byl nedostatečný proto, že síly nebyly přiměřeny úkolům. Žádná ze jmenovaných skupin nebyla s to, aby vystoupila proti Turkům s dostatečnou přemocí.

Turecká makedonská armáda zaujala zatím postavení velice výhodná. Kolem Elassony soustředily se dvě divise, které obsadily Melunský a Godamský průsmyk; na levém křídle postoupil Ferik Hamdi paša s divisí svojí z Kateriny blíže ku pomezí do Letokorie, chráně horské stezky vedoucí podél přímoří od Rapsany (na jihozápadě od Elassony) do Soluně. Divise Memduha paše obsadila průsmyk vedoucí ze Skomby přes Kurcovali do Ligarie (na jihu od průsmyku Melunského), a na pravém křídle Elassonské armády hnula se od Domenika divise Hairi paše údolím Xeragisu k Damasům hájit průsmyku Revenského a soutěsek Xeragisských stranou k Trnovu (Turnavos). Dobrovolnické čety řecké, operující na severu od Kalabaky, držel pod dozorem Haki paša se svou divisí (5.), soustředěnou jádrem svým kolem Dissikaty. V týle těchto všech vojsk dospěla jezdecká kombinovaná divise do Sadovonu (na sever od Elassony) a divise ze Servie táhla na jih k Elassoně.

Edhem paša, vrchní velitel makedonské armády, rozhodl se v okamžiku řeckého útoku využiti jeho slabiny: proraziti mělký a slabý střed a tak mocným nárazem na jediném bodu zhatiti řeckou akci na všech ostatních bodech.

Útočné kolonny Elassonské skupiny hnuly se proti Meluně a tu po krutém dvoudenním boji srazily řecký střed do pádolin Ligarských. Účinek hnedle se objevil: okamžitě téměř ochabnul útok řeckého pravého křídla, které se bylo zatím zmocnilo výšin Analiptických, a veliteli řecké této skupiny nezbylo než rychlým ústupem přes Nezeros vyhnouti se nebezpečí, že by byl úplně odříznut. Nicméně odhodlal se brigádník řecký ustupovati útočně a pokusiti se, aby přispěl poraženému

středu ku pomoci. Ale veliká zacházka, která při té příležitosti byla nezbytna, způsobila tak značnou ztrátu času, že křídlo řecké dorazilo do krajiny Ligarické teprve, když střed řecký, odsud a z průsmyku Kurcovaliského již úplně vytlačený, již ustupoval k Trnovu. Zároveň bylo však pravému křídlu řeckému brániti se proti výboji Hamdi paše, jenž postupoval od Letokorie směrem na Rapsani. Z toho důvodu rozdělilo se pravé řecké křídlo opět na dvě skupiny: hlavní zástup, ženoucí útokem k západu přes Karadžali na Ligarii (boj u Mati) a zadní voj, podstoupivší šarvátky u Dereli (boje o most přes Peneios u Kečileru). U Mati dařilo se hlavní skupině pravého křídla dosti dobře. Zarazila prosledy Turků za řeckým středem, tak že tento mohl v dosti dobrém pořádku ustoupiti k Trnovu a spojiti se s brigádami operujícími s chabým výsledkem v údolí Xeragisském. Ale tlaku divise Hairiho nedovedl zadní voj řeckého pravého křídla odolati. Mosty přes Peneios (Salamvrii) ztraceny, zadní voj uchýlil se na pravý (jižní) břeh této řeky, a tak objevily se turecké voje náhle v týle řecké skupiny, bojující na hoře Mati čelem k Ligarii. Část řeckých vojáků upadla v takový postrach, že zahazujíce zbraně dali se na zběsilý útěk, kterému zpravodajové z bojiště přičítali také ztrátu Larissy a všech v ní nahromaděných prostředků válečných, ač bezdůvodně.

Ústup řecké armády thessalské děl se od pomezí nepřetržitě až do okolí Farsaly, t. j. až asi 38 km. na jih od pomezí; lze jen schvalovati rozhodnutí hlavního štábu řeckého, že se vzdal nevýhodného celkem hájení obranné čáry řeky Salamvrie, že vůbec rychle couval. Řekové museli se zatím pokládati za poražené, mimo to se celé pravé křídlo nacházelo v částečné derutě, i nebylo proto radno stavěti se nárazům nepřátelské přesily (z níž valná část skládala se z vojsk ještě nedotknutých) příliš blízko u místa porážky a za dojmů ještě svěžích, velice nepříznivých. Ale posice Larisská se ani dosti k tomu nehodila, by turecká přesila byla zadržena; řeka Salamvria není o sobě valnou překážkou vojenskou, kdežto levé křídlo přímo by bylo ohroženo těsnou blízkostí horských výběžků, jež byly již v moci turecké. Proto dobře činil řecký korunní princ, když se především snažil shromážditi a znovu zříditi své vojsko a odvedl je tedy rychlým chodem mimo dosah tureckých zbraní až ku vzdálené Farsale. Dosáhl cíle svého: mohl svému vojsku popřáti po dvě neděle klidu a času na sesílení a na obnovení pořádku. — Turkům vadila v rychlém výboji neschopnost jejich výbojová, od věků již osvědčená, která spočívá na nedostatečné organisaci dopravy vojenských potřeb: mimo to přirozeně nebylo Edhemovi lze vyrojiti se chvatem z horských pomezních soutěsek, kde jest jen málo schůdných cest; rovněž byl si vědom, že řecká armáda v celku poražena nebyla, a proto bylo radno postupovati pozorně, bez ukvapení. — Edhem střed svůj — spojené to divise Nešatovu, Memduhovu a Hamdiovu, pak 4. a 6. divisi — dirigoval na Larissu; 3. divise vystoupivši z Revenského průsmyku dirigována přes Zarkos nejprve na Trikalu a dále pak na jih (podél železnice) na Kardicu, aby odsud operovala proti levému boku řeckému. Divise Hakki paše vybočila na levém tureckém křídle, dirigována jsouc proti železničnému uzlu Velestinu, na cestě k důležitému východišti řeckých potřeb válečných, Volu. Operace

tyto, zvláště vyčkávání příchodu 3. divise na stejnou výši se středem tureckým, vyžadovaly několik dní, čímž Řekům bezděky poskytnuta lhůta k reorganisaci.

Úmyslem řeckého korunního prince nemohlo býti, vyčkávati u Farsaly tureckého útoku. Hlavní ústupní čára, do Lamie přes Domokos, vedla z levého křídla a byla tudíž velice ohrožena 3. tureckou divisí. Všeliké omeškání, neřku přijetí bitvy v okolí Farsalském bylo by mělo za následek, že by řecká hlavní armáda úplně byla odříznuta a vržena na polouostrov, jejž v těchto krajinách tvoří zálivy Lamijský a Volský.

Jakmile se armáda zotavila a statečným bojem brigády Smolenského v posici mezi Velestinem a Pilaf-Tepem získána lhůta na odvezení hromadných zásob válečných z přístavu Volského, na tu chvíli pro Řecko méně cenného, nastoupil korunní princ ústup. Sotva hnuly se jeho zadní voje k jihu, postoupili za nimi Turci: obsadili teprve nyní Farsalu. Korunní princ vedl armádu svou do pohoří Othrysského, zanechav silný zadní voj (přes 10.000 mužů) v posici u Domoka, aby netoliko mohl krýti ústup hlavní armády, nýbrž také pomáhal plukovníku Smolenskému, by snáze připojiti se mohl k armádě. —

S operacemi v Thesalii začaly zároveň též operace v Epiru. Západní divise řecká (velitel plukovník Manos) rozložila se tu poblíže Arty do tří táborů, v nichž na pravém křídle (u Pety) leželo 5000, v středu (u Arty) 7000 a na levém křídle (v Kombotaki-Bani) 5000 mužů. Podél celého levého pobřeží řeky Arty, od Pety až po Kalarytae hlídalo hranici 3000 mužů dílem vojska pravidelného, dílem nepravidelného.

Proti těmto řeckým silám postavili Turci v Epiru půldruhé pěchotní divise pod velením Achmeda Hifzi paše, z nichž půl divise pošinuto bylo na jih na břehy zálivu Ambrakijského, dílem na ochranu pobřeží vůbec a Prevezy zvláště, dílem však na zadržení řeckého postupu z Arty. Štáb polodivise usídlen byl v Luru. Sesílená divise generálmajora Osmana paše sbírala se zatím kolem Janiny, obsadivši 5 prapory Zygosský průsmyk u Mezova a 3 prapory pohraničný přechod u vesnice Syraku, za nimiž postavena záloha 3 praporů v Kondovrakii (mezi Syraku a Janinou).

Řecký velitel v Epiru operoval celkem samostatně a zahájil vojnu zároveň s operacemi thessalské skupiny armádní. Nejdříve překročilo levé křídlo řeku Artu blíže Bani, vzalo ves a posici tureckých pozorovacích stráží Neochori a odloučivši podřízenější část na sevření tvrze Salagorské (v zátoce Ambrakijské, bombardované 4 dělovými řeckými čluny) zatočilo se na sever. Jakmile dostoupilo na výši Artskou, hnuly se i střed i pravé křídlo taktéž přes hranici. Útokem vzaty posice předních tureckých stráží i postupováno nejdříve směrem západním proti Filipiadě, kde se na odpor postavila turecká skupina Lurská. Když tato poražena, proveden obrat na sever, a předvoje vrazily po několika dnech na předvoj turecké Janinské skupiny u srubů a okopů Pentepigadijských. Oba hlavní zástupy, turecký i řecký, jižjiž by se tu byly srazily k většímu zápasu, když zprávy z Thessalie přiměly náhle plukovníka Mana, aby ustal od dalšího výboje, šetřil sil a couvl nazpět k Artě.

Ústup Manův měl v zápětí také zaražení výpadu řeckých nepravidelných drobných čet po celé délce pomezí (od Arty až po Me-

zovo sahajícího), které přičiňovaly se zadržeti část vojsk Janinských, k jihu se obracejících.

Jako náhradou za ztracený přístav Volský uzavřeli Řekové zmocniti se opevněného přístavu Prevezy. Aby odvrátili pozornost od vlastního cíle, vypravili brigádu plukovníka Bairaktarisa z Arty směrem, jenž by v nepříteli vzbudil domněnku, že jedná se o obnovený výboj k Janině. Brigáda Bairaktarisova, nad obyčej sesílená, zmocnila se dne 12. května Imaretských výšin tureckých, a nazejtří udeřila na hlavní stanoviště turecké divise Osmanovy u Gribova. Účelu svého brigádník Bairaktaris dosáhl, třeba byl odražen: epirotský sbor turecký byl zaměstnán, pozornost jeho odvrácena od Prevezy, a tak mohly řecké lodi dne 13. května jihozápadně od ústí řeky Luru vysaditi něco vojska, aby sevřelo úžinu Prevezskou na souši a nerušeně hnalo především útokem na turecké okopy a baterie Nikopolské, chránící Prevezu proti podnikům od severu. V téže době zahájily dělové čluny palbu na Nikopolis ze zálivu Ambrakijského, kdežto s hladiny Jonského moře západní loďstvo řecké bombardovati se jalo i baterie Nikopolské i Prevezu, jsouc tuto podporováno dělovou střelbou řeckých tvrzí Puntaské a Actiumské. Podnik tento svědčí, že ústup epirotské divise řecké nebyl vynucen silou zbraní tureckých, jako spíše diktátem všeobecného strategického položení.

Dne 12. května obrátila se řecká vláda k vyslancům velmocí v Athénách o prostřednictví. Turecká vláda chtěla, aby Řecko dříve přijalo podmínky míru; žádala v nich jmenovitě 10 mil. tur. liber válečné náhrady, postoupení Thessalie a zrušení kapitulací pro řecké příslušníky v Turecku. Velmoci nesouhlasily s podmínkami. Zatím se Edhem paša 17. května zmocnil Domoku. Byl to zároveň poslední výkon na bojišti. Dne 17. května dostal Edhem paša z Cařihradu rozkaz, aby bylo na všech místech nepřátelství zastaveno. Konečné rozhodnutí o podmínkách míru nezávisí na Řecku ani na Turecku, nýbrž na velmocech.

B. Horák.

Zprávy hospodářské a sociální.

»Jak odstraniti naši agrární krisi.« — »Počátky českého hnutí dělnického.« — Osnova zákona o společenstvech rolnických. — Obchodní smlouva s Bulharskem.

Pozoruhodný spisek, zabývající se otázkou *Jak odstraniti naši agrární krisi*, vyšel před několika dny od V. Železného, pod kterýmžto jmenem skrývá se známý velkoprůmyslník český. Spisovatel rozbírá nejprve otázku, zdali by našemu rolnictvu prospělo zvýšení cel obilních a upravení tarifu železničných, v nichž mnozí zastanci rolnictva spatřují lék k zažehnání neb aspoň k zmírnění krise agrární; dokládá statistickými tabulkami, že mocnářství rakousko-uherské jest silně aktivní ve výrobě ječmene, slabě aktivní ve výrobě pšenice, a passivní ve výrobě žita, kukuřice a ovsa, a na základě statistických výkazů o cenách v posledním desítiletí (1885—1894, pokud se týče 1896) dospívá k tvrzení,

že ceny obilin v jednotlivých státech řídí se v podstatě cenami světovými, jež závisí od celkové úrody, následkem čehož je zcela lhostejno, jeli určitý stát aktivní či passivní, kdežto cla a tarify železniční mají na ceny vliv jen relativný, jelikož zdražiti mohou obilí nanejvýš o tolik, oč clo a náklad dopravní v jednom státě jsou dražší nežli v druhém; z toho usuzuje, že by se pouze clem a tarify železničnými našemu rolnictvu mohlo pomoci jen tehdy, když by bylo jisto, že žádný stát nebude moci na světový trh přijíti s obilím levnějším nežli r. 1894, což však spisovatel nepokládá za nemožné.

Království české nepožívá však ani onoho zvýšení cen obilních, jež se zakládá na clu, poněvadž uherská polovice říše, s níž tvoříme jedno celní území, vyrábějíc mnohem více obilí, nežli sama spotřebuje, vyváží přebytek svůj do naší polovice, a to hlavně do zemí koruny české. Následkem toho v některých spisovatelích a politicích, zabývajících se agrární otázkou, vznikla myšlenka domáhati se celní rozluky od Uher; při tom se zpravidla pomýšlí na to, aby se mezi oběma státy stala úmluva, dle které by na venek vystupovaly sice jako jednotné území celní, avšak mezi sebou by zřídily celní čáru, na které by se vybírala v každé polovici ze zboží z druhé poloviny dováženého taková cla, jež by různost podmínek výrobních, v obou státech se vyskytující, vyrovnávala. Pan Železný také v tomto návrhu nevidí žádné spásy našemu rolnictvu, jelikož by clo na obilí uherské muselo býti zajisté nižší, nežli na př. na obilí srbské, a účinek jeho mohl by býti uherskou vládou zmařen tím, že by vývozu obilí tamějšího k nám poskytnuty byly různé výhody (tarifní a pod.), na jaké uherská vláda, jak známo, není skoupa. Nechceme se pouštěti do antikritiky těchto vývodů, ale podotýkáme přece, že jimi přesvědčeni nejsme. Rakousko jako stát sice průmyslný, ale méně statný nežli západní státy průmyslné, může si nedostatek výrobků zemědělských (celých 36°/₀ své spotřeby) kupovati jen v oněch zemích zemědělských, do kterých může vyvážeti své výrobky průmyslné. To jsou mimo Uhry země Balkánské, svou polohou pro vývoz rakouských výrobků průmyslových velice příhodné. Za celní výhody pro své výrobky musí jim přirozeně poskytovati opět celních výhod pro jejich vývoz (obilí, dobytek a pod.), jemuž však dosud vlády uherské činily největší překážky. Následek toho jest, že ze svých přirozených odbytišť stále více jsme vytlačováni, a to namnoze i vzmáhajícím se průmyslem uherským, jenž má výhodu bližšího spojení a vydatné podpory státní. Celní jednota s Uhry má tedy pro nás ten účinek, že zemědělství naše, ač co do výroby obilní jsme zemí passivní, z toho, že na dovoz cizího obilí stanoveno jest clo 1 zl. 80 kr., nemá valného prospěchu, jelikož uherský, cla prostý dovoz obilin a mouky do naší poloviny říšské nepřipouští náležitého zvýšení cen obilních, kdežto na druhé straně náš odbyt průmyslových výrobků do ciziny buď se rozvíjí příliš pomalu nebo ho dokonce ubývá, tak že není neodůvodněna obava, že za čas nebudeme míti zač kupovati obilí, jehož se nám nedostává. Kdy by vývody pana Železného byly správny, neměla by hrozba celní rozlukou ani taktického účinku, jelikož by bylo dětinské hroziti něčím, co nebudeme chtíti a moci provesti.

Jádrem návrhu, kterým by se dle mínění p. Železného měla agrární krise hojiti, jest zřízení »zemské hospodářské banky«, v jejíž rukou by se soustředil všechen obchod obilní v království českém, jejímž účelem by bylo zpeněžovati co nejlépe bez vlastního zisku, toliko za úhrady režijních výloh, hospodářské plodiny našeho království, a v jejíž vrchní správě by se nalézali zástupcové zemědělství. Zákonem stanoviti by se musela povinnost všech zemědělců tohoto království, aby užívali při prodeji svých plodin zemědělských, po případě výrobků z nich ústavu tohoto jako prostředkovatele. Žádný kupec nesměl by u nás prodávati jiné zemědělské plodiny nebo výrobky z nich, leč ty, které koupil prostřednictvím zemské banky hospodářské, čímž by tedy byla vyloučena nejen soutěž obilí cizího, zejmena uherského, nýbrž i soutěž zdejších zemědělců mezi sebou; soutěž pečivem má býti přímo zakázána. Zemská banka zřídí v zemi potřebný počet filiálek, ve střediscích obchodu zemědělskými plodinami založí moderní špýchary, v nichž se zemědělcům budou poskytovati zálohy na dodané tam plodiny, jež pak bude prodávati za určitou, uschovatelem zpředu stanovenou cenu, nebo dle příkazu jeho za průměrnou cenu roční. Banka bude dokupovati tolik plodin, kolik jich bude potřeba k uhrazení celé domácí spotřeby, a to tam, kde je bude moci dostati nejlevněji, buď v jiných zemích našeho mocnářství nebo v cizině. Nejvyšší cena, za kterou by banka směla prodávati, odpovídala by ceně dotyčných plodin v tom kterém čase na trzích světových s připočtením cla a dopravného, kdežto nejmenší cena by nesměla klesnouti pod onen obnos, kterého jest třeba k uhrazení nákladu výrobního a zabezpečení existence jeho a jeho rodiny.

O návrhu, jehož tresť jsme tuto podali, myslíme, že ho naprosto nelze provesti. Království české není, jak známo, od sousedních zemí korunních odděleno ani zdí oktrojovou, ani kordonem hlídačů, a pokud toho nebude, nedovedeme si představiti, jak by bylo možno provesti zákaz, že žádný nesmí prodávati jiného obilí a jiné mouky, než které koupil od banky. Kdy by však opatření taková měla býti zavedena, vyžadovalo by to ohromného nákladu, který by -- nehledě ani ku překážkám politickým (jednotnost území státního) — od provedení návrhu toho zajisté odradil. Kdy by však banka měla býti zřízena pro celou Cislajtanii, měli bychom přece celní čáru naproti Uhrům, neboť nelze si mysliti, že by Uhři za takovýchto podmínek chtěli s námi tvořiti jedno obchodní a celní území. Dále dlužno míti na zřeteli, že obchod s obilím skládá se z největší části z drobných obratů čistě lokálních — uvnitř téže osady nebo mezi sousedními a blízkými osadami. Lzeliž sobě mysliti, že by se nějakým zákonem daly tyto obchody odstraniti tak, že by pak ani soused od souseda obilí nekupoval přímo, nýbrž pro každou trošku se obracel do filiálek bankovních? Ani tehdy, kdy by každý hned po vymlácení všecko obilí musel odvesti do filiálek, nebylo by lze zákaz ten provesti, jelikož si musí vlastník nechati zajisté tolik, co potřebuje na setí a na živobytí, a žádná správa bankovní nedovede kontrolovati, zdali množství to jest přiměřené či nic. Ba ani tehdy, kdy by rolník ani pro svou potřebu si obilí nechati nesměl, a byl nucen je kupovati zpět z banky, nedošlo by se cíle, jejž navrhovatel má na mysli, jelikož buď bude banka prodávati obilí tomu, kdo je sám

vyrobil, za nižší cenu nežli jiným, a pak nastanou stejně nešvary svrchu naznačené, nebo nebude vyrabitel míti žádné výhody, a pak nebude všecko obilí odváděti, což ani sebe nákladnější kontrola nezamezí. A jaké by to bylo plýtvání prací (převážením) a tudíž i penězi, kdy by všechen obchod s obilím měl se díti prostřednictvím banky více méně vzdálené? Náklady tím vzniklé by zajisté byly mnohem větší než nynější zisk prostředníků, a stihly by v poslední řadě zase jen vyrabitele.

Námitky tuto vyslovené tvoří jen nepatrnou část toho, co lze vytýkati návrhu p. Železného, a proto myslíme, že *tímto* zajisté dobře míněným způsobem agrární krise v Čechách zažehnána nebude. Jinak obsahuje spisek, zejmena ve své kritické části mnoho pozoruhodných dat a poznámek.

V době, kdy celá veřejnost česká rozrušena byla tuhým zápasem volebním spojených stran národních s tak zv. mezinárodní dělnickou stranou sociálně demokratickou, přišel jako na zavolání velice cenný spis dr. C. Horáčka, nadepsaný ***Počátky českého hnutí dělnického***, vylíčující vznik a vývoj českého hnutí dělnického až do onoho času, kdy vůdčí kruhy dělnické přijaly program sociálně demokratický. Spisovatel ukazuje, že rozhraním tímto — čehož by asi mnohý z vrstevníků našich se nenadál — jest již r. 1872, následující téměř bezprostředně po známé éře Chleboradově, vyznamenávající se velkolepými tábory dělnickými ve prospěch státního práva českého a jinými podobnými projevy národně politického smýšlení dělnictva jak Pražského tak i venkovského. Příčinu tohoto převratu spatřuje spisovatel jednak v úplném nezdaru snah svépomocných, které dotud prohlašovány byly za jediný prostředek ku povznesení blahobytu dělnictva, jednak v myšlenkách zvenčí, a to zejmena z Vídně a z průmyslových středisk severočeských do českého dělnictva vnesených. Od té doby stále větší část českého dělnictva »žije svůj život zvláštní, od života národa ostatního celým cítěním i nazíráním oddělený. I u nás nyní vedle a mimo sebe žijí dva neznající se národy společného jazyka, i u nás organický spoj mezi dělnictvem a ostatními třídami národa jest přetržen. A žalostné toto odcizení u nás i jinde hrozí přiostřiti se až k nebezpečnému konfliktu, nenastaneli v čas obrat tím směrem, kterým překlenutí zející propasti mezi oběma odcizenými světy jest ještě možné. Nejsou to ovšem mechanické prostředky násilné represse, jimiž ještě žádné hluboké hnutí duchové ve vývoji lidstva nebylo potlačeno. Jest to plné pochopení vážnosti nynějšího momentu, jest to odložení dosavadní bezstarostnosti a nevšímavosti, jest to konečně i více méně bolestné obětování mnohých tak zvaných práv nabytých od vrstev, třímajících dnes bezohledně moc hospodářskou i politickou.« Slova tato měla by dojíti vážného povšimnutí zejmena u nás, kde tak mnozí na snahy širokých vrstev dělnictva českého pohlížejí stále ještě jen jako na chvilkové účinky agitátorského přemlouvání.

Mezi prvními předlohami vládními rázu hospodářského v nové poslanecké sněmovně zasluhuje zmínky ***osnova zákona o společenstvech rolnických***, jejíž obsah shoduje se celkem s obsahem obdobné osnovy z r. 1896, jež předložena byla místo osnovy z r. 1893, týkající se zřizování společenstev rolnických a statků rentových, vládou Badeniovou

odvolané, až na to, že do ní pojaty byly některé změny, na nichž se usnesl zemědělský výbor předchozí sněmovny poslanecké. Účelem těchto společenstev, která mají býti jednak okresní (zpravidla po jednom pro každý okres soudní), jednak zemská, má býti zlepšování mravních a hmotných poměrů rolnictva, pěstování ducha pospolitého vzájemným poučováním a podporováním, zachováním a povznášením vědomí stavového, zastupováním a podporováním zájmů rolnických. K dosažení těchto účelů má sloužiti zejmena zřizování společenských skladů a špýcharů na plodiny zemědělské, prodej těchto plodin na účet členů společenstva, zejmena ku potřebám vojenským, nákup předmětů, rolníkům při provozování živnosti jejich potřebných, a strojů ke společnému užívání, zřizování a podporování družstev jatečných, pekárenských a pod., majících za účel lepší zpeněžení plodin zemědělských, zřizování a podporování záložen pro úvěr osobní a zástavní, prostředkování konversí dluhů hypothekárních, zakládání a podporování korporací, pečujících o pěstování zemědělství a lesnictví, povznášení zemědělského vyučování, prostředkování práce a j. V některých krajích českých, prosáklých dosud příliš liberalismem hospodářským, vysloven byl odpor proti závazné formě těchto společenstev, ale agitace v té příčině zůstala obmezena jen na nepatrnou část našeho království. Kdo o věci nestranně soudí, nemůže přehlednouti, že ještě veliká část našich menších tříd výrobních nemá tak širokého rozhledu, aby dovedla prospěchy, plynoucí ze sdružování, náležitě oceniti, a že by následkem toho při fakultativných společenstvech úmysl zákonodárců ve velice četných případech minul se s účinkem. V nucených společenstvech rolnictva, jež jedině se budou moci státi vydatným podkladem pro úvěrovou pomoc, zejmena z jubilejního fondu úvěrního, vidíme velmi důležitý prostředek, aby pokleslý blahobyt našeho rolnického stavu byl povznesen. Za to však neschvalujeme, že má zákon býti vydán od říšské rady, kdežto zemědělství náleží do kompetence zemských sněmů.

Jediným ovocem dosavadních 15 schůzí nové poslanecké sněmovny jest schválení *obchodní smlouvy s Bulharskem*, jejíž uzavření již po několik let bylo na obzoru. Již r. 1890 sjednáno provisorium, které v brzku mělo býti proměněno ve smlouvu definitivní; ta teprve nyní byla ujednána. Následkem rušivého vlivu uherské vlády jsou výhody z této smlouvy pro český průmysl velice nepatrné. Vývoz rakousko-uherský do Bulharska má cenu asi 13 milionů zlatých, z čehož připadá nejvíce na raffinovaný cukr, obuv, šatstvo, zboží bavlněné, vlněné, papírové, kožené, kovové a p. Dle nové smlouvy bude naše zboží podléhati zpravidla clu 14% své hodnoty (asi u 60% celé hodnoty našeho vývozu), asi u 20% bude nižší, asi u 20% vyšší než 14%; do této kategorie spadají zejmena cukr, šatstvo a obuv. Říše naše poskytla Bulharsku jen účastenství v největších výhodách.

Dr. *E. B. Šimek.*

Volné rozhledy.

Bedřich Schnell. — Vévoda Aumalský.

Jak klamné bývají názory o Praze a jejím obyvatelstvu před rokem 1848, ba což díme, před r. 1861! Za německou ji vyhlašují, a sama ústřední Vídeňská statistická kancelář po popisu r. 1880 neuměla si vysvětliti, kam se vlastně všichni ti Němci z Prahy poděli. Pravda, němčina vládla, tlačila se nejen na povrch, na veřejnost, ale i do rodin, do soukromého života. Ale přes to přese všecko Praha nebyla německá. A v tom spočívá nemalý ten omyl, jemuž se oddávají povrchní pozorovatelé, jimž se zdá nevysvětlitelno, kde jsou ti lidé, kteří tu německy mluvili, německy zpívali, německy psali, německy se bavili. Kam přišli, a jaké vlastně bylo jich smýšlení, ukazuje nám jeden ze starých těch Pražanů, typ Staropražský, jak právem jej lze nazvati, *Bedřich Schnell*, který Ústřední matici školskou — tedy jednotu, jejímž předním účelem jest ochrana české národnosti — ustanovil za universální dědičku svého jmění, okolo 225 tisíc obnášejícího, a učinil odkazy akademickému spolku Slavii, Pošumavské jednotě, Hlaholu a Svatoboru. Vše tedy v duchu ryze českém, vlasteneckém. A přece starý tento Pražan neuměl se tou měrou vyjadřovati po česku, aby mohl sestaviti českou listinu, i sepsal svou závěť po německu. I jeho obcovací jazyk, z něhož teď známka národnosti se činí, býval v úřadě i doma německý. A přece nebylli upřímným synem české země a necítilli se údem českého národa? Jeho závěť zřetelně na to odpovídá.

Veliké staly se změny v Praze, ale ne tak veliké, jak by se leckdo domníval, a zajisté ne nepřirozené nebo dokonce násilné. Komu ta domácí půda byla milá, kdo cítil s národem naším a chápal jeho historický význam, u toho i láska k české přítomnosti a k českému jazyku byla pochopitelna. Ale i jiným kouzlem působila česká národnost: ethickou přitažlivostí! České bylo ono hnutí duchů, jež se vzpíralo proti starým násilnickým řádům, a pokrok i volnost úzce s ním souvisely. Veliké opravní myšlenky — jako zrušení roboty, uvolnění tisku a j. — vytryskly z národního ruchu, s nímž nerozdílně byly spojeny. Co znamenalo reakci páchnoucí hrobem, bylo německé, co život, bylo české. Toho zakusil na sobě i Bedřich Schnell.

Pocházel ze staré patricijské rodiny. Vidíme v ní kus Malostranského života. Již děd a praděd byli kupci se »specerijním zbožím.« A kupec takový mnoho dříve znamenal; kupectví bývalo jako měšťanským fideikommissem. Nepanoval horečný shon po zisku, nebylo soutěže navzájem nohy sobě podrážející, nýbrž i v obchodě bylo sebevědomí a jistá vznešenost. Klamati někoho pokládáno za hanebné. Lidé nebohatli také rychle, ale solidně. Rodina měla své tradice a zásady. Ondřej Schnell, děd Bedřichův, již r. 1778 koupil dům č. 206 »u pomocné Matky Boží« v Rathouzské ulici, a devět let potom (jak nás Schallerův místopis Malé Strany z r. 1795 poučuje) dům č. 205 »u zlatého čápa« v Svatotomášské ulici, který zůstal rodinným domem Schnellových, podnes pod tím jmenem známým. Zde drahná léta bylo tu ku-

pectví Schnellovo, z Ondřeje otce přešlo na Ondřeje syna; zde také r. 1808 spatřil Bedřich Schnell světlo světa, a r. 1810 jeho bratr Arnošt.

Schnellovo kupectví »u zlatého čápa« znalo na Malé Straně každé dítě. Dům na tehdejší poměry veliký měl malý pochmurný vchod a v rohu krám se zaskleným vstupem. Vnitř bylo vše ve vzorném pořádku, zásuvky, sudy, pytle, lahve. K odběratelům náležela i valná část šlechty, jež tu v okolí má své paláce. I děti školní dostávaly tu leckterou pochoutku, nějakou mandli, hrozinku nebo v létě i kousek oloupaného citronu pro žízeň, ač to byly vzácnější věci než dnes. Patřilo to však k dobrému mravu kupeckému. Při kupectví byla i vinárna, kam přicházívali páni od gubernia i ze zemského domu. »Lepší« vláha a spolehlivá musela se vůbec hledati u Schnellů. Měli i malou viničku vedle Fürstenberské zahrady na Hradčanském svahu a jinou větší u Paliárky za Smíchovem; nepotřebovali jich sice, ale doporučuje to vína, když vinárník sám jest též vinařem.

V domácnosti Schnellových v prvním patře »u zlatého čápa« bylo jako v půvabné kleci, v kuchyni bílým Staroměstským pískem vydrhnuté všecko se svítilo, zvláště hojnost cínového i měděného nádobí, a v pokojích dělalo parádu rokokové nářadí.

Zde vyrůstal Bedřich Schnell. S bratrem chodil do školy k sv. Tomáši, pak na gymnasium a posléze do práv. Není o něm mnoho známo z doby té. Kupectví bralo dosti velikou újmu soutěží, kterou mu činili mládenci, když se jim podařilo založiti vlastní závody a odvesti část odběratelstva. Roku 1847 byl starý Ondřej Schnell vždy ještě otcem chudých na Malé Straně, majetníkem kupectví a domu, jenž dle nového číslování měl číslo 27. Bedřich Schnell byl tehda konceptním praktikantem u policie, Arnošt úředníkem při krajském úřadě v Čáslavi. Teprve rok 1849 svedl je dohromady, bydlili v jednom bytě v Platýze; po smrti bratrově zůstal tam Bedřich sám nájemníkem. Celkem bydlil tam skoro po 50 let. Policii opustil jako komisař r. 1866; od té doby žil na pensi.

Tiše, skromně, skoro nepovšimnut, vedl staromládenecký život s nezbytnými zvláštnůstkami a podivnůstkami. Měl sice pokladnu, ale přece papíry a knížky své ukládal — do trouby u kamen. Jediné nevčasné zatopení, a mohlo býti zničeno majetku za více než půldruhého sta tisíc zlatých! Teprve v nejpozdějších letech svěřil jmění to zemské bance, ale musela si pro ně poslati. Ve zbožné úctě choval vše, co mu připomínalo rodinu, jmenovitě matku. Opatroval staré stříbro, ač ho neužíval. I skříně a stolky byly u něho památné. Cínové a měděné nádobí zdobilo jeho studenou kuchyni. »Co učiní moje universální dědička Ústřední matice školská s mědí?« tázal se dr. Motejla, upíraje naň své chorobou zkalené šedomodré oči. A když od svého rádce a ustanoveného vykonavatele své poslední vůle slyšel, že Matice měď tu prodá, poněvadž ji schovávati nemůže, odkázal ve zvláštním dodatku k závěti všechny měděné formy na bábovky dr. Motejlovi. Mohl je dáti někomu jinému, na př. manželům Kropáčkovým (kteří mu věrně sloužili a jimž odkázal svou villu v Podbabě), ale chtěl, aby památka po matce dostala se do rukou, kde nejlépe bude ošetřena.

Léta míjejí, staroby přibývá, přátelé a známí odcházejí a vždy opuštěnější stává se osamělec bez rodiny. Kdo tuší, co duší jeho hýbalo, co nitro jeho rozehřívalo, kam nesly se jeho touhy a čím srdce jeho trpělo! Z života zbývají jen upomínky, a ty upomínky byly mu životem. Pro ně vyhledával vhodného místa i v přítomnosti. O všem uvažoval, vše promýšlel a zařizoval. A kdo i o kusu nádobí, v němž matka jeho pékala moučníky, činí poslední pořízení, kdo hrob a podrobnosti pohřbu si stanoví, zda ten zrale neuvažoval, než se rozhodl, kdo bude jeho dědicem?

Mecén vzácné štědroty a zajímavý typ Staropražský rozžehnal se s námi v Bedřichu Schnellovi.

* * *

Strašné neštěstí 4. května v dobročinném bazaru Pařížském vyžádalo si ještě jednu oběť. *Vévoda Aumalský*, vetchý již kmet, čta na sicilském svém statku, po manželce sděděném, hrozné zprávy z Paříže, jmenovitě též zprávu o smrti vévodkyně Alençonské, své neteře, klesl mrtev, raněn mrtvicí. Byl jednou z nejzajímavějších osob nynější Francie. Jmeno Jindřicha Orleanského, vévody Aumalského, přes půl století se ozývalo v Paříži, a co se ozývá nad Sekvanou, ozývá se ovšem v celém světě. Vévoda byl Pařížan tělem i duší. Paříž se svým bohatým duševním životem, se svými uměleckými požitky, zábavami vybroušenými a po případě i kluzkými, byla mu potřebou, byla mu jako stromu půda, v níž jedině se může vyvíjeti. A přece dvakráte a na dlouho se musel loučiti s Pařížským životem.

Když v lednu 1822 spatřil světlo světa, nemohlo se ještě tušiti, že se stane trůnu tak blízkým, jako se pak skutečně v osmém roce jeho věku stalo následkem červencové revoluce; ne tiché ústraní, nýbrž život na výši společenské byl mu údělem. Brzo však osud podivně si s ním zahrál. Nebylo mu ještě dvacet let a již vynikal ve válce alžírské a zažil tu křest ohněm, opravdový prý a nikoliv princovský. S jeho osobou spojeno tu i vítězství v květnu r. 1843 nad Abd-el-Kaderem, jež Horace Vernet zvěčnil na ohromném obraze (22 m.) v museu Versailleském. V Alžíru se vévoda r. 1845 i oženil s Marií Karolinou Burbonskou a stal se vladařem těch končin. Ale než mohl býti uvítán vavříny vítězovými, vypukla v únoru 1848 Pařížská revoluce, vévoda byl sesazen a propuštěn i vrátil se ne přes Marsilii do Francie, ale přes Gibraltar do Anglie.

Co ho rmoutilo, nebyla republika. Stal se sice trůnu blízkým, ale ani republika nebyla mu proti mysli. Před vůlí Francie se skláněl v denním rozkaze, kterým se loučil s vojskem a s Alžírem. Co jej hlubokým odporem naplňovalo, byl Napoleon a jeho císařství. Nemohlli proti němu bojovati zbraní, bojoval aspoň pérem a uváděl císařství v posměch i tím, že žádný z Bonapartů si netroufal utkati se s vévodou Aumalským v souboji. Napoleon III. zbavil za to Orleanovce všech statků ve Francii. Po dvaceti a dvou letech udeřila teprve hodina návratu vévodovi Aumalskému. Již r. 1870 byl ve Francii a za nejkrásnější chvíle svého života pokládal, když byl opět přijat do vojska. Stal se ve-

litelem 7. armádního sboru v Besançonu. Avšak časy se měnily. R. 1883 sprostil jej generál Thibaudin činné služby vojenské a r. 1886 za Boulangera byl vévoda zase z Francie vypověděn. Opět musel putovati do vyhnanství a žíti daleko od Paříže.

Velkodušná byla jeho pomsta. Dva a půl měsíce uplynulo od jeho odjezdu, když francouzské akademie došlo úřední vyrozumění, že vévoda Aumalský ustanovením v poslední vůli ze dne 3. června 1884 učinil akademii dědičkou svého velkolepého panství Chantilly. Chantilly jest jmeno historicky proslulé jako u nás Karlův Týn nebo Křivoklát, jenom že minulost pojí se tu až ku přítomnosti. Jest to sídlo královsky zařízené, s přepychem staveb, zahrad, především pak umění. Jen sbírky obrazů mají tu cenu za veliké miliony. Sám vévoda Aumalský miliony na ně věnoval. Avšak nejen obrazy, sbírky, knihovna, nýbrž i pole a lesy mají velkou cenu. Na 25—30 milionů franků cení se odkaz ten. »Chtěl jsem zachovati Francii toto panství v celosti s jeho lesy, palouky, vodami, budovami a se vším, co obsahuje, válečné trofeje, prapory, knihy, umělecké sbírky, všecek souhrn, jenž jest zevrubným a rozmanitým pomníkem francouzského umění ve všech jeho odvětvích a dějin mé vlasti dob její slávy.« Tak psal vévoda v listě, jenž v paláci Mazarinském byl čten.

Teprve v březnu r. 1889 směl se vévoda opět do Francie navrátiti. Od té doby stále opravoval a zdokonaloval své Chantilly, a to s bystrostí neobyčejného znalce a s štědrostí mecéna. R. 1871 byl zvolen členem akademie a r. 1880 členem akademie krásných umění. V rodinném životě štěstí mu nepřálo. Roku 1869 ovdověl a oba jeho synové Ludvík a František mu zemřeli v 20. a 18. roce věku. »Gentilhomme-soldat« byl čestný jeho titul, který mu ostal i po smrti. Dědictví, jež francouzské akademii zůstavil, znamená — nehledíli se ani na neobyčejnou cenu uměleckou a odpočítáli se náklad na udržování, zde zajisté značný — ročně více než půl milionu franků čisté renty. Důchod ten, až odpadnou některé pense a legáty na Chantilly váznoucí, později se ještě rozmnoží.

Jos. J. Toužimský.

OSVĚTA

LISTY PRO ROZHLED V UMĚNÍ, VĚDĚ A POLITICE

REDAKTOR A VYDAVATEL

VÁCSLAV VLČEK

ROČNÍK XXVII — DÍL II

1897

V PRAZE

TISKEM FRANTIŠKA ŠIMÁČKA — NÁKLADEM VLASTNÍM

1897

R. 1897. Čís. 7.

OSVĚTA

Náš ústavní vývoj od r. 1848.

Podává
dr. **Bohuš Rieger.**

I. Rozhled.

Běh událostí nedá zapomenouti, že státní ústavy žijí, mění a vyvíjejí se tak jako státy samy. Mají svou minulost, přítomnost i budoucnost; marnými ukazují se snahy, dáti jim stálou, stejnou podobu, které by se běh časů nedotkl, právě tak jako nelze dopátrati se nějaké vzorné, pravé ústavy, která by se hodila všem státům a národům. Konkretní státy světa vždy liší se dle času a místa; byly, jsou a budou svými kulturními, historickými individualitami.

Proto snažíme se zřízení států geneticky čili historicky pojímati a vykládati; dvojnásob potřebí toho při státu »historickém« katexochen, jakým právě bylo a jest naše mocnářství. Jeť ono stavbou složitou a mnohotvárnou; rozmanité základy a poměry územní, národní, politické a státoprávní působily zde během věků vzájemně na sebe; dle toho společný svazek měnil a vyvíjel se, státní idea nebyla tak prostá a jednotná, aby byla vesměs stejně pojímána a obecně uznávána. Celkem možno naše mocnářství nazvati snad historickým, dynastickým státem; ale jistou měrou zůstalo zároveň také státem t. zv. historicko-politických individualit. Vůbec bohaté ústavní a správní dějiny individualisovaly celou skladbu a povahu našeho mocnářství, povahu celku i částí, říše i zemí.

Nechceme zde zabíhati daleko do počátků mocnářství od r. 1526. Chcemeli o něm užíti historické definice, řekneme, že původně je to svazek koruny české a uherské s německo-rakouskými zeměmi, tak jak se dále vyvinul pod panovníky Habsburskými. Trvání tohoto svazku, založeného volbou v Čechách a v Uhrách, bylo pojištěno vývojem dědického práva panující dynastie, jenž dospěl svého vrcholu v pragmatické sankci, uznané a přijaté všemi zeměmi. Osoba společného panovníka znenáhla vedla k centralisaci některých státních záležitostí, hlavně zahra-

ničných, vojenských a kamerálních, a při nezdaru říšských kongresů vtělila se v ústředních, říšských úřadech, jmenovitě v tajné radě, dvorské komoře a dvorské radě vojenské. Ostatně mocnářství bylo zprvu ústavním stavovským státem; ale moc panovnická povznášela se nad stavovskou, až po r. 1620 nadešlo první období státu absolutního, zvláště v zemích neuherských. Ale i tu pode jhem Pobělohorským žilo ještě středověké, stavovsko-federalistické Rakousko.

Teprve Marií Terezií začal vývoj Rakouska moderního, v jakém je nám nyní žíti. Tu nastala konečná státní centralisace zemí českých a rakouských, jež až do zrušení svých dvorských kanceláří r. 1749 tvořily ve vnitřní správě a v soudnictví dvě zvláštní zemské skupiny; zároveň za t. zv. osvíceného absolutismu úplně postátněna správa zemská a krajská (také městské zřízení zbyrokratisováno), tak že tehda položeny základy, na kterých spočívá ještě dnešní organisace politické správy, t. j. v podstatě moderní zeměpanská byrokracie. Konečně r. 1848 nadešla i doba novověké ústavnosti, a říšský svazek měl se utvrditi a doplniti společným zákonodárným zastupitelstvem.

Rok 1848 tvoří tudíž jistou epochu v ústavním a státním vývoji Rakouska, obzvláště nového (od r. 1740). Tu již naproti absolutismu a zůstatkům zřízení stavovského rozvíjí se celý apparát moderního konstitučního státu: požadují se základní práva či svobody lidské i státoobčanské, a vůbec konstituce, totiž hlavně národní repraesentace při vykonávání zákonodárné moci a vláda odpovědných ministrů. A zároveň s tím — což je neméně důležito — zvláštními institucemi nově tvoří a zakládá se stát jednotný, pokud se týče dualistický. Do r. 1848 společný svazek mocnářství zakládal se především na vývoji monarchického či dynastického práva, na panovnické moci a jejích orgánech, na nejvyšších ústředních úřadech; naproti tomu nebylo společné organisace konstituční, parlamentární (starší pokusy o říšské kongresy či delegace všech zemí byly dobami absolutismu uvedeny v zapomenutí). Až do našeho století jednotný vývoj mocnářství pokračoval tedy zvláště po cestách vládního absolutismu a centralismu, a teprve ponenáhlu pronikal shůry dolů. Rok 1848 přinesl v tom směru obrat; tu říšský svazek zakládá se novým způsobem: cestou konstituční, parlamentární, tudíž utvrzuje se také zdola. Byl to vývoj nový; z předcházejícího historického procesu neplynulo přímo a nutně také konstituční sjednocení říše; bylo sice připraveno dobami absolutismu, ale přece bylo teprve dalším důsledkem a pokrokem. Nyní teprve národové sami mají k tomu přispívati, aby to, co dosud bylo spojeno z části jenom fakticky, administrativně a absolutisticky, nyní také státoprávně úplně srostlo a scelilo se. Netoliko v oboru exekutivy, ale i v legislativě, která napříště vykonává se konstitučně, začíná vystupovati stát jednotný.

Již dokonává se půlstoletí vývoje od epochálního roku 1848. Jím počal u nás politický život; v něm stojí kolébka politických stran, které podnes zápasí za vítězství centralismu nebo autonomie, za národní hegemonii nebo rovnoprávnost, za zásady liberální nebo konservativní. Přes to přese všecko nynější ústava Předlitavská nemá svého přímého východiska v r. 1848, jak tomu je v Uhrách. Dnešní stát uherský, jak byl upraven r. 1867, spočívá z části na zákonech z r. 1848. Tam

podařilo se namnoze obnoviti kontinuitu státního práva jak co do staršího vývoje, tak co do nových státoprávních koncesí z r. 1848; u nás však nikoli. U nás pouze organisace správní a soudní pocházejí z r. 1848 a z let přímo následujících; také naše politické parlamentární dějiny začínají tou dobou, a přec naše ústavní instituce říšské a zemské mají své přímé právní základy celkem teprve z let šedesátých, počínajíc říjnovým diplomem. Tím arci nemá býti řečeno, že by starší historické právo v Předlitavsku bylo vesměs odstrčeno, neboť v některých ohledech ještě nepozbylo platnosti, a stačí připomenouti, že nynější základní zákony nejsou úplnou ústavou, a zvlášť ani netýkají se práva dynastického.

Nicméně musíme přirozeně lišiti dvě periody našeho ústavního vývoje: 1. období revoluce a restaurace čili reakce v l. 1848—1860, a 2. dobu nynější ústavy z r. 1867, jejíž vývoj datuje se od říjnového diplomu z r. 1860 a sahá po dnešní den. První perioda byla takměř jen dobou přípravy a zkoušky nezdařené: druhá vyvíjí nám právo formálně platné se všemi jeho změnami a záhadami, jichž bezpečný výsledek posud je na sporu. Obě ty periody mají každá svůj zvláštní charakter, i můžeme je v celku označiti jako cestu revoluční a cestu historickou.

Doba prvá spouštěla se historických základů a právní kontinuity; nešetřila stavovských zemských zřízení, ani vlastního práva monarchického. Způsobem čistě moderním spěla především za ideami liberálními, demokratickými a národními, až i chtěla stavěti se (v l. 1848 až 1849) na půdu suverenní konstituanty, tedy volného revolučního utváření ústavy. Směr a proud takový byl spolu centralistický: šlo především o ústavu říšskou, o národní zastupitelstvo říšské. V skutku všechny pokusy r. 1848 a 1849 v tom směru byly autonomii zemí málo příznivy; ano dosti četné hlasy žádaly po případě novou konfiguraci říše na základech ethnografických, tedy třeba s porušením historických celků zemských. Tato čistě moderní resp. i revoluční cesta byla však v historické monarchii rakouské zase odklizena novým absolutismem.

Naproti tomu v době druhé od r. 1860 hledělo se nastoupiti cestu historickou; byť i vlastní právní kontinuita nebyla zachována, přec aspoň neodvolatelný diplom říjnový postavil se na půdu t. zv. historicko-politických individualit, uznávaje v zemích starobylé osobnosti práva veřejného, základní faktory státu, od kterých teprve zřízení říšské v další řadě pocházelo, bylo odvozeno. Proti roku 1848 byla to cesta historická, také konservativní, a zároveň v základech autonomistická. Další vývoj v l. 1861, 1867 a 1873 pak arci hleděl mnohé zase zliberalisovati a zcentralisovati, jako by musel opět přiblížiti se k útvarům z let 1848—49; nicméně souvislost se základy od r. 1860 ještě není veskrze přerušena.

Také jinak buďtež vytknuty některý rozdíl i některá shoda mezi oběma periodami. Rok 1848 začíná tak říkajíc personální unií neboli rozpoltěním říše, jelikož Uhry tehdáž domohly se plné samostatnosti (také v zahraničných záležitostech a ve vojenství); avšak následujícího roku naopak absolutní mocí zavádí se stát jednotný. Naproti tomu

rok 1860 dědil zprvu politiku celostátní, děly se ještě pokusy o jednotný stát ústavní; ale naopak končí se nynějším dualismem rakousko-uherským. Dle toho i centralismus, o němž jsme mluvili, bral na sebe podobu brzo celostátní, brzo Předlitavskou.

Co naproti tomu oběma periodám od r. 1848 a 1860 bylo společno, to byly zvláště opětné změny a oktrojírky, především v Předlitavsku (v Uhrách přec v obojí době máme ústavní zákony sněmovně ujednané). Oktrojování celkem bylo dosti přirozeným zjevem v státě monarchickém a dlouho absolutním, zvláště když moderní liberalismus r. 1848 zavrhoval vytvoření ústavy cestou historické právní kontinuity (vývojem z dosavadního zřízení stavovského), a když tehdejší konstituanta, vycházející ze svrchovanosti lidu, rozbila se o reální poměry historické monarchie. Také sotva lze vysoko ceniti ústavodárnou spůsobilost říšského sněmu, který přirozeně chová v sobě řadu různorodých živlů; naproti tomu panovníkovi spíše bylo možno stavěti se nad ně všechny a činiti se nejvyšším jich pojítkem. Avšak ani tak ústava rakouská nechtěla se snadně dařiti. V obou periodách vývoje došlo k opětným ústavním změnám; s oktrojírkami i vedle nich měněny a střídány i samy vedoucí zásady, tak že pozorovatel stěží pozná trvalé a konečné výsledky a cíle neustálého toho procesu, a podnes nevidí, že by stav platný (aspoň v Předlitavsku) docházel uznání v skutku obecného.

Léta 1848 a 1849 vykazují takměř jen pokusy neb osnovy moderní ústavy; žádná nebyla skutečně provedena. Také zásady a spůsoby kolísaly, ačkoli stále tíhlo se k centralismu. Trojí ústavní koncese císaře Ferdinanda pro Předlitavsko (v březnu, v dubnu a v květnu r. 1848) měly každá jinou podobu, jiný význam; od nich opět lišily se čtvrtá a pátá ústavní fáse z r. 1849 za císaře Františka Josefa, totiž osnova Kroměřížského sněmu a následující celostátní oktrojírka.

Zprvu patent o »konstituci vlasti« z 15. března 1848 mínil ještě zachovati souvislost příští ústavy říšské se zemskými zřízeními a se stavovskými řády, obnoviti historickou formu společných zemských kongresů či delegací, do nichž by stavovské sněmy, arci s rozšířeným zastoupením městského stavu, vysílaly své poslance. Za krátko však oktrojována ústava z 25. dubna t. r. (dubnová, Pillersdorfova); tato netoliko nedbala kabinetního listu daného Čechám dne 8. dubna t. r., ano odvrhla vůbec každý ohled na země a stavy: ryze centralisticky přiznávala legislativu jedině říši, nechávajíc zemím pouze samosprávu; i chtěla říšský sněm založiti samostatně, nezávisle na zemských zastupitelstvech, a to o dvou komorách, tak aby dolní komora byla volena obyvatelstvem, senát pak (do $^3/_4$) velkostatkáři. Avšak proklamací z 16. května t. r. na místě této oktrojírky povoleno pak ústavodárné říšské shromáždění, o jediné komoře, volené bez censu. Takto na základě takměř všeobecného hlasovacího práva říšský sněm Předlitavský skutečně sešel se a působil; ale jakkoli chtěl býti svrchovanou konstituantou, přece ústavní jeho práce v době zasedání Vídeňského nedospěly ke skutkům.

Za změněné situace (po dobytí vzbouřené Vídně) zasedal pak říšský sněm od konce listopadu v Kroměříži a pracoval dále o díle ústavy Předlitavské, jakkoli císař František Josef při svém nastoupení

vlády dne 2. prosince 1848 prohlásil za vlastní cíl spojiti všechny země a národy mocnářství v jeden veliký stát (Staatskörper). Osnova ústavy přijatá na začátku března 1849 ústavním výborem Kroměřížským byla povahy kompromisní, převahou centralistická. Autonomisté domohli se toho, že se říšskému sněmu mělo dostati horní sněmovny v podobě komory zemí, a že uznávala se také legislativa zemská (v zemích a krajích), kterou císař vykonávati měl jakožto hlava dotyčné země; nicméně co do příslušnosti stanovena generální domněnka ve prospěch říše, a obor moci říšské měl býti i širší, než je dnes; císař sám obmezován na veto suspensivní.

Avšak před dokonáním sněmovního díla oktrojována zase »říšská ústava pro rakouské císařství« ze dne 4. března 1849 (březnová, Stadionova), i na Uhry se vztahující, tedy celostátní, kterážto postavila se také na půdu práva monarchického a přála více snahám konservativním. Ovšem byla rozhodně centralistická: připouštěla sice zemskou legislativu; horní sněmovnu říšskou dávala voliti zemským sněmům, ale přes $^3/_4$ z kruhu nejvyšších poplatníků; a generálně přisuzovala moci říšské všechny záležitosti, které říše sama neprohlásila výslovně za záležitosti zemské, obor těchto pak vyměřen celkem tak jako později za Schmerlinga. Avšak ani Stadionova ústava a souvislé s ní řády zemské — vyjímajíc zrušení stavovských ústav zemských — nevstoupily v život. Ústava tato zastavena patenty Sylvestrovými z 31. prosince 1851, nastalo nové období centralistického, celostátního absolutismu a trvalo do r. 1860. Toť byl konec všech ústavních snah z r. 1848, i těch, které zprvu nesly se za samostatností Uher anebo za obnovením říše německé.

Po válce italské nadešlo druhé období ústavního vývoje, avšak nestálost a měnivost, jaká se jevila v l. 1848—49, nezapřela se ani po r. 1860. Začínalo se na nových, jiných základech; jediné pojítko se starší dobou a spolu zárodek pro nové zastoupení říše tvořila říšská »rada,« jmenovaný poradný orgán koruny a říšské exekutivy, kterýž v květnu 1860 byl svolán v podobě sesílené či rozmnožené rady říšské; autonomisté měli v něm většinu a hájili historicko-politické individuality zemí.

Koruna tudíž rozhodla se zavesti instituce srovnalé s vědomím historického práva a s rozličností zemí: diplom z 20. října 1860 kladl si za cíl tak říkajíc unitársko-autonomistické ustrojení říše. Vycházel od konstitučního spolupůsobení zemí; jednotná rada říšská, obsílaná všemi zemskými sněmy, také uherským, měla materiálně býti příslušnou ve věcech celé říši společných, vyměřených taxativně, tak že by původní a základní, plná kompetence zůstávala zemským sněmům, zcela ve shodě s tím, že i formálně rada říšská ve svém ustrojení jevila se býti útvarem odvozeným. Nicméně neodvolatelný diplom říjnový v nejednom ohledu postrádal určitosti a jasnosti, tak že připouštěl i výklady ve smyslu centralistickém a dualistickém. Také v pravdě neměřil všem zemím stejně: kdežto v Uhrách na jeho základě namnoze se obnovovala historická ústava zemská, země neuherské byly poukázány na příští zemské řády a panovníkovi vyhrazeno označovati některé předměty za společné záležitosti Předlitavské.

Těchto okolností pak použil ministr Schmerling při další oktrojírce z 26. února 1861, při t. zv. patentu únorovém. Použil jich takovou měrou, že značila dokonce podstatnou odchylku od říjnového diplomu na prospěch Předlitavského centralismu. Prostředkem »užší« rady říšské zakládána legislativní jednota neuherských zemí ve všem, cokoli nenáleželo veškeré (širší) radě říšské, a cokoli nebylo výslovně ponecháno zemským sněmům; tedy užší říšské radě přisvojena všeobecná, plná, zásadní příslušnost, sněmy neuherských zemí taxativně obmezeny. Říšská rada pak měla míti dvě komory: panskou z virilistů a členů dědičných anebo jmenovaných, a poslaneckou, vycházející z volby sněmů zemských, jež však při svém volení byly vázány na jisté okresy a zájmové skupiny. Podle všeho toho také vypadla zemská zřízení z r. 1861.

Na základě Schmerlingovy oktrojírky říšská rada skutečně zasedala, byť i nebyla úplná. Následkem odporu Uhrů nemohla zajisté pokládati se za širší; a přece jala se jednati, jako by jí byla, usnášejíc se též o zákonech ústavních, finančních, a marně bylo proti tomu protestováno, zvláště od Čechů, kteří r. 1863 sněmovnu konečně opustili. Přirozeně dostavil se za krátko konec kusé a nekompetentní rady říšské, konec éry Schmerlingovy: za ministerstva Belcrediova ústava únorová prozatím zastavena patentem z 20. září 1865, aby se mohlo nově budovati na půdě říjnového diplomu, především aby se ujednalo vyrovnání s Uhry. Zatím válka pruská vyloučila Rakousko z německého bundu. Když však patentem z 2. ledna 1867 byla mezi vyjednáváním s Uhry svolána »mimořádná« rada říšská, aby i zástupcům neuherských sněmů dostalo se poradného účastenství při řešení ústavní otázky, tu plány hr. Belcredia byly zmařeny odporem »ústavověrců« za pomoci barona Beusta, kterýž na prospěch Němců, k zachování Schmerlingova Předlitavského centralismu, dohodl se s Deákem o zavedení nynějšího rakousko-uherského dualismu.

V Předlitavsku éra Beustova začala svoláním »řádné,« »ústavní« rady říšské na základě únorovky. Nedbáno toho, že s únorovkou nedalo se srovnati vyrovnání s Uhry a svolání říšské rady Předlitavské; že »užší« říšská rada, jež nyní jediná zůstávala, nebyla příslušna k ústavnímu zákonodárství a k řízení o společných záležitostech celého mocnářství, že nemohla obratem ruky vstoupiti prostě na místo dřívější veškeré čili širší rady říšské. Tyto právní nedostatky baronu Beustovi nevadily; zlomiv odpor některých sněmů, dokázal toho, že nová říšská rada konečně skoro úplně se sešla (chybělo pouze 12 českých poslanců), a takto podařilo se jí základními zákony z 21. prosince 1867 upevniti a vytvořiti novou dualistickou ústavu (prosincovou).

Složení »ústavní« říšské rady zůstalo sice nezměněno, tak že týž sbor, který provedl ústavní změny, zasedal bez přerušení dále (v dolní sněmovně zbývala 203 poslanecká místa, a jako prve byli poslanci voleni zemskými sněmy). Ale postavení této říšské rady bylo podstatně změněno. Státní jednota mocnářství, kterou říjnový diplom i únorovka ve společných záležitostech chtěly zachovati, byla obětována: — dva rovné státy, uherský a bezejmenný Předlitavský, nově smluvily a stejnými ústavními zákony vyměřily kruh společných záležitostí (v užší míře než prve); ke kontrole společných ministerstev a k povolování budžetu

ustanovily zvláštní delegace z uherského říšského sněmu a z Předlitavské říšské rady; těmto sborům samým (ne delegacím) připadla vlastní zákonodárná kompetence v těchže záležitostech. Bývalá užší rada říšská stala se pro Předlitavsko centrálním, resp. centralistickým zastupitelstvem pro obor druhdy celostátní. Za to v ostatním oboru působnosti učiněn pokus odstraniti dosavadní konflikty říšské rady se zemskými sněmy jistým navrácením se k říjnovému diplomu a autonomistickému stanovisku: — sněmům jako samostatným faktorům přiznána legislativa ve všech záležitostech, které základními zákony výslovně, taxativně nebyly vyhrazeny říšské radě; příslušnost zemí tedy rozšířena dále, než sahala dle dosud platných zřízení zemských z r. 1861. Avšak tento kompromis a zásadní ústupek byl nahrazen v praxi plnou měrou tím, že taxativní výhrady říšské legislativy byly tak hojně vyměřeny, že země de facto přece se cítí centralisticky obmezenými. Ostatně prosincovka ve srovnání s únorovkou rozšiřovala práva říšské rady naproti právům panovníkovým, a jevila se býti liberální; tomu odpovídalo též utvoření liberálního »občanského« ministerstva.

Ústava prosincová potkala se s pevným odporem českého národa, ale tehda nebylo ho dbáno. Naopak na státoprávní deklaraci a trpný odpor od r. 1868 odpovídáno snahami učiniti říšskou radu neodvislou od obesílání sněmů, tak aby byla volena přímo lidem. Taková »oprava« zamýšlena konečně i bez svolení zemských sněmů, pod formou osnovy o přímých volbách z nouze. Ale nezdařila se; opuštění říšské rady všemi autonomisty vedlo k tomu, že za účelem nutného státoprávního vyrovnání utvořeno ministerstvo Potockého (v dubnu r. 1870), potom Hohenwartovo (v únoru 1871). Pohříchu podařilo se odpůrcům v říjnu 1871 zmařiti také státoprávní program českých fundamentálních článků, jakožto prý nesrovnalý s uherským vyrovnáním a státu škodlivý. »Ústavověrné« ministerstvo Auerspergovo pak zjednalo si sněmovnu dosti četnou, vydán zprvu zákon o volbách z nouze a konečně provedena ústavní revise zákonem z 2. dubna 1873 a spojeným volebním řádem pro radu říšskou, tak že na újmu zemských sněmů zavedeny volby přímé.

Tento podstatný obrat proveden, aniž dbáno protestu, dle kterých právo k obsílání říšské rady nemohlo zemským sněmům zákonem říšským jednostranně býti vzato. Mimo to dopočítáno se dvoutřetinové většiny, potřebné ke změně státních základních zákonů, pouze počtem umělým: pro přímé volby hlasovali ze 203 poslanců pouze 122, avšak praesidium nepočítalo dle plného počtu, nýbrž dle skutečného; bylť 36 poslanců právě mandátu zbaveno. Zároveň novým volebním řádem napříště zvýšen počet míst v poslanecké sněmovně na 353; zachováno zastupování zájmů, městům s obchodními komorami a zemím menším dopřáno silnějšího zastoupení, vůbec volební soustava, která již prve byla umělá a nerovná, dále upravena v zájmu německé většiny.

Toť krátce je genese nynější Předlitavské ústavy, a zvláště rady říšské. Na tom stanovisku stálo se od roku 1873 (nehledě k menším změnám) až do roku 1896. Faktické vstoupení Čechů na půdu říšské ústavy za ministerstva Taaffova r. 1879 zajisté platně přispělo k jejímu trvání. Také zavedení páté, všeobecné voličské třídy o 72 poslancích za ministerstva Badeniova musí se s právního hlediska pokládati spíše

za podstatné sesílení nynějších řádů, za mocnou překážku toho, aby zemské sněmy kdy zas úplně domohly se svého práva obsílati samy říšskou radu. Vítězství centralistické myšlenky co do formálního původu a složení této rady zdá se tedy silně utvrzeno. Vlastně bylo již napřed spečetěno pádem Hohenwartovým r. 1871, od kteréžto doby koruna stále pevně přála vývoji jednotného státu v Předlitavsku; snahy autonomistické mohly platně hlásiti se pouze uvnitř ústavy říšské, ani tu pak neměly dosud snadného, příznivého postavení.

Z našeho zběžného přehledu některých momentů ústavního vývoje (počínajíc od r. 1848) je bohdá dosti patrno, jak četné byly změny, jak kolísavé byly vedoucí zásady, jak pochybný, resp. namnoze formálně nebo materiálně vadný byl spůsob a postup tohoto vývoje. A nehledě ani ke sporné povaze toho, co skutečně je platno, kolik přání a požadavků naskýtá se s politického hlediska do budoucnosti, jaké nevyřízené opravy, otázky i státoprávní záhady! Pravda sice, že nynější stav trvá déle než kterýkoli předešlý, již téměř tři desítiletí. Avšak zdali na půdě nynější ústavy není prudkých i zásadních bojů, zdali byly uspokojeny potřeby a žádosti národů, zdaliž aspoň některé úkoly dovedou a stačí spojiti protivné politické strany ke společné práci pro stát? Nestojíliž ústavní otázky ještě stále přede dveřmi parlamentu, ve kterém žádná jednoduchá většina možna není, který je stále odkázán na koalice nebo kompromisy stran? Zdaliž tedy není stav náš jen dočasnou lhůtou z nouze?

To jsou otázky, k nimž jediné budoucnost odpoví. Jisto jest, že sice ústava prosincová trvá, avšak politická situace, a zejmena parlamentární poměry od vstoupení Čechů r. 1879 se změnily. Od té doby tvůrci nynější ústavy, ústavověrné německoliberální straně, přece jen otěže vládní vypadly z rukou; zásady její nacházejí sice vždy horlivé zástupce, nyní však i autonomisté spolčujíce se hlásí se o vliv dlouho jim odpíraný, národnosti pak neustále požadují provádění toho, co ústavou samou jim slíbeno a zaručeno. Kdo na mysli má celý vývoj od říjnového diplomu r. 1860, zdaliž bude moci v nynějším stavu spatřovati skutečně přirozené rozřešení a zakončení ústavní otázky? Ti, kdo chtějí dosíci uznání státního charakteru koruny české, jistě nikoli. Také ne autonomisté vůbec; ti zajisté domáhají se toho, aby co přísluší zemským sněmům, došlo také skutečné platnosti, a pokud možno bylo rozšířeno, po případě aby pro obor působnosti zemské byla zřízena samostatná, odpovědná vláda zemská, tak aby zemská legislativa nebyla prostě paralysována ministerstvem říšským.

Avšak ani ti, od nichž a pro něž nynější ústava především byla upravena, již v ní nevidí své zájmy dosti zabezpečeny, aniž mohou pokaždé zapuditi obavy a pochyby o trvalosti svého díla. Tak na příklad Antonín Springer pod vlivem éry Taaffovy a t. zv. železného kruhu pravice zvláště s ohledem na jazykové nařízení z 19. dubna 1880 napsal r. 1885 o vnitřním vývoji Rakouska tato slova: »Provisorium v celé době od r. 1848 nepřestalo panovati, hledání správné ústavy je dnes tak jako před 36 lety na denním pořádku. Jak mnohé ústavy byly v posledním lidském věku dány, změněny a zrušeny, aby lid byl

oblažen! Žádná nestačila, každá narazila na nejprudší odpor.« [1]) A zdaž také nejnovější parlamentární krise za ministerstva Badeniova nedává vůbec vznikati řečem o krisi ústavní?

Přes to nelze pouštěti z mysli 30leté trvání ústavy prosincové, a nelze lehkou myslí domýšleti se, že by složité ústrojí konstitučního Rakouska bylo přirozeným osudem vyvoleno za zvláštní příklad a vzor, dokazující nestálost všeho pozemského a lidského. A zdaliž nekolísaly také ty politické a národní strany, které právě dle svého programu chtěly a měly centralistický směr ústavního vývoje od r. 1861 změniti a opraviti, a zdaliž tím bezděky samy nepodporovaly dílo protivníků?

Nesluší nám věru zapomínati, že ani my Čechové nedrželi jsme se vždy pevně a důsledně jednoho politického programu. Vždy sice hájili jsme národní rovnoprávnosti (ačkoli prakticky co do provedení neformulovali jsme ji po každé týmž způsobem); avšak dosti marnivou chloubou jest, že by také program českého státního práva byl býval stálou osou našich snah, — třeba jsme dosti o něm mluvili, a přirozeně ovšem zůstávali autonomisty většího nebo menšího slohu, dle poměrů doby.

Není pochyby, že naše domácí hnutí roku 1848 určitě a jasně čelilo ke zvláštní státní ústavě pro celou korunu českou neb aspoň pro království české uvnitř rakouského soustátí. Kabinetní list z 8. dubna t. r. a požadavky, které panovník začátkem měsíce června v Inšpruku již byl přijal, které však svatodušními bouřemi zase byly zmařeny, jsou památnými toho doklady. Avšak zdaliž po zmaření těchto státoprávních nadějí samovolně z opportunity jsme nepracovali spolu o říšském sněmě Předlitavském, o ústavě říšské, která měla nepochybně býti centralistická? Zdaliž nedali jsme se uchvátiti všeobecným rationalistickým proudem moderního liberálního hnutí konstitučního, a nevolili raději ústavnost v říši, než trvati na své vlastní právní půdě, když toho času neslibovala úspěchu? Zdaliž nepracovali jsme v Kroměříži na ústavě kompromisní, arci v obecném smyslu autonomistickém, ale pod hojnými diktáty centralismu a na půdě rovnosti všech zemí, tak že království české a Bukovina měly míti stejné postavení uvnitř Předlitavska? Zdaliž i v tom nebyli jsme hotovi opustiti historickou půdu, že bychom byli pro mocnářství přijali třeba též organisaci ethnografickou, která by národnostnímu programu hověla lépe, než dosavadní útvary »provinciální?« Již na slovanském sjezdě r. 1848 mluvilo se o federaci národností, a ještě koncem r. 1849 sám Palacký uvažoval o národnostním ustrojení mocnářství; tuť tedy program nacionální osobil si vlastně sílu státotvornou, moc měniti i to, co historické státní právo s sebou přinášelo.

[1]) A. Springer, Protokolle des Verfassungs-Ausschusses im österr. Reichstage 1848—1849; str. V. Springer mluví o malé schopnosti Rakouska najíti pro svůj vnitřní politický život pevnou trvalou formu, i připomíná slovo Dahlmanovo psané před r. 1848, že Rakousko v zájmu svého sebezachování nemůže ve veřejném právu připustiti veřejné projevování se charakteru svých národů, že »nemůže míti žádných všeobecných říšských stavů se zákonodárnou mocí.« Srov. též str. XLI a XLII.

Lze namítati, že to bylo jednání přiměřené pohnutým revolučním dobám, kdy se domníváno, že snadně možno státní zřízení podle theorií přetvářeti. Avšak ani v periodě, kdy ústavní vývoj vycházel od základů historických, totiž po roce 1860, nestáli jsme nepohnutě na stanovisku státního práva. To ukázalo se mimo jiné opětně v otázkách obsílání neb opouštění rady říšské i zemského sněmu v letech šedesátých i pozdějších. Neméně ukázalo se to, abychom věc krátce vytkli, v našem poměru k Uhrům: kdežto r. 1848—49 fakticky (ač ne po své chuti) stavěli jsme se na půdu Předlitavska, po r. 1860 přidrželi jsme se unitárské, celostátní politiky, v deklaraci r. 1868 protestovali jsme proti dualismu, ale ve fundamentálkách r. 1871 jsme jej uznávali, a napotom zase patřili jsme na ně jako na dílo souvislé s prosincovkou; a dnes na místě hlasů unitárských ozývají se i některé hlasy, jež daly by přednost tak nazvané personální unii s Uhry. A nehledě k tomu, nezapomínejme, kterak jsme především opustili passivní opposici a z opportunity vstoupili na faktickou půdu ústavy Předlitavské, konečným obsíláním říšské rady počínajíc rokem 1879. Zdaliž to samo neznačí aspoň jisté odkládání požadavků českého státního práva?

V tom ohledu ani nebylo podstatného rozdílu mezi poselstvem staročeským a mladočeským: o státním právu mluvilo se vždy, a zvláště také mnoho na začátku mladočeského období; ale nezvratným, jedině rozhodujícím, immediátním programem se to býti neosvědčilo. Vždy hleděno spíše těžiti možné prospěchy z ústavy stávající. Vedle hájení autonomie proti dalšímu přesahání centralismu — Staročeši i Mladočeši pracovali nebo pracují hlavně o uskutečnění požadavků národní rovnoprávnosti v osvětovém i politickém ohledu. Vedle toho Staročeši ve většině s pravicí sloužili potřebám státním a hleděli si oprav sociálně politických; Mladočeši zprvu v opposici ujímali se zásad liberálních, až i všeobecného hlasovacího práva do rady říšské (což asi nebylo prostředkem vhodným k šíření zemské autonomie nebo k dobývání státního práva), a nyní ve většině musejí především odrážeti útoky německých liberálů, nacionálů a pokrokářů, kteří obstrukcí snaží se nabyti zase vládnoucího postavení.

Toto prosté konstatování nechce nikomu činiti osobní výtky v přítomnosti nebo do minulosti. Snad by mohlo leccos býti jináč, *kdy by* také národ náš byl jiný, než je dosud. Avšak moc reálních poměrů zajisté není vždy snadno překonati slabým smrtelníkům; ani pevná vůle sama není jistou zárukou úspěchu, — nicméně spravedlivé snahy a idey mohou vůli té dodávati vždy nové a nové, někdy přímo netušené síly. Náš rozhled i další články o našem ústavním vývoji tedy nechtějí kritisovati minulost a budoucnost, jako spíše podati historicko-právní poučení těm, kteří ho hledají a potřebují.

Katastrofa.

Vlastní zkušenosti a paměti

Josefa Alex. svob. pána **Helferta.**

(Pokračování.)

10.

Opouštějíce Kroměříž měli poslanci velikou starost, co a jak bude ve Vídni. Někteří tyrolští poslanci jeli spolu se svým krajanem *Gredlerem* do hlavního města. Obávali se, že tam najdou všecko rozkvašené. »Co vás napadá?!« pravil Gredler, »Vídeňáci budou illuminovat!« A věru, jedouce z nádraží do města, viděli tu světýlka v oknech, tam světýlka v oknech, patrně ostýchavé pokusy, by se na jevo dala všeobecná spokojenost nad Kroměřížskou událostí.

Ovšemť že nikdo nebyl srozuměn, jak a kterak se rozpuštění sněmu stalo; lidé jinak klidní a vládě oddaní zřejmě a hlasitě jevili svou nelibost. Ale že říšskému sněmu vůbec byl konec, tomu až na nenapravitelné revolucionáře všickni byli rádi. Ne že se tak stalo, ale jak se to stalo, to se všem protivilo. »Vláda měla jistě své dobré příčiny,« pravilo se, »ale proč o nich mlčí? Ministerstvo je tuze pyšné a my mu nestojíme za to, aby nás poučilo!«

Co se pak oktrojované ústavy týkalo, nebylo snad nikoho, aby *všem* ustanovením v ní obsaženým přisvědčoval, aby si nebyl přál, by ten onen punkt byl jinačí. Ale celek došel patrného schválení převahující většiny obyvatelstva. Salcburská obecní rada uzavřela poslati císaři děkovací adresu jakožto dárci ústavy, a tak i jinde. Usedlého obyvatelstva zmocnil se pocit bezpečnosti; bylo rádo, že byl konec nejistotě, ve kteréž se od března, od května, od října předešlého roku ustavičně nacházelo; pocítilo pevnou půdu pod sebou a pevnou vládu před sebou. »Silná vláda,« psal mi knížete Kinského justiciár Emanuel *Pippich* ze Zlonic, »bude a může nám býti užitečnější, nežli deset ústavodárných sněmů. Anarchisté pokoutně se plazící, kteří sobě osobují název liberalismu, vzrostou všem říšským sněmům nad hlavu a pohltí je nadobro, ne tak silnou mocnou vládu. Přeju Vám, že jste ve spolku skalopevných mužů, kteří jsou povoláni k tomu, aby Rakousko zachránili před mnoholetou anarchií, ba před úplným rozpadením.« Podobně vyslovil se prof. *Bernhard* z Litoměřic: »Jeť ovšem pravda, že ve vlasti naší jest nemálo těch, kteří si ve své marnosti myslí, že mají moudrost a ctnost v nájmu, a tudíž se domýšlejí, že oni samotni a nikdo jiný jsou povoláni, aby chorý stát vyléčili. Ale přenesmírná většina cítí tuze dobře, že není všecko zlato, co se třpytí, a proto jsou skoro všickni dosti a dosti spokojeni, položíli se konečně pevný základ, a věd íli, na čem jsou. Zde zejmena skoro *jeden* hlas jde, ústava ze dne 4. března že jest dobrá, a tak to zní také z blízka i z daleka.« Ovšem že bylo také nespokojenců dost a dost, a to rozličného spůsobu. Především poslanci čeští a jich voličové. Padlať rána *bezprostředně* po onom velkolepém

průjevu důvěry, kterýž země byla vypravila do Kroměříže, národ byl hrd na své poslance, a tu byli poslanci tito pojednou rovněž jako jiní pokryti prachem zbořeného jeviště.« Mnozí z poslanců nedůvěřovali ministerstvu, co se týče dalších jeho zámyslů. »Pamatujeli vláda na ***régime ústavní***,« psal mi *Brauner*, »tedy ať brzo ukáže, že to do pravdy míní; vždyť i mírní liberálové pochybují o tom.« Některé třídy obyvatelstva měly obzvláštní příčiny ke steskům. Duchovenstvo ve správě duchovní, jež nedostávalo žádného nebo jen málo desátku svého a ze svých přiznaných příjmů muselo platiti procenta; učitelé na školách, kterýmž polepšení jejich příjmů bylo slíbeno a kteří posud ještě na ně čekali, ježto obce i plat školní jim zadržovaly, ti všichni nemohli býti chvalořečníci vlády.

Ministerstvo velmi moudře jednalo, že zároveň s ústavou vydalo zákon vyvazovací, neboť tím si přichýlilo většinu obyvatelstva venkovského, veškeren stav selský; po svobodě honby sice bylo veta, ale rozumnější venkované byli sami tomu povděčni, svoboda ta přišla jim dosti draze; z neznalosti a z neopatrnosti postřeloval jeden druhého, obce sousední znepřátelily se atd. Hlavní věc byla: zrušení roboty, a za tu jim ručil ***císař*** sám, což jim bylo vzácnější, než kdy by to bylo vyšlo pouze od říšského sněmu. I velcí statkáři, mělili svůj ***fundus instructus*** pohromadě, jako zejmena v Čechách a na Moravě, ničehož neměli proti zrušení roboty; dostalo se jim vyhlídky na slušnou, ba i hojnou náhradu v penězích i byli zbaveni mnohého břemena a mnohého závazku z poměru poddanosti plynoucího. Toto příznivé smýšlení venkovanů panovalo ve všech částech říše, v německých i slovanských končinách Čech. »Ještě do nedávna,« psalo se mi ze severní části Boleslavského kraje, »naříkali sedláci na nekonečné řeči poslanců; ty nás mnoho stojí, pravili, ústava bude státi milliony. Teď jsou rádi, že to císař udělal rychleji a laciněji.« A ze Zlonic: »Buďte jist, že není pravda, co píší radikální listy. Jakmile venkovan ví, že nebude již robotovati, neptá se po ostatním. Ovšem že v každé obci jsou dva nebo tři bratři radikálové; ale ti konečně nerozhodují.«

11.

V noci ze dne 3. na 4. března zemřel Pražský arcibiskup Josef Alois *Schrenck* baron z *Notzingu* a *Egmatingu*; bylo mu 47 let; příčinou smrti bylo prý ochrnutí mozku. Kanovník ***Pešina***, dlouholetý přítel naší rodiny, ihned mi o tom zprávu dal, naříkaje při tom na hanebné utrhačství o nebožtíkovi rozšiřované. »Byl ovšem dobrý hospodář, ale neškodil nikomu. Sice by byl r. 1846 nerozdal v Praze k rozličným účelům 34.000 zl.; sice by byl svou residenci, jen aby lidé měli výdělek, nebyl dal za 20.000 zl. obnovovati; sice by svým poddaným ve Světci nebyl dal za jedenácte let 50.000 zl. vydělati; sice by byl v březnu m. r. technikům, lidem bez práce a sběratelům v desíti dnech nedaroval 11.000 zl.!« Jednotliví zpustlí duchovní, mínil Pešina, na které nebožtík arcibiskup ostře dokračoval, všelicos nehezkého o něm mezi lidem roznášeli. »Ale on i k tak zvaným ‚zločincům‘

byl pln lidomilství a laskavosti i podporoval je z vlastní kasy velmi značně, tak že jsme se mu pro jeho mírnost a shovívavost nemohli dosti nadiviti. Toto svědectví já spásou duše své stvrzuji a spečeťuji.«

Zajisté že Pešina šlechetně se zachoval, nebožtíka arcibiskupa tak vřele se ujímaje, i skutky od něho vzpomenuté bezpečně byly takové, jak je líčil. Ale o Schrenckovi roznášely se věci zcela jiného spůsobu, o nich na Malé Straně i na Hradčanech každý věděl. Kanovníkovi Pešinovi, jenž byl sám ***anima candida***, bez pochyby zůstalo to nepovědomo. Pražané také nebožtíku arcibiskupovi nemohli zapomenouti, že za dnů červnových z města ušel, místo aby jako arcibiskup Pařížský Affre zastával svůj vrchnopastýřský úřad. Pravilo se ovšem, že za posledních dob byl churav; ale i tuto churavost Pražští klevetáři zlomyslným spůsobem vykládali. Nejvíce bylo litovati, že se takové věci o duchovní osobě tak vysoce postavené právě v ten čas zase ohřívaly, co se říšský sněm v Kroměříži zanášel paragrafy o náboženství a církvi jednajícími.

Slavný pohřeb konán dne 7. března; den po té zvěděla Praha, co se tou dobou přihodilo v hlavním městě požehnané Hané. Sedmašedesátníci jásali, a i ostatní měšťanstvo, zejmena obchodníci a živnostníci, byli spokojeni a těšili se ze šťastného výpadku. Ovšem že toliko u sebe, neboť veřejně málokdo si důvěřoval to říci. V Praze nebylo velkého nezávislého listu, který by se postavil a hájil stanovisko vlády. Jediný časopis »Wage,« zjevný to orgán sedmašedesátníků, byl dosti zmužilý, a zvláště dr. Jan ***Prasch*** užíval ostrého péra svého a psal bez obalu, co měl na srdci; ale »Wage« byla lístek malý v osmerce, dokonce žádný list novinářský. Prager Zeitung musela zastávati, co vláda konala, ale právě že psala ***ex offo***, t. j. z úřední povinnosti, nedocházela víry. A pak: což byly mírně i elegantně psané články Leopolda ***Hasnera*** oproti ohnivé výmluvnosti, proti vtipu a břitkosti Národních Novin?! A kolik měly čtenářů ty vládní noviny? ***Havlíčka*** jednou pozvali na městské hejtmanství, i vytýkali mu, že ten a ten článek v jeho Novinách způsobil pohoršení. »Pohoršení?!« ozval se on. »U koho? U šesti set abonnentů Prager Zeitungu? Ale články Prager Zeitungu vzbuzují pohoršení u desíti tisíců čtenářů Národních Novin! Nechceteli míti pohoršení, zapovězte Prager Zeitung!«

Z Prahy mne docházelo mnoho psaní. »Všecko jest jako omámeno ranou právě nyní tak neočekávanou,« psala mi moje ***Mína***. »Nelze vystihnouti určité nálady. Slyším, že mnoho těch, ba myslím že velká většina jsou s ústavou spokojeni, jenom ten spůsob, jak byl říšský sněm rozpuštěn, nechce nikomu se líbiti.« Bratr její ***Jindřich Fügner*** meškal toho času v Plzni, kam pravidelně chodíval na trhy tehda pro obchod i průmysl velmi důležité. »Navrátiv se z Plzně,« psal mi potom, »byl jsem ústavou, musím říci, příjemně překvapen. Avšak přisámbůh, potřebujem už jednou rázného slova! Teď můžeme se s jistotou nadíti příznivého obratu v obchodech, dostaneme své peníze a konec bude bídě ***na každého*** již přikvačující. Mínění a nálada ve městě jsou nestejny, ač radikálové mluví o všeobecném rozkvašení. Kdokoli má praktické zaneprázdnění, každý je rád. Já, co se mne týče, nechci býti ničím jiným než obchodníkem a vedle toho trochu pěstovati hudbu.

Pro věci politické nedostává se mi načistě vzdělání, a bez vzdělání je všecko samé patokářství.«

Tento poměr, že spokojení měli velkou většinu a nespokojení že byli v menšině, panoval, jakž praveno, v Praze rovněž tak jako všude jinde. V čem se však Pražské poměry lišily, byla předně mnohem větší čilost nespokojených, pak úplná nečinnost spokojených. »Dojem posledních událostí, o čem žádnému novinářskému listu nelze víry dáti, jest uspokojující. Ze 67 stalo se nyní jistotně 67.000, jen že mnohé zdržuje falešný stud, že z ultraliberalismu nemohou přeskočiti do zákonní svobody, s kterou v srdci svém vlastně jsou spokojeni.« [1]) Jiné zprávy zněly zase trudněji. Dobře smýšlející že jsou zcela zastrašeni, předešlé řádění štváčů že zase se vzmáhá. »Teď žádnému vlastenci,« ujišťoval mne *Brauner*, »nesmí napadnouti, aby smiřoval anebo těšil; neboť by se kompromittoval a stero hlasů opposice povzbudil.« »Concordia« nazvala oktrojovanou ústavu »poslední testament,« »Brejle« otiskovaly hanlivé písně na ministerstvo, »Denník« a jiné radikální listy byly plny nejprudších útoků. »Na divadle plodí a káže se husitismus každý týden,« naříkal si kanovník *Pešina*.

A tak tomu v skutku bylo, jakž bylo každého dne viděti. Ke slavnosti 11. března radilo se zastupitelstvo města o národní odměně hostinskému od »zlaté husy« hned za březnových dnů r. 1848 jemu slibované. Za odměnu měla dle mínění jedněch dána býti roční renta z kasy městské. Konečně zůstalo na tom, aby Faster darem dostal volné užívání hostince »u Steinitzů« v Mostské ulici Malostranské v starém Saském domě, což by po jeho smrti zůstalo dětem jeho až do plných let nejmladšího. Z měšťanstva ve velkých kruzích všelijak se na to mrzeli: »Petr Faster že byl pouze nástroj, paňáca, jenž udělal *salto mortale* přes bodáky. Toť aby se zaplatilo, ale aby se to stalo z dobré vůle; k čemu obtěžovati městský důchod?!« Ale tito lidičky hrozili pouze pěstí v kapse; opravdově proti tomu veřejně se postaviti, k tomu se nikdo neodvážil.

Na den 12. března ohlášeno bylo Tedeum v Týnském kostele za udělení ústavy. Přišli, kteří z úřední povinnosti přijíti museli, ale ani ti ne všickni; dobrovolně nedostavil se nikdo, jakkoliv lidé z tak zvaných lepších tříd ústavu toužebně očekávali a v tichosti domácké spokojeně ji vítali. Za to byl při requiem, den po té za studenty v březnu padlé slaveném, kostel jak by nabil; P. *Arnold*, týž Arnold, jenž dne 12. června 1848 četl osudnou mši sv. na Koňském trhu, celebroval, a akademická legie dostavila se v celé parádě. V těch dnech konal se také slavný pohřeb jednoho člena ozbrojených měšťanských sborů, k němuž také Svornostové, ačkoliv sbor jejich se byl rozešel, v oděvu svém i se svými halapartnami se dostavili. Celé město na to sočilo, ale nestalo se ničehož, leda že jeden sedmašedesátník vtipkoval, »že není dobře Svornostům brániti, aby hodně četně doprovázeni byli *k hrobu*.«

Avšak největší slavnost konána večer dne 14. března. Byl to průvod pochodňový, jejž poslancům sněmovním uspořádali studenti;

---

[1]) Dr. Frant. *Güntlen* v listu ke mně ze dne 16. března.

přidružila se 17. a 18. setnina národní gardy s hejtmany svými *Rottem a Fingerhutem;* bylo asi 250 fakulantů. Vojsko bylo konsignováno. Pochod hnul se z Klementina a zastavil se před bytem *Riegrovým* na Vaječném trhu, kde se také *Borrosch* dal vynajíti. Publikum byli studenti, literáti, proletářové; měšťanů pramálo, ostatní bojácně seděli doma; báli se, že zase něco vybuchne. Zpěvácký spolek akademický zazpíval jednu píseň českou, druhou německou, třetí srbskou. Po té mluvili oslavenci z okna, na kterém byla postavena dvě světla. *Rieger* řečnil velmi opatrně; mluvil po česku, řka, že dobře ví, že tato čest neplatí jeho osobě, nýbrž říšskému sněmu; netřeba zbytečných obav; reakce že není žádné, a kdy by jí i bylo, že nedojde a nemůže dojíti svého cíle. Po té mluvil *Borrosch,* ovšem že po německu. Pravil, že velice ho těší viděti Pražské studentstvo tak horující za svobodu; mluvil o vymoženostech minulého roku, jež bohdá že budou zachovány; vřelými slovy zmínil se o císaři Ferdinandovi Dobrotivém, dárci ústavní svobody, i provolal mu nadšeně »hoch!« Závěrek byl, že se *coram populo* mezi oběma svíčkami v okně objali a bratrsky políbili Rieger a Borrosch, »Čech a Němec«, nad čímž shromáždění hlasitě zajásalo a říšskému sněmu hromohlasné »sláva!« provolalo; mísilo se v to i volání: »Pereat oktrojírka! Pereant tvůrci její! Pereat Stadion! Eljen Kossuth!« V blízkém Platejze — tak se šeptalo po městě — provolalo několik slušně oděných lidiček i republiku. Jedna část studentů odešla z Vaječného trhu do Pasířské ulice, kde bydlil *Palacký,* i provolali jemu »sláva!«

Dne 16. března poslal mi *Dedera* veliké psaní. *„Prague est tranquille, mais l'ordre n'y regne pas“* — tím začal. »Studenti a novináři, že jsou hotoví republikáni. Neslýchané jsou nadávky na ústavu, na ministerstvo, ano i na mladého císaře; nadává se bez obalu po ulicích, po hospodách. Veřejně provolávají slávu Kossuthovi a vládě pereat! Národovci všemožně rozhlašují zprávy o vítězstvích Uhrů; právě dnes povídá se, že je Pešť zase v rukou povstalců. Zatčeno několik lidí, že vojáky uherských pluků přemlouvali k věrolomnosti; zavřen pro to hodinářský tovaryš *Lohner* a někdejší voják *Šoltys.* Noviny jak německé tak české štvou a štvou. *Tuvora,* od policie hledaný, však nedopadený, mešká v Praze a píše do Medauových novin.«

V mladém lidu patrně vřelo. Mezi profesory mluvilo se o tajných schůzích studentského výboru. Kromě toho byla tu akademická čítárna a hovorna; předsedou jejím byl dr. Antonín *Springer,* místopředsedou *Brůna;* diskutovalo se tam o denních otázkách politických. K vůli účelům politickým snažili se mnozí o sbratření mezi studenty německými a českými; čeští studenti byli nadobro pod vlivem Slovanské Lípy. V jednom hostinci zazpíváno *Gaudeamus igitur,* píseň zajisté veselá a nevinná; ale jak došlo na verš: *„Vivat et respublica“,* kteréžto slovo se zvláštním výrazem proneseno, zahřměl hlomozný potlesk.

Jak velice všichni ti, kteří přáli pořádku a zákonitosti, přestrašeni byli, vidělo se na tiskových přech, jichž několik se konalo v druhé polovici března. Žádný z porotců neodvážil se hlasovati pro vinu, nechť byly důvody k odsouzení sebe důraznější; obecenstvo gallerií dovádivě jásalo nad každým rozsudkem osvobozovacím. Tak bylo zejmena ve

při, kde c. kr. kameralní rada Ignác **Plener** žalobníkem byl pro uražení na cti; státním zástupcem byl dr. A. W. **Ambros**, obhájcem žalovaného dr. Josef **Frič**. Státní zastupitelstvo slavně propadlo. [1])

Dobře měl Josef **Náhlovský**, řka, že je v Praze tak »předsvatodušně dusno« jako roku minulého.

12.

Těch dnů četlo se ve Frankfurtské »Ober-Postamts-Zeitung:« »Státní podsekretář Helfert jest prý muž, jenž v redakci díla ústavního jakož i v provedení těchto kroků měl nejhlavnější účastenství.« Tomu se skoro napořád věřilo: i ti, kteří mě proto chválili, i ti, kteří mě proto osočovali. V Hradeckém »Leuchthurm« byl hanlivý článek »o zeleňoučkém profesorčeti, jež prý se plazí a svíjí, jen aby bylo ministrem, a rozumí studijním věcem jako talíř kuchynskému umění.«

Nejhůře pak sočili na mne moji čeští krajané. Já prý jsem pořídil ústavu, já rozehnal sněm, já dal Fischhofa do arrestu, zkrátka, všecko bylo moje zlé dílo. »Na Tebe, šlechetný příteli, pouštějí střely, na Tebe všecko sočí. Čechové zuří na Tě, Tys prý původ a skladatel oktrojírky« — tak psal přítel **Dedera**. A můj švakr **Fügner**: »Nikomu tak nenadávají jako Tobě a Jelačićovi, jehož podobizna nedávno v jednom shromáždění sprosťáckým způsobem byla zneuctěna; Tobě se dostalo cti, žes bez práva. Největší chyba Tvá jest, žes to k něčemu přivedl. Já se lidem vyhýbám, jakž mohu; jestli však někomu vyrazím zuby, pak to bude takový, který Tobě ukřivdil.«

Zmínil jsem se zpředu, jaké obvinění hned ještě v Kroměříži rozšiřoval o mně dr. **Pinkas** a jakou jsem na to dal odpověď v »Öst. Correspondentu.« Odpověď vyšla dne 10. března. Dne 15. na to uveřejnily Národní Noviny po česku a »Const. Blatt aus Böhmen« po německu dupliku Pinkasovu, kde sice slova »Nebudouli Češi poslouchat, naděláme z nich Němců« odvolával, ale místo toho jiná slova postavil, která měla skoro týž smysl: »Vypukneli občanská válka, budou všichni Čechové poněmčeni; to z toho budou míti.«

Moje osvědčení ze dne 7. března vyšlo v listě málo čítaném, za to Pinkasova duplika byla v obou nejrozšířenějších listech Pražských. I věřilo se skoro venkoncem tomu, co nyní Pinkas již podruhé o mně pronesl, pročež rozhořčení na mne bylo ještě horší než posud. »Ale, pane ministerní rado,« [2]) psal mi **Slavík** ze Staré Kdyně, »co jste to učinil! Vy jste z Čechů chtěl nadělati Němců? Tím se hlomozí po českých listech, a mně by bylo strach o Vás, kdy bych Vás neznal jako našeho politického Bayarda; četlli jste poslední vtipy v ‚Šotku‘? Jsem jist, že jste se tomu smál, ač jste byl ten, který měl ucítiti ono bodnutí!« Jednoho z mých Pražských přátel, který se mne zastal, věda, že není možno, abych cos takového řekl, byli by málem zbili, na štěstí se ho jiní ujali a potvrdili, co on pravil. Také **Fabianové** oba zastali

[1]) Bohemia 1849 č. 57 ze dne 20. a 21. března.

[2]) Název »státní podsekretář« byl lidem neobvyklý; mnozí dokonce myslili, že pod*sekretář* je méně nežli ministerní rada.

se mne. Moje vyjádření v »Öst. Corr.« prof. *Jana* naplnilo tesknotou: »Já ihned jsem pochopil, *co* jste asi řekl (já dne 10. dal jsem něco podobného v českém jednom listě na výstrahu otisknouti). Byl jsem dokonale přesvědčen, že Vaše slova jen zpřevrácena byla slepou vášnivostí. Našinci zdá se, že ve vlasti pozbyli rozumu! Ale nedejte se odstrašiti a nezazlívejte celému národu, co několik jednotlivců s nevděkem o Vás mluví. Doufám Bohu, že přijde čas, kde nesmírná většina národa našeho bude po Vašem boku. Ujišťuji Vás, že Vám a se mnou milionové vřele děkují za statečné hájení jmění a církve katolické. Odměny čekejte z nebes!« Pepi Fabian měl chuť vydati vysvětlení mých slov, jak jsem je asi mínil. Ale já ho předešel.

Pinkasova duplika psána byla slohem tak jízlivým a očerňovala mé politické smýšlení tak perfidně, že jsem nesměl mlčeti. I sepsal jsem malý spisek: ***Erwiderung an Herrn Dr. Pinkas von Dr. Jos. Alex. Helfert*** (Wien, Druck von Carl Gerold und Sohn 1849; 8°, 20 str.). Ve spisku tom vyložil jsem celý průběh své rozmluvy s Pinkasem v noci ze dne 6. na 7. března i podal jsem do slova, co jsem řekl tehda: »ne jako ***vyhrůžku*** něčeho, co by vláda, ke které jsem náležel, mínila dělati, kdy by narazila na odpor; ne jako ***výstrahu*** před něčím, co bych z nebes chtěl vyprositi, kdy by přišlo k nejhoršímu; alebrž jako dobře míněnou ***přímluvu***, vyšlou z nejvřelejší lásky k vlasti, aby se ***nestalo***, co jsem černého viděl před sebou.« Odvolával jsem se na svou minulost, na svoje smýšlení známé všem, kteří mi byli blízcí, na své opětované vystoupení u veřejnosti jako zástupce a zastance svých českých krajanů.[1]) Podotknul jsem, že znám rozhořčení, jež nyní proti mé osobě panuje, že sice nemohu se nadíti, aby v takovéto době všeobecného rozčilení slova má našla ohlasu, ale že s pokojnou myslí vyčkám, až se správněji bude o mně souditi a až se pozná, že jsem to, co mně můj protivník klade do úst, ani nemínil, aniž mohl pronesti.« Zakončil jsem poněkud hravě: »Mně při tom na mysli tane výrok Goethův. Stěžoval si Jean Paul Goethovi na sprosťácké útoky, jež na něho byly činěny, a mínil: Ale teď již žádnému neodpovím, leda že by řekl, že jsem ukradl stříbrné lžíce. ‚Ani pak toho nečiňte,' odvětil mistr. Kdo jede vesnicí, na toho psi štěkají, protože sedí vysoko a rychleji jde ku předu než oni . . .«

Spisek můj nebyl ani tak určen ku prodeji, jako více na rozdání. Balík jeden poslal jsem kněhkupectví Calvovskému v Praze, jiný švakrovi Jindřichovi ***Fügnerovi***; kněhkupectví prodávalo jej po 6 kr. O spisek se lidé zrovna trhali. Ještě hůře dělo se v Rytířské ulici, kde byl sklad Fügnerovský a kde Fügner zdarma každému dával spisek, kdo chtěl. »Lidé hrnuli se valem do krámu,« psal mi švakr, »čerti vědí, jak to zvětřili, že jsem Tvůj agent.« Nutně žádal za nových 200 kusů. Také i Gerold ve Vídni chtěl výtisky. »Const. Blatt aus Böhmen« a i jiné Pražské listy podali ***resumé*** ze spisku. Dr. Leopold ***Ehrenfeld*** chtěl článek můj přeložiti do češtiny, ale k tomu, pokud vím, nedošlo.

---

[1]) Hned po dnech březnových: »Oesterreichs künftige Stellung. Sendschreiben an die Männer von Wien (list ve folio. Ve Vídni u Gerolda.) Po dnech červnových: »Prag an die Männer von Aussig.« Prager Ztg. č. 3. ze 4. července (anonymně).

O spisku mluvilo se všude po Praze. V zasedání právnické fakulty, kde přítomen byl můj kollega z Krakova dr. *Michel*, rozmlouváno o něm; všickni členové byli na mé straně a jeden zvolal: »Po tom poznávám svého Helferta!« Večer šel Michel s mou brošurkou do jisté společnosti, aby ji tam četl; ale všichni už ji znali. *Brauner* osvědčil mi svůj úplný souhlas: »Jen ten závěrek mají Ti velice za zlé.« Též tak soudil J. Erazim *Wocel*; přišel schválně k Jindřichovi Fügnerovi v sousedství bydlícímu i vyjádřil se, že prý jsem tuze ostře psal; vystříhali mne, abych ministerstvu tuze nedůvěroval, abych se více přiblížil k Čechům.

Ale nepřátelé moji ještě nesložili zbraně. Moje *Erwiderung* měla datum 19. března. To snad byl nejnešťastnější svátek v mém celém živobytí. Dopoledne došel mne český jeden vtipařský list, tuším, že »Brejle.« Poslanec Tachovský byl tu vyobrazen, jak jezdí po svém volebním okrese; na povoze se něco zlámalo nebo potrhalo, voličové se sbíhají, aby provazem udělali správu. Poslanec jim děkuje, a oni: »Oh, pane poslanče, vy byste byl hoden víc než jednoho provazu!« Za posledních dob mnoho útoků jsem přetrpěl; snášel jsem je s klidnou myslí; ale nemohu slovy vypověděti, jakou trpkostí mě *tento* útok naplnil. Odpoledne jsem šel na procházku okolo města. Vycházeje ze »Schanzlu«[1]) na glacis, spatřil jsem opodál veliký zástup okolo něčeho, co jsem nerozeznával. Ptám se, co to? Viseli tu vrahové Latourovi na šibenici. Bylo mi, jako by se toho dne všecko bylo zapřisáhlo, bych zapadl do nálady nejtrudnější! A nikoho nebylo u mne, aby mě potěšil nebo jiné myšlenky ve mně vzbudil!

Několik dní potom došlo mě anonymní německé psaní z Prahy, jež tuto plným zněním kladu:

Milý příteli!

Tvoje »Erwiderung« tě dorazila. »Čekat« chceš? Bláhovče! Tím a vědomím, jež máš v nitru svém, každá k . . va se může těšiti. »A dobrotivý císař« — právě, a Göthe — ano, ti dva zrovna dobře hodí se do této prohnilé doby k rozčilení a k utužení. Neb od té chvíle, co řekl Göthe: »Nur Lumpe sind bescheiden,« každý lump hledí vyhnouti se skromnosti. Fare well! a vyčkávej dále.

Tvůj přítel.

Kdo byl asi toho psaní písařem? Mohl jsem se ho domysliti! *Pinkas* přečta moji »Erwiderung,« pravil prý: »Tomu velmi snadno odpovím!« I vypracoval a uveřejnil nový článek proti mně, ještě prý jízlivější, hrubší a perfidnější, nežli byl první. Já sám jsem ho nečetl.

* * *

Těmito rozruchy nejvíce trpěla má ženuška. Byla bez toho tělesně jemná, a úzkosti i starosti, které měla o mne od kolika týdnů, ba měsíců, nejvíce k tomu přispěly, že zdraví její bylo podryto. Všudež je

[1]) Plácek nad Dunajským kanálem blíže Nové brány (Neuthor), kde se skládá ovoce z lodic Dunajských.

dosti pošetilců, že potkáli tě něco nepříjemného, neznají nic spěšnějšího, než aby tobě nebo tvým dali o tom vědomost. Činí to ovšem s výrazem hlubokého politování nebo velikého rozhorlení, nepomýšlejíce, že tím hluboce bodají do srdce těm, komu ta vědomost svědčí. Takž bylo i u mé Míny. Co při tom v lásce své ku vzdálenému manželu a v péči své o dítě trpěla, posuď každý sám.

První dni po události Kroměřížské bylo štvaní proti mně nejhorší; choť moje byla úzkostí bez sebe. Psala mi má sestra: »Mína byla, věř mi, božská; pořád myslila, že přijdou, aby jí dítě vzali ze msty nad tebou; co jsem se já nasmála a nasmála!« Můj švakr chválil »hudební smysl« mého hošíka; křičelť třeba ze všech sil, ale jakmile švakr zahvízdal, bylo po křiku, stichl a naslouchal: »Teď je mu trochu nanic; nepochybně že se příliš nachlastal.«

Marie i Jindřich nermoutili se tím, co se dálo, starajíce se, aby veselou myslí sestru svou vyráželi. Ale na ubohou ženu těžce to doléhalo. »Zde je teď příšerno,« naříkala si mi, »kdy by hošíkovi bylo jen o dvě neděle více, nebyla bych s ním už v Praze. Někdy později budu ti vše vypravovati; příliš se zlobím, když na to myslím.« Já ji hleděl těšiti. »Udělajíli tobě místo mně kocovinu, nic si z toho nedělej. Onehdy poslal mi Jindřich ostrý článek proti mně z Deutsche Zeitung. Já to četl, na mou čest, ***s největší rozkoší*** i ukazoval jsem to každému. Spatřoval jsem v tom důkaz, že přece na mně něco jest, poněvadž ta havěť tolik na mne soptí.«

V těch dnech bylo malému Zdeňkovi zase zle. Matka ošetřovala ho po tři dni a noci, nespala ani na okamžik. Srdce jí pukalo. Úpěnlivě modlila se, aby Bůh utrpení dítěte desetkráte seslal raději na ni. Povolali »babičku,« paní Matoušovou, ta mu dala léku, hošík dostal zase chuť i spaní, a bylo opět dobře. K tomu obdržela matinka psaní ode mne i byla zase upokojenější a klidnější. »Musím se přiznati, že má neklidná mysl mnoho přispívá k nezdraví našeho hošíka. Ale nemohla jsem si pomoci. Úzkost o tebe, zlomyslnost Pražanů, bázeň před novými nepokoji, všecko na mne doráželo.«

Dne 19. března, kdy jsem ve Vídni cítil se tak nešťastným, byl v domě Fügnerovském veliký svátek. Mína vystrojila svého klučinu jak mohla nejkrásněji. Přicházeli gratulanti, jeden za druhým, jako bych já sám tu byl. Zdenoušek byl při dobré chuti, zdálo se, že se sám sobě líbil ve svém úboru. Matka byla na něho pyšna: »Je to hodný, vtipný kluk, a jak se mi zdá, také hezký hošek. Jen že mnou mnoho trpí; nemohu jej dosti zlíbati.«

Tu vyšla moje »Erwiderung«[1]) proti Pinkasovi. Mína byla jí zrovna unesena; četla ji opět i opět, konečně ji uměla skoro z paměti. Doslýchala se teď pochval o mně: »Hubování již poněkud poutichlo, začínají se diviti tvé zručnosti v sepsání ústavy. Tys pořád ještě původcem jejím i pracoval jsi o ní sám a sám.«

Také měla svého malého hošíčka. Již se nebála, že přijdou, aby jí ho vzali z pomsty nade mnou. Ale křičet nesměl; pak bylo zle.

---

[1]) Mám ještě několik výtisků svého spisku. Byloli by kterému z laskavých čtenářů mých libo, rád jemu posloužím a spisek zašlu.

Jednoho dne psala mi: »Nesmíš se hněvat. Byl u nás jeden pán (jmeno jsem zapomněla); ten mi mnoho krásného od tebe vyřizoval. Ale tu hošík jal se křičeti, a když to se stane, neslyším nic než jeho pláč. Já musela k němu, i rychle poroučela jsem se pánovi.«

(Dokončení.)

Bedřich Vilém Nietzsche.

Obraz kulturní a psychologický.

Píše

Vojtěch Kalina.

(Pokračování.)

IV. Methoda Nietzschova. Význam umění ve filosofii. Sokrates a Kant. Obraz pravého filosofa. Bylli Nietzsche filosofem?

»Máme mluviti, když nesmíme mlčeti, a pouze o tom mluviti, co jsme *překonali* — vše ostatní je žvast, ‚literatura‘, nedostatek kázně. Mé spisy mluví *pouze* o mých myšlenkových vítězstvích (Ueberwindungen); já jsem v nich se vším, co mně bylo nepřátelské, ego ipsissimus, ba dovolímli si smělý výraz — ego ipsissimum« (III, 4). Těmito slovy zřejmě vytkl Nietzsche svou methodu badání a myšlení filosofického. Na jiném místě praví: »Nedůvěřuji všem systematikům a jdu jim s cesty. Touha po soustavě jest nedostatek poctivosti« (VIII, 64). Mluvě o předsudcích filosofů tvrdí: »Znenáhla stalo se mně zřejmo, co až posud byla každá velká filosofie: totiž sebepoznání jejího původce, jakési mimovolné a nepozorované mémoires; jakož i že mravné (nebo nemravné) účely tvořily vlastní jádro každé filosofie, z kterého vzklíčila celá rostlina« (VII, 14). Toho se dočítáme i v soukromém dopise: »Ano, milá Lou, Vaše myšlenka o redukci každé filosofické soustavy na osobní příběhy jejího původce jest v plném smyslu myšlenkou ze ‚sourodého mozku‘ (Geschwistergehirn): já sám jsem v Basileji v tomto smyslu líčil dějiny staré filosofie a říkával svým posluchačům: Tato soustava jest vyvrácena a mrtva — ale *osoba* v ní se tající není překonána, osobnost nelze učiniti mrtvou, na př. Platona.« Krátce, Nietzsche není systematikem, není »profesorem filosofie« — bête noire ve smyslu Schopenhauerově. On s Lessingem horoucně touží po pravdě, neustále jí hledá, on ale nikdy není jí spokojen, a sotva najde novou myšlenku, již nalézá proti ní odpůrce největšího — v sobě samém, a všemi silami své mysli hledí dokázati její nepravdu, nebo jak praví, sestoupiti ještě hlouběji v labyrint lidského ducha. V tomto smyslu pokládá snahu po soustavě za nepoctivost. Systematik, jenž umem svým vystihl jistou hlubokou pravdu — na př. Spinoza nebo Schopenhauer — dále se již nepřetržitě snaží tuto pravdu opodstatniti a shledává v celém oboru

lidského života vše, co tuto pravdu může potvrditi, učiniti zřejmější; při tom ovšem často mimovolně — právě následkem této soustavy — vidí věci v nepravém světle a nalézá ve svém srdci málo statečnosti, by se nevyhýbal anebo docela vyhledával úskalí, o které se jeho krásné dílo může roztříštiti. Jinak si počínal Nietzsche, on často »svlékal svou kůži,« by pod její povrchností našel něco ještě lepšího. Velicí filosofové, kteří nám zanechali soustavy, kochali se svými myšlenkami, tou logikou a lepou stavbou, v které se měl zrcadliti celý vesmír; Nietzsche naopak byl mučenníkem svých myšlenek, přenášel je na papír, jen »aby se jich zbavil,« a jako honěné, raněné zvíře spěchal dál a dále, kam lákala ho nová záře — a oněch září bylo a jest číslo bezkonečné. Proto o filosofii, o soustavě Nietzschově se mluviti nemůže, čestné však jmeno filosofa tomuto trpiteli myšlenky nikdo asi neupře.

Po tomto krátkém úvodu přistupujeme k bližšímu ocenění jeho myšlenek. Vlastně máme od něho jen jediný spis, který napsal Nietzsche v obvyklé formě, ještě za plného zdraví tělesného i duševního. Jest to ***Vznik tragédie.*** On sice v pozdější předmluvě nazývá předmět této knihy »problémem s rohy,« čímsi »strašným a nemožným,« pokládaje ji za »knihu nemožnou,« za plod »nezralých, zelených vlastních zkušeností, za »prvý spis v každém špatném smyslu toho slova,« ale přece též se domnívá, že tato kniha »v každém případě učinila zadost nejlepším lidem svého času.« Úplně souhlasíme; čtení této knihy, vzniklé z nejčistšího zřídla řecké poesie, působí pravou rozkoš. Tresť její jest asi taková: Život náš jest velmi děsný, hlavně pro nejistotu svého původu a účelu, a že ho přece žijeme, vysvětluje se tím, že buď snímе nový život pomocí umění, které svou září jaksi zastírá hrůzy života a ospravedlňuje trvání všehomíra, nebo podrobujíce se svým pudům v jakémsi bakchickém opojení kocháme se bezprostředně životem. Jinými slovy: život jest oprávněn pouze jako zjev esthetický nebo jako nezměrná, nezkrotná vůle k životu. Umění vtěluje tyto oba stavy — illuse, a proto každý umělec holduje buď Apollonovi, tvůrci krásy, nebo Dionysovi, tvůrci života.

Čtěmež o tom některé výňatky: »Řek znal a cítil hrůzy a děs bytí a proto, aby vůbec mohl žíti, musel je zastříti skvělým výtvorem svého sna, z něhož vznikli Olympští bohové . . . Z původních Titánů, řady bohů, zosobňujících hrůzu života, následkem onoho smyslu pro Apollonskou krásu ponenáhlu vznikla celá řada bohů Olympských — bohů radosti. Naivnost Homérovu musíme pojímati jako úplné vítězství Apollonské illuse, které často příroda používá k dosažení svých účelů. Skutečný cíl jest zastřen přízrakem, po němž vztahujeme ruce a jehož příroda dostihuje klamem. Avšak Apollo nemohl žíti bez Dionysa. ‚Titánské‘ a ‚barbarské‘ stalo se posléze neméně nutným než Apollonský živel. A nyní si představme, jak v tento svět, zbudovaný z přeludů v přísných mezích souměrného umění, pronikl vášnivý zvuk slavnosti Dionysovy, působě stále vábnějším kouzlem, jak v něm celá ***nemírnost*** (Übermaass) přírody v rozkoši, utrpení a vědění vyznívala křikem příliš pronikavým. Musy uměleckého přeludu (der Künste des Scheins) zbledly před oním uměním, které ve svém opojení mluvilo pravdu; moudrost Silenova křičela ‚běda! běda!‘ v ústrety veselým Olympanům. Indivi-

duum se všemi svými mezemi a se svou mírou nořilo se v bakchický stav a zapomínajíc o sobě nedbalo souměrného řádu Apollonova. Bezměrné (Übermaass) ukázalo se býti pravdou; rozkoš zrozená z bolesti volala ze srdce přírody. A všude, kam pronikla, Apollon byl odstraněn a zničen. Hudba v porovnání s jinými druhy umění jeví se v svých výtvorech jakožto vůle v Schopenhauerově smyslu toho slova, t. j. jako opak (Gegensatz) esthetické, čistě nazíravé, vůle prázdné nálady. Krátce, jest symbolem sboru, jenž jest výše každého zjevu a jenž byl před každým zjevem. A z hudby co takové vznikla tragédie, t. j. z tragického choru satyrů. Vždyť ‚metafysická útěcha‘, s kterou odcházíme v srdci z každé skutečné tragédie, záleží v tom, že život ve své podstatě při všech změnách zjevů jest nezlomně mocný a pln rozkoše. Tato útěcha jeví se před námi vtělena v choru satyrů, v choru oněch přírodních bytostí, které žijí v pozadí každé civilisace nepodléhajíce zničení a při všech změnách pokolení a dějin národních věčně zůstávají stejné. V tomto choru nalézá svou útěchu hlubokomyslný Řek, výlučně spůsobilý snášeti nejjemnější a nejtěžší útrapy. On svým bystrým zrakem uzřel ničivé konání (Vernichtungstreiben) tak zvaných dějin světových, on uzřel veškeren děs přírody a ocitl se v nebezpečí, že zatouží po buddhistickém popírání vůle. Umění ho zachraňuje, a on jest vrácen životu. V takém smyslu člověk Dionysův jest podoben Hamletu: oba jednou svým zrakem pronikli v podstatu věcí a ***uzřeli pravdu***, proto nyní se jim hnusí každá činnost, poněvadž jich konání nemůže pranic změniti ve věčném řádu světovém. Jim zdá se věcí směšnou nebo zahanbující, že se od nich žádá, by svět, jenž vyšel ze svých kolejí, opět spořádali. Takové přesvědčení ničí každé konání, které není možno bez illuse. Taková jest pravda Dionysova a Hamletova. V zrcadle svého vědomí, kam aspoň jednou pronikl svým zrakem, nyní člověk všudy vidí děs a nesmysl svého života. Nyní rozumí symbolismu v osudě Ofeliině, nyní poznává moudrost lesního boha Silena, a zmocňuje se ho hnus. Nyní nastává největší nebezpečí pro vůli, z něhož ho zachraňuje umění; pouze ono může jeho těžké myšlenky přetvořiti v představy, s nimiž lze žíti: z vítězství umění nad děsem vzniká představa o ***vznešeném***, z vítězství nad absurdem a nesmyslem života zrozuje se ***komismus***. A tyto výkony v řeckém dithyrambu byly dílem sboru satyrů. Takto podmínkou dramatického umění jest mocná illuse nebo, jak jí říká Nietzsche, okouzlení (Verzauberung). Snivý ctitel Dionysův v svém zanícení vidí sebe v podobě satyra a ***jakožto satyr opět vidí boha***, t. j. on vidí v své metamorfose novou vidinu (Vision) mimo sebe, jakožto Apollonské dovršení svého stavu. Při tomto novém vidění drama jest dovršeno. Proto skutečným rekem tragickým vždy byl pouze Dionysos, a všechny ony vznešené postavy, Prometheus, Edip a j., jsou pouze škraboškami původního reka, ana zatím ve všem a všudy stála v pozadí mocná povaha boha. Z jeho úsměvu zrodili se Olympští bohové, z jeho slz lidé. Tragédie tudíž jest plodem hlubokého pessimistického názoru světového, představujíc tajné učení, jehož hlavními body jsou: jednota veškerého bytí, individuum — první a hlavní příčina všeho zla; umění nám poskytuje naděje, že železný kruh individuálnosti bude prolomen a nastane opět původní jednota.«

To jest ovšem čirý Schopenhauerism na esthetickém základě; ač i v této parafrasi doktriny svého učitele dal nám Nietzsche mnoho původního a zajímavého v jednotlivostech. Tragédie pro Řeka měla ohromný význam; s jejím skonem skonal též on, neboť s ní »Řek nejen pozbyl víry v svou ideální minulost, v svou nesmrtelnost, nýbrž i víry v jakoukoliv ideální budoucnost.« A tragédii jakož i celý ideální názor světový starých Řeků zničili Euripid spolu se Sokratem, jenž při té věci hrál hlavní úlohu. Principem umělecké činnosti Euripidovy bylo: »vše musí býti rozumno, aby bylo krásno,« což jest totožné se Sokratovou známou větou: »vědění je ctnost,« t. j. dokonalé vědění jest zároveň dokonalou mravností. Sokrates měl totiž velmi hlubokou, ale též mylnou představu, že myšlení pomocí zákona příčinnosti může proniknouti v nejhlubší tajemství bytí a že takto myšlení může nejen poznati podstatu věci, nýbrž docela je *opraviti*, zlepšiti, uvesti běh dějin a přírody na pravou cestu. Jest to vznešený metafysický přelud vlastní vědě, jenž ji přivádí konečně k jejím posledním mezím, kde ona musí ustoupiti umění. To jest příčina, proč Sokrates byl nepřítelem umění a tedy též Homéra i s jeho Olympany: on vše to pokládal za přelud, za klam, který jest velice na úkor vědeckému názoru a tedy též ctnosti. A tímto svým optimismem zničil nejen řecká umění, nýbrž i metafysiku, idealism, náboženství. Proto Plato vyloučil ze svého státu básníky, ale proto též Atheňané, poslouchajíce svého instinktu, Sokrata soudili a odsoudili. Lidstvo po oné nové cestě, na kterou je posunul Sokrates, muselo buď přijíti k buddhismu nebo zatoužiti po znovuzrození umĕn. Člověk v svém pessimismu dospívá až k tomu, že se zříká všelikého blaha přírody, pokládá je za hříšné, ba docela hlásá vyhlazení rodu lidského, úplnou nirvánu (vizme Tolstého a jeho Kreutzerovu sonátu). Avšak příroda — ona věčná síla nám neznámá — v čas vždy vyřkne své veto, ona jako vůle k životu dá člověku nový přelud a nutí ho k dalšímu životu. Jest mnoho hrubých, menších přeludů, hlavní však vyššího druhu jsou tři: věda, umění, metafysika. Proto též rozeznáváme trojí kulturu: alexandrinskou (jejím otcem je Sokrates), řeckou (tragického umění) a buddhistickou. Až do nedávna žili jsme v znamení osvěty vědecké, ale »ohromné chrabrosti a moudrosti Kantově i Schopenhauerově podařilo se dobyti nejtěžšího vítězství, vítězství nad optimismem.« Logika tvoří základ tohoto optimismu, jenž v zaslepení svém se domníval, že jest možno rozřešiti záhadu světovou, věřil v pravdy věčné (aeternae veritates), v nepodmíněnost času, prostoru, příčinnosti a j. Teprve Kant dokázal úplnou planost tohoto přesvědčení, které skutečné poznání podstaty všehomíra činí zhola nemožným, anebo jak dí Schopenhauer, přispívá k tomu, by snílek ještě pevněji usnul. Naše nynější kultura jest tedy tragická, a hlavní její známkou dle výroku Nietzschova jest, že na místo vědy jakožto nejvyšší účel jest postavena moudrost, která nedávajíc se omámiti svůdnými hlasy vědy, patříc upřeným okem na celý obraz světový hledí objeviti v něm věčnou muku a provází tento rozvoj svou soucitnou láskou, stotožňujíc toto trápení se svou vlastní útrapou. Představmež si, pokračuje Nietzsche, dospívající pokolení obdařeno tímto neohroženým pohledem, s heroickou touhou po hrozně velikém (heroischen Zug in's Ungeheuere), myslemež si, jak ne-

ohroženě kráčí ku předu tito vyhlazovatelé draků (Drachentödter), jak v hrdé smělosti své odmítají chabé učení onoho despotismu, by ve všem všudy zahájili nový neohrožený život, — zdaž pak nemusíme uznati naléhavou potřebu toho, by tragický člověk této kultury právě následkem vlastní sebevýchovy k vážnému životu plnému hrůzy (zum Ernst und zum Schrecken) nezatoužil horoucně po novém umění, totiž po umění tajícím v sobě metafysickou útěchu?«

Tím vyřkl Nietzsche starou pravdu, na kterou ještě s takým důrazem ukázal Kant v své předmluvě ke Kritice čistého umu a kterou ovšem cítili všichni mudrcové před ním. Člověk má v sobě nezkrotnou metafysickou potřebu, která se nedá ukojiti žádnými vědeckými formulemi, třebas bychom nikdy nemohli rozluštiti záhady nejvyšší, třeba by to celé metafysické nebe pouze z bezkonečné dálky zářilo, jsouc nám na věky nedostupno. Proto Nietzsche jest naplněn spravedlivou nevolí proti lidem vědy, neb jak je často jmenuje: filistrům myšlenky, jichž zosobněním jest mu David Strausz. Pro tyto lidi Kant nepsal, neboť oni nemají potuchy o základní antinomii idealismu a o naprosté podmíněnosti každé vědy, ba též lidského rozumu. Takovým lidem zdá se býti dovoleno, by celý svůj život mařili otázkami, které snad pouze tomu mohou býti důležity, kdo by byl jist věčným trváním na tomto světě. Vůkol takového učence, dědice na několik hodin, zejí strašné propasti, každý krok mu volá vstříc: Proč? Kam? Odkud? — ale jeho duše jásá pouze při myšlence, jak bude počítati tyčinky na některé rostlině nebo roztloukati kamení na cestě. Do své vědecké, malicherné práce noří se celou svou bytostí, tratě jí veškeru svou sílu a radost života. To není člověk, nýbrž jakési paradoxon, jež nad to pracuje v potu tváře s takovým chvatem, jako by chrám vědy byl nějakou továrnou, kde každá zmařená minuta se přísně tresce. Věru zdá se, že pravdiva jest myšlenka Pascalova, jenž praví, že lidé pouze proto zabývají se tak horlivě svým povoláním, svými vědami, by uvarovali se nejdůležitějších otázek, které musejí vzniknouti u člověka v každé samotě, při každé prázdni, otázek o původu, účelu a příčině našeho trvání. Učenci krátce užívají svého času k věcem malicherným, a tedy život i při jich namáhavé práci jest jim otium, bohužel že sine dignitate. Nečiní výjimky ani dějepisci, kteří svým mikrologickým zkoumáním podkopávají strom života, ničíce veškery životní illuse a tedy též význam života. Dějiny totiž ve všem odhalují mnoho křivdy, surovosti, nesmyslu, násilí, vůbec zdá se, jako by celé předivo dějin bylo setkáno z nejhorších neřestí, jako by člověk skutečně byl hnusné zvíře, smutná hříčka svých vášní a svého nerozumu. Život lidský, jsa takto osvícen září vědy, stává se člověku hrozným břemenem a ničí veškeru jeho energii a lásku k životu, neboť člověk může jednati a působiti zdárně pouze, jeli proniknut láskou, máli pevné přesvědčení a víru v dokonalost a pravdu světového řádu. Jest pravda nezvratná, že vše, co žije, potřebuje vůkol sebe ideálního ovzduší, tajemné mlhoviny: jeli tato rozptýlena světlem vědy, zmizíli tedy náboženství, umění a jeho výraz nejvyšší genius, pak tento život bude se podobati mrtvé hvězdě, vznášející se v prázdné prostoře, na níž vše, co žije, musí rychle zvadnouti a státi se bezplodným. Proto též každý člověk, jenž se chce státi

vyspělým, potřebuje podobné illuse, zastírající snad jeho zrak, ale též chránící ho a sílící k životu plnému činnosti. Ovšem — stěžuje si Nietzsche — nyní není vyspělost v oblibě, a proto větší úcty požívají dějiny než sám život, jenž neustále bývá přinášen v oběť naší vědě. Věru smutné slaví tato vítězství a směšný jest její jásot, že ona posléze počíná vládnouti životem. Snad, leč bohužel život při takové vládě za mnoho nestojí, poněvadž jest mnohem méně životem, než byl dříve, a mnohem méně má zajištěnu budoucnost takový učený život, než dřívější ovládaný zvířecími pudy a mocnými přízraky (Wahnbilder). Není pochyby, že takovou vědou jest vypověděn boj nejen životu, nýbrž i vyšší lidskosti, a tedy též geniovi. Posledním geniem naší doby, filosofem v pravém smyslu slova byl Nietzschovi jeho učitel Schopenhauer.

Vizmež, co žádal si od filosofa, jenž není ani vědeckým filistrem jako Strausz, ani profesorem filosofie jako Kant, jenž musel přistřihovati a zkrucovati i nejvyšší pravdy pro své profesorství a pro své pohodlí. Všechna úcta před velikým Kantem, ale on byl též profesorem filosofie, což mnoho znamená. Schopenhauer byl k lidské společnosti v poměru zcela jiném a proto mohl přísně býti bedliv hlavního pravidla skutečného filosofa, totiž nikoho neklamati, ani sama sebe, což činíváme nejčastěji. On byl tak poctiv, že nic ho nemohlo přiměti, by hověl veřejnému mínění. Nietzsche ho v té příčině srovnává s Montaignem. Poctiv byl proto, že vždy v své filosofii mluvil k sobě a pro sebe; poněvadž pak jeho rozum zvítězil nad nejtěžšími záhadami, musel milovati vše, co žije, a jako pravý mudrc toužil po kráse. Porozumění takovému člověku působí pravou rozkoš, a nejděsnější záhady světové jeho přispěním dostávají jiné tvářnosti. Bohužel takový filosof bývá úplně osamocen; však jest známo, v jakém nebezpečí byl Kant, jenž nechtěl se rozloučiti s universitou a současnou lidskou společností, a jak nemohl pravdy, která jest obsažena v jeho hlavním díle, v pozdějších svých spisech hlásati a vysvětlovati s onou neohroženou přímostí, která jediné sluší řádnému filosofovi. Aby si zachoval své společenské postavení, učinil kompromis se svým filosofickým svědomím a tím dal špatný příklad budoucím »profesorům filosofie.« Nietzsche nemálo si naříká na toto »tartuffovství« velikého »Kralovecského Číňana.« Ačkoli však Schopenhauer prchl do samoty, přece přemýšleje a pracuje tam pro sebe a pro všechna budoucí pokolení, nezoufal si nad pravdou, jak to možno bylo očekávati od nadšeného žáka Kantova. Neboť každý, kdo počne filosofií Kantovou — hlubokou a velikou svým obsahem a vnitřní pravdou — snadno zabředne buď do skepse, podobné »velikému pavouku,« jenž vyssaje všechnu krev z živého těla, nebo se stane kritikem, jenž určiv přesně meze našeho poznání netouží již po žádné vyšší pravdě. Pravý filosof jde statečně dále a při svém badání neztrácí s očí obrazu veškerenstva, ač tento právě v naši dobu jest velmi truchlivý. Jenom vizme: národové hoří vzájemnou nenávistí; vědy, kterými se učenci zabývají bez míry a rozumného účelu, podtínají pevné přesvědčení a víru; vzdělaná část lidstva, celí státové strádají hanebnou peněžní nadvládou. Nikdy svět nebyl více světem v špatném smyslu toho slova, nikdy více nepostrádal lásky a dobroty. Učení stavové nejsou již majáky neb útočišti, kam by zmořená duše prchla

z tohoto ruchu; vždyť oni sami každým dnem více pozbývají klidu jakož i myšlenek a lásky. Vše to jest předzvěstí blížícího se barbarství; samo umění, jako dříve věda, stává se malomocným a trpí touto všeobecnou nákazou. Vzdělanec pak chlubě se svou osvětou a zapíraje svou chorobu, stává se největším nepřítelem vzdělání, čině nápravu nemožnou tím, že houževnatě hájí svých falešných názorů nebo polopravd, které mají spasiti svět. Pomoci může pouze veliký člověk, genius.

Nietzsche ukazuje na tři vzory lidské, které ještě dlouho budou vůdčími hvězdami lidstva. Jsou to: člověk Rousseauův, člověk Goethův a člověk Schopenhauerův. Prvý má nejvíce posvátného zápalu a mocně působí na lidstvo, druhý je stvořen pouze pro nemnohé, a to pro zíravé povahy vyššího slohu, jemuž dav obecný porozuměti nemůže, třetí jest celý člověk, jak činem, tak myšlenkou. Z prvého se prýští síla, která lid povzbuzuje k hrozným revolucím; on jest tím člověkem poníženým, zmučeným a zkaženým všemi našimi řády společenskými, který z kleté společnosti prchá k »svaté přírodě« a náhle pociťuje, že ona jest ho tak daleka jako nějaký epikurejský bůh. On vše zavrhl, co mu dala kultura, z toho vězení, kde byl tak znetvořen, prchal do říše světla, k slunci, lesům, skalám, ale málo si pomohl. Křiče o tom, že příroda jedině jest dobrá, přirozený člověk lidský, on již počíná sebou opovrhovati, cítě veškeru lež svého tvrzení, hledí se překonati a dále proniknouti. V této náladě duše jeho dovede se odvážiti děsných činů, ale zároveň též může vylouditi z nitra svého to, co tam jest nejvznešenějšího a nejvzácnějšího. Rovněž člověk Goethův celým svým láskyplným srdcem lnul k evangeliu a dobré přírodě, vždyť Goethův Faust svou horoucí touhou po rozkoších života, svým neklidem a nespokojenou rozháraností jest pouze nejvyšším a nejsmělejším zosobněním člověka Rousseauova. Avšak tento Faust nenávidí všelikého násilí, všelikého náhlého přechodu, a proto místo aby se stal z Fausta spasitel světa (Weltbefreier), vyklube se z něho pouhý poutník světový (Weltreisender). Nenasytným okem na této své pouti světové přehlíží všechny sbory přírody a života, s rozkoší pozoruje veškeru minulost, kochá se uměním, mythologiemi, všemi vědami, hoří plamenem svých vášní — ale nastává okamžik, kdy jeho křídla klesají a on propadá Mefistofelu. Jinými slovy: Faust stává se pouhým filistrem, poněvadž nemá síly, by své vrozené vysoké vlastnosti zvýšil a stal se člověkem vyššího řádu. Hlavně mu v tom překáží jeho dobrota, a člověk dle mínění Nietzschova musí býti jednou hodně zlý, ba krutý, by mohla nastati náprava. Tuto pravdu pochopil člověk Schopenhauerův a jí on zasvětil svůj život. On hlásá tuto pravdu ostatním lidem, nelekaje se pronásledování aniž toho, že všichni ho budou pokládati za bytost zlou a nespravedlivou. Vždyť on ničí a boří jejich polopravdy, ty vzdušné zámky, ty domky z karet, které tak pracně zbudovali a kterých houževnatě hájí jako lidských vymožeností. Avšak filosof, hlasatel pravdy, rozumí metafysickému významu své činnosti, ví, že ona plyne a vysvětluje se zákony jiného vyššího života, jenž má skutečnou, kladnou cenu, třeba se zdálo, že tím ničí zákony tohoto světa. Ovšem svou neohrožeností ničí své štěstí pozemské, neboť musí se znepřáteliti s lidmi, které miluje, bojovati proti zřízením, jimiž byl odchován; nesmí šetřiti ani lidí ani věcí, ač přináší velkou

duševní útrapu. Bude zneuznán a dlouho bude pokládán za spojence oněch mocností, kterými opovrhuje, ba bude přinucen jednati nespravedlivě dle lidského měřítka, ač po spravedlivosti touží nejvíce. Avšak najde útěchu v slovech Schopenhauerových: »Šťastný život jest nemožný; nejvyšší, čeho může člověk dosíci, jest hrdinská dráha životní.«

A skutečně, pokud člověk touží po životě, jako po nějakém štěstí, málo jen vynikl nad zvíře: on pouze vědomě tíhne k tomu, co zvíře hledá svým slepým pudem. Ale tak se daří nám všem téměř po celý život; obyčejně nevycházíme z tohoto kruhu, jsouce sami zvěří, která, jak se zdá, trpí bez všelikého smyslu. Ale nastávají okamžiky, kdy okem svým pronikáme dále: zdá se nám, jako bychom s celou přírodou povznášeli se k novému člověku, jako k čemusi, co stojí vysoko nad námi. Zároveň však též cítíme, jak příliš jsme malomocni, bychom mohli dlouho snášeti takové vysoké okamžiky, krátce, že nejsme těmi lidmi, od nichž celá příroda očekává své vykoupení. Ba ani tito krátcí okamžikové nemohou v nás vzniknouti bez cizí pomoci; vždy potřebujeme někoho, kdo by nás povznesl. A tomuto úkolu se podrobují oni skuteční lidé, oni vítězové nad zvířetem (Nicht-mehr-Thiere) — filosofové, umělci, svatí. Proto hlavní úlohou každé kultury jest a bude připravovati znovuzrození filosofa, umělce, svatého v nás i mimo nás a takto pracovati ke zdokonalení přírody. Zajisté všichni jsme v těsném duchovním příbuzenství s těmito filosofy, umělci a svatými, kteří jsou nejvyšším účelem přírody; proto právě bývají oni okamžikové, podobní jiskrám nejzářnějšího ohně lásky, když přestáváme rozuměti slovu »já« a cítíme, že vně naší bytosti trvá cosi, co nyní proniklo v nás, a proto z nejhlubšího srdce toužíme po spojení mezi »zde« a »tam«. A též příroda potřebuje umělce, filosofa, svatého (my bychom řekli krátce »ducha«) k účelu metafysickému, a to aby samu sebe osvítila, by konečně jednou před ní stál čistý a hotový obraz toho, co v ruchu věčného tvoření nikdy zřejmě posud viděti nemohla, — ona totiž potřebuje filosofa k svému sebepoznání. Lidstvo málo rozumí tomuto účelu přírody, a tedy též nepatrně přispívá ke vzniku takových lidí, a to neporozumění jest kořenem oné nenávisti a onoho pessimismu, jenž jest tak stár jako snaha po kultuře. Jednou se naučíme nenáviděti a milovati něco vyššího, než své obmezené bytosti a vzrušený běh našeho života. To však se může státi teprv tehdy, až zde neb v novém zrození sami budeme přijati do řádu oněch vznešených filosofů, umělců a svatých. Pak teprv u nás bude nová láska, nová nenávist, nyní pouze, připravujíce vznik velkých lidí, nenávidíme všeho, co tomu překáží, a milujeme vše, co k tomu přispívá, aniž jsme si dobře vědomi příčin své lásky nebo nenávisti.

Snad se čtenářovi budou tyto názory Nietzschovy zdáti příliš metafysické, neurčité, ale prosím, by měl strpení — mají své jádro a svou hlubokou pravdu, kteráž zřejměji vysvitne při dalším výkladě. Jedno si nyní zapamatujme: Lidstvo musí neustále pracovati k zplození velikých lidí (později, v druhém období svého tvoření Nietzsche říká »nadčlověků«), a to, nic jiného jest jeho úkolem. Z toho následuje, že náš život má největší cenu, nejhlubší význam, nejméně jest mařen, žijemeli ku prospěchu nejvzácnějších jednotlivců, avšak ne k užitku velké většiny, t. j. exemplářů jednotlivě vzatých — úplně bezcenných. A taková

nálada měla by býti vštěpována a tužena v mladých lidech, by se tito pokládali jaksi za nezdařené dílo přírody, ale zároveň za prostředek a nástroj vyšších jejich účelů. Člověk, jenž jest si toho vědom, musí sloužiti osvětě. Není snadno dopracovati se podobného sebepoznání, poněvadž není možno učiti lásce, a přece pouze láska učí nás patřičně odhadnouti samy sebe, uznati své slabé stránky, pohlížeti výše a všemi silami duše toužiti po nějaké vyšší bytosti. Pročež pouze ten, kdo celým svým srdcem přilnul k nějakému velikému člověku, obdržel první posvěcení na sluhu osvěty, neboť jest si pak jasně vědom, že účelem celého lidstva jest vznik nového, vyššího člověka. Příroda sice k tomu též pracuje celým svým bezvědomým, nelogickým rozvojem, ale jest na čase, by posléze to, co až posud bylo u lidí temným pudem, stalo se vědomým chtěním, tím spíše, že až posud zneužíváme oněch temných pudů k účelům nejen cizím, nýbrž přímo zhoubným pravé osvětě. Z jedné strany jest nám osvětou co možná veliké vědění, jehož následkem má býti stále stoupající zvýšení našich potřeb, tedy též výroby, zisku a — štěstí všeobecného. Z druhé strany stát používá takové osvěty k svým cílům, nešetře při tom ani náboženství, které jsouc přispůsobováno ku potřebám státním vždy více vzdaluje se svého posvátného účelu. Vzdělanec — dítě takové osvěty — všemožně hledí zatajiti, jak velice jest nešťastný a špatný, jak zvířecí, nenasytné a nestoudné jsou jeho chtíče. O učencích mluveno již výše, a všecko sumou vzato ukazuje na smutný stav celého lidstva. Jsme nyní v poměrech tak značně zhoršených, že by Sokrates v našem středu neobstál a na žádný spůsob by nedosáhl věku sedmdesáti let. A hrdá slova: pokrok, všeobecné vzdělání, moderní stát, kulturní boj a j. jsou pouze fíkové listy, kterými současné lidstvo zakrývá svou mravní nahotu.

Ale náprava přijíti musí, nová hvězda vzejde na nebi metafysickém. Všichni oni kritikové a skeptikové nynější, mužové vědy jsou předchůdci budoucího, velikého člověka, jako německá kritika s Kantem v čele byla předchůdcem Schopenhauerovým. »Ale snad i to patří k výchově skutečného filosofa, že též on musel jíti po všech těch stupních, na kterých jeho sluhové, vědečtí pracovníci ve filosofii, se zastavují — musejí se zastavovati. Snad též on musí býti dříve kritikem, skeptikem, dogmatikem, historikem, nad to pak básníkem, musí putovati, sbírati, luštiti záhady, státi se moralistou, věštcem a ‚duchem svobodným'. Ba musí téměř vším býti, aby mohl prozkoumati všechny lidské hodnoty a pocity je provázející (Werthe und Werthgefühle), by mohl zrakoma svýma proniknouti s výše v každou dálku, z hlubiny v každou výši, ze svého kouta na všechny strany. Ale to vše jsou pouhé přípravy k jeho úloze: tato úloha čelí k čemusi zcela jinému — žádá od něho, by tvořil nové hodnoty.« Jeho předchůdcové dle vznešeného příkladu Kantova neb Hegelova všechny dřívější názory o hodnotě lidských věcí vpravili v logické, politické neb umělecké formule, oni s obdivuhodným bystrozrakem zkritisovali vše, co pouze my můžeme poznati, učinili nám poklady lidského ducha snadno přístupny, zmohli a zkrátili celou ohromnou látku, tedy i čas, celou minulost; ale to vše nestačí. »Filosofové v pravém smyslu slova jsou pánové (Befehlende) a zákonodárci oni praví: tak to má býti, oni první určují lidské kam? a proč?, oni

užívají při tom předešlé práce všech filosofických pracovníků, všech vítězů nad minulostí (Überwältiger der Vergangenheit); oni tvůrčí rukou sahají po budoucnosti, a vše, co bylo i jest, slouží jim zde za prostředek, nástroj, kladivo. Jich ‚poznání‘ jest tvoření, jest zákon, jich touha po pravdě jest touha po moci.«

Nemůžeme lépe zakončiti tuto kapitolu o budoucím filosofu, než když s Nietzschem uvedeme krásná slova básníka filosofa Emersona, jenž přece náramně se v názorech svých různí od Nietzsche: »Buďtež opatrní, když veliký Bůh posílá na naši planetu nového myslitele. Vše tehdy jest v nebezpečí. Tak bývá, když ve velkém městě vypukne požár. Nikdo neví, co může zachrániti a jaký konec ho očekává. Pak není nic v naší vědě, co by zítra nemohlo býti úplně zvráceno, pak není žádné spisovatelské veličiny, aniž tak zvaných věčně slavných jmen. Všechny věci, které v tuto hodinu jsou člověku drahé, děkují za to pouze ideám, které se zjevily na jeho duševním obzoru a které jsou příčinou nynějšího stavu věcí v stejné míře, jako strom musí nésti své ovoce. Nový stupeň kultury okamžitě by učinil převrat v celé soustavě lidských snah.« To se ovšem dle mínění Nietzschova nemůže tvrditi o universitních profesořích a jich snahách. Kdysi Diogenes, poslouchaje pochvalu jakéhosi filosofa, uštěpačně se otázal: »Co vykonal velikého tento člověk, jenž tak dlouho se zabývá filosofií a posud nikoho nezarmoutil?« A na náhrobní pomník universitní filosofie mělo prý by se napsati: »Nikoho nezarmoutila.« Taková pochvala ovšem sluší více staré ženě, ne však bohyni pravdy. Pravda musí alespoň z počátku mnohé zarmoutiti, a proto jejími vyvolenci musí býti mužové neohrožení. Filosofie dávno již přestala býti medicina doloris; ovšem musí jednou býti medicinou celému lidstvu, ale způsobí velikou bolest jak lékaři tak nemocnému, a proto jest třeba velké síly a trpělivosti, by krise šťastně byla překonána.

(Pokračování.)

Letošní popis obyvatelstva na Rusi.

ílo podivuhodné svým rozsahem, velkolepé svým významem provedeno právě na Rusi. Dne 28. ledna dle ruského, 9. února dle našeho kalendáře vykonán v celé rozsáhlé říši od Baltu až po Tichý oceán a od mrazivého severu až k hranicím teplého jihu všeobecný popis obyvatelstva, první toho druhu na Rusi, a po třech měsících dovídáme se již předběžných jeho výsledků. Rozsah díla toho vysvítá z rozsahu říše ruské a svědčí o něm i to, že stálo nákladu několik milionů, a že 9. února bylo při popisu zaměstnáno přes 135.000 sčítatelů, většinou duchovních, učitelů, důstojníků, v městech i studentů a na venku i hospodářů. A z milionů těch čísel hledán a sestavován ihned jasný obraz předmětu. Újezdné, městské a zvláštní komise podjaly se ihned veliké té práce a první zprávy zaslaly poštou nebo ze vzdálenějších míst telegrafem hlavní popisné komisi v Petro-

hradě. Následkem tohoto opatření se dovídáme, že se popis setkal s úplným úspěchem, a v Pravitelstvenném Věstníku se dočítáme prvních spolehlivých údajův o počtu obyvatelstva v ruské říši.

Od časů Petra Velikého do počátku druhé polovice našeho věku jedinými poněkud spolehlivými popisy ruského obyvatelstva jsou tak zvané revise, jichž bylo celkem deset. Ani jediná z nich se však nezdařila úplně. Při tom počítání a ověřování dle popisných listin protahovalo se do tří až do čtrnácti let, tak že když udaje byly uveřejněny, stav věcí již byl jiný. Nedostatečné výsledky popisů těch nebývaly ani vědecky zpracovány, neboť hlavním jejich účelem bylo zjistiti počet obyvatelstva daní z hlavy povinného. Revise obmezovala se také jen na rolnické a ony městské živly, které měly platiti »podušnuju podať,« a prováděla se ne současně, nýbrž v různé doby v různých končinách. Výkazy bývaly nezřídka fiktivní, jen od oka odhadnuté. Venkovské obyvatelstvo chovalo se k takovýmto popisům vesměs nepříznivě, prchalo před nimi v minulém i v tomto věku do lesů a stepí, nebo se i bouřilo a odpověď na otázky nedalo si ani hrozbami vynutiti. Obávalo se, že účelem jich jest jen to, aby daň z hlavy rozšířena byla na nový přírost, aby všichni nově na svět přibylí octli se v počtu nevolníků. Tuto nedůvěru bylo místy třeba překonávati i při popise nynějším.

Přesněji a věděcky přiměřeněji zpracována byla revise devátá (1851), jejíž výsledky vydány akademikem Keppenem r. 1857. Šesti let vyžadovala jeho usilovná práce, neboť šlo o vyplňování velikých namnoze mezer a vyhledávání hodnověrných pramenů. Rejstříky šlechtické, knihy měšťanské, kupecké a pod. byly mu doplňkem. Po té v l. 1858 a 1859 následovala desátá a poslední revise, jejímž účelem bylo sebrati statistický materiál pro zrušení nevolnictva, jež v skutku v březnu r. 1861 manifestem Alexandra II. odstraněno, a rolnictvo pozemky k obživě potřebnými naděleno. Pěstování statistiky rozkvetlo sice na Rusi velikou měrou, i není snad státu, který jí měl tak potřebí jako Rusko, jemuž čísla statistiky názorně ukazují na potřeby a důležitosti státní. Organisace statistiky také značně tam pokročila, každá gubernie má svou statistickou kancelář a každé ministerstvo svůj statistický oddíl, celé říše se týkající. Hlavní, dobře vedená statistická kancelář jest při ministerstvu vnitra; v guberniích statistika od zavedení nových řádů přísluší samosprávným zemstvům, které z veliké části náležitou pozornost jí věnují. Touto cestou dílem popisně a dílem odhadně proveden byl popis r. 1885. Vysokého stupně dosáhla statistika zemědělská, statistika měny obyvatelstva, zdravotnická, humanitní, průmyslová. Avšak statistický ten ruch má i své vady, z nichž první jest nedostatek jednoty a pevného programu. Tak při místních popisech chtěli někde zvěděti příliš mnoho a upadli v opak toho, v kusost. Velikou péči věnoval organisaci statistiky ministr financí S. J. Vitte. Tak se dospělo posléze k tomu, že letos proveden první všeobecný popis.

Vyhlášené výsledky jsou sice předběžné, nejsou tedy v újezdných a městských výborech popisné výkazy zevrubně prozkoumány, mohou tedy ještě v číslech nastati korrektury, avšak nikoliv již podstatné, které by celkový výsledek změnily a také jen, jak se podobá, ve smyslu zvětšení, nikoliv zmenšení nynějších udajů, poněvadž v návodě

místním komisím pro případ nějaké neurčitosti doporučen za základ výsledek minimální.

Dne 9. února t. r. napočteno v 50 guberniích evropské Rusi obyvatelstva 94,188.750. Podle popisu z r. 1885 bylo tam 81,725.185 duší, dle revise z r. 1858 pak 59,415.441, dle deváté revise v zpracování Keppenově 52,797.685.

V 10 guberniích království polského napočteno nyní 9,442.590 duší, dle statistiky z r. 1885 bylo 8 mil., r. 1858 počítáno 4,764.000, r. 1851 dle Keppena 4,800.000.

V 11 guberniích a oblastech kavkazských napočteno nyní 9,723.553, dle r. 1885 7,284.000, dle r. 1858 4,308.000 a dle Keppena r. 1851 4,436.000.

V 8 guberniích a oblastech sibiřských s ostrovem Sachalinem shledáno nyní 5,731.732, dle r. 1885 4,313.000, r. 1858 2,949.000 a 1851 2,437.000. Dále v stepních oblastech nyní 3,415.000, r. 1885 2,567.000, r. 1858 2,371.000 a r. 1851 1,220.000.

Veliké knížectví finské čítá nyní 2,527.801 duší. Rusů v Chivě a Buchaře napočteno 6412. Chiva s 700.000 a Buchara s více než $1^1/_4$ milionu duší nejsou zahrnuty v tomto popise; oba ty středoasijské vasalní státy rozmnožily by obyvatelstvo ruské državy o více než 2 miliony duší.

Celkem vykazuje popis obyvatelstva ruské říše, Finsko v to počítaje, **129,211.113** duší. [1]) Roku 1885 napočítáno 108,819.000 duší, r. 1858 74,556.000 a r. 1851 dle Keppena 67,380.000. Přírost obyvatelstva sluší počítati dle obvodu celé říše, poněvadž z gubernií hojně zalidněných stěhuje se znenáhla jisté procento do gubernií méně zalidněných, jmenovitě do stepních sibiřských, kde nalézá výhodnější podmínky životní než doma. Příbližně počítaje vzrostlo obyvatelstvo z r. 1885 do r. 1897, tedy za dvanácte ne celých let o 20,392.113 duší, což se rovná 19·38 procentům čili ročně 1·615%. V době té ruské území se nerozšířilo aniž obyvatelstvo cizím přírostem nějak vzrostlo. Vyznačuje tedy ono procento příbližně přirozenou měnu obyvatelstva. Měna ta jest největší na světě, neboť americká Unie a australské státy, vzrůstajíce tak značně stěhováním, nepadají tu na váhu. Po Rusku s 1·61% ročního přírostku následují: Bulharsko s 1·48, Srbsko s 1·41, Nizozemsko s 1·32, Prusko s 1·26, Belgie s 1·26, Uhry s 1·10, Dánsko s 1·09, Anglie s 1·09, Švédsko s 1·01, Řecko s 1·00, Rumunsko s 0·94, rakouské země s 0·80, Italie s 0·62, Švýcarsko s 0·61, Norsko s 0·49, Španěly s 0·47, Portugalsko s 0·16, Francie s 0·09 procenta.

Největšímu a soustavnému vzrostu těší se gubernie černozemní. Toť vlastní jádro Rusi; odtud šířil se ruský národ a s ním ruská moc k jihu i severu, východu i západu dříve ještě, než byla Moskva. Zde jest půda nejúrodnější a vyživuje tudíž největší počet obyvatelstva.

[1]) »Na samém počátku nynějšího věku za cara Pavla mělo Rusko 36 milionů duší . . . Před 50 lety ve všech školách uváděna říše ruská s 60 mil. duší, r. 1863 měla jich 74 mil., r. 1890 přes 120, nyní jich má na 130 mil.« — zaznamenali jsme loni v červnovém svazku Osvěty v stati »Car Mikuláš II.« Letošní popis potvrdil správnost našeho výpočtu.

Jihozápadní skupina, gubernie Kyjevská, Podolská a Volyňská, vykazují od r. 1851 přírost 118%, 82% a 104%. Dnes čítají gubernie ty 9·6 milionu duší. O 2% větší počet mužského pohlaví proti ženskému ukazuje spolu, že se obyvatelstvo nejen odtud nestěhuje, nýbrž naopak stěhuje sem. Poněkud jinak jest v desíti černozemních guberniích středního Ruska: Tulské, Rjazaňské, Orlovské, Kurské, Voroněžské, Tambovské, Penzenské, Charkovské, Poltavské a Černigovské. I zde jeví se přírost pozoruhodný. Vysvítá jmenovitě i z výkazů místních o přirozené měně. Přece však v guberniích mezi Dněstrem a Volhou od r. 1885 obyvatelstva nepřibývá, za to jeví se tu značně větší procento žen proti mužským, jež jest všude důkazem stěhování, které především zahajují muži. Platí to jmenovitě o sedmi prvních uvedených guberniích. V Tulské a Rjazaňské připadá na př. na 100 mužů 111 ženštin. Půda nepojme většího již počtu obyvatelstva, soudí Rusové, »jemkosť« (pojemnost) půdy jest prý již překročena. Za nynějších okolností jest to sice pravda, ale kdy by zemědělské poměry byly na vyšším stupni a půda se lépe vzdělávala, vyživila by bez obtíže mnohem větší počet obyvatelstva.

K černozemí náleží dále z novějších obvodů pět jižních stepních gubernií, proslulých jako pšeničné komory ruské, v nichž obyvatelstvo od r. 1851 dvojnásob až trojnásob vzrostlo. Tak Bessarabská vzrostla o 120%, Chersoňská o 207%, Jekaterinoslavská o 170% a oblast Donského kozáctva téměř o 100%. Sem druží se i sedm východních a jihovýchodních gubernií: Kazaňská, Simbirská, Saratovská, Samarská, Ufská, Orenburská a Astrachaňská. Přírost obyvatelstva pohybuje se tu mezi 51% (Simbirská gub.) a 67% (Saratovská gub.).

Počítajíce k těmto 25 černozemním guberniím, prostírajícím se téměř na $1\frac{1}{2}$ milionu čtv. verst, Moskevsko (200.000 čtv. verst) pro průmyslovou jeho důležitost, máme před sebou obvod zaujímající $\frac{2}{5}$ evropské Rusi a 63 milionů čili $\frac{2}{3}$ jejího obyvatelstva.

Značný přírost jeví se též v šesti běloruských a litevských čili západních guberniích. Pouze v Kovenské činí 77%, v Mohilevské, Vitebské, Vilenské a Grodenské přes 100% a v Minské 130%. — Za to nepatrný jen přírost jeví se ve třech Baltických guberniích, v Livoňsku od r. 1851 58%, v Estoňsku 46% a v Kuroňsku 25%. Ještě nepatrnější jest přírost v posledních 12 letech, činíť v Livoňsku 8%, v Estoňsku 7% a v Kuroňsku dokonce jen 1%; vysvětluje se to značným stěhováním selského obyvatelstva z Baltických gubernií do nitra Rusi.

Tři severní gubernie tvoří nezměrná prostranství s nekonečnými lesy, avšak s obyvatelstvem jen málo značným. Obyvatelstvo se tu také valně nerozmnožilo, v Archangelské gubernii o 44% (od r. 1851), v Olonecké o 40% a ve Vologodské o 58%. Převaha ženského pohlaví nad mužským ukazuje na stěhování do jiných gubernií.

Velké různosti vykazuje 13 středních gubernií ruských. Nejpřitažlivější z nich stala se chudičká druhdy a nyní rok od roku mohutnějící gubernie Petrohradská. Od r. 1851 vzrostl tu počet obyvatelstva o 270%. Že však jest tu obyvatelstvo namnoze jen přistěhovalé a obživu hledající, o tom svědčí převaha mužského pohlaví (na 100 mužů

pouze 87 ženštin). V Novgorodské gubernii vzrostlo za touž dobu obyvatelstvo o 56%, ve Pskovské o 73%, ačkoliv značná část odchází odtud do Petrohradu, v Smolenské o 45% a v Kalužské pouze o 25%. I tu slabý přírost vysvětluje se stěhováním, tak jako v guberniích Tverské, Vladimírské, Jaroslavské, Kostromské, Nižněgorodské, Vjatecké a Permské; všude jeví se tu nepoměrně větší počet žen než mužů.

Překvapující jest neobyčejný vzrůst obyvatelstva v desíti polských guberniích. Od doby Keppenovy činí 94% a v posledních letech rychlým tempem ho přibývá. Jest to důkaz značného rozkvětu polního hospodářství a průmyslu. Jako v politické stránce království polské ustoupilo do pozadí, tak v hospodářské vystupuje mocně v popředí.

V jedenácti guberniích a oblastech kavkazských obyvatelstvo od r. 1851 vzrostlo o 117%, a vyloučíli se territoriální rozmnožení území, o 95%. Číselná převaha mužského pohlaví nad ženským (5139 tisíc mužů proti 4593 tisícům ženských) ukazuje na stěhování sem, jež tu přispívá ke vzrostu obyvatelstva. Podobný poměr panuje i na Sibiři, v stepních oblastech i v střední Asii; počet mužů převyšuje tu všude počet žen. Nejnepříznivější poměr panuje v té příčině na ostrově Sachalinu, kde na 100 mužů připadá jen 27 ženských. Přírost v Sibiři od r. 1851 činí 130%, od r. 1885 pak 33%. Ale proud vystěhovalecký razí si sem teprve cestu, ačkoliv pro Rusko a jeho světový význam by bylo ještě prospěšnější, kdyby proud ten se šířil na Kavkaz a na východní černomořské pobřeží. Selské obyvatelstvo ruské dává však přednost chladnějším sice ale povahou svou ruské půdě spřízněnějším stepím sibiřským před úrodnými a teplými, ale přírodně rozdílnými končinami kavkazskými.

Značný přírost obyvatelstva vykazují výsledky popisu měst na Rusi. Až na skrovné výjimky všude vidíme úkaz, že počet mužského obyvatelstva převyšuje počet ženského, někde i značně. Z venkova přichází sem mužské pohlaví na práci a výdělek, ale neusazuje se tu. Procento městského obyvatelstva jest vždy ještě nepatrné proti poměrům v jiných státech. Hlavním stavem jest dosud rolnictvo a hlavním zaměstnáním orba. V 50 guberniích evropské Rusi jest 46,433.636 duší mužského pohlaví a 47,755.114 ženského. Není tedy překážky, aby muži v městech zakládali si rodiny a usazovali se tu trvale, avšak nedůvěra k městům a k městskému životu není u ruských vesničanů dosud překonána. Naopak v desíti polských guberniích jest mužů o něco více než ženských (4.753.879 oproti 4.688.711), avšak právě polská města činí pozoruhodnou výjimku a vykazují větší počet žen než mužů. Že mužské pohlaví převyšuje ženské na Kavkaze (5,129.931 proti 4,593.622), na Sibiři (2·9 mil. proti 2·7 mil.), v stepních oblastech asijských (1·8 mil. proti 1·6 mil.) a v Turkestansku (2·28 mil. mužů proti 1·89 mil. ženských) a že se to jeví v městech tím větší měrou, jest zajisté pochopitelno. Jen ve Finsku jest podobný poměr co do pohlaví (1·25 mil. mužského proti 1·27 mil. ženského pohlaví) jako v ruských guberniích, ale zde jeví se i ve městech.

Mohutnému vzrostu těší se *Petrohrad.* Hrdá Palmyra severu bude teprve r. 1907 slaviti dvoustoletí svého založení, ale čítá dnes již 1,267.023 duší. Přírost je pateronásobně větší na obvodu města než uvnitř, kde

již vše jest zastaveno a obydleno. Úkaz to ve všech větších městech stejný. K charakteristice popisů ruských vůbec zaznamenáváme, že 9. února bylo tu 2800 sčitatelů, mezi nimiž 495 důstojníků, 654 úředníkův a 1024 studentů. Při místním popise r. 1890 bylo tu 513.718 mužského a 441.682 ženského obyvatelstva, nyní pak jest 693.907 duší mužského a 573.116 duší ženského pohlaví, průměr vykazuje na 100 mužů 82·6 ženských. Vesnického obyvatelstva zjištěno nyní v Petrohradě 750 tisíc.

Staré hlavní město ***Moskva*** čítá 988.610, tedy bez mála milion duší. Mužské obyvatelstvo převládá tu ještě značněji než v Petrohradě, na 100 mužů připadá pouze 76·3 žen. I zde jest příčinou toho vesnický lid, zaměstnaný hlavně v rozsáhlých průmyslových závodech moskevských. Na základě starších popisů bylo až do poslední doby v Moskvě počítáno pouze 822.000 obyvatelů.

Třetím co do velikosti městem v ruské říši jest ***Varšava***. Roku 1889 bylo tam 445.770 duší, r. 1894 532.000, letos napočteno jich 614.752: z těch jest mužského pohlaví 297.893, ženského 316.859, na 100 mužských připadá 106·4 ženských.

Oděssa, jež r. 1891 čítala 325.000, vykazuje nyní 404.651 duší, na 100 mužských připadá 86·4 ženských. Páté město co do velikosti jest polská Lodź s vysoce vyvinutým průmyslem, jmenovitě bavlnářským. V rychlém rostu svém, za nějž hlavně průmyslu má děkovati, přivedla to na 314.780 obyvatelů (před 7 lety jich měla 150.000). Obyvatelstvo jest pevně usedlé a převahu má ženské pohlaví (na 100 mužských připadá 105·9 ženských). Riga čítá 282.943 duší, na 100 mužských 96·9 ženských. Sedmé co do velikosti město ruské jest Kijev, staré, prvotní sídelní město ruské, čítá nyní 282.943 duší s převahou mužského pohlaví (100 : 82·9).

Dále mají obyvatelů: Charkov 170.682 (poměr mužského pohlaví k ženskému jako 100 : 88·4), Tiflis 159.862 (100 : 67·1), Vilno 159.568 (100 : 95·6), Taškent 156.506 (100 : 76·6), Saratov 133.116 (100 : 104·1), Kazaň, bývalé hlavní město tatarské ordy, 131.508 (100 : 87·8), Jekaterinoslav 121·216 (100 : 86·7), Rostov na Donu 119·889 (100 : 90·9), Astrachaň 113.075 (100 : 93·3), Baku 112.253 (100 : 67·2), Tula 111·048 (100 : 82·2) a Kišiněv 108.506 (100 : 90·8).

Tímto jsou také vyjmenována všechna města ruská, jež čítají přes 100.000 duší. Jest jich pouze 19. Od 100.000 do 70.000 obyvatelů čítá těchto 9 měst: Nižní Novgorod 98.503, Nikolajev 92.060, Samara 91.659, Minsk 91.113, Voroněž 84.015, Kovno 73.543, Orenburg 72.740, Dvinsk 72.231 a Jaroslav 70.610.

Od 70 do 50 tisíc obyvatelů má 26 měst, z nichž uvádíme jmenovitě Cherson 69.219, Orel 68.557, Žitomír 65.452, Kronštadt 59.539, Samarkand, staré sídlo a hrob Tamerlanův. 54.900, Kokand 54.452, Sebastopol 54.142, Berdičev 53.728, Tver 53.447, Tomsk 52.430, Novočerkask 52.005, Irkutsk 51.484, Ufa 50.576.

Od 50 do 30 tisíc duší má 41 měst, z nichž jsou důležitější: Perm 45.403, Vladikavkaz 43.843, Jurjev (dříve Derpt) 42.421, Simbirsk 41.702, Omsk 37.470, Starý Margelan 36.592, Jejsk 35.446, Rjazaň 33.110, Kutais 32.492, Izmail na Dunaji 31.293.

Od 30 do 20 tisíc duší má 38 měst, z nichž buďtež uvedeny: Tjumeň 29.588, Pskov 29.555, Barnaul 29.408, Nachičevan 29.312, Erivaň, 28,910, Vladivostok 28.896, Vologda 27.855, Krasnojarsk 26.600, Batum 26.417, Semipalatinsk 26.363, Vjatka 24.894, Věrnyj 22.982, Novgorod 22.515, Tobolsk 20.427, Archangelsk 20.025.

Ostatní města nečítají ani 20.000 duší, náležejí tudíž k malým. Avšak ve všech těch městech lze zjistiti, že se rolnictvo nepřispůsobilo měšťanstvu, nýbrž ostává tu jako stav cizí, jenž za delší, kratší dobu vrací se opět do vesnických obcí. Vzájemnost mezi vesnicí a městem jest na Rusi vyvinutější než v jiných zemích, spolu však jest i příčinou, že se tu silnější a četnější střední stav nevyvíjí.

První tento výkaz letošního popisu ukazuje nám jako neprospěšnou stránku hromadění venkovského mužského obyvatelstva v městech. Mnohem prospěšnější v hospodářském i mravním ohledu by bylo, kdy by se tu venkovské obyvatelstvo usazovalo jako střední stav. Ale popis nám také názorně naznačuje, jak mohutným krokem Rusko kráčí v před. Od popisu r. 1851 do popisu r. 1897, tedy za 46 let, vzrostlo obyvatelstvo o 93%, a není pochybnosti, že r. 1901, tedy za 50 let, bude zdvojnásobeno. Vzrůst ten však se nezastaví, nýbrž bude pokračovati dále. A tu se bezděky namanuje veliká otázka: kam spěje tato veleříše slovanská, co bude z Ruska za další padesátiletí, když s rostoucím počtem obyvatelstva otvírati se budou prameny hospodářské, jimiž Rusko tak oplývá, pokračovati bude osvěta a vyvíjeti se vojenská moc?

Jos. J. Toužimský.

Poslední tři palinodie.

Od

Jaroslava Vrchlického.

Vrak Evropy.

Sny věštců? Bláznovství! — Kdo věří jim
v té fádní naší positivní době,
kde rolničkou na čapce šaška rým
jen v posměch zvoní, pěvče, nejdřív tobě!
Kde skrze mraky, mlhy, noc a dým
se těžce dýchá ve živém jak hrobě . . .
A přec já viděl — kdo to pochopí —
v svých dumách tonoucí vrak Evropy.

Loď nádherná to byla — teď je vrak.
Kdo vinen tím, zda lid či kapitáni?
A hrdě vyjela si v noc i mrak,
jenž lidstva losy příští v sobě chrání.
Proč náhle všecko šlo tam naopak,
v noc šmahem proč se zvrhla chvíle ranní?

Kdo vzedmul divé proudy potopy
nad bezdnem, v němž chví se vrak Evropy?

Jí pohoda vstříc větrů dula přec,
i snaha věštců, reků, myslitelů.
Proč ze sebe loď udělala klec
a žalář duchů, v kterém čelo k čelu
se svíjí darebák a pokrytec,
lump ve fraku a v tóze, a proč k dělu
se doutnáku vždy lotr uchopí,
ne hájit, *vyhodit* vrak Evropy?

Kam pluje nyní? Sterá úskalí
se tísní kol, v nich rozhárané moře,
majáky již se tratí do dáli,
a noc a mha a tma kol po prostoře.
Kdo nad zvěří své křičí »halali!«,
kdo sní a mlčí, jako ten, kdo oře,
vždy levý konec všeho uchopí,
by hloub jen stáhnul ten vrak Evropy.

Dál pluje on . . . již jen se šourá tmou,
sta kapitánů v dálce na palubě,
a vichry fičí, peřeje se dmou;
a každý stroje dech — krok ku záhubě.
Ó duchu lidský, slétni v píseň mou,
hoď kořist buldoku zde a tam čubě,
než divá vřava hesel natropí
bouř poslední na vraku Evropy.

Ba zoufalá je plavba, nový věk
to nových překážek a bojů brána,
a nikde, nikde klidu paprslek
a duha smíru láskou bratří stkána;
zde každý titán jest a nadčlověk,
co do stěn lodi rána hřmí a rána,
z nich poslední přec v temno potopí
mdlý těmi otřesy vrak Evropy.

Jak na stožáru v koši sedí hoch
a hledí v dál, tak duše básníkova
den vyhlíží, kde as by vzplanout moh
a s ním zas nových skutků doba nová;
však v hloubi brousí otupělý roh
býk Nelidskosti, vrah tam pouta ková
a chechtá se, kdy znova pokropí
krev lidská zpuchřelý vrak Evropy!

Ten jásá spásu — a ten skučí zmar,
ten ventil otvírá a ten jej stiská.

Ten velí »v před!« ten »zpátky!« — odkud zdar
všem kyne, neví nikdo — jeden výská,
sta se jich v rozkypělý proudů var
v zoufalství vrhá nahá na skaliska,
kvil, kletby nebes bijí o stropy,
však uslyší je v sled vrak Evropy?

Titán.

Buš lebkou svou, ó titáne,
přikován k hroudě na skálu!
Spíš tato jiskrou zaplane,
než člověk tvému ku žalu.
Jen uhlodej se pomalu!

Jen viz tu trpasličí změť!
Jen viz tu chamraď a ten hnis!
Jen viz těch štírů, háďat spleť
a uvaž, čím jsi býval kdys,
jak zašlapán dnes tys!

Svůj jazyk jako břitký hrot
si každý brousí o tebe,
než tisicerých klepů svod
ti všecku sílu vystřebe;
tvůj skřek zní darmo do nebe!

A dals všem světlo, dals je rád!
Teď trpíš proto — proč's je dal?
Tvá čest, dnes ohlodaný hnát!
Bys o svůj triumf s psy se rval,
bij raděj lebkou v skálu dál!

Zákulisí.

Epilog XIX. věku.

Akt pátý tragedie již se blíží,
let málo, pro vždy spadne opona,
vzduch katastrofy lidská ňadra tíží
a pouta tradice i zákona.
Ó století, tvůj let se k pádu níží,
a ten kdes jistě v bahně dokoná,
v šer, v mlhu splynou velkých tváří rysy
a zbude jen — tvé smutné zákulisí!

Když elektrických lamp zaplanou svity,
žhne celý sál jak bajná pohádka,

kdy hoří jasem stromy, domů štíty,
vše plno světélek a pozlátka,
kdo pomyslí, v kout stmělý, oku skrytý
že jitra báj se stají přesladká?
Ty květné háje, mramorové vlisy
jak zdrané budou teprv — v zákulisí!

Tu velký rek se scvrkne malým klepem,
a hrdě světa scénou kráčel přec,
tam potácí se titán v zmatku slepém
střel dešti nahou nastavuje plec,
a v podstřeší se s bouřným srdce tepem
rve s Musou neznámý jí milenec,
a vše se v koncert jedné bídy mísí,
jak vetché cáry v šerém zákulisí.

Jak v propadliště vše to propadává,
i ďábli, svatí, dobří, bídáci,
a ze všeho v sled zbývá velkost pravá,
jež nejvíc za všecko též krvácí,
ční sama v poušti, Memnonova hlava,
a zlobě sladkou písní odplácí,
co krtkové se hemží, mloci, krysy
ve stínu pod ní, v šerém zákulisí!

Co velké, vždy se čile k světu tlačí,
jen mrzkost dole ve hlubinách vře,
po vrcholech vždy světlý věštec kráčí,
až k hvězdám výš se ducha vzletem tře;
kdo slabí jsou, jen ochabují v pláči
a prohrávají v žití kruté hře,
laur lidstva nezří, v něm zří rmut a hnisy,
jak statistů sbor mizí v zákulisí!

Věk přijde nový. Vichrem starý smete
bez revoluce, kterou začal on;
štěp lidstva, dále svěží přes vše zkvete,
z lyr pěvců nové doby zazní tón;
ba v poušti ideálů dlouholeté
tam srdce lidské zpívá — věčný zvon,
jenž silné duchem ku životu kříší
na scénu světa, ven, ze zákulisí!

Tak vítám vás, vy světla bohatýři!
Vy mladí, kdož ví, šťastnějšíli nás?
Vám v hlavách prška ideálů víří,
vám v ňadrech bojovný se zvedá hlas!
Jak libo, zdeptejte nás jako pýří,
vše ovládněte, uplvejte v ráz,

puch hrobů cítím, v svěží vzduch se mísí:
Tak sejdeme se světa v zákulisí!

Tu zjeví se, co pravé bylo, ryzí,
co bude, samo život, dále žít!
Co z Promethea božské, tvůrčí mízy
kdys trysklo v myšlenku a šlehlo v cit,
a v sled když budem všichni jednou přízí,
z níž kosmu duch tká valných světů třpyt,
pak zmizí, oč jsme rvali se tu kdysi. —
Kde bude světa běh, kde zákulisí?

Samota.

Kus vlastního denníku.

Podává

Vácslav Vlček.

(Pokračování.)

XVI.

našeho stolu zavládlo ticho, jako by všichni i dech v prsou tajili. Paní Dorota upřela oči na otce jako osoba, jíž uprostřed bouřného davu přešel sluch i zrak.

»Co to povídá?« ptala se.

Pana Pažouta zmocnil se zvláštní neklid. Rozechvělou rukou si na nos nasadil skřipec a zadíval se k cestě.

»Ano,« prohodil, »jsou zde — Karel a Jetta . . .«

Jako bezděčně povstal, složil a uschoval skřipec, ale za okamžik ho zase vyňal a znova si nasadil; potom váhavě udělal několik krokův od stolu jako v ústrety příchozím.

Paní Dorota popatřila na Pavlu, ale nesetkavši se s pohledem jejím otočila svou pobledlou tvář za otcem. Pavla opatrně položila lžičku na šálek, odložila také sousto pečiva, chopila se ubrousku a pečlivě si otírala ústa i ruce, nemajíc v tu chvilku pro nic jiného oči — ani pro Hanu, která nachýlivši se tělem zpátky na lenoch a ukrývajíc se za Teklu obličej svůj pitvorně prodloužila.

»Jak to hledíš?« káravě zašeptala paní Chlumová.

»Jako na veliká nová vrata . . .« rovněž tichounko odtušila dceruška.

U kočáru na silnici mezi Stáňou a bratrem i švakrovou jeho počal hovor hodně hlasitě, ale náhle se přitlumil — příchozí patrně uslyšeli, kdo všecko se ve společnosti před myslivnou nalézá, i nevěděli také honem, co učiniti. Potom první odhodlaně seskočila dáma a několika rychlými hmaty na sobě upravila šat; manžel její slézal

pomalu a pak ještě se o cosi s kočím dorozumíval. Teprve když paní Jetta se Stáňou od silnice k myslivně vykročili, dal se za nimi; po delším sedění na voze byla mu chůze jaksi nepohodlná.

Za to manželka jeho jen se vznášela. Byla postavy málo více než prostřední, ale tuze pěkně rostlá, v ramenou široká, v pase úzká, všecka pružná i mrštná; podobala se laní o vysokých nohou. Jednou rukou držela nad sebou slunečník, druhou nazdvihovala po straně svou dlouhou sukni, kterou přes tu chvíli velmi pohledně zamávala. V rozmluvě hned nachýlila hlavu k Stáňovi, hned zase smějíc se vysoko ji vznesla.

»Ne, ne,« zachytil jsem její slovo ještě z dálky, »hubičky, Stáňo, pořád ještě dávat neumíš.«

Měla velkolepý klobouk s hojnými květinami, vlasy ne světlé, ne tmavé, ale bohaté a tak učesané, aby tvář široce vroubily. Podlouhlý, dole súžený obličej nevynikal pravidelnými rysy; nos nebyl klasický, oči měla nevelké, sivé, ústa dosti široká; ale přes to přese všecko mohl obličej její slouti půvabný; byl neobyčejně oživen veselou, bezstarostnou, zálibnou letorou a měl tuze krásnou barvu — jeli ruměnec jeho přirozený za toho parna či jeli to ličidlo mistrovským uměním ovládané, netroufal jsem si ani v duchu rozhodnouti.

Za to vzezření manžela jejího nebylo kvetoucí ani zdravé; nosil se ovšem pořád stejně elegantně, ale tělo měl obhroublejší, pleť do žluta, pod očima temné stíny, a když sňal klobouk, ukázalo se, že se mu již dělá lysina.

»Šťastné, dobré odpoledne!« zvolala paní Jetta ocitnuvši se na zahrádce, přistoupila k panu Pažoutovi, uchopila jeho pravici, a jakkoliv se tomu bránil, sehnula se v kolenou až k ní a přitiskla k ní rty; pak vztýčivši se políbila ho na obě tváře.

»To je přepadení, neníli pravda?« tázala se rozmarně.

»Vítám — vítám vás —« promluvil starý pán, nemoha svých rozpaků přemoci, »nenadáli jsme se — —«

»Nemohli jsme nikterak opomenouti —« podotkl Karel stanuv po boku své paní.

»Že jste nám nic neohlásili — abychom vám poslali naproti koně —«

»Věděli jsme, že jsou na stanici po ruce — obmýšleli jsme překvapení —«

Pan Plichta potřásl hlavou, jako by chtěl říci: »Co? Překvapení? ačkoli jste pokládali za svou povinnost dostaviti se k matčinu svátku? Spíše jste se, holenkové, až v poslední chvíli rozhodli.«

Paní Jetta byla zatím již u paní Doroty, která též povstala, ale s místa se nehnula. Neučinila ani pokusu, aby také zakryla tvář přívětivou škraboškou, hleděla vážně, skoro přísně. Paní Jetta se tím nedala másti.

»Ruku líbám, matinko!« mluvila líbezně se usmívajíc, a přivinula se k tchyni s vroucností oddané, něžné dcery. »Jste zdráva? Výborně vypadáte, chvála Bohu! Od mých rodičů tisíceré pozdravení — byli by také tuze rádi přijeli, ale matce lékař na žádný způsob nechtěl dovolit, aby přerušila své lázeňské léčení —«

»Ruku líbám,« ozval se podle ní Karel.

Matka se i od něho mlčky dala obejmouti a pocelovati, jenže on dále k ní neřečnil.

»Ach,« pravil, plaše pohlednuv na společnost, která se celá pozdvihla, »my jsme vyrušili . . . Prosím, račte odpustit — nechceme nikterak překážeti — —«

»Budiž mi dovoleno,« promluvil Stáňa, na němž nebylo viděti nijakých rozpaků a nijaké tísně, »budiž mi dovoleno, abych dámy a pány vzájemně představil.«

A hned švakrové i bratrovi ukázal na Pavlu: »Slečna Semínová.«

»Velice mě těší,« řekla paní Jetta, vyjadřujíc hlasem i pohledem radost, jako by našla vzácnou přítelkyni.

Pavla, přímo na ni i na chotě jejího pohlednuvši, mlčky se uklonila. Karel sklopiv oči hluboko před ní sehnul šíji.

»Paní pokladníková Chlumová z Prahy,« pokračoval Stáňa ve svém úkolu, »a slečna dcera.«

»Nemýlímli se,« vzpomněla si honem paní Jetta, »jsme s paní pokladníkovou nedalecí sousedé? Ano? Proto vás častěji na potkání vídám — i toto vaše rozmilé poupátko.«

Došlo na Lidmilu.

»I Bože milý!« zrovna zaplesala paní. »Nenamáhej se, Stáňo — kdy pak my se už se slečnou známe — z divadla, plesů, z rozličných bazarů, slavností a výstav!«

A hned počala připomínati jednu druhou takovou příležitost a co se při ní šustlo.

Zatím paní polesná přinesla kávu i novým hostům. Paní Jetta usadila se na dolejším konci stolu, pan manžel vedle ní — po té straně jako Pavla, tak že na sebe neviděli.

Jetta okusivši kávy hned ji polesné chválila.

»A víteli, slečno,« obrátila se k Lidmile, »kde jsme rovněž výtečnou kávu pily?«

»Spolu?« ptala se Lidmila.

»U jednoho pramene.«

»Opravdu se nepamatuji.«

»Bude v tom nějaký omyl,« prohodil pan inženýr Plichta.

»Docela žádný omyl. Je tomu ovšem již kolik let, ale je to nepochybná pravda. Bylo to také v myslivně — ale na Šumavě.«

»Á,« dovtípila se Lidmila, — »pod Černým jezerem nepochybně?«

»Právě. Vy jste tam zůstávali, my pak jsme se vraceli z Alp, zastavili jsme se na několik dní v Šumavě a putovali jsme s jinými hostmi ze Špičáku do jezerní myslivny na rozhlášenou kávu. Tehdy jsme se ovšem spolu ještě neznaly.«

Jetta jala se vypravovati, jakou kde pívali kávu v rozličných končinách Evropy od Neapole až po Lofoty. Vzpomněla si při tom na cestujícího Pražana, s kterým se na některých místech v Německu setkali a který se příčinou bídné kávy obyčejně hned ráno zlobiti počínal. Konečně prý si vymyslil zvláštní lest; když mu číšník přinesl snídaní, řekl mu, že kávy bez té a té přísady nepije. »Prosím,« dostával prý pravidelně v odpověď, »zrovna ta přísada už je tam.« — »Tak?« řekl prý potom milý Pražan. »To jsem právě chtěl vědět.

Vezměte si, přítelíčku, svou kávu s přísadou, vypijte si ji sám anebo dejte ji někomu, kdo je takové bryndě zvyklý, ale mně přineste kávu beze vší přísady.«

Tomuto vypravování se nejvíce zasmál pan Pažout.

»Prosím vás,« ptal se, »jak stár byl asi ten Pražan?«

»Byl to ještě svobodný pán,« odtušila Jetta, »ale do čtyřiceti mu mnoho nescházelo.«

Starý pán se nahnul k dceři a Pavle.

»Co jsme právě slyšeli,« pravil potichu, »patřilo už před čtyřiceti lety mezi oblíbené anekdoty biskupa Jirsíka, když dával hostiny —«

»Anebo,« podotkla paní Dorota, »když se s několika kanovníky batolíval po lukách při Vltavě.«

»Jenže u něho tím Pražanem byl starý vikář jezdící po visitacích a těmi číšníky farské kuchařky —«

»A tou přísadou vždy cikorie,« doložila paní Dorota.

Jetta nebyla ostatně s tím Pražanem ještě hotova.

»Později,« vyprávěla, »dověděli jsme se o něm, jak se účastnil hromadného výletu na Helgoland. Při plavbě tam si ho notně vypůjčila mořská nemoc. Na ostrově se mu také valně nelíbilo, ale když se přiblížila doba návratu, prohlásil vůdci výpravy se vší určitostí, že se po lodi na tu cestu již žádným způsobem nevydá. ‚Pak byste tu musel vůbec zůstati,‘ odpověděl mu vůdce, ‚nebo si opatřiti balon, který by vás na pevninu vzduchem přenesl.‘ Milý pasažír prý konečně před vůdcem klesl na kolena, aby ho přece nějakým jiným způsobem dopravil až tam, kde zase možno sednout na železnici.«

»Také tuto příhodu,« žertoval zase potichu pan Pažout, »slyšel jsem již dříve, nežli prý se tento Pražský safraport narodil.«

Ostatně mohli jsme tomu všichni býti jen povděčni, že je paní Jetta hovorná dáma, že se nerozmýšlí a povídá o všem, co se jí namane — nebýti toho, byli bychom tu asi zakusili velmi nepříjemné, ano trapné chvíle.

Jetta se bavila tak nenuceně, jako by mezi ní a všemi přítomnými od jakživa byla nejlepší harmonie; i na paní Dorotu se vesele usmívala. Za to manžel její nemohl utajiti, že jest mu zde nevolno. Nepřestával si utírati pot. Po některé chvíli pak podotkl, že musejí svou cestu přece jen dokončiti.

»Škoda!« zvolala paní Jetta. »Je zde tak příjemno!«

»Musíme pamatovat, aby se naše zavazadla dostala na místo a fiakr se mohl vracet.«

»Aspoň několik minut ještě! Hleď, tyto znamenité jahody! Musíš jich přece také okusit.«

Když povstali k odchodu, Karel zase prosil, aby se panstvo nevytrhovalo.

»Já pojedu s vámi,« prohlásila paní Dorota.

»Stáňu s vámi také propustíme,« dokládal pan Pažout, »já se pak vrátím s panem Frankem.«

Karel se pokusil činiti námitky, omlouval se celé společnosti, že přišli tak nevčas, že hosti a hostitele rozvádějí — —

»Musíme tu v kraji vykonat některé dávno dlužné návštěvy,« pravila paní Jetta Lidmile, »zdržíme se tedy na blízku déle, a nemáteli nic proti tomu, zajedeme se podívat i na vaši letní residenci.«

Obklopili jsme paní Dorotu, abychom jí dali s Bohem a ještě jednou jí přáli šťastného, radostného svátku. Ona upřímně a vřele nám děkovala za návštěvu.

»Způsobili jste mi utěšený den, jakého jsem dávno neměla,« ujišťovala nás všecky, ale Pavle při tom položila levici kolem šíje. »Tak mile ty hodiny uběhly . . . Bylo by mi smutno s vámi se loučiti, těžká tesknota by mi padla na srdce, kdy bychom se rozcházeli zase Bůh ví na jak dlouho.« Přitiskla Pavlinu hlavu k své tváři. »Takto však mohu se bohudík těšiti na brzkou shledanou — co nevidět jsme tam u vás.«

»A ke všem vlakům mezi Rozběly a Prosečí,« zvolal pan Pažout, »koupíme si stálé lístky!«

Paní Dorota líbala se nejdřív s Pavlou, potom s druhými dámami, ale naposled Pavlu ještě jednou objala. Tuším, že tím netoliko hověla náklonnosti svého srdce, ale že ji také schválně chtěla ukázati před Karlem a jeho ženou. Jetta zrovna si něco povídala s panem Frankem, Karel nevěda kam oči dáti, pilně ale nejistou rukou hladil svůj klobouk; za to Stáňa po boku jeho jenjen zářil. Až k němu přistoupila paní Chlumová a důtklivě ho žádala, nepotkáli našich povozů na cestě, aby odjezd jich co nejvíce uspíšil.

Odjeli — a nám nechtělo se již seděti u stolu, vyšli jsme na palouk za myslivnu, roztrousili jsme se po blízkém jejím okolí.

»Nikterak jich k zítřejšímu dni neočekávala,« povídal mi při tom pan Pažout o své dceři; »také se s nimi mnoho nepotěší — přece však by ji bylo více trápilo, kdy by byli ani k takové příležitosti nepřijeli. Roztržka byla by se tím náramně zhoršila. A k tomu ještě to štěstí, že se tu objevily za vaší přítomnosti — bouře při setkání tím byla zažehnána. Teď už nebude prudkých výstupů, hořkých výčitek, sporů a hněvů. Pobudou bez toho jen zejtra, a po tomto mírném začátku den už jaks taks mine. Karel bude už nyní moci větším dílem mlčet, a proud řeči Jettiny nevrazí už na žádnou překážku, bude mít úplnou volnost. Ona umí žvatlat jako pravé děcko — povídá, co jí slina na jazyk přinese; ale také jako pravé děcko jedná — co se u jiné nesluší, co je chyba nebo hřích, při tom ona zůstává neviňátkem. Co ona dělá, v tom její svědomí neshledává nic zlého — ať je to, co chce, ona při tom zůstává pořád tak prostá, tak čistá, tak bílá jako ta holubice tamhle na vikýři. Tu úlohu zde právě mohla šťastně začít, a teď už, doufám, do toho nic nepřijde, aby ji tu dohrála do konce.«

Starý pán máchl rukou — snad od sebe zapuzoval jen dotěrné ovady, snad také cosi jiného.

»Dorotčinu srdci je pravým balšámem, že se opět sblížila s Pavlou,« svěřoval mi potom. »Víte, jaký si udělala plán? Jeli v Proseči ještě kloudný byt, že si ho najme a pobude tam. ‚To,‘ slibuje si, ‚bylo by mi nade všecka lázeňská místa‘ — o kterých ani slyšeti nechce. Kéž by se jí to vydařilo!«

Panu Pažoutovi naše kočáry k myslivně přijely tuze brzo; když pak jsme konečně do nich usedli a kočí šlehli do koňů, zůstal na místě

a hleděl za námi, až jsme mu ještě z paseky na rozloučenou zamávali.

»Toho bych jim chtěla odvezti,« pravila při tom Hana — seděl jsem zase s ní a s Pavlou v jednom voze. Jakmile schovala svůj šátek, pozdvihla k Pavle našpulené rtíky: »Tu máš, sestřeničko, pěknou pusu.«

Sestřenice ovšem pusu přijala.

»To za toho rozmilého dědečka,« dí Hana.

»Jak to?«

»Že jsem ho tvou zásluhou aspoň poznala.«

»To ti budu muset pusu vrátit. Jakou pak já mám při tom zásluhu? Byla jsi do Rozběl pozvána právě tak jako já.«

»Okolo toho bych se ráda jako vnučka otáčela,« vedla Hana svou, »třeba bych ho někdy také poškádlila, přece bychom jistě spolu vycházeli dobře. On by mi všecko prominul, často bychom se smáli a nikdy nevzdychali.«

»Zcela dobře,« řekl jsem, ale při jedné puse to nemůže zůstat — poznala jste v Rozbělích ne pouze pana Pažouta —«

»Pravda,« odtušila Hana, »tu je pusa i za paní Plichtovou starší. To je také zlaté srdce, ale zármutkem sklíčené. Té bych as byla málo vítána a na každý způsob málo platna. Bylo by mi jí pořád líto — a to by ze mne udělalo zmoklou slepici. K té by se z nás dvou výborně hodila ta druhá,« ukázala na Pavlu, — »a dobrá paní po té druhé pořád oči točila.«

»Nyní,« pravím, »přejděme k mladšímu pokolení.«

»Tu, milá Pavlo, dostaneš dvě pusy za jeden zvláště skvostný exemplář,« zvolala Hana i nalíčila tvář po Alfredovi, jak se na ni »tajně« díval s vyvalenýma očima a otevřenými ústy. »Hahaha—há! Prosím vás,« ptala se mne, »smím být nyní už rozpustilá? Tak dlouho jsem se přemáhala! Od té chvíle, co jsem spatřila pana inženýra Plichtu a jeho drahou polovici, zrovna mě to dusilo. Byla bych mu hrozně ráda řekla: ‚Když si chcete už teď dopřát opelichané hlavy, neměl jste začínat kakadou, tu jste si právě měl nechat — potom byste mohl jít aspoň k dominikánům, nebo jaký je to řád, který na hlavě nosí jen věnec krajních vlasů okolo veliké pleše.‘ — A paní Plichtová mladší — pusu, Pavlo, štípanou pusu! Bože, až já budu moci o svých cestách a dobrodružstvích vyprávět jako ona!«

Napodobujíc Jettu jak pila kávu a přikusovala bábovky, nápodobujíc věrně vzezření, hlas i posunky její mluvila Hana: »‚Když jsem odešla od Pařížské opery a konala jsem uměleckou pouť po Americe vypřahali mi po jednom bouřlivém představení v Patagonii koně, aby mě sami táhli. Na to se díval skoro u samého kočáru čínský generál. Ukloním se mu. Trhne sebou, překvapen salutuje. Velectěná slečno, není tu nějaká mýlka? — Ne, pravím, aby to nikdo neslyšel, vím že nejste Číňan ani Patagonec ani Američan, že jste z vysokého rodu, že jste si vzal mou kollegyni z Berlína, že jste přijal jiné jmeno a že chcete, abyste platil za mrtvého‘ — — Ach ne, ne,« vytrhla se Hana, »to nic není — to je fiasko, vypískejte mě! Musela bych u paní Jetty Plichtové vzít ještě kolik hodin, abych to po ní trochu trefila.«

»Hm,« ozval jsem se, »jedné osoby až posud pichlavé kvítko májové docela ušetřilo — mladého pána, Stanislava Plichty. To jen náhodou — či schválně?«

Hana se hlasitě zasmála — právě jako Stáňa; dělala po něm, jak si upravuje manšety, pohodila několikrát hlavou a zazpívala zcela jeho spůsobem:

Už mou milou do kostela vedou —
tenkrát jsi má, panenko, tenkrát jsi má!

Bylo to velmi dovedné, velmi veselé, ale nebyla to karikatura — Stáňu rozmarná čtveračka patrně nechtěla dělati směšným.

Nežli jsme se nadáli, vynořily se před námi zase už Jiřetice.

Jak jimi projíždíme, jdou postranní ulicí ke kostelu dva páni. Slyšíce hrčeti kočáry, obrátí se a stanou asi padesát krokův od nás. Jeden je zdejší farář Libus, druhý — jeli možná?

»To přece není nikdo jiný než profesor Rosa?« ptám se Pavly.

»Zdá se,« odtuší ona, sotva v tu stranu pohlednuvši. Překvapení její není radostné.

»To musíme přece na okamžik zastaviti —«

»Prosím vás, ne —« praví rychle a důtklivě Pavla, zadržujíc mě, abych nedával kočímu znamení.

Pozdravili jsme se s pány jen smeknutím klobouků. Pavla vidouc, že mě počínání její zarazilo, zapýřila se a prohodila: »My s profesorem Rosou nevaříme.«

Čekal jsem, že mi poví, proč — i zdálo se opravdu, že chce ještě něco doložiti, ale tu se nám z nejbližší chalupy do cesty vyřítil hafan s takovým štěkotem, až nám uši zaléhaly. Když konečně zůstal za kočárem, Pavla hledíc před sebe podotkla: »Hle, Mezilužíl« Nechtěla patrně, aby se o dr. Rosovi ještě mluvilo.

U kříže na rozcestí čekal nás pod lipami Jeník; jsa v polích, z daleka nás viděl přijížděti. Tu jsme já s Lidmilou vystoupili a s našimi spolucestovníky pro dnešek se rozloučili.

»Tak dlouho jste byli pryč,« pravil Jeník, »že nám tuhle žito zatím nadobro uzrálo.«

»Neškodilo by,« dí Lidmila, »kdy byste je byli zatím i do stodoly odvezli.«

»Zejtra časně ráno se do něho sekáči dají — nebudeli pršet.«

»Co dělá tlakoměr?«

»Klesá. — Paní Dvorská už přijela k rodičům, odpoledne tu s nimi byla; těší se, že se zejtra shledáte.«

»Tatínku,« ptala se Lidmila, »viděli pak jste profesora Rosu?«

»Však bych se měl k vůli němu do Jiřetic vrátit,« pravím.

»Tu máte od něho visitku,« řekl Jeník. »Ptal se po vás a vzkazuje vám, že vás zejtra hned po ránu navštíví. Nyní jen už pojďme domů — Márinka vám sotva odpustí kázáníčko.«

Když jsme přicházeli ke dvoru, běželi nám Jitka, Otakar a Ďas o závod naproti; Otakar sestru i psíka předstihl.

»Ten kůň je už nebožtík,« volal z daleka, »už ho odvezli.«

»Pozdrav přece, nezdvořáku,« nabádal ho otec, když se u nás ocitl.

»Ruku líbám,« začal jako v litaniích — ale rychle s dychtivostí dodal: »Něco jste nám přinesli?«

XVII.

Udělal se přelahodný večer. Dočkali jsme se po večeři venku měsíčné záře, v níž bylo jen malou část kraje viděti, ale panoval v něm takový klid, že se ani list na stromě nepohnul.

»Místo do ložnice,« povídala Lidmila, když jsme přece zahradu opouštěli, »chtělo by se člověku spíše jíti do lesa.«

»Nebo do polí,« mínil Jeník, — »jen kdy by k tomu také sekáči měli chuť; při tom světle by dost viděli a za toho chladu by se jim to lépe pracovalo než ve dne.«

Měsíc nám svítil i do pokoje; nespěchali jsme na lože, a ještě potom jsme si povídali, jak bylo včera touto dobou v zámku Rozbělském, a jak asi obyvatelům jeho a jich hostům míjel dnešní večer. I když Lidmila již umlkla, myšlenky mé zůstaly v stejném kruhu — až do nich přišla divná směs a strakatina.

Měsíc ozařoval veliké náměstí, kde se lidé hemžili okolo kočáru. »Budou nepochybně zas vypřahati koně,« napadlo mi.

»Ale vždyť je to kostel, ne divadlo,« povídá mi čínský generál, pleti žluté jako kanárek, s copem visícím jako bič s holé hlavy, ale s kníry krátkými a tlustými, zrovna takovými, jako nosil inženýr Plichta. »Stáňa má tam oddavky s Pavlou.«

V kostele začal Stáňa zpívati:

»Už mou milou od oltáře vedou,
tenkrát jsi, má panenko, tenkrát jsi má!«

»Jenže to není Pavla, nýbrž Hana,« ozval se vedle mne profesor Rosa.

O něco dále počal pan Frank, oblečený jako Kecal v Prodané nevěstě, vyvolávati: »Hus, kachen dost a ňáké telátko —«

»Telátko do alba,« podotkl Rosa, »zrovna proti Alfredovi. Ale já s ní nevařím.«

»Kakadu jsem si přece nechal,« dí čínský generál, »lépe je býti dominikánem.« A hle, již měl kolem holé hlavy věnec černých vlasů a byl oblečen v žlutou dalmatiku; vlastně to byl Temechovský pán.

»Podívejte se,« smála se mu Jetta, »potí se v tom jako v parní lázni!«

Tu najednou pozoruji, že sám nejsem oděn, jak se patří — že netoliko jsem bos, ale mám na sobě pouze plátěný plášť, jaký na nás dávají, když vyjdeme z parní lázně. Hledím se zticha jako stín vytratiti z lidí kolem se hemžících — vždyť je vlastně můj úmysl vykoupati se v Sázavě.

Tady je voda — jenže ne řeka, nýbrž veliký rybník jako u Rozběl, a podle něho se táhne Prosečská modřínová alej. V té potkávám Teklu, oblečenu v dlouhou bělostnou řízu, která se dole rozplývá v obláček mlhy; dívka nekráčí, nýbrž volně letí, vznášejíc se na nějaký loket nad zemí.

»Přece jsem ještě v tato místa přišla,« mluví tiše, »ale v noci, při měsíčku. A smáti se nemohu . . . Modlila jsem se před obrázkem Panny Marie.«

»Vypadá jako víla,« myslím si (oděv na sobě mám zase v pořádku), — »jako víla.«

»Je zakletou princeznou,« povídá stará slečna Adéla, »já ji schovám v našem prázdném zámku, aby jí čarodějník nenašel.«

Rozumím, že čarodějníkem myslí pana Pažouta.

»Proto skrývá nohy v oblaku,« ozve se paní Chlumová, »že jí zajíc a veverka odnesli punčochy. A starý pán se hněvá, že si ho nechce vzít, že před ním prchá — proto objednal bouři.«

A skutečně, rybník se zdouvá a hučí — a už je z něho moře, na kterém Hora i Čáslav se svými věžemi plují daleko od sebe jako nepatrné lodičky. Kde byly dříve role a louky, je samá voda.

»Ať je tuhle ten pes hospodářem!« zlobí se Jeník, ale vypadá docela jako starý sadař.

»Aspoň vám v té vodě nemohou snopy shořet,« praví dr. Lužný.

»Ale jak já se nyní dostanu do Sedlecké fabriky?« ptá se Šedova Kačena.

»A jak my přes moře do Prahy?« tážu se já.

»Zůstanete tady na Helgolandě deset neděl,« odpovídá mi divadelní lékař, »ale nesmíte docela nic dělati. Hleďte, jak se nyní sem a odtud jezdí.«

Vysoko ve vzduchu letí Jiřík Šeda, ale ne v baloně, nýbrž na velocipedu.

»To je divadelní štafeta,« vodá Lidmila — a teď vidím, že jezdec má dlouhý modrý kabát s velikými bílými knoflíky, s límcem bíle lemovaným a na čepici bílý pásek. »Máme změnu,« mluví Lidmila dále, »bude se dávat jiný kus. Probůh, ještě nevytahujte oponu — vždyť tam místo napovědovy budky stojí slaměná bouda sadařova! Bez napovědy nemohu mluvit!«

»Vinca vleze do boudy jako nic,« navrhuje Jitka, »on všecko dovede.«

»Zrovna vystavujeme novou hru,« mluví nevrle divadelní ředitel, »máme slavnostní osvětlení a slaměnou boudu! Kdo to zavinil?« a tleská obrácenou pravicí o dlaň levice.

»Zatím, než bratří Bittnerové udělají novou budku z plechu, můžeme se ještě vyspat,« zahučí tělnatý herec a zívne.

»Nu, lehněme si s Pámbíčkem,« souhlasí drobný jeho kollega.

A na všecky jde spaní — na mne také. Pěkně dřímám, — či konám líbeznou procházku od Bradla »po zalíbené«? Dlouho nemám o tom jistoty — nu, opravdu spím — v myslivně pod Černým jezerem, jenže je tam nyní polesným pan Ráž, a paní Rážová nám připravuje výbornou stravu, jakou mladí manželé Plichtovi měli jen v Paříži, v palais royal. Ostatně se zejtra jednou zase podívám do Louvru — a též na Tuilerie, které jsem viděl jako spáleniště po řádění kommuny.

Co — už je ráno? Kohoutek nevyspělého hlasu zakokrhal — ale ne na volném vzduchu, spíše jako by také sám byl přikryt peřinou.

»Hodili jsme ho do rybníka,« chechtá se Otakar, »potopil se jako žába a kokrhá pod vodou.«

»To se paní komisarová Dvorská zasměje!« těší se Jitka hopkujíc a jako prut se ohýbajíc.

Kohoutek se ozývá znovu — nyní už blíže a zřetelněji. To už asi vylezl z rybníka — bylo by záhodno se podívati.

Otevru oči, pohlednu na okno — teče po něm voda, venku všecky předměty vypadají, jako by se právě z vody vynořily, a ještě se na ně pořád lije hustý, tichý déšť. Z obmýšleného sekání žita bude dnes zrovna tak málo jako z Louvru a Tuilerií.

Jak otevru okno, vniká ke mně nevrlý hlas Jeníkův — oznamuje na zápraží šafářovi a poklasnému, co budou dělati lidé, kteří se dnes měli tamhle oháněti hrabicí a srpem. Později milý správce křikne u stájů, pak u stodol, kde se již ozývají cepy, pak jde přes dvůr k vratům tak ostrým krokem a s tak rozhorleným vzezřením, jako by tu na věčné časy všemu kvinde dával. Venku se na cestě zastaví a rozhledne se po kraji, jako by chtěl zahřmít: »Přestane pršet, nebo nepřestane? Nepřestaneli —!« Ale ultimatum jeho nemá zhola žádného účinku — voda kmitá se ve vzduchu a kape s každého stromu, s každého klasu, s každé travičky, kape i správcovi na nos a za límec.

Ký div, že Jeník i k snídaní přichází nejen rozmrzen, nýbrž na celý svět dopálen a skoro nadobro odhodlán vyletěti z kůže.

»Ten aneroid jen rozbít!« povídá div neskřípaje zuby.

»Rozbít a v moždíři na prášek utlouci,« svědčí Márinka.

»A prášek hodit do rybníka, kde je nejhlubší,« dokládá Lidmila, »aby ten zlotřilý aneroid našel hrob ve vodě, kterou pořád přivolává.«

Předkládaly Jeníkovi tolik důmyslných návrhů, že se chtěj nechtěj musel zasmáti. Potom chytil mokrý klobouk, kvapil ven a huboval tam zase.

V Márinčině pořádku nepříznivé počasí nezpůsobilo nijaké změny. Hospodyni je dům co námořníkovi loď, ač okolo domu není vodní poušť na sta mil, nýbrž třeba rozlehlé město nebo krajina tak lahodná jako nepřehledný park. Márinka dnes jako jindy šla z jednoho do druhého, a zaneprázdnění spíše jí přibylo, neboť děti, ač jich déšť neodstrašoval, přece nemohly býti tolik venku jako jindy. Přiženou se náhle do pokoje.

»Maminko,« volá Otakar, »musíme mít pytle!«

»Nač pak?« ptá se matka.

»Na déšť.«

»Chcete ho do nich chytat?«

»Vinca povídal,« ozve se horlivě Jitka, »že je pytel lepší než dva deštníky.«

Nedají pokoje, až jim Tonča na tělo upraví po pytli, tvořícím kuklu i plášť. Prohánějí se tak po dvoře, až je nový liják zažene domů. Pak v pokoji svém snesou na podlahu, co rozličného šatstva sehnati mohou, a počnou se všelijak přestrojovati, Jitka i do mužského kabátu, Otakar do sukní s dlouhým podolkem. Pražská teta nejprve jim radí, potom pomáhá, ba i sama leccos na sebe navěsí, mužské klobouky a čepice na hlavu si dává — a všichni tři mají náramnou švandu.

Poseděv u knihy hodinu, dvě, vyšel jsem na zahrádku. Ještě poprchávalo, ale už bylo přece dále viděti do uplakaného kraje, a na zatažené obloze dělaly se, jak venkované říkají, »bochánky«; byla naděje, že přestane pršeti a vyčasí se.

V besídce měla celá hejna kuřat sněm a nerada mi tam dělala místo. Při zdi za vinným keřem krčila se na suchém místě kočka, něco dále se pod keřem ukrýval králík. Ďas, kterého nevím proč náhle z kuchyně vyhnali, zastavil se před kočkou a chvilku si ji prohlížev přistoupil blíže a přátelsky se na ni usmál; když si ho ani nevšimla, pomyslil si, tuším: »Spíšli s otevřenýma očima?« a naklonil se docela k ní. Tu se náhle naježila, zasvítila zelenýma očima, prskla a sekla drápem. Ďas odletěl, jako by prakem dostal ránu do čela — a rozmrzen tak hrubým nedostatkem společenského smyslu a mravu odešel ku plotu, za kterým se děti z nejbližších chalup hrabaly v blátě, dělajíce rybníčky.

Po chvíli volali mě do pokoje, že přišel pan profesor Rosa.

»Za vámi na zahradu nechtěli mne pustit,« pravil po prvních slovech pozdravu, »ačkoli jsem na obuvi přinesl dost bláta.«

Měl na sobě šedivý oblek, barevnou košili jako turista, spodky dole ohrnuté; v obličeji byl hubený, jako by už dlouho cestoval, ale nebyl ještě hrubě osmahlý.

Posadili jsme se, já vyjádřil své potěšení, že se zase jednou shledáváme, a ptal jsem se, jak se ocitďuje v této končině.

»Zajel jsem si do Kutné Hory, kde jsem nebyl od studentských let,« pravil. »Včera učinil jsem výlet na Sion a zašel jsem do Jiřetic k faráři Libusovi, který pochází od N**; nedal jinak, musel jsem u něho spáti. Chci se dále podívati na Čáslavsko a do krajiny Sázavské, které posud neznám.«

»Dostala se tedy letos na program vašich cest zase *nejbližší* slovanská země?«

»Cara patria, ano. A dost možná, že je to cesta na rozloučenou.«

»Co pravíte?« tážu se nevěře svému sluchu.

»Snad odejdu do Bulharska.«

»Co tam?«

»Naskytuje se mi tam místo.«

»Tolik lákavé?«

»Aspoň ne horší, než mám nyní. Lákavá je na každý způsob příležitost, že bych mohl důkladněji poznati také jiné slovanské kraje a národy na jihu.«

Lidmila přinesla nám láhev vína a chvilku s námi poseděvši opět se vytratila.

»Jste trochu přepadlý,« pravil jsem hostovi, »nebyl jste churav?«

»Chřipka mě notně potýrala,« odtušil. »Ale nyní jsou prázdniny, mohu lenošiti, pohodlně se toulati po samých příjemných místech, nabyti zase skalopevného zdraví a třeba i ztloustnouti.«

»A co se týče toho bulharského plánu, doufám, že to nemíníte do pravdy?«

»Nemíním to žertem.«

»Pak bych se musel domnívati, že vás nejen něco do ciziny láká, nýbrž také něco z domova pudí.«

Rosa mi zpytavě pohleděl do očí.

»Co, myslíte?« ptal se.

»Ku příkladu — nepříjemnosti v úřadě . . .«

»Příjemností v úřadě nám, pravda, málo přibylo,« jal se host mluviti. »Mnoho se předpisuje a komanduje, mnoho se konferuje, protokoluje a procentuje, zbytečně velikou úlohu hraje spasitelná bázeň. Že počátek moudrosti je bázeň páně, timor domini, učí se ovšem ve školách; ale že by tato bázeň byla konec a vrchol moudrosti, neučí se ani v kasárnách. Budeli inspektor míti sebe větší strach před ministrem, ředitel před ministrem a inspektorem, učitel pak před ředitelem, inspektorem a ministrem, nebude tím ještě založena zlatá doba středního školství. Mnohem žádoucnější byla by soustava, aby měl ředitel největší vážnost k učitelům, inspektor k učitelům a ředitelům, ministr pak ku podřízeným všech těchto tří druhů. Já jsem z těch, kteří se drží starého pravidla: Čiň právě a neboj se císaře ani krále. Učitelský stav zvolil jsem si za životní povolání ne z nouze, nýbrž z dobré vůle, ne náhodou, nýbrž s náležitým rozmyslem, ne ze spekulace, nýbrž z náklonnosti, ano z lásky a z nadšení. Mám velikou úctu ke každému, kdo umí lépe mládež učiti a vychovávati než já, jsem dalek pýchy a vypínavosti, ale nemohl bych žíti bez vědomí, že mne nikdo nemusí hlídati a poháněti, abych konal svou povinnost. S představenými i s kollegy svými vycházím ostatně zcela dobře; ani na žactvo nemohu si stěžovatí, ačkoli se za posledních let poměry valně změnily.«

»Ne k lepšímu?«

»Mládež tím není vinna. Mládež vždycky toužívá ven z kruhů, v kterých žije — i z rodiny, k níž přece tolikerými svazky jest poutána, a ovšem i ze školy, třeba k svým učitelům upřímně lnula. Rodina a škola jsou mládeži svět příliš všední a úzký, ona obrací zraky po světě širokém, veřejném, po jevišti života, kde se odehrává historie přítomné doby, kde se řeční, píše, jedná, bojuje, vítězí, kde jsou chvála, lesk, obdiv, sláva, nesmrtelnost. Duch, který panuje v životě veřejném, vjede vždy také do mládeže, třeba se příčil duchu rodiny a školy —«

»Ba ovládne ji tím více, čím více se s duchem rodiny a školy nesrovnává.«

»Pravda. A takovou cestou došlo k tomu, že jest nyní mládež naježena duchem zpurnosti, odporu a odboje. Dožili jsme se doby, kdy se národní celek pořád více drobí, rozkládá, atomisuje; následkem toho se nám rodí ukrutný nadbytek vůdců. Je vždy příjemnější věcí jezditi v čele vojska jako generál než kráčeti v řadě jako obecný vojín; a v časech válečných i každý nováček snadno v torbě své vedle rozličných potřebností unese do zásoby maršálskou hůl. Ale generálem musí býti člověk jmenován, kdežto vůdcem strany se může učiniti sám. Jde to zcela jednoduše. Buď prohlásí, že dosavadní vůdcové té a té strany jsou lidé naprosto neschopní (mluvíli in camera caritatis, neváhá třeba ani říci: trulanti, oslové, hovada) — nebo, nemáli naděje dostati se v čelo žádné posavadní strany, odsoudí je všecky šmahem a dokáže skvěle potřebu strany nové; k nové straně jest ovšem potřebí nového programu, ale ten vymysliti není mu pražádnou obtíží.«

»Ještě před dvaceti, před patnácti lety bylo by se takové spekulaci v Čechách špatně dařilo —«

»Ale teď není už třeba než hodně velikého bubnu, hodně hřmotného hlasu, po případě hodně nevymáchané huby — a větší menší

zástup se na tu komedii dojista sběhne. Ba, snad brzy už jen samozvaným křiklounům, dryáčníkům, dobrodruhům a ztřeštěncům u nás pokvete pšenice! Když jsem první zjevy toho spůsobu viděl, trnul jsem a zrovna jsem se chytal za hlavu; když se zas a zas opakovaly, přemýšlel jsem, hleděl jsem se dostati věci na kořen. Ale takové zkoumání přináší člověku ještě menší radost; ukazuje mu v české povaze stránky, kterých nám jen naši nepřátelé přáti mohou.«

»Protože jen jim prospívají.«

»Vzplaneme pro něco, do krve bychom toho hájili — ale jak dlouho vytrváme? Němci popírali pravost našich starých literárních památek; my hořice svatým hněvem, odmítali jsme nepřátelské útoky; ale Němci vedli stále svou, a vedli ji tak dlouho, až se mezi námi našli lidé, kteří jim přisvědčili a kteří teď vášnivě zavrhují a zatracují, co dříve zastávali; kdo setrval při původním náhledu, kdo se nestal odpadlíkem, toho by bez váhání postavili na pranýř nebo snad i upálili na hranici, kdy by mohli. Ostatně jsou případy ještě horší. O starých rukopisech si mnozí dají namluviti, že jest to sporná vědecká otázka. Ale Němci nám také naše státní právo upírali tak dlouho, až se mezi námi našli lidé, kteří se také počali pošklebovati zvetšelým pergamenům, mluviti o anachronismu, pohrdati historismem a na konec zrovna jako kdysi Giskra a Herbst házeti české státní právo mezi staré haraburdí — a hned se po Čechách ozýval chorus nových odpadlíkův! A což národnost? Kdy nás již o tu chtí nepřátelé naši připravit, abychom se stali hnojem na poli německé kultury! Mohlo nám jen ve snách připadnouti, že se také v této příčině dočkáme mezi Čechy nepokrytého ano honosivého odpadlictví? A přece povstali mezi našima očima lidé, kteří kázali přimknutí k jiné národnosti, lidé, kteří veřejně provolávají: ‚Já se za svou českou národnost stydím!' — lidé, kteří českým jazykem uvádějí české vlastenectví v posměch — a proč? Aby se pod tímto novým praporem *oni* stali vůdci českého lidu!«

»Opravdu, velmi zajímavá logika.«

»Když takoví proroci nalézají věřících a přívrženců mezi dospělými lidmi, zachytí se símě nauk jejich také mezi mládeží. Pro ni se obalí mimo to do zvláštních vnadidel, která nejsou vzácná ani drahá, ale účinkují tak jistě a silně jako kebule. Třeba si jen na příklad vzíti výhradní patent na slova ***nový***, ***moderní***, ***mladý***, ***evropský***, ***starý***, ***šosácký***, ***buržoa*** — a v jednom kuse mlíti: nová doba, nové směry, nové proudy, nová škola, nové umění (třeba když se otiskují obrázky ze starých, dvoukrejcarových jarmarečních písniček, a nejlépe na starodávném, drsném papíře s otřepenými kraji!) moderní člověk, moderní společnost, moderní názory, moderní věda, moderní literatura, moderní kritika atd. atd. Jest ovšem na světě také moderní šejdířství, moderní švindl, moderní humbug, moderní chvastounství, moderní drzost, moderní bezcharakternost, moderní svinstvo, moderní surovost, moderní banditství, před kterým nikdo ani svou ctí a svým dobrým jmenem není jist, a hezká řada jiných čistě moderních specialit — ale o těch všech třeba opatrně pomlčeti, aby samovolně uchvácená, samovolně privilegovaná firma modernosti podržela svůj zázračný, oslňující a omračující

lesk. Když staří lidé říkávali, že dvakrát dvě jsou čtyři, bylo to hloupé šosáctví; poví-li nám to teď moderní holobrádek, je to zjevení, kterému se musíme klaněti.«

XVIII.

Tak řečnil dr. Rosa dále, vždy horlivěji. Nebylo mi to u něho nic nového, slýchal jsem ho za dřívějších let nejednou podobným spůsobem toužiti na rozličné zjevy českého veřejného života, které se právě naskytovaly a jemu i mnohým jiným se nelíbily. Ale činil to vždy z pohnutek čistých a chvalitebných, které mu sloužily jen ke cti.

Vít Rosa byl rodák N**ský, syn měšťana a kupce, který byl své rodině předčasnou smrtí odňat. Skrovné jmění, jež zůstavil, neváhala matka vynaložiti na studie svých dvou synů. Vítovi šly zrovna hravě, držel mezi svými spolužáky pořád první místo; na vyšším gymnasii sám již učil jiné, svému mladšímu bratru pak dělal pěstouna. Na universitě musel se o své živobytí docela již starati, ale nedostatku nepoznal; měl kondice v zámožných rodinách, až se v jedné stal vychovatelem, obdržel pohodlné zaopatření i mohl ještě matku a bratra podporovati. Matka dočkala se na něm i té radosti, že ho slyšela jmenovati doktorem a profesorem; ale brzy potom se s ním na vždy rozloučila. Po roce odebral se za ní na věčnost mladší syn její.

Vít stál ve světě samoten — a dle všeho si samotářství oblíbil. Mohl si založiti vlastní rodinu, ale zůstával svoboden. V městě se o něm povídalo, že žije tuze pro sebe, a přece v pravdě mnohem více žil pro jiné. Učitelskému povolání byl duší oddán, byl členem skoro všech místních spolků, v několika i členem výboru, práci se nikde nevyhýbal a každý úkol, který naň byl vznesen, řádně vykonával. Z těch, kteří byli žádáni za veřejné přednášky, byl nejpilnější; měl také hojnější a rozmanitější látku než jiní, poněvadž hned od jinošských let prázdnin obyčejně užíval k cestování.

»To je jeho koníček,« říkali lidé. Ale měl těch koníčků více. Učil se na příklad pořád nějaké nové řeči, ač jich už kdo ví kolik znal. Také kupoval příliš mnoho knih a jmenovitě si držel slušný počet slovanských časopisů, které by byly jinak do N** jakživy nezabloudily. V pokoji jeho svítívala dlouho do noci lampa, u které tak pravidelně sedal, jako se mnozí jiní scházeli do společností a k zábavě v hostincích. Byl všeobecně vážen, mohl snadno dosáhnouti nevšední obliby; také dokonce nebyl plachý a nestranil se lidí, avšak netlačil se do popředí, nevyhledával popularity, neměl takové ctižádosti, která by ho pudila k veřejnému vystupování, nebyl bojovný, aby se vrhal do vřavy denních zápasův, aby si chtěl jiné podmaňovati neb aspoň jim vštěpovati své mínění. Byl muž kathedry, ne tribuny.

Byl idealista, jehož pravým domovem byl jeho vlastní duševní svět. Pracoval pilně, staral se nejen o školu a o město, také důležitosti celého národa ano důležitosti všeho Slovanstva ležely mu na srdci, dnem i nocí se jimi v duchu zabýval, jako se mnozí jiní zabývají jen záležitostmi své rodiny.

Když si teď dosti pohartusil, řekl jsem: »V ničem vám neodpírám — ale ze všeho toho, co jsem slyšel, přece jenom nenásleduje, že byste se měl stěhovati z Čech.«

Rosa vyskočil. »Prosím vás,« zvolal neodpovídaje na mou poznámku, »řekněte mi, že vlastně též patřím mezi moderní mudrce mladého pokolení, ačkoli mi táhne již na třicátý pátý rok! Vám, mnohem staršímu a zkušenějšímu, vykládám věci, které znáte dříve a lépe než já — — a při tom piju víno, kterého se jindy, zvláště dopoledne, nedotknu a které mi už hodně hlavu rozehřálo. Ne, ne — už ani kapky! Raději abych se dostal na vzduch. Bez toho venku přestalo pršet.«

»A zavívá větřík,« pravil jsem. »Liboli vám, projdeme se trochu po silnici, která je dosti tvrdá a rychle osychá.«

»Rád budu choditi třeba až do poledne — o dvanácté mám býti u faráře Libusa.«

Dobře, myslím si, ale na Bulharsko nezapomeneme.

»Dnes bych neměl tak pěknou cestu na Sion jako včera,« pravil Rosa, když vyšedše ze dvora vyhýbali jsme se blátu a lužkám.

»Jak dlouho se tu zdržíte?« tážu se.

»Večer budu v Hoře. Odtud se vydám k bývalému sídlu svatého Prokopa, pak vzhůru po Sázavě do Rataj, na Šternberk a dále až do kraje Německobrodského.«

»To jsou samé zajímavé končiny, ale cestovati tam není pohodlno.«

»Já se na cestě snadno bez pohodlí obejdu. Tam větším dílem, neli pořád, půjdu per pedes apostolorum; kam se na noc dostanu, tam přespím, třeba na slámě nebo na seně.«

Došli jsme ke kříži.

»Tyto lesy jsou nyní naším revírem,« ukazoval jsem, »táhnou se až ku Proseči. Tam jste ještě nebyl?«

Profesor asi dobře porozuměl, proč jsem najednou tak daleko od Sázavy odskočil.

»Včera jsem tam obědval,« vece, »a při tom i zvěděl, že jste se slečnou Lidmilou tady.«

Pustili jsme se volným krokem po silnici.

»Posledně,« zapřádal jsem zase řeč, »posledně jsme se spolu procházeli u N**.«

»Jsou tomu již tři léta . . .«

»Víte, o kom jsme tehdy rozmlouvali?«

»Tuším, že o rodině dra. Semína,« odtušil Rosa jaksi neochotně.

»Mnoho jsem na vás v tyto dni vzpomínal, když jsem se tu mimo nadání shledal se slečnou Pavlou.«

Profesor hleděl do dálky a promluvil teprv po několika okamžicích.

»Slyšel jsem, že jste společně jeli do Rozběl . . .«

»A překvapilo vás to?«

»Bylo mi zcela neočekávanou novinou, že slečna Pavla — nemohu si vysvětliti — —«

Utkvěl na mně tázavým pohledem. Vyprávěl jsem mu stručnými slovy a věrně dle pravdy, jak došlo k našemu výletu, jaký měl průběh,

jak se paní Dorota a otec i syn její chovali k Pavle, a jak jsme se naposled setkali také s Temechovským pánem a s jeho manželkou.

Rosa jen tu a tam učinil krátkou otázku, jinak poslouchal velmi pozorně — tvář se mu živěji zbarvila, rozšířené zornice a jakýsi tajený oheň v nich svědčily o vnitřním vzrušení jeho.

Když jsem umlknul, nastoupila delší přestávka.

»O mně,« ozval se potom můj společník, »o mně jste také mluvili — se slečnou Pavlou? . . .«

»Teprve, když jsme vás včera tak nenadále zahledli v Jiřeticích.«

»A smím věděti, co?«

»Pouze dvě slova.«

»Netajte mi jich . . .«

»Inu — slečna mi řekla, že spolu nevaříte. A já po tu chvíli myslil, že jste pořád tak dobří přátelé jako před lety, když jsem vás v N** viděl pohromadě.«

»Nenaznačila vám, jak jsme se rozkmotřili? . . .«

»Ne — a jí jsem se nechtěl vyptávati. Ale slova její nešla mi z hlavy, poněvadž vás oba mám rád.«

»Hádáte asi —«

»Hádám nyní, že je tu as jakási souvislost s vaším bulharským plánem.«

Rosa sebou bezděčně trhnul.

»‚Teprv až seznám všecky slovanské země, budu uvažovati, z které si vybrati nevěstu' — to jste mi pravil před třemi lety. A dnes mluvíte o Bulharsku tak — —«

»Před třemi roky jsem vám zamlčel, že jsem vlastně vdovec —« vpadl mi Rosa do řeči.

»Vdovec? Kterak to?«

»Ta, kterou jsem si byl vyvolil za družku na pozemské pouti, odpočívala už dávno pod zemí.«

»O tom jsem posavad ničeho neslyšel. Povídejte aspoň nyní — a nebuďte skoupý na slovo!«

»Nu ano,« svoloval profesor, — »nebuduli vás tím nuditi. Byl jsem poslední rok na universitě, když jsem si o děvčeti řekl: Ta a žádná jiná! Byla to dcera městského důchodního N**ského Solaře; jmenovala se Terezka a šlo jí teprv na osmnáctý rok, vypadala však ještě mladší. Když jsem jí počal náklonnost svou dávati na jevo, zrovna se polekala — ještě jí nepřišlo na mysl, že by se o ni někdo ucházeti mohl, že by už své srdce zadati měla. Byla velmi zdrženliva, nejednou se mi vyhnula, ba div se přede mnou neskrývala. Nesměl jsem spěchati. I trvalo dosti dlouho, než u ní proniklo přesvědčení, že můj úmysl jest vážný, než nabyla ke mně důvěry. Když pak přišel okamžik, kdy jsem jí učinil rozhodnou otázku, usedavě zaplakala. ‚Nemoha uvěřiti,' šeptala ještě štkajíc, ‚že by mi bylo souzeno takové štěstí!' Dobrá duše, tak byla skromná, a mne i potom vždy velice blažilo, že jsem jí vzácný . . . Zaslíbili jsme se. Dostal jsem supplentské místo v jiném městě, jen

ob čas jsem do N** dojížděl, ale pilně jsme si s Terezkou dopisovali. Rok, dvě léta nám rychle uběhla v tichém, nekaleném blahu. Do budoucnosti hleděli jsme s bezpečnou nadějí, že bude ještě krásnější — ale tato naděje neměla, bohužel, dojíti splnění.«

»Terezčin otec počal churavěti, ale nevypřáhl z práce, nešetřil se, přepínal své rozrušené síly, až konečně musel ulehnouti. Nemoc jeho protahovala se na měsíce; smrt přinesla jemu konečně vysvobození, ale jeho rodině těžkou pohromu. Bylo kolik dětí a žádné ještě zaopatřeno; pense, jíž se vdově dostalo, nedostačovala, bylo nutno hledati prameny ještě jiných příjmův; a tu hlavní úloha připadla Terezce. Jala se šíti šaty a klobouky; znala se v tom dobře, dala si na všem záležeti, přičiňovala se dnem i nocí a za nedlouho dobyla sobě přízně městských dám. Měla od nich pořád dost díla, také dcery své dávaly k ní do učení. Tyto žačky měly Terezku všecky tuze rády; ale zvláštní náchylností přilnula k ní Pavla Semínová . . .«

»Terezka zachránila svou rodinu, že nezakusila bídy — ano, její bratři mohli studovati a také sestry se cvičily, aby si později dovedly dobývati chleba. Ale potom přišla nová rána, osudnější. U Terezky se objevila srdeční vada. Možná, že ji dlouho tajila, jmenovitě abych já se o ní nedověděl. Když se konečně obrátila k lékaři, dodával jí mysli: ‚Nebudete ovšem tančit, nebudete vystupovat na hory a běhat do schodů, budete vůbec jenom mírně chodit — ale můžete se dožít své zlaté svatby.‘ Já sám jsem si toho příliš nepřipouštěl — ale Terezka myslila, že se před ní přetvařuji, že choroba její mě trápí, ano že mou náklonnost k ní v kořenech podťala.«

»Teprv později jsem nabyl vědomosti, jaká byla od té doby její tajná duševní muka. Neduh její se horšil, musela se vzdáti vší naděje, že by se kdy zhojil, ano musela přivyknouti myšlence, že je ztracena, že jí už jen zbývá kratší, delší lhůta smutného živoření. A na tomto hrozném poznání nebylo dosti; k němu se přidružila myšlenka, že i svazek náš je zničen, že nemůzeme býti svoji, ba že už jí ani nemohu milovati. Každý můj dopis otvírala třesoucí se rukou očekávajíc, že v něm najde slovo: ‚Musíme se rozejíti —‘ a když ho nenašla, zkoumala každou větu, a při setkání našem zkoumala tajně každý můj pohled, prozradíli se posléze něčím, že jsem k ní ochladl. Ale já mohu před Bohem říci, že mi ji choroba její učinila jen tím dražší a že bylo mým nejvyšším přáním, abych ji učinil jak možná šťastnou.«

»Nemohl jsem se dočkati konce svých supplentských let, ačkoli mnozí čekali déle než já, — až jsem posléze na počátku velikých prázdnin mohl Terezce zvěstovati, že jsem dostal definitivum, a to právě v N**, a že přišla doba, bychom pomýšleli na svatbu. Padla mi kolem krku a rozlítostnila se tak, že se ani utišiti nemohla. Po několika dnech, v kterých jsme se pravidelně vídali, dostal jsem od ní list. Psala mi, že moje láska byla slunce jejího života, děkovala mi za ni a za všecku prý dobrotu mou — ale nemůže prý dopustiti, abych se pro ni ještě více obětoval. Neduh její jest prý takový, že by bylo hříchem pomýšleti na sňatek — jakž teprv připoutávati k neblahému osudu svému hodného muže a státi se mu břemenem, zdrojem útrap

za to, že se k ní posud tak šlechetně, tak velkomyslně choval. Vracela mi mé slovo, mou svobodu a velmi tklivě mi dávala s Bohem.«

»Kvapil jsem bez odkladu k ní. Na celém těle se chvějíc prosila mne, abych už nic nenamítal proti tomu, co z hlubin své duše vyslovila. Já však klidně a určitě prohlásil, že jest to věc zhola nemožná, aby se v mém srdci něco k ní změnilo, že toho ani ona ani kdo jiný nedokáže. Přimlouval jsem jí, aby sebe ani mne zbytečně nekormoutila, že mne nic na svět od ní neoddělí. Když se přesvědčila, že smýšlení mé v pravdě jest takové a nejiné a že od něho nikterak neustoupím, a když se mi podařilo jaks tak ji ukonejšiti, žádala, aby aspoň všeliké svatební plány odloženy byly do budoucího roku, jmenovitě také proto, aby mohla mladší sestru doma do všeho náležitě vpraviti a pak jí skrovný závod i zákazníky odevzdati.«

»Než se nový rok přiblížil, měl jsem i já strašnou jistotu, že jest po všem veta, že Terezčiny dni jsou sečteny. Pobyla mezi námi až do jara, ale už jen jako nebohá trpitelka. Jednoho večera, když otok ponenáhlu zdola postupující dosáhl už jejího srdce, řekl mi lékař, že sotva se již dočká jitra. I zůstal jsem u rodiny. Poslední z cizích osob přišla ji na několik okamžiků navštívit a dobrým slovem potěšit Pavla, jak to již dlouho činívala ... O půlnoci Terezka cítíc, že přišla hodinka její, nejprv se mnou se loučila. Ach, kdy byste byl slyšel, jak mi děkovala, že jsem při ní věrně vytrval, že umírá jako moje nevěsta — —«

Hlas vypravovateli selhal. Teprv po chvilce mohl pokračovati.

»Nazejtří oblekli mrtvou do bílých šatův — a na obličeji jejím uhostil se výraz tak klidný, čistý, milý, zrovna usměvavý, jako by přivírajíc oči šeptala: Konečně je po vší bolesti, po všech neduzích, po všech překážkách, konečně jsem zdráva, spokojena, šťastna, jak nevěsta býti má. A jsem úplně přichystána — ještě jen maličko zdřimnu, a můžeme jíti k oltáři . . .«

»Za rakví její šel jsem po boku její matky a slzy se mi proudem hrnuly po tváři, že jsem i pohřební vůz před sebou viděl jen jako v mlhách. Veliké množství lidí provázelo ji na poslední cestě její, a na hřbitově obklopil mě celý zástup dám, aby mi pohledem a stisknutím ruky více než slovem projevily uznání, že mne od Terezky neodvrátila ani dlouhá, beznadějná její nemoc, že jsem zůstal ženichem jejím až do poslední chvíle. Já pak s nevýslovným žalem pohlížeje do otevřeného hrobu jejího, v duchu jsem zalkal: Na tom světě žádná jiná! . . .«

(Pokračování.)

Dědoušek Sehnal.

Rodinná miniatura

od

Františka Heritesa.

říjemný, hezký, starý pán, s hladce oholenými tvářemi, na nichž se tvořily pěkně dvě červené růžičky, vlasy šedivé, od čela na zad až k týlu úpravně sčesané, vždy úsměvný nejen rty, ale i vlídnýma modrýma očima, zdvořilý ke každému, pozorný ke každému; řeč měl mírnou a nevybočující nikdy v prudší tóny, hlas měkký, tichý, přecházející skorem v ševel. Tak jsme znali dědouška z matčiny strany. Nosil černé šaty, kabát zapjatý na všecky knoflíky, nejen venku, i doma v pohodlí. Byl veliký, ramenatý, zpříma chodil, se vztýčenou hlavou, bez pořádné hole nikdy z domu nevyšel, ačkoli měl pevnou chůzi do vysokého věku.

Dědoušek Sehnal žil v Netolicích, kam se dostal jako mladý, třicetiletý muž. Rozen byl v Mladé Boleslavi. Učil se v Praze na malém Staroměstském rynku lékárnictví, nosil tu koženou zástěru sepjatou vzadu mosaznými sponkami, jak bylo tehda zvykem. Pak sloužil jako vojenský lékárník, hezky vypadal v těsné uniformě s fialovými, sametovými výložky a žlutými knoflíky, na hlavě klobouk úřednický se zlatým třepením, kordem opásán (zdá se mi, že dobře popisuji dle ztraceného obrazu). Po vojně, která byla as dosti veselá a krvavá jistě nebyla, přišel dědoušek do Strakonické lékárny jako subjekt a zde si namluvil babičku. Maje známost a chtěje se oženiti, hledal, kde by se mohl usaditi, a vyhledl si Netolice; tam lékárny dosud nebylo, poměry zdály se příznivými, aby se dobře měl i zabezpečil rodinu.

Nejstarší obraz, v kterém dědoušek Sehnal utkvěl v mé paměti, není osobní, každý rok zjevoval se jako svatý Mikuláš, ne však s dlouhými vousy, s berlou a v ornátě, ale v podobě nadělení, jež nám dětem z Netolic posílal; v nůši na zádech je přinesla dědouškova Rózi. Jablka, ořechy, fíky, datle, svatojanský chléb i pomeranče, tenkrát vzácné ještě, které se kupovaly, jenom když někdo byl těžce nemocen, zkrátka bohatství v našich očích báječné, tak že v představách našich Netolice podobaly se kouzelné jakési zemi, kde v zahrádkách na stromech roste jižní ovoce spolu s medovým perníkem, proslulým v Netolicích, a také hračky, které v nůši nescházely.

Později teprve vynořuje se z mých upomínek dědoušek sám, v podobě své osobní, která se celkem nikdy už valně nezměnila a v mysli zůstala tak, jak utkvěla tam za dětství.

Bývali jsme někdy v Netolicích s rodiči, častěji s maminkou samotnou, která čas od času jela navštívit otce a podívat se, co dělá, též i bratra. Měla jediného jen, mladšího, než byla ona. Dědoušek měl jen ty dvě děti, z prvního manželství; byl dvakráte ženat.

To už byl vdovcem po druhé, když jsme tam jezdili, strýc Jan byl u otce na lékárně, byl také lékárníkem. Ale dědoušek byl ještě

pánem. »Starý pan apatykář« říkali mu v Netolicích na rozdíl od mladého, což dědouška mrzelo dosti, neboť o stáří nerad slyšel a nikomu nikdy pravdu neřekl, kolik je mu let. »Dvacet pryč,« odpovídal na škádlení známých; teprve později v stáří přidal a říkal »čtyrycet pryč,« anebo »o den zrovna na vlas víc než včera v tyhle doby.«

Netolický náš výlet skončil obyčejně přecpáním dětí; dědoušek byl by nám »snesl modré s nebe,« jak se na něho zlobívala maminka, když s ochotou poslušného dědouška splnil každé sebe výstřednější přání malých svých hostí, kteří ovšem jak náleží dovedli využitkovati slabosti starého pána. Nedovedl také jiným tak lehce něco odepříti, a nalézali se vždy lidé, kteří z toho těžili ve svůj prospěch, méně pro dědouška nevinně než jeho vnuci a vnučky. Dědoušek, ačkoli mu obchod od začátku dobře šel, celkem vzato, nikdy nic neměl. Rozdal všecko, košili třeba byl hotov v každé chvíli svléci a dáti žebráku.

Manželky obě s ním měly v tom ohledu hojné potíže. Když se zabíjelo, musely před pánem domu býti na klíč zavřeny nadělané jitrnice a klobásy, kdo přišel do lékárny, byl pozván, aby šel jenom dále a posloužil si dle libosti, až i před krám vybíhal dědoušek, jestli by snad někoho neviděl, komu by přišel k chuti třeba kousek huspeniny. Zadarmo starý pan apatykář Netolický někdy více dělal než za peníze, a kdo si hodně uměl stýskati, dostal ještě přídavkem něco »na přilepšenou«; smutné tváře dědoušek viděl tuze nerad. Rád připravil každému radost, potěšení, a za každou nepatrnou službičku odvděčoval se násobně, platil královsky. »Udělají si dobrý den,« znělo jeho pobídnutí.

Lékárníkem byl dědoušek Schnal dovedným, výborným. Na vědy mnoho nedržel, ale praktik byl zkušený. Z daleka chodili k němu do lékárny venkované, kterým dovedl vždy poraditi, v těžkostech a svízelích je k tomu potěšiti.

»To jsou k nám hosté, to jsou k nám hosté,« vítal každého, kdo vešel do dveří, a šel mu vstříc. »Dlouho jsem už neměl to potěšení,« hlásil se, podávaje ruku, k starému známému, a tím mu byl kde kdo, znal snad všecky lidi v okrese, a kdo jednou do lékárny kdy přišel, byl bratr; ale když neznal, také mu nepřekáželo, nedal to znáti na sobě, a přijetí nebylo méně přátelské. »Tak co nám přinesli? Co nám přinesli?« tázal se starý pan apatykář, a když mu sděleno, pobízel veda návštěvníka k přichystaným seslíkům v lékárně. »Sednou si. Tak se posadějí chvilku. Odpočinou si. A jsou tak dobrý, sednou si,« skorem žebronil, když bylo zdráhání. »Aby nám nevynesli spaní. Hned to bude hotovo,« ujišťoval, když vysloveno, že je s věcí na spěch i nelze se zdržeti.

Ale za tabuli, do díla se neměl starý pán. Musel se dříve ještě přeptat, jak je to vlastně s tou nemocí, co dělají doma všickni ostatní, co je vůbec ve světě nového, a potom hlavně: zdali se návštěvníku v noci něco pěkného nezdálo.

Tady byla pro dědouška půda velmi nebezpečná. Naleznulli ochotné slyšení, rozpovídal se sám navzájem tak, že na všechno druhé zapomněl. S přípravou žádaného léku za těch okolností, byllí starý pán sám v lékárně, někdy stalo se značné opozdění. I když hodně lidí čekalo na léky, nezbylo všem jiného než ozbrojiti se trpělivostí, a stejně musel počkat, kdo dále přišel. Každého starý pan apatykář s vlídným

úsměvem usadil na seslích, aby si chvíli odpočinul, po případě též nalil sklenku něčeho dobrého pro zahřátí. Nebyloli už dosti seslíků pro hosti v lékárně, došel pro nový, přinesl nový seslík vedle z pokoje. »Lék bude co nevidět,« ujišťoval bezpečně. »Hned to bude. Hned bude všecko hotovo,« konejšil každou pobídku k urychlení způsobem neodolatelným, proti němuž zlomila se předem každá nevůle.

Starý pan apatykář měl rád kolem sebe vždy hodně lidí. To se mu líbilo i v lékárně. To byl ve svém živlu. »Dnes jsme tu měli nějak veselo,« liboval si a mnul si s uspokojením ruce, když večer dělal kasu, třeba tržba nevypadala v poměru k tomu veselí. Obchod posuzoval více podle toho, jak byl plný krám, než podle peněz, které utržil. Na syna se zlobil, že pořád zákazníky co možná rychle odbývá, aby už jenom zas byli venku ze dveří. Sám zdržoval lidi co možná, aby se lékárna nikdy docela nevyprázdnila a celý den zdálo se, že tu mnoho co dělat. To pokládal za velice prospěšné dobré pověsti závodu.

O výročním trhu prováděl starý pan apatykář v té příčině pravý mistrovský kousek. Od rána trousili se lidé do lékárny. Artykul na venku běžný je rtuťová masť. »Zrovna děláme čerstvou,« zvěstoval starý pán každému s tváří radostnou a trochu i slavnostní. »Tak za nějakou hodinku bude,« odkazoval návštěvníky na později.

Spokojeně odcházeli venkované, že až po poledni půjdou domů, v lékárně se pak zastaví, jen aby potom už měli věc připravenu. Dědoušek sliboval ochotně, ujišťoval svatosvatě, zaručoval se, všecko že bude v čas v nejlepším pořádku, k úplné spokojenosti. Provázel ke dveřím, poroučel se, loučil se. Ten košík že si tu pajmáma může nechat, nabízel se roztomile. Nemusí se s ním vláčet po městě.

Lidé, když ani neměli v lékárně co dělat, nosili si sem věci na trhu koupené k uschování a k opatření. Starý pán s největší laskavostí přejímal do opatrování boty, čepice, kožichy, hrnce, cepy, hrábě a kosy, chomouty, řetězy od prodaných krav. »Ještě celou krávu se vším, s rohama, aby nám sem přivedli do apatyky,« bručela už Rózi. — »No tak se nezlobějí, jenom se nezlobějí, prosím jich,« vlídně konejšil rozdurděnou starý pán.

Mladý byl za tabulí, starý pán jen se procházel sem tam, až když příliš mnoho práce se nahrnulo, vypomohl trochu.

Před tabulí na točeném barokním sloupu stál veliký, železný rendlík na třech nohách, jako čarodějný kotel. Rózi laborantka, jako by čarovala, stála nad ním a otáčela do kola dřevěnou palicí. Naproti, u druhého sloupu, její otec, starý Pintr, tloukl v mosazném hmoždíři nějaké koření. Stará Pintrová s druhou dcerou v zadu v laborátoři myly nádobí a poklízely. Kluk venku vylizoval kotle od cukrových syrupů a chodil pro pivo, z něhož dostal každý napít, aby se posilnil. Dědoušek prospěšně zaměstnával celou rodinu.

Zle bylo tak někdy k večeru. Po poledni hned začali se lidé hlásit o své hrnečky s mastí, ty však byly dosud prázdné. Rózi pořád ještě rtuť třela, stále ze džbánu se silíc k své těžké práci. »Za malou půlhodinku,« odkazoval nedočkavce dědoušek. »Zajdou si zatím ještě na sklenici,« sváděl úlisně sedláky, napité už tak jako žoky. »Za malou čtvrthodinku je všecko hotovo,« ujišťoval bezpečně.

Odcházeli lidé a zas se vraceli po chvíli. »Máme daleko domů,« bědovaly babky. »Nedojdeme domů až za tmy.« Starý pán utěšoval, že bude světlá noc, měsíc bude svítit, jako ve dne bude. Ostatně taková statná ženská že přece nebude se bát! lichotil potměšile starý pán. Ta že by se nelekla jistě ani deseti chlapíků.

Vítězně ukazoval dědoušek, že jest dílo šťastně skončeno. Rózi přestala čarovat a už jen se věnovala cele potřebnému sílení. Masť byla udělána, jenom že nechtěla rychle stydnout, tekla jako polévka. Muselo se »ještě malou minutku« čekat.

Nahrnulo se ponenáhlu lidí plná lékárna, k umačkání byla tlačenice. Jeden překřikoval druhého. Na prosby se dali mnozí. Tu a tam již i hubovali, zlobili se. Starý pán chlácholil, těšil, povzbuzoval k trpělivosti, bavil všemožně, vypravoval noviny, selkám pochvaloval jejich děti, dával šňupat sedlákům, kteří se tu nehorázně už potili ve svých bílých kožiších s vyšitými květy, sahajících až na paty, děvčata škádlil také dědoušek a tu a tam si mlsně i štípnul do buclaté bradičky.

Zářil zrovna štěstím po skončeném tak slavně dni starý pán, když lékárna se vyprázdnila a bylo po jarmarce. To byl pro dědouška den podle jeho srdce.

Staly se převraty v Netolicích. Strýc byl nešťastně ženat. Lékárnu převzal na vlastní vrub, ale neudržel. Odešel do světa, odstěhoval se z Netolic.

Dědoušek chudák uvízl docela na písku. Zachránila se pro něho pouze malá doživotní renta z lékárny, jež mu kdysi náležela.

Měl příjem takto přesně vypočtený, musel se uskrovnit, obmezit v obvyklých potřebách svých. To už nebyl život jako druhdy. Ale starý pán nepozbyl své dobré mysli. Byl stejně úsměvný, stejně bezstarostně spokojený. K lidem byl jako dříve. S každým se znal, s každým se vítal, s každým se zastavil na slovíčko. Když šel po Netolickém náměstí, kýval do oken pozdravy na všechny strany, služky pozdravoval stejně uctivě jako paničky, i před dětmi, potkav se s nimi, smekal klobouk.

Všude rádi viděli starého pana apatykáře v Netolicích vždy a rád ho měl každý. Nikomu neublížil, nikomu neukřivdil, nikoho nezarmoutil, každého politoval v neštěstí a potěšil aspoň, nemoha pomoci, zle nemluvil o nikom a každému řekl něco hezkého starý pán. Rozdávat nyní nemohl, ale z toho mála, co měl, ještě i jiným přál spíše víc nežli sobě.

Zůstal v Netolicích. Odstěhoval se z lékárny na konec města, do malého domku při potoce. Do Vodňan k nám jíti nechtěl, chtěl si i v změněných poměrech zachovati úplnou samostatnost.

Jednou, dvakrát do roka přicházíval však dědoušek na návštěvu. Tyto výpravy do Vodňan podnikány byly s náležitými přípravami, způsobem dostatečně slavnostním.

Dědoušek rád nejezdil. Měl vždycky strach, že by se mohli splašit koně. Raději chodil pěšky. Ale sám, bez průvodu také se bál vydati se na cestu; bral s sebou starou Rózi, která mu v nůši nesla prádlo a šaty.

Starý pán se s každým na potkání loučil už na celý týden před cestou. A doma, v pokojíku svém, uvedl všechno do pořádku. Když Rózi už s nůší na zádech tu stála a pobízela k vykročení, rozpomenul se ještě a vynesl šuple od stolku na dvůr, vysypal nashromážděné v něm smetí vlastnoručně na hnůj, aby tu žádného nepořádku po sobě nezanechal.

Vyšli ráno. Jako by celé Netolice byly vzhůru. Z krámů i z domů lidé hojně vybíhali a tiskli si s poutníkem ruce. Z oken mu »na šťastnou cestu« kývali, což starý pán »na šťastnou shledanou« opáčil.

Starý pán byl vyzbrojen pádnou, sukovitou břinkovkou s ostrým železným bodcem, aby se uchránil pádu, jehož se velmi lekal; po případě je to hned zbraň při ruce, kdy by snad náhle byl přepaden. Podniknutali cesta v zimě, upevnil si k botám podešve s hustě natlučenými cvočky, aby nohy neklouzaly. Přes sebe měl dědoušek cestovní taštičku, koženou, s mosazným obloukem kolem otvoru, zavřeného na klíček, který byl zašit pečlivě do kapsy pod vestou, aby se nemohl ztratit. V tašce byly zásobní peníze, prsteny a jiný cenný majetek starého pána, jehož v neobydleném bytě nechtěl zanechati a jehož nikomu tak snadno nesvěřil.

Rózi dva kroky za starým pánem.

Než opustili město, zastavili se v hostinci, kde ještě jednou posnídali; po druhé pili kávu. Pak se ubírali zvolna po silnici k Vodňanům.

Půl hodiny od Netolic je samota »na Maděrce,« dřevěný domek to býval, útulný, roztomilý, v létě réva obvíjela drobná okénka i splývalo její listoví do zeleni mechu, bujícího na starých, shnilých šindelích. Lákavě se svazek hoblovaček klátil nade vchodem. A »Maděrka,« hezká, mladá ženská, snědá jako cikánka, vyšla naproti. Jak možno odolati? Dobré víno neuškodí dobrému člověku. Zde byla první štace.

V Lomci se obědvalo. Bylo třeba za Rábínem od silnice hezky odbočiti a zajíti si nějaký hon cesty. Avšak starý pán nebyl ještě toho dne v kostele. Ve chvatu s cestou nebylo lze pobožnost obvyklou ráno vykonati. V Lomci jest poutnický utěšený kostelíček. Vábí daleko do krajiny červenou, baňatou stříškou, vykukující čtveračivě z korun smrčků a jedlí na všechny strany. Minouti věru bylo by hříchem. U kováře, který má šenk zrovna vedle kostela, odměněna zacházka.

Alejí od »Božího Lomečku« jde se chladivým stínem až do lázní svaté Maří Majdaleny. Jenom že v Libějicích, v starém zámku, který leží trochu stranou, vrátný je dobrý přítel starého pána z Netolic. Hněval by se, kdy by se k němu nezašlo, byl by velice uražen, myslil by, že o něho se nedbá, že na něj už zapomněl. »Vždyť je tam jen skok,« dědoušek naklonil Rózi s úspěchem pro svou myšlenku. »Co by kamenem dohodil.« Náhodou je u vrátného též hospoda, možno tu něco posvačiti. I vyrazili ze stinných dubů a buků jako dva spiklenci na klikatou pěšinu, ztrácející se mezi vlnícím se osením.

Jinudy pak nadešli si k Lázním. Zde bývá aspoň v létě pravidelně malá společnost. Kuželky se hrají, tarůčky hezky za větrem pod verandou. A jak čarovný odtud pohled do úrodné roviny, jíž táhne se říčka Blánice a zatáčí se i stáčí v půvabných obloucích! Vůně čerstvě posečeného sena šíří se vzduchem. Milé tu posezení na dubových la-

vicích při dlouhých stolech, v stínu košatých lip! Milé pobytí! A Vodňany se zdají být už jen jako na dosáhnutí. Škoda věčná by bylo pospíchat a nepočkat na večerní chládek, kdy se nejkrásněji cestuje. Však ještě dnes na místo dorazí.

A dorazili, došli šťastně.

»Starý pán jde,« přinesena za čerstva štafeta k nám. »Právě přišel do města. U mýta jsme se s ním potkali. Za pět minut nejdéle musí být tady.«

Otec byl již v obyčejném svém hostinci. Maminka co chvíli pobíhala k oknu a do šera počínající noci upírala pátravě své zasmušilé oči, vždy více rozčilena v plaché své mysli. Dědoušek nepřicházel. Přišel až hezky pozdě v noci. Na předměstí, v hostinci na poště měl svou poslední pravidelnou zastávku.

»Starý pán z Netolic,« jak byl ve Vodňanech všeobecně dědoušek Sehnal jmenován, také zde požíval úcty a vážnosti a rád ho měl každý.

Dopoledne, na desátou ubíral se do kostela, kde zasedl do lavice mezi samými dámami, k nimž choval se s vybranou dvorností, rytířsky, samé pozornosti, zdvořilosti, komplimenty byl, což se paničkám, jichž mužové takoví k nim nebyli, zamlouvalo velice. Pak zaskočil starý pán do vinárny mezi pány. Pobesedoval. Vypil sklenku ve společnosti. Nezkazil žádné zábavy. Jako by sám vybízel, aby už honem začali si ho dobírati, kolik je mu let a co je na pověsti, že se bude ženit. Zažertoval si, zasmál se, povyrazil se.

Jinak z domu nevycházel. Maminka dědouška ani nechtěla mnoho ven pustit. Starý pán procházek jen tak, »aby se šlo na procházku,« nebyl milovníkem. Vždy někam zašel. A nebyl příliš posedný. Rád měnil místnosti. Z toho všeho jen mrzutosti nanejvýš byly. A doma pak starý pán nemohl nic jísti, všade sklenku vypil a něco pojedl, ačkoli chuti neměl, ale jen tak, aby se neřeklo.

Bylo s ním bez toho zle s tím jídlem. Dědoušek byl vyběračný velice. To nejedl a to také nejedl. Nebyl by ovšem za žádnou cenu se přiznal a zapíral, bylli tázán — naopak, to že zrovna rád, začal horovat, ale když na stůl přišlo, ani se netknul.

Maminka znala už tyto slabé stránky otcovy z domova a nevařila, o čem věděla, že nejí. Nebo se pro něho udělalo něco zvláštního než pro ostatní. To však byla zas túra s dědouškem. Nemohl přenesti přes srdce, aby každému ze svého nedal aspoň kousíček. Pobízel, nutil. Maminka se zlobila. Kazil jí tak starý pán jenom děti, s nimiž měla bez toho dost starostí. Začaly si také hned v jídle vybírat. Co nejedl dědoušek, nechtěly najednou také. A nebyl i jinak žádným vychovatelem starý pán, nosil mlsky, na každé přání dítěte, sebe nesmyslnější, přistoupil a vyplnil je ochotně, pomáhal malým šibalům tajnosti dělat před maminkou. »Voni jsou věru sám také jako malé dítě,« oděla tato kárající svůj hněv do slov.

Byla to pravda. Dědoušek Sehnal byl dítětem od narození až do smrti.

Od dětí také byl pokládán jako za soudruha, hodného kamaráda. Mezi vnuky příchod dědouškův způsobil vždy radostné vzrušení.

Jednou byla by maminka proti dědečkovi málem zapomněla na čtvrté přikázání, velící úctu k rodičům.

V neobyčejnou dobu roční, beze všeho ohlášení docela neočekávaně starý pán z Netolic objevil se ve Vodňanech. Pěšky nepřišel; přijel. Kočárek s jedním koníkem zastavil před samým polednem u Vodňanské lékárny, na voze dědoušek, Rózi vedle něho. Vzal ji přece jen s sebou, i když nešel pěšky a jel, kdy by snad cestou něco se stalo, kolo se zlámalo, kočár se převrhl, aby měl pomoc, posluhu hned po ruce. Nůši nechala doma a vůbec zavazadel žádných neměli.

Starý pán přijel pouze na den, k večeru že s koníčkem zas vrátí se do Netolic.

Byla hned podezřelá nějak ta návštěva, k níž nebylo vysvětlení. Brzo ovšem Rózi vybleptla všechno v kuchyni, ačkoli jí starý pán přísně nakázal mlčet, držet jazyk za zuby. Vzácný pán že hodlá se ženit. Nepřála tomu stará služka i přiložila své polínko. Z Elhenic mu dávají nevěstu, docela mladé děvče, a lezou za ním pořád, balamutí jej, přemlouvají, že ho celého už pomátli.

Dědoušek opravdu přijel, aby úmysl třetí ženitby oznámil. Jenom že nevěděl dobře, jak do toho. Tak jen s tím z čista jasna vyhrknout se bál. Chtěl napřed připravit na překvapení, urovnat půdu smýšlení, než vyrukuje s pravdou. Příbuzný z otcovy strany v Krumlově, starý již muž, právě vzal si hospodyni svou, s kterou žil po léta a měl s ní i dítě, za ženu. Dědoušek přinesl tu novinu do Vodňan a sděloval ji s tváří vážnou: »To věru, tomu dobrému člověku přeju od srdce to štěstí,« připojil ke své zprávě starý pán. Otec dal se do smíchu upřímně z plných plic. »Takové terno, to není opravdu k závidění.« Maminka třásla se všecka, věděla kam starý pán míří. Chtěl zavěsit nyní, že také on jest žádostiv ráje manželského ještě jednou dosíci, státi se účastným jeho slastí.

»Snad by opravdu také neblázníli, přetrhla nezvykle ostře nit dědouškovu maminka; bylo jí k zadušení, sotva dechu popadála, svrchovaně byla rozčilena.

Spolkl tu odpověď na vyznání ještě neučiněné. »Co si to vážou na krk na stará kolena! Což nevidějí, jaký bič by na sebe upletli!« pojednou zas vracejíc se k povinné úctě domlouvala prosebně.

Starý pán neřekl již nic. Hned poručil zapřáhnout a odejel v hněvu, až po krk zapjat proti dceři i zeti, kýžené štěstí jemu nepřejícím.

Byla to opravdu znamenitá partie, kterou si starý pán z Netolic vyhledl. Však brzo sám všechno si lépe rozmyslel a couvl v čas.

Návštěvy dědouškovy ve Vodňanech prodlužovaly se z pravidla na kolik neděl. Mohl zůstati, jak dlouho chtěl, záviselo to jedině na jeho vůli. Ale zdržeti se nedal, jak jednou řekl, v ten a v ten den že půjde, také šel. Najednou byla tu Rózi pro něho a skládala šaty do nůše.

Mimo Vodňany starý pán z Netolic měl jeden ještě útulek. Ne každý rok, ale za dvě, tři léta zavítával do Prachatic na pivovar, k svému švakru Kazdovi. Měli po sestře; první paní dědouškova a Kazdová, obě byly Sekouškové ze Strakonic, Strýc Kazda byl také vdovec, po druhé se už neoženil, měl velké dcery neprovdané dosud, a ty vedly hospodářství.

Starý pán z Netolic tu cestu Prachatickou podnikal za účelem tajným, z pohnutek tajených. Neměl důchod právě velký ve svých starých letech a hospodář zrovna nebyl, peníze se ho nedržely, sotva ohřály se v jeho rukou; aniž věděl kam se vlastně poděly, byly hned pryč, ačkoli vždy, pokud mohl, odkládal s tím měniti papírovou zlatku, aby se nerozkutálela. Když se blížilo k prvnímu, počítal chudák v kapse krejcárky jako student, a na lékárně, kde vyplácena mu renta, objevoval se někdy zkroušené hned v polovici měsíce, žádaje zálohy. Tak se stalo, že o měsíc i dva žil ku předu. Pokládal už i pobyt u dcery, kde ho živobytí nic nestálo, též za jakési nutné osvěžení své peněženky, ale čas od času objevil se výlet Prachatický jako nevyhnutelná finanční operace, aby se z dloužků vysekal a zase na nohy si pomohl.

Starý Kazda mohl švakra vždy dobře vystáti. Rozuměli si dobře a výborně se snášeli, ačkoli byl každý jako z jiného těsta. Kazda byl drsný celým svým chováním, i řečí, zamračený, nevlídný na pohled, ale hodný, dobrý člověk od kosti. »Že si také jednou zas na nás vzpomněli,« huboval příchozímu na přivítanou, když od poslední návštěvy starého pána z Netolic uplynula delší doba než jindy. »To už si tam mohli radš zůstat,« rozkřikl se. V duši měl upřímnou radost, že se zas vidí se švakrem, ale dával na jevo radost svým způsobem. »No, tak si udělají komód jako doma,« pobíhal pořád okolo hosta. »Ale aby nemyslili, že jim tady budem zvlášť vystrojovat,« dal se do kázání. »U nás, to vědí, to nejde. U nás se jí, co dům dá. Brambory, knedlíky se zelím, hrách a kroupy. A voni jsou starej mlsák!« skončil hostitel rázem. Zatím kuřatům, kachnám a krůtám na dvoře nastaly zlé časy, pan starý sám vylézal po žebříku do holubníka, ačkoli si stěžoval na nohy, a vybíral nejpěknější mladá holoubátka; do trhu chodil každé ráno vyhledat, co by tak bylo kde kloudného lze dostati pro chlupatý jazejček.

Staří páni spali spolu v jednom pokoji. No — po kalíšku na večer před spaním vypili vždy samožitné, která se v Prachaticích tenkrát pálila po domech.

Svléknuvše se a ulehnuvše do postelí dlouho si ještě povídali. Rozpovídali se, zapovídali se, hlavně o minulých časech. Posteskli si, požalovali jeden druhému, co který měl na srdci. Starý Kazda neměl nikdy ustláno právě na růžích, starostí míval a svízelů mnoho s dětmi.

Také s nebožkou hodně zkusil, po léta mu stonala a ležela. Ovdověv byl by rád znova se zas oženil, ale nebylo tak snadno nalezti nevěsty na tolik dětí v domě a do poměrů jinak zamotaných.

»Inu, voni měli vždycky štěstí,« za řeči Kazda vsunul nikoli bez trpkosti. »Měli štěstí s oběma ženama.«

Byla to pravda; i druhá manželka dědouškova byla, že si lepší přáti nemohl; matka moje i otec mluvili o ní vždy s velikou úctou.

»A obě byly Tóninky,« starý pán z Netolic, ztráceje se ve vzpomínkách, na slova švakrova blaženě a roztouženě zašeptal.

»Ale to byl také snad jejich jediný chytrý kousek,« ujišťoval Kazda starého pána, »že se tak dobře oženili. No, mnoho toho nevyvedli moudrého na světě,« přerušil Kazda švakra, když s úsměvem vložil poznámku, že jako byl vždy ve všem všudy povedený, vychytralý lišák. »Dají pokoj! Co je znám, dělali vždycky jen samé hlouposti.«

Tenkráte se dědoušek na švakra opravdu rozhněval. Už nemluvil a tvářil se, že spí. Ani se nevzbudil, když Kazda poznav, že přestřelil, na usmířenou ptal se starého pána, není-li mu snad trochu špatně, že by vstal a nalil ještě kapku té medicíny.

Druhý den dědoušek chtěl domů, do Netolic. Zdržovali ho, nechtěli pustit. Ale skládal svých pět švestek. »A tak nedělají žádné kozamáty,« rozkřikl se po obědě, když toho trucu už měl dost, starý Kazda na utíkajícího hosta. »Když jsem něco řek, tak jsem to řek. Nebudu přece každé slůvko vážit na diamantových vážkách. Vždyť jsem sládek a ne apatykář, jako voni.«

»Aby je koza trkla,« řekl starý pán z Netolic. To byla mastná, solená a pepřená pomsta na bezohledném švakrovi, odveta za jeho hrubou nešetrnost. Byl to nejsilnější výraz dědouškův, obyčejně říkal jen: »aby je husa kopla,« zejména ženským, když ho něčím hodně popudily.

Udobřili a usmířili se dokonale staří páni. Spláchli hluboce ten chvilkový hněv hořký.

Dědoušek Sehnal znal veškero příbuzenstvo až do kolikátého kolena. Sledoval pokrevní svazky do takových ratolestí, že až maminka nevrle shlazovala náhle vzniklou něhu starého pána k lidem docela cizím, s nimiž se byl venku kdesi na ulici náhodou smluvil, že jsou vlastně přátelé, a k tomu dvojnásobní, ze dvou větví požehnaného stromu rodinného.

O členech rodiny, s nimiž v mládí se stýkal, mnoho dědoušek věděl a uměl vyprávěti i rád vypravoval.

Mnohá postava určitěji konturovaná noří se mně z mysli. Páter August, premonstrát, později prelát Želivský, bratr babiččin, zajímavá mezi sestrami jejími Johanna, která psala verše, nešťastně milujíc osobnost vysoce urozenou, jiný švagr dědouškův Jindřich, který se stal choromyslným a jehož propuklého zuření nikdo zkrotiti neuměl než dědoušek, když vysokou postavou se vztyčuje, aby se zdál ještě větší, objevil se náhle v pokoji, kde šílený meškal, popadl ho za obě ruce, zatřásl jím a mocným hlasem volal na něho: »Hejnrýšku, co dělají? Vzpamatujou se hned!« Chudák hned skrotl jako beránek, a dědoušek po letech jako starý muž o tom povídaje, měl oči plny slz, že musel býti tak zlý a užívati násilí proto bližnímu, kterého miloval jako bratra.

Hlubší pohledy do duše lidské nebyly příliš podle chuti dědouškovy. Po většině k lepšímu dával z minulosti malicherné v celku věci, všední příhody ze života každodenního nejvíce v paměti mu utkvěly, ale v takové hojnosti, že je sypal jako mák z makovice a jako hedvábí je soukal a spřádal.

Jako vojenský lékárník dědoušek viděl hezký kus světa. O tom však málokdy se zmiňoval, vzbuzovaly ty časy snad spolu jakési nepříjemné upomínky, a on nepříjemnosti každé rád se vyhnul nejen v přítomnosti, než i v minulosti. Nějakého přehledu dobového dědoušek neměl, o to se nikdy nestaral, toho byl dalek. Z ruchu, jenž rozvířil celou Evropu, když vojska mocností táhla na udolání Napoleona, nevěděl mnohem více, nežli že byli tu v Čechách také kozáci, že se dobře mohli s nimi smluviti a každý u nás hned uměl po rusku. »Kam stupajte?« ptali se naši všude molodců. »Do Paryzku,« kozáci

odpovídali. »Do Paryzku. Pro Mikulku.« Tak utkvěla ta ruština v dědouškově hlavě. »To jim ten bezbožný tam,« vysvětloval nejmenuje nikdy jinak velikého Korsikána, »v jednom kostele ukradl sochu svatého Mikuláše, drahocennou, celou z ryzího zlata. A Rusové se svým císařem šli si dobýt zpátky svého Mikuláše.«

Jsa starým lékárníkem dědoušek si vždy rád pobyl v místnostech lékárny, to mu bylo milým osvěžením. Za jeho návštěv u nás ve Vodňanech bývalo mu, jako by se mu vracely bývalé časy.

Každý den v lékárně tu prodlel více hodin. Někdy stalo se, že příchozí do obchodu, stará babička nějaká z venkova, spatřivši starého pána z Netolic, hlásila se hned k němu. Nevšímajíc si nikoho jiného v lékárně, jemu začala si stěžovat, jemu se svěřovat. On že je tuze moudrý pán. Nad deset doktorů. Jednou už jednomu ve vsi, asi před dvaceti lety, výborně poradil, je od té doby zdráv jako ryba, hřebíky může kousat a stráví je, ačkoli byl tenkrát na umření, jen do rakve ho položit. Na konec starý pán dal se obměkčit a uprosit, že tedy také zas něco připraví užitečného. Došel si nahoru pro brejle, vymyl vlastnoručně potřebnou lahvičku, nikomu to nesvěřil, pak chodil po lékárně, krok za krokem, a skoro z každé lahvičky se zlatým obroubením ulil trošičku; nepomůželi jedno, ať pomůže druhé. Projevená důvěra dědouška těšila, povznášela jej, to bylo, jako by jej vonným balšámem podkouřil.

Když jsme si s bratrem dobyli diplomu lékárnického, neříkal nám dědoušek Sehnal už jinak než »pane kollego!« Někdy také, ve chvílích důvěrnějších oslovoval nás též přátelsky: »Herr Vetter!«

Večer sedával s námi dědoušek často v malém pokojíčku za lékárnou, kde jsme shromažďovali denně několik mladých soudruhů. Starý pán se i k nim choval kamarádsky; měl rád mládež. Trpělivě poslouchal i naše verše, jež jsme pijíce kávu a kouříce špatné doutníky v těžkostech rodili a vzájemně si tu četli, ackoli jinak nebyl veliký ctitel takových věcí. Na knihy díval se jen jako na nejzazší prostředek k ukrácení dlouhé chvíle, když už jinak nelze ničím se povyrazit. Viděl-li někoho čísti, začal jej bavit, všemožně se vynasnažil, aby jej od čtení odvrátil a do hovoru zapletl.

Vysokou politikou dědoušek nikdy se nezabýval. Ctil náležitě vrchnosti a o jiné se nestaral, myslil si, že je to všechno od Pána Boha tak, jak je, a kterak by mělo nebo nemělo, mohlo nebo nemohlo býti, že je na každý způsob starostí jinačích pánů, ne jeho. Avšak naše světoborné myšlenky, naše mladistvé láteření na mizerný všeho světa pořádek, který se musí rozbít na kusy, rozdrtit, rozsekat na padrť, rozmlátit na cimprcampr, starého pána jednou přivedly až z míry (opakuji se, vím, ale výstup náleží nutně k charakteristice dědouška z Netolic).

Rozohnil se našimi plamennými řečmi tak, že náhle vstal a když se přesvědčil, že dvéře do lékárny jsou zavřeny a za dveřmi nikdo neposlouchá. vrátil se k nám do pokojíku, a bledý, hlasem třesoucím, pořád za sebe se ohlížeje neníli tu přece snad někoho nepovolaného, zašeptal sotva slyšitelně: »U nás v Rakousku není všechno v pořádku...« Ulekl se ukrutně svých revolučních slov a znova se šel přesvědčit, zdali zrádné ucho neposlouchalo venku na ulici. Aby z toho nebyly potom

žádné opletačky! Úřadů se starý pán chránil jak ohně. Mělli za svědka jíti k soudu, nejedl a nepil náležitě kolik dní před tím a nespal kolik nocí.

Čas ubíhal a dnové letěli a hasli, jak s vlakem ujíždějícím nocí, v bouři větrem unášeném, jiskry letí a hasnou.

Dědoušek Sehnal jako by ani nestárnul, vypadal pořád stejně. Pořád jako melounek, jak ho lichotně ujišťovaly známé paničky, oplácejíce starému pánu rády jeho úslužnou dvornost.

Zlé pohromy přišly. Jediný syn dědouškův, v cizině, mezi cizími lidmi dokonal svůj život v plné mužné síle. Z Bavor telegraficky zaslána do Vodňan zvěst o smrti strýce Jana. Jan Sehnal byl provisorem lékárny v městě Hofu. Po léta činil opětovné pokusy, aby se ženou, s níž se rozešel, usmířil se, k vůli dítěti, které měl tak rád a od něhož odloučeně žíti mu bylo bolestno. Úspěchu nebylo v tom všem vyjednávání a kazil je nejvíce starý pán z Netolic. V zoufalství jediný syn dědouškův skončil.

Bylo třeba zpraviti o smutné události dědouška. Telegrafního úřadu v Netolicích nebylo. Psaní psáti a poštou odeslati nebylo radno. Dědoušek obdržený dopis nosil nerozpečetěný v kapse třeba celý týden, odkládal den ode dne s rozlomenim pečetí, maje strach, že by tam v listě mohlo být něco nepříjemného a toho, myslil, že je vždycky dost času se dovědět. Zvláštní posel způsobil by přílišné leknutí starému muži už svým objevením. Jinak z Vodňan do Netolic bylo jisto, jak novina doletí, jako na bubnu se roznese všude. Nutno bylo tu rychle předejíti. Nezbylo jiného, než aby otec k dědouškovi jel a starého pána osobně s všemožnou šetrností uvědomil o tom, co jej stihlo.

Plakal, mnoho plakal dědoušek, jako malé dítě plakal a naříkal — ale jako dítě také se upokojil.

Stejně nesl i novou další ránu, která srdci jeho o málo let později byla zasazena. To byl přítomen při smrti naší maminky. S námi prožil dědoušek hrůzu dlouhých neděl jejího zdlouhavého, vleklého, těžkého umírání.

Vzpřímil se ku podivu brzo i z té bolesti. Jeho lehká mysl nesnesla dlouho žádné soužení, trvalého zármutku. Ale v těch časech šíje starého pána z Netolic přece jen zvolna se klonila, a vysoká, vzpřímená postava starcova k zemi již zlehka ohýbala se.

Že by sám mohl snad také umříti, ani nenapadlo dosud dědouškovi. Kdo před ním promluvil o smrti jeho, byl jeho nepřítel.

Jednou se nějak nachladil a musel ulehnouti. Doktor povolaný k němu bez obalu a bezohledně, s drsností, která byla módou u celé školy lékařské jisté doby, řekl starému pánu: »No, co s nima? Za týden budou kousat do trávy od kořínků!« Starý pán zůstal, jako když ho opaří, hned kapky na čele. Poslušně začal užívati léku. Zůstal pěkně v posteli a šetřil se, což bylo nepochybně na prospěch. »Bylo by mně jich přece ještě líto,« řekl nemocnému po několika dnech doktor Kudrna. »Tak tedy si mohou zase dále tu zlobit lidi na světě. Nějaký rok si jich tu ještě můžeme nechat v Netolicích.«

Dědoušek byl potěšen a rozveselen, ale doktorovi nemohl zapomenouti, že ho tak polekal, že mu tolik strachu nahnal. A to »nějaký

rok« jej velice mrzelo. »Jen ať tam nejsou dřív nežli já,« odsekl příkře Kudrnovi. »Já o tu zubatou ještě nestojím,« odříkal se slavně.

Častěji od té doby starý pán nemohl z domu vyjíti, když byla nepohoda, hlídal kamna třeba kolik dní za sebou. Neoblečen od rána do večera trávil v lenošce s rozedranou kůží u samých kamen, hřeje se.

Stýskalo se mu velice. Mnoho se modlil. Z dlouhé chvíle i po vázaném starém německém časopise sáhl a prohlížel si obrázky.

Rózi jen přišla poklidit a jídlo přinesla, musela jíti po práci. Sloužila starému pánu ani ne tak pro peníze, jako z vděčnosti za minulé časy. V neděli celá rodina bývala u něho, i děti. Lidí byl plný nevelký pokojík, nebylo kde si sednouti, kam co položiti. Ale to bylo podle chuti dědouškovy.

Napadlo starému pánu, že se dá zaopatřiti. Ne snad, že by možnost brzké smrti byla mu přišla na mysl. Byl však advent a do kostela nemohl, ovšem ne jen pro špatné počasí, také hlavně proto, že slabostí počaly klesati jeho nohy, což však starý pán nechtěl připustit a tvrdil, že by mohl tancovat, kdy by chtěl.

Kněz přišel s tělem Páně. Vyzpovídal dědouška a podal mu svátost.

Dědoušek byl oblečen svátečně, vzal čisté prádlo, oholil se čistě, sčesal spořádaně své dlouhé, šedivé vlasy, prořidlé, ale pokrývající celou lebku. Rózi upravila malý stolek jako oltářík. Dědoušek měl po své první Tonince památku, dvě skříně zasklené, v jedné »Adam a Eva,« v druhé »Bičování Páně.« Babička vychována jsouc v klášteře dělala takové věci z voskových figurek, korálků, barevných sklíček, stříbrného dracounu. Kolem skříní na bíle pokrytý stůl narovnány ještě svaté obrázky, postaven tu krucifix a kolem rozsvíceny dvě voskové svíce, sklenice se svěcenou vodou a v ní svazek pšeničných klásků ke kropení.

Celá ulice tlačila se dveřmi, když dědoušek marně se pokoušeje pokleknouti, sedě přijímal. »Bylo to velmi hezké,« vyslovil se potom k páteru Eremiášovi, když štolu odloživ a rochetku svleknuv k starému pánu přisedl a dal se s ním do přátelského hovoru. »Tuze se mně to líbilo,« liboval si dědoušek a spustil svou kuchyňskou latinu, kterou mladé kaplany přivádíval do rozpaků.

Několik dní po té starý pán nemohl vstáti z postele. Ležel natažen. Sotva rukama hýbal. Chvílemi pozbýval docela vědomí.

Starý Pintr, který byl osleplý a jehož k bývalému pánovi přivedli, hlasem sípavým odříkával již nad ním svůj nekrolog. Velebil jej, jaký byl hodný pán, s člověkem nejchudším jako bratr. Co rozdal lidem za celý svůj život! Co dobrodiní prokázal! »Jenom že nepamatoval nikdy na zadní kola u vozu,« zabočil ze svého chvalozpěvu. »Zlato mu mohlo pršet do kapsy, ale nedbal.«

Starý pán sebou prudce pohnul, aby řečník už mlčel, nerad to slyšel. Toho nebylo tak lze docíliti. Slepý stařec vedl svou a vyčetl dědouškovi, shledávaje tu chvíli zvláště příhodnou, všechny jeho slabosti.

Pokus mrtvice starého pána nepovalil, neudolal na jednu ránu jeho silné, zdravé tělo. Dědoušek zas se vzpamatoval. I před dům jej vyváděli z jara na slunce, kde se hřál s mouchami a přívětivě pozdravoval i zastavoval kolemjdoucí.

Přišel jsem se rozloučit s dědouškem chystaje se k cestě na jih. Nerozuměl hned dobře. Zůstal udiven, jako omráčen. Byl toho mínění, že jen dráteníci chodí světem, protože musejí, a nechápal, jak může člověku napadnout dobrovolně potulovat se s místa na místo, když má kde být, když má svůj domov. Snad měl pravdu dědoušek. Tolstého neznal.

Nejvíce jej zarážělo, proč chci zrovna do Italie, i žasl nad tím. Kdy by to ještě bylo mezi Čechy nebo Němce. Ale Italiáni byli v jeho představě všichni bandité, kteří jsou hned po ruce s dýkou a krev je jim jako voda. Rovněž neměl rád Maďarů, protože jak si představoval, říkají na všechno »teremtětě«, jinak nemluví nežli klením, láním, rouháním, což dědoušek nenáviděl velice, — sám nanejvýš ulevil sobě, a to v případech jen řídkých, zvoláním: »to je šlakovité!«

Loučil se měkce, lítostivě se mnou odcházejícím. Ale hned zas nabyl dobré míry. Žádal mne, abych pozdravoval starých Sekoušků a všech dětí v Strakonicích, v Jihlavě u pantáty druhé Tóninky, jež byla odtud, abych se stavěl a vzkaz všeho dobrého vyřídil také v Mladé Boleslavi, abych neopomenul vyříditi pozdrav sestře Rosálii a muži jejímu. Starý pán docela si popletl všechen zeměpis. Také byli dávno mrtvi všichni ti lidé. Dědoušek vůbec už ztratil paměť a nevěděl často, co dělal před okamžikem.

V blízkost smrti nevěřil starý pán až do posledního vzdechnutí.

Netušil, že smrt se už k němu plíží a blíží. Nepozoroval jí ani, když jej už objímala svými chladícími lokty.

Zdálo se mu, že usíná k odpolednímu spánečku, a usnul na věky, do věčného spaní.

Při kostele sv. Václava v městě Netolicích odpočívá dědoušek náš Emanuel Sehnal, jehož portret tuto nakreslen.

Rozhledy v umění výtvarném.

Od

Renáty Tyršové.

České práce ve výstavě Krasoumné jednoty. (Dokončení.) — Z výstavy Topičovy.

Překvapující množství portrétů od domácích umělců sešlo se letos k naší výstavě, i jest mezi nimi málo takových, kteréž kolorovaná fotografie by mohla nahradit. Vedle osvědčených portrétistů dostavily se talenty nové, a obecenstvo, znajíc často zobrazené osobnosti, patří na podobiznu se zvýšeným účastenstvím, které bezděčně zase slouží rozvoji našeho podobiznářského malířství. O půvabné dvojici matky s děckem od Hynaisa, jakož i o pleinairové portrétní studii Schusserově měli jsme již příležitost se zmíniti. Prof. Ženíšek, kterýž své mistrovství v interpretaci tváře již tolikrát osvědčil, vystavuje výraznou, zajímavou hlavu staré dámy, s distinkcí pojatou a pevnými rysy na

plátno upoutanou, kromě toho representační podobizny hraběte H. a p. K. Také portrét prof. dr. Talíře, pro síň akademického senátu české university objednaný, má podobné pojetí. Náš Pařížský krajan Rudolf Vácha v svěží modelaci tváře životné teplé karnace tu osvědčil tutéž hotovost technickou jako v podobizně francouzského šlechtice v loni vystavené a v jiném podobném portrétu, plném distinkce, jejž letos do Rudolfina zaslal. Dojmem milé intimnosti poutají obě podobizny, kterými August Vlček debutuje. A šťastně debutuje, jako málokdy mladý umělec v tomto oboru. Měl ovšem též výhodu, že jeden i druhý portrétovaný žádal jenom individuelně věrnou podobiznu. »Portrét,« říkal Eugène Delacroix, »má býti malován, jak ho staří malovali, v prosté attitudě; jak nastane úmysl dodat osobnosti zobrazené duchaplného, hlubokomyslného neb vůbec jakéhokoli výrazu okamžité nálady neb určitého rozpoložení, rozloučí se umělec s dojmem klidu a přesvědčivé pravdy. Vlček měl před sebou vděčné hlavy, bez hledanosti výrazné, a osvědčil při obou zcela mimořádnou schopnost zachytiti podobu, spolu s jemným, v pravdě uměleckým taktem v traktamentu celkovém. Svěží zjev mladé dámy podařilo se šťastně na plátno upoutati Herčíkovi v jasné tónině dobře sladěné; pohyb postavičky je plný temperamentu. Okamžitost pohybu a neobvyklost pósy dodávají zvláštního rázu zajímavému portrétu pí. O. de P. od Hilšera, v podobě velmi dobře vystiženému a se zručností účinku jistou malovanému. Mimo uvedené umělce vystavují Josef Ženíšek, který ve svém portrétu sochaře Sch. je mnohem šťastnější než ve svých obvyklých rozměklých podobách ženských, Otto Tragy, Ondrúšek, sl. Emingrová a Pepa Mařáková. Slč. Mařáková, vystavuje letos poprvé. Nezvolila k svému prvému vystoupení na veřejnost žádné snadné thema, i jest zejmena dvojná podobizna, v níž autoportrétu je užito, obtížným úkolem. Otec a dcera, která se po jeho příkladu chopila palety, sedí před rozmalovaným plátnem, mladá malířka, obrací zrak po otci a tím poněkud násilný pohyb velkých očí, díváním se do zrcadla podmíněný, je obratně zdůvodněn. V provedení je plno zajímavých podrobností, i sluší vysloviti uznání zdrženlivosti mladé umělkyně, kteráž — bez obvyklé nedočkavosti úspěchu — klidně studovala a poctivě, neúnavně pracovala, než se odhodlala k první exposici.

Podobiznami ideálu ženské krásy z fantasie umělcovy se vybavujícími jsou ony rozličně přezvané, však vždy vnitřně příbuzné hlavy, které Gabriel Max tak rád a tak často maluje. Čtli jsme v loni v kterémsi výstavním referátu z německého péra, že prý je to český typus »s krátkým silným nosem, rozbolavěnými rty a smutnýma velkýma zrakoma,« který Maxovi napořád tane na mysli. My nespatřujeme ovšem v typu Maxovu pranic českého, ale ovšem silnou dávku moderní nervosity ženské, příměsek hysterické rozbolestněnosti, obyčejně vlastní tomu věku, v kterémž Max své bledé, trochu přetučnělé krásky nejraději zachycuje.

S neoživenou přírodou, když umělci za podnět slouží, má se nejinak než s tváří lidskou. Je buď věrným, objektivně pojatým portrétem, buď tím oním způsobem upravenou volnou reprodukcí modelu, nebo pouhou formou k vyjádření vnitřních tanutí a rozpoložení umělcovy duše. Každý spůsob koncepce má své oprávnění, každý měl a má

své uznané representanty. Umělec duši buď do obrazu krajiny vkládá, nebo ji z ní vybavuje. Vsuggerovaná nálada má do sebe půvab individuálnosti a mluví k nám pravidlem srozumitelnější a určitější řečí pocitů povědomých; z přírodního obrazu vybavená duše není tak snadno zjevna a promlouvá často jen k zasvěcenci hieroglyfickou mluvou tónů barevných, hrou světelných paprsků a šepotem stínů.

Krajinářskou dušemalbu pěstuje poslední dobou se zálibou Ferdinand Engelmüller. Babí léto je náladový obraz podzimní přírody, v zapadlém starém parku se zarudlými tóny listí a vlhkou atmosférou, předtucha mrtvé zimy, poslední melancholický ozvuk nádhery letní; trilogie Touha, Hoře, Klid více titulem slibuje, než zřejmě vypovídá, snad proto, že umělec nechtěl přesněji akcentovati náladu určitých dob denních fysiognomii krajiny měnících, jako výraz mění základní rysy tváře.

Fantasii Jaroslava Spillara (jehož o tolik raději jako obrazitele Chodského lidu vítáme) ranní mlhy v podobě bíle zahalených zjevů nad krajinou se táhnoucích snad bychom sem též zařadili měli. Poetou, však spíše ještě tlumočníkem poesie vybavené, ze světla slunce a mořského třpytu je Beneš Knüpfer. Letos sešla se v Rudolfině celá kollekce obrazů jeho, z nichž ne všechny jsou mariny. Jest mezi nimi také studie mladé ženy, kteráž třeba Anadyomenou zvána není, jako by z pěny mořské se byla vynořila, pak hlava rybáka z Porto d' Anzia, pravá, mořským vzduchem ožehnutá pleinairová portrétní studie. Ostatních pět čísel jsou obrazy moře. Moře Knüpfrovo není nikdy pouhá zvlněná plocha vodní; jako mrtvé struny harfy nabývají výrazu, teprve když prsty umělé ruky v ně zasáhnou, tak širá pláň mořská jásá, se bouří, mluví a zpívá, když vítr vlny vzedme a slunce boky vln v drahokamy mění, pěna sněhem se rozsýpá a v pozadí plocha vodní kovovým leskem se třpytí. Svým mohutným hymnem skvělých tónů barvitých doprovází slunce životem dařící při západu a vítá jasnými úsměvy bílých odsvitů a stříbřitých blesků jitřenku nového dne. Pod mračným nebem se moře též bouří a hněvá, průhledné vlny jako by zelenýma očima šelmy nepokojně na nás se dívaly, hustou pěnou jedna přes druhou se přehupujíce. To je umění Knüpfrovo, dokonalé tím, že jednostranně na úzký okruh látkový se obmezuje a při tom podivuhodně rozmanité ve variacích na jeden motiv.

Těch, kdož v cizině hledají předmět krajinářských studií, je mezi našimi umělci pořád stejně málo. Letos pouze Jansa a Karel Liebscher nám své turistické výpravy na jih připomenuli, (Liebscher dvěma bosenskými motivy, Jansa Příbojem na Rivieře); oba zároveň vystavili též české motivy. Z těch Jansův Rybník Tisý na Třeboňsku v srovnání s druhým jihočeským motivem podobným znova dokazuje, že krajinomalbě malé rozměry vždy lépe svědčí. V parcích a lesích širšího okolí Pařížského, klasických sídlech krajinářů, nalézá Radimský partie vhodné svému zvláštnímu pojímání krajinomalby. Radimský jde s houževnatou neústupností za určitým cílem, nikoli banálním, hledá zvláštní effekty zapadajícího slunce a zápolení odsvitů, a maje svůj ryze malířský ideál před očima nedbá okamžitého zdaru a běžného úspěchu. Letos má na výstavě Motiv z Giverny a Odpolední slunce,

Krajinářem stal se na chvíli Hanuš Schwaiger, s nímž nyní, co na Moravě dlí, tak málo kdy se na výstavách našich setkáváme. Je zajímavo stopovati, jak hluboce individuálný tento umělec dojem, obrazem skutečnosti učiněný, přetvořuje v obraz jiné a přece pravdivě účinkující skutečnosti; retrospektivní manýře Schwaigrově výborně odpovídá motiv nizozemský — Gloribusstraat v Bruggách. Pěkně je letos v Rudolfině zastoupena skupina mladších našich krajinářů, ponejvíce z Mařákovy školy vyšlých, kteří se přidržují studia české krajiny, věrně a upřímně reprodukujíce tiché kouty a osamělé lány, jež v domově nebo na poutích po vlasti se jim naskytly. Odtékání, Pod Kladskými horami, Palouk v Končinách zvou se obrazy Frt. Kavána, Na sklonku jara Dvořákova krajinka, Josef Holub vystavuje Pastviny, Za humny a Dřinovo brdo — již z názvů je zřejmo, že se jedná o motivy zcela prosté. Kus palouku, skupinka stromů, průhled na travnatý svah anebo na pruh lesa, jsou z pravidla jediným obsahem obrazu, mnohonásobné odstíny zeleně, kus světlého nebe tvoří tichý, nevtíravý akord barevný. Ve všech těch obrazech české přírody — ne ve všech arci stejně, — je zjevna snaha po věrném zachycení účinků světelných, po vystižení ovzduší, v němž celek krajiny je stopen. Je snad u našeho dorostu krajinářského něco umíněného hledání jednoduchosti a prostoty v těchto úsecích krajiny, kterým schází namnoze trochu koncentrace a urovnání, aby plně dojem obrazu činily, nicméně solidní studium a vážná práce, kteráž tu všude je zřejma, i s tímto stanoviskem, řekněme jednostranným, smiřují. Žádný z těchto malířů neaffektuje pocitů, jichž v něm není, žádný nepresentuje nám ledabyle načrtnuté nedodělané studie za výstavní objekty, spoléhaje na »náladu,« kterouž do obrazu vložiti shovívavému diváku je dovoleno. —

Naše malířky jsou napořád jaksi nejvíce ve svém živlu při malování květin a zátiší, nicméně sešlo se letos v Rudolfině z rukou ženských dosti portrétů a mezi nimi docela pozoruhodné práce: olejové portréty od slč. Emingrové, dvě půvabné, živé hlavinky dívčí od slč. Kleinmondové a dvojice jiných sličných sester, jako v soutěži slč. Lablerovou svěže vypodobených. O pracech slč. Mařákové jakož i o impressionistických malbách slečen Loukotové a Lindnerové již jsme se zmínili. Paní Boudová Suchardová vystavila vedle Madonny s pěkně portrétovaným nemluvnětem akvarel hyacint. Vynikajícího umístění v sále prvního patra dostalo se právem Slezům od slč. Marie Zahradnické. Velké to panneau prozrazuje nevšední pochopení podmínek dekorativního účinku, jemný cit pro harmonii barev, ač sladění růžových fijalovitých a bělavých květů se zelení listí bylo obtížným úkolem. Proti široké manýře dekorativního traktování — kteréž arciť musí sloužiti za základ podrobné studium přírody, máli účinku úplné pravdy dosáhnouti, činí dojem botanických studií květinky slč. Schermaulové, s detailovanou akuratessou vypodobené.

Mezi akvarely, pastely a kresbami v přízemních síních Rudolfina vždy se nalezne několik buď originalitou pojetí, nebo virtuosností techniky pozornost zvláště poutajících. Umělec, který s akvarelem dobře zacházeti umí, může vždy býti jest účinkem, máli co zajímavého pověděti, nebo něco nového zobraziti. Již také proto, že se v akvarelu,

jako též v kresbě, individuálná manýra snáze ku platnosti přivádí. Máme zde táborského hejtmana, rázovitou ukázku silného a zdravého umění Alešova, jsou tu kresby Švabinského, tak intimně osobité, které náležejí k nejvíce produševněným a procítěným pracem letos v Rudolfině vystaveným — Švabinský je snílek a při tom zároveň bystrý pozorovatel skutečnosti, a tento zdravy základ, k tomu pak zcela neobyčejná jistota v provedení osobitě zvláštním dává jeho kresbám a malbám přitažlivost zcela mimořádného účinku. Representují ho letos v Rudolfině: Podobizna sedící dámy a starší paní, pak distinguovaný portrét Vrchlického a fantasie na théma lásky, v němž se chvějí struny Byronovské lyriky, vesměs perokresby, kteréž bychom nazvaly virtuosními, kdy by v nich nebylo tolik opravdovosti v skutku umělecké. Jsou tu dále dekorativně myšlené návrhy ke gobelinům od Klusáčka, pak pohádka o Kováři a smrti od L. Nováka. Je v několika listech prostě a zřetelně vypravována štětcem zručně a s pravým taktem si vedoucím. Z oboru dekorativní malby jsou zde kartony Bartoňkových lunet z tržnice, o nichž jsme se již zmínili. Vždy vítaný Kuba obeslal výstavu letos jen třemi ze svých výborných jihoslovanských studií; pěkně uvedl se Josef Bešta dvěma »národopisnými« kresbami z Plzeňska.

Zajímavý je také výběr akvarelových studií architektonických a krajinářských, ačkoli zde, jak přirozeno, látkový interes namnoze více než přednosti techniky a pojmutí pozornost poutá. Akvarely plnými světla a slunce s orientálními a španělskými motivy Stibral a G. Schmoranz jsou zastoupeni. S krajinářskými studiemi dostavili se Oskar Fiala, Tomec, Orlík, jehož impressionistické obrázky tvoří zajímavý kontrast k napořád stejně precisním podrobným akvalům kmetného Havránka.

Má se to zvláštně s malířským obrazením neoživené přírody. Záleží tu tolik na barvě a manýře technické, že jen nejmistrnější díla starších škol dnes pro nás jsou záživna. Připadlo nám to zas živě v *posmrtné výstavě Wachsmannově* (ostatně dost neúplné), kteráž v salonu Topičově je uspořádána. Visí tu jakási zelená plátna kožených tónů, před nimiž je nám docela nepochopitelno, že tak před lety mohli malovati přírodu. Vedle nich jsou tu akvarely o mnoho svěžejší a pravdivější a řada kreseb velice zajímavých. Ve Wachsmannovi bylo kus starožitníka; putuje po vlastech českých naplnil své mapy a skizzáky vyobrazením mnohých stavitelských a umělecko-průmyslových předmětů, z nichž některé v tom stavu již ani nejsou zachovány. Také jsme mu vděčni za zachycení mnohých malebných koutů staré Prahy, jejíž půvaby Wachsmann po svém pečlivém spůsobu starosvětském rád kreslil a maloval. Spolu s pozůstalostí Wachsmannovou jsou u Topiče vystaveny některé *originály ze známé Gerlachovy sbírky emblemů a allegorií.* Čeští umělci přispěli do sbírky té mnohými pozoruhodnými návrhy. Naskytují se nám tu jmena Mašek, Liebscher, Liška, Spillar, Švabinský, Urban, Preisler. S potěšením stopujeme na jejich návrzích zvláštní ráz distinkce a snahu po produševnění, stavící je nad průměrnou hodnotu mnohých ostatních čísel sbírky konvencionelních, sprostě naturalistických anebo dekadentně vyumělůstkovaných. —

Vrátíme se s čtenářem ještě na krátko do Rudolfina, abychom jej na domácí práce sochařské upozornili. Je jich poskrovnu, mezi nimi

většina podobizen. Čestné místo zaujímá portrétní busta Jeho Milosti královské od Jindř. Kautsche, od let v Paříži usazeného. Zajímavým doplňkem k ní je skizza, dle tváře mocnářovy modelovaná, kterouž v její živé podobnosti je poučno srovnati s přiměřeně idealisovanou hlavou hotové velké busty. Imposantní representační portrét je mramorová herma hraběte Lva Thuna od řed. Myslbeka. Neztratila přenesením do mramoru ničeho z původní mohutné koncentrovanosti výrazu a chladná běl kamene výborně se shoduje s koncepcí, která při Myslbekových podobiznách vždy nad pouhé zachycení podoby se povznáší. Obě Amortovy busty Svatopluka Čecha a Jaroslava Vrchlického z mramoru vytesané jsou v podrobnostech rysů dobře podobny, ač výrazu hlav našich básníků do hloubky nevystihují. Podivné nasazování vlasů nad čelem snad zavinil, kdo modely do mramoru přenášel. Hojně jest ženských hlav na výstavě, t. zv. ideálních i podobizen, od Amorta, Folkmana, Strachovského a Kautsche. Pikantně traktovaná a velmi živá je Kautschova hlavinka Pařížanky. Strachovský mimo to vystavil soubor rodinných podobizen, matku s dětmi v polovičních postavách na náhrobek rodiny Burešovy určený a podobiznu sl. L. Vlčkovy v úloze Milady ze stejnojmenné tragédie Vlčkovy, malou sošku, kteréž mrtvé zbarvení sádry dobře nesvědčí. Vedle toho ještě o obou portrétních hlavách Boh. Vlčka budiž tu zmínka učiněna. Ostatní naši sochaři zde zastoupení Pekárek, Mařatka, Úprka, Říha, z nichž někteří, pokud víme, poprvé vystavují, jakoby si byli řekli, poslali samé předměty pochmurné nálady — Zpověď, Pietà, Předtucha, Memento mori — dosti snahy po výrazu myšlenky neb citového tanutí, avšak nikde kousek ryzího tvaru, jasného výrazu a rythmického obrysu, na němž by oko rádo spočinulo. To platí u větší míře ještě o sošce Bílkově, »Allegorii na naši dobu.« Skrčený muž neurčitého věku, nedbale modelovaný, který — zdá se — si hryže koleno; myslí tím Bílek celé devatenácté století neb jen poslední desítiletí jeho? Dobírá si touto nešťastnou »exposicí« Bílek buržoasní obecenstvo, či to myslí upřímně? Chyňovský sochař dal se poslední dobou též mezi spisovatele a předkládá úzkému kruhu vyvoleného čtenářstva »Nového Života« své umělecké credo. Není nové, dávno před ním vyznával je, aniž o tom psal, dominikánský mnich fra Angelico da Fiesole, v našem století prohlásili podobné Führich, Hipolyt Flandrin a mnozí jiní; jen že slova, kterými Bílek se vyjadřuje, jsou méně prostá a srozumitelná. Náš mladý sochař-spisovatel se pod nízkým krovem své rodné chýše stal jakýmsi visionářem — však sádra je prožlukle střízlivým instrumentem výrazu pro inspirace, o nichž nám Bílek dává na srozuměnou, že vyšší bytostí mu byly přímo vnuknuty, »do duše vslzeny,« tak nějak to stojí v poslání Bílkově. Měli jsme Bílka za prostou věřící duši, která z hloubky opravdového citu tvoří — bylo by pohromou pro jeho vzácný talent, kdyby, vlivem cizím dekadentní pavíra, výplod přerafinované kultury a affektace falešných extasí měly čisté, upřímné umění jeho přivesti na scestí se sochařstvím docela se nesnášející choré mystiky.

Zprávy hospodářské a sociální.

II. sjezd pro nitrozemskou plavbu ve Vídni. — Zpráva živnostenských inspektorů za r. 1896. — Zpráva o užití úvěru ku podpoře malých živností povoleného v r. 1895 a 1896. — Anketa o stavu řemeslnických učenníků ve Vídni.

Od 25. do 28. května t. r. konal se ve Vídni *II. sjezd pro nitrozemskou plavbu;* k hlavním předmětům rokování náležely projekty oněch dvou velikých průplavů, jež protínajíce země koruny české, mají Černé moře spojovati s mořem Severním a Východním. Největší překážku, proč tyto projekty již dávno nebyly uskutečněny, tvoří veliké výšky, jež oba průplavy mají překonati. Komorová plavidla pro takovéto výšky ani s technického ani s finančního stanoviska nejsou vhodna; ohledně zdvihadel lodních se náhledy dosud velice různí, a tak stáli interesenti, kteří se myšlenky obou průplavů ujali, před novými otázkami technickými. K rozřešení jich vypsal komitét pro průplav Dunajsko-Vltavský r. 1895 konkurs na nejlepší systém nakloněné roviny a lodního zdvihadla; i došlo 5 návrhů, 3 pro kolmá zdvihadla, 2 pro nakloněnou rovinu, a první cenu z posledních dvou návrhů dostal projekt vypracovaný společně od pěti českých strojíren, který podal přesvědčivý důkaz, že jest s technického i hospodářského stanoviska možno lodi o 600 tun zdvihati o 100 m. Velice zajímavá jest zpráva, kterou o výsledcích tohoto konkursu podal na sjezdě profesor Riedler z Berlína; pravil, že práce poroty vedly k jednomu z nejdůležitějších objasnění v otázce stavby průplavů, jelikož ustanovily hranice pro jednotlivé konstrukční typy. Zvláštní důležitost těchto výsledků pro Rakousko vytkl prof. Riedler těmito slovy: »Vývoj drah vodních zůstal pozadu za někdejším vývojem ostatních prostředků dopravních, a to zejména v Rakousku, poněvadž překážky, které tu půda činí, nemohly býti dosavadními prostředky překonány a plavba po průplavech zůstala netknuta vlivem motorické síly pohonné. Nakloněnou rovinou dán jest prostředek ku povznesení průplavové plavby na výši moderních požadavků. Tím byla věci, jíž mělo vypsáním ceny býti poslouženo, prokázána veliká služba. Průplav Dunajsko-Vltavsko-Labský jest nyní možno i přes značný jeho spád vystavěti tak, jak jedině si ho dlužno přáti, totiž jako veliký průplav pro dopravu mezi Severním a Černým mořem. Rakousko jest nyní jediným kulturním státem nemajícím žádných průplavů, ačkoli jich k vývoji a zpeněžení svých přírodních sil nevyhnutelně potřebuje. V průplavech Dunajsko-Labském a Dunajsko-Oderském mohlo by obdržeti vodní dráhy, jimž by se málokterá co do místního a mezinárodního významu mohla po bok postaviti, dráhy, jež by byly spůsobily, podporovati hospodářský vývoj ve vlastní zemi a navázati hospodářské vztahy k zemím sousedním, jež nyní rakouské dopravě jsou uzavřeny, kdežto pro jiné státy již mají veliký význam. Lodními zdvihadly dán jest prostředek k výstavbě těchto průplavů, a to v dokonalosti vyhovující moderním požadavkům, kterou nové dráhy vodní nabudou převahy nad dosavadními.« Bylo by zajisté velice žádoucno, aby na základě těchto výsledků, dosažených vynikajícími tech-

niky, přikročili ostatní rozhodující činitelé ke skutečnému provedení plánů již dlouho přetřásaných.

Dle *zprávy živnostenských inspektorů za r. 1896*, která před krátkým časem vyšla tiskem, jest nyní cislajtánská polovice říše rozdělena na 17 dozorčích okresů, z nichž 9 připadá na země koruny české. Ačkoli úřední personál rozmnožen byl o 6 sil (o 12%), stoupl počet inspekcí pouze s 11.166 na 12.218 (o 9%), jelikož písemná agenda inspektorů roste vždy větší měrou. Na všecky úředníky živnostenského inspektorátu připadlo 4600 dní cestovních, t. j. na jednoho asi 100, kdežto ostatní čas byl věnován pracím v úřadovně. Ženská inspektorka dosud nebyla ustanovena žádná, ale dle posledních zpráv novinářských zamýšlí vláda ustanoviti assistentky pro závody, kde jsou zaměstnány dělnice.

Počet případů, kde se dělníci ve sporech s podnikateli dovolávali zakročení inspektorů, stoupl také v tomto roce s 6522 na 6742; 151 jich připadá na stávky, jichž došlo k vědomosti inspektorů 228, kromě 19 případů hromadného propuštění dělnictva (lock-out). V 2057 případech potkala se intervence ta s úspěchem. Pokud se týče pracovních místností, konstatuje většina zpráv, že porozumění továrníků pro prostorné, světlé a vzdušné dílny stále přibývá. Naproti tomu se rok od roku množí stesky na dílny malých živnostníků, které jsou stejně špatny jako lůžka a obydlí dělníků maloživnostenských. Z 1062 malých závodů, jež v jistém dozorčím okrese byly prohlédnuty, odpovídaly v té příčině pouze dva všem slušným požadavkům. Jest téměř víře nepodobno, že u jistého truhláře a pekaře dělnictvu za ložnici vykázáno bylo místo pod schody; u jistého řezníka zase v udírně, tak že když se udilo, dělníci vůbec nemohli spáti. U jistého oprávce šicích strojů sloužila učedníkovi za ložnici půda nad svinským chlívkem, do níž se lezlo po žebříku z chléva.

Počet úrazů také v minulém roce značně stoupl (s 44.489 na 53.471); 490 jich skončilo smrtí; z toho připadá nejvíce (147) na živnosti stavební, 57 na dopravu, 47 na průmysl dřevařský, 46 na kamenné lomy a 42 na průmysl potravinářský. Zmínky zasluhují zejmena 2 výbuchy parních kotlů, jimž padlo za oběť 9 lidských životů.

Ve všech prohlédnutých závodech bylo zaměstnáno 361.110 dělníků mužských a 147.776 ženských, mezi nimiž byli 3 hoši mladší 12 let, 222 dětí ve věku od 12 do 14 let a 33.523 dělníků od 14 do 16 let. Proti předpisům zákona zaměstnáváno bylo celkem 764 dělníků, a to 461 v závodech malých a 303 v továrnách, z čehož připadalo 129 na děti do 14 let a 111 na dělníky od 14 do 16 let, kdežto u 520 týkal se přestupek práce noční. Pracovní doba činí ve Vídni z pravidla 10 hodin, v ostatních okresích 11 hodin. Jsou však četné závody, kde se pracuje už jen 9 a 8 hodin; 9 hodin práce mají zejmena truhláři v Praze, ženští krejčí v Brně a pak všichni knihtiskaři. Nejdéle pracuje se dosud při obchodech, při živnostech hostinských a při pekařství, pak ve mlýnech, v pivovarech a sladovnách, a to až 24, 30, ba i 36 hodin za sebou. Při výměně stříd pracuje se dosud v četných závodech nepřetržitě 24 hodiny.

Zachovávání předepsaného odpočinku jest v továrnách pravidlem, v malých závodech výjimkou; totéž se uvádí v příčině zachovávání nedělního klidu, při čemž na prvním místě stojí živnost pekařská a pak obchody. Stížnosti na odpírání náhradního odpočinku uvádějí se zejmena ze mlýnů, z pivovarů a sladoven, závodů hostinských a pekařských, jichž majetníci domáhají se toho, aby odpočinek ten byl opět zrušen. Nepravidelná období pro vyplácení mzdy vyskytují se zejmena při malých živnostech. Jakožto den výplaty se v jistém závodě po několikaleté zkušenosti osvědčil čtvrtek. Četné byly stížnosti na protizákonné nebo neoprávněné srážky se mzdy, tak že v mnohých případech dělníci z vydělané mzdy obdrželi hotově jen několik krejcarů nebo nic, ba někdy i ještě zůstal jim dluh u kantináře. V některých tkalcovnách zavedeny jsou prémie pro dělníky, jejichž výdělek dostoupí jistého obnosu, a zase pokuty, když klesne pod jiný menší obnos. Ještě dosud se přihází, že dělníci, musejí-li vinou zaměstnavatelovou čekati na práci, nedostanou žádné náhrady. Pokud se týče vzdělání dorostu, konstatuje zpráva, že u malých živnostníků přibývá zájem pro školy pokračovací, následkem čehož stoupá jejich návštěva a také výsledky vyučování se lepší. Také proniká poznání, že se vyučování musí přeložiti na první hodiny denní. Jinak se však opětují dávné stížnosti na nedbalost mistrů při výcviků učňů a na nezákonné jich zaměstnávání. Povšimnutí zasluhují pokyny, aby se volbě povolání, jež nyní závisí z pravidla od náhody, věnovala větší pozornost.

Jest tedy viděti, že i letošní zpráva živnostenských inspektorů obsahuje mnoho neutěšených dat, ačkoliv z ní podle dřívějšího zvyku vrchní redakce zajisté mnoho vyškrtla. Vinny jsou tím také namnoze nepříznivé poměry výdělkové v četných odvětvích, anyť zdržují zaměstnavatele od každé opravy ve prospěch dělnictva žádoucí, vyžadujeli poněkud značnějšího nákladu.

Na konec budiž ještě podotknuto, že loňská zpráva obsahuje zvláštní pojednání o anketě v příčině ženské práce z r. 1896, pak o brusičství skla v Jablonci, o Znojemské výrobě konserv a o košikářství Rudnickém.

O užití úvěru ku podpoře maloživnosti povoleného r. 1895 a 1896 vyšla tenkráte obšírná zpráva, z které několik dat uvedeme. V státním rozpočtu na r. 1895 bylo tomuto účelu věnováno 44.500 zl., r. 1896 pak 135.000 zl. Z těchto peněz vydržuje se »síň maloživnostenská« při technologickém průmyslovém museu ve Vídni, obsahující výstavu malomotorů a nejdůležitějších strojů obráběcích pro malé živnosti. Ve spojení s ní koná se kurs o technických pomůckách pracovních pro maloživnosti, do něhož loni chodilo 14 osob. Mimo to kancelář musejní poskytuje živnostníkům odborné rady při koupi strojů, zkoumá jejich výkonnost, spotřebu paliva a p. Dále pořádalo museum r. 1896 dvě výstavy motorů a strojů pro maloživnostníky, a to ve Vrchlabí a ve Welsu, a poskytuje podpory stálým maloživnostenským výstavám v Brně, Celovci a Linci. Další akce má za účel poskytovati živnostníkům stroje buď půjčkou na 3—5 let, nebo na splátky, při čemž mají české země hlavní účastenství. Byloť do r. 1896 celkem 98 společenstev poděleno stroji a 66 jich bylo v zemích českých. Mezi udělenými stroji jest 16 motorů a 217 strojů obráběcích. Největších úspěchů

docílilo museum pořádáním kursů mistrovských. Roku 1896 pořádány ve Vídni 4 kursy obuvnické, jeden jazykem českým, a 2 kursy pro stavební truhláře. Z 50 navštěvovatelů obuvnických kursů byly 29 ze zemí koruny české a mezi 40 účastníky kursů truhlářských bylo 21 z Čech, Moravy a Slezska. Vedle kursů ve Vídni byly také pořádány obuvnické kursy kočovné, avšak dosud jen v 8 městech německých, z nichž 7 jest v Čechách. Letos má býti tato pomocná akce ještě rozšířena, a to v ten způsob, že budou pořádány také kursy pro krejčí a stavební zámečníky, dále kočovné kursy truhlářské, že budou učiněny pokusy se zkouškami učennickými a s udělováním podpor mistrům k řádnému výcviku učňů a že bude podporováno zřizování družstev zásobních, skladních, strojových a výrobních poskytováním levného úvěru. Ačkoli následkem čilosti a intelligence českého živnostnictva, správou technologického musea několikráte co nejchvalněji uznané, největší část akce na podporu malých živností uskutečňuje se v zemích českých, přece řízení její nalézá se v rukou německých, totiž v rukou ministerstva obchodu, technologického musea vídeňského a zvláštního sboru poradního o 21 členech, v němž zasedají jen 2 Čechové; ba odvislost naše od Vídně jest tak veliká, že i podpory, které udílí zemský výbor nebo české komory, poskytují se teprve po návrzích Vídeňského musea technologického, jelikož nemáme doma orgánu znaleckého, na nějž by se činitelé ti mohli obrátiti. Doufejme, že nedostatku tomu odpomoženo bude zřízením technologického musea v Praze, na němž se Pražská obchodní a živnostenská komora r. 1895 usnesla, ač po našem soudě mohlo se českému živnostnictvu více prospěti, kdy by, jak se to stalo v Brně a Liberci, činnost umělecko-průmyslového musea byla se rozšířila také na obor technologický.

Na podnět Ethické společnosti koná se — sotva rok po anketě o práci žen — ve Vídni opět rozsáhlá ***anketa*** sociálně-hospodářská, tenkráte ***o stavu řemeslnických učenníků*** ve Vídni, v jejímž pořadatelstvu nalézáme celkem tytéž osoby jako loni. Účelem jejím jest osvětliti tuto důležitou otázku stavu řemeslnického a zavdati tak podnět ku příslušným opatřením zákonodárným a administrativním. Pro nás Čechy má tato anketa též význam národní, jelikož učňové do Vídně přicházející jsou z velké části původu českého. Vyslýcháni jsou vedle učňů také pomocníci nedávno z učení vystoupivší, a to z každého oboru několik. Dosavadní výsledky potvrzují zprávy živnostenských inspektorů, že učenictví jest bolavou stránkou maloživnostenské výroby. Dlouhá doba pracovní, 12—13 hodin při obuvnictví, v sezoně a v sobotu často i celonoční, při pekařství 16—18 hodin (od 10 nebo 12 hodin v noci až do 4 hodin odpoledne s přestávkou ráno od 4 do 5 a v poledne), nedělní klid z pravidla jen odpoledne, mzda z počátku žádná nebo nepatrná a za práci přes čas žádná náhrada, dlouhé a namnoze namáhavé práce vedlejší (místo sluhů, poslíčků, ba i služek a chův), vedle kterých na učení zbude již málo času, dílny zhusta nezdravé, postele, smíli se tak nazývati mnohé chatrné lůžko učenické, v komorách a jiných nezdravých místnostech, strava namnoze velice nedostatečná, toť poměry, ve kterých se vzdělává příští generace maloživnostenská. Bylo by věru na čase, aby živnostenské zákonodárství této věci se chopilo a mistrům,

kterým není možno chlapce v řemesle řádně vyučiti, držení učňů zakázalo. Zkoumámeli předběžné živobytí tuláků, objevujících se v soudní síni, často se divíme, jak značné množství jest mezi nimi sběhlých učenníků a pomocníků řemeslnických. Kdo však sezná, v jakých trudných poměrech tito mladí lidé z pravidla dorůstají, ten aby se divil, že jich mnohem více nepozbude lásky k svému povolání. Že za vylíčených poměrů odborný výcvik učenníků nemůže býti valný, lze se snadno domysliti; avšak ani těm mistrům, kteří jsou si mravních závazků k učňům a prospěchu celého stavu svého vědomi, nebývá možno učně řádně vzdělati, jelikož při rozšířené dělbě práce jen na nepatrnou část svého řemesla se obmezují. Experti obuvničtí se přiznali, že neumějí ušiti celé boty, jistý zámečník, že neumí zhotoviti ani zámku k dveřím, ba ani celého klíče. Je to vážné napomenutí, aby o výcvik živnostenského dorostu bylo jiným způsobem postaráno. Myslíme, že by tu důležitou úlohu mohly míti školy řemeslnické, ovšem dle místních poměrů náležitě specialisované. Prohlednemeli si práce žáků těchto škol z druhého a zejmena z třetího ročníku, kteří v dílnách jen 12 hodin týdně bývají zaměstnáni, teprve náležitě pochopíme, jak velice plýtvá se národními silami za dosavadního způsobu učennictví, a co bychom získali, kdy by toto rozumně bylo upraveno. Dr. *E. B. Šimek.*

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. června 1897.

Obstrukce v říšské radě; úpadek parlamentarismu; říšská rada uzavřena; Jaworski jmenem pravice. Obstrukce jinde a u nás, prostředky proti ní. Adresa panské sněmovny; adresa pravice v sněmovně poslanců. Odpůrcové národního smíru; sjezd spojených Němců v Brně, všeněmecký sjezd v Lipsku. Vyrovnání uherské. Přípravy pro maďarskou armádu v Uhrách. — Volby v Charvátsku. — Poslední akt řecko-tureckého dramatu. — Soudní oprava na Sibiři; zemstva v Baltických guberniích. — Attentát na Faura ve Francii. — Kousky německé státní policie před soudem; osobní změny v ministerstvech, »Roon námořnictva.« — Oprava vojenství v Belgii. — Volby v Nizozemsku. — Parlamentární zdivočilost ve Španělích. — Havajsko a Spojené státy.

„Kus rovného národního práva, české národnosti jazykovými nařízeními vráceného, kteréž v neobmezené celosti sami Němci svého času za přirozený základ národního smíru uznávali, ano v březnu r. 1848 s nadšeným souhlasem vítali, vzali si nyní němečtí centralisté v rakouském soustátí za záminku k nejrozkvašenějším útokům proti Čechům, proti jejich stoupencům na říšské radě a proti ministerstvu Badeniovu. Především šlo jim o to, aby ***jednání říšské rady*** učinili nemožným. Utvrzováni byli při tom zjevnými rozpaky, v které většinu uváděli, a nedostatečnou silou odporu. Obstrukce se v první polovici května stišovala, ale ve schůzi 18. května propukla ne sice novou mocí, poněvadž křesťanští sociálové a italská opposice od ní odpadli, ale nově kombinovanými prostředky. Jako první předmět bylo na denním pořádku první čtení vládní předlohy o soudních poplatcích, tedy formální věc, neboť vládní předloha vždy musí býti odkázána výboru. Potom měly přijíti pilné návrhy. Němečtí liberálové prohlásili to za skutek násilí. Dr. Schücker přihlásil se k slovu, ale mluviti nemohl po celých

šest hodin, co schůze trvala. O to starala se — ovšem zcela dle jehó vůle — levice povykem, posunky, nadávkami.

Za pokřiku »Schücker má slovo« zahájena pak následující schůze 24. května. Liberálové podali 50 peticí proti jazykovým nařízením. Žádali, aby každá petice byla čtena a připojena k sněmovnímu protokolu, a poněvadž o tom rozhoduje většina, aby o každém tom návrhu hlasováno bylo dle jmen, k čemuž stačí souhlas 50 poslanců, a před každým hlasováním aby byla 10minutová přestávka, čehož dopouští jednací řád k žádosti 20 poslanců, předpokládaje ovšem jen závažná hlasování, o nichž dohodnutí jest žádoucí. Když sedmkráte byla přestávka dopuštěna a sedmkráte bylo dle jmen hlasováno, předsednictvo teprve prohlásilo, že jest to proti smyslu jednacího řádu a že se optá sněmovny. Proti hluku, jenž poptávku činil nemožnou, pomohlo si předsednictvo tím, že povolalo k místu zpravodajovu stenografy, kteří slova předsedova a návrh zaznamenali, načež většina ve smyslu předsednictva jej odhlasovala. Nastal útok proti předsednictvu. Němečtí liberálové a Schönererovci, sesíleni sociálními demokraty, svými spojenci proti Čechům, trhali stenogramy, zelené sešity s jednacím řádem a spílajíce házeli tím po stole předsednickém. Za bouchání zásuvkami stolními a za hulákání »Abcúg praesidium!« ozývaly se výkřiky: »Jste zlodějové!« »Katovi pacholci!« — což volali socialisté na křesťanské sociály za to, že hlasovali s většinou, načež jim odpovídáno: »Židovští, zlodějští všiváci! Židovští placení agitátoři!« K ministerským křeslům voláno: »Fuj! Badeni ven! Vyhoďte je!« Za této vřavy byla schůze ukončena. Trvala od půljedenácté hodiny ráno do půldeváté hodiny večer.

Následující schůze 26. května vyplněna byla protesty a návrhy dr. Grossa, dr. Funka a dr. Sylvestra stranu schůze minulé a hlasováním dle jmen, což vyplnilo přes 8 hodin. Naděje, že se obstrukce takto vyčerpá a trpělivostí stane nemožnou, nenaplnila se, jen tolik se stalo, že schůze nebyla skončena, nýbrž »přerušena«, tak že 28. května mohlo býti pokračováno v starém denním pořádku. V skutku také ponecháno v té schůzi na konec čtení došlých spisů a peticí, dr. Schückerovi uděleno slovo, jež měl od 18. května, a když za lomozu a křiku své strany v řeči své nepokračoval, místopředseda dr. Kramář mu slovo odňal. To stalo se i dr. Pergeltovi, jenž se stejným účelem k slovu se byl přihlásil. Potom k návrhu dr. Pacáka, jenž za ohlušujícího křiku mluvil stenografům, odkázána předloha výboru. Tolikéž zamítnut opětovně návrh sociálního demokrata Daszyňského, od levice podporovaný, aby schůze legitimačního výboru byly veřejné. Za hrozeb a spílání obstrukcionistů ozývaly se ve sněmovně výkřiky Irovy, Wolfovy a Schönererovy: »Hurrá Germania irredenta!« »Zpívejme Wacht am Rhein!« »Ať zhyne předsednictvo!«, v čemž němečtí liberálové prušáckým nacionálům vydatně pomáhali. Schůze trvala od půljedenácté hod. ráno přes osmou večer.

Ve schůzi dne 1. června protestovala levice proti událostem ve schůzi poslední a stále navrhovala jmenovité hlasování. Avšak za schůze té stalo se již dohodnutí s vládou, aby byla ***říšská rada uzavřena***, což formálně provedeno ve schůzi 2. června prohlášením předsedy ministerstva, že zasedání 27. března zahájené dle císařova zmocnění uzavírá.

Od konce r. 1869 se nestalo, aby říšská rada před vypršením mandátů byla uzavírána, a není pochybnosti, že má to svůj politický význam. Němečtí centralisté vidí v tom povolnost k sobě. Uzavřením uvolňuje prý si vláda ruce; předsednictvo bude v novém zasedání voleno znovu, a tu může býti vzat ohled na levici. Ale stejný politický smysl má uzavření i pro většinu. Hrabě Badeni nepokládá se dosud za ministra většiny; pravice obnovila se neli proti jeho vůli, aspoň ne po jeho vůli. I tu uzavření říšské rady znamená zakončení situace trůnní řečí zahájené, aby mohla nastati situace jiná. — Uzavřením přerušuje se i ustavení říšské rady a všeliká činnost parlamentární, výbory sněmovní, předlohy, návrhy pozbývají platnosti i jest nutno, je obnoviti.

Pro přítomnost i pro budoucnost pozoruhodný jest ***projev rytíře Jaworského***, učiněný v poslední schůzi říšské rady, v němž oproti rušivé a parlamentarism ohrožující činnosti německé oposice stavěl pevnou shodu pravice a jmenem jejím dokládal: »Trváme zcela na základních zásadách, kteréž v návrhu adresy tlumočíme a kteréž znějí: Uznání historicko-politického práva a autonomie království a zemí, spravedlivé provedení rovného práva všech národů říše, pěstování pravé nábožnosti a mravnosti a plodnou práci k hospodářskému a společenskému povznesení všech tříd obyvatelstva.« — Na váhu padá i to, že uzavření stalo se v úplné shodě mezi korunou, vládou a pravicí. Hrabě Badeni byl za obstrukce dvakráte (20. a 31. května) povolán k panovníkovi. ***Mocnářovo rozhodnutí*** na základě zpráv Badeniových znělo, že »sluší se vytrvati.«

Že obstrukce překonána nebyla, jest chyba a škoda spíše pro říšskou radu než pro nás. Známé jsou obstrukční boje jmenovitě v Anglii, při nichž však nikdy nezvítězila obstrukce, ačkoli není v anglickém parlamentě dopuštěno odhlasovati konec debatty, a řečníci se mohou opětovně hlásiti k slovu. Důležitým proti tomu prostředkem jest rozsáhlá právomoc předsedova, proti níž předsednická moc v říšské radě jest pouhý stín. Zákon proti irskému revolučnímu hnutí byl roku 1881 projednáván od 25. ledna do 24. února, ale byl projednán. Proti obstrukci prohlašovaly se schůze parlamentu za permanentní. Podobně bylo v uherské sněmovně od února do polovice dubna r. 1872, ale tam obstrukce, které se súčastnil i Koloman Tisza, prosadila, že do konce zasedání nemohla býti vyřízena volební oprava, která později za Tiszy většinou se stala skutkem. I tato obstrukce však byla možna jen na základě neobmezené svobody slova: řečníci na příklad ještě po půlnoci mluvili pro návrh, aby schůze skončena byla večer, a citovali celé statě bible a zpěvy Homerovy. Zde všude namířena byla obstrukce proti zákonu, jenž měl býti přijat, ale v říšské radě obstrukce směřovala k tomu, aby zmařeno bylo rokování vůbec. Strůjcem jejím byl klub německých liberálů (pokrokový o 35 členech), s nímž, aby nedali se předhoniti, spojili se nacionálové (německá lidová strana čítající 38 členů). Avšak v obou těch klubech byli poslanci, kteří uznávali škodlivost takového počínání a nechtěli se zahoditi účastněním jeho a jen mlčky přihlíželi. Obstrukci řídila a vedla 5členná skupina Schönererovská a spojení s Němci sociální demokraté, 15 počtem. Ob-

strukční frakce čítaly si okolo 90 poslanců, ve skutečnosti jich bylo 50—60, jak z hlasování vysvítalo. Permanence schůzí, zvýšení počtu poslanců, kterýž rozhoduje o hlasování dle jmen a o přestávce před hlasováním, pro případ rozmnožení disciplinární moci předsednické dle vzoru anglického nebo francouzského, bylo by učinilo přítrž nejen štvanici německo-liberální strany, nýbrž vůbec straně té, která v obstrukci hledala poslední cestu k životu, úspěchem obstrukce oživne a neúspěchem padá. Důvod i v nejtužším boji s odpůrcem podstatný, co jednomu, že může platit za nedlouho druhému, nepadá zde na váhu, neboť za změněné situace němečtí liberálové ani chvíli by se nerozpakovali přiostřiti jednací řád proti nám.

Jako celkové projevy většin významny jsou *adresy* v odpověď na trůnní řeč. Ale jen panská sněmovna přijala adresu v plné schůzi 20. května. Osnova adresy její vyšla ze střední strany, jejímž předsedou jest nyní hr. Coronini, a pravice se k ní připojila, kdežto levice vedená kn. Karlem Auerspergem postavila se proti ni opposičně. Adresa jest opisem trůnní řeči a vyniká více stránkou negativní; jen ve dvou politických sporných věcech činí určitější projev, ve školství, pro něž »nábožensky mravních základů« se dovolává a v příčině jazykových nařízení, s nimiž souhlasí, poněvadž »počtem a osvětovým vývojem vynikajícímu významu českého národního kmene« odpovídají. Hr. Falkenhayn, předseda klubu pravice prohlásil, že nešlo tu o vytknutí politického programu pravice, nýbrž pouze o to, aby ničeho proti programu tomu adresa neobsahovala. — Mocnář přijal adresu blahosklonně.

Adresa poslanecké sněmovny vyřízena byla jen v adresním výboru, kdež 25 hlasy proti 13 přijata (21. května) v prvním čtení a stejným poměrem hlasů (25. května) i v třetím čtení. Rokování bylo politicky významno hlavně tím, že na jedné straně ukázalo jednomyslnou většinu, jejíž tlumočnicí byla adresa, a na druhé straně menšinu, která zastoupena byla pěti návrhy adresními, ústaváckého velkostatkářstva, německých liberálů, německých nacionálů, křesťanských sociálů a polských sociálů; v jejich adresních návrzích zrcadlí se pestrá mosaika frakcí a skupin menšiny. Adresa většiny vrcholí v prohlášení: »Sněmovna poslanecká jest přesvědčena, že jenom vzájemným uznáním historických a vrozených práv rakouských národů ve všech královstvích a zemích národní smír může býti docílen. Spravedlivé provedení zákonně uznané rovnoprávnosti všech národů ve veškerém veřejném životě, v úřadě a ve škole, jakož i zachování historické svéprávnosti a celistvosti království a zemí za zachování pojícího je reálního svazku, jsou zárukou pro dosažení velkého toho cíle.« Adresa ukazuje též na potřebu rozšíření právomoci sněmovní, uznávajíc spolu, že »rozdíly v poměrech jednotlivých zemí nejsou všude zárukou dobrého výsledku stejnoměrnosti.« Jako autonomie, tak jest potřebí též rozmnožení hmotných prostředků zemí přidělením jednotlivých daní a podílem v jiných. Správě království a zemí jest také potřeba jistého stupně samostatnosti. — Hr. Badeni prohlásil, že nestotožňuje se s pravicí, ale že adresa jest mu blízka a že nevyslovuje se proti ní. — Adresa nemohla sice býti v plné schůzi vyřízena, ale její význam ostává nestenčen, poněvadž jest politickým programem pravice.

Němečtí liberálové a nacionálové podnítili *agitaci proti jazykovým nařízením*, jako by šlo Němcům o život. Po sjezdech v Liberci a Teplicích konaly obě na Moravě spojené strany 7. června sjezd v Brně, na němž mluveno o »moři utrpení,« které prý na Němce přichází, a přijata resoluce, že jazyková nařízení směřují k rozkladu státního celku, že zavírají Němcům přístup k státním úřadům v Čechách a na Moravě, že ohrožují ústavu a jsou hlubokým ponížením a těžkou národní a hospodářskou pohromou Němcův. — V tom smyslu však ještě vyzývavěji řečnili Wolf, dr. Schücker a dr. Funke na sjezdu »všeněmecké jednoty« v Lipsku 9. června. Wolf mluvil ve smyslu velkoněmeckém a protirakouském. Funke liboval si, že nynější hnutí mezi Němci jest národní. — Několik zabavených zpráv o sjezdu tom a zakázaná štváčská schůze v Chebu slouží zbytkům onoho tábora (jenž se proslavil výminečnými stavy v Čechách a na Moravě, žalařováním českých mužů a vůbec nejkrutším násilnictvím proti nám) za záminku, že žalují na zkracování svobody.

Vyrovnání uherské odročeno jest na dobu podzimní. Shody nebylo docíleno ani jednáním kvotových deputací ani ústním jednáním užších výborů jejich, ani písemním a ústním jednáním obou vlád. Nezbývá tedy než provisorium, pro Uhry ovšem výhodnější než definitivum, jehož má býti dosaženo.

Novou vymožeností pro *vojenský vývoj Uher* jest zákon o zřízení honvédských vzdělavacích ústavů pro důstojníky. Dle zákona, pro který kromě Košutovců 16. června vyslovily se všechny strany sněmovní, splňuje se dávná touha Maďarů po zřízení uherské vojenské akademie. Dosavadní Ludvíkova akademie v Pešti změní se v uherskou důstojnickou akademii zcela v rozsahu důstojnického ústavu ve Vídeňském Novém Městě o třech ročnících po stu chovanců. Dále bude zřízena honvédská vyšší reálná škola o třech ročnících po 50 chovancích jako přípravka k Ludvíkově akademii, a dvě uherské kadetní školy honvédské o čtyřech ročnících po stu chovanců. Důstojníci tu vychovávaní jsou určeni především pro honvédstvo, pakli by prokázali znalost němčiny, též pro společnou armádu, t. j. pro uherské její pluky v Uhrách ležící, kterým se takto dostane maďarských důstojníků. K tomu se pojí druhá předloha, dle níž se rozmnožuje počet státních uherských nadací v kadetních školách společné armády o 100 a na jiných ústavech vojenských o 30. Jest tedy o vzdělání maďarských důstojníků i mimo domov postaráno. Zákony přijaty 18. června.

V Charvátsku konány (18.—22. května) nové volby sněmovní, při nichž spojená opposice národní dosáhla značného úspěchu. Přes třetinu mandátů jest v rukou opposičních. Jako v Dalmacii při říšských volbách shoda a kompromis na základě národním vedly k úplnému vítězství, tak i v Charvátsku přišly národní strany ku poznání, že jen shodou a vzájemnou podporou mohou zvítěziti. Jako vždy volilo duchovenstvo vesměs národně a opposičně. Záhřebský arcibiskup Posilović byl z té příčiny po návrhu bana a předsedy uherského ministerstva povolán dne 2. června k císaři ad audiendum verbum regium.

Drama řecko-turecké dospělo k poslednímu aktu, ku příměří a jednání o mír. Ačkoliv formálně uzavřeno ***příměří*** na zemi i na

moři od 20. do 23. května, přece jednání o podmínkách míru jen zvolna pokračuje. Příčinou jest příliš složitý apparát; nejprve jest třeba shody velmocí vespolek v každé otázce a pak shody Turecka i Řecka. Jednání vedou velevyslancové v Cařihradě. Jak pochopitelno, namáhá se Řecko, aby podmínky míru dopadly pro ně co nejmírněji. Nejvíce je tíží okkupace turecká, jež kromě Thessalie sahá přes pohoří Othryské, kde Turci mají hlavní průsmyk u Andanice ve své moci, do údolí Spercheia, tedy do vlastního Řecka. Turecko zavedlo v Thessalii pravidelnou státní správu a výdatně odtud zásobuje svou armádu. — Z ostrova Kréty odplulo pravidelné vojsko řecké, ale ostalo tam dosti dobrovolníků, kteří agitují pro sloučení s Řeckem.

Velká železnice sibiřská jeví se i jiným spůsobem než hospodářským jako dráha pokroku na Rusi. V guberniích vlastní Sibiře, v Tobolské, Tomské, Jenisejské a Irkutské zavedeno od června ***ruské zřízení soudní*** se smírčími soudci a porotami. Znamená to pro Sibiř totéž, co před 30 lety pro evropské Rusko: uvolnění obyvatelstva od soudů závislých na vládní moci. Platilyli někde dosud poměry, že obyvatelstvo nebylo jisto svým majetkem, životem a svobodou, nastává nyní úplná změna. Smírčí soudci budou svobodně voleni, soudní moc úplně odloučena od vládní a v trestních věcech budou soudcové z lidu rozhodovati o vině a nevině. Ministr spravedlnosti hr. Muravěv odejel za tím účelem do Irkutska, aby sám osobně tam zahájil první porotní období. Svobodomyslná tato oprava pro Sibiř znamená spolu, že i v Evropě právomoc porot ostane neskrácena. — Současně zavádí se ve třech ***Baltických guberniích***, Kuronské, Livonské a Estonské samosprávné zřízení z r. 1864, čímž končiny ty, jež do nedávna měly výminečnou německou správu, přispůsobeny budou ostatním krajům ruským.

Ve Francii rozechvěno bylo veřejné mínění novým ***attentátem na život presidenta Faura;*** na štěstí ostal bez všelikého účinku a také nebyl podniknut prostředky příliš nebezpečnými. Velké jarní dostihy v Longchampsu jsou dostaveníčkem společnosti Pařížské a zakončují saisonu. Jest již starým zvykem, že účastní se jich i hlava státu i diplomacie i vznešení hosté v Paříži přítomní. Když se tam 3. června odpoledne president s chotí svou a oběma dcerami ubíral, vybuchla silná rána v záhybu u vodotrysků Boulogneského lesíka, kde již loni o národní slavnosti 14. července padla střelná rána, když Faure tudy jel, a kde r. 1867 Berezowský střelil po caru Alexandru II. Shledalo se, že rána způsobena byla petardou o 20 cm. délky a 10 cm. průměru. Pachatel za zmatku uprchnul. Na závodišti byli pospolu president Faure s velkoknížetem Sergějem a jeho chotí, kteří první Faurovi blahopřáli. Podle dýky, bambitky a nápisu nalezeného, že Faure musí zemříti, poněvadž nechává Elsasko Německu a Polsko Rusku, byl attentát dílem politického ztřeštěnce, neboť prostý rozum nedovedl by srovnati, jak by republika měla vésti vojnu proti Německu a Rusku zároveň. Ostatně následkem attentátu lid bouřlivě osvědčoval svou přízeň k Faurovi a staly se nové projevy přátelství rusko-francouzského. Osmnáct korunovaných hlav blahopřálo presidentu k zachránění.

V Německu zadul v nejvyšších vládních kruzích vítr, jemuž podléhají mnohé ministerské veličiny, jako Marschall, Bötticher a j.

Soudní síň Berlínská byla (ve dnech 24. května až 4. června) jevištěm neobyčejného přelíčení, které velice zkalilo pověst říše bázně boží a dobrých mravů. Již loni v prosinci budilo úžas přelíčení, které vedlo k odsouzení dvou nástrojů státní policie, Lützowa a Leckerta; nyní pak byl sám vůdce této policie, do nedávna všemocný »kriminální komisař« Tausch obžalován z křivé přísahy a zneužití úřední moci, a vedle něho také zase Lützow. Že rozsudek zněl »nevinen«, nepadá tu na váhu, neboť před soudem stála státní policie pruská a německá, a ta zůstala na pranýři. Tausch obcoval s ministry i nejvyššími osobami politickými, jemu svěřována byla péče o bezpečnost císařův a králův. Má vysoké řády a vzácné dary od panovníků. Při tom byl i v důvěrném spojení s opposičními žurnály a odpůrci císaře Viléma II. Normann-Schumann, který z důvěrnosti císařovy uveřejňoval ve francouzských listech sensační zprávy, byl Tauschovým agentem. »Právě nejlepší agenti jsou nejšpinavější,« odpovídal Tausch na námitku v té příčině. Avšak Tausch sám býval sdílný. O Vilému II. vyjevoval novináři Hanuši Krämerovi, že císař trpí rakovinou v uchu po otci zděděnou, že v Opatii v březnu 1894 měl býti operován od Bergmanna, že nemoc ta má účinek i na mozek a duševní stav jeho. Ano i polohu rakoviny mu vymaloval. Mimo to věděl o neshodách mezi císařem a jeho matkou. »Mám císaře obklíčeného svými lidmi a jsem zpraven o každém hnutí jeho,« chlubil se. Při tom znal slabé stránky jednotlivých státníkův a sloužil jednomu proti druhému. Tak ministru války oznámil, že novinářské články proti němu pocházejí od ministra Köllera. Od Tausche vyšlo také na veřejnost, že přípitek ruského cara ve Vratislavi byl zredigován od Marschalla. Jak se zdá, byl Tausch mocnější než sám říšský kancléř. Když žurnalista Brentano Capriviovi vyložil, že utrhačné články pocházejí z péra policejního agenta Normanna-Schumanna, měl tento již nazejtří opis Brentanova podání. Policie, státníci a celá vysoká úřední společnost Berlínská stojí tu v podivném světle. — Jiná příčina, která otřásá částí ministerstva, jest umíněnost císařova, aby mu byly povoleny úvěry na veliké válečné loďstvo, jež v podzimním zasedání říšského sněmu chce prosaditi. Za tou příčinou kontradmirál Tirpitz povolán místo viceadmirála Hollmanna v čelo námořní správy. Nazývají jej »Roonem námořnictva,« protože se nebude lekati ani ústavních konfliktů.

V Belgii učiněn 13. června veliký projev pro ***všeobecnou brannou povinnost*** a proti vykupování se z vojska. Vojenství jest v Belgii dlouho již spornou věcí. Jedni tvrdí, že ani malý stát, kterému byla od Evropy neutralita zaručena, nemůže se dlouho vymykati všeobecné branné povinnosti, když sousední státy ji zavedly; druzí dokazují, že by to bylo proti duchu Belgie, která nemá být vojenským státem. Tohoto náhledu jest vláda, onoho král, jenž k deputaci od generála Brialmonta vedené a od velkolepého, asi 60.000 hlav čítajího průvodu vyslané bezvýminečně se prohlásil pro všeobecnou brannou povinnost, která by armádu s 100.000 na 300.000 mužů zvýšila.

Nejdůležitější událost v Nizozemsku byla loni volební oprava ze dne 29. června, která po mnoholetých nesnázích od ministra Van Houtena šťastně přivedena k cíli, a jsou letos ***volby sněmovní*** na jejím

základě 16. června poprvé provedené. Právo volební bylo značně rozšířeno z počtu 200.000 voličů na 600.000. V počet voličů pojato hlavně veškero obyvatelstvo usedlé. Výsledek voleb, jenž teprve po užších volbách bude úplný, překvapuje vítězstvím spojených konservativních stran, katolické a protestantské.

Ve Španělích došlo k ministerské krisi; královna vladařka potvrdila dosavadní konservativní ministerstvo, a tím jest krise do podzimu odložena. Příčina její byla zcela zvláštní. Ministr vévoda Tetuan sbil (22. května) liberálního senátora Comasa, povalil ho a spoličkoval, začež opět byl spoličkován od syna Comasova. Liberálové se Sagastou v čele žádali zadostučinění. Tetuan však zůstal v úřadě, za to sněmovna odebrala se na prázdniny.

V zeměpise nastává malá změna, o jeden samostatný stát bude méně. ***Havajsko*** (Sandwichské ostrovy) připojilo se k americkým Spojeným státům, a smlouva o to byla 16. června od zástupcův obou států ve Washingtoně podepsána. Havajsko, čítajíc 17.000 čtv. kilom. a něco přes 100.000 obyvatelstva čtyř různých kmenů (Polynesů 35.000, bělochů 22.000, Číňanů 16.000, Japonců 12.500, pak 6—7 tisíc míšenců) a trojího náboženství (protestantů 40%, katolíků 20% a pohanů 30%) má veliký význam jako námořní stanice mezi Asií a Amerikou. Protestantská strana provedla tu v lednu 1893 revoluci, jíž se monarchie stala republikou. Nabídnuté spojení bylo tehda ve Washingtoně zamítnuto z důvodu, že obyvatelstvo se pro ně nevyslovilo a že by nebylo spojením, ale zabráním, které se příčí svobodomyslným zásadám americké unie. Roku 1894 zvolen byl S. Dole za presidenta na dobu šesti let, a ten provedl všechna potřebná opatření, tak že spojení mohlo býti provedeno. Silnými soupeři Spojených států byli tu Japonci, kteří však jako v Korei narazili na odpor Ruska, tak v Havaji na odpor Ameriky. Osadníci japonští, kteří sem vysíláni byli, za poslední doby vraceni zpět. Japonský vyslanec ve Washingtoně také protestoval proti aktu sjednocení. V rukou Američanů stane se Havajsko kvetoucím souostrovím. Skutek ten spolu naznačuje, jak si Rusko a Spojené státy přes Tichý oceán podávají ruce.

Vlad. Svoboda.

Volné rozhledy.

* Pan J. S. Machar, věčně nadějný básník a věčně zoufalý polemikář, získal si nepopíratelně nejhrubších (= největších) zásluh o přemohutné povznesení velikého (= hrubého) slohu. Máme zde úkaz přímo epochální před sebou, a psáti po macharovsku, jest i bude nejhrubším (= největším) ideálem každého ctižádostivého literáta. Také jiní by sobě z té duše přáli . . . Avšak nikoli. Každý sebe srdnatější pokus je z předu marný: k takové výši, k jaké se veliký (= hrubý) ten muž, jeden z nejhrubších (= největších) geniů všech věků, povznesl, nevyšine se již nikdo více, ani žádný člověk ani žádný bůh.

Jak známo, je Machar svým povoláním a zaměstnáním pohádkový nadveleobr, a jak známo, zdržují se podobní velikáni nejraději v pralese. Nejkrásnější požitek spatřují v tom, mohouli zuřit a soptit, a zrovna v pralese nacházívají nejhojnější materiál k svým projevům: stromy, pahýly, klacky, pařezy, které kde komu na hlavu vrhají. Avšak les, v němžto nadveleobr Machar se zvláštní nadšenou zálibností prodlévá, byl jím v posledních letech tak vyčerpán, že se tam sotva jen nějaký ten veleklacek nebo velepařez nalézá. Ale nadveleobr má vždycky nějaký nápad. Má přítele, více než nadveleobra: pravelikána mnohozvěstného, velemoudrého, směrodajného. Jeho posvátné jmeno — Tomáš Garrigue Masaryk — je po všech národech proslaveno . . . vším právem, jak sám mnohozvěstný, velemoudrý a směrodajný v své nadčlověcké skromnosti uznal a uznává. I šel k němu nadveleobr Machar i ptal se: Velemistře, (Machar rád užívá pododobných majestátních titulů) . . . velemistře, co mi radíš? I políbil jej velemistr a dal mu tři knihy za třicet stříbrných, mnohozvěstné, velemoudré, směrodajné, i pravil: »Čti, přemítej a zase čti!«

››Četl jsem, velemistře.‹‹

»Čti a zase čti! A věz: ani já nemám pahýlů, klacků, pařezů více.“ (Machar zbledl!) »O tom nemůže býti otázky: octli jsme se v krisi. Nepomůže než obrat, převrat, revoluce. Revoluce ducha, revoluce s dynamitem, ale nekrvavá . . . abychom postupovali. Naši krisi rozlušti jen jedno: sociologický stát se sociologickým presidentem v čele. Nikoli pergameny, ať německými myšmi ať normální gramatikou ožrané, nýbrž revoluce. A humanita, extrahumanita, nadhumanita. Sebezapíravá láska k bližnímu. Sebezapíravá: ne tedy sobecká láska k českému člověku, nýbrž obětavá láska: k německému a hlavně zulokaferskému člověku. Ano, humanita, obroda, všeobecná obroda.«

››Také obroda mého lesa? obroda klacků a pařezů?‹‹

»Sociální obroda, mistře. Sociologický stát se sociologickým presidentem v čele. Humanita. Kališť a bahen máme bohudíky posud ve svých lesích hojnost. Pěstujme humanitu! Milujme bližního vroucně, oddaně, nadšeně, a když se nám vzpírá, když nemáme ani pařezů ani klacků po ruce, házejme mu kde jaké bláto a kde jaký kal na hlavu i na dobré jmeno jeho. Kališť a bahen máme, jak pravím, ještě ve svých lesích hojnost.«

››Z tvých směrodajných úst promluvila má duše!‹‹

Poklonil se, odcházel a zabručel: ››Dobře má Carlyle, že Koran . . . Což ten starý Mohamed neví, že jest ještě více pralesů než jeho a mých? Zrovna jako jest ještě více básníků než Heine a Baudelaire!‹‹

Tolik sousedních pralesů, tolik kališť a bahnišť jako Machar neměl, nemá ani nebude míti žádný pozemšťan, žádný nebešťan pohotově, a to jest hlavní příčina, že nemůže se nikomu jinému, ani člověku ani bohu, poštěstiti, aby se povznesl k výši, k jaké se nadveleobr Machar, jeden z největších geniů všech věků, vypjal.

* Veliké (= hrubé), hrubé (= veliké) ***Sursum*** (Masaryk + Machar + XYZ) v nejhumánnější Naší Době dostalo, jak se samo (1897, 752) přiznati ráčilo, nával. Nával krve do hlavy? Krve? Ah, nikoli! Nával krve — časopis tak nedokrevný! Jaký tedy? Nával — risum

teneatis! — — nával »nepochopitelné shovívavosti«. Nebylo krve, nebylo hlavy, nebylo ve vlastních lesích ani pařezův ani klackův a následek těch deficitů: nával shovívavosti! A v návalu tom učinilo »veliký slib«. Veliký, patrně macharovský. Slyšel jsem od Machara několik velikých slibů: že zůstane na vojně, že se do Prahy nikdy nevrátí . . . a je již dávno z vojny, byl od té doby již kolikráte v Praze, a proto — — Ostatně, nadčlověk nemá potřebí dostáti slibu, to je tak pro podčlověka dobré. Těším se tedy, že macharovské Sursum zahrážku svého velikého slibu přeskočiti a nám také nadále ze svých lesních močálův účinnou látku k smíchu vypouštěti ráčí. Jinak by se mohlo státi nejhroznější neštěstí. Kdy by totiž Sursum dle svého velikého slibu skutečně nám po šest měsíců žádných nadávek na hlavu neházelo, kdy by se naproti tomu stalo skutečně důmyslným, duchaplným a — což nad to — samorostle vtipným a kdy by v rubrice »Rozhledy časopisecké« odstranilo pouliční květomluvu z výmyslů, nepravd a lží: staneme se Masarykovci, realisty (třeba 1. třídy) extrahumanitáři a sociálníky, ovšem toliko s tou ideální výhradou, že bychom měli — jako praví Masarykovci — právo míti každé dvě neděle nová skalopevná přesvědčení. Zatím však půjdeme svou cestou; neboť povinnost šetřiti zvěře zákon o myslivosti nerozšiřuje na plaché nadveleobří zajíce, kteří na šest měsíců s bojiště utíkají.

* Nové pralesní bláto se činí. Nebožský obr Machar jím hází o překot. A my lidé lidské míry se můžeme vysokým a širokým smíchem ukuckat. Aspoň já jsem se věru již dlouho tak srdečně nezasmál, jako když jsem »uznamenal« to exoticky poetické bláto, které z Macharových lesů do své výkalové stoky přijal Čas 1897, 329—331. Obři objevují se, jak známo, jen v pohádkách. V pohádkách dějí se vůbec neočekávané věci. Nebožský bojovník Machar hází blátem i výkaly, a hle — výkal i bláto vrací se na tvář i ruce velikého bojce Machara! Karikaturní nadčlověk Machar a jeho karikatura, Herben, náruživě rádi vytýkají policajtství a denuncují »denuncianty.« Když dekadentní profesor pobídne dekadentního spisovatele, by vydal špatnou knihu, a když ji pan profesor sobě za to veřejně připsati dá, může ten, kdo mu to právem každého dobrého muže vytkne, nazván býti denunciantem? Což má zrovna o špatných knihách a o tom, co s nimi souvisí, mlčeno býti? Výjimečný stav! A což Machar myslí, že úřady nezvěděly, co v jeho sešitku vězí, až to řekli jiní? Machar dobře ví, že úřadové jeho papírové revoluční expektorace ignorují a též nadále ignorovati budou, a nečekal tedy, že z něho v měsíci mučenníka udělají. To mu ani nejnaivnější čtenář Času nikterak neuvěří. Nač se tedy dělati směšně hrdým nadhrdinou? Kde jsou nějaké výsledky jeho »činu,« jeho knihy »Tristium Vindobona?« . . . Budiž mi dovolena odchylka! Rekové pérem nebývají vždy reky skutkem. Herwegh býval veršujícím revolučníkem, ale pan Machar snad četl, jakou pověst po sobě zanechal. Vpadnul s dobrovolníky, chudými dělníky, do Němec, aby tam zřídil republiku, avšak když mělo dojíti k zápasu s virtemberskými četami, utekl — tak se aspoň po desítiletí tvrdilo — před bojem s bojiště, každým spůsobem však přivedl oklamané dělníky v záhubu . . . Jsou zbojníci, kteří metle nikdy neodrostli. Jsou »revolucionáři,« pane Machare, kteří provozují

»revolucionářství« jako professi, řemeslo: docela tak jako rukavičkáři, kloboučníci, obchodníci s kořalkou. Mají ohebnou páteř a jdou vždy s menšinou. Chceli menšina »radikálství,« jsou radikály; chceli menšina »modernu,« jdou s »modernisty;« chceli menšina »realismus,« jdou s »realisty;« jeli menšina proti rukopisům, píší proti nim hanopisy; jeli menšina pro anarchii, pronesou jmeno Ravacholovo, a jeli menšina pro kal a bláto, jdou třeba s Herbenem . . .

Machar se dušuje, že není než normální člověk, a při tom nezná jeho sebenadceňování mezí! Komu pak by na tom tolik záleželo, aby přišel na veliký národní pranýř anebo aby se proti němu »hřmělo«! Nač pořád nazývá štvanicí odpor, který vzbudil svým pověstným vystoupením proti »malé duši« Hálkově? Machar nevěří v rukopisy. Zkazil tím své nezdařené »Boží bojovníky« nadobro a nyní to zas opálá. Roku 1892 zvěděl jsem od něho příčinu, proč je proti rukopisům. Překáží mu přírodní líčení v Oldřichu (aj, vša Praha mlčie v jutřniem spaní, Vltava se kúřie v raniej páře, atd.): takový smysl pro zjevy přírodní prý tehdy nebyl. Patrně nečetl veliký Machar menšího Danta, patrně nevěděl ničeho o stycích Čechů s Vlachy. Musel jsem se mu tehdy usmáti. Pan Machar umí totiž působiti nejdrastičtější komikou. Myslí, že je důvtipný, když dává nejsmrdutější »květy z kasárního nádvoří« k dobrému; myslí, že je duchaplný, když užívá nejnižších slov, za nynější doby už ani v stáji neslýchaných, a myslí, že se mu všichni obdivují, když do každého, koho potká, vrazí a mu při tom nejsurověji spílá. On je soudcem (srovn. str. 330) a profousem nade všemi, nerozsuzuje, ale hned odsuzuje, jeho výroky jsou neomylny pro všechnu budoucnost. On je přese všechny dokázané sladké nesmysly jediným českým básníkem, jediným a největším. Kdo jeho výtvory chválí a slaví, je důmyslný, třeba se nazýval Masarykem. Kdo se však opováží pověděti mu nejmenší výtku, provinil se urážkou poloboha a propadá tlapě nejsurovějšího terrorismu. Ale to by tak chybělo, aby se o špatné nebo škodné knize nesmělo napsati, že je špatna nebo že je škodna! Co jsem napsal o mystifikujícím Ibsenovi, o vzpurné Heddě Gablerové, při tom setrvávám do posledního písmene; zůstávám i při užitém překladě slova Maehrchen a tvrdím, že Machar nemá žádného rozhledu v tom, ve kterých různých směrech možno užívati slov »fysiologický,« »psychologický« atd. Nejlepším důkazem, jak málo Machar proti mně uvesti může, je zajisté vztek, jakým se proto zlobí, že jsem o románech, jež za hlavní Vlčkovy uznávám, užil slova *stěžejný*. Panu Macharovi je patrně zdrojem vědění Švanda Dudák, který kdysi o tomto slově nemožný vtip udělal, a nikoli Kott (III, 662). Kdež pak Kott! Ostatně dle toho Machar nečte Naší. Doby. Jinak by také tam byl slovo »*stěžejný*« (IV, 663) našel. Pan Machar může být ujištěn, že jsme nad nepříčetné jeho útoky povýšeni a že všechna ta špína, kterou ze svých nevyčerpatelných nádob vychrstnul, zmáčí jen jeho líce a ruce. Jsouli moje polemické články nezbytny, obsažny, rázny a dle potřeby také vtipny, o tom jde jeden hlas v kruzích, do kterých ovšem ani Macharové ani Herbenové přístupu nemají. A vůbec, co se mojí vědecké kvalifikace týče, přečetl si p. Machar již články prof. V. Mourka v Musejníku? Nepřečetl? Či nemohl, protože čte sv. Augustina? Machar sv. Augu-

stina?!? . . . Ještě slovíčko. Pan Machar byl důstojníkem, snad je jím posud. Důstojníci pokládají se za nástupce rytířův a hledí si rytířskosti, a když tedy pan Machar marodérské své potyčky provozuje, měl by z nich vyloučiti dámu, jakou je slečna Krásnohorská, dámu nad maličkým človíčkem, jakým se nepopíratelně jeví Machar, neskonale povznesenou. Jinak pište si Machar, Masaryk, Herben e tutti quanti do rozkošně chlapeckého, juchtově vonného a zulokaferskými vědomostmi oplývajícího Času, jak jim co prasměšný slavomam diktuje.

* Neue freie Presse přinesla »obsažnou« rozmluvu svého stranníka s velikým patriarchou našich domácích dekadentů. Časopis ten patrně se domnívá, že slovo a mínění profesora Masaryka mají v širší veřejnosti české nějaký vliv a nějakou váhu. V té příčině jest Vídeňský list ovšem na omylu. »Projev Masarykův sám o sobě v Čechách dnes nic neznamená,« napsal zcela správně Hlas Národa. Kdykoli někdo řekne A, přijde hned p. Masaryk a řekne non A nebo B, a tohle non A nebo B je vždycky výronem nejvyšší nadduchaplnosti a nadmoudrosti. Řekněte »národnost,« on řekne: »Ó nikoli, humanita!« A naopak. Kdy byste byli řekli »humanita,« byl by zvolal: »Ó nikoli, národnost!« Že zrovna humanitáři bývají nejdomýšlivějšími a nejarrogantnější sobci, že se u nás jmenem národnosti nic nelidského neděje a že se právě naopak zrovna u nás z lásky k národnosti vykonalo přemnoho lidumilného, jež by se jinak dojista ***nebylo*** provedlo, smí jen masarykovský veleduch neviděti. Nesouhlasí s jazykovým nařízením, ale nikoli proto, že vyžaduje znalost češtiny ode všech úředníků. Všechna solidní slovanská intelligence v českých zemích pokládá české státní právo za přední svůj požadavek, ale duchaplný a neomylný Masaryk, který kdysi na říšské radě pp. liberály z doby největšího neliberalismu pochválil, zas a zase českého práva uznávati neráčí. Státoprávníci tedy chybují, ale sociální demokraté na říšské radě nikoli. Nedostatek p. Masarykovy fantasie je všeobecně uznán, a nyní se k němu sám. výslovně přiznal: že »prý si žádný státoprávní program nemůže představiti.« Co tomu říkají jeho bývalí voličové na Klatovsku? Ale nedostatek p. Masarykovy fantasie nebyl posud dostatečně oceněn. Pan Masaryk přeje si s Němci poctivého míru, ale s Čechy? Nikoli, proti těm a proti všemu českému punktuje pouze potržky a zase potržky . . . P. Masaryk tedy drží s pp. Steinery? Alexandr Veliký pravil: »Chtěl bych býti Diogenem, kdy bych nebyl Alexandrem.« Masaryk Veliký mohl by říci: »Chtěl bych býti sociálním demokratem, kdy bych nebyl — c. k. profesorem.« Slovo, že nikdo není nenahraditelný, o p. Masarykovi neplatí. P. Masaryk totiž jednobytně vybízí k humoru, k satiře, k vtipům, k úsměchu a smíchu, a v tom je skutečně nenahraditelný.

* Mezi protivníky našich rukopisů náleží také p. dr. J. Polívka. Dr. Čeněk Zíbrt věnoval mu letos poslání, jež by p. Polívka zajisté nejraději poslal Koňasovi do indexu librorum prohibitorum. Zíbrt vytýká i dokazuje p. Polívkovi pořádnou dávku neskromnosti, velkopanskosti, kterou pán ten povážlivě churaví, ačkoli ničím tak nevyniká jako plaností a povrchností. Německý Archiv pro slovanskou filologii vyjádřil se o Polívkových »Dvou povídkách v české literatuře,« že tyto v důležité příčině »k ***žádnému*** konečnému výsledku nedospěly,« že latinské

znění vedle českého překladu pohříchu ne nejpřesněji uveřejnil, že způsob dokazování v páně Polívkově studiu týkající se románu o Appollonovi, králi Tyrském, v plné míře (ganz genau) nemůže uspokojovati, že se tam dopustil šeredného nedopatření, že sotva mnoho čtenářů bude míti vytrvalost, aby jiné jeho essaye (Drobné příspěvky literárně historické) dočtli, že ti, kdo je dočtou, jasného obrazu celé věci nenabudou a že z p. Polívkova úvodu do posudku »Kroniky o Bruncvíkovi v ruské literatuře« nelze žádného dostatečného názoru nabyti. Konečně zde pro zábavu otiskujeme několik křiklavějších chyb, které p. Polívka při svých přepisích ze staré literatury naší zavinil.

Dr. Polívka otiskuje ve svém vydání:	Návrh správného čtení a opravy od kritiků:
A tak ***zbraní***.	a tak ***z brány*** (v lat. orig: portam civitatis egreditur).
A potom ***všedše*** na voz . . .	A potom ***vsedše*** na vóz . . .
jinú poblúdil . . .	***jimi*** poblúdil . . .
zaploti aneb ***poctivá*** jasnost . . .	***záplaty*** aneb ***pocty (t)vá*** jasnost . . .
to***bieš***, ***nútiti***, ***v ubičeji***, zdravie, ***světští***, ***zndmu*** . . .	***toběž***, ***mútiti***, ***v obličeji***, zdravé (lat. expensis), ***s větší*** (chtivostí), ***zmazánu*** . . .
vložil (dítě) na ***krátké*** hovádko . . .	vložil (dítě) na ***krotké*** hovádko . . .

Krátké hovádko!

Je to věru až ominésní! — Zas jeden obrázek, jak vypadá »vědecký« odpůrce RKého a RZého!

* ***Čas*** (1896, 659) pronáší s vážnou tváří výrok: »Slušnost rozumí se mezi slušnými lidmi sama.« Čas a — slušnost! Umučená hodinko!

* ***Čas*** učinil českoněmecké Akademii hlubokou poetickou poklonu (1896, 670): »Časopis, budeli výslednicí opravdové práce, může se státi doutnákem, vrženým do nynějšího suchopáru studentského života.« Doutnák a — suchopár! Co by doutnák v suchopáru způsobil, jest hádankou věru realistickou!

* Ano, ano, jest nám pronikavé obrody nejvýše třeba — také v oboru přírodovědném, *zejmena* v oboru přírodovědném. Ano, stále pevněji a pevněji teskněme k vypjaté hrudi svojí veliké heslo: »Vědecký! vědecká! vědecké!« Ubohá lživěda myslila posud, že raci za živa mají tmavý kabátek! To musí nyní přestati! Neboť vědecký Čas (1897, 173) učinil a prohlásil nový, veliký, vědoobrodný objev: »Pan (Alfons) Šťastný mění každý rok své názory jako rak ***červený*** kabátek.« Tak praví velikolepý Čas. Živí čeští raci mají červené kabátky! Jaká tedy škoda, že dr. Herben, ačkoli jest uvědomělým přívržencem zpáteční provaznické filosofie, není veritáblickým rakem: umělť by se každý rok aspoň jednou začervenat.

* ***Čas*** že jest bez ideálů? Čas? Kdež pak!? Vždyť jest ideálem jeho na př. (1897, 166) muž, který »dojde poznání, že je nespravedlivé býti bohatým, když jiní žijou v bídě;« proto rozdává Čas všechno své předplatné i s kvartálným dělnické chudině. A vždyť jest ideálem jeho muž, který »nikdy nesmí ze žádné příčiny se oddávat hněvu;« proto je Čas šestkrát týdně klidný jako beránek, a jenom jednou týdně trkavý

jako beran. A konečně: vždyť jest ideálem jeho muž, »který vždy a vždy musí mluvit úplnou pravdu a jen pravdu,« a proto Čas s největší ošklivostí odvrací se od každé lži . . . nenili hodně tučná.

* Čas (1897, 161) dí: »Nebylo by na místě, aby básníci dělali politiku.« Ale dr. Herben, také (jako belletrista) ***básník***(!), politiku dělá. Dělá tedy, jak sám uznává, věc nemístnou.

* Tkadlec Klubko ze Shakespearova »Snu v noci Svatojanské« byl Časem vřaděn mezi učence. Posud jste si, pp. přírodopisci a nepřírodopisci, svatě myslili, že se pískání postřehuje sluchem. To nyní musí přestat. Neboť Čas (v příl. 1897, 56) svým osvědčeným nadvědeckým, patrně z moudrostí Klubkových čerpaným způsobem objevil, že se pískání slyší očima. Praví tam J. A. Komenský Redivivus, že meškaje před dveřmi České Akademie, ***spatřil*** 1. od jednoho ***pískání*** a 2. od mnohých ***tancování***. Při tom jest nejzábavnější to, že patrně také pp. realisté, kteří jsou členy Akademie, podle téže píšťalky chutě »v tanec se křepký dávají.«

* Dr. Herben vstoupil mezi vykladatele naprosto geniální. Dr. Herben tomu rozumí. V Čase má rozprávku o rozmilém našem Úprkovi, v níž mimo jiné praví (1897, 134): »Zadní část králů Vlčnovských, jak se ***ztrácejí*** v dědině a ***jedou již v prachu***, prachu zdviženém koňskými kopyty, zdá se mi být zdařilejší než přední.«

* ***Čas*** učinil ohromný vynález. Zodpověděl totiž velmi »určitě a konkretně« jednu z nejobtížnějších otázek, jakým jediným způsobem dá se provesti pokrok. Odpověď Času (1897, 196) měla by se zlatými písmeny zvěčniti nade vchody do akademií, museí, universit, technických škol atd. Jak zní tato geniální odpověď? Čtěte a žasněte! »***Pokrok dá se jen tak provesti***, když se to, co myslíme, vždy bude psáti ***lidem takořka na záda***.« Prof. Jäger našel, jak známo, duši v čichu, dr. Herben ho předčil; dr. Herben našel ji určitěji: v zádech. Kdykoli se k vám tedy s obvyklou uhlazeností zády obrátí, pomyslete si: Ahá, ukazuje nám duši.

* ***Čas*** — prosím, nelekejte se, — Čas se lyricky rozbásnil: »Koření země! Vůně rodného kraje!« horuje (1897, 134). »Odysseus, vzdálen byv dlouhá léta od domova, zaradoval se, když viděl kouř vystupující nad Ithakou!« Země! rodný kraj! Snad i vlast je míněna! Ale co dělává Čas jindy? . . . Věru, velmi vhod cituje (1897, 139) slova Fischerem na německém říšském sněmu pronesená: »A bissel Lieb und a bissel Treu und a bissel Falschheit ist all'weil dabei.«

František Zákrejs.

Vari!

Odpověď na květnový útok J. S. Macharův.

Není věci tak staré, aby se z ní nedala udělati věc docela moderní. Za dávného času, léta Páně 1422, kníže Zikmund s Pražany vytrhli proti hradu Karlštejnu a chtíce ho dobyti užívali válečných

prostředkův, o kterých Staří letopisové čeští (vydání Palackého str. 53) vypravují v tato slova: »A do hradu vrhli sú z praku kamenuov devět set třiceti a dva, item súdkuov s nečistotami smrdutými, ježto jsú je z Prahy vozili mrchami a lejny naplněné, též z praku uvrženo osm set a dvamecítma; item z Pražky každý den sedmkrát vystřelovali, podobně z Jaromiřky sedmkrát za den, též z Rychlice třicetikrát za den, a žádné škody neučinili tomu hradu.«

Toto originální válčení nemohlo ovšem zůstati tajno takového specialisty, jako jest pan J. S. Machar, který nejen vyrábí epopeje o »Božích bojovnících«, nýbrž také sám osobně vystupuje jako rek. Před třemi lety vytrhl z Vídně na Vyšehrad. Přiblížila se tehdy dvacátá ročnice smrti Hálkovy, a této příležitosti pan Machar užil k tomu, aby na hrobě Hálkově vykonal hrdinství zrovna úžasné. Našli se lidé, kteří tomu netleskali pochvalu, které to i urážeło, by šlechetný nebožtík snižován byl od člověka, od něhož by si byl sotva dal rozvázati řeménky u obuvi. Našli se i lidé, kteří podobné mínění své hlasitě pověděli, zejmena též v Osvětě. Za to se pan Machar na ně, na Osvětu a na jejího redaktora stal zuřivým Rolandem.

Letos v dubnu přinesl Český List zajímavou zprávu o poměru p. Machara k dr. Adlerovi, dostatečně známému. Zprávu tu jsme otiskli udávajíce náležitě pramen a nepřičiňujíce nijakých poznámek. Následky byly děsné. Pan Machar nám přísahal pomstu. Žije ve Vídni a holduje zásadě: »Das Hinüberschiessen ist Tapferkeit, das Herüberschiessen ist Gemeinheit« — což se na česko vykládá asi takto: »Pokud já střílím na ně, je to statečnost, ale když také oni počnou stříleti na mne, je to hanebné sprosťáctví.«

Pan Machar tedy přísahal nám zkázu. »Celý měsíc si dopřál« na přípravy k novému válečnému podniknutí. Shromáždil hrozný materiál, vymyslil zcela nové stroje, které mohou v budoucích českých letopisech býti zvěčněny jako Macharka, Vídenka a Chrlice. Postavil je na Dunaji, namířil je do Čech. Střelivo bylo ne v soudcích, ale v takových sudech, že jimi p. Machar, pokud byly prázdné, mohl pohodlně na koni projížděti i se svým generálským chocholem. Při výstřelu nedělal se u jeho strojů kouř ani dým, ale tam, kde střela praskla, povstal oblak výparů hustých a páchnoucích, jako by vycházely z pekelného močálu.

Své předchůdce před Karlštejnem p. Machar skoro ve všech kusech velice překonal, jmenovitě i v tom, že neučinil žádné škody v místě, na něž mířil. V jediném kuse zůstal daleko za nimi: ani jedna střela nedopadla tam, kam chtěl. Pan Machar sice — zrovna jako slavný kanonýr Jabůrek — pořád ládoval, ale špatně mířil: jeho stroje Český List přestřelovaly a do Osvěty zase nedonášely.

Tím způsobem se stalo, že všecky střely, respective sudy dopadaly sice na Vinohrady, ale do páně Herbenova ***Času*** (dne 22. května t. r.) a popraskavše způsobily tam šerednou zátopu. Neohrožení, vždy pohotoví zvláštní zpravodajové a illustrátoři, kteří ke každé spouště třeba s největším sebezapřením pospíchávají, k ***této*** spouště prý se posud neodvážili, neboť při dotčených výparech jde nejen o nos, nejen

o plíce, nýbrž také o život. Avšak p. dr. Herben jest prý přes to přese všecko zdráv jako ryba — totiž jako bývá ryba ***ve svém živlu.***

Čtenář by se mohl domnívati, že Český List velice ukřivdil panu Macharovi svou zprávou o poměru jeho k dr. Adlerovi, že zpráva ta naprosto pravdě odporuje, že se pan Machar dr. Adlera odříká jako satanáše, — ale to by byla náramná mýlka. Pan Machar naopak (v Čase 1897 str. 330) hlásá celému světu, urbi et orbi: »O jednom Vás ujišťuji: ***Kdybych mohl říci o dru. Adlerovi ‚Mein bester Freund‘, řekl bych to se ctí a radostí.***«

Inu, s Pánembohem — to je věc osobního gusta a osobní povahy. Ale k čemu potom všechna ta hrubá střelba, k čemu všechno to tatrmanské bohatýrství, k čemu všechny ty pitvorné kozelce, ty haldy nadávek a nízkostí? Patrně jen k tomu, aby p. Machar veřejně a demonstrativně vykonal obřad hlubokého klanění před dr. Adlerem, a při té příležitosti aby znova ukázal, seč jest ve svém speciálním oboru, v němžto hledá slávu svým útokem na Hálka, svými »Božími bojovníky,« svým prskáním na »staré pergameny, jež ožraly kdys krysy« atd. Pan Machar stůně po tom, aby pořád vypadal nepřirozeně velkolepý, zvláště také ve svých pamfletech, a nejvíce už v tomto posledním. Jeho heslo jest: Jen ohromné rozměry! Na příklad žába, která se nadýmá a naparuje, aby byla veliká jako vůl — to jest mu pouhé nic. Jako Řip, jako Blaník — i to je málo; aspoň jako Čimboraso nebo Popokatepetl, pokud se nějaký větší horský obr nevynajde, třeba na jiné planetě.

* * *

Český List ze dne 3. června t. r. píše: »J. S. Machar vzteká se v předešlém čísle Času na V. Vlčka proto, že otiskl naši zprávu o původu prohlášení ‚českých‘ socialistů . . . Ušlechtilý Machar myslí, že nadáváním si pomůže u dobrých lidí k rehabilitaci . . . ***My naproti tomu trváme na tom, že naše zpráva ze dne 15. dubna o stycích J. S. Machara s hlavním vůdcem zvrhlého socialismu, židem dr. Adlerem, zakládá se ve všech podrobnostech na pravdě a byla nám ze zcela hodnověrné strany podána a z jiné neméně hodnověrné strany opětovně potvrzena.*** Že panu Macharovi bylo by ctí a radostí, kdyby mohl říci o Adlerovi ‚mein bester Freund,‘ to ukazuje právě jasně, co se z něho stalo. Kdo může něco podobného říci . . . podepsal sám pro sebe rozsudek morální smrti.«

* * *

I nejslušnější člověk může se někdy beze vší své viny octnouti v škaredé, odporné situaci. Na venkově se na něj vyřítí pes a chce se mu zakousnouti do lýtka, nebo se k němu přižene jiný čtvernožec, ne štěkající, ale chrochtající, a chce si o něj otříti nečistý — nu, řekněme chobot. V městě zas třeba na nejživější ulici potká nepříčetného opilce, který do něho vrazí a zasype ho surovým spíláním. Přihodí to se muži, přihodí se i dámě. Čtenáři naši zajisté s námi živě litují, že proti takovým ošklivým, protivným případům není zhola žádného pojištění.

R. 1897. Čís. 8.

OSVĚTA

Čechoslované a civilisace.

Píše

dr. Hermenegild Jireček.

Úvod.

Vytkli jsme si za úlohu pojednati o tom, čím národ československý přispěl k obecné vzdělanosti a které jsou jeho zásluhy o osvětu světovou. Není sice ani místné ani slušné, aby kdo, buď on jednotlivec, buď národ, vychloubal se zásluhami svými; jsouť k tomu povoláni jiní, aby takové zásluhy uznali. Také opravdová zásluha bezpečného dojde uznání, buď dříve nebo později, neboť pravda a spravedlivost přese všecky odpory a předsudky, přese všecku závist a nenávist konečně přece vítězí! Ale z toho nejde, že by povinno bylo zásluhy umlčovati, zvláště vyskytujíli se klevetníci, kteří by z hrdopýchy nebo z příčin politických druhému nejraději všelikého záslužného působení upřeli. Tu již není zapodobno mlčeti a světla svého pod kbelec stavěti. Či máli se mlčeti vůči ustavičnému klevetění, že Karel IV. založil universitu německou a že Čechové neměli ani sil svých domácích, aby osazeny byly první profesury? Je to lež jedna větší nežli druhá: vždyť německá říše ani denárem nepřispěla na universitu Pražskou; všechen náklad hrazen v Čechách, a mezi prvními profesory, co jich vůbec známe, bylo sedm domácích mezi devíti! Hnutí církevní ve 14. století Němci nyní ovšem uznávají, ale zásluhu by rádi přičetli sobě až i tou měrou, že důkladný jeden novověký profesor zvolal přímo u vytržení: »Freue dich, o deutscher Jüngling, denn auch Hus war ein Deutscher!« — Že všecka vzdělanost do Čech přinesena z Němec, toť v Německu jest i u lidí jinak dosti soudných hotovým dogmatem. »Co bylo před sto lety v Německu, to bylo po stu letech v Čechách,« pravil kterýsi profesor universitní, jako by na př. minci dobrou založil někdo někde v Němcích asi r. 1200, načež toho příkladu po stu letech následoval teprve král Václav II.! Desky zemské ovšem byly všude ve všech zemích německých zavedeny, než tupohlaví Čecháčkové přišli

k tomu rozumu, že by je měli míti také v Čechách a na Moravě! Zakládání universit v zemích německých dálo se o překot dávno před tím, nežli Karlovi napadlo zříditi obecné studium v Praze!

A tak to jde napořád, až i do toho tvrzení, že němectvo jest vlastně samo sebou, a to již od samé přírody, vznešenějším živlem nežli slovanstvo (známá to theorie o superioritě Němců a inferioritě Slovanů.) Jest to, bohužel, týž domýšlivý náhled, na který hned před osmi sty lety stěžoval sobě první náš letopisec Kosmas, řka, že »Němci mají hrdost sobě vrozenou a naduti pýchou že vždy pohrdají Slovany a jich jazykem.«

Než dosti o tom. Máme pevně za to, že čím více oba sousedé navzájem se budou znáti, tím více budou mizeti národní předsudky jedněch proti druhým. Ale musíme se vždy a všude sami hlásiti k slovu a pravdivý stav věcí vykládati. Do tohoto oboru pak sahají události a zjevy historické, o kterých tuto míníme pojednávati, aby zjištěno bylo, čím čeští Slované přispěli k obecné osvětě a vzdělanosti. Předchůdce našli jsme v té věci Jos. Sokola, jenž r. 1889 v Ženských Listech otiskl přednášku: »Čím prospěl národ náš k evropské vzdělanosti,« podávaje stručný přehled rozsáhlého tohoto předmětu. Nám jde o to, aby každý zjev tímto směrem se nesoucí odůvodněn a opodstatněn byl všelikým apparátem, kterého přísná věda požaduje, aby se nemohlo říci, že na místě podstaty podáváme toliko domněnky nebo smyšleniny.

Rozprava, kterou jsme nadepsali názvem »Čechoslované a civilisace,« složena bude z řady jednotlivých statí. Předměty, o kterých pojednati chceme, jsou tyto:

1. Slovanská liturgie.
2. Pokřesťanění Čech z Moravy.
3. Odražení Tatarů r. 1241.
4. Hornické právo a česká mince krále Václava II.
5. Dědické právo dcer panovničích.
6. Dsky zemské v Čechách a na Moravě.
7. Karlova universita v Praze.
8. České církevní hnutí 15. věku.
9. Válečné umění Žižkovo.
10. Jednota bratrská a působení její.
11. Komenský, učitel národů.
12. Hudebnictví české.
13. České předměty v básnictví německém.

Jednotlivé tyto statě budou uveřejňovány v pořadí tuto ustanoveném, tedy v pořadí chronologickém.

1. Liturgie jazykem slovanským.

Církevní liturgie slovanským jazykem, nejprve v církvi římské zavedená a nyní v církvi východní a na díle i v římské panující, za našich časů rozšířená po celé východní Evropě a i po značné části Asie, má vznik a počátek svůj v staré Moravě, ponuknutím moravského

knížete Rostislava z 9. století. Má tedy liturgie tato celé tisíceletí za sebou.

Rostislav, kníže moravský, maje v l. 860—862 pokoj s Franky, kterýmž byl poplatný, radu učinil s knížaty svými a poslal do Cařihradu prosbu, aby císař, t. č. Michael, vypravil na Moravu biskupa a učitele, který by »v našem jazyku« pravé učení křesťanské hlásal, neboť prý přicházeli na Moravu učitelé mnozí z Italie, z Řek i z Němec, učíce lid rozličně; »a my Slované jsme lid prostý, i nemáme kdo by nás učil právě a jistě.« Že na Moravu přicházeli missionáři z Vlach, ano že Moravané přímo křest přijali od sv. Petra, totiž z Říma, k tomu táhli se Moravané ještě r. 874, když u papežského stolce prosili o založení arcibiskupství moravského. Ale také z Němec pečováno o pokřesťanění Moravanů, a to tím více, poněvadž Morava hned v 1. polovici IX. století poslouchala panovníků franských; toho času podmanění přivádělo s sebou i pokřesťanění, církev byla služkou moci politické. Rostislava vedly, tuším, také ohledy politické; hledal učitele křesťanstva v Cařihradě, aby sobě zjednal protiváhu proti důtklivému vlivu, jejž politika německá nacházela ve zřízení církevním; vždyť i pozdější krok Svatoplukův o zřízení arcibiskupství moravského skrze přímou ingerenci stolice papežské (r. 874) zjevně směřoval k vybavení Moravy z moci franské.

Buď tomu ostatně tak aneb onak: císař byzantský, vyslyšev poselství Rostislavovo, s velikou ochotou chopil se myšlenky, aby z Cařihradu vysláni byli křesťanští učitelé na Moravu. Svolal poradu a pozval Konstantina, filosofa, proslulého jazykoznalce, bohoslovce i věrozvěsta, rodilého Soluňana, i ohlásil mu poselství Rostislavovo, řka: »Vím, že to věc těžká, filosofe, ale potřebí jest, abys ty tam šel; nebo věc tuto kromě tebe nikdo nemůž poříditi. Dám tobě pro ně dary mnohé, pojmi bratra svého igumena Methodia a jdi; jsteť oba Soluňané, a Soluňané všickni čistě slovansky mluví.« Odpověděl Konstantin: »Ač i obtížen jsem a nemocen na těle, rád půjdu tam, ač majíli písmo pro jazyk svůj.« Vece císař: »Děd můj i otec můj i jiní toho hledali a nenašli: kterak já toho mohu věděti?« Odpověděl filosof: »Aj, kdož může na vodu slova psáti?« I řekl na to císař i Bardas, ujec jeho: »Budešli sám chtíti, Bůh toho tobě popřeje; dáváť všem, kdo ho prosí, a otvírá tlukoucím.« I pokusil se Konstantin o písmo, aby psal knihy slovanské, a složiv je, jal se překládati evangelium Janovo: »Izprva bě Slovo a Slovo bě u Boga a Bog bě Slovo« (Na počátku bylo Slovo a Slovo bylo u Boha a Bůh byl Slovo).

Vzradoval se císař Michael a chvalořečil Bohu s radami svými. I poslal filosofa s dary mnohými, řka v listě svém k Rostislavovi, kterak nalezeno jest písmo k řeči slovanské, čehož posud nebylo, aby také Moravané přičteni byli k velikým národům, již slaví Boha svým jazykem. »Památku svou« — těmi slovy zavírá se list Michaelův — »zůstavíš budoucím pokolením jako veliký císař Konstantin.«

Z jara r. 863 přišel Konstantin s bratrem svým Methodějem na Moravu; s velikou poctivostí přijal je Rostislav. Moravané pak slyšíce, že bratří Solunští nesou s sebou ostatky sv. Klimenta, prvního nástupce sv. Petra, a kromě toho i evangelium na jazyk slovanský od Konstan-

tina převedené, s nevýslovnou radostí vítali v hlavním hradě svém (Velehradě) nové učitele své. Rostislav ihned přikázal jim z lidu svého učenníky, aby je učili v službách církevních a písmu slovanskému. ***A takž na půdě moravské počal býti jazyk slovanský jazykem církevním.***

Asi v druhé čtvrti r. 867, po více jak trojletém pobytu v říši moravské, za kteréhož času mír na Moravě panoval, zdvihli se bratří Solunští, aby se odebrali do Říma. Příčina cesty této jest dosti na snadě. Především šlo bratřím o to, aby do Říma donesli ostatky sv. Klimenta, druhého papeže, jež byl minulá léta na svých missionářských cestách v Korsuni (Chersoně) nalezl a vyzdvihl Konstantin. Ale není pochybno, že i záležitost slovanského jazyka v církvi důležitou byla pohnutkou k cestě té. Novota tím zavedená vzbudila prudký odpor duchovenstva německého; víme, že Konstantin ideu svou, která jemu co do osoby jeho jakožto mnohozkušenému missionáři nikterak nebyla novotou ani čím neobyčejným, zastávati musel hned na Moravě proti kněžím německým, ano i na cestě do Říma proti kněžím vlaským v Benátkách, konečně i v Římě samém, tedy na místě rozhodujícím, kdež novotu Konstantinovu mohli pokládati za neobyčejnou a zvykům římským odporující.

Do Říma šli bratří, zastavivše se na té cestě v knížectví Blatenském u Kocela na Blatně (Mosaburk), přes Benátky. Na důkaz, s jakým odporem Konstantinovi bylo bojovati, nežli idea jeho došla uznání, služiž výstup, kterýž měl s kněžími Benátskými. Duchovníci tito nemohli se dosti nadiviti, kterak Konstantin mohl řeč slovanskou uvesti ve službu církevní. »Člověče (mluvili k němu), kterak jsi ty zpořídil Slovanům písmo a knihy a učíš je v jazyku tomto, kdežto toho nikdo prvé nevynalezl, ani apoštolové, ani papežové, ani Gregorius bohoslovec, ani Jeronym, ani Augustin! My zajisté tré toliko jazyků známe, kterýmiž sluší v knihách slaviti Boha: hebrejský, řecký a latinský.« Znamenitá jsou a zůstanou slova Konstantinova, jimiž odpovídal Benátským. Poznáváme po nich apoštolskou věru povahu neobyčejného tohoto muže. Jemu zajisté, kterýž národy asiatské z osobní zkušenosti znal, zjevna byla více než Evropanům ona neskonalá síla, která záleží v tom, když se národu hlásají věčné pravdy křesťanské ve srozumitelném, ve vlastním jazyku jeho! I povolával se před Benátčany na své zkušenosti z Asie, povolával se na zřejmá slova písem: »Mnoho národů známe, že písmo a knihy své majíce oslavují Boha, každý ve svém jazyku; jsou to Arménové, Peršané, Abcházové, Iberové, Sogdiané, Gothové, Avarové, Turci, Kozárové, Egypťané a jiní mnozí!« Množstvím pak míst z písem doličil slušnost počínání svého.

Do Říma dostali se bratří na samém sklonku r. 867; našli tam na stolci papežském ne již Mikuláše, za něhož z Moravy byli vyšli, nýbrž Adriana II., na trůn dne 14. prosince dosednuvšího. V Římě zůstali po celý rok 868. Za ten čas podařilo se jim, že dílo v Cařihradě počaté a na Moravě ve skutek uvedené dokonáno jest úplným schválením nejvyšší církevní moci. Papež Adrian z rukou Konstantinových přijal knihy slovanské a na znamení schválení položil je na oltář v kostele Panny Marie ad Praesepe i pěl nad nimi svatou liturgii. V týž

čas vysvěcen igumen Methoděj v Římě na kněžství, z rozkazu pak papežova svěceni jsou též učenníci slovanští z Moravy, tři na kněžství, dva na anagnosty. I pěli novosvěcenci liturgii jazykem slovanským v kostele sv. Petra, druhý den pak v kostele sv. Petronily, pak v kostele sv. Ondřeje, konečně v kostele velikého učitele národův, sv. Pavla. I vida Konstantin, že dílo jeho došlo požehnaného zdaru na rozhodném místě, nepřestával chválu vzdávati Bohu s učenníky svými. *A takž jazyk slovanský schválen v církvi od samého stolce papežského.*

List papežský, vydaný Adrianem II. brzo po smrti Konstantinově, jenž v Římě přijal mnišský název Cyrill, tedy po dni 19. února 869, udělil zemi Rostislavově i Kocelově privilej, aby se tam při církevních službách užívalo knih svatých od bratří Konstantina i Methoděje na slovanský jazyk vyložených, s tou jedinou výminkou, aby na mši prvé čteny byly listy apoštolské a evangelia latinsky, potom slovansky. Kdo by se tomu privileji apoštolskému protivil, haně knihy slovanské, na toho vyrčena kletba, dokud by se poučením církve nepolepšil.

Nastala druhá doba. Methoděj, již biskup, odebral se s řečeným privilejem z Říma cestou na Moravu; že pak zde právě zuřily hrozné boje, jež se skončily sesazením knížete Rostislava a dosazením Svatopluka, zastavil se v knížectví Blatenském, a to tím raději, že v knížeti Kocelu Blatenském vzešel upřímný a horlivý příznivec liturgii slovanské. Byl Kocel syn někdejšího slovenského knížete Přibiny; Přibina vypuzen z Nitranska skrze Moravany, našel útulek u Němců, kteří mu vykázali část staré Pannonie okolo staroslavného jezera Plesa mezi obyvatelstvem slovanským. Zde pod vládou fransko-bavorskou vytvořilo se slovanské knížectví dosti vážné, po hradě Blatně (Urbs paludarum, Mosaburk, 840, později Szala-vár) dostalo název knížectví Blatenského, tak jako i jezero Pleso. Zde se liturgie slovanská zakotvila tou měrou, že kníže Kocel a lid jeho rozhodně dali přednost službám slovanským, což Salcburského arciprvšta Richbalda přimělo k odchodu z Blatenského knížectví. Skutek ten přihodil se koncem r. 870 nebo na začátku 871.

Ale pobyt Methodějův v Blatensku měl ještě jiný účinek. Nemohouce pro nepokoje válečné na Moravu, pracovali on i učenníci jeho o převodě dalších knih posvátných na jazyk slovanský. Věc to příčinou knih těchto dosti vážná. V Blatensku od vypuzení Avarů sídleli Slované mluvící jazykem staré bulharštině neboli staré slovenštině příbuzným, jakž o tom svědčí četná místní jmena tamější krajiny, kdežto dvůr knížecí a všecka družina dvorská byli Slováci Nitranští s Přibinou tam přišlí, kterýchž patrně byl počet dosti značný. Tím se stalo, že překladatelé knih posvátných, totiž učenníci Methodiovi, sami jsouce Moravané, našli zde u dvora jazyk slovenský z Nitranska sobě příbuzný, a vedle toho jazyk starý slovenský, Soluňským Slovanům obvyklý, kterým mluvili Slované pannonští. Tím by přirozeným během vysvětlily se četné bohemismy v staroslovanském překladě písem svatých. Ale ještě více vysvětlily by se touto směsí jazyka nitransko-slovenského se slovanštinou pannonskou ony bohemismy, které se jeví ve zlomcích Freisinských, ježto kněží bavorští, kteří se u pannonských Slovanů po-

koušeli o slovanské formule církevní, našli při dvoře Přibinově onu dvojici jazykovou.

Konečně navrátil se mír v Moravě Svatoplukově, a to r. 874, tak že Methodius a učenníci jeho bez další nesnáze mohli zase vkročiti v zemi, z které byli roku 867 za Rostislava vyšli do Říma. Za válek s Franky Svatopluk vypudil všecky duchovní německé z říše své jakožto živel sobě a říši své nebezpečný. I poslal poselství do Říma, žádaje za zřízení samostatného arcibiskupství moravského, s Methodiem, již biskupem, v čele. K čemuž papež Jan VIII. bez meškání přisvědčil.

Z r. 880 pochází onen přepamátný list papežský (druhá to po Adrianově listu záruka liturgie slovanské), v němž se mimo jiné praví: »Písmo slovanské od Konstantina někdy filosofa vynalezené, kterýmžto chvála Bohu povinně zaznívá, právem schvalujeme i aby v té řeči poselství Krista Pána našeho i skutky jeho hlásány byly, nařizujeme; neboť že ne třemi jazyky toliko, ale všemi sláva Hospodinova hlásati se má, mocně uznáváme. Aniž to odpírá zdravé svaté víře, ani učení, pějeli se mše svatá v této řeči slovanské anebo zpívajíli se tak všecky jiné úkony hodinkové, poněvadž ten, kdo stvořil tré jazyků hlavních, hebrejský, řecký a latinský, způsobil také všecky ostatní k chvále a slávě své. Rozkazujeme však, aby ve všech kostelích země moravské pro větší oslavení četlo se evangelium napřed po latinsku a potom vyložené jazykem slovanským pro lid slovům latinským nerozumějící, i jestliže by se pak knížeti a županům jeho líbilo slyšeti mši svatou v jazyku latinském, nařizujeme, aby arcibiskup mši svatou slavil v latině.«

V dalším průběhu let stalo se, že arcibiskup Methodius konal cestu do Cařihradu, kamž byl povolán zvláštním listem císařovým. Schválil prý císař učení Methodiovo, což nepochybně o jazyku slovanském v církvi rozuměti dlužno, neboť se hned dodává, že císař vyžádal sobě a podržel také jednoho kněze a jednoho diakona z učenníků Methodiových, spolu s knihami. Také i patriarcha Cařihradský čest velkou učinil prý Methodiovi.

Hlavní péčí Methodiovou před smrtí jeho bylo, aby dokonán byl překlad všech Písem svatých na jazyk slovanský. I posadil dva rychlopisce z učenníků svých a dovršil v krátkém čase překlad všech knih až na knihu Makkabejskou z řečtiny na slovansko. I slaveno dokonání díla tohoto v den sv. Dimitria (7. listopadu).

Po smrti Methodiově (dne 4. dubna 885) trpké časy nastaly slovanskému duchovenstvu na Moravě. Odpor církevníků německých byl tak tuhý, že nebylo lze dosíci v Římě ani schválení Gorazdova, jednoho z učenníků Methodiových, rodilého Moravana, za arcibiskupa a nástupce Methodiova. Svatopluk slovanského kněžstva se již ani nezastal. Také nastaly hrozné boje s Franky, kteří k své posile přivolali Uhry. Slovanskému kněžstvu nezbylo, než aby z Moravy odešli do končin jižních, zejmena do knížectví Blatenského, a když po smrti Svatoplukově ani Blatensko neposkytovalo bezpečnosti, dále do zemí Balkánských. Opanování Pannonska (tedy též i knížectví Blatenského) skrze Uhry naprosto podťalo životní sílu živlu slovanskému v končinách

těchto, odkudž samo obyvatelstvo prchajíc před Uhry utíkalo do Charvát, hlavně pak na ostrovy v severní Adrii rozložené.

Podle vypravování biskupa Velického v Macedonii obrátili se učenníci Methodiovi, jakž řečeno, do Bulhar. Byliť to zejmena přední učenníci, Kliment, rodilý Bulhar, jenž hned z počátku doprovázel oba bratry do země moravské, Naum, Angelar, Sáva a Moravan Gorazd, od Methodia za nástupce i arcibiskupa na Moravě doporučený. Blahodějné působení druhův těchto v Bulhařích, toho času již slovanských i křesťanských, zůstalo u vděčné paměti národa tohoto. Církev bulharská ochotně přijala církevní knihy slovanské za své a zasvětila památku těchto prvoučitelů slovanských službami, vyznačivši je čestným jmenem »sedmipočetných svatých.« Že se v Bulharech dále vyvíjela církevní literatura slovanská, netřeba připomínati; nastala tam upřímo skvělá škola církevno-slovanská. Ovšem že zde vládnul vliv církve východní; ***církevní pak slovanština klidně přešla z církve římsko-latinské na církev východní, řeckou.***

Neminulo ani sto let a církevní knihy slovanské vykonaly svou vítěznou cestu také na Rus. Kdy a jak se knihy tyto na Rus dostaly, o tom pronesl Šafařík mínění své v tento rozum: Již ve válkách Svatoslavových s Bulhary v letech 967 a 971—92 (ba snad ještě před úmrtím Olgy r. 969) bylo následkem plenění bulharských pokladnic, chrámů a knihoven něco knih odvezeno jako kořist válečná. Po křestu Vladimírově r. 988 nemohla se Rus obejíti bez knih bulharských. Až do Jaroslava byli na Rusi církevní zpěváci Bulhaři; ti jistě bez knih nepřišli. Po úpadku bulharského carství (r. 1018) panoval na Rusi, v hlavním hradě Kyjevě, kníže Jaroslav, o němž letopisy svědčí, že knihy odevšad se zalíbením shromažďoval, při čemž nepochybně i mnoho vzácných rukopisů slovanských na Rus přinešeno jest. V týž čas založen ruský klášter na hoře Athonské, kde již několik bulharských monastyrů bylo; tím nastala doba záměny knih mezi jižními a severními Slovany.

Buď jak buď: na Rus dostalo se křesťanství ponenáhlu během X. století, až vítězství Kristovo dovršeno přijetím křestu skrze Kyjevského knížete Vladimíra (r. 988). Písmo slovanské s překladem knih církevních již před tím na Rus přišlé, ale posud méně užívané, stalo se teď všeobecným. ***Dílo Konstantina-Cyrilla a bratra jeho Methodia i učenníků jich utkvělo z té chvíle ve všech zemích ruských.***

V Čechách po záhubě panství moravského trvala církevní liturgie slovanská ještě po celé 10. a částečně i v 11. století, ač platnosti její v zemi této, z Moravy pokřesťaněné, rychle ubývalo. Legenda ruská o sv. Václavu (r. 1827 na jevo vyšlá) zvěstuje přímo, kterak Václav, jenž okolo r. 908 se narodil, jako pacholík postřižen a na učení se knihám slovanským dán jest, načež teprv od otce poslán na Budeč, aby tam vyučen byl také latině. Za Václava byli ještě i kněží slovanští v Čechách; aspoň biskup onen, jenž povolán byl k slavnosti postřižin na hrad Pražský, nebyl z Němec. — V druhé polovici 10. století odebrala se kněžna Mlada, dcera Boleslava I., do Říma, jednak aby seznala řeholi sv. Benedikta a zřídila podle ní klášter panenský u kostela sv. Jiří,

jednak aby vymohla založení stolce biskupského pro Čechy v Praze. Papež Jan XIII. rád přivolil, avšak v listě ke knížeti o to daném výslovně se ohrazuje proti užívání slovanského jazyka v církvi, kteréžto výhrady by naprosto nebývalo třeba, kdy by po ritu slovanském v Čechách nebylo bývalo žádné stopy.

Nového sídla dostalo se liturgii slovanské na počátku 11. věku, a to skrze knížete Oldřicha (1012—34), působením Prokopa, zakladatele a prvního opata benediktinského kláštera na Sázavě. Prokop, rodilý Čech z Chotúně Kouřimské, vyučen byl písmu slovanskému Konstantinem-Cyrillem sestrojenému. V klášteře Sázavském nacházely se církevní knihy slovanské, žádné latinské. Ale nejzřejmější důkaz o liturgii slovanské na Sázavě podává odpor proti ní vedený, počínajíc od prvních let Spytihněvových (1055—61). Hned po smrti knížete Břetislava I., jenž patrně ničeho na klášter nedopouštěl, povstali mnozí při dvoře, podšeptávajíce knížeti, že se skrze písmo a knihy slovanské rozšiřuje kacířství. Kníže uvěřil a odňav bratřím slovanským klášter usadil tam řeholníky latinské; načež opat Vít s bratřími odešel do Uher. Než vyhnanství toto netrvalo dlouho: kníže Vratislav netoliko že bratří z Uher povolal nazpět, ale začal se u stolce papežského ucházeti o potvrzení slovanské liturgie. Ale žádost tato potkala se s ostrým odporem papeže právě panujícího, Řehoře VII., rodilého Němce (1080). Zatím klášter Sázavský, dokud král Vratislav byl na živu († r. 1092), pokoje požíval, až jej nástupce jeho Břetislav II. konečně přeměnil v ústav latinský.

Ale ani tímto skutkem, ani přetěžkým nátlakem církve latinské neutuchlo v Čechách vědomí o existenci slovanské liturgie, tak jako ve věcech církevních vůbec paměť lidská velice jest věrná a trvanlivá i houževnatá. O králi Václavovi II. píše kronista Petr, opat Zbraslavský, že rád vídal kněze slovanské, kteří častěji v jeho přítomnosti sloužívali mši sv. v jazyku slovanském; přicházeli prý duchovníci ke dvoru královskému netoliko z Vlach, z Francie, z celého Německa, ale i z Ruska a z Pruska i z Řecka, z nejzazších končin Uher a z krajin pomořských, a to jak světští tak i řeholní. Mnozí z nich měli vous i vlasy plnorostlé, a ti mši sv. sloužili ritem řeckým, někdy také jazykem slovanským. Byli to patrně kněží církve východní, nikoli kněží církve západní.

Avšak toť byla, tuším, pouhá náhoda. Větší vážnosti má skutek císaře Karla IV., jenž řeholníky církve západní přivolal z Charvát, založiv pro ně klášter slovanský v Praze listem ze dne 21. listopadu 1347, aby zde mši sv. sloužili jazykem a písmem slovanským. Tito řeholní bratří, řádu sv. Benedikta, tak řečení bratří černí, přinesli s sebou do Prahy církevní knihy hlaholicí psané, jakých se podnes užívá v některých částech Dalmatska a Istrie při katolických službách Božích. Slovanský tento klášter, postavený mezi Zderazem a Vyšehradem u kostela sv. Kosmy a Damiana a zasvěcený za přítomnosti císaře i knížat arcibiskupem Janem r. 1372, podnes v Praze na vrchu Slovanském v Emausích pozůstává.

Avšak netoliko v Čechách zachovala se památka slovanských služeb Božích až do pozdních století: také i v Polště jinak nebylo

Svědčí zajisté Letopis Hustinský ze 14. století, že i v Krakově tak bylo: »Jako i doselě slovjanskyje narody svojim jazykom chvaljať Gospoda; i v Krakově na Kleparu nedavno prestaša slovenskym jazykom službu Božiju služiti.«

Nynější rozšířenost církevní řeči slovanské posouditi lze podle počtu těch národů slovanských, kteří jí užívají při službách církevních, při čemž třeba na zřeteli míti, že u některých těchto národů číslo duší skoro úplně se kryje národností, ku které náležejí. Tak jsou dnešní Bulhaři až na nepatrné výminky vesměs v užívání slovanského jazyka církevního; tak i Srbové; tak i Rusové, třeba že se tito podle vyznání dělí na církev římskou (Rusíni) a na církev řeckou. Rusův počítati lze na 52 milionů, Bulharů výše 4 milionů, tolikéž i Srbů. K tomu přičísti se musí onen ovšem neveliký počet Charvátů, kteří v Dalmatsku, v Istrii a na severních ostrovech Adrie (v zálivu Quarnerském) v církvích svých užívají jazyka starého slovanského. Ještě před 30 lety náleželi také nynější Rumuni k číslu tomu, neboť skoro po celé tisíceletí zazníval i u nich, v jejich kostelích, církevní jazyk slovanský, až se z příčin národnosti od něho odvrátili a svůj jazyk na místo jeho postavili. Ale děj to věru zázračný, že plně 60 milionů duší slaví Boha jazykem církevno-slovanským!

Za našich časů prostor, na kterém panuje církevní jazyk slovanský, valem se šíří po Asii, ježto Rusové, kamkoli tam proniknou, pečlivě starají se o svou církev, a ježto v Asii již mnohá plemena panství ruskému poddaná, z pohanství neb z jiného náboženství samochtě se stala křesťany, s křesťanstvím přijavše též bohoslužbu ruskou, tudíž i církevní jazyk slovanský. Tak to jest po celé Sibiři až na pobřeží Tichého oceanu, tak to jest i v střední Asii, i na Kavkaze a na hranicích perských.

Jestliže tedy uvážíme, že za našich časů při službách Božích ozývá se jazyk slovanský ve Vladivostoku na pobřeží Tichého moře, ve Vladikavkaze na výšinách Kavkazu, v Samarkandě i Taškendě ve střední Asii, nejzáze pak na západě v Baru pod Černou Horou, na pobřeží Adrie i v Cetyni na Černé Hoře, na ostrově Krku i v sousedství isterské Opatije, přisvědčíme, že to dílo ohromného dosahu a přenesmírné platnosti, kteréž na pokyn z Moravy od knížete Rostislava vyšlý a čilým účastenstvím starých Moravanů podporovaný založili a vybudovali nesmrtelní učitelé slovanští, Konstantin a Methodius!

Katastrofa.

Vlastní zkušenosti a paměti

Josefa Alex. svob. pána **Helferta.**

(Dokončení.)

13.

akž jsme po rozpuštění říšského sněmu odcházeli z Kroměříže, pravil *Stadion*: »Nyní bude snad celý rok pokoj ku pracem.« Ve Vídni jsem se málo kdy scházel s ním a s druhými ministry; měl jsem v úřadě plné ruce práce a oni též. U Stadiona začaly se za posledních týdnův ukazovati stopy choroby, která ho chvílemi zbavovala vědomí; choroba ta pocházela z přílišné duchovní námahy a z převelikého rozčilení ode dnů Lvovských, za doby Innsbrucké a Vídeňské, v Olomouci a v Kroměříži. Spaní neměl skoro žádného; po celou noc kypělo to v jeho duchu, při čemž pronášel jednotlivá nesouvislá slova. Když jsme se nyní sešli, nebyl to již dřívější Stadion; byl jako by ostýchavý a nedůvěřivý. Prve tolik mě nutil do ministeria, nyní ani slova o tom. Nejvíce stýkal jsem se s *Bachem*. Bach mi byl nakloněn, jakž právě zralý muž býti může nakloněn mladšímu. Zdálo se, že mě zkoumá, i dával mi mnohá přátelská napomenutí. Toho času meškal ve Vídni kardinál *Schwarzenberg*; dály se první styky mezi ním a ministeriem příčinou Říma. Bach propověděl, že se třebas udá, že také já s ním budu mít co jednati. »Ale buďte opatrný, milý Helferte.« Jednoho dne mluvili jsme o mužích, kteří se byli v kritických oněch dobách osvědčili; já připomenul Leopolda *Neumanna*. »Ano,« doložil Bach, »ale má příliš málo reservy.« Ovšem, ale já jí měl ještě méně. Také s jinými ministry byl jsem v dobré shodě, zacházeli se mnou jako sobě rovným, ale o mém vstoupení do ministeria nikde nebylo řeči. Divná to věc: po tolik měsíců byv vyzýván bránil jsem se proti portefeuillu; a nyní mi to nedalo pokoje, že nikdo již o tom nehlesne!

Ministerium vyučování jediné ještě nebylo definitivně obsazeno: rozvahovali se, komu je dáti. Já právě dokončil 28. rok věku svého, byl jsem jim tedy příliš mlád, a v tom měli dobře; administrační minulosti neměl jsem žádné, tím méně pak zkušenosti; i hledali muže, aby měl oboje a již se také osvědčil. K tomu moje osobní postavení. O mém politickém smýšlení nemohlo být pochybnosti, byloť určité, rozhodné a bezpečně správné. Ale já nestál nad stranami; posud jsem byl splichtěn s českými krajany svými. Při poradách o právech základních v ministerstvu konaných zastával jsem se mnohé zásady, která se jim zdála nedosti guvernementální, vězel jsem ještě trochu v ovzduší roku čtyřicátého osmého. Také můj písemný zápas s Pinkasem nebyl podle toho, abych se jim zamlouval za ministra. Měl jsem mnoho přátel, ale ještě více závistníků a nepřátel!

Stadion musel konečně zcela vypřáhnouti. Podrobil se léčení nedaleko Vídně, tuším že v Maria-Enzersdorfu. Odchod jeho byl pro

mne velikou ranou, ne co do směru mé ctižádosti, nýbrž po stránce citu. Od smrti mého otce mi ze starších osob nikdo neprokázal takové přízně, jako Stadion; měl jsem u něho neobmezenou důvěru, při mnohých příležitostech dával mi na jevo pozornost, která ze strany muže tak vysoce postaveného ke mně mladému opravdu byla dojímavá. Bolem uchvácen poslal jsem list z hloubi srdce psaný, nevím již určitě, zda jemu samému nebo jeho bratrovi, jenž nemocného opatroval. Zvědělli o obsahu listu toho či nezvěděl, není mi povědomo; odpovědi nedostal jsem žádné. Stadion brzy potom převezen do Graefenberka k Priessnitzovi, aby ten ho vyléčil. Já hraběte nikdy už neviděl. Ob čas přicházely zprávy o něm a o stavu jeho do Vídně; zněly zle; žádoucí obnova sil nedostavila se, naopak, duchovně zapadával víc a více, kdežto tělu přibývalo tloušťky, až konečně stihla zvěst o úmrtí jeho dne 8. června 1853. Rakousko v něm ztratilo jednoho ze svých nejznamenitějších státníků, císař jednoho ze svých nejoddanějších služebníků, svět duchaplného a zároveň velmi originálního muže.

Po odchodu Stadionově přešla prozatímná správa ministeria věcí vnitřních na *Bacha*. Bach byl pro tento obor jako stvořen; měl bystré oko i obratnou ruku, organisátorem byl výborným. V běžných věcech byl mu po boku *Öttel*, jenž Bachovi rovněž sloužil vytrvale a neúmorně, jako prve po dlouhá léta Stadionovi. Bach byl více guvernementální než Stadion a Öttel. Tito dva přáli samosprávě, i bylo by jim bývalo nejmilejší, aby se obyvatelstvo spravovalo samo; obecní zákon od nich sepsaný směřoval k tomuto cíli. Ale Bach byl přesvědčen, že to se samosprávou nepůjde: chtěl dokonce, aby představení obcí od vlády byli potvrzováni. Stadion a Öttel vážili a cenili u vysoké míře úřednictvo, ale k úředníkům starého systému neměli žádné náklonnosti. Nic jim nebylo protivnějšího jako šlendrián, odbývání prací úředních ve vyježděných kolejích, odkládání všeho na dlouhé lokte. Oba byli ve službě neúprosní k sobě i k jiným; oba dávali přednost mužům mladším, starších sobě nijak nevážíce; k těm byl Öttel přímo bezohledný. Proto byl u nich v nenávisti, sluhové ho zrovna proklínali; nezřídka přicházíval o půlnoci do úřadu, aby viděl, co přišlo. Bach poznal jeho cenu; při známé spoustě vyznamenání r. 1854 navrhnul pro Öttla řád Leopoldův. Když jej Öttlovi podávali, vyjádřil se: »Zasloužilli jsem si řádu, zasloužil jsem si ho za to, co jsem vykonal v Haliči.«

Když Stadion nemohl dále pracovati, svěřili ministrové řízení osiřalého ministeria vyučování panu *Thinnfeldovi*, ministrovi zemědělství. Jakožto ministr zemědělství byl Thinnfeld zcela na svém místě; lesnickou akademii Mariabrunnskou a později též hornická učiliště přivtělil svému ressortu;[1]) založení geologického říšského ústavu bylo jeho dílem. Ale studijním věcem pranic nerozuměl. Kdykoli jsem s ním jako se svým představeným ministrem měl co jednati, jevil rozpaky a nejistotu; šloli o věci důležitější, musel jsem jej v pravém smyslu slova poučovati, a přes to přece neporozuměl věcem ani z polovice.

* * *

---

[1]) Srvn. Osvětu 1891 str. 1056; 1894 str. 439.

Moje postavení v ministeriu vyučování bylo takové, že jsem si lepšího přáti ani nemohl. Byl jsem se do všech odvětví svého ressortu již tak vpravil, že moji radové měli úplnou ke mně důvěru a že ničeho nepodnikali, aby si prve nezjednali mého rozhodnutí. Mimo ministerium málo kdo věděl, co to za zvíře »státní podsekretář;« moje mladost dokonce každého popletla. Jednoho dne přišel do mé úřadovny profesor bohosloví Josef *Scheiner*; vida tu člověka tak mladého a maje za to, že tu sedí moji úředníci, chtěl do vedlejšího pokoje dále. Vkročím mu v cestu: »Čeho račte?« — »Chci mluviti s panem státním podsekretářem.« — »Ten jsem já.« Učený pán tak se zarazil a popletl, že v prvním okamžení nevěděl ani co říci. Pomohl jsem mu z nesnáze, a tak jsme se brzo domluvili. Nejsměšnější byl Phdr. Jakub *Goldenthal*, jenž mě napořád tituloval »Vaše Magnificence;« byl mimoř. profesorem orientálských jazyků a literatur, učenec velice zasloužilý; patrně že rector magnificus byl nejvyšší důstojností, kterou znal.

O velkonocích dostavil se *Bonitz* do Vídně; i začalo se pilně pracovati o plánu gymnasijním. Jen jeden hlavní kus byl, o kterém jsme se nemohli dohodnouti. Mně šlo o to, aby hlavní váha ve vyučování dějepisu dána byla dějinám vlasteneckým; v starověké historii aby hlavně hledělo se k zemím, z kterých vzrostla monarchie rakouská; od pádu panství římského aby se obecnému dějepisu učilo na osnově dějepisu rakouského. Já své myšlenky sdělil s Pražským universitním profesorem dr. Karlem *Vietzem*, žádaje ho, aby v tomto smyslu látku historickou na jednotlivé třídy gymnasijní rozložil; Vietz velice ochotně na se vzal tuto úlohu a také ji vykonal. Avšak Exner a Bonitz rozhodně se tomu opřeli. *Exner* postavil se na stanovisko »vědy«: středověké a novověké dějiny že prý lze toliko přednášeti pořadem německých dějin, nikoli rakouských; že mu Němec a Prušák Bonitz přitakoval, nebylo divu. Moje stanovisko v té věci bylo politické: věda — pravil jsem — musí na gymnasiji podříditi se účelům pedagogickým; k vůli politickému vychování naší mládeže jest nanejvýše třeba, aby vzdělána byla duchem patriotickým, aby poznala svou vlast a naučila se vážiti si jí; věda patří více na universitu, ale i na universitě musí vlastenecký dějepis míti vynikající místo. Tohoto názoru nespustil jsem se, ale Exner a Bonitz zase ne svého, a takž jsme po mnoha nedělích dorozuměli se sice o celém gymnasijním plánu, ale ne o tomto jediném kuse, jejž jsem já napořád pokládal za velmi podstatný.

Exner byl tou dobou pln starostí. Obával se nátlaku shůry na celé učebnictví; ve vyšších kruzích jsou prý ze strachu před právě ututlanou revolucí proti všeliké osvětě; národem prý lze tím snáze vládnouti, čím menší má vzdělání. Já těchto obav nesdílel.

V národním směru nadál jsem se, že mi bude přáno postupovati na dráze již nastoupené. Nasvědčovaly tomu mnohé úkazy. Jedním z důvěrníků ministerských byl Jan *Kollár*. Kollár horoval o Slovensku jakožto vévodství, i podal mi návrh, jak by se tamní řeč mateřská měla pěstovati od školy obecné až po universitu. Kromě toho pracoval horlivě v oboru slovanské filologie a archeologie; ovšem nebyl Šafaříkem v jednom, ani Wocelem v druhém oboru. Ale pro jinaké zásluhy jeho, pro jeho slavné jmeno a poctivé snažení myslilo se na to,

aby jemu, an do Uher vrátiti se nechtěl, zjednáno bylo místo na universitě Vídeňské. Což se i stalo, neboť v dubnu 1849 jmenován jest mimořádným profesorem slovanských starožitností na universitě této.

Mezi tím ucházelo se o postavení na našich universitách také několik mých osobních přátel: Schmid-Göbel, Makowiczka, Rössler, první dva moji někdejší kollegové v Krakově.

Schmidovi jakožto znamenitému přírodopisci podařilo se nalezti místo v Olomouci, kde po několik roků zdárně působil. Na neštěstí měl nevymáchanou hubu; hubou neušetřil nikoho, nejméně vlády a úřadů; jim spílal a nadával nevyvedeně. Ovšem že za tehdejší reakce měl dosti látky k tomu; ale vláda, která se cítila, nebyla náchylna, dáti si cos takového líbiti, a takž bylo navrženo, aby byl ssazen. Tu se on dal vynajíti v mém úřadě, kál se i uznával, hořce pláče, svoje chyby, sliboval slavně, že se ničeho takového již nedopustí, i prosil úpěnlivě, aby nebyla trestána nevinná žena a dceruška jeho pro to, co on sám zavinil. Já se přimluvil, a takž byl ostrou výtkou a přísnou výstrahou pardonován. Po zrušení university Olomoucké dostal se do Lvova. Odtud psal mi r. 1852, že prý slyšel nedávno, že ho pokládám za Čechožrouta (tím byl skutečně): »Ale v tom se mýlíš. Já jsem nyní opravdu krotký, nesežeru nikoho a jsem rád, že nikdo nesežere mne. Takovéto bláhovosti dávno mne již minuly!« Chtěl se toho času dostati do Prahy. Ale tam si byl před r. 1848 jistými kousky tak všecko pokazil, že naprosto nebylo lze jeho tam poslati.

Jinak to vypadalo s *Röszlerem* a *Makowiczkou*, oběma to rakouskými poslanci ve Frankfurtě, kteří se zabrali do tamní politiky, a to směrem, jenž naprosto odporoval interesům jich vlasti. Röszler vlastně byl v tom ve všem nevinen; byltě sveden, aniž dobře věděl, co činí; ve Frankfurtě šlo mu více o listiny a staré folianty, než o politiku. Přáním jeho bylo, aby přišel za profesora dějepisu rakouského práva buď do Prahy nebo do Vídně. Bylo mu nad míru zatěžko hledati si postavení jinde. Našel je sice, ale na svou vlast nemohl nikdy zapomenouti. O tragickém skonu jeho jsme již dříve zprávu dali.[1])

Makowiczka byl němčour od hlavy až k patě. »Naše cesty rozešly se,« psal mi, »Tys rozhodnul se pro Rakousko, já pro Německo, každý doufáme, že jsme se zachovali podle povinnosti své.« A přece ho všecko, jako proti jeho jinakému přesvědčení, vábilo a táhlo do vlasti zpět. Měl se uvázati v redakci novin »Deutsche Zeitung« v Praze; ale nechtěl toho jinak učiniti, leda že by se mohl habilitovati na universitě, by pak zaujal místo buď po Koptzovi nebo po Novákovi. »Jakkoliv bych rád zůstal v malém Německu (Klein-Deutschland), přece by mně bylo milejší, kdy bych mohl působiti na některé universitě rakouské.«

Svých politických náhledů Makowiczka netajil. Nejvřelejším přáním jeho bylo: vřadění Rakouska do Německého spolku. Když to nešlo, chtěl raději míti Německo bez Rakouska nežli žádné Německo. S tímto smýšlením seděl ve Frankfurtě v levém centru. Hlasoval pro paragrafy 2. a 3., jež dopouštěly spojení mezi německými a neněmeckými částmi

---

[1]) Viz Osvětu 1895 str. 514.

Rakouska toliko svazkem osobní unie. Proti rakouské ústavě ze dne 4. března protestoval, jelikož prý trhá poměr Rakouska k Německu. Na závěrku ptal se mne: »Mohuli s těmito zásadami, kterých nikdy a nikdy nezapru a kterých se nikdy a nikdy nespustím, státi se profesorem v Rakousku?« ... Na otázku tuto mohl sobě sám odpověď dáti, že *nikdy!*

V té věci rozhodla též vůle vyšší. Makowiczka hlasoval pro dědičné císařství pruské, také i Röszler, a ještě dva druzí poslové z Rakouska, Vídeňský stud. jur. Josef *Schneider* a Pražský bankovní úředník Jindřich *Reitler*, i byl výslovný rozkaz císařův, že žádný z nich nesmí dostati veřejného postavení v Rakousku.

* * *

Toužil jsem po své domácnosti, po ženě i po dítěti, až jsem byl i netrpěliv a ženě své vytýkal, jako by ona vinna byla ustavičným odkládáním. Avšak byl tu lékař, jenž zakazoval cestování s útlým dítětem. Konečně přijeli v druhé polovici dubna, a takž jsme po tak dlouhém odloučení byli zase šťastně pohromadě. Ale co měla ženuška ode mne? Seděli jsme pospolu při snídaní a při obědě, večer jsme šli půl hodinky na procházku, kdys tehdys večeřeli jsme spolu v hostinci. Ostatní čas byl jsem v úřadě nebo při své práci. Nanejvýš že jsem se v neděli uvolnil, a tu jsme, poněvadž léto r. 1849 bylo skoro zrovna tak krásné jako léto roku předchozího, podnikali výlety do líbezných i tak rozmanitých končin Vídeňského okolí.

Portefeuille vyučovací zůstával napořád osiřalý. Již jsem připomenul, jak těžko se *Thinnfeld* vpravoval do věcí učebních, kteréž mu bylo spravovati. Posléze se mu odpovědnost, kterou naň kollegové vložili, tak zprotivila, že se ho zmocnilo zrovna nervosní rozčilení a hrozilo mu podobným stavem, jako se to stalo ubohému Stadionovi. Již bylo nanejvýše potřeba, aby ustanoven byl ministr definitivní. Podobá se, že Stadion, dokud byl ještě poněkud zdravější, zřetel císařův obrátil na vynikající vlastnosti hraběte *Leona Thuna*. Sloužilť Thun za Stadiona v Haliči jako výtečný guberniální rada, a Stadion velice toho želel, že mu v dubnu 1848 byl odňat. Toho času přejal Thun guberniální presidentství v Čechách, i osvědčil se tam za nejtěžších okolností jako muž vynikající guvernementální zručností, jako charakter nezlomně pevný. Odměnou za to odklidil ho ministr Doblhoff, stojící pod vlivem Vídeňské auly a bezpečnostního výboru, z postavení tohoto. Tu žil Thun jako soukromník. Snažil se, aby se dostal do ústavodárného sněmu říšského; ale národovci, majíce Karla Havlíčka za vůdce, brojili tak náruživě proti němu, že ve Vimberku jako kandidát podlehl člověku praobyčejnému.[1]) Po té pokusil se, aby cestou publicistiky prospěl vlasti své. Připravoval brošuru o poměrech zvláště v Čechách; že pak v češtině na tolik se ještě nevyznal, aby vystoupil jako samostatný spisovatel, vzal si na pomoc mladistvého Josefa *Jirečka*, oba pak pracovali velmi úsilně. Tu ho došlo povolání za ministra. I ohlásil se, že

[1]) Osvěta 1896 str. 452.

ministerium přejme, toliko žádaje, aby věci učební spojeny byly s duchovními; také aby mu bylo popřáno času, by svůj politický spis vydal tiskem.[1]) Obojího bylo mu přáno.

V řízení ministeria duchovních věcí a vyučování, jakž nyní slulo, uvázal se Thun v druhé polovici srpna. Do Vídně přišel s největšími předsudky a s největší nedůvěrou ke mně; co jen závist a nenávist proti mně mohla, tím byl nasycen z Prahy. Ukázalo se to hned při prvním jeho setkání se mnou: byl chladný a uzavřitý, patrně že nemínil mně popřáti své důvěry. Tak to trvalo několik dní, v kterémžto čase návrh gymnasijní měl býti dokonán. Prodlelo se to s ním, jak svrchu řečeno, jen proto, že jsem v jedné hlavní věci, totiž co do vyučování dějepisného, v zásadném byl odporu s Exnerem a Bonitzem. Nový ministr rozhodl se proti mně, což také nebylo podle toho, aby se napravil špatný rozmar můj. Pomýšlel jsem opravdově na to, nemámli se místa svého vzdáti.

Ale tu se osvědčil šlechetný *Exner*. Bez mého vědomí, tím méně na mé vyzvání nebo přání, měl dlouhou rozmluvu s Thunem, aby hraběte k jinému o mně obrátil názoru. I nastal obrat dokonalý. Thun zcela jinak začal se mnou zacházeti, získal jsem si jeho přízně a důvěry tou měrou, že to lépe ani za Stadiona nebylo. Že jsme se v náhledech o některých věcech lišili, toť ani jinak býti nemohlo; že jsem však vždy se vyjadřoval otevřeně a přímě, vyslechl a vážil Thun s úplnou objektivností vždycky mé důvody, i když se sám k nim nepřidružil. Ukázal to zvláště očitě v jednom případě. Podrobností již nevím; dosti na tom, že šlo o věc, která měla býti přednesena v ministerské radě a kde jsem až do poslední chvíle neupustil od svého opačného názoru. Ministerská rada byla odbyta, a Thun přijda do úřadu poslal mi ten akt se slovy na obálce jeho rukou psanými: »Vy jste zvítězil!« Jistě že tedy při přednášce rozložil důvody své i důvody mé stejně nestranně a že gremium přistoupilo k náhledu mému. Nebylli to vzácný příklad sebezapření?

Jen ve dvou kusech byl a zůstal zásadný rozpor mezi námi. Já nepomíjel žádné příležitosti, abych ukazoval na důležitost vlastenského dějepisu a vindikoval jemu z příčin pedagogických a patrioticko-politických výraznějšího místa a platnosti v řadě učebních předmětů. Když jsem, jak praveno, v návrhu gymnasijním podlehl, těšil mě Thun poukazuje na studijní řád universitní, ale když pak i zde dějepis rakouský zastrčen na místo nenáležité, měly vypomoci zkoušky státní; ale ani zde nestalo se, čeho jsem se zastával a ujímal. Teprve za pozdějších ministrů dostalo se na gymnasiích větší a větší platnosti dějepisu rakouskému, arciť že pořád ještě ne tak, jak jsem si to r. 1849 myslil. Trvalo pak to více jak čtyřicet let, až za ministra Gautsche postaven dějepis rakouské říše a rakouského práva na ono místo, které mu v řadě povinných studií a mezi předměty právnicko-historické státní zkoušky náleželo a slušelo.

---

[1]) Betrachtungen über die Zeitverhältnisse, insbesondere im Hinblicke auf Böhmen. Úvahy o nynějších poměrech hledíc zvláště k Čechám. V Praze. J. W. Calve (Tempsky) 1849.

Druhý hlavní kus, v kterém jsem se různil s ministrem, dotýkal se národní rovnoprávnosti. Vídeň, toto přirozené středisko a ohnisko centralismu, v roce zmatků jen s nechutí vyhovělo požadavkům jinojazyčných národů; nyní, když revoluce byla pokořena, vracela se Vídeň ponenáhlu k starým tradicím germanisace. Bach, rodilý Vídeňan, neznal než »státní řeč německou,« a převahující většina úředníků ve všech ministeriích šla za ním týmže směrem. Také i Thun, jenž v první chvíli přiznával se ještě k snahám mladosti své, krok za krokem zabočoval na dráhu jinou, v čemž ve vlastním svém ministerii podporován byl co nejúsilněji. Ukázal jsem svrchu, že Exner i za té doby, co jsem já přejal správu ministeria, nestranně posuzoval a uznával požadavky národností. Ale vlivem, tuším, Bonitzovým zmocnily se ho jiné názory, a takž vydáno heslo »o řečech světových a kulturních.« Němčina a vlaština — tak pravili Exner a Bonitz — jsou jazyky světové a kulturní, těm se tedy na rakouských školách musí dáti přednost, ty zde zvláště třeba pěstovati. Ostatní řeči zůstaly sice na školách obecných v postavení, kterého si r. 1848 dobyly a které jim ústavně bylo zaručeno. Na gymnasiích v končinách neněmeckých neopomíjeno sice druhého tak zvaného zemského jazyka, naopak přihlíželo se k tomu, aby pěstován byl od nejnižší třídy až k nejvyšší. A tu byl zejmena Josef *Jireček*, jenž horlivě pečoval o sepsání dobrých učebnic jazykových, o názvosloví a o učební knihy v rozličných řečech zemských s výsledkem v pravdě výborným. Mnohé z čítanek a učebnic dílem přímo od něho samého sepsaných, dílem od něho řízených mohou věru slouti vzorné. Také na universitách zemí vícejazykových pečováno o učitelské stolice řeči i literatury české, polské, uherské a j., i získáno zdatných, na díle vynikajících sil učitelských. Ale všecko toto dálo se, což znamenati sluší, pro řeči tyto toliko jako předměty učební, nikoli jako vyučovací. Jediné ono akademické gymnasium v Praze, kdež druhá řeč zemská podle plného práva a objemu byla pěstována, zakoušelo z německé strany takového ustavičného protivenství a takových útoků, že Thun vypravil ministerního radu *Kleemanna* k vyšetření celé záležitosti do Prahy; tomu pak zběsilí klevetníci tolik toho nahučeli, že nařízeno zrušení tohoto ústavu jako českého a přejinačení jeho v ústav německý dle systému všeobecného. O založení university neněmecké nebo nevlaské nebylo ani řeči. Slabé začátky za mého řízení k nenáhlému utvoření slovenských fakult v Lublani puštěny docela, nikdo se již o to nestaral.

Také ještě jiné dvě záležitosti, otázky jazykové se netýkající, později se zastavily nebo rozpadly niveč.

Za mého času byla Josefinská akademie lékařsko-chirurgická zrušena, a to ze závažných příčin, od nejvyšší správy vojenské samé uznaných: předně že tento speciální ústav pro budoucí lékaře vojenské nevzdělával ani v čas míru potřebného počtu lékařských sil; za druhé že to, čeho vojenský lékař ve svém zvláštním postavení potřebuje, velmi snadno docíliti a doplniti lze bylo cestou praxe: ***usus te plura docebit.*** [1]) V letech šedesátých dostal se za lékařského referenta v mini-

[1]) Srvn. Osvětu 1896 str. 298 atd.

sterii vojenství na místo *Kottmayerovo* [1]) někdejší ředitel Josefinské akademie, generální štábní chef *Dreyer*, ten pak všemi pákami zasazoval se o obnovení zamilovaného svého ústavu. Ministeria vyučování se ani neptali; ano při rokování dočkala se učební správa z roku 1849 a *tecto nomine* všickni ti, již tehda spáchali zločin toho zrušení, nejprudších útoků. Josefinská akademie vstala z mrtvých i byla ještě bohatěji vystrojena a nadána nežli prve. Ale trvání jejího nebylo: po několika letech zrušili ji zase, bohdá že navždy. Nebylo pro mne znamenitějšího nad to dostiučinění!

Druhá věc, kterou jsem se za své správy ministeria usilovně zanášel, byla stavba nové, všem požadavkům vědy vyhovující hvězdárny v Praze. Po odchodu zasloužilého *Kreila* z Prahy dostalo se místo hvězdářovo profesoru Josefu Jiřímu *Böhmovi* z Innsbrucku, kterému zvelebení vědy jeho málo nadělalo starostí. Stroje z času slavného Tychona de Brahe zašantročil pod názvem »staré mosaze.« Na stavbu nové hvězdárny nebylo teď ani pomyšlení, při čemž arciť ohledy peněžité rozhodnou měly váhu. Měloť ministerium vyučování za Thunových časů asi 4,000.000 zl. celé dotace, nota bene počítajíc v to i země vlaské a uherské; nyní má toto ministerium bez Uher a bez Vlach rozpočet výše 22,000.000 zl.; s takovouto sumou arciť se může více vykonati a vytvořiti, nežli bylo možno se skrovnými prostředky za vlády Thunovy!

* * *

Zasáhl jsem zde podle času dále, než co jest vlastně předmětem mých »zkušeností a pamětí,« majících své zakončení r. 1849. A zakončení toto bylo velice pro mne smutné a truchlivé.

Dne 28. září, onoho dne, jenž ve vlasti mé tolik se slaví, ztratil jsem svou vřele milovanou ženu. Politické bouře, jež několik dní po sňatku našem vybuchly, nepřetržité rozčilení mysli, časté naše rozdělení, úzkosti a starosti o mne, nebylli jsem při ní, toto vše takovou měrou ji zachvacovalo, že dostačila příčina dosti nepatrná, aby útlá její konstituce nadobro byla podlomena.

Byl krásný, krásný den zářijový, když jsem tělesné ostatky choti své doprovázel k poslednímu odpočinku. »Krásný byl den, slunce hrálo tak mile, neb se radovalo, že uvítá krásného, čistého anděla.« Slova tato psala mi, nezcela před osmi měsíci, při úmrtí své milé přítelkyně Hermíny Helfertovy moje Mína sama. [2]) Slova tato zdaž se nehodila zcela na ni, na tuto andělskou bytost, která žila jen láskou k muži jí zasnoubenému, láskou k útlounkému tvoru, jemuž byla dala život a jenž zůstal nyní osiřalým, bez matky?!

On, tento malý tvor, byl nyní mou osamělou radostí, úřad můj mým bavením. Když mě světící biskup *Zenner*, jenž mě jako všichni ostatní referenti velmi měl rád, jednoho dne v úřadě shledal tak smutného, chopil mě za ruku a pln vroucího citu pravil: »Vašnost dočká se ještě dnů blažených!«

Možná — ale po jaru mého života bylo veta, veta!

---

[1]) Nepřátelé jeho přezývali mu »Dreckmayer.«
[2]) Srvn. Osvětu 1891 str. 1054.

O československé vzájemnosti.

Uvažuje

Karel Kálal.

I. Význam Slovenska pro český národ.

Dějiny potvrzují, že Němci nebyli nikdy národem pokojným, že krví svou vždy bývali puzeni k výbojům. Výboje jejich na západ a na jih, do těla románského, neměly trvání, za to na východě navždy zdolali miliony Slovanů. V tom je pro nás poučení hrozné; tím hroznější, že Němci překročili naše hranice.

Ovšem proti osvědčené výbojnosti německé k východu osvědčila se i naše vzdorná síla: žijeme. Nicméně nikdy nebudeme tak bezpečni, abychom si i jen na chvíli mohli odpočinouti. Nám bude vždy potřebí množiti vlastní síly, a opatrnost nám bude vždy ukládati, abychom sbírali síly ze všeho Slovanstva a žili se Slovany v poměru, který by nám zabezpečoval záštitu v nebezpečí. Západnímu tlaku německému, do Čech se hrnoucímu, vzdorovati musí východní proud slovanský. A Slovensko je most, který nás spojuje s nejsilnějším národem slovanským, s Rusy. Pomaďaření Slovenska přerušilo by přímé spojení s Rusy, a český národ byl by obklopen Němci a Maďary. Uzoučký jen pruh přes severovýchodní Moravu a Slezsko spojoval by nás s Poláky. Dnes nám není prospěch z přímého spojenství s východními Slovany tak patrný, protože není vyvinuté vzájemnosti a na tom mostě slovenském je málo ruchu; ale rozpomeňme se na sousedství německé, a hned si sousedství slovanské budeme ceniti výše. Výbojný soused je jak moře, omílá břehy, trhá kus po kuse.

Kdežto individualita česká věkovitou germanisací vzala ujmu, je Slovensko národně zachovalé. A v této národní zachovalosti slovenské viděl již Havlíček velikou pro Čechy důležitost. Cizinstvím neprosáklé Slovensko je spůsobilé, aby zrodilo nové národní genie československé. Na vzdor násilné maďarisaci zachovalo si národní individualitu až do této doby. Nářečí slovenské nemá jediné vazby cizinské. Slovensko má dosud národní kroj; do kostela a na trh hrnou se zástupy mužů, žen i dětí vesměs v kroji národním, a to vkusném, někdy krásném a vždy praktickém. Kdo potrvá po více let v jedné dědině, na př. kněz anebo učitel, uslyší každého roku na procházkách svých nové písně. Kde se vzaly? Národní tvořivost neutuchá; pohádky se množí, dívky a ženy vymýšlejí nové výšivky. Při všech zděděných obyčejích národních lid věrně setrvává. Lid je politicky velmi pozadu, sebevědomí a hrdosti národní je v něm poskrovnu, ale přirozenost národní mu zůstává.

Havlíček mluvě o národních geniích z půdy slovenské, měl před sebou skutečné doklady, Kollára a Šafaříka. Mohutný byl i Hurban, hluboký Hodža. Též Dobrovský narodil se na Slovensku, Komenský byl moravský Slovák. Štítný, Hus, Žižka, Chelčický narodili se v jižních Čechách, národní povahou vždy svéráznějších a houževnatějších, tak že

skutečně dle našich dějin můžeme uzavříti, že zachovalejší individuálnost národní je příznivější půdou pro národní genie.

Ovšem národní zmlazení, v jakéž doufal Havlíček, může v nás ze Slovenska přejíti jen tehdy, budemeli se Slováky v duchovním spojení a zůstanouli oni národu svému věrni. Slovák Košut dal svého genia nepřátelům národa slovenského a rovněž veliký básník Petrovič (pomaďařený Petőfi).

Kdy bychom vzájemností dospěli k takovému sjednocení, že bychom byli v skutku národem jediným, byl by z toho i veliký prospěch politický. Moravané na štěstí zavrhli učení německé o rozdílnosti Čechů a Moravců, a cítí se býti Čechy jedné krve a stejných cílů s bratry svými v Čechách. Kdy bychom docílili stejné národní jednoty se Slováky, vliv náš rozšířil by se za Litavu a Slováci by právem mohli poukazovati na mocné své bratry před Litavou. Vzrostl by počet náš a s ním naše sebevědomí. Mnoho zla z toho pochodí, že je nás málo. Němci a Maďaři dobře znají politický význam čísla a proto při sčítání obyvatelstva i nepoctivým způsobem rozmnožují počet svůj na úkor náš, a už samým tím číslem dobývají mnohých úspěchů politických, zase na naši škodu. Ať se zmíním jen o tom, jak umlčují nás ve smíšeném území pohraničném a v městech moravských, a jak je nám potom těžko domoci se na těch místech českých škol veřejných anebo státních. Takovou moc má číslo, byť i falešné. Slováků je přes půltřetího milionu a bylo by nás tedy dohromady přes osm milionů, snad asi 8,300.000. Přes osm milionů! To jest už pádný důvod politický, při takém čísle se už sebevědomě prsa vydmou.

Kdykoli se u nás podnikne co na prospěch Slovenska, béře se to tak, jako by se to činilo jen k vůli Slovensku. Úmyslně jsem věc obrátil poukázav, že na existenci Slováků a sjednocenosti naší s nimi musí nám záležeti k vůli nám samým a že cokoli dobrého pro Slováky vykonáme, konáme rovněž pro sebe.

Ovšem první jest láska a mravní povinnost; z toho zřídla vycházej naše podpora.

II. Úkoly vzájemnosti.

Pokud nás Čechů se týká, ukládá nám vzájemnost dvojí úkol: přispívati k tomu, aby Slováci uhájili své národnosti a udrželi se na výši mravnosti a osvěty, za druhé pracovati k sjednocení jazykovému.

U nás mnozí myslí, že jediným úkolem vzájemnosti jest navrátiti Slováky ke spisovné češtině a potom že bude s nimi zase dobře. To je omyl. Kdy by se Slováci přes noc proměnili co do jazyka v Čechy a jinak se postavení jich nezměnilo, budou Maďaři potom maďarisovati a utiskovati Čechy stejně jako nyní Slováky. Vzájemnost musí začíti odjinud; představujeme si ji jako rozsáhlou a hlubokou práci kulturní.

Pravil jsem, že prvý úkol vzájemnosti jest posilňovati Slováky, aby uchránili své národnosti a udrželi se na výši osvěty a mravnosti. S touto pomocí musíme vniknouti do všech vrstev lidu slovenského: do školní mládeže a jejího učitelstva, do lidu řemeslného a rolnického, do obchodnických tříd i do intelligence. Vyjádřím se určitě a specielně.

Pronesli jsem v úkolu vzájemnosti slovo mravnost, nechť tím není žádný Slovák nelibě dotknut; mám na mysli hlavně pití kořalky, které je u mužů, žen i dětí slovenských tak hojné a rozšířené, že vzbuzuje obavu, aby neohrozilo mravní základy národa. Alkoholismus je počátkem všeho zlého, a každá dobrá rada k Slovensku se táhnoucí musí na tuto zhoubnou vlastnost lidu slovenského poukázati.

O *mládež* slovenskou je postaráno nedostatečně. Jen hrstka učitelů jest národně uvědomělá, a z té hrstky ještě většina se obává národně vychovávati. Přicházíme k otázce, čím by mohl český národ přispěti k zachránění a povznesení slovenské mládeže školní?

Dobrý časopis, podávaný mládeži někde od učitele a kněze, jinde od rodičů, vydatně by posloužil; on by nahrazoval, co škola zanedbává, totiž výchovu národní. Čtení u národa potlačovaného, u národa bez národních škol má nesmírnou důležitost, a chcemeli, aby staří četli, musí tomu navykati mládež. Proto pokládám za velmi důležito, aby se slovenské mládeži založil dobrý časopis. Podávati slovenské mládeži český časopis dětský místo slovenského nebylo by náhradou úplnou; mládeži se musí hověti, aby se jí čtení zachtělo, řeč musí býti co nejsrozumitelnější a věc duchu co nejpřístupnější. Dětská literatura slovenská, aby byla účinná, musí vyrůsti na slovenské půdě, a to obsahem i jazykem. Přidávati do časopisu slovenského něco češtiny, to se mi ovšem zdá nejen možné, ale i potřebné, jakož ještě níže povím.

Dvakráte už zkusili na Slovensku vydávati dětský časopis, ale neudržel se: prvý vycházel čtyři roky, druhý tři. Nedostávalo se jim rukopisů a hlavně kapitálu. Tu jest na nás, abychom dodali, čeho se v té příčině nedostává. Kdy by se u nás takového časopisu předplatilo dva tisíce, už je hmotně zajištěn. České mládeže školní je bezmála milion; jak snadno bylo by tu odbírati dva tisíce výtisků slovenského časopisu, když deset tisíc učitelů českých přispěje radou a povzbuzením! Zároveň by se z naší mládeže vychovávali přátelé československé vzájemnosti. Podporovati z naší strany takový list i literárně jest rovněž věcí snadnou, jakož se už provádělo v Salvově »Priateli dietok.«

Mládež se povznese nejjistěji dobrým *učitelem*. Proto národně uvědomíti a ku práci nadchnouti slovenského učitele pokládejme za důležitý úkol vzájemnosti. Na Slovensku nepochopili dosud význam učitele a školy obecné. Od bystrých lidí uslyšíte: »Co nám takový ubožák učitel pomůže, my potřebujeme intelligence.« Že národní učitelstvo každodenní prací zdvíhá nejširší vrstvy lidové, že pracovníci po celém národě rozsetí největší mají možnost pohýbati massami obecenstva, toho na Slovensku nevidí. Dle toho se učitelstvu slovenskému, národem samým, totiž konfesemi a obcemi vydržovanému, dostává nejchatrnější mzdy (300 zl. je nejobyčejnější plat učitelský, někdy jen 120—150 zl.) a téměř žádné mravní podpory. Ujde rok, dva i tři, a kromě učitelského měsíčníku nedočtete se v žádném slovenském listě slov »učitel« a »škola obecná.« U nás nemáme tušení, v jakém úpadku je slovenské učitelstvo. Na ničem nejsou stopy maďarisace tak hrozny jako na slovenském učitelstvu; kdo chce poznati, jak záhubná je výchova odrozovací, ať pozoruje život slovenských učitelů. Nejchatrnější vědomosti, žádná soudnost, duch odrodilý a prodajný, mravně pokleslý, nevylíči-

telná lenost, nedbalost a děsná ke všemu lhostejnost i tupost, žádné sebevědomí — obraz děsný! Prosím, aby mi čtenáři věřili; pozoruji slovenské učitelstvo deset let po všech stránkách. Ten úpadek nelze stručnými slovy vylíčiti. Za těch pozorování teprve pochopíme, jak nezbytnou podmínkou pokroku a mravnosti je výchova *národní*. Odrozovací systém je pelech všeho hnusu, vší nemravnosti a zblbění duchů lidských. Viděti, že mravnosti Slováků škodí více ještě činitelů než kořalka. Je prý to promyšlený plán maďarský: Slováky mravně a hmotně zničiti, aby se snáze provedlo odrození. Proto nezalesňují strání, podporují kořaleční mor atd. Na témž stupni jako učitelstvo jest i slovenské kněžstvo, neboť vyšlo rovněž ze škol odrozujících a jest pod bezohledným poručnictvím vládní hierarchie. Ovšem výjimky jsou jak v učitelstvu tak i v kněžstvu, a těm rád vzdávám čest. Také nepříznivý soud můj pronesen jest bez úmyslu někoho uraziti nebo zarmoutiti; reforma začíná poznáním pravého stavu, a kdo dobře smýšlí, nezatají pravdy.

Rád sdílím s českou veřejností, že pokud se slovenského učitelstva týká, byl ze strany české vykonán už hodný kus práce, a to národním učitelstvem. Předseda Českoslovanské jednoty prof. Pastrnek nazval vzájemnostní činnost českého učitelstva vzorem pro ostatní vrstvy národa. Vypíši proto, jak v učitelstvu pro vzájemnost pracujeme; bude tím podán zároveň důkaz, že co navrhujeme, lze také uskutečniti.

Na Slovensku mají vychovatelský měsíčník Dom a Školu. Osud jeho byl už zpečetěn, měl zaniknouti. A tak by byla hrstka slovenského učitelstva za časopisem seřaděná přišla o poslední pojítko, o jediného svého učitele a povzbuzovatele; jediný znak, že škola slovenská ještě žije, jediný hlas, který národu připomíná jeho povinnosti ke škole, měl zmizeti. Stručnými slovy ani nelze vystihnouti důležitost tohoto listu. Ujali jsme se ho, a to tak, že jsme ho v Čechách a na Moravě hojně předpláceli (má u nás 800 odběratelů), sbírali naň peníze ve schůzích spolkových a zároveň do něho psali. Roku 1896 složilo proň učitelstvo české rozličnými sbírkami více než 600 zl. Existence listu je zabezpečena. To povzbudilo i na Slovensku; české literární příspěvky podnítily ku práci i slovenské učitelstvo. V časopise jsou tedy práce slovenské i české, čtenáři seznamují se s literaturou českou i slovenskou, seznamují se navzájem s poměry školskými a národními, poznávají navzájem obě nářečí, zkrátka sbližují, sjednocují se. Nejnovější ročník má vedle slovenského též českého redaktora, aby se vzájemnost tím lépe představila a prováděla. Časopis se proměnil ve slovensko-český.

Dále sebralo učitelstvo množství českých knih a odevzdalo je red. K. Salvovi, čelnému representantu vzájemnosti na Slovensku, a on je rozeslal po školních knihovnách, z kterých se půjčují nejen žactvu, než i lidu dospělému. Z českých děl vědeckých a pedagogických založil Salva při redakci Domu a Školy knihovnu, z níž se odběratelům časopisu půjčují knihy zdarma. Četní učitelé čeští posílají přečtené časopisy svoje učitelům slovenským; mezi těmito učiteli vzniklo tu a tam vzájemné dopisování. Na mnohé školy posílán slovenské mládeži zdarma dětský časopis Květy mládeže. Českému učitelstvu a české mládeži doporučovány zase spisy slovenské, a skutečně také bylo dost z té

strany objednáváno, co jindy bývalo vzácností, aby slovenská kniha putovala do Čech.

Učitelstvo hledělo si také osobního obcování. V srpnu r. 1894 byla důvěrná schůze učitelstva československého v Turčanském Sv. Martině a jednáno obšírně o prostředcích vzájemnosti. V srpnu 1895 přišla poprvé deputace slovenského učitelstva na sjezd učitelský do Prahy, a přátelský večer před sjezdem na Žofíně vyzněl myšlenkou vzájemnosti. Hned potom za některý den měl kroužek učitelů důvěrnou poradu na výstavišti, kde uvážil, jak pěstovati vzájemnost v dětské literatuře v zemích českých i na Slovensku, jak v časopisech učitelských a jak v kruzích studentských, jakým spůsobem sbírati pro Slovensko knihy a j. Konečně bylo usneseno požádati jistého Pražského knihkupce, aby měl na skladě slovenské knihy, a některé redakce politických listů byly dožádány, aby usilovněji pěstovaly vzájemnost, kterážto žádost měla skutečný úspěch. V srpnu r. 1896 přišla deputace slovenského učitelstva na učitelský sjezd do Brna, na kterémž vůdce slovenských učitelů, redaktor Salva, výbornou řečí (byla to prvá řeč slovenského učitele na českém učitelském sjezdě) přimlouval se za vzájemnost a jednotu literární. Po sjezdě konalo 45 učitelů českých hromadný výlet na Slovensko. Asi 30 učitelek českých meškalo v prázdninách r. 1896 v Ružomberku a Liptovském Sv. Mikuláši, a to za tím cílem, aby Slovensko poznaly a myšlence vzájemnosti posloužily. V časopise Domu a Škole jsme povzbuzovali, aby Slováci dávali syny a dcery své do našich škol; a po prázdninách r. 1896 přišlo skutečně, a to poprvé, několik slovenských dívek do Vesniny školy v Brně. Jednu slovenskou dívku vydržuje společnost českých učitelek na měšťanské škole v Praze. Prostřednictvím učitelstva byla asi dvaceti učňům slovenským obstarána místa u dobrých mistrů českých. Do časopisů učitelských a časopisů pro mládež častěji se psalo o věcech slovenských, ba i mnohé listy politické obstarávali učitelé slovenskými zprávami. R. 1895 bylo z téže strany podáno pět životopisných črt do českých kalendářů. Způsobili jsme též, že čeští průmyslníci inserují v slovenských listech.

K této práci máme ovšem jakousi organisaci; je to kroužek několika učitelů, z nichž jeden obdržel právo práci rozdělovati. S kroužkem českým zároveň pracuje kroužek slovenský, který jest bohužel velmi úzký.

Pracujeme tedy dle plánu: 1. pěstovati myšlenku vzájemnosti na obou stranách (v zemích českých i na Slovensku), a to ve škole, v časopisech a ve všech vrstvách národa; 2. udržeti slovenské časopisy podporou hmotnou i literární; 3. udomácniti na Slovensku českou knihu a u nás knihu slovenskou; 4. volati k nám mládež slovenskou do škol a do učení řemeslům i obchodu; 5. pěstovati osobní styky.

Osobní styky jsou nezbytny; víme, jak pohnuly vzájemností Čech a Moravy. Za osobní odloučenosti na všecko se zapomíná a láska ochladá; je to zákon přírody, proti němuž mravní důvod: jsme bratři, je sláb. Politická se Slováky odloučenost, nepatrné styky obchodní, žádné téměř styky lidu — to všecko musíme uvážiti, než zasedneme na soudnou stolici a proneseme výrok, že je bratrství Čechů a Slováků vlažné.

Mysleme si, že by tak jako učitelé čeští vešli ve styk s učiteli slovenskými, učinili naši ***kněží*** se slovenským duchovenstvem, že by tedy navzájem podporovali svou literaturu a že by pěstovali osobní styky. Řekl jsem již, že slovenští kněží jsou až na některé výjimky národně neuvědomělí. Uvážímeli, že slovenský kněz, jsa mezi lidem nízkého vzdělání a maje přece ještě nejvíce volnosti, mohl by nejblahodárněji pro národ svůj pracovati, porozumíme, jak velikou zásluhu by měli naši kněží, kdy by si vzali na starost druhy své na Slovensku. Mají k tomu zajisté způsobilost, čas i prostředky. Německá hierarchie Předlitavská osnuje v Uhrách velkou politickou organisaci; proč by nedovedlo české duchovenstvo zanesti do slovenského něco národního uvědomění a zápalu k práci?

Dělme se o práci dále. Slováci mají dobrý list hospodářský (Obzor za 1 zl. ročně); co pak aby se ho ujali naše ***hospodářské spolky a hospodářští spisovatelé?*** Ony podporou hmotnou, tito literární? ***Slovákům musíme udržeti jejich časopisy;*** to buď náš první úkol, jenž je také nejsnadnější. Ale nejen udržeti, nýbrž také povznesti. Čeští odběratelé jsou Slovákům jako vyšší kontrolou, která zvyšuje snahu redakcí i spolupracovníků. Pozorovali jsme to v časopise Domu a Škole: jakmile zvěděli, že se časopis čte i v Čechách, již docházely příspěvky důkladnější, svědomitější. Čech je starší, Slovák mladší bratr: pokládejme za své právo a povinnost kontrolovati veškeren život slovenský. Jenže kontrola naše musí býti opravdu bratrská: spravedlivá a láskyplná. V dozoru našem musejí Slováci viděti bratrskou péči o bratra mladšího; pánovitost a tvrdost všecko by zničily a Slováci by odmítali vzájemnost. A trpěliví musíme býti; když mladší bratr — zůstaňme při tom přirovnání — staršího třeba udeří, není starší zbaven povinnosti o mladšího se starati. Citlivost Slováků je známa, ale ona je též přirozena. Malý osten z Prahy cítí bolestivě, dvojího ze své strany proti nám namířeného nepočítají. Až prokážeme Slovákům platné služby, podporu v literatuře, v průmyslu, v obchodu i v politice, potom přijmou od nás bez pohoršení i kritiku. Zatím, svědomitě slovenské poměry studujíce, vyjadřujme svou kontrolu radami spravedlivými a mírnými, za to každodenními.

Pokročme v praktických úvahách dále. ***Čtenářské besedy*** naše jsou spolky zámožné; jak snadno jest jim odbírati politický list slovenský Národnie Noviny, beletristický a poučný měsíčník Pohľady a humoristický měsíčník Černokňažník. Nechať hosté v kavárnách a zvláště ***akademická mládež*** časopisů těchto požaduje. Nejde tu jen o podporu jmenovaných listů, nýbrž stejnou, ba ještě větší měrou o poznání Slovenska. Jak se má veřejnost naše pro něco nadchnouti, co tak málo zná?

Musíme nejen nynější slovenské listy podporovati, ale též se rozhlednouti, nescházíli jim některý důležitý časopis. Povšimněme si, jak jest v té příčině postaráno o ***lid.*** Vláda maďarská vydává z kapitálu, který odňala Slovenské Matici, politický list Slovenské Noviny (třikrát v témdni) a obrázkový týdenník Vlasť a Svet (za 1 zl. ročně), k němuž na konci roku přidává zdarma kalendář. Jsou to časopisy jazykem slovenské, ale duchem maďarské, otravné. Pro svou láci a za agitace mocného aparátu vládního jsou velmi rozšířeny: Vlasť a Svet

má více odběratelů než všecky národní časopisy slovenské dohromady. Vedle těchto vládních výbojců je laciný (za 1 zl. ročně) týdenník mladé »lidové« strany, Kresťan zvaný. Slouží kněžstvu a šlechtě, píše proti vládě, neškodí národu, ale národní a lidový není a svým obsahem stojí hodně nízko. Proti němu vydává vláda v poslední době Opravdového Kresťana, list formátem, úpravou zcela podobný. Oběma listům nedostává se naprosto křesťanské ušlechtilosti a vzdělavatelnosti.

Máli se ubohým lidem slovenským duchovně pohnouti, jest nezbytná potřeba ***laciného lidového listu národního***, ***vážně vzdělavatelného.*** Redaktor Salva zabývá se po mnoho let myšlenkou vydávati takovýto laciný týdenník (po 2 kr.) pro lid, ale dosud nemohl plánu svého uskutečniti pro nedostatek kapitálu. Dovolávám se pro tento podnik podpory tím snažněji, že v programu zamýšleného listu je též vzájemnost československá. Literární podniky v Turčanském Sv. Martině jsou větším dílem pro vrstvy vzdělané, Salvovo snažení jde zase za povznesením lidu a lidové školy. Tedy ne konkurrence, ne nová strana, nýbrž dělení práce, doplnění jednoho druhým. —

Nám se musí stát slovenská literatura blízkou, ***naší.*** Literární rubriky všech našich časopisů měly by přinášeti posudky o spisech slovenských a každé české ***knihkupectví*** mělo by míti přední plody slovenské literatury na skladě. Až bude slovenská kniha za výkladní skříní, přivábí též kupce. Je věru žalostno pozorovati, kterak v našich knihkupectvích najdeme knihu z literatur, kde jaká, jen ne slovenskou. Že by nebyla kniha slovenská na té výši, aby komu stála za koupi, toho snad nikdo nemyslí. Sebrané básně Hviezdoslavovy, veškery plody Vajanského, Z vesny života od Podjavorinské, Sirota Podhradských od Vansové, Proti prúdu od Šoltesové — jmenuji jen díla nejnovější — řadí se dobře k našim toho druhu. Zvláště želím, že je Hviezdoslav u nás tak málo znám. Před několika lety z jisté porady dopsali jsme knihkupcům českým, aby se opatřili slovenskými knihami, ale asi dvacet či třicet dopisů našich zůstalo až na jediný případ bez odpovědi. V čem vězí příčina? Tu musí nastati obrat. Nechať české obecenstvo v knihkupectvích knihy slovenské požaduje a tak je pohne, aby ji měli na skladě. Československá jednota oznámila před časem, že sama vyloží ku prodeji slovenské knihy ve výkladní skříni Ústřední Matice, ponechávajíc zisk slovenským nakladatelům. To by bylo ovšem rozřešení nejvhodnější. Česká kniha má na Slovensku domov stálý; nejen náboženské u evangelíků, ale knihy všeho obsahu najdeme u vzdělanců i obecného lidu. Nikoli mnoho, ale přece jen něco, což rád konstatuji na doklad, že česká kniha jest na Slovensku dosud srozumitelna, že tam není cizí. Toho musíme úzkostlivě dbáti, aby si česká kniha udržela na Slovensku domácí právo; nejen proto, aby zůstal ve známosti jazyk náš, nýbrž i pro povznesení osvěty na Slovensku. Česká kniha má též více sebevědomí, více touhy po svobodě, více vzdoru, více tepla, svěžesti, radosti a veselí — a tento duch české knihy je potřeben měkkému, skromnému, bázlivému, politicky neprobudilému lidu slovenskému. Zle, hrozně zle by bylo, kdy by se Slovensko uzavřelo české knize! Nechť si zatím Slováci píší svým nářečím, jenom ať českou knihu čtou, ať se posilňují ***českou osvětou.*** Na štěstí není dosud na Slovensku po-

zorovati veřejného hlasu, který by před českou knihou varoval. Takto v soukromí zaslechl jsem od kněží katolických i evangelických, že česká kniha zanáší na Slovensko svobodomyslnost s mnohými jejími následky, ale zásadních a veřejných nepřátel tam kniha česká nemá. Letos uveřejnil redaktor Salva v kalendáři svém přesvědčivý článek o vzájemnosti československé nabádaje rodáky své, aby u nás hledali vzdělání školské i řemeslné a četli české knihy, a hle, z přečetných stran bylo mu dopisováno a děkováno, že učí Slováky obraceti zraky k nám a doufati v pomoc od nás. Obecný lid slovenský nerad dá za knihu peníze, ale když mu ji půjčíš anebo daruješ, rád si ji přečte. Vím z vlastní zkušenosti, jaký byl shon po českých knihách, když jsme ohlásili, že je máme na rozdání. *Zakládati knihovny* na Slovensku musí nám býti úkolem tak milým a povinným, jako před krátkým časem v Slezsku. Pravil jsem již, že při každé obecné škole je knihovna, z níž se půjčuje nejen dětem, ale i dospělým; netřeba tedy zvláštních spolků zakládati, jakož Maďaři tuze neradi Slovákům spolky povolují. Kde jest potravní spolek, nejlépe bude zříditi knihovny při něm. Prodavači v těchto spolcích jsou lidé spolehliví a vzdělanější — vždyť musejí umět účtovati, — ti jsou také spůsobilí, aby kupujícím knihu nabídli. Pěkný to obrázek: Slovák jde nakoupit ke křesťanu Slovákovi (ne k židovi, jak je na Slovensku obyčejné) a při tom vypůjčí si knihu. Československá jednota sbírá české knihy pro Slovensko a také již některé obce knihami obmyslila; lze též české knihy zasílati p. Karlu Salvovi (do Lipt. Ružomberka), který je ochotně na vhodné místo zašle, třeba by rozdáváním českých knih měly knihy jeho nákladem vyšlé menší odbyt. To musíme zase my vyvážiti kupujíce knihy slovenské; nakladatelství mají zajisté veliký vliv na rozvoj literatury, a proto nám musí záležeti na tom, aby obě slovenská nakladatelství (akciové v Martině a Salvovo v Ružomberku) dobře se finančně zakotvila. Kdy by se u nás každé slovenské knihy odkoupila dvě až tři sta, jak by se tím posloužilo slovenské literatuře a slovenské osvětě! Mnohý dobrý spis slovenský zůstává v rukopise nemaje vyhlídky býti rozprodán v 600 výtiscích! —

Na Slovensku *ubývá národní intelligence.* Staří vymírají a synové už nenahrazují otcův svých, z veliké části se odrozujíce. Obraz pro budoucnost národa děsivý! Musíme býti pamětlivi, aby *národní intelligence* slovenská stále byla odchovávána. Soukromý lékař, stavitel, inženýr může vystudovati u nás, státní úředník, advokát, kněz, učitel musí míti approbaci maďarskou. Jak tedy věc nastrojiti, aby se intelligence neodrodila a přece mohla žíti a pracovati ve svém domově? Starý spůsob, že dávali Slováci syny své na gymnasium do Přerova a postarali se o soukromé vyučování maďarštině, byl dobrý. Dostačilo by, aby u nás slovenští hoši vystudovali 4—6 tříd střední školy, ostatní v Uhrách. U nás se jim dostane takového věcného vzdělání, že hravě vykonají zkoušku do vyšších tříd maďarských a dohoní v maďarštině, oč méně se jí naučili soukromě u nás. Uherské Hradiště, Uherský Brod, Hodonín a Strážnice doporučují se v té příčině geograficky i ethnograficky; tam je ze Slovenska nejblíže a mladíci slovenští by se tu cítili doma majíce kolem sebe lid svého nářečí a svého kroje. Oznamte vý-

datnou podporu a uvidíte, že šuhajci slovenští přijdou. Hradiště, Brod a Strážnice mají česká zastupitelstva; něco dají ta, něco jednotliví občané, něco místní spolky, něco národ. Tisíc zlatých ročně — zatím — na deset stozlatových podpor, k tomu je potřebí jen málo agitace. Podporujme Československou jednotu, aby se zvýšil její význam v národě, aby pak ona mohla s větším účinkem přednášeti žádosti zastupitelstvům příslušných měst a p. Rovněž podporu studujícím slovenským na vysokých školách Pražských třeba zvýšiti. Ale nejen podporu hmotnou; nesmíme ponechati náhodě *výchovu* slovenských mladíků, domova příliš vzdálených, abychom navrátili Slovákům syny řádné, důkladně vzdělané a vědomé si těžkého úkolu v domově. Tím nemyslím, že by naše školy měly býti na slovenské mladíky přísné; přísnost našich škol má na Slovensku pověst odpuzující. Nejednou, když jsem povzbuzoval slovenského synka, aby šel na studie na Moravu nebo do Čech, slyšel jsem námitku, že jsou naše školy přísné, že by v nich propadal. Míti zřetel ku přípravě žáků, to je vychovatelský příkaz; žádoucí je, aby naše školy byly k slovenským žákům shovívavy a výminečnou přičinlivostí nahrazovaly, co zameškala příprava jejich na bídné škole Podtatranské. Škola je přece ústav humanní a nehodí se do ní bezohledná vojenská přísnost.

Více sympatií má na Slovensku Československá obchodní akademie v Praze. Na tom nám buď záleženo, aby k českým obchodním školám (též na Moravě) co nejvíce slovenských jinochů se připoutalo. Nejde tu jen o národní vzdělání, ale též o sdružení obchodu a průmyslu československého. Na našich školách nabudou slovenští mladíci vzdělání nepoměrně dokonalejšího než na školách maďarských, a to nikoli jen proto, že se na nich budou vzdělávati jazykem svým, ale i proto, že maďarská škola je hluboko pod naší — lojová svíce vedle elektrického světla.

Vzájemnosti československé je povinno posloužit i naše ***školství***. Všude se vidí povinností školy, aby velikým úkolům národním byla nápomocna. U nás se říká, že se Slováci neměli »odtrhnouti,« nebo že jsou s námi jeden národ. Dobře, buďme důsledni a z jednotnosti národní vyvozujme také povinnosti. Ve škole učme o Slovácích jako o části našeho národa. Zeměpis a dějiny Slovenska, národní píseň a národní výšivky, ale zvláště literatura slovenská musí být oblíbeným předmětem všech našich škol. V Tieftrunkových dějinách české literatury je rozhled po literatuře slovenské; ale zdali se tomu též učí? Marně se vyptávám, že by kdo kde při zkouškách jakýchkoli dostal otázku specielně slovenskou. Kdy by Slováci pro všecky národy byli bezvýznamní, my jich přehlížeti nesmíme.

Do školy obecné má myšlenka vzájemnosti československé přístup snadný, i doufám, že se již hojnou měrou pěstuje. Nesnadnější jest dostati se do školy střední; studující nemají svého časopisu a profesoři jsou — jakož od nich samých jsem bezpočtukrát vyslechl — pod dozorem národní a slovanské výchově rozhodně nepřátelským. Dávám na uváženou, jak získati učitelstvo škol středních a ústavů učitelských, aby přece po možnosti ideu vzájemnosti pěstovalo a aby do žákovských knihoven řadilo též knihy slovenské. O seznam dobrých knih sloven-

ských nebude nouze. Ovšem ani knihovny škol obecných nemají býti bez slovenských knih. Zaneseli se myšlenka vzájemnosti do školy, bude potom práce snadná.

Pro spisovatele slovenské dovolávám se podpory Svatobora i České akademie, v jejíž obvod patří zajisté celý národ československý. Zvláště toužím, aby spisovatelé naši žili se slovenskými v upřímném přátelství hledíce si literárního a osobního obcování. Vyvinutá vzájemnost spisovatelů mocně by působila na konečné sjednocení literární. Kdysi se mluvilo u nás o potřebě literatury »moravské,« t. j. takové, která by se obírala hlavně Moravou, národně ji uvědomujíc a p. Dnes už té potřeby není, za to jest potřebí literatury »slovenské,« totiž takové, která by se obírala Slovenskem, měla na zřeteli výchovu lidu slovenského, byla srozumitelna a sympatická i na Slovensku a pěstovala vzájemnost. Obrazy Věšínovy působily dobře na obou stranách, Slovenské obrázky Gabriely Preissové rovněž. Ovšem nejvýznamnější byla tu díla Heydukova a Pokorného; nyní ku podnětu danému od Svatobora pracuje Alois Jirásek o historickém románě, jehož děj kotví na půdě slovenské. Tak si »slovenskou« literaturu u nás představuji, jako šťastně zahájili »slezskou« Sláma a Hořica. Také hudebníci naši najdou na Slovensku zajímavé motivy k »slovenské« hudbě.

U nás je čilý ruch v intelligenci ženské; i v *otázce ženské* je pole pro československou vzájemnost. Nechť naše ženské spolky a redakce ženských časopisů uvažují, jak by se sdružily ženy české se slovenskými. Ženy slovenské se připravují vydávati laciný ženský měsíčník — zvláštní poměry slovenské vyžadují skutečně zvláštního slovenského listu ženského, — pro kterýž časopis dožadujeme se u našich žen už dnes podpory literární i hmotné. (Dokončení.)

Boj o Makedonii.

List o věcech východních.

Od

Jos. J. Toužimského.

není okresu ani města v půvabných končinách od Šar-planiny po Egejské moře a mezi Albánskem z jedné a Bulharskem a Mestou z druhé strany, kam by nebyl zasáhl tuhý, zarputilý boj o národnost a právo rodného jazyka, o němž evropská veřejnost jen nejasné má ponětí. Ne jeden, dva, ale hned patero, ano dokonce šestero národních kmenů osobuje si právo k té zemi, ač není zvláštního bystrozraku potřebí ku poznání, který kmen tu má patrnou většinu. Makedonie se svou bohatou přírodou od jantarné révy, jemného hedvábu, olivy, rýže a vonného tabáku až do temných hvozdů a rudonosných hor, a se svými prameny hospodářskými, dosud ovšem nedotknutými, byla také cílem úsilí řeckého, když se letos Řecko s Tureckem válečně utkalo.

Makedonie řeckou! O Illyrech, Makedonech, Thracích vypravují tu dějiny, tolikéž o Římanech, Gotech a východořímském panství, ale řeckou — vyjma několik osad a úzký pruh přímořní — nikdy Makedonie nebyla a tím méně je dnes. Vnitř země nemůže o Řecích hrubě býti řeči, nýbrž toliko o grekomanech, kteří mnohdy ani řecky neznají, a o řeckých biskupech a učitelích. V sedmém století, kdy mohutné vlny slovanské valily se k jihu a západu, stala se Makedonie »Slavinií« jako i sama Hellada, tak že o Řecích ani nemluveno, nýbrž jen o Slovanech. Když však vlny ty částečně po staletích opadaly, zanechaly řekám, horám a končinám Hellady aspoň slovanská jmena Zagorjí, Bystric, Meziluží, Jezer, Trnovů, Poljan, Gorici a p., Makedonie však ostala slovanskou a byla kolébkou slovesnosti starobulharské. Stejný osud jako země sousední stihl i Makedonii výbojem tureckým. jemuž Řekové snadno se přispůsobovali a v minulém věku posléze toho na něm dosáhli, že církevní jejich hlava, řecký patriarcha, stal se jediným zástupcem křesťanův u sultána a »Urum milleti,« řecká národnost, jedinou uznanou národností v Turecku. Uznaná totiž od sultána hlava jakékoliv církve jest dle právních a státních pojmů tureckých spolu úředním zástupcem národnosti církev tu představující, již má právo hájiti a zastupovati. Uznání církve a uznání národnosti jest totožné, a tím vysvětluje se i snaha po uznání církevním každé národnosti, jež zhostiti se snaží tlaku cizího a samostatně se chce vyvíjeti.

Od minulého věku vládli tudíž křesťanům turečtí pašové a řečtí biskupové, prostě i despotové zvaní, kteří bulharskou národnost a Slovany vůbec všade potlačovali a staré památky bulharské vyhlazovali. To bylo pramenem dlouhého zápasu mezi řeckým panstvím a probouzejícím se národem bulharským. Po době nejhlubšího úpadku jeho v minulém věku nastala doba mocného národního probuzení v našem věku a Makedonie nebyla v něm zemí poslední. Stará vlast slovanských věrozvěstů sv. Cyrilla a Methoděje měla své horlivé apoštoly i mučedníky. Pravda, uvědomělost není věcí jednoho dne, a kdo nechoval v sobě plamen národnosti, v tom nemohl býti tak snadně zažehnut. Neuvědomělců neb i zaslepenců bylo tam více než jinde, ale byli i mužové velice uvědomělí, kteří neváhali nasaditi svobodu, životy i statek v boji národním. Posléze nastal veliký převrat sultánovým fermanem z března r. 1870, kterým zřízena samostatná bulharská církev s exarchou v čele. Bulhaři byli tím uznáni za národnost, bulharština dostala se do chrámů a škol. Po dlouhém trpkém boji zvítězili nad Řeky. I Makedonie spadala v obvod exarchátu, a bulharští biskupové měli býti ustanoveni všude tam, kde dvě třetiny věřících pro ně se vysloví. Bulharští biskupové, sídlící v eparchiálních městech vedle řeckých, přirozeným spůsobem nabývali převahy mezi věřícími, někde tak značné, že řeckým biskupům nezbývalo než několik vsí. Ale právě v Makedonii nastala brzy doba nových těžkých příkoří.

Z národů, kteří k Makedonii se hlásí, jsou Turci beati possidentes. Jsou dobyvatelé, kteří svou pětistoletou kořist hodlají držeti co nejdéle. Národnost jest jim lhostejna, vždyť nepoturčili ani Pomáků ani Albánců, pokud islam přijali. Pomáci zachovali nejen čistý svůj jazyk bulharský, nýbrž i staré obyčeje, a Albánec spíše zná bulharsky k vůli svému

sousedství než turecky. Poturčovati pomocí škol a národní propagandy není u Turkův obyčejem. Za to však s plachostí dravce, jenž z té neb oné strany větří nebezpečí a leká se každého stínu, obracejí v opak to, co včera učinili.

Bulharům sultán Abdul Azis vyhověl v církevní otázce, jednak aby učinil přítrž hrozícím nepokojům, které nabývaly povážlivých rozměrů, jednak aby je na váhu položil proti panhellenismu. Nadešlo povstání bulharské r. 1876, jemuž Turci tak hrozným spůsobem učinili přítrž vyvražďujíce celé dědiny. Řekové opět byli na koni, jejich propaganda přišla zase do proudu. Cařihradská konference v zimě r. 1876 a 1877 vytkla souhlasně obvod končin od Bulharů obývaných, do něhož pojata byla i Makedonie. Turecko s opravami nesouhlasilo, v l. 1877 a 1878 následovala válka rusko-turecká i ukončena mírem Svatoštěpánským, který stanovil obvod samosprávného Bulharska ve smyslu konference, i Makedonii v to počítaje. Řecko, jež od počátku stálo na straně Slovanům nepřátelské, zdvojnásobilo nyní své usilování o Makedonii. Svatoštěpánský mír ustoupil smlouvě Berlínské, Makedonie ostala při Turecku. Pro Makedonii ustanoveny sice článkem 23. reformy dle autonomie Krétské, a byly by se staly obyvatelstvu nemalým prospěchem, Turecko však nehnulo ani prstem, aby je provedlo. Naopak pro Bulhary nastala tu od války doba útiskův a pronásledování.

Turecko lekalo se bulharské národnosti a její organisace, vidělo, že po církevním osvobození následovalo obrození státní, a povolovalo opět uzdu Řekům. Bulharští biskupové Nathanail, Cyrill a Evstachij nesměli se odebrati do Ochridy, Skopie a Velesu, národ bulharský nechán tam bez obrany, bulharské školy byly zavírány nebo jim činěny obtíže, stavba bulharských kostelů nebyla povolována. Jen s napjetím všech sil bránili se Bulhaři proti propagandě, v jejímž čele byli řečtí metropolitové, učitelé a konsulové a již osnoval a hojnými prostředky podporoval v každém městě syllogos, spolek na pořečťování bulharské mládeže. Ústřední syllogos byl a jest dosud jeden v Cařihradě při patriarchální synodě a druhý v Athénách při vládě řecké.

Nekonečné jsou stížnosti Bulharů, že nebylo jim dopuštěno budovati chrámy ani pro veliký počet bulharských domů (jako 1200 v Kukuši) nebo že odňat jim od valie chrám a odevzdán jejich odpůrcům, třeba se jich tu sebe menší počet objevil. Tak i kláštery odnímány Bulharům a vydávány Řekům, jako zejmena se stalo společným úsilím syllogu, řeckého metropolity a řeckého konsula s kláštery Položským v Tikvešsku, Nerežským v Skopijsku, Slivnickým v Ochridsku u Prěsny, tamtéž s klášterem sv. Nauma, Svatojirským v Kukuši u Soluně, Mesimerským, Krъstoforským a j. Bulharské školy zavírány, nové nedopouštěny, učitelé pronásledováni. Málokterý bulharský učitel v Makedonii nebyl v 3—4 letech aspoň jednou ve vězení a 3—4krát pokutován. Vždyť byl i dlouho vyšetřován a vězněn učitel v Maleševu za to, že u něho shledány bulharské Novini, orgán exarchátu v Cařihradě pod přísnou censurou vycházející. Jakmile nastane nějaké hnutí národní nebo objeví se povstalecké čety, bulharští učitelé první přicházejí na řadu. Z toho i patrno, jak velikou událostí národní jest v Makedonii zbudování chrámu, zřízení školy nebo dokonce nejvyšší berat o obsazení

biskupské stolice. Bulhaři ovšem nelení, vedou boj s neústupností a mravenčí vytrvalostí, přičiňuje se exarcha v Cařihradě, pomáhá se i z Bulharska. Turecká vláda však jednak nečiní žádného opatření, k němuž mocí není donucována, jednak jako by pudem vedena, aby Bulhary v jich vývoji obmezovala, podporovala řeckou propagandu jmenovitě všude tam, kde Řeků nebylo. A Řekové jak náleží dovedli z toho kořistiti. Běda duchovnímu, který se prohlásil ne ani pro slovanskou liturgii, nýbrž pouze pro čtení evangelia v jazyku slovanském, hned »ruské« knihy a »ruský« vliv byly po ruce a udavačství u kajmakama, valie i u vlády v Cařihradě učinilo z toho věc státu nebezpečnou.[1])

Čím více probouzelo se národní vědomí mezi Bulhary, tím horlivěji a útočněji vedli si Řekové. Pro ně jest dosud rozhodující velká myšlenka hetairie, *μεγάλη ἰδέα*, obnovení řeckobyzantské říše, jež v minulém věku je počala oslňovati, politický ideál, jemuž skutečnost naprosto se příčí. Řecká propaganda a její horkokrevní činitelé nejen prohlašují, že Makedonie jest země ryze řecká, ale že také politické trvání Hellady bez sloučení s Makedonií jest nemožné. Ve spisku »Makedonia« od Ianna Kalostipa v Athénách již roku 1888 vydaném a po Makedonii tajně šířeném, hlásá se: »Jest potřebí přesvědčiti se, že Makedonie jest srdce hellénstva, a Makedonie jest v nebezpečí! Bez Makedonie veliké Řecko nemůže existovati . . . Makedonie, toť základ sjednoceného a velkého Řecka . . . Vedli jsme 50 let boj a obětovali 500 milionů (!), abychom se domohli hranice, která na konferenci r. 1881 všelijak byla osekána: zda nebudeme bojovati až do konce, abychom zabezpečili hellénstvu velkou a bohatou Makedonii?« Otázka Makedonie jest po Kalostipově náhledu alfa a omega celé hellénské otázky. »Jakmile jednou tato otázka bude rozhodnuta v náš prospěch, tím samým budou rozhodnuty též otázky Epiru a Kréty.« Slovem v Makedonii prý se rozhodne osud velkého Řecka. »Makedonie, toť klíč k východní otázce,« uzavírá Kalostipes. »Kdo bude vládnouti Makedonií, bude i pánem východu.« Že to nemůže býti podle něho nikdo jiný, než Řecko, rozumí se samo sebou. Smělý a obezřelý boj doporučuje k tomu cíli, rozmnožení rozpočtu na věci makedonské, sesílení propagandy a nejvýdatnější podporu ústřednímu syllogu makedonskému. »Řekové mohou snadno zvítěziti, neboť vládnou prostředky, aby obyvatelstvo vesnic a měst makedonských přiměli ku prohlášení, že jest to řecká země. Za tento div jsme povinni díky činnosti makedonských syllogů.«

Spisek tento, jenž vyšel od té doby v několikerém vydání, dostal ráz úředního projevu tím, že věnován a podán byl následníkovi trůnu princi Konstantinovi a od něho též přijat. »Veliké a svobodné Řecko, národní tato myšlenka ve větší své části není dosud provedena,« hlásá

[1]) Viz Pisjma o Makedoniji i makedonskom voprosě od S. S. Bobčeva v Petrohradě 1889. Stran 84. — Iz života i položenijeto na Bъlgaritě v vilajetitě od A. Šopova. V Plovdivu 1894. Stran 382. — Prof. dr. D. Matova Makedonija spored najnovitě knižovni věsti. V Sofii 1895. Stran 22. (Z Bъlgarského Pregledu.) — Položenijeto na Bъlgaritě v Makedonija ot Iv. Ivanov. V Sofii 1895. Stran 44. — Die Macedonische Frage. Von Richard von Mach. Ve Vídni 1895. Stran 70.

se ve věnování. »Hellada, jmenovitě Makedonie, s netrpělivostí obrátily své zraky ke královské rodině, jejímž jste jasným zástupcem mezi přítomností a budoucností.«

Vývody zde uvedené nejsou nahodilé, jsou věrným výrazem smýšlení Řecka a Řeků (to jest té vrchní společnosti řecké, která dělá politiku a jmenem Řecka mluvívá) a doslovně ozývaly se do poslední chvíle v úvahách novinářských, na táborech a v řečech ministrů i poslanců ve sněmu Athénském. Vysvětlují také, proč řecká propaganda rozvinula v Makedonii tak tuhý boj s napjetím všech sil, proč biskupové a zřízenci syllogů chápou se všech prostředků, ani bakšiše a nečestného udavačství nevyjímaje, aby došli svého cíle a zmocňujíce se církve a školy uváděli veřejnost v klam, že Řekové jsou pány a pravými dědici země té.

Výdatnou podporou propagandě řecké v Makedonii byly do té chvíle kapitulace a hranice z r. 1881. Kapitulace, zvláštní to výsady, vyhrazující jmenovitě soudní moc nad řeckými příslušníky řeckým konsulům, vyvozují Řekové, ač neprávem z Londýnského protokolu z r. 1832, který stanoví neodvislost Řecka a v 4. článku vyslovuje zásadu, aby poddaní Turecka a Řecka v obchodních a plavebních věcech navzájem v takovém byli poměru jako ostatní v přátelství s nimi žijící státy. Ustanovení to bylo životní podmínkou mladého státu řeckého, aby snad nebyl zničen uzavřením přístavů tureckých. Turecko smluvilo pak s Řeckem kapitulace, jimiž se řeckým příslušníkům dostalo výsadního postavení, které přichází vhod nejen velkému počtu těchto příslušníků v Turecku žijících, ale vůbec Řekům a všem, kdož chtějí přijmouti státní příslušnost řeckou. Tím i konsulové řečtí v Makedonii nabyli významu a vlivu prakticky značnějšího než konsulové jiných států. Obcování s tureckými úřady, možnost dovolávati se pomoci skrze vyslance v Cařihradě a po případě i pomoci jiných vyslanců, právo ano povinnost zakročovati na prospěch řeckých příslušníků a rovnati jejich spory i spory s Turky, vše to dává jim znamenité prostředky k účastenství v řecké propagandě v Makedonii.

Druhá výhoda řecká byla hranice thessalská. Za staré hranice Othryského pohoří z r. 1835 bylo Řecko od Makedonie vzdáleno, sama Thessalie nebyla většinou řecká, ale mohamedánská a kucovlašská (jihorumunská). Zabráním Thessalie bez nejmenší námahy pouze za odměnu protiruského a protislovanského smýšlení v pohnutých letech 1875 až 1878 získalo Řecko výhodné výpadiště do Makedonie, v níž mohlo zakročovati vysíláním povstaleckých čet, k nimž mělo vždy dostatek vhodného materiálu. Sousedství to bylo také od r. 1881 velmi citelné. Když r. 1885 sjednotila se Východní Rumelie s knížectvím bulharským, hřímali v Athénách, jako by se Řekům bralo kus jejich otčiny, a horem pádem chtěli táhnouti na Bulhary. Charakteristické jest ostatně, že r. 1878 v Berlíně prosadili, aby ve Východní Rumelii byla též řečtina úředním jazykem, ačkoli tam po ní ani kohout nezakokrhá. Podobně jest i v Makedonii. Zde tím více je pobouřily povstalecké čety bulharské v létě r. 1895. Bulhaři si berou a snad vezmou Makedonii! Zvěst ta, ostatně zcela bezdůvodná, poněvadž makedonské povstání platilo provedení oprav a nikoliv zabrání země, nedala již v Athénách

pokoje. Roku 1896 vypraveno takřka úředně několik řeckých čet z Thessalie na hranice, aby se tam ohlásily světu jako řecké povstání, o jehož činech a výsledcích šířeny pak zprávy do časopisectva evropského. Jako hlavní příčina povstání udáváno, že jest odpovědí lidu makedonského, rozhorleného nad smělostí bulharskou, jež prý se neostýchala vypraviti čety do Makedonie: až je Řekové zdrtí a vypudí, nastane prý opět klid. Zatím řecké to povstání drželo se opatrně jen pohraničné čáry thessalsko-turecké a žilo vlastně jen v novinách. V Athénách činěny zatím přípravy, vystrojováno loďstvo, a letos nadešla Kréta a válka řecko-turecká o Makedonii.

Pro živel, jenž sílu svou nečerpá z živého zdroje národního, nýbrž jen z umělých poměrů, a jehož hlavním prospěchem jest kořistění z cizích nesnází, jest jedině možnou politikou opportunism, ne však politika zásady, tím méně válka. Jako pomocníci Turků byli Řekové v Makedonii Bulharům nebezpečni, ale se zlou se potázali, když se rozhodli pro válku. I poměry roku 1896 byly jiné než rok před tím. Rusko s Francií vystoupily jako moci míru a tolikéž moci trojspolku. Anglie, aby neostala osamocena, musela se v otázce Arménska, Kréty a posléze i Řecka podříditi. Mimo to řecká armáda náležela k nejsmutnějším na světě. Vše na konec dopadlo, jak ani jinak býti nemohlo. Thessalie octla se v moci turecké a s ní i hranice z r. 1835 až do údolí Spercheia. Kdy by se bylo Řekům podařilo postoupiti dovnitř Makedonie, bylo by to pro ně bývalo nepochybně tím osudnější; podpory obyvatelstva jistě nemohli se nadíti, nýbrž jeho odporu.

Pro boj o Makedonii má porážka jich veliký význam. Především jest to účinek mravní, jejž má takto osvědčená fysická slabost řeckého státu. Za řeckou propagandou nestojí moc, která by jí mohla dodati důrazu, zjednati platnosti. A nejen to; Řecko jest i nepřítel Turecka. Syllogy, pravda, tím nezanikly; přestaloli spojení s Athénami, ústřední syllogos v Cařihradě při patriarchátu trvá dále. Přece však pro grekomany, to jest Řeky řecky neznající, jest to vzpamatováním a syllogům překážkou ve shánění bulharských dítek do řeckých škol.

Hellénská propaganda utrpěla ránu i tím, že byli řečtí konsulové vymeteni z Makedonie a kapitulace vzaly za své. I Turecko uznává, že kapitulace ty jsou mu nebezpečny, pročež při vyjednávání o mír naléhá na to, aby byly odstraněny. Řecko nižádným spůsobem nechce dopustiti, aby jich bylo zbaveno, dokazuje, že jsou jeho nezadatelným právem. I s francouzským »Pamětním spisem o právech Řecka na výsady kapitulací« obrací se k širší veřejnosti, dovozujíc z mezinárodního práva, že kapitulace mohly býti válkou jen zastaveny, nikoliv zrušeny. Ale i když budou obnoveny, dřívější platnosti v Makedonii sotva již dosáhnou.

Co se hranice týče, Thessalie bude sice vrácena Řecku, ale s hranicemi tak upravenými, aby Řecko bylo od Makedonie hermeticky uzavřeno. Strategické hranice u severní Thessalie jsou jediná turecká territoriální vymoženost poslední války, souhlasem velmocí utvrzená. Tím učiněna bude přítrž jmenovitě dalšímu znepokojování Makedonie povstaleckými četami a podloudnému spojení s Řeckem.

Změna ve smýšlení stala se i v Cařihradě. Vyřízení otázky bulharské uznáním knížete a cesta jeho k sultánovi r. 1896 usnadnily podstatně poměry mezi Tureckem a Bulharskem. Sblížení bulharsko-srbsko-černohorské přičiněním Ruska provedené mělo i jistý účinek na boj o Makedonii. Především jen mravní. Bulhaři nemohli býti pokládáni za nepřátele sultánovy, nýbrž za jeho spojence proti cizím útokům. Turecko slibovalo bulharské biskupy, ovšem od slibu k splnění jest vždy daleko. Největší ochotu osvědčovalo Bulharům za války řecké usnadněním ve zřizování škol a stavění chrámů a konečným potvrzením čtyř biskupů. Že obdrželi milost povstalci bulharští r. 1895 odsouzení nepadá na váhu; důležitější jest, že Turecko dovolilo bulharské zástupce (ve způsobě konsulů) pro Soluň, Melník a dvě jiná místa. Bulhaři v Makedonii nedosáhli sice oprav v 23. článku Berlínské smlouvy ustanovených, ani plné církevní organisace, jež jest spolu organisací národní, přece však si po oslabení řecké propagandy oddychli.

Nepoměrně více ochoty než k Bulharům osvědčili Turci k jinému živlu: Kucovlachům čili Cincárům. Kdo jsou Kucovlaši? Jsou živel jako židé rozptýlený po městech, kde jsou řemeslníky, hostinskými, kupci, nebo kočovný pastýřský, který v létě stáda svá pase na horských pastvách, na zimu sestupuje a přezimuje v teplejších krajinách, kde pro svá stáda má zimní pastvu. Hromadněji žijí v Makedonii jen v některých obcích na jihovýchodě, jmenovitě v Demir-Hissarsku, a na západě v Ochridsku, Kostursku a Bitolsku, v horní a dolní Albanii v krajinách Moschopolské, Beratské a Děvolské a v Thessalii na pohoří Pindském, kde mají 70 vesnic a odkud se i zvou Pindskými Vlachy. Pastýřství, orba a řemesla jsou tu jejich zaměstnáním; slynou jmenovitě jako ozdobníci, zlatníci a vyrabitelé řeckých starožitností. Pojmenování Kucovlach (chromý Vlach či Valach) děkují spřízněnosti svého jazyka s vlašským (rumunským), za nímž však přece jen »pokulhávají.« Cincár jest od vyslovování číslovky pět, cinc (quinque, rumunsky činč.) Název Makedo-Rumuni nebo jižní Rumuni jest nový, dříve neznámý. Jsou to potomci starého obyvatelstva dácko-illyrského, avšak pořímštěného, řečí blízci Rumunům, jen že zanesenou řeckými, slovanskými a tureckými výrazy. Odkud se vzali, o to jest dosavade spor. Dle jedněch jsou potomky římských kolonistů, zatlačených přívalem jiných kmenů, jmenovitě Slovanů, daleko na jih a na nejzazší západ; dle jiných byli usazeni na Balkáně za císaře Aureliana okolo r. 270; dle třetích byli na Balkáně společně s dáckými Rumuny, kteří se od nich odloučili a přešli za Dunaj, kdež se z nich vyvinuli nynější Rumuni.

Cincáři pokládali se všude za Řeky a podporovali Řeky v jich národních snahách. Jmeno Cincár nebylo bez jisté příhany, jmeno Hellén bylo předností. Vzdělávali se na řeckých školách, pořečťovali se a mnozí z nich byli horlivými řeckými vlastenci. Před 25 lety i tu nastal obrat. Z Rumunska podporováno hnutí mezi Cincáry, že jsou zvláštním, od Řeků se různícím a s Rumuny spřízněným národem. Nastal boj, jehož ostří namířeno proti Řekům a jehož fantastické cíle též platily Makedonii. Národním apoštolem cincárským stal se v letech sedmdesátých A. Margarit, rodák Klisurský v Bitoli-Monastyrském vilajetu, kdež byl i »daskalem,« učitelem, arci řeckým. Řecky měl vyučovati dítky

v rodném svém místě, ale počal je vyučovati v rodném jazyku, »rumunském,« jak jej nazval. Hnedle podařilo se mu zříditi školu v samé Bitoli, v sídle řeckého metropolity. Za nedlouho otevřeno bylo několik škol cincárských, zároveň však nastal tuhý boj mezi Řeky a jižními Rumuny. Ohniskem snah těch byla Bitole. V Rumunsku zřizovány rozličné »makedonsko-rumunské« spolky, jako »Lumina,« »Macedonia« a j. a z Rumunska, zvláště co se stalo samostatným, šířena propaganda mezi Cincáry. Vedle škol nesly se jejich snahy v posledním desítiletí k tomu, aby dosáhli též uznání církevní samostatnosti a tím i národnosti v Turecku. Tím zarputilejší boj vedli proti nim řečtí biskupové, syllogy a celá řecká propaganda. Shodě Řekové nerozuměli a udavačstvím, pronásledováním, vášnivým bojem rozšířili jen trhlinu mezi sebou a Cincáry. Počet těchto není sice značný, avšak pro Řeky byli přece jen vydatnou posilou a odtrhnutí jejich bylo Řekům nemalou újmou, Bulharům pak výhodou dle známé zásady: nepřítel mého nepřítele je můj přítel. Jako obyčejně vedl se boj ten vášnivě z obou stran. V Klisuře r. 1888 utloukly cincárské ženy řeckého biskupa v kostele, když zbraňoval čísti evangelium v rumunském jazyce. Donášelili Řekové na Cincáry, Cincáři jim opláceli s úroky. Zatčení energického syllogisty Pikiona, u něhož nalezeny listiny kompromittující několik řeckých biskupů a konsulů, zjímání řeckých předáků v Bitoli, u nichž nalezeno 18 beden s knihami a listinami kompromittujícího obsahu, z kteréž příčiny i řecký konsul Panurias a řečtí biskupové Sěrský, Kastorijský a Bitolský se museli vzdáliti: ty a jiné podobné případy byly oplátkou od Cincárů za to, co Řekové proti nim podnikali.

Za to letos, když vypukla válka, splněn byl hlavní požadavek jižních Rumunů: jejich metropolita v Cařihradě byl úředně přes protesty patriarchátu uznán za hlavu církve jihorumunské. Tím vstoupili Cincáři do počtu národností v Turecku uznaných. Více než v Makedonii slavena byla vymoženost ta v Bukurešti, kde provolávána sultánovi sláva a on vynášen jako dobroděj rumunského národa.

Od turecké vlády byl to skutek dobře vypočtený, jehož následky záhy se jevily. V Makedonii nemá se Turecko Cincárů obávati, zde nejsou vůbec závažným živlem. Za to dotkla se národní jejich organisace tím více Pindských Vlachů, v nichž také probouzelo se národní vědomí. Ti nyní hned, jakmile uzavřeno příměří, obrátili se k velmocem a Turecku, aby nebyli již vydáváni Řecku na pospas, nýbrž ponecháni byli při Turecku, kde se národně mohou rozvíjeti. Nelze se sice domnívati, že by tato jejich žádost byla splněna, ale pro stav věcí jest charakteristická.

Bojovné propagandy v Makedonii vidí tolikeronásobný počet svých přívrženců, že údaje jejich v té příčině naprosto odporují skutečnosti. Řekové osobují hned celou Makedonii své národnosti a v tom smyslu tisknou i národopisná díla a mapy. Blahosklonně vyjímají pouze Turky. Cincáři neostávají daleko za nimi. Jejich předák Belentineanu udává jich počet v Makedonii na 450.000 duší (mimo to v Thessalii 200.000, v Epiru, Albánsku a Thracii 550.000). Srbové pak v posledních desítiletích nevidí tu než zase Srby.

Přesně určiti počet obyvatelstva v zemi, kde popis nikdy nebyl proveden a kde úředně se počítají jen mužské hlavy (nufuz) za příčinou daně nebo branné povinnosti mohamedánů, jest věcí nemožnou. Tím nespolehlivější jsou údaje o příslušnících jednotlivých národností. Přibližných čísel lze se dopočítati dílem pomocí nufuzů, dílem dle domů v obcích k některé národnosti příslušných, dílem matričními údaji o sňatcích. Není naším úkolem probírati zde čísla ta, i přestáváme jen na úhrnných výsledcích. Obyvatelstva jest v Makedonii asi 1·9 milionu duší. Z toho připadá na Bulhary okrouhle $1\frac{1}{4}$ milionu (přes půl milionu nufuzů), na mohamedány turecké i bulharské (Pomáky) 464.000, na Řeky 57.500, na Cincáry asi 43.000. Počet bulharských sňatků páčí se na 181.000, řeckých na 20.300, v čemž jsou však i sňatky cincárské (2600) a grekomanské zahrnuty. [1])

Podle čísel těch lze též oceniti oprávněnost jednotlivých zápasníků o Makedonii. Ale k Turkům, Bulharům, Řekům a Cincárům druží se ještě Srbové a v některých končinách i Albánci. Hranici mezi srbskou a bulharskou národností označuje celkem Šar-planina, táhnoucí se na severu Makedonie jako dlouhé příčné pásmo, nad nímž Ljubatrn se svými zasněženými temeny se vypíná. Historická srbská místa Prizren, Priština, Peč, Nový Pazar nalézají se severně od Šar-planiny. Až sem sice zasahuje místy živel bulharský. Avšak ideálně přesně nelze žádných hranic stanoviti. Dvě věci při národnosti padají na váhu: jazyk a vědomí. O jazyku a fysické individualitě slovanského obyvatelstva v Makedonii věda rozhodla, agitace nemůže na tom ničeho změniti. Politika mystifikace činí pak směšným toho, od něhož pochází. [1]) Nezbývá než uznati skutečnost, samozřejmou všem cizím i domácím cestovatelům a badatelům, jako byli Ami Boué, Lejan, Kippert, prof. Grigorovič, Hilferding, konsul Hahn, prof. Laveley, prof. L. Geitler, jenž konal zevrubná, dosud nevydaná studia o jazyku makedonském, a jakým jest Konstantin Jireček. Jest ovšem druhá ještě podstata: vědomí národní. Vzájemný prospěch káže zde shodu a dorozumění mezi Srbskem a Bulharskem, ne však allianci s Řeckem na lovení duší a dělbu Makedonie. I tu však mnoho se změnilo. Allianee srbsko-řecká nevedla již proto k cíli, poněvadž Řecko jí nedodrželo a poněvadž Řekové chtěli Makedonii celou a nejen lví podíl z ní. Letošní válka podala pak důkaz, že vůbec nejsou spůsobilí k allianci. Shoda mezi Bulharskem, Srbskem a Černou Horou také zde ukazuje na lepší cestu.

Kdo z neshody srbsko-bulharské nejvíce kořistil, viděti jest na chování Turecka. V krajinách, kde Srbů není, povoluje srbské školy a neobmezuje (aspoň dle ponětí v Turecku platných) srbské propagandy.

[1]) Ethnographie de la Macédoine. Philippopoli. 1881. Stran 1·6. — Topografičesko-etnografičeskij očerk Makedoniji. Sostavil S. P. Verkovič. S. Peterburg. 1889. Stran 374. — Makedonia ot Ofejkova. Plovdiv. 1885. Stran 130. — La Macédoine au point de vue ethnographique, historique et philologique. Par Ofeïcoff. Phillipopoli. 1887. Stran 388.

[1]) Kam až může jíti mystifikace, ukazuje velký, mapami a vyobrazeními vyzdobený spis Spiridiona Gopčeviće »Makedonien und Alt-Serbien« (ve Vídni 1889), v němž ani jediný údaj není spolehlivý. Mystifikovati daly se jím i Petermannovy Geographische Mittheilungen, ovšem ne na dlouho.

Tam mu nemůže uškoditi, nýbrž jen prospěti proti Bulharům. Zcela jinak jest na severu. Z Prizrenska, Prištinska, Pečska a jiných míst Starého Srbska slyšíme každé chvíle o nájezdech mohamedánských Albánců a jejich krutém řádění. Turecko důsledně tu podporuje šíření bojovného a nesnášelivého živlu albánského. I nájezdy na hranice srbské mají v tom svůj původ, ježto Albánci nečiní tak jemných rozdílů, jako jest politická hranice. Jako Turecko Tatary a Čerkesy osazovalo při Dunaji a ve Vidinsku i v Nišsku, aby byli vojenskou hranicí, neb aspoň stálou stráží mezi Bulhary z jedné a Rumuny a Srby z druhé strany, tak podporuje stěhování Albanců do Starého Srbska (tam tvoří již 65%) obyvatelstva), a do okresů Giljanského, Prešovského Kumanovského, Tetovského a Skopijského, aby na severu Makedonie byli silnou hradbou mezi Srby a Bulhary. Hnutí to provázeno jest mnohými násilnostmi a sveřepostmi, někdy se zdá, jako by namířeno bylo i proti Turecku, opravdu však jest to politika Stambolská, která je pořizuje. Albánci jsou tedy šestým živlem, který v Makedonii hraje úlohu.

Takový jest stav věcí dnes. Přirozenému vývoji ponechán skončil by boj o Makedonii vítězstvím skutečných činitelů a životních sil, jež se tu hlásí ku platnosti, a nikoliv jen domnělých nebo uměle předstíraných. Nejnebezpečnější však jeho stránka jest ta, že může přijíti jiný a cizí, aby kořistil z této neshody. Jedna jest cesta, která by mohla všechny sporné strany uspokojiti, pokud nejsou přesvědčeny o naprosté neoprávněnosti svého boje: reformy a samosprávné zřízení Makedonie. Zde by sami sebou prostou volbou, lístkem hlasovacím ku platnosti přišli všichni ti činitelé — kteří tu jsou, a v témž přibližném poměru, v jakém tu jsou.

O předvídání povětrnosti.

Napsal

řed. **B. Navrátil.**

I.

Některé náhledy o kosmických činitelích povětrnosti.

Účelem tohoto stručného pojednání jest, podati přehledný nástin o nynějším stavu prognosy povětrnostní, o zásadách, jimiž se řídí, o prostředcích, jichž užívá, o rozsahu a dosahu jejím co do prostoru a doby a o stupni její spolehlivosti; při tom ukážeme též jednak k obtížím, s nimiž setkává se isolovaný pozorovatel, jenž změny počasí předpověděti usiluje, jednak i k některým theoretickým pokusům, rozřešiti záhadný dosud problém všeobecné cirkulace atmosféry zemské.

Obyčejný kdys prorok povětrnosti, kalendář, pozbyl úplně své reputace jakožto starý a osvědčený lhář.[1]) Zdá se však, že místo jeho

[1]) Známy jsou v té příčině předzvěsti dle tak zvaného Knauerova stoletého kalendáře, jež nezřídka posud nalézáme v obyčejných kalendářích

vyplniti chce jiný spůsob prognosy, spočívající na základě jiném, na pohled vědeckém, podobný však prvému tím, že své předpovědi propaguje skutečnými kalendáři. Míníme Falbovu theorii kritických dní. Místo zdlouhavého, trudného, ba únorného a zároveň nevděčného pozorování zaujímá zde beze všeho odůvodnění hypothesa, z níž jako ze zázračného klubka soukají se s podivuhodnou snadností niti meteorologických předzvěstí jak pro budoucnost blízkou, tak i pro budoucnost vzdálenější, ba i velmi dalekou. Původ její hledati dlužno v pouhém okamžitém nápadu původce; neboť právě původem svým jest téměř úplně prosta obtížných pout induktivných vývodů z pozorování čerpaných. Povstala totiž ze známého vlivu měsíce na dmutí moře, šíříc teprv znenáhla obor svůj na meteorologii v užším smyslu slova, jak se dočísti můžeme třeba ve Falbově kalendáři na rok 1891. Dle ní vrchním činitelem povětrnosti na zemi jest měsíc, jenž nejen budí ony vzedmy vod mořských o polodenní periodě, jež přílivem a odlivem jmenujeme, nýbrž účinkuje na tekuté (dle domnění) vnitro zemské, způsobuje zemětřesení a v ovzduší zemském utvařuje povětrnost.

Jak patrno, není myšlenka tato ani příliš hluboká, ba ani ne zrovna nová. Naopak sahá velmi daleko do starověku, objevuje se ve středověku a ještě i nyní setkáváme se u lidu velmi často s přesvědčením, že měsíc má jakýsi vliv na povětrnost, ba snad i sami těšíváme se nadějí, že nová čtvrt měsíce též jiné počasí přinese. Také jiní podobné náhledy vyslovili, jako na př. britský poručík Saxeby, jenž tvrdil, že jisté astronomické posice měsíce přinášejí prudké vichřice, nebo Američan Wiggins, který z podobného předpokladu vycházeje divoké vichřice (Saxeby-Gales) předpovídal a zejmena na den 19. září 1887 prorokoval největší buran tohoto století, který se však, jak hned zde podotčeno budiž, nedostavil; podobně domnívá se Lindemann (1887), že jižní posice měsíce způsobují větry jižní, severní posice pak větry severní atd. Přese vši tuto divergenci domněnek a hlavně přes jich bezúspěšnost není aspoň základ, na němž spočívají, prostě nesprávný. Měsíc hmoty pozemské skutečně přitahuje, čehož nejpatrnějším a stále se opakujícím dokladem jest, jak podotčeno, příliv a odliv mořský; a už předem lze se domýšleti, že z téže příčiny podobné vlny jako v oceánech vznikají též v ovzduší zemském, což už Laplace počtem ukázal, ač nalezl hodnotu příliš malou. A zkušenost domysl ten opravdu potvrzuje.

---

našich, tak že snad nebude nezajímavo, když se o původu jeho několika slovy zmíníme. Dle Bertholda sestavil okolo r. 1654 Bamberský opat Mauritius Knauer kalendář pod názvem: »Calendarium oeconomicum practicum perpetuum. Das ist Bestaendiger Hauss Calender, auss welchen Jaehrlich die Witterung zu erkennen und nach dero Gestalt der Weinund Veldtbau mit frucht und nutzen anzuordtnen, die Miss Jahr zu erkennen und der bevorstehenden noth weisslich vorzukommen. — Auf das Frankenland und sonderlich auf das Stiefft Bamberg gerichtet.« Byl to tedy původně kalendář věčný. Teprv Krištof von Hellwig redukci ročních panovníků ze 312 na 100 z Knauerova »věčného« kalendáře udělal »stoletý,« jenž poprvé vyšel 1701. Do původního svého kalendáře připojoval Knauer pod rubrikou »Partikulaer Witterung« povětrnost, již byl skutečně pozoroval, kteréžto poznámky, zdá se, že Hellwig přijal za prognosu příští, s níž se jakožto s proroctvím »Knauerova stoletého« kalendáře podnes setkáváme.

Vzdušné tyto vzedmy prozrazují se pozorovateli změnami tlaku vzdušného, jež udává tlakoměr. Abychom si o intensitě tohoto zjevu mohli vytvořiti konkretní obraz, uvedu některá data, k nimž dospěl Bouquet de la Grye.[1])

Z pozorování konaných v Brestu nalezl, že během měsíčního dne, t. j. mezi dvěma kulminacemi měsíce (24 h. 50·5 m.) jest tlak vzduchu největší asi v době, když měsíc dospěl své kulminace dolní, a nejmenší v čas kulminace horní. Rozdíl největšího a nejmenšího tlaku činil však jen 1·3 mm. tlaku vodního, jemuž na hladině mořské přísluší vlna vzdušná asi 773 vyšší, t. j. asi 1 m. zvýší. Přeměnímeli tlak vody na tlak rtuti, obdržíme jen 0·09 mm. tlaku rtuti. Číslo toto patrně jest minimální; vzrůstá však v syzygiích nového měsíce, když měsíc jsa v blízkozemí má největší jižní elongaci, až na 5·8 mm. tlaku vody (asi 0·42 mm. rtuti). Podobně seznáno, že amplituda ta má na mysu Hornově hodnotu 3·92 mm. vody, na ostrově sv. Heleny 1·15 mm. dle Sabinea, 2·15 mm. v Singapuru dle Elliota, 1·61 mm. v Batavii dle Bergsmy, měníc se ostatně s parallaxou a deklinací měsíce.

Mnohem větší hodnoty nabývá amplituda barometrických změn během období jednoho měsíce, na př. v Brestu 25 mm. vody, jevíc dvě maxima, a to dva dni po poslední a první čtvrti a jedno minimum asi dva dni po úplňku. Podobný průběh pozorován též na mysu Hornově, kdež však amplituda barometrických oscillací dosahuje hodnoty dvakrát větší, na ostrově Campbelově (ampl. asi 27 mm.), v Batavii (amplituda sotva patrná). I tato měsíční amplituda mění se s elongací měsíce, vystupujíc na př. na mysu Hornově v době, když měsíc má největší elongaci severní, až přes 70 mm. vody.

Můžeme tedy vzedmy vzdušné buzené přítažností měsíce pokládati za dostatečně zjištěné. Avšak pravá a hlavní obtíž naskytne se teprve, hledámeli odpověď k otázce: Dostačují tyto vzedmy vzdušné, obyčejně minimální, aby vytvořily ony poruchy atmosférické, nezřídka rozměrů ohromných a intensity neobyčejné, při nichž mnohdy klesá rtuť v barometru o 60 mm. a o více pod tlak normální? K otázce té přisvědčiti nelze; nedostatek souvislosti domnělé příčiny a skutečných zjevů jest zřejmý. Kromě toho lze však uvésti ještě četné námitky jiné. Mohlo by se totiž očekávati, že jeli povětrnost na zemi vázána k těmto astronomickým dějům, lze ji předpověděti s takovou jistotou, s jakou určujeme na př. dobu nového nebo plného měsíce atd. aneb alespoň s velikou pravděpodobností. Tomu však dokonce tak není. Naopak, a to více váží, než sebe obšírnější theoretická dedukce, předpovědi počasí na základě Falbovy theorie jen zřídka kdy, a to vlastně jen náhodou se shodují se skutečností. Z obsáhlých srovnání měsíčných prognos se skutečností ukázal Pernter a j. že v celku na každou konstellaci měsíce připadnouti může a skutečně připadá stejně často každá povětrnost vůbec možná. Aby se tento její osudný nedostatek zmírnil, pošinul Falb své skutečné »kritické« dni o tři až o pět, ba dokonce (v jednom případě, jenž se mi nahodil) i o 7 dní ku předu nebo na zad od theoretického čili astronomicky určeného dne »kritického.« tak že padlli na př. r. 1895

[1]) Annuaire 1895.

nový měsíc na den 24. května, příslušné meteorologické a jiné zhoubné poruchy se dle toho objeviti mohly na př. teprv až 28. neb 29., nebo docela až 31. května, ačkoli den posléze jmenovaný padá vlastně již na první čtvrt, která »kritických« dnů nepřipouští. Tímto libovolným rozšířením vzdala se vlastně theorie Falbova úplně původního svého základu. Dalším konečně rozšířením účinnosti »kritických« konstellací měsíce na celou zeměkouli ztratila theorie ta i poslední zbytek nároku na jakous opravdovost. Byltě by zajisté skutečný zázrak, aby se nejen ke »kritickému« dni, nýbrž k jakémukoliv třeba sebe malichernějšímu ději pozemskému nenalezl někde na zeměkouli současný meteorologický nebo seismický zjev mohutnějšího poněkud rázu.

Úhrnem tedy jest Falbova theorie bezdůvodna, nesouhlasí se skutečností a jest tudíž pro meteorologii vůbec a pro prognosu povětrnosti zvlášť bezcenna.[1])

Úsudkem tímto o theorii Falbově nemíníme však všeobecně popírati veškeru příčinnou souvislost dějů pozemských s ději kosmickými, ba souvislost ta v některých případech úplně jest zjištěna. A zdá se vůbec, že v novější době měrou dosti značnou šíří se snaha připoutati děje pozemské vůbec a meteorologické zvláště k dějům kosmickým jakožto podmiňujícím příčinám, nejvíce k dějům, jichž jeviště jest centrální těleso naší soustavy, slunce. Cesta, jíž se při tom vyšetřování bere, spočívá v tom, že hledíme nalezti v meteorologických dějích pozemských jistou periodičnost, jejíž období by souhlasilo s obdobím nějakého děje kosmického, jenž by dle domnění mohl býti příčinou dějů pozemských, o něž právě běží. Dalším požadavkem jest, aby k periodičnosti obou skupin přistoupila též stejnodobost. Jest ovšem o sobě zřejmo, že zjištěná periodičnost a stejnodobost dvou dějů poskytuje na počátku, jevíc jen zevnější souvislost časovou, toliko možnost příčinného spojení vnitřního; ale neméně jisto jest, že možnost ta vzrůstá v pravděpodobnost tím rychleji, čím hojnější a spolehlivější koincidence jsou, a že dospěti může až k plné přesvědčivosti i tehdy, když povaha vnitřního příčinného spojení přece jen zůstává neznáma, v kterémžto případě pak tato přesvědčivost se stává účinným popudem k vyhledání konečných příčin vzájemné souvislosti vnitřní. V tomto stadiu relativné jistoty jest asi parallelismus skvrn slunečních a poruchů magneticko-elektrických na zemi. Tohoto žádoucího stadia jsou však velmi daleky mnohé parallely jiné, zejmena meteorologické, jsouce vlastně teprv v prvních počátcích. Tak na př. známy jsou různé ty domněnky pojící počet a rozsah skvrn slunečních k hojnosti srážek atmosférických a v posledních důsledcích až i — k ceně obilí. Ačkoliv by se mohl zdáti už a priori správným soud, že velký počet skvrn tepelnou radiaci slunce zmenší, nasvědčují pozo-

[1]) Srv. též Turksma, Die sogenanten kritischen Tage Falbs (Gaea 1896). Že však Falb přec jen posud nachází dosti věřících, o tom svědčí překvapující zpráva, již přinesl časopis Globus r. 1896, dle níž na den 29. března, poněvadž Falb den tento označil jakožto zvlášť »kritický,« povstala ve Valparaisu v Chile pravá panika, tak že množství obyvatelů — počet jich se páčí na 5—10 tisíc — uteklo z města do hor bojíc se zemětřesení a zaplavení přílivem mořským. Ovšem bylo dne 13. března cítiti slabé záchvěje země; avšak »kritický« den sám uplynul a rovnováha vzduchu, pevniny nebo moře nebyla porušena.

rování Savelěva v Kyjevě spíše tomu, že účinnost tepelná slunce s počtem skvrn slunečních roste. Veeder opět domnívá se, že skvrny sluneční účinkují jen prostředně na povětrnost pozemskou tím spůsobem, že mění cyklonové dráhy; čím větší heliografická šířka skvrn, tím vyšší jest dle něho zeměpisná šířka, v níž anticyklony se objevují. Čím hojnější jsou skvrny, tím hojnější jsou atmosférické srážky vůbec, a zejmena tím častější krupobití. Naproti tomu soudí ze svých pozorování Maxwell Hall pro ostrov Jamaiku, že čím hojnější jsou skvrny, tím spořejší jsou atmosférické srážky, aspoň na Jamaice. Že s počtem skvrn roste počet cyklonů, soudí Meldrum. Souvislost elektrických bouřek pozemských s deklinací měsíce hledí nalezti Renou a Barrey, avšak bez positivného výsledku. Renou zároveň tvrdí, že skvrny sluneční s elektrickými bouřkami na zemi nijak nesouvisí. Podobný pokus, řekli bychom statistický, připojiti elektrické bouřky k deklinaci měsíce, učinil též Bouvet, rovněž bez určitého výsledku. Docela podobný pokus Polisův též nevykazuje resultátů příznivějších. Zřetelnějších poněkud výsledků nabyl v. Bezold (1889), jenž pro naše elektrické bouřky našel periodu 25·84 dne, což s dobou rotace sluneční, 25·178 dne, dobře souhlasí. Další drobnější data nesoucí se směrem podobným, ač by nebylo nesnadno je značně ještě rozhojniti, pomíjíme. Za to však poněkud obšírněji vyložíme hypothesu a theorii profesora Zengra, jenž v příčině meteorologie, již na rozdíl od oné, která pouze k pozemským účinným silám přihlíží, nazvati můžeme kosmickou, nejobšírnější práce vykonal. [1])

Fotografujemeli slunce obyčejnou komorou fotografickou, shledáme nezřídka, zejmena při silných poruších atmosférických a magnetických, že obraz slunce obklopen jest různými útvary prstenovitými, kruhovými neb elliptickými více méně protaženými, jež mnohdy podobají se i ohonu komety a dosahují délky až i 20 průměrů slunečních. [2]) Útvary ty fotografoval prof. Zenger po dlouhá léta a činí to podnes. Původ jich klade v absorpci aktinických paprsků v atmosféře zemské, a to hlavně ve vodních parách v ní se vyskytujících, jež aktinické paprsky velmi silně pohlcují. Přijměme, že v hořejších vrstvách atmosféry povstane vír, jenž nabývaje znenáhla obyčejné podoby kuželovité do nižších vrstev sestupuje. Pak nastane zajisté podél osy jeho zředění vzduchu a v různých vrstvách jeho snížení teploty, tak že vodní páry se srážejí v malé bublinky (kapičky) vodní. Procházíli vír ten čarou spojující slunce s objektivem fotografickým, pohltí tyto vodní páry více nebo méně světelných paprsků chemicky účinných, a existence vzdušného víru prozradí se na fotografické desce stíny, jež při vyvolávání na ní se objeví.

Stíny ty pozorují se na desce i mnohem dříve, než zhuštění par vodních se oku patrným stalo oparovými závoji, cirry nebo dokonce temnými mraky. Slunce tedy koná zde úkol světlého pozadí, fotografická deska pak úkol citlivého ústroje pozorovacího, který reaguje již na zevnější účinky, pro něž oko jest necitelno. Poněvadž osa cyklono-

---

[1]) Viz dílo jeho: Meteorologie der Sonne und ihres Systems. Hartleben. 1886.

[2]) Podobné útvary pozoroval jsem též na zadní skleněné desce komory temné přímo, bez intervence fotografie.

vého víru zpravidla nesplyne s optickou osou fotografického objektivu, jsouc naopak více méně k ní nakloněna, nevzniknou obyčejně promítnutím na desce útvary soustředně souměrné, nýbrž pasy více méně protažené, excentricky uspořádané, jak skutečně pravidlem se pozorují.

Jaký jest původ těchto atmosférických cyklonů? Odpověď k této otázce jest uhelným kamenem celé solární meteorologie Zengrovy. Zkušenost ukázala, že záře pólové, magnetické poruchy pozemské, mnohdy tak velikého rozsahu, že pozorovány byly na celé zeměkouli, se objevují současně s mohutnými výbuchy na slunci, s protuberancemi ohromné výšky a s obrovskými skvrnami slunečními, což zajisté svědčí o příčinné spojitosti dějů těch. Dále jest známo, že vybíjíme-li Leydenskou láhev nádobou vyplněnou na př. kouřem anebo jemným prachem ve vzduchu se vznášejícím, částičky sazí nebo prachu náhle se dají do rychlého víření v drahách spirálních srážejíce se a ke dnu klesajíce. Následkem mohutných oněch výbuchů na slunci, praví Zenger, při nichž zelektrují se snad výbušné látky třením o okolní plyny, vznikají mezi sluncem a prostorem mezipianetovým nad míru veliké elektrické rozdíly potenciálové, a elektrický rozruch rozšiřuje se pak postupným výbojem se slunce, snad prostřednictvím meteorického prachu a meteoritů, až k mezím atmosfér oběžnic, tedy též atmosféry zemské, vnikaje do ní a vzbuzuje v ní, jako elektrické jiskry v nádobě kouřem naplněné, vířivé pohyby, jichž existenci absorpce aktinických paprsků na citlivé desce fotografické zřejmou činí. Tím vysvětluje se pak současnost velikých poruchů na slunci a cyklonů v atmosféře zemské s roji letavic, kteréžto, jak právě vyloženo, nejsou než prostředníky elektrických výbojů mezi sluncem a zemí. Podotkněmež hned, že táž rozdílnost elektrických stavů slunce a okolního prostoru jest též prvním popudem vířivých pohybů na slunci samém.

Slunce jest tedy prvotním a jediným činitelem všech meteorologických dějů na zemi, ba řídí a ovládá i všechny ony zjevy, jež předmětem jsou geofysiky vůbec, zejmena též úkazy magneticko-elektrické (pólové záře) i zemětřesení, a vše to prostřednictvím mohutné oné síly, již elektřinou zoveme. »Veškery meteorologické děje, veškery endogenní poruchy a pohyby v soustavě sluneční, zjevy všeobecné attrakce, účinky elektrických a magnetických sil lze uvesti na jedinou prvotní sílu, která zrovna tak ve slunci, jako v nejmenší částici ohromné sluneční soustavy a nesčetných jiných slunečních soustav své sídlo má, a jejíž energie, působíc dle týchž všeobecných zákonů základních, toliko v různých formách se objevuje jakožto síla elektrická a magnetická, od níž všecky ostatní formy odvoditi lze, ať síly pružnosti, zjevy zvukové, světelné a tepelné nebo gravitační.« [1])

Z dalších obšírných vyšetřování usuzuje prof. Zenger, že dle vší pravděpodobnosti nalézají se na slunci na blízku rovníku dvě centra, v nichž cyklonová činnost slunce hlavně se jeví, jež jsou o 180° heliografické délky od sebe vzdálena. Poněvadž pak dle Faye doba rotace sluneční činí 25·178 dní, objeví se na zemi rušivá činnost sluneční v obdobích poloviční rotace sluneční, t. j. 12·5935 čili okrouhlým

---

[1]) Zenger, Meteorologie d. Sonne etc. p. 231.

číslem 12·6 dne. I nastává pak úloha nalezti, objevujeli se podobná perioda skutečně v meteorologických a vůbec geofysikálních dějích naší země. Okolo této otázky točí se celé další vyšetřování. Zenger na ni odpovídá kladně. Zde ovšem nelze opakovati veškerých jeho rozborů. Příkladem uvedeme jeden případ, vztahující se k cyklonům americkým, jak je udává Pöey v období od r. 1794—1857. Pro střední periodu těchto cyklonů nalézá Zenger 12·6 dne, tedy zrovna dobu poloviční rotace sluneční. Sluší doznati, že shoda ta jeví se býti theorií nad očekávání příznivou; rovněž však dlužno vytknouti, že jest jí na újmu jakási vnitřní nejednotnost. Periody jednotlivých částí onoho více než šedesátiletého období odchylují se totiž velice značně od periody střední; činíť minimum jich 8 dní, maximum dokonce 19 dní, tak že v případě posléze uvedeném odchylka od hodnoty střední dostupuje 6·4 dne, přesahujíc tedy o více než o polovici hodnotu nalezené periody průměrné, což jest celé argumentaci na podstatnou újmu. Z podobného důvodu málo přesvědčivy jsou střední hodnoty, nalezené jakožto průměrné datum pro přímočarné vichřice, pozorované ve Windsoru, na Novém Zelandě, v Praze a Greenwichi, poněvadž data, jež průměrnému číslu jsou podkladem, tak velice mezi sebou a s nalezenou hodnotou střední divergují, že vzniká pochybnost, smíli se hodnotě střední právem připočísti význam pravidelnosti v objektivných dějích přírodních založené, mimo význam pouze čistě číselný, jehož žádnému arithmetickému průměru upříti nelze.

Přistupme nyní ku případům konkretnějším, jež mají demonstrovati souvislost dějů kosmických s ději pozemskými. Podávám zde jen jeden příklad, obsahující data skutečně pozorovaná v době od 1. do 6. února 1882, dle vlastních údajů Zengrových, ač poněkud stručněji. 1. ***Magnetičnost zemská:*** Silné poruchy magnetické od 1. do 5. února. 2. ***Vichřice a bouřky:*** 6. února sněhový buran u Petrohradu. Ohromný tlak barometrický (784 mm.) v Uhrách. Dne 1., 5. a 6. února prudké bouře na Atlantském oceáně; 6. února náhlé klesnutí barometru v Praze o 12 mm. za prudkého větru. 3. ***Severní zář*** jasná dne 4. února v Haparandě a Hernösandě, 6. února na Atlantském oceáně. Na 43° sev. zem. šířky veliká scintillace hvězd. 4. ***Skvrny sluneční:*** Od 5. do 13. února dle Tacchiniho značné množství skvrn slunečních s maximy okolo 9. a 13. února. 5. ***Fotografie slunce:*** Absorpční pasy elliptické objevují se náhle dne 31. ledna rozsahu asi 4—5 průměrů slunečních. Dne 1. února o 9 h. 30 m. jsou podoby kruhové, později elliptické; dne 2. února o 10 h. 45 m. jazykovité, později spirálně vinuté a dosahují dne 5. února až 15 průměrů slunečních.

Synoptický tento náčrtek vykazuje patero skupin různých dějů. V příčině prognosy dlužno skupinu pátou postaviti na místo první: z ní pak domyslem by odvoditi bylo veškery zjevy obsažené ve skupinách ostatních. Z ukázky této, na níž v přehledném tomto článku přestati nutno, na jevo jde, že činnosti sluneční připisuje Zenger vliv na veškery zjevy a děje, jež v obor geofysiky se zahrnují, jako jsou: magnetický a elektrický stav země, pólové záře, dále sopečnou činnost pozemskou a zemětřesení mimo veškery meteorologické elementy v užším smyslu slova (ač na jiném místě připouští, že jsou též bouře a vichřice

původu pozemského). Podivením však naplňuje, že téže příčině, totiž vnitřní činnosti sluneční, se přisuzují účinky tak nesnadno slučitelné, jako rychlé a veliké klesání tlakoměru a zároveň nápadně vysoký tlak vzduchu, jak mimo jiné i náš příklad uvádí. Zároveň však též poznáváme, že z činnosti sluneční, ať domněle ať právem z fotografických pasů absorpčních usouzené, nelze odvoditi určitého závěru, ba ani domyslu o místě povrchu zemského, na němž se rušivý její vliv ukáže. Uvádějíť se na doklad souvislosti obou nejen na př. bouřky v Čechách, sněhové vánice v Alpách, povodně ve Francii, smršť v Badensku, nýbrž i americké hurrikany nebo tornady nebo čínské tajfuny atd. Doklady k tomu nalézáme do jisté míry též v příkladě nahoře uvedeném.

Naznačil jsem tuto několika črtami podstatu základní myšlenky Zengrovy; co do dalšího podrobnějšího rozvedení nutno však odkázati čtenáře k jmenovanému dílu samému. Konečný soud, zejmena v příčině prognosy povětrnosti, o niž nám zde hlavně jde, lze shrnouti v tyto věty: Domněnku o solárním původu dějů geofysikálních lze na ten čas pokládati za dostatečně zjištěnou pro magnetické poruchy zemské, po pólové záře a elektrické anomálnosti jevící se proudy zemskými. Co do dějů čistě meteorologických dlužno ještě vyčkati zkušeností dalších. Pro prognosu povětrnosti jest hlavním nedostatkem jejím, že nelze udati napřed, která místa na povrchu země sestupným vírem solárním zasažena budou.

II.

Některé přístroje meteorologické. Isobary. Nynější prognosa povětrnosti.

Nezbývá tudíž na ten čas, než přidržeti se obyčejné cesty čisté empirie, ne vždy docela schůdné, ani dokonale jisté, ani spolehlivé. Než však přikročíme k charakteristice oněch elementů meteorologických, jež tvoří základ nynější prognosy povětrnosti, zmíníme se několika slovy o přístrojích, jež nutné tyto předběžné základy poskytují, hlavně pokud se rady jich dovolává dobrovolný pozorovatel, jenž jsa odkázán sám na sebe, o příští povětrnost se zajímá.

Jest to především tlakoměr. Spůsob určování tlaku vzduchu barometrem rtuťovým udává každá učebná kniha fysiky a meteorologie: netřeba tedy jej zde obšírněji popisovati. Z korrekcí, jež k pozorováním přičiniti dlužno, jest korrekce pro teplotu čili tak zvaná redukce na 0° C. všeobecně známa a korrekce pro zeměpisnou šířku nepatrna; nesnadnější jest odhadnutí kapillární depresse. Docela nezbytno jest mimo to redukovati barometrický tlak na hladinu mořskou, ač majíli údaje barometrů na různých místech povrchu zemského býti mezi sebou srovnatelny. Korrekce tato může dostoupiti hodnoty velmi značné. Udáváli na př. tlakoměr při teplotě vzduchu 20° C. na stanovišti, jehož výška nad mořem činí 220 m., jakožto tlak vzduchu na nullu redukovaný 740 mm., dlužno číslo toto, chcemeli nalezti tlak redukovaný na hladinu mořskou, zvětšiti o tolik, oč by vystoupil rtuťový sloupec, kdy bychom s tímto tlakoměrem sestoupili svismo dolů do šachty, jejíž dno leží v rozšířené hladině mořské. V případě našem, nalezáli se pozoro-

vatel v zemské šířce 50°, vystoupila by rtuť v tlakoměru asi o 19 mm. Činí tedy tlak vzduchu na hladinu mořskou redukovaný 759 mm. Již z tohoto příkladu zřejmě na jevo jde, že nešetřímeli potřebných redukcí, nelze údaje našeho barometru srovnati s tlakem vzduchu pozorovaným na místě jiném; tlakoměr náš udává pak jenom relativné stoupání a klesání tlaku vzdušného na místě našem, a ani to ne vždy dosti spolehlivě, zvlášť jeli rostoucí tlak vzduchu provázen klesající teplotou nebo naopak.

Zvláštní pozornosti vyžadují aneroidy, nyní již velmi hojně rozšířené, jednak asi pro pohodlnou manipulaci, jednak bez pochyby též pro svou cenu relativně velmi levnou, mnohdy tak nízkou, že člověk téměř ani neví, platíli za rámec ozdobně vyřezávaný nebo za aneroid v něm upevněný, k němuž často ještě nadbytkem připojen bývá teploměr a vlhkoměr. Pohříchu bývá též spolehlivost těchto apparátů jich ceně úplně přiměřena. Zdá se, že chtějí representovati ani ne tak meteorologické přístroje, jako spíše ozdobný kousek nábytku pro mezioknì vítacího pokoje. Přes to však přijímají se údaje jich nezřídka s důvěrou, jíž velmi málo zasluhují. Zejmena aneroidy těchto sbírek vyžadují veliké opatrnosti a údaje jich četných a značných korrekcí, majíli se uznati za dosti spolehlivé. Na prvém místě jmenovati sluší korrekci základní. Srovnámeli totiž stav aneroidu s tlakoměrem rtuťovým, jenž na př. právě ukazuje normální tlak 760 mm. při 0° C., shledáme z pravidla mezi udaji obou differenci velmi značnou, kteroužto odchylku i korrekci jí žádanou zoveme chybou čili korrekcí základní nebo nullovou. Chyba ta, jak patrno, jest pak obsažena v každém udání aneroidu, někdy zvětšujíc skutečný tlak vzduchu nad pravou míru, jindy jej zmenšujíc. Nalezneme li na př. — nejlépe na základě ne jednoho, nýbrž četných pozorování — že při 760 mm. rtuťového tlaku aneroid ukazuje 766 mm., dlužno od každého údaje aneroidu odčísti 6 mm.: jest tedy — 6 mm. nullovou chybou a korrekcí našeho aneroidu. Chybu tuto najdeme, tuším, u každého prodejného aneroidu, ba nezřídka i u relativně drahých precisních aneroidů nivellačních, jichž tabulky udávají ostatní nutné korrekce až na 0·1 neb 0·05 mm., aniž si vždy všímají korrekce nullové, jež v jistém konkretním případě činila a činí posud 4·2 mm.[1]) Jest samozřejmo, že absolutní měření takovým aneroidem, prováděli se bez ohledu k chybě nullové, může vésti k důsledkům nejen mylným, nýbrž přímo zvráceným.

---

[1]) Budiž mi dovoleno postesknouti si zde pod čarou na jistou ledabylost mnohých firem, »továren« fysikálních a p. apparátů, na jichž výrobky nelze se spolehnouti ani v těch mezích přesnosti, jež samy udávají. Pokud v místě pozorovatele jest prostředků kontrolních, snadno lze podstatných chyb se uvarovati. Avšak nejvýš mrzuté jest, neníli prostředků těch po ruce, tak že teprv dlouhá řada pozorování odhalí nedostatečnost apparátu nesrovnatelnými důsledky. Zejmena zdá se, jako by tu i tam střední školy byly pokládány za odběratele všelikého precisního a neprecisního braku. Jak tomu pomoci, nesnadno udati. Snad by se doporučovalo, aby každý střední ústav takto isolovaný opatřen byl takovými prostředky, jimiž by mohl zakoupené přístroje vyzkoušeti sám. Tím by vědecké sbírky též vědeckou práci umožnily neb aspoň valně usnadnily.

Rovněž dlužno pečlivě dbáti korrekce z teploty, jako u tlakoměrů rtuťových. Při aneroidu jest však vyšetření účinků měnící se teploty tím potřebnější, poněvadž jsou aneroidy, jež udávají tím nižší tlak, čím výše teplota vystupuje za okolností jinak nezměněných, ač pravidlem bývá, že rostoucí teplota udaje aneroidu zvětšuje. Příslušné korrekce nelze nalezti jinak než přímým srovnáním aneroidu se spolehlivým barometrem rtuťovým za různých teplot, což nejsnáze provesti lze v zimě, kdež teplotu měniti můžeme bez obtíží v mezích velmi širokých. Při tom naskytne se též někdy případ, že korrekce z teploty mění se nejen s teplotou samou, nýbrž i s tlakem vzduchu, t. j. že aneroid nemá stálého koefficientu teploty. Takové aneroidy nejlépe ihned jakožto nepotřebné vyloučíme. Mimo to jest potřebí, tyto kontrolní zkoušky ob čas opakovati. Důvodem této opatrnosti jest zkušenost všeobecně známá, že pružnost napjatých per anebo membran a látek vůbec, ať mají tvar jakýkoliv, se časem více nebo méně mění. Ukazujeli tedy aneroid s přičiněním příslušných korrekcí správně dnes, není to ještě zárukou, že bude správně ukazovati i za rok anebo docela v další budoucnosti vůbec.

Naposled ještě nutno přesvědčiti se, zdali »millimetry« stupnice aneroidu skutečně se shodují s millimetry rtuťového tlaku, a konečně údaje jeho, jako při barometru rtuťovém redukovati na hladinu mořskou.

Ze stručného tohoto náčrtku zřejmě vysvítá, že údaje aneroidu, ač májíli se přijati za správné, nutno po mnohé stránce, nezřídka i značně opraviti; bez oprav těch že jsou téměř úplně bezcenné.

Další přístroj poskytující důležitá meteorologická data a pro prognosu povětrnosti dosti důležitý jest teploměr. Ačkoliv určování teploty vzduchu pokládá se obyčejně za nejjednodušší věc na světě, jest nicméně správné určení velmi nesnadno a za obyčejných poměrů, v nichž bývá pozorovatel, jemuž nejsou po ruce vzorné prostředky pozorovatelen meteorologických, vždy více méně chybno. Příčina toho spočívá v domnění, že teploměr sám má tutéž teplotu, jako ústředí, v němž se nalézá, což zpravidla skutečnosti neodpovídá. Vůbec podobá se, že úkol, udati správně teplotu vzduchu za všech poměrů, řešil teprve v nejnovější době Assmann spůsobem docela uspokojivým. Zařízení jeho, jež připouští správné určení teploty vzduchu i v plné záři sluneční, přesahuje však meze článku přehledného, z kteréž příčiny je zde pomíjíme. Dostačiž, uvedemeli, že správné určení teploty vzduchu vyžaduje, aby teploměr uchráněn byl nejen přímých paprsků slunečních, nýbrž i paprsků sálavého tepla vycházejících ze zahřátých předmětů okolních.

Co se týká hygrometrů a psychrometrů atd., o těch nemíníme se zde dále šířiti, jednak proto, že jich dobrovolný pozorovatel asi zřídka kdy pojme v obor stálých svých pozorování, jednak i proto, že užívání jich popisuje každá elementární učebnice fysiky a meteorologie.

Mimo tlak vzduchu, teplotu a vlhkost meteorologie pečlivě zaznamenávala a zaznamenává dosud i jiná ještě data, na př. směr a sílu větrů, rozsah zamračení čili oblačnost, hojnost a podobu atmosférických srážek atd., odvozuje z nich denní, měsíční, čtvrtletní a roční průměry

a nabývá takto cenných dat, jež charakterisují klimatické poměry té které krajiny. Pro předvídání povětrnosti ustupují však průměrné tyto hodnoty do pozadí. Prognose povětrnosti nestačí průměry, od nichž aktuální povětrnost se vždy a nezřídka velmi značně odchyluje; prognosa povětrnosti naopak žádá znalost atmosférického stavu pro jistý určitý okamžik co možno dokonalou, aby vedena jsouc zkušeností a známými zákony přírodními odvoditi mohla, jaké změny časové, místní a intensitní vezme povětrnost v době nejblíže příští. Podkladem daleko nejdůležitějším pro předvídání povětrnosti, ač ovšem nikoliv jediným, jsou údaje barometrické. Již krátké pozorování tlakoměru ukazuje, že tlak vzdušný se mění dle místa a na témž místě dle doby. Spojímeli všecka místa, jež v daném okamžiku, na př. o 8. hod. ranní, mají stejný barometrický tlak, obdržíme spojitou čáru, jež se zove isobara. Označuje tedy na př. isobara 760 mm. ony body povrchu zemského, na něž působí vzduch tlakem rovným hydrostatickému tlaku 760 mm. rtuti. Mámeli po ruce dosti četná pozorování z různých míst povrchu zemského, můžeme na příslušné mapě krajiny, země, dílu světa bez obtíží též narýsovati isobary jiné, což děje se obyčejně v intervalech 5 mm. Zeměpisná mapa pokryje se takto zvláštní soustavou více méně pravidelných čar, k nimž připisují se ještě jiné konvencionální značky, týkající se zejmena směru a síly větrů, oblačnosti, deště, mlhy atd., a sluje meteorologickou mapou synoptickou. Isobary ty mají pro předvídání povětrnosti nejvyšší důležitost. Už i při zběžném pohledu na synoptické mapy nalezneme oblasti o barometrickém tlaku relativně nejnižším, tak zvaná barometrická minima čili barometrické depresse, a jiné oblasti o vzdušném tlaku poměrně největším, barometrická to maxima. Za rozhraní obou můžeme třeba přijati isobaru 760 mm. Zkušenost pak ukázala dále, že směry větrů jeví se směry isobar jistou souvislost, již vyjadřuje zákon Buys-Ballotův, jenž dí, že vítr proudí v celku podél isobar, a to na severní polokouli tak, že barometrické minimum leží směrem levé ruky pozorovatele s větrem plujícího, na jižní polokouli směrem protivným, v obou případech s jistými úchylkami k barometrickému minimu. Z toho plyne samo sebou, když isobary okolo barometrického minima jsou uzavřeny, majíce na př. povšechnou podobu kruhu neb ellipsy, že směry větrů na různých místech depressi objímajících tvoří rovněž čáru v celku uzavřenou kruhu podobnou, po případě ke středu spirálně se uchylující, krouživý to vír obyčejně rozměrů velikých, ze kteréž příčiny této soustavě větrných proudů dáno jmeno »cyklon«. Můžeme tedy pravidlo Buys-Ballotovo vysloviti stručněji též v té spůsobě, že v cyklonech krouží vítr na severní polokouli proti ručkám na hodinkách, na jižní polokouli směrem opáčným, odchyluje se zároveň poněkud ke středu cyklonu. Podotknouti však dlužno, že úchylky tyto pozorují se toliko na povrchu země, a i to teprv v zeměpisných šířkách středních. Z pozorování vztahujících se ku značným výškám nad povrchem země, o jichž rozhojnění meteorologie naší doby tak usilovně se snaží, již nyní usouditi lze, že úchylky ty ve středních výškách atmosféry mizejí, ve výškách pak ještě větších že směry větrů v cyklonech se dokonce od středu vířivého pohybu odklánějí.

V oblastech maximálních tlaků barometrických krouží větry okolo středu směrem protivným, t. j. na sev. polokouli směrem rafiky na hodinách s odchylkou od středu. Poněvadž se poměry v maximech i v mnohé jiné příčině podstatně liší od poměrů v cyklonech, slují též anticyklony. Leč o tom později šíře. (Pokračování.)

Leknín.

Zelený soumrak byl v zelených lukách.
Přírodě matičce v rukách
usíná dceruška zem. —
Pěšinou, která se klikatí travou,
nedávno sečenou travou,
pěšinou vdupanou ve vlhkou zem,
znatelnou do dálky, úzkou a tmavou,
v tišině zamlklí jdem.

Za námi noc už své závoje spouští
na černé olšiny vrbové houští,
kde Labe zároveň s písčitým břehem
krade se plíživým lasičím během.
Tmavé a nehybné hlubiny leží.
Jenom kde mělčinou siný proud běží,
drobounké třaslavé vlnky se řítí,
zeleným odleskem západu svítí.

Před námi černá se nahnutý strom.
Močály zadechly nahořklou vůní.
V ostřici zapadla pěšina v tom, —
jdeme kol zamlklých tůní.
Viděl jsem leknínů mlékový květ
na černé vodě se chvět.
Bublina vyplula nad hloubku temnou.
V tom tichu rodil se jakýsi žal,
tesknotou srdce mé jal.

Šel hlídač Doubrava se mnou,
osmahlý, scvrklý a sivý.
Holí svou (z dubu kmen ulomil křivý)
v ostřici uhodil, odplivl v dál,
jakýmsi příšerným smíchem se smál.
»Teskno tu na lukách, pravdali, pane?
Z těch mokřin hnijících smrti dech vane,
a když jdu okolo z večera sám,
úzkost i drobátko (ne mnoho!) mám.

Proč? nu, rád povím to, — dávno je tomu,
pomalu sám bych snad nevěřil už
(bylo to u toho černého stromu).
Tehdy jsem mladý byl, veselý muž,
za ženou chodil jsem. Kol toho stromu
z Týnice jedenkrát vracím se domů.
Od milé vracím se, půlnoc už byla,
jak mléko po lukách vzduchem se lila
měsíční zář.
Od sladkých hubiček plála mi tvář,
v srdci mi líbezná muzika hrála, —
to se tam má milá smála.
A já byl v myšlenkách u ní.

Tu náhle vidím vám: nad černou tůní
cosi se bílého zvedlo,
pod černým dubiskem sedlo.
Ve mně se najednou zatajil dech.
A já přec silák byl, neznal jsem bázně,
na vsi se nelekal chasníků všech.
Tož rovně ke stromu vykročím rázně.
Myslím si: šálí mě sen?
nebo kus mlhy se utrhlo jen?
pěna se u břehu bělá? —
Tak jdu a oči mnu. Nebyl to klam:
dívčinka mladičká seděla tam,
nahá a bělounká celá,
na místo šatečků vlasy jen měla.
»Co tady děláš?« já tážu se znáhla.
Tu vlásky stydlavě přes ňadra stáhla
a hledí na mne vám, — zabij mě hrom,
co všechno zářilo v pohledu tom!
»Na tebe čekám tu!« zašeptla tiše.
Smrti bych nadál se spíše!
A nějak zas už mi docházel dech.
Ďábelskou nástrahu ve vzduchu cítě
s nuceným smíchem dím: »Nech toho, nech!
nedám se, proklatá, polapit v sítě!«

Tu ono něžné a bělounké dítě
vstalo a zlehounka přichází blíž,
hledí mně do očí, a já v té chvíli —
jak se tak člověk hned zmýlí, —
nedoved udělat kříž!
Pěsti jen pozvednu výš,
»Zpátky!« jen zakřiknu vztekle.
»Zůstaň si, prokletá, v pekle,
křesťanskou dušičku svádět se chraň!«
Celá se zachvěla, zavzdychá temně,

přitiskne na srdce dlaň,
smutně a s výčitkou pohledne ke mně, —
pohledne ke mně
s takovým žalem a s takovou touhou!
Náhle pak rozplyne v páru se pouhou,
nad tůní po černé hladině splývá . . .
Mně se však zdálo, že z mlhy se dívá
za mnou pár zavlhlých očí . . .
Strach divný náhle mi do týla skočí,
a já vám úprkem v útěk se dal,
tehdy jsem v životě prvně se bál!
Však když jsem propocen doběhl domů,
sám už jsem nevěřil tomu.

Nu, dobře! Po druhé za noci zas
vracím se od milé kolem.
Tu slyším u tůně lahodný hlas,
jak by se zachvíval bolem.
Prokletá! Zase tam u břehu sedí
a tak vám upřeně hledí,
velkýma očima na mne vám hledí!
»Pojď ke mně!« sladce mě zvala.
Stanu a zvědavost divná mě jala.
Taková něžná je, slabounká, malá,
a já bych měl se snad dítěte bát?
Počal jsem zlehka se smát.
A tu hned radost jí vytryskla z očí,
jako ta laňka vám skočí.
Na moje ramena ručkama svýma
celá se pověsí — lehounká tak!
V náruč mě jímá —
její dech lehtá mě, pálí mě zrak — —
Tehdy jsem odolal však!
Ačkoliv — opravdu už se mi chtělo
chytit to hebounké, lehounké tělo,
uchvátit, rozdrtit silou
hračku tu dětskou a milou! —
Jak se tak přitulí ke mně,
hladím ji po bílém rameni jemně,
prsty se probírám hedbávím vlasů.
Náhle ji okolo pasu - -
jak se to stalo, nevím už sám, —
upřímně objatou mám.

Cítil jsem, kterak se úzkostí chvěje, —
přece se blaženě směje!
»Co žádáš ode mne?« tážu se zpříma.
Lichotí, hladí mě ručkama svýma.
»Ničeho nežádám, šťastna jsem teď,«

šeptá mi tiše, —
»jenom mi do očí upřímně hleď!«
A při tom ve tvář mi dýše.
A ten dech omamný skoro mě opil,
už jsem ji za ruku chopil,
už jsem se shýbal,
abych ji po čele, po vlasech zlíbal . . .
Náhle však jako blesk kmitlo mi lebkou:
chceš se dát omámit ďáblicí hebkou?
A už ji odstrčím vší silou zpět,
surově odstrčím pěstí.
Jako by podseknut luční byl květ,
v kolena poklesla, počne se chvět, —
nemoh jsem jejího pohledu snésti.
A pryč se obrátím, v útěk se dám,
za sebou slyším pláč zoufalý zníti.
V té chvíli div že jsem neplakal sám,
bylo mi odporno na světě žíti!
Byla to muka,
bolestnou žádostí srdce mi puká . . .
A jak tak pospíchám přes širá luka,
na svoji Barušku myslet se nutím.
Nadarmo! stále tu druhou zřím jen,
bílou a hebounkou tak jako sen,
s každičkým pohledem, s každičkým hnutím, —
prokletý čarovný zjev!
A přec má Baruška mléko a krev,
švarná a veselá byla,
dobrá a milá!
Mládí jí kypělo v těle,
bez bázně moh jsem ji obejmout směle.
Ale ta prokletá? Pára a dým!
sotva že vlasy jí pohladit smím,
dýchnu, a ztratí se hned . . .
To však mi v srdci už potají hlodal
jakýsi ďábelský jed —
a já se — věříte? — podal.

Na zejtří po práci k milé jdu zas,
v duši mé ozval se varovný hlas:
zajdu si lukami od tůně stranou!
Jdu; noc je a z temna oblohy kanou
třpytivé jiskry a svítí a planou,
jak by mi pěšinu zlatily v před.
Co se to mihlo tu? — Hlavu jsem zved,
pohlednu: Nad samou tůní vám stojím!
Jak jsem tam došel, hádat se bojím,
ďábel sám jistě mě ved!
A ona, prokletá, na břehu sedí

a hledí, velkýma očima hledí,
na dno, až do duše hledí.
Prehnoutli mám?
Dodám si kuráže, ve smích se dám:
»Hahaha! hohoho! čekášli na mne,
zjevení klamné?
Tady mě máš!
Ale to řeknu ti předem:
jestli jen falešně se mnou si hráš,
jestli tím úsměvem, vábivým hledem
mámit jen, klamat a šálit mě chceš, —
nu, pak se těš!
Běda ti, povídám, třikráte běda!« —
A pěstí pohrozím — tak!

Lehce se zachvěla bledá
a ke mně pokorně zvedá
zlekaný, zavlhlý zrak.
Hluboko sklopila hlavinku svoji,
na ňadrách skřížila ručky a stojí.
Opravdu — myslím si — rány se bojí!
Bylo mi líto jí hned,
lehko jsem hlavu jí sklopenou zved
a prvně políbil v ústa.
Ach, byl to polibek sladší než med,
ale což jediný? žádost má vzrůstá,
a kam jen mohl jsem přitisknout ústa,
ruce i nohy, hrdlo i vlas
já líbal a líbal zas!
Sotva jsem chápal, co se mnou se děje,
a jen jsem cítil, jak hrůzou se chvěje,
vzpírá a zmítá se tělo to bílé,
že jsem se podivil vzdoru a síle,
s jakou se brániti znala!
»O, pusť mne!« prosila, »strach z tebe mám!«
zalitá slzami lkala, —
soustrast jsem pocítil k ubohé sám.
Sotva však povolím — skočí,
a radost svitla jí z očí.
Pohrozí prstíkem bílým,
a já se zastyděl, hlavu vám schýlím,
až se mi zastavil dech!
Jak dravec skrocený s mručením temným
k drobným jsem nožkám jí leh.

Sedla mi po boku, pohybem jemným
kol hrdla bílá mi ramena sepla,
tak bílá, tak chladná jako led sám,
bez krve, tepla.

Z očí však, z očí jí hlubokých vám
zelené jiskerky plály, —
v srdce až pálí.
A já se ptal,
zamračen, popuzen já se jí ptal:
»Co hodláš učinit se mnou?«
Se svého hrdla jsem ručky jí sňal.
Oči jí zakalil na chvilku žal,
tváře mi hladila dlaní svou jemnou.
»Nemrač se!« šeptala, »děsíš mě jen!
Já snila o tobě stříbrný sen,
na černé tůni
v poupěti leknínu opita vůní
já snila o tobě stříbrný sen!
Za jasných nocí
já tebe volala, vábila sem
lásky své čarovnou mocí,
jmeno tvé volala žíznivým rtem.
Přišel jsi, spočinul v objetí mém,
tak jak jsem v poupěti snila,
přemohla kouzlem tě lásky mé síla:
skrocen a tich
lehl jsi pokorně u nohou mých!«

A její dětinský bláhový smích
bouřil vztek divoký ve mně,
prsty jsem zarýval do černé země,
do rtů jsem zatínal zuby.
A myslím: »Což jsem tak hluboko pad,
že mě má na věky v moci své snad?
Hle, jak se, prokletá, chlubí!« —
A ona laská mě a hladí jen,
šeptá mi nějaký bláznivý sen:
»Pojď, drahý, na ňadra moje
skloň hlavu svou!
Z močálů bludiček třpytivé roje
ve dlouhých řadách a zamlklý jdou,
od řeky zpěvy zní, jásání vil,
pod břehem vymletým vodníka kvil,
s oblohy zlato hvězd kane!
Ze stínů večera pohádka vane,
tiše a lehce nám do srdcí vane . . .
Tak! hlavu svoji mi na prsou nech,
ať v líce hřeje mě sladký tvůj dech,
štěstí se nad náma sklání, —
cítíš ten polibek na svoji skráni?
S hvězdami níží se nebe . . .
Proč jsi tak zachmuřen? O čem to sníš?
pozemských trudů tě přemáhá tíž?

Zkonejším v náručí tebe!
Na všechno zapomeň již!«
Kol hrdla otáčí bílé mi paže,
zlatými vlasy mě váže.
Zuby jsem zaskřípal: »Mazlení nech,
dětinských pohádek všech!
Pojď se mnou! do vsi pojď! buď jako jiná,
ne jako ranní mha mrazná a siná,
bez duše, krve a tepla!«

Vykřikla zděšeně, ručky své sepla.
Ale já do proudů hedbávných vlasů
zabořil pěstě své hned,
chytil jsem prokletou okolo pasu
a jako pírko ji zved.
Odnáším s chechtotem kořist svou bílou.
Náhle se vzepjala strašlivou silou,
z rukou se vyrvala mých.
Zalomí rukama a hlavu skloní,
oči má zkalené, slzičky v nich.
Zaúpí, zastená. — Vrhnu se po ní,
než jsem však prokletou stih,
přede mnou stín se jen mih.
Mlha se lehounká na tůni bělá,
obrys má ženského těla.
A vidím leknínu květ
na černé vodě se chvět,
z poupěte zpola jen rozpuklý květ . . .
Průzračná bílá mha po vodě splývá,
lehounký tajemný stín
tichounko, ticho se skrývá
ve vonný poupěte klín.
Poupě se zavřelo. — Znáhla,
jak by je dolů moc příšerná táhla,
do černé hloubky se topí.
Já skočím a vztekle ruka má chopí
a přerve zelený stvol.
Teď držím poupě to na vlhké dlani.
Plaše se ohlednu. — Ni hnutí kol,
lístek se nepohnul ani. —
Hodím ten kletý květ na černou zem
a vztekem zaslepen pozvednu nohu, —
poupě to čarovné — dík Pánu Bohu! —
takhle tak zašlápl, rozdupal jsem!« —

A starý hlídač se pitvorně šklebí
a botou kovanou těžkými hřeby
udeřil v černou a zavlhlou zem.

Karel Leger.

Samota.

Kus vlastního denníku.

Podává

Václav Vlček.

(Pokračování.)

XIX.

Oblaky se zdvihly, ale na pohled zhoustly a potemněly, jako by chtěly slunce tím hustějším závojem zakryti; za to vzduch dole se vyčistil, déšť, mlha, páry z něho zmizely, i bylo viděti neobyčejně daleko a jasněji než jindy za nejvybranějšího dne. I docela vzadu, na černém pásmu horském, jako by oko rozeznávalo vrcholky jednotlivých stromů, vysoká zeď Lichnického hradu zdvíhala se na tmavé ploše tak určitě, jako by to byla světlá plachta korábu, který za té nepohody nepozorován valně se k nám přiblížil.

Profesor Rosa umlknuv bloudil očima po kraji — snad nejvíce proto, aby je ode mne odvrátil; obličej otíral si šátkem, jako by se potil, ačkoli nebylo dusno, nýbrž vál svěží větřík.

»Od toho smutného dne,« ozval jsem se po chvilce, »uplynula již drahná doba?«

»Na jaře tomu bylo šest let,« odtušil Rosa.

»A vás i nyní ještě vzpomínka hluboce dojímá. Je viděti, jak opravdová i vroucí byla vaše první láska — chápu, jak veliký byl zármutek, když jste milovanou dívku místo k oltáři provázel k hrobu.«

»Myslil jsem tehdy, že by mi bylo snáze též do hrobu se položiti než od něho odejíti . . .«

»Mezi dámami, o kterých jste se právě zmínil, byla nepochybně i slečna Pavla?«

Profesor dotkl se mne ze strany svým pohledem. »Jaká pak je najednou tohle otázka?« chtěl tuším říci. »Hm, rozumím, kam míříte...« Několik okamžiků váhal, potom však bez námitky učinil dle mého nevysloveného přání a přistoupil k novému předmětu rozmluvy.

»Ano,« pravil, »byla tam též, ale držela se stranou, s jejími uplakanými zraky jsem se nesetkal, nedočkala, až bych se přiblížil a za její účastenství jí poděkoval. I to bylo mi důkazem, že pro Terezku truchlí zrovna tak upřímně jako pro vlastní sestru. Také později jsem se o tom znova přesvědčil. Docházeje často na hřbitov, vždy jsem na rově Terezčině nacházel květy, které tam jiná přátelská ruka kladla. Žehnal jsem v duchu té ruce, tušil jsem, kdo na Terezku tak věrně pamatuje, hrob její tak pilně navštěvuje jako já. Kdysi blíže se k němu skupinami hustých, kvetoucích keřů spatřím u něho Pavlu, ana klečí pohroužena v tichou modlitbu. Neměla zdání, že ji někdo pozoruje. Za nějakou minutu povstala, pokřižovala sebe i hrob, urovnala na něm květiny a odvrátila se k odchodu. Pokročil jsem jí vstříc, ale ona klopíc vlhké oči na můj pozdrav odpověděla jen němou úklonou a spěchala

okolo mne pryč, jako bychom se potkávali v kostele a Terezka tam odpočívala na marách. Jen v duchu jsem jí děkoval za to, co mi od ní bylo tak milo a draho.«

»A potom jste se na tom místě asi vícekrát setkali?« hádal jsem.

»Ne, to se již neopakovalo. Pavla tomu patrně nechtěla, i stavěla se na hřbitově v takový čas, když bylo jisto, že já tam býti nemohu. To, k čemu ji srdce pudilo, dělati skrytě, vyhnouti se všemu zdání, že by to bylo jen na oko, jen k vůli jiným, to byl právě ušlechtilý rys její povahy, která ve mně budila hlubokou úctu. Ani jinde jsme o tom spolu nemluvili, Terezčina jmena jsme mezi sebou nevyslovovali — ale byl jsem jist, že Pavla i bez mého ubezpečování dobře ví, jak velice jsem jí vděčen za náklonnost, kterou v dobrém srdci svém i k nebožce zachovává.«

»Už tehdy jste bydlil v sousedství Semínových?«

»Právě v ty doby jsem se tam přestěhoval.«

»A denně jste se vídali?«

»Třeba několikrát. Nejen na potkání venku, ale zvláště také, když oni bývali v zahradě, do které jsem ze svého pokoje viděl. Byla to rodina, které jsem si tím více vážil, čím blíže jsem ji poznával. S doktorem Semínem míval jsem jednání ve spolcích, a mohu říci, že i on na mne držel. Do jich domácnosti jsem dosti zřídka vkročil, přece však jsem žil jako v jejich rodině — tak často míval jsem je na očích, a bylo mi potěšením z domácího svého úkrytu pozorovati jejich klidný, spořádaný, tak jednoduchý a přece tak utěšený a krásný život, který by byl býval mým ideálem —«

»Kdy by —?« ptal jsem se.

»Kdy bych nebyl všem myšlenkám na ženění dal výhost.«

»Po smrti své první lásky, ovšem. Snad také růžový keř, když mu na podzim prvního roku jeho květy opadají, v tesknotě své si řekne: ‚Nikdy více!‘ a smutek ho skličuje po celou zimu — ale nové jaro přinese obrat a nové léto jej ozdobí hojnějšími i pěknějšími květy než předešlé. To je zákon přírody, který svou moc zajisté i u vás osvědčil, třeba později. Když jsme před třemi roky byli v N** —«

»Nastal právě obrat,« řekl Rosa — »obrat, jehož jsem se dříve nijak nenadál. Až do těch dnů bylo mezi náma přátelství —«

»Totiž mezi vámi a slečnou Pavlou?«

Posvědčil hlavou.

»— přátelství«, pokračoval, »jehož se mi dostalo bez mé zásluhy, bez mého přičinění, v němžto jsem spatřoval vzácný dar osudu, ale pravé ceny a podstaty jeho jsem tehdy neznal. Domníval jsem se, že přestává na málo, neboť jsem s Pavlou ani mnoho nemluvil — ale přes tu chvíli jsem ji vídal a věda nevěda pořád jsem na ni myslil. Zdálo se mi, že by mi už bylo stálým pramenem čisté radosti patřiti na tak sličnou, jasnou, dobrou, milou bytost, kdy by třebas ani netušila, že jsem na světě; ale ona o mně příznivě smýšlela, chovala se ke mně jako ku příbuznému, měla ke mně důvěru i jakousi úctu. Nepřipadlo mi, abych žádal ještě čehosi jiného, ale také jsem se neobával, že bych se tu mohl dožiti bolestné ztráty — tiché blaho, jehož mi tento přá-

telský poměr poskytoval, po drahný čas nebylo rušeno nijakým nepokojem. Až do těch dnů —«

»Když inženýr Plichta poslal slečně Pavle kytici?«

»Ano — tím povstalo v mé mysli takové pobouření, že jsem nad tím sám žasl. ‚Vždyť je to dobře,‘ pravil jsem si v duchu, ‚že se vyskytuje takový nápadník — snad jiní Pavle takového štěstí záviděti budou, ale já jí ho musím z plného srdce přáti, a blahoslaviti člověka, jenž nevolán a neočekáván jí to štěstí přináší.‘ Tak mluvil můj rozum, ale srdce se mi svíralo tesknotou a tísní. Počal jsem se plísniti: ‚Kdy by Pavla jen tušiti mohla, že jsem z těch, kteří se s ní neradují, s nelibostí a hněvem odvrátila by se ode mne! Proto ke mně posud byla jako sestra? Z jaké příčiny bych se s ní neměl radovati zrovna já? Dal jsem si slovo, že se nebudu ženiti, že zachovám Terezce věrnost i za hrob; pravda, Terezka toho na mně nežádala, ani by toho neschvalovala, ba odpírala by tomu s největší horlivostí, — ale řekl jsem si posud někdy, že úmysl svůj změním? A byla k tomu příležitost, nejednou jsem byl upozorňován na vhodné nevěsty; pořád bych si mohl vybrati mezi známými děvčaty hezkými a hodnými — ale na Pavlu nemohu ani ve snách pomysliti!‘ — Konec konců nezbývalo, než abych si déle nezapíral, že mě k Pavle poutá jiný cit než pouhé přátelství, že mimo vůli mou a nadání mé vyklíčila v mém srdci nová silná láska... A po několika dnech trapného duševního boje jsem se jako tonoucí stébla zachytil naděje, že Pavla snad ještě Temechovského pána nemiluje, že by se snad ještě mohla nakloniti mně... Nevím, zda jsem se tehdy před vámi něčím neprozradil —«

»Leda tím, jak pálila a se chvěla vaše ruka, když jste po akademii mluvil o kyticích od paní Plichtové.«

»Druhého dne Temechovský pán okázale Pavlu vyznamenával. Jak jsem se měl s ním pouštěti v zápas? Mysl má klesala, již jsem pomýšlel na to, že se vytratím z plesu a nade všemi zamyšlenými pokusy udělám kříž. Dost možná, že Pavla spozorovala tajnou moji sklíčenost, že svým ženským jemnocitem vytušila i příčinu její a že jí mne bylo líto. Pustila se se mnou do rozmluvy, byla ke mně tak roztomilá, jako by mi chtěla dodati srdce. Vzpomínala včerejšího večera, zvláště pak vás i slečny Lidmily, činila mi otázku za otázkou, musel jsem jí pověděti všecko, co jsem věděl o vás a vaší rodině.«

»Vida — a den před tím jsem já vás o ní vyslýchal.«

»Hovor náš byl přerušen hudbou a tancem, ale ona ho po chvíli zase obnovila. ‚Pořád mi v sluchu zní její hlas,‘ pravila o slečně Lidmile, ‚zvláště jak přednášela ten překrásný Štědrý den. V ruchu a šumu dnešní slavnosti kdo ví kolikrát jako bych znova slyšela slova:

Koho věnec zelený,
  koho v rakvi kryje?
Umřela, ach umřela
  panenská lilie!...
Uvadla, jak by podsečena kosou —
  ubohá Marie!‘

Mráz mi přeběhl po těle. ‚Ubohá Terezie!‘ zněla pro mne tato slova již včera — zrovna jako by básník byl její pohřeb vylíčil. Snad mi ji

chce Pavla připomenouti? Ale ne, mluvila upřímně, beze všeho postranního úmyslu. ‚Ani zde,‘ pokračovala, ‚kde všecky tváře září a všecka srdce jen radosti se podávají, nemohu se ubrániti a pořád si v duchu opakuji otázku:

Seděly jsme také tak
jako dnes a včera:
a než rok se obrátí —
kde z nás bude která?‘

‚Ano, kde bude ona?‘ dokládal jsem já v skrytosti své duše — a div jsem nezavrávoral náhlou závratí či mdlobou. Pavla upřela na mne pohled. Málo scházelo, že bych byl vykřikl a úzkostlivě se jí uchopil — přece však jsem se přemohl, abych pak utajil, co se ve mně děje, citoval jsem dále báseň:

Všeckoť ve světě jen na obrátku,
a život lidský jako sen!...

Přidružil se k nám inženýr Plichta, a když Pavla dále rozmlouvala o včerejšku, hleděl se hovoru účastniti, ale nedařilo se mu to valně; to mě povzbudilo, vzmužil jsem se, jazyk se mi rozvázal — a nevíte, jak mě oblažilo vědomí, že jsem byl v tu chvilku vítězem! A když jsme se z plesu rozcházeli, Pavla mi tak vlídným a srdečným spůsobem dala dobrou noc, že jsem pak radostí z toho ani usnouti nemohl.

Přes to však jsem v následujících dnech teprve žil zrovna jako na skřipci. Bezpočtukrát jsem si přikazoval: ‚Dosti už toho nerozumu! Že Pavlino srdce náleží jinému, o tom není zhola žádné pochybnosti — já musím býti rád, když kráčejíc životem po boku jiného muže zachová mi posavadní přátelství. Kdy bych se nějakým bláhovým skutkem též o ně připravil, jak by mi teprv potom bylo? Čím jasnější bylo toto poznání, tím palčivější bolest sžírala mi útrobu, a naplňovalo se na mně staré pravidlo: Video meliora proboque, deterioria sequor. Chtěl jsem vše před Pavlou stajiti, také jsem v slovech zachovával zdrženlivost, ona však přece poznala změnu, která se se mnou udála. Nemohl bych říci čím, ale stal jsem se jí nevítaným, nepohodlným; při setkání sotva na mne plaše pohledla, jak jen mohla, vyhnula se mi, v zahradě se neukazovala, zajisté jen proto, abych se nemohl tajně na ni dívati. ‚Dává mi zřetelně na srozuměnou, že jí překážím, že kalím její blaho již pouhou blízkostí svou,‘ řekl jsem si zdrcen — a poněvadž zatím už byly nastaly prázdniny, sebral jsem se a odjel na cesty.

Nebyl jsem v cizině tak dlouho, jak jsem původně zamýšlel, ale vraceje se namlouval jsem si, že je ta choroba překonána, že jsem zase nabyl potřebné pevnosti a síly. Octnuv se na starých místech brzy jsem se přesvědčil, že tomu není tak — moje muka počala nanovo. Hněval jsem se na svou slabost, přemáhal jsem se, nutil jsem se do práce — ale vše to nemělo trvalých účinků. Naposled vracela se ke mně pořád jedna myšlenka, až mi v hlavě utkvěla pevně jako klíšť: že musím s Pavlou promluviti. Uvěřil jsem, že jest to jediný prostředek, aby bylo zažehnáno neblahé kouzlo, které mě svíralo.

Na střelnici byl zase ples, a já jsem na něj šel se zvláštním odhodláním. K Pavle jsem se v první hodině ani nepřiblížil; za to se

potom ke mně chovala tak přívětivě, jako by mezi náma nikdy nebylo žádné nepříjemnosti. Při prvním tanci s ní nesměl jsem hned vystřeliti, při druhém mne opustila kuráž, při třetím nesměl jsem již odkládati, neboť již bylo před samou půlnocí.

‚Slečno,‘ pravil jsem zticha, ‚mám k vám snažnou prosbu: abyste mi dopřála krátkého slyšení.‘

‚Stačí k tomu chvíle, co budeme v kole?‘ ptala se.

‚Ne dnes — a ne zde — běžíť o věc, na které mi velice mnoho záleží —‘

‚Tedy se budu těšit na vaši návštěvu.‘

‚Rád bych s vámi promluvil mezi čtyřma očima.‘

‚Aj, tajnost? Nuže, sejděme se v naší zahrádce.‘

‚To by vzbudilo pozornost a zavdalo podnět k výkladům . . .‘

‚Jak si to tedy myslíte? . . .‘

‚Abyste byla tak hodná a přišla na chvíli třeba sem k střelnici — do sadu —‘

‚To nepůjde —‘

‚Nebo jinam na procházku, kde bychom se setkali jako náhodou — — Prosím vás, abyste mi toho neodpírala.‘

‚A já vás prosím, abyste toho na mně nežádal.‘

‚Pokládáte to za tak velikou oběť?‘

‚Za oběť zásady.‘

‚Ó — vy mne nechcete slyšet!‘

‚Toho jsem neodříkala — avšak nechci se tajně scházeti s mužským — s žádným mužským. A vy jste tak šlechetný člověk —‘

‚Jsem více hoden vašeho politování než vaší chvály.‘

‚Proč?‘

‚Protože trpím — protože žiju jako v očistci —‘

‚V očistci?‘ snažila se Pavla zažertovati. ‚Za co pak? Já bych byla přísahala, že nejste žádného hříchu schopen, ani všedního!‘

‚Jsem v skutku vinen —‘

‚Pojmu vás do svých modliteb za duše v očistci.‘

‚Raději mi sama dejte rozhřešení.‘

‚Já? Z čeho?‘

‚Pavlo!‘ zaúpěl jsem, a nejsa již sebe dosti mocen, sevřel jsem ji pevně do náručí.

Zachvěla se na celém těle jako prudkým leknutím.

‚Co to znamená?‘ zašeptala.

‚Že vás neskonale miluji! . . .‘

Několik okamžiků jen z hluboka vydychovala.

‚To se nemělo státi . . .‘ sklouzlo jí potom se rtů.

‚To je má vina, že jsem se takovému citu k vám neubránil.‘

‚Nemělo se státi, co jste nyní učinil.‘

‚Vás to uráží?‘

‚A ještě více zarmucuje.‘

‚Pavlo,‘ stenal jsem, ‚což je docela nemožno, byste mou lásku opětovala?‘

‚Nemožno.‘

‚Ani nejmenší naděje mi nedáváte?‘

‚Mé slovo má už jiný. Je přítomen, a před jeho tváří se mnou mluvíte . . .‘

‚Pak musíte mne sprostiti citu, který mě nevýslovně trýzní —‘

‚Nemohu vás už ani déle poslouchat —‘

‚— vyrvati mi třeba srdce z těla!‘

‚Mámeli zůstati přátelé, přestaňte. Nemohu již ani dýchat — pusťte mě!‘

Sevřel jsem ji tím silněji.

‚Vy pozbýváte rozvahy!‘ šeptala rozhorlena.

‚I rozumu . . .‘

Hleděla se vybaviti, já pak zatočil jí tak divoce, až hlasitě vykřikla. Povolil jsem, postavil jsem ji u matky — a jen jako ve snách slyšel jsem její udýchaná slova, že učinila chybný krok, že se jí noha podvrtla . . . Odešly na chvíli ze sálu. Když se vrátily, přitočil se k Pavle hned inženýr Plichta; já pak jsem se vytratil z bálu i ze střelnice.

Bloudil jsem nocí, nevěda kudy a nevěda jak dlouho. Z počátku zalykal jsem se hořkostí — k sobě, k celému světu, ovšem i k Pavle. Pak jsem uznal, že ona ničím není vinna, že mohu žalovati jen na sebe. V jedné chvilce všecko jsem nadobro pokazil, všecko bylo pro mne ztraceno — i Pavlino přátelství i vážnost její ke mně. Rozhněval jsem ji, stal jsem se jí odporným.

Nic nedalo se již napraviti — ale tak toho nechati jsem přece nemohl. Pavla musela zvěděti, že jsem jednal jen v okamžitém přenáhlení, že toho velice lituji a že jí nikdy už ani stébla do cesty nepoložím. Octnuv se doma, počal jsem jí psáti list; upřímně jsem se jí vyzpovídal, všeho jsem se vzdával, a prosil jsem, aby raději docela na mne zapomněla než na mne myslila s trpkostí a nevolí. Byl už bílý den, když jsem pod tento list své jmeno podpisoval.

Po ránu hodil jsem jej na poštu, i měl jsem již jen jediné přání: aby odpověď přišla brzy a byla smířliva. Nu, nečekal jsem dlouho — nazejtří jsem doma našel dosti objemné psaní, také poštou dodané, a na jeho adrese poznal jsem ruku Pavlinu. Rychle strhnu obálku — ale jaké sklamání! Uvnitř byl můj dopis včera zaslaný — Pavla mi ho vracela ani ho neotevřevši a nepřipsala ani slova.

To bylo odmítnutí nejen příliš tvrdé, ale nanejvýš urážlivé — čest a hrdost má byly tímto skutkem tak hluboce raněny, že ve mně každá krůpěj krve vzkypěla. Z nemužné slabosti své cítil jsem se rázem vyléčen — ani jsem se na sebe nemohl podívati hněvem, že jsem si vlastní vinou utržil takové ponížení. Lásku k Pavle jsem si nyní z prsou trhal jako jedovaté bejlí. Hned uzrálo ve mně odhodlání: Pryč z tohoto bytu — pryč z tohoto města! Zde dám bez prodlení výpověď, a jakmile se někde jinde vyskytne místo, zadám o ně. A ještě dnes se vydám na novou cestu.«

XX.

»Vrátil jsem se do N** až ku počátku nového školního roku,« pokračoval Rosa, »a vystěhoval jsem se z Pavlina sousedství. Dr. Semín vyslovil mi nad tím politování, a to spůsobem, který dokazoval, že o nastalém nepřátelském poměru mezi mnou a Pavlou nemá ani zdání. Pavla sama, když jsme se při potkání pozdraviti museli, hleděla zase jasně a vlídně. Myslil jsem si: Projevuje mi takto svůj povděk, že jsem ji zbavil své obtížné blízkosti, že se může doma, jmenovitě v zahradě, zase volněji pohybovati, nejsouc při každém kroku tajným divákem pozorována. I přál jsem si, aby už raději byla na Temechově nebo v Praze — když jí pak měsíce nebo léta vůbec neuvidím, že mi to bude jen úlevou a upokojením.

Tu však celé město pobouřila zpráva, že z její svatby, která byla již před dveřmi, nebude nic. První obecné domnění bylo, že jí Plichta přece jen nechal, a bylo asi v celém N** málo lidí, kterým se při této poplašné novině po útrobách nerozlil velmi příjemný pocit, třeba jeden přes druhého a jedna přes druhou opakovali: ‚Chudák Pavla — to je mi jí líto!‘ Potom přišlo druhé překvapení — ukázalo se nade všecku pochybnost, že Pavla nechala Plichty, že jej i bohatství jeho odstrčila, že si postavila hlavu pro věc, z které by si jiné na jejím místě pranic nedělaly. Mnozí v tom viděli přílišnou pýchu ba hotové bláznovství a ostře ji proto posuzovali, celkem však byli uspokojeni tím, že se jí všecka ta Temechovská sláva rozplynula v dým a páru.

Pravda, našli se i lidé, kteří pravili: ‚Klobouk dolů před děvčetem, které dbá na svou čest a důstojnost, nezahodí jí a nezaprodá ani za takovou cenu! Však je to bez toho bílá vlaštovka.‘ Také jsem zaslechl tuto řeč: ‚To mi věřte, že jí zahradníkova dcerka byla jen vítanou záminkou, aby se toho ženicha sprostila. Rodiče ji k němu nutili — ale ona má zajisté dávno v srdci někoho jiného, nejspíš chudého člověka, k vůli kterému se už dříve nevdávala.‘

Tane vám asi na jazyku otázka, jak při tomto neočekávaném obratu bylo mně? Zaradoval jsem se — ne škodolibě, že se Pavle svatba zhatila, ani sobecky, že je zase svobodna, ale z čistého důvodu, že se povaha její tak skvěle osvědčila jako pravé, ryzí zlato. Úcta, s kterou jsem se jí v duchu kořil, byla upřímná a nelíčená, neboť ona o ní nevěděla, a u mne o tom nebylo pochyby, že jest mezi náma všecko skončeno.

Ostatně Pavla za své šlechetné smýšlení a jednání brala špatnou odměnu. Dovídal jsem se o tom od sama otce jejího, který si mi nejednou zcela důvěrně postesknul. On i matka těžce nesli, co se přihodilo, ale nemohli Pavle ničeho vytýkati; za to sestra, švakrové a jiné příbuzné byly skutkem jejím valně nespokojeny a netajily jí toho.

‚Stal se ti malheur, Pavlo —‘ v ten smysl k ní mluvily, ‚změnit se to už nedá, ale teď musíš hledět, abys se co nejdřív dostala pod čepec. A to už docela nejde, abys byla tak přemrštěná.‘

‚V čem pak jsem přemrštěná?‘ ptala se.

‚V svých náhledech a požadavcích. Nesmíš si zahrávati na Lichnickou slečnu, která každému svému nápadníkovi ukládala, by vjel s koněm na uzoučkou kamennou, hladkou plochu nad hlubokou propastí a několikrát se tam otočil. Tehdy se jich k tomu dost odhodlalo, ač jeden po druhém se řítil dolů a srážel vaz. Ale ty doby už minuly, a mužští nejsou už rytíři bez bázně, úhony a poskvrny. Musíš slevit — už je čas, abys mezi nimi nehledala pro sebe anděla — nenajdeš ho. Nejsou mezi nimi veliké rozdíly, jeden je za osmnáct a druhý za dvacet bez dvou.‘

‚Nehledám anděla, ale komu bych měla ruku podati, musí býti aspoň počestný muž —‘

‚Musíš slevit, milá ty.‘

‚Ani o vlas!‘ rozhodně prohlásila Pavla.

‚Ach Bože, slevíš nejen o vlas, nýbrž o tlusté lano! Všecky jiné slevily také. Drahotu dělat, to nyní neplatí. Každá se konečně v čas doví, na čem s mužskými je, a musí se s tím smířit; pozná, že jí k vůli se tento svět nepředělá, a na jinou planetu že se přestěhovat nemůže. Mnozí nápadníci ještě skrývají své spády, ale už jsou i takoví, že ze svého donjuanství nedělají tajnosti, ba se jím i honosí — a mají snad nouzi o nevěstu? Naopak, ženské se po nich fantí. Která pak se ještě ptá po mužské počestnosti! Dělá, jako by v ni věřila, zamhuřuje obě oči, a když ani to nepomáhá — nu, sleví všecko. Třeba stojí už po boku svého vyvoleného před oltářem, a přiběhne jiná ženská, odstrkuje ji, ukazuje třebas i své dítě — ale milá nevěsta ani na to nedbá, drží se svého ženicha div ne zuby nehty, a jakmile dotěrnou sokyni odvedou, dá se s ním oddat. Milá holka, kloudných ženichů není teď nazbyt, a takového, jaký tobě tane na mysli, vůbec nedostaneš.‘

‚Dost možná — ale zoufat si proto nebudu.‘

‚Slevíš, zamhouříš také oko nebo obě.‘

‚Dokonce ne — ale nebudu se vdávat.‘

‚Budeš, budeš! Jenže teď děláš dobrým partiím milosti a vzdory, ale může přijít čas — když svými furiantskými vrtochy jen ještě několik let promarníš, — že ti zavržený Plichta bude nedostižným, navždy ztraceným ideálem a že si ráda vezmeš člověka, který bude desetkrát horší než on, a nebude třeba míti než tělo a duši a trochu dluhů.‘

Pavla se lítostí a hněvem rozplakala. ‚Počkáte si,‘ zvolala, ‚než vám to potěšení udělám!‘

Dr. Semína opravdu trápilo, jaký účinek všecky tyto věci na Pavlu měly. ‚Štěstí, které se na ni usmívalo, náhle se proměnilo v příšeru,‘ pravil, ‚přiletělo k ní jako rajské ptáče, a když po něm vztáhla ruku, byl to netopýr, jejž s ošklivostí odhodila. A nyní se na celý svět dívá jiným zrakem než před tím. Prchly jí tuze záhy krásné illuse, dostavila se předčasná kritika, o celé desítiletí dříve přišlo jí poznání dobrého i zlého — mysl její jest otrávena pessimismem. Mužští se jí zrovna zprotivili, nevěří, že by se u ní mohlo opakovati, čemu se říká zamilování. Na manželství se dívá velmi skepticky, ukazuje na to, co v něm trampot, obtíží a útrap zakusily sestra, švakrová, ba už i družky její, které na vdavky více pospíchaly než ona. Zrovna se zařekla, že se nebude vdávat — a učinila to nejen v okamžitém rozhorčení, shle-

dává k tomu vždy nové důvody, třebas o tom před námi mlčela. Je strach, aby se v tom nebezpečně nezatvrdila, aby v svéhlavé umíněnosti nesetrvala na cestě, kde by na ni čekaly uvadnutí, prázdný život, opuštěnost, samota! Zrovna na ni — na takovou dobrou, ušlechtilou, vzácnou duši! Kdež bych se toho byl nadál!‘

Mimoděk stal jsem se důvěrníkem Semínovým. Svěřoval mi věci, které se jinak v rodině tajily, mluvíval přede mnou otevřeně o záležitostech a osobách městských, zemských i vládních. Po celou zimu konávali jsme spolu pravidelné procházky, povídali jsme si, mudrovali jsme, přetřásali jsme, co se nám namanulo, třeba páté přes deváté, také jsme se nejednou přeli, ale obyčejně jsme se dobře bavili. Řeč o Pavle mezi náma ponenáhlu utichla; v rodině uhostil se zase bývalý klid, Pavla lnula k otci a matce s přítulností ještě srdečnější než před tím, pilně hleděla si domácnosti, společnostem se nevyhýbala, vždy jevila se spokojenou, čilou i veselou.

Já jsem o Semínův dům jen zřídka zavadil, a to ještě ne z příčin osobních, leda že mě doktor vyzval: ‚Zastavte se pro mne v kanceláři.‘ Netušil ničeho o hluboké ráně, která se v prsou mých dlouho jitřila a nyní jen pomalu se zajizvovala. Až se Pavla kdysi počátkem roku objevila v mém bytě — ne sama, nýbrž s paní purkmistrovou a v úředním poslání: přišly jako předsedkyně a jednatelka spolku paní a dívek žádat mne za přednášky. Slíbil jsem nejen na oko ochotně, nýbrž pocítil jsem upřímnou radost, kterou se mi v duši ulehčilo a vyjasnilo. S velikou chutí pustil jsem se do té práce. Měl jsem pak tři přednášky o slovanských ženách a dívkách, dával jsem si zvláště záležeti a klidil jsem hlučnou i nadšenou pochvalu. Pavla byla vždy z nejpozornějších posluchaček, a jejích díků jsem si nejvíce vážil. Na konec mi spolek poslal velmi vřelý přípis, oplývající lichotivým uznáním, mně pak obzvláště proto milý, že byl psán Pavlinou rukou.

Pustil jsem s nebeskými oblaky úmysl žádati za místo v jiném městě, užíval jsem nového jara jako člověk po těžké nemoci znova zrozený. Avšak léto přineslo nám nové zkormoucení. Příčinou jeho byl Prokop, bratr Terezčin, hezký, hodný, milý hoch, v nějž vdova Solařová svou největší naději skládala. Pokud byl na našem N**ském ústavě, studoval vždy s vyznamenáním; ale přišed do Prahy na universitu dostal se na scestí. Místo studií pustil se s mladickým ohněm do spolkaření, a brzo byl samá hospoda a kavárna. Dal se zapsati do práv, do přednášek sotva páchnul, ale profesory byl náramně nespokojen i naučil se na ně láteřiti, až se hory zelenaly. Druhého roku přestoupil na fakultu filosofickou; opět se učil málo nebo nic, ale filosofoval ukrutně mnoho; žádný mudrc před tím nedovedl tak důkladně mistrovati, tak hravě spravovati a převraceti svět jako on. Plál všecek pro ‚nové směry a proudy;‘ vzešlo mu světlo, že má hlavu plnu ‚evropejských idejí‘ a že musí býti jejich prorokem tak horlivým, bojovným, břitkým a bezohledným jako Mohamed. Věřil a kázal, že mezi mladým a starším pokolením v Čechách je bezedná propast, která nemůže žádným mostem býti překlenuta, že první úlohou mladé generace jest zuřiti a vztekati se na staré pokolení, nejen je tupiti a hanobiti, nejen blátem káleti a obuškem mlátiti, nejen ode všeho, co vykonalo, je odstrčiti a odehnati

nýbrž je vyhubiti jako mrzký plevel; k starému pokolení pak u něho nepatřili snad jen kmeti, nýbrž také lidé, kterým bylo sotva třicet let. Věřil a kázal, že jediná spása jest u bohyně, o níž nevěděl nic jiného, než že se jmenuje Moderna, a všecko ostatní že jsou modly, které nutno káceti. Rouhal se historismu, a buržoa, měšťák, byl mu ohavností. Nitzschovi se hluboko klaněl, ale nic z něho nepřečetl. Tolstého Kreutzerova sonáta platila u něho za jedno z nových evangelií, manželství za přežilý nesmysl, volná láska, kollektivismus, internationalismus za nová slunce člověčenstva. Na člověčenstvo samo díval se ostatně s patra: byloť v očích jeho hromadou bídných tvorů, kteří se měli především a hlavně o to starati, aby co nejdříve vymřeli.

Jak to s ním v pravdě vypadá, ukázalo se teprve, když se zjevně oddal nepořádnému životu. Matka ho dlouho po dobrém nabádala, potom kárala, hněvala se, prosila, plakala — vše nadarmo. Také já jsem u něho nejednou zakročil a do dna vyčerpal jsem všecky prostředky, abych působil na rozum a srdce jeho — ale nepořídil jsem více než matka; ‚evoluce' byla u něho dokonána.

U mladých lidí bývá pravidlem, že jim skoro pořád prahne, a to jak v hrdle tak i v duši. Snadno se pak u nich v obojí příčině vyvíjí zvyk a ze zvyku potřeba pořád něco do sebe líti. Čím je to ostřejší, palčivější, tím více jest to po jich chuti; žízeň svou — tělesnou i duchovní — hasiti čistou pramenitou vodou nebo jinými zdravými, přirozenými a mírnými nápoji, to se jim obyčejně příčí. Proto mnohému kazí žaludek i hlavu litry, jinému litery. Také ubohý Prokop stal se obětí literárního kořalečnictví.

A tento pobloudilý synek z čista jasna poslal z Prahy Pavle psaní, v kterém před ní zrovna klekal a mnohými slovy ji velebil jako světici, zvláště i za to, jak se k Terezce a k matce jeho chovala. Pavla ukázavši psaní otci projevila mínění, že snad by to na hocha dobře působilo, kdy by mu dala vlídnou odpověď a napomenula ho, jak by si měl vésti, aby dělal čest svému zesnulému otci a radost matce i všem dobrým přátelům. Semín ji od toho zrazoval -- ‚vždyť je patrno,' pravil, ‚že to nepsal člověk střízlivý, zrovna z toho čpí lihovina.' Konečně svolil k jejímu přání, ale návrh odpovědi její skrátil na několik řádků. Nedobrá předtucha jeho se vyplnila: hned zase tu byl od Prokopa list, a v tom už k Pavle mluvil jako k zbožňovanému ideálu svého srdce.

A pak už jí psal každý den, čím dále tím nesmyslněji. Nevím, v kolikátém listě vyskytla se zmínka o penězích, ale pak už zůstávaly vlastní jádrem dopisování jeho. Chtěl nejprve, aby ho Pavla vydržovala v studiích, ovšem za to, že si ji chce později vzíti; potom žádal půjčky, brzo větší brzo menší. Prosil, naléhal, stanovil termin, pak i hrozil. Také ji citoval do Prahy, a určoval hodinu, v kterou se má tam a tam dostaviti. Když to již dlouho trvalo a on na psaná slova matčina i Semínova nic nedal, vypravila se paní Solařová k němu do Prahy. Neměl tam již vlastního bytu, potloukal se od známého k známému, matka ho stěží našla; on pak vylákav od ní několik zlatých utekl od ní, a již se tam s ním neshledala.

Po nějakém čase vyskytl se v N**. Pavly osobně neobtěžoval, dopisy však jí od něho docházeti nepřestávaly. Když mu bylo pohrozeno úředním zakročením, ztratil se z města, zvlčel docela, potloukal se na blízku i v dáli, psal Pavle po každé z jiného místa, hned prosebně, hned drze a surově. Konečně přivedli ho matce postrkem, schátralého, spustlého a na mysli pomateného. Musela ho dáti do ústavu choromyslných. Po několika měsících jí ho vrátili; nebláznil už, ale churavěl, až ulehl — a po dlouhé nemoci v rukou nešťastné matky vypustil ducha. To bylo koncem zimy lonského roku.

V ty dni Pavla zas jednou před rodiči svými prohodila: ‚Když se Solařová těšila na svou svatbu, aby jí tak byl někdo pověděl, kolikerý hořký kalich bude muset na dno vyprázdniti!‘ Tehdy jí otec odpověděl slovy Erbenovými:

Však lépe v mylné naději sníti,
před sebou čirou temnotu,
nežli budoucnost odhaliti,
strašlivou poznati jistotu!

Musíte věděti, že Pavle zase již kynula možnost, aby udělala výbornou partii. Muž, který k ní tentokrát obrátil svůj zřetel, byl dr. Lužný, sice již vdovec, ale ještě dosti mladý, jeden z těch junáckých čtyřicátníků, kteří v tom věku jsou každým rokem mladší.

Přišel do N** jako mladý advokát, netrvalo však dlouho a hrál tam důležitou úlohu. Nepatřil k lidem, kteří stávají vzadu a poslouchají výklady jiných, nýbrž vystupoval sám odhodlaně v popředí. Sotva se v N** ohřál, již ho bylo všade viděti a slyšeti, a brzo říkali mu jedni dr. Štika, druzí dr. Kohout. Přidal se k opposici, záhy stál v jejím čele a krok za krokem ji vedl k vítězství. Odpůrce byl nebezpečný; vynikal více rázností a říznosti než elegancí, ale neupadal do hrubosti a sprostoty, držel se vždy v jistých mezích slušnosti a dobrého mravu. Stál v jiném táboře než starší kollega jeho dr. Semín, ale choval se k němu vždy s respektem, neboť smýšlení, povaha a činnost Semínova byly takové, že mu vážnosti a uznání nemohl odpírati ani protivník jeho.

Dr. Lužný byl při všem všudy velice pamětliv svého osobního prospěchu, byl podnikavý, neúnavný, výbojný, a jeho ctižádost sahala mnohem dále, než aby byl prvním mužem v městě. Vliv a moc jeho rostly rychleji než jeho jmění, ale i to bylo značné. Založil je svým prvním sňatkem, vybrav si mladičkou nevěstu s velmi pěkným věnem; nehleděl na to, že je nehezká, tělesně slabounká, duševně obmezená. Ovšem pak, co s ní žil, byla domácnost jeho skorem pořád jako špitál; manželka jeho nepřestávala býti o lécích, děti nevycházely z neduhův a dříve později umíraly; zůstal mu jen nejmladší hošík.

Teď byl dr. Lužný přes rok vdovcem. Nikdo nepochyboval, že se brzy opět ožení a že si nyní teprv vyhledá hodně bohatou. Lidé, jež to zajímalo, hádali na první toho druhu občanské ‚veličiny‘ v kraji, ale připouštěli, že si Lužný třeba přivede ženu i z jiné země. Na Pavlu snad nikdo nepřipadl, a když vyšlo na jevo, že Lužný pomýšlí právě na ni, bylo z toho všeobecné překvapení, ba nová sensace. ‚Není

hloupý!' říkali stranníci i odpůrci jeho. ,Po tom, čeho zakusil s první manželkou, vzíti si takovou krasavici, která má k tomu ještě dobrý půltucet vzácných *p* — nic chytřejšího nemohl si usmyslit! A Pavla Semínova přece jen má z pekla štěstí!'

Pavlina matka měla velikou radost a z té duše si přála, aby tyto nové námluvy skončily skvělým zaopatřením dceřiným; také otec bral věc velmi vážně, netajil toho dceři, ale nepřemlouval jí, nýbrž jen radil, aby všecko bedlivě uvážila, než učiní rozhodnutí tak důležité pro celý svůj život. Důtklivěji ovšem mluvila k ní matka. Dcera neodpovídala příkře, namítala však, že k Lužnému nijaké lásky necítí. ,Milé dítě,' pravila jí matka, ,s tou romantikou musí jednou býti konec! Kolik pak ženských se vdává z lásky? A která to činí, s tou to z pravidla dopadne zle. Neboť co se myslí tou láskou? Slepá, bláhová vášeň, která jako zapálená sláma plamenem vyšlehne, ale pak rychle uhasíná. Rozum musí býti tvůj rádce — ten ti ukáže, že nesmíš lhostejně odstrkovati los, na nějž by se všecky jiné jen třásly, že za něj musíš děkovati Pánubohu i muži, jenž ti ho nabízí a k němuž dojista v srdci tvém náklonnost vznikne a tím více poroste, čím lépe ho poznáš.' ,K tomu jest potřebí času,' odpovídala dcera, ,a toho mi musíte přáti.'

Proti tomu nebylo lze ničeho namítati, zvláště že ani Lužný nenáhlil. — Minulo několik neděl. Celý týden jsem dr. Semína nespatřil, ale nedivil jsem se tomu, neboť bylo pořád větrno, deštivo a blátivo; až slyším, že ochuravěl, a hned nějaký den potom, že nemoc jeho je povážlivá. Chodil jsem se potom denně ptat, jak se mu vede, a zprávy zněly vždy hůře. Lékař nemohl tajiti, že je život jeho v nebezpečenství, a povolal konsilium.

Kdysi po ránu, když jsme šli z třídy do třídy, kollega právě přišlý oznamoval: ,Je ztracen — už telegrafovali synům a dceři, aby bez prodlení přijeli.' Měl jsem ještě dvě hodiny vyučování, byl jsem ve škole jak na řeřavém uhlí. Po jedenácté hodině spěchal jsem k Semínovým. Co jsem ve dveřích hovořil s děvečkou, přišla z pokoje paní — bledá jako stěna, s krvavýma očima, s tváří bolem strhanou. Než jsem ještě slovo pronesl, zalomila rukama.

,Nevydrží! . . .' zaúpěla.

Hrdlo se mi sevřelo, přece však chtěl jsem ji povzbuditi, aby doufala.

,Veta po vší naději!' bědovala tlumeným hlasem. ,Učinil již poslední pořízení — poslali jsme pro kněze . . .'

Má přítomnost jen rozdmychovala její žal, bylo třeba, bych se co nejdříve vzdálil. Ale ona mě v tom uchopila za ruku.

,Vejděte k němu,' šeptala — ,ach, naposledy! . . .'

Zdráhal jsem se, abych nemocného neznepokojoval.

,Je to jeho přání — chce vás ještě viděti . . .'

Jak omámen kráčel jsem za ní. Nežli jsme vstoupili k nemocnému, osušila si oči, nastrojila poklidnější tvář.

U lože jeho spatřil jsem Pavlu. Sotva jsme se němě pozdravili, odstoupila k hlavám, obličej se jí stáhl bolestí, zaťala zuby do rtů, skryla tvář v dlaních a tiše jako stín odkvapila do vedlejšího pokoje.

Semín ležel na znak maje oči přivřené, jako by dřímal. Nos a všecky rysy jeho obličeje se přiostřily, jako by už kdo ví jak dlouho stonal.

Dával jsem paní znamení, abychom ho nevyrušovali. Nedbajíc toho lehce mu pohladila vlasy, a on otevřel oči; byly rozešlé, hleděly už jako z jiného světa.

‚Profesor Rosa,‘ řekla mu paní.

‚Poznávám,‘ odtušil, ‚dobře . . .‘

Nesměl jsem na sobě ukázati, jak jsem ulekán, snažil jsem se hleděti jasně a mluviti pokojně.

Poslouchav mě chvilku mlčky vpadl mi do slova: ‚Vzpomínal jsem na vás — provázel jsem vás v duchu po místech, kudy jsme se spolu procházívali . . .‘

Vyprávěl jsem mu, jak to vypadá v polích, u řeky, v březině, a doložil jsem, jak se na to těším, že to na jaře všecko zase často zvroubíme.

‚Se mnou už ne, příteli,‘ zavrtěl hlavou.

‚Snad byste mne neopustil?‘

‚Všecky vás musím opustit . . .‘

‚Kam pak myslíte?‘ odpíral jsem.

Máchnul lehce rukou. ‚Přišlo to dříve, než jsem se nadál . . . Ach ano —

všeckoť na světě jen na obrátku,
a život lidský pouhý sen . . .‘

Ve vedlejším pokoji zavrzaly boty a objevil se tam místní děkan; paní Semínová šla k němu.

‚Má pouť je u konce,‘ pokračoval nemocný, nepřipouštěje mé námitky, ‚neděsím se toho, nermoutím se, beru to jako křesťan a filosof — a pokojně bych zavřel oči, jen kdy by Pavla — —‘

Zamlčel se a patřil kamsi vzhůru.

‚Pavla! Pavla! . . .‘ opakoval hlasitěji, jako by ji volal.

‚Přejete si snad, aby slečna přišla?‘

‚Ta mi leží na srdci . . . Kdy bych měl jistotu o jejím osudu, pokojně bych zavřel oči . . .‘

‚Dá Bůh, že ji uvidíte tak šťastnou, jak toho zasluhuje.‘ — Jak jsem mohl jinak mluviti?

‚Vy jste upřímný přítel, vím —‘ obrátil se ke mně, ‚žádáte jí dobra i blaha —‘

‚Z hloubi srdce. Kdy bych jí mohl nebe snésti — —‘

Vztáhl ke mně pravici a já ji vroucně uchopil.

‚Měl jsem vás rád,‘ pravil, ‚jako byste byl můj syn —‘

‚A já,‘ odpovídal jsem hluboce pohnut, ‚nemohl bych vlastního otce míti u větší vážnosti a lásce než vás.‘

‚A budete tak na mne vzpomínat?‘

‚Ještě tisíckrát raději s vámi dlouho žíti!‘

‚Dovolte, abych vás políbil.‘

‚Prosím, abyste mi jako otec požehnal.‘

Udělal mi kříž. ‚Pánbůh vám dej štěstí,‘ řekl téměř vzlykaje, ‚i v poslední své chvíli budu ještě na vás mysliti.‘

Přivinuli jsme se k sobě. Slzami se zalévaje, slova neschopen kvapil jsem okolo matky, dcery a kněze ven . . .

Třetího dne zvonili dr. Semínovi umíráčkem. O slavném pohřbu jeho lidé mnoho mluvili o Pavle, jmenovitě také o tom, že otec i v závěti své na ni obzvláště pamatoval a odkázal jí jmění, které ji řadí mezi bohaté městské nevěsty, po případě jí zaručuje bezstarostné živobytí. Dva, počítajíce tisíce její za mými zády, různili se a chtěli se dovolávat i mého svědectví; neodpověděl jsem, ani jsem se neohledl.

Nosil jsem zase těžké břímě. Semínova smrt mocně mnou otřásla, Pavlino hoře hluboce mne dojímalo — zase myslil jsem na ni dnem i nocí, a to nejen první dni po pohřbu, nýbrž i tehdy, když smutek její trval již jeden, druhý měsíc. Opět jsem si přál, aby raději už byla paní Lužnou, ačkoliv to nyní nebylo hned tak možno, ani kdy by obě strany byly dokonale dohodnuty.

A Pavla jako by i tentokrát z daleka na mně viděla, co jsem úzkostlivě skrýval — skrýval skoro i sám před sebou: že mám zase stonavé srdce. Opět byla ke mně plachá, opět jako by se zrovna bála i na ulici mimo mne jíti, jako by vždycky očekávala, že zase něco vyvedu. ‚Ach Bože, ne,‘ říkával jsem si, ‚to se již nestane, kdy bych měl krev srdce svého po kapce vycedit!‘

Kdysi k večeru jda na procházku, chtěl jsem se zastaviti na hřbitově; před samými vraty potkal jsem paní Semínovou. Byla uplakána, a sotva jsme se do řeči dali, svěřila mi, že má nové starosti, že Pavla k ničemu jinému nesměřuje, než aby dr. Lužný námluv svých nechal. Při tom se jí oči znova zarosily; když jsem jí chtěl dávati lepší naději, jen vrtěla hlavou.

V tom vyšla ze hřbitova i Pavla, provázena paní Solařovou.

‚Maminka stále naříká,‘ posteskla si přistoupivši k nám.

‚Teď právě na tebe,‘ dostala v odpověď.

Vracel jsem se kousek cesty s dámami. Že se Pavla několikrát shýbla pro polní kvítko, zůstal jsem s ní pozadu.

‚Co vám na mne žalovala maminka?‘ zeptala se mne hledíc na květy, jež rovnala.

‚Zmínila se o panu dr. Lužném,‘ řekl jsem — ‚ale žalobou se to nesmí nazývati, neboť já nejsem soudce.‘

‚Svůj soud přece jen máte. Směla bych jej znáti?‘

‚Slečno!‘ žasl jsem. ‚Můj soud —!‘

‚Soud není snad pravé slovo — mně jde o vaši radu.‘

‚Radu — v příčině —‘

‚V příčině dr. Lužného.‘

Pohleděl jsem na ni jako v Jiříkově vidění.

‚Záleží mi na ní,‘ dokládala, ‚a prosím vás, abyste mluvil otevřeně.‘

Když jsem váhal a pak se vytáčeti chtěl, trvala na svém, opakovala své přání. Poznal jsem, že to není žert ani pouhý rozmar, musel jsem se vysloviti.

‚Váš pan otec se mnou o té věci nejednou mluvil,‘ povídám tedy, ‚a jeho slova činila na mne určitě ten dojem —‘

‚Ne,‘ vpadla mi do řeči, ‚tak jsem to nemínila. Buďte tak dobrý, nemyslete ani na otce ani na žádnou jinou osobu a povězte mi jen svůj

vlastní náhled — ale upřímně, od srdce, pouhou pravdu, jak jí mluvíme před Bohem: měla bych dr. Lužnému podati ruku čili nic?‘

‚Nuže,‘ řekl jsem, ‚podle svého nejlepšího svědomí a po všelikém uvažování — neboť jsem o tom skutečně dávno a mnoho rozjímal — mohu dáti jen jednu odpověď: *ano.*‘

Hodlal jsem pověděti více, uvesti důvody, ale Pavla ten hovor zrovna tak nenadále přetrhla, jak jej byla počala.

‚Již vám rozumím,‘ řekla. ‚Děkuji vám — a teď abych dohonila maminku.‘

‚Rád bych, abychom si jednou vůbec rozuměli,‘ ozval jsem se chvatně, ‚račte ještě maličko poshověti?‘

To slovo ji vůčihledě znepokojilo — zajisté si o mně pomyslila: ‚Teď zas přijde nějaký výbuch!‘ Chtěl jsem ji z toho vyvesti a mluviti hodně střízlivě.

‚Mezi náma,‘ pravil jsem, ‚pořád stojí tmavý stín — přízrak, jejž bych konečně rád zprovodil se světa.‘

Zavrtěla hlavou.

‚Buďme *oba* upřímní. Já jsem se kdysi — každý člověk je křehká nádoba — dopustil chyby, pro kterou jste se na mne rozhněvala.‘

‚Nevěděla bych —‘

‚Stalo se to tamhle na střelnici, o bále, po kterém jsem vám poslal písemnou omluvu —‘

‚Omluvu?‘

‚Omluvu a prosbu, abyste mi odpustila. Avšak moje zkroušené pokání —‘

‚Myslila jsem, že je v listě vašem něco jiného . . .‘

‚Vrátila jste mi ho neotevřený, a nevíte, co jsem proto vytrpěl.‘

‚Tehdy jsem nemohla jednati jinak.‘

‚Ke mně ovšem —‘

‚Ke každému.‘

‚K mladému Solařovi nebyla jste tak krutá, jeho psaní jste čtla i zodpovídala —‘

‚To bylo jindy, v jiných poměrech,‘ namítala Pavla pořád tiše, ale řečí mou velmi nelibě dotknuta, ano pobouřena. ‚Proč s tím vším nyní přicházíte?‘

‚Poněvadž následky pořád trvají a mne tlačí jako můra. Vy se domníváte, že by se něco podobného z mé strany mohlo opakovat —‘

‚Pane profesore —!‘

‚Vám to i v této chvíli tanulo na mysli. Nuže, ujišťuji vás, že se to již nikdy nestane — dávám na to své slovo, přísahám to!‘

Upřela na mne pohled, který mi byl záhadný a celého mne poplctl. Jedno z něho bylo zřejmo: že je zle, tuze zle . . .

‚Co vlastně chcete?‘ ptala se chvějícími se rty.

‚Pokoj —‘

‚Ode mne?‘

‚Rozumějte mi!‘

‚Rozumím — každé slovo už je zbytečno — udělejme konec té řeči —‘

‚Nechceteli mne týrat —‘

‚Udělejme všemu konec. Vy chcete míti pokoj, já také — já vám do cesty vstupovat nebudu —‘

‚Já vám už také ne — a nikdy vás už nebudu ničím obtěžovat.‘

‚S Bohem,‘ zašeptala — a nepohlednuvši na mne rychlým krokem se ode mne vzdalovala.

Často jsem si na tuto rozmluvu vzpomínal, nikdy však jsem si nedovedl vysvětliti, proč jsme dospěli k takovému konci. Nezbývalo mi než zůstati na tom, že tomu Pavla chtěla, že když jsem začal o minulosti, vznikl v ní úmysl všecko všudy mezi náma přetrhati a že ho rychle provedla.

Brzy potom vůbec zmizela z N**, odjela k bratrovi do Vídně. Lužný se oženil s jinou, s vdovou, která ho učinila pánem hodného dvora.«

Dr. Rosa se zamlčel.

»A vy chcete opustiti vlast,« ujal jsem se slova, »ale dříve ještě se slečnou Pavlou učiniti smír?«

»Nu ano, proto jsem přišel,« dí profesor. »Ale co jsem se zde octnul, pozbývám naděje, bojím se, že se můj záměr zase vydaří na opak. Co jste mi pověděl o Pavle —«

»Chceteli přijmouti mé prostřednictví, promluvím s ní napřed sám.«

»Však jsem vás právě za to chtěl požádati. Děkuji vám za všelikou ochotu. Tady vás po kolikáté vláčím cestou mezi Jiřeticemi a Mezilužím —«

»Nic mě dnes nemohlo potkati příjemnějšího,« odtušil jsem. »Pojďme ještě jednou — hle, jak se mraky protrhávají a jak přívětivě se slunko zase usmívá na krajinu!« (Pokračování.)

Veteš.

To byla stará schránka dubová,
ta práce dávné mody, v dnešní den
již cize trčela, ba setlelé
to ruky nějaké byl umný plod.
U člověka, jenž neznal nic než trud,
boj o život i svůj i dětí svých
vždy nový zas, než jeden ukončen,
jenž hladovými ústy jedl chléb,
ten černý chudých chléb, ta skřínka spočívala
a s jeho rodinou již srostlou být se zdála.

To staré zlato matným pableskem
se chvělo, kdysi bylo dědovo,
pak vnukovo a žilo s nimi dál,
a znalo, ach, tak mnohý lepší den . . .
Kol něho táhla dlouhá století.

A skřínka stála zas jak vždycky dřív
v svém koutě šerém, zdálo se, že kout
ten oltářem jest, a že jakýs mír
se šíří z něho v síň, kde rod po rodu dýchal
a z úst svých pradědů o starých dobách slýchal . . .

A po každé, když Osud nezdolný
se nad chýš snášel, štěstím, zármutkem
— a štěstí bylo jako zlatý pták,
a smutku jako stínů z večera — —
když děda, bábu brala jemu smrt,
i nové dítě když se rodilo,
když nad rodem se zkáza šířila,
a poslední když bortil se již krov,
tu v zbožné důvěře ten člověk otevíral
svou skřínku prastarou a dlouho do ní zíral.

A zdálo se pak vždy, že jeho líc
se mění, plane nadšením, a zas
že srdce bije mocněji mu, v boj
zas nový odhodláno, modlitbou
to tichou byl ten němý ve skříň hled,
a jakás vlídná prýštila z ní zář
jak z oltáře, kde řada plane svěc.
Pak víko přikrylo zas onu skříň,
a dlouho ležela zas ve svém stínu tiše
jak stará královna, jež ze sna pouze dýše.

Svou půdu rodnou vzdělával ten muž,
jež dařila jej chlebem, životem,
a ač co v podzim žně mu podaly,
díl největší on jiným musel dát,
— neb nebyl již své vlastní půdy pán, —
přec z mála ještě, co mu zbylo pak,
rád podával, kde bídu zřel a hlad,
a tam, kde zlaté plody kynuly
mu ľměn, v nadšení on stával, prostou písní
svůj vyjadřuje cit, jež oddechem je v tísni . . .

Před sousedem, jenž navštívil jej kdys,
ten člověk — pracovník — svou světničku
si vyzdobil, jej vřele uvítal
a hostil vlídným slovem, pohárem
i vína, ač byl kvas zde řídký host,
svým bohatstvím se chtěje pochlubit,
svou starou posléz z kouta vyňal skříň
a před zrakem ji jeho zotvíral . . .
Ta ruka mozolná jak při tom se mu chvěje
a jeho smutné líce hrdostí se skvěje!

Co viděl soused v staré skříni té?
Zprv hořel nadšením a chtivostí,
hled jeho lačně do skříně se vpil,
neb pověst šla, že v rodě tomto kdys
bohatství žilo velké . . . nyní vše
má uvidět a ruku vložit svou
na bájné poklady . . . však záhy stín
mu nedůvěry chtivým lícem táh,
mrak temný sklamání, až zvolal v žase stoje:
»Je pravda to, či sen? To bohatství je tvoje?«

To byly poklady! . . . meč prastarý,
jenž dávno otupěl a zašel rzí,
kus skla — to směšná slánka byla prý,
znak pohostinství rodu — urny tříšť,
— rys dávných kultur mocně kvetoucích,
i prapor — spíše cár, kus hedvábí,
jenž mnohými byl boji potrhán,
dál hrstka popela — a pergamen,
tak sešlý, sežloutlý — to jakýs úpis dávný,
v nějž vryto bylo vše, co míval rod kdys slavný . . .

To bylo vše! . . »Ó, pohleď,« s nadšením
ku sousedovi pravil člověk ten,
»zda mníš, že nejsem boháčem? . . zda zřel's
kde slávu větší, pýchu, naději,
jež plá z té skříně zlatým červánkem
a rodu věstí nové slávy den?
Co bylo, není dnes, však vstane zas
má pravda, svoboda, jíž žil můj děd,
těch nových slunných dní zde záruka mi kývá,
a nikdy síly své a kouzla nepozbývá!«

Leč soused boháč skřivil k smíchu ret.
On nepoznal, co lopota a trud,
co tlačí šíj a tísní muže hruď . . .
Ach, jemu ve klín kladla Štěstěna
vše dary své — čím cizí jemu stesk? . . .
A teď, kdy nad tou starou skříní stál,
on chápat nedoved, čím člověku
ty byly věci . . . ‚Veteš bezcenná,
to bohatství je tvé, ach, to je tedy všecko,
čím těší se tvůj rod jak hračkou hloupé děcko?

Odvrhni veteš tu, jež duši tvou
v klam prázdný stápí . . . čím ti může být?
Dnes silen ten jen, bez všech předsudků
a sladkých snů kdo svléci dovede
háv přeludů a marných nadějí . . .

Nač tobě snův o slávě minulé,
nač tobě znát, čím býval kdys tvůj děd?
Žij přítomnosti! Čas se nevrátí!
Tu veteš odvrhni, neb nemá ceny žádné,
dnes síla, číslo jen, ne stará runa vládne!

Tvé řády již jsou dávno zborceny,
kde právo tvé, jež hlásá tento cár,
ten nečitelný pergamen, a meč
tvá ruka ani nepozvedne již . . .
Jak mrtvý rubáš z rakve mumie
tvůj schlípen prapor . . . Mníš, že ono Dnes,
jež světem divě hřímá, v kovový
svůj kadlub těsná všecky národy
i stavy, v nový tvar tvé mrtvé cetky vtlačí
a novým životem zas obdařit je ráčí?

Ne, nevěř, povznes se nad bludy ty,
dob přešlých zbytky odhoď, a žij dál
jak muž, jenž nezávislý od klamů
zná pouze přítomnost a prospěch z ní.
Ty trety vezmi, prodej je, ať dél
nehyzdí starobou svou tvoji síň,
hýř za to, užij chvíle prchavé,
a poznáš, jiný cíl že má ten svět,
ne pro minulost lkát a o budoucnu sníti,
co mrtvo, mrtvým nech, však vzbuď, co schopno žíti!'

A muž ten jemu děl: »Snad pravdu díš
a mrtvým zůstane, co mrtvo jest.
Však mrtev Lazar byl, a z hrobu zved
jej mocně Pán . . . je také mrtev kvas
a přece zkypí těsto . . . mrtvo jest
i zrní v půdu vhozené, a přec
vzplá osením, a není mrtvo to,
v co věříme a čemu žijeme,
jak srdcí symbolu, čím býval rod náš kdysi,
že, bych já mrtev byl, se v mojich dětech vzkřísí!

Ať daříš pošklebem mě, neprodám
za přízeň tvou svůj osiřelý sen,
ni slzu raba, jež mi řine teď.
Však z kostí sluhů zplozen nejsem já!
A nezotročiv nikoho, chci žít
sám svoboden, a třebali, i mřít,
a toho, co je mým, já nevzdám se,
mé památky, ty se mnou budou žít,
můj příští los — ó jdi — toť plod je mého díla,
a moje doufání? Toť Bůh a moje síla!«

A zavřev skříň svou zas se k práci bral
a žil, jak dříve žil, a památky
své v duši nosil, jak je v hledu měl . . .
Pad na ně nový zlatý slunce svit,
a ony plály jarou nadějí,
nic nemohlo jich utlumiti zář,
ať kolem bojů, nových snů vřel ruch,
neb v srdcích živých jejich základ tkví,
duch slávy nad nimi se s křídlem slunným sklání,
a lidu nadšení v nich žije bez ustání!

Aug. E. Mušík.

Z výletů do Haliče.

Volné poznámky

od

Ignáta Hořice.

Ke konci měsíce října r. 1893 bylo nové divadlo v Krakově odevzdáno veřejnosti. Čtyři Čechové vydali jsme se tehdy na cestu do Krakova, zesnulý Eduard Jelínek, ředitel Národního divadla p. F. A. Šubert, p. Jos. Kuffner a já. Na větší účastenství v tehdejší pohnuté době nebylo lze pomýšleti. Jak rozčeřena byla tehdy hladina veřejného mínění! V Praze mladistvý výminečný stav, řízený hrabětem Thunem, ve Vídni hr. Taaffe na pohled nepřemožitelný na stolci předsedy ministerstva. V Čechách ticho, ale tichem tím zaléhalo to ve všech koncích říše rakouské. Sociální demokraté bouřlivě naléhali na rozšíření práva volebního, Jihoslované s důrazem stavěli se proti výminečnému stavu v Čechách, ba i v Haliči na schůzích, tak na př. v Řešově volalo voličstvo po zrušení výminečného stavu v Praze.

Říšská rada sešla se dne 10. října 1893, a hned v první schůzi vyhodil hr. Taaffe před rozechvěnými a rozvaděnými národy veliký trumf, Steinbachovu volební opravu. Vlnobití proměnilo se v bouři, která nabyla vrcholu řečí hr. Hohenwarta proti volební opravě a skončila pádem ministerstva Taaffova.

To byl tak všeobecný vzruch tehdy, a proto nebylo nezajímavo podívati se do Krakova, hlavního sídla aristokratické strany polské.

Otevření nového divadla odbylo se s náležitou okázalostí. Dostavil se také tehdejší místodržitel haličský hrabě Kazimír Badeni. V hrdém tom muži, který v šedivém obleku chladně a netečně stál na schodišti při vřelých zahajovacích řečech, tehdy ještě nikdo by nebyl hledal příštího předsedu ministerstva rakouského. Že by železnou rukou dovedl čeliti hnutí polské demokracie a ubohých Rusínů — to ano, ale křeslo ministerské by mu byl tehdy sotva kdo předpovídal,

Poláci chystali se už velmi horlivě na výstavu Lvovskou. V Krakově meškal ředitel výstavy pan Marchwicki, dlouholetý náměstek starosty Lvovského, jeden z nejlepších polských mužů v Haliči, a dr. Żeleński, tajemník výstavy. Elektrické osvětlení nového divadla Krakovského provedl náš Křižík. S ním zároveň dlel v Krakově plnomocník závodu jeho p. JUC. Jan Sedlák, bývalý jednatel výkonného výboru zemské jubilejní výstavy v Praze r. 1891. Sjeli se tu k opětným poradám o výstavě Lvovské. Sešli jsme se všichni ku pozvání p. Křižíkovu k společnému obědu v Grandhotelu. Čistě výstavní a divadelní kroužek hodujících nabyl přítomností Adama Asnyka zvláštního rázu. Podíval jsem se totiž do redakce Nowé Reformy a nalezl jsem tam zcela jiné ovzduší než v jiných kruzích polských. Kdežto officielní Halič (Krakov s bývalým ministrem E. Dunajewským v čele) připravovala se už chtivě do koalice, demokracie polská (zvláště pak kruhy Sokolské) klonila se k Čechům. Několik srdečných přípitků, a už jsme s Asnykem kuli smělé plány pro budoucnost. Budeme horlivě pracovati pro výstavu Lvovskou, Čechové oplatí Polákům výstavní návštěvy, oba národy se srdečně sbratří, co rok bude potom sjezd polských a českých spisovatelů v Praze, v Olomouci, v Krakově, ve Lvově, ve Varšavě, ba i v Poznani, utvoříme pevnou hráz Slovanstva proti Germanii . . . Už jsme to všechno měli hotovo!

Navrátiv se do Prahy sdělil jsem tyto plány dr. Juliu Grégrovi. Souhlasil a přijal mou nabídku, že budu studovati hospodářské poměry v Haliči a psáti články pobádající k obeslání výstavy ve Lvově.

Právě čtyři články jsem napsal. Zatím už bylo po všem. »Koalice (Poláků, německé levice a Hohenwartova klubu) byla tak pevná, že proti ní ani koruna nemohla hr. Taaffa držeti,« psal tehdy G. Eim. Byla to koalice proti volební opravě a proti — Mladočechům. Steinbach musel udělati místo Plenerovi, a za velikého koaličního nadšení schválili spojení němečtí »liberálové« a konservativci, Poláci a velkostatkáři z *Čech* výminečný stav v Praze.

Mezi Čechy a Poláky nastoupil ledový chlad. Účastenství českých vystavovatelů na výstavě Lvovské bylo skrovné, k návštěvě výstavy z Čech odhodlali se toliko jednotlivci. Jedinýkrát stalo se vyzvání k hromadné návštěvě, ale potkalo se s velikou netečností. Za to tím okázaleji uvítali ve Lvově ministra Plenera a předsedu sněmovny barona Chlumeckého.

* * *

Letos, skoro po čtyřech letech, odhodlal jsem se opět k cestě do Haliče. Posledním popudem bylo mi i tentokráte divadlo. Až na malé potyčky s přátelskou Nowou Reformou k vůli Těšínsku po celá čtyři léta neměl jsem s Poláky valných styků. A beze styků osobních není trvalých svazků. Poměr náš k Jihoslovanům utvářil se tak utěšeně jen následkem osobních styků našich lidí s předáky jihoslovanskými. Odcizení mezi námi a Rusy zakládá se jedině na nedostatku osobních styků. Co je nás horoucích Rusofilů, a kolik Čechů bylo r. 1888 na slavnostech Kyjovských? Týká se to ovšem těch, kteří na to mají.

A r. 1896 kolik předáků života českého zajelo se podívat na výstavu Novgorodskou?

Nová říšská rada Vídeňská sešla se letos ke konci března za zcela nových poměrů. Hned v prvních dnech bylo znáti, jak Polákům na tom záleží, abychom zapomněli, co se mezi nimi a námi přihodilo v předešlém šestiletí. Je známo, jak Poláci dovedou býti zdvořilí a laskaví. Připomínám to z té příčiny, že nám Čechům se té pravé zdvořilosti, estheticky vybroušené formálnosti, namnoze nedostává. Ve stycích politických je to veliká vada. Na osobních dojmech mnoho záleží a v jistých vrstvách, ve věcech politických velmi mocných, právě takové osobní dojmy mají velký vliv. Zdvořilost je také zbraň, a Poláci s ní umějí velmi dobře zacházeti.

Idea slovanská nejhlouběji pronikla u nás Čechů, potom přešla na Slovince, Charváty a Srby. U Poláků do nedávna neměla půdy, ač i tam bylo s dostatek zastanců. Řekněte v poslední vesnici české: přijde k nám Srb, Polák nebo Rus — a vzbudíte radostné vzrušení. Vědomí slovanské, láska bratrská hluboko u nás pronikly. Jinak v Polsku, zejmena v Haliči, kde posud nemohou zapomenouti, že většina Bachových »husarů« přišla do Haliče z Čech. »Nemůžete si pomysliti, co jsem vystál strachu, jak to dopadne. Čechy zde nemají v lásce. Bál jsem se přímo vypískání české herečky na zdejším divadle,« psal mi přítel ze Lvova. Zámožný Čech, který už čtvrt století žije v Haliči, psal mi takto: »Náš jazyk, který tak milujeme a který u nás ve vlasti jest za dokonalý pokládán, býval tu v neváženosti, jako nějaké méně dokonalé nářečí slovanské, o němž se vtipkuje, jazyk harfenistů atd.« To ovšem nic jiného neznamená, než že širší obecenstvo polské znalo do nedávna Čechy jenom z doslechu a dle — harfenistů. Teprv jubilejní výstavou nastaly nám širší styky, ale koaliční politika jim učinila zase náhlý konec.

* * *

V Bohumíně na Těšínsku začíná Polsko. K bleskovému vlaku, který cestu z Vídně do Lvova koná za třináct hodin — obyčejný rychlík jich k tomu potřebuje osmnáct — připínají hostinský vůz. Vejdete — všechno polské. »Odjazd — gotowo,« volá se venku, a vlak uhání polskou rovinou k posvátné stolici králů polských, ke Krakovu. Procházíte vlakem, všechno mluví polsky, i ti čtyři hebrejští hejskové, kteří z Vídně až do Bohumína svou děsnou němčinou nás znepokojovali. Jsme na polské půdě, kde domácí živel je tak silný, ***samovládný***, že se mu i židé podrobují. A poměry haličské silně účinkují na sousední Těšínsko. Z Bohumína k haličské hranici jest ještě hezký kousek, ale už v Bohumíně jste »v Polsku.« Ačkoliv je v Haliči deset procent židů, přece se nenapočítalo než 3·5% obyvatelstva s obcovacím jazykem německým. V Haliči jako u nás nejvíce cestují po dráze židé. Ale kdežto u nás patří židé k výbojnému živlu německému, v Haliči pokořili se úplně živlu polskému. Ovšem od té doby, co v Haliči zavedena je úřední řeč polská. Jinak je ovšem v zemích českých, kde máme v Čechách 37, na Moravě 29 a ve Slezsku 47% Němců. A k tomu úřední němčinu! Němec, který v druhé třídě z Berlína přes

Prahu a Brno jede do Vídně, ani nepozná, že jede územím českým. Jedeli z Vratislavě do Lvova, přestává v Bohumíně němčina, a po celé cestě z Bohumína do Lvova cítí neodolatelně, že je na půdě polské. Každé německé slovo, které promluví, ztrácí se hluše v polském ovzduší; tam Němec cítí, že je na polské půdě úplným cizincem. U nás to bohužel necítí, nýbrž naopak, všude se mu dává na jevo, že tu němčina *vládne* . . .

Vláda jazyka polského sahá v Haliči daleko za oblast polskou. V Jaroslavi minuli jsme rozhraní jazyka polského a rusínského, jedeme třebas až do Černovic a neucítíme změny, živel polský všude převládá.

Zajímavo jest, jak se chovali židé při volbách v Haliči. Při volbách v městech a na venkově byli hlavními nadháněči panující polské strany. Ve Lvově tedy na příklad v kurii třetí bojovali proti straně lidové a v kurii páté volili — sociálního demokrata. Lewakowski a Rewakowicz podlehli hlavně návalu hlasů židovských, kdežto sociální demokraté Daszyński a Kozakiewicz zvítězili pomocí židů. Ve Lvově stojí v čele organisací dělnických samí židé.

Židovské nebezpečí není v Haliči malé. Židů napočítalo se již r. 1890 skoro 700.000, čili 10% všeho obyvatelstva, ale majetku mají, pokud se půdy týče, celou třetinu v rukou. Na vesnicích všechen ruch hospodářský je v rukou židů, kdežto domácí obyvatelstvo je v politování hodném stavu duševním i hmotném. Proto také nikde nenašli socialističtí podněcovatelé tolik slepé důvěry jako v tomto ubohém lidu. Všechny sliby o hmotném zlepšení zněly uším haličských venkovanů jako andělské hlasy.

* * *

Poláci dovedou si hostě všímati. Maně člověku napadají vlastní naše domácí poměry. Roku 1891 o výstavě jubilejní přijelo do Prahy 25 Rumunů z Uher. Byly to bez mála všechny vynikající osobnosti národa rumunského v Uhrách; přišli se podívat na výstavu a navázat s námi nějaké bližší styky. Bloudili několik dní po Praze, od Pontia k Pilátovi, nikdo si jich valně nevšimnul. Konečně jim udělali malou hostinu u zlatého anděla, ale z těch osobností, s kterými milí Rumuni chtěli mluviti, vůbec nikdo nepřišel! . . . Napadlo mi to, když Poláci ve Lvově nás, českou herečku a skromného českého spisovatele, který je náhodou také poslancem, zahrnovali přátelstvím a pozorností. V sobotu jsem přijel do Lvova, v neděli uspořádali nám Čechové Lvovští hostinu na uvítanou. Dostavilo se přes 60 osob, většina důstojníků. V pondělí byli jsme pozváni u panstva Marchwických, přední rodiny Lvovské, ve středu odpoledne byl banket novinářů polských, k němuž dostavili se zástupcové všech listů, večer téhož dne byl »raut« v literární a umělecké besedě, v pátek pak hostina v šlechtickém kasině. Abychom si se čtenářem úplně rozuměli: slyšeli jste už něco o tom, že by na příklad šlechtické kasino v Praze bylo se jen hnulo, když r. 1891 celé výstavní vlaky Poláků, třeba s hrabětem Skarbkem a knížetem Lubomirským v čele, zavítaly do Prahy?

Byl jsem dva dni ve Lvově, a přišel ke mně vynikající novinář polský p. Zajączkowski z Przeglądu. Přišel mne vyzvat, abych navštívil

knížete Adama Sapichu. »Nerad bych vypadal, jako bych se někam vtíral«, pravím. — »Naopak, starý pán je churav a okřeje, když ho navštívíte. Má Čechy velmi rád.« Zašel jsem tedy k starému pánovi, ctihodnému knížeti, nedostižnému vlastenci. Několik jen vět pronesl, mírně, laskavě, a ovanul mě zvláštní pocit: starý pán radíval se už před třiceti lety s Palackým a s jinými o věcech českých, život jeho, činnost jeho náleží historii, a on tu klidně sedí vzpřímen přede mnou a s lehkým úsměvem, nasyceným zkušeností dlouhého, vzácného života a hřejícím dobrotou poslouchá mé stesky na přítomnost a mé plány do budoucnosti . . .

Za osm dní pořádně jsem si oddychl a pozapomněl trochu na to naše české ovzduší, plné kyselého kvasu a trpkého nevražení. A potěšil jsem se, že česká herečka, která v Praze musela po osm let jako jiné píti ten přehořký kalich našich poměrů, dobyla si ve Lvově — kde je obecenstvo vybíravé a kde herci, kritika i obecenstvo mají pevné, vyspělé, staré tradice — velikého uznání. U nás by se člověk zalkl hanou, a ejhle, není příčiny klesati na mysli!

»Ať si paní Laudová nemyslí,« podotkl feuilletonista Kurjera Lwowského, »že sympatie k Čechům nás oslnila. Těch tu není . . . Jen opravdové, velké umění« atd.

* * *

Napsal jsem těch několik řádků lidem dobré vůle. Snad jim budou pobídkou ku přemýšlení o našem českém životě a o našich stycích s Poláky.

Obzor divadelní.

Tříaktová veselohra *Opuštěný* od Jana Červenky poutá jako dílko *nadaného* začátečníka na prknech divadelních. V kuse věje dosti silný, příjemný vánek literární, který lehounce odvívá, co by vám povážlivěji vaditi mohlo: některé choulostivé koncese modernistům činěné tím, že zvolen a rozvíjen děj až nebezpečně prostičký a průsvitný, v první polovici neúměrně komponovaný a místy rozvlekle propracovaný. Veselohra začíná jako posměšná variace themata: »Kdo máš neštěstí, o posměch se nestarej!« a končí jako skoro všechny veselohry končívají — úsměvným upomenutím: »Kdo máš neštěstí, chutě věř v štěstí!«

Opuštěným Červenkovy hry je mladý Zdeněk Trojan, takto doktor práv, ale podle všeho promovovaný teprve, až kus pod pérem autorovým již hezky povyrostl. Vždyť si Trojan počíná jako slaboučký hekálek, jaký by se asi mezi doktory práv nevynašel. Jeho šátek na slzy, hojně roněné proto, že se mu vyvolená za jiného vdává, vynáší mu stálé výsměšky v posluchačstvu Národního divadla, ale přináší mu zároveň v úděl záchranné štěstí v neštěstí. Tímto štěstíčkem jest Tyna Zemanová, rozmilá, nesobecká, oddaná, věrná těšitelka, — těšitelka, která jest novým

dokladem názoru, že pouhopouhé přátelství mezi mužem a ženou bývá nejvýš nesnadno, že v sobě lásku tajívá a že tedy končívá nejlépe, končíli sňatkem. Hezky vyniká obrat, že Tyna, milostnou náklonností k věčně plačícímu a vytrvale utěšovanému nešťastníkovi proniknutá, také sama nad sebou se rozpláče, když ji mají k tomu, aby si vzala směšného p. poštmistra. Romeo měl tak milenku před Julií, jako Trojan před Tynou, avšak děj v Romeu a Julii přes onen moment jen překlouzne, kdežto v Opuštěném zápal pro Kláru po celé dějství trvá; Červenka neuměl psychický přeskok od dívky k dívce zamaskovati, a v tom vězí pronikavá komposiční vada, která nám ostatně vnucuje též obavu: Jen jestli Trojan není přebíhavý a jestli se po svatbě s Tynou rychle zase pro některou třetí krásku atd. nerozpláče! Zda smích, jejž doktorův šátek budí, byl zamýšlen či nezamýšlen, nemůže ovšem nikdo určitě věděti než básník sám, ale buď jak buď: váha v této příčině kloní se proti němu. Dramatikova nepředvídavost může někdy míti osudné následky. Charakteristický výjev druhého dějství, v kterém otec Vojtěch Zeman s paní Kateřinou po manželsku přátelsky se hašteří, postrádá doplňku: vždyť p. Zeman se na příklad v třetím jednání ani neobjevuje! Příliš umělecké to není: »Učin — a zas účin!« mohlo by býti motto každého dramata. Pan poštmistr měl vypadnouti trochu sympatičtější; poštmistři nebývají tak nejapni. Zbytečná pololež, které občan Svoboda na spletení Trojanovo ke konci druhého jednání se dopouští, nemá ani dramatického ani divadelního oprávnění. Lékař Beneš je řízný, někde až příliš řízný zjev.

Dikce novinky jest až na jedinou snad výjimku vybraná, nezřídka i pointovaná. Že spisovatel v kuse, který přec ve venkovském městě hraje, užil též dialogu modernisticky učenostního, sice zaráží, ale konečně vadí to jenom v menší míře.

Malý král, jednoaktovka od J. J. Stankovského, cenou Náprstkovou poctěná a nyní v Národním divadle sehraná, není ani tak veselohrou jako spíše humoreskou o Valdštýnovi. Mně se tato práce ze všech prací pilného, až přepilného Stankovského nejvíce podobá, čímž nechci říci, že autora jejího za representanta starší generace dramaturgické uznávám.

* * *

Dialogickou formou přimyká se k dramaturgii ***Memento***, lyrická trilogie s prologem od Jaroslava Kvapila. Máte před sebou knížku s písmem jako z pavučinek. A máte před sebou trilogii z myšlenek jako pavučin — při nejmenším vás aspoň pavučinné její písmo k názoru tomu svádí. Části trilogie slovou ***Tulák***, ***Kdosi*** a ***Cizinka***. Prolog obrací se k Erotovi povzdechem, že milostný tento bůžek jiným býval v Helladě; nyní tam, kde mu sedala něha u nohou, svědomí sedí, a v Erotově království nesmrtelném nyní svobody není. ***Tulák***, věnovaný Jaroslavu Hilbertovi, zavádí vás na starý vesnický hřbitov, kde ***děvče*** vyznává se, že čím více svého ***jinocha*** miluje, tím se více chvěje obavou, že jednou oba zemrou, a vzrušeno se táže: »Miláčku, věříš v Boha?« Jinoch odpoví, že věří v život věčný, ale jinak než děva, jež pořád

myslí na smrt. Proč? Protože tolik, tolik život miluje! Věří ve svého Boha, a přece pochybuje... Objeví se titulní postava: tulák.

Děvče: Kdo tě očekává?

Tulák: Ta, kterou miluji.

Děvče: Tvá žena?

Tulák (zvedne hrst země): Ne, tato! Neúhledná kráska, viď? Ale kořeny celé přírody z ní žijí.

Zdržují ho, jinoch i děvče, ale jemu tulákovi by prý *celé* jejich štěstí nestačilo, a *stařec* kopající hrob o něm prohodí: »*Svět* mu nestačí — a potom se vtěsná do této jamky!« ... *Kdosi* připsán jest Jaromíru Boreckému. Kvapil po francouzsku stotožňuje chtíč a lásku, aimer a aimer d'amour. Hlavními osobami druhé, trochu divoké části trilogie jsou: *básník* a *jeho milá*. Prodlévají spolu v jeho pokojíku. On chce od ní více než pel její krásy, chce lásku z duše k duši, ale *kdosi* zvěstuje mu, že duše její odletěla, básník se od milenky odtrhuje, aby nezvadl v jejím náručí, a kostlivec stane na prahu: »Všude na hrobech kvetou lilie a zpívají slavíci!« ... *Cizinka* posvěcena Maxovi Švabinskému. Odehrává se v chudobné jizbě. Osoby v ní označeny jsou zase jen obecnými názvy: nepřítel, člověk, žena, cizinka. *Nepřítel*, žádající za nocleh, nedbá o vlastní štěstí, protože by jej zotročilo, a v manželech nevidí nežli otroky, kteří se navzájem oslabují; jsou jako strom a břečtan, srostlé v kořenech: vyrvouli břečtan ze země, strom se také shroutí.

Člověk: Chceš způsobit nové boje, viď, nepříteli! Závidíš mi ženu, viď?

Nepřítel (se zachechtá).

Člověk: Zaženu tě daleko od prahu našeho! (Chce za nepřítelem; tento unikne a v dáli opětně se chechtá.)

Cizinka zastoupí *člověku* cestu a zpívá:

Z daleka kráčím pro tě,
kde jsi mým druhem byl!
Po mládí, po životě!
Proč jsi mě opustil?

Člověk se zachvěje, shroutí se na zemi a táže se: »Kdo mi podťal kořeny?« Nepřítel dává mu v odvet: »Sáms to byl!« — ale *žena* zacloní tělem postavu nepřítelovu a vybízí člověka: »Hleď jen do mých očí a nikoho neuvidíš! Tvůj břečtan tě udrží, jsouli tvé kořeny podťaty.«

Vzory a směr úsečné trilogie Kvapilovy jsou zřejmy. Postavy jsou určitě nastíněny. Mluva jest ohebná, břitká, pevná i zvučná.

František Zákrejs.

Nové písemnictví.

Z galerie našich kritiků.

Dr. Frant. Pastrnek,

profesor slovanské filologie na české universitě, redaktor Listů filologických atd., jest z oněch zástupců »vědy« (čisté, kritické a — privilegované), jakých nyní rodí mnoho naše mnohomluvná fin de siècle. Vše, co u nás bylo před nimi, bylo »nevědecké,« ale dotknutím ruky jejich jako dotknutím Midovým mění se v ryzí zlato čisté vědy. Jak, toho uvedeme dva doklady.

1. Roku 1888 vyšlo v jistém programu pojednání grammatické, které napsal Frant. *Čapek.* O tom byla podána zpráva v Listech filologických 1889, 68, kdež v titulu uvedeno, že toto pojednání pochází od Frant. *Čapka.* P. dr. Pastrnek vydal pak systematický přehled slovanské filologie; místo aby byl vzal onen gymnasijní program do ruky, opsal si obsah jeho z Listů filologických, avšak nedával pozor na předložku »od« — a tak se narodil u něho nový spisovatel český, totiž prof. Frant. *Čapka!* Podobně si z *Hrádděry* udělal *Hazděru* atd. atd.

2. V nejnovějším sešitě týchž Listů filologických píše pan redaktor Pastrnek (druzí redaktoři jsou J. Král a J. Gebauer) do slova takto: »V knihovně této (Moskevské synodální typografie) je též šest knih českých a *nejstarší* z nich: Antonya Korwina Wayklady na cžtenij Nedělnij, w Praze 1539. Spisovatele českého jmenem Anton (!) Korvin *nenacházím ani u Jungmanna ani u Jirečka.*

Co však nalézáme u Jungmanna a Jirečka?

J. Jireček v Rukověti I., 16—17 podává na *dvou* stranách životopis Zikmunda *Antocha* z Helfenberka a dokládá na konec: »Z panstva stál ve bližším spojení se známým podpůrcem luteranstva, O. Ungnadem, k jehož žádosti překládal spisy *Korvinovy,*« vypočítává pak *patero* překladů z *Korvina,* zejmena *tři* překlady těchto »*výkladů*« a odkazuje na Jungmanna, č. IV. 1486 a č. IV. 1490.

J. Jungmann pak v Historii české literatury píše doslovně: »IV. 1486 *Korwina* Antonia, Výklady na čtení nedělní v St. M. Pražském u P. Severina z Kapí Hory L. P. 1531 ve 4°. (Na stránce druhé jest obraz Husův, předmluva od Zikm. Ant. z Helfenberka, um. sv. mistra, *kterýž přeložil* ten spis.)«

»IV. 1490. *Ant. Korvína* Výklady na čtení nedělní a sváteční (ku konci): Vytištěno a dokonáno v Litomyšli l. 1541. Alexandr ve 4°. Po druhé 1542 ve 4° v. v Praze skrze Bart. Netolického. *Přeloženo od Zikm. Antocha z Helfenburku,* umění svob. mistra. Dán v kolleji cís. Karla 1539.«

Mimochodem řečeno, výklady Korvinovy byly přeloženy do češtiny také od J. Racka Hradeckého r. 1542, viz Jungmanna na m. u., je tedy knížka tato bezpečně zajištěna.

A léta Páně 1897 přichází profesor slovanské filologie a hlásá, že *Anton Korvin* (!!) nevyskýtá se ani u Jungmanna ani u Jirečka!

Jak to p. prof. Pastrnek u Jungmanna hledal? Jungmann přece Korvinovy výklady uvádí mezi »*výklady*« z let 1526—1620 na ***prvním*** místě. A přece p. profesor píše, že knihy praznámé neshledal!

P. dr. Pastrnek také neví a nevidí, že ***Korvin*** nebyl Čech, že kniha jeho byla ***přeložena***, i hledá ***českého*** autora Korvina. Podle toho, až p. prof. Pastrnek dostane do ruky český překlad Flavia Josefa o válce židovské, mohl by opět s ustrnutím hlásati, že českého spisovatele Flavia nebo Josefa marně hledal u Jirečka neb u Jungmanna. Pan dr. Pastrnek přišel jen o půl století později se svým objevem. Jungmann († 1847, jeho literatura vyšla 1849) to lépe znal a vyložil, než p. dr. Pastrnek padesát let po něm!

* * *

F. V. Krejčí,

redaktor Rozhledů, literární kritik, překladatel z frančiny a němčiny atd., je zase jeden ze zástupců »filosofické kritiky.« Rozbírá a pitvá autory pod drobnohledem; slovník jeho je bohat zvláště slovy jako: »nerv, emoce, mozek, evolutionism, vagní, dikce, sterilní a fossilní, splývavý a rozplývavý, ploský a vysoký,« a rozumí se, že jeho ideály a cíle jsou vždycky »vypjaté.« Mimo jiné práce přeložil také Nietzschova Zarathustru. Měl s ním neštěstí; překládal povrchně a špatně; důkaz toho jsem podal v červnové Osvětě str. 546—553.

P. Krejčí mohl mlčeti — a byl by udělal nejlépe. Nebo mohl hned druhý den, jak vyšla Osvěta, napsati ukrutné zasláno do Času, nadati mi tam — a bylo by bývalo také dobře. Avšak p. Krejčí odpovídá za měsíc v Rozhledech, str. 901—902, z části osobně a z části věcně — a to bylo rozhodně nejhorší, co mohl udělati.

P. Krejčí pokouší se totiž hájiti svého překladu. Řekl jsem o něm, že je »zkažení a znetvoření« originálu (řekl jsem to na konci obšírné úvahy); p. Krejčí »ví naopak, že na většinu čtenářů učinil dobrý dojem,« prohlašuje můj výrok za »paušální tvrzení.« P. Krejčí brání tu, čeho brániti nelze; p. Krejčí překládá špatně ne místy, nýbrž *důsledně*; nebyl bych mu vytýkal chyby, kdy bych je byl mohl míti za omyly; p. Krejčí totiž ani jednou se nezmýlil, aby byl ***Erdreich***, ***das Erbe***, ***böser Blick***, ***wahrlich*** . . . přeložil ***správně***, nýbrž učinil to ***vždycky a na všech místech chybně***, ačkoli smysl zrovna křičí. P. Krejčí nepřeložil jen některá řídká slova chybně, nýbrž filosofické terminy, neumí násobilky: ***Zufall*** jest mu případ, ***Widerlegung*** protiklad . . . Chyb takových nelze vůbec obhájiti. P. Krejčí může říci, že překládal rychle a nepozorně, může se vymlouvati, ale nesmí tvrditi, že na čtenáře udělal dobrý dojem. Takovým tvrzením se ani o vlas nezmění faktum, že p. Krejčí pořídil překlad pramizerný, vzor překladu, jaký býti nemá.

P. Krejčí však brání ztracenou posici přece. A z toho vyplývají pak nehezké úskoky. P. Krejčí totiž začíná se brániti vtipnými narážkami na mne (»můj překlad poskytl p. dr. Fl. v tolika půtkách v poslední době pošramocenému příležitost, aby si zase jednou mohl zahrát na hrdinu«), narážkami, které přece nemohou nijak prospěti

jeho chybám a kterými dovolává se p. Krejčí známého orgánu Herbenova, nechtě zajisté, abych mu splácel touž mincí, — a pak několika nejapnými sotisami proti Osvětě (»počestně copatý měsíčník« »takovými trumfy může působit jen na starousedlé čtenáře Osvěty, kteří o Nietzschovi slyšeli leda z dalcka jen zvonit« [1]). Neboť nejde zajisté ani o to, bylli p. Flajšhans v skutku pošramocen, ani o to, jeli Osvěta počestně copatá, nýbrž o to, zdali p. Krejčí přeložil výběr ze Zarathustry dobře či mizerně. Poněvadž pak takovými postranními seky se pozornost čtenářova zbytečně odvádí a nesprávně se mu suggeruje (— na př. čtenář p. Krejčího si pomyslí: »nu, ty výtky budou bez toho jen nějaké copařství« »nejspíš to p. Flajšhans nějak sfalšoval a skroutil« —), měl by se jich p. Krejčí v skutku vystříhati. V mém článku nebylo také nijakých jiných vývodů, než které vyplývaly přímo z věci samé. Že by se bylo mně jednalo jen »o redaktora nenáviděných Rozhledů,« jest — nejmírněji řečeno — ukvapené tvrzení. [2])

A rovněž tak chatrné jsou jednotlivé omluvy, které p. Krejčí předvádí aspoň se zdáním věcnosti.

O ***chybách mluvnických*** praví, že »téměř vesměs povstaly přehlédnutím . . . ponejvíce při tom, kdy se prováděly v tiskárně opravy.« Aby prý spisovatel, jako je p. Krejčí, »napsal vědomě ***by jsem*** místo

---

[1]) Již tyto výroky dokazují, že p. Krejčí je v logice zrovna takový výtečník jako v umění překladatelském. Oslňuje své »novousedlé« čtenáře tímto znamenitým důkazem: »Poněvadž jsem já, redaktor Rozhledů F. V. Krejčí spíchl překlad, nad kterým lidé ruce spínají, poněvadž jsem českému obecenstvu místo Nietzchových hluchých předkládal holuby, místo jeho žaludů duběnky, místo divů rány, místo plodičův ukazatele, místo prstů chodidla, místo moudré touhy bílou touhu, atd. atd. — následuje z toho, že — inu, že Osvěta jest počestně copatý časopis a její čtenáři že jsou náramně obmezení.« Kdo by takové novousedlé logice netleskal a slávy neprovolával, je zcela jistě pytlem přes hlavu praštěn. Filosofie starého fraškáře: »Des Lebens Unverstand mit Wehmut geniessen ist Tugend und Begriff« — tato vysoká filosofie, jak viděti, jest nadobro přetrumfnuta. Vy pak, milí čtenáři, když povstávají kolem vás »pochmurní trubači,« nesmíte býti — ***holubi*** (starousedle šosácky se říkalo: ***hluši***). Poznejte v čas, že na př. počestnost je kocourkovský cop, odhazujte jí co nejrychleji, nechceteli, aby na vás novousedlé panstvo pohlíželo tak s vysoka jako hrom na žábu; za to, jakmile se objeví Gesslerovský klobouk nafoukané nevědomosti a drzého šarlatánství, jděte mimo s obnaženou hlavou a sehnutou šíjí. Příležitosti k tomu jest nazbyt mnoho. — Abychom nezapomněli na p. Krejčího: jeho překlady dojista nejsou počestně copaté, neboť předně mají rohy a »pochmurně troubí,« t. j. řvou, a za druhé, co se počestnosti týče, jaká pak je to firma, kde vás mají čekati divy a čekají vás rány? Pan Krejčí se arci »přese všecko posadí ven« a je sám sebou docela spokojen, je na své dílo hrd. Nemůžeme mu dnes věnovati více místa; ale jak »vzorně« překládá z frančiny, bude ještě ukázáno. ***Red.***

[2]) Podobně se na př. ukvapila Naše Doba, která napsala o jeho překladě, že je »dobrý.« V jiném případě byla opatrnější. V letošním červnovém sešitě jejím čteme tuto stručnou kritiku: »***O studiu sociologie.*** Sepsal Herbert Spencer. Přeložil Josef Pelcl. (Bibliotéka sociálních a politických nauk. Vydává za pomoci spolku českých právníků ‚Všehrd' Josef Pelcl.) Bohužel o většině spisů Rozhledy vydávaných musíme opakovat výtku, že překládány jsou jazykem barbarským a co do věci s porozuměním tak malým, že jich referent čísti nedovede. Kdo na př. (ve fabianských pojednáních) překládá Corn-law: zákony Cornovy (ve skutečnosti = zákony obilní), kdo jinde neví, že statical = státický atd., ten ať překládání nechá.«

bych, ***mě*** místo ***mne*** atd., jest ***psychologický nonsens***;« »ruka zvyklá rychlému psaní spáše ledacos, o čem hlava neví a zač by nechtěla býti zodpovědna.« To však jest planá výmluva. Neboť i žáci školní, kteří dělají takové chyby skutečně: ***by jsem*** atp., ***vědí***, když jim učitel chybu podtrhne, ***že*** chybili a ***jak*** mají opraviti. Otázka jest jen, smíli se tak zběžně a rychle překládati vůbec a z Nietzsche zvláště — a na tuto otázku p. Krejčí neodpověděl.

Do téže kategorie patří prý překladová přehlédnutí jako ***Wunder*** = ***rány***, »to prý jsou věci, které se mohou snadno přihoditi každému«... nesvědčí prý o neznalosti jazyka: »právě naopak: spíše se dopustíme přehlédnutí v jazyce, v němž jsme nadobro doma a na jehož znalost přespříliš spoléháme.« Ukázal jsem však již nahoře, že p. Krejčí se ***nemýlí*** snad tu a tam, nýbrž že překládá chybně ***šmahem***; možno se zmýliti, nedopatřiti a přeložiti třebas ***Erdreich*** = ***říše pozemská***; ale p. Krejčí se tak nezmýlil jednou, nýbrž ***vždycky***. A pak, což smysl nebrání, aby p. Krejčí překládal: »Ó vy krásné, cizí ***rány!***« Což pak je dovoleno tak lehkomyslně tisknouti nesmysly?

»Nejsilnějšího effektu však se domníval docíliti p. Flajšhans uvedením — (jak německy řečeno! —) některých chyb věcných« jako Tauben = holubi m. hluší atd. Avšak »kdo zná rozplývavou, tajnosmyslnou, symbolickou a vagní dikci Zarathustry, ten ví, že se pod ní nedají nahmatati tvrdé, určité, jasné a praegnantní logické pojmy.« Ukázal jsem však, že se nahmatati dají, a náhradou za Trübsalblasen podávám p. Krejčímu další doklad. V jeho vydání vyskytá se »Nachtwandler-Lied« (dle staršího vydání; dle novějšího »das trunkne Lied«); toto »***Nachtwandler-Lied***« přeložil p. Krejčí »píseň nočního poutníka,« ne snad veden nějakou vagní, rozplývavou a tajnosmyslnou dikcí Nietzschovskou, nýbrž ***otrockým germanismem***. A nezmýlil se snad, neboť o té »písni nočního poutníka« (m. ***náměsíčníka***) mluví také v úvodě. A takového druhu jsou všechny »omyly« ostatní.

»Co nejrozhodněji musím se však ohraditi,« dí p. Krejčí, »proti tvrzení, jako bych nebyl dosti vystihl biblický a hymnický tón; to je . . . paušální tvrzení; . . . jmenovaná nedopatření, která ostatně se naleznou jen v několika kapitolách, celkový dojem překladu neruší . . .« Není však správno, že se nedopatření naleznou jen v několika kapitolách; má úvaha vykazuje chyby od první stránky do poslední; ukázal jsem nejenom jich veliké množství, nýbrž ukázal jsem pro příklad, že jich bývá na jediné stránce 10—20; ukázal jsem, že menších chyb vůbec nečítám — a neudělal jsem to paušálně, nýbrž všecko doložil. P. Krejčí biblického tónu nevystihl; doložil jsem to hojně, dotvrdil jsem to srovnáním překladu věrného a jeho, a pravím, že na př. jediná malichernost v kladení adjektiv ničí biblický tón: a chyby toho druhu jdou u p. Krejčího do ***set!*** U p. Krejčího by na př. biblické: »I řekl Ježíš učeníkům svým« znělo: »Tu řekl Ježíš svojim učeníkům;« místo »cti otce svého i matku svou« by p. Krejčí napsal: »cti svého otce i svoji matku« — a p. Krejčí tvrdí, že zachovává biblický tón! Pan Krejčí zkrátka pro český biblický jazyk nemá citu, když překládá ***tu***, ***ano***, ***opravdu***, ***tak*** atp. A to nejsou chyby tisku. P. Krejčí dále tvrdí, že zachoval hymnický ráz knihy. Ukázal jsem mu, že vynechal rýmy,

kterým Nietzsche někdy obětuje vše: to asi na ***padesáti*** místech — p. Krejčí musí ukázati, že Nietzsche pokládal ty rýmy za věc vedlejší, když on je tak lehko vypustil, ***ani slovem se o tom nezmíniv;*** ukázal jsem mu, že nepoznal slovních hříček, které právě Nietzsche charakterisují: p. Krejčí zase musí dokázati, že to je vada nepodstatná, a pak teprve bude míti právo říkati, že hymnického rázu knihy nesetřel. Že jsem ovšem uvedl jen ***ukázky***, nedokazuje ještě, že p. Krejčí nechybil víckráte; a když řeknu »paušálně,« že p. Krejčí setřel ***rýmy***, je to ovšem výtka proti ***padesáti*** místům najednou, kterou p. Krejčí může odvrátiti jen tím, že buď ty rýmy v překladu svém okáže anebo dokáže, že je to věc nepodstatná; když řeknu »paušálně,« že p. Krejčí setřel ***hříčky*** slovní, je to ovšem výtka proti ***stu*** míst najednou, kterou p. Krejčí zase jen uvedenými spůsoby může paralysovati.

A že můj celkový úsudek byl až příliš oprávněn [1]) k oněm ostrým slovům, je patrno a bylo také patrno každému čtenáři jeho. P. Krejčí svou odpovědí učinil jejich váhu jen ještě patrnější.

Dr. V. ***Flajšhans.***

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 16. července 1897.

Německo-centralistické usilování o vládní moc; německé obce v Čechách proti přenesené působnosti; německé návrhy na vyřízení jazykové otázky v Čechách; velkoněmecké bouře v Chebu; ústavačtí velkostatkáři pro obstrukci a pro demonstrace; kombinovaný útok proti hr. Badeniovi; pravice; znepokojení Čechů. — Hmotný úpadek lidu v pšeničných krajích uherských; obstrukce v Peštském sněmu. — Církevní sněm v Karlovicích. — Vývoj událostí na východě.

Síně říšské rady zavřely se za obstrukční politikou, na maření parlamentární činnosti zahájenou, avšak trosky levice o posledních volbách rozbité pokračovaly ve své politice, jež jeví se jako soustavný útok proti postavení ministerstva Badeniova a proti jeho pokusu o shodu s Čechy. Na dvě strany míří politika ta: sblížení s Čechy, které se stalo základem vlády Badeniovy, má býti zvráceno, a vyrovnání s Uhry, které za hlavní úkol ministerstva v trůnní řeči bylo vytknuto, má se obstrukcí německou státi nemožným. A za cíl politiky té — která nemajíc ani v samé říšské radě většiny vzpíráním a povykem domáhá se platnosti — označuje vedoucí orgán této bouřné opposice, že »nezbytnost německého vlivu na rakouskou politiku musí znova býti dokázána; jazykové nařízení bylo jen východištěm, konečný bod jedva dosud lze určiti« (Neue freie Presse 13. července a podobně i při jiných příležitostech). Jinými slovy, němečtí centralisté chtí se dostati k plné moci a neděliti se při tom s jinými stranami o vliv na vládu, jako za koalice, kterou rozbili.

[1]) V jedné věci musím opraviti svůj omyl; »Trübsal-Blasen,« jak mne p. J. J. Toužimský 28. května upozornil, neznamená »puchýře strastí« (p. Krejčímu jsem ovšem neukřivdil, jeho »pochmurné troubení« zůstává pořád chybou). Chyba jest u každého možná. ***Omylů*** bych byl nevytýkal, kdy by p. Krejčí nebyl překládal ***důsledně*** špatně a kdy by nebyl vůbec celý ráz Nietzschovský se Zarathustry setřel.

Jako již od r. 1867 tak i nyní hlavně boj vede se o ***Čechy*** a o ***Moravu***. Tu především chtí Němci míti svou národní moc zabezpečenu, aby ničeho nepozbyli ze své centralistické výsadnosti. V Čechách také hlavně rozdmýchány mezi Němci vášně proti jazykovým nařízením, poněvadž vycházejí od zásady, že Čechy a Morava jsou království a markrabství a nikoliv pouhé kraje a okresy Cislajtánska, a poněvadž i v německých krajích žádají od úředníků znalost češtiny. Vedle resolucí proti jazykovým nařízením a vedle hlučných demonstrací byla z Prahy a z Liberce pomocí německých spolků zahájena agitace, aby ***německé obce vypověděly obstarávání přenesené působnosti politické.*** Počátek učinila nepatrná ves Schönfelden u Kaplice (20. června). »Toť malý počátek velkého hnutí, které se neobmezí jen na Čechy,« hlásala v zápětí Neue freie Presse (25. června), a tak se i dálo. Německé obce byly k tomu téměř donuceny. Místy dálo se to i hromadně agitací okresního zastupitelstva, jako v Hartmanicích, Litoměřicích a j.

V novinách objevily se tím časem i ***německé návrhy na smír.*** Dr. J. Lippert, náměstek českého zemského maršálka, uznává (Neue freie Presse 27. června) právo Čechů k vnitřnímu úřednímu jazyku, nebyl by ani proti dalším ústupkům, »pokud toho vládní technika dopouští,« ale trvá na německém území pro Němce a na smíšených obvodech dvoujazyčných. Zákonem má prý býti stanoveno jisté procento, které by druhé národnosti v jistém obvodu dávalo právo k úřednímu jazyku jako menšině. Koncem června uveřejnili dr. Pfersche a dr. Ulbrich, profesoři německé university Pražské, osnovu zákona o rovném právu u soudů v království Českém, jak si ji v německém kasině představují. Rozdělují Čechy na 108 okresů českých, 81 německých a 32 smíšených, mezi které počítají Prahu se všemi předměstími jakož i Plzeň; v českých okresích má býti jazyk český, v německých německý výhradně úředním a ve smíšených oba jazyky. Vnitřní odpor jeví se tu již v uznání potřeby překladatele pro okresy národně jednotné. Zřízení okresů má odpovídati i zřízení vrchního soudu se senáty českým, německým a smíšeným jak pro věci soudní tak pro osobní a disciplinární. Domáhalyli se oba tyto návrhy aspoň smířlivou formou uznání německého území, postavil se třetí příkře proti shodě. Dr. Schlesinger, vůdce německých liberálů v Čechách, prohlásil za první podmínku shody ***odvolání jazykových nařízení*** a obnovení předešlého stavu věcí. »Formální provedení a hmotný obsah jazykových nařízení činí každému německému muži nemožným vejíti ve vyjednávání, dokud nešťastné to nařízení nebude odstraněno.« (Neue freie Presse 7. července.) Tímto diktátem dal heslo k štvanici proti Čechům a proti vládě, ač mezi oběma velmi podstatný jest rozdíl, ano i odpor, jen dobrou vůlí na čas překlenutý.

Hlavní kartu chystali se však centralisté vyhoditi ***německým sjezdem v Chebu***, jenž na den 13. června byl svolán, ale zakázán, potom na den 11. července opět svolán a přes nový zákaz dlouho napřed sháněn. Z celého Chebska, z Bavor a Sas měli se dostaviti účastníci k velkoněmeckému hodu, jehož vlastními pořadateli byli: Schönerer, Iro a krajní nacionálové pruské barvy. Na vzdory četnictvu, jízdní policii z Prahy, dragounům a pěchotě vztyčeny v Chebu 10. července odpoledne velkoněmecké prapory a němečtí poslanci zemští a

říšští, počtem 72, vedeni Schönererem a dr. Funkem z Litoměřic, konali 11. června na radnici poradu. Dr. Schlesinger a němečtí liberálové, Prade a nacionálové poddali se proudu Schönererovu. Na vzdor zákazu snažili se konati na střelnici schůzi, a když zástupy odtud byly rozehnány, ubírali se na radnici, kde po vášnivých řečech přijali vášnivou resoluci. Fanatisované zástupy útočily na stráž i kamením. Ráz demonstrací byl protirakouský. Jinak nedopadl sjezd tak, jak byl zamýšlen. Samy německé listy udávají počet účastníků na 8000. Ježto však byla sháněna malá revoluce a jen dělníků z Ašska mělo přijíti na tisíce, bylo to vlastně fiasko. Nejzhoubněji účinkoval na sjezd v neděli odpoledne daný rozkaz, že hospody mají býti zavřeny. S potěšením bylo v Chebu ohlášeno, že téměř všechny německé obce do 15. července vypověděly obstarávání záležitostí v přenesené působnosti.

V přímé souvislosti s těmi událostmi byla ***konference ústavověrných velkostatkářů*** konaná 11. července ve Vídni, jíž se účastnilo 22 klubovních předsedů z jednotlivých zemí nebo zástupců a důvěrníků, mezi nimi knížata Karel Auersperg, Fürstenberg, Rohan, Trautmansdorff, baroni Chlumecký, Kielmansegg, Sedlnický, hrabě Terlago a j. Hrabě Osvald Thun měl hlavní slovo v radě strany, která se neostýchala žádného násilí na českém národě a žádného porušení ústavy, jenom když držela veřejnou moc. Pán ten zastával se obstrukce říšské rady a pořádaných bouří. V prohlášení odsuzovali shromáždění »svévolné útoky na ústavu;« jsou prý »za nynějších okolností povinni upozorniti vládu, že německý kmen nedopouští se ničeho nespravedlivého, nýbrž plní jen svou povinnost, když svých, státními základními zákony zaručených práv na zachování a pěstování své národnosti a svého jazyka oproti výstředním státoprávním a národním plánům s veškerou silou hájí.« Ústavověrní knížata, hrabata a baronové neváhají tedy dělati vojsko Schönererovi.

V kombinovaném útoku proti hr. Badeniovi má prohlášení ústavověrných velkostatkářů největší váhu. Frakce jejich náležela k těm, na jichž účastenství ve většině říšské rady hr. Badeni se spoléhal. Nečinil tak zajisté z vlastní záliby, nýbrž k vůli jiným kruhům. Strana falšovatelů ústavy z let 1867, 1872 a 1873 zahrála si tu na soudce a protirakouskému fanatismu udělila slavnostně pochvalný dekret. Kdy by však činěny byly důsledky z jejího stanoviska, musil by hr. Badenia vystřídati Schönerer jako vůdce tohoto hnutí. Zatím ovšem trvá pravice říšské rady, která jest většinou, bez níž by se vláda nemohla obejíti. Našemu národu nynější situace praktických prospěchů nepřinesla. Rovné jeho právo nikde se nevidí. Němčina na vyhláškách, nápisech, poštovních schránkách, každém úředním formuláři a každém úředním nařízení má v českých krajinách první místo a v německých skví se samojediná, bez češtiny. Naši němečtí krajané dosáhli všeho, byli vyhýčkáni a řídí se nyní náhledem, že potřebují jen zadupati, aby se jim stalo po vůli, kdežto veliké a mnohé příčiny k hlubokému znepokojení má český národ.

Povážlivým způsobem ukázaly se v letošních žních ve východních ***Uhrách*** nesrovnalosti hospodářské. V pšeničných župách nížin nad Tisou a Dunajem, kde sklizeň má tak neblahý vliv na ceny našeho

obilí a podstatně přispívá k vleklé, zhoubné zemědělské krisi u nás, vyvinuly se poměry, jaké byly na konci republiky v Italii starořímské. Latifundie s nájemnou soustavou a s vykořisťováním dělného lidu na jedné straně a rolnictvo od roku k roku hlouběji klesající, své samostatnosti pozbývající na druhé straně. Jest to stará písnička o zotročujících účincích velikého kapitálu, jenž obchodnicky práci a výrobu ovládá. Již loni a předloním propukaly v Uhrách bouře zemědělské, letos k sv. Petru a Pavlu, kdy tam žně počínají, hrozila všeobecná stávka k vymožení větší mzdy. Bánffyova vláda postavila se na stranu velkovýrobců a soustředěním vojenské moci a pracovních sil z jiných žup zmařila stávku. Tím sice pomoženo majetníkům latifundií k levnější výrobě a usnadněna i soutěž tísnící ceny našeho obilí, avšak upadávání rolnictva tím zastaveno nebylo. — V *uherské sněmovně* pustila se krajní opposice, k níž se přidala i mírná strana Apponyiova, do obstrukce, jež má dvojí účel: zmařiti schválení 16. článku opravy trestního řádu, dle něhož urážky na cti tiskem spáchané mají býti vyňaty z právomoci porot, a pak zmařiti schválení předlohy cukerní. Obstrukce vede se celkem klidně průtahy působenými nekonečným mluvením opposice a možnými při jednacím řádu, který nedopouští, aby konec debatty byl usnesen a tím rokování obmezeno.

V Karlovicích, sídle patriarchy Srbů uherských, zahájen byl 11. července *církevní sněm srbský* za přítomnosti barona Nikoliće jako královského zástupce uherského. Při volbách vykonaných zvítězila radikální strana, jež má na sněmu většinu, a za předsedu prosadila barona Jovana Živkoviće. Při zahájení panovala mezi stranami snaha po shodě a společném vystupování. Jsou to mimo radikály, jejichž orgánem jest novosadská Zastava, liberální opportunisté, jejichž vůdcem jest tu Maksimović, a několik konservativců, kladoucích důraz na prospěch církve. Hlavním úkolem sněmu jest vyříditi statut církevního srbského zřízení v Uhrách.

Ve sporu *řecko-tureckém* velmoci prostředkují zjednání míru. Řecko, jež v únoru, březnu a dubnu vzdorně všeliké rady velmocí zamítalo, stalo se nyní prosebníkem. Jmenovitě těžce na ně doléhá ztráta Thessalie, která mu byla vydatným zdrojem příjmů. Vojenští zástupcové velmocí v Cařihradě doporučili strategickou hranici ve prospěch Turecka, která by od Thessalie zabírala jen asi 200 čtv. kilometrů. Proti tomu trvá Turecko na tom, aby hranici tvořil Peneios (Salamvria). Před dalším postupem tureckým zachráněno bylo Řecko depeší cara Mikuláše II. sultánovi, jež vedla ku příměří. Pozoruhodná jest dále depeše, kterou císař a král František Josef sultánovi (7. července) »v jeho vlastním prospěchu a v prospěchu jeho říše« doporučil uzavření míru na základě podmínek od zástupců velmocí formulovaných. V tom smyslu učiněno pak (10. čce.) souhlasné podání k turecké vládě od velvyslanců Cařihradských, jemuž se přikládá význam ultimata. Turecku má býti ustanovena lhůta, do které má Thessalii vrátiti Řecku. Mezinárodně ukazuje toto vystupování velmocí na nový způsob řešení východní otázky, v němž Turecko ustupuje do pozadí před shodou velmocí. *Vlad. Svoboda.*

Zprávy hospodářské a sociální.

Usnesení ústřední komise pro revisi katastru daně pozemkové. — Rakouský sjezd mlynářů ve Vídni. — Krise v průmyslu cukrovarském a kartel cukrovarů. — Prodloužení zákona o zvýšení úhrnného obnosu vývozních bonifikací s 5 mil. zl. na 9 mil. zl. — Soutěž saccharinu. — Sjezd sociálně demokratické strany ve Vídni.

Loňského roku vypršelo opět 15leté období, v kterém se v Rakousku upravuje *daň pozemková*. Daň tato je kontingentována, i činil kontingent její od r. 1881 pro celou naši polovici říše 37½ mil. zlatých. Zákonem ze dne 12. července 1896 byl snížen o 2½ mil. zl., a poněvadž daň činí 22·5% čistého výnosu katastrálního, měla v témže poměru býti snížena také hlavní suma čistého výnosu katastrálního. Slevy vypadající na jednotlivé země měly se ustanoviti podle výsledků revise katastru pozemkové daně, již provedli orgánové evidenční a v druhé řadě zemské komise revisní, kdežto konečné rozhodutí náleží ústřední komisi revisní. Jelikož čistý výnos pozemků v Čechách proti jiným korunním zemím byl odhadnut příliš vysoko, mnohem výše, než se srovnává s nynějšími skrovnými výtěžky ze zemědělství, usilovali čeští zástupcové v ústřední komisi, aby podíl na království české vypadající byl co možná nejvíce snížen. S požadavkem tímto vrazili však na tuhý odpor zástupců jiných zemí, kteří tolikéž chtěli pro své země vymoci co možná největšího snížení subkontingentu; a jelikož spravedlivým požadavkům jejich nebylo vyhověno, odešli zástupcové čeští dne 5. t. m. ze sezení ústřední komise, která tudíž učinila usnesení o kontingentu českém za jich nepřítomnosti. Celkový čistý výnos katastrální v této polovici říše bylpřed r. 1881 stanoven na 140·4 mil. zl., z čehož připadalo na království české 52·4 mil. zl. (37·33%). Podle úpravy z r. 1881 zvýšena byla celková suma katastrálního výnosu na 164·9 mil. zl., z čehož připadalo na Čechy 50·8 mil. zl. (30·83%), kdežto dle posledních usnesení celkový výnos katastrální určen jest obnosem 153·5 mil. zl., z čehož připadá na Čechy 48·5 mil. zl. (31·59%). Ačkoliv tedy celková suma výnosu katastrálního v Čechách o 2,246.728 zl. jest snížena, následkem čehož také úhrnný obnos daně pozemkové bude o 533.491 zl. menší, přece jest zatížení Čech nyní poměrně větší, nežli bylo v posledních 15 letech, a proti tomu se právě čeští členové komise co nejrozhodněji vzpírali.

V téže době konal se ve Vídni ***rakouský sjezd mlynářů***, jenž zejmena z českých zemí hojně byl obeslán. Předmětem jeho jednání byly známé stesky na škody, jež působí zdejším mlynářům mlýny uherské, zvláště za podpory t. zv. mlecího řízení, a dále na terminový obchod obilní. Přijaty proto resoluce, aby mlecí řízení již od 1. ledna 1898 úplně bylo zrušeno a neuváděno v souvislost s vyrovnáním rakousko-uherským, s nímž žádné vnitřní spojitosti nemá, a to tím více, jelikož zhoubné účinky tohoto řízení pro zdejší mlynářství a zemědělství následkem konjunktury, uherským mlýnům příznivé, zvláště v poslední době velice citelným spůsobem se projevují, a jelikož za nynějšího stavu věcí lze zrušení to s důrazem žádati jako cenu za případné schválení vyrovnacího provisoria. Sjezd však neuznal zrušení mlecího řízení za do-

statečný prostředek k odstranění škod, jež Uhry v oboru mlynářství a zemědělství této polovici říše již po dlouhou řadu let působí, nýbrž usnesl se požádati vládu, aby obchodní a celní smlouva s Uhrami již na dále v dosavadním spusobu uzavírána nebyla, nýbrž aby po vypršení smlouvy upraven byl vzájemný poměr obou polovic říše tak, že by sice jednota na venek zůstala zachována, ale uvnitř že by zřízena byla mezi oběma polovicemi celní čára tak, aby oba státy samostatně svých hospodářských zájmů mohly hájiti. V příčině terminového obchodu s obilím přijata resoluce, aby v Rakousku jen obchod s hotovým obilím byl dovolen a aby platné byly závěrky jen ve příčině obilí určitého původu a s udáním jakosti a lhůty dodání. Prodej »usančního obilí« nemá už býti dovolen. Dále žádá resoluce za svolání ankety, v níž by byli zastoupeni všichni interesenti a jež by vypracovala nová pravidla pro obilní obchod na bursách v této polovici říše. Konečně vyslovuje resoluce naději, že vláda zakáže differenční hry bursovní s obilím. Ač resoluce tyto přijaty byly jednohlasně a sjezdu súčastnili se zástupcové všech odborných ministerstev, nemáme naděje, že se poměry našeho mlynářství a zemědělství usneseními těmito nějak zlepší, jelikož jsou tu mocné interesy, které zřízení celní čáry mezi Uhrami a naší polovicí říše nepřipustí. Bez tohoto opatření jest však ochrana mlynářského průmyslu našeho proti uherskému nemožna, jelikož nelze lidi přiměti, aby kupovali mouku českou, když mouka uherská jest levnější. Zde může pomoci buď umělé zdražení clem aneb úplné odstranění obchodu s moukou; toto poslední předpokládá však radikální změnu nynějších řádů hospodářských. Je to smutná vyhlídka do budoucnosti, ale za dosavadních řádů hospodářských náš průmysl mlynářský musí uherské konkurrenci podlehnouti.

Aby míra pohrom pro naše zemědělství byla dovršena, přistupuje ke krisi mlynářské stále hrozivěji ***krise cukrovarnická***. Již v minulých letech vyskytovaly se ob čas — skoro pravidelně každých deset let — krise v průmyslu cukrovarnickém, ale vždy zase po roce pominuly; avšak krise, která nastala v kampani r. 1894/5, trvá (s malou přestávkou na jaře r. 1896) již skoro tři roky, a není vyhlídky, že by se brzy poměry zlepšily. Povážlivé jest zejmena také to, že se krise stále přiostřuje, ačkoli následkem povstání na Kubě výroba třtinového cukru klesla asi o 750.000 tun. Cukr jest netoliko nejdůležitější činitel ve výkazech vývozních, přispívaje podstatně k aktivnosti bilance obchodní nejen u nás, ale i v Německu, ve Francii a j., nýbrž následkem zámořské konkurrence obilní jest také pěstování řepy velice důležitým odvětvím zemědělské výroby. Jelikož tedy od udržení průmyslu cukrovarského na dosavadní výši záleží záchrana zemědělství evropských států cukr vyvážejících, ale zahraničné, zejmena anglické a americké trhy nemohou všecek k vývozu určený cukr jejich pojmouti, nastal loni boj mezi nimi, při čemž každý poskytnutím co možná velikých výhod své vlastní výrobě hleděl cizí konkurrenci vytlačiti. Počátek učinilo Německo zvýšením exportních prémií a stanovením přílišného kontingentu. Následek toho byl, že také v Rakousku zvýšena exportní prémie, resp. snížena restituce, kterou cukrovarský průmysl musí státu vraceti; ve Francii zavedeny vedle dřívějších skrytých veřejné exportní prémie.

Německo tedy svým opatřením vlastnímu průmyslu nezískalo poměrně o mnoho příznivějšího postavení, ale uvalilo na sebe i na své konkurrenty značná břemena ve prospěch států cukr dovážejících. K tomu hrozí pak zvýšení celních sazeb na cukr, jež nový president Spojených států po svém nastoupení navrhl a s nímž má býti spojeno také differenční clo na újmu těch států, které export svůj prémiemi podporují. Vejdouli sazby tyto v platnost, bude to znamenati téměř zkázu rakouského a zejmena českého a moravského průmyslu cukrovarnického. Jedinou spásu od této pohromy spatřují prozíraví zástupci tohoto průmyslného odvětví ve svépomoci, t. j. v uzavření *kartelu všech továren na cukr*, jak raffinerií a surováren tak i smíšených závodů. Myšlenka tato byla již loni přetřásána, avšak nedošla uskutečnění. Letos zdá se míti lepší vyhlídky, jelikož jest již jen jediná firma, která přístup svůj ke sdružení právoplatně ještě neohlásila. Podstata nynějšího dohodnutí záleží v tom, že se surovárny zavazují, že domácím spotřebovatelům nebude dodán žádný cukr, který by nebyl vyroben ve spolčených raffineriích, a že budou surovinu svou prodávati jen těmto raffineriím nebo ji vyvezou za hranice. Naproti tomu zavazují se raffinerie, že surovárnám za všechen cukr pro domácí spotřebu určený budou platiti po 15 zl. za metr. cent franko Ústí nad L., což se rovná průměrné ceně 14 zl. 50 kr. pro cukrovary české a 14 zl. 25 kr. pro cukrovary moravské, avšak jen pokud cena cukru vývozního franko Ústí nad L. neklesne pod 11 zl., v kterémžto případě by se surovárnám poskytl jen příplatek 4 zl. za metr. cent na ceny světové. Poněvadž z cukru u nás vyrobeného jen asi třetina doma se spotřebuje, kdežto dvě třetiny se musejí vyvážeti za hranice, činí tedy bonifikace, kterou kartel má zabezpečiti surovárnám, ve skutečnosti jen třetinu obnosu právě uvedeného. Ač slovo »kartel« má velice špatný zvuk, a proto zamýšlený kartel cukrovarnický již z mnohých stran ostře byl posuzován, nemůžeme v něm, přestaneli jen na vyložených zásadách, spatřovati nic nepravého, neboť pokud panovati bude nynější system hospodářský, bude pohnutkou podnikatelů k výrobě zisk, i nelze tudíž nikomu zazlívati, když si chce zabezpečiti zisk odpovídající obecnému zúročení kapitálu v podniku investovaného s amortisací jeho a nějakou odměnou za podstoupení risika podnikatelského. Záleží jen ovšem na výši toho, co podnikatelé pokládají za existenční minimum podnikatelské. Jiná otázka jest však, jak se takovéto vyloučení svobodné soutěže pro celé jedno odvětví průmyslové v říši dá srovnati s panující individualistickou soustavou hospodářskou, a neníli monopol kartelový snad jen předchůdce monopolu státního, uvážímeli, že stát může zkartelovanou výrobu tak snadno převzíti do svých rukou, jak to učinil s železnicemi. Přejeme průmyslu cukrovarnickému, aby jeho svépomocné snahy tenkráte dosáhly úspěchu, jelikož v zamýšlené jednotě vidíme na ten čas jediný prostředek k zachování četných slabších závodů před úpadkem a k zabezpečení spůsobilosti cukrovarů platiti rolníkům za řepu takové ceny, při nichž se pěstování její může vypláceti.

Koncem tohoto měsíce vyprší platnost zákona z loňského roku, jímž úhrnný obnos *vývozních bonifikací cukerních* zvýšen byl z 5 mil. zl. na 9 mil. zl., a prodloužení jeho setkává se nyní s velikými obtí-

žemi. V naší polovici říše nemůže vůbec býti řádným způsobem uskutečněno, jelikož říšská rada nezasedá, pročež bude třeba sáhnouti k mimořádnému prostředku, jaký poskytuje nařízení celého ministerstva, s prozatímnou platností zákonnou; v Uhrách, kde se zákon takový právě projednává, vyskytly se pochybnosti, zdali takovéto nařízení z nouze při zákonech, jež mají v obou polovicích býti souhlasné, lze připustiti, a mimo to si uherská opposice obrala projednávání dotyčné osnovy v uherském sněmě za rejdiště pro svou obstrukci, tak že je pochybno, budeli zákon, ač má jen dva paragrafy, do konce tohoto měsíce projednán. Byla by to opět strašná rána pro zdejší průmysl cukrovarnický, jelikož by zavedením dřívějších, značně vyšších restitucí byla vývozní způsobilost jeho velmi oslabena.

Vysokými cly byl dosud zdejší výrobě cukru aspoň domácí trh úplně zajištěn, avšak i zde vzniká našim raffineriím nebezpečný konkurrent v *saccharinu*, jehož výroba v Německu stále se vzmáhá a jehož dovoz do Rakouska a zejmena do severních a východních Čech je stále větší. Ačkoliv kilogram tohoto dehtového přípravku prodává se za 27 zl., přece konkurruje úspěšně s cukrem řepovým, jelikož je — jak tvrdí prodavači jeho — 300 až 500krát sladší než cukr a nepodléhá dosud dani spotřební. Bude zcela spravedlivo, když ve smyslu příslušného návrhu posl. Sehnala a žádosti Pražské obchodní a živnostenské komory na saccharin uvalena bude daň spotřební, rovnající se dani z takového množství cukru, jež dle tvrzení obchodníků se saccharinem tímto může nahraditi. Jelikož však požívání saccharinu jakožto náhrady za cukr dle úsudku chemiků a lékařů jest zdraví lidskému škodlivo, měl by býti prodáván pouze v lékárnách, a to na lékařské recepty.

Na letošním *sjezdu sociálních demokratů*, jenž se konal ve dnech 6.—12. června ve Vídni, dokonalo se připravované rozštěpení organisace sociálně demokratické strany rakouské v několik samostatných organisací národních, českou, německou, polskou atd., z nichž každá bude míti samostatný výkonný výbor, samostatné sjezdy výroční, a všecky budou souviseti toliko společným výkonným výborem, do něhož každý z národních výborů výkonných bude jmenovati své delegáty, a společnými sjezdy říšskými. Sjezdy tyto budou se konati každý druhý rok, a do jejich kompetence budou náležeti toliko záležitosti všem organisacím společné. Decentralisace tato jest zásluhou české strany sociálně demokratické. Po stránce národohospodářské sjezd — jehož účastnilo se 158 delegátů, mezi nimi 11 poslanců — zvláště nevynikal. K návrhu na zakládání družstev spotřebních a výrobních (jímž četní přívrženci sociálně demokratické strany chtějí se vymstíti Vídeňským hostinským a jiným maloživnostníkům, přináležejícím skoro vesměs straně antisemitské, za porážku, kterou strana sociálně demokratická utržila při říšských volbách ve Vídni) zachoval se také tento sjezd odmítavě, ponechávaje v té příčině vůli místním organisacím, aby podle místních poměrů o zakládání takových družstev rozhodovaly. Strana jako taková nechce s těmito podniky míti nic společného, zdají se jí býti spíše na překážku než na prospěch konečných cílů jejích. Pokud strana sociálně demokratická bude podmínku vítězství svého viděti v proletarisaci co možná největší části společnosti, nebude moci chovati se blahovolně

k institucím, jež — jak ukazují zkušenosti z Belgie, Francie a zejmena z Anglie — mohou blahobyt dělnické třídy značně povznesti. Zdá se však, že se v theoretických názorech strany sociálně demokratické připravuje důležitý obrat, neboť nedávno Schönlank, jeden z předáků německé strany sociálně demokratické, obrátil se velice rozhodně proti hlásané nauce o postupující proletarisaci středních tříd, ukazuje na základě výsledků německé daně důchodové, že právě opak jest pravda. Jest možno se tedy nadíti, že strana, která pustila ze svého programu t. zv. železný zákon mezdní, zavrhne v brzku také článek o nezbytném postupu proletarisace středního stavu a spolu také všecky zásady politické, na něm se zakládající. Dr. *E. B. Šimek.*

Hlídka vojenská.

Bicykl v službě vojenské. — Výcvik velikých těles jezdectva a rychlopalná děla v německé armádě. — Organisace těles dělostřeleckých. — Mauserova opakovačka. — Dělová střelba bez záblesku a hluku.

Bicykl nabývá mezi prostředky válečnými vždy většího významu. Ve vojskách všech velmocenských států — nehledě k menším — dějí se ustavičně zkoušky, jak nejlépe vykořistiti byciklu k účelům vojenským. Zajímava v tom ohledu jsou data, jež uvádí francouzský jeden kapitán dělostřelby o užívání a zkoušení bicyklu k vojenským účelům v Německu. Posavad sevšeobecnělo v Německu použití cyklistů při rozesílání a donášení rozkazů a zpráv. Ve službě zpravodajské, pátrací a výzvědné vůbec osvědčil se bicykl již nade vši pochybnost. Referent uvádí zároveň příklad, jak užitečným může býti dobrý a vojensky vyškolený cyklista. Jistý důstojník za polních cvičení urazil na půdě naskrze nerovné a za okolností nebezpečných 170 km., vnikl do týla nepřítele a nashromáždil tu množství zpráv spolehlivých a důležitých, dle nichž velitel jeho, příjemce rapportu, mohl sobě učiniti správný obraz o skupení, síle a úmyslech nepřítele, a pohodlně učiniti nutná opatření.

Na cvičebných bojištích projížděly se zase skupiny cyklistů o 25 až 35 mužích, které vedením důstojníků a poddůstojníků prováděly různé úkoly. Referent vypraví o nenadálém obsazování rozličných bodů bojiště těmito kolesníky, kteří překvapujíce nepřítele, palbu zahajovali a rychle mizeli, sotva nepřítel svésti se dal k vyslání některého ze svých útočných či obranných oddílů; a stejně neočekávaně objevili se opět na bodu jiném, vzdálenějším. Takovýmto spůsobem byl prý nepřítel téměř vždy klamán o pravé síle sokova vojska. Důležitější a cennější byly zkoušky, hodíli se bycikl na dopravu celých oddílů vojenských k rychlému obsazování důležitých bodů před srážkou s nepřítelem. Známo jest, že k jezdeckým divisím vojskovým přidružují se v době pátrací služby před frontou armády menší samostatné části pěších vojsk, nejobvykleji prapory myslivecké (1—2), aby obsadily důležité přechody a zabezpečily je do příchodu vlastních pěchotních sborů. Dosud bývalo v obyčeji, že prapory tyto, aby v stejném tempu postupovati mohly

s jezdectvem, dopravovány byly na přípřežných vozech. V Německu zkoušejí se nyní za tím účelem velocipedy. Nahrazovati jezdectvo kolesnickými odděleními arci vážnému válečníkovi za nynějšího stavu bicyklů nenapadne. Bicykl neosvědčil se dosud za deštivého povětří aniž vůbec na mokré půdě, a stejně vázne doprava bicyklistická za větších překážek. Ze systémů dosud užívaných nejlépe osvědčil se k účelům vojenským francouzský systém skládacího bicyklu Gérardova.

V Německu budou také *výcviky jezdectva ve velikých tělesech*, aby se velitelům i vojskům poskytla příležitost obeznámiti se s obtížemi, s nimiž setkává se v duševním i technickém ohledu útok jezdeckých sborů. Vyzkoušeti se má, jak počínati sobě má jízda, aby jednotlivé části ve svazku velikých těles i na prostoru poměrně úzkém navzájem v pohybu se nerušily, a jak by sobě mohly i v případě hromadného útoku zachovati samostatnost v provádění podrobných úkolů. Každé jezdecké divisi přiděleno bude oddělení pionérů, vyzbrojené přenosným náčiním hradebním, které poveze se za odděleními na vozech. Mimo to poveze se na vozech pionérů nářadí řemeslnické, trhací nabој a telegrafní nářadí.

Německá vojenská správa zavedla nová, t. zv. *rychlopalná děla*. Stará děla nejsou sice posud nově zavedenými v plucích nahrazena, ale materiál jest připraven, a při známé energii a důslednosti v provádění vojenských opatření v Německu není daleka doba, kdy i jednotlivé pluky německé dělostřelby budou novým materiálem opatřeny a tudíž v plné moderní válečné hotovosti. Jako uchystalo si Německo nenápadně nový materiál, tak stejně nenápadně a rychle opatří jím také své pluky.

Otázka potřeby modernějšího materiálu dělostřelby stala se aktuální od té doby, co technika zdokonalila netušenou měrou polní ručnice. Nikdo snad za našich časů nepochybuje, že dělostřelecká palba musí míti převahu nad palbou pěchoty. Již účel dělostřelby, konstrukce děl ve všech částech značně hrubší samy sebou poukazují k tomu, že děla mají pomáhati válečníkům potírati nepřátelské šiky ne pouze, kryjíli se za hradbami a jinými pevnými záštitami, nýbrž i ze vzdáleností, jakých nelze dosáhnouti střelami ručnic. Zahajovala tudíž při srážce větších těles vojenských až posud bitvy dělostřelba. Vojska blíží se k sobě v hromadných tělesech, dokud zbraň nepřítelova se neozve. Dělostřelbě naskýtala se, dokud ručnice nebyly dalekonosné, velmi zhusta příležitost překvapiti střelami svými s opravdovým účinkem hromadné zástupy nepřátelských vojsk. Ručnice zatím se zdokonalily, nesou nyní do vzdáleností dříve netušených a přinucují nepřítele, aby časněji pochodová i bitevní hromadná tělesa svá rozdrobil na menší a rozstouplejší částice. Mimo to však zvýšila se i rychlost střelby ručničné. Dostřel ručnice dosáhl tudíž dostřelu bývalých děl, ale zároveň překonala palební rychlost ručničná palbu dělovou, z čehož plyne, že dělostřelba by nemohla nabyti potřebné lhůty ku provedení svého vlastního účelu. Střelec pěšák snadno skryje se v terrénu a při palební schopnosti své zbraně zapudí snadno dělostřelce z posice. Odtud pochopitelná tužba mezi dělostřelci i vojevůdci, zjednati dělostřelbě opět převahu nad palbou ručničnou, a odtud snaha nahraditi dosavadní materiál novým, s nímž bylo by lze uhájiti úkol dělostřelby mezi zbraněmi válečnými. Německo

předstihlo všechny ostatní evropské státy veledůležitou novotou. Tolik prozatím co do novoty materiálu.

Jiná otázka týká se *organisace těles dělostřeleckých*.

Mnoholi děl doporučuje se soustřediti v jedné baterii? Jsou výhodnějšími baterie o 8, 6 či o 4 dělech? A baterijní divise? o 2 či o 3 bateriích? Další neméně důležitá otázka jest, lépeli jest natříditi dělostřelbu pouze do vojskových divisí, či zároveň do vojskových divisí i do sborové dělostřelby?

V Rusku natříděna jest dělostřelba pouze vojskovým divisím: sborové dělostřelby tam není a teprve v případě bitvy reservuje sobě ruský sborový velitel z počtu divisijních baterií některý počet k vlastní disposici. V Německu, ve Francii a v Rakousko-Uhersku zavedena jest sborová dělostřelba organicky. V Rusku a Rakousko-Uhersku jsou baterie osmidělové, v Německu a Francii šestidělové. Co jest výhodnější?

U nás vystoupili autoři vojenští na prospěch baterií o 8 dělech; každá divise vojsková a každá sborová záloha dělostřelecká opatřila by se 4 bateriemi.

Všeobecně však poukazuje se ke změnám, jaké nastanou v taktice následkem rychlopalných děl a ručnic. Vojsko rozdrobí se v bojové částice na větší než dosavadní vzdálenosti, a také vzdálenost šiků za sebou postupujících bude značnější; a přece se myslí, že se ztráty nijak nezmenší. Také boj s dělostřelbou obrancovou počne dříve a stane se usilovnějším, neboť zvýšený účinek její palby ohrožoval by větší měrou než posud všeliký postup pěchotních vojsk, k němuž také dojde v kratší lhůtě, než bývalo. V každém případě bude však nezbytno, aby pěchota byla za útoku provázena rychlopalnými bateriemi, střelivem hojně zásobenými. Hledíc k účinnosti moderní palby dělové i ručničné veleti bude opatrnost, netvořiti ohromných těles dělostřeleckých, která jsou vždy velikým terčem a závadou vlastní taktiky.

S tohoto stanoviska přimlouvá se většina autorů za baterie o 4 dělech, provázené aspoň 8, lépe však 10—12 hlomoznami. Tři takto silné baterie tvořily by baterijní divisi, tři baterijní divise jeden pluk, a těleso o 3 plucích bylo by součástí sboru o 2 vojskových divisích, z nichž připadlo by každé po jednom pluku dělostřelby, kdežto zbývající pluk zůstal by v záloze sborového velitele. Armádní sbor měl by dle toho úhrnem 27 baterií po 4 dělech, čili 108 děl.

Při volbě organisace těles dělostřeleckých důležitý jest zřetel na prostory, jež tělesa v čáře bitevní zaujmou, aby snadno jedním velitelem ovládána býti mohla a při tom jim neubývalo působnosti palební. V bitvě vždy se nahodí okamžiky, kdy žádoucno jest spojiti za určitým úkolem veškeru dělostřelbu určitého sboru armádního v jedno těleso, jedinému řediteli palby podřízené. Lzeli však snadno přehlednouti čáru dělostřeleckou o 27 bateriích? Počítejme jen: dělo od děla má býti vzdáleno nejméně 20 kroků, chcemeli, aby při dopadu třaskavých kulí nepřátelských nevzala za své hned děla dvě; i jsou ještě jiné důvody; 108 děl či 27 baterií po 4 dělech zaujme tedy prostor nejméně 1200 kroků, nehledě k mezerám mezi bateriemi a ku prostorům děly samými zaujatým. Kdo přehledne tak ohromnou čáru a kdo ji dovede kontrolovati i říditi a současně míti soka v nepřetržité evidenci?

Němci doporučují pluky o 2 odděleních po třech bateriích; dva pluky spojily by se v brigádu, součást vojskové divise. Naši rakouští dělostřelci jsou pro zachování sborové dělostřelby a organické její uspůsobení i v době míru, kdežto němečtí namítají, že v míru lépe jest natříditi dělostřelbu pouze vojskovým divisím, v nichž dělostřelba spíše zůstává ve styku s druhými zbraněmi, a také velitelé divisí, kteří s divisijními bateriemi bez toho disponovati musejí jako s jinými částmi svých divisí, zdokonalí se v disponování dělostřelbou.

Důležitou otázku hojného zásobení rychlopalné dělostřelby střelivem pokládají v Německu za snadno řešitelnou se správného stanoviska, že není proč obávati se plýtvání nábojem a předčasného vystřílení, jelikož chef baterie svou baterii mnohem jistěji ovládá, než příkladně lze veliteli pěší setniny.

Německý konstruktér ručnic Mauser sestavil novou ručnici, která z dosavadních jediná zasluhuje pojmenování opakovačky a kterou vynálezce pojmenoval »Rückstosslader.« Vezmete ručnici, vložíte do závory sponku o 6, 12 či 20 nábojích, zavřete závoru a — ručnice je připravena k mechanickému samočinnému vystřílení všech vložených nábojů, při čemž střelec pouze dbá, aby střely dopadaly správně do terče, t. j. míří. Vynálezce použil k nabíjení zpátečního tlaku plynů, povstalých ze spálení prachu v náboji obsaženého. Tlakem tím otevře se samočinně závora, odstraní se vystřelená tulka, načež zvláštní péro závoru opět zavře, když jiné péro v krabici nábojové ostrou patronu do ložiska nábojového (v cévě ručniční) bylo vpravilo. Mechanismus pracuje s tak úžasnou rychlostí, že lze za vteřinu vypáliti 6—7 ran. Samočinné vystřelování opakuje se ovšem tolikráte, co patron obsahuje nábojová sponka, tedy 6—12—20krát. Při zkouškách osvědčil se mechanismus skvěle: vypáleno bylo 10.000 ran, a nebylo pozorovati nijakých závad. Materiál zůstal neporušen a jistota střelby (trefování) neutrpěla. Nabíjení děje se velmi rychle pomocí »proužků nabíjecích,« jak vynálezce zvláštní svoje sponky nábojové nazývá. Ručnice sestává jen z několika součástí, k jichž složení netřeba žádných šroubků. Vše děje se pouhým zatknutím částice do částice, při čemž napomáhá jen několik nýtků a sponek. Zámková krabice, do níž se vkládá nábojová sponka, jest téměř stejná jako krabice nynějších rychlopalek. Vynálezce sestavil prozatím karabinu o ráži 7·63 milimetrů a délce cévy o 240 milimetrech. Mauserovy nabíjející proužky s 6 střelami jsou 99 milimetrů dlouhé a skládají se z kruhovitě zahnuté plotničky z ocelového plechu o dvou podélných žebrech a ocelovém péru. Vynálezce postaral se také, aby se nemohl tratiti čas marným spouštěním spouště, jeli náboj už vystřílen, což by se v rozčilení bitevním snadno mohlo díti. Závora se totiž po poslední vystřelené ráně prostě již nezavře, dokud nebylo vloženo nových ostrých nábojů. S novou touto ručnicí lze v rychlopalbě vystřeliti: se sponkami šestinábojovými 78, s desetinábojovými 120 a s dvacetinábojovými 130 ran za minutu. Míříli střelec, zmenšuje se počet ran na 60, 80 či 90 ran za minutu.

Za takových okolností jest především nebezpečí vystříleti náboje předčasně, i bylo by v případě zavedení ručnice tohoto druhu nejpřednější povinností vojenských cvičitelů a velitelů postarati se, aby voják

přivykl zachovávati za všech i nejvíce vzrušujících okolností bitevních palební kázeň, t. j. nevystříleti více nábojů než bylo nařízeno, nebo — jeli voják sám sobě ponechán — jen pokud lze opravdu zasáhnouti terče svého.

Nebezpečí ztrát raněnými a mrtvými není příliš hrozivé, vyjímaje snad pouze okamžiky bodákových přístupů k nepřátelské posici. Rozčilení v bitvě a únava vojákova, nastalá již pochodem před bitvou, způsobí, jako bývalo v dosavadních válkách, že trefování nebude příliš jisté. Ve výhodě bude arci obránce, avšak i tu působí rozrušení duševní, vzniklé z nebezpečí vůbec a z pozorování blížících se mass nepřátelských, a nejistota, kudy nepřítel se připlíží, docílí i tu, čeho třeba k oslabení moderního účinku zbraní. Konečně pak budou vojska vyhledávati příležitosti, aby se s nepřítelem setkala v době noční.

Z Francie přichází nová překvapující zpráva, jako v odpověď na jásot Němců z nových rychlopalných děl v Německu. Francouzský plukovník Humbert vynalezl prostředek, jímž zamezí se netoliko couvání děla po výstřelu, nýbrž i záblesk a hluk rány při výstřelu. »L'Avenir militaire« píše o věci takto: Plukovník Humbert, zaměstnaný zkoušením výhod plynoucích Němcům z rychlopalných děl, pídil se po praktickém prostředku předělati nynější děla o 8 a 9 cm. v rychlopalná. Studiemi dospěl k rozmanitým prostředkům. Nejvýhodnějším z těch zdál se mu býti výše označený. Zrušiti optické a sluchové účinky výstřelu — toť myšlenka tak originelní a tak důležitá, že se nejprve obával někomu se s ní svěřiti. Vypočítával a zkoušel tudíž neúnavně a opětovně, až dospěl k nezvratnému přesvědčení, že se skutečně nalézá u hledaného cíle. Pak teprv svěřil se několika soudruhům z ministerstva, osvědčeným technikům. Představme sobě jen, co ve vojně by znamenalo: pocítiti na sobě účinek palby nepřátelských děl, ale neviděti a neslyšeti, odkud se střílí — zvláště i v době noční, kdy vyhledávati nepřítele k účelům bitevním stane se snad budoucně pravidlem. Soudruzi odpověděli plukovníkovi netajenými pochybnostmi, posléze však uznali, že *theoreticky* by se myšlenka arci dala dokázati. K jich radě obrátil se Humbert na známou společnost Hotchkissovu. I podniknuty byly zkoušky s dělem o 37 milimetrech a zároveň opatřen na vynález francouzský patent. A hle, přístroj funkcionoval správně již při prvním výstřelu, a tak proveden i praktický důkaz o správnosti plukovníkovy myšlenky. Po této zkoušce nabídl Humbert svůj vynález ministeriím války a námořnictva. Ministerium války zřídilo k vyzkoušení vynálezu zvláštní komisi. Zkoušce, která děla se dne 26. dubna t. r., přítomni byli jeden plukovník, dva podplukovníci a dva velitelé švadron námořní dělostřelby ze St. Denisu. I za této zkoušky osvědčil se přístroj úplně, všichni přítomní důstojníci se o tom jednohlasně vyjádřili. Dne 20. května byl na Humbertův vynález prohlášen francouzský patent. *B. Horák.*

R. 1897. Čís. 9.

OSVĚTA

Náš ústavní vývoj od r. 1848.

Podává

dr. **Bohuš Rieger.**

II. České státoprávní snahy r. 1848.

Přistupujíce ku podrobnějšímu výkladu našeho ústavního vývoje, nezačínáme říšskou ústavou rakouskou, nýbrž ústavou českou: ta sice souvisela či splétala se s onou, ale přece měla také své samostatné východisko, své vlastní cíle, svůj zvláštní ráz. Český program r. 1848 byl prvotně státoprávní. Ovšem působily naň moderní idey konstituční a národní, ale namnoze přece konservativně opíráno se o základy historické; potud původní snahy naše nespadaly prostě a pouze do všeobecného proudu racionalistického a revolučního, jaký vítězil úplně ve vývoji ústavy říšské. Jistou měrou byly tedy české snahy výjimkou, tvořily v ústavním vývoji let 1848—9 tak říkajíc zvláštní episodu, episodu také proto, že za krátko byly zmařeny a odbyty, že zcela utonuly ve vývoji jiném: — napotom působil jen konstituující sněm říšský, sám ze své moci chtěje upravovati netotiko ústavu říšskou, ale i zřízení zemská podle převládajícího centralisticko-liberálního směru. I my Čechové po prvém nezdaru opouštěli jsme tehda půdu historického státního práva, a na půdě konstituce říšské podporovali jsme dle možnosti aspoň zásady národní rovnoprávnosti a autonomie zemí.

Také proto začínáme svými vlastními snahami, že snad bude žádoucí obšírnější výklad jejich. Když se poučíme o počátečném vývoji státoprávním, vývoji to v sobě uzavřeném, zvláštní děj tvořícím (snahy státoprávní napotom utuchají až do let šedesátých), bude pak možno bez přerušení a přehledněji stopovati vývoj ústavy říšské. Tímto předesláním vyniknou nám též názorně momenty, ke kterým zvláště svůj zřetel obracíme: jest to poměr moci a ústavy říšské a zemské (jenž může se utvářeti různě dle historických práv nebo způsobem autonomistickým, centralistickým aneb dualistickým), zvláště postavení koruny české, po případě království českého k říši veškeré, k Uhrám a k zemím

neuherským, i k německému spolku; dále zavádění a postup zřízení moderního naproti předešlému zřízení stavovskému a zeměpanskému absolutismu, hledíc k t. zv. základním právům a svobodám, a zvláště ke konstitučnímu utváření legislativy i exekutivy. —

Francouzská revoluce ze dne 24. února 1848 působila vyšší, tak říkajíc epidemickou mocí: v řadě států propukalo mocné hnutí pro svobodu a konstituci. Také u nás v Praze *dne 11. března* t. r. konána ve Svatováclavských lázních valná schůze lidu, i akklamovala články petice sepsané dr. Frant. Braunerem, které česky a německy přednesli Faster a Trojan; konečná redakce byla svěřena zvláštnímu výboru pod předsedáním Vojtěcha hraběte Deyma, výboru zvanému napotom Svatováclavským. Takto prvý veřejný projev lidu v mocnářství vyšel z české strany, za účastenství Němců, ve spořádaných pokojných formách, neboť použilo se pouze novověkého práva shromažďovacího a petičního. [1]) Dne 19. března vypravena deputace skládající se z Čechů i Němců k panovníkovi do Vídně, a nesla s sebou t. zv. *první petici* Pražskou, ve znění upraveném užší komisí Svatováclavského výboru (byli v ní dr. Pinkas, Trojan, dr. Gabler), nýbrž také původní petita z péra Braunerova, jak byla čtena dne 11. března.

Ceho první Pražská deputace ve Vídni dosáhla, bylo obsaženo v *kabinetním listě* císaře Ferdinanda k novému ministru vnitra, Františku baronu Pillersdorfovi z *23. března* 1848. Sklamání, které kabinetní list způsobil, vedlo k sepsání *druhé petice* Pražské z 29. března, zase dle návrhu dr. Braunera. Nová deputace do Vídně (tentokráte jen z Čechů se skládající) potkala se pak s lepším úspěchem: arcikníže František Josef měl se státi náměstkem panovníkovým v Čechách (tak již 5. dubna bylo v Praze vyhlášeno), a k baronu Pillersdorfovi vydán *druhý kabinetní list, z 8. dubna* 1848, jenž pokládal se tytýž za českou státní a ústavní chartu. [2])

Máme-li vyložiti, co oba kabinetní listy nám povolovaly nebo nepovolovaly, musíme zároveň přihlednouti, jaké byly naše požadavky. První formulování novodobého politického programu českého pocházelo, jak jsme viděli, od dr. Frant. *Braunera*, známého tehda zastance selského stavu, jenžto byl vlastním původcem březnových peticí. [3]) On to byl,

---

[1]) Ve Vídni došlo k veřejnému hnutí teprve dne 13. března při zahájení stavovského sněmu, a byl to zároveň prvý den revoluce, spojený s prolitím krve; (juridicko-politický čtenářský spolek ovšem již dne 10. března usnesl se na žádosti za konstituci). Požadavky Uhrů byly zastupovány přímo uherským sněmem: zvláště byly vytknuty již v řeči Košutově ze dne 3. března, ale teprve zprávy o Vídeňské revoluci uvedly jednání do vlastního proudu.

[2]) Petice Pražské otiskl Jan M. Černý, Boj za právo, str. 3, 12, 58; kabinetní listy tamže 46, 101. K tomu sborníku politických aktů ukazujeme i dále.

[3]) Palacký neměl při březnových peticích žádného účastenství. Od něho pocházel pouze návrh ku prohlášení spisovatelů českých z 20. března a Pražských vůbec (i německých) z 21. t. m., že při plném užívání svobody tisku šetřiti chtějí úplné rovnosti Čechů a Němců, a hájiti »spojení koruny české s říší rakouskou svazkem konstituční monarchie«. Ostatně Palacký zasáhl do politiky teprve v dubnu; rovněž tak Rieger po návratu z Říma (z jeho péra pocházel český text kabinetního listu z 8. dubna).

jenž v petici z 11. března zvláště vytýčil program státoprávní, neboť především jiným kladl v článcích 1. a 2. váhu na státoprávní svazek celé české koruny (ovšem uvnitř mocnářství rakouského): požadoval pro Čechy, Moravu a Slezsko jednak společný sněm, scházející se každoročně buď v Praze nebo v Brně, jednak společné odpovědné ústřední úřady v Praze, a to pro politickou a finanční správu i justici. Obojí požadavek pokládal za odůvodněný historickým, ještě platným právem, jakož i rovností koruny české s uherskou, jakž jevila se ještě i v titulu panovníka: »Ferdinand I., císař rakouský, král uherský a český, toho jmena V. atd.« Po těchto základních článcích pak přirozeně kladl váhu na princip representativní a národnostní, požaduje jednak, aby český stavovský sněm byl doplněn svobodně volenými poslanci všech měst a venkovských okresů (čl. 3.), jednak aby ve všech českých zemích byla provedena úplná rovnost národnosti české s německou ve školách i úřadech, a aby úřady byly obsazovány příslušníky či občany domácími, obou zemských jazyků mocnými (čl. 4. a 8.). Vedle toho žádáno vykoupení roboty, zrušení poddanství a patrimoniální právomocnosti, samosprávné zřízení obcí městských i venkovských, a některé individuální svobody (co do vyznání, tisku, shromažďování, peticí a j.).

1. Zastavmež se z předu u státoprávního programu v širším rámci: *celé koruny* české. Podobá se, že Braunerův program v tom směru nebyl hned zúplna pochopen neb obecně sdílen. Aspoň první petice Pražská ve svých motivech šířila se jen o národní rovnoprávnosti, a ve svých článcích žádala za ni na prvém místě (čl. 1. a 8.), potom za zastoupení měst a venkova na základě svobodné volby (čl. 2.). Naproti tomu program státoprávní většinou byl odložen: petice ani nehlesla o administrativním spojení koruny české pod zvláštními nejvyššími úřady, ani o odpovědné správě pro království české. Pouze jako přídavkem k článku 2. žádalo se, aby svazek koruny české byl utužen sněmem společným; při tom nemluvilo se o vlastní samostatné příslušnosti sněmu generálního nebo zemského. Takováto »oprava« programu přijatého v lázních Svatováclavských pocházela zvláště od dr. Pinkasa, jenž prý zmírněním požadavků hleděl vyhověti rozvážlivému měšťanstvu.[4]) Z druhé strany však jest rovněž patrno, že právě odchýlení se od původního státoprávního programu vzbudilo nespokojenost valné části občanstva, kterouž nespokojenost odklidilo toliko prohlášení, že panovníkovi bude předložena zároveň petice původní (Braunerova). Zejmena Karel Havlíček stál tehda rozhodně při tomto programu. Také ze šlechty Bedřich hrabě Deym požadoval (22. března), aby potřebné ústavní změny provedl sám generální sněm koruny české.[5])

---

[4]) O tom Springer, Gesch. Oesterreichs seit dem Wiener Frieden 1809, II., 176. Dle toho Pinkas byl především liberál; kladl důraz spíše na stránku politickou než národní (v jeho úpravě Pražské petice sice se to neukazuje); od něho prý pocházelo, že na místě žádané »administrative und verfassungsmässige Vereinigung der böhmischen Kronländer« bylo položeno skromné přání po »Anbahnung des Verbandes von Böhmen Mähren und Schlesien zu gemeinsamer Ständeversammlung.«

[5]) Sotva že byla prohlášena ústavnost (15. března), výbor měšťanů a obyvatelů Pražských rokoval o nutnosti slavného protestu proti konstituci, když by bylo jejím účelem zavesti pouze říšský sněm ve Vídni (pouze

Neshoda dvojího znění první Pražské petice přišla však právě vhod Vídeňské vládě, kterou po prohlášení ústavnosti patentem z 15. března a po povolení požadavků uherských (16. března) převzalo odpovědné ministerstvo Předlitavské. Přidrželo se petice upravené (Pinkasovské), odmítajíc jmenovitě články státoprávní. Na místě administrativního spojení koruny české kabinetní list z 23. března 1848 odkazoval (v čl. 3.) prostě k tomu, že již jsou v mocnářství zřízena odpovědná ministerstva — pro všechny země stejnou měrou (rozuměj zvlášť pro Uhry a zvlášť pro země neuherské); jedině zřízení nejvyššího soudu v Praze — ale pouze pro Čechy — měl ještě ministr spravedlnosti vzíti v úvahu. Dále (v čl. 4.) prohlášeno, že společný sněm pro Čechy a Moravu odporoval by zřízení obou zemí a mohl by se povoliti pouze k žádosti obojích stavů; ti tedy měli teprv o věci se vysloviti. Prozatímný předseda ministerstva hrabě Kolovrat pak dodával, že bude nutno, aby stavové moravsko-slezští svůj zákonný návrh o spojení s Čechy předložili budoucímu sněmu říšskému.

Není pochyby, že jednou z předních příčin nespokojenosti s prvním kabinetním listem bylo zvláště zamítání požadavků státoprávních; tyto nyní zřejmě staly se nepochybným programem naší veřejnosti a jich hajitelem napotom učinily se Havlíčkovy Národní Noviny, kdežto Národnímu výboru, jak uvidíme, připadl úkol pracovati o jich uskutečnění.[6]) Druhá petice Pražská zprvu sice obracela se proti prvým dvěma

říšskou konstituci), a při tom snad rozhodovati o připojení rakouského císařství k Německu; »my nesmíme opustiti historickou půdu naši, koruna česká (Čechy, Morava a Slezsko) nesmí se rozpadnouti v pouhé departementy, a ve spojení se zamýšlenou říší německou, jak jí Němci rozumějí, hrozí naší národnosti nevyhnutelná smrt« (Černý, u. m. 19). — V Pražských Novinách ze 17. března za redakce Havlíčkovy a patrně z jeho péra žádáno ve článku »Korouhev naše,« aby koruna česká, totiž Čechy, Morava a Slezsko, byla odtržena od německého spolku, a aby v císařství rakouském požívala úplné administrativní samostatnosti a měla svou zvláštní konstituci, svůj zvláštní sněm (Černý, 24, 117). Srovn. článek hr. Deyma z 22. března (Černý, 42).

[6]) Při jednání o druhé petici dne 29. března bylo uznáno (patrně přičiněním jejího původce dr. Braunera), že ***především*** záleží na tom, což je základem všeho ostatního, totiž aby koruna česká měla své úplné a opravdové zastupitelstvo, své zvláštní odpovědné nejvyšší úřady, své odpovědné ministerstvo pro domácí záležitosti (Černý, 56). Havlíček ještě před odchodem druhé deputace 31. března poukazoval k žádostem Charvátů, zejmena za spojení trojjediného království charvátského, slavonského a dalmatského (tamže 57). — Program ***Národních Novin*** z 5. dubna 1848 (vydavatelem a nakladatelem byl Vojtěch hr. Deym) žádal mimo jiné: »spojení zemí koruny naší, odpovědné ministerstvo pro korunu naši, místokrále v Praze.« Později také v »Zásadách Národních Novin« z 7. června prohlášeno, že koruna česká musí požívati vší možné samostatnosti uvnitř Rakouska federativního, a že za zrádce národa se pokládá, kdo se protiví spojení Moravy a Čech. Ano ještě po červnové bouři Národní Noviny vykládaly své heslo o spojení zemí koruny české, požadujíce, aby Rakousko bylo spolkem národů stejně oprávněných, ale Čechy a Morava aby tvořily dohromady jednu část tohoto spolku; jako kdysi měl by tu zase býti jediný národ pod jedním společným králem (Černý 87—89). Také spolek ***Slovanská Lípa***, utvořený v měsíci květnu za starostenství Šafaříkova, pojal do svého programu mimo jiné: samostatnost Čech, Moravy a Slezska, zvláště proti návalu německého spolku (tamže 364).

článkům kabinetního listu, pokud nevyhovovaly požadavkům novodobé representativní soustavy a národní rovnoprávnosti, ale se zvláštním důrazem pak vykládala, že pragmaticko-historická, národní a zeměpisná jednota českých zemí vyžaduje, aby nezrušitelný svazek koruny české obnoven byl prostředkem společného národního zastupitelstva a vlastních centrálních úřadů pod zvláštním odpovědným ministeriem vnitřních záležitostí. Takovéto státní zřízení — uvnitř veškerého státu rakouského — bude právě pevnou zárukou netoliko svobodné ústavy českých zemí, ale vůbec i konstitučního trůnu panovníkova a celistvosti mocnářství veškerého. Panovník tudíž měl by prý ze své vlastní moci jakožto král český (bez ohledu na usnesení zemských stavů) v zásadě rozhodnouti, že všechny země koruny české mají se zase spojiti; jen o způsobu praktického provedení věci mohla by panovníkovi býti předložena osnova zákona dle snesení nového konstitučního národního zastupitelstva české koruny. [7])

Avšak ani tentokráte žádosti neměly přímého úspěchu. Kabinetní list z 8. dubna 1848 zase prohlásil (v čl. 4.), že to bude teprv úkolem příštího říšského sněmu, aby za účastenství zástupců českých, moravských a slezských porokoval o spojení země české, moravské a slezské pod jednu nejvyšší správu v Praze a se společným sněmem. Tím sice nebyla věc nadobro odmítnuta: zůstávala možná, pokud by zástupci českých zemí jednomyslně se jí zastávali, zvláště když říšský sněm neměl o ní se usnesti, nýbrž jen rokovati; říšská ústava měla tehdáž vůbec býti ustanovena samým panovníkem (teprve 16. května byl povolen ústavodárný sněm říšský). Ostatně moravský sněm byl již na základě kabinetního listu z 23. března vyzván, aby o spojení s Čechy se vyslovil.

Sluší tu uvážiti, že kabinetní list panovníkův z 8. dubna přece jen položil jisté základy pro státoprávní spojení koruny české tím, že již aspoň českému království samému povoloval sněm zákonodárný (ano v podstatě ústavodárný) pro veškery zemské záležitosti, a zároveň odpovědné nejvyšší úřady v Praze s rozšířeným oborem působnosti (čl. 2. a 3.). Jakmile by byly tyto sliby vešly ve skutek a království české by bylo zaujalo platné státoprávní postavení, potom připojení Moravy a Slezska mohlo se zdáti již jen otázkou času. Vždyť ještě při korunování panovníka za krále českého r. 1836 země přivtělené byly v Praze zastoupeny; také při stanovení velikého znaku císařství rakouského byly ozna-

[7]) Dle toho druhá petice Pražská z 29. března žádala v článku 1.: »nezrušitelné sjednocení« všech zemí koruny české ve příčině jich »vnitřní samosprávy,« s výhradou »pevného spojení s veškerým státem rakouským;« zároveň dokonalou rovnost české a německé národnosti, která by se pojistila základním zákonem pro všecky země koruny české. V článku 2. žádáno jednak stejnorodé, všeobecné národní zastoupení na základě nejširšího volebního práva, jakožto sbor zákonodárný a daně povolující, jednak vlastní odpovědné ministerstvo pro vnitřní záležitosti českých zemí, spolu s přiměřenými ústředními správními úřady v Praze. — Možno, že petice mluvic o sjednocení zemí českých, které by bylo »neškodné obzvláštním provinciálním prospěchům,« rozuměla tím ponechání zvláštního sněmu moravského (pro vlastní zemské hospodářství) vedle sněmu společného; aspoň potom Čechové tak se osvědčovali.

čeny jako takové. Jisté státní postavení koruny české ani nejevilo se na ujmu celistvosti mocnářství, poněvadž v Čechách na rozdíl od Uher stále uznával se také vyšší svazek říšský; naopak stejný státní charakter koruny české jako uherské mohl aspoň časem osvědčiti se i protivahou proti přílišným požadavkům Uher (nicméně již povoleným dne 11. dubna). S toho hlediska mělo zvláštní význam, že panovník rozhodl se »místovladařem« v Čechách učiniti arciknížete Františka Josefa, tak jako palatinem v Uhrách byl arcikníže Štěpán.[8])

Přes to přese všecko širší státoprávní program (pro korunu českou) r. 1848 úplně se stroskotal. Základní příčinou byl, jak později uvidíme, konečný zmar státoprávních snah v království českém, obecné vítězství ústavy říšské nad zemskou. Byly však také zvláštní příčiny, které bránily obnoviti svazek koruny české, že totiž moravský sněm zaujal stanovisko protivné, a že Němci vůbec z národních důvodů nemeškali proti svazku tomu protestovati.

Němci českých zemí zajisté v dubnu a v květnu r. 1848 napořád činili protesty proti oddělení těchto zemí od rakouských, proti spojení jich pod vlastním ministerstvem v Praze, proti úplné národní rovnosti, a naopak pro připojení k Německu.[9]) Zvláště otázka účastenství v národním shromáždění Frankfurtském stala se jablkem sváru mezi Čechy a Němci, a tito sotva chtěli ohlížeti se na hlas Palackého, jenž v známém psaní do Frankfurtu z 11. dubna naproti programu nového sjednocení bývalé říše římsko-německé hájil historické suverenity Čech a politicky nutné samostatnosti říše rakouské.

Co se týče Moravy, nelze říci, že lid snad nesouhlasil s obnovením svazku koruny české. V tak zv. »Ozvání lidu moravského« ke králi z 6. dubna byl celkem vysloven souhlas s českými peticemi; odporovalo se snaze odtrhnouti »moravský národ od českého,« žádáno za společný sněm v Praze vedle zvláštního zemského sněmu pro Moravu, za vyhrazení úřadů občanům »spojeného království česko-moravsko-slezského.« Ale jiné bylo stanovisko stavovského sněmu a politické správy zemské, která nařizovala ihned zatýkati domnělé české »emissary,« kteří by působili pro spojení Moravy s Čechy. Ze stavů toliko Bedřich hrabě Sylva Taroucca osvědčil se veřejně již dne 7. dubna pro rovný konstituční svazek obou zemí, pokládaje jej za nutný, jestliže Moravané co Slované nechtějí odříci se své národnosti, majíli zachrániti se před poněmčením, kteréž by bylo jejich politickou samovraždou.[10])

[8]) Havlíček žádal »místokrále« celé koruny, jehož prý Praha potřebuje tak, jako Uhry palatina; po boku místokrále mělo býti odpovědné ministerstvo (Černý, 86).

[9]) S tím souvisel též odpor českých Němců proti Pražskému Národnímu výboru, a založení zvláštního konstitučního spolku. Černý, u. m. 110, 133, 173, 176, 188 sl., 197—8. (Mezi protestujícími německými městy v Čechách nacházely se tehdáž také Německý Brod a Jilemnice.)

[10]) Žádost Moravanů z 6. dubna u Černého, 96. Slezsko-moravsko-česká Jednota ve Vídni pojala do svého programu, že se bude zastávati nerozdílnosti a samostatnosti říše rakouské a zvláště spojení koruny české s celkem. tudíž také společného sněmu českých zemí. V tom směru vydala též otevřený list P. Bílky studujícím moravským a slezským z 14. dubna, a provolání ke krajanům pro spojenství s Čechy (před 20. dubnem). Také již dne 9. dubna bylo Pražskou deputací a jinými

Stavovský sněm moravský, jemuž kabinetní list z 23. března byl úředně sdělen, odpověděl dne 14. dubna 1848 naprosto záporně (podle referátu dr. Aloisa Pražáka, proti hlasům hr. Taroucey a zástupců města Jihlavy). V žádostech českých spatřoval zdvíhání se provinciálních snah proti všeobecnému dobru vlasti, zároveň útok provincie české proti celistvosti a samostatnosti Moravy, kterážto je zemí od Čech neodvislou a patří pouze ke svazku mocnářství veškerého; stavové tedy prohlásili se proti stavovskému a politickému spolku a svazku s Čechy, zejmena proti společnému sněmu, připouštějíce pouze přátelský poměr ke království příbuznému vzhledem k stejné národnosti a společnému panovníku.[11])

Netřeba na tomto místě podrobněji na pravou míru uváděti historicko-právní vývody, které stavovský sněm moravský snesl na podporu svého stanoviska. Není ovšem pochyby, že Morava požívala zvláštní zemské autonomie a samosprávy, a že stavové moravští nebyli českým podřízeni, nýbrž rovni. Ale moravský markrabí nikdy nebyl suverénem; a markrabím nemohl býti nikdo jiný než král český, jenž jedině byl panovníkem svrchovaným a jehož královská moc byla právě předním pojítkem veškerého českého státu; tudíž také markrabství bylo přivtěleným údem koruny české. Ovšem že instituce generálních sněmů koruny od Bílé Hory vlastně odpočívala; ale nic nevadilo přivesti ji zase ke skutečné platnosti. Také až do Marie Terezie česká dvorská kancelář byla nejvyšším úřadem českých zemí v oboru vnitřní správy a justice (nevylučujíc působení ústředních úřadů veškerého mocnářství v jistých oborech jemu společných): i tu, jakmile nyní absolutismus ustupoval konstituci, jistá, aspoň částečná restaurace byla přiměřena. Jako dosud trvalo zevnější státní právo české, tak mohlo i vnitřní čili ústavní v jistém oboru vnitřních záležitostí dojíti zase svého skutečného výrazu; státní existence koruny české nemusela ve všem pohlcena býti říší.[12])

vlastenci ve Vídni vydáno »Slovo k Moravanům« pro společný sněm (pouze v záležitostech společných, nikoli vlastních domácích) a pro společné nejvyšší úřady. (Černý, 108, 136, 143; o chování politické i církevní správy 179 sl.; osvědčení hr. Sylvy Taroucey 100.)

[11]) Černý, u. m. 128 sl. Dr. Pražák, odůvodňuje návrh výboru ve sněmovně, mluvil o českém separatismu, kterýž místo upevnění společného svazku všech provincií chce zříditi stát ve státu, o útoku města Prahy na integritu Moravy, jehož nelze historicky ospravedlniti a jenž v zemi nemá sympatií. — Také dne 25. dubna (Černý, 149) stavovský výbor moravský vydal prohlášení o krocích ku provedení rovnoprávnosti, v kterém obracel se proti těsnějšímu spojení s Čechy, vykládaje, že prý Čechové chtějí, aby Morava byla podrobena a splynula s Čechy v jedinou zemi, aby pozbyla i vlastních zemských úřadů a sněmů (tak! — ačkoli Pražská deputace po vydání kabinetního listu z 8. dubna v »Slově k Moravanům« z 9. dubna mluvila přec o dvou rovných sestrách, dodávajíc: »Spravujmež své společné záležitosti na společném sněmě: domácí, jako posavad, každý ve své vlasti.«)

[12]) Absolutismus ovšem hleděl společnými správními institucemi, nejvyššími ústředními úřady zakládati ponenáhlu jednotné státní zřízení. Ale výsledek tohoto absolutního, administrativního procesu pozbývá značné části svého významu, jakmile monarchie absolutní vezme za své: tu na místě osobní vůle panovníkovy hlásí se ku platnosti ústavní řád států původně samostatných, jež mohou a mají své společné instituce vytvářeti právně pouze společným dohodnutím. Tak zajisté ve příčině Uher (zejmena po přijetí pragmatické sankce r. 1723) bylo již namnoze

Tak tomu nasvědčovaly samy sliby kabinetního listu z 8. dubna 1848, jakkoli byly zatím obmezeny na království české. V skutku Čechové ze své strany spatřovali v něm most, který napotom povede dále k jistému obnovení svazku celé koruny. Národní výbor Pražský vydal proto dne 6. května zvláštní manifest o spojení Moravy a Slezska s českou korunou, jejž sepsal Palacký. Tu vykládalo se Moravanům, že historické právo zná úvazky těchto zemí, že Morava je stejně oprávněnou, koordinovanou částí jednoho celku nazvaného korunou českou, že Morava a Slezsko ještě dle Obnoveného zřízení zemského a posléze dle korunování krále z r. 1836 jsou přivtělenými jejími zeměmi. Vykládalo se dále, že se neshoduje s konstitučním vývojem, když vnitřní politickou správu Moravy a Slezska vedou dvorské úřady Vídeňské, že správu tu mohly by převzíti odpovědné ústřední úřady Pražské, panovníkem již povolené; také že je potřebí plného srozumění zemských sněmů jakožto nejdůležitějších faktorů vnitřního zákonodárství, pročež že se v českých zemích doporučují také schůze společné, buďto plenární, nebo prostředkem delegací. [13]) Ale moravský sněm, i když od konce května zasedal v nové zreformované podobě, za účastenství poslanců selského stavu, stanoviska svého přece nezměnil. Také návrh zemské ústavy moravské z 12. července 1848 (v němž největší podíl měl rytíř P. Chlumecký) v § 1. hlásal: »Morava jest samostatná, jen s korunou rakouskou, a sice ústrojně spojená země;« o koruně české nebylo v něm ani slova. [14])

2. Nezdar snah, aby svazek koruny české byl založen a pojištěn novověkým konstitučním způsobem, neznačil nutně zmaření kabinetních listů z 23. března a 8. dubna 1848 pro ***království české samo.*** Přihlédněmež nyní, jaké byly chance státoprávního programu v tomto užším rámci, pokud tu šlo o novou úpravu zemské legislativy a exekutivy. Tu především naskýtá se otázka, jaký byl poměr nového zřízení ke starému, zdali a pokud lze mluviti o nepřetržitosti historického práva, pokud zachovala se práva stará a přibyla nová, nebo pokud snad vlastně budovalo se právně na základech nových.

Někdo arci neklade váhy na kontinuitu vývoje mezi starou korporací privilegovaných zemských stavů a mezi moderní soustavou repraesentace národní, jež obě svou právní podstatou zhola od sebe se liší, jsou různorodými ústavními útvary. [15]) Nicméně nesluší zapomínati, že

pochybno, zdali jejich státní existence společnou správou v některých oborech nebyla pohlcena či kumulována v zájmu jednotného svazku mocnářství veškerého (byť jen v menším rozsahu, než tomu bylo při Čechách). — a Uhry přece při nastoupení konstituce domohly se uznání své státní existence. Ano tu i obor společných záležitostí byl takovým způsobem nově upravován (po případě r. 1848 i popírán), na jaký z české strany nikdy se nepomýšlelo, poněvadž vždy chtělo se možnou měrou šetřiti dlouhého historického vývoje společných zájmů říšských.

[13]) Manifest z 6. května 1848 u Černého, 183—188; k tomu přistoupilo též obšírné »Slovo k Moravanům« z 21. května t. r. od dr. Riegra (tamže 242—253).

[14]) Černý, 341; k tomu v. Springer, Gesch. Oest. II., 382—3. Když ve Vídni začala revoluce říjnová, moravský sněm vydal také zvláštní prohlášení ve prospěch říšského sněmu z 10. října (Černý, 423).

[15]) Dle panující nauky státní bývali stavové zvláštní korporací, která po zavedení absolutismu zastupovala především zvláštní zájmy a výsady

s vlastními stavovskými svobodami do té doby souvisela a srostlá byla také ještě jistá práva ústavní a zemská. Stavové čeští přece jako celek v oboru své příslušnosti mohli se tehda pokládati spolu za zástupce země veškeré, právě tak jako jím byl panovník zvlášť v oboru své neobmezené moci; na tom stanovisku stáli oni ještě v desideriích r. 1790 a v dedukci o právní nepřetržitosti ústavních práv a svobod českých z r. 1847. Obzvláště dle positivních předpisů právních nemohlo býti pochyby, že stavové království českého byli povolanými zástupci celistvé státní existence koruny české (na základě privilegií na neodcizování, i dle korunovací přísahy z r. 1836: rovněž i dle práva k volbě krále při vymření dynastie.[16]) Ostatně ani Pobělohorská ústavní práva (vnitřní státní právo) nebyla zcela bez významu: především stavové formálně povolovali berně přímé, které dílem šly na vojsko, tedy na společné potřeby říšské (ano, dle Obnoveného zřízení zemského ani nepřímé daně vlastně neměly býti vyňaty ze sněmovního povolování); a pokud absolutistická výhrada juris legis ferendae z Obnoveného zřízení zemského nebyla by již sama sebou odpadla nastoupením éry konstituční, aspoň dle slibu Leopolda II. z r. 1791 stavové měli býti »slyšáni«, kdykoli by šlo o ustanovení nebo změnění ústavy a takových zákonů, které se týkaly celé země. Protož zachování právní kontinuity nebylo bez podstatného významu. Však jedna z hlavních námitek proti českému státnímu právu jest ta, že nynější český sněm nikterak není právním nástupcem starého stavovského sněmu, že je to útvar zcela nový, založený teprv novověkými oktrojírkami (diplomem říjnovým a ústavou únorovou), tak

vyšších, právně uzavřených rodových stavů (účastenství na sněmě plynulo tu z vlastního práva na základě držby statků s vrchnostenskou právomocností, resp. na základě mandátu oprávněných městských korporací). S hlediska historicko-právního prý není úplně správno, když (dle theorie, která v 18. století namnoze nabyla platnosti) stavové zemští pokládají se za zastoupení celé země, všeho zemského obyvatelstva v mezích stavovského právního řádu, tedy tak, jak bylo roztříděno dle stavu a dle toho mělo též politický vliv ve státě (bylo národem v politickém smyslu). -- Naproti tomu zastupitelstvo moderní má jiné politické a sociální základy či podmínky. Jest integrujícím orgánem jednotné státní osobnosti, jejíž nejvyšší jedinou hlavou je monarcha; úkolem jest tu zastupovati národ veškeren, právně jednotný, neboť všichni příslušníci státní jsou si právně rovni a není žádných právně rozdílných stavů (poslanci pak ani nezastupují svých voličů, nejsou jejich mandatáři, nýbrž mocí zákona mají úřad veřejný jednati na místě lidu veškerého). Národní zastupitelstvo v monarchii také není zvláštní korporací. Kdežto v dobách státu stavovského (namnoze dualistického, nikoli jednotného) bývaly mezi stavy a panovníkem možny zvláštní smlouvy, — nyní již nelze stavěti národ ve smluvní poměr k monarchovi; byloť by to vlastně porušení principu monarchického principem suverenity lidu, k čemuž někdejší stavovské zřízení nepodává s dostatek práva.

[16]) Proto právě tak jako při Uhrách (r. 1867) lze i při Čechách mysliti si úmluvy s panovníkem a s druhými zeměmi, pokud sněm český nebyl pouze zástupcem výsad a zájmů vyšších stavů, resp. korporace stavovské, nýbrž dle positivních předpisů také povolaným spoluzástupcem zvláštního českého státu; nešlo by tu jen o smlouvy stavovské s monarchou, nýbrž v skutku o dohodnutí dvou zástupců státních, po případě o smlouvy státní (vzhledem k zemím jiným).

že práva jeho odvozovati sluší jedině z ústavních zákonův od r. 1860 v rámci novověké ústavy říšské, nikoli ze starého historického zřízení.

Dle toho byl nejen možný, ale byl vlastně žádoucí vývoj novověkého zemského zastupitelstva ze starého sněmu stavovského. Přeměna taková provedla se bez překážky na Moravě.[17]) I nebylo pochyby, že také v Čechách bylo by k ní došlo; tu však stavovský sněm byl na neurčito odložen, a potom se již nesešel. Šlechta česká aspoň dne 3. dubna osvědčila se, že vítá konstituci a přeje si svobodně volené zastoupení »národa,« tedy hotova jest vzdáti se starého stavovského zřízení; toliko žádala, aby ještě jednou byl bez meškání svolán sněm stavovský, ale již za účastenství všech královských měst, aby dle reskriptu k stavům z 18. března připravily se žádané návrhy o novém zastoupení národa, — pak ihned měl sejíti se sněm nový, tak aby on sám jednal dále o záležitostech a potřebách zemských, a potom také vyvolil své poslance, kteří by dle patentu o konstituci z 15. března měli účastniti se říšského sněmu ve Vídni.[18]) Byl to postup, jaký na mysli měla také vláda dle patentu z 15. března a reskriptu z 18. března, ano i při rozhodnutí o první Pražské petici kabinetním listem z 23. března; toliko přáli stavové širšímu zastoupení lidu (také selského) než vláda, která dosud mluvila jen o stavu městském nebo měšťanstvu (tak zejmena v patentu o konstituci).

Kabinetní list z 23. března 1848 totiž sliboval v 2. článku: »Změny zřízení zemského, času přiměřené, zvláště pak rozšířenější zastoupení měst skrze posly, od nich samých vyvolené, bude ve srozumění se stavy vděčně přijato konstitučním spůsobem, na nějž patent dne 15. března b. r. ukázal.« Prohlášení to bylo tím důležité, že uznávalo zřízení zemské a slibovalo zemi účastenství konstituční: novověké opravy neměly se státi prostě oktrojírkou, nýbrž spůsobem ústavním v právní souvislosti se zřízením starým, tedy za souhlasu sněmu stavovského nenáhlým pře-

[17]) Moravští stavové byli svoláni mimořádně již dne 30. března 1848, a když jim byl oznámen reskript z 18. t. m. ve příčině reformy stavovského zastupitelstva, nejprve přiznali hlas všem královským městům, potom usnesli se připustiti do sněmu také stav selský. Když vláda schválila prozatímnou zemskou ústavu, nový sněm sešel se dne 31. května 1848. V. Černý, 152—7.

[18]) Osvědčení šlechticů českých v Praze dne 3. dubna (u Černého, 77 sl.) podepsáno 42 členy stavů, a dodatečně ještě 14. Vedle toho šlechta česká ve Vídni dne 2. dubna podala panovníkovi petici za rovnost jazyka českého s německým a za zastoupení co nejširších kruhův obyvatelstva na sněmě (tamže 74). Bedřich hrabě Deym dne 22. března žádal sejití se stavovského sněmu rozšířeného svobodně volenými zástupci všech královských měst (též ad hoc i jiných větších měst) jen k tomu cíli, aby podal návrhy na svolání generálního sněmu koruny české na základě nejširšího zastoupení (tamže 42). Také dne 20. března usnesli se velkostatkáři čeští na petici za zákon zrušení roboty na základě výkupu (tamže 31). — Před tím již liberální strana stavovská (hr. Bedřich Deym, A. Nostic a j.) přála si, aby Svatováclavský výbor slavně vypravil se do sněmovny, a stavové jako sbor přistoupili k první Pražské petici (Springer, u. m. II., 223). Strana ta již dne 2. března byla žádala za rychlé svolání sněmu, ale nejvyšší purkrabí Rudolf hr. Stadion to odmítl, jelikož by mimořádným shromážděním stavů napjetí bylo rozmnoženo. Vláda ovšem nejevila ochoty k stavům, kteří od r. 1842 činili jí opposici.

tvořením jeho ve sněm národní; však i také zastupitelstvo říšské dle patentu z 15. března mělo býti utvořeno z vyslanců »provinciálních« sněmů s ohledem na stávající řády zemské. Tím zároveň kladly se jisté meze příští legislativě říšské.

Uvedený článek kabinetního listu vzbudil však nelibost Pražského občanstva, a to, jak z druhé petice seznáváme, ne tak již tou zásadou samou o sobě, že o peticích mají se usnášeti zemští stavové, jako tím, že kabinetní list ukazoval pouze k rozšíření dosavadního stavovského sněmu volenými poslanci městskými, nikoli k representaci celého národa, všech stavů a zájmů země (již prvá petice žádala zastoupení okresů venkovských). V druhé petici (čl. 2.) zřejmě žádáno za všeobecné, stejnorodé národní zastoupení na základě nejširšího volebního práva, aktivního i passivního, jež mělo býti sborem zákonodárným a daně povolujícím, i také konstitučním způsobem dále rozhodovati o podaných peticích. Tím způsobem dovoláváno se po případě panovníkovy oktrojírky.[19]) Cestu takovou pak skutečně nastoupil kabinetní list z 8. dubna roku 1848.

Jest v tom jedna z vad druhého kabinetního listu, že upustil od dohodnutí se stavovským sněmem (které žádal kabinetní list prvý), že jednostranně z panovnické moci předepsáno hned nové složení sněmu, a takto tedy právní kontinuita byla částečně porušena.[20]) Ostatně také forma listu kabinetního nebyla vhodná pro tak důležité ústavní předpisy, jaké obsahoval, zvláště po zřízení konstitučního ministerstva a po vydání prvého kabinetního listu, který poukazoval dále na jistou konstituční cestu. Přes to kabinetní list z 8. dubna byl aspoň vyhlášen v české provinciální sbírce zákonů, a potud přece sluší jej za zákon pokládati.[21])

Konečně netřeba se příliš pozastavovati nad nedostatkem samovolného přetvoření stavovského sněmu v novou podobu, poněvadž — nehledě k tomu, že šlechta kromě sněmu osvědčila věcný souhlas s ná-

---

[19]) S tím souhlasilo, že žádáno za obnovení svazku koruny české z vlastní moci panovníkovy, jak jsme výše uvedli. — Rovněž tak nepokládáno za dostatečné, že kabinetní list z 23. března (čl. 1.) kázal dokonale provesti předpisy Obnoveného zřízení v příčině národní rovnoprávnosti (poněvadž zatím dvěstěletým obyčejem pozbyly platnosti); třeba prý nového základního zákona pro všecky země české koruny.

[20]) Kabinetní list ponechával dosavadním stavům místo jejich ve sněmě, a potud zůstával sněm na základech stavovských; — ale právě proto bylo třeba, aby připuštění nových účastníků do stavovského sněmu stalo se v dohodnutí s ním, neboť připouštění takové náleželo dosud k jeho ústavní příslušnosti, jak dosvědčuje starší jednání stavů o rozmnožení počtu městských hlasův a připuštění rektora university.

[21]) Kabinetní list z 8. dubna 1848 adresován ministru domácích záležitostí baronovi Pillersdorfovi, jenž k nejvyššímu rozkazu veřejně jej oznámil; oznámení takové s podpisem ministrovým může se pokládati za způsob dodatečné kontrasignatury; srov. i českou provinc. sb. zák. XXX., 108 sl. Kabinetní list tento byl by se stal (na místě vydání jednostranného) obecně závazným vlastně teprve sněmovním přijetím a provedením. Aspoň staří stavové se svého historického stanoviska, ano i dle kabinetního listu z 23. března nemuseli ho uznávati; také rušení jednoho kabinetního listu druhým mohlo tu býti nemilou praecedencí resp. praejudicí.

rodním zastoupením — kontinuita aspoň částečně byla zachována. Složení příštího sněmu, jenž co nejdříve měl býti svolán, mělo totiž (dle čl. 2.) býti takové, že všichni členové duchovního, panského a rytířského stavu podrželi své osobní účastenství na sněmě, a k nim měli přistoupiti další poslancové městští a venkovští. Ustanovení o tom byla pouze prozatímná, pokud by nový sněm sám neusnesl se konečně na jiném řádu volebním. [22])

Základní význam kabinetního listu z 8. dubna pak záležel v tom, že nový sněm měl míti právo »o všech věcech zemských raditi se a rozhodovati« (čl. 2.), a že bylo zároveň povoleno »zřízení odpovědných nejvyšších úřadů pro království české v Praze s rozšířeným okresem činnosti« (čl. 3.). Sněm tedy neměl míti pouze poradný, nýbrž rozhodný hlas v zákonodárství; jinými slovy: panovník konečně vzdal se jednostranného vykonávání moci zákonodárné, pokud si je byl kdysi vyhradil v Obnoveném zřízení zemském. Ano prvý sněm zajisté mohl povznesti se k významu sněmu konstituujícího čili ústavodárného; výslovně sice nebyl prohlášen za takový, ale zákonodárná příslušnost jeho byla všeobecně uznána ve všech zemských záležitostech, i také některé organisační a základní otázky měly »způsobem konstitučním« od něho býti rozřešeny. Tato legislativa zároveň pokládala se za vlastní právo království českého, od říše neodvislé, od ní neodvozené. Konečně, což neméně důležito, vlastní zemská legislativa měla býti podporována vlastní zemskou exekutivou, nejvyššími instancemi, odpovědnými po způsobu ministerstev, třebas výslovně nemluvilo se o zemském ministerstvu. Nebylo tedy pochybnosti, hledímeli k souvislosti s právem historickým, že kabinetním listem z 8. dubna byl tudíž nově uznán a utvrzen státní charakter království českého, jež neslušelo snad pokládati toliko za provincii rakouského císařství.

Přes tento stěžejný zásadní význam kabinetní list z 8. dubna 1848 nebyl prost nedostatků, které jeho praktickou cenu značně zmenšovaly. Netoliko že obnovení svazku koruny české činil závislým na rokování příštího říšského sněmu, a že nikterak blíže nevytkl, pokud historické státní právo i za nové ústavnosti v skutku mělo míti platný průchod, alebrž obzvláště též neurčil poměr království českého k nové organisaci a ústavě říše, pokud se týče zemí neuherských. Zněl všeobecně, jako namnoze samy petice, jež k němu vedly. Vzájemné hranice legislativy a exekutivy říšské a zemské nijak nebyly upraveny; nebylo vyměřeno, co náleží k záležitostem »zemským,« jaký má býti ten »rozšířený« obor působnosti nejvyšších zemských úřadů. Říšský sněm tehdáž sice ještě nemohl pokládati se za konstituující, ale stal se jím v květnu t. r.,

[22]) Co do měst Praha měla vyslati 12 zástupců, dále každé královské město aspoň jednoho, každé jiné město s nejméně 4000 obyvatelů rovněž jednoho, avšak města s 8000 nebo více obyvatelů měla voliti poslance dva. Universita měla býti zastoupena rektorem a zvláštním poslancem z každé fakulty, technika také jedním poslancem. Konečně ostatní obyvatelstvo mělo voliti po 2 poslancích z každého okresu vikariátního. (Předpisům těm činily se nejedny výtky; srov. Springer, u. m. II., 230.) — Voličem byl v městech každý měšťan, na venkově každý poplatník, pokud jim bylo 25 let; k volitelnosti žádalo se zrození v zemi a věk nejméně 30 roků.

a jak potom měly urovnati se možné konflikty dvou zákonodárných resp. konstituujících sborů samostatně vedle sebe jdoucích? Zdaliž by snad nemuselo ustupovati právo zemské před říšským? Konečně vedle vší této neurčitosti kabinetní list z 8. dubna jevil se jistou měrou teprve poukázkou na budoucnost; nezakládal práva ve skutečnosti hned platného, záleželo na provedení. Byly to jen sliby, které arci neměly býti zkráceny.

Z druhé strany dlužno vytknouti, že kabinetní list aspoň dával dobrou naději v rozřešení příznivé. Byť i obor zemských záležitostí nebyl jím soustavně formulován, přece pokládán sněm zemský za příslušný (vedle úpravy vlastního zřízení sněmovního): ke zrušení patrimoniálních a privilegovaných soudů, k zavedení neodvislých soudů okresních a veřejného ústního řízení, ke zrušení poddanství, k upravení občanského postavení židů v Čechách (čl. 5.), k zavedení obecního zřízení podle požadavků samosprávy (čl. 6.), — tedy v záležitostech, z nichž některé později spadaly do kompetence říšské.[23]) Také požadavky národní rovnoprávnosti musely se pokládati za otázku zemskou.[24]) A ve shodě s tím měly v Praze zříditi se »nejvyšší úřady,« jichž působnost vzhledem k jich odpovědnosti zajisté měla vyměřiti se souhlasně či přiměřeně dle působnosti zemské legislativy; měla se »rozšířiti,« tedy rozumí se, že na některé záležitosti, které dosud byly vyřizovány ústřední správou ve Vídni, jakož nepochybně také měl v Praze býti zřízen nejvyšší soud, o němž dle kabinetního listu z 23. března mělo býti uvažováno. A jako slibováno co nejdřív vypsání zemského sněmu, tak zdálo se nastávati také zřízení nové zemské správy: již dne 9. dubna oznamovaly Pražské noviny, že českému místovladaři, arciknížeti Františku Josefovi, budou k ruce přidáni Prokop hrabě Lažanský a dvorní rada Klecanský.

Úhrnem tedy přese všechny nedostatky, které se objevují při bližším rozboru, nesluší podceňovati význam kabinetního listu, jejž deklarace poslanců českých z r. 1868 nazvala posledním útvarem historického práva. I z německé strany bývá nazýván chartou českého státního práva; uznává se, že nanejméně utvořil těžkou praejudici pro vytváření ústavy říšské. Antonín Springer přese všechny úsměšky praví,

[23]) Naproti tomu sněmu říšskému přisouzeno výslovně usnášení o zákoně tiskovém (čl. 7.); ministerstvu vyučování přiřčeno pečovati o dostatečné vzdělání a placení učitelstva a o přiměřené zařízení gymnasií a vzdělavacích ústavů dle nového plánu studií (čl 14.). V porovnání s kabinetním listem z 23. března 1848 jeví se obor moci zemské rozšířen, neboť tento žádal od zemských stavů pouze návrhy o zřízení obecním (čl. 6.). opravy soudní přisuzoval vesměs říšskému sněmu (čl. 5.). — Zákon o odvodu branců měl býti předložen nejprve příštímu »shromáždění stavů,« zdali zemských či říšských, nepravilo se (čl. 12. obou kabinetních listů.)

[24]) Kabinetní list z 8. dubna stanovil v 1. článku: »Národnost česká budiž položena za základ tak, že se česká řeč ve všech větvích státní správy a veřejného vyučování s řečí německou v úplnou rovnost staví:« v 9. článku: »Od nynějška mají v Čechách všickni úřadové veřejní a všecky soudy obsazovány býti jedině osobami obojí řeči zemské mocnými.« Kabinetní list z 23. března kázal pouze úplně zachovávati předpisy stávající (zejmena Obnoveného zřízení zemského) a zrušiti předpisy nesrovnalé (čl. 1. a 9.).

že kabinetním listem z 8. dubna 1848 Čechy proměnily se z rakouské provincie ve stát s Rakouskem volně spojený, že z nich utvořeny druhé Uhry; měly povoleny odpovědné centrální úřady, příští sněm byl prohlášen za konstituující a ústava veškerého státu učiněna prý závislou od usnesení českého sněmu. To však je zase z druhé strany úsudek přílišný a nesprávný, vypočtený na to vylíčiti Čechy jako separatisty, kterým nezáleželo na ničem více, než na plném uvolnění svazku říše rakouské.[25]) Avšak mezi Čechy a Uhry r. 1848 byl právě ten podstatný rozdíl, že Uhři domáhali se naprosté samostatnosti na ujmu jednoty mocnářství — tam exekutivu měl v královė nepřítomnosti vykonávati palatin, a zřízena i ministerstva pro záležitosti zahraničné a vojenství —, kdežto Čechové vždy chtěli uznávati jisté záležitosti za společné celé říši, a požívati jisté samostatnosti pouze uvnitř říšského svazku, jak to druhá petice Pražská výslovně prohlašovala. Proto též Čechové osvědčovali své smýšlení pro Rakousko; a kdo tehda naproti Německu zastával se svrchovanosti mocnářství rakouského, to právě byli Čechové, s Palackým v čele.[26])

Přihledněmež nyní k dalšímu vývoji, neboť vše záleželo dále na skutečném provedení kabinetního listu z 8. dubna.

3. Příslušnými činiteli k uskutečnění nové ústavy království českého byly jednak zemský sněm, jednak vláda. Ale sněm mohl vstoupiti v život teprve po náležitém připravení a vykonání voleb; ministerstvo Předlitavské pak šlo vůbec jiným směrem: protož záleželo nejvíce na

---

[25]) Springer, Gesch. Oest., II., 230; na str. 228 nazývá druhou petici Pražskou »ein etwas matterer Abklatsch der ungarischen Forderungen.«

[26]) V proslulém psaní do Frankfurta z 11. dubna 1848 ***Palacký*** vykládal poprvé ideu státu rakouského, jako stejné záštity všech jeho národností; vytýkal, že snahy Frankfurtské směřují k tomu, aby »navždy zemdlili, ba nemožným učinili Rakousko co říši samostatnou, říši, jejížto zachování, celost a upevnění jest a býti musí věcí velikou i důležitou netoliko národu mého, ale celé Evropy, ano lidskosti a vzdělanosti samé.« »Zajisté, kdyby státu rakouského nebylo již od dávna, museli bychom v interesu Evropy, ba humanity samé přičiniti se co nejdříve, aby se utvořil.« Zrak náš musí se obraceti ne do Frankfurta, ale do Vídně, a tam hledati »ono ústředí, ježto se k tomu hodí i povoláno jest, aby ujistilo i hájilo národu mého pokoj, svobodu a právo.« (Radhost, III., 278; Černý u. m. 112 sl.) — ***K. Havlíček*** v Pražských Novinách již dne 17. března 1848, žádaje odtržení koruny české od německého spolku, psal: »Náš spolek jest Rakousko: tu jsme se svými slovanskými bratry, s Ilyry a Poláky pohromadě, a zde budeme míti vždy přirozenou převahu, kdežto bychom ve spolku německém jenom malinký přívěsek byli, určený k zahynutí, k zaplavení od němectva. Rakousko budiž zcela samostatné, zcela neodvislé, mocné císařství: v něm dojdeme my Slované konečné slávy; v titule císaře našeho jest ***sedm*** království slovanských! a kromě toho Uhry, ve kterých jsou Slované $^2/_3$!« »Samostatnost ouplná byla by pro nás Čechy . . . jenom holé neštěstí . . . Takto ale ve spojení s jinými Slovany v Rakousích můžeme požívati co zvláštní koruna česká všeliké samostatnosti a zároveň všelikých výhod a užitku velikého našeho státu. Tedy upřímně a srdečně dbejme o vznik rakouského císařství!« Toliko je prý si přáti, aby císařství to přijalo jiné jmeno, poněvadž dosavadní nepožívá sympathie. (Černý, 117.) — Také první petice Pražská mluvila o pevném trvání pod císařskou korouhví rakouskou; spisovatelstvo dle prohlášení z 20. března chtělo hájiti spojení koruny české s říší rakouskou svazkem konstituční monarchie, atd. Srv. též poznámku 5, 7.

dobré vůli správy zemské a spolu na moci veřejného mínění v zemi, kteréž zjednávalo si výrazu způsobem mimořádným. Nejvyšší purkrabí Rudolf hrabě Stadion choval se ku Pražskému hnutí povolně; jako byl druhou petici svým podpisem ověřil, tak také dne 1. dubna svolal mimořádnou 30člennou komisi jakožto poradný sbor gubernia, aby vyslovovala své mínění o potřebných opravách a připravila osnovy zákonů pro příští zemský sněm. Z druhé strany však také výbor Svatováclavský po vydání kabinetního listu z 8. dubna uznal za dobré se rozšířiti a učiniti permanentním. Tu tedy nejvyšší purkrabí dne 11. dubna povolil spojiti guberniální komisi s výborem Svatováclavským v jediný sbor pod jmenem *Národního výboru*; sám však potom vzdal se svého místa, i jmenován chefem zemským ***hrabě Lev Thun***,[27]) muž pevné povahy a vzácných vlastností.

Národní výbor tedy z jedné strany vznikl z mimořádného výboru petičního, děkoval svůj původ hnutí zdola; avšak z druhé strany byl uznán správou zemskou a chef zemský stál v jeho čele. Prozatímnou zemskou vládou nebyl; zejmena hrabě Thun i dle skutku zůstával chefem správy zemské. Avšak přece byl to sbor veřejný, jenž v Praze i v zemi požíval veliké autority, jakéž právě v pohnutých dobách bylo potřebí: i měl tudíž vliv na běh a vývoj mnohých záležitostí. Vlastním úkolem jeho byly přípravy ku provedení ústavy dle kabinetního listu z 8. dubna 1848, sestavení návrhů pro ústavodárný sněm zemský a vůbec péče o vykonání článků zemi povolených. Od konce dubna měl 12 sekcí, jež pracovaly ve vytknutých oborech k rukám plného výboru; dílo však postupovalo pomalu, nejen následkem početnosti a složitosti celého sboru, ale i proto, že rokovalo se a činěny projevy o všech běžných poměrech a otázkách pohnuté doby. Zvláště otázka německá vedla k mnohému jednání, přispívajíc také k tomu, že Němci v zemi proti Národnímu výboru, převážně českému, zdvíhali odpor.

Hlavní překážky zdaru však vyplývaly z vývoje nové ústavy říšské, z vývoje, který neměl ohledu na zvláštní postavení království nebo koruny české. Především stavovští zástupci dědičných zemí neuherských (vyjímajíc Čechy a Halič), kteří na vyzvání stavů dolnorakouských mezi 10. a 17. dubnem konali ve Vídni porady o říšské konstituci, nemeškali ohraditi se proti povolením kabinetního listu z 8. dubna, obávajíce se, aby český sněm neměl většího významu než pouhý sněm provinciální, a aby odpovědné nejvyšší úřady české nepříčily se postavení odpovědného ministerstva pro celé mocnářství (vlastně po sankci zákonů uherských z 11. dubna jen pro země neuherské). Pillersdorf, jenž teprve před několika dny byl podepsal a vyhlásil panovníkova povolení Čechům, hned zase použil této příležitosti, že dekretem z 23. dubna 1848, vydaným k dolnorakouskému maršálkovi hraběti Montecuccolimu, prohlásil, že prý nebylo úmyslem vlády povoliti českému sněmu působnost přesahující obor vlastních zemských

[27]) O guberniální komisi Černý, 71, 83; o výboru Svatováclavském 119 sl., a Národním 121; o rozdělení tohoto na 12 sekcí z 29. dubna, 123; srov. též 189—192. Hrabě Stadion, poslední nejvyšší purkrabí, odstoupil 15. dubna; hrabě Thun, tehda gubern. rada ve Lvově, nastoupil začátkem května.

záležitostí, a že odpovědnými nejvyššími úřady v Praze odpovědnému ministerstvu v oboru jeho působnosti, zvláště co do legislativy, žádná mez položena býti nesmí.[28])

Bylo to jen ve shodě s tím, co následovalo dále. Bylať nyní oktrojována ústava rakouská z 25. dubna 1848 (t. zv. dubnová, Pillersdorfova), ústava to Předlitavská, která legislativu přisuzovala říšskému sněmu, a tvořila jej bez ohledu na zemské sněmy. Tuť tedy kabinetního listu z 8. dubna 1848 bylo naprosto nedbáno; nejen že nebylo zmínky o zvláštním postavení Čech, nýbrž jim tak jako jiným zemím nepřiznáváno ani žádné působnosti zákonodárné, nýbrž pouze samospráva pro obor »zájmů provinciálních.« A touže dobou (26. dubna) ve Frankfurtě výbor 17 důvěrníků předkládal Bundu prvý návrh nové německé ústavy, dle něhož měl býti zřízen stát spolkový s dědičným císařem a říšským sněmem, aby mohli říditi značný obor státního života — také v českých zemích mocnářství rakouského.

Ku podivu, Národní výbor nevystoupil s protestem proti Pillersdorfově ústavě — patrně následkem pevného spoléhání na slovo císařské, na jakousi prioritu nabytých práv, kterých pozdější předpisy již dotknouti se nemohou. Dr. Rieger sice dne 4. května jmenem 9. sekce navrhl, aby Národní výbor vydal ohrazení proti oné ústavě, pokud by se nesnášela s koncesemi z 8. dubna nebo se starými právy a privilegiemi českého království; avšak bylo to ponecháno samému sněmu, až se sejde.[29]) Pracováno dále na přípravách ústavy zemské. I když dne 15. května u příležitosti návrhu Trojanova, aby deputací žádalo se za brzký příchod arciknížete místodržícího, dr. Rieger jal se naléhati na současné zřízení ústředních úřadů s rozšířenou mocí v Praze, totiž prý české dvorské kanceláře a nejvyššího soudu, zase pronikl náhled, sdílený též Palackým, že není radno zakládati blaho země na administrativních zařízeních (ministerských ordonancích), nýbrž že musí předcházeti konstituce od zemského sněmu.[30])

Avšak právě z Vídně, odkud vycházel směr nám nepřátelský, již v měsíci květnu utvořena pro nás bezděky zase příznivá situace: — příčinou toho byly nové tamější bouře, napřed ozbrojená petice akademické legie a národní gardy v císařském hradě z 15. května, následkem čehož panovník přesídlil pak do Inšpruka, potom barrikády z 26. května s utvořením docela samostatného »výboru bezpečnosti.« Přímé výsledky

---

[28]) Černý, u. m. 145. Prohlášení to dalo by se sice vykládati nezávadně, kdy bychom nevěděli, že Pillersdorf při tom stál na stanovisku centralistickém, a že ignoroval sliby Čechům dané. Srov. výňatek z rakouské ústavy z 25. dubna 1848 u Černého 151.

[29]) Černý, u. m. 151; k tomu Řeči dr. F. L. Riegra, I., 14 (i Palacký byl pro odklad). Srov. Springer. u. m. II., 300.

[30]) Řeči dr. Riegra, I., 15; Černý 216, 86. Rieger minil, že pro záležitosti zahraničné, vojenství, finance a p. mají trvati ústřední úřady ve Vídni; naproti tomu že pro záležitosti vnitřní dají se v Praze snadně zříditi dvorská kancelář, která je nyní ve Vídni, a senát nejvyššího soudu, jaký pro rakouskou Italii je ve Veroně; jen pak stane se skutkem národní rovnoprávnost ve všech třech instancích. Návrh Trojanův byl přijat, ale deputace měla se vypraviti teprve po návratu arciknížete Františka Josefa od vojska Radeckého v Italii. Rieger od návrhu svého upustil.

těchto bouří ovšem nepřinášely nic příznivého; zejmena císařskou proklamací z 16. května na místě oktojírky povolen konstituující sněm říšský, proti jehož samozvané moci Čechy měly stejnou, ano ještě větší příčinu protestovati (ostatně touže dobou začínalo národní shromáždění Frankfurtské, dne 18. května). Avšak prospěl nám pouliční terrorismus, kterým Vídeň nové koncese na panovníkovi vynutila, a který ministerstvo činil závislým na tamějším lidu. Tu v pravé době vyskytl se v hraběti Lvu Thunovi muž, jemuž nechybělo odvahy zastati se autority a pořádku; muž, který dovedl s dokonalou loyalitou k panovníkovi a k mocnářství spojiti zároveň lásku k užší české vlasti, a mužně troufal ujmouti se dobrého jejího práva na základě královského slibu z 8. dubna, práva to, jež jinak již zdálo se překonáno během událostí: ústavou Pillersdorfovou i novým konstitučním sněmem říšským. Iniciativa jeho našla arci vřelý ohlas v zemi.

Hrabě Lev Thun již dne 17. května prozatím ze své moci položil začátek sněmu na den 7. června a vypsal k němu volby.[31]) Dne 19. května oznámil ústní vzkaz panovníka do Inšpruka se odebravšího, že důvěřuje v Čechy, že v případě nebezpečí hájiti budou trůnu, propůjčené ústavy a moci rakouského mocnářství; i připojil své odhodlání užívati svěřené sobě vládní moci k zachování trůnu i zemské ústavy tak, jak toho mimořádné okolnosti budou vyžadovati.[32]) V Národním výboru pak, vyzývaje veškeré obyvatelstvo země k svornosti a pokoji, prohlásil, že nebude se ohlížeti na rozkazy Vídeňského ministerstva, které by se protivily právům království. Národní výbor sám usnesl se na vřelé adrese oddanosti k panovníkovi, sepsané Palackým, kterou zvláštní deputace nesla do Inšpruka a tam dne 24. t. m. upřímně byla přijata.[33])

V Národním výboru počalo se již také mluviti o potřebě zříditi prozatímnou vládu. Avšak hr. Thun příkře to odepřel; byl ochoten připojiti si pouze jistou radu pro neodkladné záležitosti.[34]) Vedle toho začaly se ozývati i hlasy ve prospěch Vídeňské demokracie; zvláště přičiněním Karla Sladkovského z Vídně přišlého veřejně osvědčena nespokojenost se složením příštího českého sněmu: požadováno, aby výsadné zastoupení šlechty bylo zrušeno a sněm skládal se pouze z volených

[31]) Vyhlášky z 17. a 18. května; k tomu další vyhlášky o volbách a ohlašování kandidatur z 18. t. m. a volební řád z 20. t. m. (vzešlý z porad Národního výboru). K vedení voleb zřízen centrální výbor pod předsedáním dr. Braunera. Černý, 219—223. 226—238.

[32]) Ústní vzkaz císaře Ferdinanda Čechům z 19. května 1848 u Černého. 223; o původu jeho podává zprávu Helfert, Graf Leo Thun, k. k. Gubernial-Praesident in Böhmen, I. Th., 2. Abth. (aus dem Oest. Jahrb. für 1895) na str. 125—6.

[33]) Helfert, u. m., 126—7; Černý, 224. 254; Řeči dr. Riegra, I., 16. V adrese vysloveno, že by Čechové byli vysoce oblaženi, kdy by možno bylo, aby prvý sněm český mohl panovníkem osobně býti zahájen; žádáno pak aspoň za brzký příchod arciknížete místodržícího, — což panovník připověděl. — Srov. k tomu všemu stranné líčení Springrovo, u. m. 326 sl.

[34]) Dne 20. května Thun odmítl řeči o prozatímné vládě, poukazuje na své vlastní povinnosti; dodával, že rovněž tak nebude šetřiti rozkazů ministerstva, když by nebyly vydány svobodně a nebyly k dobrému země

poslanců.[35]) Za takové situace došly zprávy o nových nepokojích ve Vídni. Hrabě Lev Thun jal se uvažovati o potřebných krocích dalších, ve kteréž příčině bylo mu raděno, aby ihned prozatímně zařídil povolené již královské místodržitelstvo pro Čechy, zatím pod předsedáním v Praze přítomného arciknížete Karla Ferdinanda. On sám pak konal společnou poradu s vojenským velitelem knížetem Windischgrätzem a s jinými přednosty zemských úřadů Pražských, a tu bylo k jeho návrhu usneseno zříditi prozatímnou odpovědnou *vládní radu* a bez prodlení žádati panovníka za schválení tohoto kroku a zároveň za nařízení, aby slíbené odpovědné centrální úřady pro Čechy zřízením místodržitelské rady byly ihned ve skutek uvedeny. Dne 29. května pak hrabě Thun učinil Národnímu výboru oznámení o zřízení prozatímné vládní rady, vyvolil osm jejích členů: historiografa Palackého, dr. Braunera, dr. Riegra, knihkupce Borrosche, hraběte Alberta Nostice, hraběte Viléma Wurmbranda, pak ještě dr. Strobacha a továrníka Herziga, a dvěma z nich, Riegrovi a hraběti Nosticovi, svěřil poslání k panovníkovi do *Inšpruka*. Vše to ovšem bylo uvítáno souhlasem Národního výboru.[36])

Hrabě Thun totiž mínil, že nemůže dále setrvati ve spojení s prozatímným ministerstvem Vídeňským, jednak vůbec proto, že nemělo potřebné samostatnosti a svobody jednání naproti hnutí Vídeňskému, zvláště pak proto, že na disposicích jeho nemohly dále záviseti zájmy království českého a provedení slibů z 8. dubna. Proto jal se jednati neodvisle od ministerstva toho; i žádal panovníka, aby nutným jeho krokům dostalo se ústavního schválení prostředkem nového ministerstva, jehož jmenování očekával a po případě snažně se dovolával.[37]) Žádosti

(téhož dne usneseno pro případ jeho neprázdně zvoliti místopředsedu Národního výboru, i byl jím zvolen Vojtěch hr. Deym); Helfert, u. m. 132, 130; Černý, 263. Dne 23. t. m. přece vyžádal si tři osoby z 1. sekce ku poradě o neodkladných záležitostech sněmovních, a připustil pak návrh Riegrův, aby Národní výbor vůbec vyvolil 6 důvěrníků k radě zeměsprávcové, zároveň i v jiných zemských záležitostech (Helfert, u. m. 137; Řeči dr. Riegra I., 17).

[35]) Pražské studentstvo usneslo se dne 20. května na adrese, v níž Vídeňanům přálo k nejvyšší vymoženosti v politických institucích, k dosažení sněmu jednokomorního (Helfert, 133; Černý, 226). Protest »4000« Pražanů proti privilegovanému zastoupení šlechty na sněmě českém z 26. května (Černý, 255—6); Sladkovský počítal, že by na sněmě bylo 210 šlechticů a 330 volených poslanců. — Dle jiné zprávy bylo zvoleno 176 poslanců, mezi nimi 87 rolnického stavu (Černý, 238).

[36]) O poradách Thunových s některými členy Národního výboru a s chefy úřadů, Helfert, u. m. 144—6, srov. Černý, 266—7; poslední dne 28. května súčastnili se též praesident soudu appellačního hr. Mitrovský a soudu zemského baron Hennet, pak místopresident gubernia baron Mecséry. O 29. květnu Helfert u. m. 149—50; k tomu přímé přednesení hraběte Thuna panovníkovi z téhož dne, cirkulář z 30. května a osvědčení členů prozatímné vládní rady z 2. června, u Černého, 264—6, 267, 270. Liberecký továrník Herzig odmítl vstoupiti do této rady jakožto prý nezákonité.

[37]) Dle cirkuláře z 30. května nebylo vládě zemské možno zachovati s císařem a králem prostředkem prozatímného ministerstva »ono ústavní spojení, kteréž pojistiti má pevný svazek království českého s veškerým mocnářstvím, trvalé uhájení svobody ústavní a vyplnění slibův, od Jeho Veličenstva Čechům nejmilostivěji udělených.« V osvědčení členů prozatímné vládní rady z 2. června 1848 pravilo se, že za nastalých

Thunovy byly trojí: především za schválení prozatímné vládní rady, dále za zřízení slíbeného místodržitelstva a za svolání ústavodárného zemského sněmu. Prozatímná vládní rada, sestavená z osob veřejné důvěry, měla zatím za Thunova předsedání s odpovědností rozhodovati ve vnitřních zemských záležitostech, které přesahovaly pravidelnou působnost stávajících zemských úřadů a následkem mimořádných poměrů vyžadovaly rozhodnutí neodkladného. Vedle toho v očekávání brzkého příchodu místodržícího, arciknížete Františka Josefa, měla se již organisovati odpovědná místodržitelská rada, jakožto poslední instance pro ty provinciální záležitosti, které dosud náležely úřadům dvorským. Konečně měl s podpisem nového ministerstva vydán býti řádný patent svolávající sněm zemský během měsíce června, aby učinil usnesení o zemské ústavě (i ustavení zemského výboru), o způsobu vyvazení roboty a o placení daní v r. 1848.[38])

Ministr Pillersdorf sice nemeškal dne 1. června zřízení vládní rady prohlásiti za akt nezákonitý a neplatný, a po případě stál na odstoupení Thunově. Avšak tento klidně bral odpovědnost na sebe, uváděje, že vládní rada před ústavním schválením od panovníka jen tenkráte bude jednati, když by následkem »neústavních příběhů« ve Vídni bylo toho nevyhnutelně potřebí, kdežto v pravidelném běhu záležitostí působnosti nemá.[39]) Zatím v Inšpruku nadešly chvíle nad míru vážné, kdy panovník měl rozhodovati mezi Uhry a Charváty, a kdy také Vídeňské ministerstvo přese vše, co se stalo, skrze Wessenberga a Doblhoffa domáhalo se při dvoře plného vlivu a uznání. Úkol deputace české (hraběte Nostice a dr. Riegra) nebyl tedy snadný. Našla podporu v meškajícím tam hraběti Bedřichu Thunovi, bratru hraběte Lva, a přívětivé přijetí zejmena u arciknížete Františka Karla a arcikněžny

mimořádných příběhů nezbylo království českému »nic jiného, než u vědomém autonomistickém provedení konstituční svobody připravovati jedinou možnou cestu ku všeobecnému srozumění a budoucímu říšskému sněmu,« a že Čechové přejí si pojistiti jednotu mocnářství prostředkem svobody konstituční (Černý, 270).

[38]) Hrabě Thun chtěl zachovati obyčejný běh záležitostí vnitřní zemské správy — s tím rozdílem, že jich Vídeňskému ministerstvu dále nebude předkládati; záležitosti z oboru ústřední vlády a věci stran vyžadující rozhodnutí ve 3. instanci chtěl zatím zastavovati. I žádal, aby prozatímná vládní rada byla zmocněna vyřizovati v 3. instanci věci zastavené. — Zřízení místodržitelství pokládalo se za snadné, když již dvorní rada Klecanský byl určen do Prahy; mohlo však býti jen prozatímné, až by jeho obor došel pevného vyměření konečným ustanovením říšské a zemské ústavy. — Svolání sněmu bylo nutno ze 7. června odložiti do náležitého provedení voleb; určení pozdějšího dne v červnu mělo se dle toho ponechati Thunovi.

[39]) Černý, 270, 280; Helfert, u. m. 151—2. Když v měsíci červnu prozatímná vládní rada byla rozpuštěna, Thun prohlásil krajským úřadům, že neměla působnosti, že povoláním jejím pro eventuální případy chod záležitostí změněn nebyl (Helfert, Graf Leo Thun, II.: Der Prager Juni-Aufstand 1848, str. 232). — Jako Národní výbor nebyl prozatímnou vládou, tak nebyla jí ani prozatímná vládní rada, jež nikterak nebyla Národním výborem zvolena, ani jemu odpovědna, nýbrž byla to rada, kterou si utvořil zemský chef sám pro mimořádné případy, kde by i na vlastní odpovědnost byl musel jednati přes meze své působnosti. Není tedy správno mluviti tu o prozatímné »vládě.«

Žofie, rodičů jmenovaného místodržícího Františka Josefa. Přičiňovala se všemožně; také zvláštním pamětním spisem, jehož původcem byl dr. Rieger, usilováno hlavně o slíbené nejvyšší úřady, i dokazována potřeba jejich důvody historickými i politickými, i zájmem samé dynastie, jakož právě tehdáž obecná správní centralisace podávala příležitost, že tak řečená demokracie jediného města Vídně stačila terrorisovati vládu celého mocnářství.

V skutku deputace pracovala s úspěchem: sama byla vyzvána navrhnouti nejvyšší rozhodnutí na přednesení hraběte Lva Thuna z 29. května. Osnova ta je nám zachována v konceptu dr. Riegra s přípisy hraběte Nostice.[40]) Dle toho panovník dodatečně schvaloval zřízení prozatímné vládní rady a nařizoval ihned zříditi radu místodržitelskou, která by prozatímně převzala působnost odpovědného ústředního úřadu a tudíž vyřizovala zvláště ty zemské záležitosti, které dříve připadaly dvorské kanceláři. Také náleželo podati další návrhy o organisaci rady místodržitelské, jakož i nejvyššího soudu pro království české (po způsobu senátu, který dříve trval ve Veroně pro království lombardsko-benátské). Vedle toho vypisován český sněm s působností ústavodárnou pro sbor ústavy zemské a s hlasem poradným ve příčině obecného zřízení říše.

Nejvyšší rozhodnutí, datovaná asi dne 6. června nebo krátce potom, opatřená ústavním způsobem podpisy ministrů Wessenberga a Doblhoffa, byla v uzavřeném listě dána české deputaci, aby je donesla hr. Thunovi k vyhlášení, — ale to, jak uvidíme, svatodušními bouřemi v Praze bylo zmařeno. Protož nelze nám říci, zdali a pokud nejvyšší rozhodnutí držela se Riegrova konceptu; jen tolik možno tvrditi, že požadavkům českým v podstatě bylo vyhověno. Aspoň později dostal se na veřejnost patent daný v Inšpruku dne 6. června 1848, ministry kontrasignovaný, nicméně potom nevyhlášený, kterým výslovně svolával se sněm konstituující na základě slibův z 8. dubna t. r., i dávala se naděje, že bude zahájen českým místodržícím arciknížetem Františkem Josefem.[41]) Tento patent zajisté již sám v sobě obsahuje opětné slavné uznání kabinetního listu z 8. dubna, jenžto i dále pokládá se za základ zemských práv, nehledě k aktům, ve kterých ho zatím bylo pominuto. Dle toho není pochyby, že další nejvyšší rozhodnutí — dosud neznámé, ano tajené — směřovalo také ku provedení odpovědné nejvyšší správy, jak byla slíbena a jak za ni žádal hrabě Lev Thun a česká deputace Inšprucká. Tato zajisté dočkala se návratu arciknížete Františka Josefa do Inšpruka (dne 8. června), i směla jej již pozdraviti jakožto náměstka králova v Čechách, dávajíc mu titul místokrálovský. Také členové místodržitelské

[40]) Otištěno v českém překladě u Černého, 281 sl.; k tomu srov. Řeči dr. Riegra, I. 18, 54; Jahn, Dr. F. L. Rieger, 31 sl. V papírech hr. Lva Thuna nachází se též zpráva o vyjednávání Inšpruckém podaná hr. Nosticem ze dne 4. července 1848, kterou měl Helfert (Der Prager Juni-Aufstand str. 233—4). Pohříchu ani on nemohl úplně použíti listin s jistou důvěrou jemu sdělených; — naše kroky za příčinou seznání textu nejvyšších rozhodnutí Inšpruckých byly úplně bez výsledku.

[41]) Černý, 285—6; patent ten došel Thuna zvláště dne 11. června, právě v neděli svatodušní (Černý, 331).

rady, které měl předsedati arcikníže a jako druhý president hrabě Lev Thun, byli již vyhlednuti.[42])

Při neznámosti bližšího znění panovníkova rozhodnutí bude nám dovoleno, když na tomto místě jaksi na doplněnou doložíme, k jaké asi ústavě konstituující sněm by byl spěl, kdy by mu bylo bývalo přáno se sejíti. Již dne 29. května, kdy byla ustanovena deputace do Inšpruka, byly Národnímu výboru druhou jeho sekcí předloženy hlavní zásady příští české ústavy, a projednány v plné schůzi 7. června.[43]) Bylo to tedy jednání současné, rovnoběžné, ale zajisté že deputace Inšprucká od těchto zásad podstatně se neodchylovala, ano namnoze lze ukázati přímo na shodu mezi přípravami Pražskými a kroky Inšpruckými.

Národní výbor vycházel z úvahy, že říše rakouská má býti celkem silným a na venek mocným, proto chtěl císaři a říšskému zastupitelstvu vyhraditi netoliko záležitosti vojenské a zahraničné, státní a obchodní smlouvy, státní úvěr, nýbrž také ještě další záležitosti, jež by ve prospěch celku i jednotlivých zemí měly všude býti stejně řízeny, totiž záležitosti obchodní, celní, poštovní, minci, míru a váhu, hlavní státní silnice a železnice, dále zákonodárství o hmotném právu občanském a trestním, potom i dotyčný budžet a vyměření podílu, kterým by země měly přispívati. Vyměření působnosti říšské mělo býti taxativní, tak že všechny výslovně neuvedené větve zákonodárství a zemské správy měly náležeti k působnosti zemského zastupitelstva a zemské výkonné moci: neboť autonomie a samospráva, jakož i dosavadní práva království českého měly se zachovati, pokud výslovné výhrady v zájmu celku nesahaly. Dle toho ministerská rada byla by měla pouze 4 ministry: ministra války, záležitostí zahraničných, financí, obchodu a veřejných prací, kdežto v odpovědné místodržitelské radě po boku náměstka nebo místokrále mělo býti 5 radů, jeden pro politickou zemskou správu, bezpečnost a národní obranu, druhý pro kultus a vyučování, třetí pro justici, čtvrtý pro zemské finance (kasy a zemský úvěr), pátý pro veřejné práce a průmysl v nejširším smyslu. Této radě pak měly býti podřízeny mimo jiné politická zemská správa, ředitelství studií a nejvyšší soudní dvůr. Sněm český sám měl býti dvojkomorní, tak totiž, že sněmovna složená pouze z volených poslanců měla sama ze svého středu zřizovati zvláštní senát o 60 členech; takový byl totiž náhled většiny, hájený také Palackým a Strobachem proti K. Havlíčkovi, jenž se byl zastával komory jediné.[44])

---

[42]) Hrabě Prokop Lažanský a dvorní rada Klecanský byli již jmenováni (v. Černý, 86; Helfert, u. m. 131). Prvý jakožto rada dvorské komory, potom finančního ministerstva měl vésti správu financí, druhý správu vnitra; k soudnictví byl vyhlednut bývalý purkmistr Pražský dr. Strobach. Ještě po vypuknutí bouří svatodušních pomýšlel Pillersdorf dne 14. června vyslati dvorní rady Klecanského a Kulhánka za královské místodržitelské rady do Prahy (Helfert, Prager Juni-Aufstand, 269—270). Ano, Thun i později ještě naléhal na tuto organisaci, která tudíž patrně byla v Inšpruku v skutku povolena.

[43]) Černý, 287—290.

[44]) Poslanci měli býti voleni na 3 léta, a to v kraji jeden na 20.000 obyvatelů, kdežto městům a místům přisouzeno po 1, pokud měla více než 6000 obyvatelů, po 2 při více než 10.000 obyvatelů, Praze pak 12 poslanců. Voličem měl býti každý zletilý občan platící daně nebo spůso-

Tyto zásady Národního výboru snad neshodovaly se vesměs s přesným programem státního práva království českého.[45]) Ale jistě jevila se ochota ponechati říši slušný obor záležitostí. Ano, z české strany patrně nečiněny námitky ani proti tomu, aby říše sama z vlastní moci stanovila své zřízení i působnost; aby tedy český sněm co do společných záležitostí říše měl hlas toliko poradný (koncept Riegrův sám přál mu také jen vysloviti svoje náhledy a přání o poměru království českého k veškeré říši.[46]) Za to z druhé strany panovník uznával sněm český přece za konstituující, pokudkoliv sahala práva království na základě kabinetního listu z 8. dubna; tudíž aspoň v Čechách práva zemská měla svůj vlastní, samostatný základ, nebyla teprv z říšské konstituce odvozována. Takto měly ovšem vedle sebe státi dva konstituující sněmy: říšský a zemský; tento měl sejíti se dříve. Možné neshody mezi oběma samostatnými legislativami pak přirozeně mohly se vyrovnati oboustranným dohodnutím. Jinak bližší úsudek o vzájemných poměrech a mezích moci říšské a moci zemské byl by teprve možný, kdy bychom podrobně znali Inšprucká rozhodnutí panovníka, jenž v jedné osobě byl zároveň císařem rakouským i králem českým.

Jest toho věru litovati v zájmu historické pravdy, že dosud se nedopouští podati veřejnosti celé znění nejvyšších rozhodnutí Inšpruckých z června r. 1848. Dle výkladů našich aspoň vyloučena jest obava, že by známost koncesí Inšpruckých mohla Čechy sváděti k nemírným požadavkům na ujmu jednoty mocnářství na spůsob »druhých Uher;« tak může mluviti pouze nepřítel, který nechce viděti, že šlechta i národ měly v programu svém také svazek říšský, říšskou konstituci. Naproti tomu ovšem nemůžeme zcela nepochybně zjistiti míru a rozsah vlastní legislativy a exekutivy, které panovníkem r. 1848 království českému vskutku byly přiznány, a které by je byly postavily nejméně na takové stanovisko, jaké náleží království charvátskému uvnitř koruny uherské. Protož odpůrci ovšem vždy jsou hotovi to popírati neb aspoň mlčením pomíjeti původní úspěch a mluviti pouze o nezdaru konečném.[47])

bilý k národní obraně; volitelnými za poslance jen občané 28letí, v zemi zrození nebo naturalisovaní, za senátory pak poslanci, kteří dosáhli 36 let. — Senát volen na 6 let tak, že každoročně šestina se obnovovala.

[45]) Zdá se, že Národní výbor přisuzoval všem zemím podobnou »autonomii a samosprávu« jako království českému; ale pak by to nebyl program státoprávní, nýbrž jiný: obecně autonomistický, kterýž staví Čechy na roveň s Bukovinou a Solnohradskem, a tedy nezná zvláštní státní povahy a existence království resp. koruny české.

[46]) Jinak bylo jednáno při fundamentálních článcích r. 1871, kdy království české na základě své státní povahy samo vlastními základními zákony mělo stanoviti resp. uznati záležitosti společné buď celé říši nebo zemím neuherským, a tudíž také nově nebo dodatečně vstupovalo na půdu úmluv s druhými zeměmi. V skutku se stanoviska právní kontinuity slušelo se, aby království samo přeneslo na říši ta ze svých práv, kterých bylo potřebí k pevnému ustrojení říšského svazku, a nikoli aby jednostranně byla jemu odňata. Naproti tomu r. 1848 nastupovala tak říkajíc jakási generální resignace práv ve prospěch říše, dopuštění samostatného konstituování říše v celém oboru záležitostí společných, proti výhradě vlastních záležitostí zemských.

[47]) Tak Springer, u. m. II., 320 uvedl pouze tolik, že císař odepřel schváliti prozatímnou »vládu,« a že dvůr v Inšpruku raději podporoval ústřední vládu Vídeňskou nežli »český separatismus.«

Zmar v skutku nadešel příliš záhy a byl úplný. Jakmile v pondělí svatodušní dne 12. června 1848 vypuklo v Praze vzbouření, ztracena důvěra dynastie, a Vídeňské ministerstvo stalo se zase pánem situace, jež obracela se proti českým rebelům. Když deputace Inšprucká dne 17. června ráno vrátila se do Prahy, byli zde plnomocníci ministerstva dvorští komisaři hr. Mensdorf a Klecanský, a tento měl již také rozkazy z Inšpruka, zastaviti vyhlášení nejvyšších rozhodnutí, neboť rozkazy toho smyslu byly zvláštním kurýrem vypraveny, jakmile dvoru dostalo se zprávy o vzbouření v Praze. Marné byly pokusy dvorské komise zjednati pokoj, marna intervence dr. Riegra z Inšpruka se vrátivšího; došlo k podrobení vzbouřené Prahy mocí zbraně, a ústava česká r. 1848 byla pochována.

Poměry byly rázem nadobro změněny: prozatímné vládní radě zadržáno schválení, také Národní výbor rozpuštěn (26. června). Slovanský sjezd, který dne 2. června v Praze byl zahájen, událostmi samými přerušen, a národ český sám osočen a zhyzděn přese všechna loyální osvědčování pravých svých vůdců. Obzvláště však zmařeno svolání sněmu, jež nyní nebylo již v moci hraběte Lva Thuna, nýbrž ministerstva, — tomuto pak přirozeně záleželo na vykonání voleb do říšského sněmu a na brzkém sestoupení jeho; mohlo se vymlouvati, že se již nedostává času, aby před nastávajícím sněmem říšským zasedal ještě sněm český, ono ovšem ani nechtělo, aby před konstituující sněm říšský postavila se jaká usnesení konstituujícího sněmu českého: ten byl během událostí zas odstrčen a odsouzen. Rovněž tak marny byly snahy hr. Lva Thuna, aby přece ještě byly organisovány nejvyšší správní úřady dle kabinetního listu z 8. dubna; naopak hr. Thun sám dne 19. července zbaven svého úřadu, a nespokojení Pražané sami za to žádali![48])

Není zde naším úkolem stopovati a uvažovati, kdo a jakou měrou a jakým způsobem byli vinníky osudných dějů svatodušních, jež souditi bude nestranná historie. Děje ty sice jiným přinesly veliké prospěchy; ale Čechy a zvláště státoprávní snahy české nemohla v novém věku stihnouti těžší pohroma, než bylo zmaření vlastního ústavního vývoje na základě kabinetního listu z 8. dubna 1848 a koncesí Inšpruckých.

[48]) Srov. vůbec řadu akt u Černého, str. 295 sl. Když přední poslanci čeští dne 26. června žádali za rychlé svolání sněmu zemským praesidiem, dostalo se Palackému odpovědi, že ministr domácích záležitostí odmítl Thunovu prosbu za svolání aspoň na 4. červenec (Černý, 322, 331). Thun sice v přímém přednesení panovníkovi z 19. června vážně srážel poslání arciknížete Františka Josefa do Čech za místodržícího, ale ve všem ostatním přál si postupování na základě slibů z 8. dubna; co do konstituujícího zemského sněmu chtěl dle možnosti znova vypsati volby tam, kde nebyly vykonány. Také ještě koncem června naléhavě žádal Pillersdorfa, aby nejvyšší správní úřad, císařským slovem opětně slíbený, bez prodlení byl ve skutek uveden, a k tomu konci aby dvorní radové Klecanský a Kulhánek ihned byli posláni do Prahy. V. Helfert, Graf Leo Thun, II.: Der Prager Juni-Aufstand 1848, str 228 sl., 232, 269 sl.

Čechoslované a civilisace.

Píše

dr. Hermenegild Jireček.

2. Pokřesťanění Čech z Moravy a Polska z Čech.

Kterého času byli *čeští* Slované pokřesťaněni a kterými cestami dostalo se jim poznati a přijmouti víru křesťanskou? Toť jedna z oněch četných otázek, kteréž — Čech se týkajíce — přese všecko důkladné a mnohostranné zkoumání nemohou dojíti konečného závěrku.

Tolik jest jisto, že Moravané kolik desetiletí dříve, než k nim došli bratří Solunští, na víru křesťanskou obráceni byli, i mylné bylo by domnění, že teprv Cyrillem a Methodějem křesťanství na Moravu přineseno jest. Vždyť kníže Rostislav sám ve svém listě do Cařihradu výslovně dí, že lid moravský pohanstva se zřeknuvší a zákonem křesťanským se spravující nemá učitele takového, který by mu v domácím jazyku pravou víru křesťanskou přednášel. Také hned první zprávy o Moravanech jednají o nich již jako křesťanech. Sám pak Svatopluk osvědčoval se r. 874 před stolcem papežským, že »otci naši křest přijali od sv. Petra,« což znamená, že Moravané pokřesťaněni byli působením římským, kněžími ze Vlach, kteří na Moravě působili vedle kněží řeckých a německých. Bratří Solunští přišedše na Moravu našli zde již církevní organisaci dosti vyvinutou, i vysvítá ze všech dat, že země ta počítána k biskupství Pasovskému, kterémuž přičísleno také Nitransko, jakmile tamní kníže Přibina v Treismě byl pokřtěn a na hrad Nitru zase uveden. Na Salcburk ukazují také oba prvotní chrámy na jmeno sv. Petra zasvěcené: na hradě Olomúci a na hradě Brněnském; neboť víme, že v zemích křesťanstvu nově získaných zakládány kostely na jmeno patronů té diecése, odkudž právě křesťanství zavítalo.

Zcela jinak bylo v Čechách: Slované čeští mnohem déle než Slované moravští drželi se pohanstva. Ovšem že sousedíce s Bavory a Franky měli povědomost o křesťanství. Ale neslyšíme ani o dobrovolném přijetí víry křesťanské, ani o vnuceném, jako se to přece ze strany Franků dálo Sasům a Slovanům Polabským. Ještě r. 800 píše se o Slovanech českých, že byli pohané a čeníce ze země své daleké výpady do Frank odváděli odtamtud lidi zajaté do Čech. Ohromná výprava Karlova do Čech r. 805 podniknutá ničehož nepořídila. Ještě r. 840 Slované čeští byli pohané, ježto se vytýkalo Ludvíkovi, potomnímu králi (Němci), že u pohanů a cizích národů hledal pomoci a podpory, což se na Čechy vztahuje. Tu pojednou vyskytuje se zpráva, že král Ludvík Němec přijal v Řezně 14 lechů neboli knížat českých, žádajících spolu s družinami svými za křest, i že dal je v oktavě theophanie, tedy o sv. třech králích, r. 845 pokřestiti.

Toť první historická zpráva, jež se týče křesťanství českého. Přišlo tedy 14 lechů neboli knížat českých do Řezna ke dvoru Ludvíka Němce, jenž byl před pěti lety jako uprchlík směrem z Durink přes Čechy šel do Bavor, a dali se tam z družinami svými pokřtiti. Leto-

pisec výslovně praví, že lechů českých bylo počtem čtrnácte, z čehož patrno, že ani letopisec sám nepokládal je za zástupce celé země české, ani že to byli všickni lechové neboli knížata česká. Šloli o všecka česká knížata, tedy píší letopisci franští výslovně, že byli všichni, a nejen někteří; tak r. 895, tak i r. 897.

Z domácího dějepisu víme určitě, že v zemi české sídlelo několikero plemen slovanského pochození (Čechové v užším toho slova významu, Sedličané, Lúčané, Bělina, Děčané, Ljutomírici, Pšované, Lémuzi, dvojí Charváti, Zličané, Dúdlebi, Netolici). Každé toto plémě nebo jich několik dohromady měla své vlastní knížecí rody, jakž to víme o Vlastislavovi Luckém, o Slaviborovi Pšovském, o Slavníkovcích Charvátských, o rodu Krokovu a Přemyslovu v Pražských Češích, o Radslavovi Zlickém. Také víme, že tito rodové, ať se již jmenovali knížata, lechové nebo županové, žijíce v nedílnosti mívali pravidelně veliký počet členů, kterým všem slušel název dux, lech, župan; Slavník na př. měl synův šest, Vršovicův r. 1003 zavražděno pět, r. 1108 deset, a bylo jich prý na sta.

Již Šafařík pronesl domněnku, že lechové, kteří se r. 845 v Řezně dali pokřtíti, byli nepochybně ze západních končin Čech. O jednom může se to říci skoro s jistotou; míníme hraběte českého Tacholfa, jenž byl pánem krajinky Zárovské v dnešním Voigtlandě (Sirau) vedle Chebska tehda českého. Týž hrabě, maje velikou vážnost a důvěru u dvora franského, byl v poddanstvě franském, r. 847 nebo 848 nalézáme ho při dvoře v Řezně a r. 849 sloužil Frankům též i proti Čechům. Jakožto poddaný franský účasten byl Tacholf známé válečné výpravy franské, r. 849 (tedy čtvrtého roku po křtu Řezenském) proti Čechům podniknuté a z poříčí Mohanského do poříčí Chebského směřující. Letopisci výslovně o něm praví, že Čechové měli k němu i ve válce zvláštní důvěru, ježto prý znal zákony a obyčeje jejich. Ale právě tato důvěra byla ostatním franským vůdcům trnem v oku, z čehož jde, že jej vždy ještě nepokládali docela za svého. Také se Tacholf jako všickni neofyté vyznačil obětmi a dary kostelům a klášterům: pohřeb svůj vymínil si při klášteře ve Fuldě.

Také o jiných knížatech českých mohlo by se hádati, že r. 845 přijali křest v Řezně; míníme členy rodu Vitoradova v starém českém území Vitorazském, kteréž záhy připadlo k diecési Pasovské a kde také hlavní chrám na jmeno sv. Petra svěcený ukazuje na vliv Salcburský. Z let po r. 845 následujících známe tři členy rodu Vitoradova. Ostatně není nepodobno, že Ludvík Němec na svém bezděčném průchodu přes Čechy z Durinska do Bavor r. 840 poznal a získal některé přední osoby západních Čech, kudy se mu bráti bylo, ty pak, stav se králem, že přivábil k sobě do Řezna, aby křest přijali.

Ale buď tomu tak neb onak: křest Řezenský nejevil ani sebe menšího účinku na zemi českou v její celosti, v jejím souboru. Ukázalo se to hned r. 846, tedy rok po křtu, když král Ludvík Němec, pokořiv sobě moravského Mojmíra, z Moravy bral se přes Čechy do Bavor. Nejen že tu v Čechách nenašel žádné přízně, žádné podpory: naopak shledal zde takový odpor, že jen s velikými obtížemi a pohromami převedl vojsko své do říše zpět. Ba což více: r. 849 přešli Slované

čeští dokonce k offensivě i hrozili vpádem do říše; setkání s Franky stalo se v končinách Chebských, při čemž Frankové těžkou utrpěli porážku. Ano, válčení mezi Čechy a Franky trvalo po celé půlstoletí (od r. 848 až do r. 895)! A ve všech těch bojích proti Slovanům českým účastnili se arcibiskupové, biskupové i opatové klášterů jako vojevůdci! O křesťanské víře v Čechách až do křtu Bořivojova není ani sebe menší známky nebo zmínky. Tím méně o přičíslení země české k některé diecési německé, kdežto přece Morava z počátku příslušela k Pasovu. Ještě méně víme o nějaké církevní organisaci v Čechách, ba ani o založení nějakého kostela ke cti sv. Petra, sv. Jimrama, sv. Ruperta nebo jiných svatých, v říši německé ctěných. Také letopisci němečtí, ba ani církev německá po celé 9. století žádné zmínky o nějakých následcích Řezenského křestu nečiní. Také první letopisec český Kosmas, horlivý přívrženec církve latinské, nic o křtu Řezenském neví.

Politické běhy v říši moravské, jež tam nastaly, jakmile Svatopluk zasedl na stolec Rostislavův (871), byly příčinou, že se osudy země české víc a více splétaly s osudy říše moravské. Politika Svatoplukova směřovala čím dál tím určitěji k tomu, aby říše moravská získala sobě přátel mezi sousedními Slovany jak v Čechách tak i v Poodří, ano i ve Vislansku. Politika tato osnována sice hned za Rostislava, jenž k vůli osamostatnění země moravské pozval učitele náboženské z Byzantska, což dle vlastních slov jeho mělo býti také vnadidlem, aby sousední Slované připodobili se k Moravě. Přivolání učitelů slovanských na Moravu bylo patrně skutkem hlavně politickým, směřujícím k tomu, aby Morava vyzula se z poddanství církve německé, což bylo podmínkou a základem panství německého. Svatoplukovi skutečně se také podařilo, že k sobě připoutal Čechy; jedním prostředkem byla k tomu volba nevěsty z Čech, jež r. 871 nesena na Moravu; druhým prostředkem bylo pokřesťanění Čech z Moravy, kteréž vykonáno křestem Bořivojovým, nepochybně r. 874.

* * *

O pokřesťanění Čech z Moravy zprávu dává Kosmas. Přímo praví, že kníže Bořivoj jakožto první kníže křesťanské křest přijal r. 894 (rok tu ovšem nesprávně položen) a že pokřtěn jest od ctihodného Methodia, biskupa moravského. Dále praví: »Ale kterak z milosti boží kníže Bořivoj svátosti křtu sv. došel, jakým pak spůsobem skrze nástupce jeho v těchto krajinách den ode dne se rozmáhalo svaté náboženství katolické, který kníže které a kolik kostelů původně ke cti boží vystavěl, o tom raději pomlčíme, než abychom nechuť čtoucímu způsobili, protože jsme již od jiných četli o tom psáno, něco v Privileji moravské církve, něco v Epilogu téže země i země české, něco v Životě neboli v Umučení svatého dědice našeho a mučedníka Václava; neboť i jídla se znechutí, kterých příliš často požíváme.«

Příběh pokřesťanění českého neboli děj pokřtění knížete Bořivoje skrze biskupa Methoděje moravského pokládal Kosmas za tak známý a povědomý, že se mu nezdálo v kronice široce o tom se rozpisovati. Není to jediný případ u něho; praví též tak i na jiných místech

a při jiných příležitostech, jako na př. k r. 995 o biskupovi Vojtěchovi, že o něm čísti lze více v »Životě neboli Umučení« téhož svatého, pak k r. 1004 o pěti bratřích, o nichž prý mohl by psáti mnoho, ale že raději píše málo, neboť prý »sladčeji se požívá jídlo, jehož se předkládá skrovněji.«

Ze tří pramenů, jež Kosmas s určitými nadpisy vypočítává, známe nyní dva, ba znal je také již Dalimil. Známe Epilog, známe i Život sv. Václava; jen o Privileji scházejí nám bližší vědomosti. Dalimil zprávy Kosmovy podle těch jeho pramenů doplňuje a píše o křestu Bořivojovu i o prvních kostelích takto:

Prosi krsta (Bořivoj) ot Svatopluka krále moravského
a od Methuděje arcibiskupa Velehradského.
(Ten arcibiskup Rusín bieše,
mšiu svatú slovensky služieše).
Ten Velehradě krsti Čecha prvého,
Bořivoje kněze českého.
Kněz Bořivoj . . domy božie stavieše:
Prvý kostel u Hradciu postavi,
svatému Klimentu jej osłavi;
druhý svaté Mařie na Praze,
ot velikých vrat inhed na dráze.

Ještě obšírnější jest líčení těch věcí v legendě o sv. Ludmile (Prameny I. 191—198) či případněji řečeno, v legendě o sv. Cyrillu, Methodu a o sv. Ludmile (Výbor I. 308—312). Legenda tato, původně ovšem latině psaná, počátek béře od sv. Cyrilla, vynálezce nového písma a překladatele starého i nového zákona na jazyk slovanský, připomíná sv. Methoděje, arcibiskupa moravského, mluví o počátcích panství českého, o Libuši a Přemyslu, o sv. Ludmile, dceři Slavibora, župana Mělnického, načež následuje vypsání křestu Bořivojova, a to takto: »A když bylo nazejtřie, vida sv. otec Methudius kniežete Bořivoje ustavičnú žadost, jeho se třmidcat sluhami, ježto s ním byli přijeli, tu pokřtil. A tu sě u sv. vieře potvrdiv, jednoho kněze, jemužto bylo jmě Kaich, s sebú pojem do Čech se vrátil a kostel ve jmě sv. Klimenta na hradě, ježto Hradec nad Vltavú slove, učiniti kázal, a tu toho kněze starostú učinil. A potom po malých dnech sv. otec Methudius do Čech přijev, sv. Ludmilu se mnohými jinými pokrstil, skrze něžto sv. viera v český zemi mocně sě jest vzplodila. — Kníže Bořivoj vrátiv sě, ve jmě sv. královny kostel na hradě Pražském učinil, jakž byl v svém poběžení Matce Boží u Moravě slíbil. — Vratislav, sv. Václava otec, ve jmě sv. Jiří duchovním pannám na Pražském hradě klášter učinil.«

Z věcného obsahu této legendy musíme nezávodně souditi, že to jest onen »Epilogus terrae Moraviae et Boemiae«, na nějž odvolává se Kosmas jakožto na svědectví o početí křesťanstva v Čechách. Legenda ta byla tedy hned v 11. věku známa.

Třetí svědectví Kosmovo jest »Život a utrpení sv. Václava«, a to podle sepsání Mantovanského biskupa Gumpolda (967—985). V legendě té připomínají se jakožto první kostely v Čechách založené chrám Matky Boží (na Praze), kostel sv. Petra (tuším že v Budči)

a basilika sv. Jiří na Praze; ale skladatel mate Bořivoje se Spytihněvem a klade Spytihněva za prvního křesťanského knížete, omyl to ostatně na první pohled zjevný, jejž Kosmas dobře opravil.

Otázka jest, majíli staroslovanské legendy o bratřích Soluňských zmínku nějakou o křestu Bořivojovu, o pokřesťanění Čechů. Zpráva o skutku tak vážném neměla by chyběti v životopisném líčení arcibiskupa Methoděje. Zatím děj sám s doložením jmen není líčen v pannonské legendě o sv. Methodějovi, ale jest tam zmínka velmi případná, kterouž dobře možno vztahovati na pokřesťanění české. Byloť to r. 874, že Svatopluk po velikých a těžkých bojích s Němci povznesl svou říši na onen stupeň samostatnosti, na kterém zůstala již po všechen čas panování Mojmírovců. I chtěje politickou nezávislost upevniti dokonale, ustanovil vymaniti Moravu z duchovní příslušnosti k církvi německé. Věda pak, že Methoděj od římského stolce ustanoven jest za biskupa pannonského, poslal žádost do Říma, aby Methoděj učiněn byl přímo z Říma (tedy zcela nezávisle od arcibiskupství Salcburského) arcibiskupem pannonsko-moravským. Žádost tato došla ohlasu při stolci papežském, i jmenován jest Methoděj od papeže Jana VIII. arcibiskupem moravským. Svatopluk poručil mu kostely a střižníky (duchovníky) na všech hradech: »I počalo od toho dne« — píše legenda pannonská — »prospívati velmi učení boží a střižníků přibývati po všech hradech; ***ano i pohané uvěřovali v pravého Boha***, bludův svých zamítajíce. Též také země moravská začala se šířiti na vše strany a nepřátele své porážeti s prospěchem, ***jak sami o tom napořád vypravují.***«

Vizme nyní, které byly první kostely v Čechách založeny. Všecky staré zprávy v tom se shodují, že první dům boží byl v Čechách chrámec sv. Klimenta na Levém Hradci, o kterémžto hrádku víme určitě, že stál již za knížete Neklana, na levém břehu Vltavy, severně od Prahy u Roztok, tu kde jest podnes osada téhož jmena: Ubi christianitas incoepta est (1132). Druhý chrám z časů Bořivojových byl kostel Panny Marie neboli »Svaté Mařie« na hradě Pražském, blízko hlavního vchodu do hradu, »ot velikých vrat inhed na dráze.« Třetí byl za Spytihněva založen ke cti sv. apoštolů Petra i Pavla buď na Vyšehradě nebo na hrádku Budči. Opět jiný byl kostel sv. Jiří na hradě Pražském, založený od knížete Vratislava, otce sv. Václava. V týž čas děje se zmínka o kostele na hradě Tetíně, bez udání, komu byl zasvěcen. Končíme zprávou o kostele sv. Víta, jejž v středisku Pražského hradu založil kníže Václav svatý.

Převelikou důležitost v otázce pokřesťanění českého mají kostely založené ke cti sv. Klimenta. Jmenování kostelů jest vůbec neposledním historickým pramenem středního věku; kdo přinášeli a zaváděli v které zemi křesťanstvo, ti zasvěcovali první kostely rádi na jmeno těch svatých, kteří byli nejvíce ctěni ve vlasti, odkudž přišli kazatelé. Tak na slovanském hradě Nitře jest podnes hlavní kostel zasvěcen na jmeno sv. Emmerama, patrona diecése Řezenské, i víme s jistotou, že na Nitře v první polovici 9. věku svěcen byl kostel knížetem Přibinou, založený od arcibiskupa Salcburského. Na hradě Blatně (Moosburk) v pannonském knížectví Přibinově svěcen nový chrám na jmeno sv. Hruodberta (Ru-

perta), biskupa někdy Salcburského, od arcibiskupa téhož města. Na jmeno sv. Petra založeny jsou za duchovního panství Pasovského na Moravě kostely jak v Olomouci tak v Brně, kdežto v Čechách takových kostelů na hradech není. (Ale ovšem na jmeno obou prvoapoštolů Petra i Pavla, jako na Vyšehradě). Blíže podle času jsou nám kostely v Čechách nesoucí jmeno sv. Jakuba Většího, a to ponejvíce v osadách hornických: v Jihlavě, v Hoře Kutné, v Adamsfreiheitě, v Kladrubech u Stříbra, v Ledči u Stříbra, v Příbrami, v Jilovicích u Třeboně, na Vysokém Újezdě v Hradecku a j. A tak je to právě i při kostelích ke cti sv. Klimenta (třetího papeže), jehož tělesné ostatky v Chersoně vyzdvižené Konstantin a Methoděj s sebou nesli na Moravu, aby odsud dále jdouce do Říma v svatém městě, kamž patřily, na věčné časy je uložili. Na Moravu brali se oba bratří z Cařihradu, z říše byzantské, přes knížectví blatenské neboli starou Pannonii k hlavnímu hradu moravskému. V tom směru jsou pak tyto kaple a kostely sv. Klimenta, a to po dnešní den: V osadě Kelemen (t. j. uherské vyslovení jmena Klemens), kterážto osada leží v distriktu Koprivnickém, ve farnosti Suchodolské; v osadě Heiligenbrunnu, Szent. Kut, diskriktu Német-Újvarském v Železné stolici; v osadě Bük řečené, v sousedství Csépregu, kde za římských časů stálo slavné město Scarabantia Julia, v diecési Rábské; v Močonku, před samým staroslavným hradem Nitrou, v letním to sídle biskupů Nitranských. Ale i po Krajině, po Furlansku, v Benátsku i dále až do Říma jest řada kostelův sv. Klimenta: v Povolettě diecése Videmské, v Benátkách, kde jak známo Konstantin zastaviv se hádání měl s kněžími vlaskými, v Padově, v Granze di Camin, v osadě S. Clemente u Rimini, na ostrůvku S. Clemente u Ankony, konečně v Římě basilika sv. Klimenta, kdež uloženy ostatky svatého papeže a kde také odpočívá Konstantin-Cyrill.

Úcta k sv. Klimentu rozšířila se z Moravy po celých Čechách a dále po celém Krakovsku, jak tomu nasvědčují kostely Svatoklimentské, výmluvní to hlasatelé, odkud do těch končin přišlo křesťanství. V Čechách jsou nebo byly kostely toho svatého na hradě Litomyšli, v Hradci nad Labem, v Dobřenicích, v Sadsce, na Vyšehradě, na Opyši hradu Pražského, na Levém Hradci, na hradě Boleslavi, v Bubnech u Prahy, v Odoleně Vodě (Vodolce), v Chlumčanech u Citolib, v Chržíně dekanátu Budyňského, v Murách poblíž kláštera Doksanského, v Mirovicích a na hradě Práchni.

Máměli tedy kostely a kaple sv. Klimenta na tolika hradech českých, zejmena na hradech v blízkém spojení s Přemyslovci stojících, jako na Vyšehradě, Praze, Levém Hradci, Práchni, nemůžeme jinak nežli míti za to, že knížata čeští přehlubokou úctou proniknuti byli k světci, jehož ostatky přes Moravu neseny do Říma od bratří Solunských. Jeli cos podobného pozorovati z německé strany?

Sama církev česká nikdy nezapomněla, že zásluha o křesťanství české náleží bratřím Solunským, Cyrillovi a Methodějovi. Oba světci jsou proto mezi patrony země české, jimž církev věnuje zvláštní modlitbu (proprium Bohemiae) v tato slova: »Bože, jenž jsi nás skrze blahoslavené biskupy a vyznavače své Cyrilla a Methoděje k jednotě křesťanské víry přivesti ráčil« atd.

Slovanská liturgie trvala v Čechách, i když slavná moravská říše vzala za své. Marné jsou všecky námitky učených i neučených, že slovanského jazyka nebylo užíváno v Čechách: staroslovanská legenda o sv. Václavu přímo praví, že dala jej sv. Ludmila, hned jak byly odbyty postřižiny, učiti knihám slovanským, načež od otce poslán na Budeč, kde se učil také knihám latinským, což vše rozuměti dlužno o knihách církevních.

První letopisec český Kosmas, jenž jsa děkan kapitoly Pražské na počátku 12. věku psal kroniku českou, nikde sice nezmiňuje se o liturgii slovanské; ale on vůbec vyhýbá se všeliké zprávě i o klášteru Sázavském, o němž přece bezpečnou vědomost míti musel, jakož i o prvním opatovi Prokopovi, kterýž vyučen byl písmu slovanskému, sv. Cyrillem vynalezenému, a že v klášteře Sázavském pěstovali liturgii slovanskou. Klášter právě za Kosmovy doby trpěl osočováním duchovenstva latinského; vytýkáno mu, že s písmem slovanským sloučeno jest sektářství, ano i kacířství; konečně došlo i k tomu, že knihy jazykem slovanským psané jsou odtud docela vyloučeny, ač se jich tam ještě r. 1097 dosti nacházelo.

Shrnouce všecky zprávy tuto podané a přehlednouce ještě jednou celý průběh věcí, nemůžeme než státi na tom, že ***Čechy nepřijaly křesťanství z Němec, nýbrž z Moravy***, a že ***křest Řezenský*** nezůstavil žádného sledu a účinku v zemi české.

* * *

Jaký vliv měli Čechové na křesťanství v Polsku? — Stačí zde uvesti, co píše o tom Dětmar Mersebursky, svědek současný a nematný († 1018): Polský kníže Měčislav pojal za manželku sestru českého knížete Boleslava staršího (I.), jež opravdu byla tím, co ukazovalo a jak znělo jmeno její: slula totiž Dobrava, což po německu Bona, t. j. Guta se vykládá. I snažila se o získání muže svého, aby byl křesťanem, což se jí pomocí boží také podařilo. Měčislav pokřtěn jest, načež ihned příkladu hlavy své a starosty svého všecken lid následoval a mezi syny Kristovy přijat jest. První jejich biskup Jordan mnoho o křesťanství se přičinil. Kněžna Dobrava, jež r. 977 v Pánu zesnula, byla starší sestra Mlady (Marie), první abatyše Svatojirské. Synové její byli Boleslav Chrabrý a Vladivoj. Biskup Pražský Vojtěch, jenž sobě za úkol obral pokřestění Prusův, dostal se na pobřeží starého Pruska pomocí polského Boleslava, jenž mu dal loď a pro jistotu vyzbrojil ji třiceti vojíny. V Gdansku povedlo se horlivému biskupovi pokřestiti velké zástupy tamního lidu; méně šťasten byl na pomoří pruském, kamž se byl po několik dní plavil. Zde maje při sobě toliko kněze Benedikta (Bohuše) a bratra Radima od mladosti jej všude provázejícího, bez výsledku pracovav od tvrdošíjných Prusův r. 997 smrtí mučennickou zemřel. Hlava jeho, od Prusů na kůl vstrčená, sňata jest mužem obchodníkem Pomořanským, jenž ji do Hnězdna přinesl a knížeti Boleslavovi odevzdal. Boleslav postaral se též o zachování těla do vody vrženého, a tak ostatky mučenníkovy uloženy jsou v hlavním chrámu

Hnězdenském, jejž byl postavil první křesťanský kníže Měčislav. Císař Ota III., veliký ctitel biskupa Vojtěcha, r. 1000 navštívil Hnězdno a bos šel k hrobu jeho v kostele. Ihned také ustanovil, aby Hnězdno bylo sídlem arcibiskupa a bratr Vojtěchův Radim aby byl prvním arcibiskupem, jakož se i stalo.

Také i král Přemysl Otakar II. nemálo se o to přičinil, a to silou a mocí, kterou mu podávala země československá, aby křesťanstvo rozšířilo a upevnilo se v starém Prusku. Válečné tažení r. 1255 podniknuté mělo ten následek, že knížata a velmoži pruští dali se pokřtíti a že založen hrad i město Kunigsberg, dnešní Königsberg, jmenované po králi, a Brunsberg, jmenovaný po Brunovi, biskupu Olomúckém.

Ale král měl ještě další zámysly. Listiny papežské z r. 1268 svědčí, že po úmrtí litevského knížete Mindoga mínil na Litvě zříditi, bez ujmy německému řádu křižovnickému, království samostatné a osaditi je panovníkem římskému stolci příjemným. Mimo to chtěl král ze zemí litevské, galindské a jatvězské utvořiti biskupství, kteréž by podřízeno bylo biskupovi Olomúckému, tak aby Olomúc stala se hlavou arcibiskupství, »jako prý za dávných časů na Moravě býval arcibiskupský stolec.«

Při letošní devítistoleté památce úmrtí sv. Vojtěcha ukázalo se zjevně a skvěle, jak hluboké úcty biskup Čech, jehož Polané vřadili mezi své patrony, u polského lidu požívá. Sjelo se k slavnosti v Hnězdně, kdež odpočívaly ostatky tohoto svatého mučenníka, hojně poutníků ze všech vlastí polských, ano i ze Severní Ameriky. Město zaskvělo se v bohatém vyozdobení, poutníků, vesměs v kroji národním, napočteno ke 4—5 tisícům.

Ale ani Stará Prus neopomenula při této příležitosti uctiti památku svého věrozvěsta. Apoštolský podnik Vojtěchův neměl sice hned dokonalého výsledku, nicméně byla slovem božím od něho hlásaným prolomena dráha, aby křesťanstvo zakořenilo se v těch vlastech; dobře tedy dějepis Vojtěcha zove prvním apoštolem Staré Prusi. Již za minulých století dbal německý řád o postavení kaple na těch místech, kde Vojtěcha smrt stihla, v Tenkitten u města Fischhausen. Během časů kaple podemleta od moře i sklesla r. 1669 ve zříceniny. Na rumovisku postaven potom kříž, r. 1822 dubový, r. 1834 železný. Že ale i tato památka hyne a okolí pustne, sestoupili se ku pobídce provinciální synody vychodních Prus evangelíci tamní, aby postavením důstojného pomníku oslavili výroční památku smrti Vojtěchovy, prvního u nich hlasatele víry Kristovy.

Bedřich Vilém Nietzsche.

Obraz kulturní a psychologický.

Píše

Vojtěch Kalina.

(Pokračování.)

IV. Svobodný duch. Nietzschův atheismus. Jeho metafysika.

by člověk učinil první krok k svému ideálnímu cíli, musí se státi dříve »duchem svobodným,« musí proň nastati velké vykoupení, jak je líčí Nietzsche v předmluvě k svému spisu Menschliches, Allzumenschliches. Jest to sice psáno poněkud chorobně, též v malém souhlase s obsahem knihy, jako téměř všechny jeho pozdější předmluvy, v nichž hledí opodstatniti své poslední názory, značně odchylné od prvého učení; ale tyto předmluvy jsou velmi důležité pro duševní rozvoj spisovatelův a nejlépe nám vysvětlují jeho prazvláštní názory. Táže se, jaká jsou nejpevnější pouta, jež ducha našeho víží. Pro člověka vzácných vlastností duševních jsou to povinnosti, a to ona úcta, kterou nám vštěpuje mládí, ona něžná a svatá bázeň přede vším starobylým, ona vděčnost k půdě, z které jsme vyrostli, k rukám, které nás vedly, k svatyni, kde jsme se učili modliti. Avšak pojednou, jako následkem výbuchu při zemětřesení, mladistvá duše pociťuje ohromný náraz, netušíc ani, co se s ní děje. Jakýsi silný pud se jí zmocňuje, nezlomná vůle a horoucí touha jíti ku předu za každou cenu. Jest to nezkrotná, nebezpečná touha po novém, posud neobjeveném světě, která rozpaluje všechny smysly člověka. Raději zemříti, než zde žíti — tak volá svůdný hlas, a přece toto »zde« bylo až posud vše, co člověk posud miloval. Strach a nedůvěra ke všemu, co jsme posud milovali, opovržení tím, co jsme až posud nazývali povinností, vulkanická, mocná touha po cizině, po odcizení, po daleké pouti, nenávist k dřívější lásce, ba rouhání se všemu, co jsme dříve milovali a zbožňovali, — vše to vede k prvému vítězství, snad pochybnému a plnému záhad — ale podobné hrůzy a strasti jsou nutnými průvodkyněmi dějin velikébo vykoupení. Toto vykoupení jest zároveň chorobou, která může člověka zničiti, vždyť jest to prvý výbuch síly a vůle k sebeurčení, sebeocenění (Selbst-Werthschätzung). Člověk nyní všemi silami duše se snaží, by uzřel, jak věci vypadají, obrátímeli vše na ruby. Nietzsche silnými výrazy popisuje tuto svou vášnivou zvědavost po novém stavu věcí a z hloubi duše, roztoužené po vyšších ideálech, posléze volá jako člověk venkoncem sklamaný a zbloudilý: »Což nelze všechny, *všechny* hodnoty zvrátiti? Či snad není dobro zlem? Bůh pouze velmi chytráckým vynálezem ďábla? Či snad není vše v poslední své podstatě klam a mam? A když my jsme ošáleni, zdaž právě proto nejsme též my šejdíři?« Takové otázky vedou a zavádějí jej dále a dále; samota — ona hrozná bohyně, ona mater saeva cupidinum, jak sám dí — svým železným

kruhem svírá ho víc a více, vždy hrozivěji dusí a tísní jeho srdce. Daleká jest cesta z tohoto stavu chorobného osamocení k zotavení, to jest k onomu okamžiku, kdy jeho duch pocítí příliv plastických hojivých sil, které konečně učiní mu možným pohlížeti směle v před do budoucnosti a žíti svým novým způsobem. Dlouho může trvati taková choroba; člověk tehdy, jsa cele ovládán horoucí touhou po zdraví, nalézá se »v jakémsi středním stavu, kterého později nemůže nevzpomenouti bez hlubokého pohnutí: má pocit jakéhosi bledého, jemného světla, jakési ptačí svobody, zírá vůkol ptačím okem, plesá ptačí svévolí; v tomto třetím středním stavu jeho zvědavost pojí se s něžným opovržením. Chladná slova, ‚svobodný duch' působí blaze v tomto stavu, ba skoro nás hřejí, vždyť na dále již žijeme ne v okovech lásky neb nenávisti, nýbrž těkáme libovolně hned blízko, hned daleko, nejraději prcháme pryč, všemu se vyhýbajíce a s třepotem vysoko vzlétajíce. Člověk v tomto stavu se zhýčkává, jako se stává každému, jenž jednou pod sebou uzřel ohromnou rozmanitost věcí, vždyť se stal pravým opakem oněch, kteří se starají o věci, do kterých jim vlastně nic není.«

Podivná to ovšem řeč, nám cizí: my obyčejně vyjadřujeme přesně své myšlenky a o všem tom, co se v nás hýbe jako temný pocit, raději mlčíme, obávajíce se, by taková hnutí a takové stavy nebyly křivě posuzovány. Chorobný Nietzsche podobné obavy neměl a bezohledně odhaloval své nitro v těchto svých zápisech o vlastní nemoci, o těch přechodech od choroby k zdraví, které vždy byly u něho velmi bohaty myšlenkovým obsahem. Stopujmež dále tento jeho »vzlet«: »Krok dále v zotavení a — svobodný duch blíží se opět k životu, ovšem pomalu a téměř s odporem a s nedůvěrou. Pociťuje opět vůkol sebe více tepla, vše se mu zdá jako žlutějším; cit a soucit stávají se hlubokými, vlažné větry různých druhů ho míjejí. Jest mu skoro tak v mysli, jako by se mu teprv nyní otevřely oči pro vše *blízké*. Jest zaujat obdivem a zachovává klid i táže se, kde jenom byl? Jak se mu tyto blízké a nejbližší věci zdají býti změněny! jaký nádech a jaké kouzlo nyní na nich pozoruje! S vděčností pohlíží nazpět — na svou pouť, na svou tvrdost a vlastní odcizení (Selbstentfremdung), na své pohlížení do dálky a své vzlety (Vogelflüge) k chladným výšinám. Jak dobře učinil, že nezůstal jako nějaký něžný tupý zevlovač na vždy doma, vždy u sebe! Byl *vně* sebe, o tom nemůže býti pochyby! Teprv nyní vidí sama sebe, a jaké překvapení mu to působí.« Žasne nade vším, ale vše v něm vzbuzuje blahý pocit velikého štěstí: věru, že jeho nemoc byla výtečným a radikálním prostředkem proti každému pessimismu, oné »rakovině starých idealistů a lhářů,« z níž jest nyní náležitě vyhojen. Vůbec »svobodní duchové« bývají pouze proto nějakou dobu nemocni, by potom dlouho se těšili nekalenému, vyššímu zdraví. A nyní svobodný duch počíná odhalovati v srdci svém ono veliké vykoupení, které až posud se tam ozývalo velmi slabě a s velkou nejistotou. Otázky, které si až posud předkládal tiše a nesměle, vyslovuje nyní hlasitě a slyší též zřetelnou odpověď: Musíš se státi pánem nad sebou, ale též pánem svých ctností, které dříve nad tebou panovaly. Tito tvoji bývalí pánové musejí býti od nynějška pouze tvými nástroji v stejné míře jako ostatní nástroje a prostředky. Hlavně však porozuměl nyní

svobodný duch tomu, co se jmenuje perspektivou v životě, a to té pravdě, že vše v životě nutně jest sloučeno s nespravedlností a že tedy sám život jest nerozlučně spojen s nespravedlností, jsa jí podmíněn. A nespravedlnost bývá největší tam, kde život jest ve svém zárodku, kde počíná, jsa na stupni nejnižším, což však nevadí, že tvorové, žijící tímto životem, pokládají právě sebe za účel a míru všech věcí. Následkem tohoto klamného názoru ničemnost a malichernost neustále pro své zachování snižuje a ničí vše, co jest vznešené, vynikající a bohaté. O všem tom se svobodný duch nyní přesvědčil na vlastní oči a porozuměl perspektivě života. Perspektivou života nazývá Nietzsche ono faktum, že z dálky vidíme nejen předměty, nýbrž i poměry životní ve zcela jiném světle, než jsou ve skutečnosti — ošklivé z dálky může se zdáti krásným, mravně hnusné v dějinné perspektivě skoro bezvadným. Tak na př. jako Rafaelův anebo Rubensův obraz ideální krásy při bližším a zevrubném pozorování představuje oku našemu bezpočetné číslo špinavých skvrn, tak i spravedlivý řád dějinný v očích kritika jest pouze ohromnou sumou nespravedlivých a násilnických činů. O tom již ostatně byla řeč výše — perspektiva jest táž illuse, bez níž nelze žíti, třebas bychom byli přesvědčeni o její vnitřní nepravdě.

Teprve když svobodný duch všemu tomu porozumí, poznává své síly a ví, co nyní smí činiti, t. j. jak může nedbati všech oněch mravních přikázání, která až posud byla mu zákonem. »Avšak,« dí Nietzsche, »svobodný duch praví sobě: jako se mně dálo, musí se díti každému, v němž se vtělí taková úloha, která chce přijíti na svět,« a tak se stane, ať tomu chceme čili nic; neboť náš osud, celá minulost lidská rozhoduje o nás, ať již s tím souhlasíme čili nic. Ovšem cesta svobodných duchů jest daleka, jest to dlouhá řada různých stavů, v kterých člověk se povznáší neustále k vyššímu a vyššímu poznání. Tito svobodní duchové připravují cestu novému pokolení filosofů, kteří však budou velmi málo podobni dřívějším metafysikům. Oni též budou svobodnými duchy, ale nad to ještě něčím více, něčím mnohem vznešenějším. Avšak nesluší se měšovati tyto svobodné duchy s dnešními ‚otroky demokratického vkusu a jeho moderních ideí,‘ kteří se též nazývají svobodnými duchy. Tito dobří lidé, křiklaví obhájcové lidských práv, jsou zcela nesvobodní, povrchní až k smíchu a příčinu veškeré lidské bídy vidí v dosavadním útvaru lidské společnosti a proto všemi silami pracují, by různými převraty uskutečnil se jich ideál — blaho všeobecné (Nietzsche posměšně praví: »das allgemeine grüne Weide-Glück der Heerde«). Celé jich učení skládá se ze dvou otřepaných hesel — rovnoprávnosti a soucitu ke všem trpícím. Tito naivní lidé jsou pevně přesvědčeni, že utrpení, strádání lidské lze úplně odstraniti. Svobodní duchové budoucnosti jsou v té příčině zcela opačného mínění, domnívajíce se, že člověk nejlépe prospíval, nejzdárněji pokračoval právě následkem ohromného tlaku tíhy životní, následkem hrozných nebezpečí a svízelů, které lidstvu byly velikou a nejlepší školou. Zlo ve svých různých podobách, děs, tyranie, dravé pudy, nezřízené vášně vesměs přispívaly k zdokonalení lidského rodu, jímž hýbe jediná páka, t. j. touha po moci; vůle lidstva k životu není skutečně ničím jiným, než tato touha po moci (Macht-Wille), a tedy vše, co seslabuje tuto touhu, jest na úkor vyššího typu

lidského. První a hlavní překážkou pak jest zde právě ona soustrast ke všemu živému, která v kořenu podtíná každou činnost. Sám Schopenhauer byl tak krátkozraký, že též on v souhlase se všemi ostatními filosofy za hlavní princip mravouky vyhlásil větu: »Neminem laede, imo omnes, quantum potes juva,« což dle Nietzsche v tomto světě, jehož podstatou jest vůle, touha po moci, jest přímo absurdum, nonsens.

Naskýtá se otázka, co Nietzsche tak tížilo, než se stal duchem svobodným, co ho tak utěšilo, když setřásl s sebe onen »duch tíže« (Geist der Schwere), o němž mluví na jiném místě. Se zanícením mluví o této své svobodě, která ho teprv naučila veselému tanci a smíchu. »To jest mé alfa i omega, že každá tíže se musí státi lehkou, každé tělo musí křepčiti, každý duch létati, ano v pravdě to jest mé alfa i omega,« dí ve svém Zarathustrovi. Nejlepší odpověď na tu otázku dává následující místo Veselé vědy: »Což jste neslyšeli o bláznu, jenž v světlé poledne rozsvítil lucernu, běžel na náměstí a neustále křičel: ‚Hledám Boha! Hledám Boha!‘ Poněvadž tam právě stálo mnoho takých lidí, kteří v Boha nevěřili, vzbudilo jeho volání veliký smích. Což se ztratil? pravil jeden. Což zabloudil jako dítě? vece druhý. Anebo schoval se před námi? Bojí se nás? Odplul na lodi? Vystěhoval se? tak křičeli a smáli se vespolek. Bláznivý člověk skočil do jich středu a bodal je svýma zrakoma. ‚Řeknu vám tedy, kam zmizel Bůh! My jsme ho usmrtili — vy a já! My všichni jsme vrahové! Leč jak jsme to mohli učiniti? Jak jsme mohli vypiti moře? Kdo nám dal houbu, abychom setřeli celý obzor? Co jsme učinili, když jsme tuto zemi odpoutali od jejího slunce? Kam směřuje svým pohybem? Kam směřujeme my? Daleko ode všech sluncí? Zdaž neustále neřítíme se do propasti? Na zad, na stranu, do předu, ve všech směrech? Zdaž jest ještě nějaké nahoře a dole? Zdaž nebloudíme nekonečným nic? Zdaž na nás nezeje prázdné prostranstvo? Což se nestalo chladněji? Což nenastává pořád noc, stále větší noc? Což nemusíme rozsvěcovati lucerny v poledne? Což posud docela neslyšíme lomozu hrobařů, kteří pochovávají Boha? Což necítíme zápachu božského tlení? — vždyť i bohové hnijí! Bůh jest mrtev! Bůh zůstane mrtev! My pak jsme ho usmrtili! Jakou útěchu najdeme my vrahové z vrahů? To nejsvětější a nejmocnější, co posud svět měl, vykrvácelo pod našimi noži — kdož smyje tuto krev? Jakou vodou se očistíme? Jaké oběti očistné, jaké svaté hry musíme vynajíti? Zdaž velikost tohoto činu není pro nás příliš velikou? Zdaž nemusíme sami se státi bohy, abychom se ho stali hodnými? Nebylo nikdy většího činu — a každý, kdo se po nás narodí, tímto činem již náleží vyšším dějinám, než jakými posud byly veškeré dějiny.‘ — Zde umlkl bláznivý člověk a opět patřil na své posluchače; též oni mlčeli a v rozpacích naň pohlíželi. Posléze udeřil svou svítilnou o zemi, že se rozbila na kusy a shasla. ‚Přicházím příliš brzo,‘ řekl potom, ‚můj čas ještě nenastal. Tento ohromný čin teprv jest na cestě a blíží se. — K sluchu lidskému posud nepronikl. Blesk a hrom vyžadují času, světlo hvězd potřebuje času, též činové potřebují času, aby jsouce vykonáni dostihli našeho zraku a sluchu. Tento čin pak až posud jest mnohem dále, než nejvzdálenější hvězdy — třebas jsou ony samy jeho původci.‘ Vypravuje se ještě, že bláznivý člověk téhož dne vetřel se

v různé chrámy a tam zahlaholil své Requiem aeternam Deo. Když byl vyveden a kárán, nepřestával opakovati: ‚Čím jiným jsou ještě tyto kostely, neli hrobkami a náhrobky Boha?‘«

Celé toto místo, velevýznamné svým obsahem a svou formou, je výkřik bolesti o ztracené víře v Boha. Tato víra, jíž si Nietzsche nemohl opodstatniti vědecky, tížila ho, to byl onen duch tíže, jenž dle jeho fraseologie překážel čistotě myšlení. Posléze odhodlal se Nietzsche raději se státi neznabohem, a s vášnivostí až zuřivou vrhá se nejednou ve svých spisech na předmět své lásky a touhy, tím spíše, že musí uznati, že víra nejen jemu než i celému lidstvu byla zdrojem velikého blaha. »Což z oné půdy, která se ti časem tak málo líbí, to jest z půdy nečistého myšlení, nevyrostly nejvznešenější plody staré kultury? Musíme náboženství a umění milovati jako matku, jako chůvu — jinak moudrými se státi nemůžeme« (II, 292). Zřeknutí se Boha bylo dle jeho mínění největším jeho výkonem, a tato myšlenka všudy a nejvíce vyniká v jeho spisech. On pyšnil se svým atheismem, třebas při tom mnohdy jeho srdce krvácelo. Při tom však zapomněl na veliké učení Kantovo o těchto předmětech, či lépe řečeno, nechtěl mu porozuměti a raději zavrhl s náboženstvím zároveň i metafysiku, poněvadž každá metafysika činí alespoň možným vraceti se k těmto pojmům transcendentálním, byť o nich nikdy platně nerozhodovala a byť je výslovně vylučovala ze svého oboru. Proto se Nietzsche posmívá Kantovskému »Ding an sich« a »věčným pravdám« filosofie, které jsou mu v oboru filosofickém takými bláhovými pověrami, jako Bůh, nesmrtelnost duše, svoboda vůle, »onen svět« v náboženském smyslu. On příkře odsuzuje všechny filosofy pro jich metafysiku, nevyjímaje ani svého mistra Schopenhauera. Hlavní jich omyl vidí v tom, že počínají své zkoumání analysí současného člověka, jenž přece jest výsledkem práce bezpočetných věků a nekonečných sil. Člověk jest v očích filosofů veličina stálá, nezměnitelná, měřítko všech věcí. To však jest Nietzschovi velikou chybou; na světě není žádných stálých veličin, jako vůbec není absolutní pravdy. Vše vzniklo ponenáhlu z bezkonečně malých prvků a rozvíjí se v bezkonečně dlouhé době. Takým jest vznik všech našich názorů mravních, krasoumných, náboženských. Člověk po celá tisíceletí se slepou touhou, vášní nebo bázní vzhlížel se v tomto světě ponenáhlu, i tvořil se v jeho duši onen obraz světa zevnějšího — pestrý, hrozný, plný hlubokého významu, — jenž tak velice ho vábil svým tajemným obsahem. Avšak v přírodě není nic podobného, člověk zde sám byl koloristou, malířem: jeho um, puzený lidskými potřebami, lidskými vášněmi, vyloudil ze svého nitra tento svůj svět zjevů a mylně přenesl tyto své klamné představy na věci, na svět skutečný. Pozdě teprve se vzpamatoval z tohoto svého metafysického sna, a nyní ovšem se mu zdají svět zjevů a svět skutečný (Ding an sich) tak různými, tak sebe vzájemně dalekými, že se mu zdá zhola nemožno proniknouti svým umem v jádro skutečnosti. Ba, on dopouští se ještě většího, osudného omylu: celé své spletité předivo myšlenkových bludů a zděděných představ klade za vinu světu skutečnému, neviní svůj chabý um, leč hledá příčinu svého děsného světa v podstatě věcí. A přece vše to, co zoveme světem, jest výsledkem celé spousty omylů a přeludů, které při povšechném rozvoji

organických bytostí utvořily pevná tkaniva — totiž celý náš myšlenkový podklad, který nyní tvoří a určuje hodnotu celého našeho života.

Ovšem ani Nietzsche, jenž přece aspoň povrchně studoval metafysiku, nemůže popírati možnost trvání světa metafysického, on pouze tvrdí, že jeho jsoucnost jest pro nás úplně lhostejna. Výslovně praví: »Jest pravda, že trvání světa metafysického jest možno; sotva kdo může to popírati: neboť my všechny věci poznáváme prostřednictvím lidské hlavy a hlavy té nemůžeme si uřezati« (snad by Nietzsche lépe řekl: bez hlavy, jediného orgánu našeho poznání, nemůžeme vůbec ničeho znáti, ač toto poznání takto jest velmi podmíněné a tedy ne absolutně platné). »Ale přece namítá se otázka: co se stane s tímto světem, useknemeli si přece tuto hlavu (!). To však jest problém čistě vědecký a nemůže působiti lidem velkých starostí (?); ale pravdou zůstane, že vše to, co lidem až posud metafysické představy činilo drahými, hroznými, ale zároveň též plnými rozkoše, bylo zplozeno vášní, omylem, sebeklamem. Víře ve svět metafysický učily ne nejlepší methody vědecké, nýbrž nejhorší. Pouhý důkladný rozbor těchto method, zbudovavších různá náboženství a různé metafysiky, stačí, by vše to bylo vyvráceno. Tím vším sice není možnost metafysického světa vyloučena, avšak tato možnost nemůže nám k ničemu sloužiti; tedy též ne k tomu, bychom své štěstí, blaho, život činili závislými od pavučin takové metafysiky. O takovém metafysickém světě bez toho nemohli bychom nic jiného tvrditi, než že jest čímsi docela jiným, než si představujeme (ein Anderssein), a jest tedy (navždy) úplně nepřístupen našim smyslům pro svou zcela různou podobu.« Až posud onen svět nás zajímá a my si nemálo hlavu lámeme otázkami o jeho podstatě, ale »jakmile vznik náboženství, umění a morálky tak zřejmě bude vylíčen, že nebudeme již potřebovati metafysických pomůcek (vl. Eingriffe) při prvých počátcích rozvoje těchto jednotlivých oborů, pak rázem zmizí živý zájem k čistě theoretickému problému ‚věci o sobě‘ (Ding an sich) i ‚zjevu‘ (Erscheinung), neboť náboženstvím, uměním a morálkou nikdy nevystihneme podstaty světa absolutního (Wesen der Welt an sich), poněvadž jsme v oboru pouhých představ, kde žádný nejasný pocit (vl. tušení, Ahnung) nemůže nám pomoci dále.«

Uvažmež, že vše to psal Nietzsche ve vědeckém období svého filosofického rozvoje, a nebudeme se diviti, že od fysiologie a psychologie očekával rozluštění všech záhad. V tomto názoru však tají se hlavní omyl celé »soustavy« Nietzschovy, ono osudné *πρῶτον ψεῦδος*, které činí všechny jeho theorie podezřelé a málocenné. Nietzsche z touhy, by v jeho umě nezůstal žádný nečistý zbytek temných představ a pocitů, zavírá oči a nechce viděti nic, co jest za hranicemi našeho logického poznání. Ba on ani nechce dopustiti, že vůbec jest něco kromě lidského poznání. Stává se sám positivistou à la Comte, jenž svými třemi stavy: náboženským, metafysickým a vědeckým označil ponenáhlý vzrůst lidské kultury. Ovšem sám Comte stal se později mystikem, a týž osud, jak již víme, stihl pak též Nietzsche. Jest stará věta dávných positivistů: »timor fecit deos;« totéž s malou změnou v slově můžeme říci o Nietzschovi: u něho »timor interfecit deum — atque metaphysicam.«

Ve všech spisech Nietzschových vyniká tato bázeň před jiným světem, a pro tuto bázeň, tedy pouze z čistě psychologického důvodu, musí býti zavrženo vše, co aspoň v některé míře činí možným zjevení se starých bohů na našem lidském obzoru. Nietzsche zrovna jako by se bál, by filosofie nestala se opět ancilla (služkou) theologiae, a proto rázem s theologickými pravdami zamítl veškeru metafysiku. Nietzsche sice správně tvrdí, že nemůžeme si přece hlavu uřezati a bez orgánů smyslů viděti čistou přírodu; ale též jest pravda neklamná, že nemůžeme vyskočiti, uniknouti, zmizeti nijak z této přírody. Překážíli nám naše hlava celým svým ústrojím zříti čistou, absolutní pravdu, podstatu věcí, přece stejně nezvratným zůstává onen moment, na nějž zřejmě ukázal vedle Kanta učitel Nietzschův Schopenhauer, že my jako nezbytná součástka přírody sami jsme súčastněni v onom světovém procesu, jenž tvoří jádro metafysické, věčné pravdy. Ovšem není jiného světa než náš, jinými slovy: veškery elementy všehomíra jsou ve vzájemném spojení, určujíce se navzájem, ale právě proto náš názor na tento svět musí býti velmi nedokonalý, poněvadž jsme to ve svém světovém rozvoji přivedli pouze k lidskému myšlení a cítění, velmi kusému, a tedy není vyloučena možnost, že ohromným dalším rozvojem mohou z cítění a myšlení vzniknouti kategorie vyšší, jako na př. z pohybu mohl vzniknouti pocit. Pak ovšem před námi a snad i v nás svět bude docela jiný, a rázem zmizí ona pestrá bublina, jejímiž koloristy ovšem jsme my, ne však zrovna v tom smyslu, jak tvrdí Nietzsche.

Nietzsche měl arci právo sestrojiti svůj svět na pocitech (sensualism), mohl z něho vyloučiti všechny metafysické pojmy; avšak tvrditi, že tímto je vše řešeno, že ni v nás ni vně nás žádné jiné pravdy býti nemůže a nesmí — to jest přece jednání příliš diktatorské, málo vědecké. Vědeckým řešením nazýváme vždy a všudy, podaříli se nám jisté zjevy vyjádřiti číselně, ať číslem přibližným anebo přesným, a veškeré zjevy jistého oboru vysvětliti pohybem. Pohyb jest ona poslední veličina, kterou můžeme vysvětliti náš svět vědecky (ovšem velmi nedokonale a kuse); kdo však se odváží tvrditi, že takové vysvětlení dává nám celou pravdu? Pohyb jest pouze symbol čehosi nám úplně neznámého, a jako takový nemůže býti žádným principem filosofickým, t. j. platným za mezemi smyslného poznání; to též uznávají fysikové vzdělaní filosoficky, kteří dobře vědí, že jich poznatky nemají ceny vně naší zkušenosti, to též dobře ví sám Nietzsche, jenž nejednou ukazuje na to, že veškero naše znání jest podmíněno. Přečtěmež si z Veselé vědy toto místo (V, 87, 54): »Jaký dojem obdivu, ale zároveň též děsu a ironie činí na mne mé vědomí veškerého bytí! Odkryl jsem pro sebe, že stará říše lidstva a zvířectva, ano veškeren pravěk a celá minulost všeho bytí, obdařeného pocitem, ve mně dále básní, dále miluje, dále nenávidí, dále soudí — náhle jsem procitl z tohoto sna, ale jen abych si byl vědom, že pouze sním a že tak ***musím*** dále sníti, nechcili zahynouti, jako náměsíčník musí dále sníti, nechceli sříti se do propasti.« Vše jest pouze klam našich smyslů, a tento klam jest nutným průvodcem života, a člověk cítí, že zde na tomto světě není nic jiného kromě tohoto »klamu (Schein), mámení (Irrlicht) a tance duchů — že on »poznávající« (der Erkennende) uprostřed všech těchto

snících bytostí též tancuje svůj tanec, že on svým znáním slouží pouze tomu, by tento pozemský tanec hodně dlouho potrval.«

Ještě větším skepticismem vyznívají slova z Červánků: »Mnoho stálo práce, než jsme poznali, že vnější předměty nejsou takové, jakými se nám býti zdají — nuže tedy, rovněž má se to se světem vnitřním! Mravní činy jsou v pravdě ‚něčím jiným‘ — více tvrditi nemůžeme, a proto veškero mravné jednání jest nám ve své podstatě neznámo« (IV, 116). Následuje pěkný aforismus Ve vězení, připomínající místo Platonovo v Státě, kde tak případně jest učení o podmíněnosti našeho vědění. »Mé oko, ať jest silné či slabé, vidí před sebou pouze kousek prostoru, a na tomto kousku žiji i působím, tato obzorová čára jest mým nejbližším velikým a malým osudem, kterému se vyhnouti nemohu. Takým způsobem okolo každé bytosti tvoří se koncentrický kruh, jenž má své středisko a jenž mu jest vlastním. Podobným způsobem ucho obmezuje nás na malou prostoru, rovněž hmat. Dle těchto obzorů, do kterých každého z nás zavírají naši smyslové jako do stěn vězení, ***měříme*** svět, nazýváme toto blízkým, ono dalekým, toto velikým a ono malým, toto tvrdým a ono měkkým: toto měření nazýváme cítěním — a vše, vše to jsou omylové sami v sobě (Irrthümer an sich)! Dle množství příhod a dojmů, které můžeme zažiti průměrně v jistou dobu, měříme svůj život jako dlouhý nebo krátký, jako chudý nebo bohatý, jako plný nebo prázdný; a dle průměrného lidského života měříme život ostatních tvorů — a vše, vše to jsou omylové ze své podstaty (an sich)! Kdy bychom měli stokrát bystřejší zrak pro blízké předměty, pak by se nám člověk zdál býti ohromně velikým; ano můžeme si představiti orgány, které by nám ho činily nesmírným. Naopak ústrojí těchto orgánů mohlo by býti takové, že celé soustavy sluneční tak by se scvrkly a súžily v našich očích, že by se nám zdály býti jedinou buňkou, a naopak v očích bytostí zcela jiného řádu jediná buňka lidského těla mohla by představovati sluneční soustavu v ruchu, stavbě a souladu (jí vlastním). Zvykové našich smyslů zapředli nás v klam i mam pocitů; tito opět jsou základem všech našich úsudků a ‚poznatků‘ — krátce, nijak nám nelze uniknouti, proklouznouti, proplížiti se ***v svět skutečný!*** Jsme zamotáni v své síti jako pavouci, a co v ní polapíme, není právě nic jiného, než co lze lapiti v ***naší*** síti« (IV, 117).

Nietzsche tedy, jak viděti, jasně ví, že náš svět jest podmíněný, zdánlivý, téměř pouze jakýsi sen, třebas i sen skutečný, jejž musíme sníti a jejž máme tedy sníti co nejlépe s našeho lidského stanoviska, — avšak on v prvém vědeckém (positivním) období své filosofie nechce nic věděti o tom světě vyšším, v druhém pak období upírá mu i onen stupeň, onu míru skutečnosti, o které jsou přesvědčeni všichni idealističtí filosofové, kteří nechtějí, by celý náš svět stal se pohádkou děsné noci, kde by vyšší síly byly jakýmisi bubáky ubohého lidstva. Takový význačný odpor v náhledech vysvětluje se asi pouze tím, že Nietzsche jenom málo, nedosti hluboko byl obeznámen s theorií poznání, bez které každé filosofování jest prázdným a planým dilettantismem. V předmluvě k svým Červánkům vytýká Kantovi, že ho k jeho hluboké theorii svedla morálka, ona Kirke každé filosofie, a že celou svou soustavu zbudoval pouze proto, by upevnil mravouku a zachránil ve filosofii vše to, co

dávno již patří pod stůl. My naopak činíme tuto výtku Nietzschovi, jenž popřel metafysiku nebo ji přispůsobil k svým zvláštním theoriím a proto ani neváhá podezřívati a tupiti největší filosofické umy, zvláště Sokrata a Kanta. Avšak ani nyní nemůžeme se rozloučiti s metafysikem Nietzschem: on sám dosti vtipně vylíčil, jak přišel se svou metafysikou ad absurdum; vylíčil to v svém Soumraku bohů, tedy v posledním období své činnosti. Tam jest hlava »Rozum« ve filosofii (Die »Vernunft« in Philosophie), kterou zakončuje výkladem o tom, »jak skutečný svět posléze stal se bajkou« (»Dějiny jednoho bludu«). Uvádíme ji cele: »1. Skutečný svět (die wahre Welt) jest přístupen mudrci, nábožnému, ctnostnému — on v něm žije, on jest jím. (Nejstarší forma této idey, poměrně umná, prostá, přesvědčující. Opsání věty: Já Platon *jsem* pravda.) 2. Skutečný svět nepřístupný pro nynějšek, než zaslíbený mudrcovi, nábožnému, ctnostnému (»hříšníkovi, jenž činí pokání«). (Pokrok idey: ona stává se jemnější, svůdnější, pochopitelnější, ona *stává se ženou*, stává se křesťanskou). 3. Skutečný svět nepřístupný, nedokázatelný a nezaslíbitelný, ale již jako pouhá myšlenka jest nám útěchou, závazkem, imperativem. (V podstatě staré slunce, leč zahalené mlhou a skepsí; idea stává se vznešenou, bledou, severní, Královeckou (Königsbergisch). 4. Skutečný svět — nepřístupný? V každém případě neodkrytý a jako takový též *neznámý*. Následovně nám nemůže dáti žádné útěchy, ani vykoupení, aniž ukládati závazku. K čemu by nás něco neznámého mohlo zavazovati? (Šeré jitro, prvé zívání rozumu. Kokrhání positivismu.) 5. ‚Skutečný svět' — idea, která není k ničemu, ba ani nás k ničemu nezavazuje — idea neužitečná, úplně zbytečná, tedy vyvrácená; pryč s ní! (Jasný den; Snídaní; Návrat bon sensu a veselosti; Platonův stydlivý ruměnec, pekelný rámus všech svobodných duchů.) 6. Skutečný svět jsme odstranili; jaký svět zbyl? Snad zdánlivý? Ach nikoliv! Se skutečným světem odstranili jsme zároveň svět zdánlivý. (Půlden; okamžik nejkratšího stínu; konec nejdelšího bludu; vrchol lidstva; *Incipit Zarathustra.*)«

Ano — incipit Zarathustra, t. j. Nietzsche zapomíná jak na svůj positivismus, jehož vzpomínka vzbuzuje v něm hnus »před jarmareční pestrotou« všech oněch lžifilosofů skutečnosti (Wirklichkeits-Philosophaster), na kterých není nic nového a původního kromě oné pestroty« (VII, 10), — tak na svůj filosofický nihilismus, a kohout jeho filosofie též kokrhá, by nám oznámil, že tvůrce nové soustavy zapřádá se v pavučiny již ne filosofie, nýbrž bezuzdné mystiky, a tím snad chce dokázati, že filosofie vlastně jest »druh atavismu vyššího řádu« (VII, 20). Slyšmež tedy Zarathustru, jenž stvoří novou filosofii: »Nyní zemru a zmizím, v jediný okamžik budu ničím. Duše jsou stejně smrtelné jako těla. Ale pletivo příčin, jimiž jsem svázán, se vrátí — ono mne znova stvoří! Já sám náležím ku příčinám věčného návratu. — Přijdu opět s tímto sluncem, s touto zemí, s tímto orlem, s touto zmijí — *ne* k novému nebo lepšímu životu nebo k podobnému: — budu vraceti se věčně k tomuto stejnému a témuž životu, abych opět učil věčnému návratu všech věcí, — abych opět mluvil slovo o velikém pozemském a lidském poledni, abych opět zvěstoval lidem nadčlověka.« Zarathustra jest totiž »učitelem věčného návratu« nebo znovuzrození, jenž učí, že

»všechny věci se vracejí věčně a my sami s nimi, a že jsme zde byli již bezpočtukráte a všechny věci s námi« (Zarathustra III, 322). V kapitole »Sedm pečetí« vyslovuje svou plamennou touhu po věčnosti: »Jakž bych neměl horoucně toužiti po věčnosti a po svatebním kruhu všech kruhů — kruhu návratu! Nenašel jsem posud ženy, od které bych chtěl míti děti, leda od této ženy, kterou miluji: neboť já tebe miluji, ó, věčnosti!« Vše to se divně srovnává. Nietzsche, jenž chce býti prorokem nadčlověka, pozemského štěstí, pojednou v své »nejhlubší« knize, jak sebevědomě praví, blouzní o věčnosti, o věčném znovuzrození, které se bude bezpočtukráte, neustále, vždy v téže podobě opakovati. Kruh věcí jest věčný, on jest předurčen od věčnosti, on se opakuje v ohromné řadě koncentrických kruhů. Jinými slovy: člověk jest věčný, každý z nás — lidé i zvířata i celá příroda — zjevíme se bezpočtukráte takými, jakými právě jsme, vždy před námi bude nějaký Zarathustra, jenž jsa podoben Bohu bude nám ukazovati nové cesty, které jsou vlastně staré, bezpočtukráte vykonané, tak že vlastně veškero naše konání, naše reformy, snahy jsou vlastně marny, ježto vše již je zpředu určeno osudem. Fatum je onen Bůh, slepý, nerozumný, bezúčelný, nemravný, jenž vše řídí, a Nietzsche-Zarathustra jest jeho prorok.

K smutnějším koncům nemohl dospěti Nietzschův vášnivý boj proti metafysice. On, jenž bojoval jako svobodný duch proti »pověrám« náboženským, při čemž ovšem ani dost málo nešetřil víry jako vznešeného pocitu metafysického, pojednou sám se zápalem naivního vyznavače hlásá různé pověry vědecké a buduje na nich svou víru ve věčné trvání ne duše, ne těla, ne člověka, nýbrž člověka tohoto okamžiku s jeho okamžitou náladou a podobou, jenž jako nějaký paňáca neustále bude muset provozovati své kousky na trhu životním, bez naděje na vykoupení neb alespoň na nirvánu. Nietzsche rád vše obracel na ruby, i zde to učinil a prostě všechny naše časové, fysické pojmy učinil rázem metafysickými. Ví sice dobře, že »v sobě« (im An-sich) není žádné příčinné spojitosti, žádné nutnosti, psychologické nesvobody, tam nenásleduje účinek za příčinou, tam vůbec není žádného zákona, poněvadž my jediní jsme vybásnili příčiny, řadovou posloupnost a spojitost zjevů (das Nacheinander, das Füreinander), vztahy, nutnost, číslo, zákon, svobodu, důvod, účel; a když tento svět příznaků (Zeichen-Welt) jako příznaky samostatné (an sich) přenášíme, připisujeme křivě věcem skutečným, že jednáme tak, jako jsme až posud jednali, totiž mythologicky« (VII, 21); to však mu nevadí, by ve svém Zarathustrovi dal nám svou mythologii, položiv jí za základ čistě empirický pojem času a věčnosti. A přece oba tyto pojmy jsou čisté fikce za mezemi našeho poznání, a všechny věty na nich založené nemohou míti pro metafysika nijaké ceny. Alespoň tomu mohl se naučiti u »myšlenkového mrzáka« (Gedanken-Krüppel) Kanta, a pak by se snad byl uvaroval prapodivného smíšení pojmů fysických a metafysických a zachoval si onu »čistotu myšlení,« kterou se často právem pyšní v jiných ohledech. Pyšní se ve svých spisech nemálo i svým »vznešeným« (vornehm) smýšlením; bohužel málo to potvrzují jeho nerozvážné a příkré výroky o mnohých vynikajících lidech, jimž přece není hoden rozvázati řeménky u obuvi. Neustále podezřívá Kanta z licoměrného pobožnůstkářství, onoho Kanta, jenž s bezpříkladnou

neohrožeností, ale též velmi klidně a slušně kritisoval veškery pojmy náboženské; Sokrates jest Nietzschovi jakýsi šašek, Plato »nudný,« jeho dialogy jakýsi dětský žvast, Descartes jest mu »povrchní,« Spinoza tropí s filosofií »hokusy pokusy,« Bacon, Hobbes, Locke, Hume nestojí mu ani za řeč, poněvadž prý nejsou ani filosofové a svou činností pojem filosofa snížili, — a tři znamenití Angličané naší doby: Darwin, Molly, Spencer jsou mu sice »úctyhodní, ale prostřední duchové.« A což teprv jeho rodáci Dühring a Hartmann! Prvý jest v jeho očích »anarchista,« druhý »amalgamista«; jeho opovržení k Hartmannovi jest bezmezné a zajisté neslušné. Z Francouzů jest mu Comte »nejchytřejším jesuitou,« Renan je »zkázou rozumu« a neštěstím Francie.

Avšak dosti o tom: Nietzsche patrně v metafysice byl velmi málo znalý a řídí se tu ne přísnou methodou, nýbrž okamžitou náladou. Posléze dospěl k tomu, že ve své nejdůležitější knize »Za mezemi dobra i zla« pochybuje o každé pravdě, táže se, proč raději netoužíme po nepravdě než po pravdě, a celou svou filosofickou činnost zakončuje větou: »Nic není pravda, vše jest dovoleno.« Zavrhuje nyní rozum i logiku a důvěřuje úplně affektům, temným dojmům, pudům. Aby se nezdálo, že Nietzschovi křivdíme, uzavřeme tento oddíl slovy jeho ctitelkyně Lou Andreas-Salomé: »Jestliže Nietzsche původně z tajemné, zářné, čarovné zahrady metafysické vkročil do střízlivého světa empirického badání, nyní zbloudil na scestích divokého sadu.« On, jenž dlouho chladně přemýšlel a krotil i dusil v sobě vše, co se nesnášelo s pravidly přísné logiky, této strážkyně vyšší pravdy, »utvořuje si nyní nové heslo: ‚Nic není pravda, vše jest dovoleno‘ a velebí cenu klamu, libovolné fikce, všeho nelogického a nepravdivého, jakožto sil, které v podstatě prospívají životu a sílí vůli. Představou, že v celém obraze světovém, jak jsme si ho vůkol sebe utvořili, my sami vězíme jako tvůrcové se svou duševní náladou a tím, že naše poznání posledního cíle přece není ničím jiným než ‚zčlověčením věcí‘ (Anmenschlichung der Dinge), kochal se Nietzsche tak dlouho, až celý obraz světový rozplynul se mu v jakýsi sen, jejž si jednotlivec libovolně vybásnil.« A proč by si Nietzsche nemohl vybásniti a stvořiti svět svůj? Vytvořuje nyní svůj svět dle formule: »Já Platon jsem svět,« jenže, jak dí Salomé, tato formule v jeho ústech zní: »Já, Nietzsche-Zarathustra jsem svět, on jest, poněvadž já jsem, on jest takový, jakým jej chci míti.« Vzpomeňmež, jak si Nietzsche představoval dokonalého filosofa, a pak se nám tyto jeho myšlenky stanou ještě jasnějšími. Filosof *tvoří*, poznání jest *tvoření*, a filosofie »tvoří vždy svět dle svého obrazu; nemůže jinak; filosofie jest tento tyranský pud (dieser tyrannische Trieb), nejduchovnější (geistigste) vůle k moci, ke ‚stvoření světa‘, ke causa prima« (VII, 9), krátce filosof jest bůh, filosofie jest stvoření světa. Posledním anebo snad prvým takovým bohem byl sám Zarathustra-Nietzsche. Takové metafysiky ovšem nelze bráti vážně, na takové metafysice nelze budovati, nelze z ní odvozovati ni zákony řádu světového, ni zákony lidské společnosti, t. j. morálku. Nietzsche se toho také neodvážil, on svou mravouku vytvořil bez metafysiky, a počínaje si důsledně, opět obrátil všechny naše názory na ruby — z jakých pohnutek, s jakým úspěchem, uvidíme v závěrečné stati svého pojednání. (Dokončení.)

Národní jednota srbsko-charvátská.

Z nejnovějšího vývoje národa charvátského a srbského

podává

Jos. J. Toužimský.

ový potěšitelný zjev jest nám zaznamenati v nejnovějším vývoji jihoslovanském. Jest to národní shoda a jednota, která ke společné práci na povznesení národa sdružiti má bratrský kmen srbsko-charvátský, jehož jazyk zaznívá v ústech více než šesti milionů duší od břehů Jaderského moře až k Timoku, od Albánských hor k Triglavu, Srěmským svatyním, rovinám Bačky a úbočím Karpat nad Dunajem. Ve zmatky nevraživé přítomnosti a vzájemného se odlučování a potírání vytryskl tu jako nejčistší tón z hrudí mladistvých Srbů a Charvátů hlas volající po jednotě, a hle, dochází ohlasu u starých i mladých, sdružených i rozvaděných. Jako jasný, teplý paprslek zaletěl v temné chmury a osvítil obzor ruměným červánkem, zvěstujícím budoucí den. Po čem nejlepší přátelé Charvátů a Srbů dlouho toužili a co stále unikalo jako půvabný nedostižný přelud, hlásá se dnes ne jako ideál, nýbrž jako praktický směr národního vývoje, ne jako tužba, nýbrž jako skutek.

Skutek? Tak rychle a nenadále? Zdá se sice nemožno, aby co dlouhá bludná doba předsudků napáchala, rázem se mělo změniti, a přece jest tomu tak. Srbská a charvátská mládež podává si ruce, v jednotě nastupuje cestu ke společným cílům, a nejlepší mužové národa, šedí kmetové i náčelníci hnutí národního jí žehnají, se slzami radosti následují jejího příkladu a dokazují, že jinak nemůže býti lépe než v tomto dorozumění a v této shodě a vzájemnosti.

Ovšem, úplně nová myšlenka ta není. Vzpomínáme hned na první provolání bana Jelačiće, v němž hlásal: »Různost víry a církve nečiní již překážek mezi bratry a členy jednoho národa ve společenském a státním životě. Jednota jest prohlášena.« Vzpomínáme na první sněm svobodného Charvátska, který 5. června 1848 na Záhřebském náměstí byl zahájen a ban Jelačić před národem a před svědky z Čech, Slovenska a Slovinska na důkaz věčného nerozdílného svazku Charvátů a Srbů skládal přísahu v ruce srbského patriarchy Josefa Rajačiće. Srbové z Vojvodiny a z knížectví, Charváté a Srbové z Bosny i Hercegoviny byli účastni skutku toho, který by byl měl důležité následky, kdy by zloba časů nebyla těžce dolehla na sjednocený národ, ale také kdy by i Srbové a Charváté shodě té byli ostali věrni a společně se byli stavěli proti osudu na ně doléhajícímu. I národní program tehda vytknut ve velkém svém celku: Trojjediné království charvátské, slavonské a dalmatské s nerozdílným právem Charvátů a Srbů a sdružená s ním srbská Vojvodina. Země pod panstvím půlměsíce tvořily pozadí, pro něž by byl svobodný tento státní útvar býval přitažlivým ohniskem.

Velká dějinná chvíle sdružila Srby a Charváty. Illyrism byl ideálním výrazem jednoty a snaha po ní utkvěla v myslech mnohých

národních vůdců. Přes to vše nevraživost prýštící z malicherných často příčin roztrpčovala mysli. Srb činil úkory Charvátu, Charvát Srbu, až došlo k poměrům, jaké vidíme mezi Poláky a Rusy. Jeden překážel druhému, a prospěch z toho měl třetí, odpůrce těch i oněch, jenž tím snadněji prováděl své plány a ničil platnost Srbův i Charvátů, čím urputněji tito stáli proti sobě. Maďaři vyhladili Vojvodinu, obmezili Karlovický sněm srbský, opanovali politicky v Charvátsku a podřizují svým státním a hospodářským prospěchům Bosnu i Hercegovinu. Charvátům v Charvátsku dopustili by sice národně existovati, podporovali by i jejich nepolitické potřeby, ale s jedinou jen podmínkou, kdy by se vzdali vlastní vůle a zapřáhli se do vozu maďarského.

Veliký jest rejstřík vzájemných úkorů, jež si činili Srbové a Charváté. Těžce pociťovalo se to nejen v Charvátsku a Dalmacii, ale i v Bosně a Hercegovině. Posléze došlo i k tomu, že s pravoslavného chrámu v Záhřebě stržen srbský prapor a pošlapán. Bylo to 15. října r. 1895 za návštěvy císaře a krále, jenž sem byl zavítal k zahájení národního divadla charvátského. [1]) Stržený ten červeno-bílo-modrý prapor způsobil obrat. Přes sto studujících university Záhřebské hlásilo se hrdě, že strhalo prapory maďarské, že se podle zákona maďaronského dopustilo provinění, 54 pohnáno jich před soud a skoro vesměs odsouzeno do žaláře: ale všichni naprosto odmítli, že by se byli dotkli praporu srbského, ač dotknouti se ho nebylo proviněním před zákonem.

Stržení a pohanění srbského praporu nebylo dílo charvátské, nýbrž cizí. Charvátská a srbská akademická omladina, tak úkosem na sebe hledící, lekala se sporu národ dělícího a oslabujícího. Padly jí šupiny s očí. A když 22. února 1896 slaveny sedmdesáté narozeniny srbského mučennického vůdce dr. Svetozara Miletiće, jemuž politický nezdar a maďarské žaláře mrákotami obestřely ducha dříve tak bystrého, viděli jsme Srby i Charváty podle sebe v bratrském sdružení. Řekli si své mínění, podali si pravice a slíbili napraviti, co se kdy křivého mezi nimi dálo. Slavili nejen svornost, ale i národní jednotu Srbů a Charvátů. Myšlenka jednoty se šířila, prohlubovala, uváděla na praktickou půdu. Orgán strany práva, jež nechtěla znáti Srbů a všude viděla jen Charváty, Hrvatska Domovina, stala se orgánem té shody, jejímž odhodlaným tlumočníkem stal se i orgán národní opposiční strany Obzor. Srbský krajní Srbobran s přesvědčením a s vroucností počal hájiti jednoty. Duch jednoty počal vanouti v Jihoslovanstvě. I charvátské rozvaděné strany vystupovaly společně v Charvátsku i v Dalmacii a vítězily. Vzájemná shoda o říšských volbách březnových zjednala srbsko-charvátské straně v Dalmacii poprvé úplné vítězství.

Nejvýmluvnějšího výrazu došla jednota srbsko-charvátská v knize nyní v Záhřebě vydané. ***Narodna misao*** (Národní myšlenka) jest název publikace latinskou a srbskou kyrillicí tištěné [2]) a od charvátských i srbských akademiků vydané. I prapor srbský a charvátský nalézáme

---

[1]) Viz o tom v Osvětě r. 1895 Rozhledy v dějinách současných str. 1057 až 1058, 1134 až 1135.

[2]) Narodna Misao. Za ujedinjenu hrvatsku i srpsku akademsku omladinu izdali: Jovan P. Banjanin, Milan Kostić, Ivan Lorković, Dušan Mangjer, Lav Mazzura, Svetozar Pribičević. Zagreb 1897. Stran 350.

na zevní úpravě; roh na pravo zdobí barvy srbské červená, bílá, modrá, dolejší roh na levo barvy charvátské, červená, modrá, bílá. Obsah nevyniká tak hloubkou citu jako hloubkou přesvědčení a jasnými vývody. Logika, filologie, historie, praktická potřeba osvětová, politická a hospodářská se v prvním díle knihy sdružují k důkazu čili osvětlení toho, že Charváté a Srbové jsou *jeden národ s dvěma jmeny* a jako jedinému národu že jim sluší jednati a usilovnou prací domáhati se svých cílů. Celý tento první díl jsou práce akademiků srbských a charvátských; vynikající místo v nich zaujímají studie o Srbu Jiřím Daničićovi a Charvátu Račkém, kteří ve svých velkých dílech vědeckých neznali než jeden národ a nedovedli zjevy jazykozpytné, archaeologické, historické a národopisné vysvětliti než z celkovitosti národní.

Již v úvodní stati Dušan Mangjer, syn známého starosty Splitského, vykládá: »Myšlenka, jež nás vedla, jest: pevné a nezvratné přesvědčení, že jsme části jediného naroda, části, které jen na první pohled se mohou zdáti rozdílné, sobě odporující, ale části, jež právě tím, že by jedna druhé chtěla existenci popříti, nejlépe dokazují, že musejí býti jedno.« Rozvoj a pokrok našeho národního ústrojí (praví dále) vyžadují toho, aby poznána byla nestranně nicotnost vzájemné nevraživosti. »A že boj mezi Srby a Charváty jest škodlivý ano zhoubný osvětovému, hospodářskému a politickému pokroku našeho národa, netřeba teprve dokazovati, neboť každý může na něj vlastníma očima pohlednouti a prstem ukázati.« Mangjer staví se na stanovisko Daničiće a Račkého, že Srbové a Charváté jsou jediný národ jednoho jazyka, i dovozuje z toho, že musejí míti jednotné snahy, jednotný ideál: povznesti národní vědomí a národní blaho. »Naší vlasteneckou povinností jest: vedle charvátského jmena stejnou vroucností milovati i srbské a vedle srbského i charvátské, neboť obě ta jmena, jen jsouli pohromadě, představují nám celkovitě minulý a budoucí život i vývoj našeho národa.«

Studie o Daničići z péra Jovana P. Banjanina (kyrillicí tištěná) podává spolu přehled národopisného a dějinného vývoje srbského a charvátského kmene. Ani jedno ani druhé jmeno nebylo za starých dob společné národnímu celku. Byly jen menší kmeny, jež vedle společného slovanského jmena si přikládaly jmena kmenová, a na různé ty kmeny časem se přeneslo jmeno kmene, jenž se dodělal ústřední moci. Vnější příčiny, Byzancie na jedné a Řím na druhé straně, způsobily, že vznikla mezi kmeny dvě střediska. Avšak již záplavou tureckou byly oba ty krystallisační středy rozdrceny a příslušníci toho i onoho středu smíšeni. Přece však udržela se obě ta jmena jediného národa. Vědecká činnost Daničićova, jenž velký slovník od jihoslovanské akademie vydávaný nazval slovníkem »srbského *nebo* charvátského jazyka« a stejným způsobem ve spisech svých činil, nejen ostala bez účinku. ale činěny mu i výtky od obou stran. Rozpoutal se vzájemný boj pro výlučnost a byl vášnivě ano zoufale veden. Podobně ani snahy Račkého neměly účinku ve veřejném životě. Teprve nyní »omladina probírajíc činnost a myšlenky svých otců, našla u Daničiće a Račkého ideu, jež jest hodna, aby byla základem našeho národního programu.«

Pojednání o Račkém z péra Ivana Lorkoviće, syna známého charvátského spisovatele v Záhřebě, jest spolu historickým vylíčením vývoje

myšlenky slovanské a myšlenky jednoty mezi Charváty a Srby. I bývalé slovanské středisko v Praze a prostřednictví Čechů mezi jihem a severem dochází tu ocenění. K pojednání jest jako historický doklad připojen i manifest národa charvátsko-slavonského, na sněmě 5. června shromážděného.

»Vedoucí myšlenka Srbů a Charvátů« zove se programové pojednání (kyrillicí) akademika Svetozara Pribičeviće, dovozující, že myšlenka jednoty »jest pouze výrazem skutečného, kulturního, společenského stavu, jež nepotřebuje tak theoretického vytvořování jako praktického užívání, spůsobilého, aby vyhovovalo potřebám národní společnosti.« Není mezi Srby a Charváty myslícího člověka, který by nebyl přesvědčen, že vzájemný spor jest na úkor jedněm i druhým, že jest příčinou, pro kterou národní myšlenka neovládla celým rozdrobeným národem, že národní důstojnost v slovanském světě brala ujmu a že oslabena byla přirozená posice srbsko-charvátská na slovanském jihu. A spor neměl podstatného důvodu, poněvadž Srbové a Charváté nebyli rozdílnými národními celky, nýbrž částí téhož národa. Odstraniti spor ten znamená otevříti cestu k důstojnému postavení ve velkém mezinárodním celku. »Jmena Srb a Charvát mají pro sebe dějiny, podání, trvala tedy v minulosti, obě ta jmena žijí v národě, v národním vědomí, trvají tedy v přítomnosti, hledíc k tomu mají tedy právo, aby trvala i v budoucnosti. Slovem, jmena Srb a Charvát jsou jmena národní. Jmena ta však představují jeden a týž pojem, neboť onen národ, který tvoří jádro na slovanském jihu a nosí jmeno srbské jako charvátské, jest národ jeden a týž.«

Půvabný beletristický obrázek z přítomného života národního od Milana Budisavljeviće (kyrillicí) doplňuje oddíl mladší generace.

Mocně působí část druhá, třetinu knihy zaujímající a obsahující projevy čelných mužů srbských a charvátských. Jako jedněmi ústy souhlasí a vítají šťastné slovo, jež konečně promluvila mládež charvátská a srbská. Osmdesátiletý kmet ***biskup Strossmayer*** v Ďakovu, jehož život národu zasvěcený spojuje ještě dobu illyrismu s dobou přítomnou, jenž v politickém zápase za národní práva, jakož i v snahách uměleckých a osvětových byl svému lidu velikým dobrodějem, takto mluví k mladému pokolení: »Váš cíl jest krásný, a dejž Bůh, abyste ho dosáhli. Láska, svornost, jednota je Bůh sám, a kdo v lásce, svornosti a jednotě ostává, ostává v Bohu a Bůh v něm. Láska, svornost, jednota jest pravé křesťanství, věčný pramen všeho života, všeho světla, vší pravé svobody, všeho pokroku a vší slávy. Kdo lásku, svornost, jednotu v národě našem přivádí ku platnosti, ten, ať se zove Srb nebo Charvát, jest pravý křesťan, pravý milovník života, světla, svobody a slávy svého národa. Neláska, nesvornost a rozkol jsou zjevná smrt národa našeho, a láska, svornost, jednota jsou rukojemství jeho vzkříšení, jeho slávy a jeho nesmrtelnosti. Bůh žehnej nám všem!« A druhá církevní hlava, pravoslavný ***metropolita srbský Michael*** v Bělehradě, také již šedivý kmet činů plného, krásného života, také vzor obětavého vlastenectví a podivuhodné skromnosti, píše: »Blahopřeji vám, drahé dítky národní, že jste se vzpamatovali a podali bratrskou ruku jeden druhému ku blahu Srbů a Charvátů. Prosím Hospodina Boha, spásu naši, aby svou moudrostí

osvítil nás všechny Srby a Charváty, kterým přikázal, aby pospolu žili jako rodní bratři. Tato vaše svornost, vaše bratrská láska bude útěchou všem bratrům i mimo hranice vaší otčiny. Bude útěchou i nám starcům, kteří ve vás vidíme naději národa svého, a blahý pocit ovládá nás, že vás vidíme sourodé a sbratřené. A to nám poskytuje naději, že národ náš bude svorný, že se zachová na věky a že žádná síla nebude s to, aby jej odnárodnila. Ať žijete nám, statní sokolové, k slávě, zdaru, pýše a štěstí Srbů a Charvátů, těchto rodných bratrů!«

Jovan *Ristić*, jenž od let padesátých vynikající hraje úlohu v dějinách srbských, jenž dvakráte byl vladařem a za jehož ministerstva dvě války proti Turecku podniknuty, muž, jenž od mladistvých již let, kdy krvácel proti Maďarům, zasazoval se o uskutečnění velké myšlenky Jihoslovanstva, promlouvá zde takto: »Již za prvního mládí byl jsem prodchnut dojmem událostí, které byly nadšeným výrazem srbsko-charvátského bratrství a jejich sjednocenosti. A dnes, v mých starých letech, často se mi staví před oči onen krásný zjev, když patriarcha Rajačić slavnostně žehnal v Záhřebě banu Jelačići. I když poměry mezi oběma národy obrátily se méně příznivě, nikdy jsem nezoufal. Věřil jsem vždy, že národ, jenž zrodil Rajačiće a Jelačiće, Dositeje a Gaja, Karadžiće a Račkého, dovede se povznesti na potřebnou výši a nedopustiti svým nejlepším synům, aby navzájem se potírali a plýtvali ušlechtilou silou, potřebnou k vyšším společným úkolům a velikým národním důležitostem. Skrze omladinu nebe osvětluje cesty k budoucnosti.«

»Vytrvalost je vítězství! Myšlenka vaše je šlechetná, prostředky čestné a účel velikolepý! Vytrvejte a vítězství vás nemine!« volá v prohlasu svém bývalý radikální ministr srbský K. S. *Taušanović.* Vzletnou písní slaví jednotu starý spisovatel srbský Matija *Ban.* Vůdce svobodomyslné strany Srbů uherských, známý dr. Michael *Polit-Desančić*, vidí v jednotě událost pro Bosnu a Hercegovinu velice významnou. Srbský liberál dr. J. D. *Avakumović*, bývalý předseda ministerstva, vítá stejně vřele jednotu jako bývalý radikální ministr vyučování dr. Mil. R. *Vesnić.* »Neodmítejte od sebe těch, kteří nemyslí jako vy, ale poučujte je a získávejte, až v jedno splyne universitní mládež. Jakmile to se stane, bude cíl dosažen, neboť neuplyne ani deset let a budete nahrazovati nynější pracovníky na politickém a osvětovém poli dvoujmenného našeho národa a sami jej povedete k lepší a šťastnější budoucnosti,« praví prof. Ljub. *Stojanović* z Bělehradu. Nejlepší naděje pro shodu jest i dr. V. *Matijević*, advokát v Dubrovníce, katolický Srb, jenž dosud býval vůdcem v boji proti Charvátům. »A kdy bych nebyl tak stár, i já bych bez prodlení pospíšil k vám do jednoho šiku, abych s vámi paže k paži bojoval pod praporem, který jste vztýčili,« volá z Kotoru kmet J. *Sundečić*, spisovatel a bývalý tajemník černohorský. A z Paříže přizvukuje závažným svým hlasem učenec evropského jmena V. *Bogišić*, budovatel občanského zákonníka černohorského. Vřelou písní odpověděl srbský básník, katolický kněz Ilija *Okrugić Srjemac*, vážený od Srbů i Charvátů, jenž po celý život usiloval o jednotu obou. Dočkal se jí, avšak píseň jeho byla zpěvem labutím, zemřel, a nad hrobem jeho ještě

ústy zástupců Matice srbské a Matice charvátské myšlenka jednoty slavena v jeho paměť!

Jmena charvátská, jež dlouho nebylo vídati podle sebe, jsou tu sdružena projevy pro velikou myšlenku a důležitý obrat v národě. Ze Splitu pozdravuje jednotu L. ***Borčić***, ředitel tamní reálky a poslanec na sněmu dalmatském a na říšské radě. Starý, avšak ohnivý bojovník za práva národní, Erazmo ***Barčić***, z patricijské rodiny Řécké, od počátku stoupenec strany práva, jehož jediný syn zhynul v souboji, háje uražené cti národní, hlásá: »Nejtruchlivější, nejnešťastnější stránky našich současných dějin jsou ty, na nichž zaznamenány jsou vády, urážky, trpkosti, jež vášeň národních zlovolníků si vymyslila, aby k vůli jmenu šířila rozvrat mezi syny národa jedné krve. Pro vlastní důstojnost, pro lidskou čest, vyhlaďme tyto stránky. Nechť obejmou se Záhřeb s Bělehradem, Sarajevo s Cetyní. Pak vzejde šťastná chvíle naší vlasti, neboť prospěchy naše ukazují nám, abychom se shodli jako jediná rodina.« Barčić, jenž jest i upřímný Slovan a mnoho obětoval pro národní věc v Řéce, kandidován byl také a volen od Srbů a Charvátů o letošních volbách v Petrinji. Propadl však proti násilí vládnímu jediným hlasem!

Dr. Lovro ***Monti***, také známý zápasník národní a bývalý poslanec, jenž vzdav se pro pokročilý věk veřejné činnosti žije v zátiší v dalmatském Kninu, zevrubně vypisuje vývoj neshod a nevraživosti mezi Srby a Charváty a jejich nicotnost. Varovnými slovy klade všem shodu na srdce. Ze Zaderského předměstí Arbanasů ozývá se prof. Luko ***Zore***, ředitel tamního učitelského ústavu charvátského a poslanec na říšské radě ze sboru velkopoplatníků dalmatských, kde o letošních volbách poprvé shoda Srbů a Charvátů porazila Italy. Dinko ***Vitezić***, vytrvalý buditel a neohrožený vůdce Charvátů v Istrii, kde již s biskupem Dobrilem rozvinoval apoštolskou činnost, nyní předseda spolku Cyrillo-Metodějského (školské matice přímořské), posílá z ostrova Krku vroucí pozdrav, v němž praví: »Jako Jihoslovan pokládám spor mezi Charváty a Srby za největší neštěstí, které národy ty mohlo stihnouti. Každý pravý vlastenec musí si přáti a zasazovati se, aby tato krutá rána co nejdříve a co nejdůkladněji byla vyléčena. Jelikož sjednocená srbsko-charvátská omladina umínila si rozšířiti v lidu tyto názory, nemohu než z hloubi duše své k ní zvolati: Žehnej všemohoucí šlechetnému tomu dílu!«

Charvátský historik T. ***Smičiklas*** v Záhřebě uvádí stať svou, napsanou v březnu 1888 k uctění padesátileté kněžské činnosti Strossmayerovy, kde se hlásá: »Srbové a Charváté jsou jeden národ s dvojím jmenem, s dvojí politickou historií, s dvojím písmem v slovesnosti a s trojím náboženským vyznáním.« K mladému pokolení volá: »Již buší na naše dvéře veliké světové události. Co jsme učinili, abychom připraveni jich dočkali? Tak, jako jsme dnes, nesmíme ani mysliti na lepší budoucnost národa. Bůh žehnej každou i sebe menší práci, která naše zlo odstraňuje.« — Natko *Nodilo*, rodák z Kaštelů u Splitu, jenž v boji proti italianismu v Dalmacii vzácné si získal zásluhy a nyní jest profesorem university Záhřebské, se stejnou rozhodností se vyslovuje pro jednotu jako spisovatel Milivoj ***Šrepel***. Předáci sporných druhdy stran hlásí se ku praporu jednoty. Dr. Šime *Mazzura*, z národní ne-

odvislé strany a dr. Franko *Potočnjak*, redaktor Hrvatské Domoviny ze strany práva. »V jednotě naší síla spočívá a spása, v rozkladu slabost a zkáza,« tak hlásá tento, ač Starčevićova strana byla z těch, jež nechtěla znáti Srbů. Dr. Lovro *Vidrić*, dřívější poslanec, advokát v Záhřebě, ukazuje, že jen nepřátelé měli prospěch z rozkolu dle zásady »Divide et impera.« Dr. Ivan *Zahar*, v jehož volebním okrese (sv. Ivan Žabno) bylo letos volení zastaveno, když bylo patrno, že zvítězí, doporučuje jednotu tak vřele jako dr. Marijan *Derenčin*, známý spisovatel, právník a politik charvátský. »Čím upřímnější a pevnější bude shoda, tím zdárnější bude i vaše činnost, dnes v oboru vědy a potom, až vstoupíte do veřejného života na poli pokroku a rozvoje Charvátska v osvětové i politické stránce,« praví opět studentstvu dr. Fran *Vrbanić*, profesor na universitě a poslanec, znamenitý finančník, jehož články v Obzoru o finančních věcech uhersko-charvátského vyrovnání budí všestrannou pozornost.

Narodna Misao káže evangelium lásky příslušníkům národa tak dlouho rozvaděným. Čtouce tuto knihu nemůžeme nevzpomenouti příbuzného hlasu, jejžto jsme v Čechách před drahnými lety slyšeli. Chceme jej uvesti majíce za to, že jím stať svou nejvhodněji zakončíme. Při odhalení pamětní desky na rodném domě Vocelově v Kutné Hoře r. 1876 měl V. Vlček slavnostní řeč, [1]) v níž mluvě o »labyrintu, jehož křivolakými cestami se ubírati souzeno jest nejen Čechům, ale všechněm synům veliké matky Slávy,« pravil:

»I v tento *labyrint Slávy* nás Vocel uvádí. Vidíme nepřehledné slávské rody, kterak toužíce konati práci míru vždy a vždy opět nuceni jsou sahati k meči a shlukati se do boje, netoliko, aby uhájili svůj život a svoji svobodu, nýbrž aby těly svými tvořili záštitu vzdělaného světa. Věk za věkem odrážejí od Evropy Mongoly, Tatary a Turky, a vděčná Evropa se jim za to odměňuje tím, že jim z druhé strany totéž činí, co jim z jedné činí Mongolové, Tataři a Turci. Vidíme, jak hyne do posledního muže statný národ Bodrcův, vidíme, jak slovanští Polabané jsou na své půdě vysekáváni nejinak nežli slovanské pralesy, vidíme, jak veliká říše moravská od Maďarův z kořene vyvrácena jest, vidíme, jak na Kosovu poli klesá carstvo srbské . . . Při tomto kormutlivém divadle kteráž prsa česká by se nesvírala trapnou tesknotou? Tolik bylo už bojů, tolik utrpení, tolik ztrát: kdy utěšenější nám svitne budoucnost? A kdo nám podá nit, která by nás konečně z pošmourného labyrintu vyvedla na jasné, blahé výsluní? Podává nám ji také Vocel náš. Básník stává se učitelem svého lidu. Stojíce u dávné kolébky jeho, s tím otevřenějším uchem i srdcem nasloucháme naučením, radám i výstrahám jeho, an nám přimlouvá: Národe můj, jen vytrvej! Jen nikdy nevzdávej se naděje, nikdy neklesej na mysli, nikdy ochable neskládej ruce v klín! Dosti v tobě síly, jen ji rozpoutej. Vytryskne jak pramen i z tvrdé suché skály, jen když se jí dotkne ruka požehnaná. A nebeským divoplodným požehnáním budiž tobě **láska**. Rodáci moji, vyhostěte ze svých srdcí ducha nepřízně a nenávisti a posvěťte se láskou! . . . Dosti bylo — dosti jest a bude vám ještě trpěti cizím

---

[1]) Viz jeho Tužby vlastenecké str. 367—376.

záštím: vy nečiňte Čechu Čech, co všem vám činí protivníci vaši, vy mezi sebou bratrsky se milujte —

Láska sílu, štěstí, slávu nese!

Láska plodí nadšení, neláska omrzení, láska vede k blahodějné práci, neláska v černou zoufalost. Láska spojuje, neláska rozptyluje, láska staví, neláska stavby věkův obrací v popel a ssutiny. Láska vedla nás k Vítkovu, k Oustí, k Domažlicům, neláska povede nás vždy zase na Moravské pole, vždy zase k novým Lipanům! . . . Láska Čechů k Čechům znamená vznik, rozkvět, moc a slávu otčiny, neláska mezi Čechy znamená její úpadek a pokoření. Láska jest jednota, neláska jest rozbroj, láska jest mír, neláska jest boj:

Jednota vystaví slávy chrám! . . .
Jednota a mír! toť heslo spásy!

Láska je světlo, neláska je temnost, láska je vítězství, neláska vás vydá v cizí plen — láska je život, neláska je smrt! Rodáci moji, jenom svazky bratrské přízně mezi sebou utužujte, jenom příkladem vzájemné lásky svěťte všemu Slovanstvu, a vykročíte z neblahého labyrintu na výsluní krásné budoucnosti.

Český národ silou ducha svého —
sebe poznav — prapor rozvije,
aby osvěcoval luhy Slavie!
Držte lampu, bratři! nechť se třese
ruka — nechť i v tuhém boji
střely tmavé kolem vás se rojí:
láska sílu, štěstí, slávu nese!

Ta láska byla by zachránila slovanský Balt a slovanské Polabí, ta láska obhájila Černou Horu, ta láska odčiní Kosovo pole a osvobodí zase slovanský Balkán! Nechať vroucí pozdrav bratrské přízně letí . . . ke všem těm, kteří jsou s námi jedna slovanská krev, . . . jichžto břímě jest i naším břemenem, jichžto boje jsou našimi boji, jichžto vítězství jest i naším vítězstvím! Nechť po všech vlastech, kde žijí bratři naši, rozlehne se heslo blahotvorné lásky: ***Milujme se — jsmeť jedna rodina!***«

Konec idyly.

Tři listy venkovského lékaře.

Veršem napsal

Bohdan Kaminský.

I.

Můj příteli, z těch zdejších hor a lesů —
já, považ, celý rok už tady jsem —
dnes do dálky ti vřelý pozdrav nesu.
A řeknu hned, že osudu, jenž sem

v tu samotu mě zavál, žehnám dneska . . .
Můj příteli, ty pravdu měl jsi přec,
že okouzlí mě venkovanka hezká
a bude z toho svatba na konec.

A abych ti to řekl dvěma slovy:
jsem ženichem! Tak, nyní všecko víš!
Jdu, vím to, v život jiný, lepší, nový
a jsem tak šťasten, šťasten nanejvýš,
tak šťasten, jak jen jednou na tom světě
je člověk láskou ženy, jíž má rád,
tou láskou, která k prahu ráje zve tě
a které žehnám, žehnám nastokrát.

Nuž ano, příteli, jsem cele šťasten,
tak že se bojím o své štěstí až . . .
Na dny a hodiny již měřím čas ten,
kdy v chrámě posvětí se svazek náš.
Mám v duši tolik štěstí, tolik záře
a tolik lásky, že bych objal svět.
Můj příteli, a půjdu od oltáře
a bozi mně snad budou závidět!

Můj příteli, jak vše ti jenom říci,
bys neměl to za výlev básnický?
Ta dívka krásná, zlatá, milující
až bude mou, ach mojí na vždycky,
jak unesu to všecko velké štěstí?
tu velkou lásku, kterou nese mi?
Sám sebe ptám se, zda to možná jesti,
že tolik lásky je tu na zemi?

Ó příteli, zda vzpomínáš tam v dáli
na onen večer, plný, plný hvězd,
když pod mým oknem naposled jsme stáli? —
Já tenkrát myslil jsem si na odjezd
a na to, co mi příští osud podá.
Mně nechtělo se z Prahy, víš to sám,
já nerad šel a ty jsi řekl: »Škoda,
že odcházíš . . .« Ó já si vzpomínám . . .

A dlouho, dlouho tenkráte jsem váhal
jít z města do hor, Bůh ví v jakou ves,
mne pocit smutku pojednou se zmáhal —
rád Prahu měl jsem jinak nežli dnes.
A myslil jsem, že těžko zvykat budu
na ticho samoty, jež neláká,
na horskou poušť a na venkovskou nudu
a jednotvárný život šosáka . . .

Já nedovedl srovnati si v hlavě,
že žít bych zvykl v zastrčené vsi,
já, uvyklý té velkoměstské vřavě . . .
Na divadlo a Žofín vzpomněv si
já byl bych zuřil, že mám jíti z Prahy
kams v odlehlý a zastrčený kout,
zahodit vše, i vědecké své snahy,
a dosavadním zvykům odvyknout —

Mně bylo hrozno, abych někde zapad,
kde nevěděl bych ani o světě,
venkovské bláto místo korsa šlapat
a čekati, až někdo pozve tě,
bys k nemocnému po venkovském zvyku
v poslední chvíli vyjel do noci,
kde ubožák už smrt má na jazyku
a z pravidla už není pomoci . . .

Se strachem nikdo neodjížděl větším
a netěšil se méně na cestu —
a hle, teď oné cestě blahořečím:
já našel jsem tu drahou nevěstu,
tak hodnou, milou, dobrou, že jen ztěžka
to štěstí chápu, že to poupátko,
ta malá čarodějka, víla, kněžka,
mou, věčně mojí bude za krátko!

Ach, příteli, jsem blažen! V prsou hárá
mně pocit, jenž v ráj mění život nám.
To sladké dítě jmenuje se Klára.
Viď, je to krásné jmeno? Rád je mám:
i moje matka tak se jmenovala,
a tím to jmeno je mi dražší jen.
Mě miluje ta čarodějka malá,
a já jsem blahem celý opojen.

Je dcera správcova. Má jenom otce.
Já její matky nezastih jsem už,
umřela tyfem v předminulém roce.
Pan správce milý, rozumný je muž
a ke své milé, dobré, zlaté dceři
hlubokou, vřelou, něžnou láskou lne.
A Klára stejnou něžností mu měří.
Tak žijeme tu v lásce vespolné.

Ten starý pán! To netušil bys ani,
jaký to pocit nový, neznámý,
když starý pán, jenž lidí teď se straní,
svou starou ruku někdy podá mi

a steskne si, jak ve svém vdovství chudém
on osiří v ten svatební můj ples,
a řekne mi, až s Klárou svojí budem,
bych měl ji vždycky rád tak jako dnes . . .

Ó kterak možno bylo by to, méně
tu předrahou že měl bych někdy rád!
Ó nikdy! Při matčině drahém jmeně
jsem lásku svou jí slíbil tisíckrát,
a já to vím, mé srdce k tomu nutí,
že toto dítě, jež má rádo mne,
do posledního svého vydechnutí
milovat budu v lásce upřímné.

A myslím si, až i to dítě jednou
se matkou stane, oči dítěte,
dítěte mého prvně na mne vzhlednou,
tu myslím si, ráj pro mne vykvete,
ráj blažených . . . a tu se bojím skorem,
že nyní už tak příliš blaze mi,
a potom teprv nejšťastnějším tvorem,
ba nejšťastnějším byl bych na zemi . . .

Hle, příteli, tak ze všech snů a plánů,
jež mladé hlavy kdysi pletly nám
a jevily nám slávy zlatou bránu,
co zbývá? Nic. Však za ně uchovám
v svém srdci lásku ke své ženě mladé,
k bytosti nade všecko nejdražší,
jež růžová mi pouta na šíj klade,
leč k ráji mě svou láskou povznáší.

Buď zdráv, můj příteli! Já ruce obě
ti vřele tisknu. Druhu mladých let,
já psal jsem tento list, můj drahý, tobě
jsem o svém štěstí musel vyprávět
pro památku těch dnů, kdy jsme si děli,
že přátelství, jež v duši vzešlo nám,
ni láska k ženě nikdy nerozdělí . . .
Zda vzpomínáš, jak já si vzpomínám?

Buď zdráv, můj příteli! A hochu, posud
své vyvolené v srdci nemášli,
já přeju ti, tak jako mně ať osud
ti pravou láskou život okrášlí,
a přeju ti, až přijde sladký čas ten,
kdy srdce lásce padne za kořist,
bys byl tak cele, neskonale šťasten,
jak dnes je ten, jenž psal ti tento list . . .

II.

Ty ptáš se mne, zda zhltila mě země,
že o sobě jsem nedal žádných zpráv.
Ne, bohudíky, kdy bys přišel ke mně,
tu viděl bys, jsem ještě živ a zdráv,
však, ač tě zvu k nám upřímně, můj hochu,
i žena má i tchán můj tebe zvou,
přec tebe prosím dnes, bys ještě trochu
k nám do hor odložil tu cestu svou.

Viď, nezlobíš se, upřímně tě zvuli,
bys přišel k nám až později . . . Řeknu ti,
má drahá žena teď se ke mně tulí,
já její čelo líbám v pohnutí,
v svých rukou hladím její ručky bílé
a oba těšíme se, za krátko
že přinese nám dávno žďaná chvíle
maličké, drahé, naše robátko . . .

Hle, teď to víš. Však pochopíš jen ztěžka,
co tato zpráva pro mne znamená!
Má každá myšlenka teď jinde mešká
a duše má je pýchou zmámená
a srdce moje překypuje blahem.
Jsem na svém dítěti teď závislý
a stále blouzním o robátku drahém,
jen je a ženu svou mám na mysli.

Ne, příteli, ty nechápeš to ani,
to velké štěstí mé jak dusí mne,
dnes celý svět bych objal do svých dlaní
v své lásce horoucí a upřímné.
Já o tom robátku, na které čekám,
bych stále mluvil jen a šel bych dnes
do polí, lesů, do samoty někam,
kde jásal bych a vyzpíval svůj ples.

Teď teprv se v mém žití rozezvučel
ten akkord plný, který chyběl tam,
teď teprv cítím, že má život účel,
když na své příští dítě myslívám,
teď teprv chápu celé kouzlo ženy,
když v lásce dává život dítěti,
jen život příští, dlouho vytoužený,
jejž nejsvětější láskou posvětí.

Teď teprv cítím, co v tom svatých kouzel
být celým mužem, celým člověkem,
v životě, jenž se z tvého žití vzbouzel,
dál žíti ve vývoji odvěkém,
v dítěte svého dětství vidět znova
své dětství vlastní, v jeho dětských hrách
zas prožiti to vše, co člověk chová
v svých nejkrásnějších, dětských vzpomínkách.

Teď teprv cítím, co v tom luzné krásy,
když dětství tvoje znova začíná,
když ve vzpomínkách k srdci se ti hlásí
tvé zašlé mládí, láska matčina,
to svaté kouzlo domova, to všecko,
co prchlo dávno, ach, tak dávno, žel,
ten zlatý čas, kdy sám jak malé děcko
v laskavé oči svých jsi pohlížel . . .

Jen vysměj se mi, příteli můj, chcešli!
Hle, fantasie moje bohata:
já vidím se už jako stařík sešlý,
jak na svém klíně houpám vnoučata
a s babičkou, teď svojí žínkou mladou,
jak vzpomínáme chvíle nynější,
a děti do klína nám hlavu kladou,
až spánek pomalu je zkonejší.

Nu odpusť, příteli, čím bavím tě tu.
Ty nazveš mě snad vzorem šosáka.
Máš pravdu. Výhost dal jsem všemu světu,
jenž dávno mne už ničím neláká.
Mám svět svůj vlastní: drahá moje žena
a dítě mé, to teď můj celý svět . . .
Hle, u okna teď stojí zamyšlena.
Ach ano, o čem lze jí přemýšlet?

Jen o tom, čeho duše naše obě
tak plny jsou, co přijde, přijde k nám,
co rozechvěný v kratičké už době
v tom malém království svém uvítám,
co bude našich duší štěstím, světlem,
co radostí nám duši omámí,
čím tato jizba promění se v Betlem,
kde bude dítě vládnout nad námi . . .

Má mladá žena oknem ven se dívá.
Pod okny v zahradě nám kvete bez.
Je jarní večer, již se připozdívá.
Má žena ptá se, co to píšu dnes.

»Pojď, přečti si,« já pravím. Přišla ke mně
a přes ramena čte mi zpověď mou . . .
A hle, ty drahé ruce tiše, jemně
mě kolem šíje zvolna obejmou . . .

Bez pod okny sem vůni sladkou nese
a máta voní, kvete reseda.
Hle, drahá žena moje pozvedne se
a ke klavíru tiše usedá.
Ty nevíš, příteli můj, co je kouzla
v té písni, kterou tiše zahrála . . .
Já poslouchám, mně tváří slza sklouzla
a byl bych rozplakal se bezmála.

Víš, z »Hubičky« tu kolébavku pěla,
již zpívá Vendulka . . . Ve chvíli té
má žena stranou na mne pohleděla:
i ona měla oči zalité.
To byly slzy štěstí, že je matkou,
že popřáno jí bude za krátko
tou Vendulčinou kolébavkou sladkou
hýčkati vlastní svoje dětátko . . .

Ó drahé dítě, nade všecko dražší,
jež jako Simeon já spatřím rád,
až přijdeš, přijdeš v tuto jizbu naši,
tvá matička tě zlíbá nastokrát!
Ó drahý květe, nevzbuzený posud,
kéž Bohem požehnán je život tvůj,
jen štěstí, štěstí dej ti dobrý osud,
tě andělíček boží opatruj!

. . . A žena umlkla. V té chvíli právě
kdos vešel. Někdo těžce stůně kdes.
Jí smutno bylo při té náhlé zprávě:
mám jíti k nemocnému ještě dnes.
Povinnost volá. Půjdu. Končím tudíž.
Buď hodně zdráv a vždy se dobře měj,
můj hochu milý, zdráv a šťasten budiž
a v příštích dnech si na mne vzpomínej!

III.

Jest po všem tedy. Dostal jsem tvé psaní,
jímž odvětil jsi na můj telegram.
Jak je to možná, ptáš se. Nevím ani,
nevěřím posud. Jako strašný klam

a těžký přízrak, jenž mě ve snu mučí,
to vše se zdá mi býti. Hochu můj,
nad posledního žebráka jsem chudší,
mne ubohého z duše polituj!

Je tedy po všem. Je už tedy po všem.
Či přec jen se mi zdá ten hrozný sen?
Ach ne, to pravda. Hrozná pravda, ovšem.
Já přece bdím, ba krutě probuzen
jsem ze své idyly. Teď hledím vůkol,
a kolem mne je smutek, trud a děs.
I mého žití skončen, tuším, úkol,
a lhostejno, zda zítra nebo dnes.

Je po všem tedy. Já se domů vrátil,
krev nějak všecka ve mně ustydla.
Zoufalý pocit prázdnoty mě schvátil.
Je všude ještě zápach kadidla
a voskovic a věnců. Vůně těžká
a omamná. Ne, nejsem schopen slov.
Jsem sám, tak sám . . . Má žena jinde mešká,
mně odnesli ji v rakvi na hřbitov.

Jsem sám, tak sám. Co počnu si tu bez ní?
jak strašné ticho je tu! Její hlas,
hlas její předrahý tu více nezní,
jsem sám, tak sám. Tak tedy odešlas,
má dobrá ženo! V samotě a trudu
jsi nechala mne. Co mi zbylo teď?
Jak bez tebe tu, pověz, žíti budu?
Kam odešla jsi? Kde je odpověď?

Jsem sám, tak sám. Mé kroky znějí hluše
v té prázdnotě. Mráz duší táhne mi.
Až ke smrti je smutna moje duše,
v tom hoři i vzdech na rtu oněmí.
Je všecko tady, jako bylo za ní,
pod okny voní máta, kvete bez —
a přec to bolí, do krvava zraní:
jsem sám, tak sám, je tedy po všem dnes?

A ještě před týdnem, můj Bože milý,
jak tady u nás bylo jináče!
Tak nevýslovně šťastni jsme tu byli . . .
Dnes nemohu se dívat bez pláče
v to odestlané lože její prázné . . .
Na stěně dosud visí její šat,
můj ustrašený pohled na všem vázne,
vše němou řečí mluví odevšad.

Hle, okno, u něhožto ráda četla,
hle, klavír, na němž tehdy zahrála, —
já posud vidím, hlava její světlá
jak sklání se tam, šílím bez mála
a zdá se mi, že slyším píseň její,
již zpívala tu, kolik tomu dní? —
Nad klavírem se bílé ruce chvějí,
tu píseň slyším zas, tu poslední . . .

Ne, je to příliš, příliš krutá rána!
Tak sám, tak sám! Můj Bože, jaký trud!
Kolébka nová dávno uchystána
u okna tady stojí doposud
a kdo v ní bude spát? Kdo vloží do ní
mé dítě, kdo je zlíbá na čílku,
kdo nad tou kolébkou se něžně skloní
s tou písní: hajej, ty můj andílku —?

Ta prázná kolébka, to lože prázné . . .
Tak sám, tak sám! Můj druhu, věříšli
teď teprve mně slza v oku vázne,
když za pohřbu mně slzy nepřišly.
Já neplakal jsem slzami, leč krví,
když zaslechl jsem pohřební ten zpěv,
já tupě šel jsem za rakví a prvý
jsem hodil tupě hlínu na rakev.

Teď teprve má bolest v slzách taje.
Byl u mne tchán a plakal, »dcero má,
mé zlaté dítě,« stále šepotaje.
Ach, zoufale tak je nám oběma . . .
Má žena zlatá! A mě při tom drtí
ta výčitka, že já jsem vinen sám
svým neštěstím, sám vinen její smrtí.
Jen s hrůzou na všecko si vzpomínám.

Já k nemocnému byl jsem volán tady,
na cestu vydal jsem se do noci.
Byl z továrny to dělník, člověk mladý
a nebylo mu více pomoci:
skvrnitý tyfus . . . Já se doma omyl,
však bylo pozdě už. Ten strašný host
zapadl k nám a jedním rázem zlomil
dva životy, s kterými třetí srost.

V horečce slova mluvila mi sladká,
zda mám ji stále, vždycky stejně rád,
a zpívala: Mé děťátko, tvá matka,
tvá matička tě líbá nastokrát . . .

V horečce blouznila a potom ráno
dne pátého jí na rtu umřel vzdech,
a bylo po všem, bylo dokonáno . . .
Jen já jsem zbyl tu ve svých bolestech.

Vzkřik divoký mi nyní v srdci vázne,
že dýchati má prsa nemohou.
Ty prázná kolébko! Ty lože prázné!
A vidím ženu svoji ubohou,
jak domů vedl jsem ji, žínku mladou,
jak odkládala svatební svůj šat —
a potom zas, jak do rakve ji kladou
a vzlykání a pláč zní odevšad.

Tak sám, tak sám . . . A venku voní máta,
pod okny ještě kvete modrý bez
a bílý motýl za motýlem chvátá . . .
Tak sám, tak sám jen já tu sedím dnes
tak sám, tak sám, tak nad žebráka chudší . . .
Tíživý smutek čelo olíbá
a náhle přízrak bolí mě a mučí,
že kolébka se zvolna kolíbá . . .

Samota.

Kus vlastního denníku.

Podává

Vácslav Vlček.

(Pokračování.)

XXI.

Profesor pozdvihl zardělý obličej, ale jen roztržitě se rozhledl kolem; málo mu nyní záleželo na počasí a na krajině, příliš byl zabrán do jiných věcí.

Zaměřili jsme zase k Jiřeticům. Chtěl jsem ovšem, aby se nit posavadního hovoru netrhla, ale společník můj stal se náhle skoro skoupým na slovo. Zdálo se, jako by litoval, že se tak zamluvil, že toho tolik o sobě napovídal, že se z tajných slabostí svých tak podrobně vyznával jako ve zpovědi. A rovněž tak upřímně; zajisté hleděl vše vylíčiti dle pouhé pravdy. Nicméně domníval jsem se, že to i ono se přihodilo přece asi trochu jinak, že kdy by to chtěla vypravovati Pavla, teprve bych všecko důkladně poznal.

S patrnou úmyslností počal teď Rosa činiti otázky mně; od mé osoby a rodiny skočili jsme pak opět do proudu veřejných záležitostí. A dříve nadání ocitli jsme se u Jiřetic.

»Nyní ještě já vás jednou doprovodím,« řekl profesor, »ale bude to neodvolatelně poslední chvilka, o kterou vás připravím.«

»Kterou mi ještě darujete,« opravoval jsem jej. »A to prozatím, neboť doufám, že odsud nebudete utíkat.«

»Na každý způsob vrátím se dnes do Hory.«

»Proč pak? Pobuďte u faráře Libusa —«

Rosa rozhodně potřásl hlavou.

»Jsem tu nevhod,« pravil tlumeným hlasem, — »sám jste se přesvědčil . . .«

Honem vzpomínal jsem si v duchu, jakými slovy jsem mu prve vyprávěl o Rozbělích, když jsem ještě netušil, jaký byl jeho skutečný poměr k Pavle. Mohl ovšem vyrozuměti, že by si jí paní Dorota vždy ještě za dceru přála; o Stáňovi však jsem neřekl, než jak se choval, nevyslovil jsem nijaké domněnky a jmenovitě jsem nehlesl o tom, že chtěl Stáňa již před lety vystoupiti jako Pavlin nápadník. Ale dost možná, že si Rosa z mých slov vybral více a že chtěl nyní říci: »Vystupuji zde zase tak nevčas jako tehdy, když se o Pavlu ucházel Karel Plichta . . .«

»Počkáte tedy v Kutné Hoře,« pravil jsem, »až bych vám mohl dáti zprávu —«

»Ne — vydám se hned na svou cestu — a možná, že ji obrátím, že se odeberu dříve do Brodu a odtud po Sázavě dolů —«

»Ale k čemu ten spěch?« namítal jsem. »Doufám, že vám budu moci brzo ohlásiti, co jsem u slečny Pavly pořídil — a pak s ní přece jen budete chtít promluviti osobně —«

»Má cesta bude trvati jen několik dní — a pak se tu ještě zastavím. Ostatně nepotřebuji snad opakovati, že mi jde jen o to, abych se s Pavlou rozloučil — rozloučil v dobré vůli, po přátelsku — o nic jiného . . .«

Pro všechen případ smluvili jsme místa, kde se Rosa na své cestě u poštovního úřadu poptá, neníli tam pro něj dopis.

»A prosím vás,« ozval se potom, »co jste pozoroval, jak tomu člověku bylo« (mínil ovšem Karla), »když se tak najednou ocitl Pavle tváří v tvář?«

Vyprávěl jsem mu obšírněji, jak to dopadalo před Rážovou myslivnou.

»Tedy sem přijedou?« prohodil skoro jen pro sebe.

»Snad už zejtra. A možná, že se tu paní Dorota na čas ubytuje.«

Rosa umlknul a tuším i dosti nepozorně poslouchal, co jsem dále mluvil.

Ocitli jsme se opět u kříže. Profesor prudkým pohybem podal mi ruku.

»Všecky své tajnosti,« řekl, »jsem před vámi vysypal —«

»Doufám, že toho nebudete litovati — budou věrně uchovány.«

V tom k nám ze strany zaletěl veselý smích. Honem se ohledneme — po cestě od dvora kráčejí k nám tři děvčata.

»Kdo je to?« ptá se Rosa, jako by svým očím nevěřil.

»Skutečně,« pravím, »to je slečna Pavla se svou sestřenicí a s naší Lidmilou.«

»Nuže — s Bohem,« dí kvapně profesor.

»Snad byste přece mohl — —«

»Gratias — gratias maximas! A na shledanou s neděle! . . .«

Potřásl mi rukou, obrátil se a rychle odcházel k Jiřeticům.

Bylo mu dojista krušno — ať povídal, co chtěl, nebylo pochybnosti, že srdce jeho posud tak silně láskou stůně jako kdykoli před tím; a takovéto setkání s Pavlou arci nebylo nijakým lékem . . .

Pavla a Hana měly na sobě kabátky, sukně vykasané nad kotníky, na botkách kaloše. Smích, kterým naše pozornost byla vzbuzena, zvonil z Hanina hrdélka; ale i Pavle hledělo z očí nelíčené veselí, připadala mi dnes mladší a neobyčejně svěží.

»Máme hosti, tatínku,« dí Lidmila, když jsme se potkali, »a vy se nám touláte.«

»Také jen s hostem,« odpovídám. »A smímli se domnívati, že jste nás vyšly hledat, bude mi to velikým potěšením.«

Pavla sklopila oči.

»Jakmile přestalo pršet,« ozvala se Hana, »neměly jsme pod střechou stání —«

»Hlavně,« podotkla její sestřenice, »hlavně slečna Hana.«

»Ano, hříšná Hana. A poněvadž se mamince nechtělo do mokra a slečně Tekle napadlo, že má psáti důležitou a neodkladnou korrespondenci, obětovala se dobrá Pavla, abych mohla vyletět —«

»Prý k zámku,« vece Pavla, »— ale potom, že prý venku dokonce není zle — a pojďme ještě kousek dále — a teď už máme z lesa jen asi sto kroků, podívejme se na Meziluží —«

»A když se nám ukázalo, již tam doskočme.«

»Tuze dobře jste udělaly,« řekla Lidmila.

»I maminka nás může pochválit. Našly jsme zde hezké počasí — panečku, to za něco stojí! — a přineseme je od vás domů.«

»Nám ho zde proto neubude,« poznamenala Lidmila. »A odpoledne se přesvědčíme na vaší straně, nevydaříli se vám ještě pěkněji.«

»Sejdeme se?«

»My,« pravím, »musíme dnes již nevyhnutelně zajít do Dubenska, navštívit babičku, strýce, tetu —«

»A paní Dvorskou,« dokládala Lidmila.

»Paní Dvorská jest už tady?« ptala se Hana.

»Ode včíra.«

»A Sadil nám nic neřekl? Sadil to snad po tu chvíli netuší? Jaký pak je to potom vševědoucí hostinský?« obrátila se Hana k Pavle.

Ta pokrčila rameny: »Živelní překážky — přerušené spojení —«

»Také slečna Adéla,« řekl jsem, »dovídá se o všem jako po telegrafu.«

»Dnes jsme jí nezahlédly,« dí Hana, »ale až teď půjdeme okolo, na mou věru, že se zastavím a přesvědčím — — K paní Dvorské musíme také brzo zajít.«

»Dejme si tedy na odpoledne dostaveníčko v Dubensku,« navrhoval jsem.

Po krajině rozlehl se hlahol Jiřetických zvonů.

»To už je dvanáct?« divila se Pavla. »Pěkně jsme se opozdily!«

»Maminka bude myslit, že jsme někde na bludných cestách,« odpovídala jí sestřenice. »Kdo ví, nepošleli nás hledat —«

»Pro dceru,« usmála se Lidmila, »poslala by jistě do Rozběl.«

Hana položila pravici na srdce a pozdvihla oči k nebi.

»Ach, Rozběly!« vzdychla z hluboka. — »Ale maminka to ještě neví —«

»O hříběti a o telátku?« ptám se nevinně.

»Spíše o tom ostatním,« mní Lidmila.

»Což pak jest ještě něco jiného?«

»Nu, všichni jste slyšeli, jak slečna Hana onehdy napomínala slečnu Teklu a pana Stanislava, aby se na kočáru cestou pevně drželi. Seděla jsem proti nim a musím říci, že její napomenutí nebylo marné —«

»Chcete mé srdce zažehnouti požárem žárlivosti jako stoh slámy, rozumím,« dí Hana, »ale, slečno, jste na nepravé stopě. Ta nevede k tobě, ó mé nevyrovnané telátko!«

»Nevzdychala v noci?« obrátil jsem se k Pavle. »Nevolala jeho jmeno?«

»Já spím s Teklou,« dostal jsem v odpověď.

»Alfrede!« zvolala toužebně Hana. »Alfrede! Žijeli pak mezi námi už nový Hálek, aby také tebe zbásnil? Ale ne, Hálek ne, musí to být český Maeterlinck, — symbolista, snad také mystik, já houby vím — ten do svého díla i telátko tak snadně vpraví, jako kohoutka. Kohoutek kykyryhý, telátko bú! — Ach, Alfrede! ty jsi slíbil, že brzo přijdeš, snad už zejtra — — jenže,« dokládala náhle velmi prosaickým spůsobem, »jenže zejtra je šábes; prosím vás, nebude mu to vadit?«

Doprovodili jsme slečny po jízdní cestě až k lesu.

»Vaše opozdění nebude veliké,« pravil jsem, »za půl hodiny jste doma, půjdeteli obyčejným krokem.«

»Někde bude třeba neobyčejného,« prohodila Hana.

»Ano,« svědčila Pavla, »prve jsme místy zrovna prováděly balet —«

»Skákaly jsme jako —« ostatek Hana Lidmile pověděla šeptem, a obě se rozesmály.

»Jako co?« tážu se.

»Jako laně,« odvece Lidmila.

»Ano,« svědčila Hana rychle, »Pavla vždycky jako laň — já ovšem — —«

»Ty i na místech suchých a rovných jako stůl ráda si poskočíš.«

Naše poslední slovo bylo: »Na shledanou v Dubensku!«

Ale když jsme se tam odpoledne vypravili a k zámku dorazili — kdo to před ním na lavici sedí s Adélou?

»Slečno Pavlo!« volá Lidmila. »Vy zde? A což Dubensko?«

»Dámy Chlumovy tam budou,« zní odpověď. »Já a Tekla nejsme tam známy — vydaly jsme se tedy sem. Tekla tamhle pod břízami hledá houby —«

»A my povídáme — víte o kom?« chápe se slova klíčnice. »O vašem přátelstvu, — hned o paní učitelové, jako vaší paní babičce,

a o celém rodu. A dovolte, abych se optala: shledali jste se s tím panem profesorem z N**?«

»Ovšem,« povídám. »Vy ho také znáte?«

»Od včerejška teprv. Šel mimo a táže se, kudy na Sion? Já řku: ‚Tudy po stráni dolů na louku — přes ni vede pěšina, po té se račte dáti, a pořád do vrchu; až vyjdete z lesa, uvidíte několik stavení, tedy k těm — tam vám ukážou cestu na Sion.‘ Nechválal, chvilku poseděl; také na Meziluží a na vás se ptal, a tak jsem vyrozuměla, že jste dávní přátelé. Pověděl mi, odkud je — ale nechtěla jsem být tak všetečná a ptát se ho i na jmeno —«

»Dr. Rosa,« ukojil jsem Adélinu zvědavost.

»Nějaký hodný pán, že?«

»Výborný muž.«

»Hned mi tak padl do oka, ačkoliv mnoho řeči nenadělá. I jemu se tady velice líbilo. ‚Ráčíte tu nějakou dobu strávit?‘ tážu se. — ‚Dost by mě to vábilo. Jsou zde byty?‘ — ‚V lázních bude ještě něco. Také tuhle u zahradníka je pěkná světnice — kdy byste se chtěl podívat, dovedu vás tam.‘ — ‚Děkuju, ale už snadno trefím.‘ — Došel tam, ale zahradníkovi řekl, že jen tak pro příhodu, že musí teď dále cestovat, ale že snad ještě přijde.«

Pavla, jak se zdálo, obracela k Adélině řeči malou pozornost, na mne při ní vůbec nepohledla, konečně pak počala s Lidmilou potichu mluviti o něčem jiném.

»Ale do Dubenska s námi přece půjdete?« obrátil jsem se k ní.

»Toť se rozumí!« dokládala Lidmila.

»Rády vás provodíme až k městečku,« odtušila Pavla, i zavolala na Teklu.

Když jsme vykročili od zámku, hned mi zase na mysli tanul dr. Rosa; chtěl jsem se chopiti nejbližší příležitosti a s Pavlou o něm mezi čtyřma očima promluviti. Šel jsem při ní; ona sama zapředla hovor o slečně Adéle.

»To je živá kniha, Bůh ví, co všecko jí povědomo,« pravila. »I musím se vám přiznati, že jsem se jí vyptávala, že jsem byla zvláště žádostiva dověděti se co nejvíce o vaší Dubenské babičce. Ještě než jste přijeli, byla jsem tak zvědava, zašla jsem si k domu vašeho pana švakra, abych ji, možnoli, spatřila — a skutečně seděla tam u růžové zahrádky. Slečna Adéla mi už vyprávěla celý život její — hned o tom, jak ji tam kdesi u Blaníka na pouti spatřil cizí učitel a jak už za týden říkal o její ruku, jak potom spolu přes třicet let žili ve vzorném manželství, kolik měli dětí a jak se jim s nimi dařilo, až zbyly pouze dvě dcery, Dubenská paní starostová a vaše paní manželka. Zrovna jako bych čtla vaši rodinnou kroniku.«

»I já se vám musím k něčemu přiznati,« obracel jsem honem řeč, »a to snad není tak nezávadné. Mnoho jsem tu v těchto dnech o vás mluvil s nejednou osobou, ale dnes obzvláště — po celé hodiny — s profesorem Rosou.«

Pavla ode mne napolo odvrátila obličej — bylo patrno, že slova má neslyší ráda.

»Slečno,« upozorňovala náhle Lidmilu, »šněrovadlo u botky se vám rozpoutalo.«

Zůstala u ní, pokud ta chyba nebyla opravena; snad se potom naskytlo ještě něco jiného — než se opět hnuly, byli jsme já s Teklou o hodný kus napřed.

»Jsme tedy šťastně zase v modřínové aleji,« pravil jsem jí, — »vaše obava předevčírem byla pouhý přelud, že?«

Pohledla na mne mlčky. V jejím obličeji zase byl dětský výraz, ale ne bolestný, jen jaksi dojemný.

»A víteli,« pokračoval jsem, »že se mi na dnešek o vás a o této aleji zdálo?«

»Snad něco nehezkého?« tázala se skoro šeptem.

»Spíše podivného. Potkal jsem vás tu, oblečenu v dlouhou bílou řízu, která se dole rozplývala v obláček mlhy: nekráčela jste, nýbrž volně letěla, vznášejíc se nevysoko nad zemí. ‚Přece jsem ještě v tato místa přišla,' mluvila jste tiše, ‚ale v noci, při měsíčku. A smáti se nemohu . . . Modlila jsem se před obrázkem Panny Marie.'«

Pověděl jsem také ostatek snu, pokud se jí týkal. Dívala se střídavě na mne a před sebe, nezasmála se, ano v její tváři jako by bylo psáno: »Smáti se nemohu . . .«

»Vy jste, doufám, po cestě dobře spala?« tážu se po malé přestávce opět.

»Málo,« odvětila, — »skoro nic . . .«

»Proč to? Přece už ne následkem onoho žertu, kterým vás pan Pažout bezděčně znepokojil?«

»Přišly potom ještě jiné věci . . .«

»V Rozbělích?«

»Ano.«

»Horší než onen žert? — Ale snad se nemám vyptávati, snad jsou to věci docela soukromé?«

»Já myslím, že všecko víte.«

»Kterak to?«

»Myslím, že se nám díváte zrovna do duše, že vidíte všecko, co se v nás děje — že jak jste se na mne podíval, bylo vám hned zjevno, co jsem po tu chvíli před lidmi skrývala.«

»Ach nikoli,« odpíral jsem, »dokonce nejsem takový čaroděj, ani tak nebezpečný člověk! Snad jste naposled měla přede mnou i strach —«

»To ne!« vpadla mi do řeči, náhle všecka oživujíc. »To dojista ne — Bůh ví, že ne! Kde pak strach! Velikou úctu, ano — a ještě něco jiného . . .«

Pozdvihla ke mně na okamžik své krásné oko, a vzezření její prozrazovalo, že se v ní celá duše chvěje.

»Ani kdy bych vás byla osobně nespatřila,« ozval se pak její pohnutý hlas, »kdy bych byla pouze čtla, co jste napsal, byla bych na vás myslila jako — jako na dobrotivého příznivce —«

»Řekněte: jako na přítele,« pravím, chápaje ji za ručku — ta sebou skoro trhala, jako by jí procházel nestejný elektrický proud. Byla velmi horká, ale obličej dívčin byl jako padlý sníh, po ruměnci nebylo na něm ani stopy.

»Od té chvíle,« hovořila tiše, »když na mne ondyno padla ta úzkost a zavadila jsem o váš pohled, myslila jsem na vás jako na svého vzácného přítele —«

»Jako na člověka, který vám upřímně přeje, aby mysli vaší nikdy nic nekalilo, aby byla vždycky tak jasná jako nyní ta nebeská klenba nad námi. Co pak vám v noci zaplašovalo spánek?«

Váhala s odpovědí.

»Nemám to vědět?«

»Však jste to nepochybně již uhodl — slovy svými jste se toho prve dotkl — —«

»Nemám ani tušení. Kterými slovy?«

»O Panně Marii.«

Obrátil jsem se k ní všecek překvapen.

»To se mi opravdu zdálo!«

»Ovšem —«

»Vyprávěl jsem vám to jen jako noční mátohu.«

»Ale je to pravda . . .«

»Nedivte se, že nechápu —«

»Chci se modlit k Panně Marii,« promluvila Tekla hlubokým hlasem, v kterém bylo slyšeti každé udeření jejího srdce, »— a budu se k ní modlit . . .«

Nebyl jsem hned slova schopen.

»Dám se pokřtít . . .« doložila po krátkém pomlčení.

»A vy se domníváte,« zvolal jsem, »že mi cosi takového o vás na mysl připadlo?«

»Váš sen —«

»Můj sen se vysvětluje docela přirozeným způsobem. Víte, jak jsme na hrázi před obrázkem tvořili skupinu — viděl jsem vás v ní — a pak se to připletlo do pestré motanice mého snu.«

Že mi Hana vyzradila, jak i Tekla do kaple chodí a svěcenou vodou se kropí, o tom jsem nyní ovšem pomlčel.

»A co,« ptal jsem se, »co vás přivedlo na takovou myšlenku?«

»Sama mi přišla.«

»Nedávno?«

»Již jsou tomu celé měsíce.«

»Přece byla nějaká zvláštní příčina, nějaký podnět —«

»Snad to, že jsem už dříve chtěla být dobrou Češkou, vlastenkou . . .«

»Někdo už ví —?«

»Ani živá duše.«

»Zcela nikomu jste se nesvěřila?«

»Vám prvnímu.«

Náhodou, řekl jsem si v duchu. Dostavila se chvíle, kde jí už bylo potřebí někomu to pověděti — a já jsem se jí naskytl.

»Odpusťte, prosím,« dokládala, »nepřicházíli vám moje důvěra vhod —«

»Vaše důvěra jest mi velice milá,« pravím. »Ale co se vaší myšlenky týče —«

»Ta se vám, tuším, nelíbí . . .«

»Nejde mi na rozum — a myslím —«

»Snad, že mluvím jen tak do větru? Nikoliv —. můj úmysl jest opravdový a pevný.«

Při tom líce její zase zahořelo. Moje nevyslovená pochyba dráždila její odhodlanost.

»Tedy jste již o všem uvažovala —?«

»Přemýšlela jsem skoro celou noc. A umínila jsem si, že ráno napíšu otci psaní —«

»Tak brzy?!«

»Také jsem si je do posledního slova v noci složila —«

»Avšak ráno —«

»Když jsem zasedla k papíru, jako by mne péro nechtělo poslouchat — několikrát jsem to začala jinak — ale konečně napsala jsem všecko tak, jak se mi to v noci ustálilo v hlavě.«

Nežli jsem se nadál, ukázala mi list zavřený a opatřený adresou.

»Když jsme předevčírem byli v těchto místech,« řekl jsem, »ještě jste nepomýšlela na něco takového jako tento list?«

Zavrtěla hlavou.

»A nikdo vás nenabádal —?«

»Nikdo nemá o něm zdání.«

»Pan otec není na něj nijak připraven?«

»Ani matka.«

»Úmyslu vašemu sotva budou přáti?«

»Budou mi bránit. Ale není to nic platno.«

Zavěsil jsem rámě její do svého.

»Kdy má pan otec vaše psaní dostati?«

»Nechtěla jsem ho po nikom posílat na poštu, nýbrž sama jí je odevzdat.«

»Dobře tak. A což — nechtěla byste se přece napřed ještě poradit se slečnou Pavlou?«

Tekla mlčela hledíc k zemi.

»Vždyť vás k sobě pojí tak upřímná láska —«

»Vím, co by mi řekla — že to nemám dělat . . .«

»Takové přítelkyni mohla byste spíše také vyjeviti, ***komu k vůli*** se k takovému kroku odhodláváte . . .«

Tekla hned neodpovídala, ale cítil jsem, jak se jí tělo chvěje.

»Vy jste také proti tomu —« zašeptala potom.

»Proti tomu, abyste se přenáhlila. Hodíteli dnes psaní na poštu a pan otec je zejtra dostane, co bude následovati? Nepochybně větší menší bouře.«

»Ale není jí vůbec vyhnutí.«

Předevčírem nevinný žert páně Pažoutův Teklu tak velice polekal – a dnes byla odhodlána přivolati na sebe bouři. Tato změna udála se s ní v Rozbělích — čím? A jaká byla její podstata? Stala se náhle tak bojovnou, nebo se jí chtělo trpěti, snášeti protivenství?

»Nu,« řekl jsem, »snad je přece vyhnutí —«

»Vy nevěříte v opravdovost mého předsevzetí,« vpadla mi rychle do řeči. »Snad myslíte, že je to jen vrtoch, že si jen tak zahrávám — ale ne, já od svého neupustím, necouvnu . . . Vy tomu nepřejete —«

»O mé přání, o mé mínění tu nijak nejde. Buďte ujištěna, že myslím pouze a jedině na vás. Viděl jsem vás v otcovském domě a nespozoroval jsem nijaké stopy toho, že by vám tam bylo těžko žíti. Či snad jste přece zakoušela nějakého příkoří?«

»Ach, rozumím,« dovtípila se Tekla. »Připadlo vám, že snad jen pro nějaké domácí rozbroje, že snad jen rodičům na vzdory — — Bože, uchovej, nic takového!«

»Tím lépe. Rodiče vás milují, oko jejich s potěšením na vás spočívá, a zajisté jim nic tak neleží na srdci jako vaše blaho, přítomné i budoucí.«

»To je svatá pravda —«

»I vy jste k nim posavad jen láskou lnula?«

»Zajisté. Jsem a budu jim vždycky vděčna —«

»Posavad byla mezi vámi shoda, jako bývá jen mezi dobrými rodiči a hodnými dětmi. Jste svoji, a musí vám na tom záležeti, abyste se sobě neodcizovali, neřku abyste se mezi sebou znepřátelili. Tomu zajisté ani vy nechcete?«

»Ach, ovšem nechci . . .«

»A nechcete rodičům působiti bolest, nechcete jim ztrpčovati život. Když se tedy již stalo, že v důležité věci jinak smýšlíte než oni, že pomýšlíte na to vstoupiti do jiné církve, musíte učiniti všecko, abyste k tomu dosáhla jich souhlasu, — a to půjde vždy spíše po dobrém než po zlém.«

»Vždyť já v tom psaní také otce prosím — vroucně, úpěnlivě —«

»Ale podle mého mínění na každý způsob předčasně. Co vás právě nyní nutká? Vyčkejte ještě — a mohuli vám raditi, zasvěťte do všeho nejprv matinku, až přijde vhodná doba. Nechvátejte! Vystříhejte se bouří a náhlých výbuchů! Obměkčíteli matinku, budeli ona vaší prostřednicí u otce, budete míti tak dobře jako vyhráno. Pakli by to šlo do tuha, jsou tu ještě jiné osoby, kterých by bylo záhodno získati za přímluvčí, jako paní Dorota Plichtová a její otec.«

Tekla neodpírala, ale také nesvědčila.

»A což slečna Pavla,« dokládal jsem, — »ta u vašich rodičů také mnoho váží?«

»O ano —«

»Už před lety slyšel jsem pana otce velice ji chváliti.«

»A včera s matkou — jak ji mezi sebou velebili! Nevěděli, že to někdo slyší . . . Bylo by prý nejlépe, kdy by se podařilo udělati z ní a — — udělati z ní mladou paní v zámku Rozbělském . . .«

»To pravili?«

Tekla dychtivě na mne pohledla, co tomu řeknu.

»Nyní mám asi klíč k jejímu tajemství . . .« pomyslil jsem si. »Jeli to takové, nebude ovšem Pavle svěřovati, komu k vůli chce změniti víru . . .«

Za této rozmluvy došli jsme na konec aleje a právě jsme vstupovali do lesa, který stráň pod ní pokrýval.

»Jak bude tedy se psaním?« ptal jsem se své společnice, uchyluje se jako by nic od osoby Pavliny.

»Nedám ho dnes na poštu,« odtušila.

»Nejradší bych viděl, kdy byste je zničila.«

»Toho snad není potřebí,« řekla, rychle sahajíc na kapsu, jako by psaní ochrániti chtěla. »Nikdo neví, co mě to stálo, než jsem je přivedla na papír . . . A když zůstane v mých rukou — — Ale kde pak je mám?«

Počala kvapně v kapse hledati.

»Musím zpátky,« zvolala po několika vteřinách, — »nemám psaní! Jak jsem je schovávala, muselo padnouti vedle!«

Rychlými kroky octli jsme se zase v aleji.

»Kam se vracíte?« ptala se Lidmila, když jsme ji a Pavlu potkávali. »Snad jste něco neztratili?«

»Ztratili jsme,« pravím bystřeji na ni popatřiv, »ztratili jsme, co vy jste našly.«

Pozdvihla pravici se psaním do výše.

»Co dostane poctivý nálezce?«

»Políbím ruku, která je vrací,« promluvila živě Tekla — i chtěla své slovo učiniti skutkem.

»Proč pak ruku — co bych z toho měla?« dí Lidmila nastavujíc ústa . . . »A vy si myslete, že líbáte Jeho.«

»Tatínka?«

»Ne — Jeho s velkým písmenem. Kdy by dopis patřil Jemu, jedno políbení by to nespravilo, musela byste jej vykoupiti mnohem dráže.«

»Jaké štěstí, že šly ony za námi,« pošeptala mi v nejbližší chvilce Tekla, — »aby tak bylo psaní padlo do cizích rukou!«

»Roztrhejte je na tisíc kusů!«

»Zde ne . . .«

Pozdvihla psaní k hrdlu — a již zmizelo pod oděvem na ejích prsou.

XXII.

Od prvního domu v Dubensku — bylo to obydlí inspektorovic při rozlehlém dvoře — chtěly se Pavla a Tekla vraceti. Když jsme tomu odpírali, objevila se v zahradních dvířkách roztomilá plavovláska, mladistvým obličejem ještě dívka, ale tělem již rozvitá, urostlá žena — paní komisarová Dvorská. Přímo se držíc a pevně vykračujíc přistoupila k nám; když jsme se s ní pozdravili a Pavlu i Teklu jí představili, museli jsme všichni dále. Na zahrádce před domem našli jsme dámy Chlumovy a paní inspektorovou, dámu imposantní postavy, která mohla posud slouti krasavicí a vypadala spíše jako starší sestra paní Dvorské než jako její matka.

Lidmila ohlásila, že nyní přicházíme jen odevzdat svůj lístek, ježto nás už svědomí hněte, jak dlouho jsme se pro stálé potulky nedostali k babičce, k strýcovi a k tetě. Museli jsme vypravovat, jak jsme ty dni strávili, a ještě než jsme byli hotovi, vedla nás domácí paní nahoru k svačině.

»Ty se mnou hodinku u maminky, já s tebou hodinku u babičky,« pravila paní Dvorská Lidmile. »A také potom se, doufám, netrhneme.«

Pošeptala jí cosi. Když jsme vystupovali po schodech, šeptaly si Lidmila s Hanou, Pavlou i Teklou.

»To je tajností,« prohodila paní Chlumová. »Snad se radíte, máli to zase být se zajícem a s veverkou nebo bez nich?«

Paní Dvorská si honem Lidmilu podržela vzadu, a když spolu poslední vstoupily do pokoje, bylo jí veselé dobrodružství se zajícem a s veverkou patrně již povědomo.

Ne hodinka, ale dlouhá hodina rychle uběhla. Paní inspektorová chtěla nás i potom zdržovati, až se navrátí její manžel, který s oběma syny, studenty, vyjel do kteréhosi přespolního dvora — že tu již co nevidět musí býti a že by mu bylo tuze líto, kdy by tak milou návštěvu docela propásl. Ale sama paní Dvorská uznala, máli dnešní program býti naplněn, že jest čas, abychom se odtrhli od »maminky« a odebrali se k »babičce.«

Cestu jsme nemuseli konati dlouhou, přešli jsme jen náměstí od dvora ke kostelu.

Babičku nenašli jsme tentokrát před růžovou zahrádkou u zápraží; že bylo tak krásně, udělala si s dcerou vycházku do ovocného sadu, dobrých sto kroků — s chůzí to již u ní valně nešlo. Seděla na lavici, kterou jí přenášívali pod stromy, kde byl právě nejpěknější stín.

Dámy ji pozdravily, ale nezdržovaly se u ní, aby ji v tak četné společnosti nebylo nevolno; Lidmila vedla je dále do zahrady, k tetě Josefině, která se čímsi zabývala v zelném oddělení. Jen já jsem usedl vedle babičky.

Ptala se mne, kdo je ta neznámá paní, a zda všechny ty tři slečny jsou její dcery. Chtěla toho o každé z nových osob slyšeti hodně mnoho. Rodiny jmena Chlum a Semín znala také z našeho Sázavského kraje, a hned jí napadlo, neníli to nějaké příbuzenstvo?

Poslouchajíc mne dívala se po hostech.

»Jako by jimi zahrada rozkvetla,« přišlo jí na mysl přirovnání, »jedna je hezčí než druhá, zrovna jako by je schválně dohromady vyhledal. A z paní komisarové jaká se udělala vážná dáma — dávnoli je tomu, co tu běhala v krátkých sukýnkách jako outlé děvčátko.«

Jala se počítati, kolik let je paní Dvorská již vdána, a divila se jen, že posud nemá dítek.

»U vás to šlo rychleji,« připomněla mi. »A co vám píše moje dobrá Aninka, jak se jí tam vede, co jste pryč? Jen kdy by se sem mohla potom také podívat, abych ji ještě uviděla.«

»Dá Bůh, že se ještě často uvidíte.«

Babička si libovala, že jí nic nebolí, že jí chutná jísti a že dobře spí — ale trápilo ji, že nemůže nic dělati, že nemůže — jako do nedávna — celý den býti na nohou, ani v té kuchyni že už není nic platna, ba ještě tam překáží. Nemohla tomu přivyknouti, aby se jen dívala, jak ostatní pracují, a sama si hověla v pohodlí.

Po chvíli mě sama posílala do společnosti; vystřídaly mě u ní Lidmila s paní Dvorskou, která byla brzy tu, brzy tam a hned žertovné, hned rozšafné hovory zapřádala. Babičce vyprávěla o jejích pravnucích Jitce a Otakarovi, jak se s nimi včera v Meziluží výborně pobavila,

ač maminka jejich byla celá pryč, že se před hostmi objevili oblečeni a umazáni jako cikáňata. Josefíny se paní Dvorská poptala na syna, který právě sloužil na vojně, k tomu až v Haliči, pochválila jí vyšívání, jež leželo na lavici u babičky, a promluvila i o slípkách jejích, znamenitě vykrmených. Když pak zatím přišel švakr Antonín — z polí neb od stavby —, vyzvídala na něm, jakých to užívá prostředkův, aby vypěstoval tak obrovský karfiol, jemuž jsme se tu nemohli dost nadiviti.

Paní Dvorská, i když jí se rtů splýval vtip a žert, jen maličko se usmívala; slova její byla mírná jako její hlas, ale pohyby hbité, chování rozhodné, pevné, odměřené. Činila tedy opravdu dojem dámy na svůj věk velmi usedlé a vážné; ale já dobře věděl, že jak se s Lidmilou samy dvě octnou v soukromí, vážná dáma se ráda stává veselým dítětem, které se nemůže do syta načtveračiti, nalaškovati, nasmáti a nadováděti.

Pavla pilně pozorovala babičku, ale jen pozdalečí.

»Kéž bych jí nebyla cizí a mohla s ní zcela důvěrně rozmlouvat!« pravila mi po straně, když se hosté již měli k odchodu. »Jaká to musela býti statná paní — a jaká dobrota jí hledí z očí, jak jest jemný i sám její hlas!«

»Znám ji skoro půl století,« odtušil jsem, »a nikdy jsem od ní neslyšel drsného, prudkého slova nebo jen hlasitého křiknutí.«

»Však je maminka docela po ní,« podotkla Lidmila.

»A slečna Lidmila nejspíš po mamince.«

»To již méně,« usmála se Lidmila; »dcery prý obyčejně bývají po otcích.«

»Už se nám zas ubíráte pryč?« ptala se s politováním babička, když jsem k ní přistoupil.

»Já ne,« spěchal jsem ji upokojit. »Lidmila jde s dámami, ale vrátí se brzo, a zůstaneme u vás přes noc.«

»A kam ještě?« obrátila se k Lidmile.

»Ještě trochu přírody užít, babičko.«

Babička ovšem nic nenamítla, byla u mladšího pokolení dávno uvykla zálibě potulovati se venku, ale v duchu s tímto spůsobem posud asi nehrubě souhlasila. Bývala sama živa tak, že po celý týden nevyšla než do kostela nebo do zahrádky, na pole pak jen tehdy, když bylo třeba dohlednouti na práci. Ještě tady v Dubensku, když jsem se často na celé půldne vydával do lesů, někdy starostlivě podotkla: »Kdy byste měl aspoň někoho s sebou — bude vám smutno.« Ona i v domácnosti vždycky někoho u sebe mívala, aspoň služku; samo pomyšlení na samotu se jí příčilo.

Když se společnost vzdálila, teprva jsme se spolu v pokoji a pohodlí rozpovídali — o záležitostech rodinných, o všelikých osobách z přátelstva a vůbec známých lidech, o živých a mrtvých, o věcech nedávných i dávno minulých.

Slunce zapadlo, Josefína zavolala nás domů k večeři.

»Čekám už hodnou chvíli na Lidmilu,« pravila, ukazujíc na náměstí, »chodí s paní komisarovou pořád od dvora ke kostelu, od kostela k dvoru, a nemohou se nijak rozloučit.«

Konečně paní Dvorská Lidmile venku a nám dovnitř oknem dávala dobrou noc.

»Zejtra,« ohlašovala mi, »budu také dělat lesní pannu — vydám se s vámi na celý den.«

»Hodně tě asi nohy bolí,« vítala babička vnučku — šlo jí však hlavně o to, aby se více dověděla o její vycházce.

»I ne, babičko,« dí Lidmila, »teď už jsme si hověly.«

»Nebyly jste daleko?«

»Na kraji lesa za dvorem jsme se utábořily, u veliké louky, na které stojí koupadlo — do toho pak vždy dvě a dvě putovaly.«

»Á tak,« porozuměla babička, ale ještě se neopomenula zeptati: »S kterou ty?«

»S paní Dvorskou.«

Nejen babička, ale všichni v domě chodili záhy spat; ovšem zase ráno již za svítání bývali vzhůru.

»A co jsem vám zapomněla povědět,« řekla Lidmila, když jsme se v pokoji svém ubírali na lože a ona již shasila svíčku, »mluvila jsem s profesorem Rosou.«

»Kde?«

»Jak jsme tam seděly u louky, šel mimo — prý teprve od faráře Libusa, do Hory. Na chvilku se zastavil —«

»Byla slečna Pavla při tom?«

»Právě se po louce ubírala s Teklou ke koupadlu.«

Již se mi oči sklížily, a ještě jsem viděl Rosu, an se sklopenou hlavou a těžkou nohou samoten kráčí do tmavé pouště. Bylo mi ho velice líto . . .

Ráno přivstav sobě a vyšed do polí za sadem, ocitl jsem se také v jakési poušti, ale ne černé a posupné. Slunce bylo již na obzoru, ale ničeho nebylo vůkol viděti pro hustou, mléčnou mlhu, která mohla býti nazvána bílou tmou. Kokrhání kohoutů, kdákání slepic, husí kejhání, štěkot psů, hrčení vozů a p. zřetelně bylo slyšeti, ale městečko jako by bylo zakryto sněhovou oponou. Na polích v pravo i v levo syčely kosy v obilí — konečně počínaly žně. Z neviditelných sekáčů zřídka se který stručným slovem ozval, ale ženám, které za nimi posběrovaly, bylo patrně potřebou a potěšením mnoho a hlasitě hovořiti; byly od sebe jen na několik kroků, a co si právě povídaly, bylo zcela soukromého rázu, ale vyvolávaly to jako na trhu. Pasáci houkali hlučněji a pokřikovali veseleji než jindy, ba i skřivan ve vzduchu prozpěvující zdál se býti jaksi neobyčejně rozjařen.

Později mlha řídla, až ji slunce nadobro zaplašilo, načež jalo se pražiti, jak se právě ve žně sluší. Než jsme po ránu s Lidmilou a paní Dvorskou došli do lázní, jenjen jsme hořeli.

»Milé dámy,« pravila paní komisarová, »široko daleko v lese není teď příjemnějšího místečka, než pod zelenou a vonnou klenbou těchto lip; i navrhuji, abychom v nejbližších hodinách dělaly lesní panny zde.«

Sotva tento návrh jednomyslně byl přijat, zvolala Hana: »Rozběly jedou!«

Přijeli zatím na kolech Stáňa a Alfred, který však hned oznamoval, že brzy po polednách i dědeček a matka se dostaví, ježto se Karel s Jettou vypravili z Rozběl na vzdálenější návštěvu.

»Proč vy jste si nevzal cyklistský oblek?« obrátila se Hana s podivením k Alfredovi — a když zajíkaje se nemohl ze sebe honem kloudné odpovědi vypraviti, dokládala: »Hleďte, jak panu Plichtovi pěkně sluší — a podruhé se nám v něm také ukažte.«

Z velikých rozpaků hleděl si Alfred pomoci otázkou, co by zde měl tedy fotografovati?

»Nu, nejdřív hostinec a kapličku —«

»Ale s přiměřenou stafáží,« vmísil jsem se do hovoru; »proto bude radno hostinec ponechati na odpoledne, až se naše společnost doplní. Což abychom začali kuželníkem? Hrajeme na něm vojnu, jedna dáma v kritické chvíli porazila všech devět, její stranníci jásajíce volají: ‚Naši vyhráli!' a ona s blahým uspokojením přijímá obecný hold.«

Úkol oslavované vítězky vznesli jsme na paní Dvorskou; ve skupině museli se účastniti také hostinský Sadil a jeho děti — nejstarší syn u kuželek při fotografování opravdu křičel: »Všech devět! Krejcar nahoru!« Přípravy trvaly dlouho, za to Alfred prohlásil, že to bude moc krásné — jen kdy by prý také něco tak pěkného bylo pro kapli, ta že je tuze vděčný předmět.

»Myslím,« pravila Lidmila, »že motiv leží na snadě — z kostelíčka odchází svatební průvod, jak to stojí v písni:

Už moji milou od oltáře vedou,
tenkrát jsi, má panenko, tenkrát jsi má!«

»Velmi dobře!« volali druzí a žádali, abych »živý obraz« uspořádal.

»Co se šťastného ženicha týče,« řekl jsem, »nemá pan Stanislav konkurrenta. Která ze slečen bude nevěstou?«

»Sám to ustanovte!« volaly jedním hlasem.

»Ach, ne — takové moci nemohu si osobovati, aniž na se bráti takové odpovědnosti. Ať rozhodne los!«

Přinesli stéblo, uřízli z něho tři delší kousky a jeden kratší; paní Dvorská vzavši je do ruky, dala kandidátkám táhnouti — osud přál Tekle.

Nedovedla utajiti, jak mocně ji to dojalo. Tuším, že duši její pronikla podobná slast, jako by hra byla skutečností, jako by osud opravdu byl rozhodl: »Budeš jeho, a on bude tvůj!« Celý obličej její vzplál jako jitřní zoře, a když se její sklopené oko na okamžik ke mně pozdvihlo, zdálo se, že mi praví: »Teď všemu rozumíte . . . Ó, jak jsem blažena!«

Hleděl jsem obecnou pozornost rychle od ní odvrátiti.

»Druhé slečny budou družičkami — ale jedna by mohla představovati dívku, která si na ženicha sama dělala naději, a závistivě se na nevěstu dívati —«

»Ale ne,« zvolala Hana, »my jí ho všechny z gruntu srdce přejeme!«

»Spokojené maminky zastaneme my s paní Chlumovou,« prohlásila paní Dvorská.

»A dobromyslné tatínky já s panem Sadilem. Na obecenstvo zbývají nám jen děti. Nuže vzhůru — na místo!«

Když jsem před kaplí skupinu sestavil a naposled nevěstu Teklu nabádal, jak se má ženicha držeti a jak na něj oko upírati dle slov:

Už jsem tvoje, můj znejmilejší,
už nejsem maminčina —

pohledla na mne tak vroucně a vděčně, jako bych ruku její navždy spojoval s rukou jejího vyvolence.

Horlivost, s níž jsme se do věci pustili, vzrostla konečně v takový zápal, že nás paní Sadilová stěží k obědu dostala.

Ještě jsme seděli u stolu, když se objevil kočár s panem Pažoutem a s jeho dcerou. Starý pán z daleka pozdvihoval klobouk a kynul nám rukou. S vozu sestoupil čerstvě a obratně a potřásal nám rukama s tak usměvavou tváří, jako by přicházel k svatebnímu veselí.

Ale i vzezření paní Plichtové bylo dnes jasnější, posunky a řeč její živější než v Rozbělích. Místo se jí na první pohled zalíbilo, zvláště pak chválila lipový sad před hostincem. Procházeli jsme jej dolů i zpátky.

»Je dnes potěšena,« šeptal mi pan Pažout, a oči se mu jiskřily, »těžký kámen svalil se jí s prsou. Potom vám povím . . .«

S patrnou dychtivostí čekal na nejbližší příležitost. Když jsme se podívali také do kaple, zadržel mě vzadu a vypravoval:

»Včerejší svátek přinesl jí lepší vázané, než očekávala. Ráno si Stáňa přispíšil a všecky nás předešel s gratulací. Dorotku hned polily slzy — to ještě hořké. Tu Stáňa povídá: ‚Víte, maminko, jak jsem k vám před lety přišel s tím, že bych se sám chtěl ucházeti o Pavlu? Vy jste tehdy viděla, že je to dětinství, a já jsem to později také nahledl. Ale když se vás dnes optám, dalali byste k tomu nyní svou vůli — co mi odpovíte?‘ Jí zaplesalo srdce, ale zdržela se, mluvila s hochem rozvážně. ‚Jde jen o tvé štěstí,‘ pravila mu na konec; ‚abys kráčel po cestě, která k němu vede, za to budu i nyní vstávajíc lehajíc Boha prositi.‘ A potom mi to hned jako blahou novinu zvěstovala . . . Nové překvapení čekalo ji, když se den schyloval k večeru. Jetta si zmanula, že se půjde se Stáňou povozit po rybníce. Pavel s námi seděl v parku — a z čista jasna zachvátí ho silné bolesti. Až na zemi se svalí a jako pošlapaný červ se svíjí. Trneme, hrozíme se — je strach, že hned bude po něm, jako by byl požil nejprudšího jedu. Odneseme ho domů, položíme do postele. Říká, že to zase přejde — ale čím dál, tím je s ním hůře, zděšení naše roste. Teprve když přiběhl doktor, trochu jsme se upokojili. Ledviny prý to jsou, kamínky — a nejlepší prostředek: teplá lázeň — ta aby co nejdříve byla. Někdy že to pomine zrovna tak náhle, jak to přišlo, někdy že to tvrdošíjně potrvá; a po kratší delší přestávce prý se to dostavuje nanovo. Za nějakou hodinu se Karlovi ulevilo, ale matka bojí se od něho odstoupiti, pořád se ještě o něj třese. Viděl její úzkost, vidí její péči, něžnost, lásku — poznává mateřské srdce. Uchopí ruku, kterou mu upravovala podušku pod hlavou, tiskne a líbá ji. ‚Děkuju vám — děkuju! . . .‘ šeptá. Chvilku si oba patří do očí. ‚Matko! Moje dobrá maminko!‘ zavzlyká pak Karel.

‚Vy nevíte, jak jsem nešťasten — jak stojím v tom světě zrazen a opuštěn, jak jsem blízek zoufalství! Snad nejsem hoden vaší lásky — ale odpusťte mi, pro Bůh, odpusťte, čím jsem vás kdy zarmoutil! . . .‘ Konec byl, že mu padla kolem krku. Plakali jako děti a dlouho se nemohli pustit . . . Tak se smířili — matka našla svého ztraceného syna. Celý večer byla u něho — a ráno měla dvojnásobnou radost: že je zase zdráv a zase její.« (Pokračování.)

Žně.

Již pole čeká na své kosy,
to pole zlaté pšenice,
kde z rána hrával pablesk rosy,
v níž shlížela se dennice
i mladý den.
Ó, krátko jen, —
tu všecku slávu srpen skosí.

Již poléhají těžké klasy,
jak vánek běží vršky jich,
by zlíbal zlaté role vlasy,
by ještě láskou na ně dych,
než celý lán
se posekán
jak přelud vymkne z letní krásy.

Ba, kloní klasy těžké hlavy,
je shýbá vlastní k zemi tíž;
a jen ta stébla lesklé trávy
a jen ty květy planou výš.
Tu klasů změť,
tam stébel spleť —
však nad nimi mák plápolavý.

Ty klasy, plné zrna, chleba,
to skutečnost je života,
to pot, to práce, které třeba,
krev dokud v cevách kolotá.
Však smavý květ,
jenž kalich zved,
jejž každý vánek pokolébá,

jenž svoje vonné zvonky vije
jak svlačec vzhůru, jako mák:

toť kouzlo, které v duších žije,
by zvedalo nám z prachu zrak,
toť srdcí sen,
jenž porosen
hrá v slunci, to je Poesie.

Když přijde Smrt, ten sekáč starý,
tu ovšem padne s klasy květ;
Tvé bylo to, co plálo jary,
co zrálo létem, vezme svět.
I kdo tu sil,
zpět má svůj díl:
jsou všechny role Žití dary.

Pavla Maternová.

O československé vzájemnosti.

Uvažuje

Karel Kálal.

(Dokončení.)

Zájem národní ukládá i ***politice*** naší, aby pracovala ve prospěch vzájemnosti, třeba jsme politicky hodně odloučeni. Je přece možno, aby aspoň přední naše politické listy měly na Slovensku stálé ***zpravodaje***, a rovněž listy slovenské aby měly dopisovatele u nás. A proč by se nemohly příspěvky zpravodajů uveřejňovati v původním nářečí, slovensky v českých listech a česky v listech slovenských?

Avšak nejen žurnalistika, stejnou měrou sami poslanci mohou posloužiti ubohým Slovákům. A jak výdatně! Je známo, jak jsou Maďaři pečlivi, aby za hranicemi byli pokládáni za národ svobodomyslný a rytířský; doma děj se co děj, brodíme se v kalu, jen přes hranice ať nepřetéká špína. Kdy by se na sněmech a na říšské radě proneslo tu a tam slovo, které by jen připomínalo nejhnusnější divadlo v středu vzdělané Evropy, mnohý úder byl by zadržen. Zvláště jest pro politickou obranu Slováků delegace. Jedna řeč, kterou by se na tomto místě vypočítala nekonečná řada ***fakt***, zahanbí utiskovatele před celou Evropou a vnutí jim aspoň trochu opatrnosti. Naši poslanci se zastali v delegaci Srbů bosenských, a víme, že s dobrým úspěchem. Ne tak slabost slovenská a ne síla maďarská jest příčinou surového vladaření na Slovensku, jako spíše ta okolnost, ***že Slováci nemají na žádné straně záštity***. Ani u národů, ani u vlád, ani u osob. Maďaři se nemají koho báti a koho styděti. Čím je člověk opuštěnější, tím výše vzpíná ruce — hledá Boha: ký div, že Slováci v děsném opuštění a pronásledování vytvářejí si až nedostižitelné ideály politické. Za svou platonickou lásku

k nejmocnějším Slovanům hrozně trpí doma, a od nejmocnějších Slovanů za ni nic nemají. Úkolem našich politiků, v boji politickém ***praktických***, jest, aby byli Slovákům rádci ukazujíce jim na možné cíle i prostředky. Doufám, že záležitosti slovenské stanou se brzy odstavcem našeho politického programu. Pokud se v politice držíme idey národní, je naší povinností starati se o Slováky i politicky, a jsouce s nimi v jedné říši máme toho též možnost. Vždyť vidíme, kterak cizí stát, Německo, zasahuje politicky do nejvnitřnějších záležitostí našich, vidíme, kterak i Rumunsko ujímá se rodáků sedmihradských a uherských: jakž by nenáleželo nám chrániti Slovákův i na místech politických! Jestliže Maďaři za dualismu zasahují v politiku Předlitavskou, bude náš vliv k ochraně Slováků po provedení státního práva mocnější než nyní. —

Toužíme konečně po vzájemnosti ***v průmyslu a obchodě.*** Výše jsem už pověděl, že zjednáváme místa slovenským učňům u českých mistrů. I to je podnik důležitý. Řemeslník má v národě veliký význam, a kde se odrozuje intelligence, tím větší. Slovenské řemeslnictvo je ve velkém národním pokušení, zvláště z Pešti navracejí se řemeslníci nejčastěji odrodilí. U nás dosáhnou slovenští učňové větší obratnosti řemeslné, vzdělají se v pokračovacích školách, nabudou ducha národního a navrátí se domů jako dobří řemeslníci a věrní synové svého národa. Také v mravním ohledu se uchovají, neboť v maďarských a pomaďařených městech bují nákaza měrou u nás netušenou. Holubův učitelský kalendář vznesl na sokolské jednoty žádost, aby pro slovenské učně obstarávaly u nás místa. Jeť v Sokolstvu mnoho řemeslníků, kteří by mohli tento úkol zastati. Čeští mistři přijímají slovenské učně s některými výhodami dopřávajíce jim oděvu a obuvi, ba někteří i na cestu jim posílají. Třeba, aby se slovenských učňů vždy některý vlastenec ujal dbaje o jejich výchovu, na př. učitel anebo Sokol aby se na ně u mistrů pozeptal, opatřoval je četbou a p. Zatím českým mistrům zjednává slovenské učně redaktor Salva, a to tím způsobem, že oznámí místo ve svých dvou časopisech a z přihlášených nejlepšího doporučí. Několik míst v jednom městě nebo v městech sousedních najednou zjednaných je výhodno, protože jediný otec dostačí potom k doprovodu synků slovenských.

Také ***dělnický lid*** slovenský, jehož velká část hledá výživy mimo svůj domov, lze k nám volati; vyniká neobyčejnou pracovitostí, věrností a skromností. Dělníci slovenští slouží nejvíce židům za mzdu hříšně malou, a v takovém ponížení, že si bezděky připomenete starověké otroctví. I tato důležitá vrstva lidu nabývala by u nás lidského sebevědomí a sesilovala by národ svůj doma. Ovšem by se tu s dělnickým lidem slovenským muselo lépe jednati, než jak oznamují některé zprávy v poslední době.

Slováci kupují nejvíce v Pešti a ve Vídni, v Praze skoro nic; posilňují závody maďarské, německé a židovské. Upozorňujeme naše živnostníky, aby inserovali ve slovenských listech. Slovensko má některé výrobky, na př. brynzu, oštěpky a jiné ovčí sýrce, čipky (krajky) a vyšivky vzácné, na kteréž třeba u nás upozorňovati a zjednávati jim odbyt. Vzájemnosti obchodní a vzájemnosti vůbec vydatně by posloužily příčné

dráhy moravsko-uherské. Jedna jediná dráha, loudavá, hodící se více jen pro krátkou místní jízdu, spojuje Uhry s Moravou (Trenčín — Uherský Brod); v severní části hranic a v jižní není železničného spojení, v čemž je zajisté úmysl omeziti styk Slovákův uherských s moravskými.

Na osobní styky jsem už poukázal a mám tu jen málo dodati. Pouti na Slovensko a ze Slovenska k nám měly by se státi národním obyčejem. Na výroční slavnosti Živeny v Sv. Martině třeba organisovati pravidelné výpravy a Slováky zváti zase k nám k významnějším slavnostem v Čechách a na Moravě. Také klub českých turistů nechť pořádá časté výlety na Slovensko; střední školy ať upozorňují na krásy přírody slovenské, cestování tam povzbuzujíce.

* * *

Čtenáři tohoto článku mi bohdá přisvědčí, že jsem tu podal návod ***praktický;*** navrhuji tu jen to, co lze opravdu uskutečniti. Nicméně nedoufám výsledků valných, dokud se u nás k účelům vzájemnosti nezřídí jistá instituce, řekněme jí třeba ***československá kancelář.*** Ta je nezbytna. Mám toho zkušenost, že je pro vzájemnost na straně české i slovenské náklonnost. Žádné podniknutí ve prospěch vzájemnosti nebylo bez ozvěny; vždy bylo něco lidí, kteří nadšeně, vroucně se hlásili ku práci, a mnoho těch, kteří aspoň souhlasili. Jen jedno tady scházelo: instituce, která by dobré vůli určovala cíle a úkoly, která by se s jakýmsi právem obracela k národu, která by byla známa redakcím, jež by její zprávy, rady a články uveřejňovaly, která by shromažďovala kolem sebe pracovné lidi a rozdělovala jim práci, aby se myšlenka vzájemnosti pěstovala ve všech listech, v kalendářích, v politice, v obchodě, v průmyslu . . . Na sta listů dotazných přicházelo do roka a tolik též se jich muselo zodpovídati, a to obšírně, důkladně. K takové práci nestačí člověk těžkým úřadem zaměstnaný. Vzájemnost československá nemůže se dále ponechávati náhodě a dilettantství. Za tím by po mém soudě dostačilo, aby zjednán byl muž věci znalý a jí zaujatý a ***jen prací vzájemnosti zaměstnaný.*** Kdy by to byl člen výboru Československé jednoty, jí snad také existenčně podporovaný, bylo by ovšem nejprospěšnější. Mohl by to býti též člen redakce velkého denníku. Na Slovensku vykonával by podobný úkol druhý muž, Slovenskem vydržovaný, nebo též člen některé redakce.

Nikdo nemysli, že je mým přáním, aby se idea vzájemnosti československé vyšinula na povrch veškeré naší kulturní práce, abychom se snad pro ni omeškávali v jiných úkolech. Nikoli. Pamatovati máme toliko, že je za Karpatami ***část našeho národa,*** a když tedy část našeho národa, že k ní máme ***povinnosti.*** Vzájemnost, byť i obětavá, neubírá sil; ona je jako práce, jež sice sil vyžaduje, ale jí samou se zase posilňujeme.

III. Budouli kdy Slováci psáti česky?

Budou.

A kdy?

Až zase přijdou na Slovensko Husité a Čeští bratří, totiž až zavládne na Slovensku česká osvěta. Čeští vypovězenci přinesli na Slovensko nejen české nářečí, ale vnesli též do národa ve tmách žijícího ***českou osvětu*** a tou opanovali Slovensko. Úpadek této osvěty na Slovensku a naprostý nedostatek vzájemnosti zavinil, že si Slováci zavedli samostatné spisovné nářečí. To byl následek příčin, žádná úmyslnost. Husité a Bratří dávno se potopili v nářečí lidovém, málo se čtlo, školy obecné byly chatrné, měly učitele jazyka českého nedokonale znalé, kazatelny měly takové též kněze, českých středních škol nebylo — a tak postupně odvykal lid spisovné češtině, až nebylo na Slovensku člověka, který by uměl ***správně*** česky ***psáti***. Neuměl Štúr, neuměl Hodža, ani Hurban. O rozumění nešlo, české knize rozumí se na Slovensku i dnes, po odloučení, ale šlo o psaní, ***správné psaní***. Škola obecná, byť i nejlepší, nedá jazykové znalosti tou měrou, aby stačila na psaní úplně správné. Bylali česká škola obecná chatrná, a středních vůbec nebylo, stala se spisovná čeština ochotnictvím. Psáti správně, jakož je potřebí spisovatelům, k tomu soukromým cvičením jen řídce lidé dospívají. Spisovatelé slovenští neměli se kde spisovné češtině správně naučiti. A ***spisovatelé*** ve věci rozhodli; lid se ovšem jednomyslně přidal k nim, nebo lid vždycky bude hlasovati pro nářečí. Spisovatel téměř každým řádkem pociťoval neúplnou znalost češtiny; zvláště veršování za této neúplné znalosti jazyka stávalo se zrovna nemožným. Hledali východiště, a kdež ho přirozeně mohli nalezti, než v nářečí?

Přicházíme k otázce, jeli s prospěchem pro samé Slováky, aby zase česky psali.

Jest.

V tomto mém »jest« není žádná sobeckost, což je potřebí poznamenati. Pozoruji věci slovenské hodně let a nepočal jsem o vzájemnosti pracovati tak jako mnozí: pište česky! V tomto článku poprvé se vyjadřuji zcela určitě a důvěřuji, že se mé slovo přijme na Slovensku jako čisté přesvědčení, do něhož nic nepřimísila jinak přirozená samolibost a přirozená sobeckost.

Mysleme si, že by utuchla veškera vzájemnost s Čechy, tak že by na Slovensku českých knih nečítali; mysleme dále, že by Slováci přibírali do svého spisovného nářečí živly východo- a jihoslovanské, jakož skutečně při zakládání svého spisovného nářečí usilovně činili a dosud mnozí činí říkajíce, že jest Slovákům zdravější vyhledávati pojidla se silným tělesem slovanským na východě, než s ohroženými Čechy, bez toho prý už beznárodními, — i přivodil by se na Slovensku stav, že by tam česká kniha nebyla již domácí, že by se tam stávala cizí, nesrozumitelnou. A polská, ruská nebo srbská kniha nikdy nebude na Slovensku vlastní, kdy by jakkoli své nářečí porušťovali atd. Zůstane potom Slovákům toliko jejich vlastní literatura. A stačí jim? Odpovězme si, či stačí naše nám i při universitě, akademii, Národním

divadle, při podpoře národu bez mála třikrát tak četného, vzdělaného, pro literaturu obětavého? Slováky zachránila v minulosti ***česká osvěta*** (jakož praví sám Sasinek a z cizích historiků Denis), a také i budoucnost Slováků zajistiti lze jen českou osvětou. Kdy by Slováci odmítli osvětu českou, měli by potom nejbližší nikoli ruskou, polskou nebo srbskou, nýbrž maďarskou, jsouce již dnes až hrůza ponořeni v maďarskou literaturu. To by znamenalo odrození národu, a s odrozováním kráčí vždy úpadek vzdělanosti v lidu odrozovaném, úpadek mravnosti i hmotného majetku.

To líčíme možnost, skutečnost tu není.

A protože jednotnost jazyková je podporou vzájemnosti, bez toho politickým odloučením stížené; protože za jednotnosti jazykové bylo by Slovensko přece jen české osvětě přístupnější a nebylo by mu možno od české osvěty se odloučiti; protože jednotnost jazyková dala by nám právo nepopíratelné zváti se jedním národem a tím zvýšila by se politická moc a význam Slovákův (ovšem i naše) — jest sjednocení jazykové žádoucí, Slovákům (ovšem i nám) prospěšné.

Většina Slováků nerada slyší o tomto thematě, ale obezřelost nám ukládá připomínati je sobě i Slovákům, aby nevymizelo z úvah.

Když už jsme chladným rozumem usoudili, že je Slovákům prospěšnější jednotnost, otažme se citu, srdce svého, nečinímeli jim násilí, chtíce jim vzíti jejich řeč a zaměniti řečí svou?

Znám spisovné nářečí slovenské snad úplně, i po stránce mluvnické i fraseologické i lexikální; znám také živou řeč lidu jezdívaje na Slovensko už hodně let — a s dobrým svědomím pravím: Slovenské nářečí je ***české nářečí***, a žádámeli na Slovácích, aby česky psali, nabízíme jim ***jejich*** jazyk, ***věcně i historicky jejich.*** Pozorujme vedle sebe nářečí česká, moravská a spisovné slovenské; žádné není ovšem shodné se spisovnou češtinou, každé má hromadu odchylek, ale jsou to přece větve jednoho pně. ***Slovenské nářečí není nejdále od spisovné češtiny.*** Vím ze zkušenosti, že se spisovné češtině nejtíže učí Laši (od Radhoště k Opavě a k Těšínu) a nikoli Slováci. Laši mají polský přízvuk, veškery samohlásky jako Poláci krátké — jaké to trápení má škola chtíc naučiti českému přízvuku a české délce! Mnohdy až do oktávy mluví žák lašský výslovností polskou a má se spisovnou češtinou nesnáze. Kdežto slovenština má českou délku, český přízvuk, a slovenští žáci — vím to též ze zkušenosti — velmi brzy se vpravují do spisovné češtiny předstihujíce žáky lašské. Když jsem přišel do krajiny lašské, kolikráte jsem lidu neporozuměl (kaj to napšu, hev se mi to nezmísce), kdežto na Slovensku jsem rozuměl lidu dobře, třeba jsem dříve slovenských knih ještě nečítal. Ne, té bolesti nemusíme míti, že bychom Slovákům vnucovali jazyk cizí. Jim, nemajícím českých škol, znajícím češtinu spisovnou neúplně, je ovšem čeština trochu nezvyklá, vzdorně řečeno cizí, ale když pobudou v Čechách, na př. studující na Pražské universitě, zmizí cizota a oni upřímně zatouží, aby se Slováci navrátili zase k češtině. A jsou to též dobří Slováci, věrní hroudě Podtatranské a o budoucnost lidu slovenského neméně pečliví jako ti, kteří houževnatě odporují jednotě jazykové pro přítomnost i budoucnost.

Sjednejme již, jak postupovati, aby Slováci přijali češtinu zase za jazyk spisovný.

Musejí zajisté Slováci 1. *sami chtíti* a 2. *uměti*.

Odvrzme veškery diktáty, sestupme s chladných křesel soudcovských hodně nízko, až tam, kde ten nešťastný lid jest, a z této nížiny postupujme s ním výše, až ke spisovné češtině. Jakož odloučení dostavilo se znenáhla, zase jen *vývojem* dospějí Slováci k češtině. Všestrannou podporou přesvědčíme je, že s nimi smýšlíme přátelsky, a učiníme mysl jejich přístupnu pro důvody své. Až poznají prospěch ze vzájemnosti, porozumějí, že tím užitečnější jim bude jednota. Pracujme zatím k tomu, aby čeština neztratila na Slovensku domácího práva, aby se tam totiž četla česká kniha a český časopis. Poukazuji opět na postup českého učitelstva, jež posílá na Slovensko českou knihu, český časopis a k slovenským článkům v časopise Domu a Škole přidává české články. Kdy by všecky časopisy slovenské měly spolupracovníky české, bylo by zaručeno, že Slováci na češtinu nezapomínají, a snadné by bylo v připravené době proměniti je vůbec na české. Ale čeho žádáme na Slovácích, to čiňme také my; vzájemnost předpokládá rovnocennost. Zanechme předně výčitek uznávajíce, že Slováci za těch poměrů neměli jiného východu než uteci se k svému nářečí. Za druhé musíme nářečí jejich míti v stejné úctě, v jaké má naše býti u nich. Nikdo není bez sebevědomí a jisté samolibosti; odmítáním slovenského nářečí — které je Slovákům tak nekonečně drahé, protože pohrdané, zatlačované, nikde neuznávané — nepřivábíme Slováků k sobě. Pisatel tohoto článku napsal před časem na požádání jistého redaktora životopis slovenského spisovatele do českého kalendáře učitelského po slovensku, a jistý časopis mu učinil pro to výtku. Nepochybuji, že tak učinil z dobrého úmyslu, míně asi, že by se takovým jednáním uznávalo slovenské odloučení za správné atp. Ale já trvám na svém, že vzájemnost československá musí se prováděti na zásadě rovnocennosti. Chcemeli na Slovácích, aby psali česky, zdaž nepřispějeme k tomu též dobrým příkladem, poznávajíce slovenské nářečí? Psávaje do slovenského časopisu slovensky — když jinak je českých příspěvků dostatek — povzbudil jsem už mnohého Slováka, aby se učil češtině; a na dopisy slovenské častěji dostávám české odpovědi, třeba ne češtinou úplně správnou. Slovenský článek v českém kalendáři nebo časopise má také ten význam, že živěji na Slovensko upomene, že se čtenář připraví čísti slovenskou knihu atd. Vždyť i v časopisech dětských bývají dopisy ve všech českých nářečích, proč by nám slovenské, jistě krásné a na řeč spisovnou ušlechtěné, mělo kde překážeti? A zvláště v této době národopisu.

Nesouhlasím, aby se u nás slovenská díla překládala; je to proti všem zásadám, na nichž vzájemnost osnujeme. My máme slovenské knize rozuměti a *také jí skutečně rozumíme.* Zkuste jen čísti a už na třetí čtvrté stránce jste jako doma. Tu a tam se vyskytne rozdílné slovo, kterého se obyčejně domyslíme; kdo čte svědomitě nechtěje ani slova pominouti, rád si zaopatří slovníček slovenskočeský, který nedávno vyšel nákladem Kar. Salvy (v Lipt. Ružomberku). Překládáním potvrzujeme, že mezi nářečími je veliký rozdíl, tak veliký, že si ani navzájem nerozumíme. Mimo to kupujíce slovenské knihy podporujeme, jakož

jsem už řekl, slovenská nakladatelství, což má velikou pro Slovensko důležitost. Z těch příčin pracujme k tomu, aby u nás slovenská kniha zdomácněla, a to nepřeložená! Zvláště budemeli už ve škole slovenské knize navykati, stane se národu vlastní. A za takového stavu stanou se dvě literatury naším majetkem, a rovněž tak na Slovensku. Ale nepravme *dvě*, to bude ***jedna literatura***, třeba ve dvou nářečích, proto, že jedna osvěta, jeden duchovní život. Ale slovenská kniha musí tu býti, abychom skutečně slovenský život prožívali. Myšlenku jedné literatury ve dvou nářečích ztělesňuje sborník »Od Šumavy k Tatrám,« vydaný nedávno na Slovensku, který obsahuje práce české i slovenské, sváděje spisovatele české a slovenské pod jeden společný krov.

Společný literární život strhl by k sobě i ostatní proudy kulturní; malíři Štětka a Bencúr, sochař Husár odrodili se, kdežto by byli za vyvinuté vzájemnosti sloužili národu vyhledajíce Prahu místo Pešti.

Až budeme, Češi a Slováci, na stupni *jedné společné osvěty* — to je první úkol vzájemnosti — potom bude připravena půda *k sjednocení gramatickému*, jež jsem označil jako druhý úkol vzájemnosti československé. Jsem přesvědčen, že společný kulturní život přivodí u Slovákův ono *chtění*, o kterém jsem se zmínil jako o první podmínce, aby Slováci psali zase česky. Převaha živlu českého v tomto společném duchovním životě, síla české osvěty přivodí obdobný stav, jaký způsobili Husité a Čeští bratří: Slováci sami od sebe přijmou češtinu za jazyk spisovný. Česká osvěta vládne od let na Moravě šíříc se od západu k východu, a překročí jednou Karpaty, aby zúrodnila i Slovensko, jež zatím organisovanou vzájemností bude připraveno, aby si ji osvojilo. České vysoké školy na Moravě ovšem těmto cílům velice poslouží.

Jako druhou nezbytnou podmínku, aby Slováci psali česky, uvedl jsem, že napřed musí míti možnost česky se naučiti, musejí napřed česky *uměti*. Česká literatura na Slovensku a vůbec vzájemnost, jak jsem ji naznačil, zajisté valně přispěje k tomu, aby byla čeština Slovákům zvyklejší, aby se jim stala známější. Nicméně bez *českých škol* nebude tam čeština tak zdomácnělá, tak známá, aby se mohla všeobecně, jako spisovný jazyk zavesti. Dnes je to naprosto nemožno. U nás není o tom tušení, jak málo Slováků dovede správně slovensky psáti, ač se řeč spisovná jen málo liší od mluvy živé. Mladší učitelé na školách slovenských jsou ze škol maďarských a neznají — až na nečetné výjimky — ani základních pravidel pravopisných. I učitelé chtějící býti spisovateli, píší na př. c*y*buľa, k*i*selé a p. Jakž mohou tací učitelé naučiti žáky slovenskému pravopisu? Tak je většinou na obecných školách, a středních slovenských není. Nuže, kde, kde se mají Slováci naučiti správné spisovné slovenštině? A jakž bychom mohli žádati, aby za takových poměrů psali česky? I těch několik starších evangelických farářů, kterým na tom záleží, aby znali jazyk posvátné jim českobratrské bible, bez korrektury — takto k dobré jejich vůli mám všecku úctu — k tisku úplně bezvadného rukopisu českého nepodají. Zatím nám buď — pořád s důrazem opakuji — na tom záleženo, aby Slováci české knize *rozuměli* a ji čtli; tím se této doby spokojme, odkládajíce psaní české na dobu příznivější. Kdy by měli slovenské střední školy, že by se gramatikálně vzdělali v nářečí svém, bylo by jim snadno přiučiti se češtině, jako hravě a za krátko

naučí se slovensky psáti gramatikálně vzdělaný Čech, zvláště jeli uvyklý slovenské knize. Do školy obecné může se uvesti čeština, až bude míti Slovensko učitele češtiny znalé. Tedy nejen střední školy české, ale i ústavu učitelského je stejná potřeba, aby se mohla zase čeština zavesti. Je tedy hodný kousek cesty ke konečným cílům. Mladíci Slovenští, u nás studující, mohou půdu připravovati rozšiřujíce doma českou osvětu, hlásajíce myšlenku jazykového sjednocení, ten onen snad i česky píšíce; ale sami nevystačí na úkol tak velký, třeba by jich byla hodná hrstka.

Všude se ukazuje potřeba naší pomoci. Kdy by Maďaři viděli, že za Slováky stojí silný, vzdělaný, politicky vyškolený národ český, kdo ví, zda by jim nepovolili národních škol středních. A kdo ví, zda by Slováci, vidouce naše v tom přičinění, nepřijali ochotně do škol těch češtinu. Slováci mají malý fond k vydržování nižšího evangelického gymnasia; dojdeli k jeho založení, přispějme mu podporou hmotnou, a není pochyby, že by Slováci přijali mluvnici českou jako předmět učebný, když i bývalá tři slovenská gymnasia měla v osnově českou literaturu hromadně se slovenskou. Mluvnice a literatura česká jako předmět učebný byly by pozvolným *přechodem* k vyučování řeči české. Dosáhnouli Slováci snáze soukromé školy střední, nebuď bez naší vydatné pomoci, a nebude potom bez našeho vlivu.

Sdělati takovou spisovnou řeč, že by v ní byl živel český i slovenský, to je myšlenka Slovákům sympatická. Ale aby obě nářečí stejné platnosti došla, toho nelze provesti; jeť spisovná čeština věkovitá, gramaticky pevně ustálená — těžko by bylo bourati a přestavovati. Ovšem je možno hned ze slovenštiny přibírati hojnost pěkných, ryze slovanských slov a hojnost lidových rčení, rovněž původních, slovanských. V kteréž příčině by se spisovná čeština obohatila přiberouc do sebe slovanskosti a rozmanitosti. Zase doklad, že je nám pro naši řeč samu potřebí poznati slovenské nářečí; mimo to ovšem znalost slovenského nářečí usnadňuje studium polštiny, ruštiny a srbštiny.

Ani potom, až Slováci budou psáti z pravidla česky, neupře nikdo spisovnému nářečí slovenskému práva na další existenci vedle českého, a ono, zušlechtěno jsouc na jazyk spisovný a majíc svou literaturu, bude na vždy pro náš jazyk bohatým pramenem.

Nové písemnictví.

Druhý vzor překladu, jaký býti nemá.

V 7. čísle letošní Osvěty posoudil p. prof. Flajšhans po zásluze překlad Nietzschova díla »Also sprach Zarathustra,« pořízený od F. V. Krejčího. Nekonám práce příjemné, když ku posouzení tomu připojuji několik řádek o jiném překladatelském díle téhož pána, tenkráte z francštiny. Je smutný zjev v naší literatuře, že jistí smělí lidé se v ní mohli

tak dlouho naparovati paušálním mistrováním všeho, co nebylo od nich, a hráti si na předsedy nejvyššího umělecko-kritického tribunálu, pod jehož sekerou padaly hlavy jako hniličky.

Pan F. V. Krejčí přeložil také Flaubertův román »*Salambô*,« nepochybně dle nejnovějšího vydání francouzského z r. 1895 (Bibliothèque-Charpentier). Překlad vyšel loni u Šimáčka, a napsány celé dithyramby o jeho mistrnosti. Srovnal jsem jenom malou část jeho s originálem a shledal jsem, že překladatel neumí česky a nerozumí francouzsky. Str. 3. (překladu) un champ de roses s'épanouissait není: růžové pole se ***prostíralo***, nýbrž ***rozkvétalo***; str. 4. ***larges assises*** nejsou široké ***spodní vrstvy***, nýbrž široké ***základy***; ***sa*** maison není ***tento*** dům, nýbrž ***jeho*** dům; str. 5. couchés sur le ventre není ***položeni*** na břiše, nýbrž ***ležíce*** na břiše; ***de chamelles*** není z velbloudů, nýbrž z ***velbloudic***; de chiens à soies roses nejsou psi ***růžové hedvábné kůže*** (!), nýbrž ***růžové srsti*** (soie není zde hedvábí!); str. 6. vêtus nejsou ***pokryti***, nýbrž ***oblečeni***; le visage dans leur portion není tvář ***majíce zahrabánu*** do svého podílu, nýbrž ***čumíce do*** . . .; s'y regardaient není: ***pohlíželi na ně*** (na skleněné koule), nýbrž ***shlíželi se v nich*** (s'y); str. 7. renvoyer není ***vysílati***, nýbrž ***propouštěti***; str. 8. laissa tomber la coupe není ***sklonil*** nádobu, nýbrž ***spustil***; str. 11. haine inassouvie není ***nenasytná*** zášť, nýbrž ***nenasycená*** (neukojená): quelques-uns lancèrent des flambeaux dans les feuillages není vrhali (!) ***plameny*** do listoví, nýbrž vrhli ***pochodně***; ***bouillonner*** není ***rozpěniti***, nýbrž ***vlniti se*** (vříti); str. 12. ***lotte*** není ***ouhoř***, nýbrž ***mník***; les parfums mouillaient: není voňavky ***špinily***, nýbrž ***smáčely***; aux étuves není v ***lázních***, nýbrž v ***parních lázních***; dans l'ombre není ***ve stínu***, nýbrž (zde) ***ve tmě***; str. 13. manteau de pourpre sombre, taillé dans une étoffe inconnue není, pane Krejčí, veliký plášť z ***tmavého purpuru a neznámé látky*** (!), nýbrž ***tmavě purpurový plášť zhotovený z neznámé látky***; accords presque étouffés nejsou akkordy ***téměř neslyšně zmírající*** (?), nýbrž ***přitlumené***; str. 14. ses prunelles nejsou ***oči*** její, nýbrž ***zornice***; de ***ses*** esclaves není ***těchto*** otroků, nýbrž ***jeho***, brulez ***le*** není spalte ***je*** (plurál), nýbrž spalte ***to***, str. 15. leurs langues . . . s'allongeaient en se recourbant není: jazyky ***svíjely se prodlužujíce se***, nýbrž ***prodlužovaly se zpět se zahýbajíce***; str. 16. un accord lugubre není ***temný*** akkord, nýbrž ***žalný***; ***ils*** tremblaient není ***třásly*** se (ruce), nýbrž ***třásli*** se (kněží), une bosse nejsou ***hrboly***, nýbrž ***hrbol***; str. 17. Salambô n'en était plus au rhythme sacré není: Salambo ***ukončila*** svůj posvátný zpěv, nýbrž ***nezpívala již*** posvátné písně (jinak věta nedává smyslu s následující); les anciennes batailles nejsou ***staré*** bitvy, nýbrž ***dávné***; elle criait není ***volala***, nýbrž ***křičela***, poussant son coeur à deux mains není: tisknouc obě ruce ***na prsa***, nýbrž tisknouc ***si*** obě ruce ***na srdce***; str. 18. les Numides se serraient není: Numiďané ***byli tak stlačeni***, nýbrž tak ***se tlačili***; str. 19. une voie souterraine conduit à leurs bombeaux není podzemní ***cestou dovedu tě***, nýbrž podzemní ***cesta vede***; str. 19. une masse d'ombre énorme s'étalait devant eux, et qui semblait contenir de ***vagues*** amoncellements, pareilles aux flots gigantesques d'un océan noir pétrifié, ***vague*** není ***vlnirý*** (od vague, vlna), nýbrž ***širý***, nesmí býti tudíž překládáno: Před nimi zela spousta obrovské tmy, která jako by se zdála obsahovati vlnivé nakupeniny podobné vlnám zkamenělého černého

moře; Flaubert píše: spousta ohromné tmy prostírala se před nimi, jež jako by obsahovala *širé* nakupeniny podobné obrovitým vlnám černého zkamenělého oceánu. Str. 19. boucliers perdus dans les cours nejsou štíty *rozházené* po dvorech, nýbrž *potracené*; str. 20. des cicognes s'envolérent není: čápi *letěli mimo*, nýbrž čápi *vzletěli*; dans le bois de Tanit není *z chrámu* Tanitina, nýbrž *v háji* Tanitině; str. 20. elle enfonce ses bras *avides* není: natahuje své **prázdné** ruce (vides!), nýbrž své **chtivé** ruce; str. 21. quand on arrachera ta cuirasse není: až *roztrhnou* (!) tvůj pancíř, nýbrž až tobě *strhnou* pancíř; str. 22. inquiétude není *rozčílení*, nýbrž *nepokoj*, flaques rouges nejsou tratoliště *krve*, nýbrž *rudá* tratoliště; moyeu d'un char není *kolo* vozu, nýbrž *bukše*; str. 19. les canaux de Mégara commençaient à rayer . . . les verdures není: průplavy M. počínaly *svítiti* . . . v zeleni zahrad, nýbrž počínaly *brázditi* zeleň zahrad.

Ale pan Krejčí nejen že tlumočí *falešně*, on ani nešetří a nevystihuje harmonie a barvy časů, jichž Flaubert tak mistrovsky užívá, a jež naše čeština nad jiný jazyk lépe vystihnouti dovede. Str. 6. la nuit tombait není: *nastala* noc, nýbrž *nastávala*, a ještě lépe česky = *smrákalo se*; str. 10. la ville leur fit peur *tout à coup* není: město *budilo* v nich strach, nýbrž *rázem vzbudilo*; str. 13. Enfin elle descendit l'escalier není: konečně *sestupovala*, nýbrž *sešla* po schodišti; str. 16. mais depuis six mois que Narr' Havas y logeait není: po celých šest měsíců, které zde Narr Havas *byl strávil*, nýbrž po celého půlroku, *co* zde Narr' Havas *meškal* atd.

Dokladem, co z této povrchnosti vzniká (nehledě k jiným chybám), jest na př. na str. 175. v líčení zápasu se slony věta: Les Barbares tâchaient de leur crever les yeux, de leur couper les jarrets; d'autres, se glissant sous leur ventre, y enfonçaient un glaive jusqu' à la *garde* et périssaient écrasés atd.; překladatel píše: Barbaři se snažili jim (slonům) *vy*píchnouti oči, *pře*sekati jim svaly v kolenách anebo *vlezše* jim pod břicho, *vrazili* do nich meč až po čepel (!) a *zahynuli* rozdrceni pod nimi; má to však česky zníti: Barbaři se snažili *vypíchati* jim oči, *zpře*sekati podkolenní svaly; jiní *vklouzajíce* jim pod břicho, *vráželi* do něho meč až po *jílec* (p. Krejčí píše po *čepel!*) a *hynuli* rozdrceni. —

P. Krejčí nejen překládá falešně a nevystihuje harmonie časů, on též vynechává slova a věty, vůbec jich nepřekládaje. Tak vynecháno na str. 4. *avec des jus d'herbes*, na str. 5. slovo *rouges*, 10. Giscon haussa les épaules *en les voyant pâlir. Il songeait que* . . . to vše přeloženo: Gisko pokrčil rameny . . .; str. 11. *une clameur épouvantable s'éleva* — (prunelles, qui palpiteraient) *encore*, str. 13. *la nuit* (v noci) str. 14. *dans la gueule*, str. 15. (autour d'un) *grand* (feu), str. 16. (ses deux yeux) *fixes* atd.

Naopak zase p. Krejčí, proti duchu jazyka českého i o své ujmě vsouvá různé věci do svého překladu. Tak čteme na str. 11. *svými* dýkami, 12. *svýma* očima, 13. *ve svých* rukou, z *její* tuniky, 15. na *své* hrudi, opíraje *svou* bradu, 18. jal se trhati *svými* zuby *svou* tuniku, 22. *své* rypáky, *svůj* ohon atd. Libovolně přidáno na str. 14. sa main droite — v *natažené* pravici, 16. slovo *dychtivě*, str. 19. Ils

étaient sur la terrasse = stáli na *poslední* terasse, 20. Spendius *proto* pokračoval atd.

I zde p. Krejčí nanovo dokazuje, že by mu neškodilo několik řádných lekcí z české mluvnice. Tak čteme na str. 4. co chvíli m. co chvíle, 9. chrám byl osvěcen m. osvětlen (světiti a světliti), 18. chopil se jeho paže a ohmatával *je* (páže není neutrum), 20. plachty třepetaly m. třepetaly se, 21. Kdo ti *na* tom brání? — Karthago je naše, vrhněme se ***naň*** (!), 131. Lybičané se dorozum*í* m. dorozum*ějí*, 174. něčeho rozeznati, 265. vojáci házel*y*, atd. Roztomilé přechodníky čteme na str. 14. skloníc hlavu a vztáhnouc ruce opakovala, na str. 20. pozdvihna ruce vykřikl, a tak stále.

Vše, co jsem posud uvedl (až na čtyři výjimky), nalezl jsem v **jediné kapitole** čili na 22 stránkách celého románu, jenž má 357 stran. Abych dále stranu za stranou srovnával, k tomu zašla mi načisto chuť. Učinil jsem v několika dalších kapitolách jen zběžné klasobraní, jehož výsledek je následující: Str. 23. dávám zvučeti kothurnům m. drnčím kothurny, pommeau není *pochva*, nýbrž *hruška meče*; 25. mezci ***nesklánějí*** hřbet pod tíží, nýbrž *prohýbají*; 40. pêcherie de corail není *chov* korálů, nýbrž *lov*; 43. (a jinde) les carrefours místo *rohy* ulic lépe ***křižovatky***, 56. vojsko *dosáhlo* Karthaga, správně *dospělo*; 67. šel Spendius vzbuditi (!) Libyčany; 80. p. Krejčímu rostou na piniích, t. j. borovicích, **jablka**; překládáť: de grands cerfs erraient tranquillement poussant de leurs pieds fourchus *des pommes de pin* tombées = velcí jeleni se klidně potulovali šlapajíce svými (!) rozštěpenými paznehty po ***spadlých jablcích piniových***; ale pommes de pin jsou **šišky**, pane Krejčí. 117. à plein bras se nesmí vyhoditi, nýbrž přeložiti. Quille není *záď*, nýbrž *kýl*, spodek lodi; 119. des poupes není ***koruna*** (u lodi), nýbrž ***záď***, korma; bombé není ***zahnutý***, nýbrž ***vypouklý***; 120. creusé není ***proražený***, nýbrž ***vyhloubený***, 122. cassée není ***shrbená***, nýbrž ***sešlá věkem***, 123. vynecháno úplně: Si tu ne me vois pas, le premier jour de chaque lune tu reviendras à Carthage — tím Hamilkarův rozkaz nemá v překladě smyslu; 127. vytáhl ***z prsou*** malou sošku (de sa poitrine) místo: ze záňadří, 128. zastrčil sošku ***do prsou*** (!).

Famosní nesmysl čte se na str. 129. Mais la poudre d'or de ses cheveux lui était tombée sur les épaules, où elle faisait deux plaques brillantes, et *ils* paraissaient blanchâtres, fins et crépus comme de la laine. Avšak zlatý prášek s jeho (!) vlasů napadal mu na ramena, kdež utvořil dvě třpytící se skvrny, *pod nimiž jevila se* **kůže** (kde to jest?) bělavá, jemná a kadeřavá (kůže?!) jako vlna. Pan Krejčí neví, že les épaules jsou ženského rodu, a že se k nim to záhadné ***ils*** vztahovati nemůže, ale ovšem k slovu cheveux = ***vlasy***, a ty se jevily bělavé, jemné a kadeřavé jako vlna. Str. 166. 6. řádek zdola naprosto falešně tlumočeno. Rovněž tak zpotvořen grandiosní popis blížícího se vojska (str. 169—170). Str. 171. Sloni nemají *ramena*, nýbrž *plece*. De fers nejsou ***meče***, nýbrž ***zbraně***. Les troupes nejsou *řady*, nýbrž ***čety***. — Na str. 175. ***les serre-files*** poussaient les soldats p. Krejčí přeložil: ***zadní řady*** tlačily se na přední; avšak les ***serre-files*** nejsou zde ***zadní řady***, nýbrž *poddůstojníci*, a správný překlad té věty zní: poddůstojníci poháněli vojáky. Str. 177. des rênes d'argent prý stříbrnými

uzdami zadržoval koně, místo ***otěžemi***; 265. vojáci házely do příkopu ***trávník***, místo ***drn***; 348. orfévreries nejsou ***zlaté nádoby***, nýbrž ***zlaté*** a ***stříbrné*** nádoby atd.

Na důkaz chabého, rozměklého, ledabylého a bezbarvého překladu uvádím pouze začátek XV. kapitoly: Carthage était en joie, — une joie profonde, universelle, démesurée, frénétique; on avait bouché les trous des ruines, repeint les statues des dieux, des branches de myrthe parsemaient les rues, au coin des carrefours l'ancens fumait, et la multitude sur les terrasses faisait avec ses vêtements bigarrés comme des tas de fleurs qui s'épanouissaient dans l'air. Karthago oddalo se radosti — radosti hluboké, všeobecné, bezmezné, šílené; díry ve zbořeninách byly zacpávány, sochy bohův znova pomalovány, ulice posety myrtovými ratolestmi, na rozích ulic zapáleno kadidlo a množství lidu na terrassách podobalo se ve svých pestrých oděvích velikým květinovým záhonům, ***prostírajícím*** se nahoře v povětří. Flaubert však napsal: Karthago oddávalo se radosti, — radosti hluboké, všeobecné, nezměrné, šílené; díry zbořenin byly zacpány, znova pomalovány sochy bohův, ratolesti myrtové postýlaly ulice, na rozích křižovatek kouřilo se kadidlo, a davy lidstva na terasách ve strakatém oděvu tvořily jako by spousty květin ***rozkvétajících*** v povětří. — —

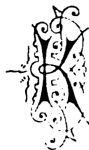
Kdo čte po všem tom nabubřelý úvod překladatelův, nechápe, kde to všecko pan Krejčí sebral, když nejen subtilností Flaubertova stylu nechápe, ale praprostý smysl jednotlivých míst plavati nechává. Kde sebral to allegro, andante, presto, všecku tu hudbu, když ji ve svém překladě odehrává na tak žalostném flašinetu! Kontury velikého originálu lze jen slabě tušiti, mistrovský obraz tu přemalováván natěračem, staré antické sousoší obíleno několikráte po sobě barbarskou zednickou štětkou.

Pan Krejčí tímto překladem dokonce neukázal vrcholu, k němuž dospěl v moderní době umělecký román historický, nýbrž podal jen nový důkaz, že mimo plavbu na volném oceánu subjektivní kritiky všecku ***seriosní*** práci ponechává silám méně vypjatým, méně suverenním, méně fanfaronským, ale svědomitějším, a což nejhlavnějšího, k tomu schopnějším. ***O. Janda.***

Nešťastný proslov.

Od

Jiljího V. Jahna.

Když po nešťastné válce italské roku 1859 a zvláště po vydání říjnového diplomu roku 1860 nastal v Praze jarý ruch, jenž záhy přenesl se na venkov a šířil se rychle po všem území jazyka našeho, začala se důrazněji drobná práce národní — ale my jí tenkráte dokonce nepokládali za drobnou — v oboru společenském. Měláť tehdáž ještě Praha, máti měst českých a srdce Čech, namnoze povrchní nátěr německý a zvláště ve veřejnosti byla nad-

vláda němčiny, ač věru ne klasické, za podpory tuhého absolutismu téměř úplně zachována. Když r. 1858 o slavnosti půlstoletého jubilea Pražské konservátoře, jejíž ráz byl tolikéž německý, zachtělo se nám, nejmladšímu tehdáž dorůstajícímu pokolení, do toho českým slovem se ozvati a vydali jsme nepatrný a nevinný almanášek, nesměl ani na světlo boží přijíti a propadl všepožíravému konfiskačnímu stroji již za mokra sotva vyšed z lisu. Tato ledová sprcha nebyla však s to, aby uhasila žár našeho nadšení, a třebas o něco později, prodrali jsme se přece do veřejnosti.

Důležitým prostředkem k osvěžení ducha národního byly tehdáž *besedy*, jež J. Barák, H. Přerhof a L. Procházka pořádali v sále Konviktském. Led záhy se prolomil, každou následující zábavou přibývalo obecenstva, kruhy se šířily nepozbývajíce intensity, účinek probuzených sil do dálky neochaboval. Besedy záhy se přenesly na Žofín a jaly se vždy hojněji a okázaleji růsti na půdě venkovské. Barák, Lukes, Přerhof, Procházka apoštolovali v nich po celých Čechách, a na mnohých místech přáli sobě zahájení jich mým proslovem. Na počátku docházely mne takové žádosti Barákem, Procházkou, F. Šimáčkem (V. Bělákem), po té také přímo. Psal jsem ochotně, jsa toho přesvědčení, že rozhozená zrnka padnou přece někde do dobré půdy, a záhy byl po ruce již slušný počet proslovů. Zvláště roku 1861 a 1862 nashromáždilo se množství dnů slavnostních a tudíž i proslovů; i Hálkova Krále Vukašína, jímž zahájeno Prozatímné divadlo české, předcházel proslov můj. Všecka tato skromná dítka dobré vůle a upřímné snahy, potřebám jediného těkavého okamžiku věnovaná, vykonavše s větším menším účinkem své poslání uložila se k zaslouženému odpočinku, menšina toliko přivedla to až do lisu tiskařského a ještě skrovnější počet jich nabyl domovského práva v různých Besednících a Deklamátorech. Tím nadobro zavřela se kniha osudů jejich, a rychle se na ně zas zapomnělo, jak to již osudem takových prací, ani autor sám již na ně nevzpomínal. Ale někdy se přece dělo jinak; a o takovém Ahasveru, jemuž nebylo posledního odpočinku přáno, chci se tu zmíniti, abych učinil jednou již přítrž drzé literární krádeži, v podivení hodné důslednosti stále se obnovující.

V oněch nezapomenutelných letech svěžího ruchu a ryzího nadšení došla zvláštního povšimnutí a oslavení ***tisíceletá památka pokřesťanění Moravy a Čech***. Nosily se tehdáž všeobecně křížky Cyrillomethodějské, a mimo hlavní jubilejní slavnost rázu církevního na Velehradě a jiné s ní shodné konaly se i světštějšího rázu ***besedy Cyrillomethodějské***. Také tu jako v přečetných jiných případech byl jsem požádán za proslov a neodepřel jsem svého přičinění ani tenkráte. Vedle jubilejního spisu dr. Jana E. Bílého [1]) zaujaly potichu své místo i mé proslovy, z nichž právě jeden měl svá zvláštní fata. Probíral jsem se tehdáž z povinnosti referentské (pro svůj list »Obrazy života«) v řečeném spise Bílého a v prvých sešitech ***Zapovy Českomoravské Kro-***

[1]) Dějiny svatých apoštolů slovanských Cyrilla a Methoda. K tisícileté jubilejní slavnosti pokřesťanění Moravy a Čech. Z nejnovějších a nejlepších pramenů sestavil dr. Jan Ev. Bílý, farář diecése Brněnské na Moravě (v Praze u K. Bellmanna, 1862—63). Věnováno spisovatelem »zbožnému národu slovanskému.«

niky, kterouž I. L. Kober jal se právě k upřímnému potěšení českého čtenářstva vydávati, a zvláště ve spise posléze jmenovaném našel jsem motiv, jenž se mi potom hodil, když mi tanul na mysli proslov Cyrillomethodějský. Zap vypravuje totiž na str. 123, že řecký car Michal III., posílaje Konstantina filosofa na Moravu ke knížeti Rostislavovi, napsal mu list tohoto znění: »*Bůh*, jenž velí každému, aby v bezpečné rozumění přišel a k většímu skutku dospěl, viděv víru tvou i podnětí tvé, ***učinil nyní v naše léta, že nalezeno jest písmo k řeči vaší, čehož posud nebylo, abyste i vy připočteni byli k velikým národům, jižto svým jazykem Boha slaví.*** I vypravili jsme toho, ***jemuž to Bůh zjevil***, muže čestného i blahověrného i sběhlého v písmě filosofa. I přijmi jím dar větší a čestnější nade všecko zlato a stříbro, i nad kamení drahé a nad nejskvostnější statek« atd. Tohoto motivu jsem tehda, pokud mi možno bylo, užil, proslov na místo jeho určení odeslal, a celá příhoda vymizela mi z paměti jako ten kámen do řeky hozený. Nastaly mi klopotné práce jiné, jež vyžadovaly vší mé síly a nedovolovaly myšlenkám jinam se toulati, proslovy odpočívaly pokojně ve svém fasciklu, jenž však přec ponenáhlu ještě narůstal nově příchozími dítkami upřímné ochoty, potřebám těkavých okamžiků v životě národním věnovanými. Již ani vzpomínky nezabloudily k těm mým starým, milým památkám — —

I jal se přítel J. R. Vilímek s J. Bittnerem vydávati ***Úplný besedník*** (dokončen r. 1877) a žádal mne o některý příspěvek z mé zaprášené registratury. Sebral jsem, co se mi zdálo příhodného, a zaslal. Byl v tom arci nemalý počet proslovů, celkem 18. Probíraje se v novém díle, povšiml jsem si proslovu ***v den upálení Mistra Jana Husi*** (XIV. 46, str. 33) a mimovolně jsem se pozastavil u zvláštní dvojice veršů, jež zní:

Nechť záhy nade vší se vlastí ***skví***
chrám nový velikého Jana Hu***si***.

Procitla ve mně zvědavost, četl jsem od počátku do konce — a upadal v podivení čím dále tím větší. Zavadilo to a ono slovo, ta a ona věta o strunu v mé paměti, potkával jsem houf starých, dobrých známých, a když jsem dočetl, byl jsem tím jist, že přišel jsem na ***plagiát svého proslovu Cyrillomethodějského***, plagiát drzý a nestoudný, při tom i svrchovaně nemotorný, svědčící o báječném pohodlí či — důvtipu nejmenovaného zpotvořitele, jenž způsobil neslýchanou metamorfosu Cyrilla-Methoděje v Jana Husa sine dubio et studio. Obrátil jsem se s žalobou, jaká křivda na mém zapomenutém robátku spáchána, ku příteli Vilímkovi a dostal jsem obratem pošty odpověď, že redakce Besedníku plagiátu toho nespáchala, nýbrž jen nevědomky jej přejala z »*Českých besed*, sbírky deklamací, besedních čtení, sólových výstupů, národních pověstí a romancí, písní a divadelních popěvků s nápěvy,« jež pořádal Josef Mikuláš Boleslavský (1871, sešit 6., strana 267—269). V této pestré všehochuti, v bezděčné společnosti »Chvály oholených,« »Pijanova testamentu,« »Malheuru v lásce,« »U džbánku« atd. bylo mi souzeno shledati se s mým nešťastným, zpotvořeným proslovem. Prosím za dovolení, abych tuto literární zvláštnost směl se čtenářem sděliti doslovně:

PROSLOV K BESEDĚ
na den 6. července
(k památce upálení mistra Jana Husa).

Myšlenky naše dlouho ujařmené
a neslýchanou kletbou poražené
teď jako odvážný rod sokolí
se rozhlížejí volně v okolí
a záhy již mohutným, slavným vzletem
se vznesou a zašumí jaře světem.
Svoboda nové jaro provolává,
též u nás zove boží bojovníky,
aby se sestoupili v mocné šiky
k obraně pravdy, posvátného práva;
i my hledíme ***v posvátné*** nadšenosti
k veliké, krásné — ***k naší*** budoucnosti
a záhy leskem nové oslavy
i nás dějiny světa pozdraví,
ty letopisy, v nichž posud ***stkví***
hvězda velikého mistra Jana Husi.
Národ náš již v dávné minulosti
sám započal stavbu své vzdělanosti
sám, ač mu macechou vždy bylo štěstí,
si ***vychoval zdaru*** ratolesti,
hleděl se vlastní cestou k pravdě bráti,
aniž by svobody se musel vzdáti.
Nepřítel smál se, honosil se již,
anť ještě ***Hus hleděl*** v nebes výš
tu z nebe rozlil tajemný se jas,
a ***Čechům Husův*** zavzněl hlas:
»Nedbejte smíchu protivníků svých,
Bůh nežádá poroby dítek svých.
Bůh také Vás zve ve věčné spásy dům,
i Vás počítá k velkým národům,
kteří jej jazykem svým vlastním slaví
a slávou svou mu věčné chrámy staví.
Bůh učinil, co jako sluha jeho
podávám Vám ze srdce radostného,
co pevný základ Vaší vzdělanosti,
co zvěst překrásné (—) budoucnosti.
Bůh učinil tak — nechť ***jich*** nepřátelé
ten původ díla mého upírají,
nechť plamen slunce rukou zastírají,
nebojte se, ***vždyť znáte spasitele***,
a pokud ještě ***litery*** jen máte,
nechť hrozí svět — Vy přece neskonáte!«
Tak zavzněl ***Husův mocný hlas***,
tak hlaholí až po nynější čas,
a hlásá posud v svatém nadšení
národa ***českého*** vzkříšení.
Minulo ***pět set let*** -- poroba lítá,
všeliké protivenství, vzteklé boje
pohlcovaly naší síly zdroje,
nepřítel jásaje psal naše ***děje***
a hanobil nás — hle, však posud zkvítá
osení ***mistra Jana Husa*** —
a nám v srdcích posud svatý oheň dýše
a svět nás nedoveď překonat.
Nás protivníků hana, nás křik zkázy
k vítězství slavnému doprovází:
nás jako ***mistra Jana Husa***

přetěžkou cestou vodí slavné *děje*,
však dílo naše v bouři vychované
se hrdě vznáší, božskou silou plane
a třeba ještě mnohé naděje
života klopotně se domáhají,
nám jako orlům síly v letu zrají,
náš národ přece k cíli dospěje!
Veliké, vážné, kynou nám teď děje,
po světě ostrý vítr skutků věje
a záhy nové doby jásoty
probudí národ z teskné dřímoty
a záhy neskonalé pravdy blesk
pochová ***na vždy*** náš žal a stesk,
a národ jemu na hrob postaví
co strážné duchy nové oslavy.
Nuž tedy, bratří, svorně postupujme
a sami osud svůj si předpisujme,
nechť záhy nade vší se vlastí ***stkví***
chrám nový ***velikého Jana Husi,***
chrám nový, krásný: národ sjednocený
a jediné jen snaze posvěcený!
Pak teprv zachvěje se širý svět,
když pozná v našich skutcích naše síly,
když rozvine se naší slávy květ,
když dějů vlna ponese nás k cíli,
pak navždy zahyne ten pocit bolný
jež posud srdce česká ovládá,
a národ sjednocený, velký, volný
ctít bude věčně mučedníka: Jana Husa!

Nemůžeť mne zajisté nikdo z příkrosti viniti, pronáším-li úsudek, že ten dobrý muž, jenž chtěl důtklivé potřebě časové vyhověti a proslov můj k oslavě mistra Jana Husi přispůsobiti, šetřil úzkostlivě myšlenek svých a spokojil se málem. Proto také provedeme restituci originálu snadničko, když na místo Jana Husi položíme Cyrilla nebo Cyrilla a Methoděje, čímž doděláme se rázem určitosti a vztažnosti, jichž vůči Husovi téměř naprosto postrádáme, a také dopomůžeme verši a rýmu k žádoucí spravedlnosti. Takž nutno čísti ve verších

15 a 16: ty letopisy, v nichž se posud skvěje
dvojhvězdí Cyrilla a Methoděje,

24: ant ještě Cyrill hleděl v nebes výš,

26: a Slovanům Cyrillův zazněl hlas:

43: Tak zazněl Cyrillův mohutný hlas,

46 a 47: národa slovanského vzkříšení.
Minulo tisíc let —

50—52: nepřítel jásaje psal naše děje
a hanobil nás, — hle, však posud zkvítá
osení Cyrilla a Methoděje,

57 a 58: nás jako Cyrilla a Methoděje
přetěžkou cestou vodí slavné děje,

75 a 76: nechť záhy nade vší se vlastí skvěje
chrám nový Cyrilla a Methoděje,

82—86: pak na vždy zahyne ten pocit bolný,
jenž srdcem slovanským se posud chvěje,
a národ sjednocený, velký, volný
ctít bude Cyrilla a Methoděje.

Neshledávám v tom dokonce jakés zvláštní ceny, ale beze vší pochybnosti tak proslov původně zněl, jak tu opraveno; tak se k tomu lze aspoň poněkud hlásiti, a kdo srovná verše 27.—42. s listem cara Michala k moravskému knížeti Rostislavovi, jehož dokládám se nahoře, zajisté i tu shledává shody, jež plyne z dějin Cyrilla a Methoděje, ale ani v nejmenším se nedotýká příběhův mistra Jana Husi. Také netřeba snad podrobně doličovati, *kdo* učil Čechy a Moravany znáti Spasitele. Neníliž to zábavná manipulace, k níž sotva kde by se vypátrala podobná — a když se lidem řekne pádně a určitě, že tu míněn mistr Jan, uvěří dobré duše, jako uvěřili mnohé jiné nepravdě, jež se jim neméně pádně a určitě namlouvala. Avšak nutno i k usvědčenému padělateli spravedlnost zachovati. Poněvadž originál ovšem nemohl *upálení Cyrilla a Methoděje* v sobě obsahovati, a nadpis vzpomínky takové vyžadoval přece nevyhnutelně, přičinil domnělý autor z vlastní zásoby verš 54. a 55., či — pokouší se o mne šotek pochybností — jsou i to kvítka přenesená pečlivou rukou z nějaké cizí zahrádky? Budiž zůstaveno ve své váze, věř každý, co se mu líbí!

Ve chvatu práce nehrubě znaleckou rukou předsevzaté přihodila se však některá nedopatření, kteráž čtenáře-spisovatele nemohou tajna zůstati. Míním patrně zmrzačené verše 11., 20., 24., 26., 56. a 70., k nimž i hořejší povedené, bez odporu nové a nebývalé rýmy dlužno přičísti. Těchto povážlivých »švů práce« ubohého příštipkáře nedovedl bystrozrak mnohozkušeného redaktora Úplného besedníka opominouti a ztrpěti, a milosrdná ruka jeho jala se vymknuté klouby jak právě možno napravovati. Tak octlo se ve verši 16. *Husovo poprsí*, tak ve verši 52. zkvítá osení mistra Jana Husi *v sad*, tak doplněny a opraveny jiné verše nahoře vytknuté, ale s veršem 57., 75. a 76. nevěděli si korrektoři patrně již rady a celek vyznívá stále sensačním rýmem: ovládá — Husa.

V této poněkud zonačené podobě nastoupil nešťastný proslov můj další trudnou pouť svou, neboť Úplný besedník stal se pramenem, z něhož všecky pozdější sbírky toho druhu čerpaly velice hojně, byť i neznaly se vždy k tomu.

Sbírka proslovů, kterouž »přispěním nejlepších českých spisovatelů učinil Ladislav Hejtmánek« (Pardubice, nákladem F. & V. Hoblíka, 1884), přináší proslovy mé, jež jsem vydavateli propůjčil ochotně, aby shledávaje je jinde nebyl podobným spůsobem v omyl uveden, jako jiní před ním. Co však komu souzeno, nemine ho, i kdy by sebe ostražitěji si počínal.

Předně jsem se k nemilému překvapení svému tu zase shledal s nešťastným bludným proslovem Cyrillomethodějským, jenž podán doslovně věrně dle redakce Úplného besedníku (»Zvláštní,« II., 22, Jan Hus na str. 99 a 100). Dále jsem žasl nad tím, že z 20 proslovů, jež se mi v seznamu přičítají, *tři rozhodně mně nenáležejí*, nikdy mnou za můj majetek vydávány a také vydavateli mnou zaslány nebyly. Jest to proslov na oslavu dostavění Národního divadla (str. 20), jejž sepsal nebožtík *E. Züngl* (vydáno jich tenkrát tuším čtvero ve zvláštním otisku a nescházel tam ani můj, arci docela jiného znění), dále proslov »Tu doba naše, doba vzkříšení« (str. 35) a konečně proslov »Na čele sídlo, prázdné starostí« (str. 56), jež jsou doslovně přejaty z Úplného

besedníka (str. 15 a 24), v němž jmeno spisovatele není připojeno, aniž tušiti mohu, komu vlastně přináležejí. Nepožádal jsem tohoto cizího majetku a odmítám jej rozhodně. Z pramene Úplného besedníka přejata i další chyba s proslovem na oslavu Františka Palackého (str. 34 a 35, u Hejtmánka str. 102). V prvém prameně vypadl totiž řádek a znějí řádky 17—19 od konce správně takto:

právo svaté, neúmorné,
jehož ty jsi prorokem,
obhájí tvé plémě svorné
duchem, slovem, ramenem!

Chyby tuto připomenuté vlekou se dál a dále, i setkal jsem se s nimi opět v *Českém deklamátoru* (nákladem Al. Hynka v Praze, druhé rozmnožené vydání). Tamť otištěn proslov »*K oslavě Jana Husi*« (str. 90. a 92.), jak jej nacházíme v Úplném besedníku a v Hejtmánkově sbírce, tamť i *Palacký* (str. 96) o řádek ochuzený.

Vida, že takto můj nešťastný Ahasver nedočká se snad nikdy konce svých bludných cest a neustane za cizí hřích pykati, měl jsem za to, že mlčení, jímž jsem dosud takovéto neslušnosti pomíjel, přece snad není pravým prostředkem a že nutno zneužívání a výrobě padělkův dle osvědčeného vzoru konečně učiniti přítrž. Že v této vlastní věci proti dávnému zvyku svému pronáším několik slov na obranu a na odvetu, nebude mi bohdá ve zlé vykládáno, hájím toliko svého literárního majetku, jaký právě jest, ne z ješitnosti, než prostě dle práva a pravdy, a ohrazuji se takto proti šálení našeho milého obecenstva, jaké páše se ve věcech patrných, nepatrných i nejnepatrnějších.

Končím snažným přáním, aby dobrodružná pouť proslovu Cyrillomethodějského byla již nadobro zastavena a mohl odpočívati v pokoji!

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. srpna 1897.

Německý agitační pych, proskripce Čechů; 3 rakouské a 21 německých universit ve službách německo-centralistických: němečtí konservativci o svévoli s jazykovými nařízeními. Český protest na ochranu českých menšin; krvavé výtržnosti proti Čechům v Mostě a v Havrani. Německý výkonný výbor a agitační rej. Shromáždění moravských poslanců. Otázka vyrovnání. Polský sjezd v Těšíně. — Kompromis opposice a vlády v Uhrách. Charvátský sněm. Srbský církevní sněm v Karlovicích odročen. — Německý císař v Petrohradě. — Nový obrat v Srbsku. — Bulharsko a Rakousko; cesty knížete. — Řecko a mír. — Anglie. — Attentát na Canovasa ve Španělsku. — Mac Kinleyův celní zákon.

Agitace proti jazykovým nařízením, vracejícím kus rovného práva české národnosti v Čechách a na Moravě, soustavně rozdmychuje hrubé vášně v obyvatelstvu německém. Slouží německým centralistům za zbraň, aby se opět domohli panství nad Čechy a zbraň ta namířena jest spolu na potírání české národnosti ve smíšených okresích. Německé časopisy od místních listů až do hlavního orgánu strany té Neue freie Presse píší spůsobem, který přesahuje všechny meze politické slušnosti, a líčí věci tak, jako by se Němcům ukládalo o život. Veřejně organi-

suje se nejen odmítání přenesené působnosti, ale i proskripce Čechů, boj proti jejich živnostem, vypovídání z bytů a štvaní proti české národnosti. Ku povzbuzení jiných oznamují telegramy z Lokte a jiných měst, že Čechové tam nebudou trpěni. Z Chebu vítězoslavně ohlášeno, že 121 českých nájemníků dostalo tam výpověď, že však proskripce ta není ještě úplna. Ježto poslední popis vykazuje tu pouze 73 duší s obcovacím jazykem českým a vypovídány jsou celé rodiny, ukazuje to spolu bezděčně, že Čechů v Chebu jest asi půl tisíce, že popis jest nespolehlivý a uzavřené území i v městech za nejněmečtější pokládaných jest fikcí. Za to násilí má tu pomáhati, aby se území stalo německým. Jiným agitačním prostředkem jest souhlas, který se Chebským projevuje od obcí a sborů ve veřejných schůzích; k tomu dal podnět Chebský starosta dr. Gschier, jenž v úřední vyhlášce 14. července vzdal díky Chebským za jejich chování 11. července. Také nepřestávají protesty proti jazykovým nařízením a útoky proti Čechům.

Ku protestům připojily se též *university* Vídeňská, Štyrskohradecká a německá Pražská. Ale nedosti toho, agitace rozšířena i za hranice, a na podnět z Heidelberka podepsalo 830 profesorů 21 universit v Německu adresu německé universitě v Praze. »Ve velkém a těžkém boji,« praví se v ní s ubližováním pravdě nehodným vážných mužů, »který Němci v Rakousku za svůj národní život a své oprávněné postavení v staré, od nich zbudované a především jejich silou zachované Habsburské monarchii bojovati jsou nuceni, Pražská universita, nejstarší německého jazyka, mužně uchopila se slova, aby ukázala, jakým nebezpečím prastará místa německé vědy a celý německý kmen v Čechách a na Moravě jsou ohroženy.« Ujišťují ji za to nejen sympatií svou, ale i milionů německého národa. Němečtí profesoři zasahují tedy v agitaci jako žoldnéři, kteří kdysi táhli vyhlazovat Polabských Slovanů, propůjčují se jmenem německého kmene k nízké službě německo-centralistickým straníkům. Na štěstí nevládnou ostřím mečů, nýbrž jen jazyků.

Jak svévolná jest tato agitace, ukázali němečtí konservativci na schůzi v Ligistu 26. července, kde štyrští poslanci Kaltenegger a Hagenhofer vytkli předákům nacionálním a liberálním, že o jazykových nařízeních dříve byli zpraveni a *ničeho proti nim nenamítali.* »Jen ven s nimi, vždyť na tom nic není,« řekl sám Steinwender. Potom však obrátili, a nařízení se v ústech jejich den za dnem stávala hroznějším nebezpečím.

Když za rozpoutané té agitace v Liberci, Mostě, Teplici, Chebu a jinde pronásledována česká národnost, výkonný výbor svobodomyslné strany české usnesl se (29. července) na *protestu proti těm násilnostem,* v němž ukazuje, kterak s »vášnivostí národu vzdělaného nedůstojnou sahá se na četných místech vlasti naší na čest, existenci a osobní svobodu jednotlivců, kteří věrni jsou svému českému původu,« kterak ve smíšených okresích český jazyk jest tupen, Čechové z úřadů, služeb a bytů vypovídáni, ano v chrámech ani česky se modliti se jim nedovoluje, a kterak před tváří vládních orgánů Čechové z části království českého jsou štváni a vytiskováni. Protest touží na to, že veřejní orgánové nečiní přítrž útokům proti národu českému, k nimžto se

svolává i pomoc mimo hranice říše. »Protestujeme co nejdůrazněji proti těmto brutálnostem na národních našich menšinách páchaným,« končí protest, »veřejně káráme, že orgánové, povolaní k ochraně občanské, k této agitaci proti národu českému a jeho jazyku chovají se passivně a tím ji podporují, a vyzýváme co nejdůrazněji vládu, aby zjednajíc právu i zákonům platnost, učinila takto přítrž stavu, který národ náš ponižuje a jmeno české potupuje a k jehož odstranění odhodláni jsme užiti prostředků nejkrajnějších, kdy by vláda nekonala to, co jest její povinností a co zajisté by se bylo dávno již stalo, kdy by jen část příkoří těch způsobena byla příslušníkům národa německého.« — Protest ten podán byl od poslanců Karla Adámka a dr. Podlipného českému místodržitelstvu, od dr. Herolda a inženýra Kaftana předsedovi ministerstva.

Krvavé výtržnosti proti Čechům v Mostě propuklé nabyly ve dnech 4.—6. srpna velikých rozměrů; hned potom v noci na 9. a 10. srpen ***přepadeni Čechové v Havrani*** u Mostu a tlupy klackářů vnikaly tu do českých obydlí. Jako v Chebu a Liberci tak i v Mostě a v Havrani se místní policie chovala strannicky a držela s výtržníky. Ještě 10. srpna shromáždila se městská rada Pražská a jmenem hlavního města ***Prahy*** pozdvihla hlasu ***na ochranu pronásledovaných Čechů***. Starosta dr. Podlipný odebral se k místodržiteli hr. Coudenhovovi s doklady o krutém pronásledování Čechů v Mostě a okolí. Místodržitel (11. srpna) slíbil, že neblahé události budou nestranně vyšetřeny a že se osobně přesvědčí, zda příkazy jeho byly řádně provedeny.

Výkonný výbor německých poslanců docela schválil (8. srpna) výstřední agitaci a přijal usnesení proti protestu svobodomyslné strany. Stále zřetelněji se jeví, že německým centralistům, vášnivý boj usilovně rozdmychujícím, jde o podnik, který by stranu jejich přivedl ku platnosti, jakou měla před r. 1879, a že v úsilí tom spoléhá na tajné spojence, kteří vládu Badeniovu a shodu s Čechy učiniti chtějí nemožnou.

Dne 8. srpna konalo se i ***shromáždění poslanců moravských*** v Přerově, jež se prohlásilo pro úplně rovné právo, pro zachování pravice a proti neochotě a liknavosti vládních orgánů co do jazykových nařízení.

Zároveň objevila se na veřejnosti opět ***otázka česko-německého vyrovnání***, jež by záleželo v zavedení národních kurií, v opravě volebního řádu, v zákonech o školách pro národní menšiny, o jazyku samosprávných úřadů, dle něhož by měl býti sdělán i zákon pro vyřízení jazykové otázky u soudů a úřadů, a o zřízení úřadů krajských. Ale vše to mělo by platiti pouze pro království, v markrabství měl by starý nešvar potrvati dále. Čechové nemají příčiny pro vyrovnání to horovati, a německé mínění tlumočí Neue freie Presse ve smyslu naprosto odmítavém; souhlasí to s politikou německo-centralistickou, která především chce domoci se ministerstva sobě příznivého.

Nemalé rozhorčení způsobil mezi německými centralisty ***polský národní sjezd v Těšíně*** 1. srpna, proti němuž Těšínské zastupitelstvo již napřed protestovalo. Resoluce jeho dovolávají se rovného práva Poláků slezských a sestátnění polského gymnasia v Těšíně. Socialisté podporovali

pokusy Němcův, aby sjezd byl zmařen. Bohda, že ve Slezsku národnost česká a polská budou osvědčovati stejnou bratrskou vzájemnost, jako jejich zástupcové na sněmu slezském.

V Uhrách vláda a opposice uzavřely příměří, platné pro přítomné sněmovní zasedání, 5. srpna skončené, i pro podzimní, jež dne 27. září bude zahájeno. Opposice, jež obstrukcí dlouho mařila skoncování trestního řádu, přijetí zákona o dani cukerní i návrh Bánffyův, aby denní schůze o hodinu byly prodlouženy, dohodla se konečně s vládou na základě nepatrného ústupku v článku 16. úvodu k trestnímu řádu, upustila od obstrukce a umožnila tak schválení všech tří věcí. Pro příští zasedání vzdává se obstrukce pod záminkou, že nebude jednáno o zvýšení kvoty, jelikož jde o pouhé provisorium na základě nynějšího stavu.

V Charvátsku sněm koncem května zvolený zahájil 7. srpna svou činnost. Národní opposice vyličuje násilí, jež vládní strana při volbách prováděla, aby si sehnala většinu. Vládní většina zamítla všeliké návrhy na parlamentární komise k vyšetření událostí volebních a zrušila (16. srpna) šest opposičních voleb.

Církevní sněm Srbů uherských v Karlovicích trval jen krátce. Velká většina poslanců chtěla dříve vyříditi všechny naléhavé záležitosti a potom teprve přikročiti k rokování o statutu, který má býti novým útokem na samosprávu církevní a školskou, jelikož má jím býti vládě vyhrazen dozor na srbské národní fondy a statky. Královský komisař baron Nikolić trval na královském příkazu, aby statut napřed a bez odkladů byl vyřízen. Když sněm počal jednati o adrese mocnáři, zastavil (25. července) Nikolić jeho schůze, a potom z rozhodnutí králova jej (5. srpna) na neurčito odročil.

K Rusku obrací se letos pozornost celého světa návštěvami panovníků. Tři měsíce po císaři a králi Františkovi Josefovi zavítal do Petrohradu německý císař s chotí svou. Cesta jeho vykonána byla s nádhernou okázalostí. Připlul na svém obrněnci »Hohenzollernu« provázen od desíti korábů německých. Pobytu jeho (od 7. do 10. srpna) přikládá se i význam politický, aby utvrzeny byly přátelštější poměry mezi Berlínem a Petrohradem. S císařem meškali tu kancléř kn. Hohenlohe a nový státní tajemník pro zahraničné věci Bülow. Jako zástupce Francie ubírá se nyní do Petrohradu president republiky Faure.

V Srbsku stal se ve vší tichosti opět nový obrat a přinesl zemi utišení. Dne 4. července provedeny ***nové volby skupštiny*** na základě volebního řádu z r. 1869. Velikou většinou zvoleni radikálové, z nichž většina utvořila klub umírněných pod vedením Pašićovým a menšina, asi dvacet poslanců s Teodorovićem, redaktorem Malých Novin, setrvala při ráznějším programu. Od panovníka povolaná čtvrtina poslanců jsou umírnění jak z radikální, tak z liberální strany. Skupština v ***zasedání od 13. do 24. července*** vyřídila všechny požadavky. S hlučným souhlasem schválila (15. července) obchodní smlouvu s Bulharskem, povolila $9\frac{1}{4}$ mil. franků na nové pušky, položila důraz na hájení srbských prospěchů v Turecku a zakončila svou činnost za nejlepší nálady v královském parku, kde král Alexandr za přítomnosti své matky Natalie připíjel zástupcům národa.

Nad Bulharskem vyvstal mrak, který — asi jen na chvíli — skalil poměr státu toho k Rakousku. Předsedovi ministerstva dr. Stojlovu vytýká se, že dostatečně neodmítl slova od Berlínského Local-Anzeigeru do úst jemu kladená a Rakouska se dotýkající. Z té příčiny rakousko-uherský zástupce *baron Call opustil Bulharsko* a odebral se na neurčitou dovolenou. Okolnosti té používá Peštský a Vídeňský tisk, aby si shladil žáhu na knížeti Ferdinandovi, na nějž od propuštění Stambolova má s vrchu, i na jeho vládě, která pevnou rukou spravuje stát. — Kníže Ferdinand se Stojlovem a ministrem války Ivanovem vykonal *návštěvu u rumunského dvora* (4.—6. srpna), načež se přes Ruščuk a Varnu odebral *k návštěvě sultána* do Cařihradu (8.—11. srpna), která, hledě k vývoji událostí na východě a ku potřebám Bulharů v Turecku, má svůj význam.

Ujednané již prostřednictvím velmocí podmínky míru mezi Řeckem a Tureckem nevedly dosud k podepsání smlouvy a tudíž ani k vyklizení Thessalie od Turků. Příčinou jest nová otázka, jaké záruky budou dány evropským věřitelům za dosavadní a po případě i nové, půjčkou válečné náhrady způsobené pohledávky. Německo naléhá na zřízení mezinárodní komise pro správu řeckých dluhů, kterému požadavku Řecko se vzpírá, svolujíc pouze k ustanovení komise soukromé.

Pro zahraničnou politiku anglickou jest pozoruhodnou známkou *vypovědění obchodních smluv Německu a Belgii.* Jest to počátek hospodářského boje s Německem, jehož průmyslový a obchodní vývoj počíná na Anglii nepříznivě působiti. V Londýně spoléhají na součinnost kolonií, jmenovitě Kanady, australských států a Kapska, ale právě v té příčině nezdařily se pokusy ministra osad Chamberlaina s osadními vládami, aby byly utuženy svazky mezi nimi a Anglií. — V domácích věcech jsou pozoruhodnými zjevy posledního zasedání značné rozmnožení nákladu na *válečné loďstvo* a *prospěšné finance*, které umožňují vládě jisté slevy daní. Válečné loďstvo a finanční hospodářství Anglie jsou velikolepé, za to méně skvělá jest pozemní válečná moc. Královna slavila (21.—28. června) své *šedesátileté jubileum panovnické.* Při velkolepých průvodech a okázalých slavnostech položen proti anglickému obyčeji zvláštní důraz na vojenskou moc.

Ve Španělsku zavražděn předseda ministerstva *Canovas del Castillo* 8. srpna od anarchisty Angiolitta v lázeňském místě Santa Agueda. Vrah jako u presidenta Carnota byl Ital rodem. Uvážímeli i nezdařené attentáty na krále Humberta a před tím na Crispia, patrno, že Italové v zločinné sektě anarchistů hrají první úlohu. Vrah byl odsouzen k smrti. Předsedou ministerstva stal se generál Azcarraga, před tím ministr války.

Ve Spojených státech jeví se již následky nastoupení Mac Kinleye, presidenta ochranné celní politiky. Mac Kinley podepsal (24. července) *tarif-bill* od obou sněmoven přijatou, která 31. července nabyla platnosti. Celní ten zákon jest novým zostřeným vydáním starého pověstného Mac Kinleyova tarifu. Na všechny téměř předměty vývozu ustanovena vyšší cla. Zákonem tím stížen jmenovitě vývoz cukru, skleněného zboží, porcelánu, rukavic a výrobků z vlny, čímž citelnou ujmu béře i tak již tísněný vývoz z Čech a z Moravy. *Vlad. Svoboda.*

Ř. 1897. Čís. 10.

OSVĚTA

Čechoslované a civilisace.

Piše

dr. Hermenegild Jireček.

3. Odražení Tatarů r. 1241.

Za novější doby stalo se obyčejem, světoborcům 13. století dávati jmeno Mongolův. Proti tomu nelze ničehož namítati; podle dějepisu i podle líčení tělesného byly prvotní hordy Džinggischánovy opravdu mongolského plemene, lid žluté rassy. Avšak současníci lid ten, od něhož tolik trpkostí, zádav a záhub zkusili, nenazývali Mongoly, nýbrž jednosvorně Tatary. Rusové, Polané, Čechové, Uhři, Charváti, Němci, Latiníci napořád mluví jen o Tatařích, tak že kdy by který pramen užil názvu »Mongolové,« již tím dal by na jevo, že není současný. Ba i cestopisci, kteří v druhé polovici 13. věku národ ten v hlavním sídle jeho, v hlubinách Asie, navštívili, jako Plan-Karpin a Marko Polo, nemluví než o Tatařích. Tak silně byl název ten v 13. století po Evropě zakořeněn!

Ruské letopisy píší k r. 1223, když Asiaté tito poprvé se objevili v Rusku, že lidu toho nikdo nezná, že nikdo dobře neví, kdo jsou a odkud vyšli a jaká jest řeč jejich, kterého plemene jsou a co víra jejich. »I zovuť ja Tatary, a inyi glagoljuť Taurmeni, a druzji Pečeněgy.« Zatím Tataři, sedíce v Asii na vrchovištích řeky Ob, Tom a Tobol, zachváceni byvše v prvním nájezdu od Mongolů Džinggischánových, strženi jsou od nich a splynuli s nimi v jedno, čím se stalo právě, že v Evropě zobecnělo známější jmeno Tatarů.

Která byla asi příčina, která pohnutka toho ohromného hnutí? Dle Juliana, jenž za druhého vpádu Tatarů na Rus meškal v starém Prusku, mělo zdvižení Tatarů tento — ovšem pohádkový — počátek, kterémuž se nicméně po Evropě víra dávala. V zemi Gotta panoval kníže Gurgutam; ten měl sestru pannu, která po smrti vládla rodem svým, a jak se praví, ve všem po mužsku sobě vedla. I stalo se, že přemohla v boji sousedního knížete a zmocnila se země jeho. Když pak

po krátkém čase podruhé udeřila na něho, kníže ten v dvojboji přemohl děvu a zajal ji a vojsko její zahnal. Když pak děva byla v zajetí, vítězný kníže zprznil ji a pro větší ještě pohanění poručil ji stíti. Což když se doneslo bratra jejího, vzkázal Gurgutam po poslech knížeti tomu: »Slyším, žes mou sestru zajatou zprznil a zprzněnou sťal; věz, žes tím učinil skutek mně velice protivný. Bylali sestra má souseda tobě nepokojná a škodilali zemi tvé, mohl jsi ke mně poslati a za spravedlivý soud žádati; anebo jsi mohl přemoženou i zajatou i zprzněnou za ženu ji sobě vzíti. Jestližes ale měl úmysl ji zavražditi, neměls ji zprzniti. Nyní jsi mi dvojí vinou vinen: zbavils sestru cti panenské a učinils jí smrt ohavnou. Protož věz, že ku pomstě za zahubení děvy veškerou mocí svou boj proti tobě zdvihnu.«

Kníže, původce vraždy, prchnul k sultánovi v Ornachu, hlavním to sídle Mongolův. Gurgutam přemohl sultána, načež táhna dále na Peršany, podmanil sobě Persko. Z čehož vzal sobě příčinu podrobiti sobě všecka království tohoto světa. —

Na branách Evropy poprvé objevili se Tataři r. 1223. První nájezd učiněn na zemi poloveckou neboli kumánskou, mezi Volhou a Dněprem. Přišel kníže Polovců na Halič, aby knížat ruských získal k boji proti nepříteli. I zdvihla se všecka země ruská, z Kyjeva kníže Mstislav, Haličané, Volynci i Kurjané, Trubčané a Putivelci. Ale v bitvě na Kalce strašnou utrpěli porážku. I byl pláč a žal po vší Rusi i neslyšáno nežli nářek a nářek!

Po bitvě na Kalce dorazili zástupové Tatar až k Novohradu Svatoplukovu. »Těchže zlých Tatar-Taurmen nevíme odkud byli přišli na nás a kam se zase děli; toliko Bůh ví!« praví ruský letopisec.

Ale nájezd r. 1223 byl toliko předehrou toho, co po nemnohých letech mělo následovati. Tataři objevili se nanovo, a to r. 1237 v zimě, zastavili se nejprve před Rjazaní, pak šli na Kolomnu, na Moskvu, až se obrátili k hlavnímu hradu Vladiměři nad Kljazmou i k Suzdalu, kterýchžto hradů dobyvše šli jedni na Rostov, druzí na Jaroslav, jiní na Gorodec Volžský, opět jiní na Perejaslav a odtud dále k Toržku, po obchodní cestě k Velikému Novohradu. I stanuli na sto verst před Novýmhradem, sekouce lid jako trávu; ale Novohradu nedobyli: »Nov-že Gorod zastupi Bog i sv. Sofija.« Odtud obrátili se Dněprem dolů, majíce patrně na mysli, aby se zmocnili neméně slavného a bohatého hradu Kyjeva.

Na tomto pochodu stala se jim první nehoda: obléhali hrad Kozelsk, severně podál Kyjeva ležící, po sedm neděl, doba pro ně ovšem dlouhá, i ztratili zde tři syny vojevůdců svých, kterých hledali, ale nalezti nemohli u velikém množství mrtvých. I nesměli ve vojště hradu tomu říkati Kozelsk, nýbrž »hrad zlý.«

Batu-chán, vůdce tohoto tažení, poustoupil po té do země polovecké za Dněpr, odkudž vysílal jednotlivé zástupy k dobývání jednotlivých ruských hradů. I vzat jest Perejaslav na Dněpru, níže Kyjeva; kostel sv. Michaila zbořen a všecko zlaté nářadí kostelní odneseno, biskup Simeon zabit. Jiné vojsko šlo na Černigov, výše Kyjeva na Desné; postavil se tu sice kníže Mstislav, ale byl poražen, hrad zapálen a biskup do zajetí na Gluchov odveden. Zmocnivši se takto dvou důle-

žitých nepřátelských posicí v pravo v levo Kyjeva, přirazilo vojsko tatarské pod vůdcem Menguj-chánem před Kyjev s oné strany Dněpru, i shledli z podhradí Písečného s podivením překrásný, velikolepý hrad Kyjevský. Nyní přitrhnul sám Batu-chán a všickni vůdcové tatarští. Dle ruských letopisů sluli Urdjuj, Bajdar, Kajdan, Bečak, Menguj a Kujuk, »silnyje vojevody,« kromě těchto knížat pak »bogaturové« Bedjaj a Burundaj a jiných bez čísla vojevod.

Kyjev dobyt dne 6. prosince 1240, tím pak otevřena volná cesta do zemí střední Evropy. V skutku také již okolo Božího narození plenili Tataři ruské kraje až po Karpaty.

Pádem obou hlavních hradů ruských, Vladiměře a Kyjeva, bráněných do nejvyššího přemožení, způsobeno ohromné leknutí po Evropě, která toho času měla velmi čilé obchodní spojení jednak s Novohradem Velikým, jednak s Kyjevem. Evropští kupci, kteří přes Krakov chodili do Kyjeva, přinášeli zprávy pořád strašnější, a knížata prchající potvrzovali a rozmnožovali hrůzu tohoto úžasného neštěstí. Po pádu Kyjeva nastal všeobecný útěk do zemí západních, ač byla krutá zima. Jedni prchali přes Karpaty do Uher, jiní do zemí polských, českých a německých. Kníže Michael Kyjevský, slyše v Haliči nad Dněstrem, že Kyjev padl, v chvatu utíkal se synem Rostislavem do Mazovska, ke knížeti Kunrátovi; než ani zde nezůstal, neboť Tataři již do Polska se valili. I šel do země Vratislavské a přes město Středu dále do Němec. Tu se stalo, že obyvatelé města Středy, vidouce mnoho vzácného zboží u knížete, přepadli ho, komonstvo pobili a mnoho zboží pobrali, ano i vnučku jeho zabili. I obrátil se nešťastný kníže zase do Mazovska. Přepadení u Středy stalo se v měsíci březnu, a již dne 2. dubna byli Tataři u Vratislavě a dne 9. dubna strhla se bitva nedaleko Středy, na t. zv. Dobrém Poli u města Lehnice.

Kníže Daniel Kyjevský v tu dobu, co Kyjev vzat, byl v Uhrách u krále Bely, jednaje s ním o spolek válečný. Čehož nedosáhnuv vracel se zase na Kyjev, avšak již na cestě valily se proti němu zástupy prchajících, tak že i sám zase do Uher se vrátil. Zde nechal syna svého a bral se přes Bardějov na Sudoměř. Že pak nebylo radno meškati, odešel do Mazovska, kdež mu Boleslav, syn Kunrátův, vykázal hrad Vyšehrad nad Vislou.

Sám polský král, Boleslav Stydlivý, uchýlil se před Tatary, když v druhé polovici měsíce února od Sudoměře táhli na Krakov, nejprve na hrad Pieninu u Sącze; byla s ním máti jeho Grimislava a choť Kinga. Ale ani na zámku tomto nebylo bezpečí; pročež prchali dále na Moravu, kdež se usadili v klášteře cisterském, nepochybně na Velehradě. Dlouho v Krakovsku nevěděli, kam se děl král jejich, tak že po odchodu Tatar, r. 1242, jiného sobě obrali, až tu uprostřed bouří o to vzniklých objevil se Boleslav zase v Krakově.

* * *

Jakého rázu byli Tataři? O tom nás poučují dva spisovatelé, jeden biskup uherský, druhý bratr Julian. Jakož Tataři měli obyčej, že do zemí, kterých mínili navštíviti, napřed vysílali vyzvědače neboli zpytáky, aby zemi shledli a sílu její vyšetřili, tak se i stalo, když

chtěli přiraziti na Dněpr před Kyjev. Tu jsou dva zpytáci takoví zajati a posláni z Rus králi uherskému, jenž je odevzdal jednomu ze svých biskupů. I vyptával se jich biskup ten, kde vlast jejich? Ta že prý za horami nad řekou, jež slove Egog. Na pomezí že jsou hory veliké, dvacet dní zdélí i zšíří. Víry že nemají zcela žádné. Písma že užívají hebrejského, nemajíce svého. V tom písmě že jich vyučují lidé vzezření pošmourného a bledí, kteří se mnoho postí, dlouhý oděv nosí a nikomu neubližují. Na otázku, činíli rozdíl v potravách, byla odpověď, že nikoli, že jedí žáby, psy, hady, bez rozdílu všecko. Deset tisíc mužů že je pořád na koních, střehouce vojska. Koně že mají dobré, ale nečilé; jedeli kdo na koni, hned běží dvacet až třicet koní za ním. Odění že nosí z koží, a ta prý jsou lepší nežli železná; též tak i pokrov koní. Pěší že nestojí za mnoho: lid má nohy krátké i trup velký. Jsou prý lepší šípaři než Uhři a Kumáni; také mají mohutnější svaly. Pijou mléko kobylí i opíjejí se silně. Opanujíce některou zemi že ubíjejí všecky obyvatele až na děti, kterým že na líce vpalují znamení Džingischánovo. Nikdo ve vojsku neopováží se ptáti, co zamýšlí chán a kam směřuje. Mínění mají, že chán chce podmaniti všecken svět.

V střední Evropě nemohouce chápati účelu tatarského zdvižení, pomáhali si rozličnými výmysly a pověstmi. Jedni pravili, že chtí na Rýn, aby v Kolíně těla sv. tří králů vyzdvihli a do své země přenesli; jiní, že chtí ztrestati Římany za jich hrabivost a hrdost, kterými jich před dávnými věky utiskovali; opět jiní, že chtí zkrotiti zuřivost německou; jiným se zdálo zase, že jdou k Frankům naučit se od nich umění válečnému, nebo že hledají úrodných zemí, aby se uživilo množství lidu jejich; dokonce i o tom blabolili někteří, že jdou Tataři do Španěl k hrobu sv. Jakuba de Compostella. Nejobecnější bylo mínění, že Tataři zamýšlejí vyhubiti všecko křesťanstvo.

Bratr Julian, řádu dominikánského z Uher, takto zase psal: Tataři mnohem dále střílejí střelami neboli šípy, než jiných národů vojska. V prvním útoku zdá se, že by střel zrovna pršelo. Mečů a kopí méně znají užívati. Zástupy jejich tak jsou zřízeny, že každému desateru představen jest Tatar jeden, každé setnině setník, každému tisíci tisícník, a to proto, aby se do zástupů nemohl vmísiti nějaký vyzvědač nebo zrádce, také proto, aby se ztráty snadno nahrazovaly. V dobytých zemích všecky panovníky, vůdce a boljary, kteří by mohli býti nebezpečni, bez meškání ubíjejí. Lidi silnější staví v popředí bitvy; jiné slabší zanechávají doma, aby vzdělávali zemi; ženy, dcery a příbuzné jak pobitých tak do bitvy ustanovených rozdávají mezi lid k orbě pozůstavený, každému až i po deseti, ano i více, kteří musejí napotom nazývati se Tatary. Vojínům k bitvě nuceným neprokazují žádné milosti, ať i dobře bojují a vítězí: padnouli, nikdo se o ně nestará; ale couvnouli, bez milosti jsou zbiti; z té příčiny bojujíce raději chtí v bitvě padnouti, než aby tatarskými meči byli zbiti; a bojují odvážněji, aby raději ani nezůstali na živu, ale aby záze zemřeli. O hrady méně dbají, ale raději zpustoší kraj a oloupí obyvatelstvo, načež je ženou k dobývání vlastního jich hradu. Počet vojsk jejich ohromný jest, neboť všechen branný lid v dobytých zemích ženou s sebou do bojův.

Tataři vynikali, jak ze všeho patrno, dvěma věcmi: předně ohromným počtem branného lidu, jímž brzo utlumili každého protivníka, za druhé nesmírnou rychlostí svých pohybů; píšeť se, že se nejen zrovna vyvařují ze země jako prý kobylky, ale že pochody konají, ne jako by šli, alebrž jako by povětřím lítali.

Co do zevnějšku, vlastní Tataři měli vzezření číročistě mongolské: obličej hubený a bledý, lícní kosti hrubé a vysedlé, nos plochý a krátký, bradu vynikající, zašpičatělou, zuby dlouhé a řídké, oči těkavé, černé, prsa mohutná, ruce a nohy kostnaté a svalovité, nohy hrubé, ale holeně krátké; čeho se nedostávalo na holeni, toho měli víc na hořejším trupu. Koně měli neveliké, vytrvalé a málem píce spokojené, i seděli na nich jako přirostlí.

* * *

Král Václav nečekal, až by Tataři vrazili do Čech, kteroužto zemi zpytáci jejich již před tím shledli a vyšetřili; i neopomíjel ničeho, aby zemi proti tatarskému vpádu pojistil. Pomezní hvozd kázal tou stranou k Slezsku zaroubiti, přechody neboli pomezní stezky zatarasiti a brány zemské obsaditi. Uvnitř v kraji poručil hrady župní opravovati, aby lid našel tam útulku, při kterémžto hradozdění museli pomáhati také i osoby duchovní, ač jinak takovýchto robot nebo služeb zemských byly prosty. »Tehdy Čechy Tatar se bojiecě, neprazdni bychu, hrady činiecě.« Jmenovitě pečoval král o hrad Pražský a o opevnění a pojištění jeho: poručil krytou chodbu po Opyši dolů k Vltavě pořiditi, aby byl přístup s hradu k řece. Chodba tato zachovala se až do počátku 14. století, neboť píše Dalimil: »Král Prahy zdiú je sě hraditi a s hradu cěsty k řěcě je se zdiú činiti. I dnes uzříš tě dvě zdi stojíce, malými vrátci na hrad jdúce, a opět s hradu dolóv jdúce na levici rucě.« Že král také lid branný sbíral, rozumí se samo sebou; všakť se počátkem dubna s převelikým množstvím válečného lidu křížem znamenaného dal na pochod.

Ale na tom nepřestával. Nebezpečí bylo příliš veliké, i viděl, že bez pomoci jiných knížat a národů nelze jemu odolati. Na nehodu císař Fridrich II. meškal v ten čas v Italii, maje v Německu syna svého, krále Kunrata, na místě svém. I posílal král posly a listy do Němec, aby pamatovali na ochranu svou; zejmena vyzýval lantkrabí durinského Jindřicha ještě před nešťastnou bitvou u Lehnice, koncem února nebo počátkem března, aby s chvátáním přišel na pomoc k obraně křesťanstva. Také Otu, vévodu bavorského, vyzýval, s neklidným Fridrichem rakouským se smířil, i stolci papežskému oznamováno, jaké hrůzy čekají křesťanstva. Hnusný nepřítel hrna se přes Krakovsko a Slezsko stál již na popraží Německa i Čech, hrozil již hranicím německým i českým. Konečně králi nezbylo, než aby sám s lidem svým postavil se Tatarům, kteří přes Vratislav byli přišli až na t. z. Dobré Pole u hradu a města Lehnice. Píše o tom vévoda bavorský ještě před bitvou na Dobrém Poli, že král český se všemi župany a s veškerým lidem země své, vzavše na se znamení kříže, u převelikém množství vydal se dne 7. dubna na pochod, aby se s Tatary setkal. »Jestliže, čehož nedej Bůh, přemožen bude, můžeme opravdu očekávati, že všecko Německo zahubeno bude.«

Vojsko české, v kterém byl také zástup vojenského lidu z Němec, táhlo přes Žitavu tou stranou k Lehnici. Mělť král úmysl, že se tam spojí s vévodou Vratislavským Jindřichem Bradatým, manželem královy sestry Anny. Na nehodu vévoda Jindřich nedočkal příchodu vojska českého, ačkoliv bylo již jen den cesty od něho vzdálí. Píše o tom král konec měsíce dubna: »Toho času, co Tataři řádili v Polsku (kterýmžto společným jmenem v ten čas rozuměno také Slezsko), byli jsme my s našimi voji tak blízko vévodě Vratislavskému, že jsme ho hned ten den po bitvě, v které zahynul, s veškerou mocí svou mohli podporovati; ale on, neporadiv se s námi ani nás nezčekav, dal se v boj s Tatary, v kterém žalostně zahynul. Což vidouce my spěchali jsme na hranice polské, chtějíce hned ten den po bitvě Lehnické (která se byla stala dne 9. dubna) na Tatary udeřiti a s pomocí boží pomstu na nich vzíti; ale Tataři, seznavše náš úmysl, dali se na útěk a za jeden den, ačkoliv museli přes četné velké a prudké řeky, urazili čtyřicet mil cesty, a to na tu stranu, kde leží naše země moravská.«

Náhlým obratem, kterým Tataři, zanechavše dalšího postupu k nedalekému již Labi, z Dobrého Pole dali se slezskými zeměmi na jih, zmařeny jsou na ten čas zámysly královy o boji s nimi zde na půdě slezsko-polské. Nastala mu potřeba brániti zemí moravských. Zprvu král onomu obratu nedůvěřoval; mělť patrně za to, že to lest Tatarů a že se pojednou zase ukážou, až by vojsko královo z končin Lehnických odešlo. Proto také nespěchal do Čech, až bylo zcela jisto, že tam nepřítel jinými cestami míní vraziti. »Tataři, jakmile prý vidí, že se proti nim boj chystá, rádi dávají se na útěk, ale toliko lstivě a na oko, aby pak tím úsilněji se vrátili.«

Dalimil píše, že Tataři, »když to vzvěděchu, zasě se ihned vzpodjechu«; neb zpytáci byli řekli: »Nikohého sě nebáti kromě českého krále, toho nikoliv nedočkávati.«

Příčina, proč se Tataři po vítězství na Dobrém Poli vyhýbali nové srážce, není sice docela zjevna a jistá; může býti, že se nové bitvě s vojskem čerstvým a bojovným chtěli vyhnouti; také možno, ano podobno, že chtěli jinými cestami vraziti do Čech, kterážto země byla v tu chvíli prázdna krále i vojska. Ale tu se osvědčila jako již po tolikráte branná síla pomezního hvozdu: Tataři mířili přes Kladsko do Čech; avšak právě tu nalezli přechody zatarasené a cesty zaroubené. Buď jak buď, skutek byl, že Tataři upustivše od dalšího pochodu do německých zemí, kamž od Vratislavě přes Lehnici měli namířeno, pochodu svému dali směr jiný. Tím první útok Tatarů na střední Evropu byl odražen.

Ale nebezpečenství nebylo ještě odvráceno: síla Tatarů byla sice zapuzena, ale nikterak podlomena; stáli ještě v plné moci na půdě moravské, i bylo dalšího vynasnažení potřebí, aby zkázám a spoustám byl konec učiněn. Král Václav ještě po bitvě na Dobrém Poli pokládal stav věcí za velmi povážlivý, tak že znova psal a posly posílal k sousedním mocem, aby v obraně neustávali. Bez pomoci křesťanstva, bez přispění přátel že jemu, králi, nebude lze přemoci Tatar, pročež že jich vyzývá, aby jemu pomáhali země jeho obhajovati, neboť jestliže Tataři přemohou krále, pak že jim, sousedům, nastane potřeba, aby životů svých a jmění

svého ve své vlastní zemi obhajovali. Tím by pomoc, kterou král nyní křesťanstvu může podati, nebyla ničím. Však že Tataři jiného nechtí, než aby všecko křesťanstvo vyhubili. Ke konci praví král: Čímžkoli vy nám nyní v této potřebě pro Bůh a pro nás přispějete, tím že se jim král po všechen život svůj chce odměňovati a jim vynahrazovati.

Zatím Tataři, nemohouce přes Kladsko do Čech, položili se u slezského Otmuchova na řece Nise, i leželi zde po celých patnácte dní, tedy do konce měsíce dubna, načež se zatáhli blíže k řece Odře, do krajiny Ratiborské a Opavské, kdež pomeškali asi do 8. května, osm dní nejméně. Zde se již dotkli starého území moravského, ježto krajina Opavská počítána tehda k Moravě a hranice mezi Ratiborskem a Moravou šly po řece Pštině.

Přes hory Jesenické mohlo se tehda toliko po čtyřech stezkách: jedna z nich byla Krňovská, jdoucí od Krňova na Freudenthal; druhá Opavská, jdoucí od Opavy přes Tověř k Olomouci, třetí (stará polská) od Opavy přes Hradec k Hranici; konečně čtvrtá podle Odry přes dnešní Nový Jičín k Hranici a odtud dále do kraje.

Nyní teprv — počátkem května — král vypravil vojsko své přes Čechy na Moravu, aby tam čelilo Tatarům. Pochod ten patrně byl zdlouhavý, neboť středověká vojska v těžkém odění a s těžkou zbraní nejinak než povlovně se pohybovala, kdežto Tataři na svých lehkých koních a lehce ozbrojeni »zrovna větrem lítali.«

Z Čech vedla v ten čas na Moravu stezka Trstenická od hradu Litomyšle přes Hrutov k Usobrnu a dále k Olomouci, druhá nejbližší, Libečská, od Čáslavě přes Libeč k Brnu, třetí, Habrská, přes Sázavu k Jihlavě.

Vojska českého počítalo se 40.000 a pomocného sboru německého 6000 mužů. Sám král ubíral se přes Königstein (tehda český) do Čech; meškal tam dne 7. května.

V týž čas — před nanebevstoupením Páně (10. května) — Tataři prorazivše přes Jesenické hory a po Odře, již byli v Moravě. Zde na půdě moravské krále českého vyčkali; jasně o tom svědčí císař Fridrich listem z Faenzy dne 3. července daným: »druhé vojsko tatarské vtrhlo do zemí českých, kdež se v odpor postavilo, když král s panstvem svým udatně na ně se bral.« Také král píše, že mu hned od velikonoc (31. března a 1. dubna) bylo snášeti plnou měrou lstí a podskoků tatarských na pomezí polském a i na pomezí moravském. Na Moravě Tataři prodlévajíce zádavy převelké a škody přenáramné činili; lid bez rozdílu pohlaví a věku, ano i děti maličké vraždili, krásné kláštery hubili a přemnoho řeholníků ubili.

Znova král vyzýval knížata sousední, aby »pro lásku Kristovu a pro ochranu víry katolické přišli na pomoc.« Viděti z toho, že Tataři pořád ještě cítili se dosti mocni, aniž že jim bylo třeba kvapem hnáti se do Uher, kde se bylo hlavní jejich vojsko zatím rozložilo.

Na Moravě právě v tom věku začala zkvétati města ponejvíce německá, Olomouc, Brno, Znojmo, a to při starých slovanských hradech téhož jmena. Hrady a města tato uzavřely se před Tatary, tak jako se to v Rusích dálo, aby lid před sveřepým nepřítelem více byl chráněn. Tataři vědouce, že hrady Olomouc i Brno velice jsou bohaté, obléhali

je, při čemž zpustošeny sousední kláštery Hradiště u Olomouce a Rajhrad u Brna; ale dobytí jich se jim nepovedlo. O Olomouci píše Dalimil, že se před ním Tataři stavili:

Tu Tataři kralevicě ztratichu,
jeho pěstúny Tataři zjímachu,
před městem je svázachu,
že svého kralevicě nechovali,
pro to je nepřátelóm na smrt dali.

Stala se jim zde podobná nehoda jako před hradem Kozelskem na Rusi. Králevic pak jiný nebyl nežli Bajdar, Džagatajův syn, bratranec Batu-chánův. Podle všeliké podobnosti vybaven jest hrad vojskem českým, jež za vůdcovství pana Jaroše (Jaroslava) ze Slivna právě v čas přirazilo ještě na pomoc. Sám král brzo následoval.

Teprv nyní vyklidili se Tataři z Moravy, kdež byli čtyři neděle meškali, a překročivše hory u brány zemské za Brodem ocítili se na půdě uherské, kdež jim dne 1. července kníže rakouský Fridrich v patách byl na přechodu u Hlohovce přes Váh.

Ještě jednou, tedy již po třetí a na třetím místě, postavil se král Václav s českými voji Tatarům, a to ve spolku s rakouským vévodou Fridrichem, s patriarchou Voglejským, s markrabím badenským, s knížetem dalmatským. Přečetné sbory shromážděny byly (asi v měsíci září) na rovinách u Nového Města za Vídní, čekajíce, že Tataři z Uher vyrazí a zde se s nimi setkají. Skutečně byli také Tataři na blízku, v sousedství jezera Neziderského, neboť se píše, že vyzvědači jejich s výšin uherského pomezí pozorovali vojsko křesťanské, ano se u Nového Města k bitvě hotoví. Zprávy vyzvědačů přiměly pak tatarské vůdce, že zanechavše boje zatáhli se do hlubin zbědnělé uherské země a na západ jíti se již neodvážili.

Nyní teprv navrátil se král Václav zase do Čech. S četným a skvělým komonstvem dojel na Hradec (nyní Králové); byli tu s králem věrný druh jeho Jindřich lantkrabí durinský, slovutný rytíř a válečník Ojíř z Frýdberka, purkrabí Starkemberský, Jaroš ze Slivna, té chvíle již číšník dvorský, bratr jeho Epo ze Slivna, Soběslav stolník, Vok (z rodu Kravařů) komorník, Milič komorník Olomoucký, a Idík bratr jeho (rodu Švabenického), Zdeslav z Chlumce, Vítek z Kamence a Hrz kuchmistr královský. Všichni tuto jmenovaní mužové krom všeliké pochybnosti byli účastníky výpravy královy na Moravu a do Rakous.

* * *

A co se dálo zatím v Německu? Zde císaře Fridricha II. ve Vlaších meškajícího zastupoval král Kunrat, jemuž císař poručil byl obranu země proti tatarskému nepříteli. Od vévody rakouského i od krále českého posílán posel za poslem, list za listem, aby z Němec přišli na pomoc. Hned dne 13. června radil vévoda rakouský, aby Bavoři, Frankové, Švábi a Porýňané, všelikými potřebami zásobeni, táhli na uherské hranice přes Rakousy, kdežto Sasové, Míšňané, Durinci aby šli přes Čechy.

Král Kunrat hned o letnicích (dne 19. května) uzavřel svolati sjezd do Essling, aby k obraně říše před Alpami zdvihla se hotovost a trvala ve zbrani až do sv. Martina letního (4. července) nebo dle potřebí také déle. Hotovost měla se shromážditi v oktávě sv. Jana Křtitele (24.—29. června) v Normberce, aby odtud šla »na ty psy tatarské«. Lid bral znamení kříže na sebe, opevňoval města i hrady, sám král měl okolo sv. Jakuba Většího (25. července) zdvihnouti se do pole.

Císař Fridrich z Italie dne 3. července rozesílal listy vyzývací, aby všecka západní Evropa proti Tatarům vstala: »Zuřivá ve zbrani Germanie, udatných vojsk roditelka a chovatelka Francie, bojovná i smělá Hispanie, zmužilými muži a loďmi chráněná Anglie, odvážnými válečníky naplněná Alemanie, plavecká Danie, nezkrocená Italie, pokoje neznající Burgundie, neklidná Apulie, kořistní a nepřemožení ostrované řeckého, Jaderského a Tyrrhenského moře, Kréta, Cypr, Sicilie, krvavá Hibernie, obratné Válsko, jezernaté Skotsko, ledovcové Norsko . . . všickni vypraví vybrané voje své, nesouce v popředí znak živototvorného kříže, kterého se bojí netoliko lidé sebe zpurnější, ale i ďáblové.«

Kdo by čta tato honosná slova, svědčící více o básnickém nadání než o střízlivém duchu praktické politiky, nevzpomenul sobě na obrázek, kterýž po skončení války čínsko-japanské nakreslila ruka velkomocného panovníka německého: Na pravo hnusná podoba vyznačující žlutou rassu, ana pohrůžlivě zírá na západ; v levo pak ve zbroji od hlavy až k patě Germanie, Russie, Austrie, Anglie, Francie a Italie, spojenými silami jsouce hotovy odpírati oné potvorné podobě! A co zatím se stalo? Bez ostychu, daleka všeliké bázně, vtrhla Russie do země čínsko-mongolské, nesouc tam evropskou civilisaci, která jistě tam více proti »žlutému« plemeni zmůže, než by války a boje kdy dovedly!

V 13. století zachráněna jest západní Evropa, prve nežli moc válečná vypravena byla od ní proti Tatarům! Zásluhu převelikou měl o to král Václav s národem československým: přiměl' Tatary, aby zastavili pochod svůj do střední Evropy, kteráž jim po bitvě na Dobrém Poli bez českého vojska byla docela otevřena. Mocí českou vypuzeni jsou Tataři z Moravy, konečně mocí česko-rakouskou zamezen jest postup Tatarů do zemí vnitrorakouských. Tím zachráněna jest civilisace křesťanská, sice by Evropa byla úpěla pod jarmem žlutého plemene, jako se to stalo zemím ruským!

Zásluha tato došla uznání hned za tehdejšího věku; píšeť se r. 1273: »Od knížat německých nelze naditi se spásy křesťanstva, neboť jsou rozptýleni mezi sebou, aniž chtí vrchního panovníka míti nad sebou; podobá se, že všecka ochrana víry křesťanské samotnému království českému připadne, jestliže se stane nové hnutí Tatarů z Rus, kteréhož se napořád jest obávati.«

Bedřich Vilém Nietzsche.

Obraz kulturní a psychologický.

Píše

Vojtěch Kalina.

(Dokončení.)

V. Nadčlověk. — Panská a otrocká morálka. — Dekadence. — Křesťanství.

Nyní již můžeme zcela určitě zodpověděti otázku, bylli Nietzsche filosofem čili nic. Ostatně již jsme o tom mluvili, a jak snad čtenář vyrozuměl, vážíme si Nietzsche jako vzácného myslitele, jenž s jakousi plamennou vášní rozrýval své nitro, by v něm nalezl odpověď k otázkám jej mučícím. Bohužel však při tom málo dbal práce svých předchůdců, příliš mnoho spoléhal se na sebe, příliš mnoho si zamiloval svou utkvělou myšlenku a obětoval jí vše, nešetře při tom ani sebe ani jiných. Jeho nestálý život, jeho choroba, jeho sebedůvěra mu nedovolovaly, by si vypracoval určitou, přesnou theorii poznání, bez které přece každá práce filosofická musí pokulhávati. Měl příliš vysoký pojem o filosofu budoucnosti, jenž měl býti nejen badatelem, nýbrž pánem, ba zrovna tvůrcem všehomíra; sám však málo pečoval o to, by poznal meze, k nimž dospěje i nejdokonalejší »nadčlověk«: »A co jste nazývali světem, to musí býti teprv vámi stvořeno: váš rozum, váš obraz, vaše vůle, vaše láska musí se v to vtěliti! A ovšem k vašemu blahu, vy poznávající. — A jak chcete snášeti život bez této naděje, vy poznávající? . . . Abych vám však docela své srdce otevřel, pravím vám, přátelé: kdy by byli bohové, jak bych to vydržel nebýti bohem! Tedy není bohů« (Zarathustra str. 124). Anebo: »Až posud krok za krok válčíme s obrem náhodou a nad celým lidstvem až posud panoval nesmysl, bezsmysl (Unsinn, Ohnesinn). Jsou tisíce stezek, na které posud noha nevkročila, tisíceré zdraví a tisíc skrytých ostrovů života. Nevyčerpán a nevyzkoumán jest pořád ještě člověk a země člověka« (Zarathustra 113). To vše jsou pěkná slova, ale dříve, než »nadčlověk« může dosáhnouti svých vysokých ideálů, musí se aspoň obeznámiti s krajem svého působení, musí určitě věděti, jeli možno lidské noze kráčeti po oněch stezkách, po kterých má přijíti do nového pozemského ráje ne sice každý člověk, nýbrž vyvolenec z milionů, nadčlověk, budoucí bůh, neboť »mrtví jsou všichni bohové; nyní chceme, by žil nadčlověk« (Zarathustra 115). Ovšem kdy by prorocká slova, vyřčená formou básnickou, mohla nahraditi klidné poznání. Nietzsche bořil vše, ale mezí našeho poznání zbořiti nemohl, proto je raději popřel a tím sám se vyloučil z velice vážné společnosti svých předchůdců metafysiků. Pročež třebas bychom pokládali za spravedlivé mluviti o »filosofu« Nietzschovi, přece nemůžeme souhlasiti s vynikajícím filosofem naší doby Riehlem a vřaditi jej mezi klassiky filosofie.

Nietzsche popřev metafysiku a nemaje žádné theorie poznání filosofoval sice, ale tato filosofie celkovým svým rázem bude vždy filosofií nižšího řádu, platnou v míře velmi obmezené. On vlastně zřekl se oné velké úlohy, kterou tak nadšeně vylíčil v prvních spisech svých, a věnoval všechny své pozdější spisy otázce o prospívání člověka na tomto světě, což bylo a zůstalo jeho hlavním problémem. Tedy člověk a jeho život vezdejší. K tomu ovšem na prvý pohled není třeba žádné metafysiky, a Nietzsche mohl si dobře ušetřiti svůj vášnivý boj proti ní a prostě řešiti otázku, jak lidé mohou nejlépe prospívati, — krátce mohl se státi sociologem, nezasahuje do oboru filosofie. Toho však se mu nechtělo; on nejen že tušil, nýbrž dobře věděl, že všechny naše přírodovědecké a společenské theorie mají platnost pouze podmíněnou, poněvadž ho přece nebylo tajno, že naše fysika, celý svět, příroda, člověk jsou pouze vnějším projevem, rouchem čehosi nám zhola neznámého. On správně dí se starým filosofem, že člověk jest mírou všeho pro člověka, co se samo sebou rozumí, ale nenásleduje z toho, že tato míra jest skutečnou mírou všech věcí. Při tom opravujeme poklesek Nietzschův, jenž rád si zabrousil do jazykozpytu a velice jej cenil, třebas k tomu neměl potřebných vědomostí. Německé Mensch, Mann jest mu měřič (Messer), čehož využitkoval pro svou filosofii, nazývaje člověka měřičem hodnot mravních. Ovšem že kořen mant, mat, man znamenal prvotně řezati, měřiti, ale z tohoto pojmu měřiti vyvinul se pojem mysliti, a v tomto rozumu člověk v sanskrtě nazván manu, v němčině Mensch, ze starého menisco (mente praeditus). Pro onu podmíněnost našeho vědění všechny naše theorie přírodovědecké — nevyjímaje ani slavné theorie Darwinovy (která tolik zla způsobila ani ne tak svým obsahem, namnoze výtečným, jako svým nevhodným názvem »boj o život«), ani mnohem vznešenější theorie rozvoje, jejímž původcem v nové době jest Hegel a hlavním hlasatelem se stanoviska vědeckého Herbert Spencer, — mají pro filosofii a pro vyšší názor o ceně života lidského cenu nepatrnou. Jsmeli ve svém myšlení poctivi, což Nietzsche především od každého myslitele žádá, musíme to uznati a nezavírati očí před světlem zřejmé pravdy. Ovšem že na základě těchto theorií můžeme zbudovati celou soustavu mravouky nebo řádů společenských a nedbati při tom metafysiky, jako na př. hvězdář anebo lučebník pozoruje zevní zjevy a pokračuje ve svých výzkumech, nelámaje si hlavy otázkami o původu a podstatě hmoty. Jeho theorie jsou s našeho stanoviska lidského pravdivy a užitečny; tutéž službu aspoň částečně nám může prokázati mravouka a nauka o lidské společnosti, zbudovaná na základech fysických. Pravíme částečně, poněvadž zde není člověk pouhým pozorovatelem zjevů vnějších, nýbrž vězí celou svou podstatou v středu věcí. Skutečně též máme takové soustavy mravoučné, zbudované s různých stanovisk. Kdo se chce o tom blíže poučiti, nechť si přečte dobrou knihu francouzského filosofa Alfreda Fouillécа »Critique des Systémes de Morale Contemporaine« (v Paříži 1887). V této knize najde rozbor morálky rozvojové, positivní, nezávislé, kritické, Kantovy, pessimistické, spiritualistické, esthetické a mystické a posléze theologické. Týž Fouillée napsal neméně dobrou obranu metafysiky »L'Avenir de la Metaphysique« (v Paříži 1889). V tomto spise důkladně rozbírá poměr vědy k metafysice a pak spojitost morálky s metafysikou.

Nietzsche si v té příčině počínal jinak: šmahem zavrhl vše, co se mu nehodilo do krámu, vzal za základ theorii Darwinovu a hlásal učení o nadčlověku tónem prorockým: »Učím vás nadčlověku. Člověk jest něco, co má býti překonáno. Co jste vykonali, abyste ho překonali? — Všechny bytosti až posud vytvořily něco vyššího nad sebe; a vy chcete býti odlivem onoho velikého příboje, raději znova vrátiti se k zvířeti než překonati člověka? — Což jest opice pro člověka? Výsměch (Gelächter) nebo bolestný stud. A také člověk má býti nadčlověku výsměch anebo bolestný stud. — Vykonali jste cestu od červa k člověku, a mnoho ve vás posud jest červem. Kdysi jste byli opicemi, a také až posud člověk jest více opicí než kterákoliv opice . . . Nadčlověk jest smyslem země. Nechť řekne vaše vůle: budiž nadčlověk smyslem země! — Zapřísahám vás, moji bratři, zůstaňtež věrni zemi a nevěřte těm, kteří vám mluví o nadzemských nadějích! Jsou to travičové, ať jsou si toho vědomi čili nic« (Zarathustra 13). Na jiném místě čteme: »Člověk jest provaz, spojující zvíře a člověka — provaz nad propastí . . . Velikým u člověka jest, že on jest mostem a žádným účelem . . . Miluji ty, kteří nehledají teprv nad hvězdami důvodů, by skonali a stali se obětí; leč takové, kteří se obětují zemi, by se země jednou stala říší nadčlověka. Miluji toho, kdo žije, by poznával, a chce poznávati, by jednou žil nadčlověk. A proto touží po své záhubě. Miluji toho, kdo pracuje a vynalézá, by zbudoval dům nadčlověku a přispůsobil pro něj zemi, zvíře a rostlinu: neboť takto touží po své záhubě« (Zarathustra 16). Ovšem veliká otázka jest, jak si představuje Nietzsche onoho nadčlověka, jemuž nynější lidstvo a celá řada budoucích pokolení má obětovati všecko své pozemské blaho; též nikde nevysvětluje, proč by se mu toto lidské stádo, jímž tak opovrhuje, mělo obětovati. V prvém období rozvoje Nietzschova nadčlověk jako filosof, prorok, světec měl veliký význam, byl plodem ohromné práce celého lidstva, nejlepším výkvětem jeho sil na dráze věčnosti, ideálním soustředěním všeho, co je nejlepšího v lidstvu: pro takého nadčlověka lidstvo může nejen pracovati, ale i trpěti, poněvadž jest bez toho geniem celého lidstva, vtělením se jeho; kdy by úplně a na vždy zmizeli tací nadčlověkové, kterých lidstvo mělo již několik, pak by to byl důkaz neklamný, že zakrnělo, a člověk by se stal oním posledním člověkem, hodným největšího opovržení, o němž Nietzsche básní: »Běda! Přijde doba, kdy člověk nezrodí již žádné hvězdy. Běda! Blíží se doba nejopovržlivějšího člověka, který ani sám sebou opovrhovati nemůže . . .. Země se pak stala malá a na ní poskakuje poslední člověk, jenž vše činí malým. Jeho plémě jest nevyhladitelné jako hmyz (vl. Erdfloh), poslední člověk žije nejdéle« (19).

To by ovšem nastalo, kdy by člověk pozbyl svého idealismu; pak by mu pranic nepomohlo ani »blaho všeobecné,« které Nietzsche zavrhuje, ani moc nadčlověků a nového pokolení, kterým se tak klaní. Vždyť skutečně Nietzsche mluví o svém nadčlověku, jako o bytosti zvláštního druhu, jež vyhladí nižší typ — lidstvo současné, jako asi toto vyhladilo typ střední mezi opicí a člověkem dle učení Darwinova. To by se však rozumělo samo sebou, Nietzsche by nám zde neřekl nic nového. Každý člověk — třebas metafysik, a co jest v očích Nietzschových

ještě horší: třeba theolog — může souhlasiti s Darwinem a s jeho přívrženci i činiti si skvělé vyhlídky, jak postupem časovým vznikne z našeho rodu lidského nový rod nadlidský, jenž bude vynikati takými vlastnostmi hmotnými a duševními, o nichž posud nemáme zdání. Jenom že my pozorujíce tento vývoj s radostí znamenáme, jak člověk ze stavu zvířecího, v němž vládlo výlučně hrubé násilí, řízené divými, dravými pudy, se ponenáhlu povznesl k bytosti rozumné a mravné, třebas až posud v něm zůstávalo mnoho prvotného, zvířecího, že v té příčině spíše se může mluviti o theorii než o skutečnosti. Avšak nepochybně na světě jsou oni nadčlověkové a jsou i mezi námi, na každém kroku, ano částička jich vězí v každém z nás, pokud i svým životem i smýšlením můžeme se nazývati bytostmi obdařenými rozumem a mravností. Ovšem též tento rozum bude se zdáti pokolením vzdáleným velmi slabým, tato mravnost velmi nízkou, avšak lidstvo nepochybně jest na cestě »od zvířete ke Kristu,« a z této cesty je sotva kdo navždy odloudí. Rozvoj lidský na světě konce nemá. Takými libými sny zabývali se angličtí a jiní evolutionisté, kteří též k svým spekulacím nepotřebovali ani metafysiky ani theologie a přece vykonali práci záslužnou. Jsou přesvědčeni, že soucit, láska k bližnímu (altruism) nabude ve všem převahy nad sobectvím, a právě v tom vidí největší sílu a rozkvět budoucího lidstva.

Zcela opačně soudí Nietzsche. Chce také býti optimistou, chce vzkřísiti radost a rozkoš na zemi, ale jeho prostředky jsou zcela jiné. On též vidí blaho neli všech lidí, aspoň některých v nejvyšším rozvoji sil člověka — ale pouze fysických, t. j. jeho ideálem jest člověk zvíře se všemi svými dravými pudy. Mnoho sice též mluví o jeho duševních vlastnostech, to se však málo srovnává s jeho theorií. Svět jest nemocen a musí se uzdraviti — to jest asi jeho původní myšlenka, myšlenka člověka chorobného, jenž horoucně touží po zdraví. Proč jest nemocen? Z týchž příčin, které seslabily bujaré zdraví Nietzschovo a vrhly ho z počátku do náručí filosofie (Schopenhauera), pak umění (hudby). Idealism prý to byl, jenž jako zhoubný bacill otrávil zdraví lidské a pomocí filosofie i náboženství naplnil tento svět hrůzou. Rozum lidský prý to byl, rozum nejnižšího stupně, jenž dal člověku všechny ty děsné pojmy, které se jmenují onen svět, Bůh, duše, hřích, svědomí atd. Všechny tyto děsivé pojmy prý otrávily, zněšvařily lidský život, a tomu se musí nyní odpomoci. Pročež pryč s rozumem, jenž mohl dáti takové pojmy — vraťme se k zdravým, přirozeným pudům, pryč s člověkem — vraťme se k zvířeti! Pryč tudíž i s naší morálkou, která neustále vyráží zuby člověku-zvířeti, číníc ho chabým a chorobným. Nietzsche vidí ideál člověka v plavé zvěři (blonde Bestie), která se kdysi proháněla germánskými lesy nelítostně ničíc vše, co se příčilo jejím chtíčům a dravým pudům. Želí »vznešených« plemen, která v naší demokratické době stávají se co den více nemožnými, ač dobře ví, že »v pozadí všech těchto vznešených plemen jest dravé zvíře, rozkošná, plahočící se rusá bestie, prahnoucí po kořisti a vítězství.«

V pojem vznešených plemen (vornehme Rassen) zahrnuje Nietzsche veškeru známou šlechtu — římskou, arabskou, germánskou, žaponskou, homerské reky, skandinavské Wikingy. Tato vznešená rusá zvěř ještě

»nestyděla se své ukrutnosti,« ba kochala se jí hubíc nemilosrdně malé lidi. »Ovšem nesmíme se v otázce o vzniku aristokratické společnosti oddávati sentimentálním klamům: pravda jest tvrdá. Povězmež si to bezohledně, jak až posud vznikala každá vyšší kultura na zemi. Lidé dosud velice blízcí přírodě, barbarové v každém strašném smyslu toho slova, lupičové s nezlomnou silou vůle a s touhou po moci vrhli se buď na plemena slabší, spořádanější, míru milovnější, která se snad zabývala obchodem anebo chovem dobytka, buď na staré, zvadlé národy kulturní, v nichž právě vyzařovala poslední síla životní skvělým ohněm duševním, šířícím vůkol zkázu. Vznešená kasta vždy ve svých počátcích byla barbarskou kastou: avšak její převaha původně neměla svého původu v síle fysické, nýbrž duševní — byli to lidé celistvější, což na každém stupni znamená totéž co celistvější bestie« (VII, 257). Tak k nám mluví ovšem plnokrevný, zpupný Germán, jenž jest si vědom až příliš své síly a tedy též malé obliby, které požívá u ostatních národů, jimiž opovrhuje. »Hluboká, ledová nedůvěra, kterou vzbuzuje Němec, jakmile dosáhne moci, též nyní opět jest vždy ozvěnou onoho nevyhladitelného úžasu, s kterým Evropa přihlížela k řádění rusé germánské bestie,« s níž dle Nietzschova mínění nynější Němci nemají nic společného. Prvotní stát byl »jistou tlupou dravých zvířat, rassou výbojníků a pánů, kteří majíce vojenské zřízení a dosti síly k organisaci, bez váhání kladou své tlapy na jistý počet kočujícího obyvatelstva, jež snad číselně má ohromnou převahu, ale ještě je beztvárno.«

Není ovšem pochyby, že počátky lidstva jsou děsné, že vše, čím se pyšní naše kultura, vzniklo z krve a železa: tomu nás neklamně učí anthropologie, a v té příčině Nietzsche opakuje pouze to, co dávno má věděti každý vzdělanec; avšak jiná jest otázka, máli býti takový stav pokládán za ideál člověčenstva, majíli vlastnosti divého člověka býti zachovány a velebeny jako něco vyššího, jako blaho pro celé pokolení lidské. Všaktě sám Nietzsche praví: »Téměř vše, co zoveme vyšší kulturou, spočívá na zduševnění a prohloubení (Vergeisterung und Vertiefung) *ukrutnosti*: to jest má věta; ono divé zvíře docela není v nás usmrceno, ono žije, prospívá — pouze se stalo božským« (VII, 186). Inu ano, z vlastností mravně hnusných časem staly se ctnosti, ze zvířete stal se člověk, a tento skutek jest právě jednou z oněch antinomií, které vždy zůstanou člověku nevysvětlitelny; můžeme stopovati postup tohoto rozvoje, ale jeho příčinu, rationale, marně hledáme, jako se marně snažíme vysvětliti vznik jedné fysické síly z druhé, na př. světla a tepla z pohybu, nebo pocitu rovněž z pohybu. Toto faktum — vznik božského ze zvířecího — musíme uznati, a pouze toto faktum již stačí, by zvrátilo celou theorii Nietzschovu, jenž chce vrátiti zvířeti všechny jeho vlastnosti buď nyní utracené nebo značně seslabené. Proto jest mu též nyní ukrutnost nejlepší vlastností, jako kdysi »ukrutnost tvořila nejstarší rozkoš lidskou . . . a soustrast platila za opovržení hodnou a nedůstojnou silné, strašné duše« (IV, 18). Proto též jest mu nejvznešenějším ideálem Napoleon, »onen zcela jediný svého druhu (einzelnste) a nejpozději zrozený člověk, který se kdy na světě zjevil a s ním vtělený problém vznešeného ideálu (des vornehmen Ideals an sich) . . . Napoleon, ona synthese nečlověka a nadčlověka (Unmensch

und Übermensch).« Pomněme, že témuž ideálu klaněl se též druhdy Jindřich Heine, též velký immoralista a atheista jako Bedřich Nietzsche, a pak snad lépe porozumíme krvelačnosti, která se u těchto vynikajících lidí jeví jakýmsi atavismem nebo nostalgií k stavu zvířecímu, snad následkem přesycení kulturou. V souhlase s tím učí Zarathustra: »Nešetři svého bližního, tak to žádá má láska k nejvzdálenějšímu (t. j. nadčlověku)! Člověk jest něco, co musí býti překonáno« (str. 291). Jinde čteme: »Člověk jest nejukrutnější zvíře. On až posud měl na zemi pocit nejpříjemnější, když pohlížel na truchlohry, býčí zápasy, křižování, a když si vymyslil své peklo, hle, měl ráj na zemi . . . Člověk jest k sobě samému zvíře nejukrutnější; tak též ve všem, co se nazývá ‚hříšníkem,‘ ‚ukřižovaným,‘ ‚kajicníkem,‘ nepřeslechněte rozkoše, která vyznívá z tohoto nářku a z této žaloby! . . . Až posud učil jsem vás pouze tomu, že člověk má potřebí své největší zloby k svému blahu, že největší zloba ve všem jest jeho největší silou a nejtvrdším kamenem tomu, jenž tvoří nejvyšší (hodnoty) a že tedy člověk musí se státi lepším a zlejším . . .« (str. 319). Totéž vyjadřuje Nietzsche symbolicky na jiném místě, které v svém Soumraku bohů pod záhlavím Kladivo mluví, opakoval: »Proč tak tvrdý? děl jednou kuchyňský uhel k diamantu; což nejsme blízcí příbuzní? Proč tak měkce? Ach, bratři moji, tak táži se já vás: což nejste mými bratry? — Proč jste tak měkcí, povolní, ohebni? Proč jest tak mnoho zapírání, zříkání (Leugnung, Verleugnung) v srdci vašem? tak málo osudu v pohledu vašem? — A nechceteli býti osudy (Schicksale) a neúprosnými, jak byste mohli se mnou zvítěziti? — A nechceli vaše tvrdost blýskati, řezati a rozřezati, jak byste mohli kdy se mnou tvořiti? — Neboť tvůrcové jsou tvrdí. A blahem se vám musí zdáti, tisknouti svou rukou celá tisíceletí jako vosk, — blahem na vůli tisíceletí psáti jako na mědi — rukou tvrdší než jest měď, šlechetnější. Docela tvrdé jest pouze to nejšlechetnější. — Tuto novou desku (zákona) stavím, bratři moji, nad vámi; buďtež tvrdí« (Zarathustra 312).

Jeli nejvyšší ctností zdravého lidstva tvrdost, bezohledná krutost, prvým a hlavním hříchem jeho jest soustrast a láska k člověku: »Zdaž radím vám, byste milovali bližního? Raději vám radím, byste prchali před bližním a milovali ty, kteří jsou nejdále. Výše lásky k bližnímu jest láska k nejvzdálenějšímu a budoucímu.« — Proto jest autor zvláštním přítelem vojny a vojínů, kterým věnuje tato slova: »Moji bratři z vojny! Miluji vás od srdce, vždyť jsem a byl jsem vaším soudruhem. Vojna a chrabrost vykonaly více velikých věcí než láska k bližnímu« (str. 66). Jinde čteme: »Ach, kdož na světě natropil více hloupostí než lidé soustrastní? A co na světě zplodilo více utrpení než bláznivé počínání soustrastných? Běda všem milujícím, kteří posud nejsou výše své soustrasti! — Ďábel vece k sobě takto: též Bůh má své peklo, — a tím jest jeho láska k lidem. — A nedávno slyšel jsem, jak vyřkl toto slovo: Bůh jest mrtev, zemřelť svou soustrastí k lidem. Pročež varujtež se soustrasti« (VI, 130). Vůbec láska k bližnímu, soucit, soustrast, a jak se všechny ty něžné, zženštilé pocity jmenovaly, které prý dovedly lidstvo k skutečnému feminismu či zbabělosti, byly úplně neznámy rusým pánům dravcům, zakladatelům první

mravouky lidské, která byla původně panskou ethikou (Herren-Moral): »V popředí stál pocit plnoty, moci, kteráž překypuje, blahý pocit štěstí následkem vysokého napjetí, vědomí bohatstva, které chce býti štědře rozdáváno — vždyť též vznešený člověk pomáhá ubožákovi, ale nikdy anebo skoro nikdy ze soustrasti, nýbrž spíše následkem onoho pudu, jejž zplozuje přebytek bohatství. Vznešený člověk ctí v sobě mocného muže, ale též takového, jenž má v moci sama sebe, jenž umí mluviti i mlčeti, jenž s rozkoší jedná sám s sebou přísně a tvrdě i má úctu ke všemu přísnému a tvrdému. ‚Tvrdé srdce vložil mně Wotan v hruď,‘ čteme v jedné staré skandinavské báji: tak právem mluví básník z duše hrdého Wikinga. Tací lidé se pyšní právě tím, že nejsou stvořeni k soustrasti; proto rek báje varovným hlasem dokládá: ‚Kdo již v mládí nemá tvrdé srdce, tomu nikdy neztvrdne.‘ Mužové vznešení a chrabří, kteří tak smýšlejí, jsou nejvíce daleci morálky, která právě v soustrasti nebo v jednání na prospěch bližních vidí příznak mravnosti. Věřiti v sebe, pyšniti se samým sebou, chovati hluboký odpor k bezsobectví (Selbstlosigkeit), to náleží právě tak jistě ku vznešené morálce, jako opovrhovati soustrastnými pocity a teplým srdcem« (VII, 242). Tato vznešená morálka jest zvelebením vlastní bytosti (Selbstverherrlichung), ona tvoří mravní hodnoty, nedbajíc toho, co jiní pokládají za dobro nebo zlo. »Vznešený druh lidí cítí, že on určuje hodnoty, soudí: ‚co jest mně škodlivo, jest samo sebou škodlivo,‘ jest si toho vědom, že on teprv vůbec činí čest věcem, že on tvoří mravní hodnoty.«

Aby nás i sebe lépe přesvědčil, pomáhá si Nietzsche etymologií. Pánové dávali si jmena dle své moci nebo dle svého bohatství, což prý na př. dokazuje prvobytné slovo arya. To však jest mýlka: arya mělo v Indii zcela opačný smysl, a to: dobrý, přívětivý, nábožný, třebas v jednotlivých případech též znamenalo člověka bojechtivého, toužícího po kořisti, což se vysvětluje tím, že byly dva různé kořeny ar. Celkem však jest pravda, že jazykozpyt jako anthropologie vůbec vrhá docela jiné světlo na prvobytné doby, než jak si to představovali naši předchůdcové. Nebyly to doby idylické, nýbrž skutečně doby hrozného násilí. Kdy by nebyl Nietzsche též dilettantem v jazykozpytu, mohl mnohem lépe užiti této vědy. Dříve na př. idyličtí jazykozpytci vykládali slovo sskr. pa-ti, naše pán jako živitel, ochránce; avšak nevznikloli ono spíše od kořene pat ve smyslu řeckého *πατέω* — choditi, kráčeti po kom? Až posud zachovaly se památníky toho, jak prvobytný podmanitel šlapal na šíji podmaněného. Totéž vyjadřuje řecké *δεσ-πότ-ης* naše hos-pod-in, sskr. dam-patis hospodář, pán domu. A latinské dominus znamená člověka, jenž svázal, zkrotil nepřítele. Drsný kus prvotné historie zachoval se i v řeckém slově *βασιλεύς*, které vzniklo z kořenů *βαν* = gam kráčeti a *λα-ός* lid. Na základě jazykozpytu bylo by možno pravěk lidstva vylíčiti, jak o to usiluje Nietzsche. Ale my mu ochotně věříme. První pánové skutečně se pokládali za vyšší tvory, s opovržením pohlíželi na malého člověka, nazývajíce ho potupnými jmeny, pyšnili se hlavně svou statečností, pravdivostí a ctí, pokládajíce nízkého muže za zbabělce, lháře; ale to vše sotva dává nám právo pohlížeti podobně na lid a klaněti se oněm vyvolencům, kteří svou mohutnou sílu tělesnou věnovali »vojně, dobrodružstvím

honbě, tanci, závodům a vůbec všemu, v čem záleží silné, svobodné konání.« Ký div, že »holota« morálku těchto pánů těžce nesla a že činívala odboj, povstání? Není třeba čísti spisy Nietzschovy, stačí k tomu na př. Ščedrin, jenž líčí dobu poroby na Rusi, poměry pánů, nadčlověků ku prostým »člověkům« (slovo člověk v Rusku až posud znamená též sluhu), abychom viděli, že tito lidé moření a mučení v tomto pozemském ráji pánů museli aspoň doufati a pevně věřiti v ráj na onom světě, by jako poslušní rabové mohli snášeti příkoří a útisky panské. Ano, takové vznešené zvíře, které zjevně hoví svým pudům, nemá potřebí onoho vyššího světa, ať jest to svět vyšších idcí nebo prosté lidské víry.

Otroci tedy dle Nietzsche povstali proti pánům ze závisti a pomstychtivosti a zbudovali svou vlastní otrockou morálku, která jest rozhodně morálkou výhody (utilitarianism), kde vše mocné, silné, jemné stává se zlem a chabost zároveň s hloupostí slaví své vítězství. Vůdcem tohoto povstání byl v Řecku Sokrates, v Judaei Kristus, hlavními bojovníky jeho byli Israelité. Slyšme: »Vše, co na světě bylo vykonáno proti ‚vznešeným,‘ ‚mocným,‘ ‚pánům,‘ ‚vládcům,‘ vše to nestojí za řeč proti tomu, čeho se židé proti nim dopustili, onen národ kněžský, jenž odplatil svým nepřátelům a podmanitelům posléze radikálním zvrácením jich hodnot, tedy aktem duševní pomsty . . . Židé to byli, kteří na úkor aristokratické rovnice hodnot (dobrý = vznešený = mocný = krásný = šťastný = bohumilý) odvážili se s důsledností vzbuzující hrůzu zvrátiti všechny hodnoty . . . Pouze ubožáci jsou dobří, pouze chudí, malátní, nízcí jsou dobří; trpící, postrádající, nemocní, ošklivi jsou též jedině nábožní, jedině blažení, je pouze očekává věčná blaženost, — naopak vy, vy vznešení a mocní, jste na věky věků zlí, ukrutní, chlípní, nenasytní, bezbožní, proto též budete na věky věků nešťastni, prokleti a zatraceni« (VII, 313). Dědicem tohoto zoufalého, pomstychtivého zápasu bylo dle Nietzsche křesťanství, které se nyní všemi svými silami a úskoky vrhlo na Řím. Byl to souboj národa vznešeného par excellence — ovšem že též tito Římané byli vždy lupičové par excellence (Raubvolk, jak jim říká Heine) a holota. Kdo zvítězil? Řím anebo Judaea? »O tom není žádné pochyby, jenom považme, komu se dnes lidé koří v Římě, jakožto výrazu všech vyšších hodnot — a nejen v Římě, nýbrž skoro na celé polokouli, všude, kde člověk zkrotl anebo chce zkrotnouti, — třem židům a jedné židovce (Ježíšovi z Nazaretu, rybáři Petrovi, vyšívači koberců Paulovi a matce zmíněného Ježíše, jmenem Marie). To jest velmi pozoruhodno: Řím byl přemožen beze vší pochyby« (VII, 336). Ovšem za času renaissance klasický ideál vznešeného člověka znova zazářil, ale pomocí anglické a německé reformace znova Judaea a s ní luza slavila své vítězství. Celá tato reformace, tedy i naše česká o něco dříve, byla dle Nietzsche »gründlich pöblhafte Ressentimentsbewegung.« Ještě jednou utkala se Judaea se vznešenými živly, — byla to francouzská revoluce, která smetla poslední zbytky »politické vznešenosti« v Evropě a dobyla práva většině (Vorrecht der Meisten) na úkor práv nejmenšího čísla lidí (Vorrecht der Wenigsten). Ani Napoleon, onen vtělený ideál vznešeného člověka, nic tu nepomohl. Jak si při tom počínali reformátoři? Jako

všichni náboženští oprávcové, kteří si vytkli za účel zlepšení lidského pokolení: »Zlepšením člověka jmenovalo se jednak zkrocení bestie, jednak vypěstění (Züchtigung) jistého lidského druhu: ovšem tyto zoologické názvy vyjadřují reálnosti, o nichž typický zlepšovatel kněz neví nic, aniž co chce věděti. Nazýváme-li zkrocení zvířete jeho zlepšením, pak to věru zní v našich uších skoro jako žert. Kdo ví, co se děje v zvěřincích, bude asi o tom pochybovati, že se tam bestie zlepšuje. Ona tam slábne, stává se méně škodnou, a těžký pocit strachu, bolest, rány a hlad činí bestii nemocnou. Stejně dařilo se zkrocenému člověku, kterého kněz ‚zlepšil.‘ V počátcích středověku, kdy církev skutečně především byla zvěřincem, na všech stranách byla zřizována honba na nejkrásnější exempláře ‚rusé bestie,‘ — tak na př. byli zlepšováni vznešení Germáni. Ale jak vyhlížel takový ‚zlepšený,‘ do kláštera zavřený Germán? Jako karikatura člověka, jako výrodek: on stal se ‚hříšníkem,‘ vězel v kleci, skován pouze hroznými pojmy. Tam ležel chorobný, zbědovaný, rozlícený sám na sebe, hoře nenávistí k životním pudům, jsa proniknut podezřením ke všemu silnému a šťastnému. Slovem byl to křesťan. Mluvě fysiologicky: v zápase s bestií jediným prostředkem k jejímu oslabení jest učiniti ji neškodnou. Tomu církev znamenitě rozuměla: ona zkazila člověka, oslabivši ho, což jí však nevadilo, by se pyšnila tím, že ho polepšila« (VIII, 103).

Docela jinak prý si počínali reformátoři na východě, naši arijští prapředkové. Nietzsche, jenž věru až neslušně zlehčuje křesťanský nový zákon, nemůže se vynachváliti zákonníka Manu. »Zde jest dána úloha vypěstovati neméně než čtyři plemena současně: duchovní, vojenské, kupecké, rolnické, posléze pak otrocké — sudry. Zde patrně již se nenalézáme uprostřed krotitelů zvěře: muselo vzniknouti stokráte mírnější a rozumnější pokolení lidské, by mohl býti předsevzat plán podobného pěstění. Lehčeji se nám dýchá, jestliže z křesťanského špitálního a žalářního ovzduší vejdeme v tento zdravější, vyšší, rozsáhlejší svět. Jak ubohým jest nový zákon ve srovnání s knihou Manu, jak odporný zápach šíří se od něho! Leč bylo nezbytno, by též tato organisace byla hrozná pro boj ne s bestií, nýbrž s jejím opakem, s člověkem neschopným zušlechtění, s člověkem ceny nízké (Mischmaschmenschen) s Čandalou (t. j. s nejnižší vrstvou společenskou v Indii, potomky původních obyvatelů). A opět nebylo jiného prostředku učiniti jej neškodným, slabým, než vštípiti mu chorobu. V tomto případě byl to zápas s ‚velikým číslem.‘ Snad není nic odpornějšího našim pocitům než tato pravidla indické morálky. Na př. třetí předpis o nečisté zelenině poroučí, aby jedinou potravou, která jest dovolena Čandalovi, byl česnek a cibule, poněvadž písmo svaté zapovídá dávati jim obilí nebo plody, které mají zrno, jakož i vodu a oheň. Týž předpis určuje, že voda, které potřebují, nesmí býti čerpána ani z řek ani z pramenů ani z jezer, nýbrž z bařin anebo z jam, způsobených šlápotami zvířat. Zároveň bylo jim zapověděno práti své prádlo, ba i umývati se, poněvadž voda, která jest jim ponechána z milosti, může pouze sloužiti k ukojení žízně . . . Účinek takové zdravotní policie nedal na sebe čekati: počaly zhoubné morové rány, ošklivé nemoci pohlavní a pak opět zákon nože — obřízka . . . Manu sám dí: Čandalové jsou plodem cizoložství, krve-

smilství a zločinu. Oděvem jim mají býti pouze cáry s mrtvol, nádobím střepy, ozdobou staré železo; klaněti se smějí pouze duchům zlým. Jest jim zapověděno psáti z leva na pravo i pravou rukou: užívání pravé ruky a psaní z leva na pravo jest výsadou ctnostných, lidí čistého plemene.« Vypsali jsme toto místo jak pro jeho zajímavost, tak proto, že takovými Čandaly Nietzschovi jsou křesťané. »Křesťanství celo kořeníc se v židovství a pochopitelné pouze jakožto rostlina takové půdy, představuje odpor proti každé morálce pěstění, čistého plemene, výsady, — ono jest protiarijským náboženstvím par excellence, jsouc zvrácením všech hodnot arijských; ono jest vítězství čandalských názorů, evangelium chudých, hlásané lidem nízkým, všeobecná vzpoura všeho ušlapaného, bídného, nezdařeného, zkomoleného proti čistému plemeni; ono jest nezmírající pomstou Čandalů jakožto náboženství lásky« (VIII, 105—6). A toto náboženství lásky má svou ‚metafysiku kata,‘ která podporována jsouc čistým idealismem (dle Nietzsche = čistou hloupostí, čistou lží) vymyslila si Boha, onen svět s jeho hrůzami, učila opovrhovati tělem a tím se stala největším neštěstím lidstva (VII, 161). Křesťanství prý prohlásilo boj na život a na smrt vyššímu typu člověka, z něhož ono učinilo domácí zvíře, chorobné zvíře stáda, ono slovem přivedlo lidstvo k úpadku, k dekadenci.

Tohoto slova užívá Nietzsche velmi často a se zvláštní zálibou; jest přesvědčen, že nás všechny křesťanstvo uvedlo na dráhu dekadence, po které dále kráčíme. On sám sebe pokládá za dekadenta a praví: »Co žádá filosof z počátku a posléze od sebe? Překonati svůj čas, státi se ‚vněčasovým‘ (zeitlos). S čím tedy musí podniknouti největší zápas? S tím, v čem právě jest dítětem svého času! Nuže, já jsem stejně jako Wagner dítětem této doby, totiž chci říci dekadentem; pouze s tím rozdílem, že jsem to pochopil, že jsem se proti tomu bránil. Filosof ve mně bránil se proti tomu. Skutečně ničím jsem se tak hluboko nezabýval, jako problémem dekadence, měltť jsem pro to důvody. Dobro a zlo jsou pouze nižšími stupni onoho problému. Jestliže jsme si zbystřili zrak pro příznaky úpadku, rozumíme morálce, rozumíme, co se tají pod jejím nejsvětějším jmenem a jejími formulemi, schudlý život, vůle ke konci, veliká zemdlelost. Morálka popírá život. K takové úloze bylo mně potřebí vlastní discipliny (Selbstdisciplin) — musel jsem vzepříti se všemu chorobnému, nevyjímaje Wagnera, nevyjímaje Schopenhauera, nevyjímaje celé moderní lidskosti.« Z této své dekadence, z této choroby pozdravil se Nietzsche, totéž má učiniti lidstvo. Samu dekadenci určuje takto: »Nazývám zvíře, druh, individuum zkaženým, když pozbylo svých pudů, když volí, *dává přednost* tomu, co jest mu zhoubno. Dějiny ‚vyšších pocitů,‘ ‚ideálů lidstva‘ vysvětlily by nám asi též, proč člověk jest tak zkažen. Sám život mně znamená instinkt ke vzrůstu, k trvání, nahromadění sil, k moci: kde chybí tato snaha po moci, tam počíná úpadek. Tvrdím, že této vůle postrádají nejvyšší hodnoty lidské — že panují hodnoty úpadkové, nihilistické, majíce jmena nejsvětější« (VIII, 221). Křesťanství napsalo na svůj štít lásku, soustrast k bližnímu a prohlásilo se za náboženství soustrasti, která se stanoviska pessimismu (filosofie Schopenhauerova) platí za ctnost, kdežto každá vznešená morálka ji pokládá za slabost. »Sou-

strast jest největší překážkou zákona rozvoje, a ten jest zákonem výboru (selection). Ona zachovává na živu to, co uzrálo k záhubě, brání vše, co životem vyděděno a odsouzeno, ona právě proto, že houževnatě zachovává na živu ohromné množství vyvrhelů všeho druhu, dává samému životu tvářnost pošmournou a pochybnou . . . ona jest v stejné míře množitelkou (Multiplikatio) bídy jako její ochránkyní (Conservator) a tudíž hlavním prostředkem ke zvýšení dekadence.« První křesťané židé pohlížejíce okem závistivým (böser Blick) na bujarý, radostný život kmenů zdravých, kochajících se životem, pijících plnými doušky z poháru rozkoše, zrovna jako by byli uhranuli ten život a svými chorobnými výmysly pokáleli, zprznili celý život lidský, učinivše ho neskonale smutným a bídným. Láska pohlavní, která na př. v Řecku o slavnostech Dionyových byla velebena a jíž holdováno s veselým jásotem, stala se hříchem, a tím hřích uveden na svět. Život přestává býti rozkoší, rozvojem hmotných sil člověka a stává se pokáním za hřích a kajicnou přípravou k novému, vyššímu životu na onom světě. Hřích, tato forma sebezhanobení člověka, byl vynalezen, aby věda, aby kultura, aby všeliké vyvýšení a povznešení člověka stalo se nemožným — kněz panuje díky tomuto vynálezu (VIII, 235). A v tom prý mu statně pomáhá filosof, jenž dle soudu Nietzschova je vlastně zakukleným knězem, je též buď hlupcem nebo lhářem: »Ani Manu, ani Plato, ani Konfucius nepochybovali o svém právu lháti« (VIII, 107). Pročež prý nejen prostředky než i účely zakladatelů křesťanství byly špatny.

Nietzsche ve svém zanícení a rozlícení nešetří urážlivých slov, kterých nebudeme opakovati, a posléze rozhorleně volá porovnávaje křesťany s anarchisty: »Koho nenávidím nejvíce v sběři současné? Socialistickou sběř, apoštoly Čandalů, kteří instinkt, radost, pocit spokojenosti dělníkovy s jeho skrovným životem podkopávají, kteří ho činí závistivým, učí k mstivosti . . . Co jest špatno? Již jsem to řekl: vše, co má původ v slabosti, závisti, pomstě. Anarchista a křesťan jsou stejného původu. Oba jsou dekadenty, oba nemohou působiti jinak než zhoubně, otravujíce, ochuzujíce, vyssávajíce krev, oba jsou proniknuti pudem nenávisti na smrt proti všemu, co pevně stojí ve své velikosti, co má trvání, co slibuje životu budoucnost.« Křesťanství prý bylo upírem na těle imperii Romani, onoho antického státu obdivuhodného díla velikého slohu, které přetrvalo špatné Caesary, aby bylo přemoženo křesťanstvím: »Nemám slov, bych vyjádřil svůj pocit nad něčím tak hrozným; celá práce antického světa byla marna!«

V tomto bolestném výkřiku nejzřejměji vidíme jednu z hlavních příčin mravních názorů Nietzschových. On již jako jinoch si zamiloval řeckou kulturu, v jeho hlavě utkvěla vidina zdravého, silného, šťastného Řeka, jenž s neobyčejnou gracií holdoval Dionysovi; bylo mu neskonale líto té kultury, která prý zanikla s prvými červánky filosofie. Štěstí na zemi, ráj zemský ozářený světlem poesie byl ideálem Nietzschovým. Z počátku myslil, že život náš jest zařízen velmi nerozumně, a proto velebil vše, co pocházelo z rozumu, poněvadž sloužilo to k zaplašení předsudků a k lepšímu zařízení života. V té době, jak jsme viděli, velebil zároveň s rozumem největší mistry myšlenky Sokrata a Kanta;

avšak brzy stal se sám největším nepřítelem rozumu lidského, poněvadž prý překáží rozkvětu instinktivního života, ano jej ničí. On, »kněz a učeník Dionysův,« s nenávistí a s opovržením mluví nyní o Sokratovi, největším odpůrci a škůdci boha Dionysa. Uvádíme k závěrku některá místa z neobyčejně důležité hlavy Soumrak model (Götzendämmerung) pod záhlavím: Problém Sokratův. »O životě po všechny časy první mudrcové stejně soudili: *nestojí za nic.* Vždy a všude se z jich úst ozývala slova plná zoufalství, zasmušilosti, zemdlenosti, odporu k životu. Sám Sokrates umíraje pravil: ‚Život znamená dlouhou chorobu; jsem spasiteli Asklepiovi dlužen kohouta.‘ Sám Sokrates byl syt života. Co to dokazuje? Nač to ukazuje? Jindy by se bylo řeklo (bohužel říkalo se tak a dosti hlasitě a především ústy našich pessimistů): Zde v každém případě musí býti něco pravdy! Consensus sapientium dokazuje tuto pravdu. Budeme my ještě dnes tak mluviti? Zdaž smíme? ‚Zde musí v každém případě býti něco chorobného‘ — zní naše odpověď; ó tito velmudrci všech věků! Měli bychom se na ně dříve hodně z blízka podívati! Zdaž snad oni vesměs nestáli už pevně na nohou? opozdili se? potáceli se? byli dekadenti? Snad pravda zjevuje se na zemi jako krkavec, kterého dráždí malý zápach mršiny?« Filosofové jsou tedy typickými dekadenty, v jich čele Sokrates a Plato, kteří zničili řecký život. Zvláště Sokrates. »Sokrates náležel svým původem k nejnižší vrstvě národa: Sokrates byl luza. Víme, ba posud to vidíme, jak byl ošklivým . . . Anthropologové kriminalisté praví nám, že typický zločinec bývá ošklivý: monstrum in fronte, monstrum in animo. Ale zločinec jest dekadent. Zdaž Sokrates nebyl typickým zločincem? (!) Tomu aspoň neodporoval by onen znamenitý úsudek fysiognoma, jenž zněl přátelům Sokratovým tak urážlivě. Jakýsi cizinec, který četl v lidské tváři, procházeje se Athénami, řekl Sokratovi do očí, že on jest monstrum (obluda) tající v sobě všechny hnusné neřesti a žádosti. A Sokrates pouze odpověděl: ‚Vy mne znáte, pane.‘ Na dekadenci u Sokrata ukazuje nejen uznaná spustlost a anarchie instinktů; též na to ukazuje ona překypující logika (die Superfötation des Logischen) a ona rachitická zloba (Rhachitiker-Bosheit), kterou se vyznamenává. Nezapomeňmež jeho sluchové hallucinace, které jako daemonium Sokratovo byly vysvětlovány nábožensky. Vše je na něm přemrštěno, buffo, karikatura, ale zároveň vše skryto, ve všem jest zadní myšlenka, cosi podzemního. Hledím pochopiti, z jaké idiosynkrasie vznikla ona Sokratova rovnice: rozum = ctnosti = štěstí; ona nejbizarrnější ze všech rovnic, která zvláště se příčí všem instinktům starších Řeků.«

Ale Sokrates spáchal prý ještě větší hřích tím, že vynalezl dialektiku, která prý pomáhá vítězství luzy nad vznešeným vkusem, neboť důkazů vznešená společnost nepotřebuje, tam důkazy a dialektika platí za špatné spůsoby. »Všude, kde ještě autorita náleží k dobrému mravu, kde se nedokazuje, nýbrž poroučí, platí dialektik za jakéhosi šaška: smějí se mu, nikdo na něj nepohlíží.« Sokrates byl šašek, který spůsobil, že na něj vážně pohlíželi. Sokrates jako židé stal se dialektikem ze mstychtivosti, aby obnažil slabé stránky svých vznešených odpůrců, aby — jak dí Nietzsche — depotenciroval jich rozum. Ale on též vábil Athéňany tím, že svou dialektikou jim dal nový spůsob zápasu, a tím

dotkl se nejcitlivější struny. — Řekové byli vášniví zápasníci, a nový zápas mezi muži a jinochy lákal je nesmírně, tím spíše, že Sokrates, toto »doupě (Höhle) všech hnusných žádostí,« byl velikým erotikem. Nad to všude v Athénách počaly se jeviti příznaky úpadku, všude byly instinkty v anarchii, monstrum in animo stalo se nebezpečím obecným. Proto proti tyrannii nezřízených pudů musel být nalezen nový, silnější tyran, a to byl rozum. »Zbývala jediná volba; buď zahynouti nebo státi se absurdně rozumným. Morálka řeckých filosofů, počínaje Platonem, jest podmíněna pathologicky; též jich cenění dialektiky. Rozum = ctnosti = štěstí znamená pouze: musíme nápodobiti Sokrata a proti temným žádostem postaviti věčné denní světlo (ein Tageslicht in Permanenz) — denní světlo rozumu. Musíme býti rozumni, míti světlou, jasnou hlavu za každou cenu: každý ústupek pudům, nevědomému, vede nás dolů.« A právě to byla veliká chyba. »Sokrates byl omyl (ein Missverständniss), též veškera polepšovací mravouka, křesťanské nevyjímaje, byla blud. Nejsilnější světlo, rozumnost za každou cenu, život světlý, chladný, prozíravý, vědomý, bez pudů, příčící se pudům, sám byl pouze chorobou, jinou sice chorobou, avšak žádný návrat k ctnosti, k zdraví, k štěstí. Nutná potřeba utlumovati pudy jest formulí dekadence: pokud život stoupá (aufsteigt), štěstí = pudu« (VIII, 68—75).

Nietzsche počal Bohem a skončil zvířetem. Neboť což jiného jest onen člověk nového typu, jenž má hověti pouze svým chtíčům a v nezřízené touze po moci, kteráž jest hlavním principem života, nešetřiti nikoho. Nietzsche, jenž dříve viděl v nadčlověku jakousi vyšší bytost, která svým čistým, nezkaleným okem ponoří se v přírodu věcí a utvoří nový řád světový, nyní velebí a oslavuje tělesného člověka ve vší jeho surovosti. »Co jest dobro?« táže se v Antikristu. »Vše, co povznáší pocit moci, vůli k moci, zvyšuje tuto moc u člověka. Co jest zlo? Vše, co vzniká ze slabosti. Co jest štěstí? Pocit, že naše moc vzrůstá, že jsme překonali nějakou překážku. Není třeba žádné spokojenosti, nýbrž více moci; žádného míru, nýbrž vojny; žádné ctnosti, nýbrž statnosti (Tüchtigkeit — ctnost v renaissančním slohu, virtù, t. j. ctnost nevázaná žádnou morálkou). Slabí a nezdaření nechť zahynou: to jest prvá věta ***naší*** lásky k bližnímu. A my ještě musíme jim k tomu pomoci. — Co jest škodlivější všeliké neřesti? Činná soustrast se všemi nepodařenci a slabochy — křesťanství.« Taková mravouka má vypěstovati nové plémě, které bude panovati nad Evropou, a povznesti nynější lidstvo, které jest jakousi zakrnělou zvěří. Ale jak se to stane? Pouze silou, hrubou silou? Aspoň Nietzsche si myslí, že silní ducha nepotřebují: »Slabí mají více ducha . . . Kdo má sílu, ten lehce postrádá ducha« (VIII, 128). Takový může ideál býti onoho Caesara Borgia, kterého — typického zločince, ovšem v jiném smyslu než Sokrates — pokládá Nietzsche také za nadčlověka, jako všechny ony renaissační a jiné lotry, kteří pálili, vraždili, loupili a páchali všemožné hanebnosti, — avšak každý, kdo žije jináče, kdo není otrokem svých pudů, musí uznati, že takový typ lidský znamená konec člověka. Člověk umem svým prorazil železný kruh chtíčů a pudů, a v ten okamžik stal se ze zvířete člověkem, nyní pak znova má býti spoután týmiž okovy a počíti nový život zvířecí.

Dobře, že nám Nietzsche sám dal měřítko svých pravd. Ke konci své hlavní knihy K rodokmenu mravouky sám kritikuje všechny nynější »bledé atheisty, antikristy, immoralisty, nihilisty, skeptiky, ephektiky a hektiky ducha,« všechny ty, kdož se pokládají za svobodné, velmi svobodné duchy. Avšak jak velice se klamou: »To nejsou zdaleka ještě svobodní duchové: ***neboť posud věří v pravdu*** . . . Když křesťanští křižáci na východě setkali se s oním nepřemožitelným řádem Assassinů, jenž byl řádem svobodných duchů par exellence a jehož nejnižší třídy řádové vynikaly takým poslušenstvím, jakého nedostihl v stejném stupni žádný řád, tehdy nevím jakým spůsobem byli upozorněni na symbol a tajemné slovo (vlastně Kerbholz-Wort), které jen nejvyšším třídám řádným jako jich secretum bylo svěřeno: ‚Nic není pravda, všecko jest dovoleno.‘ Nuže, to byla svoboda ducha, tím pravdě samé byla vypověděna víra.« Ale tím jest také všecko řečeno, — zde již nemůže se mluviti ani o filosofii, ani o vědě, ani o mravouce; zbývá pouze buď pohřížiti se v zvířecí, bezvědomý život, jenž si nepředkládá žádné ani mravní, ani vědecké otázky, aneb uteci se v bezuzdný mysticism. V obou směrech jest skutečně všecko pravda a všecko jest dovoleno, jenže bohužel oba směry znamenají duševní smrt a hrozný, skutečný úpadek, bezpříkladnou dekadenci, jejímž prorokem v jednom směru jest Bedřich Nietzsche, v druhém Lev Tolstoj. Přívrženců mají dosti, a v tom právě jest nebezpečí naší kultuře, která posud stojí na tak slabých nohou, že jí mohou otřásti takoví proroci. Ano, Evropa má potřebí velikého, nového filosofa, jehož příchod by se skutečně rovnal zjevení se nového slunce, ohromného vichru, který by rozprášil a smetl vše, co překáží zdravému, mocnému vzrostu celého lidstva.

VI. Závěrek.

A jak mnoho nepravdy zeje na nás z celé »soustavy« Nietzschovy! Hleděli jsme uvesti více ukázek z jeho spisů, by se tato nepravda stala čtenáři zřejmější, ale při tom jsme schválně nevolili takových míst, která nejvíce jsou na úkor jeho učení jak svou formou tak svým obsahem. O logické pravdě v jeho spisech nemůže býti ani řeči, logické pravdy nelze ani žádati od myslitele, jenž nejednou se vyslovil, že vše jest chaos, že člověk, vůbec příroda nemá žádných cílů, že pravda jest blud atd. atd. Takový myslitel nemusí to s logikou bráti na zlaté vážky, může vše tvrditi a vše popírati, tím spíše, zvolili si k šíření svých myšlenek takovou formu jako Nietzsche, totiž aforism. Každý aforism tvoří o sobě celek, může se v něm soustřediti řada myšlenek velmi hlubokých, které však nemusejí býti v těsném spojení mezi sebou jako myšlenky přesně vědeckého nebo filosofického pojednání. Nietzsche nemálo si zakládal na této formě svého tvoření, a skutečně jeho výsledky zde jsou skvělé. Jeden z jeho kritiků dobře se vyjádřil, že tyto aforismy jsou vlastně duševní dynamitové bomby. Jich třaskavina jest velmi silná, může rozrušiti nejednu hradbu, oslniti nejedno oko. Nemysleme si však, že oněch několik tisíc aforismů, které jsou roztroušeny v Nietzschových spisech, vesměs představují hluboké

myšlenky neli filosofa, aspoň básníka Nietzsche. Ó nikoli! Mnohé, velmi mnohé jsou úplně prázdné, bez obsahu, oslňujíce pouze svou formou; ba i v jeho »nejhlubší knize« Takto pravil Zarathustra jsou nezřídka takové prosté loci communes, které v biblickém hávu svém jsou skoro směšné. Mnoho rozkoše jako v divadle, ale též mnoho pozlátka. »Nejhlubší kniha« dala by se dobře vyjádřiti na třiceti stránkách.

Neméně než proti logické, formální pravdě hřeší Nietzsche proti pravdě věcné. Dotkněme se přímo jádra jeho učení. Odkud ví Nietzsche, že celé lidstvo trpí dekadencí, kde, čím nám to dokázal ve svých spisech? Biologové (viz výtečnou biologii Spencerovu) tvrdí pravý opak, co se týče tělesných vlastností, a na nich přece hlavně jemu záleží. Nikdy na zemi nebylo tolik lidstva, jako jest nyní; nikdy průměrně nežilo tak dlouho, jako nyní; nikdy nebylo schopnější k usilovné práci jak hmotné tak duševní, jako nyní. A přece až posud věda, náš rozum, ba i naše srdce tak málo vykonaly pro toto fysické zdraví. Nepopíráme ovšem, že úpadek jest možný na celé zeměkouli: vždyť jako jednotlivec, tak i celá rodina, celý národ, ba celá hvězda může se ocitnouti na nepravé dráze, onemocněti a zahynouti. Zdali však též my jsme ve stavu takovém? To měl Nietzsche ukázati a dokázati a pak teprve mluviti o příčinách takového úpadku. Naopak všude, kde pozorujeme buď naprostou nebo částeční dekadenci, nastala tam právě proto, že až příliš se holdovalo ideálům našeho filosofa, t. j. buď touze po moci aneb službě boha Dionysa. Nezřízené instinkty v obou směrech vedly k vyhynutí celých plemen, celých kast. Kde se octly nyní rusé a černé bestie, které se nikdy ani nesetkaly s křesťanstvím nebo s filosofií? Vždyť lidstvo žije již velmi dlouho, pánů bylo ohromné množství, a právě tito pánové, kteří nejvíce hověli svým panovačným a jiným horším pudům, přišli nejdříve a úplně ve psí. A jak řádili tito vyvolenci vůkol sebe, jak svět stával se vůkol nich hřbitovem! Nietzsche obviňuje křesťanství, že dalo celému lidstvu kolorit zasmušilý, že svým škarohlídstvím učinilo život ošklivým, že umožnilo živoření mnohých mrzáků a slabochů; co však máme říci o oněch recích doby renaissanční, o hrdinách všech věků, kteří svým násilím a loupením své bližní hubili, mrzačili a ožebračovali? Člověk musí býti příliš velikým ctitelem dob heroických, aby ve výsluní Homerovy Iliady neuviděl největší lidskou bídu a pravou příčinu lidského neštěstí. Člověk byl až příliš dravým zvířetem, a pokud jím byl, nemohlo o lidské spokojenosti, o štěstí a rozvoji býti řeči.

Nietzsche prostě přehledl celou spoustu fakt, neporozuměl lidským dějinám, v něm úzkoprsý theolog zkazil filosofa. Jak jináče mohl přehlednouti ono faktum veledůležité, že až posud my, celé lidstvo žijeme jeho ideály, že až posud základem našeho soukromého a veřejného života jsou nejhorší instinkty a žádosti, že až posud člověk v mnohých ohledech jest ubohé zvíře, podrobené svým pudům a chtíčům? A tudíž uznámeli s Nietzschem skutečně dekadenci, musíme míti za to, že člověk co zvíře musí dospěti k dekadenci, jako se to skutečně stalo všude, kde lidstvo nenašlo si nový ideál, jenž by ho zachránil od úpadku. O křesťanství, o Platonovi, o Buddhovi nebylo ještě ani slechu, a dekadence již byla na světě -- vždyť celí národové zmizeli beze stopy

s tváře země, vždyť i nyní jeden národ, druhdy slavný, mocný, šiřitel ideí (kterým se nyní posmívají radikální myslitelé à la Nietzsche, které však nejvíce přispěly k zlepšení lidských poměrů) hyne vůčihledě, ale ne následkem křesťanství, nýbrž právě proto, že podobně Řekům antickým doby předsokratovské chce žíti a kochati se kultem Dionysovým. Ale právě proto, že křesťanství jakožto ideál lásky k bližnímu vězí hluboko v srdci nás všech, že skutečně tam jest zapsán písmem nesmazatelným tento kategorický imperativ nejvyšší a nejčistší ethiky, věříme v život, věříme ve věčnou pravdu a jsme skutečnými optimisty, třebas zjevy vůkol nás posud byly celkem smutny. Náš optimism však se týká nejen nás samých, nejen několika vyvolenců, služebníků Dionysových, nýbrž lidstva, ba tvorstva celého, které zajisté v rozvoji svém spěje k něčemu vyššímu, než k mocnému jednotlivci, člověku tonoucímu v rozkoši uprostřed bídných Čandalů. My též vidíme před sebou nový lepší život hmotný, život ve všech směrech úplnější a šťastnější, ale nás k němu nepovede ani tak pocit moci, jako spíše kategorický imperativ lásky k bližnímu, osvícený září vědy, oné vědy, kterou Nietzsche zavrhuje stejně jako filosofii. Věda nás musí mnohému naučiti, především jak zlepšiti svůj hmotný stav, své zdraví, věda musí pomáhati odstraniti ze života vše nezdárné a zkomolené, učíc nás, jak bez krutých prostředků láskou k bližnímu působiti ke vzniku pokolení zdravých a silných. K tomu jest skutečně potřebí onoho »čistého oka Zarathustrova,« které vidí daleko vůkol sebe ve všech směrech, které vidí skutečně jiné, bezpočetné, ohromné světy nad námi a vůkol nás, kterému tato myšlenka o bezkonečném všenmíru nedovolí hledati a najíti svou nirvánu v pocitu bezuzdné moci a rozkoše. V srdci takové bytosti, takového nadčlověka ozve se zajisté onen kategorický imperativ, jemuž tolik se posmívali rozliční filosofové a quasifilosofové jako »dřevěnému železu.« Čím však se pak vysvětluje, že my jednotlivci, vidouce veškery výhody špatného jednání a škodu provázející čestnost a pravdu, přece nemůžeme a nesmíme schvalovati špatných činů, přece nemůžeme a nesmíme tak vychovávati nové pokolení? A čím jest onen princip Nietzschův »vůle k moci?« Zdaž právě on není »dřevěným železem?« Vždyť on jest pouze rubem Schopenhauerovy vůle k životu, a tato není ničím jiným než zduchovněním kultu Dionysova.

Takto celý tento princip jest pouze prázdným slovem, tautologií, a filosof Schopenhauer a antifilosof Nietzsche podávají si zde ruce, jenže prvý proklíná a utlumuje tuto touhu a v jejím zničení vidí jediné možné blaho lidstva, druhý však zvyšuje a zbožňuje onu touhu, jež má lidstvu býti vším, hlavním cílem jeho trvání — summum bonum. Skutečným ideálem obou jest však nirvána, t. j. zhasnutí ducha, našeho lidského vědomí, návrat k bezvědomí. Při tom však ideál pessimisty Schopenhauera (= ideálu Buddhy) jest mnohem vznešenější než ideál optimisty Nietzsche, jenž naše lidské vědomí chce utopiti v moři rozkoše. Jak smutný to optimista, tento Nietzsche! Sám se neustále trápil a mučil svými myšlenkami a snil o lidském štěstí, lidské moci, lidské rozkoši, jako hladovějící básník, jenž ve své podkrovní komůrce líčí hody a radovánky boháčů. Nietzsche vytvořil si vidinu štěstí, zpronevěřil se velikým mistrům filosofie a jako jeho předchůdcové ve

Francii, Stendhal a Taine, spatřil ideál člověka — ve zvířeti. Hlavní pak jeho chybou bylo, že podezřívaje Kanta z »nečistého« myšlení a z pobožnůstkářství málo dbal jeho slov věčně platných a znova vtáhl do filosofie celou řadu pojmů a otázek, které tam nikterak nepatří, a tím právě dal filosofii nečistou podobu. Logický a metafysický boj mezi filosofií a theologií dávno přestal, a věru litovati jest, že bývalí theologové à la Renan anebo Nietzsche ve filosofických traktátech zpovídají se velkému obecenstvu a touto svou zpovědí či spíše bolestnými výkřiky svého svědomí kompromittují a znešvařují filosofii.

Z královského denníku.

Zprávu a ukázky podává

V. E. Mourek.

Anglická královna Viktorie, která nedávno slavila šedesátou ročnici svého panování za vřelého účastenství nejen svých poddaných, ale i celého vzdělaného světa, jest také spisovatelkou. Roku 1868 vyšel svazek jejích »Listů z denníku našeho života na horách od r. 1848 do 1861« (Leaves from the Journal of our Life in the Highlands) a r. 1884 ještě objemnější kniha »Dalších listů z denniku života na horách od r. 1862 do 1882« (More Leaves from the Journal of a Life in the Highlands). »Horami« míněno tu Škotsko, kde královna má oblíbené letní sídlo, zámek Balmoral.

Na prvním svazku vydavatelem je jmenován Arthur Helps, jenž v úvodě vykládá, kterak k tomu vydání došlo. Meškal sám kdysi z úřední povinnosti na Balmorale, a královna dala mu přečísti některé výňatky z denníku, popisující výlety do škotských hor. Helps shledal je velmi zajímavé a svým úsudkem se netajil; královně připadlo po té, že by se výňatky tyto mohly sebrati v knihu, která by se vytiskla soukromí na dary členům královské rodiny a důvěrným přátelům, zvláště těm, kteří ji na těch výletech provázívali. Toho chopili se přítomní a ukazovali k tomu, že by kniha zajímala i širší kruhy. Královna odpírala tvrdíc, že nemá nadání spisovatelského, že jsou to jen domácké náčrtky o výletech v okolí a že by nerada na veřejnost dávala, co napsala. Helps však připomenul, že jakkoli skrovné by bylo vydání soukromé a jakkoli pečlivý výběr lidí, kteří by po výtisku obdrželi, přece výňatky z něho a snad i v nesprávném znění dostaly by se do novin, a že tedy by bylo mnohem lépe dáti knihu na veřejnost hned; že by ji každý četl se skutečným požitkem, a že by národu, který vždy osvědčovál vřelé účastenství s osobními osudy své panovnice, bylo velmi milo a lichotivo, kdy by mu dána byla příležitost nahlednouti ve vzácné chvíle oddechu jejího, když jí každou radost zvyšovala, každý zármutek mírnila stálá přítomnost královského chotě jejího; s památkou jeho že všecky výjevy vylíčené v knize zůstanou

navždy sloučeny. To patrně rozhodlo, ač to Helps z šetrnosti výslovně nepraví. Královna chotě svého vřele milovala — je to viděti nejlépe právě z denníku, kde všude on je středem všech zájmů, — památku jeho, tenkráte nedávno nebožtíka, takořka blouznivě zbožňovala, i svolila k uveřejnění Listů z denníku, v jichž čelo postavila dojemnou dedikaci: »Drahé památce toho, jenž pisatelčin život činíval jasným a blahým, tyto prosté vzpomínky s láskou a vděčností jsou připsány.« Když už Listy se tiskly, vydavatel navrhl královně, aby přidala také výňatky z popisů cest po Anglii, Irsku a j., což také se stalo.

Aby nebylo pochybnosti o tom, čím kniha býti chce, ačkoli je to titulem s dostatek naznačeno, Helps přece výslovně podotýká, že všecky zmínky o politických otázkách nebo vládních záležitostech byly pečlivě vynechány — že vřaděny jsou jen vzpomínky na dojmy, jež královská pisatelka na rozličných těch cestách nasbírala a sobě zapsala jen pro vlastní paměť na blahé chvíle, trávené bez tísně vládních starostí, kdy volně mohla se kochati v krásách přírodních a bez překážky užívati klidu rodinné domácnosti. Dle toho také sloh zápisků je prostý, nehledaný, nestrojený. Úpravy vydavatelovy znáti není nijaké; bez pochyby jí, mimo snad nepatrné formálnosti, vůbec nebylo. Tomu nasvědčuje druhý svazek Dalších listů, kterých Helps už se nedočkal a které na první pohled vyznačují se mluvou zcela stejnou, jako je sloh svazku prvního.

Listy z denníku čtou se velmi příjemně, poutajíce především patrnou pravdou a upřímností líčení. Královna vypisuje dojmy skutečné čili — jak také ještě Helps připomíná — »líčí, co opravdu myslila a cítila, a nikoli, co by kdo očekával, aby byla myslila a cítila.« Všude také prozrazuje, jak ráda a ochotně se spokojovala vším, co vycházka poskytla, a s jakou srdečností ano i vděčností královští turisté přijímali každou úslužnost a pozornost, každý výraz loyálné oddanosti ne jako povinný hold, nýbrž jako projev osobní laskavosti, ničím nezasloužené. Čtoucímu zkrátka nikde nevnucuje se královna, všude slyší jen ženu milé, ušlechtilé povahy, bystrého ducha, jemně a mnohostranně, ale zase nikoli učeně vzdělanou, ženu útlého citu, otevřených smyslův a ochotné vůle k uznávání všeho, co je dobré a krásné, ženu, která původně psala jen pro sebe, ani nemyslíc na to, že by nějakému čtenáři měla nebo mohla se zalíbiti, která tedy zachycuje všecky dojmy tak, jak se jí skutečně podávaly, a to mluvou nestrojenou, jak ji právě okamžik sám říkal do péra. Ale právě proto se jí velmi krásně daří výpisy scenerie přírodní, v níž umí postřehnouti a takořka plasticky naznačiti všecky hlavní rysy, jež i čtenáři v živý, malebný obraz se slučují.

Mezi prvním a druhým svazkem Listů veliký rozdíl působí celková nálada mysli pisatelčiny. První psány jsou v dobách, když královna, šťastna jsouc vespolnou láskou, s chotěm a s dětmi na všecko pohlížela s myslí jasnou, když každý požitek se jí zvyšoval blahem vzorného rodinného života, a každý zármutek, jímž ovšem také nezůstala ušetřena, se mírnil společným účastenstvím. V druhém svazku je základním tónem všeho bolest, žal nad ztrátou chotě, jenž pisatelce

vyrván byl náhlou nemocí velmi záhy v plné mužné síle, na něhož za všecku dobu svého (nyní více nežli 35letého) vdovství zapomenouti nemohla. Zápisky jsou z prvních let po této kruté ráně, ze všech vyznívá bolest dobou ještě málo utišená, a vzpomínky ke každé skoro stati přidávané až skoro překážejí čtenáři svou jednozvukostí. Avšak s upřímným citem a posvátným bolem pisatelčiným, která ve svém povýšeném postavení, obklopena jsouc vším pohodlím života, přece děti své nazývá »ubohými sirotami,« čtenář pocítí srdečné účastenství. Po všech jiných stránkách listy druhého svazku, a zvláště pozdější, zcela se rovnají první sbírce: jsou stejně výrazné, stejně lahodné prostým nelíčeným slohem; ale barvy jejich jako by byly polo zastřeny závojem bolestného citu. Macauley, jenž vydal jeden z četných královniných životopisů jubilejních, proto dosti vhodně praví, že z prvního svazku listů vane svěžest jara, v druhém zračí se jen přitlumená krása barev podzimních.

Ke knize královna sama pod textem porůznu přidala poznámky, které nejsou bez významu. Týkají se větším dílem osob z nejbližšího okolí jejího a vydávají svědectví o patriarchálném takořka životě při dvoře. S pečlivostí, jež by i v nižších kruzích nazvána býti musela vzácnou, panovnice přihlíží ke všem členům své domácnosti, nikdo jí není příliš podřízeným, aby si k němu nebyla vědoma povinnosti pána k služebníku, žádné posloužení, žádná ochota tak nepatrnou, aby jí nezachovávala ve věrné a vděčné paměti. S osobními soukromými poměry každého vždy osvědčovala vřelou účast, těšila v zármutku, povzbuzovala v utrpení, nehledíc na stav od nejvyššího do nejnižšího. Ano v dedikaci druhého svazku listů, jež svědčí ‚věrným horalům skotským,' neváhala připsati: ‚zejmena památce oddaného mého osobního sluhy a věrného přítele Johna Browna.' Brown sloužíval již choti jejímu, princi Albertovi, a po jeho smrti zůstal při královně takořka jako část jeho odkazu. Nepochybně proto — vedle obecné a osvědčené jeho obratnosti ve všech potřebách – královna si ho velice vážila, na něho spoléhala, a když umřel, dala mu i nádherný pomník postaviti. Závistníci z toho brali si příčinu ku všelikým utrhačným řečem o osobním poměru velitelky k sluhovi, které však všickni slušní lidé odmítali se zaslouženým opovržením. Královna ostatně laskavou šetrnost a paměť na věrné služby chovala i k svým oblíbeným koním a psům, a nejednou v denníku se o nich zmiňuje, ano k druhému svazku přidala i rytiny dvou svých zvláště milých ohařů. Je to jen zase důkaz, že Listy psány byly, jak je okamžitá nálada ženy výborných povah diktovala, beze všeho zření k nějakému effektu spisovatelskému.

První svazek začíná zprávou o první cestě královnině do Škotska ke konci srpna 1842. Byla to návštěva officielní a za velikého průvodu lodí. Plavba byla dle tehdejšího stavu cestovních prostředků velmi zdlouhavá, co královna věrně zapisuje, nezamlčujíc naivního obdivu, jejž v ní budila obratnost plavců lezoucích po lanoví. Krátkými, ale význačnými rysy vylíčeny jsou pak dojmy, jaké na mladou panovnici učinilo hlavní město a lid. »Edinburk,« píše, »je zcela krásný, docela nepodobný čemukoli, co jsem kdy viděla; a co více znamená, Albert, jenž už tolik viděl, říká, že je nepodobný všemu, co on kdy viděl. —

Albert říká, že mnozí lidé připadají mu jako známí — je to, jak Albert říká, jako v pohádce« — zkrátka Albert je už tuto a odtud vždy a všude první a poslední instancí! — Z Edinburka konány jsou také vyjížďky na venkov do okolí (pobyt ve Škotsku potrval od 1. do 15. září); královští hosté vítáni jsou všude s okázalou nádherou, a to od šlechty škotské i od lidu v národním kroji. V denníku nikde na nádheru se neukazuje, ale často s vřelým uznáním na upřímnou oddanost, která se všude jevila. Jen v poznámce pisatelka, zmiňujíc se o tom, kterak po dlouhé době už ovdovělá navštívila na zapřenou Taymouth dodává: »Nepoznána, zcela soukromí, dívala jsem se ne bez hlubokého pohnutí na místa, kde nás před 25 lety milý lord Breadalbane vítal knížecím způsobem, jemuž nemůže býti rovného nádherou a poetickým účinkem. Albertovi a mně bylo tenkrát teprve 23 let; byli jsme mladí a šťastní. Kolik těch, kteří byli tenkrát s námi, už není více! Byla jsem tuze ráda, že jsem to zas viděla — vše zdálo se nezměněno.« S bystrou vnímavostí už tenkráte královna všímala si a pěkně líčí malebnou krásu škotských hor; jak se jí tam líbilo, o tom svědčí zápis ze dne 14. září: »Toto jest náš poslední den ve Škotsku; je to skutečně rozkošná země a tuze nerada ji opouštím.« A lásku tu od té doby zachovala si po celý život. — Zajímavým mezidějem jest, že za deště, když nemohli ven, choti svému předčítala; na př. 11. září za jedno posezení přečtla tři zpěvy Scottovy básně »The Lay of the Last Minstrel.«

Nejbližší zápis je z doby o dvě léta pozdější, zase v září, a týká se návštěvy na zámku škotského velmože. Královna měla již čtyři děti, z nichžto nejstarší »Vicky« (později císařovna německá) už konala cestu s rodiči. Královna, prý, sotva mohla věřiti, že už má své dítě s sebou na cestě, i vzpomíná na doby, kdy sama byla malou princezkou (the little princess); ale svrchovaná instance Albert ji upozorňuje, kterak »vždycky říkávají lidé, že rodiče v dětech znova přežijí svůj život,« a královna se spokojuje a shledává to »velmi příjemným pocitem.« Milá Vicky ostatně počíná si jako velká osoba, klaní se lidem z okna, spí v svůj obvyklý čas ve voze, ničeho se neleká, ze všeho má radost a zábavu.

Popis jízdy venkovskou scenerií vydařil se autorce v líčení všude pěkně, nejednou i úchvatně. Podáme výňatek zároveň na ukázku nenuceného, od věci k věci přecházejícího slohu: »Kraj odtud po Cupar Angus je velmi dobře vzděláván a v dálce viděti hory. Jsou tu teprve žně, ale zdají se bohaté, a všecko je mnohem zelenější než v Anglii. Nic by nemohlo býti klidnějšího nežli naše cesta, a scenerie je překrásná, zcela rozdílná od anglické: všecky domky z kamene, lidé docela jiní: světlý vlas, děti kosmaté a na boso, chlapci v ‚kiltech' (sukních) — kazajky děvčat velice pěkné; mužští i ženské i také děti vypadají velmi zdravě . . . Cupar Angus je malé místo, pouhá vesnice, 14 mil od Dundee. Tudy se vchází do hrabství Peathského . . . Asi pět, šest mil jeli jsme velmi pěknou, ačkoli drsnou cestou, s Grampiany v dáli. Birnamský les viděli jsme v úvalu na druhé straně řeky. Vše bylo rozkošné, a Albert měl nesmírnou radost z přírodních krás, z pohledů na hory a z čistého svěžího vzduchu. — Průzory na Dunkeld s řekou

Tayem hluboko v úvalu, pohledy na most a na kathedrálu v rámci vysokých lesnatých hor byly nad míru pěkné . . . Krátce po té přišli jsme do průsmyku Killiecrankie, jenž je v skutku velikolepý; cesta vine se celou délkou po svahu, a odtud díváte se s veliké výše dolů a do lesa po obou stráních; úvalem proudí řeka Garry. Nemohu vypsati, jak je to krásné. Albert byl všecek unesen . . . Odtud na zámek Blair Athole jest jen asi pět mil. Lord Glenlyon dal udělati novou silnici k němu. Zámek je budova veliká, jednoduchá, obklopená vysokými vrcholky, jež viděti je z oken. Lord Glenlyon s chotí a s malým hošíkem nás uvítali u dveří . . . Ráno jsme si vyšli na dvouhodinnou rozkošnou procházku. U samého domu je scenerie velmi divoká, a to právě poskytuje zvláštního požitku; sotva člověk vykročí ven, už vidí ty krásné hory kolem. My se dali v levo lesem po příkré točené pěšině nad bystrým potokem. Tyhle škotské bystřiny, plné kamení a čisté jako křišťál, jsou nad míru krásné; průhledy mezi stromovím, hloubky stínů, omšené balvany, jež pokrývají břehy, jsou rozkošny; za každým záhybem stezky člověk má nový obraz. Šli jsme daleko nahoru, ale až na vrch jsme se přece nedostali. Albert má velikou radost; je rozkoš viděti ho, jak je pln živobytí. Zpátky šli jsme jinou vyšší cestou a dostali jsme se k poli, na němž řada ženských žala (po škotsku bych měla říci ‚stříhala‘) a sklízela oves, a krásný měli jsme rozhled na vrchy kolem, opravdu venkovský a romantický, naprosto rozdílný od naší denní procházky ve Windsoru (ačkoliv i ta je rozkošna); a ta změna nám jde k duhu: jak Albert říká, občerstvuje člověka na dlouhou dobu . . . Něco málo před čtvrtou vzal mě Albert na projížďku ve faetonu a jezdili jsme skoro do šesti — a jak krásně! Skutečně takto seděti v pohodlném povoze a dívati se na kraj tak divoce krásný, je nesmírná rozkoš. Jeli jsme úvalem pod stromy převislými nad řeku Tilt, která se vlévá do Garry, a jak jsme vyrazili z lesa, rozložil se před námi nový rozkošný obraz: Ben-y-Ghlo přímo před námi, dolem pod vysokými stráněmi Tilt šumivě pádící přes kameny a balvany, a hory i vrchy kolem porostlé krásným lesem, celek ozářen jasným sluncem, vzduch čistý a lahodný, — avšak, žádný popis na to nestačí a nepodá ani zdání o tom, jaká ta projížďka byla. O což se rovná krásám přírody! Jaký to z nich požitek! Albert je tu všecek nadšen.«

A tak jemnocitná pisatelka líčí výlety do úvalů řek a k vodopádům, výstupy na temena hor a rozhledy s nich, Albertovy vycházky na honbu a p., patrně jsouc dokonale šťastna; i není tudy divu, že když 1. října se musela loučiti, zapsala si na závěr: »Tuze neradi jsme opouštěli Blair Athole a milé hory škotské! Ke každé maličké jednotlivosti, každému místečku přilnula jsem láskou; klidný a volný život náš byl velice příjemný, a všichni horalé a lidé, kteří byli s námi, se nám mile zamluvili. O vy drahé vrchy! Zarmoutilo mě, že jsem vás musela zanechati za sebou.«

Zase o tři léta později královna s chotěm a s dvěma staršími dětmi byla ve Škotsku, tenkráte na západním břehu a návštěvou formálnou, doprovázena jsouc válečnými loďmi. Cestou navštívila nejdříve Walles a ostrov Man. Plavba byla bouřliva a královnu trápila mořská nemoc. Ve všech pobřežních městech vítána byla illuminacemi. Z Walesu

podává několik zápisků s líčením scenerie, něco málo také o ostrově Manu, ale hlavní díl připadá zas oblíbenému Škotsku, které právě na západních březích má nejvíce střídavých krás přírodních. Malebné a velikolepé ostrovy, zálivy, jezera, hory, jeskyně v čedičových skalách příbřežních (Staffa a j.) královna navštívila a v zápiscích stručně, ale výrazně líčí tato místa »plná poesie a romantiky, pověstí a historických vzpomínek.« Na zámku lorda Abercorna v samém středu hor výletníci po té strávili celý měsíc, ale užili pramálo pro velikou nepřízeň počasí, které je pronásledovalo i na cestě zpáteční, tak že mnoho je v denníku řeči o mořské nemoci, o dešti a chladnu a jiných nepřátelích turistů.

Tyto cesty byly jen jaksi přípravou k vlastnímu »životu ve Škotsku,« který počal teprve v létě 1848. Královským manželům tak se v horách a mezi obyvateli jejich zalíbilo, že si tam zvolili stálý pobyt letní. Koupili Balmoral, dle zápisku královnina »hezký zámeček v staroškotském slohu.« První stať v denníku krátce vypisuje, kterak v prvotné době vypadal, jak se v něm o místnosti rozdělili, jaké bylo okolí, a kterak, když po prvé přijeli (v září 1848), vše tam »bylo klidné, osamělé,« jak »člověku bylo volno, když se kolem rozhlížel,« jak »čistý horský vzduch krásně osvěžoval a vše zdálo se dýchati volností a mírem, tak že člověk zapomínal světa i trudné vřavy jeho.« Výlety do okolí Balmoralského jsou předmětem následujících kusů. Hned 16 září 1848 vystoupili na sousední horu Loch-na-Gar; ale nahoře hustá mlha překazila rozhled a teprve při sestupu se rozptýlila. Nezdarem neodstrašeni výletníci už 18. byli — na honbě; t. j. princ Albert vyšel si na čekání a královna »čekala« s ním, bavíc se zatím kreslením. Princ skutečně zastřelil jelena, a lesníci — jež královna jmenem jmenuje, přidávajíc v poznámkách rodinnou kroniku každého — lovecké štěstí přičítali její přítomnosti, poněvadž prý měla »a lucky foot« (šťastnou stopu), nač horalé mnoho dají. Loveckých výprav a pobytu v lesích v lovecké chatě (zvláště k tomu konci pořízené) týkají se také nejbližší zápisy (už z let 1849, 1850 a 1852). Z chaty (jmenem Alt-na-Giuthasach) konali vycházky na honbu zvěře a na lov lososů. Jednu honbu pokazil jim zjev staré baby, jež vypadala jako čarodějnice; při jednom lovu ve vodě by se byl neopatrný lovčí málem utopil. Ale z chaty podnikali také výlety do úvalů, k jezerům a na temena hor, jež královna svým prostomilým spůsobem líčí. Zajímavé podrobnosti jsou tu, že princ cestami od lovcův učil se gaelsky a že královna své dítky sama vyučovala. — Po dvě léta (1850 až 51) vždy v září královští manželé účastnili se také národní slavnosti na zámku Braemarském, při níž konaly se všeliké hry lidové a tance. Tanec při světle smolnic popisuje se také ze září 1852, škoda, že až příliš stručně.

Podrobněji vypsána jest jiná jednoduchá slavnost, konaná před odjezdem z hor v říjnu 1852, když na památku usazení se v těch místech po zvyku prostonárodním zdvižen jest na temeni sousedního pahorku »cairn,« t. j. jehlan z volně nakladených kamenů. »Vydali jsme se na cestu se všemi dětmi, dámami, pány, a ze služebnictva s těmi, kteří ještě byli pozadu. Prostřed cesty přidružil se k nám (dudák) Mackay a hrál kráčeje před námi až na temeno vrchu Craig

Gowan, kde už bylo shromážděno všecko služebnictvo a nájemníci s ženami, dětmi a vším příbuzenstvem. Všickni naši přátelé byli pohromadě. Po té jsem já položila první kámen, za mnou Albert, pak děti podle věku, všecky dámy a pánové a všickni ostatní každý po jednom kameni; po té všickni najednou se shrnuli, každý s kamenem, jejž na cairn složili. Mackay hrál a všickni častováni jsou pálenkou. Jistě to trvalo hodinu, a co kamení skládáno, byl opodál tanec. Všickni staří lidé tančili, i stará zahradnice si skočila; také mnohé děti, nejpěkněji asi dvě malá děvčátka s rozpuštěnými vlasy. A milý starý ‚Monk,' Roberta Gordona věrný pes, tu seděl mezi námi. Konečně když cairn byl už skoro dodělán, Albert vylezl nahoru a položil poslední kámen, načež třikrát provolána sláva. Byla to živá, pěkná a dojemná podívaná, a mně bylo skoro do pláče. Rozhled překrásný po drahých horách, den rozkošný, vše nad míru milé a útulné. Bůh žehnej tomuto místu a dej nám vídati je a těšiti se z něho mnohá dlouhá léta.«

Dojemnou episodu z těchto dob činí zmínka o tom, kterak královnu došla zpráva o úmrtí vévody Wellingtona dne 16. září 1852, právě na procházce do nejkrásnější snad části sousedstva. Královna cestou pohřešila hodinky, jež byla od vévody darem dostala, a nevědouc, vzalali je k sobě či zapomněla doma, poslala Browna zpátky se přesvědčit. Sluha se vrátil se zprávou, že hodinky jsou bezpečně doma, ale přinesl také dopisy, jeden od lorda Derby — »jejž jsem otevřela, a běda! byla v něm novina osudná: že chlouby Anglie či raději Britanie, její oslavy, jejího reka, největšího muže, jejž kdy zrodila, není více! Ó truchlivý den, veliká a nenahraditelná ztráta národa! Lord Derby přiložil několik řádek od syna vévodova, obsahujících zprávu, že drahý otec jeho zemřel v úterý ve tři hodiny po kratičké chorobě a bez utrpení. Bohu poručeno! Nebylo zbytí, vévodovi bylo třiaosmdesát. Jemu je blaze, že odvolán byl maje ještě v moci velikého ducha svého a bez dlouhého utrpení; ale jaká to ztráta! Tuto zemi ani nelze si mysliti bez ‚vojevody' našeho, bez nesmrtelného hrdiny. — Na něm soustředila se skoro kde jaká pozemská pocta, kterou poddaný míti může; jeho postavení bylo nejvyšší, kterého kdy poddaný dostoupil — nad stranami, vzorem všech, zbožňován celým národem, přítel panovnice — a jak prostoduše všecky tyto pocty nesl, jakou upřímností vůle, jakou přímostí, jakou odvahou všecko jednání jeho bylo řízeno! Koruna nikdy neměla — a bojím se, že nikdy míti nebude — poddaného tak věrného, oddaného, podporovatele tak statečně stálého! Nám« (královna myslí sebe a svého chotě), »kteří jsme již ztratili tolik vážených a zkušených přátel, ztráta jeho jest nenahraditelna, neboť jeho ochota pomáhati a raditi, kdekoli nám co mohlo býti na prospěch, a přemáhati všeliké nesnáze, skutečně neměla rovně. K Albertovi měl se vždy s největší laskavostí a s dokonalou důvěrou. Zkušenost jeho a znalost minulosti také byla veliká; on byl článkem řetězu, jenž vázal nás k minulosti, ku předešlému století. Nebude oka suchého v celé zemi.« — Vřelejšího nekrologu zajisté nikdy žádný panovník svému poddanému nenapsal.

»Hezký zámeček ve staroškotském slohu« brzy královské domácnosti nestačil. Také podnikavost prince Alberta nepochybně přispěla

k tomu, že královští manželé odhodlali se přestavěti jej, vlastně vystavěti zámek nový. Tím obírá se několik následujících, ač celkem jen stručných zápisků. Základy položeny 28. září 1853, a událost oslavena zábavou pro dělnictvo a sousedy s nevyhnutelným dudákem; poslední stopa starého zámku zmizela teprve v létě 1856 přestavbou hradní věže. Zvláštní láska, kterou pisatelka k tomuto letnímu sídlu měla, na jevo jde z poznámky v denníku ke dni 13. září 1856, kde obsažen jest také hlavní důvod její v tato slova: »Co rok srdce moje pevněji utkvívá v tomto milém ráji; a nyní tím více, že všecko je vlastním výtvorem, vlastní prací, vlastní stavbou a vlastním plánem mého drahého Alberta právě jako v Osborně (na ostrově Wightě), a výborný jeho vkus a stopy jeho drahé ruky znáti jsou na všem.«

Do této doby padá také zápis o dobytí Sebastopole, jež v okolí anglické královny ovšem slaveno bylo jako radostná událost; dále zasnoubení nejstarší dcery královniny s korunním princem pruským. Také o chůzích do kostela a o dvou zvláště dojemných kázáních pisatelka se zmiňuje obsah jejich stručně nastiňujíc; pak o návštěvách u nejstarších žen osady, z jejichž nelíčené srdečnosti a lásky královna patrně se těší.

Poslední tato zmínka jest už z r. 1857, do něhož padá také zpráva o zahajování nového mostu přes Dee, a o návštěvě v lovecké stanici princově uprostřed hor a lesů.

V září r. 1858 už dne 18. všecko kolem Barmoralu bylo pokryto sněhem, ale královna píše o tom: »Přála jsem si, abychom byli zapadli úplně a nemohli se odtud hnouti. Jak šťastna bych byla, kdy by to mohlo býti!« Byl to poslední den pobytu tehdejšího v Škotsku, odkud nikdy ráda neodcházela. Před odchodem tenkrát však přece byla ještě na honbě s princem (jako vždy jen se dívajíc!), a tu přihodilo se jí, že přes bařinatý a travnatý kus cesty musela se dáti přenesti. Zábavnou tuto scénu vypisuje takto: »Poněvadž jsem si nechtěla namočiti nohy chůzí ve vysoké trávě, Albert navrhl, aby mě přenesli na plaidu; a nejprve přenesli Lenku (princeznu Helenu), ale drželi plaid příliš nízko, a Lence se vlekly nohy; Albert proto poradil, aby muži plaid vzali přes ramena. Brown a Duncan, nejsilnější a nejobratnější, to podnikli, a já seděla na plaidu zcela bezpečně držíc se rukama ramen obou mužů, kteří mě šťastně přenesli. Se všemi horaly je zábavno a skutečně příjemno a poučno hovořiti — s ženami stejně jako s muži, a muži jsou jako rození gentlemani.« K této poslední zmínce královna přidává pod textem výňatek z líčení vrozené rytířskosti, kterou duchovní Bedřich W. Robertson shledal u Tyrolanův, a přičítá ji tomu, že vyrostli mezi vznešenými horami. Královna soudí, zajisté správně, že z podobných příčin vyvíjí se nestrojená dvornost škotských horáků. — Pohled na kraj z části sněhem pokrytý a sluncem ozářený naplňuje ji nadšením, jež vyjadřuje těmito slovy: »Rozhled byl nádherný! Spadla přeháňka sněhu, ale za ní přišel skvělý svit slunce. Vrchy zahalené sněhem, zlatité břízy na nižších hnědých pahorcích a odpolední jasné nebe byly k nevypsání krásné. O kterak jsem očima se vpíjela v nádherné dílo boží a truchlila v srdci, že to už bylo naposled, a kterak jsem snažila se pohled tento odnesti s sebou hluboce upevněný v mysli, neboť tento

obraz sněžný často zas neuvidíme. Viděli jsme jej jednou r. 1852, od té doby ne, ačkoli leckdy jsme měli vánice a něco sněhu zůstalo na nejvyšších pahorcích.«

Z r. 1859 zápisy zmiňují se o výstupech na hory Morven a Ben Muich Dhui, s nichž je skvostná vyhlídka; o vyjížďce do malebné hornatiny Inchroryjské a o venkovské zábavě s prostonárodními hrami, jež byla pořádána na počest aberdeenské Společnosti nauk. Sedění této společnosti princ Albert 15. září 1859 zahajoval slavnostní řečí a po té členy její pozval na Balmoral. Dojemná jest královnina starost, aby řeč princova v Aberdeeně dobře dopadla; obdrževši telegram o šťastném pořízení oddychuje si srdečným »Thank God!« Škoda, že zase nepopisuje národní hry podrobněji; pouze je jmenuje (throwing the hammer, tossing the caber, putting the stone) přidávajíc že vždy tři nejlepší hráči od ní poděleni byli cenami.

Roku 1860 podniknut větší dvoudenní výlet do hor. Mimo scenerii královna zábavně vypisuje, kterak si umínili zachovati zapřenou, a dosti dobře pochodili, až konečně druhý den někdo z venkovanů poznal prince Alberta a honem svolal celou vesnici k oslavě, které však výletníci rovněž honem ujeli.

Podobné dva další výlety do okolí Balmoralského — královna je nazývá »great expeditions« — vykonány jsou také v září a říjnu r. 1861 a mimo to dva menší, z nichž o druhém (18. října 1861) zprávu uzavřela neblaze prorockým vzdechem: »Bohužel asi náš poslední výlet.« Myslila poslední toho roku před návratem do Anglie, ale byl to poslední radostný výlet s celou rodinou. V prosinci potom princ Albert umřel.

(Dokončení.)

Před trůnem Pravdy.

Kol zaklínače, jenžto v čarokruhu
stál s okem blouznivým, se setmělo,
i děl hlas ducha: »Voláš svého sluhu;
zde jest; nuž, čeho se ti zachtělo?«
A šedý mudrc velel v prostor temný:
»Chci Pravdě pohleděti v obličej,
trůn její uzřít věčný, přetajemný;
ty veď mě a mým zrakům objev jej!«

Duch v stínu skrytý mlhovitou dlaní
se chopil horké ruky mistrovy
a vedl jej. Šli jako v páře ranní,
když trhá se a dělí v ostrovy,
jež bílé siným mořem šera plují,
sto tvarů mění, tíhnou za obzor,
a stvůry báječné z nich vystupují,
pnou hlavy, křídla, paže v hybný sbor;

tak rojily se záhady a tuchy
kol chodců v hemžících se vidinách,
jež projít musí ten, kdo kráčí s duchy
a na božské chce vstoupit Pravdy práh.

Však z proměn zjevů, směsic jich a rejů,
jež táhly kol jak v horečnatých snech,
si zvolna luštil mistr pásmo dějů
všech věků, národů v jich zápasech;
zřel lidstva divadlo, jak z nepamátna
s ním božstvo nebo šašek osud hrál.
A nad tím hvězdná výsost majestátná
se rozvírala v nedozírnou dál.
V té ohromnosti nebes, plných světů,
v té tísni malých lidí, plné muk,
bod každý v temnu svém či zářném vznětu
i dole každý záchvěv, ruch či zvuk,
kmit mysli, hmoty atom každý, všudy
a povždy, ptal se: Proč tu jsem — a nač? —
Kdež příčina i cíl? A na přeludy
všech věštců rozpomněl se zaklínač . . .
V tom hlas mu šeptl: »Vzchop se odhodlaně!
Jsme, kam jsi bažil; spatříš Pravdy tvář!«

Stín pustil jeho ruku z vlhké dlaně,
a přítmí rozbřesklo se v bílou zář,
jíž oko temnu zvyklé nesnášelo,
jen zvolna mohouc víčko pozvednout;
i shledlo starce. Velebné měl čelo
a bílých vlasů vlnil se mu proud
až na plece, vous do klína mu splýval —
sníh v tuhé zimě netřpytí se víc.
Přes lidskou míru věk se připozdíval
v té tváři vrásčité, jež sálajíc
jak lampa světlem nadšenosti z nitra
se zdála schránou duše průzračnou.
Skráň ovíjel jak symbolická mitra
had, ocas v ústech, v známku význačnou,
že počátku ni konce nemá žití,
svým kruhem věčným ústíc v sebe jen.
Plášť zlatý, jaký v bajkách jen se třpytí,
se nádherně až k patám od ramen
mu skvěl; tak v zlatohlav jen král se halí.
Lem dotýkal se stupňů z mramoru
kol trůnu, jehož přepych neskonalý
sám vypravoval slavnou báchoru,
neb zdoba jeho, pestré vykládání,
tu bitvy, onde věštby obrazíc,
zde oběti, tam bohatýrská klání,

tu odsouzence, které smrti vstříc
soud fanatiků proklel ve svém hněvu:
vše hlásala stem postav životných, —
i vzpomněl mudrc oněch nočních zjevů
své dnešní pouti v stínech mrákotných;
i vzpomněl hvězdné nesmírnosti tamo,
když spatřil nade trůnem baldachýn
hvězd plný, modrý jako nebe samo,
jenž v jasno spouštěl něžný polostín
kol trůnícího starce. Paži pravou,
v nach oděnou, kmet volně opíral
o mocnou sfingu s výraznou tak hlavou,
že zdálo se, jak by se otvíral
ret její bronzový již k promluvení.

Však poklid starcův tichý, nezměnný
tím žádostnější budil roztoužení,
by mluvil on, kněz Pravdy vznešený;
a mudrc, překonán svou žhavou touhou,
mu zvolal vstříc: »Ty božstvo nejvyšší,
ó vládce Pravdy! Ozvěnuli pouhou
tvých zvěstů vyznavač tvůj uslyší,
jest přeblažen. Já prahnu po tvém hlase,
já po léta tě hledám bloudící
a zmítán; nyní zřím tě v plném jase,
a jako k studni kleká žíznící,
tak padám před tvůj trůn a touhou hořím.
Mluv, božstvo Pravdy, smímli tobě žít,
an celým žitím tobě jen se kořím!
Mluv, zdali hoden jsem tvým věštcem být.«

A hle, kmet velebný se pohnul k němu.
»Já nejsem Pravda,« slavným hlasem děl;
»ta moc, jíž vládnu člověčenstvu všemu,
ta není dána Pravdě za úděl!
Však já, jenž vodím národy a davy
v jich dráhy odvěké a rozžíhám
jich srdce nadšením, já, jenžto hlavy
jich myslitelů směle pozdvíhám,
je věnčím vavřínem, je zpíjím blahem
neb zoufalstvím a záštím: já jsem Blud!
Nechť mučedníkem, pěvcem jsi neb vrahem,
já k činům velkým vzbouzím v tobě pud
i k podlostem! Tvou vznímám čest i pýchu;
krev hrdinů — zdaž pro mne neteče?
V svém bohorovenství i ve svém hříchu
mně vždy jsi poddán, bludný člověče!
Mně — a ne Pravdě, útlé mojí dceři!
Sám jejím jmenem k lidstvu mluvívám;

vždy předcházím ji, lid mně snáze věří!
Já často v loktech svých ji ukrývám
a myšlenky jí čtu i bádám v líci;
tak pro příští ji chovám úkoly,
svou dědičku, mně často vzdorující,
neb vládnu všem, jen Pravdě nikoli!«

Tu teprv mudrc postřehl, že kmetu
sníc na klíně jak poupě ležela
tvář dívčí, dětská, jížto do rozkvětu
ne jedna vesna ještě chyběla;
však drobné tílko krylo roucho sprostné
a bosy byly nožky zraněné —
snad o kameny, byť jen o ty skvostné
v lem otcovského hávu vsazené, —
a ruce svislé ve snu spínaly se,
rty chvěly se. — Hle, bledý dceřin zjev
jak podoben byl otci v každém ryse!
Toť jeden kmen a původ, jedna krev!
I netroufal si mudrc divem jatý
sen rušit hlavě této umdlelé;
bylť odpočinku okamžik ten svatý
as náhradou za noci probdělé
a za dni plné tužeb, dum i trudů;
jen rány jejích nohou zlíbat chtěl.

V tom procitla. A zářný obraz Bludu
i Pravdy zvolna stín zas obestřel,
zjev zmizel, — hvězdná dál se rozpínala
nad zemí stmělou, kleslou ve spánek;
dlaň ducha horkou ruku lidskou jala
a vedla mistra světem hádanek.

Eliška Krásnohorská.

Světoborce.

Z korutanských obrázků

Gabriely Preissové.

Ať jsem pochválila v Hribenském údolí to neb ono po krajině, malá moje přítelkyně, šafářova Cila, vždy jen na to pověděla, že na Ožachovu je všechno ještě hezčí; tvrdila to s tak přesvědčivě svitným pohledem svých malounkých, zřídka se pozvedajících očí, až mě tam jednou za červnového rána vylákala.

Bylo to o senoseči, a jitro se zdálo celé rozzpívané; mladší chasa po lukách, skřivani nad žitnými lány, cvrčkové i čmeláci, vše zvučelo

silou života, dokud žhavé slunce nezačalo přemáhati celé údolí. Naposledy zbylo ze všeho v sluchu již jen pastýřské halíkání na pohoří a měkké, udýchané ptačí ozvy podél stezky, vyšlapané slabou stopou v jehličí a dubiskách Babškého vrchu.

Jedenáctiletá Cilka, nesouc svoje kozinkové botky v ruce jen tak pro parádu, cupala přede mnou dobře povědomou cestou, kterou tu několikráte za rok konala k své kmotřence; sloužiliť její rodičové dříve v Ožachově statku. Když se nám už cesta táhla skoro tři hodiny, počala jsem se s povzdechem diviti, že je to tak daleko, ale Cilka — která mi za jitra ukazovala se silnice prstem směr naší cesty, jako by jen značila nepatrné rozběhnutí — těšila mě, že už jen co se zatočíme na rovnější pěšinku, Ožachovo vyskočí.

Chytře pak pořád navazovala rozprávku. Známli prý ptáka ostříže a káně, kterým v neděli, dokud trvá kostelní pobožnost, Pánbůh zapověděl lítati? Umímli ssát med z čmeláků, kteří ho bez toho seberou včeličkám? A tak se ukázalo, že nevím všelicos, co věděla Cilka, a především jsem se nedovedla u každého stromu, na kterém zavěšen byl obrázek, tak vroucně a jemně nahlas pomodlit jak ona; její otčenášky a zdrávasy vyznívaly jí ze rtů takovým líbezným a přítulným žadoněním, dojmem ptáčete, bezstarostně se všude kořícího vyšší moci, než je ta lidská, že již jsem pochopila, čím to je, že v těch nepřehledných lesnatých Korošských horách nejsou žádné loupežnické a rytířské pohádky ani stíny samovrahů.

Tak pomalu míjela čtvrtá hodina naší pouti, když za řídnoucími borovicemi svážela se půda ke kotlině, kterou, jakmile se nám před zrakoma vyhoupla, mohly jsme přehlednouti jako dlaň. Ovšem bylo to již Cilčino milované Ožachovo; na pokraji podkovy nového a nevysokého horského pásma blyštilo se nepatrné jezírko, po stranách k lukám napolo sluncem ozářené, u skal zase přimlhlé modravým stínem jako paví oko. K oživení stajené zamlklosti celého rozhledu byly tu všeho všudy dva dosti sdružené statky a drobný domek po zdalečí, vystavěný před lety od starých rodičů Ožachovců, kteří vyjímkou ode všech pohorských sedláků nepodrželi si statek až do smrti, nýbrž ho přenechali mladým hospodářům a sami se uchýlili do klidu.

Staroch Ožach dostal prý zlou rakovinu do tváře a usmyslil si proto, že nebude děsiti děti svého i sousedova statku; když pak se uvelebil na rychle vystavěném výměnku, zbudovaném dle vzoru nejbližší myslivny, s vysokým, zeleně vroubeným štítem, přikázal, aby tam žádný za ním nechodil. Jedině věrná družka jeho života směla ho opatrovat a sedat vedle něho u okna, kterým se chorý rád dívával na jezírko, lesknoucí se před jeho umdlévajícími zraky v létě i v zimě. Dlouho si ovšem výminkář ve zvláštním stavení nepobyl; sotvaže stěny nových dvou světnic byly k Anenskému svátku poprvé obíleny, již tělesnou schránku prvního jich obyvatele zanesli daleko od domova, a vdova se zase odstěhovala do statku k dětem a vnoučatům. V novém, tichém a pohodlném obydlí nechtěla zůstávati již proto, že okna nebyla obrácena k vyhlídce na cestu a k druhým dvěma stavením, jak to tak po svém chtěl míti nebožtík muž; — člověku, který ještě patřil k jiným bytostem na světě, zdálo se tam nevýslovně smutno.

Potom sloužily pěkné dvě světničky po drahná léta jen za špejchárky. Ze statku tam skládali vlnu, len, semínka a všeliké nářadí, jehož bylo zřídka kdy potřeba.

Když jsme — tíhnouce nejprve k jezeru, na kterém mi Cilka slibovala bílé vodní růže — obešly výměnkářské stavení, nepodívala se chaloupka na nás dokonce jako škarohlídka. Napadlo mi, že ve svých, tu a tam již omítky zbavených dřevěných zdech chová dvě veliká, čistě orámovaná a zrcadlovými skly opatřená okna. Také uměle okované, dvojité dvéře a pod nimi tři schůdky z mramoru připadaly jako vypůjčené z jiného světa. K široké obrubě střechy tiskl se holubník, a mezi ním a červeným žlábkem okapu třepala se celá kasárna vrabčích hnízd v takové nerušené jistotě, jakoby ten krov byl zbudován a určen jen pro ně.

Zatím Cilka spozorovavši nějakou známou sukni za Ožachovým plůtkem, na chvíli mě opustila; slíbila mi také obstarati trochu mléka a kousek chleba. Já jsem se příkrou chůzí cítila již tak unavena, že jsem se posadila na nejvyšší schůdek u dveří výměnku a chtěla jsem si tu, užívajíc milé rozhlídky, na naši svačinku počkati. Dlouho však jsem si nedopřála pokoje; dva spuštěné proutky břečtanu přivábily mě k oknu, a v tom okamžiku, kdy jsem se zadívala na obdélné korýtko v okně, z něhož vyrůstala a po provázcích se pjala houšť břečtanu a červeně kvetoucích fazolí, tvoříc přirozenou, téměř neproniknutelnou clonu, pojala mě upřímná náklonnost k té divné chaloupce. V jejím duchu zachvělo se přede mnou něco známého, tak jako bych ji byla již kdysi ve snu viděla. Vzpomněla jsem si, že byly již v mém životě tak skromnodušné chvíle, kde by mi bývalo toto stavení právě tak dostačilo za příbytek. Tu se mi vzpomínky rozprchly živoucím zjevem cizí postavy, která zprudka otevřevši dvéře stanula na prahu. Neveliký, hubený člověk žlutavé, jako drobounce pokrájené pleti, o kterém těžko bylo uhodnouti, jeli mu čtyřicet či padesát let, upíral své nepokojně pohyblivé, kaštanové zraky na můj rudý slunečník. Ten věru nepatřil do mojí idyly, div že člověka nepostrašil.

»Co pak hledáte?« tázal se s jakousi plachou ostrostí v hlase, dotýkaje se svého pokřiveného, do čela vtlačeného klobouku z hnědé, vyrudlé slámy.

»Přišla jsem se sem podívat na jezero,« dala jsem zaražena v odpověď, toužebně se ohlížejíc po zmizelé Cilce.

Netušený obyvatel výměnku, který patrně nepatřil k selskému stavu, přibouchl dvéře a překročiv švižně schůdky pohodil levičkou k východní straně. »Nejlepší pohled je odtamtud, dovolíteli, vyprovodím vás. Jsem setník B**, bývalý dělostřelec, nyní ovšem již odhozený do starého železa.«

Pousmál se při tom studeně a pronášel slova s jistým jízlivým důrazem, jako by jejich vyčítavý hrot hodil se i na mne. A nebylo mi z počátku volno v tom nenadálém průvodu. Moje ženské oči povšimly si, že má můj nový známý bílou bavlněnou nití nedbale zašívaný rukáv černého moherového kabátu a až běda ošumělé, soukenné trepky — nemohla jsem se zbaviti stísněnosti, že musí být přede mnou v roz-

pacích. Tázal se mne, z kterého kraje pocházím, a prohodil, že jej dobře zná.

»Ve vaší zemi zažil jsem tři svoje nejšťastnější — totiž nejhloupější léta,« zapřádal divně rozprávku.

»Naučil jste se snad také česky?« připadla mi otázka, jen abych něco řekla.

»Ne. Neměl jsem nikdy talentu učiti se cizím jazykům, již proto, že celá moje mozková činnost byla upjata k důležitějším a dalekosáhlejším metám, než je slabikování mluvnic.«

Vzhledla jsem jen k němu spolknuvši otázku, kterou snad pochopil, neboť pokračoval méně úsečnějším přízvukem: »Vy mi ovšem také ani zdaleka nemůžete rozumět, ale musím vám říci, že jsem nikdy nebyl všedním, tuctovým člověkem. Jakživ jsem nepokládal člověka za dosti důstojna svého panujícího postavení v přírodě, dokud si samostatně nevydobyl nějakého práva té chlubné lidské ceny . . .«

»Jasněji řečeno: dokud neobdržel ve válečných řadách krvavý křest, či jinak statečností nedokázal divy,« zadeklamovala jsem, úmyslně se pokoušejíc o veselejší tón rozmluvy.

Setníkovy retní koutky posměšně sebou trhly, neodpověděl mi. Postřehla jsem jasně v jeho tváři zlou netrpělivost, a proto mě přešly žerty. Znova jsem se tesklivě ohledla, nevracíli se již Cilka, která by mě od bezděčného společníka rázem odloučila. Tak jsme si asi vzájemně myslili jeden o druhém: »Který zloch mi tě namátl do cesty?« ale upřímně, nahlas to přece nikdo z nás neřekl.

Dospěli jsme zatím již k lavičce, bělající se v podkově březového a smrčinového stínu na úpatí.

»Odtud se to nejlépe dívá,« promluvil konečně setník, »ale celkem vám to asi nestálo za cestu. Liboli, posaďte se, tuto lavičku jsem tady zrobil sám.«

»Je hezká,« pochválila jsem sedátko, dovedně z březových kmenů sbité, a přejela opěradlo rukou.

Na obličeji setníkově zasvitl mírnější výraz, patrně jsem byla prvním hlasem v té jeho světské odloučenosti, který mu malé to dílko pochválil, neboť horalé jistě by nepočítali takovou nepatrnou námahu za nějakou práci. Sňal si v stínu klobouk a přejel si levičkou řídké vlasy, přecházející z bledě rudé barvy do zelenavých šedin. Všimla jsem si jeho ku podivu útlých, skoro ženských rukou, které se vůčihledě třásly. Tu mi teprve napadlo, že jest ten člověk asi nemocen, i zdál se mi najednou sympatičtějším.

»Prosím vás, co se má nazývati ve světě stateční,« navazoval teprve nyní dřívější rozmluvu, »když se dovede lidský život zachrániti před nějakým smrtonosným nebezpečenstvím — jako je utopení, upálení a tak dále — anebo když se vyzve a obětuje zkáze, když ku příkladu ve válce silně obklíčený velitel nějaké tvrze se rozhodne se všemi podřízenými vojáky zemříti spíše, než by se vzdal a lidské životy zachránil? V tom případě vyryje se jim na dlouhou památku na pomník: ‚Zde zemřeli hrdinové, protože chtěli!‘ Já však pravím, že nechtěli, nýbrž že museli, a krev jejich padniž na ty, kteří nedovedou šetřiti lidských životů . . .«

»Á, jste přívrženec baronky Suttnerové!« zvolala jsem živě, domnívajíc se, že se mi podařilo záhadného člověka pochopiti.

»Hm,« usmál se klidně, »to je a zůstane vždycky jen ženská!« A pak nabyly jeho tahy najednou zchytralého, svitného vzhledu. »Počítati se musí také se skutečností a ne se sentimentálními vzdechy — co byl, je a bude svět světem, vždycky se budou chtít národové přepadati, jeden druhému něco vyrvati. Proto nic naplat, vždy se bude muset státi na stráži, ale v tom vězí právě ten klíč obratu celého světa k lepšímu, jak a kde se má stát na stráži! Já nad tou otázkou probděl noci několika roků. Ve vojenské otázce je třeba úplného převratu, reformovati všechno od základu. Psal jsem veliké dílo, kterým jsem chtěl proniknouti k východu — vynalezl jsem zcela nové řešení vojenských výhod, vynalezl jsem nový, nepřekonatelný způsob opevnění a chránění hranic, kde by musel zapadati článek do článku jako řetězový stroj, před kterým se octnouti by bylo osudno každému nepříteli!« Setník spojil ukazováčky svých rukou s palci, provlekl oba kroužky do sebe a tak mi jaksi vypodobnil ten řetězový stroj. »Pak by také nebylo třeba vydržovati více než třetinu branné síly, milionů by se ušetřilo! Také povšechné vojenské zákony jsem chtěl zpřevraceti a zreformovati; moje dílo mělo se šířiti do ohromného rozsahu — rozvrh náčrtky a pokyny, všechno již bylo vypracováno, — jen několik podřízených, pomocných sil kdy bych byl získal pro své idey! Ale to máte to staré lidstvo ve své bídě, — jediné povahy nemohl můj stýraný duch zachytit, — já tu stál s balvanem, který by mohl a dovedl obrátiti celý svět, a oni si kroutili kníry, pošilhávali na sebe a usmívali se — víte, samí malicherní blázni, myslili, že blázen jsem já! A těm vyšším jsem také ovšem nebyl po chuti! Všechno samá strnulost na starých vyšlapaných cestičkách, samé pohodlí a prospěchářství — já jim byl příliš pronikavý, vyrůstal jsem jim vysoko nad hlavu, slepci dovedli do mé geniálnosti jen kopat, a kdy bych se jim byl konečně dal, nejraději by mě byli zavřeli a pohřbili v ústavě šílenců . . . Ale že jsem se jim dovedl ubránit, postavili mě alespoň za své dvéře a dali mi na srozuměnou, že nesmím ani mluvit . . . A tak struny popraskaly, síla umdlela — ech, co je mi konečně po všem, ať se jen dále vrtí a kroutí — červíčkové! . . .«

Zamlčel se a trpně rozbrázděný, zrudlý jeho obličej utkvěl horečně znepokojeným pohledem na jezírku, jasnícím se znenáhla šíře a šíře v slunečném jase; před utkvělým pohledem počal se ten sluneční dech na drobných vlnách chvěti jako zlaté šupiny. Kolem okraje plaval chuchvalec listí; najednou kmitla se mezi ním otevřená tlamička a pak celé jako prst dlouhé tělo rybky mrštně jej obeplulo a ohledalo po stopě nějaké obživy.

Setníkova tvář náhle zjemněla. Sáhl rukou do kapsy a vytáhl dva kusy pšeničného pečiva, jež počal na dlaních ždibati na malé drobty. Pak hodil ždibeček k rybce, která se po něm žádostivě rozehnala. Hned po té se v pokraji rozčeřila voda a v ní se zamihlo deset, sto takových žádostivých tlamiček.

Setník házel již celou dlaní a zasmál se tak potěšeně, tak dětinsky, že tím úsměvem celý omladl. Na mne patrně již docela zapomínal; když

jsem se zdvihla k odchodu, zahlednuvši svou průvodkyni Cilku, řekl jen ledabylo: »S Bohem — s Bohem!«

Já se přece ještě jednou po něm ohledla, jak s láskou častuje rybky. V Ožachově stavení, kde měli svého panského nájemníka v nemalé vážnosti, jsem se pak dověděla, že je skoro celodenním jeho zaměstnáním kamarádili se s těmi němými rybičkami. V zimě zase krmil s láskou holuby, vrabce a strnady, — to jediné mu zbylo k účelu života i k spokojenosti ze všech těch palčivých plánů, kterými byl chtěl zpřevraceti svět . . .

Smrt dobrodějka.

Z cyklu »Smrt chodí světem.«

Když truhlář míru v jitra šeři
bral nebožtíku na rakev,
tu vycházeje, blízko dveří
vyzáblé ženy potkal zjev.

A pod loktuš jak pohled bílou
a zhlíd jen vpadlé tváře čtvrt,
tu řekl sobě: Na mou milou,
ta zde je jistě sama Smrt.

Smrt kývla na něj přívětivě,
neb v dobrém byla rozmaru,
a prohodila cosi živě
o dobrém jeho tovaru.

»Eh, zaplať Pánbůh, kmotro milá,
za malý dnešní výdělek,
však bez toho tak málo díla,
že člověk aby žízní lek!«

‚Tak? málo práce?' — »Marné ptaní!«
mách rukou mistr, prose ji:
»Ó, kdy bys aspoň, dobrá paní,
ty chodila k nám častěji!«

Smrt kývla, jako slib když dává,
a mistr letěl jako šíp.
»Hej, ženo, těš se, dobrá zpráva,
Smrt dá, že bude trochu líp!

Však nedokončil vyprávění,
po zádech ženě přelít mráz,
to umíráček v okamžení
se ozval, smutně s věže třás.

Muž smál se náhlé sudby změně,
a ženu mrazil divný chlad;
za chvíli přišel soused ženě
své shaslé rakev objednat.

A mistr dal se ihned v práci,
pár ořechových přiříz desk
a jak si pěl, i ženě ztrácí
se z duše divný strach a stesk.

Vždyť Bůh sám káže, kam má jíti
Smrt chladné vtisknout polibky,
a Smrt-li rakve, snad jim Žití
zas dělati dá kolíbky.

Leč druhý den — jen ráno vstali,
již umíráček zase pěl,
že někdo zaspal lidské žaly —
jak nůž by ženě v srdce vjel.

A třetí den zas umřel kdosi,
to vzduch snad plný par je zlých,
a v očích ženy plno rosy,
však mistr truhlář samý smích.

A lidé mrou — ves tone v pláči,
den každý žádá oběti,
již mistr truhlář nepostačí
sám ani rakve sbíjeti.

Chasníky najal, kupí zboží
a vděčně Smrti vzpomíná,
když čítá, jak se zisk mu množí
a hravě padá do klína.

A nevidí — jak žena chřadne,
až dnes mu ruce utuhly,
když také její tělo chladné
měl vložit černé do truhly.

Pak v noci shaslo jedno dítě,
jak ptáček spad by se snětí,
a druhé mistr na úsvitě
si chladné tiskl v objetí.

Tu sám a sám jak stál teď v světě,
jak v prsou jeho bouřil žal,
Smrt volal, tu, jež řádí kletě,
a vlasy sobě s hlavy rval.

Slyš, tichý krok se blíží k prahu.
Zjev Smrti na něm stojí něm.
»Pojď, pojď jen, mojich drahých vrahu,
pojď, pojď, ať spolu súčtujem!«

‚Sám chtěl jsi tomu!' Smrt se šklebí —
‚a pěkně jsi si pozved krám,
a děkuj, mistře, ještě nebi,
že s tebou samým soucit mám.'

»Ó, přestaň již!« Smrt kol se dívá.
‚Zde, milý mistře, pohledni,
už jediná ti rakev zbývá,
v tu lehne oběť poslední.'

Tu mistr truhlář sepjal ruce.
»Kéž jsem to já!« A pláč jím třás.
Smrt kývla, šlehla po něm prudce,
a do klína jí klesl v ráz.

Ant. Klášterský.

Samota.

Kus vlastního denníku.

Podává

Václav Vlček.

(Pokračování.)

XXIII.

an Pažout byl v nejlepší míře. Když jsme se usadili, počal hned s Teklou žertovati.

»Už jsem nemohl odkládat,« pravil, nachyluje se k ní přes stůl, »příliš se mi stýskalo. — Dobře se mi tu chovala?« obrátil se k paní Chlumové.

»Nu,« odtušila ona, »šáteček šakonovej jí můžete koupit, ale —.«

»Ale prstýnek —?«

»Dalli jste jí nějaký, snad ho také do potůčku upustila.«

»Moje obava tedy nebyla marná?«

»Osud rozhodl, že už i ruka její náleží jinému.«

»Jeli možná?« volal starý pán s líčeným ustrnutím.

»Už má jako po oddavkách — už ji můžete spatřit na fotografii, jak po ženichově boku kráčí od oltáře.«

Pan Pažout, i když pochopil, oč jde, přece žert prováděl dále: »Je tedy pro mne ztracena?!«

»Ne docela.«

»Ženich si ji odvede —«

»Ale zároveň ji přivede i vám — neboť to není nikdo jiný než tuhle pan Stanislav.«

Takto zlehka slovy laškujíce neměli potuchy, jak hluboce vše to Teklu dojímá. Ani nehlesajíc klopila oči, měnila barvu; zdála se býti toliko v dětských rozpacích a vypadala rozkošně — v pravdě však zápasila s bouřlivým vnitřním pohnutím, a zajisté velmi málo scházelo, že by jím byla přemožena a propukla v bolestný pláč.

»Její místo u vašeho piana neosiří,« ozval jsem se, »ani vaše místo v jejím srdečku. Ostatně kdo ví, co tu ještě z koho udělá osud, který ji řečenému ženichovi po bok postavil. Čekali jsme jen na váš příchod, aby mistr fotograf prováděl nové divy, jmenovitě obraz, jehož pozadím bude tato budova. Prosím slečnu Hanu, aby jako nejmladší člen naší společnosti první učinila návrh, co by obraz měl představovati?«

»Vzácní hosté přicházejí na návštěvu,« řekla Hana maličko se rozmyslivši.

Zůstali jsme při tom. Dámy v lázních bydlící budou radostně překvapeny vycházeti z domu, my ostatní budeme dělati příchozí vzácné hosti; pan Sadil bude nás vítati jednou ze svých bezvadných poklon, paní Sadilová a děti budou nás pozdravovati z oken.

Snadno a rychle stalo se také dohodnutí o dnešním programu. Podíváme se na Sion a potom do Meziluží.

»Bouřka na dnešek není objednána?« prohodil pan Pažout.

Ujišťoval jsem, že jest objednána pěkná pohoda, na večer pak i luzné osvětlení měsíčné, aby se zvláště paní Plichtové v tomto lázeňském místě zalíbilo.

»Chtěla bych tu pobyti,« odpověděla ona, »ale teď hned to nemůže být, neboť Karel a Jetta se k nám zase vrátí, možná už dnes večer. Snad později ten plán přece provedu.«

Že byla na Sion dobrá hodina cesty, a k tomu s kopce do kopce, pan Pažout a paní Plichtová rozhodli se dojeti tam po voze; a že se chtěli na chvíli zastaviti v Ďubensku, usedly s nimi paní Dvorská a Lidmila do kočáru. My ostatní vydali jsme se na pouť rovnějším směrem, po mezích a pěšinách.

Brzo míjeli jsme v polích první sekáče a žnečky; Alfred kráčeje napřed si jich nevšiml.

»Dejž to Pánbůh,« prohodila hlasitě jedna z ženských.

»Pomáhej Pánbůh, požehnej Pánbůh,« volala na dělníky svým zvučným hlasem Hana; Alfredovi pak důvěrně připomenula: »Nesmíme kolem nich chodit bez křesťanského — či tak — bez obvyklého pozdravení.«

»Ó prosím!« odpověděl on, švižně se pokloniv.

Za chvíli potkali babku, která se jim uctivě vyhnula do pole.

»Pochválen buď Pán Ježíš Kristus,« promluvila.

»Dobrý den,« odtušil Alfred.

»Na věky, amen,« pravila Hana hned po něm, a pak ho zas vážně poučovala: »Na věky amen — rozumíte? Jinak se na takové pozdravení nesmí odpovídat.«

»Prosím,« znova sebou mrsknul Alfred.

Když jsme dostupovali k modřínové aleji, přidružil jsem se k Tekle.

»Dnes tam neztratíte psaní?« pravil jsem jí soukromí.

»Je bezpečně ukryto,« odpověděla kladouc ruku na prsa.

»Já myslil, že zničeno!«

Zavrtěla hlavou.

»Ponížená služebnice! Pánbůh rač dát šťastné dobré odpoledne!« pozdravovala nás v aleji slečna Adéla, přicházejíc od zámku se svou služebnou, která měla nůši na zádech.

»Také na procházku?« ptali jsme se jí.

»Na svůj sobotní trh do Dubenska. Musím doplnit své zásoby, a všichni obchodníci tam na mne čekají — kdy bych já jich svými koupěmi nevytrhla, snad by s neděle mentinou udělali bankrot.«

Jen dvě, tři minuty mohla s námi jíti, ale s každým o něčem promluvila. Mne se stranou optala, kde jsou staří páni, jako pan Pažout a paní Dorota.

»Dej Pánbůh«, dokládala, »aby se jim tentokrát jejich přání naplnilo.«

Ukázala očima na Stáňu, který se pořád držel po boku Pavlině.

»Hm,« pravil jsem, »kterak víte —?«

»Lóra mi hned psala. Od srdce bych toho přála těm zlatým lidem i té slečně, to je také taková dobrá duše. Nu, Stáňa« — jen tak ho jmenovala — »Stáňa snad to žádnou Kačenou nepokazí.«

Již jsme se z aleje uchylovali na lesní stezku, ale musel jsem se ještě podívati na políčko, kde klíčnice měla nasázené brambory.

Asi půl hodiny potom octli jsme se na místě, kde do většího potoka tekoucího údolím od Siona vléval se jiný, menší, přicházející shora od Meziluží. Měli jsme tu větší potok překročiti po lávce, ale k svému překvapení shledali jsme, že jí tu není, že byla před delším, kratším časem odplavena.

»Tudy nelze,« pravím. »Musíme voliti jinou cestu; přes malý potok se přece dostaneme.«

»Vy mužští ano,« dí paní Chlumová, »ale my?«

»Což,« mínila Hana, »místy je vody jen tak nad kotníky — přebřádneme jako nic.«

»Anebo,« pravila káravě maminka, »anebo se dáme přenest, ne?«

»Inu,« pokrčila dceruška rameny, »kdy by bylo zle — nouze železo láme. Co říkáte, pane Alfrede?«

Nenabídl se, že by ji hned přenesl, ale pravil odhodlaně: »Tuhle nebo tamhle přihodíme do potoka několik velkých kamenů, a budou i dámy moci beze všech obtíží přejít na druhou stranu.«

A hned se počal hmožditi s nejbližším balvánkem. Když jím nemohl svládnouti, dámy jaly se ohlížeti po vhodnějších kamenech. Stáňovi však se patrně místo nepodobalo, šel po břehu výše.

»Zde to půjde,« zvolal po chvilce.

Tekla jsouc mu nejblíže zvědavě k němu doběhla; já šel zvolna za ní. Stáňa za vrbovým křovím, ale nepříliš hustým, skočil s lučního strhaného břehu k potoku.

»Dovolíte, abych vás sundal?« ptal se, když Tekla u něho stanula.

Snad jen žertem se ptal a rozpřáhl ruce. Dívka jako by na okamžik váhala — potom se mu sklonila na prsa a v jeho náručí octla se s břehu dole.

Dělal jsem se nevida, jako by křoví bylo zcela neprůhledné, pro všecko otočil jsem ještě hlavu do zadu. Tam dámy zrovna Alfredovi dokazovaly, že v tom místě svým namáháním ničeho nepořídí; on však nedbaje toho, tím horlivěji kameny snášel a do potoka vrhal. Také se po nich skutečně sám na druhou stranu dostal o minutku dříve, než jsme my přeskákali na druhém místě; ale obuv i nohavice dosti vysoko měl pomáčené.

»Tvrdohlavý!« plísnila jej Hana, »než by nás poslechl, raději se přece brodil!«

»Ó ne — dokonce ne,« tvrdil on, »toliko jeden kámen neležel pevně, trochu se pode mnou pohnul!«

»Vy byste byl sotva Rudým mořem prošel suchou nohou,« škádlila jej Hana dále, »jaký pak by to z vás byl Mojžíš? A jak by se bylo nám vedlo, kdy bychom byly šly za vámi a ne za panem Plichtou?«

Na Sion přišli jsme z opačné strany než ti, kteří tam odjeli přes Dubensko; myslili jsme, že nás po kočáře předstihnou, zatím však se dostavili až po nás, a hned nám své zpozdění vysvětlili tím, že pan Pažout a paní Dorota si přáli nejen u inspektorů, nýbrž také u naší babičky aspoň kratičkou návštěvu učiniti. Paní Dvorská pak zastávky v Dubensku užila k tomu, že ke kočímu na kozlík vpravila slušně velký koš s několika lahvemi vína, s pečivem a skleničkami.

Obešli jsme místo, na kterém stával proslulý hrad, a litovali jsme, že z díla lidských rukou téměř nic tu nezbylo, co bychom prohlíželi. Po zdech nebylo již památky, bývalé náspy hrubě se již nelišily od příkopů, všecko pokrýval mladý les, jen že ne pravidelně sázený, snad spíše větrem nasetý; leckde jsme se museli prodírati houštinou, ale na konec přece jsme našli místo, kde jsme se všichni mohli shromážditi a pohodlně postaviti. Pan Pažout s mladickým zápalem provolal věčnou paměť hrdinským mužům, kteří zde za vlast a svobodu bojovali a životy své za ně položili.

Od historických vzpomínek vrátili jsme se zase ku přítomnosti, zvláště když se mezi námi octnul koš paní Dvorské a když za pomoci mladých pánů láhve byly otevřeny a za pomoci mladých dam naplněné sklenky rozdány.

Připíjeli jsme nejprve panu Pažoutovi a paní Dorotě. Když jsem si s nimi ťukl na třicetiletou naši známost, přistupovaly k nim a pozdvihovaly sklenice na jubileum své známosti: Lidmila tříleté, Hana a její matka třídenní a paní Dvorská tříhodinné.

»Slečnám Pavle a Tekle musí se v řadě udělati místo,« podotkl jsem, »léta, jež ony mohou jmenovati —«

»Na nepočítaná léta budoucí!« nadšeně zvolal pan Pažout a pokročil k Pavle.

»Mnogaja lěta!« rozjařen zazpíval Stáňa. »Mnogaja lěta!« opakoval tiše, když si potom ťukal s Teklou. Ale stanuv před Pavlou umlknul

a jen se jí hluboko zadíval do očí, jako by zapomínal, že sklenky jich se již dotýkají.

Pozoroval jsem je ze strany. Pavla zavadivši o mne zrakem, rychle ke mně přistoupila.

»Dáte mi na okamžik slyšení?« ptala se utajeným hlasem.

Odstoupili jsme dva tři kroky od ostatních.

»Vy mnou nejste spokojen,« řekla potom.

»Co pak myslíte!« odpíral jsem.

»Ano více — mrzíte se na mne — vidím vám to na očích.«

»Jakou bych měl k tomu příčinu?«

»Příčinu jsem zavdala — chybila jsem nechtíc — hned potom jsem uznala svou vinu, a ona mě již po celé dvacet čtyři hodiny na svědomí tlačí —«

»Jeli možná?«

»Nežertuji. Včera, když jsme šli od zámku, začal jste hovor o jistém — o jistém předmětu —«

»A ten vám nebyl příjemný.«

»Přenáhlila jsem se — mohl jste být uražen. Od té chvíle cítila jsem, že vás musím odprosit — a nechápu, proč jsem to neučinila, proč jsem to tak dlouho odkládala —«

»Dělala jste si zcela zbytečné myšlenky.«

»Prosím vás, pokárejte mě, uložte mi jakýkoli trest, já ho kajicně přijmu — ale promiňte mi, zapomeňte . . .«

»Především,« řekl jsem, »především dovolte, abych nyní já vás požádal za okamžik slyšení.«

»Ach, mluvte, mluvte!« pobízela mne skoro nedočkavě.

»Před třemi lety jsme si připíjeli v N**ské besedě. Co jsem vám tehdy pravil, vy jste asi dávno zapomněla —«

»Dokonce ne — každé slůvko pamatuji.«

»Opravdu?«

»Bůh je svědek!«

»A vidíte, co jsem tehdy pravil, zrovna to mi nyní tanulo na mysli, a snad ještě více v srdci — to jste mi měla viděti na očích. Ale, bohužel, přišel jsem o vaši důvěru —«

»Ne, ne, ne —« odpírala živě chytajíc mě za paži.

»Ano více — máte přede mnou strach.«

»Strach možná — následkem své chyby — ale takový strach, který důvěře nevadí . . .«

»Vyskytl se zde kdosi,« pokračoval jsem, »a vy jste ho nerada uviděla — nepochybně jste k tomu měla vážný důvod —«

Chtěla něco namítnouti, ale nedošlo k tomu.

»Víte, že je to můj přítel, víte, že jsme spolu jednali, a tušíte, že jsem na se přijal jakýsi úkol — ale ten není takový, aby vás pohoršil, roztrpčil, zabolel. Mohl bych se ho na místě několika slovy zhostit, ale chvíle není příhodná —«

»Také by to několik slov nespravilo — i já se musím vyslovit. Sama se u vás přihlásím — co nevidět —«

»Jen když to bude zejtra; neboť pozejtří odjíždíme —«

»Odsud? Přece ne nadobro?«

»Jenom na několik dní — s paní Dvorskou do Brodu.«

Když jsme se zase přidružili ke společnosti, paní Dvorská právě stála před Sláňou a Teklou.

»Nu, děti,« pravila, »vždyť vy jste vlastně na své svatební cestě, ale nic se podle toho k sobě nemáte!«

»Celý svatební průvod zapomíná na svou úlohu,« dokládal jsem, »mládenci nevýskají —«

»Slyšíte, pane Alfrede?« podotkla Hana.

»Družičky nezpívají,« stíhala zase ji paní Dvorská, »žádných řečí k nevěstě a ženichovi nepromlouvají, jak by bylo jejich povinnost.«

»Uděláme, seč budem,« řekla Lidmila — a sehnuvši se utrhla jahodovou snítku, podala ji Tekle i jala se řečniti:

»Jak jahoda zralá
jsi se posud smála
na každého,
teď úst poupě rudé
muže líbat bude
jediného.

S věncem ti zmizela
svoboda veselá,
motýl zlatý —
vlas, v němž plál věneček,
ukryje čepeček
kropenatý.

Jak jahoda zralá,
posud jsi se smála
na každého,
teď úst poupě rudé
muže líbat bude
jediného.«

»A to je roztomilé!« liboval si pan Pažout. »Kdo pak to složil?«

»Je to z Kalusovy Valašské svatby,« odtušil jsem.

»A je tam tak líbezných věcí více?«

»Bohatá zásoba.«

»Kéž by milá družička chtěla pokračovati!«

»Za své kollegyně,« dí Lidmila, »také za mládence a za všecky svatebčany:

Letí ptáček do výsosti,
vybízí nás k veselosti,
kyne bílou perutí
s nebeského klenutí.

Volá, co mu hrdlo stačí,
ten veselý hlásek ptačí:
Líbejte se, veselte se,
jako mladé doubky v lese,
když k nim slavík jaro nese.

Líbejte se, veselte se,
jako jabloňové snítky,
když se obalují kvítky —
jak ty třpytné říčné vlny,
když jsou zvěstí jara plny.

Líbejte se, veselte se
jako vrchol mladých sosen,
když je ozářen a zrosen
a se jitřním vánkem třese.
Líbejte se, veselte se!«

»Líbejte se, veselte se!« opakovalo několik rozjařených hlasův, a vyjímaje Teklu, všichni tleskali.

»A oni pořád neposlouchají!« pravila paní Dvorská na vrub Stáňův a Teklin. »Jako když hrách na stěnu hází.«

»Nevěsta je příliš ostýchavá,« prohodila paní Chlumová.

»A teď si dokonce tvář zakrývá, jako by chtěla naříkat.«

»I to se přihází,« řekla Lidmila, »zvláště jeli ženich jinaký, než v našem případě.« A znova zadeklamovala:

»Čtyři koně na dvoře,
pojedou dnes za moře.

A povezou děvčátko,
krásné, svěží poupátko.

Ženich dávno čeká už,
starý morous — bílou druž.

Jedou, jedou ku moři,
a děvčátko hovoří:

‚Koně vrané, koně mé,
kde nocovat budeme?

Ach, v té vodní hlubině
spala bych jak v rodině,
jak v náruči matčině.

Skočte se mnou bez řeči
do té vody největší:
ta mou bolest vyléčí.

Vlnami mě přikryje,
věnců z bílé lilie
do vlasů mi navije.'

A hned koně skákali,
darmo lidé volali —
a mládenci plakali.

Vlny sestru vítaly,
na ústa ji líbaly.«

Prostá báseň učinila na posluchače takový dojem, že netoliko pan Pažout oslzel, ale i samé Haně zvlhla jiskrná očka. Všichni zapomněli na hru, jejíž částkou tato přednáška byla, obklopili deklamátorku a předstihovali se pochvalnými slovy.

Pouze Tekla zůstala na svém místě, obličejem od ostatních odvrácena. Mimo mne nikdo k ní v tu chvíli neobracel pozornosti. Náhle odstoupila mezi stromy, vzepjala se jako od hlubokého, bolestného vzdechu a počala se kvapně proplétati větvemi rozložitých smrčíků.

Bezděky učinil jsem podobně. V několika vteřinách octla se před nízkým náspem, kterým na té straně sbořeniště končilo. Jala se naň vystupovati.

»Slečno,« ozval jsem se za ní, »kam to spěcháte?«

Neslyšela nebo nedbala.

»Tam ne —« pravím důtklivě, »tam je nebezpečno!«

Když se nezastavila, vyběhl jsem na násep, jak nejrychleji jsem mohl. Byl úzký jako zeď, a za ním hluboký skalní sráz kolmo jako zeď spadal ku potoku.

Byl jsem nahoře jen o malý okamžik dříve než dívka; zastoupil jsem jí cestu, chopil jsem ji za ruce.

»Co počínáte?« ptám se starostlivě.

Vypadala, jako by byla dlouho utíkala před krutými pronásledovníky, hleděla stranou, neodpovídala. Obrátil jsem hlavu její k sobě.

»Co zamýšlíte?« pravil jsem hledě jí do očí.

»Nevím,« vydechla jako strachem pomatena.

»Lekám se o vás. Co je vám?«

»Nevím . . .«

»Prosím vás,« přemlouval jsem ji, »pojďme odsud — div mne tu samého závrať nepojímá.«

Neodpírala slovem, ale cítil jsem, že se zdráhá, že ji odvádím proti vůli její.

»Přihodilo se něco?« počal jsem se znovu vyptávati, když jsme stanuli pod náspem. »Neřeknete mi —?«

Dotkla se mne mdlým pohledem, rty její se pootevřely, ale hlásku z nich nevyšlo — a její sličný obličej pokryl se náhlou ssinalostí, jako by ji ovíval dech smrti. Hlava se jí klonila na stranu, celé tělo pozbývalo vlády.

»Lidmilo!« křikl jsem zachytiv ji. »Lidmilo!«

Přiběhla, sotva jsem Teklu spustil na pažit.

»Slečně není dobře,« povídám, »jdou na ni mrákoty.«

Přiklekajíc k ní volala na Hanu, aby přinesla trochu vína. Hnedle tu byla celá společnost. Dámy otíraly Tekle vínem oči, spánky a čelo; když paní Dorota upozornila, že by jí měly uvolniti šněrování, odstupovali jsme my mužští stranou, ale v tom již počaly jedna přes druhou na Teklu hovořiti — přišla zase k sobě.

XXIV.

Po chvíli chtěla se s námi dále pěšky vydati, ale paní Plichtová a Chlumová nedopustily, musela s nimi vsednouti do kočáru.

Cestou do Mezilužní pan Pažout stále obracel oči po Sláňovi a Pavle. Když jsme spolu mezi čtyřma očima hovořili, několikrát se vrátil k včerejšímu dni.

»Večer před spaním,« vypravoval mi, »už dost pozdě, chtěl jsem si ještě oddechnouti v parku. Jak tam sedím, přijde i Stáňa. ‚Nu, povídám, ‚přisedni ještě na malou besedu. Jsem rád, že ti mohu dnes ještě jednou stisknouti ruku. Dej Bůh, abys do svého nejpozdnějšího věku na tento den s radostí vzpomínal. Je mi tuze milo, že jsi osvědčil takovou stálost, — ale čím to, že jsi ani před matkou o té věci po léta nehlesl?‘ — ‚Byl jsem rád, že mlčela,‘ odtušil a důvěrně se

v tom tichu a šeru nočním rozhovořil. ‚Nikdo neví, co jsem vytrpěl, když mi tehdy maminka můj úmysl rozmluvila. Nejel jsem k Pavle, ale myšlenky své nemohl jsem od ní dnem i nocí odvrátit. Konečně napsal jsem jí list, v kterém jsem o tom, co se přihodilo, mluvil jen v hojných podobenstvích: balvany mě drtily, obloha na mne padala, řítil jsem se do propasti, mohl jsem sšíliti, — proklínal jsem osud a zapřísahal jsem Pavlu, aby o mně nesmýšlela špatně a neodvracela se s odporem také ode mne. Odpověď přišla teprv asi za týden a byla krátká: »Tím, co se stalo, jste Vy tak málo vinen jako já. Mínění mé o Vás se nezměnilo a nezmění, dokud Vy sám se nezměníte. Buďte jist, že Vám přeji všeho dobrého; bude mě upřímně těšiti, když o Vás budu slyšeti samou chválu. P. S.« Drahé byly mi ty řádky, že pocházely z ruky její, ale hned v prvním okamžení nemohl jsem se klamati o tom, co mi povídají; a čím častěji jsem je četl, — denně Bůh ví kolikrát! — tím mi to bylo patrnější: Milý hochu, nic platno, i mezi námi je všemu přátelení konec. Povídám ti to co možná šetrně, ale musel bys být na hlavu padlý, abys to nepochopil. Nebylo ani pomyšlení, abych jí znova psal, neřku jí něco takového naznačoval, jako že bych u ní chtěl vstoupiti na místo Karlovo. Dlouho, tuze dlouho to trvalo, než jsem trochu vystřízlivěl a na mysli se utišil — tisíckrát jsem si musel opakovati: Není, není to možno! — a pak jsem začal přemítati nanovo, co bych přece měl učiniti. Naposled myslil jsem si: Snad o prázdninách. Ale právě o prázdninách ten pomatený Solař Pavlu obtěžoval takovým způsobem, že o tom celé město mluvilo; i bál jsem se jí zrovna přijíti na oči, aby si v duchu, nebo dokonce mně do očí neřekla, že jsem na vlas takový blázen jako ten Solař. Ponenáhlu počal jsem se odevzdávati v osud. Když jsem byl na pohřbu dr. Semína a Pavla jen krátce na mne pohledla a jen slabounce opakovala mé stisknutí ruky, řekl jsem si: Po všem veta! A když odjela do Vídně, byl jsem jist, že už ji svobodnou nespatřím. Minul od té doby rok, ale u mne jako by to byl celý věk — ten Stáňa, který měl kdysi tak romantický nápad, zdál se mi už cizím člověkem, pošetilým chlapcem. Kdy by se mne matka byla zeptala: Což, zapomněl jsi docela? — byl bych se zarděl za svou bývalou bláhovost. Tu jsem uviděl Pavlu v Proseči — vypadala tak, jako by těch posledních tří roků v jejím živobytí ani nebylo; ale sám na sobě cítil jsem velikou změnu, zdálo se mi, že doba, co jsem jí neviděl, mě zrovna zázračně k ní přiblížila — a najednou mi radostně zaznělo v duši: Teď by to mohlo býti!‘«

»A bohdá také bude,« řekl jsem.

»Stáňa si dělá naději — ale také má pochyby a starosti. Už není tak horkokrevný, rozjímá a uvažuje. ‚Vždyť je to zrovna div, že Pavla posud není provdána,‘ praví, ‚a na mne nečekala.‘ — Karel, ten byl zrovna v Jiříkově vidění, když spozoroval, oč se jedná. Dnes ráno ptal se matky, zda bychom proti tomu nic neměli, kdy by u nás s Jettou několik dní strávil. Jinde že by k žádnému klidu a oddechu nepřišel — k vůli své ženě. Její nepokojné krvi je domácí živobytí nudou, trápením, hrůzou, nesnese ho, vyhýbá se mu jako mučírně. Jen zábavy, požitky, společnosti — a společnosti ovšem takové, kde není nedostatek dvorných pánů. V tom honu a víru musí se i Karel neustále pachtit, neboť je

přesvědčen, že musí Jettu hlídat, že jí nesmí pouštět s očí. Žaloval matce, že je tím už na smrt uondán. Na naší samotě, daleko od jejich velkosvětských proudů, chce se svého ukrutného břemene aspoň na krátký čas zbavit, zvláště když našel zas matčino náručí a srdce.«

»A paní Jetta se na několik dní volky nevolky životu na samotě podrobí.«

»Pravda -- nemůže tak snadno sama pryč, když se Karel vymlouvá na nemoc. Za několik dní mu nepochybně dokáže, že právě k vůli té nemoci musí do Prahy nebo zase do lázní, dost možná že do ciziny. Ostatně jak zvěděla, že tak brzy z Rozběl neodjedou, jak myslila, bylo její první prací telegrafovati sobě pro velociped a nevím pro co všecko . . .«

Paní Plichtová a Chlumová s Teklou nás ovšem do Meziluží předjely.

»Jsme tu již jako doma,« ujišťovala paní Dorota otce, když jsme se shledali v správcovic bytě.

»Měli jsme potěšení poznati dnes osobně paní babičku a pány rodiče vaše,« pravil pan Pažout Márince, »i zatoužili jsme poznati také třetí a čtvrté pokolení rodiny, ke které jsme už napřed chovali vážnost a sympatii —«

»Jest nám velikou ctí a velikou radostí,« odpovídala Márinka, mile dojata nelíčenou srdečností starého pána.

»Přicházíme jen na chvilku,« pokračoval, »vímeť, že je dnes sobotní úklid —«

»Ten je už odbyt. Jen račte omluviti mého muže, dnes je tělem duší na poli, a teď u druhého dvora.«

»Víš, z čeho jsme paní správcovou vytrhli?« obrátila se paní Chlumová k dceři. »Ze zkoušky k zpěvní produkci.«

»Ráčíte zpívat?« ptala se živě Hana.

»Nyní už sotva více než pták na podzim,« odtušila Márinka. »A ta celá produkce budou dvě vložky při zejtřejší velké v Jiřeticích.«

»To tam také půjdeme -- že, maminko?«

»Zajisté,« dí paní Chlumová; »ranní v Dubensku bys bez toho zaspala.«

»A já prosím dámy,« dokládala Márinka též k Pavle a Tekle, »aby žejtra vzaly zavděk naším skrovným obědem; rádi bychom my samotáři aspoň v sváteční den užili více vaší společnosti.«

Před okny zahrčel kočár, přijela ještě paní inspektorová, aby si odvezla dceru.

»Strýčku,« ptal se mne po chvilce Otakar, zatáhnuv mě za rukáv (byl zas jednou svátečně vystrojen), »budou ti páni už jezdit?«

Já řku: »Jak jezdit?«

»No, na vlevocipedu.«

»On pořád říká vlevociped!« spráskla z druhé strany Jitka ruce.

Nedbaje toho pokračoval Otakar: »Tamhle ta paní,« ukázal na Haninu matku, »nám povídala, že je potom uvidíme.«

»Velocipedy?«

»Ne, ty pány — jezdit. Vlevocipedy jsme už viděli — přitáhli je sem hoši z lázní.«

»Co pak se velocipedy tahají?« ozvala se zas Jitka. »Snad jako sáně, ne? nebo jako hnojníky?«

»Teda přistrkali,« opravoval se bratr.

»To jsem zde měla pozdvižení,« vmísila se do naší rozprávky Márinka. »Z celého dvora sběhly se děti — ani naše to ještě neviděly z blízka. Postavila jsem k velocipedům na stráž nejdřív jen Vincu — ale potom už ani Tonča nestačila, velocipedy musely přijít pod zámek.«

»Což Vinca neumí na velocipedu jezdit?« zkoušel jsem Jitku. »On přece všecko dovede.«

Nepřišla do rozpakův o odpověď.

»Kdy by byl velociped jeho,« tvrdila určitě, »hned by uměl.«

»On povídal,« dí Otakar, »že si sám nějaký udělá — třeba jen dřevěný, jako mlejnek. Já bych mu k němu půjčil zvoneček.«

»A já třeba Tončinu lucernu,« usmála se Jitka.

»No tak,« naléhal hoch, »budou už jezdit?«

»Zeptej se téhle slečny,« ukázal jsem mu na Hanu.

Ta zvěděvši jeho přání hned vybídla Alfreda, aby je vyplnil.

»Ó prosím,« řekl vyskočiv, »s největší radostí.«

Brzo byli venku na dvoře nejen Jitka, Otakar a Alfred, nýbrž i Hana, Lidmila, Tekla a Stáňa; k tomu děti z celého Meziluží. Alfredovy produkce na kole budily úžas i jásot.

»Zvonit! Hodně zvonit!« pořád na něj křičel Otakar.

I Ďas měl velký den — až k okamžiku, když přes něj Otakar upadl a notně mu za to vymlel.

Neobyčejně živo bylo dnes v domácnosti správcovic; až paní Dorota připomněla, že už je čas, aby se vydali na cestu k domovu. Dávajíc mi s Bohem velice Márinku chválila.

»Tuze živě mi připomíná můj mladý věk,« dokládala. »Myslila jsem, že už ani nejsou takové mladé paní.«

Rozuměl jsem, co jí tane na mysli: jaký to rozdíl mezi touto mladou ženou, matkou a hospodyní a mezi manželkou jejího syna.

Otakar nechtěl připustit, aby také velocipedy odjely. Cyklisté mu slibovali, že tu co nevidět budou zase, Alfred pak i to, že ho bude učiti na kole jezdit, ale hoch se přece rozplakal jako o funuse.

»Dostaneš od maminky svůj vlastní velociped,« chlácholila jej Hana.

Rázem se utišil a pozdvihl uslzený obličej k matce.

»Dostanu?« ptal se.

»Vida,« pravila Pavla, »to pomohlo.«

»Mně k novému soužení,« mínila Márinka, »teď nebudu od něho mít pokojné chvíle.«

Po Rozbělských hostech loučili jsme se i s ostatními.

»Paní Chlumovou a slečnu Teklu zavezeme do lázní,« pravila paní Dvorská.

Tekla se zdráhala ujišťujíc, že už jest jí zase docela dobře, ale musela poslechnouti.

»Doufám, že budete dobře spáti,« pravil jsem jí soukromí, když měla již vstupovati do vozu.

Stiskla mi vděčně ruku.

»Tuším, že dopis, který u sebe nosíte, je příčinou vašeho znepokojení —«

»Už ho nenosím . . .«

»Že ne?«

»Odeslala jsem ho — po Alfredovi . . .«

»Odeslala?! — Co vás k tomu přimělo?«

»Muselo to býti . . . Dobrou noc!«

XXV.

Na zejtřek dali jsme si s lázenskými dámami dostaveníčko při kraji lesa u Meziluží. My s Lidmilou byli jsme tam hodně dříve, ale též ony přišly dost brzo, aby si mohly po horké chůzi ještě v stínu odpočinouti.

Když jsme viděli Jeníka a Márinku přicházeti od dvora, opustili jsme les, bychom se s nimi u kříže sešli.

»Přála bych si takového života, jaký oni zde vedou,« pravila mi Pavla.

»Oni tuto samotu a odloučenost od světa snášejí s klidnou, jasnou, statečnou myslí,« odpověděl jsem, »ale kdo jí není zvyklý, tomu by se — zvláště na podzim a v zimě — mohla státi břemenem, pod kterým by dříve nebo později klesal.«

»Mne by právě ta samota i odloučenost nejvíce vábila . . .«

Od kříže dali jsme se všichni po silnici k Jiřeticům.

»Na slečně Tekle viděti,« pravil jsem stranou Pavle, »že je přece jen churava.«

»Tělesně snad ani ne,« odtušila mi.

»Spíše jinak?«

»Něco ji trápí.«

»A co by to bylo, nesvěřila ani vám? . .«

Maličko pomlčevši Pavla potichu mi povídala: »Večer byla zamlklá. V noci — muselo být už velmi pozdě — probudím se a slyším, že Tekla na svém loži utajeně vzlyká. Jak spozorovala, že jsem sebou hnula, hleděla se násilně přemoci a stišiti; ale když se jí zdálo, že zase spím, nanovo povolila svému bolu. Vstanu a přistoupím k ní. ‚Něco vás bolí?‘ — ‚Nic, nic,‘ šeptá a ukrývá obličej do podušek. Nabízím se, že udělám světlo. ‚Probůh, ne!‘ zdržuje mě, ‚také tam by zvěděly . . .‘ ukazuje na vedlejší pokoj. — ‚Dveře jsou zavřeny,‘ pravím. ‚Ale co pak vám schází?‘ Odpovídá jen novým štkaním. Chci ji pohladit — tvář její je všecka slzami smáčena, a tělo má rozpálené jako v horečce. ‚Milé dítě,‘ domlouvám jí, ‚nesmíte se přede mnou tajit.‘ Uchopí mou ruku a drží se jí takovou silou, jako by tonula. ‚Snad je vám potřeba lékaře?‘ — ‚Pro mne není léku.‘ — ‚Co vás tak nenadále sklíčilo?‘ Mlčí, chvěje se jako list a najednou přitiskne rty k mé ruce. ‚Co počínáte?‘ — ‚Vy jste tak dobrá!‘ propukne zase v pláč. — ‚Chtěla bych vám pomoci.‘ — ‚Děkuju, děkuju vám — ale není to možno, mně nikdo pomoci nemůže!‘ — ‚Což to říkáte!‘ chlácholím ji. ‚Tížíli vás něco, zas to pomine, zas budete šťastna.‘ — ‚Mně nebylo žádné štěstí souzeno!‘ — ‚Jakými přízraky se to děsíte?‘ —

‚Vy nevíte, vy netušíte! . . .‘ zabědovala. Když jsem k ní přiložila hlavu a objala ji, zachvátilo ji takové hoře, že se mi v rukou svíjela jako červ.«

»A přece nepověděla —?«

»V tu chvíli nebyla ani slova schopna. Pojala mě úzkost, nevěděla jsem, co počíti — jen to mi bylo nepochybno, že Tekla za živý svět nechce, aby těžkost její se ještě někomu jinému prozradila, ba že by jí už to bylo nad míru trapno, kdy bych rozsvítila a jen sama ji v takovém zkormoucení viděla. Také mne opustila všecka výmluvnost. ‚Má dušinko, vzpamatujte se, utište se, jinak budu plakat s vámi —‘ více jsem jí hrubě nedovedla říci, jen jsem ji k sobě vinula a hladila.«

»A to byl zajisté nejlepší prostředek.«

»Hodnou chvíli ještě jí srdce usedalo. ‚Ó moje dobrá, moje milovaná!‘ promluvila potom. ‚Vy mě posud máte ráda!‘ — ‚O tom snad jste nepochybovala?‘ — ‚Vaše láska bylo to nejdražší, co jsem měla. Kdy bych jí měla pozbyti, kdy byste vy mě od sebe odstrčila —!‘ Zavřela jsem jí ústa políbením. ‚Ne, ne‘, šeptala pak zase, ‚to jedno se nesmí státi, to jedno ne!‘ — ‚Vidím, že si vymýšlíte nemožnosti,‘ povídám, ‚a zbytečně se jimi soužíte.‘ A ona zase jen: ‚Vy nevíte, vy netušíte . . .‘«

»Skutečné příčiny jste se nedopátrala?« tážu se.

»Nechtěla jsem na ni naléhati.«

»Ale nepochybně se jí domýšlíte?«

»Je to patrně táž příčina, pro kterou na ni včera na Sioně přišly mdloby,« dí Pavla. »Pamatujete, co předcházelo?«

»Ta hra na nevěstu —«

»Když slyšela vyzvání: ‚Líbejte se, veselte se,‘ padla na ni tesknota. Potom slečna Lidmila přednesla tu tklivou baladu o starém ženichovi a mladé nevěstě —«

»A vy se domníváte —?«

»Že snad také ji donucují k někomu, kdo se jí nelíbí. Ještě sám jste tu viděl, jak byla vesela, než jsme jeli do těch Rozběl. Zpátky se vrátila už jiná; něco tam zvěděla, co ji zarazilo. A včera jí dost možná bratr přinesl zprávu, která jí sevřela srdce hůř než do kleští. Bývá to mezi nimi dost často, že rodiče sami dceři vybírají ženicha a uzavírají s ním svatební smlouvu jako obchod, dříve, než ho dívka zná; obyčejně nevrážejí u ní na odpor —«

»Když jí totiž nevězí příliš hluboko v srdci kdosi jiný —«

»A to asi bude u Tekly.«

»A kdo by to byl —?«

»O tom arci nemám ani potuchy.«

Aby pomyslila na Stáňu, toho byla Pavla patrně velmi daleka.

Tekla se již několikrát po nás kradmo ohledla. Pavla přitočivši se k ní vzala ji pod paží; já octnuv se po boku paní Chlumové, zapřádal jsem zase s ní hovor.

»Za krátkou dobu, co jsme tudy jeli do Rozběl, mnoho se změnilo.«

»Však právě také myslím na tu změnu,« pravila ona. »Hleďte, všecko pod sluncem přece jen dělá náhoda, manželské párky už dokonce. Dávnoli pak víme, že je na světě Proseč? A kdy by nebyla Pavla s námi přišla do Proseče, bylo by se mezi ní a Stáňou sotva kdy stalo jaké sblížení.«

»A teď už je, tuším, všecko jako hotovo — aspoň ze strany Rozbělské; čekají tam asi jen, co řekne slečna Pavla.«

»Pavla je ovšem zdrženliva — ale jak by mohla zůstati lhostejnou? Z čista jasna jí osud jako na talíři podává všecko, čeho si děvče jen přáti může. Nijak se toho nenadála, je tím tak velice překvapena, že svým očím nevěří.«

»Jeli překvapení radostné —«

»— člověk se nevzpouzí, nýbrž ochotně a rychle se mu podává,« doložila paní.

»Pan Stanislav je pravý sokolík, statný, hezký, zdravý —«

»Mladý, ale již mužný —«

»Jasného, jarého ducha —«

»Uhlazený, elegantní, příjemný — hned se dovede zalíbit.«

»Bude dle všeho po dědovi.«

Tak jsme si horlivě notovali.

»A to každý hned vidí,« pokračovala paní Chlumová, »že je srdce jeho k Pavle opravdu zaníceno.«

»Ne teprv od včerejška,« řekl jsem, — »bylo k ní zaníceno již tehdy, když byla nevěstou bratra jeho.«

»Skutečně?«

»A také snad ohnivěji, než srdce Karlovo. Vím to z velmi dobrého pramene — od starého pána, který se tak upřímně raduje, že věci berou nyní takový obrat.«

»A jak vzácní jsou to lidé, ten pan Pažout a stará paní Plichtová! Vtělená srdečnost, přívětivost, dobrota a šlechetnost!«

»Láska, kterou k slečně Pavle chovají, jest opravdu pohnutliva.«

»To ji také nejvíce dojímá. ‚Jen kdy bych se jim mohla odvděčit,‘ povídala. ‚Kéž by bylo v mé moci učinit jim život tak příjemný a utěšený, jak toho zasluhují!‘«

Co tak rozprávíme, jede proti nám kočár — a kdo v něm sedí široce rozložen? Pan Frank. Spatřiv naši společnost patrně byl překvapen, vzpřímil se, vzal doutník z úst, vysoko pozdvihl klobouk a dal zastaviti.

»Jaká to šťastná náhoda!« pravil slézaje.

Každému zvláště se klonil a podával ruku, jen dcery své sotva si povšiml. Usmíval se, ale tuším jaksi nuceně; oko mu plálo hlubokým ohněm.

»Jsme na cestě do Rozběl,« žertovala s ním Hana.

»Uděláte jim velikou radost,« odtušil, jako by tomu věřil.

»Zatím se však nedostaneme dále,« podotkla paní Chlumová, »než tuhle do kostelíčka.«

»Á, tak — do kostelíčka. Ty také?« obrátil se pan Frank k Tekle.

Neodpírala, nesvědčila, jen sklopila zraky.

»Pojďte také s námi,« vybízela Hana jejího otce, »uslyšíte zpívat paní správcovou —«

»Tuze rád bych — ale není možno,« odpovídal. »A také tobě zkazím ten požitek,« dokládal k dceři, jen ze strany na ni pohlížeje, — »jedu pro tebe.«

»Pro slečnu?« zvolala Hana. »Snad ji nechcete odvezt?«

»Musím — náhle se nám ohlásili hosté, je jí doma nevyhnutelně potřeba.«

Hana, její matka, Lidmila činily důtklivé námitky, také já i Pavla pozdvihli jsme svého hlasu, ale pan Frank jen krčil ramenoma.

»Je mi líto,« opakoval, »ale nejde to jinak. — Musíš se poroučet,« vyzval na konec Teklu, »dojedeme do lázní pro tvé věci.«

»Přece tu aspoň dnes s námi zůstanete!« dorážely na něj dámy.

»Bohužel, není odkladu.«

Tekla otce neprosila, nic neřekla na odpor — mlčky poslechla nového pokynutí jeho a počala se loučiti. Líbala se s dámami, sotva tiché slůvko pronášejíc. I ke mně zašeptala jen ‚S Bohem!' — ruka její byla chabá a studená, líce jako sníh.

»Chudák,« pravila mi paní Chlumová, »div jí slzy nevyhrknou — ani promluvit nemůže.«

Když Tekla s otcem seděla již v kočáře, slibovala jí Hana: »Hnedle jsme za vámi v Rozbělích, slečno —«

»Bude nás velice těšit,« odpovídal pan Frank za dceru.

»— a odtamtud vás zase my násilím odvezeme!«

V tom již kočí šlehl do koní. (Pokračování.)

Adam Asnyk.

Pohrobní vzpomínka

od

Františka Kvapila.

V hrobce kostela řádu oo. paulánů »na Skalce« v Krakově, kde pod kamennou dlažbou dřímají věčný sen slavný historik a státník Jan Długosz, překladatel rukopisu Kralodvorského Lucyan Siemieński a básník »Mohorta« a »Písně o zemi naší« Wincenty Pol, uloženy byly dne 6. srpna t. r. za ohromného účastenství obyvatelstva s poctami téměř královskými tělesné pozůstatky básníka, který v nejtěžších dobách národa polského žárlivě a s posvátnou horlivostí opatruje veškery duševní poklady minulosti vlasti své, zároveň vysoko držel pochodeň ukazující k ideálům nové doby, k obrození a zmohutnění národního ducha, k vytrvalé práci, jediné to záruce zdaru a šťastnější budoucnosti.

Adama Asnyka není již mezi živými. V něm odchází největší polský básník doby současné, přímý dědic, nikoli však následovník

slavného trojhvězdí Adama Mickiewicze, Julia Słowackého a Zygmunta Krasińského, který v bytosti své podobně jak oni soustředil snahy a tužby tisíců, který podobně jak oni krmil duše tisíců chlebem poesie, živě v srdcích jejich svatý oheň naděje, rovný jim neli mohutností a vznešenou nádherou svých básnických výtvorů, aspoň ryzostí a vysokým ideálním vzletem své inspirace, nedostihlým čarozvukem básnické formy, originálností a hloubkou myšlenek. Avšak co ještě více: byl jak oni představitelem své doby, která v něm vydala svůj nejzářnější květ, byl těšitelem zarmoucených, vůdcem a rádcem bloudících, v čase nejhroznějšího neštěstí národního oporou klesajících, a maje vzácné porozumění pro souvěké myšlenkové proudy a rovněž pro potřeby vlastní domoviny, uměl vždy udeřiti na ony věčně živé zdroje, které národu v pravý čas pravé slovo duševního občerstvení přinášejí, vštěpujíce v nitro jeho důvěru v sebe a v konečný spasný cíl.

Žalostná byla doba, v níž Asnyk začal svoji literární dráhu.

Sny o znovudobytí neodvislosti Polska alespoň v tom rozsahu, pokud příslušelo pod žezlo ruského cara, živené od let třicátých věštbami básníků a nadějemi nejšlechetnějších duchů, došly v nezdařilém povstání roku 1863 nejtrpčejšího sklamání. Marně prolity proudy krve, marně sta a sta obětí v nehostinných pláních Sibiře nalezlo předčasný hrob — věštby se nesplnily, nadšení, heroismus odvahy a sebeobětování nebyly ničím proti přesile mnohem četnější vojenské moci.

Jaký div, že zmalátnělost zavládla ve všech vrstvách polského národa, že nastal všeobecný úpadek národního ducha, mnohem osudnější a nebezpečnější, nežli všecky krvavé porážky na poli válečném. Však to bylo cítiti v celém veřejném životě, a v literatuře především. Velcí mistři písně byli dávno již mrtvi. Poslední z nich, Krasiński, skončil bolestnou pouť svého života již 23. února r. 1859. On jediný — v »Iridionu« — ukázal polskému lidu pravou cestu, totiž železnou vytrvalost ve snaze o zlepšení všeobecného stavu morálního a v práci o povznesení ducha národa s vírou v jeho spravedlivou věc, ale ač slyšeli, tehdy ještě nerozuměli mu. Seweryn Goszczyński a Pol umlkli, podobně i slavík Ukrajiny Bohdan Zaleski. Přítel a stoupenec Julia Słowackého Kornel Ujejski, autor ohnivého hymnu »S dýmem požárů«, neměl v žalobné své dumě slova útěchy, a jen Teofil Lenartowicz, skromný lyrník Mazowiecký, na selskou fujaru čas od času svěžím popěvkem se ozval, avšak nemohl vyjádřiti to, co krylo se, lkalo a stenalo v prsou vrstevníků.

Ze znamenitých spisovatelů starší generace jediný Kraszewski, ovšem výlučně na poli románu a povídky, tvořil práce, v nichž obráželo se chvění přítomné doby, ostatní vyřkli již takřka své poslední slovo. Avšak zatím vyrůstala řada nových nadšených poetů, Leonard Sowiński, Bogumił Aspis, Alexandr Michaud, Felicyan Faleński, Wład. Tarnowski, v jejichž řadu patří též Mieczysław Romanowski, básník revoluce, jenž mladý svůj život vykrvácel na bojišti. Rovněž mnohoslibně začala rozvíjeti se novelistika, která v té době v Ježovi, Zacharyasiewiczi, Waleryi Morzkowské (Marrené) a posléze v Elize Orzeszkové nalezla své nejzdatnější zástupce. I v dramatě znáti bylo novější

hnutí, jež posléze v Josefu Blizińském vyspělo v širokou malbu domácího života polského, nabyvši rázu v pravdě národního.

Jestliže však tyto dva posléze uvedené druhy básnického tvoření již tehda vlastně zahájily svůj skvělý pozdější rozvoj, zvláště když také Bolesław Prus a Henryk Sienkiewicz vstoupili na kolbiště literární, poesie ve vlastním slova smyslu, vydavši několik svěžích květů, začala vadnouti a schnouti. Epiky téměř nebylo a lyrika utonula v bezplodném nářku nad sklamanými nadějemi, zrak jen k minulosti majíc obrácený. Básníci tehdejší nejen že nedovedli udeřiti v akkordy tak mohutné, aby rázem došli sluchu u polského lidu, nýbrž i v nitru svém stále byli nehotovi a plni odporů a měli pro potřeby nové doby málo porozumění. I největší talent mezi nimi, Sowiński, dlouho neuměl se vybaviti z toho začarovaného kola, a stalli se typickým představitelem oné chvíle duševního přelomu, přece již v další fási ideového i sociálního postupu společnosti polské nedovedl říci rozhodného slova.

Jak již svrchu řečeno, to slovo řekl a na výšinách jak uměleckých, tak i nejsubtilnějších ideových proudů postup a rozvoj znamenajících skutečným vůdcem svého národa stal se mladší vrstevník Sowińského, Adam Asnyk.

* * *

Život Asnykův v mládí, za revoluční doby r. 1863 pohnutý ano bouřlivý, plynul sice v dalších letech poměrně klidněji, avšak provázen byl stále více utrpením než momenty radostnými. Roku 1879 poslal mi Asnyk na mou žádost některá data o svém životě, jichž měl jsem tehdy potřebí k článku pro Světozor, kde zároveň i podobizna Asnykova byla uveřejněna. Autobiografii tu, v celku svém posud neotištěnou, kladu sem doslovně. Asnyk vyličuje svůj život takto:

»Narodil jsem se dne 11. září r. 1838 z otce Kazimíra Asnyka a matky Konstancie rozené Zagórowské v městě Kališi v království polském, v dávnější zemi velkopolské. Otec můj byl důstojník v bývalém vojsku polském ještě za dob velkoknížete Konstantina, a později, za revoluce roku 1830—1831, v pluku pěších střelců; v bitvě pod Grochowem byl zajat a poslán na Sibiř, kde strávil několik let. Po návratu ze Sibiře ztrativ vyhlídky na vojenskou karriéru a pozbyv majetku usadil se v Kališi, a jakkoli se to příčilo tehdejším pojmům nepravé šlechtické i vojenské pýchy, chopil se vytrvalé práce a podniků obchodních, jež se mu tak dalece zdařily, že i při veliké obětavosti k bližním mohl míti existenci zabezpečenu. V Kališi seznámil se a oženil s matkou mojí, rodem z Volyně pocházející, která byla krásný a vzácný typ dávné polské ženy, věnující se výlučně jen tichému domácímu životu a svým povinnostem.

Byl jsem jejich prvorozeným synem a obdržel jsem na křtu jmena *Prot Adam*.

Dětství uplynulo mi klidně na očích pečlivé matky, jejíž něha, laskavost a hluboká mateřská láska zanechávaly v mladé duši dojmy nevyhladitelné. Učila mě počátkům nauk i hře na fortepiano, v níž na svou dobu vynikala. Otce vídal jsem řídčeji, neboť byl zaneprázdněn

stálými pracemi; ve volných chvílích učil mě vojenským cvikům a seznamoval s reglementem. Svým marciálním zevnějškem a svou zdánlivou přísností, pod kterou skrývala se veliká dobrota, imponoval mé dětské fantasii. Při tom u otce převahu měly demokratické zásady, kdežto u matky bylo možno shledati neli zrovna přesvědčení, alespoň jistou náchylnost aristokratickou jak v životě a obcování společenském, tak i ve způsobu chování a ve vkusu.

Jakmile jsem se naučil čísti, staly se knihy mou vášní, a ukojení vášně té bylo pro mne tím snadnější, poněvadž otec můj ve spolku s přítelem našeho domu a mým kmotrem dr. Valentinem Stanczukowským, mužem svrchovaně zasloužilým, založil k výdatnějšímu probuzení duševního ruchu první knihkupectví v Kališi, spojené s čítárnou. Odtamtud čerpal jsem plnýma rukama a pohlcoval vše bez rozdílu. Vedle toho matka, starostliva o mé vzdělání, vzala mi za domácího učitele velmi dobrého pedagoga, který mě připravoval do čtvrté třídy.

První silnější dojmy, jichž jsem zažil, byly zprávy o haličské řeži a později o revolučním hnutí roku 1848. Slýchal jsem rozmluvy, jež po tichu se děly a při nichž čteny a rozbírány články zahraničných novin, zvláště z knížectví Poznaňského, čímž dětská moje obraznost se oživovala a rozněcovala. Slova: Polska — volnost — bratrství národů zněla v mém sluchu jako kouzelná hudba, leccos jsem již z části chápal, lecčeho jsem se domyslil, slovem duše nahledla do jakýchsi širších obzorů.

Za těchto vlivů začal jsem psáti básně, které měly nádech vlastenecko-náboženský. Mimo to Kristus na kříži, jehož obrázek měl jsem nad lůžkem, budil ve mně mystické rozkoše, a představa jeho muk spolu s představou spasení Polska a celého světa slučovaly se jaksi tajemně v jeden celek.

Roku 1849 dali mě rodiče do vyšší reálné školy v Kališi, a tak působením nauky a soudruhů vrátil jsem se zas do skutečného života. Zapomněl jsem na poesii a učil jsem se chtivě zvlášť mathematice a vědám přírodním. Ačkoli chorobný stav zdraví poněkud mi v studiích vadil, přece vždy s prémií nebo s listem pochvalným šel jsem z třídy do třídy; roku 1853 podstoupil jsem zkoušku dospělosti a obdržel tak zvaný patent. Byl jsem ještě příliš mlád, abych mohl ihned vstoupiti na universitu, jak bylo mým vroucím přáním, pročež zůstal jsem na nějaký čas doma a učil se zatím latině, němčině, frančině a angličině, jakož i botanice a lučbě, kteréžto vědy zvláště jsem si oblíbil. Mimo to auskultoval jsem při smírčím soudě, abych se poněkud obeznámil se soudnictvím.

Na podzim r. 1856 dal mě otec do hospodářského ústavu v Marymontě u Varšavy. Vědecká úroveň tohoto ústavu nikterak neshodovala se s mými tužbami, pročež onemocněv akutním rheumatismem kloubů, vrátil jsem se po několika měsících domů. V té době psal jsem verše i překládal, jmenovitě přeložil jsem »Les Burgraves« od Viktora Huga. Roku 1857 otevřena ve Varšavě akademie medicinsko-chirurgická. Nemaje jiného výběru, poněvadž tehda žádné jiné fakulty v zemi nebylo, vstoupil jsem do ní ihned při jejím otevření.

Poesii úplně jsem zanedbal a se zápalem věnoval jsem se vědě a pracím anatomickým. Vedle studia lékařské vědy i kollegiální styky navázány a přešly ve spolky, jež měly za účel povznesení všeobecného vzdělání akademické mládeže, probouzení v ní ducha vlasteneckého a morálních i esthetických pojmů. Společně s Janem Kurzynou a Vladislavem Jaśniewským stanuli jsme v čele ruchu toho, založili jsme čítárnu a zaopatřovali knihy i z ciziny. Na jaře r. 1859 chtěla vláda zavesti reformy, jež měly za účel překaziti studentské spolky, k čemuž studenti odpověděli tím, že všichni ohlásili své vystoupení. Jaśniewski a Kurzyna byli uvězněni a uprchli potom za hranice, já pak s průvodním listem odjel do Vratislavě, kde jsem se později dal zapsati na lékařskou fakultu. Strávil jsem tam dva semestry, načež vrátil jsem se na prázdniny do Varšavy, kam již dříve rodiče moji k vůli mně se byli přesídlili.

Ve Varšavě tou dobou již všecko vřelo, a poněvadž četné styky moje obracely na sebe pozornost, byl jsem po prvních manifestacích Varšavských zatčen a uvězněn v citadele. Po pěti týdnech z nedostatku důkazů a pro chorobný stav, v němž jsem se nacházel, byl jsem vrácen rodičům. Ale za nedlouho došla jich výstraha, že mám býti zatčen opět. Rodiče tudíž sami naléhali, abych se zachránil za hranice. Před vánočními svátky r. 1860 rozloučiv se s rodiči odjel jsem z vlasti a odebral se do Paříže, kde jsem již zastal svého kollegu Jana Kurzynu ve stycích s generálem Mierosławským, jenž hrál politickou úlohu mezi emigrací. Avšak horečný život emigrační nebyl po mém vkuse. Chtěl jsem se především vzdělávati, pročež po šestiměsíčném pobytu v Paříži, navštíviv zatím také Londýn, odjel jsem do Heidelberka, kde jsem přestoupil na fakultu filosofickou.

Kromě filosofie a historie studoval jsem též politické hospodářství, veřejné politické právo, mezinárodní právo, filosofii práva, historii práva římského a německého, finanční politiku, slovem vědy sociální.

Před výbuchem povstání vrátil jsem se do vlasti a měl jsem živé účastenství v událostech, které tak nešťastně měly skončiti. Po úpadku povstání, na duchu zdrcený a zoufalý i tělesně churav odjel jsem do Drážďan, načež vrátil jsem se do Heidelberka, avšak následkem bouří, jež jsem prožil spolu s rozčilujícími dojmy osobními, upadl jsem téměř v černou melancholii. Rodiče, kteří přijeli mě navštívit, zhrozili se vidouce mě v takovém stavu, a násilím vypravili mě na cesty. Procestoval jsem tehdy Německo a Holandsko, načež odebral jsem se do Italie, kde v Neapoli strávil jsem zimu z r. 1864 na r. 1865. Tam nanovo vrátil jsem se k poesii a poslal odtamtud Dzienniku Literackému ve Lvově první báseň, která byla vytištěna s nadpisem »Poutníci« v prosinci r. 1864.

Poněkud zotaven odjel jsem do Švýcar, kde rovněž několik měsíců jsem pobyl, a na podzim r. 1865 vrátil jsem se zas do Heidelberka, abych dokončil přerušené studie. V prosinci r. 1866 podrobil jsem se zkouškám a získal diplom doktora filosofie. Na jaře v r. 1867 odjel jsem do Paříže na výstavu, v jeseni pak, kořistě ze změny poměrů v Rakousku, odebral jsem se do Lvova, abych byl blíže rodičům.

Uveřejňoval jsem básně v Dzienniku Literackém, r. 1868 vydal jsem jednoaktovku veršem »Větvička heliotropu« a r. 1869 první svazeček básní nákladem Wildovým ve Lvově.

V létě r. 1870 přestěhovali se moji rodiče do Krakova, po čemž ode dávna již toužila moje matka. Avšak rok jenom těšili jsme se tím štěstím, neboť v listopadu r. 1871 zastihla ji smrt, pro mne tolik bolestná. Otec z hoře po její ztrátě nemohl vydržeti v cizím jemu Krakově a vrátil se do království, kam jej poutaly dávné svazky. Já po dlouhé osamotnělosti, dočkav se druhého dvousvazkového vydání svých básní nákladem Nowoleckého v Krakově, odjel jsem na začátku září r. 1872 do Italie, kde jsem zůstal do března 1873. Tam napsal jsem drama »Cola Rienzi«, jež dávalo se toho roku v Krakově i ve Lvově a vyšlo tiskem v Krakově. R. 1874 napsal jsem sociální drama »Žid«, jež bylo provozováno i vytištěno v Krakově.

R. 1875 vstoupil jsem do svazku manželského s Žofií Kaczorowskou, dcerou lékaře z Poznaně, s níž jsem se seznámil v Tatrách, kde jsem obyčejně léto trávil. Ale ani štěstí manželského života nebylo mi souzeno. Po uplynutí necelého roku opustila mě umírající choť, zůstavivši mi pro útěchu syna.«

V listě k autobiografii této přiloženém Asnyk podotkl: »Zasílám náčrtek životopisný, avšak z mnoha příčin všecky zajímavější podrobnosti jak osobní tak veřejné bylo nutno přejíti mlčením. Udělala se neúplná a při tom rozvleklá rozprávka, kterou jenom proto posílám, abys vybral sobě z ní, co za příhodné uznáš. Nejtrudněji věru psáti samému o sobě . . .«

Nicméně ani nejobšírnější nekrology posmrtné nepřinesly o životě Asnykově do r. 1879 o mnoho více; přinesly více jen o to, co básník ze vrozené skromnosti byl zamlčel. Podrobné vypsání osudů jeho v té době může býti ovšem teprve úkolem budoucnosti. Doplnění potřebuje toliko vypsání účastenství Asnykova při povstání r. 1863 a několik episod intimního jeho života se týkajících.

Pokud se Asnyk zdržoval ve Varšavě, náležel k organisaci chystaného vzbouření a byl v blízkém spojení s hlavními vůdci, avšak i při jeho vypuknutí měl přímé účastenství. Domněnka Julia Starkela, že Asnyk teprve po 23. lednu odjel do Varšavy z Heidelberka, když tam o povstání došla zpráva, jest vyvrácena již svrchu uvedeným svědectvím samého básníka. Věc tu však potvrzuje i další nemálo důležitá okolnost, že Asnyk, ač teprve mladík 25 let, byl povolán za člena tajné prozatímné vlády polské, což by se asi sotva bylo stalo, kdy by byl sledoval revoluční ruch, v Polsku po roce 1860 se rozpoutavší, jen pozdalečí. Ale ovšem svědčí nemálo o vysokých schopnostech jeho, že tak veliké důvěry již tehda u svých sourodáků požíval, a to v době, v níž rozhodovalo se o osudech národa.

S úkolem jemu svěřeným spojeny byly veliká zodpovědnost a veliké nebezpečí. Ačkoli pak povstání samo mělo průběh nejvýš nešťastný a následky hroznější všech porážek dřívějších, přece bylo by naskrze nespravedlivo dávati toho vinu skupině vlastimilovných, všeho i vlastního života se odvažujících mužů, kteří v nadšení celou generací pěstovaném a odchovaném pevně věřili ve zdar svého počínání a z jejichž

středu vyšel šlechetný, bohatýrský diktátor Traugut. Tou vírou naplněna byla i duše Asnykova, a není ani divu, že po konečném nezdaru povstání ocitl se na samém pokraji zoufalství.

Avšak i v pozdějších letech, když také u něho nabylo vrchu přesvědčení, že v naší době nelze Polsku získati neodvislost zbraní, ano i v okamžicích nejhlubšího pessimismu nikdy ani jediným nevážným slovem nedotekl se oné chvíle heroismu národa, který bez ohledu na přesilu nepřítele mnohem mocnějšího hotov byl obětovati vše, aby dobyl ztracené samostatnosti. Vždy svatým byl mu jinošský zápal lidu polského v neblahém tom roce, i když ti, kteří jej nesli ve hluk bitev, stali se poraženými a — často též od vlastních krajanů — odsuzovanými.

Nikdo z básníků polských bolestněji necítil neštěstí, jež stihlo jejich domovinu: jako mrakem zahalilo celý jeho život a otrávilo mu všecky zdroje radosti, jichž vlastní jeho neodvislost a poměrná zámožnost mu poskytovati mohly.

Když 21. září r. 1867 přijel Asnyk z Paříže do Lvova, neměl ovšem žádného listu průvodního a také ihned po příjezdu svém byl volán na policii, aby se legitimoval. Oznámil, že chtěje použiti pohostinství mezinárodního přibyl do Lvova, doufaje, že haličské úřady v té příčině nebudou méně blahovolné než úřady v Německu a ve Francii, tím spíše, poněvadž uvěznění v citadele Varšavské, vyšetřování a prožité bouřlivé události měly velice nepříznivý vliv na jeho zdraví, tak že stižen byl prsní chorobou. Hodnotu majetku rodičů svých, kteří mu slíbili, že také v Haliči se usídlí a nějakou nemovitost tam zakoupí, udal na 40.000 zl. Výslech tento však nestačil, i musel Asnyk podati zvláštní žádost k místodržitelství, aby mu dovoleno bylo v Haliči se zdržovati; žádosti posléze vyhověno.

Ubytoval se tehdy v domě, kde též sídlila redakce Gazety Narodowé. Když se přestěhoval do Krakova a rodiče jeho rovněž se tam přesídlivše zakoupili mu skrovný domek č. 7 v ulici Łobzowské, Asnyk staral se o to, aby nabyl rakouského občanství. Úřady však nevalně byly mu v tom ohledu příznivy; přes přímluvy a usilování četných přátel dosáhl toho teprve 26. února r. 1880, tedy až za třináct let po svém příjezdu do Haliče. Úplně bezvýsledny zůstaly pak všecky snahy předních kruhů intelligence haličské, aby slavený básník, který všestranným vzděláním zvlášť v oboru literární historie vynikal nad přemnohé současné odborníky, obdržel místo profesora moderních literatur na některé vysoké škole haličské.

V létě r. 1871, ještě před smrtí své matky, meškal Asnyk ve známém lázeňském místě Krynici, kde tehda, pokud známo v žití jeho ponejprv, svěží dívčí zjev zůstavil hlubší dojem v jeho srdci. Byla to slečna A. G., dívka velmi půvabná, která vedle vděku a vrozené dobroty honosila se též velmi pečlivým vzděláním. V Krynici zdržovala se s nemocnou matkou a sestrou, a básník býval častým u nich hostem. Záhy získal si vřelou přízeň mladé dámy, a také její matka byla mu velmi nakloněna, i zdálo se, že sňatku jejich nic nepřekáží. Matka Asnykova již dávno si přála, aby syn se oženil, a rovněž otec rád by jej byl viděl upoutána svazky rodinnými, doufaje, že snad spíše v nitru

jeho mír a spokojenost se uhostí. Nicméně, ačkoli při obapolném odjezdu z Krynice o sňatku skoro vše bylo ujednáno, přece k němu nedošlo.

Otec dívčin, statkář v okrese Lubelském, dověděv se od matky o dceruščině lásce k básníkovi, napsal mu list, kde způsobem velice rozvážným, ale ovšem i hlubšího citu prostým, mu vyložil, že sňatek ten naprosto jest nemožný. Dědička statků po předcích dochovaných nemůže prý míti svým chotěm člověka třeba sebe skvělejších vlastností, který se nesmí vrátiti do vlasti, a kterého, kdy by se vrátil a byl chycen, by odsoudili na smrt nebo, což ještě horší, k těžkým pracím v dolech sibiřských.

Bylo to řečeno rozhodně a tak, že nebylo lze očekávati žádného odvolání. Nelze pochybovati, že sklamání to, jímž básník byl v srdci hluboce raněn, nemělo příznivého vlivu na uklidnění jeho duše, jíž nedlouho potom smrt milované matky ránu ještě bolestnější zasadila. Odjezd otcův a způsobené tím nové osamocení spolu s událostmi předchozími ještě více sesílily melancholii a vnitřní roztrpčenost básníkovu, tak že jedině cesta na slunnější jih mohla rozbolněným nervům poskytnouti úlevy.

Ale tím nebyla řada trpkých zkoušek skončena. Majetek Asnykův i otce jeho byl z největší části uložen v cenných papírech, což tehda za nejvýhodnější se pokládalo; veliký peněžní krach r. 1873 zbavil oba téměř veškerého jmění. Když básník v březnu toho roku vrátil se z Italie do Krakova, shledal, že výsledky tolikaleté otcovy práce a matčiny spořivosti staly se hrstkou papírů bez veliké ceny. Jedině domek v ulici Łobzowské zůstal jim jako poslední útočiště, což znamenalo ovšem jen tolik, že mohli žíti pod vlastní střechou.

Básník však nesložil ruce v klín, a maje starati se o denní chléb rozvinul tehdy literární činnost svou nejbohatěji. Kromě sociálního dramatu »Žid« také četné rozpravy jeho prósou (»Trubadurové,« o »Králi Duchu« Julia Słowackého a j.) i většina čarokrásných básní ze středního období jeho poetického vývoje mají vznik svůj v uvedené trudné době. Kratičkou jasnou episodou v ní a v životě básníkově vůbec byl brzký po té sňatek jeho s Žofií Kaczorowskou, který, jak svrchu již pověděno, rovněž skončil tragicky.

Jediný rok trvalo nekalené štěstí básníkovo. Sňatek slaven byl v Poznani, načež Asnyk přivedl si mladou choť do svého Tuscula v Krakově. Náhlá, neočekávaná smrt její byla pro něho jednou z nejkrutějších bolestí. Ani tento těžký žal nezlomil však jeho ducha, ale ovšem tím více schýlil a pocitům radosti a veselí i pro budoucnost takřka nepřístupným učinil. Památce choti své, matce svého syna jednorozeného, s níž sotva že byl poznal tiché blaho, jakého poskytuje život při vlastním krbu po boku zbožňované duše, zůstal básník věren až do smrti. Již nikdy nestaral se založiti si novou domácnost a odevzdav synka na vychování rodičům své choti do Poznaně, jakž si toho na něm snažně žádali, zůstal v Krakově se stařičkým otcem svým, který se tam po finanční katastrofě r. 1873 zase byl uchýlil.

Roku 1876 vyšly Asnykovy »Poezye« nákladem Gubrynowicze a Schmidta ve Lvově v třetím vydání o dvou svazcích. Rok 1878 stal

se v životě jeho tím památným, že v něm napsal a vydal nejznamenitější svoji práci dramatickou, tragedii »Kiejstut,« jež poctěna byla při Krakovském konkursu první cenou Fredrovou, a že navázal přátelské styky s celou řadou českých spisovatelů.

Příležitost k tomu zavdal slovanský večer, na počest jubilea padesátileté literární činnosti J. I. Kraszewského od literárního a řečnického spolku Slavia v Praze uspořádaný, k němuž byl Asnyk pozván. Jmeno jeho nebylo již tehda v české literární společnosti neznámo. Časopis Lumír přinesl z jeho básní některé ukázky, jež vzbudily značnou pozornost jak pro svůj moderní směr, příbuzný tehdejším novým literárním proudům u nás, tak i pro nevšední svoji hodnotu poetickou. Proto, když Asnyk pozvání přijal a 10. prosince pak přibyl do Prahy, uvítán jest jak od akademické mládeže, slavnostní večer Kraszewského pořádající, tak od spisovatelstva i širokých vrstev intelligence s nejvřelejší sympatií. Ještě před slavností, konanou dne 13. prosince na Žofíně, navštívil Asnyk Jana Nerudu, J. V. Sládka a Jar. Vrchlického, s nimiž i v dalších letech zůstal v přátelském spojení.

Slavnost sama skvělým průběhem svým stala se významnou manifestací pro shodu česko-polskou, jež tenkrát ovšem jen na poli literárním žádoucí ovoce vydala. Hlavní účastenství při slavnosti měli Fr. L. Hovorka a Václav Škarda, kteří stáli v čele slavnostního výboru, dále slč. Eleonora z Ehrenbergů, slč. Božena Justova, pp. J. Lev, Ant. Vávra a okteto akademické jako výkonní umělci při koncertě; přednášku o Kraszewském, kterouž večer zahájen, napsal Ed. Jelínek a přednesl akademik p. Ot. Materna. V denních listech vzbudila slavnost ohlasy velmi sympatické a rovněž zpráva o Asnykově příjezdu učinila na veřejnost dojem velmi příznivý. Když básník objevil se v sále Žofínském, přijat byl od shromážděného obecenstva hlučným, nadšeným potleskem. Po koncertě zůstal v kroužku spisovatelů, mezi nimiž nescházela též generace nejmladší, která ve vydaném tehda almanachu Máji výrazně snahy své manifestovala. Ušlechtilá osobnost Asnykova, lahodný a upřímný spůsob chování a hluboká básnická duše v každém slově se zračící získávaly mu nejen obdiv, ale i vřelou přízeň všech, s nimiž v životě do bližšího obcování vcházel.

Sympatie ty vzrostly tím více, když Asnyk následujícího dne při návštěvě své v místnostech Akademického čtenářského spolku a Slavie měl památnou řeč, v níž netoliko dal výraz díkům sourodáků svých za poctu znamenitému romanopisci polskému učiněnou, ale nakreslil také velkolepý obraz rozvoje ideálních snah lidstva, vytýkaje úkoly, jež v něm přísluší splniti synům nové doby. »Neboť slavnost ta,« pravil mimo jiné, »nebyla chvilkovým zjevem jakýchkoli stranických snah, nebyla výsledkem pomíjejících nálad okamžiku, ale stanula ihned na nevzrušeném základě povšechně lidských ideálů, kde jí nemůže dosíci žádné bouřlivé echo politických vášní, žádné bojovné heslo potírajících se táborů. Slavnost ta v pravdě nebyla ničím jiným nežli manifestací povšechného kultu krásna, dokonalým obřadem té veliké církve, která veškero lidstvo sjednocuje a spojuje. Kult krásna důležitým jest činitelem v historickém rozvoji lidstva, pod jeho lahodícím vlivem utichají všední spory nepříznivých sobě směrů, hasnou

ohně domácích svárů nebo národní nenávisti, a všeobecný zápas o existenci přijímá ušlechtilejší rysy. Jestliže v oboru jiných záhad sociálního života vystupují nepřátelsky proti sobě strany a národové, jestliže často pouštějí se v boj na život a na smrt proti sobě stojící idey a snahy, vládne tu aspoň v dědině krásna a umění povýšená nade zmatky harmonie, jejíž půvab smířiti může rozvášněné soky u oltáře slunečného boha. V té dědině i každý boj zvláštního rázu nabývá a stává se ušlechtilým závoděním, po němž vítězové i přemožení bez hněvu mohou sobě podati ruce. Tu jest vítězem ten, kdo z nitra svého dobude nejvíce duchovních pokladů a složí je ve všeobecné pokladnici světa, odkud všichni čerpají a kam všichni navzájem ukládají. Tu všichni národové povoláni jsou stejně ke společnému závodění o palmu vítězství, a triumf jednoho z nich přináší vezdy i prospěch všem ostatním.«

Před odjezdem navštívil Asnyk ještě dr. Fr. Lad. Riegra, tehdejšího purkmistra Pražského Skramlíka, paní Žofii Podlipskou, bývalého ministra Jos. Jirečka, dr. Julia Grégra, řed. Tonnera, probošta V. Štulce, redakce některých denních listů a Vojtu Náprstka, v jehož útulné domácnosti strávil téměř celý den. Spisovatelstvo české pak bez rozdílu stran uspořádalo na počest hosta v předvečer jeho odjezdu intimní dýchánek v hotelu u arcivévody Štěpána, na němž zahájené přátelské styky utvrzeny. Asnyk odjel z Prahy dne 14. prosince, ale zůstal i dále v korrespondenci jmenovitě s Jar. Vrchlickým, J. V. Sládkem a pisatelem těchto řádků.

Roku následujícího uveřejnil Asnyk veselohru »Jobovi přátelé,« jež i na jevišti měla skvělý úspěch, a připravoval k tisku třetí svazek svých »Poezyí;« ale vydání jeho protáhlo se až do r. 1880, neboť básník v zimě před tím těžce onemocněl. Ještě 20. listopadu 1879, dávaje mi do Paříže zprávu o tamější kolonii polské a spolu doporučení ku prof. Václavu Gaszttowtovi a básníku J. S. Chamcovi, ke konci listu podotkl: »Dej mi věděti, jak dlouho v Paříži zůstaneš, neboť za nějaké tři neděle skončí se tisk třetího svazku mých básní, a rád bych ti jej bezprostředně na to poslal. Kdy by nastala změna adresy, prosím, abys mne rovněž několika slovy o tom zpravil.« Avšak ani do dubna r. 1880, kdy z Paříže jsem odjížděl, nedošly mne slíbené básně, ano vůbec ani žádná zpráva o Asnykovi. Teprve v červnu mi psal, že celou zimu a celé jaro strávil na loži; stihla jej difteritis, načež dostavily se zánět pohrudnice, rozšíření žil a nepravidelnosti v oběhu krve a lymfy.

Básník tehda ocitl se takřka jednou nohou v hrobě; seslábl tou měrou, že sám pokládal dny svého života za sečteny. Chtěl toliko užiti ještě posledního prostředku, jejž lékaři radili — léčení vodou v Priessnitzthale u Mödlinga. A zase nastalo dlouhé odmlčení — teprve 15. listopadu obdržel jsem od Asnyka list a zároveň s ním třetí svazek »Poezyí.« V listě stěžuje sobě, že léčení v Priessnitzthale nemělo na nemoc jeho blahodárných účinků, naopak, když se odtamtud vrátil do Krakova, stižen byl silným chrlením krve. Musel ihned na venkov, kde strávil několik týdnů ve stavu úplného vysílení, a teprve v září nastal poněkud příznivější obrat. Bylo mu však vystříhati se všeliké duševní

činnosti a dle slov svých »vegetoval po celou tu dobu jako rostlina, odsouvaje každou myšlenku s obzoru svého bytí.«

Jest to opravdu trpká ironie osudu, že v této nejvýš trudné době života svého dosáhl Asnyk možno říci vrcholu své básnické slávy. Obsahujeť třetí svazek »Poezyí« řadu nejkrásnějších čísel jeho lyriky i rovněž epiky a jeví spolu onu vyspělost myšlenkového rozvoje, z níž rodí se klasická díla umění. Drama »Kiejstut« pak jest nejzdařilejší jeho tragedií, podobně jako »Přátelé Jobovi« nejlepší jeho veselohrou.

V prosinci r. 1881 Jan Czerwiński, lékař z Fürstenhofu a spisovatel několika vážných rozprav politického obsahu, pojal úmysl založiti v Krakově denní list, jenž by se stal orgánem silné již tehdy Krakovské strany demokratické. Do redakce povolal řadu vynikajících mužů, mezi nimi na předním místě Asnyka, dále Tad. Romanowicze, Mečislava Pawlikowského, Tad. Rutowského a Boleslava Lutostańského. Asnyk, ač do té doby v politickém ruchu haličském neměl činného účastenství, velmi horlivě ujal se podniku, neboť jen v rozvoji zásad demokratických mezi polskou intelligencí spatřoval záruku, že i prostému lidu se dostane jejím prostřednictvím duševního povznesení a že konečně i tento odstrkovaný a v mnohém ohledu zanedbávaný živel polského národa přiloží ruku ke společné národní práci.

Dne 1. ledna 1882 začal denník Czerwińského vycházeti s názvem Reforma. Asnyk byl na něm podepsán jako vydavatel a ihned v prvním čísle počal ve feuilletoně otiskovati svoji novelu »Opiekunowie,« v níž vyličoval sociální poměry mezi polským dělnictvem v Slezsku. Ve schůzích redakční rady Asnyk předsedal, mimo to redigoval feuilleton. Politických článků sám nepsal, avšak v redakční radě byl hlas jeho vždy závažný a v nejdůležitějších věcech rozhodoval. »Byl dobrým duchem redakce, kdykoli nějaká nesnáz povstala,« praví o něm Tad. Romanowicz.

Nedlouho však těšil se mladý podnik klidnému rozvoji. Nastal rozpor v zásadách mezi zakladatelem a redakcí, jenž skončil úplnou roztržkou. Z Reformy stala se Nowa Reforma, k níž přistoupila celá redakce posavadní solidárně a jež stejnými zásadami se řídila jako před tím Reforma. Nový list byl v každém ohledu neodvislý a byl vydáván nečetným kroužkem přátel myšlenky demokratické, což bylo věcí před tím v Haliči neslýchanou a v skutku též odvážnou. Avšak Asnyk, který i dále podpisoval list jako vydavatel, byl právě v té kritické chvíli pln humoru a povzbuzoval i rozveseloval své soudruhy, když klesali na mysli.

Již okolnost, že Asnyk tak živé měl účastenství při vydávání politického denníku, byla svědectvím, že z dřívější reservy své při stycích s veřejností vystoupil a že zamýšlí nejen jako básník, ale též jako občan býti své vlasti užitečný. Roku 1883 byl jedním z předních zakladatelů »Towarzystwa oświaty ludowéj,« jež zvolilo jej svým předsedou. Hodnosti té však se vzdal, když strana Stańczyků strhla pokřik, že by ta volba mohla vzbuditi domnění, jako by důležitý onen spolek byl dílem pouze jedné strany, totiž strany demokratické a jako by jejím účelům měl sloužiti. Avšak Asnyk nikdy se netlačil do popředí a nebažil po hodnostech, i sluší jen litovati, že vzácných vědomostí svých

i širokého vlivu v kruzích intelligence polské bylo mu tím zabráněno užíti ve prospěch dobré věci.

Roku toho slavili jsme v Praze druhé otevření Národního divadla. Zval jsem Asnyka k této slavnosti, ale tenkráte nemohl se dostaviti. Nedostatečné zdraví i jiné příčiny poutaly jej ke Krakovu. Ale význam slavnosti naší plně uznával a vůbec otevření Národního divadla našeho pokládal za veliký den nejen pro Čechy, nýbrž i pro Polsko a veškero Slovanstvo. »Ač osobně nebudu přítomen,« psal mi, »můžete mě čítati v řady účastníků tohoto národního svátku.«

Když pak r. 1884 uspořádán byl ku podnětu Kolínského Sokola veliký český výlet do Krakova, byl Asnyk jeden z prvních, kteří nás české hosti s velikou okázalostí vítali na nádraží. Všecek rozradostněn účastnil se také všech slavností, pořádaných na počest přibylých Čechů, a jak tvrdili jeho Krakovští přátelé, byl v těch dnech jako vyměněn; tak šťastného a duševně jarého již dávno ho neviděli.

Roku toho zvolen byl Asnyk do rady města Krakova velikou většinou hlasů z řad intelligence, ačkoli vládnoucí strana Staňczyků proti němu podnikla silnou agitaci. Činnost jeho v městské radě obracela se především ke školství, o jehož rozkvět co nejhorlivěji se zasazoval. Tou dobou žil stále ještě v tichém domku svém v Łobzowské ulici se stařičkým otcem, který přes vysoký věk svůj — čítalť r. 1884 87 let — zůstal duchem i tělem neobyčejně svěží, ano po výletu Sokola Kolínského i česky učiti se začal. Avšak klidné jejich spolužití netrvalo dlouho, zemřelť otec Asnykův dne 5. listopadu 1885.

(Dokončení.)

O předvídání povětrnosti.

Napsal

řed. **B. Navrátil.**

(Pokračování.)

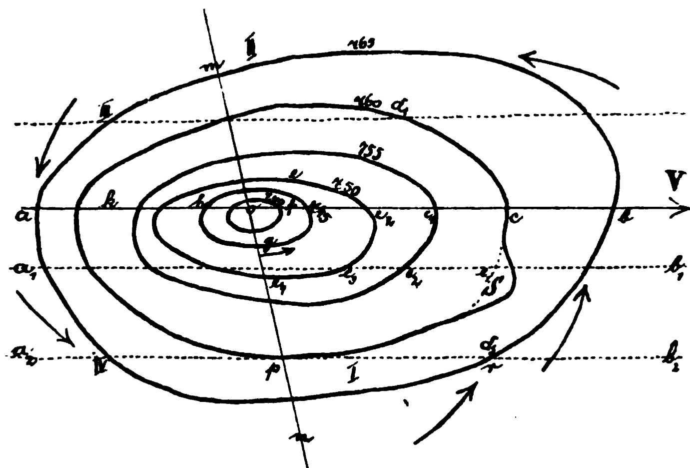
Další neméně závažné poučení poskytují synoptické mapy též o síle větrů. Jest to opět zkušenost, jež dosvědčuje, že síla větru na některém místě cyklonového okršku jest tím větší, čím těsněji se na dotyčném místě k sobě isobary kupí, t. j. čím rychleji tlaku směrem ku středu depresse ubývá, čili obrazně řečeno, čím příkřejší jest spád barometrického tlaku. Spád ten měříme poměrem úbytku barometrického tlaku ku příslušné vzdálenosti (gradientem). Za jednotku vzdálenosti přijímá se u nás obyčejně délka jednoho rovníkového stupně (okrouhlým číslem 111 km.), někdy též jedna zeměpisná míle ($\frac{1}{15}$ rov. stupně = 7422 m.), v Anglii 15 námořských mil (1 míle = $\frac{1}{60}$ rov. stupně = 1852 m.). Jak rychlost větru s gradientem souvisí, všeobecně přesným vzorcem mathematickým udati nelze; jen pro příklad, ostatně přímým pozorováním daný, uveden budiž, že gradientům 1, 2·5, 3·75 mm.

přísluší rychlosti větru 4, 9·7, 12·3 m. za sekundu. V našich krajinách silné vichřice zřídka kdy nabývají gradientu 5 mm., v divokých buranech tropických krajin dosahuje však gradient až i hodnoty 15 mm. Abychom se uvarovali mylné představy o podstatě cyklonů, nebude snad zbytečno, vytknemeli výslovně, že by as bylo ukvapením, kdybychom se domnívali, že molekuly vzdušné krouží okolo osy cyklonu týmž spůsobem, jako asi molekuly pevného setrvačníku okolo osy jeho. Sotva přijati lze, že by která molekula vzdušná vykonala i jen jediný celý oběh okolo osy cyklonu. Naopak zajisté částky vzdušné sestupujíce ve spirálách nahrazují se postupně jinými a jinými, jež touž dráhu konajíce zastupují částky dřívější, tak že materiál cyklonu jest vlastně v každém okamžiku jiný a toliko tvar soustavy hybné trvá. Avšak i ten se mění s dobou někdy znenáhla, jindy rychle, při čemž nezřídka isobary těsněji k sobě se sešinují, tak že gradienty rostou, síly větru přibývá a cyklon se prohlubuje, jindy však cyklon se vyplňuje, gradientů a síly větrů touž měrou ubývá, až konečně cyklon úplně zmizí; při tom isobary dříve kruhovité se rozšiřují a otvírají, nabývajíce tvaru přímočarného nebo vůbec nepravidelného. Cyklon jest tedy svou podstatou útvarem proměnným, podobaje se v té příčině vodním vírům, jež rovněž vzniknouce prohlubují i vyplňují se, až úplně zmizejí. Tuto podobnost vírů vzdušných a vodních lze sledovati i dále. Víry vodní totiž zpravidla zachovávajíce v celku svůj tvar postupují nestejnou rychlostí s proudem vodním; a totéž pozoruje se i na vírech vzdušných. Kdežto však u vírů vodních ve vodách proudících směr postupu s jistotou dosti velikou napřed udati lze, není to ani přibližně možno u cyklonů atmosférických, poněvadž neznáme proudů nebo vůbec hybných sil, jež vír vzdušný na dráze jeho ku předu pohánějí. Zkušenost však učí, že v pásmech tropických ubírají se cyklony zpravidla směrem od V k Z, v našich zeměpisných šířkách však naopak nejčastěji od Z k V nebo od JZ k SV. Dráhy cyklonů s povšechným směrem od V k Z jsou u nás výminkou velmi řídkou.[1]) Přese všecku tuto vnitřní proměnlivost cyklonů nalezeno přece z přečetných pozorování, že mimo rozdělení barometrického tlaku, směr a sílu větrů, o čemž už obšírněji promluveno bylo, též i další elementy toho, což povětrností zoveme, totiž vzhled oblohy, spůsob a rozsah zamračení, vlhkost, hojnost a ráz dešťů a do jisté míry i teplota vzduchu v určitých místech cyklonu jeví neočekávanou pravidelnost. Podobně shledáno, že i s jinými tvary isobar vždy týž průběh povětrnosti se pojívá. A na této pravidelnosti zakládá se právě vůbec možnost předvídati počasí z map synoptických. Vylíčíme tedy několika slovy povahu povětrnosti pro různé isobarní soustavy, počínajíce cyklony jakožto isobarní soustavou nejdůležitější.

Ať obr. 1. značí schematický náčrtek cyklonu, jenž postupuje směrem ZV. Část ***mnb*** jmenujeme stranou přední nebo čelnou, ***mna*** stranou zadní. Povšechný ráz povětrnosti v různých jeho částech lze charakterisovati asi takto: Nebe před cyklonem jasné zastírá se na přední straně u ***b*** již širými, jemnými, řasovitými mráčky (cirrostraty),

[1]) Několik konkretních příkladů o drahách cyklonů nalezne čtenář v mém pojednání »O buranech« v Osvětě 1890.

jichž rozsahu a hustoty směrem k středu znenáhla přibývá, tak že v okolí *c* slunce a měsíc již ukazují jakousi zář mdlou a bledou, jako by jemným závojem prosvítaly. Blíže k středu nahrazuje se závoj hustými mraky, v d_1 a d_2 podoby stratokumulové, obloha jest celá pošmournými mraky zakryta. V celé této oblasti cyklonové teploty přibývá. V okolí *e* už objevují se více méně výdatné sprchy, v *f* drobný, klidný, trvalý déšť, v *g* déšť s ostrým větrem, jehož síla roste, až podél čáry ***mn*** přejde v prudké, trhavé rázy, někdy též bouřkou provázené. Směry větrů označeny jsou šípy, jež letí s větrem. Odtud směrem k zadní polovici cyklonu nabývá počasí znenáhla mírnějšího rázu. Trhavé rázy větru jako by byly chmurný obal mrakový roztrhaly; u *h* objevují se tu a tam části modrého nebe, kumulovité mraky ženou se od SZ s velikou rychlostí po obloze; časté však nepředvídané přeháňky v okolí *k*, provázené krátkým zadutím silného a studeného větru dokazují, že

Obr. 1.

vláda cyklonu pořád ještě není úplně zlomena, až konečně za *a* nebe se opět úplně vyjasní. V celé zadní části jest teplota nižší než v přední, což zvláště pociťujeme při přechodu z části přední do části zadní; zároveň, jak už z obrazce vysvítá, barometr v zadní polovici cyklonu stále stoupá. Z důvodů těch čáru ***mn***, jež dělí část přední od zadní, nazýváme čarou ***obratu***.

Trváli cyklon beze změny své vnitřní konstituce delší dobu na témž místě, mají různé krajiny v oblasti jeho povětrnost ovšem nestejnou, určité místo však povětrnost neproměnnou. Pakli se cyklon pohybuje směrem ZV, na př. tak, aby právě střed jeho *o* přešel přes pozorovatele, mění se počasí jeho v pořadu nahoře popsaném. Obyčejně se však stává, že při postupu střed cyklonu pozorovatele mine. Leč i v tomto případě můžeme pravděpodobný sled počasí napřed určiti. Jednáli se na př. o krajinu ***r***, veďme a_2b_2 rovnoběžně s ***ab*** a vizme, kterými částmi cyklonu prochází čili, což tolikéž jest, které části jeho postupem doby

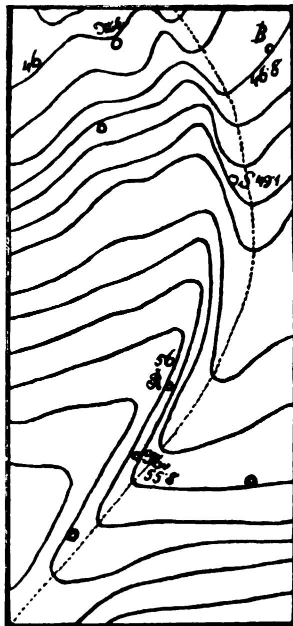
nad ní přejdou. Dle obr. 1. by byl pro *r* postup počasí asi ten: Obloha původně jasná pokryje se napřed cirrostraty, jež změní se (pro část I.) ve chmurné, těžké stratokumuly, jež však nejspíše nepřinesou žádného deště. Při tom teploty přibývá. Silnější rázy větru západního rozptýlí tyto mraky, když bod *p* čáry obratu, vyznačující se barometrickým tlakem relativně nejmenším, přechází nad pozorovatelem, mraky se trhají v jednotlivé kumuly, po nichž opět se vyjasní. Dodámeli ještě k té stručné charakteristice, že část II. vykazuje obyčejně mraky cirrovité, část III. podobně jako I. stratokumuly a část IV. jednotlivé kumuly čili tuče, sestavíme si snadno jasný obraz povětrnosti v cyklonech. Úhrnem pak lze tvrditi, že cyklony čili barometrické depresse přinášejí z pravidla počasí rozhodně škaredé, trvající často i mnoho dní, s hojnými srážkami, v létě deště, v zimě sněhu.

Příchod cyklonu prozrazuje pozorovateli klesání barometru; ale zpětný úsudek, že klesání barometru ukazuje k nastávajícímu počasí špatnému, stoupající barometr však že jest jistou předzvěstí počasí pěkného, jest často mylný, ačkoli se obyčejně za pravdivý přijímá, jak v následujícím odstavci výslovně vytkneme.

Velmi důležitým činitelem povětrnosti jsou depresse (cyklony) sekundární čili podružné. Objevují se na okraji cyklonů, někdy též anticyklonů, někdy i o sobě. Na mapách synoptických prozrazují se obyčejně prohnutím isobary, jako na př. v obr. 1. u S. Rozsah i průběh jich jest velmi nestejný; někdy jsou malé a mizejí rychle, jindy prohlubují a zvětšují se tak, že v samostatné cyklony přecházejí. Obyčejně postupují rovnoběžně s hlavní depressí, k níž náležejí, někdy též podél isobar jejich, opisujíce na svém postupu oblouk, jehož střed splývá se středem depresse hlavní, jako by neseny byly vzdušným proudem panujícím v dotyčné části prvotního cyklonu, valíce se po příslušné jeho isobaře. Předzvěsti blížící se depresse sekundární jsou tytéž jako u depresse hlavní, totiž kruhy okolo slunce a měsíce spůsobené jemnými cirry a cirrostraty; průběh srážek však jest docela jiný. Počínajíť prudkými dešti s větrem, jež po chvíli přecházejí při bezvětří v tichý vydatný déšť, trvající mnohdy i několik hodin, jenž, jak byl začal, opět prudkým větrem a lijákem končí, načež obloha svého dřívějšího vzezření nabývá. U nás velmi často provázeny bývají bouřkami s předchozím dusným vedrem. Větry krouží podél vyhnuté isobary dle zákona Buys-Ballotova. Zvláště pozoruhodno jest, že za průchodu podružné depresse barometr jen málo klesá, někdy docela i stoupá, po dobu tichého deště na stejné výši trvá a na konec opět o něco klesá, ač jsou známy případy, že někdy i vystupuje. V podružné depressi setkáváme se tedy s deštivým počasím, jehož nepředchází vždy klesání tlakoměru, ba jež někdy docela provázeno bývá stoupáním jeho. V celku značí průchod sekundárního minima dočasné zhoršení počasí s náchylností k elektrickým bouřkám.

Sekundární depressi podobá se tvarem isobar depresse neckovitá či jazykovitá, v níž isobary tvoříce výběžky, u nás obyčejně směrem k J obrácené, vsouvají se do sebe v podobě V. Čáru spojující nejnižší stejnolehlé body nazýváme opět čarou obratu. Soustava isobar upomíná zde na soustavu vrstevnic zeměpisných map, zobrazujících údolí na J

uzavřené. Velmi krásný příklad představuje obr. 2.[1]) V oblasti její řídí se směry větrů opět dle zákona Buys-Ballotova. Jazykovitá depresse nese počasí deštivé, provázené často bouřkami a krupobitím, a to, pokud se aspoň našich krajin týče, někdy polovice východní, někdy západní. Při tom postupuje týmž směrem, jako depresse hlavní. Depresse, jejíž isobarní obraz podáváme pro 9 h. p. m. dne 27. srpna 1890, postoupila směrem od JZ k SV od západní Francie až přes střední Evropu. Někdy jeví jakous náchylnost k otáčení se podobně jako depresse podružné. Příchod jazykovité depresse označují opět řasy a řasovité závoje, tvořící kruhy okolo slunce a měsíce. Při dalším postupu zamračí se nebe, později prší při větru JZ a klesajícím barometru. Když přechází místem pozorovatele čára obratu (v obr. 2. čára tečkovaná), dospěl barometr nejnižší polohy, vítr vane nejprudčeji, a to v divokých, trhavých rázech, přeskočí náhle na SZ, načež se při stoupajícím barometru rychle vyjasní. Zmínky ještě zasluhují neckovité depresse druhého druhu, při nichž totiž západní polovice déšť přináší, poněvadž v tomto případě počíná a trvá déšť mezi tím, co tlakoměr vystupuje.

Obr. 2

Dosud jsme stopovali povětrnost, jak pojí se k barometrickým depressím. Obraťme se nyní k oblastem vysokých tlaků barometrických. Hlavní místo zaujímají zde anticyklony. V oblastech anticyklonů jsou isobary, jak synoptické mapy ukazují, rovněž křivkami uzavřenými; ale vzájemné jich vzdálenosti poměrně veliké ukazují k malým gradientům a tedy i k slabým větrům, jež ostatně u nás krouží okolo středu maximálního tlaku, v němž panuje bezvětří, směrem ratiček hodinových, tak že na severním okraji vanou slabé větry západní, na východním severní, na jižním větry obyčejně poněkud ostřejší východní, jež znenáhla přecházejí v jižní na okraji západním. O povšechném rázu povětrnosti v anticyklonech lze říci asi toto: V létě ve středu nebe jasné, vzduch čerstvý, horké dni a značné ochlazení v noci se všemi následky tohoto střídání se tepla a chladu podmíněného volným sáláním do prostorů mimozemských, jako jsou: hojné rosy, ranní mlhy v údolích, jež po východu slunce se zdvíhají a mizejí; dále zamžený obzor, větry tak slabé, že nezakrývají ani periody denní, jíž se však ráz počasí nemění.

---

[1]) V. Durand-Gréville, Les grains et les orages. Comptes rendus 1894, I. K vůli orientování budiž vytčeno, že značí: Mk = Magdeburk, B = Berlín, S = Saskou Kamenici, R = Řezno, Mv = Mnichov. Čísla do mapky napsaná udávají barometrický tlak v millimetrech, když k nim připočteme 700.

Na okraji severním bývá obloha kumulovitě, na jižním, zvláště v pravé čtvrti oblasti stratovitě zamračena; na nejzazších okrajích objevují se řasy čili cirry, tvoříce již jaksi přechod k cyklonům. Podobně i v zimě přinášívá anticyklon jasné nebe, slabé, avšak pronikavé větry, tuhé mrazy beze srážek, pošmourné nebe v jižní pravé části. Povětrnost v anticyklonech jest tedy přímým opakem povětrnosti cyklonové. Mimo to liší se anticyklony od cyklonů větší stálostí polohy, svou relativnou nehybností. V celku tedy značí anticyklonová soustava isobarní trvale pěkné počasí pro krajiny, jimž právě vládne.

U anticyklonů pozorují se též často výběžky vysokého tlaku tvaru klínovitého, jež v našich krajinách obyčejně směřují k S. Představují pravý opak neckovitých depressí. Kdy bychom isobarám podložili opět význam vrstevnic, představoval by anticyklonový klín na zeměpisné mapě výběžek horský k S. Jako ve všech isobarních soustavách kolují i v klínu větry dle zákona Buys-Ballotova. Krajiny pokryté východní polovici klínu mají tedy větry severozápadní při překrásném počasí; nebe jest jasné jako rybí oko, vzduch čistý, svěží a nad obyčej průzračný. Západní polovice přinášívá po předchozích cirrech déšť s větry jihozápadními, kdežto na vrcholu klínu nejdále na S vybíhajícím se vyvíjejí někdy bouřky nebo lehké sprchy. Spád barometrického tlaku na straně západní a povětrnost jím podmíněnou lze ostatně též už často připočísti na vrub blížícího se cyklonu.

Nezřídka vykazuje synoptická mapa více anticyklonových oblastí, oddělených od sebe pasy tlaku nižšího, jež slují sedla. V sedlech nebývá patrných gradientů. Počasí v nich bývá těžké, dusné, při úplném bezvětří, v létě náchylné k poruchám bouřkovým. Zdá se též, že barometrická minima na své pouti vyhledávají tato sedlovitá koryta, což může pro prognosu povětrnosti někdy býti užitečným, ač ne zrovna příliš spolehlivým poukazem.

Konečně setkáváme se na mapách synoptických často s isobarami více méně přímočarnými, zhruba rovnoběžnými, jež běží na př. od J k S, nebo, což u nás nejčastěji bývá, od Z k V. Větry vějí pak opět souhlasně se zákonem Buys-Ballotovým, totiž tak, že spád barometrického tlaku směřuje k levé straně šípu s větrem letícího; v našich krajinách jsou to tedy nejčastěji větry vanoucí od západní polovice obzoru, hlavně od Z a JZ. Bývají to větry silné hučivé, jež srážejí kouř k zemi. Podél isobary největšího tlaku jest obloha pokryta jemnými peřitými cirry, jež houstnou směrem barometrického spádu, až přejdou nad krajinami nejnižšího tlaku ve chmurný povlak mračen stratovitých, sesílajících na zemi chladné sprchy. Vzduch bývá nicméně často značně průhledný a modravé vrchy zdají se býti značně bližšími než jindy. V ostatních částech přímočarnými isobarami pokrytých bývá déšť úkazem řídkým přes chmurné mraky nebe zatemňující, leč by gradienty byly zvlášť veliky a větry tudíž velmi silny, v kterýchž případech se místy mírné sprchy objevují. V celku bývá tato isobarná soustava málo trvalou; je to stav labilní, přechodný, bývaje nahrazován nejčastěji cyklonovými tvary isobar. [1])

[1]) Co do dalších podrobností viz Ralph Abercromby, Das Wetter, přel. Dr. J. M. Pernter. Mnozí meteorologové shledávají, že částečné isobarní

V předeslaném náčrtu nastínili jsme, jaké počasí se k jistému tvaru isobar pojívá, a shledali jsme, tuším, že souvislost ta je skutečně pravidelnější, než by kdo a priori očekával. Zdálo by se tedy, že dle pravidel těch lze povětrnost snadno, rychle a spolehlivě předpověděti. Bohužel však věc dokonce není tak jednoducha. Jsou četné okolnosti, jež spolehlivosti prognosy jsou na újmu nemalou; k nim teď blíže ukážeme. Nemíníme tím zlehčovati theoretickou prognosu povětrnosti, nýbrž pouze ukázati, čeho v té příčině vůbec dosíci lze, a uvesti na pravou míru jak přílišnou důvěřivost jedněch, tak přílišnou nedůvěru jiných.

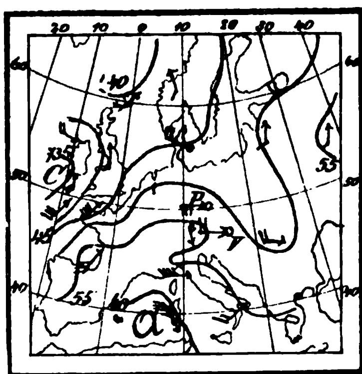
Přihlížímeli napřed k cyklonům, tu zajisté nezáleží prognose na pouhé vědomosti o existenci a okamžité poloze cyklonu, nýbrž hlavně a podstatně na tom, aby udán byl směr, jímž cyklon v příštích dnech se ubírati bude, aby bylo lze ustanoviti, která část jeho přejde nad místem, k němuž prognosa právě se odnáší. Již dříve uvedeno bylo, že dráhy našich cyklonů jdou povšechně od Z k V. Avšak atlantské cyklony směřují velmi často též od JZ k SV, někdy od SZ k JV; někdy, ač jen velmi pořídku, pozorován též směr od V k Z. Mimo to dráhy jejich jeví četné a nepravidelné odchylky od povšechného směru, nabývajíce tvaru čáry vlnité. Tak na př. depresse v měsíci červenci (9.—28.) 1879, ubírajíc se Atlantským mořem v čáře vlnité podél 50. rovnoběžky, zahnula se na skandinavském poloostrově v zeměpisné šířce asi 63° k J až k Černému moři (asi 40° zemské šířky), odkudž ji bylo lze stopovati směrem SV až do Sibiře. Ještě častěji zahýbají se dráhy depressí na západě poloostrova skandinavského k SV, sledujíce proud Golfský, a mizejí v neznámých končinách ledového moře; ba jsou i příklady známy, že odbočily již od Irska směrem k SZ k Islandu a Gronsku. Jest pak samořejmo, že takové nepředvídané odbočení může valně porušiti správnost vydané prognosy; nebo odchýlíli se cyklon, který v dřívějších dnech postupoval od Z k V, a o němž při sestavování prognosy předpokládáno, že směr ten i následujícího dne zachová, na př. náhle na S, bude patrně vydaná prognosa mylna, souhlasíc s počasím skutečným jen z části nebo nesouhlasíc s ním vůbec. [1])

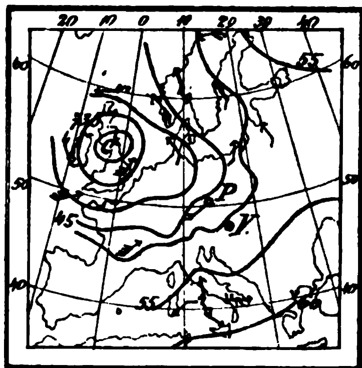
Rovněž rychlost postupu cyklonů jest proměnliva jak dle doby, tak i dle místa v dráze jejich. Někdy trvá atmosférická depresse delší dobu nad týmž místem povrchu zemského, někdy uhání rychlostí rozjetého vlaku. Z přečetných příkladů, jež by bylo lze uvesti, zmíníme se jen o depressi ze dne 11. srpna 1890, jež dle dotyčných synoptických map vykonala za den dráhu asi 1000 km.; ještě větší rychlost, asi 1200 km. za den měla depresse ze dne 11. dubna 1895. K těmto

soustavy nahoře popsané kupí se často v charakteristické soustavy vyššího řádu, jež zovou typy povětrnosti. Takové typy uvádí Abercromby pro krajiny naše, hlavně však pro Anglii, 4. Teisserenc de Bort popisuje 5 nejčastěji se vyskytujících, kdežto Rollin jich rozeznává 15—16. Ve příčině popisu jich nezbývá, než odkázati čtenáře k dotyčným odborným pojednáním samým.

[1]) Ostatně nebývá určování dráhy cyklonu vždy bez jistých obtíží, zvlášť mámeli k disposici jen jediné pozorování za den, na př. o 8 h. a., pak při rychlém jich střídání se, proklubování, vyplňování, vznikání, zejmena když objevují se četné depresse mělké.

elementům nejistoty přistupují nezřídka ještě jiné, měnící neli ráz, tož aspoň intensivnost povětrnosti, totiž prohlubování a vyplňování se cyklonů. Zajímavý příklad k tomu poskytuje depresse, jež dne 15. září r. 1890 blížila se od Z břehům anglickým. Dne 16. září postoupil střed její značně k V, následujícího dne odchýlil se k S až k ostrovům Hebridským, odkudž sestoupil cyklon ten až k jihu Škotska, v kteréž poloze i následujícího dne vytrval, zároveň velmi se prohloubiv (ze 755 na 735 mm.), tak že obor účinnosti jeho se rozšířil přes Francii až k východním hranicím Německa, načež dne 21. září vystoupil až k šířce severního Irska částečně se vyplniv (asi na 740 mm.). Vyplňování pokračovalo i dne 22. září při postupu jeho k nejsevernějším končinám Škotska. Od 23. do 25. září jeví se účinek jeho ještě v severní Skandinavii. Další příklady prohlubování se depressí nalezne čtenář na synoptických mapách ze dne 3. a 4., pak 21. a 22. a zejmena 23. a 24. ledna 1895 atd. Abychom čtenáře příliš četnými slovnými vý-

Obr. 3.

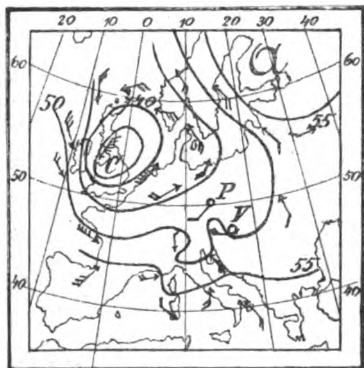

Obr. 4.

klady neunavili, podáváme v obr. 3.—6. polohu a tvar pěkného cyklonu, jenž v posledních dnech března 1895 našimi šířkami prošel; zároveň nám tytéž obrazce později poslouží k prvnímu pokusu praktické prognosy povětrnosti.

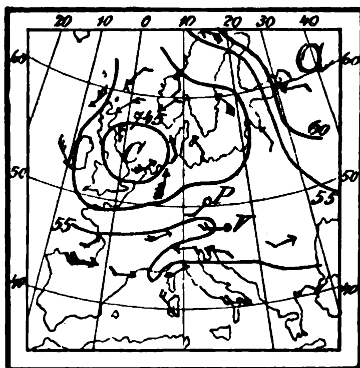
Jakožto poslední příčinu nejistoty prognosy povětrnostní dlužno ještě uvesti, že mnohdy mimo nadání nové depresse vznikají, jindy depresse již trvající náhle mizejí. Rozumí se pak samo sebou, že zmizíli návěst, v našem případě depresse, stane se bezpodstatným i důsledek sám, t. j. prognosa povětrnosti, založená na předchozím stavu, jehož nyní už není, selže.

Totéž úplně platí i pro ostatní tvary isobarní; ve všech neurčitost směru a rychlosti postupu, proměnnost intensity útvaru samého, neznámost doby vzniku a trvání činí předpověď povětrnosti více méně problematickou, zejmena při depressích sekundárních, jež podléhají proměnám ještě rychlejším, než cyklony hlavní, náhle vznikajíce a mizejíce, vyvíjejíce se v depresse samostatné a postupujíce na drahách ještě méně stálých a určitých. A přece jsou to právě sekundární depresse, jež u nás

velmi často o povětrnosti dne a místa rozhodují. K tomu druží se i další nepříznivá okolnost, že totiž naše synoptické mapy udávají jen sekundární depresse rozsahů velikých, což podmíněno jest tím, že meteorologické pozorovatelny, dle jichž udání se synoptické mapy sestrojují, jsou velmi daleko od sebe vzdáleny, zřídka kdy méně, než 120 až 160 km.; z čehož plyne, že pozornosti pozorovatelově zajisté snadno a často ujdou útvary meteorologické malých rozměrů, po případě mnohé podrobnosti v útvarech třeba i velmi rozsáhlých. [1]) Z toho pak dále vysvítá, že prognosa povětrnosti z map synoptických nemůže podati spolehlivých předpovědí pro povětrnost isolovaného místa, nýbrž že jí nezbývá, než obmeziti se na povšechný počasový ráz širých oblastí, což také skutečně činí. Dodati však sluší, že cena její pro jisté určité místo podstatně se zvýší, nalézáli se v místě pozorovatel zkušený, lokálního průběhu meteorologických dějů znalý, jenž povšechné údaje její doplniti dovede daty přispůsobenými poměrům místním.

Obr. 5.

Obr. 6.

Jiná neméně závažná otázka jest, na jakou dobu pomocí nynějších prostředků povětrnost předvídati lze. Obyčejně se prognosa vztahuje ku příštímu dni; alespoň se u nás synoptické mapy sestavují toliko jedenkrát za den dle pozorování ranních (ve Spojených státech amerických třikrát za den). Tím však nikterak není řečeno, že by prognosa počasí

[1]) Sem patří na př. bouřky našich krajin, jež, tuším, vesměs pokládati lze za atmosférické víry malých rozměrů. Vycházeje ze stanoviska, že pořídku roztroušené stanice meteorologické vnitřní mechanismus bouřek vystihnouti nemohou, pokusil jsem se před lety zříditi ve školním okresu Prostějovském hustou síť dobrovolných pozorovatelů bouřek a některých úkazů je provázejících, pokud je vystihnouti lze bez meteorologických přístrojů. Bohužel, již druhého roku ochota pozorovatelů ochabla, a počet jich se konečně zmenšil tak, že další pozorování se stalo úplně bezúčelným. Mimo hubený výsledek prvního roku nedocíleno téměř ničeho. Přes tento nevalně potěšný konec jsem nicméně přesvědčen, že by tímto způsobem, kdy by totiž v každé vesnici byl spolehlivý a aspoň trochu vytrvalý pozorovatel, bylo lze nastřádati zajímavých a cenných poučení o bouřkách, zvlášť srovnáním s daty, jež poskytují mapy synoptické.

na 24 hodin napřed byla v každé příčině spolehliva. Naopak. Připomeneme-li si rychlou proměnlivost povětrnostních podmínek, prognose za základ sloužících, nepodivíme se asi příliš výroku Abercrombyho, že předvídání povětrnosti, mimo některé zvláštní případy, může právem sahati nejvýš 8—12 hodin do budoucna, tak že v obyčejných případech, když uvážíme, že k dodání pozorování meteorologické stanici ústřední, k sestavení synoptických map a k rozeslání prognos jest potřebí asi 3—4 hodin (v Anglicku), prognosy povětrnosti mají cenu jen nepatrnou.

Tím vyložili jsme hlavní zkušenosti, na nichž nynější prognosa povětrnosti spočívá, vytknuvše zároveň četná úskalí, o něž tak často se rozbíjí vratká její lodička. Nyní pak zveme čtenáře, aby se též sám s námi vydal na vrtkavé moře meteorologických konjektur. Za tou příčinou vrátíme se k obr. 3.—6., jež představují v malém měřítku synoptické mapy na dobu od 27. do 30. března 1895, jež ať jsou nám substrátem pro první pokus předvídání počasí. Synoptické tyto mapky vztahují se vždy k 8. hod. ranní. Písmeno C značí povšechnou polohu nejnižšího, písmeno A nejvyššího tlaku. Směr větru ukazují šípy, jež letí s větrem, sílu jeho péra na konci, při čemž jedno pérko značí slabý vítr, šest per orkán. Abychom čtenáři práci usnadnili, po případě jemu měřítko poskytli, jímž by správnost své předpovědi mohl kontrolovati, uvádíme zde v levém sloupci theoretickou prognosu, ve sloupci pravém skutečné počasí, jež pozorováno bylo v Prostějově dotyčného dne.

Prognosa pro den:	Skutečné počasí:
28. března: Počasí nejvíc pošmourné, nestálé s občasnými srážkami.	28. března: Při nezměněné teplotě a téměř úplném bezvětří napřed přeháňky střídající se se zásvity slunce; od 4 hod. odp. stálý déšť.
29. března: Převahou pošmourné počasí se srážkami.	29. března: Při slabém oteplení a téměř úplném bezvětří prší klidně a vytrvale; tlak vzduchu po celý den beze změny (747·6 mm.). Odpoledne jasno asi z polovice a bez deště.
30. března: Zatím ještě oblačnost proměnná, ob čas déšť a krupky provázené vzedmami vzduchu.	30. března: Chladněji, ráno jinovatka a jasno. Od 9 hod. dop. pod mrakem. Barometr vystoupil o 5 mm.
31. března: Oblačnost proměnná; zatím ještě počasí dosti chladné s jednotlivými sprchami.	31. března: Dopoledne oblačnost střídavá; od 12 do 5 hod. odp. déšť při slaboučkém větru od JV.

Jak patrno, souhlasí v případech uvedených prognosa v celku dosti dobře se skutečností. Nebylo by však nesnadno, nalezti příklady jiné, kdež se objevila býti mylnou, a to i takové, kde theoretické prognose ušly dokonce i úplné převraty povětrnosti. Bylo by sice velmi zajímavo sledovati ještě dále theoretickou prognosu a srovnávati ji se skutečností; zde však nemůžeme se pouštěti v další podrobnosti, jichž rozmanitost je v pravdě bez konce. Uvedeme jen přehledem povšechné výsledky, jichž se moderní prognosa v různých zemích dodělala. Dle Abercrombyho vykazuje Anglie v celku asi 78% prognos správných, Německo (Deutsche Seewarte) asi 77%, Spojené státy americké až asi

90% (předzvěsti příchodu buranů až 83% r. 1882), Kanada (r. 1881) 82·3% prognos úplně správných, kteréž číslo vzroste až na 90·2%, připočtemeli předpovědi, jež vyplnily se jen z části. V celku lze tvrditi, že počet správných prognos postupem let, ač jen znenáhla stoupá.

(Dokončení.)

Obzor divadelní.

Od Františka Rutha v Národním divadle sehrána čtyřaktová fraška *Utopený manžel*, jež zároveň ve sbírce Vybrané hry českých divadel tiskem vyšla. Náhledy o tom, máli se fraška na větších, povznešenějších jevištích pěstovati, valně se různí. Já se bez mučení přiznávám, že jsem přítelem slušné zdařilé frašky, jako jsem přítelem i slušné zdařilé operety. A věru nejsem v tom sám. Vždyť Aristofanes, Plautus i Beaumarchais byli fraškáři, a Shakespeare, Molière i Göthe jimi do jisté míry chutě byli také. Ovšem nevězí v každé frašce hned Aristofanes anebo Molière, ale ani v každé veselohře nevězí hned Calderon anebo Freytag.

Znáte z našeho jeviště francouzskou frašku Vrah. Tam přijde živý (malíř) do podezření, že sám sebe o život připravil. Totéž přihodí se ve čtvrtém dějství Utonulého manžela titulnímu rekovi Kazimíru Kalivodovi. Přimysleme si k tomu, že Kalivoda, který se pak za jakéhosi svého druha z mládí Jindřicha Šourka vydává, prodlením hry je doháněn, vzíti si Šourkovu osmnáctiletou milenku za manželku, a že strýc Tadeáš Moravec Kalivodovu manželku Karlu jakožto domnělou vdovu k tomu přiměje, by si vzala nějakého snesitelného Vladimíra za muže, vezmete i v počet, že Kalivoda jest nucen hráti — ovšem s jemnějším taktem — nanovo úkol milence své choti, pak jejího ženicha a že se za své druhé »já,« za hejska Šourka až na práh vězení dostane: a máte zajisté nadbytek látky k fraškovým zápletkám; ale v Utonulém manželovi tato jádra nevyrazí, ani se v ostré konce nerozvinou, a spisovatel libuje si raději v situacích dílem sice dosti šťastných, z většího dílu však nepoutavých, nemožných, opotřebovaných, zle pikantních, lascivních a také jinak odpuzujících. Jiskřivých vtipů, jiskřivě vtipných sentencí neslyšíte. Mluva může být i ve frašce vybranější. Nedivili byste se, kdy by se sousedé ohlíželi, zda nezabloudili do nějakého Alcazaru.

A větší díl posluchačstva po ušlechtilých zdařilých žertovných kusech, veselohrách anebo fraškách, žízní a lační dál.

* * *

Ve zprávě o veselohře *Opuštěný* od Jana Červenky (Osvěta 1897, str. 745—6) podotknul jsem, že o tom, zdali smích, jejž tam soustrastný šátek doktoru Zdeňku Trojanovi neustále slzy stírající budí, byl za-

myšlen či nezamýšlen, nemůže nikdo určitě věděti než autor sám. Od té doby vyšla Červenkova veselohra tiskem, a spisovatel nás v předmluvě ubezpečuje, že jeho práce povstala při čtení moderních dramat, v nichž lidé, jak kdesi poznamenáno, »umírají na cit.« Připouštíme. A že zvláště Hauptmannovi tragičtí Osamělí lidé, kteří již sami přecitlivělostí svého reka i jeho ženského ideálu dosti komicky působí, Červenkův úmysl dokonali, zdá se mně býti důvodnější, nežli že k tomu rovněž přispělo Schnitzlerovo tragické »Milkování,« kde mimořádné »moderní« přecitlivělosti shledati nelze. Červenka chtěl tedy, jak praví, postaviti člověka citového, přecitlivělého, do jiného světla, než děje se v obou dotčených dramatech, t. j. parodovati moderní drama. Tak sluší dle autora hleděti na Trojana: jako na karikaturu. Dle básníkova přesvědčení chodí bez počtu takových lidí mezi námi, a model Trojanův měl autor před očima. Dobře; však proč nepodal obecenstvu podobného určitého vysvětlení na př. některou osobou ve hře vystupující, třeba dr. Benešem? Osudná to mezera!

Hřích od Abela, v kterémž pseudonymu tajil se Pardubický profesor V. Šolc, byl tedy konečně přec na Národní divadlo propuštěn. Jenže bez potřebné důkladné úpravy. Zprávu o Hříchu podal jsem již v 3. čísle letošní Osvěty (268—9). Nesetkal se s očekávaným úspěchem, nýbrž musel vykonati i kus těžké cesty ohněm, mrazem i pračaty. Vyčítáno mu všechno, všechno: také bohatý, effektní děj! A to šmahem, ve všech kusech, beze všeho omezení! Mladistvá, nedospělá kritika hlásá bezzásadnost in aestheticis a vynáší své úsudky podle toho — bezzásadně. Divadelní autoři stojí před chaosem, povážlivým, nebezpečným, úmorným.

František Zákrejs.

Zprávy hospodářské a sociální.

Sjezd kupecký v Hradci Králové — Zpráva zemského pojišťovacího fondu za r. 1896. — Nový celní tarif Spojených států severoamerických. — Celní unie mezi Anglií a jejími osadami. — Haussa na obilních trzích. — Sjezd anglických společenstev svépomocných v Perthu.

Letní doba přinesla i letos s sebou několik sjezdů živnostenských, mezi nimiž zasluhuje zmínky zejmena *sjezd kupecký v Hradci Králové.* Vedle dávno již známých předmětů (zavedení průkazu spůsobilosti, odstranění obchodu podomního) vyskytla se tenkráte na programu důležitá otázka založen gremiálních a zřizování velkonákupních družstev. Jest potěšitelno, že kupectvo české již nyní koná přípravy k tomu, aby mohlo těžiti z blahodárné instituce, kterou sněm království českého k návrhu, svého času v Osvětě vyloženému, na oslavu 50letého panovnického jubilea našeho císaře a krále hodlá založiti. Jednomyslně schválen návrh jednatele jednoty obchodních gremií v království českém p. Grossmanna, aby pomocí jubilejního fondu úvěrního zřízena byla zemská záložna obchodních gremií, která by eskomptovala směnky obchodníků, girované příslušnými obchodními gremii. Po našem názoru by však bylo lépe, místo jedné záložny v Praze, která by co do levnosti úvěru

a režie nemohla konkurrovati s jubilejním fondem, zříditi několik záložen župních nebo krajských, které by byly mnohem silnější než záložny jednotlivých gremií a měly by proto také levnější režii, při tom však by se dobře mohly přispůsobovati různým poměrům v jednotlivých krajích. Větší města, jako Praha nebo Plzeň, mohla by míti záložny pro obvod jednoho nebo několika gremií. Poněvadž kupec potřebuje úvěru hlavně na zaplacení zboží, naskytuje se sama sebou myšlenka, aby záložna úvěr místo v hotovosti poskytovala ve zboží, t. j. aby byla velkonákupním družstvem, jež by členům svým prodávalo na úvěr. Praktickému provedení této myšlenky vadí však veliké obtíže; zkušenosti učí, že ze společenských závodů, jež kreditovaly zboží, málo který se udržel. Z té příčiny jest třeba zříditi velkonákupní družstvo vedle záložny, tak aby veškery obchody úvěrní ponechány byly záložně, kdežto by se obchod se zbožím mohl díti jen za hotové, třeba úvěrem od záložny získané nebo od ní prostě poukázané. V tom smyslu se také sjezd usnesl. Založení družstva velkonákupního mělo by tu výhodu, že by zisk který nyní t. zv. druhé ruce zůstává, plynul prostřednictvím družstva do kapes kupců a byl by jim tudíž vydatnou podporou v nynějším nesnadném zápase existečním. Mimo to by tímto spůsobem byla možna emancipace kupectva našeho od živlů nepřátelských, kterým nyní hospodářsky jest podrobeno, což by znamenalo veliký zisk v ohledu národním. Vítáme tudíž myšlenku velkonákupních družstev co nejvřeleji, přejíce jen, aby našla poctivých a věci znalých mužů, kteří by byli ochotni ji v skutek uvesti. — Další předměty rokování byly: nedělní klid, obmezení doby pracovní, upravení doby výpovědní a zvelebení školství obchodního. — Smutným zjevem, kterého si sjezd nepovšiml, jest, že absolventi českých škol obchodních z velké části nehledají zaměstnání v obchodech, nýbrž u rozličných úřadů; příčina toho leží částečně asi v tom, že důležité obory učitelské na školách obchodních — namnoze k vůli úspoře při služném — bývají obsazovány silami praktického ruchu obchodního vzdálenými.

Zemský pojišťovací fond císaře Františka Josefa I., zřízený na oslavu 40letého panování císaře a krále, vydal tyto dni výroční zprávu za r. 1896, z níž seznati lze opětný značný rozvoj tohoto blahodárného ústavu; potěšitelno jest zejmena, že mezi pojištěnými roste počet těch, pro které především byl ústav založen, totiž osob odkázaných na práci svých rukou. Počet pojištěných, který koncem roku 1895 činil 591 osob, stoupl na 1495, obnos vkladů pak stoupl s 79.247 zl. na 128.644 zl. V tomto druhém roce působnosti pojišťovacího fondu byly poukázány již tři důchody v úhrnném obnosu 1052 zl. 76 kr. ročně. O šetrnosti, s jakou správa ústavu za vrchního vedení p. prof. dr. Bráfa si počíná, svědčí okolnost, že r. 1896 uspořeno bylo 15.374 zl. 27 kr., z nichž 5000 bylo poukázáno fondu bonifikačnímu, ostatek fondu základnímu. Základní fond činí nyní 568.499 zl. 14 kr., ostatní fondy 323.208 zl. 67 kr.; proti r. 1895 přibylo všem fondům 151.444 zl. 39 kr.

Nový celní tarif Spojených států amerických obsahuje značné zvýšení sazeb na četné zboží dovážené z Evropy a dává presidentovi plnou moc, aby na zboží docházející ze států, jež pokytují vývozních prémií ať zjevně či tajně, uvalil přirážku těmto prémiím se rovnající; tarif vstoupil v platnost přes protesty, které zástupcové rakouský, fran-

couzský a německý proti posléze zmíněnému ustanovení podali. Repressalií, kterými evropské časopisy vyhrožovaly, se Američané nelekli, a nepříznivé počasí způsobilo, že by Američané zbraň, kterou jim bylo vyhrožováno, totiž uvalení dovozných cel na obilí jako na nejpřednější vývozní zboží americké, mohli nasaditi sami na prsa svých odpůrců. Jestiť následkem špatné sklizně celá západní Evropa až do příštích žní závisla od obilí amerického, a bude muset býti ráda, když američtí jobbeři monopolu svého nevyužitkují do poslední krajnosti. Vývoz rakouský do Spojených států, jenž od vydání zákona Mac Kinleyova jest v úpadku, dostane novým zákonem Dingleyovým další krutou ránu.

Také z Anglie hrozí rakouskému a vubec evropskému průmyslu značná újma. Od let šedesátých byly Anglie a rozsáhlé osady její evropskému dovozu dokořán otevřeny. Svobodu tuto Anglie poskytla v domnění, že žádný stát nedovede s průmyslem jejím soutěžiti. Avšak během posledních 20 let zmohutněl německý průmysl tak, že dělá anglickému jak v Anglii samé, tak zejmena v osadách značnou konkurrenci. Proto si hledí Anglie svoje výsadní trhy v osadách zachrániti vymíněním nižších sazeb celních na své výrobky, a počátek učiněn letos v Kanadě. Avšak Belgie a Německo, které mají s Anglií smlouvu nejvyšších výhod, chtěly, aby výhoda ta také na jejich zboží byla rozšířena. Aby se těmto důsledkům smluv svých vyhnula, Anglie před několika nedělemi je vypověděla, prohlašujíc ochotu uzavírati je znova na jiných základech, t. j. s vynecháním klausule, která též osady ku poskytnutí největších výhod zavazuje. Poněvadž lze očekávati, že osady za výhodu poskytnutou anglickému zboží budou požadovati vzájemné výhody pro svůj vývoz, možná že v nejbližších letech bude na některé výrobky kontinentálních států, na př. na cukr, zavedeno clo větší než na koloniální cukr třtinový, čímž může naše cukrovarství přijíti o svůj nejlepší a největší trh. Myšlenka *celní unie mezi Velkou Britanií a jejími osadami* nalézá v Anglii čím dále tím živějšího ohlasu, a nedávné slavnosti jubilejní, jichž účastnily se zástupcové všech osad, byly propagandě její velice na prospěch. Bylo by proto na čase, aby vlády naše a sousedních států v čas učinily opatření proti této pohromě, která našemu národnímu hospodářství hrozí.

Pozoruhodny jsou záznamy *obilních cen* na plodinových bursách nejen domácích nýbrž i cizozemských. Již od října minulého roku bylo pozorovati stoupání obilních cen, které v posledních třech měsících proměnilo se v pravou haussu. Kdežto na př. v červenci minulého roku pšenice platila se kolem 6 zl. 50 kr. za metr. cent, byla cena její letos v červenci kolem 9 zl. 80 kr. a od té doby opět značně stoupla, tak že na př. 11. září t. r. na Vídeňské burse znamenán cent za zl. 11·97—11·99 a na Budapešťské za zl. 12·04—12·06. Pšenice jakosti 81 kg. prodávala se dokonce po zl. 12·85—12·90. Podobné stoupání cen pozorovati lze také u jiných druhů obilí. Příčina tohoto neobyčejného zjevu leží v nepříznivé sklizni letošní, jejíž očekávání již v květnu na bursy počalo působiti. Podnět vyšel z bursy Budapešťské, kde nepříznivé odhady nastávající sklizně nejvíce upřílišovány; za ní následovala bursa Vídeňská; jelikož trhy zahraničné, zejmena německé tohoto ruchu z počátku se neúčastnily, nastal před několika nedělemi dosti značný dovoz obilí německého k nám. Ale tu zmocnila se obava veliké neúrody ve

Francii také bursy Pařížské, která vyhnala ceny obilí do výše dávno nebývalé, a horečka ta přenesla se i přes oceán na trhy v severní Americe. Obavy, že letošní sklizeň bude nedostatečná, došly již potvrzení v úřední publikaci uherského ministestva orby, dle které letošní sklizeň pšenice na celé zemi bude činiti asi 755 mil. hektolitrů proti 840·5 mil. hekt. roku loňského. Se zásobami, jež letos činily 50—60 mil. hekt. proti 100 mil. hekt. roku loňského, má tudíž konsum letos k disposici 810 mil. hekt. proti loňským 940 mil. hekt.; a poněvadž potřeba jeho činí asi 890 mil. hekt., jeví se schodek 80 mil. hekt. I při ostatních druzích obilí jeví se značné schodky, následkem čehož není naděje, že by ceny obilí klesly na míru před rokem bývalou. Bohužel však čeští zemědělci z těchto příznivých cen nebudou moci valně těžiti, jelikož následkem četných pohrom živelních letošní sklizeň jejich jest velice slabá. Nepříznivý výtěžek letošní sklizně bude míti v zápětí mnohé změny ve směru tržby obilní, neboť mnohé státy, které v minulých letech obilí vyvážely, budou letos nuceny je dovážeti. Také Uhersko, které vývozem obilí a mouky tolik škodilo našim zemědělcům a mlynářům, stačí letos sotva na uhrazení své vlastní spotřeby. Tato okolnost může nemálo posilniti posici Uhrů při nastávajícím jednání o obnovu jednoty obchodní a celní. Zmínky zasluhuje, že v Německu, kde některé bursy plodinové činnost svou zastavily, jsou ceny obilní nižší než na př. u nás, což bylo tu a tam uváděno jako důkaz, že bursy nemají na tvoření a zejmena na připisované jim stlačování cen obilních žádného vlivu. Soud tento jest chybný; srovnání cen zdejších s cenami v Německu naopak nasvědčuje tomu, že bursy jsou rušivým činitelem při tvoření cen obilních; neboť jako dříve, když vládlo přesvědčení o nadbytku obilí a následkem toho měla vrch strana baissistů, působily na jejich stlačování, tak nyní, když následkem přílišných obav stran výsledku žní dostala se na vrch strana haussistů, vyhnaly ceny do výše, jež skutečným úbytkem při letošní sklizni nikterak není odůvodněna. Nebudouli rušivě působiti ringy americké, zadržujíce schválně nabídku, lze nyní, když výsledky žní budou docela známy, očekávati jisté klesnutí cen, na míru dávno nebývalou zvýšených.

Letošní (29.) ***sjezd anglických, škotských a irských společenstev svépomocných*** konal se v škotském městě Perthu. Potravní spolek Perthský čítá přes 4000 členů, což je pětina všeho tamějšího obyvatelstva. Na Škotsko, jež čítá desetinu obyvatelstva velkobritanského, připadá pětina všech společenstev. Není divu, že při tak mohutném rozvoji myšlenky společenstevní v této zemi tamější obchodníci, jimž společenstva dělají velice nemilou konkurrenci, všelikým způsobem je osočují, založivše zvláštní spolek obranný. Agitace tato však společenstvům spíše ještě prospěla, ježto členové jejich tím těsněji k sobě se přimkli, a nespravedlivé osočování bylo jim pohnutkou k tím usilovnějšímu šíření myšlenky kooperativné. Výsledek této činnosti lze pozorovati zejmena v odbytu škotského společenstva velkonákupního, jenž v r. 1896 stoupl s 3,449.461 £ na 3,822.581 £. Agitace kupců škotských měla však ještě jeden účinek, který dle výroku jednatele anglického společenstva velkonákupního bude tvořiti mezník v dějinách hnutí společenstevního. Neboť kdežto dosud společenstva anglická vzdalovala se zásadně všeliké činnosti politické, na sjezdu Perthském

k návrhu Maxwella, duchaplného a zasloužilého předsedy škotského společenstva velkonákupního, přijata byla jednohlasně resoluce, kterou kooperativní unie a obě velkonákupní společenstva se vyzývají, aby podnikly přípravné kroky ku přímému zastoupení společenstev jak v parlamentě tak i ve sborech samosprávných. Odůvodňuje svůj návrh, pravil Maxwell, že zkušenosti posledních let jej přesvědčily, že od nynějších »otců městských« ve prospěch společenstevního hnutí nelze mnoho očekávati, a že tudíž budoucnost hnutí tohoto zavisí od toho, aby se vzdalo své neutralnosti u věcech politických a jako sdružení veliké části britských poplatníků zájmy dělnictva v parlamentě a v obci samostatně zastávalo. »Nejde mi o to,« pravil, »abych zanášel politiku do kooperace, ale přeji si vroucně, uvesti kooperaci více do politiky.« Na sjezdu Perthském došlo k jakési shodě v otázce, která již po několik let sjezdy výroční zaměstnávala, totiž v otázce účastenství zaměstnanců společenstevních v zisku podnikatelském, a která vzájemnými ústupky rozřešena tím způsobem, že sjezd doporučil členům, aby svým zřízencům z čistého zisku dávali příspěvky na pensi pro případ stáří. Jako jiná léta byla i letos se sjezdem spojena výstava výrobků ze společenstevních závodů, jež svědčily o pokroku výroby kooperativní, ale ukazovaly zřejmě převahu závodů náležejících velkonákupním společenstvům nad závody společenstev výrobních. Statistika sjezdu předložená svědčí opět o značném vzrůstu společenstevního hnutí ve Velké Britannii a v Irsku. Počet společenstev stoupl s 1711 na 1741, z nichž však 76 nepodalo zprávy. Ve zbývajících 1655 stoupl počet členů s 1,414,158 na 1,492.371, a činí tedy s členy společenstev zprávy nepodavších dobrého půldruha milionu členů, kteří se svými rodinami tvoří asi šestinu všeho obyvatelstva Velké Britannie a Irska. Závodní kapitál (podíly) stoupl s 16,164.667 £ na 17,546.924 £, vklady kapitálové s 9,661.420 £ na 10,663.346 £, tržba s 52,512.126 £ na 57,318.426 £, čistý výtěžek s 5,397.582 £ na 6,337.490 £. Vzrostl tedy počet společenstev o 1·7%, počet členů o 5·5%, závodní kapitál o 3·2%, vklady kapitálové o 12·7%, tržba o 9·2% a čistý zisk dokonce o 17·4%. Sjezdu súčastnilo se 826 delegátů zastupujících 353 společenstva, dále zástupcové ministerstva obchodu, parlamentárního výboru sjezdu tradeunionistického a národní jednoty učitelstva. Francouzská a německá organisace svépomocná zaslaly písemné pozdravy. Dr. *E. B. Šimek.*

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. září 1897.

Cíle zápasu proti jazykovým nařízením. Badeniův pokus o shodu národnostní v Čechách; odpor německý, zmar konferencí vyrovnávacích. Parlamentární výbor pravice a vláda. Německé bouře v Aši a útoky na Čechy v městech většinou německých. Německý sjezd v Těšíně. Zástupcové českých měst a okresů na obranu národnosti — Slovinský sjezd v Lublani — Charvátský sněm. — Francie a Rusko; president Faure v Petrohradě; allianco. Mikuláš II. a Poláci. — Schůze mocnářů italského a německého v Homburce. — Německý císař v Uhrách.

Vždy zřetelněji vychází na jevo, že zápas spojených německých liberálů a nacionálů, obstrukcí v říšské radě a bouřením německého lidu

vedený, má za hlavní účel zvrácení vlády Badeniovy a obnovení německé nadvlády, a že odstranění jazykových nařízení teprve jako vedlejší jeho důsledek s tím souvisí. Upadající a od voličů opouštění němečtí liberálové rozpoutali boj národnostní, aby obrátili k sobě pozornost a stali se vůdci velkého hnutí. Přepočetli se však, nacionálové chopili se této příležitosti, a vlastním vůdcem stal se protirakouský Schönererovský živel mezi nimi. Jest to hnutí, které roste přes hlavy těm, kdož k němu dali heslo. Sjednocení se stalo, ale pod vedením výstředníků a jen po stránce záporné, i rozpadne se hned, jak půjde o positivní věci.

Vláda Badeniova pokusila se o zmírnění protiv národních v Čechách, čehož mělo býti dosaženo ***poradami zástupců stran v českém království*** o zákonech, jež delší již dobu jsou na denním pořádku a pokládají se za důležité. Především měla býti vyřízena souhlasně osnova zákona o užívání obou zemských jazyků v úřadech samosprávných. V té příčině není velké různosti, a na tomto základě mělo býti zosnováno ministerské nařízení, jímž by jazykové nařízení ze dne 5. dubna t. r. bylo »opraveno.« Řečený zákon i toto nařízení měly současně nabyti platnosti. Dále měly projednány býti osnovy o změně zemského zřízení a zemského volebního řádu, při nichž by požadavky obou stran došly vyřízení. Zemský zákon o zřízení sněmovních kurií, avšak pouze k vykonávání voleb výborů od sněmu volených, měl Němcům zjednati možnost, aby nezáviseli na dobré vůli jiných stran. Zemský zákon o školách pro národní menšiny měl usnadniti zřizování škol ve smíšených okresích. Posléze mělo býti říšským zákonem zavedeno zřízení krajských úřadů.

Dne 18. srpna posláno bylo pozvání ke konferencím na 26. srpna kn. Jiřímu Lobkovicovi jako zemskému maršálkovi, dr. Heroldovi a hr. Karlu Bouquoyovi, dr. Schlesingrovi a hr. Osvaldu Thunovi s doložením, aby si důvěrníky každý ze své strany jmenovali. Pozvání přijali všichni až na dr. Schlesingra. Německo-liberální listy však od první chvíle vystupovaly velmi nepřátelsky proti myšlence konferencí. »Naši říšští poslanci nechať tak dlouho vytrvají v nejpříkřejší obstrukci, až nejenom jazyková nařízení budou změněna, ale celá soustava nadobro odstraněna.« Tak hlásal orgán německého kasina Pražského Bohemie již 19. srpna, a Reichenberger Zeitung 20. srpna dokládala: »Ostatně se již dávno nejedná o boj proti jazykovým nařízením, nýbrž o odstranění oné soustavy, z které vyšly.« A k této soustavě počítá Neue freie Presse již vládu Taaffovu od r. 1879.

V tom smyslu vypadla také ***odpověď německých zemských a říšských poslanců***, na 23. srpna od dr. Schlesingra svolaných. S vyzývavou urputností snesli se na resoluci, že jazykové poměry smějí býti upraveny jen cestou zákonodárnou, že s vládou nevstoupí v nižádné jednání, dokud nebudou jazyková nařízení odvolána; jsou prý »proniknuti přesvědčením, že se dnes již nejedná o pouhou česko-německou otázku, nýbrž o uhájení národních životních podmínek Němců v Rakousku.« Výrazy, z nichž nejklackovitějších ani N. fr. Presse neodhodlala se uvesti, nýbrž vypustivši je jen tečkami je vyznačila, dána odmítavá odpověď. Totéž stanovisko zaujal dodatečně i hr. Osvald

Thun jmenem ústavověrného velkostatkářstva, i prohlásil nyní, že ani on nemohl by se účastniti konferencí, kde by německá strana nebyla zastoupena.

Němečtí poslanci z Čech zmařili konference o shodě, ale vlády Badeniovy tím neporazili. K uspokojení jejich bylo by třeba obnoviti poměry, jaké byly za vlády Auerspergovy a učiniti státní aparát orgánem německo-liberální strany nebo Pražského německého kasina, a potom by se ovšem zase nynější většina říšské rady postavila proti vládě do opposice. Hrabě Badeni poděkoval všem, kteří pozvání jeho přijali, a ohlížel se po jiné cestě, která by vedla k urovnání poměrů domácích a k umožnění pravidelného chodu parlamentárních prací. Místo konferencí česko-německých nastoupily ***konference parlamentárního výboru pravice s vládou.*** Souhlasně v kruzích pravice, jmenovitě českých, a v kruzích ministerských pomýšlelo se na svolání zástupců všech stran pravice, ve společném výboru sdružených. Utvoření pravice nebylo prvotně v plánu politiky hr. Badenia, kterýž ani s parlamentárním jejím výborem nebyl dosud v úředním styku. Ministerstvo prve pořád se chtělo dohodnouti neli s celým německo-liberálním táborem, aspoň s jeho částí. Nyní nastal obrat. Dne 1. srpna sestoupil se ve Vídni parlamentární výbor, a předseda jeho rytíř Jaworski oznámil, že svolání stalo se nejen po přání příslušných sněmovních stran, nýbrž i hr. Badenia. Dále doložil, že jej předseda ministerstva zmocnil ku prohlášení, že vláda jest odhodlána hledati nadále svou oporu u pravice. Shromáždění vzali to na vědomost a ustanovili užší výbor, skládající se z poslanců Jaworského, Herolda, Dipaulia, Pálffya, Šusterčiće, Falkenhayna, a Lupula, tedy ze zástupců všech stran a frakcí pravice, aby vstoupil s vládou ve spojení. Autonomie a rovné právo, jako již v adrese, vytknuty za zásady společného programu. Pro vzájemný poměr stran uznáno, že jest naléhavá potřeba, aby pravice zůstala solidární pro všechny případy, i kdy by nastati měla změna v ministerstvu nebo v státní soustavě. Užší výbor měl informovati vládu i zástupce pravice o okolnostech a podmínkách, za kterých vzájemná shoda jest možná. Již 2. září sestoupil se opět celý výbor a přijal jednomyslně na vědomost prohlášení vládní, od užšího výboru jemu oznámené. Spolu uloženo užšímu výboru, aby vyjednával s vládou o nejhlavnějších požadavcích jednotlivých stran: tento se 3. září sestoupil, požadavky formuloval a hr. Badeniovi je oznámil. Předseda ministerstva ujišťoval, že vláda jest ochotna říditi se vedoucími zásadami pravice, a vzal její požadavky na vědomí. Tím bylo zatím jednání ukončeno. Užší výbor sestoupil se pak zase 16. září a jednal o prostředcích ke zlomení obstrukce.

Pro vývoj našich poměrů bylo by znamenitým pokrokem, kdy by Vídeňská vláda stala se opravdovou vládou pravice. Nejslabší stránkou vlády Taaffovy bylo právě, že snažila se býti vládou nad stranami, i když byla nucena přijímati podporu výhradně jen od pravice. Vláda koaliční měla na zřeteli německé liberály, Poláky a německé konservativce, avšak byla to většina nepřirozená; také ji sami němečtí liberálové podvrátili. Pravice však jest útvar přirozený, slučujíc spřízněné zásady a cíle. Politický význam jednání vlády s pravicí a sbližování obou vysvítá nejlépe z rozruchu, jejž působí v táboře německo-centralistickém. Proti úsilí spojených německých stran jest také důležitým

předmětem jednání spůsob, kterým by bouřlivá obstrukce německé menšiny byla zlomena. I v tomto směru jest potřeba shody naléhavá, ježto se říšská rada již 23. září sestoupí k novému zasedání.

Němci v pohraničných městech českých vedou boj proti vládě na ulici. Dne 22. srpna konali zakázané shromáždění v *Aši*, kamž mimo četnictvo z okolí povolán i prapor záložníků k udržení pořádku. Výlet do Wildenau v Bavořích byl od bavorské vlády zakázán, při návratu odtud zraněni byli c. k. komisař Brusák a koncipista Průša. Při vyklízení ulic byli poraněni major Berka, nadporučík Říha a několik jiných důstojníků a vojáků. Vojsko se z Aše již 24. srpna zase vrátilo. V Mostě, Liberci, Warnsdorfě a *v městech většinou německých* vede se vyhlazovací boj proti české národnosti, která tam mnohem četněji jest zastoupena, než poslední popis obyvatelstva vykazuje. Rodákům našim dává se na vůli, aby se buď cítili Němci, nebo aby tu pozbyli výživy. Podobně bojovného rázu byl i *německý sjezd slezský*, 12. září v Těšíně konaný, na němž superintendent dr. Haase štval německý lid proti Čechům. Dr. Demel a dr. Menger doporučili bojovnou resoluci proti Čechům a hr. Badeniovi, kteráž i přijata. Kdežto Haase dovolával se solidarity s německými bratry v Čechách, protirakouský nacionál Türck protestoval proti »českým vetřelcům« z Čech a Haliče, kteří prý usilují o poslovanštění Slezska. Sestátnění českého gymnasia v Opavě a polského v Těšíně prohlášeno za útok na německou národnost. Tolikéž proti Ebenhochovu školnímu návrhu a proti konservativním Němcům přijata resoluce.

Významnou manifestací proti útočné politice německé byl *sjezd zástupců českých měst a okresů*, 5. září na Staroměstské radnici v Praze konaný. Po proslovech starosty Pražského dr. Podlipného a starosty Plzeňského dr. Petáka promluvil dr. Žáček jako zástupce Moravanů a dr. Stratil jako zástupce Slezanů. Jednomyslně přijato prohlášení, že české obyvatelstvo trvá na jazykových nařízeních ze dne 5. a 22. dubna a očekává, že i v Slezsku vyhověno bude rovnému právu slovanské většiny s německou menšinou, že s bolestí pohlížíme na řádění veliké části Němců proti našim bratrům v uzavíraném území, že osud našich menšin vyžaduje soustavné a co možná vydatné podpory a že český národ potřebuje svorného působení všech svých vrstev, stavů a stran, aby zdárně mohl plniti úkoly svého politického programu. Sjezd zakončen řečí dr. Herolda, jenž dokazoval, že to, co u Němců dnes propuklo, léta již bylo připravováno, a že boj, který se dnes vede, jest veliký boj o budoucnost země a národa. Jazyková nařízení byla jen záminkou, aby se Němci pozdvihli k vybojování bývalého panství. »Celý politický svět musí však vědět, že celistvost státoprávní zemí koruny české, rovné právo obou jazyků zemských a právo národní a společenské našich menšin jakožto hajitelů myšlenky státní v uzavíraném území, jsou práva, za nimiž stojí celý český národ bez rozdílu, za které chce bojovati a kterým zjedná vítězné platnosti.«

Velikolepým projevem národním a politickým byl dne 14. září *slovinský sjezd v Lublani*, jehož se 1700 důvěrníků z Krajiny, jižního Štyrska, Korutan, Terstu, Gorice a Přímoří súčastnilo a k němuž dostavili se i zástupcové čeští, charvátští, rusínští a j. Jednání bylo slavným

protestem proti politice, která se v slovinských zemích soustavně provádí. Co poslanec Spinčić mluvil o Istrii a Terstu, kterak země ty se připravují pro Italy a jak se tam nelze domoci ani obecné školy, nerkuli rovného práva, souhlasilo s tím, co dr. Franko uváděl o Goricku, korutanský poslanec Grafenauer o Korutanech a dr. Dećko o Štyrsku. Rozdíl jest jen v tom, že na severu Němci a na jihu Italové vedou vyhlazovací boj proti národnosti slovinské. Sjednocení uznáno za nejvýdatnější prostředek ochrany. Ostatní resoluce, vypočítávajíce stížnosti jednotlivých zemí, žádají za rovné právo, za zřizování škol a za národní autonomii, která by záležela jaksi v národní kurii slovinské. Projevy Čechů dr. Stránského a dr. Stojana, Charváta bar. Rukaviny a Dalmatince Vukotiće přijaty s nadšeným souhlasem. Sjezd prohlásil se pro pravici, ale máli vláda býti podporována čili nic, to závisí na jejím chování k Slovincům.

Charvátský sněm zrušil šest voleb národně opposičních poslanců, přijal adresu ve smyslu maďaronském (3. září) a vykonav volby 40 poslanců na uherský sněm, byl do pozdního podzimu odročen.

Za nadšeného jásotu opouštěl 18. srpna Felix Faure Francii a z Dunkerku nastoupil cestu po moři do R u s k a. ***Presidentova návštěva u carského dvora*** náleží k nejvýznamnějším událostem zahraničným. Na obrněnci »Admiral Pothiau« připlul Faure 23. srpna do Kronštadtu, vítán nejen od obrněnců a tvrzí ruských, ale i od celého loďstva parníků, plachetnic a člunů, jež z hlavního města vypluly mu v ústrety. Car Mikuláš líbal se s Faurem a odvezl ho do zámku Petěrhofského, jenž na jižním břehu Finské zátoky nad rozsáhlým parkem staletých stromů se vypíná. O slavnostní hostině car poukazuje na jednomyslnou radost celé Rusi pravil: »Rádi věříme, že váš pobyt mezi námi a upřímnost pocitů, jež budí, tím těsněji ještě upevní pásky přátelství a hluboké sympatie, které Rusko a Francii spojují.« President vzpomenuv s povděkem Pařížského pobytu carských manželů dokládal: »Vyhovuje hlubokému citu celého národa, přichází president republiky do hlavního města říše Vašeho Veličenstva, aby utvrdil a ještě těsněji upoutal tak mocné pásky, jež víží obě naše země.« Řada šumných slavností následovala: v carské hrobce v chrámu Petropavelském položil president zlatý olivový věnec na rakev Alexandra III., účastnil se s carem zakládání nového mostu přes Něvu a francouzské nemocnice, přijal Petrohradské zastupitelstvo, diplomatický sbor a deputace ruských měst i krajů. Dne 25. byla velkolepá vojenská přehlídka v Krasném Sele a 26. přehlídka loďstva u Kronštadtu. Ruská národní společnost okázale osvědčovala své sympatie s Francií. Ministři Hanotaux a Muravěv jakož i car a Faure konali porady. Hlavní slovo proneseno teprve při loučení. Již v Krasném Sele připíjel car »ke cti našich kamarádů chrabré francouzské armády.« O hostině na francouzské palubě pravil ku presidentovi: »Váš pobyt mezi námi tvoří novou pásku mezi oběma našimi spřátelenými a ***alliancí spojenými národy***, stejnou měrou odhodlanými veškerou svou mocí přispěti k zachování světového míru ve smyslu práva a spravedlnosti.« Alliance rusko-francouzská jest tedy hotovou událostí. Allianční smlouva, jak se ujišťuje, podepsána byla teprve nyní od cara Mikuláše a presidenta Faura, od Hanotauxa a Muravěva v Petěrhofě. Faure odplul dne 26. z Kronštadtu a stihl 31. večer

do Paříže. Den jeho příjezdu slaven byl v celé Francii jako národní svátek. Le grand mot, velké slovo o allianci, přijato s nadšením ode všech stran francouzských bez rozdílu.

Téhož dne, co Francie slavila návrat presidentův, vítali Poláci ***cara a carevnu ve Varšavě.*** Mnoho se změnilo ve smýšlení polské společnosti i ve smýšlení carově. Markýz Wielopolski, syn známého vůdce umírněné strany z r. 1863, tlumočil mocnáři jako náčelník polského komitétu Varšavského naprostou oddanost všech Poláků bez rozdílu. Hlavní orgán polský, Petrohradský Kraj, vytknul při té příležitosti nynější ***program Poláků v ruském Polsku*** takto: Povstáním r. 1831 a 1863 pozbyli Poláci své autonomie, a po 34 léta panuje v ruském Polsku výminečný stav. Naproti tomu dovolávají se Poláci šetření své historické minulosti a možnosti, aby svůj jazyk, svou víru a svůj mrav bez úkoru pěstovati mohli, a aby na roveň byli postaveni s ostatními poddanými carovými. Posléze uvedenému požadavku bude nejdříve vyhověno. Samosprávné zřízení rozšířeno bude i na gubernie polské. Zdá se, že čtyřdenní pobyt carův ve Varšavě, kterou 4. září opustil, znamená počátek žádoucího obratu.

Pozdní léto se svými vojenskými cvičeními bývá i dobou schůzí panovnických. Dne 3. září zavítal ***italský král s královnou do Homburka***, pozván byv k manévrům od německého císaře, jenž stihl sem s císařovnou a dvorem svým. Politicky významnou stránkou návštěvy byly přípitky obou panovníků: Vilém II. položil demonstrativně důraz na trojspolek, o němž se již počínalo pochybovati; po něm učinil to i král Humbert. Přítomni zde byli i německý kancléř kníže Hohenlohe a italský ministr zahraničných věcí Visconti-Venosta. Dne 10. vysocí hosté opět se rozjeli.

Po Homburské schůzi následovala 12. září schůze ***císaře a krále Františka Josefa s císařem Vilémem*** v Totisu, kde v historicky památné krajině na pravém břehu Dunaje jižně od Rábu a Komárna konány veliké manévry armádních sborů Pešťského a Prešpurského. Dne 15. září odjeli oba panovníci do Mohače a odtud do proslulých revíru Bělských, arciknížeti Bedřichu náležejících, jež se rozkládají na 11 čtv. mílích mezi Dunajem a Drávou. Dne 19. přibude německý císař do Pešti, kde mu Maďaři chystají velkolepé uvítání; na hradě Budínském proneseny budou vzájemné přípitky.

Vlad. Svoboda.

Volné rozhledy.

Velikého Machara, lesního pána veškerých klacků, polen, pahejlů a sochorů, není více! Macharův nadčlověčký genius nosí aspoň na ten čas černé, uplácané sukně! Půjdeli tou cestou dále, odloží Macharova musa bubennické paličky k reklamě pro červené záclony, pro subnationalismus a subhistorismus, pro snižování státního práva a pro velebení dr. Adlera. Jeho nadčlověčký genius proměnil se v trochu tělnatou a na-

dobro bezhlavou, silně škaredou starou ženu s potrhanou carmagnolou na hlavě a s malou dušičkou na jazyku.

Kollegyně Hamletova otce, nebožka Moderna, lomí bledýma symbolistně realistickýma rukama.

Věčně nadějný básník, pan Machar, který nás svými soptivými polemikami tak velice bavil, nyní (v Čase 470—473) nás v hloubi srdce zarmoutil. Jeho odpověď je tak slabá, tak titansky bídná! Samý pidimužický přežvyk dřívějších nadlidských nadávek. Machar by na mém místě řekl, že tato odpověď jeho připomíná hrdý výtvor přírody, kterého Zeus užil při svém dobrodružství s Evropou. Machar a Zeus! A pak že nemá Machar nic společného s bohovci!? I zmírající bůh jest bohem. Sursum!

Machar začíná — snad vyvracováním toho, co jsme vytkli? Nikoli, nýbrž »novelou,« jež ovšem není novela, Machar nezdá se věděti, co novela jest, ale to je moderní: nevědět nic a tvrdit všecko. Všechno vědění jedna, jediná štěrbina, to je tak jedna z hlavních Macharovských vymožeností v naší době. Pan F. V. Krejčí do sinava bledne. Neumět jazyka a všechno překládat, neumět jazyka a býti v nakladatelských síních Macharem za překladatele doporučován — v takových velikých činech křičí a řve kus gigantického programu lvice Moderny. Slyšme však již, co praví novela Zarathustry Machara. Vypráví nám, jak prý kdosi klidnému člověku bác! hodil kámen do okna, a sklo se sype na podlahu. Zde je patrně míněn Čas. Osvěta si dlouhá léta Času nevšímala, jako si nevšimnete hafálka: ale když vám příliš dlouho k lýtkům přiskakuje, posléz na něj zdvihnete hůl. Avšak ještě jiný člověk jde v Macharově novele za prvním, a bác! hodil druhý kámen do okna. A tímto jiným člověkem je patrně míněn Machar, který se nemohl a nemohl vzpamatovati, že se někdo směl odvážiti bohorovné jeho výpovědi o Hálkově »malé duši« odporovat, a který, místo aby můj nárok o nezbednosti jeho předmluvy k jeho poslední sbírce vyvrátil, kolem sebe nejhrubšími klacky »fysicky« házel.

Osvěta že obstarává policii národní? Kdo hájí národnost, není policejník, ale kdo ji a národovce tupí, jest odrodilec, a proti odrodilství jako bohopusté mrzkosti bojovati považuje se u všech osvícených národů za povinnost.

Že se Machar Adlerovi hluboko klouí, přece sám v Čase s obvyklou vznešenou hrdostí orbi et urbi proklamoval!

Machar myslí, kdo ví jak vysoko, až někam nad Zevův Olymp, se nepovznese, když někoho nazve šosákem, t. j. člověkem nemožných názorů. Ale co jest Machar nežli nejzvrácenější šosák, t. j. člověk nejnemožnějších lžináhledů, a to šosák jako paňáca po hlavě chodící? Ano, ano, »rozbít okno, potom být morálně rozhořčen (recte: rozvzteklen, rozsápán), když se vám dostane patřičné odpovědi,« a když jste pak vržen do bláta a kalů, kterých vy Časovci neustále plné ruce nabíráte! To by tak hrálo!

Kdy se kdo exponoval pro něco? ptá se Machar s dětskou bambitkou v ruce. Co Machar ví? Zná vše, co se dělo v šestém a sedmém desítiletí? anebo v době, kdy na gymnasiu nezbednosti prováděl? A kde

pak, prosím, se páni Machar, Herben a Masaryk exponovali? Machar snad dynamitem a Ravacholem, jichž si nikdo nevšiml a nevšimne — vždyť je to jenom dětská bambitka. Anebo snad — ahá! ano, ano, beze snadu — tou fatální výpravou, následkem které si ti pánové teď vzájemně musejí pevně držeti nosy?

Osvěta vychází 27. rok — to pp. Machara, Herbena, Masaryka mrzí. Osvěta se na nich na všech třech také strašně prohřešila — nepřinesla nikdy od žádného z nich ani jediného článku! A od Zákrejse je jich tam tolik! tolik veřejně příznivě oceněných! To je hrůza! Třicet let platil Zákrejs za zlato, a nyní — tolik času bylo jakési bystré hlavě k tomu potřebí! — spozorováno, že to — ach ouvej — nebylo nic!

Machar již jen blabolí. Je vysílen.

Stále je zticha,
nemluví, vzdychá,
hlemýždi, zdar ti buď,
potvůrko tichá —

praví sám o sobě. Je vysílen. Konal pilné procházky do Döblinka i zkrotnul. Zkrotnul a zdětinčl. Ohání se dětskou bambitkou, chvilkami píská na dětskou píšťalu, chvilkami volá: »Vyhráli jsme!« — poražen udílí pardon a utíká nehledě kam. Dal prý mně šest měsíců (pardonu) a buduli prý tak neohroženě odrážeti jeho hrubosti dále, jak je odrážím, možno prý, že mně prodlouží termín do neurčita. Do neurčita! Jen to ne! Musel bych přestat kochati se pohledem na soptícího nadveleobra s dětskou bambitkou v ruce, s dětskou píšťalkou v ústech a s dětským bubínkem pro vlastní reklamu na ramenou . . . a tu by se mi tuze-tuze stýskalo!

František Zákrejs.

Hlídka časopisecká.

Naše Morava přinesla v prvních svých číslech články dr. Ferd. Jokla, navrhující nový pravopis. Prvý článek jeho »Navrh osnovi« etc. titulem již ukazuje základní rysy: odstraňuje totiž *y* a dlouhé samohlásky; *y* odklízí však jen částečně, ponechávaje *dy*, *ty*, *ny* (na rozdíl od *di*, *ti*, *ni*). K těmto dvěma určitým změnám navrhuje ke konci jaksi napolo také další důslednou — psáti skupeniny souhlásek foneticky: t. j. zbor místo sbor, spívati (vl. spivati) místo zpívati. Z vážných časopisů vážně vzaly tento návrh jen Hlídka a Hlas Národa: o Času a Naší Době rozumí se ovšem samo sebou, že »moderní reformu« uvítaly vřele.

Návrh dr. Jokla jest jen dalším symptomem popletení pojmů, které u nás nastalo nešťastným lapsem prof. Gebauera. Prof. Gebauer, na rozdíl od předešlých badatelů, prohlašuje pravopis český za většinou fonetický, tvrdě totiž, že velikou většinu slov, jako na př. žena, bratr, čeledín atp. ani jinak napsati nemůžeme než foneticky. Avšak již prof. Mašek ukázal na veliký omyl v tomto tvrzení; slova tato totiž mají psaní

nejen fonetické, nýbrž také etymologické; původně slova ta zněla zase jen žena, čeledín atp., a toto psaní je tedy nejen fonetické, nýbrž i etymologické; v případech, kde by nastal spor, tam v skutku většinou držíme se psaní etymologického a nikoliv fonetického; a jen těch sporných případů nutno zde dbáti. Nevímeli, jak psáti: sbor či zbor, posýlati či posílati, způsob či spůsob atp., rozhodujeme se vždy pro psaní etymologické, a každý z nás výroku etymologie se podřizuje. To vyložil již jasně před lety prof. Vymazal. Nepochopitelný skoro omyl Gebauerův (on zapomněl totiž, že u slov jako žena, bratr, voda atp. máme v skutku psaní etymologické!) jevil pak ihned následky. Profesor Vodička před třemi lety chtěl pravopis náš, prý nezřetelný, doplniti písmenem *ä* pro *e* vzniklé z *a*, tak že by se psalo: »přijď, svatý Duše!« ale »dušä odletěla,« »bratr píše pokyvujä hlavou« a »bratr pokyvuje hlavou píšä,« — a dále písmenem *ī* nebo *î* pro řeč plurálovou: tedy na př. »naše stavení hoří (singulár)« a »našä stavení hoří (pro plurál). Nepochodil ovšem. Nyní přichází p. dr. Jokl, staví se na stanovisko »evropské« a »moderní« a »reformuje« pravopis tak, jak již byl několikrát reformován. Totiž od lidí, spisovného jazyka neznalých. Neboť je veliký omyl, že by se zjednodušením pravopisu snad někomu ulehčilo. Hlavní obtíže nedělá zajisté učení pravopisu, nýbrž učení ***řeči spisovné.*** Kdo chce spisovati nebo se počítati k intelligenci, musí uměti napřed spisovný jazyk, a to jest ovšem nepoměrně těžší nežli nějaké *y*. A pravopis český není věru tak obtížný, aby se musel reformovati. Kdo pak vůbec má z nás právo k jazykovým nebo pravopisným reformám? Zajisté nikdo; neníť tu anarchie, jako byla za dob Husových nebo Hankových, kdy si psal skoro každý svým pravopisem, ježto nebylo pravopisu obecně přijatého. Návrhy dr. Jokla, když se věc jen trochu klidně uváží, nejsou reforma, nýbrž ***anarchie***; p. dr. Jokl nebude autoritou těm, kteří by pravopis pak dle něho opravovali dále.

A pak se nám zdá (abychom se totiž postavili na stanovisko Času a Naší Doby), že návrh p. dr. Jokla je pochyben, ježto vychází z chybného evropského stanoviska. Pro písmo je zajisté jediné správné stanovisko *asijské* (v Asii bylo písmo vynalezeno asi nejdříve), a stanovisko asijské žádá nutně (v. pravopis hebrejský, sanskrtský, arabský . . .) ***vynechávání samohlásek*** (mimo na počátku slov); v tomto asijském pravopise zněla by pravidla pana dr. Jokla takto: »Dlh slbk v psm s nlš od krtkch. Mst dv psmn *i* a *y* užv s bz rzdl psmn ***i***, s vjmk tvrdch slbk: *dy*, *ty*, *ny* prt mkkm slbkm: ***di***, ***ti*** ***ni***. Prvps asjsk všk vnchv vbc všck smhlsk, nbť, kdž dvm dbř pzr, nspltm s an tnkrt, kdž js vnchn všck smhlsk, dlh i krtk. N přkld kžd dbř přčt i v nvm prvps jmn nvrhvtlv: dr. Frdnnd Jkl. Tnt prvps b bl pk vsktk prv stngrf.«

Naše Doba přinesla letos podobný »reformový« článek dr. Jakubce o Kollárovi. Dle dr. Jakubce učil se Kollár z německého překladu Byrona nejen kontrastu, apostrofám a otázkám (jako by se tomu nebyl mohl naučiti též od Schillera), nýbrž přejal i celý plán, výrazy a jednotlivá místa z Byrona (hlavně Child-Harolda). P. dr. Jakubec zapomněl si však všimnouti, že *forma* díla (znělka) odkazuje rozhodně na Petrarku, plán docela jasně na Danta (Mína-Beatrice, předzpěv —

1. zpěv Pekla, o ostatním ani nemluvě). Již to ukázal před lety E. Kovář. U Danta a Petrarky by p. dr. Jakubec též shledal ona místa, která marně hledá v německých překladech Byrona; cituje na př. místo:

»zvítěživši v přemožení samém« II. 111

a myslí si, že by to mohlo býti z Child-Harolda IV. 55:

»im Fall selbst stehst voll Göttlichkeit du da,
durch sie mit neuem Lebensstrahl durchglüht«

anebo snad ze IV. 26:

»Was gleicht dir selbst in deiner Niedrigkeit?«

Místo takového důmyslného badání mohl se podívati do Danta, Parad. XX. 99 (není snad nutno citovati v německém překladu):

»vinta vince con sua beninanza.«

A tak dále.

Hlídka se v posledním čísle rozhorlila na Dobrovského na základě ignorantských článků Času. Věří snad, že je všecko pravda, co Čas vytiskne? Mohla již z krásné frančiny (Čas připisuje Dobrovského k loži »*sicencité*«) poznati, kolik asi z toho všeho bude pravda. Víme na př., že Dobrovský složil, odcházeje z řádu, píseň o lodi jinochů, vyhnané z přístavu na širé moře. Z tohoto — více nevíme — udělal biograf Času evidentním skroucením a přilháním, že báseň tato obracela se proti řádu. Nejspíše, podle themata, naopak litovala rozpuštění řádu. Rovněž je nesprávno, že by byl Dobrovský vykonával »povinnosti duchovní« s ironií; Palacký mluví jen o »*Noviziat*-Pflichten« (vždyť Dobrovský měl proti ostatním novicům, kteří se filosofii teprve učili, již zkoušky z ní odbyty); a také nevydal spisek *proti* celibátu. Nýbrž jeden jeho latinský spisek je prostě historický o osudech celibátu v Čechách, a druhý jeho spisek o hospodářství venkovských duchovních sice navrhuje, aby se směli venkovští faráři ženiti, proti celibátu však tam není nic. A návrhy takové, aby se určitým osobám duchovním dalo dovolení k ženitbě, nebyly v této době, kdy reformní plány (připomínám zde jen známého biskupa Háje a opata Rautenstraucha) jen se rojily, nic tak neobyčejného. Dobrovský sám byl horlivým zastancem celibátu, jak svědčí jeho rukopisný dialog mezi »caelebs« a »gamophilus« v Musejní knihovně Pražské. Nenazve tedy toto jednání Dobrovského »každý normální člověk podlostí: ostati v řádě, jímž pohrdal.« Budeli Hlídka články Času posuzovati vždy s náležitého stanoviska, vystřehne se takových nezasloužených příkrých slov. [1])

---

[1]) Měla by míti na paměti slova poslední Alétheie o redakci Času: »Vždyť u nás je možno, že po léta stíhá pro literární krádeže různé osoby pán, jemuž se pak najednou dokáže, že sám dokonce i své »výborné« povídky opsal ze starých kalendářů. A tací mravokárci usedají u nás na soudné stolice, tací ušlechtilí lidé mohou špinavýma svýma rukama hrabati se v cizím, čistém prádle, a není nikoho, kdo by je okřikl, kdo by je poslal tam, kam patří. Ale na místě toho jsou ještě v národní encyklopaedii pochváleni jako nejčeštější spisovatelé!«

Světozor od 41. čísla uveřejňuje zajímavý essay Arbesův: »Poe a Kramerius.« Ukazuje se v něm na podivuhodné shody autorů věkem a místem od sebe vzdálených.

Alétheia právem kárá, že »Statistická knížka král. hl. města Prahy . . . za r. 1893« vychází velice pozdě. Dnes ta knížka vlastně není již statistikou, nýbrž historií. Zajímavo jest, že Österr. Ungarische Revue měla na začátku letošního roku data ta dříve, nežli české obecenstvo. A last not least: nač pak královská Praha, máti českých měst, vydává tu knížku také německy?

Volné Směry v 9. čísle zaznamenávají několik charakteristických cifer. Ve výroční výstavě Krasoumné jednoty prodáno děl umělců Čechů 12 za 1255, Němců a cizinců 49 za 15.244; když od sumy 4255 odečteme 1000 zl. za Skramlíkův obraz, jejž pro svou galerii koupila *společnost*, prodalo celkem 80 vystavovatelů Čechů **11** uměleckých děl za **3255** zl. »Opravdu, tomu nelze ani věřit,« dodávají V. S. vším právem.

V **Archiv für slav. Philologie** ukazuje Iv. Milčetić, jak české památky v XV. století přecházely do Charvátska. Ve dvou hlaholských rukopisech XVI. století je nám totiž zachován překlad staročeského »Lucidáře.« Dosud bylo známo hlavně působení opačné; výzkum p. Milčetićův doplňuje kulturní působení Čech také směrem na jih; o směru severním a východním jsou již práce dřívější. U nás ovšem někteří »reformátoři« o tom nic nevědí, a »o čem nevím, to neexistuje« — aspoň pro ně ne.

Przegląd powszechny přináší »Notatki o Ślązku Cieszyńskim« od J. Badeniho. Našim čtenářům jsou známy pěkné črty Hořicovy o Slezsku. Smutnou folii k nim ze strany polské tvoří tyto zolovsky živé poznámky Przeglądu. Vykládá nám upřímně polské stížnosti a žaloby, ale také tak upřímně líčí chyby polské. A dodává proroctví, že z boje Čechů s Němci (tam s Němci jdou i Poláci a židé) nevzniknou ani Češi ani Němci, nýbrž — socialisté. Ukázkou tohoto článku, jejž české veřejnosti důtklivě doporučujeme, podáváme několik vět z vypsání Ostravských voleb: »Od wczesnéj godziny jednę, lewą stronę zajęli Czesi; drugą Niemcy i Żydzi — jak Czesi z szyderczym naciskiem raz po raz powtarzają, a na prawdę: Niemcy, Polacy i Żydzi. Tych ostatnich także nie brak: niektórzy vystąpili nawet w chałatach i jarmułkach i głosują zwartym szeregiem za kompromisową polsko-niemiecką listą. Na prawicy (má býti: lewicy) nie usłyszysz na lekarstwo niemieckiego słowa; za to cała bez wyjątku prawica — Niemcy i nie Niemcy rozprawiają po niemiecku. Nie uchodzi to naturalnie uwagi przeciwników i nową broń w rękę przeciw Polakom im podaje: »Słuchajcie naszych Słowian! Słuchajcie naszych żydowskich Słowian!«

Ústřední kancelář světového spolku poštovního uveřejňuje generální statistiku poštovních příjmů a vydání ve všech státech světa za r. 1895. Dle ní vynáší nejvíce pošta v Turecku: příjmy 4864.801 (rozumí se zde všude: franků), vydání jen 1,744.321; pak v Rusku: příjmy 160,290.628, vydání 116.595.628. Ve Spojených Státech mají deficit: příjmů 398.876.312, vydání 449.690.014; v Rakousku příjmu 113,711.877, vydání 105,396.030, v Německu však příjmů 406,732.301, vydání 369,505.243. (Illustration.)

Srbský král hodlaje projeviti svou a svého národa vážnost k zásluhám otce nové srbské literatury Vuka Stefanoviće Karadžiće, nařídil, aby byly v září kosti jeho péčí akademie a nákladem státu přeneseny z Vídně do Bělehradu a rovněž aby bylo postaráno týmž způsobem o důstojné pomníky na hroby Dositeje Obradoviće a Jiřího Daničiće. (Vienac.)

Arcikníže Karel, bratr císaře Františka II, vítěz Aspernský, zabýval se v své pozdější bezděčné prázdni spisovatelstvím. Díla jeho, z největší části vojenského obsahu, byla nedávno z nařízení jeho synů, arciknížat Albrechta a Viléma, vydána ve Vídni v 6 svazcích. Ovšem nemohla býti z jistých důvodů vytištěna všecka; učiněn z nich výbor. Některé aforismy slavného válečníka jsou i obecně zajímavé; na ukázku podáváme tyto:

»Kdy by byl v Rakousku jako v Efesu nějaký Herostrat, pak by popelem místo chrámu Dianina lehly — účtárny a účetní oddělení, tyto chrámy psavosti.«

»Jeli podivno, že velicí světa neváží sobě lidí, když jeví se neustále před jejich zraky v nejbídnější postavě — plazíce se?«

»Muž, jemuž jest svěřeno nejvyšší řízení nějakého ústavu, má dělati sám jen to, co za něho nikdo jiný nemůže vykonati.«

»Kdo chce sám dělati všecko, aby nebyl řízen jinými, podobá se kočímu, který, namáhaje se vůz táhnouti, ztrácí možnost pohyby jeho řiditi.«

»Je veliká chyba, že se při vychovávání knížatům dávají za vzory zejmena ti pilní, kteří chtěli dělati všecko sami a od rána do večera seděli u psacího stolku.« (Österr. Ung. Rev.)

Původnost v literatuře. Červencová Naše Doba měla pět článků, čtyři z nich, tedy jen 80%, jsou překlady. Tak se obohacuje česká literatura.

Nové spisy.

J. Goll, Čechy a Prusy v středověku. V Praze 1897 (doplňuje Tadrův spis o kulturních stycích našich s cizinou, o němž v. Osvětu letošní 354—357). — *Jar. Vlček*, Dějiny české literatury. V Praze 1897 (sešitem 6. ukončena dílu I. část prvá, až po »zlatý věk,« 428 str.). — *Sborník světové poesie*, vydávaný Č. Akademií. Č. 47.—49. (Hudcův překlad Horského věnce od vladyky Petra, Krskův překlad z Moora (Lalla Rookh) a společný překlad Vrchlického a Brábka Aranyovy Smrti Budovy.) — *Jar. Vrchlický*, Nové studie a podobizny. V Praze 1897. (Z českých essaye o Kollárovi, Čechovi, Šafaříkovi, Nebeském a Nerudovi; slíbeno pokračování.) — *Fr. Št. Kott*, Příspěvky k českoněmeckému slovníku. V Praze 1897. Str. 583. (Vlastně 8. díl jeho slovníka s třetími a čtvrtými dodatky.) — *J. Truhlář*, Dva listáře humanistické. V Praze 1897. (Racka Doubravského a Václ. Píseckého; dodatek z J. Šlechty ze Všehrd.) Oba spisy nákladem Č. Akademie. — *V. V. Tomek*,

Dějepis města Prahy. Díl XI. (Jde od r. 1526 do 1547.) Nákladem České Matice. V Praze 1897. — *J. Kvačala*, Korrespondence Jana Am. Komenského. I. V Praze 1897. (Nákladem Č. Akademie; nově sebraných 151 nejvíce latinských listů.) — *E. Ott*, Soustavný úvod ve studium nového řízení soudního. Díl I., část všeobecná. V Praze 1897, nákl. Č. Akademie. — *V. Řezníček*, Velký Čech. V Praze 1897. (Otisk života Palackého, ale ozdobený 102 snímky a obrazy nakladatelstvím Vilímkovým, o němž v. Osvětu letošní str. 471.) — *A. P. Záturecký*, Slovenská příslovî, pořekadla a úsloví. V Praze 1897. Str. VI. + 391. (Bohatá a přehledná sbírka.)

Λογια Ιησου. Sayings of Our Lord. London 1897. (Vydání nově nalezeného papyru se starším zněním některých výroků Kristových; snad část domněle Matoušových »logií.«) — *H. v. Helmholtz*, Vorlesungen über die elektromagnet. Theorie des Lichtes. Berlin 1897. (Stenogramy jeho přednášek, v době x-paprsků důležité.) — *M. Bréal*, Essai de sémantique. Paris 1897. (Semantikou rozumí autor nauku o rozvoji a o proměnách významu jednotlivých slov — tedy to, co u nás zoveme semasiologií.) — *V. Charbonnel*, Le mysticisme dans la littérature présente. Paris 1897. (Zajímavo autorem, je kněz.) — *G. Brandes*, Die Emigranten-Litteratur. V Lipsku 1897. (Je první svazek *pátého*, jubilejního, vydání jeho »Hauptströmungen.«) — *A. Baumgartner*, Geschichte der Weltliteratur. Freibg. i. Breisgau 1897. (Autor jich jest jesuita.) — *Dante Alighieri*, Božanstvena komedija. I. Pakao Zagreb 1897. (Buzolićův překlad se 76 illustr. Doréovými.) — *Giov. Marković*, Gli Slavi ed i Papi. I. sv. Zagreb 1897. (I našim historikům důležité) — Г. Н. Милюковъ, Очерки по исторіи русской культуры. I. II. С. Пб. 1897. (Bude ještě 3. svazek.) — А. С. Хахановъ, Очерки по исторіи грузинской литературы. Москва 1897. (Dosud do XIV. stol.) — А. С. Соболевскій, Великорусскія народныя пѣсни. С. Пб. 1897. (Veliká sbírka.) — *Hrvatske narodne pjesme*. Skupila i izdala Matica Hrvatska. Zagreb 1897. (Oddílu prvého, písní junáckých, svazek první.) — *A. Fredro*, Dzieła, wydał dr. Henr. Biegeleisen. Lwów 1897. (Tři z pěti svazků komedií Fredrových.) — *Jos. Kallenbach*, Adam Mickiewicz. 2 sv. Kraków 1897. (Důležitý a obšírný životopis.) — *F. Krczek*, Raj świata, obraz dziejowy Alojzego Jiráska. Kraków 1897. (Pěkný překlad známého románu Jiráskova.) — *Jul. Makarewicz*, Das Wesen des Verbrechens. Wien 1896. (Tresť její: není ani individuelní, ani absolutní ethiky, jsou toliko zvláštní názory o tom, co dovoleno a co nedovoleno.) — *R. Steiner*, Goethes Weltanschauung. Weimar 1897. (Zajímavo i pro nás.) — *J. Penzler*, Fürst Bismarck nach seiner Entlassung. II. sv. V Lipsku 1897. — *R. Leoncavallo*, La Bohême. V Miláně 1897.

R. 1897. Čís. 11.

OSVĚTA

Karel Bendl.

Řada hudebních umělců, kteří v době mocného hnutí národního vzletnou písní rozněcovali a povznášeli mysl lidu po vlastech českých, vždy více řídne. Za Tovačovským, Křížkovským, Smetanou a j. odebral se nyní do nadhvězdné říše Karel Bendl. Kniha jeho čilého a mnohostranného působení jest ukončena — pročítáme z ní znova jednotlivé kapitoly, veselé i chmurné, zajímavé i všední.

Tu vidíme, jak čtyřiadvacetiletý skladatel v produkci Pražského Hlaholu dvojzpěvem Přilítlo jaro z daleka poprvé vystoupil na veřejnost. Od té doby nebylo téměř koncertu a zábavy Hlaholu, aby se na nich nenalézalo jmeno Bendlovo, a nebylo téměř koncertního období, aby v něm nebyla provedena nebo vydána nějaká novinka z jeho péra. Každou novou skladbou získával Bendl nových zkušeností; prodlením času zrostly jeho sborové skladby nejen počtem a objemem, ale i cenou. Mnohé tvoří stálý repertoar zpěváckých spolků. Při slavnostních příležitostech zahlaholí dosud sbor Bendlův Svoji k svému nebo Probuzení, jako při smutečných příležitostech jeho truchlozpěvy, ve veselých společnostech Anakreontská, Společná, Pijácká; a kde některá jednota pochlubiti se chce pěveckou dovedností, volí jeho Zlatou hodinku, Pomlázku, Po bitvě Bělohorské. Jmenujeme z přečetných jeho sborových prací skrovnou jenom část, v níž přirozená lahoda a zpěvnost zvláště se zamlouvá. Vedle literatury sborové jest to také obor písně a dvojzpěvů, v němž Bendl vytvořil díla vzorná. Na prvém místě uvádíme Cigánské melodie. Sudá čísla této sbírky tvoří pravý skvost naší literatury písní. Tu jest Bendl úplně svým, pěvcem od srdce, umělcem jemnocitným, hudebníkem zdravého jádra. Z dvojzpěvů ceníme nejvýše sbírku V přírodě.

Bendl byl lyrikem v pravém smyslu slova. Snivá jeho hudba v lyrice jeví se v náležitém světle. Tato vlastnost jeho jakož i přirozená živost vysvětluje s dostatek zálibu, s jakou do svých skladeb přibíral živel orientální. V látkách toho druhu jest ovšem žárná, opojná, široce rozpředená melodika na místě, jako prudký, nevázaný ruch nebo měkká, sladká harmonie. Nejzdařilejší Bendlova zpěvohra Lejla jakož

i čtvrtá jeho opera Černohorci pohybuje se úspěšně v tomto hudebním ovzduší. Povážímeli, že Lejla psána byla r. 1867, divíme se jistotě, s jakou Bendl již tenkráte dovedl mísiti čarovné, syté barvy tónové v omamující harmonický celek — pravý to český Goldmark. Kdy by se byl Bendl ve své dramatické tvorbě omezil na tuto půdu, byl by se zajisté stal v tomto směru vynikající specialitou. Národní ovzduší sloužilo méně skladatelské jeho činnosti.

Necítil se tam úplně doma: upadl tu nejednou v povrchní zvukový effekt anebo v nezajímavou průhlednost. Těmito vadami trpí zpěvohry: Starý ženich, Karel Škréta i Dítě Tábora. V jediné pouze skladbě, v Švandu dudákovi, šťastně vystihl národní tón. Nepozastavujeme se nad tím, vědouce, že tvůrčí sílu nelze obleknouti v národní ráz, jako nějakou loutku v národní úbor. Nad to nebyla opera vlastním živlem Bendlovým. Homofonní způsob skládání, jejž se zálibou pěstoval, svědčil nejlépe takovým formám, jaké hodí se pro závažnou sborovou literaturu, jejíž sloh povznáší se nad obyčejný, ošumělý, v Německu nyní bující liedertafelstyl. Nechceme tím říci, že by Bendl nebyl býval polyfonii přístupen. Předposlední svou skladbou, smyčcovým kvartetem, dokázal, jak zrale, účinně dovede ovládati komplikované předivo kontrapunktické. Vyslovujeme jen své přesvědčení, že hloubavá polyfonie nebyla Bendlovou zálibou a že se k ní odhodlal teprv tehdy, když nezbytné uhájení uměleckého významu jeho to kázalo. Proto také provedení novinek z jeho péra nepůsobilo na hudební obec naši vždycky dojmem neskaleným. Připadalo nám mnohdy, jako by hudební roucho Bendlovo honositi se chtělo více elegantním modním střihem než trvanlivostí látky.

Takové a podobné úsudky, třeba i věcně náležitě doložené, nepodporovaly ovšem dobrou shodu mezi skladatelem a kritikou. Kdo však Bendla znal a věděl, že mnohé ostré jeho slovo proneseno bylo v náladě, která plynula z jeho poměrů mimo půdu uměleckou, nebrával výroky jeho doslova a upravil si je, pokud to šlo, v ladnější souzvuk, což nebývalo zejmena tehdy nesnadno, brousilli si Bendl o zjevy jemu nepříjemné svůj řízný vtip, kterým rozesmál nejednou i protivníka. Tímto vtipem, šťavnatostí svého sarkasmu, bystrým úsudkem Bendl po dlouhá léta oživoval hudební kruhy Pražské a byl pro tyto vzácné duševní dary oblíbeným a vítaným společníkem i hudebních laiků. Na lidi mladšího pokolení působíval příznivě hned při prvním setkání svým vlídným, důvěru vzbuzujícím jednáním, kteréž mu zejmena jako dirigentu a sbormistru Pražského Hlaholu usnadňovalo obtížný úřad a získávalo mu zvláště u studující mládeže vřelé sympatie. Bendl tu tvořil bod, okolo něhož se veškeren ruch a život pěvectva českého soustředil. Kdo nezažil doby, kdy v Hlaholu řízením Bendlovým studovány byly dnes všeobecně už známé francouzské sbory Bazinovy a Thomasovy, sotva dovede si představiti horoucí nadšení, s kterým každá novinka zmíněného původu byla uvítána a cvičena. Provedení sborů jako Křižáci na moři, Římský karneval a j. tvoří vrchol tehdejšího blahodárného ředitelského působení Bendlova, jež mu na dlouhou dobu zajistilo popularitu jak zaslouženou tak závidění hodnou.

Ale i při této popularitě nezaujal Bendl v hudební obci české takového postavení, jakého by byl vzhledem k svému vzácnému nadání

mohl dosáhnouti. Býval v tomto ohledu nespokojen. Uznávali jsme vždy oprávněnost této nespokojenosti, bohužel, ležela příčina její v něm samém. Zrozen jsa v materielních poměrech velice šťastných, byl Bendl ušetřen rozčilujícího a úmorného zápasu o bytí. Okolnost ta pojišťovala mu na všech stranách úplnou téměř neodvislost. Kdy by byl Bendl býval z této výhody ve všech případech těžil, bylo by mu v mnohých záležitostech, do našeho hudebního života hluboko zasahujících, přisouzeno prvenství. Bendl byl sice energický, ale jen po jistou míru. Kde šlo v uměleckých záležitostech o tuhý boj, zůstával z dostřelu, volívaje si tu přečasto úlohu rozhorleného a pohněvaného posuzovatele. Hudební poměry české dosud stále vyžadují zápasníků vytrvalých. Hledíce k neobyčejným vlastnostem Bendla jako umělce, nemůžeme na příklad pochopiti, jak bylo možno, že Bendlovi, když povolán byl jako kapelník k Národnímu divadlu, nepodařilo se zaujíti tam postavení, jaké mu právem náleželo. Jako zkušený a bystrý dirigent, zralého úsudku, čilý a svěží, byl by po otevření nového divadla mohl tam skutečnému umění prokazovati výborné služby.

V posledních letech bylo Bendlovi souzeno těžké utrpení, z něhož jej dne 20. září t. r. smrt vysvobodila. V paměti přečetných přátel dlouho bude žíti, a co vykonal, zůstane krásným a trvalým pomníkem jeho v celém národě. *Karel Knittl.*

Z mladých let Karla Bendla.

Osobní vzpomínky

Elišky Krásnohorské.

Kteréhosi roku blízko před 1860 vstoupil můj bratr Jindřich jako učitel do hudebního ústavu Celestina Müllera, což bylo v našem domácím kruhu dosti vzrušující událostí, neboť ústav ten (nacházel se v úhlu, kterým Malá Karlova ulice zahýbá k Malému náměstí Staroměstskému) náležel mezi čelnější soukromé hudební školy v Praze, měl pověst, že se v něm pěstuje zcela zvláštní methoda k docílení bezvadné techniky ve hře klavírní, a Celestin Müller sám byl osobností Pražanům známou s koncertního podia ne sice jako virtuos klavírní, ale jako dobrý hoboista. Bylo tedy vyučování v ústavě tom pro mladíka dosti uspokojivým počátkem karriéry.

S dychtivostí ba s pietou jsme přijímali vše, co Jindřich nového z ústavu toho domů přinášel. On, vtělená dobrota a trpělivost, jenž se doma s námi sestrami bez omrzení mořival u piana při nevděčném úkolu bratra-učitele, nejprve od Müllera přinesl klavírní jeho methodu. Tato vyžadovala, aby v předu podél celé klaviatury běžela dosti vysoká dřevěná opěra, na obou koncích k pianu přišroubovaná, na kterou ubohý cvičenec musel při hře míti položeny ruce, aby nezvykal hráti rukama svislýma. Pamatuji se, jak nás na tomto mučicím přístroji bolívaly klouby, zvláště mne, ježto krátké prsty nemohly s něho dosáhnouti kláves.

Vítanějšími než dřevěné mučidlo byly nám jiné, zajímavé novinky z ústavu. Z počátku byly to jen zlomkovité zprávy o povaze a spůsobilosti kollegů bratrových, s nimiž se v ústavě seznamoval a již byli vesměs mladí lidé jako on, ba ještě mladší. »Učí tam nějaký Horejšek, ale ten chlapík má talent! Ukazoval mi komposici, v které je mnoho fantasie,« zvěstoval nám kdysi Jindřich. Celá naše rodina, ustarané matky nevyjímajíc, ihned byla žádostiva seznati tuto komposici mladého talentu, oplývajícího fantasií. »Snad nám ji někdy přijde zahrat, ale nevím, je stydlavý,« neurčitě sliboval Jindřich. Ale brzy potom zastínil prvou svoji zvěst ještě sensačnější zprávou o jakémsi Bendlovi, který také na ústavě učí a má komposice prozrazující ještě větší talent než Horejškův, fantasii mnohem ještě bohatší.

Po těchto předzvěstech bylo v rodině Pechově věcí zcela přirozenou a domácímu řádu přiměřenou, že se jednoho večera u nás objevil s Jindřichem malý, plavovlasý mladík kulaté tváře, s dobráckýma a veselýma, modrýma očima, jehož jmeno bylo Vácslav Horejšek. Nehledaný ráz domácnosti naší účinkoval na něj tak, že tento »stydlavý« byl tu hned jako doma, hovořil a dováděl s mým bratrem Adolfem, velikým tehdy šprýmařem, jenom před klavírem ještě maje trému; a jako by se to samo sebou rozumělo, přicházel od té chvíle každého večera k nám. Tím se vzbudila i v Bendlovi zvědavost, a za nedlouho zazvonil u nás vytáhlý mladík asi dvacetiletý, profilu ostrého, na semitský typ upomínajícího, s velikým, nápadně upraveným, červeným šátkem na krku a s tak zmatenou ukvapeností v pohybech, že sotva vstoupiv narazil na židli v pravo i v levo a nevěděl nesnázemi kudy kam. Byl to Karel Bendl, jenž přišed navštívit Jindřicha, zdržel se malou chvíli a hleděl, aby zas jen unikl. Že tak švarný a společenský mladý člověk, jakým byl Bendl, uvedl se k nám tak rozpačitě, mohu si vysvětliti jen domněnkou, že očekával jakýsi třeba jen skromný, oddělený salon, a byl překvapen, nacházeje u nás vše tak po domácku, tak prostinké a stěsnané, že všecky nitky rodinného žití i domácnosti byly navštěvovatelům zcela odestřeny. Nebylť asi připraven na kruh tak důvěrný, v němž se pocítil cizím.

Leč rozpačitost jeho se rychle vytratila. Přicházel častěji, a zajisté netrvalo ani týden a již se stal neodlučným členem onoho kroužku každodenních našich hostů, v němž kromě jmenovaných představoval ještě Musu zvučnou Hynek Palla a Musu výtvarnou zase hlouček kollegův Adolfových z akademie malířské: Hynek Fiedler a Čeněk Hrbek, kteří se později stali fotografy, záhy zesnulý malíř František Kryšpín, vždy zamyšlený a k obveselení všech roztržitý, k nimž se ob čas družívali Josef Huttary a nešťastný Jan Wolf, jenž za pozdějších let jakožto hledaný illustrator kreslíval humoristické obrázky pro Palečka, pomýšleje při tom na tragickou smrt vlastní rukou . . . Z hudebního pak světa nebylo snad jediného mladíka, ba ani staršího umělce českého v Praze, který by se nebyl v našem kroužku objevoval třeba ne právě každodenně neb i vícekráte za den, jak oni naši přátelé bez závady činívali. Bendl byl také z oněch, kteří přicházeli někdy již před polednem, obyčejně však po poledni se podívat, co bratři naši dělají, a potom zase večer do schůzky všech. Tato shromáždění pochopitelným spůsobem

nekonávala se příliš tiše, naopak valně hlučně, a ne vždy v čas takový, aby v domácnosti nepřekážela. Ale co na tom! Matka naše je ráda vídala jsouc uspokojena, že synové její se netoulali po kavárnách a hostincích, nýbrž k domovu lnuli, přátele si do rodiny přiváděli a zde před jejíma očima se s nimi bavili. Předmětem této jejich zábavy, jíž jsme se i my sestry účastnívaly, bylo vždy a vždy jen umění.

V tomto každodenním a každovečerním kroužku našem, jenž nám dívkám, nemajícím v těsném bytu žádného koutku výhradně svého, arci působíval nejednou citelné nepohodlí, rády jsme obmezovaly rozličné nároky a choutky své dívčí, přispůsobujíce se onomu originálnímu rázu pospolitosti, která se v domově našem vyvinula a po dlouhou řadu let udržela. To nebyla společnost »krásných duchů« dle pravidel etiketních, tu se nepěstoval uhlazený esthetisující hovor anebo vzájemné podkuřování mezi mladými uchazeči o přízeň Mus; ani nebyla to bohéma po Pařížsku střižená, potácející se mezi geniálností a pustotou; také to nebylo doupě nebezpečných dilettantů, ohrožujících trpělivost bližních a dobrý vkus pod záštitou školáckého kamarádství. Byl to hlouček upřímných, do značné míry zajisté naivních idealistů, kteří zvolivše si umění za dráhu životní, nalezli se, porozuměli si a s velkou zálibou drželi se pohromadě, poutáni k sobě shodou mnohých vlastností přímých, čistých povah i mladistvě horlivých snah. Drželi se tak rádi u nás, poněvadž jim tu bylo volno a dobře. Místo etikety tu vládl přirozený humor mládí, místo estetiky praxis umělecká, místo pochlebování nelíčené zkoušení sil vlastních i sil soudruhů, při němž se nikdo nevyhýbal měřítkům nejpřísnějším a nejvyšším; kdy by byl někdo na sobě prozradil marnivé sebepřeceňování nebo laciné uspokojení v práci prostřední či dokonce pozlátkové, běda mu! U nás nebylo proň pardonu, neboť kroužek náš byl kroužkem smíšků, ba pravých enthusiastů smíchu a žertu, kde se každá směšnost s pochoutkou vyčerpala až do posledního atomu. Lidé s chorobným sebecitem a s velikým sebevědomím nebyli by se u nás drželi, neboť se nehodili mezi povahy přátel našich. U nás nesměl býti nikdo pravdou uražen, a také nikdy nebýval. Zdrželivostí úsudku, bázní jednoho přede druhým byla by společnost naše pozbyla svého nejblažšího kouzla.

A tomuto bodrému, nestrojeně horujícímu, srdečně se smějícímu kroužku byl Karel Bendl takořka rozeným pohlavárem; jím nejvýše šlehal oheň duše umělecké i jiskřivá veselost mládí. Jakmile u nás zdomácněl, již se nemohlo takřka nic u nás konati bez něho — ale také se nekonalo, neboť nedal se nikdy dvakráte prositi, aby přišel zas a zase. Scházelli někdy přece Bendl, scházela v harmonii naší struna, která »tvrdí muziku.« On měl mezi námi všemi vlohy, ale také privilej k nejříznějšímu vtipu, k nejrozmarnějším nápadům a k nejhbitějšímu jich provádění; on měl nejvíce znalosti světa a obratnosti v zevních záležitostech, nejvíce též smyslu praktického i zkušenosti životní, jsa poměrně světákem, proti němuž byli ostatní naši prostosrdeční mladíčkové pravými koťátky. Ale pel svěží oné neporušenosti, jaký spočíval na hlučných našich besedách a o jakém nynější dekadentská mládež sotva si dovede učiniti pojem, měl pro vznětlivého Bendla, jenž byl již okusil též chutí pikantnějších, neodolatelný půvab, který ušlechtilým

stránkám jeho bytosti lahodil a dětinnou náladou svou jej opanovával, aniž se mladý velkoměšťák tomu bránil. Za to svým rozmanitějším rozhledem, svým smělým, ale roztomilým humorem, hlavně však svým velikým a plodným nadáním opanovával Karel Bendl tuto naši družinu jako její ataman, majordomus a orakul.

V naší smavé chásce se přiházívalo, že členové její, než se toho kdo nadál, zaskvívali se v ní zcela jinými jmeny, než jaká byla psána v křestních jejich listech; tato názviska vznikala neúmyslně, ze slov maně prohozených, která svou případností se ujala v celém kroužku a titulaturou toho, na koho se hodila, již zůstala; poněvadž pak společné hovory naše z pravidla se obírávaly uměním, býval tento zdroj také křtitelnicí našich novokřtěnců. V oné době na př. ještě světobol, »Weltschmerz,« nyní dávno jinými proudy a modami nahrazený, dožíval dosti plodnou jeseň svého života v literatuře i v obecné náladě mládeže; my posměváčkové jsme každou rozmrzelost, každé bolení zubu, každou nudu prostě nazývali veltšmercem, jenž nám dal krásnou příležitost k novokřtu Václava Horejška. Tento mladík, jakmile se zhostil také u klavíru »stydlavosti« své, náramně se nám děvčatům zavděčoval zvláště pěkným přednášením skladeb polských mistrů Chopina a Moniuzska, čímž nejednu neveselou chvíli nám proměnil v hodinu nejmilejšího požitku; za to se mu dostalo od nás, ač bez diplomu, čestného doktorství: bylť naším »doktorem proti veltšmercu.« Ostatní přátelé se o náš veltšmerc málo starali, ale učený titul doktora Horejškovi také v jejich očích »slušel jako ulitý,« pročež byl všeobecně a navždy přijat. Hůře se vedlo Bendlovi, když mstící fatum i jej obmyslilo v družině naší řádovým jmenem; jeho názvisko již nebylo tak nezávadného, ba čestného spůsobu. První skladby Bendlovy totiž, přese vše kypící jeho nadání, nesly se úplně za vzorem a směrem Mendelssohna Bartholdya, upadajíce tím v jednostrannou manýru; i stalo se, že následkem toho Bendl kdysi pokřtěn Bendlssohnem, a nesměl na sobě prozraditi, že kritika tímto názviskem zpečetěná mu nebyla zcela příjemna. Plagiát a pohodlné nohsledství v umění bývalo v kroužku našem souzeno bez soudu a bez odvolání. Však ani »Karlíček« dlouho Bendlssohnem nezůstal, jednak že s nesmírnou snadností tvořil skladby nových a nových, nikoliv zas Mendelssohnských půvabů, jednak že se mu dostalo jiného, mnohem uctivějšího pojmenování. Jsa čtveráctvím skrz na skrz podšitý, uměl také virtuosně parodovati zpěváky a herce; když pak nám představoval jistou debutantku v úloze Katynky Heilbronské, deklamoval její volání: »Můj pane vznešený!« s tak neodolatelnou komikou, že nás okouzlil, a od té doby jsme jej titulovaly apoň my dívky nejinak než »pane vznešený.« Za tuto dvornost se odměňoval zejmena mně, neboť mě navzájem pak oslovoval napořád »panno vznešená.« (V tehdejší době jsem si nebyla ještě dobyla povýšení titulem »panny Orléanské,« získaného až později hrdinstvím, které vypravovati nebylo by zde ještě na čase.)

O zlatá, bláznivá dobo mladosti, plná nejpošetilejšího dětinství a spolu nejčistšího, nejsilnějšího rozpjetí křídel duše k ideálu! Dobo, kdy divy světa se vnímavému oku třpytí vnadou novosti a bohatostí zjevů, když z měkké, kypré duše denně bují síla překvapujících pojetí

a pocitů, nad nimiž sama žasne, odkud se vzaly se svým smavě barvitým, opojně vonným květem, zasety Bůh ví kterým vánkem z neznáma do hlubiny nitra! Jak ubohým, nešťastným jest tvor lidský, kterému mladost nebyla jarou vesnou a není upomínka na ni sváteční jako zásvit červánkový v šero soumraku! Tři desítiletí již minula od doby, kdy mladistvá družnost kroužku, o němž vypravuji, byla na vždy přerušena, ale nikde jsem dosud nepoznala vzájemnosti tak ideální, tak povzbuzující a vzdělávající, zároveň však tak slunnojasně veselé a prostodušné, jako byl přátelský život společné naší mladosti v mém zlatém, utěšeném domově, jehožto strážným duchem byla žena srdce nejnezištnějšího, mysli samorostlé a samostatné, nadání nepěstovaného, neuvědomělého, ale vzácného: matka má.

V naší domácnosti měl Karel Bendl jednu lásku svého mládí: lásku synovskou k matce mojí. Byltˇ doma miláčkem svých rodičů, mezi sestrami svými synáčkem jedináčkem, kterému se hovělo jako bůžkovi, ale snad tím, že rodina jeho majíc živnost hostinskou (»u Bonů«) bývala každodenním svým zaměstnáním pilně zaujata, pociťoval tak živě rozdíl mezi nepokojným ruchem svého domova a útulným klidem domácnosti naší; zde jej ovívalo teplo rodinného žití, zde shoda duchů a nerušená soustředěnost jich k cílům vniterním odpovídala potřebám vřelého srdce i skvostného nadání jeho. V našem kroužku nebylo jediného skutečného sirotka, ale osamělými sirotky v jiném smyslu byli takřka všichni mladí hosté naši: většinou odloučeni od vzdáleného domova, vesměs pak pocházejíce z rodin počestných, ale prostoduchých, kde horující jejich umělecké záměry nemohly nalezti porozumění. Tak se dělo i Bendlovi, jenž rodiči svými byv určen pro řemeslo, a v skutku vyučiv se rukavičkářství, znechutil si takové povolání a zahořel z celé duše touhou po vzdělání hudebním, k němuž cítil a jevil podivuhodné vlohy. Rozumný otec jeho, muž pro svou poctivost a řádnou povahu v širokých kruzích oblíbený, rád svolil milému synu k této změně povolání a dobrá matka žila pro svého Karla snad ještě oddanější láskou než dříve, jsouc naň hrda, když nadějně nastoupil dráhu uměleckou; ale chtělli předkládati plody mladé Musy své duším příbuzným, takřka již před jich narozením pro ně zaujatým, dychtivě je očekávajícím a vítajícím, aby s pozorností nejživější se v ně hroužily, každou napsanou notu láskyplně vážily na vážkách otevřeného citu a vkusu: pak přicházel k nám jako domů; zde nalezl všeobecnou, napjatou sympatii pro práci svou, zde nebylo možno ani pomyšlení, že by byla přijata lhostejně nebo roztržitě a posouzena líceměrně, povrchně; zde bylo jistotou, o níž nikomu ani nenapadlo pochybovati, že každý nový výtvor se ihned vžije mezi nejzajímavější důležitosti celé rodiny a celého kroužku. Nikdy nebylo dosti na tom, co o nové skladbě říkal můj bratr Jindřich a druzí vzdělaní hudebníci v našem sboru; i celé ostatní auditorium naslouchávalo jí nedýchajíc, pletací dráty v rukou nás děvčat přestávaly cvakati, ba nechávala i matka hospodyňské práce své a přicházela v kuchyňské zástěře sednout si mezi nás, aby bez odkladu mohla vyslechnouti nový plod některého z přátel našich; nejednou došel si Bendl pro ni do kuchyně a nepřehrál, nepřezpíval nové své skladby, dokud ona nebyla při tom. A líbilali se nám všem skladba nad míru,

byloli zjevno, že jsme byli upřímně uneseni, Bendl nikdy si nebyl výsledkem jist a spokojen, dokud maminka neprojevila zcela určitě, že s všeobecnou chválou plně souhlasí. Bezprostřední dojem, jakým působila hudba v její delikátně ostruněné duši, byl mu velice vážným kritickým měřítkem. Pravda jest, že měla matka má křišťálový vkus již vrozený; nepamatuji se ani na jediný případ, kdy by se jí něco buď všedního, buď planě strojeného bylo zalíbilo, ať v hudbě ať ve výtvarnictví. Divívala jsem se této přirozené, neklamné distinguovanosti jejího úsudku až do posledních dob jejího žití; ale Karel Bendl si tuto vzácnou vlastnost na ní vypozoroval dříve než my všichni ostatní. Postřehlli v její tváři nebo v přízvuku její pochvaly zálibu jen o poznání chladnější, zasvítily jeho pěkné oči pozorností bystrou, slídivou, a neustal se vyptávati i naléhati, až se mu přiznala, co že v jeho skladbě jí neuspokojilo. Cokoli pak vytkla: buď že se jí něco zdálo příliš dlouhé, buď příliš sladké nebo mdlé, buď že ji to upomínalo na cosi známého staršího, nebo — což bývalo nejchoulostivěji říci — že jí to připadalo všednější, méně ušlechtilé: vždy uměla pověděti svůj úsudek tak roztomilými, prostosrdečnými obraty, s tak jemnou čtveračivostí a šetrnou skromností, že bylo každému milo vyslechnouti její mínění, skoro vždy případné a poučné.

Vůbec měl domácí náš umělecký kroužek nepodmíněný respekt pro kritické výroky, na kterých se mezi sebou ustálil. Mladé ony temperamenty, mezi nimiž byl Bendlův nejohnivější a také nejsanguiničtější, ovšem se někdy přely o sporný náhled, ale tím se nikdy neoslabila intensivnost vzájemného účastenství, v němž panovalo i při závodění o úspěch soupeřství přátelské a přejné, žárlivost bez trpkosti, otevřená a bezelstná.

Jak upřímný, ba žíznivě vřelý byl interes nás všech pro každý pokrok a výkon kteréhokoli z našich přátel, dokazuje i nesmazatelná životnost, s jakou se tehdejší jejich výtvory vryly v paměť naši. Do posledního puntíku pamatuji dosud celou řadu mladistvých oněch skladeb: první dvojzpěvy Bendlovy na slova Hálkova, první jeho písně na slova Heydukova, první jeho valčík Národní Besedě věnovaný, první Horejškova polka za týmž účelem složená, množství písní a čtverozpěvů zní mi dnes ještě, po tolika letech, s takou určitostí v sluchu, že ani o jediném taktu nejsem v nejistotě. Tak se mohou pamatovati jen věci do duše vrostlé.

Ale s nemenším zanícením nežli z plodů přátel nejbližších vpíjeli jsme do sebe hluboké dojmy z veškerého oboru obou umění u nás nejvýše ctěných: malířství a hudby. Výtvarnická část našeho kroužku se zbožným nadšením naslouchávala klasickým skladbám mistrů všech národů, přednášeným u nás ponejvíce v čtyrruční úpravě klavírní, ale bohem bohů našich, jehož kultus nás všecky bez rozdílu vrhal na kolena, byl Beethoven. Půjčovna hudebnin sice sotva stačila vyměňovati bratrům mým Mozarta za Schumanna, Haydna za Wagnera, Cherubinia za Boieldieua, Webra za Meyerbeera, Gounoda za Glinku, ale nejčastěji putovaly k nám Beethovenovy ouvertury, putoval Fidelio, putoval septuor — hlavně pak všech devět symfonií, jež nám značily neméně než

samých devět Mus, tvoříce nám celé hudební nebe. U piana se ve hře čtyrruční vystřídával Bendl s mými bratry, kdežto Horejšek hrával jen kusy solové, a to nejraději když jsme byly jen my dívky s matkou samy doma, Hynek Palla pak vůbec pianistou nebyl.

Přišelli někdy Bendl s novým balíkem not pod paždí rozjařen nedočkavostí, jaká to bude pochoutka (nebo jeho vlastním výrazem: jaké to bude papání), a zahledlli ve vedlejším pokoji matku mou na loži ubohou a bolestí ztýranou, anať trpívala krutými migrénami, zarmoutil se nejednou stejně jako my sami; obcházíval tiše a pokukoval, až se vplížil k posteli matčině, aby jí aspoň lichotivými slovy politoval. »A což dnes nezahrajete?« říkávala matka, čemuž se Bendl arci chvíli bránival k vůli jejímu bolení hlavy. »Jen hrajte, aspoň na tu nešťastnou hlavu snad zapomenu,« chlácholívala jej, a ptalli se, co že by nejraději slyšela, byla to zbytečná otázka, neboť jistě odpověděla: »Pane Bendle, Beethoveníčka!« Nejčastěji vyprosila si »pastorálku.« I zůstal pak celý nový balík not nedotknut, nechť obsahoval sebe lákavější »papání,« a vytáhl se z přihrádky starý Beethoveníček jako lék proti matčině migréně. Řízný to lék! Neboť při bouři v pastorální symfonii otřásala se podlaha pod hřímavými úhozy Bendlovými, jenž hrával nejraději sekund, a ježto se po pastorálce zajisté vzala ještě buď rázná »eroica,« buď grandiosní pátá či bujará sedmá, chvěl se a zvučel takřka každý kámen v domě, i struny někdy praskaly jako lodní lana ve vichřici, a piano zmítanému korábu podobné vrážělo svou zádí do stěny zrovna za matčinou hlavou, která prý přestávala při tom boleti, jak aspoň matka tvrdívala, nevím zdali dle pravdy nebo spíše z dobroty srdce svého. A kroužek náš, proniknut až do kostí kouzlem extáse, tonul pod přívalem báječné mluvy tónů, odumřelý veškeré skutečnosti a zapomínaje na svět vůkol. Však zevní svět ten nezapomínal na nás, neboť když dozvučela magnetisující nás hra, pak s vánkem letních večerů, jenž ochlazoval vedro v pokoji, zalétal k nám nejednou šumný potlesk, a když jsme z okna vyhledli, spatřili jsme v šeré ulici tu onde tmavá okna dokořán, kde se v kostýmech poněkud duchovitých bělaly postavy naslouchajících sousedů. Tak sdílela se Spálená ulice o naše hudební požitky, vzdávajíc prostý hold svůj vroucně cítěné hře Bendlově i bratrů mých; i končíval se ten koncert nezřídka udeřením půlnoci; až teprve když naše okna se zavřela, zavírala se okna v sousedství i zmizely v nich hlavy posluchačů.

Jedenkráte, když seděla matka mezi námi zašívajíc prádlo a »hoši« hráli, žádala si, aby zahráli nějakého Mozartíčka, žeť prý se jí po něm již stýská. »Máme zcela nového, kterého jste, milostpaní, ještě neslyšela,« řekl Bendl, a maje právě v rukou Mendelssohnovu symfonii v A-Dur, rozložil ji na pulpitu piana, mrknul na Adolfa i dali se spolu do hraní. Po první větě čtverák Bendl se tázal, jak se ten nový Mozartíček matce líbí. »Inu krásné je to, hezké je to, pane Bendle,« odpověděla, »ale je to Mozartíček, jako by to ani nebyl Mozartíček. Skoro je to jako Mendeles,« řekla potutelně, dívajíc se usmívavě přes své koštěné brejle Bendlovi do očí. »Však jsem si myslel, že se milostpaní jistě nedá ošidit!« hlasitě se radoval a smál Bendl, hrd na to, že si maminka svého Mozartíčka zfalšovati nedala. Bylť Mozartíček

hned po Beethovenickovi jejím — i nás všech nejvítanějším čarodějem, který leckdy uhladil a zjasnil čelo její těžkými starostmi svraštěné.

I líbezné zvuky Mozartovy dovedly nás všecky poutati tak, že pro nás za nás mohla míjeti večerní hodina za hodinou bez povšimnutí. Někdy se v těch našich enthusiastech také hnulo svědomí, že se podívali na ciferník našich starých hodin, ale pak se jim zdávalo, že hodiny rozhodně předbíhají. Nejvíce smíchu za to tržíval mladý hudebník C., častý, ač ne každodenní host náš, vyznačující se velkým dobráctvím, ale pro své mučednictví také velkým nosem, za nějž mezi našimi šotky mnoho zkusil. »Ty hodiny nějak špatně ukazují,« míníval C. provázeje toto pozorování hrou svého ukazováčku po nose, kterýž smyčcový pohyb se stal pak Horejškovi nevyhnutelným gestem při každé zmínce o hodinách, bývaje s ještě větší virtuositou napodobován i Bendlem, jehož nos poskytoval k němu arci prostrannějšího pole než Horejškův. Milý C. si však ze škádlení těchto pokušitelů nic nedělal, věda dobře, že jej mají všichni rádi. Také povždy do něčeho abstraktního zahloubaný, zřídka duchem přítomný Francek Kryšpín čili krátce Francl někdy se zastavil před hodinami, zahleděl se na ně — i stál a stál přimrazený, Bůh ví kde myšlenkami těkající, nemaje ani zdání, že jest terčem všech pohledů a předmětem smíchu celé chásky, až na něj Hrbek křikl: »Francl, kolik je hodin?« A Francek trhnuv sebou, jako by s měsíce spadl, rozhlížel se po svém pozemském okolí.

Slovem, hostům našim se vždycky zdávalo příliš brzo jíti již domů a zanechati hudby, která se nejlépe poslouchávala večer při otevřených oknech, když venku zcela již utichl šum chodcův i rachot vozů, čím později, tím lépe.

V těch našich oknech, naproti nimž tehdy stály dva nizoučké domky a zářival veliký, volný kus oblohy, jaké se to v nich prosnívaly hvězdné večery, když u piana vedle bratra mého Karel Bendl, tou duší měkkým a žárným představám orientu tak přístupnou, se hroužil v půvaby Pouště, skladby Féliciena Davida; tu ohnivým rytmem tanec almejí, tu táhlými, zádumčivými zvuky usínání pouště, tu zas nevýslovně sladkou, melodickou zvukomalbou měsíčná noc nesmírná se v rozechvělých duších kouzlívaly, a z očí mých do hvězd upřených řinuly se proudy tichých slz blažených a přece neurčitě bolestných, slz mladosti, jež neví si rady s ohromností velkých, přemáhajících dojmů, i cítívala jsem v hudbě vzlykot němé, marně výrazu hledající poesie, jež by chtěla, avšak nemůže nám vypravovati o jakési neznámé říši životní, plné zázraků, jichž nikdy neuzříme. Ač jsem skrývala a pilně stírala tyto dětinské slzy, jež mystika hvězd a hudby mi vyloudila, přece se někdy stopy jich v mé tváři prozradily; a spozorovalli je čtverák Bendl, jistě neopominul říci s úsměchem: »Panna vznešená je dnes sentimentální!«

Však neměl práva smáti se mé měkkosti; sám býval měkký jako vosk, podléhaje vlivům krásy jako věřící visionář svým zjevením; odpovídal mocným účinkům jejím nejen ozvěnami citu, leč i tvořivé obraznosti své. S planoucím a zase zamženým okem, s oduševnělou tváří a vzrušeným hlasem přezpěvoval skladby, jež ho uchvacovaly, gestikuluje rukama mezi hrou, dojat a v citu svém stotožněn s bás-

nickou osobností, o níž zpíval; dramatický oheň hrál každou jeho žilkou, jsa žhavým jádrem vroucí jeho lyriky.

Bendl byl rozeným zpěvákem. Měl zvučný, výrazný, kovově křepký hlas, jímž vládl s přirozenou lehkostí. Vyslovoval při zpěvu s krásnou zřetelností a přednášel, jak cítil: živě, pravdivě. Že sám byl darem zpěvu obdařen, dostalo se i dítkám Musy jeho plynulé, graciosní zpěvnosti do vínku; nejen líbezná melodičnost jeho slohu vůbec, ale i nenucený, dokonale vycítěný a výmluvný způsob, jakým zacházel se slovem básnickým, i technická znalost lidského orgánu činí vokální jeho skladby pravými výtvory pěvce z boží milosti.

Sám zpívaje rád a dobře, byl výtečným soudruhem každému zpěvnému kroužku, a takovým byl i kroužek náš. Nastala ona jarní zpěvná doba v národním žití našem, kdy čtverozpěv mužský za heslem »Zpěvem k srdci, srdcem k vlasti,« které s praporu Hlaholu Pražského zavlálo až do nejposlednějších městeček, ba vesnic v krajích českých, konal divy vlasteneckého vzpružení a v ohromné popularnosti své stal se v tom směru mocí, které jen šířící se Sokolství se rovnalo. Karel Bendl hned od počátku byl spolu s Lukesem, Ferd. Hellerem, knížetem Taxisem a hloučkem jiných nadšenců, v němž arci nescházel hudební kroužek náš, mezi nejčinnějšími výkonnými silami Hlaholu, a rozvinul pro Hlahol i vůbec pro zpěvácké spolky činnost tvůrčí ku podivu svěží a plodnou, jež zároveň i jiné skladatele strhla k závodění, tak že zásoba původních čtverozpěvů zpěváckým spolkům nikdy nedocházela, byť jich vznikalo množství bez konce a žádný výkon zábavný ani slavnostní v Čechách se neobešel bez mužského sboru. K cizím plodům se nesáhlo nikdy z nouze, vždy jen s uvědomělou intencí uměleckou; i tím směrem zas intelligentní Bendl nejčileji osvěžoval zpěv český novými živly. Při svém pobytu v Paříži obeznámil se s francouzským způsobem sboru mužského a zamiloval si zvláštní jeho techniku i jeho literaturu, které se věnovali skladatelé proslulých jmen. Zvláště dva z nich, Ambroise Thomas a Bazin, uvedeni Bendlem v repertoar českých spolků pěveckých, a potomní záliba Bendlova v komponování koncertních »scén sborových« má odtud svůj původ.

Při všem tom rozkvětu sborového zpěvu mužského, v jehož uměleckém využitkování zvukovém byl Bendl již tehdy mistrem, želel kroužek našich přátel stále, že instrumentu o tolik ještě rozsáhlejšího a zvukově bohatšího, jakým může býti sbor hlasů ženských a mužských, neužívá se v uměleckých výkonech spolků českých. Poněvadž se zřizování pěveckých odborů ženských potkávalo s velkými obtížemi a teprve po letech se zdarem, mohly se pokusy tehdy jen v soukromí díti, a naši mladí nadšenci ihned se do toho pustili přímo doma u nás. Než jsme se nadály, vloženy nám dívkám zpěvné party do rukou — bývaly to z počátku skladby cizí — a tu již neplatila žádná výmluva: ostych, neostych, vše jedno, musely jsme otevříti zobáčky a zpívati. Což já, pevná v notách a zpívající hlas spodní, altový! Připadala jsem si jako schovaná; ale hůře bylo sestře mé Julince, jež majíc pěkný, jasný soprán, musela arci nésti hlavní úkol. A div divoucí: šlo nám to zcela dobře. Bendl a bratři zahrnuli nás celou literaturou rozkošných čtverozpěvů — ovšem nemohlo tehdy ani jinak býti — většinou německých. Za-

líbilo se nám všem náruživě v tomto novém druhu zábavy a požitku hudebního, tak že zhusta pro samý zpěv zapomenuto na klavír. Nebylo jen tak zhola snadno sestaviti naše domácí kvarteto. Bratr Adolf a »doktor« Horejšek, kteří oba neměli mnoho hlasu, skoro vždy se spolu »složili« na bas; ač při všem jiném jimi šibalství jen šilo, společnému svému partu věnovali vždy námahu tak seriosní, že jsme se někdy uprostřed zpěvu rozesmáli nezvyklému obrazu jejich strašně vážných tváří, neméně i hrobovým zvukům, kterými hluboká jejich G a F vyznívala. Duch guvernérův v Donu Juanu nemohl by býti duchovitější zjevem ani zpěvem. Nejhůře bylo o tenora: neměli jsme žádného. Při partu tenorovém střídávali se Bendl, Palla a Jindřich, »obětovávali se,« nahrazujíce svým barytonům falsetem výšku tenorovou. Obyčejně přestali jsme teprve zpívat, když žádný z nich se již »obětovati« nechtěl, jsa příliš unaven.

Jaká to byla sváteční nálada a radostná dychtivost, když se v rukou našich ocitl první původní čtverozpěv smíšený! Byla to novota, pokus nebývalý, a kdož jiný by se ho byl odvážil než Karel Bendl? Jako dnes zní mi celá měkce vroucí ta skladba v sluchu, a pamatuji významné ono očekávání, když jsme ze svých partů zanotovali:

»Kdy by ten slavíček s svou družkou přebýval« . . .

Tuto Hálkovu píseň večerní byl Bendl již dříve skomponoval zcela jinak pro jeden hlas s průvodem piana. Nejednu báseň, která se mu zvláště zamlouvala, komponoval dvakráte, jednak ze záliby, jednak z nouze o nové texty. Dozpívali jsme čtyrhlasé dílko rozehřáti, uspokojeni; mamince se skladba líbila a skladatel byl blažen. Tak debutovala u nás česká literatura smíšeného čtverozpěvu.

Nyní prozradím, kterak jsme čtverozpěvem sledovali též cíle neumělecké, politické. Ano, dělali jsme jím politiku proti nepřátelům — ne sice národním, ale proti nepřátelům harmonie našeho kroužku i svézákonnosti jeho. Přimísil se, jak pochopitelno, leckdy mezi nás cizí živel v podobě pana X nebo Y, jenž měl mnoho řečí, ale pro umění žádného citu ani upřímného interesu, a proto nás nudil neb mrzel. Hráloli se na piano, rozpřádal při tom hovory, jež se někdy staly velmi hlučnými, tak že překážely i hráčům i těm, kdo chtěli poslouchati. Při zpěvu však, když jsme bez mála všichni seděli u partů, neměl mluvka takový ke komu se obraceti; pročež jsme bez milosrdenství zpívávali tak dlouho, až nemohl nudou vydržeti a odešel. »Tak, teď jsme ho vyzpívali ze dveří,« smával se Bendl, neřeklli totiž něco mnohem drastičtějšího.

Jen takto, když jsme byli zcela svoji mezi svými, dařilo se nám všecko. Tak daříval se nám nejlépe i velmi vítaný někdy přemet du sublime au ridicule, z roznícenosti uměleckého požitku v třeskutý smích parodie a karikatury. Vždyť i nejlahodnější parní lázeň unaví svým teplem a bývá při ní pochoutkou skočiti po hlavě do studené vody. Ba, nám věru nenapadlo nutiti se do nálad ideálních, jestliže v nás umdlely, neb vůbec nám nepřicházely, a k pozemské dovádce rázu sebe šprýmovnějšího nedali jsme se nikdy pobízeti dvakráte. Zvláště za zimních nedělí bývalo jako ujednáno, že zanecháme všech devíti Mus, ale ose-

dláme Pegasa, rolničkami ověšeného, k báječným skokům do říše nesmyslu nebo sarkasmu. »Psát! psát!« bývalo nedělním heslem. Tu pak jsme sedli k lampě kolem kulatého stolu, na němž nebývalo pro hosti naše nic drahocennějšího než nanejvýš ořechy a jablka, Jindřich, král Artuš této tabule, nařezal cedulky a rozdal tužky, a co se potom dělo, toho pamětníci se později zajisté již nikdy tak dětinsky, z plna hrdla i z plné duše nenasmáli jako tenkráte. Nechť Musy nám hříšným odpustí, co jsme tehdáž na nich páchávali! Bylli olympický náš humor hříchem, byl Bendl mezi námi největším kolosem hříchu jako sám Zeus, otec bohů. Vkládalli každý z nás do svých veršovaných či prosaických plodů po štipci pepře, sypal ho Bendl po librách a kupil na své cedulky pyramidy burleskních nápadů, persifláží, božských nesmyslů a etymologických novotvarů nejrozmarnějšího složení, jichž by byl slušný slovníček, kdy by si je někdo pamatoval. Pravda, umělť »doktor« Horejšek tvořiti na cedulkách čipernější básně k rýmům, které mu někdo jiný předepsal, ale Bendl byl nepřekonatelným sestavovatelem ideálních divadelních programů na cedulkách pro ně upravených; nikdo s tak odvážlivým, střelným vtipem neuměl z nás samých i z dobrých našich vzdálenějších bližních vybírati herectvo a přisuzovati mu úlohy ze všech říší nadsvětí, podsvětí i přírody, při čemž nikdo nepochybujž o říznosti jeho satiry! Kdy by tak mnohý slavný i neslavný bližní tušil, co všecko se o něm na oněch cedulkách zbásnilo! — Jen Jindřich svojí trpělivou ochotou dovedl rozluštiti a nahlas přečísti všecky ony naše čmáranice; žádný jiný smíchem nebyl s to. Matka naše sedící u kamen slzívala od smíchu, a Hynek Palla v tom s ní závodil, neboť smával se tak, až vzlykal. Stalo se někdy, že ta či ona přítelkyně Julinčina z elitních kruhů, zvyklá společnostem pravidelně konvencionelním, ocitla se při těchto našich večerech, i vzbudily její nadšení, její závist, její hořký žal, že nelze, nelze v nudných salonech nápodobiti zábavu tak »znamenitou,« »nedostižnou!« Ba ovšem, ve svých salonech by byla s našimi cedulkami špatně pochodila. Ty se hodily jenom k nám a pro nás.

Bendl býval dost často zván do skvělých společností v elegantních domech, ale stejně často, pobyv tam z čestné povinnosti nějakou hodinu, utíkal odtamtud zas k nám. Při takové příležitosti nikdy neopomenul si požalovati matce naší na přestálá salonní svá utrpení, jako se jí vůbec svěřoval se všemi svými strastmi i slastmi. Nechť se mu přihodilo cokoliv, táhlo jej to k matce naší, aby se jí z toho za tepla vyzpovídal, k vůli čemuž opouštěl nejen cizí společnost, ale i domácí kruh vlastní třebas i v dobách, kdy by se toho sotva kdo byl nadál.

V naší skromné domácnosti odbývaly se jak svátky vůbec, tak i štědré večery co nejjednodušeji, ale nikoliv bez přátel našich. Ti, kteří měli v Praze rodiče, arci bývali o štědrý večer doma, ale kdo z našeho kroužku neměl v Praze domova, býval pozván k nám; zejmena bývali to Fiedler a Horejšek. Těm dvěma vyvoleným nebylo však souzeno, aby zůstali sami, neboť sotva se ukončila večeře, ozval se u dveří zvonek — ne jednou, ale po chvílích zas a zas, a než jsme se pořádně rozveselili, býval každovečerní kroužek úplný, ani jediná hlava nescházívala. Nemohli vydržeti, museli přijíti i v ten večer mezi nás, někteří se záminkou, jiní bez ní. Jeden prý si něco u nás

zapomněl a musel si s náležitou omluvou pro to přijíti v 8 hodin o štědrém večeru; druhý musel o hodinu později až z Buben přiběhnouti, aby se bratrů optal na důležitou věc, »půjdeli se zítra po obědě k Novotným na skleničku;« jiní se více přiblížili pravdě řkouce, že přicházejí »na ořechy« anebo »na černého Petra,« neboť hra o ořechy a dovádka při ní — ta vlastně byla jejich cílem. Bendl býval z těch, kteří se zastírali záminkami. Jednou to byl maminčin švestkový kompot, jemuž se prý Bendlovic kompot nemůže rovnati a na nějž prý Karel dostal již dávno dovolení přijíti o štědrém večeru k nám; jindy to byl dárek, který dostal od Ježíška a kterým prý se musí okamžitě pochlubiti »milostpaní.« Tak ukázal jí na př. brillantové knoflíčky řka: »Tohle je dárek veřejný, ale co je do toho? Milejší jsou mi ty tajné. Podívejte se, milostpaní, tohleto mi vstrčil tatínek do vesty a řekl: tu máš, Karlíčku, ale nemusíš mamince nic o tom říkat; a tohle zas mi dala maminka: tu máš, Karlíčku, aby tatínek nevěděl.« Při tom vytáhl ze dvou kapes dvě různé obálky, jichž každá chovala bankovku padesátizlatovou. »Za tohle je přec nějaký plaisir, ale knoflíčky jsou jako nic,« kritisoval, a byli jsme dobře přesvědčeni, že těch padesátiček i mimo Ježíška jak maminka tak tatínek dosti se napodstrkovali Karlíčkovi na jeho »plaisir.« A tento hýčkaný nedělníček, maje ke všem zábavám velkoměstským zlatý klíč, nespěchal nikam tak chvatně jako k nám, aby sedna mezi nás jako upřímně rozveselený chlapec, na svíčce napaloval zátky, pln dětinské radosti, že jimi mohl nám všem při černém Petru malovati kníry, brádky a »kotlety;« dalali se někdy též matka přemluviti ke hře a smělli Bendl i jí načerniti vousisko, bylo jeho uspokojení vrchovaté. Malování černých Petrů však nebylo snad jen jeho monopolem, tomu by se ostatní byli žárlivě opřeli; naši výtvarníci s pravou ctižádostí, jako by šlo o konkurrenční práce akademické, dávali si záležeti, aby druh druha překonal mistrovskou černomalbou obočí a knírů, při jichž provádění dumavý Francek Kryšpín dělával obličej horlivostí až urputný.

Třeba měl Bendl od Ježíška v kapse brillanty a padesátky, byl přec jako dítě zvědav na prostinké dárky, které Ježíšek mezi námi promíchal, a ty věru nepůsobily nám mnoho útrat, zvláště když cena jejich spočívala spíše v symbolickém významu nežli ve skvostnosti materiálu nebo provedení; když na příklad jedné z nás tří dívek věnovali naši přátelé dlouhého štědrovečerního františka, kterému přilepili papírový klobouk a papírové ruce s paletou a jejž slavnostně, za šibalského krasořečnění našeho »tajného rady« Hrbka postavili před obdarovanou. Co znamenal medle ten františek? Rozluštění bylo lze nejlépe čísti na zčervenalé, napjatě oživené tváři Francka Kryšpína, jenž se pýřil rozpaky, ale při tom pýchou na svou interesantnost, jsa takto pokládán a prohlášen za člověka zamilovaného, kteráž důstojnost jej povznášela takořka nad sebe sama, třeba za ni od Hrbka a Pally sebe více zkoušel. A tyto dětinské, naivní hříčky nenudily, naopak nad míru bavily a těšily světáka Bendla, jehož by mnohý z jinakých jeho přátel asi byl u nás ani nepoznal. Když pak jsme všichni byli Petry tak důkladně černými, že nebylo již kam nám malovati nové příkrasy, když jsme byli smíchem již unaveni a my dívky třeba již jsme si šly do zadního po-

kojíku dřímnout, zůstali mladíci ještě pohromadě, aby se dočkali času jíti na půlnoční. Jaká tam asi bývala jejich pobožnost, nevím, ale cesta sotva se asi odbyla bez nějakého plaisiru, zvláště když byl Bendl při tom.

Návykům, názorům a zákonům těch našich mladíků přispůsoboval se Bendl až ku podivu, neboť ač jej nazývali ne bez důvodu »pohodlnou kůží« a on nebyl právě vtěleným Sparťanem, konával s nimi dosti daleké pěší výlety — a dosti švižné kozelce na hrazdě, kterou jsme měli doma v úzkém pokojíku ode zdi ke zdi upevněnu. Jestliže dům č. 111-II. v Spálené ulici nebyl vyvrácen ze základů svých, nebylo to zajisté zásluhou oné hrazdy a všech oněch skoků na ni i přes ni, kterými se zadní náš pokojík otřásával. Kdysi však s touto tužící se přátelskou cháskou Bendl se přece valně neshodl ano i rozešel.

Moji bratři s několika kamarády konávali o každých prázdninách pěší cesty po Čechách, a Bendl, maje za to, že se to asi neděje bez velké švandy, vydal se jedenkráte s nimi na tu pouť. Ale již za tři dni měl jí až po krk: puchýře na nohou, prach ve vyschlém hrdle, nuda v duši z věčného obdivování se skalám, stromům, starým zbořeništím, a to vše leckdy o suchém chlebě s kyselým mlékem: to nebylo »plaisirem,« na jaký se byl naladil, pomýšleje na čiperné pastýřské avantury a na příjemné prodlévání v zátiších, kde bylo dobře býti. Takové »týrání,« jakému se podroboval hlouček ostatních, bylo mu proti mysli, pročež se jim za krásného jitra z čista jasna ztratil. Ještě po návratu jejich se hněval a k nám nechodil. Ale jakž by to byl na dlouho vydržel! Nejprve hlavou, pak půlí těla nahnul se kdysi opět přes zábradlí u našich dveří, po třetí vkročil do nich jednou nohou a po čtvrté již oběma. Naše matka pak jemu samému po léta žertovně líčívala, kterak se k nám přicházel po kousku smiřovat.

Kam pak by byl chodil si »vylévat srdce,« kdy by si byl tvrdošíjným hněvem sám zakázal ten důvěrný koutek u kamen, kde se mamince naší tak rád ze všeho vyznával a zpovídal? Čím dále tím častěji stýskával si jí na trampoty rázu intimnějšího než jakékoli předešlé.

Z mladíka vytáhlého, jehož semitsky ostré rysy dávaly kamarádům podnět k vtipům, které není těžko uhodnouti, brzy dospěl Karel Bendl v muže rozhodně sličného; byl to zjev sympatický, elegantní a geniální zároveň. Nimbus jeho mladé slávy a populárnosti v tím příznivější světlo stavěl jeho veselou družnost, jeho přívětivost a skutečnou skromnost; jaký div, že všude, kdekoliv se objevil, stal se miláčkem celé společnosti, ano že jeho skvělé a příjemné vlastnosti nezůstaly damám lhostejny. Slečinky i jejich tatínkové a maminky činívali tak švarnému kandidátu ženitby všemožné nástrahy, do kterých se sám tím fatálněji zaplétal svou náklonností dělati si z hezkých a nepříliš pronikavých děvčátek »plaisir,« jak myslíval. Jen že si někdy rozšafní tatíci a maminky poblázněných dcerušek vykládali takový »plaisir« na opravdovou stránku a působili Karlíčkovi nejednu tíseň. Přicházíval pak v komické rozervanosti na Spálenou ulici, aby své dobrodružství vypověděl naší matce a jí se vyzpovídal důvěrně, jaké si spískal nesnáze. Ovšem ho důtklivě napomínala, aby nebláznil děvčat, s kterými nemíní si začíti známost upřímnou — ale pochybuji velice, že by její

mateřské kázání jej bylo odvrátilo od »plaisirů,« které mu samy vbíhaly horempádem do cesty.

Hledán a vítán býval Bendl všude jako vzdělaný umělec a zábavný společník, jenž v obojím směru uměl oživiti společnost a jí dodati lesku. Mimo to byl též výtečným tanečníkem, ještě výtečněji uměl však jiné rozjařiti k tanci švižným, okřídleným přednesem pěkných tanečních kusů, jichž někdy celou řadu improvisoval. Tak i náš kroužek z čista jasna kdysi se proměnil v taneční školu, jejímiž tanečními mistry byli Bendl a Palla. Vše kromě piana mžikem vyneseno z pokoje, kdykoliv lekce měla počíti; leckdy jsme tančili až hezky do noci, aniž se Karel u piana rozmrzel chabými pokroky svých žáků, nemajících tak vynikajícího nadání choreografického jako on. Neboť kde byla jaká dovednost, aby Karel Bendl nebyl měl k ní překvapujícího nadání?

Každý hudební nástroj vzal do ruky tak, jako by se od malička byl na něm cvičil, a hrál naň snadně, jako by mu to samo hrálo. Ať se ocitla u nás třeba kytara, viola d'amour, flétna, Bendl hrál na všech s obratností a s effektem, jež leckdy zahanbily odborníky. Však nejen hudebně, i v jiných oborech jevily schopnosti jeho neobyčejnou mnohostrannost. Z žertu kdysi večer, když jsme se bavili kreslením, vzal také předlohu, papír a tužku, a neměv ani nejmenšího cviku, provedl zcela hezký, správný výkres, jehož předmětem byla chalupa v stinném stromoví. Kdykoli naši výtvarníci přinesli četné sbírky fotografií a rytin dle maleb, soch, architektur, nad nimiž jsme se po celé večery s obdivuplnou napjatostí skláněli, byl Bendl mezi pozorovateli nejživěji zaujatými, prohlížel neúnavně, zkoumal a vyptával se, posuzoval, porovnával, a jeho úsudek nebýval nikdy povrchní, ale vždy vřelým interesem, porozuměním a dobrým vkusem vnuknutý.

I četbu mívali jsme většinou s Bendlem společnou; vlastně celý náš kroužek čítával, druh po druhu, knihu, která se někomu z nás zalíbila, ale zvláště mnoho knih vyměňovali jsme si s Bendlem; líbívaly se mu vesměs jen věci dobré, ač jenom věci určitého rázu: buď humor buď romantika musela v nich převládati, kdežto věci poněkud filosofující byly mu naprosto nestravny. Vše, co bylo přemítavého v poesii, nazýval »učeným« a nudil se tím. Budiž uraženým Musám mé mladosti žalováno, že tímto podezřelým přívlastkem poctíval či vlastně odsuzoval i moji — pravím moji poesii, které v dobách mezi třináctým a sedmnáctým rokem mým jistě bylo křivděno jeho tvrzením, že jest v ní »filosofie.« Byl to u něho asi jen technický výraz pro poetickou suchou slámu — nebo snad mokrou slámu, ale slámu zajisté.

Jakmile Bendl spozoroval, že umím jaksi taksi verše lepiti, nabyla jsem proň značně lichotivé důležitosti. Cokoli tehdejší básníci naši, zejmena Hálek a Heyduk, napsali v skutku slavičího, Bendl ve své rychlé plodnosti ihned skomponoval; Šmilovský, Pfleger a všichni ostatní nestačili tolik zpěvných veršů básniti, co by jich Bendl byl stačil uváděti v hudbu, pročež byl ustavičně hladov po vhodných textech k písním. Netřeba se tedy diviti, že jich den co den žádal ode mne. Já však jsem nedovedla den co den naladiti školáckou fantasii svou k vroucím citomalbám anebo vzletným romancím, o jakých Bendl snil a po nichž tvůrčí jeho žízeň prahla. Dosti zřídka jen jsem se odvážila

předložiti mu nějaký výtvoreček, na kterém jsem si zvláště zakládala, ale obyčejně jsem ho neokouzlila. »Více citu, více citu a ne tolik filosofie!« zněl stálý jeho stesk; »víte, panno vznešená: udělejte něco hodně, hodně zamilovaného, aby to člověkem hnulo, aby ho to rozpálilo! Jak pak má komponovati, zůstaneli jako rampouch?«

Ujišťuji zde písemně, hotova přitisknouti k tomu pečeť svou, že jsem se poctivě pachtila, abych své písničky bohatě vyšňořila tajemnými city a vzdechy, hvězdičkami ano i hubičkami, však přece, ačkoliv si Bendl u maminky mé výslovně vyprosil, »smíli se panna vznešená hodně zamilovaně rozplývati,« a maminka dovolila, že »na papíře ano,« přece, ač Bendl ke mnohé písničce mé krásnou hudbu složil, nedovedla jsem udeřiti v ony sytě a živě citové struny, jichž mu bylo k náladě třeba.

Uspokojiti jeho tužbu uměleckou podařilo se mi až později při první jeho práci dramatické, *Lejle*, prvním tom jeho díle velkých rozměrů, jehož úspěch jej rázem vřadil mezi nejpřednější, slavné umělce hudebné Musy české.

Přání pokusiti se o skladbu operní vzniklo u Bendla v době, kdy Karel Šebor, vystoupiv nedlouho po Smetanových Braniborech v Čechách první svou operou Templáři na Moravě, jež s nadšením byla přijata, vzbouzel mnohými krasami jejími nejskvělejší naděje v budoucnost slibného svého talentu. »Vidíte jej? To je on — šťastný chlapík! Nemohla byste mi napsati nějaký hodně effektní text k opeře, panno vznešená? Když on, troufal bych si také,« domlouval mi Bendl, ukazuje mi trochu šikmo přes ulici na úzký dvoupatrový dům (č. 44 n.), za jehož oknem bylo viděti mladého, černovlasého muže, sedícího u stolu a píšícího — Karla Šebora. Bylo to okno totéž, za nímž jsme později právě také s Bendlem často pozorovávali jinou černou, kučeravou hlavu, v níž se rojily předzvěsti budoucí kolosální tvorby hudební: Antonína Dvořáka, Bendlova miláčka již za oněch let, kdy nepochopen a v trudném klopotu hmotném tvořil skladby mladistvě upřílišněné složitým svým polyfonismem, v nichž málokdo s tak pronikavou určitostí dovedl rozpoznati genia a prorokovati příští jeho velikost, jako Bendl, jenž byl Dvořákovi v těžké době jeho mládí láskyplným přítelem a vzácnou oporou. Však vrátím se k první opeře Bendlově.

Nepamatuji se již, jak dlouho asi jsme s Bendlem uvažovali a se rozmýšleli, jaký sujet by bylo nejvýhodněji zvoliti k pokusu, na nějž každé pomýšlení nás oba naplňovalo rozčilením, trémou a přece zas žhavou dychtivostí. Bendl chtěl rozhodně své první reky dramatické míti obklopeny scenerií východu nebo jihu, daleko chladného našeho pásma, přioděny tak asi fantastickou nádherou Tisíce a jedné noci; hudba exoticky žárná tanula v jeho předtuchách. Tehda jsme oba přemýšleli zcela vážně, kde asi jest anebo bylo nejbáječněji krásné místo na světě. Bendlovi zdálo se, že by to mohly býti Pompeje v plné nádheře před zkázou svou, s gigantickou pochodní Vesuvu nad svým temenem; v mé představě však zářila Alhambra jako nejpohádkovitější zkamenělý výkvět fantasie, jako ideální dějiště pro nejúchvatnější romantiku operní. Pamatuji se, že jsme se dosti dlouho přeli o tyto své nápady, až jsem se svou Alhambrou přece vyhrala. Nemusela jsem vymýšleti děj, našedši jej hotový v Bulwerově novele, která i Bendla

unesla a výbuch Vesuvu od ohrožené »škatulky na sirky,« jak se říkalo prozatímnímu divadlu, konečně odvrátila.

Látka tu již byla; teď kterak jen ji přistřihnouti? Není divu, že i já, jedva z krátkých sukní do dlouhých povýšená slečinka, která do té doby byla v opeře celkem tolikráte, že prsty jedné ruky značí vyšší číslo, i mladý sanguinický skladatel jsme si počínali co nejnaivněji. Z obrovského úkolu měli jsme hlavně proto strach, aby opera nevypadla přílišně dlouhá ani zbytečně krátká; hlubších obav pro tu chvíli nebylo. První naší prací bylo: ve všech operách, jichž délka nepřesahuje krajní lidské míry snesitelnosti, srovnati počet hudebních »čísel;« jakmile jsme obdrželi číslo průměrné, byli jsme bez starosti. Druhou hlavní péčí nám bylo upraviti scény tak, aby v nich mohlo býti co nejvíce milostných dvojzpěvů, kterouž tužbu Bendlovu jsem plnila tak svědomitě, až leckdy sám musel krotiti mou horlivost napomenutím: »Ale panno vznešená, s každým divadelním lampářem nesmí Lejla zpívati zamilované duetto!« Já zas musela jsem Bendla stále držeti, aby ve všech úlohách samým vzletem a nadšením nepouštěl křídel své melodičnosti do tak vysokých sfér, že by celou operu mohli zpívati jen tenoři; musela jsem vybojovati milosrdenství pro barytony a basy. Jinou potíž jsme měli spolu tím, že prý jsem psala text náramně obšírně, tak že ho stále přebývalo; já zase jsem se divila, proč Bendl rád několik řádků dvakráte, třikráte opakuje — »potom se vám tam ostatní text ovšem nikterak nevejde,« vyčítávala jsem mu. »Když se mi to tak hodí,« bývalo jeho důvodem, proti němuž jsem arci námitky neměla; takž jsem pilně v textu klenula mosty přes povstalé mezery a se zanícením pracovala dále. I Bendl býval vždy ochoten k sebe větším změnám skladby své a vděčen nám ostatním za každé upozornění. Jestliže areopag náš usoudil, že v některé části neuhodil na pravý charakter, na pravou míru nebo na pravou formu, přinesl za krátko třeba celý dlouhý výjev ve zpracování zcela novém, vždy skutečně mnohem lepším, než bylo prvé. Někdy z nedočkavosti komponoval i ve chvílích ochablosti, za nedostatku tvůrčí inspirace, kterouž pak nahrazoval dělanými effekty, o něž jeho rutina nebyla nikdy v nesnázích; když potom, přehrávaje nám taková místa, spozoroval naše udivené, sklamané obličeje, omlouval se: »Nenapadlo mi nic lepšího; to je jen tak pro galerii.« — »Pane Bendle, na galerii bývají právě umělci!« usmívavě ho kárávala moje matka, hrozíc mu prstem; a Bendl za dva, za tři dni přinesl totéž místo nově skomponované, již nikoliv ledabylo odbývané a prázdné, nýbrž vytvořené tak upřímně jako skladba ostatní. Neobešlo se však tvoření Lejly ani bez komických malichernosti, Bendla dosti charakterisujících. Když na př. došlo na druhé dějství, zmocnila se ho vážná obava, že jmeno »Amina,« jež v Bulwerově novele přiděleno jest otrokyni krále Boabdila, mohlo by úspěchu celého díla býti osudné. »Vždyť jest to jmeno psí, v každém hostinci bych slyšel úštěpek: Amina, such!« dokazoval neústupně. Dali jsme tedy Amině jmeno Zoraida, a tím jsme přišli ku přesvědčení, že vděkuplná Bendlova píseň na horoucí a vzletná slova Heydukova (z básně »Na Bosporu,« vytištěné v almanachu Máji r. 1860):

Krásný jest na Tauru květ,
Zoraido má!

musí a musí se ocitnouti v Lejle; poněvadž jest to však píseň tenorová a milenec Zoraidin byl již mým usilováním zachráněn pro obor barytonový, musela touto žhavě něžnou melodií býti opěvána sama Lejla, do níž byli dle plánu již dva tenoři, moslemín a křesťan, na určito zamilováni, a ještě jsme nebyli jisti, nezamilujemeli do ní třetího, nějakého žida. Ale jednak nechtěla jsem žhoucí báseň Heydukovu do začátečnické práce své si vypůjčiti, jednak se nám zdála situace Lejlina a milence jejího k obsahu jejímu příliš tragická, pročež jsem k nápěvu zbásnila slova: »Kdo láskou srdce konejší, ó Lejlo má,« atd. i vložili jsme píseň tu do čtvrtého jednání.

Že s tak naivní pomocnicí a sám nezkušen i mlád vytvořil Bendl dílo vítězně účinné svou ryzí, svěží krásou: diví se tomu někdo? Nuže, vždyť to nebyl dětinský pokus nepovolanců̊v, ale první rozmach křídel mladého orla, velikého talentu, sil svých zkoušejícího s oním odvážným, srdcechvějným »na zdařbůh«, jež končívá pro všetečníka pádem, pro vyvolence triumfem.

Tvorbou první opery Bendlovy nastal nejen skladateli a mně, ale celému kroužku našemu odstavec života, jenž se neměřil hodinami ani dny a nocmi, týdny ani měsíci, nybrž dohotovenými výstupy Lejly. Všecko ostatní ustupovalo daleko, daleko do pozadí vedle této přední důležitosti. S každou novou částí své skladby přicházel si Bendl v rozechvění, jemuž se snad jen něha milujícího rovnati může, pro náš úsudek, pro naši účast, pro naši radost, pro naši lásku k té vyvolence srdce jeho, k ukochané Lejle, pro niž dýchal, o níž ve bdění snil, v níž žil a jež byla jeho modlou. Po celou, nejméně dvouletou dobu, než Lejla byla úplně dokončena, vznášela se mezi námi stálá jakási nálada jako tichý, pohnutý jásot, neboť líbezná krása skladby té, v jejímž melodickém proudu není možno nevycítiti, z jak vroucího pramene nadšené mladé duše se vyřinul, uchvacovala nás nevýslovnou těchou. Nejen těchou, též útěchou mi byla v pravém smyslu slova za dob trapných, kdy choroba, jež mi zůstala doživotním břemenem, prudkostí prvních návalů mě svírávala, poutajíc mě v bolestech na lože. Radostí, nikoli bolestí, jsem nejednou slzou smáčela podušky, naslouchajíc s lůžka svého oněm mocně jímavým nápěvům, jež Bendl hrál a zpíval s takým vzrušením, až zapomínal, že jest Karlem Bendlem, a lkal, zrosené oči jako v plameni, hluboce chvělým hlasem s Almamenem:

Ó Israeli, rode mučedníků,
Bůh, za nějž trpíš, tebe opustil!

Čím byl mu Israel? — Ne, o Bendlovi nebyl by nijak Hamlet řekl: »Čím jest mu Hekuba?«

A bylo by opravdu možno, že dílo velkého talentu, z nejryzejšího kovu srdce ukuté, prodchnuté takým mladým žárem života, za dvě nebo tři desítiletí by zastaralo a se přežilo? Ne, Lejla podnes dýše teplým jarem žití, plným květu a pelu, a daleko jest u nás do plného ocenění díla toho. Na Bendlovi se páchá hřích, jehož bude svět český želeti, až kdysi s ponižující nápodobivostí teprve za pří-

kladem ciziny snad opery jeho pozná v pravé jejich hodnotě; neboť že také přijde doba Bendlova, jest pravdě spíše podobno, nežli že starší, z mody vyšlá forma, která právě pro nynějšek zvyšuje charakteristický půvab památek uměleckých i lidových, jenom opery Bendlovy by činila »nemožnými,« třeba byly tak nepřebranými studnicemi půvabu jako na příklad Lejla.

Však šťavnatá a plná, květem oplývající tvůrčí mladost, která v Prodané nevěstě a v Daliboru okouzluje svět, není ani vyspělým mistrovstvím takového genia, jakým byl sám Smetana, v pozdějších jeho arcidílech vyvážena. Tak i mezi všemi operami Bendlovými usoudila bych, že Lejla vždy bude míti nejpronikavější, bezprostřední účinek.

Jakkoliv jsem se po dlouhou dobu chvěla očekáváním prvého provedení Lejly, které se dne 4. ledna 1868 uskutečnilo, té radosti jsem se nedočkala, abych mu byla přítomna. Z příčin, mezi nimiž má choroba byla neposlední, odstěhovala se naše rodina na podzim r. 1867 z Prahy, a celý náš milý kroužek se roztříštil. Když jsme se za posledního večera před odjezdem v prázdném již bytě s přáteli svými loučili, dělo se to za žertů a krásných slibů do budoucnosti, bez tušení, že v nejednu mladou tu tvář hledíme naposled.

S Karlem Bendlem i později jsem se stýkávala a nadšeně pracovávala — ale naše zlatá, zářivě veselá, nezapomenutelná družná mladost byla navždy ta tam!

Za úplňku.

Z většího cyklu

od

Josefa Kalusa.

Lulkyně. [1])

Svítí tu měsíček stříbrný,
lulu, lululu!
rozvěsme sukénky na drny,
lulu, lululu!
pěkně je vybílí
plamének spanilý,
lulu, lululu!

Zatočme se v košilence,
v černých vlasech bílé věnce,
v takt nám zvoní píseň kosa,
v ňadra padá zlatá rosa,
mechem letí nožka bosá.

[1]) Divé ženky v horách, které voláním »lulululu!« hledí člověka přivábiti a pak do smrti utancovati.

Divé kolo zatancujme,
divé písně prozpěvujme,
jak nás tomu lesy učí,
vody, které v skalách hučí,
větry, které v roklích skučí.
(Tancují.)

Zpěv bludiček.

V měsíčné noci
nemáme moci
divého kouzla,
by lidská noha
v bahniska mnohá
s pěšiny sklouzla.

Hledíme v hněvu
k světlému zjevu
měsíce,
plijeme v zlosti
mu do jasnosti
na líce.

V měsíčném lesku
chodec svou stezku
ach, nepomýlí —
marně mu kynem,
tancujem, plynem,
on dojde k cíli.

Hledíme v hněvu
k světlému zjevu
měsíce —
plijeme v zlosti
mu do jasnosti
na líce.

V měsíčném jasu
proud zlatých vlasů
darmo nám svítí:
houpáme samy
se nad vodami
v bahenním kvítí.

Patříme v hněvu
k světlému zjevu
měsíce —
plijeme v zlosti
mu do jasnosti
na líce.

Žába.

Strašidlo bílé,
za noční chvíle
co tady chceš?

Měsíc.

Plaším tmu, lež.

Žába.

Umrlčí jase,
v půlnočním čase
jdeš zlíbat mne?

Měsíc.

Chachacha — ne!

Žába.

Nedělej smíchu:
do bahna hříchu
mohu tě svést —

Měsíc.

Vari s mých cest!

Žába.

Z tvých hvězdných družek
nadělám služek
a otrokyň —

Zmije.

Ropucho, zhyň!
(Pozře ji. K měsíci.)
Spanilé světla kníže,
had s nohou tvých prach líže
a v světle tvém se plaze
cítí, jak je mu blaze.
Vlož na mne světlou patu —
vel, dám ti klíče k zlatu
a ke všem slastem světa . . .

Měsíc.

Pryč, nízká mysli kletá!

Stíny na útěku.

Prchejme, bílé tu světlo
v stříbrných zátopách zkvetlo.

Ukryti ve tmavém plášti
prchejme, v duši hněv, zášti

Měsíční světlo a něha
důtkami boky nám šlehá.

Šípem nám ke skráni letí —
prchejme, pekla, tmy děti

Samota.

Kus vlastního denníku.

Podává

Václav Vlček.

(Pokračování.)

XXVI.

Po službách božích dali jsme se zpátky k Meziluží ne po silnici, nýbrž po polních a lučních pěšinách.

»Touto cestou,« řekl jsem k Pavle, »bohdá se nemineme — uhodnete s kým? S profesorem Rosou.«

Ačkoli zajisté tušila, proč ji zdržuji za ostatními, přece ji mé-podotknutí patrně zarazilo. Až se zastavila.

»Snad ne opravdu?« ptala se, s nedůvěrou na mne pohlížejíc.

»Vyť se toho zrovna hrozíte . . .«

»Dvakrát už bych se s ním byla v těchto místech setkala. I tam v kostele mi napadalo, že by se mohl zase objevit — a vy naposledy takové překvapení obmýšlíte — —«

»Ne, buďte bez starosti — chtěl jsem jen říci, že snad o něm konečně spolu promluvíme.«

»Je někde na blízku?«

»Není.«

»Ale přijde zase?«

»Ne proti vaší vůli.«

»O mé vůli už dříve nemohl býti v pochybách, a přece — — Či se tu snad octnul pouhou náhodou?«

Nemohl jsem posvědčiti.

»Nebo přišel navštívit vás?« dotazovala se Pavla s rostoucím nepokojem, když jsme šli dále.

»Nikoli — nevěděl ani, že mě tu najde.«

»Co tedy ho sem přivedlo?«

»To mi předevčírem tamhle na silnici obšírně vypravoval.«

»Nevím, co jste on něho slyšel —«

»Příběhy dvojí lásky jeho: k Terezce Solařové, které jsou vám povědomy — a k jiné dívce, které teprv dobře znáte...«

»Vypravovalli obšírně a také podle pravdy —«

»O tom jsem přesvědčen.«

»Nemohl na konec zamlčeti —«

»Že jeho poslední slovo k vám bylo: Nikdy vás už nebudu ničím obtěžovati, nikdy vám už nebudu vstupovati do cesty.«

»Skutečně, s tím jsme se rozešli.«

»A on sem přece přijel za vámi.«

»Kdežto já proto jsem zde — to jest, proto nejsem v N**, abych byla tím bezpečnější, že se s ním nesetkám!«

Pavla byla opravdu pobouřena.

»Proč jedná teď proti vlastnímu slovu?« obrátila se ke mně.

»Netajil mi, jak těžko a dlouho sám s sebou bojoval, než se odhodlal vyhledati vás; přece však netušil, že jste na něj tak velice rozezlena, jak já to nyní poznávám.«

»Kdy byste věděl, jak je mi každé pomyšlení na něj hořké!...«

»Ublížil vám? Urazil vás?«

»Ranil — takovým spůsobem, že se to nikdy nezahojí...«

»Snad nevědomky, na každý spůsob bez úmyslu —«

»On vám nepochybně všecko tak vylíčil...«

Vrtěl jsem hlavou.

»Nemyslete, že klevetil, že si stěžoval, že na někoho žaloval. Dokonce na vás! Neslyšel jsem od něho slova, které by mu nešlo z duše, a řeč jeho o vás byla taková, že bych mu jen jednoho přál: abyste ji byla mohla také poslouchati. Sem nepřivádí ho žádná svévole — je opravdu nešťasten.«

»Čím?«

»Tím, že jste znepřáteleni.«

»To neštěstí nebude tak veliké.«

»Je takové, že ho vypuzuje z vlasti.«

Pavla na mne pohledla, jako bych byl řekl něco nesrozumitelného.

»Z vlasti?« opáčila bezděčně.

»Z vlasti, kterou opustiti není jemu věcí snadnou. Má odejíti do Bulharska, kam se mu dostalo čestného povolání. Než by se odebral do tohoto dobrovolného vyhnanství, žádá sobě toliko, aby byl zbaven tíže, která se mu stala nesnesitelnou — vaší nevole.«

Má společnice sebou neklidně pohnula.

»Proto odhodlal se ještě jednou před vás předstoupiti,« dokládal jsem. »A vy k němu nebudete tvrdá — podáte mu ruku na rozloučenou, propustíte ho v dobrotě a v pokoji.«

»A jste tím zcela jist,« ptala se Pavla nedůvěřivě, »že takové jest nyní jeho smýšlení?«

»Neklamně. Byla byste je nepochybně sama již poznala, kdy by vám byl mohl psáti.«

»Proč nemohl?«

»Poněvadž se musel obávati, že byste dopisu jeho zase nepřijala.«

»Pořád ještě to —!« prohodila Pavla.

»Ochotně učinil jsem se jeho poslem k vám, i naději se, že mu od vás přinesu ratolest míru.«

Několik okamžiků marně jsem čekal na odpověď.

»Ačkoliv mi zůstává posud tajemstvím, čím na sebe uvalil váš hněv —«

»Od něho jste toho nedověděl?...«

»Od něho jsem se toliko dověděl, že srdce jeho k vám plálo vroucí láskou, ale že mu tento cit byl jen pramenem bolu a strádání —«

»Domníváte se, tuším,« vpadla mi Pavla rychle do řeči, »že jsem spíše já jemu ublížila — že vlastně já jsem vinna — —«

»Mohu se jen domnívati,« namítal jsem, »že vám jeho náklonnost od samého počátku byla nevítaná, potom obtížná, a že snad zrovna jí se vám stal posléze odporným.«

Pavla hleděla mlčky před sebe.

»Je tomu tak?«

Teprv po chvilce zvolna a jako v zamyšlení odpovídala: »K žádnému svobodnému mužskému jsem neměla takové úcty jako k profesoru Rosovi — to hned od té doby, když byl ženichem Terezčiným...«

»Ale lásku jeho opětovati vám bylo nemožno?«

»Nechci to tvrdit... Ano, kdy by byl přišel dříve než Karel a požádal za mou ruku, tuším, že bych byla bez dlouhého rozmýšlení svolila.«

»Jeli možná?« uklouzlo mi.

»Račte mi rozuměti. Neříkala jsem si v duchu: ‚Kéž by přišel!' a nepřipadlo mi, že přijde. Bylo vůbec známo, že chce zůstati věren své první lásce, že se nehodlá ženit. A to se mi od něho velice líbilo. Věřila jsem, že se v svém předsevzetí nezviklá; na jeho slova, na jeho povahu byla bych stavěla hrady, měla jsem za to, že není přístupen nijaké slabosti, že by se nemohl dopustit chyby —«

»Až se vám — na tom jistém plese — vyznal ze své lásky?«

»Když mé srdce nebylo již svobodno, když jsem už byla jinému zaslíbena...«

»Přišel pozdě — a to byla pro něj osudná nehoda! — přišel v době, kdy se mu nemohlo už dostati než odmítnutí. A k tomu ještě vzbudil vaši nelibost —«

»Způsobil mi nemalou bolest. V první chvíli byla jsem na něj rozhorlena, ale hned potom ozvala se ve mně i lítost s ním. A když z plesu zmizel, padla na mne starost, aby se s ním něco nestalo. Teprve když jsme se vraceli domů a v oknech jeho jsem uviděla světlo, spadl se mne tajný strach. Ale i potom bylo mi krušno — na loži jsem si v temnotě noční poplakala...«

Bystřil jsem vždy více sluch.

»Vaše štěstí bylo zkaleno —« podotkl jsem.

»Prvníkrát. Druhého dne došel mne od něho dopis. Toho jsem se teprv nenadála — když mi ho přinesli, věřte, jako by se mi u nohou otevřela propast. Nemohla jsem se domýšleti ničeho jiného, nežli že v něm znova na mne doráží a žádá věcí nemožných. A to jsem mu již velice zazlívala. Proč mě zarmucuje a souží, pravila jsem si, proč mě nutí činit, co se mi do duše příčí? — Ani na okamžik jsem nebyla v pochybách, že mu nesmím odpisovat, že se s ním nesmím pouštět do žádného jednání, že musím všechno rázem přetrhnout. Úmysl, že mu psaní vrátím neotevřené, rychle dozrál — avšak když zapadlo do poštovní schránky, projela mi duší předtucha, že to bude mít osudné následky.«

»Ale ta předtucha se přece nevyplnila?«

»Ne v zápětí, ne brzo —« zněla odpověď. »Sama jsem myslila, že všecko dopadlo lépe, než jsem očekávala. Stali jsme se sobě cizejší, ale nepropukly žádné hněvy a šrůtky. Ba po čase byla jsem přesvědčena, že všecko jest zapomenuto a že se mezi náma vrátilo staré přátelství. Zvláště když můj poměr k Plichtovi byl přerušen . . . V mé mysli stal se tehdy náramný převrat — celý svět se mi objevil v nové, neutěšené tvářnosti. Zvláště o mužském pohlaví byl mi vnucen tak nepříznivý soud, že jsem k němu pociťovala jenom nechuť, odpor, ano hnus . . . Jisto, pevno a svato bylo u mne tehdy, že se nikdy nevdám. Můžete se mi vysmát —«

»Jsem toho velice dalek, buďte ubezpečena,« vpadl jsem jí do řeči. »Ale abychom profesora Rosu nezamluvili: měla jste i o něm v tu dobu tak nepříznivé mínění jako o jiných mužských?«

»Nikoli,« prohlásila Pavla určitě — »jeho jsem pokládala za výminku, ano za důkaz, že výminky přece jsou. On zůstával v mých očích řádný, čestný, šlechetný muž, jakým se osvědčil v poměru svém k Terezce, neschopný pronevěry, podlosti a nízkosti.«

»Ze jste se zrovna zařekla nevdávati se, o tom měl povědomost —«

»Ode mne ovšem ne.«

»Od vašeho pana otce. Vím, že tím byl zarmoucen, a ne k vůli sobě. Vám v ten čas nezavdal nijaké příčiny k nespokojenosti?«

»Choval se velmi šetrně.«

»Ještě na něco bych se rád důvěrně zeptal — dovolíte?« obrátil jsem se k své průvodkyni.

»Nač vám libo,« odtušila ochotně.

»Věděla jste tehdy, že vás Rosa pořád stejně miluje? Viděla jste to na něm, třebas o to nikdy ani slovem nezavadil, třebas to před vámi i skrýval — nebo jste o tom pochybovala?«

»Nepochybovala.«

»A vždy ještě vám to bylo proti mysli?«

»Ne, ani mi to nebylo lhostejno . . . Když otce uvrhla nemoc na lože — a když zmizela všecka naděje, že by ještě povstal — —«

Vypravovatelce počal se chvěti a kaliti hlas.

»Pořád na mne tak teskllivě pohlížel — a já tušila, nač myslí. Konečně to vyslovil. ‚Moje dítě,‘ vzdychl bolestně, ‚tolik jsem toužil

viděti tebe šťastnou!‘ — Ujišťovala jsem jej: ‚Nikde nemohla jsem býti šťastnější než u vás.‘ — ‚Pokud jsme žili tak pohromadě,‘ pravil, ‚bylo ještě dobře. Avšak nyní se otcovský krov nad tvou hlavou boří, tak náhle, tak neočekávaně — a já si bezpočtukrát ve dne v noci opakuji otázku, co se s tebou dále bude díti. Nebudu moci pokojně umříti! . . .‘ Marně snažila jsem se uchlácholit jej. Když takové stesky opět a opět pronášel, a vždy teskněji a bolestněji, klesla jsem u jeho postele na kolena a slzami se zalívajíc slibovala jsem, že všecko učiním, čeho by si k svému uspokojení žádal. Dříve se již u nás ohlásil dr. Lužný —«

»Vím, vím.«

»Pravila jsem otci: ‚Jeli vaším přáním, abych se stala jeho ženou, zachovám se dle vaší vůle.‘ — ‚Byla bys dobře opatřena,‘ odpověděl mi, ‚ale já nechci, abys se přemáhala, abys činila násilí svému srdci. Snad jest jiný muž, k němuž tě spíše srdce táhne, do jehož rukou bys raději svůj osud vložila?‘ Mlčela jsem. Otce to vzrušilo, počal na mne naléhati, důtklivěji a důtklivěji, až jsem mu jmenovala — profesora Rosu . . .«

»Rosu?« opáčil jsem nevěře svému sluchu.

»Také otec byl překvapen — mile, ano radostně,« pokračovala po malé přestávce Pavla. »‚Vyznal se ti?‘ tázal se. — ‚Hned tehdy, když jsem se měla dostat do Temechova, a proto jsem mu nemohla říci ano.‘ — ‚Bože milý, jak rád to slyším!‘ zvolal otec. ‚Muže, který by byl hodnější a také mně milejší, ani bych ti nemohl vyhledat!‘ — Když se pak s Rosou loučil, mluvil s ním jako se svým synem. Hnedle potom,« dokládala vypravovatelka skoro šeptem, stírajíc si slzu s oka, »odešel na věčnost v té víře, že budeme svoji . . .«

»Ale o tom Rosa neměl zdání!«

»Toť víte, že nebylo možno ohlásiti mu, co jsme s otcem v té těžké chvíli mluvili. Zvěděla o tom jedině matka, a ta to nesla těžce; jí se velice zalíbil plán s dr. Lužným. Myslila, že jsme s Rosou úplně srozuměni, a v tom domnění utvrzovalo ji nejvíce to, že se u nás neukazoval a že jsme se ani jinde nescházeli, i když minula doba nejhlubšího smutku. Konečně netajila mi své nespokojenosti. ‚Vždyť on pořád dělá, jako by nic nebylo, na potkání jen tak že mě pozdraví — snad proto, že ví, jak málo si ho přeju za zetě?‘ Vyvracela jsem jí takové podezření, řekla jsem jí, že Rosovi posud ani není známo, jak smýšlím. Tu pozbyla již trpělivosti. ‚Jak si to počínáš?‘ kárala mě. ‚Já ti už docela nerozumím!‘ Později mi domlouvala: ‚Nedělej to, dítě, nedělej to! Lužný a Rosa — vždyť je to ohromný rozdíl! Nekaz si sama své štěstí! Lužný nebude věčně čekat.‘«

»A Rosa pořád ničeho netušil?!«

»Věděla jsem, že mu sama musím vyjíti vstříc, povzbuditi ho, dáti mu naději. Nepochybovala jsem, že hned pochopí, představovala jsem si, jaká to bude radostná chvíle. Přece však jsem váhala, příležitosti jsem se spíše vyhýbala, než ji vyhledávala . . . Kdysi před večerem setkali jsme se s Rosou u hřbitova, a tu jsem si v duchu řekla: ‚Nyní. Staň se!‘ Ještě v posledním okamžiku mě jaksi zamrazilo po-

myšlení, jak nezvyklé mi jest, co chci provesti, — ale tenkrát jsem již necouvla.«

Také mně přeběhl po těle chlad — vždyť jsem věděl, že to nedopadlo dobře. Ale proč — proč, když Pavla měla takové předsevzetí? Utkvěl jsem očima na jejích ústech, když mluvila dále.

»Nemohla jsem se ho ovšem přímo zeptat, chceli si mě vzít? Ale učinila jsem k němu otázku takovým spůsobem, že nebylo možno, aby mi nerozuměl. Měl mi říci, zda mi radí, zda si toho přeje, zda je to jeho vůle, abych podala ruku dr. Lužnému, — měl mi to říci upřímně, od srdce, pouhou pravdu, jak ji mluvíme před Bohem. A on odpověděl: Ano, vezměte si jej.«

»A vy jste si slova jeho vykládala tak —«

»— jak jedině jsem si je vykládati mohla. Našel příležitost, aby mi oplatil starou půjčku — a učinil to. Pomstil se mi za to, že jsem ho dřív nevyslyšela a že jsem mu vrátila neotevřený list. — ‚Děkuji, ale teď zas já nechci. Jen si s Pánembohem vezměte jiného,' takový byl smysl odpovědi jeho.«

»Ne, ne, ne!« odpíral jsem. »Všecko mi vypravoval, snad každé slovo uvedl. Byl to ukrutný omyl, když jste se domýšlela —«

»— že ke mně pořád chová dřívější lásku,« vpadla mi Pavla do řeči.

Spráskl jsem ruce.

»Jed na to vezmu, hlavu na špalek položím, že vás stejně miloval jako dřív!«

»Pak by nebyl mohl mluviti, jak mluvil: ‚Podle svého nejlepšího svědomí a po všelikém uvažování — neboť jsem o tom skutečně dávno a mnoho rozjímal — mohu vám dáti jen jednu odpověď: vdejte se za Lužného.'«

»Mohl se nalezti také milovník, který by vás byl usmrtil, jen abyste se nemohla jinému dostati. Avšak láska Rosova byla jiná — na sebe nemyslil, sebe zapíral, sám se odříkal, jen *vaše* blaho měl na zřeteli. Ani ve snách mu nenapadlo, že by mu kynulo takové štěstí, že bylo tak blízko! Dávno a nadobro se byl vzdal všeliké naděje — domníval se, že se nejvíce toho obáváte, by vás ještě někdy neobtěžoval svou náklonností, — chtěl vám dáti jistotu, že se to už nestane, nepomýšlel na nic jiného, než aby se vám zachoval. A tak se mu to vydařilo! Ubohý přítel!«

Pavla mě pozorně poslouchala, potom však prohodila pouze: »Našel dobrého advokáta.«

»Poslyšte,« namítal jsem, »co mi řekl závěrkem: ‚Často jsem si na tuto rozmluvu vzpomínal, nikdy však jsem si nedovedl vysvětliti, proč jsme dospěli k takovému konci. Nezbývalo mi než zůstati na tom, že tomu Pavla chtěla, že když jsem začal o minulosti, vznikl v ní úmysl všecko všudy mezi námi přetrhati a že ho rychle provedla.' Neprávem vás takto podezříval, hledal vysvětlení a octnul se v bludu — a vy jste to učinila zrovna tak! Je viděti, že to není tak jednoduché, by se našli dva lidé, kteří k sobě patří, že to není tak snadné, i když tomu oba chtějí. Jak by byl Rosa zaplesal, jak by byl blažen! Jedna

chvilka nezaviněného nedorozumění, a po všem je veta — navždy, nenapravitelně!«

V tom mě Pavla upozornila: »Poslouchají nás . . .«

Byli jsme již u Mezilužř, druzí na nás čekali. S nimi dali jsme se do hovoru o zcela jiných věcech.

Rychle a příjemně uběhlo nám ve dvoře několik hodin. Bylo ustanoveno, že na svačinu půjdeme všichni do lázní, kde se v neděli a ve svátek odpoledne scházívalo z bližšího i dalšího okolí hojně hostí a kde jsme se i s Dubenskými přáteli shledati měli. Když jsme se již chtěli chystati na cestu, vrazil do pokoje Otakar.

»Lidičky!« křičel. »Poběhněte!«

»Divochu!« durdila se na něj matka.

»Poběhněte honem!«

»Kam pak?« ptala se Hana, která se s ním silně spřátelila.

»Přišli! Na vlevocipedu! A také dáma na tom sedí! Pojďte se přece podívat!«

Ale již se dvéře otevřely — Jeník přiváděl nové hosti, Stáňu a paní Jettu, kterou spěchal představiti Márince. Jetta měla krátké sukně, volnou blusu, kožený pás a kulatý slaměný klobouk s širokou střechou. Všecko bylo arci velmi drahé, vkusné a ozdobné, všecko jí velice slušelo, i vypadala v tom ustrojení mladistvě jako panenka. Tváře jí od jízdy jen plály, oči svítily, chůze i pohyby její byly pružné a švižné, tak že zdálo, jako by tu byla na bále a přicházela zrovna od tance.

Když se s námi všemi pozdravila, hospodář ukazoval jí na pohovku: »Račte si oddechnout.«

»Děkuji,« odtušila, »ale nejsem pranic unavena.«

»Přece, po takové jízdě —«

»Což pak takový kousek cesty — to je na nás pouhá píď. Že, Stáňo? Hned jsme tu byli.«

»Je tu přece dost kopců —« podotýkal Jeník.

»Ale mírných, všecky se pohodlně vyšlapou.«

»Jetta znamenitě jezdí,« řekl Stáňa. »Dali jsme se spolu do malého závodu, a ona skoro pořád byla napřed.«

»Vzala jste si také kolo s sebou na venek?« obrátila se Jetta k Lidmile.

»Ach ne,« zněla odpověď, »já vůbec nejezdím.«

»Ne?« náramně se divila paní. »Já zase bych bez tohoto sportu ani nevydržela. Stal se mou vášní. Dříve jsem ráda jezdívala na koni, ale to mi teď připadá fádní.«

K Márinčinu dotazu vyznala se paní Jetta, že s povděkem přijme sklenici piva.

»Pěkné poručení od pana doktora Rosy,« vyřizoval mně Stáňa.

»Což jste se s ním setkal?«

»Je u nás.«

To byla ovšem překvapující novina. Bezděky pohledl jsem na Pavlu, která naši řeč slyšela.

»Cestuje na Sázavu,« dokládal Stáňa, »a byl tak hodný, že na nás pamatoval návštěvou.«

»Býval také vaším profesorem?«

»A též matka i dědeček ho mají velmi rádi. Ráno chtěl se bráti dále, avšak přemluvili jsme ho, aby si aspoň dnes v Rozbělích trochu odpočinul. Bez toho se zdraví jeho nezdá příliš pevné.«

Při tom Stáňa vyňal z náprsní kapsy psaní.

»Posílá vám několik řádků a doufá, že mu přinesu odpověď.«

Hleděl jsem obsah dopisu co nejdříve seznati. Zněl v tato slova:

»Uchýlil jsem se na noc do Rozběl. Hned večer svěřil mi dobrý pan Pažout, že byli v Proseči jako na námluvách, i byl zrovna nadšen, že se všecko tak krásně daří. Radoval se i k vůli své dceři, která prý tímto neočekávaným ale nad míru vítaným obratem věcí všecka oživla a už jen se těší na okamžik, kdy Pavlu v domě svém jako dceru pozdraví. ‚Amen! amen!‘ volám z hloubi své duše a děkuji Bohu, že to tak řídil. S radostí bych Stáňu objal, v duchu žehnám jemu i Pavle. Nikdy mi z paměti nevycházel její otec, v jakých starostech o své milované dítě se loučil se světem — a věřte, jako by ty starosti byly dědictvím připadly mně; pořád mysl mou zaměstnávaly. A nyní nabývám jistoty, že Pavla bude šťastna. Jaká to úleva a potěcha! Cesta má do těchto končin nebyla marná . . . Snad jste již s Pavlou o mně mluvil a jí řekl, že po několika dnech se tam hodlám ještě jednou podívati. Avšak bude, tuším, lépe, když to již neučiním. Ať všecko, co má v sobě minulost pro Pavlu bolestného, trpkého, nelibého, již zapadne jako kámen do vody hozený. Já k tomu náležím. Toužil jsem uslyšeti z jejích úst, že se rozcházíme jako usmíření přátelé; nyní však již jen žádám, abyste mě potěšil lístkem, že jste u ní nebyl nadarmo mým dobrotivým prostředníkem. Pakli bych i v tomto očekávání byl sklamán, musel bych také Bohu poručiti a spokojiti se myšlenkou, že Pavla jsouc šťastna nebude s hořkostí vzpomínati na člověka, který se proti ní provinil jen tím, že mu byla nade všecko drahá, a který — dávno od ní zapomenut — bude ji nositi v srdci srdce svého až do konce svých dnů . . .«

Přistoupil jsem k Pavle.

»Víte, od koho je dopis,« řekl jsem, »musíte si ho také přečísti.«

Okamžik jako by váhala, pak vzavši list ucouvla k oknu. Hleděla dlouho do papíru, který se jí lehce v rukou zachvíval. Když pozdvihla oči, byl jsem hned zas u ní.

»Věříte už,« ptal jsem se, »že z něho tehdy nemluvila nijaká zloba, odveta a pomsta?

Mlčky mi odevzdávala list.

»Co mu mám odepsati?«

»Především,« řekla tiše, »ani slova z toho, co jsem vám dnes svěřila a o čem posud nemá potuchy.«

»Rozumím. Ostatně on sám nejlépe ví, že minulost je uložena do hrobu, že se všecko všudy změnilo. A co se týče otázky jeho, měl-li by se sem vrátit čili nic — ?«

»Není ani vůbec možno říkati mu, aby svůj původní program změnil.«

»Napíšu mu tedy jen tolik, aby při něm na každý spůsob setrval . . .«

XXVII.

Nazejtří jsme s Lidmilou a paní Dvorskou odjeli do Německého Brodu. Tam milých čtenářů svých tentokráte nepovedu; jsem povinen pověděti jim, co se dále dělo s osobami, o kterých jsem posud vypravoval.

S tváře páně Frankovy, jakmile s ním a s Teklou kočár dále od Jiřetic ujížděti počal, najednou zmizel všechen úsměv a všechna přívětivost. Zakabonil se, ústa jeho oněměla, a dále jako by mu již na ničem jiném nezáleželo, než aby silným dýmáním svůj doutník brzy dopálil. Když pak s ním byl hotov, prudce odhodil malý zbytek jeho a odplivl si tak důkladně a tak nevrle, jako by se mu bylo všecko kouření nadobro zošklivilo. Ale hned potom vytáhl nový doutník, pozorně jej prohledl, mnohokrát jej v prstech smačkl, špičku pečlivě ukousl; potom rychle jej zapálil a znova počal silně dýmati. Při tom dosti hlasitě supěl a chvílemi hřmotně si odchrchlával. Avšak slova nepromluvil, na dceru ani se nepodíval, ba jako by ani netušil, že je kdesi na blízku.

Ačkoliv se s Teklou tak málo mazlíval jako s druhými dětmi svými, přece byla klenotem otcovského srdce jeho. Byla zdárné dítě, až posud z ní měl vždy jen radost, která tím více vzrůstala, čím více se rozvíjela Teklina krása. Slýchal ji jen chváliti, vídal, jak se oči všech s potěšením a s podivem po ní obracejí. Na její budoucnost pomýšlel s nejlepšími nadějemi, nepochyboval, že bude pěkná, šťastná, snad skvělá a hodná závidění. Slovem Tekla byla potěchou, okrasou, slastí a pýchou jeho v těchto letech života.

A všecko to se z čista jasna měnilo a zvracelo — ve všem tom několik řádků Tekliných dělalo hotovou spoustu! Úžas, lítost, hněv, starost, obavy tak nenadále přepadly jeho duši a divoce na ni dorážely. Dcera chtěla odstoupiti od víry svých rodičův, oznamovala mu to, prosila ho za svolení. Co se s ní dělo, než se k tomu odhodlala? Když on zhola ničeho netušil, odcizila se mu, odpadla od něho srdcem, podala se jakýmsi nepřátelským vlivům, spravuje se vůlí Bůh zná čí — snad jí hrozí nebezpečenství, snad jest už ztracena!

Nejel pro ni s předsevzetím, že se k ní bude chovati přísně, zlostně a tvrdě. Když ji našel ve společnosti, musel všecko v sobě stajiti, dělati, jako by se nic nebylo stalo. Když pak se octla vedle něho v kočáře, nemohl ji sevříti do náručí, upříti oko své v oko její a laskavě k ní promluviti: »Vždyť jsem tvůj dobrý otec, a ty jsi mé drahé dítě« — nemohl, neboť tu byl svědek, kočí; a kdy by na krásně byl s Teklou ostal docela sám, zajisté ani v tom případě by se nebyl odhodlal k neobvyklému projevu něžnosti a péče, nebyl by se chtěl ukázati měkkým, povolným a slabým. Tak hněv a drsnost nabyly vrchu. Ale také nemohl na dceru se obořiti, ji vyslýchati, jí domlouvati — kočí by byl slyšel každé slovo. Mluviti pak s ní o něčem jiném než o tom, co mu napsala, na to už dokonce nebylo ani pomyšlení.

Mlčením se mu arci neulehčovalo. Temný mrak mu ležel na duši, tížil a dusil ho, všecko se mu protivilo. Tekla vedle něho ani údem nepohnula, ba zdálo se, že ani nedýchá. Jak ji prve spatřil a jak se teď chovala, to nikterak nesvědčilo o mysli odbojné a zpurné. Cítil, že ji hněv jeho nejen skličuje, nýbrž poráží a drtí.

»Takhle to není dobře,« ozvalo se v něm, — »takhle se věc nenapraví, ale ještě více pokazí. Takhle ji nepřivedu k tomu, aby se vrhla na otcovská prsa, přilnula k nim a nechtěla se od nich odtrhnout — takhle ji od sebe jen ještě více odpuzuju a vzdaluju . . .«

Přece však nebyl s to, aby jednal jinak, — i bylo mu tak hořko, kormutlivo, šeredno, že by byl zlostí a lítostí zaplakal nebo křičeti a kolem sebe mlátiti počal.

Tak jeli až do lázní. Tam musel Frank ovšem zase vlídněji tvář nalíčiti a jazyk svůj rozvázati. Hostinský a jeho žena velice litovali, že je slečna tak náhle opouští. Frank s nimi hovořil stejným způsobem jako jindy, i na Teklu před nimi několikrát promluvil. Viděli, že se úplně otci podvoluje, beze vší námitky své věci skládá, ale vyrozuměli, že přece jen tuze nerada odjíždí.

Chvíle, kterou strávili v lázních, byla jak otci tak dceři jakousi úlevou, které byl hned zase konec, jakmile odtamtud vyrazili. Tekle vyhrkly na tvář slze jako hrách, ale zaťala zuby do rtu, násilně tajila dech v prsou, tichounce otírala si nejen líce ale i čelo, jako by to na ní jen horkem vyvstával pot. Otec dělal, jako by toho nepozoroval, ano jako by zas ani nevěděl, že dcera sedí po jeho boku. Byl hospodář, měl na polích množství obilí, které už aby bylo pod střechou, — ale v tu chvíli si přál, aby raději pršelo, aby mohli jeti v zavřeném voze, již k vůli čeledínovi, který seděl na kozlíku a kterého nemohlo zůstati tajno, jak divně se otec a dcera po cestě baví.

Frankovi napadl jediný prostředek, jak si trochu pomoci — nechal kouření, položil hlavu na polštář a na oko podřimoval. I Tekle bylo při tom přece jen snáze, mohla aspoň vydechnouti, poněkud se ustanoviti, mysliti, uvažovati . . .

Koně pořád ubíhali klusem — a přece jak nekonečná se jí zdála hodina, než se jí před očima vynořily Rozběly, v jich popředí dvůr! A co na ni čeká teprv tam! . . .

Když jeli podle rybníka, Frank se tvářil, jako by se byl teprv nyní probudil. Chtěl takové mínění vštípit i kočímu.

»Mně se zdá,« řekl hlasitě zívnuv, »že jsi tuze spěchal.«

»Ale kde pak!« zahučel kočí neohlížeje se.

»Koně jsou mokré jako myš.«

»V tom parnu! Však uschnou — zvlášť budouli odpoledne odpočívat.«

Když kočár již dojížděl k dvoru, přicházeli proti němu od zámecké strany Stanislav Plichta s profesorem Rosou. Frank spatřil je teprv, když se vůz již zatáčel do vrat, i pozdravoval je smeknutím. Ale Stáňa pozdvihl hůlku.

»Stůj!« zvolal urychluje krok. »Slečna Tekla zde?« divil se. »Jak sem přicházíte?«

Frank zase odpovídal za dceru, a zase stejně: že jest jí nevyhnutelně doma potřebí, ježto se náhle ohlásili hosté.

»Což pak přijdou již dnes?« ptal se Stáňa. »Ne? K čemu tedy takový spěch?

»Musejí se dělat přípravy —«

»Aspoň dnešní odpoledne jste nám neměli kazit!« durdil se mladý pán, obešel kočár a postavil se vedle Tekly. »Jetta již tu má kolo, pojede odpoledne také do Proseče. To jste to vyvedli!«

»Když není jinak možná —« ozvala se Tekla, jen aby také promluvila.

»Věčná škoda! Tolik jsem se na dnešek těšil! Bude se tam jistě i tančit, a vy nám utečete!«

»Však tam nebude o tanečnice nouze . . .«

»Ale to vězte, že mi všecky tance, o které dnes u vás přijdu, zůstanete dlužna! Jediného vám neslevím, kdy bychom je zde třeba sami dva odtancovat měli. A ještě na vás budu vymáhat pokutu - víte jakou? Podle rady té včerejší básně:

jako jabloňové snítky
když se obalují kvítky,
jako mladé doubky v lese,
když k nim slavík jaro nese —

A nakloniv se k Teklinu uchu tichounce zašeptal: »Líbejte se! — Zlatá je to rada,« dokládal vesele, »na tu nezapomenu.«

Na druhé straně mluvil Frank s Rosou, liboval si, že Alfred se v studiích pořád dobře drží, a připojil žádost, aby je pan profesor přece také poctil.

»Co pak jste uvázli ve vratech?« ozval se z dvora hlas paní Frankové, která zatím byla vyšla před dům. »Jen dál — jen dále!«

»Na chvilenku,« odpověděl Rosa.

Tak přestoupila Tekla práh otcovského domu zároveň s hostmi, kteří ovšem netušili, jak dobrou jí svou přítomností prokazují službu. Osoba její se mezi druhými tratila, ozývaly se kolem ní zdvořilé, lahodné, veselé řeči, žerty a smích, kdežto kdy by sem byla vcházela bez těch pánův —!

I matka její byla tomu povděčna, všemožně hosti zdržovala a jen v duchu litovala, že nemohou zůstati přes oběd. Když je Frank vyprovodil, zadržel ho venku šafář, oznámil mu, jak bylo s kazatelny ohlášeno, že se může dnes odpoledne na polích pracovati, a žádal za jeho rozkazy.

Zatím Tekla, majíc na sobě již domácí zástěrku, přišla za matkou do kuchyně a hned se chápala toho, co tu bývalo její prací; jala se všecko místo matky konati, jako by se sem vracela po malé chvíli, ne po několika dnech. Matka nebyla zde tak hovorná jako před hostmi, nezeptala se ani na Proseč a na tamější známé, slova její týkala se jen toho, čím se právě zaměstnávaly. Teklu si potají prohlížela, jak vypadá, jak si počíná, jevíli se na ní nějaká změna; bylo i jí nevolno a trapno, ale tajila to v sobě, mluvila na dceru obyčejným tónem.

K obědu potom zasedla i Tekla na své místo u stolu, ale velmi málo se na něm zdržela. Jídel dotýkala se jen na oko, pořád hleděla

si obsluhy, nabízela druhým, brala jim talíře a dávala čisté, nalévala do sklenic — a přes tu chvíli odcházela do kuchyně. Chodila a otáčela se hbitě, ale tiše, jako by nechtěla, aby ji tu bylo příliš pozorovati; slovo vyměnila jen tu a tam s matkou. Bylo vůbec málo hovoru; pouze matka jaks taks jej navazovala a prodlužovala, otec se skoro pořád díval do novin, aby musel co nejméně mluviti; Alfred se dvakrát, třikrát pokusil něco podotknouti, ale když mu nikdo neodpovídal, »zahalil se v mlčení.« Všechny tísnil pocit, že ve vzduchu visí těžká bouře, která nevyhnutelně propukne a kdo ví jakou pohromu způsobí.

Po posledním jídle se Alfred hned vzdálil; Tekla ještě chvilku poklízevši uvázla v kuchyni. Manželé osaměli; Frank nebyl ani k ženě sdílný, teprva k šetrné, skoro bázlivé otázce její nevrle prohodil, že sám neví ani o vlas více než ráno, poněvadž vůbec ještě nebylo příležitosti, aby s Teklou beze svědků promluvil. Vidouc, v jak nedobré jest míře, paní lehce jej pohladila po vlasech, měkkým hlasem jej vybídla, aby si odpočinul, a sama též odešla.

Frank se sice převalil na pohovku, jako jindy po obědě činíval, ale dnes nenásledovala obyčejná půlhodinka dřímoty; oči se mu neskližily, hlava se mu neutišila — každou minutu více ho pálila v žilách krev, všecko v něm vřelo.

Dříve než jindy hlásil se o černou kávu, že se půjde podívat k lidem na pole. Matka mu ji poslala po Tekle. Tak to bývalo pravidlem, jen že jindy při té příležitosti otec a dcera vyměnili několik neli veselých, aspoň vlídných slov. Dnes Tekla postavivši kávu zlehka na stůl, mlčky vracela se k dveřím.

»Počkej!« ozval se v tom otec.

Zachvěla se od hlavy k patě, jako by to byla hromová rána, i zastavila se všecka strnulá.

»Co tohle znamená?« ptal se otec zlostným, chraptivým hlasem a uhodil na stůl.

Jak v omámení otočila hlavu a spatřila, že před ním leží její dopis.

»Co jsi mi to psala?« zahoukl, když mlčela.

Jí i dech uvázl v prsou.

»Jsi při zdravých smyslech?« křičel otec, — »nebo jsi se pominula s rozumem?«

Nedostávaje pořád žádné odpovědi přistoupil blíže k ní.

»Mluv!« zvolal hrozivě.

Pak spozorovav, že jí takovým spůsobem spíše duši z těla vyplaší než jazyk rozváže, změřil ji zuřivým pohledem, odvrátil se, odrazil prudce židli, která se mu namanula do cesty, šel prudkými kroky až na konec pokoje, jako by tam byl nástroj, kterým by provinilou dceru zkrušil nebo zničil — a pak se zase vrátil k ní.

»Kdo tě k tomu navedl?« ptal se sníživ a stlumiv hlas, ne proto, že by se chtěl mírniti, nýbrž že jím vždy více lomcoval hněv.

Pozdvihla k němu ulekané zraky, maličko zavrtěla hlavou.

»Budeš mluvit nebo ne?«

Jak sebou trhnul, již očekávala, že ji udeří.

»Kdo tě přemlouval?«

»Nikdo . . .« zašeptala.

»Kdo ti to do palice nasadil?«

»Ani živá duše — —«

»Snad to máš jen sama ze sebe?!«

»Jen sama —«

»Sama! Tisíc hromů! Proto jsem tě z domu dovolil, abys si *tam* smýšlela takové věci?«

»Ne tam — ne teprv tam — —«

Frank několik okamžiků lapal jen vzduch.

»A ty se nebojíš, že ti jazyk zkamení?« rozkřikl se potom. »Tedy hned doma? hned pod touto střechou?«

Přeběhl zase pokoj.

»Nehodná! Zvrhlá!« dokračoval zase na dceru. »Takhle se odměňuješ rodičům? Jsem ještě tvůj otec? Znáš mě ještě?«

Tekla popjala se prudkým, hlasitým vdechnutím, obličej se jí křečovitě stáhl — ukryla jej v dlaních a propukla v usedavý pláč. Učinila několik kroků k dveřím do vedlejšího pokoje, ale když se i otec pohnul, zastavila se zase jako přimrazena. Vzlykot její nebyl hlučný, ale byl tak bolestný, že se i rozlícenému otci mihlo hlavou: »Může jí to srdce utrhnout.« Pochopil, že se na ni nesmí déle sápati, pochopil také, že z ní teď nedostane slova — a dopálil se ještě více. Chytiv klobouk a nechávaje kávu kávou odcházel hřmotným krokem a třísknul dveřmi.

Manželky, kterou za nimi našel, ani si nevšiml. Šla za ním až na konec síně.

»Kdy přijdeš?« optala se skoro s lichotivou něžností.

»Nevím,« zahučel.

Vzala jej chlácholivě za ruku.

»Hrozně jsi se rozčilil, příliš si to bereš —«

»Toť se ví, nemám si to brát!« odpověděl zlostně trhnuv rukou. »Co pak je to? Otcovské radosti!«

Paní se už raději neozvala — bylť strach, že by se povadil i s ní.

Když se vrátila do pokoje, Tekly tam nenašla. Domyslila se, že se s pláčem svým kdesi ukrývá. Teprv za dobrou hodinu, když se jí už zmocňoval nepokoj, uviděla zase dceru, ana uklízí své věci, jež byla z Proseče přivezla.

Chvilku ji sledovala očima, ale potom spolknuvši slovo, kterým chtěla začíti rozmluvu, usedla v sousední světnici k novinám. Hleděla do nich, ale nevěděla hrubě, co čte, myslila pořád na dceru, která se vedle nad vyšíváním stišila, jako by tam nikoho nebylo. Tak zase minula dlouhá hodina.

»Teklo,« promluvila konečně paní povstávajíc, »jsi tu?«

Dcera se ukázala na prahu.

»Půjdeš uchystat svačinu.«

Chtěla hned poslechnouti.

»Ale ne,« zadržela ji paní, »raději se tam neukazuj — s takovýma očima.«

Dívka své uplakané oči bázlivě na ni upřela.

»Dítě, dítě,« řekla matka spíše starostlivě než vyčítavě, »co pak se to s tebou děje? Co to přivádíš do domu?«

Tekle se znova sevřelo hrdlo, počala se vůčihledě chvěti.

»Musíš otce odprosit — a musíš se přičinit, aby všecko co nejdříve bylo zapomenuto.«

Paní vztáhla ruku, aby ji položila dceři na rameno, ale Tekla ji rychle uchopila, sehnula se k ní, přiskla ji ke rtům, zrosila ji slzami.

»Jdi teď raději do zahrady,« dokládala shovívavě matka, »sama to v kuchyni obstarám.«

Do zahrady přišel později též Alfred. Chvíli obcházel pozdalečí okolo sestry, která v přirozené besídce, tvořené jasanem svislých větví, pilně si hleděla vyšívání; potom přiblíživ se podával jí jahodovou větvičku se zralými plody, neobyčejně velikými.

»Hleď,« pravil, »ty jsou pěkné. Chceš?«

»Děkuju,« odpověděla jediným slůvkem.

Hned za bratrovou otázkou jako by slyšela tajný hlas, který k ní mluvil:

Jak jahoda zralá
jsi se posud smála
na každého,
teď — —!

»Mohli bychom se podívat na rybník,« navrhoval bratr, »a projeti se na loďce.«

Zavrtěla slabě hlavou.

»Jen pojď,« přimlouval jí Alfred.

»Děkuju ti,« odtušila, »ale nemohu — tuze mě rozbolela hlava... Jdi sám a pobav se.«

Alfred dělal, jako by se v rodině nic nebylo přihodilo, ani z daleka o to nezavadil; avšak o jiných, lhostejných věcech povídati také mu bylo nesnadno. Neodešel od sestry hned, potom se chvíli ještě zdržoval na blízku, ale konečně se přece jen ze zahrady vytratil.

Tekla zůstala o samotě. Ale dnes to nebyla samota, jakou dříve znala, milovala, ráda vyhledávala, samota, v níž se mohla volně a cele oddávati milým pocitům, myšlenkám, vzpomínkám a nadějím, — bylo to krušné osamocení, jehož tíhu a muku v těchto hodinách poprvé zakoušela.

Kdy do srdce jejího padla první jiskra milostné náklonnosti k Stáňovi, sama nevěděla; ale když letos na jaře delší dobu trávil v Rozbělích, jiskra vyšlehla v plamen, a celá duše její vzplála k němu ohněm sladké vášně. Když ho třebas jen z daleka spatřila, když uslyšela jeho hlas, když jen pohledla na zámeckou budovu, kde právě asi dlel, každá krůpěj krve její zachvěla se nevýslovným blahem. Na něj ustavičně myslila, o něm snila, po něm toužila. Když pak zase z domova odešel a na dlouhou, dlouhou dobu jí zmizel, svírala ji z počátku tesknota tak bolestná, jako by jí mělo srdce vykrváceti. V tajnosti své duše stenala a úpěla: »Nevydržím bez něho — nepřečkám tak dlouhého rozloučení! ...«

Neřekl jí, že ji miluje, ba věděla, že do toho jest velmi daleko. Láska jeho byla jejím nejvyšším přáním, jevila se jí jako svrchované štěstí. Aby ho zasloužila, aby ho spíše dosáhla, cítila se povinna i puzena vykonati cosi neobyčejného, velikého, hrdinského. Tak v ní vzniklo

předsevzetí státi se křesťankou. Přibližovalo ji k Stáňovi, proto v něm nalézala vždy větší uspokojení, vždy větší zalíbení.

Stáňa se vrátil domů na letní prázdniny, a mimo to se Pavla přistěhovala do Proseče — Tekle nastaly utěšené dni, že srdce její zrovna rozkvétalo jako poupě na výsluní. Stáňa počal dojížděti do Proseče, a ji pojímala sladká závrať při pomyšlení, že se to děje k vůli ní. Když ve středu po jeho boku jela do Rozběl, uhostila se jí v duši blahá víra, že nejtoužebnější její naděje není daleka svého splnění.

Ale této víře nedáno času, aby se zakotvila — v Rozbělích Tekla k svému největšímu úžasu viděla, jak Pavla nevědouc stává se její soupeřkou, jak jí Stáňu zrovna odevzdávají a on zcela ochotně poslouchá!

Vrátivši se do Proseče řekla si, že snad přece není ještě tak zle, že ještě nic není rozhodnuto, ale že sama musí bez prodlení jednati. Napsala otci list. Událostmi sobotního dne byl duch její tak zmítán, až byl neschopen vší střízlivé rozvahy. Že psaní po Alfredovi poslala, stalo se zoufalým vnuknutím jednoho okamžiku.

Nyní věděla, že to byl skok do propasti — ale ne takový, který končí v několika okamžicích, nýbrž mnohem horší, který Bůh ví jak dlouho potrvá, při kterém bude padati se skály na skálu, níž a níže, a utrpení její bude pořád hroznější . . .

Náhlá vichřice zalehla do stromův a vytrhla Teklu z trudného zadumání. Vůkol bylo šero. Což to byl už večerní soumrak? Nikoli, nebe bylo zataženo temnými chmurami; mračilo se na ni, a hučení hromu jako by jí bylo hněvivým rozkazem: »Domů — domů!«

Lekala se návratu pod otcovskou střechu. Obrátila zraky do kraje, kde se nyní černaly nejen lesy, ale i znepokojené vody rozlehlého rybníka. Tento posupný obraz ji dnes spíše vábil než děsil a odpuzoval — a najednou jí v utýrané duši, ba div ne i na jazyku oživl výkřik bolestné touhy:

Ach v té vodní hlubině
spala bych jak v rodině,
jak v náruči matčině! . . . (Dokončení.)

Z královského denníku.

Zprávu a ukázky podává

V. E. Mourek.

(Dokončení.)

Tím také končí se vlastní »Listy z denníku,« ale jak už výše podotčeno, připojeny jsou ještě úryvky ze zpráv o jiných cestách, a to o dvojí návštěvě v Irsku (r. 1849 a 1861), pak o dvou vyjížďkách na moře k ostrovům La Mancheským (Guernsey a Jersey) a k břehům Cornwallským.

První návštěva Irska byla slavnostní ve velikém průvodu a dotkla se nejprve Corku (v jehož nádherném přístavě na památku prvního

vstoupení královnina na půdu irskou městečko Cove překřtěno ve Queenstown), po té Waterfordu, Dublína, Belfastu. Všude královna vítána jest úředně a okázale adresami, řečmi hodnostářů, odevzdáváním klíčů, ale také zástupy sbíhajícího se lidu, jehož přední vlastnosti bystrým okem svým dobře postřehla a stručnými, případnými slovy líčí, píšíc na př. o Corku: »Uvítání bylo nad míru nadšené; všecko se vydařilo dokonale a bylo patrně velmi dobře uchystáno. Cork nic nevypadá jako anglické město, spíše jaksi cize. Lid je hlasitý, vznětlivý, ale velmi veselý, pobíhá, strká se a směje, hovoří a pokřikuje. Krása žen je velmi patrna a tuze nám padala do oka: mají překrásné temné oči a tmavé vlasy a pěkné zuby; skoro každá třetí ženská byla hezká, a mnoho neobyčejně pěkných. Klobouků nenosí, ale obyčejně dlouhé modré pláště; mužští jsou velmi chudobně oblečení, často i rozedraní; mnoho nosí modré kabáty a krátké spodky s modrými punčochami.« — Irský lid skutečně svou královnu uvítal velmi srdečně, a zápisy její neumdlévají opakujíce, s jakým nadšením byla všude přijímána; na př. zase v přístavě Dublínském Kingstowně, a v Dublíně samém: »Zvolna a nádherně vpluli jsme do přístavu, jenž byl pokryt tisíci a tisíci diváků nadšeně provolávajících slávu! Jest to přístav skvostný, a byl pln lodí přerozmanitých. Přístaviště, na němž byl uchystán výstup, bylo hustě naplněno lidem, a vůbec to byla podívaná velikolepá a nad míru živá. Bylo právě sedm, když jsme vjížděli, a zapadající slunce ozařovalo kraj, pěkné budovy a všecken výjev záplavou nádhernou. Brzo jsme byli obklopeni čluny, a nadšení a rozčilení lidu nemělo mezí . . . (Druhý den ráno) v deset hodin vystoupili jsme z lodi na břeh, Albert vedl mne a děti, a všickni ostatní šli za námi. Ohromné množství lidu se nahrnulo, všecko nadšeně provolávalo slávu, lodi salutovaly, hudební sbory hrály, vše bylo v skutku velikolepé. Cesta k železničným vozům byla pokryta střechou a z obou stran stály dámy a pánové a stlali květiny . . . Za čtvrt hodiny byli jsme v Dublíně, kde na nás čekaly povozy, v nichžto jeli jsme do města v nádherném vojenském průvodu. Byla to podívaná velikolepá: zástupy lidu nadšeného, vzrušeného, a přece úplný pořádek zachován; pak množství vojska a hudební sbory rozestaveny v jistých mezerách — a toho mávání klobouků a šátků a nadšeného vítání, jímžto vzduch se otřásal: vše to slučovalo se ve výjev nezapomenutelný — a to když se pomyslí, jak nedávno země byla ve zjevné vzpouře a pod náhlým právem! . . . Bran městských v Dublíně není; ale byly zřízeny dočasné slavnostní: u první měšťanosta mi odevzdal klíče s přiměřenou řečí, u poslední pustili mi na klín holubici mající olivovou ratolest ovinutu kolem krku, a živou a zcela krotkou.« . . . A ze všeho líčení královnina patrně viděti jest, kdy by jen na ní osobně sešlo, že by ta olivová ratolest dávno se byla rozložila v mohutný strom míru a pokoje, a že by ten vznětlivý, vášnivý, ale z míry dobrý a loyální lid irský už dávno byl dosáhl svých práv.

Královna i s náboženského stanoviska osvědčuje vzácně nestranný a spravedlivý soud, což zejmena v tehdejší době (konec let čtyřicátých) má ještě větší váhu, než by mělo nyní, kdy náboženská snášenlivost i v Anglii, přes mnohé dosud kruté jednostrannosti, přece učinila ve-

liké pokroky. Mezi vítajícími korporacemi ovšem také bylo katolické duchovenstvo, a královna tehdejšího katolického arcibiskupa Dublínského vyznamenává přímětkem: »krásný, velebně vypadající stařec osmdesátiletý;« podobně Belfastského biskupa nazývá »výborným a skromným mužem,« a co více váhy má, zmiňujíc se o vzorné škole (Model school) Dublínské, kam ji také zavedli, dodává: »Děti všech vyznání jsou přijímány, a různé věrouky jejich, pokud si to rodiče přejí, vštěpují se jim zvláště; jediné, co se žádá závazně, jest, aby znaly pravdy evangelia a křesťanskou lásku. A to je skutečně křesťanské, a mělo by tak býti všude.«

Hojně bylo radostných dojmů na této cestě, ale nebyl také nedostatek méně příjemných. Plavba po mořích irských je vždycky nepokojna a nebyla lepší pro královnu; v městech bylo zase mnoho prachu a veliké horko. Že ji také povinnosti representace unavovaly, nepraví sice výslovně, ale mezi řádky zcela srozumitelně prozrazuje, zaznamenávajíc na př., že ve středu dne 8. srpna přijímala adresy, deputace atd. od jedné hodiny s poledne až málem do šesté, a ve čtvrtek dne 9. na večer zase že 1600 vznešených dám jí bylo představeno. Není tedy divu, že konečně ráda odjížděla do Škotska, do Glasgowa a odtud tenkrát ještě jen poštou do oblíbeného svého zátiší Balmoralského.

Jiný zápis — poslední do I. svazku Listů pojatý — o Irsku je z doby o 12 let pozdější a podává jen stručnou zprávu o návštěvě světoznámých jezer Killarneyských, jejichžto krásnou scenerii královna osvědčeným způsobem oceňuje.

Před ním zařaděny jsou ještě dvě jiné zprávy o plavebních výletech podél jižních břehův Anglie a na ostrovy La Mancheské. V srpnu r. 1846 byla královna na menším z nich Guernseyi, a po té hned v září na větším Jerseyi, po stoletích (od krále Jana) jsouc zase první panovnicí, která ona místa návštěvou poctila. Ostrovy tyto leží mnohem blíže k břehům Francie a obyvatelstvo jejich dosud mluví francouzsky; ale k Anglii dostaly se jakožto část vévodství Normanského a nebyly odtrženy od ní od časů Viléma Podmanitele, ano chlubí se (ne zcela právem), že nikdy ani nebyly dobyty od nepřátel. Pisatelka o těchto podrobnostech se zmiňuje a s patrným povděkem připomíná, jak loyálně od těchto svých neanglických poddaných byla vítána. Ostrovy také vynikají velikou malebností scenerie, která bystrému oku královninu neušla. Mimo ně také ještě okolí přístavů jihoanglických a hlavně hornatý Cornwall s rozervanými břehy, podivnými osadami úzkých příkrých uliček a s báňskými závody pozornost její upoutaly a daly podnět k nejednomu poutavému líčení. —

V druhém svazku první »Další listy« skoro výhradně svědčí vzpomínkám na zemřelého chotě královnina prince Alberta. Dne 21. srpna r. 1862 položen základ »cairnu,« jenž na jeho památku zřízen na temeni hory Craig Lowrigan — »já a mých šest ubohých sirotků každý položili jsme po kameni,« píše o tom královna, — dne 26. vykonána návštěva u cairnu, jejž on sám založil, a 19. máje 1863 zase u dokonaného zatím cairnu pamětního; 13. října téhož roku odhalován jeho pomník v Aberdeeně, 15. října 1867 jeho socha v Balmorale. — Také

zprávy o návštěvách míst, jež pisatelka dříve s chotěm viděla, jako (15. srpna 1863) na zámku Blair-Athole, jehož majetník tou dobou také byl stižen nezhojitelnou chorobou a brzy po té zemřel, — (19. září r. 1865) v Invermarchu, (9. října 1865 a 1. října 1866) v Dunkeldě, psány jsou úplně pod dojmem bolestných vzpomínek. Krásy přírodní pisatelku nevábí, připadají jí »cizí, nepřirozené a smutné,« u přátel, kde dříve ráda meškávala, cítí se »unavena, smutna a pomatena.« Na straně 27. píše: »Poprvé za svého živobytí byla jsem sama v cizím domě (bez matky, bez chotě), a pomyšlení na to překonávalo a znepokojovalo mě hluboce. Měla jsem sice drahé dítě s sebou, ale láska oněch dvou byla daleko, opora jejich odňata. Připadalo mi to hrozné. Kolik jsme spolu vykonali návštěv, miláček můj a já, a jak jsme si v nich vždycky libovali! I když byly slavnostní, formálné a unavující, blahý pocit, že jsme byli spolu a sobě vespolek celým světem, nahrazoval všecko!«

Vzpomínky na prince Alberta připlétají se všude, ale ponenáhlu přece ustupují do pozadí, a pisatelka zase nabývá nepodjatějšího rozhledu a větší vnímavosti pro vnější dojmy, ač ovšem na všecko hledí střízlivěji a bez nadšení, jež v prvním svazku více méně vyznačovalo všecky zápisky.

Dne 3. října 1863 královna zaznamenává nehodu, která ji stihla na výletě: převrhl se povoz, koně mohli býti vybaveni jen přeřezáním prostraňkův, a ona s dvěma dcerami po tmě v převrženém kočáře musela čekati, až jim přivedli jízdné koně. — Dne 16. října 1866 zahajovala v Aberdeeně nově zřízený vodovod a poprvé veřejně (čtouc) odpovídala na oslovení hodnostářů, nemajíc chotě po boku; bylo jí krušno, ale libuje si, že vše dobře dopadlo. — Dne 31. října téhož roku a v týž den roku následujícího účastnila se oslavy svatvečera všech svatých, kterou v Škotsku konají průvodem s hořícími loučemi, jež pak všecky naházejí na hromadu a spalují; nezbytní dudáci při tom hrají a mládež tančí o závod.

Delší souvislý zápis dává zprávu o výletě do škotského podhoří, domoviny Waltera Scotta v srpnu r. 1867. Na cestu dali se z Windsoru, a královna už s patrným interesem pozorovala malebné krajiny, jimiž jeli, a obvyklé vřelé účastenství obyvatelstva, jež hrnulo se nejen na nádraží slavnostně vyzdobená, ale kupilo se i podél tratí, pročež jemu k vůli naschvál jelo se pomalu. Dle toho také sloh zápisů nabývá staré pružnosti, jak viděti na př. z následujícího líčení (str. 73): »Ráno bylo krásné a velmi tiché. Jeli jsme podměstím do Kelsu, a přes most, s něhož je krásný pohled na širokou řeku Tweed a na park i velkolepý zámek Floors. Všudy dekorace a veliké i nad míru nadšené zástupy lidu. Městečko Kelso jest velmi malebné, a byly tam slavnostní brány a nekonečně mnoho pěkných nápisův, a kde jaký domek ozdoben květinami a prapory. Padesát děvčat v bílých šatech stlalo květiny. Dobrovolníci stáli v řadách a hudby hrály. Na náměstí povoz se zastavil a podána jest (ale nečtena) adresa, pak pozdvihli děvčátko, které mi podalo ohromnou kytici. Po té jeli jsme dále pořád ještě skrze zástupy lidu a za srdečného provolávání slávy až k samým vratům parku, kde se představil starý šerif osmdesátiletý. Park je po-

zoruhodně pěkný a příjezd k němu skvostnými buky, javory a duby . . .« Na zámku královna bydlila a odtud vyjížděla do okolí; mimo jiné zajela také na »Abbotsford, dobře známé sídlo Waltera Scotta,« kde chovají se ještě mnohé památky slavného básníka, jež pisatelka s patrnou pietou prohlížela. Že Scotta dobře zná, dokazuje ostatně častými citáty z jeho veršů. — Jiná náštěva vedla do městečka Jedburghu, hlavního místa v hrabství, jež pisatelce dává příležitost k historickým vzpomínkám na staré krále škotské, s jejichž dějinami patrně je dobře obeznámena.

V září téhož roku 1867 podniknuta zase několikadenní výprava do hor, spojená s rozličnými malými nehodami, jako byly: nepohodlná cesta, na které povoz se zavazadly zabloudil, tak že celá četná společnost neměla první noc ani potřebného prádla; střídavé deště, jež ve Škotsku vůbec jsou hojné a v každém zápisku několikrát figurují a. pod. Ale náhradu podaly hojné přírodní krásy těsných horských úvalů, rychlotokých bystřin, svěžích lesů atd.

Nejbližší po té statě jsou si vespolek podobny tím, že vypisují domácké obyčeje škotské. V první »zahřívání domu.« Královna nemohouc pro truchlivé vzpomínky užívati staré chaty v horách (Alt-na-Giuthasach), stavěné princem Albertem, zbudovala si novou (Glassalt-Shiel) na jiném místě, a tu dne 1. října 1868 »zahřívali,« t. j. celá domácnost, panstvo i služebnictvo (19 osob) sešlo se večer v jídelně, dudák hrál a ostatní tančili. Mezi tanci podával se »whisky-toddy« (samožitná s horkou vodou a citronem); i královna musela připiti »na podpal ohně;« po té správce domu promluvil krátkou řeč s přáním, aby domácí paní dlouho byla živa, pilo se na její zdraví a provolávala se sláva, a zase se tančilo, hrálo, zpívalo až do půl noci.

V druhé »namáčení ovcí,« jež prý se děje po všech škotských horách, nežli se stáda na zimu shánějí do nížin. Účelem jest »zachovati vlnu.« Ovci převrhnou, dva mužští ji chopí za nohy a omočí tělo její v korytě, v němž je teplý odvar tabáku a mydlin. Koryto stojí mezi dvěma ohradami; z jedné ovce chytají, do druhé omočené pouštějí a v ní ponechávají, až uschnou. Tabák a mýdlo odvařují děvčata ve velikém kotli na blízku koryta, a celý výjev je prý velmi vzrušený a malebný. — Při stříži ovcí královna byla a popisuje ji ke dni 13. června 1870.

Z r. 1869 jest obsáhlejší zápis o desetidenní návštěvě v kraji jezer, z nichž dovádí se voda do Glasgowa; čelná jsou Loch Lomond a Loch Katrine, a rozmanitost a malebnost končin těchto daly pisatelce podnět k líčení, jež jest z nejzdařilejších v celém druhém svazku (str. 122): »Minuli jsme Clachan of Aberfoyle (proslavený Walterem Scottem v románě Rob Roy), a tu začíná scenerie nádherná — vysoké, rozervané, zelené hory, stromy urostlé, veliké, překrásný růžový vřes střídaný kapradím, skalami a mlázím v rozkošné hojnosti, a nade vším vysoký Ben Lomond před námi s celým svým velikolepým hřbetem . . . Bylo velmi horko, slunce pálilo, ale na modré obloze bylo mnoho bělavých mráčků, které působily krásné střídání světla a stínu na těchto podivuhodných barvách . . . O něco dále objevil se nám Loch Ard, a rozkošnějšího obrazu není možná si mysliti. Ben

Lomond modrý a žlutý vypínal se nad nižší pásma, jež byla růžová a rudá vřesem, a převlaka stromové zeleně v popředí dělila je od hladiny jezera... Jen porůznu daleko od sebe chudobné chaty s bosými děvčaty a dětmi. — Po té jeli jsme podél Ardu velmi táhlého, a na pěknější jízdu opravdu ani se nerozpomínám: rozmanité stromoví v klenbě nad cestou, vřesem všecko růžové, podrost, skály, vysoké hory překrásných tvarův a stromy na nich jako ve Švýcařích . . . Vřes právě v plném květu, a to nejbohatší druhy, některý skoro šarlatový a ve velikých záhonech podél cesty . . . Celá cesta naše dnešní je také popsána v Rob Royi. — V několika minutách dorazili jsme nad Loch Katrine, jenž v jasu večerního světla jevil se svou největší krásou; byl v pravdě rozkošný . . . Když jsme přišli na přístaviště, museli jsme na parníček čekati skoro čtvrt hodiny. Ale nebylo tu žádného davu lidí, žádné dotíravosti, a po celou jízdu nic nemohlo býti klidnějšího a příjemnějšího. Sotva človíčka jsme potkali a leda tu a tam míjeli jsme výstavnější panské sídlo nebo velmi chudobné chaty s prostými ženami, dětmi a bosými děvčaty, s klidnými skromnými starci a dělníky. Tato osamělost a romantická, divoká krása všeho kolem, žádný hotel a žádný žebrák, lid prostý a přece sebevědomý, jenž tu vesměs mluví gaelsky: vše to mi činí milované Škotsko nejhrdější a nejpěknější zemí na světě. Pak je tu ten krásný vřes, jehož jinde nevidíte. Mně se zde líbí mnohem lépe než ve Švýcařích, jakkoli tam je scenerie velkolepá a nádherná.« Poslední tato slova pěkně charakterisují pisatelku, a neméně pěkně, ač z jiné stránky, ještě jeden výňatek, jejž z téže statě (str. 128) uvedeme: »Když jsme jeli kolem Kilmahoga, přiběhl malý hošík a podával mi na žerdi kytici horských květin. Plukovník Ponsonby chtěl ji chytiti, ale upustil ji. Hošík křičel: Zastavte, zastavte! a běžel při kočáru s tak patrným žalostným sklamáním, že jsem poručila zastaviti, a sama jsem kytici od něho vzala k veliké radosti jeho matky.« Citlivé srdce k lidu vznešená pisatelka na mnohých jiných místech osvědčuje. Tak zmiňuje se o dvojích křtinách v rodinách svého služebnictva, při nichž byla přítomna a mladé matky i nemluvňata obdařila, o návštěvách starých žen v okolí Balmoralském, o přijímání v prostém venkovském kostele, jehož pak od r. 1873 sama pravidelně na podzim se účastnila, o pohřbech venkovanův a pod. Zvláště vřelé účastenství projevuje s neštěstím chudobné rodiny, které se utopili dva hošíci; jak se to přihodilo, jak jejich mrtvoly v tůních prudkou bystřinou vyrytých hledali a nalezli, kterak rodiče zármutek snášeli, vypsáno je podrobně i s pohřbem ke dnům 11.—15. června 1872.

V srpnu téhož roku vykonána zase víc formálná návštěva Edinburka, při čemž k vůli nejmladší dceři královnině Beatrici prohlíženy jsou všecky znamenitosti města a zvláště historicky zajímavý královský hrad Holyrood, kde bydlívala Marie Stuartka a bývalé její pokoje ještě zachovány jsou v prvotním stavu. — V září po té vypisována návštěva na zámku vévody Sutherlandského, daleko na severu Škotska, kam před tím žádný panovník anglický nepřišel; ale královna jela už po nově stavěné dráze a měla tedy přístup značně usnadněný. Jízdu a pobyt v nové krajině líčí zase svým živým spůsobem. Výňatkem podáváme jen žertovnou poznámku o zastávce na poslední stanici: »Tam byl ve-

lice rozčilený přednosta, který ubohým venkovanům nechtěl a nechtěl dáti pokoje a pořád je vybízel, aby volali sláva! a zase sláva! a znova sláva! atd. bez ustání.«

Následující dosti objemná stať dává zas o osobní povaze královské pisatelky velezajímavé svědectví. Věnována je všecka duchovnímu rádci královninu dr. Normanu Macleodovi, který r. 1872 zemřel. Královna ze svého denníku shledala všecko, co jeho se týkalo od r. 1862 do konce, a shrnula to v Listech na str. 209—237, nazývajíc jej »svým milým a váženým přítelem, jehož ztrátu co den více pociťuje.« Uznává zejmena, jakou útěchu jí poskytoval po kruté ráně, jež ji stihla úmrtím manželovým, chválí jímavou výmluvnost, ale také srdečnou oddanost osobní, která na jevo jde mimo jiné ze slov jednoho jeho dopisu, jejž královna s patrnou hrdostí uvádí (str. 229): »Bůh žehnej královně za všecku její neumdlévající dobrotu; já se jí obdivuju jako ženě, miluju ji jako přítelku, ctím ji jako královnu; a vy víte, že cítím, co pravím. Její statečnost, trpělivost, vytrvalost mě naplňují obdivem.« Královna oddanost tuto splácela stejně srdečným přátelstvím a se všemi osobními osudy starcovými projevuje upřímné účastenství, zvláště v době poslední, kdy chorobou patrně scházel. Z jejích slov viděti také upřímnou zbožnost křesťanskou, která tím přesvědčivěji se zamlouvá, že je naprosto neúmyslná.

Na konec přidána jsou slova, kterými Macleod vylíčil povahu horalské hudby (předmluvou k vydání melodií dudáckých, jež pořídil královský dudák William Ross). Pro zvláštní rázovitost i tuto je uvádíme: »Hudbou škotských hor jest ‚pibroch' velikých dud válečných, ozdobených vlajícími fábory, na něž hraje pravý domorodý Kelt v plném kroji horáckém, buď volně kráčeje zámeckou dvoranou nebo divokým úvalem domácích hor. Dudy jsou nástroj, kterým nejlépe se svolávají ‚klany' z dalekých dolin ku praporům náčelníkův anebo horalské pluky se zavádějí k útoku ve vřavě válečné. Pibroch také nejlépe se hodí k vítání náčelníka při návratu ke klanu, nebo k žalnému nářku, když ho lid jeho vynáší na staré pohřebiště v horském úvalu. Tomu, kdo pečlivé skladbě jeho hudby rozumí, budí se jím strázeň a hloubka citu, jejž jediný horal úplně doměří, poněvadž se mu vždy slučuje s nejjímavějšími vzpomínkami na vlast a domov, v paměť mu volá tváře a postavy zesnulých přátel, před duchovním zrakem mu otvírá pohled na hory, jezera, údolí, a oživuje vzpomínky na mladá a nejblaženější léta. A tak, nutíli cizince k smíchu, horala povzbuzuje k slzám tak, jak ho žádná jiná hudba pohnouti nedovede, byť v pozdějších letech poznal sebe krásnější plody pokročilého umění. Tím také se děje, že co se zdá nudnou a planou jednozvučností hudby pravého pibrochu, není nikterak nudné a plané při kouzelném působení horalských vzpomínek. Jest sice v každém jistá jednozvučnost žalu: ta se ozývá i ve vítacím pibrochu, jako by mladý náčelník přicházeje upomínal na starého, jenž odešel: v pohrobním nadějeme se žalu toho přirozenou měrou; ale i ve válečném při vší ohnivéráznosti nemůže se utajiti, co jako by se už předjímalo, zármutek nad padlými. Ba i v opakování honivých jeho zvuků, v repetici jedné myšlenky jsou výrazy prudkého citu a bolesti, ‚radostné bolesti,' jak dí Ossian, která

ráda hloubavě zdržuje se při své ztrátě a neustává opakujíc tu jednu žalnou myšlenku, jež plní srdce, a na konec znova zas vypuká v táhlý výkřik bolesti, kterým začala. To se nepochybně mnohému jeví plané a nadsazené, ale přes to jest vědomě vyjádřeným úmyslem. Charakteristická poesie hor jest Ossian, charakteristická hudba pibroch, a tyto dva hlasy vtělují ducha a hlásají chválu ‚tir na'm beann, na'n gleann's na gaisgeach' (země hor, úvalův a reků).«

Královna místa dávajíc tomuto nadšenému chvalozpěvu nechtíc prozrazuje, kterak sama se vžila v mysl škotského lidu, jenž jí opravdu k srdci přirostl. Jinde, jak už nejednou vzpomenuto, přiznává se k tomu přímo, a znova zas v obsáhlejším zápisku o návštěvě v Inverlochy na místech, kde vyděděni poslední Stuartovci se skrývali za boje proti bližším předkům královniným z rodu hanoverského; tam (str. 225) čteme: »A já cítím jakousi posvátnou úctu přehlížejíc ona místa v této překrásné zemi, kterou s hrdostí nazývám svou, a kde bylo tolik oddané loyálnosti k rodu mých předků — neboť Stuartská krev je i v mých žilách a já jsem nyní jejich zástupkyní, a lid jest tak věrný a oddaný mně, jako býval onomu rodu neblahému.«

Líčení ostatně v tomto kuse béře se obvyklou stopou, pročež další ukázkou vybíráme jen obrázek chudoby, která v krásných horách škotských bohužel je domovem a k nim činí kontrast bolestný (str. 256 násl.): »A nyní přišel nejkrásnější pohled ze všeho — Ben Nevis a hory jej obklopující . . . všecky růžové a zářící rozkošnou večerní záplavou, jakou vídati bývá v Alpách. Bylo to nádherné. Ale záře slábla víc a více, až vrcholky nejprve zmodraly, pak ssedaly a konečně zapadly v temnotách . . . A zase nádherné ráno a vše krásně osvětleno a vzdálené hory výrazně modré. Ale chaty podél cesty roztroušené ani toho jmena nezasluhují; jsou to pouhé boudy, hrozně nízké, maličké, temné doškovím a porostlé mechem a vřesem tak, že kdy by nebylo viděti kouř z nich vystupující a tu a tam velmi rozedrané, špinavé staré lidi a velmi chudě oblečené, rozcuchané děti, nikdo by nevěřil, že jsou určeny za lidské příbytky. Malebně ovšem vypadají ukryty jsouce v stromoví, a vřesové i travnaté pahorky zdvíhají se nad nimi a upomínají na Švýcary. Také políčka jsou chudobná a plnější plevele nežli obilí — a porůznu telátko nebo kravička pravého kosmatého plemene pohorského přímo na nich se pásly.«

Kterak královna bývala předmětem dotíravé zvědavosti, také v této stati zapisuje (na str. 263). Byla právě v nejdivočejší části průsmyku Glencoe a zasedla dle oblíbeného zvyku svého, o němž velmi často se zmiňuje, k snídaní pod širým nebem, když se přihodilo, co sama líčí takto: »Zde však — zde v této úplné samotě byly jsme vysliděny nestoudně zvědavými reportery, kteří nás stopovali všude; a zvláště jeden (který píše do nějakých škotských novin) pozoroval nás dalekohledem a pásl po každém kroku, jejž jsme udělaly. A když Brown došel k němu a vyzval ho, aby šel svou cestou, byl naň hrubý; ale konečně přece se odstranil. Brown pak vypravoval, jak už myslil, že z toho bude rvačka; nebo když mu zcela zdvořile řekl, že si královna přeje, aby šel pryč, odpověděl on, že má tolik práva zůstati kde chce jako krá-

lovna. Na to Brown odpověděl hodně ostře, načež drzý člověk se ptal: ‚víli pán, kdo jen on?‘ Brown řekl, že dobře ví, a že by ‚ani největší páni v Anglii si nedovolili, co on si dovoluje, tím méně lecjaký reporter,‘ — aby šel svou cestou, sice že mu ukáže, zač je toho loket. A člověk na to: ‚A řekněte tohle ještě jednou přede všemi ostatními, co tamhle přicházejí.‘ Byli to samí reporteři. Brown odpověděl, že ano, a že to řekne před každým, kdo by se nechoval jak se sluší a patří. Hádali se pak ještě dál; ale ostatní došli a radili prvnímu, aby jen šel, což on konečně také učinil.«

Ze zbývajících záznamů ještě tři jsou obsáhlejší; jeden podává zprávu o návštěvě u princezny Luisy provdané za škotského magnata, markýza Lorna (v Inverary v září r. 1875), druhé dva o výletech do nejhornatějších a nejmalebnějších, ale také nejchudších částí Škotska (r. 1877 a 1878). Z druhého, jenž líčí scenerii obklopující Loch Maree, stůjtež zde ještě dvě ukázky: »Jízda podél jezera na deset mil dálky jest nad míru krásna. Hory na pravo . . . jsou nádherné, velmi vysoké a pilovité, na dolejších částech lesem porostlé. Jedna z nich věžovitě trčí nad ostatní . . . a vypadá skoro jako Pilatus ve Švýcařích. Záhyby silnice poskytují rozkošné výhledy na jezero, jež jest úplně obklopeno přečnívajícími horami. Nad ní i pod ní je stromoví rozmanité, nejvíce břízy, jedle, modříny a olše s hojností krásného hustého vřesoví a kapradin a nade vším zdvíhají se vysoké skály. Leckde také na výstupku nad jezerem trčí zkroucená jedle a odráží se proti modravému pozadí vrchů. Místy silnice vynořuje se docela ze zeleně stromův a vine se spoustami balvanů, které tu všude vypadají jako by je nějaké zemětřesení bylo nakupilo a rozházelo. Měli jsme několik prudkých spršek, po nichžto se ukázala skvělá duha a nad ní druhá docela zřetelná. Po té se zcela vyjasnilo, obloha vzplanula západem slunce a všecky hory rozzářily se rudou záplavou,« (str. 339). »Brzy po té velikolepý, divoký, pustě vypadající Glen of Torridon rozevřel se před námi s temnými, zdivu podobnými srázy prapodivného vrchu, kterému lidé zdejší říkají Ben Liarrach. Šli jsme jedouce podél paty jeho. Hory zde vystupují tak náhle od základů, že se zdají mnohem vyšší nežli naše Aberdeenské, ačkoli, mimo Ben Sleach a snad jednu druhou jinou, nemají právě neobyčejné výše; ale kraj sám je sotva 100 stop nad mořem, kdežto Balmoral už leží u výši 800 stop. Všecky vrchy v tomto okolí jsou jedna skála a pilovité. Ben Liarrach je velmi zvláštní svou tmavou barvou, a skály jsou jako tarasy jedna nad druhou, nebo jako hradby a sloupy praneobyčejné, podivné; úval sám dole je zcela rovný a stěny po obou stranách vystupují srázně« (str. 347).

Ostatek knihy obsahuje zápisy rozsahem skrovnější a rázu osobního. Trojí vítání synů královniných s nově snoubenými nevěstami na Balmorale; odhalení pomníku prince Alberta v Edinburce; udílení nového praporu škotskému pluku; pohřeb Brownova otce; smrt Tomáše Biddulpha; svěcení pamětního kříže po smrti princezny Alice, velkovévodkyně Hessenské a pod. Závěrkem všeho je nekrolog věrného Browna († v březnu r. 1883), jenž vyznívá v neobyčejně vřelé a vděčné uznání mnohaletých služeb jeho.

Knihou epochálního významu, jež by zahajovala nějaké nové směry, denník královnin není a býti nechce; ale čtení zajímavé bez odporu podává se střídavými pohledy do krásné scenerie hor a jezer a do soukromého života královny, jejíž panování značí velikou epochu v dějinách mocného národa, panovnice, jež na výši trůnu si zachovala a nejširší veřejnosti ukazuje cit a vnímavost pro všecky zájmy ušlechtilé ženy.

Adam Asnyk.

Pohrobní vzpomínka

od

Františka Kvapila.

(Dokončení.)

Ztráta otcova byla pro Asnyka novou těžkou ranou. A neméně těžce dolehlo na jeho mysl kruté, veškeré humanitě a spravedlnosti cynicky ve tvář bijící pronásledování Poláků v Poznani rukou »železného kancléře« Bismarcka. Psal mi tehdy jeden z nejsmutnějších, nejzoufalejších listů, v němž mimo jiné praví: »Ačkoliv jsem obdržel Tvé vzácné a srdečné listy, dlouho jsem mlčel, neboť nebyl jsem s to někomu odpovídati. Bylyť všecky moje síly jak fysické tak morální vyčerpány za těch několik měsíců při loži umírajícího otce. Delší čas byl jsem tak sklíčen a churav, že o celém božím světě jsem ničeho nevěděl. Kromě osobního utrpení tíží na mém srdci nynější morální rozvrat člověčenstva. Barbarství a násilí pruské, cynismus, s jakým šlapou se všecky základy práva a slušnosti, hasnutí všelikých šlechetných impulsů v světě, vše to obráží se krvavým bolem v mém srdci. Rád bych zavřel oči na vždycky« . . . Dále praví o sobě: »V té chvíli jest mi fysicky trochu lépe, pročež v nejbližších dnech zamýšlím jeti na venkov a něco později do lázní, nepochybně do Kissingen, neboť tam lékaři mě posílají.« Posléze zmiňuje se o tom, že obdržel knihu překladů svých básní, kterou jsem tenkráte vydal u Vilímka, a podotýká o své literární činnosti: »Napsal jsem teď na rychlo veselohru, za dvě neděle bude se dávati na Krakovském divadle, jakmile vyjde tiskem, ihned pošlu.«

Byli to »Bratři Lerchové,« v nichž Asnyk skutky pruské brutálnosti v Poznani břitkou satirou šlehal, zůstávaje však přes všecku časovou tendenci kusu na výši ušlechtilé objektivnosti. Uvedený list končil slibem, pojedeli Asnyk za hranice do lázní, že zas do Prahy se podívá, a vyzněl zrovna měkce: »Drahý příteli, děkuji Ti za tolik důkazů pozornosti a přízně, jichž se mi od Tebe dostalo, a prosím, abys mě i na dále — buď živého buď zemřelého — zachoval v srdci svém.«

Avšak k návštěvě Prahy v té době nedošlo. Listem svým ze dne 30. prosince 1886 zpravil mne Asnyk o nepříznivém opět výsledku

svého pobytu v lázních: »Od poslední své potulky na západ jsem Ti již nepsal, neboť vrátil jsem se z cesty více trpící nežli před tím. Roznemohl jsem se v Saint-Malô nad břehem mořským a sotva že potom dovlekl jsem se domů. Zůstalo mi pouze smutné břímě marného trvání, neoslazené ani nadějí nějakého povšechného ulehčení. Uzavřel jsem se jako hlemýžď v skořepině — duse žal pro to, co se nemůže vrátiti, a touhu po tom, co se nemůže státi.«

Ale následující rok byl jeho zdraví poněkud příznivější. Když jsem tehda na podzim podruhé přibyl do Krakova, shledal jsem, že Asnyk opět horlivě si všímá veřejných záležitostí haličských i zvláště Krakovských, ač jinak byl mnohem zasmušilejší, než jak jsem jej v paměti choval z r. 1884. R. 1888 hledal úlevy pro své zdraví zase na jihu, o čemž mi 25. února dal zprávu soudruh jeho v redakci Nowé Reformy Ant. Kleczkowski: »Přítel Váš, dr. Adam Asnyk, mešká právě v Alžíru.«

Zdá se, že tenkráte skutečně došel básník kýženého zotavení, neboť rok potom k nalého hání přátel svých i četných ctitelů ze všech vrstev voličstva přijal kandidaturu do zemského sněmu haličského. Nezapomenutelnou zůstane jeho kandidátní řeč, kterou představil se ve shromáždění voličů. Bylať plna hlubokých myšlenek, neobyčejného rozhledu politického a oné velikosti a ušlechtilosti duševní, kterouž Asnyk jako myslitel i jako člověk vždy se vyznačoval. »Již mi nezáleží na tom, jaký bude výsledek volby,« pravil ke konci, »když jsem již vypověděl, co se mi v přítomné chvíli jevilo býti potřebným.« A když posléze přes vášnivou agitaci strany druhé byl za poslance zvolen, bylo možno říci, že zvítězil ne tak úsilím blízkých politických přátel, jako významem své osobnosti a svého jmena, svou mohutnou individualitou, ryzostí a ušlechtilostí svých snah.

Na sněmě přistoupil ke klubu Hausnerovu, kterýž sám byl nadšeným ctitelem Asnykovým a jeho poesie. Byv pak zvolen za člena sněmovní komise školské, rozvinul činnost velice záslužnou zejmena o zvelebení haličských škol obecných a měšťanských, neboť byl přívržencem správné zásady, že obrození národa, máli míti trvalost a proniknouti do všech jeho vrstev, musí především začíti tam, kde jest základ všeho života národního — u prostého lidu obecného, najmě vesnického.

Roku 1890 jednomyslným souhlasem všeho polského národa připadl Asnykovi vysoce čestný úkol převezti tělesné pozůstatky nesmrtelného pěvce »Dziadů« a »Pana Tadeusze«, Adama Mickiewicze, z Montmorency u Paříže do Krakova, aby byly pohřbeny po boku králů polských a Kościuszkově v hrobce na Wawelu. K velkolepé této slavnosti smuteční pozval Asnyk srdečnými slovy též publicisty české, nabízeje jim v místnostech Nowé Reformy co nejochotněji pohostinství.

K návštěvě naší jubilejní výstavy v Praze r. 1891 Asnyk se nechystal, jsa jinak příliš zaměstnán, nicméně pozdravil ji s upřímnou radostí, a konečně — přece ji navštívil. Bylo to na samém sklonku výstavy, před koncem první polovice října. Přibyl do Prahy s bývalým starostou města Krakova dr. Weiglem a výstavě samé věnoval velikou pozornost. Zvláště zajímalo jej oddělení obecných a měšťanských škol,

jež co nejdůkladněji si prohledl a jemuž upřímně se obdivoval. Styky jeho omezovaly se tehdy pouze na nečetný kruh přátel, v jejichž středu prožil několik veselých chvil. Tisknouce mu tenkrát ruku, netušili jsme, že již v životě většina z nás ho nespatří.

Toho roku podal Asnyk na haličském sněmu jmenem Hausnerova klubu důležitý návrh k zlepšení hmotných poměrů učitelských na obecných školách a odůvodnil jej skvělou řečí. Na zimu jel opět do Italie, kde poněkud se zotavil, ale ne tak, jak očekával; dávaje mi o tom zprávu v listě ze dne 18. března 1892, stěžuje si, že rheumatismu zbaviti se nemohl a zakusil tím hrozných bolestí. V témž listě, datovaném ze Lvova, naříká, že tam »nemá času k ničemu při pracovitém nicnedělání sněmovním, všechen čas tráví se na rozličných schůzích, z nichž, jak přirozeno, výsledku nemnoho.«

Také v listě, o necelý měsíc později z Krakova mi poslaném, zmiňuje se Asnyk o sněmovních pracích, o výsledku svého návrhu rok před tím učiněného a posléze o novém důležitém národním podniku, jehož duší se stal. Píše, zejmena: »Pobyt ve Lvově v čas sněmovního zasedání unavil mě pořádně, uspokojen jsem pouze na tolik, že se nám podařilo v skutek uvesti zlepšení osudu učitelů na obecných školách. Nyní zabývám se horlivě nedávno založeným Towarzystwem szkoły ludowéj, jež má podobně působiti jako Vaše Matice . . .«

Na konci listu vyslovuje touhu ještě jednou zajeti si do Prahy: »Budete o prázdninách v Praze? Kdy bych jen trochu mohl, chtěl bych vás znova navštíviti, neboť nehledě k mému stáří, svazky přízně poutající mě ku Praze stále sympatie mé k té straně obracejí.«

V Towarzystwu szkoły ludowéj byl Asnyk předsedou a s jinošským nadšením ujal se vlastenecké práce, jež měla za cíl chrániti polské děti před molochem germanisace. Snahy své obrátil hlavně k Dolnímu Slezsku, a zvláště staral se o to, aby sebrán byl co nejdříve kapitál, jímž by zřízení polské obecné školy v Białé skutkem státi se mohlo. Avšak zdraví jeho zatím stále se horšilo. Již r. 1892 ve Lvově v době sněmovního zasedání stižen byl opětně silným chrlením krve. Bydlil v hotelu, náležitou posluhu zjednati nemocnému bylo těžko, pročež sami přátelé jeho v tu službu se obětavě uvázali. A v skutku Asnyk zotavil se znova, ovšem ne na dlouho.

Ale duševní jeho energie jako by osudným tím znamením byla podnícena k nové horečné činnosti. O sjezdu spisovatelů polských ve Lvově byl spolu s naším Vrchlickým jeho čestným předsedou. Rovněž básnická produkce Asnykova se oživila. Připravil k tisku čtvrtý svazek svých »Poezyí,« jenž nákladem Nowé Reformy vyšel roku 1894 v Krakově a jejž právem pokládati dlužno za poslední veliký jeho čin literární. K lyrice básník připojil tu i tragédii »Kiejstut,« dávaje tím na jevo, jak sám dílo to vysoko cenil. Když takto splatil dluh, jímž k domovině na poli své literární činnosti cítil se ještě zavázána, odjel na delší čas na ostrov Ceylon, aby zkusil posledního prostředku, jejž lékaři mu neli k zotavení, alespoň k ulehčení předepsali. Podnikaje dalekou tu cestu nevěděl ani, zdali se z ní vrátí . . .

Bohudík, vrátil se. A ještě před návratem jako pozdrav z tropických těch krajů poslal některým listům polským rozkošné přírodní črty

veršem, kratičké, ale zářící jako malé brilianty. Nicméně přibyv do vlasti zdál se již tušiti, že dnů jeho jest na mále a častěji s přáteli hovoříval o nedalekém již konci života. »Necítím již sil k zápasu — tudíž dohořívám pozvolna v tiši,« psal mi 7. ledna 1896. Proto též, nedbaje přátelských domluv a vřelého přání voličstva, nepřijal r. 1895 kandidatury do sněmu a jenom ze všech sil ještě staral se o rozšíření a zmohutnění Towarzystwa szkoły ludowéj. Největší radost mu působil potěšitelný výsledek veřejných sbírek, jimiž kapitál k založení polské školy v Białé potřebný měl se opatřiti, a přes chatrný zdravotní stav svůj dojížděl i dále do Lvova, když toho prospěch věci té žádal. Jeho jmenu a působnosti především děkuje Towarzystwo szkoły ludowéj za svůj zdárný rozkvět.

K národopisné výstavě českoslovanské v Praze Asnyk rovněž nepřijeł. A rok na to, když přečetní přátelé básníkovi na počest jubilea jeho literární činnosti chtěli v Krakově uspořádati okázalou slavnost, také nepřijal toho a přivolil k návrhu jejich teprve potom, když se stalo usnesení, aby slavnost děla se ve prospěch zřízení školy v Białé. V poděkování jeho za ovace tehda jemu činěné tak vrozená skromnost básníkova se projevila, že své zásluhy a svou činnost za nic stavěl proti národní potřebě, aby polská škola v Białé skutkem se stala. S české strany při jubileu Asnykově nebylo žádného účastenství — zpráva o něm došla nás v Praze pozdě.

Asnyk sám záhy potom meškal již v Sorrentě u Neapole, kam se byl koncem února t. r. odebral. Vrátil se do Krakova 25. dubna a stěžoval si na nevolnost a rozličné obtíže. Za nedlouho dostavil se tyfus. Ale i tuto hroznou nemoc překonal jeho útlý organismus, v boji s nejrůznějšími chorobami otužilý, i zdálo se, že také tenkráte vyvázne životem. Po tyfu však objevil se nepřítel ode dávna kořen jeho zdraví hlodající, souchotiny, jimž sesláblé tělo tenkráte již odolati nedovedlo.

Adam Asnyk zesnul tiše dne 2. srpna po 8. hodině ranní.

* * *

V kruhu básníků souvěkých náleží Asnykovi místo vedle Leconta de Lisle, Giosuè Carducciho, Algernona Charlesa Swinburna a našeho Jaroslava Vrchlického. Jakkoli vzájemné rozdíly těchto básníků velmi značné jsou a v leccem přímo kontrastují, přece zas mají tolik stránek společných a blízce příbuzných, že bez rozpaků v jednu dějinnou fási evropské poesie klásti je možno. Sdružujeť všecky netoliko vysoký ideální vzlet a v pravdě virtuosní dokonalost a rozmanitost formy básnické, nýbrž i suverenní rozhled po veškerém kulturním vývoji lidstva, a co s důrazem vytknouti dlužno, obzvláštní záliba v antice. Ta se jako zlatá nit táhne jejich celou tvořivostí a znamená v ní u všech etapu nad jiné skvělou, v níž dostihují nejvyšších cílů umění. Čtverohvězdí to představuje renaissanci antiky v poesii naší doby, ovšem ve smyslu mnohem modernějším, než jak výsledky snahy obdobné jeví se u Schillera nebo Goetha.

Ale také při tom vedle povšechné spřízněnosti patrny jsou u nich stránky odchylné. Jestliže Leconte de Lisle tesá z antického motivu

bílou sochu mramorovou, jako by vyšla z pod dláta žáků Praxitelových, nebo zase kreslí obraz děje tak do detailu provedený, jako bychom jej četli na starobylé kameji nebo na váse etruské, vlévá Carducci do antické formy žhavý kov nejaktuálnějších otázek a záhad novověkých; Vrchlický, mnohostrannější nežli oni oba, buď širokým štětcem al fresco vrhá v rámec monumentální stavby řadu výborně z dávnověku vytušených scén, nebo tvoře nové mythy jimi illustruje problémy krásy, humanity a pravdy, jak je pojímá doba přítomná, kdežto zase Swinburne oslňuje pohansky žhoucím koloritem svých výtvorů a drama buduje v přesném stilu velikých tragiků řeckých; Asnyk konečně hlubokou moderní ideou prostoupiv těleso antického motivu úplně, jej symbolisuje a sbližuje s naším nazíráním, tak že se zdá, jako by volil antickou látku jenom proto, aby na ní účinněji demonstroval myšlenku, kterou chce vysloviti.

Vedlo by daleko, kdy bychom chtěli rozdíly ty do detailu rozváděti, nebo podrobněji charakterisovati nejvlastnější strunu každého z uvedených básníků; není to také účelem naší statě. Avšak tolik přece bylo potřebí říci, aby zřejmým se stalo, že Asnyk při velikém významu svém pro myšlenkový rozvoj národa polského, nebo určitěji řečeno: při nejužším přilnutí k speciálním jeho snahám, bolestem i nadějím nepřestal býti článkem kulturního rozvoje lidstva vůbec a míti v něm slovo stejné váhy jako kterýkoli z jiných velikých duchů na konci XIX. věku.

Vedle antiky význačny jsou v poesii Asnykově ještě tři hlavní směry: politicky vlastenecký, který však i v problémy všeobecně lidské zasahuje, pak deskriptivní, úzce s kultem přírody sdružený, a posléze sentimentální, rozvětvující se jednak ve strunu intimních motivů často hluboce zádumčivých, jednak v sujety povšechně erotického rázu, jež přecházejí nejednou v satirické šlehy a v ironii nepravého sentimentu. Při tom všem reflexe má převahu nad plastikou, subjektivní cit nad objektivnim nazíráním.

S těmito stránkami Asnykovy básnické povahy setkáváme se ve všech čtyřech svazcích jeho »Poezyí«. Když pak se jimi probíráme list za listem, mimoděk podléháme zvláštnímu melancholickému kouzlu, jimiž většina básní jest prodchnuta. A v skutku jest melancholie základním tónem Asnykovy poesie ve všech jejích formách. Několik vášnivých, až bakchantických výbuchů, několik vzpomenutých již ironických záblesků jen sesiluje a markantnějším činí onen celkový její ráz, nikoli plačtivě elegický, nýbrž mužně, resignovaně zasmušilý. A snad právě tato vlastnost Asnykovy lyriky jest příčinou, že v ní tisíce srdcí polských spatřovalo odlesk svých vlastních citů a že po dnes jímá duši čtenářovu nevystihlým půvabem.

Asnyk uveřejnil první své práce pod mathematickou značkou $\sqrt{}$. Byly to básně »Poutníci« a »V zátoce Baja« ve lvovském Dzienniku Literackém na zimu r. 1864. Později užíval značky »y«, jindy zase »El«, z čehož konečně povstal pseudonym »El . . . y«, jejž Asnyk při vydávání svých básní podržel až do své smrti. Novely a dramatické práce podpisoval pseudonymem »Jan Stožek«, také »El . . . y Jan Stožek«, a teprve od r. 1872 svým plným jmenem.

Mimo dvě svrchu uvedené lyrické básně, v nichž tónem tesklivostí prosyceným líčeny jsou city polských vyhnanců, vzpomínajících na dálnou otčinu a na její i vlastní své nešťastné osudy, uveřejnil Asnyk v Dzienniku Literackém do r. 1867 také několik prací většího poněkud rozměru, jako jsou: »Julian Apostata,« »Asketa,« »Ašera,« »Torsu Psychy od Praxitela« a »Sen hrobů.« Věc ta je velmi pozoruhodna, neboť všecky vynikají neobyčejnou zralostí myšlenkovou, »Julian Apostata« a »Torsu Psychy od Praxitela« pak náležejí k nejznamenitějším inspiracím Asnykovým vůbec. Jest z toho patrno, že Asnyk vůbec žádných prvotin nedal na veřejnost a přihlásil se na literární kolbiště teprve potom, když se již cítil mistrem básnického slova. Uvedené básně shledáváme také v prvním svazku jeho »Poezyí,« vydaném ponejprv r. 1869.

Již báseň »V zátoce Baja« přes elegicky vlastenecký svůj ráz přimkla se co nejúže k reminiscencím antického světa. Vyhnance »z vlastního pohřbu se vracející« vítá svět trosek, čili jak básník praví, »hřbitov dějin.« Příchod jejich probudí snad kněží ve chrámě Serapisa, nebo Kumejskou Sybillu, jež sní v hloubi jeskyně o Atillovi a vraždění césarů, dojista však v blud uvede Dianu Hekatu, která v kamenné jejich bolesti bude zříti řady z mrtvých vstalých Niobidů. A básník Hekatu prosí, aby nehledala svého luku, ale bledým třpytem svým jim svítila na cestu k Acherontu, kde již bloudí stíny bratří jejich. Prostěji vyjádřil Asnyk myšlenku opuštěnosti a beznaděje vyhnanců v básni »Poutníci,« v tónech však rovně měkce zladěných. Teprve v »Julianu Apostatovi« zavzní hoře jeho nad úpadkem ideálů, v něž celý život položil, vášnivým výkřikem, který bije v nebesa zoufalou výčitkou. I jest velice charakteristické pro Asnykovu poesii, že nedal žalu' svému výraz přímý ve vysoké erupci lyrické, jak to učinil kdysi Mickiewicz v Konradově »Improvisaci,« nýbrž že jej skryl v antický motiv z první doby křesťanské.

Julian touží vzkřísiti staré vladařství bohů Olympských, chce vrátiti lidské hrudi štěstí, jehož pouze sluneční bůh může poskytnouti. Křesťanství jest záměru tomu překážkou, a co více, tiché jeho učení míru a odříkání podlamuje světovládnou moc Říma. Julian chce proto křesťanství zdrtiti, avšak v boji s Peršany, ač jeho légie zvítězily, sám klesá k zemi, zraněn jsa těžce střelou nepřátel. Tuše blízkou smrt nabírá Julian do ruky své proud vlastní krve a vrhá jej k nebi s trpkou ironií:

Dnes zvítězil jsi, Galilejčíku!
leč jitro — jitro kde světa?
— — — — — — — — — — — —
Zdaž ramena kříž otevře svoje
té bludné národů změti,
zdaž v jeho stínu nalezne zkoje
lidstvo, jež neví, kam letí?

Zdaž potom, jak teď starý svět hyne
v tom znaku spasení svatém,
nebudou klesat oběti jiné,
vlečené k popravě katem?

Zdaž jménem toho černého kříže
nezrudne krví svět celý,

a víra, jež teď k nebi se víže,
štít zloby nebude stmělý?

Ó, přijde chvíle, kdy zoufá sobě
lid, který věříval v Tebe,
až uzří na svých nadějí hrobě,
jak já dnes — mlčící nebe!

I volat bude v divokém křiku,
pod mečem kata, řeč kletá:
— Dnes zvítězil jsi, Galilejčíku!
Leč jitro — jitro kde světa?

Sloka předposlední zcela zřejmě vztahuje se k žalostné době, v níž se ocitl národ polský po nešťastném povstání r. 1863. Celek však i zakončení tlumočí myšlenku povšechnou, myšlenku z hrudi moderního člověka vytrysklou a tak lapidárním spůsobem, že jí ani Ibsen ve známém dramatě svém lépe neuměl tlumočiti, aniž který jiný z novějších básníků. Báseň »Asketa« myšlenkově hluboká a vášnivým citem kypící po nádherném vylíčení mysticko-náboženských extasí na konec k téže idei se vrací:

»Leč zavržení kdož ti jsou všude,
co jdou teď v moře plamenů rudé
a hanby znakem se hlásí?
Ach! poslední to z mého jsou lidu,
ti v marném smutku čekali v bídu
zář z mrtvých vstání a spásy!

Bezplodných muk jsi hlod jim dal stálý,
ač svědky tvojí byli vždy chvály —
dnes lós jim zhouby jen kletý!
Tvůj dělník v takou odplatu vkročí?
— — — — — — — — — — — — —
Kde jsi, ó Pane? Mizíš mi s očí,
tvých nebes znikají světy!«

Zcela jiného druhu jest báseň »Ašera,« která ač napsána byla v r. 1864 bezprostředně po »Asketovi,« z ideové stránky jest naprostým jeho kontrastem. Za to však přimyká se k »Julianu Apostatovi,« neboť touží vykouzliti ve skřehlé hrudi současného lidstva zdravou smyslnost časů antických. Ašera jest hebrejský název assyrské Istary, bohyně plodnosti, tudíž hellenské Afrodity. Básník líčí její stesk nad tím, že »zimný tlum chtíč a žádost smyslů jasnou, vznícenou úst na purpuře, topí v žalů temné chmuře« a toliko »za perlou slz běží, ohněm žití nezatryská.« Také již v troskách Byblosu na mohylu Adonisovu neusedají odalisky plné vnad a jenom »vášní jeseň smutná žitírodné ohně tráví.« Bohyně volá lidstvo ve své objetí, z něhož vyjde opět silné pokolení, aby dobylo Kanaanu. Báseň tato psána jest v originálních ottávách, zvláštní úsečností vynikajících, a při veškerém bakchantickém vzkypění jest liliově cudná v tónu a výrazu; v nevystihlém pak čarozvuku verše a dikci perlově světélkující nemá ani v poesii Asnykově mnoho podobných. Oč dříve v ní Asnyk vyslovil, co teprv nejnovější produkce francouzská, a chcemeli, moderní pohanská renaissance hlásají jako evangelium nové doby!

Mohutným vzletem fantasie a širokým rozhledem vysoko však ještě nad »Ašeru« povznáší se velkolepá, rovněž na podkladu antického motivu zbudovaná elegie »Torsu Psychy od Praxitela«. Básník zadumal se nad geniálním výtvorem starověkého mistra a jako by vytušil myšlenky jeho, když tvořil tento hellenský ideál duše lidské, který, když všichni bohové Olympu v nepaměť upadli, přešel v nezkalené ryzosti až do našich dnů. V říze mramorové, věčně nevinna a čista, věčně zamyšlena přežila Psyche řady věků — »a nyní, přikuté v ten mramor bílý, minulost jenom smutnou píseň kvílí!« I budí ji básník z dlouhověkého snu:

Kamenná sestro! zbuď se této chvíle,
a odhal snů svých závoj červánkový!
Dnes sama národů jsi na mohyle
a sirotka žal není v tobě znáti,
jen jako urna, která zdobí rovy
a bez popelu již, se nachem zlatí,
jsi zbyla, plna cti, tu nad závratí.

Připomíná jí pak dávné světy, dávné báje o zářících bozích na vysokém Olympu, kdy člověčenstvo žilo ještě v kolébce lotosové, nežli Prometheus, urvav s Olympu oheň poznání, přivedl lidstvo z dětství do věku mužného. Epochy, které člověčenstvo ve svém vývoji prožilo, doby zbožňování krásných tvarů těla a milostných legend, radosti až k nebi tryskající předvádí básník v řadě nádherných obrazů — tehda, v té jásavé mladosti přiletla Psyche-duše v hruď lidskou s étheru na křídlech motýlích. Básník volá:

Ó Psyche! Přišlas končit už den tvůrčí,
jak akkord, jednou spínající rukou
běh temných záhad, světa lós jež určí.
Fantomů sledy neladné a roky,
jež chaosem se zdají být a mukou,
jsi sřadila v proud jeden přehluboký,
národů vratké podpírajíc kroky.

Tys šťastně v středu lidstva vyplnila
obrazy živých snů a zjevů cele!
Tys různé divů arabesky svila
v myslící jeden ethiky řád nový
a stála v oase pak svěží, skvělé,
jež ukryta pol chaosu jsouc krovy,
ždá již, co vlastních zvuků oblas poví.

Jejím působením rozkvetla v lidstvu ctnost a spravedlnost — duhové báje zmizely, nastala pravda —

Sokrates bohy zavrh v zříceninu
a nesmrtelnost pije z číše blínu!

Psyche byla předzvěstí toho, jenž s kříže Golgoty veškero lidstvo v náruč přivinul a jemu ukázal pravou cestu k štěstí. Avšak evangelium lásky v prach zašlapaly hordy barbarů. Nicméně i na troskách, jež po sobě zanechaly, pučí nové květy, nová vesna se budí. I přichází básník ku přítomnosti, opět neutěšené, plné zármutku, bouří, bezpráví:

Let zašlo tolik! Furrinské as vřesy
pod nebem jižním čas již doschnout měly —

a duše lidstva přes krvavé tesy
jde stále, cíle svého předaleka.
V minulost smutných duchů stíny spěly,
jichž truchlivý tlum toužně posud čeká,
kdy opět Bůh se vtělí do člověka.

Leč básník již pevnou chová naději, že přes ony chvilkové zmatky

přec nadšení to nezhyne — jeť zoří,
že bez překážky půjdou další řady,
až pravda chopí žezlo zemské vlády.

Proto dodává:

A Psyche světa, jež dnes mlčí ještě,
v temnosti trofejích sníc o milenci,
a křídla v krvavé si smáčí deště
a myslí ve snu, že to laur a květy,
přec jednou ve hvězdném se vzbudíc věnci
jak lilie, jež v lazur vod jsou vsety,
vypluje stišit bouři, vichr kletý.

Této chvíle opětného míru a pohody básník nedoufá se však již dožiti s pokolením nynějším, neboť na konci elegie své připojuje prosbu:

Kamenná sestro! Čekej věků chvíli,
a mírem nadzemským zde svěť již znovu!
Zas myrty zkvetou, sletne motýl bílý,
a láska přijde s věstí jarní doby:
ty stůj pak tamo nad popelem rovů
a lítostně k nám v lidské shledni mdloby,
až tráva bude krýti — naše hroby!

Jak patrno, Asnyk v této mohutné reflektivní básni, která jako nádherná retrospektiva ideálů lidstva nemá v celé poesii polské sobě rovného výtvoru, dotýká se nejvyšších záhad moderní duše, jako zas před tím v »Julianu Apostatovi« dal výraz hoři nad nešťastnými osudy svého národa bolestnou výčitkou ke Kristu, v němž Polsko spatřovalo po celý věk netoliko symbol svého utrpení, ale též záruku svého z mrtvých vstání. I nelze tudíž motivy antické odděliti od jeho ostatní poesie, neboť ideově stále s ní souvisí a jenom rouchem svým od ní se liší. Jak snadné by to bylo na př. u Leconta de Lisle při jeho skvělé, ale spolu též mramorově chladné objektivnosti! Asnyk jest v příčině té mnohem subjektivnějším, leč právě o to i modernějším.

Jinak kromě uvedených prací a myšlenkově podřízenější básně »Endymion« neshledáváme v prvním svazku jeho »Poezyí« jiných antických látek. Z ostatních prací tam zahrnutých již značným rozsahem svým obrací k sobě pozornost báseň »Sen hrobů,« psaná ve skvělých tercinách. Skládá se z tří částí, z nichž první dvě povstaly počátkem r. 1865 v Neapoli, třetí, »Epilog,« teprve r. 1867. Jest to rovněž retrospektiva — avšak nikoli již všelidského kulturního vývoje, nýbrž žalostného úpadku Polska a myšlenkových proudů, jež v duších nejšlechetnějších vlastenců měly svůj vznik a celým pokolením byly pobídkou k činům, avšak posléze vyzněly jen v marné oběti, v skutky malé nebo nicotné. Začátek přímo na Danta a zároveň i na »Anhelliho« upomíná:

V kraj noci zabloudil jsem zasmušilý
po sněhu, který pod mým krokem chrastí,
a vzduchem mrazným, širým, v této chvíli

jenž utkvěl, stuhl černou nad propastí,
jsem na poušť zíral s bázní, neboť nový
strach pocítil jsem v hrudi muk a strastí.

Vlas na hlavě se ježil, v duše krovy
zalehla hrůzy zmrtvělost a tíha,
a nad ní křídla rozestřela soví.

Sníh oslepil mne, stříbrem jenž se míhá,
a zmátly mne ty noční stíny steré,
a zpila zkamenělost, jež kol číhá:

mlčení pouště vymřelé a šeré
se zdálo ve mně drtit žití práva,
jak temno byl jsem, v prostor jež se dere,

nevěda, zda to pravdou, snem se stává,
zda živ jsem aneb mrtev v poli šírém —
jak přelud v bílé chmuře do mlhava

jsem letěl, mize, unášen tím vírem,
bez dechu, žití, v tůně mlčelivé,
zahalen v sněžnou závěj nad vesmírem.

Tam v černých propastech spatřuje básník, jejž Anděl předurčení (ve II. zpěvu) vzal pod ochranná svoje křídla, zástupy krajanů svých jako splašená stáda nočních ptáků, kteří čekají, aby odsouzeni byli »na nemoc ducha a hanbu.« Jich úpějící, žalobné hlasy marně letí k mračnému, černému nebi, marně prosí o slitování — nebesa neslyší, v jejich hrudi zůstává jen zoufalství a pláč bez konce. Básník se zachvěl z lítosti, slyše to hoře vržené na celou věčnost, jímž nebe pohrdlo a jež peklo odpudilo. Peruť anděla však unáší jej dále. Západ zarděl se záplavou rudých měsíců, i spatřil básník zjevy bílé, operutěné, letící vzduchem jako stáda bílých labutí. Tyto usedly nad břehy černých pramenů a pijí z nich horečku, jež opojuje k smrti — a v skutku, hned potom v šílenství krvavily vlastní hruď svoji. »To ti jsou,« pravil anděl, »kteří za marnou se honí slávou obětí bezužitečných u zlatých síní vraha — jejich život je stálou tužbou a nemocí, třpytí se chvilku a beze cti hyne.«

Letěli zase dál. Před zrakem jejich čněl štít ledový, zahalený v mraky a opásaný stuhou blyskavic. Ten chvílemi otřásal se sopkou, jež chrlila z jeho nitra vodu a kal. Vedle nejvyššího kráteru na stolci z oblaků seděl pěvec ozářený dýmem, nohu svou opíraje o znak liktora (Słowacki). I sahal rukou chvějnou do zlatých strun harfy, jež zvučela jako třesk zbraní a ovíjena byla blesky. Zrak pěvcův nořil se v budoucnost, naplněnou runami záhad. I viděl, jak duch lidu tříští rakve věků a dívá se na krvavé řeky z nich tekoucí. Vedle Polelum (z »Lilly Wenedy«), maje mrtvého bratra na svých prsou, úpí zrakem svým o blesk. Nad hromadou roztříštěných zbraní a oruží u popelnice s prachem titána stály dvě děvy: jedna z nich, potřásajíc rukou klubko hadů a zvedajíc zkrvácený nůž (Róza Weneda), jak Nemesis hněvná

volá: »Kdo za mnou půjde, než zemře, zvítězí!« Druhá, v liliovém věnci majíc loutnu zpěvnou (Lilla Weneda), žaluje větrům, že nad srdcem lidu více vlády má naděje zázraku nežli bolest královská, jež dovede vše obětovat a zemříti. Z druhé strany pak jezdec černý (z »Anhelliho«) cválá k hvězdě polární volaje: »Kdo bojovník, ať vstane!« A čím dál, tím více se rojí zjevů nových, až novou, třetí hroznou píseň zdvihlo černé moře pustin kol dokola se otvírající.

Byl to mrak stínů bez údů, hlav, nahé kostry hrobů. Svit zahrál kolem nich, když loutna pěvcova u vrcholu hory zahřměla o slávě; když zašeptla slovo »vlast,« svrhly roucha svá a ukazovaly své rány. Dni bohatýrstva a slávy v nich oživují a splývají v jeden veliký hymnus očisty a posvěcení, a konečně z oné puklé kolébky zázraků vstává nový svět volnosti a lásky, jejž krví obmyl Anděl předurčení. Jenom ti, kteří ztratili víru a vzdali se naděje v budoucnost,

prokleti! Které ona hrobu zoře
kolébá do snu, k slzám, do nicoty —
za živa lůno proklaté jich oře!

Lítosti Bůh sám nenachází pro ty!

V »Epilogu« však, když konečně básník spatřil, že láme se ideál dávných dnů, zároveň shledal, že zničemnělá mládež rouhá se zkrvaveným stínům. I praví s trpkým žalem: »Tedy znova třeba bolet a proklínat!« Od napsání prvních dvou zpěvů uplynulo půltřetího roku, nežli k nim Asnyk připojil »Epilog.« Jak z oněch zřejmě vysvítá, zamýšlel vytvořiti po spůsobě »Krále Ducha« od Julia Słowackého delší řadu obrazů, v nichž by vylíčil těžké zkoušky, kterými jako žárem očistcovým bylo projíti polskému lidu proto, že nedovedl pochopiti, že ideály dob minulých nemohou býti heslem přítomnosti a budoucnosti, a když se tak děje, že přinášejí jen osudné sklamání. Nespoří ani ostrými slovy sarkasmu, když líči ony »bezhlavé trpaslíky,« naprosto neschopné k uskutečnění velkých ideí; nicméně když uzřel, že i velké postavy minulosti klesají v nezasloužený posměch, jako by se byl zalekl vlastní dřívější myšlenky. Vystupuje k obraně minulosti, a byť i věděl, že k novému životu třeba nové duhy ideálů, nové víry, nových pochybností, sám již pro podlost lidí necítí v sobě síly hledati toho. Raději sestupuje do hrobu jako upír, jemuž třeba vzíti srdce i hlavu, »aby nestrašil davu, jenž se bojí.«

Pěkné a svěží jsou ve »Snu hrobů« básníkovy vzpomínky na jeho domov a mladost:

Ó hvozdy, chýže! zdroje, kol nichž zkvétá
luh zelený, ční topol štíhlý, sivý!
Vy na rozcestích, v skalách, místa kletá

střehoucí kříže! Vás já, hošík snivý,
zřel duhy v závoji se kmitající
a v aureole zřím vás dnes, ó divy!

Ó lilje čistých zřídel, s holubicí
opuštěného hnízda! Stromku milý,
jeřábku, krví jahod vždy se rdící!

Tě zřít, než na vždy zasnu do mohyly,
a pod tvé stopy vrhnout srdce vlastní
mi zlatí andělé dnes dovolili!

Jinak báseň v celku svém působí dosti chaoticky, víc naznačuje nežli dopovídá a leckteré záhady zůstavuje i nerozřešeny.

(Dokončení.)

Nové písemnictví.

Výpravná prosa.

Nesnadno mysliti sobě nápadnějšího rozdílu mezi dvěma knihami téhož autora, než jaký se jeví mezi knihou Julia Zeyera *Amparo* (o níž jsem na tomto místě již pojednal [1]) a nejnovější jeho publikací *Dům u tonoucí hvězdy*. Tam plno barev jiskřivých, planoucích, oslňujících svou pestrostí, plno vůní opojných, zde kalné, těžké, ponuré tóny a plesnivý dech sžíravé skepse. Tam hustě tkané, nádherně barvené předivo napínavého děje, zde jen několik slabých nitek dějového pásma, k tomu ještě jenom zlehka nahozených. A přece výslední dojem nové knihy jest mnohem větší, pronikavější, než jmenované sbírky povídek. Prvý dojem ovšem není utěšený. Beznadějný smutek života mluví z knihy, škleb otravné skepse kryje se za jejími řádky. Ale ve svém vlastním jádře, v nejvnitřnějším nitru svém tají tato kniha vítězné, radostné dojmy, které také u vnímavého a myslícího čtenáře dojista vzbudí. Zdá se pojednou, že těmi chmurnými, těžkými stíny, v které je celá kniha stopena, šlehají jasné, vysoko se vzdouvající plameny, že ta truchlivá píseň žalu, bolesti a smutku na konec vyznívá v akkordy vítězné, třeba tiché radosti. Jak si tento zdánlivý rozpor vysvětliti?

Dříve, než odpovíme na tuto otázku, přihledneme blíže k tomu, oč vlastně v knize jde. Jak již podružný titul její »Z pamětí neznámého« svědčí, jest ráz její memoirový. Neznámý muž, o němž víme jenom, že byl Čech, lékař a že žil v Paříži, zpovídá se v této knize ze svých dojmů, snů a zápasů. Při prosaickém povolání svém byl člověk snivý, povaha blouznivá, snad i výstřední, jak se říkává na vysvětlení zjevů, přesahujících všední úroveň. Žil v Paříži a miloval ji celou duší. Ale ne tu Paříž, kterou známe aspoň z románů a cestovních causerií, ne Paříž boulevardů, nádherných čtvrtí velikého světa, s jejím divokým rykem a veselým šumným životem. Miloval Paříž, o které se nedočítáme ve sloupcích boulevardových listů, Paříž starou, zamlklou a zapadlou, rozloženou v okolí prastarého kostelíka sv. Juliana. Těmito tichými, opuštěnými ulicemi bloudíval neznámý náš krajan, oddávaje se tajemným snům a poetickému blouznění. Zde našel také starý, šerý dům, nad jehož vchodem byl vytesán znak: hvězda mezi stylisovanými vlnami. Hned od prvopočátku poutala jej k tomu domu podivná jakási

[1]) Viz Osvětu 1897 seš. 4.

touha, by poznal jeho tajemný vnitřek, seznámil se s jeho obyvateli. Pouhou náhodou se mu to za krátko podařilo. V jisté nemocnici Pařížské setkal se s jedním z obyvatelů domu »u tonoucí hvězdy,« Slovákem Danielem Rojkem, k němuž pak častěji do domu docházel. Rojko byl člověk nešťastný, osudem stíhaný. Rozešel se s otcem svým, evangelickým farářem, když jednou při nějakém malém nedorozumění prohlásil, že nevěří již v Boha. Od toho okamžiku počínají jeho bludné potulky světem. Dostal se až do Anglie, kde se stal důvěrníkem jakéhosi lorda, oddaného »bílé magii.« Toužil celou duší proniknouti v taje nepoznaného, nadsmyslného světa a doufal, že lord Angus, jemuž sloužil, uvede jej ke zdrojům světla. Ale zničiv vlastní vinou štěstí lordovy sestry a jejího milence, musel službu svou opustiti. Uchýlil se do Paříže, kde žil v tichém ústraní, mučen ledovou skepsí, nenalézaje nikde ukojení své plamenné touhy po poznání velikých věčných tajemství. Žil v domě »u tonoucí hvězdy,« obydleném lidmi, dávno již všemu životu odumřelými, hned upadaje v horečné blouznění, hned zase propadaje čirému nihilismu. Konečně umírá s příšerným smíchem na rtech. A skoro v témž okamžiku stravuje i požár, nahodile vzniklý, dům u tonoucí hvězdy se všemi jeho obyvateli, kteří byli podobně jako Rojko vesměs lidé velice nešťastní, buď blouznivci nebo šílenci nebo bytosti životem uštvané.

Jak viděti i z tohoto zcela stručného náčrtku, nepodávajícího než nejhrubší obrysy děje (můželi zde vůbec o něm býti řeči), jest nová kniha Zeyerova držena vesměs v tónech posupných a beznadějně smutných. Jak si vysvětliti, že přes to vnímavý čtenář, zvyklý zamysliti se nad knihou básníkovou, v této písni zoufalého žalu a šílené bolesti najde přece vzpruhu a osvěžení, že jej kniha naplní tichou, lehce rozezvučenou radostí?

Jest pravda, že nová kniha Zeyerova líčí temnými barvami celou beznadějnou nicotu života, všechny jeho hrůzy a žaly a konečný neuprosný zmar. Ale ona otvírá zároveň pohledy do života jiného, do dálek, ozářených jasnými svity hvězd, do krajů věčného světla. Úmyslně staví nám před oči bezútěšný smutek tohoto života, aby nás naučila tím více toužiti po životě věčném, po říši ducha a světla. Je ještě jiný, radostnější, krásnější život, než onen, na kterém tolik lpíme a který přece není ničím jiným než temnou branou do říše světla, kterou jenom tušíme, poněvadž náš mdlý zrak jest zvyklý lpíti jenom na zevnější skutečnosti, pomíjející a vlastně jenom symbolické — to jest asi základní motiv celé knihy. V naší době, holdující positivismu a hrubé realitě, duše básníkova touto knihou pronáší svůj důrazný protest. Proti positivismu hlásá práva spiritualismu. Celá kniha jest sebevědomou negací moderních názorů materialistických, důrazným protestem proti nim. A v tom právě spočívá její význam, tento moment dodává jí zvláštní ceny a povznáší ji vysoko nad úroveň běžné literatury. Co krásných, hlubokých sentencí filosofických rozseto jest po jejích stránkách! Jaké nové obzory otvírá čtenáři! Pravda, že kniha hlásá vlastně trpnou resignaci, tiché přijímání života jako břemene, kterého se nemůžeme shostiti. Ale resignace tato není zoufalá, smrtící, nýbrž dýše radostí z onoho jiného, lepšího života, kterého máme dojíti.

I po stránce umělecké jest Dům u tonoucí hvězdy prací svérázou a zajímavou. Není románem, není ani povídkou; jest to zcela zvláštní, zcela svůj druh, nový genre díla básnického s mohutným podkladem filosofickým. Zdá se, že autoru tanula na mysli synthese ideálu romantického s moderním ideálem dekadence. Skutečně také spatřujeme značné náběhy k dosažení tohoto cíle. V tomto smyslu také Dům u tonoucí hvězdy přes silné živly romantické v něm se jevící jest knihou moderní. Autor sám také ústy Rojkovými ukazuje k tomu, že dnešní analyse v budoucnosti bude nahrazena synthesí, ke které celý náš vývoj spěje. Obyčejného čtenáře nová kniha Zeyerova ovšem asi zajímati nebude, není také pro něho určena; ale filosofické partie její, četné duchaplné reflexe a poznámky naplní radostí ty, kdož v knize hledají nejen zábavu, nýbrž i vzpruhu k myšlení a snění o největších záhadách bytí.

Naproti tomu ***Nedělní povídky*** od K. M. Čapka nechtějí více než čtenáře pobaviti. Povstaly jen jako mimochodem vedle jiné práce autorovy, ve volných chvílích oddechu, a pro ty jsou také určeny; nečiní velikých nároků. Osm kratších delších črt a povídek, tu veselých, tu vážných, humoresky, vzpomínky v pestré směsi. Z nich první povídka »Mates Holejch« stojí rozhodně nejvýše. Jest to roztomilá kresba, plná zdravého, nenuceného a nevnucujícího se humoru, nahozená obratným, pružným pérem. Všechny ty postavičky jsou jak ze života vyloupnuty, takové milé teplo jde z nich. Ostatní povídky a humoresky nestojí ovšem na této výši, ale některé z nich (jako »Ševcem,« »U rotačky«) vynikají přece nad průměr obvyklých »nedělních« povídek. Všechny však jsou příjemnou, zábavnou četbou. I tyto drobné práce ukazují nám svého autora jako bystrého, třeba ne vždy zcela nestranného pozorovatele, jak jej známe z dřívějších publikací jeho. Zdá se, že Čapek počíná ponenáhlu odříkati se brutální methody naturalistické, jaké dříve s jistou okázalostí užíval, a že obrací se spíše k methodě realistické. Sloh jeho, ačkoliv není prost některých úmyslností a barokních kudrlinek, je švižný, barvitý a svérázný.

Přímo názornými doklady onoho realismu, k němuž dle našeho mínění spěje vývoj Čapkův, jsou známého Martina Havla povídky »Ze zápisků Phil. stud. Filipa Kořínka,« jichž vyšly poslední dva svazky: ***Poslední svého jmena*** a ***Rodiny dvou sester.*** Tento chudý studující filosofie, živící se dosti nuzně kondicemi, proběhl tolika rodinami a nahledl do jich tajností, že zápisky jeho poskytovaly četbu opravdu poutavou, tím spíše, jelikož filosof Kořínek, či spíše autor Martin Havel, v těchto rozkošných povídkách projevil nevšední bystrost pozorovatelskou, samostatnost úsudku a pěknou dovednost vypravovatelskou. Byla v tom vůně našich měšťanských domácností, prostá, nedráždivá vůně našeho malého světa. V tomto šťastném vystižení ovzduší, dovedném zachycení líčených postaviček a konečně i v mírném humoru, kterým některé povídky jsou provanuty, spočívají přednosti umění Havlova, jež ostatně již několikrát na tomto místě bylo charakterisováno. Stačí tedy, dodámeli, že tyto poslední dvě knihy nemají již oné mladé svěžesti a rozkošné bezprostřednosti, která tolik okouzlovala u prvních čísel těchto zajímavých pamětí a jež jim získala tolik vděčných čtenářů.

Švižný Kořínek zatím se stal vážnějším člověkem, jenž nezachycuje již prostě dojmů, jak se naň při vstupu do nového prostředí valily, nýbrž vychází s patrnou úmyslností zachytit zvláštní odlišné rysy lidí, s nimiž se na své pouti setkává, a chce řešiti určité problémy. Myslíme, že tato úmyslnost, to vědomé chtění Zápiskům jeho nesvědčí; půvab jejich spočíval právě v jejich bezděčné, až naivní, ale velice milé upřímnosti a prostotě, daleké všech vysokých aspirací a řešení složitých problémů.

Jiného rázu než jednoduché, místy až kronikářsky prosté zápisky Havlovy jest ***Pohádka máje*** od Viléma Mrštíka, kniha dýšící opojnou vůní jara a mládí. Není asi knihy v naší literatuře, jež by tak okázale vystupovala s vysokými aspiracemi, jako tato historie mladé lásky; každým téměř slovem akcentuje své umělecké tendence a upomíná nás, že nechce býti počítána do literatury, nýbrž do umění. Jásavá záplava barev, proudy světla a oblaka vůně vznášejí se nad prostým románkem Ríšovým a Helenčiným; brillantní, tisícerými jiskrami hořící a všemi facetami blýskající sloh vyznačuje knihu. Autorovi šlo právě o to, aby v studentu Ríšovi a v zlatovlasé Helence symbolisoval celé jaro a mládí, glorifikoval první, mladou lásku, krásnou a blahou jako první dech jara letící přes nivy. Na jedné straně Ríša, hoch plný síly, se všemi nectnostmi plnokrevného mladého muže, jenž prozatím ještě se přespříliš o svůj životní účel nestará, jenž si ještě nezodpovídal důležitých záhad svědomí a jen žije, žije všemi smysly, všemi silami duše i těla, na druhé straně Helenka, zpola ještě dítě, nevědomá, prostá, snivá a čistá jako horský pramen, neznající ještě přetvářky a falše, krásná a milá jako sluneční jarní den — v těch dvou mladých lidech zosobněno celé smavé jaro, plné vůně a květů. K tomuto jaru duší, vzplanuvších v prudké, omamující lásce, druží se jaro kolem na lukách, v lesích, na polích, všude kolem. A tímto jarním rájem, rozkvetlým v celé smavé nádheře, jdou Ríša a Helenka, opíjejíce se svojí čistou vášní, radujíce se všemi mohutnostmi ze života, z jeho záře, z jeho květů. Nevidí ani chmur, jež tak často přeženou se přes vysoký, zářivý blankyt. Jim celý svět tone v růžovém svitu, v lehounkém zlatém oparu, jim život jest jenom pohádkou, jarní pohádkou máje. Sem tam zkalí jejich štěstí malá nějaká přeháňka, ale na konec přece jen zase vysvitne slunko, a životem půjdou spolu, vždycky spolu, i tenkrát, až celý ten třpytný sen mládí bude v dálce za nimi, až máj dokvete a jaro uplyne.

Vilém Mrštík ukázal touto knihou svoje čistě malířské, deskriptivní a v první řadě koloristické nadání v plném lesku. Pohádka máje oplývá nádhernými, v barvách až příliš sytými líčeními, jemnými poetickými náladami, jest nadšenou, plamennou oslavou jara, mládí a lásky, bouří vítěznými jejich akkordy. A tato radost, tato vášnivá láska k životu smiřuje nás i s psychologií knihy, která leckde zůstala na samém povrchu a nepronikla do hloubi; tento vzlet a ruch, vanoucí celou knihou — kterou slečna Zdeňka Braunerová ozdobila roztomilými, lidově prostými vignettami — tato mladistvě svěží síla tvůrčí, jež mluví z každé stránky, působí, že zapomínáme i na leckteré zbytečné délky a leckteré unavující líčení. Jest to umělecká a poetická kniha, a ty se pomalu stávají vzácností. A tuto ryze básnickou knihu, plnou deli-

kátních detailů a jemných sensací napsal týž Vilém Mrštík, který si na začátku své kariéry vedl jako enfant terrible naší literatury, týž Mrštík, který napsal čísla, jež patří k nejbrutálnějším produktům českého naturalismu. Inu, tempora mutantur! *K. Staněk.*

Zeměpis, místopis a cestopis.

Česká literatura zeměpisná dožila se založením české university vzpružení jen částečného. Trvaloť dosti dlouho, než systemisována na universitě této řádná stolice zeměpisu, jež svěřena dr. Janu Palackému, a teprve před rokem docent meteorologie dr. Fr. Augustin jmenován mimořádným profesorem. Na vysokých školách polytechnických zeměpis, jakkoli právem k vědám přírodním počítán, dosud zastoupen není.

Snahy po vědeckém zeměpise všeobecném, jež za posledních let sedmdesátých hlasitě ve veřejnosti české byly pronášeny, nedošly pohříchu dosud splnění. Výtečný spis Fr. Studničky, o němž v Osvětě již bylo promluveno, obírá se toliko zeměpisem mathematickým a fysikálným.

A jak se dařilo pokusům o založení vědeckého listu zeměpisného? Zeměpisná příloha, po nějaký čas při Vesmíru vycházející, neudržela se, ale po ní Zeměpisný sborník, vydávaný po dvě léta (1886—1887) za redakce J. Řežábka a v třetím roce společným řízením F. Augustina, Ot. Feistmantla, J. J. Kořána, J. Palackého a J. Zdeňka znamenal již značný pokrok. V třech ročnících, jež vyšly, obsažena jsou hojná pojednání ze všech oborů vědy zeměpisné jakož i nové zprávy; zastoupeny jsou zprávy cestopisců českých i jinonárodních, články souborné jakož i úvahy o theorii zeměpisné vědy jednající.

Pohříchu nepotkal se časopis tento s dostatečnou přízní; jmenovitě roztržka v českém vědeckém světě, způsobená r. 1886 odpůrci rukopisův a přenášená i na pole osobní, zhoubně působila i na Sborník zeměpisný, který r. 1890 přese všecko úsilí redakce i nakladatelství zanikl.

Ale potřeba zeměpisné revue, která by podávala zprávy o všech nových zjevech zeměpisných, přinášela výsledky původního zkoumání a obeznamovala českého čtenáře s ruchem ve světové literatuře zeměpisné, vždy znova se ohlašovala. V květnu 1894 ustavila se v Praze Česká společnost zeměvědná, jež si obrala za hlavní úlohu vydávati vědecký časopis zeměpisný. Přední pěstitelé zeměpisu a příbuzných věd v Praze usedlí, prof. Augustin, prof. Bečka, dr. Freilach, prof. dr. Gruss, H. Kollmann, Jos. Kořenský, prof. dr. J. Metelka, řed. Sobek, zemský insp. dr. Tille a prof. dr. Voldřich, k nimž při počátku II. ročníku ještě se připojili zemský inspektor Rosický a prof. Zdeněk, sestoupili se v redakční výbor, a nyní již probíráme se v sešitech ročníku třetího. Po zásluze budiž pak řečeno, že *Sborník české společnosti zeměvědné* očekávání odborných kruhů překonal. Obsahuje přednášky a rozpravy, obzor vědecký, oddíl »Z dějin zeměvědy« a hojné zprávy o nových výzkumech a objevech zeměpisných, a konečně i literaturu, kdež v bohatém výběru kritisovány jsou zeměpisné práce české i jinojazyčné.

Znamenité zeměpisné práce ze všech oborův obsaženy jsou v Ottově *Slovníku naučném*, mezi nimi pak na prvém místě jmenovati sluší článek »Čechy,« v VI. díle uveřejněný. Článek téhož obsahu a nadpisu, v starším Riegrově slovníku podaný, svou dobou vystihoval všechny zeměpisné poměry vlasti naší, v minulosti i za dob nynějších, ale obsahem a daty již zastaral, a tudíž vítáno bylo nové zpracování české vlastivědy, jehož za řízení dr. J. Palackého podjali se nejpřednější zástupci jednotlivých zeměpisných oborů. Všeobecný úvod napsal sám dr. Palacký. Jos. Erben podal přehled české kartografie, Filip Počta horopis, Vladimír Pek vodopis, Fr. Augustin meteorologii, Lad. Čelakovský květenu, Fr. Vejdovský zvířenu, Fr. Chodounský a Č. Klier průmysl, J. Kalousek české dějiny po bitvu Moháčskou, Kl. Borový správu církevní, Aug. Sedláček historický vývoj poměrů národnostních. Všechny oddíly vystihují zeměpisné poměry Čech do podrobna a podávají data nejnovější. Přáli bychom si jediné, aby jmena jednotlivých zjevů podávána byla správně, ve shodě s názvoslovím historickým; nezamlouvá se nikterak psáti »Rudohoří« místo jediné správného a historicky odůvodněného »Krušné hory.« Článek »Čechy« vydáván jest i samostatně po sešitech.

Z dalších článků zeměpisných, jež v Ottově Slovníku jsou uveřejněny, uvedeny ještě buďtež: Černá Hora z péra J. Palackého, Konst. Jirečka a J. Kořenského, Čína z péra V. Peka, J. Palackého a R. Dvořáka, Dalmacie z péra Konst. Jirečka a J. Palackého, Dánsko, výtečný článek Dubrovník od Konstantina Jirečka, který má význam důkladné monografie, Egypt z péra Fr. Švambery a J. V. Práška, Evropa z péra J. Palackého, F. Švambery, L. Niederla, Em. Kováře, Francie, při níž kromě jmenovaných již súčastnili se kan. Fr. Krásl, dr. Aug. Plischke a dr. Kar. Kadlec, Halič z péra F. Řehoře a dr. J. Bidla. Všecky tyto články jsou psány se zevrubnou znalostí věci a nahrazují namnoze samostatné monografie.

Jest pozorovati snahu redakce, aby Ottův Slovník naučný obsahoval v sobě výčet a výpis všech osad a míst v Čechách, dle pořádku Slovníka abecedně seřaděný. V té příčině zaznamenáváme jinou velmi důležitou publikaci, *Úplný místopisný slovník království českého*, jejž na základě nejnovějších dat sebral a uspořádal Václav Kotyška. Práce Kotyškova měla ovšem již znamenité předchůdce. Palackého Popis království českého jest podnes základem vší historické topografie české, a Topograficko-statistický slovník Orthův i Sládkův byl za své doby publikací veliké ceny; ale od ukončení jeho uplynula téměř tři desetiletí, která jsou právě dobou mohutného rozvoje nejen Prahy a Plzně, nýbrž i veliké části měst českých vůbec. Poměry lidnatosti jsou jiné, průmysl nabyl obrovských rozměrů, a to i v krajinách, kde dříve o organisované výrobě nebylo téměř ani potuchy; neméně veliké jsou změny školské, pro jichž statistické poměry nedostávalo se rovněž rukojeti přehledné. Proto nový Místopisný slovník Kotyškův jest dílo vítané, jež šetříc všemožné stručnosti slohové, podává při každé osadě úplný, úředními číslicemi doložený výčet všech politických, autonomních, hospodářských, průmyslových, obchodních, živnostenských i školních poměrův, a to na základě dat nejnovějších. Po jedné stránce liší se slovník

Kotyškův zásadně od Orthova a Sládkova. Kdežto starší onen Slovník spojoval údaje statistické s historicko-topografickými, pojal Kotyška do Slovníka svého výhradně výčet poměrů statistických a zůstavil vylíčení stránky historicko-topografické péru zajisté nejpovolanějšímu, spisovateli Hradův a zámků profesoru Aug. Sedláčkovi. Úpravou a obsahem jest historická část Místopisného slovníka nejúplnějším dotud souborem historické topografie české.

Jeli historická část Místopisného slovníka souborem historické topografie české, jsou Sedláčkovy ***Hrady a zámky*** nepřebranou studnicí pro toto důležité odvětví dějin vlasteneckých. Osvěta dílo toto, svého druhu jediné, již za dob dřívějších po zásluze ocenila, nám zbývá tudíž přihlednouti toliko k posledním dílům. Ke cti spisovatele i nakladatelstva sluší podotknouti, že vydávány jsou Hrady a zámky v postupu stejně rychlém, a tak již záhy dovršen bude díl XI., obsahující popis hradův a tvrzí v historicky památném Klatovsku a Domažlicku, které kdysi střehly zemskou bránu u Domažlic a obě cesty odtud podél Úhlavy a Radbuzy do země vedoucí. Rýzmberk, Herštejn, Klenový, Skála, Švihov, Roupov — kdož by neznal těchto jmen za nejslavnějších dob dějin českých? V X. díle pojednává se o Boleslavsku, k jehož krajinným půvabům starobylé hrady a trosky jejich, od Navarova až po ústí Jizerské, přičiňují skvosty nejvzácnější. V XI. díle na řadu přichází Pracheňsko, a tu spisovatel líčí známým svým způsobem, do krajnosti zevrubným a přec i svrchovaně zajímavým, Velhartice, Kašperk, Rabí, Pracheň, Strakonice, Vimperk, Blatnou, Rožmitál i jiné hrady a zámky předůležité. Čtenáři Hradův a zámků zajisté s toužebností očekávají každý další sešit.

I druhé země koruny české dožily se v období posuzovaném důkladného zeměpisného prozpytování. Společným úsilím povolaných kruhů moravských byl v život uveden veledůležitý podnik ***Vlastivěda moravská***, již za redakce F. A. Slavíka vydává Musejní spolek v Brně. Vlastivěda moravská má býti »zevrubným obrazem země moravské, vypracovaným vědecky a zároveň srozumitelně, aby každý Čech jím se poučil a nabyl jasného, pravdivého a správného názoru o Moravě.« Dílo rozvrženo jest ve dvě části, všeobecnou nebo »Zemi a lid,« v níž vypsány budou přírodní a zeměpisné poměry, předhistorická doba moravská, zakládání osad a starobylá správná jmena jejich, dějiny politické, církevní, školské, vývoj řeči i literatury, hudby a výtvarných umění, dějinný vývoj a statistika živností, hornictví, hospodářství, řemesel, průmyslu a obchodu, poměry lidu, život jeho, mravy, zvyky, bývalé poměry poddanské, poměry měst i šlechty, jakož i zřízení zemské druhdy i nyní, což dovršeno bude zevrubnou statistikou historickou i nynější. Příslušné obrazy, mapy, přehledy a diagramy budou text vhodně doplňovati. Druhá část obsahovati bude topografii, dle soudních okresův a v abecedním pořádku upravenou, zevrubně přihlížející k historickým i nynějším poměrům, při čemž každému okresu dostane se mapy specialné. Již z tohoto programu viděti, že se ohlašuje vydávání díla velice důležitého, jemuž přejeme plného zdaru. Prvý sešit části vědecké, odborně redigovaný dr. Fr. Dvorským a prof. J. Hladíkem, přináší začátek přírodních poměrů moravských a to zeměpisné polohy i rozlohy, z péra

dr. Fr. Kameníčka přehled kartografický a z péra prof. J. Klvaně nástin poměrů geologických.

Také vlastivěda slezská se zdarem pěstována, a to obětavým přičiněním jednotlivců. Velezasloužilý bývalý ředitel českého gymnasia Opavského V. Prasek jal se příčinou 40letého jubilea císařského vydávati souborný spis o rakouském zbytku Slezska, *Vlastivědu Slezskou*, jež rozvržena jest na čtyři díly. Jsa sám český rodák z Opavska, Prasek již od mládí horlivě sbíral paměti o chudičkém nynějším zbytku třetí někdy korunní země české a podal ve Vlastivědě popis země, jejž lze ve všech příčinách nazvati dílem vzorným. Prvé tři díly věnovány dějinám, zeměpisným poměrům a místopisu Opavskému, čtvrtý díl obírá se Těšínskem. Každému uvědomělému Čechu budiž Vlastivěda slezská vřele doporučena, zvláště za nynějších politických a národnostních bojů, kde důkladná znalost slezských poměrů jest českému vzdělanci nezbytna.

Zvláště potěšujícím zjevem na poli zeměpisného písemnictví nejnovějších dob jsou hojné ***monografie*** jednotlivých ***okresů českých***, zrozené namnoze ruchem, jenž předcházel výstavu národopisnou, a pořizované skoro výhradně péčí jednot učitelských. Sluší vyznati, že po této stránce bylo u nás přemnoho doháněti. Dva pokusy se staly za dřívějších let: Vlasákovou Bibliothékou místních dějepisův a Paroubkovými popisy politických okresův, ale podniky ty, bohužel, se neudržely. Co se nepodařilo sbírkám, snad se spíše provede samostatnými popisy okresů jednotlivých, tím spíše pak vyhoví okresy tyto úkolu svému, že jsou z pravidla prací několika spolupracovníkův a ponechávajíce historicko-topografickou část spisům souborným, přestávají na zevrubném, nejnovějšími statistickými údaji doličovaném zeměpisném popisu, ne však toliko půdy, nýbrž i člověka, a to průměrného, neb abychom užili oblíbeného výrazu moderních sociologů, »davového« člověka českého. Pěstují tudíž popisy tyto vedle stránky zeměpisné i národopis. Shromažďují pilným sbíráním údajů zeměpisných neocenitelný zdroj pro příští vlastivědu českou — a té bohdá dočkáme se od našich kruhův odborných, — a ještě vzácnější jest snaha jejich o sebrání všech dat, k národu českému v celku i v částech se nesoucích, neboť přes veškero nivellisování novějších dob zachoval si lid náš mnohé charakteristické vlastnosti, zvláštnosti i zvyky, které zasluhují, aby podrobně byly zaznamenány, ověřeny a potomstvu zachovány. Z těchto okresních monografií uvádíme: Böhmovo Mělnicko, Popis školního okresu Plzeňského, sestavený učitelstvem okresu (v Plzni 1896) za přispění předních odborných sil města i okresu, Koblihův Humpolec a jeho okolí (nákladem odboru klubu českých turistův v Humpolci 1896), podávající důležité zprávy o městě Humpolci, o vývoji znamenitého tamního průmyslu soukennického a místech okolních, zejmena o Želivě a o Lipnici; dále Čečetkovo Královéměstecko (v Praze 1896), Národopisný sborník okresu Hořického, (1895) a Sborník okresu Hlineckého, sepsaný od dr. K. V. Adámka (1897).

Řadu nádherných výpravných děl zahajují *Čechy*, jež jal se r. 1882 vydávati J. Otto v Praze vedením F. A. Šuberta pro část

textovou a K. Liebschera pro část obrazovou, »společnou prací spisovatelův a umělců českých.« Program velikolepé této publikace, »posvěcené království českému, jeho rozkvětu nynějšímu, velikým dobám minulým a slávě budoucí,« sdělán duševním původcem díla Šubertem, jemuž však nebylo přáno, aby řídil celou »novou knihu nových dnů,« jakož sám v úvodu »Čechy« nazval. Byv jmenován ředitelem Národního divadla, ponechal redakční řízení F. A. Borovskému, po němž opět redakci přejal r. 1894 Al. Jirásek. Řada spisovatelů českých závodí s četnými umělci v důstojném provedení díla, jemuž sotva druhá literatura evropská dovede po bok postaviti zjev podobný, stejně cenný. V jedenácti posud vyšlých dílech, jež vydány i samostatně, popsána zevrubně, poutavě a s náležitým přihlížením k minulosti i poměrům nynějším Šumava, Vltava, Praha (Eman. Tonnerem), Polabí (J. V. Práškem a z části J. Štolbou), Hory Orlické (Al. Jiráskem), V jihovýchodních Čechách (J. Dunovským), Středohoří (B. Bernauem), Táborsko (H. Mejsnarem a V. Petrů), Čechy západní, Krušné Hory a Poohří (B. Bernauem), Rakovnicko a Slansko (Z. Wintrem a j.). Již z tohoto výčtu patrno, že se v »Čechách« popis vlasti naší děje ve velikých rozměrech. Praha zajisté vypsána velice důkladně, i jest práce Tonnerova po jistou míru illustrovaným průvodcem, doplňujícím monumentální historii Tomkovu. »Čechy« jsou obsáhlá vlastivěda, podávající slovem i obrazem vše, co jest v domovině naší krásného, přírodně zajímavého, historicky památného a každému Čechu drahého. Též illustrace jsou na výši umělecké, začasté i na újmu věrnosti; k chvále nakladatelstva sluší pověděti, že místo oblíbených nyní zinkotypií skoro vesměs vloženy do textu dřevorytiny ceny trvalé. Podpisy některých vyobrazení, zvláště v díle IV., nejsou správné; rovněž není důsledně provedena úprava místních jmen, při díle ceny v pravdě monumentální okolnost zajisté důležitá. Tak setkáváme se v prvém díle s překlady německých topických jmen z Hvozdu Královského (jako na př. Křižník místo Kreuzwinkel), kteráž nejsou nijak diplomaticky doložena. Konečně bylo by si přáti, aby v obrazové části hojněji zastoupeny byly historické pohledy měst a památek jednotlivých. Látky jest zajisté na snadě hojnost v Merianovi, v Theatrum Europaeum, v Paprockém jakož i v jednotlivých památkách výtvarného umění. Tak pohřešujeme historického pohledu na Kutnou Horu, Hradec Králové, Klatovy, Kunětickou Horu atd. Vidouce dílo krásné, toužíme ještě po krásnějším.

Publikace podobného spůsobu, ač ne tak podrobné, dostalo se též krásnému Slezsku horlivou snahou dr. Fr. Slámy s nadpisem ***Vlastenecké putování po Slezsku***, obrazy národopisné, historické a kulturní z rakouského i pruského Slezska (V Praze, J. Otto). Lehkou, rozmarnou formou, vzpomínaje i momentů vážných z minulosti i důležitostí novodobých, se stálým přihlížením k někdejšímu historickému svazku s vlastí naší, líčí spisovatel, slezských poměrů výborně znalý, hlavní město pruského Slezska Vratislav, odtud pak poti proudu Oderskému se ubíraje, obeznamuje čtenáře s městy Břehem, Opolí, kdež vstupuje na území národnosti polské, s Kozlem a s někdejším knížectvím Ratibořským. V oblasti polského živlu všímá si bedlivě i poměrů lidových a snah o povznesení polského lidu, při čemž věnuje vzpomínku

vřelou i ušlechtilým vůdcům a buditelům polského lidu. V knížectví Ratibořském našel již Čechy, ovšem s Poláky hojně pomíšené, a právě z této národní směsi mnohý vzácný zvyk, mnohé úsloví, mnohou píseň zachytil a tiskem zachoval. Musíme Slámovi býti povděčni, že věnoval pozornost zajímavým zvláštnostem této české haluze, násilně od národního kmene českého odtržené, která od sta a padesáti let vydána jest na pospas nenasytnému pruskému Německtvu. Z Ratibořska jediný jest krok na rakouskou půdu, do knížectví Těšínského, kteréž spisovatel zná výborně a všestranně z dlouholeté své úřední působnosti. Zevrubně tudíž popisuje Těšín, hlavní město knížectví, při čemž zajímavé zprávy podává o zapomenuté téměř české haluzi na Frýdecku, posměšně »Wasserpoláky« zvané, a vřele vzpomíná zásluh neúnavných buditelů českopolského lidu na Těšínsku. Velmi cenné jsou národopisné črty Slámovy o Valaších a Laších, kteří z Pobečví zabíhají až na vrchovisko Ostravice. Odlehlý kraj kol Jablunkova a Visly, vlast českopolských »Jacků,« nalezl rovněž v Slámovi duchaplného pozorovatele. Neméně poučny jsou pro každého Čecha Slámovy obrazy z vnitřního života největšího českého města Frýdku a z bojů národnostních, ve zdech jeho se odehrávajících. Z kraje Jablunkovského kratičká jest cesta do údolí horní Visly, kdež již vyskytuje se živel polský. Podél Visly vede Sláma čtenáře až do průmyslného Bílska, načež vypisuje západní Opavskou část Slezska. I tu bedlivé má oko k historickým poměrům, k někdejším stykům země s královstvím českým a k bývalé výlučné platnosti českého jazyka, avšak i k nynějšímu průmyslovému rozvoji jakož i k významu a k zvláštnostem československé haluze na Opavsku. Vědecká práce Praskova volnými obrazy Slámovými vhodně jest doplněna.

Nejznamenitější publikací zeměpisnou, z doby, o níž mluvíme, jsou Konstantina Jirečka *Cesty po Bulharsku*, vydané Maticí Českou (Novočeská bibliothéka čís. XXVII.). Spis ten jest ovocem pětiletého pobytu autorova v Bulharsku, a řadí se obsahem i formou důstojně k publikacím Francouze Ami Boué a Němce Kanitze, kteří položili základy k vědeckému prozpytování krajin Balkánských. Jireček konal cesty po Bulharsku ne v zájmu vysokého svého postavení úředního, nýbrž jako vědecký zpytatel, který chtěl míti bezprostřední dojmy z obcování s lidem. To za známých v orientě poměrů nebylo vždy příjemno, avšak výsledek cest Jirečkových je znamenitý. Ovládaje zúplna jazyk lidu i veškeru literaturu o Bulharsku a o minulosti jeho pojednávající, snesl Jireček ve svých Cestách materiál přehojný a veleceenný, jenž bude zajisté po dlouhé doby východištěm všech, kdož o vědecký výzkum Bulharska budou pečovati. Co do obsahu popisuje se nejprve Srědec a život v něm za přechodné doby z rozvaleného tureckého města k zánovní residenci nejmladšího státního útvaru v Evropě. Po řadě následují Srědecké okolí, cesta do Plovdiva, Plovdiv, vycházky východorumelské a odtud Šipkou do Gabrova a Trnova, Trnovo, Podunají s Rusčukem, krajiny na Rhodopě a Sredné goře, západní Bulharsko a konečně krajiny Černomořské, posud velmi málo známé. Spisovatel řídí se sice hledištěm historicko-archeologickým a přispěl ve svém spise velice k rozvoji historického zeměpisu bulharských zemí, vedle

toho však zralý soud pronáší též o poměrech přírodních, národnostních, církevních, živnostních a lidových. Jirečkovy Cesty proniknou bohdá do všech příslušných učených kruhův evropských.

Krajinám kavkazským, které tvoří nynější ruský správní okres Kavkazu, věnován spis Em. Faita *Kavkaz*, jeho přírodní krásy, poměry národohospodářské, národopis a místopis (r. 1894 nákladem Matice České). Faitův spis není založen na půdě ryze zeměpisné; viděti to i z výčtu užitých pomůcek literárních, v němž scházejí některá díla epochálného významu, jako Le Caucase Du Chantreův. Také historická stránka, kromě nejnovějších dějin, stručně toliko podána, a zejmena pohřešujeme zpráv o dějinách staroarmenských, ze starověkých nápisů čerpaných. Spis sám rozdělen ve čtyři části, z nichž prvá zabývá se fysikálně zeměpisnými vlastnostmi Kavkazu a zemí v okruží jeho rozložených, o nichž autor pojednává zevrubně a se slušnou věcí znalostí, dílem i na osobní zkušenosti založenou. V druhé části vypsány poměry národopisné se stanoviska historického i nynějšího, při čemž litovati jen, že spisovatel opomíjí výsledků moderního studia paleoethnického a přijímá za pravdu zastaralé i vyvrácené theorie, jako domnělý příchod Armenů z Pamira, kdežto za nynějšího stavu vědy zřejmo jest, že Armenové do své nynější vlasti přišli kdysi v VII. století př. Kr. s Kimmerii a Skythy, tudíž z Evropy. Zdařilejší jest část čtvrtá, podávající v úvodu zajímavý obraz předhistorického života národů kavkazských, z nálezů vyšetřovaný. Tu spisovatel opírá se o cenné zprávy ruských archeologův a podává vítaný příspěvek, v českém písemnictví nový. Pilně jest sestaven i místopis, podrobnou mapou doličený. Text provázen jest hojnými snímky fotografickými.

Republice švýcarské, jejím spořádaným poměrům jakož i proslaveným krásám přírodním věnovány jsou dvě původní publikace. Starší spis Č. Hevery *Švýcarsko*, jeho život a samospráva, vyšel v druhém zdokonaleném vydání. Se stanoviska politikova pohlíží Hevera zejmena na státní zřízení, poskytující obdivuhodný obraz svrchovanosti spolkové i kantonální, v tisícerých směrech se prostupující. Vedle toho však Hevera bedlivě přihlédá k poměrům národnostním, srovnávaje je s poměry našimi. Ve Švýcarsku 6% obyvatelstva, representovaného Italy a Rhaetoromány, má táž jazyková práva, jako 23% Francouzův a 71% Němců. A žádný Němec švýcarský není znepokojen, vidíli na vývěsných tabulkách Curišských, Lucernských nebo Bernských francouzská oznámení.

Mnohem rozsáhlejší jest osnova velikého výpravného díla, jež s nadpisem *Švýcarsko* vydal u J. Otty v Praze Eugen M. Rutte (r. 1894). Spisovatel zůstává v celém díle svém věren stanovisku turistovu, kteréž podalo jemu i disposici. Vyšed z Lindavy, navštívil vodopád Schaffhausský a průmyslem velmi čilý kanton Svatohavelský, věnoval bedlivou pozornost »švýcarské Arkadii« v Appenzellu a Glarusu, pobyl delší dobu v Curychu, v »švýcarských Athénách,« seznal Zug a Schwyz, vystoupil na Pilát a Rigi, do Uri i Unterwalden, načež ubíral se k průsmyku Svatogotthardskému a odtud do kantonu Tessinského. Vrátiv se do divukrásného údolí Urserenského, slavnou Furkou sešel do Bernského Hornozemí, popsal Interlaken, Grindelwald, Bern, pronikl do Solothurna, Aargavy a Basileje, strmým pak průsmykem Gemmi dal se do maleb-

ného Wallisu a na úpatí Montblanku. Následují popis Waadtu, Ženevy, Freiburka a Neufchâtelu; odlehlým a velezajímavým kantonem Grisonským, jenž vlastně skládá se z 26 drobných, ale samostatných republiček, pouť jeho končí. Není však Rutte průvodce toliko za turistickým zájmem jdoucí, nýbrž informuje se bedlivě o všech poměrech, staví na solidní půdě historické, vyznamenává se živým názorem na krásy přírodní a dovede ze spousty seznaných údajů vybírati i velmi zajímavé jednotlivosti z dějepisných vzpomínek jakož i ze společenského, hospodářského i politického života. Turistické stanovisko přináší ovšem s sebou, že dojmy osobně zažité v popředí vystupují. Nakladatel opatřil knihu množstvím krásných artistických příloh a četných vyobrazení, do textu pojatých.

Z hojných obrazů cestopisných známo jest jmeno Frant. Klementa, pseudonymně Quidona Mansveta, jenž obrátil pozornost svou k zemím Středomořským, zejmena pak k Palestině a Syrii. Pobyv třikráte v *Palestině*, a to vždy po delší čas, procestoval svatou zemi všemi směry; stýkaje se pak s lidem, jehož nářečí arabské si osvojil, mohl zevrubně přihlednouti k zvláštním stránkám země i lidu, a tak v díle svém (vydaném u Beauforta) podati vylíčení kraje i obyvatelstva, které zúplna se vyrovnává podobným publikacím cizojazyčným. Klement sice nepopisuje Palestinu soustavně, ale čtenář rád ho následuje na hojných pochůzkách; zdařilé jakož i vhodně volené illustrace výborně provázejí svěží slovo textu. Časopisy přinášejí právě úryvky z druhého velikého díla cestopisného, jež spisovatel tento záhy vydati hodlá a kteréž pojednávati bude o *Syrii*, zemi to doposud velmi málo popsané.

I drobné cestopisné úryvky ceny trvalé sluší zaznamenati. Jsou to zejmena čtyři zdařilé práce v gymnasiálních programech: Fr. Jezdinského *Capri, perla moře Středozemského* (v Něm. Brodě 1896), téhož spisovatele velmi pěkný popis ostrova Rujany (*Z říše Svantovítovy*, ve Vys. Mýtě 1897), a Vavř. Duška *Astrachaň* (ve Vinohradech 1897); výborným příspěvkem ku poznání starořímské topografie jest Lad. Brtnického *Palatin* (v Králové Hradci 1893 a 1894).

Osvědčený již cestovatel a spisovatel Josef Kořenský vykonal v l. 1893—1894 se soudruhem svým p. Řezníčkem z Nové Paky dalekou pouť, a vydal o ní spis *Cestu kolem světa* (v Praze 1896 u J. Otty). Na cestu dal se směrem západním, do Spojených států amerických, jichž přední města seznal, a zajel i do Kanady; odtud plavil se do Japonska, krátce pobyl i na ostrovech Havajských, prošel předními částmi japonskými, na další pouti zastavil v Šanghaji, Hongkongu a Kantonu, plavil se na Javu, stanul v Singaporu, odtud odebral se na Ceylon, proputoval Přední Indii a po krátké zastávce v Egyptě vrátil se do vlasti. Spis p. Kořenského je skutečným obohacením českého písemnictví; nemá sice rázu čistě vědeckého, ale na každé stránce obohacuje známosti naše o vzdálených oněch končinách; americkému soustátí, Japonsku a Indii věnuje největší pozornost. Jsa povoláním svým přírodozpytec a učitel, přihlíží obzvláště k vědám přírodním, ke školství a lidomilství, avšak nezanedbává ani historické stránky ani pokroku technického a umělecko-průmyslového. Při tom bedlivě stopuje rozptýlené památky českých vystěhovalcův i českého ducha v ci-

zině. Velkolepé technické vynálezy americké našly v Kořenském posuzovatele i nadšeného i věci znalého, podobně i obdivuhodná tropická příroda ostrovů Javy a Ceylona nebo oslňující směs původní i evropské vzdělanosti v Japonsku. Nakladatelství bohatě vypravilo spis i po stránce artistické četnými vyobrazeními a mapami, z nichž mnohé pořízeny jsou dle náčrtů cestovatelových. Část o Japonsku jednající má ráz monografie, jíž české písemnictví po tu dobu postrádalo.

Náklonnost k cestování jevila se v národě českém i za starších dob a zamilovaným cílem českých poutníků dřevních dob vedle zemí západoevropských byla země svatá. Písemnictví české honosí se pěti poutnickými spisy z XV. až XVII. století, z nichž však toliko cestopis Krištofa Haranta docházel širšího povšimnutí. Za novější doby podjal se studia tohoto odvětví české literatury dr. J. V. Prášek, maje v úmyslu obrátiti pozornost příslušných kruhů k obsažné stránce jejich. Ze snahy této vyplynula dvě obsáhlá pojednání o významu cestopisu Harantova (v Časopise českého Musea 1893) a o ceně cestopisu Oldřicha Prefáta z Vlkánova (tamže 1894), z nichž vidno, že tito čeští cestovatelé v souhrnu palestinských poutníků středověkých zaujímají vědomostmi svými i povahou osobního názoru místo velmi čestné. Neméně důležitý jest cestopis bratra Martina Kabátníka Litomyšlského z r. 1491—1492, tím zvláště cenný, že vykonal Kabátník celou dalekou cestu až do egyptského Kaira po pevné zemi, z Cařihradu skrze Menší Asii, Syrii a Palestinu. Z dřívějších dob byla sice některá vydání cestopisu tohoto, ale ta se za našich dnů stala tak řídkými, že dr. Prášek, přistupuje k novému, diplomaticky věrnému a dle jediného rukopisu pořízenému vydání, toliko dva exempláře dvou rozličných vydání shledal. Vydání Práškovo, ***Martina Kabátníka cesta do Jerusalema a Kaira r. 1491—1492*** nadepsané, vytištěno bylo nákladem České akademie. Vedle textu obsahuje i úvod se zevrubným oceněním zeměpisné důležitosti jeho.

Obor historického zeměpisu zdárně pěstuje Fr. Kahlík, nyní ředitel Matičného gymnasia v Zábřehu na Moravě. Prvý program tohoto ústavu za r. 1897 přináší poutavou stať z péra jeho, ***Objevení východní Asie*** nadepsanou, v níž pojednává o cestách Marca Pola a jeho zeměpisných výzkumech.

Zjevem zajímavým původností svou jest mezi novějšími českými cestovateli dr. Jiří Guth. On není cestovatel, jenž putuje za výzkumem nebo vědeckým úkolem, nýbrž je turista vzdělaný, nadaný jemným darem pozorovatelským, zkušený a rozmarný. Střídání jest hlavní vlastností četných jeho cestopisů. Tu popisuje vážně krásy norských fjordů nebo řeckého nebe, ihned však překvapí profánní poznámkou, v níž snadno projevuje se působení dlouholetého pobytu ve společnosti francouzské. Příroda, minulost a člověk naší doby v nejrozmanitějších svých odstínech jako v kaleidoskopu představují se mysli čtenářově, nechať, a to zajisté s nepopíratelným požitkem, ponořil se do četby Guthových cestovních causerií. Zdánlivě věnuje Guth péči značnou všem stránkám krajiny, do níž zavítal, ale čtenář nedovede zhostiti se poznání, že za skvělým obrazem spisovatelova líčení v úkrytu hoví si předsudek, jehož aby se záhy zbyl, srdečně a upřímně jemu přejeme.

I střízlivý mathematik může býti spravedlivým oceňovatelem věčně svěžích kras, jež plynou ze studia klasického, avšak musí míti na zřeteli toliko jeho výsledky, ne však obtížnou a tudíž nezasvěcenému i nepříjemnou cestu, po níž bere se po čtyři sta let klasické zkoumání. Ne každý dobromyslně snese četné spisovatelovy poznámky o methodě a podrobnostech historicko-filologického studia. — Během necelého desetiletí vydal Guth (v Praze, až na jednu výminku) značnou řadu svých cestopisů, z nichž vyjímáme: ***Causerie z cest. Řada I. Španělsko I.*** (1891). ***Řada II. Španělsko II.*** (1894). ***Na pokraji Sahary*** (1892). ***Z potulek francouzským krajem*** (1893). ***Od břehů moře Středozemského.*** Obrázky z Korsiky, Alžíru, Tripolisu a Sicilie (1894). ***Lémanské silhouetty*** (1893). ***Kanadské epištoly*** (1895). ***Za sluncem půlnočním.*** Cesta z Christianie na Mys Severní a zpět (1895). ***Na zeleném Erinu.*** Kresby z irských cest (v Kostelci nad Orlicí, 1895). ***Letem přes řecký kraj*** (1896). Již ze seznamu jeho spisů viděli, jak veliký kus světa procestoval. Ačkoli Guth cestopisy své odívá v roucho feuilletonistické, přece zeměpisná věda cestami jeho mnoho získává, písemnictví pak české vděčně přijme další, svěží, zdravým humorem i jasným světovým názorem oživené spisy jeho.

Po delší době opět objevil se nový plod cestovatelské snahy Josefa Štolby: *Na půdě moři urvané*, črty z výletu do Hollandska (v Praze 1896). Dr. Štolba jest turista nadaný duchem vnímavým, obsáhlým všestranným vzděláním a okem pro všechny zvláštnosti i památnosti cizích krajin otevřeným. Sloh jeho jest vybraný, dikce vytříbená a stanovisko, s něhož hledí na cizí kraj, povznesené. Původní ráz, umění výtvarné i věda, dějepisná vzpomínka a satirisující tu a tam šleh politický střídají se v ladném skupení a podávají čtoucímu možnost, aby spolu se spisovatelem ubíral se za cílem pouti jeho. V přítomném spise vylíčeny jsou Antverpy, Rotterdam, Haag, Amsterdam, Delft, Scheveningy, Leyden, Haarlem i Utrecht způsobem, jímž zeměpisné vědomosti u nás pěkně se rozšiřují.

Dva čeští lékaři, mužové vysoce vzdělaní, doktoři Jos. Durdík a František Čurda vstoupili před lety do koloniálních služeb holandských ve východoindském archipelagu a odtud pozorování svá pilně do českých časopisův a sborníkův zasílali. Práce obou byly velmi cenné, u čtenářstva našeho oblíbené. Čurdu zachvátila smrt v dalekých oněch končinách, Durdík navrátil se po pětiletém pobytu mezi tropy a zkušenostmi nabytými obohacuje zeměpisné písemnictví naše. Dva větší spisy, ***Pět let na Sumatře***, vypravování vojenského lékaře (v Praze 1893), a ***U lidožroutů*** (v Praze 1897) jsou plodem studia jeho; k nim druží se rozmarně psaný třetí spis ***Zápasy s býky*** (Corrida de toros), Dojmy a obrazy ze Španělska (v Praze 1896). Durdík pozoruje cizí kraj i lid po výtce se stanoviska národopisného, nezanedbává však stránek jiných, zejmena věd přírodních. Zprávy jeho o střední a severní Sumatře, zvláště pak o středosumaterském území Bataků, sahají významem svým za rámec českého písemnictví, ježto jimi zeměpisné vědomosti vůbec zdárně jsou v příslušných částech prohloubeny.

Do řady výpravných publikací rázu zeměpisně informujícího sluší klásti dvě zajímavé sbírky, pořádané nakladatelstvím Jos. R. Vilímka.

Prvá z nich nadepsána jest *Světem letem*, sbírka fotografií nejznamenitějších měst, krajin a uměleckých děl Evropy, Asie, Afriky, Australie, Severní a Jižní Ameriky, a upravena jest po způsobu německého díla »Im Flug um die Welt.« Úvod napsal E. St. Vráz. Každá fotografie jest provozena krátkým textem informujícím, kterýž však význam zobrazeného předmětu zplna vystihuje. Fotografie provedeny jsou velmi čistě a zamlouvají se zvláště svou určitostí. Co do výběru zastoupeny jsou přední památnosti všech pěti zemědílů, pohříchu toliko z krajin civilisovaných. Pokračování tohoto díla, které by přihlíželo rovnoměrněji i k památkám krajin nyní sice politicky a kulturně passivních, vynikajících však slavnou minulostí, jakož i zachycenými momenty z právě objevených krajin nitroasijských a nitroafrických, bylo by zajisté vítáno. Druhá sbírka *Letem českým světem* přestává na zemích lidem českým obývaných, odkudž se i vysvětluje neobyčejná obliba její. I tato sbírka váhu klade na stránku obrazovou, a obrazy její vyznamenávají se jemným provedením a přirozenou věrností. ***V. Doubek.***

Slanský Obzor. Ročenka Musejního spolku v Slaném. Ročník V. Redaktor Ant. Ctibor. V pěkné obálce, které Alešovo umění dalo zajímavý ráz, vyšla po páté do světa zajímavá ročenka, jež přese všecku originalitu a výbornou praktičnost svou dosud nenalezla v českých vlastech nápodobení. Je ovšem značná práce a mnoho starostí s vydáním podobného obrazu vší činnosti v městě tak živém a pokročilém — ale právě značný význam a nevšední prospěšnost podobné publikace měly by spojiti spůsobilé síly k uskutečnění podobného literárního dokumentu, jehož vnitřní cena každým rokem se zvyšuje. Po letech jaký to bude vzácný zdroj poučení, jak vítané zrcadlo uplynulých časů, jak vítané měřítko pokroku a vzrostu! Slanský Obzor má letos historický článek, v kterém J. Peters líčí podrobně »Slaný za Jageillonců,« opíraje se hojně i o místní prameny archivní. Kamennické značky na Slanských budovách slovem i nárysy popisuje důkladně Ferd. Velc, který ve zvláštní stati obrací pozornost též k terčům na Slanské střelnici. Místní výstavka prací Slanského rodáka, akademického malíře Jos. Holuba, podnítila Fr. Housera ku pěkné studii, která doplněna je podobiznou umělcovou a dvěma snímky jeho výborných krajin, jež ovšem při vší dokonalosti reprodukce nemohou vystihnouti půvabu originálů. Avšak články nejsou hlavním obsahem Obzoru. Těžiště ročenky spočívá v retrospektivním vylíčení vší činnosti města v minulém roce, a to, pokud se týká lidnatosti, samosprávy, úřadování politického, soudního a j., poměrů školských, finančních, spolkových, kulturního ruchu, zdravotních, lidomilných a j. opatření — což vše tu registrováno a statistickými údaji doplněno tak, že před čtenářem objevuje se jasný obraz všeho ruchu a života v minulém roce. Četní spolupracovníci, družíce se k energickému redaktoru, naplnili více než sto stran lexikonového formátu tak zajímavým obsahem, že i ten, kdo se Slaným v žádném styku se nenalézá, výborně se pobaví touto zajímavou knihou. Slanští mohou ovšem s oprávněnou pýchou pohlížeti nejen na potěšitelný přehled svých snah a své práce, ale i na to, že jejich život podařilo se zachycovati každoročně tak zdařilou publikací, kterou jim mohou záviděti města mnohem větší a bohatší!

Sborník okresu Hlineckého. Sepsal JUDr. Vácslav Adámek. — Přes dvacet archů velké osmerky naplněno tu daty, rozličnými studiemi, popisy a výsledky archiválních badání, která nejen okresu Hlineckému, ale i odborné naší literatuře vůbec budou ku prospěchu. Obsah knihy jest rozdělen v tyto hlavní oddíly: I. Půda. II. Obyvatelstvo. III. Sídla. IV. Správa. V. Výroba prvotní, zvláště rolnictví. VI. Průmysl, doprava a obchod. VII. Církve. VIII. Školství. IX. Písemnictví. X. Veřejný život. XI. Divadlo. XII. Spolky. XIII. Sbírky a výstavy. V těchto obsáhlých statích, k nimž druží se obšírné rejstříky, podáno tolik dat, že Sborník stává se pro důkladnější studium kulturních a zejmena národohospodářských snah českých pomůckou velice důležitou, tím důležitější, že podobné spisy, které by s takovou zevrubností obíraly se uvedenými obory a poskytovaly tolik věcného materiálu, jsou u nás vždy ještě dosti vzácny. Někde — zejmena v personáliích, v uvádění programů činnosti a v citování pramenů — zdá se, že snaha po důkladnosti překročila až hranici potřeby; ale místní poměry jsou často tak mocné, že autor chtěj nechtěj musí proudu jednou uvolněnému ponechati volnou dráhu. Pomnímeli pak, že se k publikaci tak nákladné asi sotva zase brzy na Hlinecku dostanou a že jednotlivé oddíly mnohým a mnohým střediskům nahrazují kroniky, nemůžeme než omluviti tuto obšírnost. — Kniha vyrostla na výsluní národopisných snah, které předcházely naši předloňskou výstavu. Mravenčí píle, která do přemnohých oddílů Pražské výstavy tak bohatou žní přispěla, měla i krásný úspěch v ohledu literárním. Neúmorní pořadatelé napjali po zdaru výstavním ještě všecky síly morální a hmotné, aby to, co se podařilo vyčerpati ze života a snažení na Hlinecku, stalo se trvale přístupno současníkům a potomstvu v literárním památníku. Tato snaha lépe korunována býti nemohla. Je viděti, že se český venkov dovede dnes už také chlubiti literárními okázalostmi. Jsouli tak šťastné jako tento Sborník, nezbývá než volati na jiné strany Čech: Vivat sequens!

Potštýn. Práce a vzpomínky letních hostí a přátel zátiší Potštýnského. Uspořádali: M. Habeltová a Jiří V. Klíma. Nákl. okrašlovacího spolku v Potštýně n. Orl. — Letní navštěvovatelé Potštýna snad by na souboj vyzvali každého, kdo by chtěl pochybovati o tom, že toto rozkošné zákoutí na břehu divoké Orlice nezasluhuje nejčestnějšího místa mezi všemi letními útulky. Tato přichylnost k místu občasného pobytu je neklamným svědectvím půvabů Potštýnských, ale při tom i znamenitým prostředkem k zachování tohoto zátiší v rázu neporušené českosti. Tohoto momentu pohřešujeme u tak mnohých jiných míst, kam si venkov zve Pražany, aby umdleným nervům v čistém vzduchu zjednali žádoucího osvěžení. Bylo řečeno, že hlavními činiteli v tomto případě jsou většinou hosté sami. Potštýn byl totiž tak šťasten, že si v něm vyhledalo hezká hnízda hned na počátku několik energických osob, u kterých nebyl nedostatek ani podnikavosti, ani vlastenecké ráznosti. Jejich doporučování a jejich snaze, zvýšiti všemožně příjemnosti Potštýnského pobytu, jest hlavně děkovati, že má tato krajinná perlička stále hojnost návštěvníků, a to českých, kteří tvoří zajímavou skupinu přátel, jaké by v jiných útulcích nesnadno našel rovné. I kniha, která jako literární pomník Potštýna zavítala na náš stůl v úhledné

úpravě s přečetnými illustracemi, je ovocem dojemné příchylnosti přečetných přízniveů jmenovaného sídla. Česká literární obec jest při tomto podniku zastoupena svými nejzvučnějšími jmeny, a ti, kdož zrovna nejsou na Parnase úplně doma, chopili se péra s tak významnou horlivostí, že obsah spisu vykazuje skoro celou setninu spolupracovníků. Básně, aforismy, vzpomínky, studie, črty, pojednání — ba i skladby hudební řadí se tu k sobě, a celek tvoří tak almanach, který slávu Potštýna rozhlásí do nových a nových končin. Redakce illustrační byla tak štědrá, že sotva zůstala pod Potštýnským hradem nezvěčněná chalupa. Z této šťastně provedené myšlenky všichni mohou míti radost. Uváděti jmena, oceňovati obsah, probírati se jednotlivými čísly nemůžeme — museli bychom napsati hezký sešitek. Bude lépe, opatříli si zvědavý čtenář knihu sám. Přečteli ji pozorně, stane se ihned také příznivcem onoho malebného zákoutí, a tak bude zdařilý podnik míti hned několikerý šťastný výsledek. *V. Štech.*

Obzor divadelní.

Kterak je to možno? Zas a zas se do knih a na divadlo odvažují fantasijní zjevy, květy zlatovlasé poesie ve verších a s rýmy? A rekem jest mocný kníže nemožnou bláhovostí opanovaný, nebo spolurekyní jest rusalkovitá bytost, se jmenem květinným, okouzlující Routička; anebo tam žije a hyne krásná princezna, ztělesněná květina v životě i smrti!

A což více! Jaké naivní směšnosti se v takových smyšlenkách provádějí! Pomyslete si! Princezna, která má za nynějšího květu Anglické banky tatínkem žebráckého krále v jediném, snad látaném županě! Princezna, která v nynější nouzi o kalé ženichy odmítne královského Naboba z Hispanie! Princezna, která si Honzu z chalupy, prostého a chudého, zamiluje a s ním bez gardedámy a beze vší znalosti astronomie cestu k slunci podnikne! Princezna, kterou proti vší biologii podzim jako jemné chmýří větrem do větru rozptýlí! A takováto princezna zarejdí si do knihy a na jeviště, a laškuje, vzdoruje, stýská si, hladoví, tulí se, hořekuje tam jako něžná dívka z lidských dokumentů něžně sformovaná!

Bylo to před několika málo lety hlučné radosti! Staré umění sežloutlo, uschlo, jest mrtvo, nadobro mrtvo, a nové nesmrtelné umění, hlubší a vypjatější, vítězně zkvétá! Evoe! evoe! Io! Obrazotvornost se sřítila s pozlátkového stolce, básnický důmysl vyobcován do pouště, metafora sřekla se žezla, verš dovyzváněl si hrany, modrooké idey sklonily tíhu svých hlavinek do hrobu, ideály dožily, modrý květ romantiky byl rozvát. Stará poesie shasla, a nová poesie naprosté pravdy a poesie moderny rozvíjely vítězoslavný prapor. Nový život nové krásy snášel se na rozradostněný svět. Stará mělká esthetika s historismem a jinými -ismy vydala zdrcena poslední dech. Naturalisující realismus se sestrou

dekadencí a s novou, hlubokou i vypjatou moderní kritikou po boku prohlásil pro všecky časy svoji nerozbornou jedinovládu!

Znělo to tehdy sebevědomě, slavnostně. Ale byla to věčnost prudké první lásky. Nové umění, nová poesie s námahou rozhodila pouze něco jiřin kolem sebe a rozfouknuta se po suché pustině rozlétá. Tlumená stolistka opravdové zdravé poesie rozvíjí se dále. Písek tvrdé prosaické pravdy v kotoučích uniká, vysoký smích nejmodernějšího kankánu doznívá, a májové modro kouzelné romantiky žije, vzletné slovo, tropus, verš a rým pronikají, zároveň s »historismem« poetická pravda omladlou rukou drží hebké otěže, volnost a krása umění vracejí se k svému prazdroji.

V této příčině je tříaktová tragická pohádka ***Princezna Pampeliška*** od Jaroslava Kvapila pokusem pozoruhodným.

Pohádka! Toto libé dítko líbezné báje opět silně se hlásí o světlo, o čarovnou říši jeviště. Z mohutných bájí tvořena starořecká tragédie; posestrimy bájí, vážné legendy, byly pramenem tragédií Španělům, a z útulnějších pohádek, mimo jiné, čerpal sám Shakespeare, čerpal Gozzi, Raimund, Wagner, Fulda, Vosz, Hauptmann, čerpal Klicpera, Tyl i Hostinský, který pro pěstování divadelní pohádky horlivě působil. A v poslední době: po Perníkové chaloupce dostavil se Potopený zvon a rusálková Rautendelein obdržela vílovou družku: právě naši Pampelišku s vybájeným světem, s nadsvětskou dětinností, s veršem a s rýmy!

Princezna Pampeliška chce býti pohádkou českou, a jest jí do značné míry v nejednom směru: nejen tónem mluvy, nýbrž i některými postavami: Honzou, mámou, princem, pastevci. Přespolní vlivy, větší menší, nepadají příliš na váhu: Longfellow, Andersen, Shakespeare, Lope, Schiller našli by tam něco ze svého, ale většinou reminiscence ty neruší. Katastrofa, dle Grillparzera nejdůležitější část kusu, jest velmi pěkný, originelní nápad. Ovid zajisté by tleskal pochvalu metamorfose milé Pampelišky v pampelišku větrům v šanc vydanou, ale zkoumavý milovník pohádek by si s horlitelem pro dramatickou architektoniku přáli, aby se div obdobný byl již dříve opakoval; vždyť pohádka miluje dějovou tříčlennost: rek pohádky vykoná tři hrdinné skutky nebo pod., a zejmena druhá polovice prvého dějství, druhé dějství a první polovice třetího dějství byly by v Pampelišce takovouto tříčlenností dojista získaly: Pampeliška postupovala by aktivněji, dramatičtěji, některé poněkud únavné a rušivé délky mohly vypadnouti, celek mohl zníti významněji.

S katastrofou vniterně souvisívá její předchůdkyně: tragická vina. Dle Schopenhauera není jí v truchlohře nijak potřebí, přece však možno dramatikovi raditi, aby se jí nevyhýbal. Hrdina bez takového provinění je zjev soužený a trapný, ne tragický. U Pampelišky spatřuji touž tragickou vinu jako u Desdemony: v útěku od otce. Vina to zajisté dostatečná, a přec ne tak těžká, aby nám odňala sympatie s princeznou. Duševní její konflikt jest účinněji pouze před katastrofou, a to velmi tklivě, pointován. Řekne se: v báchorce je všechno možné, báchorka má svou »nelogickou« logiku, svou »nepříčinnou« příčinnost, má ve všem svou dětskou zvůli, avšak v pohádkovém dramatě měla by princezna přece věděti, co bosí vesničané — žeť i nejryzejší dívku s mladíkem po

světě chodící stihne výtka poběhlictví ... a to Pampelišce ani na duch nevstoupí!

Pampeliščinu spolurekovi ovšem dělají křivdu, když mu hloupých Honzů říkají. Jeť to mladík prostě silný pro spravedlnost, jakýs ušlechtilý Lamželezo, kus Heraklea, kus Samsona, i jest věru škoda, že tento povahový rys patrně proto nebyl k plné platnosti přiveden, že se spisovatel nechtěl zříci populárního »Honzy,« ačkoli zajisté i to dobře tušil, že jmeno »Honza« jmenovitě v milostných scénách bude na závadu. Honza jest aktivnější než Pampeliška, jež na př. u vězení chová se až příliš passivně, ale on přes to přese všechno v dvou hlavních věcech neprovede svou, jak by přece měl: nedovede Pampelišku k teplému, světlému slunci ani k trvalému posvátnému krbu. Báchorky počínají si v tom úspěšněji.

Pohádkově vytvořena jest postava Honzovy matky. Nečesky dopadla postava Pampeliščina otce, »chudého krále,« avšak i ten jest rázovitěji nastíněn nežli mocný sice, ale šablonovitý princ z Hispanie. Jako ten onen nízký obrat, mohla snad i ta ona nízká figurka vábnější personou dramatis nahrazena býti.

Je Princezna Pampeliška básní jinotajnou, jinojevnou? A co asi skrývá se za nadpisy jednotlivých dějství: »Jak Pampeliška chudému králi utekla a jak ji Honza našel,« »Jak Pampeliška byla s Honzou vězněna a jak oba vyvázli,« »Jak Pampeliška Honzovi odkvétala a jak mu odkvetla«? Hledáteli v pohádce hádanku, můžete leccos najíti. Jak mnohovýznamný může býti divadelní kus, ukázal svým časem dr. Jos. Durdík v rozboru Sardouova Daniele Rochata. Pampeliška může vám značiti ryzí přírodu, jež si nedá poroučeti (králem), nemiluje strojenosti (prince), ale miluje elementární křepost (Honzu), a jež v nesvobodě (u vězení) hyne, na svobodě pak svůj úkol prožije a dožije. Pampeliška mohla by však značiti také sluněčko, žluté sluněčko v bílé korunce, které bojuje s nocí, blesky, mračny a v žlutavých i bělostných květech zachází, samo jsouc veliký jasnožlutý květ. A Pampeliška mohla by také značiti život, poesii, demokracii. Ano mohla, abych skutečný balkonový žertík vyzradil, dívkám třeba vnuknouti otázku: »Když se na princeznu nedostane než Honza, což pak se teprv dostane na neprinceezny?«

Končíme přáním, aby divadlo příště z Kvapilova péra přineslo práci cele ***dramatickou***, a podotknutím, že autor Princeznu Pampelišku, také tiskem vyšlou, posvětil své matce »s upřímností vděčného dítěte.«

* * *

Po delší době opakován v Národním divadle tříaktový »Sudí Zalamejský« od velikého španělského dramatika Petra Calderona de la Barca (* 1601, † 1681), jehož mocný světový význam Václav Nebeský tak výtečně osvětlil. Španělé cenívali čest nade vše, co nejpřísněji, až nespravedlivě, krutě. Calderon zvolil jaksi střední cestu, jeho sudí Zalamejský trestá pouze násilníka násilím, a trestá jej smrtí, oběšením. Násilník jednal způsobem nejvýš potupným a stejným způsobem hyne, kdežto jeho násilně potupená oběť od sudího laskavé odpuštění obdrží. Kapitán Alvaro de Ataide unese a zneuctí Isabelu, dceru Zala-

mejského zámožného sedláka Petra Crespa, který hned po té na sudího v obci jest povýšen. Marně prosí Crespo kapitána, by sňatkem s Isabelou zločin svůj napravil. Když se pak Crespo o jeho zatvrzelosti přesvědčí, zjedná průchod spravedlnosti, jak jí ve své době porozuměl. Naproti tomu, do jisté míry nad svou dobu povznesen, zabrání synu svému Janovi, aby dcera své zneuctění rovněž smrtí zaplatila ... Látka je prostinká, ale ve všech možných směrech tak rozvedena a využitkována, že neustále podivuhodně poutá. Nic nechybí, téměř nic není nadbytno, vše je přirozeno a rozvíjí se prostě, jasně, vzorně. Postavy jsou pravdivé, jen jen žijí, jsou důsledné, každá jako z jedné litiny. Není u nich posy, nejsou vylhány ani prolhány, a v této příčině mohli se Francouzové, kteří od španělských dramatiků tolik převzali, všemu naučiti. Společné i různé rysy obou protivných táborů, selského a vojenského, jsou ostře vystiženy. Komickému živlu popřáno dosti místa. Máme před sebou kus povýšeně realistický, konkretnímu idealismu holdující, a což nad to, kus opravdově sociální. Každou chvíli vidíte nový genrový obraz, a často jest tento obraz do polohistorické výše pozdvižen. Exposice, až na to, že se Filip II. pozdě objeví, vyčerpává svůj úkol; vrchol i zvrat jsou na svém místě. Obvyklá závěrečná poklona královské moci důvtipně vsunuta. Láska Románů k virtuosní dikci jeví se velmi účinně jednak v rozrušném přiznání a vypravování Isabelině před otcem k stromu přivázaným, jednak v Crespově prosbě před nedostupným Alvarem. Oba tyto kabinetní kousky básnické virtuosnosti položeny jsou již do míst, kde rozvoj děje výdatně postoupil. Cosi podobného nalézáme též u Shakespeara, který své nejbravurnější výjevy rovněž do takových míst klade: poukazuji jen na Hamletův slavený monolog »Být či nebýt,« a ještě více na Learovu šíleneckou scénu v bouři. Mluva v Sudím jest veršována a přec nestrojena, nenucena, přirozena. Řečem postranním (à part) se Calderon v kuse svém co nejpečlivěji vyhýbá; hlavní z nich jest Isabelino nepostrádatelné přiznání. Vůbec viděti, že v Calderonovi mnoho uskutečněného naleznete, co moderní »esthetika« za svůj nejnovější vynález pokládá a prohlašuje. Autor mění často dějiště, avšak tento postup, který se nyní za povážlivou chybu vykládává, má své nepopíratelné výhody: baví rozmanitostí a umožňuje předváděti děj v nejvhodnější scenerii.

Překlad od Jana Červenky zní tuze pěkně.

Přejeme si snažně, aby správa našeho divadla provozování dramat ze skvělé doby španělské soustavně pěstovala.

* * *

Družstvo Národního divadla vydalo Zprávu o činnosti našeho ústavu za dobu od 1. července 1896 až do 30. června 1897. Dle této zprávy čítalo družstvo dne 30. června 1897 úhrnem 90 členů s 93 podíly. Předsedou a plnomocníkem správního výboru jest p. dr. Jan Růžička. Bývalý několikaletý předseda Eugen Vratislav hrabě z Mitrovic zemřel dne 22. června 1897 v Meraně. V otázce druhého českého divadla do Prahy projektovaného bylo družstvem dne 28. února 1897 učiněno usnesení, že se věc odkazuje další bedlivé úvaze správního výboru, zvláště se

zřetelem na peněžní stránku a stavební návrh, jak co se týče divadla velikého, tak i malého. Následkem toho požádal správní výbor inženýra Karla Skopce, aby vypracoval tři nástiny plánův, a to na divadlo pro 1400, pro 1800 a pro 2400 osob. Nástiny budou bohdá co nejdříve hotovy, a pak se otázka valné hromadě družstva znova předloží. Doporučuji, aby vzato bylo v úvahu, zda by se nynější divadlo nábřežní nemělo učiniti akustičtějším a věnovati pouze činohře, tak že by se, budeli vůbec. druhé divadlo finančně možno, nová větší budova representační pro operu, taneční a výpravní hry vystavěla. Avšak výnos činohry věru není nadbytečný, a to pohříchu hlavně překáží stavbě druhého divadla. — Od 1. července 1896 do 30. června 1897 uspořádána byla v Národním divadle celkem 433 představení; po prvé dávány původní české činoherní práce: »Z dob růžového jitra« od Julia Zeyera, »Epponina« od Jaroslava Vrchlického, »Nový život« od Václava Hladíka, »V jařmu« od Boženy Vikové, »Dědečku, dědečku« od Fr. X. Svobody, »Dva světy« od Jana Ladeckého, »Angelina« od Fr. Turinského, »Doňa Sanča« od Julia Zeyera, »Marie Calderonova« od Jaroslava Vrchlického, »Opuštěný« od Jana Červenky; z jinoslovanských činoherních prací poprvé dávány: »Hostinný dům« od Michala Bałuckého a »Ekvinokce« od Iva c. Vojnoviće. Původní opera provedena jedna, »Perdita« od Josefa Nešvery, jinoslovanské provedeny dvě: »Májová noc« od N. A. Rimského-Korsakova a »Dubrovský« od Ed. Nápravníka. — Do svazku Národního divadla vstoupili: v činohře p. Vladimír Šamberk, ve zpěvohře p. Bohumil Pták a sl. Karla Fabiánová; ze svazku divadelního vystoupili: v činohře sl. Karla Velsová, v opeře pí. Anna Veselá. Balet »Brahma« byl dáván, ačkoli se napřed vědělo, že bude míti menší přitažlivost. Předplacení bylo o něco zvýšeno, a činí na příklad na loži v přízemí za 260 představení 1404 zl., na sedadlo 1. galerie postranní 104 zl.; kvota předplatného vzrostla. Koncem dubna 1897 vypršela lhůta konkursu družstvem na veselohry, zpěvohry a libreta vypsaného; ani jedna ze zadaných veseloher nebyla uznána schopnou ceny, ale naproti tomu uznány všechny tři zadané opery za spůsobilé: »Šárka« od Fibicha, »Psohlavci« od Kovařovice a »Eva« od Förstra, který také rozmilou hudbu k »Pampelišce« složil. Počátkem listopadu bude se jednati o tom, nemělli by se na veselohry vypsati konkurs nový. Správní výbor hleděl všemožně vyhověti žádostem Brněnského družstva o dovolování členů Národního divadla do Brna, jakož i o půjčování šatstva, a podporuje také divadlo Lublaňské. Spis »Družstva královského, zemského, českého a Národního divadla« od dr. K. Kadlce vydán koncem října r. 1896. Praha povolila loňského roku družstvu podporu 5000 zl. Za tímto příkladem měla by jíti všechna města a všechna okresní zastupitelstva naše. Jsouť posud členy divadelního družstva toliko Karlín, Smíchov, Vinohrady a samosprávné okresy Brandýský n. Lab., Chrudimský, Karlínský, Nymburský, Smíchovský a Vinohradský.

František Zákrejs.

Rozhledy v umění výtvarném.

Kartony S. Schneidra. — Plakát pro výstavu architektů a inženýrů. — Felix Jennewein. — Konkurs na pomník Fr. Palackého. — Hynaisův portrét dr. Podlipného. — Výstava fotografů amatérů.

V saloně Topičově po výstavě orientálních motivů Adolfa šl. Meckela se nám předvádí nová serie kartonů Saše Schneidra a spolu s nimi návrhy, které jsou výsledkem soutěže vypsané na plakát k výstavě, spolkem architektů a inženýrů na r. 1898 v Praze chystané.

Podali jsme svým časem v Osvětě obšírnější zprávu o umění Saše S c h n e i d r a. Co dnes z díla jeho u Topiče poznáváme, není proti tomu, co před dvěma roky tu vystaveno bylo, důkazem rozvití osobitého talentu umělce Drážďanského. Naopak, tyto velké kartony s akademicky přesnými akty jako by napovídaly obrat v uměleckém myšlení malířově. Zde již jen podněty dotýkají se oblastí mimo skutečnost ležících. Z interpretace umělcových vidin zmizelo kouzlo tajnostních přísvitů, na místo visionářské fantastičnosti nastoupila stylistická precisnost, jejímž chladným dechem jako by fantasie umělcova byla vystřízlivěla z apokalyptických vytržení, která semitského původu umělcova nijak nezapírala. Všechny tři velké kartony — Dokonáno jest, Zpívající mužové, Sv. Jan Křtitel — jsou výborně kresleny, tvary mohutných těžkých těl s anatomickou přesností jsou propracovány, hlavy jsou zajímavy a posunky promyšleny, — ale kam se ztratila nálada duše, která ze starších prací Schneidrových vyznívala a duši divákovu jímala? Návrh stropu hudební síně ukazuje, jak by si Schneider při komponování složitějších úkolů dekorativních počínal; Noc — modravým svitem oblitá postava ženská — je známým starším pracem Schneidrovým nejbližší.

Konkurs na plakát výstavy spolku architektů a inženýrů měl nevšedně zajímavý výsledek. Z návrhů i docela nepodařené mají svůj podíl na zajímavosti přehlídky soutěžících prací; každý podobný konkurs pak poslouží těm, kdož se ho súčastnili, k tomu, aby srovnáním vlastní práci posoudili a na novém úkolu talent tužili. A vystihnouti sloh plakátu jest u nás ještě úkolem takřka novým, jakkoli naše dvě výstavy se mohly pochlubiti plakáty vzácné kvality. Jinde — především arci v Paříži a v Anglii — jest tento druh umění, reklamou v službu vzatého, bohatě vyvinut, a místa, kdež plakáty se lepí, podobají se pouličním obrazárnám. Výstavy a koncerty dobročinné, slavnosti a dostihy obrazem hledí vzbuditi pozornost obecenstva; pro nové knihy, líčidla, čokolády, regulační kamna, léčivé praeparáty, osvětlovací přístroje, všeho druhu novinky a vynálezy hledají se a nalézají více méně přiměřené spůsoby ohlašování obrazovými plakáty. Je vždy kus biografie dneška v těch velikých barvitých listech, a není divu, že se nalezli jich sběratelé, že musea jim věnují pozornost, že se podnikají o nich publikace a píší monografie o historii affiše, ač mezi touto žurnalistickou produkcí uměleckou toho, co má význam jen okamžitý, proběhne mnohem více, než toho, co má opravdovou cenu uměleckou. Nám ukázal vyšší sloh plakátu mistr Hynais svými dvěma výmluvnými plakáty výstav-

nimi. Druhý z nich je též zařaděn do známé sbírky affiší v Paříži vycházející (Les Maîtres de l'Affiche), kde se svými postavami v lidový kroj oděnými notou noblessy a opravdovosti se odlišuje od většiny raffinovaně přibroušených a dekadentně frivolních nebo bledě symbolistických sousedů. Moderní styl plakátový vystihl z našich umělců již kolikráte se chicem Oliva; co jiní — najmě mladší — v tom směru umějí, okázalo se, ač nijak v úplném obraze, při konkursu o nový plakát výstavní. Soudíme, že nebude nikoho, kdo by nesouhlasil s rozsouzením poroty. Zdá se nám, že cenou poctěné návrhy patrně vynikají nad ostatní, mezi nimiž vedle několika myšlenkou nebo provedením zajímavých je mnoho buď docela banálního neb zase až naivně nevykvašeného. Plakát Vítězslava Maška je ze všech tří vyznamenaných návrhů ten, který maje sloh plakátový, je zároveň nejlepším výrazem podniku, jejž ohlašuje. Personifikace architektury je vážná postava ženská, heroldem výstavu ohlašujícím štíhlá, ušlechtilá postava jinošská, a také celý ráz plakátu prostého a jednoduchého k mužnému umění architektury a střízlivě opravdové práci inženýrské vhodně se přimyká. Spillarův návrh je delikátní zallegorisování účelu výstavního, ale na plakát málo výmluvný. Výbornou moderní práci virtuosně načrtnutou poslal Mucha z Paříže, pravou affiši z konce století; na ní vévodí sličná žena, v jejímž typu i v úpravě hlavy moda dne ku právu se hlásí. Na personifikaci architektury je sličná osůbka Muchova snad trochu tuze gracilní a modernisticky pikantní. Všechny tři cenou vyznamenané plakáty jsou též v tom docela moderně cítěny, že se vyhnuly jakémukoli t. zv. ornamentu slohovému. Nic na nich nepřipomíná jakékoli zašlé epochy, hlásí nám otevřeně svoji dobu, která na konci století v mnohých oborech průmyslu uměleckého se konečně hledí vyprostiti z jařma pouhých retrospektivních nápodobenin a vrací se k přírodě jako prazdroji ornamentiky.

Arciť dlužno vyznati, že za tyto náběhy k novému slohu v umění dekorativním, nyní pořád častěji se objevující, děkuje doba naše přece jen zase oněm všestranným studiím minulosti a cizích uměleckých výrobků, od jichž kopirování a nápodobení vyšlo v letech šedesátých obrození uměleckého průmyslu. Bez těch studií nebylo by se proniklo k principiím tvoření a bez pochopení zásad by nebyla možna nová stylisace starých rostlinných pramotivů. Je zajímavo stopovati, jak vedle japonského umění dekorativního středověké cítění často dochází ozvuku v nejmodernější produkci dekorativní. Ostatně leželo na snadě, že v době tak horečně literární a umělecké mody střídající, po bohaté, barvosyté nádheře renaissanční a raffinementech graciosního copu se sáhne k primitivním epochám pro vzory nebo podněty tvoření samostatného. To platí arci stejně o umění dekorativním jak o t. zv. umění velkém. Co se malířského umění a ornamentiky týče, došel směr tento ohlasu mnohem dříve v Anglii než na pevnině. Zde jen jednotlivci tu a tam dávajíce průchod své zvláštní individualitě v době nejhlučnější slávy »koloristů« a úspěchů velikých pláten, celými sty figur pokrytých, šli po stopách dávno zašlých dob a zapomenutých principií uměleckých. Je vždy málo těch, kteří podobné jedince, z okolí svého se vymykající, ocení. U nás — vedle jiných několika — šel podobně svojí zvláštní cestou Felix Jenewein.

Je tomu osmnáct let, co vystavil na Žofíně dva kartony; Pražané před mrtvolou Prokopa Velikého a Rákoczy do vyhnanství odcházející. Bylo dost kreslířské nesprávnosti v těchto pracech mladistvého umělce, mnoho tvrdosti a podivné umíněnosti formové — a tehdy byla to, tuším, jedině Osvěta, kde se vznikajícímu umění Jenneweinovu dostalo vřelého ocenění z péra dr. Tyrše.[1]) Jennewein za krušných okolností životních vytrval na dráze nastoupené, jeho umění se kvasilo a tříbilo, až konečně došlo uznání, které mu náleží nejen v našem českém domově. Zaznamenáváme s potěšením, že Jennewein obdržel státní objednávku na vymalování dvou oltářních obrazů pro některý kostel v Čechách, začež se mu dostane honoráře 6000 zl. Je to zas jedna ze skrovných splátek na veliký dluh, kterým stát našim kulturním potřebám jest povinen.

Městská rada Pražská vypsáním ***konkursu na pomník Palackého*** přikročuje k uskutečnění díla, kteréž je povinností snad nejen národni. Konkurs je opatrně sdělán a dospěje snad k positivnějším výsledkům, nežli poslední naše soutěže sochařské. Proti vhodnosti místa a úpravy okolí pomníku dalo by se ledaco namítnouti, snad podaří se i za nevalně příznivých podmínek důstojně rozřešiti úkol pomníku našeho slavného dějepisce. Otázka nákladu arci u nás vždy spolu na váhu padá, jsmeť při úkolech v skutku národního rázu vždy sami na sebe odkázáni. Jinde význam pomníků čelných představitelů života národního význam vlastenecky vychovatelský a dekorativní účinek jejich na celkový vzhled města rozličnými činiteli všestranně je uznáván. Svědčí o tom též velkolepý dar, jehož se v minulých dnech dostalo hlavnímu městu uherskému štědrostí panovníkovou, kterou během několika let budou na rozličných místech Pešti postaveny pomníky jednotlivým čelným mužům, národnímu cítění Maďarů blízkým. Jest mezi nimi též Šebestián Tindye, národní pěvec, a slavný právník Verböczy. Naše královské hlavní město jest posud na pomníky neobyčejně chudé. Města českého venkova vykonala před lety povinnost vděku národního k Žižkovi, Jiřímu Poděbradskému, Havlíčkovi a pak k některým jiným mužům významu spíše místního; my v Praze nemáme z doby novější než pomník Jungmannův a skrovnou bustu Hálkovu v sadech na Karlově náměstí.

V primátorské síni Staroměstské radnice umístěna ***nová podobizna starosty dr. Podlipného*** z mistrovského štětce Hynaisova. Je v nejednom ohledu zajímava řada podobizen tam umístěných, třeba bylo mezi nimi málo takových, které uměleckou cenou vynikají. Vidíme tu vážné tváře mužného výrazu, od bílých límců, v 16. století obvyklých, na potemnělých plátnech se odrážející, pány v zdobných náprsenkách a krajkových manšetách z 18. století, s hladkými růžovými obličeji, těla přísně upjatá v zlatem vyšívané úřednické kabátce z počátku našeho věku, se suchými rysy, jako by zakyslými těžkým vzduchem kanceláří; a dále vidíme starosty Prahy již zase naší — z těch starší podobizny jsou v uměleckém ohledu chatrné, na nejnovějších čteme podpisy Frant. Ženíška a Václava Brožíka. Portrét z ruky Hynaisovy barevným držením a pojetím je zcela osobitý a vysoce

[1]) Viz Osvětu 1879 seš. 8, str. 684.

zajímavý. Je malován v plném světle prostorného atelieru a v rysech výrazné tváře, v barvě vlasů, v každém tónu pleti, v každém záhybu čamary věrně vystižen. A všechna ta detailní pravdivost jednotlivostí je slita v celkový dojem plný charakteru a životné svěžesti v posunku a pohybu, vypozorovaný s bystrostí umělce, svým zrakem duši pronikajícího. Není to studený representativný portrét, ale podobizna plná individuálnosti a života. —

Registrujíce zprávy o výstavách poslední dobou v Praze uspořádaných měli bychom promluviti též o výstavě fotografů amatérů v měsících srpnu a září na Žofíně konané, při které také nejeden umělec byl účasten. Zmiňujemeli se o ní jen stručně, jest to tím, že jednotlivá čísla četné, zajímavé a vkusně uspořádané té kollekce dávno již zase do všech krajů českých se rozptýlila. Fotografie jest nyní do jisté míry uměním, jako každá jiná reprodukční dovednost, o nic menším než na př. hra na piano, neboť moment individualní přichází v ní vedle mechanické dovednosti aparátu zcela zřejmě k platnosti ve volbě předmětu, pohledu, uspořádání, skupení. Amatérská fotografie prokázala a prokazuje často zcela platné služby nejen vědě, nýbrž i umění. Na kolik a za jakým cílem mnozí umělci sami často fotografují své »studie,« nepovědí všichni rádi, ale není to již dávno tajemstvím.

Ještě bychom měli čtenářům sděliti ledaco z umělecké kroniky staré Prahy, kteráž v novou se přetvořuje za upřímného stesku těch, jimž malebná starobylost její k srdci přirostla, a za prázdného povyku nežádaných jejích obránců. Otázka rozporu mezi hygienickými a kommunikačními podmínkami velkoměstského života na jedné straně a ohledy na umělecký ráz a zachování starých památek na druhé straně není nijak výlučně Pražská. Měla ji Paříž, mají ji Řím, Brusel, Mnichov a jiná i jiná města, ba i samy Benátky, tak výminečně situované. Snad se zavděčíme čtenářům, když v některém z příštích čísel Osvěty se pokusíme v širším rámci poměrů, namnoze obdobných, podati přehled změn a novot, které se v obvodu staré Prahy poslední dobou vyskytly.

Renáta Tyršova.

Zprávy hospodářské a sociální.

Zpráva obchodní a živnostenské komory Pražské o národohospodářských poměrech obvodu jejího v r. 1896. — Projekt daně dopravní a daně z prodeje cukru. — Americká kompensační cla z cukru. — Sjezd odborných spolků anglických (Trade unions) v Birminghamu — Stávka strojnických dělníků v Anglii. — Sjezd sociálně demokratické strany německé v Hamburku.

Obchodní a živnostenská komora Pražská přidružila se letos k onomu malému počtu komor rakouských, které plní povinnost zákonem jim uloženou vydávajíce ***roční zprávy o obchodních poměrech svého obvodu.*** Zpráva její, která je první českou publikací tohoto druhu, sestavena jest částečně z referátů, jež podali komoře interessenti o svých příslušných odvětvích průmyslových nebo odchodních a které následkem toho obsahují mnoho subjektivného, částečně z pojednání sepsaných od odborníků mimo kruh interessentů stojících a tudíž objek-

tivněji na předmět svůj patřících. Ač při nestejné vyškolenosti jednotlivých zpravodajů jest veliká různost v dokonalosti jednotlivých statí, přece lze publikaci tuto jako celek prohlásiti za velmi cenné obohacení literatury v oboru popisného národního hospodářství, jež i pak, až aktuálný význam její pomine, značnou část své hodnoty podrží. Na četných místech nalézáme tu přesvědčivé doklady, že velkoprůmysl rakouský až na malé výjimky nalézá se v úplné stagnaci nebo dokonce i v úpadku; příčinou toho jest jednak všeobecná stísněnost celé tržby světové, vznikající hlavně z toho, že spotřeba nepostupuje tak rychle jako výroba, jednak jsou toho vinny příčiny více místního rázu, obmezující se na tuto polovinu říše nebo jen na království české. Stísněnost trhu světového působí na naše hospodářství dvojím směrem: jednak zdržuje vývoz, jednak podněcuje soutěž cizozemskou k úsilí, aby zatlačila naši výrobu s trhů domácích, v čemž podporována jest zejmena tím, že výrobní podmínky našeho průmyslu jsou proti výrobním podmínkám soutěže zahraničné o mnoho nepříznivější (překážky, jež se kladou v cestu při zřizování akciových společností, velice těžké podmínky, od kterých se činí závislým povolení ke zřízení nějaké provozovny, nesnesitelná břemena plynoucí z daní, přirážek, příspěvků na nemocenské a úrazové pojišťování, vysoké sazby železničné a p.). Také poměry ve výrobě maloživnostenské prohlašuje zpráva za velice vážné; příčiny dlužno hledati jednak v postupném vývoji velké výroby na úkor výroby malé, následkem čehož roste vzájemná konkurrence mezi malými živnostníky samými, jednak v tom, že spotřebivost obyvatelstva následkem všeobecného úpadku hospodářského a rostoucích břemen veřejných jen málo se vyvíjí, ba namnoze i upadá. Jediným světlým bodem v těchto neutěšených poměrech jest, že maloživnostnictvo přestává očekávati nápravu svých zbědovaných poměrů od pouhé změny zákonů živnostenských, nahlížejíc čím dále tím více, že zlepšení závisí v první řadě od vlastního rozumného přičinění živnostníků samých, od jejich lepšího vzdělání technického, uměleckého a obchodního, od jejich spolčování a zejmena pak od povznesení jejich mravní hodnoty, které jest podmínkou nejen zřízení a trvání družstev, nýbrž zejmena poskytnutí vydatného a levného úvěru ze strany majetníků neb uschovatelů kapitálů. Potěšlivým zjevem jest dále, že řemeslnictvo z Pražského obvodu komorního zaujímá přední místo, pokud jde o nejnovější akci na podporu malých živností (opatřování strojů, mistrovské kursy pro řemeslníky a jejich pomocníky a p.). Zmínky zasluhuje také rozvoj pokračovacího školství průmyslového a obchodního, které v poslední době zřizováním odborných škol pokračovacích dostává se do toho stadia, v němž bude z něho dorost řemeslnický moci čerpati velmi platnou posilu pro pozdější zápas existenční. Pokračovací škole zlatnické, kterou komora před rokem zařídila, dostalo se v letošním rozpočtu velice skvělého uznání, i lze se nadíti, že podle toho vzoru povstanou v Praze brzo školy pro klempíře, knihaře, kováře a p.

Toť asi v hrubých rysech všeobecný obraz obchodních poměrů v obvodu Pražské komory; pokud se týče bohatých podrobností v jednotlivých odvětvích, musíme čtenáře arci odkázati ke zprávě samé.

Ačkoli státní příjmy na příští rok vypočteny jsou asi na 720 mil. zlatých, ohlásil přece náš ministr financí ve svém výkladu, kterým předložení rozpočtu poslanecké sněmovně provázel, že k uhrazení výdajů, jichž bude vyžadovati úprava služného státních úředníků a zavedení nového řízení soudního, je třeba dvou nových daní, a to ***daně z dopravy po železnicích*** a ***daně z prodeje cukru.*** Prvnější má se vybírati ve spůsobě přirážky k sazbám dopravním, a to 12% při dopravě osob a 5% při dopravě nákladů, kdežto druhá činiti má 6 zl. ze 100 kg. raffinovaného cukru, 5 zl. ze 100 kg. cukrovinek, 4 zl. ze 100 kg. kanditovaného ovoce, 3 zl. 50 kr. ze 100 kg. čokolády a výrobků čokoládových a 2 zl. ze 100 l. likérů. Proti oběma daním vzmáhá se v kruzích živnostenských tuhý odpor, a téměř každého dne možno čísti v novinách resoluce obchodních komor nebo jiných korporací živnostenských, které se proti těmto projektům velice rozhorleně vyslovují. Je známo, že tarify rakouských drah jsou proti tarifům jiných zemí, zejmena proti uherským a německým, velice vysoké; následkem toho, že část drah nalézá se v rukou státních, ostatní pak v rukou soukromých, na kteréž vláda nemá, co se stanovení tarifů týče, téměř žádného vlivu, jest v tarifnictví rakouském veliká nestejnoměrnost, tak že závody ležící při státních drahách proti stejným závodům ležícím při drahách soukromých mají velikou výhodu. Uvalení 5% daně bude míti za následek 5% zvýšení sazeb dopravních, které tudíž pro mnohé závody dosáhnou takové výše, že se jim dosavadní odbyt výrobků nebo přívoz surovin a polotovarů stane nemožným. Náležíť ve mnohých odvětvích průmyslných dovozné k hlavním nákladům výrobním, jsouc započítáno v cenu jejich výrobků tolikrát, kolikrát změnily vlastníka; a tak zvýšením sazeb dopravních stoupne nejen dopravné, jež musí podnikatel zapraviti, aby surovinu dostal do svého závodu a výrobek na trh, nýbrž i cena dotyčných surovin samých. Mimo to by mechanické zvýšení tarifů o 5% znamenalo zvýšení dosavadních křiklavostí v rakouském tarifnictví, jež padají ovšem tím více na váhu, čím větší jest procento zvýšení. I máme za to, že se za nynějších politických poměrů nenajde pro tuto daň většiny a že se projekt ministra Bilińského potká se stejným osudem jako kdysi úmysl ministra Bacquehema.

Co se týče daně z cukru, zapomíná vláda, že poměrná spotřeba cukru v Rakousku jest velice malá — nižší číslici v té příčině vykazuje jen ještě Rusko — a že by vzhledem ke klesajícímu vývozu měla býti co nejvíce podporována, nemáli náš cukrovarnický průmysl stihnouti velká katastrofa. Cena raffinády ve velkém činí již nyní $35\frac{1}{2}$ zl. za 100 kg. a stoupla by následkem nové daně asi na 42 zl., kdežto v Německu činí cena ta 30 zl. a v Anglii dokonce jen $16\frac{1}{2}$ zl. Spotřebujeli v Anglii jeden obyvatel průměrně pětkrát tolik cukru jako u nás, stane se differencce tato po zavedení nové daně zajisté ještě větší, poněvadž zvýšením ceny nezbytně klesne spotřeba aspoň o $\frac{1}{10}$, což representuje asi 250.000 m. ctů. čili výrobu asi pěti prostředních cukrovarů. Nelze věru pochopiti, jak může vláda v době pro průmysl cukrovarnický tak kritické vystoupiti s takovýmto návrhem.

Americká kompensační cla z cukru ze zemí, jež poskytují vývozních premií, byla již stanovena, a to pro Německo z bílého cukru

obnosem 3·55 marky, pro Rakousko 2·30 zl., pro Francii 4·50 franku a pro Argentinu 3 centavů za 100 kg. Pro rakouské vývozce cukru jest sazba tato velice nespravedlivá, neboť vzhledem k tomu, že exportní bonifikace stanovena jest nejvyšším obnosem 9 mil. zlatých a kontingent tento bývá vždy překročen, neobdrží celých 2 zl. 30 kr. vývozní prémie, nýbrž o tolik méně, kolik musí státu doplatiti, aby mu zůstal obnos 9 mil.; to činilo v posledním roce asi 20 kr. Bylo by nyní nejrozumnější, aby vlády zmíněných čtyř států co nejdříve se dohodly, že zruší vývozní prémie, aspoň pokud se týče zboží určeného do severní Ameriky.

Na počátku měsíce září konal se ***v Birminghamu sjezd odborných spolků anglických*** (Trade-unions). Mohutnost této největší organisace dělnické možno posouditi z toho, že na sjezdu zastoupeno bylo $1^1/_4$ mil. členů 390 volenými delegáty; a o vážnosti, jaké se těší, svědčí, že sjezd zahájen byl lordmayorem Birminghamským a že v četných kostelích konány modlitby za zdar jeho prací. Socialistické snahy, jež před dvěma lety na sjezdu tradeunionistickém začaly se povážlivě ohlašovati, vyloučeny byly novým řádem sjezdovým, dle kterého jen takovým spolkům připadá na sjezdu jeden hlas, které mají nejméně tisíc členů, čím právě socialistické spolky, mající dosud malý počet členů, byly zasaženy, a agitátoři z povolání, kteří v čas volby nejsou dělníky nebo úředníky dělnických organisací, byli ze sjezdu vyloučeni. Následkem toho konali socialisté v Birminghamu současně vlastní sjezd, na němž arci na »výstavu paličáků« bylo velice hartuseno. Sjezd přijal sice některé resoluce ve prospěch kollektivismu, jako na př. o sestátnění půdy, železnic, doků a p., ale spíše, aby vzal socialistům působivé heslo agitační nežli z přesvědčení o potřebě tohoto převratu. Za to věnováno mnoho času debatám o aktuálných otázkách, při čemž přijata 923.000 hlasy proti 141.000 hl. dělníků Northumberlandských resoluce ve prospěch zavedení osmihodinné doby pracovní, dále resoluce, aby práce přes čas byla úplně zrušena, aby práce dětí do 15. roku věku a práce noční mladistvých dělníků (do 18. roku věku) byla zakázána, aby ženy 6 měsíců po slehnutí v továrně nesměly býti zaměstnávány a p. Sjezd trval pět dní a vyřídil více než sto návrhů.

Snahám o zavedení osmihodinné doby pracovní hledí zjednati průchod ***dělníci strojnického odboru v Anglii***, kteří, když zaměstnavatelé na požadavek ten nechtěli přistoupiti, před 3 měsíci zahájili ***stávku***, jíž účastní se přes 100.000 dělníků. Jelikož také podnikatelé tohoto odvětví jsou dobře zorganisováni, jest zápas velice tuhý a nelze dosud jeho konec předvídati. Pozoruhodno jest, že některé závody, které na počátku stávky zavedly osmihodinnou dobu pracovní, po zkušenostech, jichž zatím nabyly, odhodlaly se vrátiti se zase k pracovnímu týdnu o 54 hodinách a dílny raději zavříti, kdy by dělníci nepovolili. Dle výroku těchto továrníků udělali dělníci za 48 hodin méně nežli $^8/_9$ dřívější výroby, čímž se náklady výrobní nepoměrně zvýšily.

Sociální demokraté němečtí měli na počátku tohoto měsíce ***sjezd v Hamburku***, jenž zabýval se téměř výhradně otázkami politickými. Čím dále tím zřetelněji lze pozorovati, že sociálně demokratická strana

německá stává se radikální stranou »měšťáckou,« ochotnou ke kompromisům na půdě nynějších řádů společenských, nelišíc se přes svou »mezinárodnost« od jiných »měšťáckých« stran německých ani, co se týče potlačovacích choutek proti Slovanům. Dr. *E. B. Šimek.*

~~~~~~~~~~~~

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. října 1897.

Sbor důvěrníků svobodomyslné strany a české poselstvo na říšské radě. Nové zasedání, nová obstrukce. Činnost plodná a neplodná. Souboj hr. Badenia s Wolfem. Předlohy a rozpočet. Návrh Dipauliův. Ebenhochův školský návrh. — Rostoucí moc Uher; deset pomníků v Pešti; německý císař a Maďaři; návštěva královských manželů rumunských, protesty Rumunie. — Nepokoje v bývalé Vojenské hranici charvátské; útisky hospodářské, pronásledování opposice. — Stav věcí v Turecku; mír. — Krise v Recku. — Kréta. — Sinověv v Cařihradě. — Sagastovo ministerstvo ve Španělsku a ostrov Kuba.

Rozsáhlou plnou moc obdrželo tentokráte ***české poselstvo*** na říšské radě od sjezdu důvěrníkův, o sv. Václavě v Praze konaného. Dána mu taktická volnost v pevné důvěře, že zařídí své kroky jmenovitě dle toho, osvědčíli vláda hr. Badenia skutkem svou vůli vyhověti českým požadavkům po částech a rozhodneli se vládnouti v duchu národní spravedlnosti a zemské samosprávy. Mimo to trvají důvěrníci na usneseních sjezdu Nymburského z r. 1894, souhlasí se vstoupením poselstva do pravice na základě osnovy adresy od adresního výboru na jaře vypracované, a očekávají, že právoplatné rozhodnutí o zásadních změnách taktiky říšských a zemských poslanců jim bude vyhrazeno. Lzeli usnesení sboru toho pokládati za tlakoměr politické počasí věštící, ukazovalo by na pohodu dosti příznivou.

Hodlalli hr. Badeni červnovým rozpuštěním ***říšské rady*** vyhladiti stopy všeho toho, co se během dvouměsíčného zasedání ve sboru tom bylo sběhlo, a novým zasedáním počíti znova, nemálo se přepočetl. Co 23. září zahájením třináctého zasedání počalo, jest na vlas totéž, co bylo dříve. Změna se nestala na žádné straně. Jednací řád nebyl přiostřen, aby obstrukce mohla býti zlomena. Užší výbor parlamentární konal 16. a 21. září opět porady, jichžto se i vláda súčastnila, ale výsledek jejich nebyl patrně ten, aby byly poskytnuty dostatečné záruky, že obmezení jednacího řádu nebude se moci obrátiti proti pravici. Pravice sama nejeví dosti síly a odhodlanosti, vláda vyjednává dále a prostředkuje, a za těchto okolností pokračují němečtí liberálové, nacionálové, sociální demokraté a Schönererovci v útocích až mrav a slušnost urážejících. Kdy by všechen ústavní vývoj od r. 1861 neukazoval na chorobnost a nepřirozený stav, do něhož země koruny české byly přivedeny, truchlivý obraz kleslosti, který říšská rada nyní poskytuje, byl by dostatečným o tom poučením. Spílání, povyk, svévolné útočení vedlo až k tomu, že předseda ministerstva s bambitkou v ruce hájiti musel své cti, poněvadž parlamentárním spůsobem obrana její jest čirou nemožností.
~~~~~~~~~~~~

Říšská rada zahájena za stejných poměrů, za jakých 2. června byla skončena. Za předsedu zvolen opět dr. Kathrein (při tom poslanci Kaiser a Pergelt uvedli ve scénu volání »fuj presidentovi!«), za místopředsedy Polák Abrahamowicz a Čech dr. Kramář. Obstrukce počala protesty proti platnosti říšské rady, jelikož slavnostně nebyla zahájena od mocnáře, návrhy na obžalobu ministerstva a 22 pilnými návrhy na státní pomoc živelními pohromami postiženým krajům. Hned v druhé schůzi (24. září) propukala ohlušující vřava, za kteréž poslanec Wolf, nepříliš chvalně známý z nedávného svého buršáckého života v Praze, osopil se na předsedu ministerstva a urážel jej osobně i jako Poláka. V souboji na bambitky (25. září) byl pak ***hr. Badeni od Wolfa raněn*** do pravé ruky. Mocnář nepřijal Badeniovy žádosti za propuštěnou, ano po svém příjezdu do Vídně (2. října) první návštěvu rovně z nádraží jemu učinil. Nízkého spůsobu útok provedl poslanec Iro na Vídeňského poslance Gregoriga za to, že horlil proti obstrukci. Volal na něho »syfon u Wimbergera« a podezříval jej z cizoložství. Potom tvrdil na svou čest, že to neřekl, ale byl od čtyř těsnopisců usvědčen; aby ušel ostudě, vzdal se mandátu, ale kandiduje na Chebsku opět. Sněmovna nemá jiné disciplinární moci než poslancům dobrý mrav urážejícím po návrhu výboru vysloviti nelibost, což se stalo jak Irovi tak Gregorigovi. — Po devítidenním rokování byly 12. října odkázány výboru pilné návrhy na pomoc krajům živelními pohromami postiženým a vládní předloha, která stanoví pro kraje červencovou povodní postižené: nesplatných podpor 2,640.000 (v Čechách 1,200.000), nezúročitelných záloh 1,550.000 (v Čechách 1 mil.), na prozatímné upravení řečišť 650.000 (v Čechách ½ mil.), v příčině jiných živelních pohrom úvěr 300.000 zl. a j. — Vláda podala (12. října) předlohy o ***dani z dopravy***, o ***poplatku z prodeje cukru*** a o ***rakousko-uherském provisoriu do konce r. 1898.*** Novým skutkem obstrukce jsou návrhy na ***obžalobu ministerstva***, o nichž od 13. října rokováno. — ***Státní rozpočet na r. 1898*** vykazuje spotřebu 715,920.827 (+ 25·8 mil.) a úhradu 719,900.282 (+ 29·7 mil.), tedy přebytek 3,79.455 zl.

Trapný dojem na pravici a jmenovitě na české poslance učinil ***návrh barona Dipaulia*** ze středu německých konservativců (5. října) podaný. Návrh hlásá, aby zvolen byl výbor o 36 členech, který by »za účelem odvolání jazykových nařízení« vytknul základní ustanovení k žádoucímu upravení národních a jazykových otázek cestou zákona. Jak zkušenost učí, neosvědčila se nikdy dosud říšská rada spůsobilou řešiti jazykové otázky. Ani za Taaffa návrhy Wurmbrandův a Scharschmiedův nevedly vůbec k žádnému usnesení. — V téže schůzi opětoval i ***Ebenhoch*** svůj návrh na opravu školství na jaře podaný.

Čím neutěšenější a rozvrácenější jsou politické poměry v Cislajtánsku, tím mocněji vystupují Uhry v popředí jako silný činitel politický a hospodářský. Dle nejvyššího reskriptu ze dne 25. září dostane se jejich hlavnímu městu soukromým nákladem panovníkovým vzácné ozdoby, ***desíti pomníků*** vynikajících mužů, a to Čanadskému biskupu sv. Gerlachovi, Ostřihomskému arcibiskupu Pazmanyovi, sedmihradským knížatům Bočkajovi a Bethlenovi, hrdinům Janu Hunyadyovi a Zrinskému, generalissimu hr. Pálffyovi, neznámému notariovi krále Bely

(vylíčil příchod Maďarů), právníku Verböczyovi a národnímu pěvci Tinodovi. Sněmovna přijala z té příčiny (4. října) holdovací adresu králi.

Mnoholetá snaha Maďarů, aby Pešť zaskvěla se na evropském jevišti jako sídelní a hlavní město říše, které by Vídni v ničem nezadalo, došla nyní splnění. Co se o loňské jubilejní výstavě maďarské nepodařilo, stalo se skutkem ***návštěvou německého císaře*** v Pešti. Rozsáhlé přípravy děly se k jeho uvítání, a Vilém II. ze své strany neopomenul ničeho, čím by se Maďarům zavděčil. Dne 20. září ráno přijel z Bělských revírů od Drávy a Dunaje do hlavního města maďarského a 21. večer je opustil. Návštěva ta byla Maďarům tím vítanější, čím nepochybnější jsou jejich snahy, aby maďarství opírajíc se o velké Německo udržovati mohlo Slovany, Rumuny ano i samy německé Sasíky v politické porobě a národní nicotnosti a zatahovati politické a hospodářské sítě na východě, jmenovitě na Balkánském poloostrově. Stará to tradiční politika! Jako hned před tisícem let Maďaři prvně v divých zástupech na plen přichvátali do Pannonie, rozvrátili ve prospěch Němců říši Velkomoravskou a sloužili za klín mezi Slovanstvem, tak Košut jako apoštol maďarství usiloval před 50 lety o vzájemnost německé říše a maďarského státu, a tytéž sympatie i nyní hlučně přinášeny německému panovníku, jenž v romantické své náladě o slavnostní hostině je kvitoval. V přípitku císaři a králi slavil hlavní město uherské a »rytířský maďarský kmen,« jehož láska k vlasti se stala příslovnou a jenž neváhal v bojovné své minulosti obětovati krev a statky na obranu kříže. »Jmena jako Zrinyi a Siget povznášejí ještě dnes srdce každého německého mladíka. Se sympatickým obdivem sledovali jsme slavnost tisíceletých narozenin, jež věrný uherský lid, shromážděn kolem svého milovaného krále, s tak překvapujícím leskem slavil.« Uhry byly prý tu zařaděny jako rovnoprávný kmen k velkým kulturním národům. »Eljen a király!« zakončil Vilém II. po maďarsku přípitek, kterýž ihned v tisících zvláštních vydání otištěn a rozšířen. Slavnosti na počest Viléma II. účastnily se všechny maďarské strany. Rozumí se, že fakta od Viléma II. uvedená jsou zbarvena maďarským názorem. Zrinský byl Charvát, jak s dostatek známo, a Maďaři více bojovali s půlměsícem proti Rakousku než naopak. Vilém II. se ostatně i strojil po maďarsku jak na lovech v Bělsku tak i v Pešti, kde se objevoval jen v husarské uniformě.

Krátce potom následovala ***návštěva královských manželů rumunských*** v Pešti (28. a 29. září). S neobyčejnou okázalostí byli též oni od Maďarů uvítáni. Návštěva podle výkladů uherských sloužiti má za dukaz, že Rumunsko kráčí svorně s Maďary a s trojspolkem. Při té příležitosti poukazováno, že bulharský kníže Ferdinand, jenž jest nyní Maďarům trnem v oku, pokoušel se o to, aby krále Karla svedl s cesty ctnosti a přivedl ho na stranu dvojspolku a Balkánského sdružení slovanských národů, což prý se mu naprosto nepodařilo. Rumunští žurnalisté, v Pešti o králově návštěvě meškající, odmítli jednomyslně pozvání, jehož se jim dostalo od maďarských jejich kollegů k společné hostině v žurnalistickém klubu maďarském. V zápětí uspořádána také od studentstva a národní jednoty v Bukurešti protestační schůze proti Maďarům a jejich násilnické politice proti většině uherského obyvatelstva.

»Králova návštěva v Pešti nemá znamenati, že naši bratři v Sedmihradsku a Uhrách upouštějí od těžkého boje, k němuž společně se Slováky, Srby, Rusíny, Charváty a Němci od Maďarů jsou dohnáni,« tak znělo usnesení o táboře na náměstí přijaté.

V Charvátsku propukly v druhé polovici září bouřlivé výtržnosti v národně uvědomělých okresích bývalé Vojenské Hranice pluků Likaňského a Sluinského a posud zcela neutichly. V krajinách, kde panuje hluboká nespokojenost, výtržnosti a bouře nebývají překvapením. Zde, bohužel, má lid dosti příčin býti roztrpčen. Z hraničařských lesů, které druhdy patřívaly plukům, tyjí cizinci, a lesy stávají se vesničanům nepřístupnými. Daně rostou, a těžce tíží obyvatelstvo i jiná břemena, jmenovitě regál, dle něhož výhradné právo prodeje pálených a kvašených nápojů z Pešti se pronajímá cizím lidem, kteří za špatný a často jedovatý nápoj žádají nekřesťanské peníze. Bývalí Hraničáři cítí se ohroženými dvojím spůsobem: hospodářsky a národně, arci od Maďarů, k nimž chovají hlubokou nenávist, majíce dosud v dobré paměti Jelačiće bana. Hněv se u pravoslavných obrací proti popům, kteří o posledních volbách do církevního sněmu v Karlovicích volili maďaronsky, a u katolíků proti duchovním, kteří o volbách na sněm Záhřebský volili s vládou. Lid se obává, že duchovní jej zaprodali a že některého dne může býti vztýčen na chrámě maďarský prapor, který by byl zjevnou známkou poroby a ožebračení jejich. V Sěničku zdvihl se lid proti zeměměřičům a úředníkům a tři zabil. Jinde obléhal chrámy a úřady a srocoval se kolem obcí. Avšak celkem všude ochotně se podroboval příkazům, když dostavila se vojenská moc. Mnoho osob bylo zatčeno. V Záhřebě jest přes 50 zajatců, mezi nimi opposiční duchovní a j. Také v Karlovci, Gospiči a jinde jsou vězení plna. Na místech nebezpečí vyhlášen byl náhlý soud. Záhřebská vláda okolnosti té užívá, aby se vymstila na opposici. Tak v pevnosti Karlovci, hlavním středisku Sluinska, kde vždycky dosud volíváno opposičně, zakázala výroční a týdenní trhy, což jest na škodu jak městskému tak venkovskému obyvatelstvu, jehož hospodářské výrobky pozbývají ceny a skrze lichváře, kteří lacino se jich zmocňují, přicházejí do Karlovce, kde se draze prodávají. Charvátské (maďaronské) poselstvo v Pešti domáhá se zrušení regálu. Ban Khuen-Hederváry, zajisté po nápovědi z Pešti, shledává příčinu bouřlivých událostí v slovanském hnutí a panujícím slovanském proudu v Cislajtánsku. Důvod, jenž má býti udán proti Čechům, aby Němci přišli k veslu.

Na východě zavládl klid, ale poměry tamní vždy ještě k sobě poutají pozornost. Ani po třicetileté válce neprotahovalo se tak vyjednávání o mír jako po třicetidenní vojně řecko-turecké. V Cařihradě skoncovali velevyslanci v polovici září ***smlouvu míru***, Turecko ji přijalo, Řecko dalo dříve svůj souhlas, když dovolávalo se velmocí, jimž osud svůj svěřilo: přes to však ku provedení nedošlo. ***V Řecku*** v politicky osudné době vypukla ministerská krise, Zaimis vystřídal Rallisa a na shromážděních ozývá se volání: »Zito ho polémos! Ať žije válka!« Avšak mír jest pro Řecko životní otázkou, neboť dokud mír nebude proveden, nebude Řecku vydána Thessalie. — Na ***Krétě*** vládnou dosud na pobřeží, pokud sahá jejich moc, velitelé velmocenských loďstev, vnitř

ostrova zmocnili se křesťané většinou držeb mohamedánů, kteří s nimi vedou spor. Velmoci vyjednávají o samosprávu.

Pro události na východě není bez významu změna v osobě ruského velevyslance v Cařihradě. Hr. Nelidov dojednav mír řecko-turecký, odstupuje a jeho místo zaujme *J. Sinověv*, který na Rusi těší se dobrému jmenu. Jako Giers, Šiškin a dříve Suchleben prošel Sinověv státnickou školou v Teheraně, kde zjednal ruskému vlivu vítězství nad Anglickem, v asijském oddělení v Petrohradě, kde jej zaměstnávala bulharská otázka, a v Štokholmě, kde dosud ruským vyslancem byl a prospěšně působil. Jeho nastoupení znamená ráznější politické tempo. Značně mu prospívá i jeho znalost východních jazyků, tak že se může dohodovati bez tlumočníka.

Zápletky den ode dne hrozivější vedly ve Španělsku ke *změně ministerstva* a zároveň i systému. Smrtí Canovasovou ztratila konservativní strana nejspůsobilejšího státníka, jehož generál Azcarraga nemohl nahraditi. Královna vladařka povolala 2. října v čelo vlády opět Sagastu, jenž zřídil ministerstvo liberální. Hlavní jeho snahou jest, aby urovnány byly poměry na Kubě. Španělsko uzavřelo již půjčku 3 milliard pro Kubu; počítáli se 130 mil. na státní správu a 150 mil. na úrok z dluhů, jest Kuba passivní. Sagasta hodlá si nakloniti mysli obyvatelstva samosprávou, ale s tou podmínkou, aby ostrov převzal a platil své dluhy. *Vlad. Svoboda.*

Hlídka vojenská.

Letošní manevry v Rakousko-Uhersku, v Německu a ve Francii. — Humbertův vynález. — Ruské manevry.

Od velikých cvičení Volyňských roku 1890, kdy generálové Gurko a Dragomirov manevrovali proti sobě s celými armádami, vešla po Evropě cvičení s armádami v obyčej. Německo, Francie a Rakousko-Uhersko nechtěly v tom zůstati za Ruskem. Manevry armádní stojí mnoho peněz (letošní pětidenní cvičení 4 německých sborů u Homburku stálo přes 12 milionů mark), ale jsou jediným prostředkem vyzkoušeti mechanismus a hodnotu válečného stroje. Jsou také jedinou příležitostí pro vojevůdce vycvičiti se prakticky u vedení hromadných složitých těles vojskových. Theorie bez praktického výcviku nestačí, zvláště nyní v době milionových vojsk, kdy mnoho záviseti bude na správném a včasném využití počáteční převahy vojenské. Proto však jest velice důležito, aby vrchní správy vojenské pořádaly manevry prosté lichých umělůstek, prosté všeho marnivého blýskání se napřed naučenými hříčkami parádních »bezvadností« a »úchvatností«. Však právě letos měli čtenáři časopisů příležitost stopovati úzkostivou snahu vojenských správ uniknouti výtce, že by polní cvičení nebyla věrným obrazem války.

V tom ohledu zvláště zajímavo bylo, co se natisklo o manevrech *rakousko-uherských* sboru 4. a 5. v okolí Taty (Totis) v Uhřích.

Stalo se, že honvedská jedna vojsková divise, původně kryta byvši v boku svém celou jezdeckou divisí vojskovou, přece náhle napadena byla v témže boku jezdeckou divisí nepřátelskou. Nikdo se nepodiví, že byla »překvapena,« a to velice nemile, a že co se tu dělo, jinak účinkovalo na diváky než boj na ostatních bodech manevřiště. Nepředvídaná událost způsobila nepředvídaná opatření, nepředvídané evoluce, jež divákovi snadno zdály se nepořádkem. Odborník ovšem jen souhlasí, spozorujeli, kterak pěchota, jezdectvem náhle v boku napadená, bez ohledu na ladný či neladný »dojem« chvatně uvádí v činnost tolik ručnic, co může, nepřihlížejíc ani přesně k tomu, zda třeba snad náhodou některá slabší vlastní část vojenská »stojí v cestě.« Účel posvěcuje prostředky; účelem je tu zlomiti nárazní sílu a stenčiti počet nepřátelské jízdy. Jízda žene vždy úprkem, tu zbývá málo času k vyhledávání zvláštních posic. Pěchota musí stříleti co možná hned, s místa — rozhodnutí na prospěch či neprospěch závisí na využitých okamžicích. Dle toho zachovala se i divise honvedů, nepřátelskou jízdou napadená. Dopisovatel anglického časopisu Daily Mail telegrafoval domů velmi nepříznivý úsudek nejen o manevrech, nýbrž i o válečné schopnosti rakouského vojska. Z toho povstal veliký poplach a celá záplava obranných článků dokazujících, kterak právě »chyby přihodivší se svědčí o účelném uspořádání manevrů.« Nebylo třeba tolik hluku pro telegram korrespondenta zvyklého dívati se pouze na »parády« naverbované armády britské. Avšak německé říšské listy chutě chopily se věci a přetřásaly ji s patrným uspokojením, že se mohou velkomyslně ujmouti rakousko-uherských svých spojenců. Chyby se staly, pravda; manevry však — u nás jako jinde — jsou k tomu, aby se přišlo chybám na stopu, neboť jen tak lze docíliti nápravy a uvarovati se horších věcí ve válce skutečné.

V Německu nejvíce vynikly armádní manevry u Homburka. Súčastnilo se jich přes 150.000 mužů. Operovaly proti sobě dvě armády, západní, 8. a 11. pruský sbor, vedením generála Haeselera, a východní, 1. a 2. sbor bavorský vedením prince bavorského Ludvíka. Manevrům dívalo se více korunovaných hlav, mezi nimi zvláště italský král. Cvičení trvalo po pět dní a vyznamenávalo se zvláště tím, že se vojskům ukládaly velmi obtížné výkony tělesné. Čtvrtého dne ujal se velení nad východním vojskem sám císař Němců, Vilém II., a za soka si ustanovil svého generálního pobočníka. I německé hlasy vyčítají císaři, že chtěl připraviti hostům svým jen zajímavé divadlo, upraviv vše k tomu konci, aby mohl předvesti současný útok 12 pluků jezdeckých (asi 10.000 jezdců), při němž zahynulo pak 14 koní, 9 mužů těžce bylo raněno, velmi mnozí pošramoceni.

Moderní pomůcky válečnické nemohly se pro nepříznivou povětrnost (ustavičně pršelo) osvědčiti. Kolesníci brzy byli odkázáni pouze na silnice; na rozmoklých polích a na polních cestách nemohli s místa. Za ustavičného deště se pneumatika odtrhávala, kola sama zrezavěla a blátem tak se znečistila, že jen stěží byla k potřebě. Celkem nepředpovídají Němci kolesnictvu veliké budoucnosti. Zakotvený balon osvědčil se lépe, zvláště tak zv. balonový drak, kterého lze užiti s úspěchem také za vichru, kdy kulatý balon tak se otáčí kolem své osy, že po-

zorování se tím velice znesnadňuje, ba často i ruší. — »Zůstalo tedy přece jen při jezdectvu, pokud jednalo se o správné zpravodajství a zpytnictví.« Německo má za tím účelem zvláštní vojenskou část, t. zv. »jízdné myslivce,« pro něž bylo hojně příležitosti osvědčiti svoji účelnost.

Chvatných opevňování polních užito o německých manevrech hojně. Co do hodnoty staví němečtí kritikové bavorskou pěchotu na rovný stupeň s pruskou, a kdežto dělostřelba bavorská vynikla prý nad pruskou, vytýkají bavorskému jezdectvu, že ani jezdci ani koňstvem nevyhovuje v žádoucí míře. Kritikové němečtí dospívají souhlasně k úsudku, že na Homburských manevrech prokázala se potřeba racionelnějšího systematického užití nových norem bojových, v Německu zavedených, zvláště co do provedení boje v daných mezích času a prostoru i s ohledem na ztráty a krytby, jakož i že »ohledy na přítomné korunované hlavy nesmějí sváděti správu vojenskou na scestí manevrů parádních.« —

Jak dalece pokročilo už i *železnictví vojenské*, vysvítá z letošních velkých železničných manevrů vojenských, jež v době od 28. srpna do 16. září konaly se v okolí Belzigu (Bělice) u Berlína. Pod vrchní správou velitelství pruské železničné brigády súčastnilo se cvičení těch 12 pruských setnin železničných, 1 bavorská, 2 saské a 1 virtemberská. Dne 28. srpna začali stavěti spodek tratě a zároveň telegrafní a telefonní spojení, 30. srpna následovala vrchní stavba a 8. září byla trať hotova. Za 9 dní vystavena tedy úzkokolejná trať zdélí 83 km. s většími či menšími mosty dřevěnými a jedním železným; průměrně připadá 10 km. na den práce. 9. září započala již zkušební doprava vlaků s materiálem dělostřeleckým (s oblehacími děly, houfnicemi a hmoždýři) a s plukem gardové pěší dělostřelby (1600 m.), trvala do 16. září, načež po slepé střelbě dělové nastala doprava zpáteční a strhávání polní tratě. Mezi dopraveným materiálem na zkoušku bylo i 300.000 kg. picovního povozí. — V Německu se právě zimničně pracuje o výpomocném materiálu dělostřeleckém, a jelikož k tomu cíli nestačují státní dílny, zaměstnáno jest výrobou velmi mnoho soukromých podniků po vší říši. V Eisenachu zřizuje se veliká továrna na dělostřelecké povozky. —

Velké manevry *francouzské* odehrály se řízením generála de France v okolí St. Quentinu. Operovaly proti sobě 1. sbor generála de France a 2. sbor generála Kesslera; 1. sbor útočil, 2. se hájil. Docela správně užil generál de France opětně hromadné zálohy o celé divisi pěchotní a sborové dělostřelbě (6 baterií). S uvedením nových rychlopalek do vojsk blouznilo se kdysi, jak známo, »o zániku potřeby hromadných záloh;« názor nesprávný, neboť nelze nikdy zbavovati se prostředku rozhodujícího, pokud nepřítel as tak rovnocenně jest vyzbrojen; jinak ovšem bylo by, kdy by proti nám stál nepřítel se zbraní tak indifferentní, že by stejně silným oddílům našim už jenom následkem palby odolati naprosto nemohl.

K vynálezu plukovníka francouzské dělostřelby Humberta, jímž střelba vůbec stává se do dálky neslyšnou a neviditelnou, vyslovuje se časopis Libre Parole takto: »Jakmile objeví se dnes na bojišti některá

baterie, hned se stává terčem nepřátelských děl, čímž snadno bývá předčasně zničena. Baterie snaží se proto rozvinouti se na posici co možno skrytě, při čemž využitkují se i nejmenší výhody terrénové. Ale za přímé palby — jak jest v poli obvyklá — prozrazuje posici detonace a záblesk výstřelu, nechť se mužstvo a děla kryjí jakkoli. Dalekohledy, mapy a dopadání střel poučují pak určitě o vzdálenosti posice. Jinak by bylo, kdy by střílela děla bez záblesku. Vpadneli na příklad do nepřátelské posice za minutu 60 střel, zůstane nepříteli tajno, jeli proti němu 6 děl rychlopalných či 60 děl, která v stejné době vypálí jen po jednom výstřelu. Nám naproti tomu lze nepřátelská děla spočítati; co záblesků z rozličných stran, tolik děl jest proti nám. Neslyšitelnost výstřelů ulehčuje však řízení boje. Známoť, že při palbě jen poněkud živé detonace snadno přehlušuje či dusí hlas velitelův. Neméně významný jest vynález i pro pěchotu. Zkusme jen se setninou, která obsadila lem rozsáhlého lesa či vesnice a vyzbrojena jest ručniceni střílejícími neviditelně a neslyšitelně. Tato setnina zasype nepřítele střelami, a on neslyší a nevidí nic jiného, než že mu klesají mužové ranění a mrtví. Kde v jaké síle jest nepřítel? Čelí nám 100 či 500, 1000 či dokonce 3000 mužů? Ničeho nezvíme a nemůžeme ani vyzvědět! Žádná rána neprozradí počet výstřelů ani počet nepřítele. Jenom koule lítají ze všech směrů, a tu obrazotvornost zesteronásobuje si jejich počet. Úzkostliv a znepokojen nakazuje velitel jednomu, dvěma, třem praporům rozptýliti se v bitevní stroj. Tak jediná setnina snadno zadrží celý pluk neli více, což znamená: přinutiti nepřítele k předčasnému rozvoji sil, způsobiti váhavost, strach před neznámem — demoralisaci mezi jeho mužstvem. Všem, kdož přemýšlejí o budoucích vojnách a především kdož znají vojnu ze zkušenosti, je známo, že voják podléhá ve vojně především dojmům citovým a že vědomí: stojíme proti převaze nepřítelově, jej mate a zúplna demoralisuje. V takovém stavu duševním je voják vždy hotov utíkati. Lze předpokládati, že národ, jenž na bojišti objeví se první vyzbrojený děly a ručnicemi bez hluku a blesku střílejícími, upoutá k sobě vítězství a to se ztrátami poměrně nepatrnými.«

Ruské manevry konaly se letos u velikých rozměrech za přítomnosti carovy v okolí Bělostoku. Západní armáda generála Kulačeva měla 82 prapory, 61 švadron a 332 děla a měla, postupujíc od řeky Narevu (od Ostrolenky a Rožan), zmocniti se Bělostoku hájeného východní armádou generála Trockého v síle 71 praporů, 79 švadron a 340 děl. U Bělostoku přirazil k ní záložní sbor o 24 praporech, 12 švadronách a 72 dělech. Celkem súčastnilo se manevrů těchto přes 4500 generálů a důstojníků a 122.000 mužů. Manevrů užito k rozličným pokusům vojensky hospodářským a taktickým. Počet povozů zredukován na míru co nejmenší, tak že na pluky pěchotní připadalo pouze po 9, na jezdecké po 4 a na brigády dělostřelecké po 15 až 21 vozích. Mimo to byly u každého pluku pěšího 3—4, u jezdeckých 6 polních kuchyň. Vedle jezdců hlásníků přiděleni každému pluku 4 kolesníci. Východní armáda měla mimo to své poštovní holuby. Vozníctví saperních praporů rozmnoženo zvláštním povozím mostovým a telegrafním. Štáby obou armád dostaly (po francouzském vzoru) po jednom vozu s kance-

lářskými potřebami. Vojska opatřena byla poprvé všeobecně antiseptickými obvazadly. Také psů bylo užito, nejvíce ovčáckých a škotských, kteří u některých pluků donášeli náhradní náboje. Rozumí se, že nebylo zapomenuto ani polní pošty a polního telegrafu. Za pochodů dostávalo vojsko teplé pokrmy, což velice přispívalo k občerstvení mužstva.

B. Horák.

Hlídka časopisecká.

* *Čas* odpověděl 2. října na několik našich poznámek o článku moravské Hlídky v příčině Jos. Dobrovského. K té odpovědi přidal delší studii o Jos. Dobrovském. Jeho odpověď obsahuje na dvou sloupcích 78 nadávek a 36 hlouposti; naši čtenáři nám odpustí, že upozorníme jen na největší »perly a drahé kameny.«

Polemika s Časem je věc náramně neužitečná a při tom tuze málo zábavná. Někdo totiž na př. tvrdí, že bitva Bělohorská byla největší pohroma našeho národa; Čas však se na něj obořl, že krade po hospodách sirky a nepozdravuje u vrbiček. Někdo dokonce se opováží tvrditi, že staří Čechové mluvili nejspíše staročesky; a Čas řekne, že tato hanebná lež je očividné kroucení slov »našeho nejpřednějšího učence« prof. dr. T. G. Masaryka, který tvrdil, že »užívali staročeštiny« — a že s takovým skrucovatelem nebude dále polemisovati. To jest: Čas se buď vrhne místo na věc na osobu anebo dělá scholastické distinkce, máme-li vzíti kouli do ruky shora nebo zdola. Proto jen malé klasobraní.

Nro. 1. Dle Času vychází Osvěta již *36* let a teprve nyní se učí od Naší Doby. — Laskavý čtenář vidí na deskách »ročník *27*« — tedy tvrzení Času není ani pravda ani žádná zvláštní chytrost.

Nro. 2. Dle Času (str. 629) byl na světě jistý »zástup ***Ausoniův.***« — Redaktor Času překládá z latiny; myslí si, že Ausonius = Ausoniův. Slovutný p. autor původních moravských povídek dělaných podle starých kalendářů a výborný znatel latinského rčení »stans pede in uno« zapomněl se tu podívati do slovníka. Italie se ovšem u básníků latinských jmenuje »Ausonií,« avšak národ ten se jmenoval »Ausonové,« asi tak jako obyvatelé Čechie nejsou Čechiové nýbrž Čechové. Chyba mrzutá, a nic na plat — hloupost.

Nro. 3. Čas vytýká Osvětě, že slova »povinnosti duchovní« křivě uvozuje v uvozovkách jako citát z jeho článku. »Slov těch v mém článku však není« — dodává uražený Achilleus. Ale měl si všimnouti, že ony poznámky platí Hlídce a nikoli jeho drahocennému článku. A v Hlídce ona slova jsou.

Nro. 4. Osvěta jako důkaz pravého smýšlení Dobrovského o celibátu uvedla jeho rukopisný spisek, chovaný v knihovně musejní. »Tomu zatím nevěřím, neboť p. Flajšhans není víry hoden a s celým Dobrovského smýšlením je toto tvrzení ve sporu.«

Tu je p. dr. Herben celý a v pravém světle. Napřed hledí věc zatáhnouti do osobního boje — neboť co s tím citátem Osvěty má vůbec dělati pan Flajšhans a jeho věrohodnost?[1]) — pak hledí osobu poházeti blátem, a konečně, když má dojíti k diskussi, »vytluče okno a uteče.« Neboť onen spisek Dobrovského v musejní knihovně jest; dr. Flajšhans jej tam objevil, ohlásil jej v lonské Osvětě str. 1058 a postaral se o jeho zařazení; spisek má nyní sign. VIII. E 21, může jej každý čísti, může jej »netoliko viděti, nýbrž i rukama hmatati« i p. dr. Herben, jehož celá expektorace dá se charakterisovati jen známými slovy: »die Kaltblütigkeit, mit der er $2 \times 2 = 5$ heisst und es eine bodenlose Versicherung, eine absurde Unklarheit und elende Oberflächlichkeit nennt, zu behaupten, das 2×2 immer 4 geben müsse, war in dem gegebenen Fall wirklich das zweckmässigste Mittel.«

Nro. 5. Dle Času dr. Flajšhans »zapomněl, co 1895 tvrdil; tehdy totiž napsal: ‚Dobrovský četl při té příležitosti druhům svým báseň — Horácovu ódu: O navis, referent . . .'«

Tvrzení toto je prostá lež. Dr. Flajšhans nenapsal, že Dobrovský četl druhům Horácovu ódu, nýbrž napsal (v programu Vinohradského gymnasia 1895, str. 10): »četl . . . báseň, Horácovu ódu ‚O navis referent . . .' ***připomínající***, o lodi mladíků, která z přístavu do šírého moře vypuzena byla.« Řekneli nyní Osvěta, že toto falšování citátů »připomíná« nám známý Voltairův román Zadig, netvrdí tím ovšem, že by byl p. Herben Voltairem nebo jeho »původní obrázky« Zadigem.

Nro. 6. P. dr. Herben také »vyslovuje domněnku, kterou již r. 1893 na rtech měl, že původcem brošurky ‚Recension etc.' není nikdo jiný nežli Dobrovský.«

P. dr. Herben za nějaký čas »vysloví domněnku, kterou měl už dávno na rtech,« že za Atlantským oceánem leží nějaká pevnina, a jednou dokonce objeví, že země je nejspíš kulatá. Jen že nešťastnou náhodou na tu domněnku přišel již jakýsi Kolumbus. A také tuto domněnku o Dobrovském nešťastnou náhodou měl již Hanuš před 30 lety, ano i na dálné Rusi Ivan Snegirev (druhé vydání 1884, str. 82—83).

Nro. 7. Dle redaktora Času mělo rukopisné evangelium sv. Marka kdysi »7 ***svazků***.« Slovutný muži! Když zrovna překládáte slovo ***„kvatern“*** do češtiny a nevíte, co znamená, zeptejte se někoho, nějakého universitního filologa, on vám rád pomůže. Anebo překládejte jenom z němčiny, to vám jde ještě nejlíp. Zatím přijměte malé poučení, že 4 listy nedělají ještě z daleka »svazek,« jako nedělají 4 stromy les, a že i když mělo celé evangelium 28 listu, bylo teprve dvakrát tak veliké jako rukopis Kralodvorský — a ten nenazýváte nikdy a nikde svazkem, ba ani »svazečkem.«

Číslo 8.—36. nám milý čtenář jistě odpustí; avšak — ačkoli je to zbytečné — dovolíme si nádavkem ukázati na jedné vlastní Herbenově passáži o Dobrovském, zač stojí p. Herben jako historik a jaký je historik. Dle něho (na str. 645) ***„Dobrovský sám vzdychl si v době***

[1]) P. dr. Herben by se měl takových výtek stříci; neboť s ním slušní lidé bez notáře, fonografu a šesti přísežních svědků velice neradi se stýkají.

reakce 1820 v psaní k Pogodinovi: Jest Weintritt skutečně odstraněn ... O Josephi tempora.«

Toto tvrzení p. Herbenovo je

I. ***plagiát*** — p. Herben přisvojuje si zde cizí literární majetek: bez udání pramene; plagiát je to:

1. věcně; věc vzata z Brandlova Životopisu Dobrovského, 273: »Ještě r. 1820 psal Pogodinovi: Jest Weintritt — tempora;«

2. formálně; formu vzal — z nenáviděného dra. Flajšhansa (»jedovatého hada, vzteklého psa, lháře ...« jak p. Herben terminologií »sylnokatoržných« jej rád jmenuje): »jak si po letech vzdychl Kopitarovi (Dobrovský)« (Program Vinohradského gymnasia, **1896**, 21); avšak tento plagiát je zároveň

II. ***ignorance:*** neboť Dobrovský Pogodinovi nikdy nic nepsal a s ním se neznal; list totiž, z něhož je citát, psán je Kopitarovi a vydán Popovem v posledním svazku korrespondence Pogodinovy str. 449—454; odtud domníval se Brandl omylem, že list ten psán byl Pogodinu. Omyl ten opravil již r. 1885 Jagić (vydání koresp. ke Kopit. str. XCI.), nazývaje však poněkud tvrdě chybu Brandlovu »neprostitel'nuju;« co by řekl o p. Herbenovi?

A tato ignorance je dále veliká ***hloupost***, ježto p. dr. Herben nejenom si nevšímá spisů novějších, ale ani pramenů; dovolává se totiž listu Dobrovského a nečte ho; neboť jak by se byl mohl Dobrovský ptáti devatenáctiletého Moskvana Pogodina na své Vídeňské známé? Pan Herben neví nejen, co opisuje, ale on ani neví, co píše.

Proto, p. dr. Herbene, nepouštějte se do ***vědy***, té naprosto nerozumíte, nýbrž nadávejte klidně dále — to umíte dobře a v tom »rostete a prospíváte před Bohem i před lidmi.«

* ***Ještě Čas.*** V odpověď na Zákrejsovy Volné rozhledy, uveřejněné v předešlém čísle Osvěty, přinesl Čas bezedně hloupou odezvu, že není možno, aby jejím pisatelem byl nějaký žák IV. nebo třeba I. třídy reální. Dle toho soudíme, že jejím původcem nikdo jiný není nežli p. J. S. Machar. Či snad by to mohl býti také p. Herben? Ne, ne — neboť pak by byl projev Času vypadl dojista ještě — duchaplněji.

* ***„Bulharská poesie.“*** Ukázky z bulharské poesie přináší ***Čas*** v překladě — snad tatarském. Čteme tam na příklad: »Z holých srází — týl svůj holíš v mrazy — kytka v lůně vázy z tvých ňader sbraná — v moji jizbě — po mne touží — po těch, kteří sklání — zrnu pravdy úhor srdcí ***nití***« (?!). Či snad by to přece měla býti čeština? Pak by mohla překladateli a redakci velice prospěti »Hwězdička pjjaře k dobrému pjanj češkému wedancý« z r. 1781, 8°.

* ***Slovenské Pohl'ady*** zmiňují se o úvaze Kálalově, v Osvětě nedávno uveřejněné o československé vzájemnosti, celkem sympaticky; místo braní učedníků slovenských do Čech přejí si však Pohl'ady spíše, aby čeští hospodáři najímali slovenské statky; školy v Čechách a na Moravě doporučují se spíše děvčatům slovenským než jinochům; neboť »Pražský študent nám už vykonal, že ako lekár neprišiel domov, ale osadil sa na Morave.« Poznámku p. Kálalovu, jistě dobře míněnou, o po-

třebě jednoho — a to českého — spisovného jazyka, na Slovensku neradi slyšeli: »my tu naťahujeme sa s Maďarmi, ktorí chceli by nás pozbaviť všetkého, čo robí nás Slovákmi: v tom blíži sa k nám tretí brat ‚na pomoc,‘ ale ešte sa len blíži, už hovorí o rekompensácii, tiež chce od nás niečo.« Především si musíme lépe rozuměti!

* ***Charvátština*** slavila 23. října 1897 ***padesátileté*** jubileum svého uvedení do úřadů a listin; toho dne r. 1847 přijal ji sněm charvátský za úřední řeč místo latiny. [Prosvjeta.]

* ***Průměrný velkoměšťák*** spotřebuje dosti mnoho k své výživě. Revue jedna uveřejnila nedávno data Pařížská. Pařížan (loni se jich počítalo 2,536.834) sní ročně: 8·316 kg. másla, 1·136 kg. uzenářských výrobků, 2·665 kg. sýra, 4·259 kg. ústřic, 146·4 kg. chleba, 146·669 kg. paštik atp., 11·199 kg. ryb, 7·237 kg. soli, 60·378 kg. hovězího masa, 10·416 kg. vepřového, 1·92 kg. koňského, 12·242 kg. drůbeže, 202 vajec a vypije 7·19 litru alkoholu, 9·78 lt. piva, 7 lt. moštu a 190·73 litru vína.

* ***North American Review*** přinesla článek o krisi manželství, o němž zmínily se také Národní Listy ve feuilletonu. Avšak ve zmínce té vynechán byl jeden argument, jejž paní Kat. Gannet-Wellsová uvedla o mužích amerických; ti se totiž »nežení proto, poněvadž vědí, že neznají tak literaturu jako dívky, a poněvadž nedovedou býti tak vytrvalí a trpěliví jako ženy.«

* ***V Ljubljanském Zvonu*** vyšel od Ivana Ž. (Jana Herbena?) článek »Masaryk — slovanski filozof«. Po Comteovi a Spencerovi vystoupil největší evropský a světový filosof Masaryk. Přední jeho filosofická díla jsou »Jan Hus« a »Naše nynější krise«, monumentální však a epochální »za moderno sociologijo in psihologijo« je »Selbstmord«; je také ovšem připomenuto, že je redaktorem Naší Doby a majitelem dr. Herbena (»sodeluje pri tedniku slične smeri, pri Času«). — Inu, jednou přinese takovou autobiografii »Slavische Warte«, jindy zas nějaký Londýnský časopis (pak se ovšem tato Pražská faktura v Čase přeloží jako soud nestranné (!) ciziny), a nebylo by konečně nic proti tomu namítati, kdy by to aspoň v těch časopisech vycházelo prvního apríle. Takhle však nám takové nesmysly v cizině zbytečně škodí.

* ***Naše Morava*** přináší pěkné úvahy o lyrice Vrchlického, zejmena pak obrací se proti jeho osobním nepřátelům: »Nejprudší odpůrci osobně Vrchlického neznají než zcela povrchně.« Je to po Volných Směrech druhý již obrněný projev opravdu mladé generace proti výlevům některých »mladých«, majících již čtyřicítku za sebou.

Nové spisy.

Česká poesie XIX. věku. Vydal spolek českých spisovatelů belletristů »Máj.« Díl I. (Výbor ze starších básníkův až po Havlíčka; se stručnými úvody.) V Praze 1897. — *Historie literatury ruské XIX. století.* Dle A. M. Skabičevského a jiných literárních historikův i kritikův upravil A. G. *Stín.* Ve Velkém Meziříčí 1897. (Právě dokončeno.) — *F. Menčík*, Paměti Jana Jiř. Haranta z Polžic a Bezdružic. V Praze 1897 (nákladem Č. Akademie). — *J. Janošík*, Anatomie člověka. II. sv. V Praze 1897 (pomocí Č. Akademie). — *F. Vigouroux*, Bible a nejnovější objevy v Palestině, Egyptě a Assyrii. Přeložil A. Podlaha. V Praze 1897. Sešitem 21. ukončeno. Podobně chýlí se ke konci i cestopis *Nansenův*, Na severní točnu, redigovaný česky od dr. J. Gutha. — *J. Arbes*, Pláč koruny české neboli Persekuce lidu českého v l. 1868—1873; 2. vydání; v Praze 1897. (Dva díly 430 + 422 str. s indexem; činů tehdejších spisovatel »neschvaluje, poněvadž zákon schvalování takové trestá; neschvaluje však také tresty, poněvadž zákon k tomu nenutí;« přestává tedy na registrování fakt.) — *J. J. Toužimský*, Na úsvitě nové doby. Dějiny roku 1848 v zemích českých. V Praze 1897. — *E. V. Zenker*, Die Wiener Revolution 1848. Ve Vídni 1897. — *Fr. Vogt* a *M. Koch*: Geschichte der deutschen Literatur. V Lipsku a ve Vídni 1897. (Vychází také jiný illustrovaný spis o tom předmětu, *Leixnerův*.) — *E. Engel*, Geschichte der englischen Literatur. V Lipsku 1897 (čtvrtého vydání první sešit.) — *Fr. Thalmayer:* Göthe und das klassische Alterthum. V Lipsku 1897. — *Ludv. Stein:* Die sociale Frage im Lichte der Philosophie. Stuttgart 1897. (S obšírným výkladem dějin.) — M. *Prager*, Die Währungsfrage in den Vereinigten Staaten von Nordamerika. Stuttgart 1897 (velmi obšírné). — *Hipler*, Bogarodzica. Untersuchungen über das älteste polnische Marienlied. Braunsberg 1897. (Úvaha i pro nás důležitá; neboť »Bogarodzica« vznikla pod silným vlivem české písně »Hospodine, pomiluj ny.«) — *P. Allard*, Le christianisme et l'empire romain de Néron à Théodose. V Paříži 1897. — *E. Poutmy*, Le Parthénon et le Génie grec. Paris 1897 (s krásnými illustracemi). — *H. Fiérens-Gevaërt*, Essai sur l'art contemporaine. Paris 1897. (Esthetické poznámky.) — *V. Charbonnel*, Congrès universel des religions en 1900 Paris 1897 (sbírka článků tohoto směru). — *A. M. Jasieński*, Współcześni powieściopisarze angielscy (Hall Caine, Rudyard Kipling, Grant Allan, T. Hardy). Ve Varšavě 1897. — *M. Offmański*, Królestwo kongresowe. Ve Lvově 1897. — *St. Tarnowski*, Studya do historyi literatury polskiéj. Wiek XIX. V Krakově 1897 (díl třetí). — *F. Hösick*, Życie Juliusza Słowackiego. V Krakově 1897 (díl třetí, velmi objemný). — *Bronisl. Dembiński*, Rosya a rewolucya francuska. V Krakově 1897 (vydání Akademie).

R. 1897. Čís. 12.

OSVĚTA

Náš ústavní vývoj od r. 1848.

Podává

dr. **Bohuš Rieger.**

III. Počátky říšské ústavy do října r. 1848.

Před rokem 1848 mocnářství rakouské mělo v některých záležitostech zřízení dualistické, ale v jiných unitárské. Tato jednota a celistvost veškerého mocnářství r. 1848 měla se konstitučním spůsobem ustrojiti a zabezpečiti tak, aby se nezakládala pouze ve vojenství a v administrativních zřízeních; pro celou říši, Uhry v to počítajíc, měla se utvořiti jedna říšská ústava, jednotná legislativa v jistých společných záležitostech. Rakouští státníci do r. 1848 zajisté přirozeně trvali na jistém unitárském zřízení pro celou říši; rovněž tak jest obecně známo, že též od r. 1849 do r. 1866 rakouští ministři tíhli k tomuto nejvyššímu cíli. Ale jak dařilo se myšlence ústředního parlamentu pro společné záležitosti veškeré říše — v době vlastního veřejného hnutí od března 1848 do března 1849?

Může se to zdáti podivno, ano i nemožno, a přece je správno a jisto, že myšlenka jednotného, celistvého zřízení říše právě v počátcích konstitučního ruchu byla jako by úplně zapomenuta neb odložena. V skutku tehdáž — zdola ani shora — ani jediný pokus v tom směru se nestal! Naopak všechen vývoj vlastně zapíral jednotu říše; tato ocitla se najednou v těžké krisi: rozpoltěna na dvé. Snad tedy pouze absolutismus stačil celé mocnářství pojiti v jeden celek, a konstituce nebyla k tomu dosti spůsobilá?

Jednu věc však zavinil naopak právě sám absolutismus. Poutal říši jen úvazky administrativními a vylučoval parlamentární. Proto společné zastoupení celé říše r. 1848 jevilo se fakticky podnikáním novým, bez historických základů. Některé hlasy sice i v dobách absolutismu připomínaly prospěšnost a potřebu jisté říšské delegace, — ale dvě století absolutní vlády (1620—1848) přece měla ten následek, že starší pokusy o společné kongresy či delegace rozličných zemí vytratily se

z obecného právního vědomí;[1]) nové politické směry pak také nedaly se vábiti starou formou kongresů stavovských, nýbrž spěly spíše k formám moderní národní representace a konstituce dle vzorů západoevropských, resp. francouzských. Přes to vše otázka jistých společných záležitostí, jistého říšského svazku, byla by se při vytváření moderní ústavnosti nutně sama přihlásila, kdy by hned v samém počátku nebyli se jí postavili do cesty dva přemocní odpůrcové.

Jaké to byly základní překážky, kdo byli ti největší odpůrcové jednotné ústavy celého mocnářství? Právě Maďaři a Němci; separatismus oněch a nacionalismus těchto. Jestliže na začátku konstitučního hnutí byli u nás jací zastanci celistvé jednoty říše, jací Velkorakušané nebo patrioti všerakouští, byli to Charváti nebo Čechové (tak Jelačić, Palacký). Naproti tomu politické a národní hnutí rakouských Němců spělo k jiným cílům, právě tak jako snahy Uhrův. Ano i sama císařská vláda kolísala; nebyla si svého pravého všerakouského úkolu dosti vědoma, nebo pevně za ním nekráčela, dávajíc se vábiti přeludem politických ideálů německých.

Co se týče Uhrů, nebylo ovšem divu, že tenkráte (jako již nejednou dříve) vlastní samostatnost jevila se jim na konec býti bližší, než společný svazek říše: — jakmile soustava absolutismu ve Vídni začala se trhati, zapomněli zase na »sbratření rozličných národů Rakouska,« o kterém sám Košut ještě dne 3. března 1848 byl mluvil, a hleděli úplně se odloučiti.[2]) Avšak ani Němci, kteří přece pokládali se za zakladatele mocnářství, za jeho státotvorné nosiče a představitele, neukázali se r. 1848 Velkorakušany, spíše však Velkoněmci. Politický patriotismus všerakouský (austriacismus) byl u nich přemožen německou národní myšlenkou, nacionalismem či pangermanismem. Jednota a svoboda Německa — to byl ovšem cíl, který nikterak nedal se politicky srovnati s celistvostí a samostatností rakouského mocnářství jako ta-

---

[1]) Tak i za císaře Josefa II. Karel hrabě Zinzendorf r. 1787 doporučoval, aby »shromáždění notáblů« ze statkářů celého mocnářství zodpovědělo otázku, které nepřímé berně daly by se nahraditi zvýšením přímých. Roku 1789 Sonnenfels navrhoval zřízení státní banky pod správou »všeobecných stavů mocnářství«. — Ve finanční tísni r. 1810 zamýšleno svolati do Vídně deputované zemských stavů; podobně i baron Kübeck krátce před březnem r. 1848 navrhl, aby byli svoláni zástupcové provinciálních stavů k dosažení veřejné kontroly státních financí. — V anonymním spise »Oesterreich und dessen Zukunft« r. 1843 baron Andrian mluvil o utvoření »všeobecných říšských stavů« ve Vídni z výborů jednotlivých stavů zemských, za účelem rozpočtu, zákonodárství a konečného rozhodování o usnesení stavů provinciálních.

[2]) Ve známé sněmovní řeči z 3. března 1848 pravil Košut: »Na nás jest zachrániti dynastii, založiti budoucnost její na sbratření rozličných národů rakouských a místo špatného pojítka bodáků a úřednického tlaku postaviti pevný tmel svobodné ústavy.« Košut v úzkém spojení zemí spatřoval také záruku uherské svobody; všechněm mělo se dostati zřízení konstitučního, neboť malý rozvoj uherské ústavy byl podstatně tím zaviněn, že v druhých zemích dosud se vládlo absolutisticky. — V skutku šlo Uhrům pak jen o dosažení vlastního samostatného ministerstva, jež jim bylo povoleno v polovici března, kdežto dne 11. dubna r. 1848 sankcionováno 31 článků ústavních zákonů, kterými dosáhli takové úplné samostatnosti, jaká z historického vývoje tou měrou nikterak nevyplývala.

kového, zejmena pokud se k němu počítaly Uhry. Snad se namítne, že tu nerozhodoval pouze nacionalismus, nýbrž také politické důvody i zděděné historické zájmy, a ty že také dynastii k tomu vedly, aby hájila svého čelného postavení v bývalé německé říši, zase znova se rodící. Připusťme to; avšak tím ještě nikterak se nevyvrátí faktum, že zřízení německého bundu tehdáž ukázalo se podstatnou překážkou jednotného zřízení Rakouska; že rakouští Němci spolu s ostatními soukmenovci požadovali tehda reformu tohoto mezinárodního bundu v jeden spolkový stát, jinak řečeno: znovuzřízení říše německé (a to i nad územím koruny české), — a třeba že si toto nové Německo myslili pod Habsbursko-lotrinskou dynastií, přece nemohli pracovati zároveň na jednotné ústavě říše rakouské, nýbrž nepřímo podporovali právě ono rozpoltění její, které chtěli Uhři. S Frankfurtským parlamentem Němců snad mohla se jaks taks snésti existence podružného parlamentu Předlitavského — nikoli však parlament všerakouský, kterého by se účastnili také Uhři, kteří s Frankfurtem nemohli míti ničeho společného.[3])

A tak hned od počátku, již v polovici března r. 1848, rozpadalo se mocnářství naše na dvé, a Uhři potom v dubnu dosáhli plné státní samostatnosti (i pro záležitosti vojenské a zahraničné), tak že ani nebylo záležitostí společných! Jestliže přes to v této době mluví se u nás o ústavě »říšské,« o sněmě »říšském,« — nesluší se mysliti v skutku na celou říši rakouskou (dnes rakousko-uherskou), nýbrž pouze na země neuherské, na t. zv. Předlitavsko (dle obvyklého názvu, jehož původcem byl Dr. Wildner z Maithsteinu). A v tomto obmezeném smyslu bude nám líčiti počátky ústavy »říšské« od března do října r. 1848. Jsou to celkem 3 stupně (nebo stadia) ústavního vývoje: — koncese březnové, dubnové a květnové, po každé jiné povahy, jiného významu. Posloupně dál a dál sahaly tyto ústavní ústupky, ke kterým panovník dával se pohnouti hnutím Vídeňským, neboť předním regulátorem ústavního vývoje říšského bylo tehda samo hlavní a sídelní město říše.

1. Veřejné hnutí ve Vídni soustředilo se nejprve ke dni 13. března r. 1848, kdy sestoupil se dolnorakouský stavovský sněm. Tak juridicko-politický spolek čtenářský již dne 10. t. m. připravil Vídeňanům petici, která měla zemskými stavy býti projednána a úřední cestou vládě podána; tu mimo jiné určitě a pevně hlásalo se, že dynastii a státu může nové síly propůjčiti toliko »periodické svolávání sboru zastupujícího všechny země monarchie i všechny třídy a zájmy národův, s právem povolovati berně, kontrolovati státní rozpočet, jakož i účastniti se v zákonodárství.« [4]) Menší byly požadavky liberální strany stavů, která se chystala na sněmě podati osnovu adresy, v níž žádalo se pouze

[3]) K národnímu hnutí a programu německému, jakož i k uherské ústavě r. 1848 poukážeme později zvláště.

[4]) Ve spolku tom docházel obliby francouzský liberalismus a centralismus; petice pocházela z péra Bauernfeldova a Bachova. — Ostatně studující Vídeňští usnesli se na zvláštní petici, v níž vedle svobody tisku a učení žádali národní zastupitelstvo a reformu německého bundu; petice ta byla dne 12. března večer podána císaři od profesorů Hye a Endlichera, a císař slíbil ji uvážiti.

za »svolání poslanců všech provinciálních stavů a sdělení státního rozpočtu tomuto výboru centrálnímu, rozmnoženému poslanci nestavovských živlů.«

Vzhledem k těmto přípravám a k rostoucímu obecnému ruchu vláda již sama uznala konečně za dobré, požadavkům doby aspoň poněkud vstříc vyjíti. V skutku již v předvečer sejití se sněmu sepsán císařský kabinetní list k nejvyššímu kancléři ze dne 12. března v ten smysl, že panovník rozhodl se povolati do Vídně členy stavů »ze všech provincií, jichž stavovská práva zakládají se na starých, dosud nezměněných ústavních listinách« (a to po jednom členu z každého stavu), aby prý se zvláště zřízenou vládní komisí porokovali o svých stavovských poměrech; mimo to panovník vyhradil si, že této stavovské deputaci také naznačí opatření žádaná potřebami okamžiku. Toť ovšem mohlo se státnímu kancléři knížeti Metternichovi jeviti dostatečným ústupkem; avšak nebylo to spůsobilé vyhověti potřebám nové doby, zastaviti vzmahající se veřejný ruch.[5])

A tak konečně den 13. března, kdy sešel se dolnorakouský sněm, stal se zároveň prvým dnem revoluce.[6]) Přímý následek její byl, že kníže Metternich odstoupil, že byla zrušena tisková censura a zřízena národní garda; vedle toho pak slíbeno císařskou proklamací z *14. března*, že nejdéle do 3. července budou do Vídně svoláni stavové německých, slovanských i italských zemí (nikoli také uherských), toliko za tím účelem, aby byli »radou v legislativních a administrativních otázkách.« Avšak Vídeňský lid nechtěl pouze stavům zjednati větší vliv, nýbrž také sobě, a nepokládal za dostatečné povolení poradného, nýbrž jen rozhodného hlasu o státních zákonech i financích. Protož konečně dne *15. března* 1848 vydán císařský manifest, že se již stala opatření, aby ve lhůtě co možná nejkratší sešli se poslanci všech provinciálních stavů »se sesíleným zastoupením měšťanstva a se zřetelem ke stávajícím provinciálním ústavám za účelem Námi uzavřené *konstituce* vlasti.«[7]) Z druhé strany panovník již následujícího dne obecně přivolil k požadavkům

---

[5]) K této povolnosti státní konference přispěla zejmena rozmluva, kterou měl s Metternichem dolnorakouský maršálek Albrecht hr. Montecuccoli. Ostatně kabinetní list z 12. března 1848 ani nevešel v obecnou známost. — Kníže Metternich sice nejednou mluvíval o politických reformách, o rozšíření práv stavů v Rakousku ve vhodné době; ale nemohl se dostati ke skutkům. Ve Vídni platil dokonce za hlavní sloup absolutismu, i nazýván proto také: »Mitternacht.«

[6]) Studující, nejsouce spokojeni přijetím své petice, odebrali se z universitní auly ke sněmovně. Tam dr. Fischhof jal se shromážděnému lidu vykládati liberální, nacionální a konstituční požadavky, a dr. Goldmark vyzval k jednání se stavy. To pak vedlo k usazení se lidu ve stavovské sněmovně a konečně ke srážce s vojskem. Dvůr, na nějž mezi tím naléhali vyslaní stavů a university, po tomto prvém prolití krve ihned povolil hlavním žádostem.

[7]) V. Černý, Boj etc., str. 19. Patent o konstituci mluví o poslancích »všech provinciálních stavů« a centrálních sjezdů lombardsko-benátského království; proklamace z 14. března výslovně vztahuje se jen na stavy »německých a slovanských zemí,« jakož i na centrální kongregace lombardsko-benátského království (tyto zastupovaly tam místo zemských stavů). Ze souvislosti obou aktů patrně vysvítá, že patent o konstituci nevztahuje se na Uhry, jak by se snad někomu mohlo zdáti.

Uhrů; tudíž dne 17. t. m. nastoupila dvě konstituční, odpovědná ministerstva: jedno pro země uherské a druhé pro země neuherské. [8])

Takový byl souhrn ústupků březnových. Nešlo o jednotné (unitárské) zřízení říše; šlo o konstituce dvě, a každá měla míti jinou povahu. V Uhrách — nehledě k jich dokonalé státní samostatnosti — přicházely k úplné platnosti zásady vlády konstituční (usnášecí moc uherského sněmu nedala se obmezovati), a zároveň hledělo se tam vyhověti požadavkům moderní representativní soustavy. Jinak bylo v zemích neuherských. Zde absolutismus ustupoval teprve kus po kuse a hledal zachovati větší moc než mu to bylo možno v Uhrách: Předlitavsku povolován zprvu jen hlas poradný, potom sice také »konstituce,« ale obmezená. Mimo to dosavadní zřízení stavovské nemělo snad podrobiti se soustavě národní representace, nýbrž mělo se jen částečně zreformovati, neboť pouze městskému stavu slíbeno silnější zastoupení; o selském stavu konstituční patent ještě mlčel. Šlo tu celkem o konstituci stojící pod znamením silné panovnické moci a historické kontinuity se stavovskými řády.

Takovéto zařízení mělo svou stránku autonomistickou nebo federalistickou. Zřízení stavů zemských a práva jejich docházela tu všeobecného uznání. Zemské sněmy měly ve formálním, organisačním ohledu zůstávati základními faktory společného říšského zastoupení; země samy měly svými vyslanci uskutečniti potřebný přechod od provinciálních institucí k nové delegaci říšské (Předlitavské), samy ji měly tvořiti. Nepochybně sloužila tu za příklad stará historická forma všeobecných zemských kongresů neboli plnomocných delegací ze zemských sněmů, tak jak se objevovala za Ferdinanda I. a při stavovských konfederacích na začátku 17. století. Avšak z druhé strany bylo by omylno mysliti, že by snad rakouská vláda v březnu r. 1848 byla měla program autonomistický. Naopak v materiálním ohledu, co do kompetence, říše nikterak neměla na zemích záviseti; obor říšské působnosti měl hned z předu samým panovníkem býti ustanoven a tudíž povznesen nad každé usnesení nebo svolení jednotlivých zemí nebo jejich delegátů. Ústava říšská, jak hned uvidíme, měla býti oktrojována; rozsah záležitostí říšských měl býti shůry předepsán, právě tak jako míra konstitučního účastenství čili práv delegace říšské naproti vládě, — byla tu tedy dostatečná záruka pro centralistické zřízení Předlitavska, třeba že říšská delegace formálně měla se skládati z delegátů stavovských sněmů zemských.

Patent z 15. března r. 1848 ovšem povoloval celku neuherských zemí konstituci, tedy právo netoliko raditi se o zákonech a berních, nýbrž přímo o nich se usnášeti, jakož i ministry k odpovědnosti poháněti. Ale z toho ještě neplynulo, že delegace těchto zemí měla sama usnesti se o nové říšské ústavě, neboli že měla míti též působnost ústavo-

[8]) Praesidium předlitavského ministerstva prozatímně převzal dosavadní dirigující ministr hrabě Kolovrat; ale již 31. března nastoupil na jeho místo Fiquelmont, ministr záležitostí zahraničných. Ministerstvo vnitra převzal František baron Pillersdorf, kterýž pak dne 5. května stal se po Fiquelmontovi předsedou ministerstva.

dárnou.[9]) V skutku reskript vydaný k zemským stavům dne 18. března nenechal o tom pochybnosti, že stavové ti při stanovení říšské ústavy ani poradného vlivu míti neměli! Praví se tu, že panovník uznávaje a zachovávaje ústavní práva stavů, rozhodl se z vlastního podnětu zavesti takové konstituční zřízení, které by ještě upevnilo jednotný svazek zemí, a že co nejdříve dá stavům oznámiti ustanovení další. Prozatím očekávaly se od stavů pouze návrhy o některých vnitřních reformách zřízení zemského: o zastoupení městského stavu, o zřízení obecním, o vykoupení poddanských břemen.[10])

Ústavní koncese březnové byly tedy pouze základem pro oktrojování ústavy. Volnost oktrojírky jen potud byla konstitučním patentem napřed obmezena, a předepsán jí určitý směr, že při nové ústavě mělo se zachovati »zření k stávajícím provinciálním ústavám,« a že zastupitelstvo říše mělo se skládati z poslanců stavovských zemských sněmů (při rozšířeném zastoupení měšťanstva). Avšak tato formální právní kontinuita se stavovským a zemským zřízením neměla vaditi centralistickému upevnění říšského svazku v ohledu materiálním, co do vyměření oboru společných záležitostí.

Jak by taková stavovská delegace říšská podrobně byla vypadala, nelze ovšem již říci, poněvadž ku provedení původních záměrů nedošlo. Oktrojovaná ústava sice vydána, ale teprve koncem měsíce dubna, za změněné situace; a tu již oktrojována ústava jiná, než se zamýšlelo v březnu. Březnové ústupky ještě prve, než byly provedeny, byly již překonány dalším během událostí. Forma stavovského kongresu zemí musela na konec ustoupiti všeobecné národní repraesentaci, — a když se opouštěly řády stavovské, mimovolně pominuto zároveň kontinuity říšského zřízení se zemským, odložen ohled na země jako zvláštní politické individuality, tak aby lépe mohl vyniknouti nový »všeobecný národ rakouský« či vlastně Předlitavský. A tak shromáždění delegátů všech stavovských sněmů v skutku vůbec ani jednou se nesešlo.

Toliko na vyzvání praesidia stavů dolnorakouských konaly se ve Vídni (v prvé polovici dubna) porady jistého »ústředního výboru« neuherských zemských stavů; ale neměl řádné legitimace k jednání o říšské ústavě a byl jen kusý (zejmena bez zástupců Čech a Haliče). Ostatně nejen pokládal stanovení ústavy za právo koruny, a radil, aby byla oktrojována, nýbrž dokonce vycházel také se stanoviska, že napřed nutno dáti konstituci říšskou, prve než budou upravena zřízení provinciální, a že zastoupení říšské musí zakládati se na moderní soustavě representativní, nikoli na stávajícím anebo reformovaném zřízení stavovském. A tak tito stavovští zástupcové ze své strany náhledy — ku podivu

[9]) Je pozoruhodno, že slova patentu nevolají stavy k usnesení konstituce, nýbrž za účelem »uzavřené konstituce vlasti« (der beschlossenen Constitution des Vaterlandes); nicméně i to dalo by se vykládati tak, že panovník v zásadě ustanovil se na ústavní vládě, a ne že by také bližší provedení zásady sobě ponechal, zamýšleje celou ústavu sám předepsati a stavy povolati teprv ke věci hotové, stanovené.

[10]) Reskript sice ukazoval k vyhlášení z 14. března a k patentu z 15. t. m.; avšak k vyslání delegátů do Vídně ještě nevyzýval. Proto také zemské sněmy tam, kde se sešly, ani se neusnášely o desideriích ve příčině říšské konstituce.

liberálními a centralistickými — naopak ještě přispěli k oktrojování ústavy dubnové; ministerstvo zajisté mohlo býti spokojeno konferencí, kterou mělo s komitétem tohoto stavovského výboru, jelikož tento v podstatě dosti se shodoval s jeho vlastními záměry. [11])

2. V skutku politické hnutí vzrostlo zatím tak, že vláda viděla se nucena povoliti lidu více, než proň vyplývalo z březnových koncesí; naproti tomu zdálo se, že zemští stavové musejí konečně už na tom míti dosti, když vůbec po vydání říšské ústavy provinciální zřízení v jistých mezích zůstane zachováno. Když by se v čas neprovedl přechod k nové formě říšského zastupitelstva, byla by se objevila příliš nápadná protiva mezi národním shromážděním ve Frankfurtě a stavovskou delegací ve Vídni; také hrozilo nebezpečí, že čím dále, tím více bude požadováno, a že naposled nebylo by vyhnutí, než povoliti lidu tolik jako v Německu. Tam totiž shromáždění notáblů ve Frankfurtě (31. března do 4. dubna, t. zv. Vorparlament) prohlásilo se pro všeobecné volební právo, bez censu, a mimo to i pro ústavodárnou povahu příštího německého národního shromáždění; a bund sám se poddával a usnesení svá hleděl tomu přispůsobiti.

Vydána tedy rakouská ***říšská ústava ze dne 25. dubna 1848*** — ústava oktrojovaná, pouze Předlitavská, při tom však dokonale centralistická. Sluje také Pillersdorfovou, jelikož původcem jejím byl ministr vnitra Pillersdorf, jemuž prý byla vzorem ústava belgická. [12]) Ústava ta sice prohlásila, že všechny země příslušející k rakouskému císařství činí nerozdílnou konstituční monarchii (§ 1.), a že koruna je v ní dědičnou dle pragmatické sankce z r. 1713 (§ 5); ale jinak platnost této ústavy vztahovala se pouze na země české, německo-rakouské, Halič a Dalmácii (§ 2.), nikoli na Lombardsko-Benátsko, ani na Uhry a Charvátsko. [13]) Při tom nemělo se žádného zřetele ku právní povaze jedno-

---

[11]) Dle porad ústředního výboru (10.—17. dubna) říšský sněm měl míti 2 komory. V prvé mělo býti 200 poslanců volených velkostatkáři (rozvržených mezi země dle velikosti a výnosu plodné půdy), několik virilních hlasů pro členy císařského domu, a až do 50 členů císařem ze středu voličů jmenovaných. Druhá komora měla míti 400 poslanců volených na 6 let obcemi dle počtu obyvatelstva, počítajíc 1 poslance na 30.000 obyvatelů bez rozdílu měst a venkova; toliko města se 30.000 a více obyvatelů měla tvořiti zvláštní volební okresy. Volby měly býti nepřímé; za to volební právo mělo býti podmíněno pouze placením nějaké přímé berně nebo důchodem 200 zl., a i to ne vždy; po případě mělo nastoupiti všeobecné volební právo, když by volby do německého parlamentu konaly se bez censu. Říšský sněm měl míti právo přivoliti ke všem zákonům a smlouvám s cizími mocmi, povolovati berně, obžalovati ministry. Srov. Hugelmann, Studien zum österr. Verfassungsrechte, 9—13.

[12]) Černý (str. 151) otiskl pouze 6 článků ústavy podle Národních Novin 1848 č. 18, v kterých je obsažena celá. Oddíly její jsou: I. ustanovení všeobecná, II. císař, III. občanská a politická práva obyvatelů, IV. ministři, V. říšský sněm, VI. činnost říšského sněmu, VII. provinciální stavové. — Pillersdorf sdělil zásady její dne 13. dubna s důvěrníky; potom dosáhl též souhlasu rodinné rady císařské.

[13]) Ústava platila jen pro země výslovně uvedené (mezi nimi: království illyrské). Připojení Dalmacie arci nesrovnávalo se s »trojjediným« královstvím charvátsko-slavonsko-dalmatským. — Stavovský ústřední výbor přál si vlastně vyloučení a zvláštní konstituování Haliče, (tím měla se

tlivých zemí a k jejich historickému poměru k veškeré říši. Nedbáno, že konstituční patent z 15. března svou měrou uznával zřízení zemská, především pak docela pominuto práv přiznaných dne 8. dubna království českému. Všem těm zemím měla se hoditi jednostejná šablona centralistická: samo rozdělení na »provincie« mohlo říšským zákonem samovolně býti měněno (§ 2.); jedině národům pojišťována »neporušitelnost národnosti a jazyka« (§ 4.). Pro země ty nařízen jeden sněm říšský o dvou komorách, se senátem a komorou poslanců; a zemským sněmům nepříslušel pražádný vliv na složení těchto komor. Nepřipuštěna ani ta myšlenka, že by snad zvláště senát mohl skládati se z delegátů zemských sněmů, tvořiti »komoru zemí« — Pillersdorf znal pouze volby přímé, jaké jsou nyní od r. 1873 zavedeny.

V senátě měli býti princové cís. domu a členové doživotní, jmenovaní císařem bez ohledu na stav a rod, mimo to 150 členů periodicky volených největšími velkostatkáři. Počet členů volbě nepodléhajících dodatečně byl obmezen na 50. [14]) Druhá komora měla míti 383 poslanců lidem na 5 let volených dle počtu obyvatelstva a zastoupení všech zájmů. Z pravidla počítán jeden poslanec na 50.000 obyvatelů; při rozvržení připadlo na Čechy 90, na Moravu 38 a na Slezsko 10 poslanců. [15]) Zastoupení to (dle prozatímného volebního řádu z 9. května) sice nezakládalo se na všeobecném volebním právě, avšak přece na dosti širokém; naproti tomu demokratický ráz obmezen zase v tom, že poslanci měli se voliti spůsobem nepřímým, skrze volitele. [16])

Němcům v Předlitavsku zjednati většina). Co se týče Uher, minil, že mají svou zvláštní ústavu; že sice zavedením ústavnosti odpadl politický důvod jejich odloučení, avšak připojení jejich bude prý možno teprve, až budou samy chtíti, a nikoli hned na začátku ústavního vývoje druhých zemí.

[14]) Ústava (§ 35.) neobmezovala právo koruny senátory jmenovati, i vzbudila tím nespokojenost. Teprve prozatímný volební řád z 9. května určil úhrnný počet senátorů na 200, tak že počet jmenovaných doživotních členů i s princi neměl přesahovati 50. Dle ústavy byli členy 24letí princové císařského domu, dle volebního řádu teprve na základě císařského povolání. — Počet senátorů, kteří měli ze středu největších velkostatkářů na pětiletí se voliti, rozvržen mezi země dle počtu obyvatelstva; i měly se utvořiti provinciální volební sbory, tak že dle připadajícího počtu senátorů povolán dvacateronásobný počet voličů (nebylo určitého berního censu, pro všechny země stejného, nýbrž oprávněni byli relativně největší poplatníci z velkostatkářů každé země). Většinou tedy senát měl zastupovati živel aristokratický, resp. nepřímo stavovský.

[15]) Pouze 31 měst tvořilo zvláštní volební okresy; jinak z pravidla 50.000 obyvatelů mělo tvořiti volební okres k volbě jednoho poslance. V Čechách Praha měla míti 4 poslance, Liberec, Cheb a Budějovice po 1. kraje 83; na Moravě Brno 2, Olomouc, Jihlava a Šternberk po 1, kraje 33; ve Slezsku Opava 1 a kraje 9. Srov. Černý u. m., str. 294. (Také Frankfurtský vorparlament počítal jednoho poslance na 50.000 obyvatelů.)

[16]) Z volebního práva byli vyloučeni jen ti, kdo žili z denní nebo týdenní mzdy, pak služebníci a ti, kdo požívali podpory z veřejných dobročinných ústavů. Nepřímé volení nařízeno nejen na venkově, ale i pro města; na venkově připadal na 500 obyvatelů 1 volitel, ve zvláštních městech 2. Volba poslanců měla býti tajná, kdežto prvotní voličové měli volitele voliti ústně nebo písemně.

Ku platnému usnášení stačila za přítomnosti 60 členů v komoře poslanců a 30 členů v senátě (§ 49.) absolutní většina takto přítomných členů (§ 51.)! Pouze zákony, které by doplňovaly, vysvětlovaly nebo měnily ústavu, vyžadovaly v každé komoře svolení dvou třetin členů přítomných (§ 50.). Ostatně ke každému zákonu bylo potřebí přivolení obou komor, některé záležitosti, jako rozpočet a povolování berní a branců, měly se předkládati napřed komoře poslanců. [17])

Se složením říšského sněmu shodovalo se vůbec jednotné upravení legislativy a zároveň i exekutivy: tu teprve znamenati úplné dovršení Předlitavského centralismu. Ústava dubnová zná jen jedinou státní moc — totiž císařskou, jediné ústřední zákonodárství — totiž říšské. Jako císaři přísluší rozsáhlá moc výkonná, tak i veškery zákony vydává císař společně s ústředním zákonodárným sborem. [18]) Spolupůsobiti v zákonodárství, povolovati berně a brance přísluší pouze sněmu říšskému, oběma jeho komorám; zastupitelstvům zemským účastniti se zákonodárství nepřísluší. [19])

Země vůbec nemají samostatné bytnosti a svéprávnosti; práva jejich netoliko že připouštějí se jen v mezích říšské ústavy, nýbrž ona vlastně se z ní odvozují. Pravilo se sice, že dosavadní zřízení a působení provinciálních stavů bude zachováno, — ale jen »pokud se ústava nezmění;« a ihned za vlastní úkol jejich prohlášeno pouze »opatrovati provinciální zájmy, pokud nezabíhají v potřeby státní« (§ 54.), právě tak jako se slibovalo zvláštní municipální zřízení »k opatrování zvláštních zájmů v krajích a okresích« (§ 56.). Připouštělo se sice, aby provinciální stavové jednali o časových opravách posavadního zřízení (zemského), ale snesení jejich pokládána pouze za návrhy, jež věcně zkoumati a oceniti mělo býti jednou z prvých úloh sněmu říšského (§ 55.). Tedy ani v oboru zemských záležitostí neměly rozhodujícího zákonodárného účastenství; byly sníženy pouze na samosprávné korporace.

---

[17]) Říšský sněm měl býti svolávän každoročně. Císař mohl jej odložiti nebo rozpustiti; avšak při rozpuštění měl po lhůtě 19 dnů svolán býti nový sněm; také ve 4 nedělích po smrti císařově měl se říšský sněm shromážditi. — Ostatně každá komora měla si voliti svého předsedu; zkoumala platnost voleb. Poslanci museli hlasovati osobně a nesměli přijímati instrukcí; požívali immunity, atd.

[18]) Tu již ukazoval se poslední výsledek dlouhého historického procesu, který směřoval ke kumulaci neb unifikaci státní moci a osobnosti; zde již není stopy po nějaké moci královské nebo císařské a královské pospolu, — mluví se prostě jen o císaři. — Výkonná moc přísluší císaři samému, zákonodárnou moc vykonává společně s říšským sněmem (§ 10.); jen jemu přísluší sankce všech zákonů (§ 15.). On obsazuje státní úřady, má vrchní velení branné moci (§ 11.); vypovídá válku, uzavírá mír a smlouvy s cizími vládami (§ 12.). Ustanovení jeho potřebují k plné platnosti podpis odpovědného ministerstva; ministři jsou odpovědni za všechny skutky a návrhy ve svém úřadování; udělení milosti odsouzeným ministrům je závislé na jedné z obou komor; ostatně náleželo odpovědnost jejich upraviti zvláštním zákonem.

[19]) Všechna ustanovení o zákonodárné moci vztahují se pouze na říšský sněm (§§ 10., 15., 34., 45., 48. a j.); říšskému zákonu vyhrazeny též: každoroční doplňování vojska, povolování berní, státní dluhy, prodej státních statků, stanovení rozpočtu i závěrka státních účtů (§ 47.).

Tato nová ústava nebyla nikde radostně vítána. Vídni nelíbilo se zejmena zřízení senátu a nepřímé volby do druhé komory. Také haličská deputace, právě ve Vídni meškající, již dne 27. dubna protestovala proti této Pillersdorfově ústavě. A což teprve měli říkati Čechové, kteří mohli se odvolávati na kabinetní list z 8. dubna t. r.?!

Příkrý rozpor mezi říšskou ústavou a právy zemí zatím vůbec jen tím byl utajen a zevně zakryt, že ministerstvo nedůsledně dopouštělo dosti volnou činnost některých zemských sněmů, tak že tyto jednaly též o záležitostech zasahujících nepochybně do působnosti říšského sněmu.[20]) Avšak nebyl to snad konflikt se zeměmi, nýbrž nespokojenost Vídeňských demokratů, pro kterou nová ústava nevešla ve skutek, tedy našla týž osud jako březnové koncesse, na jichž místo byla vstoupila. Opětná (druhá) revoluce pomohla k dalším »vymoženostem.« Vzor k nim podával nastávající parlament Frankfurtský jakožto ústavodárné shromáždění o jediné komoře, zvolené na základě takměř obecného hlasování lidu; přímým podnětem pak byl odpor vlády uznati Vídeňské »politické centrální komité,« které se utvořilo ze zástupců národní gardy a akademické legie.

3. Dne 15. května vypukly ve Vídni nové bouře, a vláda dala se zastrašiti ozbrojeným vystoupením legie a gardy před císařským hradem (t. zv. šturmpeticí), tak že došlo k povolení velikého dosahu. Vydána císařská proklamace *ze 16. května*, že ústava z 25. dubna bude napřed ještě podrobena poradám říšského sněmu, a že budou nově prozkoumána ustanovení volebního řádu: — »Aby pak ustanovení ústavy *konstituujícím* říšským shromážděním co nejspolehlivěji se provedlo, rozhodli jsme dále, pro prvý říšský sněm jen *jedinou komoru* voliti dáti, tak že tedy nebude pro volby *žádného censu.*«

Císař sice, postrádaje již ve Vídni osobní bezpečnosti a svobody, uchýlil se nazejtří do Inšpruku; ale jalovými ukázaly se obavy před reakcí. Vídeňský lid ještě dne 26. května novými nepokoji vymohl uznání »výboru bezpečnosti« (z městské rady, gardy a legie), tak že pak ministerstvo samo namnoze na něm záviselo. Přes to vše bylo dále ponecháno chabé ministerstvo Pillersdorfovo, vynucené koncesse májové císařským manifestem z 3. června znova potvrzeny, a císař konečně, nechtěje Inšpruku opustiti, dne 15. června jmenoval arciknížete Jana svým náměstkem neboli vladařem, zejmena aby také zahájil říšský sněm. Zatím vláda napořád zůstávala pod nátlakem demokracie Vídeňské. Arcikníže Jan ihned vyhověl výboru bezpečnosti, když tento

---

[20]) Ministerstvo sledovalo prý při vydání říšské ústavy především ten účel, aby byl ve Vídni zachován pokoj. Předseda ministerstva Fiquelmont sice pochyboval o její přiměřenosti pro Rakousko, znal její nedostatky, ale těšil se tím, že tato ústava mohla býti pouze »transitorní,« a že prý (!) nedotýkala se »hlavní otázky,« zdali totiž Rakousko »má trvati dále jako stát federativní, jakým bylo dříve, anebo státi se státem centrálním« (Springer, Gesch. Oest. II., 298). — Ovšem kdy by nebylo §§ 54. a 55., a za to přihlíželo by se na př. k volnému jednání zemského sněmu na Moravě, — mohlo by se zdáti, že zemské zákonodárství nebylo ještě vyloučeno, že zemím mohl zůstati slušný podíl působnosti. Avšak znění různých článků ústavy (zejmena ve spojení s citovanými §§) dává přesně smysl centralistický.

dne 8. července usnesl se, že Pillersdorf má odstoupiti a Doblhoff nové ministerstvo sestaviti. Ministerstvo to pak vstoupilo v život právě, když již začínaly první schůze říšského sněmu, když tedy na obzor vstupovala nová moc, které Vídeňský výbor bezpečnosti přirozeně měl ustoupiti.[21])

Koncese květnové měly proti březnovým a dubnovým rozhodně tu přednost, že byly v skutku provedeny, že říšský sněm na jich základě se uskutečnil. Volební právo rozšířeno až k mezím všeobecného volebního práva, toliko zůstalo při nepřímém způsobu volení; senát pak prostě odpadl.[22]) A tak, kdežto prve v květnu některé země nebo okresy odepřením voleb, neobesláním protestovaly proti parlamentu Frankfurtskému, naopak volby do říšského sněmu Vídeňského všude byly vykonány a sněm odevšad obeslán — bez abstinence, bez separatismu. Říšské zastupitelstvo Předlitavské fakticky bylo r. 1848 obecně uznáno, a tím utvořena těžká praejudice snahám státoprávním a autonomistickým, zvláště pokud tento ústřední sněm byl konstituujícím, a nebylo tu žádné výhrady nebo záruky ve prospěch zemí: vše záviselo teprv od říšského sněmu samého.[23])

Také my Čechové — když naše snahy státoprávní červnovými bouřemi v Praze byly zmařeny — vstoupili jsme tehda na tuto centralistickou půdu, ačkoli se tu niveč uvádělo právo zemského sněmu k vysílání říšské delegace, ačkoli království české klesalo na roveň s Bukovinou a Solnohradskem, ačkoli zde zákonodárná i ústavodárná moc připadala výhradně říši, vlastně jen Předlitavsku. Jak velká a správná mohla býti naděje, že snad centrální zastupitelstvo samovolně uzná historickou osobnost království českého? Do pravdy, když z české strany r. 1848 začalo se spolupracovati na díle Předlitavské říšské ústavy, mohlo věru jen o to jíti, zdali podaří se tam prosaditi aspoň jistou autonomii a samosprávu zemí — arci jen na základech a v mezích jednotného státního zřízení Předlitavského.

Již dne 10. července 1848 začaly se schůze říšských poslanců ve Vídni; dne 20. t. m. zvoleno praesidium, načež dne 22. arcikníže Jan slavně zahájil říšský sněm řečí, v které poukazoval k »svobod-

---

[21]) Pillersdorf hned po 15. květnu chtěl odstoupiti, ale dne 3. června byl konečně ponechán. V novém ministerstvu (17. července) měl Wessenberg praesidium a zahraničné záležitosti, Doblhoff vnitro a vyučování, Alexandr Bach spravedlnost. — Výbor bezpečnosti rozpuštěn teprve dne 24. srpna.

[22]) Nový volební řád, vyhlášený ministrem vnitra 30. května, nelišil se hrubě od dřívějšího, pokud šlo o sněmovnu poslanců. K volitelnosti stačil věk 24 let místo 30. Volební právo bylo pak ještě rozšiřováno dodatečnými vysvětleními. Zejmena ministerský výnos z 10. června přiznal volební právo také všem samostatným, z denní nebo týdenní mzdy žijícím dělníkům, kteří nestáli v řádném, na určitý čas stanoveném služebním poměru k svým zaměstnavatelům.

[23]) Tak zejmena Hugelmann (Studien zum österr. Verfassungsrechte, 22), když ukázal k tomu, jak pochybnou byla kompetence říšského sněmu v materiálném i formálném ohledu, dodává: »Rozhodným zůstává, že když bouře revoluce přivedly k životu národní zastupitelstvo, proud ten ihned vedl k utvoření říšského zastupitelstva. Nechať jakkoli se zdvíhaly vlny národního hnutí a jakkoli mocná byla v některých částech říše žádost po samostatnosti, idea říšského zastupitelstva byla beze vší pochyby v podstatě, totiž vykonáním voleb, všeobecně uznána.«

nému sbratření« všech národností rakouské monarchie, k »úplné rovnoprávnosti všech« — Slované tvořili většinu sněmovny —, ale z druhé strany zároveň ku potřebě »úzkého svazku s Německem.« [24]) Za přední úkol sněmu pokládalo se ustanovení ústavy; ale již trůnní řeč přisuzovala mu vedle toho též porady o potřebných opatřeních finančních. A tak sněm napotom nepokládal se za pouze konstituující, neobmezoval se na jednání o příští ústavě, nýbrž staral se vůbec o všeliké záležitosti zákonodárství, dosti toho nedbaje, že touto činností trpí jeho hlavní a vlastní úkol.

Při tom zároveň nebylo určeno, jak daleko sahala moc sněmu oproti právům koruny v jednom i v druhém směru. Pokud šlo o jednotlivé legislativní akty, ministerstvo postačilo sice hájiti monarchické stanovisko, že potřebují císařské sankce. Ale hůře, pochybněji stála otázka ve příčině ustanovení ústavy vůbec; tu veřejné mínění stálo z velké části na stanovisku vlastně republikánském anebo revolučním: ústavodárný sněm pokládán namnoze za činitele samostatného, svrchovaného, za jistou konstituantu; tu princip monarchický potlačován hesly t. zv. svrchovanosti lidu. Samo ministerstvo ve výkladech podaných sněmovně dne 2. a 7. září opouštělo stanovisko, že by také konstituční dílo říšského sněmu podléhalo sankci. Mluvilo jen o dohodnutí či umluvení ústavní listiny (Vereinbarung) mezi konstituujícím říšským sněmem a panovníkem; a když s prohlášením takovým projevena nespokojenost, vyslovilo se, že úmluvou rozumí vlastně jen »přijetí« ústavní listiny panovníkem, — přijetí to prý zakládá se ve volném sebeurčení panovníka, který stanovení ústavy, jež má býti zákonitě vyjádřenou vůlí veškerosti, ponechal říšskému sněmu, a rozhodl se s touto vůlí za jedno býti a kráčeti. [25])

Avšak nechať říšský sněm Vídeňský sebe výše vypjal svou moc a nároky, plodů žádných nepřinesl. Dne 31. července ustanoven sice 30členný výbor, který měl vypracovati osnovu ústavy. Ale výbor ten po dobu Vídeňského zasedání ani nedostal se k jednání o vlastní říšské ústavě; pouze jedna zvláštní část, t. zv. základní práva, byla jím připravena (jak dne 26. září sněmu bylo ohlášeno), a ani ta nedostala se již do plného sněmu následkem říjnové revoluce. Protož i o této části bude příhodno pojednati až při říšském sněmě Kroměřížském. Také není naším úkolem vypisovati zde legislativní činnost Vídeňského sněmu,

---

[24]) V předchozích schůzích jednalo se o jednacím řádě a verifikaci voleb. Za předsedu zvolen Schmitt z Vídně, za místopředsedy Strobach z Prahy a Hagenauer z Terstu; později (od 18. srpna) byl Strobach předsedou. Většina skládala se z klubu slovanského (s Čechy) a polského.

[25]) Byl tu tedy vlastně slib panovníka, že přijme konstituci, kterou sněm ustanoví. K otázce té dlužno blíže srovnati: prohlášení ministra Bacha z 2. září, interpellaci poslance Borrosche z 5. t. m., a odpověď ministra Doblhoffa ze 7. září 1848 (Verhandlungen des österr. Reichstages, Bd. II., str. 212, 230—1, 295—7). — Při zákoně o zrušení roboty žádali někteří, aby sněm své usnesení sám vyhlásil; sněm pak sdělil je ministerstvu ke schvalujícímu podpisu císařovu a k vyhlášení; panovník však užil plného práva sankce: »jakožto konstituční císař rakouský, král uherský a český atd.« uzavřel a nařídil zákon ten k návrhu ministerské rady v souhlasu s konstituujícím sněmem říšským (srov. Černý, str. 381).

z níž, jak známo, v pravdě vynikl jen zákon o zrušení roboty a poddanského svazku ze dne 7. září 1848. Dějiny sněmu toho vůbec mohou sice býti zajímavy pro vývoj politického života a parlamentarismu, ale bezprostředně nespadají pod výklad vlastního vývoje ústavního. Jen jedné věci nelze pominouti: nutno totiž zběžně naznačiti, jak se naposled utvářel poměr říšského sněmu k Vídni a naopak.

Vídeňským radikálům záhy nevyhovovalo ministerstvo Doblhoffovo (vlastním jich podnětem povstalé), a rovněž nebyli spokojeni říšským sněmem, jenž neukazoval se býti vždy ochotným nástrojem jejich žádostí. Nicméně usilováno o to, strhnouti jej přece za sebou. Příležitost k tomu podaly zejmena zmatky uherské, v kterých Vídeňská demokracie stavěla se na stranu Košutovu, spatřujíc v jeho úspěchu zároveň vítězství svých snah. Protož i ve sněmovně samé podniknuta první obstrukce: proti zákonu o vybírání berní pro správní rok 1849 (od 1. listopadu 1848), tak aby vláda nemohla v čas dosti podporovati bána Jelačiće v boji s Maďary. Když však většina sněmu obstrukci překazila, tu nespokojení živlové ve Vídni způsobili dne 6. září novou revoluci, při níž také zavražděn ministr války hr. Latour.

Tenkráte však revoluce k úspěchům nevedla. Císař, jenž dne 12. srpna byl se vrátil do Schönbrunnu, odebral se zase do Olomouce (7. října); také poslanci pravice, i sám president sněmovny Strobach, vidouce bezpečnost svou ohroženu, opouštěli pobouřenou Vídeň. Většina říšského sněmu s místopředsedou Smolkou, hledíc s hnutím hlavního města mírně vycházeti, zasedala sice dále; ale čím dále tím více přátelila se s ním a uchylovala se na revoluční cestu. Zatím vláda brannou mocí postavila se proti Vídni, jež tudíž obležena; když dne 30. října bán Jelačić odrazil maďarské vojsko u Schwechatu, nazejtří (31. října) také vnitřní město Vídeňské bylo knížetem Windischgrätzem dobyto. Úloha Vídně v revoluci r. 1848 byla dohrána; přestal i podíl její na vývoji říšské ústavy. Také kusý sněm Vídeňský skončil; nastávala ještě otázka, pokud podaří se dílo ústavy na říšském sněmě v Kroměříži, v jiném ovzduší, avšak zároveň již za jiné situace.

Čechoslované a civilisace.

Píše

dr. **Hermenegild Jireček.**

4. Hornický zákon a mince krále Václava II.

I.

Obě země naše, Čechy a Morava, proslaveny jsou starověkým dobýváním drahých kovů a rud. Květ hornictva českomoravského připadá sice do století 13. a věků po něm následujících, ale počátkové jeho sahají do časů o kolik století starších. Sestavíme zde podle chronologie všecky zprávy a vědomosti o kovech

a rudách řečených vlastí našich, ježto se tím podá vysvětlení všem úkazům pozdějším.

První a nejstarší zpráva o hornictví českém — ovšem ne zcela jistá, ale velice pravdě podobná — pochází z posledního století před Kristem, z oněch dob, kde Čechy i Morava osídleny byly obyvateli kmene keltského. Věc ta těsně souvisí s velikým dějem stěhování Keltů ze staré Gallie do Podunají a do Hercynského lesa. První podle času auktor, jenž o tomto stěhování zprávu dává, není Livius, nýbrž Caesar (v díle o válce gallské psaném r. 51 př. Kr.). Praví takto: »Za dávných časů byli Keltové (Gallové) zmužilejší nežli Germáni. Bez příčiny dávali se do válek a pro přílišnou lidnatost a pro nedostatek půdy vysílali kolonie za Rýn. Takž jedna větev Tektosagů zmocnila se úrodných krajin Hercynského lesa v Germanii a osadila se tu.« S touto zprávou Caesarovou shoduje se, co píše Strabon ve své Geografii asi r. 30 př. Kr. skládané: »Tektosagové (Volcae Tectosages) byli prý druhdy tak bohati, mocni a lidni, že jednou za vzbouření veliký počet svých vyhostili z vlasti, s kterýmiž se pak jiní z jiných národů spolčili a ve svazek vešli.«

Druhou podle času zprávu podává Livius ve své Historii římské, díle to 26 let po spisu Caesarově, tedy okolo r. 25 př. Kr. započatém. Jest to ono vůbec povědomé vypravování o Belovesovi a Sigovesovi, kteří pro přílišnou lidnatost v zemi Gallské vyšli ze země a dle pokynutí bohů hledali nových sídel: Sigovesovi vykázány byly lesy Hercynské, kdežto Belovesovi bozi ukázali do země mnohem přívětivější, totiž do Italie. S Belovesem šli do Vlach přebyteční zástupové plemen ze střední Gallie. Kdo tedy byli ti, co šli se Sigovesem? Patrně žádní jiní nežli Volcae Tectosages a nárůdkové s nimi spolčení, o kterých právě píše Caesar, že táhli za Rýn, do končin Hercynského lesa.

Ale kterak tomu rozuměti, že kmenové z centrální Gallie šli do Italie, kdežto Tektosagové, kteří bydlili mnohem jižněji, mezi pohořím Kemmenským a Pyrenejemi, odebrali se na sever, do končin bez přirovnání drsnějších než byla krásná vlast jejich Podpyrenejská? Podle starobylého názoru stalo se to pokynutím bohů. Ale příčina byla patrně jiná, i můžeme ji hledati v okolnosti zcela prosaické. Volcae Tectosages podle zpráv, jež o nich a o zemi jejich podávají Polybios a Strabon, přebývali v zemi na drahé kovy velice bohaté, což předpokládá, že byli důkladní znatelé jak jílování tak i dolování. V zemi Tektosagů (dí Poseidonios Rhodský, † 51 př. Kr.), zlatem bohaté, sídlí národ bohabojný a ve svém spůsobu života nikoli rozmařilý. V jich zemi nacházejí se poklady veliké na mnohých místech, zvláště v rybnících za posvátné vyhlášených, kdež obyvatelé ryzí zlato a stříbro bez rázu a nápisů, tedy hrubé a surové, pohroužejíce ukládali. Takový poklad byl i onen, jejž v Tolose, hlavním sídle Tektosagů, nalezli a ukořistili Římané v chrámě. V zemi Tarbellů, národu to za Tektosagy na západ, ale též pod Pyrenejemi usedlého, nacházela se velevýdatná ložiska zlata, ježto z půdy ne právě hluboko rozkopané dobýváni tam kusové zlata zvící pěsti a tak ryzí a čisté, že nebylo třeba velikého přečišťování.

Jelikož se tedy pokládati může, že Tektosagové byli zběhlí jílovci a zruční kovkopové, vábila ty, již pro přílišnou lidnatost nuceni byli

opustiti vlast svou, do nehostinných končin Hercynského lesa pověst nebo snad i určitá zpráva, že se tam vynašla ložiska zlata, že tam jsou řeky zlatonosné. Taková ložiska zlata nacházela se v jižních končinách země nyní české, v poříčí Otavy a Vltavy. Podle názoru znalců jest jílování a dolování v těchto končinách Pošumavských prastarého původu, staršího, než jak se vůbec za to má. Máme o tom výrok muže, jenž maje sobě od státní správy uloženo, aby osobně navštívil všecka místa v Čechách a na Moravě, kde jsou památky dávného jílování a dolování, na všecka tato místa se odebral a zbytky hornické očitě zhlédal a přezkoumal. Jest to někdejší professor Příbramské akademie, báňský rada Pošepný, jenž žádaje nás za historická dáta o takovýchto hornických místech, v listě dne 7. července 1881 psaném takto se vyjadřuje: »Nalézám, že zbytky starého průmyslu v Šumavě tak jsou velkolepé, že se jimi ona dosti malicherná produkce, kterou historicky dokázati možno, nikterak nevysvětluje, tak že snad ono velkolepé dobývání sahá do dob předhistorických.«

Také i na horách nyní Tauern řečených, mezi Salcburskem a Korutany, pak i ve dnešním hořejším Štyrsku, u keltských Taurisků, kopáno a jílováno zlato, odkudž hory ty ještě za Karla IV. sluly Auren-Tur. Polybios (205—123 př. Kr.) a po něm Strabon podávají zprávu o bohatém a nepracném těžení zlata jak v potocích tak i v horách Tauriských, kde se i Římané dali vynajíti, aby kořistili z výdatných ložisk těchto: pojednou prý zlato v Italii zlacinělo o třetinu!

Jílové zlato nalézané v Čechách bylo vesměs ryzí, bez přiměsku kovů jiných. Jsouc vymleto z horských ložisk přívaly dešťovými, usazovalo se, majíc velkou specifickou tíži, v písku nebo jílu potoků odtamtud proudících, a tu je dobýváno ve spůsobě zrn neboli kousků. Jmeno »jílovců« (tak sluli po česku staří dobyvatelé zlata) dochovalo se nás dvojí cestou, jednak v listině kláštera Ostrovského na starých datech založené (aurifossores slovou tu jílovci), jednak v osadních názvech Jilovici, kdež jedna tato osada leží nad Zlatým potokem u starého kláštera Svatopolského v Hradecku, druhá pak u Borovan v Budějovsku. Obě tyto osady ukazují na dobývání zlatého kovu také i svými kostely, ježto v jedné i v druhé zasvěcení zní na jmeno sv. Jakuba Vel., tak jako později v Jihlavě i v Hoře. Konečně i název města Jílového památku jílovnictví v sobě zachovává, tak jako Jílové Hory (Eylengebirg) mezi Čechy a Slezskem.

Vedle jílovců nesmíme zapomínati na jiný druh dobyvatelů zlata, »jamníky«. Jamníci sluli horníci, již hnali jámy neboli šachty do země, aby z nitra jejího na den vynášeli rudu zlatou. Památku jamníků chová zlatohorské ondy město Jamnice na Moravě a samota Jamníky blíže Všechlap na dolejší Lužnici, kdež za krále Jana dobýváno zlato.

Zlaté doly u Jílového kvetly za krále Václava I., tedy v první polovici 13. věku, kdež se vypravuje, že králi podán byl na důkaz výdatnosti Jílovských hor kus ryzího zlata 10 hřiven těžký. V horách Svatoborských, odkudž počátek béře »zlatonosná« Otava, proslavily se v první polovici 14. století zlaté doly Reichensteinské, Chotěšovské a Hartmanické, podřízené královskému vladaři v Písku. Tam kde

Lužnice vchází do Vltavy, dolováno za krále Jana v Pomukách a Všechlapech. Na Blanici, jmenem svým sdružené s Blaníkem, vznikly vzácné doly Karremberské (dnešní Kamberk). Všecky skoro potoky, jež s hor Tremšenských a s Brd stékají k Vltavě, měly zlato jílové a byly v područí královského úřadu v Kníně; potoky na pravém pobřeží Vltavy byly v područí královského úřadu na Kamýce. Z první polovice 13. věku objevují se zprávy o zlatě v potoce Hlubokém u Teplé. Jilovištěm byla také Zlatá Olešnice za Trutnovem a Zlatý potok u Jilovic v Hradecku.

Na Moravě první zprávy vztahují se k dobývání rudy železné. Paměti tyto sahají do prvního století po Kr. Píše totiž Tacitus, že Kotynové, kteří bydlili za Markomany a Quady ve hvozdech a na horách Hercynského lesa, tedy v Krkonoších a v Sudetském pohoří, poplatek platíce jednak Quadům jednak Sarmatům, zanášeli se dobýváním železné rudy, k čemuž hrdý Říman dokládá, toť že dalším znamením jejich uníženosti a poroby, že i železo kopají. V těchto Kotynech poznáváme nárůdek Kognů, o němž píše Ptolemaeus, asi sto let po Tacitovi. Také Ptolemaeus svědectví vydává o železných dolech v té krajině, na vrchovišti dnešní řeky Moravy; nazývá je »sidérorycheia«. Dobývání rudy železné připomíná se zde ještě r. 1215 u Lašťan a Domašova; je tam řeč i o vrchu Rudném a o Rudné cestě. (»Rudníci« t. j. dobyvatelé železné rudy, připomínají se v Čechách hned ve 12. věku, a to v Knovizi a v Úhošťanech.) O ložiscích železné rudy v končinách těch zpravuje nás ještě také Komenského mapa Moravy, na níž naznačeny jsou rudné doly v Braunseifen, v Eulenburce, v Stohlu, Římařově a Wiesenberce. Ještě i nyní pracuje 200 horníků v okolí města Šternberka, dobývajíce ročně 100.000 metrických centů rudy hnědé i brunatné. (Kladení Ptolemaeovy »Sidérorycheje« na slovenskou Rymavu a do stolice Gemerské, jak to činí prof. Suesz, naprosto je pochybeno.)

Jakým bohatstvím stříbra oplývala země česká hned za dob letopisce Kosmy (koncem 11. a počátkem 12. století), o tom právě kronika Kosmova několikero zpráv podává; Kosmas sice nemluví tak jako Hájek o samých dolech a horách zlatých a stříbrných, ale z vypravování jeho nad pochybnost vychází, že země byla stříbrem bohatá. Poplatek k říši, kterýž prý počátek měl hned z dob Karla císaře r. 805, záležel v 500 hřiven stříbra a v 120 vybraných volích, tedy zjevně v produktech země české. Obchod se stříbrem českým provozován (dle Nestora) v 10. století až i do Bulhar na dolejším Dunaji, neboť pronesl se r. 969 Svatoslav ruský: »Neljubo mi jest v Kyjevě byti; choču žiti v Perejaslavci na Dunaji, jako tu vsja blaga schodjať-sja: ot Grek zlato, powoloky, vina, ovoščeve roznoličnyja, iz Čech-že, iz Ugor srebro a komoni« atd. Z r. 1091 píše Kosmas, že v podhradí Pražském a v ulici Vyšehradské jsou židé oplývající zlatem a stříbrem; r. 1101 hnali se rakouští Němci hltavě do Čech, majíce za to, že tu zlato a stříbro v celých balvanech zrovna leží po ulicích. Roku 1107 žádal císař Jindřich IV. na Čechách 10.000 hřiven stříbra; r. 1124 složili Pražští židé 3000 hřiven stříbra a 100 hřiven zlata pokuty. Není sice pochybnosti, že stříbro toto namnoze třeba obchodem dostalo se do Čech odjinud, ale právě také není pochyby, že země sama vydávala stříbra

znamenitou hojnost. Vždyť i císař Fridrich I. r. 1158, povyšuje Vladislava II. na království, zmínku činí o zemi české, že oplývá zlatem a stříbrem i všemi drahocennostmi, tak že knížeti nic není vzácného, a sám papež Kliment VI. dávaje svolení k založení university Pražské praví, že jsou Čechy ložiskem zlata i stříbra.

2. První listinně zaručenou zprávu o hornickém dobývání stříbra máme z roku 1183, a to u staroslovanského hradu nade *Mží*, týmž jmenem slovoucího. Toho roku připomíná se místo toto latinským názvem Argentaria super Msea, odkudž pošlo dnešní jmeno české Stříbro. Z tamních stříbrných dolů daroval r. 1188 kníže Fridrich 12 hřiven ročního důchodu kněžím Johanitům, kteří tam již měli kostel a hospitál. Název Argentaria pochází hned z časů římských, ježto dnešní srbský Kopaonik nazýván Argentaria. Současně s naší Argentarií vyskýtá se jmeno toto (in facto arzentarie) r. 1185 u stříbrných hor biskupů Triďentských.

Další zprávy jsou o stříbrných horách Jihlavských. Stříbrné hory u *Jihlavy* objeveny jsou na sklonku první polovice 13. století, za panování krále Václava I. Při Jihlavě nutno rozlišovati počátky městské osady a počátky hornictva. Městská osada začala se mnohem dříve vytvořovati, nežli tam byly objeveny hory, a to na základě celního stanoviska a trhové osady. Zprávy o župním hradě z konce 12. století nejsou spolehlivé, tím bezpečnější jsou vědomosti o cle na Jihlavě z r. 1234. Šla tudy dráha patrně prastará přes řeku Jihlavu, táhnoucí se dále přes pomezí české k řece Sázavě, kde se brodem chodilo přes řeku (odkudž osada Brod) k trhové osadě Na Habru, a dále k hradu Čáslavi. Cesta táto dle Kosmovy zprávy k r. 1101 šla samými ohromnými lesy i byla dle spůsobu stezek pomezních velice úzká a těsná. O trhové osadě nad Jihlavou svědčí, že tam rytíři německého řádu měli statky i správu církevní, což oni r. 1233 s přisvědčením Olomouckého biskupa jako diecesána postoupili premonstrátům Želivským. Roku 1243 byl tam hospitál řádu Johanitského. Tou asi dobou objeveny jsou stříbrné rudy na levém břehu řeky Jihlavy, a již r. 1249 byla osada osazena horníky, i nacházela se tam královská mincovna. Nejstarší ložisko našlo se v hoře, roku 1315 Antiquus mons juxta Jiglavam jmenované — dnešní to Altenberg na české straně. Na české straně neboli na levém břehu řeky Jihlavy stála také kaple sv. Jana Křtitele, kterou biskupové Pražští počítali k své diecesi, čemuž zase odpírali biskupové Olomoučtí. Osada s kaplí sv. Jana slula ostatně r. 1307 »Stará Jihlava«. Horníci Jihlavští pomáhali králi Václavovi I. v zápase jeho s Otakarem, i obdrželi r. 1249 potvrzení svého městského práva jakož i svých zákonů hornických. Hornictví vzkvétalo zde měrou znamenitou, tak že horníci zdejší, jakožto znalci hornického průmyslu, majíce pečlivě vypracovaná pravidla průmyslu tohoto, stali se autoritou ve věcech hornických netoliko pro Čechy a Moravu, nýbrž i pro země sousední.

Netrvalo dlouho a v sousedství Jihlavy objeveny jsou v starém pomezním hvozdě u *Brodu*, v Šlapanicích, v Bělé, v Chotěboři a v Přibislavi hojné hory stříbrné, vesměs na půdě a panství Hronoviců Lichtemburských, kteří s velikou pílí a horlivostí ujali se průmyslu hornického

i pěstovali jej právě tak jako králové na horách královských. Řečené stříbrné doly trvaly už r. 1257, ještě za pana Smila z Lichtemburka; též i mincovna byla toho roku již v Brodě. Brodští horníci přijali právní pravidla z Jihlavy a zařídili si r. 1278 právo městské. Jiné stříbrné hory, ale méně výdatné než Jihlavské a Brodské, ukázaly se r. 1272 v *Ústí nad Lužnicí*, patrně přičiněním horníků Jihlavských, kterýmž král Otakar II. odevzdal ložiska tato, jakož i všecka jiná, která by se snad ještě našla v celé té končině mezi Jihlavou a Lužnicí.

První horníci Jihlavští a Brodští byli Němci; ukazují k tomu první osobní jmena a jmena jednotlivým horám dávaná. Jmenovitě připomíná se na Brodských horách nákladník Vrîberger, a ten dle jmena svého patrně přišel z Freiberka nyní saského, kdež horníci z Harzu r. 1175 byli zarazili průmysl stříbrný.

Přicházíme k stříbrným horám, jenž slovou *Kutny*. První počátky Kutnohorské jsou poněkud nejasné, ale jistého jest tolik, že ložiska tamní objevena jsou za posledních let krále Otakara II. Nicméně hlavní rozkvět připadá do času krále Vácslava, a to na tolik, že ve 14. věku samo početí kladeno do časů Vácslavových. První zprávy zvěstují, že klášter Sedlecký měl v hájemství královských hor Kutných za krále Otakara jisté usedlosti (lázně), o něž povstal spor mezi klášterem a urburéři královskými. Roku 1289 objevuje se hormistr in Kuttis, jmenem Sibota. Sám král Vácslav praví, že stříbrné hory v Kutné od početí světa Prozřetedlností božskou jemu byly vyhrazeny. Také Dalimil, všech těch věcí svědek souvěký, zmínku činí, »že Bóh otevře královi (t. j. Vácslavovi II.) stříbrné hory,« a Pulkava prostě zaznamenal, že stříbrné hory v Kutné za krále Vácslava měly svůj počátek. Ale tomu všemu rozuměti se může jen tak, že největší bohatství hor Kuten ukázalo se za tohoto krále. O náramné výdatnosti hor Kuten za krále Vácslava II. svědčí žádost německého krále Albrechta z r. 1304, aby hory tyto odevzdány byly jemu na šest let anebo aby mu z nich dáno bylo paušálem 80.000 hřiven za minulost i za budoucnost, čemuž král Vácslav odepřel, i povstala z toho válka; král německý mocí válečnou chtěl opanovati Horu. Ve 14. věku říkalo se Hoře po německu »Berg zu Kuthen,« »Kuttis« nebo »Chutten.«

3. Předními královskými úředníky při horách byli ***urburéři*** (urburarii). Úředníci tito činili přísahu před komorníkem zemským a přijímali zase přísahy od bergmistrů. Urburéři měli právo bergmistry propouštěti, tedy také ustanovovati. Oni skoro všecka práva horničí propůjčovali, na soudě horničím předsedali a spolu s konšely přísežnými hornické věci soudili. Spolu s přísežnými měli povinnost starati se o potraviny pro lid hornický, o dobré cesty a vůbec o vše, čeho vyžadoval prospěch hor a užitek královský. Známí urburéři z 13. věku jsou: Hannaman, Ludman a Helvík za časů Otakara II. r. 1272, pak Wernhard, Hannaman řečený Rufus, Kuno a Žibřid r. 1281, Claricius r. 1290.

Podle urburéřů byli ***písaři urbury*** (scriptores urburae). Urbura neboli orbora byl onen podíl z výtěžků hor jak zlatých tak stříbrných, jenž náležel komoře královské. Zdá se, že výtěžek ten byl desátkový, neboť králové z toho svého desátku zase jiným, na př. sborům

duchovním, postupovali desátou část. Také jsou příklady, že králové, aby sobě zjednali peněz, urburu královskou na jistý čas a za určitou sumu peněz pronajímali jednotlivým nájemníkům. Král Václav II. pronajal urburu královskou ze zlatých dolů celé říše své třem měšťanům Pražským na dvě léta za 10 hřiven zlata ročního nájemného. Urbura ze stříbrných hor jak českých tak moravských pronajímána, jak ze tří případů víme, jednou za výroční sumu 2500, po druhé za 5000 a po třetí za 10.000 hřiven stříbra.

4. Král Václav II. pokládal Kutnou Horu (Mons in Chutna) za nejpřednější sídlo hornictva na stříbro i pečoval, aby město toto zvelebilo se lidnatostí, aby se skvělo ozdobnými budovami i aby tam uzavíraly se smlouvy co nejsprávnější a nejdůkladnější. Velice poučné jest, co král praví o starých hornících; ti prý řídili se zásadou, že netřeba spěšně dobývati stříbrného pokladu ze země; neboť prý »raději máme — tak říkali — stříbro v zemi, než peníze ve skříních.« I vytýká jim král, že takto smýšlejíce nedbají prospěchu a užitku obecného, kdežto přece všickni lidé k přispořování obecného dobrého jsou zavázáni. Nač by tolikero tisíc tisíců hřiven mělo zůstati ukryto v zemi až do soudného dne neužitečně! Při tom pak — ne bez jisté hrdosti — dále praví, kdežto téměř všecka království světa vyčerpala již zlaté a stříbrné hory své, sama plodná země česká že zlatem a stříbrem oplývá a proslavuje se. Od věků není prý slycháno, aby tolik velikých a znamenitých smluv a propůjček dálo se na tak malém země prostranství, jako při dolech stříbrných v Kutné, »nám od počátku světa nebeskou Prozřetedlností uchovaných!«

Horničí právo krále Václava II. bylo sice v první řadě ustanoveno horníkům Kutnohorským, ale král ustanovil je netoliko jim, Kutnohorským, nýbrž všechněm horníkům po celém království.

Počátečně byl úmysl králův, aby právo horničí zbudováno bylo na základě pravidel, jež ve věcech hornických vyvinula se při horách Jihlavských. Ale horníci Jihlavští tajili se s pravidly těmito, nechtějíce o ně sděliti se ani s horníky Kutnohorskými, ani s kanceláří nebo s komorou královskou. Trpce jim to vytýká král, řka: »Co jsou platny zákony, jsouli skryty a utajeny! Zákony mají býti veřejny a zřejmy, aby všickni je znali a jimi se spravovati mohli. Neníli zákonných pravidel veřejných, nemůže nikdo ani práva svá ukazovati ani se jich zastávati. Bez známých pravidel dějí se poklésky všelijaké, ano ubozí pracovníci, trápíce se těžkými pracemi a náklady, přinášejí z Jihlavy nálezy a rozsudky, kterýmž Jihlavští sami nemohou zjednati ani platnosti ani průchodu!« Nicméně král nedal se odhroziti i pečoval o to, aby zákonník horničí bez účastenství Jihlavanů byl pořízen. Za skladatele obral sobě onoho slaveného právníka vlaského Gozzi de Urbe Veteri, jehož byl do Čech pozval k sepsání zákonníka práv zemských. Dílo tuto jmenované nepodařilo se sice, pro odpor panstva, za to se zákonník horničí vydařil, přes passivní odpor Jihlavanů. Ovšem, že passivní odpor tento nebyl ku prospěchu díla králova, i možno říci, že by dílo královo bylo dopadlo mnohem důkladněji a znamenitěji, kdy by Jihlavští znalci hornictva byli se práce účastnili. Největší závadou při práci učeného Vlacha bylo patrně, že se sám v hornických věcech nevyznal,

ba že mu předmět tento, svérázný a ve svém spůsobu prazvláštní, naprosto byl cizí. Ale nedostatku tomuto pomohlo se tím, že znalci věcí hornických, kterých přece dosti bylo v zemi i kromě Jihlavy, jako na př. Kutnohorští, pravidla hornická pro doktora Gozzi v jedno snesli a upravili, tak že on, maje tuto přípravu, mohl se díla podjíti. Vždyť prvotní, ovšem stručná pravidla nacházela se uložena již v privilejích Jihlavských z r. 1250 i v zákonech Něměckobrodských z r. 1275, s nimi souhlasných. Nad to bylo možno ze mnohých stížností, jež horníci před krále k rozhodnutí přinášeli, mnoho pravidel právních rozpoznati. Na těch základech zbudoval Gozzi zákonník horničí, kterémuž král sám jmeno dal »Jus regale montanorum« (Horničí právo královské); v literatuře slove též »Constitutiones juris metallici.«

Zákonník tento roztříděn jest na čtvero dílů, což dobře pokládati lze za nápodobení Institucí Justinianových. Díl I. jedná o úřednících a osobách při horách zaměstnaných, kteřížto jsou: královští urburéři, přísežní, soudci, hormistři, písaři urburní, lezci, měřiči, tesaři, hutmani, těžaři, kováři, rozlučovatelé rud atd. Díl II. věnován jest hmotnému právu horničímu, i jedná o dobývání hor, o měření, o poměru ke vlastníkům půdy, o štolách, o zakládání a dělání štol. Díl III. pokračuje v předmětu tomto i pojednává o propůjčkách a jich podmínkách, o prodávání a kupování, o dání nebo darování, o postupu. V knize IV. obsažen jest soudní řád při soudech horničích, i jedná o půhonich, o žalobci a žalovaném, o souzení a řečnění, o soudu mimořádném, o obranách a odpořích, o sepření pře, o vyznání, o důvodích a svědcích, o listech a zápisích, o výsadách, o domněnkách a přísahách, o rozsudcích, o nákladech soudních, o odvolání ku právu vyššímu.

Jestliže již toto roztřídění ukazuje na právníka římského, názory obecného rázu a sloh ještě více svědčí, že spisovatel byl Vlach v římském právu zběhlý. Skladatel zákonníka králi českému osobuje výhradné právo zákonodárské, ježto král jest »vtělený zákon« sám, ano ukazuje i na panovnickou moc starých césarů římských, s čím se ovšem neshodovalo postavení králů českých za středověku.

Jakkoliv pak král usiloval pilně o to, aby Právo jeho horničí bylo závazným zákonníkem horníkům českým, Jihlavu v té věci však přece nepřekonal: Jihlavští napořád a bez ohledu na zákonník vydávali poučení a rozsudky ve věcech hornických nejen doma, ale i do všech skoro hornických osad v Čechách a na Moravě, ke kterým za 14. století přibyly ještě stříbrné hory v Příbrami (1311), ve Vřesníku (1339), u Budějovic (1385). Nicméně Jihlavané sami v nálezích svých mnohdykráte opírali se o Královské právo horničí, ač se k němu znáti nechtěli, a mnohá ustanovení práva tohoto zůstala základem hornickému zákonodárstvu pozdejšímu. Ba stalo se dokonce, že horníci Jihlavští, majíce německý překlad horničího práva z péra písaře svého Jana z Gelnhausen v rukou, uznali Václavův zákonník za svůj a že rozsudky a poučení svá ve věcech hornických opírati se jali o zákonník tento, zprvu od nich zamítaný a opovrhovaný.

Horničí právo Václavovo jest v řadě chronologické čtvrté dílo o právu horním. První pravidla horní obsahuje úmluva biskupa Tridentského s nákladníky stříbrných dolů biskupských v území biskupství ze

dne 24. března 1185. Načež následuje Decretum et ordinamentum in facto arzentarie ze dne 18. června 1208, vydané též od biskupa Tridentského. Třetím dílem jest horničí řád Jihlavský, jenž v l. 1249—50 vydán jest horníkům Jihlavských stříbrných hor od krále Václava I. (Podle těchto hornických pravidel zdělána jsou pravidla Německobrodská z r. 1278.) Čtvrté dílo jest právě »Jus regale montanorum« neboli »Constitutiones juris metallici« krále Václava II. z posledních let 13. věku. Dílo toto, původně sepsané jazykem latinským, přeloženo jest v druhé polovici 14. věku do němčiny, a to prací Jana z Gelnhausen, kterýžto překlad vepsán jest v rukopise Kutnohorském z konce 14. věku. Na počátku 16. věku zdělán jest překlad český, načež následuje druhý překlad německý, za Ferdinanda I. složený skrze Jana Enderlina v Jáchymově. Ano i do španělského jazyka převedeno jest Jus regale; k ponuknutí a na požádání direktora král. dolů španělských přeložil je německý právník Valentin Forster, v letech 1557—1560 v Madridě meškavší, na jazyk španělský, patrně pro potřebu hornictva španělského v zemích amerických, a v skutku měl tento překlad značný vliv na španělské pořádky ve věcech horničích z roku 1783, na horničí řád mexický a na edikt brasilský z roku 1803.

Podle příkladu Horničího práva složen jest během 16. věku horničí řád Jáchymovský; první část jedná tak jako Právo Václavovo o zřízencích a úřednících horničích, druhá o dělání hor, třetí o hutích, čtvrtá o řádu soudním, k čemuž přistupuje řád exekuční. Právo toto Jáchymovské stalo se závazným pro všecka hornická místa v Čechách až na Horu a Jílové i zůstalo spolu s Narovnáním o kovy a hory až na naše doby pravidlem ve věcech horničích po všech zemích koruny české.

Nemůže býti zajisté znamenitějšího uznání a skvělejšího důkazu o blahodárném ***světovém*** účinku díla krále Václava, než jako jej před oči staví zprávy tuto položené.

II.

1. Za středověku bylo mincovnictví, t. j. ražení peněz kovových tak jako podnes v rukou knížat zemských; ražení slušelo, vylučujíc každého jiného, výhradně komoře knížecí. Toliko za povolení knížat směly býti založeny mincovny soukromé, ale i ty závisely od knížecí komory, majíce právo toliko pomíjející, ponejvíce na určitou osobu vázané nebo na dobu výslovně vytknutou platné.

V Čechách r. 1771 nalezen přebohatý poklad zlatých peněz u vsi Podmoklí nade Mží; obsahoval 5000 penízů, až i po $2^1/_2$ dukátu těžkých. Roku pak 1877 v téže krajině přišlo se na zlaté peníze téhož Podmokelského rázu na Hradišti Stradonickém i nalezeno více jak 200 kusů. Peníze tyto přičísti sluší obyvatelstvu keltskému, i není tuším pochybnosti, že v těch místech, kdež byly nalezeny, také byly raženy, a to ze zlatého kovu u nás v Čechách v hojnosti dobývaného. Při tom mimovolně tane na mysli výraz »Ceto-rady«. Jmeno Ceto-rady (ceta a raditi = dělati) znamená hotovitele cet, t. j. penízků, jež nosívali také

za ozdobu na hrdle, na prsou, na pasích. Vždyť i slovo »hřivna,« jež nyní znamená jistou váhu zlata nebo stříbra, původně znamenalo ozdobu ze zlata na hrdle nošenou. Řekne se snad, že nemáme v Čechách osady, jež by slula Cetorady; pravda, ale máme osobní jmeno Cetorad (v osadním názvu Cetoraz), Cetorad pak je singulár množného Cetorady. Také máme osadní jmeno Cetoliby (dnešní Citoliby), jež vlastně jest název obyvatelů v cetách sobě libujících. Slovo »ceta« u všech Slovanů jest obvyklé, a to ve významu jak peníze tak i ozdůbky.

První historicky známá mincovna nacházela se u nás na Pražském hradě. Byla založena Boleslavem I. (935—967) dle vzoru mincovny Řezenské, jejímžto původcem dle vzorů vlaských byl vévoda Arnulf bavorský (907—937). První denáry Pražské ukazují ráz Řezenský; místo nápisu »Regina civitas« zněl nápis Pražský »Praga civitas.«

Nejvíce sloužilo časté a hojné ražení užitkům knížecí komory, neboť za středověku panoval také v Čechách, jako v celé střední Evropě, ten způsob či vlastně řečeno nespůsob, že mince bývaly každý rok až i několikráte svolávány a starší peníze měněny za nové. Již Kosmas († r. 1125) trpce naříká na takovýto postup, že mince v zemi bývaly třikráte až prý i čtyřikráte do roka vyměňovány a obyvatelstvo nuceno lonské peníze vyměňovati za letošní, nové za staré. Říše sebe mocnější — dokládá náš letopisec — nesprávnou mincí rychle padají niveč, a sám veliký císař Karel hroznou přísahou zavázal nástupce svého, aby se v říši jeho nedálo podvodné a nešlechetné určování vah a mincí. Žádná zajisté rána, ani mor, ani nájezdy nepřátelské lidu božímu neškodí tolik jako časté měnění a s tím spojené lehčení mince!

Toto roční vyměňování mince nebývalo ostatně spojeno vždy se zlehčením jejím; naopak, pozdější mince byla někdy lepší nežli předchozí; užitek komory záležel v něčem jiném, totiž v tom, že při nucené výměně za starší minci dávalo se v poměru k její vnitřní dobrotě méně, nežli zač byla nová. V té stránce byla srážka tato prostředkem finančním, jistým druhem daně z majetku peněžného. Ovšem, bylo příkladů dosti, že dobrota nové mince byla menší nežli staré. Nejvíce poklesla dobrota mince za krále Vratislava (1061—1086); tak se píše r. 1237, že Petrský peníz Vyšehradský za času toho krále byl vysazen na 12 hřiven, ale těchto 12 hřiven že r. 1237 mělo toliko cenu pěti hřiven. Roku 1148 ozývá se stížnost kanovníků Vyšehradských, kteří za Soběslava I. (1125—1140) měli po 1700 penězích, že cena klesla na 100 penízů. Značné zhoršení peněz nastalo za Přemysla Otakara I. (1203—1230), kdež mince obsahovala již skoro samou měď a jen jako přísadu něco stříbra, tak že poměr stříbra ku přísadě mědi skoro úplně se zvrátil. Také i zevnějškem zhoršila se mince: kdežto ještě mince Vladislava I. (1100—1125) slavena byla pro krásnou formu, byly v první polovici 13. věku denáry zcela neforemné, jen z jedné strany, a to do duta ražené; slovou nyní brakteaty.

První zprávu o ražení mince české máme u letopisce Kosmy, jenž praví, že toho času (tedy na počátku 12. věku) raženo z jedné hřivny stříbra 200 penízů (nummi), kterýžto spůsob trval do Vladislava II. v druhé polovici téhož věku. Nová a to lepší doba nastala minci české teprve na sklonku panování krále Václava I., právě v polo-

vici 13. věku, a pak pořád i za Přemysla Otakara II. a Václava II., což patrně souvisí s objevením stříbrných ložisk u Jihlavy, u Brodu a v Hoře Kutné. Jestli tomu tak (a o tom sotva bude kdo pochybovati), tedy starší nedostatky a nízké ceny mince přičísti nutno menší výdatnosti stříbrného kovu za 11. a 12. věku.

Také nová míra stanovena jest penězům v Čechách, a to za Václava I., ta pak potrvala po celé půl století až do zaražení grošů Pražských r. 1300. Král Václav I. totiž ustanovil, že má z jedné hřivny raženo býti 26 solidů (žoldů) a 4 denáry; roku pak 1267 ustanoveno králem Otakarem II., aby na Moravě raženo bylo z hřivny stříbra, o jeden lot stříbra zlepšené, $2^1/_2$ talentu a 12 denárů. Konečně r. 1286 nařízeno králem Václavem II., že má k jedné hřivně stříbra, která by na Moravě byla mincována, přimíšeno býti po půl hřivně mědi a z takové hřivny že má se raziti $2^1/_2$ talentu a 12 denárů, kdežto v Čechách počet denárů ustanoven na 30. Že pak jedno talentum rovnalo se 20 solidům (šilinkům) a solidus dělil se na 12 penízů, tedy dávala jedna hřivna 50 solidů neboli 600 penízů.

Zde nebude od místa, abychom připomenuli, že ražení mincí (percussura monetae) původně u nás slulo »obraznictví,« kdežto malířstvu říkalo se pisectví (pisati, psáti = pingere, malovati). Slovo »ob-raz« odprvu jest technickým výrazem při ražení peněz i znamenalo »peníz« vůbec. Píšeť Dalimil o králi Václavovi II., že »zatrati v zemi ob-razy; dobrý peniez — groš — zarazi«, a ještě i Štítný na dvou místech mluvě »o peněžném obrazu,« praví, že »v týž obraz více mědi za našich otcóv přičinili«, tak že »72 bylo jich (místo 60 nebo 64) za hřivnu stříbra.« »A jakž pod týmž obrazem učiní knieže horší peniez, jest to ihned lesť.« Technický výraz »ob-raz« byl znám také v Polsku, neboť se r. 1278 a 1353 v listinách praví: »Monetam, quae obraz dicitur.« Ano i ještě v Millionu o Asiatech píše se: »Ráz peněz svých takto mají: Prútky zlaté pod jistú váhú dělají a těmi miesto peněz tržie a trh dějí; a to jest jejich věčší ráz.«

2. Mincovny zeměpanské (latině fabricae monetae nebo prostě moneta) nacházely se zprvu na místech, kde bylo sídlo knížete nebo některého kněžice údělného, ano i kněžny. Tyto druhé mincovny neměly stálého trvání i byly pomíjející, podle toho, jak dlouho tam sídlili členové knížecího rodu. Jakožto stálé sídlo mincoven známe nejprve Prahu, hrad nebo podhradí, a to hned v 10. století, kdež mince česká označována nápisem »Praga civitas«. Z téhož století pocházejí mince s nápisy Uzoi castrum (Úsov hrad moravský), Malin civitas (Malín hrádek český), Melnik civitas, Vratsao, Mogil.. Vyšegrad. Po našem mínění nebylo sídlo mincoven podmíněno dobýváním stříbra v té a takové krajině; o stříbře na př. Úsovském ničeho nevíme, o Mělnickém též ničeho; bylali ložiska stříbra u Malína známa hned v 10. století, o tom jen z dohadu mohlo by se mysliti, jelikož tam v druhé polovici 13. století (tedy po dvou stech letech) objeveny bohaté žíly stříbrné v Hoře Kutné. Jakmile Morava stala se celkem nebo po částech údělem, vznikly také mincovny v čelných hradech: Olomouci, Brně, Znojmě, kdež ovšem dolů na stříbro žádných nebylo. Stará mincovna, pocházející snad dokonce hned z časů Mojmírovců, objevuje se v 11. a 12. století

na pohraničném hradě Podivíně (dnešním Sekyř-Kostele), ač tam nebylo žádného sídla knížecího, ovšem pak čilý obchod trhový s Rakousy a Uhry. Cosi podobného jako na Podivíně postřehujeme též při Chebu, kdež mincovna potvrzena r. 1291. I zde rozhodoval, tuším, obchod s Německem anebo pocházela mincovna z té doby, kde Chebsko nebylo ještě v českém držení. V druhé polovici 13. věku seznamujeme se s mincovnami v Jihlavě, v Plzni, v Mostě, v Kadani, v Písku, v Klatovech, v Brodě Německém, konečně v Kamenici.

Jelikož ražení peněz bylo regale knížecí, slušely mincovny ke komoře knížete zemského. Rozkazy o mincovnách vycházely od panujícího a od komory jeho, jež řízena byla komorníkem. Mincovny držela komora buď ve vlastní režii a v takovém případě měla při nich své prokurátory nebo mincovní písaře, též i provisory; anebo svěřovala je mincmistrům. Mincovnám ukládali panovníci, komu se z nich a kolik má vydávati neb odváděti, jako na př. duchovním sborům aneb jednotlivcům za jich služby nebo půjčky. Ba i věřitelům nebo služebníkům propůjčovány a dávány jsou mincovny druhdy dědičně, nebo na doživotí panovníkovo, nebo na dožití obdarovaného. Takovíto držitelé měli toliko k těm užitkům právo, kteréž jinak slušely komoře, aniž měli moc, aby o své újmě peníze razili; to se dálo skrze mincmistry pod dozorem mincovních písařů nebo provisorů. Při každé mincovně nacházela se železná forma na ražení (ferrum monetae neboli ferramentum), kteráž dle potřeby přenášena byla z mincovního místa také jinam, zvláště do měst obchodních a trhových.

Předním úředníkem každé mincovny byl mincmistr (magister monetae). Mincmistrům náleželo hlavně čištění stříbra, t. j. stříbrných peněz, jež občas byly svolávány a za nové vyměňovány. Jelikož peníze stříbrné vždy měly některou přísadu mědi, bylo pro nové ražení potřeba jich slévati a přečišťovati. Takové svolávání neboli obnova starších peněz dála se v Čechách, jak svrchu řečeno, za starších dob (v 11. a 12. století) až i čtyřikráte do roka, později (ve 13. věku) již jen dvakráte, až konečně (koncem 13. věku) toliko jedenkráte. Za druhé razili mincmistři peníze stříbrné, a to podle výměrů od panovníka jim daných, o čemž níže. Za třetí měli mincmistři samojediní vábu na vážení stříbra a zlata, výměna zlata a stříbra za peníze nesměla se díti leč s jich vědomím a svolením. Za čtvrté byli nájemci mincoven na tolik jim podřízeni, že museli poslouchati rozkazů mincmistrovských. Účastenství měli při soudu mincovním, kterýž úplně byl nezávislý od soudů panských, vladyčích a městských. Jakož pak povinni byli vůbec bdíti nad mincí a nad vykonáním knížecích rozkazů ve věcech mincovních; bděli také, aby nebyla ražena mince kromě mincoven.

První známí mincmistrové objevují se okolo prostředka 13. století: roku 1247 Henricus civis Cruciburgensis, magister monetae; r. 1253 Eberlinus nebo Eberhardus monetarius, magister monetae per Boemiam, r. 1253 Henricus Cranzburgarius vel Cruzburgarius civis Pragensis, jedna to osoba s Jindřichem z r. 1247. Co se v první polovici 13. věku jmenují »monetarii regis« (Drilot r. 1207, Bruno r. 1234), nebyli mincmistři, ale peněžníci.

Jiným úředníkem byl písař neboli provisor mincovny, jemuž náleželo, aby dozor konal při tavení stříbra a při slévání jeho, a to tak, že bez jeho přítomnosti nesmělo se ani taviti ani raziti. Dozor vztahoval se ovšem také k tomu, a to hlavně, zdali při míšení stříbra s mědí dodržováno vyměření knížecí komory, a zdali se v skutku a správně tolik peněz z hřivny razí, kolik předepsáno. Měli také zkoumati a zkoušeti peníze co do dobroty stříbra v nich obsaženého, tedy podle jich rázu a zrna, podle jich váhy a ceny. Neméně museli obcovati každoročnímu vyměňování mincí starších za nové. Též bděli, aby falšovníci mince byli vězeni. Za tuto službu písaři mincovní, jakožto právní zástupcové krále (legales regis vicarii), měli jisté určené požitky z mincovního výnosu, a to dílem na týdenním platu nebo na šatstvu nebo na obojím. Zaznamenáno jest, že jeden takový písař měl půl talentu z peněz mincovaných na týden a oděv dvakráte do roka.

Konečně byli při mincovnách mincíři, lat. monetarii, magistri fabricae, t. j. řemeslníci, kteří ražební formy neboli železa vyřezávali nebo ryli a peníze razili.

Při tom buď výslovně připomenuto, že v mincovnách pravidelně razili peníze toliko stříbrné; ražení zlatých peněz vyhrazeno bylo, tuším, jediné mincovně Jílovské.

Podle nařízení z r. 1253, tedy ještě za Václava I., všecky koupě a prodeje na trzích i kromě trhu díti se musely v denárech mince královy, a to v denárech nových, ne starých. Koupě a prodeje ve zlatě a stříbře nemincovaném, tedy na váhu, byly naprosto zakázány. Židé povinni byli bráti denáry přímo z mincoven. Roku 1267 ustanovena výroční výměna na den sv. Petra a na Hromnice. Roku 1286 zakázáno přijímání peněz Vídeňských i všech jiných cizozemských, tak že peníze tyto z obchodu českého nadobro jsou vyloučeny. Bylyli po výměně nalezeny kde mince nedodané k výměně, byly majetníkovi do jisté lhůty (jako do sv. Michala) vzaty, v mincovně slity a přečištěny a ryzí stříbro v nich obsažené v nových penězích nahrazeno; po vypršení té lhůty peníze starší prostě propadly.

O výnosu, kterýž knížata měli z mincoven, svědectví vydávají nájemní sumy, jež nájemníci mince knížatům odváděli. Nájem takový uzavírán s bohatými peněžníky, kteří svým jměním dávali záruku správného placení. Smlouvy zdělávány pravidelně na určitou dobu, buď na rok nebo na více let. Také pronajímány budto všecky mincovny jednomu podnikateli, a to buď české o sobě a moravské o sobě, nebo obojí dohromady; anebo dávány v nájem toliko mincovny jednotlivé, což však stávalo se řídčeji.

Okolo r. 1253 pronajal král Václav I. minci celé země české za 4000 hřiven stříbra od svátku sv. Petra (22. února) na celý rok kalendářový, kteroužto sumu nájemce povinen byl odváděti ve čtyřech lhůtách po 1000 talentů, a což bylo na více, za to aby dával ke dvoru koně, oděv, potraviny a jiné potřeby, též aby o velikonocích opatřil 60 žoldnéřům a ve svátek sv. Jakuba 50 žoldnéřům náležitý oděv.

Roku 1267 za Otakara II. pronajata mince na Moravě na dobu ode dne uzavřené smlouvy až do sv. Petra (22. února) a od sv. Petra na celý rok za 5000 talentů, splatných ve čtyřech lhůtách. Nad to byl

nájemce povinen na ostatky dávati ke dvoru 10 kusů vyzin, na velikonoce 10 sudů vína a dva postavy sukna šarlatu a osm postavů baldekynu, královně pak jeden postav šarlatu a dva postavy baldekynu.

Roku 1286 pronajal král Václav II. minci moravskou třem podnikatelům (Tylovi z Uh. Brodu, Bertoltovi z Jihlavy a Oldřichovi z Brna), a to od datum smlouvy do sv. Petra a od sv. Petra (22. února) na celý rok. Nájemní cena byla 1000 talentů peněz, dva šarlaty, dva postavy sukna Gentského a sedm sukní na každé suché dni. Téhož roku 1286 pronajata mince česká (spolu s urburou) od sv. Petra na rok za 2500 hřiven stříbra.

V obchodu zahraničném a i při koupích a prodejích dědin v zemi užíváno ve 13. věku ještě zlata a stříbra na váhu, v kusech neboli v prutech. Ale i v tom měli mincmistrové rozhodnou působnost, ježto zlato a stříbro v kusech a v prutech podrobeno bylo výhradnímu jejich dozoru.

3. V posledních letech krále Přemysla Otakara II. objevena jsou bohatá ložiska Kutnohorského stříbra; za krále Václava II. pak byl výnos Kutné Hory dle vlastních slov králových až prý úžasný, právě v takovou dobu, kdy v jiných zemích bohatství stříbrného kovu skoro docela již vyčerpáno. I není nepodobno, že toto neočekávané požehnání boží jakož i opravdová péče o dobro poddaných přiměla osvíceného a lidumilovného panovníka tohoto, aby minci důkladně napravil. Velmi pěkně píše o tom králův letopisec, výmluvný opat Petr Zbraslavský: »V Čechách od nepaměti panoval nepořádek v penězích, jakýž ještě posud v některých zemích panuje. Byly v jednotlivých městech českých mincovny, kde v některá léta jednou neb dvakráte razili peníze s jinou a jinou cenou, tak že co ještě do nedávna byl peníz dobrý a berný, v několika dnech berným býti přestal. Nikdo nemohl z města do města, z trhu do trhu, aby prodával a kupoval, neboť peníz, který platil zde, neplatil jinde, i nezbývalo, než obraz peněžný zpřelámati a jej ne bez škody zase stříbrem učiniti; všaktě měnci stříbro takové nepřijímali nežli se srážkou! Tím se stalo, že se koupě a prodaje dály po trzích na hřivny, čtvrthřivny, loty, šestiny a kventlíky; ale i při tomto vážení šizen byl lid obecný. I vida král Václav nedostatky a nepřístojnosti tyto, umínil sobě zaraziti peníz dobrý, který by bez proměn obíhal mezi obyvateli, tak aby kdo měli jednoho krále, měli také jednu minci. I pozval král tré mužů v umění mincovním zběhlých, Reinarda, Alfarda a Cynona Lombardčíka z Florencie, aby přišli a v Hoře Kutné dobré a stáloplatné peníze stříbrné kuli. K tomu konci postaven tam schvální dům, podnes Vlaský dvůr slovoucí, kde zřízena mincovna a pracováno o nové minci. A takž roku 1300, v měsíci červenci, vydány jsou první ‚groše Pražské', první ‚haléře'; každý pak peníz tento označen byl jmenem krále Václava, jenž byl té mince původem.«

Z jedné hřivny stříbra ryzího (s nepatrným příměškem mědi) raženo 60 grošů Pražských, vlastně 64 do kopy, a od té doby počítáno v Čechách vesměs na kopy grošů Pražských, t. j. váhy Pražské; groš pak dělil se na peníze drobné, denáry čili haléře, tak že do kopy šlo 60 kusů grošů (vlastně 64) anebo v drobných penězích 720 (vlastně 768) denárů.

Zevnějšek grošů a penízů Václavových jest nad obyčej ušlechtilý, půvabný i praktický. V okruhu čte se nápis na groších (líc) »Wencezlaus secundus dei gratia rex Boemie« s krásně rytou korunou uprostřed, a (rub) »Grossi Pragenses« s obrazem lva dvouocasého, kdežto denáry či haléře mají nápis (líc) »W. I.I. R. Boem.«, (rub) »Prag. parvi.« též s korunou a se lvem.

Zde se musíme zastaviti, abychom vděčně obnovili památku oněch vlaských umělců, kterýmž země česká tolikými díky povinna jest za mince tak krásné a ušlechtilé.

První moment jest samo jmeno »groš,« jež pochodí z vlaského »grosso« (tlustý — tlustý u srovnání s dutými toho času brakteaty plíškovými). Tímto názvem pojmenovány jsou již o 50 let dříve stříbrné mince francouzského krále Ludvíka Svatého, slovouce »gros deniers d'argent«, »gros Tournois«.

Mincíři Florentinští Reinard, Alfard a Cyno neboli Tyno Lombardčík, vykonavše úlohu svou, nevrátili se již do své jižní vlasti, nýbrž zůstali v Čechách, kde jim kynuly bohaté, právě královské odměny. Král zajisté uznávaje znamenité služby jejich, listem ze dne 28. dubna 1301 daroval jim dvůr královský v Brně, jejž byl sám koupil od Ekharda syna Eberhardova, ondy mincmistra, s měštištěm i budovami, s dvorcem i se všelikým příslušenstvím. K čemuž přidal ještě dva mlýny před městem při ústí Svitavy ve Svratku o 10 složení, jež byl koupil od Heníka, měštěnína Brněnského, s valchou, s budovami, zahradami, sady štěpnými, s rybářstvím i se všelikými užitky, to vše právem vlastnickým a dědickým. Což oni tři společníci skutečně také drželi až do r. 1305. Zatím se Reinard stal královským kapitánem v Krakově, Alfard zjednal si panství Černou Horu na Moravě, odkudž se psal de Nigromonte, kdežto Cyno prostě se jmenuje »de Florencia.« Ti r. 1305 dědictví své před Brnem i se mlýny na Dorneku a s dvěma lány úročnými prodali za 330 hř. stř. váhy Pražské Janovi řezníkovi, měštěnínu Brněnskému. Ostatně král ještě dříve daroval hrad Křivsoudov, úmrtím na něho spadlý, věrnému svému Reinardovi, načež Reinard zboží toto se svolením královým r. 1305 dne 25. dubna za 2000 hř. ryzího litého stříbra prodal klášteru Sedleckému, s tou však výminkou, kdy by on Reinard nebo který z druhů jeho (de societate sua) zboží toto ve dvou letech zase chtěl míti, že klášter ve 2000 hř. má jej zpátky postoupiti, beze všeho odporu právního. Podle znění této listiny byli oni tři mincířové ještě r. 1305 ve spolku.

Nová mince Václavova, tento ušlechtilý plod Kutnohorského stříbra, rychle se rozšířila po Čechách a po Moravě. Především pominulo ono hnusné každoroční vyměňování loňských peněz za letošní. Že pak peníze tyto ve své obchodní hodnotě srovnávaly a shodovaly se s vnitřní cenou stříbra v nich obsaženého, rostla obliba jich také i za hranicemi říše české, v Slezsku, v Polsku, u křižovníků pruských. Mince tato způsobila přímo převrat v mincovnictví celé střední Evropy, a to převrat rovněž trvalý jako blahodárný. Markrabě míšenský, Fridrich der Freudige, sedm let po založení mince české zarazil minci míšenskou ve svém hornickém městě Freiburce r. 1307. Václav, bratr Karlův, jsa vévodou lucemburským († 1384), zavedl podobnou minci v Lucem-

bursku, lantkrabě Ludvík I. hessenský v Hessích, kurfirst Fridrich II. v Brandeburce (1440—61). Na kopy počalo se počítati a peníze raziti již za Janových časů ve Štyrsku (zprvu 66, pak 68 kusů z hřivny), ve Vídni počítali kopu neboli hřivnu po 72 (podle velikosti přísady), v Polsku po 48, v Brandeburce po 68 groších na tamní hřivny.

Za krále Václava IV. a v době husitské šlo takové množství Pražských grošů do Němec, že některá říšská města přijala je do pravidelného peněžného oběhu za své, vtisknouce na ně měst těch znamení, s kterýmžto znamením vracely se zase jako mince obchodní do Čech, odkud byly vyšly.

Kopová míra mince Václavovy (60 kusů do základní jednotky) potrvala u nás po všecky potomní časy až do našich dnů, kdež ustoupila metrické míře o 100 kusech. Také jmeno »groš« silně zakořenilo se po střední Evropě, tak že menší stříbrňáky skoro napořád nazývány grošem, ba že groš slul i peníz drobný, ač byl docela z mědi. Ano i původ grošové mince z Čech zachoval se na př. v Slezsku, kdež tolar dělen na 30 grošů a těm říkáno »Böhme«. I dnešním desetipfennikům říkají v říši »groše«; ba což více: Rusínům haličským podnes znamenají »hroše« peníze vůbec.

A takž záslužné dílo krále Václava II. o zaražení nové výtečné mince skutkem hlásají netoliko země česká, ***ale všecka střední Evropa*** po koliko století!

Adam Asnyk.

Pohrobní vzpomínka

od

Františka Kvapila.

(Dokončení.)

eminiscence vlastenecké ozývají se v tomto svazku »Poezyí« elegickým tónem ještě v básni »Odpočívá,« kde v měkce nadechnutých barvách romantiky skon mladého bojovníka jest vylíčen, a v romanci »Prvosenky« z cyklu »Květy;« silnými rozpory a vášnivými blesky vyšlehly v »Apostrofě,« jež rozmachem svým mimoděk Słowackého »Hrob Agamemnonův« připomíná, kousavou ironií překypují v »Odpovědi« a »Na předpeklí,« přecházejí v bakchanticky zoufalý výkřik »S falernským v číši,« a opět v novou naději pučí v ódě »Na Nový rok« a v tklivé upomínce »Toast v Poznani.«

Vzpomenutý již cyklus »Květy« obsahuje řadu romancí na motivy erotické, z nichž mnohé velmi delikátně jsou stínovány jako »Nezabudky« a »Růže,« nebo zase prostomilostí naivního citu okouzlují, jako »Chrpa.« V rouše žíhavé satiry líčeny jsou v »Legendě první lásky« milostné strasti blouznivého idealisty, jenž přilnul láskou k dívce až příliš praktické a prosaické, s níž by byl rád »šel až do pekla, — kdy by nebyla s jiným utekla.« Cyklus »Mosaika,« do něhož Asnyk

vřadil i drobnější básně na théma vlastenecké, o kterých již bližší zmínka se stala, zahrnuje mimo ně a několik básní obsahu povšechného hlavně intimní lyriku. Krásně dal Asnyk výraz lásce mateřské v dojemné básni »Echo kolébky,« erotika pak vedle ironisujících námětů v manýře Heinově našla si tóny nejvroucnější v básních »Prosba,« »Škoda!« »V album,« »Různé slzy« a »Den a noc.«

Tyto všecky živly, jen o několik nových tónů rozmnožené, nalézáme i v druhém svazku Asnykových »Poezyí.« Jestliže však v prvním měla převahu pochybnost a nedůvěra, zde již básník s hlubokým přesvědčením hlásá naději, a činí to s takým pochopením časových potřeb, že pojednou slova jeho přestávají býti výrazem smýšlení jednotlivcova, nabývají důležitosti všeobecné a stávají se heslem ušlechtilých duchů v celém národě. Již báseň úvodní kovovou strunou udeřila v samé jádro sporných dosud otázek a záhad:

Naději mějme! ne tu lichou, v smutku
jež na dřeň setlelý hrst květů sbírá,
leč nezlomnou, jak zrno příštích skutků
jež utkví v chrabré duši bohatýra.

— — — — — — — — — — — —

Přestaňme bolestí se mazlit, steny,
přestaňme nářkem stálým sytit duši —
jen v žalu hovět si věc bývá ženy,
a mužům v mlčení se zbrojit sluší.

Leč nepřestaňme památky ctít svaté
a chovati v nich ideálů vesnu —
jim zbroj i moc dát musíme, by zlaté
v skutečnost přešly z upomínek, ze snů!

V básni »Obecenstvo a básníci,« jež následuje, autor hledí vysvětliti, proč poesie nemá již na lidská srdce té moci jako před tím, proč davy nejdou a jíti nechtějí za nadšenými slovy pěvců a tito zas mnohdy právem stěžují sobě na chlad a neporozumění. Spravedlivě dává za pravdu oběma stranám: uznává žaloby obecenstva, když toto obrací se proti bezplodným nářkům, sentimentálnosti a hned potom neoprávněnému cynismu, narkotickým kvasům a malichernému slavomamu nepodařených adeptů Mus, neméně pak přisvědčuje steskům básníků, když líčí nechápavost, přesycenost a prosaičnost obecenstva a vytýkají morální jalovost a duševní prázdnotu, která je ze všech stran obklopuje. Závěrek sporu jest zahrnut v posledním verši: »Takoví básníci, jaké obecenstvo!« Avšak sám se Asnyk tímto resultátem nespokojil: chtěl rozněcovati davy žárem své myšlenky, chtěl vésti je k ideálu, a šlehaje ostřím své ironie jejich slabosti probouzel v nich sebepoznání, přiváděl je k morální očistě.

Pochybnosti, bludné cesty a muka vlastní své duše a zároveň moderního člověka vůbec vyslovil básník v hluboké a krásné básni »U stop kříže.« Ve chvíli mravního rozvratu a nejvyššího zoufalství nalezl však oporu ve víře, v Kristu, k němuž jej volal hlas přízně Boží:

Sem pojďte, koho strast a muka sytí,
sem pojďte léčit všecky zemské trýzně,
jest ve mně pokoj a jest ve mně žití —

neplačte marně nad troskou, než zhyne,
vše pomíjí, jen pravda nepomine!

Vykonav tuto zpověď svého srdce, která v hrudi bezpočetných jiných, stejnými rozpory strádajících bytostí nalezla živého ohlasu, básník dodává: »A ty mne nyní neodpudíš, Kriste!« Od »Juliana Apostaty« je to zajisté velký krok, ale již citovanou ukázkou z básně úvodní jsme naznačili, kam Asnyk dospěl ve svém myšlenkovém vývoji, a tak ovšem nemůže překvapovati. V prsou jeho i dále ještě bouří, zápasí, navzájem se utkává stero problémů, nepojatých záhad a pochyb, jak je přináší moderní doba, nebo které ze spletitých poměrů a proudů ideových mezi vlastními krajany básníkovými povstávají. Snaží se je rozluštiti, pátrá po jejich východisku; ale když nestačí na to lidské jeho síly, nepropuká ve vášnivé výkřiky, nýbrž v tiché resignaci hledá úkoje a s vyššího stanoviska usiluje souladu se dopátrati v řádu věcí dočasných.

Z podnětu prusko-francouzské války r. 1870—71 Asnyk napsal cyklus dvanácti sonetů »Z jeviště světa.« V obrazech plných příšerné nádhery kreslí básník hrůzy válečné, dílo satana, který s oblaků meč vrhl na zem a řekl k vladařům sedícím na trůně: »Teď ukažte, kdo víc zná prolít krve rudé!« A když národové jako stáda na jatky byli dovedeni a země napitá krví vlastních dětí volala k nebi o pomstu, satan postavil trůn svůj na šírém hrobě lidstva. Avšak triumf jeho viděl Bůh a pohledl k zemi zrakem otcovské lásky — jediným dechem této nekonečné lásky niveč rozpadlo se dílo satanovo, i musel prchnouti nazpět do věčných temností. Báseň ta jest energickým protestem humanity proti krvavému barbarství a sloky jednotlivých sonetů jako by skuty byly z ocele. K motivu tomu vrátil se Asnyk též v básni »Na bojišti,« v které líčí předsmrtné útrapy raněného vojína, jenž zůstal na bojišti opuštěn a bez pomoci. Ani Garšin ani Tolstoj nevylíčili podobné scény s větším realismem.

K této skupině zařadili bychom z druhého svazku »Poezyí« ještě trpce bolestné ódy »XIX. věku« a »Lidstvo!«, z nichž první cele dýše temným pessimismem, v této však již perspektiva utěšenější alespoň pro budoucnost probleskuje. Myšlenka ta ještě určitějšího tvaru dochází v básni »Herakles.« Je to v rouše antickém mohutná apotheosa lidu, nevědomé jeho síly, jisté však budoucnosti. Vládnoucí na Olympu bohové, či jinými slovy mocní tohoto světa nešetří násilí ani úkladů, aby jej stlačili v dosavadní podřízený úkol jeho a pouty spjali obrovské jeho údy:

Leč marný hněv a marný úklad zrady:
on zvítězí! a hromů při plápolu
on Promethea z vazeb vysvobodí!

Mimo »Heraklea« se v celém svazku jen báseň »Achilles a Thetis« k antice přimyká. Ale jaký to nádherný zpěv! Již sám úvod, líčící příjezd Thetidy z hlubin moře v družině Nereid, delfínů a synů Eolových s vlnami za jitřní zory si hrajících jest čarokrásnou akvarelou jako na sklo malovanou za časů renaissance. Přízvučné a spolu rýmované hexametry, jimiž báseň jest psána, nesou se při tomto výjevu nevylíčitelnou

lahodou; ale záhy přecházejí v tóny chmurnější a kovovější, když smutná Thetis, plna mateřské starosti o život milovaného syna, marně snaží se jej přemluviti, aby pamětliv jsa neblahé věštby nešel do boje. Achilles matce odpírá, ukazuje na povinnost, jež nutí jej splniti své poslání, i na Fatum nezměnitelné, a takto odůvodňuje vykonání svého záměru:

V tom pak spočívá vlastně naše velikost, sláva,
vše když splníme, všecko, co nám vykonat dává
vnitřní moc, a co bude, když se neptáme zhola,
srdce, osud nechť lidský marně o lítost volá.
Proud nás mocnější nutí přes to, steskem co slove,
spěti dále a dále pro kořisti vždy nové —
skrze triumf i pád, skrz plemen bojovné spory,
skrze tlupy těl padlých, jichž tu zlomeny vzdory,
skrze nářky žen, starců, žaroviště i trosky.
Tak jen spějeme k cíli. Každý mní, že dar božský,
nesmrtelnost tak získá, dál se nestará zpilý,
co dí osudu výrok a kam skrytě snad cílí.
Jaký konečný cíl jest? Nikdo odpověď nedí
nám zde smrtelným — sotva sami bozi jej zvědí!

Antický názor sotva kdy s názory moderními podařilo se tak úzce sblížiti, jako v této podivuhodné básni.

Cyklus »Květy« opět řadu pěkných romancí váže v kytku, a rovněž v »Mosaice« shledáváme tóny podobné dřívějším: lyriku hluboce citovou i satirickou, vážnou i laškovnou, příkrý pessimismus vedle tiché resignace. Nové jest »Album písní,« kde snivá, teskná, měkce hovořící erotika vytvořila dílka tak skvostné nálady, jako jsou »Andělské chóry,« »Divný sen« a »Zbožňování,« jakými jen zřídka lyrika dovede se pochlubiti. Blízký tomuto cyklu jest oddíl nadepsaný »Z motivů lidových.« V písních těchto hleděl se Asnyk přiblížiti k tónům prostonárodní poesie, což se mu i v některých kusech zdařilo; avšak příliš delikátní odstíňování myšlenky a citových záchvěvů, příliš ciselovaná forma byly překážkou k užšímu a trvalejšímu přilnutí. Nicméně »Čáry,« »Pán Ježíš chodí po světě,« »Slunko« vždy se budou čítati k nejlepším číslům jeho lyriky. Připomenemeli ještě vážné, mužným citem prodchnuté ódy »Rodnému městu,« »Heleně Modrzejewské« a »J. I. Kraszewskému,« vyčerpali jsme nejhlavnější momenty, k nimž při druhém svazku »Poezyí« bylo třeba poukázati.

Třetí svazek »Poezyí« vyšel teprve r. 1880, čtvrtý až r. 1894. Znamenáli třetí svazek vrchol poetické tvořivosti Asnykovy, kde lyrika jeho vyhraněna v nejlahodnější, nejzářivější formy zároveň dýše vnitřní pohodou ducha v sobě již ustáleného, smírně a v melancholické resignaci na kolotání lidských dějů patřícího, nazvali bychom čtvrtý svazek druhým jarem v jeseni života básníkova. Ale svým názorem světovým, hloubavým přemítáním o nejvyšších otázkách bytí člověka a tvorstva vůbec, které vždy více nabývá převahy nad tóny prostými a naivními, konečně svým šeřejším koloritem tak se k sobě druží, jako by mezi nimi dlouhé přestávky čtrnácti let ani nebylo. A v skutku značná část básní čtvrtého svazku »Poezyí« vznikla neli v téže, tedy nikoli ve značně pozdější periodě básníkova tvoření. Proto již do první knihy překladů básní Asnykových, jenž vyšel v Praze r. 1886, mohl

jsem zařaditi několik vysoce významných jeho básní, které byly před tím uveřejněny v časopisech a s kterými se širší veřejnost polská skoro až teprv po desíti letech seznámila. Ano báseň »Orfeus a bakchantky,« jež tvoří úvod k čtvrtému svazku, měla již býti úvodem svazku třetího, jak toho důkazem vývěsek, jejž mi básník dal roku 1887 při mém pobytu v Krakově. Proto můžeme o publikacích obou promluviti současně a nedopustíme se anachronismu.

Již v druhém svazku »Poezyí« domáhal se Asnyk toho, aby nalezl zprostředkující článek mezi rozpory a strastmi jednotlivce i celých pokolení a nejvyšším řádem věcí. Ale teprve když rozjitřené rány jeho vlastního srdce ukryl čas závojem pouhých zasmušilých upomínek, když cit v jeho ňadrech burácející přestal vysoko sálati a změnil se v tichý plamen resignace, mohl básník klidněji rozhlednouti se vůkol a ve své reflcksi dojíti k výsledkům neli blaživým, alespoň usmiřujícím. A jest pro poesii Asnykovu význačno, že se tak jeví nejurčitěji opět v motivech z antického světa, a že tyto i v druhém a posledním období jeho tvoření znamenají nejvyšší metu, kam dostoupil v básnické své inspiraci. Je to řada těžkých problémů, které v nich řeší, a tak ryze moderních!

V »Chóru Oceanid« vyličuje básník věčnou válku živlů, otřásající nekonečností, divoký boj o život:

Na vlně, věčně jež se dme a kalí,
atomy, z nicoty jež právě vstaly,
v převratech válčí o života zdroj:
a živých bytostí zas nové plémě
násilím dobývá si světa, země —
a bozi vedou na oblacích boj!

Ale tento zápas je zároveň postupem k věčnému ideálu, ke konečnému splnění, jak dí v básni »Thamyris« Musy k oslepenému pěvci:

Tak v letu věků všech, změn stálých za převratu
svět božských paprsků vždy béře víc i tepla,
a to, co dříve snem se zdálo, v divém chvatu
v nezbornou skutečnost pak změní se a vzeplá!

Proto nesmyslné jsou nářky pěvcovy na nevděk vrstevníků, kteří měli v posměchu jeho věštby o příchodu věku zlatého, poněvadž ihned se neplnily a v lidstvu dále vládlo násilí, útisk, svár, nenávist, kteří klnuli i samým světlům ideálu. Zmírajícímu praví Musy na útěchu:

Čas přijde, kdy vše to, co předvídal jsi věště,
a co jak marný sen mrak nyní ukryl tmavý,
zas po tvé smrti v den pak z mrtvých vstane ještě
a na skráň připne si květ nevadnoucí slávy.
Čas přijde, mrtvá teď kdy píseň tvá a hluchá
svět mladý osvěží snů ideálných manou,
a triumf posmrtný tvé touhy, tvého ducha
ti bude odměnou muk žití svrchovanou!

Ještě velkolepěji vyslovil Asnyk myšlenku o postupném vývoji člověčenstva a konečném dosažení cíle v nádherné básni »Lykofron k Fatu.« Již dohořival svět řecký a všecka tvůrčí zřídla vyschla. Krása mřela ve sporech sofistů, loutny básníků stichly. Jeden z posledních,

Lykofron, jenž skrytě ještě ctil Musy, vyryl na prahu spustlé svatyně bohů do mramorové desky nápis:

Ó Fatum! věčně jež sžíráš lidi a bohy,
pohřbivši v propasti temné rodů jich bezčetné řady,
jež hlucho na vše jsi nářky,
bez slitování!
Nevíme, máme-li ctít tě neb klnout;
nevíme, jakým ty řádem vládu svou nad námi třímáš,
nezřevše, ruka zdaž tvoje
vyrvala světy
z bezvládné chaosu tmy, jež počátku nemá.

Lykofron připomíná, že dříve zakrýval neuprosnou tvář Fata kvetoucí rod zářících pravládců nebes, kteří v postavě lidem přístupné řídili svět. Ale křehcí byli to bozi, plní lidských slabostí, kteří nebyli schopni, aby co změnili v běhu osudů, hnaných bez jejich vědomí kolejí věků. Nicméně krásné jejich postavy svítily světu paprskem věčné mladosti, štěstí snem nesmrtelného; a člověku bylo dobře dlíti ve stínu jejich přízně, k nim obracel se modlitbou ve své úzkosti, neboť věřil, že mu pomohou. Avšak náhle Fatum skryté ve stínu odhalilo svoji tvář — a sřítil se skvělý Olymp, zhynuli věční bohové. Nastala chmurná jen tiš — svět osamělý šírý. Všecko, všecky již srovnal záhuby povšechné zákon a se slepým Fatem zůstal člověk samoten, maje pod nohama bezdno nicoty. Básník o něm praví:

Sám, před tvou všemocí, plnou tajemství hrozných,
zbyl jako nevolník moci kruté, jíž nechápal zcela,
zíraje v záhadu věčnou
bytnosti svojí:
na troskách snů všech a tužeb nadsvětných spatřil
v blankytu toliko stín tvůj beztvarý, obrovský, strašný,
jenž nikdy netrestá mukou,
odměnou nectí,
leč sám všem určuje míru nutné jich strasti.

Avšak před touto děsnou skutečností Lykofron neklesá duchem, nýbrž volá jásavě:

Však přec tvé zákony chmurné věčnými nejsou,
tvůj otrok v budoucnu vstane proti tvé moci a síle,
nicoty přelude klamný,
slepé ty Fatum!
I srazí násilí bleskem s věčnosti štítů
tvou neuprosnou pak masku, která, v tůň padajíc s nebe,
jasného odkryje Boha,
jenž s láskou vezdy
výš a výš po stupních proměn vodí vše světy!

Není v moderní poesii krásnějšího hymnu, jenž by s takou silou hlásal vítězství ideálních snah lidstva. Proto útrapy vezdejšího života, byť věčnými se zdály, básník za nic klade a také netouží, aby klid, nepohnutá apathie byly jejich výslednicí. Ve svém »Tantalu« volá:

Ať Titan s řetězu se trhá v mraky,
ať prahne, trpí — leč ať soptí taky!

Rovněž jest básník přesvědčen o věčnosti krásy, o jejím zušlechťujícím a vždy znova oživujícím vlivu na lidstvo, čemuž dal výraz v překrásné elegii »Pygmalion,« jež končí triumfální slokou:

A krása vstane jak moc čarodějná,
jež nad chtíč vášně smyslný a kletý
povznášet bude lidská srdce chvějná,
jich tužbám vtiskne šlechetnější vzněty,
a v dívčí chodíc čistotě vždy těla
kruh tajemný všech proměn přejde smělá,
až lidských citů, činů v obci vděčné
rozvine krásy ducha věčné — věčné!

Bez úsilí, zápasů a činů ovšem nelze těchto výšin lidského snažení dostoupiti. V básni »Epaminondas« umírající rek odpovídá na lítostivé vzdechy spolubojovníků, že potomků nezanechal:

Mám dcery dvě — ty po mně v světě zbudou:
ta Leuktra slove, Mantinea ona —

a v »Memnonu« matka jeho Eos těší naříkajícího syna, který sice nesmrtelnosti došel, nikoli však zároveň věčné mladosti:

Marných proseb věčné Fatum neuslyší,
všeho dobýt nutno, zválčit věků tok —
musí v hrobě získat moc zas ducha vyšší,
kdo chce v bránu žití zvrátit smělý krok!

Jeli však nesmrtelnost údělem hrdinů, netřeba toho želeti širokým davům lidstva, kleslým v zapomenutí. V básni »Z egyptského rituálu mrtvých,« plné hluboké melancholie, dí k nim Osiris: —

Cti posmrtné ať stesk vás neprovází!
Jest věnem vaším nesmrtelnost tichá,
k vám rozkoš svatá odpočinku vchází.
Pít budete číš věčnosti, jež dýchá
nepaměť — té vám nepřát bude pýcha,
zříc, hrdý prach jak przněn v středu zkázy.

Skvělý tento cyklus doplňují ještě romance »Král Juba,« neobyčejně půvabná antická malba »Freska Pompejská,« rovněž deskriptivní, mimoděk báseň »V zátoce Baja« připomínající »Amfitheatr v Tusculum,« dvě strofy antického chóru, pochmurné a majestátní jako chóry Sofokleovy, a vzpomenutá již báseň »Orfeus a bakchantky,« v níž vylíčen stesk básnického ducha, jemuž tříští lyru nové pokolení pěvců, ruch nových myšlenek. Uznává jejich oprávněnost, neboť proti stáří vždy mladost jest v právu dle obvyklé spravedlnosti světa. Nicméně v básni »Mládeži,« přiznávaje bouřícím ctitelům nových ideálů právo ano svatou povinnost hledati nových cest, Asnyk zároveň pozvedá svého varovného hlasu, aby nebořili, co spíše úcty jejich zasluhuje:

Hledejtež pravdy jasného vždy žáru!
Hledejtež nových, neodkrytých cest!
S tím každým krokem v taje žití, zmaru,
se šíří lidský duch v říš nových tvarů
a Bůh sám větším vždy jest!
Ač střesete květ pestrobarvých mythů,
ač rozptýlíte legend zlatý mrak,

ač strhnete mhu bájí se blankytu,
nebude chybět lidem rajských citů,
leč dále sáhne jich zrak.
Epocha každá vlastní své má cíle,
snů nedbá včerejších, ty prchly k tmám —
pochodeň vědy neste v duši čilé
a nový berte podíl věků v díle,
dnů příštích zvedněte chrám!
Nebořte dávných svatyň v pýše svojí,
ač lepší máte zbudovat a vznést:
hle, na nich ještě svatý žár se rojí
a láska lidská na straži tam stojí,
i vy jste dlužni jim čest!
S tím světem, který do temna již pádí,
i s duhou ideálných snů a krás
pravdivá moudrost ať vám k shodě radí —
i vaše hvězdy, vítězové mladí,
též ve tmách pohasnou zas!

Jak ještě dnes aktuální platnost mají tyto sloky, napsané již před sedmnácti lety, a nikoli pouze ve vlasti Asnykově! Podobnou myšlenku skrývá v sobě i pěkná báseň »Tajemné božstvo,« r. 1880 věnovaná od autora Jar. Vrchlickému. Zdivočilý dav kácí obraz dávného boha, avšak tím ve zmar přichází pouze jeho pomíjející tvar. Bůh sám v nové obdobě povstává z trosek, a lid před ním opět na kolena klesá. Tak zajisté i každé dílo dobré přes nepřízeň a neporozumění doby dojde vzkříšení v srdci lidstva, které přese všecka sklamání i všecky oběti vždy k ideálu se ponese. Tomuto věčnému »Excelsior!« formu velice plastickou dal básník v romanci »Duhová báj.«

Deskriptivní vloha Asnykova nejplnější silou vytryskla v cyklu »V Tatrách.« Jsou tu básně vzácné lyrické nálady, jako »Limba,« ještě častěji však hluboce procítěné, přímo z přírody vypozorované kresby. Sonety věnované »Mořskému oku« jsou jediné svého spůsobu v literatuře polské, málo kdy vystižena nádhera horské přírody rysy tak mohutnými. Ale též »Jitro v horách,« »Kosteliska,« »Noc pod Vysokou« a zvláště »Průvodci v Zakopaném« dlouho budou se čítati ke skvostům popisné lyriky. V »Album písní« shledáváme opět kytici básní, z nichž mnohé patří k nejkrásnějšímu, co Asnyk napsal. Jemně nadechnuté, melancholické »Astry,« tklivé resignace »Vy naříkáte,« »Těm, kteří smutní,« »Nemluv,« »To, co kdysi v ideálů sféře« a »Zapomeň na to!«, teskné povzdechy básnické duše »Moc dala jsem ti« a »V zimní noci,« jakož i vášnivé »Přicházíš ke mně« a »Ta slza« mluví k duši tóny zřídka slyšenými a tak zvláštní měkkou náladou jsou ovanuty, že jinde nežli u Asnyka marně bychom hledali sourodých; při tom jak prosty jsou a nelíčeny, tak pravdivy. Otázek povšechných dotýká se větší část básní zahrnutých v cyklech »Mosaika« a »Verše různé.« Je tu vedle některých intimních motivů zvláště celá řada moderních problémů, a to sociálních, politických i uměleckých, jež předem pozornosti zasluhují a při nichž básník snaží se vždy dospěti k tomu, co spočívá na věčně trvalých základech pravdy a pro člověčenstvo znamená dobytí nových met. Rázu jsou větším dílem vážně přemítavého, ale také ironie a satira dostaly se při dobré příležitosti k slovu. Óda »J. Kollárovi, věštci znovuzrození Čech,« bystře tlumočí stanovisko bás-

níkovo k idei slovanské vzájemnosti, v jejíž splnění doufá, ale teprv tehdy, až duševní proud, jenž láme pouta, všecky členy slovanské rodiny povznese a osvobodí, až budou moci navzájem ruce sobě podati rovní s rovnými, svobodní se svobodnými!

Nejnovější fáse ruchu sociálního došly výrazného ohlasu v básních »Nad propastí,« »Bez odpovědi« a zvláště v pochmurné visi »Uprostřed přelomu,« jež vyniká neobyčejnou silou dikce a mohutnou fantasií. Vlastenecké tužby tlumočeny jsou nejvýznačněji v básních »O pětadvacetiletém jubileu povstání r. 1863,« »Příchod Mesiášův« a »V očekávání jitra.« Avšak skoncentrováním veškeré filosofie Asnykovy jest cyklus třiceti sonetů »Nad hlubinami.« Básník opírá se o nejnovější výsledky vědy a vypovídá vše, co dle svého přesvědčení jest povinen říci o bytí všeobecném a jeho zjevech v přírodě bezvědomé i tvorstvu, o převratech kosmu i osudech lidstva, vzniku a zanikání dějinných epoch i národů, účelnosti lidských snah, zápasech, bolestech a tužbách lidského srdce. Vše to jest mu stálou změnou vždy ku předu postupující, stálým vývojem k cíli nepoznanému přese všecka sklamání, spory, úpadky a neštěstí, jak to řekl již v závěrečném akkordu básně »Lykofron k Fatu.« Jenom že se to zde ještě stává výmluvnou applikací k osudům, nadějím, budoucnosti vlasti autorovy. Pravé to evangelium člověka moderního — poslední nádherný odkaz veliké duše básnické Polsku a člověčenstvu.

* * *

Měl bych snad blíže pojednati též o dramatech Asnykových, o jeho povídkách a literárních studiích. Avšak o hlavnějších dramatech již při životopise básníkově zmínka se stala. Vynechány byly pouze »Válka stran« (z r. 1869) a »Komedie konkursová« (z r. 1888), leč tyto obě práce mají v literární produkci Asnykově význam jen podřízený. Také »Cola Rienzi« zaujme čtenáře pouze několika mohutnými výstupy, nikoli jako celek; tomuto schází ruch v pravdě dramatický i potřebná seskupenost děje. Výše stojí »Žid,« projednávající palčivou otázku sociální, speciálně židovskou. K jakým výsledkům autor dospěl, o tom svědčí odpověď hlavního hrdiny, moderního Shyloka Weinberga ke společnosti, která jej ze středu svého vyvrhla za cenu — života: »Já nechci vaší almužny. Já jsem člověk zřejmý a platím všecky svoje dluhy. Dnes vrháte mi v oči svoji spanilomyslnost a zítra vrhli byste mi hanu, že jsem zbabělec. O, znám vás! Jak v zlém tak i v dobrém nemáte stálosti, a proto zhynete všichni a nezbude po vás ani sledu! Mám srdce příliš plno nenávisti, abych smířiti se chtěl s vaším světem, i umru v tom sladkém přesvědčení, že projdete všechny stupně úpadku a ponížení a stanete se stokráte bídnějšími oněch židů, kterými pohrdáte!« Veselohra »Bratří Lerchové« má také spíše aktuálnost politickou nežli uměleckou. A tak, jak již předem řečeno, pouze veselohru »Přátelé Jobovi« a tragédii »Kiejstut« postaví as budoucnost po bok čtyřem svazkům Asnykových »Poezyí.«

Ve veselohře vylíčen jest ostře rozpor mezi duší uměleckou a obklopujícím jej světem plným egoismu a přetvářky; v tragédii, jež tvoří originální variant, nebo ještě lépe prolog Mickiewiczowa »Konrada Wal-

lenroda,« shledáváme řadu velkých účinných scén a několik mohutných, plasticky nakreslených postav. Základní myšlenka dobývá si v něm i moderní platnosti, avšak hlavní rek, Hamlet šerého dávnověku, neumí si získati takového interesu, aby dovedl upoutati, uchvátiti. Za to jest drama toto napsáno krásným, hudebně lahodným veršem a v celku svém plně působí tím, čím jest a zůstane: širokým štětcem malovaným obrazem minulosti, jemuž neschází ani dějinné tragiky, ani hluboké symboliky vzhledem k novějším osudům básníkovy vlasti.

Povídky Asnykovy, jako »Slečna Leokadie,« »Souboj,« »V lese« a »Opatrovníci,« i rovněž studie literárně historické, z nichž kromě uvedených již »O trubadurech« a »O Králi Duchu Słowackého« ještě dlužno připomenouti rozpravy »Krasicki jako básník,« »O Antigoně Sofokleově,« »O Calderonově Knížeti Nezlomném« a »O bajkách politických Krasińského,« ukrývají v sobě též mnohou hlubokou i krásnou myšlenku, mnohý bystrý a případný úsudek. Ale přese všecky znamenité jednotlivosti význam Asnykův jako básníka a spisovatele nekotví v těchto jeho pracích, nýbrž v jeho lyrice a úzce s ní spojené drobné epice. V nich Asnyk vystoupil nejvýše, v nich také jeví se pravým básníkem moderním. Všecko různorodé proudění novodobého života nachází odlesku v jeho duši, od nejsubtilnějších záchvěvů citových až k nejpalčivějším záhadám sociálních otázek. Každý i sebe menší vánek souvěkého ruchu myšlenkového ji zčeří, v ní své stopy zůstaví — i není to nedostatek ustálenosti v jeho básnické povaze, nýbrž jen vzácná její mnohostrannost, že jako harfa Eolova i při nejjemnějším dotknutí odpovídá písní.

Asnyk jest lyrikem par excellence, jak ze stránky nálady básnické, tak i formy — lahodnějších, křišťálově čistších tónů poesie polská od časů velké plejady romantické až po naše dny nevydala. Touto stránkou talentu jeho zabezpečeno mu jest rovněž čestné místo v souhvězdí velkých moderních básníků, o nichž předem již řeč byla. V ní také spočívá svěžest a kouzlo půvabu Asnykových prací, jeho význam pro všecky časy příští, jeho nesmrtelnost.

Kopitar, Vuk a Aprilov.

Časová vzpomínka

od

Jos. J. Toužimského.

etošní jeseň oživila upomínky na tři muže, kteří rozdílnými cestami k stejnému brali se cíli, na tři jasná světla, která vzešla na jihoslovanském nebi touže dobou, když na našem domácím zasvitly zářné hvězdy Dobrovského, Jungmannova, Kollárova, Šafaříkova, Čelakovského, Palackého. Kopitar náleží Slovincům, Vuk Srbům a Charvátům, Aprilov Bulharům. Společným velkým cílem byly

všem třem národnost a jazyk lidu. Každé písemnictví jest mrtvo, které svou životvornou moc nečerpá ze samého národa — tak napsal Kopitar, v tom smyslu vystoupil Vuk jako reformátor a dle téže zásady řídil se Aprilov zakládaje školy k vzdělání svého národa v jeho rodném jazyce. Všichni tři pracovali s úspěchem a všichni tři z cizí půdy, v níž našli i svůj hrob; z toho posléze nyní byli vyzdviženi a doneseni do rodné půdy domácí k věčnému odpočinku. I vyzdvižení to stalo se téhož dne, 10. října, a téměř téže hodiny.

Máme před sebou knihu starého německého tisku, ve Vídni sepsanou a v Lublani u Korna r. 1808 vydanou; činí dnes dojem jako hlas z časů dávno minulých. Jest to Grammatika slovanského jazyka v Krajině, v Korutanech a v Štyrsku o 460 stranách a 48 stranách předmluvy. Jest to první dílo Kopitarovo, první soustavná grammatika mluvy bratrského kmene, jehož hranici tvoří Soča, Jaderské moře, Charvátsko a horní Dráva, jest to práce, kterou Kopitar prvně k sobě obrátil pozornost. Jak divně vypadá tu nejen zevnějšek, ale i obsah za našich dnů! Hned zmínka o »Slovanstvě, nejrozšířenější čeledi na boží zemi, která čítá 50 milionů duší« — dnes musíme sto milionů přidati. O Bulharech má autor jen slabé ponětí, o jejich jazyku nižádné. A pravopis, kterým tu píše slovinsky, svědčí o německém vlivu, ač si na něm proti českému i zakládá. Pro *z* a *ž*, *s* a *š*, *c* a *č* měl jen značky *s* a *sh* (sa = za, shaba = žaba), *ſ* a *ſh* (ſad = sad, ſhala = šala), *z* a *zh* (zena = cena, zhoviek = čověk).

Narodiv se na Goreňském v Krajině byl *Jernej Kopitar* v 29. roce věku svého, když vydal onu grammatiku, která mu zjednala jmeno učence. Spisem tím, jímž daleko předstihl grammatické práce Zelenkovu, Popovičovu, Kumerdejovu, Japelovu i Vodnikovu, položil základ k studiu jazyka národního a jazyku spisovnému. Již v tomto spise dovolával se slovinských škol pro Slovince, ale hlas jeho byl hlasem volajícího na poušti. Ano národní vývoj jako by se byl vždy více vzdaloval od cesty, kterou mu naznačil dobyvatel Napoleon I., jenž zabrav jižní Alpské rakouské země zřídil Illyrii a zavedl tu jazyk národní. Není bez zajímavosti, že Vodnik, jenž právě za Napoleonovy illyrské doby hrál důležitou úlohu v domácím školství, byl vlastní příčinou, že Kopitar oddal se studiu jazyka národního. A toto studium a tato grammatika přispěly pak k reformě pravopisu, kterou ve smyslu Vukově přijalo illyrské hnutí a kterou r. 1844 zavedl Jan Bleiweis.

Kopitar stal se ve Vídni censorem knih slovanských a řeckých a spolu obdržel místo v dvorní knihovně. Život jeho byl tichý život filologa, jejž čeřily ob čas útoky proti jiným slavistům a jazykozpytcům a dvě větší cesty: r. 1814 do Paříže příčinou navrácení knih, jež z Vídně Napoleon I. byl odvezl, a r. 1837 do Italie. Druhá jeho větší práce byla Glagolita Clozianus, jejž r. 1836 latinsky vydal a v němž dokazoval, že církevním jazykem slovanským jest stará slovinština; pak následovaly Hesychii glossographi discipulus r. 1839 a úvod o počátcích křesťanství u Slovanů a o osudech rukopisu Remešského (Prolegomena historica) k vydání rukopisu toho, pořízenému r. 1843 na rozkaz cara Mikuláše I. Otázku církevního jazyka slovanského a národnosti bulharské rozřešil ovšem platně Šafařík.

Životní běhy Vuka a Aprilova v mnohém jsou si podobny. Oba s nadšením, nelekajíce se žádných překážek, podjali se nesnadného úkolu k novému životu povznesti národ svůj. Oba byli upřímní Slované, a právě ze slovanství čerpali sílu pro osobitou zvláštnost svého kmene. Jest pozoruhodno, že právě nejlepší slavjanofilové nejvíce se zasazovali o národní individualitu svého slovanského štěpu a nechtěli, aby národnost jejich s jinou splynula. Vuk a Aprilov museli zápasiti s těžkými předsudky, onen u vlastního kmene, tento u řeckých souvěrců, kteří usilovali Bulhary udržeti v duševní porobě.

Vuk Stefanović Karadžić byl nejen reformátorem jazyka a pravopisu srbského na základě mluvy lidové, kterouž — jako u nás o čtyři století dříve Jan Hus — učinil pramenem jazyka spisovného, ale i podivuhodně pilným a šťastným budovatelem literatury s reformou jeho souvislé: slovníka, grammatikálních a národopisných prací. Vukův srbský slovník, Vukovy sbírky srbských národních písní, obyčejů a památek, veledílo o sobě, jsou nepomíjející ceny, ano tím drahocennější, čím více času uplynulo od jich vydání.

Praha viděla Vuka na slovanském sjezdu r. 1848. Byl tehda 61 let stár, statný muž s rudým fesem srbského tvaru, s mohutným, jako mléko bílým knírem; chodil o holi, neboť levá jeho noha po koleno byla dřevěná. Ta noha hrála v jeho životě důležitou úlohu; rozhodla o jeho všeliké činnosti a jeho povolání. Kdy by jí nebylo, byl by se nepochybně stal vojákem a byl by jako jeho bratři skončil kdesi v krvavé seči, nebo by se byl jako bohatýr proslavil. Avšak dřevěná noha nedopouštěla mu běhati po horách a lesích, poutala ho k jednomu místu, udělala z něho spisovatele. »Vuk Stefanović Karadžić, literat iz Srbije,« zapsal se na slovanském sjezdu; nenáležel tedy k vlastním členům, nýbrž k hostem, proti jejichž účastenství zemský president hr. Lev Thun tehda ostře se vyjádřil. Nebezpečný státu host tento věru nebyl!

Když před sto desíti lety (1787) v Tršićích nad Drinou se narodil, byli Turci ještě pány v Srbsku, a když vyrostl v hocha, počínalo ono mocné hnutí, jež vedlo k osvobození nejprve za Karaďorďe a potom za Miloše Obrenoviće. Rodiště jeho míválo Turky hned ze dvou stran, srbské a bosenské. Jakkoli musel vypomáhati v povstání, naučil se mladistvý Vuk dosti vzácnému tehda ještě umění čísti a psáti. Více však pochyti i nemohl, škol nebylo a ve veřejnosti měly slovo puška a handžar. Posléze vypraven byl Vuk do srbského Siona, do Karlovců ve Srěmu, kde chodil do obecné školy, ale pro gymnasium zdál se již přezrálý. K tomu se přidružila i jiná nehoda. Turci vypálili nadobro jeho rodiště, zničili statek a s tím blahobyt jeho rodiny. Vuk se vrátil a jako písma znalý stal se písařem v národním starešinstvu. Zlá nemoc stihla jej tehda, ochroml na levou nohu, a od té doby hodil se jen k péru. Učitelství zdálo se mu nyní ideálem životním, i učiteloval také v Bělehradě až do r. 1813. Toho roku stal se soudcem v Brze Palance, ale jen na krátko, již r. 1812 přišli Turci, od nichž Srbsko na čas bylo vyproštěno, a hnedle panství své nad Srbskem obnovili. Teprve o květnou neděli r. 1815 Miloš Obrenović zdvihl povstání srbské, které skončilo samosprávou země.

Kam se Vuk měl podíti? S některými jinými odebral se do Vídně. Zde Frusić a Davidović založili Srbske Novine, tehda zvláštnůstku slohem i jazykem. Vydávány byly, jako starší díla, písmem církevně slovanským a jazykem tomu podobným. Bylo to písmo i jazyk, jímž se učilo v klášteřích a církevních školách. Slovinský učenec Kopitar byl jako jiných slovanských věcí i listu toho censorem a četl jej jak z povinnosti tak ze záliby. Hle, tu objeví se v nich List k Jiřímu Karađorđovi, jenž pojednával o pádu Srbska v letech 1812 a 1813. Podivně nově zněly tu slova i věty. Cosi nezvyklého razilo si tu cestu a hlásilo se k životu. To seznámilo Vuka s Kopitarem.

Vuk platil již v Srbsku za znalce národního jazyka, Kopitar utvrdil ho ve snaze sbírati památky řeči lidové, hromaditi hojnou látku pro jazyk spisovný. Již r. 1814 vyšla ve Vídni první Vukova Slavenosrbska pesmarica a první Pismenica srbskoga jezika, po govoru prostoga naroda napisana. A dále jen se sypaly knížečky, knihy a velká díla z péra jeho. Jsa nadán přirozeným vtipem znal výborně národní povahu, jazyk, mrav, podání lidu, písně, pohádky, přísloví, říkadla, a účinek jeho prací sahal daleko za meze slovesnosti srbské. S dychtivostí přijímány jeho práce u všech slovanských národů a jeho sebrané národní písně budily obdiv v Evropě a byly překládány do němčiny, italštiny, frančiny.

Neměl však na růžích ustláno, a více ještě než lidová mluva jako vzor jazyka spisovného byla toho příčinou oprava pravopisu. »Piš, jak mluviš,« bylo jeho zásadou. Vuk rozpoutal л, е, ю a učinil z nich ja, je, ju, zavedl ћ a ђ (*ć* a *đ*), љ a њ *(lj* a *nj)* a psal, jak se vyslovovalo. To však mu budilo kruté nepřátelství. K filologické podrážděnosti přidružil se nesmiřitelný odpor proti novotám. Čím dále tím bylo hůře.

Pokusy jeho od r. 1816 v Srbsku opětované, založiti školu na zásadě vzájemného vyučování se nezdařily. Teprve r. 1828 povolal jej Miloš Obrenović, aby sestavil srbské zákony. Že nebyl právníkem, na tom Miloši nezáleželo. Ale byla horší věc. Miloš si vedl jako turecký paša. Tři léta vydržel to Vuk u Miloše, dvě léta sestavoval zákony a třetí byl starostou Bělehradským, ale potom, nedav knížeti s Bohem, odebral se do Zemuně v slavonské Vojenské Hranici. Odtud napsal Milošovi list a činil mu trpké výtky pro jeho turecké hospodářství, jeho libovůli, svévoli i krutost. Ovšem zpátky již nemohl; vydal se na cesty po Charvátsku, Slavonii, Banátě, Dalmacii, Černé Hoře a j. Zatím byl Miloš vyobcován ze země; Vuk se r. 1839 vrátil do Srbska, ale na krátko. Na nových cestách s ruskými spisovateli Knjaževićem a Naděždinem a s Francouzem Ami-Bouém procestoval srbské země na Balkánském poloostrově, ale čím jeho práce byla plodnější, tím více jitřili se nepřátelé jeho.

Vuk odvážil se překládati i Nový zákon po návrhu ruské biblické společnosti. K posouzení dostal jej Srb Stojković, profesor vysokého učení Charkovského, spisovatel první srbské fysiky a zároveň románů, rozbředlých sentimentálních a mystických hrůzostrašností, v jazyce lidu sice málo srozumitelném, ale pravém. Stojković uznal za nejmoudřejší stopiti rukopis zpozdilce, který ke všemu neměl nijaké

akademické hodnosti. Pořídil překlad sám a ten také vyšel i byl zaplacen.

Nyní z Vuka učiněn kacíř, odpadlík, zpozdilec, poťouchlý zaprodanec Vídni. V knížectví panující spisovatelé Davidović a Hadžić zlomili nad jeho spisovatelskou činností třtinu. Od let třicátých byly Vukovy spisy v Srbsku zapověděny a staré zápovědi roku 1852 za Alexandra Karaďorděviće obnoveny.

Co žluči tu vzkypělo, co jedu vyprýštilo! Na štěstí nepodařilo se životní činnost Vukovu otráviti. Pracoval dále a pilně až do posledního dechu. A přece se ještě za živa dočkal uznání svých snah. Svatoondřejská skupština r. 1858 vypudila Karaďorděviće, zavedla nový řád, povolala Miloše a Michaela; hned r. 1860 sňata pak úřední klatba s pravopisu a spisů Vukových. Mladé pokolení znalo jen jeho. Dnes nikdo již ani nemyslí, že by se mohlo jinak srbsky psáti a mluviti, než jak učil Vuk.

Roku 1864 dne 26. ledna dokončil Vuk pozemskou pouť a pochován jest ve Vídni na hřbitově sv. Marka. Bezpočtukráte byla jmena Vukovo a Kopitarovo zároveň vyslovována, dokud žili v přátelství ve Vídni. Kopitar zemřel r. 1844 a když dvacet let potom i Vuk se rozloučil se světem, byl vedle něho pochován, ale čestného, trvalého hrobu odepřelo jim strannictví německé. Roku 1873 byl hřbitov sv. Marka zrušen. Dokud žila dcera Vukova, nechtěla se rozloučiti s prachem otcovým. Když však r. 1894 zemřela, přeneseny její tělesné ostatky do Bělehradu. Za dcerou nyní následoval otec. I Kopitara chtěli si Srbové přenesti s Vukem, ale Matice slovenská a Slovinci nedopustili toho a uložili 12. října jeho ostatky v čestném hrobě na Lublaňském hřbitově sv. Krištofa za účastenství, jehož slovinské hlavní město dávno nebylo svědkem. Větší ještě význam národní mělo přenesení tělesných ostatků Vukových. Když r. 1863 slavil Vuk padesátiletí své spisovatelské činnosti, súčastnil se oslavy celý mladý svět srbský, dnes 25 let po jeho smrti, slavil Vuka celý národ srbský bez rozdílu. V Bělehradě přijali tělesné jeho ostatky zástupci národa s duchovní hlavou, metropolitou Michaelem v čele. Uložili je podle hlavního chrámu v horním městě Bělehradském opodál staré pevnosti, v půdě historicky památné. Dole vlní se zelenavá Sáva a pojí své toky s žlutavým Dunajem. Na sever a jih, východ a západ prostírá se Srbstvo; Vuk jest jeho strážným duchem. —

V nesnadnějších ještě poměrech než Srbové byl na počátku tohoto věku národ bulharský. Byl vůbec neznámý. Vždyť i kupci z nejzachovalejších národně měst bulharských po obou stranách Balkánu bezděky podporovali Řeky a za Řeky se pokládali. Když vypuklo povstání řecké r. 1821, zámožní bulharští kupci v Oděse nejen konali sbírky ve prospěch revolučních eforů, ale všemožným spůsobem jim pomáhali. *Vasil Evstatijević Aprilov* ponechal revoluční hetairii i část svých skladů Oděsských. Zde se shromažďovali pomocníci revoluce, zde si zakládali zásoby zbraní a odtud posílali dobrovolníky i zbraně na Peloponnes, do Attiky a na Euboji. A Aprilov nebyl z nijakého pořečtělého místa, nýbrž z ryzího bulharského Gabrova, kde nikdy nebylo žádných Řeků; znal i církevní bulharský jazyk, znal i rusky tak jako turecky a řecky, a přece necítil v sobě jiskru slovanství. Ta vzňala se v něm

teprve náhodou. Když r. 1831 se vrátil z obchodní cesty ze Stambolu, padla mu do rukou kniha Jiřího Venelina v Moskvě vydaná: Drevnije i nyněšnije Bolgare. Aprilov četl a četl, a v duši se mu rozbřeskovalo. Pravda, bajka, legenda splývaly v knize v nadšený vlastenecký celek. Aprilov poznával, že jest Slovan, že jest potomek rodu bulharského, srdce se mu rozehřálo, cítil, že má povinnosti k svému národu, že musí učiniti počátek, aby národ probuzen byl k vědomí a probuzený aby spěl zase k bývalé moci a slávě.

Aprilov nebyl osobností nezajímavou. Byl muž vlastní síly; sám za krušných poměrů razil si od mládí cestu životem. Narozen byl r. 1789, dospíval tedy za řádění Krdžaliů a za všeobecné nejistoty, kde nikdo ráno nebyl jist, kam večer hlavu složí. Již v deseti letech vydal se na cestu do Moskvy, kde jeho bratr měl obchod s bulharským hedvábím a růžovým olejem. Důležitými středisky Balkánského obchodu byly Oděsa, Brašov, Vídeň. Vypomáhaje v obchodě chodil Aprilov v Moskvě zároveň do obecné školy. Potom ocitl se v Brašově, kde studoval na gymnasiu; r. 1807 pak se dal ve Vídni zapsati na lékařskou fakultu. Ale války Napoleonské a rodinné poměry donutily ho, by se vrátil do Gabrova. Zařídil si v Bulharsku mnohá obchodní spojení, usadil se již r. 1810 jako samostatný obchodník v Oděse a brzo nabyl značného jmění.

Nejen Aprilov, ale přičiněním jeho i celý kruh bulharských kupců probouzel se k národnímu vědomí. Hlavním pomocníkem stal se mu Nikola Stepanovič Palauzov. První myšlenka, jež je nadchla, byla, aby ve svém Podbalkánském rodišti založili bulharskou školu. To nebylo tehda maličkostí. Aprilov, maje obchodní spojení také s Cařihradem, domníval se, že na nejvyšších místech v Turecku se obrací vítr, že po řeckém povstání Osmanská říše nebude proti bulharské obecné škole ničeho namítati. V skutku již r. 1832 položeny základy k první bulharské škole. Byl tu však jiný ještě nepřítel. Národnosti řecké tu sice nebylo, ale Hilarion, metropolita Trnovský, byl Řek. Nenávist ke všemu, co bylo slovanské, vedla jej tak daleko, že v nádvoří metropolie Trnovské dal spáliti celou starobylou patriarchální bibliothéku bulharskou se všemi chrysobulami a vzácnými písemnými památkami cyrilskými a glagolskými. Avšak lesku zlata neodolala ani jeho nesmiřitelnost, hodně s ní slevil. Žádal sice, aby škola byla řecká, ale posvětil základy její a potom i školní knihy, první bulharské.

Školní ty knihy musely býti pořízeny dříve ještě než škola. I tu byly nesmírné obtíže. Doma ovšem tiskárny nebylo a každý slabikář musel býti tištěn za hranicemi. Škola byla zařížena na základě vzájemného vyučování. Bulharské tabulky k vzájemnému vyučování vytištěny byly v srbském Kragujevci r. 1835, tam vytištěn i stručný katechism, v Bukurešti pak r. 1837 vydáno Krasnopisanije. Něco v Brašově, něco ve Vídni a posléze něco i v Oděse. Nemalou starost působil též jazyk. I tu sáhnuto k jazyku lidu. Živá mluva národní stala se v první škole bulharské zdrojem jazyka spisovného. A v tom spočívá veliký význam školy té i těch, jež po ní následovaly. Razila cestu novému duchu, nové době.

Roku 1835 otevřena první škola nad šumnou, divokou Jantrou, jež tu v mohutných peřejích přes balvany spěje. Dílo Aprilovo neslo kýžené ovoce. Do roku 1850 založeny bulharské školy v Koprivštici, Panagjurišti, Sopotu, Karlovu, Kaloferu, Kazanliku, Jeleně, Trěvně, Trnovu, Sofii, Lomu a Svištovu. Rychle budilo se vědomí národní. Školy staly se potřebou a chloubou lidu. Roku 1870 setřásli Bulhaři jho řecké, r. 1878 stali se národem svobodným.

Aprilov dokonal pozemskou pouť již r. 1847. Zemřel v Galači a tam i pochován. Po padesáti letech přenesl si národ bulharský tělesné jeho ostatky a uložil je do posvátné půdy, kde tolik ruských bohatýrů spí věčný sen a kde nebetyčná hora sv. Mikuláše, s jejíhož úbočí Jantra nastupuje pouť Bulharskem, strmí jako velebný pomník velikých dějů, které se v těch místech odehrály.

O předvídání povětrnosti.

Napsal

řed. **B. Navrátil.**

(Dokončení.)

S nesnázemi nepoměrně většími zápasiti jest pozorovateli osamocenému, jenž nemaje meteorologických dat z četných míst širých kontinentů se obejíti musí bez vydatné pomoci synoptické mapy, jsa jedině odkázán na sporá data některých meteorologických přístrojů, jimiž právě vládne a jež nezřídka mimo teploměr obmezují se na pouhý barometr, bez něhož ovšem se obejíti nelze. Musíli vydavatel prognosy z mapy synoptické přes četná data, jež ho odjinud docházejí, pomáhati si značnou měrou svou vlastní zkušeností, jest zkušenost ta isolovanému pozorovateli docela nezbytna. Mimo to netřeba, tuším, zvlášť dovozovati, že jest mu též spokojiti se pro své předpovědi s pravděpodobností dle okolností skrovnější. Uvedeme zde některá pomocná pozorování, jež jsou sice i při prognose ze synoptických map nemálo užitečna, jež však pro isolovaného pozorovatele mají důležitost zvlášť velikou. Jest to hlavně tvar mraků, směr a rychlost pohybu jich. Jakožto první v řadě uvedeny buďtež kumuly (tuče, hrady), jež vyznačují se tvarem kupolovitým a plují v průměrné výši 1400—1800 m. Již dříve jsme pravili, že kumuly jsou charakteristickým tvarem mraků v zadní části cyklonů. Původ jich snad hledati lze v původním hustém obalu mrakovém v okolí cyklonového středu, tak že by tyto kumuly, jež ostatně letí obyčejně tak, že sbalené kupy tvoří zadní část jich, byly vlastně pouhé zbytky onoho obalu. Jak již podotčeno bylo, nesou tyto mraky přeháňky dešťové. Směr, odkud přicházejí, určíme nejsnáze tím spůsobem, že zdánlivé dráhy několika kumulů dosti od sebe vzdálených nazpět prodloužíme. Společný průsečík jich v rovině obzorníkové udává bod, jenž někdy též bodem radiačním sluje, a onu stranu světovou, odkud kumuly přichá-

zejí. U nás pravidlem nalezneme SZ a Z. Mnohdy už lid sám tyto směry zvláštními názvy vyznačuje dle útvaru terrénu neb i dle jiných pouze nahodilých okolností, jichž původ třeba i z paměti vrstevníků vymizel (na př. Jurův kout), poje k větrům odtud vanoucím pojem počasí nestálého a chladného. Někdy však objevují se kumuly též na okrajích anticyklonů. Zde vznikají bez pochyby vystupováním vzduchu teplého, hojnými parami vodními naplněného, jež ve vrstvách vzdušných dosti vysokých a chladných se srážejí a kumulovité mraky vytvořují. Kumuly ty neliší se nijak od kumulů cyklonových, dešťů však nepřinášívají; větry provázeny nebývají, ani pěkné počasí anticyklonů neruší. Ze všeho toho vysvítá, že kumulus sám o sobě jakožto tvar mračný, nemaje asi vždy stejného původu, není též předzvěstí určitého rázu povětrnosti; významu toho nabyti může teprv ve spojení s ostatními elementy povětrnost podmiňujícími.

Mimo čistý kumulus rozeznávají se ještě četné odrůdy a kombinace jeho, jež však rovněž nejsou specifickou předzvěstí určitého povětrnostního rázu, jež z příčiny té pomíjíme.

Mnohem důležitější jsou po této stránce mraky řasovité, zvlášť cirrovité proužky, mráčky tenounké jako závoj, obyčejně značné délky u přirovnání k šířce, přímočárné svým povšechným směrem, struktury vláknité či vlasovité, nezřídka s význačným žebrem, jež prochází celou délkou proužku, jako ostenka ptačím pérem, z kteréž příčiny též peřitými mraky slují. Jsou to nejvyšší mraky naší atmosféry. Jakožto průměrná výška jich udává se 9000 m., ač dostupují i výšky 17 km. Výklad jejich vzniku jest nesnadný a přes různé pokusy neustálil se dosud žádný, což možná též odtud pochází, že ne všecky cirry stejným způsobem povstávají, podobně jak u kumulů naznačeno bylo. Pokusíme se o výklad nový, aniž tvrditi chceme, že by byl jedině platný.

Na rybnících větší poněkud rozsáhlosti v údolí otevřeném směrem od V k Z pozoroval jsem při silném větru západním, jehož rychlost dle obyčejných kriterií stupnice Beaufortovy páčím na 18—24 m. za sekundu, že vytvořily se vždy na povrchu vody jemné, dobře omezené proužky pěny vzniklé z roztříštěných vrcholků vln. Směr proužků úplně souhlasil se směrem větru; proužky tedy byly rovnoběžny mezi sebou a zůstaly stále rovnoběžnými přes vlnivé zmítání se povrchu vody a jsouce zároveň vždy kolmy k délce vln. Vzájemná jich vzdálenost byla nestejna, držíc se v celku v mezích 1·5—5 m.; ani délky jich nebyly stejny, aspoň pokud z břehu bylo lze dohlednouti; v jednom konkretním případě mohl jsem je sledovati po délce asi 120—130 m. Postupná rychlost pěny směrem větru a proužku jevila se býti nepatrnou u přirovnání s rychlostí vln. S rostoucí silou větru stávaly se proužky jemnějšími, zároveň peřitě se rozvětvujíce. Na povrchu menších ploch vodních zdálo se, že jsou kratší. Úkaz ten zajisté jest velmi podivuhodný, už proto, že vzniknul za všeobecného rozruchu vzduchu a vody, a ještě nápadnější tím, že trval, pokud síly větru neubylo a že se opakoval vždy za podmínek týchž, ačkoliv pozorování i místem i časem (časový intervall činil několik let) od sebe byla vzdálena. Dle toho můžeme mu tudíž přisouditi jistou stabilnost podmíněnou příčinami vnitřními, nezávislými na okolnostech určitého místa neb určité doby. Nastává

otázka, jak vysvětliti zjev tento? První pomyšlení by se asi neslo k jakés interferenci vln vodních anebo k nějakým uzlovým čarám, jaké pozorujeme na znějících deskách. Avšak domnění to by zřejmým bylo omylem; neboť proužky samy zmítány byly dlouhými vlnami, tříštícími se na hřebenech a kolmými k jich směru, zrovna tak, jak ostatní části hladiny vodní, trvajíce nicméně stále v téže poloze. Nezbývá tudíž, než hledati příčinu úkazu v povaze vzdušného proudu samého. Zkušenost tu pak ukazuje, že silné větry nevanou stejnoměrně, nýbrž že dují v nepravidelných rázech střídajících se s klidnějšími intervally. Dále pak snadno připustíme, že taková prudká vzedma vzdušná nepostupuje ku předu jako zeď, nýbrž že místy vniká do vzduchu před ní ležícího snáze a tudíž s větší rychlostí, než v místech jiných, jak též na kadeřavícím se povrchu rozvlněné vody pozorovati lze. Z drah největší rychlosti smete pak vítr pěnové části, odhrnuje je k místům rychlosti relativně menší, čímž právě pěnové proužky povstávají.

Nahraďme nyní vodu vrstvou vzdušnou, již zatím přijměme za klidnou, ležící ve vysokých vrstvách ovzduší a obsahující tedy jen velmi málo par vodních, a položme, že nad ní duje relativně studený vítr velikou silou a rychlostí, což ve vysokých vrstvách atmosférických jest případ velmi častý. Přijmemeli, že studený onen vichr vane v širších neb užších proudech v celku rovnoběžných o poloze stálé, povstanou tam, kde studené pásy větrné se setkají s vrstvou vzdušnou pod nimi ležící, sestoupíli ochlazení až pod bod orosení, rovnoběžné pasy sražených vodních par, pasy oblačné, jež pro relativně malou vlhkost vzduchu mohou býti jen slabé, tenké, závojovité. To jsou právě proužky cirrové. Rychlost jich vzniku souhlasí s rychlostí větru, kteráž, jak podotčeno, bývá velmi velika. Obloha pokryje se pak cirrovými proužky velmi rychle, téměř náhle, jak nejednou skutečně bylo pozorováno. Proužky samy postupují ku předu svými hroty směrem studeného větru hořejšího; rychlost jejich však může býti, jako u pěnových proužků na vodě, značně menší, než rychlost větru.

Další komplikace nastane, když pohybuje se nejen studená vrstva hořejší, nýbrž i vrstva nižší, poměrně teplá a vlhká. Cirrové proužky povstanou sice opět v téže době jako dříve; avšak rychlost a směr pohybu určí nyní výslednice pohybů obou vrstev. Konečně může za podmínek týchž na rozhraní obou vrstev též vzniknouti vlnění vzduchu — atmosférické vlny Helmholtzovy — jímž cirrové proužky napříč k své délce se zvrství, kterážto struktura na nich rovněž bývá často pozorována.

V praxi směr pohybu cirrů určíme spůsobem již u kumulů popsaným, ač ovšem zatajiti nelze, že úkol ten u cirrů zpravidla jest mnohem nesnadnější, ba někdy až i nemožný bývá.

Jakožto oznamovatel budoucí povětrnosti má cirrus ze všech typů mrakových důležitost největší. Svědčíť cirry dle hořejšího výkladu o velmi rychlém pohybu v nejvyšších vrstvách atmosféry a o nestejné rychlosti vrstev vzdušných ve směru vertikálním, čímž dány jsou první podmínky pohybů vířivých. A skutečně předcházejí cirry, jak jsme již při líčení souvislosti tvaru isobar s povětrností naznačili, v té neb oné podobě všecky typy depressí, bývají předchůdcem deštivého počasí

v jedné polovici klínu a vyskytují se na zadním okraji anticyklonů jakožto věstitelé blížícího se cyklonu. Úhrnem tvrditi lze, že v našich krajinách cirrus pravidelně bývá znamením, že pěkné počasí se končí, po případě škaredé počasí se blíží, čímž isolovanému pozorovateli prognosu povětrnosti zvlášť za pomoci jiných dat meteorologických podstatně může usnadniti. Ba i k intensitě příštího špatného počasí ukazuje, poněvadž cirry pohybující se s velikou rychlostí bývají předzvěstí prudkých vichřic a dešťů, což velmi dobře souhlasí s naším výkladem o jich původu. Někteří pozorovatelé dokonce se domnívají, že z cirrových proužků též polohu středu blížícího se cyklonu uhodnouti lze, tvrdíce, že střed depresse leží směrem k onomu bodu, v němž prodloužené jich směry (perspektivně) se protínají. Nezdá se však, že by toto pravidlo bylo všeobecně platno; proto na pouhé zmínce přestáváme. Konečně však, abychom cirrus jakožto věstitele povětrnosti nepřechválili, jest nám výslovně podotknouti, že jsou též cirrovité mráčky, jež tvoří se při povětrnosti trvale pěkné; tak na př. naši beránci (berušky, ovečky) objevují se na nebi za pěkného počasí a také všude se za předzvěst aneb alespoň za průvodce pěkného počasí pokládají, čemuž zkušenost v celku přisvědčuje.

Třetí základní typ mrakový jest stratus, širý to, neprůhledný, hustý, avšak ne velmi tlustý závoj mrakový, barvy modravé, činící dojem mraku »suchého,« jenž nejeví žádné struktury, jsa toliko na okrajích v proužky vytažený, a pokrývá rozsáhlé části oblohy. Jakým způsobem se tvoří, jest málo známo; avšak celý jeho zjev tomu nasvědčuje, že jest plodem klidných vrstev vzdušných. Kromě toho má pro předpovídání povětrnosti význam mnohem menší než cirrus. Z té příčiny toliko uvedeme, že jest charakteristickým průvodcem anticyklonů, jak dříve již podotčeno bylo, a že z existence jeho souditi můžeme na stálé počasí bez větrů a trvalých dešťů.

Knihy o meteorologii jednající uvádějí mnohem více tvarů mračných, jež pak označují jmeny složenými z hořejších názvů typů základních, na př. kumulostratus, cirrokumulus atd. Přes to však nevystihují všecky tvary, jež v konkretních případech skutečně se objevují, pro rozmanitost jich v pravdě nekonečnou, čemuž na doklad se zmíníme jen stručným slovem o divném mraku lemujícím jako tlustý válec blížící se mrak bouřný, jenž na okrajích divoce bývá rozcáraný, neseli krupobití atd.

Nemohouce popisu těchto tvarů věnovati tolik místa, kolik by žádaly, a spoléhajíce na zkušenosti každému běžné, po případě odkazujíce k odborným dílům o meteorologii, přestaneme na oněch třech základních tvarech, což tím spíše si dovoliti smíme, poněvadž tyto tři typy našemu účelu dostačují, udávajíce v jistých mezích směr pro odhad povětrnosti nejblíže příští.

Hlavní pomůckou zůstane však i pro pozorovatele isolovaného, a to jak o sobě jest zřejmo, měrou ještě mnohem větší, než pro pozorovatele synoptickou mapou opatřeného, dobrý barometr, jakkoli stoupání jeho není spolehlivou zárukou zlepšení, ani klesání bezpečnou předzvěstí zhoršení počasí, jak při charakteristice povětrnosti v jednotlivých základních soustavách isobarních výslovně vytknuto bylo. Ocitnulli

se však pozorovatel v oblasti cyklonové, může mu tlakoměr na základě ***rychlosti***, s níž tlak vzduchu se mění, poskytnouti cenných pokynů o změně ***intensity*** počasí v době bezprostředně následující.

Vraťme se k obr. 1. Když přechází nad pozorovatelem cyklon právě podél průměru ab rychlostí neproměnnou, klesá v části bc_2 barometr téměř rovnoměrně, t. j. o stejnou hodnotu na př. za hodinu; po celou tu dobu vane též vítr silou úplně nepromennou, poněvadž v celé oné části cyklonu gradienty jsou stejně veliky. V další pak části c_2o, jak z obrazce na první pohled poznáváme, klesání barometru se urychluje a zároveň rychlost větru vzrůstá, poněvadž gradientu přibývá. Případ, že by nad místem pozorovatele přešel právě střed cyklonu, jest však výminkou velmi vzácnou; obyčejně jej zasáhne jen okraj cyklonu. Přecházíli pak nad pozorovatelem cyklon na př. podél e_1e_4, jest patrně v drahách e_1e_2 a e_2e_3 rychlost klesání tlakoměru stejna; ale ze seřadění isobar poznáváme, že v e_3 jest rychlost větru značně větší, než v e_1 a e_2. Ještě nápadnější jest to na dráze e_2e_4. Z toho plyne, že nepřibýváli v přední části cyklonu rychlosti klesání tlakoměru, aneb i když jí ubývá, nelze ještě důvodně souditi, že ubude nebo přibude síly větru. Avšak naopak, urychlujeli se klesání tlakoměru, jest jen jediný závěr možný, že totiž isobary tím těsněji k sobě se kupí, t. j. z urychleného klesání tlakoměru v blížícím se cyklonu právem souditi lze na rostoucí sílu větru a na zhoršení se povětrnosti.

Docela podobně nalezneme, že ubývající rychlost při stoupání tlakoměru, což pro zadní polovici cyklonu platí, jest vždy znamením mírnějších větrů a zároveň předzvěstí brzkého počasí příznivějšího.

Tato obě pravidla slují pravidla Abercrombyova.

Uhodneli při tom isolovaný pozorovatel ze směru větrů a z celého povšechného rázu počasového alespoň poněkud příbližně relativnou polohu středu barometrické depresse, může se pro dobu vládnoucí právě depresse dosti správně domysliti pravděpodobné povětrnosti.

III.

Novější směry meteorologie; theorie proudů vzdušných.

V předcházejícím oddílu načrtli jsme stručně zásady, na nichž nynější prognosa povětrnosti spočívá. Ráz jich jest patrně čistě empirický; týž ráz měla a má z největšího dílu dosud i meteorologie sama. Pro ni jest každý cyklon zjevem o sobě. Nauka o prognose povětrnosti pomíjí vyšetřování o původu cyklonů, věnujíc mechanickým dějům a silám je podmiňujícím jen jako by mimochodem svou pozornost a všímajíc si jen jaksi příležitostně vztahů a poměrů mezi jednotlivými cyklony po sobě následujícími a mezi cyklony a anticyklony. Všeobecné kroužení atmosféry a zákony jako by byly mimo obor jejího vyšetřování. Nicméně meteorologie doby nejnovější nepřestává již na pouhém konstatování pohybů v takových částečných útvarech atmosférických, jakými cyklony jsou, snažíc se naopak právě nyní opět velmi usilovně poznati, pokud možno, dynamiku atmosféry jakožto celku.

Jak známo, byly to hlavně pasáty, k jichž vysvětlení se úsilí 17. věku neslo. Již Bacon ukazoval k závislosti pasátů na teplotě vzdušné, Hooke a Galilei hledali příčinu jich v otáčení se země, Halley rovněž původ pasátů kladl v nestejnou teplotu vzduchu v krajinách tropických a mimotropických, Hadley pak vysvětlil, kterak se stává, že severní proud vzdušný následkem rotace zemské nabývá blíže rovníku směru SV. Theorii tu rozšířil Dove na celý povrch zemský přijímaje za základ veškeré cirkulace v atmosféře zemské dva proudy vzdušné, rovníkový a točnový. Prvotní proud jest rovníkový. Vzniká v pásmu rovníkovém, kdež vzduch následkem silného zahřátí vystupuje do vysokých vrstev atmosféry, odkudž roztéká se na S a na J a při svém postupu do vyšších zeměpisných šířek mění následkem otáčivého pohybu země svůj směr na severní polokouli v JZ, na jižní polokouli v SZ. Vzduch na rovníku vystouplý nahrazuje se kompensačním proudem točnovým, jenž následkem rotace zemské přechází na severní polokouli v SV (severovýchodní pasát), na jižní polokouli v JV (jihovýchodní pasát). Teplý vzduch aequatoriálního proudu se zatím na své dráze vysokými oblastmi atmosféry ochlazuje a klesá, polární proud naopak na své pouti do teplejších krajin se otepluje a stoupá, tak že konečně oba proudy se setkají. I nastává pak dle náhledu Doveova zápas mezi oběma proudy, při němž brzy ten, brzy onen převahy nabývá. Zápasiště to klade Dove ve střední šířky našich mírných pásem zeměpisných. Na základě četných vyšetřování dospěl Dove známého zákona po něm pojmenovaného, dle něhož v našem mírném pásmu se větry točí směrem zdánlivého pohybu slunečního, t. j. od V přes J k Z a S. Zákon tento byl dlouho pokládán za objektivný výraz přírodního dění a podnes se s ním setkáváme v učebných knihách fysiky a meteorologie. Avšak další zkušenosti seslabovaly jeho váhu čím dále tím více.

V říjnu 1857 vyslovil Buys-Ballot svůj zákon, rovněž čistě empirický, zákon zde již dříve nejednou jmenovaný, dle něhož na severní polokouli větry krouží okolo barometrických depressí směrem proti rafikám na hodinkách, kterýžto zákon ostatně byl již dříve v jednotlivých případech konstatován Lloydem v Dublině (1854) a Američanem Ferrelem (1856). Další zkušenosti a úvahy theoretické svědčily víc a více proti náhledu Doveovu, jsouce zároveň závažnou podporou zákonu Buys-Ballotovu, jenž obecněji a určitěji vysvětlil střídání se větru v našich šířkách, dovozuje, že sled větrů ve smyslu Doveově nastane jen tehdy, když dráha cyklonového středu padá do vyšší zeměpisné šířky, než jest pozorovatelova, čili jinými slovy, když pozorovatel se nalézá v pravé polovici cyklonu, což v našich krajinách ovšem nejčastěji se naskýtá. Kdežto však zákon Buys-Ballotův též opačné otáčení se větrů přirozeně vysvětlil tím, že pozorovatele zasáhla levá polovice cyklonu, zůstaly Doveovi veškery podobné případy nevysvětlenou, záhadnou anomalií. Z té příčiny byl konečně výklad Doveův téměř úplně opuštěn a i skrovný zbytek jeho podstatně obmezen a pozměněn. Pozornost meteorologů obrátila se pak hlavně k barometrickým depressím a jich barometrickým antipodům, čili k cyklonům a anticyklonům, k vyšetření jich poměrů meteorologických a k zásadám prognosy povětrnosti, jichž podnes jedině a výlučně užívá v té podobě, jak jsme v před-

cházejícím odstavci ukázali. Vznik cyklonů vysvětloval se tím, že vlhký vzduch následkem lokálního zahřátí zředěný vystupuje nahoru a nahrazuje se vzduchem okolním, který účinkem rotace zemské v cyklonové dráhy se zahýbá, kdežto jakés jednostranné přitékání teplého vzduchu postupný pohyb vířivé soustavy vzbuzuje. Theorie tato, zvaná konvekční, dosti dlouho a dosti obecně za platnou byla přijata, ač od jiných vážné námitky proti její správnosti byly činěny, tak že vlastně stadium spornosti ani nepřekročila. Zvlášť v nejnovější době důvodnost její pozorováními konanými ve velkých výškách atmosféry tak byla otřesena, že uznána potřeba podrobiti ji opětnému pečlivému prozkoumání. Přijmemeli totiž, že cyklon vzniká vystupováním vlhkého a silně ohřátého vzduchu a anticyklon sestupováním suchého a studeného vzduchu s vysokých vrstev atmosféry, zajisté očekávati dlužno, že jádro cyklonu bude teplejší než jádro anticyklonu. Pozorování konaná na vysokých horách ukázala však, že tomu není vždy tak; naopak nezřídka pozorují se poměry tepelné docela obrácené, cyklony s jádrem studeným, anticyklony s jádrem teplým. Z toho by pak plynulo jakožto důsledek další, že by as správněji bylo pokládati vířivý pohyb cyklonu za děj primární, zmenšený tlak vzduchu, úkazy ssání a teploty za děje sekundární, podmíněné odstředivostí víru. Zároveň v tomto případě mizí hybný popud pro postupný pohyb cyklonů či různé dosavadní domněnky o něm. Popud ten pak dlužno hledati nikoli ve vrstvách s povrchem země se stýkajících, nýbrž zajisté spíše ve vrstvách vyšších, o nichž bez zvláštních důkazů předpokládati smíme, že sledují lépe všeobecné kroužení atmosféry, než vrstvy nízké, jichž směr mechanickými překážkami neb i lokálními poměry teploty velmi značně se porušiti může.

Úvahy ty zřejmě vedou k požadavku, vyšetřiti všeobecné kroužení atmosféry a zákony jeho; žádá toho interes praktický neméně, než interes theoretický. Úloha ta jest však nad míru obtížna. Dosavadní naše vědění v té příčině spočívá na velkém díle na pouhých domyslech logických. Meteorologické pozorovatelny na vysokých horách mnohými cennými daty k jejímu rozřešení již přispěly a v další budoucnosti zajisté ještě přispějí. Avšak údaje jejich nelze ještě pokládati za úplně prosté oněch rušivých vlivů, jež pozměňují meteorologické zjevy v obyčejných mírných výškách povrchu zemského, jak nás na první pohled přesvědčí profil hory vykreslený v měřítku pravém, jehož vertikální rozměry totiž nejsou přehnány. Z té příčiny se v nejnovější době užívá k vyšetření meteorologických elementů ve vysokých vrstvách atmosféry balonů volných, jež jsouce obtíženy toliko registrujícími přístroji meteorologickými vznésti se mohou do výšek člověku nepřístupných (16 km. i více). Velkolepé tyto pokusy jsou sice nyní teprv v počátcích; lze však se naditi, že platně přispějí k rozřešení otázky všeobecné cirkulace atmosféry. Dosavadní náhledy v té příčině vyslovené jsou právě jen domněnky, první pokusy. S tohoto hlediska posuzujmež theorie, jež nyní stručně načrtneme.

K vysvětlení všeobecného kroužení atmosféry použijeme známé zkušenosti s kyvadlem Foucaultovým, jehož rovina kyvu odklání se od původní polohy směrem od Z přes S k V poměrně k sinu zeměpisné

šířky, na níž se nalézá. Na tomto základě zbudoval prof. Blažek svou theorii proudů mořských, jež, tuším, ač neprávem v zapomenutí upadla.[1]) I dovoluji si zde rozšířiti tuto theorii též na proudy vzdušné, což tím snáze učiniti lze, poněvadž jediná podmínka, již žádá, jest snadná pohyblivost molekul, jež přísluší plynům měrou ještě větší, než kapalinám. Toliko východiště poněkud pozměníme.

Mysleme si na okamžik zemi i s ovzduším v dokonalém klidu a udělme jí pak pohyb otáčivý takový, jaký skutečně má. Následkem setrvačnosti vznikne v témž okamžiku ve všech částech hmoty její snaha otáčeti se ve směru protivném úhlovou rychlostí závislou na zeměp. šířce týmž způsobem, jejž pozorujeme na kyvadle Foucaultově. Jeli soudržnost zemských částic větší, než reakční tento impuls otáčivý, nevzbudí pohybu skutečného, nýbrž toliko vnitřní napjetí. Kdekoli však tuhost látky a odpor ústředí jest dosti malý, vznikne pohyb otáčivý skutečně, a to tímtéž směrem jako při kyvadle Foucaultově, a můžeme pak i dále souditi, že impuls ten trvaje stále bez umenšení intensity vytvoří za okolností nezměněných stationární pohyb otáčivý, podobně as jako u lokomotivy, která buď vlakem ani nepohne, nestačíli na to, avšak vlak zajisté v pohybu udrží, dovedlali jej rozjeti, rozumí se pořád za mechanických podmínek úplně týchž. Můžeme tedy tvrditi, že by za těchto podmínek ve všech látkách, jichž skupenství to připouští, zejmena tedy v atmosféře zemské, trval pohyb točivý směrem od V přes J k Z, pokud trvá primární pohyb točivý od Z přes J k V.

Přecházejíce nyní k případům určitějším, představme si v libovolné zeměpisné šířce svisný válec vzdušný tak tenký, že můžeme zeměp. šířku všech bodů jeho průřezu pokládati za stejnou. Dle toho, co právě bylo řečeno, vzbudí v něm rotace zemská pohyb otáčecí směrem zdánlivého pohybu slunečního, t. j. od V přes J k Z s úhlovou rychlostí příslušnou právě této zeměpisné šířce. Rozšířímeli však tento váleček, udělímeli mu totiž rozměry tak rozsáhlé, že základna jeho pokrývá zeměpisné šířky značně odchylné, dejme tomu na př. čtvrtinu severní polokoule, stane se úvaha naše mnohem složitější. Můžeme si sice věc usnadniti tím, že širý válec v myšlenkách rozložíme na samé elementární válečky, pro něž pak, a to ovšem pro každý o sobě, platí, co nahoře uvedeno bylo. Avšak poněvadž každý váleček leží v zeměpisné šířce jiné, přísluší zajisté každému z nich jiná rychlost úhlová, z čehož plyne, že válečky ty si při svém pohybu otáčecím budou překážeti, čímž rotační pohyb celého válce dozná více méně podstatných změn. Analytický postup myšlenkový zde načrtnutý souhlasí úplně s oním, jejž sledujeme při obyčejném kyvadle fysickém, které rovněž rozkládáváme na elementární kyvadélka jednoduchá, z nichž jedno zrychluje pohyb druhého, třetí zpozďuje kyvy čtvrtého atd., až konečně dospějeme k výslednému pohybu daného celku. Nastává otázka, můželi pak v našem atmosférickém válci širých rozměrů vzniknouti obdobný pohyb výsledný? K otázce této lze přisvědčiti. Odkazujíce po stránce mathematické k citovanému pojednání samému, uvedeme jen, že vyšetřování, založené na principu zachování živé síly (hybné energie) vede

[1]) V. Entwurf einer Theorie der Meeresströmungen v zaniklém Archivu mathematiky a fysiky, 1876.

k zajímavému výsledku, že v takovém širém válci povstane kroužení směrem zdánlivého pohybu slunečního stálou úhlovou rychlostí, jež nezávisla jest na vzdálenosti od osy otáčecí, když osa tato prochází zeměp. šířkou 35° 16′.

Výsledku ještě zajímavějšího dospějeme, když vyšetřování rozšíříme na celou severní polokouli. Nalezneme, že v případě tomto povstávají dva uzavřené proudy, z nichž jeden krouží okolo země podél rovníku od V k Z, druhý ve vyšších zeměp. šířkách od Z k V, tak že oba proudy dělí od sebe pás klidný, obkličující zemi podél rovnoběžného kruhu, jehož zeměp. šířka jest 30°.

Docela podobný obraz vzdušných proudů nalezneme i pro polokouli jižní. Z toho pro zeměkouli celou plyne povšechné schema toto: Účinkem rotace zemské vzniknou v atmosféře zemské v celku tři skupiny charakteristických pásem proudových: 1. pásmo rovníkové se stálým proudem vzdušným od V k Z; 2. dvě pásma relativného klidu v zeměp. šířce asi ± 30°; 3. ve vyšších zeměpisných šířkách dvě pásma se stálými větry západními.

Výsledky tyto souhlasí, jak patrno, v povšechných hlavních rysech dosti dobře se skutečností. Co do větrů rovníkových uvádívá se sice, že větry ty, zvané pasátní, vanou ve dvou pasech oddělených od sebe pasem tišin. Podobá se však pravdě, že oddělení to obmezuje se pouze na nízké vrstvy ovzduší, kdežto ve vysokých vrstvách jeho vane podél celého rovníku, a to s rychlostí velikou, nerozštěpený proud větru východního. Tomu nasvědčují známé úkazy, jež následovaly po výbuchu sopky Krakatoy r. 1883, a přímá pozorování Abercrombyova, jenž zjistil, že v krajinách rovníkových letí vysoké cirry nad pasy pasátů a tišin stále od V. Druhému pásmu klidnému odpovídá ve skutečnosti pásmo anticyklonové ležící skutečně v zeměp. šířce asi 30°. Konečně v zeměp. šířkách našich a vyšších, než jsou naše, převládají ve vysokých vrstvách atmosféry skutečně vzdušné proudy západní.

Dosud jsme nepřihlíželi k dalšímu mocnému činiteli pohybů v atmosféře, totiž k nestejnému zahřívání se vzduchu teplem se slunce sálaným. Insolace kombinujíc se s rotací zemskou mění zvlášť v nízkých vrstvách ovzduší rozsáhlou měrou sílu i směr vzdušných proudů, aniž však podstatně ruší povšechný obraz cirkulace atmosféry, jejž jsme právě načrtli. K povšechným účinkům jejím jsme již při rozboru zákona Doveova částečně ukázali. Poněvadž se však od dob Doveových náhledy o účinnosti insolace, zejmena pokud se původu a rozsahu pasátů týkají, podstatně změnily, nebude nevhod, když je dle nynějšího stavu věci několika slovy doplníme.

V pásmu rovníkovém vystupuje, jak řečeno bylo, vzduch silně ohřátý nahoru, při čemž se rychlost jeho řídí dle principu zachování ploch, t. j. s rostoucí absolutní výškou mu rychlosti ubývá a naopak. Přicházeje do vrstev vyšších, opozďuje se tedy u přirovnání k okolnímu vzduchu, což má týž účinek, jako by mu udělen byl hybný impuls od V k Z. Vystupující vzduch zároveň se ochlazuje, vzestupné síly mu ubývá, až konečně počne odtékati k točnám. Toť druhý popud hybný, jehož směr k prvému stojí kolmo. Oba sdruží se dle známého zákona o skládání pohybů, tak že proud vzdušný, původně východní,

odklání se na severní polokouli na pravo, t. j. k SZ, a to tím více, čím vyšších zeměp. šířek dostupuje. Zatím ochlazený vzduch klesá dolů, vzdálenosti jeho od osy otáčecí ubývá; dle zákona ploch přibývá mu tedy rychlosti směrem k V, tak že odchyluje se ještě více směrem k S a SV. Vysoký tento proud vzdušný sluje antipasát. Dle Doveea vykazována mu byla dříve oblast sahající od rovníku až do zeměp. šířek pásma mírného, ba i studeného. Další zkušenosti však ukázaly, že náhled tento udržeti nelze. Klesání antipasátu zajisté končí se již v zeměp. šířce 30—35°.

Vzduch vystouplý nad rovníkem nahrazuje se ve vrstvách nízkých vzduchem z krajů sousedních, čímž vznikají známým spůsobem větry pasátní, severovýchodní a jihovýchodní, jichž počátky rovněž nelze klásti dále, než do zeměp. šířky 30—35°. Jsou tedy pasáty i antipasáty svým původem i svou oblastí obmezeny pouze na pásmo tropické a subtropické.

Můžeme tedy obraz všeobecné cirkulace atmosféry dříve již načrtnutý též určitěji charakterisovati takto: 1. větry pasátní a antipasátní v pásmu tropickém a subtropickém; 2. v zeměp. šířkách vyšších než ± 35° pásma se stálými větry západními v nejvyšších vrstvách atmosféry, s větry proměnnými, ve vrstvách nízkých. Obě tato pásma oddělena jsou 3. oblastí anticyklonovou v zeměpisné šířce asi ± 30 až 35°. Lze připustiti, že za příznivých podmínek dostihnouti mohou vysoké proudy jižní a jihozápadní pásma prvního, západní proudy pásma druhého, a není nemožno, že v tomto případě vznikají též jisté kompensační proudy povšechně k rovníku směřující ve vrstvách nízkých nebo středních.

K doplnění tohoto nástinu o soustavě atmosférických proudů dlužno ještě zmíniti se o partiálných soustavách větrných, jichž representanty jsou cyklony, hlavně cyklony našich zeměpisných šířek. O příčinách, jež podmiňují vznik jejich, nelze říci téměř nic jiného, než asi to, že zajisté povstávají následkem nestejné rychlosti sousedních proudů vzdušných. Postupný pohyb a dráhy jich tak nápadně souhlasí s drahami vysokých proudů vzdušných, že jak původ jich tak i popud k pohybu postupnému důvodně položiti lze do vysokých proudů těchto. Parabolické zahnutí drah oněch cyklonů, jež původně povstavše v krajinách tropických v západní části dráhy k SV se odchylují, by vysvětliti bylo tím spůsobem, že v těchto případech vysoký proud antipasátní, jsa podporován vystupujícím vzduchem nad širými kontinenty, dosahuje až do pásma stálých větrů západních.

William Ferrel byl první, jenž v letech 1858—60 uveřejnil obšírnou všeobecnou theorii proudů vzdušných. Vychází z předpokladu, že prvotně bylo ovzduší v relativném klidu, kterýž pak účinkem jakési síly as porušen byl tím spůsobem, že nastala výměna vzduchu směrem poledníků. Vyvíjeje pak postupně další důsledky, což zde opakovati nelze, přichází k výsledkům těmto: Zemi objímají tři bezvětrné pasy, a to podél rovníku, pás tišin, a podél 35° 16′ zeměp. šířky severní a jižní. Mezi nimi vane v dolejších vrstvách atmosféry vítr pasátní, na severu severovýchodní, na jihu jihovýchodní, kdežto ve vysokých vrstvách vládne antipasát na severní polokouli jihozápadní, na jižní

severozápadní. Rovníkový pás bezvětří obsahuje toliko vzduch, jenž následkem relativně vysoké teploty vlastní vystupuje, kdežto v obou kalmových pasech v zeměp. šířce ± 35° ochlazený vzduch sestupuje. V zeměp. šířce vyšší než ± 35° panují na severní polokouli v nejvyšších a nejnižších vrstvách ovzduší větry jihozápadní a západní, ve vrstvě střední větry severozápadní, s nimiž se vzduch na rovníku vystouplý opět k rovníku vrací.[1])

K podobným výsledkům dospívá Werner v. Siemens svou theorií uveřejněnou r. 1886. Za prvotní stav atmosféry přijímá jako Ferrel stav relativného klidu. V tomto případě má pak atmosféra zemská, otáčejíc se okolo osy zemské jako obal s tuhou zemí pevně spojený, jistou quantitu živé síly. Představme si pak, že by celá atmosféra náhle a ve všech svých částech byla promíchána. I přijímá pak Siemens, že by nabyla jisté rychlosti střední plynoucí z podmínky, aby původní její živá síla byla zachována, kterážto střední rychlost rovná se otáčecí rychlosti země v zeměp. šířce 35° 16′. Z toho plyne, že podél rovnoběžky ± 35° 16′ povstávají na zemi dva pasy tišin. Mezi nimi, t. j. v pasu rovníkovém vanou stálé větry východní, pasáty. Tam, kde severovýchodní pasát setkává se s jihovýchodním, vzniká rovníkový pás tišin, jenž však jen nižší vrstvy atmosféry zaujímá; ve vrstvách vyšších a ve všech ostatních částech pasu toho vládne stále vítr východní. V oblastech země, jichž zeměp. šířka přesahuje ± 35°, vanou stálé větry západní.

Na těchto stručných črtách přestaneme. Jsou snad stručny až příliš, snad i logickými mezerami přerušovány. Leč úplnější průhlednosti bez některých mathematických rozborů, jež by zde nebyly na místě, jen nesnadno docíci lze. K vůli přirovnání všech tří theorií zde načrtnutých připojujeme ještě přehlednou tabulku, obsahující čtyři sloupce, z nichž první udává zeměp. šířku φ, druhý (II), třetí (III) a čtvrtý (IV) rychlost větru v metrech za sekundu, vypočtenou pro zeměp. šířku v prvním sloupci uvedenou dle theorie projednané v tomto odstavci na místě prvém (I), druhém (II) a třetím (III). Připojená písmena V a Z značí směr větru, V východní, Z západní.

φ	I	II (Ferrel)	III (Siemens)
0°	232 V	155 V	85 V
20°	81 V	107 V	57 V
30°	0	45 V	23 V
35° 16′	43 Z [2])	0	0
45°	120 Z	110 Z	51 Z
54°	189 Z	254 Z	106 Z
70°	299 Z	747 Z	220 Z
90°	403 Z	∞	379 Z

---

[1]) Co do mathematické stránky a podrobnějšího rozvedení této následující theorie odkazujeme k velmi poučnému článku »Über die Theorien des allgemeinen Windsystemes der Erde mit besonderer Rücksicht auf den Antipassat,« jejž podal A. Sprung v »Meteorol. Zeitschrift 1890.

[2]) Pro obmezenou oblast víru vzdušného obdrželi bychom i zde souhlasně s II a III rychlost rovnou nulle, jak nahoře bylo podotčeno.

Jest o sobě zřejmo, že číslům těmto nelze přisouditi význam jiný, než jenom jaksi orientační. Jsou to jen první hrubé črty k theoretickému obrazu o soustavě větrných proudů na zeměkouli, první pokus theoretického vyšetřování. Přes to nalézáme v theoriích těch jakýs souhlas se skutečností byť i jen v nejpovšechnějších rysech. Vysvětlení různých anomalií, odchylek schází úplně, jakkoli bývají mnohdy velmi značny. Dokladem uvedeme jen atlantský anticyklon tvořící část bezvětrného pasu severního, jejž theorie klade do 30—35° zeměp. šířky, jehož oblast však někdy se rozšiřuje až k 60° severní zeměp. šířky. Podobně mizejí veškery podrobnosti podmíněné na př. místními nebo dočasnými poměry teploty, vlhkosti vzduchu, útvary povrchu zemského atd. Neníť právě posud potřebných pozorování, návěští, na nichž by závěr bezpečně bylo lze zbudovati. Zejmena nedostává se dosud dosti četných spolehlivých dat o poměrech ve vysokých vrstvách atmosféry volné. Lze však se nadíti, že výzkumy balony volnými, o nichž již zmínka byla učiněna, v budoucnosti, doufejme, že nepříliš daleké, poskytnou dostatečných dat, aby meteorologie se povznesla na vyšší a širší stanovisko všeobecné dynamiky atmosféry zemské.

Na Týnském hřbitově.

Z »Nových kusů bratra Palečka«

od

Františka Leubnera.

Sychravá mlha s oblak pomžívá městem drobně
a prolínavým vlhkem mrazí do těla.
Ulice teskně šedé . . . V kotcích a loubí tmavém
se první světla bledě zamžela.

Nad Týnem Matky Boží mlhou se zalkly hlasy,
co ze zvonů se chvěly dumně nad krovem,
den se podzimně šeří . . . V kostele prázdném ticho . . .
Jen rány motyky zní hřbitovem.

Pohřební zahradou se posupný smutek vleče.
V kout o zeď podepřen kus prken trouchnivých,
u nich se válí uzlík setlelých rouch a cárů,
hrst u kostnice hnátů kostlivých.

Suchý Hnát, hrobník starý, do ramen v jámě stoje,
ven — v pravo, v levo — hází hlínu lopatou.
Komu hrob starý zase na nový překopává,
ty myšlenky mu hlavy nematou.

Do teplé šuby zapjat, u něho postál chvíli
a k práci přihlíží mu bratr Paleček:
»Pomáhej Pán Bůh, brachu!« — »Kopám jen hlínu, pane!«
»A za poklady střádáš do beček?«

Podepřen o lopatu Suchý Hnát zdola zvejřil
naň překvapeně šedé oči jestřabí,
obočí nasupil jak potuhlé dravčí spáry:
»Což — hara! — zrak jsi ztratil u Rabí?

Vidíš mou marnou práci!« — »Vidím, ba vidím světle:
dnes jámu vyhloubí a zítra zahází.
Ej brachu, zle se mele, smrt když nám lůže stele,
a nad hrobem vtip s dechem dochází!

Bohatí v zlatohlavě, v děravé kytli chudí
jdem za života spěchem různém po mostu,
v chvatu se noha potkne, smrt nám podlomí kroky —
zem hřbety tlačí všichni po sprostu.«

Protáhl hrobník oudy, čířil se uštěpačně:
»Pán ostrohy má, chudák palce u svých bot, —
ostrohou jen se potkne — o palce zkrvavělé,
a konec kratochvil i bědných psot . . .

Kázání staré — staré! Poslyš, co tenhle mudrc —
však na mozek bys dříve zaklepal mu snad — «
Hrobník se shýbl ve hrob, umrlčí hlavu hnědou
ven Palečkovi podal na dohad.

K práci se zase schýliv kope dál nevšímavě —
ty tiché spáče nevyruší ze spaní.
Paleček zachmuřeně prohlíží lebku holou,
jež mrazí slizkým chladem na dlani.

Důlky a ústa — plna mazlavé stuchlé hlíny,
chrup žlutý příšerně se cení z čelistí,
na puklém zálbí dovnitř černá se jizva hloubí,
vyjedli mozek červi nečistí.

»Rci, bratře Suchý Hnáte, nač se ptát mrtvé lebky,
by hlava zmoudřela, když na ní šedne vlas,
belhavé stáří když nám podráží nohy v chůzi,
a zubatá si s červy chystá kvas?«

»Já se už neptám, kmochu! Ptal jsem se hrobů léta,
a slyšel, co již dětský jazyk vysloví.
Těch se ptej víc, jimž hlavu vysoká moudrost tíží,
jen jak ta lebka potaz zodpoví.«

»Cos se již ptal?« — »Ty pověz: proč je nám psáno mříti?«
»By soud byl nad bezprávím světa, mumraje.«
»Proč že v něm žít?« — »Bys živ byv, života došel smrtí!«
»Jak mříti?« — »Dnům všem v smrti žehnaje!«

»Proč tedy spravedlivý smrti soud nám je hořký,
když dosýpá se chvíle smrti nemylné?«
Paleček z puklé lebky vyklopil hlínu na hrob:
»Ze země země povždy k zemi lne.«

Usedl na rov, k uchu přiklonil prázdnou lebku,
co hrobník zvyklou práci končí bez spěchu.
Motyku odložil: »Co dí ten plešivý mudrc?«
Hles Paleček: »Jen mlčí!« v povzdechu.

Pomžívá po hrobech, a mlha již tuhne šerem,
Týn chmurný zavalen je kalnou oblohou.
Suchý Hnát černou branku uzavřel u hřbitova:
»Mě, brachu, až k srdci mrazí od nohou!«

»Myslím sám, bratře: na pouť do svaté země půjdu,
tvá lopata mi brzy cestu prohodí,«
Paleček odvětil, »kde za růvkem navršeným
Pán Kristus nové vlasti vévodí . . .«

»Pán Bůh dej šťastnou cestu!« — »Jdu jenom domů, brachu!«
Noc podzimní se městem kvapně zatmívá,
kdy plískanice plačky do oken prudce šlehá
a do mnohých se kulich zadívá . . .

Samota.

Kus vlastního denníku.

Podává

Václav Vlček.

(Dokončení.)

XXVIII.

trhlo se povětří a zahnalo lidi z polí domů; ale trvalo krátce, déšť jen že zemi skropil. »Zejtra bude zas hezky,« těšili se hospodáři.

Sklamali se; v pondělí ráno se slunce ani neukázalo, obloha byla nevlídně zatažena, a brzy spustila se z ní drobná, tichá prška.

Před dvéře Rozbělského zámku časně přijel kočár, který měl profesora Rosu dovezti k Sázavě. V domě bylo ještě ticho, ale pan

Pažout již chodil v zahradě. Hned potom objevil se Rosa uchystán na cestu; přiběhl také Stáňa, aby mu dal s Bohem — s druhými byl se host již večer rozloučil.

»Neměl byste se do toho vydávat,« řekl pan Pažout, »počasí nebude už asi celý den stát za nic.«

»A vy přece nemáte na spěch!« dokládal Staňa.

»Když jste již tak hodni a dáváte mi vůz, s povděkem ho užiju,« odpověděl Rosa. »Ale co jsem vstal, skutečně mě to rozešlo, abych se vydal do hornatého kraje, kde bych kolik dní pěšky od místa k místu putoval. Již včera cítil jsem jakousi neobyčejnou únavu a ochablost; myslil jsem, že do rána pomine, ale dnes to není lepší. Nebudu se přemáhati, vrátím se do Hory.«

»Ne, zůstanete u nás!« zvolali děd i vnuk jedním hlasem.

Avšak marně ho přemlouvali. Poděkoval jim, stiskl jim ruce, usedl do vozu a odjel.

Po ránu, jak jen to bylo možno, zašel Stáňa do dvora k Frankovým. Zastal doma paní a dceru.

»Ajaj,« pravil k Tekle, »nebyla jste v noci na nějakém tajném plese? Vypadáte zrovna jako po bále.«

»Nespala jsem dobře,« odtušila ona.

»Tolik se jí doma stýská,« prohodila paní.

»A co vy,« ptala se Tekla, »tančili jste hodně?«

»Ani jsme se neotočili! Z domácích dám žádná nechtěla o tanci slyšet, z našich byla by si dala říci jen slečna Hana, ale i tu paní Chlumová jen vrtěla hlavou, že je to tam v sále tuze míchané. Jak jsme tam na vás pamatovali, toho zde máte patrný důkaz.«

Stáňa vyňal z tobolky korrespondenční lístek, adresovaný slečně Tekle, vzadu pak opatřený velmi jednoduchou tužkovou kresbou, nápisem »Pozdrav z Proseče« a asi tuctem podpisův.

»Z vašich Prosečských, Mezilužských a Dubenských známých žádný tu neschází,« tvrdil Stáňa. »Vyobrazení lázenského domu je sice pouhý náčrtek, ale originál, žádný tisk. ‚Udělala jsem to v slohu Alešovu,‘ povídala Jetta, ‚jenže by on nepochybně ještě více čárkami spořil.‘«

»Musíš se milostpaní zvláště poděkovat,« řekla paní Franková.

»Chceteli jí poslat několik hubiček, rád jí je donesu,« nabízel se ochotně Stáňa. »Sám za své poselství, doufám, také aspoň jednu dostanu.«

»Zrovna nám došly — musíme při obědě připravit zásobu čerstvých a hodně sladkých,« obracela to máti žertem na cukrovinky zvané hubičkami.

»Když tu teď máme Jettin velociped,« navrhoval Stáňa Tekle, »naučíme vás na něm jezdit — chcete?«

»Snad byste se nechtěl namáhat —!« namítala paní.

»Jakéž namáhání! Pobavíme se.«

»Kdy by jen chtělo být pěkně,« obracela paní řeč, »aby tu paní švakrová neměla dlouhou chvíli. Dnešní nepohoda je také jí asi tuze nemilá.«

»Ještě jsem s ní dnes nemluvil, ona vstává velmi pozdě a dlouho dělá toaletu. Co se týče nepohody, pro trochu deště nebudeme zoufat, ani hlavy věšet.«

Když paní Franková na chvilku odešla do vedlejšího pokoje, Stáňa se rychle naklonil k Tekle.

»Což tu odměnu?« zašeptal.

Sklopila oči, stanula jak socha — on jí rychle vtiskl políbení na bělounkou tvář.

»Odpoledne bychom rádi do lesa,« mluvil pak hned zase nahlas, »Jettě se chce střílet, aspoň veverky. Budeli mokro, vyrazíme aspoň na rybník. Půjdete s námi?«

»Když dovolíte . . .«

»A kdy bychom nemohly paty z domu vytáhnout, dáme se na hudbu — budete nám pomáhat?«

»Bude si to pokládat za čest,« odpověděla již zase matka za dceru.

Stáňa se trochu zamluvil, nicméně nezdržel se ve dvoře dlouho; ale doma ho členové rodiny už pohřešovali.

»Kde se touláš?« vítala ho Jetta.

»Myslil jsem, že ještě nejsi vzhůru,« odpověděl.

»A já myslila, že se snad už ani nevrátíš.«

»Proč to?«

»Inu — zdálo se mi na dnešek, že jsme spolu na kolech ujížděli před bouřkou, octli jsme se v hlubokém tmavém lese, zbloudili jsme a nemohli jsme najít žádné cesty; tu jsi se mi najednou ztratil, a já zůstala samotná, opuštěná, bez pomoci a rady.«

»Jako v pohádce,« zasmál se Stáňa.

Jetta byla se do Rozběl vydala tuze nerada, a jen proto, že nebylo nijakého vyhnutí, když tchyně slavila tak řídký svátek. Také Karlovi bylo, jako by ho do matčina domu za vlasy tahal; když však se tam octnul, stala se s ním neočekávaná změna: matka a syn zapomněli na dlouhé hněvy, odpustili si a spolčili se — proti ní. Tchyně už ji dávno měla v nelásce, teď jí asi Karel u ní pilně přikládal polínka; přes tu chvíli spolu byli pohromadě, Karlova choroba jim k tomu byla vhodnou záminkou, ale jistě si nejvíce povídali o ní, o Jettě. Starý pán, rozumí se, držel s nimi — a tak tu bylo proti ní celé spiknutí.

Nad tím vším byla by jen pohodila hlavou a vyhrnula pysky, kdy by byla mohla Rozbělům hned zas ukázati záda. Ale to ji zde zadrželi, zrovna jako v pasti. Proč? Na každý spůsob také proto, aby jí ukazovali, oč jest jim proti ní vzácnější a dražší ta Pavla! Sám Karel s nimi teď nepochybně naříkal, že místo ní dostal Jettu.

Nyní dávali Pavlu Stáňovi. On byl jim sice po vůli, ale k ní, k Jettě, byl zcela jiný než druzí. Choval se tak, jako by o neshodách a kyselostech v rodině neměl potuchy. Byl stále vesel, a se všemi jednal, jako by též oni pořád byli v nejlepší míře. Když společně zasedli k stolu, dělo se nejvíce jeho přičiněním, že přece pořád šla řeč. Jetta mu hned od počátku připadla na péči; dělal jí doma společníka a venku kavalíra, horlivě se staral o její zábavu. Matka i děd mu to v duchu počítali za zvláštní zásluhu, ale jemu to bylo potěšením, zvláště když mohli vyraziti ven, z domu i z městečka, jako o včerejším výletu.

To dnes ovšem nešlo; nedostali se ani do lesa ani na rybník, protože den zůstával deštivý. Následkem toho Jetta svou siestu po obědě o dobrou hodinu prodloužila; potom se Stáňou přece více byli v parku nežli pod střechou. Třeba mžilo, nic si z toho nedělali; venku byli mnohem volnější, zcela jinak se jim hovořilo a žertovalo, zcela jinak mohli se rozdováděti. Panu Pažoutovi se zavděčili tím, že za ním přišli do sklenníku a dlouho s ním prohlíželi všecky jeho vzácnosti. S paní Dorotou a s Karlem pobyli delší chvíli jen o svačině. U piana se odpoledne málo zdrželi; za to jim celý večer dobře vyplnily karty, při kterých se také pan Pažout jak náleží rozveselil, ano i Karlova tvář se vyjasňovala častějším úsměvem.

„Podívej se — milostivé léto,« ukazovala na něj tajně Stáňovi Jetta, »to bude zejtra nějaký zázračný den!«

Avšak přes noc neudělalo se pěkně; ráno sice nepršelo, ale byla hustá, vlhká mlha. Stáňovi to nevadilo, by sobě vyjel na koni.

»Chci se tam jen otočit,« loučil se s matkou, která věděla, že jede do Proseče, »před polednem budu zpátky.«

Rozuměla, že pamatuje na Jettu, nyní ještě spící.

»Nemusíš tolik chvátat,« odpověděla a políbila jej na šťastné pořízení.

Příjemně jelo se Stáňovi v tom ranním chladu. Pro mlhu nemohl se rozhlížeti po krajině, ale jemu se toho dnes ani nechtělo: myslil jen na jedno místo, na Proseč, a byl tak do sebe pohroužen, že si ničeho vůkol nevšímal a jen chvílemi se pamatoval, kudy jede.

Domníval se, že za takového počasí a v tu dosti rannou dobu najde dámy ještě v lázních; ale jen paní Chlumová byla doma.

»Včera jsme po celý den nebyly venku,« vysvětlovala mu, »ráno pak si děvčata řekly, že dnes sotva bude o mnoho lépe, proto, když aspoň déšť přestal, rozběhly se do Dubenska na mši, a dost možná, že tam někde uváznou.«

Stáňa nejevil nijakého sklamání. Poseděl u paní jen asi půl hodiny; když jej potom vyprovázela až před dům, spozoroval hostinský, že jim oběma tváře planou a že se loučí v patrném pohnutí. Mladý pán tu krátko pobyl, slečen se ani nedočkal; to však, o čem s paní jednal, zajisté byla věc neobyčejné váhy.

Dívky vrátivše se slyšely k svému podivení, že tu Stáňa byl, ale zase již odjel. Pohled paní Chlumové prozrazoval, že má novinu, a to dobrou. Oznámila ji nejprv neteři mezi čtyrma očima.

»Milá Pavlo,« pravila s netajenou radostí, »Stáňa se již určitě vyjádřil.«

Pavla mlčky na ni upřela zraky.

»Požádal mne, abych se tě jeho jmenem zeptala, zda tvé srdce a tvá ruka jsou svobodny a zda bys se mu mohla v lásce naklonit. Za nějaký den že si přijde pro odpověď, od které závisí blaho života jeho. Dovol, abych ti první přála štěstí.«

»Díky, tetičko —«

»A tvé matce abych to sama oznámila.«

»To by bylo příliš časně.«

»Proč pak? Vím, jak velice ji ta zpráva potěší. Také jsem už psaní začala —«

To slovo Pavlu skoro polekalo.

»Ne, ne, tetičko,« namítala, »do toho ještě je daleko.«

Paní očekávavši, že Pavla novinu její přijme s větší radostí, netajila svého podivení.

»Kdo ví,« dokládala neť, »co z toho ještě bude.«

»Co z toho bude, záleží pouze na tobě. Potřebuješ říci jen slovo, a je po všech pochybnostech.«

»Jednou jsem takové slovo už řekla, ba stalo se mnohem víc — a přece všecko přišlo jinak. Nesmíme náhlit, nesmíme se ukvapovat.«

»Ty Stáňovi nedůvěřuješ?« ptala se paní po krátkém pomlčení.

»To nepovídám —«

»Ale že jsi se v bratrovi jeho sklamala, nemůžeš se ubránit podezření —«

»Žádného podezření proti němu nemám. Ale to samo přec ještě nepostačuje — jsou ještě jiné věci —«

»Že by tě nebyl hoden,« pokračovala teta již poněkud trpce, »snad přece neřekneš.«

»Zajisté ne. Spíše mi dělá milost.«

»Milost?«

»Je proti mně bohat — a je také mladší než já.«

»Prosím tě, co si to smýšlíš?« ptala se paní s netajenou nelibostí. »Naposledy není do tebe ani zamilován?«

»Ne tolik, jak na sobě ukazuje a jak snad sám sobě namlouvá,« odpovídala klidně Pavla. »Jsem jista, že tu nebyl k vůli mně ještě dnes týden, když nás tak přemlouvali k výletu do Rozběl. To se klonil ještě k jiné. Teprve v Rozbělích obrátil se ke mně, poněvadz si toho matka i děd jeho přáli.«

»A ke které jiné klonil se dříve?«

»Myslím, že k Haně. Ta by se k němu také lépe hodila.«

Paní Chlumová sebou velmi nespokojeně zavrtěla.

»Pavlo,« řekla pak zostřeným hlasem, »ty hledáš vytáčky.«

»Nevěřte, tetičko —«

»Hledáš vytáčky — ale buď tak dobrá, aspoň Hanu při tom docela pomiň.«

»Toť se rozumí — mluvíme o Stáňovi.«

»Však si toho Stáňa od tebe dokonce nezasloužil, abys mu křivdila, abys nabídnutí jeho takovým spůsobem posuzovala —«

»Bože uvaruj, abych mu chtěla křivdit!« bránila se Pavla, také se již rozehřívajíc. »Nabídnutí jeho vysoce si vážím, jsem mu z té duše vděčna — ale právě proto musím s ním jednat poctivě a svědomitě.«

Paní se na ni zkoumavě zahleděla.

»A svědomí ti brání, abys k otázce jeho posvědčila?«

»Brání mi, abych to učinila už nyní, abych mu dnes nebo zejtra řekla: ‚Ano, miluji vás,‘ když by se to slovo ještě neshodovalo s pravdou. Hned bych to mohla učiniti jen ze spekulace —«

Teta pozbývala trpělivosti.

»Nelíbí se ti Stáňa?« vpadla neteři důrazně a úsečně do řeči.

»Proč by se mi nelíbil? Je hezký, hodný, milý mladík —«

»Ale vzít si ho nemůžeš nebo nechceš?

»Mohu si ho vzít —«

»Pak buď tak moudrá, dej výhost všem vrtochům, všemu mudrlantství a podivínství — a hned, na tom místě, v tu minutu zvolej jako děvče v písni: ‚Vem si mě, můj milej, vem, vem, vem!' — a ode dneška vstávajíc lehajíc děkuj Bohu, že ho dostaneš. To je moje mínění a moje rada.«

»Dovolte, abych vám za ni políbila ruku,« odtušila Pavla s jasným pohledem a veselým hlasem, — »a abych se vrátila k tomu, čím jsme se na tuto řeč dostaly. Chtěla jste matce psát o mně a o Stáňovi — prosím vás ještě jednou, abyste to odložila.«

»Buď bez starosti, nebudu se ti už do toho míchat.«

Později, nepřestávajíc Pavlu tajně pozorovati, pravila si paní Chlumová: »Vždyť ona v duchu nad tím plesá! Svým odmlouváním chce to jen před každým cizím zrakem zakryti — takový jest už její způsob.«

Mlha zmizela, polední slunce prorazilo mraky a rychle je rozptylovalo.

»Po obědě můžeme už jít do lesa,« těšila se Hana, »aspoň na zalíbenou.«

Než se vypravily, dostaly ještě návštěvu — pan Frank se zastavil v lázních. Pravil, že měl jednání s Dubenským inspektorem a sem že zajíždí nejen s pozdravením od ženy a dcery, nýbrž také s uložením, aby dámy přivezl s sebou do Rozběl. Nebyl ovšem překvapen, když mu odpověděly, že to dnes nemůže býti. Nedal ani vypřahnout, vypil jen sklenici piva, ale než usedl do kočáru, vzal si Pavlu stranou.

»Jako dobré přítelkyni našeho domu,« pravil, »musím vám povědět, že nám Tekla dělá veliké starosti.«

»Co pak se stalo?« ptala se Pavla s živým účastenstvím.

»Musíme se domýšlet, že má nějakou tajnou známost.«

»Z čeho to soudíte?«

»Považte si, přišla mi s tím — však mi to odsud napsala — že se chce dát pokřtít!«

Frank hned na Pavle viděl, že slyší věc nijak neočekávanou, netušenou.

»Proto jste ji tedy vzali domů?« prohodila.

»To patrně dokazuje, že má známost s člověkem jiné víry. Šli jsme na ni zhurta i po dobrém, já i matka — ale ničeho s ní nemůžeme svést. Na otázky naše buď mlčí jako zařezaná, nebo se rozpláče, nebo padá do mdlob — zhola nic jsme na ní nevyzvěděli. Při tom vidíme, že skoro nejí, pozorujeme, že v noci nespí, a bojíme se, aby něco nevyvedla. Matce napadlo, když k vám Tekla s takovou láskou lne, zdali snad se nesvěřila vám, kdo jí hlavu pomátl?«

»Ani slovem.«

»Nemůžete si pomyslit, jak nás to znepokojuje a trápí —«

»K tomu snad přece není příčiny.«

»Vždyť Bůh ví, co se za jejím zatvrzelým mlčením skrývá! Kdy byste tak chtěla sama s ní promluvit! Vám by nejspíš otevřela srdce. Snažně vás za to prosím.«

»Jenže,« připomněla Pavla, »já za nynějších okolností nemohu do Rozběl —«

»Matka sem s ní zajede,« věděl Frank honem pomoc — »nejlépe hned zejtra.«

»Vynasnažím se všemožně, abych splnila vaše přání.«

Když Frank odjel, Hana i matka její byly zvědavy, jaké to měl tajnosti. Pavla myslila, že to před nima nesmí skrývati.

»Kdo by se toho do panenky nadál!« divila se paní Chlumová. »Už román — to je náramně brzo! A s křesťanem! Kdo to asi je?«

Pavla pokrčila rameny.

»Bože, to je ukrutně tvrdý oříšek!« pravila Hana s lehkým úšklebkem. »Nepochybně *on* a *ona* jsou rozděleni horami, doly a řekami, neli mořem. Tuhle ovšem dva vrabci mezi sebou štěbetali, že *ona* sedí v Rozbělském dvoře a *on* v Rozbělském zámku —«

»Hano!« zakřikla ji matka. »Blázníš?«

»Mezi moudré, pravda, nepatřím, ale očima mě Pánbůh přece také obdařil —«

»A co jsi tedy viděla?« ptala se s úsměvem sestřenice.

»Viděla jsem znamení na slunci, na měsíci a na hvězdách, že Tekla v srdci nosí —« tu Hana počala prozpěvovati: »Sta — Sta — — starého pana Pažouta.«

Otočila se jako v tanci a bzučíc melodii odhopkovala pryč.

XXIX.

Když se slunce nížilo již k lesům, sestupovala paní Chlumová s dcerou a neteří od Bradla k zámku. Před zahradníkovým domkem namanula se jim do cesty klíčnice Adéla.

»Co je u vás nového?« ptala se jí Hana.

»Nový host,« zněla odpověď.

»V zámku?«

»Ne, tuhle u Blažků, jako u zahradníků.«

»Mladý? Hezký?« žertovala Hana.

»Ještě mladý a hezký také — ale teď zrovna nemocný,« odtušila klíčnice a obrátila se k Pavle: »Však je to ten pan profesor z N**, co tu již ondyno byl —«

»Dr. Rosa?« vpadla jí Pavla do řeči. »A nemocný, pravíte?«

»Přišel sem od Hory. Seděli jsme chvíli před zámkem — on, Blažek a já — a už na něm bylo vidět, že mu není dobře. ‚Jaksi mě mrazí,‘ povídá, ‚půjdu do pokoje.‘ A já řku: »Nejlíp hned do postele a zapotit se.« Sotva udělá několik kroků, počne se klepat. A svatou pravdu vám říkám, že jsme ho stěží dovedli do stavení a na lože, tak prudce ho to chytilo. Hodili jsme na něj dvě peřiny, ale celou hodinu jím lomcovala taková zimnice, jako by mu chtěla údy roz-

sypal. Už jsme si nevěděli co počít — ale konečně to přece polevilo, a když se napil bezového thé, utišil se.«

»Jak je mu nyní?« ptala se Pavla.

»Po zimě přišlo horko.«

»Byla jste tam nedávno?«

»Právě jdu odtamtud.«

»Nechtěla byste se tam na okamžik vrátit — se mnou?«

»S vámi? — Ale ráda!«

»Co myslíš, Pavlo?« ozvala se paní Chlumová s netajeným podivením.

»Je to krajan a přítel,« stručně vysvětlovala neť klíčnici, tetě pak jen odpověděla: »Hned jsem tu zase.«

A již zaměřila k domku. Zahradníka a jeho ženu ovšem již znala; byli to lidé obstarožní, ale ještě velmi čilí, zvláště ona ještě se otáčela jako mladice. Žili tu sami dva, děti všecky již měli z domu.

Blažkovou potkaly na síni. Pavla zůstala u ní, klíčnice šla nemocnému ohlásit návštěvu. Za několik okamžiků již slečně otvírala dvéře: »Jen račte.«

Pokoj byl prostorný, světlý a pečlivě uspořádaný; Blažkovi v něm nebydlili, nýbrž přes síň v menší světnici. Pavla hbitým krokem přistoupila k posteli, na níž nemocný — nyní už jen jednou peřinou přikryt — odpočíval.

»Dobrý večer,« pozdravila jej tak přívětivě, jako by se byli teprve včera rozešli v nejlepším přátelství.

»Vy, slečno! Vy! . . .« promluvil on tiše, utkvívaje na její tváři pohledem, v němžto se zároveň jevily veliké překvapení, pochyba i bázeň.

Vztáhla k němu pravici, a on se jí rychle chopil oběma rukama, které zrovna pálily a patrně se chvěly.

»Jdeme mimo,« hovořila Pavla, »a slyšíme, že jste zde a že chcete stonat. Nedalo mi to, abych se na vás hned nepodívala.«

»Tisíceré díky! . . .

»Vítejte a buďte zdráv! Toto je, doufám, jen chvilková churavost.«

»Asi nastuzení.«

»Snad jste zmokl?«

»Nejednou. Ale prosím vás, posaďte se.«

»Na okamžik, abych vám neodnesla spaní.« Pavla si přistavila židli k posteli. »Pro lékaře jste vzkázali?«

»Ještě ne —«

»Bylo by přece záhodno; třeba to byla zbytečnost, nikdy neškodí, vždycky spíše prospěje — je o tom latinské přísloví, kterého také otec užíval —«

»Superflua non nocent,« s radostnou ochotou připomněl Rosa.

»Ano, tak. Dovolíteli, obstaráme to — co se totiž týče lékaře — my domácí; neboť i já jsem tu proti vám již starousedlá. Jste dlouho na cestách?«

»Teprv asi týden.«

»Teď si musíte dopřát oddechu a pohodlí.«

»Volky nevolky. Ubíral jsem se k Sázavě, ale v Rozbělích jsem se včera obrátil zpátky.«

»Hodlal prý jste až do Bulharska?«

Takové otázky se pacient nenadál — tváře jeho, již prve zardělé, zbarvily se ještě živěji.

»To ne na cestu,« odvětil klopě oči, »nýbrž na stálo...«

»Na stálo? Všecko zde opustit?« pravila Pavla mírně, ale vážně a tklivě. »Bude se o tom, doufám, teprv rozhodovat?«

»V nejbližší době...«

»Ještě si o tom promluvíme — ač bych byla nejradší, kdy byste mi v tu chvíli řekl: ‚Ať žije Bulharsko, ale já zůstanu v Čechách, v domově.‘« Pavla povstala. »Nechtěl byste mi udělat to potěšení?«

A zase mu podala ruku.

»Bože milý...« řekl on skoro šeptem. »Tak to všecko náhle přišlo — musím se pamatovati, kde vlastně jsem — hrubě nemohu uvěřiti, že vás skutečně před sebou vidím, že to není pouhý přelud, který v nejbližším okamžiku zmizí —«

»Je čas, aby zmizel. Teta a sestřenice na mne čekají, a pacient potřebuje klidu. Tedy ještě jednou: buďte zdráv!«

»Jak vám mám děkovati?«

»Zač pak?«

Dotkl se rtoma ručky její — ale honem se zase pamatoval, jako by byl přestoupil dovolenou hranici.

»Nehněváte se?« ptal se nejistě.

Usmála se na něj a stiskla mu ruku.

»Dobrou noc,« loučila se, »a na shledanou!«

Když vyšla na síň k Adéle a Blažkové, čelo se jí starostlivě zachmuřilo.

»Musí ho vidět doktor,« pravila, »někdo aby pro něj hned do Dubenska došel.«

»Třeba moje komorná,« řekla klíčnice.

»A v noci bude třeba, aby někdo u něho byl.«

»Dobře ho ošetříme,« ujišťovala Blažková.

»Budeme si s paní zahradníkovou vypomáhat,« nabízela se Adéla, a provázela slečnu k dámám, které venku čekaly.

Hana se živě vyptávala, jak je s tím pánem, ale matka její chovala se zdrženlivě dávajíc tím neteři na srozuměnou, že s jejím jednáním v tomto případě nehrubě souhlasí. Ale Pavla jako by toho neznamenala.

»Zejtra se přijdeme zase optat,« pravila klíčnici při rozchodu.

A přišly brzo po ránu. Na Adéle hned poznaly, že nemá zvěstovat nic příjemného. Doktor shledal u nemocného zapálení plic — a ona se ho na všecko zevrubně vyptala. Budeli to případ lehčí nebo těžší, nelze ještě říci; pátého dne — jako v neděli — možno očekávati rozhodnutí. Doktor zase brzo přijde, co nařídil, všecko se na vlas děje. Pacient měl velmi nepokojnou noc a také blouznil; ráno se utišil, je zase dobře při smyslech, ale v prsou se to zhoršilo, každé zakašlání a hlubší dýchnutí mu působí velikou bolest.

Na konec se klíčnice sama Pavly otázala: »Chcete se tam podívat?« A ona s ní v tu chvíli šla.

»Smím?« pravila s jasným, úsměvným vzezřením vcházejíc k nemocnému. »Dnes v skutku jen na okamžik.«

»Jak jste dobrotivá,« odpověděl jí.

Dnes na svém loži polo seděl, polo ležel; pravou tvář měl nápadně červenou, dech rychlý a krátký. Ptala se ho, jak mu jest.

»Dnes už mám celou jistotu, že si poležím,« řekl. »Kdy by mě to bylo aspoň někde jinde stihlo!«

»Proč jinde?«

Hleděl jí to pověděti jen očima.

»Jsem pytel neštěstí!« vzdychl po krátké přestávce. »Od rána na to myslím, abych se dal převezti . . .«

»Bože chraň!«

»Aspoň do Jiřetic —«

»Ani pomyšlení! Myslíteli, že byste tam lépe byl opatřen —«

»Nejde o to, nejde o mne — ale vy —«

»My bychom k vám měli do Jiřetic daleko. Lékař také. A vůbec, kdy byste se byl jinde roznemohl, byli bychom vás mnohem spíše převáželi sem. Budeme se starat, aby vám nic nescházelo.«

»Bůh vám to odplať!«

Pavla se dnes opravdu kratičko zdržela.

»Vzešlo jí nové štěstí,« šeptal si nemocný, když se za ní dvéře zavřely, »nechtěla ke mně býti déle tvrda . . . Ostatně možná, že to se mnou vypadá velmi bledě, že má se mnou lítost a jen proto je tak vlídna, laskava . . .«

Odpoledne přinesla mu Adéla navštívenky od paní Frankové a slečny Tekly; právě tudy jely do Proseče, mluvily s ní a poslaly panu profesorovi mnohé přátelské vzkázání.

Prosečským dámám paní Franková hned hlásila, že jede s dcerou do Hory, a že se tu jen stavují na malou besedu.

»Ostatně dostanete ještě jednu návštěvu z Rozběl,« dokládala. »Pan Stanislav a jeho švakrová dělají dnes výlet na velocipedu, ale dříve prý zajedou hodně dál — sem prý je to na mladou paní jako nic — tudy budou se vracet.«

Usedly v hostinském sadu a rozhovořily se, paničky spolu a děvčata též.

»Nu, Teklo,« obrátila se po chvíli paní Franková k dceři, »zdali pak bys si dala říci a zůstala tady?«

»Zůstaňte!« zvolala honem Hana.

»Nu, víšli co,« pokračovala paní, »abys se aspoň trochu více potěšila, počkej zde, než se vrátím z Hory.«

»Výborně!« zase první to schválila Hana.

»Děkuju, máti,« ozvala se Tekla, »ale musím přece také do města — kolik věcí mám si tam pořídit —«

»Snad to za tebe také dovedu?«

»Ne — díky — ale pojedu s tebou . . .«

Všechny rozuměly, že Tekla tuší, co tu na ni nalíčeno, a že se tomu chce vyhnouti.

»Pojďte se tedy aspoň podívat do svého pokoje,« vybídla ji Pavla.

Proti tomu nemohla se vzpírati — vstala a šla s přítelkyní, ale v duchu bolestně volala: »I ona mě bude mučit! . . .«

V pokoji chopila ji Pavla za obě ruce a pravila: »Něco mi přece musíte o sobě povědět.«

Ona strhla oči stranou.

»Pořád myslím na poslední noc, kterou jste zde spala. Jeli pak už zase lépe?«

Tekla zaťala zuby do rtu, aby jí nepřemohl bol, který se v ní náhle bouřil. Pavla ovinula jí levicí kolem šíje, pravicí zdvíhala jí jemně obličej, aby jí hleděla do očí; ona však jich neotvírala.

»Nechcete mne vidět?«

Tekla popatřila na ni pohledem ulekaného ptáčete.

»Vaše srdéčko se souží.«

Zachvěla se jí v rukou.

»Pro koho?«

»Prosím vás, ne . . .« zašeptala Tekla.

»Dnes musíte být sdílnější. Pro koho?«

Zakroutila jen hlavou.

»Nepovíte?«

»Nemohu . . .«

Nastalo delší pomlčení.

»Když nechcete, abych se vás ptala po osobě,« ozvala se potom zase Pavla, »to snad mi aspoň můžete říci, máli ten, jehož milujete, k vám jaké závazky?«

»Žádné,« rychle odtušila Tekla, — »docela žádné.«

»Lásku vaši opětuje?«

»Ani nemá o ní povědomost . . .«

»Musí se tedy o ní dovědět.«

Tekla zas jen vrtěla hlavou hryzouc se do rtu.

»Jakže — i to by bylo proti vašemu přání?«

»Já mám jen jedno přání —«

»Jaké?«

»Umřít . . .«

»Milé dítě!« zvolala Pavla. »Co to mluvíte? Kam to myslíte?«

Sevřela ji pevně do náručí, a ona propukla v křečovitý pláč. Pavla ji hladila i líbala a přimlouvala jí laskavými, srdečnými slovy; avšak trvalo to drahnou chvíli, než se rozlítostněná dívka poněkud ukonejšila.

»Odpusťte mi!« promluvila pořád ještě štkajíc a obličej na Pavliných prsou ukrývajíc. »Odpusťte mi!«

»Nic vám nemám odpouštět —«

»A pro Boha vás prosím neptejte se —!«

»Nechci se dobývat na vaše tajemství — otázky mé nepocházely z pouhé zvědavosti —«

»Máti vás požádala, viďte?«

»Také jen k vůli vám. Nechce, abyste trpěla, je o vás u veliké úzkosti, děsí se Bůh ví jakými domněnkami —«

»Prosím, řekněte jí —«

»Drahé dítě, poslyšte dřív moji prosbu: přiviňte se takto k matčině srdci, polehčete jí i sobě, netajte se před ní déle, povězte jí všecko.«

Tekla za okamžik mlčela.

»Ano,« vydechla pak, »učiním to . . .«

»Tak, tak, moje duše,« radostně chválila ji přítelkyně. »A brzy — ano?«

»Ještě dnes.«

»Smím jí to říci?«

Znova a na dlouho se k sobě přivinuly.

Na Tekle, když se vrátila do společnosti, bylo viděti, že má uplakané oči, ale všecky dělaly, jako by toho nepozorovaly. Matka její při loučení s vděčným pohledem tiskla Pavle ruku.

Když kočár s dámami Frankovými odhrčel, pravila paní Chlumová: »Poněvadž jsou ohlášeni ještě jiní hosté, zůstaneme doma?«

»K zámku si přece můžeme vyjít,« odtušila Pavla, »Sadil jim vyřídí, že nás tam najdou.«

»Zase k zámku,« povídala si v duchu teta. »Zámek jmenuje a na zahradníkův dům nepochybně myslí. Zrovna jako by chtěla tomu stonavému člověku tam dávati přednost před skvělou partií, která jí tu takořka s nebe spadla!«

Ohlášení hosté se — mimo všecko nadání — ten den ani u zámku ani v lázních neobjevili.

XXX.

Stáňa večer doma vypravoval, jak to přišlo. V sportovním ohni pustili se s Jettou příliš daleko; když pak se vraceli, jemu se na kole cosi pokazilo. Skoro hodinu musel do nejbližšího města pěšky a přes hodinu museli tam čekati, než byla chyba opravena. Potom už jim jen tak stačil čas, aby dojeli přímo do Rozběl, než by nastala noc.

V následující dva dni byla nejpěknější pohoda, které Stáňa a Jetta ovšem pilně užívali; velmi málo se zdržovali pod střechou. Ale i Karel se k nim přidával; ve čtvrtek byli společně v lese, nazejtří si na půldne vyjeli v kočáře přes pole. V sobotu zase chvílemi poprchávalo.

»A což Proseč?« prohodila k Stáňovi matka, když se s ním o polednách v sadě setkala, — »již od úterka jsi tam nebyl.«

»Dnes odpoledne se tam vypravím,« odpověděl syn, »nebudeli se zrovna cedit.«

»Stáňo — Stáňo!« volala v tom kdesi na blízku Jetta. »Pojď se podívat!«

»Hned.«

»Za čtvrt hodiny přijďte k obědu,« pravila matka a odcházela k domu.

Stáňa odebral se k Jettě

»Co máš hezkého?« tázal se.

»Předně: tuhle hnízdo,« odtušila hlasitě, »zcela nizounko — a čtyři mladí v něm, už takhle velicí!«

Dovedla ho k hustému křoví, opatrně rozhrnula větve, a oba se nahnuli do vnitř.

»A za druhé —« zašeptala potom.

Stáňa k ní obrátil obličej a ona ho rychle políbila.

Trhnul sebou, vztýčil se, polekaným zrakem pohleděl kolem.

Jetta se tiše smála: »Bázlivý!«

»Karel čte v besídce!« promluvil on skoro jen dechem.

»Nechťsi.«

»Což kdy by nás uviděl!«

»Ať uvidí.«

Prudce jej vzala okolo krku, zavěsila se mu na rty. Podobně dělo se již třetí den, kdykoliv zůstali na okamžik o samotě . . .

Před třemi dny, když v městském hostinci čekali, až bude velociped spraven, také Stáňa neprozřetelně hasil svou velikou žízeň. Nápoj mu vstoupil do hlavy — a od té doby zůstával jak opojen. Toliko když Jetta příliš směle vyzývala nebezpečenství, dostavovaly se u něho účinkem strachu zcela střízlivé chvilky . . .

Hned po obědě nastal v domě poplach — na Karla přišel nový záchvat ledvinového neduhu jeho a protáhl se na dlouhé, trapné hodiny. Také pro déšť nemohl se Stáňa vydati na cestu. Teprve k páté vyskočilo slunce, a on vyhoupl se na koně.

Za městečkem pustil mu uzdu a jel cvalem, až jej upachtil.

»Bože můj,« řekl si uvolňuje konečně jeho běh, »kam to pádím? K ní — k Pavle! Když mě onehdy tento kůň k ní nesl, provázely mě nejutěšenější naděje — a dnes, dnes?!«

Hlas svědomí mu dával hroznou odpověď: »Hřích, hanebnost, zločin!«

Co byl přestupek, pro nějž kdysi Pavla s rozhorlením Karlovi dala výhost, proti vině, která nyní jeho tížila! Jak jí vstoupí na oči? Jako zlosyn, který má jen jednu bídnou útěchu: »Ještě nejsem prozrazen — ještě si mohu hrát na hodného člověka . . .« Nedopouštíli se tím jen nové mrzkosti?

A přece není pomoci — kdy by svou posavadní úlohu před matkou, Pavlou a tolika jinými najednou hráti přestal, nejspíš by všecko vyšlo na jevo . . .

Ó kdy by mohl těch několik posledních dní z života svého vymazati! Kdy by mohl duši svou očistiti z viny, kterou ji poskvrnil a otrávil!

Co se stalo, to — přebudiž Bohu žel — nelze odčiniti. Ale vina se nesmí množiti, hříchu musí býti přítrž. Pryč — pryč od té ženy, která hřích nanejvýš pokládá za lehkomyslnou hru a zábavu!

»Ať zůstane Jetta v domě našem na dlouho či na krátko,« pevně si umiňoval Stáňa, »já hned zejtra pod nějakou záminkou odjedu — a do nejdelší smrti budu se jí vyhýbati!«

A zase pobídl koně do cvalu.

Doraziv k Prosečskému zámku našel tam Adélu s Blažkem. Klíčnice mu pověděla, že slečny Pavla a Hana jsou v modřínové aleji, a zahradník si úslužně vzal koně jeho na starost.

»Jdete nás těšit?« vítala Hana příchozího hosta.

»Jste zarmouceny?« ptal se. »Proč?«

»Pro dr. Rosu,« odvětila Pavla.

»Což je s ním zle?«

»Vážné nebezpečí tu jest —«

»Jako vůbec v takových případech,« podotýkala chlácholivě Hana, — »vážné, ale ne zvláštní.«

»Co lékař —?«

»Nestraší,« pravila Hana, »nýbrž dává dobrou naději.«

Stáňa se počal podrobně vyptávati, jmenovitě také, jak se Rosa dostal sem. Chválil ho jako profesora a výborného člověka vůbec, povídal o něm, co se mu namanulo — byl rád, že má o čem hovořiti.

»U vás je všechno zdrávo?« obracela Hana řeč jinam.

Stáňa uhodiv se do čela náramně se omlouval, že teprv nyní vyřizuje poručení od svých domácích. K otázkám zvláště Haniným volky nevolky musel vypravovati, jak strávili poslední dni — od středeční vyjížďky, při které na cestě uvázli a do Proseče se nedostali, až do dnešního ochuravění bratrova. Z počátku se div nezajíkal a nezakoktával, rděl se a bledl, potom však se přece opanoval.

»Nic netuší,« pravil si v duchu o Pavle, »hledí na mne tak jasně a přívětivě . . . Ale kdy by tak najednou zvěděla pravdu —! Musel bych se před ní do země propadnouti!«

»Co dělá slečna Tekla?« tázala se Pavla po chvíli.

Musel se přiznati, že jí kolik dní neviděl.

»Pozdravení od nás jí donesete?«

»Rovně odsud!« sliboval. »Také psaní nebo jinou zásilku, kdy byste pro ni měly — na koni toho hodně uvezu!«

»Když budete tak laskav,« pravila Pavla, »napíšeme ji u slečny Adély po lístku.«

Když vyšli u zámku z aleje, Stáňa obrátil se k zahradníkovu domku, slečny pak ke klíčnici, která jim ochotně podala psací náčiní. Pavla první usedla k stolu a brzy byla hotova.

»O čem píšeš?« otázala se jí sestřenice, když povstala. »Ptám se jen proto, abych snad neopakovala stejné věci.«

»Přečti si to,« podala jí Pavla papír.

Stálo na něm toto:

»Dnes tomu bude týden, co jste mi opakovala slovo: ‚Vy nevíte, vy netušíte . . .' Myslím, že to slovo již neplatí. A kdy bych nad rukou, do které vkládám tento lístek, mohla rozhodovati já, kdy bych měla právo a moc ji zadati, spojila bych ji navždy s ručkou Vaší.

Dnes těžká noc nastává mně. V nemoci dr. Rosy se přiblížila krise — příští noc rozhodne snad o životě a smrti jeho. Vzpomeňte v těch hodinách na svou upřímnou přítelkyni

Pavlu.«

Haně, čtoucí tyto řádky, div nepřecházel zrak — kdež by se v nich byla nadála tak veliké noviny!

»V skutku dává *jemu* přednost« trnula v duchu, — »a může ho v několika dnech provázeti k hrobu místo k oltáři! . . .«

Nešlo jí na rozum, jak je to možno, ale cítila, že to není jen podivínský vrtoch, nýbrž jednání šlechetné, vznešené, jehož by hned tak jiná dívka nebyla schopna.

»Pavlo! Zlatá Pavlo!« promluvila pohnutým hlasem, vrátivši sestřenici list a ze strany se k ní přivinujíc.

»Teď piš sama,« dí ona.

»Ani slůvka! Což by to bylo vedle *takového* obsahu! . . .«

Když se s nimi Stáňa rozloučil, zašly k zahradníkovým, ale jen Pavla vstoupila k nemocnému. Ani dnes nejevila před ním nijaké sta-

rosti a tísně, hovořila k němu s úsměvnou tváří. Přimlouvala mu, aby ještě měl trpělivost, že se jeho zkouška brzo již skončí.

»Věřte mi,« pravil on, pronášeje slova potichu a s patrnou obtíží, »že jsem té nemoci u sebe mnohokrát žehnal — neboť ona přivedla vás ke mně.«

»Ne,« dí Pavla, »k tomu jí dokonce nebylo potřebí!«

»Jako anděl z nebe zjevovala jste se tu přede mnou — a i když jste nebyla v této světnici, pořád jsem vás viděl, pořád mě blažila vaše přítomnost na blízku —«

»Raději se neunavujte mluvením.«

»Prosím, dovolte mi, abych to vyslovil. Mlčel bych i nyní, ale bojím se, že snad už této noci mé smysly obestrou mrákoty, z kterých se více neproberu —«

»Ničím takovým se, probůh, neděste!«

»Vždyť já se neděsím. Třeba se blížil můj konec —«

»Vaše uzdravení se blíží!« promluvila důtklivě Pavla.

»Ó milosrdná!« vzdychl on.

»Myslíte, že má slova nejdou od srdce? Bůh vidí, jaká jest víra i naděje má, a Bůh dá, že snad už zejtra ani vy nebudete pochybovati!«

»Ó dobrotivá! . .«

»Buďte pokojné mysli, důvěřujte. Slibujete mi to?«

Němě tisknul v horkých svých rukou její pravici, ale tichý jeho pohled pronikal jí do duše.

»Dobrou noc!« zašeptala po drahném pomlčení, sklonila se k němu a dotkla se ústoma rozpálených jeho rtů. V nejbližším okamžiku jí tu již nebylo . . .

XXXI.

Hana kráčejíc po boku Pavlině od zámku k lázním dlouho se zrovna bála promluviti.

»Po těch denních přeháňkách,« ozvala se konečně, »udělal se nejkrásnější podvečer.«

Pavla přejela si dlaní čelo.

»A mne,« odtušila tichým, nepevným hlasem, »z toho všeho notně hlava rozbolela . . .«

Doma, před matkou, radila Hana sestřenici, aby si na hlavu dala studený obkladek.

»Až na noc,« dostala v odpověď.

Později zase ji pobízela, aby se dříve odebrala na odpočinek; ale Pavla dočkala se obyčejné hodiny.

Hana, stišivši se na svém lůžku, dívala se na dvéře jejího pokoje.

»Co tam nyní dělá?« myslila si. »Zajisté velmi toužila po tom, aby nikomu nebyla na očích — a nyní asi povolí svému bolu . . .«

Měla za to, že také ji dnes bude míjeti spánek; ale netrvalo ani půl hodiny, a už byla očka její pevně sevřena, i počaly ji obletovati příjemné sny.

Za nedlouho — tak aspoň se jí podobalo — kdosi se jí dotknul.

Otevřevši oči nemálo se podivila — netoliko byl už bílý, jasný den, ale Pavla stála nad ní oblečena, majíc i klobouk na hlavě a slunečník v ruce.

»Ty odcházíš?« ptala se Hana. »Už nahoru?«

»Do Dubenska, na ranní,« odtušila sestřenice. »Po mši pak půjdu rovně k zámku.«

»Tam se shledáme.«

Hana se podívala na hodiny; i na ranní bylo ještě příliš brzo, ale Pavla jistě už nyní odcházela proto, aby ji nikdo neprovázel, aby zůstávala samotna . . .

Po ránu paní Chlumová jen nerada se ubírala k zámku. Před samým koncem té cesty usedla pod lipou, aby se v hustém stínu ochladila. Hana nemajíc stání předešla ji až ku počátku modřínové aleje — a tou, hle, zrovna spěšným krokem přicházela Pavla.

»Byla jsi již tam?« tázala se, zkoumavě na Hanu pohlížejíc.

»Ne — právě jsme se tu octly.«

Bez dalšího slova došly k domu zahradníkovu; na prahu síně potkaly Adélu.

»Pan doktor už zde byl,« spěchala jim oznámiti.

»A co řekl?« ptala se dychtivě Hana.

»Že máme vyhráno!«

»Chvála Bohu!«

Pavla si jen tiše oddechla. Obličej se jí vyjasnil a zruměnil, i byla od té chvíle mluvnější.

Nemocného navštívila až před polednem.

»Už nejste nevěřícím Tomášem?« pravila přisedajíc k jeho posteli. »Hle jak se potíte! Na to jsme toužebně čekali. V noci jste ještě trpěl?«

»Skoro až k ránu,« odpovídal nespouštěje s ní očí, — »ale potom nastalo veliké ulehčení. . . . Mnoho se mi o vás zdálo, a o panu otci — šel jsem po jeho boku — o vaší svatbě —«

»O mé svatbě! S kým pak?«

»S mladým Plichtou, Stanislavem —«

»— ačkoliv jsem vám večer dokázala, že na ni nelze mysliti?«

Rosa pozdvihl složené ruce ke rtům, jako k pobožnosti.

»A mne se neptáte, jak jsem strávila noc? Z velkého dílu na modlitbách — hádejte, za koho?«

»Bojím se mluviti . . .«

»Připomněl jste otce. Poslyšte — když jste stál u jeho smrtelného lože, což vám skutečně ani na mysl nevstoupilo, že jsem s ním před tím o vás mluvila?«

»Jakým spůsobem?«

»Tak, že se pak s vámi loučil jako se synem.«

Nemocný se vůčihledě zachvěl.

»Vypadlo vám to slovo z paměti?«

»Ó Bože — ne, ne . . .«

»A víteli, že jsem ještě dnes týden touto dobou na vás byla velice rozhořčena? Ale potom mi náš společný přítel, váš horlivý zastance, dal čísti psaní, v kterém stálo: ‚budu ji nositi v srdci srdce svého až do konce svých dnů.‘ Mně byste to byl neřekl?«

»Nikdy . . .«

»Ale já jsem tím jistější, že jest tomu v skutku tak.«

Setřela mu pot s čela. On zachytiv ruku její přitiskl ji k očím, náhlou vlahou zroseným.

»Dobrotivé nebe!« šeptali jeho chvějící se rtové. »Je to možná? Je to pravda?« — —

Touže dobou v Rozbělském zámku Stáňa s Jettou seděli u piana. Dvakrát začali hráti jakousi skladbu na čtyři ruce a zase přestali — Jetta byla rozdováděna, ale i Stáňa se pletl.

»Do třetice všeho dobrého,« pravil, »ale teď už pořádně.«

»Jako na koncertě,« na oko souhlasila Jetta, »dříve však na posilněnou —«

Pozdvihla k němu rty.

»To je příliš odvážné . . .« zašeptal.

»V celém patře nikoho není.«

»Karel —!«

»V ložnici, na posteli,« řekla Jetta, dávajíc mu hubičku. »Víš co, hraj sám — třeba jen tak z paměti, páté přes deváté — jsem zvědava, co ti vjede do prstů.«

Ale jen malou chvilku ho mlčky poslouchala.

»Stáňo,« ozvala se změněným hlasem, »my musíme odsud —«

»Kam?«

»Třeba do Prahy. Dnes odpoledne v tu stranu pojedeme, a před večerem by měla přijít hodná bouřka —«

»Bouřka?« bezděky opáčil Stáňa.

»Sem bychom se nemohli vracet, ale do Prahy byl by po dráze jen skok — bylo by zcela přirozeno, když bychom se tam uchýlili domů.«

»Bylo by to nanejvýš nápadno!«

»Ty jsi strašpytel! Nepřijdeli bouřka, musí se nám zas na kole státi chyba, ale nenapravitelná.«

Stáňa mlčel. Jetta povstavši uchopila sklenici, která před nimi na pianě stála.

»Ta limonáda je dobrá,« pokračovala, »ale chtěl bys ji pít jen kapku po kapce a po každé se bázlivě na všecky strany ohlížet, zdali tě někdo nepřistihne? To není moje gusto.«

Napivši se a postavivše sklenici spustila se Stáňovi na klín, zasmála se mu u samého obličeje a počala ho zasypávat polibky.

V tom se prudce otevřely dvéře z vedlejšího pokoje, a v nich objevil se Karel. Měl na sobě jen župan, byl rozcuchán a do žluta bled. Stáňa a Jetta od sebe odskočili.

»Takový jsi ty šlechetník?« volal hněvivě Karel, přistoupiv k Stáňovi. »Takový vzorný ženich? Takový bratr?!«

»Už zase špehoval,« prohodila nevrle a pohrdlivě Jetta, — »už je zas posedlý!«

»Padouchu!« křičel její muž. »Máš více cti v těle než pes, když s manželkou svého bratra — —! Zasluhuješ něco jiného, než abych tě jako psa zmlátil nebo zastřelil?«

Stáňa nepromluviv slova zamířil k dveřím na chodbu; Jetta chtěla odejíti s ním, ale muž ji zadržel.

»Zde zůstaneš!« poroučel.

»Měj aspoň trochu slušnosti,« osopila se na něho, »a nepovykuj na celý dům!«

»Ty mi budeš kázat o slušnosti, když i v tomto domě takové hanebnosti provádíš? Bez prodlení půjdeš z něho pryč!«

»Půjdu, ale bez tebe!« odsekla Jetta. »Nechci tě vícekrát vidět! — Stáňo,« volala k dveřím, kudy švakr odešel, »provodíš mě —«

»Nestoudná záletnice!« zasípal Karel jako bez sebe.

»Protivo!«

»Chceš mě dohnat k tomu —«

»Abys se zalknul!«

Po těchto slovech Jetta pronikavě vykřikla a potácela se — muž jí sklenici, z které prve pila, mrštil do tváře . . .

Dole v přízemku vyšla paní Dorota na chodbu, zrovna když Stáňa bral za kliku u svého pokoje.

»Co se to děje?« tázala se ho.

Neodpověděv zmizel za dveřmi. Na chodbě vyskytla se i Lóra.

»Jaký je to křik?« ptala se jí paní.

»Nějaká mrzutost, zdá se . . .«

»To Karel — jdi se podívat.«

Lóra učinila jen několik krokův, u dveří Stáňova pokoje náhlým leknutím se zastavila: uvnitř bouchla střelná rána. V nejbližším okamžiku vrhla se na dvéře, pohledla dovnitř.

»Pro Kristovy drahé rány!« vydralo se jí z hrdla. »Mladý pán — na zemi, v krvi! . . .«

XXXII.

O čtvrt roku později, několik dní po všech svatých, byli jsme zase v Národním divadle; že byla Lidmila na jevišti hotova již v předposledním jednání, měli jsme se hned po představení sejíti ve vestibulu.

V proudu obecenstva ven se hrnoucího šel mimo i divadelní lékař. Od léta mi ještě neodpustil, že jsem tehdy neučinil podle jeho rady a nestrávil deset neděl na venkově; i dnes několikrát káravě kývl hlavou, jako by chtěl říci: »Jen počkejte, neposlušný, však dojde na má slova.«

Dva tři kroky za ním — čí to jiskřivá očka a růžové tvářičky se na mne usmívají z pestrého zakuklení, nad něž tu v roji sličných, úpravných hlav není roztomilejšího?

»Slečna Hana!« volám. »A paní matka! Pořád čekáme, že nám přijdete vypravovat o N**ské svatbě. Slavně jste družičkovala?«

»Celé město bylo vzhůru,« dí Hana.

»Teprv jsme poznali,« pravila paní Chlumová, »jaké vážnosti a lásce se tam Pavla i dr. Rosa těší. Nepřestávali jsme se diviti.«

»Všecko bylo tuze pěkné, ale nebylo žádné svatební cesty.«

»Povídali, že si nechají ke všem svatým, a to že pojedou do Proseče.«

Tu již byla i Lidmila.

»Jak jsem vám dnes záviděla!« vzdychla k ní Hana.

»Co pak?«

»Vaši úlohu.«

»Ta dokonce není vděčná a závidění hodná.«

»Ale ten, který vás tam zbožňuje, má nejkrásnější jmeno z celého kalendáře — Alfred!« Hana položila ručku na srdce a obrátila oči k stropu: »Nebesa, jaké vzpomínky! Jak jsem se roztoužila!« Náhle změnivši celé vzezření tlumeným hlasem pokračovala: »A víteli, kdo byl také v divadle? Pan Stanislav Plichta.«

»Už zase jako lusk?«

»Má vedle pravého spánku na čele pořádnou jízvu. Seděl na balkoně v poslední řadě u zdi a po celý večer se nehnul s křesla. V tu stranu, kde my jsme ráčily býti uvelebeny, ani se neohledl.«

»A to vám patrně nebylo lhostejno?« usmála se Lidmila. »Ať jen naposled ještě nemá Alfred příčinu k žárlivosti a není z toho nová tragédie!«

»Pozor!« zašeptala Hana. »Jakýsi nadějný mladík se krok od nás zastavil a patrně natahuje uši —«

»A vy si myslíte —?«

»Aby to tak byl nastávající český Maeterlinck!«

»A nám aby tak ujela tramvaj!« ozvala se paní Chlumová.

Děvčata zaměřila k dveřím, já s paní šli jsme za nimi.

»Což Plichtův dům ve vašem sousedství,« tázal jsem se, »pořád ještě nevídá nikoho ze svých pánů?«

»Už se v něm nikdy nesejdou,« odtušila paní, »ačkoli nevím, jak daleko je to s jejich rozvodem. Oba jsou v cizině, ovšem každý jinde. Jetta prý zase mešká v Paříži, pořád ještě k vůli oku, do kterého ji muž sklenicí udeřil. Lidé dokonce povídají, že o ně přišla, že už nosí skleněné, ale pečlivě to tají — no, bude tím interesantnější; vůbec ji budou mužští teď teprv hustě obletovat.«

»Není to pro ně zvláštní poklona.«

»Ale je to pravda. Jen si vzpomeňte, co jsme viděli: ten Stáňa mohl dostati Pavlu, mohl dostati Teklu —«

»Třeba i Hanu,« dodával jsem v duchu.

»— a komu se vrhnul do náručí? Takové — Jettě!«

»A co Karel Plichta?« vyptával jsem se dále.

»Slyšíme, že je v Opatiji a že je v tom bledě jak se svým zdravím tak i se svým jměním.«

»A jaký to byl mladý muž, když jsem jej před třemi lety poznal! S jak radostným uspokojením mohla na něj pohlížeti matka, s jak bezpečnou důvěrou mysliti na jeho budoucnost!«

»A po třech letech skoro už jen troska. Ale musí nejdříve sám na sebe žalovati. Všechno to neštěstí — i se Stáňou — vyrostlo z jednoho kořene, z jeho provinění, pro které mu Pavla snubní prsten hodila pod nohy. Nejvíce ovšem hodni jsou politování ti dobří staří lidé, matka i děd jeho.«

Když jsme se s Lidmilou octli doma a zasedli sami dva ku pozdní večeři, našel jsem vedle talíře dopisy, jež byla přinesla večerní pošta. Nejobšírnější z nich bylo psaní profesora Rosy, které jsme hned dychtivě počali čísti.

»Překrásné byly dni,« stálo v něm, »jež jsme tentokrát v tom milém kraji strávili. Všechny lesy mezi Dubenskem, lázněmi a Mezi-

lužím byly samé zlato; ale kraj, když jsme do něho s Bradla patřili, zdál se nám plný lučin svěže zelených — byla to pole, na kterých ozimní obilí už pěkně urostlo. Ubytovali jsme se u Sadila, ale každý den jsme chvíli pobyli v domku Blažkových, v světnici, kde jsem stonal. Počasí bylo nad míru příznivo; slunce vysvítilo jen zřídka, ale pořád bylo sucho, po větru ani památky, v těch lesních i polních samotách všude dokonalý klid. I když v dálce houkla střelná rána, zněla nám jako přátelský pozdrav, neboť naši přátelé, starosta a doktor, jdou tam družně za zvěří, — nedorozumění, které bylo v létě mezi Dubenskými pány, ustoupilo zase nejlepší harmonii.

Byli jsme u všech známých, a všichni nás srdečně vítali. Doktor si mě náramně pochvaloval, jaký prý jsem nyní chlapík. U inspektorů setkali jsme se také s paní Dvorskou, která si zase na několik dní k rodičům zajela. Když jsme přišli k starostovým, Pavla zarmoucena postála na dvoře u zahrádky růžových keřů, kde Vaše milá babička v létě tak pravidelně sedávala. ‚Kdo by se byl tehdy nadál,‘ povzdechla si, ‚že jednoho jitra se pro nenadálou slabost na toto místo nevrátí a v několika dnech shasne!‘ Růžové keře byly pořád tak bujné jako v létě, a bylo na nich ještě dosti poupat, kterým arci již nebylo souzeno, aby se rozvila; Pavla si jich několik vyžádala, by je položila na babiččin hrob.

U toho hrobu mi pak vyjevila malé tajemství. V létě jí teta Chlumová nadhodila, že je to přece jen veliký rozdíl býti paní profesorovou a býti paní v Rozbělském zámku. ‚Já jsem při tom myslila na tuto tichou, přívětivou babičku. Ta prožila svůj věk ve skromných poměrech na venkovské škole — ale jak utěšené bylo její stáří, jak ráda byla by s ní Rozbělská paní v posledních letech měnila!‘

S babiččinými pravnuky shledali jsme se, jdouce do Meziluží, na silnici u kříže. Otakar sedě na dětském tricyklu vozil také Jitku, která za ním stála. ‚Pusť na chvíli Vincu,‘ volala, ‚ten mě jinak sveze, to jen pofrčíme!‘ Bratr se nehnul. ‚Vincovi,‘ řekl, ‚na dlouho půjčím velociped, ale až bude sanice.‘

Také do Rozběl jsme se dostali. Tekla, vědouc o naší výpravě, přijela k nám s matkou. I její rodiče soudí, že mysl její jest už zase docela klidná a jasná, ale Pavla se domnívá, že mezi ní a Stáňou není ještě všemu konec. Když se rozkřiklo, že Stáňa jest mrtev, Tekla chtěla si zoufati; když pak zůstal na živu a vyšlo na jevo, jaká na něm lpí úhona, zdálo se, že jí srdce od něho odpadlo a že se ponenáhlu vystonala z choroby, kterou u ní byla první láska. Ale Pavla povídá: ‚Byla to láska neobyčejně hluboká a silná, k tomu ještě taková, jaké bych na příklad já nebyla schopna, totiž láska, která dovede všecko odpustit a zapomenout. Tají se nyní jak oheň pod popelem, ale tuším, že je třeba jen příležitosti, aby znovu vyšlehla. Je snadno možná, že se ti dva ještě najdou, nebudouli schválně od sebe vzdáleni.‘

Poněvadž na ten čas ani Stáňa u matky nebyl, odhodlali jsme se učiniti návštěvu také jí a jejímu otci. Poseděli jsme u nich jen asi hodinu; dobrá paní byla tak rozlítostněna, že sotva zdržovala slzy, ačkoli jsme se bolavé minulosti ani nedotýkali. Pan Pažout nás s upřímnou horlivostí zdržoval, ačkoli jej zrovna soužilo suché lámání. Paní Dorota jej s něžnou pečlivostí ošetřuje; zůstává pořád vzornou

dcerou — a jí samé ubohé v posledních letech synové způsobili tolik zármutku a žalosti! To však její mateřské lásky neudusilo ani neoslabilo. O čem dřív dlouho slyšeti nechtěla, aby zimní dobou nějaký čas trávila v Praze, na to nyní vážně pomýšlí, aby nebyla tolik od synův oddělena, aby s nimi více žila pohromadě. I starý pán jí nyní tento plán schvaluje, ano bude ji provázeti; a tak se s nimi nepochybně za nedlouho v Praze uvidíte.

Že jsme s nimi též mnoho mluvili o Vás a o slečně Lidmile, nepotřebuji snad ani podotýkati. Dělo se to pravidelně, ať jsme se s kýmkoli sešli. Ale i když jsme byli s Pavlou sami dva, naše řeč se přes tu chvíli stáčela k Vám.

Tesknota vkradla se nám do duše, když jsme posledně přešli modřínovou alej a ‚zalíbenou‘.

‚Nám už pomalu nastává dlouhé vězení na té naší samotě,‘ pravila slečna Adéla loučíc se s námi, — »denně budeme si o vás povídat. Jen abyste se k nám v létě zase vrátili!«

‚Jistě vrátíme!‘ dávali jsme slovo sobě i jí — a hned jsme zase myslili na Vás. Chceme tu o budoucích prázdninách pobyti, ale ovšem s Vámi; učiňte nám tu radost a slibte nám už nyní, že i Vy zase přijedete!«

Elišce Krásnohorské.

I.

Jdou srdce žitím vznešená a klidná,
jich myšlenky zář věčných sluncí líbá,
jim krása ruku podává, vždy vlídná,
k nim nadšení svou zlatou peruť sbýbá,
a v snění jejich usmívá se nebe;
v těch srdcí šbor Bůh povolal i Tebe,
a k ukojení útrap v časů víru
v hruď vložil Tobě jasnozvukou lyru,
jež žalost v píseň mění sladkou řečí
a rány lidu duhou tónů léčí.

Jest věru nebes nejkrásnějším darem
na písně harmonickém křídel chvění
nést chodce žití, rvané žalu spárem,
v snů bájnou říš, kde pláč se v jásot mění,
a zasypávat rudé jeho stopy
slov růžemi a vonným květem citu,
až vlhký zrak, jejž bolest k ňadrům klopí,
jak orel pozvedá se do blankytu,
jenž perutěmi vichoru se vzpírá,
až v slunce poznání a síly zírá,

by v jařmu žití konal práci těžkou . . .
Ten chodec národ jest, Tys jeho kněžkou!

Oj, kněžkou jsi, jež Krásy při oltáři
svou zpěvnou duši proměnila v květ
a vlast svou, s pozvednutou k nebi tváří,
výš povznášela nad veškeren svět,
by hrdý brat, jenž k různým modlám těkal,
kál z hříchů se a na kolena klekal
jak z písma syn, když bloudě dobu mnohou
mír našel teprv u mateře nohou.

Nechť cizí božstva v rodných nivách rostou,
nechť hanou ve vlasti jít velechrám
a zpěvem obětovat duši prostou,
ne drobných cetek vystrojený krám;
Ty v hněvu blýskání i ruchu hromů
vždy věrna zůstala jsi duchu tomu,
jenž vodil národ k vítězství a spáse
a k svatým lidstva odkazům a kráse.

Ať na pranýř nám českou píseň staví,
ať na posměch jí zlatý střihou vlas,
ať němа teď, čas mlčení jí zbaví,
a s pravdy stolce zahovoří zas
a zvolá k lidu: »Vzpamatuj se, nedli
a k soudu zvi, kdo k popravě mě vedli,
i ty, kdo vlasti málo jsouce dbalí,
též ji, jež léčila mě duše vůní,
do rozvodněných vrhli hněvu tůní
a na hlavu trn místo lauru dali!« --

Však nejen písně zvučely Ti z duše,
i mužné vůle obrněný čin
z Tvé hlavy vzletěl — hráz překážek ruše
strom štěpný vsadil v nové doby klín,
jenž větve zdatné na vše strany žene
a korunou se výší, ňadry klene
a květem svým i bohatými plody
zve národ chudých na královské hody,
k Mus besedám a velkých duchů k vínu,
do síly paláce a slávy týnu,
kde leb i srdce z choroby se léčí
a vstříc Ti jásají a láskou vděčí.

Já pěl Ti jen, leč záhy přijdou jiní,
kdo slunné pravdy jasném při pokynu
k Tvé práce vyzralému sednou vínu
a žehnat budou každému z Tvých činů;

pak zmlkne hněv, a při cíli Tvé snahy
zrak v slzách vděku zaleskne se vlahý,
a jak dnes lid Ti žehná z citů tísně,
tak požehná Ti hrad i chatrč veská,
Ty práce záštito, Ty kněžko písně,
Ty pýcho žen, Ty bohatýrko česká!

Adolf Heyduk.

II.

Pozdrav z Moravy.

»Jen výš a výš, jen do předu a letem,
jen ideálů čistým, svěžím květem
blíž, blíže k slunci v jarém nadšení!
Jen krásou v srdci, v duši pravdou hořme,
jen bděme, spějme, pracujme a tvořme,
ať rodná niva dál se zelení! —
Víc nežalujme, svorně vytrvejme,
štít víry, naděj, lásku, vůli mějme,
a zvítězíme v tomto znamení!

Jsme sami, sami — zlostné vlny cizí
rvou naši zem a její zlato ryzí
svým těžkým rmutem třísní dál a dál.
Ó nezoufejme, důvěřujme v sebe
jak svoji svým, ať dál nám žehná nebe,
by národ znovu pevně, slavně stál!
Ó srosťme vroucně s drahou domovinou,
ať láska k vlasti jedinou jest vinou
a hříchem stálým — jasný ideál!«

Tak horlila jsi v jaře, *v máji žití*,
když mladá duše v prudkém vlnobití
chrám poesie shledla vznešený,
kdy plašila jsi vrahy *ze Šumavy*
a roznícela srdce, mysli, hlavy,
by vzepjaly se v odpor nadšený,
kdy volala jsi *k slovanskému jihu*,
by mužně střásl dlouhou svoji tíhu
a sopkou vzplanul za cíl sbratřený!

Jak *vlaštovičky* volně poletují,
jak *vlny v proudu* dál a dále plují,
až v okeáně splynou v jeden tón,
tak *letorosty* každým jarem pučí,
tak hossianah jarním vzduchem zvučí,
když velkonoční rozhoupá se zvon . . .
Vlast naše výspou mořem ohroženou,
však stojí na ní s myslí nezmoženou
jak silný Žižka — český *Robinson!*

O nejsou ***bájky velkých*** ani malých,
zač bojujeme v půtkách neskonalých
jak svatá falanx, věrní, svobodní,
by k nám se snesly trofeje a palmy! . . .
Tak jako hymny, modlitby a žalmy
zní Tvoje ***živá struna*** národní,
a ***rozpomínky*** slavné minulosti
nám září jistě k nové budoucnosti
v před nesmrtelnou, věčnou pochodní!

Jaroslav Tichý.

Eliška Krásnohorská.

K jejím padesátým narozeninám.

Čítáte také někdy naše pohádky — národní i umělé? A znáte jednu z umělých nejkrásnější, pohádku nazvanou »Zvonky,« v níž rozmilý Želan zlaté svoje varyto zamění se strunami kovovými, jen aby nepřestal býti pěvcem své vlasti, jen aby dále prospíval milované rodné půdě, Želan královnou Bájenkou-Fantasií neustále v její čaroskvoucí říši lákaný? Sbásnil ji kdosi, jenž málo let před tím nám ve »Vyznání« řekl, že vždy rtoma klesá na krvavou temnou skvrnu ve všemmíru, na zraněnou to vlast, třeba krása a velikost všeho světa lákala jej ve své oblasti a svými obrazy kouzelnými již od kolébky jej oblétala. I proměňuje se Želan v sama tvůrce svého a ten, třeba plnou měl duši. půvabů Bájenčiných a třeba nevýslovně sladce ozývala se mu vzpomínka na zvuky zlaté lyry, mužnou rukou bil na poplach v struny železné a spolu mečem činu uhajoval drahocenné statky.

Dnes po kolika desetiletích čas, práce i utrpení nasypaly v kadeře bojovníkovy poprašek sněhový. On neustává unaven, dále vládne strunami i mečem, dále zdvíhá lesklý svůj štít, — ale ti, kdož slyšeli jeho písně, kdož byli svědky jeho zápasení, zastavují se, pozorují dlouhou dráhu poetou-brancem vykonanou a probírají jednotlivé její etappy. Pohlížíme nazpět v době jubilejní nejmužnějšího svého básníka — Elišky Krásnohorské. Když silní muži v sladkých pomyslech a v nádherných mythech se kochali a péro své básnické jim propůjčovali, když pěli něžnou krásu svých vyvolených a milý půvab hnízdečka rodinného, když křídlem orlím létali po oblastech všeho světa a pili dychtivým rtem opojení z pramenů exotických: tu tato útlá žena hřměla národu zpěvy hrdinské o velikých jeho povinnostech a cílech a vodila jej strmými drahami výše a dále, pozastavujíc se s moudrým slovem u všech zjevů varovných a lidu českému důležitých. U její kolébky Poesie jako sudička stála a tolik žáru a světla nadýchala jí v duši jako jiným miláčkům svým; ale stála tu i vlast s krvavou ranou v prsou, a ta žádala si velitelsky přispění své dcery. I poslechla vyvolenka Poesie a se všemi dary, jež sudička do vínku jí dala, sloužila té, jež

upírala k ní zraky ve svém smutku vznešené; na žáru poesií jí propůjčeném kula zbraně, světlo své duše stlala na dráhu dětem vlasti. Lze v pravdě říci: životnímu dílu Krásnohorské dala ráz a směr okolnost, že narodila se Češkou, Češkou druhé poloviny našeho věku. Kdy by byla se zrodila dcerou národa v zevním rozvoji svém již hotového, konsolidovaného, její talent byl by se ubíral jinými cestami, jiné plody byly by vyrostly z její duše. Jaké, to praví nám její první díla (prvotin Eliška Krásnohorská nikdy nevytiskla): *Lejla* a *Z máje žití*. Krásná ta operní knížka vyzradila, jak mladá poetka dovede se pohroužiti ve žhoucí půvab exotických světů, v jejich žárné cítění; sbírka Z máje žití ukázala nám ji jako akvarelistku rozkošných obrázků, jako pěvkyni rázovitých národních popěvků lyricko-epických, jako hlubokou myslitelku, která již v ráji mladosti přemítá o pravdách a záhadách života. To byly první počátky; klidné a skvoucí tryskalo její umění básnické vzhůru i spadalo zpět ve své zřídlo — l'art pourt l'art — ale jižjiž rozhlíželo se poetčino oko po širém luhu vlasti, na němž leckde jevila se písčina, úhor, bažina, — i prolomila hráz soběstačnému umění a širokými, rozvedenými proudy vlažila duchovní půdu otčiny, mysl národa.

Prales, Šumavský kraj svými nevýslovnými krásami velikolepých rozměrů jal ji tou měrou, že obraz v duši utkvělý proměňoval se ve zvučné sloky; avšak na obraze vedle lesních půvabů jevilo se zádumčivými rysy i všecko neštěstí národa tu sídlícího, všecka sláva dávno minulá, vše, co bylo tu ohroženo neb nadobro ztraceno. I stala se sbírka *Ze Šumavy* nejen skvostnou líční neprostupných hvozdů, lesních studánek, údolí a mýtin, hradů v houštinách zapadlých, zádumčivých jezerních břehů, vzniku Vltavina, nýbrž i v Chodských, v popěvku Ha bodejť bylo nejhůře, v Modlitbě na Čerchově, v Hradu Ryzemberském, V Husinci zvučným daleko se rozléhajícím zpěvem poplašným, jenž z polosna neuvědomělosti křísil chabé duše. A počavši jednou bíti v kovové struny, činila tak naše mužná pěvkyně dále za všech událostí českého života.

Probuzený, znenábla jen sílící národ náš kochal se v myšlence všeslovanské, shledávaje v ní jakousi uklidňující bezpečnost. Myšlenka Kollárova proudila nám všemi žilami; všímali jsme si všech kmenů slovanských, a čím byl který utlačenější, ubožejší, tím větší získával si u nás sympatie. Chocholoušek napsal svůj ohnivý Jih, jenž byl dychtivě čítán; v letech šedesátých mládež česká účastnila se povstání polského, pak se zástupcové Čechů odebrali na Moskevskou pouť; Jaroslav Čermák namaloval své jihoslovanské obrazy úchvatné krásy. Hálek psal dramata ze života slovanského a ve svých r. 1867 založených Květech podobiznami i články neustále obeznamoval širší kruhy obecenstva s oblastmi slovanskými nevalně známými. Přišla povstání v krajinách Pobalkánských; Srbové, Bulhaři, Hercegovci, Černohorci pokládáni za výkvět hrdinného Slovanstva. Semo tamo vyskytoval se básnický výkřik soucitu a souhlasu se zápasem zoufalé raje (viz zvláště první sbírky Svatopluka Čecha), ale vystoupiti se souborným, silným projevem lásky k jižním bratřím zůstalo vyhrazeno opět mužné poetce slabého ženského těla, Elišce Krásnohorské.

Svojí silnou, bujarou knihou *K slovanskému jihu* hluboce vnikla v duši těchto vzdálených Slovanů, skvoucí drahokameny a perly vynesla z hlubin, pobratimským svazkem spojila nás s dívkami a junáky hrdinami. Stačí zde ze sbírky jmenovati z mnohých: Černohorskou kolébavku, Vděk, Bulharské vánoce, Mořského ďábla, Ve skalách, Tři lebky, Bojovnici, Harač, U pramene.

Na slovanském jihu boje skončeny, poměry zevní upraveny způsobem nepředvídaným; a ještě podivněji rozvíjely se poměry vnitřní. U nás v Čechách zápal pro všeslovanství schladl ve vlídnou, dosti nečinnou účast a živěji hýbal námi leda zájem pro bratry nejbližší, Slováky a zmírající Lužičany. Rostliť jsme sami v sobě, méně nám bylo třeba opory, naděje v cizí, třeba pobratimské přispění. Ale jako stromek, jenž původně jednotnému štíhlému stvolu byl podoben, vzrůstaje v peň silný, v nesčetné rozkládá se větve a ratolesti, tak i národ český zmohutněv na mnohé dělil se strany, různotvárné, třeba všecky napájeny byly stejnou z kmene mízou. Nejrůznější hesla zaznívala, co jedněm spásou, jiným zdálo se záhubou; národ zdál se rozeklán hlubokými protivami.

Roku 1885 a 1888 vyšly od Krásnohorské sbírky *Vlny v proudu* a *Letorosty.* Ač místy vyskytuje se v nich ona osobní lyrika, kde příroda jest reflexem vlastního nitra a zase naopak, lyrika vážná, skoro ponurá, která překvapovala již v mladistvé sbírce Z máje žití, — přece většina těchto formou co nejdokonalejších, rozličnými umělými slokami se honosících básní probírá pravdy národu, jeho mládeži, jeho ženám právě co nejvíce důležité, prosebně káže, domlouvá, rozohňuje, vede k výši, k ideálu. Takovými básněmi v obou sbírkách jsou na př. Dědicové, Žaloba, V stenajícím lese, Mluva naše, Rodným sestrám, Moravěnce, Na české stráži, Mládeži české, Jen temno ne, Nikdy dosti, Na hoře Tábor, Pod skalním lomem. V tuto vážnou didaktickou náplň vloženo několik lyricko-epických obrázků a kreseb, z nichž některé jsou tklivě rozkošné, tónu národního, jako Na lesní stezce, Tré křížů, Kovářka a Štěstí, jiné grandiósních rysů, jako Věčný odkaz, Lumírova smrt, Žertva, V ranním lesku, Na Vítkově hoře, a konečně čistě epická Tichá duše, tak velice populární. I jsou obě sbírky jako mnohočlennou symfonií, v níž adagiem tklivě lkají nejtajnější tóny srdce, v níž mohutné largo vážně k našemu rozumu promlouvá, scherzo v obrázcích kolem nás laškuje; a téměř vše vrcholí, spojuje se, jak se nám zdá, v hřímavých akkordech, jichž nejpřesnějším výrazem jsou verše:

> Hrom činu jen, toť píseň písní všech,
> té buďme pěvci, ta jen reky tvoří . . .

a pak:

> Leťte, písně — —
> vnořte v slunnou volnost křídlo ptačí,
> zvuky blaha roňte na otčinu.
> Vždy však hudbou nade vše mi sladší
> rázem kladiv bijte, rytmem činu.

V době mezi epopejí K slovanskému jihu a sbírkou Vlny v proudu Krásnohorská v Nerudových Poetických besedách uveřejnila »selanku« Vlaštovičky. Málo let po tom v téže knihovně vyšla nová její báseň epická Šumavský Robinson. *Vlaštovičky*, jedna z nejlepších prací

Krásnohorské vůbec, ukazují nám opět jasně, čím by se byla basnířka stala, kdy by nebyla Češkou, Češkou těžké doby přítomné, Češkou nad jiné pro vlast zanícenou. Vlaštovičky jsou zase osamělou fontánou, z tajných pramenů poesie vznikající, snivě a teskně tryskající a bublající a v sebe se ztrácející — umění pro umění. Tato selanka, elegie a nénie o mladém páru manželském, jehož vjezd v domovinu zadržen jest hnízdem útlých vlaštovek v brance usazených, tato historie prosté dívky, kterou umění políbilo v čelo a která přece odvracela se od něho pro lásku mužovu, až pak lásku a víru v ni ztrativši jako na záchrannou lať zachycuje na umění svoje raněné srdce, tato kresba bujaré mužské postati, jež s vášnivou a toužebnou něhou strhává k sobě naivní čistou dívku, ač před krátkem zlomil jinou bytost ženskou a opustil ji i s ubohým děckem, svým to děckem — to vše bude srozumitelno, jsouc důstojně přeloženo, všesvětovým čtenářům vroucích srdcí, kteří nikdy nenahledli v naše kolotání, v naše boje. Ale Vlaštovičky dokonce nejsou báseň nečeská; její slovesný rámec co nejjemněji provedený je zcela rázovitý, náš. Popis jízdy Bohdanovy a Jitčiny k statku útulně v stromech skrytému, loučení Jitčiny matky s rozmilou dcerkou, vypravování mladé ženušky o jejím působení ve vesnickém kostelíčku, o jejím naivním nazírání na umění, na tragédii lásky Markétčiny, její čekání v stínu šeré branky, jež přineslo jí poznání tak hrozné — to vše dovedeme si mysliti jen v české krajince, v české dědině! Vlaštovičky, Kříž v lese, Na lesní stezce a ještě některé jiné básně praví nám, že v Elišce Krásnohorské zrál nám český Coppée — ale vlast z ní udělala Želana, kázavši jí bíti v železné struny . . .

Druhá epická báseň té doby ***Šumavský Robinson*** je zcela od Vlaštoviček rozdílna; básnířka užila tu velikolepé horské scenerie, která již tak účinně zdobila její knihu Ze Šumavy; avšak hněv nad národnostními poměry v Pošumaví překypuje v jejím zpěvu, směšné postavy v řadách vlažných a odrodilých Čechů loudí jí na rty ostrou satiru — přání, vysloviti co nejsilněji svoje tužby vlastenecké, nutí ji činiti z postav básně (Rufa, jeho ženy, Robinsona, Vilmy, Cyrila) symboly. Kdežto tedy Vlaštovičky jsou čisté umění pro umění, jest Robinson báseň tendenční.

Z půdy, ve které tkví svou podstatou Letorosty a kterou již dříve protékaly Vlny v proudu, vyrostla i nová silná kniha ***Bajky velkých***. Jakousi jich ukázkou byla již v Letorostech Bajka o pampelišce a zvěst O zlaté pravdě. Bajky velkých jsou odezvou poměrů ještě rozháranějších, neblažších, než na jaké odpovídaly obě předešlé knihy. Již jen hesla se nerůznila, národ jen se nedrobil: na všech stranách vystupovalo tolik šeredných skvrn, tolik nedostatků a převráceností se objevovalo, že přísné pokárání bylo nutno. A kdo jest povolanější zvolati k svému lidu memento než básník, ukázati mu v uměle broušeném zrcadle skvostného rámce jeho chabou, vadami zhyzděnou podobu? Učinili tak, jak nutno vděčně uznati, mnozí z našich prvních básníků způsobem vysoce uměleckým; avšak žádný zajisté silněji a břitčeji než Eliška Krásnohorská v Bajkách velkých. Ona se ostřím svého verše dotkla i takových vad a poměrů, jimž dosud plaše vyhýbalo se i slovo mravokárcovo i struna básníkova; mužně a neohroženě odhalovala clonu za clonou, bičovala poklesek za pokleskem, až zdálo se, že pranéřovaní

a bičovaní již hlavy nepozdvihnou a upřímně káti se počnou. Žel, že tento básnický čin nepřinesl nám očekávaného ovoce; dosud budujeme krásné věže kavkám, dosud rejsek, svaté zvíře, oči vyklubává a saranče i na chudobné pláni snadno si živobití opatřuje, dosud myšlenky, city a ideály jsou na prodej jako ptáci v krámě, dosud pravdiva jest i žaloba velblouda biblického, i bajka o lidských kočkách po smetaně domova dychtivých, i bajka o kritice na číhání, dosud hladké jazyky lapají po zlaté mouše karrieře a bílí šťastní osli chodí po světě, — ba i většina mužů melodii homrajovu o úkolu ženině stále ještě zpívá. Leč proto nepřestávají býti Bajky velkých podivuhodným skutkem mravním; nutno zde k uznalé chvále ještě dodati, že básně ty mají velmi pěkné, pružné a umělé sloky, tak že se znamenitě čtou. Touto předností vyznamenávají se zvláště dvě básně knihy, které nejsou bajkami, nýbrž jakýmisi jemnými, plynnými dumami o lidském životě: Klasy a Lenoviště.

Po Bajkách následovaly sbírky ***Na živé struně*** a ***Rozpomínky***. Co řečeno o Letorostech i Vlnách v proudu, lze říci i tuto. Kniha Na živé struně má většinu básní vlastenecky probuzujících, kdežto Rozpomínky jsou vzácným projevem reflexivní lyriky. Jejími perlami lze zváti básně Na vrcholu, Dívčí léta, Jarní květy, Na prahu ráje a j.

Kdo by těmito knihami pokládal poetickou, lépe řečeno pěveckou činnost Krásnohorské za vyčerpánu, nesmírně by se mýlil; věnovalať skvělé svoje umění slovesné nejen výrazu vlastních citů a pomyslů, ale i ***překladům*** děl jinojazyčných. Arcidíla Angličana Byrona, Rusa Puškina, Poláka Mickiewicze, Němce Hammerlinga máme od ní v českém rouše, a jest to přebásnění tak věrné co do formy i myšlenky, tak pečlivé a tak vzletné, že by z něho původní básníci sami měli radost. První ukázka překladu Byronovy Childe Haroldovy pouti, počátek čtvrtého zpěvu, objevila se již ve sbírce Z máje žití; nikdo tehda netušil, že hodlá se poetka podrobiti obrovské práci přeložiti celou tu velikolepou, těžce, jen s kommentarem srozumitelnou báseň, z jejíchž složitých strof kypí bohatá dikce Byronova proudem přímo omamujícím. Jen kdo zároveň četl originál Childe Harolda i překlad Krásnohorské, dovede oceniti vzácné dílo, jež zajisté vyžadovalo několika let. Neméně mistrně převedena dle úsudku kompetentních znalců poesie i jazyka polského, slavná báseň Mickiewiczova Pan Tadeusz. Z Puškina převedla Krásnohorská menší básně, z Hammerlinga pak epos Král Sionský. Máme od ní i některé převody v prose; tak na př. překládala s jinými dílo Stanleyovo V nejtemnější Africe a roztomilým spůsobem zčeštila dětem Malého lorda od Hodgson-Burnettové.

Objevivši se hned při prvním svém vystoupení skvělou vítězkou na poli lyriky, napsavši řadu drobnějších sice, ale vysoce účinných básní epických do svých tří sbírek, pokusila se Eliška Krásnohorská již velmi záhy ve třetím oboru básnickém, v dramatickém, k němuž vlastně již libretem Lejly se přihlásila. Česká scéna pokládána v letech šedesátých a sedmdesátých za velikou vymoženost kulturní i za znamenitý vychovávací prostředek; budoucí národní veliké divadlo vznášelo se před lidem českým jako milovaná vidina, k jejímuž uskutečnění i chuďas přispíval. Nebylo téměř básníka, aby pro tuto budoucí slavnou scénu nebyl z hloubi své mysli vážil pokladů uměleckých. Eliška Krásno-

72*

horská první své drama ***Pěvec volnosti,*** obetkané září ideální romantiky, vydala r. 1874 brzy po sbírce Ze Šumavy; druhou svoji dramatickou práci sepsala spolu s historikem Fr. Dvorským. Vábila ji v řadě paní českou historií zaznamenaných Anna Saloména Hradišťská z Hořovic, ona nepochopitelná žena, jež stala se po sobě ženou dvou mužů, prve přátel a spolucestovatelů, pak nepřátel zapřisáhlých, Krištofa Haranta z Polžic a Heřmana Černína, žena, jež viděla na Staroměstském náměstí svého manžela vznešeně jako mučenníka umírati, a pak láskou horoucí se naklonila k odpůrci a katanu poražených stavů, žena, která víru, nejdražší tehdy palladium, měnila jako skvostný svůj háv, i děti své, rušíc přísahu svou, tak činiti učila. V effektním dramatě ***Harantova žena*** obráží se bouřlivá doba 1621—1630 v různých svých zjevech. Vedle rekyně paní Harantky a Heřmana Černína, jenž jest tu vylíčen sympatičtěji, než jak nám jej historie nemnohými črtami kreslí, získává si náš zájem pár mladých milenců, Václav, syn Saloménin, a Korunka Satanéřova; v této poslední nejzřetelněji jeví se faktura Elišky Krásnohorské. — Po Harantově ženě následoval ***Dědic ducha,*** drama sociální námětu časového, jež věnováno památce ušlechtilého mecenáše Filipa Čermáka Tuchoměřického. Z těchto tří dramat jen poslední provozováno na scéně předměstské; Harantova žena, ač čestnou zmínkou při konkursu o ruskou cenu vyznamenána, nebyla censurou připuštěna na jeviště zemského divadla.

A přece se na jevišti tom naše básnířka stala přečastým hostem, jemuž co do populárnosti mohl by záviděti mnohý dramatik výhradně oboru svému se věnující. Jeť Krásnohorská nejlepším českým libretistou, jehož slovo vždy úzce k tónům se přimyká a s nimi splývá, jehož dějová komposice kreslí skladateli velmi dopodrobna námět, v nějž pak on vkládá pestré a plamenné barvy svých tónů. Jeť známo, jak úzce snoubí se zvláště v ***Hubičce,*** pak v ***Tajemství*** a v ***Čertově stěně*** dílo Smetanovo s prací Krásnohorské; nedostalli náš český Wagner do vínku poklad umění básnického jako veliký germanský jeho současník, bylo mu to alespoň z části nahrazeno tím, že našel pro své opery poesii Krásnohorské. Karlu Bendlovi vedle ***Lejly*** poskytla krásné knížky textové: ***Karla Škrétu*** a ***Dítě Tábora;*** Fibichovi napsala ***Blaník.***

Jest ještě jeden obor básnické činnosti E. Krásnohorské, jenž co do hloubky svých účinků závodí s její vlasteneckou a ethickou lyrikou, co do barvitosti a skvělosti formy rovná se jejím nejlepším plodům, jsou to její ***knihy pro mládež,*** ty kouzelně krásné báchorky: O větru: Blažence, Zvonky, Zlatý pták a Trosky (v Domovu), Přadleny, Stříbrná voda, Diamantový zámek (ve sbírce Z tajemných říší); rozkošné knížky: Jiřinky, Tři pohádky, Mladým srdéčkům, Trojlístek. Eliška Krásnohorská, hluboká myslitelka, měla hned na počátku své literární dráhy určité o tom mínění, čeho naší drobné i dorůstající mládeži třeba, aby přilnula k svému národu, k ideálům krásy a dobra. Vyslovila se o tom již v Ženských Listech r. 1875, zavrhujíc všecku suchopárnou, jen moralisující četbu a určujíc roztomilé prostonárodní pohádky za nejzáživnější duševní stravu našim dětem. Avšak nemohla nepostřehnouti, že z báchorky musejí se dívati zhluboka oči životních pravd, od nichž by se děti odvrátily jako od hledů strašidelných, kdy by nehrály v nich

a kolem nich duhové barvy nejlahodnější poesie. Když ke své theorii počala připojovati skutek a tvořiti dětem četbu jim přiměřenou, tu v kalich divukrásných těch květů vkládala démantové kapky mravních zásad; děti voněly ke květům, obdivovaly se jich tvaru a lahodě, a když kalich dokořán se jim otevřel, ssála jich duše i křišťálovou vláhu. Musíme čísti dětské ty knížky, abychom poznali, jak jimi Krásnohorská vychovává; uvidíme na příklad, že důmyslná pohádka Přadleny, v níž hemží se dobrodružství, báječná zvířata, zlaté a mramorové zámky, sličné knížecí osoby, jest vlastně kázáním proti lenivosti a rozmařilosti a chvalozpěvem práce, což oboje by většina dětí v suché prosaické formě asi odmítla; nebo že bohatá co do komposice báchorka Zvonky, tolik báječných říší nám odhalující, jest vysvětlením poslání básníkova a povzbuzením k lásce k vlasti.

Značná řada dětských knih představuje největší část krásné prósy spisovatelčiny. Mimo ně napsala ještě řadu ***novel*** (tři vyšly souborně v Libuši 1885), obrázek Básník a básník a komedii v povídkovém rámci Náš druhý sbor, která prý původně byla veselohrou pro jeviště určenou. Z jejích novel mnohé dotýkají se ženského bytí; zvláštním oborem její tvorby jsou povídky pro dívčí dorost, v nichž vede si podobně jako ve svých báchorkách; jmenujeme z nich zvláště Archivářku, Za slávu otců, Andělské účty, Filosofův knoflíček.

Nepřehledná jest řada vážných a poučných ***pojednání*** jejích v próse. Stačí prohlednouti 22 ročníky Ženských Listů, jež Krásnohorská od r. 1875 rediguje: jaké tam množství článků literárních, kulturně historických a sociologických, jimiž Krásnohorská provázela současné zjevy našeho života, nehledě ani k oněm pracně sbíraným notickám o světových zjevech, hlavně ženského hnutí se týkajícím, jimiž rovněž všecky ročníky oplývají. Vedle Ženských Listů jest to hlavně Osvěta, v níž uloženo mnoho velecenných literárních studií a pojednání El. Krásnohorské; konečně i do Časopisu Českého Musea podala některé výtečné rozpravy. Tyto literární a umělecké statě Krásnohorské mají velikou positivní cenu nejen obsáhlým rozhledem v jiných kulturách, na němž jsou založeny, ale zvláště hlubokým nazíráním v duši vynikajících osob, které si spisovatelka za předmět své rozpravy obrala. Někdy intimní duševní styk, vřelé přátelství, společná práce učinily jí toto nazírání snadnějším (tak bylo na př. při Světlé, Hálkovi, Bendlovi, Smetanovi), ale ne každý, kdo obcuje s takovými duchy, nalézá klíče k nejtajnějším schránám jich tvořivé mysli. A ona ho nalézala tak snadně; jak ocenila naše »básnířky lidu« Boženu Němcovou a Karolinu Světlou a jakou to nevyrovnanou snítku zlatého vavřínu položila Světlé na skráně v den 50. jejích narozenin r. 1880, napsavši »List do našich světlých vzpomínek«! Ona odhalila nám plně celou podstatu Smetanova genia, seznámila nás s intimním způsobem jeho tvorby, kommentovala případně jeho skladby symfonické. Zalkavši nad předčasným hrobem Hálkovým dojemnou elegii »Byl slavíkem,« uctila jeho památku mistrným rozborem umělecké jeho bytosti. Také J. K. Tylovi dostalo se od ní všestranného znaleckého ocenění; v živé paměti pak jsou její essaye o J. Nerudovi, A. Heydukovi, Sv. Čechovi, J. Vrchlickém, J. V. Sládkovi (České básnictví posledních dvou desetiletí, v Osvětě 1895 a 1896).

Z našich časových potřeb vedle literatury největší měrou péro Krásnohorské zaměstnávala ***ženská otázka.*** Psala o jejích cílech a fásích v Ženských Listech, v Osvětě, v Epištolách svobody a jinde. Ponenáhlu klestila cestu hnutí, jež za minulé dvacetiletí podivuhodných nabylo rozměrů a v některých oborech dále dospělo k cíli než snahy žen v jiných středoevropských státech. Že péro Krásnohorské splnilo v otázce té veliký úkol, kdož by upíral? A tak ve verších lyrických i epických této naší poetky, v její poučné i krásné próse zračí se český život posledních třiceti let s jednotlivými fásemi svého vývoje se svými hesly a směry, se svým nadšením, jež ona podněcovala, se svými vadami, jež ona kárala a tepala, a navzájem nesmazatelně vepsalo se v kroniku vnitřního života národního jmeno Elišky Krásnohorské.

Básník zajisté jest oprávněn přestati na díle svém uměleckém, voliti si k tvorbě své takové poměry životní, za nichž se může práci své cele oddati. Dáváli národu perly svých zpěvů, květy svých zvěstí, nesmí se na něm žádati, aby konal drobnou všední práci národní, odklízel kameny a rmut s drah národa, svízelně urovnával mu cestu. I přenechávají mnozí pěvci práci tu těm, jichž sudička Poesie nepolíbila v čelo, a uzavírají se v klid a samotu, třeskem koles všedního života rušiti se nedávajíce. Eliška Krásnohorská k pěvcům těm nenáleží. Kronika jejího působení veřejného jest rovněž tak obšírná jako historie její literární činnosti, ba lze právem tvrditi, že bychom od ní měli mnohem více uměleckých děl, kdy by si nebyla uložila tolik povinností občanských. Jest to vlastně úkaz u nás velmi smutný, že veřejnost naše tíhu sociálních a humanních povinností a hlavně jich organisaci ponechává oněm rukám, jež jsou povolány vlásti pérem. Činí tak zvláště ráda, jsouli to ruce ženské. Bylo tomu tak u Světlé, Podlipské, Červinkové-Riegrové a největší měrou právě u Krásnohorské. Jaký to přetěžký úkol pro básnířku, býti duší tak obrovského spolku jako jest ***Ženský výrobní spolek český***, vydržujícího celou řadu nejrozmanitějších škol a stojícího v popředí všeho ženského ruchu! Dosti by bylo bývalo přečetných starostí s rozsáhlou organisací spojených, kdy by spolek ten měl již svou budoucnost zajištěnu a těšil se subvencím nebo příjmům tak velikým, aby veškero vydání bylo uhrazeno. Avšak spolek a jeho školy, jež tisícům snaživých dívek staly se dobrodiním, vedly neustálý existeční boj a mimo to domáhaly se již po léta vlastního domova, jako nejlepší záruky svého zdaru. Co podniků bylo nutno organisovati, jaké činitele získávati, aby složitý stroj spolkový náhle činnost svoji nezastavil! A k tomu všemu bylo na prvním místě vždy třeba rukou a hlavy básnířky, jež jest starostkou spolku toho. — Existenční boj vede Ženský výrobní spolek ještě dále, ale nyní již rok dlí pod svojí vlastní střechou, v krásných vzdušných síních svého domu. Byl to pro básnířku-starostku den blahého zadostiučinění, den vítězství nad bezčetnými překážkami, když dne 15. listopadu 1896 Praha i venkov vyslaly své zástupce a zástupkyně k slavnostnímu otevření budovy Výrobního spolku, byl to zároveň veliký svátek českého ženstva. A krásných svátků připravila mu Eliška Krásnohorská v poslední době mnoho, pošinuvši je svou neoblomnou energií v popředí rakouských žen. Bylo již řečeno, jak razila dráhu emancipaci mezi ženami našimi. Seznamovala je v Ženských Listech

s pionérkami hnutí u národů jiných, přinášela články učených žen, poukazovala k jich studiu, a jak opravdová snaha na konec vždy zvítěziti musí. Chtěla, aby to, co zdálo se jí nejvyšším cílem emancipačního hnutí: studium universitní a připravující k němu studium gymnasijní, i ostatním ženám českým a jich přátelům stalo se metou, k níž by pracovali. Na konci let osmdesátých, kdy pokládala půdu již za dosti připravenu, zosnovala adresu české doktorce Anně Bayerové; v řadách žen, zvláště ženských jednot, objevil se pro věc tu neobyčejný zájem, i následovala za čas petice k říšské radě a k ministerstvu za připuštění žen na fakultu filosofickou a lékařskou. A pak již to šlo ráz na ráz v podivuhodné té dílně ženského hnutí, kde Eliška Krásnohorská vládla: založeno dívčí gymnasium, ustaven spolek *Minerva* na jeho vydržování a podporu ženského studia vůbec, na podzim r. 1890 otevřena přípravka representující nižší gymnasium, v roce jubilejním 1891 u všech cizinců podiv budila výstava této Minerviny školy, roku 1892 byla tu quinta, r. 1895 měli jsme první maturantky a první hospitantky na fakultách filosofické a medicinské, a na jaře 1897 vydány byly známé ministerské výnosy připouštějící ženy jako řádné posluchačky na fakultu filosofickou. Že i lékařská jim co nevidět bude otevřena jako řádným posluchačkám, o tom nelze pochybovati. I spatříme bohdá brzo první ženskou promoci na Pražské universitě a první profesorky na vyšších dívčích školách. Bude to především zásluhou snaživých těchto žen, ale i El. Krásnohorské, která ženské studium v Čechách učinila otázkou národní i časovou. Minervino gymnasium dále rozkvétá, čítajíc tři třídy: přípravku, quintu a oktávu; Eliška Krásnohorská dílu svému věnuje usilovnou péči, všecky své osobní i zdravotní zájmy mu obětujíc. Před obrovskou prací vykonanou při obou podnicích ženskému pohlaví věnovaných pouštívá se z paměti to, co učinila v ostatních oborech veřejného našeho života; a přece víme, jak všude zasahovala plamenným slovem a činnou rukou! A tak i naše literatura básnická a poučná i vrstvy naše společenské, zvláště pak naše ženy a dívky s radostnou vděčností zachovají v paměti datum 18. listopadu 1847, kdy v starobylé ulici Pražské, kdysi po klášteře mnichů kazatelů a nyní jmenem Kostnického hrdiny zvané, narodila se ta, jež sama stala se hrdinkou činu a světlem nadšení a krásy mnohým na cestu zářila. *Teréza Nováková.*

Obzor divadelní.

V minulých čtyřech nedělích nebyla na divadle Národním žádná původní činoherní novinka provedena.

Ze slovanských literatur uvedeny na jeviště dvě: Po druhé a Darmojedka.

Jednoaktový obrázek *Po druhé*, Bronislavem Grabowským nakreslený a Karlem Štěpánkem z polštiny přeložený, byl patrně pouze z ohledu na ctěného autora sehrán. Před lety zavítal k nám spisovatel s maskou tragickou, nyní dostavil se s dílkem světleji končícím. Vždy

vyšlo se mu s měřítkem co nejochotnějším v ústrety. Grabowski je ctitel naší literatury, je přítel našich literátův, a vzácnému hosti propůjčí navštívený povždy místo příznivější. »Po druhé« tvoří povídku se sociálním přibarvením, se rmutným pozadím, s pikantní příchutí a s lesknavým závěrkem. Stanislav Tominský ztratil choť i dvě dítky, ale zví, že má živou a zdravou a milou nemanželskou dcerušku Alinku, kterouž ušlechtilá slečna Julie Barmaňská s vroucí láskou vychovává. Zvážnělý, usazený Tominský nechce zůstati sám, bez rodiny, a proto přijme Alinku za vlastní a Julii za choť. Alinka bude míti otce a Tominský kompletní rodinu. Tento výsledek připomíná thési, která se do Sardouových Starých mládenců klade: »Chcešli k stáru žíti v rodině, postarej se v čas, abys měl nemanželské dítě.« Povídka Grabowského končí, kde mělo drama počíti. V divadelní hře musí přec dívka, která si má vzíti muže pokleskem tak osudným poskvrněného, prožiti hlubší duševní konflikt, nežli se tak neb onak rozhodne. »Po druhé« není kus rozvojný, nýbrž odhalovací, a takž táhne se exposice až do zamýšlené katastrofy. Dikce obrázku je dikce zkušeného, zručného stilisty. — Postavy zasluhovaly by více reliefu. Poměrně jest jím Tominský nejštědřeji obmyšlen, a p. Seifert obratně z toho těžil; avšak i Julie (pí. Kvapilová) a její chovanka (sl. Grégrova), plochými, málo vděčnými úlohami obdařené, dle vší možnosti k platnosti přivedeny.

Týž překladatel, K. Štěpánek, seznámil naše obecenstvo s pětiaktovou ruskou *Darmojedkou* od Ilje Alexandroviče Stalova. Láska jest první velmocí, a víra, že vroucí, oddané, sebezapíravé srdce vítězí, je vděčná, poetická pravda, věčná, věčně mladá, věčně lákavá, věčně zálibná, nepřeberná. Ryzí, oddanou, sebeobětavou láskou vítězí líbezná, vzdělaná, dobrodějná, hlubocitná Mariša, dívka jako Popeluška, jako nějaká zbytná darmojedka odstrkovaná: vítězí nad sobeckou, drsnou, bezohledně šlechtickou hrdostí, ve vdově Natalii Sergějevně Frontasjevě zosobněnou. Cenou vítězství jest Valerjan Nikolajevič, prudký, ohnivý, práci oddaný, lidomilný, něhyplný Nataliin syn, jemuž matka po dobrém i po zlém marně skvělou partii nabízí a vnucuje. Mariša jí však na její naléhání slibí, že si raději vezme život, než aby Valerjanovo štěstí zmařila, Mariša odhodlává se jíti za jiného, za mladého poplachu, kupčíka Kasjana Ivanoviče Rasšivalova, a když vidí, že to nemožno, učiní pokus samovraždy, ale právě tento její zoufalý čin přinese jí nejžádoucnější blaho: ruku zbožňovaného Frontasjeva. Mateřská láska vítězí nad hrdostí její excellence paní generálky, a syn vstoupí v zlatou, vytouženou, zaslíbenou zemi obapolné lásky. — Exposice šíří se po první dva akty i dále, charakterisování Natalie Sergějevny v druhém dějství jest velice šťastné, třetí dějství jest silně larmoyantní, čtvrté vybuchne břitkým, skoro přílišně hřmotným effektem, poslední jednání dojímá tklivým, ale pohříchu dosti nenadálým sebepřemožením milující rodičky, a tak všude proniká pravý ruský názor, jejž bych vyslovil svým slovem: Zapři se, zapři sebe sám, a tvé jest království boží . . . Spisovatel neovládnul svojí látky suverénně. Chtěl míti těžiště hry zajisté v rukou Marišiných, ale přesmyklo se mu do rukou Nataliiných. Paní generálka tvoří páteř kusu; vyžaduje mocných, důstojných a zároveň směšných, zevně tvrdých a přece vnitřní měkkostí prosvítajících rysů: paní Sklenářová v této úloze hlavně v šťastném druhém jednání vítězně vynikla. Moje přání

bylo by jen bývalo, aby se tam její mateřská láska byla na př. výmluvným vznícenym pohledem projevila: tím by se byla získala stezka ku převratu pátého dějství od hrdosti k mateřské povolnosti. Své zlozvyky má při tom Natalie *zcela* důsledně, ovšem stále tlumeněji a tlumeněji prováděti ještě v třetím a částečně i v pátém jednání. Mariša, zjev více trpný nežli činný, jest úloha obtížnější a přec nevděčnější: pí. Benonová provedla ji se vší pietou spisovatelovým intencím věnovanou. Pan Slukov provedl nejchoulostivější etappy Valerjanova zápasu proti despotické Natalii se vzorným taktem. Kasjan Ivanovič pana Kavky způsobil svým tancem v hledišti radost, avšak v jiných výstupech měl především tou měrou na bránice posluchačů namířeno, že si nelze představiti, jak by ho Mariša byla mohla jen okamžik chtíti za muže. Neměl přeháněti, nýbrž stilisovati. Zůstati ve slohu, charakteru hry, jest přední, ale bohůžel často porušovanou povinností hercovou. Hra počala svěže, avšak v druhé polovici o silné poznání chladla i vadla. —

Vlach Ermete *Zacconi* předvedl nám se svou vlaskou společností v Národním divadle místo slíbeného Shakespearova Krále Leara Ibsenovy *Gjengangere* (= obcházející duchy zesnulých), po vlašsku *Spettri* (= Strašidla), po česku *Příšery* přezvané. Zacconi slaví se jako činoherní umělec první velikosti: dle všeho právem, ale nám se ukázal jenom jako divadelní *virtuos* prvního řádu. V slově »virtuos« vězí jisté plus a jisté minus. Zacconi nedává totiž Ibsena jako spíše sebe, a dává sebe fortissimo. Je to koncertní unicum. Je to kniha samými iniciálkami vytištěná. Z hlavní postavy kusu, z paní Alvingové, přesunul si virtuos těžiště hry na jejího syna Osvalda, kterého sám svým způsobem dává, jeho slabší spoluherci před jeho Osvaldem se krčí, rozptylují, klesají, sama jeho úloha se drtí, souhra se hroutí, pozornost jest ve dvé rozčísnuta, účin jest nejvýš jednostranný. Tak nevystupoval žádný z velikých umělců, které jsem viděl. Dawison, Devrient, Salvini, Rossi, Got, Coquelin ml., Modrzejewská, Bernhardová dávali *čelné* úlohy: Hamleta, Leara, Otella atd., avšak co možná nejvíce šetřili celkového dramatového rámce. Zacconův Osvald rámec ten bezohledně roztříšťuje, a jeho tváření se, jeho posuny jsou tak vypjatě něžny a důrazny, tak strašně životny, tak příšerně tklivy, tak příšerně mrazivy, tak strašidelně zdrcující jako kletba, jako smrt, avšak toliko . . . když si odmyslíš Zacconiho. Ale právě v tom to vázne: Zacconiho si odmysliti nemůžeš. A vlastně, jak podotknuto, hrá Zacconi valně *jinou* roli než Ibsenova Osvalda Alvinga.

Jindřich Ibsen jest ovšem velmi silný básník, ale snad nejsilnější ve zvláštnůstkách, a největší jeho zvláštnůstkou jsou asi jeho velebené Příšery (s vytčenou reservou můžeme zde název tento podržeti). Ibsenomanové vidí v Ibsenovi především bojovníka pravdy: jsou v tom do značné míry na cestě správné, avšak hned velebená Divoká kachna staví se jejich náhledu na odpor. A nejen pravda, nýbrž i věda vystupuje prý v Ibsenových dílech na kolbiště; jenže pohříchu vědce tak snadno uspokojiti nelze. Ibsen narážel při lektuře na theorii dědičnosti, upravil si věc podle svého autorského záměru, skombinoval si výjimečného nešťastníka, vymyslil sobě zcela výjimečný průběh dějový, sem tam přimísil leccos jasného a mnoho silně rušivého, a zvláštnůstka Příšery uzřely světlo udiveného, tleskajícího světa. Vizme obsah! Žena, spjatá s mužem hrubou erotomanií zkaženým, dá život synu, který děsnou, po nebož-

tíkovi otci, téměř jako bludný duch obcházejícím, zděděnou paralysí rozrušených nervů tak příserně sklíčen jest, že matce nezbývá, než jej usmrcením, otrávením, z ní vysvobodit.

Právě tuto Osvaldovu nemoc chce nám Zacconi názorniti, a proti básníkově intenci činí to po celý kus, od prvého vystoupení až do posledního slova: »Da! . . . da!« Jakmile se objeví, již proletne domem myšlenka: »Tomu něco je.« A když si po chvíli pravou rukou zlehounka přejede páteř a když si později dokola přemne hlavu, řeknete: »Aha, choroba míchy! rozklad mozku!« Příznaky stoupají, sesilují se, zhušťují se. Síly těla i duše chabnou. Nohy se chvějí, jejich únosnost selhává, krok je hapavý, kolísavý, sesláblý, shrocený, ruka se třese, míjí se předmětů, teprv po několika pokusech dobude zátky z láhve, při nalévání šampaňské rozlévá a jen vynuceným úsilím ho konečně nalije, hlava poklesává i ztrácí paměť, zřítelnice se rozšiřuje aneb úplně ustupuje bělmu, jazyk vázne, šeptá, ústa chraptí; nemocný nemůže státi, nemůže seděti a dvakrát si — k vůli hroznějšímu účinu — ulehne tak, aby viděti bylo rozevřené nozdry s okrajem příšerně bíle natřeným; vzpomínkám, pocitům a nejrůznějším vznětům lásky, bolu, ustrnutí, zoufalství, hrůzy, oddává se trhaně, úryvkově, že v duchu voláte: »Konec! konec!« Vše to jest jako třikrát podškrtnuto. Fortissimo. A všechna takto zdvojmocněná, ztrojmocněná »veristická« virtuosita děře se v popředí tím ostřeji, že spoluherci přese všechnu svoji urychlenou mluvu jsou jako alius generis, z jiného ovzduší, jako ze světa bezmocnějšího, nudnějšího, mrtvějšího . . . Viděli jsme Zacconiho, ale »Příšer« jsme neviděli. A kdo neumějí vlašsky ani kusu dobře neznají, vlastně neslyšeli než libohlasou vlašskou němohru. Přes to byl virtuos Zacconi, z počátku chladně uvítaný, neméně než třináctkráte vyvolán.

* * *

Dramatické ceny se nyní u nás jenjen rojily. Cenu Ferd. Náprstka, která se každoročně vypisuje, obdržela letos Kvapilova Pohádka (= Princezna Pampeliška). V soutěži o ruskou cenu Národnímu divadlu doporučen »Emigrant.« Autorem jest Alois Jirásek, a kus bude co možná nejdříve dáván. Cena Ludv. Grabowského znaku Poraj ani ceny výborem ředitelského družstva divadelního za nejlepší historickou a za nejlepší moderní veselohru vypsané se s úspěchem nepotkaly a budou bohdá co nejdříve znova vypsány. Řandova cena má dle rozhodnutí dr. Pavlouska zase jednou býti přisouzena, a to poměrně nejlepšímu historickému dramatu v l. 1896 a 1897 na Národním divadle provozovanému. O tom, zdaž a komu cena dra. Herolda, cena Ústřední jednoty ochotnické a cena Ochotnického spolku Slanského přisouzena bude, jest jednání v plném proudu . . . Na otázku, majíli se ceny vůbec vypisovati a jakým spůsobem, znívají odpovědi rozličně. Já jsem pro to, aby se ceny vypisovaly za kusy dosud neprovozované a nikoli za kusy, které se v konkursní době provedou. Proti kombinaci však, aby se o kusích, které se před provozováním do konkursu sejdou, teprv po provozování, *jestli* policie hry na jeviště propustí, rozhodovalo, nemám nižádných námitek. Avšak jsem toho rozhodného přesvědčení, že se mají ceny vypisovati tak, aby se především hledělo k literární ceně kon-

kurrenčních kusův, a nikoli k tomu, zda jsou divadelním poměrům nebo policejní censuře přispůsobeny; neboť zrovna kus pro nějakou politickou, národní a p. příčinu na jeviště nepřipuštěný může míti velmi značnou literární hodnotu. Vypisované ceny podaly nám důkaz, že máme v národě svém dosti dramaturgických talentův, ale že jim pohříchu schází buď vkus nebo vnitřní i zevní technika. Vina toho spočívá v nynějším modním odporu proti »starým,« t. j. osvědčeným dramaturgickým návodům a že oblíbené, »nové,« t. j. brčálově zelené, dilettantské theorie mají nemálo povážlivého do sebe.

František Zákrejs.

Rozhledy v dějinách současných.

V Praze, dne 18. listopadu 1897.

Říšská rada; bojovné snahy německé a nesplněná naše práva; nejistá situace; bouřné schůze; ústava a Uhry, prof. Jellinek, provisorium, kolísání a rozštěpenost německo-katolické lidové strany a Kathrein; dlouhé schuze a prostředky obstrukce; postup v předsednictvu; Badeniův projev k obstrukci. — Uherský sněm, Bánffy o ústavnosti v Rakousku; otázka Rjeky. — Maďaronská vláda v Charvátsku. — Spor s Tureckem. — Rakousko a Italie. — Nový převrat v Srbsku.

S rostoucí urputností vedou spojení němečtí liberálové a nacionálové, od sociálních demokratů podporováni, obstrukční boj ***na říšské radě***, aby vynutili odvolání jazykových nařízení pro Čechy a Moravu a sobě dopomohli k platnosti a moci. Postavení českého poselstva na říšské radě od samého počátku má tu slabou stránku, že jeho vstoupení do ní r. 1879 nepředcházela přesná smlouva, kterou by byly z národního programu rázem splněny aspoň požadavky, týkající se životních potřeb národních. Shoda, která by byla prospěla jak koruně české, tak říši, nazdařbůh ponechána času. Vyhověno, pravda, některým důležitým požadavkům našim, ale proti každému vzpírali se Němci, agitovali a bouřili, posléze se vláda rozpakovala, a my ostali s úpisem svých pohledávek k státu odkázáni na politickou ochotu vládní. Za těch okolností došlo až k nynějšímu stavu věcí a k rozhodnutí pro přítomnost a budoucnost významnému. Průmyslové okresy s německými většinami jako houba vpíjejí českou národnost z našeho venkova. Statistika ukazuje absolutní ubývání českého obyvatelstva v zemědělských okresích. Pro Čecha však nemá v oněch okresích platit právo českého jazyka, a úředník nemá tam vedle němčiny znáti česky. Jazyková nařízení mají býti odvolána, a nejen Badeniova vláda ale žádná vláda ve smyslu shody a rovného práva nemá býti možná. Toť účel obstrukce, jehož za každou cenu a všemi prostředky spojený »tábor řvavých« chce docíci. Obstrukci má usnadněnu jednak jednacím řádem, který poslancům udílí výsadu, aby si z jednání dělali dobrý den, jednak nejistotou co může přinésti budoucnost; pro tuto nejistotu neodhodlává se majorita, aby zostřila jednací řád říšské rady.

Zasedání 23. září zahájené vyznamenává se i v dalším svém postupu neobyčejnou neplodností a rozdíl proti počátku záleží jen ve větší odpornosti výjevů a surovosti výrazů, jimiž obstrukce maří jednání. Většina rozhodla se čeliti obstrukci prodlužováním schůzí, menšina proti tomu tím svévolněji navrhuje hlasování dle jmen. Německá

obstrukce nepřestává na parlamentárních prostředcích, ale utíká se k násilným činům, k lomozu, spílání a ukřičování. Stálým předmětem denního pořádku jsou návrhy na obžalobu ministerstva. Schůze 19. října trvala mimo denní jednání od 6. hodiny večerní do 2. hodiny s půlnoci, následující (20. října) od 11. hod. dopolední do 9 hod. večerní. Návrh, aby se přes obžalobu přešlo k dennímu pořádku, přijat 161 proti 141. Potom počalo (21. října) rokování o návrhu na obžalobu ministerstva pro »krveprolití v Chebu;« návrh posléze (26. října) zamítnut 172 hlasy proti 145.

Zatím nadcházela velká akce, jednalo se o ***provisorium vyrovnání***. Neobyčejná snadnost, s níž říšská rada před březnovými volbami vyřizovala zákony, změnila se tak, že parlamentární stroj nadobro uváznul. Předloha o prodloužení nynějších zákonů, Cislajtansko a Uhry vížících, do konce r. 1898 obsahuje dle analogie z r. 1877, kdy za Auersperga podobné provisorium přijato, pouze jediný článek. Aby ten byl schválen, bylo nutno napnouti všechny síly. Otázka schválení jeho netýká se jen vlády, nýbrž i pravice a jmenovitě Čechů. Němci učinili z ní otázku politickou a národní, a jako taková se vyřizuje. Němci dovozují: Provisorium jako vyrovnání musí býti od říšské rady schváleno, neboť jinak by bylo neústavní a uvedlo by celý poměr k Uhrám v pochybnost. V tom smyslu ***prof. Jellinek z Heidelberka***, původce adresy německých universit proti jazykovým nařízením, vystoupil v Neue Freie Presse (14. listopadu) s theorií, že ústava z r. 1867 jest podmínkou vyrovnání rakousko-uherského a že nesmí býti změněna, poněvadž by tím Uhry byly sproštěny závaznosti k společným věcem. Avšak schválení toho provisoria Němci chtějí učiniti nemožným, aby takto Badeniovu vládu a celý systém přivedli k pádu.

Předloha byla podána, a po návrhu Jaworského 27. října usneseno, aby se příštím dnem počínajíc mimo denní schůze konaly též schůze večerní, v nichž by se jednalo jen o provisoriu. Menšina bouřila, že prý jest to nezákonné; ale v skutku tím jednání o provisoriu umožněno. V několikahodinné schůzi denní jednáno o obstrukčních obžalobách ministerstva a v hlavní, večerní schůzi, o provisoriu.

Citelnou újmou pro pravici byla trhlina, jež nastala ve chvíli velké politické potřeby nenadálým ***odstoupením dr. Kathreina***. Vzdal se náhle předsednictva a odjel do Hallu, kde jest starostou a advokátem. Obstrukce byla tím v úsilí svém posilněna, a důsledky odštěpení toho brzo se ukázaly.

Boj o ***první čtení provisoria*** vybojován ve dvou schůzích, nejdelších, jež říšská rada kdy konala; první trvala 33 hodiny: byla zahájena ve čtvrtek 28. října o polednách a skončena nazejtří v pátek o 9. hodině večerní, druhá začala 9. listopadu o 7. hodině a skončila nazejtří o 10. hodině dopolední. V první proslovil dr. Lecher řeč, jež trvala 12 hodin. V obou schůzích vedli si s divokou nezřízeností jmenovitě Schönererovci. Většinou hlasů odkázána předloha rozpočtovému výboru, kde německá menšina též se rozhodla pro obstrukci. Rokování vedeno od 6. do 18. listopadu.

Další schůze 8., 10., 11. a 12. listopadu věnovány jednání o návrhu dr. Funka a soudruhů na obžalobu ministerstva. Návrh, aby se

přešlo k dennímu pořádku, přijat 177 hlasy proti 171. Hlasování to však ukázalo ***roztříštěnost mezi konservativními a katolickými Němci;*** Dipauli, Ebenhoch a j. nedostavili se do sněmovny, Karlon hlasoval s pravicí a Zallinger, Fink, Kern, Turnherr s levicí. Z klubu Dipauliova vyšel totiž návrh na odůvodněný denní pořádek tohoto znění: »Sněmovna neuznávajíc jednostranné řešení národních a jazykových sporů ministerskými nařízeními, nýbrž zákonné upravení za prospěšné přechází k dennímu pořádku od návrhu na obžalobu ministerstva.« Pravice byla v poslední chvíli sesílena poslanci lidové strany polské.

Po marném jednání s předáky katolické lidové strany, aby přijal některý volbu za předsedu, zvolen (12. listopadu) rytíř David ***Abrahamowicz za předsedu*** a (17. listopadu) dr. ***Kramář*** za prvního místopředsedu. Dojem nejistoty poměrů učinila i slova hr. Badenia (12. listopadu) v debatě o obžalobě ministerstva, když ujišťoval, že vláda, i kdy by se naskytovaly překážky sebe větší, vše vynaloží, aby nynější spor národnostní v Čechách v souhlase obou stran přiveden byl k úplné shodě. Jinak prohlásil, že nezmizí ještě s obzoru, že jeho postavení jest pevné. Věří prý, že Němci jsou od voličstva donuceni k obstrukci, dává jim však na uváženou, nebyloli by vhodno chvílkové příměří. Předseda ministerstva staví se tudíž na stanovisko Dipauliova návrhu na jednání o jazykové otázce, ač se s pravicí o tom nedohodnul.

V Uhrách přijala sněmovna hladce v jediné schůzi provisorium vyrovnání (21. října). Politicky významno pro německé záměry s vyrovnáním a provisoriem bylo Bánffyovo prohlášení (25. října) oproti Košutovi, že Uhry, kdy by i vyrovnání ústavní cestou v Rakousku nebylo vyřízeno, jsou vázány k společným věcem pragmatickou sankcí a zákony z r. 1867 a že by, čeho potřeba, učinili z vlastní právomoci. — Pešťská vláda učinila krok dále v centralismu. Svobodný přístav ***Rjeka*** má úplně splynouti s Uhry. Po vyrovnání r. 1867 zmocnili se Maďaři Rjeky, aby měli nějaký přístav a mohli pomýšleti na uskutečnění svých starých plánů o založení maďarské námořní moci, ačkoliv cesta k Rjece vede přes Charvátsko. Štvaním obyvatelstva, podporou italského živlu proti Charvátům a udělením samosprávy Rjece zabezpečili si to místo, jemuž se z Pešti dostávalo i výdatné hmotné podpory, aby jednou zastínilo Terst. Zřizována tu paroplavba a vystavěna železnice, která Rjeku přes Karlovec přímo s Peští spojuje. Nyní však se jedná o bezprostřední podřízení Rjeky Uhrám, a Bánffy v uherské sněmovně určitě se vyjádřil, že Rjeka se bude příště spravovati uherskými zákony. Přechod má poříditi anketa do Pešti svolaná. Rjecké zastupitelstvo téměř jednomyslně odstoupilo a členové jeho odmítli účastenství v anketě. Vláda suspendovala starostu, autonomistu Mayländra, a svěřila správu města jeho náměstku. Majíc moc vláda Bánffyova dovede ovšem prosaditi svou vůli.

Delegace rakouská a uherská sestoupily se 16. listopadu ve Vídni k zasedání a byly dne 17. přijaty od mocnáře, kterýž odpovídaje na oslovení předsedů hr. Fr. Thuna a hr. Szapárya poukazoval na zabezpečený mír, přátelské poměry k evropským mocem, jmenovitě i k Rusku, a na trojspolek. Společný rozpočet na rok 1898 vykazuje řádnou potřebu 128·19 mil., mimořádnou 11·98 mil., úhrnem 140·17 mil. Roku 1888 obnášela potřeba 116·91 mil., vzrostla tedy za deset let o 23·26

mil. ***Bosenský*** rozpočet vykazuje příjmů a výdajů 19·8 mil. (proti 18·1 mil. letošním); přece však poplyne i na dále $3^{1}/_{2}$ mil. z kapes poplatníků našich do Bosny jako úvěr okkupační. Bosna jest tedy země, která nejen ničím nepřispívá na říšské potřeby, nejen nedává ani groše na úrok a umořování stamilionových investicí, nýbrž její vláda ještě jest podporována z peněz říšských.

Vláda bana Khuena-Hédervàryova v ***Charvátsku*** zasazuje se důsledně o to, aby charvátská národnost zbavena byla všelikého státního významu, při čemž jak politické tak hospodářské poměry den ode dne se zhoršují. V okresích a županích udržuje si vláda své pomocníky v úřadech, kteří tu hospodaří s neobmezenou mocí. Všechny stížnosti jsou marny a mají za následek tím větší týrání stěžujícího si lidu. Pomoc jest možna jedině v tom případě, prohlásili se voličové pro vládní politiku a osvědčili to skutkem volbami. Pak třeba četníci do trestnice odvedou neobmezeně dosud vládnuvšího paše. Daně a poplatky vymáhají se na národu tak, že celé rodiny přicházejí na žebráckou hůl a že jim nezbývá ani obilí k setbě, ani kravka k obživě. Dne 15. listopadu počalo přelíčení proti 60 obžalovaným rolníkům z Sěnička v Sluinsku. Vraždy a vzpoury kladou se jim za vinu, ale nemalá vina spadá i na nezřízené poměry nynější.

Hrozivý ***spor mezi Rakousko-Uherskem a Tureckem*** nenadále propuklý jest známkou měnících se politických proudů na východě. Jednalo se o porušení práva ochrany konsulární. Lloydový agent Brazzafolli v Mersinu v Malé Asii byl vypověděn od úřadů tureckých pro podezření, že se účastní hnutí arménského. Sama Cařihradská vláda omluvila tento krok, ale když se agent vrátil do Mersina, byl četníky napaden, a nešetřeno zakročení rakousko-uherského honorárního místokonsula, řeckého kupce Darasa. Z té příčiny žádal velevyslanec Calice v Cařihradě zadostučinění: 1. aby sesazen byl vali (guvernér) Adanský jakožto politický přednosta kraje, 2. aby sesazen byl mutesarif (okresní přednosta) Mersinský, 3. aby rakousko-uherské vlajce byla od tureckého vojska za přítomnosti úřadů vzdána čest. Turecku dána čtyřdenní lhůta, a tři rakousko-uherské válečné lodi připluly k Mersinu. Turecká vláda slíbila (18. listop.), že se podrobí. Avšak do sporu pojata i jiná otázka, Hirschovy železnice turecké, jež vládní listy pojednou nazývají »rakouskými východními drahami.« Hirsch dohodnuv se s hr. Andrassym (jenž pokládal to za úspěch své zahraničné politiky) r. 1872 přeložil sídlo své společnosti z Paříže do Vídně. Dlouho ostávala netknuta otázka železnic, jimiž Turecko o sta milionů bylo připraveno, až nyní ve sporu s tureckou vládou obrátila se společnost k vládě rakouské za podporu. Jde jmenovitě o vozbu na účet vojenského eráru tureckého. I tu v podstatě se Turecko podrobuje, ale jest snadno možná, že Hirschovy železnice stanou se zdrojem nekonečných zápletek a zakročování, což míru na východě nikterak není na prospěch.

Pro zahraničnou politiku není bez významu ***návštěva hr. Goluchowského v Monze***, kde ministr zahraničných věcí meškal 7. a 8. listopadu u královského dvora italského. Jest důkazem, že když i mocnářové vespolek se nenavštěvují, přátelský poměr italsko-rakouský trvá dále.

V Srbsku způsobil bývalý král Milan opět změnu nejen ministerstva ale i systému. Jako všeliké jiné jeho osobní změny i tato má

povahu osobní msty. Ministerstvo Simićovo, jež s pomocí mírných radikálů zavedlo jakýs takýs klid v zemi, bylo 19. října po návratu krále Alexandra a otce jeho do Bělehradu propuštěno, a sestavení nového ministerstva svěřeno bývalému osobnímu lékaři Milanovu, dr. Vladanu Đorđevićovi. Pro domácí poměry znamená to reakci, pro zahraniční Milanův pošetilý odpor proti Černé Hoře, jejž chce míti základem své dynastické politiky. Nešetrnost jeho k černohorskému knížeti a jeho rodině měla za následek odvolání ruského vyslance Izvolského z Bělehradu. *Vlad. Svoboda.*

Hlídka časopisecká.

* **Čas** odpověděl zase Osvětě; čtenář minulých našich výwodů sice se podiví, ale jest to pravda. A odpověděl chytře, strašně chytře — jako vždy. Makavých hloupostí, jež jsme z jeho článků jen namátkou vybrali, nemohl ovšem ubrániti, ty zas odnadával. Ale poněvadž Čassi už dnes vychoval generaci, která vidí, že každá nadávka a každé nařknutí z falšování (při *doslovných* citátech) jsou jen bezpečným znakem prohrané bitvy, nechal si nadávky až na 13. listopad; za to hned, jak vyšla Osvěta, provedl malou eskamotáž, zaklepal čarodějnou hůlkou — a jaký div následoval? Docela žádný — hokus-pokus se nepodařil.

Dokázali jsme — a Čas to dvakrát uznal, sice s náležitým skroušením srdce, ale se špatným předsevzetím — že Čas falšuje citáty, plaguje Brandla i Flajšhansa, píše o ‚kvaternech,‘ ‚Ausonech,‘ o brošurkách a o mínění Dobrovského jako slepý o barvách; Čas na to, nejmenuje Osvěty, řekl, že čerpá z Brandla atd., že má jisté drobné chyby, ale ty že jsou zaviněny dosavadními prameny, že se vůbec naše práce literárně historické musí předělati (Čas by je sice předělal a »spravil,« ale pro samé nadávání se k tomu nedostane) — *a* (teď přijde hlavní coup) toto všecko, nač byl přiveden a donucen Osvětou, datoval *nazpět*, do *1. října* 1897. To je přece tak již ošuntělá finta, už deset a více let v naší literatuře pověstná, že by se jí zrovna Čas měl varovati ‚angue pesteque peius.‘

Ale někteří lidé tento manevr prohledli; a když chodili stále na slavnou redakci Času — jako že to nic není, tomu že nikdo neuvěří atp. — musel Čas přece jenom ven z úkrytu, na bojiště — a tak se tedy vypravil.

Nadává ovšem dál: květomluva Času je známa; každý už ví, kdo zavedl do naší literatury věčné doklady jako »hroší kůže na mozku,« »lhář a lump,« »jedovatý had, kluzký a plzký,« »vzteklý pes« — inu, po výprascích dr. Flajšhansa se p. Herben nyní trochu mírní, ačkoli recidivy nejsou řídké — a tak i nadávky a květomluva 13. listopadu jsou ještě jenom druhého řádu: Dobrovský si u něho »dělá šoufky« z lidí, Hlídka je »vzteklá,« Osvěta »figlářsky skrucuje,« »nesvědomitě falšuje« atd. To jsou už jen sedmikrásky proti plným růžím, jež jindy Čas sype svým přátelům.

Že pan dr. Herben vyhrál ve všem všudy, o tom nepochybuje zajisté nikdo; jediná chyba je, že má špatného sazeče: ten mu vysadí

někdy »svazek« místo »kvatern,« »36« místo »27«, »Pogodin«. místo »Kopitar,« »Ausoniův« místo »Ausonský« — nešťastný sazeč! Kdy by p. Herben šel ještě dále a řekl, že celé jeho »vzpomínky« jsou také jen chybou tisku, bylo by po hádce. Jen by se neměl zlobiti na Osvětu, že mu vytýká falšování dr. Flajšhansa — Osvěta je v tom docela nevinná, ona p. Herbenovi ráda připustila nejenom, že neví, co opisuje (— a p. Herben z dr. Flajšhansa opisoval patrně příliš rychle, když si ani nevšiml nešťastného slovíčka ***připomínající***[1]), nýbrž ona i nyní ráda připouští, že p. Herben neví, co píše. A proto — »nehněvej se na zrcadlo, mášli křivou hubu.«

Ten nešťastný sazeč — vyberte si jiného, p. doktore — zkazil vám i nyní celou odpověď. Myslíte zas, že Hlídka přinesla »nový doklad o Dobrovském« — český zápisek v knize Adersbašské. Místo »nový« měl sazeč vysaditi »starý« — neboť o něm věděla stať v Osvětě už ***loni*** str. 1065 (nejspíše z Obzoru 1886, 113); podobně vám vytiskl sazeč 6. listopadu, když jste vykládal o kursech ruštiny v Kristianii, »tak ***ve Švédsku***« — a měl vytisknouti »***v Norsku***;« tak vám několikrát vysázel »dr. Flajšhans« (což pak vás straší ve dne v noci?) a měl vysázeti »Osvěta«; vytiskl vám (727) »brožurka« místo »***článek***;« vytiskl vám »vazba ‚připomínati o něčem‘ není sice běžná, ale obstojí« — a měl vytisknouti: »vymlouvám se sice bláhově, ale svedu ten nesmysl na nynější nevázanost mluvnickou« — — a vůbec ten váš sazeč někdy snad dokonce sází ze své hlavy. Proto prominete, že od vás přijmeme ochotně poučení až teprve tenkráte, zjednáteli si sazeče, který by nemusel snímati cizí hříchy. Ale nesmíte nám ohřívati ***nové*** doklady z našeho ***lonského*** ročníku, ani nesmíte nás učiti, že Kristianie leží ve Švédsku![2])

Zatím přijměte ještě jedno poučení: nedělejte ze sebe takového vědeckého, novinářského i mravního hidalga, když se v tom imperátorském hávu ze všech stran ukazují díry a záplaty, a věřte, že ne *vy* správně líčíte Procházku ve svých »vzpomínkách,« nýbrž že ***on*** správně líčí ***vás*** krátkými ale případnými slovy: »plete se a neumějе« (Dalimil, vyd. Procházkovo, str. 2).

* **Naše Doba** žaluje, že prý Osvěta otiskla na Machara »klep« (což ovšem není pravda) a dokládá: »patrně se mnohým starým pánům velice líbí, jestliže v orgánu jim blízkém literární pacholek řádí, jak se říká, o sto pryč!« *Nám* žádný takový orgán není blízký; ale všeobecně znám jest orgán velice blízký Naší Době i jejímu redaktoru, kde »řádí literární pacholek, jak se říká, o sto šest.« Prof. Masaryk o tom orgánu snad ví, kdo jej založil a komu slouží.

Osvěta z Naší Doby nic neopisuje. Mohli bychom spíše říci, že Naše Doba přejala naše oznámení Kvačaly do svého sešitu (divným

---

[1]) Teď zase po chvalitebném zvyku p. Herben rád by vše svedl na tiskovou chybu, vynechání čárky; ale je to zas eskamotáž; chyba není, p. Herbene, v té čárce, nýbrž v tom slovíčku **„připomínající,“** které jste tenkrát v první horečce u dr. Flajšhansa zapomněl, a toto zapomenutí byste nyní rád odeskamotoval.

[2]) Tato slabá geografie zdá se býti už jaksi v příbuzenstvu; Jar. Vlček také myslí, že Lutych leží v Holandsku, místo v Belgii, že dílo K. Jirečka o Šafaříkovi vyšlo v Praze u Řivnáče místo na Kr. Vinohradech v Osvětě atd.

řízením se jí tam octlo nějaké číslo *175*??), že Naše Doba i Čas chutě se uchopily našeho oznámení o článku Hlídky v příčině Dobrovského — bez udání pramene. Mimochodem řečeno, není pravda, že »realism dobu obrodní ukázal v pravém světle«, — prosíme Naši Dobu, aby nám ukázala jediné dílo znamenité, jako jsou biografie Brandlovy, Zeleného, Rybičkovy (ovšem vyprošujeme si Jakubcova Marka) — a pak ať si vykládá o pravém světle: spisy prof. Masaryka jsou jen nový druh historického románu. A co se týče opisování, je ještě v čerstvé paměti, jak si kdysi Naše Doba (Čas to umí také) pomohla šikovnou tiskovou chybou, když viděla kdesi Sudermanna, kde nebyl: je v čerstvé paměti, jak opsala jednu noticku z Radikálních Listů neudavši pramene.

Naše Doba si přeje konečně nepřátelství slušného. Je povinností reformátora, aby reformoval napřed sebe. Až zreformuje v této příčině Naše Doba sebe a orgán jí tak blízký s povědomým »literárním pacholkem,« může býti ujištěna, že se změní také naše odpovědi a obrany.

Naše Doba i Čas si konečně stýskají, že se nejeví chuť u jiných lidí k věcné polemice, že se hrdlujeme s nimi jen o drobnosti. Není možná jinak — dosud ještě oba listy vždy první z věcné polemiky unikly a dokazovaly falšování, nevzdělanost, zkrucování. Tu zkušenost máme všickni, to zná nejen Hlídka, která upozorňuje Čas na to, že ona o voze a Čas o koze, to ví každý piccolo v kavárně, že v Čase místo dokladův a důkazů najde pikantní historky, výňatky z dopisů a šťavnaté nadávky (při tom vždycky uražená nevinnost křičí, že tuhle to jsou věcné důvody, a doslovné citáty strany druhé z neznámých dosud pramenů že jsou surové nadávky). Je také známo, že oba listy mají rády vždycky nějakou afférku, že žijí jen z osob (kde by byla Naše Doba bez Fr. Zákrejse!). Proto, když na př. ušije Naše Doba botu, pravou shrnovačku, jako je Česká Otázka a t. p., marno by bylo dokazovati, že to není čítanka pro český národ, nýbrž pravá, nefalšovaná bota. Tu zbývá jen jediné, ukazovati, že to, z čeho ta čítanka jest, není ani papír, ani čerň tiskařská, ani lepenka . . . nýbrž že to je kus juchty, několik floků, železná podkovka, — zdali to potom ještě zůstane čítankou, o to se již nemusíme hádati. P. Herben (a také p. Masaryk) vždycky tuze rád ukazuje jiným nevědomost — dosavadní literatura nestojí za nic: je všude plno chyb, a kdy by měl jen trochu kdy, viděli byste, jak by ji spravil; inu, tu stačí ukázati, jak hloupě ještě ty své Ausonie (chyba, které se sextán nesmí dopustiti), Pogodiny (místo Kopitarů) atd. odjinud opisuje, a je proveden dvojí důkaz: předně, že ti Brandlové a Flajšhansové nejsou tak špatní, když je i tak výborný muž opisuje a plení, a za druhé, že p. Herben docela není tak znamenitý vzdělanec, když neví, co je kvatern, kde leží Kristianie atd. Zdali pak při tom při všem může vědecky pracovati, o tom si naši čtenáři již sami udělají úsudek. Ti již poznají, že narážky Dobrovského o celibátě v jiných knihách vykládají se snadno knížkou, tomu zrovna předmětu věnovanou — a pomyslí si svůj díl o nízké řeči, že si »Dobrovský dělá šoufky;« ti již poznají, jaký je rozdíl při svědectvích o zednářství Dobrovského mezi Pelclem a starou »Schneepepi.« My vůbec nepokládáme své čtenáře za tak omezené, aby nedovedli makati rozdíl mezi pěknými slovy Naší Doby i Času o práci, práci, práci a mezi skutečnou, nefalšovanou jejich činností. Dixi et salvavi . . .

* V **Čase** těší se všechna duchaplná, s pp. Macharem a Herbenem kongeniální zvířata: slonové, hrochové, oslové, chameleoni atd. atd. nejnadšenější oblibě. Posledně se gentlemanskému listu tomu za spolupracovnici přihlásila také nehorázná velryba, které působí nadlidskou radost, že nemá nižádných uší, ale za to obrovskou tlamu. Především tlamu. Ale ovšem tlamu, která nikoho spolknouti nemůže. Vypráví se, že prý realistický Čas, který má neustále nejpokrokovější, nejobrodnější reformy na skladě, hodlá pro své, s pravou Masarykovskou humanitou milované velezvěry zbudovati representační vysoké školy grandbrutální (grande brute = veliké zvíře), na kterých budou hlavně dva řádní profesoři vyučovati: předně p. Machar o kopání, kořalním tónu, cirku, krasojezdectví, clownech, Aujustech, hampejsích, neronství, ravacholství a j. s používáním nejskvostnějších citátů z Heina a z Baudelaira, a po druhé Herben o sanchovství, podpostelnictví, libomravu, pravdomilovnictví a politickém žvanilství s používáním nejdrahocennějších citátů ze starých kalendářů. Přednáškám bude prý se v programech vysokého učení toho dle nápisu, který se na hlavní budově umístí, slavnostně říkati: »Maximis Porcis Comedenda.«

* Prof. **J. Král** píše v Listech filologických: »Podal jsem dne 26. srpna 1892 k zemské školní radě slezské žádost, aby způsob psaní p. Hrubého, kterým se před širokým publikem vážnost celého učitelského stavu poškozuje, *zamezila* (!). Nic víc (!) jsem nežádal a panu Hrubému nic jiného (!) se podle toho, co mně pak bylo sděleno, nestalo, než že mu bylo zakázáno polemisovati dále tak nešetrným způsobem a polemisovati v denních novinách.« (Snad ho neměla z. šk. rada hned oběsiti?) Když tutéž věc oznamoval prof. Hrubý, nechtěli mu lidé věřiti; prof. Král ji úplně potvrzuje. Udál se v české literatuře ošklivý případ, že Hanka požádal ruské vyslanectvo, aby zamezilo Čelakovskému »nešetrný« způsob psaní o Rusku, a následkem toho Čelakovský připraven o chléb; tento případ paraduje ve všech vyprávěních jako znak špatného charakteru Hankova. Pohleďme na případ nynější. Prof. Hrubý je učitelem *matičného* gymnasia v Opavě; zemská školní rada slezská je urputně německá; jak se asi zaradovali známí pp. superintendent Haase a j., když k nim profesor *české* university s takovou žádostí přišel! Ovšem v konstitučním Rakousku na sklonku XIX. století nešlo to, co za doby svaté alliance v Rakousku Metternichovském; ale faktum samo stačí úplně. Prof. Král má s prof. Hrubým vědeckou rozepři, ale je snad zemská školní rada slezská nějaké literární forum? A cítilli se prof. Král dotknut na své občanské cti, měl se také s žalobou svou obrátiti k jiné soudné stolici než ku představeným prof. Hrubého v slezské zemské školní radě.

Obsah dílu druhého.

